

DELFI DALMAU I ARGEMIR

EL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC CATALÀ

CAMPANARS PARROQUIALS DE TORRE DE CATALUNYA

AMB INFORMACIÓ DE LES ESGLÉSIES CORRESPONENTS

Recordo amb especial afecte tota la bona gent que m'heu facilitat la meva tasca; m'heu acompanyat, obert portes i donat tota mena d'ajuda i informacions. Sou tants els que m'he trobat aquí i allà que la llista ompliria pàgines i per aquest motiu m'abstinc de fer-la constar, però sapiguen que us tinc ben presents en el cor i davant de Déu. Entre tots, també molts sacerdots em tractàreu amb atencions i bona disposició. En representació de tots vosaltres, manifesto els meus sentiments de reconeixement al que fou rector de la parròquia de Sant Pere Sallavinera, mossèn Amand Lus, que avui gaudeix, ja, de la glòria de Déu.

Delfí Dalmau i Argemir

Lliçà de Vall, tardor de 2014

Cada encontrada té sa vila,
i cada vila son cloquer.

Joan Alcover

Fotografia portada: Vilalba dels Arcs (la Terra Alta)

INTRODUCCIÓ

Justificació

Els campanars són una de les obres d'art més destacades dels nostres pobles. Ens serveixen per identificar-los, per senyalar-nos un nucli humà, un lloc d'espiritualitat. Les esglésies on s'aixequen hi afegeixen més valors arquitectònics de qualitat i encara més si tenim en compte els continguts artístics que els segles hi han anat acumulant.

Un campanar és una obra que destaca per l'alçada. Si un campanar és singular, ho és perquè pretén aixecar-se per damunt de les altres edificacions que el rodegen. Potser per això caldria que en sabéssim alguna cosa sobre la seva alçada. Vet aquí el principal motiu d'aquest treball. Però també el singularitza el fet de sostenir les campanes; la seva funció seria de tenir campanes, aquells instruments que serveixen per comunicar amb els feligresos, per fer-los atendre a tot allò que els uneix i amb les quals els reclama l'acció i els fa sentir com a una comunitat. Per això campanar i campanes formen una unitat que identifica cada porció de la societat, que ve de temps i li evoca el seu futur.

Admiració i curiositat m'han portat, ara, a la vellesa, a cercar amb números les alçades dels campanars de torre del nostre país. He vist amb un cert estupor que era una dada que o no es coneixia o es pensava conèixer només en pocs casos i, sovint, ho he comprovat, amb no massa exactitud.

Un campanar serà sempre un senyal d'identitat, no solament del lloc, sinó, sobretot, de la gent, d'aquells valors religiosos dels nostres avantpassats, i dels nostres encara, i no solament cal respectar-los, sinó que cal valorar-los i amb això ens dignifiquem. Vet aquí un motiu poderós que m'ha portat a voler emprendre aquest meu treball. Els campanars i els temples on hi fan servei són un dels més importants i estesos patrimonis arquitectònics de la nostra terra. Cal tenir-ho present i cuidar-ho i conèixer-ho. Vet aquí un altre motiu poderós que m'ha portat a voler acabar aquest meu treball.

Procediment i convencions

Quan vaig voler esbrinar jo mateix quines eren les alçades dels nostres campanars de torre em vaig trobar amb el dubte de com saber des d'on cal mesurar el campanar i fins a on. Si sabéssim allà on comença, o sigui el nivell en què els fonaments acaben i comença l'estructura de la torre, podríem tenir una mesura exacta perquè sabríem on cal iniciar el càlcul. Però normalment això no està a l'abast d'un mer observador. Aleshores no hi ha hagut altre remei que acceptar una convenció, considerar que el nivell bàsic és aquell d'on sembla que arrenca el campanar. Sovint és el mateix que el de l'església però a vegades es topa amb els desnivells del terreny. Així es veu com el campanar ve de més avall o, si s'entra dins de l'edifici, es comprova que el nivell arrenca de zones més fondes del que feien pensar les aparences externes. Quan això ha estat possible de constatar, ho he tingut en compte en les meves mesures. Poso per cas el campanar de Son que es troba al Pirineu, a les Valls d'Àneu (el Pallars Sobirà), rodejat com està per un jardí i el cementiri que amaguen en

part la seva base però, en canvi, és ben observable des de dins; també passa en el campanar, igualment romànic, de la catedral de Vic; per fora, a nivell del carrer, es troba a més alçada que a l'interior del temple des d'on s'aixeca. Sovint són les construccions que rodegen la mateixa església i el conjunt d'edificis d'ella que fan complicat de fer un càlcul, encara que només sigui aproximat; això passa amb el campanar del monestir de Ripoll; ¿cal fer el càlcul des del nivell de la plaça d'on sembla que arrenca o del nivell més baix de la basílica o, potser, des del claustre que encara es troba uns metres més enfondit? Hi ha casos, pocs, en què el campanar es va aixecar des d'un terreny situat en un nivell més alt, i aleshores ¿cal fer el càlcul des d'ell o des del nivell de l'església? Aquest és el cas força destacat, poso per exemple, de Guimerà.

L'altre problema és saber on acaba. Normalment tot allò que es troba dalt de tot del cloquer i que hi és posat o tret segons els gustos dels rectors o de les circumstàncies, tot allò considero que ha de quedar exclòs de la mesura. Em refereixo a penells, creus, parallamps o, fins i tot, l'estructura metàl·lica que sosté alguna campaneta. Si això no hi està incorporat d'una manera circumstancial, si forma part de l'obra en sí, com la creu que corona el campanar de Santa Engràcia de Montcada i Reixac, posem per cas, o les imatges santes que coronen alguns campanars com el de Sitges, Vilanova, el Vendrell i d'altres m'he dit a mi mateix que cal comptar-ho i ho he tingut en compte. Potser altres estudiosos no ho haurien fet o haurien actuat ben al revés, incloent-hi tota cosa que sobresortís. En visitar, per exemple, el campanar de Centelles (Osona) un dels qui m'acompanyaven em va dir que havia fet el càlcul de la seva alçada fins al nivell del terrat, del terra del terrat. Vaig pensar que era una manera de considerar-ho. Però un servidor no ho he fet pas així, sinó que hi he afegit tota barana, si n'hi ha, i tota cosa que es trobi damunt d'ella, sovint algun pinacle o alguna bola que decori els cantells de la barana. Com veieu, tot és molt relatiu i cadascú pot tenir la seva referència.

De fet, doncs, mesurar l'alçada d'un campanar és, com tantes coses d'aquest món, no pas una cosa precisa, exacta, mil·limètrica, sinó ben relativa i convencional.

Haig de confessar que en alguns llocs, molt pocs, no he anat jo mateix a mesurar els campanars. M'he valgut d'informadors que m'han semblat prou formals i ben assabentats com els propis rectors de les parròquies; en altres, quan el rector ignorava la resposta o no n'estava prou segur, he apel·lat a tècnics municipals. En alguna ocasió m'he valgut de plànols que apareixien en llibres o memòries de processos de reconstrucció o de descripció; fins i tot, quan ho he cregut necessari, m'he permès d'assegurar-me que la informació que em donaven era bona, i no sempre ho era! Però normalment, he estat jo mateix qui m'he personat a fer la tasca de mesurar i fotografiar cadascun dels campanars estudiats.

La mesura de l'alçada vaig començar prenent-la amb una corda des del terrat; vaig fer-ho almenys en els inicis de la meva feina (concretament en un dels meus pobles, el de Lliçà d'Amunt), però en veure que això era difícil o impossible en la majoria dels casos --molts campanars no tenen terrat--, he aplicat el mètode topogràfic basant-me en l'angle que em dóna la visual feta des d'un trípede al cim del campanar i, a partir de la raó trigonomètrica de la tangent de l'angle obtingut, he pogut calcular l'alçada. He procurat assegurar-me dels càlculs i les mesures. Tot i així no defujo la possibilitat d'errors, distraccions i poca habilitat. Com tota cosa humana, aquest treball queda, doncs, sotmès a crítica, a correcció i a ser millorat. Des d'aquí agraeixo, per endavant, tota la col·laboració i l'ajuda de qui s'interessi per aquesta qüestió i tingui dades i informacions garantides i, amb elles, poder rectificar i millorar les meves. Si mai algú vol fer-ho, aquí té la meva adreça electrònica:

delfidalmou@yahoo.es

CONTINGUT DE L'OBRA

A aquest treball, fonamentalment pensat per donar les alçades dels campanars parroquials de torre de Catalunya hi he afegit una lleugera informació complementària sobre l'estructura de l'església parroquial corresponent. L'he tret de publicacions que ofereixen algunes garanties, hi he afegit les informacions dels rectors i d'entesos locals si els he pogut conèixer, i ben sovint les he aconseguit a través de la meva mateixa observació. Com a complement a aquesta tasca he aprofitat totes les ocasions en què he trobat l'església oberta per entrar-hi i mesurar-ne les seves dimensions; quan no m'ha esta possible hi he retornat si em semblava un edifici significatiu i de valor artístic però amb la precaució, ara, que m'hi deixessin entrar o assegurant-me que la pogués trobar oberta. Amb l'ajuda del làser m'he fet amb les mesures interiors; aquestes últimes dades les he recopilat també en els complements que acompanyen aquest treball.

He ordenat les alçades, per cada comarca, en una llista per ordre alfabètic de les seves poblacions, i en l'apartat de complements hi he anotat tots els campanars per ordre d'alçades.

Com ve indicat pel títol, aquest llibre versa sobre els campanars de torre de les parròquies catalanes. Queden exclosos, doncs, els que es troben en capelles, ermites, monestirs, convents i santuaris. I també aquells campanars, més modestos però no menys simpàtics, que en diem espadanyes, campanars de cadireta o de paret, que molts n'hi ha per la nostra terra; algunes vegades ben alts i ben destacats, fet que m'ha portat també a voler-ne saber fins on arribaven quan m'ha estat avinent. Per això en trobareu algun també explicat enmig del conjunt.

Els campanars escollits corresponen a la Catalunya estricta, el Principat; he obviat els que es troben en terres catalanes veïnes, com les valencianes, les ponentines, les de les Illes i les de la Catalunya Nord i no pas per manca de ganes sinó simplement perquè caldria molt temps i molta feina que, donades les meves limitacions i la meva edat avançada, renuncio a calcular i ho deixo per a gent més jove i amb més delit.

L'obra queda dividida en dues parts. En la primera dono les dades dels campanars i les respectives esglésies ordenades per comarques i en ordre alfabètic. És la part fonamental de l'obra. En la segona hi afegeixo complements que m'han semblat que podrien interessar. Ja ho veureu.

Temps esmerçat

Em cal aclarir que la tasca que he portat a terme l'he executada al llarg de quinze anys llargs, des del 1999 fins al 2014; segurament alguna dada haurà quedat avui superada per canvis que d'un dia a l'altre es poden produir ja sigui per remodelacions o per completar obres a mig fer, com per exemple és el cas del campanar d'Isòvol, a la Cerdanya, que vaig trobar sense acabar i avui, em diuen, que ja ho està. Les dades que dono, per tant, són les que he trobat en el moment en què m'he presentat davant dels campanars i de les esglésies.

Valors

Deixeu-me afegir algunes consideracions valoratives. Els nostres campanars, modestos normalment, són tanmateix la joia més preuada de les nostres poblacions. I com a prova, mireu com serveixen de reclam turístic, mireu com els il·luminen sempre que la població celebra alguna efemèride si no ho fan cada nit de l'any perquè es vegi l'obra que les singularitza, l'obra que els dona personalitat. És el campanar, doncs, el monument més destacat de cada poble de la nostra terra, algun d'ells d'una bellesa i d'una personalitat que encanta, que immortalitza el seu autor, molt sovint anònim. És també el lloc on sonen campanes, on es marca el temps amb els rellotges horaris i el toc que el senyala, i per això molts ajuntaments se'ls han fet seus, i els cuiden, encara que no sempre i d'això se'n queixa molta gent quan els veu en estat precari.

Per tot plegat crec que això dels campanars no fa sinó reclamar atenció, reclamar

preocupació per allò que tenim de més vàlua arquitectònicament parlant i que les autoritats, tant les civils com les eclesiàstiques, haurien de procurar mantenir i preservar per a les generacions que han de venir.

Al mateix temps, perquè no dir-ho, em sembla que faig una reclamació a l'estima del que més val en la nostra vida i que els campanars en són el símbol més destacat, vull dir que la nostra vida no és menjar, dormir, treballar i divertir-se, tot arran de terra, com pensa desgraciadament molta gent; en la nostra vida hi ha una altra dimensió, la que aspira a coses espirituals, a la felicitat, a la germanor, i Déu se'ns presenta com el terme, el terme més espiritual i al que tots hi hem d'acudir esperançats. I els campanars en són un signe; com ells hem de mirar enlaire i procurar de viure amb voluntat de superació i voler presentar-se amb una certa dignitat davant del Creador que ens espera a tots amb els braços oberts i que, com solem dir, es troba allà dalt. Així sigui.

Generalitats

Avui, les alçades dels campanars veuen com els fan la competència altres construccions que malden per pujar cap al cel, gratacels, xemeneies, sitges, i un bé de Déu d'edificis industrials i agrícoles. Però en els campanars hi solem trobar, ben sovint, valors estètics que ens encanten. I, veieu, tot i que abunden els que són de quatre parets mal girbades i sense res de vistós, en general hi solem trobar elements que ens captiven. A casa nostra, no solament ho veiem en aquells humils campanars romànics com els de la Vall de Boí, sinó també en els alts campanars gòtics de les nostres esglésies catedrals i de les grans ciutats i, potser encara més, en els campanars barrocs i neoclàssics que abunden tant a la nostra terra i que no han estat gaire valorats i coneguts; a mi, almenys, m'han sorprès molt agradablement.

Després dels desastres de la guerra civil (1936-39) els arquitectes han hagut d'aixecar i remodelar nous campanars i ho han fet amb l'esperit d'innovar. No sé si ho han encertat, però tenim alguns campanars que ja no són torres, i que s'aixequen com parets aïllades amb alguna campaneta al cim i que obliguen a qui hi vulgui pujar a enfilarse per aquelles escales formades per barrots metàl·lics que se solen anomenar escales de gat o de pou. Penso que han perdut tot l'encant, però són coses dels temps i de la frisança per innovar que té la gent d'avui. En trobem arreu, però un dels més anomenats és el de l'església parroquial del Pont de Suert; també n'hi ha al Baix Llobregat com el de Santa Maria de Sales, que trobo molt original, i a Aiguafreda al Vallès; en altres llocs n'han fet una barreja de torre i paret com els d'Artesa de Segre i Balaguer.

A mi, que em perdoni la gent jove, m'agraden els de torre de sempre, amb totes les varietats que el temps va imposant. Així m'encanten els pocs que ens queden de preromànics com el de Sant Mateu de Bages o el de Sant Climent de Coll de Nargó de l'Alt Urgell, els romànics dels Pirineus i els de les catedrals de Girona i Vic i de molts altres llocs. Són molt del meu gust els gòtics majestuosos de les esglésies barcelonines com els de Santa Maria del Mar, del Pi i de Sant Just, o els de punts allunyats de la capital com el de Bellpuig d'Urgell, Sant Pere de Reus, Cervera o el molt alt de la Seu Vella de Lleida.

Si aneu a les terres del sud i de ponent segur que en trobareu que us sorprendran per la bellesa barroca, delicada i austera amb una decoració no massa abundant però ajustada. Penso en els campanars tarragonins de Maspujols, Vinyols, el Catllar o Falset, i els de la Terra Alta com els de Gandesa, Vilalba dels Arcs, Arnes, Batea i la Fatarella que es mouen entre un barroc auster i un neoclàssic elegant.

Un aspecte curiós dels campanars és la seva **situació** en relació al temple. A Catalunya abunden els que ho estan al davant del temple fent angle amb la façana principal, ja sigui a la seva dreta ja a l'esquerra. A vegades, poques, es troben en tots dos angles, campanars bessons, cas de Santa Maria del Mar o la catedral nova de Lleida. A vegades un d'ells ha quedat a mig fer, com passa a l'Escala (l'Empordà), i al de Sant Just barceloní posem per cas. No és tan freqüent que el campanar quedi al darrere, o sigui flanquejant la capçalera, com passa a Caldes de Montbui, Gelida,

al Pi de Barcelona o a Santa Maria de Manlleu; a vegades es troba sobre la nau com a Santa Maria de l'Estany i a Santa Eugènia de Berga, però el cas més curiós és el dels dos de la catedral de Barcelona al extrems del transsepte, en posició endarrerida respecte del frontis.

Pel seu interior puja **l'escala** per accedir a la **cel·la**, que és aquella estança on solen estar les campanes litúrgiques; aquesta escala sol ser del tipus català sobre voltes i arrapada als murs tot deixant un ull central; així ho trobem en el de Sant Esteve de Granollers i Sant Hipòlit de Voltregà, per dir-ne dos d'importants però n'hi ha molts més; en uns casos, menys, l'escala és de cargol i de pedra picada com en l'església de Sant Antoni de Vilanova i la Geltrú, en la de Masllorenç al Penedès i en la de les Borges Blanques a les Garrigues per exemple. Algun n'hi ha que en lloc d'escala hi té rampa com el d'Esparreguera, i en molts, sobretot al Pirineu, l'escala és de fusta, no sempre en bon estat avui dia.

Quan per sobre de la cel·la hi ha algun terrat, alguna torrella o templet amb les campanetes horàries cal pujar-hi des de la cel·la per escales de gat tot posant a prova el domini del vertigen com em va passar a mi, i no m'hi vaig atrevir, a Cardedeu entre altres llocs.

En una bona colla d'esglésies, gairebé sempre romàniques, més aviat de dimensions modestes, el campanar no té escala interior; cal pujar-hi per damunt de la teulada amb l'ajuda, naturalment, d'alguna escala de mà; aquests casos es donen, per posar alguns exemples, a Abrera, Tavèrnoles, Begudà, Sant Julià Sassorba, Fitor i altres; algunes no són pas modestes com a Sant Vicenç de Besalú i Santa Maria (la Romànica) de Barberà del Vallès.

Uns quants campanars han quedat **inacabats o escapçats** ja sigui per manca de recursos econòmics, ja sigui amb motiu d'algun accident laboral o per l'efecte destructiu dels llamps. Entre els més coneguts hi ha el cas d'Alcover, de Palafrugell i de Torroella de Montgrí. El campanar sol ser la part del temple que s'aixeca quan la construcció arriba a la seva fi i per aquest motiu passa que alguns queden sense finalitzar perquè els esforços laborals i econòmics que hi ha fet la gent han arribat al límit; a vegades, en èpoques tardanes, **es completen** i s'hi afegeixen altres elements com torretes, cúpules i belles teulades, cas, per exemple, del campanar romànic del monestir de Sant Cugat que té unes torrelles relativament modernes. En algun cas el campanar es va aixecar abans que el temple, per exemple a Centelles i a Vilanova i la Geltrú (parròquia de Sant Antoni), però això és força excepcional.

Hi ha uns pocs campanars que han quedat lleugerament **inclinats**, amb un cert desplom; ho trobem a Vilagrassa a l'Urgell i sobretot ben visible a Santa Eugènia de Nerellà, llogarret del terme municipal de Bellver de Cerdanya, i en algun altre lloc amb el defecte no tant notable.

Normalment els campanars tenen **planta** rectangular, a vegades gairebé quadrada; en temps del barroc acostuma a convertir-se en octagonal a mitja alçada. Els campanars gòtics també solen tenir planta octagonal des de la seva base; algun, com el de Bellpuig d'Urgell, és hexagonal. I també hi ha el cas dels campanars de planta circular; entre els romànics tenim el d'Ars, el de Sant Serni d'Anserall, el de Gavarra, tots tres a l'Alt Urgell. El de Santa Maria del Bruc a l'Anoia i el de Pardines al Ripollès són més o menys semicilíndrics.

En els campanars dels segles XVII i XVIII, amb planta rectangular, a mitja alçada es converteix en octagonal, com he dit, i una motllura separa els dos cossos. També altres motllures es troben més amunt per senyalar els pisos que es van trobant i serveixen, a més a més, per trencar als nostres ulls el que podria semblar un excés de verticalitat.

Altres coses us podria comentar com el tipus de coronament ja sigui terrat, teulada, ja cúpula, agulla o alguna figura, alguna estàtua o alguna altra cosa com penells o creus; però això caldrà deixar-ho per quan estudiï els campanars un a un.

Per acabar, us indico que normalment els campanars alts se'ls diu que són **esvelts**, però els conceptes d'esveltesa i d'alçada no són sinònims. Un campanar esvelt és aquell en el que proporcionalment s'exagera l'alçada respecte de les dimensions de la base. Ordinàriament s'aixequen donant-los quatre a cinc vegades l'amplada de la base. Si passen de cinc, ja cal considerar-los

esvelts, gràcils, elegants; si no arriben a quatre, podem classificar-los de **xaparros, robustos, feixucs, rabassuts**, com us plagui més. Per tal d'orientar-vos he anotat, després d'indicar l'alçada de cadascun, el grau d'**esveltesa** que hi he trobat. El càlcul és simple, cal dividir l'alçada per l'amplada, i aquesta és la dimensió més gran de les dues que formen, normalment, la seva planta. O sigui, si el grau és inferior a 4, el campanar és xaparro, si es troba entre 4 i 5, és proporcionat o ben proporcionat, i si passa, és esvelt o molt esvelt. A vegades l'esveltesa que té un campanar, si la base és modesta, resulta un esveltesa migrada, podríem dir que es tracta d'un campanar escanyolit; si l'alçada és exagerada, fins i tot podríem pensar que més que un campanar potser es tracta d'una xemeneia. En fi, es pot trobar tota mena d'expressions per qualificar-los. Però el càlcul que us dono, us en dóna una pista.

Hi ha esglésies en les que el campanar amb prou feines sobresurt i no mostra la seva figura. En aquests casos deixaré de senyalar la seva esveltesa perquè, de fet, no en tenen gens. Veureu, per exemple, que en l'Alta Ribagorça ho aplico a esglésies menudes i molt rústiques com a Adons i a Castellars, però també ho trobareu al llarg del treball en altres casos.

I per acabar, penseu que per la seva alçada el campanar ens obliga a mirar cap amunt, i ens fa reflexionar en les coses d'alta espiritualitat i, des d'aquest punt de vista, és una de les obres humanes del nostre món que potser ens importen més.

I ara, deixem els comentaris i comencem l'estudi individualitzat dels campanars.

PART I

RELACIÓ ORDENADA PER COMARQUES DE LES ESGLÉSIES PARROQUIALS I ELS SEUS CAMPANARS

Atenció!

En les descripcions de les esglésies sovint faig referència a la **dreta** o a l'**esquerra** del temple; sempre heu de tenir en compte que aquestes bandes són les que es troben a la dreta o a l'esquerra de l'observador que mira la façana principal o, ja a l'interior, l'altar major.

També en referir-me al campanar parlo de la **cel·la** i amb aquest nom denomino l'estança que sol trobar-se a la part alta on hi ha la major part de les campanes, les més grosses almenys, les litúrgiques, i que té obertes finestres o finestrals per on surten els seus sons que es pretenen escampar per l'entorn.

Quan parlo de **la nau** indico l'espai unitari que va des de l'entrada del temple fins al mur de darrere de l'altar major. Quan hi ha més d'una nau és perquè a banda i banda hi ha altres espais paral·lels, o naus laterals, separats de la central per columnes o pilars que sustenten els arcs formers. A vegades, quan aquests espais són estrets, no són naus, sinó simples passadissos.

Les **dimensions** que dono de les esglésies sempre són les interiors, les que van de paret a paret, sense comptar, per tant, el gruix dels murs. L'extrem de la nau on es troba l'altar major dins del presbiteri és anomenat **capçalera**, i l'altre extrem on sol haver-hi la porta d'entrada (no sempre), són els seus **peus**. Si no indico altra cosa, la llargada es refereix a la que té **la nau central** o major si és que n'hi ha més d'una.

Cal distingir la **columna** (de secció circular) del **pilar** (de secció poligonal) i de la **pilastra** (pilar adossat a un mur), tots ells elements arquitectònics sustentadors, a vegades merament ornamentals.

Per acabar d'orientar-vos em permeto de dir-vos que els **arcs torals** són els que es troben sota la volta perpendiculars a l'eix de la nau, i el **arcs formers** són aquells que es troben a banda i banda de la nau major sobre els passos que comuniquen amb les laterals.

Fixeu-vos que per indicar la dimensió vertical d'un campanar fem servir la paraula **alçada** o alçària i mai "altura". Per indicar la situació d'un punt terrestre en relació al nivell del mar usem el mot **altitud**.

L'ALTA RIBAGORÇA

CAMPANARS ORDENATS ALFABÈTICAMENT PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Pont de Suert, el		
Adons	Sant Vicenç	10'21
Castellars	Sant Josep	11'55
Gotarta	Santa Cecília	13'35
Irgo	Mare de Déu de les Neus	12'48
Llesp	Sant Martí	16'40
Malpàs	Sant Pere	16'75
Perves	Sant Fructuós	13'75
Viu de Llevata	Santa Maria	16'85
La Vall de Boí		
Barruera	Sant Feliu	18'20
Boí	Sant Joan	20'66
Cóll	L'Assumpció	20'12
Durro	La Nativitat	26'25
Erill la Vall	Santa Eulàlia	24'80
Taüll	Santa Maria	21'75
Taüll	Sant Climent, sense culte	25'45
Vilaller	Sant Climent	33'82
Senet	Santa Cecília	16'15

Alçada mitjana: 18'32 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; amb espadanya n'hi ha tres.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ADONS Sant Vicenç
Altitud: 1400 metres. Municipi del Pont de Suert

Església matussera segurament moderna. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals. Ha estat bastida amb murs de carreus grans i grossers. El frontis té un portal en arc de mig punt dovellat amb peces poc picades i una finestra rectangular sota cornisa; aquesta cornisa sobre caps de biga es destaca del mur frontal i presenta un sol vessant corresponent a la teulada que cobreix tota l'església.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (1'57 x 1'57 m). La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt; hi penja una campana. Té per cobertura una cornisa i una teulada de quatre vessants amb lleugera inflexió a la base. Els seus murs són de maçoneria amb peces mig carreuades.

Situació: angle dret del frontis, damunt mateix dels peus de la nau de la qual sobresurt només la part alta o sigui la cel·la.

Alçada: 10'21 metres.

BARRUERA

Sant Feliu

Altitud: 1093 metres. Municipi de la Vall de Boí

Església romànica dels segles XI i XII reformada amb posterioritat. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre arcs torals i capçada per dos absis semicirculars (el petit, a la banda de migdia, costat per costat del gran fa de capçalera d'una capella lateral); té un transsepte del que només en queda el braç de migjorn i unes capelles laterals obertes en arc de mig punt. El frontis té un portal romànic en arc de mig punt amb motlures a l'intradós i guardapols a l'extradós; es troba situat sota d'un porxo de dos vessants obert per un gran arc de mig punt; un òcul es troba a mitja alçada per damunt del porxo i està coronat per una minsa cornisa angular sota de la qual, desviada cap a la dreta, s'hi veu una finestra rectangular. Els seus murs són de carreus granítics ben escairats, petits i irregulars especialment a l'absis central, més descurat que el lateral, i que està decorat amb lesenes i arcs cecs, aquests poc ben deixats.

Campanar romànic a la base, de carreus ben escairats en filades regulars fins a mitja alçada; des d'aquí els paraments mostren carreus matussers i mal arrenclerats, signe d'una construcció d'època posterior segurament del segle XVI. Té planta gairebé quadrada (3'82 x 4'20 m) i mostra minses motlures que divideixen el cos superior en dos pisos; en el més baix hi ha una sola finestra en arc de mig punt a la banda de ponent; en el superior o cel·la, s'hi obren finestres, una a cada cara, també en arc de mig punt; hi penja una campana. Damunt de tot hi figura una escassa cornisa i la teulada piramidal de pissarra amb lleugera inflexió a la base.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 18'20 metres.

Esveltesa: 4,3

BOÍ

Sant Joan Baptista

Altitud: 1240 metres. Municipi de la Vall de Boí

Església romànica dels segles XI-XII. Consta de tres naus cobertes amb una teulada de doble vessant comuna; descansa damunt un embigat de fusta; les naus estan separades per arcs formers de mig punt recolzats en pilastres als extrems i en dues robustes columnes al centre; estan capçades per un absis central recte (del segle XVII) i dues absidioles laterals semicirculars romàniques amb decoració llombarda d'arcs cecs. L'antic portal d'arc de mig punt, a la façana nord, està protegit per un ràfec que emparava les pintures fetes a l'exterior al seu entorn i que avui s'hi troben reproduïdes. Actualment s'entra pel portal obert a ponent en arc de punt rodó dovellat; a mitja alçada es troba una finestra d'arc de mig punt i, al damunt, una senzilla cornisa angular. Els seus murs són de carreus tallats de manera un pèl matussera, grans, de granit gris, disposats en filades força uniformes.

Dimensions: 18'74 x 5'16 x 8'95 metres respectivament de llargada, amplada i alçada;

l'amplada total de les tres naus fa 13'10 metres.

Guarda una pica de granit de boca circular per contenir l'oli dels sagraments. Les pintures romàniques originals estan al Museu d'Art de Catalunya (Barcelona) i les que es troben avui a l'edifici en són reproduccions.

Campanar de planta rectangular (4'40 x 5'40 m) amb la base i els dos pisos baixos romànics bastits amb murs de carreus petits i escairats a cops; el pis superior, d'època tardana, mostra un parament de carreus molt petits ben escairats i disposats en filades uniformes; està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de pissarra amb inflexió a la base i una bola al cim. Unes finestres en arc de mig punt estan obertes en tres pisos: a l'inferior, una de sola per banda, com al segon però aquí geminada; al pis de la cel·la, una sola finestra d'arc un pèl apuntat a cada cara; damunt de les finestres dels dos pisos inferiors hi ha una decoració a base d'un fris d'arcs cecs. Per l'interior hi puja una escala de fusta arrapada als murs que va d'una banda a una altra fent ziga-zagues amb replans.

Situació: adossat al mur de migdia tocant a la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 20'66 metres.

Esveltesa: 3,8

CASTELLARS

Sant Josep

Altitud: 980 metres. Municipi del Pont de Suert

Església rural senzilla segurament del segle XIX. Consta d'una sola nau rectangular coberta amb voltes d'aresta damunt arcs torals de mig punt i acompanyada d'algun altar lateral de poca fondària. Està pintada de blanc amb les voltes d'un color entre rosat i morat. Té un cor amb barana de balustres de fusta damunt un arc de mig punt i una volta d'aresta. Ha estat bastida amb els murs de maçoneria amb peces de pedra grisenca mig picades. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (3'00 x 2'50 m) bastit amb murs de maçoneria. La cel·la que sobresurt de la teulada de l'església té una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja una campana a la finestra de la cara frontal. Està coronat per una modesta cornisa i una teulada piramidal amb inflexió a la base i coberta per lloses de pissarra. Els murs de la cel·la són de paredat de peces de color com els del temple.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 11'55 metres.

Esveltesa: 3,8

CÓLL

L'Assumpció

Altitud: 1180 metres. Municipi de la Vall de Boí

Església romànica dels segles XII i XIII amb influència del gòtic inicial. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre arcs torals de mig punt; l'interior està enguixat; té dues capelles laterals amb arcs de mig punt una i apuntat l'altra; està capçada per un absis semicircular de carreus grans i petits barrejats i ben alineats (el sòcol sembla antic i fet de carreus mig picats i no massa ben escairats) i amb la cornisa motllurada i un fris d'arcs cecs al dessota que descansen en petites mènsules. El cor té una barana de fusta gòtica.

Els seus murs de petits carreus matussers però ben alineats tenen un fris d'arcs cecs sobre mènsules al dessota de la cornisa motllurada menys a la cara nord.

El frontis a ponent té un portal del segle XII amb cinc arquivoltes de mig punt, dues d'elles damunt sengles columnetes i les altres, alternant-se, en antes; un fris en escaquer recobreix les arquivoltes i té un relleu al damunt que representa el Crismó; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada. El seu mur presenta carreus irregulars ben escairats i disposats en filades uniformes.

Dimensions interiors: 16'60 x 4'80 metres respectivament de llargada i amplada.

Guarda piques antigues, una de baptismal, una altra de beneitera i una tercera, petita, per a l'oli. Guarda també una imatge barroca de fusta policromada de la Mare de Déu amb el Nen als braços.

Campanar gòtic de planta rectangular (4'40 x 5'25 m) coronat per una cornisa i una agulla piramidal recoberta de peces de pissarra; fa inflexió a la base. Presenta dos pisos de finestres, un de superior amb finestres d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes; a l'inferior les finestres tenen arc apuntat; en tots dos pisos les finestres de llevant estan paredades. Els seus murs tenen paraments de carreus de mida mitjana ben escairats, irregulars i ben alineats; a la part alta són petits i matussers com mostrant que fou aixecada en un moment tardà.

Situació: adossat al mur de migdia just en l'angle sud-est immediat a la capçalera formada per l'absis encarat a llevant.

Alçada: 20'12 metres.

Esveltesa: 3,8

DURRO

La Nativitat de la Mare de Déu

Altitud: 1386 metres.

Municipi de la Vall de Boí

Església romànica de la segona meitat del segle XII. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de canó lleugerament apuntada reforçada amb arcs torals; està capçada per un absis recte que substitueix l'antic romànic llombard semicircular; un gran porxo lateral per la banda de migjorn obert per tres arcades de mig punt aixopluga el portal de cinc arquivoltes de punt rodó sobre dues columnes per banda alternades amb antes; un guardapols decorat amb un escacat les recobreix; damunt d'ell, al centre, un carreu blanquinós mostra en baix relleu el signe del Crismó. Un altre portal en arc de mig punt, sense cap element decoratiu, està obert al mur de tramuntana. Té dues capelles laterals a l'esquerra cobertes amb voltes d'ogiva que es comuniquen i constitueixen com una segona nau. Els seus murs són de carreus de pedra grisenca ben escairats, irregulars i disposats en filades uniformes; sota cornisa, al mur nord, hi figura un fris d'arcs cecs.

Dimensions: 23'50 x 4'92 x 8'15 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 9'36 metres.

Guarda dos retaules barrocs a les capelles laterals, un del segle XVII, dedicat al Roser, i un altre del XVIII dedicada al Sant Crist. També conté una pica baptismal romànica i, al cor, un banc renaixentista de fusta.

Campanar romànic coetani del temple de planta rectangular (6'62 x 5'16 m) amb una base compacta i un cos superior dividit en quatre pisos separats externament per frisos de dents de serra i d'arcs cecs al dessota; unes amples lesenes es troben a les cantoneres. Queda obert per finestres d'arc de mig punt, geminades al primer pis, triforades al segon, i d'un sol arc als altres dos; aquestes darreres obertes a cada cara, les inferiors només a la banda nord. A les finestres de l'últim pis hi pengen campanes. Està coronat per una minsa cornisa i una teulada piramidal de pissarra damunt un cinquè pis sense obertures i de poca alçada. Els seus murs mostren carreus ben picats disposats en filades uniformes. Per l'interior hi puja una escala metàl·lica fent ziga-zagues amb replans.

Situació: adossat al mur de tramuntana, tocant a la capçalera.

Alçada: 26'25 metres.

Esveltesa: 3,9

ERILL LA VALL

Santa Eulàlia de Mèrida

Altitud: 1255 metres. Municipi de la Vall de Boí

Església del segle XI acabada al XII. Consta d'una nau coberta amb un embigat de fusta de doble vessant sobre encavallades; està capçada per tres absis semicirculars en creu (el central reproduït el 1997 de l'original que s'havia enderrocat), els laterals més petits que el central; tots tres amb paraments de carreus matussers, irregulars i disposats en filades uniformes. Un porxo orientat a tramuntana està format per quatre arcs de punt rodó ben dovellats que descansen en una senzilla imposta i tres robustes columnes de carreus ben escairats; està cobert per la mateixa teulada prolongada de la nau; al seu dessota s'obre el portal dovellat en arc de mig punt i situat al centre del mur nord. Un cor elevat es troba sobre un embigat horitzontal als peus de la nau.

Dimensions: 22'55 x 4'70 x 7'55 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les dues absidioles fa 8'75 metres.

Guarda una reproducció (l'original es troba repartit entre els museus de Vic i de Barcelona) d'un davallament del segle XII format per diverses talles de mides gairebé naturals; una talla barroca de la patrona; una imatge de la Mare de Déu del Roser del segle XVII; dos retaules del XVII, un d'ells dedicat a Sant Miquel; unes monedes i fragments de ceràmica romana del segle I dC; una pica baptismal, desenterrada recentment (2005), feta amb obra (únic cas conegut a Catalunya) amb restes, al seu interior, de vasos i plats de ceràmica antics (segle XVIII ?) segurament per a funcions litúrgiques.

Campanar romànic coetani del temple de planta rectangular (4'20 x 3'70 m) dividit en sis pisos amb finestres a cada cara d'arc de mig punt geminades (menys la del pis inferior, única i d'una sola obertura); decoració a base d'arcs cecs i frisos de dents de serra que separen externament els pisos; els caires estan ressaltats a manera de lesenes cantoneres. Està coronat per una cornisa destacada i una teulada piramidal amb inflexió a la base; queda recoberta amb lloses de pissarra. Els seus murs són de carreus petits, regulars i ben escairats disposats en filades uniformes. Pel seu interior hi puja una escala de cargol metàl·lica fins a mitja alçada i després segueix però de fusta. És el campanar més esvelt de la vall juntament amb el de Sant Climent de Taüll.

Situació: adossat al mur nord fent angle al nord-est immediat a l'absis lateral de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 24'80 metres.

Esveltesa: 5,9

GOTARTA

Santa Cecília

Altitud: 1195 metres. Municipi del Pont de Suert

Església rural senzilla d'una sola nau rectangular. El mur del frontis mig arrebossat està obert amb un portal d'arc rebaixat amb un marc de maons; té un òcul a mitja alçada i està coronat per una cornisa angular. Els seus murs són de maçoneria amb carreus matussers a cantoneres.

Campanar rústic merament funcional. Té planta gairebé quadrada (2'50 x 2'85 m). La cel·la es troba en un cos aixamfranat i està coronada per una cornisa i una teulada piramidal quadrada i alta a base de teules aràbigues; queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi

penja una campana; la finestra del costat nord avui es troba paredada. Sofreix una lleugera inclinació cap al nord-oest. Ha esta bastit amb murs de maçoneria de peces mig picades.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 13'35 metres.

Esveltesa: 4,6

IRGO Mare de Déu de les Neus
Altitud: 1382 metres. Municipi del Pont de Suert

Església rústica amb restes de la primitiva romànica als seus murs. Consta d'una sola nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular mig perdut; l'acompanyen dues capelles laterals, una a cada costat. Té una teulada de dos vessants de peces aràbigues. Està bastida amb murs de maçoneria de llosa. Té el portal situat al fons d'un porxo profund obert al mur de migdia; aquest porxo mostra un arc de mig punt lleugerament apuntat i dovellat per lloses disposades en fulls de llibre; queda cobert per una volta de canó.

Campanar de construcció tardana. Té planta gairebé quadrada (2'70 x 3'15 m) i està lleugerament atalussat i coronat per una cornisa formada per fileres de teules i una teulada de quatre vessants amb teules aràbigues. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara a excepció del cantó de migdia.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 12'48 metres.

Esveltesa: 3,9

LLESP Sant Martí
Altitud: 994 metres. Municipi del Pont de Suert

Església d'origens romànics del segle XII que actualment és el resultat de modificacions posteriors. Consta de tres naus separades per pilars i arcs formers de mig punt; està acompanyada de capelles laterals; la capçalera és recta. Té un portal al mur nord sota d'un porxo format per un embigat horitzontal de fusta; el portal està format per dues arquivoltes de mig punt que descansen, totes dues, en impostes al d'amunt d'una columna comuna de marbre per banda amb capitells decorats amb relleus florals; tot el conjunt presenta dovelles i carreus matussers amb l'argamassa visible entre les juntures. Per damunt del porxo hi ha un òcul atrompetat i la cornisa angular. Sobresurt de la teulada una torrella octagonal amb finestres rectangulars a cada cara alterna i coberta per una agulla vuitavada de pissarra negra que fa inflexió a la base. Els seus murs presenten panys carreuats matusserament sobretot al frontis; els laterals són de maçoneria; els materials en la seva gran part pertanyien a l'antiga església romànica.

Guarda dos capitells romànics i una imatge romànica del Crist.

Campanar aixecat en època tardana. Té un primer cos de planta rectangular (3'65 x 4'45 m) i un de segon octagonal irregular. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal vuitavada de pissarra amb inflexió a la base i un pinacle al cim. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Els seus murs són de maçoneria de peces mig picades.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a

tramuntana.

Alçada: 16'40 metres.

Esveltesa: 4,5

MALPÀS

Sant Pere

Altitud: 1090 metres. Municipi del Pont de Suert

Església rústica refeta recentment amb dignitat. Consta d'una sola nau coberta amb voltes d'aresta acompanyada de dos passadissos laterals separats de la nau per arcs formers de mig punt damunt pilars quadrats; està capçada per un absis rectangular. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un gran arc de mig punt rebaixat i una volta d'aresta. Tot l'interior està pintat de blanc inclosos els arcs formers; els torals i les pilastres adossades als pilars que separen les naus ho són de color rosa tirant a morat. El frontis mostra un parament majoritàriament de maçoneria i d'algunes peces rectangulars mig picades. El seu portal dovellat en arc de mig punt té cinc grades al seu peu i un ràfec de doble vessant al seu damunt; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada de la façana frontal que està coronada per una cornisa angular. Tots els seus murs mostren paraments de maçoneria amb carreus irregulars a cantoneres.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'30 x 3'10 m). Sobresurt de la teulada de l'església amb dos pisos de finestres d'arc de mig punt amb les campanes al superior. Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de teules aràbigues amb creu al cim. Els seus murs són de maçoneria de peces mig picades de pedra grisenca com les del temple.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 16'75 metres.

Esveltesa: 5

PERVES

Sant Fructuós

Altitud: 1209 metres. Municipi del Pont de Suert

Església rústica d'aspecte matusser. Consta d'una sola nau amb la capçalera recta i amb el frontis de paredat arrebossat obert amb un portal en arc de mig punt dovellat amb pedres poc picades i un òcul a mitja alçada; queda coronat per una cornisa angular amb què sobresurt la teulada de dues vessants que cobreix el temple.

Campanar coetani del temple merament funcional. Té planta quadrada (2'10 x 2'10 m) amb la cel·la a la part alta de planta octagonal irregular; està coronada per una cornisa i una agulla vuitavada de pissarra amb inflexió a la base; té unes àmplies finestres d'arc rebaixat, una a cada cara menys a l'est; hi pengen campanes. Els seus murs són de paredat. Fa la impressió que és el resultat de diverses modificacions fetes matusserament.

Situació: adossat al mur de llevant fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 13'75 metres.

Esveltesa: 6,5

SENET

Santa Cecília

Altitud: 1109 metres. Municipi de Vilaller

Església romànica dels segles XI-XII molt modificada; conserva de la construcció original la finestra de l'absis. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de canó de pedra vista damunt dos arcs torals de mig punt, un absis semicircular amb volta de quart d'esfera i un fals transepte format per capelles laterals. Té un portal romànic de tres arquivoltes rústiques de mig punt damunt columnes molt deteriorades per l'erosió; està obert al mur del migdia sota d'un porxo de volta de canó apuntat que de fet és un pas obert sota mateix del campanar. Els seus murs són de maçoneria mig carreuada en disposició de filades força regulars i les teulades de pissarra mostren un bon estat; la de l'absis, de poc pendent, està formada per un conjunt de cinc sectors triangulars a manera de mitja piràmide.

Campanar merament funcional poc anterior al temple; en quedava exempt; avui es troba integrat per haver-s'hi fet ampliacions. Té planta rectangular (4'75 x 3'30 m) amb la cel·la oberta per finestres d'arc de mig punt, una al migdia i una altra a ponent; hi pengen dues campanes del segle XIX. Els seus murs són de carreus de granit, grans i irregulars al cos baix i de maçoneria als pisos alts; està coronat per una teulada piramidal de pissarra amb lleugera inflexió a la base; té un petit pinacle i una campaneta al cim, campaneta que no queda inclosa en el càlcul de l'alçada del campanar. Els seus murs presenten una gran nuesa només alterada per unes petites finestres rectangulars al cantó de migdia .

Situació: damunt els peus de l'església, de cara a ponent, mig incorporat en el cos de l'església pel cantó del migdia.

Alçada: 16'15 metres.

Esveltesa: 3,4

TAÜLL

Santa Maria

Altitud: 1520 metres. Municipi de la Vall de Boí

Església romànica inaugurada el 1123. Consta de tres naus cobertes per una teulada de pissarra de doble vessant amb el sostre embigat de fusta sobre fileres de columnes a banda i banda que sostenen arcs formers de mig punt tots ells de carreus ben escairats així com l'arc presbiteral. La capçalera està formada per tres absis semicirculars coberts de teulades de pissarra i bastits amb paraments de carreus petits, irregulars i matussers en filades força regulars. Presenten decoració llombarda a base de lesenes i de frisos, sota cornisa, de dents de serra i d'arcs cecs, atrompetats en el central.

Campanar romànic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'66 x 3'77 m) amb una base compacta i un cos superior dividit en quatre pisos senyalats per frisos de dents de serra i arcs cecs en els dos superiors i només per arcuacions cegues en els dos inferiors. Té finestres d'arc de mig punt a cada cara en tres pisos, a l'inferior d'una sola obertura i en els tres superiors geminades. Els seus murs tenen paraments de carreus petits, irregulars i matussers, sobretot en la base. Està coronat amb una cornisa i una teulada piramidal baixa de pissarra amb una lleu inflexió a la base.

Situació: mig entrat en la nau lateral de migdia, proper al frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'75 metres.

Esveltesa: 5,7

VILALLER

Sant Climent

Altitud: 981 metres.

Església neoclàssica de fi del segle XVIII, amb la data del 1798 gravada al portal. Consta de tres naus, la central de quatre trams, un amb el cor, coberta amb una volta de llunetes damunt quatre arcs torals de mig punt lleugerament rebaixats; les laterals ho estan amb voltes d'aresta amb clau de volta merament decorativa. El cor als peus amb barana de fusta tornejada descansa sobre d'un arc carpanell. Té un cancell digne. L'interior està pintat de blanc menys el sòcol i les arestes dels arcs formers i motlures disposades damunt les pilastres que separen els arcs i les impostes motllurades que ressegueixen la base de les cobertes. El frontis té un portal d'arc dovellat de mig punt, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular; a la part alta, a banda i banda, hi figuren dues finestres rectangulars amb l'arc lleugerament corbat. Els seus murs mostren paraments de maçoneria mig carreuada.

Dimensions: 22'60 x 7'44 x 10'86 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus arriba als 14'40 metres.

Guarda una pica baptismal ovoide d'un metre de diàmetre a la boca i amb relleus a tot al voltant exterior que dibuixen un fris de d'arcuacions allargassades.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos robust de planta gairebé quadrada (6'90 x 7'10 m); el segon és octagonal i un de tercer cilíndric amb finestres cecs; al seu damunt s'aixeca una torrella novament de planta octagonal amb finestres d'arc de mig punt obertes i cegues alternades; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa i una agulla vuitavada de pissarra amb inflexió a la base. Els seus murs són de maçoneria mig carreuada amb cantoneres de pedres rogenques ben escairades; una motllura corona el primer cos prismàtic rectangular; el cos superior o torrella és de recent construcció. Porta a la cel·la una escala de pedra sobre voltes, arrapada als murs i amb un ull central; a mitja alçada aquesta escala prossegueix amb la mateixa estructura però de fusta.

Situació: adossat al mur lateral de llevant fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 33'82 metres.

Esveltesa: 4,7

VIU DE LLEVATA Mare de Déu dels Àngels
Altitud: 1239 metres. Municipi del Pont de Suert

Església romànica aixecada en el primer quart del segle XII (1108). Consta d'una nau de tres trams coberta per una volta de canó de mig punt i per una teulada de dos vessants; la volta descansa en dos arcs torals que ho fan, al seu torn, en semi columnes adossades als murs; els seus capitells tenen decoració antropomòrfica. L'absis de la capçalera és semicircular amb un fris d'arcs cecs sota mateix de la cornisa. El portal es troba al fons d'un cos que sobresurt lleugerament del mur de migdia; hi figuren cinc arquivoltes d'arc de mig punt (una d'elles decorada amb elements geomètrics), dues es recolzen sobre columnetes amb capitells esculpits. A mitja alçada, damunt el portal, hi ha un Crismó en relleu. Un fris d'arcs cecs recorre tota la façana dessota la cornisa horitzontal menys en el tram que sobresurt; tots els paraments són de carreus ben escairats de pedra granítica gris clar, irregulars (grans i petits barrejats), disposats en filades uniformes.

Dimensions: 20'10 x 4'30 x 6'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una pica baptismal romànica sense decorar.

Campanar amb un primer alt cos romànic del segle XI de planta pràcticament quadrada (3'65 x 3'77 m); el segon amb els caires aixamfranats és propi d'èpoques recents (barroc o neoclàssic); inclou la cel·la; està coronat per una cornisa destacada i una agulla piramidal vuitavada amb una forta inflexió a la base recoberta de teules aràbigues rogenques amb una creu metàl·lica al

cim. La cel·la té una finestra d'arc rebaixat a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de carreus granítics de pedra blanquinosa, irregulars i matussers; la base conserva paraments romànics mentre que els cossos superiors són de factura més moderna. Antigament es pujava a la cel·la per una escala de cargol de pedra picada; fa pocs anys, cap el 2004, es van fer reformes de consolidació i, davant el mal estat de l'escala, es va treure, sense pensar en què era una típica escala de campanar capaç de tornar a tenir solidesa amb les degudes reformes, i es va substituir per una escala de gat.

Situació: adossat al mur de tramuntana a l'angle nord-est de la nau immediat a la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 16'85 metres.

Esveltesa: 4,4

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

ARENY DE NOGUERA (Arén en castellà) Sant Martí

Altitud: 709 metres.

Pertany a la Ribagorça d'Osca

Església de característiques neoclàssiques. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells ocupat pel cor, coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; està capçada per un presbiteri poligonal de cinc costats; les naus laterals, gairebé només passadissos, tenen la coberta també amb volta de llunetes; el cor està damunt un arc carpanell i una volta de llunetes; té un cancell digne i un cambril amb la imatge del Sant Crist; s'hi arriba per una doble escala situada darrera l'altar major.

Dimensions: 28'35 x 7'36 x 13'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons dels altars laterals fa 17'15 metres.

Guarda unes pintures murals d'A. Pellicer del 1987 en el primer altar lateral entrant a la dreta.

Campanar d'estil eclèctic. Té planta gairebé quadrada (5'60 x 5'35 m) i està coronat per una cornisa i un terrat amb una estructura metàl·lica i una creu al cim (estructura i creu que no queden incloses en el càlcul de l'alçada). La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara.

Situació: sobre l'ala dreta del temple, fent angle al nord-est amb el frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 28'86 metres.

Esveltesa: 5,15

PONT DE SUERT, EL L'Assumpció

Altitud: 838 metres.

Església del 1955. Consta d'una nau de formigó amb volta segmentada des d'un basament de carreus, absis de planta ametllada i volta apuntada. El frontis té un portal rectangular dins d'una forma atrompetada formada per arquivoltes ogivals de carreus de granit; el timpà, de pedra blanca, té un relleu que representa un serafí de sis ales; des del vèrtex superior surt, eixamplant-se a mesura que s'eleva, una creu de pedra blanca que s'inclina endavant.

Dimensions: 28'25 x 10'22 x 10'83 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitectes: Eduardo Torroja Miret (Madrid 1899), i José Rodríguez Mijares.

Guarda un relleu al timpà i un altre al presbiteri que representa Maria Assumpta, obres les dues de l'escultor J. Higuera. Les pintures del presbiteri són de Marisa Rösset.

Campanar exempt del 1955. Està bastit amb murs de carreus de granit sobre una plataforma

circular de tres graons; està format per tres murs units en angle de 120°, de secció creixent en alçada, separats al capdamunt per deixar una obertura central tancada per una coberta cònica baixa de formigó; una escala de gat amb barrots de ferro a l'angle de ponent permet accedir a l'ull obert al capdamunt.

Situació: exempt, a un punt situat a pocs metres al sud-est del frontis.

Alçada: 17'00 metres.

TAÜLL

Sant Climent, sense culte

Altitud: 1525 metres. Municipi de la Vall de Boí

Església romànica inaugurada el 1123. Consta de tres naus amb sostre de dos vessants format per un embigat de fusta que es recolza sobre fileres de columnes; la capçalera la formen tres absis semicirculars amb decoració llombarda a tots ells amb un fris de dents de serra sota cornisa, arcs cecs amb tres arcuacions amb lleu degradació al central i de dues arcuacions als laterals flanquejats per lesenes; estan coberts per teulades de lloses de pissarra. El frontis encarat a ponent té un portal dovellat en arc de mig punt igualment com una finestra a la part alta; queda coronat per una minsa cornisa angular que es correspon amb la teulada de doble vessant. Els seus murs tenen paraments de carreus petits de pedra grisa, irregulars, picats matusserament i disposats en filades uniformes.

Dimensions: 21'00 x 4'60 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada que inclou les tres naus fa 13'20 metres.

Guarda reproduccions de les seves famoses pintures romàniques; les originals es conserven al Museu Nacional d'Art de Catalunya a Barcelona; recentment s'estan descobrint més pintures encara conservades *in situ*.

Campanar romànic coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (4'26 x 4'30 m); és exempt, molt proper al mur del migdia, amb una base compacta i, al damunt, sis pisos tots ells amb finestres geminades a cada cara, menys al primer on hi ha només una sola obertura estreta d'arc de mig punt; a mesura que els pisos van essent més alts, les finestres es fan més amples. Està coronat per una minsa cornisa i una teulada de pissarra piramidal amb lleu inflexió a la base. Senyalen la divisòria en pisos uns frisos de dents de serra i d'arcs cecs situats al damunt de les finestres; en els dos més baixos els frisos de dents de serra es troben absents. Els seus murs tenen paraments de carreus de pedra grisenca petits, irregulars i disposats en filades uniformes.

Situació: exempt, lleugerament separat (algun centímetre) del costat mateix del mur i de l'absidiola de migdia, en l'angle sud-est de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 25'45 metres.

Esveltesa: 5,9

L'ALT CAMP

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Aiguamúrcia		
Les Pobles	Santa Maria	20'46
Santes Creus	Santa Maria, monestir	29'50
Alcover	L'Assumpció	39'71
Alió	Sant Bartomeu	36'55
Bràfim	Sant Jaume	35'74
Cabra del Camp	Santa Maria	34'68
Figuerola del Camp	Sant Jaume	28'64
Garidells, els	Sant Jaume	21'98
Masllorenc	Sant Ramon	41'69
Masó, la	Santa Magdalena	29'25
Milà, el	Santa Úrsula	19'52
Montferri	Sant Bartomeu	32'59
Mont-ral	Sant Pere ad Vincula	19'64
Nulles	Sant Joan Baptista	29'46
Pla de Santa Maria, el	Santa Maria	36'38
Pont d'Armentera, el	Santa Magdalena	24'98
Puigpelat	Santa Maria	30'26
Querol	Santa Maria	18'05
Esblada	Sant Jaume	9'19
Riba, La	Sant Nicolau	31'29
Rodonyà	Sant Joan Baptista	41'18
Rourell, el	Sant Pere	32'40
Vallmoll	Santa Maria	37'47
Valls	Mare de Déu del Carme	40'41
Valls	Sant Antoni	24'07
Valls	Sant Joan	74'00
Fontscaldes	Sant Simó	23'03
Masmolets	Sant Roc	22'03
Picamoixons	Sant Salvador	29'58

Vilabella	Sant Pere	33'97
Vila-rodona	Santa Maria	50'00

Alçada mitjana: 31'83 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha dues; amb campanar d'espadanya, set.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ALCOVER L'Assumpció

Altitud: 245 metres.

Església aixecada entre el 1578 i el 1630 amb un estil renaixentista i amb tècnica del gòtic tardà pel que fa a l'interior del temple. Consta d'una gran nau coberta amb una volta ogival simple, immensa; és una església que "catedraleja" de sis trams, un d'ells amb el cor; està capçada per un absis poligonal de set costats. El cor als peus amb balustrada descansa en un arc carpanell i una volta de creueria rebaixada. El frontis té un portal en arc de mig punt flanquejat per un joc de columnes corínties i una pilastra per banda; entre elles, en dos pisos, s'hi allotgen fornícules sense imatges; per damunt s'hi troben l'entaulament i un frontó triangular; a mitja alçada, una gran rosassa i un rellotge d'esfera i, per coronament, una cornisa sinuosa amb curvatura convexa al centre i còncava a les ales. Els seus murs tenen paraments de carreus ben escairats de pedra rogenca, un sòcol de pedra blanca al frontis i, a les cantoneres, carreus encoixinats.

Dimensions: 52'40 x 15'62 x 23'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada comptada des del fons de les capelles laterals fa 25'76 metres.

Arquitectes: Joan Munter, Oliveri Auqui, Pere Blai, Cristòfol de Bruel.

Guarda el retaule major barroc (segle XVII) obra de Francesc Grau, Domènec Rovira II i Salvador Perearnau; a la capella neoclàssica del Santíssim Sagrament (fi del segle XVIII i principis del XIX) unes pintures murals d'època moderna (posterior al 1939) de l'artista local Antoni Català.

Campanar neoclàssic, inacabat, aixecat entre el 1795 al 1803 després de caure el 1795 l'anterior renaixentista. Té planta gairebé quadrada (8'37 x 8'40 m) amb un segon cos vuitavat de maó vist. La cel·la queda oberta amb vuit finestres d'arc de mig punt sense cobrir; hi penja alguna campana. Sembla que no es van entendre el rector i l'alcalde sobre el projecte d'acabat i des d'aleshores ha quedat incomplet; tanmateix, recentment ha quedat cobert per una senzilla teulada. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra arrapada al mur veí de l'església pel cantó de llevant.

Situació: mig encabit damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 39'71 metres.

Esveltesa: 4,7

ALIÓ Sant Bartomeu

Altitud: 266 metres.

Església neoclàssica del 1767. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de

llunetes sobre cinc arcs torals de mig punt; està capçada per un absis semicircular; les laterals queden cobertes amb voltes d'aresta. El cor als peus descansa sobre un arc carpanell. L'atri queda cobert amb una volta de llunetes. El frontis té una portalada neoclàssica amb el portal en arc rebaixat, pilastres toscanes adossades als muntants, un arquitrau llis, un frontó triangular truncat, una fornícula sense imatge, una motllura horitzontal a mitja alçada, un òcul amb marc ressaltat de pedra blanca al seu damunt i, per coronament, un frontó triangular amb la cornisa angular molt destacada i un pinacle amb creu al cim; a les ales la cornisa forma una curvatura còncaua de forta inclinació. Els seus murs mostren paraments arrebossats i pintats en un to groguenc mig marronós; tenen carreus blanquinosos a les cantoneres

Dimensions: 31'66 x 7'84 x 14'20 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 17'15 metres.

Guarda una bonica pica baptismal de marbre amb vetes rogenques, amb la boca el·líptica recolzada damunt un peu.

Campanar coetani del temple, refet recentment a la seva part alta. Té un primer alt cos de planta rectangular (6'10 x 5'40 m) de murs arrebossats i acolorits de beix marronós; parets nues obertes només amb fines espitlleres a tres pisos a la cara de llevant i carreus de pedra blanca a les cantoneres. A un segon cos vuitavat amb rellotge d'esfera i motlures vermelloses s'hi ubica la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa i, al damunt, un cos cilíndric de formigó instal·lat de fa poc cobert amb una forma esfèrica rebaixada i amb un alt pinacle cònic al cim, tot també de formigó; penso que es tracte d'un afegit poc encertat que no lliga amb la resta.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia

Alçada: 36'55 metres.

Esveltesa: 6

BRÀFIM

Sant Jaume

Altitud: 236 metres.

Església del gòtic tardà i amb aportacions del barroc aixecada cap el 1698. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta de llunetes sobre cinc arcs torals de mig punt i de dos passadissos laterals amb voltes d'aresta a cada tram; té capçalera recta que per l'interior té forma poligonal de cinc costats; les capelles laterals obertes en arcs de mig punt estan separades per pilastres que es corresponen amb els arcs torals. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes. Tot l'interior té les arestes de les llunetes i els arcs torals decorats amb motius daurats i per damunt de l'ampla imposta motllurada que ressegueix tota la nau per sota la volta s'obren grans finestrals semicirculars amb vidrieres de colors.

El frontis té un portal modern rectangular amb marc de pedra blanca format per dovelles i carreus ben escairats i picats, una fornícula sense imatge, un òcul amb marc de pedra blanca ressaltat, un frontó triangular amb una espadanya d'un ull sense campana al cim i un rellotge d'esfera centrat en el timpà. El mur del frontis ha estat esgrafiats de fa poc amb figures geomètriques, rombals repetides en tota la superfície en colors marrons, clar rosat al fons i fosc en les figures.

Dimensions: 26'26 x 9'34 x 14'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitecte: mestre de cases Ramon Sanabra.

Guarda una imatge de la Mare de Déu del 1715 d'Isidre Espinalt, de Sarral, i un magnífic retaule barroc del 1794 miraculosament salvat en els desastres del 1936 que presideix l'altar major; és obra del taller de Valls de Joan Guasch. Un altre petit retaule dedicat a Sant Roc d'estil neoclàssic es troba en una capella lateral. Té orgue antic però inutilitzat en les conteses militars dels temps

passats.

Campanar neoclàssic. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'05 x 4'05 m); en un segon cos aixamfranat i amb menys perímetre s'hi ubica la cel·la amb quatre finestres d'arc apuntat coronada per una fina motllura; al damunt s'hi aixeca una torrella quadrada amb amb els caires aixamfranats i amb quatre finestres d'arc de mig punt sobre senzilles impostes, una nova motllura, una cornisa motllurada amb pinacles als angles i una coberta piramidal de rajoles marronoses amb les careneres fosques. Els seus murs estan arrebossats i pintats recentment en color blanc trencat, tirant a beix.

Una escala d'obra arrapada als murs sobre voltes deixa un ull central tancat per envans. S'accedeix a la cel·la a través d'una trapa tancada per una resistent portella de fusta. Per accedir a la torrella hi ha una escala de gat; hi dóna entrada una trapa oberta a la volta.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 35'74 metres.

Esveltesa: 8,8

CABRA DEL CAMP Santa Maria

Altitud: 493 metres.

Església neoclàssica aixecada en el segle XVIII. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transepte; estan coberts amb voltes de llunetes sobre una imposta motllurada a la manera clàssica i sobre quatre arcs torals de mig punt damunt pilastres entre les quals es troben arcs de mig punt oberts a les capelles laterals; té una cúpula sobre petxines al creuer; el presbiteri prolongat per un tram amb volta de llunetes es troba en la capçalera poligonal de cinc costats. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell. El frontis té un portal rectangular amb la llinda lleugerament corbada, columnes exemptes sobre pedestals davant dels muntants, un entaulament filetejat, un frontó circular truncat decorat amb volutes amb un fornícula amb imatge intercalada, un òcul motllurat a mitja alçada i un frontó triangular motllurat amb pinacle al cim. Recorren la façana de dalt a baix dues pilastres de carreus de pedra clara que divideixen el frontis en tres zones arrebossades i pintades en un to lleugerament ataronjat simulant carreus.

Dimensions: 32'95 x 9'86 x 13'36 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transepte en fa 21'35 x 9'87 x 13'52 i la cúpula del creuer arriba als 15'64 metres.

Campanar neoclàssic. Un primer alt cos té planta gairebé quadrada (5'55 x 5'80 m) i una fina motllura al capdamunt que el separa d'un segon cos octagonal en el que s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt sobre una senzilla imposta, una a cada cara alterna; està coronat per una motllura amb pinacles als vuit angles. El seu damunt s'hi aixeca una torrella vuitavada amb els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres i amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; queda coberta per una escassa cornisa i una cúpula apuntada de rajoles vermelles amb bola al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats com al frontis i mostren carreus de pedra blanca en relleu negatiu a totes les cantoneres. Una escala del tipus català, sobre voltes i arrapada als murs, dóna accés a la cel·la.

Situació: adossat al mur lateral de llevant fent angle amb el frontis encarat a migdia.

Alçada: 34'68 metres.

Esveltesa: 5,9

FIGUEROLA DEL CAMP Sant Jaume

Altitud: 480 metres.

Església aixecada entre el 1781 i el 1789 dintre dels cànons neoclàssics. Té planta de creu grega amb cúpula al creuer; la nau major consta de dos trams desiguals, un amb el cor i l'altre que és el transsepte; estan coberts amb voltes de llunetes; en el creuer s'hi aixeca una cúpula sobre petxines; un absis quadrat inclou el presbiteri prolongat per un tram transformat en un segon transsepte i cobert també per voltes de llunetes. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta damunt del cancell. El frontis té un portal rectangular d'estil clàssic amb la llinda lleugerament corbada, unes pilastres toscanes adossades als muntants, un entaulament, un frontó triangular amb una fornícula amb la imatge del patró en el timpà, i un òcul sota un gran frontó triangular de pedra fosca que corona l'edifici. El mur presenta un arrebossat pintat de color groguenc amb carreus visibles a les cantoneres.

Unes restes d'una església romànica anterior, segle XII, són visibles avui a la banda de tramuntana properes a l'actual capçalera i consten d'un mur de carreus ben escairats de pedra grisa amb una finestra rectangular i, al damunt, un bell rosetó atrompetat i calat.

Dimensions: 22'66 x 9'07 x 13'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la cúpula al creuer arriba als 19'46 metres i el transsepte en fa 17'50 x 9'33 x 13'50; el segon transsepte, més estret, té una amplada de 2'72 metres.

Guarda una pica baptismal monolítica sobre un peu cilíndric, tots dos recuperats en unes recents obres; no presenten cap dibuix sinó una superfície poc polida; fa 85 centímetres de diàmetre a la boca i té un gruix de 8 centímetres; el conjunt arriba als 90 centímetres d'alçada.

Campanar neoclàssic del 1792. Té un primer alt cos de planta quadrada (3'98 x 3'98 m) ornat amb motlures que el separen d'un segon cos aixamfranat amb la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt flanquejades per pilastres toscanes; hi penja alguna campana. Està coronat per una motllura i una torrella vuitavada amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat, flanquejades per pilastres, amb una cornisa i una teulada piramidal. Els seus murs estan arrebossats amb carreus a les cantoneres. Un rellotge d'esfera es troba al capdamunt del primer cos quadrat. Per l'interior, una escala del tipus normal a Catalunya, sobre voltes i arrapada als murs, permet accedir a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 28'64 metres.

Esveltesa: 7,2

FONTSCALDES Sant Simó
Altitud: 400 metres. Municipi de Valls

Església del gòtic tardà. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria i capçada per un absis poligonal. Té un cor als peus. Els seus murs tenen paraments de maçoneria una mica rogenca i força digna sobretot al frontis després d'haver-se refet en època recent. Queda obert per un portal dovellat en arc apuntat i amb bordó, una creu de pedra en relleu al damunt, una rosassa motllurada a mitja alçada amb un bordó damunt impostes que es prolonguen fins als caires; està coronat per una cornisa angular. Els seus murs tenen paraments de maçoneria amb carreus de pedra clara a les cantoneres.

Campanar gòtic acabat en època barroca. Té un primer alt cos de planta quadrada (3'25 x 3'25 m) i, després d'una fina motllura, un de segon octagonal on s'hi ubica la cel·la oberta amb

finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana; estan flanquejades per pilastres un pèl destacades; al damunt hi ha una segona motllura i un últim cos de poca alçada amb un òcul el·líptic a cada cara alterna. Està coronat per una cornisa i una torrella més o menys circular amb una teulada de rajola verda i blanca de vuit vessants separats per nervadures. Els seus murs estan arrebossats amb carreus mitjans de pedra fosca a les cantoneres visibles en gran part del primer cos.

Situació: exempt i molt proper al mur lateral de llevant a l'angle nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 23'03 metres.

Esveltesa: 7

GARIDELLS, ELS

Sant Jaume

Altitud: 115 metres.

Església del segle XIX d'aires classicistes. Consta d'una nau rectangular de cinc trams coberta amb una volta de llunetes sobre de quatre arcs torals de mig punt, i de dos passadissos laterals amb els trams coberts de voltes bufades; queden separats de la nau per arcs formers de mig punt damunt pilars rectangulars; unes pilastres toscanes hi estan adossades. El cor als peus descansa en un arc carpanell i d'una volta bufada damunt un cancell digne. El frontis té un portal rectangular amb marc estriat, un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa angular al centre i horitzontal als laterals amb motlures i estries; unes pilastres i uns plafons en relleu escàs decoren els laterals del frontis i la base del campanar; està arrebossat i pintat en color crema; els murs laterals han estat emblanquinats.

Dimensions: 22'20 x 5'99 x 7'09 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total formada per la nau central i els dos passadissos fa 9'65 metres.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (3'25 x 3'90 m); està bastit amb murs arrebossats i pintats com el frontis i amb carreus d'un to fosc en relleu a les cantoneres; sobresurt del cos lateral dret de l'església i se'n separa amb una motllura que és la prolongació de la cornisa de l'església. En aquest cos que sobresurt per damunt de la teulada del temple s'hi ubica la cel·la a la part superior: està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; queda coronada per una cornisa motllurada amb una aparent barana amb merlets esglaonats i una agulla piramidal quadrangular de rajoles negres barrejades amb altres de blau fosc. Una escala estreta amb graons de maó i marge de fusta va de paret a un pilar central fins arribar a la cel·la; hi pengen dues campanes, una de gran i l'altra mitjana; el buit interior de l'agulla cobreix la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 21'98 metres.

Esveltesa: 5,6

MASMOLETS

Sant Roc

Altitud: 300 metres. Municipi de Valls

Església aixecada al segle XVI i remodelada cap el 1808 segons data que figura en la dovella clau del portal. Consta d'una nau capçada per un absis poligonal i travessada per un transsepte. El frontis té un portal dovellat de pedra blanca en arc de mig punt, un òcul a mitja alçada i una minsa cornisa angular. Els seus murs estan arrebossats i pintats en groc ataronjat amb carreus irregulars de pedra blanca en relleu negatiu a les cantoneres.

Campanar coetani del moment en què es remodelà el temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (2'90 x 2'90 m) i un de superior aixamfranat; està coronat per una cornisa motllurada i per un terrat amb balustrada decorada amb uns gerros de terrissa sobre els murs dels angles. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to cremós i amb carreus de pedra blanca, irregulars, visibles a les cantoneres del primer cos. El segon està dividit en dos per una fina motllura; el primer d'ells constitueix la cel·la i està obert amb finestres d'arc rebaixat, una a cada cara on hi penja alguna campana; el segon ho està amb uns òculs el·líptics motllurats, un a cada costat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 22'03 metres.

Esveltesa: 7,6

MASÓ, LA

Santa Magdalena

Altitud: 115 metres.

Església neomedieval aixecada a finals del segle XIX cap el 1890. Consta de tres naus, transepte, cúpula al creuer sobre petxines inscrita dins d'un cimbori octagonal recobert per un teulat vermellós amb un pinacle al cim. La nau major està dividida en quatre trams coberts per voltes de creueria damunt tres arcs torals de mig punt; en el primer hi ha el cor, el més proper al presbiteri és el transepte; el presbiteri és semicircular; la capçalera és recta. Les naus estan separades per arcs formers apuntats damunt robustos pilars cruciformes; de fet, les naus laterals són els passadissos que recorren les capelles laterals cobertes amb voltes d'aresta; ho fan a través d'arcs formers de mig punt. El cor amb barana de fusta descansa en un arc rebaixat. Tant els arcs com els pilars i muntants tenen carreus mitjans de pedra grisenca fosca; la resta de la construcció és feta de maçoneria i paredat degudament arrebossada i emblanquinada.

El frontis té un portal d'arquivoltes bossellades de mig punt sobre columnetes adossades als brancals, dues motlures horitzontals a mitja alçada amb dues finestres d'arc de mig punt amb una pilastra al mig entre aquelles dues, i una cornisa angular amb un fris d'arquets cecs d'inspiració romànica al dessota. El mur frontal es troba arrebossat i emblanquinat.

Dimensions: 18'00 x 4'90 x 8'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 11'20 metres; el transepte en fa 11'20 x 4'90 x 9'50 i la cúpula arriba fins als 13.

Arquitecte: Ramon Salas i Ricomà, de Tarragona.

Campanar del 1817 amb característiques neoclàssiques, exempt, pertanyent a una edificació desapareguda anterior al temple actual. El primer cos sembla que es va aprofitar d'una antiga torre de vigilància dels Templers del segle XIII. Aquest primer alt cos té planta gairebé quadrada (4'00 x 4'30 m); els dos superiors són octagonals; el primer d'aquests està obert amb finestres d'arc de mig punt amb bordó, una a cada cara alterna; una motllura el separa del cos inferior; en té una altra sota de les finestres i una tercera al damunt. Una cornisa el separa del superior on hi té un terrat amb balustrada i pinacles als pilars angulars; sobre d'ell s'hi aixeca una alta torrella vuitavada amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, uns òculs el·líptics al damunt i pilastres als caires; està coronada per una cornisa motllurada i una cúpula força apuntada amb nervadures als caires i un pinacle al cim tot en pedra rogenca. Hi penja una campana gran, la *Maria Magdalena*. Els seus murs de paredat estan arrebossats a mitges. L'esfera d'un rellotge es troba en iniciar-se el cos vuitavat en la cara frontal encarada al migdia. L'escala que puja per l'interior amb 60 graons fins arribar a la cel·la ho fa sobre voltes i arrapada als murs.

Situació: exempt, al davant esquerre del frontis del que n'està separat 9'75 metres.

Alçada: 29'25 metres.

Esveltesa: 6,8

MILÀ, EL Santa Úrsula

Altitud: 166 metres.

Església neogòtica aixecada el 1914. Consta d'una nau de quatre trams coberts per voltes de creueria; està acompanyada de capelles laterals obertes en arc apuntat. La façana principal té el portal rectangular sota quatre fines arquivoltes apuntades i amb un bordó que deixen un timpà nu; més amunt apareix un òcul calat lobulat i una cornisa horitzontal amb quatre pinacles crestats, els dos del centre sobre unes finestretes calades situades sobre la cornisa. Dues pilastres recorren la façana de dalt a baix flanquejant la portalada i dividint el frontis en tres zones; cadascuna de les zones laterals tenen a la part alta sengles òculs calats lleugerament més petits que el central. Unes altres pilastres capçades també per pinacles crestats es repeteixen en les cantoneres. Els seus murs de pedra i maó estan arrebossats i pintats de groc torrat.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (3'55 x 3'55 m); un de segon és vuitavat amb els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres on s'hi ubica la cel·la amb vuit finestrals estrets i allargassats, un a cada cara, amb l'arc apuntat calat; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa i un terrat amb barana calada i pinacles als angles.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 19'52 metres.

Esveltesa: 5,5

MONTFERRI Sant Bartomeu

Altitud: 229 metres.

Església bàsicament del XIV amb restes d'una anterior del segle XII. Consta d'una nau de tres trams amb una estructura de pedra formada per tres arcs torals apuntats de pedra picada d'època gòtica prolongats per unes semi-columnnes monolítiques de pedra amb capitells mensuliformes; sostenen una volta de llunetes força posterior. La capçalera poligonal té cinc costats. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i en una volta de llunetes.

La façana neoclàssica és del 1789; està arrebossada i pintada de groc marronós; té el portal en arc rebaixat resseguit per motlures prolongades en els muntants, una fornícula amb imatge envoltada de decoració abarrocada està situada al seu damunt i una finestra rectangular es troba a sobre seu; una cornisa amb una curvatura convexa en posició molt horitzontal corona el frontis. Els murs laterals tenen paraments de paredat.

Dimensions: 17'46 x 6'60 x 8'17 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total arriba als 16 metres.

Campanar neoclàssic del 1797. El seu primer alt cos té planta gairebé quadrada (5'10 x 5'20 m); el segon és vuitavat; en ell s'hi ubica la cel·la que està oberta amb quatre finestres d'arc apuntat, una a cada cara alterna damunt fines impostes; per damunt hi ha una motllura i, per coronament, una cornisa motllurada i una alta torrella octagonal amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada costat altern i amb els caires recorreguts per contraforts sinuosos, triple cornisa amb pinacles als angles i cúpula un pèl apuntada de vuit sectors triangulars. Els seus murs tenen paraments de paredat amb carreus irregulars a les cantoneres; als cossos vuitavats els paraments estan arrebossats

i pintats de blanc. Un rellotge d'esfera es troba a la cara llevantina al capdamunt del primer cos que queda separat dels superiors per un fina motllura.

S'hi puja per una escala sobre voltes des d'una porta exterior; està arrapada als murs i deixa un ull central tancat per envans. Té graons d'obra i, a partir del pis on s'ubica la maquinària del rellotge, es fa molt estreta; s'entra a la cel·la per una trapa avui tancada per una fusta que hi encaixa; amb ella es tracta d'evitar que entrin els coloms; per accedir a la torrella hi ha una escala de gat protegida per cercles i s'hi arriba per una trapa oberta a la volta.

Situació: adossat a l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 32'59 metres.

Esveltesa: 6,2

MONT-RAL Sant Pere *ad Vincula*

Altitud: 888 metres.

Església amb restes del seu passat romànic del segle XII visibles en l'absis semicircular i en la portada oberta al mur lateral de migdia a base de tres arquivoltes dovellades en arc de mig punt; fou reformada al segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó; està acompanyada de capelles laterals d'etapes posteriors al romànic; una d'elles queda coberta per una volta de creueria. Els seus murs són de maçoneria de pedra blanca.

Campanar del segle XVIII, de planta gairebé quadrada (4'50 x 4'15 m) amb un segon cos octagonal amb motlures a sota i sobre quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna, amb arc, brancals i ampit lleugerament ressaltats; hi pengen dues campanes petites. Està coronat per una cornisa motllurada i una cúpula semiesfèrica rebaixada recoberta amb rajola vidriada verda. Els seus murs són de maçoneria en pedra blanca i carreus a les cantoneres.

Situació: adossat al mur nord, tocant a l'absis situat a llevant.

Alçada: 19'64 metres.

Esveltesa: 4,3

NULLES Sant Joan Baptista

Altitud: 232 metres.

Església d'estil barroco-neoclàssic del segle XVII refeta al XVIII. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes de llunetes; el presbiteri semicircular té una volta de quart d'esfera decorada com una petxina. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes.

Té el frontis arrebossat pintat de color groc daurat amb aparença de carreus i amb un sòcol de pedra blanca. Unes grades laterals es troben davant d'un portal amb un marc senzill de pedra blanca en arc rebaixat; al seu damunt hi figura una fornícula amb imatge i una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada; el coronament el forma, al centre, un frontó triangular motllurat decorat amb unes brillants pintures al timpà amb un fons blau i elements vegetals fantàstics en blanc; té un petit òcul central i un pinacle de bola al cim; a les ales d'aquest frontis la cornisa es corba en còncav i presenta un fris d'òvuls blancs de centre groc amb una base contínua de blau.

Dimensions: 18'66 x 6'48 x 10'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 13'88 metres.

Campanar neoclàssic. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'67 x 4'72 m); el

segon és octagonal; s'hi ubica la cel·la oberta amb quatre finestres en arc de mig punt en pedra blanca i escassament ressaltat, una a cada cara alterna; hi pengen campanes; té un rellotge d'esfera entre finestres a la cara de migdia. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada tronco-piramidal al centre de la qual s'aixeca una torrella vuitavada amb vuit finestres rectangulars, una a cada cara, reforçada per uns contraforts amb volutes a cada caire i capçada per una cornisa amb pinacles als angles i teulada de rajola groguenca cobrint una cúpula apuntada de vuit sectors triangulars. S'hi puja per una escala d'obra amb l'ull central tancat per un envà. A mitja alçada es converteix en escala de cargol també d'obra; per un trapa s'accedeix a la cel·la coberta per una volta semiesfèrica oberta per un ull circular al bell centre d'ella per comunicar-se amb la torrella.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 29'46 metres.

Esveltesa: 6,3

PICAMOIXONS Sant Salvador
Altitud: 200 metres. Municipi de Valls

Església aixecada el 1906 amb aires neogòtics. Consta d'una nau de cinc trams coberta per una volta d'aresta amb simulació de nervis ogivals d'estuc; està acompanyada de capelles laterals amb voltes de creueria. El frontis orientat a llevant té un portal rectangular amb un arc de mig punt que la cobreix i inclou un timpà amb decoració; a mitja alçada hi figura un gran finestral biforat ogival d'arc calat amb els brancals motllurats com l'arc; està coronat per una cornisa angular amb fornícula central sense imatge; al dessota el decora un fris d'arcs cecs neogòtics; una creu de pedra es troba al cim. Els seus murs estan coberts per un arrebossat blanquinós en un estat precari.

Arquitectes: Ramon Salas, i Francesc Villar i Carmona pel que fa al campanar.

Campanar poc posterior al temple. Té planta quadrada (4'85 x 4'85 m) i està dividit en tres cossos de perímetre decreixent separats per motlures; el superior està decorat amb un fris d'arcs cecs neogòtics al dessota de la motllura que el limita per baix; el primer cos i el de la cel·la, el tercer, estan aixamfranats. Està coronat per una agulla piramidal recoberta per rajola vermella. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt; hi penja alguna campana; té una motllura a l'arrencada dels arcs. Els seus murs presenten un arrebossat en força mal estat i un sòcol de maçoneria

Situació: adossat cap el centre del mur lateral de migdia.

Alçada: 29'58 metres.

Esveltesa: 6,1

PLA DE SANTA MARIA, EL Santa Maria
Altitud: 381 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta de tres naus separades per tres robustos pilars per banda; la central de quatre trams en té un que fa de transsepte; estan coberts per cúpules bufades; les laterals ho estan per voltes d'aresta; el presbiteri quadrat queda cobert amb una volta de llunetes; una cúpula sobre tambor i petxines s'aixeca en el creuer; està recoberta per l'exterior amb un cimbori vuitavat obert amb finestres rectangulars i cobert amb una teulada de vuit vessants. El cor als peus descansa en un arc carpanell i en una volta de llunetes amb el cancell al dessota. El frontis té un portal rectangular flanquejat per altes columnes corínties exemptes sobre pedestals, un arquiteu decorat amb un bell relleu de l'escut de la població, un frontó circular amb el timpà amb

un altre relleu, una fornícula amb la imatge de Maria, una rosassa motllurada a mitja alçada i, per coronament, una cornisa semicircular convexa. Unes pilastres recorren el frontis de dalt a baix i el divideixen en tres zones que es corresponen amb les tres naus interiors. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra blanquinosa.

Dimensions: 42'54 x 8'63 x 16'20 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus tenen una amplada conjunta de 20 metres i, comptant des del fons dels migrats altars laterals, en fan 23'83; el transsepte en fa 26'20 x 8'42 x 16'12 i la cúpula arriba als 25'95.

Campanar neoclàssic coetani del temple; restà inacabat. Té un primer alt cos amb els caires aixamfranats amb concavitat; la seva planta és quadrada (5'94 x 5'94 m) i està capçat per una motllura; el segon cos és octagonal amb motllura a l'inici i una altra sota la cel·la; aquesta està oberta amb vuit finestres d'arc de mig punt amb balustrades, un a cada cara, i té els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa motllurada i un cos inacabat amb aparença cúbica. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra blanquinosa. L'escala que puja per l'interior segueix el model català, sobre voltes, arrapada als murs i deixa un ull central.

Al cantó dret del frontis un segon campanar va ser aixecat només fins a l'alçada de la nau i avui resta cobert per una baixa teulada de dos vessants.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 36'38 metres.

Esveltesa: 6,1

POBLES, LES Santa Maria
Altitud: 440 metres. Municipi d'Aiguamúrcia

Església aixecada el 1920. Consta d'una nau amb el presbiteri poligonal de cinc costats; està acompanyada de capelles laterals unides per passos en arc de mig punt que li donen aspecte de molta amplitud. Està dividida en cinc trams; un és l'atri separat de la nau per un mur; està coberta per un sostre horitzontal en blanc; té molta il·luminació pel fet de tenir grans òculs en la part alta dels murs laterals per damunt de les capelles. El cor amb barana de fusta està situat sobre l'atri i descansa en el seu mur i en un embigat. El frontis a ponent té un portal en arc de mig punt dovellat damunt dels muntants carreuats, tots en pedra gris clar i amb un guardapols que es prolonga per la façana com una motllura horitzontal; al damunt de tot, sota la minsa cornisa angular, s'hi obre un finestral en arc de mig punt amb bordó sobre d'impostes discretes. Dues pilastres recorren de dalt a baix les cantoneres de la zona central un pèl més avançada que els laterals. Els seus murs són de maçoneria vermellenca amb un sòcol arrebossat de ciment a tots ells de 1'19 metres d'alt i 0'10 metres de gruix.

Dimensions: 28'88 x 8'24 x 9'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 16'70 metres.

Campanar inacabat simplement funcional, coetani del temple. Té un primer alt cos de planta rectangular (4'65 x 5'30 m) i un segon on s'hi ubica la cel·la que té les cantoneres de maó ressaltades a manera de lesenes. La cel·la resta sense cobrir tot i que hi figuren les quatre finestres en arc de mig punt, una a cada cara, amb baranes de maó; hi pengen dues campanes, una de petita i l'altra mitjana. Està bastit amb murs de maçoneria vermellenca només oberts per unes finestres baixes, una al mur frontal i l'altra al posterior. Es pot accedir al cim per una escala des del cantó esquerre de l'atri; puja sobre voltes catalanes amb graons d'obra, arrapada als murs de paredat i amb una barana senzilla de fusta; deixa un ull central; l'últim tram de vuit graons cal pujar-los per una

escala de mà de fusta. Se surt a la cel·la per una porta dins d'un petit edicle.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'46 metres

Esveltesa: 3,8

PONT D'ARMENTERA, EL Santa Magdalena

Altitud: 349 metres.

Església del segle XVII aixecada aprofitant elements d'una anterior del 1343 de la que se'n conserven força elements. Consta de tres naus de quatre trams, un d'ells amb el cor; la volta de la central és de canó apuntat, les laterals tenen voltes ogivals; les de l'esquerra són estrellades; estan separades de la central per arcs formers de mig punt damunt de pilars quadrats; la capçalera és recta. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat de maó vist. El portal està situat al mur lateral orientat a migjorn; té un arc de mig punt dovellat amb grans peces de pedra blanca, bordó i impostes a base de simples motlures que descansen en muntants carreuats. Els murs estan arrebossats i pintats de blanc i té carreus a les cantoneres.

Dimensions: 21'06 x 5'84 x 7'45 metres de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus en fa 15'02.

Guarda a l'altar major un retaule barroc de talla policromada del 1702 anomenat "de les ulleres" perquè en ell, i en algun altre, també tarragoní, l'autor anònim hi fa sortir un personatge amb ulleres negres; també conserva un Santcrist de noguera, còpia feta el 1939 per F. Coscolla d'una imatge antiga perduda en la guerra civil; i l'escultura de la patrona, còpia de l'original que també va ser destruïda en l'ensulsiada del 1936.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'05 x 4'50 m) i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana calada; al damunt d'ell hi ha una torrella quadrada amb els caires aixamfranats oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara, una cornisa amb pilars als angles i uns arcs apuntats units al centre i un pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb marc de carreus, una a cada cara; la de llevant arrenca de mes a baix que les altres. Els seus murs, com els del temple, estan arrebossats i emblanquinats i tenen les cantoneres amb carreus de pedra clara.

Per una porta oberta tot just entrant al temple a l'esquerra es troba una estreta escala d'obra que gira aviat cap a la dreta fins a sortir sobre les golfes; aquestes són àmplies, ben il·luminades i cobertes a força alçada per una teulada a dos vessants damunt grans encavallades, tres de fusta i tres de formigó; al fons a la dreta hi ha una altra porta que dona a la cel·la del campanar. Hi pengen dues campanes, una de gran i una altra de mitjana. Al seu sostre s'hi obre una trapa que permet accedir al terrat si es compte amb una escala de mà alta que permeti arribar-hi.

Situació: damunt l'ala meridional del temple fent angle al sud-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 24'98 metres.

Esveltesa: 5,5

PUIGPELAT Santa Maria

Altitud: 252 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1784 i el 1786; aquesta última data figura inscrita a la

llinda del portal. Consta d'una gran nau de tres trams coberta amb una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt; està acompanyada de capelles laterals i té una cúpula al creuer dins d'un cimbori octagonal; la capçalera és recta. Es seus murs estan coberts d'un arrebossat en no massa bon estat; uns carreus de pedra fosca reforcen les cantoneres. El frontis queda obert per un portal rectangular amb marc de pedra filetejat a l'intradós, pilastres discretes als muntants, arquiteu llis, cornisa i una fornícula amb la imatge de Maria; una rosassa a mitja alçada il·lumina el cor i, per coronament, un frontó triangular amb un petit òcul central i un pinacle al cim.

Guarda una imatge moderna de la Mare de Déu de la Llet.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'00 x 4'00 m); un segon cos és octagonal amb motlures al seu inici, sota finestres i al damunt d'elles; una cornisa motllurada el separa d'una torrella vuitavada amb decoració de volutes a la base dels caires, quatre òculs el·líptics, un a cada cara alterna, una cornisa i una agulla tronco-piramidal de rajola vermella i una estructura metàl·lica modesta al cim. Al segon cos o cel·la s'hi troben quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna, amb l'ampit que sobresurt lleugerament. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un to groguenc, tot en un estat precari i amb carreus a les cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 30'26 metres.

Esveltesa: 7,5

QUEROL Santa Maria

Altitud: 565 metres.

Església d'orígens romànics molt modificada posteriorment. Consta d'una nau coberta amb una volta d'arc apuntat que conserva elements del romànic alterats en ser sobrealçats els murs com és fàcilment visible per la motllura romànica de separació de les obres fetes amb posterioritat a la primera església; té la capçalera poligonal que inclou l'estança de la sagristia i el presbiteri recte. Està acompanyada de dues capelles laterals, una per banda, cobertes amb voltes de creueria i obertes amb un arc de mig punt la de la dreta i amb un arc apuntat la de l'esquerra; té altres capelles poc fondes al costat de l'altar major i al fons prop dels peus, una a cada banda. Els murs interiors, de pedra, presenten panys amb grans carreus força ben escairats i altres d'irregulats i matussers. El portal es troba obert al mur lateral de migjorn; té arc dovellat de mig punt i carreus als muntants. Els seus murs tenen paraments desiguals, amb carreus grans i ben escairats a la part romànica, irregulars i matussers en les modificacions fetes posteriorment en la part alta.

Dimensions: 21'26 x 4'98 x 6'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles fa 10'12 metres.

Guarda una bonica i senzilla pica baptismal d'un bloc de pedra de forma octagonal amb un petit peu igualment poligonal.

Campanar de planta quadrada (3'75 x 3'75 m) capçat per una minsa cornisa amb pinacles de bola i gàrgoles als angles i per una teulada piramidal baixa. La cel·la té obertes quatre finestres d'arc de mig punt rebaixat, una a cada cara; hi penja alguna campana. Els murs presenten paraments desordenats de paredat i maçoneria amb visibles elements constructius de les diferents etapes constructives. S'hi pot pujar des de la sagristia per l'escala que va fins al cambril i des d'allí per sobre la volta fins entrar al cos del campanar i per una escala de gat es pot arribar a la cel·la.

Situació: sobre al centre de la nau.

Alçada: 18'05 metres.

Esveltesa: 4,8

RIBA, LA

Sant Nicolau

Altitud: 253 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1764 i el 1770. Consta de tres naus i d'un transsepte amb una gran cúpula sobre petxines al creuer dins d'un cimbori vuitavat obert amb finestres ovals, una a cada cara; té la capçalera recta. El mur del frontis ha estat recentment restaurat i ornat amb un esgrafiament a base d'uns temes geomètrics repetits; en ell hi ha obert un portal rectangular amb marc de pedra clara, fornícula amb imatge i rosassa de marc de pedra blanca ressaltat i motllurat; té un sòcol de pedra blanca; està coronat per una cornisa angular sobre mènsules en agulles de diamant i alguna gàrgola.

Campanar neoclàssic aixecat des del 1772 al 1792. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'60 x 4'62 m); el segon és octagonal amb motlures al seu inici, a sota dels finestrals i al seu damunt. Està capçat per una cornisa motllurada, un terrat amb balustrada i uns petits pinacles sobre els pilars dels angles; al seu damunt hi ha una torrella quadrada de caires aixamfranats amb pilars i pinacles als caires i obertures en arc de mig punt, una a cada costat. Sobre seu s'aixequen uns arcs apuntats units al centre. La cel·la queda oberta amb vuit finestres d'arc de mig punt, alternades les obertes amb altres de cegues, més grans les obertes; hi penja alguna campana; els arcs ben dovellats descansen en una imposta que ressegueix tot el contorn de la cel·la. Els seus murs estan arrebossats menys els del cos de la cel·la bastits amb carreus mitjans ben escairats i alineats.

Situació: adossat al mur lateral, fent angle amb el frontis.

Alçada: 31'29 metres.

Esveltesa: 6,7

RODONYÀ

Sant Joan Baptista

Altitud: 312 metres.

Església neoclàssica de finals del segle XVIII amb la data de 1855 a la llinda del portal. Consta de tres naus, la central de quatre trams, un d'ells amb el cor i un altre que fa de transsepte; està coberta per una volta de llunetes; les laterals ho estan per voltes bufades; té un absis recte que inclou un presbiteri semicircular en tenir els angles interiors corbats. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell. El frontis té un portal rectangular amb el marc motllurat i una petita fornícula sense imatge al damunt; a mitja alçada hi figura una gran rosassa atrompetada; està capçat per un frontó triangular amb un òcul centrat en el timpà i una petita creu al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un color ataronjat.

Dimensions: 24'64 x 7'47 x 11'95 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus fa 15'66 metres, el transsepte en fa 15'66 x 5'46 x 11'95 i la cúpula bufada del creuer 12'85.

Campanar auster coetani del temple, recentment restaurat en llevar-li el dipòsit per a l'aigua del capdamunt que s'hi havia instal·lat als anys trenta. Després d'un primer alt cos quadrangular de 5'80 x 5'50 m de costats amb només unes petites finestres al sud distribuïdes pels pisos s'aixeca un segon cos aixamfranat separat del primer per una senzilla motllura; dues més es troben sota finestrals amb l'esfera del rellotge entre elles a la banda nord, i una altra al damunt dels finestrals.

La cel·la té obertures en arc apuntat, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronada per una cornisa motllurada i per un terrat amb balustrada; al seu damunt s'hi aixeca un

templet vuitavat de recent construcció obert amb vuit finestrals d'arc apuntat i coronat per una cornisa i arcades de perfil sinuós unides al centre amb una bola al cim. S'accedeix a la cel·la per una escala del tipus català, sobre voltes i arrapada als murs. Aquests presenten per fora un arrebossat pintat com la resta dels murs de l'església; uns carreus petits grisencs reforcen les cantoneres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple de la que en sobresurt en part; fa angle al sud-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 41'18 metres.

Esveltesa: 7,1

ROURELL, EL Sant Pere

Altitud: 114 metres.

Església barroca del segle XVII. Consta d'una nau rectangular de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt i d'una ampla imposta motllurada classicitzant que recorre tota la seva base; el presbiteri recte és fondo i està cobert per una volta de quart d'esfera sobre nervis amb llunetes que es recolza en unes raconeres altes que permeten tenir un fons semicircular. La nau està acompanyada per dos passadissos oberts entre les capelles laterals; cadascun dels seus trams queda cobert per voltes d'aresta; estan separats de la nau per arcs formers de mig punt damunt pilars quadrats. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat i en una volta bufada. El frontis té un portal en arc rebaixat amb pilastres toscanes adossades als muntants, un entaulament amb l'arquitrau filetejat, un frontó truncat i recargolat amb espirals, una fornícula amb imatge, un gran òcul atrompetat a mitja alçada i un coronament a base d'un frontó triangular amb petit òcul centrat en el timpà. Els seus murs estan arrebossats i pintats en color grogós.

Dimensions: 22'58 x 7'57 x 12'47 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total arriba als 17'25 metres,

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'30 x 5'30 m); el segon és aixamfranat amb unes motlures senzilles al seu inici, a sota i a sobre dels finestrals i a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una cornisa motllurada i una coberta semiesfèrica rebaixada. La cel·la presenta quatre finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; el de la cara nord queda gairebé cegat. Els murs estan arrebossats i pintats com el frontis amb un to grogós i amb carreus de pedra clara a cantoneres. Per una porta a la cara frontal o per l'interior del temple es pot accedir dins del campanar; una escala de 80 graons de maó amb marge de fusta puja sobre voltes catalanes, de paret a paret, amb una senzilla barana d'obra enguixada tot deixant un escàs ull central. La cel·la, amb una gran campana, queda coberta amb una volta de canó per maons disposats en full de llibre.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 32'40 metres.

Esveltesa: 6,1

VALLMOLL Santa Maria

Altitud: 161 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1772 i el 1776. Consta d'una nau rectangular de cinc trams coberts amb voltes de llunetes damunt una imposta classicitzant destacada que recorre tota la base de la volta amb abundants motlures i amb un fris de denticles. El presbiteri és poligonal de

cinc costats. Està acompanyada de capelles laterals unides entre sí per passadissos; estan separats de la nau per arcs formers de mig punt damunt senzilles impostes i pilars quadrats; a cadascun d'ells hi ha una pilastra de poc relleu de capitell jònic que baixa al terra des de la imposta des dels arcs torals. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i d'una volta d'aresta rebaixada.

El frontis arrebossat i pintat d'un color ataronjat té un portal en arc rebaixat flanquejat per dues senzilles pilastres toscanes i amb un entaulament un pèl corbat al damunt; té una fornícula petita amb imatge a sobre i una rosassa a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular; una senzilla motllura sota mateix de la rosassa divideix el frontis en dues zones.

Dimensions: 31'22 x 8'92 x 14'36 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 18'12 metres.

Arquitectes: Joan Antoni Rovira de Tarragona, mestre de cases Salvador Guinovard.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'33 x 5'10 m) seguit d'un altre d'octagonal on s'hi ubica la cel·la i d'una torrella vuitavada amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat i ornada amb pilastres als caires coronats per petits pinacles i amb la base enrobustida per breus contraforts; està coronat per una cúpula apuntada de teules vidriades verdes amb arestes que separen els vuit sectors esfèrics. Unes motlures es troben a l'inici del primer cos vuitavat i a sota i a sobre de les quatre finestres de la cel·la. Aquestes finestres, una a cada cara alterna, són d'arc de mig punt amb marc de dovelles, carreus als muntants i amb un ampit que sobresurt lleugerament. Els seus murs, com al frontis, estan pintats de color ataronjat que deixen visibles els carreus de les cantoneres; les parets queden nues llevat d'algunes finestres sageteres a diversos nivells de la cara de tramuntana. Per l'interior hi puja una escala d'obra amb barana de fusta damunt voltes catalanes; va de paret a paret tot deixant un escàs ull central. Quan sobrepassa l'alçada de les voltes del temple es fa estreta i es transforma en una de cargol arrapada a una de les bandes. La cel·la no queda coberta sinó que s'obre a la torrella superior que acaba cobrint el campanar.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 37'47 metres.

Esveltesa: 7

VALLS Mare de Déu del Carme
Altitud: 215 metres. Plaça del Carme

Església barroca aixecada entre el 1625 i el 1678; la data del 1761 figura sota la fornícula del frontis. Consta de tres naus, les laterals estretes i amb tribunes superiors; té un transsepte amb rosetons als extrems dels seus braços i una cúpula al creuer; la seva capçalera recta inclou un cambril al fons de la nau major. El frontis arrebossat està pintat d'un color marronós; a les cantoneres són visibles els carreus de pedra clara; els baixos tenen l'arrebossat en mal estat. El portal barroc és rectangular amb pilastres dobles sobre pedestals adossades als brancals, un entaulament amb una banda al damunt amb decoració abarroçada, un escut heràldic al centre i una fornícula amb la imatge de la Mare de Déu. A mitja alçada, una rosassa motllurada el·líptica té uns esgrafiats a l'entorn. El coronament del frontis presenta una cornisa motllurada sinuosa, convexa al centre, còncava a les ales, amb uns petits pinacles als extrems i al centre.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'70 x 5'70 m) amb dues zones separades per una motllura, la primera pintada com el frontis de color marró, la segona

està arrebossada i emblanquinada; té carreus irregulars a les cantoneres. Un tercer cos, aixamfranat i de perímetre més reduït, està decorat amb una balustrada decorativa adossada als baixos; és la cel·la, que queda oberta per finestral en arc de mig punt a cada cara amb marcs i uns plafons pintats de marró i amb una cornisa motllurada destacada; hi pengen campanes. Al damunt s'hi aixeca una torrella quadrada i aixamfranada amb òculs el·líptics a cada cara i una base de rajoles que fan, com a la cúpula vuitavada, un joc fent ziga-zaga amb peces blanques i verdes; un pinacle decora el cim.

La doble pintura del cloquer, fosc en la part baixa i clar en la superior el converteix en un campanar de mal gust impropï d'un edifici religiós que ha d'inspirar serietat i no frivolitat; aquests campanars els anomenen de "xocolata i vainilla", una llàstima.

Situació: prop del mur lateral dret, gairebé exempt, fent angle al sud-est amb el frontis encarat a migdia.

Alçada: 40'41 metres.

Esveltesa: 7,1

VALLS Sant Antoni Abat
Altitud: 215 metres. Carrer Sant Antoni, 56

Església barroco-neoclàssica del segle XVIII iniciada el 1727, inaugurada el 1753 i acabada a finals del segle. Consta de tres naus; les laterals estretes són més aviat passadissos; el transepte té una cúpula cega al creuer. La façana principal refeta fa poc (1999) està d'acord amb l'original: esgrafiada amb dibuixos a base d'una X dins d'un contorn mixtilini de forma més o menys el·líptica repetit en tota la seva superfície; combinació de colors rosats, clar i fosc al fons. Portada barroca amb un portal en arc carpanell amb pilastres toscanes adossades als muntants, entaulament amb la cornisa truncada i decorada amb pilastres de bola als extrems, fornícula amb la imatge de Sant Antoni amb el gos, rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i una cornisa sinuosa i mixtilínia amb un petit òcul al dessota i tres pinacles de bola als extrems i al cim.

Campanar de principis del segle XIX. Té planta rectangular (3'90 x 3'10 m); una motllura separa el primer alt cos del segon que puja amb els caires arrodonits; després d'una segona senzilla motllura el cos de la cel·la es mostra amb paraments de maó vist vermellós; hi ha obertes quatre finestres d'arc de mig punt amb bordó, una a cada cara; hi pengen campanes. Al seu damunt hi figura una nova motllura, una cornisa motllurada i la teulada a quatre vents coberta amb peces vidriades verdes. Els seus murs estan esgrafiats simulant carreus i tenen les cantoneres reforçades amb carreus ben escairats.

Situació: damunt l'ala dreta del frontis.

Alçada: 24'07 metres.

Esveltesa: 6,1

VALLS Sant Joan Baptista
Altitud: 210 metres. Carrer Església, 2

Església del gòtic tardà iniciada el 1569, acabada el 1583 i modificada en etapes posteriors. Consta d'una gran nau de vuit trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta ogival simple sobre arcs torals apuntats que descansen en robustes mènsules situades en el nivell d'una senzilla imposta que recorre tot al llarg de la base de la volta; està capçada per un absis poligonal de set costats, el del centre substituït per una capella fonda rectangular. Les capelles laterals estan obertes per arcs

apuntats. Té un cambril neoclàssic amb la imatge gòtica de la Mare de Déu de la Candela; està situat dins de la capella segona a la dreta de l'altar major. El cor als peus de la nau amb una barana de pedra calada descansa sobre un gran arc carpanell i una volta baixa de creueria.

El frontis té una portalada renaixentista amb un portal en arc de mig punt flanquejat per un parell de columnes exemptes corínties sobre pedestals coronades per l'entaulament; entre columnes, en dos pisos dins de fornícules hi ha unes escultures de sants fetes el 1963, obres de Joan Serafini i Masdeu, de Valls (1931); al damunt del portal, en una nova gran fornícula, s'hi representa l'escena de sant Joan batejant Jesús i, al damunt, un frontó triangular sobre entaulament que descansa en permòdols situats als extrems; a mitja alçada hi té una gran rosassa neogòtica calada i amb motlures decorades amb caparrons i dentats; corona el frontis una minsa cornisa angular d'angle escàs amb una creu metàl·lica al cim. Els seus murs són de carreus de pedra blanquinosa ben escairats amb el sòcol sobresortint format per grans blocs ben escairats.

Dimensions: 65'00 x 15'81 x 24'93 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total calculada des del fons de les capelles laterals en fa 23'73. La llargada inclou la capella del fons de l'absis que té una fondària de set metres. Constató que la llargada de 65 metres no coincideix amb la que indica el tríptic editat, sembla, per l'Ajuntament de Valls en el qual se n'hi atribueixen 69; confio, amb la deguda prudència, que el meu càlcul sigui el correcte.

Arquitecte: mestres de cases Bartomeu Roig I i el seu fill Bartomeu Roig II de Barcelona.

Guarda un altar dedicat a Sant Aleix, obra de Lluís Bonifaç (1730-1786) amb la imatge de la Mare de Déu dels Dolors i el Crist; talles de sant Vicenç i sant Esteve (1700) obres del frare carmelità Jaume de Sant Agustí (Xelva, València, nascut el 1650); pintures de Jaume Ponç del segle XVIII; una imatge gòtica del segle XIII de la Mare de Déu de la Candela refeta després de les destruccions del 1936 per l'escultor Prudenci Veciana. Del grandios i antic retaule barroc d'Agustí Pujol I (1554-1620) *et alia* només en resta la predel·la obrada en alabastre per Onofre Fuster (1566-1620) de Tortosa; avui (1947-54) ha estat novament completat per Josep Busquets principalment.

Campanar neogòtic construït en el període 1895-97. Té planta quadrada (8'85 x 8'85 m) amb un primer cos a base de grans carreus i una portalada d'arc apuntat gòtic amb arquivoltes i timpà nu i una motllura al seu límit superior; té un segon cos de petits carreus amb cantoneres de blocs en relleu i un allargassat finestral d'arc de mig punt calat amb un fi mainell que el divideix; hi ha incorporat a la part alta un rellotge d'esfera que recentment s'ha posat en funcionament en canviar-li les busques, i té un coronament a base d'una cornisa ornada amb arquets cecs gòtics al dessota. Al seu damunt s'aixeca la cel·la constituïda per un cos vuitavat amb vuit finestrals d'arcs apuntats calats, un a cada cara, una cornisa fent angles amb florons cruciformes i gàrgoles a cada angle i un nou cos tronco-piramidal amb nervadures crestades i teules a manera d'escates; al capdamunt s'hi troba un petit terrat vuitavat o mirador i una estructura metàl·lica a manera d'arcs apuntats units al centre. Els murs mostren paraments de carreus petits ben escairats i alineats amb altres de grans a les cantoneres.

S'accedeix a l'interior des del cor o bé des de la rectoria situada a la capçalera. Se surt sobre els terrats que queden entre contraforts damunt les capelles laterals; els contraforts tenen unes obertures en arc de mig punt per facilitar el pas fins al campanar. En entrar-hi es troba una escala amb barana metàl·lica que puja arrapada als murs amb un ampli ull central; un primer replà està situat a l'alçada del rellotge i a un de segon s'hi han instal·lat algunes cadires per descansar per aquells que hi pugen. Des d'allí, per una curta escala de fusta de 9 graons s'accedeix a la cel·la en travessar una trapa tancada per una placa metàl·lica. Quatre campanes pengen dels finestrals; tres són posteriors al 1939, una encara és de les antigues; són les campanes litúrgiques; en un cos que es troba més amunt hi ha les horàries. S'hi pot accedir per una escala de cargol metàl·lica no massa sòlida situada al centre de la cel·la.

Arquitecte: Francesc de P. del Villar i Carmona (1860-1927) i el mestre d'obres Joan Oller i

Sans.

Situació: adossat al centre del mur lateral esquerre, entre els contraforts i les capelles laterals d'aquesta banda.

Alçada: 74'00 metres; és el més alt de Catalunya si deixem de banda els campanars inacabats de la Sagrada Família de Barcelona que passen dels cent metres. La mesura figura en tots els textos especialitzats i també me la confirma l'arxiver local. No l'he poguda calcular jo mateix degut a l'estretor dels carrers i l'entorn (el barri antic) que presenta moltes dificultats per fer la visual i el càlcul topogràfic corresponent.

Esveltesa: 8,3

VILABELLA Sant Pere

Altitud: 254 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1857 i el 1962. Consta de tres naus de sis trams coberts amb una volta de llunetes la central i d'aresta les laterals; té transsepte amb una cúpula sobre petxines al creuer; està capçada per un absis poligonal. El frontis té un portal rectangular amb el marc filetejat, un frontó triangular sobre permòdols, una motllura horitzontal a mitja alçada, una finestra rectangular a la part alta i, per coronament, un frontó triangular molt ressaltat amb un petit òcul al centre del timpà i un pinacle amb una creu al cim de tot. Els seus murs estan arrebossats i pintats en groc daurat; uns carreus ben escairats sobresurten a les cantoneres del cos central com si fossin pilastres que recorren la façana de dalt abaix; també s'hi troben en els laterals; divideixen el frontis en tres zones.

Arquitecte: Ignasi Jordà.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (5'35 x 7'00 m) separat per una destacada cornisa d'un segon cos vuitavat de perímetre més reduït que el primer i amb rellotge d'esfera a cada cara; una cornisa motllurada dona pas a un tercer cos o torrella encara de perímetre més reduït i amb els caires ocupats per fines pilastres amb reforç d'espitals a la base i, a cada cara alterna, una finestra d'arc de mig punt; al damunt coronen el cloquer una cornisa motllurada i una teulada a base d'una agulla tronco-piramidal. La cel·la està ubicada en el segon cos, damunt un tambor on apareix l'esfera del rellotge. Té finestral en arc de mig punt, un a cada cara alterna. Els seus murs estan arrebossats i pintats com el frontis; uns carreus reforcen les cantoneres; dos sòcols, prolongació dels de la façana, es troben a la seva base: un d'escassa alçada i el segon que la dobla.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 33'97 metres.

Esveltesa: 4,8

VILA-RODONA Santa Maria

Altitud: 259 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1793 i el 1797. Té planta de creu llatina amb cúpula dins un cimbori sobre el creuer. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre que fa de transsepte; la central està coberta per voltes de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; les laterals ho estan per voltes d'aresta; la capçalera té un absis poligonal que inclou un presbiteri semicircular prolongat per un tram cobert amb una volta de llunetes; el transsepte té els braços acabats en forma poligonal de tres costats. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un arc

carpanell i una volta de llunetes; tres tribunes es troben sobre les naus laterals per banda; una imposta classicista recorre tota la nau major sota la volta; unes pilastres de capitell compost sota dels arcs torals reforcen els pilars que separen les naus.

El frontis queda dividit a mitja alçada en dues zones per una destacada cornisa motllurada; la zona baixa amb el portal rectangular està decorada amb quatre pilastres toscanes d'escàs relleu, dues que flanquegen el portal i dues més a les cantoneres, aquestes dobles, una a cada cara dels caires del cos central lleugerament més avançat. Al damunt i sota la cornisa està decorat amb un fris dòric. Entre ell i el portal hi ha una fornícula amb imatge.

La zona superior repeteix el mateix esquema però amb pilastres d'ordre jònic; al centre hi ha una finestra rectangular amb el marc filetejat escassament ressaltat. Al damunt, per coronament, un frontó triangular amb un òcul el·líptic al centre del timpà i una gran creu de pedra al cim.

Dimensions: 34'20 x 8'55 x 15'48 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus en fan 19'18 d'amplada total i la cúpula arriba als 21'60 metres d'alçada; el transsepte en fa 21'60 x 8'85 x 15'56.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'20 x 5'20 m) decorat al cim amb una motllura i amb un fris de denticles; un segon cos octagonal irregular acull la cel·la oberta amb vuit finestres d'arc apuntat, una a cada cara, amb un ampit que sobresurt i una motllura a l'arrencada dels arcs; les finestres són més amples o més estretes segons les dimensions dels costats. Aquest cos vuitavat està decorat amb diverses motlures; una a la seva base, després d'una zona amb el rellotge d'esfera una altra amb denticles al dessota i, per sobre de les finestres, la tercera que és filetejada. Més amunt s'hi troba una cornisa composta i el terrat amb balustrada; damunt d'ell s'aixeca una torrella vuitavada amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; per coronament té una nova cornisa i pinacles als angles i, com a coberta, una cúpula semiesfèrica amb un pinacle al cim. L'escala que puja fins a la cel·la és del model català, sobre voltes i arrapada als murs amb un ull central; és de rajol i marge de fusta; a partir de la cel·la segueix amunt en forma d'escala de cargol d'obra. El primer tram té 120 graons i el segon 70.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent, una mica retirat respecte d'ell.

Alçada: 50'00 metres; el senyor rector em va dir que en feia 52, però la meua mesura va senyalar-me que gairebé no arribava als cinquanta, mesura que accepto amb totes les reserves.

Esveltesa: 9,6

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

ALBÀ, L'

Santa Maria

Altitud: 350 metres. Municipi d'Aiguamúrcia

Església del segle XI, ara en ruïnes, només conserva part de l'absis semicircular i algun pany de paret més. **Campanar** d'espadanya ara aterrat.

ESBLADA

Sant Jaume, sufragània

Altitud: 645 metres. Municipi de Querol

Església d'orígens romànics (segle XII) molt modificada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular sobrealçat. El portal en arc de mig punt dovellat està situat al mur de migjorn. Els seus murs són de maçoneria amb un arrebossat en mal estat.

Campanar merament funcional. Té planta rectangular (2'90 x 3'00 m) i està coronat per una teulada a quatre vessants i amb la cel·la al dessota mateix oberta per quatre finestres d'arc de mig

punt rebaixat, una a cada cara. Els seus murs mostren paraments de maçoneria i cantoneres amb carreus mitjans.

Situació: al costat del portal, mig incorporat al cantó de migdia del que en sobresurt en gran part.

Alçada: 9'19 metres.

Esveltesa: 3

MONTFERRI

A poca distància del poble es troba un **santuari modernista dedicat a la Mare de Déu de Montserrat**, de planta poligonal amb finestrals que ocupen pràcticament tota la superfície dels murs sobre un pis baix de finestres, tot a base d'arcs parabòlics i voltes que reposen en 42 pilars, i finestrals amb gelosies a base d'estrellats i gablets gòtics per coronament. Té una agulla afuada al centre, d'uns **27 metres d'alçada**, rodejada d'estructures simulant les formacions de la muntanya de Montserrat. L'entrada principal presenta tres portals sota d'un porxo hexagonal. El material amb què ha estat aixecat és artificial; carreus fets a peu d'obra, consistents i lleugers, de morter de ciment pòrtland i sorra, molt pobra en ciment i barrejat amb carbonet, fet que li dóna un to grisenc similar a l'aspecte dels blocs petris de Montserrat.

És obra de l'arquitecte tarragoní Josep Maria Jujol; les obres van iniciar-se cap el 1926 i foren interrompudes el 1931; els anys 90 del segle XX foren repeses sota la direcció de Joan Bassegoda i Nonell i la Catedral Gaudí tot seguint els plànols de l'arquitecte de Tarragona. Es va consagrar el 30 de maig de 1999.

A uns cent metres del santuari s'hi ha aixecat modernament un campanar de formigó, de planta quadrada, d'estructura simple a base de pilars i bigues d'uns 20 metres i escaig d'alçada, 21'26 exactament.

PLA DE SANTA MARIA, EL Sant Ramon, antic monestir

Altitud: 385 metres.

A ponent de la població hi ha el **monestir de Sant Ramon**, romànic, de planta de creu llatina amb cúpula i cimbori octagonal al creuer, refet modernament. Està capçat per un absis semicircular. La portada es troba al mur lateral de migdia amb vuit belles arquivoltes de mig punt sobre sengles columnetes. Una cornisa sobre permòdols figuratius recorre el llarg dels murs. Tot el temple mostra paraments de carreus grans ben escairats; a la façana dels peus s'hi troba una magnífica rosassa motllurada, decorada i atrompetada. S'hi conserva un valuós orgue del segle XIX construït a Bèlgica.

SANTES CREUS Santa Llúcia

Altitud: 320 metres.

Església al davant de l'entrada del recinte monacal de Santes Creus. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes; el frontis amb un esgrafiament geomètric té un portal rectangular amb marc de pedra grisa, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular amb una espadanya de dos ulls al cim coronada de tres merlets esglaonats.

Campanar d'espadanya amb dos ulls, sense campana. Està situat al centre del mur frontal. L'espai d'aquesta esglesiona és força limitat, per la qual cosa les reunions litúrgiques dominicals i d'altres festivitats se solen efectuar en l'església del monestir.

L'antic **monestir cistercenc**, del 1158, va construir la seva església entre el 1171 i el 1211. Té tres naus cobertes amb voltes ogivals simples damunt sis arcs torals que descansen en dotze robustos pilastres rectangulars, sis per banda, acabats en permòdols esglaonats a poca alçada. Les naus estan comunicades per arcs formers de mig punt. El transsepte de dos trams a cada braç hi té oberts cinc absis rectangulars, el central més gran i sobresortint de la capçalera (fondària: 8'50 m)

amb una enorme rosassa a mitja alçada; en el creuer s'hi aixeca un monumental cimbori gòtic vuitavat de principis del segle XIV amb cúpula i llanternó barrocs coberts per rajola de color verd fosc; la seva alçada total fa 41 metres. Els murs del temple de carreus ben escairats de pedra groc daurat estan coronats per una cornisa sobre mènsules i per merlets rectangulars en les zones frontals. La portalada romànica del frontis encarat a ponent té arquivoltes d'arc de mig punt sobre columnetes adossades al mur; sobre d'ella, un gran finestral gòtic en arc apuntat; a banda i banda, a mitja alçada, altres dues finestres gòtiques que donen a les naus laterals.

Dimensions: 60'00 x 8'50 x 18'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda un retaule barroc (1640) de Josep Tremulles; les tombes reials gòtiques de Pere el Gran, obra del mestre Bartomeu, i de Jaume II i la seva esposa Blanca d'Anjou, de Francesc Montflorit, estan situades a banda i banda del primer tram; altres sarcòfags i làpides tombals es troben a la Sala Capitular i al claustre.

Campanar de planta quadrada (4'00 x 4'00 m), anomenat Torre de les Hores, del segle XVI (1575), projectat per l'abat Jeroni Contijoc, de Conesa, que va fer-lo a imitació del que tenia a la seva població nadiua, encara que més petit. Té el terrat coronat de merlets esglaonats i una minsa cornisa amb gàrgoles als angles; al dessota hi ha obertes finestres en dos pisos separats per una motllura, les de l'inferior rectangulars, les del superior en arc de mig punt, una a cada cara. Els seus murs són de carreus ben escairats; en el que dóna a llevant, fins a la motllura situada sota les finestres inferiors, s'hi nota un lleuger inflament que ens permet suposar que per allí hi ha l'escala de cargol que puja fins a la cel·la.

Situació: adossat a l'extrem del braç meridional del transsepte.

Alçada: 29'60 metres.

Esveltesa: 7,4

L'ALT EMPORDÀ

CAMPANARS ORDENATS ALFABÈTICAMENT PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Armentera, l'	Sant Martí	29'60
Bàscara	Sant Iscle i Santa Victòria	23'28
Calabuig	Sant Feliu	19'74
Biure	Sant Esteve	20'53
Boadella d'Empordà		
Les Escaules	Sant Martí	18'75
Borrassà	Sant Andreu	35'18
Cabanelles	Santa Coloma	16'60
Espinavessa	Sant Vicenç	22'92
Queixàs	Sant Martí	15'72
Sant Martí Sesserres	Sant Martí	16'42
Cabanes	Sant Vicenç	28'44
Cadaqués	Santa Maria	27'50
Cantallops	Sant Esteve	18'97
Castelló d'Empúries	Purificació de Maria	37'93
Cistella	Santa Maria	21'77
Vilarig	Sant Martí	22'90
Colera	Sant Miquel	23'26
Darnius	Santa Maria	21'62
Escala, l'	Sant Pere	28'89
Espolla	Sant Jaume	35'50
Figueres	El Bon Pastor	19'75
Figueres	La Immaculada	27'89
Figueres	Sant Pere	38'80
Fortià	Sant Julià	23'20
Garrigàs		
Arenys d'Empordà	Sant Sadurní	19'27
Garriguella	Santa Eulàlia	31'55
Jonquera, la	Santa Maria	20'13
Llançà	Sant Vicenç	34'21

Llers	Sant Julià	22'93
Maçanet de Cabrenys	Sant Martí	23'42
Mollet de Peralada	Sant Cebrià	22'97
Navata	Sant Pere	29'59
Taravaus	Sant Martí	15'87
Ordis	Sant Julià	18'33
Palau de Santa Eulàlia	Santa Eulàlia	19'05
Peralada	Sant Martí	30'66
Vilanova de la Muga	Santa Eulàlia	26'75
Pont de Molins	Santa Maria	21'23
Portbou	Santa Maria	34'16
Pontós	Sant Martí	21'66
Port de la Selva, el	Santa Maria de les Neus	30'32
Riumors	Sant Mamet	24'00
Santa Llogaia d'Àlguema	Santa Llogaia	19'50
Sant Climent Sescebes	Sant Climent	20'53
Sant Llorenç de la Muga	Sant Llorenç	29'91
Sant Miquel de Fluvià	Sant Miquel	28'79
Sant Pere Pescador	Sant Pere	33'55
Sant Mori	Sant Maurici	24'03
Saus		
Llampaies	Sant Martí	18'44
Selva de Mar, la	Sant Esteve	25'55
Siurana d'Empordà	Santa Coloma	19'88
Terrades	Santa Cecília	16'53
Torroella de Fluvià		
Vilacolum	Sant Esteve	13'59
Ventalló	Sant Miquel	22'38
Montiró	Sant Sadurní	15'18
Valveralla	Sant Vicenç	17'26
Vila-robau	Sant Andreu	16'82
Vilabertran	Santa Maria	27'24
Vilafant	Sant Cebrià	22'14
Vilanant	Santa Maria	29'31
Vilaür		

Camallera	Sant Bartomeu	27'59
Vila-sacra	Sant Esteve	16'51

Alçada mitjana: 23'98 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**. Sense campanar n'hi ha quatre i amb campanar d'espada, 31.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ARENYS D'EMPORDÀ Sant Sadurní
 Altitud: 83 metres. Municipi de Garrigàs

Església romànica. Consta d'una nau dels segles XII i XIII coberta amb una volta de canó apuntat damunt un arc toral; té un arc triomfal o presbiteral doble, tots dos de mig punt, el primer enllaça la nau primitiva amb una ampliació tardana. Està capçada per un absis semicircular del segle XI amb fris d'arcuacions cegues damunt mènsules triangulars i amb paraments de carreus picats matusserament. Té un portal d'arc rebaixat dovellat del 1306 obert al mur de migdia. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell. Els murs interiors i exteriors romànics mostren paraments de carreus grans ben escairats; en canvi, en ser sobrealçats en època posterior, ho foren amb paredat matusser.

S'hi han fet obres de restauració a càrrec de l'arquitecte Pelai Martínez

Dimensions: 16'22 x 8'00 x 9'27 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda algunes obres interessants com una creu processional d'argent del segle XVI. Cap els anys 1943-44 diversos artistes empordanesos van deixar-hi al presbiteri algunes pintures murals al fresc: el nivell inferior és del pintor Sutrà, el superior del pintor Ramon Reig de Figueres; al centre, una imatge de l'escultor Frederic Marès; a les capelles laterals hi ha pintures de Marcel·lí Santamaria i de Labarta; el mosaic es deu a Marià Baig.

Campanar dels segles XVII-XVIII rústic merament funcional. Té planta rectangular (4'30 x 3'30 m.) i està coronat per una minsa cornisa amb alguna gàrgola i una coberta piramidal. La cel·la queda oberta amb finestres sota mateix de la cornisa, una d'arc de mig punt tant al nord com a llevant, i dues de rectangulars al sud; hi penja alguna campana. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres.

Situació: adossat a la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 19'23 metres.

Esveltesa: 4,4

ARMENTERA, L' Sant Martí
 Altitud: 7 metres.

Església neoclàssica del segle XIX amb algunes restes romàniques d'un edifici anterior com ho són uns indicis de porta a la dreta del frontis i algun parament al mur de migdia (segles XII o XIII). Consta d'una nau i d'un transsepte coberts amb voltes de llunetes; estan acompanyats de capelles laterals amb voltes d'aresta; la capçalera la forma un absis poligonal de cinc costats. El frontis té un mur de paredat arrebossat i pintat en un color tirant a morat amb carreus visibles a les

cantoneres; hi ha obert un portal en arc de mig punt emmarcat per petites dovelles motllurades i carreus de pedra blanca; una gran rosassa motllurada i atrompetada es troba a mitja alçada; part d'amunt s'hi veu una minsa cornisa angular amb una creu rodona i calada al cim.

Guarda pintures murals neoclàssiques en la capella de l'extrem sud del transsepte; són de l'artista Joan Carles Panyó i Figaró (1755-1840).

Campanar coetani del temple merament funcional. Té planta gairebé quadrada (5'90 x 6'15 m) amb murs de paredat i carreus a cantoneres, i un segon cos octagonal, amb la cel·la, de carreus ben escairats amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; està coronat per una minsa cornisa motllurada i una teulada al centre de la qual s'hi ha aixecat un terrat de perímetre reduït amb una barana d'obra amb merlets esglaonats i apuntats. A les seves paret nues només s'hi veuen petites finestretes rectangulars a diversos nivells per la cara frontal.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 29'60 metres.

Esveltesa: 4,8

BÀSCARA Sant Iscle i Santa Victòria

Altitud: 70 metres.

Església amb restes romàniques d'un edifici anterior dels segles XII i XIII, molt modificada al XVII, XVIII i XIX. Consta d'una nau coberta amb voltes d'aresta sobre arcs torals de mig punt; està capçada per un absis poligonal de cinc costats; té cancell i un cor als peus. Hi resta un portal lateral romànic al sud, dovellat, convertit avui en finestra. Al frontis, orientat a ponent, hi ha obert el portal principal rectangular amb llinda d'una peça robusta de pedra i muntants de carreus en pedra grisa; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada i per coronament té una cornisa angular només visible a la banda dreta perquè a l'esquerra s'hi aixeca el campanar. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra rogenca.

Guarda una pica beneitera del 1516. Recentment (2008) s'ha inaugurat un retaule a l'altar major de vidres acolorits reforçat per una estructura de ferro; fa 8'30 x 16'40 metres respectivament d'alçada i amplada; està dedicat al Crist del Fluvià; és obra de l'escultor empordanès Josep Ministral.

Campanar d'un barroc auster. Té planta quadrada (4'10 x 4'10 m); fou aixecat en el lloc on hi havia una antiga espadanya. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; una motllura la decora a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats; al seu damunt hi ha aixecades quatre arcades en diagonal unides al centre; sostenen una campaneta horària.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent,

Alçada: 23'28 metres.

Esveltesa: 5,6

BIURE (d'Empordà) Sant Esteve

Altitud: 81 metres.

Església de principis del segle XVIII (1702-03) resultat de la reconstrucció d'una anterior.

Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes; està capçada per un absis poligonal de cinc costats. Al frontis hi ha el portal rectangular d'època barroca amb llinda i muntants de carreus de pedra clara, una fornícula amb imatge al damunt rodejada de pinacles de bola adossats al mur, dos als costats i tres al cim; un òcul es troba a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular. Una alta escalinata amb balustrada d'accessos laterals permet accedir al portal des dels vials veïns situats a un nivell més baix. Els seus murs presenten paraments de paredat amb cantoneres de carreus ben escairats.

Campanar auster i rústic merament funcional coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (4'40 x 4'40 m) i un de segon vuitavat coronat per una minsa cornisa i una coberta plana; un rellotge d'esfera es troba a la cara frontal orientada a migdia sota mateix de la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. En passar de la planta quadrada a l'octògon del segon cos els espais lliures dels angles queden ocupats per petits pinacles. Els seus murs del primer cos són de maçoneria barroera amb carreus a les cantoneres; els del segon tenen un arrebossat amb deficiències.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 20'53 metres.

Esveltesa: 4,6

BORRASSÀ

Sant Andreu

Altitud: 73 metres.

Església del segle XVIII (data del 1746 a llinda de la porta) amb alguna resta de l'antiga preromànica (segle X) escassament visible al mur nord. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta ogival simple sobre cinc arcs torals de mig punt; està acompanyada d'uns passadissos oberts a través de les divisòries de les capelles laterals. La capçalera la forma un absis poligonal de cinc costats cobert amb una volta ogival. El cor als peus descansa en un arc carpanell. Els murs mostren panys de paredat i maçoneria amb carreus de color clar a cantoneres; al frontis són de petits carreus menys a la portalada que apareix en pedra calcària gris clar; és barroca amb un portal rectangular de marc motllurat flanquejat per dues pilastres per banda adossades als muntants; té una decoració de volutes a l'entorn, un entaulament clàssic auster amb una àmplia decoració abarrocada al damunt (en baix relleu la creu de sant Andreu i elements florals); una gran rosassa motllurada i atrompetada s'obre a mitja alçada i una finestra rectangular està situada al dessota de la minsa cornisa angular.

Dimensions: 29'85 x 9'25 x 14'62 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 17'64 metres.

Guarda a tres costats de l'absis, uns grans mosaics murals que reproduïxen una pintura romànica d'un frontal d'altar català.

Campanar neoclàssic. Té un primer alt cos de planta rectangular (5'30 x 5'88 m) i un de segon vuitavat decorat amb motlures compostes a sota i al damunt. La cel·la ubicada en ell hi té finestres d'arc apuntat oberts i cecs alternats; unes pilastres toscanes reforcen els caires i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; damunt d'ell s'aixeca un cos troncopiramidal de caires nervats i una torrella vuitavada coberta per una petita cúpula de mitja taronja; la torrella també presenta obertures apuntades alternades amb d'altres de cegues i té els caires ben ressaltats per pilastres toscanes. Els murs dels cossos superiors mostren carreus de pedra calcària grisencs com la portalada; al cos inferior, quadrat, els carreus petits que el conformen tenen color torrat. Des del cor es puja fins al terrat per una escala de cargol.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 35'18 metres.

Esveltesa: 5,9

CABANELLES Santa Coloma

Altitud: 194 metres.

Església romànica dels segles XII-XIII sobrealçada al segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada damunt una imposta que recorre tota la seva base; la capçalera la forma un absis semicircular de carreus grans ben escairats; la cornisa té una motllura de quart bossell al dessota. Té un portal romànic rectangular situat al mur de migdia i proper als peus de l'església; el cobreixen tres arquivoltes de mig punt i un bordó sobre una senzilla imposta; entre la llinda i les arcades queda un timpà nu. El mur de ponent i la part superior del nord presenten paraments de carreus ben escairats i alineats, en canvi els del sud són de maçoneria de peces mig picades disposades amb un cert alineament.

Campanar del 1768. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada. La cel·la té una motllura a la seva base i quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campaneta. Els seus murs són de maçoneria amb un arrebossat mig perdut i carreus a cantoneres a excepció de la cel·la tota ella de carreus ben escairats. Una escala de pedra que va de paret a paret puja fins a la cel·la.

Situació: damunt els peus del temple fent angle al sud-oest del mur lateral de migdia.

Alçada: 16'60 metres.

Esveltesa: 4,1

CABANES Sant Vicenç

Altitud: 26 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta d'una nau i d'un transepte que li donen una planta de creu grega; estan coberts amb voltes de llunetes; al creuer ho fa una cúpula bufada; el presbiteri semicircular queda dins una capçalera poligonal. El cor es troba sobre un arc carpanell i del cancell. El frontis té un portal en arc rebaixat i pilastres toscanes adossades a uns muntants de carreus de pedra clara com l'entaulament i la cornisa destacada; al damunt hi queda una fornícula sense imatge coronada per un frontó triangular; un gran òcul atrompetat es troba a mitja alçada i una cornisa angular amb creu de pedra al cim corona el frontis. Els seus murs són de maçoneria matussera barrejada amb paredat i amb carreus a cantoneres, tot de pedra de color torrat.

Guarda una pica baptismal dels segles XVI-XVII.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (6'05 x 6'05 m); el segon és vuitavat i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada damunt del qual s'aixeca una petita torrella coberta amb una cúpula de ceràmica vidriada rogenca. La cel·la queda oberta amb finestral d'arc apuntat amb bordó i balustrada, un a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Un rellotge d'esfera està al capdamunt del primer cos a la cara frontal i a sota seu, a mitja alçada, una finestra rectangular. Decoren al segon cos una motllura sota els finestral i una tercera a l'arrencada dels arcs. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres al primer cos i de carreus ben escairats i de color més clar que a la resta en el segon cos.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.
Alçada: 28'44 metres.
Esveltesa: 4,7

CADAQUÉS Santa Maria
Altitud: 25 metres.

Església del segle XVI en estil gòtic tardà amb afegits del segle XVII al frontis i del XVIII a la capella fonda. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta ogival simple sobre quatre arcs torals apuntats i capçada per un absis poligonal de set costats reforçats externament per robustos contraforts. El frontis orientat a llevant, obra recent, té el portal en arc de mig punt atrompetat format per peces ben tallades de pedra grisa i amb un bordó sobre petites impostes; descansa en els muntants igualment carreuats; una rosassa es troba a mitja alçada i va acompanyada al dessota per dues finestres d'arc de mig punt totes tres amb el marc ressaltat; sobre un segon cos superior, per damunt d'una minsa cornisa angular, s'hi aixeca una petita espadanya d'un ull. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats.

Dimensions: té una amplada de 12 metres i una alçada de 24.

Guarda un gran retaule barroc a l'altar major (1725-1785) obra col·lectiva de Jacint Moretó de Vic que el va projectar, dels escultors Pau Costa també de Vic, del figuerenc Joan Torres i del gironí Josep Serrano. A les capelles laterals hi ha altres retaules barrocs, més petits, dels segles XVII-XVIII, com el de Sant Josep del 1625 proper a l'absis. Té un orgue del segle XIX.

Campanar d'aires neoclàssics austers. Té una base de planta quadrada (3'00 x 3'00 m) i un segon cos octagonal amb la cel·la oberta per una finestra d'arc de mig punt a la banda de llevant; està coronat per un terrat amb barana d'obra; damunt d'ell s'aixequen superposades dues torrelles petites quadrades amb finestres d'arc apuntat a cada cara i cobertes per una petita cúpula de mitja taronja; aquestes torrelles són força posteriors al cos robust del campanar. Els murs, com els de la resta de l'edifici, es troben arrebossats i pintats d'un blanc intens.

Situació: adossat a l'ala esquerra del temple, pel cantó de migdia, cap a la meitat de la seva longitud.

Alçada: 27'50 metres. Aquesta mesura, com altres d'aquest campanar, s'han de considerar aproximades, ja que el càlcul per obtenir-les ofereix moltes dificultats degut al fet que es troba rodejat d'altres construccions eclesials i d'edificis civils i, per adobar-ho, en nivells diferents uns dels altres.

Esveltesa: 9,1

CALABUIG Sant Feliu
Altitud: 110 metres. Municipi de Bàscara

Església aixecada en el 1691. Consta d'una nau aprofitada d'una sala de l'antic castell local segurament del segle XIV o del XV. La nau està coberta per una volta de canó apuntada damunt dos arcs torals de peces de pedra ben escairades. Els seus murs presenten paraments de paredat; el del frontis està arrebossat i pintat en un to cremós tot ell en un estat força precari; hi ha obert un portal rectangular emmarcat amb pedra blanca ben carreuada; a mitja alçada s'hi troba un òcul atrompetat i part damunt, a mitja façana, a l'esquerra, el mur té forma esglaonada que amaga la teulada de doble vessant; l'altra mitja façana queda ocupada per la torre campanar.

Guarda una creu processional d'argent del segle XVI.

Campanar merament funcional coetani del temple segurament una antiga torre de l'antic castell. Té planta gairebé quadrada (4'50 x 4'70 m) amb la cel·la al capdamunt oberta per finestres d'arc de mig punt, una a llevant i l'altra a migjorn; està coronat per una agulla piramidal d'obra. Els seus murs arrebossats tenen aires matussers com al frontis. A la base, els que fan angle es troben atalussats.

Situació: angle sud-est del frontis orientat a llevant, sobre mateix dels peus de l'església.

Alçada: 19'74 metres.

Esveltesa: 4,2

CAMALLERA Sant Bartomeu
Altitud: 95 metres. Municipi de Saus

Església amb restes d'una antiga construcció romànica a l'absis; fou reformada als segles XVII i XVIII i bàsicament reconstruïda i allargada el 1951 en sentit perpendicular a l'antiga. Consta d'una sola nau i un transsepte amb una cúpula al creuer damunt un tambor circular. Al frontis antic, avui mur lateral, presenta un portal rectangular d'inspiració barroca emmarcat amb peces carreuades de pedra blanca i amb pilastres d'escàs relleu adossades als muntants; el corona un frontó triangular amb el timpà nu; una rosassa motllurada i atrompetada es troba just al seu damunt. Aquesta façana lateral queda coronada per una minsa cornisa angular; el mur està arrebossat i pintat en un to blanc trencat, però, al voltant del portal hi ha pintada en color morat una estructura arquitectònica d'aspecte barroc que rodeja la portalada i la rosassa.

Arquitecte: pel que fa a la reconstrucció del segle XX, Joan Maria de Ribot, de la mateixa Camellera.

Campanar d'un estil eclèctic, bastit els anys cinquanta del segle XX. Té planta quadrada (4'30 x 4'30 m) amb murs de carreus al primer cos en gran part encara del romànic i un de segon aixecat ja al segle XX acompanyat d'una torrella al capdamunt tot ell de maó vist amb les cantoneres en relleu de pedra blanca; un rellotge d'esfera es troba a mitja alçada i, més amunt, la cel·la amb finestres d'arc rebaixat una a cada cara; hi penja una campana. Una motllura composta la separa de la torrella oberta amb dues finestres d'arc rebaixat per banda; està coronat per unes motlures decoratives i una teulada a quatre vents amb marcada cornisa sobre caps de biga. L'escala interior puja damunt voltes arrapada als murs d'acord amb el sistema habitual a Catalunya.

Situació: damunt l'ala dreta del temple, al seu centre, fent angle al sud-oest de l'aparent frontis encarat a ponent.

Alçada: 27'59 metres.

Esveltesa: 6,4

CANTALLOPS Sant Esteve
Altitud: 200 metres.

Església amb restes romàniques del segle XI-XIII i modificada al XVIII. Consta de dues naus, la del nord, la més antiga, coberta amb una volta de canó, i de quart de canó la del sud; la capçalera és recta. Avui es troben arrebossades per l'interior. Un portal rectangular està obert en el mur lateral de migdia; damunt la llinda un bordó semicircular sobre senzilles impostes hi deixa un arc dovellat apuntat amb el timpà obert com una finestra; té la capçalera recta i els seus murs presenten paraments de carreus grans, irregulars, de pedra rogenca, disposats en filades no sempre

ben alineades per la banda de ponent; són restes del temple romànic; en altres punts els murs són de construcció més basta i de temps posteriors.

Campanar inacabat amb aires de torre de defensa; és dels segles XIII o XIV. Té planta rectangular (3'40 x 4'27 m) amb la cel·la al capdamunt sense cobrir; es tracta d'una torre de l'antic castell; en ser aprofitada per campanar s'hi va aixecar un pis més per afegir-hi la cel·la. Els seus murs són de petites peces mig escairades amb carreus a cantoneres, tots ells de pedra rogenca i amb panys completament nus. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, obertes no sempre en el centre dels murs; hi penja una campana. Hi ha una escala exterior fins a un primer pis.

Situació: adossat al mur de ponent, rodejat de construccions civils.

Alçada: 18'97 metres.

Esveltesa: 4,4

CASTELLÓ D'EMPÚRIES Purificació de Maria, basílica menor

Altitud: 19 metres.

Església gòtica aixecada entre els segles XIII i XIV, de grans dimensions, anomenada "La catedral de l'Empordà". Consta de tres naus, la central de nou trams i les laterals de set; estan separades per altes i robustes columnes de capitells escassos decorats amb relleus vegetals; al seu damunt descansen arcs formers apuntats; estan cobertes amb voltes de creuria i capçades per un absis poligonal de set costats. Dues torres quadrades flanquegen la façana principal, obra del segle XV; la de la dreta ha restat inacabada, la de l'esquerra queda coronada amb un terrat i una barana de merlets; tant la façana com la resta de murs presenten paraments de carreus ben escairats en pedra grisenca. La portalada en marbre blanc correspon al gòtic flamejant; està constituïda per sis arquivoltes apuntades damunt fornícules amb escultures dels apòstols; un bordó flamejant la recobreix; el portal rectangular deixa damunt la llinda un timpà amb relleus; una gran rosassa està oberta a la part alta del frontis i una cornisa angular el corona.

Arquitectes: Joan Canelles, Antoni Antigó i Miquel Llop, segles XIV i XV.

Dimensions: 61'00 x 13'78 x 20'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus juntes arriben a una amplada de 25'18 metres i si hi afegim la fondària de les capelles laterals l'amplada total és de 31'08 metres. La llargada ha esta comptada sense tenir en compte les capelles que es troben al fons de l'absis i dins dels contraforts de la façana; si les hi afegim la llargada total és de 67 metres. El portal atrompetat té un gruix de 4 metres.

Guarda munió d'obres d'art: en el timpà del segle XV hi ha un relleu amb l'escena de l'Adoració dels Reis que juntament amb les figures dels dotze Apòstols que es troben sota les arquivoltes del portal són totes d'Antoni Antigó.

Una reixa de ferro del 1544 tanca l'altar major. Un retaule d'alabastre del segle XV situat en aquest punt és de pedra de Beuda; fa 6'56 metres d'alçada; el 1670 se li afegiren vuit pinacles neogòtics; fou esculpit en estil borgonyó (flamenc) per diversos artistes el principal dels quals fou l'occità Ponç Gaspar; hi col·laboraren Andreu Orts, Miquel Llop, tots dos de Castelló mateix, i Vicenç Borràs de Figueres. Dos sarcòfags esculpits al segle XV recullen les restes de Ponç Hug VI comte d'Empúries i de Pere II últim comte també d'Empúries. Conserva també uns retaules barrocs i un de renaixentista. Una pica baptismal del segle XI, doble, la gran de 1'12 m d'alçada i 1'40 d'amplada; la petita (unida a la gran, en un sol bloc de pedra) de 0'78 de diàmetre i 0'65 d'alçada; estan decorades amb un fris superior d'arcs cecs damunt semi-columnetes. Té un orgue del segle XIX, just a l'entrada, damunt una galeria barroca de fusta sostinguda per quatre columnes similars a les gòtiques de les naus.

Campanar dels segles XII i XIII de planta quadrada (7'00 x 7'00 m) amb una base romànica compacta i cossos superiors en estil romànic-gòtic; unes motlures el divideixen en sis cossos, els tres últims amb finestres d'arc de mig punt triforades sostingudes per doble columna a cada arc i amb frisos de dents de serra i d'arcuacions cegues goticitzants sota mateix de les motlures. Està coronat per un terrat amb barana de merlets esglaonats. Els seus murs foren aixecats amb carreus de pedra grisenca d'origen volcànic propi de la zona. L'aparell el formen peces ben escairades.

Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra picada. Igualment una escala que puja per l'interior de la torre sud del frontis serveix per arribar a l'altra, per damunt de la volta, que es troba a l'angle nord-oest.

Situació: adossat al mur nord, proper a l'absis.

Alçada: 37'93 metres.

Esveltesa: 5,4

CISTELLA Santa Maria

Altitud: 130 metres.

Església romànica refeta al segle XVIII entre el 1740 i el 1744; conserva la façana romànica de finals del segle XII i de principis del XIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes capçada per un absis poligonal. El frontis té un portal romànic rectangular envoltat de cinc arquivoltes de mig punt sobre impostes; descansen en dues columnetes per banda; dues de les arquivoltes tenen uns originals traçats geomètrics; la llinda deixa al seu damunt un timpà nu. Una motllura horitzontal amb un fris de dents de serra al dessota divideix el frontis en dues zones, a la superior hi ha una finestra d'arc de mig punt centrada sobre la porta amb dues arquivoltes sobre impostes i dues columnetes amb capitells decorats amb entre-llaços i fulles estilitzades; per coronament hi figuren dues cornises angulars superposades, la inferior és romànica amb un fris de dents de serra; una finestra rectangular sota la superior significa que l'edifici fou sobrealt. Els seus murs laterals són de paredat, el de la façana principal és de carreus ben escairats encara de l'edifici primitiu romànic; també altres carreus d'aquell moment foren aprofitats en alguns panys i en el campanar.

Campanar del segle XVIII (1740-45) d'un barroc auster. Té un primer cos de planta quadrada (4'75 x 4'75 m); el segon és vuitavat; està coronat amb una minsa cornisa i un terrat amb una balustrada senzilla; al seu damunt s'aixequen quatre arcs apuntats units al centre; una motllura es troba a la base de la cel·la, una altra a l'arrencada dels arcs de mig punt de les finestres de la cel·la situades una a cada cara alterna; hi penja alguna campana; un rellotge d'esfera figura sota de la finestra encarada a ponent. Els seus murs són de carreus irregulars de pedra marronosa.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 21'77 metres.

Esveltesa: 4,5

COLERA Sant Miquel

Altitud: 10 metres.

Església del segle XVIII reconstruïda després de la guerra del 1936-39. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular de la mateixa amplada que la nau; està acompanyada de capelles laterals. Al frontis hi ha un portal en arc rebaixat i dovellat i amb carreus als brancals de pedra

granítica grisa; al damunt, hi apareix un fornícula amb imatge, un òcul a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular amb creu al cim; unes poques grades es troben davant l'entrada. Té tots els seus murs arrebossats i pintats de blanc intens.

Campanar coetani del temple; ha estat refet avui de forma senzilla. Té planta rectangular (3'75 x 4'90 m) i està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents amb un alt pinacle piramidal al cim. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen algunes campanes. Els seus murs estan emblanquinats com tot l'edifici.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'26 metres.

Esveltesa: 4,7

DARNIUS Santa Maria

Altitud: 193 metres.

Església romànica de finals del segle XIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de maçoneria de perfil apuntat sobre un arc toral; fou sobrealçada amb un pis fortificat i finestres rectangulars als costats protegides amb reixes i amb un matacà; exteriorment és visible l'obra antiga i la que es va fer per sobrealçar i fortificar el temple gràcies a la motllura superior sota l'antiga cornisa i als murs arrebossats de l'estructura superior. La capçalera hi té un absis semicircular romànic amb una cornisa formada per filades successives de teules; també fou sobrealçat com es pot veure perquè, tot ell, com la resta dels murs primitius, mostra grans carreus de granit gris picats un pèl grosserament i disposats en filades regulars; en canvi la part nova és de paredat; a tots els murs i a l'absis hi figura un sòcol de 90 centímetres d'alçada i 9 de gruix. El portal romànic obert al mur de migdia és rectangular amb llinda recoberta de dues arquivoltes dovellades d'arc de mig punt que deixen el timpà decorat amb relleus que representen el Crismó al centre envoltat per un sol i uns estels de vuit puntes per banda.

Campanar de base romànica completat en els segles XVII i XVIII. Té planta rectangular (4'70 x 5'20 m) i està coronat per una minsa cornisa i una filera de merlets esglaonats; queda cobert per una teulada baixa de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Damunt les finestres hi figura una motllura sobre de la qual apareixen unes gàrgoles als angles. Els seus murs són de carreus més ben picats que els del temple. Hi puja per l'interior una escala de pedra picada que va de paret a paret i que dona accés a la cel·la.

Situació: damunt els peus del temple fent angle al sud-oest del mur de migdia.

Alçada: 21'62 metres.

Esveltesa: 4,1

ESCALA, L' Sant Pere

Altitud: 14 metres.

Església aixecada entre el 1701 i el 1761 en gòtic tardà. Consta d'una nau de sis trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta ogival simple; està capçada per un absis poligonal de cinc costats. La façana principal és renaixentista; té un mur de grans carreus de pedra gris clar i una portalada barroca a base de dues columnes exemptes sobre pedestals per banda que flanquegen el portal rectangular emmarcat amb motlures i per un frontó circular amb el timpà nu; més amunt hi ha una fornícula amb la imatge de sant Pere, una motllura horitzontal de banda a banda, una rosassa

motllurada a mitja alçada i, per coronament, la imatge de santa Màxima, copatrona, sota la cornisa angular que està treballada amb un fris de volutes, corbes i contra-corbes i, al centre, dos personatges asseguts custodiant la data gravada al mur; una senzilla creu de pedra es troba al cim. A banda i banda del frontis s'hi aixequen dos campanars, el de l'esquerre inacabat, el de la dreta escapçat en desmuntar-se el coronament durant la contesa civil del 1936. El murs laterals són de maçoneria.

Dimensions: 40'46 x 12'48 x 19'72 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una pica baptismal de pedra del 1740 en estil renaixentista; té la boca poligonal de vuit cares i un peu esculpit amb relleus i a les cares rectangulars amb imatges en relleu de persones santes.

Campanars bessons barrocs, inacabats. Tenen planta rectangular (5'70 x 6'90 m). El de l'esquerra, en funcions, té al capdamunt una espadanya d'un ull d'on pengen dues campanetes, única cosa que resta del coronament no acabat; per dins hi puja una escala de cargol de pedra picada des del cor; per arribar al cor n'hi ha una altra que presenta l'estructura d'una escala normal catalana sobre voltes i arrapada als murs. El de la dreta encara queda amb el coronament més mancat i per dins no hi puja cap escala ja que tot ell queda buit i sense funcions. Els murs del temple són de carreus ben escairats de pedra blanquinosa de Girona; té un sòcol lleugerament destacat.

Situació: damunt les ales del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent el de la banda esquerra i en l'angle sud-oest el de la banda dreta.

Alçada: 28'89 metres.

Esveltesa: 4,1

ESCAULES, LES Sant Martí
Altitud: 80 metres. Municipi de Boadella

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes i capçada per un absis poligonal. El frontis té un portal rectangular amb un marc de pedra blanca de peces ben carreuades; hi té gravada la data del 1785 que segurament senyala la fi de la construcció; al damunt hi figura una senzilla fornícula amb imatge, una rosassa a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular de teules sobreposades. Els murs són de paredat o maçoneria amb un arrebossat en mal estat; té carreus a cantoneres.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (2'45 x 2'45 m); el segon és octagonal irregular coronat per una cornisa sobre mènsules i un terrat amb balustrada i boles sobre els pilars dels xamfrans. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara alterna, i amb el marc bisellat; hi pengen campanes; té motlures a la seva base i a l'arrencada dels arcs. Els seu murs són de maçoneria en el primer cos i de carreus mitjans, irregulars i ben escairats al segon.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 18'75 metres.

Esveltesa: 7,6

ESPINAVESSA Sant Llorenç
Altitud: 96 metres. Municipi de Cabanelles

Església aixecada en període neoclàssic entre el 1790 i el 1804. Consta d'una nau coberta

amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt; està capçada per un presbiteri semicircular inclòs dins una capçalera poligonal de cinc costats. El cor descansa sobre un arc carpanell. El frontis té un portal classicitzant rectangular de pedra blanca amb pilastres toscanes adossades als brancals, un entaulament amb doble arquitrau, l'inferior filetejat, una cornisa destacada, una fornícula amb imatge i una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada; aquests elements en pedra blanca destaquen de la façana que presenta un parament de maçoneria mig carreuada en pedra fosca; al capdamunt, la cornisa angular sobre caps de biga es correspon amb una teulada de doble vessant. Els murs laterals són de paredat amb carreus a cantoneres.

Guarda un carreu esculpit, d'època romana, una làpida gòtica del segle XIV i un ossari del mateix segle.

Campanar coetani del temple. Té planta marcadament rectangular (2'72 x 5'10 m) i està coronat per una cornisa amb petits pinacles de bola als angles i una agulla piramidal d'obra. La cel·la queda oberta per quatre finestrels d'arc apuntat, un a cada cara; hi pengen campanes; està ornada amb una motllura a la seva base i una altra l'arrencada dels arcs. Els murs presenten paraments com els del temple de carreus matussers o de maçoneria de pedres color marronós amb carreus mitjans ben escairats de pedra blanca a les cantoneres; són visibles, sota de la motllura de la base de la cel·la, pel cantó de ponent, unes finestres en arc de mig punt avui paredades com si es tractés dels ulls d'una espadanya desapareguda en ésser aixecat el campanar modernament en convertir-lo en una torre.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 22'92 metres.

Esveltesa: 4,5

ESPOLLA Sant Jaume

Altitud: 124 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta d'una nau amb uns trams coberts amb volta de canó i altres amb voltes de llunetes; està capçada per un absis poligonal de cinc costats i bastida amb murs de paredat de materials diversos. El frontis orientat a migdia presenta els paraments arrebossats i emblanquinats i amb carreus a cantoneres; està coronat per una cornisa angular motllurada i amb un fris de caps de biga; el portal rectangular porta la data gravada del 1785.

Campanar amb un alt primer cos de planta quadrada (6'35 x 6'35 m). La seva base és romànica (segles XII o XIII) amb murs de carreus de granit fins a un terç de l'alçada; la part superior fins a la motllura composta del capdamunt és força posterior; està bastida amb murs de paredat mig arrebossats i amb carreus de pedra clara a cantoneres; al damunt s'aixeca un cos vuitavat on s'ubica la cel·la; és del segle XIX i té murs de maçoneria vista amb finestres d'arc de mig punt enrajolats, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa composta i ressaltada i una cúpula de racó de claustre de rajoles vermellenques amb rellotge d'esfera inserit a una cara. Una escala exterior arrapada al mur lateral, amb barana metàl·lica, arriba fins a un primer pis on es troba la porta d'entrada al campanar.

Situació: damunt la capella oberta en el tercer tram a la banda de ponent; en sobresurt ben bé la meitat.

Alçada: 35'50 metres.

Esveltesa: 5,6

FIGUERES El Bon Pastor
Altitud: 50 metres. Carretera de Llers - C. Barraquer, 6

Església moderna d'estil funcional, aixecada entre el 1989 i el 1996; està formada per diversos elements tots en estructura de "capsa de sabates". Consta d'una nau rectangular bastida amb murs de maó vist i estructura de formigó; per l'interior està pintada de blanc trencat; té un gran cor als peus i un altre de petit al lateral. La façana lateral té tres portes rectangulars sota d'un porxo de sostre horitzontal. Té orgue.

Dimensions: 28'00 x 15'00 metres respectivament de llargada i amplada.

Arquitecte: Esteve Cortada i Vidal; constructor: Jesús Costa i Nicolau; decorador: Ricard Anson i Rigall.

Campanar coetani del temple, d'estil funcional. Té planta quadrada (2'75 x 2'75 m) i murs de maó vist amb estructura de formigó. La cel·la queda oberta amb una gran finestra rectangular llarga i estreta a cada costat, en algun més curta que en altres; hi pengen algunes campanes sobreposades. Una creu gravada a la part alta és visible a cada cara i, per coronament, hi figura una minsa cornisa i una coberta plana amb una nova creu metàl·lica al damunt de la coberta (creu inclosa en la mesura de l'alçada total).

Situació: adossat al mur de la capçalera.

Alçada: sense la creu: 16'49; amb la creu inclosa: 19'75 metres.

Esveltesa: 6

FIGUERES La Immaculada Concepció i Sant Pau.
Altitud: 45 metres. C. Muntaner, 2

Església aixecada entre el 1958 i el 1962. Consta d'una nau amb moderna volta semblant a la de llunetes i dos passadissos laterals separats de la nau per esvelts pilars quadrats; té el presbiteri semicircular. El cor als peus hi té un orgue. La façana principal està precedida d'un porxo format per sis pilars units per un arc de mig punt amb sengles contraforts que reforcen el frontis; té un sostre horitzontal que descansa damunt els arcs que és la base d'una terrassa protegida per una barana metàl·lica. El portal sota porxo és rectangular amb la llinda que forma un escàs arc rebaixat; al seu damunt hi ha una imatge sobre peanya adossada al mur. Té cripta.

Arquitecte: Claudi Díaz.

Guarda una bonica imatge policromada de la Puríssima d'alabastre de Beuda de l'escultor Francesc Fajula de Sant Joan de les Abadesses.

Campanar d'estil funcional coetani del temple. Té planta rectangular (3'10 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa una mica arquejada de formigó i un terrat amb barana metàl·lica; al seu damunt hi ha aixecada una torrella amb funcions de cel·la oberta amb finestrals allargassats rectangulars dos a ponent i a llevant i un a cadascuna de les altres dues cares. Està bastit amb murs de maó vist amb contraforts de formigó en posició obliqua als caires; el segon cos o torrella té murs de carreus de pedra blanca amb dues finestres allargassades rectangulars als costats est i oest i una més ampla als costats nord i sud. Una petita creu metàl·lica al cim no ha esta considerada prou important per ésser inclosa en la mesura de l'alçada.

Situació: al centre del frontis orientat a ponent, sobre el porxo i l'atri.

Alçada: 27'89 metres.

Esveltesa: 7

FIGUERES Sant Pere
Altitud: 40 metres. Centre ciutat

Església gòtica de finals del segle XIV (1378) amb restes romàniques del segle XIII, en part visibles al mur nord i al frontis orientat a ponent; ha sofert importants modificacions al segle XVIII i al període de postguerra del 1941 al 1967; aquestes últimes afecten al transsepte obert en els seus dos extrems per unes grans rosasses calades, al cimbori i a l'absis; el cor amb barana de pedra calada se sosté en un gran arc rebaixat i damunt un embigat de fusta sobre els murs de pedra del cancell. Tot el temple presenta paraments de carreus ben escairats de pedra calcària grisa clara d'Avinyonet; un pòrtic lateral, obra del segle XX, queda obert al migdia per tres grans arcades apuntades.

Consta d'una nau del 1378 de cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transsepte; està coberta amb una volta ogival simple i capçada per un presbiteri poligonal de cinc costats i un mur del fons recte; té capelles laterals entre els contraforts i està travessada per un transsepte amb un cimbori octagonal sobre trompes i quatre arcs apuntats al creuer amb grans finestrals calats, tot obra de la reconstrucció després del 1939 en estil neogòtic. La façana principal del 1578 es troba a ponent amb un portal rectangular recobert per dues arquivoltes d'arc de mig punt i bordó sobre una senzilla imposta i amb el timpà nu; sobre d'ell hi ha encastada una creu del gòtic tardà i a la part alta hi ha una gran rosassa motllurada i atrompetada del segle XVI coetània del portal, tot coronat per una minsa cornisa angular.

Dimensions: 47'07 x 12'81 x 17'10 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada si la comptem fins al fons de la capçalera arriba als 51'03 metres, l'amplada des del fons de les capelles laterals en fa 21'94; el transsepte 36'68 x 12'80 x 18'03; l'alçada del cimbori per l'interior és de 27'38 metres.

Arquitecte: Azemar, per les obres de restauració el 1895.

Guarda imatges de la Mare de Déu dels Dolors i de la Pietat de Ramon Amadeu (1745-1821); un Santcrist de fusta de caoba (1953) de Frederic Marés; la imatge de la Puríssima (1963) de Ferran Bach artista de l'Escola Massana de Barcelona; unes pintures murals de Ramon Noè; unes altres pintures (1949), al Santíssim, de Francesc Labarta; la imatge de Sant Pere (2'43 m d'alt) de Carles Collet del 1943, i també del mateix escultor les trones, el frontal d'altar, les claus de volta i els 14 relleus en pedra de Figueres que representen les estacions del Viacrucis. És obra de l'orfebre local Lluís Albert una creu anomenada la Creu de Figueres. Hi ha el projecte d'uns relleus per al timpà del portal principal a ponent de l'escultor Ramon Pujolboira.

Campanar gòtic del segle XIV. Té un primer cos que forma la base amb planta quadrada (5'00 x 5'00 m); el segon és vuitavat irregular; està dividit en tres pisos per dues motlures; en el superior hi ha la cel·la amb uns finestrals gòtics atrompetats amb els arcs calats, un a cada cara; per coronament hi té una cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana calada; al seu damunt s'hi va aixecar al 1941, a imitació dels altres pisos gòtics, una torrella amb obertures similars; queda coronada per una cornisa i un terrat amb barana igualment calada. Per accedir a la cel·la hi ha una escala de cargol de pedra picada que puja per l'interior, i des d'allí fins al capdamunt l'escala de cargol és de ferro.

Situació: adossat al centre del mur lateral de tramuntana.

Alçada: 38'80 metres.

Esveltesa: 7,7

FORTIÀ Sant Julià

Altitud: 8 metres.

Església del gòtic tardà acabada el 1573 segons data que figura gravada en la llinda del portal. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta ogival simple reforçada per dos arcs torals; està capçada per un absis poligonal de cinc costats reforçats per sengles contraforts exteriors; està acompanyada de capelles laterals. El cor als peus descansa en un arc rebaixat i una volta de creueria. El frontis té un portal rectangular, una fornícula al seu damunt, una rosassa a mitja alçada i un fris de merlets esglaonats per coronament. Es troba flanquejat per dues torres que sobresurten per damunt de la teulada: la de l'esquerra fa de campanar; la de la dreta és més baixa; estan un pèl més avançades que el mur frontal; aquest es troba arrebossat, els laterals són de maçoneria i tots presenten carreus de pedra clara a cantoneres.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (4'75 x 5'60 m) amb un primer cos acabat en una motllura simple; el segon es troba dividit en dos pisos per una altra senzilla motllura i amb finestres de punt rodó a cadascun d'ells; en el baix n'hi ha dues de petites, en el superior, una de gran, obertes a cada cara en tots dos; està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de merlets esglaonats i amb un rellotge d'esfera inserit en la cara lateral de tramuntana; al seu damunt s'aixeca una agulla tronco-piramidal vuitavada. Els seus murs són de maçoneria mig picada amb carreus a cantoneres.

Situació: adossat a l'angle nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'20 metres.

Esveltesa: 4,1

GARRIGUELLA Santa Eulàlia de Noves

Altitud: 56 metres.

Església dels segles XVIII (1722 i 1785) i XIX amb restes d'una antiga església romànica de tres naus avui convertida en sagristia de la nova. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes igual com les capelles laterals i el transsepte; una cúpula s'aixeca al creuer dins d'un cimbori octagonal; està capçada per un absis semicircular. El frontis té un portal en arc rebaixat amb marc de pedra blanca amb fines motlures; al seu davant hi té unes grades d'accés; un òcul també de pedra blanca es troba a mitja alçada i, per coronament, hi té una minsa cornisa angular. Tant el marc del portal com el de l'òcul destaquen per la seva blancor en contrast amb el color fosc dels murs que presenten paraments de paredat amb barreja de pedra negra volcànica i rogenca.

Arquitecte: mestre de cases Pere Santariol.

Campanar merament funcional aixecat en el 1883. Té un primer alt cos de planta rectangular (6'00 x 5'00 m); el segon és octagonal irregular amb motlures a sota i a sobre dels finestrals; està coronat per una cornisa i un terrat amb barana d'obra. La cel·la queda oberta per quatre finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna; hi pengen campanes. Els seus murs són de paredat de pedra negra i rogenca, barrejada, amb carreus de pedra blanca a cantoneres només en el primer cos.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 31'55 metres.

Esveltesa: 5,2

JONQUERA, LA Santa Maria

Altitud: 175 metres.

Església aixecada en el segle XVIII (1790) amb una façana conservada de l'antic temple del XV de carreus granítics ben escairats. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes; està acompanyada de capelles laterals, d'un transsepte amb cúpula sobre tambor en el creuer dins d'un cimbori octagonal i per una capçalera formada per un absis semicircular. El frontis, de poca alçada, té un portal rectangular recobert per tres arquivoltes dovellades d'arc de mig punt amb guardapols sobre impostes motllurades; a la llinda són visibles uns relleus que representen dues cabres a banda i banda d'un text gravat, al timpà hi figura un escut heràldic dels Rocabertí, tot d'estil romànic avançat amb detalls del gòtic i amb data del 1414 segons consta en relleu a la llinda; al damunt d'aquest portal s'hi obre una rosassa atrompetada i tot plegat està coronat per una senzilla cornisa angular. Aquest frontis ben carreuat amb peces ben alineades contrasta amb els altres murs de temps posteriors que presenten paraments de paredat o de maçoneria poc acurada.

Campanar barroc del segle XVIII. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'81 x 4'40 m); el segon és octagonal; en ell s'hi ubica la cel·la. El cloquer queda coronat per una cornisa amb gàrgoles i un terrat amb barana carreuada i amb boles als vuit angles; una motllura de separació dels dos cossos està ornada per petits pinacles de bola als angles; altres motlures decoren la cel·la, una a l'arrencada dels arcs de mig punt de les quatre finestres situades una a cada cara alterna, i una altra sota cornisa; hi pengen campanes. Els murs del cos inferior són de maçoneria amb carreus a cantoneres; els del segon són de carreus ben escairats i ben alineats.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'13 metres.

Esveltesa: 4,1

LLAMPAIES Sant Martí

Altitud: 110 metres. Municipi de Saus

Església romànica dels segles XII-XIII; fou sobrealçada en ser fortificada en època posterior potser al segle XVII o al XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada que té una imposta a la seva base; està acompanyada amb algunes capelles laterals de quan es va fortificar i per un absis semicircular romànic amb carreus grans i ben escairats sobrealçat amb murs de paredat; conserva per l'exterior la motllura romànica que separa els paraments de les dues èpoques. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt dins d'un altre arc sobre impostes que sobresurt formant part d'un cos rectangular avançat uns 70 centímetres cobert per una ràfec; una finestra de punt rodó es troba al seu damunt i una altra de rectangular sota la cornisa angular que, al centre, s'aixeca formant un petit pinyó. Els seus murs són de carreus ben escairats i irregulars tant de part de dins com de fora.

Campanar romànic, anterior al sobre-açament de l'església; la part superior, d'època poc posterior es distingeix per la tècnica amb què va ser aixecada. Té planta rectangular (3'35 x 5'75 m) i està coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i una teulada de quatre vessants al centre de la qual s'aixeca una agulla piramidal. La cel·la queda oberta amb finestral d'arc de mig punt, de desigual alçada, dos a cada cara. Adossada al seu mur de llevant hi ha una torre semicilíndrica que inclou l'escala de cargol per accedir a la cel·la del campanar; els murs d'aquesta torre són de paredat. Als baixos del campanar s'hi ubica una de les capelles laterals. Els seus murs són de carreus mitjans

a la part romànica i petitons i matussers a la part alta.

Situació: adossat al mur de tramuntana, tocant a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 18'44 metres.

Esveltesa: 3,2

LLANÇÀ

Sant Vicenç

Altitud: 6 metres.

Església neoclàssica aixecada en el segle XVIII i acabada segurament en la data de 1760 que figura gravada en la fornícula del frontis. Consta d'una nau de sis trams coberta per una volta de llunetes i acompanyada de capelles laterals amb voltes d'aresta; la capçalera és recta per fora i poligonal de cinc costats irregulars per l'interior. El cor als peus amb una barana de balustres de pedra descansa en un arc carpanell i una volta bufada sobre el cancell; queda prolongat pels laterals amb sis tribunes per banda obertes en els passadissos que es troben sobre les capelles; una d'aquestes tribunes queda oberta en el mateix presbiteri.

El frontis té una gran portalada barroca amb el portal en arc de mig punt filetejat sobre impostes; unes robustes columnes de capitell jònic flanquegen els muntants i sostenen un entaulament truncat amb una cornisa destacada i corbada; al seu damunt, una fornícula inclou una imatge rodejada de pilastres i volutes i d'un entaulament mixtilini coronat per tres pinacles de bola al cim adossats al mur. Una rosassa amb marc de pedra blanca es troba a la part alta i una minsa cornisa amb curvatura convexa amaga la teulada de dos vessants també lleugerament corbada. Dos robustos contraforts perpendiculars al mur del frontis es troben apuntalant les seves cantoneres; una escalinata amb elegant balustrada dóna accés a l'entrada des del nivell força inferior de la plaça. El frontis està arrebossat i pintat d'un color blanc cremós; la resta dels murs tenen paraments de paredat de pedra barrejada clara i negrosa.

Dimensions: 38'17 x 10'21 x 19'35 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada des del fons de les capelles laterals fa 19'25 metres; la llargada inclou el cancell que, ell sol té 4'17 metres de fondària.

Campanar aixecat entre el 1914 i el 1915 pels mestres d'obres Masdéu i Salvat. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'60 x 4'33 m) de base atalussada i un de segon vuitavat; al seu damunt s'aixeca una torrella moderna que constitueix la cel·la; els seus vuit finestrals, un a cada cara, són d'arc de mig punt i tenen baranes de balustres; hi pengen quatre campanes; una motllura composta sota finestrals la separa d'un breu cos octagonal; està coronada per una cornisa motllurada i un pavelló acabat en cúpula coberta de rajola verd fosc i caires crestats; queda obert amb vuit finestres amb balustrada; Els seus murs tenen els paraments arrebossats i pintats com el frontis i les cantoneres reforçades amb carreus de pedra blanca; un gran contrafort en posició perpendicular al mur lateral reforça la base i el mur del frontis al mateix temps.

Una escala que va de paret a paret i sobre voltes té l'inici en el nivell de l'església i deixa un ull central prismàtic tancat per envans; cap a la meitat es converteix en escala de cargol dins d'un cilindre molt estret i amb graons i murs d'obra que puja per la banda de llevant fins arribar a la cel·la; segueix fins a la terrassa on dóna accés al pavelló.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 34'21 metres des del terra de la plaça on s'aixeca.

Esveltesa: 7,4

A prop, en la mateixa plaça on es troba el frontis de l'església, hi ha una torre de planta quadrangular; ha estat bastida amb murs de paredat i carreus a cantoneres; té unes finestres d'arc

apuntat a la part alta i ulls de bou superiors; tot està coronat per una agulla piramidal truncada. Es tracta del campanar de l'antiga església romànica del lloc, avui desapareguda; sembla poder-se datar de cap a finals del segle XIII o principis del XIV. Ja no fa de campanar de l'església nova.

LLERS Sant Julià i Santa Basilissa

Altitud: 140 metres.

Església edificada després del 1939 per l'organització oficial anomenada *Construcciones de Regiones Devastadas* en refer-se el poble dinamitat els últims dies de la guerra civil del 1936 al 1939; fou consagrada el 1951; com totes les obres que foren confiades a aquesta institució pública, per exemple les de les terres de l'Ebre, mostra una gran modèstia i una estructura força deficient. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells amb el cor que descansa sobre una volta i un arc rebaixats. La nau central està coberta per voltes bufades (es va haver de reconstruir pocs anys després de la seva inauguració); uns pilars separen les naus; el presbiteri i la capçalera són semicirculars; té cancell. El mur del frontis i el del campanar estan arrebossats i emblanquinats; tenen negrors derivades de les humitats i la pol·lució. El frontis orientat a ponent té un portal rectangular emmarcat per carreus ben escairats dins d'un marc més exterior; entre ells hi ha zones, a manera de fornícules, formant curvatures còncaves; hi ha una fornícula al damunt sense imatge i, a mitja alçada, una finestra rectangular amb vidriera on estan representades unes imatges de colors; més amunt, corona el frontis una minsa cornisa angular. Un òcul motllurat a l'esquerra del portal il·lumina la nau lateral corresponent. Els baixos del mur frontal tenen un sòcol de grans carreus.

Dimensions: 26'30 x 7'00 x 10'35 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total fa 14 metres.

Guarda unes pintures murals de Josep Ministral (1994) que omplen el murs del presbiteri; una imatge de la Mare de Déu del Roure feta per l'escultor Frederic Marès és una còpia de l'original gòtic. A la Sagristia es conserva la testa autèntica de la imatge gòtica (segle XV) de la Mare de Déu del Roure.

Campanar de planta quadrada (3'90 x 3'90 m) amb un primer cos bastit amb murs arrebossats i carreus a cantoneres; la part alta i la cel·la tenen paraments de carreus de pedra blanca ben escairats. La cel·la es troba en una torrella octagonal; té obertes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna. Està coronat per una cornisa destacada i una agulla piramidal amb inflexió a la base coberta de teules vidriades rogenques.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 22'93 metres.

Esveltesa: 5,8

MAÇANET DE CABRENYS Sant Martí

Altitud: 370 metres.

Església romànica de fi del segle XII o principis del XIII. Consta d'una nau sobrealçada coberta amb una volta de canó apuntada; està capçada per un absis semicircular amb cornisa motllurada i, al dessota, uns frisos de dents de serra i d'arcs cecs amb mènsules, algunes amb senzills relleus; el seu parament és de carreus grans ben escairats i disposats en filades uniformes; els murs de la nau també tenen carreus grans ben escairats a excepció del parament situat sobre el portal de migdia que presenta un parament del segle XV en ésser refet després d'alguna alteració i que mostra grans carreus de granit gris matussers, irregulars i disposats en filades regulars; les

àmplies juntures deixen a la vista el morter de calç.

Té dos portals rectangulars, un a ponent i l'altre a migdia; estan recoberts amb un arc de mig punt i una sola arquivolta el de ponent, i amb quatre arquivoltes dovellades i treballades una d'elles amb decoració geomètrica el que queda a migdia; descansen sobre una senzilla imposta; tant les llandes com el timpà són llisos. El portal rectangular de migdia té un guardapols treballat amb escacat; al damunt del portal de ponent hi ha oberta una finestra rectangular amb un marc de peces estriades d'època renaixentista. Tots els murs tenen un sòcol de 90 centímetres d'alçada i 10 de gruix. La zona superior dels murs, la sobrealçada, té amples finestres enreixades en tot els laterals i està mig arrebossada; una antiga cornisa la separa del parament carreuat inferior romànic. Sobre la nau, a la capçalera, s'aixeca una torreta quadrangular tardana que segurament feia tasques de comunidor.

Dimensions: per l'exterior fa una llargada de 30 metres per 8 d'ample, aproximadament.

Conserva una làpida sepulcral de marbre blanc amb relleus arcaics que representen un enterrament; sembla del segle XII i procedeix de l'església de Sant Martí de Fontfreda, petita població d'hàbitat dispers dins del terme de Maçanet.

Campanar d'un barroc senzill dels segles XVII o XVIII. En sobresortir de la teulada té una zona d'escassa alçada de planta gairebé quadrada (5'67 x 5'40 m); sembla que hi ha unes antigues finestres ara cegades, potser una vella espadanya. Al seu damunt hi ha un segon cos octagonal irregular obert amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna, i amb una motllura a l'arrencada dels arcs; una altra motllura separa els dos cossos i té uns pinacles de bola als angles. Els seus murs són de carreus de pedra grisenca, petits, ben escairats i alineats. Des de la sagristia, al darrere del temple, es puja a les golfes per una escala d'obra; per les golfes es passa cap al frontis fins al campanar; pel seu interior hi puja una escala de pedra que va de paret a paret i dóna accés a la cel·la.

Situació: damunt els peus de la nau, centrat en el frontis orientat a ponent.

Alçada: 23'42 metres.

Esveltesa: 4,1

MOLLET DE PERALADASant Cebrià

Altitud: 59 metres.

Església romànica del segle XII o principis del XIII; ha estat molt modificada cap els segles XVII i XVIII a base de sobrealçar-la, allargar-li la nau cap a ponent i afegir-hi capelles laterals. Consta d'una sola nau romànica amb volta apuntada, absis semicircular romànic (ss. XII-XIII) de carreus de granit ben escairats disposats en filades sense altra element decoratiu que una motllura sota cornisa. El frontis dels segles barrocs té un portal rectangular, una rosassa a mitja alçada, i una minsa cornisa angular amb una creu de pedra al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc; tenen carreus de pedra fosca a cantoneres.

Campanar neoclàssic senzill del segle XIX aixecat segurament sobre una base romànica. Té un primer alt cos de planta quadrada (3'15 x 3'15 m); el segon està aixamfranat i separat del primer per una motllura i uns petits pinacles als angles; una nova motllura està situada a l'arrencada dels arcs dels finestrals; en el seu coronament s'hi troba una minsa cornisa i un terrat amb barana d'obra intercalada amb uns pocs balustres; sobre el terrat s'aixequen unes arcades en diagonal unides al centre. La cel·la té oberts a cada costat uns finestrals d'arc apuntat amb bordó. Els murs, com al frontis, estan arrebossats i emblanquinats amb carreus a cantoneres. Un rellotge d'esfera es troba sota el finestral de la cara frontal.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.
Alçada: 22'97 metres.
Esveltesa: 7,3

MONTIRÓ Sant Sadurní
Altitud: 16 metres. Municipi de Ventalló

Església amb restes romàniques dels segles XII-XIII visibles en l'absis semicircular bastit amb un parament de carreus ben escairats i ben alineats. Sofrí modificacions al XVII a la seva nau única; està coberta amb una volta d'aresta i se li afegiren unes capelles per la banda de migdia. Els murs tenen un arrebossat emblanquinat i mig ennegrit que no presenta bon aspecte. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul a mitja alçada i el capdamunt que té forma arquejada té un escàs parament de maçoneria i queda mal acabat.

Guarda, a l'exterior, en una cantonera de les capelles de migdia, un carreu encastat amb un relleu que representa un personatge amb grossos bigotis, imatge que deu ser dels segles barrocs.

Campanar senzill de dimensions petites i coetani de l'etapa de les reformes modernes. Té planta rectangular (1'85 x 2'32 m); està coronat per una cornisa motllurada i per una coberta en cúpula semiesfèrica. La cel·la té una finestra allargassada d'arc de mig punt a ponent i una altra de petita i rectangular a migdia; hi penja alguna campana. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats però presenten un estat deficient per humitats i negrors.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.
Alçada: 15'18 metres.
Esveltesa: 6,5

NAVATA Sant Pere
Altitud: 145 metres.

Església barroca amb elements goticitzants aixecada entre el 1636 i el 1684; fou reformada al XVIII; a la llinda del portal hi ha la data de 1746. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de creueria sobre quatre arcs torals rebaixats; va acompanyada de quatre capelles per banda i per un cor sobre d'un arc carpanell i d'una volta de creueria; està capçada per un absis sobrealçat semicircular per l'exterior i poligonal per l'interior. El frontis de carreus marronosos ben escairats, regulars i alineats té una portalada classicitzant de pedra blanca, amb decoració barroca. El portal rectangular està flanquejat per pilastres toscanes adossades als muntants, per un entaulament i un frontó sinuós truncat que deixa espai per una fornícula amb la imatge del patró; està rodejada de pinacles amb bola adossats al mur. Una rosassa motllurada amb marc blanc es troba a mitja alçada; el mur frontal acaba horitzontalment sense cap cornisa i amaga la teulada de doble vessant. Els murs laterals tenen paraments de paredat de color lleugerament groguenc i robustos contraforts entre els quals, a bona alçada, apareixen finestrals atrompetats en arc de mig punt.

Guarda una bona col·lecció de pintures murals barroques, tant en l'altar major com a les capelles laterals, ben conservades, obrades per tres pintors diferents de nom desconegut.

Campanar barroc. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'10 x 5'10 m); el segon és vuitavat; en ell s'hi ubica la cel·la oberta amb finestrals d'arc apuntat, un a cada cara alterna; hi penja alguna campana; està ornada amb dues motlures al dessota, la inferior amb gàrgoles als

angles; una més es troba a l'arrencada dels arcs; està coronada per una cornisa motllurada amb gàrgoles i per un terrat amb balustrada; al seu damunt s'aixequen quatre pilars inclinats units al centre amb un pinacle de bola al cim. Una escala de pedra que va de paret a paret puja fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 29'59 metres.

Esveltesa: 5,8

ORDIS Sant Julià i Santa Basilissa

Altitud: 98 metres.

Església romànica dels segles XII-XIII; només en resten els carreus que formen els murs; fou modificada cap al segle XVIII. Consta d'una nau sobrealçada de volta apuntada, transsepte amb una modesta cúpula al creuer, absis semicircular prolongat un tram amb un mur de paredat. En el seu interior, els arcs de les capelles laterals i les pilastres són de carreus ben escairats en pedra grisa. El cor descansa sobre un arc rebaixat damunt del cancell. El frontis té un parament romànic de carreus ben escairats de pedra marronosa però a la part alta apareix un alçament amb un mur arrebossat i emblanquinat. Hi té un portal de pedra blanca d'un barroc senzill amb el marc rectangular amb pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un modest entaulament i, més amunt, un òcul.

Guarda una petita imatge barroca de la Mare de Déu i el Nen, i un Santcrist a la creu, segurament barroc, de mida mitjana, tot a la Sagristia; conserva una relíquia del patró Sant Julià a l'interior del peu de l'altar major visible a través d'una finestreta vidriada.

Campanar barroc inacabat. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (5'25 x 5'15 m); el segon és octagonal i en ell s'hi ubica la cel·la amb els finestrals interromputs, sense cobrir, un a cada cara alterna. Els murs de l'alta base són de paredat, en canvi al segon cos del segle XVIII són de carreus mitjans, ben escairats i alineats.

Situació: adossat i mig incorporat a l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 18'33 metres.

Esveltesa: 3,5

PALAU DE SANTA EULÀLIA Santa Eulàlia de Mèrida

Altitud: 86 metres.

Església romànica tardana aixecada als segles XII-XIV. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada sobre un arc toral; té la capçalera recta i atalussada bastida amb carreus ben escairats. La resta dels seus murs tenen paraments de carreus grans marronosos ben escairats i alineats. En el frontis s'hi obre un portal en arc de mig punt amb grans dovelles i amb guardapols, segurament obrat ja al segle XIV; al seu damunt en època tardana s'hi va obrir una rosassa amb marc de pedra blanca. El temple va ser sobrealçat als segles XVII o XVIII fet que es nota perquè al damunt dels murs de carreus romànics hi figuren paraments de paredat.

Guarda una pica baptismal romànica d'un sol bloc de pedra calcària decorada amb un fris en baix relleu d'arcuacions cegues arran de la boca; té forma cilíndrica amb el cos arrodonit en convertir-se en la base plana; descansa sobre un petit peu cilíndric de poca alçada.

Campanar barroc senzill dels segles XVII o XVIII. Té planta gairebé quadrada (3'45 x 3'10 m) i està coronat per una cornisa destacada i un terrat amb una barana de merlets d'obra pintats de blanc; al seu damunt s'aixeca una agulla piramidal d'obra de perfil lleugerament arquejat igualment blanquejada. Els seus murs mostren els diversos moments en què es va aixecar: carreus grans, irregulars en la base romànica, de maçoneria amb la calç a les juntures molt visible en èpoques modernes i, en la cel·la, novament de carreus mitjans a cantoneres i en els marcs de les finestres; als altres panys s'hi veu obra de maçoneria. La cel·la queda oberta amb finestres en arc de mig punt damunt senzilles impostes, una a cada cara; al seu damunt hi figuren unes petites finestres quadrades.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'05 metres.

Esveltesa: 5,5

PERALADA Sant Martí

Altitud: 38 metres.

Església barroca del segle XVIII resultat de la reconstrucció d'una anterior; conserva algun pany de la romànica que la va precedir. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals, d'un transsepte amb una cúpula el·líptica sobre petxines al creuer i d'un presbiteri poligonal de cinc costats en una capçalera recta; unes tribunes sobre les capelles laterals queden obertes a la nau; té el cor sobre el cancell. En el mur meridional hi ha restes romàniques en un pany amb una petita finestra de doble esqueixada i un timpà nu. El frontis arrebossat i pintat de color rosa pàl·lid té un senzill portal rectangular amb unes grades d'accés al seu davant, una rosassa motllurada i atrompetada a la part alta i una minsa cornisa angular. Uns robustos i alts contraforts reforcen els seus murs laterals de paraments de paredat de color marronós amb carreus de pedra blanca a les cantoneres.

Dimensions: 38'50 x 12'54 x 19'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Conserva una pica baptismal en un bloc de pedra semiesfèric; en la seva meitat superior hi té un text gravat al seu contorn en dos registres; les seves dimensions són 1'15 metres de diàmetre de la boca que al seu torn fa 13 centímetres de gruix; la seva alçada és de 78 centímetres des d'un petit peu a la boca; el seu petit peu és cilíndric i aquest, avui, ho fa damunt un petit bloc rectangular de marbre fosc. A les petxines que sostenen la cúpula hi figuren unes imatges sobre peanyes.

Campanar gòtic dels segles XIV i XV. Té planta gairebé quadrada (7'65 x 7'40 m) i està coronat per una senzilla cornisa amb gàrgoles i un terrat amb una alta barana de merlets esglaonats; sobre terrat s'aixequen unes arcades unides en diagonal en el punt central. Els seus murs mostren paraments de carreus petits de pedra calcària marronosa ben escairats i alineats. A la cel·la hi ha oberts quatre finestrals d'arc de mig punt amb bordó, un a cada cara, mot amples, dins d'un marc quadrat. Un rellotge d'esfera es troba al dessota del finestral de ponent.

Situació: adossat al mur de migdia, proper al frontis encarat a ponent.

Alçada: 30'66 metres.

Esveltesa: 4

PONT DE MOLINS Santa Maria

Altitud: 46 metres.

Església neoclàssica segurament acabada el 1789 segons la data que figura a la llinda del portal. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes acompanyada de capelles laterals i capçada per un absis semicircular. El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra blanca i amb els brancals treballats amb unes estretes pilastres acabades amb uns petits elements decoratius que flanquegen la llinda; unes grades al davant faciliten l'accés; una rosassa motllurada i atrompetada es troba a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular amb un fris de daus i una motllura al dessota. Els seus murs són de paredat i de maçoneria de pedra fosca amb un arrebossat en mal estat o inexistent i amb els carreus de pedra blanca visibles a les cantoneres.

Campanar neoclàssic senzill de planta rectangular (4'90 x 5'50 m); està coronat per una cornisa damunt un fris de permòdols i per un terrat amb barana de balustres. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara; hi penja una campana; té una motllura a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs; tant les motlures com els arcs són de rajoles vermelles. Els seus murs tenen paraments de paredat amb carreus de pedra blanca a cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 21'23 metres.

Esveltesa: 3,8

PONTÓS

Sant Martí

Altitud: 94 metres.

Església neoclàssica amb restes romàniques dels segles XI-XIII visibles en alguns paraments de ponent i migdia aprofitats després de les reformes del 1773. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt i capçada per un absis poligonal de cinc costats. Al frontis, el portal actual rectangular apareix emmarcat per una obra de pedra blanca amb pilastres toscanes als brancals; queda coronat per un entaulament i una fornícula amb imatge; a mitja alçada, en pedra blanca, s'hi troba una rosassa motllurada i atrompetada, un rellotge d'esfera al seu damunt, una petita finestra rectangular i, per coronament, una cornisa angular amb un fris decorat amb triangles vermells sobre fons blanc i una creu al cim. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres llevat d'una zona de la façana principal al costat de migdia en la qual es veuen carreus ben escairats i alineats i amb una porta i un òcul a mitja alçada que es troben paredats; segurament són restes de l'antiga construcció romànica.

Guarda la làpida sepulcral (1300) de Bernat de Pontós.

Campanar neoclàssic coetani del temple aixecat damunt bases romàniques. Té una planta gairebé quadrada (4'05 x 4'25 m) i està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i una agulla piramidal d'obra. La cel·la, que és l'únic cos que sobresurt per damunt de la teulada del temple, està oberta per tres finestres d'arc de mig punt, una a cada cara menys a llevant; hi penja alguna campana. Els seus murs presenten paraments de carreus ben escairats i disposats en filades regulars, segurament molts d'ells han estat aprofitats de l'antiga església romànica.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat una mica obliquament cap a ponent.

Alçada: 21'66 metres.

Esveltesa: 5,1

PORTBOU

Santa Maria

Altitud: 28 metres.

Església neogòtica de finals del segle XIX (1874-82). Consta d'una nau de quatre trams coberts amb un ric teginat sobre arcs diafragma apuntats prolongats per pilastres fasciculades damunt mènsules situades a mitja alçada dels murs; està capçada per un absis poligonal de cinc costats cobert per una volta ogival simple igual que el tram davanter corresponent al pòrtic. Uns grans finestrals apuntats en tots els murs oberts entre els robustos contraforts exteriors donen llum a través de vidrieres de colors. Ha estat bastida amb carreus ben escairats de pedra grisa.

El frontis té un atri porticat amb tres portals de pedra fosca d'aires goticitzants tancats amb unes reixes de ferro forjat i uns sòlids vidres que frenen el vent de tramuntana que bufa en aquells llocs. Els tres portals tenen arcades apuntades motllurades i acanalades a l'intradós; descansen en unes semi-columnnes adossades als pilars; al damunt de les dues semi-columnnes centrals hi figuren unes escultures i al centre, sobre l'arcada, una imatge de la patrona ben emmarcada i coberta amb un dosseret; a mitja alçada del frontis s'hi obre una gran rosassa calada i, per coronament, la cornisa angular està decorada per un fris d'arcs cecs que inclouen elements heràldics decoratius. Aquesta part del frontis presenta un mur de carreus ben escairats de pedra clara que contrasta amb la fosca dels portals. Als caires s'hi aixequen unes torres de perímetre poligonal dividides en tres pisos per unes motlures; deixen el superior obert per estretes finestres; van coronades per un pinacle. Les teulades estan cobertes per peces vidriades planes, estriades i disposades en escata de colors grana i blau fosc. Una cresta de petits pinacles tanca per davant i per darrere la teulada de la nau. La de l'absis, igualment acolorida, està formada per diversos sectors triangulars amb els caires destacats i un pinacle damunt el punt on coincideixen.

Dimensions: 33 metres de llargària i 20 d'alçada per les exteriors (inclou la base cúbica del campanar pel que fa a la llargada); les interiors de la nau són: 24'00 x 8'52 x 17'98 respectivament de llargada, amplada i alçada. L'atri, no inclòs en la llargada, fa 3'38 de fondària.

Arquitecte: Joan Martorell i Montells (1833-1906).

Guarda una bella imatge de la Mare de Déu que presideix l'Altar Major de l'escultor Frederic Marès (1893-1991); un sagrari i un Sant Crist de Domènec Fita (1927), i el baldaquí de l'arquitecte barceloní Josep Maria Feliu.

Campanar neogòtic coetani del temple. Té la base de planta gairebé quadrada (6'33 x 6'10 m) separada un metre de la capçalera; està adossada a les dependències posteriors del temple; un segon alt cos octagonal amb els caires en ressalt està coronat per una coberta ogival amb un gros pinacle al cim que sosté una gran creu de ferro.

La cel·la situada al capdamunt del cos vuitavat té al seu dessota unes motlures i un fris d'arquets cecs calats damunt petites mènsules; hi pengen campanes. Una motllura en angle cobreix els arcs dels finestrals d'aspecte clarament goticitzant amb arcs apuntats i baranes calades; entre finestral i finestral, els caires estan reforçats per unes fines pilastres que són la continuació de les que es troben al cos alt inferior. La coberta de la cel·la consisteix en una petita teulada piramidal rematada per un pinacle i una creu de ferro. Unes espitlleres amb arquet gòtic calat s'obren en disposició helicoidal a diversos nivells del l'alt cos a cada cara del campanar; il·luminen l'escala interior. Aquesta escala puja dins d'un cilindre, arrapada als murs i amb un ull central buit tancat per un envà cilíndric de maó arrebossat. En arribar a dalt, en l'últim tram, l'escala s'estreny i gira en sentit contrari de com ho havia fet; surt a la cel·la protegida per una senzilla barana de ferro; una volta semiesfèrica damunt nervis cobreix la cel·la. Els murs estan carreuats amb peces de pedra grisencs clara com tot el temple.

Situació: la seva base cúbica està adossada a les dependències posteriors del temple però segueix exempt a partir dels tres metres.

Alçada: 36'16 metres; inclou el pinacle d'un metre cinquanta i la creu de ferro de dos metres.

Sense comptar-los, només en faria 32'66.

Esveltesa: 5,7

PORT DE LA SELVA, EL

Santa Maria de les Neus

Altitud:12 metres.

Església d'aires barrocs aixecada entre el 1744 al 1779, ampliada el 1890 i engrandida amb un absis nou de maó vist de planta poligonal de tres costats entre el 1970 i el 1975. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals; està acompanyada de capelles laterals entre els contraforts i per un transsepte; té cor i cancell. El frontis i els murs exteriors apareixen arrebossats i pintats de blanc intens. En la façana principal hi ha obert un portal, més aviat petit, d'arc rebaixat emmarcat per dovelles i carreus de pedra blanca; en canvi és proporcionalment força més gran la rosassa octagonal motllurada i atrompetada que es veu a mitja alçada; queda coronat aquest frontis per una fina cornisa sinuosa i mixtilínia de pedra grisa amb creu al cim d'un pinyó central. Els murs laterals mostren paraments de llosa i paredat.

Dimensions de la nau: 37'60 metres de llargada per 10 d'amplada; el transsepte en fa 20 de llargada.

Guarda una imatge gòtica de Sant Pere del segle XV procedent del monestir de Sant Pere de Rodes, i un Santcrist de ferro, modern, d'un escultor grec resident a la localitat de nom Kontos.

Campanar merament funcional. Té planta gairebé quadrada (5'95 x 5'58 m) i està coronat per una fina cornisa de pedra grisenc i un terrat amb barana de merlets arrodonits i, al seu damunt, quatre arcs apuntats en diagonal i encreuats. En els seus murs emblanquinats destaca la cornisa fosca. La cel·la queda oberta per finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen algunes campanes; al dessota de la finestra frontal hi ha un rellotge d'esfera.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 30'32 metres.

Esveltesa: 5,1

QUEIXÀS

Sant Martí

Altitud: 180 metres. Municipi de Cabanelles

Església romànica aixecada als segles XI-XIII; les capelles laterals són del 1752-59. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada sobre d'un arc toral; està capçada per un absis semicircular aprofundit o ultrapassat per l'interior i amb planta de ferradura per l'exterior; està obert per un arc triomfal de mig punt i cobert amb una volta de quart d'esfera; té un parament de carreus petits, matussers i, en part, també de paredat; altres dos absis semicirculars avui dia tenen funció de capelles i no deixen entreveure quina era la seva funció primera. El frontis del segle XII té una portalada atrompetada de dovelles i carreus ben escairats formada per tres arquivoltes de mig punt que envolten un portal rectangular amb un timpà decorat amb una creu estrellada pintada de color vermell; l'envolta un bordó que, igual que les arquivoltes, descansa en una fina imposta. Una finestra esqueixada d'arc de mig punt es troba al damunt; tot el frontis està coronat per una minsa cornisa angular. Els seus murs tenen paraments de carreus matussers barrejats amb altres de grans i ben escairats com els que es veuen a les cantoneres; en la seva part alta els paraments de paredat mostren que el temple fou sobrealçat.

Campanar barroc del segle XVIII. Té planta gairebé quadrada (4'00 x 3'90 m) i queda coronat per una minsa cornisa amb pinacles de bola als angles i una teulada de quatre vessants al centre de la qual s'aixeca una agulla piramidal d'obra amb els careners crestats. La cel·la està oberta per quatre finestres molt amples d'arc de mig punt de falsa ferradura, una a cada cara; hi penja alguna campaneta. S'accedeix a la cel·la per una escala de cargol de pedra picada. Els seus murs són de maçoneria i de paredat a la part alta; té carreus a les cantoneres

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 15'72 metres.

Esveltesa: 3,9

RIUMORS

Sant Mamet

Altitud: 7 metres.

Església del segle XV o XVI refeta amb materials d'una anterior romànica; ha sofert altres reformes tardanes. Consta d'una nau rectangular de parets arrebossades. El frontis té un portal rectangular amb unes grades d'accés; la data del 1779 figura gravada a la seva llinda; al seu damunt s'hi troba la imatge de Maria i el Nen de ceràmica vidriada dins d'una fornícula; una rosassa modesta atrompetada és oberta a mitja alçada i una cornisa sinuosa amb quatre arcs còncaus, un pinacle i una creu metàl·lica al cim coronen la façana principal. A l'angle dret s'aixeca una torre quadrada que sobresurt un poc, possiblement un segon campanar inacabat.

Campanar del segle XVIII. Té un primer cos de planta rectangular (3'70 x 4'50 m) de carreus ben escairats en pedra rogenca, segurament aprofitats del primitiu temple romànic; queden barrejats amb panys de maçoneria. Per damunt de l'alçada de la teulada del temple es transforma en vuitavat bastit amb paredat i carreus, barrejats. Per damunt d'una fina motllura apareix la cel·la amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna (la del nord tapiada); està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles i un terrat amb una alta barana d'obra; sobre d'ell s'aixequen vuit pilastres inclinades unides al centre i amb un petit pinacle al damunt. Un sòcol de maçoneria sobresurt uns centímetres; al dessor de la finestra que dona a ponent hi ha un rellotge d'esfera.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 24'00 metres.

Esveltesa: 5,3

SANTA LLOGAIA D'ÀLGUEMA Santa Llogaia

Altitud: 42 metres.

Església neoclàssica aixecada a finals del segle XVIII. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes; està capçada per un presbiteri recte cobert amb falses nervadures gòtiques; els murs interiors estan arrebossats. Restes d'una anterior església romànica del segle XI es troben al mur de tramuntana visibles per uns carreus petits, allargassats i matussers. Al frontis, recobert amb una capa de ciment porland que el fa trist i pobre, hi ha un portal rectangular amb llinda i muntants de pedra blanca on hi figura la data gravada del 1777; una finestra d'arc rebaixat es troba a mitja alçada i una nova finestreta quadrada sota la cornisa angular. Els murs tenen carreus de pedra blanca a cantoneres.

Campanar auster coetani del temple, merament funcional. Té planta quadrada (3'74 x 3'74

m) i està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana a base d'obertures triangulars amb pilars als angles i, al damunt del terrat, una agulla piramidal d'obra matussera de quatre cares. A la cel·la s'hi obren uns finestrals d'arc apuntat, un a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs, com al frontis, estan arrebossats i pintats en un color blanc grisenc; uns carreus de pedra blanca són visibles en gran part de les cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'50 metres.

Esveltesa: 5,2

SANT CLIMENT SESCEBES Sant Climent

Altitud: 82 metres.

Església barroca de la segona meitat del segle XVII. Consta d'una nau de cinc trams coberts amb voltes de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; està acompanyada de quatre capelles laterals per banda i capçada per un alt absis semicircular de la mateixa amplada de la nau. Refeta recentment mostra uns murs arrebossats i pintats en color crema amb carreus a cantoneres; una cornisa destacada ressegueix tots els murs i l'absis. El frontis té un portal rectangular de pedra grisa al fons d'una arcada de mig punt ben dovellada amb decoració geomètrica a l'intradós; descansa en unes impostes motllurades; sota d'ella, i al fons, el portal hi té la llinda i el timpà d'una mateixa peça decorats amb relleus florals, frisos, una testa i una data gravada de 1687; al damunt de l'arcada, disposades simètricament, s'hi veuen tres senzilles creus en baix relleu i una finestra rectangular.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta quadrada (4'25 x 4'25 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada piramidal sobre un terrat amb barana de merlets. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; té una motllura a la seva base. Els seus murs estan arrebossats i pintats com la resta de l'edifici i amb carreus visibles a cantoneres de to vermellós; també ho estan la motllura i la cornisa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'53 metres.

Esveltesa: 4,8

SANT LLORENÇ DE LA MUGA Sant Llorenç

Altitud: 173 metres.

Església amb restes romàniques importants tot i les destruccions sofertes i les modificacions que s'hi hagueren de fer. Consta de dues naus i transsepte; els tres absis romànics de la capçalera s'obren en el transsepte; l'extrem nord d'ell està ocupat per la base del campanar. La que havia de ser nau lateral de tramuntana no va ser mai construïda de manera que la destinada a ser la central ha quedat situada a la banda nord; estan cobertes per una volta de canó la lateral sud, i per una de quart de canó la nau major, al nord; les dues naus es comuniquen per un arc former molt ample de 13 metres de llum; la capçalera la formen tres absis, el central molt antic (segle X) semicircular ultrapassat i sobrealçat, els dos laterals també semicirculars, tots dos de carreus ben escairats mentre que el central és de paredat. L'edifici va ser sobrealçat i modificat als segles XVII i XVIII. El frontis s'obre amb un portal barroc d'arc rebaixat amb un fi marc de pedra motllurat; té una finestra d'arc de mig punt a mitja alçada i es corona per una espadanya de dos ulls tapiats. El mur ha estat aixecat amb material de paredat.

Dimensions: la llargada i l'amplada de la nau major fan, respectivament, 27 i 5 metres; el

transsepte en fa 19 i 3.

Campanar de planta gairebé quadrada (7'25 x 7'00 m) de base romànica fins als 15 metres; ha estat bastida amb murs de carreus mitjans ben escairats i alineats; els cossos superiors són del segle XVII amb paraments de maçoneria i carreus a cantoneres; l'agulla piramidal d'obra de la torrella superior és del XVIII. La cel·la té finestres d'arc de mig punt, una a cada costat menys al del frontis on se n'hi obren tres; hi pengen campanes. Damunt d'ella hi ha una torrella quadrangular amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat; uns pinacles de bola estan situats als quatre angles de la cornisa de la torrella i també als quatre de la cornisa de la cel·la; un més es troba al cim de l'agulla que cobreix el cloquer. Al cos inferior s'hi veuen dos pisos de finestres d'arc de mig punt, avui tapiades; en una d'elles hi ha ubicat un rellotge d'esfera.

Situació: adossat al mur nord, a tocar de l'absis esquerre o de tramuntana, al damunt del braç nord del transsepte.

Alçada: 29'91 metres.

Esveltesa: 4,1

SANT MARTÍ SESSERRES

Sant Martí

Altitud: 341 metres.

Municipi de Cabanelles

Església romànica dels segles XII-XIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada; està capçada per un absis semicircular amb una cornisa motllurada; sota d'ella, un petit ràfec descansa en mènsules amb boles; en una d'elles hi apareix un petit cap humà. El frontis té una portalada de quatre arquivoltes dovellades en arc de mig punt i un guardapols que avui queda gairebé desaparegut per l'erosió; el portal situat al fons és rectangular amb un timpà on hi ha tres creus pintades en vermell; poc més amunt, s'hi veu un òcul atrompetat segurament tardà i una minsa cornisa angular d'un sol vessant ja que a l'altre hi ha aixecat el campanar. El mur del frontis presenta un parament de carreus molt desgastats o mal picats; el corresponent a l'absis els carreus són de mida mitjana, menys els de les tres filades de la base que són grans; estan ben escairats i alineats; tenen un to marronós. Els murs laterals són de maçoneria.

Campanar del segle XVII, d'un barroc senzill propi de la ruralia aixecat sobre la base romànica del cloquer del temple primitiu. Té planta gairebé quadrada (3'30 x 3'40 m) i està coronat per una minsa cornisa amb pinacles als angles i una agulla piramidal d'obra amb una llucana oberta a la cara oest. La cel·la té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs baixos són com els del frontis, de carreus molt desgastats; a la cel·la, tanmateix, semblen d'una època diferent, més clars, més petits i irregulars, però menys erosionats. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra picada.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'42 metres.

Esveltesa: 4,8

SANT MIQUEL DE FLUVIÀ

Sant Miquel, antic monestir

Altitud: 28 metres.

Església romànica de finals segle XI que formava part d'un monestir avui desaparegut. Consta de tres naus de quatre trams (un d'ells amb el cor gòtic) més un pel transsepte cobert amb una volta de canó més baixa que la central; sobresurt pels costats del temple; el creuer se sosté sobre

quatre arcs de mig punt que reposen en semi-columnes adossades a pilars. La nau central està coberta amb una volta de canó en el tram proper a l'absis i de canó apuntat en els altres; descansa en arcs torals. Les naus laterals tenen volta de quart de canó i són més baixes que el transsepte. Estan separades de la central per robustos pilars rectangulars amb semi-columnes adossades que sostenen els arcs formers i els torals. Just a la dreta de l'entrada, una escala de pedra picada arripada al mur lateral puja fins al cor que té una barana de fusta.

Les columnes que figuren en l'interior estan capçades per bells capitells, en total setze. Formen un dels molts tresors que conté aquest temple. Semblen d'un mateix autor i es poden datar del temps inicial de la construcció, el segle XI.

La capçalera està formada per tres absis semicirculars, el central sobrealçat i allargat per un tram, externament coronat de merlets; la part baixa romànica presenta una decoració d'arcs cecs i lesenes, amb mènsules decorades amb relleus que representen cares i, a mitja alçada, unes finestres amb columnetes als muntants; els seus paraments són de carreus petits, irregulars disposats en filades ordenades en la part romànica; la que es troba al damunt després de sobrealçar-se presenta paraments de paredat; per l'interior té cinc arcs en relleu damunt columnetes adossades; tres finestretes queden obertes en la zona central. Els murs laterals foren sobre-elevats amb paraments de paredat i fortificats amb merlets, igualment l'absis central i el campanar, segurament al segle XIV.

El portal rectangular obert en la façana principal és, com dita façana, gòtico-renaixentista del 1532; el seu mur queda molt erosionat. El portal està recobert amb dos arcs en degradació apuntats sobre mènsules i de la llinda; deixen el timpà nu; més amunt hi apareix un òcul a mitja alçada, un matacà al cim i una fina cornisa horitzontal. Del mateix temps és un cor gòtic que descansa en un arc ogival i una volta de creueria. A banda i banda del portal hi ha dues estretes finestres que són romàniques. Els carreus amb què es bastí el temple són de pedra arenosa de color tirant a torrat, més aviat petits, ben escairats i alineats; excepcionalment els carreus del petit absis de la dreta són força grans.

Dimensions: 27'30 x 6'05 x 11'83 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total, incloses les tres naus, fa 13 metres de mitjana en el punt central; la planta és lleugerament irregular, més estreta als peus que a la capçalera, amb una diferència d'un metre; el transsepte en fa 17'25 x 5'32 x 8'45.

Guarda dos capitells tardo-romànics molt senzills procedents del claustre; una pica baptismal monolítica sense decoració d'època alt medieval; una pica beneitera tardogòtica, amb decoració quadrilobulada, probablement del segle XVI; una imatge d'alabastre policromat de Maria amb el Nen del segle XV de prop de 77 centímetres d'alçada.

Campanar romànic del segle XII, exempt, separat un metre del cos del temple; se'l va unir al segle XV al mur nord del transsepte mitjançant uns murs. Té planta rectangular (8'70 x 8'00 m) amb murs de dos metres de gruix; està dividit en tres pisos separats per decoració llombarda (fris de dents de serra, arcuacions cegues i amb lesenes), sobre un alt basament; fou sobrealçat i fortificat cap a finals de l'Edat Mitjana amb terrat amb barana de merlets; té finestres romàniques d'arc de mig punt a cada pis, una a cada cara, als dos últims amb finestres geminades; sense obertures, no obstant, al mur meridional. El seu interior està dividit en pisos de fusta sobre arcs diafragma i bigues. Els seus murs són de carreus ben escairats. Una escala de ferro fent ziga-zaga puja pel seu interior a partir del segon pis; a la part baixa n'hi té una de cargol de pedra. S'hi entra per una porta a la seva base que es troba dins d'un curt passatge entre els dos murs que uneixen el cloquer amb el transsepte.

Situació: exempt, a un metre del braç septentrional del transsepte.

Alçada: 28'79 metres.

Esveltesa: 3,3

SANT MORI

Sant Maurici

Altitud: 60 metres.

Església d'aires neoclàssics aixecada entre el 1750 i el 1788. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada i capçada per un absis semicircular. El frontis té un portal classicitzant rectangular de marc de pedra blanca i una fornícula amb imatge al damunt; a mitja alçada hi ha obert un òcul motllurat i, per coronament, una fina cornisa amb curvatura semicircular convexa al centre i còncava als laterals. La data del 1788 està gravada en la fornícula. Els seu murs mostren paraments de paredat o de maçoneria barroera i, en alguna part baixa del frontis, de carreus petits irregulars; la pedra té un color tirant a marronós. Les cantoneres tenen carreus mitjans de pedra blanca.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'10 x 5'10 m); el segon octagonal té carreus ben escairats de pedra clara; hi ha ubicada la cel·la oberta amb finestres d'arc apuntat a cada cara alternant les obertes amb les cegues o paredades; hi pengen campanes; una motllura el decora a l'arrencada dels arcs i una altra sota els finestrals; està coronat per una cornisa motllurada, una terrassa amb pinacles de bola als angles i un templet vuitavat amb finestres d'arc apuntat en cares alternes cobert per una teulada piramidal amb pinacle al cim. Té un sòcol de carreus i un rellotge d'esfera a la cara frontal sota mateix de la cel·la. El primer cos té murs de maçoneria amb carreus a cantoneres;

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 24'03 metres.

Esveltesa: 4,7

SANT PERE PESCADOR

Sant Pere

Altitud: 5 metres.

Església barroca aixecada entre el 1682 i el 1690 i completada a principis del segle XVIII; conserva restes romàniques als baixos del mur de tramuntana. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes que descansa en sis arcs torals de mig punt; està capçada per un absis semicircular per l'interior i poligonal de cinc costats per l'exterior; les cinc capelles laterals per banda tenen volta de canó. Un cor amb una barana de balustres senzills de fusta descansa en un arc carpanell i una volta rebaixada; per damunt de les capelles hi ha obertes tribunes amb baranes similars. Els murs laterals tenen paraments de paredat i estan arrebossats i pintats en un color groc clar; el frontal orientat a ponent té carreus mitjans ben escairats i alineats.

El frontis té una portalada barroca de pedra blanca amb un portal rectangular flanquejat per unes columnes de capitell compost sobre pedestals adossades als muntants; té la llinda filetejada i al seu damunt s'hi troba un arquiteau llis sota una cornisa destacada, un frontó arquejat i truncat i, intercalada, una fornícula amb imatge; una rosassa motllurada queda a mitja alçada i una minsa cornisa angular corona el frontis.

Dimensions: 36'12 x 10'58 x 15'19 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 17'11 metres.

Guarda a les capelles unes pintures possiblement del segle XVIII; també són d'aquell temps les dues piques, una beneitera adossada al mur i la baptismal, ambdues amb relleus a les seves cares. El Crist Majestat que penja damunt l'altar major és un petit exemplar del romànic.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'80 x 4'80 m); el segon és octagonal i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat al damunt del qual s'aixequen uns arcs apuntats en diagonal units al centre. La cel·la queda oberta per finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna; hi pengen campanes; té una motllura composta a la seva base, una altra a l'arrencada dels arcs i una tercera sota la cornisa. Els seus murs són de carreus ben escairats i disposats en filades uniformes en tots els seus cossos. Una escala de pedra que pujava pel seu interior i permetia arribar a la cel·la avui es troba arruïnada i esfondrada; hi ha el projecte de substituir-la per una altra de ferro.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 33'54 metres.

Esveltesa: 6,9

SELVA DE MAR, LA Sant Esteve

Altitud: 48 metres.

Església del segle XVI que conserva algunes restes de la primitiva església medieval; mig destruïda el 1936 fou refeta sobretot en la part davantera amb una façana de nova construcció obrada després del 1939. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals de mig punt; està acompanyada de capelles laterals, per una capçalera semicircular, un cancell i un cor als peus que descansa en un arc carpanell. Els murs exteriors estan arrebossats i emblanquinats a la part davantera; l'absis i zones properes els paraments del temps medieval que encara subsisteixen de l'antic edifici mostren un aparell de lloses de pissarra. El frontis té un petit portal de pedra grisa d'arc rebaixat amb carreus als brancals; al damunt d'ell hi ha obertes tres finestres d'arc de mig punt dins d'una gran arcada cega de punt rodó i, més amunt, una rosassa atrompetada de maó vist sota de la cornisa angular.

Conserva una pica baptismal semi-ovoïde del segle XIII o XIV en un sol bloc de pedra sobre un peu cilíndric i decorada amb relleus en dos registres. Té un retaule, reproducció de l'antic barroc cremat el 1936, obrat als tallers dels salesians després del 1940.

Campanar dels anys quaranta del segle XX. Té un alt cos de planta quadrada (3'85 x 3'85 m); al segon vuitavat s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres en arc de mig punt, una a cada cara, rodejades per un marc que sobresurt escassament; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal de teules rogenques; té motlures a sota i a sobre de les finestres. Un rellotge d'esfera es troba al capdamunt del cos quadrat en la cara frontal. Els seus murs com al frontis, estan arrebossats i emblanquinats.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 26'55 metres.

Esveltesa: 6,9

SIURANA (d'Empordà) Santa Coloma

Altitud: 33 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII; la data de 1778 figura a la llinda del portal. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes, de tres capelles laterals per banda i d'un presbiteri poligonal de cinc costats en una capçalera recta. El frontis té un portal rectangular emmarcat per blocs ben picats de pedra blanca, un òcul atrompetat a la part alta i una cornisa angular de teules

sobreposades. Els seus murs tenen paraments de carreus a la part baixa, de maçoneria a la resta amb barreja d'algun carreu de pedra fosca; el color que predomina en els seus murs és el torrat.

Conserva diverses pedres amb relleus, algun de figuratiu com el que es troba a la capçalera amb la representació d'un home, i altres amb creus, tots segurament procedents del temple romànic primitiu (segles XII i XIII) i ara incrustats en els murs exteriors; a l'interior, propera a l'entrada, es veu un fragment de làpida sepulcral (segle XIV) amb un escut i part d'una inscripció.

Campanar merament funcional del segle XVIII, època del barroc, però sense cap detall de l'estil. Té planta rectangular (4'14 x 5'85 m) i està coronat per una cornisa i un teulada a dues vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt en dos pisos, a les cares de ponent i llevant, les finestres del pis superior són dues, mentre que a les altres cares només n'hi ha una; en elles hi penja una campana. Aquest nivell es nota que ha estat refet modernament amb carreus ben escairats de pedra clara; els murs inferiors també presenten paraments de carreus però irregulars i de pedra fosca o bé de maçoneria amb un arrebossat deficient.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a migdia.

Alçada: 19'88 metres.

Esveltesa: 3,4

TARAVAUS

Sant Martí

Altitud: 80 metres. Municipi de Navata

Església de tradició romànica, segles XII i XIII, però molt refeta al segle XIV (1321) i sobrealçada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada que descansa en un arc toral també apuntat i capçada per un absis semicircular amb una motllura composta sota cornisa. El frontis presenta un arrebossat en mal estat i té un elegant portal dovellat amb tres arquivoltes de mig punt lleugerament rebaixat damunt una senzilla imposta i amb els muntants carreuats tot en pedra blanquinosa; tant la llinda com el timpà estan mancats de decoració si bé aquest presenta una minúscula fornícula sense imatge; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada desplaçat lleugerament respecte de l'eix del portal; una minsa cornisa angular corona la façana. Està bastida amb murs de carreus irregulars i matussers.

Guarda una pica baptismal monolítica semi-ovoide sense gens de decoració, probablement romànica.

Campanar dels segles XVII-XVIII, molt rústic, merament funcional. Té planta quadrada (3'95 x 3'95 m) i està coronat per una cornisa amb deficiències i una teulada baixa a quatre vents; al dessota mateix, com a cel·la, hi ha oberta una finestra ampla d'arc de mig punt a cada cara. Els seus murs són de paredat i amb cantoneres de carreus grans de pedra blanca.

Situació: angle nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'87 metres.

Esveltesa: 4

TERRADES

Santa Cecília

Altitud: 228 metres.

Església construïda entre el 1954 i el 1956, de nova planta, ja que l'antiga va ser volada amb explosius el 1939 en plena retirada de les forces republicanes, igual com va passar amb la de Llers. Consta d'una nau amb la capçalera recta; està coberta amb un sostre a dos vessants sobre tres arcs

diafragma; té cancell i cor al peus. El frontis té un portal rectangular amb un marc de pedra clara amb pilastres encoixinades adossades als muntants, un entaulament, un frontó truncat ornat amb volutes que deixen un espai per a una fornícula amb imatge; unes grades d'accés es troben davant del portal. Els seus murs interiors estan emblanquinats; per l'exterior estan arrebossats i pintats de color beix rosat i amb un sòcol de grans carreus grisos en totes les façanes.

Dimensions: 18'27 x 9'00 x 7'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitecte: Pelai Martínez.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'50 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa destacada i una teulada de quatre vessants amb teules rogenques. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt emmarcades en pedra blanca en lleuger ressalt, una a cada cara. Un òcul atrompetat es troba a mitja alçada en la cara frontal i uns altres sota les finestres de la cel·la que apareixen a cada cara menys a la frontal on, en el seu lloc, hi ha un rellotge d'esfera. Els paraments del cos del campanar queden, com la resta del temple, arrebossats i pintats i, en algun pany estan al descobert carreus com els del sòcol.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'53 metres.

Esveltesa: 4,1

VALLVERALLA Sant Vicenç
Altitud: 20 metres. Municipi de Ventalló

Església neoclàssica de mitjans del segle XVIII. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de llunetes damunt dos arcs torals de mig punt; està acompanyada de dues capelles laterals per banda amb volta d'aresta; el presbiteri té una volta ogival simple. En el frontis hi ha un portal rectangular classicitzant de pedra clara amb pilastres toscanes adossades als muntants, un entaulament i un frontó triangular truncat amb una fornícula sense imatge intercalada amb la data de 1754 gravada; al damunt, un òcul atrompetat i una cornisa sinuosa amb molt de ressalt, amb un curvatura convexa més aviat petita i amb les ales allargassades en concavitat. Tanca la capçalera un mur de carreus grans i grossers; en els laterals els paraments són de maçoneria i el del frontis de paredat amb un arrebossat esgrafiat en mal estat que gairebé no resulta visible.

Guarda a l'altar major un retaule neoclàssic de guix amb talles de fusta del segle XVIII: sant Sebastià, sant Cristòfol i la Mare de Déu; altres talles també de la mateixa època es troben en altars laterals, totes elles de caire popular però amb molt d'encant. Conserva, també, una pica beneitera procedent de l'antiga església romànica avui desapareguda.

Campanar del segle XVIII molt auster i simple, merament funcional. Té planta gairebé quadrada (3'58 x 3'45 m) i està coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal d'obra. Els seus murs mostren paraments de paredat marronosos amb carreus de pedra blanca a cantoneres. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara sota mateix de la fina cornisa; hi penja alguna campana; també hi ha finestres a un pis inferior; a la cara frontal n'hi ha una d'aparedada amb un parament fet de còdols, enfonsada, i que queda com una fornícula a mig aire; a altres costats també se n'hi veuen però completament cegades.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 17'26 metres.

Esveltesa: 4,8

VENTALLÓ

Sant Miquel

Altitud: 28 metres.

Església acabada el 1673 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival simple dividida en tres trams per dos arcs torals de mig punt damunt mènsules figuratives; el presbiteri és poligonal amb una volta de creueria dins d'una capçalera semicircular. El cor descansa damunt una volta de creueria. Té un portal barroc rectangular obert al mur de migdia amb una llinda on hi figura un relleu del sant titular sota un arc que fa un petit timpà on hi ha pintada la data de 1673. Al mur de ponent hi ha l'antiga porta, ara aparellada, i un òcul a mitja alçada a més a més d'una espadanya amb quatre ulls molt allargassats d'arc de mig punt d'on pengen dues campanetes; està coberta per una teulada de dues vessants amb cornisa marcada per fileres de teules sobreposades pel cantó de ponent i per bigues de fusta per la banda de llevant. Els seus murs són de paredat i maçoneria barrejats; a la banda de migdia, sobre la cornisa primitiva, i ha un mur arrebossat que marca el nivell per sobre del qual es va sobrealçar l'edifici.

Campanar de planta gairebé quadrada (2'65 x 2'80 m) coronat per una minsa cornisa i per una cúpula apuntada de racó de claustre d'obra rústica. Els seus murs són de maçoneria amb carreus petits a cantoneres; al cos superior són d'obra arrebossada i pintada de blanc igualment com la cúpula. En la cel·la s'hi obren les finestres d'arc de mig punt, una a cada cara menys a la de la banda de migdia. El mur de la cara nord, des de sota la cel·la, presenta una lleugera inclinació atalussada fins al terra.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis, o peus de l'església, encarat a llevant.

Alçada: 22'38 metres.

Esveltesa: 8

VILABERTRAN

Santa Maria, antic monestir

Altitud: 26 metres.

Església de finals del segle XI (1080-1100) que formava part d'un monestir les dependències del qual encara avui es troben en bon estat; el temple té consideració de parròquia de la població. Consta de tres naus, la central de cinc trams (el dels peus més curt que els altres, el davanter correspon al transsepte) està coberta amb una volta de canó sobre quatre arcs torals de mig punt; les laterals ho estan amb una volta de quart de canó; queden separades per pilars cruciformes amb semi-columnes adossades que sostenen els arcs torals i els formers de punt rodó; el transsepte també té volta de canó i està capçat a tramuntana per un absis poligonal de cinc costats cobert amb volta de creueria i contraforts exteriors, obra del segle XIV; la capçalera del temple està formada per tres absis semicirculars, el central més gran i, interiorment, amb columnetes exemptes que sostenen set arcs cecs de mig punt; descansen en un podi. Als peus de les naus hi ha un cor estret i llarg sobre el cancell. Els murs de tot el conjunt presenten paraments de carreus de pedra grisenca ben disposats en filades regulars, una mica matussers als baixos i molt ben picats els de la part alta.

Al frontis encarat a ponent hi ha un portal rectangular gòtic, a mig fer, amb el timpà nu i un arc semicircular que l'envolta; al damunt, una finestra d'arc de mig punt atrompetada i decorada amb un bordó de dents de serra; està coronat per una minsa cornisa angular i una creu de pedra al cim. Aquesta façana està flanquejada al nord pel campanar i a migdia per una torre a mig fer ja que amb prou feines sobresurt de la teulada del temple; havia d'ésser un segon campanar que va quedar per completar.

Té un claustre del segle XII amb columnes aparellades de capitells simples amb aparença de

fulles o palmes; alternen amb pilars rectangulars; als angles hi ha robustos pilars quadrats. En el timpà de la porta d'aquest recinte exterior que dona a l'església hi ha una pintura de l'*Agnus Dei* romànica; igualment en aquest claustre hi ha un sarcòfag romànic, segurament de finals del segle XII. Es mantenen en bon estat moltes estances del vell monestir.

Dimensions: 33'00 x 6'50 x 11'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 13 metres; el transsepte en fa 22'00 x 5'00 x 11'50.

Guarda una notable creu processional d'argent amb relleus i aplicacions de pedres precioses; és del segle XIV; mesura 1'60 metre el pal i un metre el travesser; es troba a la capella dels Dolors (segle XVIII) decorada amb pintures murals del pintor Ramon Reig (1903-1963) de Figueres fetes cap els anys cinquanta del segle XX.

Conserva una pica baptismal monolítica de forma semioval, amb un peu cilíndric, sense gens de decoració, possiblement romànica o d'origen incert. En un arcosoli, hi ha el sarcòfag de Pere Rigau, fundador del monestir; també hi ha part de les despulles del comte Alfons III el Benigne, les restes principals del qual reposen al monestir de Poblet.

Campanar romànic llombard dels segles XII i XIII. Té planta gairebé quadrada (5'00 x 4'80 m) amb la base compacta i tres pisos separats per frisos de dents de serra i arcuacions cegues i finestres geminades a cada cara i a cada pis; està coronat per una teulada piramidal de ceràmica vidriada rogenca que engloba una estructura semiesfèrica. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra grisenca. Per l'interior hi puja una escala de pedra i rajols sobre voltes i aferrada als murs amb un ull central; és una obra del segle XVIII.

Situació: s'aixeca damunt els peus de la nau lateral de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 27'24 metres.

Esveltesa: 5,4

VILACOLUM

Sant Esteve

Altitud: 8 metres.

Municipi de Torroella de Fluvià

Església neoclàssica senzilla del segle XVIII, amb la data de 1791 a la llinda del portal; queden vestigis d'una construcció primitiva, possiblement del segle X, com ho deixen entendre els panys de paret en *opus spicatum* visibles al mur meridional. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes i capçada amb un absis poligonal de cinc costats; l'acompanyen capelles laterals. Els seus murs són de paredat d'un material de color tirant a torrat. El frontis té un portal rectangular amb un marc de pedra blanca de peces ben escairades, petit frontó triangular al damunt, una finestra rectangular a mitja alçada i una minsa cornisa angular.

Guarda, encastada al mur de migdia, una làpida gòtica de l'any 1284.

Campanar merament funcional anterior al segle XVIII, potser dels segles XV-XVI. Té planta rectangular (2'13 x 4'80 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada a dues vessants. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt al sud; hi penja alguna campana. Té la porta d'accés a la seva base per l'exterior. Ha estat bastit amb murs de paredat al cos baix i de carreus mitjans ben escairats i disposats en filades regulars al cos superior.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 13'59 metres.

Esveltesa: 2,8

VILAFANT

Sant Cebrià

Altitud: 54 metres.

Església romànica de finals del segle XIII o principis del XIV influïda pel gòtic. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada; té la capçalera recta i un cor modern als peus; està acompanyada de capelles laterals fondes del segle XVII que fan de fals transsepte. Les ampliacions fetes als segles XVII i XVIII es troben també al mur del frontis amb esgrafiats a base de rombes. El portal neoclàssic té el marc de pedra blanca amb un arc rebaixat, unes pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants i un entaulament llis; un òcul el·líptic queda al seu damunt; corona el frontis una cornisa angular només visible a la banda dreta per estar ocupada pel cos del campanar la de l'esquerra. El mur de migdia conserva restes romàniques visibles pels seus carreus ben escairats i per l'antic portal dovellat en arc de mig punt de principis del gòtic i avui paredat. A l'interior, els murs i la volta són de carreus ben escairats.

Primitivament, era una església de tres naus, avui desaparegudes, però conserva restes dels antics paraments visibles sobre tot al mur exterior del migdia on n'apareixen, almenys, en tres nivells.

Dimensions: 13'71 x 7'16 x 6'95 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar neoclàssic auster del segle XVIII o XIX. Té planta rectangular (4'70 x 3'65 m) i està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb balustrada damunt del qual s'aixeca una agulla piramidal a mig recobrir per rajoles vermellenques. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt i marcs de maó, una a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura a la seva base. Els seus murs laterals tenen paraments de maçoneria amb petits carreus a les cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 22'14 metres.

Esveltesa: 4,7

VILANANT

Santa Maria

Altitud: 98 metres.

Església preromànica de tres naus i tres absis dels quals sols es conserva bé el central de planta rectangular; fou aixecada als segles IX i X amb parament predominant en *opus spicatum*; els dos absis laterals, gairebé desapareguts, eren de planta de ferradura. La nau central de quatre trams desiguals té volta de canó peraltada sobre tres arcs torals igualment de mig punt peraltat que descansen sobre fragments d'imposta decorades amb relleus geomètrics; la nau lateral de tramuntana també té volta de canó, la del migdia de quart de canó; estan separades per dos arcs formers de mig punt rebaixat per banda que descansen en robustes columnes del segle XV o del XVI. El cor, d'època tardana, descansa sobre un arc carpanell. La capçalera actual és recta. Els murs arrebossats tant a l'interior (parcialment) com a fora cobreixen paraments de pedra en espiga amb carreus als angles.

El frontis arrebossat modernament amb portland té un portal rectangular emmarcat amb pedra blanca i recobert per un arc dovellat que deixa un timpà nu; una finestra d'arc de mig punt a mitja alçada, i una altra de més petita sota mateix de la minsa cornisa angular que és reflex de la teulada de dos vessants que cobreix tot el temple. Altres finestres emmarcades en pedra blanca estan encarades a les naus laterals. S'han aixecat terrabastalls al damunt de les naus, i la teulada i el frontis alts fan semblar l'edifici com una església moderna, però l'interior, amb restes francament antigues, fan d'aquesta església una de les més singulars i interessants de l'Empordà.

Dimensions: 21'60 x 4'46 (de columna a columna) x 10'32 metres respectivament de

llargada, amplada i alçada; les tres naus juntes arriben als 13 metres d'amplada.

Els dos absis laterals van desaparèixer (n'hi ha algunes restes) en ser substituïts pel campanar, a l'esquerra, i per la sagristia (llinda a la porta d'entrada amb data 1731) a la dreta. Recentment s'han trobat i obert finestres primitives amb què l'absis central donava a l'exterior; avui donen a l'interior de l'edifici actual fruit d'una ampliació moderna.

Campanar d'estil eclèctic, del segle XIX, del 1881 segons làpida encastada al seu peu. Té planta gairebé quadrada (5'15 x 5'21 m). La cel·la té oberts finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara menys al costat de ponent on n'hi ha dos. Està coronat per una cornisa amb pinacles als quatre angles i una agulla piramidal amb dues llucanes obertes a ponent i a llevant; el recobriment de l'agulla és fet a base de rajola acolorida amb dibuixos geomètrics en blau clar i fosc. Per l'interior hi puja una escala de cargol amb els primers trams de pedra fins a un nivell proper a l'alçada de la primitiva teulada; després són de fusta i acaba amb pedra novament i d'obra en arribar a la cel·la.

Situació: sobre mateix de l'absis lateral nord, angle nord-est de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 29'31 metres.

Esveltesa: 5,6

VILANOVA DE LA MUGA

Altitud: 15 metres.

Santa Eulàlia

Municipi de Peralada

Església aixecada en dues etapes, en part preromànica dels segles X-XI i ja plenament romànica dels XII-XIII. Consta de tres naus capçades per tres absis semicirculars de paraments en mal estat formats en part per materials aprofitats de l'època romana; la nau central està coberta amb una volta de canó apuntada, les laterals ho són amb voltes de quart de canó; queden separades per arcs formers de mig punt rebaixats damunt pilars quadrats; una de les laterals és més ampla que l'altra. El cor descansa en una volta de creueria d'època tardana damunt del cancell. El frontis té un portal rectangular recobert per una arcada de mig punt sobre impostes que deixa un timpà nu; una finestra d'arc de mig punt a mitja alçada i dues més als laterals davant les naus dels costats. Els murs laterals són de maçoneria de pedres una mica picades i el del frontis de carreus escairats romànics amb algunes restes preromàniques només al centre.

Dimensions: 21'00 x 4'40 x 8'00 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total de les tres naus fa 11'88 metres.

Conserva pintures tardo-romàniques al presbiteri (absis central) probablement del segle XIII recentment restaurades; també guarda una gran pica baptismal romànica de la segona meitat del segle XII d'un sol bloc de pedra de cos cilíndric, gairebé semiesfèric, amb un petit peu cilíndric; fa a la boca 1'23 metres de diàmetre i 27 centímetres de gruix; té un fris en baix relleu d'arcs cecs al cos inferior.

Campanar barroc dels segles XVII i XVIII. Té un primer cos d'escassa alçada de planta quadrada (4'95 x 4'95 m) i, al seu damunt, un d'alt octagonal dividit en dues zones per una motllura de secció quadrada; la primera zona té paraments de carreus petits, ben escairats i alineats de colors torrat i blanc barrejats; té oberts finestrals d'arc de mig punt a cada cara alterna tancats per vidrieres; la segona que correspon a la cel·la té paraments amb barreja de paredat i petits carreus; queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna; està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana d'obra en no massa bon estat i, al damunt, un robust pilar quadrat amb pinacle piramidal i bola al cim. Tot just entrant es troba una escala de pedra picada i estructura de cargol que puja per l'interior del temple; en arribar al nivell on comença el campanar hi entra i puja per

dins fins arribar a la cel·la.

Situació: damunt mateix dels peus de la nau central, com a continuació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 26'75 metres.

Esveltesa: 5,4

VILARIG

Sant Martí

Altitud: 200 metres. Municipi de Cistella

Església dels segles XVIII-XIX amb vestigis als murs d'anteriors construccions romàniques del segle XII. Consta d'una nau amb capçalera recta; està acompanyada de capelles laterals. La façana principal conserva el portal romànic del segle XII amb dues arquivoltes de mig punt sobre senzilles impostes i d'una llinda arquejada; el timpà queda nu amb una motllura al dessota que és prolongació de les impostes; un petit òcul es troba a mitja alçada i, al capdamunt, una cornisa angular destacada corona l'alt frontis. Els murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres; estan recoberts d'un arrebossat en mal estat.

Campanar del 1805. Té un primer alt cos de planta rectangular (5'00 x 4'80 m) bastit amb paraments de paredat i carreus a cantoneres de pedres de to marronós fosc; en un segon cos s'hi ubica la cel·la de vuit cares amb paraments de maçoneria i carreus ben escairats a les cantoneres; està coronat per un terrat amb barana d'obra. La cel·la està oberta per finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna i té dues fines motlures, una a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 22'90 metres.

Esveltesa: 4,5

VILA-ROBAU

Sant Andreu

Altitud: 23 metres. Municipi de Ventalló

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt; està acompanyada de capelles laterals; el presbiteri és recte englobat en una capçalera poligonal de cinc costats. Té un cor damunt un arc carpanell. Al frontis s'hi obre un portal rectangular classicitzant emmarcat de carreus de pedra blanca amb pilastres toscanes adossades als muntants; en la llinda hi ha gravada la data del 1721; al damunt hi ha una fornícula sense imatge, un òcul motllurat a mitja alçada i una minsa cornisa per coronament convexa al centre i còncava a les ales. Els murs són de paredat amb un arrebossat mig perdut d'aspecte fosc.

Dimensions: 17'00 x 6'00 x 10'30 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Conserva una imatge barroca de la Mare de Déu amb el Nen als braços.

Campanar rústic merament funcional. Té planta gairebé quadrada (5'40 x 5'14 m) i està bastit amb murs de paredat i carreus a cantoneres. Forma part del cos de l'església de la qual en sobresurt la cel·la; aquest segon cos presenta els xamfrans còncaus; als altres costats hi ha amples finestres d'arc apuntat, una a cadascun d'ells, la de ponent està cegada. Queda coronat per una cornisa motllurada i una coberta plana.

Situació: damunt l'ala esquerra de l'església en l'angle nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 16'82 metres.

Esveltesa: 3,1

VILA-SACRA

Sant Esteve

Altitud: 16 metres.

Església romànica del segle XII, ampliada i fortificada a finals del XIII amb un sobrealçament obert amb espitlleres i un matacà situat per damunt de la portada; a la resta de les façanes el coronament està format per robustos merlets. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó apuntada feta amb carreus ben escairats i disposats en fileres regulars sobre una senzilla imposta; els murs laterals, també per l'interior, estan reforçats per sis arcades per banda que descansen en pilastres; al presbiteri les arcades són dobles i unides al centre damunt una mènsula. La capçalera és recta amb una finestra estreta i llarga d'arc rodó a mitja alçada i, a la part alta, un òcul motllurat, atrompetat i calat. El cor que descansa en un arc rebaixat és tardà. Un portal rectangular es troba a la façana de migjorn al fons de tres arquivoltes de mig punt un pèl rebaixades damunt una senzilla imposta i amb guardapols; deixen un timpà nu que descansa en la prolongació de l'impоста. Els seus murs són de carreus petits ben escairats i alineats de pedra de color torrat.

Guarda una pica baptismal romànic-cistercenca de l'església inicial d'una peça i forma ovoide amb un fris en relleu rebaixat en la seva meitat superior format per arcades apuntades; el peu cilíndric és modern.

Campanar de planta quadrada (3'20 x 3'20 m) que segurament formava part de l'obra de fortificació del segle XIII; té un segon cos barroc auster del segle XVII que presenta els caires aixamfranats; sobresurt de l'edifici i està dividit en dos per una motllura que deixa a la part alta la cel·la; en ella hi ha finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Una motllura es troba a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una cornisa motllurada i una coberta plana. Els seus murs són de carreus ben escairats i disposats en filades uniformes de color marronós com a tota l'església llevat de la part superior on tenen un color força més clar.

Situació: damunt els peus del temple fent angle al sud-oest de la façana lateral de migjorn.

Alçada: 16'51 metres.

Esveltesa: 5,1

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

BASSEGODA

Sant Miquel

Altitud: 780 metres.

Església romànica aixecada al segle XII. Consta d'una nau coberta per una volta de canó apuntada de pedra picada i capçada per un absis semicircular; el frontis queda només obert per una senzilla finestra en arc de mig punt a mitja alçada. La teulada avui queda refeta a base de teules aràbigues damunt de la nau; en canvi en l'absis la coberta es conserva en pedra a manera d'escata. L'entrada es troba al mur de migdia; es fa per una doble arquivolta en degradació. Els seus murs de gruix notable tenen paraments de carreus mitjans, regulars i disposats en filades; en l'absis, sense decoració, els carreus són força irregulars. A l'interior del mur de migdia, propera als peus, hi ha adossada una escala de graons de pedra que arriba fins a mitja alçada; conduïa a un cor avui desaparegut. També guarda el peu d'una pic beneitera que tampoc s'ha conservat.

Dimensions: 12'70 x 3'50 x 5'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; són

mesures aproximades.

Campanar d'espadanya de dos ulls en arc de mig punt aixecat sobre el mur dels peus i cobert per una teuladeta de doble vessant amb destacada inclinació; no té campanes. L'amplada de la seva base fa 3'83 metres aproximadament.

Alçada: 9'20 metres; mesura aproximada.

BOADELLA D'EMPORDÀ Santa Cecília

Altitud: 82 metres. Municipi de Boadella

Església del segle XV o poc posterior. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada i amb la capçalera recta; està acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal en arc de mig punt dovellat i un gran òcul atrompetat a mitja alçada. Els seus murs presenten un arrebossat emblanquinat.

Campanar de planta rectangular (7'45 x 3'00 m, aproximadament) constituït pel tancament d'una espadanya sota una teulada de dues vessants; té dues finestres d'arc de mig punt obertes al frontis, dues a la cara posterior i una de rectangular a cadascun dels costats de migdia i tramuntana.

Situació: sobre mateix dels peus de la nau com a prolongació de l'estructura frontal encarada a ponent.

Alçada: 10'03 metres.

GARRIGÀS Sant Miquel, parròquia vella, avui sense culte

Altitud: 80 metres.

Església romànica dels segles XII i XIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada i d'un absis semicircular atalussat per l'exterior; té l'arc triomfal apuntat i la cornisa descansa en mènsules; la seva finestra central és esqueixada i té arc de mig punt d'una sola peça com a dovella. El portal està obert al mur lateral sud; és rectangular recobert per un arc dovellat que deixa un timpà nu.

El cor que tenia es va eliminar en notarse-li poca estabilitat; des d'ell es podia accedir al campanar d'espadanya; ara és inaccessible ja que l'escala que hi portava també hi manca. Els seus murs interiors i exteriors són de carreus mitjans de pedra grisenca ben escairats i alineats. La teulada a dos vessants que cobreix el temple forma una cornisa sobre motllura de quart bossell al llarg dels murs laterals.

Dimensions: 16'83 x 5'25 x 8'06 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar de planta rectangular (3'60 x 8'70 m), antiga espadanya avui closa i coberta amb una teulada de dos vessants. Té finestres d'arc de mig punt a dues cares, a migdia i a ponent, dues a cada banda, més allargassades les de ponent. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres i en part també a la banda de ponent; de fet el mur d'aquest costat és un antic mur d'espadanya convertida avui en un cos tancat amb teulada i tres costats més. Sota de les finestres de ponent hi ha obert un òcul.

Situació: sobre els peus de l'església, a la banda de ponent.

Alçada: 15'03 metres.

PEDRET Sant Esteve

Altitud: 20 metres. Municipi de Pedret i Marzà

Església romànica de la segona meitat del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada capçada per un absis semicircular i amb una motllura sota cornisa. El portal rectangular obert a migdia està recobert per dues arquivoltes dovellades en arc de mig punt i amb bordó sobre impostes; deixen el timpà llis damunt una llinda amb una creu gravada. En el mateix mur hi ha una finestra amb bordó i un fris de dents de serra. A la façana de ponent, antiga façana principal, hi ha part del mur desfet i gens ben deixat amb l'antic portal avui cegat i una finestra alta,

com la del migdia amb una columneta al brancal dret. Els seus murs són de carreus de pedra marronosa ben escairats i alineats.

Campanar d'espadanya de planta rectangular (6'50 x 3'85 m) cobert amb una teulada a dos vessants. Té dues finestres d'arc de mig punt que donen al frontis orientat a ponent, i una als laterals i a tramuntana respectivament. Es tracta d'una antiga espadanya avui tancada en forma de torricó cobert amb una teulada de dos vessants; té adjunt, a la dreta, un altre petit torricó, més baix, segurament un antic comunidor. El seu mur de ponent és de carreus ben escairats; els altres tres murs són de paredat de peces fosques.

Situació: sobre els peus de la nau, com una prolongació del frontis.

Alçada: 15'23 metres.

VILATENIM Sant Joan

Altitud: 19 metres. Municipi de Figueres

Església romànica del segle XI amb afegits del segle XV (1421) gòtics o potser d'algun moment anterior que hi conformen un fals transsepte constituït per dues capelles laterals, una a cada costat, properes a l'absis. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals i capçada per un absis llombard semicircular sobrealçat com la resta de l'església. El portal es troba obert al mur de migdia amb grans dovelles de pedra clara en arc de mig punt i bordó amb mènsules al centre i als extrems; és del moment en què es van fer ampliacions en el gòtic inicial, possiblement al segle XIII. Els murs no romànics, de quan es va sobrealçar al temple, cap al segle XVII o al XVIII, són de paredat i, els romànics, de carreus grans ben escairats amb barreja de panys de maçoneria; hi predomina el material de color torrat.

Guarda una làpida gòtica encastada al frontis prop del portal.

Campanar de planta rectangular (6'80 x 5'80 m) resultat de transformar una espadanya en un cos tancat amb tres finestres d'arc de mig punt a la cara de ponent i dues a la de migdia. De fet no es tracta de cap torre, sinó d'un pis alt sobre la nau. La part baixa dels murs té paraments de paredat amb cantoneres de carreus; la part alta en canvi es veu feta amb carreus de pedra clara ben escairats. Un rellotge d'esfera a migdia es troba sota la fina cornisa de l'espadanya.

Situació: sobre el mur dels peus de la nau encarat a ponent.

Alçada: 14'12 metres.

VILAÜR Sant Esteve

Altitud: 65 metres.

Església romànica dels segles XII-XIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada; té l'arc triomfal apuntat, un absis semicircular amb la base atalussada, un cor sobre un arc carpanell i cancell. La portada gòtico-renaixentista del 1595 de pedra calcària clara es troba en el mur lateral del migdia entre dos robustos contraforts; està constituïda per una arcada ogival doble i el portal rectangular amb els muntants motllurats; el timpà que queda sobre la llinda està ornat amb un relleu del tipus petxina típica del moment renaixentista. El parament romànic amb carreus de color marronós queda senyalat per una motllura a 5'66 metres des del nivell dels fonaments visibles pel cantó de tramuntana; la part dels murs sobrealçats en fer unes obres de fortificació al segle XVI que gairebé doble l'alçada del temple foren aixecats amb material de paredat.

Dimensions: 19'67 x 6'41 x 7'75 metres respectivament llargada, amplada i alçada; l'amplada exterior és la mateixa que el campanar: 7'03 metres.

Guarda una làpida sepulcral al terra.

Campanar aixecat el 1730 en convertir l'antiga espadanya en un torricó cobert amb teulada de dues vessants. Té planta rectangular (4'14 x 7'03 m) i queda obert amb unes finestres de mig punt, dues a cada costat menys al nord.

Situació: sobre els peus del temple orientats a ponent.

Alçada: 13'98 metres.

L'ALT PENEDEÈS

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Avinyonet del Penedès		
Les Gunyoles	Sant Salvador	20'24
Sant Sebastià dels Gorgs	Sant Sebastià	18'24
Cabanyes, Les	Sant Valentí	21'76
Castellet i la Gornal		
Sant Marçal	Sant Marçal	19'27
Castellví de la Marca	Sant Sadurní	23'89
La Múnia	Santa Maria	30'26
Font-rubí	Sant Pere i Sant Feliu	18'92
Guardiola de Font-rubí	Santa Maria de Bellver	20'38
Gelida	Sant Pere	38'91
Granada, la	Sant Cristòfol	26'09
Mediona	Sant Joan	23'45
Olèrdola		
Moja	Sant Jaume	29'15
Sant Miquel d'Olèrdola	Sant Miquel	26'62
Sant Pere Molanta	Sant Pere	20'27
Olesa de Bonesvalls	Sant Joan	23'15
Pacs del Penedès	Sant Genís	20'43
Pla del Penedès, el	Santa Magdalena	22'99
Santa Margarida i els Monjos		
Els Monjos	Santa Margarida	21'12
Sant Cugat Sesgarrigues	Sant Cugat	22'13
Sant Llorenç d'Hortons	Sant Llorenç	23'62
Sant Martí Sarroca	Santa Maria	25'84
Sant Pere de Riudebitlles	Sant Pere	21'50
Sant Quintí de Mediona	Sant Quintí	26'41
Sant Sadurní d'Anoia	Sant Sadurní	21'23
Monistrol d'Anoia	Santa Maria	15'31
Subirats		
Lavern	Sant Pere	21'77

Sant Pau d'Ordal	Sant Pau	17'56
Torrelles de Foix	Sant Genís	33'67
Vilafranca del Penedès	Santa Maria	53'87
Vilafranca del Penedès	Santíssima Trinitat	29'94
Vilobí del Penedès	Santa Maria de Vallformosa	23'22

Alçada mitjana: 24'55 metres

Esglésies no parroquials:

Avinyó Nou (les Cabòries), sense culte, Sant Pere d'Avinyó	24'38
Clariana, mn. Castellet i la Gornal	26'58

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense campanar n'hi ha una; amb campanar d'espadanya n'hi ha catorze.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

CABANYES, LES Sant Valentí
 Altitud: 252 metres.

Església d'orígens romànics molt modificada el 1912 en estil neomedieval. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó damunt arcs torals de mig punt i capçada per un absis semicircular que aixopluga un presbiteri amb una volta de nervis i queda cobert amb una teulada de rajoles vermelles que pren forma de cúpula. El frontis té un portal rectangular sota quatre senzilles arquivoltes bossellades de mig punt que descansen, tres d'elles, en fines columnetes per banda i, les més exteriors, en pilastres toscanes; deixen un timpà decorat amb relleus; una rosassa motllurada i atrompetada està situada a mitja alçada; el corona una destacada cornisa angular amb un fris d'arcs cecs peraltats al dessota i una creu metàl·lica al cim; sota mateix del fris hi ha una finestreta en forma de creu. El mur del frontis està arrebossat i pintat en color crema pà·lid.

Guarda a l'exterior un relleu amb l'escut episcopal del Dr. Torras i Bages.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos quadrangular de 2'48 metres de costat i un de segon que a partir de l'alçada de la teulada del temple té els caires aixamfranats. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana del 1860. Està coronat per un cornisa motllurada i una cúpula apuntada de vuit sectors triangulars desiguals recoberta de ceràmica de color verd amb quatre llucanes, una a cada cara gran. Un rellotge d'esfera es troba sota de la finestra frontal.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 21'76 metres.

Esveltesa: 8,7

CASTELLVÍ DE LA MARCA Sant Sadurní
 Altitud: 313 metres. Barriada del Maset dels Cosins

Església neogòtica aixecada entre el 1919 i el 1925. Consta d'una nau amb la capçalera recta. El frontis té un portal rectangular amb la llinda sobre mènsules recoberta per un arc de mig punt motllurat que emmarca un timpà nu de color vermellós, una rosassa motllurada i calada a mitja alçada i una cornisa angular ressaltada amb un fris d'arcuacions cegues al dessota i una creu metàl·lica al cim; dues pilastres situades a les cantoneres de l'àmbit central recorren de dalt a baix tota la façana i sobresurten encara un bon tram més a manera de florons per sobre de la cornisa fins al nivell de la creu central. Els dos àmbits laterals també queden oberts per estretes finestres en arc apuntat i, sota la cornisa, també mostren un fris com el del centre. El mur està arrebossat i pintat en un to crema.

Campanar neogòtic coetani del temple. Té planta quadrada (4'45 x 4'45 m) amb un primer cos bastit amb murs de paredat i carreus a cantoneres; una destacada cornisa motllurada el separa d'un segon cos de maó vist i de perímetre un pèl més reduït que l'inferior i que fou construït modernament; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana calada i petits pinacles piramidals damunt els pilars dels angles. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc apuntat a cada cara; hi penja una campana de nom *Anna Josepa* del 1955.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 23'89 metres.

Esveltesa, 5,3

FONT-RUBÍ

Sant Pere i Sant Feliu

Altitud: 666 metres.

Església romànica molt transformada avui dia. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i amb la capçalera recta; queda reforçada amb tirants i tot el seu interior pintat en un color groc pàl·lid presenta un aspecte digne en contrast amb l'exterior. El portal dovellat en arc de mig punt es troba obert en el mur lateral de migdia. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat en mal estat i pintats en un color grisenc.

Campanar merament funcional amb un primer cos de planta quadrada (3'78 x 3'78 m) de murs de paredat i cantoneres de carreus i un de segon o cel·la amb els caires aixamfranats de paraments de maó vist. Està coronat per una cornisa motllurada i una coberta plana. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt; hi pengen dues campanes de noms *Josefa* i *Antònia*, ambdues del 1941; té una motllura a la seva base. Els murs del primer cos tenen obertes algunes espitlleres per il·luminar el seu interior.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 18'92 metres.

Esveltesa, 5

GELIDA

Sant Pere

Altitud: 200 metres.

Església d'inspiració neoclàssica aixecada entre el 1857 i 1871. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor, un atri i dos passadissos laterals; la nau està coberta per una volta de canó amb llunetes damunt arcs torals de mig punt i capçada per un presbiteri format per dos trams més; la capçalera és recta. El frontis queda dividit en dues zones per una ressaltada motllura

horitzontal; té un portal rectangular recobert per un arc de mig punt rebaixat; deixa un timpà nu; els muntants i l'emmarcament són de pedra picada rogenca; les zones laterals estan decorades amb franges horitzontals de pedra blanca amb carreus a cantoneres de pedra rogenca i ostenten al seu centre unes fornícules buides; a la zona superior hi apareix una rosassa motllurada i un gran frontó triangular amb un rellotge d'esfera al centre del timpà; en el seu vèrtex superior, damunt el carener, hi ha una estructura metàl·lica que sosté dues campanes per fer sonar els quarts i les hores. Els murs laterals són de paredat amb carreus a cantoneres, el del frontis en canvi és de pedra artificial pintada en un to rosa pàl·lid.

Dimensions: 26'65 x 9'65 x 14'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total fa 18'73 metres.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'00 x 5'00 m); el segon és vuitavat irregular dividit en dos per una motllura composta; en el superior hi ha la cel·la oberta amb finestres en arc de mig punt, un a cada cara; hi pengen dues campanes, una del 1849 i l'altra del 1906. Per coronament hi té una cornisa motllurada i un terrat amb barana metàl·lica; al seu damunt s'hi va aixecar al 1941, a imitació dels altres pisos, una torrella amb obertures similars i coronada per una cornisa que cobreix en angles cada finestra; corona el cloquer una agulla piramidal de vuit costats irregulars recoberta de peces de ceràmica de color grana.

Per accedir a la cel·la puja pel seu interior una escala de cargol de pedra picada; des d'allí fins al capdamunt l'escala de cargol és de ferro.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 38'91 metres.

Esveltesa: 7,7

GRANADA, LA Sant Cristòfol

Altitud: 272 metres.

Església del segle XVI acabada en el 1676. Consta de tres naus, la major coberta amb una volta de canó; està separada de les laterals per pilars; tenen la mateixa llargada menys la lateral de la dreta que queda escurçada perquè té la base del campanar als seus peus; la capçalera és recta i àmplia. El frontis es troba arrebossat i pintat de color taronja pàl·lid; hi té un portal rectangular classicitzant amb un marc de pedra clara amb els muntants estrets a manera de pilastres toscanes; una llinda ampla té al damunt un frontó truncat amb una fornícula amb imatge intercalada i la data gravada del 1676; té un sòcol de pedra grisa, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i una senzilla motllura horitzontal al dessota d'una minsa cornisa convexa al centre amb una creu de pedra al cim. Els murs laterals i el posterior tenen paraments de paredat de color tirant a torrat i discrets carreus de pedra clara a les cantoneres.

Campanar barroc auster del 1676. Té planta quadrada (6'00 x 6'00 m) amb un cos superior octagonal que sobresurt de la fàbrica de l'església; està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i una teulada a vuit vessants amb una torrella de maó vist aixecada en el seu centre i coberta per una altra teulada piramidal baixa. La cel·la s'obre amb vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes, una del 1831 i l'altra del 1700; té una motllura al seu dessota i una altra a l'arrencada dels arcs; la torrella també té vuit finestres com les de la cel·la. Al dessota d'ella pel cantó frontal hi ha l'esfera del rellotge. Els seus murs tenen paraments de carreus matussers color marró clar i carreus mitjans i ben escairats a cantoneres; el cos de la cel·la té carreus ben escairats.

Una escala arrapada a la paret puja per l'interior fins a la cel·la; des d'allí a la torrella n'hi ha una de cargol més estreta.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 26'09 metres.

Esveltesa: 4,3

GUARDIOLA DE FONT-RUBÍ Santa Maria de Bellver

Altitud: 331 metres.

Municipi de Font-rubí

Església neoclàssica de finals del segle XVIII. Consta d'una nau rectangular amb altars laterals; en el creuer s'hi aixeca un modest cimbori poc més alt que la volta. Té el frontis arrebossat i emblanquinat amb un portal en arc rebaixat i muntants de pedra rogenca, una fornícula amb imatge al damunt, un òcul a la part alta i una cornisa en pedra rogenca motllurada i amb una curvatura convexa al centre i còncava a les ales; una creu metàl·lica corona el cim. Té un aspecte molt nou i digne.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (3'80 x 3'95 m); el segon és octagonal irregular i tres fines motlures el divideixen en dos de similars; al superior hi ha ubicada la cel·la. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra i, al seu centre, una agulla piramidal octagonal coberta de rajoles amb peces blanques i rogenques fent escaquer. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt i marcs de maó, una a cada cara alterna; la de la cara de ponent està cegada; hi penja una campana del 1887 que porta per noms *Maria Magdalena Antònia*.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de frontis encarat a llevant.

Alçada: 20'38 metres.

Esveltesa: 5,1

GUNYOLES, LES Sant Salvador

Altitud: 350 metres. Municipi d'Avinyonet del Penedès

Església neoclàssica amb data a la llinda del portal del 1776. Consta de tres naus, la central coberta amb volta de canó amb llunetes damunt arcs torals de mig punt i les laterals amb volta d'aresta; té la capçalera rectangular amb el presbiteri recobert per una volta de quart d'esfera. Al frontis d'aspecte classicitzant hi ha un portal rectangular amb pilastres d'escàs relleu als muntants, entaulament, frontó circular rebaixat i una rosassa atrompetada a mitja alçada; té per coronament un frontó triangular de destacat relleu amb una creu de pedra al cim. El seu mur frontal està arrebossat en la part alta i pintat en un to cremós avui enfosquit per humitats; als panys del voltant del portal s'hi veuen carreus de pedra blanca; queda dividit en tres zones que es corresponen a les tres naus interiors ja que el cos central està lleugerament més avançat que els laterals i queden així destacades les tres zones.

Campanar neoclàssic auster coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'56 x 3'75 m) i està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana d'obra arrebossada i gàrgoles als costats; al seu damunt s'hi aixeca una agulla piramidal de teules vidriades verdes i marronoses amb els careners ressaltats amb teules blanquinoses. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt dovellat, una a cada cara; hi pengen dues campanes, una del 1701 i l'altra del 1952. El primer cos té els murs arrebossats i emblanquinats amb carreus amb relleu negatiu a cantoneres; el decoren

dues motlures, una a la part frontal només i l'altra a la seva part alta; a partir d'aquest punt els murs deixen veure un parament de carreus mitjans, irregulars de pedra marronosa clara; en aquest cos s'hi ubica la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 20'24 metres.

Esveltesa: 5,4

LAVERN

Sant Pere

Altitud: 217 metres. Municipi de Subirats

Església neoromànica aixecada en la dècada dels anys vint del segle XX; encara conserva alguns vestigis romànics d'un edifici anterior. Consta d'una nau coberta per un sostre angular sostingut per quatre arcs diafragma; està capçada per tres absis semicirculars, un de gran corresponent a la nau major i dos més situats als extrems del transsepte, més petits. El cor reposa sobre un arc molt rebaixat. El frontis, amb un parament de carreus matussers i irregulars de pedra marronosa clara, té una portalada de pedra blanca amb arquivoltes de mig punt amb decoració típica del romànic i una columneta per banda alternada amb antes que descansen en una base cúbica o podi; el portal rectangular té una llinda ampla que descansa sobre mènsules i un timpà nu al damunt; una rosassa motllurada i atrompetada es troba a la part alta i, sota la cornisa angular i motllurada, hi figura un fris d'arcs cecs en pedra blanca sobre mènsules; una creu grega de pedra grisenca dins un cercle corona el cim.

Dimensions: 21'82 x 9'28 x 11'57 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una pica baptismal probablement del segle IX formada per un sol bloc de pedra de forma cònica i sense peu; té una decoració en relleu de tres bandes amb mènsules al dessota properes a la boca de forma circular que té un diàmetre de 1'20 metres i un gruix de vuit centímetres.

Campanar neoromànic de principis del segle XX. Té un primer cos de poca alçada de planta quadrada (4'50 x 4'50 m) acabat en una motllura; el segon cos, igualment de planta quadrada, és alt i està coronat amb una cornisa motllurada i molt ressaltada sobre permòdols i per una corona de merlets esglaonats al voltant d'una coberta plana. Els murs del segon cos són de maó vist; de dalt a baix hi té unes cantoneres ressaltades a manera de lesenes; un fris d'arcs cecs de pedra blanca decora la motllura que es troba sota la cel·la; aquesta queda oberta amb amples finestres geminades a cada cara amb el marc i la columneta central o mainell en pedra blanca; hi penja una campana mitjana del 1940. El primer cos, de maçoneria o carreus matussers, està obert amb diverses finestres en arc de mig punt.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 21'77 metres.

Esveltesa: 4,8

MEDIONA

Sant Joan

Altitud: 430 metres.

Església d'orígens romànics molt modificada en època barroca; l'edifici actual és del segle XIX (hi ha gravada la data de 1855). Consta de tres naus, la central coberta amb volta apuntada i les laterals amb volta d'aresta; l'absis central és poligonal i semicircular el lateral. Compta amb un porxo lateral. Té un senzill portal en arc de mig punt. Ha estat bastida amb murs de paredat barrejats

amb panys de maçoneria.

Campanar coetani del temple aixecat sobre una base anterior. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'00 x 3'60 m) bastit amb murs de maçoneria; al seu damunt hi ha dos cossos més separats per una motllura; tenen els caires aixamfranats i els paraments de carreus de pedra marronosa grans i matussers disposats en filades uniformes. La cel·la està oberta amb finestres d'arc apuntant, una a cada cara; hi penja una campana del 1827. Està coronat per una cornisa motllurada amb un fris d'arcs cecs apuntats sobre mènsules al dessota i un terrat de perímetre un pèl més reduït que el cos del campanar, construcció moderna, amb una barana d'obra amb una obertura lobulada a cada cara, un doble pinacle a cada angle i un altre al centre.

Situació: adossat al mur lateral de llevant, sobre la capçalera i al damunt de la sagristia.

Alçada: 23'45 metres.

Esveltesa: 5,8

MOJA

Sant Jaume

Altitud: 233 metres. Municipi d'Olèrdola

Església neoromànica aixecada al voltant del 1876. Consta de tres naus de tres trams, la central coberta amb voltes bufades damunt d'arcs torals de mig punt; estan separades per arcs formers de mig punt que descansen en dues columnes per banda; està capçada per un absis semicircular prolongat un tram; exteriorment està ornat amb arcs cecs de punt rodó al dessota de la cornisa i amb àmplies bandes verticals; la seva coberta té un enrajolat de peces ataronjades. El cor descansa en un arc carpanell al damunt de l'atri. Els murs exteriors, en la seva part baixa, són de carreus de pedra blanca segurament artificial; a la part superior són de maçoneria amb carreus a cantoneres.

El frontis està coronat per una cornisa angular decorada amb denticles, un fris d'arcuacions cegues i una creu de pedra al cim; a banda i banda, dues torres el flanquegen una mica endarrerides, la de la dreta inacabada, la de l'esquerra és l'actual campanar; té un portal rectangular al fons d'una portalada neoromànica formada per tres arquivoltes de mig punt peraltat i un guardapols que deixen al dessota un timpà nu; una rosassa motllurada i calada es troba a mitja alçada.

Adossada al mur de migdia de la parroquial de Sant Jaume, tocant a l'absis, hi ha la capella del Santíssim dins una antiga esglesia romànica (segle XI) adjunta, Sant Cugat de Moja, coneguda ara com **Sant Esteve**. Consta d'una nau amb una volta de canó damunt un arc toral i un arc presbiteral, ambdós de mig punt, i capçada per un absis semicircular decorat exteriorment amb arcuacions cegues i bandes llombardes. Unes capelles laterals del segle XIII li fan de fals transepte. Al damunt de la nau, arran del seu absis, sense cap escala per accedir-hi, hi ha un petit campanar quadrat romànic d'un sol pis coronat amb una senzilla cornisa i una teulada de quatre vessants; té finestres geminades a cada cara. L'accés a aquest temple romànic, des de l'interior de l'església de Sant Jaume, es fa, des del fons de la parroquial, a la dreta, per un portal dovellat en arc de mig punt motllurat i amb bordó damunt una imposta; els seus murs són de carreus irregulars i matussers, més ben escairats en el **campanar** que segurament és del segle XII. Fa una alçada de 10'50 metres.

Dimensions de l'església de Sant Jaume: 21'00 x 7'80 x 13'39 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total de les tres naus fa 13'29 metres.

Arquitecte: mestre d'obres Jeroni Granell i Mundet.

Guarda en el seu interior, adossat al mur i sobre dues mènsules, un petit sarcòfag amb coberta a dues vessants ornamentat amb arcuacions ogivals en la seva part davantera; les mènsules presenten les figures de dues cares treballades d'una manera molt simple; als peus de la capella del Santíssim hi ha una petita pica baptismal troncocònica de pedra polida d'un sol bloc.

Campanar neoromànic coetani del temple. Té planta quadrada (3'40 x 3'40 m) i està decorat amb frisos d'arcs cecs al capdamunt del primer alt cos coronat per una motllura; té un sòcol de pedra de 1'30 metres d'alçada i 0'10 de gruix. El segon cos té els caires aixamfranats i d'un perímetre un pèl reduït respecte del primer; hi ha ubicada la cel·la que queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb bordó, una a cada cara; hi té dues campanes del 1940 de noms *Macària Maria* i *Santiaga Joana*. Hi ha una motllura a l'arrencada dels arcs i l'esfera d'un rellotge a la cara frontal. Al damunt, per coronament, la cornisa es destaca sobre arquets cecs damunt mènsules i tot ell queda cobert per una cúpula apuntada de sectors triangulars irregulars amb els careners destacats; està enrajolada de peces grogues i blanques.

L'escala que puja pel seu interior comença a partir del cor i és de cargol i arrapada als murs, ja que ocupa tot l'espai. Abans cal arribar al cor; s'hi va per una escala de cargol amb graons de maó que es troba dins de la torre bessona del campanar, a l'angle sud-oest.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple adossat al mur lateral de tramuntana fent gairebé angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 29'15 metres.

Esveltesa: 8,5

MONISTROL D'ANOIA

Santa Maria

Altitud: 139 metres.

Municipi de Sant Sadurní d'Anoia

Església aixecada cap a l'any 1857. Consta d'una nau coberta per una volta de canó i de capelles laterals; la capçalera és recta. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul calat a mitja alçada i una minsa cornisa angular.

Campanar coetani del temple, de planta gairebé quadrada (2'90 x 3'00 m) del que només sobresurt de la fàbrica del temple el cos de la cel·la obert amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; la de migjorn està convertida en una porta que permet sortir a un terradet protegit amb una barana metàl·lica; al damunt d'aquesta porta hi figura un rellotge d'esfera. Té els murs arrebossats i emblanquinats; la cornisa i l'arc superior de les finestres és de color rogenc; està coronat per una minsa cornisa i una coberta plana; al seu damunt hi ha una estructura metàl·lica molt simple de la que penja una campana petita pels tocs horaris.

Situació: sobre l'ala de migdia, al seu centre.

Alçada: 15'31 metres.

MONJOS, ELS

Santa Margarida

Altitud: 161 metres. Municipi de Santa Margarida i els Monjos

Església neogòtica iniciada el 1920; les obres realitzades entre 1924-26 en la seva major part no es van acabar del tot fins als anys cinquanta. És un edifici de tipologia neogòtica a la façana. L'interior, en canvi, és d'estil neoclàssic. Consta de tres naus capçades per un absis poligonal que inclou un presbiteri semicircular; la nau major queda coberta per una gran volta de canó i està oberta a les laterals per arcs formers de mig punt. La façana principal està bastida amb un parament de maçoneria; el portal que hi té obert és d'arc apuntat estil Tudor; a mitja alçada hi ha una rosassa motllurada atrompetada i amb un bell calat; està coronada per una cornisa angular motllurada decorada amb un fris d'arcs cecs apuntats al dessota i una creu de pedra al cim. A banda i banda d'aquest cos central en uns laterals força baixos s'hi obren uns grans finestrals que es corresponen amb les naus laterals; el de l'esquerra es troba als baixos del campanar. També a l'esquerra, oberts en

el mur de tramuntana, hi ha dues capelles bessones de les que en sobresurten unes absidioles semicirculars. Robustos contraforts reforcen els murs.

Campanar neogòtic coetani del temple; ha estat refet i pintat el 1996. Té planta gairebé quadrada (3'78 x 4'00 m) i uns murs de paredat amb cantoneres de maó a la base; els murs del cos superior són de maó vist. La cel·la està oberta amb finestres d'arc apuntat, dues a cada cara; hi pengen dues campanes mitjanes, una d'elles, del 1955, porta per nom *Cesarina-Maria de la Llum-Antònia*. Queda coronada per una cornisa que forma doble angle a cada cara i que fa de barana d'un terrat amb un pinacle central al seu damunt. Una esfera horària es troba al cos central en la cara frontal del cos inferior.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple, una mica endarrerit respecte de l'angle nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'12 metres.

Esveltesa: 5,2

MÚNIA, LA

Santa Maria

Altitud: 313 metres. Municipi de Castellví de la Marca

Església acabada el 1876 d'aspecte exterior senzill amb l'interior neoclàssic. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt, d'un transsepte amb volta ogival al creuer i capçada per un absis poligonal de cinc costats desiguals. El cor descansa en un arc carpanell. El frontis, arrebossat i pintat en groc pàl·lid, té un portal en arc de mig punt amb el marc amb l'intradós motllurat, un òcul a mitja alçada i una cornisa motllurada angular de maó.

Dimensions: 24'70 x 6'73 x 9'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 13'94 x 6'57 x 9'50.

Campanar aixecat el 1960 quan va substituir una antiga espadanya. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'37 x 4'37 m); el segon és octagonal regular amb els murs alterns de maó vist; la resta dels murs, com el frontis, estan arrebossats i pintats amb un to groc gairebé blanc. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb el marc de maó; hi pengen dues campanes de noms *Maria* i *Maria i Elpídia*, ambdues del 1960. Està coronat per una cornisa decorada amb joc de maons fent denticles i per un terrat amb barana d'obra damunt del qual s'aixeca una torrella vuitavada d'obra i pintada en groc clar amb un petit òcul a cada costat i els caires ressaltats; està coberta per una cúpula vuitavada apuntada formada per sectors triangulars iguals amb rajoles rogenques i careners blancs. Un rellotge d'esfera sota finestres és visible a les bandes de ponent i migjorn.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 30'26 metres; el rector, mossèn Ferran, em diu que mesura 27 metres; amb tot, perquè em sembla que haig d'ésser honest amb la meua labor, deixo la mesura que jo he trobat com a definitiva, això sí, amb reserves.

Esveltesa: 7

OLESA DE BONESVALLS

Sant Joan Baptista

Altitud: 265 metres.

Església neoclàssica del 1777; queda algun vestigi de l'antiga romànica a la banda de migdia. Consta d'una sola nau acompanyada de capelles laterals. La nau de quatre trams està

coberta per una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; descansa en una imposta classicitzant i en sengles pilastres que es corresponen amb els arcs torals. El presbiteri recte aparenta tenir cinc costats per unes raconeres a manera de petxines; un tram curt al principi del temple acull el cancell. El frontis té un portal d'arc de mig punt emmarcat amb dovelles i carreus en pedra blanca, una rosassa a mitja alçada i una cornisa angular amb un pinacle de bola al cim. Els seus murs de paredat estan arrebossats i pintats en un gris clar tots ells menys el de migdia que conserva el parament romànic del segle XI corresponent a l'antic temple a base de peces mig picades de pedra blanquinosa. En ell hi ha obert un portal lateral en arc de mig punt de grans dovelles blanques.

Dimensions: 16'61 x 5'69 x 10'15 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 9'83.

Guarda una pica baptismal del 1577 sobre un peu abarrocat; té baixos relleus en tota la superfície de caràcter decoratiu. Igualment conserva un retaule renaixentista del 1557 dedicat a la Mare de Déu del Roser i un altre de rococó-neoclàssic de la primera meitat del segle XVIII dedicat a Sant Isidre.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'40 x 4'16 m); el segon té els caires aixamfranats; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de balustres amb un passamà destacat; un rellotge d'esfera està situat sota mateix de la finestra orientada a migdia; tres fines motlures a base de maó rogenic el divideixen en quatre zones de semblant alçada. La cel·la coberta per una volta semiesfèrica rebaixada està situada a la zona més alta i queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana de nom *Maria*. Al centre de la volta hi té una trapa que permet accedir al terrat; cal una escala de mà per fer-ho. Damunt el terrat s'hi ha instal·lat recentment la figura metàl·lica d'un àngel. Per l'interior del campanar hi puja una escala amb graons de maons i marge de fusta sobre voltes catalanes, arrapada a la paret i amb una barana d'obra enguixada; deixa un ull escàs.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple de la qual en sobresurt força i fa angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 23'12 metres.

Esveltesa: 5,2

PACS DEL PENEDEÈS

Sant Genís

Altitud: 201 metres.

Església aixecada a finals del segle XVI i principis del XVII; l'any 1669 figura en la inscripció que hi ha al portal; va ser restaurada entre els anys 1950 i 1954. Consta d'una nau del gòtic tardà amb la capçalera recta. La nau queda coberta amb una volta d'aresta; el presbiteri ho fa amb una volta de creueria de sis arcs sobre mènsules i clau de volta. Els capitells presenten decoració escultòrica. El frontis queda obert amb una portalada renaixentista en un cos polièdric més avançat que el mur frontal en el qual, per damunt de la portalada, hi ha una rosassa i té per coronament un petit frontó amb una creu de pedra al cim. El portal té arc dovellat de mig punt, semi-columnes toscanes adossades als muntants, entaulament, frontó triangular amb un relleu al timpà que representa un calze sostingut per angelets, i una destacada cornisa motllurada. Els murs estan arrebossats i pintats de color crema.

Guarda una pica baptismal d'un bloc de pedra calcària tova en forma de copa sense peu; la seva part superior de parets bastant convexes té el brocal pla bastant escrostonat; queda decorada amb un bordó de mitja canya seguit d'un petit ressalt, una secció llisa d'uns 20 centímetres un xic convexa amb dos altres bordons. En aquest punt s'inicia una zona de forta concavitat formada per

16 fragments rebuidats en forma de gallons que arriben a la base del vas.

Campanar del 1600, d'aspecte senzill. Té planta quadrada (3'75 x 3'75 m) i està coronat per una minsa cornisa ornada amb uns merlets esglaonats als angles i una coberta plana damunt de la qual s'aixeca una teulada piramidal de teules vidriades de color rogenc amb una bola al cim. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes una del 1698 i l'altra del 1693; té una motllura a la seva base. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats lleugerament acolorits, igual com la resta de l'església, .

Situació: adossat al mur de tramuntana proper a la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 20'43 metres.

Esveltesa: 5,4

PLA DEL PENEDEÈS, EL Santa Magdalena

Altitud: 216 metres.

Església romànica de fi del segle XI i principis del XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre arcs torals de mig punt de ferradura que es prolonguen, sense impostes, en pilastres adossades als pilars de separació de les capelles laterals; té transsepte i està capçada per dos absis semicirculars sobrealçats oberts en el transsepte, el central més gran i escapçat en part i tapat per la sagristia, i el de l'esquerra al nord (el de la dreta fou substituït per la sagristia) de carreus petits poc desbastats barrejats amb altres de grans i amb un fris d'arcs cecs romànics sota l'antiga cornisa. Estan mig tapats per construccions civils adjuntes; en l'intradós de les finestres dels absis hi ha restes de pintures romàniques de línies geomètriques. Té una cúpula ovalada sobre trompes al creuer. Als segles XV i XVI l'edifici es modifica, es prolonga cap a ponent, i avui té a més a més del tram del transsepte, quatre trams més, inclòs el que es troba sota el cor, i s'obren capelles laterals que donen un aspecte d'església de tres naus. Un cor modern amb barana de fusta descansa en un arc rebaixat.

El frontis arrebossat i pintat de tons blanquinosos té un portal rectangular envoltat d'un arc de mig punt dovellat i un guardapols sobre petites mènsules que deixen un timpà ricament decorat amb figuracions policromades; completa el frontis una rosassa a mitja alçada i una cornisa angular amb gran creu metàl·lica al cim.

Campanar barroc auster del segle XVII. Té planta rectangular (5'15 x 2'90 m) i està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb balustrada amb boles sobre els pilars dels angles. Els seus murs són de carreus matussers, mig arrebossats. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues a les cares llargues i una a les curtes; hi pengen tres campanes, dues del 1884 i la grossa de nom *Maria del Pilar* del 1941. Té adossat un cos semicilíndric a la banda de migdia que li arriba gairebé al nivell de la cel·la i deu ser el lloc per un puja l'escala que hi dona accés. El rellotge està en un petit edicle sobre el terrat i la seva esfera col·locada al centre de la barana de la banda de ponent.

Situació: a llevant, sobre el creuer.

Alçada: 22'99 metres.

Esveltesa: 4,4

SANT CUGAT SESGARRIGUES Sant Cugat

Altitud: 266 metres.

XVIII. D'aquest darrer segle és la façana, amb elements barrocs que coronen un portal adovellat, on hi ha la data de 1728

Església d'un barroc molt auster aixecada als segles XVII i XVIII (d'aquest és la façana) tot aprofitant material d'una anterior ja que sembla que té orígens medievals; l'edifici es va restaurar l'any 1979. Consta d'una nau amb la capçalera recta. Té un portal rectangular obert al mur lateral de ponent; destaca una immensa llinda amb grans dovelles en la clau de les quals hi figura inscrita la data de 1728; es troba ornat amb unes fines pilastres toscanes d'escàs relleu als muntants, una cornisa i un frontó sinuós truncat amb un òcul atrompetat intercalat. La façana està coronada amb una cornisa horitzontal; unes grades es troben al davant del portal. El mur lateral visible on hi ha obert el portal és de paraments de paredat que té un arrebossat emblanquinat només en la meitat propera a la capçalera; l'altra meitat és de maçoneria de peces mig picades de pedra de color marronós.

Guarda un magnífic exemplar de retaule barroc dedicat a Sant Adjutori.

Campanar del segle XIX d'un estil eclèctic amb detalls que recorden el gòtic. Té un primer alt cos de planta quadrada (3'90 x 3'90 m) bastit amb paraments de carreus de pedra d'un to cremós; el segon està arrebossat i emblanquinat, té els caires aixamfranats i uns òculs a cada cara de la seva part inferior; a la superior hi ha la cel·la oberta amb finestrals d'arc apuntat amb guardapols, un a cada cara; hi pengen dues campanes grans del 1950 de nom *Assumpta* i *Josefa*. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra sobre del qual s'hi aixeca una estructura metàl·lica no tinguda en compte a l'hora de calcular l'alçada i que sostenen dues campanes petites del 1892 dedicades als tocs horaris.

Situació: damunt els peus de la nau, com a prolongació del mur frontal encarat a tramuntana.

Alçada: 22'13 metres.

Esveltesa: 5,6

SANT LLORENÇ D'HORTONS Sant Llorenç

Altitud: 196 metres.

Església neoclàssica del segle XIX. Consta d'una nau coberta amb una volta contínua de canó capçada per un absis semicircular de la mateixa amplada que la nau. De les primitives construccions queden restes preromàniques enterrades sota el paviment actual, així com de les romàniques, algunes de les quals encara queden a la vista, en part, als murs nord i sud, així com una porta dovellada amb el seu corresponent guardapols a la banda del sud-oest, tot bastit amb paraments de grans carreus ben escairats, i altres restes en part situades a l'actual rectoria. El frontis orientat a llevant està arrebossat i pintat en color taronja clar; té obert un portal rectangular amb un fi marc de petits carreus ben picats, una rosassa motllurada a la part alta i una cornisa angular amb creu metàl·lica al cim.

Dimensions exteriors: 26'93 x 11'56 x 11'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda dues sepultures al terra de la nau, una amb les despulles del primer rector del segle XIV i una altra amb les restes dels rectors del segle XVI al XIX; també conserva una pica baptismal, sense cap decoració, encastada a la paret de la sagristia.

Campanar modern merament funcional. Té un primer alt cos de planta rectangular (4'10 x 4'95 m) i un de segon vuitavat bastit amb murs de paredat i carreus a cantoneres amb materials aprofitats del temple anterior romànic del segle XII; la part frontal està igualment arrebossada i

pintada que el frontis amb carreus rogencs a cantoneres; les altres cares mostren la pedra viva. Està coronat per una minsa cornisa i una cúpula semiesfèrica rogenca amb un petit pinacle al cim. La cel·la està oberta amb finestres d'arc apuntat alguna d'ella amb marc de maó, una a cada cara alterna; hi pengen dues campanes del 1940 (*Año de la Victoria*), la petita de nom *Concepción-Josefa-Rosa*.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest amb el frontis encarat a llevant.

Alçada: 23'62 metres.

Esveltesa: 4,7

SANT MARÇAL Sant Marçal

Altitud: 180 metres. Municipi de Castellet i la Gornal

Església aixecada entre el 1911 i el 1929 amb aires neoclàssics. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular i acompanyada de capelles laterals. Està bastida amb murs arrebossats i pintats de blanc lleugerament groguenc. El frontis està obert amb un portal (hi figura la data del 1914) d'arc de mig punt rodejat de pilastres toscanes adossades als muntants, un modest entaulament, un frontó arquejat i el timpà nu; uns òculs atrompetats donen llum a l'interior; un de gran a mitja alçada i dos més petits als laterals en posició baixa per donar llum a les capelles laterals. La façana queda coronada per una cornisa angular amb una creu en relleu sobre un petit pinyó al cim.

Campanar del segle XX en estil eclèctic. Té planta gairebé quadrada (3'00 x 2'85 m) i està dividit en diversos cossos per motlures. La cel·la està ubicada en el cos superior de caires aixamfranats i està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt damunt muntants a manera de pilars toscans, tot dins d'un marc rectangular; hi pengen dues campanes petites; la del 1953 porta els noms de *Maria Lluïsa* i *Maria Dolors*; la del 1894 té el nom de *Virgen del Pilar*. Al seu damunt hi ha un joc de fines motlures i una altra a la seva base. Està coronat per una cornisa motllurada i per un tambor de poca alçada que sosté una cúpula vuitavada i un pèl apuntada recoberta de rajoles verd fosc amb sectors amples i estrets alternats separats per careners destacats. Els seus murs fan joc amb els del frontis.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'27 metres

Esveltesa: 6,4

SANT MARTÍ SARROCA Santa Maria

Altitud: 340 metres.

Església romànica de fi del segle XII i principis del XIII; ha estat modificada i s'hi han fet afegits. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells és el transepte; està coberta amb una volta de canó lleugerament apuntada sobre quatre arcs torals que descansen en semi-columnes de capitells esculpits amb relleus figuratius; una imposta senyala l'arrencada de la volta; està capçada per un absis semicircular lleugerament allargat amb rica decoració de relleus i columnetes a les finestres, tant per dins com per fora, alternades les obertes i les cegues; part de fora, l'absis presenta, més avall de la cornisa, una doble arcada damunt les finestres, la superior decorada amb un guardapols amb decoració geomètrica; descansa sobre fines columnes adossades al mur que arriben fins al sòcol; l'arcada interior també descansa en unes fines columnetes exemptes que estan adossades als

munts; tant unes com les altres gaudeixen de capitells ricament esculpits i amb impostes al damunt; la teulada descansa en una cornisa sobre permòdols figuratius. Els seus murs presenten paraments de carreus mitjans ben escairats; té un sòcol bast de 3'32 metres d'alçada i de 35 centímetres de gruix. El transepte, en el creuer, sosté el campanar aixecat damunt la cúpula.

El temple té dues portalades, una de lateral romànica al mur de tramuntana en un cos que sobresurt un pèl del mur; té vuit fines arquivoltes de mig punt que descansen sobre una fina imposta decorada amb un escacat i tres columnetes per banda alternades amb antes que flanquegen un portal en arc de mig punt; l'altra portalada del segle XVII es troba oberta al frontis, a ponent, en estil classicitzant; té un portal en arc de mig punt amb pilastres toscanes de poc relleu adossades als muntants que sostenen un frontó triangular truncat; al damunt, una finestra de punt rodó amb bordó decorat amb un fris de cubs prolongat com una motllura horitzontal en tot el mur; està coronat per una cornisa angular sobre permòdols amb relleus figuratius. Tots els paraments presenten carreus mitjans de pedra grisenca, ben escairats, reforçats tant per dins com per fora per senzills contraforts que arriben gairebé a la cornisa a un nivell on es troba un ràfec damunt permòdols esculpits.

A l'extrem nord del transepte s'hi va edificar, en la reforma del segle XVII i en una altra de posterior una capella neoclàssica que el prolonga; hi té una cúpula dins d'un cimbori quadrat de teulada piramidal.

Dimensions: 31'00 x 6'70 metres de llargada i amplada pel que fa a la nau; el transepte mesura 14'00 x 4'50 metres; allargat per la capella, faria 11 metres més de llargada.

Arquitecte: pel que fa a la restauració: Josep Puig i Cadafalch (1867-1957).

Guarda dos retaules, un de gòtic de Jaume Cabrera (segle XIV-1432) i un de gran barroc; un carreu al mur de la dreta de la nau té un relleu amb un rosetó gòtic.

Campanar barroc del 1600. Té planta octagonal (1'80 m cada costat i un perímetre de 14'40 m); està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada. La cel·la queda oberta amb set finestres d'arc de mig punt més una de rectangular, una a cada cara; les cantoneres tenen un lleuger relleu simulant pilastres amb capitell toscà; unes senzilles motllures decoren la base de la cel·la i al damunt de les finestres. Per arribar a la cel·la una escala exterior hi porta prosseguida per una d'interior que fa que una de les finestres estigui cegada. Hi pengen tres campanes, la petita del 1860; les altres dues del 1941; la mitjana té el nom de *Montserrat*. Els seus murs són de carreus irregulars ben escairats.

Situació: sobre el creuer.

Alçada: 25'84 metres.

Esveltesa: 5,8

SANT MIQUEL D'OLÈRDOLA Sant Miquel
Altitud: 233 metres. Municipi d'Olèrdola

Església amb aires neogòtics aixecada entre el 1885 i el 1889; aquesta última data figura en el timpà del portal. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular. En el frontis hi ha obert un portal rectangular emmarcat per tres arquivoltes un pèl apuntades que descansen en els muntants carreuats, i amb un guardapols, tot en pedra blanca; el timpà està decorat amb representacions acolorides figuratives i escrites en majòlica de Sant Miquel arcàngel; té un finestral d'arc de mig punt al damunt i una cornisa horitzontal motllurada; dues pilastres prismàtiques recorren les cantoneres fins a la cornisa. Té els murs arrebossats i pintats d'un color beix grisenc.

Campanar neogòtic senzill coetani del temple. Té un primer cos que és la prolongació del frontis, que sobresurt poc d'ell, de planta quadrada (3'90 x 3'90 m) coronat per una motllura; a partir

d'aquí agafa planta octagonal on hi figura el rellotge d'esfera en el costat frontal; una motllura el separa de la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen dues campanes, una de nom *Miquela* és del 1981. Està coronat per una cornisa i una agulla vuitavada coberta de rajoles rogenques i careners destacats; fa una lleugera inflexió a la base i acaba coronat amb una placa circular. Els seus murs, com els del frontis, estan arrebossats i pintats en un color grisenc cremós.

Situació: aixecat sobre els peus de la nau com una prolongació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 26'62 metres.

Esveltesa: 6,8

SANT PAU D'ORDAL Sant Pau

Altitud: 243 metres. Municipi de Subirats

Església amb vestigis romànics, com la base del campanar i el frontis, molt modificada després del 1939 per reparar les destruccions que sofrí en la guerra civil. Consta de tres naus, la central capçada per un absis semicircular que aixopluga un presbiteri fondo; té sis trams coberts per una volta de canó sobre quatre arcs torals de mig punt; les laterals, per tenir els trams separats per murs on hi ha obertes arcades de mig punt per on es comuniquen queden coberts per una volta de canó cadascun d'ells. Les naus estan separades per arcs formers de mig punt que descansen en sengles pilars quadrats, aixamfranats des d'un quart d'alçada. Una senzilla imposta recorre la base de la volta de la nau i, per cada arc toral, hi ha una pilastra d'escàs relleu que baixa fins al terra. A la capçalera de les naus laterals hi ha unes capelles rectangulars amb finestres de vidrieres de colors. Un petit cor ocupa només l'espai de la nau central; té una barana metàl·lica i descansa en una volta rebaixada

El mur del frontis de pedra blanquinosa picada matusserament té un portal en arc de mig punt dovellat amb un marcat guardapols sobre impostes; a la part alta hi ha un òcul i una minsa cornisa d'un sol vessant ja que l'altre està ocupat per la torre del campanar; els murs laterals són de maçoneria arrebossada i pintada d'un color crema i té panys de carreus de pedra blanquinosa i altres de maçoneria. La capçalera és moderna en estil neoromànic formada per un mur recte al centre del qual sobresurt un absis semicircular, amb sòcol, dividit en dos cossos per una motllura; sota cornisa hi té un fris d'arcs cecs d'imitació del romànic llombard; els paraments distingeixen dos cossos, el baix de maçoneria, el superior de paredat amb petits carreus de pedra blanca barrejats; la data de 1919 figura inscrita en el mur.

Dimensions: 27'05 x 3'50 x 6'18 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total que comprèn les tres naus fa 11'15 metres.

Guarda mitja pica baptismal (tetra-lobulada interiorment) encastada a la paret d'una capella; fa uns 120 centímetres de diàmetre a la boca i uns 80 d'alçada; té una senzilla sanefa amb petits triangles i un bordó a tot el voltant de la cara externa on hi ha una inscripció molt malmesa. També guarda un sarcòfag de pedra antropomorf exempt una mica escapçat als peus.

Campanar probablement del segle XII però refet posteriorment amb els mateixos materials del romànic inicial; amb tot, a la part alta, ha sofert força canvis. Té planta rectangular (3'80 x 4'47 m) amb una motllura al nivell en què sobrepassa la teulada de l'església; està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana metàl·lica però amb els angles emmerletats de carreus. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengem dues campanes, la petita del 1955 porta el nom de *Maria del Rosari*; la mitjana del 1959 es diu *Paula*. Damunt el terrat n'hi ha una altra de petita. Els seus murs de carreus irregulars de pedra blanquinosa segurament foren aprofitats de l'antic campanar romànic.

Entrant al temple a mà esquerra hi ha una porta que dóna accés a l'interior del campanar; per ell hi puja una escala d'obra amb graons de marge de fusta, barana de fusta que aviat canvia per una d'obra enguixada; deixa un ull central escàs; en arribar a la cel·la una porta hi deixa pas.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 17'65 metres.

Esveltesa: 4

SANT PERE MOLANTA

Altitud: 232 metres.

Sant Pere

Municipi d'Olèrdola

Església que presenta l'aspecte actual després d'ésser reconstruïda el 1744. Consta de tres naus de tres trams, la central coberta amb una volta de llunetes, les laterals amb voltes d'aresta; els pilars de separació sostenen arcs formers de mig punt; el presbiteri és recte. El cor descansa sobre un arc carpanell; té cancell. El frontis queda obert amb una portalada rectangular classicitzant de pedra d'un color tirant a marronós; la llinda és lleugerament corbada; unes pilastres toscanes adossades als muntants estan coronades per pinacles; sobre la llinda, damunt una mena de peanya, hi ha una petita fornícula sense imatge; un modest òcul amb marc de pedra un pèl ressaltat es troba a mitja alçada i, per coronament, una cornisa amb curvatura convexa al centre i còncava a les ales. Els seus murs es troben arrebossats i pintats amb un to rosat clar.

Dimensions: 18'37 x 5'62 x 8'27 respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus juntes fan 14'94 metres d'amplada.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (3'80 x 3'95 m) i queda dividit en dos cossos per una minsa motllura a l'alçada del punt més alt del frontis; el segon queda amb els caires aixamfranats. En ell s'hi ubica la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt dovellat, una a cada cara; hi penja una campana de nom *Anna Maria Margarida* del 1947. Els seus murs tenen paraments de carreus mitjans, irregulars i, en part, de maçoneria; la cara frontal està arrebossada i pintada com el frontis. Queda coronat per una cornisa motllurada, un tambor o petit cos aixamfranat amb carreus i una agulla piramidal quadrada de rajoles rogenques amb els careners destacats i una creu de pedra al cim inclosa en el càlcul de l'alçada. L'esfera d'un rellotge es troba sota la cel·la a la cara frontal.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'27 metres.

Esveltesa: 5,1

SANT PERE DE RIUDEBITLLES

Altitud: 244 metres.

Sant Pere

Església aixecada entre el 1778 i el 1780 amb molts elements aprofitats d'un priorat local d'època romànica segurament del segle XIII visibles a la portalada. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival i capçada per un absis poligonal de cinc costats. El cor als peus de l'església s'estén pels laterals. El mur frontal té un parament de carreus petits de pedra tova disposats en filades regulars; la resta dels murs tenen paraments de paredat. Al frontis hi destaca una portalada romànica atrompetada amb tres arquivoltes de mig punt motllurades que descansen en impostes escacades i en dues columnetes per banda alternades amb antes; un guardapols està decorat amb relleus de tipus vegetal i geomètric; el portal en arc de mig punt es troba al fons de la portalada que, al seu damunt, exhibeix uns relleus situats a sobre i sota del guardapols; un d'ells és un *Agnus Dei* i l'altre una

imatge rústica de sant Pere. Una rosassa motllurada i atrompetada es troba oberta a mitja alçada i un petit òcul al capdamunt; tot queda coronat per una cornisa angular amb pinacles als tres angles.

Guarda unes pintures murals al presbiteri de Lluçian Navarro i una talla de Sant Pere de Tomàs Bel a l'altar major, tots ells artistes del segle XX; també conserva una talla barroca de Sant Josep i el Nen.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'40 x 5'50 m); al seu damunt, des de l'alçada de la teulada, s'aixeca un segon cos octagonal coronat amb una fina cornisa i un terrat amb balustrada. La cel·la sota terrat té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, obertes i cegues alternades; hi pengen tres campanars del 1949; la grossa porta el nom de *Roser-Rosa-Maria*, la mitjana es diu *Gregòria* i la més petita *Júlia*. Els seus paraments són de carreus petits ben escairats i alineats de pedra grisenca.

Situació: mig incorporat a l'ala dreta del temple, a migdia, cap a la meitat de la nau, amagat entre la capella lateral i l'edificació adjunta de les dependències parroquials.

Alçada: 21'50 metres, dada facilitada pel rector, mossèn Lluís Bonet, que va consultar-la a un arquitecte. Donada la seva situació, enmig de construccions, no m'ha estat possible comprovar-ho personalment.

Esveltesa: 4

SANT QUINTÍ DE MEDIONA Sant Quintí

Altitud: 326 metres.

Església d'un antic monestir extingit el segle XVI, obra gòtica tardana amb un frontis avui cobert d'esgrafiats moderns en la seva part alta. Consta d'una nau de cinc trams; un d'ells és el del transsepte; la capçalera recta inclou un presbiteri fondo de dos trams. Les voltes que cobreixen la nau i el transsepte són de creueria. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un arc carpanell. Damunt les capelles laterals circulen passadissos que són la prolongació del cor i queden oberts a la nau en tres trams per banda.

Els seus murs mostren paraments de carreus a la zona baixa del frontis; en ell hi ha obert un portal rectangular coronat per un frontó triangular amb una petita fornícula buida en el timpà, un òcul a mitja alçada i la cornisa horitzontal que amaga una teulada de doble vessant; el portal no està ben situat simètricament respecte de la nau.

Dimensions: 35'85 x 7'84 x 12'23 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons dels altars laterals arriba als 12'90; el transsepte en fa 20 x 8'35 x 11'60.

Campanar del segle XVI, renaixentista senzill, avui molt restaurat i deixat com nou sense aspecte clàssic en trobar-se pintat. Els seus murs estan arrebossats, emblanquinats i esgrafiats amb dibuixos rectangulars que formen requadres, sobretot a la cara frontal que són el complement de la façana principal del temple; a les laterals n'hi ha igualment encara que no tant marcades.

Té planta rectangular (4'28 x 5'50 m) i queda cobert per una teulada a dues vessants. La cel·la està oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a la cara que dona al sud i una a les altres; hi pengen tres campanes, una de gran i dues de petites; la del 1906 porta el nom de *Maria del Àngels-Manuela*; les altres dues són del 1698 i del 1796 respectivament. Un rellotge d'esfera es troba sota la finestra frontal; té una porta d'entrada a la planta baixa en el mateix mur del frontis que avui està tancada i a mes a més l'escala que hi tenia ha estat eliminada perquè era motiu de visites inoportunes. Ara cal passar per la rectoria vella per pujar fins al cor i des d'allí, després de travessar-lo, enfilar-se per l'escala interior que puja amb tècnica de cargol helicoidal dins un cilindre d'obra fins arribar a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 26'41 metres.

Esveltesa: 4,8

SANT SADURNÍ D'ANOIA

Sant Sadurní

Altitud: 162 metres.

Església gòtica transformada a partir del 1700-05 i sobretot des del 1883 quan s'amplià amb un transepte i una cúpula; aquestes reformes li donaren l'aspecte actual d'un cert caire barroc. Consta de tres naus tot i que la de la dreta queda interrompuda al centre pel cos de campanar; la central està capçada per un absis semicircular; els seus sis trams estan coberts per voltes bufades i reposen en quatre arcs torals de mig punt; un dels trams es troba sota el cos baix que es troba als peus del temple; un altre tram és el de l'ampli transepte; en el creuer hi ha una cúpula sobre petxines dins d'un cimbori quadrat sense obertures. Les naus laterals estan cobertes amb voltes bufades sobre quatre arcs torals de mig punt.

En el mur del frontis en estil renaixentista italià hi ha oberta una portalada en arc de punt rodó del 1816 -23, i dos portals més rectangulars a banda i banda, al dessota d'un porxo de cinc arcs de mig punt sobre columnes de capitell compost i un entaulament decorat amb pintures; el sostre d'aquest porxo és de voltes d'aresta. Per damunt d'ell sobresurt el mur del frontis acabat en doble vessant pintat i decorat com un frontó triangular amb una finestra rectangular al dessota.

Dimensions: 39'55 x 8'05 x 12'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total és de 18 metres. La cúpula arriba als 16'84 i el transepte en fa 19'36 x 8'19 x 11'92.

Arquitecte: Francesc Folguera i Grassi (1891-1960) pel que fa a la façana reconstruïda cap el 1927 i les reconstruccions posteriors al 1939.

Guarda pintures al fresc (1943-48) al presbiteri de la nau central i a altres capelles obres de l'artista Jaume Busquets i Mollera de Girona

Campanar gòtic tardà aixecat entre el 1606 i el 1608. Té planta vuitavada (costat de 2'56 metres) i està coronat amb un minsa cornisa amb gàrgoles i una coberta gairebé plana. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc apuntat, un a cada cara; hi pengen dues campanes grans i dues de mitjanes: *Sadurnina* o *la Grossa*, *Mare de Déu de Gràcia* o *la Xica* i *la Venata* o *la Campaneta*, totes del 1941, i *la Montserrat* del 2003. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra blanquinosa, amb motlures a diversos nivells; la part inferior es troba arrebossada i emblanquinada. S'entra dins el campanar per una porta oberta en el centre del temple banda dreta; actualment, des del 2003 hi ha una escala de cargol metàl·lica, ampla i sòlida instal·lada al centre de recinte que té forma cilíndrica. Puja fins a mitja alçada; des d'allí hi ha una escala de cargol d'obra.

Situació: adossat al mur de migdia, entre altars laterals, prop del frontis.

Alçada: 21'23 metres.

Esveltesa, 3,2

SANT SEBASTIÀ DELS GORGS

Sant Sebastià

Altitud: 245 metres.

Municipi d'Avinyonet del Penedès

Església que formava part d'un monestir de l'època del primer romànic (principis del segle XI); fou reformada al segle XIV. Consta d'una nau de dos trams separats per un arc diafragma apuntat; té una capçalera recta gòtica del 1380; aquesta capçalera està coberta amb una volta de

creueria reforçada externament per dos grans contraforts als angles en posició obliqua. El cor amb una barana de balustres de fusta es troba als peus damunt d'un arc rebaixat que ocupa només una part important de l'amplada de la nau ja que al seu cantó esquerre, sota d'un mur on descansa l'arc, s'hi obre una porta rectangular que dóna pas a l'escala que puja cap al cor.

El portal obert al frontis, en situació una mica avançada respecte del mur frontal després de la reforma del segle XIV, es troba en un lloc diferent del primitiu; presenta característiques del romànic amb un timpà sobre d'unes mènsules figuratives i ricament decorat amb relleus (un Pantocràtor ancià dins un cercle —màndorla aixafada i no completada per baix— i sostingut per dues figures d'àngels als costats) envoltat per una sanefa decorada amb elements vegetals estilitzats sota d'una arquivolta bossellada damunt una imposta i d'una arcada dovellada de mig punt protegida per un breu ràfec angular. El mur del frontis és de maçoneria i paretat, mentre que els altres laterals originals del romànic són de carreus petits de pedra grisenca ben escairats i alineats.

Dimensions: 17'96 x 6'69 x 8'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la capçalera és una mica més ampla que els peus de la nau, per això l'amplada donada és la mitjana de les dues dimensions; des del fons de les capelles laterals l'amplada arriba als 10 metres.

Conserva part del claustre romànic original a la banda de migdia.

Campanar romànic de fi del segle XI amb vestigis de decoració llombarda; fou refet al segle XIV i remodelat recentment. Té planta rectangular (5'00 x 6'24 m); està dividit en tres pisos i queda cobert per una teulada a dues vessants; mostra algunes finestres geminades de mig punt a mitja alçada obertes pel cantó de ponent, altres estan tapiades; sota teulada, a la banda de ponent, apareixen dues finestres d'arc de mig punt. Els seus murs són de carreus de pedra grisenca petits, ben escairats i disposats en filades uniformes. Una escala exterior és visible a mitja alçada. Per l'interior hi puja una escala de cargol estreta que permet accedir als diversos pisos.

Situació: adossat al mur de migjorn fent angle amb la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 18'24 metres.

Esveltesa: 3

TORRELLES DE FOIX Sant Genís

Altitud: 368 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells ocupat per un atri amb el cor al seu damunt; està coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; té el presbiteri semicircular prolongat per un tram d'amplada menor que la nau amb un arc presbiteral de mig punt; té la capçalera recta. L'acompanyen quatre capelles fondes per banda obertes en arcs de mig punt i separades entre si per pilastres que es corresponen amb els arcs torals; una imposta classicitzant amb motlures i filets es troba a la base de la volta. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat i en el mur que separa la nau de l'atri; queda obert amb tres portes i cobert per una volta de llunetes rebaixada; al dessota de la barana hi figura la data de 1864.

L'edifici està bastit amb murs de paretat arrebossats i pintats en un to groguenc, avui una mica ennegrit. El frontis, del 1923, està dividit en tres zones per pilastres toscanes d'escàs relleu que recorren la façana de dalt a baix i així visualitzen la divisió interna en tres àmbits (una nau i les capelles laterals); té un portal en arc de mig punt motllurat damunt impostes flanquejat per dues columnes jòniques exemptes sobre pedestals per banda, un arquiteu motllurat, una cornisa amb denticles i dos pinacles adossats al mur i, al centre damunt la portalada, una gran imatge del sant patró sobre una peanya decorada amb relleus. Una rosassa motllurada queda oberta a mitja alçada; té una orla amb palmetes i caps d'angelets amb ales en relleu, i una cornisa amb una curvatura

convexa al centre i còncava a les ales amb una creu de pedra al cim.

Dimensions: 30'00 x 9'93 x 14'22 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'atri, de 3'16 metres de fondària, queda inclòs en la llargada indicada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 16'62 metres.

Guarda una talla romànica de la Mare de Déu Bruna.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'55 x 4'55 m) dividit en tres zones per dues motlures; al seu damunt hi ha dos cossos més de planta octagonal irregular; al primer s'hi ubica la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb bordó, una a cada cara alterna; hi pengen dues campanes; la gran de 650 quilos de pes és del 1899 i porta el nom de *Pere-Jaume-Joaquima*; la mitjana del 1896 es diu *Josepa*. Està coronat amb una motllura composta i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als vuit angles. L'últim cos és una torrella vuitavada amb quatre finestres també en arc de mig punt amb bordó en cares alternes, motlures, un petit tambor vuitavat i per una cúpula apuntada de vuit sectors triangulars alternant els amples amb els estrets i amb uns careners destacats blavosos; té un pinacle al cim; la recobreixen unes rajoles policromades amb domini del color vermell. Els seus murs estan coberts per un arrebossat pintat en el mateix color que el frontis.

Una escala típica catalana sobre voltes puja arrapada als murs amb graons de maó, avui en un cert mal estat, i amb una barana d'obra amb passamà de fusta; té obertes diverses finestres que per l'exterior estan paredades. El gruix dels murs visible en aquestes obertures és de 1'23 metres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 33'67 metres.

Esveltesa: 7,4

VILAFRANCA DEL PENEDÈS Santa Maria

Altitud: 223 metres.

Església gòtica iniciada el 1285 i acabada al 1484. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta de creueria capçada per un absis poligonal de set costats amb contraforts interiors. Té una cripta del segle XVI amb volta de creueria molt rebaixada, un cor sobre l'atri i una capella barroca dedicada al Santíssim amb cúpula el·líptica. Els seus murs són de carreus de pedra blanca ben escairats. Una portalada romànica es troba al mur de llevant; té un portal en arc de mig punt al fons de quatre arquivoltes de punt rodó amb guardapols; a l'arquivolta del fons, en les dovelles centrals, hi figuren restes molt desdibuixades de pintures del segle XIV.

El frontis orientat a migjorn, del 1905, és neogòtic; dues altes torres quadrades el flanquegen amb sengles cel·les octagonals de vuit finestres ogivals, una a cada cara, coronades per agulles vuitavades recobertes de teules vidriades grana amb els careners blaus destacats. La portalada és atrompetada amb set arquivoltes ogivals i un gablet amb el timpà calat; descansen en una fina imposta seguida; al dessota es troben estàtues de sants visibles també en els dos laterals, en total vuit, quatre per banda. El portal rectangular té la llinda decorada amb un fris de petits arcs cecs i deixa al damunt un timpà amb relleus (Maria amb Josep i dos àngels). Una gran rosassa calada està oberta a mitja alçada; tot el mur frontal queda coronat per una cornisa angular amb fris d'arcs cecs gòtics al dessota i al cim una creu de pedra damunt un petit pinyó.

Dimensions: 63'15 x 15'00 x 20'27 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou 3'15 metres que corresponen a l'atri; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 21 metres.

Arquitectes: August Forn i Carreres i Santiago Güell i Grau pel que fa al frontis del segle XX.

Guarda, a la cripta, un Crist jacent de Josep Llimona d'estètica modernista, i el Sant Enterrament del mateix Josep Llimona realitzat en marbre de Carrara el 1916. Al Santíssim, una crucifixió d'Enric Monjo i uns frescos de Lluís Maria Güell pintor de Vilafranca mateix. Té orgue.

Campanar gòtic aixecat entre el 1285 i el 1309. Té planta octagonal (costats de 3'85 metres, perímetre de 30'80 i un diàmetre de 10) amb cinc pisos separats per motlures. La cel·la té set finestres d'arc apuntat i marc motllurat. Està coronat per un terrat amb barana carreuada; damunt d'ell s'hi aixeca una torrella del segle XIX amb vuit finestres d'arc apuntat calat i biforat; està coronada per una minsa cornisa amb pinacles de bola als angles i una agulla piramidal vuitavada molt aguda de rajoles policromades i careners en relleu. Al cim s'hi troba una figura metàl·lica d'un àngel fent de penell que fa uns tres metres d'alçada; sense comptar aquesta figura, l'alçada total del campanar faria 50'84 metres. L'alt cos octagonal té algunes espielleres a diversos nivells. Hi pengen set campanes, quatre a la cel·la i tres a la torrella; porten el nom d'*Assumpta*, *Micaela dels Sants*, *Josepha* i *Aloisia*, són les litúrgiques; les dels tocs horaris que es troben a la torrella són la *Santa Rimunda* del 1801, una altra del 1929 i la tercera que és la més petita.

Es puja per l'interior amb una escala de cargol que canvia de posició a cada pis.

Situació: adossat a la capçalera al costat de llevant de l'absis encarat al nord.

Alçada: 53'87 metres.

Esveltesa: 5,3

VILAFRANCA DEL PENEDES Santíssima Trinitat

Altitud: 225 metres.

Església del 1615 d'un gòtic tardà i amb influències renaixentistes. Consta d'una sola nau coberta amb voltes de creueria de tres claus de volta policromades damunt arcs torals apuntats; també ho són els arcs oberts a les capelles laterals; té un absis rectangular. El frontis auster és del gòtic flamejant amb portada ogival atrompetada i bordó de flames coronat per una creu; té dos petits òculs a banda i banda del portal i una rosassa motllurada i calada a mitja alçada; està coronat per una cornisa angular. Els seus murs ofereixen un arrebossat pintat en un to grisenc marronós. Té un claustre renaixentista.

Guarda una imatge de la Mare de Déu de Montserrat de peu dret obre de l'escultor Pere Joan (1394-1458). La capella del Santíssim té pintures murals de d'Antoni Vila Arrufat (1894-1989).

Campanar del gòtic tardà aixecat en el segle XVI. Té un primer cos de poca alçada de planta quadrada (5'58 x 5'58 m) i un de segon alt i octagonal al capdamunt del qual amb una motllura hi ha el cos on s'hi ubica la cel·la coberta per una volta de creueria; està coronat per una breu teulada a manera de cornisa amb vuit gàrgoles i per un terrat amb barana calada i pinacles als angles. La cel·la està oberta amb set finestres d'arc apuntat i motllurat, grans i petites, alternant a cada cara; hi pengen tres campanes mitjanes del 1948 que porten els noms de *Martina*, *Albina* i *Trinitat*. Els seus murs tenen un arrebossat que presenta algunes deficiències.

Situació: adossat al mur de migjorn fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 29'94 metres.

Esveltesa: 5,3

VILOBÍ DEL PENEDES Santa Maria

Altitud: 233 metres.

Església del segle XX aixecada entre el 1933 i el 1936 en estil neoromànic. Externament presenta murs de paredat amb carreus ben escairats a cantoneres tant al frontis com als murs laterals. El frontis té una portalada de tres arquivoltes de punt rodó, les dues exteriors bossellades, que descansen en una fina imposta i damunt dues columnetes per banda; estan recobertes per un ample bordó decorat amb boles; el portal rectangular deixa damunt la llinda un timpà decorat amb relleus que representen l'Ascensió. Una rosassa atrompetada amb motlures decorades amb relleus està situada a mitja alçada i una cornisa angular el corona; té al dessota un fris ample d'escacat i una destacada arcuació cega de punt rodó peraltat i una creu de pedra al cim.

Arquitecte: Josep Maria Sagnier i Vidal.

Campanar neoromànic del 1936. Té planta quadrada (5'98 x 5'98 m) i està coronat per un terrat amb una barana de carreus i amb merlets esglaonats; dos frisos d'arcs cecs decoren la part alta, un sota la motllura davall les finestres de la cel·la i l'altre sota el terrat. La cel·la té dues finestres geminades d'arcs de mig punt a cada cara; hi pengen dues campanes petites de després de la guerra civil; porten el nom de *Maria* i *Teresa de l'Infant Jesús*. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres ressaltades a manera de lesenes; el mur frontal té en els tres primers pisos finestres geminades amb marcs de pedra blanquinosa carreuada.

Situació: adossat al mur de migdia del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 23'22 metres.

Esveltesa: 3,8

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

AVINYÓ NOU (Les Cabòries)

Sant Pere d'Avinyó, sense culte

Altitud: 220 metres.

Municipi d'Avinyonet del Penedès

Església barroca del segle XVII. El frontis presenta un portal en arc de mig punt i unes fines pilastres als muntants, entaulament i un frontó triangular. Està bastida amb murs de maçoneria i carreus a cantoneres; el frontis es troba arrebossat i pintat en un to crema.

Campanar del segle XVII d'un barroc senzill. Té planta rectangular (3'20 x 5'80 m) i està coronat per una minsa cornisa i una agulla d'obra arrebossada. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc apuntat, una a cada cara; no hi pengen campanes sinó restes de dos jous. Els seus murs són de maçoneria, estan arrebossats i pintats en el mateix to que el frontis i tenen petits carreus visibles a les cantoneres; el cos superior queda sense arrebossar amb barreja de maçoneria i carreuat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 24'38 metres.

Esveltesa: 4,2

CLARIANA

Mare de Déu de Montserrat, no és parròquia

Altitud: 215 metres. Municipi de Castellet i la Gornal

Església aixecada entre el 1968 i el 1973 en un estil d'aires islàmics i amb detalls gaudinians. Consta de tres naus separades per columnes formant una planta propera al cercle; està coberta per un cimbori sobre una estructura d'arcs de formigó que deixen passar la llum amb escreix; aquest cimbori és hexagonal i està coronat per un pinacle amb una creu de quatre braços al cim. Un porxo que precedeix la nau té el cor al damunt; el temple està capçat per un absis poligonal.

Els seus murs estan bastits amb una estructura de formigó i amb paraments de maó vist; tenen un sòcol de pedra de 0'60 x 0'05 metres d'alt i gruix respectivament.

Arquitecte: Joan Bassegoda i Nonell

Campanar del 1973 del mateix estil que el temple. Té planta hexagonal de 3 metres de costat; està coronat per una fina motllura, una coberta plana al centre de la qual s'aixeca una torrella quadrada amb agulla piramidal. La cel·la queda oberta amb sis finestres d'arcs estrellats, una a cada cara; hi pengen dues campanes petites de nom *Elvira* la del 1973; l'altra és del 1831. Els seus murs són de maó vist amb enquadraments de pedra blanca carreuada. Un rellotge d'esfera es troba a la torrella.

Situació: exempt, prop del costat de l'absis orientat a tramuntana.

Alçada: 26'58 metres.

Esveltesa: 4,4

VALLFORMOSA Santa Maria, sufragània

Altitud: 330 metres. Municipi de Vilobí del Penedès

Església del segle XVIII. Consta d'una nau amb frontis neoclàssic del 1778. Hi té un portal amb arc de mig punt, muntants amb semi-columnes adossades i frontó triangular; una rosassa es troba a mitja alçada i està coronat per una cornisa angular. El temple queda tancat dins del clos del cementiri.

Campanar neoclàssic del segle XVIII d'aspecte senzill. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) amb un segon cos vuitavat on s'hi ubica la cel·la amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i una motllura al dessota. Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal baixa amb una creu de pedra al cim inclosa en la mesura. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'88 metres.

Esveltesa: 4,4

L'ALT URGELL

CAMPANARS ORDENATS ALFABÈTICAMENT PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Alàs i Cerc		
Alàs	Sant Esteve	20'37
Ortedó	Sant Vicenç	13'53
Vilanova de Banat	Santa Cecília	14'36
Arsèguel	Santa Coloma	17'97
Bassella		
Ogern	Sant Serni	18'95
Cava		
Ansovell	Sant Martí	18'74
Cabó	Sant Serni	14'22
Coll de Nargó	Sant Climent	29'08
Gavarra	Sant Serni	11'78
Sallent d'Organyà	Sant Salvador	
Valldarques	Sant Romà	13'18
Estamariu	Santa Cecília	21'74
Josa i Tuixén		
Tuixén	Sant Esteve	17'54
Lavansa i Fómols		
Fómols del Cadí	Sant Climent	18'17
Sorribes	Sant Martí	17'89
Motferrer i Castellbò		
Aravell	Sant Esteve	18'55
Bellestar	Sant Pere	15'07
Montferrer	Sant Vicenç	22'61
Oliana	Sant Andreu	24'67
Organyà	Santa Maria	26'03
Peramola	Sant Miquel	22'43
Ribera d'Urgellet		
Adrall	Santa Maria	19'79
Arfa	Sant Serni	21'54
El Pla de Sant Tirs	Sant Tirs	24'77

Pont de Bar, el		
Aristot	Sant Andreu	20'50
Bar	Sant Esteve	24'21
Castellnou de Carcolze	Sant Gervasi	17'70
Seu d'Urgell, la	La Catedral	24'50
Castellciutat	Sant Feliu	17'56
Valls d'Aguilar, les		
Noves de Segre	Sant Serni	19'17
Valls de Valira, les		
Anserall	Sant Serni	12'00
Arcavell	Sant Andreu	22'57
Argolell	Santa Eugènia	16'55
Ars	Sant Martí	14'20
Asnurri	Santa Eulàlia de Mèrida	12'18
Bescaran	Sant Martí	27'98
Civís	Sant Romà	13'47
Os de Civís	Sant Pere	14'96

Alçada mitjana: 19'11 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; amb espadanya n'hi ha 23.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ADRALL Santa Maria
 Altitud: 550 metres. Municipi de Ribera d'Urgellet

Església de factura aparentment moderna degut a recents remodelacions però l'obra original és de principis del segle XVIII; conserva algunes restes romàniques com el portal però aquest ha quedat en una propietat privada veïna. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes i amb un absis recte amb volta de canó; està acompanyada per dues capelles laterals per banda cobertes amb voltes de canó, una d'elles amb el campanar al damunt. El frontis té un portal dovellat amb doble arquivolta de mig punt; un modest òcul a la part alta i una cornisa angular destacada que és la prolongació de la teulada de doble vessant que cobreix el temple; quatre contraforts, des del terra fins al nivell de l'òcul, divideixen el frontis en tres zones. Els seus murs mostren paraments de pedra viva i els contraforts deixen veure carreus de pedra blanca a les cantoneres; dos d'ells centrals, flanquegen el portal, els altres dos es troben als extrems del frontis. Són el resultat d'obres de restauració dels anys 1985-86 i del 2006-07.

Campanar. L'antic campanar barroc va esfondrar-se durant la guerra civil (36-39) i ha estat refet després del 1939 de manera molt semblant a l'anterior; té planta un pèl rectangular (4'30 x 4'83

m) i està coronat per una cornisa destacada i una teulada piramidal de pissarra. La cel·la està oberta amb tres finestres d'arc de mig punt a cada costat; hi penja alguna campana. Els seus murs mostren paraments de pedra viva des del 2007.

Situació: adossat al mur de llevant fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 19'79 metres.

Esveltesa: 4,1

ALÀS

Sant Esteve

Altitud: 700 metres. Municipi d'Alàs i Cerc

Església bàsicament del segle XVIII amb restes tardanes del gòtic. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival i capçada per un absis semicircular. El cor als peus està prolongat per tribunes damunt les capelles laterals, dues per banda. Està bastida amb murs de paredat de pedra rogenca. El frontis està dotat d'un portal en arc de mig punt amb àmplies dovelles i amb carreus ben escairats als muntants en pedra una mica més clara que als murs rogencs, possiblement també d'època gòtica encara que tardana; un òcul a mitja alçada il·lumina l'interior del temple i, per coronament hi té una minsa cornisa angular.

Campanar del segle XVIII merament funcional. Té planta gairebé quadrada (3'70 x 4'08 m) i està coronat per una escassa cornisa i un terrat amb barana metàl·lica damunt del qual s'aixeca un torricó de dos petits cossos quadrangulars. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. Els seus murs són de paredat idèntics als del temple reforçats en la seva base per un matxó triangular fins a un terç del mur de la banda de migjorn com una prolongació del frontis. Una escala de pedra arriba fins al cor i, des d'allí fins a la cel·la n'hi havia una de fusta que el 2007 ha estat substituïda per una de ferro, fent replans; per accedir a la balconada del terrat s'hi va per una senzilla escala de gat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'37 metres.

Esveltesa: 5

ANSERALL

Sant Serni, antic monestir de Sant Serni de Tavèrnoles.

Altitud: 800 metres. Municipi de les Valls de Valira

Església romànica del segle XI ubicada dins la capçalera del temple de l'antic monestir. Avui s'aprofita el que queda de l'antiga església monàstica: l'antic transepte i els seus diversos absis; el transepte està capçat en els seus dos braços per sengles absis semicirculars, cap d'ells amb decoració externa; l'absis corresponent a la nau central, també semicircular, està buidat en part per l'interior dins del gruix dels murs per tres fornícules semicirculars; l'acompanyen al seu voltant tres absidioles, més baixes que el central i que tampoc mostren cap decoració exterior. Les antigues tres naus d'aquesta església avui estan en gran part desaparegudes; només resten alguns dels pilars i els arcs formers de mig punt que les separaven; les cobertes van caure; actualment les seves restes formen una mena d'atri descobert. El transepte ha quedat tancat per un mur nou a fi que serveixi de frontis de l'actual església parroquial; en aquest mur s'hi ha obert un portal rectangular senzill. Els murs són de maçoneria mig carreuada de petites peces més o menys ben organitzades en filades i amb alguns petits carreus matussers en alguns panys. El temple del segle XI modernament s'hi han fet reformes i restauracions, les principals entre el 1971 i el 1972. Tots els espais conservats tenen teulades de lloses de pissarra negra.

Com a consideració especial cal veure que aquesta església romànica no estava com la resta de les edificacions del seu estil amb la capçalera orientada a llevant, sinó al revés; per tant, l'absis que capçava les tres naus primitives es troben encarats a ponent.

Guarda dues piques baptismals romàniques, amb peu totes dues, un d'ells antic, l'altre modern; en una s'hi veuen uns relleus amb arquets i una creu al seu interior; l'altra no té decoració.

Campanar romànic coetani del temple. Té planta circular amb un diàmetre 4'50 metres; està bastit amb murs de carreus petits i matussers; té una escala de cargol pel seu interior; actualment apareix com incomplet: no té cel·la i al damunt del seu terradet hi ha dos pilars amb un petita campana que hi penja com si fos una espadanyeta.

Situació: a la capçalera orientada a ponent, en l'angle del nord-oest format pel braç dret del transsepte i l'absis a tramuntana de la capçalera.

Alçada: 12 metres, avui escapçat i limitat a aquesta modesta alçada.

Esveltesa: 2,6

ANSOVELL Sant Martí, i per titular la Puríssima
Altitud: 1505 metres. Municipi de Cava

Església segurament del segle XVII molt reformada avui. Consta d'una nau amb capçalera recta; està coberta amb una volta de llunetes; fa poc es va esfondrar en retirar un contrafort per obrir un carrer i ha estat recentment restaurada amb un embigat de fusta i amb una teulada de doble vessant. El frontis situat al sud-est està obert amb un baix portal dovellat flanquejat per dues petites finestres cegues; té un òcul a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular destacada sobre caps de biga. Els murs tenen paraments de maçoneria amb carreus matussers a cantoneres; el del frontis es troba recentment refet i té una presència molt digna.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (5'40 x 4'40 m) i està coronat per una destacada cornisa sobre caps de biga i per una teulada piramidal amb inflexió a mitja alçada; queda recoberta de lloses de pissarra negrosa. La cel·la situada sota mateix de la teulada està oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues a la cara sud-est i una a les altres. Els seus murs mostren paraments de petits carreus irregulars i grossers i grans a les cantoneres, barrejats amb panys de maçoneria. Al capdamunt hi té un penell en forma de creu; en un extrem hi figura un ocell típic de les muntanyes que envolten el lloc, el picot negre. Té per l'interior una escala de fusta arrapada a la paret que va fent pisos; és de recent instal·lació (2007).

Situació: adossat a la capçalera encarada al nord-oest de l'edifici.

Alçada: 18'74 metres.

Esveltesa: 3,4

ARAVELL Sant Esteve
Altitud: 740 metres. Municipi de Montferrer i Castellbò

Església antiga avui refeta. Consta d'una nau amb la capçalera plana orientada al nord i coberta de fusta a doble vessant. L'interior ha estat reformat recentment segons l'estil [barroc](#), amb abundància de pilastres i capitells compostos i colors lluminosos. El frontis té un portal de marc emblanquinat i en arc de mig punt, un òcul a mitja alçada també amb el marc emblanquinat i una mica ressaltat i, per coronament, una cornisa d'un sol vessant ja que l'altra meitat està ocupada pel campanar. La teulada és de pissarra negrosa de dos vessants. Els seus murs són de paredat de llosa marronosa,

arrebossats i emblanquinat al frontis, disposats en filades més o menys regulars, i amb alguns carreus matussers a cantoneres.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'28 x 3'38 m); està coronat per una destacada cornisa i una agulla piramidal de pissarra amb inflexió a la base. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs mostren paraments de paredat de llosa fosca només emblanquinat el de la cara frontal fins a mitja alçada; la base es troba lleugerament atalussada; les parets nues queden alterades en el mur frontal amb algunes finestretes rectangulars en diversos nivells.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 18'55 metres.

Esveltesa: 5,4

ARCAVELL

Sant Andreu

Altitud: 1300 metres. Municipi de les Valls de Valira

Església del 1671 amb restes d'una anterior del XII a l'absis. Consta d'una nau sobrealçada, d'un transsepte i d'un absis semicircular. El portal en arc rebaixat amb marc de lloses mig picades es troba obert al mur del migdia i unes finestres rectangulars al mur dels peus de la nau. Els seus paraments són de paredat de lloses de color marronós en contrast amb els carreus de pedra una mica més clara a les cantoneres.

Guarda una pica baptismal romànica, rodona i sense cap relleu decoratiu; és una de les més grans de les que es troben en aquesta zona.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'30 x 4'40 m) i està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de pissarra de silueta un pèl còncava. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura a la seva base; de fet, només la cel·la sobresurt dels murs de l'església; en pisos inferiors apareixen finestres sageteres i, a la base, una gran finestra rectangular. Els seus murs tenen paraments de paredat amb carreus a cantoneres, matussers i petits a la part baixa i ben escairats i mitjans de mig cos en amunt; aquests tenen color marró més clar que el de les pedres del mur. Per l'interior hi puja una escala de pedra que va de paret a paret.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del mur dels peus de l'edifici encarat a ponent; sobresurt lleugerament del mur lateral de migdia.

Alçada: 22'57 metres.

Esveltesa: 5,1

ARFA

Sant Serni

Altitud: 630 metres. Municipi de Ribera d'Urgellet

Església romànica del segle XII molt modificada el 1666, últimament el 1696. Té planta de creu llatina amb un transsepte format per les capelles laterals; la capçalera és recta. Els seus murs mostren paraments de paredat de llosa amb el portal en arc de mig punt obert al costat de ponent; té el marc emblanquinat.

Guarda una imatge goticitzant de Sant Miquel.

Campanar del 1707 merament funcional. Té planta gairebé quadrada (5'45 x 5'12 m) i un

segon cos vuitavat coronat per una coberta plana. La cel·la ubicada a la part alta d'aquest cos, sense estar diferenciada d'ell, té obertes finestres d'arc rebaixat, una a cada cara. Els seus murs amb paraments de paredat i carreus matussers a cantoneres no mostren cap detall que trenqui la seva verticalitat ni la seva nuesa. Té tot l'aire de no estar acabat ja que el normal seria tenir una teulada amb inclinació marcada.

Situació: damunt el braç de migjorn del transsepte.

Alçada: 21'54 metres.

Esveltesa: 4

ARGOLELL

Santa Eugènia

Altitud: 1120 metres. Municipi de les Valls de Valira

Església amb vestigis romànics del segle XII. Consta d'una nau lleugerament més estreta a la capçalera que als peus; està coberta amb un sostre de fusta amb cel ras enguixat i teulada damunt d'una sola encavallada; està acompanyada per unes capelles laterals a la banda nord. La capçalera la forma un absis de planta semi-el·líptica, sobrealçat, encarat a llevant, sense cap decoració externa llevat d'un sòcol de carreus grans i matussers; la resta del seu mur queda mig tapat per un barroer arrebossat; internament queda cobert per una volta de quart d'esfera irregular i obert amb un arc presbiteral de mig punt. El portal en arc de punt rodó està obert al mur lateral de migdia emmarcat per dovelles i carreus matussers i grans. Els murs són de lloses disposades amb una certa regularitat horitzontalment i amb escassa cimentació.

Campanar amb la base romànica. Té un primer cos més o menys cúbic de planta pràcticament quadrada (3'78 x 3'83 m); s'hi troben dos nivells de finestres en arc de mig punt cegades. Damunt d'ell s'hi aixeca un segon cos octagonal més modern on es troba ubicada la cel·la; està coronada per una cornisa i una agulla piramidal vuitavada amb inflexió a la base i recoberta de lloses de llicorella. La cel·la, sota mateix de la cornisa, està oberta amb quatre finestres d'arc rebaixat, una a cada costat altern; hi penja una campana. Els costats sense finestra tenen forma angular còncau. No hi ha escala interior i, en tot cas, des de l'exterior s'arriba fàcilment a les finestres que estan a l'alçada del terreny elevat que es troba a la banda posterior del temple.

Situació: adossat al mur dels peus del temple fent angle al nord-oest.

Alçada: 16'55 metres.

Esveltesa: 4,3

ARISTOT

Sant Andreu

Altitud: 1150 metres. Municipi d'el Pont de Bar

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó; està capçada per un absis semicircular bastit amb carreus irregulars disposats en filades ordenades i obert a la nau per un arc presbiteral de mig punt. El portal que es troba al mur de migdia té un arc de mig punt ben dovellat amb peces grans que descansa sobre unes senzilles impostes motllurades; els brancals són de grans carreus granítics ben escairats. Els seus murs són de carreus matussers de granit disposats en filades; a la part baixa hi té grans blocs de pedra irregulars, tots ells blanquinosos. A la façana sud, ultra el portal hi ha tres finestres d'arc de mig punt emmarcades amb carreus i dovelles ben picades distribuïdes en espais regulars, una d'elles ja en els baixos del campanar.

Dimensions: 14'00 x 5'50 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des

del fons de les fornícules laterals properes a l'absis, l'amplada total fa 7 metres.

Campanar tardà merament funcional. Té planta quadrada (3'30 x 3'30 m) i està coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal amb inflexió a la base recoberta de lloses de pissarra. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, sota mateix de la cornisa. Els seus murs mostren paraments de maçoneria i paredat amb carreus matussers a cantoneres. Una escala de fusta que porta al cor segueix per l'interior del campanar fins a la cel·la.

Situació: damunt dels peus del temple fent angle al sud-oest de la façana lateral orientada a migdia.

Alçada: 20'50 metres.

Esveltesa: 6,2

ARS

Sant Martí

Altitud: 1400 metres. Municipi de les Valls de Valira

Església romànica del segle XI modificada posteriorment; segurament queden panys de paret preromànics en l'absis. Consta d'una nau de planta trapezial amb l'altar en un petit absis rectangular cobert per una volta de canó; es troba descentrat de l'eix i està encarat a llevant; la nau està coberta amb una teulada de dos vessants damunt un embigat de fusta sobre encavallades triangulars. El portal és dovellat en arc de mig punt situat sota d'un porxo d'embigat de fusta al mur del migdia. Els seus murs mostren paraments de carreus petits, avui amb un arrebossat mig perdut.

Campanar romànic llombard de la segona meitat del segle XI; està dividit en tres pisos i té planta circular de 3'80 metres de diàmetre. Està coronat per una minsa cornisa i una teulada cònica baixa amb inflexió a la base i un petit pinacle al cim. Just sota de la cornisa s'hi troben unes petites finestretes rectangulars i un fris d'arcuacions cegues. Els seus murs mostren paraments de carreus petits irregulars, allargassats i units amb calç molt visible; estan oberts en dos pisos per quatre finestres geminades d'arc de mig punt; estan disposades en creu; alguna d'elles avui es troba paredada; a un pis inferior les obertures són simples espitlleres. Una escala de pedra de cargol puja fins a l'última estança sota teulada.

Situació: adossat al centre del mur de tramuntana, rodejat d'edificacions.

Alçada: 14'20 metres, càlcul aproximat en no ser possible apropar-se a la base del cloquer (exigències del mètode emprat) per dificultats urbanístiques.

Esveltesa: 3,7

ARSÈGUEL

Santa Coloma

Altitud: 792 metres.

Església medieval del segle XII modificada als segles XVII-XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt que descansen en mènsules de granit; està acompanyada per una capella a l'esquerra i la sagristia a la dreta; la capçalera recta conté restes d'un absis preromànic. El frontis té un portal dovellat amb tres arquivoltes de mig punt sobre una modesta imposta comuna damunt antes carreuades i d'una columneta per banda; un òcul a mitja alçada i una minsa cornisa d'un sol vessant; l'altre queda ocupat pel campanar que amaga una teulada de doble vessant coberta de lloses de pissarra negra. Els seus murs interiors estan emblanquinats; els exteriors tenen panys de carreus petits de pedra marronosa ben escairats i força ben alineats; estan barrejats amb altres, d'època moderna, de maçoneria. A banda i banda del frontis

hi ha encastats diversos carreus en gran relleu amb figures humanes, alguns força desgastats per l'acció dels elements.

Guarda al presbiteri cinc relleus de fusta amb imatges de sants, obra d'un escultor d'Andorra de cognom Mas.

Campanar tardà merament funcional. Té planta pràcticament quadrada (3'12 x 3'20 m); està coronat per una minsa cornisa i una agulla amb inflexió a la base recoberta amb lloses de pissarra negra. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; està decorada amb una motllura a l'arrencada dels arcs. Els seus murs són de carreus petits disposats en filades regulars amb carreus a cantoneres, grans a la base i aplanats a les parts superiors. Per l'interior hi puja una escala de ferro.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'97 metres.

Esveltesa: 5,6

ASNURRI Santa Eulàlia de Mèrida
Altitud: 1.200 metres. Municipi de les Valls de Valira

Església romànica, potser del segle XI, modificada posteriorment. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals i capçada per un absis semicircular amb volta de quart d'esfera decorat externament amb un fris d'arcs cecs sota cornisa; hi ha afegida en època tardana alguna capella lateral. El frontis orientat a ponent té obert un portal en un doble arc rebaixat format per modestos carreus i un òcul a mitja alçada, tots dos descentrats respecte de l'eix de la nau, i dues finestretes sota l'angle de la cornisa angular. La teulada de dos vessants de pissarra negra es troba en bon estat. Els seus murs mostren paraments de maçoneria de llosa.

Campanar d'una etapa posterior al romànic. Té planta aparentment quadrada tot i que sembla aixecar-se directament en un cos vuitavat damunt mateix de l'absis; la longitud de cada costat és de 1'10 metres. Està coronat per una aguda agulla vuitavada amb una forta inflexió a la base i recoberta de plaques negres de pissarra disposades en escata. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc molt rebaixat sota mateix de la cornisa, una a cada cara alterna. Els seus murs amb paraments de paredat mostren alguna resta d'haver estat arrebossats. No té escala interior; es pot fàcilment accedir a la cel·la per l'exterior amb alguna senzilla escala de mà.

Situació: damunt de l'absis encarat a llevant.

Alçada: 12'18 metres.

Esveltesa: 4,3

BAR Sant Esteve
Altitud: 840 metres. Municipi del Pont de Bar

Església aixecada el 1615; fou l'antiga capella del Roser avui convertida en església parroquial. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria acompanyada de capelles laterals i amb un petit cimbori quadrat aixecat al creuer sobre petxines; està capçada per un absis semicircular afegit al primitiu de planta rectangular. El frontis té un portal en arc de mig punt dovellat i marc amb peces de pedra un pèl marronoses ben escairades i unes grades al davant per salvar el desnivell del terreny; un òcul a mitja alçada i, al capdamunt, una cornisa angular amb una finestreta rectangular al dessota del vèrtex superior. Els seus murs són de carreus matussers

barrejats amb panys de maçoneria, tot en pedra rogenca.

Campanar senzill coetani del temple. Té un primer cos de planta pràcticament quadrada (3'60 x 3'65 m) que arriba fins a l'alçada de la teulada del temple; al seu damunt n'hi un altre d'octagonal irregular; una fina motllura separa els dos cossos, una altra es troba sota la cel·la i una tercera a l'arrencada dels arcs de les finestres; està coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal de pissarra vuitavada amb una marcada inflexió a la base i amb una llucana a la banda de migjorn. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna. Els seus murs tenen paraments de petits carreus matussers de pedra rogenca força ben alineats.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 24'21 metres; al poble diuen que el van mesurar i que els van donar la mesura de 23 metres; dono per definitiu el valor que indico i ho faig amb les reserves que demana la prudència.

Esveltesa: 6,6

BELLESTAR

Sant Pere

Altitud: 793 metres. Municipi de Montferrer i Castellbò

Església reformada a finals del segle XX. Consta d'una nau coberta per un embigat de fusta a dos vessants que descansa sobre un arc diafragma de mig punt situat al centre; els seus murs interiors són de maçoneria de lloses acabats de renovar (2005); la capçalera és recta; té un cancell vidriat amb el cor al damunt sobre un embigat de fusta. El frontis té el portal rectangular amb un marc de fusta fosca; el mur queda dividit en dues zones, en la baixa el parament de pedra vista és de paredat de còdols i lloses; la part alta té plafons emmarcats per bandes horitzontals i verticals de fusta de color marró fosc i els seus paraments són de carreus grans marrons i blancs en disposició irregular. A sota d'una cornisa destacada hi ha un òcul amb marc una mica destacat de pedra blanca.

Dimensions: 14'72 x 4'88 x 6'75 metre respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'època moderna, merament funcional. Té planta gairebé quadrada (3'35 x 3'00 m) i està coronat per una minsa cornisa i per una teulada a dos vessants. A la base hi té un pas obert en arc de mig punt i volta de canó rebaixats i unes grades de pedra per accedir a un nivell més baix al camí que passa per la banda de migdia. Té una finestra baixa al nord amb un ràfec protector. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara i, per sota, a diversos nivells, hi ha algunes espitlleres. Els seus murs de maçoneria barroera de lloses mostra un arrebossat mig perdut.

Situació: fa angle recte amb el frontis encarat a ponent i és pràcticament exempt ja que només està adossat al mur del temple per l'escaire en el seu angle sud-oest.

Alçada: 15'45 metres.

Esveltesa: 4,6

BESCARAN

Sant Martí

Altitud: 1365 metres. Municipi de les Valls de Valira

Església del 1838. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal d'arc de mig punt i un òcul a mitja alçada amb cornisa angular d'un sol vessant ja que és ocupat l'altre pel campanar. Els murs de totes bandes mostren paraments de paredat de llosa; el del frontis està arrebossat encara que en condicions precàries.

Campanar modern, rústic i merament funcional. Té planta gairebé quadrada (4'30 x 4'35 m) i està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de pissarra amb perfil còncav amb un caputxó i una creu metàl·lica al cim. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara. Els seus murs de paredat de llosa amb algun carreu a cantoneres no tenen cap element decoratiu i mostren la seva nuesa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 27'98 metres.

Esveltesa:

Un altre campanar romànic llombard (segle XI) de planta quadrada, de l'antic monestir de Sant Martí de Bescaran, es troba ubicat en l'actual cementiri i té una alçada de 25'75 metres; està dividit en sis pisos, els tres últims tenen finestres geminades a cada cara; la teulada piramidal molt baixa té quatre vessants de perfil lleugerament còncav i un petit pinacle al cim.

CABÓ Sant Serni, església parroquial nova

Altitud: 768 metres.

Església aixecada entre el 1947 i el 1950 amb aires neoromànics. Consta d'una nau amb capçalera recta i una fonda capella lateral de planta poligonal. El frontis té una portada amb quatre arquivoltes de mig punt que envolten un portal igualment de punt rodó; està ubicada en un cos lleugerament més avançat que el mur frontal; està cobert per un petit ràfec; més amunt hi ha un òcul a mitja alçada de marc ressaltat i una cornisa angular per coronament. El mur té un parament de maçoneria ben endreçada amb carreus en relleu a cantoneres; la resta dels murs tenen un arrebossat blanquinós i carreus visibles a les cantoneres.

Arquitecte: Josep Danés i Torras.

Campanar neoromànic senzill coetani del temple. Té planta quadrada (3'20 x 3'20 m) i està coronat per una cornisa i una coberta piramidal de teules aràbigues. La cel·la té dues finestres d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana. Els murs són de maçoneria amb carreus matussers a cantoneres.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 14'22 metres.

Esveltesa: 4,4

En la mateixa població de Cabó es troba separada del seu nucli una antiga església romànica sota la mateixa advocació de Sant Serni; consta d'una nau amb dos absis semicirculars amb decoració llombarda situats un a llevant i l'altre al sud, i amb campanar d'espadanya de dos ulls.

CALBINYÀ Sant Tomàs

“Calvinyà”, segons els rètols visibles en ruta; Coromines recomana escriure'l amb “be alta”.

Altitud: 1013 metres. Municipi de les Valls de Valira

Església amb murs revellits, amb el frontis arrebossat i pintat de blanc amb visibles senyals d'abandó; hi té, a la part alta, una balconada i finestres que es corresponen a la rectoria aixecada damunt del temple. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó acompanyada de dues capelles laterals just a l'entrada, una a cada costat, capelles que foren obertes en època posterior a la nau. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul a mitja alçada, una balconada, i destacada cornisa angular amb una finestreta rectangular sota mateix del seu vèrtex; té

dues finestres rectangulars a banda i banda del frontis a un nivell situat entre el portal i l'òcul; tots els marcs d'aquestes obertures presenten carreus i dovelles de pedra ben escairats tot i que són poc visibles en estar mig arrebossats com la resta del frontis; la resta dels murs són de paredat de lloses.

Guarda una pica baptismal romànica sense decoració.

Campanar rústic merament funcional. Té planta gairebé quadrada (2'80 x 3'00 m) i té per coronament una cornisa i una teulada piramidal de pissarra de quatre vessants. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara menys al nord. Els seus murs són de paredat de lloses coberts d'un arrebossat que ara està en mal estat. Una escala de cargol puja per l'interior; és molt estreta i presenta dificultats d'accés.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'45 metres.

Esveltesa: 5,1

CASTELLCIUTAT Sant Feliu Africà
Altitud: 721 metres. Municipi de la Seu d'Urgell

Església bastida amb murs de maçoneria de lloses quan substituï l'antiga romànica cap el 1680 i després fou refeta i capgirada a finals del segle XVIII i principis del XIX. Consta d'una àmplia nau coberta amb una volta de canó sobre arcs torals que descansen en pilastres. El frontis té un portal d'arc de mig punt, un òcul a mitja alçada i està coronat per una minsa cornisa angular; el sòcol, així com el marc del portal, estan arrebossats i pintats d'un to moradenc; unes poques grades donen accés al portal.

Campanar rústic merament funcional. Té planta rectangular (3'10 x 5'90 m); està coronat amb una cornisa de pedra blanca filetejada i una teulada de lloses de pissarra en piràmide truncada. La cel·la té finestres rectangulars sota mateix de la cornisa, una a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de paredat de lloses més o menys ben alineades. No té elements ornamentals i mostra de dalt a baix la seva nuesa.

Situació: damunt les capelles laterals del temple de la banda esquerra fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 17'56 metres.

Esveltesa: 3

CASTEL·LNOU DE CARCOLZE Sant Gervasi
Altitud: 1.300 metres. Municipi del Pont de Bar

Església del segle XIII aixecada en estil gòtic inicial, modificada posteriorment. Consta d'una nau de quatre trams, els dos dels extrems coberts amb una volta de canó de mig punt; els dos centrals, més curts, amb voltes de llunetes; els diferents trams estan separats per tres arcs torals de mig punt que descansen en pilastres; té capçalera recta i un cor als peus sobre un embigat de fusta. El frontis que dona a ponent té obert el portal en arc apuntat dovellat amb una arquivolta; no està ben centrat en l'eix frontal; a la part alta, centrat, s'hi troba un òcul i, per coronament, una cornisa angular. Els murs mostren paraments de paredat amb grans carreus ben escairats a les cantoneres.

Dimensions: 16'87 x 6'00 x 6'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar rústic merament funcional. Té planta rectangular (3'75 x 3'15 m) i està coronat per una cornisa i una agulla piramidal de pissarra amb inflexió a la base. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. A la seva base hi ha un pas inferior cobert per una volta de canó més alta que l'arc apuntat; el pas permet obrir camí d'un carrer d'entrada al poble. Els seus murs són de paredat de lloses amb carreus a cantoneres. Per arribar a la cel·la cal pujar al cor i des d'allí fins a dalt s'hi arriba per una escala de fusta.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent, sobre el portal gòtic de l'entrada al nucli antic del poble.

Alçada: 17'70 metres.

Esveltesa: 4,7

CIVÍS

Sant Romà

Altitud: 1511 metres. Municipi de les Valls de Valira

Església rústica bastida el 1791; conserva vestigis del seu passat romànic. Consta d'una nau rectangular amb la capçalera recta a ponent i dues absidioles quadrades; la de tramuntana ha estat eliminada en una remodelació del temple. El portal rectangular obert al mur de migdia té la llinda de fusta; al damunt, una finestra rectangular a mitja alçada i una cornisa angular motllurada. Els seus murs són de petits carreus irregulars, allargassats, mig picats i escairats matusserament a la part baixa, i de maçoneria a la part superior.

Guarda restes de pintures, segurament gòtiques, entrant a la dreta i pujant l'escala del cor, i una pica baptismal romànica amb algun relleu com ara l'estrella de David.

Campanar de base romànica completat segurament al segle XVII; té planta gairebé quadrada (3'90 x 4'35 m) i queda coronat per una minsa cornisa i una teulada piramidal recoberta de lloses de pissarra negra; té quatre vessants amb inflexió a la base. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, alguna mig tapiada; hi pengen campanes. Els murs mostren paraments de maçoneria mig carreuada; a la base hi ha un portal rectangular. Una escala de fusta, de paret a paret, puja fins a la cel·la.

Situació: mig adossat al mur lateral de llevant fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia del qual en sobresurt en gran part.

Alçada: 13'47 metres.

Esveltesa: 3,1

COLL DE NARGÓ

Sant Climent

Altitud: 753 metres.

Església del 1771. Consta de tres naus, la central de quatre trams (inclosos el del cor i el del presbiteri) coberta amb una volta de llunetes, les laterals amb voltes d'aresta; estan separades per pilars quadrats; la capçalera és recta. Els murs són de paredat amb carreus de pedra fosca a cantoneres; el del frontis orientat a tramuntana apareix arrebossat simulant carreus; hi té el portal amb dues arquivoltes de mig punt dovellades en pedra fosca que destaca de l'arrebossat blanquinós del mur; una fornícula sense imatge es troba a mitja alçada i una rosassa a la part alta amb marc motllurat fent conjunt amb el portal; i, per coronament, una cornisa angular amb superposició de teules.

Dimensions: 22'00 x 7'92 x 11'47 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total és de 15'97 metres.

Guarda: una antiga pica baptismal senzilla i rústica de pedra semi-ovoide encastada al mur,.

Campanar rústic i senzill merament funcional. Té planta pràcticament quadrada (4'74 x 4'78 m) i murs de paredat amb carreus a cantoneres; està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana metàl·lica. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cantó; al dessorra apareixen altres finestres avui tapiades, i un rellotge d'esfera.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est de la capçalera orientada a migjorn.

Alçada: 29'08 metres.

Esveltesa: 6

ESTAMARIU Santa Cecília

Altitud: 1080 metres.

Església del segle XVII. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes. El frontis té un portal dovellat d'arc de mig punt i un òcul a mitja alçada; està coronat per una cornisa horitzontal; a la dreta, en els baixos del campanar, hi ha oberta una finestra rectangular. Els seus murs tenen paraments de maçoneria al frontis i de paredat de llosa als laterals.

Campanar rústic, senzill, merament funcional. Té planta gairebé quadrada (3'15 x 3'60 m) i està coronat per una teulada a dues vessants mig amagada per tenir dos costats de manera esglaonada en forma de merlets. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat, alguna mig tapiada; a un nivell inferior n'hi ha alguna més però cegada; altres de petites i rectangulars estan obertes en altres nivells més baixos. Els murs amb què ha estat aixecat són de maçoneria al frontis i de paredat de llosa als altres costats; alguns carreus força plans es veuen en les cantoneres; les seves parets han quedat nues orfes com estan de qualsevol ornament.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 21'74 metres.

Esveltesa: 6

En aquesta mateixa població, a poca distància del centre, hi ha quedat una mica aïllada i abandonada una preciosa església romànica del segle XI sota l'advocació de Sant Vicenç. Té volta de canó i està capçada per un absis amb decoració llombarda i dues absidioles laterals. Té ben conservades unes pintures del segle XII que ornem el murs interiors de l'absis.

FÓRNOLS Sant Climent

Altitud: 1.285 metres. Municipi de Lavansa i Fòrnols

Església refeta el 1792 sobre restes romàniques visibles en el mur de ponent, a la portada del segle XIII i a la capçalera. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó damunt un arc toral; el presbiteri té volta de creueria. El frontis a ponent té obert un portal amb dues arquivoltes dovellades de mig punt de peces matusseres i amb un bordó que descansa en una imposta damunt els muntants carreuats; la seva posició és desviada a la dreta respecte de l'eix del mur frontal. Els seus murs presenten paraments de maçoneria amb un arrebossat mig perdut.

Guarda una talla de la Mare de Déu dels Àngels del segle XIII i un fragment d'un retaule del gòtic internacional del segle XV dedicat al patró.

Campanar senzill merament funcional. Té planta quadrada (3'60 x 3'60 m) i està coronat

per una minsa cornisa formada per la base d'una agulla piramidal de quatre vessants coberta de lloses de pissarra negra. La cel·la queda oberta per quatre finestres d'arc rebaixat, una a cada cara i és l'únic cos que sobresurt de la teulada del temple; hi pengen dues campanes. Els seus murs són com els de tot el conjunt, de maçoneria a mig carreuar; la cel·la té paraments de carreus força plans molt irregulars. Des d'una porta situada a l'esquerra de la façana, s'accedeix a l'escala que puja pel campanar; és d'obra i de fusta el seu tram final,

Situació: angle nord-oest de frontis encarat a ponent; de fet, damunt els peus de la nau desviat lleugerament cap a la banda esquerra, la del nord.

Alçada: 18'17 metres.

Esveltesa: 5

GAVARRA

Sant Serni

Altitud: 1123 metres. Municipi de Coll de Nargó

Església romànica del segle XII reformada als segles XVII ó XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó amb tècnica de plecs de llibre i sobre arcs torals; té la capçalera recta orientada a llevant. El frontis a ponent queda obert amb un portal emmarcat per grans dovelles una mica matusseres fent arc de mig punt i amb carreus escairats en els muntants; té un petit òcul a mitja alçada i, per coronament, ostenta una minsa cornisa de la que només es veu la d'un sol vessant a la part dreta ja que el simètric a l'esquerra queda tapat per una edificació adjunta i que oculta part de la teulada. Els seus murs són de maçoneria de grans peces en la part baixa i en la superior estan barrejats amb carreus poc polits.

Guarda unes talles policromades barroques: una Mare de Déu, una altra del Roser i un Sant Francesc.

Campanar romànic, escapçat. Té planta circular (diàmetre: 3'52 metres); fou mutilat en la seva part alta cap el 1922 i completat amb una espadanya de dos ulls al cim sobre una coberta un pèl cònica; hi penja una campana. Està coronat per una motllura damunt la qual es deuria aixecar una teulada però avui, escapçat com el van deixar, només conserva una coberta baixa; al dessota de la motllura encara es poden veure antigues finestres d'arc de mig punt com dues de geminades, una d'elles paredada i alguna altra en una posició oposada a les primeres gairebé cegada. Els seus murs són de petits carreus matussers disposats en filades regulars sense aparent cimentació. Per l'interior hi puja una escala de pedra arrapada als murs que deixa un ull central.

Situació: adossat al mur de tramuntana mig incorporat a la nau.

Alçada: 11'78 metres.

Esveltesa: 3,3

MONTFERRER

Sant Vicenç

Altitud: 732 metres. Municipi de Montferrer i Castellbò

Església aixecada entre el 1771 i el 1773. Consta d'una nau de cinc trams coberts amb volta de llunetes damunt arcs torals de mig punt; està acompanyada de tres capelles laterals per banda comunicades entre si; té la capçalera recta; un cor de fusta als peus descansa en un arc rebaixat. Els seus murs són de pedra vista de paredat de llosa i còdols. El frontis orientat a migdia té obert el portal en arc de mig punt en situació excèntrica respecte de l'eix de la façana; a mitja alçada, ben centrat, hi ha un òcul motllurat i atrompetat i, al capdamunt, una minsa cornisa angular. La teulada de dos vessants està formada per lloses de pissarra negra disposades en escata.

Campanar coetani del temple merament funcional i ben acabat. Té planta quadrada (4'38 x 4'38 m) i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de merlets de construcció moderna. La cel·la té obertes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Per passar de la cel·la al terrat, una escala de mà permet sortir-hi a través d'una trapa. Un rellotge d'esfera a mitja alçada a la cara frontal és l'únic element que trenca la nuesa dels seus murs que mostren paraments de paredat amb alguns carreus a cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 22'61 metres.

Esveltesa: 5,1

NOVES DE SEGRE Sant Serni

Altitud: 670 metres. Municipi de les Valls d'Aguilar

Església d'origens romànics refeta el 1834. Consta de dues naus; una és la major coberta amb una volta de canó i una altra a l'esquerra que fou afegida amb posterioritat a l'obra original. Els seus murs tenen paraments de paredat força mal deixats. El frontis té obert un portal d'arc de mig punt situat a la base del campanar que ocupa tota la façana encarada a tramuntana; també té un petit òcul a la part baixa del campanar que ve a ser la part alta del frontis; darrere el cloquer s'endevina una teulada de dos vessants.

Campanar rústic merament funcional. Té planta gairebé quadrada (3'97 x 4'15 m) i està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de lloses de pissarra negrosa de silueta lleugerament còncava. La cel·la té obertes finestres d'arc de mig punt, una a cada costat, sota mateix de la cornisa; hi penja una campana. Els seus murs tenen paraments de maçoneria barroera al frontis i de paredat als altres costats tot en pedra marronosa. Un rellotge d'esfera sota la finestra del costat nord, en posició excèntrica, és l'únic ornament d'aquest cloquer que mostra una clara nuesa per totes bandes.

Situació: adossat al frontis encarat al nord-est, damunt mateix del cancell.

Alçada: 19'17 metres.

Esveltesa: 4,6

OGERN Sant Serni

Altitud: 500 metres. Municipi de Bassella

Església neogòtica de principis del segle XX (1910-15). Consta d'una nau amb capçalera recta. Els seus murs de carreus grans, matussers, disposats en filades regulars li donen un aspecte digne. El frontis té obert un portal rectangular coronat per un arc apuntat amb bordó sobre mènsules que deixa un timpà ornat amb lletres litúrgiques; completen la façana un òcul motllurat i calat a mitja alçada i una cornisa angular motllurada al capdamunt.

Campanar iniciat a principis de segle XX i acabat a finals amb aires neogòtics. Té planta gairebé quadrada (3'52 x 3'48 m) i murs de maçoneria amb sòcol i cantoneres de carreus. La cel·la es troba oberta amb quatre finestres, una a cada cara; tenen l'arc apuntat dovellat amb un imposta en la seva base i amb brancals de carreus; hi penja una campana; una fina motllura al dessota limita la cel·la que està coronada per una cornisa i una teulada piramidal amb inflexió a la base. El seu aspecte és molt digne i té aires d'haver estat acabat fa poc.

Situació: en part damunt l'ala esquerra del temple de la que també en sobresurt fent angle al

nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 18'95 metres.

Esveltesa: 5,3

OLIANA

Sant Andreu

Altitud: 470 metres.

Església romànica dels segles XII-XIII de la que només se'n conserva un fragment al mur de tramuntana i en la cantonada del nord-oest; molt modificada cap el 1621-28 ara és un edifici bàsicament barroc. Consta de tres naus de cinc trams cobertes amb voltes de creueria totes elles sobre arcs torals de mig punt; estan separades per cinc arcs formers en arc apuntat damunt quatre robustes columnes de carreus ben escairats; té la capçalera recta i un cancell de fusta digne.

El frontis, de carreus grans, irregulars i matussers de pedra marronosa, té una gran portalada barroca de pedra grisa amb el portal en arc de mig punt filetejat damunt impostes; està flanquejat per pilastres amb decoració floral als muntants i dues columnes estriades i exemptes sobre pedestals al davant dels brancals; sostenen un entaulament sobri amb un frontó circular truncat damunt una cornisa molt destacada; intercalada hi ha una fornícula sense imatge; una rosassa motllurada i atrompetada queda oberta a mitja alçada i una minsa cornisa angular corona aquesta façana. Els murs laterals presenten paraments de maçoneria.

Dimensions: 30'00 x 8'35 x 12'22 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus arriba al 16 metres.

Arquitecte: mestre d'obres local Anton Serra pel que fa a l'ampliació del segle XVII.

Guarda, adossades al mur de tramuntana, per l'interior, tres làpides funeràries amb relleus que abans estaven al terra del passadís central.

Campanar neoclàssic del 1778. Té un primer cos de planta quadrada (5'90 x 5'90 m) i fou bastit amb murs de paredat i carreus a cantoneres; en el segon de vuit cares els murs són de carreus petits, irregulars, ben escairats i disposats en filades uniformes; ostenta unes minses motlures entre el primer i el segon cos i una de destacada sota finestres; està coronat per una cornisa motllurada i una coberta plana coronada per vuit pinacles amb bola i un edicle fent cúpula amb un pinacle al cim assegurat amb petits contraforts als caires. La cel·la, amb una campana, està oberta amb finestres d'arc de mig punt una a cada cara alterna menys a llevant on n'hi ha una de geminada. Un rellotge d'esfera, sota la cel·la, es troba encarat a ponent. L'escala que puja per l'interior és de pedra arrapada als murs, amb un ull central i arriba només a la cel·la.

Situació: adossat al mur de la capçalera encarada a llevant en el seu angle nord-est.

Alçada: 24'67 metres.

Esveltesa: 4,1

ORGANYÀ

Santa Maria

Altitud: 558 metres.

Església que havia format part d'una antiga col·legiata; en conserva un absis romànic del segle XII a llevant i el frontis a ponent del segle XIII; ha sofert modificacions posteriors en ser allargada. Consta de tres naus del segle XII cobertes amb voltes de canó; estan separades per grans pilars quadrats; té cor i cancell i el presbiteri recte dins del poc que queda del primitiu absis semicircular llombard.

El frontis orientat a ponent està obert amb una portalada romànica atrompetada amb cinc

arquivoltes lleugerament apuntades, la més exterior decorada amb boles; descansen sobre una imposta seguida decorada amb un entrellaçat sinuós i en antes menys la segona que reposa en una fina columna per banda, tot sobre un sòcol de factura recent; un bordó sobre una mènsula a cada extrem recobreix el portal romànic però ja amb influència gòtica; al damunt destaca una rosassa motllurada i atrompetada amb un decorat de boles i, al capdamunt, sobre d'una motllura horitzontal, hi ha oberta una galeria de finestres amples d'arc de mig punt que ventilen les golfes; té per coronament una cornisa horitzontal amb un fris d'arquets al dessota. El mur està format per carreus irregulars de caires desgastats disposats en filades ordenades. L'absis llombard primitiu és escassament visible per les construccions fetes posteriorment. Al mur de migjorn, que donava a un antic claustre, avui arrebossat i pintat en un blanc crema, hi ha tres finestres gòtics amb vidrieres de colors.

L'església es troba en obres per reforçar l'estructura, molt pesada, i per refer la teulada, obres que paguen les administracions però que, de moment (maig 2004), es troben paralitzades i posen en perill tot l'edifici mig apuntalat si no es reprenen urgentment. Les dades indicades en aquest escrit corresponen al temple en l'any senyalat. El 2014 s'hi han fet ja les obres de consolidació i d'arranjament del temple i les noves dades, poc diverses segurament de les indicades, no figuren en aquest escrit.

Dimensions: 15'00 x 2'50 x 7'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 8'50 metres.

Guarda una pica baptismal semi-ovoide amb peu, rústica i, segurament, antiga.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (5'10 x 7'25 m) amb murs de carreus com els del frontis fins a l'alçada propera a la cornisa de sota les finestres; des d'allí fins al capdamunt té els paraments de carreus d'aspecte nou i lleugerament més blanquinosos. La cel·la queda senyalada per una motllura a la part baixa i oberta per finestres d'arc de mig punt, més allargassats els de ponent, dos a cada cara; hi pengen campanes. Al seu damunt en un terrat amb barana d'obra hi té un petit cos cúbic amb arcades de punt rodó a cada cara i una espadanya formada per quatre pinacles.

Situació: angle nord-oest del frontis, encarat a ponent, damunt mateix de l'ala esquerra del temple.

Alçada: 26'03 metres, mesura que inclou la torrella i els pinacles.

Esveltesa: 3,6

ORTEDÓ (Artedó seria el nom bascoide més propi: Ar = lloc de..., tedó = roures)

Sant Vicenç

Municipi d'Alàs i Cerc

Altitud: 1168 metres.

Església aixecada el 1903 segons projecte de l'arquitecte Calixte Freixa. Consta d'una nau i dos passadissos amb dos pilars quadrats per banda on descansen dos arcs formers de mig punt; un tram central té volta d'aresta i els laterals i el situat sobre el cor tenen voltes de canó; l'absis té planta rectangular; la sagristia es troba sota mateix del cor. Té un petit atri al costat de la sagristia que fa uns 2'75 metres de costat. La façana ocupada en part pel campanar té l'entrada rectangular sota mateix d'ell; una teulada de dos vessants de grans lloses de pissarra negra cobreix les naus.

Dimensions: 11'68 x 4'55 x 6'11 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'atri quadrat d'uns 2'75 metres de costat queda inclòs en la llargada; l'amplada total amb els dos passadissos sumats és de 8'58 metres.

Campanar de planta gairebé quadrada (3'07 x 3'44 m) amb un sòcol de 2 metres d'alçada de mitjana i d'un gruix de 10 centímetres. Té murs de maçoneria amb tres motlures, una de prima a mitja alçada i les altres dues sota la cel·la, prima la primera i ampla i bossellada la de la base dels finestrals; una modesta cornisa corona el cloquer. La cel·la té quatre finestrals amb arc de mig punt, un a cada cara; una modesta campana penja del que dona a ponent. Per l'interior, una escala d'obra puja al cor arrapada al mur de l'esquerra; des del cor segueix de paret a paret sobre voltes, estreta i sense barana fins a la cel·la; el sostre pla de l'estança se sustenta sobre bigues de formigó; una trapa àmplia queda oberta al centre d'aquest sostre per accedir a la coberta plana.

Situació: aixecat en l'angle nord-oest del temple formant part de la façana; l'altra mitja façana queda tapada per un edifici adossat.

Alçada: 11'53 metres.

Esveltesa: 3,3

OS DE CIVÍS (“Os de Civís”, segons consta en els rètols de la població; Coromines recomana “Aós”)

Sant Pere

Municipi de les Valls de Valira

Altitud: 1620 metres.

Església romànica afectada de moltes modificacions. Consta d'una nau rectangular amb coberta de fusta sobre set encavallades i una capçalera recta en la qual encara hi ha un parament de l'antic absis semicircular. El portal en arc carpanell està situat al mur de migdia sota d'un porxo modern (reproduït de l'antic) que dona a migjorn i a ponent amb un embigat de fusta que se sosté damunt un robust pilar de pedra situat a l'angle i en altres de fusta. Els murs sota porxo de paredat de lloses estan mig arrebossats.

Campanar, segurament una antiga fortificació, de planta gairebé quadrada (4'65 x 4'40 m); està coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal amb punta arrodonida. Els seus murs mostren paraments de maçoneria de lloses com la resta de la construcció; sota cornisa es troben unes sageteres i la cel·la amb finestres d'arc rebaixat, una a cada cara; un portal en arc de mig punt hi dona entrada en la cara situada dins del porxo.

Situació: adossat al mur del frontis mig encabit en l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del mur dels peus de l'església encarat a ponent.

Alçada: 14'96 metres.

Esveltesa: 3,2

PERAMOLA

Sant Miquel

Altitud: 566 metres.

Església del segle XII molt modificada al segle XIV; fou capgirada, novament modificada i allargada la segle XVI; a final del XVII s'hi afegí un transepte i el presbiteri rectangular; fou refeta cap el 1928 segons data gravada a la dovella clau del portal en arc apuntat dovellat situat en el mur lateral encarat al sud; al damunt hi ha una finestra rectangular i la cornisa horitzontal destacada. Consta de tres naus de planta rectangular amb la major coberta amb una volta de llunetes i els trams propers al presbiteri amb voltes de creueria així com ho són les laterals; té un transepte amb cimbori coronat per un cupulí i dues capelles laterals gòtiques. Els seus murs mostren majoritàriament paraments de carreus matussers i irregulars; part d'ells estan arrebossats i pintats en color semblant als carreus, tirant a torrat.

Guarda una llosa sepulcral gòtica del 1430 corresponent al sarcòfag d'un dels senyors de Peramola.

Campanar merament funcional. Té planta gairebé quadrada (2'90 x 3'06 m) i està coronat per una cornisa sobre mènsules i un terrat amb barana metàl·lica. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura a l'arrencada dels arcs. Els seus murs són de carreus matussers i grans fins a mitja alçada; canvien en el cos superior amb paraments de paredat i modestos carreus a cantoneres; hi destaca un rellotge d'esfera a mitja alçada en la cara sud; no té altre element decoratiu, així que aquest esvelt cloquer es mostra completament nu.

Situació: al centre de la façana lateral encarada a migjorn, en l'angle que aquesta fa amb el braç meridional del transsepte.

Alçada: 22'43 metres.

Esveltesa: 7,3

PLA DE SANT TIRS, EL

Altitud: 705 metres.

Sant Tirs

Municipi de Ribera d'Urgellet

Església refeta el 1855 en la que encara hi resten vestigis medievals. Consta d'una nau rectangular amb transsepte i un cimbori coronat per un cupulí octagonal amb teulada piramidal de pissarra i creu metàl·lica al cim. Els seus murs mostren paraments de paredat compactats amb morter de calç ben visible. El frontis orientat a ponent té obert un portal de dues arcades apuntades, una finestra en arc rebaixat a mitja alçada i està coronat per una cornisa angular destacada. Tocant al frontis, en el mur lateral dret, hi ha sobresortint d'ell una absidiola semicircular alta fins a la base d'una finestra oberta a la nau; té una petita finestra rectangular a mitja alçada.

Campanar, possiblement una antiga torre de guaita, de planta rectangular (4'40 x 6'90 m) coronat per una cornisa i un terrat amb barana de petits pilars. La cel·la sota terrat està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara i marcs emblanquinats; hi pengen campanes. Els seus murs mostren paraments de paredat de lloses marronoses amb carreus matussers a cantoneres i amb finestretes rectangulars a cada pis obertes al mur de migdia. Les esferes d'un rellotge sota la cel·la als murs de ponent i migdia és l'únic ornament dels seus murs, així que aquest alt cloquer mostra plenament la seva nuesa.

Situació: adossat al mur sud en l'angle que aquest fa amb el braç meridional del transsepte.

Alçada: 24'77 metres.

Esveltesa: 3,5

SEU D'URGELL, LA

Altitud: 691 metres.

Santa Maria, catedral Basílica, parròquia de Sant Ot

Església romànica aixecada en el 1116 i el 1122 d'estil italianitzant amb clars elements originals del romànic català com el llarg transsepte; sembla que es completà el 1175. Consta de tres naus, la central de cinc trams, un d'ells és el transsepte situat a la capçalera; està coberta amb una volta de canó sobre arcs torals de mig punt i d'una imposta a la seva base que mostra un fris d'arquets cecs al seu dessota; les laterals, més baixes, estan cobertes amb voltes d'aresta; estan separades per robustos pilars cruciformes amb columnes adossades als angles i una decoració de boles als seus caires; sostenen arcs formers de mig punt.

El transsepte té una volta de canó amb cúpula rectangular sobre trompes petxineres al creuer dins un cimbori de setze costats desiguals amb una espadanya de tres ulls que és una prolongació del costat de migdia. Quatre absidioles estan inserides en el gruix del mur del transsepte i una més dins del gran absis central; aquest, semicircular i prolongat per dins amb un tram rectangular, està decorat externament amb semi-columnnes i un fris superior de finestres en galeria obertes per dins i per fora amb sèries d'arcs sobre columnes aparellades alternades, cada dos, per un pilar amb les semi-columnnes que vénen al llarg del mur des del sòcol.

Els seus murs són de grans carreus de granit gris; excepcionalment hi ha filades de gres rogenc en algun punt com al campanaret de la façana principal. El frontis encarat a ponent està flanquejat per dues gran torres octagonals de base quadrada amb escales interiors (portes a 1'30 del sòl) que en la part alta es comuniquen per un corredor que passa per dins del mur de la façana. En aquesta s'hi poden distingir tres nivells; al baix hi ha tres portals amb arquivoltes de mig punt oberts cadascun d'ells davant de la nau respectiva; en el nivell superior, el coronament el constitueix una cornisa angular formada per frisos d'elements geomètrics i un d'arcs cecs de mig punt peraltat, i d'uns òculs que flanquegen un finestral central; en el nivell mitjà, entre motlures horitzontals, tres finestral d'arc de mig punt. A banda i banda de la zona central hi ha sobre els portals uns finestral en arc de mig punt i uns contraforts que arriben fins al capdamunt.

Aquest temple catedralici té, com la majoria de catedrals, un claustre de planta lleugerament trapezial formada per tres ales amb arcs de mig punt sobre columnes de capitells romànics figuratius gairebé tots amb cimacis decorats amb diferents motlures, i pilars als angles amb columnes adossades; l'ala nord romànica fou substituïda al segle XVII per pilars que sostenen arcades, amples i més altes que les romàniques i que permeten al sol que penetri més fàcilment.

Dimensions, les de la nau central: 52'82 x 9'00 x 19'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada està calculada fins al fons de l'absidiola de la capçalera. El transsepte fa 36'00 x 7'20 x 19'51 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les naus laterals en fan 44'80 x 6'00 x 11'18; l'amplada total de les tres naus arriba als 23'42. La cúpula que s'aixeca sobre el creuer fa 24'67 metres d'alçada,. Les dimensions del claustre més o menys quadrat són 35'20 x 32'80 metres.

Arquitecte: Ramon Llombard (1175).

Guarda una imatge policromada del segle XIII de la Mare de Déu d'Andorra en el museu de la catedral i a l'altar major n'hi ha una que n'és la reproducció exacta. També té exposats en una de les absidioles laterals els fragments conservats de l'altar barroc de sant Ermengol. Té l'orgue situat en el cor de fusta que es troba a mig aire del mur dels peus del temple.

Els Campanars

Construccions del romànic llombard, sense acabar, un a cada extrem del transsepte; tenen planta rectangular (8'65 x 11'45 m) i una alçada de 24'50 metres; el del sud porta el nom de Sant Just i el del nord el de Sant Salvador; aquest està coronat per un senzill terrat; el del sud hi pengen quatre campanes dels pilars aixecats en el terrat i queden al descobert; modernament s'han tapat amb dues grans plaques metàl·liques que s'aixequen parcialment (45°) gràcies a un mecanisme i que permet que el so de les campanes surti i s'escampi. Es fa diàriament a les 12 del migdia; s'hi repica en homenatge al fundador del temple, sant Ermengol (segle X-1035), i amb motiu d'un prodigi que se li atribueix.

Externament presenten decoració llombarda a cada costat, el més curt d'ells amb dos arcs cecs entre lesenes, i el llarg amb dos arcs a les zones laterals i tres a la central. Els seus murs mostren grans carreus de granit gris com en tot el temple. S'hi pot pujar a tots dos per sengles escales de pedra arrapades als murs i a un gran pilar central que té el seu interior buit. Unes cobertes de volta de canó cobreixen les escales i els passadissos de comunicació per sobre els braços del transsepte il·luminats per grans finestral vidriats; en passar per sobre de l'absis la ronda està oberta

i protegida per arcades de mig punt damunt columnes geminades alternades amb pilars i, avui, amb una ferma barana metàl·lica interior de protecció.

La façana principal, a més a més, té al seu damunt un petit i esvelt campanaret de tres pisos, el primer amb finestres geminades, el segon triforades decorades amb frisos de denticles i dents de serra i motlures sobre permòdols figuratius i el tercer compacte amb un terrat coronat per merlets esglaonats; sota d'ells, els paraments tenen filades de carreus de gres rogenc. S'hi pot arribar per damunt del carener de la teulada. Des del terra arriba als 35 metres d'alçada.

Situació: als extrems del transsepte orientat a llevant.

Alçades: dels campanars, 24'50 metres; esveltesa: 2,1
del cimbori: 30'00 metres
espadanya del cimbori: 33'50 metres
campanaret situat al capdamunt del frontis: 35'17 metres.

SORRIBES DE LAVANSA

Sant Martí

Altitud: 995 metres.

Municipi de Lavansa i Fórnols

Església de factura del segle XVII i d'èpoques posteriors, però que conserva, visible des del terrabastall situat al damunt de la nau lateral esquerra, part d'un mur romànic de grans carreus amb una imposta o cornisa superior. Consta de tres naus de tres trams, la central coberta amb una volta de canó apuntada separada de les laterals per dos robustos pilars rectangulars aixamfranats i tres arcs formers de mig punt; les dues laterals estan cobertes per voltes d'aresta i algun tram amb una volta ogival estrellada. El cor amb barana de balustres de fusta descansa sobre un arc carpanell i té un modest cancell al dessota. El frontis està obert per un portal de dues arquivoltes dovellades en punt rodó i amb bordó sobre impostes i muntants carreuats tot en pedra grisa; el seu mur es troba arrebossat i pintat en color crema clar i té un sòcol destacat en color gris i una finestra vidriada de mig punt a mitja alçada; el corona una cornisa angular com a testimoni de la teulada de dos vessants que cobreix el temple.

Dimensions: 14'73 x 5'17 x 7'52 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 17'50 metres.

Guarda part d'un retaule goticitzant del segle XVI, en mal estat, procedent de l'ermita de Sant Julià dels Garrics; està pendent de la seva restauració a Sant Cugat del Vallès i, un cop feta, de la seva devolució a l'ermita d'on procedeix.

Campanar merament funcional, ben restaurat, segurament coetani de l'església del segle XVII. Té planta rectangular (3'63 x 3'00 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal de lloses disposades en escata amb una forta inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb unes finestres d'arc de mig punt, dues a la banda de llevant i una a cadascuna de les bandes del sud i de ponent; hi penja una campana, *Martina*, fosa el 1867 i refosa al 1987. Els seus murs estan arrebossats i pintats com el frontis i amb els caires de carreus ben visibles en pedra grisa.

S'accedeix a l'interior del campanar a través d'una porta exterior a ponent per unes grades que hi porten des del recinte del cementiri; aquesta porta queda oberta damunt de la nau lateral esquerra per la part dels peus de l'església; a l'altre extrem del terrabastall hi ha una altra porta que dona pas al campanar i, per unes escales de fusta, es pot arribar a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest de la capçalera orientada a ponent.

Alçada: 17'89 metres.

Esveltesa: 5

TUIXÉN

Sant Esteve

Altitud: 1.206 metres. Municipi de Josa i Tuixén

Església romànica de fi del segle XI transformada posteriorment. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó; està acompanyada de dues naus laterals modernes separades de la primitiva per arcs formers de mig punt damunt pilars quadrats. El frontis orientat a ponent té un portal dovellat en arc de mig punt i un òcul a mitja alçada. Els seus murs mostren paraments de carreus grans, grossers i irregulars al sòcol, i petits, matussers i en filades uniformes a la resta; a les cantoneres s'hi veuen carreus grans i matussers; tots ells de factura similar en la banda de ponent i migdia, segurament conservats d'època romànica.

Guarda una talla romànica policromada de la Mare de Déu amb el Nen assegut al mig de la falda, en posició frontal i amb un llibre a les mans; sembla de fi del segle XII o de principis del XIII; i també un retaule de Sant Martí del segle XVII.

Campanar merament funcional de planta rectangular (5'16 x 4'55 m) de base romànica (fi del segle XI) amb el cos superior o cel·la aixecat posteriorment; està coronat per una fina cornisa i una coberta plana. La cel·la té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara menys al frontis on n'hi figuren dues; hi pengen campanes. Els seus murs tenen paraments de carreus petits disposats en filades regulars tot i que a la base són de mida mitjana; presenta un aspecte de completa nuesa en mancar-li ornamentació, ni la més elemental que serien unes motlures per marcar els seus diversos cossos.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest de la façana encarada a ponent, de la qual només en sobresurt la cel·la.

Alçada: 17'54 metres.

Esveltesa: 3,4

VALLDARQUES

Sant Romà

Altitud: 931 metres. Municipi de Coll de Nargó

Església romànica del primer terç del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt, sobrealçada, capçada per un absis semicircular amb una cornisa motllurada i amb un fris en relleu de carreus verticals; té un cor modern als peus de la nau. El seu portal és modest, amb dues arquivoltes de mig punt dovellades obert al mur de migdia. Els seus murs són de petits carreus matussers i irregulars, de paredat en la part sobrealçada.

Dimensions: 16'00 x 3'90 x 6'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar romànic del segle XII. Té planta rectangular (3'90 x 3'40 m) i a partir de mitja alçada està dividit en tres pisos amb finestres geminades a cada cara del central; en el primer i al tercer sota teulada hi figuren dos òculs a cada cara inscrits en arcs cecs. Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de lloses de pissarra negra amb un petit pinacle al cim. La decoració, sobre les finestres, és a base de frisos d'arcs cecs; els caires, poc ressaltats en la part superior, de fet són com lesenes cantoneres; als baixos lleugerament atalussats s'hi troba un sòcol de 0'80 metres d'alt i de 0'16 de gruix de carreus poc treballats. Els seus murs són de carreus petits irregulars.

Pel que fa a l'escala, antigament n'hi havia però modernament es trobava buit i, en reformes recents, se n'hi ha instal·lat una de gat amb els barrots metàl·lics recoberts de material antilliscant.

Situació: una mica entrat en el cos de l'edifici pel cantó de tramuntana, prop de l'absis, fent angle al nord-est de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 13'18 metres.

Esveltesa: 3,3

VILANOVA DE BANAT

Altitud: 1240 metres.

Santa Cecília

Municipi d'Alàs i Cerc

Església aixecada en el 1670 segons figura en una pedra de la façana; fou engrandida el 1805 per la capçalera. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat; té la capçalera recta. Al centre de la nau hi ha una àmplia franja que sobresurt lleugerament de la volta, com un arc toral ample prolongat als murs; indica el límit de la primitiva església. Té un cor sobre un embigat de fusta amb una barana també de fusta. Una capella poc fonda està oberta a la banda esquerra per un arc de mig punt. Els murs del temple són de maçoneria amb peces mig picades com carreus matussers; algun pany és de paredat. A la façana, una bella porta forma un arc de mig punt amb grans dovelles que són prosseguides per grans carreus en els muntants, tots ben escairats de pedra un pèl rogenca; a la dovella clau hi té relleus poc fàcils d'entendre. A mitja alçada s'hi obre una finestra d'arc apuntat protegida amb una reixa metàl·lica.

Dimensions: 14'88 x 4'86 x 5'94 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de la capella fa una amplada de 6'93 metres.

Campanar merament funcional de planta quadrada de 3'60 metres de costat; està coronat per una modesta cornisa sota d'un terrat amb merlets en els angles. La cel·la queda oberta per finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. Per arribar a la cel·la primer cal pujar al cor per una escala d'obra amb rajoles dignes i marge de fusta; des del cor s'accedeix a la cel·la per una escala d'obra molt precària, sense barana, sobre voltes, amb algun tram de fusta; per una trapa, avui coberta per una fusta a fi d'evitar l'entrada d'aus, es passa a la cel·la. Els seus murs, com els del temple, són de maçoneria amb peces mig picades; no tenen cap element decoratiu i per aquest motiu se'ls veu completament nus.

Situació: forma l'angle sud-oest del frontis, damunt aquesta part del temple i ocupant gaire bé mitja façana.

Alçada: 14'36 metres.

Esveltesa: 4

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

COLL DE NARGÓ

Sant Climent, sense culte

Una segona **església** dedicada a sant Climent, just en sortir de la població i tocant a la carretera, és força més antiga que la parroquial actual. És romànica llombarda i consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre arcs torals de mig punt i capçada per un absis semicircular amb decoració llombarda; està recorreguda interiorment per un banc de pedra adossat als murs; els de l'església són carreuats; estan decorats per l'exterior amb arcs cecs sota cornisa, tots menys el del migdia.

Dimensions: 17'00 x 4'50 x 6'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar del segle X, preromànic fins a tres quarts de l'alçada; té forma tronco-piramidal, o atalussada, i de planta rectangular (4'00 x 5'00 m). Té obertes a la part superior unes finestres d'arc de ferradura, una a cada costat; a partir d'aquest nivell es veu afegit un últim cos romànic prismàtic quadrangular, amb finestres triforades d'arc de mig punt a cada banda envoltades per un marc que

presenta tres arcs cecs sobre d'elles; està coronada per una cornisa amb una motllura bossellada i una teulada piramidal de lloses. Els seus murs preromànics són de paredat; els romànics, de petits carreus. Per l'interior avui (2008) hi puja una escala metàl·lica de cargol instal·lada modernament; s'hi entra per un portal en arc de ferradura, dovellat matusserament, des de l'interior de l'església.

Situació: al cantó de tramuntana, a prop de l'absis, mig entrat en l'edifici.

Alçada: 17'02 metres.

Esveltesa: 3,4

JOSA Santa Maria , sufragània

Altitud: 1431 metres. Municipi de Josa i Tuixén

Església del 1846. Consta d'una nau amb capçalera recta i murs de maçoneria. El frontis encarat a migdia té oberta la porta en arc de mig punt dovellat amb òcul a mitja alçada i cornisa angular.

Campanar de planta quadrada (3'00 x 3'00 m, aproximadament) coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal amb un petit pinacle al cim. La cel·la té obertes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus matussers.

Situació: al sud-oest, al costat de l'absis.

Alçada: uns 15 metres, mesura aproximada ja que resulta impossible de mesurar en bones condicions per la situació de la torre i perquè, per la banda visible, hi ha un espadat.

Esveltesa: 5

PALLEROLS DEL CANTÓ Sant Romà i Sant Marc, sufragània

Altitud: 1248 metres. Municipi de Montferrer i Castellbò

Església amb portal d'arc rebaixat; al seu damunt hi té dues finestres amb balcons i, per coronament, una cornisa angular. Els seus murs estan arrebossats.

Campanar de planta quadrada (3'40 x 3'40 m); està coronat per una cornisa sobre caps de biga i per una agulla piramidal amb inflexió a la base coberta de lloses de pissarra. La cel·la té finestres d'arc de mig punt una a cada cara; una porta rectangular es troba a la part baixa. Els seus murs són de maçonaria de lloses.

Situació: angle nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 15'74 metres.

Esveltesa, 4,6

SALLENT D'ORGANYÀ Sant Maximí, ermita

Altitud: 1100 metres. Municipi de Coll de Nargó

Església romànica del segle XII d'una gran simplicitat. Consta d'una nau de planta un pèl ròmbica; està coberta amb una volta de canó damunt dos arcs torals de mig punt; té una capçalera trilobulada formada per un absis central semicircular i dues absidioles igualment semicirculars situades en creu; aquests absis tenen els murs amb paraments de carreus de pedra grisenca petits ben escairats, irregulars i disposats en filades uniformes i presenten una finestra esqueixada al centre; la resta dels murs laterals mostren paraments de carreus matussers irregulars. El portal està obert al mur del migdia a base de dues arquivoltes de mig punt dovellades prolongades per brancals carreuats; el seu mur es troba mig arrebossat.

Dimensions: 12'50 x 4'67 x 6'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les absidioles fa 7 metres.

Guarda dues piques, una de baptismal i l'altra beneitera, totes elles romàniques, rústiques però amb trets originals.

Campanar de temps posteriors al romànic. Té planta rectangular (4'70 x 3'60 m) capçat per una teulada d'un sol vessant; hi ha oberta una sola finestra rectangular a la banda de llevant, sota

mateix de la teulada; el seus murs presenten paraments de petits carreus ben escairats amb l'exterior matusser i disposats en filades regulars; segurament fou escapçat i avui presenta un aspecte desproporcionat respecte de l'església que, al seu torn, també sembla haver estat escurçada per la banda de ponent.

Situació: lleugerament entrat en el cos del temple al centre del mur de tramuntana, i fregant l'absidiola d'aquesta banda de la qual n'amaga part del seu mur; té una posició una mica obliqua respecte de l'eix de la nau.

Alçada: 8'87 metres.

Esveltesa: 1,8

SALLEN D'ORGANYÀ Sant Salvador, abandonada

Altitud: 1003 metres. Municipi de Coll de Nargó

Església d'una nau amb la capçalera recta; la volta de la nau es troba avui (2006) gairebé tota ensorrada damunt del terra de l'església; sembla que era de volta d'aresta; queden en peu l'arc presbiteral de mig punt, el cor sobre un embigat de fusta i els murs de maçoneria; al frontis el portal en arc de mig punt dovellat i amb carreus matussers als muntants es troba esbatanat; un òcul apareix a mitja alçada i, al capdamunt, l'espadanya de dos ulls n'ha perdut un d'ells, el de la dreta. Els seus murs són de maçoneria coberts amb un arrebossat mig perdut.

Dimensions: 10'18 x 3'58 x 4'73 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espadanya amb dos ulls, un d'ells caigut i només visible en part.

Situació: aixecat damunt el mur del frontis orientat a la banda de migdia.

Alçada: 8'58 metres.

SEU D'URGELL, LA Sant Miquel, antigament Sant Pere, sense culte

Altitud: 691 metres.

Església situada al mateix costat sud de la catedral en el límit del seu claustre. És un edifici romànic llombard del segle XI reconstruït recentment. Consta d'una nau amb sostre d'embigat de fusta sobre tres arcs diafragma apuntats, transepte amb volta de canó i tres absis semicirculars amb decoració exterior d'arcs cecs i lesenes i prolongats per uns curts trams presbiterals. Murs de carreus petits i matussers disposats en filades regulars. Té els portals oberts als murs laterals que donen al claustre de la catedral i a l'exterior.

Guarda una ara d'altar del segle XI amb relleus; restes de pintures al fresc del segle XII a l'absis; la seva major part avui es troben al Museu N. d'A. de C.

Campanar merament funcional d'un moment posterior al romànic. Té planta gairebé quadrada (4'00 x 4'40 m). Fou bastit amb murs de paredat i carreus a cantoneres alguns d'ells blancs que destaquen del mur marronós. Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal amb inflexió a la bas. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt sota mateix de la cornisa, dues a la façana sud i una a cadascuna de les altres cares. No mostra cap element decoratiu per la qual cosa exhibeix una nuesa completa.

Situació: adossat al temple en l'angle format pel mur de ponent del transepte i el mur del migdia.

Alçada: 23'63 metres.

Esveltesa: 5,3

L'ANOIA

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Argençola	Sant Llorenç	21'12
Clariana	Santa Maria	12'95
Bellprat	Sant Salvador	13'00
Bruc, el	L'Assumpció	15'30
Bruc, el	Sant Pau de la Guàrdia	17'65
Calaf	Sant Jaume	59'14
Calonge de Segarra	Santa Fe	13'34
Mirambell	Sant Pere	15'27
Capellades	Santa Maria	35'00
Carme	Sant Martí	19'00
Castellfollit de Riubregós	Mare de Déu del Roser	23'26
Copons	Santa Maria	31'00
Hostalets de Pierola	Sant Pere	23'00
Igualada	Santa Maria	36'70
Igualada	La Soledat	32'52
Igualada	Sagrada Família	15'00
Jorba	Sant Pere	22'90
Sant Genís	Sant Genís	10'00
Llacuna, la	Santa Maria	35'15
Rofes	Sant Josep	11'40
Masquefa	Sant Pere	28'30
Montmaneu	Santa Maria	25'65
Òdena	Sant Pere	25'50
Orpí	Sant Miquel	21'80
Piera	Santa Maria	26'00
Sant Jaume Sesoliveres	Sant Jaume	21'72
Pobla de Claramunt, la	Santa Maria	37'00
Prats de Rei, els	Santa Maria	31'45
Pujalt	Sant Andreu	20'80
Conill	Sant Vicenç	10'75
La Guàrdia Pilosa	Sant Jaume	13'08
Rubió	Santa Maria	32'00

Sant Martí de Maçana	Sant Martí	12'70
Santa Margarida de Montbui	Santa Margarida	23'70
Sant Martí de Tous	Sant Martí	27'64
Sant Martí Sesgueioles	Sant Martí	25'35
Segur	Santa Maria	16'00
Sant Pere Sallavinera	Sant Pere	17'36
Boixadors	Sant Pere	17'60
Torre de Claramunt, la	Sant Joan	16'55
Vallbona d'Anoia	Sant Bartomeu	22'50
Vilanova del Camí	Sant Hilari	34'26

Alçada mitjana: 23'10 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense campanar n'hi ha quatre; amb espadanya n'hi ha disset.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ARGENÇOLA Sant Llorenç
 Altitud: 768 metres.

Església neoclàssica acabada el 1891. Consta de tres naus de quatre trams, la central coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt i d'una imposta motllurada que recorre tot l'àmbit; els arcs es corresponen amb sengles pilastres rectangulars d'escàs relleu; les naus laterals estan cobertes per voltes d'aresta. Separen les naus tres pilars cruciformes per banda que sostenen els corresponents arcs formers de mig punt. Les voltes estan pintades d'un color groc pàl·lid. El cor als peus amb una barana de ferro forjat descansa en un gran arc de mig punt, incomplet i en una volta d'aresta. Uns alts finestrals il·luminen esplèndidament la nau; es troben damunt les laterals; n'hi ha dos d'oberts i un de cec a cada banda. La capçalera és recta.

En el frontis s'hi obre el portal dovellat en arc de mig punt i marc de pedra marronosa, una rosassa ho fa al seu damunt a mitja alçada; una motllura horitzontal amb denticles d'argila vermella separa la part superior del frontis del pinyó coronat per una minsa cornisa angular i un òcul el·líptic al seu centre, tots dos amb marc vermellós. Els murs són de carreus matussers, com els pilars, de colors clars vermellosos, tots ells disposats en filades més o menys regulars.

Dimensions: 19'25 x 6'57 x 9'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus arriba als 13'11 metres.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'30 x 4'25 m); el segon és aixamfranat i està coronat per una cornisa motllurada sobre permòdols i amb un fris de dentells vermellosos al dessota i per un terrat amb balustrada; unes motlures se situen en el pas del primer al segons cos, a sota la cel·la, a l'arrencada dels arcs dels finestrals i a sota la cornisa. La cel·la queda oberta amb quatre finestral d'arc de mig punt, un a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de carreus matussers, irregulars i petits de color grogós; a la base hi ha un altre tipus de carreus, grans i no massa ben escairats de color vermellós clar.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est de la capçalera que es troba encarada a llevant.

Alçada: 21'12 metres.

Esveltesa: 5

BELLPRAT

Sant Salvador

Altitud: 652 metres

Església del 1641. Consta d'una nau amb cor i transsepte; està capçada per un absis poligonal. Una inscripció al mur que dona a un pati, indica el segle XVI, i una pedra exterior de l'absis porta la data de 1600. L'entrada, amb llinda i muntats de grans carreus de pedra blanca ben escairats, està situada a la façana lateral de migdia; al seu damunt, a mitja alçada, hi ha una finestreta d'una esqueixada en arc de mig punt emmarcada per quatre blocs de pedra, el que forma l'arc, els dels dos muntants i el de la base. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres; tots ells mostren una obra matussera i producte de successives modificacions i restauracions.

Campanar rústic del segle XVI, segurament una antiga espadanya avui tancada. Té planta quadrada (4'55 x 4'55 m) i una teulada plana. La cel·la consta de dues finestres d'arc de mig punt obertes al sud; hi penja una campana. Els seus murs són de carreus a la part superior i de paredat amb carreus a les cantoneres a la part inferior o mur lateral de migjorn.

Situació: damunt dels peus de la nau com la continuació de la façana lateral orientada a migdia. La seva situació, sobre la façana lateral, el fa lleugerament excèntric respecte del portal.

Alçada: 13 metres.

Esveltesa: 2,8

BOIXADORS

Sant Pere

Altitud: 640 metres. Municipi de Sant Pere Sallavinera

Església de principis del segle XX acabada el 1933. Consta d'una nau rectangular amb una absidiola al centre del mur recte de la capçalera. El frontis està obert amb un portal d'arc apuntat i marc carreuat de pedra grisenca; té un òcul a mitja alçada i està coronat amb un frontó triangular amb creu de pedra al cim. Els seus murs són de maçoneria mig carreuada d'un color torrat amb una certa disposició en filades i amb carreus a cantoneres; el morter és ben visible entre les pedres.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (2'78 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa amb pinacles de bola als angles i una teulada piramidal de peces de ceràmica. La cel·la té una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen dues campanes. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 17'60 metres.

Esveltesa: 4,4

BRUC, EL

Santa Maria Assumpta

Altitud: 452 metres.

Església del 1711 restaurada el 1958; encara conserva d'un temple primitiu un absis romànic

del segle XI amb pintures murals romànic-gòtiques del 1300 i el seu petit campanar adjunt. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt; el tram més proper a l'altar major és més ample i té un petit cimbori amb volta bufada; la capçalera és recta. El cor descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta. Té dues capelles laterals per banda, una d'elles es correspon a l'absis romànic que sobresurt del mur lateral de llevant; està decorat externament amb arcuacions cegues i lesenes i el seu mur és de carreus matussers. Té els altres murs arrebossats i emblanquinats i, per l'interior, també pintats amb domini del blanc.

Dimensions: 24'66 x 4'95 x 7'49 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou el 2'32 metres de fondària del cancell vidriat; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 13 metres; el transepte en fa 6'29 d'amplada i la seva llargada és igual a l'amplada total del temple; la cúpula bufada sobre el transepte arriba als 12'68.

Guarda una imatge barroca, senzilla, de la Mare de Déu de la Font o del Roser i un retaule del 1627 dispers en plafons. Té un orgue modern.

Campanar romànic del segle XI fins a la base de la cel·la. Té un primer cos semicilíndric (perímetre: 11'08 m) al capdamunt del qual, ja en planta més o menys quadrada, s'hi obren finestres geminades d'arc de mig punt amb la columneta (mainell) de capitell mensuliforme, una a cada cara. El segon cos de poca alçada, modern, correspon a la cel·la de planta quadrada (2'50 x 2'50 m). Està coronat per una cornisa motllurada i per una agulla piramidal amb peces vidriades fent dibuixos geomètrics de colors verds i blancs i una bola al cim amb una petita creu metàl·lica. Els seus murs romànics són de carreus irregulars i toscos; el segon cos o cel·la els té de carreus mal picats; les finestres en arc de mig punt queden obertes a cada cara; hi pengen campanes.

Per una porta del costat meridional de l'absis s'accedeix a l'escala que puja per l'interior del campanar; es tracta d'una escala de cargol d'obra sense eix, arrapada a la paret, estreta i sobre voltes helicoidals; arriba amb uns últims graons metàl·lics a l'estança de les primeres finestres; per una trapa oberta en el sostre horitzontal d'ella i amb una escala metàl·lica de pou (un eix metàl·lic robust fermat a la paret, mantenint-se'n lleugerament separat, i amb barrots horitzontals) s'arriba a la cel·la.

Situació: adossat a la façana lateral de llevant, al costat de l'absis romànic.

Alçada: 15'30 metres.

Esveltesa: 6,1

BRUC, EL Sant Pau de la Guàrdia

Altitud: 680 metres.

Església aixecada entre el 1737 i el 1740. Consta d'una nau rectangular acompanyada de dues capelles laterals per banda. El frontis queda obert amb un portal rectangular amb un marc de pedra carreuada i per una rosassa que es troba en la part alta; està coronat per una cornisa angular. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un color grisenc clar; tenen carreus a les cantoneres.

Guarda a l'actual frontal d'altar una escena de la Conversió de Sant Pau procedent de l'antic retaule de Sant Pau de la Guàrdia del segle XVII.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (3'70 x 3'80 m) amb el mur arrebossat i una espitllera a mitja alçada; un segon cos amb paraments de maçoneria de peces mig picades constitueix la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronat per una modesta cornisa amb una gàrgola i una coberta plana coronada per una minsa barana de merlets i una agulla piramidal d'obra al seu damunt. Els murs arrebossats deixen veure les cantoneres de carreus granítics; la cel·la en canvi els té de maçoneria de peces mig picades amb una motllura sota les finestres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a llevant.
Alçada: 17'65 metres.
Esveltesa: 4,6

CALAF Sant Jaume

Altitud: 680 metres.

Església erigida entre el 1597 i el 1639 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau de sis trams (dos es troben sota del cor) coberta amb una volta ogival simple i capçada per un absis poligonal de set costats; té una cripta poligonal sota el presbiteri amb l'advocació de Santa Calamanda i accés directe des del carrer Major. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i en una volta de dos trams de creueria rebaixada. Té el cancell vidriat.

La façana principal és del 1670, classicista amb detalls goticitzants; té un mur de carreus de pedra blanca petits i ben escairats disposats en fileres regulars; la seva portalada amb un marc de pedra gris fosc té un ampli fons dividit en tres zones: un sòcol, dues fornícules buides per banda que flanquegen el portal i un cos superior amb fornícula central amb la imatge del patró i vuit fines motlures verticals, quatre per banda. El portal rectangular està coronat per un frontó circular que deixa un ampli timpà nu només decorat amb una arcada d'arcuacions cegues; sobre la portalada s'obre una gran rosassa calada i motllurada; la façana queda coronada per una fina cornisa horitzontal.

Dimensions: 38'81 x 12'24 x 20'72 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada des del fons de les capelles laterals fa 18'75 metres.

Arquitecte: Claudi Casals I de Barcelona.

Guarda unes pintures del 1951 que decoren el presbiteri; són obra del pintor E. Palà.

Campanar neoclàssic aixecat entre el 1785 i el 1889. Té un primer alt cos de planta quadrada (7'30 x 7'30 m); el segon, octagonal, està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada damunt del qual s'aixeca una torrella vuitavada amb cúpula semiesfèrica amb les careneres destacades i un pinacle al cim. Tant la torrella com la cel·la situades al capdamunt del segon cos tenen finestres obertes a cada cara en arc apuntat les de la cel·la i en arc de mig punt les de la torrella; les primeres, més que finestres són finestrals, tenen balustrada; hi pengen campanes. Unes motlures decoren els murs a diversos nivells; les cantoneres d'aquests cossos vuitavats estan reforçades per pilastres d'escàs relleu amb senzills capitells toscans i amb unes mènsules triangulars a la base i amb modestos contraforts a la base de les cantoneres de la torrella. Uns petits pinacles decoren els angles que es formen en passar de planta quadrada a vuitavada. Tot ell, aquest campanar, és una de les obres més elegants i belles de l'arquitectura religiosa de Catalunya.

Una escala de cargol de pedra picada adossada al mur de migdia puja per l'interior fins a la cel·la.

Al costat esquerra del frontis hi ha un passadís que en forma de túnel permet passar pel costat de l'edifici de l'ajuntament veí i que va a parar a la part posterior del campanar.

Alçada: 59'14 metres. La mesura que he obtingut l'he calculada des del nivell de la plaça de l'església on sembla que descansa la seva base i l'agafó com a definitiva tot i que em dóna un valor més alt que el que figura gravat a la part baixa del campanar. Al seu darrera, amagat, això sí, entre murs, hi ha la dada de 56'60 metres posada pels propis constructors; per aquest motiu no entenc que entre els papers que parlen d'aquest alt campanar, i fins els mateixos rectors parroquials, donin una alçada de 52 metres, pocs altres 53.

Esveltesa: 8,1

CALONGE DE SEGARRA

Santa Fe

Altitud: 645 metres.

Església romànica del segle XIII modificada al XVIII. Consta d'una gran nau amb transsepte i una capçalera recta; totes les voltes són de canó. L'absis rectangular queda flanquejat per dues absidioles semicirculars; una cúpula semiesfèrica sobre trompes està aixecada al creuer. Els seus murs són de petits carreus ben escairats organitzats en filades regulars.

El frontis orientat a ponent està obert amb un portal rectangular coronat per dues arquivoltes de mig punt; la més exterior amb un motllura bossellada descansa en una senzilla imposta; deixen un timpà buit tancat per una reixa; una cornisa angular amb motllura i fris geomètric al seu davall es troben al capdamunt del frontis. Un segon portal s'ha obert en el mur de migdia; al seu damunt hi figura un escut heràldic amb la data de 1765.

Dimensions: 23'50 x 4'75 metres de llargària i amplada respectivament; el transsepte en fa 13 x 3 metres.

Guarda una pica baptismal d'un sol bloc de pedra de forma gairebé cilíndrica ornada amb alguns relleus geomètrics, probablement és de finals del segle XII o principis del XIII; també als murs exteriors hi ha carreus amb relleus: una cèrvola, un rellotge de sol, etc.

Campanar barroc del 1765. Té planta octagonal (costats de 2'47 metres) i està coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de carreus i pinacles de bola als caires. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de pedra picada.

Situació: edificat damunt el creuer sobre la cúpula.

Alçada: 13'34 metres.

Esveltesa: 2,1

CAPELLADES

Santa Maria

Altitud: 317 metres.

Església neoclàssica aixecada a partir del 1805. Consta de tres naus, transsepte amb absidioles als seus extrems; al creuer s'hi aixeca una cúpula semiesfèrica sobre petxines amb cupulí cobert per una volta de mitja taronja; per l'exterior les dues cúpules estan recobertes amb rajola vermella. La nau central de cinc trams, un d'ells ocupat per l'atri amb el cor al damunt i un altre que és el transsepte, està coberta per voltes de creueria sobre quatre arcs torals de mig punt; les laterals estan cobertes per voltes bufades; estan separades per robustos pilars rectangulars i arcs formers de mig punt; el transsepte i l'absis estan coberts per voltes de canó decorades amb cassetons d'escassa fondària. Una capçalera recta tanca la sagristia situada al darrera del presbiteri també recte format per un tram fondo. El cor amb barana de balustres de pedra descansa damunt una volta bufada i sobre un mur obert amb tres arcs de mig punt damunt uns portals rectangulars; tots ells presenten portes vidriades.

La façana principal decorada amb un esgrafiament té un portal classicitzant a base de pilastres als muntants i frontó sinuós truncat; una fornícula amb imatge, una rosassa motllurada a mitja alçada, una cornisa horitzontal destacada i tres finestres rectangulars al dessota; a la dreta, un rellotge d'esfera ja en la zona on es troba el campanar. Els murs són de paredat, arrebossats tant per fora com per l'interior on fan la simulació de carreus de pedra grisa.

Dimensions: 45'40 x 9'81 x 15'63 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada indicada inclou els 4'90 metres de fondària de l'atri; si hi afegíssim la fondària de la

sagristia, situada al darrera del presbiteri, que fa 6'11 metres, la llargada total del temple arribaria als 51'51 metres. L'amplada de les tres naus i des del fons de les exigües capelles laterals fa 27'10 metres. La cúpula arriba, per l'interior, a una alçada de 26'73 metres, i amb al cupulí als 30'58; el transepte en fa 30'85 x 9'93 x 15'15, essent la llargada la comptada des del fons de les absidioles dels seus extrems.

Arquitectes: Domingo Aogutsi pel que fa al projecte i treballs del 1804 al 1814; per reconstruccions posteriors a successives destruccions degudes a conflictes bèl·lics, Josep Maria de Calafell amb obres acabades el 1898; la reconstrucció després dels desastres de 1936 al 1939, la va dirigir fins el 1945 l'arquitecte tarragoní Josep Maria Jujol.

Guarda un Crist de talla policromada dels anys cinquanta del segle XX obra de Joan Campoy i Romero; també un altre Santcrist de talla de l'artista Galofré; unes pintures murals del grup Flama; quadres, a la sagristia, d'Amadeu Freixas i Vivó (1922-2004); un altar barroc dedicat a sant Sebastià procedent d'Itàlia; a l'altar major, una escultura del 1953 de Santa Maria Assumpta deguda a l'artista Ros.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un alt cos de planta quadrada (4'20 x 4'20 m) capçat per una motllura composta destacada i amb els murs esgrafiats com al frontis; a sobre d'ell s'aixequen dues torrelles octagonals de diferent diàmetre amb paraments de carreus ben escairats i amb sengles terrats amb pinacles de bola als angles i cornises motllurades a totes dues torrelles; a cadascuna hi ha finestral d'arc de mig punt, un a cada cara, alternant-se els oberts i els tancats. Des del cor del temple es puja a la cel·la ubicada a la primera torrella per una escala de cargol dins d'un cilindre adossat a la banda de llevant.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 35'00 metres.

Esveltesa: 8,3

CARME

Sant Martí

Altitud: 331 metres.

Església aixecada en estil barroc entre el 1743 i el 1748; s'hi seguiren fent obres fins el 1803. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells és el transepte; en el dels peus s'hi troba el cor amb barana de fusta que descansa en un arc rebaixat i una volta de llunetes baixa. La nau està coberta per una volta de canó amb llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; l'acompanyen unes capelles laterals obertes amb arcs de punt rodó; l'absis és recte; al seu darrera s'hi troba el cambril amb la imatge de la Mare de Déu. Un frontis de maçoneria digne té un portal rectangular amb marc de pedra carreuada blanca; a la llinda hi figura la data de consagració i un relleu amb l'escena de sant Martí repartint-se la capa amb un pobre; un òcul atrompetat es troba en la part alta i, per coronament, una cornisa angular amb teules sobreposades. Els seus murs són de maçoneria de pedra tosca.

Dimensions: 28'10 x 6'66 x 12'44 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; el transepte en fa 12'55 x 6'62 x 10'29; en el creuer hi ha una cúpula rebaixada sobre petxines; té forma de casquet esfèric; fa una alçada de 12'28 metres.

Guarda una pica baptismal romànica que fa 0'69 metres de boca i 0'87 d'alçada; conserva dues taules del retaule barroc de Santa Càndia procedent del poble d'Orpí.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (2'65 x 2'65 m); en un de segon octagonal s'hi ubica la cel·la; està coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada. Una motllura bossellada destacada es troba a la base de la cel·la i una altra de senzilla al capdamunt

del primer cos; l'esfera d'un rellotge queda entre les citades motllures en la cara frontal; sobre finestrels n'hi ha una altra de senzilla. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres de pedra lleugerament marronosa en el seu primer alt cos i de carreus petits ben escairats i alineats al segon. La cel·la està oberta amb quatre finestrels d'arc de mig punt, un a cada costat altern; hi pengen campanes, una de mitjana de nom *Carme-Josefa-Martina* (la-sol) i dues de petites; una nova campana, avui (2014) encara a la nau, està a punt de ser instal·lada a la cel·la; obra per Campanes Carvajal, porta el nom d'*Eulàlia-Manuela-Maria*; és apadrinada per Francesc Valls, el campaner, i la seva muller. Encara una altra campana petita (*Maria Cinta*) es troba a l'altar lateral dedicat a la Mare de Déu de Collbàs; fou retirada de l'ermita d'aquest nom pel perill de sostracció.

Entrant al temple a l'esquerra es passa al campanar; una escala estreta amb graons d'obra i marge de fusta puja sobre voltes catalanes tot deixant un ull d'escala tancat per envans; cap a la meitat l'ull queda obert i l'escala es fa més estreta i es converteix en una de cargol fins arribar a la cel·la. Per accedir al terrat hi ha una escala de fusta que dona a una obertura feta a la volta esfèrica de cobertura.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle amb el frontis.

Alçada: 19'00 metres.

Esveltesa: 7,1

CASTELLFOLLIT DE RIUBREGÓS Nostra Senyora del Roser

Altitud: 482 metres.

Església aixecada a partir del 1945 i acabada el 1995. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals i d'una capçalera poligonal; els murs de tot l'edifici són de carreus petits ben escairats irregulars i ben alineats, a mig desbatar per l'exterior; són grans i ben escairats a les cantoneres. El frontis està precedit d'un porxo amb un gran arc de mig punt amb teulada de dos vessants que aixopluga un portal en arc de punt rodó; una rosassa motllurada es troba a la part alta per damunt del porxo i una senzilla cornisa angular amb una creu de pedra al cim corona la façana.

Arquitecte: Cèsar Martinell i Bonet de Valls (1888-1973).

Guarda una imatge barroca de la Mare de Déu de Montserrat.

Campanar modern d'aires austers i elegants coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'00 x 4'35 m) i un segon cos octagonal amb la cel·la oberta per quatre finestrels emmarcats per dovelles i carreus ben escairats fent arc de mig punt, un a cada cara alterna; hi pengen campanetes. Està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal vuitavada amb una lleugera inflexió a la base i un petit pinacle de bola al cim.

Situació: angle sud-est de la capçalera.

Alçada: 23'26 metres.

Esveltesa: 5,3

CLARIANA Santa Maria

Altitud: 460 metres. Municipi d'Argençola

Església barroca reconstruïda en temps recents. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals i cor. Un porxo lateral de dos arcs de mig punt damunt un pilar central amb una teulada d'un vessant aixopluga l'entrada lateral del temple situada als peus. Els seus murs són de maçoneria mig picada de pedra blanca deixats molt dignament.

Campanar senzill merament funcional. Té planta rectangular (3'00 x 4'50 m) i queda coronat per una cornisa i una teulada piramidal. Els seus murs són de carreus i de paredat, barrejats. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt a tres cares.

Situació: als peus de la nau, sobre el cos de tramuntana.

Alçada: 12'95 metres.

Esveltesa: 2,8

CONILL Sant Vicenç
Altitud: 660 metres. Municipi de Pujalt

Església aixecada a principis del segle XVII. Consta d'una nau rectangular. Els seus murs mostren paraments de carreus matussers irregulars disposats més o menys en filades. El portal té un marc de pedra amb arc rebaixat; hi consta la data de 1803.

Conserva en una fornícula situada al cantó de l'epístola, una magnífica imatge del sant titular obrada en plata durant la primera meitat del segle XVII.

Campanar coetani del temple força refet modernament i mal deixat. Té planta quadrada (2'38 x 2'38 m) i presenta un aspecte mig desequilibrat; només sobresurt la cel·la del cos de la nau. Està coronat per una minsa cornisa i una teulada piramidal. La cel·la té obertes quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana. Els seus murs tenen un arrebossat mig perdut; amb tot, recentment ha estat deixat amb els paraments originals de pedra vista que mostren petits carreus matussers.

Situació: sobre la nau, a l'angle dret, al sud-oest de la capçalera orientada a ponent.

Alçada: 10'75 metres.

Esveltesa: 3,8

COPONS Santa Maria
Altitud: 432 metres.

Església barroca aixecada en el segle XVIII. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb voltes de llunetes damunt quatre arcs torals de mig punt; una imposta motllurada recorre tota la nau sota la volta i, en correspondència amb els arcs torals, unes pilastres rectangulars d'escàs relleu baixen fins al terra. La capçalera és recta i el presbiteri està cobert per un quart d'esfera amb aspecte de petxina que pren aquesta forma per unes raconeres en forma de petxina també que ajuden a fer la sensació d'un absis semicircular. Unes capelles laterals tenen unes tribunes al seu damunt que estan obertes per balcons de barana metàl·lica. Un cor als peus amb una barana de fusta descansa sobre un arc carpanell i un pis horitzontal.

El frontis té una portalada barroca amb un portal en arc de mig punt amb l'intradós i els muntants encoixinats; unes pilastres toscanes el flanquegen i aparenten sostenir un entaulament truncat i una cornisa fent arc al centre deixant el timpà nu; hi consta la data del 1754. Un òcul motllurat i atrompetat s'obre a mitja alçada; per coronament té una cornisa amb una curvatura lleugerament convexa al centre i amb les ales còncaues amb un modest pinacle al cim. La curvatura es correspon amb la que fa la teulada de dos vessants que cobreix el temple. Els seus murs són de maçoneria amb un arrebossat pintat de blanc d'aspecte recent només al frontis. Una gran escalinata dona accés a l'entrada situada en un elevat nivell respecte de la placeta frontal i carrers circumdants.

Dimensions: 26'50 x 8'16 x 13'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 14'39 metres.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'75 x 5'35 m); el segon octagonal està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i vuit pinacles, un a cada angle; una motllura separa els dos cossos. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb el marc i l'ampit lleugerament destacats; té una motllura a la seva base i una altra sota cornisa. Els seus murs, de dalt a baix, mostren paraments de maçoneria amb carreus a les cantoneres; la part frontal, sota la cel·la, avui queda arrebossada i pintada com la resta del frontis.

Per l'interior hi puja una escala d'obra arrapada als murs que deixa un petit ull central; a la cel·la s'hi accedeix a través d'una trapa; està coberta per una volta semiesfèrica i, al seu centre, hi ha una altra petita trapa que permet accedir al terrat amb una escala de ferro inclinada que descansa en el pis.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 31'00 metres.

Esveltesa: 5,4

GUÀRDIA PILOSA, LA

Altitud: 780 metres.

Sant Jaume

Municipi de Pujalt

Església aixecada entre els segles XVI i XVIII. Consta d'una nau rectangular sobrealçada. Els seus murs corresponents a l'edifici primitiu són de carreus mitjans ben escairats, però petits i irregulars en les modificacions posteriors. El frontis té un portal rectangular amb la llinda motllurada. Una petita rosassa està situada sobre el portal mentre que el coronament es fa amb una cornisa angular.

Campanar del segle XVIII rústic i merament funcional. Té planta quadrada (3'66 x 3'66 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal baixa. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada costat; la de ponent es troba paredada; té una motllura a l'arrencada dels arcs. Els seus murs són de petits carreus irregulars de pedra grisenca clara.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle amb el mur de la capçalera orientada a migdia.

Alçada: 13'08 metres.

Esveltesa: 3,5

HOSTALETS DE PIEROLA, ELS

Altitud: 362 metres.

Sant Pere

Municipi de Pierola

Església neoromànica de finals del segle XIX acabada el 1933 i reformada entre el 1940 i el 1962. Consta d'una nau acompanyada de dos passadissos laterals. El frontis està precedit d'unes àmplies grades i d'un porxo constituït per tres arcs de mig punt al davant i uns altres als costats; descansen en sengles columnetes, dobles als angles; està cobert per una teulada de tres vessants. A la part alta de la façana hi ha obert un finestral amb tres arcades de punt rodó damunt una imposta sostinguda per columnetes, una a cada banda. Per coronament, una cornisa angular està decorada amb un escaquejat i amb un fris a base d'arcuacions cegues al seu dessota; una creu de pedra es troba al cim. Els seus murs tenen els paraments arrebossats i pintats d'un color beix clar i les cantoneres reforçades amb carreus.

Arquitectes: Josep M. Sagnier. El 1956, Cèsar Martinell va realitzar el projecte de decoració

del presbiteri. Les pintures són d'Antoni Català, de 1958.

Campanar neoromànic del 1952. Té planta gairebé quadrada (3'96 x 3'80 m). El formen una base constituïda per un alt sòcol de carreus ben escairats a mig desbatar per l'exterior amb finestres d'arc de punt rodó, una a cadascun dels dos costats visibles; va seguit d'un alt cos de murs de maó vist amb carreus als caires a manera de lesenes cantoneres; unes espitlleres a cada cara estan situades a diversos nivells. Al damunt s'hi troba un tercer cos, cúbic, on s'hi ubica la cel·la; té dos finestres d'arc de mig punt a cada costat i un fris de petits arcs cecs damunt de cada finestral. Està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vessants amb un pinacle al cim.

Situació: exempt, lleugerament avançat respecte de l'angle esquerre del frontis.

Alçada: 23'00 metres.

Esveltesa: 5,8

IGUALADA

Santa Maria, basílica menor.

Altitud: 315 metres.

Església aixecada entre el 1617 i el 1620 amb característiques del gòtic tardà i renaixentistes. Consta d'una nau de sis trams coberta amb una volta de creueria simple, trifori, absis recte cobert per una volta ogival estrellada; conserva unes capelles laterals en estil gòtic d'una ampliació feta en la primitiva església cap el 1356. Té cripta, cor i atri. Una capella lateral moderna de perímetre poligonal està decorada externament amb esgrafiats acolorits en els murs del cimbori octagonal que la cobreix.

El portal obert en el frontis és d'arc de mig punt format per un marc de pedra blanca prim i d'escàs relleu que descansa en antes coronades per una curta imposta motllurada. Està envoltat d'una àmplia arcada d'estretes dovelles que es prolonguen pels muntants formats per carreus estrets i llargs tots ells de pedra grisenca, alguns més foscos que els altres. Aquesta arcada queda lleugerament enfonsada respecte del mur frontal. Una fina motllura horitzontal el recorre a mitja alçada i en la zona superior, centrada, s'hi troba una rosassa calada i una minsa cornisa horitzontal que amaga una teulada de dos vessants poc inclinats. Tots els seus murs mostren paraments de carreus ben escairats, allargassats, disposats en fileres uniformes de pedra grisenca amb gàrgoles antropomorfes sota cornisa al llarg del frontis i dels murs laterals; la capçalera recta té un finestral d'arc de mig punt a la part superior. El cor amb barana metàl·lica ricament decorada amb deu pilars amb relleus antropomorfes descansa sobre un arc i una volta ogival rebaixats.

Dimensions: 44'33 x 14'37 x 23'53 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 21'35 metres.

Arquitectes: Pere Blai (m. 1620) i Rafael Plançó (s. XVII); Cèsar Martinell pel que fa a la reconstrucció després del 1939.

Guarda un retaule barroc de Josep Sunyer i Jacint Moretó destruït el 1936 però refet amb elements recuperats; la capella del Sant Crist del 1702-1733 té pintada la volta per Francesc Tramulles el 1732.

Campanar gòtic tardà del 1514. Té planta quadrada (5'50 x 5'50 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents; al seu dessota s'hi obren dues finestres rectangulars per cara amb motllura inferior. A sota hi ha la cel·la amb finestres d'arc de mig punt, dos a cada costat; tota ella es troba folrada d'una estructura de fusta per evitar les vibracions de les sis campanes ja que podrien perjudicar la torre amb les empentes que produeixen en voltar. Aquesta part del capdamunt és clarament d'estil posterior al gòtic i té una aparença de recent remodelació. També es troben finestretes geminades d'estil gòtic als dos pisos inferiors. Els seus murs presenten

paraments de petits carreus ben escairats i alineats.

Per accedir al campanar cal fer-ho des del cor; allí hi comença una escala per l'interior arrapada als murs i sobre voltes; en arribar a l'alçada de la teulada del temple deixa pas a una escala de gat que permet accedir a la cel·la. La base del campanar fa les funcions de capella.

Situació: adossat al centre del mur lateral de tramuntana.

Alçada: 36'70 metres.

Esveltesa: 6,6

IGUALADA La Soledat

Altitud: 315 metres.

Església neogòtica del segle XIX (1869-1877). Consta d'una nau capçada per un absis poligonal; l'acompanyen capelles laterals. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres.

Arquitecte: Modest Fossas i Pi.

Guarda un baldaquí de Bonaventura Bassegoda, del 1944, situat a l'altar major.

Campanar neogòtic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'50 x 4'50 m); el segon és aixamfranat; està coronat per una cornisa angular a cada cara i cobert per una agulla molt aguda i amb una gran bola al cim. La cel·la està oberta amb finestrals d'arc apuntant amb baranes metàl·liques, un a cada cara; hi pengen tres campanes. Els seus murs són de maó vist a la cel·la i de maçoneria al primer cos

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est amb la façana lateral de llevant, tocant a l'absis encarat a tramuntana.

Alçada: 32'52 metres.

Esveltesa, 7,2

IGUALADA Sagrada Família

Altitud: 325 metres.

Església aixecada entre el 1966 i el 1969, moderna i funcional, bastida amb una estructura de formigó i paraments de maó vist, uralita i teulada sobre encavallades de ferro. Consta d'una nau principal de planta quadrada i dues naus laterals també quadrades (una d'elles acabada, l'altra en projecte encara el 1999), fent en conjunt una planta de creu grega; hi ha petits cimboris quadrats a cadascuna. La seva estructura presenta la forma de diverses capsas de sabata, forma força freqüent en els temples de finals del segle XX, no massa afortunada a criteri personal.

Arquitectes: Josep M. Martorell, Oriol Bohigas i David Makay.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (4'15 x 4'15 m). Ha estat bastit amb murs de maó vist i queda coronat amb una estructura de formigó i una torrella quadrada amb una destacada cornisa i una creu metàl·lica al cim no inclosa en el càlcul de l'alçada; tant en l'una com en l'altra hi trobem finestres rectangulars envidriades; la instal·lació de campanes es feu el 1994.

Situació: adossat a l'estructura oriental.

Alçada: 15'00 metres.

Esveltesa: 3,6

JORBA

Sant Pere

Altitud: 399 metres.

Església aixecada en gòtic tardà entre el 1551 i el 1558. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta amb voltes de creueria i capçada per un absis poligonal de cinc costats desiguals amb una volta de creueria estrellada de quatre claus de volta i plements de petxina. El frontis queda obert amb un portal rectangular recobert per un arc conopial que descansa sobre mènsules decorades amb relleus; l'ampla llinda té un cercle en relleu al centre i damunt d'ella el timpà queda nu. A mitja alçada s'hi troba una rosassa calada i atrompetada; per coronament, una cornisa motllurada horitzontal amb dues gàrgoles amb rostres d'animals situades prop de les cantoneres; quatre finestres rectangulars al seu dessota mateix serveixen per ventilar les golfes. Els seus murs són de petits carreus irregulars en pedra procedent del pla del Magre i disposats en filades regulars.

Dimensions: 18'00 x 6'45 x 8'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 10'42 metres.

Arquitecte: mestre de cases Joan Gibert, de Bellpuig.

Campanar renaixentista auster coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'00 x 4'70 m) i està coronat per una minsa cornisa amb petites gàrgoles als angles i un terrat amb barana d'obra. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana. Un rellotge d'esfera es troba en l'ull de la finestra que dona al sud. Els seus murs són de carreus petits i irregulars idèntics als del temple. Per l'interior hi puja una escala de cargol d'obra; en arribar sota la cel·la una trapa hi dona accés.

Situació: angle sud-oest del frontis encarat a migdia, lleugerament endarrerit respecte del frontis.

Alçada: 22'90 metres

Esveltesa: 4,5

LLACUNA, LA

Santa Maria

Altitud: 614 metres.

Església aixecada bàsicament entre el 1620 i el 1676 amb tradició arquitectònica del gòtic. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberts amb volta ogival de creueria; està capçada per un absis poligonal de cinc costats desiguals cobert per una volta estrellada de nervadura gòtica. El frontis està obert per un portal rectangular amb una petita fornícula al damunt amb la imatge de Maria i per una rosassa enlairada sobre la porta amb data gravada del 1676. Els seus murs presenten paraments de maçoneria amb carreus a les cantoneres. El cor als peus amb una barana de fusta descansa sobre un arc carpanell i una volta de creueria.

Guarda un retaule neoclàssic del 1858 a l'altar major amb un petit cambril amb la imatge de la Puríssima sota l'advocació de Santa Maria de la Llacuna. Té orgue.

Dimensions: 24'73 x 8'73 x 13'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals fa una amplada de 12'97 metres.

Campanar funcional coetani del temple. Té planta quadrada (5'30 x 5'30 m) amb un primer alt cos que té la cel·la al capdamunt i està capçat per una fina motllura; les seves finestres són d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes. Els seus murs tenen paraments de paredat amb carreus a cantoneres d'un material de color grisenc tirant a marronós. Un segon cos, de poca alçada, els té de maçoneria amb carreus a cantoneres; està constituït per una torrella quadrada amb

cornisa i teulada a quatre vessants; en els seus quatre òculs, un a cada cara, hi figuren esferes del rellotge. L'escala que puja per per una semi-torre adossada i per l'interior és de cargol de pedra picada; té una sortida per damunt de la teulada; arriba fins a una recambra baixa sota de la cel·la; una petita escala permet accedir a aquest últim lloc.

Situació: angle nord-oest de la capçalera.

Alçada: 35'15 metres.

Esveltesa: 6,6

MASQUEFA Sant Pere

Altitud: 257 metres.

Església bastida en el 1925 en estil neogòtic. Consta d'una nau coberta per una volta sobre arcs diafragma; l'acompanyen dos passadissos laterals. El mur del frontis està recobert de plaques de pedra blanca; els murs laterals estan arrebossats. Al frontis hi té una entrada en arc apuntat que dona pas a un porxo situat sota el campanar; a mitja alçada, ja en el cos del campanar, hi ha una estreta finestra d'arc apuntat. A banda i banda hi apareixen una sèrie d'arcades apuntades, algunes cegues, en dos pisos, separades per una modesta cornisa.

Campanar neogòtic del 1925. Té planta quadrada (4'75 x 4'75 m) i està coronat per un terrat amb barana d'obra; el gruix dels seus murs és d'uns 60 cm. Els d'un primer cos estan arrebossats i emblanquinats com el frontis. Un segon cos dividit en dos pisos per una motllura té l'àmbit de la cel·la en al superior; els seus murs presenten paraments de maó vist. La cel·la té dues finestres d'arc apuntat a cada cara; hi penja una campana. Un rellotge amb l'esfera a les quatre cares es troba en el pis situat sota la cel·la. Sobre el terrat s'aixeca una armadura metàl·lica d'una alçada de 5'40 metres però que no està inclosa en l'alçada per considerar que no forma part del campanar sinó que es troba al seu damunt; sosté una campaneta. El primer cos té els caires reforçats per pilastres; en el segon només estan ressaltats a manera de lesenes cantoneres. Tot aquest cloquer ha esta restaurat cap el 2001. L'interior té una escala metàl·lica d'instal·lació recent en molt bon estat.

Situació: aixecat damunt l'atri com una prolongació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 28'30 metres.

Esveltesa: 6

MIRAMBELL Sant Pere

Altitud: 680 metres. Municipi de Calonge de Segarra

Església aixecada entre el 1878 i el 1890. Consta d'una nau amb la capçalera recta. Al frontis amb un portal de pedra carreuada en arc rebaixat hi figura la data de 1887; sobre el portal hi ha una fornícula amb la figura del sant patró; poc més enlaire es troba un òcul motllurat i el coronament es a base d'una minsa cornisa formada per un sol vessant ja que l'altre està ocupat pel campanar. Els seus murs són de maçoneria i paredat amb un arrebossat en mal estat.

Guarda una imatge de Sant Pere procedent del retaule de mitjans del segle XVII, obra de Joan Grau; també es conserven dos plafons amb escenes de la vida del sant.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (2'62 x 2'52 m) i està coronat per una teulada de quatre vessants amb cornisa i una agulla tronco-piramidal al centre. La cel·la té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura a sota mateix. Els seus murs presenten paraments de maçoneria mig picada i amb carreus

matussers a les cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis.

Alçada: 15'27 metres.

Esveltesa: 5,8

MONTMANEU Santa Maria

Altitud: 709 metres.

Església bastida al segle XVI amb murs carreuats de peces petites, irregulars i matusseres en pedra gris clara del país. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes de llunetes sobre una imposta motllurada que recorre tot l'àmbit i damunt tres arcs torals de mig punt que es corresponen amb pilastres que arriben fins al terra. Està capçada per un absis rectangular fondo. Dues capelles queden obertes a cada banda. Un cor als peus amb una barana calada de fantasia i d'obra pintada de blanc descansa en un arc carpanell i que fa un joc d'angles rectes en la seva part superior; té una gran rosassa atrompetada a la seva part alta. Una cornisa motllurada ressegueix tots els murs; a la façana principal és una simple motllura que ressegueix el mur horitzontalment i que amaga una teulada de dos vessants sobre l'edifici; sota d'ella s'hi veuen dues gàrgoles figuratives gòtiques.

Dimensions: 20'50 x 5'88 x 10'21 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba fins als 10'78 metres.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta quadrada (4'20 x 4'20 m) i està coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal recoberta de peces gris fosc i amb els careners modestament ressaltats. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, rebaixat en algun cas, una a cada cara; hi té una campana. Els seus murs són de carreus petits ben escairats; unes motlures simples es troben sota el pis de les campanes i en l'arrencada dels arcs de les finestres; sense més ornaments presenta un cos completament nu però ben digne.

Per l'interior hi puja una escala d'obra, força vella, arrapada als murs i sobre voltes catalanes; per entrar a la cel·la cal passar per una trapa avui ben closa per una sòlida tapa metàl·lica.

Situació: angle al sud-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 25'65 metres.

Esveltesa: 6,1

ÒDENA Sant Pere

Altitud: 425 metres.

Església bastida després de la guerra civil entre el 1942 i el 1955 sense estil definit tot i que és proper al neoromànic. El 1985 el temple va sofrir un despreniment i va estar tancat durant cinc anys; el 1990 es va tornar obrir després d'una acurada restauració que va consistir en reforçar els arcs torals i els corresponents pilars amb estructures de ferro.

Consta d'una nau de quatre trams (un d'ells, més ample, és el transsepte) coberts amb voltes bufades; uns passadissos laterals ho són per voltes de quart de canó; totes les voltes descansen en arcs torals de mig punt com també ho són els formers. En el creuer s'aixeca un cimbori octagonal amb tres finestres a cada cara i una creu metàl·lica de quatre braços al cim. La capçalera està formada per tres absis semicirculars, el central molt ample i els dos laterals, més petits, tenen el seu eix oblic i divergent respecte del de la nau central. Els seus murs són de paraments de maçoneria digna amb peces una mica picades.

En el frontis hi ha obert un portal amb el marc motllurat en pedra carreuada i dovellada en

arc de mig punt; tot l'ample marc està acanalat. Una rosassa motllurada i atrompetada es troba a mitja alçada. La façana esta coronada per un òcul sota una cornisa angular motllurada i amb creu de pedra al cim.

Dimensions: 26'64 x 7'84 x 11'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de la nau més la dels passadissos fa 13'59 metres; la cúpula arriba als 16'44 d'alçada per l'interior. El transepte en mesura 13'59 x 7'88 x 10'28.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'50 x 4'50 m) completament nu d'elements decoratius; dos cossos més es troben al seu damunt i de perímetre inferior al primer separats per una motllura simple; en el superior s'hi ubica la cel·la; al cos cúbic de sota hi ha un rellotge d'esfera al cantó de migjorn. La cel·la té els caires lleugerament destacats a manera de lesenes cantoneres; els seus murs són de maó vist; el coronament és a base d'una cornisa motllurada i d'una teulada de quatre vessants; les finestres de la cel·la d'arc de mig punt s'obren una a cada cara. La resta dels murs, com tos els de l'edifici, són de maçoneria amb carreus a cantoneres menys a la cel·la i al cimbori on predomina el maó.

Per l'interior hi puja una escala de cargol amb graons de maó i marge de fusta al voltant d'un eix format per tubs buits i amples d'uralita. Després d'un primer pis l'escala es fa estreta i els graons són senzills de maó bast; està arrapada a la paret i sobre voltes catalanes; deixa un ampli ull. Una gran campana és datada del 1698 i té per nom *Caritat*, dóna un sol 3; pesa uns 550 quilos, té una boca d'uns 95 centímetres i el seu gruix és més aviat prim.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 25'50 metres.

Esveltesa: 5,6

ORPÍ

Sant Miquel

Altitud: 450 metres.

Església romànica del segle XI o del XII modificada al XVII. Conserva de l'estil romànic l'absis semicircular amb arcs cecs sota la cornisa; avui queda embegut per edificis construïts al seu damunt; se sosté sobre un mur que arrenca de molt abaix degut al desnivell del terreny. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó damunt arcs torals. El portal en arc de mig punt a la façana lateral sud porta la data de 1653. Fou restaurada cap el 1873. S'hi accedeix des de la placeta frontal per unes escales descendents. Els seus murs són de carreus irregulars i grossers. Sobre la nau hi ha la rectoria ocupada avui com a casa particular. En l'alt mur dels peus, hi ha obert un òcul a la part alta.

Campanar barroc afegit a l'antiga església romànica cap al segle XVII. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'15 x 4'15 m); el segon és octagonal i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada. Els seus murs de paredat presenten motlures de maó a diversos nivells, són de pedres barrejades clares i rogenques; a les cantoneres són de carreus més o menys ben escairats de color rogenic. La cel·la queda oberta amb finestral d'arc de mig punt en cares alternes. A causa del desnivell del terreny els murs s'aixequen en un nivell molt més baix que el del portal d'entrada i encara més de la placeta en què es troba situada l'església. Per això, l'alçada des d'aquesta és de 15'15 metres, mentre que des del seu punt més baix, d'on arrenca, en fa 21'80, valor que he considerat com el que cal tenir en compte.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest de la façana lateral de ponent als mateixos peus de l'església.

Alçada: 21'80 metres.

Esveltesa: 5,2

PIERA Santa Maria
Altitud: 273 metres.

Església amb restes romàniques dels segles XI i XII i gòtiques del XIII; fou ampliada amb un transsepte i capelles als seus braços i amb dues portalades als segles XVII i XVIII. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta apuntada sobre dos arcs torals apuntats i d'una imposta que recorre tota la seva base; té un transsepte, una cúpula al creuer sobre trompes i la capçalera recta. Els seus murs per l'interior, com per fora, mostren paraments de carreus mitjans mig picats per l'exterior, escairats matusserament, ben alineats i encaixats. El llarg transsepte modern té capelles als extrems dels seus braços on hi estan ubicats sengles cambrils; una cúpula, també, a la capella del Roser a l'extrem esquerra del transsepte, amb un absis semicircular i una absidiola, ambdós de maó vist per l'exterior i arrebossat i pintat de blanc per dins.

El mur del frontis és de carreus mitjans ben alineats i encaixats tot i estar picats de manera matussera; la resta de murs presenten paraments de carreus més petits. Situat al mur de migdia s'hi troba un portal; té un arc de mig punt amb austera decoració barroca a base de pilastres als muntants, un senzill entaulament i un timpà heràldic amb tres pinacles de bola adossats al mur en els punts extrems. El portal principal està obert als peus de la nau, avui transformat amb aspecte modernista a base d'un gran arc de mig punt ultrapassat dovellat i motllurat sobre impostes amb peces de pedra grisa ben tallada i afinada.

Dimensions: 30'67 x 8'93 x 10'19 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 13'27 metres; la cúpula al creuer arriba als 16'56; el transsepte en fa 36'45 x 11'80 x 9'74; l'amplada és la màxima, però en el punt del creuer només en fa 2'98; el cambril té una fondària de 3'96.

Campanar barroc tardà del 1819. Té un primer cos de planta quadrada (5'00 x 5'00 m); el segon és octagonal i està coronat amb una cornisa motllurada i una coberta gairebé plana; diverses motlures el divideixen en pisos. Els seus murs són de carreus. La cel·la està oberta per finestres d'arc de mig punt, una en cada cara, alternades les obertes i les cegues; hi penja alguna campana.

Situació: a l'angle nord-est, tocant a la capçalera.

Alçada: 26'00 metres.

Esveltesa: 5,2

POBLA DE CLARAMUNT, LA Santa Maria
Altitud: 264 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1789 i el 1793. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transsepte coberta amb una volta de llunetes, l'acompanyen dos passadissos oberts entre les capelles laterals; té capçalera recta i un presbiteri rectangular del 1825; al seu darrera hi ha obert un cambril amb la imatge de Santa Maria i un retaule barroc del Roser. El cor als peus de la nau amb una barana de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes rebaixada; unes tribunes estan situades al damunt de les capelles laterals.

La façana principal està arrebossada i emblanquinada amb simulació de carreus; els murs laterals tenen un parament de paredat. El frontis té un portal en arc rebaixat i el marc filetejat; està flanquejat per dues pilastres i per un entaulament dòric; una fornícula amb imatge es troba al seu damunt i un òcul amb un ample marc a mitja alçada; està coronat per un frontó triangular amb un

petit òcul al centre.

Dimensions: 32'03 x 9'71 x 15'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles en fa 17'42; la cúpula bufada que cobreix el creuer arriba als 16'56 metres i el transepte en fa 17'42 x 6'85 x 15'86.

Guarda una imatge romànic-gòtica policromada de la Mare de Déu de la Llet de finals del segle XIII procedent de Santa Maria del proper castell de Claramunt: Maria asseguda amb el Nen a la falda girant el cap per poder ser alletat; fa 94 centímetres d'alt per 45 d'ample. Guarda també un retaule barroc dedicat a la Mare de Déu del Roser, i un Sant Crist gòtic.

Campanar del 1943 (l'antic fou destruït el 1936) d'aires neoclàssics. Té un alt primer cos de planta quadrada (4'00 x 4'00 m); el segon és octagonal amb la cel·la i una torrella al capdamunt amb finestres d'arc de mig punt a cada cara i pilastres als caires. Està capçat per una cornisa motllurada i una cúpula de teules rogenques amb una lleugera inflexió a la base. A la cel·la s'hi obren finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen dues campanes: són la *Procòpia-Leonor-Consol* del 1944 i l'*Àngela-Maria-Teresa* del 1949. Té els seus murs arrebossats i pintats de blanc intens. Un rellotge de l'any 1949 és electrònic des del 1970; té l'esfera visible sota la finestra de la cara frontal. S'entra al campanar per una porta oberta just entrant al temple a la seva esquerra; l'escala amb graons de maons i marge de fusta puja sobre voltes arrapada als murs tot deixant un ull central; la seva barana d'obra és enguixada; a partir del nivell de la teulada del temple és de cargol sense eix i més estreta. A la cel·la hi ha una escala de gat que arriba a una petita trapa per on es passa a l'interior de la cúpula superior.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle amb el frontis.

Alçada: 37 metres.

Esveltesa: 9,2

PRATS DE REI, ELS Santa Maria

Altitud: 607 metres.

Església barroca aixecada al segle XVII i acabada el 1711. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de llunetes sobre sis arcs torals de granit gris; està capçada per un presbiteri recte i fondo cobert per una volta de nervis units a una clau de volta considerable; les capelles laterals estan obertes amb arcs de mig punt. Té un atri lateral i un cor als peus amb barana de pedra que descansa en un arc rebaixat i una volta de nervis. El frontis té un portal rectangular amb pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament amb l'arquitrau filetejat i el timpà nu cobert per una destacada cornisa arquejada; una gran rosassa motllurada i atrompetada es troba a mitja alçada i, per coronament, té una cornisa angular motllurada amb un òcul sota mateix del vèrtex. L'entrada habitual es fa per un portal lateral al cantó de migdia que dona a un atri amb làpides romanes exposades. Els seus murs per l'interior estan pintats de blanc i per l'exterior els paraments són de grans carreus en el frontis i de paredat en els laterals

Dimensions: 35'55 x 10'40 x 15'72 metres de llargària, amplada i alçada respectivament; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 17'40 metres.

Guarda una imatge gòtica d'alabastre policromat de la Mare de Déu del Roser, una altra de l'Assumpta de talla a l'altar major; una creu de terme gòtica i cinc làpides funeràries de l'Edat Mitjana. La imatge gòtica de la Mare de Déu del Portal es troba en una ermita situada davant per davant de l'església parroquial; és de pedra policromada i té uns 70 cm d'alçada; representa la Mare asseguda amb el Fill dret sobre el seu genoll esquerre; un ocell pica la mà esquerra del Noi que, amb la mà dreta, beneeix.

Campanar barroc tardà coetani del temple. Té un primer alt cos de planta rectangular (5'50 x 6'60 m); en superar l'alçada de la teulada del temple es converteix en octagonal; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada amb pinacles de bola als vuit angles; sobre el terrat s'aixequen vuit arcs apuntats units al centre. A la cel·la, sota terrat, s'hi obren vuit finestres d'arc de mig punt, un a cada cara; hi penja alguna campana. Unes motlures marquen els pisos i se'n troba també una a l'arrencada dels arcs de les finestres i una altra al seu damunt una mica per sota de la cornisa. L'escala que puja pel campanar és del tipus català sobre voltes d'obra i graons de pedra; per passar de la cel·la al terrat n'hi ha una de cargol de pedra. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra marronosa un pèl rosada.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 31'45 metres.

Esveltesa: 4,7

PUJALT Sant Andreu

Altitud: 775 metres.

Església romànica molt modificada cap al segle XVIII. Consta d'una nau amb capçalera recta coberta amb una volta de canó lleugerament apuntat; l'acompanyen unes capelles laterals, una d'elles, al cantó de llevant, queda oberta per un gran arc apuntat prolongat com a volta. Té el cor sobre un arc carpanell i una volta de creueria. Els seus murs són de carreus petits i matussers de pedra blanquinosa segarrenca; per l'interior estan totalment arrebossats i pintats de blanc a fi d'amagar els efectes negatius del foc que va fer-s'hi amb motiu dels fets de 1936. El portal romànic visible avui dia al mur lateral de ponent està tapiat; l'actual, dovellat en arc de mig punt, es troba al mur frontal orientat a tramuntana; al seu damunt s'hi troba un òcul atrompetat i, per coronament, una cornisa angular.

Dimensions: 17'75 x 4'85 x 8'53 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada total del temple arriba als 21'14 metres; ha esta comptada prescindint de l'envà que es troba darrere l'altar major; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 10'10.

Campanar merament funcional reconstruït el 1871. Té planta quadrada (4'16 x 4'16 m.) i des de mitja alçada els seus caires estan aixamfranats; el corona una minsa cornisa amb alguna gàrgola i un terrat amb barana metàl·lica entre pilons, un a cada angle; al seu damunt hi ha una petita cúpula semiesfèrica que sobresurt amb prou feines. Els seus murs no mostren cap element decoratiu, completament nus, amb paraments de pedra blanca mig carreuada. La cel·la té obertes finestres d'arc de mig punt on hi penja una campana; queden sota terrat, una a cada cara; la del sud està tapiada.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 20'80 metres.

Esveltesa: 5

RUBIÓ Santa Maria

Altitud: 626 metres.

Església gòtica del segle XIV (1300) amb alguns elements tardans romànics del XIII (1280); estava situada dins de l'antic terme del castell de Rubió; fou modificada posteriorment als segles

XVI, XVII, XVIII i XX; obres recents de conservació a càrrec de la Diputació fan semblar aquest edifici com a nou. Consta d'una nau de dos trams sobre un arc toral de mig punt que descansa en mènsules decorades amb relleus que representen castells; estan coberts amb voltes de creueria simple i claus de volta amb relleus; la capçalera és recta. Té dues capelles laterals per banda, entre els contraforts, obertes per arcs apuntats; són obres del segle XVI; un òcul vidriat il·lumina la nau des de la part alta del mur dels peus. El cor del segle XVI ocupa part del tram situat als peus i descansa sobre un arc carpanell i una volta de creueria estrellada amb cinc claus de volta.

Uns robustos contraforts en posició obliqua situats als angles de l'edifici i un terrat amb elements de fortificació (espitlleres i reforç dels murs) li donen un aspecte de fortalesa. Té dues entrades: al mur de tramuntana hi figura un portal lateral romànic estil lleidatà amb tres arquivoltes de mig punt sobre impostes i dues columnetes per banda amb capitells esculpits; un guardapols damunt mènsules amb relleus el recobreix. Un segon portal lateral dovellat en arc de mig punt i guardapols, de dimensions més petites que l'altre es troba al mur de migdia. Tots els murs presenten paraments de carreus de pedra groguenca petits, ben escairats tant per l'interior del temple com per l'exterior amb el morter de calç ben visible en les juntures; una senzilla motllura, sota terrat, recorre tots els murs.

Dimensions: 17'82 x 8'82 x 12'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals fa un amplada de 13'44 metres.

Guarda un retaule gòtic de Santa Maria a excepció de la predel·la que es troba al museu de Vic (al temple n'hi ha una reproducció); és una obra de fi del segle XIV del mestre de Rubió de l'escola de Ramon Destorrents; mesura 4'75 x 5'57 metres d'amplada i alçada respectivament.

Campanar gòtic coetani del temple. Té planta rectangular (3'30 x 4'00 m) i està capçat per la cel·la i per un terrat amb barana carreuada dels segles XVI i XVII. Els seus murs, com tot l'edifici, són de carreus petits i regulars fins a la motllura que circumda tot el temple; a partir d'aquest nivell són de maçoneria mig picada. Quatre gàrgoles sota terrat estan situades als angles. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat. El campanar s'aixeca a un nivell més baix del que es troba el temple per la qual cosa la mesura que es dóna està calculada des del nivell d'on arrenca i no del punt on es troben els portals. Per accedir a les campanes hi ha una escala de cargol de pedra picada que puja pel seu interior; té sortida per sobre del terrat de l'església ja que el cim del campanar està format per un bloc massís de pedra i no hi ha accés directe a la cel·la; des d'aquest terrat, per unes grades de pedra que arriben a una porta, s'hi pot arribar.

Situació: adossat al mur de ponent fent angle al sud-oest del mur lateral de migdia.

Alçada: 32'15 metres.

Esveltesa: 8

SANTA MARGARIDA DE MONTBUI Santa Margarida

Altitud: 391 metres.

Església aixecada entre el 1606 i el 1614 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria; està acompanyada per tres capelles laterals per banda, un presbiteri cobert amb una volta ogival estrellada, un cor i unes tribunes sobre les capelles laterals; les claus de volta estan ornades amb relleus. Els seus murs tenen paraments de paredat amb carreus a les cantoneres, tots de pedra d'un color torrat.

Campanar barroc tardà del 1731-32. Té planta quadrada (4'80 x 4'80 m). El primer cos està bastit amb murs de paredat i carreus a cantoneres; un de segon octagonal ho està amb carreus de pedra tosca de Capellades; el coronen una cornisa, un terrat amb balustrada amb pinacles a cada

angle i, al seu damunt, quatre arcs apuntats units al centre que sostenen una campaneta. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt a cada cara, cegues i obertes en cares alternes; hi penja alguna campaneta; unes motlures a diversos nivells decoren la nuesa dels seus murs. Un rellotge d'esfera sota la cel·la fou afegit al campanar el 1820.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle amb el frontis per la seva banda de llevant.

Alçada: 23'70 metres.

Esveltesa: 5

SANT GENÍS Sant Genís
Altitud: 405 metres. Municipi de Jorba

Església d'aspecte molt senzill aixecada el 1620. Consta d'una nau amb la capçalera recta. El frontis està obert amb un portal rectangular amb marc de pedra carreuada amb els muntants acanalats molt simplement; té gravada la data de 1612; un òcul es troba a mitja alçada i el corona una cornisa angular amb decoració a base de petites mènsules. Els seus murs són de carreus de pedra marronosa matussers i irregulars coberts amb un arrebossat en molt mal estat. Una cornisa motllurada sota teulada recorre tots els murs.

Campanar de planta gairebé quadrada (2'50 x 2'30 m) de maó vist situat sobre la nau al centre dels peus de l'església i lleugerament endarrerit respecte del frontis. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de maó. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt al frontis i al costat oposat, i una d'arc apuntat a les cares laterals. Potser es tracta d'una antiga espadanya avui tancada i convertida en torricó.

Situació: damunt la nau, proper al frontis encarat a ponent i centrada amb ell.

Alçada: 10'00 metres.

Esveltesa: 4

SANT JAUME SESOLIVERES Sant Jaume
Altitud: 187 metres. Municipi de Piera

Església romànica del segle XI transformada al XVIII i refeta recentment. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó damunt tres arcs torals de mig punt conservats de l'antic edifici romànic i que es troben en la part ponentina; té transsepte i la seva capçalera és recta. Igualment el portal lateral del mur de migdia és romànic; es troba al fons d'un porxo amb volta de canó; consta d'una arquivolta sota d'un arc dovellat que es recolza en una senzilla imposta i en uns muntants igualment carreuats.

Campanar modern de planta quadrada (3'44 x 3'44 m) bastit amb murs de maçoneria molt digna i amb els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres totes elles de maó vist; sobresurten lleugerament, com petits pinacles piramidals, per damunt de la teulada. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt amb marcs de maó, una a cada cara; hi pengen algunes campanes. Queda cobert per una cornisa i una teulada baixa de quatre vessants.

Situació: sobre els peus de la nau, al sud-oest.

Alçada: 21'72 metres.

Esveltesa: 6,3

SANT MARTÍ DE MAÇANA Sant Martí
Altitud: 703 metres. Municipi de Rubió

Església del segle XVIII amb alguns vestigis d'un edifici romànic anterior visibles encara en el transsepte a la seva ala dreta, la de ponent; s'hi veu una finestra esqueixada en arc de mig punt i amb un parament de grans carreus ben escairats. Té planta de creu llatina i les seves naus queden cobertes amb voltes de canó apuntat. El frontis està obert amb un portal rectangular amb marc de grans carreus de pedra clara ben escairats i pedestals sense columnes adossats als brancals; a mitja alçada hi figura un òcul amb l'arc superior del marc de maó vist i, per coronament d'aquest frontis, hi té una cornisa angular sobre petits caps de biga. Els seus murs, el del frontis i panys del lateral, tenen paraments de maçoneria barroera; altres panys laterals, en canvi, els tenen o de grans carreus poc ben tallats i força ben arrencats o petits i ben escairats.

Campanar de principis del segle XX. Té planta pràcticament quadrada (3'00 x 3'05 m); un segon cos on s'hi ubica la cel·la està separat del primer per un fris de dents de serra; queda obert amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara, alguna d'elles amb barana; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada amb un fris de dents de serra i un terrat amb un minsa barana metàl·lica reforçada per pilars quadrats als angles. Els seus murs són de maçoneria i, sota la cel·la, estan reforçats per carreus a les cantoneres; també al mur de llevant hi ha obertes algunes finestretes rectangulars a diversos nivells.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 12'70 metres.

Esveltesa: 4,1

SANT MARTÍ DE TOUS Sant Martí
Altitud: 455 metres.

Església aixecada el 1892 que conserva restes gòtiques d'un temple anterior. Consta d'una nau coberta amb una volta sobre quatre arcs torals de mig punt, cor, tribunes laterals, i capçalera recta. El frontis té un portal rectangular de pedra carreuada recobert per una arcada en arc de mig punt motllurada que deixa un timpà nu. A la part alta del frontis hi ha obert un gran rosetó motllurat sota una minsa cornisa horitzontal que té, al damunt, un pinyó triangular amb una finestreta rectangular al centre del timpà i una creu de pedra al cim. Els seus murs són de petits carreus matussers de pedra del Pla del Magre disposats en filades regulars; part de l'esquerra del frontis es troba arrebossat i deixa entreveure, en una zona on ha quedat perdut, un parament subjacent de paredat.

Guarda pintures renaixentista-barroques del 1596 l'autor de les quals era un monjo de Sant Jeroni de la Murtra, fra Damià Vicens; una imatge de la Mare de Déu del Roser del segle XIX; un sepulcre gòtic del noble Bernat de Tous amb estàtua jacent, i esteles funeràries gòtiques. Davant mateix de la façana, sobre les grades, s'hi troba una creu de terme gòtica.

Campanar del 1921-22 merament funcional. Té planta rectangular (4'00 x 6'00 m) i està coronat per una cornisa i un terrat amb barana d'obra amb sengles pinacles piramidals als angles. El segon cos que és el que sobresurt dels murs del temple i on s'hi ubica la cel·la mostra paraments de fines lloses picades i carreus petits ben escairats als caires que ressalten uns centímetres del mur a manera de lesenes cantoneres; igualment es troben a la base i al capdamunt formant un marc a

l'interior del qual hi ha obertes les finestres de la cel·la en arc de mig punt amb el marc lleugerament destacat, una a cada cara. De les finestres en pengen dues campanes, una del 1913 i l'altra de després del 1939. Una esfera de rellotge es troba al dessota de la finestra davantera.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 27'64 metres.

Esveltesa: 4,6

SANT MARTÍ SESGUEIOLES

Sant Martí

Altitud: 647 metres.

Església barroco-neoclàssica aixecada entre el 1779 i el 1783. Consta d'una nau i dos passadissos laterals oberts entre les capelles; la nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, està coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals; els passadissos ho estan amb voltes de creueria; a la capçalera recta s'hi inclou un presbiteri poligonal de cinc costats cobert amb volta de nervis sobre petxines raconeres. El cor es troba sobre un arc carpanell i una volta de llunetes.

El frontis té una portalada barroca en pedra grisa, ben picada, oberta en arc de mig punt dovellat amb l'intradós rebaixat; a banda i banda dels muntants carreuats s'hi troben dues columnes jòniques sobre pedestals barrocs estrangulats adossades al mur i que sostenen un arquiteu amb els baixos filetejats i una cornisa destacada; al seu damunt s'inicia un frontó sinuós truncat amb sengles volutes ja de bon començament que permet un ampli centre ocupat per una fornícula amb la imatge del patró i decorada a l'entorn per petites volutes i corbes barroques; a mitja alçada hi ha oberta una rosassa motllurada i atrompetada i, sota la cornisa angular, hi figura una petita finestra quadrada; unes altres de rectangulars es troben a banda i banda de la fornícula i uns petits òculs situats en la seva vertical al nivell del portal; uns bancs de pedra decoren la part baixa del frontis que té un parament de carreus petits de pedra blanca de la Segarra desiguals i picats matusserament,

Dimensions: 25'40 x 8'22 x 15'68 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada fa 15'54 metres.

Arquitectes: mestres d'obres Feliu Borràs, Jaume Vall i Francesc Montalar. Pel que fa al campanar el mestre de cases Marc Godier el 1692 (projectista) i construït per Joan Reinald el 1708.

Guarda encastada a la part de llevant i a l'exterior una imatge de sant Miquel procedent de l'antiga església.

Campanar renaixentista-barroc, exempt, del 1550 acabat quan van sobrealçar-lo entre el 1692 i 1708. Té planta gairebé quadrada (5'00 x 5'30 m). Està coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada i pinacles als angles. Sobre el terrat s'aixequen quatre arcs apuntats units al centre per sostenir una campaneta. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes, alguna encara del segle XVIII. Sota la cel·la s'hi troba una motllura. Un contrafort atalussat reforça la seva base; està bastit amb murs de carreus ben escairats de pedra blanca del país.

Situació: formava part de l'edifici de l'antiga església avui desaparegut i s'ha conservat solitari i força lluny (a un extrem de la població) de l'actual església parroquial situada al centre. Serveix, tanmateix, de campanar parroquial.

Alçada: 25'35 metres.

Esveltesa: 4,7

SANT PERE SALLAVINERA

Sant Pere

Altitud: 587 metres.

Església que conserva vestigis de l'antiga romànica dels segles XII o XIII com ara part de la nau, de l'absis i d'alguna finestra avui cegada; fou molt modificada i sobrealçada cap al segle XVIII. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb voltes de llunetes sobre cinc arcs torals de mig punt que descansen en una imposta classicitzant i en unes pilastres d'escàs relleu; els arcs i les pilastres estan pintats de gris fosc i els murs emblanquinats; té presbiteri recte amb arc presbiteral de mig punt; la capçalera és lleugerament angulada. Té un cor amb una barana de fusta que descansa en un arc i una volta rebaixats. Un antic absis romànic semicircular es deixa veure enmig de l'edifici de la rectoria però que no és visible des de fora; també hi ha restes, al mur de migdia, de l'antic parament romànic així com del seu portal avui paredat. El portal actual s'obre al mur lateral de migjorn en arc rebaixat i muntants de carreus grans i ben escairats de pedra grisenca. Hi figura la data de 1836. Els seus murs tenen paraments de carreus mitjans irregulars de pedra marronosa i disposats en filades força uniformes. La seva cara nord, en un nivell més baix que el de la planta, mostra un mur de grans blocs matussers de pedra amb una base atalussada que el reforça.

Dimensions: 14'93 x 8'12 x 9'81 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des de les poc fondes capelles laterals fa 9'69 metres.

Campanar neoclàssic auster. Té planta quadrada (3'70 x 3'70 m); la seva base encara és romànica i la major part dels seus murs són de pedra carreuada d'època barroca. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de carreus amb pinacles de bola als angles. Mostren la seva nuesa només ornada per una fina motllura a la cara sud al davall de la cel·la. Aquesta té obertes finestres en arc de mig punt amb l'ampit lleugerament destacat, una a cada cara; hi penja una campana. Unes gàrgoles sobresurten als caires sota terrat. Té un sòcol lleugerament atalussat.

Situació: adossat al mur lateral que està encarat a migdia, proper a la capçalera.

Alçada: 17'36 metres.

Esveltesa: 4,7

SEGUR

Santa Maria

Altitud: 725 metres.

Municipi de Sant Martí Sesgueioles

Església del gòtic tardà que ha sofert modificacions al llarg del temps. Consta d'una sola nau rectangular acompanyada de capelles laterals. Al mur lateral de ponent s'hi troba el portal neoclàssic d'arc dovellat rebaixat, muntants decorats amb senzilles pilastres i amb la data de 1868 gravada sobre l'arc. Els seus murs són de carreus petits, irregulars i grossers de pedra marronosa. Té una teulada a dos vessants.

Campanar merament funcional. Té planta rectangular (3'70 x 4'00 m) aixecat al centre dels peus de l'església. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc rebaixat a tres dels seus costats; hi penja alguna campana; té unes motlures a sobre i al seu dessota. La coberta plana té una escassa barana i, a sota, unes minses gàrgoles als angles. Els seus murs són de carreus petits i grossers. Sembla que la part superior dels murs tingui un pèl més de perímetre que la base de la cel·la, o sigui que és tronco-piramidal invertit.

Situació: damunt la nau per la banda nord, als peus de l'església.

Alçada: 16'00 metres.

Esveltesa: 4

TORRE DE CLARAMUNT, LA

Sant Joan

Altitud: 364 metres.

Església barroco-neoclàssica de la primera meitat del segle XVIII. Consta d'una nau de quatre trams cobertes per voltes de creueria; queda capçada per un absis rectangular i està acompanyada de tres capelles laterals per banda unides entre si de manera que aparenten dues naus laterals més curtes que la central; les cobreixen també voltes de creueria. Un cor als peus té barana de fusta i descansa en un arc rebaixat i una volta de creueria. Els murs estan emblanquinats i els nervis de les voltes estan pintats de gris.

Una cornisa amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals corona el caire superior de la façana principal amb un pinacle de bola al centre i dos més als extrems. El frontis té un portal amb marc de pedra carreuada blanquinosa en arc rebaixat dovellat; un òcul atrompetat està situat a mitja alçada lleugerament descentrat igual com el portal i, sobre d'ell, una petita finestra rectangular ben centrada. La capçalera és recta i els murs del temple són de paredat de pedra marronosa.

Dimensions: 14'77 x 4'34 x 6'41 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total que inclou els altars laterals en fa 10'53.

Campanar neoclàssic del 1790. Té planta gairebé quadrada (4'00 x 3'75 m) i un segon cos octagonal; els caires estan lleugerament ressaltats a manera de lesenes cantoneres. Unes motlures a sobre de les finestres, al seu dessota i a l'arrencada dels arcs, ornem aquest segon cos; està coronat per una cornisa motllurada i una coberta plana amb pinacles de bola als angles. Els murs dels dos cossos mostren paraments de pedra marronosa amb carreus mitjans irregulars, ben escairats i disposats en filades força regulars. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt coberts amb gelosies alternats amb altres de cecs; hi pengen quatre campanes foses a Alemanya del 1989 de noms *Montserrat*, *Janua*, *Natzarena* i *Reina de la Pau*; dues són grans i les altres petites; estan disposades en vertical dins d'unes gàbies de fusta i funcionen per mitjans elèctrics.

Entrant al temple a la dreta s'accedeix al campanar; hi puja una escala d'obra de cargol sense eix i amb barana emblanquinada.

Situació: adossat a l'angle sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'55 metres.

Esveltesa: 4,1

VALLBONA D'ANOIA

Sant Bartomeu

Altitud: 304 metres.

Església aixecada entre el 1948 i el 1952. Consta de tres naus i l'entrada es fa per un portal obert sota d'un porxo lateral de dos arcs de mig punt amb un pilar central tancat per reixes de ferro; està cobert per una teulada d'un sol vessant que es prologa per damunt de les capelles laterals. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un color crema. La teulada de doble vessant cobreix la nau major damunt els murs laterals oberts amb finestres rectangulars.

Arquitecte: Joaquim Ros de Ramis.

Campanar del 1952 merament funcional. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'78 x 4'78 m) coronat per una cornisa i una teulada damunt la qual s'aixeca una torrella on s'ubica la cel·la amb els murs reforçats per contraforts situats a la seva base; està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana; té una senzilla motllura a l'arrencada dels arcs. Queda coberta per una teulada piramidal de teules rogenques amb els careners destacats lleugerament. Els seus murs sense elements decoratius estan arrebossats i pintats amb un to crema clar. Un rellotge d'esfera procedent de l'antic campanar (1924) està situat al mur que dóna a la plaça, sota la cornisa.

Té algunes finestres rectangulars a diversos nivells, algunes senzilles espitlleres.

Situació: angle sud-oest de la façana lateral, adossat als peus de l'edifici.

Alçada: 22'50 metres.

Esveltesa: 4,7

VILANOVA DEL CAMÍ

Sant Hilari

Altitud: 303 metres.

Església neoclàssica aixecada el 1805. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre cinc arcs torals pintats en color gris; les parets interiors estan emblanquinades; té atri. El frontis amb el mur arrebossat i pintat de color crema està obert amb un portal classicitzant de pedra amb l'arc rebaixat i el marc amb l'intradós filetejat; unes pilastres toscanes de carreus encoixinats estan adossades als muntants; sostenen un arquiteau dòric i una destacada cornisa; una petita fornícula amb imatge es troba poc més amunt i, a mitja alçada, un òcul motllurat; està coronat per un frontó triangular de marc poc destacat.

Guarda una talla de la Dolorosa, segurament barroca.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'30 x 4'30 m); es transforma en octagonal a partir del nivell de la teulada del temple i queda dividit en dos per una motllura; al superior s'hi ubica la cel·la ornada amb una cornisa motllurada i un fris de denticles al dessota. Té un terrat amb una alta balustrada. La cel·la amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara, cegues i obertes alternades, mostra els caires lleugerament destacats a manera de lesenes cantoneres i té una motllura senzilla a l'arrencada dels arcs. Els seus murs estan arrebossats i pintats com el frontis i tenen carreus a les cantoneres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 34'26 metres.

Esveltesa: 8

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

ROFES

Sant Josep, extensió de la parròquia de Sant Pere de Vilademàger

Altitud: 540 metres. Municipi de la Llacuna

Església aixecada el 1999 amb aires neogòtics. Consta d'una nau capçada per un absis poligonal i coberta per una teulada de dos vessants. El frontis té un portal en arc apuntat sota d'un porxo amb tres arcs d'ametlla, un de gran al centre i altres dos als laterals. Els seus murs de pedra blanca de maçoneria amb carreus a cantoneres tenen un acabat digne. Una cornisa motllurada recorre tots els murs. Una espadanya d'un ull sense campana decora el frontis en el seu punt central i un petit òcul queda al seu dessota.

Campanar de planta gairebé quadrada (2'23 x 2'15 m). Els seus murs presenten paraments de maçoneria amb les cantoneres de carreus un pèl ressaltades a manera de lesenes. Uns frisos en relleu es troben sota el pis de les campanes en les quatre cares. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc apuntat, una a cada cara. Té la coberta plana amb terra i vegetació al damunt i unes motlures a diverses alçades que amaguen la seva nova. Un portal d'arc apuntat es troba a la seva base a la façana frontal.

Situació: adossat al mur lateral fent angle amb el nord-est del frontis.

Alçada: 11'40 metres.

Esveltesa: 5,1

VILANOVA D'ESPOIA Sant Salvador

Altitud: 425 metres. Municipi de la Torre de Claramunt

Església romànica del segle XII (1130-1150) ben restaurada a partir del 1966. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals d'arc de ferradura; està capçada per un absis semicircular amb una finestra d'arc de mig punt esqueixada al centre. Tant l'absis com la nau han estat sobrealçats en diverses ocasions i avui acullen un pis destinat a rectoria il·luminat per diverses finestres rectangulars. Sota d'elles, a l'absis, hi ha algunes espitlleres. Els seus murs són de carreus irregulars no massa ben escairats tant en l'interior com en l'exterior, gairebé es poden considerar de maçoneria. El portal es troba obert a la façana lateral de migdia; té dues arquivoltes en arc de mig punt dovellades; la més interior descansa en una senzilla imposta; els seus muntants són d'una sola peça.

Guarda un sagrari en forma d'Arca de l'Aliança en una fornícula lateral prop de l'altar; una creu amb la imatge del Salvador de placa de coure picat amb la cara serena i majestuosa com la del Sagrat Llenç de Torí és obra de J. M. Esquerra (1969), i una talla de la Mare de Déu amb el Nen assegut al centre de la seva falda d'Emili Colom (1977). Tot això ha estat portat a terme sota la iniciativa i el guiatge del rector Josep Batlle i Mauerer († 2006) amb consulta tècnica a l'arquitecte Joan Bassegoda i Nonell.

Campanar d'espadanya situat al mur de ponent, mur avui adossat a un edifici que ha servit de rectoria. L'espadanya té dos ulls d'arc de mig punt sota un frontó triangular remarcats per una motllura; una teuladeta de dos vessants la protegeix.

Alçada: 8'50 metres.

CAMPANARS ORDENATS ALFABÈTICAMENT PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Aguilar de Segarra	Sant Andreu	18'64
Castellar	Sant Miquel	13'34
Artés	Santa Maria	52'16
Avinyó	Sant Joan	22'13
Horta d'Avinyó	Santa Maria	18'80
Balsareny	Santa Maria	22'29
Calders		
Viladecavalls de Calders	Sant Pere	18'52
Callús	Santa Sadurní	28'50
Cardona	Sant Miquel	27'81
Bergús	Sant Joan	18'54
La Coromina	Sant Ramon	16'42
Castellbell i el Vilar		
Castellbell	Sant Vicenç	24'75
El Vilar	Santa Maria	21'91
Castellfollit del Boix	Sant Pere	18'00
Castellgalí	Sant Miquel	21'39
Castellnou de Bages	Sant Andreu	15'85
L'Estany	Santa Maria	19'75
Fonollosa	Santa Maria	19'23
Camps	Santa Maria	18'40
Fals (Les Torres de Fals)	Sant Vicenç	15'65
Gaià	Santa Maria	19'23
Vila-ramó	Sant Esteve	11'83
Manresa		
Viladordis	A Mare de Déu de la Salut	18'58
Manresa	Santa Maria (La Seu)	49'38
Manresa	Santa Maria de Valldaura	24'43
Moià	Santa Maria	52'00
Ferrerons	Sant Pere	17'31
Rodors	Sant Feliu	15'66
Monistrol de Calders	Sant Feliu	31'08

Monistrol de Montserrat	Sant	Sant Pere	25'20
Mura		Sant Martí	18'02
Navarcles		Sant Valentí	32'63
Navàs		Sagrada Família	25'96
Castelladral		Sant Miquel	21'18
Pont de Vilomara i Rocafort, el			
Rocafort		Santa Maria	20'43
Rajadell		Sant Iscle	20'85
Monistrollet		Santa Maria	20'95
Sallent		Santa Maria	38'08
Cabrianes		Sant Ramon	18'59
Cornet		Santa Maria	16'46
Serraïma	S	Sant Pere	11'06
Santa Maria d'Oló		L'Assumpció	34'88
Sant Joan d'Oló		Sant Joan	13'38
Sant Feliu de Terrassola		Sant Feliu	18'60
Sant Feliu Sasserra		Sant Feliu	26'61
Sant Fruitós de Bages		Sant Fructuós	24'47
Sant Joan de Vilatorrada			
Sant Martí de Torroella		Sant Martí	17'57
Sant Mateu de Bages		Sant Mateu	17'50
Castelltallat		Sant Miquel	19'30
Coaner		Sant Julià	15'39
Salo		Sant Pere i Sant Feliu	14'85
Santpedor		Sant Pere	32'24
Sant Salvador de Guardiola		Sant Salvador	22'70
Sant Vicenç de Castellet		Sant Vicenç	22'34
Súria		Sant Cristòfol	33'30
Talamanca		Santa Maria	15'63

Alçada mitjana: 22'64

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense campanar n'hi ha deu; amb espadanya onze. Sense campanar de torre però amb estructura no assimilable a una torre ni a una espadanya, es poden considerar els de les Parròquies del raval de Fals (municipi de Fonollosa) i del Pont de Vilomara.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

AGUILAR DE SEGARRA (o de Boixadors) Sant Andreu

Altitud: 641 metres.

Església neoromànica de mitjans del segle XX (1943-49). Consta d'una nau amb la capçalera recta i d'un transsepte. El frontis amb el portal d'arc rebaixat i marc motllurat té unes grades d'accés al seu davant; a sobre, una fornícula amb imatge, un òcul vidriat a mitja alçada i, per coronament, una modesta cornisa angular motllurada amb creu al cim. Els murs tenen paraments de carreus de pedra clara, lleugerament groguenca, ben escairats i disposats en filades uniformes.

Arquitecte: Jordi Bonet i Armengol.

Campanar modern merament funcional. Té planta gairebé quadrada (4'00 x 4'45 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una alta teulada piramidal de teules rogenques amb bola al cim. La cel·la està oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a llevant i a ponent i una a cadascuna de les altres cares; una motllura és a la seva base; hi pengen campanes. Els seus murs tenen el mateix aspecte que el mur del frontis, amb carreus ben escairats i disposats en filades uniformes.

Situació: adossat al mur de tramuntana, prop del frontis encarat a llevant.

Alçada: 18'64 metres.

Esveltesa: 4,1

ARTÉS Santa Maria, església nova

Altitud: 223 metres.

Església aixecada entre el 1892 i el 1912 en estil neoromànic amb elements modernistes. Consta de tres naus de grans dimensions; això fa que sigui coneguda com "La Catedral del Pla de Bages"; la major està coberta amb una volta de canó sobre arcs torals; les laterals de sis metres d'amplada estan cobertes amb volta de quart de canó; té un absis semicircular a la capçalera. Està dotada de cor, cancell i un porxo de tres arcs de mig punt motllurats tancat per un reixat; s'hi aixopluga el portal. Al damunt, en el frontis, tres grans finestrals d'arc de mig punt peraltats il·luminen la nau; el corona una cornisa angular amb arcuacions cegues al dalt i una creu de pedra al cim. Els seus murs presenten paraments de maçoneria de pedra clara en contrast amb la coloració més fosca dels marcs de portes, finestres i els arcs. El frontis es troba una mica endarrerit respecte dels laterals.

Dimensions: 42'00 x 11'60 x 22'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus des del fons de les capelles laterals fa 23'60 metres.

Arquitectes: Claudi Duran i Ventosa (187.. - 1926) i Josep Coll i Vilaclara; mestre d'obres: Marcel·lí Soler del mateix Artés; Josep Riera Reguer per la reconstrucció posterior al 1939.

Guarda pintures murals a l'absis de Lluçà Costa (1934). Al porxo hi figura una gran placa mural de bronze, modernista, de Joan Rubió en homenatge al jesuïta Frederic Faura, primer meteoròleg català, les restes del qual estan dipositades al mateix mur del frontis però per l'interior. Conserva, al cor, l'orgue antic que es va salvar de la destrucció el 1936.

Campanar coetani del temple d'estil eclèctic amb detalls neoromànics i modernistes. Té un primer alt cos de planta quadrada (7'65 x 7'65 m) i està dividit en zones per motlures ressaltades: un alt sòcol, una segona zona decorada amb finestres cegues i columnetes adossades; la tercera zona és aixamfranada des de mitja alçada i bastida amb paraments de maçoneria mig carreuada de pedres

clares mentre que a les cantoneres hi ha carreus ben escairats de pedres rogenques. Al damunt s'hi aixeca un cos octagonal irregular on s'hi ubica la cel·la amb rellotge d'esfera i finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; està coronat per una cornisa notable de planta quadrada i una teulada troncopiramidal amb peces rogenques vidriades i perfil còncav; al seu damunt hi ha un templet circular amb quatre columnes que sostenen un mur amb tres frisos i un terradet amb barana metàl·lica i un pinacle central. Tots els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres de pedra d'un rogenc pà·lid a totes les zones; a les dues de la base, les pedres són marronoses en contrast amb les de la resta.

Per pujar pel campanar fins al capdamunt, primer cal arribar al cor per una escala sobre voltes i arrapada als murs amb una barana noble; a partir del cor, en el replà, hi ha una porta metàl·lica ben treballada que obre pas a l'interior on hi ha un segon tram fet de fusta amb estructura de cargol que passa pel rellotge, accedeix a la cel·la i acaba al terrat; una tercera escala, aquesta vegada de gat, arriba al damunt del templet coronat per una barana metàl·lica. Un segon campanar que havia d'estar aixecat a l'altre angle del frontis finalment no ho va ser segurament per mancances econòmiques i esgotament de la promoció.

Arquitecte: Josep Coll i Vilaclara.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia; se'n troba lleugerament més avançat.

Alçada: 52'16 metres.

Esveltesa: 6,8

AVINYÓ

Sant Joan

Altitud: 353 metres.

Església antiga, del segle XIII, molt modificada el 1665 i totalment refeta el 1881. Consta de tres naus separades per columnes que sostenen el campanar aixecat sobre l'edifici; la capçalera està formada per tres absis neoromànics que van substituir els antics; al nord, a tot el llarg de l'església, es troba la capella del Santíssim de 5'80 metres d'amplada. Al frontis, amb el mur arrebossat i pintat de color groc pà·lid, hi ha el portal amb dues arcades d'arc de mig punt sobre columnetes i guardapols tot ell en pedra gris fosc, una rosassa a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular amb creu al cim. Els murs laterals són de paredat; el sòcol, de maçoneria.

Dimensions: 22'60 x 8'00 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus en fa 18 i, des del fons de la capella del Santíssim, 23'80.

Campanar barroc, senzill i auster, del 1625. Té planta quadrada (5'00 x 5'00 m) i està bastit amb murs de paredat i carreus de pedra rogenca a cantoneres; el seu coronament el forma una minsa cornisa i un terrat d'obra amb petits pinacles de bola als angles. La cel·la té finestres als quatre costats, tapiades totes menys les encarades a ponent on se'n troben dues; a la del nord, tapiada, hi ha el rellotge d'esfera; a la del sud, només està obert l'arc.

Situació: sobre el cos de l'edifici, a la zona de tramuntana, més o menys a la meitat del temple, sostingut principalment damunt les columnes que separen les naus.

Alçada: 22'13 metres.

Esveltesa: 4,4

BERGÚS

Sant Joan

Altitud: 600 metres. Municipi de Cardona

Església romànica transformada cap el 1750, moment en el qual es va suprimir l'absis i es va substituir per l'entrada classicitzant que avui es pot veure. Consta d'una nau, meitat romànica amb volta de canó força restaurada que descansa en un arc toral de mig punt, i una altra meitat d'aires neoclàssics coberta amb volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt. La capçalera recta inclou un presbiteri de cinc costats. Té un cor sobre un arc carpanell damunt mateix del cancell. Una escala que arriba fins al cor puja dins d'un cos extern de quart de cilindre situat entre el mur lateral de llevant i el campanar. A banda i banda de l'entrada, en la part alta dels murs laterals encara conservats de l'antiga església, es veuen sèries d'arcuacions cegues romàniques.

El frontis a llevant està obert amb un portal rectangular amb un marc de pedra clara i decorat amb unes fines pilastres sobre pedestals adossades als muntants que sostenen un frontó triangular en angle recte amb una fornícula sense imatge al centre del timpà; té un òcul motllurat a mitja alçada i la cornisa angular del capdamunt està formada per filades de teules sobreposades. Els murs laterals romànics encara conservats, tenen un aparell format de correus ben escairats.

Dimensions: 15'97 x 4'03 x 7'45 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; aquesta última dimensió correspon a la meitat romànica; l'altra meitat barroca en fa 8'30 d'alçada.

Arquitecte: Puig i Boada, projectista de la restauració recent.

Conserva una pica baptismal probablement renaixentista.

Campanar merament funcional, de base romànica i de cos del segle XVIII. Té planta gairebé quadrada (3'80 x 3'90 m) i està coronat per un terrat amb barana d'obra i gàrgoles als angles. Sota terrat hi ha la cel·la amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana; altres que avui estan tapiades es veuen en un nivell més baix, només obertes escassament a manera d'espitlleres. Els seus murs romànics són de carreus; el cos superior, a partir del nivell de la teulada del temple té paraments de paredat. Per dintre del campanar no hi ha cap escala, per tant és un campanar buit.

Situació: mig encabit a l'ala de migdia del temple a prop del frontis encarat a ponent.

Alçada: 18'54 metres.

Esveltesa: 4,7

CABRIANES Sant Ramon de Penyafort
Altitud: 300 metres. Municipi de Sallent

Església neoromànica aixecada el 1900; conserva la capella del Santíssim de l'anterior temple del segle XVII. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt; està capçada per un absis semicircular. El frontis encarat a ponent té un portal d'arquivoltes de mig punt sobre columnetes, una per banda, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i una cornisa angular motllurada amb uns frisos al dessota, uns de petits quadrats gravats i un altre d'arcs cecs sobre mènsules en baix relleu. Els murs laterals mostren paraments de maçoneria i paredat amb contraforts exteriors; el del frontis té la zona central delimitada per sengles pilastres de maçoneria que el recorren de dalt a baix amb un capitell toscà a mitja alçada; té un sòcol de pedra blanca.

Dimensions: 20'63 x 8'06 x 11'55 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 10'63 metres.

Guarda pintures de Joan Vilarrúbies del 1949 tant a l'absis major com al de la capella del Santíssim on ocupen tots els murs.

Campanar coetani del temple d'aires neoclàssics. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (3'40 x 3'30 m) bastit amb murs de paredat i carreus a cantoneres; al seu damunt s'aixeca

un segon cos de caires aixamfranats amb paraments de carreus mitjans ben escairats i dividit en tres pisos per dues motlures senzilles. La cel·la té una finestra d'arc de mig punt a cada costat; al damunt, hi ha una estança amb un rellotge amb esferes a les quatre cares, una cornisa i un terrat amb balustrada.

L'any 1992 aquesta torre va fer un gir sobre el seu eix, sense caure, i va produir grans obertures en la capella del Santíssim on estava adossat. Sembla que els escassos fonaments que l'aguantaven ho van permetre. Per sort no va caure i va caldre apuntalar-lo i cercar amb urgència que se li infiltrés al dessota grans quantitats de ciment fins a gran profunditat i que se'l falqués a tot el voltant amb una bona base que avui es veu com una banqueta exterior i amb tirants de ferro que l'uneixen als baixos. El 1993 es va acabar aquesta consolidació que avui el fa segur encara que una mica inclinat per la banda de migdia.

Sobre el sòcol, per l'exterior, hi ha la porta d'accés al campanar. L'escala que puja pel seu interior, estreta, és del tipus català, sobre voltes, arrapada als murs i amb un ull central escàs; arriba fins a la cel·la. Des d'allí fins al pis superior on es troba la maquinària del rellotge hi ha una escala metàl·lica; per arribar al terrat s'hi va per una escala de gat i s'hi entra per una trapa.

Situació: adossat als murs que formen les dependències laterals del temple per la banda de migjorn.

Alçada: 18'59 metres.

Esveltesa: 5,4

CALLÚS Sant Sadurní

Altitud: 331 metres.

Església aixecada el 1926 i acabada el 1941 decorada com a neoromànica. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt i capçada per un presbiteri semicircular; té un cor al peus i un digne cancell. Les naus estan separades per pilars de maó arrebossats i emblanquinats com tot l'interior. El frontis encarat al nord té un portal d'arc de mig punt davant de grades, una rosassa calada a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular amb un fris d'arcs cecs al dessota. Els seus murs són de maçoneria amb pedres de color marronós.

Arquitecte: un enginyer fill del poble.

Guarda una pica baptismal barroco-neoclàssica de marbre.

Campanar reconstruït el 1951; té aires neoromànics. Té planta gairebé quadrada (4'25 x 4'50 m) i està coronat per una cornisa angular motllurada a cada cara i una teulada piramidal baixa; una senzilla motllura a mitja alçada trenca la visió mercadament vertical del cloquer que, a més a més, té els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt sota el rellotge d'esfera, dues a les cares nord i sud i una a les altres dues; estan emmarcades amb pedra blanca i un bordó sobre senzilles impostes; hi penja alguna campana. A la seva base hi ha una finestra d'estil gòtic que fa parella amb la que hi ha la banda de ponent oberta en la capella del baptisteri. Els seus murs són de paredat amb el caires de maó vist; la zona superior, on hi figura el rellotge, també és de maó vist. L'escala interior que porta a la cel·la té 112 graons.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 28'50 metres.

Esveltesa: 6,3

CAMPS Santa Maria

Altitud: 480 metres. Municipi de Fonollosa

Església neoclàssica iniciada el 1760. A la dovella clau del portal hi ha gravada la data del 1762. Té restes de l'anterior romànica visibles en un mur de l'absis. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes, les laterals amb voltes d'aresta; estan separades per pilars cruciformes de pedra a mig tallar fins a la volta; sostenen dos arcs formers de mig punt per banda. El presbiteri és semicircular i la capçalera recta; té un cor sobre un arc carpanell i d'una volta de creueria. El cancell és ampli. El frontis presenta un portal d'arc rebaixat amb doble filera de dovelles i amb els muntants de petits carreus, un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa angular. Els seus murs de pedra marronosa tenen paraments de carreus mitjans, irregulars i força ben escairats.

Guarda pintures al fresc al presbiteri, avui deteriorades en part per la humitat; són obra de Joan Rifà fetes el 1965. Una imatge gòtica del Santcrist reproduït després de la seva destrucció el 1936; es conserven dins d'una arqueta vidriada les mans de la imatge del que es va cremar; van ser salvades a última hora. Davant del portal hi ha unes 12 làpides de sepulcres romànics del segle XIII amb relleus simples i arcaics.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (3'90 x 3'90 m) amb una base barroca; està coronat per una minsa cornisa i una teulada a quatre vents amb un pinacle al cim segurament d'època posterior. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen algunes campanes; té una motllura senzilla a la seva base. Els seus murs mostren paraments de carreus petits irregulars de pedra rogenca i carreus grans a cantoneres; els panys de la cel·la i dels seus immediats al dessota presenten carreus petits i algunes peces poc picades.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 18'40 metres.

Esveltesa: 4,7

CARDONA Sant Miquel

Altitud: 506 metres.

Església del 1398 aixecada en estil gòtic. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival simple de tres trams cadascun dels quals inclou dos altars laterals; està capçada per un absis poligonal de set costats, té un cambril, un digne cancell i sota l'altar major una cripta del segle XVI amb volta de creueria. La portalada principal a ponent ha quedat sense acabar; té el portal amb el marc rectangular i els brancals motllurats i un frontó ogival que deixa un timpà calat cec; unes grades hi donen accés. En el frontis, per damunt del portal, una fina motllura delimita la zona superior que ostenta una senzilla rosassa motllurada i, al capdamunt, una minsa cornisa horitzontal; reforcen aquesta façana dos contraforts als caires. Una altra portalada gòtica, l'entrada més habitual, es troba al mur lateral de migdia; té un portal rectangular i cinc arquivoltes apuntades amb impostes damunt columnetes sobre un sòcol motllurat; damunt el portal queda un timpà nu damunt la llinda. Els seus murs de pedra grisencs són una barreja de carreus petits i regulars amb altres de mitjans, tots ben escairats.

Dimensions: 26'84 x 12'32 x 18'93 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda la imatge policromada gòtica de la Mare de Déu del Patrocini, de peu dret, el cos arquejat i amb el Nen al braç esquerre i un llibre a la mà dreta; és d'alabastre, d'un metre quaranta d'alçada, d'estil francès amb vestidura de plecs abundants; és una obra del 1400 i fou portada de Marsella el 1423 pel comte Joan Folc. Uns retaules gòtics (la Nativitat de Maria i Santa Anna) de Pere Vall de Cardona de cap el 1404-10; i un altre també gòtic de Santa Úrsula d'autor anònim. Uns

sepulcres moderns dels senyors de Cardona a la cripta; i una pica baptismal amb l'escut heràldic de Cardona, de cap el 1489 procedent, de l'església del castell. Té orgue.

Campanar romànic dels segles XI i XII. Té planta quadrada (5'25 x 5'25 m). Consta d'una base compacta i quatre pisos amb obertures, el superior dels quals té una finestra d'arc de mig punt a cada cara i és més modern que els inferiors, potser del segle XIII; al dessota, dos pisos amb finestres geminades només a la cara frontal. Els seus murs són de carreus petits, de poc gruix i irregulars que tenen les juntures gairebé sense ciment fruit de l'erosió. Al damunt de tot hi ha una estructura metàl·lica per campanes; no s'ha tingut en compte en calcular l'alçada del campanar. Per accedir al capdamunt hi ha una escala de cargol de pedra adossada al mur de llevant del campanar, escala antiga del segle XIII que arriba fins al nivell de la teulada de l'església; allí entra dins del campanar i segueix per una nova escala de ferro en ziga-zaga que surt al terrat i continua per l'interior de l'estructura metàl·lica moderna amb les campanes i altaveus. La part baixa del campanar, buida, es va convertir en una capella gòtica en el moment que es va construir l'església d'aquest estil.

Situació: adossat al mur lateral de migdia, proper a la capçalera.

Alçada: 27'81 metres.

Esveltesa: 5,3

CASTELLADRAL Sant Miquel
Altitud: 681 metres. Municipi de Navàs

Església romànica del segle XI transformada en estil classicitzant cap els segles XVII i XVIII. Conserva un mur romànic amb arcuacions cegues i lesenes al cantó de migdia del temple primitiu; al seu damunt es van aixecar els de l'edifici actual. Consta d'una nau amb quatre trams coberts amb voltes ogivals simples i amb un presbiteri quadrat amb volta ogival estrellada; la capçalera és recta. El cor descansa en una volta de creueria i un arc carpanell. El frontis, amb un mur de petits carreus rogencs mig arrebossat, té un portal rectangular emmarcat per grans peces ben escairades de pedra grisa, un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa angular amb una petita finestra rectangular sota del vèrtex.

Dimensions: 17'50 x 5'77 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitectes: mestre d'obres Sebastià Santacana i el seu fill del mateix nom, de Martorell; pel que fa al campanar el mestre de cases Gabriel Ribalta.

Campanar barroc del 1752-55. Té planta gairebé quadrada (4'26 x 3'95 m). Està bastit amb murs de carreus ben escairats ornats amb unes motlures que indiquen la separació dels dos pisos superiors. La cel·la queda oberta amb amples finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; hi penja alguna campaneta. Està coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada. Una escala interior sobre voltes catalanes, arrapada al mur de pedra i recentment restaurada, puja cap a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'18 metres.

Esveltesa: 5

CASTELLAR Sant Miquel
Altitud: 540 metres.

Església amb orígens romànics del segle XIII; avui (2003) encara se'n conserva el mur de

migdia; fou reformada a l'època del barroc, segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; té la capçalera recta amb un presbiteri amb volta de creueria. Els seus murs són de carreus amb un arrebossat en mal estat. El portal en arc rebaixat de pedra grisa i amb data gravada del 1830 queda obert al mur de tramuntana; té els muntants amb carreus ben escairats; tot el marc es troba filetejat a l'intradós i motllurat per l'extradós. El cor es troba mig derruït i tot l'edifici mig esbaldregat està en procés de rehabilitació.

Dimensions: 16'22 x 4'60 x 7'18 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar amb un primer cos romànic de planta gairebé quadrada (3'00 x 3'10 m) bastit amb murs de carreus petits mig arrebossats amb arcuacions cegues romàniques a mitja alçada; el cos superior, separat de l'anterior per una motllura, d'època moderna, té els paraments de carreus mitjans ben escairats amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; al damunt, la cornisa amb alguna gàrgola al dessota; la coberta, per haver-se esbaldregat, manca absolutament; en situació de restauració (octubre 2003).

Situació: damunt dels peus del temple fent angle al sud-oest.

Alçada: 13'34 metres; l'altura actual, sense coberta.

Esveltesa: 4,3

CASTELLBELL

Sant Vicenç

Altitud: 220 metres. Municipi de Castellbell i el Vilar

Església del segle XVII amb característiques, encara, d'estil gòtic tardà, i amb algun vestigi del romànic. Consta d'una nau capçada per un absis poligonal. El frontis està obert amb un portal d'arc rebaixat i marc estret de carreus ben escairats en pedra rogenca, té un òcul a mitja alçada i queda coronat per una cornisa angular amb creu metàl·lica al cim. Els seus murs són de maçoneria de pedra marronosa.

Campanar neoromànic dels anys quaranta del segle XX. Té un primer alt cos de planta quadrada (3'64 x 3'64 m) amb els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres a partir d'un terç de la seva alçada; al seu damunt n'hi ha un de segon poc alt amb els caires aixamfranats i grans òculs de marc blanquinós a cada cara; el tercer i últim allotja la cel·la amb un ample finestral en arc de mig punt a cada cara; està coronat per una cornisa sobre caps de biga i per un terrat amb barana de merlets; al seu damunt s'hi aixeca una agulla piramidal quadrada baixa. Els seus murs tenen a la base paraments de maçoneria amb les lesenes cantoneres de carreus; el cossos superiors són de maó vist; unes motlures destacades amb permòdols i un fris d'arquets cecs al dessota es troben tant al final del primer cos com sota terrat. A la base del primer cos, a poca alçada, hi ha una balconada de balustres de pedra blanca amb un portal en arc de mig punt també blanquinós.

Arquitecte: dom Celestí Gusi, monjo de Montserrat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 24'75 metres.

Esveltesa: 6,8

CASTELLGALÍ

Sant Miquel

Altitud: 266 metres.

Església del segle XVII ampliada en estil neogòtic el 1897; conserva algunes restes de la primitiva església medieval. Consta d'una nau amb capelles laterals. El frontis està obert amb un

portal rectangular decorat per sobre de la llinda amb una arquivolta apuntada sobre fines columnetes i un bordó ogival sobre mènsules; el timpà queda nu; a mitja alçada hi ha un òcul i, al capdamunt, una cornisa angular a base de teules sobreposades. El seu mur està arrebossat i pintat d'un color crema i amb carreus rogencs visibles a les cantoneres; els murs laterals tenen paraments de paredat.

Campanar senzill barroc del segle XVII. Té planta gairebé quadrada (4'00 x 3'70 m) amb una motllura sota finestres i una altra a l'arrencada dels seus arcs. Està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i per un terrat amb balustrada amb pinacles sobre el pilars dels caires. La cel·la té finestres d'arc de mig punt, un a cada costat; hi penja alguna campana. Altres petites finestres rectangulars es troben a diversos pisos per la banda de migdia. Els seus murs mostren paraments de paredat menys a la banda de ponent, la mateixa del frontis, i com ell està arrebossat i pintat.

Situació: sobre l'ala dreta al sud del temple, uns quants metres endarrerit respecte del frontis encarat a ponent, cap al tercer tram comtat des de l'entrada.

Alçada: 21'39 metres.

Esveltesa: 5,3

CASTELLNOU DE BAGES Sant Andreu

Altitud: 469 metres.

Església romànica d'estil llombard del segle XI; fou reformada als segles XVI i XVII. Té planta de tres naus; estan cobertes amb voltes de canó sobre dos arcs torals de mig punt i separades per robustos pilars cruciformes units per tres arcs formers de mig punt. La capçalera està formada per tres absis semicirculars romànics amb decoració llombarda: el central amb arcuacions cegues i lesenes a cada quatre arquets; els laterals amb només arcs cecs sota cornisa; tots, avui (2003), es veuen molt restaurats. L'absis central està prolongat per un tram cobert per una volta damunt dos arcs torals de mig punt. Té un cor sobre un arc carpanell i d'una volta d'aresta; és visiblement d'època tardana, clarament postús i afegit amb mala traça. Els murs laterals presenten per l'exterior sèries d'arcs cecs sota les cornises, tant en la del cos central més alt com en la corresponent a les naus laterals.

El frontis té un portal amb grans dovelles en arc de mig punt i un bordó sobre senzilles impostes que segueix prolongat al llarg dels muntants formats per grans carreus de pedra lleugerament rogenca, com les dovelles de l'arcada. Dues finestres d'arc de mig punt es troben encarades a la nau lateral respectiva, i dues més al damunt del portal així com un òcul encara més elevat i una cornisa angular amb arcuacions cegues al dessota. Els paraments dels seus murs presenten carreus petits, irregulars i matussers, sovint a mig escairar.

Dimensions: 16'00 x 4'12 x 8'05 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada conjunta de les tres naus és de 12'10 metres.

Guarda en diversos punts restes de pintura romànica molt deteriorades.

Campanar del segle XVII, segurament una antiga espadanya avui closa. Té planta gairebé quadrada (4'70 x 4'35 m) i està coronat per una cornisa de sèries de teules sobreposades i per una teulada a quatre vessants. La cel·la té dues finestres d'arc de mig punt a cada banda, algunes tapiades gairebé del tot; un dels finestres que està obert al frontis hi té una campana. Entrant a mà dreta de l'església hi ha un cilindre d'obra per l'interior del qual hi puja una escala de cargol de graons de maó fins a la cel·la; una porta de fusta molt revellida dóna accés a la teulada per la banda de llevant i des d'allí es pot entrar a la cel·la per una obertura de la seva base que es troba en el seu mur de ponent, el posterior. Els seus murs són de carreus petits o de paredat barrejats tots de pedra

marronosa.

Situació: sobre els peus de la nau major, per damunt del frontis i ben centrat.

Alçada: 14'25 metres.

Esveltesa: 3

CASTELLTALLAT Sant Miquel

Altitud: 720 metres. Municipi de Sant Mateu de Bages

Església amb restes d'una primitiva romànica visibles en l'aparell dels seus paraments; ha estat modificada en etapes posteriors i finalment al segle XIX amb aires neoclàssics. Consta d'una nau major, d'una segona nau a la banda esquerra i de capelles laterals. Està bastida amb murs de carreus desiguals ben escairats de pedra blanquinosa. Té un portal rectangular renaixentista amb entaulament i frontó a la façana sud.

Conserva tres retaules barrocs: el de Sant Miquel a l'altar major del 1613 obrat pel fuster de Manresa Hilari Orta; el del Roser iniciat al segle XVII i completat el XIX; i el del Sant Crist del 1703.

Campanar neoclàssic coetani de les últimes reformes del temple. Té un primer cos de planta quadrada (3'50 x 3'50 m); el segon té els caires aixamfranats i està decorat amb motlures compostes a sota, a sobre i a l'arrencada dels arcs de les finestres. Està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada amb pinacles de bola sobre dels pilars dels caires; damunt del terrat s'aixequen quatre arcades apuntades unides en diagonal al centre. La cel·la té un finestral d'arc apuntat a cada cara amb marc i dovelles ben escairats. Els seus murs presenten bells paraments de carreus mitjans ben escairats i disposats en filades uniformes; la pedra és d'un color marronós clar.

Situació: angle nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'30 metres.

Esveltesa: 5,5

COANER Sant Julià

Altitud: 590 metres. Municipi de Sant Mateu de Bages

Església romànica d'estil llombard del 1024 reformada al segle XVI i restaurada recentment; ara (2003) sembla abandonada. Els seus murs presenten un arrebossat en mal estat; el seu entorn es veu descurat i envaït per vegetació espontània. Consta de tres naus que formen, en conjunt, una planta trapezial capçada per tres absis semicirculars, el central més gran i amb un fris de finestres cegues, els laterals de semicercle ultrapassat amb arcs cecs i lesenes damunt un alt sòcol. Els murs deixen veure lesenes i arcs cecs cap a mitja alçada. Al portal obert al mur de migdia (més o menys encarat al sud-oest) hi té la data de 1573; és un portal d'un arc de mig punt dovellat i muntants de carreus ben escairats, tot en pedra d'un to morat pà·lid; es troba davant quatre grades. Les tres naus de tres trams estan separades per arcs formers de mig punt i robustos pilars cruciformes i cobertes amb voltes de canó sobre arcs torals; una única teulada de dos vessants les recobreix. Els seus murs de carreus irregulars petits són poc visibles per l'arrebossat que els mig tapa; el mur recte que tanca l'edifici als peus està orientat al nord-oest i decorat amb arcs cecs i lesenes de la meitat en amunt fins gairebé sota la minsa cornisa.

Guarda tres ares romàniques i un fragment de làpida d'un sarcòfag.

Campanar romànic del segle XI o poc posterior. Té planta gairebé quadrada (2'65 x 2'35 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada de quatre vessants; presenta dos pisos de finestres geminades a migdia i a tramuntana, a l'inferior mig tapiades; a llevant i a ponent, només una d'àmplia a cada cara. Es pot arribar fins a la cel·la en el nivell superior per una escala de gat que puja per l'interior de l'església des del terra.

Situació: damunt mateix de l'atri de l'església als peus de la nau central fent part del mur orientat a ponent, mur que arrenca de més avall i que fa que l'alçada del campanar sigui tan notable.

Alçada: 33'30 metres.

Esveltesa: 14

CORNET

Santa Maria

Altitud: 400 metres.

Municipi de Sallent

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau lleugerament trapezial coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular; la completa un fals transsepte format per dues capelles fondes. El portal romànic obert en el mur lateral de migdia té arc rebaixat i un timpà nu envoltat per dues arquivoltes de mig punt dovellades sobre impostes decorades que descansen en dues columnes exemptes, una per banda, amb els capitells treballats en relleus de tema zoomòrfic, grans, ja que cadascun d'ells és la base de les dues arquivoltes; el completen un bordó semicircular amb una sanefa d'estrelles i un fris superior horitzontal amb treball de tauler d'escacs.

Al centre de l'absis hi ha una finestra d'arc de mig punt de doble esqueixada amb una arquivolta decorada amb un entrellaçat que descansa en dues columnetes amb capitells decorats amb elements zoomòrfics; es correspon a l'interior amb una disposició semblant. Els murs dels absis mostren paraments de carreus ben escairats, irregulars, ben disposats en filades uniformes i amb un breu sòcol d'escàs ressalt; la pedra és de color marcadament torrat. Els altres murs del temple són de maçoneria o de peces de pedra a mig picar.

Campanar barroc. Té planta gairebé quadrada (3'70 x 3'80 m); està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als caires i un terrat amb balustrada; uns pinacles es troben als angles i al centre de cada costat. La cel·la està oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus ben escairats en pedra marronosa.

Situació: mig incorporat al braç meridional del transsepte, fent angle al sud-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 16'46 metres.

Esveltesa: 4,3

COROMINA, LA

Sant Ramon

Altitud: 420 metres.

Municipi de Cardona

Església moderna que consta d'una nau coberta amb una volta de canó, capçalera recta, cor sobre arc rebaixat i cancell; té una nau lateral a la dreta coberta amb una volta de llunetes. El frontis té un portal classicitzant rectangular amb marc de pedra, entaulament llis, frontó triangular truncat, un petit òcul a mitja alçada i una cornisa angular sobre petites mènsules.

Dimensions: 17'07 x 5'50 x 7'79 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les dues naus en conjunt fan 10'15 metres d'amplada.

Campanar senzill merament funcional. Té planta quadrada (2'35 x 2'35 m) i està dividit en

dos cossos per una motllura que deixa a la part alta la cel·la amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara; hi penja una campana. Està coronat per una cornisa sobre petits permòdols i un terrat amb barana d'obra que fa un rebaix corbat al centre i que té uns petits pinacles als angles. Té els murs arrebossats amb carreus als caires; des de mitja alçada són visibles paraments de maó que es troben en tot l'àmbit de la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'42 metres.

Esveltesa: 7

ESTANY, L' Santa Maria, antic monestir

Altitud: 870 metres.

Església romànica del segle XII (1133) de planta de creu llatina, refeta modernament. La nau major té quatre trams coberts amb una volta de canó sobre arcs torals de mig punt que descansen en pilastres i en una senzilla imposta que és visible a tot al llarg dels murs; el transepte, també amb volta de canó, té oberts un absis i dues absidioles del temps del romànic decorats amb frisos de dents de serra i finestretes centrals decorades per l'exterior amb columnetes exemptes, una a cada brançal. L'absis central té doble arc presbiteral i un curt tram amb volta de canó sobre un arc toral de mig punt. Una cúpula sobre trompes s'aixeca al creuer dins d'un cimbori quadrat aixamfranat.

Els seus murs mostren paraments de carreus mitjans, ben escairats i disposats en filades regulars. La façana principal té un aire sever amb un portal en arc de mig punt format per grans dovelles, un ull de bou del segle XVII a mitja alçada i una senzilla cornisa angular. Té un digne cancell vidriat que engloba una escala de pedra de doble tram pels laterals a fi de passar al nivell de la nau més baix que el llindar de la porta.

Té adossat un claustre del segle XIII amb doble columnata amb un total de 77 capitells de gran valor artístic i històric, molts d'ells amb representacions figuratives, d'altres amb llaços o elements vegetals estilitzats.

Dimensions: 26'41 x 5'94 x 9'73 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transepte en fa 17'30 x 4'72 x 8'70; el claustre, lleugerament trapezial fa al seu costat nord 18'42 metres, al del sud 18'04, a l'est 19'01 i a l'oest 18'32.

Guarda una imatge de Santa Maria d'alabastre policromat del segle XIV; una pica baptismal romànica de pedra, sense decoració; i restes del cadirat del cor. Al Museu, adjunt, hi ha moltes peces interessants que procedeixen del monestir i que van poder-se conservar després d'esfondrar-se en part a causa de terratrèmols. Al claustre hi ha un ric portal gòtic i diversos sarcòfags.

Campanar del segle XV, refet el 1648. Va substituir el primitiu romànic quan es va enfonsar a causa d'un terratrèmol. Té planta rectangular (4'00 x 3'00 m aproximadament), aixecat sobre el cimbori i coronat per una cornisa de diverses fileres de teules i una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a les cares est, nord i sud i tres a la de ponent; tenen baranes metàl·liques; els seus murs són de carreus mitjans ben escairats de pedra marronosa fosca.

Des de la rectoria es passa al segon pis del claustre per una escala de pedra amb barana de fusta treballada; per una porta lateral s'entra a les golfes de l'antiga sala capitular avui capella del Santíssim, i per una petita obertura, després d'una curta escala de pedra, s'accedeix a la teulada de la nau pel cantó de migdia; cal travessar-la fins a la banda de tramuntana i, allí, una altra escala de pedra adossada al mur exterior del campanar per la banda de ponent, i amb una senzilla barana metàl·lica, s'arriba a l'entrada oberta al centre d'aquest mur on unes altres escales de pedra permeten

accedir a la cel·la; tota una aventura.

Situació: sobre el creuer.

Alçada: 19'75 metres. La dada és aproximada; en trobar-se el campanar en el centre de la construcció i amb barreres arquitectòniques, la dada anotada ha estat deduïda dels plànols que figuren en el llibre de mossèn Antoni Pladevall sobre el monestir, plànols que el mateix Pladevall senyala que cal acceptar-los amb prudència però que, de totes maneres, han de donar dades força aproximades.

Esveltesa: 5

FALS

Sant Vicenç, antiga parròquia

Altitud: 400 metres. Les Torres de Fals, municipi de Fonollosa

Església del segle XVII bastida amb murs de paredat i petits carreus a cantoneres. Consta, segurament, d'una sola nau amb capçalera recta i coberta amb una teulada de dos vessants. El portal rectangular obert al mur lateral del migdia és classicitzant amb columnes estriades sobre pedestals als muntants, entaulament, frontó triangular, finestra tapiada a mitja alçada, cornisa horitzontal formada per filades de teules sobreposades. Una altra porta classicitzant tapiada es troba a l'altre extrem del mateix mur amb una fornícula sense imatge i muntants decorats amb motius d'espiga.

Campanar de planta quadrada (3'15 x 3'15 m) amb murs de paredat i carreus a cantoneres. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i una coberta plana amb petits pilars quadrats a cada angle.

Situació: mig incorporat a l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la capçalera situada a llevant.

Alçada: 15'65 metres.

Esveltesa: 5

FERRERONS

Sant Pere

Altitud: 880 metres. Municipi de Moià

Església romànica del segle XII refeta el 1763. Consta d'una sola nau amb la capçalera recta. El frontis té un portal barroc rectangular emmarcat amb pedra blanca, pilastres amb relleus als muntants, frontó truncat de perfil sinuós amb fornícula sense imatge; també en ell hi ha un òcul a mitja alçada i, per coronament, una senzilla cornisa angular; al cos de la dreta amb finestra rectangular hi figura la data de 1708.

Campanar del segle XIII, romànic, conservat en part tot i les reformes posteriors. Té planta quadrada (4'70 x 4'70 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada piramidal. La cel·la està oberta amb una finestra geminada a la cara de ponent i finestres d'arc de mig punt a cadascuna de les altres. Els seus murs tenen paraments de carreus disposats en un cert desordre i, en part, es troben arrebossats.

Situació: adossat a l'angle nord-est del mur de tramuntana.

Alçada: 17'31 metres.

Esveltesa: 3,6

FONOLLOSA

Santa Creu

Altitud: 525 metres.

Església barroca senzilla. Consta d'una nau rectangular de tres trams coberts amb una volta de canó sobre arcs torals de mig punt; està capçada per un absis rectangular. La façana principal refeta el 2000 té un portal rectangular amb una robusta peça de pedra clara que fa de llinda i un marc de carreus; més amunt hi ha un ample finestral d'arc de mig punt i, per coronament, una motllura horitzontal de teules sobreposades que amb la cornisa angular fa l'efecte d'un gran frontó. Els seus murs mostren paraments de pedra marronosa de carreus irregulars, matussers i disposats en filades uniformes.

Campanar merament funcional. Té planta gairebé quadrada (2'92 x 3'20 m) i està dividit per dues motllures en tres pisos amb una finestra en arc apuntat a cada cara en els dos superiors. La cel·la es troba situada en el d'entremig; pengen campanes en les seves finestres. Les del cos més alt estan tapiades i amb un rellotge d'esfera en una d'elles. Està coronat per una destacada cornisa a base de fileres de teules sobreposades i una teulada piramidal quadrada amb perfil lleugerament còncau amb una bola al cim: queda coberta per teules aràbigues de color clar i amb els careners destacats. Els murs són de carreus com els del frontis.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 22'78 metres.

Esveltesa: 7,1

GAIA

Santa Maria

Altitud: 481 metres.

Església aixecada cap el 1694. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals, les laterals amb voltes de creueria; estan separades per un pilar rectangular per banda que sosté dos arcs formers de mig punt. Té un cor als peus que descansa en un arc carpanell i una volta ogival. La capçalera és recta i el frontis té un portal rectangular classicitzant amb llinda i muntants de carreus ben escairats; unes pilastres toscanes estan adossades als brancals; damunt la llinda hi ha un entaulament i un frontó triangular amb el timpà nu.

Exempt i a pocs metres s'hi troba un edicle cúbic que fa de comunidor; té teulada de quatre vessants i finestres rectangulars a cada cara; en una d'elles hi ha obert el portal amb grades d'accés.

Dimensions: 15'35 x 5'70 x 8'47 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus juntes i des del fons de les capelles laterals tenen una amplada de 14'45 metres.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'10 x 3'95 m); el cos superior té els caires aixamfranats. Queda coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada. La cel·la està oberta amb finestres en arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs tenen paraments de carreus de pedra clara ben escairats i disposats en filades regulars i estan ornats amb fines motllures, una al capdamunt del primer cos i altres en el segon; una d'elles es troba a l'arrencada dels arcs de les finestres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'23 metres.

Esveltesa: 4,7

HORTA D'AVINYÓ Santa Maria

Altitud: 400 metres. Municipi d'Avinyó

Església d'orígens romànics del segle XI; en conserva pocs vestigis (un pany del mur de l'absis amb algun arc cec llombard només visible des de la rectoria); fou modificada a finals del segle XV. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó; està capçada per un absis semicircular amb decoració llombarda. El frontis del 1830 té un portal en arc de mig punt amb el marc estriat; al damunt hi figura la data de 1863 gravada en una placa incrustada, un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa de dos vessants amb una zona central amb una curvatura convexa i una creu de pedra al cim. Els seus murs de carreus estan arrebossats i pintats d'un to cremós.

Campanar merament funcional, segurament una antiga torre de defensa; té planta rectangular (3'35 x 5'40 m). La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als caires i un terrat amb barana d'obra amb boles als caires. Els seus murs amb paraments de paredat i carreus matussers a cantoneres no tenen cap element decoratiu que trenqui la seva nuesa i mostren la seva antiguitat.

Situació: adossat al mur de migdia proper al frontis encarat a ponent.

Alçada: 18'80 metres.

Esveltesa: 3,4

MANRESA

Santa Maria, la Seu, col·legiata i basílica

Altitud: 238 metres.

Església aixecada en gòtic català entre el 1322 i el 1486. Consta de tres naus de sis trams coberts amb voltes ogivals simples; estan separades per pilars vuitavats i arcs formers apuntats; la capçalera la forma un absis poligonal de set costats; les naus laterals es comuniquen per la girola darrere l'altar major. Té una cripta del 1576-78 refeta el 1973, i un claustre renaixentista. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra grisenca clara. La porta d'entrada habitual està situada al mur nord, propera al cos del campanar.

Dimensions: 50'00 x 16'68 x 28'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada va de pilar a pilar (no els inclou), i la total de les tres naus en fa 32'85; la llargada no inclou el porxo-atri, si li suméssim arribaria als 68 metres.

En el mur de ponent, que seria el frontis als peus de les naus, un arc rodó dovellat rodeja un portal rectangular; el mur queda absolutament llis mostrant només el seu parament de petits carreus; es troba al fons d'un grandios porxo-atri neogòtic del segle XX obert per tres grans arcades ogivals sobre pilars amb una columna adossada al costat frontal; sosté una terrassa de barana calada per damunt de la qual, en aquest frontis, s'hi obre una magnífica rosassa motllurada i calada. A banda i banda d'aquest porxo s'aixequen unes capelles poligonals amb terrat de baranes calades i, al damunt, unes torrelles octagonals amb finestrals mig tapiats d'arc calat, un a cada cara, i amb una agulla vuitavada de careneres crestades amb un pinacle al cim.

Un portal lateral de l'antiga església romànica adjunt al nou edifici gòtic mostra un timpà amb uns bells relleus romànics, arquivolta soguejada sobre imposta i una columna per banda amb bells capitells romànics figurats; tot recobert per una arcada sobre imposta damunt muntants, tots ells de peces grans ben escairades i de pedra lleugerament grisenca; comunica a un petit claustre.

Arquitectes: Berenguer Montagut com a mestre major, Arnau de Villeres, Ramon Moragues, Martí Ibar, Alonso de Baena, i Joan Font i Guerau Cantarell (1592) pel que fa al campanar. El baptisteri, el frontis i el seu porxo són de principis del segle XX, 1915-34, de l'arquitecte Alexandre

Soler i March (1874-1949) fill de Manresa mateix.

Guarda un retaule del segle XIV d'Arnau Bassa, un altre dedicat a l'Esperit Sant obra de Pere Serra (1394) i altres igualment gòtics; diverses escultures gòtiques de pedra policromada, sarcòfags, algunes talles barroques; al Museu de la Seu s'hi guarda un Santcrist del segle XII que fa 100 x 95 cm. sobre una creu de fusta moderna; a la cripta es conserven unes relíquies de sant Fruitós, màrtir tarragoní del segle III procedents del poble veí de Sant Fruitós. Té orgue.

Campanar del 1592 del gòtic tardà. Té planta quadrada (9'50 x 9'50 m) i està coronat per una cornisa sobre caps de biga amb gàrgoles al dessota situades als angles i un terrat amb barana calada. Els seus murs són de carreus petits de pedra un pèl marronosa; té motllures a diversos nivells, a sota dels finestrals i a l'arrencada dels arcs apuntats. La cel·la té dos finestrals d'arc apuntat a cadascun dels quatre costats; al cos del dessota hi ha una esfera de rellotge a la cara nord.

L'escala que permet accedir a la cel·la s'inicia en l'antiga església romànica, el mur que en resta és de tan gruix que l'escala de pedra picada passa pel seu interior i puja recta cosa de 8 metres; segueix pel mur de la nova església gòtica fent-se escala de cargol també de pedra i quan arriba al nivell superior del mur entra al campanar i segueix amunt en estil català, sobre voltes i arrapada als murs i amb barana, així fins a la cel·la i segueix fins a dalt del terrat.

Situació: sobre l'ala nord del temple, proper a la capçalera, adjunt al portal lateral nord.

Alçada: 50'50 metres.

Esveltesa: 5,3

MANRESA Santa Maria de Valldaura

Altitud: 245 metres.

Església neogòtica aixecada entre el 1877 i el 1886; forma part del col·legi religiós de les germanes dominiques. Consta d'una nau coberta amb una volta rebaixada sobre cinc arcs torals rebaixats; l'acompanyen dos passadissos laterals i està capçada per un presbiteri poligonal de cinc costats desiguals; té cor i cancell. Els seus murs presenten paraments de carreus ben escairats a mig picar per la cara exterior. El frontis amb sòcol té damunt el portal un gran finestral vidriat en arc apuntat dividit en tres per dos pilars; té per coronament una cornisa motllurada en angle pronunciat.

Dimensions: 22'14 x 8'25 x 10'53 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total inclosos els passadissos i la fondària de les capelles laterals en fa 16'18.

Arquitecte: Josep Torres i Argullol (1850 ? - 1909)

Campanar neogòtic coetani del temple. Té planta octagonal de dalt a baix inscrita dins un quadrat de 3'20 x 3'20 amb un primer alt cos; el segon, també molt alt i igualment vuitavat és de perímetre lleugerament més reduït; queda separat del primer per una fina motllura; no té altre element decoratiu que aquest, però el seu bon acabat el fan ben distingit. Està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal vuitavada aguda recoberta de peces de pissarra negra amb una creu de quatre braços al cim. La cel·la queda oberta amb estrets i allargassats finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna. Els seus murs són com els del frontis, de carreus ben escairats amb l'exterior a mig picar; els caires del segon cos estan lleugerament ressaltats a manera de lesenes cantoneres.

Situació: adossat a l'angle nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 24'47 metres.

Esveltesa: 7,6

MANRESA

Mare de Déu de la Salut, santuari i parròquia de Viladordis

Altitud: 260 metres.

Església romànica dels segles XII-XIII amb vestigis més antics fins i tot preromànics com en els fonaments de l'absis actual. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt que descansen en una imposta que recorre tota la base de la volta; està capçada per un absis semicircular romànic i està dotada de cancell i cor als peus. Els seus murs tenen paraments de carreus matussers, de mides diferents, disposats en filades força uniformes. El frontis encarat a ponent té el portal dovellat en arc de mig punt fruit de les reformes del segle XVIII; a la part alta hi ha oberta una allargassada finestra esqueixada d'arc de mig punt amb l'ampit que sobresurt; està coronat per una minsa cornisa angular. Una antiga porta romànica al mur de migdia avui permet comunicar amb la capella lateral del Sant Crist.

Dimensions: 14'00 x 4'00 x 8'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 6'80 metres.

Guarda una imatge gòtica de Santa Maria; una pica baptismal romànica del segle XII en un bloc de pedra ovalada de 80 cm d'alt i 71 d'amplada situada en un suport circular; i altres peces antigues.

Campanar del segle XVI (1543) merament funcional d'aspecte molt digne. Té planta rectangular (4'30 x 2'90 m) i està bastit amb murs de petits carreus. Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de recent construcció a base de teules aràbigues de color clar i cantoneres destacades. No té cap element decoratiu de manera que presenta uns murs completament nus. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt als costats grans i una als petits; hi penja alguna campana.

Situació: adossat al mur de tramuntana tocant a l'absis encarat a llevant en l'angle nord-est del temple.

Alçada: 18'58 metres.

Esveltesa: 4,3

MOIÀ

Santa Maria

Altitud: 720 metres.

Església barroca aixecada entre el 1674 i el 1722. Consta de tres naus, transsepte, cúpula al creuer amb cimbori quadrat i capçalera poligonal; les tres naus de quatre trams estan cobertes per voltes de llunetes; a la central la volta descansa sobre quatre arcs torals de mig punt; el presbiteri és recte i presenta una gran finestra per oferir la vista de la imatge de la patrona situada en un ampli cambril obert el 1747. Separen les naus tres arcs formers de mig punt recolzats en robustos pilars cruciformes. El cor ocupa el tram dels peus de l'església; descansa en una volta de llunetes i un arc carpanell. Els murs són de maçoneria i de petits carreus matussers en desordre i grans carreus a cantoneres.

El frontis encarat a ponent té una gran portalada barroca amb un portal rectangular flanquejat per dues columnes salomòniques sobre pedestals a cada banda, un frontó sinuós truncat per deixar lloc a quatre fornícules amb imatges en dos pisos: tres a l'inferior i una al superior; al damunt mateix hi ha oberta una gran rosassa; al capdamunt ho corona tot un gran frontó triangular amb un òcul al centre del timpà, una creu al cim i pinacles de grans boles als angles. Al mur de tramuntana prop del frontis hi ha una magnífica segona portalada barroca amb el portal rectangular, columnes sobre pedestals a banda i banda amb el fust treballat amb grotescos a la part baixa i soguejats a la resta, entaulament i fornícula amb imatge amb rica decoració barroca a l'entorn.

Dimensions: 48'00 x 11'95 x 18'45 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 21'60 metres; el transsepte té una amplada de 11'88 i una llargada igual a l'amplada de les tres naus ja que no sobresurt; la cúpula situada en el creuer arriba a una alçada de 24'75 metres pel seu interior.

Guarda diversos sarcòfags i un de blasonat de la família Planella a la capella del Santíssim on descansen les despulles del bisbe Pere de Planella.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (7'20 x 7'20 m) bastit amb murs de carreus petits de pedra fosca i carreus grans de pedra clara a cantoneres capçat per una motllura composta; un segon cos octagonal irregular de carreus de pedra clara ben escairats té a la part alta la cel·la amb finestrals d'arc apuntat, un a cada cara. Unes fines motllures divideixen aquest cos octagonal en tres pisos d'alçada irregular; el superior, igual com el de la cel·la, presenta els caires lleugerament ressaltats per fines pilastres amb senzills capitells sota cel·la; uns altres que representen rostres estan al capdamunt de la cel·la sota la cornisa; una motllura doble es troba a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als vuit angles; al seu damunt s'aixequen altes arcades apuntades unides en diagonal al centre reforçades per contraforts amb destacats pinacles amb bola.

Pel que fa a l'escala interior, un primer tram té diverses formes, en alguns moments sembla de cargol, però des d'un primer pis fins a dalt de tot es converteix en una escala autèntica de cargol de pedra picada amb accés al rellotge, a la cel·la i, per l'interior d'un pilar, al terrat.

Situació: adossat al centre del mur de migdia en l'angle que forma amb el transsepte.

Alçada: 52 metres; l'estretor dels carrers circumdants impedeixen de fer un càlcul topogràfic precís de l'alçada; la indicada aquí ha estat facilitada pel rector i és la que figura en papers i publicacions.

Esveltesa: 7,2

MONISTROL DE CALDERS Sant Feliu

Altitud: 447 metres.

Església romànica del segle XII però molt reformada al segle XVIII. Consta de tres naus cobertes per voltes de canó amb nervis de guix simulant els ogivals, i un absis romànic semicircular inserit dins la rectoria. El frontis barroc té un sòcol de pedra i un portal d'arc rebaixat amb pilastres d'escàs relleu als muntants, una minsa cornisa, un frontó sinuós truncat amb una fornícula amb imatge intercalada, un òcul amb marc motllurat i per coronament una cornisa mixtilínia. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat que mostra una certa descurança,

Campanar neoclàssic del 1780 aprofitat d'un anterior edifici. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'93 x 5'73 m) amb un sòcol de pedra i murs de paredat amb carreus a cantoneres; una senzilla motllura separa aquest primer cos del segon que té els caires aixamfranats i està coronat per una motllura composta, una cornisa motllurada destacada i un terrat amb balustrada; damunt d'ell s'aixequen unes arcades en diagonal unides al centre apuntalades amb contraforts acabats en modestos pinacles. La cel·la queda oberta per uns estrets finestrals d'arc de mig punt damunt impostes, un a cada cara. Un rellotge d'esfera està situat sota el finestral obert al frontis; hi figura la data de 1649.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 31'08 metres.

Esveltesa: 5,2

MONISTROL DE MONTSERRAT Sant Pere
Altitud: 180 metres.

Església de finals del segle XVI en estil renaixentista, reconstruïda els anys quaranta del segle XX. Els seus murs tenen paraments de paredat; el frontis està arrebossat simulant carreus. En ell hi ha obert un portal classicitzant rectangular amb pilastres toscanes als muntants, entaulament i frontó triangular; una rosassa amb el marc en relleu es troba a mitja alçada i, al capdamunt, un destacat frontó triangular; tots aquests elements tenen mesures i proporcions d'aspecte molt clàssic i ben aconseguides.

Campanar d'aspecte clàssic. Té planta quadrada (2'76 x 2'76 m) amb motlures a diverses alçades i un rellotge d'esfera sota la cel·la; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i boles damunt els pilars dels angles; damunt d'ell s'aixequen unes arcades en diagonal unides al centre i amb un pinacle al cim que sosté una creu metàl·lica (no inclosa en el càlcul de l'alçada). La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen algunes campanes; té una motllura a la seva base.

Situació: adossat al mur de tramuntana tocant a la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 25'20 metres. Aquesta dada ha estat aconseguida amb dificultats degut a les barreres arquitectòniques; cal considerar-la aproximada i orientativa.

Esveltesa: 9,1

MONISTROLET Santa Maria
Altitud: 300 metres. Municipi de Rajadell

Església aixecada al segle XVII i restaurada al XIX. Consta d'una nau amb capçalera recta. El frontis encarat a ponent té un portal dovellat en arc de mig punt, un petit òcul a mitja alçada i, per coronament, un cornisa angular amb fileres sobreposades de teules. Està bastida amb murs de maçoneria de pedra vista deixats en un estat digne.

Campanar modern merament funcional, restaurat de fa poc. Té planta gairebé quadrada (3'10 x 3'23 m). Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal. La cel·la amb una motllura a la seva base queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, emmarcades amb pedra blanca; hi penja alguna campana. Els seus murs tenen paraments de maçoneria de pedra lleugerament rogenca i amb carreus ben escairats a les cantoneres. No té altra decoració o element que trenqui la seva nuesa que la fina motllura sota finestres i alguna petita finestreta a mitja alçada.

Situació: adossat al mur nord, proper a capçalera orientada a llevant.

Alçada: 20'95 metres.

Esveltesa: 6,4

MURA Sant Martí
Altitud: 454 metres.

Església romànica dels segles XI i XII. Consta de tres naus, dues de romàniques, una al lateral nord del segle XI i la central del XII; la tercera a migjorn és tardana, del segle XVII (1697); estan cobertes per voltes de canó, la de l'esquerra damunt un arc toral, i comunicades per sengles arcs formers, un a cada banda. La central està capçada per un absis semicircular, prolongat

interiorment per un tram presbiteral; està ornada per l'exterior amb arcuacions cegues de doble arc damunt de mènsules amb relleus alternades amb semi-columnnes de capitells d'imitació al corinti. Els seus murs tenen paraments de carreus mitjans ben escairats en l'absis i matussers al nord; són de paredat arrebossat en la resta. Estan coronats per una cornisa amb filades de teules sobreposades.

Al costat nord de l'absis s'hi troba un mur del segle XI amb obertures i arcs cecs força rudimentaris tant pel que fa al carreuat, irregular i en filades encorbades, com per la rusticitat o senzillesa.

Interiorment l'absis presenta tres absidioles o fornícules dins del gruix del mur emmarcades per arcs sobre mènsules; està cobert per una semi-cúpula reforçada per dos nervis plans que parteixen d'una imposta, i amb un arc presbiteral sobre semi-columnnes.

Té una torre comunidor del s. XVII prop de l'absis. En el frontis hi ha un bell portal romànic, de finals del segle XII o principis del XIII, amb llinda sobre mènsules que tenen al dessota unes figures de lleons de perfil, un timpà amb relleus recobert per dues arquivoltes, una de bossellada que descansa en una imposta i una fina columneta per banda amb capitells historiat amb escenes de la vida de sant Martí, i l'altra formada per un arc dovellat amb bordó que descansa en una imposta damunt els muntants carreuats. El timpà mostra uns relleus romànics treballats rústicament amb l'escena de l'Adoració dels Mags.

L'altar està format per una ara romànica amb dues cares laterals esculpides per uns relleus que formen una sanefa d'entrellaçats; està disposada sobre bases i capitells romànics procedents de l'església de Talamanca.

Dimensions: 17'00 x 4'00 x 11'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus juntes arriben a una amplada de 13'80 metres.

Campanar del segle XVII (data sota campanar: 1697) que segurament es tracta d'una antiga espadanya avui closa. Té planta rectangular (4'50 x 4'00 m) i el seu cos sobresurt de damunt del temple; de fet constitueix la cel·la que presenta dues finestres d'arc de mig punt encarades a ponent; està capçat per una cornisa i un terrat amb pilars als angles i barana metàl·lica.

Situació: damunt mateix dels peus de la nau central com una prolongació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 18'02 metres.

Esveltesa: 4

NAVARCLES Sant Valentí

Altitud: 269 metres.

Església barroca aixecada en la segona meitat del segle XVII amb una escalinata frontal del 1830 i una capella de Santíssim del 1893. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes, té capçalera recta, cancell i un cor als peus. El senzill frontis del 1750 té un mur de paredat arrebossat amb carreus a cantoneres, un portal rectangular amb unes senzilles pilastres toscanes als muntants, entaulament amb relleus a l'arquitrav, frontó circular truncat, rosassa motllurada a mitja alçada i tres finestres rectangulars sota de la cornisa angular formada per filades de teules sobreposades. S'accedeix a l'entrada situada a una alçada força notable respecte del nivell dels carrers circumdants a través d'una escala de doble accés paral·lels al mur; està protegida per una barana metàl·lica.

Campanar barroc del 1697. Té planta rectangular (4'20 x 4'80 m) i està bastit amb murs de paredat amb carreus a cantoneres; el cos de la cel·la, tanmateix, presenta paraments de carreus ben escairats; en ella hi ha obertes dues finestres d'arc de mig punt encarades a migdia i una a cadascuna de les altres cares; hi pengen campanes; té una motllura a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs; un rellotge d'esfera està situat per damunt de la finestra de la cara frontal. Està coronat per una

cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als caires; sobre terrat, al centre, s'hi aixeca un altre pinacle piramidal.

Situació: adossat al mur sud i proper al frontis encarat a llevant.

Alçada: 32'63 metres; el càlcul ha estat fet amb dificultats; les barreres arquitectòniques impedeixen d'aconseguir una mesura precisa; confio que sigui força aproximada.

Esveltesa: 6,8

NAVÀS

Sagrada Família

Altitud: 354 metres.

Església de fi del segle XIX, acabada el 1906 i ampliada el 1940; té originalitats i detalls que poden ser deguts a influència del modernisme imperant en aquelles dates. Consta de tres naus separades per pilars quadrats; la central queda coberta amb una volta de llunetes té tres trams, un d'ells ocupat pel cor i un altre que és el transepte; una cúpula de nervis sobre vuit costats desiguals s'aixeca en el creuer; la capçalera està tancada amb tres absis poligonals, el central de cinc costats per l'interior i de set per l'exterior, els laterals de cinc costats; tots ells estan decorats interiorment amb pintures murals figuratives. Els murs mostren paraments de maçoneria amb carreus a cantoneres. El frontis té el portal al fons d'un porxo amb el cos del campanar al damunt; el seu mur és de maçoneria recorregut de dalt a baix, en el cos central, per una pilastra per banda de maó vist.

Dimensions: 23'89 x 7'52 x 12'68 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; en la llargada estan inclosos els 3'32 metres de la fondària de l'atri o cancell; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 15'55 metres; la cúpula arriba a una alçada de 17'13 metres i el transepte en mesura 29'33 x 7'07 x 12'90.

Arquitectes: Bernardí Martorell i Puig (1877-1937) i Josep Maria Forcada i Sors.

Campanar d'estil eclèctic del 1928. Té planta gairebé quadrada (4'04 x 3'90 m). Està dividit en tres cossos: el primer aixopluga el porxo obert per tres cares amb arcs de mig punt amb bordó recoberts per doble filera de motlures, la superior destacada; adossats als muntants de l'arcada frontal el reforcen dos robustos contraforts en posició obliqua. El segon cos, el més alt, té grans finestres d'arc de mig punt en les seves tres cares tancats amb vidrieres de colors que representen l'eucaristia; damunt d'ells s'hi troba un òcul amb el marc en relleu. I el tercer, de planta vuitavada, és on s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna, amb els caires lleugerament destacats a manera de lesenes cantoneres; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada i una cúpula recoberta de rajola en colors negre, verd clar i fosc; sota arcs motllurats hi ha esferes del rellotge, una a cada cara. Tots els seus murs són de maó vist menys un escàs sòcol de pedra ple de motlures.

Situació: adossat i centrat en el frontis encarat a ponent, damunt del porxo.

Alçada: 25'96 metres.

Esveltesa: 6,4

RAJADELL

Sant Iscle i Santa Victòria

Altitud: 350 metres.

Església aixecada al segle XIV i refeta al XVII. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta apuntada; està acompanyada de quatre capelles laterals. El frontis amb detalls gòtics té un portal d'arc carpanell dovellat de pedra gris clar amb data de 1901; descansa en una imposta motllurada i en muntants, tot de pedra grisenca carreuada. Al damunt hi ha oberta una finestra

cega d'arc apuntat i un òcul, ambdós calats i, per coronament, una cornisa angular decorada amb filades de teules sobreposades. Els seus murs bàsicament gòtics mostren paraments de carreus de pedra rogenca petits, irregulars i disposats en filades uniformes.

Arquitecte: pel que fa al campanar, Joan Traginer, mestre de cases francès.

Campanar barroc senzill aixecat entre el 1678 i el 1682. Té planta gairebé quadrada (4'58 x 4'36 m) i està bastit amb murs de carreus petits de pedra clara (alguns n'hi ha de barrejats rogencs), irregulars i matussers i amb grans carreus de pedra grisenca a cantoneres. Està coronat per una cornisa simple amb gàrgoles als angles al seu dessota i per un terrat amb barana de carreus. La cel·la té grans finestres en arc de mig punt, una a cada cara, on hi pengen campanes; té una motllura a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'85 metres.

Esveltesa: 4,5

ROCAFORT

Santa Maria

Altitud: 402 metres.

Municipi del Pont de Vilomara i Rocafort

Església gòtica del segle XIV ampliada als segles XVI i XVII amb capelles laterals. Consta d'una nau capçada per un absis poligonal de cinc costats. El frontis està obert amb un portal d'arc de mig punt i amb arquivoltes apuntades. Conserva alguna resta de l'antic temple romànic. Els seus murs mostren paraments de maçoneria o de petits carreus irregulars amb el morter entre juntures força visible.

Guarda una tomba-ossari del segle XIV de Pere de Sitjar, senyor de Rocafort, amb relleus de Berenguer Ferrer picapedrer de Manresa.

Campanar merament funcional digne. Té planta quadrada (3'35 x 3'35 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal amb una creu de ferro al cim. La cel·la oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat queda sota mateix de la teulada; hi penja alguna campaneta. Els seus murs de paredat o de petits carreus irregulars de pedra groguenca no presenten cap element decoratiu llevat d'una petita finestra quadrada a mitja alçada per la banda de llevant; per tant, tot ell mostra els murs completament nus.

Situació: en part incorporat dins de la fàbrica del temple per la banda de migdia i en part adossat al mur de la capçalera, entre aquesta i l'absis poligonal encarat a llevant.

Alçada: 20'43 metres.

Esveltesa: 6,1

RODORS

Sant Feliu

Altitud: 795 metres.

Municipi de Moià

Església romànica del segle XII de la que en queden pocs vestigis; fou refeta al segle XVIII; consta d'una nau rectangular; es conserven algunes restes romàniques a la part baixa dels murs actuals.

Campanar merament funcional. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i està bastit amb murs de maçoneria o carreus petits i irregulars. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat, la de ponent més allargassada. Està coronat per una cornisa destacada i una

teulada piramidal amb inflexió a la base amb les careneres destacades de teules vidriades; té un petit pinacle al cim. Tot ell està ben conservat.

Situació: adossat al costat dret, el de ponent, de l'edifici.

Alçada: 15'66 metres, mesura aproximada, ja que el càlcul s'ha fet amb problemes derivats de les barreres arquitectòniques del tancat i construccions adossades.

Esveltesa: 4

SALLENT Santa Maria

Altitud: 275 metres.

Església neogòtica refeta el 1941 en haver quedat aterrada l'anterior del 1901 després dels fets del 1936. Es va inaugurar el 1946 i fou bastida amb murs de petits carreus ben escairats de granit gris i amb finestres i portes d'arc apuntat i robustos contraforts laterals. Consta d'una nau de sis trams coberts amb voltes de llunetes que descansen en arcs torals apuntats; cadascun dels trams té una minsa capella lateral il·luminada per un finestral amb vidrieres de colors; per sobre de les capelles hi ha oberts un grans òculs que il·luminen la nau. Està capçada per un absis poligonal de cinc costats desiguals. Una cornisa sobre caps de biga recorre tots els murs com extrem de la teulada de dos vessants que cobreix el temple.

El frontis queda obert amb una portalada dovellada amb arc apuntat; té un timpà amb decoració acolorida damunt d'una entrada partida per un mainell que deixa dos portals rectangulars. Una gran rosassa vidriada i calada s'obre a mitja alçada així com dues finestres estretes i allargassades d'arc apuntat a banda i banda.

Dimensions: 45'19 x 13'00 x 16'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou la fondària (2'45 m) de l'atri separat de la nau per un gran mur vidriat i també la del presbiteri (12'74 m). L'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 15'77 metres.

Arquitectes: pel que fa al campanar, Francesc Folguera i Grassi (1891-1960) i Josep Torres i Argullol (1850 ?-1909) .

Campanar neogòtic de fi del segle XIX; hi figura gravada la data del 1901; era l'antic campanar del temple aterrat el 1936 i que fou preservat com a torre del rellotge. Té planta rectangular (5'00 x 4'45 m) i murs de carreus ben escairats amb cantoneres ressaltades de maó vist, reforçat en el primer cos per dos contraforts a la banda de migdia; està dividit en cinc cossos per motllures; té un portal obert que permet l'entrada per la part posterior de l'església (en el temple antic estava aixecat damunt el portal del frontis, avui ha quedat a la capçalera), un ample finestral al segon cos, un de més estret en el tercer; un rellotge d'esfera al quart (el més reduït d'alçada) i el cinquè o cel·la obert amb finestres d'on pengen les campanes. Està coronat per una cornisa i un terrat de barana calada amb pilars geminats als angles; totes les finestres són d'arc apuntat amb un bordó sobre mènsules, obertes les altes a cada cara; alguna de la cel·la és geminada.

L'escala que puja per l'interior, de recent instal·lació (2001), és de ferro i va fent ziga-zagues fins a la cel·la; des d'allí al terrat hi va una petita escala, també de ferro; a la part baixa es puja per l'estança lateral esquerra per una escala d'obra amb barana de ferro que arriba fins un primer pis on, per una porta, s'entra al campanar que hi té una estança baixa des d'on s'inicia l'escala que puja per l'interior; el seu primer tram és d'obra, però els restants ja són metàl·lics. Deixa un ampli ull central.

Situació: adossat al mur de l'absis encarat a ponent.

Alçada: 38'08 metres.

Esveltesa: 7,6

SALO

Sant Pere i Sant Feliu

Altitud: 620 metres.

Municipi de Sant Mateu de Bages

Església rústica que ha sofert repetides reformes, les més recents al segle XIX. Consta de tres naus cobertes amb una volta de canó moderna de totxo i separades per arcs formers de mig punt damunt columnes; la capçalera és recta. El portal es troba en el mur lateral orientat a tramuntana; està emmarcat amb pedra grisenca ben tallada en arc rebaixat amb l'emblema papal (tiara i les claus) en relleu al damunt; unes pilastres toscanes d'escàs relleu estan adossades als muntants; alguns altres relleus fan menció de la reconstrucció de l'any 1810; un òcul motllurat queda obert a mitja alçada i, per coronament, una minsa cornisa horitzontal. Els seus murs són de carreus ben escairats només en alguns panys; en altres és visible l'arrebossat i també maçoneria de peces mig carreuades.

Campanar merament funcional. Té planta quadrada (3'35 x 3'35 m) i està coronat per una cornisa motllurada amb un fris de denticles al dessota i cobert per una teulada a quatre vents. Els seus murs tenen panys a la part baixa carreuats amb peces grans i estan arrebossats en la seva part alta. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; en una hi penja una campana.

Situació: angle nord-oest de la capçalera encarada a ponent.

Alçada: 14'85 metres.

Esveltesa: 4,4

SANTA MARIA D'OLÓ

L'Assumpció

Altitud: 542 metres.

Església aixecada entre el 1950 i el 1963. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó rebaixat sobre vuit arcs torals d'arc rebaixat que descansen en pilars en correspondència amb uns prims contraforts exteriors i que divideixen la nau en vuit trams; l'estructura és de formigó amb els murs de maó vist. Està il·luminada per finestrals d'arc rebaixat amb vidrieres de colors a banda i banda, al frontis i al presbiteri. La capçalera és recta, té cor sobre bigues de formigó que ocupa dos dels vuit trams. El frontis està dividit en tres zones per pilastres de formigó; té un petit porxo amb un petit ràfec que el cobreix fent tres angles; sota d'ell, a la zona central, hi ha el portal en arc rebaixat; al seu damunt hi ha oberts dos finestrals, un a cada zona lateral; a la del centre, amb un fons blanc amb les imatges a peu dret de Jesús i Maria s'hi aixeca una creu de formigó que sobresurt per damunt de la teulada.

Dimensions: 37'12 x 10'08 x 12'78 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitecte: Manuel Puig i Janer

Conserva una decoració feta per Josep Artigues i Basté.

Campanar d'aires moderns. Té planta gairebé quadrada (4'60 x 4'90 m) amb una base alta cúbica de carreus de pedra blanca ben escairats amb l'exterior a mig picar; queda separada per una motllura del cos superior que s'eleva reduint una mica progressivament les seves dimensions. És una estructura a base de bigues, pilars i coberta de quatre vessants angulars de formigó; les robustes cantoneres són de maó vist; deixa els costats oberts amb grans espais verticals determinats per tres bandes primes de formigó que arriben fins a la teulada; una escala interior metàl·lica en ziga-zaga puja pel seu interior on, també, hi ha tirants de formigó, alguns inclinats, altres horitzontals. Una creu de quatre braços corona el cim.

Situació: exempt a 2'80 metres del mur del migdia en el punt en què aquest fa angle amb el frontis encarat a llevant.

Alçada: 34'88 metres.

Esveltesa: 7,1

SANT FELIU SASSERRA Sant Feliu

Altitud: 617 metres.

Església romànica del segle XI aprofitada en part després de les reformes de 1581 en gòtic tardà, ampliada amb la capella del Santíssim el 1880 i amb una nova façana principal de construcció recent. Consta de tres naus cobertes amb voltes ogivals separades per pilars amb semi-columnes adossades; també el presbiteri de dos trams queda cobert amb una volta de creueria.

El frontis orientat a ponent és on es troba la porta principal; queda sota un cos de teulada baixa avançat amb murs de carreus matussers i irregulars de bella aparença; està dovellada en arc de mig punt; al damunt, en la zona de façana endarrerida, hi ha tres finestretes d'arc de mig punt, centrades, i per coronament, una cornisa de dos vessants amb una breu zona horitzontal al centre.

Té una portada romànica del segle XII en el mur lateral de migdia; és atrompetada amb cinc arquivoltes de mig punt sobre impostes i de columnes amb capitells esculpits en no massa bona conservació alternades amb antes. Unes arquivoltes dovellades alternen amb les que tenen forma bossellada que, al seu torn, tenen relleus de formes geomètriques en tota la seva superfície. En aquesta façana lateral, sobre el portal, hi figura un òcul motllurat i atrompetat i una galeria descoberta sota teulada.

Dimensions: 20'80 x 5'66 x 8'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus fan 13'58 metres d'amplada.

Campanar d'aires barrocs almenys a la part alta; podria tenir una base antiga no identificable per estar rodejat d'altres construccions. Té planta quadrada (4'75 x 4'75 m) i està bastit amb murs de maçoneria o carreus matussers; té una escala interior de cargol de pedra fins al cor i metàl·lica també de cargol fins al pis de les campanes. La cel·la amb una motllura sota finestres i a l'arrencada dels arcs queda oberta amb finestres d'arcs apuntats, una a llevant i a ponent, dues a les altres dues cares. Està coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada i pinacles damunt els pilars dels caires.

Situació: adossat a l'angle nord-est de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 26'61 metres.

Esveltesa: 5,6

SANT FRUITÓS DE BAGES Sant Fruitós

Altitud: 246 metres.

Església romànica del segle XII modificada al segle XVII en gòtic tardà. Consta d'una nau coberta per una volta de canó de mig punt i d'un transsepte que no sobresurt amb un cimbori quadrat damunt el creuer. Els seus murs mostren paraments de carreus petits, ben escairats i alineats de pedres barrejades de color blanquinós i rogenc; el formigó de calç que els cimenta és força visible.

El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul a mitja alçada, una finestra d'arc de mig punt sota la cornisa angular formada amb filades de teules i una creu metàl·lica al cim. L'interior té una decoració que li dona l'aspecte propi del neoclàssic.

Guardava unes relíquies del màrtir tarragoní sant Fruitós, avui traslladades a la Seu manresana on es conserven a la seva cripta.

Campanar del 1700 d'un barroc senzill. Té planta gairebé quadrada (3'70 x 3'80 m). Està afectat d'una lleugera inclinació o desplom cap a ponent d'uns 30 centímetres. Els seus murs mostren paraments de carreus ben escairats de mida mitjana, amb barreja dels blanquinosos i dels que la tenen una mica rogenca. La cel·la té obertes finestres d'arc de mig punt, una a cada costat. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de carreus i pilastres de bola als angles; sobre terrat s'hi aixequen quatre fines i altes arcades apuntades unides al centre i amb un petit pinacle al cim; estan reforçades per altres quatre pinacles com a contraforts. Una escala exterior condueix fins a la porta d'ingrés a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 24'47 metres.

Esveltesa: 6,4

SANT JOAN D'OLÓ

Sant Joan

Altitud: 780 metres.

Municipi de Santa Maria d'Oló

Església aixecada entre el 1627 i el 1639; té un comunidor exempt. Consta d'una nau amb capçalera recta i d'algunes capelles laterals. El frontis a migdia està obert amb un portal amb un marc de grans dovelles i carreus en arc de mig punt, un òcul motllurat i atrompetat a la part alta; està coronat per una destacada cornisa angular. Els seus murs mostren paraments de maçoneria de pedres petites mig picades disposades amb una certa alineació; tenen color torrat; les cantoneres estan reforçades per carreus ben escairats de dimensions mitjanes.

Guarda importants retaules barrocs: el de Sant Joan Baptista del 1660 és de Pau Sunyer; el del Roser del 1645 de Jacint Possa; el de Sant Isidre de principis del segle XVIII i daurat el 1781 no té autor conegut. També té un sagrari amb sis teles pintades per autor desconegut.

Campanar rústic merament funcional aixecat entre el 1637 i el 1640. Té planta quadrada (4'45 x 4'45 m) i està bastit amb murs de maçoneria i coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de maçoneria i pinacles als caires. La cel·la té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara i amb una motllura a la seva base.

Situació: adossat al mur de llevant formant angle al nord-est del mur de la capçalera encarat a tramuntana.

Alçada: 13'38 metres.

Esveltesa: 3

SANT MARTÍ DE TORROELLA

Sant Martí de Tours

Altitud: 240 metres.

Municipi de Sant Joan de Vilatorrada

Església amb vestigis romànics del segle XII o principis del XIII com l'absis actualment mig tapat per les construccions veïnes. Avui dia és un temple refet en estil neoclàssic cap a finals del segle XIX amb orientació transversal a la primitiva. Consta d'una nau i un transsepte amb un cimbori quadrat al creuer coronat per una teulada de quatre vessants i pinacle al cim.; l'acompanyen algunes capelles laterals. El frontis està orientat al migdia amb un portal d'arc de mig punt amb un marc reduït d'escàs relleu, un òcul a la part superior i una cornisa angular; un altre petit òcul es troba al cos lateral dret; tots dos tenen un marc en relleu escàs. Els seus murs mostren paraments de paredat de color torrat d'aspecte ben endreçat; les cantoneres queden reforçades per carreus ben

escairats de mida mitjana. Des de la carretera que es troba al seu entorn hi ha una graderia per ascendir a la placeta jardí que es troba al davant del frontis.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'15 x 3'25 m) amb uns caires prims poc ressaltats a manera de lesenes cantoneres en la seva part alta constituïda per la cel·la. Està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents baixa. Aquest cos o cel·la queda obert amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb el marc ressaltat i una motllura a la seva base i una altra a la part alta; el cos inferior no destaca del temple si no és per unes petites finestretes que es troben en pisos baixos visibles en el mateix mur del frontis.

Situació: al damunt de l'ala dreta de l'edifici com a prolongació de la part del frontis d'aquesta banda tot ell orientat al sud.

Alçada: 17'57 metres.

Esveltesa: 5,4

SANT MATEU DE BAGES Sant Mateu

Altitud: 570 metres.

Església antiga refeta de nou al segle XIX (1831) en estil neoclàssic. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes, transepte que no sobresurt, cimbori quadrat sobre el creuer amb cúpula semiesfèrica sobre petxines al seu interior; la capçalera és recta. Els seus murs mostren paraments de carreus irregulars mig barrejats amb altres de maçonaria, tots d'un material tirant a torrat; els caires estan reforçats amb carreus ben escairats de mida mitjana. Una cornisa a base de filades de teules sobreposades recorre tot el llarg dels murs. Té un portal d'arc rebaixat obert al frontis orientat a ponent; al damunt, un baix relleu decoratiu gòtic, un òcul a mitja alçada i la cornisa angular amb creu al cim.

Dimensions: 23'07 x 5'60 x 8'81 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 9'30 metres, la mateixa que correspon a la llargada del transepte que, d'amplada, en fa 5'47; la cúpula arriba als 12'45.

Arquitecte: Joan Ribera i Mestres per la restauració feta al campanar el 1999.

Guarda una calaixera gòtica a la sagristia; a l'interior del temple es troba un sarcòfag gòtic de cap el 1392 d'un rector de la parròquia; a l'exterior prop de la sagristia s'han trobat unes tombes antropomorfes excavades en la roca.

Campanar preromànic del segle X (any 983). Té planta quadrada (3'10 x 3'10 m) i una base atalussada posterior al cloquer original; el prisma va reduint progressivament el seu perímetre encara que de forma gairebé imperceptible a mesura que s'eleva de tal manera que presenta una estructura tronco-piramidal; té una finestra d'arc de mig punt peraltada a mitja alçada oberta a la banda de migjorn, i en els cossos superiors, a cada costat, primer finestres geminades de capitells corintis (els actuals són una còpia dels originals guardats en el Museu Comarcal de Manresa) i al damunt, finestres d'arc de ferradura. Està coronat per una minsa cornisa i una teulada a quatre vents, teulada de recent instal·lació en lloc de l'antiga i que cobreix una volta semiesfèrica preromànica de lloses; una campana penja sota la volta. Els seus murs de paraments de petits carreus irregulars matusserament picats són de molta gruixària que va disminuint en ascendir; el gruix a la cel·la és d'un metre; deixa per l'interior un ull força estret.

Des del 2002 hi puja una escala metàl·lica pel centre a fi de no de tapar les obertures que es troben en els diversos pisos; té estructura de cargol fins a un pis a partir del qual puja recta, gairebé vertical, amb baranes metàl·liques que permeten fer-ho amb seguretat; aquesta segona estructura està dividida en dos trams separats, com en l'anterior pis, per un sòl en reixat metàl·lic. L'entrada

actual es fa a nivell del terra de l'església, des de la sagristia, però antigament es deuria fer més avall ja que s'ha trobat una entrada antiga a un nivell soterrat d'un metre i escaig descoberta recentment, nivell que sembla conté restes preromàniques.

Situació: adossat al centre del mur del migdia.

Alçada: 17'50 metres. El nivell de l'entrada primitiva, enfonsada, no s'ha tingut en compte en calcular l'alçada, ja que s'ha mesurat des del terra on sembla que s'aixeca ara (2001) el campanar, el mateix nivell del terra de l'església.

Esveltesa: 5,6

SANTPEDOR

Sant Pere

Altitud: 320 metres.

Església del gòtic tardà aixecada entre el 1596 i el 1599; fou ampliada al segle XVIII i de nou l'any 1897. Consta de tres naus de cinc trams cobertes amb voltes de creueria simple separades per robustos pilars; la capçalera és recta. Conserva un portal rectangular al mur lateral de migdia de l'anterior temple romànic amb dues arquivoltes dovellades d'arc de mig punt alternades amb motlures bossellades que descansen en columnetes, dues per banda, alternades amb antes i deixen el timpà sobre la llinda damunt senzilles mènsules. Uns relleus decoren aquest timpà (el Pantocràtor i els símbols dels evangelistes) que s'atribueixen a Arnau Cadell (segle XII) així com els capitells.

Els seus murs mostren paraments de carreus petits, matussers, disposats en filades més o menys regulars. Sota la cornisa de la nau lateral, orientada a ponent, hi figura un fris de doble fila de boles; també es troben al mur de l'actual frontis només en el cos baix lateral.

Dimensions exteriors: 32'00 x 22'00 (les tres naus) x 18'50 metres, respectivament de llarg, ample i alt.

Guarda una imatge gòtica d'alabastre de Sant Miquel.

Campanar gòtic senzill merament funcional. Té planta quadrada (4'75 x 4'75 m); consta de base i quatre pisos amb motlures en escòcia que els separen; hi ha finestres d'arc apuntat a cadascun d'ells, una a cada cara; en el penúltim pis hi pengen dues campanes, *Petra* de 700 kg i *Lluïsa* de 500. Dues més que sonen per les hores són petites i pesen 170 i 150 quilos respectivament. Està coronat per una senzilla cornisa i una coberta plana. Els seus murs mostren paraments de petits carreus irregulars i matussers, amb algunes cantoneres reforçades per carreus grans i ben escairats. L'escala que puja pel seu interior, de 134 graons, ho fa arrapada a la paret i sobre voltes catalanes.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la capçalera.

Alçada: 32'24 metres.

Esveltesa: 6,7

SANT SALVADOR DE GUARDIOLA

Sant Salvador

Altitud: 374 metres.

Església aixecada entre el 1640 i el 1643. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals; té la capçalera recta i cancell i cor als peus. Els murs interiors són de maçoneria; el frontis també de maçoneria o de paredat mostra per l'exterior un arrebossat en mal estat part d'ell; les cantoneres tenen carreus ben escairats. El portal rectangular té aires renaixentistes amb un marc de peces carreuades ben escairades de pedra grisa, un frontó triangular amb fornícula interior amb la imatge del patró; a la llinda hi figura la data del 1640; una rosassa

motllurada i atrompetada es troba a la part superior al dessota de la cornisa angular formada amb filades de teules sobreposades.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'50 x 4'75 m). Està coronat per una cornisa de teules sobreposades i una teulada baixa a quatre vessants. La cel·la situada sota mateix de la teulada queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; també a cada cara hi ha dues finestretes a la part alta i a banda i banda de cada finestra. Els seus murs tenen paraments de paredat amb carreus a cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 22'70 metres.

Esveltesa: 4,7

SANT VICENÇ DE CASTELLET Sant Vicenç

Altitud: 175 metres.

Església aixecada entre el 1879 i el 1888. Consta d'una nau coberta amb un sostre en teginat; l'acompanyen dos passadissos laterals i està capçada per un absis semicircular. Té un cor als peus i un atri a l'entrada. El frontis, amb un portal neogòtic, presenta un mur de maó vist amb dos finestrals a mitja alçada a banda i banda de l'entrada i un al centre al capdamunt sota mateix de la cornisa angular.

Arquitectes: Josep Torres i Argullol (1850 ? - 1909), i Josep M. Pericas després del 1934.

Guarda pintures i escultures de Fèlix Albagés i Garcia (n. 1911).

Campanar coetani del temple; té aires neoromànics i detalls que recorden el gòtic propi d'un moment del romanticisme que es complaïa amb retrobar els estils medievals. Té planta quadrada (4'36 x 4'36 m) i està bastit amb murs de paredat amb carreus en ressalt a manera de lesenes cantoneres, unes motlures a mitja alçada i una altra sota finestres, aquesta força destacada; va acompanyada d'un fris d'arcs cecs i d'un rellotge d'esfera al dessota. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc lleugerament apuntat; hi penja alguna campaneta; queda coronada per una cornisa motllurada i una teulada baixa a quatre vessants.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a migdia.

Alçada: 22'34 metres.

Esveltesa: 5,12

SERRAÏMA Sant Pere Altitud: 400 metres. Municipi de Sallent

Església romànica llombarda del segle XI amb modificacions fetes entre els segles XVI i XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó, fals transsepte format per dues capelles fondes afegides tardanament i un absis semicircular amb decoració d'arcs cecs i lesenes. Els murs laterals mostren paraments de carreus irregulars i grossers o de maçoneria; estan ornats amb un fris d'arcuacions cegues sota cornisa. El frontis fou aixecat el 1878 en allargar-se la nau uns dos metres; té un mur de maçoneria amb un arrebossat en no massa bona conservació; el portal amb la data del 1791 gravada (no sembla ser l'exacta) té un marc en arc carpanell de dovelles gris fosc i muntants de carreus ben escairats; hi ha un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular que es correspon amb la teulada de doble vessant.

Dimensions: 11'00 x 4'00 x 7'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11 metres.

Campanar del 1878 merament funcional. Té planta quadrada (2'00 x 2'00 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una coberta piramidal d'obra de quatre vessants. La cel·la amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, sobresurt per damunt de la teulada del temple. Els seus murs són de paredat amb carreus grossers a cantoneres

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 11'06 metres.

Esveltesa: 5,5

SÚRIA

Sant Cristòfol

Altitud: 326 metres.

Església d'estil eclèctic aixecada entre el 1940 i el 1941. Consta d'una nau de cinc trams i dos passadissos laterals oberts entre les capelles; estan tots ells coberts amb voltes bufades sobre cinc arcs torals de mig punt; la nau queda separada dels passadissos per arcs formers de punt rodó damunt pilars; la capçalera la forma un gran absis semicircular; el cor sobre embigat horitzontal es troba damunt l'atri separat de la nau per un vidriat; a esquerra i a dreta d'aquest atri s'hi troben, respectivament, l'escala que puja al cor i la capella del Santíssim.

Va ser bastida amb murs de paredat de pedra mig fosca i carreus ben escairats de pedra blanca a cantoneres amb material procedent de l'església de Santa Anna de la colònia de Santa Maria de Sùria. El frontis està dividit en tres zones per unes pilastres encoixinades d'escàs relleu coronades per pinacles simulant gerres; el recorren de dalt a baix limitant la zona central; el portal obert en el centre és rectangular i està flanquejat per columnes jòniques exemptes sobre pedestals; sostenen un gran bloc de pedra que fa de llinda; al damunt d'ella hi queda un timpà nu molt enfondit envoltat per una arcada semicircular motllurada; una rosassa trevolada i motllurada es troba oberta al damunt i, per coronament, una cornisa corbada amb creu de pedra al cim. Una escalinata de doble pujada amb una digna balustrada situada als peus del portal li dóna accés des del nivell inferior del carrer; està sostinguda per dues columnes centrals de reforç.

Dimensions: 38'00 x 9'97 x 13'67 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total, inclosos el passadissos laterals, fa 18'50 metres.

Arquitecte: Josep Maria Sagnier i Vidal.

Guarda un mural a l'absis del 1965 fet a l'ou, sobre la Trinitat, obra d'Antoni Gorgues, pintor de Vilanova de Bellpuig. Les deu vidrieres de colors que permeten la il·luminació interior són considerades com a importants.

Campanar d'estil eclèctic del 1949. Té un primer alt cos de planta quadrada (6'25 x 6'25 m) on hi figuren unes filades als baixos de carreus matussers i paraments de paredat fins a la motllura composta del capdamunt; uns carreus de pedra clara es troben a les cantoneres; un segon cos o torrella on s'ubica la cel·la presenta murs de maó vist amb els caires aixamfranats i dues finestres d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada sobre mènsules i una teulada baixa a quatre vents amb un petit pinacle al cim.

L'escala interior puja per un cos rectangular adossat a la banda est del campanar; és d'obra, amb barana sense paret, i amb un passamà de fusta; puja al cor i segueix arrapada als murs i sobre voltes fins a accedir a l'àmplia estança superior del campanar; en ella avui (2009) s'hi troben les instal·lacions per a la telefonia mòbil; una altra escala arrapada als murs d'aquesta estança puja fins

a la cel·la que té un perímetre lleugerament inferior al cos principal.

Situació: damunt mateix de l'atri de l'església als peus de la nau central, fent part del frontis orientat a ponent.

Alçada: 33'30 metres.

Esveltesa: 5,3

VILADECAVALLS DE CALDERS

Sant Pere

Altitud: 512 metres.

Municipi de Calders

Església aixecada el 1944 en estil neoromànic i bastida amb murs de maó vist amb decoració sota cornises d'arcuacions cegues en pedra grisa, igual com al portal i les finestres; tres contraforts o matxons de pedra arrebossats a l'exterior reforcen els murs laterals en els punts coincidents amb les pilastres interiors de separació de cada tram de l'única nau de què consta; està capçada per un absis semicircular prolongat per un tram recte guarnit amb un fris d'arquets cecs sota cornisa. La nau de quatre trams està coberta per un embigat de fusta sobre arcs diafragma de formigó en arc de mig punt; entre biga i biga i ha una coberta de canyes; no té altars laterals. Té un cor de pedra artificial amb barana de calats; descansa horitzontalment. El frontis té la zona central destacada respecte dels laterals; hi té un portal dovellat amb dues arquivoltes de mig punt damunt una senzilla imposta; una motllura horitzontal sobre petits permòdols a mitja alçada divideix el frontis en dues zones; una rosassa calada queda oberta en la superior i una cornisa angular amb un fris d'arquets cecs al dessota amb una creu de pedra al cim corona el frontis.

Dimensions: 24'17 x 9'45 x 8'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou el cancell que ell sol fa 6'27 metres de fondària.

Arquitecte: Josep Maria Pericas.

Campanar neoromànic coetani del temple. Té planta quadrada (3'64 x 3'64 m) i està bastit amb murs de maó vist amb els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres; queda dividit en tres pisos per motllures amb frisos d'arcs cecs sota d'elles; està coronat per una cornisa destacada sobre caps de biga, un fris d'arquets cecs al dessota i una teulada piramidal baixa. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb una campana que penja a cadascuna d'elles. S'entra al campanar des de l'exterior o des de l'interior; hi ha una escala estreta de pedra artificial amb una barana de fusta digna però senzilla que porta al cor i a la cel·la on s'hi entra per una trapa.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 18'52 metres.

Esveltesa: 5

VILAR, EL

Santa Maria

Altitud: 220 metres.

Municipi de Castellbell i el Vilar

Església moderna bastida amb murs de maó vist. Consta de tres naus; la capçalera és recta. El portal rectangular està obert al mur lateral de ponent sota un ràfec i amb tres creus adossades al mur per damunt del ràfec; queda coronat per una fina cornisa horitzontal. Una graderia davant del portal supera la diferència de nivell que hi ha entre el carrer i aquell on està aixecada l'església.

Campanar modern merament funcional. Té planta rectangular (2'30 x 3'14 m) i està bastit amb murs de maó vist i coronat per una minsa cornisa de formigó i una coberta plana amb creu metàl·lica al cim d'un tres metres d'alçada (inclosa en la mesura del campanar); té un sòcol de

carreus de pedra blanca amb una fina motllura que el limita; per la cara de ponent hi figuren tres estretes i llargues finestretes rectangulars obertes en nivells diferents i, al capdamunt de tot, en la cel·la, hi ha els finestrals també rectangulars, en aquest cas un a cada cara d'on pengen algunes campanes. Les altres cares es troben sense cap element que trenqui la seva nuesa i la seva dominant verticalitat.

Situació: exempt, prop de l'angle sud-oest de la façana lateral de ponent, a tocar el portal.

Alçada: 21'91 metres.

Esveltesa: 7

VILA-RAMÓ

Sant Esteve

Altitud: 500 metres.

Municipi de Gaià

Església del segle XII refeta al XVIII. Consta d'una nau que ultra conservar alguns panys dels murs romànics, com al frontis, de carreus mitjans de pedra blanquinosa ben escairats i alineats, té els altres de maçoneria amb carreus a cantoneres. El portal romànic obert al mur de ponent, que ha quedat descentrat en fer l'ampliació pel cantó de migdia, presenta una doble arquivolta dovellada en arc de mig punt i amb bordó; completen el frontis un òcul a mitja alçada ja del moment de la reforma i una cornisa angular que es correspon amb el doble vessant de la teulada.

Campanar del 1900 merament funcional. Té planta quadrada (3'20 x 3'20 m) amb la cel·la que sobresurt per damunt de la teulada del temple; queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronat per una minsa cornisa i una teulada a quatre vessants; el primer cos alt presenta paraments de maçoneria amb carreus a cantoneres, segurament del temps de la reforma, mentre que la cel·la està bastida amb carreus grans ben escairats i fa l'efecte que és de recent construcció; estan separats per una destacada cornisa.

Situació: adossat al mur de tramuntana, a l'esquerra del frontis encarat a ponent, fent-hi angle al nord-oest.

Alçada: 11'83 metres.

Esveltesa: 3,7

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

BALSARENY

Santa Maria

Altitud: 327 metres.

L'**església** actual és el resultat d'una ampliació feta als segles XVI i XVII d'una anterior tardo-romànica del segle XIII. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta apuntada, les laterals amb voltes ogivals; té capçalera recta, cor i cancell. Els seus murs tenen paraments de carreus petits, irregulars i poc picats, gairebé lloses. Al frontis tardo-romànic hi ha obert un portal amb grans dovelles en arc de mig punt damunt muntants de carreus ben escairats de pedra un pèl marronosa però més clara que la del mur; més amunt s'hi veu un òcul lleugerament el·líptic i una minsa cornisa horitzontal. A les zones laterals del frontis s'hi troben dos portals més.

Campanar que sembla una antiga espadanya avui tancada. Té planta rectangular (9'20 x 4'10 m) i queda coronat amb un terrat de barana d'obra i una petita espadanya d'un ull aixecada sobre el mur; hi pengen dues campanetes; es troba a l'esquerra (angle nord); a sota mateix hi figura un rellotge d'esfera. El cos del campanar té obertes dues finestres d'arc de mig punt, amb campanes, a la cara frontal.

Situació: centrat sobre la façana principal orientada a ponent i ocupa tota l'amplada del frontis.

Alçada: 22'29 metres.

Esveltesa: 2,4

CALDERS Sant Vicenç

Altitud: 552 metres.

Església aixecada a principis del segle XVII entre el 1602 i el 1660 amb característiques del gòtic tardà i del Renaixement. Consta de tres naus, la major de quatre trams coberts amb voltes de creueria sobre quatre arcs torals de mig punt; les naus laterals més baixes i més curtes al principi però allargades més endavant també queden cobertes per voltes de creueria amb boniques claus de voltes amb relleus; estan separades de la central per arcs formers de mig punt que descansen en estilitzats pilars rectangulars amb els caires acanalats. Està capçada per un absis poligonal de cinc costats. Al segle XIX es va aixecar a la capçalera de la nau lateral esquerra una capella fonda, destinada al Santíssim; té planta octagonal i queda coberta per una cúpula i un cupulí; té un absis rectangular a llevant. El cancell de fusta és molt digne.

El frontis orientat a ponent té un portal en arc de mig punt amb un marc de grans peces ben tallades amb el cantell bisellat. Al seu damunt hi ha una petita fornícula amb imatge que té una segona fornícula buida a la seva esquerra. Més amunt, a mitja alçada, hi ha oberta una finestra rectangular amb marcada esqueixada; el coronament el forma una modesta cornisa horitzontal damunt de la qual s'aixeca el campanar. El parament del frontis el formen carreus irregulars més o menys ben alineats conservats de la primitiva església romànica. Els murs laterals són de maçoneria de peces força irregulars; propera a la capçalera, al mur nord, hi ha oberta una finestra rectangular de marcada esqueixada amb la llinda ornada per una petxina.

Dimensions: 17'91 x 6'62 x 8'39 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total fa 14'11 metres.

Guarda a l'altar major una escultura moderna de ceràmica del Crist Salvador obra de l'escultor Fajula de Sant Joan de les Abadesses.

Campanar d'espadanya amb dos ulls d'on hi pengen dues campanes, una de gran i l'altre petita. La seva base fa 4 metres d'amplada i té un gruix de 67 centímetres.

Per accedir-hi cal anar al cor; a la seva dreta, per una estreta i curta escaleta es pot sortir a la teulada de la nau dreta; des d'ella cal enfilarse a la teulada de la nau major, tot un afer delicat si es té vertigen i poca habilitat; i així s'arriba al campanar.

Situació: damunt el mur del frontis orientat a ponent,.

Altitud: 13'45 metres.

CASTELLFOLLIT DEL BOIX Sant Pere

Altitud: 702 metres.

Església romànica del segle XI; després fou reformada cap el 1633. Consta de tres naus capçades pels tres absis semicirculars romànics primigenis, el central i el de tramuntana, llombards, amb arcuacions cegues i lesenes, de carreus matussers; el del cantó de migdia, refet al segle XIII, mostra parets llises de carreus ben escairats. Els seus murs són de carreus grans en filades regulars en la part baixa dels paraments, de paredat en la part alta. Una magnífica portalada romànica està situada al mur del migdia; té tres arquivoltes dovellades i motllurades de mig punt sobre senzilles impostes i dues columnetes per banda; els arcs tenen decoració geomètrica senzilla i estan emmarcats per un fi bordó; les columnetes tenen capitells ben conservats ornats amb decoració floral; tota aquesta zona del portal, de dalt a baix, està lleugerament més avançada que la resta del mur.

Campanar del segle XVII merament funcional. Té planta rectangular (4'00 x 3'00 m,

aproximadament) que originàriament deuria ser una espadanya; està closa i té dues finestres de mig punt per la banda de ponent; queda coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal de quatre vessants amb peces vidriades de color verd a les careneres. Els seus murs són de paredat arrebossats en alguns panys i reforçats per un contrafort a la banda de tramuntana.

Situació: al damunt i al centre de la nau.

Alçada: 18 metres; el rector (Mn. Màrius Masoliver) calcula uns 15 metres, jo potser n'hi afegiria 3 més: el cert és que per barreres arquitectòniques no és possible fer un càlcul precís.

Esveltesa: 4,5

FALS Sant Vicenç, parròquia nova

Altitud: 480 metres. El Raval, municipi de Fonollosa

Església del segle XX. Consta d'una nau. Té el frontis arrebossat pintat d'un color moradenc, amb un portal d'arc de mig punt, un òcul a mitja alçada, i una cornisa angular amb creu al cim. Al seu davant s'hi troba un porxo arquejat que aixopluga el portal i que es prolonga pels laterals per un sostre horitzontal sobre bigues.

Campanar coetani del temple; no és una torre sinó un pilar de planta quadrada (1'45 x 1'45 m) aixecat amb blocs carreuats de pedra artificial blanca; dues campanetes pengen d'una estructura metàl·lica formada per quatre pilars.

Situació: exempt a la dreta de l'església, avançat 2'85 metres.

Alçada: 7'38 metres.

Esveltesa: 5

PONT DE VILOMARA, EL Santa Magdalena

Altitud: 202 metres. Municipi d'el Pont de Vilomara i Rocafort

Església neogòtica del 1868 inacabada. Consta d'una nau amb capçalera poligonal i acompanyada de dos passadissos, tot cobert amb voltes de creueria; està precedida d'un porxo i d'un pati en un recinte tancat murallat. El portal és dovellat en arc de mig punt; a la part alta hi ha obertes dues finestretes d'arc de punt rodó sota cornisa i un campanaret al damunt. Els seus murs són de paredat i estan reforçats en els laterals per contraforts units amb arcs botarells amb els alts murs de la nau central.

Guarda al presbiteri unes pintures de finals del segle XX de l'artista Fajul de Sant Joan de les Abadesses.

Arquitecte: Oriol Mestres i Esplugas (1815-1895)

Campanar que és una torreta sobre la teulada de l'església; no és per tant una torre. Té planta quadrada (2'16 x 2'16 m); està bastit amb murs de maçoneria i, a sobre, una estructura de ferro de quatre pilars inclinats units al centre a una placa quadrada de la que en pengen dues campanetes. Un rellotge d'esfera es troba al seu mur frontal; acaba amb una creu metàl·lica sobre les campanetes (inclosa en la mesura de l'alçada).

Situació: sobre mateix de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 23'70 metres.

SANTA EUGÈNIA DE RELAT Santa Eugènia, sufragània

Altitud: 380 metres. Municipi d'Avinyó

Església del segle XI, molt modificada i, entre altres coses, canviada d'orientació. Consta d'una nau del 1680 coberta amb una volta de creueria i d'una capella dedicada al Santíssim del 1895; té cor i cancell. El frontis encarat al migdia presenta un mur de paredat amb carreus a cantoneres; el portal obert al centre té aires classicitzants; té un arc de mig punt, el marc motllurat i unes pilastres toscanes adossades als muntants; un entaulament escàs, un frontó triangular truncat amb un escut heràldic intercalat i un òcul sota la cornisa angular formada per filades de teules

sobreposades.

Guarda un retaule neoclàssic del 1886.

Campanar del segle XI, bàsicament romànic. Té planta rectangular (4'35 x 4'90 m) i tres pisos de finestres; a l'inferior, una d'arc de mig punt a cada costat; al del mig, una finestra en arc de mig punt geminada a llevant i una altra a ponent; al superior, dues finestres rectangulars entre pilars (un al centre de cada costat i als angles) que sostenen una teulada a quatre vessants. Els seus murs mostren paraments de carreus petits i irregulars; ha estat refet el 1979 i completat amb la teulada i l'últim pis.

Situació: adossat al mur de llevant, proper al frontis encarat al migdia.

Alçada: 18'04 metres.

Esveltesa: 3,6

SANT FELIUET DE TERRASSOLA Sant Feliu, sense culte

Altitud: 720 metres.

Municipi de Santa Maria d'Oló

Església romànica de fi del segle XI (1093). Consta de dues naus separades per dos pilars damunt dels quals reposen tres arcs formers de mig punt; estan capçades per dos absis semicirculars, refets modernament, amb decoració llombarda d'arcuacions cegues i lesenes i, dessota de la cornisa, en el major dels dos, un fris de dents de serra. De les dues naus, la del sud és més alta i més gran, segurament és preromànica; té la teulada de dos vessants irregulars damunt encavallades de fusta; la nau de tramuntana és romànica i més baixa que la principal i està coberta amb una volta de canó amb la modalitat de full de llibre; descansa sobre dos arcs torals; la seva teulada és d'un sol vessant; li correspon l'absis més petit cobert amb una teulada de teules aràbigues, mentre que l'altra ho fa amb lloses; tots dos absis tenen un sòcol.

Els seus murs mostren paraments de carreus petits, matussers i disposats en filades regulars. Té una entrada lateral oberta al mur de migjorn; el portal consta de dues arquivoltes dovellades de mig punt amb una motllura intercalada de secció semicircular, bossellada, decorada amb un entrellaçat; descansa en senzilles impostes.

Dimensions de la nau principal: 14'3' x 4'50 x 11'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les dues naus en fa 8'75.

Guarda una pica baptismal del segle XIII recomposta perquè es trobà trossejada; té forma semiesfèrica i fa 73 centímetres d'alt i 90 de diàmetre extern; està recolzada sobre una peanya de forma circular de 20 centímetres d'alt.

Campanar del segle XII o del XIII merament funcional. Té planta rectangular (4'75 x 5'80 m) bastit amb murs de petits carreus irregulars completament nus de decoració i cobert amb una teulada a dos vents. La cel·la té finestres rectangulars, una a cada costat. Segurament és una antiga torre de defensa romànica fins a les finestres; des d'aquí fins a la teulada és un afegitó modern. S'enfonsa quatre metres a l'interior del terreny i comunica a través de dues galeries amb les llunyanes masies de can Rocafort i can Perafont. Una escala moderna, arrapada als murs, permet arribar al pis de les campanes.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-est tocant als absis encarats a llevant.

Alçada: 18'64 metres; si hi afegim la part enfonsada en fa 22'64.

Esveltesa: 3,2

TALAMANCA Santa Maria

Altitud: 552 metres.

Església romànica de finals del segle XII. Consta d'una nau romànica de tres trams coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals de mig punt i de dues més de laterals del segle XVIII de dos trams cobertes amb voltes d'aresta. La nau major està capçada per un arc presbiteral de mig

punt que dona pas a un absis semicircular romànic ornat externament amb un fris d'arcs cecs peraltats sota cornisa. Té un cancell digne i un cor modern als peus. Els seus murs mostren paraments de carreus mitjans de pedra marronosa ben escairats i disposats en filades regulars a l'absis; al frontis els carreus són grans o mitjans en filades també regulars. Una cornisa sobre mènsules recorre els murs laterals; les cantoneres, tant les del frontis com a la resta dels murs, estan lleugerament ressaltades com a modestos contraforts.

En el frontis hi ha un portal dovellat amb dues arquivoltes de mig punt amb una motllura bossellada intercalada que està decorada amb entrellaçats i descansa sobre impostes amb relleus vegetals i damunt columnes, una per banda, amb capitells decorats amb temes també vegetals estilitzats. Un rosassa està situada al damunt d'una ampla motllura horitzontal amb un fris de dents de serra al dessota que divideix el frontis en dues zones. Al capdamunt, queda coronat pel campanar.

Dimensions: 19'50 x 5'50 x 10'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 12'90 metres.

Guarda un sarcòfag gòtic del noble Berenguer i una pica baptismal al damunt d'un peu, aprofitat d'una pedra antiga, ornat amb relleus florals.

Campanar, antiga espadanya avui tancada per tots quatre costats. Té planta rectangular (4'25 x 3'40 m) i està obert amb finestres d'arc de mig punt, dues al frontis encarat a ponent, dues més descentrades al sud, una al nord i, a llevant, una de petita rectangular. Una escala de cargol amb graons de pedra picada situada dins una torre cilíndrica adossada al mur de migdia dona accés a la cel·la.

Situació: centrat sobre la nau, com una continuació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'63 metres.

Esveltesa: 3,6

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Albiol	Sant Miquel	21'03
Aleixar, l'	Sant Martí	40'00
Alforja	Sant Miquel	47'30
Almoster	Sant Miquel	25'03
Arbolí	Sant Andreu	21'95
Argentera, l'	Sant Bartomeu	22'72
Borges del Camp, les	L'Assumpció	42'37
Botarell	Sant Llorenç	29'85
Cambrils	Santa Maria	28'40
Capafonts	Santa Maria	30'69
Castellvell del Camp	Sant Vicenç	23'13
Colldejou	Sant Llorenç	21'95
Duesaigües	Santa Maria	24'46
Febró, la	Sant Esteve	15'56
Maspujols	Santa Maria	40'66
Montbrió del Camp	Sant Pere	27'66
Mont-roig del Camp	Sant Miquel, església vella	33'20
Prades	Santa Maria la Major	33'40
Pratdip	Santa Maria	15'74
Reus	Sant Pere	62'92
Riudecanyes	Sant Mateu	28'39
Riudecols	Sant Pau	26'40
Les Irlles	Sant Antoni de Pàdua	16'50
Riudoms	Sant Jaume	33'75
Selva del Camp, la	Sant Andreu	26'19
Vandellòs	Sant Andreu	26'61
Masriudoms	Sant Jaume	19'28
Vilanova d'Escornalbou	Sant Joan	22'26
L'Arbocet	Sant Joan	23'39
Vilaplana del Camp	La Nativitat de Maria	31'42
La Mussara	Sant Salvador	14'50
Vinyols i el Arcs		

Vinyols	Santa Caterina	36'00
---------	----------------	-------

Alçada mitjana: 28'35 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense campanar n'hi ha onze; amb espadanya n'hi ha cinc.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ALBIOL, L' Sant Miquel
 Altitud: 823 metres.

Església del 1791 d'un neoclàssic senzill; fou aixecada en lloc d'una anterior romànica. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de llunetes i acompanyada de capelles laterals entre els contraforts; té la capçalera recta. El frontis té un portal en arc de mig punt emmarcat amb pedra blanca i unes poques grades al seu davant, una petita fornícula amb imatge al damunt, un òcul motllurat a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular amb un petit òcul al centre. El seu mur frontal és de maçoneria de pedra vista amb peces mig picades fosques i amb carreus blancs a les cantoneres; els murs laterals són de paredat amb alguns panys arrebossats.

Guarda una talla policromada de Sant Miquel del segle XVIII.

Campanar coetani del temple merament funcional. Té planta rectangular (3'40 x 4'65 m) i està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vessants. La cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, és l'única part que destaca en sobresortir per damunt de la teulada del temple; hi pengen campanes. Els seus murs, nus de decoració, són de maçoneria al frontis i de paredat amb carreus a les cantoneres als laterals, en part arrebossats. Un rellotge d'esfera es troba al dessor de la cel·la a la cara frontal.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 21'03 metres.

Esveltesa: 4,5

ALEIXAR, L' Sant Martí
 Altitud: 264 metres.

Església barroca iniciada el 1700 i acabada el 1725. Consta de tres naus de tres trams coberta amb voltes de llunetes capçada per un presbiteri poligonal; la capçalera és recta; la nau major està coberta per una volta de llunetes damunt arcs torals de mig punt i d'una imposta motllurada clàssica. Està separada de les laterals per arcs formers de mig punt que descansen en pilar rectangulars.

La portalada barroca amb la data del 1725 gravada té un portal en arc de mig punt flanquejat per dues pilastres toscanes sobre pedestals a cada banda amb una fornícula buida entre elles, un entaulament amb l'escut de la vila en relleu i un frontó circular truncat amb una fornícula amb imatge intercalada; a mitja alçada hi ha oberta una gran rosassa motllurada i atrompetada i, per coronament, un frontó triangular amb un òcul al centre del timpà i una espadanya d'un ull buit al cim. Els seus murs laterals són de paredat amb arrebossat i el del frontis és de maçoneria molt digna de pedra vista amb peces mig picades. Unes gàrgoles amb figures fantàstiques sobresurten de les cornises laterals.

Dimensions exteriors: 30'00 x 19'50 metres respectivament de llargada i amplada.

Guarda retaules barrocs: a l'altar major del 1734 un de Pere Costa i Casas (1693-1761); a la capella del Roser un retaule de Lluís Bonifaç (1683-1765) fill de Barcelona i amb taller a Valls; i altres en diversos altars laterals. Encastades als murs s'hi troben nou esteles funeràries del segle XII o XIII decorades amb creus o estrelles d'unes mesures properes al mig metre de diàmetre. Té un orgue barroc del segle XVIII al damunt de la segona capella de la nau esquerra. L'escultura del patró del 1943 a la fornícula de la portada és obra de l'artista local Josep Llussà.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta quadrada (4'95 x 4'95 m). Tres cossos que sobresurten de la teulada del temple estan separats per motlures rogenques; està bastit amb murs de paredat i carreus a cantoneres; un rellotge d'esfera es troba a la cara frontal. La cel·la queda oberta per unes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una cornisa i una torrella octagonal de maó vist amb vuit finestres d'arc de mig punt, una per costat, obertes en un cos superior ja que queda dividida per una fina motllura en dos cossos. Està coberta amb una cúpula semiesfèrica de rajola verda i blanca.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 40'00 metres.

Esveltesa: 8

ALFORJA Sant Miquel

Altitud: 374 metres.

Església barroca iniciada cap el 1637 i completada el 1683; ha estat restaurada el 2001. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de llunetes sobre cinc arcs torals de mig punt i acompanyada per dos passadissos oberts entre els altars laterals; té capçalera recta. El cor amb balustrada de fusta descansa en un arc carpanell. Ha estat bastida amb murs de carreus matussers, irregulars i disposats en filades uniformes visibles en el frontis tant en un sòcol limitat per una motllura recta i horitzontal com per damunt d'ella fins a una segona motllura situada al nivell de la cornisa de la portalada; la resta del frontis es troba arrebossat i pintat de blanc intens simulant carreus.

La portalada té un portal en un arc de mig punt flanquejat per dues pilastres toscanes per banda damunt pedestals; deixen entre elles sengles estretes fornícules buides; l'entaulament té l'arquitrau filetejat i un escut heràldic al centre, una destacada cornisa i, al damunt, una fornícula sense imatge. A mitja alçada s'obre una rosassa senzillament motllurada; per coronament el frontis presenta una cornisa angular motllurada amb una espadanya d'un ull amb campaneta situada al cim.

Dimensions: 36'00 x 10'96 x 15'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada comptada des del fons de les capelles laterals fa 18'15 metres.

Guarda una imatge de la Mare de Déu anomenada d'Alforja o de Puigdarenes trobada a prop de la població.

Campanar neoclàssic del 1797 bellíssim, elegant, inspirat en el de Vilanova i la Geltrú de fra Josep de la Concepció. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'82 x 5'82 m.); a partir del nivell de la teulada es converteix en octagonal; tot ell està bastit amb murs de pedra blanca carreuada; unes motlures compostes es troben, una en el pas d'un cos a l'altre, dues més sota les finestres i una altra al damunt; uns pinacles estan situats als angles superiors del primer cos i a cadascun dels de la balustrada superior; té els caires en un escàs relleu a manera de pilastres cantoneres de capitell toscà. La cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna on hi pengen campanes, està coronada per una cornisa destacada i un fals terrat amb balustrada

damunt del qual s'aixeca una torrella vuitavada amb finestres allargassades i estretes d'arc de mig punt, una a cada cara, amb una segona cornisa i un altre cos vuitavat amb òcul a cada cara; queda coberta per una cúpula de vuit sectors recoberts amb teules vidriades verdes, amb els careners de pedra blanca i un pinacle de bola al cim amb una creu metàl·lica no inclosa en la mesura. L'escala interior és d'estil català, arrapada als murs i sobre voltes fins al cor; des d'aquí una escala de cargol arriba fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 47'30 metres; els papers consultats i els informes del capellans de la parròquia diuen que arriba als 52 metres; amb tot, la mesura que he aconseguit, i que dono per bona, em fa arribar a una alçada inferior que considero que és la correcta.

Esveltesa: 8,1

ALMOSTER Sant Miquel

Altitud: 295 metres.

Església aixecada cap el 1704. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes i de dos passadissos laterals; té capçalera recta, cor i cancell. Interiorment, una decoració esgrafiada es troba als arcs formers i als pilars de separació de la nau i els passadissos. El frontis amb el mur arrebossat i pintat de blanc intens té un portal rectangular emmarcat amb peces carreuades de pedra fosca; una fornícula amb imatge es troba al seu damunt i un òcul motllurat a mitja alçada; per coronament, un frontó triangular de pedra fosca amb un petit òcul central al timpà destaca del lluminós mur frontal.

Campanar merament funcional. Té planta quadrada (2'94 x 2'94 m) i està coronat per una cornisa i una coberta plana decorada amb merletes esglaonats. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt i bordó, una a cada cara; hi pengen campanes. Unes motllures decoren el cos de la cel·la, una a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs; una altra motllura figura a mitja alçada així com un rellotge d'esfera sota la finestra frontal; dues espitlleres rectangulars estan obertes en pisos inferiors. Els seus murs estan arrebossats i pintats com al frontis de blanc intens.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 25'03 metres.

Esveltesa: 8,5

ARBOCET, L' Sant Joan Municipi de Vilanova d'Escornalbou

Altitud: 145 metres.

Església del segle XVII d'aspecte barroc senzill bastida amb murs de paredat arrebossats; el frontis està pintat en un to crema. Consta d'una sola nau acompanyada de capelles laterals; té la capçalera recta. El frontis té una portalada classicitzant de pedra blanca amb un portal en arc rebaixat i un marc d'intradós acanalat; el flanquegen unes pilastres toscanes sobre pedestals, entaulament arquejat, òcul el·líptic amb marc ressaltat de factura barroera a mitja alçada i, per cornisa, un frontó triangular amb òcul central.

Campanar coetani del temple merament funcional. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa destacada de teules sobreposades i una teulada a quatre vessants de peces rogenques. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; la finestra de ponent ha estat tapiada; té una motllura al dessota. Els seus murs són de paredat, arrebossats i pintats de blanc crema, amb carreus rogenca a les cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.
Alçada: 23'39 metres.
Esveltesa: 5,8

ARBOLÍ Sant Andreu
Altitud: 714 metres.

Església neoclàssica aixecada el 1799. Consta de tres naus de quatre trams coberta la central per voltes de llunetes sobre arcs torals de mig punt i d'una imposta classicitzant; les laterals ho estan per voltes d'aresta; té un absis poligonal de cinc costats i un cor als peus. Els seus murs tenen paraments de maçoneria barrejats amb altres de paredat coberts avui dia amb un arrebossat que presenta deficiències. El frontis amb una portalada classicitzant de pedra blanca amb unes grades al seu davant té un portal en arc de mig punt i un marc motllurat; està flanquejat per pilastres de capitell una mica fantasiós sobre pedestals que destaquen força, un entaulament, una fornícula sense imatge al damunt i un òcul amb marc en destacat relleu a mitja alçada; per coronament, un frontó triangular amb el timpà sense arrebossar i un petit òcul lobulat al seu centre.

Campanar neoclàssic senzill i bell, segurament aixecat poc abans del temple. Té un primer cos de planta quadrada (4'70 x 4'70 m); el segon és vuitavat i en ell s'hi ubica la cel·la; està coronat per una torrella també vuitavada amb petits òculs cecs, un a cada cara, cornisa destacada i teulada piramidal de vuit cares amb un petit pinacle al cim. Unes fines motlures marquen la separació dels dos cossos; una altra es troba al dessota de la torrella. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb bordó, una a cada cara alterna. Els seus murs estan arrebossats i pintats com en el frontis d'un to crema clar i amb carreus visibles a les cantoneres de pedra un pèl rogenca.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.
Alçada: 21'95 metres.
Esveltesa: 4,6

ARGENTERA, L' Sant Bartomeu
Altitud: 344 metres.

Església senzilla aixecada entre el 1751 i el 1753. Consta d'una sola nau amb capçalera recta acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal rectangular amb un marc de pedra blanca, entaulament i decoració fantàsica al damunt sota un arc de reforç de mig punt de maó incorporat al mur; a mitja alçada un òcul motllurat i atrompetat i, per coronament, un frontó triangular de marc rogenca amb una finestra de mig punt al centre del timpà i una petita espadanya d'un ull sense cap campana al cim. Els seus murs són de paredat vist de color torrat.

Guarda una antiga imatge barroca de pedra del seu patró.

Campanar coetani del temple merament funcional. Té planta rectangular (3'15 x 5'50 m) i està coronat per una cornisa destacada i una teulada a quatre vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara menys a ponent: hi pengen campanes i té una senzilla motllura a la seva base. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat mig perdut i carreus rogencs a les cantoneres. Té un rellotge d'esfera a la cara frontal.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.
Alçada: 22'72 metres.
Esveltesa: 4,1

BORGES DEL CAMP, LES

L'Assumpció

Altitud: 240 metres.

Església neoclàssica amb detalls barrocs aixecada entre el 1778 i el 1785, ben restaurada recentment i amb un aspecte esplèndid. Consta de tres naus de quatre trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transepte; la cúpula sobre trompes fou aixecada en el creuer un segle més tard. La nau central està coberta per una volta de llunetes amb les arestes pintades i està separada de les laterals per arcs formers de mig punt que descansen en pilars cruciformes de doble capitell, un d'ordre compost i un altre format per motlures; l'absis és rectangular amb les cantoneres corbades i allargat un tram per formar el presbiteri. El cor situat als peus presenta una estructura bella i original de planta ondulant i protegit per una barana metàl·lica.

Té el frontis esgrafiat simulant carreus de color torrat decorats amb elements geomètrics; unes pilastres de pedra blanca d'escàs relleu el ressegueixen de dalt a baix i senyalen la divisió interior en tres naus; hi té oberta una portalada en pedra blanca amb un portal en arc de mig punt sobre impostes i el marc motllurat a l'intradós; està flanquejat per una doble columna en un cos lleugerament avançat amb capitells pseudo-corintis i damunt pedestals amb decoració de grotescos i elements figuratius a la base que li donen aspecte plateresc; sostenen un entaulament i una fornícula amb imatge decorada amb columnetes a les bandes enmig de relleus decoratius barrocs. Acompanyen la portalada grans imatges entre columnes i sobre l'entaulament. A mitja alçada del frontis hi ha una rosassa atrompetada, un petit òcul i una cornisa amb curvatura convexa al centre i en part còncava als laterals; té una espadanya d'un ull d'estructura metàl·lica al cim que sosté una minúscula campaneta.

Dimensions: 33'59 x 7'65 x 14'57 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 20'21 metres; la cúpula arriba als 21'46 i el transepte té una amplada de 7'58.

Arquitecte: un tracista anònim conegut com "un frare"; possiblement va basar-se en els suggeriments del rector Valentí Reixac i amb la col·laboració dels mestres de cases de Reus Pere Joan Llagostera i el seu germà Josep; pel que fa al campanar cal destacar la col·laboració del mestre de cases de Cornudella que dirigia les obres de l'església de Falset.

Guarda una imatge romànica del segle XIII de la Mare de Déu amb el Nen coneguda com la Mare de Déu de la Riera procedent de l'antiga ermita del seu mateix nom. Al frontis hi figuren cinc grans escultures de l'artista de Reus Josep Ferran que va fer cap el 1990 per reproduir les originals de l'escultor Joan Xanxo del 1785 perdudes el 1936; són l'Assumpció a la fornícula central, dos àngels custodis al capdamunt dels capitells de les columnes interiors, i dues imatges santes més en els intercolumnis.

Campanar neoclàssic amb detalls barrocs coetani del temple; es troba inacabat per poc. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'00 x 5'00 m) amb una cornisa motllurada que dóna pas a un segon cos octagonal irregular amb els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres; hi té un rellotge d'esfera a la cara frontal; està coronat per una cornisa motllurada i una torrella vuitavada on s'ubica la cel·la amb finestres d'arc de mig punt alternades les obertes i les cegues; unes pilastres dobles ressalten els caires de la torrella que sostenen un entaulament i una cornisa; al seu damunt s'hi aixeca un tambor triple de perímetre en degradació amb decoració flamejant i pinacles dobles a cada angle, tot cobert per una falsa cúpula en forma de pinacle; sembla que la prevista cúpula a coronar el campanar no va ser possible d'acabar-la i es va deixar a mig fer amb un resultat poc estable fins que recentment s'ha reforçat amb tirants. Els murs del primer cos estan esgrafiats com al frontis i amb carreus de pedra blanca a les cantoneres; als cossos superiors els paraments estan

arrebossats i pintats de color blanc intens. L'escala interior per arribar a la cel·la és del model català, arrapada a les parets i sobre voltes amb barana d'obra.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 42'37 metres.

Esveltesa: 8,4

BOTARELL Sant Llorenç

Altitud: 196 metres.

Església renaixentista-barroca aixecada entre el 1617 i el 1622. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes; està acompanyada de capelles laterals. Al mur lateral de migdia hi té el portal en arc de mig punt dovellat i amb muntants carreuats en pedra blanca; al marc acanalat a l'intradós hi consta la data de 1618 gravada en la dovella clau. Fou bastida amb murs de paredat reforçats per alts contraforts de maó amb gàrgoles figuratives visibles només en la seva part superior.

Dimensions: 22'00 x 10'00 metres respectivament de llargada i amplada.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (4'40 x 2'70 m); està dividit externament en tres cossos: el primer, alt, de murs arrebossats i pintats de blanc amb una finestra rectangular a mitja alçada amb l'ampit ressaltat; el segon o cel·la es troba acabat amb una decoració motllurada i una cornisa prominent; té paraments de maó vist amb pinacles toscans d'escàs relleu flanquejant les finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, on hi pengen campanes. Al damunt s'aixeca una torrella de planta octagonal irregular amb un òcul el·líptic a cada cara ampla, cornisa i cúpula de vuit sectors triangulars coberta amb teules vernissades de color rogenc; està coronada amb un pinacle de bola i una creu de ferro al cim.

Situació: adossat al mur dels peus del temple encarat a ponent fent angle al sud-oest del mur lateral de migdia, al costat del portal.

Alçada: 29'85 metres.

Esveltesa: 6,7

CAMBRILS Santa Maria

Altitud: 10 metres.

Església dels segles XVI ó XVII en estil gòtic tardà. Consta d'una sola nau de cinc trams coberts amb voltes de creueria i capçada per un absis recte cobert amb una volta de canó de cassetons. Un fals transsepte està format per les capelles laterals com la del Sant Crist paral·lela a la nau, també anomenada capella fonda, de tres trams amb voltes d'aresta i capçalera coberta per una cúpula semiesfèrica amb ceràmica vidriada verda per fora; té un cancell digne, El cor amb balustrada de fusta descansa en un arc rebaixat i una volta de creueria.

El frontis té un portal rectangular envoltat per arquivoltes apuntades sobre fines semi-columnes que deixen un timpà amb un relleu que representa Maria flanquejada per dos àngels agenollats; a mitja alçada un finestral biforat amb l'arc calat i guardapols sobre mènsules; per coronament una cornisa motllurada amb un fris d'arcs cecs goticitzants amb, al damunt, tres florons i una creu de pedra al cim. Té un sòcol de pedra i el mur de maó arrebossat i pintat d'un to marronós fosc amb simulació de carreus.

Dimensions: 31'83 x 9'89 x 13'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 13'82 metres.

Guarda unes pintures murals al presbiteri del pintor Lluçia Navarro (1924-2007).

Campanar coetani del temple amb aires d'un gòtic tardà i amb afegits recents. Té un primer cos de planta rectangular (5'02 x 4'62 m) dividit en tres zones separades per motlures; la primera d'elles és un sòcol de pedra; les altres tenen paraments de paredat amb cantoneres de maó vist; un segon cos aixamfranat està dividit en dos pisos per una motllura composta; al segon s'hi ubica la cel·la amb quatre finestres d'arc apuntat, un a cada cara; hi pengen campanes i té un rellotge d'esfera al dessota del finestral frontal; està coronat per una cornisa i un terrat; al seu damunt s'hi aixeca una torrella quadrada i aixamfranada amb quatre finestres d'arc apuntat amb alguna campaneta. Molt recentment (2006) fou completat per una agulla piramidal de rajoles vidriades. Una escala del tipus català, arrapada als murs i sobre voltes, puja fins al cor per un graonat digne de rajoles, i des d'aquí fins a la cel·la per un graonat de maons força deteriorat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 30'90 metres.

Esveltesa: 6,1

CAPAFONTS Santa Maria

Altitud: 751 metres.

Església barroco-neoclàssica del 1763. Consta de tres naus de quatre trams separades per pilars; estan cobertes amb voltes de llunetes la central i d'aresta les laterals; la capçalera és recta. Un transsepte inclou una cúpula al creuer dins d'un cimbori octagonal obert amb finestres rectangulars; també té un cancell i un cor als peus. Ha estat restaurada recentment (2004).

El frontis té una portalada classicitzant amb un portal rectangular amb uns poques grades al seu davant; el marc de pedra blanquinosa està flanquejat per pilastres jòniques d'escàs relleu damunt pedestals i coronat per un entaulament amb cornisa destacada i una fornícula amb imatge al damunt; una rosassa motllurada i atrompetada es troba a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular amb un petit òcul al centre del timpà. El seu mur frontal té un parament de carreus ben escairats en pedra blanca com a la portada; els murs laterals són de paredat de pedra fosca vista.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'52 x 4'52 m) i un de segon vuitavat; una motllura els separa; a sobre d'ella hi ha un rellotge d'esfera i una segona motllura. La cel·la hi està ubicada i queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb bordó i ampit ressaltat, una a cada cara alterna. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de carreus i pinacles als angles; al seu damunt s'aixeca una torrella octagonal amb vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb cornisa motllurada i cúpula de perfil sinuós recoberta de teules rogenques. Els seus murs es mostren arrebossats amb carreus a les cantoneres; al primer cos són de paredat vist als laterals; els de la torrella són de carreus ben escairats.

Situació: al damunt de l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 30'69 metres.

Esveltesa: 6,7

CASTELLVELL DEL CAMP Sant Vicenç

Altitud: 270 metres.

Església del 1599 però transformada posteriorment; avui (2001) presenta un aspecte

neoclàssic senzill amb data del 1702 a la llinda del portal. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes i capçada per un absis semicircular amb una volta de nervis; té la capçalera recta i les naus laterals estan separades de la major per arcs formers de mig punt damunt pilars quadrats.

Té el frontis amb un sòcol de pedra blanca; el mur està arrebossat i pintat de color beix clar tot simulant un parament de carreus i amb algun esgrafiat al voltant de la rosassa. El portal en arc de mig punt està flanquejat per unes pilastres toscanes d'escàs relleu i coronat per un entaulament i un frontó triangular truncat i destacat amb l'escut de la vila intercalat; una rosassa es troba a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular amb gran ressalt i un òcul al centre del timpà; al cim hi figura una espadanya d'un ull amb campaneta.

Guarda, de l'antic retaule barroc de Lluís Bonifaç (segle XVIII), la figura del Pare Etern, l'única que es va salvar de la crema de l'església el 1936.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (3'54 x 4'54 m) amb un primer alt cos on s'hi troba un rellotge d'esfera sota d'una motllura; en el segon s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, alguna cega; hi penja alguna campana; té una motllura a l'arrencada dels arcs. Està capçat per una cornisa i un terrat amb barana d'obra coronada de merlets esglaonats. Tots els murs estan arrebossats i pintats de blanc com al frontis de l'església.

Situació: adossat a la façana lateral llevantina, proper al frontis encarat a migdia, fent angle al sud-est.

Alçada: 23'13 metres.

Esveltesa: 5,1

COLLDEJOU Sant Llorenç

Altitud: 431 metres.

Església de principis del segle XIX construïda, segons diuen els vells del poble, amb la col·laboració de tots els habitants que van portar les pedres que haurien de constituir els seus murs. Consta de tres naus d'estil neoclàssic de quatre trams, la central coberta amb una volta de llunetes i capçalera poligonal; les laterals queden cobertes, a cada tram, per voltes de canó perpendiculars a l'eix del temple; estan separades per quatre arcs formers que descansen sobre pilars quadrats. el cor es troba als peus. L'interior està tot pintat de blanc. Els murs, de paredat, es troben ben conservats, amb els marcs, les motlures i les cantoneres de maó vist. El frontis de maçoneria té un portal classicitzant rectangular de marc de pedra blanca tant als muntants com a l'entaulament i al petit frontó arquejat; a mitja alçada s'hi troba un òcul motllurat i, per coronament, un frontó triangular.

Campanar coetani del temple merament funcional, ben acabat, amb un primer alt cos de planta rectangular (5'16 x 4'60 m) i de base un pèl atalussada de grans blocs de pedra; un segon cos on s'hi ubica la cel·la és octagonal; té una fina motllura al dessota; sobresurt per damunt de la teulada del temple. En la cel·la hi ha obertes quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana; en el marc d'una finestra hi ha encabit un rellotge d'esfera. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents de perfil lleugerament còncau coberta de teules rogenques. Els seus murs, en part arrebossats, són de paredat d'un material grisenc amb cantoneres de maó vist.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis orientat a tramuntana.

Alçada: 21'95 metres.

Esveltesa: 4,2

DUESAIGÜES

Santa Maria

Altitud: 268 metres.

Església neoclàssica del 1753. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals i amb capçalera poligonal. Està bastida amb murs de paredat que avui (2000) presenten un arrebossat en estat deficient. Al frontis de parament barroer s'hi obre una portalada classicitzant rectangular de pedra blanca amb llinda, muntants estriats, entaulament, decoració abarroçada al damunt i un òcul motllurat i atrompetat a mitja alçada; per coronament un frontó triangular amb un marc poc destacat, un petit òcul al centre del timpà i una espadanya d'un ull al cim.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (5'10 x 3'80 m) amb un primer alt cos de paredat arrebossat d'aspecte deficient i amb carreus a les cantoneres, alguns de pedra rogenca; una motllura es troba en passar a un segon cos força alt de caires aixamfranats i murs de maó vist on s'hi ubica la cel·la. Està coronat per una cornisa i un terrat de barana feta amb maó; a la cel·la s'hi troben quatre finestres d'arc de mig punt amb bordó, una a cada cara, la de ponent mig tapiada i unes senzilles motlures, una a la seva base i una altra sota de la cornisa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 24'46 metres.

Esveltesa: 4,8

FEBRÓ, LA

Sant Esteve

Altitud: 750 metres.

Església rústica neoclàssica aixecada entre el 1860 i el 1862. Consta d'una sola nau amb capçalera poligonal i acompanyada de capelles laterals. El frontis té el portal amb marc de pedra blanca en arc dovellat de mig punt damunt impostes i muntants de carreus ben escairats; la data del 1859 figura en la dovella clau; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada i queda coronat per un frontó triangular amb un petit òcul al centre del timpà. Està bastida amb murs de paredat arrebossat en aparent mal estat.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té un primer cos de planta rectangular (4'00 x 3'75 m) i un de segon vuitavat; només aquest sobresurt per damunt de la teulada del temple; s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres d'arc rebaixat, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana; té una motllura a l'arrencada dels arcs, una altra a la seva base i una tercera que la limita, per sobre; l'últim cos queda obert amb òculs, un a cada cara. Està coronat per una minsa cornisa i una teulada piramidal amb lleugera inflexió a la base; té un bloc de pedra circular al cim. Els seus murs mostren paraments de paredat, en part arrebossats, i carreus petits i desiguals de pedra clara a cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'56 metres.

Esveltesa: 3,9

IRLES, LES

Sant Antoni de Pàdua

Altitud: 370 metres.

Municipi de Riudecols

Església molt senzilla; era un ermita d'origen romànic. Avui, refeta cap el 1700, consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó. El frontis té un portal d'arc de mig punt, una gran finestra rectangular al damunt i una cornisa angular que es correspon amb la teulada de dos vessants. Està bastida amb murs de paredat arrebossats i pintats de blanc.

Dimensions: 15'00 x 5'00 x 7'90 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar modern merament funcional. Té planta rectangular (2'04 x 4'20 m). La cel·la situada al capdamunt amb una motllura al seu dreta queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, un a cada cara; hi pengen campanes. Damunt d'ella, separat per una fina motllura, s'hi troba un terrabastall amb òculs el·líptics també un a cada cara, una cornisa i una teulada piramidal amb un petit pinacle al cim. Els seus murs mostren paraments de pedra vista de paredat marronós oberts a mitja alçada per petites finestres rectangulars.

Situació: adossat al mur lateral de ponent, molt prop del frontis encarat a migdia.

Alçada: 16'50 metres.

Esveltesa: 4

MASPUJOLS

Santa Maria

Altitud: 214 metres.

Església barroca del 1695. Consta d'una nau acompanyada de passadissos oberts entre les capelles laterals; la nau està coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; les capelles laterals tenen voltes d'aresta; està capçada per un absis poligonal de cinc costats. El cor als peus amb una balustrada de fusta descansa en un arc carpanell.

El frontis té una portalada barroca amb el portal en arc de mig punt filetejat a l'intradós i sobre senzilles impostes; està flanquejat per una doble pilastra toscana d'escàs relleu damunt pedestals i coronat per un entaulament, un frontó triangular truncat amb una fornícula amb imatge al centre i marc classicitzant de pilastres i entaulament; una rosassa motllurada i atrompetada es troba oberta a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular amb un petit òcul al centre del timpà i una espadanya d'un ull amb campaneta. Els seus murs són de paredat; el del frontis està arrebossat i pintat en groc pàl·lid simulant carreus.

Dimensions: 26'36 x 8'44 x 13'57 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada comptada des del fons de les capelles laterals fa 14'67 metres.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'53 x 5'83 m) amb murs arrebossats i pintats com el frontis i amb un rellotge d'esfera sota d'una primera motllura al damunt de la qual, en els angles, s'hi troben sengles imatges assegudes; al damunt s'hi aixeca un segon cos vuitavat on s'hi ubica la cel·la amb paraments de carreus ben escairats i abundant decoració barroca al voltant dels finestres amb motlures a sota i sobre d'ells; els finestres d'arc de mig punt sobre impostes tenen al damunt, als angles, una cornisa doble amb mènsules, un fals terrat amb balustrada i una torrella vuitavada aixecada sobre d'ell reforçada amb contraforts als caires amb aparença de volutes; queda oberta amb finestres de punt rodó alternant amb òculs el·líptics. Està coronat per una motllura, un petit cos o tambor amb menuts òculs a cada cara, cornisa motllurada amb pinacles crestats d'aparença gòtica als angles i una agulla piramidal octagonal amb les careneres crestades. L'escala interior és d'estil català, arrapada als murs, sobre voltes i amb un ull central.

Té una làpida encastada a la base del mur frontal exterior on hi ha gravada una poesia de mossèn Ramon Muntanyola de l'agost del 1978 dedicada al campanar.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat al migdia.

Alçada: 40'66 metres.

Esveltesa: 7

MASRIUDOMS Sant Jaume
Altitud: 200 metres. Municipi de Vandellòs

Església aixecada entre el 1816 i el 1820, aparentment refeta de poc (2001). Consta d'una nau coberta amb una volta de canó; té un cor als peus. El frontis té un portal en arc rebaixat amb marc de maó; també de maó és la fornícula amb imatge i l'òcul situat al centre del frontó que corona la façana. Els seus murs són de pedra vista amb tècnica de maçoneria i paredat barrejades; el seu color és groc daurat.

Campanar que és una antiga torre de defensa del segle XV. Té planta quadrada (5'25 x 5'25 m) i està capçat amb un terrat coronat de merlets i un matacà a la cara de llevant; el sòcol és atalussat. Una campana a la cara sud penja entre merlets i un rellotge d'esfera es troba al seu damunt, tots ells sense cobrir. Per accedir al capdamunt hi ha un escala que puja per l'exterior. Els seus murs són de maçoneria amb peces mig carreuades d'aparença digna.

Situació: angle nord-est de l'edifici, prop de la capçalera.

Alçada: 19'28 metres.

Esveltesa: 3,6

MONTBRIÓ DEL CAMP Sant Pere
Altitud: 132 metres.

Església renaixentista tardana aixecada entre el 1608 i el 1692 ja amb detalls barrocs; fou retocada amb millores cap el 1901, al 1940-60 i al 2000. Consta de tres naus de quatre trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transsepte. La nau central queda coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt amb una imposta de tipus classicitzant sota volta; la seva capçalera és recta. El transsepte té un òcul al seu braç dret i un cúpula sobre petxines al creuer ornada amb medallons el 1691 i imatges dels evangelistes. El cor descansa sobre un arc peraltat i una volta de llunetes damunt un cancell de fusta digne. L'interior està pintat recentment de blanc amb decoració vegetal estilitzada en color fosc als arcs torals, claus de volta, frisos de les impostes i pilastres. Té una capella bastida entre el 1900 i el 1902 al costat dret i paral·lela a les naus; consta de tres trams i transsepte amb cúpula sobre trompes al creuer dins d'un cimbori octagonal; ha estat bastida externament per murs de maçoneria de peces fosques amb cantoneres de carreus de pedra rogenca; és la capella del Santíssim popularment anomenada "capella fonda".

Els seus murs mostren paraments de maçoneria amb carreus a les cantoneres. El frontis arrebossat i emblanquinat té un aspecte d'abandó. Hi té un portal rectangular d'aires clàssics; està acompanyat de pilastres toscanes adossades als muntants, entaulament, frontó triangular amb el timpà nu, finestra rectangular al seu damunt, una rosassa a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular poc marcat.

Dimensions: 33'60 x 8'67 x 14'58 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total és de 17'44 metres; la cúpula arriba al 17'60 i el transsepte en fa 17'44 x 9'00 x 14'47.

Guarda un orgue valuós i en bon estat del 1792 sobre la capella lateral dreta anterior al

transsepte; una imatge de fusta policromada del segle XVII barroca de la Mare de Déu del Roser; vidrieres a les rosasses obrades el 1900 pels vidriers Rigalt, i una pica baptismal cilíndrica sense decoració d'origen segurament romànic avui situada al presbiteri.

Campanar inacabat, merament funcional. Té planta rectangular (4'94 x 5'21 m) amb un primer cos amb murs de maçoneria marronosa i carreus ben escairats de pedra clara a les cantoneres; al cos superior, els paraments són de paredat i les cantoneres de maó vist així com els marcs de les finestres; en aquest segon cos una motllura el divideix en dos, el superior dels quals correspon a la cel·la amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Un últim cos cúbic de perímetre lleugerament més reduït corona el cloquer per damunt d'una minsa cornisa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent del qual n'està lleugerament avançat com també ho està del mur lateral de migdia.

Alçada: 27'66 metres.

Esveltesa: 5,3

MONT-ROIG DEL CAMP Sant Miquel

Altitud: 111 metres.

Església nova en estil neoclàssic; l'antiga gòtica es considerava petita i per torna va ser cremada al 1936. A la nova s'hi va posar la primera pedra el 1801 però el 1835 van paraitzar-se les obres amb motiu de la desamortització; es van reprendre les obres el 1942 amb la primera missa el 1943 a un altar lateral perquè només hi havia una part de la coberta; es va cobrir el 1960 i s'acaba de consagrar el 2002. L'anomenen per les seves dimensions "la catedral del Baix Camp". Consta de tres naus cobertes amb voltes bufades separades per pilars quadrats; té girola i transsepte amb cúpula sobre petxines i cupulí al creuer; està capçada per un absis poligonal. Actualment encara es troba inacabada com es pot veure a la façana perquè els dos alts campanars que s'hi havien d'erigir, a banda i banda del frontis, no es van fer i no es pensen aixecar.

Guarda pintures al fresc a les voltes, a la girola, als altars laterals i a l'absis, obra de l'artista Jaume Minguell de Tàrrrega; guarda una talla de Sant Miquel del pare Josep Maria Vera; un Sant Sepulcre de l'escultor Modest Gené, i la imatge del Sagrat Cor de Vicenç Barrera.

Campanar inacabat d'un estil gòtic senzill, tipus fortificació. Té planta rectangular (6'30 x 5'60m) i està adossat a l'església vella però en funcions per a la nova. Té el sòcol de carreus, un alt segon cos de paredat mig arrebossat amb carreus a cantoneres. Acaba en terrat amb tres pilars aixecats a un costat, entre els quals hi pengen les campanes; al seu dessota hi ha unes altres finestres avui mig paredades i el rellotge d'esfera. Segurament era una antiga torre de defensa del segle XIV modificada cap al XVI.

Situació: adossat al mur lateral de l'església vella encarat al sud, proper a l'absis.

Alçada: 33'21 metres.

Esveltesa: 5,2

PRADES Santa Maria la Major

Altitud: 950 metres.

Església de transició del romànic al gòtic, amb molt de gòtic, amb elements renaixentistes a la façana principal, i també algun afegitó barroc. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada sobre sis arcs torals que descansen en impostes d'estil clàssic; voltes ogivals simples a les

capelles laterals i en l'absis poligonal de cinc costats oberts amb sengles finestres i reforçats per altres tants contraforts a l'exterior; també en la nau les voltes originàries són de creueria, però han estat amagades sota enguixats barrocs, avui en procés de retirar-se i refer-se les gòtiques originals. Els seus murs presenten paraments de carreus ben escairats en pedra rogenca, pròpia de la zona. El frontis té oberta una portalada renaixentista de pedra blanca amb el portal en arc de mig punt, dues columnes jòniques sobre pedestals a banda i banda, entaulament, frontó triangular truncat amb fornícula mig desfeta al centre; rosassa motllurada a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular amb un òcul el·líptic al centre del timpà i pinacles als tres angles.

Té un portal lateral romànic amb dues arquivoltes dovellades de mig punt amb motlures a l'intradós i envoltades d'un bordó; descansen en una senzilla imposta i uns muntants carreuats; està situada al fons d'un porxo cobert amb una volta de canó rebaixada obert amb un arc carpanell dovellat sobre impostes; tota aquesta portalada, en contrast amb l'edifici gòtico-renaixentista, és de pedra blanca.

Guarda una pica baptismal troncocònica d'un sol bloc de pedra de 12 centímetres de gruix; la porta principal de fusta ferrada amb claus de pic és del 1850.

Campanar bàsicament en estil gòtic. Té planta quadrada (5'00 x 5'00 m) amb un sòcol lleugerament ressaltat de petits carreus; al seu damunt puja un cos alt de carreus mitjans ben escairats i alineats en pedra rogenca pròpia del lloc i amb tres finestres rectangulars disposades una en cada pis del frontis i amb coronament per una destacada cornisa motllurada sota de la qual s'hi troba un rellotge d'esfera. La cel·la està constituïda per una torrella octagonal, gairebé un temple, amb vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal amb les careneres ressaltades; fa inflexió a la base i té un recobriment de teules vidriades verdoses. Els seus murs mostren paraments de carreus ben escairats, regulars i ben alineats; són de pedra rogenca com tot el conjunt del campanar i l'església.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 33'40 metres.

Esveltesa: 6,6

PRATDIP Santa Maria

Altitud: 245 metres.

Església romànic-gòtica restaurada el 1959. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria de tres trams desiguals damunt tres arcs torals; té un cor als peus. Són romànics del segle XII l'absis semicircular de carreus mitjans i ben alineats i la portalada dovellada en arc de mig punt damunt impostes i muntants carreuats; sobre d'ella hi ha un òcul atrompetat a mitja alçada i la cornisa motllurada angular partida per intersecció del campanar. Els altres dels seus murs són de maçoneria amb carreus a les cantoneres.

Dimensions: 17'00 x 6'50 x 9'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 12 metres.

Guarda una làpida sepulcral amb un epitafi inscrit de cap mitjans del segle XIII.

Campanar merament funcional. Té planta rectangular (4'66 x 4'20 m) i un segon cos trapezial de maó vist coronat per una cornisa motllurada i teulada piramidal. El primer cos té, com el frontis, paraments de maçoneria, ja que de fet s'aixeca sobre l'ala esquerra de l'edifici i només s'individualitza en superar-lo. És aleshores que té un costat esbiaixat i que fa que la teulada tingui una forma piramidal amb un trapezi per base. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig

punt, una a la cara del frontis i l'altra a la posterior esbiaixada; hi pengen campanes. Sota la cornisa que separa aquest segon cos del frontis s'hi troba un rellotge d'esfera.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple als peus de la nau.

Alçada: 15'74 metres.

Esveltesa: 3,3

REUS

Prioral de Sant Pere

Altitud: 119'20 metres.

Església gòtica tardana iniciada el 1512 i acabada el 1569. Consta d'una nau de sis trams, dos d'ells als peus recoberts pel cor; la seva volta és ogival simple; queda capçada per un absis poligonal de set costats amb volta de vuit nervis; algunes capelles laterals a banda i banda estan unides per passadissos; tots els arcs tant torals com formers són apuntats i se sostenen en columnes fasciculades. Té un cor renaixentista que descansa sobre dos arcs consecutius desiguals; entre ells dos, sostenint-los, hi ha una robusta columna; el gran és d'arc carpanell, l'altre, lateral, al costat del campanar, d'arc de mig punt; la volta damunt de la qual es troba el cor és ogival rebaixada i estrellada, la barana la forma una balustrada renaixentista. Té un digne cancell, un orgue sobre el cor, una bonica trona amb relleus i un cadirat al presbiteri. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra groc clar en tot l'edifici tant per l'interior com per fora, desiguals, disposats en filades uniformes. Una bella capella barroca lateral dedicada al Santíssim està capçada per un tram cobert per una cúpula semiesfèrica amb llanternó damunt un tambor i dins d'un cimbori octagonal.

La façana principal té un sòcol d'uns dos metres d'alçada en marcat ressalt, una portalada renaixentista amb el portal en arc de mig punt sobre senzilles impostes flanquejat per dues columnes jòniques semi-estriades sobre pedestals i per unes heures en baix relleu, símbol del creixement de la fe, un entaulament i un frontó triangular amb fornícula en la que s'aixopluga la imatge del patró al centre del timpà. Sobre l'angle superior del frontó hi figura un petit relleu amb una creu, la lletra grega Tau símbol de la mitra tarragonina, i un símbol municipal. A mitja alçada, una motllura horitzontal recorre tota la façana sota de la qual hi ha dues finestres quadrades; al damunt, una gran rosassa ricament motllurada i calada; una fina cornisa horitzontal sobre permòdols tanca la façana.

Al mur de tramuntana, prop de l'absis, hi ha una altra bella portalada amb portal rectangular renaixentista en un cos que sobresurt de l'edifici; té els muntants flanquejats per pilastres toscanes d'escàs relleu, un entaulament dòric amb el frontó circular i el timpà decorat amb relleus eclesiàstics; uns pinacles dobles es troben als angles i, recentment instal·lada al damunt, una escultura de sant Sebastià situada al bell mig.

De fa poc l'Ajuntament ha tingut l'encertada idea de demolir les cases que hi havia adossades a l'absis i, avui (2004), l'entorn resta ben obert a la mirada, dignament recuperat i embellit per l'enjardinat. També s'ha rescatat i eliminat l'arrebossat interior i ha aparegut net el parament del mur del migdia i s'ha pogut aclarir el perquè els dos trams mitjans de la nau no tenen, com els altres, finestres vidriades: sembla que la primitiva idea dels constructors fou de prosseguir l'obra amb uns trams dobles dels actuals a continuació de l'absis, però per alguna raó no s'hi van atrevir i van cobrir l'espai sense finestres tot aprofitant, això sí, l'obra i dividint-la en dos trams iguals que els inicials.

Dimensions: 44'86 x 14'76 x 21'39 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitectes: mestre d'obres francès Benet Otger de Lió, de cap a finals del segle XV i mort ja al XVI; de la restauració feta el 1939, César Martinell. Fra Josep de la Concepció i fra Jaume de Sant Agustí pel que fa a la capella del Santíssim (1700).

Guarda del retaule major, mig perdut, unes imatges de l'escultor del segle XVI Perris Ostri i altres de policromades de l'escultor barroc Agustí Pujol II (~1585-1629); els sepulcres (1696) en

marbre dels marquesos de Tamarit a la capella del Santíssim obra del frare carmelità fra Jaume de Sant Agustí (Xelva, València, nascut el 1660); unes pintures renaixentistes de Pere Guitard (1579). En la capella lateral del Santíssim (ss. XVII-XVIII) es guarda el cor del pintor Marià Fortuny en el lloc senyalat per una làpida encastada al mur lateral dret amb relleus de J. Roig.

Campanar gòtico-renaixentista aixecat entre el 1562 i el 1566. Té planta hexagonal de sis metres de costat (perímetre de 36 metres) amb un sòcol com a la façana; interiorment està dividit en sis pisos, externament en quatre cossos separats per fines motlures; al damunt s'hi aixeca una torrella hexagonal amb sis finestres d'arc apuntat amb bordó, igual que en el cos inferior; sobre la torrella hi ha un terrat amb barana de carreus i amb pinacles als angles i uns pinacles gòtics crestats (florons) i una agulla piramidal igualment amb les careneres crestades. Tots els murs i l'escala interior són de pedra picada i ben escairada; l'entrada es troba a l'exterior, a peu de carrer, a més a més de la que s'obre al cor on s'hi accedeix per l'escala de l'interior del temple àmpliament visible en l'angle on està situat el campanar. En l'estança del primer pis hi vivia el campanar, avui és una saleta; hi porta una escala metàl·lica moderna situada al centre. Des d'un terradet s'entra dins del campanar on, per la banda de llevant, hi puja una escala de cargol, sense eix, sobre voltes helicoidals. Un segon pis queda cobert per una volta semiesfèrica, i un tercer per una de creueria. Al quart hi ha la cel·la amb dues campanes; al següent hi penja del centre entre grans estructures de fusta la gran campana; al sisè hi ha el terrat; s'hi arriba per la mateixa escala que queda coberta per un petit edicle hexagonal amb estretes finestres coronat per una teuladeta en forma d'agulla amb les careneres crestades.

Campanes: al pis quart les dels quarts *Misericòrdia* (1941) i *Sant Pau* 1943); al cinquè, la campana horària *Petra-Clàudia* del 1573 refosa el 1883 i l'antiga dels quarts *Sant Bernat o dels Gegants* del 1739 refosa el 1990.

Arquitectes: Benet Otger i Domènec Serobé.

Situació: angle sud-oest del frontis encarat a ponent, lleugerament incorporat a l'edifici.

Alçada: 62'92 metres; a Reus se li dona només 60 metres en la informació escrita facilitada en la mateixa església; però oralment hi ha qui li atribueix, penso que encertadament, 63 metres en números rodons.

Esveltesa: 5,2

RIUDECANYES Sant Mateu

Altitud: 195 metres.

Església edificada entre el 1582 i el 1598 en estil renaixentista i reformada a finals del segle XVII. Consta d'una nau coberta amb una volta de rajola i guix i acompanyada de capelles laterals entre contraforts; està capçada per un absis poligonal. La portalada renaixentista de pedra groguenca es troba a la façana lateral nord amb unes grades al seu davant; té el portal en arc de mig punt flanquejat per dues columnes jòniques exemptes de fust estriat sobre pedestals; sostenen un arquiteu doble i un frontó triangular amb una fornícula sense imatge en el timpà. Una cornisa motllurada horitzontal recorre tot el llarg d'aquest mur lateral on s'hi obre una finestra d'arc de mig punt amb dovelles i carreus de pedra rogenca a pocs metres a la dreta del portal. Els seus murs mostren paraments de paredat amb un arrebossat en mal estat.

Arquitecte: Joan Santfeliu de Cambrils.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (3'85 x 6'90 m). Fou bastit amb murs de paredat amb un arrebossat pintat de fosc i amb carreus a cantoneres de pedra rogenca; està coronat per una cornisa motllurada i una teulada de cúpula de racó de claustre.

La cel·la té dues finestres d'arc de mig punt als costats llargs i una als curts; un rellotge d'esfera es troba sota la cel·la en la cara de tramuntana. Els seus alts murs no presenten cap mena d'element decoratiu que trenqui la seva verticalitat; es tracta d'un campanar completament nu.

Situació: damunt els peus del temple fent angle al nord-est del mur lateral on es troba la portada, mur encarat a tramuntana.

Alçada: 28'39 metres.

Esveltesa: 4,1

RIUDECOLS Sant Pere

Altitud: 295 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1700 i el 1872. Consta d'una nau amb capçalera recta i cor als peus; està acompanyada de capelles laterals. Els seus murs són de maçoneria i arrebossats; el frontis ho està recentment i ha quedat decorat amb un esgrafiament a base d'un dibuix repetitiu organitzat en fileres. En ell hi ha oberta una portalada classicitzant de pedra blanca amb un portal en arc de mig punt amb l'intradós acanalat i filetejat; unes pilastres toscanes estan adossades als muntants i, al damunt, un entaulament, un frontó truncat i destacat, una rosassa a la part alta i, per coronament, un frontó triangular amb gran ressalt amb un òcul al centre del timpà i una espadanya d'un ull al cim.

Dimensions: 28'00 x 16'00 metres respectivament de llargada i amplada.

Arquitecte: mestre d'obres Pere Boada.

Campanar merament funcional coetani del temple refet el 2000. Té un primer cos de planta quadrada (6'14 x 6'14 m) i un de segon octagonal dividit en dues zones per una motllura; en la superior o cel·la s'obren finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna. Una campana de nom *Santa Eulàlia*, del 1781 i de cent quilos de pes, penja de la finestra de la cara frontal; una altra de nom *Sant Pere* volta dues vegades al dia, al migdia i a primera hora de la tarda, tal com feia sempre per avisar els pagesos de l'hora de dinar i la de tornar al camp. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada de recent construcció. Sota la finestra oberta al frontis hi figura un rellotge d'esfera. Els seus murs de maçoneria estan arrebossats i pintats de color marró clar amb l'aspecte d'ésser una obra recent. L'escala interior és de maons.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 26'40 metres.

Esveltesa: 4,3

RIUDOMS Sant Jaume

Altitud: 125 metres.

Església edificada entre el 1599 i el 1617 en estil gòtic tardà i amb detalls renaixentistes; no va ser acabada fins el 1877. Consta d'una nau de sis trams coberts amb una volta de creueria estrellada a base de terceletes damunt cinc arcs torals de mig punt que descansen en una imposta motllurada i un fris de denticles; sis altars laterals per banda estan oberts amb arcs de mig punt i es comuniquen per passos amb arcs de punt rodó; els pilars que els separen tenen adossades pilastres de poc relleu per la banda de la nau central que coincideixen amb els arcs torals; els seus capitells tenen decoració jònica. La capçalera la forma un absis poligonal de tres costats. Dos passadissos laterals circulen entre altars; el cor i un cancell de fusta digne ocupen el primer tram.

La façana principal és d'estil renaixentista amb un parament de grans carreus ben escairats i

alineats de pedra d'un to daurat; presenta una gran portalada amb onze fornícules sense imatges; un portal d'arc de mig punt flanquejat per tres semi-columnes jòniques per banda sobre sòcol, arquiteu doble, l'inferior filetejat, i tres fornícules buides al damunt amb un frontó triangular amb imatges en relleu al timpà; una gran rosassa motllurada es troba a mitja alçada; corona aquest frontis una minsa cornisa horitzontal culminada per un pinyó que inclou el rellotge. Les cantoneres estan reforçades i ornades amb carreus encoixinats. Tres motlures horitzontals es troben a la part baixa del frontis a banda i banda de la portalada; es corresponen amb els tres nivells de les fornícules; entre elles flanquegen el portal pilastres jòniques en el primer tram i corínties en el segon. Els murs laterals presenten paraments de maçoneria basta; els grans contraforts també tenen aquesta composició llevat de la part més exterior formada per grans carreus ben escairats.

Dimensions: 41'97 x 13'27 x 20'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons dels altars laterals fa 21'20 metres.

Arquitectes: Joan Mas i el seu col·laborador Pere Blai juntament amb mestres d'obra locals.

Guarda a l'absis pintures al fresc de Llucià Navarro de meitat del segle XX; des de l'any 1976 s'hi guarden les despulles del beat Bonaventura Gra fill de Riudoms a sota l'altar de la gran capella del Sagrament situada a l'esquerra entrant al temple. Una bella pica baptismal de marbre blanc de peu i tassa vuitavats i amb baixos relleus a la part inferior és també una obra destacada.

Campanar renaixentista del 1746 que la tradició diu inacabat sense, però, que ho aparenti. Té planta gairebé quadrada (6'36 x 6'00 m) i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de carreus als caires i de balustres al centre de cada cara. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, dos al costat de llevant i un als altres on hi pengen quatre campanes; una motllura es troba al seu dessota. Els seus murs, com al frontis, tenen grans carreus ben escairats de pedra groguenca, gairebé daurada. S'accedeix a la cel·la per una escala interior que s'obre al passadís de l'esquerra de la nau; presenta un primer tram per uns quants graons d'obra i amb barana; tot seguit l'escala es converteix en una de cargol de pedra picada que puja per dins d'un cilindre adossat a la banda nord del campanar. Des de la cel·la fins al terrat s'hi va per una escala de gat situada a l'angle sud-oest i per una estreta trapa sense cobrir s'hi accedeix. Sota terrat una cúpula semiesfèrica cobreix la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest de la façana principal encarada a migjorn, amb la capella del Sagrament al seu darrere.

Alçada: 33'75 metres.

Esveltesa: 5,3

SELVA DEL CAMP, LA Sant Andreu

Altitud: 246 metres.

Església renaixentista tardana, aixecada entre el 1582 i el 1584 i prosseguida en el 1686 fins al 1783 segons consta en la dovella clau del portal rectangular del frontis inacabat i tancat amb un mur provisional encara en l'actualitat. Consta de tres naus, les laterals simples passadissos, separades per pilars rectangulars amb pilastres d'ordre toscà adossades que sostenen arcs formers de mig punt; té un trifori o altes tribunes laterals i un cimbori que inclou una cúpula el·líptica amb tambor obert per vuit finestres rectangulars situat al damunt del presbiteri; la nau central de sis trams està coberta amb una volta de canó i llunetes damunt arcs torals de mig punt; les laterals són passadissos oberts entre les capelles. Per l'interior, els murs estan emblanquinats i els arcs, els muntants, les cornises motllurades, els entaulaments dòrics i les pilastres adossades als murs i als pilars com a reforç sota els arcs tenen estructures de pedra grisa que contrasten amb la blancor dels murs. La façana principal i el campanar inacabats són completats inadequadament en un moment

tardà.

Dimensions: 47'41 x 13'73 x 22'62 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 21'80 metres i la cúpula sobre l'absis en fa 27'08.

Guarda un orgue de cadireta des del 2003 situat a la dreta en una tribuna, i dues troncs de pedra amb decoració en relleu.

Arquitectes: el mestre de cases Joan Munter (1583), Pere Blai (1553-1621), Jaume Amigó (segle XVI, rector de Tivissa) i mestres de cases Canonja i Miret.

Campanar merament funcional coetani del temple; té aspecte de fortalesa i es troba a mig fer encara avui dia. La seva planta és rectangular (6'10 x 7'64 m) i ha estat completat recentment amb una coberta plana de formigó sostinguda per pilars cantoners. Els seus murs són de carreus als dos costats externs i de paredat als que haurien de quedar ocults per la façana inacabada; tres finestres rectangulars amb l'ampit destacat es troben distribuïdes en cada pis; al superior o cel·la, se'n veuen tres a la banda de llevant i una al sud.

Situació: adossat al mur sud del frontis fent angle al sud-est d'aquest frontis encarat a migdia.

Alçada: 26'19 metres.

Esveltesa: 3,4

VANDELLÒS

Sant Andreu

Altitud: 281 metres.

Església construïda el 1773. Consta de tres naus; la central queda coberta amb una volta de llunetes; té cor, cancell i una cúpula al creuer. Va ser bastida amb murs de paredat; avui mostren un arrebossat emblanquinat amb carreus visibles a les cantoneres. La portalada en el frontis és d'estil clàssic amb un portal rectangular flanquejat per pilastres toscanes d'escàs relleu, un entaulament i una fornícula sense imatge; al seu damunt hi ha un petit òcul i, per coronament, un frontó triangular amb una petita finestra rectangular al centre del timpà.

Guarda a l'altar major una imatge de Sant Andreu de l'escultor Àngel Acosta.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'35 x 4'60 m); ha estat bastit amb murs de maçoneria i carreus a les cantoneres; el segon cos és octagonal irregular amb murs de maó vist; està dividit en tres zones: la primera presenta pilastres toscanes a cada banda del costat ample, un rellotge d'esfera, una motllura i una cornisa motllurada; la segona correspon a la cel·la; queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb bordó, un a cada cara alterna; la tercera és un prisma vuitavat sense cap element decoratiu i coberta plana, amb l'aspecte d'haver quedat inacabat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 26'61 metres.

Esveltesa: 5,7

VILANOVA D'ESCORNALBOU

Sant Joan

Altitud: 226 metres.

Església aixecada a finals del segle XVI i a principis del XVII; recentment ha estat restaurada. Consta d'una sola nau capçada per un absis poligonal de cinc costats acompanyada de

capelles laterals comunicades per passadissos. El portal situat a la façana lateral sud és rectangular amb marc de pedra blanca carreuada, una fornícula sense imatge al damunt i tres grades d'accés al seu davant. Quatre grans finestres rectangulars es troben sota de la cornisa horitzontal. Té els murs de maçoneria i paredat arrebossats i emblanquinats els que queden visibles, i reforçats amb carreus de pedra rogenca a les cantoneres.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (4'58 x 5'00 m) de dalt a baix; està dividit en tres cossos per motlures de pedra rogenca. Els seus murs, com el frontis, mostren paraments arrebossats i emblanquinats amb carreus de pedra rogenca a les cantoneres; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra arrebossada. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt emmarcades per dovelles i carreus de pedra rogenca, una a cada cara; hi penja alguna campana. Al dessota de la finestra de la cara lateral sud hi figura un rellotge d'esfera.

Situació: damunt l'ala dreta dels peus del temple fent angle al sud-oest de la façana lateral encarada a migjorn.

Alçada: 22'26 metres.

Esveltesa: 4,4

VILAPLANA La Nativitat de Maria
Altitud: 366 metres.

Església barroca aixecada entre el 1736 i el 1739. Consta d'una nau amb la capçalera recta. Al frontis, amb un mur de paredat arrebossat (recentment s'ha restaurat un esgrafiament antic mig desaparegut) s'hi obre la portalada barroca de pedra blanca amb un portal en arc de mig punt motllurat flanquejat per pilastres toscanes sobre pedestals amb l'entorn decorat amb volutes i un entaulament; més amunt hi ha una fornícula sense imatge rodejada de decoració barroca en relleu, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular amb un petit òcul al centre del timpà, una espadanya d'un ull amb campana al cim i pinacles de bola als altres dos vèrtexs.

Arquitectes: mestres de casa Jaume i Tomàs Monguillot.

Guarda una imatge romànica del segle XII de la Mare de Déu de la Llet.

Campanar barroc del 1744. Té un primer cos de planta quadrada (4'45 x 4'45 m); el segon està dividit en tres pisos octagonals per motlures; els seus paraments són de maó vist que li donen un aire d'estil mudèjar; al segon d'aquests pisos hi ha finestres d'arc de mig punt amb bordó a cada cara, alternant els cecs i els oberts; a l'últim pis o cel·la s'hi troben obertes les finestres; tenen arc apuntat amb bordó, una a cada cara. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal vuitavada amb teules vidriades verdes i blanques disposades en franges. Els murs del primer cos quadrat tenen paraments de paredat arrebossat al frontis i amb carreus a cantoneres; els del cos octagonal, com queda indicat, presenten paraments de maó vist dividits per motlures senzilles a excepció de la que es troba a la base de la cel·la que es veu motllurada i força destacada.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 32'00 metres.

Esveltesa: 7,2

VINYOLS Santa Caterina
Altitud: 95 metres. Municipi de Vinyols i els Arcs

Església tardo-barroca aixecada entre el 1770 i el 1778. Consta de tres naus de tres trams (un d'ells és el transsepte) cobertes per voltes de llunetes; estan separades per tres pilars quadrats a banda i banda; el transsepte, per estar situat al tram central, fa que el temple tingui planta de creu grega; al creuer s'hi aixeca una cúpula sobre petxines dins d'un cimbori octagonal. La capçalera és poligonal de cinc costats com també la tenen els extrems dels dos braços del transsepte i, en totes tres, la coberta està constituïda per una volta nervada de quart d'esfera. Té un cancell de fusta molt digne i un cor al peus sobre d'un arc carpanell i una volta d'aresta. Tots els murs interiors es troben pintats de blanc intens.

Una gran portalada barroca decora la seva façana principal; té el portal en arc dovellat de mig punt motllurat sobre fina imposta, muntants ornats amb dobles columnes exemptes de capitell compost jònic i corinti i amb la base decorada amb grotescos, totes elles damunt pedestals inflats adossats al mur; l'entaulament és truncat i, damunt la cornisa corbada, hi figura una fornícula amb imatge i, a sobre, un òcul.

A banda i banda de la zona central del frontis, marcant la divisió interior de tres naus, hi figuren a cada banda una motllura vertical i unes pilastres dobles de dalt a baix de grans blocs carreuats coronades per capitells amb relleus i volutes. Els seus murs tenen paraments de paredat arrebossat pintats d'un to marronós molt clar amb simulació de peces carreuades i carreus de pedra picada a les cantoneres i als contraforts. Al llarg dels seus murs s'hi troba un sòcol de 0'68 x 0'07 metres. Queda coronat per una àmplia cornisa motllurada amb curvatura convexa al centre i còncava als extrems i, al seu cim, una petita espadanya d'un ull amb una campaneta.

Dimensions: 29'63 x 7'95 x 12'73 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada incloses les tres naus en fa 18'41; el transsepte 26'28 x 7'03 x 12'73 i la cúpula arriba als 18'50.

Guarda un retaule renaixentista amb reminiscències gòtiques del segle XVI recentment restaurat a Sant Cugat; no es va perdre en l'ensulsiada del 1936 perquè algú va aconseguir de fer-se'l seu i el va retornar passada la tragèdia.

Campanar tardo-barroc coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (6'15 x 6'10 m) que en superar l'altura de l'edifici es converteix en un cos octagonal; en ell s'hi ubica la cel·la amb finestral d'arc de mig punt, un a cada cara alterna, amb el marc ressaltat decorat amb volutes en baix relleu a l'entorn i una motllura a la seva base; hi penja alguna campaneta. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada damunt del qual s'aixeca una torrella amb contraforts baixos als caires i quatre finestres d'arc de mig punt alternant amb òculs el·líptics; presenta una coberta amb una cornisa amb pinacles als angles, tambor amb òculs a les seves cares i una agulla piramidal vuitavada amb les careneres crestades; els caires dels cossos octagonals tenen unes fines pilastres amb uns relleus al capdamunt a manera de capitells. Els seus murs per l'exterior tenen paraments, de dalt a baix, de carreus mitjans ben escairats.

Una escala arrapada als murs i sobre voltes puja per dins de la torre fins al cor; des d'allí, l'escala de pedra és de cargol fins a la cel·la; per accedir al terrat, cal fer ús d'una escala de mà i sortir-hi per una trapa sense cobrir.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 36'00 metres.

Esveltesa: 5,8

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

HOSPITALET DE L'INFANT, L'

Sant Pere

Altitud: 12 metres.

Municipi de Vandellòs

Església dels anys seixanta del segle XX. Consta d'una nau trapezial amb capçalera recta, cancell i cor. Està bastida amb murs de maó arrebossat i pintats de groc pà·lid. El portal obert al frontis és triple per estar format per tres portes rectangulars sota un gran ràfec. El cos central del frontis mostra un parament de maó vist de color ataronjat d'estructura rectangular amb una imatge de pedra blanca adossada al capdamunt i una alta creu metàl·lica al cim.

Arquitecte: Frederic Llorca i Mestres, de Tortosa.

Guarda una imatge del patró de l'escultor Àngel Acosta.

Campanar que no és de torre; fa d'indicador, com tots els campanars, del lloc on es troba el temple. Exempt, format per quatre murs en estrella de 0'80 metres d'amplada i de 0'24 de gruix d'un perímetre, a la base, de 7'36 metres; se'ls va reduint l'amplada a mesura que s'eleven i formen, al capdamunt de tot, un ull amb tres campanetes i una creu metàl·lica al cim. Una escala de gat per accedir al capdamunt es troba a la banda del nord-est.

Situació: separat uns metres de l'angle sud-oest del frontis encarat al sud.

Alçada: 24'40 metres.

MUSSARA, LA

Sant Salvador, sufragània

Altitud: 890 metres. Municipi de Vilaplana

Església neoclàssica aixecada el 1859. Avui dia es troba abandonada i arruïnada per haver quedat el poble deshabitat ja fa uns anys; hi queden vestigis gòtics d'un antic temple. Consta de tres naus separades per pilars quadrats i arcs formers de mig punt i capçada per un absis semicircular; ha estat bastida amb murs de carreus irregulars i matussers; el frontis conserva encara el portal dovellat en arc carpanell sobre impostes i muntants escairats, tot de pedra blanca; part d'amunt hi figuren dos òculs, un sobre l'altre; el sostre i la teulada s'han esfondrat. Diuen que s'està reconstruint el 2010.

Campanar d'un alt cos de planta rectangular (1'90 x 2'75 m) i un de segon, o cel·la, octagonal coronat per una cornisa i una teulada cònica amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara alterna, alguna d'elles tapiada; té una motllura a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs. Els seus murs són de maçoneria mig picada amb un arrebossat gairebé perdut i amb carreus ben escairats a cantoneres. Avui, per trobar-se tota la fàbrica mig enrunada, aquest campanar que encara bàsicament es troba sencer, tanmateix se'l veu lleugerament inclinat per la banda de ponent.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 12'33 metres.

Esveltesa: 4,4

VOLTES, LES

La Immaculada

Altitud: 169 metres. Municipi de Riudecols

Església aixecada cap el 1600. Consta d'una sola nau rectangular acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal en arc de mig punt i damunt d'ell, al centre, s'hi alça un **campanar** d'espadanya de dos ulls amb les corresponents campanes.

Guarda una pintura de Juan de Juanes i una imatge de la Mare de Déu de Puigcerver.**EL BAIX EBRE****CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS**

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Aldover	La Nativitat de Maria	22'92
Alfara de Carles	Sant Agustí	23'88
Ametlla de Mar, l'	La Purificació de Maria	22'86
Benifallet	L'Assumpció	29'16
Camarles	Sant Jaume	25'87
Deltebre		
La Cava	Sant Miquel	26'03
Jesús i Maria	L'Assumpció	21'86
Perelló, el	L'Assumpció	21'03
Roquetes	Sant Antoni de Pàdua	27'83
Tivenys	Sant Miquel	35'45
Tortosa	Mare de Déu dels Àngels	30'37
Tortosa	Mare de Déu del Roser	51'28
Tortosa	Sant Blai	25'03
Tortosa	Catedral de Santa Maria	28'66
Tortosa	Sant Jaume	25'68
El Raval de Jesús	Sant Francesc d'Assís	32'66
Els Reguers	Sant Antoni Abat	18'34
Xerta	L'Assumpció	28'37

Alçada mitjana: 25'73 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha tres; amb espadanya, set; d'aquestes la de Sant Josep de l'Aldea mesura 21'62 metres, la de Sant Joan d'el Lligallo, 10'23; la de Bítem, 19'82.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ALDOVER La Nativitat de Maria

Altitud: 17 metres.

Església aixecada entre el 1612 i el 1619 amb reminiscències del gòtic; fou restaurada després del 1939. Consta d'una nau de tres trams capçada per un absis poligonal de tres costats ampliat per un nou tram; tot aquest gran presbiteri queda cobert per una volta de set nervis i té un arc presbiteral d'arc de mig punt; la nau queda coberta per una volta de creueria damunt arc torals de mig punt; a cada costat hi ha obertes quatre capelles laterals; el conjunt forma una planta rectangular. L'interior està arrebossat i pintat de blanc. Els seus murs tenen paraments de maçoneria arrebossats i emblanquinats. La façana principal té una portalada clàssica en pedra grisenca

aprofitada de l'antiga església; el portal en arc de mig punt està flanquejat per columnes toscanes adossades als muntants, un entaulament i un frontó triangular; part damunt del frontis hi ha un petit òcul obert a mitja alçada i, per coronament, una minsa cornisa angular amb creu metàl·lica al cim.

Arquitectes: el dos germans picapedrers Cristòfol II i Baltasar Bruel de Tortosa, fills del mestre d'obres francès Guillem Bruel que intervingué en la catedral de Tortosa.

Guarda el retaule major d'estil barroc.

Campanar merament funcional molt refet després del 1939. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa amb denticles i un terrat amb barana d'obra amb pilars de maó als angles. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc fent joc amb el frontis. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i ornada amb una motllura dentada amb maó vermell al dessota; hi penja alguna campana. Un rellotge d'esfera a la cara del migdia està situat sota la motllura. Els seus murs es troben completament nus d'elements decoratius.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migjorn.

Alçada: 22'92 metres.

Esveltesa: 5,7

ALFARA DE CARLES Sant Agustí

Altitud: 334 metres.

Església aixecada entre el 1776 i el 1790. Consta de tres naus; l'antiga volta de llunetes que les cobria, ara només visible sobre el cor, ha quedat substituïda per un sostre pla i més baix que l'antic després de la guerra del 1936 degut als efectes de les batalles que ocorregueren a prop i que deixaren l'antiga volta molt danyada; dos pilars per banda separen les naus que tenen capçalera recta. El frontis té una portalada barroca de pedra un xic marronosa amb un portal en arc de mig punt lleugerament rebaixat flanquejat per dues columnetes sobre mènsules a mitja alçada adossades als muntants; un guardapols sinuós engloba una fornícula amb imatge. Part damunt del frontis s'hi troba un òcul circular motllurat i, sota la cornisa angular, una finestreta quadrilobulada. El mur del frontis està arrebossat i pintat de blanc amb un sòcol de paredat, té una motllura superior de pedra picada i una cantonera de carreus ben escairats de pedra un xic marronosa.

Campanar de planta quadrada (5'66 x 5'66 m) que té tot l'aspecte d'una antiga torre de defensa o de guaita. Està coronat per un terrat amb barana de maçoneria i una espadanya de dos ulls en arc de mig punt damunt el mur frontal, en un dels ulls hi penja una campana. Els seus murs presenten paraments de paredat amb carreus a algunes cantoneres. Un rellotge d'esfera es troba sota l'espadanya.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 23'88 metres.

Esveltesa: 4,2

AMETLLA DE MAR, L' La Purificació de Maria

Altitud: 19 metres.

Església d'aires neogòtics de finals del segle XIX. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival i damunt arcs torals de mig punt acompanyada de passadissos laterals on s'hi allotgen capelles; queden separats de la nau per arcs formers de mig punt; està capçada per un absis poligonal de cinc costats cobert amb una volta de nervis. Els seus murs són de paredat arrebossat i

pintats de blanc; al frontis aparenten carreus i a la seva part baixa hi té un sòcol arrebossat amb ciment. En aquesta façana hi ha obert un portal en arc de mig punt sobre senzilles impostes i muntants tots ells de maó vermell; part damunt hi ha una rosassa a mitja alçada amb dos òculs a banda i banda i una motllura horitzontal molt ressaltada de forma mixtilínia que els separa de la rosassa; per coronament hi té una cornisa angular motllurada amb una creu de pedra al cim. Un portal lateral modern rectangular es troba a la façana de ponent amb un accés en rampa.

Guarda al presbiteri unes pintures a l'oli sobre tela i altres murals a la cola dels anys quaranta de l'artista Messeguer.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (4'55 x 2'45 m) amb un primer cos acabat en una motllura composta destacada; al damunt, un segon cos de perímetre lleugerament més reduït queda dividit en dos zones per una fina motllura; en la inferior hi figura un rellotge d'esfera a quatre cares i en la superior s'hi ubica la cel·la amb finestres d'arc de mig punt, dues a llevant i a ponent, i una al nord i a migjorn. Està cobert per una teulada de doble vessant amb cornisa angular a cada costat. Els seus murs tenen paraments de paredat d'obra vista en la part baixa del lateral comú amb l'església, i estan arrebossats i pintats de blanc als dos cossos superiors.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle sud-oest del frontis orientat a migdia.

Alçada: 22'86 metres.

Esveltesa: 5

BENIFALLET

L'Assumpció

Altitud: 20 metres.

Església del 1635 reconstruïda després del 1939. Els seus murs, encara els de l'antiga església, són de pedra lleugerament marronosa; el del frontis de carreus mitjans ben escairats i disposats en filades uniformes, els laterals de maçoneria. En el frontis hi ha oberta una portalada d'un barroc senzill amb el portal en arc de mig punt flanquejat per unes pilastres toscanes als muntants, un arquiteu llis i una cornisa amb dos pinacles en relleu a cada extrem; part damunt del frontis, hi ha una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i dues finestres rectangulars sota una minsa cornisa angular. La situació d'aquest edifici damunt un punt elevat respecte dels carrers i plaça circumdants fa que l'accés a la seva entrada s'hagi de fer per una ampla i alta escalinata.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'30 x 3'90 m). Està bastit amb murs de carreus ben escairats i alineats, com els del frontis, fins a l'alçària de la teulada de l'edifici; a partir d'aquest nivell s'aixequen dos cossos moderns, sense estil i sense interès estètic, amb murs arrebossats i pintats de groc; el primer el constitueix la cel·la on hi penja alguna campana, hi figura un rellotge d'esfera i tres finestres d'arc de mig punt una a cada cara menys al nord; està coronat per una destacada cornisa i per una teulada a quatre vents; al damunt i al centre d'ella, hi ha una torrella amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara, una cornisa motllurada destacada i una teulada a quatre vents.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 29'16 metres; el campanar s'aixeca des d'un nivell més baix que el de l'església, des del terra del carrer que es troba a la banda de migjorn.

Esveltesa: 6,7

CAMARLES

Sant Jaume

Altitud: 5 metres.

Església aixecada entre el 1952 i el 1954 en estil eclèctic. Fou bastida amb murs arrebossats i pintats en color groguenc. Consta d'una nau amb el sostre horitzontal i capçada per un absis poligonal de cinc costats irregulars. Els seus murs per l'exterior estan ornats amb unes bandes verticals lleugerament ressaltades que emmarquen les diverses zones dels seus paraments laterals; una cornisa motllurada ressegueix tot el llarg de l'edifici; les cantoneres i les bandes són de maó vist. El frontis està obert per una portalada classicitzant amb un portal rectangular amb pilastres toscanes sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament alt que deixa un timpà inferior amb una finestra cega d'arc semicircular; una rosassa calada a mitja alçada i, per coronament, una cornisa motllurada angular amb un pinacle al cim.

Dimensions: 29'93x 10'60 x 10'79 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou els 3'50 metres de l'atri.

Campanar coetani del temple d'estil eclèctic. Té un alt primer cos de planta quadrada (3'95 x 3'95 m) amb un sòcol destacat; els murs estan arrebossats i pintats en el mateix to groguenc que la resta de l'edifici; els caires de carreus estan lleugerament ressaltats a manera de lesenes cantoneres; unes motlures a diverses alçàries trenquen la verticalitat i el decoren. La cel·la de maó vist té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb una motllura a la seva base, una altra al damunt i una tercera a l'arrencada dels arcs; a sobre s'aixeca un nou cos cúbic amb un rellotge d'esfera a quatre cares sota d'una nova motllura angular. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de maó i amb pinacles de bola als angles. Pel seu interior hi puja una escala sobre voltes, arrapada als murs i amb un ull central; els graons i la barana són de maons; de la cel·la al terrat s'hi va per una escala metàl·lica lleugerament inclinada; s'hi passa per una trapa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 25'87 metres.

Esveltesa: 6,5

CAVA, LA Sant Miquel
Altitud: 7 metres. Municipi de Deltebre

Església aixecada cap els anys quaranta del segle XX; té alguns elements que recorden el gòtic i que en fan un edifici d'estil eclèctic. El frontis està obert amb un portal rectangular emmarcat per tres senzilles arquivoltes apuntades que deixen un timpà nu damunt la llinda; un guardapols rectangular descansa en una senzilla imposta comuna amb les arquivoltes; es prolonga per tota la façana horitzontalment com una motllura que la divideix en dues zones; a la superior hi figura una rosassa motllurada sota la cornisa angular, també motllurada i amb un fris de denticles al dessota; en aquesta mateixa zona hi ha dos finestrals d'arc apuntat a cada banda de la rosassa amb vidrieres de colors tots ells que representen imatges religioses. El mur del frontis té parament de maó vist.

Campanar d'estil eclèctic coetani del temple. Té planta quadrada (4'15 x 4'15 m); un primer cos compacte amb sòcol va seguit d'un de segon alt obert per petites finestres rectangulars i capçat per una motllura composta amb un fris de permòdols al dessota i un altre fris al damunt amb bandes verticals. La cel·la està ubicada en un tercer cos de caires aixamfranats i de perímetre més reduït que els altres dos inferiors; té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Queda coronat per un tambor, també aixamfranat, on s'hi troba el rellotge d'esfera visible pels seus quatre costats i, al damunt, una cornisa motllurada curvilínia i una teulada piramidal vuitavada amb teules vidriades rogenques, verdes a les careneres, i amb un petit pinacle al cim.

Situació: aixecat damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant respecte del qual en sobresurt ben bé uns quants metres.

Alçada: 26'03 metres.

Esveltesa: 6,2

JESÚS I MARIA

L'Assumpció

Altitud: 7 metres.

Municipi de Deltebre

Església dels anys cinquanta del segle XX. Consta d'una nau amb sostre pla de grans cassetons, grans finestrals als murs laterals que deixen passar la llum a pler; transsepte ample de dos trams amb les façanes dels seus dos braços obertes per tres finestrals. Els murs interiors estan coberts de pintura blanca i de gris beix les pilastres que separen els trams; està capçada per un absis semicircular i té un cancell digne. Exteriorment els murs estan arrebossats i pintats de groc taronja amb carreus blancs a les cantoneres. Al frontis hi té un portal rectangular emmarcat en pedra blanca i amb unes poques grades d'accés al davant; a la part superior hi ha oberts tres finestrals d'arc de mig punt, el central de doble obertura; al cim, sota la cornisa angular que es fa esglaonada al centre, hi ha una creu blanca en relleu negatiu.

Campanar d'estil eclèctic coetani del temple. Té planta quadrada (4'03 x 4'03 m) amb un primer alt cos exempt però unit al mur de l'edifici per unes parets fins a mitja alçada; està dividit en tres cossos per unes motlures compostes; els dos superiors amb els caires un pèl aixamfranats. El primer, el més alt, té unes finestres estretes a cada costat i una motllura al capdamunt; el segon ostenta un rellotge d'esfera a cada cara; el tercer o cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt amb una motllura a la seva arrencada, una a cada costat; una campana penja a la finestra de la cara frontal. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents baixa amb una creu metàl·lica al cim (inclosa en la mesura del campanar).

Situació: exempt a poca distància de l'angle sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 21'86 metres.

Esveltesa: 5,4

PERELLÓ, EL

L'Assumpció

Altitud: 142 metres.

Església neoclàssica restaurada de fa poc. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes, d'un transsepte, cor, cancell i d'una capçalera recta. El frontis té una portalada amb un portal en arc de mig punt motllurat sobre una senzilla imposta, unes pilastres toscanes adossades als muntants, un entaulament i un frontó circular truncat amb una fornícula amb imatge; part damunt del frontis hi ha un òcul a mitja alçada i, per coronament, una cornisa de perfil corbat, lleugerament convexa al centre i còncau a les ales. El seu mur presenta un arrebossat en mal estat per les humitats; al costat dret, sobre la cornisa, hi ha aixecada una espadanya d'un ull sense campana.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'55 x 5'00 m). Els seus murs estan arrebossats fins al nivell de la teulada del temple i pintats en color gris com al frontis; d'allí cap amunt s'aixequen dos cossos més amb murs arrebossats i pintats de color rosat pàl·lid, una solució estètica poc afortunada. Un rellotge d'esfera es troba en el primer d'aquests dos cossos; una fina motllura el separa del segon. En aquest hi ha ubicada la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa

motllurada destacada i una teulada a quatre vents.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 21'03 metres.

Esveltesa: 4,2

RAVAL DE JESÚS, EL Sant Francesc d'Assís
Altitud: 35 metres. Municipi de Tortosa

Església parroquial avui (2001) quan antigament era un convent de frares franciscans; fou aixecada a la segona meitat del segle XVIII amb estètica barroco-neoclàssica i amb ornamentació rococó a les voltes. Consta de tres naus amb cúpula al creuer. El frontis està arrebossat i pintat en un to groguenc; hi té un portal d'arc de mig punt al fons d'una fonda arcada de canó; al damunt hi ha dues finestres rectangulars sobreposades i està coronat per una cornisa angular amb un pinyol de línia mixtilínia amb òcul al dreta. Té un claustre de dos pisos.

Campanar neoclàssic més modern que el temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (6'10 x 6'10 m) de murs arrebossats i pintats com el frontis i coronat per una cornisa motllurada; a partir d'aquest punt, una construcció moderna a base d'un terrat amb balustrada que inclou un rellotge d'esfera i, al damunt, un segon cos octagonal arrebossat i pintat com la façana separat per una motllura d'un altre superior de paraments de maó vist que constitueix la cel·la; aquesta està oberta per finestres d'arc de mig punt, altes i estretes amb un marc d'un lleuger ressalt, una a cada cara. Queda coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb una altra balustrada.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a tramuntana.

Alçada: 32'66 metres.

Esveltesa: 5,3

REGUERS, ELS Sant Antoni Abat
Altitud: 125 metres. Municipi de Tortosa

Església amb el mur del frontis arrebossat i pintat de blanc i els restants de pedra vista de paredat. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal d'arc rebaixat, sense marc, i amb unes poques grades d'accés al davant; part damunt, un òcul a mitja alçada i un coronament format per una simple cornisa lleugerament corbada al centre i mixtilínia als laterals.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta quadrada (2'50 x 2'50 m) i el forma un cos que sobresurt escassament de la teulada de l'església, arrebossat i pintat de blanc; al seu damunt per sobre d'una senzilla motllura, s'hi troba la cel·la en part arrebossada i pintada de blanc i, en la meitat superior, amb paraments de maó vist; l'efecte estètic dels dos colors en la cel·la és clarament desafortunat; s'hi obren finestres d'arc de mig punt, una a cada costat; una motllura amb denticles la separa d'un últim cos, també de maó vist, amb rellotge d'esfera; està coronat per una cornisa minsa amb franja de denticles i, aparentment, amb una coberta plana.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 18'34 metres.

Esveltesa: 7,3

ROQUETES

Sant Antoni de Pàdua

Altitud: 14 metres.

Església neoclàssica aixecada cap el 1826. Consta de tres naus, coberta la central amb una volta de llunetes; té una cúpula al creuer, un cor als peus i un cancell digne. El frontis arrebossat i pintat en un to marró clar amb aparença de carreus té una portalada classicitzant amb un portal en arc de mig punt damunt senzilles impostes flanquejat per pilastres toscanes sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament, una fornícula amb imatge al damunt, una finestra rectangular a mitja alçada i una cornisa horitzontal amb un reduït frontó triangular a sobre; una creu de pedra corona el cim.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta rectangular (5'00 x 6'25 m) fins al nivell de la cornisa de l'església; en sobresurt un segon cos amb els caires aixamfranats dividit en dos pisos; el primer de poca alçada queda separat del segon o cel·la per una motllura ressaltada; les finestres obertes a la cel·la són d'arc de mig punt, una a cada costat, amb l'arc ressaltat i amb bordó sobre impostes; hi penja alguna campana. Part d'amunt es troben noves motlures, la cornisa i un terrat amb barana d'obra; sobre d'ell s'aixeca una estructura metàl·lica (no comptada en la mesura del campanar) per a la campana horària. Un rellotge d'esfera és visible sota la cornisa del frontis.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 27'83 metres.

Esveltesa: 4,4

TIVENYS

Sant Miquel

Altitud: 13 metres.

Església barroco-neoclàssica aixecada cap el 1793. Consta de tres naus amb la capçalera recta, un cimbori amb cúpula sobre tambor circular, cancell i cor. Els seus murs de paredat estan arrebossats i pintats en un to groguenc; estan dividits en zones rectangulars per ressalts, a manera de pilastres d'escàs relleu, més pujats de to que la resta dels murs. El frontis té una portalada barroca amb un portal rectangular amb marc de carreus ben escairats i amb unes poques grades d'accés al davant; està flanquejat per unes pilastres en gran relleu poligonal a banda i banda dels brancals, entaulament, fornícula sense imatge i finestra rectangular al damunt. Una motllura horitzontal divideix la façana en dues zones, en la superior solament s'hi troba un òcul central i està coronada per una cornisa de perfil convex al centre i sinuós als laterals.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (6'20 x 6'20 m); el segon octagonal té els caires ressaltats lleugerament a manera de lesenes cantoneres; està dividit en dos pisos per una motllura composta. La cel·la, al pis superior, està oberta per vuit finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; està coronada per una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra amb petits òculs a cada costat i pinacles de bola als angles; al seu damunt s'hi aixequen pilars inclinats units al centre.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 35'45 metres.

Esveltesa: 5,4

TORTOSA

Mare de Déu dels Àngels

Altitud: 25 metres. Raval de Sant Llàtzer, carrer Barcelona 142

Església aixecada als anys seixanta del segle XX. Consta d'una gran nau rectangular. El frontis té un portal rectangular acompanyat de dues portes més petites totes elles sota d'un porxo de volta rebaixada de profunditat modesta; al damunt, cinc grans finestral d'arc rebaixat, i cornisa angular amb creu de pedra al cim. Els seus murs estan recoberts de peces de pedra artificial blanca.

Campanar coetani del temple d'un estil modern que podríem qualificar de funcional. Té planta quadrada (4'95 x 4'95 m) amb sòcol de carreus, un primer cos alt arrebossat i emblanquinat capçat per una motllura que el separa d'un segon cos de grans finestral estrets i rectangulars protegits per gelosies; un rellotge d'esfera està situat prop del cim. Està coronat per una minsa cornisa i una teulada a quatre vents molt plana amb un bloc escairat al cim.

Situació: adossat a la part central de la façana lateral nord.

Alçada: 30'37 metres.

Esveltesa: 6,1

TORTOSA

Mare de Déu del Roser

Altitud: 12 metres.

Església construïda per *Regiones Devastadas* el 1947 per haver quedat destruïda per la guerra civil l'anterior. S'hi reconeix un estil neoromànic (arcuacions cegues sota les cornises, arcs de mig punt concèntrics sobre la rosassa del frontis i de les portes); en canvi, els finestral laterals tenen l'arc apuntat que recorden el gòtic. La cornisa lateral simula un encastellament en presentar uns pilars a manera de merlets. Per tota aquesta barreja d'estils podria qualificar-se el seu com d'eclèctic.

Consta de tres naus de quatre trams; la central està coberta per voltes de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt que descansen en semi-columnes adossades als pilars rectangulars que separen les naus; les laterals tenen voltes d'aresta; els arcs formers entre les naus són de mig punt. A la capçalera hi figura un absis poligonal de set costats més un tram cobert amb una volta bufada; l'absis ho està per una volta de quart d'esfera amb nervis units a una clau de volta. Per damunt de les naus laterals hi circula un trifori amb tres obertures rectangulars per tram. El cor es troba damunt l'atri i descansa en un arc carpanell i en un mur que separa l'atri de la nau.

El frontis està obert per dos portals en arc de mig punt al fons d'una gran arcada que inclou també una rosassa i, entre ella i els portals, sis allargassades finestres. Unes pilastres recorren la façana de dalt abaix i la divideixen en tres zones que es corresponen amb les tres naus interiors; una motllura divideix les zones laterals en dos espais d'alçades similars. Tot el frontis està coronat per una cornisa motllurada angular al centre i horitzontal als laterals amb un fris d'arcs cecs de punt rodó peraltats al dessota. Un segon portal es troba obert en el mur de migdia, a l'extrem sud del transepte. Els seus murs estan recoberts per plaques de pedra artificial blanca.

Dimensions: 37'37 x 9'95 x 17'16 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou els 3'37 metres de l'atri; les tres naus tenen una amplada conjunta de 18'91 metres.

Arquitecte: Joan Abril i Guanyabens (1914- ?)

Campanar d'estil eclèctic aixecat poc després del 1947. Té planta quadrada (5'25 x 5'25 m) i està dividit per motlures en quatre cossos desiguals; els dos primers reproduïxen l'ala esquerra del frontis; al capdamunt del més allargassat, el tercer, hi figura un rellotge d'esfera visible a quatre cares; el quart correspon a la cel·la amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen

campanes. Està coronat per una cornisa motllurada amb denticles al dessota i per un terrat amb barana calada amb pilars als angles i al centre de cada cara. Els caires de tots els cossos tenen bandes verticals en relleu a manera de lesenes cantoneres. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra amb 221 graons fins a la cel·la; des d'aquest punt fins al terrat s'hi va per una escala de gat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 51'28 metres.

Esveltesa: 9,7

TORTOSA Sant Blai

Altitud: 11 metres

Església aixecada cap a la meitat del segle XVIII formant part d'un convent de frares trinitaris; del convent destruït el 1835 solament se'n va conservar l'església d'aires neoclàssics. Avui consta d'una nau circular resultat de la reforma interior del temple feta el 1968. La façana i el porxo són neoclàssics.

Arquitecte: Frederic Llorca i Mestres pel que fa a la reforma recent.

Campanar d'inspiració neoclàssica. Té planta rectangular (4'35 x 3'35 m) i està dividit en tres cossos per motlures; els dos primers arrebossats i pintats de blanc; avui (2002) tenen un aspecte ennegrit per humitats; el tercer o cel·la és de maó vist amb els caires arrodonits; queda obert amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, emmarcades per pilastres toscanes que tenen un senzill entaulament al damunt sota mateix de la cornisa; està coronat per una teulada a quatre vents.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 25'03 metres.

Esveltesa: 5,7

TORTOSA Catedral de Santa Maria. La parròquia està sota l'Advocació del Sant Crist

Altitud: 12 metres.

Església catedral amb l'interior gòtic (1347-1597) i amb restes romàniques visibles als murs i capitells del claustre; hi figura la data de l'inici: 1158. Consta de tres naus de cinc trams separades per robustes columnes fasciculades; estan cobertes amb voltes ogivals excepte el tram dels peus que es va cobrir amb una volta de canó de cassetons al segle XVIII; els arcs formers i els cinc torals són tots d'arc apuntat; la capçalera, única per a les tres naus, és poligonal; amb tot, la nau central té un presbiteri poligonal de nou costats, els dos primers de cada banda més llargs que els altres; la seva volta de creueria és més baixa que la de la nau i, al damunt de l'arc presbiteral, hi ha obert un gran rosetó; no té transsepte. A l'inici de la construcció l'estil gòtic rebé influència francesa, però s'acabà segons l'estil català. Té un claustre gòtic amb diverses làpides, una d'elles trilingüe del segle VI.

La façana principal barroca fou aixecada entre el 1620-1757; ha restat inacabada; té uns accessos laterals per dues altes graderies oposades. Hi ha oberts tres portals rectangulars amb columnes adossades als muntants, en el central d'ordre jònic, als laterals, corinti; té un entaulament amb un frontó arquejat truncat damunt el portal principal; les fornícules al damunt dels tres portals han restat buides, la central queda emmarcada per columnes salomòniques. Tot el frontis presenta un parament de grans carreus ben escairats amb columnes corínties i pilastres que el recorren de dalt a baix amb entaulament sota cornisa decorat i motllurat; per coronament s'ha limitat a una cornisa

horitzontal doble i motllurada. Una segona portalada també barroca es troba oberta al claustre, coneguda com la porta de l'Olivera; fou feta entre el 1710 i el 1718 segons traseria de Pau Simó.

La capella del Sagrari és constituïda com a parròquia del Sant Crist; és d'estil neoclàssic, del 1829, i es troba situada al costat de llevant del claustre.

Dimensions: 71'22 x 11'33 x 23'43 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada de la nau central fins al fons del presbiteri fa 57'22 metres; la llargada total inclòs el deambulatori que es troba darrera l'altar major i fins al fons de la capella central de l'absis 71'22 metres; amplada total de les tres naus: 24'47, i des del fons de les capelles laterals: 34'10 metres.

Guarda retaules gòtics: políptic de Santa Maria de fusta policromada del 1350 a l'altar major presidit per la imatge gòtica de la Mare de Déu de les Estrelles; el de la Transfiguració, atribuït a Jaume Huguet o als Vergós. Retaules barrocs: el de la Mare de Déu de la Cinta del 1822 dins la capella homònima (1672-1725) obra de Diego Martínez; el del Roser i el de la capella de Sant Josep. Sepulcre gòtic de Joan de Girona. Pica baptismal del 1394-1416 procedent del castell de Peníscola amb relleus que representen temes heràldics del papa Benet XIII. Trones gòtiques del segle XIV amb relleus que decoren externament l'escala i la trona.

Arquitectes: Benet Basques de Montblanc; Antoni Guasc o Guarc (1345); mestre d'obres Benet d'Alguaire (1366-81); pel que fa a la façana, Martí d'Avaria (1625), Roc Xambó (1718-55) i Antoni Ferrer (1755-75).

Campanar aixecat entre el 1708 i el 1728, inacabat, ja que només en sobresurt la cel·la en lloc de tenir una alçada d'uns 60 metres com estava projectat; la cel·la de planta rectangular (7'00 x 7'75 m) es troba situada sobre l'ala dreta dels peus de l'edifici, al seu angle sud, amb finestres d'arc de mig punt, dues a cada cara menys a llevant on n'hi ha tres; els seus murs són de carreus ben escairats de pedra blanca i està coronada per una minsa cornisa i un terrat, tot plegat sense cap guarniment com si calgués completar-la amb elements concordants amb la resta de la façana de tons marronosos; hi pengen tres campanes grans i una matraca; al centre, no visibles des de l'exterior, hi ha cinc campanes petites pels tocs horaris a manera de carilló. Els pilars que formen les finestres mostren paraments de grans carreus ben escairats; la coberta està formada per un sostre modern horitzontal amb bigues de formigó. S'accedeix a la cel·la per una àmplia escala de cargol de pedra picada de graons triangulars, amb tres amples replans; arriba fins a l'alçada del rellotge; des d'allí fins a la cel·la hi puja una escala sobre voltes, estreta, amb barana de ferro.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 28'66 metres.

Esveltesa: 3,7

TORTOSA Santiago, Sant Jaume de Remolins

Altitud: 11 metres. Plaça de la Immaculada

Església aixecada el 1954. Consta d'una nau ampla coberta amb voltes apuntades, a imitació del gòtic. El frontis està obert amb un portal finament emmarcat amb peces de pedra clara ben picades fent arc apuntat, igualment com una gran finestra a mitja alçada de marc motllurat de peces vermelloses; el coronament és a base d'un cornisa motllurada, que es correspon amb una teulada a dos vessants; té una creu al cim. Els murs interiors, com els exteriors, estan emblanquinats.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (5'40 x 6'20 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc apuntat i amb un ampit de peces vermelloses que sobresurt un pèl, tres a les bandes de ponent i llevant i dues al altres dos costats; hi penja alguna campana. Els seus murs estan

arrebossats i emblanquinats com la resta del temple.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 25'68 metres.

Esveltesa: 4,1

XERTA

L'Assumpció

Altitud: 12 metres.

Església del gòtic tardà aixecada entre el 1580 i el 1690. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria; està acompanyada de capelles laterals, una d'elles, la del Santíssim, aprofitada d'un antic temple queda coberta amb un cimbori octagonal i un cupulí amb finestretes. El frontis construït el 1858 té un portal classicitzant rectangular amb un guardapols horitzontal i muntants clàssics; dues bandes de carreus ressegueixen de dalt a baix i sense relleu la façana fins a mitja alçada a partir del semicercle convex central de la cornisa; senyalen externament la divisió interna en tres àmbits; a mitja alçada hi ha oberta una finestra rectangular al centre i dues fornícules amb les imatges de sant Pere i sant Pau als laterals; al damunt, centrat, un òcul motllurat; tots aquests elements tenen el marc de pedra un xic marronosa mentre que els murs contrasten en estar arrebossats i pintats de blanc intens; per coronament té cornisa convexa al centre i còncava als laterals; una imatge de pedra al cim representa Maria.

Guarda una pintura al fresc a la capella de Sant Martí feta el 1981 per Pere Falcó.

Campanar amb una base antiga aixecat de nou el 1910 amb detalls neoromànics. Té planta quadrada (2'70 x 2'70 m) i està dividit en dos cossos per una senzilla motllura; el cos superior és desproporcionadament més alt que l'inferior i deixa els seus murs molt despulats d'ornamentació llevat del capdamunt on es troba la cel·la. Aquesta està oberta amb finestral d'arc de mig punt i guardapols motllurat, un a cada cara. Queda coronat per una cornisa prominent amb motlures i petites arcuacions cegues al dessota i un terrat amb barana calada amb figures d'uns gossos als quatre angles del passamà; damunt d'ell s'aixeca una armadura metàl·lica amb un pinacle al cim (aquesta armadura no ha estat tinguda en compte en la mesura de l'alçada). Un rellotge d'esfera es troba situat sota el finestral obert a la cara frontal. Unes espitlleres queden sota mateix, una a cada cara. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un color torrat que, tanmateix, deixa mig transparentar els carreus que formen part de les cantoneres.

Situació: adossat al mur lateral sud, molt proper al frontis encarat a ponent.

Alçada: 28'37 metres.

Esveltesa: 10,5

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

ALDEA, L'

Sant Pere

Altitud: 15 metres. L'Hostal dels Alls

Església moderna del 1969. Té una nau amb planta circular coberta amb una volta parabòlica ovoide. El frontis està dividit en dues zones separades pel porxo que forma tres arcs rebaixats damunt dos pilars de formigó; per sota d'aquest porxo els paraments presenten obra de maó vist; en ells s'obre el portal en arc rebaixat i dues finestres d'arc de mig punt a banda i banda; per damunt del porxo el frontis està pintat de blanc amb una finestra central vidriada i en forma de

creu.

Arquitectes: V. Tolós i J. Sans.

Campanar format per tres murs de formigó en forma de creu units al cim per una plataforma circular amb barana metàl·lica que protegeix un petit terrat; té un annex superior amb ulls per a les campanes a cadascun dels tres murs; encara no s'hi han penjat. Una escala de gat dóna accés al terradet.

Situació: exempt a la dreta de la nau gairebé fent angle al nord-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 21'62 metres.

BÍTEM Mare de Déu de l'Oliva

Altitud: 18 metres. Municipi de Tortosa.

Església del 1960. Consta d'una nau amb un absis semicircular, cancell i cor als peus. El frontis té un portal dovellat en arc rebaixat sota ràfec, una gran rosassa al damunt i una cornisa horitzontal; una finestra rectangular ressegueix de dalt a baix l'ala dreta. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats.

Arquitecte: Frederic Llorca i Mestres del bisbat de Tortosa.

Campanar d'espadanya del 1966 format per dos murs de formigó en angle recte recoberts de plaques de pedra amb una base de 2'86 metres cadascun, i un tercer mur a manera de contrafort al darrere amb una escala de gat; al cim, dos ulls amb campanetes i un rellotge d'esfera sota d'ells. Ostenta una alta creu metàl·lica al cim (no inclosa en la mesura de l'alçada).

Situació: angle nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 19'82 metres.

LLIGALLO DEL GÀNGUIL, EL Sant Joan Baptista

Altitud: 5 metres. Municipi de Camarles

Església moderna de dimensions modestes. Consta d'una nau rectangular de sostre pla amb un absis quadrat cobert amb una volta de canó. Té el frontis arrebossat i pintat de blanc amb el portal en arc de mig punt i un marc amb pilastres toscanes enllaçades per un gran arc rebaixat de color ataronjat; té un òcul a mitja alçada i una minsa cornisa angular.

Campanar de planta rectangular (0'85 x 1'45 m) format per un cos alt de murs arrebossats i pintats en un to ataronjat acabat per una motllura senzilla al damunt de la qual s'hi troba una estructura oberta als quatre vents i coberta per una teulada plana sostinguda per quatre columnetes; al seu dessota una campaneta penja d'un eix sostingut per unes altres dues columnetes; una creu corona el cim (inclosa en la mesura del campanar). De fet no és una torre; podria ser considerat com una espadanya d'un ull col·locada damunt un alt pilar.

Situació: damunt l'angle esquerre del temple, fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 11'73 metres.

Esveltesa: 8

EL BAIX EMPORDÀ

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Albons	Sant Cugat	23'89
Begur	Sant Pere	30'53
Bisbal d'Empordà, la	Santa Maria	45'00
Castell d'Empordà	Sant Martí	15'21
Calonge de Mar	Sant Martí	33'76
Sant Antoni de Calonge	Sant Antoni	21'30
Castell-Platja d'Aro		
Castell d'Aro	Santa Maria	32'13
Platja d'Aro	Santa Maria	21'68
Colomers	Santa Maria	26'15
Corçà	Sant Julià	38'55
Casavells	Sant Genís	14'85
Fontanilles		
Llabià	Sant Romà	19'31
Forallac		
Fitor	Santa Coloma	18'81
Fonteta	Santa Maria	23'66
Sant Climent de Peralta	Sant Climent	18'23
Vulpellac	Sant Julià	22'86
Foixà		
La Sala	Santa Maria	24'50
Gualta	Santa Maria	21'75
Jafre	Sant Martí	28'96
Mont-ras	Sant Esteve	31'00
Palafrugell	Sant Martí	39'55
Llofriu	Sant Fruitós	21'12
Palamós		
Barri del Port	Santa Maria del Mar	50'98
Sant Joan de Palamós	Santa Eugènia	23'77
Pals	Sant Pere	21'28
Parlavà	Sant Feliu	27'64
Pera, la	Sant Isidor	29'66
Púbol	Sant Pere	25'57

Regencós	Sant Vicenç	25'34
Rupià	Sant Vicenç	33'52
Santa Cristina d'Aro	Santa Cristina	27'80
Romanyà de la Selva	Sant Martí	15'20
Solius	Santa Agnès	29'33
Sant Feliu de Guíxols	Mare de Déu dels Àngels	25'01
Sant Sadurní de l'Heura	Sant Sadurní	31'57
Cruïlles	Santa Eulàlia	17'50
Monells	Sant Genís	26'45
Santa Pellaia	Santa Pellaia	19'20
Sant Cebrià de Lledó	Sant Cebrià, els Metges	19'23
Serra de Daró	Santa Maria	14'68
Torrent d'Empordà	Sant Vicenç	24'03
Torroella de Montgrí	Sant Genís	36'60
L'Estartit	Santa Anna	18'80
Ullà	Santa Maria	19'49
Ultramort	Santa Eulàlia	20'08
Verges	Sant Julià	30'99
Vilopriu		
Gaüses	Santa Maria	28'13

Alçada mitjana: 25'61 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha dues; amb espadanya, 25; entre aquestes la de Bell-lloc d'Aro que mesura 8'50 metres, la de Caça de Pelràs 11'53, la de Pedrinyà 11'44, la de Peratallada 10'50, i la de Vilopriu 14'55.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ALBONS Sant Cugat

Altitud: 33 metres.

Església romànica dels segles XI-XII reformada posteriorment. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó lleugerament apuntada i ultrapassada sobre quatre arcs torals de mig punt i un d'arc apuntat proper als peus de la nau; està capçada per un absis semicircular pràcticament de la mateixa amplada de la nau obert amb un arc presbiteral que es recolza en una imposta i en pilastres de carreus ben visibles igual que els arcs malgrat que es destaquen dels murs emblanquinats; els laterals per l'exterior mostren carreus matussers de pedra groguenca amb un parament a la part superior de maçoneria barroera; això indica que fou obra d'un sobrealçament posterior al romànic.

El frontis mostra paraments de pedra mal picada, irregular, indicatiu de modificacions d'un

moment tardà avui concretades en un portal d'aspecte recent, amb dues arquivoltes dovellades i amb un bordó sobre impostes senzilles, un òcul petit al damunt i una finestra rectangular sota mateix d'una cornisa horitzontal destacada que amaga una teulada de doble vessant.

Guarda una pica baptismal monolítica romànica del segle XII en forma de copa amb un peu escàs i amb decoració a la part superior, propera a la boca, formada per un fris d'arcs cecs de punt rodó i, al damunt, un altre de soguejat estret; es troba situada sota una arcada de mig punt de ferradura oberta al mur lateral del migdia i protegida per un vidre de tal manera que pot ésser fàcilment observada des de l'exterior. En el paviment hi ha una làpida sepulcral.

Campanar construït després del 1939 d'aspecte més aviat exòtic en relació al romànic de l'església tot i una decoració d'arquets cecs neoromànics. Té planta rectangular (3'25 x 4'10 m) i la cel·la queda oberta amb amples finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara, i de marc de maó vist; hi penja una campana. Està coronat per una cornisa molt destacada amb decoració de petits arcs cecs al dessota i per una teulada a quatre vessants. Un rellotge d'esfera es troba sota la finestra frontal. De fet, el campanar es troba com sobresortint de l'ala esquerra de l'edifici, constituït només per una alta cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'89 metres.

Esveltesa: 5,8

BEGUR Sant Pere

Altitud: 200 metres.

Església tardogòtica aixecada en els segles XVI-XVII. Consta de dues naus, la major de cinc trams, un d'ells amb el cor, coberta amb voltes ogivals simples amb claus de volta treballades amb relleus figuratius de caire barroc popular; està capçada per un absis poligonal de cinc costats. La nau de l'esquerra està coberta per voltes d'aresta; la separació d'ambdues es fa per mitjà de robustos pilars rectangulars; a la dreta s'obren capelles laterals amb voltes de creueria. Té un cor als peus sobre un arc carpanell i una volta ogival de nervis. El frontis té el mur arrebossat i un portal classicitzant rectangular amb pilastres toscanes d'escàs relleu als muntants, entaulament, frontó triangular amb pinacles de bola a cadascun dels tres angles, un òcul motllurat a mitja alçada i, al capdamunt, una cornisa horitzontal amb tres finestretes d'arc de punt rodó al dessota.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'80 x 5'95 m) i una cel·la amb finestres d'arc apuntat en algun dels costats; hi penja una campaneta; té una espadanya d'un ull sobre el mur nord. Sobresurt del cos de l'edifici només la part que correspon a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a ponent.

Alçada: 30'53 metres.

Esveltesa: 5,1

BISBAL D'EMPORDÀ, LA Santa Maria

Altitud: 39 metres.

Església barroca aixecada entre el 1704 i el 1757. Consta d'una nau de sis trams coberta amb una volta de llunetes sobre sis arcs torals de mig punt i capçada per un absis poligonal de set costats. El cor amb balustrada de fusta descansa en un arc rebaixat; queda prolongat per tribunes sobre les

capelles laterals. La portalada en el frontis és una obra monumental barroca amb portal d'arc rebaixat i marc motllurat flanquejat per parelles de columnes exemptes de capitell compost sobre un pedestal comú, dues a cada banda; sostenen un entaulament sinuós amb elements en forma de volutes i amb un escut de la ciutat inclòs en el timpà; al seu damunt s'hi veu una fornícula sense imatge amb molta decoració d'elements barrocs i arquitectònics a l'entorn; es completa amb una rosassa motllurada a mitja alçada i una cornisa angular motllurada amb pinacle al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un color groguenc.

Dimensions: 40'75 x 14'31 x 21 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 23'71 metres.

Guarda una imatge moderna de l'Assumpta del 1955 de l'escultor figuerenc Llorenç Cairó i Sanchs.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer alt cos de planta rectangular (6'00 x 6'85 m); els seus murs són de maçoneria amb carreus a les cantoneres i un sòcol atalussat de maçoneria grossera; al seu damunt s'aixeca un segon cos octagonal irregular de carreus ben escairats dividit en dos pisos per una motllura; el superior correspon a la cel·la oberta amb finestrals d'arc apuntat i baranes calades, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana; té una motllura a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una cornisa motllurada i per un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles; al damunt del terrat s'hi aixequen quatre arcs apuntats units en diagonal al centre. Per l'interior hi puja una escala del tipus català sobre voltes i arrapada als murs amb un ull central; a partir de mitja alçada es transforma en escala de cargol de pedra fins a la cel·la, un total de 220 graons, i des d'ella fins al terrat s'hi va per una escala de gat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 45'00 metres.

Esveltesa: 6,5

CALONGE Sant Martí

Altitud: 36 metres.

Església barroca aixecada entre el 1740 i el 1767; conserva restes d'una anterior romànica visibles a la base del campanar i en algun arc former avui mig ocult. Consta d'una nau i de dos passadissos oberts entre les capelles laterals. La nau de sis trams està coberta per una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt i d'una imposta motllurada a la manera barroca que ressegueix tota la seva base; uns arcs formers apuntats donen pas a quatre capelles laterals per banda; unes d'elles, a tocar el presbiteri, constitueixen un fals transsepte per ser molt més fondes que les altres; la capçalera poligonal inclou el presbiteri gairebé semicircular amb una cornisa sobre vuit columnes corínties adossades al mur. Els murs interiors així com els pilars, els arcs formers i els torals estan pintats simulant arquitectures i jocs florals en colors gris i blanc. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes.

El frontis encarat a llevant està bastit amb carreus granítics ben escairats, irregulars i disposats en filades uniformes; la portalada principal té un portal amb el marc motllurat a l'intradós i un arc escassament rebaixat; el flanquegen dues columnes exemptes per banda sobre pedestals i, damunt l'entaulament, un alt relleu representa sant Martí amb la data gravada del 1767. A mitja alçada hi ha oberta una rosassa motllurada; el frontis acaba, sense cornisa, fent un arc convex al centre i còncau als laterals; estan ornats amb boles. Té un portal lateral obert al mur de migdia sota el campanar on hi figura la data del 1740: és rectangular amb unes pilastres toscanes als muntants, un entaulament, un frontó truncat i una fornícula amb imatge al seu damunt.

Dimensions: 33'93 x 10'15 x 16'56 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 21'15 metres; el fals transepte té una llargada de 34'48 metres.

Guarda dues piques beneiteres antigues bellament decorades amb relleus geomètrics, i una pica vuitavada amb peu tornejat i motllurat d'aires renaixentistes.

Campanar romànic de planta quadrada amb costats de 5'44 metres; segurament es tractava d'una torre de defensa del proper castell aprofitada per campanar; els seus paraments són de carreus marronosos fins al nivell de la teulada del temple; el cos superior pertany al segle XIX en estil eclèctic i els seus murs estan arrebossats simulant carreus pintats en un to blanquinós. La cel·la al capdamunt, amb un rellotge d'esfera i una motllura a la seva base, té els caires lleugerament ressaltats a manera de lesenes cantoneres i acabats en robustos pinacles piramidals. Les seves dues finestres del costat de migjorn tenen arc apuntat; les obertes a llevant i a ponent el tenen apuntat trilobulat. El terrat té una barana de fantasia amb pinyols triangulars i una cornisa amb un fris de petits arcs cecs al dessota. Per accedir a la cel·la cal pujar al cor i, per damunt de les capelles laterals del cantó de migdia s'accedeix a l'interior del campanar on hi ha una escala d'obra del tipus català sobre voltes i arripada als murs; cap al capdamunt es transforma en una escala de fusta.

Situació: adossat al mur sud damunt l'entrada lateral, tocant a l'absis encarat a ponent.

Alçada: 33'76 metres; aquesta mesura és aproximada i ha estat calculada amb dificultats a causa d'haver-hi barreres urbanístiques que impedièren un càlcul precís.

Esveltesa: 6,2

CANET DE LA TALLADA (o de Verges) Sant Mateu
Altitud: 45 metres. Municipi de la Tallada d'Empordà

Església dels segles XVII-XVIII construïda en gòtic tardà. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes ogivals simples sobre dos arcs torals apuntats; té la capçalera recta; l'acompanyen capelles laterals amb volta de creueria, una per banda. El frontis té un portal rectangular on hi figura la data de 1743 a la llinda, però sembla una peça aprofitada d'un altre edifici; el seu marc és de carreus en pedra clara i el seu mur mostra un parament de maçoneria mig picada, carreus grisos ben escairats a cantoneres, un òcul atrompetat a mitja alçada i una minsa cornisa angular al capdamunt que deixa endevinar una teulada de doble vessant.

Campanar rústic i senzill merament funcional. Té planta rectangular (4'65 x 5'27 m) i està coronat per una teulada de doble vessant; els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt; hi penja alguna campana.

Situació: adossat al mur de migdia, prop de la capçalera orientada a ponent.

Alçada: 13'39 metres.

Esveltesa: 2,5

CASAVELLS Sant Genís
Altitud: 44 metres. Municipi de Corçà

Església romànica dels segles XII i XIII, reformada al XVIII en ésser ampliada amb capelles laterals i una nova portalada. Consta d'una nau de tres trams desiguals i dues capelles per banda; està coberta amb una volta de canó apuntada i capçada per un absis semicircular. Els seus murs tenen paraments de carreus mitjans ben escairats al frontis i de maçoneria als laterals que es

corresponen a les capelles obertes al segle XVIII; altres encara són romànics on s'aprecia la imposta o cornisa primitiva de sota la teulada antiga. A l'absis els paraments són de carreus mitjans i matussers; una imposta és visible per l'interior sota la coberta de quart d'esfera absidal. El portal romànic al sud és tapiat. El frontis amb el portal principal rectangular amb data gravada de 1722 té unes pilastres toscanes d'escàs relleus als muntants, un frontó truncat arquejat i una fornícula sense imatge al seu damunt. Un òcul es troba a mitja alçada i, al capdamunt, un pis sobrealçat obert a la cara frontal amb un pilar que sosté la teulada a dues vessants. La capella de l'esquerra a tocar l'absis queda oberta per un gran arc former de mig punt robust i de pedra viva que s'apuntala en un altre de quart de canó a l'interior de la capella que fa d'arc toral on descansa la volta d'aquesta capella, volta i arcs que han de sostenir el pes del campanar recolzat en ells per aquesta banda.

Dimensions: 17'72 x 4'13 x 6'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 9'34 metres.

Campanar romànic de finals del segle XII. Té una base un pel atalussada d'època anterior, potser del segle X. Té planta rectangular (4'16 x 3'10 m) i els murs de la base tenen paraments de paredat; des de mig cos són de carreus ben escairats. La cel·la oberta amb finestres geminades d'arc de mig punt, una a cada cara, està coronada per una cornisa i una teulada a quatre vents. S'hi accedeix per l'escala que puja al cor i, des d'allí, per sobre la volta de les capelles laterals de l'esquerra s'arriba a l'entrada superior del campanar que dona pas a una escala de fusta fins a la cel·la o estança on es troben les finestres.

Situació: adossat al mur de tramuntana, prop de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 14'85 metres.

Esveltesa: 3,5

CASTELL D'ARO La Nativitat de Maria
Altitud: 42 metres. Municipi de Castell-Platja d'Aro

Església del gòtic tardà aixecada entre els segles XVI i XVII. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta ogival simple sobre dos arcs torals apuntats i capçada per un absis poligonal de cinc costats; té capelles laterals entre els contraforts obertes per arcs apuntats; el cancell és digne. El cor amb barana de balustres de fusta descansa sobre un arc rebaixat i una volta de creueria. Els seus murs interiors i exteriors són de maçoneria amb peces picades i escairades a les cantoneres i en els arcs de les capelles i en els nervis de la volta. El frontis barroc té una portalada de pedra clara amb un portal en arc rebaixat, pilastres adossades al muntants, entaulament on hi figura la data de 1784, una fornícula amb imatge i una rosassa al seu damunt, un òcul a la part alta i una cornisa barroca de línies sinuoses amb creu de pedra al cim i un pinacle de bola a cadascun dels extrems.

Campanar merament funcional, probablement del gòtic tardà com el temple. Té planta rectangular (4'15 x 5'50 m) i està coronat per una cornisa i un terrat amb barana de carreus i gàrgoles i pinacles als angles; al seu damunt s'aixeca una agulla piramidal amb una campaneta al cim. La cel·la està oberta amb dues finestres al sud i al nord i una a llevant i a ponent, totes amb arc de mig punt; hi pengen campanes. Al sud, sota la cel·la, hi ha un òcul atrompetat calat. Els seus murs mostren paraments de maçoneria barroera amb carreus a cantoneres; la cel·la, en canvi, té els seus paraments en carreus ben escairats.

Situació: adossat al mur lateral de migdia, prop de l'absis encarat a llevant.

Alçada: 32'13 metres.

Esveltesa: 5,8

CASTELL D'EMPORDÀ

Altitud: 75 metres.

Sant Martí

Municipi de la Bisbal d'Empordà

Església aixecada en estil gòtic tardà el 1584. Consta d'una nau de dos trams coberts amb volta ogival simple sobre dos arcs torals i un de presbiteral, tots ells apuntats; el presbiteri poligonal està inclòs en una capçalera semicircular. El frontis té un portal renaixentista rectangular amb marc de grans peces carreuades de to blanquinós amb un escut heràldic en relleu a la llinda, una fornícula amb imatge amb un escàs guardapols horitzontal, una finestra rectangular a mitja alçada i una cornisa d'un sol vessant. La llinda del portal té un text gravat amb les dates de 1600 i de 1750, aquesta última fent esment de l'ampliació del temple. Els seus murs són de maçoneria i paredat embotits de calç.

Guarda un sarcòfag gòtic de la família Vilagut; una senzilla pica baptismal del segle XVI i dos plafons de rajoles de ceràmica policroma del segle XVIII en la capella lateral del Roser.

Campanar senzill d'un barroc rústic. Té planta gairebé quadrada (1'57 x 1'75 m); només en sobresurt del temple el cos de la cel·la; aquesta queda oberta amb finestrals en arc de mig punt i amb unes balustrades mig perdudes, un a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una minsa cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; al seu damunt s'eleven quatre arcs apuntats en diagonal units al centre. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc que avui ja és d'un color grisenc per tractar-se d'una obra feta ja fa temps.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'21 metres.

Esveltesa: 8,7

COLOMERS

Santa Maria

Altitud: 41 metres.

Església d'origen romànic dels segles XI-XIII i molt modificada als segles XVI i XIX quan fou sobrealçada. Consta d'una nau de tres trams coberts amb una volta de canó (s. XIII) sobre una senzilla imposta i oberta a les capelles laterals per arcs damunt impostes; estan unides per sengles passadissos i això fa que l'església aparenti tenir tres naus. Té un cor sobre un arc carpanell i d'una volta de creueria; el cancell vidriat és digne.

L'absis semicircular romànic que es troba a la capçalera està prolongat per un tram; tots dos es troben lleugerament desviats de l'eix de la nau; estan decorats interiorment amb arcades cegues que descansen en dotze columnes exemptes aixecades damunt pilastres; tenen capitells i impostes amb bells relleus. La volta de quart d'esfera de l'absis descansa en una senzilla imposta. Per fora ha estat modificat i sobrealçat i convertit en una torre cap al segle XVI moment en què la decoració llombarda pròpia de l'estil va desaparèixer gairebé en la seva totalitat.

El frontis té un portal barroc rectangular amb un marc de pedra blanca, entaulament mig perdut, frontó truncat, finestra atrompetada en arc de mig punt, unes espitlleres a la part alta juntament una finestra rectangular sota mateix d'una minsa cornisa angular amb una creu de pedra inscrita en un cercle. El mur presenta un parament de carreus matussers alineats i alguns fragments de lesenes.

Dimensions: 22'20 x 5'30 x 10'67 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 15'81 metres.

Guarda una imatge barroca de la Mare de Déu que anteriorment estava situada a la fornícula sobre el portal; i també tres retaules del barroc popular.

Campanar d'estil barroc senzill acabat al segle XIX. Té un primer cos de planta quadrada (4'36 x 4'36 m); el segon té els caires aixamfranats. Està coronat per una cornisa sobre caps de biga i un terrat amb balustrada amb pinacles als angles; al seu damunt hi ha un petit edicle que sosté una estructura metàl·lica amb un penell. Els murs són de carreus petits matussers en el seu primer alt cos; els dos cossos superiors aixamfranats estan arrebossats i pintats d'un color grisenc d'aspecte poc net. La cel·la està oberta amb quatre finestral d'arc de mig punt amb bordó i balustrada, un a cada cara alterna; hi pengen campanes. Unes motlures es troben a la seva base. Un rellotge d'esfera està situat sota la finestra encarada a ponent.

Per arribar a la cel·la primer cal pujar al cor per una escala que es troba entrant a la dreta; des d'allí, per una altra escala de graons força alts s'arriba fins a l'estança de les campanes; una nova escala, de gat, permet accedir al terrat a través d'una trapa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple de la qual sobresurt lateralment fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 26'15 metres.

Esveltesa: 6

CORÇÀ

Sant Julià i Santa Basilissa

Altitud: 43 metres.

Església del segle XVIII amb restes romàniques dels segles XII i XIII; es troben a l'absis semicircular modificat i ampliat aprofitant els carreus romànics del temple antic; també en part del mur de tramuntana i a la façana principal. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes de llunetes, obra del segle XVIII; està capçada per un presbiteri semicircular amb un tram afegit. Els seus murs mostren paraments de carreus grans i ben escairats per l'exterior i amb un arrebossat emblanquinat per l'interior.

El frontis romànic té un aspecte d'un cert abandonament; té un portal dovellat amb dues arquivoltes de mig punt, un òcul motllurat i atrompetat a mitja alçada i dues finestres d'arc de mig punt una mica més enlaire i que segurament formaven part d'una antiga espadanya de dos ulls; ara han quedat incorporades al mur frontal en sobrepujar-lo; al damunt i a la dreta d'una minsa cornisa horitzontal hi figura una espadanya d'un ull sense campana. El mur romànic mostra un parament de carreus mitjans ben escairats disposats en filades uniformes; a la part superior s'hi veuen peces irregulars que són indicatiu de les modificacions del temps del barroc.

Dimensions: 20'41 x 9'78 x 14'30 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 16'90 metres.

Campanar originàriament exempt aixecat en un estil barroc auster el segle XVIII. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'80 x 6'00 m) i un de segon de caires aixamfranats amb la cel·la de quatre finestres d'arc apuntat i baranes de balustres, una motllura a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada que incorpora un rellotge d'esfera a la banda sud. Al seu damunt s'aixeca una torrella quadrada i aixamfranada amb quatre finestres d'arcs apuntats coberta per una cúpula semiesfèrica decorada amb ceràmica vidriada vermellosa; també hi penja alguna campana. Els murs mostren paraments de maçoneria amb les cantoneres de grans carreus ben escairats; la cantonera del sud-est restà inacabada; sembla que havia d'unir-se a una nova façana barroca en l'ampliació del segle XVIII que va quedar sense aixecar-se; això ha permès conservar la façana romànica primitiva. Té la porta d'entrada a la seva cara nord; una escala del tipus català sobre voltes i arrapada als murs permet accedir a la cel·la; al capdamunt es transforma en una escala de cargol.

Situació: exempt a prop de l'angle sud-oest del frontis encarat a ponent; avui hi ha adossada a la seva paret de llevant la nova capella del baptisteri que l'uneix a la fàbrica de l'església.

Alçada: 38'55 metres.

Esveltesa: 6,4

CRUÏLLES

Santa Eulàlia

Altitud: 76 metres. Municipi de Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura

Església aixecada cap el 1754 segons data que figura al portal. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb una volta de canó lleugerament apuntada; la capçalera és semicircular; l'acompanyen capelles laterals, quatre a cada banda. Els murs interiors estan pintats de blanc i amb simulació de carreus, inclús en la volta. El cor descansa en un arc carpanell, El frontis mostra paraments de paredat amb carreus a cantoneres; el portal que hi té obert és rectangular amb marc de pedra clara, pilastres d'escàs relleu adossades als muntants, entaulament, frontó circular truncat i amb volutes, fornícula intercalada sense imatge, òcul atrompetat a mitja alçada i cornisa angular amb teules sobreposades.

Guarda a la sagristia una calaixera, una talla de la Mare de Déu i una reixa barroques.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'15 x 4'95 m); fou bastit amb murs de paredat de material fosc i carreus de pedra blanca a les cantoneres. Un segon cos de carreus de pedra calcària blanca ben escairats amb els caires aixamfranats conté la cel·la ornada per motlures, una a la seva base i altres sota i sobre finestrals i a l'arrencada dels seus arcs. Hi ha oberts finestrals d'arc apuntat i amb balustrada, un a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'50 metres.

Esveltesa: 3,4

ESTARTIT, L'

Santa Anna

Altitud: 7 metres. Municipi de Torroella de Montgrí

Església aixecada en els primers anys del segle XX (1919-1920); fou el resultat d'una ampliació de la primitiva església construïda entre el 1750 i el 1753 que tenia una nau i un absis semicircular; es va allargar la nau, s'hi afegí el transsepte amb el cimbori i es completà amb un nou absis. L'actual temple consta, doncs, d'una nau de quatre trams, un d'ells és el transsepte, coberta amb una volta de canó sobre arcs torals de mig punt, una capçalera semicircular i un cimbori octagonal sobre trompes al creuer amb finestres a cada cara que aixopluga una cúpula. Sota la cornisa dels seus murs i de l'absis hi recorre un fris d'arquets cecs. El frontis fou renovat el 1916; té un portal dovellat en arc de mig punt amb bordó; està situat en un cos avançat sota mateix del campanar. Els murs presenten un arrebossat pintat d'un color blanquinós.

Dimensions: fa una llargada de 20 metres i una amplada de 6'20; el transsepte en fa 16'30 de llargada i 7'20 d'amplada.

Arquitecte: Isidre Bosch i Bataller de Girona pel que fa a les obres de principis del segle XX i el concurs del mestre d'obres Pelegrí Carbó i el fuster Pere Noguer ambdós del mateix Estartit.

Guarda una talla moderna de la Mare de Déu de 87 centímetres d'alçada obrada als tallers Morera de Sant Celoni.

Campanar neoromànic aixecat el 1916 gràcies al mecenatge de Pere Coll i Rigau. Té planta gairebé quadrada (2'90 x 2'60 m) i està coronat per una cornisa motllurada amb un fris d'arquets cecs al dessota i un terrat amb barana de merlets esglaonats. La cel·la està oberta amb quatre finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara, amb el marc de l'arc ressaltat; hi penja una campana del 1941; té una motllura a la seva base amb un fris d'arquets cecs de mig punt al dessota; també n'hi ha un sota la cornisa. Les cantoneres estan lleugerament ressaltades a manera de lesenes. Entrant al temple a l'esquerra s'accedeix a una escala de cargol amb graons d'obra que puja adossada al campanar fins a poder accedir a la cel·la.

Situació: damunt els peus del temple centrat en el frontis encarat al nord i lleugerament avançat.

Alçada: 18'80 metres.

Esveltesa: 6,4

FITOR

Santa Coloma

Altitud: 260 metres. Municipi de Forallac

Església preromànica del segle X. Consta d'una nau de dos trams ampliada amb una segona nau d'un sol tram al nord en temps força posterior amb imitació del romànic; estan cobertes amb voltes de canó apuntades d'un moment posterior a l'obra primitiva, potser del segle XIII; la volta de la central descansa damunt dos arcs torals; estan capçades per dos absis semicirculars, un de preromànic de lloses en tècnica d'*opus spicatum* al sud, l'altre de lloses sobreposades; corresponen, segurament, als segles X i XI respectivament sinó posterior aquest últim. El temple s'amplià cap els segles XVI, XVII i XVIII; un cor en males condicions ha estat substituït cap el 1985 per un altre de dimensions inferiors. El portal obert al mur de migdia presenta dues arquivoltes dovellades de mig punt en pedra blanca sobre impostes, probablement d'un moment posterior al mur; aquest té un parament de paredat de lloses. Hi ha un terrabastall sobre les naus de quan es va sobrealçar l'edifici i, per aquest motiu, es veuen unes finestres rectangulars obertes a la part alta del mur de migdia per donar llum i aire a aquestes golfes.

Dimensions de la nau meridional: 15'56 x 4'10 x 4'98 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitecte: Lluís Bayona pel que fa a la restauració del 1985.

Guarda un retaule barroc de Santa Coloma i una làpida sepulcral al llindar.

Campanar amb un base preromànica del segle X. Té planta rectangular (4'40 x 4'90 m) i està coronat per una minsa cornisa i una cúpula apuntada de racó de claustre, matussera, gairebé una agulla piramidal. Té dos pisos de finestres obertes en el segon cos ja plenament romànic; en el primer d'ells amb unes àmplies obertures d'arc de mig punt peraltat, una a cada cara; en el segon, amb una decoració d'arcs cecs al damunt, les finestres són geminades d'arc de punt rodó, també a cada cara, obertes en el mur que queda lleugerament enfonsat respecte dels caires; aquest últim pis té paraments de carreus petits i ben escairats; a alguna finestra geminada li manca el mainell o columneta central. El primer cos presenta els murs lleugerament atalussats segurament del moment inicial del romànic o potser anterior, preromànic, segle X; el segon cos és clarament del segle XI o principis del XII.

No té escala interior i cal arribar a la cel·la per l'exterior amb l'ajuda d'escales de mà; per la teulada s'accedeix a l'interior del campanar i, per una curta escala de pedra prosseguida per una de gat, s'arriba a la cel·la.

Presenta una lleugera inclinació cap a tramuntana.

Situació: damunt de la nau septentrional, prop de l'absis a llevant; segurament edificat quan es construí la primera nau i adossat a ella; avui, després de l'ampliació amb una segona nau, es troba damunt d'aquesta.

Alçada: 18'81 metres.

Esveltesa: 3,8

FONTETA Santa Maria
Altitud: 67 metres. Municipi de Forallac

Església romànica del segle XI reformada i fortificada als segles XV i XVI. Consta d'una nau del segle XI coberta amb una volta de canó acompanyada de capelles laterals, tres per banda, amb voltes de creueria (del gòtic tardà) i, ja del segle XVIII, d'una capçalera recta i d'un transsepte amb cúpula al creuer coberts amb voltes d'aresta. La façana principal a ponent amb restes d'un mur del segle XII té un portal neoclàssic d'arc de mig punt amb pilastres estriades als muntants, un entaulament i una petita fornícula sense imatge però amb una creu; una rosassa motllurada es troba a mitja alçada; a partir d'aquí, el frontis mostra un parament de maçoneria i paredat que manifesta el sobrealçament sofert en el segle XVII clarament diferent de l'inferior de carreus petits i ben alineats; en ell s'hi veu una finestreta quadrada, espitlleres i, força més amunt, la cornisa angular.

Campanar del barroc merament funcional aixecat al 1755. Té planta gairebé quadrada (6'00 x 5'60 m) i està coronat per merlets esglaonats i una agulla piramidal quadrada d'obra. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb el marc amb dovelles i carreus de pedra blanca. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un color marronós que destaca dels carreus de les cantoneres de pedra blanca. Pel cantó de llevant hi ha aixecada una espadanya d'un ull sense campana en el mur del terrat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 23'66 metres.

Esveltesa: 4

GAÜSES Santa Maria
Altitud: 130 metres. Municipi de Vilopriu

Església aixecada entre el 1724 i el 1761; a la llinda del portal hi figura la data de 1760. Consta d'una nau coberta amb voltes d'aresta acompanyada de capelles laterals i capçada per un absis poligonal. Els seus murs laterals mostren paraments de paredat amb carreus a cantoneres. El frontis té un portal rectangular amb marc de peces carreuades de pedra blanca; al damunt, una fornícula sense imatge, una finestra rectangular gran i una altra de més petita sota la cornisa angular. El seu mur és de maçoneria de blocs mig carreuats i grans. Tot i que la fornícula l'he trobada sense imatge, Joan Badia i Homs en el seu treball del 1977 sobre *l'Arquitectura al Baix Empordà* diu que hi figura, per tant hi figurava una bonica imatge gòtica de Maria en alabastre; degué ser guardada en un altre lloc més reservat.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'50 x 5'50 m); el segon és octagonal. Està coronat amb una cornisa motllurada i pinacles; al damunt, hi ha aixecat un templet vuitavat amb obertures d'arc apuntat a cada cara i amb una teulada cònica que ostenta una creu metàl·lica al cim. La cel·la té finestres d'arc apuntat, una a cada cara, alternant les

cegues i les obertes; hi penja alguna campana; té una motllura al seu dessota. Els seus murs presenten paraments de carreus de pedra marronosa ben escairats, irregulars i disposats en filades uniformes.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 28'13 metres.

Esveltesa: 5,1

GUALTA Santa Maria

Altitud: 15 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta d'una nau rectangular coberta amb voltes d'aresta; està acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal d'arc rebaixat, pilastres toscanes sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament amb dos pinacles adossats al mur, una fornícula sense imatge, una rosassa motllurada a mitja alçada i un petit òcul sota la minsa cornisa angular amb creu al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un color crema que avui (2001) presenta un aspecte poc acurat.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (4'00 x 4'50 m) i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana metàl·lica i pilars als angles. La cel·la amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara hi té alguna campana. Els seus murs són de paredat coberts d'un arrebossat pintat de color groguenc i amb carreus a les cantoneres; part dels seus murs té l'arrebossat perdut. Un rellotge d'esfera es troba sota mateix de la finestra encarada al sud.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 21'75 metres.

Esveltesa: 4,8

JAFRE Sant Martí

Altitud: 44 metres.

Església aixecada entre el 1739 i el 1770. Consta d'una nau de tres trams, un d'ells amb el cor, un altre és el transsepte, i de dos passadissos que travessen sota d'arcs de mig punt les capelles laterals. Té una cúpula sobre petxines al creuer, un presbiteri poligonal de cinc costats prolongat per un tram, i la capçalera recta. El frontis té un portal rectangular amb un marc de pedra grisenca; en la llinda hi figura la data del 1825; té un doble entaulament, filetejat el més baix, una cornisa motllurada amb denticles al dessota i una fornícula amb un relleu en una placa de marbre que representa el sant titular. A mitja alçada hi ha una rosassa motllurada i atrompetada i, al capdamunt, sota cornisa, dues finestres, antics ulls d'una espadanya frontal. Aquest mur, avui net d'un antic arrebossat, en presenta un de nou, recent, pintat en color rosa pàl·lid aparentant carreus disposats en filades uniformes i un sòcol grisenc. Està bastida amb murs de carreus petits i matussers.

Dimensions: 19'86 x 5'50 x 9'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 13'54 metres; la cúpula arriba a l'alçada de 11'55 metres.

Campanar neoclàssic del 1819, restaurat el 2003. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'60 x 5'66 m) bastit amb murs de maçoneria amb carreus a cantoneres; té al damunt un segon cos octagonal de paraments de carreus ben escairats i alineats. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc apuntat, un a cada cara alterna; hi pengen campanes; una balustrada de pedra blanca

protegeixen aquests alts finestrals. Té una motllura a la seva base, una altra a la part alta i una tercera a l'arrencada dels arcs. Està coronat per un cornisa motllurada i un terrat amb barana de fins balustres blancs i pilars als angles; al seu damunt s'hi aixequen arcades en diagonal unides al centre. Per accedir al capdamunt cal pujar primer al cor des del qual es pot arribar sobre la volta; cal travessar-la per anar a parar al campanar, a la dreta, i des d'allí per una escala d'obra s'arriba a la cel·la. Una segona escala de cargol, molt estreta, amb eix i graons de pedra, permet sortir al terrat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple, proper a l'angle sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 28'96 metres.

Esveltesa: 5,1

LLABIÀ

Sant Romà

Altitud: 50 metres. Municipi de Fontanilles

Església romànica del segle XIII amb detalls del gòtic inicial; fou modificada al segle XV, i fortificada i sobrealçada als segles XVI i XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada, un absis semicircular i cor. La façana principal té un portal dovellat de grans peces en arc de mig punt i bordó sobre mènsules esculpides, segurament del segle XV; a mitja alçada hi ha una allargassada finestra esqueixada en arc de punt rodó; al coronament horitzontal no hi figura cap tipus de cornisa. Els seus murs són de carreus de pedra de color torrat mitjans, irregulars, disposats en filades uniformes; avui apareixen amb un cert desordre al frontis segurament fruit de les diverses reformes que ha patit.

Campanar merament funcional aixecat en els segles XV i XVI sense detalls estilístics del moment. Té planta gairebé quadrada (4'60 x 4'25 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada de dos vessants en mal estat (pel cantó sud les teules han caigut al terra on hi queden les restes). Els seus murs presenten paraments de petits carreus matussers de mides diferents, disposats en filades regulars. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues per banda i queda limitada per una fina motllura a la seva base. D'aquest campanar només se'n pot veure la part superior que sobresurt per damunt de l'edifici i que constitueix la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest dels peus de l'església o frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'31 metres.

Esveltesa: 4,2

LLOFRIU

Sant Fruitós

Altitud: 80 metres. Municipi de Palafrugell

Església aixecada cap el 1750. Consta d'una nau capçada per un absis poligonal de cinc costats i acompanyada de capelles laterals. Té el portal d'arc rebaixat amb un marc de pedra blanca ben dovellada i carreuada al mur lateral de migdia. Als peus hi té un mur de parament llis de maçoneria amb una rosassa motllurada a mitja alçada i una cornisa angular; els murs laterals són de paredat que han perdut gran part de l'arrebossat que els cobria.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'32 x 4'10 m) i està coronat per una cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats i pinacles als angles; al seu damunt s'aixequen quatre arcades apuntades unides en diagonal al centre. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada costat, amb una fina motllura al seu dessota. Els seus

murs mostren paraments de paredat de pedra marronosa amb carreus a cantoneres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest dels peus de l'església amb el mur d'aquest punt encarat a ponent.

Alçada: 21'12 metres.

Esveltesa: 4,8

MONELLS

Sant Genís

Altitud: 56 metres. Municipi de Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura

Església de cap el 1785 segons consta a la portalada, però per dins és anterior, segurament, pel que fa a l'absis, del segle XIV, i de finals del segle XVI o principis del XVII en gòtic tardà pel que fa a la resta. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival simple de cinc trams, un d'ells amb el cor; les claus de volta no estan ben alineades, en la primera hi ha dos caps adossats. Té un absis poligonal de cinc costats amb les nervadures gòtiques que descansen en mènsules situades a poca alçada del terra; està decorat amb tres finestres ogivals, dues d'elles cegues. La nau va acompanyada amb cinc capelles laterals per banda, algunes, les properes a l'absis, clarament gòtiques amb voltes de creuria; les altres, amb voltes de canó. Hi ha un cor als peus que descansa en un arc carpanell. Els seus murs mostren paraments de carreus mitjans de pedra blanca, ben escairats i alineats al frontis encara que ennegrits per humitats i regalims; els laterals són de paredat.

El frontis té una portalada barroca amb el portal en arc rebaixat amb unes pilastres adossades als muntants; part d'amunt hi ha un frontó arquejat truncat amb fornícula amb imatge dins del timpà, una rosassa motllurada sobre mateix amb una rica decoració sobreposada barroco-rococó en relleu, una finestra el·líptica a mitja alçada també rodejada de relleus barrocs, i una cornisa motllurada amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals; uns pinacles de bola s'aixequen als cinc extrems. Quatre pilastres d'escàs relleu recorren de dalt a baix el frontis dividint-lo en tres zones situades sota mateix dels pinacles de bola de la cornisa i a les cantoneres.

Té restes d'una antiga edificació romànica, una part d'un absis semicircular, visible solament dins d'una edificació situada a migdia de l'absis gòtic, accessible només des del cementiri veí.

Guarda una imatge que ara es troba a la fornícula del portal; és antiga, renaixentista segurament, incorporada recentment (2003) a aquest lloc; el seu origen és desconegut. La pica baptismal porta la data gravada de 1611.

Campanar del 1788. Té el primer cos de planta quadrada (7'10 x 7'10 m); el segon vuitavat del 1930 gairebé és tan alt com el primer. La cel·la està oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna; està coronat per una fina cornisa i un terrat amb barana de paredat i pinacles de bola als vuit angles. Els seus murs, amb alguna de les cantoneres carreuada, són de paredat a excepció del que dona al frontis que té un parament de carreus.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent del qual sembla una prolongació lateral pel seu parament frontal de carreus de pedra clara com la resta de la façana.

Alçada: 26'45 metres.

Esveltesa: 3,7

MONT-RAS

Sant Esteve

Altitud: 88 metres.

Església aixecada en gòtic tardà acabada cap el 1599. Consta d'una nau de dos trams coberta

amb voltes ogivals simples amb claus de volta i impostes decorades amb relleus; està capçada per un absis poligonal de tres costats i acompanyada per capelles laterals amb voltes de creueria i un cor sobre un arc i una volta rebaixats. El portal principal obert en el frontis té el marc dovellat en arc de mig punt i els muntants carreuats de pedra de color tirant al groc de peces ben escairades; més amunt apareix un òcul motllurat a força alçada, un matacà mig perdut i tres finestres sota la cornisa horitzontal. Al mur sud hi ha una porta renaixentista amb una petxina sobre la llinda. Té els seus murs de paredat, el del frontis arrebossat. És un edifici fortificat i sobrealçat.

Campanar del segle XVI coetani del temple. Té planta rectangular (5'00 x 4'50 m) i està coronat per una fina cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana d'obra i pinacles de bola als caires; una agulla piramidal aguda d'obra s'aixeca al seu damunt amb una bola al cim. La cel·la està oberta amb finestrals d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campaneta; té una motllura al dessota. Els seus murs tenen paraments de paredat arrebossat i pintats en un to groguenc, com el frontis; uns carreus de pedra clara són visibles a les cantoneres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 31'55 metres.

Esveltesa: 6,3

PALAFRUGELL Sant Martí

Altitud: 87 metres.

Església aixecada en gòtic tardà acabada segurament a finals del segle XVI. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta ogival sobre quatre arcs torals apuntats; està capçada per un absis poligonal de set costats decorat, per l'interior, amb pintures i cobert amb una volta de creueria. El cor descansa sobre un arc carpanell i una volta de creueria; a la llinda de la sagristia hi consta la data de 1844. Té una segona nau, amb cúpula, més curta que la central, a la seva dreta, datada al segle XVIII, la "capella fonda".

El frontis barroc del segle XVIII té un mur de carreus mitjans de pedra blanquinosa, irregulars i ben escairats disposats en filades uniformes. Hi té oberta una portalada barroca amb un portal rectangular de marc motllurat flanquejat per dobles pilastres damunt un pedestal comú; té entaulament i, al damunt, una decoració abarrocada a l'entorn d'un relleu que representa sant Martí; a mitja alçada hi ha oberta una rosassa motllurada i atrompetada i, sota la cornisa horitzontal, una sèrie de nou finestretes d'arc de mig punt per airejar el terrabastall. A l'ala esquerra, tres finestres rectangulars es troben a diversos nivells, dues amb ràfec; donen llum a l'escala de cargol que va al cor i al terrabastall. Els murs laterals són de paredat amb carreus a les cantoneres.

Dimensions: 32'70 x 9'65 x 14'91 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda un frontal d'altar d'argent del segle XVIII, una pica baptismal rústica, monolítica i semiesfèrica, sense peu, d'un gruix de 15 cm i d'un diàmetre, a la boca, d'un metre vint. Té un petit orgue en un altar lateral.

Campanar barroc del 1762, inacabat. Té planta gairebé quadrada (9'58 x 9'16 m) amb costats de grans dimensions. Els seus murs tenen paraments de carreus mitjans ben escairats i alineats de pedra clara com el frontis. Està coronat per una senzilla motllura que és continuació de la del frontis; per damunt segueix aquest primer cos amb una cornisa motllurada; a partir d'aquí s'aixeca un altre cos, de vuit costats, coronat per una motllura composta i per vuit pilars que haurien de constituir la cel·la però que han quedat, a manera d'ulls d'espadanya, sense cobertura; en els angles del cos vuitavat hi figuren unes garites cilíndriques que descansen en el cos quadrat, "les

ampolles”, segons apel·lació popular, segurament amb funció de comunidor.

Es puja al campanar per una escala de cargol de pedra que té accés al cor, a l'estança del rellotge i finalment acaba a la cel·la inacabada; en un dels seus pilars n'hi ha encara una altra de cargol estreta que deuria servir per arribar a un pis superior que ha quedat per construir. Avui tot el pis de la cel·la queda cobert per una planxa de ferro inoxidable amb la finalitat de protegir les campanes i que el seu so quedi concentrat de cara la població i no s'escampi cel amunt. Sobre el cantó de tramuntana del temple s'aixeca un petit campanar format per quatre pilastres amb una teulada a quatre vents: “el campanar vell”.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 39'55 metres.

Esveltesa: 4,1

PALAMÓS Santa Eugènia
Altitud: 25 metres. Sant Joan de Palamós

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta amb volta de llunetes i capçada per un absis poligonal de cinc costats. El cancell porta la data del 1813. Els seus murs tenen paraments de maçoneria amb carreus a les cantoneres i estan reforçats als laterals per robustos contraforts entre els quals hi ha ubicades les capelles laterals. El frontis té una portalada de pedra blanca amb el portal rectangular i la llinda lleugerament corbada en arc rebaixat, pilastres de capitell compost sobre pedestals adossades als brancals i coronades per gerros amb abundància de plantes, un entaulament amb la cornisa que es corba en arc convex al centre i, al damunt, una fornícula amb imatge i la data del 1778 gravada; una rosassa motllurada es troba a mitja alçada amb una petita clau de volta antiga fixada al seu damunt. Dues finestres rectangulars estan situades a banda i banda i, per coronament del frontis, una cornisa angular amb pinacle de bola al cim.

Guarda una pica baptismal, potser renaixentista, amb peu i de boca poligonal amb els costats corbats.

Campanar neoclàssic. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'24 x 4'24 m); un de segon té els caires aixamfranats. La cel·la està oberta per finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; hi penja alguna campana; té una fina motllura a la base i una altra a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una fina cornisa motllurada i una coberta plana; ¿potser inacabat? Els seus murs tenen els paraments de paredat fosc amb carreus de pedra blanca a cantoneres en el seu primer cos, igual com el frontis del que és una prolongació; els paraments de la cel·la mostren carreus de pedra blanca; també n'hi ha en els marcs dels finestrals. Unes finestres rectangulars s'obren a diverses alçades a la part baixa.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'77 metres, mesura feta amb dificultats a causa de les barreres urbanístiques.

Esveltesa: 5,6

PALAMÓS Santa Maria del Mar
Altitud: 15 metres. Barri del Port

Església del gòtic tardà aixecada entre el 1439 i el 1521. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta ogival simple damunt cinc arcs torals apuntats i capçada per

un absis poligonal de set costats per l'interior i semicircular per fora. El cor descansa sobre un arc i una volta ogival rebaixats; a cada banda de la nau hi ha cinc capelles laterals cobertes amb voltes de creueria. El mur del frontis de maçoneria té un portal dovellat en arc rebaixat; al damunt, una imatge barroca de pedra sobre una peanya; representa la Mare de Déu de Gràcia, imatge procedent d'un convent dels religiosos agustins de Palamós; a mitja alçada, una gran rosassa descentrada; a l'esquerra del portal hi ha una finestra d'arc apuntat amb marc de carreus de pedra grisa com els del portal. A la banda dreta, adossada al campanar que està més avançat que el frontis, hi ha una torre de base poligonal que es converteix en cilíndrica a pocs metres del terra; inclou l'escala de cargol que dóna accés al cor i al terrabastall; es tracta de la Torre del Consell del segle XIV; té obertures rectangulars a cada pis a manera d'espitlleres.

Al mur lateral de llevant, sota mateix del campanar, hi ha un segon portal en arc carpanell del segle XVI decorat amb fantasia del gòtic flamejant i elements renaixentistes; hi ha dues imatges intercalades en una motllura sinuosa.

Dimensions: 31'19 x 8'55 x 14'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 12'50 metres.

Guarda un retaule a l'altar major del segle XVI; té un sòcol de pedra (del 1582) decorat amb grotescos; al damunt, el retaule fet modernament per l'escultor Claudi Rius de Barcelona, amb pintures dins dels requadres salvades de la crema del 1936 pertanyents a l'artista d'origen nòrdic Isaac Vermei i Hermes († 1596) acabats un any abans de la seva mort. La imatge de la Mare de Déu del Mar, titular de la parròquia, al centre, és una obra d'artesanía del 1940. En altars laterals es troben imatges interessants com les del segle XVI, d'argent, de la Mare de Déu del Roser i de Sant Joan Baptista. Les claus de volta, llises algunes, tenen relleus significatius com les de sant Miquel, de sant Jaume pelegrí, de sant Antoni Ermità i la de la capella del Baptisteri.

Campanar del segle XVI, d'estil potser renaixentista senzill. Té planta rectangular (4'00 x 7'63 m) i està coronat amb una cornisa motllurada i un terrat amb barana de balustres. Al damunt, a principis del segle XX, s'hi ha aixecat una torrella quadrada amb teulada a quatre vents d'arestes crestades i pinacles als angles. El mur que dóna al frontis està arrebossat i pintat de groc; el lateral té un parament de carreus; la cel·la sota terrat té a les cares que donen al sud i al nord grans finestres d'arc de mig punt; a les cares de llevant i ponent, n'hi ha dues amb balustrades. Sobre terrat, a la torrella s'hi obren finestres d'arc de mig punt, dues a cada cara, amb balustrada i bordó. Una escala de cargol de fusta arriba fins al cor i després una altra de pedra puja per la Torre del Consell fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple, en l'angle sud-est del frontis encarat a migdia; sobresurt en gran part per aquesta banda.

Alçada: 50'98 metres.

Esveltesa: 6,6

PALS

Sant Pere

Altitud: 55 metres.

Església gòtica de finals del segle XV; conserva vestigis al frontis d'una anterior romànica. Consta d'una nau de tres trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta ogival simple damunt dos arcs torals apuntats i capçada per un absis poligonal de set costats per l'interior, aparentment semicircular per fora. Ha sofert modificacions al segle XVI amb l'afegitó del cor i també al XVIII amb l'actual portal i amb el sobrealçament de tot l'edifici. Els seus murs són de carreus de pedra groguenca a tots quatre costats aprofitats de l'antic castell. El frontis té un portal barroc rectangular de pedra blanca amb pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament clàssic

senzill, un frontó sinuós truncat i una fornícula amb la imatge del patró en el timpà; una finestreta d'arc de mig punt es troba a la seva esquerra, a mitja alçada, una rosassa calada gòtica, i dues finestres rectangulars sota la cornisa corresponent a l'ala dreta ja que a l'esquerra s'hi aixeca el campanar. En ésser sobrealçat en temps moderns conserva l'antiga cornisa pel damunt de la qual, als laterals, s'hi troben una sèrie de finestres de punt rodó agrupades de dues en dues.

Guarda talles interessants, una barroca de sant Pere i una de la Mare de Déu del 1950.

Campanar dels segles XVII-XVIII merament funcional. Té planta rectangular (5'33 x 6'00 m) i està coronat per un terrat amb barana de merlets esglaonats; els seus murs són de carreus ben escairats que, com els del frontis, tenen una coloració torrada. La cel·la està oberta amb dos finestrals d'arc de mig punt que donen al cantó de ponent, el del frontis; es tracta d'una torrella aixecada damunt de l'antiga espadanya de la que se'n veuen els seus ulls avui tapiats. Una escala de pedra sobre voltes arriba al cor; des d'allí a les golfes s'hi va per una escala de pedra de cargol; per damunt de les golfes s'arriba a una habitació per on s'entra al campanar i per una escala s'accedeix a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'28 metres.

Esveltesa: 3,5

PARLAVÀ

Sant Feliu

Altitud: 40 metres.

Església romànica dels segles XII-XIII que sofrí modificacions posteriors, entre altres fou sobrealçada, i amb estructures de fortificació. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada capçada per un absis semicircular lleugerament atalussat que fou sobrealçat cap al segle XV. Té el cor sobre un arc rebaixat del moment en què s'obriren les capelles laterals (ss. XVI i XVII). El frontis té una portalada barroca del segle XVIII amb un portal rectangular on hi ha gravada la data del 1742; està flanquejat per unes pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament, un frontó arquejat i interromput per una orla, una fornícula amb imatge, una rosassa motllurada i una antiga espadanya de dos ulls avui (2001) tapiats. Els seus murs mostren paraments de carreus grans i ben escairats de pedra marronosa en els nivells del romànic i més petits i irregulars en el de les ampliacions.

Dimensions: 15'30 x 7'00 x 7'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 19 metres.

Campanar neoclàssic del segle XIX. Té un primer cos poc alt de planta quadrada (4'00 x 4'00 m) seguit d'un d'octagonal irregular decorat amb pilastres clàssiques als caires, entaulament i cornisa motllurada. Està coronat per una coberta semiesfèrica rodejada de pinacles. La cel·la està oberta amb quatre finestrals d'arc apuntat, un a cada cara alterna; hi pengen campanes. Els seus murs mostren paraments de carreus ben escairats de pedra clara en contrast amb la pedra de l'edifici antic d'un to marronós. La dissonància d'estils fa que aquest campanar es vegi com un afegitó inapropiat.

Situació: centrat damunt l'absis encarat a llevant.

Alçada: 27'64 metres, amb un càlcul només aproximat per les dificultats que ofereix l'urbanisme de l'entorn.

Esveltesa: 7

PERA, LA

Sant Isidor

Altitud: 90 metres.

Església gòtico-renaixentista aixecada en els segles XVI i XVII. Consta d'una nau de tres trams coberts amb una volta de creueria amb claus de volta amb relleus pintats; descansa en tres arcs torals apuntats; està capçada per un absis poligonal de cinc costats. El cor, amb una bonica balustrada de pedra, ocupa el primer tram damunt un arc rebaixat i una volta de creueria; en la clau hi figura la data de 1688. El frontis renaixentista, encarat a ponent, és de pedra calcària blanca de carreus ben escairats; el portal classicitzant és rectangular amb unes fines columnes sobre pedestals tocant els muntants, un entaulament llis i un frontó triangular; una rosassa motllurada està situada a mitja alçada i, per coronament, damunt una motllura composta, s'hi obre una galeria de finestres en arc de mig punt sota la cornisa horitzontal; serveix per ventilar el terrabastall. Els murs laterals i la part baixa del campanar mostren paraments de carreus matussers o de maçoneria de pedra rogenca i carreus a cantoneres de pedra calcària blanca; a la part alta, sota cornisa, hi ha obertes finestretes dobles en cada tram. Robustos contraforts reforcen els murs; tots els caires presenten carreus de pedra blanca en contrast amb la marronosa dels murs. L'interior es troba arrebossat i pintat amb elements geomètrics i vegetals en no molt bon estat de conservació.

Dimensions: 22'74 x 8'62 x 13'74 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada des del fons de les capelles laterals fa 17'76 metres.

Campanar en estil gòtic tardà amb detalls del flamejant i altres de renaixentistes. Fou aixecat durant el segle XVII i acabat el 1699. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (6'73 x 7'14 m); una motllura el separa d'un segon cos vuitavat amb la cel·la; per sobre d'ella hi ha un terrat amb barana de balustres i pinacles als angles. La cel·la, coberta per una volta de creueria, està oberta amb finestrals d'arc apuntat i calat, un a cada cara; estan flanquejats per pilastres als caires amb gàrgoles al damunt; en la base, una motllura composta també està dotada de gàrgoles, una a cada angle. El primer cos és de carreus matussers de pedra rogenca i el segon cos, vuitavat, de carreus ben escairats en pedra calcària blanca. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra picada fins a la cel·la; per arribar al terrat, una altra escala de cargol estreta s'enfila entre finestrals per l'interior d'un dels pilars.

Situació: adossat al mur de tramuntana damunt una capella lateral de la que en part en sobresurt; es troba proper a l'absis.

Alçada: 29'66 metres.

Esveltesa: 4,1

PLATJA D'ARO

Santa Maria

Altitud: 15 metres.

Municipi de Castell-Platja d'Aro

Església aixecada el 1953. Consta d'una nau coberta amb una volta similar a la de llunetes sobre cinc arcs torals prolongats en pilastres; són de maó vist tant els arcs com les pilastres; està capçada per un presbiteri i un absis semicirculars. Els murs interiors i exteriors estan emblanquinats. El cor amb barana de formigó descansa en un arc carpanell. El frontis està precedit d'un porxo de teulada d'un sol vessant sostinguda per dos pilars octagonals de pedra picada; s'hi aixopluga un portal rectangular amb marc de pedra grisenca; a mitja alçada, per damunt de la teulada del porxo, hi figuren una rosassa i la cornisa angular que és l'extrem de la teulada de doble vessant; al vèrtex superior hi ha erigida una creu.

Campanar cilíndric (diàmetre de 4'65 m i perímetre de 14'60 m) coronat per una cornisa de teules sobreposades i una teulada cònica baixa de teules rogenques; els seus murs estan arrebossats i emblanquinats com la resta dels murs del temple. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt aparellades o geminades obertes a quatre bandes en creu; estan ben emmarcades per pedra i amb l'ampit ressaltat; dues finestres més es troben en pisos inferiors obertes a la cara frontal.

Situació: adossat al mur lateral de llevant, fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn, lleugerament més avançat que aquest.

Alçada: 21'68 metres.

Esveltesa: 4,6

PÚBOL

Sant Pere

Altitud: 254 metres. Municipi de la Pera

Església gòtica del segle XIV (1327-1341). Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada sobre tres arcs torals apuntats; té la capçalera recta que inclou un presbiteri poligonal de cinc costats cobert amb una volta de creueria; està acompanyada de capelles laterals de volta de creueria del segle XV a la banda de migjorn i d'un cor als peus sobre un arc rebaixat. El mur de carreus ben escairats del frontis orientat a ponent és obra del segle XV; queda obert amb una rosassa calada, motllurada i atrompetada a mitja alçada, i per un portal rectangular recobert per arquivoltes de mig punt amb bordó que descansen en sengles mènsules amb relleus avui dia força desgastats; la llinda amb baixos relleus heràldics descansa en mènsules; hi figura un escut de la família Corbera i, al seu damunt, el timpà està ornat amb una decoració fantasiosa d'aspecte gòtic florit. El frontis té una garita semicilíndrica a l'angle nord-est a partir d'uns cinc metres d'alçada; possiblement un comunidor. Els murs laterals i de la capçalera recta són de paredat amb carreus a cantoneres. Al tercer graó de les escales frontals hi figura la data de 1650.

Conserva una interessant decoració escultòrica del segle XV a la capella de la Mare de Déu; i dues piques del segle XV, una baptismal i l'altra beneitera.

Campanar neoclàssic senzill de finals del segle XVIII o de principis del XIX. Té planta quadrada (3'50 x 3'50 m) amb les cantoneres arrodonides; està coronat per una minsa cornisa motllurada i un terrat amb barana calada i, al seu damunt, una agulla cònica de perfil lleugerament corbat. Sembla un afegitó que desentona del conjunt del temple.

Situació: al damunt dels peus de la nau com una continuació del frontis, centrat sobre el portal.

Alçada: 25'57 metres.

Esveltesa: 7,3

REGENCÓS ("Regincós" per a la gent del poble) Sant Vicenç

Altitud: 78 metres.

Església d'inspiració neoclàssica que és el resultat d'una reconstrucció feta entre el 1805 i el 1815 d'una anterior. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberts amb una volta de llunetes; té la capçalera poligonal. El cor amb balustrada de fusta descansa sobre un arc carpanell i una volta d'aresta. Els seus murs mostren paraments de paredat mig arrebossats d'un material marronós; tenen carreus de pedra blanca a les cantoneres. El frontis té una portalada en pedra blanca amb unes grades d'accés al davant i un portal d'arc rebaixat, pilastres toscanes sobre pedestals adossades als muntants, arquivoltes dobles i una cornisa destacada; al damunt hi ha una fornícula sense

imatge rodejada de pinacles amb bola adossats al mur, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i per coronament una minsa cornisa amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals.

Campanar neoclàssic coetani del temple, inacabat. Té planta quadrada (4'86 x 4'86 m) amb murs de paredat de materials foscos i amb cantoneres de carreus escairats de pedra blanca. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara; li manca la coberta. Unes finestres rectangulars i unes motlures a diverses alçades dissimulen la seva verticalitat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 25'34 metres.

Esveltesa: 5,2

ROMANYÀ DE LA SELVA

Sant Martí

Altitud: 200 metres.

Municipi de Santa Cristina d'Aro

Església preromànica dels segles IX-X amb afegits romànics i posteriors. Té planta de creu grega amb cobertura de voltes de canó sobre arcs peraltats de mig punt; damunt el creuer s'alça una mena de cimbori amb volta més alta que la de les naus; la capçalera o absis és rectangular; alguna capella lateral fou oberta al segle XVII i dona al temple la sensació d'un transsepte i que la planta sigui de creu grega. El portal és rectangular amb llinda i amb un arc superior que deixa un timpà nu al seu dessota; és d'època posterior al temple, de cap el segle XII; està situat al mur lateral de migdia sota un porxo del segle XVII sostingut per un pilar de pedra i el mur lateral del transsepte. Els murs són de maçoneria mig picada amb carreus matussers a cantoneres.

Dimensions: 16'33 x 4'18 x 5'48 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals (llargada del transsepte) fa 11'31 metres; l'alçada interior del cimbori arriba als 7'05 metres.

Guarda una talla moderna (segle XX) del patró, obra de l'escultor d'Olot Modest Fluvià.

Campanar romànic de principis del segle XI, sense decoració. Té planta gairebé quadrada (4'00 x 3'90 m) i una coberta piramidal. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt geminades, una a cada cara, amb el mainell d'un capitell gran mensuliforme. Els seus murs són de maçoneria mig carreuada amb peces ben disposades en filades i amb carreus grans ben escairats a cantoneres. Des de la capella del transsepte situada a la base del campanar, convertida en un petit museu i tancada per una sòlida reixa metàl·lica, es puja a dalt del campanar per una senzilla escala de gat; a través d'una trapa s'accedeix a la cel·la.

Situació: adossat al mur nord de la nau i damunt al braç del fals transsepte, mig desplaçat cap a l'est, i a tocar l'absis encarat a la banda de llevant.

Alçada: 15'20 metres.

Esveltesa: 3,6

RUPIÀ

Sant Vicenç

Altitud: 66 metres.

Església gòtica del segle XV amb ampliacions fetes als segles XVI-XVII. La part central del frontis és barroca, del segle XVIII, com es pot veure pels carreus de pedra gris clar que contrasten amb els del gòtic de l'entorn de color lleugerament marronós. Consta d'una nau de dos trams coberts amb voltes de creueria sobre dos arcs torals apuntats; té la capçalera formada per un absis poligonal

fondo de set costats; les capelles laterals tardogòtiques són dels segles XVI-XVII; una d'elles, a migjorn, és neoclàssica, del segle XVIII. El cor modern als peus descansa damunt una volta ogival simple. Els murs laterals presenten paraments de maçoneria per dins i per fora. La portalada barroca té un portal rectangular amb pilastres toscanes d'escàs relleu sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament dòric i un frontó triangular truncat rodejat de tres pinacles en baix relleu; la part superior del frontis presenta una rosassa motllurada a mitja alçada i una cornisa motllurada de perfil corbat convex al centre i còncau als laterals; un pinacle al cim la corona.

Arquitecte: pel que fa a les obres del segle XVIII, un dels ajudants del mestre d'obres que va projectar l'església parroquial de La Bisbal.

Guarda una pica baptismal, possiblement renaixentista, de boca poligonal amb els costats fent concavitats amb aspectes triangulars; el peu està treballat amb relleus.

Campanar amb un primer cos gòtic de planta quadrada (5'70 x 5'70 m) i murs de carreus ben escairats en part arrebossats; té un segon cos vuitavat barroco-neoclàssic del segle XVIII amb paraments de carreus ben escairats; en ell s'hi ubica la cel·la oberta amb quatre finestrals d'arc apuntat i amb balustrades, un a cada cara alterna, amb els caires ressaltats per pilastres toscanes que sostenen un entaulament. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles als angles; al seu damunt hi té una gran cúpula apuntada de careners robustos i amb obertures de punt rodó a vuit cares; es prolonga amb un gran floró estrangulat. Al dessota del finestral obert al frontis s'hi troba un rellotge d'esfera.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 33'52 metres.

Esveltesa: 5,8

SALA, LA (La Sala de Baix) Santa Maria
Altitud: 50 metres. Municipi de Foixà

Església del segle XVIII (1741-64). Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals; totes elles, nau i capelles, cobertes per voltes d'aresta; està capçada per un absis semicircular. El frontis amb un mur arrebossat té un portal rectangular classicitzant emmarcat per pilastres toscanes, llinda motllurada i frontó triangular d'escàs relleu; una finestra rectangular esta oberta a mitja alçada i, al capdamunt, una cornisa angular es correspon amb la teulada de dos vessants. Els murs laterals són de paredat amb algun contrafort en el límit de la façana principal.

Campanar neoclàssic del segle XVIII. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'10 x 4'00 m) i un de segon de caires aixamfranats coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles als angles; d'ells en surten quatre arcs apuntats units al centre amb un pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb quatre altes finestres d'arc apuntat amb bordó i balustrada, una a cada cara. Els murs de paredat presenten motlures a la base de la cel·la i al seu damunt; una tercera separa els dos cossos.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 24'50 metres.

Esveltesa: 6

SANTA CRISTINA D'ARO Santa Cristina
Altitud: 30 metres.

Església romànica dels segles XII i XIII amb vestigis preromànics. Consta de dues naus i d'un transepte que no sobresurt; tenen cobertes de voltes de canó apuntades sobre arcs torals; estan separades per pilars cruciformes i arcs formers de punt rodó de ferradura amb impostes, detall aquest que fa pensar en una època reculada anterior al romànic; el transepte té una volta una mica més alta que les naus. La nau major o de tramuntana està capçada per un absis semicircular ultrapassat, arrebossat per fora i això amaga les possibles decoracions que hi pogués tenir; també els altres murs exteriors estan arrebossats. La nau meridional no té absis i la seva capçalera recta fa de base al campanar. Els seus murs presenten un arrebossat per fora i paraments de carreus irregulars, mitjans i disposats en filades per l'interior.

L'església fou modificada al segle XVIII amb una portalada classicitzant encarada a ponent situada asimètricament respecte de l'eix del frontis; té un portal rectangular amb la data del 1781 gravada a la llinda; unes pilastres adossades als muntants, un entaulament, una fornícula amb imatge, dos grans òculs a mitja alçada i una finestreta en forma de creu al centre; en aquest moment del segle XVIII l'edifici fou sobrealçat fet que es distingeix en el mur del frontis ja que aquest és de maçoneria vista i el sobrealçat es troba arrebossat sota la cornisa angular; a més dels canvis senyalats cal afegir-hi unes capelles laterals pel cantó nord. El portal lateral romànic del mur sud té tres arquivoltes de mig punt, llinda i, al damunt, el timpà nu.

Dimensions de la nau major, costat nord: 22'00 x 5'50 x 7'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les de la nau sud són: 18'90 x 4'58 x 8'47 metres; l'amplada total de les dues naus i des del fons de les capelles laterals fa 14'50 metres.

Guarda una pica baptismal de boca circular amb l'exterior vuitavat; el peu és també vuitavat i estrangulat; es deu tractar d'una peça renaixentista.

Campanar amb base romànica; el cos superior amb la cel·la és segurament del segle XVIII i la teulada del XX. Té planta quadrada (5'40 x 5'40 m), una motllura a mitja alçada, un ràfec sota el cos de les campanes per la banda de migjorn i la cel·la amb dues finestres d'arc de mig punt a cada cara amb barana, meitat d'obra, meitat metàl·lica. Està coronat per una agulla piramidal recoberta de peces vidriades en verd fosc, un pinacle al cim i unes llucanes a la seva base, una a cada cara menys al nord.

Per una escala d'obra sobre voltes es puja al cor; des d'allí s'accedeix a les golfes i, recurrent sobre les voltes en direcció a la capçalera i cap a la dreta (cantó sud) s'accedeix a una escala d'obra amb barana de ferro que entra a la cel·la; aquesta no té terra, de manera que l'escala puja, damunt un sòlid pilar central, i arriba fins a una trapa que dona pas a l'interior de la coberta piramidal. Dues campanes penjen de les finestres.

Situació: angle sud-est del temple sobre el tram de llevant, o sigui, la capçalera de la nau meridional.

Alçada: 27'80 metres.

Esveltesa: 5,1

SANTA PELLAIA

Santa Pellaia

Altitud: 350 metres.

Municipi de Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura

Església modesta amb restes romàniques del segle XI que corresponen a la part de la nau propera a l'actual frontis; fou reformada i capgirada als segles XVII i XVIII, reformes que van afectar a gran part de la nau i l'absis. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals i capçada per un absis poligonal. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat. El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra grisa i òcul a mitja alçada. El mur del

frontis és de lloses i paredat cobert per un arrebossat en mal estat; està coronat per una cornisa d'un sol vessant a l'esquerra; la part de la dreta l'ocupa el campanar.

Campanar del segle XVIII rústic i merament funcional. Té planta rectangular (3'45 x 4'72 m) i està bastit amb murs de paredat coberts amb un arrebossat blanquinós en força mal estat; està coronat per una minsa cornisa motllurada i una cúpula matussera de racó de claustre de maó arrebossat. La cel·la mostra paraments de maó arrebossat i dues finestres d'arc de mig punt al frontis i a la part posterior; hi penja una campana.

Situació: adossat al mur nord fent angle al nord-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 19'20 metres.

Esveltesa: 4

SANT ANTONI DE CALONGE (*Colonge* per a la gent del lloc) Sant Antoni
Altitud: 6 metres. Municipi de Calonge de Mar

Església neogòtica del 1923. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival simple de quatre trams, un d'ells amb el cor, capçada per un absis poligonal de cinc costats i acompanyada de capelles laterals situades entre els contraforts; té un cancell digne. El cor amb una barana calada en pedra grisa descansa sobre un arc carpanell. Al frontis hi té un portal neogòtic d'arc apuntat motllurat en pedra grisa i, al damunt, una finestra geminada d'igual estil i una rosassa calada sota la cornisa angular; un segon portal es troba al mur de ponent obert en la base del campanar amb el marc de pedra grisa i en arc apuntat ogival. Tots els seus murs emblanquinats ho són tant per dins com per fora.

Campanar neogòtic coetani del temple. Té planta rectangular (2'80 x 3'40 m) i per coronament hi té una teulada plana amb una cornisa angular que sobresurt a cada cara; hi ha finestres a diversos nivells totes en arc apuntat. La cel·la queda oberta amb finestrals allargassats i d'arc apuntat, un a cada cara; hi pengen campanes; sota d'ella hi té un rellotge d'esfera i encara més avall hi figuren sengles fines motlures. Tots els murs estan, com la resta del temple, arrebossats i pintats d'un blanc intens.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 21'30 metres.

Esveltesa: 6,2

SANT CEBRIÀ DE LLEDÓ Sant Cebrià (Els Metges: Sants Cosme i Damià)
Altitud: 500 metres. Municipi de Cruilles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura

Església romànica del segle XI; fou refeta i envoltada per una nova estructura cap els segles XVI i XVII. Consta d'una nau romànica de tres trams, inclòs el del cor, coberta amb una volta de canó i damunt dos arcs torals de mig punt. Té un cor amb barana de balustres de fusta sobre un arc rebaixat. L'absis poligonal de cinc costats és d'època barroca tot i que no ho sembla; els seus murs interiors presenten paraments de maçoneria amb peces mig escairades i una volta d'arestes; l'arc triomfal ha desaparegut per obres recents. Per l'exterior, l'absis presenta murs de paredat amb carreus a cantoneres. A banda i banda de la nau hi ha dues capelles laterals amb una destacada profunditat. El frontis encarat a ponent té un portal rectangular amb marc de pedra clara de carreus ben escairats i amb la data de 1588 incisa en la llinda, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular per coronament. Els murs són de paredat de lloses amb calç abundant entre elles. L'absis, el cor i les

capelles laterals són del segle XVII i XVIII.

Dimensions: 13'39 x 4'15 x 5'96 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 14'24 metres; els murs tenen un gruix de 58 centímetres.

Campanar senzill del segle XVI. Té planta rectangular (4'56 x 3'90 m) i està bastit amb murs de maçoneria i carreus a cantoneres. La cel·la de carreus ben escairats està coronada amb una fina cornisa amb merlets esglaonats i una agulla piramidal; queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues a cada cara; hi pengen dues campanes. A la dreta del presbiteri, una porta dona pas a una escala d'escassa amplada que porta al campanar.

Situació: adossat al mur sud fent angle al sud-est de l'absis orientat a llevant.

Alçada: 19'23 metres.

Esveltesa: 4,2

SANT CLIMENT DE PERALTA

Altitud: 80 metres.

Sant Climent

Municipi de Forallac

Església aixecada en el segle XVIII (1737-51). Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes, capçada per un absis poligonal i acompanyada de capelles laterals amb voltes d'aresta. Té el frontis arrebossat i pintat en un to crema amb aparença de carreus amb un aspecte descurat; hi té obert un portal classicitzant rectangular amb pilastres als muntants, entaulament, frontó truncat ornat amb dues volutes i amb tres pinacles adossats una mica més amunt; una rosassa motllurada i atrompetada es troba a mitja alçada i queda coronat per una cornisa angular; aquest frontis manifesta avui dia (2003) una notable descurança amb restes de petites mutilacions i amb l'arrebossat en mal estat.

Campanar merament funcional d'un barroc rústic coetani del temple. Té planta quadrada (3'20 x 3'20 m) i està coronat de merlets esglaonats i petits pinacles als angles amb una agulla piramidal escapçada per coronament. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana. Aparenta descurança.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 18'23 metres.

Esveltesa: 5,7

SANT FELIU DE GUÍXOLS

Altitud: 6 metres.

Mare de Déu dels Àngels

Església en part romànica dels segles XI i XII; ho són el cor i la façana dels peus de la nau, a ponent; la resta de la nau central, absis, absidioles i transsepte són del segle XIV amb murs i voltes gòtiques ogivals simples; cap a finals del segle XVIII (1799-1800) s'amplia el temple amb dues naus laterals i una nova entrada oberta al mur de tramuntana. El cor romànic amb barana de passamà de fusta sobre balustres queda sota una volta de canó contínua i descansa en un arc carpanell; la volta segueix a més alçada en estil gòtic a base de voltes de creueria; el desnivell entre elles dues està salvat per un mur on s'hi obren tres finestres. La nau central està dividida, incloses les parts romànica i gòtica, en cinc trams, dos de romànics i tres de gòtics; dos d'aquests s'obren a les naus laterals amb arcs formers de mig punt sobre robustos pilars rectangulars; el tercer tram

s'obre al transsepte amb uns arcs formers de mig punt també, més alts que els anteriors; la capçalera està formada per un absis central i dues absidioles, tots tres poligonals, obertes les absidioles en el transsepte.

La façana corresponent als peus de l'església situada a ponent, romànica del segle XI, mostra sis lesenes que van del terra a la minsa cornisa angular; al seu davant, separada d'uns tres metres, s'aixeca un mur preromànic, de cap el segle X, anomenat Porta Ferrada, o sigui un antic porxo constituït per tres arcs de mig punt de ferradura, d'aquí el nom de "ferrada", que descansen sobre senzilles columnes monolítiques; al seu damunt s'hi aixeca un mur dividit per pilars amb tres finestres triforades d'arc de mig punt peraltat i, a sobre, un fris d'arcs cecs. Tots els murs, tant els romànics com els gòtics són de pedra carreuada ben escairada; els romànics amb carreus més petits i més toscos.

Dimensions: 33'38 x 9'31 x 16'50 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; les tres naus fan 19'74 metres d'amplada conjunta.

Guarda un Santcrist romànic, sense creu, a l'altar major, procedent de Castella; una talla de Sant Feliu (1949) i una altra de la Mare de Déu dels Àngels (1942), ambdues del barceloní Nolasc Valls (1888-1980); una pica baptismal gòtica del segle XIV en un bloc monolític de pedra de Girona; dos sarcòfags gòtics sobre mènsules amb les restes de personatges guixolencs protectors de l'antic monestir. Les vidrieres modernes dels absis es deuen a Domènec Fita.

Campanar de planta un pèl semi-el·líptica de 4'10 metres de radi anomenat Torre del Fum era una antiga torre de defensa del segle X damunt un basament tardoromà; mostra una lleugera inclinació; és de carreus petits irregulars; al terrat emmerletat del segle XV els carreus són més grans i més regulars; per la banda de migjorn està reforçada per dos robustos contraforts. Té tres pisos interiors.

Situació: gairebé adossades als murs laterals del temple romànic s'hi troben dues torres (antigament feien servei de defensa i de guaita), la del Fum al nord i la del Corn al sud; la segona de planta rectangular és dels segles X i XI; té una base de grans carreus grossers granítics i murs superiors de paredat o maçoneria; feia de campanar fins el 1500 quan van passar les campanes que hi tenia a la del Fum.

Alçada: 25'01 metres (Torre del Fum).

Esveltesa: 3

SANT SADURNÍ DE L'HEURA Sant Sadurní

Altitud: 112 metres.

Església neoclàssica aixecada cap el 1777. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes; l'acompanyen capelles laterals i té la capçalera recta. Els seus murs estan arrebossats; a les cantoneres s'hi troben peces de pedra blanca carreuada. El frontis amb un sòcol atalussat presenta un arrebossat amb simulació de carreus i autèntics carreus a cantoneres; en aquest mur grisenc una portalada de pedra gris clar hi està centrada amb el portal en arc rebaixat, pilastres adossades als muntants, entaulament truncat, frontó circular amb el timpà ocupat per una senzilla creu, una fornícula sense imatge al damunt, una rosassa a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular amb els laterals còncaus. A l'esquerra del frontis en sobresurt una torre, el "campanar nou", amb el rellotge d'esfera, coronada per una cornisa motllurada i una coberta amb una espadanya d'un ull i una campaneta al cim; la seva alçada és poc més que la de la teulada de dos vessants del temple.

Campanar de base romànica, "el campanar vell" segons diuen al poble. Té planta rectangular (6'12 x 5'16 m), possiblement una antiga torre de defensa que arribava fins a uns 20

metres d'alçària. La cel·la, el terrat amb escassa barana d'obra i, damunt d'ell, una agulla octagonal són dels segles XVI o XVII. Els murs són de carreus ben escairats a la base, d'aparença antiga (desgastats) i, a la resta, arrebossats. La cel·la té obertes finestres d'arc de mig punt, dues a cada cara; algunes espitlleres es troben a diverses alçades. Per l'interior s'hi troben dos pisos; al primer hi puja una escala de pedra; al segon una de fusta; estan coberts per voltes de canó rebaixada el primer i apuntada el segon.

Situació: adossat al centre del mur lateral de migdia.

Alçada: 31'57 metres.

Esveltesa: 5,1

SERRA DE DARÓ Santa Maria

Altitud: 15 metres.

Església aixecada entre el 1881 i el 1884. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes; està capçada per un absis poligonal i acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal d'aires neoclàssics de marc rectangular de pedra blanca i unes pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament i un frontó triangular amb dos pinacles de bola en gran relleu als dos costats; al damunt, una petita fornícula sense imatge, una rosassa a mitja alçada i una cornisa angular amb un fris d'arcs cecs al dessota. Els seus murs tenen un arrebossat pintat en un to rosat clar amb una aparença poc cuidada; amaga uns paraments de paredat.

Campanar dels segles XVII-XVIII auster i senzill. Té planta rectangular (4'50 x 3'85 m); és l'única resta d'un temple anterior a l'actual; està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal acabada en una estructura metàl·lica que sosté unes campanetes. El seu primer cos està arrebossat i pintat de blanc amb carreus rogencs a cantoneres; una motllura senzilla de secció rectangular el separa del segon cos o cel·la; aquesta té paraments de carreus de pedra rogenca amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i una nova motllura a l'arrencada dels arcs.

Situació: adossat al mur lateral de llevant en posició obliqua respecte del frontis encarat a migdia en el seu angle sud-est.

Alçada: 14'68 metres.

Esveltesa: 3,2

SOLIUS Santa Agnès parròquia, Santa Maria monestir.

Altitud: 75 metres. Municipi de Santa Cristina d'Aro

Església parroquial neoclàssica aixecada al segle XVIII (1773-1782) damunt restes d'altres èpoques potser fins i to del preromànic; avui (2006) aquest temple està des del 1969, també, per al servei litúrgic del monestir cistercenc adjacent de Santa Maria. Consta d'una nau de tres trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt; una imposta motllurada clàssica recorre la base de la volta i, sota cada arc toral, li correspon una pilastra d'escàs relleu; està capçada per un absis poligonal de cinc costats desiguals cobert per una volta de quart d'esfera sobre cinc nervis de secció rectangular més amples al punt de la clau de volta. Té un cor als peus amb balustrada de fusta sobre un arc rebaixat i una volta de llunetes i d'un cancell vidriat digne. Encara s'hi poden veure alguns vestigis d'un anterior temple romànic segurament del segle XI com el mur que dona a llevant, banda dreta, i també la base del campanar.

El frontis neoclàssic està arrebossat i pintat de groc amb les cantoneres del granit gris de les pedreres properes; en canvi els murs laterals mostren paraments de paredat amb el morter ben a la

vista. La portalada classicitzant té un marc rectangular de granit i senzilles pilastres adossades als muntants, un arquitrau llis, cornisa, una fornícula amb la imatge de la patrona flanquejada per dues orles on hi figura gravada la data del 1777; una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada, un rellotge de sol acabat de pintar amb les dates 1879-2006, una finestra rectangular i, per coronament del frontis, una cornisa en curvatura convexa al centre i còncava a les ales.

Dimensions: 18'15 x 7'44 x 11'24 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 13'50 metres.

Guarda dos retaules del barroc rococó, segle XVIII; una Mare de Déu del 1968 de l'escultor Martí Sever de Santa Coloma de Forners; a la fornícula del frontis, la imatge de santa Agnès amb l'Anyell al braç esquerre, obra barroca de marbre blanc; i una pica beneitera del segle XVIII.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta quadrada (3'40 x 3'40 m) amb murs de la base romànics de la segona meitat del segle XI tot i que els arcs, avui paredats, que són visibles a l'alçada del cor actual, podrien fer pensar que són anteriors, del segle X potser. Els paraments de la base estan arrebossats i capçats per una destacada motllura composta; al damunt puguen dos cossos octagonals del segle XIX (1829-34) de carreus de granit de la propera pedrera de Bell-lloc; està coronat per una cornisa motllurada i una cúpula de vuit sectors triangulars coberta de ceràmica groga amb dibuixos en verd, i una bola al cim. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja una campana des del 1940; avui (2007) n'hi ha quatre. Una motllura composta destacada es troba a la base de la cel·la.

Les antigues finestres del primitiu campanar romànic avui estan paredades a excepció de la que es troba a l'alçada de l'actual cor convertida en porta d'entrada al campanar; l'escala que puja al cor, a l'esquerra, és de pedra picada i té barana d'obra amb passamà de fusta; des del cor, a la dreta, una escala estreta sobre volta catalana amb graons de maó puja arrapada al mur i deixa l'ull de l'escala tancat per un cos prismàtic d'obra; per aquest ull hi havia la corda que servia per fer repicar la campana; avui hi puja també el cable elèctric que serveix per fer repicar el joc de campanes amb programació dels horaris dels actes litúrgics del monestir.

Arquitecte: mestre d'obres Pere Roca pel que fa a l'obra del segle XIX.

Situació: damunt l'ala dreta del temple, a llevant, fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 29'33 metres.

Esveltesa: 8,6

TORRENT (d'Empordà) Sant Vicenç
Altitud: 44 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII iniciada el 1724. Consta d'una nau de tres trams, un d'ells amb el cor, coberta per una volta de llunetes i capçada per un absis poligonal de cinc costats; està acompanyada de capelles laterals. Els murs són de paredat, el del frontis arrebossat i pintat en to groguenc marronós; a les cantoneres destaquen carreus de pedra blanca. Té evidents mostres d'humitat al sostre (2003) urgents a evitar. El portal classicitzant obert al frontis té un marc rectangular de pedra clara, pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament, un frontó corbat i truncat amb una fornícula sense imatge intercalada i tres pinacles de bola a l'entorn; una rosassa motllurada i atrompetada es troba a mitja alçada del mur frontal i, per coronament, té una cornisa motllurada horitzontal al centre i còncava als laterals amb tres pinacles de bola al damunt.

Guarda a l'altar antigues moles de gra i d'olives, una d'elles sosté la mesa de l'altar major, una altra l'ambó.

Campanar neoclàssic senzill coetani del temple. Té planta quadrada (5'83 x 5'83 m). Està coronat per una teulada de quatre vessants oberta al centre per donar pas a un cos quadrat de poca alçària de maó vist amb un terrat de barana metàl·lica i, al damunt, una petita estructura metàl·lica amb dues campanetes que no queda comptada en l'alçada. La cel·la, sota cornisa, té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, emmarcades amb carreus de pedra blanca. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to torrat; les cantoneres tenen carreus de pedra blanca. Per l'interior hi puja una escala de pedra que va de paret a paret; des de la cel·la es puja al terrat per una altra escala de mà metàl·lica.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 24'03 metres.

Esveltesa: 4,1

TORROELLA DE MONTGRÍ Sant Genís

Altitud: 34 metres.

Església gòtica aixecada a finals del segle XIV a excepció del frontis, la sagristia i la capella fonda que són del XVIII. Consta d'una nau de cinc trams coberts amb voltes ogivals estrellades de fantasia damunt cinc arcs torals apuntats i capçada per un absis poligonal de cinc costats; cada tram té la clau de volta amb relleus; unes capelles gòtiques es troben a banda i banda entre els contraforts, fins i tot en les del fons de l'absis; els murs exteriors i interiors presenten paraments de carreus ben escairats de pedra del Montgrí. El cor als peus de la nau amb una balustrada de pedra descansa en un arc carpanell i una volta de creueria rebaixada.

La façana principal, a ponent, és barroca, del 1763, bastida amb murs de carreus ben escairats; té un portal rectangular amb pilastres de capitell imitació del compost adossades als muntants, un entaulament, un arc rebaixat tancant un timpà amb la figura en alt relleu d'un lleó per banda, una fornícula sense imatge flanquejada per pilastres i per un entaulament amb un nou frontó arquejat; una gran rosassa motllurada a mitja alçada i una nova fornícula buida sota d'una cornisa horitzontal motllurada; a banda i banda hi ha unes finestres rectangulars amb balcó sense barana. Un joc de gàrgoles figurades es troba sobre els alts i robustos contraforts a tot l'entorn del temple.

Té una capella lateral barroca, la del Santíssim o capella fonda, que consta d'un tram rectangular i una sala circular coberta amb una cúpula sobre petxines. Al centre del mur de migdia hi ha un altre portal també barroc de marc rectangular, cornisa, frontó circular i una petita fornícula amb imatge; hi figura la data de 1739.

Dimensions: 38'00 x 14'30 x 20'30 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la seva nau única té una amplada tan considerable que és la més ampla de les esglésies gòtiques en la seva diòcesi després de la de la catedral de Girona.

Guarda en una capella lateral una pica baptismal, potser gòtico-renaixentista, de forma cilíndrica amb la base lleugerament troncocònica; en tota la superfície es marquen unes línies verticals amb un fris de ziga-zagues a mitja alçada; en la mateixa capella hi ha un petit retaule renaixentista.

Campanar barroc del 1753 inacabat. Té planta gairebé quadrada (6'57 x 6'35 m); en un segon cos octagonal s'hi ubica la cel·la que sobresurt del frontis per damunt d'una destacada motllura; presenta obertures a cada cara alterna, amb balustrada, i ofereix la particularitat que no està coberta ni tan sols els finestrals tenen arcs o llindes. A l'angle sud-est del frontis s'hi aixeca una torre de planta quadrada que passa uns pocs metres per damunt del frontis i que té una torrella hexagonal al seu damunt; pel seu interior hi ha una escala que permet accedir al damunt de les

voltes.

Per accedir a la cel·la cal pujar per una escala de la torre de l'angle sud-est; és del tipus català aferrada als murs i sobre voltes; quan s'arriba a l'alçada de la volta es pot passar a l'altre extrem per damunt d'ella i arribar al campanar; des d'aquest punt la torre hi té una escala de cargol de pedra picada que dona accés a la cel·la. Tots els murs són com el frontis, de carreus ben escairats de pedra grisenca clara del Montgrí.

Situació: angle nord-oest del frontis encarat a ponent, sobre mateix de l'ala esquerra del temple.

Alçada: 36'62 metres.

Esveltesa: 5,5

ULLÀ

Santa Maria, col·legiata

Altitud: 21 metres.

Església neoclàssica de finals del segle XVIII i acabada el 1804; té algun element romànic, vestigi d'un temple antic, que es troba a la part posterior de l'absis actual. Consta d'una planta de creu llatina amb una nau major de quatre trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transsepte; està coberta amb voltes de llunetes i té un absis rectangular; una cúpula sobre petxines al creuer que queda inclosa dins d'un cimbori quadrat amb teulada de doble vessant. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta. El frontis té un portal d'arc rebaixat i pilastres de capitells jònics adossades als muntants, entaulament, fornícula sense imatge, rosassa amb motlures a mitja alçada i una cornisa motllurada de perfil convex al centre i còncau als extrems amb un pinacle al cim. El seu mur és carreus mitjans ben escairats de pedra del Montgrí disposats en filades regulars; a partir de mitja alçada presenten unes irregularitats i un colorit més clar que donen a entendre que és obra d'un moment posterior; tots els murs tenen paraments de carreus mitjans o grans escairats i alineats de pedra marronosa i, a les cantoneres, de pedra blanca; als laterals són grans, irregulars i matussers.

Dimensions: 30'00 x 8'65 x 13'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 14'48 metres.

Arquitecte: canonge Bofill.

Guarda una bella imatge romànica al cambril del presbiteri de la Mare de Déu amb el Nen a la falda, talla policromada d'uns 67 cm. d'alçada segurament de principis del segle XII; se li dona el nom de la Mare de Déu de la Fossa.

Campanar neoclàssic coetani del temple; es troba inacabat. Té planta quadrada (5'00 x 5'00 m) i està bastit amb murs de carreus matussers de pedra fosca amb cantoneres de carreus ben escairats de pedra clara; té una motllura sota els finestrals; es troben sense cobrir ja que els manca l'arc o la llinda; hi penja alguna campana i hi figura un rellotge d'esfera; de fet només sobresurt del cos del temple la part corresponent a la cel·la tot i que per les cares laterals resulta ben visible l'estructura prismàtica que es destaca del mur lateral de tramuntana.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'49 metres.

Esveltesa: 4

ULTRAMORT

Santa Eulàlia

Altitud: 30 metres.

Església romànica del segle XIII refeta al XVIII. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó apuntada. El cor del segle XVI descansa en un arc rebaixat. El frontis presenta un parament de carreus de pedra marronosa força ben escairats i disposats en filades uniformes. El portal del 1745 té un marc rectangular de pedra blanca i pilastres toscanes adossades als brancals, entaulament, frontó sinuós truncat decorat amb volutes i pinacles, un per banda, una fornícula intercalada en el timpà amb la imatge de la patrona, una rosassa motllurada a mitja alçada i, al capdamunt, pilars com a restes d'una antiga espadanya. Se li obriren dues capelles en estil gòtic tardà amb voltes de creueria cap a finals del segle XVI, una per banda, i al segle XVIII una altra de fonda en el mur de migdia. Si bé els carreus romànics mostren cares ben picades i treballades a escaire per l'exterior, per l'interior del temple es veuen paraments de carreus matussers, mal picats o fins i tot panys que tenen més de maçoneria que de carreuada.

Dimensions: 16'00 x 6'80 x 8'95 metres de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11'80 metres; la fondària de la capella del segle XVIII és de 8'50 metres.

Guarda una petita imatge en marbre de la santa titular en la fornícula situada al portal.

Campanar romànic remodelat en la seva part alta. Té planta gairebé quadrada (4'25 x 4'30 m); està coronat per una minsa cornisa i una coberta plana. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc apuntat amb marcs de pedra blanca; hi penja alguna campana. Els seus murs tenen paraments de carreus mitjans en filades regulars; a partir de mitja alçada són petits i matussers com si fossin d'un moment posterior. Hi ha un rellotge d'esfera al frontis sota de la finestra.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'08 metres.

Esveltesa: 4,6

VERGES

Sant Julià i Santa Basilissa

Altitud: 23 metres.

Església amb una nau romànica dels segles XII i XIII des de l'absis semicircular fins a la seva meitat; està coberta amb volta de canó apuntat; a partir del 1760 fou ampliada pel cantó de ponent a base de simular una volta ogival amb un arc apuntat al lloc on es passa del romànic al nou espai del temple; al peus s'hi aixeca un cor sobre un arc carpanell. El frontis neoclàssic té una portalada de pedra blanca amb un portal de marc filetejat i en arc rebaixat amb motlures verticals i horitzontals mixtilínies, una cornisa truncada i una fornícula amb imatge; més amunt hi ha una rosassa atrompetada i, per coronament, una cornisa angular motllurada amb pinacle al cim i sota d'ella un fris de daus de pedra blanca. Els seus murs tenen paraments de carreus irregulars de pedra arenosa marronosa disposats en filades força uniformes.

Dimensions: 23'95 x 7'50 x 9'28 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda unes imatges de talla policromada dels sants patrons de J. Campanyà anteriors al 1936 i una altra talla de Maria amb el Nen a la falda que és còpia d'una anterior destruïda el 1936 i que ha estat refeta als tallers d'Olot el 1978.

Arquitecte: Rafael Masó i Valentí, noucentista, de Girona, que va fer els treballs d'acoblament dels dos àmbits de la nau.

Campanar d'estil eclèctic iniciat el 1893 segons data gravada al sòcol. Té un primer cos de planta quadrada (5'00 x 5'00 m) bastit amb murs de paredat i carreus a cantoneres, i un de segon octagonal irregular de principis del segle XX amb els caires ressaltats; està arrebossat i pintat amb

aparença de carreus i coronat per una cornisa destacada motllurada en disposició angular als costats grans i horitzontal als petits; al seu damunt hi ha un terrat d'obra amb pinacles rogençs damunt el pilars dels angles i, sobre d'ell, una agulla piramidal de rajoles rogenques amb una bola de metall daurat i una creu metàl·lica al cim. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt i baranes de metall; hi penja alguna campana. Té un rellotge d'esfera al dreta de cadascun dels finestres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 30'99 metres.

Esveltesa: 6,2

VULPELLAC (pel poble "Urpellac" o "Ulpellac") Sant Julià i Santa Basilissa

Altitud: 51 metres.

Municipi de Forallac

Església del gòtic tardà aixecada en el segle XVI amb algun element renaixentista. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival de dos trams; té una capçalera poligonal de cinc costats per l'interior i semicircular per fora on presenta una marcada alçada que aparenta una torre d'alguna fortalesa. Té un cor instal·lat tardanament que descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes. Al frontis hi ha un portal gòtic rectangular amb timpà nu rodejat de dues arquivoltes apuntades i un bordó que descansa en mènsules; a mitja alçada, un òcul atrompetat. Els murs interiors estan pintats de blanc menys els nervis que mostren que són de pedra; les claus de volta tenen una acurada policromia. Els murs exteriors tenen paraments de paredat a excepció del frontis on hi ha carreus ben escairats de pedra arenosa marronosa i disposats en filades; aquest frontis està coronat per grans merlets rectangulars com a mostra que va ser una església fortificada; avui hi pengen dues campanes entre els merlets a manera d'espadanya.

Campanar segurament inacabat. Té planta quadrada (2'80 x 2'80 m) i està bastit amb murs de carreus ben escairats al frontis, de paredat als altres tres murs on s'hi veuen carreus de pedra clara a cantoneres. Està coronat per una minsa cornisa i una coberta plana a manera de terrat amb una senzilla barana metàl·lica; al seu damunt s'hi aixeca una estructura metàl·lica (no tinguda en compte en el càlcul de l'alçada) que sostenen dues campanetes. La cel·la està oberta amb unes petites finestres rectangulars, una a cada cara.

Situació: adossat al mur nord a l'esquerra del frontis orientat a ponent, angle nord-oest.

Alçada: 22'86 metres.

Esveltesa: 8,1

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

BELLCAIRE D'EMPORDÀ Sant Joan Baptista

Altitud: 35 metres.

Església dels segles XI-XIII ubicada en l'antiga sala major del castell. Els seus murs són de carreus irregulars en filades uniformes. Té un portal dovellat en arc de mig punt amb grades d'accés al seu davant, un òcul a mitja alçada, una finestra geminada sota cornisa a l'esquerra del frontis, en dependències ja del castell. Consta d'una nau coberta per una volta barroca d'arestes sobre quatre arcs apuntats que descansen en una imposta classicitzant i sengles pilastres d'escàs relleu i capçada per un absis poligonal de cinc costats amb volta de nervis ogival.

Campanar: no en té cap de torre, tot i que al lateral dret s'hi aixequen dos pilars entre els

quals s'hi ha penjat una campana.

BELL-LLOC D'ARO

L'Assumpció

Altitud: 120 metres.

Municipi de Santa Cristina d'Aro.

Església antiga, segurament preromànica (segle X), avui ben restaurada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó de pedra i un arc toral, tots lleugerament apuntats; estan suportats per murs i arcs de ferradura de carreus matussers i petits; l'absis semicircular de ferradura per l'interior i gairebé poligonal per l'exterior està cobert per una mitja esfera; té tres absidioles, una al centre i dues més als laterals, fondes; constitueixen com un fals transsepte. Té l'entrada pel mur lateral de migdia, modern, amb un portal rectangular i un ràfec protector.

Dimensions: 14'61 x 5'57 x 6'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espadanya de dos ulls amb les seves respectives campanetes.

Situació: damunt el mur meridional, proper a la capçalera.

Alçada: 8'50 metres, aproximadament; resulta difícil de mesurar tenint en compte que queda bloquejat per l'edifici de la sagristia.

CAÇÀ DE PELRÀS

Sant Martí

Altitud: 43 metres. Municipi de Corçà

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada capçada per un absis semicircular bastit amb carreus mitjans, matussers i ben alineats; amb posterioritat va ser sobrealçat amb paraments de paredat. Té un portal romànic tapiat al mur de migdia. Unes reformes del segle XVIII van situar un nou portal barroc de pedra blanca al mur de ponent; té marc motllurat i un arc rebaixat, pilastres d'escàs relleu als muntants, un senzill entaulament, una petita fornícula amb imatge damunt seu mateix i un òcul motllurat; tot aquest conjunt fou inserit en el mur romànic de ponent format per carreus grans i irregulars de pedra marronosa barrejats amb altres de blancs.

Campanar rectangular (6'55 x 3'60 m), com una antiga espadanya de dos ulls avui closa que ocupa tota l'amplada del frontis; té dues finestres rectangulars frontals, dues d'arc de mig punt a cada costat i està cobert per una teulada de dos vessants amb cornisa motllurada destacada. Segurament es tracta d'una antiga espadanya que mostra els pilars de carreus amb les mateixes característiques que el mur, fou tancada amb murs d'un parament de paredat de pedra negra.

Situació: encarat a ponent sobre mateix dels peus de l'església, amb la mateixa amplada que tot el frontis.

Alçada: 11'53 metres.

PEDRINYÀ

Sant Andreu

Altitud: 222 metres.

Municipi de la Pera

Església romànica del segle XI. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular; la nau està coberta per una volta de canó lleugerament apuntada a prop del presbiteri; per fora, l'absis està decorat amb arcs cecs i lesenes llombardes. Ha sofert algunes modificacions com les del segle XVII quan es va aixecar un pòrtic de volta apuntada davant el frontis encarat a ponent que va afectar també al seu portal; des d'aleshores té forma rectangular. La portalada primitiva en arc de mig punt, oberta al mur de migdia avui queda cegada. Els seus murs de pedra fosca tenen paraments de carreus petits, matussers i disposats en filades més o menys horitzontals.

Dimensions: 15'80 x 4'20 x 6'30 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espadanya de cap el segle XIII; té oberts dos grans ulls en arc de mig punt recoberts d'una teuladeta de dues vessants; hi penja una campaneta. Tenen els pilars de carreus ben escairats reforçats per dos contraforts laterals de peces matusseres. L'amplada de la seva base fa 3'77 metres.

Situació: damunt el mur del frontis, a ponent.

Alçada: 11'44 metres.

PERATALLADA Sant Esteve
Altitud: 43 metres. Municipi de Forallac

Església romànica aixecada en el primer terç del segle XIII. Consta de dues naus (sembla que n'havia de tenir tres però la lateral de migdia no va ser construïda); la que avui està situada al sud, que havia de ser la central, està coberta per una volta apuntada, la lateral del nord, ho és per una de canó de mig punt en part i apuntada la resta; estan reforçades per tres arcs torals que les divideixen en tres trams. Les naus es comuniquen per dos arcs formers rebaixats que es recolzen en dos robustos pilars rectangulars. A les seves capçaleres hi figuren dos absis semicirculars sense decoració; el major fou sobrealçat en època tardana.

El frontis està obert per un portal de dues arquivoltes de mig punt, la més exterior decorada amb tres fines motlures bossellades en l'intradós. Al seu damunt hi figuren tres mènsules i un petit ràfec que les protegeix, un òcul atrompetat i motllurat i, aixecant-se per damunt de la teulada, el mur que correspon al campanar d'espadanya. Els seus paraments són de carreus petits, ben escairats i alineats de pedra marronosa.

Campanar d'espadanya que ocupa tota l'amplada del frontis. Té ulls d'arc apuntat, dos a migdia i altres dos, més alts, a la banda nord. La diferència d'alçada és degut a la de les naus, més baixa la de tramuntana. En total tenen una amplada de 7'50 metres i el gruix dels murs arriba al mig metre. Pengen campanetes en els ulls més petits de la banda de migdia.

Situació: damunt el mur de ponent o frontis.

Alçada: 10'50 metres.

VILOPRIU Sant Pere

Altitud: 82 metres.

Església dels segles XVII-XVIII. Consta d'una nau de planta rectangular coberta amb una volta gòtica de creueria; té la capçalera recta; els seus murs són de maçoneria amb pedres petites treballades gairebé com a carreus; alguns d'ells pertanyien als murs del castell del segle XV del que encara avui hi ha importants restes veïnes. Un portal de marc rectangular de pedra blanca carreuada es troba obert en el mur frontal amb un òcul esqueixat a mitja alçada, finestres del campanar al damunt i la cornisa angular; a la façana hi figuren unes gàrgoles antropomorfes.

Campanar de planta rectangular (9'63 x 2'50 m), potser una antiga espadanya avui tancada pels quatre costats i coberta amb una teulada de dues vessants que sobresurt fent destacada cornisa. Està obert amb quatre finestres d'arc de mig punt a ponent, dues de grans al centre, dues més petites a la dreta de les altres i una altra de rectangular a migdia.

Situació: sobre mateix dels peus de la nau, com a prolongació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 14'55 metres.

Altres esglésies amb espadanya:

A les esglésies amb espadanya se sol accedir als ulls on pengen les campanes per l'exterior, ja sigui pujant a la teulada per una escala de mà, ja sigui per alguna escala de pedra exterior o per alguna d'interior, sovint des del cor per on se surt sobre la teulada. Exemples:

FONTCLARA, Sant Pau, municipi de Palau-sator

Església romànica del segle XI d'una nau amb capçalera semicircular i capelles laterals; el frontis és del segle XVII. Campanar d'espadanya de dos ulls, situat damunt del frontis. S'hi puja per una escala de ferro fins a les golfes i des d'allí a l'exterior.

PALAU-SATOR, Sant Pere

Església romànica dels segles XII i XIII. Consta d'una nau amb absis semicircular i capelles laterals. Té un campanar d'espada de dos ulls. S'hi puja per una escala de cargol interior fins al cor; per una nova escala de ferro se surt a la teulada.

SANT FELIU DE BOADA, municipi de Palau-sator

Església del segle XVI aixecada en gòtic tardà; consta d'una nau de dos trams coberts amb voltes de creueria, d'un absis poligonal de cinc costats i d'un campanar d'espada de quatre ulls damunt mateix del mur frontal. Entrant a mà dreta es troba una escala de cargol que acaba sortint a la teulada.

SANT JULIÀ DE BOADA, sense culte. Municipi de Palau-sator

Església preromànica del segle IX. Consta d'una nau de dos trams sobre d'un arc toral ultrapassat i d'un absis trapezial amb un arc presbiteral també ultrapassat. Els dos trams i el presbiteri no segueixen el mateix eix de manera que sofreixen una lleugera desviació. La volta és de canó ultrapassat. Una antiga espada va quedar malmesa i avui encara queda per arreglar; té dos ulls sense arcada; no té ni campana ni escala per arribar-hi si no és per una de mà exterior que porti a la teulada; està situada sobre l'arc presbiteral.

Dimensions: 14'00 x 4'50 x 4'72 metres de mitjana i en línia recta.

Alçada espada: 7'95 metres.

EL BAIX LLOBREGAT

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Abrera	Sant Pere	17'85
Begues	Sant Cristòfol	30'00
Castelldefels	Santa Eulàlia	12'25
Cervelló	Sant Esteve	21'30
La Palma de Cervelló	Santa Maria	21'00
Collbató	Sant Corneli	26'75
Corbera de Llobregat		
Corbera de Baix	Sant Antoni	28'00
Corbera de Dalt	Santa Maria	20'30
Cornellà de Llobregat	Santa Maria	43'50
Esparreguera	Santa Eulàlia	63'00
Esplugues de Llobregat	Santa Maria Magdalena	28'00
Gavà	Sant Pere	34'60
Martorell	Santa Maria	25'00
Molins de Rei	Sant Bartomeu de la Quadra	12'50
Molins de Rei	Sant Miquel	47'00
Pallejà	Santa Eulàlia	24'50
Papiol, el	Santa Eulàlia	25'40
Prat de Llobregat, el	Sant Pere i Sant Pau	25'00
Santa Coloma de Cervelló	Sagrat Cor	15'00
Santa Coloma de Cervelló	Santa Coloma	16'60
Sant Andreu de la Barca	Sant Andreu	37'50
Sant Boi de Llobregat	Sant Baldiri	45'00
Sant Climent de Llobregat	Sant Climent	20'60
Sant Esteve Sesrovires	Sant Esteve	35'00
Sant Feliu de Llobregat	Sant Joan	9'75
Sant Feliu de Llobregat	Catedral de Sant Llorenç	40'20
Sant Joan Despí	Sant Joan	24'00
Sant Just Desvern	Sants Just i Pastor	22'50
Sant Vicenç dels Horts	Sant Vicenç	30'00
Torrelles de Llobregat	Sant Martí	37'00
Vallirana	Sant Mateu	29'00
Viladecans	Sant Joan	34'75

Alçada mitjana: 27'91 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha dinou; amb espadanya, sis; entre aquestes trobem a Castelldefels Santa Maria amb 22 metres i Nostra Senyora de Montserrat amb 31, i a Viladecans Santa Maria de Sales amb 22'30 que és una torre oberta, obra ben original.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ABRERA Sant Pere

Altitud: 105 metres.

Església romànica de finals del segle XI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó seguit damunt dos arcs torals, un com arc presbiteral i l'altre proper al primer com a reforç per sostenir el pes del campanar situat al seu damunt; la capçalera la formen tres absis semicirculars disposats en creu decorats amb arcs cecs i lesenes, tots d'igual alçada. Els seus murs són de carreus petits i matussers de colors rogencs i blanquinosos, barrejats. El portal obert al mur de migdia és rectangular envoltat per tres arquivoltes de mig punt, les dos més exteriors bossellades, i amb un bordó damunt senzilles impostes; la més externa de les arquivoltes està decorada amb un dentat a l'intradós; la central descansa en unes columnes, una per banda; sota d'elles queda el timpà nu.

Dimensions: 21'00 x 4'40 x 7'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les absidioles laterals, l'amplada fa 6'70 metres.

Campanar romànic de finals del segle XII. Té planta quadrada (3'20 x 3'20 m) amb un cos baix sense obertures i tres pisos amb finestres en arc de mig punt; al primer, una a cada cara, als dos superiors, finestres geminades a cada cara amb un mainell de capitell mensuliforme. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents. Els seus murs mostren paraments de pedra calcària amb carreus ben escairats. Els dos primers pisos són romànics originals mentre que el tercer, que imita el que té al dessota, fou afegit a finals dels anys cinquanta del segle XX.

Situació: sobre el tram de la nau més proper a l'absis orientat a llevant.

Alçada: 17'85 metres.

Esveltesa: 5,5

BEGUES Sant Cristòfol, església nova

Altitud: 358 metres.

Església aixecada a partir del 1960. Consta de tres naus de cinc trams; la central rectangular està coberta per voltes de cassetons en arc rebaixat damunt quatre arcs diafragma de mig punt peraltats o sigui prolongats uns metres; uns arcs formers de mig punt damunt pilars quadrats separen la nau central de les laterals; aquestes estan cobertes per voltes de canó perpendiculars a l'eix del temple, una en cada tram. Els pilars i els arcs són de pedra granítica grisa; els murs interiors estan pintats en color groc pàl·lid. El presbiteri queda cobert amb una volta de canó; a la capçalera de les laterals s'hi ubiquen la sagristia a l'esquerra i la capella del Santíssim a la dreta. Cinc grans òculs a banda i banda i per damunt de les laterals il·luminen esplèndidament el temple. El cor amb barana d'obra està situat sobre el cancell i l'atri.

El frontis aixopluga un ampli porxo de tres arcs de mig punt emmarcats amb pedres ben

escairades i llises de granit gris i tancat amb un bell reixat de ferro forjat; al seu fons i al centre s'obre el portal principal rectangular amb un timpà vidriat en arc de mig punt al damunt; té una gran rosassa motllurada amb un calat de pedra rogenca a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular amb creu de pedra al cim. Els seus murs presenten paraments de maçoneria de pedra groguenca que tenen un cert relleu i amb carreus de pedra blanca a cantoneres.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta quadrada (3'60 x 3'60 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt i marc de pedra blanca, una a cada cara; dues finestretes més es troben en nivells inferiors. Hi ha una destacada motllura a l'alçada dels arcs del porxo. Els seus murs són com els del frontis, de maçoneria de pedra groguenca amb carreus de pedra blanca a cantoneres. Un rellotge d'esfera es troba sota la finestra situada a la cara frontal.

Entrant al temple a mà dreta hi ha una porta que dona als baixos del campanar; allí comença una escala molt digna amb graons de pedra artificial grisenca, barana de ferro i sobre voltes catalanes; deixa un ull central. Al capdamunt l'escala acaba a dos metres de l'entrada a la cel·la; aquest desnivell cal salvar-lo amb una escala de mà i s'entra a la cel·la per una trapa. El sostre de la cel·la està fet de biguetes i obra. Pengen de les finestres quatre campanes, dues de grans i dues de petites.

Situació: adossat al mur lateral de llevant, tocant a l'angle sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 30'00 metres.

Esveltesa: 8,3

CASTELLDEFELS Santa Eulàlia

Altitud: 5 metres. Bellamar

Església moderna i d'una estructura senzilla. Consta d'una nau amb capçalera recta, grans finestrals laterals, sostre de fusta horitzontal amb els costats esbiaixats. Està coberta per una teulada a dos vessants; els seus murs estan emblanquinats i les cantoneres tenen paraments de maçoneria de pedra marronosa.

Campanar exempt (a poc més d'un metre del mur lateral dret). Té planta quadrada (2'95 x 2'95 m) i està coronat per una teulada de dos vessants; el sòcol és de maçoneria amb pedra grisa. Els seus murs estan arrebossats i pintats en color crema. La cel·la està oberta amb finestres rectangulars en arc rebaixat, estretes, tres a cada cara.

Situació: proper al mur lateral nord i gairebé fent angle amb el frontis encarat a llevant.

Alçada: 12'25 metres.

Esveltesa: 4,1

CERVELLÓ Sant Esteve

Altitud: 122 metres.

Església aixecada entre el 1896 i el 1908 en estil modernista. Consta d'una nau coberta per un teginat damunt d'arcs diafragma; l'acompanyen dos passadissos laterals i està capçada per un absis poligonal; té un cor als peus. Està bastida amb murs de maçoneria i, en algun pany de la part superior del frontis, de maó vist. La portalada oberta al frontis té un portal rectangular; la llinda sobre mènsules deixa un timpà semicircular convertit en finestra vidriada; es troba al fons d'una

arcada lleugerament apuntada que descansa en sengles robustes columnes damunt pedestals inflats. A banda i banda queden dos arcades més estretes i apuntades. El centre, damunt la portalada, està ocupat per una sèrie de finestres cegues apuntades; en un segon pis, al centre també, hi ha obertes altres finestres d'arc apuntat i uns òculs a banda i banda d'elles separades per robustes pilastres que descansen en treballades peanyes; està coronat per una cornisa angular que té un fris de rectangles en esglaó i una creu de pedra blanca al cim. Una torre prismàtica es troba a l'angle nord-est del frontis; està coberta per una teulada de dos vessants i la seva alçada i dimensions dels costats són força més reduïdes que les del campanar que es troba a l'altre angle del frontis.

Arquitectes: Antoni M. Gallissà i Soqué (1861-1903) i Josep Font i Gumà (1859-1922).

Campanar modernista coetani del temple. Té planta rectangular (5'20 x 3'80 m). Està bastit amb paraments de maçoneria de peces clares i carreus a cantoneres amb una franja, a mitja alçada, de finestres cegues rectangulars de maó. Té un sòcol de carreus grans de pedra clara a mig desbatar. Està coronat per una destacada cornisa i una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; estan flanquejades, cadascuna d'elles, per unes finestretes a un nivell lleugerament superior. Un rellotge d'esfera es troba sota la finestra frontal i unes petites finestretes, una sota rellotge i l'altra sota les finestres cegues, serveixen per il·luminar l'escala que puja per l'interior; els marcs de totes elles estan en petit relleu i tenen color rogenc.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant, en posició lleugerament avançada.

Alçada: 21'30 metres.

Esveltesa: 4,1

COLLBATÓ

Sant Corneli

Altitud: 388 metres.

Església antiga molt canviada al llarg dels segles, principalment al XVII i al XVIII; presenta un aspecte propi del barroc senzill. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transepte; està coberta amb una volta de canó damunt quatre arcs torals de mig punt; la capçalera és recta. El cor descansa sobre un arc carpanell i una volta d'aresta; a sota d'ell hi ha un cancell digne; unes tribunes estan obertes sobre les dues capelles laterals situades a cada banda. Té un orgue darrere l'altar major. El frontis presenta un mur de maçoneria de petites peces mig picades i amb un sòcol de carreus matussers mitjans i ben alineats. El portal és rectangular amb la llinda lleugerament arquejada i unes senzilles pilastres adossades als muntants, tot en pedra rogenca; una fornícula amb imatge es troba sobre una cornisa i queda recoberta per una doble motllura; un òcul amb marc rogenc es troba a mitja alçada i, per coronament, té una cornisa corbada en forma convexa al centre i còncava als laterals.

Dimensions: 22'00 x 6'80 x 11'68 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 10'57 metres; al creuer hi ha una cúpula bufada amb un alçada de 12'62 i el transepte en fa 11'41 x 6'76 x 11'28.

Guarda una imatge policromada de la Mare de Déu del Roser del segle XVIII damunt un capitell romànic; un relleu del sant patró que deuria formar part d'una clau de volta de l'antiga església, potser gòtico-renaixentista, i una pica baptismal que descansa també en un peu romànic.

Campanar barroc. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'35 x 5'35 m); al seu damunt n'hi ha dos més d'octagonals separats per una destacada motllura; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i petits pinacles als angles. Els seus murs tenen paraments de

paredat; els dos cossos octagonals tenen les cantoneres i marcs de les finestres a base de maons rogencs. La cel·la situada als segon cos octagonal té obertes finestres d'arc de mig punt amb bordó, una a cada cara alterna, i amb baranes metàl·liques; hi pengen campanes. Fins a la cel·la hi puja una senzilla escala tipus català, sobre voltes i arrapada als murs.

Situació: adossat a la façana lateral de ponent, molt prop de l'angle nord-oest del frontis.

Alçada: 26'75 metres.

Esveltesa: 4,2

CORBERA DE BAIX

Sant Antoni

Altitud: 275 metres.

Municipi de Corbera de Llobregat

Església neoromànica aixecada entre el 1909 i el 1949. Consta d'una nau acompanyada de dos passadissos laterals; té la capçalera recta, un transsepte amb cimbori sobre el creuer, atri i cor. Els seus murs tenen paraments de paredat d'un material marronós amb maó vist a cantoneres i als marcs de portes i finestres. El frontis té un portal obert per una arquivolta motllurada a l'intradós, una sèrie de finestres estretes i altes a mitja alçada i una cornisa horitzontal sobre caps de biga. A banda i banda, i una mica endarrerits, s'hi aixequen la torre del campanar a l'esquerra i una altra torre més baixa que la primera i coberta per una teulada de quatre vents.

Arquitectes: Eduard Pelegrí i Manuel Valls.

Campanar del 1947. Té planta gairebé quadrada (5'50 x 5'70 m) amb quatre cossos separats per motlures i de perímetre lleugerament més reduït l'últim. Està coronat per una cornisa destacada i una teulada de quatre vessants; fou bastit amb murs de paredat i amb maó vist a les cantoneres. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt per la banda del frontis, i una a les altres cares; hi pengen campanes; unes petites finestres es troben en pisos inferiors i un portal rectangular al peu del carrer. Un rellotge d'esfera en la cara del frontis queda més o menys a mitja alçada..

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant i en posició una mica endarrerida.

Alçada: 28'00 metres.

Esveltesa: 5

CORBERA DE DALT

Santa Maria

Altitud: 342 metres.

Municipi de Corbera de Llobregat

Església romànica refeta diverses vegades sobretot al segle XVIII entre el 1748 i el 1750; era l'antiga capella del castell. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes i acompanyada de capelles laterals. Té una portalada al frontis de pedra grisa del 1777 amb un portal en arc rebaixat. Els seus murs tenen paraments de carreus irregulars de pedra vermellosa. Un rellotge d'esfera es troba al frontis.

Guarda una talla romànica (segles XI i XII) policromada de la Mare de Déu de la Llet procedent del monestir de Sant Ponç de Corbera; una talla gòtica de Santa Magdalena i un retaule barroc.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (5'00 x 5'00 m) i un de segon vuitavat de dos pisos; el superior o cel·la és de perímetre força més reduït que l'inferior; els cossos estan separats per sengles motlures. Els seus murs de maçoneria mostren paraments de pedra rogenca amb carreus als caires al primer cos, i de carreus rogencs ben escairats als cossos

superiors. La cel·la queda oberta amb grans finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana.

Situació: adossat a la façana lateral del sud-est.

Alçada: 20'30 metres.

Esveltesa: 4

CORNELLÀ DE LLOBREGAT Santa Maria

Altitud: 27 metres.

Església aixecada entre el 1940 i el 1948. Consta d'una nau de tres trams acompanyada de dos passadissos laterals oberts entre les capelles per estrets passos en arc de mig punt folrats de maons vitrificats; estan separats de la nau per robustos pilars cruciformes. Un dels trams correspon al transsepte; en el creuer s'aixeca un cimbori octagonal amb tres finestres a cada costat; descansa en trompes i arcs de mig punt de maó vist; cada extrem del transsepte està obert per tres finestrals de vidres de colors. Tot l'interior està arrebossat i pintat de blanc amb els pilars i els arcs de maó vitrificat; la capçalera està formada per un absis poligonal de cinc costats acompanyat de dues absidioles laterals poligonals; les pilastres i els arcs són de maó vitrificat. La volta descansa sobre tres arcs torals de mig punt que sostenen biguetes i revoltons; el cimbori que es troba en el creuer té un sostre del mateix sistema. Per l'exterior, els murs són de maó vist amb un sòcol de carreus de pedra grisa a mig desbastar.

El frontis està precedit d'un porxo amb una teulada d'un sol vessant damunt de tres arcs de mig punt sobre pilars poligonals; el flanquegen dues torres de planta quadrada, una mica avançades, amb tres obertures allargassades de dalt a baix a cada cara. La part superior del frontis, per damunt del porxo, està decorat amb una rosassa motllurada flanquejada per unes finestres d'arc de mig punt. Una gran imatge de Maria Assumpta està adossada al centre i mig tapa la rosassa. Per coronament, una minsa cornisa angular es correspon amb la teulada de dos vessants que cobreix el temple.

Dimensions: 39'31 x 13'95 x 16'67 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou els 4'54 metres de l'atri però no els 3'50 del porxo frontal, i l'amplada des del fons de les capelles laterals fa 19'92 metres; el transsepte en fa 27'92 x 13'96 x 16'76, i el cimbori que s'aixeca al creuer arriba, per l'interior, al 24'50 metres.

Arquitecte: Enric Mora i Gosch.

Guarda a l'absis una imatge de l'Assumpció, talla de la germana Assumpció Gomila, religiosa de la Congregació Missionera *Verbum Dei*; les vidrieres multicolors són de Josep Grau i Garriga (n. 1929).

Campanar del 1948. Té planta quadrada (6'66 x 6'66 m) i està dividit en quatre pisos; el segon està ocupat per la maquinària del rellotge; el cos superior, el de la cel·la, és vuitavat; tant l'un com l'altre estan oberts per finestrals allargassats i estrets vidriats al primer cos, tres per banda; la cel·la té una finestra d'arc de mig punt a cada cara protegida per gelosies tipus persiana; està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal baixa de vuit vessants; al cim, una creu metàl·lica alta no ha estat tinguda en compte en calcular l'alçada. Murs de maó vist, vitrificats a la base, i sòcol de carreus de pedra grisa ben escairats i a mig picar externament. Rellotge d'esfera sota finestrals. L'escala que permet pujar per l'interior del campanar es troba amb quatre pisos, el primer hàbil per a llocs de reunió, el quart guarda la maquinària del rellotge; es tracta d'una escala arrapada als murs sobre voltes.

Situació: adossat a la façana lateral nord, en l'angle que fan l'absis i el transsepte.

Alçada: 43'50 metres.

Esveltesa: 6,5

ESPARREGUERA

Santa Eulàlia

Altitud: 187 metres.

Església aixecada en gòtic tardà, iniciada el 1587 i acabada el 1612. Consta d'una nau espaiosa de set trams, dos d'ells amb el cor, coberta amb voltes ogivals amb les claus de volta decorades amb relleus; descansa damunt arcs torals de mig punt; una senzilla motllura ressegueix tota la base de la volta; a cada arc toral li correspon una pilastra amb capitell toscà que es troba adossada al mur entre les capelles laterals; la capçalera la forma un absis poligonal de set costats amb una volta de quart d'esfera damunt nervadures recobertes de guix motllurat per cobrir la trencadissa que van causar els desordres del 1936. Té un cor amb una balustrada de pedra; descansa en un arc carpanell i damunt dos trams amb voltes de creueria; té un atri al dessota tancat per una gran vidriera amb un cancell de fusta digne.

El frontis queda obert amb una portalada rectangular decorada amb un mural ceràmic d'Enric Serra distribuït en dos plafons que la flanquegen juntament amb un altre al seu damunt de grans dimensions; hi ha representades unes imatges santes ricament colorades amb predomini del blau; sota una minsa cornisa horitzontal hi ha oberta una gran rosassa motllurada amb vidrieres de colors. Els murs mostren paraments de grans carreus ben escairats de pedra clara dels conglomerats de Montserrat tant per l'exterior com per l'interior. Impressionant tant per la seva majestuositat (gran amplada i gran alçada) com per l'abundant llum que entra pels seus finestrals laterals.

Dimensions: 56'82 x 15'27 x 23'61 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 23'89 metres; la llargada inclou 12'56 metres que corresponen a la fondària de l'atri.

Arquitecte: el mestre de cases Miquel Dansa; sembla que hi contribuï fra Josep de la Concepció, sobretot pel campanar; el mestre de cases Bartomeu Soriano (1681).

Guarda un bust del papa Joan XXIII obra de l'escultor barceloní Ramon Cuello.

Campanar d'inspiració barroca acabat el 1636. Té un primer alt cos de planta rectangular (7'50 x 9'00 m) convertida en vuitavada a mitja alçada amb una destacada motllura composta en canviar de planta i una altra encara més manifesta sota la cel·la; en aquests dos cossos els caires estan una mica ressaltats per lesenes cantoneres; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb pinacles de bola als angles; al seu damunt s'hi aixeca una cúpula semiesfèrica, pintada de blau per l'exterior, amb cupulí o llanternó octagonal recobert de volta de mitja taronja. La cel·la està oberta amb un finestral d'arc de mig punt amb bordó a cada cara, un d'ells cec. Els seus murs són de petits carreus de pedra blanca en perfecta harmonia amb el conjunt, grans per l'interior, dels conglomerats de Montserrat en el primer cos i de pedra tova en els cossos superiors.

Per l'interior hi puja una rampa, avui cimentada i acompanyada d'un ferm passamà metàl·lic; està coberta per una volta de canó de pedra tallada; en el cos octagonal, en lloc de volta hi ha un sostre horitzontal i esglaonat de pedra; des de la cel·la fins a la cúpula una escala de cargol oberta en el cos cec puja fins al terrat. És el campanar més alt de la diòcesi de Sant Feliu i de l'arxidiòcesi barcelonina si exceptuem els de la Sagrada Família de la capital encara en construcció. Els gruixos dels seus murs oscil·len, segons els llocs, entre 1'35 i 1'75 metres. Cinc campanes del 1949: *Dominga* de 1060 quilos, *Margarida*, *Pilar*, *Maria*, *Victorina*; es troben a la cel·la i dues més al llanternó: *Eulàlia* i *Maria*.

Situació: adossat al mur lateral de migdia fent angle al sud-oest de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 63'00 metres.

Esveltesa: 7

Segons l'opinió més general fa 61 metres d'alçada, i així ho feia constar l'historiador local Orenç Valls en la publicació *La vila d'Esparreguera i el seu terme* del 1961. Altres diuen que en fa 63; fins i tot el *Diccionari Nomenclàtor de Pobles de Catalunya* n'hi atribueix 70. Personalment no ho he pogut mesurar per manca de perspectiva necessària per fer els càlculs topogràfics ja que el campanar es troba rodejat d'edificis i situat en un punt amb gran desnivell; tot plegat ho fa difícil. En parlar amb l'arquitecte municipal, el gener de 2004 quan es feien obres de conservació a la cúpula del campanar, em va aclarir el següent: des del terra de la plaça fins al cim de l'obra de pedra (cupulí) fa 57 metres; les tres grans boles de coure del damunt, més el penell, peça giratòria per tant, i la creu de ferro del capdamunt fa que el campanar arribi als 63 metres.

ESPLUGUES DE LLOBREGAT Santa Maria Magdalena

Altitud: 110 metres.

Església en un estil neoromànic senzill aixecada el 1864 i refeta després de la guerra civil del 1936. Consta d'una nau rectangular amb dos passadissos laterals oberts entre les capelles laterals. El frontis arrebossat i pintat en color blanc trencat o crema té un portal rectangular envoltat d'un arc de mig punt amb dovelles i carreus de pedra grisa, motllura horitzontal a mitja alçada, una rosassa motllurada i calada a la part superior i una cornisa motllurada angular amb decoració al dessota d'arcuacions cegues; una creu metàl·lica s'aixeca al seu cim.

Campanar amb aires neoromànics coetani del temple. Té planta quadrada (4'75 x 4'75 m) amb dos cossos separats per una fina motllura; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra. Té els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres i decoració d'arcs cecs sota la cornisa i sota la motllura. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, no totes de la mateixa alçària; hi pengen campanes. Els seus murs estan arrebossats i pintats com la façana del temple en color crema. Té un rellotge d'esfera sota de la cel·la visible en cada cara.

Situació: adossat a l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 28'00 metres.

Esveltesa: 6

GAVÀ Sant Pere

Altitud: 9 metres.

Església neorenaixentista aixecada entre el 1942 i el 1954. Consta d'una nau i d'un transepte amb una cúpula amb llanternó al creuer dins un cimbori vuitavat. El frontis té a la part baixa un atri porticat amb tres arcs de mig punt sobre pilars cruciformes, una motllura horitzontal al seu damunt, una rosassa motllurada a mitja alçada i una cornisa angular que coincideix amb la teulada de dos vessants; els seus murs presenten un arrebossat pintat d'un to amarronat clar amb les cantoneres i marcs de maó vist ataronjat que destaquen dels murs fent contrast els colors clars i foscos.

Arquitecte: Amadeu Llopart i Vilalta (1888-1970).

Campanar coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (5'00 x 5'10 m) amb un primer alt cos de maó vist amb un sòcol de carreus de pedra rogenca a mig desbatar externament. Un segon cos vuitavat té un diàmetre marcadament més reduït; les seves cantoneres són de maó i

els seus parament estan arrebossats i pintats de marró clar; una esfera de rellotge és visible al cim en cares alternes. La cel·la vuitavada corona el cloquer; té paraments de maó vist i vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; està coberta per una teulada de vuit vessants que deixa una cornisa amb una motllura composta al seu dessota. La diferent dimensió i coloració dels dos cossos resulta xocant i d'efecte poc harmoniós.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis.

Alçada: 34'60 metres.

Esveltesa: 6,7

MARTORELL Santa Maria

Altitud: 56 metres.

Església renaixentista aixecada entre el 1579 i el 1592) amb referències de gòtic tardà; en ser aterrada el 1936 fou refeta al 1941-44. Consta d'una nau central amb coberta plana damunt d'uns arcs diafragma sostinguts per cinc sòlides columnes de maó vist a cada costat; l'acompanyen dues petites naus laterals i capelles. Els seus murs són de carreus irregulars de pedra rogenca. El frontis té una portalada renaixentista aprofitada de l'antic temple i una altra al mur lateral de migdia dins d'un gran arc de mig punt sota mateix de la cornisa horitzontal.

Arquitectes: Francesc Folguera i Grassi (1891-1960) i Josep Ros i Ros pel que fa a la reconstrucció.

Campanar reconstruït el 1992. Té planta quadrada (5'15 x 5'15 m); ha estat bastit amb murs de carreus irregulars de pedra rogenca i amb un cos superior de carreus ben escairats de pedra més clara. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada cara; està coronat per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants.

Situació: al costat mateix del portal, entrat en part dins del cos de l'església, proper a l'angle sud-est dels seus peus.

Alçada: 25'00 metres.

Esveltesa: 4,8

MOLINS DE REI Sant Bartomeu de la Quadra

Altitud: 140 metres.

Església aixecada el 1947 amb el material aprofitable de l'antic temple arruïnat el 1936. Consta d'una nau amb un absis semicircular, transsepte i porxo. Els seus murs de paredat estan arrebossats i pintats amb un to rosat. Els marcs de la porta i les finestres tenen carreus i dovelles de pedra.

Conserva dos capitells romànics (segle XI) de l'antiga església perduda el 1936 i dos mitjos capitells igualment romànics decorats amb relleus vegetals, un d'ells amb figures d'aus; el 2012 l'artista de Molins Josep Maria Pubill ha pintat un mural en el porxo del temple.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (3'70 x 3'70 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants amb una creu metàl·lica de quatre braços al cim. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; tenen els marcs de maó vist i una motllura al dessota.

Situació: al costat de l'absis, adossat al mur de tramuntana.

Alçada: 12'50 metres.

Esveltesa: 3,3

MOLINS DE REI Sant Miquel
Altitud: 37 metres.

Església aixecada el 1942. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells amb el cor, l'altre és el transepte; estan cobertes amb voltes parabòliques i capçades per un ampli absis semicircular que inclou el presbiteri cobert també per una volta parabòlica; un tram transversal als peus ocupa tota l'amplada del frontis i damunt d'ell descansa el cor i l'alta torre del campanar; una cúpula apuntada decorada amb vidres de Santiago Padrós s'aixeca al creuer i està inclosa en un cimbori octagonal; a la base de la cúpula, en estil bizantí, hi ha obertes un seguit de finestres vidriades i acolorides que fan la sensació que la cúpula estigui volant a l'aire, sense suports, quan de fet se sosté en unes petxines estilitzades i en quatre arcs parabòlics formats per les mateixes voltes.

Tots els murs exteriors presenten paraments de pedra artificial blanca amb finestres cegues d'arc de mig punt com a element decoratiu. El frontis té un ample mur de finestres cegues d'arc de mig punt, cinc a cada banda del cos del campanar (alguna amb unes obertures rectangulars que il·luminen l'interior) i tres d'obertes ja en el cos del campanar sobre l'entrada. El portal té dues portes rectangulars sota un petit porxo de sostre horitzontal que descansa en dos pilars per banda; unes grades d'accés davanteres permeten superar el desnivell respecte del carrer.

Dimensions: 45'82 x 10'91 x 13'59 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 21'06 metres, la cúpula arriba per l'interior a 20'84 i el transepte en fa 30'33 x 10'97 x 13'40.

Arquitecte: Joan Gomà i Cuevas.

Campanar d'estil eclèctic coetani del temple. Té planta quadrada (6'00 x 6'00 m); està bastit amb murs de pedra artificial blanca i decorat amb quatre creus monumentals en relleu des de mitja alçada fins a sobresortir del terrat, una a cada cara. La cel·la queda oberta amb dues finestres llargues i estretes d'arc de mig punt a cada banda sota mateix del terrat, una a cada costat del pal de la creu. Per accedir a la cel·la es puja al cor per dues escales, una a cada costat i, des d'allí, també amb dues escales s'arriba a la base alta del campanar des d'on se segueix per una de sola del tipus català sobre voltes, arrapada als murs, amb un ull central.

Situació: damunt dels peus del temple centrat en el frontis que està orientat al migdia.

Alçada: 47'00 metres. El sagristà me'n va dir 45; penso que potser sí, més o menys, si es compta des del nivell de l'entrada, però com que els murs del campanar arriben més avall fins al nivell del carrer, ho he tingut en compte a l'hora de fer el càlcul definitiu.

Esveltesa: 7,8

PALLEJÀ Santa Eulàlia
Altitud: 87 metres.

Església aixecada entre el 1832 i el 1862 en estil neoclàssic. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes, d'un transepte amb una cúpula al creuer i amb capelles laterals cobertes amb voltes bufades; la nau inclou un atri obert amb tres arcs. El frontis amb algun esgrafiament té un portal rectangular coronat per un frontó circular amb el timpà nu; el flanquegen dues pilastres jòniques de pedra rogenca per banda que sostenen un entaulament amb una cornisa destacada que separa el cos baix del superior on hi apareix una finestra semicircular i, al capdamunt, un frontó triangular. Els seus murs tenen un arrebossat pintat de color groguenc ataronjat que destaca dels

elements rogencs de la portalada i dels enquadraments i de les finestres dels laterals.

Guarda un Santcrist (1975) en fusta de bedoll de Josep Ricart i, a l'altar del Santíssim, una tela pintada el 1924 per Vicenç Nubiola que representa la Magdalena eixugant els peus de Jesús.

Campanars bessons coetanis del temple. Tenen planta quadrada (4'50 x 4'50 m) amb un segon cos separat del primer per una cornisa, la mateixa que recorre tot el frontis del temple; sobresurten del nivell superior de la façana i en ells s'hi ubiquen les cel·les; els seus caires es troben lleugerament aixamfranats. Cada cel·la està oberta amb finestres en arc de mig punt, una a cada costat; hi pengen campanes a tots dos campanars; hi ha un rellotge d'esfera al de l'esquerra sota mateix de la finestra situada a la cara frontal. Per coronament tenen un terrat amb barana d'obra i, damunt d'ells, s'hi troba una coberta semiesfèrica amb sengles creus de ferro al cim. Els seus murs tenen, com els del frontis, un arrebossat i estan pintats d'igual manera.

Situació: a banda i banda del frontis orientat a migjorn, respectivament als angles est i oest.

Alçada: 24'56 metres aplicable al dos.

Esveltesa: 5,4

PALMA DE CERVELLÓ, LA Santa Maria
Altitud: 160 metres. Municipi de Cervelló

Església neoclàssica aixecada entre els segles XVII i XVIII i refeta el 1945. Consta de tres naus, cimbori, capçalera recta i cor als peus. El frontis té el parament arrebossat i pintat en color marronós amb simulació de carreus; té un sòcol i les cantoneres de pedra d'un color gris clar; el seu portal rectangular té un marc de pedra vermella; una rosassa calada es troba a mitja alçada i per coronament una cornisa angular amb un fris d'arcuacions cegues al dessota i creu de pedra al cim. Una inscripció sobre el portal diu: *Trisledat est portal lo ani 1762*.

Arquitecte: Alexandre Maria Tintoré i Oller pel que fa a la reconstrucció dels anys quaranta del segle XX.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (4'40 x 3'50 m); està acabat amb un fina cornisa i un terrat amb barana calada amb pinacles als angles. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc rebaixat, una a cada cara i amb marc lleugerament ressaltat; hi pengen campanes. Un rellotge d'esfera es troba al dessota de la finestra de la cara frontal; llevat del rellotge i les finestres del capdamunt, tot ell es troba nu d'elements ornamentals. Els seus murs estan arrebossats i pintats en color groguenc i amb cantoneres de carreus de pedra clara.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'00 metres.

Esveltesa: 4,7

PAPIOL, EL Santa Eulàlia
Altitud: 135 metres.

Església refeta el 1950 amb un estil que recorda el neoromànic. Consta d'una nau i de dos passadissos laterals; queda capçada per un absis semicircular central i absidioles laterals poligonals. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un color blanc groguenc. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt, motllura horitzontal a mitja alçada, una rosassa motllurada i per coronament una cornisa angular amb creu al cim. Els fonaments no han trobat un terreny massa sòlid i l'edifici no

mereix massa confiança i caldrà posar-hi remei amb urgència segons sembla el 2000, però ja cap el 2006 s'ha fet l'operació de reforçament amb ple èxit.

Arquitectes: Josep Ros i Ros i Joan Montero Pazos.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (4'60 x 4'60 m). Algunes motlures el divideixen en tres cossos, el més alt, l'inferior, té una finestra en arc de mig punt a mitja alçada i un fris d'arquets cecs sota la motllura. El segon cos, cúbic, té l'esfera del rellotge visible a cada cara. El tercer constitueix la cel·la que té el perímetre lleugerament inferior als altres; té els seus caires aixamfranats i queda oberta amb tres finestres d'arc de mig punt a cada cara. Està coronat per una cornisa destacada amb un fris d'arcs cecs al dessota i una teulada de quatre vessants amb els caires plans.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 25'40 metres.

Esveltesa: 5,5

PRAT DE LLOBREGAT, EL Sant Pere i Sant Pau

Altitud: 5 metres.

Església amb una cripta del 1940-47 neoromànica. L'edifici superior construït entre el 1969 i el 1971 consta d'una gran nau de formigó d'estructura piramidal i un cimbori en forma de piràmide quadrangular en gran part de vidre; està capçada per un absis poligonal de sis costats. El frontis es troba a un nivell més alt que el del carrer i queda salvat per una llarga escalinata; es troba precedit d'un porxo cobert per teulades angulars en cada un dels seus tres trams.

Arquitectes: Joaquim Moragas pel que fa a la cripta i el campanar; Robert Terrades Via pel que fa a l'església nova.

Campanar del 1948. Té planta pràcticament quadrada (4'74 x 4'78 m) amb ànima de formigó. Està dividit en quatre cossos per destacades motlures, cossos que van disminuint de perímetre. La base la forma un cos cúbic de carreus grisencs a mig desbastar per la part externa; té oberta una porta en arc de mig punt per accedir a l'interior. El segon cos, similar al primer, té grans finestres en arc de mig punt, una a cada cara. El tercer, el més alt, està arrebossat i pintat en un color crema clar i té les cantoneres ressaltades i un gran finestral en arc de mig punt; sota la motllura superior s'hi troba un fris de denticles. L'últim cos és la cel·la; té el perímetre lleugerament inferior als altres cossos; està oberta amb tres finestres d'arc de mig punt a cada cara cobertes per gelosies excepte la central d'on penja una campana. Està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants amb teules planes de color vermellós; una creu metàl·lica al cim ha estat inclosa en la mesura de l'alçada. Una escala interior puja fent ziga-zaga, arrapada als murs i amb un ull central.

Situació: exempt, a 8 metres de distància del mur lateral de l'església, mur que es troba encarat a ponent.

Alçada: 29'00 metres.

Esveltesa: 6

SANTA COLOMA DE CERVELLÓ Sagrat Cor
Altitud: 40 metres. Colònia Güell

Església modernista aixecada entre el 1908 i el 1915. Consta d'una nau de planta

semicircular coberta amb un sostre amb nervadures sostingut per columnes inclinades de pedra gris; els seus murs són de pedra vista a base de carreus petits barrejats amb panys de maó vist. De fet, l'actual església havia de ser la cripta de la que estava pensada aixecar i que ha quedat només en projecte.

Arquitecte: Antoni Gaudí i Cornet (1852-1926).

Campanar inacabat, de planta quadrada (2'00 x 2'00 m), convertida en octagonal a mitja alçada. La cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt a cada cara alterna (hi penja una campana) no està coberta. Els seus murs són de petits carreus de pedra ben alineats i amb algun element de maó vist. A la part baixa, al nivell de la cripta, hi ha obertes dues gran finestres de formes triangulars amb la base còncava.

Arquitecte: sembla que no el va aixecar Gaudí sinó un deixeble seu, fet encara no escatit.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest de la façana lateral del migjorn.

Alçada: 15'00 metres.

Esveltesa: 7,5

SANTA COLOMA DE CERVELLÓ Santa Coloma Alitud: 170 metres.

Església d'origen romànic, de principis del segle XI, de la que només se'n conserva el mur de ponent als peus del temple, un petit absis lateral a la banda del sud-est i la base del campanar aixecat precisament damunt d'aquest absis. Consta d'una nau amb transepte que li donen l'aspecte d'una planta de creu grega; és el resultat de les modificacions fetes cap el 1594 en allargar l'antiga nau cap a llevant i amb l'afegit d'unes capelles laterals que constitueixen un fals transepte. Els seus murs són de maçoneria de peces mig picades. El frontis actual es troba arrebossat; en ell s'hi obre el portal actual. En aquesta mateixa banda, a la dreta o cantó de migdia, s'hi ha descobert recentment un petit absis semicircular romànic de l'antiga església; havia quedat amagat per les construccions veïnes. La capçalera actual a ponent, també romànica, mostra una finestreta en forma de creu al centre i dos òculs a banda i banda.

Dimensions: 20'00 x 4'00 x 7'30 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 10'80 metres.

Campanar amb la base romànica i reformat amb l'afegit d'una part alta cap el 1674. Té planta quadrada (3'30 x 3'30 m); la seva base és romànica i es troba aixecada damunt la volta de la petita absidiola retrobada recentment. Els seus murs són de carreus petits i irregulars, més grans a les cantoneres, d'un material marronós sobretot més intens en els caires. Té un terrat amb barana carreuada amb gàrgoles a alguns costats. La cel·la queda oberta a cada cara amb una finestra d'arc de mig punt. Deixant a part aquest element, l'aspecte visual del cloquer és de completa nuesa.

Situació: adossat a la façana lateral del migdia per la banda de llevant.

Alçada: 16'60 metres.

Esveltesa; 5

SANT ANDREU DE LA BARCA Sant Andreu Alitud: 42 metres.

Església aixecada cap el 1581 en gòtic tardà, transformada en estil neoclàssic a partir del 1778 i acabada el 1878. Consta d'una àmplia nau acompanyada de capelles laterals i d'un transepte

amb rosasses als seus extrems i amb una cúpula sobre petxines al creuer dins un cimbori hexagonal neorenaixentista; el presbiteri semicircular queda inclòs en una capçalera recta; té cor i cancell. El frontis, amb un portal en arc de mig punt, té una rosassa calada a mitja alçada i una cornisa angular amb creu al cim.

Dimensions: 25'00 x 8'00 x 18'00 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; el transsepte en fa 15'80 x 6'50 x 18'00. La grandària d'aquest temple va fer que se l'anomenés "la pubilla del Baix Llobregat".

Arquitecte: mestre de cases Bonaventura Ferri (1806) de Barcelona i l'arquitecte Simó (1863). Als anys quaranta del segle XX va reconstruir-lo Francesc Salvans.

Campanar gòtic iniciat el 1568 i sobrealçat el 1894 però aprofitant la cel·la primitiva que es va haver de desmuntar per col·locar-la novament al capdamunt del nou campanar. Té planta octagonal (cada costat fa 2'30 metres, el perímetre és de 18'40 m) amb la base atalussada; està dividit en quatre pisos de semblants alçades separats per motlures; l'últim correspon a la cel·la oberta amb vuit finestres d'arc apuntat, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronada amb una teulada amb vuit cornises angulars amb gàrgoles als angles i amb un pavelló superior vuitavat. Un rellotge d'esfera es troba sota la finestra de la banda de llevant. Els seus murs mostren paraments de paredat de pedra rogenca amb carreus vermellosos a cantoneres; a la cel·la són de carreus petits i ben escairats.

Situació: adossat al mur de llevant, proper a la capçalera.

Alçada: 37'50 metres.

Esveltesa: 6,4

SANT BOI DE LLOBREGAT Sant Baldiri

Altitud: 35 metres.

Església barroco-neoclàssica construïda entre el 1710 i el 1752; per les seves grans dimensions se l'anomena la Catedral del Llobregat. Consta d'una nau acompanyada de dos passadissos laterals; té la capçalera recta i un atri amb el cor al damunt i tribunes laterals sobre els passadissos. La nau central consta d'un àmbit inicial o atri i de sis trams, un d'ells amb el cor; estan coberts de voltes de llunetes sobre sis arcs torals de mig punt amb una imposta classicitzant a la seva base i pilastres adossades als pilars rectangulars que la separen dels passadissos; damunt aquests pilars hi descansen arcs formers de mig punt; l'atri està tancat per un mur amb tres grans obertures vidriades en arc de mig punt; al seu damunt hi ha el cor amb barana de fusta que descansa en el mur i en una volta d'aresta. El presbiteri, de gran fondària, està cobert per una volta bufada damunt de nervadures i clau de volta (potser falses) amb dos grans finestrals en arc de mig punt, un a cada banda.

El frontis orientat a llevant mostra un parament de carreus grans a la part inferior i petits des de mitja alçada. La portalada barroca té un portal rectangular amb pilastres toscanes adossades als muntants, un entaulament amb un frontó circular truncat amb fornícula al damunt que conté la imatge del patró en pedra blanca, una clau de volta del temple gòtic precedent encastada sobre mateix del frontó truncat de la fornícula, una rosassa a mitja alçada i la cornisa fent curvatura convexa al centre i còncava als laterals. Quatre pilastres robustes de carreus ben escairats divideixen de dalt a baix el frontis en tres zones que es corresponen amb les respectives de l'interior; dues emmarquen la zona central i dues més estan situades a les cantoneres; al capdamunt de totes elles s'hi aixequen pinacles acabats en esferes. L'edifici està situat en un lloc alt i s'hi accedeix per una esplèndida escalinata amb una balustrada que la tanca. Al mur de migdia hi ha un portal romànic sobre estructures encara més antigues, romanes.

Dimensions: 47'62 x 13'00 x 19'71 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou els 6'72 metres de fondària de l'atri; l'amplada total de la nau i els dos passadissos des del fons de les exigües capelles laterals arriba al 25'91 metres.

Arquitectes: sembla que el projectista fou el rector Mossèn Francisco de Albertí i Salvà (1669-1775) de Llagostera i dels mestres de cases Josep Tintorer († 1718) i el seu nebot també Josep Tintorer (n. 1695), ambdós de Barcelona.

Guarda un frontal d'altar romànic de fusta policromada en relleu; una taula gòtica del segle XV atribuïda a Lluís Dalmau; el sepulcre de Rafael Casanova en una capella de la dreta; les imatges del patró: la del presbiteri és de l'escultor Josep Maria Camps i Arnau i la de la fornícula de la façana procedeix dels tallers dels pares salesians de Sant Vicenç dels Horts. Una pintura sobre els sants Abdon i Senén de l'artista Josep Díaz del 1993.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer alt cos de planta rectangular (7'20 x 8'85 m) bastit amb murs arrebossats i carreus a cantoneres; al seu damunt se n'aixeca un altre de vuitavat separat de l'anterior per una motllura i un pinacle a l'angle nord-est; està dividit en dos per una motllura que deixa a la part superior la cel·la; els murs d'aquesta són de carreus ben escairats i oberts amb vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles, un terrat amb barana carreuada i pinacles de bola als vuit caires; al seu damunt hi té un petit edicle central acabat amb un pinacle. Una escala sobre voltes catalanes arriba fins a un replà des del qual segueix fins a la cel·la per una altra de cargol d'obra.

Un segon campanar, bessó de l'actual, estava projectat aixecar-lo a l'angle esquerre del frontis, però va acabar-se l'obra sense intentar-se.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 45 metres, dada facilitada pel rector mossèn Lluís Alonso; un servidor, fins a les esferes que coronen el terrat, n'hi he trobat 41; amb tot, deixo la mesura que em va donar el rector per si al damunt del terrat, que no he pogut observar, hi ha, com diuen, un pinacle que també caldria considerar.

Esveltesa: 5

SANT CLIMENT DE LLOBREGAT Sant Climent

Altitud: 87 metres.

Església romànic-gòtica reconstruïda totalment el segle XVIII cap el 1704 data que figura gravada en el seu portal; fou restaurada després del 1939. Consta d'una nau rectangular coberta amb voltes d'aresta damunt arcs torals de mig punt; està acompanyada de capelles laterals ubicades entre els contraforts unides per passadissos; es comuniquen amb la central per arcs formers de mig punt damunt robustos pilars rectangulars. El 1897 s'hi afegí la capella de Santíssim en estil neogòtic; està coberta amb una volta de creueria i capçada per un absis poligonal. Té un frontis arrebossat i pintat en un to rosat fort; en ell s'hi obre un portal rectangular amb un òcul a mitja alçada i una cornisa angular.

Arquitecte: Josep Amargós pel que fa a la capella de Santíssim.

Campanar romànic dels segles XI i XII i amb un cos superior acabat al XVIII. Té planta quadrada (2'81 x 2'81 m). La part inferior romànica té decoració d'arcuacions cegues visibles a mitja alçada; a la part superior hi figuren finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, en dos pisos, l'inferior encara romànic, té els paraments de carreus rogencs ben escairats; en el superior s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres en arc de mig punt; hi pengen campanes. Part damunt hi ha una

motllura, una minsa cornisa i una agulla piramidal recoberta de rajoles de tons blancs i grisos pàl·lids en escaquer. Els murs tenen paraments de petits carreus rogencs; els de la part romànica, en el primer cos sota les arcuacions, són molt matussers i amb prou feines escairats; molts són simples lloses de pedra blanquinosa; s'hi troba una finestreta de punt rodó amb marc de pedra rogenca. Per l'interior del cloquer s'hi va construir al segle XVIII una escala de cargol.

Situació: adossat a la façana lateral de migjorn, proper a la capçalera.

Alçada: 20'60 metres.

Esveltesa: 7,3

SANT ESTEVE SESROVIRE Sant Esteve

Altitud: 175 metres.

Església neogòtica aixecada entre el 1889 i el 1891 amb algun detall que recorda el romànic. Consta de tres naus capçades per un absis semicircular i cobertes amb voltes de nervis; al creuer els nervis s'uneixen a una clau de volta; uns arcbotants reforcen la nau major. Els seus murs són de maó vist de to força clar; el del frontis està arrebossat en la seva part baixa simulant carreus com els dels temples gòtics. En ell hi ha un portal rectangular envoltat per arquivoltes bossellades en arc apuntat damunt fines columnetes i amb un bordó; deixen un timpà amb imatges en relleu de l'escultor Atché que representen el martiri del patró. El frontis de 20 metres d'alçada queda dividit en dues zones per una ample fris a mitja alçada; en la zona baixa hi ha dues finestres en arc apuntat situades els cossos dels dos campanars que flanquegen la façana; en la zona superior n'hi ha una altra al centre de biforada en arc ogival calat i amb bordó.

Dimensions: 39'80 x 9'00 x 16'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus fa 17 metres.

Guarda una pica baptismal romànica; una talla moderna del patró a l'altar major; unes pintures murals a l'absis del 1970 de Pere Falcó; del mateix pintor, murals a la capella del Santíssim (1983); una talla del Santcrist de Joan Fuster (1938) i, al Baptisteri, un baix relleu de ceràmica vidriada de Rafael Solanic (1970).

Arquitecte: Josep Domènech i Estapà (1858-1917).

Campanars bessons coetanis del temple en estil neogòtic. Tenen les bases de planta quadrada (4'50 x 4'50 m); uns segons cossos fantasiosos vuitavats són de perímetre força més reduït que els primers. En ells hi estan ubicades les cel·les. Estan coronats per unes torrelles octagonals; tant els cossos de les cel·les com les torrelles tenen unes cornises que fan angles aguts al damunt de cada cara. Les cel·les estan obertes amb finestral estret d'arc apuntat, un a cada cara alterna; també n'hi ha un a cada cara a les torrelles; al campanar de la dreta hi penja alguna campana tant a la cel·la com a la torrella. Els seus murs tenen els paraments com al frontis.

Situació: fent angle als dos extrems del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 35'00 metres, dada obtinguda en el llibre *Temple de Sant Esteve Sesrovires*, de mossèn Joan Deu.

Esveltesa: 7,7

SANT FELIU DE LLOBREGAT Sant Llorenç, catedral de la diòcesi creada el 2004.

Altitud: 25 metres.

Església aixecada després del 1939 en substitució de la primitiva esfondrada el 1936. El seu estil el podríem qualificar de neomedieval. Consta de tres naus capçades per tres absis i d'un

transsepte amb un cimbori octagonal sobre trompes al creuer que inclou una cúpula sobre un tambor octagonal. La nau central de cinc trams està coberta per un teginat ric en decoració i amb cassetons quadrats; les naus laterals estan cobertes per cúpules bufades amb una lleugera estructura d'aresta; estan separades de la central per tres columnes per banda i arcs formers de mig punt. El cor es troba en el primer tram i el transsepte en el cinquè; en ell s'hi obren els tres absis, el central semicircular ultrapassat, els laterals poligonals. Els seus murs mostren paraments de grans carreus ben escairats.

El frontis té un portal rectangular amb un timpà semicircular ornat amb un relleu que representa sant Llorenç acompanyat d'un àngel que li mostra unes graelles i d'un captaire a qui ofereix almoïna. Envoltan el timpà dues grans arcades de mig punt peraltades; la del fons bossellada i ornada de flors inscrites en un cercle, l'exterior amb fulles inscrites en arquets apuntats. Ambdues arcades descansen en columnes adossades als muntants i amb capitells troncocònics decorats amb elements no figuratius. Un bordó motllurat engloba tots aquests elements fins al terra; tots ells de pedra blanca.

A mitja alçada, tres finestres de mig punt peraltat amb gelosies i separades per columnes de grans capitells d'imitació als corintis estan englobades sota un gran arc de mig punt; donen llum al cor. Corona el frontis una cornisa motllurada angular amb un fris d'arcs cecs al dessota i una creu de pedra al cim. Al mur lateral de ponent, a la capçalera del transsepte, hi ha una altra portalada amb un portal rectangular de pedra blanca coronat per una doble arcada de mig punt peraltat que tanca un timpà decorat amb un relleu amb Maria al tron. Dues columnes per banda adossades als muntants sostenen el marc rectangular exterior; l'arcada interior ho està per fines semi-columnes; totes elles tenen capitells troncocònics ornats amb elements decoratius no figuratius. Al seu damunt, després d'una destacada motllura, hi ha oberta una gran rosassa motllurada i calada a imitació d'una de romànica. Igualment n'hi ha una a l'altre braç del transsepte on hi ha una tercera portalada que dona a dependències parroquials. A la dreta del temple hi ha una capella fonda, la del Santíssim, molt llarga i ampla.

Dimensions: 44'00 x 10'30 x 14'48 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus des del fons de les exigües capelles laterals fan una amplada total de 24'54 metres; la cúpula arriba als 22'39 i el transsepte en fa 24'54 x 10'49 x 14'48.

Constructors: empresa Molins, de Josep Molins i el seu fill Llorenç.

Guarda unes pintures murals del 1990 a la capella fonda amb l'escena del Sant Sopar; és obra de Joan Torras i Viver, artista local, i en un altar lateral n'hi ha una altra del pintor local Joaquim Sedó. Guarda també una imatge gòtica del segle XIV de Santa Maria, molt mutilada, sense cap, trobada entre les runes de l'antiga església desapareguda, i un frontal esculpit d'un temps antic, potser del romànic.

Campanar aixecat entre el 1892 al 1933, no destruït en la guerra del 1936. L'últim cos, amb la maquinària i l'esfera del rellotge, es va aixecar, pagat per subscripció popular, a finals dels anys cinquanta i fou acabat el 1961.

Té planta gairebé quadrada (6'30 x 5'95 m) amb dos cossos; a la part alta n'hi ha dos més de vuitavats amb murs de maons rogencs. El primer cos, cúbic, és de carreus de pedra grisenca amb un portal exterior d'entrada al campanar; un altre es troba a l'interior del temple. Una destacada motllura el separa del segon cos de maçoneria; tots dos tenen els caires ressaltats com lesenes cantoneres i tenen sengles motlures amb un fris d'arquets cecs al dessota. El segon cos és el de més alçada; cap a la meitat hi té, a la part frontal, quatre finestretes que il·luminen l'interior; a la part alta s'hi obren dues finestres en arc de mig punt a cada cara menys a la de llevant.

Els cossos superiors octagonals queden separats per una motllura destacada amb un fris d'arquets cecs al dessota; a l'inferior o cel·la tenen finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, alternades les grans i les petites; i una d'estreta a cares alternes en el cos de més amunt. Està coronat per una cornisa destacada i una teulada baixa de vuit vessants. Les finestres de la cel·la són altes i

amples alternades amb altres de petites i estretes; les petites tenen per l'exterior unes peanyes amb una petita creu al damunt. Pengen de les finestres tres campanes grans i dues de petites. La més gran del 1791 està dedicada a *Sant Pere*; la *Sant Rarími* del 2000 també molt gran penja de la finestra frontal; tres de modernes són *Llorença* que és gran i dues de petites: *Stella Maris* i una altra acabada d'arribar de les Borges Blanques el 2011.

S'accedeix a la cel·la per una escala de graons de pedra amb barana d'obra sobre voltes catalanes, arrapada als murs i amb un ample ull central; des de la cel·la es puja al cos superior per una escala de gat amb arcs protectors; s'hi entra a través d'una trapa.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 40'20 metres.

Esveltesa: 6,3

SANT JOAN DESPÍ Sant Joan

Altitud: 14 metres.

Església aixecada entre el 1939 i el 1943. Consta de tres naus de tres trams, un d'ells amb el cor i un altre pel transsepte; estan cobertes amb voltes de canó sobre arcs torals de mig punt que descansen, en la nau central, en una imposta motllurada que recorre tota la base de les voltes i en uns pilars cruciformes que separen les tres naus així com per arcs formers de mig punt. La capçalera amb un gran rosetó calat a la part alta té un gran absis central i dos de menors als laterals, tots semicirculars amb paraments exteriors de maó vist; per l'interior el presbiteri és recte i fondo. En el creuer s'aixeca un cimbori vuitavat sobre trompes i de quatre arcs de mig punt. El cor descansa en un arc carpanell, en una volta d'aresta i en el cancell. Per l'interior els murs arrebossats estan pintats en color blanc crema; els exteriors en color taronja pàl·lid al frontis i en un blanc grisenc als laterals.

El portal obert en el frontis té marc rectangular de pedra blanca, motllurat i filetejat i, al damunt, un gran dibuix esgrafiàt que mostra el bateig de Jesús pel Baptista; a mitja alçada hi ha obert un finestral d'arc de mig punt i, al damunt, un òcul i una minsa cornisa sinuosa i mixtilínia que recorda l'estil barroc senzill del nostre país.

Dimensions: 34'33 x 7'33 x 11'74 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus fa 23'25 metres, considerable ja que les naus laterals són molt amples; el cimbori arriba per l'interior als 18'35 metres i el transsepte en fa 23'25 x 7'51 x 11'72.

Arquitectes: Josep M. Aixelà i Tarrats i Josep Maria Jujol.

Guarda unes trones, una a cada banda del presbiteri, amb una ornamentació que recorda l'art modernista. També guarda una pica baptismal potser renaixentista amb una decoració geomètrica de formes arrodonides a la base i en la part alta del peu i amb unes motlures al peu i una de bossellada sota mateix de la boca. Un gran quadre de tres escenes, la central amb el baptisme de Jesús i les dues laterals amb elements arbustius i fons daurat; és una mostra de l'estil modernista i es troba adossat al mur lateral just entrant a la dreta.

Campanar del 1857 dividit en dos cossos per una fina motllura; el primer de planta quadrada (3'60 x 3'60 m) és força alt i, en no tenir cap element decoratiu ofereix tota la seva nuesa dels seus murs; el cos superior és vuitavat i en ell s'hi ubica la cel·la; està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana carreuada. Una gran esfera horària es troba sota les finestres. Els seus murs tenen paraments de carreus petits i mitjans de pedra lleugerament rogenca. Una escala del tipus català, arrapada als murs i sobre voltes puja fins a la cel·la.

Situació: adossat a la façana lateral de ponent proper a l'angle sud-oest del frontis encarat a

migjorn.

Alçada: 24'00 metres.

Esveltesa: 6,6

SANT JUST DESVERN Sant Just i Sant Pastor

Altitud: 125 metres.

Església gòtico-renaixentista aixecada entre el 1569 i el 1571, completada el 1676 amb capelles laterals, restaurada el 1890 i refeta a partir del 1940. Consta d'una nau coberta amb voltes de creueria i capçada per un absis poligonal de cinc costats. Les sis capelles laterals, tres per banda, obertes amb un arc de mig punt queden cobertes per voltes gòtiques de nervis. L'ample mur frontal de carreus matussers de pedra grisenca ben alineats i amb el morter força visible té una portalada renaixentista amb un portal rectangular flanquejat per columnes jòniques sobre pedestals i amb un entaulament senzill i un frontó triangular al damunt; en relleu sobre el frontó s'hi troben tres petites figures que representen els sants Just i Pastor amb la Mare de Déu al centre. Té una rosassa atrompetada a mitja alçada i una cornisa angular motllurada per coronament. El seus murs laterals estan arrebossats i pintats d'un color rogenc pà·lid.

Guarda un retaule renaixentista dels artistes Joan Forner escultor i de Joan Pau Camps pintor; té un orgue inaugurat l'any 2005.

Campanar modern. Té planta quadrada (4'75 x 4'75 m) i queda dividit en dos cossos per una senzilla motllura; el primer d'ells està bastit amb murs arrebossats i pintats en un to rogenc pà·lid simulant de carreus; en té de blanquinosos a les cantoneres. Un segon cos destinat a la cel·la amb paraments de carreus petits i regulars està obert per finestres d'arc apuntat, una a cada cara, de diferents mides; hi pengen quatre campanes: *Justa, Pastora, Josepa i Raimunda*; igualment n'hi ha dues de petites sobre terrat penjades d'una estructura metàl·lica senzilla. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats amb alguna gàrgola sota cornisa. Un rellotge d'esfera es troba al damunt d'una de les finestres petites.

Situació: adossat a la façana lateral del sud-est.

Alçada: 22'50 metres.

Esveltesa: 4,7

SANT VICENÇ DELS HORTS Sant Vicenç

Altitud: 22 metres.

Església barroca aixecada el 1718 i acabada el 1725; ha esta renovada el 1998. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes i de dos passadissos laterals; està capçada per un absis semicircular; té transsepte i un cor als peus. El frontis té una portalada amb un portal rectangular de pedra fosca i pilastres toscanes adossades als muntants, un entaulament amb un frontó triangular truncat i una fornícula amb la imatge del patró intercalada; una rosassa motllurada es troba a mitja alçada i, per coronament, una cornisa corbada, convexa al centre i còncava als laterals, amb cinc pinacles, un a cadascun dels punts d'inflexió. El seu mur té un arrebossat pintat de gris blanquinós simulant carreus ben arrengrats i amb carreus de pedra en relleu positiu als caires.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'60 x 4'60 m) i un de segon octagonal dividit en dos per una motllura destacada; en el segon d'ells hi ha ubicada la cel·la. Està coronat per una nova cornisa motllurada i una torrella amb una esfera del rellotge a cada

cara alterna i per un terrat amb balustrada al damunt del qual s'aixeca una estructura metàl·lica amb una campaneta. La cel·la té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, obertes i cegues alternades; hi pengen campanes. Els seus murs de pedra estan arrebossats i emblanquinats.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple proper a l'angle sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 30'00 metres; aquesta dada m'ha estat facilitada pel rector mossèn Mateu Santacana que ha restaurat el campanar i l'església i em diu que ho coneix bé; jo no he pogut fer el càlcul a causa d'estar, aquest campanar, mig amagat per construccions veïnes.

Esveltesa: 6,5

TORRELLES DE LLOBREGAT

Sant Martí

Altitud: 126 metres.

Església neogòtica aixecada entre el 1895 i el 1900. Consta d'una nau central de sis trams, un d'ells amb el cor i el cancell; un altre és el transepte; estan coberts per voltes ogivals damunt cinc arcs torals apuntats i un de presbiteral; està capçada per un absis poligonal de cinc costats amb contraforts a cada caire. L'acompanyen dues naus laterals de cinc trams amb un absis semicircular al lateral dret; les naus estan separades arcs formers apuntats damunt pilars poligonals; consta també d'un ampli transepte amb rosasses calades als seus extrems i amb cúpula al creuer dins d'un cimbori de vuit costats.

El frontis té un portal rectangular amb fines columnetes als muntants; està recobert per uns arcs apuntats que emmarquen un timpà nu i amb un bordó sobre mènsules; una gran finestra calada d'arc apuntat i amb bordó es troba a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular està decorada amb frisos, crestes i una gran creu al cim; els laterals, amb terrat i baranes calades, estan separats de la zona central per uns contraforts amb pinacles.

La construcció va anar a càrrec de la gent del poble que es dedicava a aportar material i a treballar amb els constructors; la pedra dels pilars provenia de les pedreres de Montjuïc

Dimensions: 34'00 x 8'00 x 18'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus fan 14'00 metres d'amplada total; el transepte en fa 17'50 x 8'00 de llargada i amplada.

Arquitectes: Joaquim Codina, i els mestres d'obres Joan Aleu i Josep Janer.

Guarda una imatge del patró a l'altar major obra del 1942 de l'escultor J. Pericay. Hi ha una pica baptismal barroca de marbre blanc que va ésser transportada, com un regal, des de Cuba. Té vidrieres de colors posades el 1900 en 46 finestral d'arcs apuntats i en 13 rosetons; estan ben conservats ja que cal tenir en compte que el 1936 no es va fer mal a l'església protegida com va ser per l'ajuntament republicà. Es conserva una talla de la Mare de Déu dels Dolors del segle XVIII i, també d'estil barroc, una Sagrari cobert de pa d'or sostingut per dues figures d'àngels agenollats.

Campanar neogòtic del 1900. Té planta rectangular (5'00 x 6'00 m) reforçat per robustos contraforts situats obliquament als caires a partir de mig cos quan aquest ha disminuït lleugerament de perímetre; queden capçats per pinacles. La cel·la, separada del cos inferior per una motllura de secció rectangular, està oberta amb finestres d'arc de mig punt i amb barana de pedra, una a cada cara. El corona una cornisa angular a cada cara i una agulla piramidal de quatre vessants recoberta de rajoles vermelles amb un pinacle tornejat acabat en una bola i una creu (inclosa en el càlcul de l'alçada; no ho està el parallamps). Els seus murs de pedra estan arrebossats i pintats de blanc; un sòcol de paredat no està arrebossat. Per l'interior, a la planta baixa, s'hi troba la sagristia. Tant l'església com el campanar, han passat per recents (2001) reparacions.

Funcionen quatre campanes pels tocs litúrgics, i dues per als horaris; tres ja són de l'anterior campanar romànic; foren foses a Vic el 1874 la *Santa Maria*, el 1878 la *Santa Caterina*, i dues més

d'un diàmetre de 66 centímetres són del 1716 una i del 1957 l'altra; dues més pels tocs horaris són del 1904 per al rellotge instal·lat el 1905.

Situació: adossat al mur de migdia, entre el braç esquerre del transsepte i l'absis encarat a ponent.

Alçada: 37'00 metres. El càlcul ha esta fet des del pati de la rectoria fins al cim de la creu; al pati m'hi va deixar accedir amablement el rector mossèn Manesses.

Esveltesa: 6,1

VALLIRANA Sant Mateu

Altitud: 177 metres.

Església neoclàssica dels segles XVIII i XIX inaugurada el 1804. Consta d'una nau i dos passadissos laterals amb capçalera recta, cor i atri. El frontis té un portal rectangular amb pilastres toscanes als muntants, entaulament, frontó circular amb el timpà nu, rosassa atrompetada a mitja alçada i cornisa corbada, convexa al centre i còncava als laterals amb una creu metàl·lica al cim. Una destacada motllura horitzontal divideix el frontis en dues zones; la part inferior mostra bandes horitzontals de carreus; la superior està plena de dibuixos esgrafiats de gran qualitat i ben conservats.

Campanar del 1952. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'50 x 4'50 m); un de segon de poca alçada té els caires aixamfranats; en ell s'hi ubica la cel·la; té una motllura sota d'ella i una altra a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una cornisa motllurada destacada, un terrat amb balustrada i una agulla central amb una bola al cim i una creu metàl·lica (la creu no queda inclosa en el càlcul de l'alçada). La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs tenen un arrebossat amb simulació de carreus. La part baixa està sobre una carreró i, per no tallar el pas, s'hi ha obert un ampli pas cobert amb una volta de canó; al seu damunt en la cara frontal s'hi troba una fornícula amb imatge decorada amb arcuacions i pilastres.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 29'00 metres.

Esveltesa: 6,4

VILADECANS Sant Joan

Altitud: 17 metres.

Església neorenaixentista aixecada entre el 1941 i el 1958. Consta de tres naus separades per columnes de maó vist de color fosc i per arcs formers de mig punt; té la capçalera recta; està coberta per un sostre teginat de cassetons; el presbiteri ho està per una volta de canó. Uns grans finestrals estan oberts per damunt de les naus laterals. El frontis està precedit d'un porxo amb cinc arcs de mig punt sobre fines columnes; la part baixa del mur frontal, aixoplugat sota del porxo, presenta uns esgrafiats figuratius en quatre plafons, dos a cadascuna de les bandes del portal rectangular situat al centre; una gran rosassa vidriada queda oberta a mitja alçada del frontis per damunt del porxo i un frontó triangular al capdamunt té el timpà decorat amb baixos relleus no figuratius; una creu de pedra es troba al cim.

Arquitecte: Josep Puig i Janer.

Guarda al baptisteri unes pintures al fresc de Carulla i Serra.

Campanar del 1957. Té planta quadrada (5'80 x 5'80 m) amb dues motlures sota la cel·la

que inclouen una franja amb esgrafiats. La cel·la està oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada banda; hi pengen campanes. Està coronada amb una destacada cornisa motllurada i una teulada a quatre vessants. Té un sòcol de pedra picada rogenca i els murs arrebossats i pintats en tons torrats i amb carreus blancs a cantoneres. La desproporció entre l'alt cos del campanar i el de petites dimensions de la cel·la fan poc harmoniosa l'estètica d'aquest cloquer.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la façana lateral encarada a llevant, prop de la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 34'75 metres.

Esveltesa: 6

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

BEGUES Sant Cristòfol, església vella de la Rectoria, sufragània

Altitud: 399 metres.

Església gòtico-renaixentista aixecada entre el 1575 i el 1578 en substitució d'una de romànica anterior. Consta d'una nau. El frontis té un portal rectangular renaixentista de pedra clara amb columnes toscanes sobre pedestals, entaulament, frontó triangular amb tres pilastres adossades al mur; òcul atrompetat sota cornisa horitzontal. Els seu mur frontal es troba arrebossat i pintat en color ataronjat i amb carreus de pedra clara a cantoneres.

Arquitectes: el mestre de cases occità Lleonard Bosch i els picapedrers francesos Joan de Montese i Bernat Truell.

Campanar de planta quadrada (3'60 x 3'60 m) coronat per una cornisa i una teulada piramidal recoberta de rajoles que fan dibuixos geomètrics marronosos en escacat fosc i clar. Murs de paredat a mig arrebossar amb carreus de pedra blanca a cantoneres. La cel·la amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara i una motllura a la seva base ha estat bastida amb carreus ben escairats de pedra clara als caires i marronosa al centre.

Situació: angle nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'00 metres.

Esveltesa: 4,4

CASTELLDEFELS Mare de Déu de Montserrat, sufragània

Altitud: 15 metres. Carrer Doctor Marañón, s/n

Església aixecada el 1966. Consta d'una nau rectangular en posició apaïxada i amb baixos (soterrani obert a la plaça enjardinada situada en un nivell inferior del terreny). Els seu murs són de maó vist i de formigó.

Arquitecte: Joan Puig i Pei.

Campanar format per una gran paret de formigó (de fet és una espadanya exempta i no una torre) amb creu metàl·lica al cim (inclosa en la mesura de l'alçada total), i un contrafort a la cara de ponent amb escala de barrots metàl·lics, escala de gat, fins a l'ull on es troben tres campanes petites.

Situació: al davant del centre de la façana oest.

Alçada: 31'00 metres; està calculada des del nivell de l'entrada principal de la façana est, i no pas des del nivell inferior de la cripta.

CASTELLDEFELS Santa Maria

Altitud: 5 metres.

Església neoromànica aixecada entre el 1909 i el 1919, reconstruïda el 1948. Consta de tres naus amb sostre de doble vessant sobre encavallades de fusta; està capçada per tres absis. El frontis

mostra paraments de carreus ben escairats, a mig desbasta externament; hi té obert un portal amb arquivoltes de mig punt amb motlures bossellades que descansen en una senzilla imposta i damunt tres fines columnetes per banda; un bordó motllurat les envolta. Poc més amunt hi ha un fris format per una motllura amb denticles al dessota. Just sobre d'ell hi ha tres finestres de mig punt amb columnetes en els intervals de separació i als extrems que sostenen el marc i el bordó respectiu. Corona el frontis una cornisa horitzontal amb fris inferior d'arcs cecs i dos alts pinacles als seus extrems. Completen el frontis dues ales, lleugerament més endarrerides, amb finestres als baixos i al pis coronades per merlets; tenen obertes finestres als baixos com les del centre i una estreta finestreta al pis alt.

Arquitecte: Nil Tusquets.

Campanar d'espadanya format per barres de ferro verticals i horitzontals que deixen àmplies obertures en dues de les quals pengen campanes petites; al capdamunt formen una creu. Va substituir l'antic campanar enderrocat en ser malmesa l'església el 1936.

Situació: al damunt del frontis en posició centrada.

Alçada: 22'00 metres.

CORBERA DE LLOBREGAT

Sant Ponç, antic monestir

Altitud: 380 metres

Església d'un antic monestir del segle XI avui desaparegut. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells és el transsepte, coberta per voltes de canó sobre quatre arcs torals de mig punt i capçada per un absis semicircular i dues absidioles obertes al transsepte, totes elles allargades per un tram curt. Sobre el creuer s'aixeca un cimbori quadrat al centre del qual, damunt trompes, puja un campanaret de dos pisos. Té els murs de carreus marronosos escairats matusserament i alineats més o menys bé, petits per fora i mitjans per dins; estan ornats com els absis amb frisos d'arquets cecs sota cornisa i bandes verticals o lesenes. Té el frontis orientat a ponent amb una porta senzilla d'arc de mig punt dovellat i, al damunt, dues finestres d'arc de mig punt i una altra de geminada sota mateix de la cornisa angular que presenta un fris al seu dessota d'arcuacions cegues.

Dimensions: 26'80 x 6'20 x 12'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 16'50 x 4'80 x 10'00.

Campanar de torre aixecat damunt el cimbori; té dos pisos amb finestres d'arc de mig punt a cada cara; la del pis superior és geminada; té el mainell amb capitell mensuliforme decorat amb relleus que representen palmetes entrelaçades per tiges. Està cobert per una teulada de quatre vessants. Els seus murs presenten paraments de carreus escairats, irregulars, de pedra rogenca. Les finestres queden obertes dins d'un ampli marc lleugerament destacat.

Situació: damunt el cimbori proper als absis orientats a llevant.

Alçada: 24'00 metres.

SANTA MARIA DE CERVELLÓ Església antiga

Altitud: 300 metres

Municipi de Cervelló

Església del segle XI construïda en romànic llombard. Consta d'una nau coberta amb volta de canó sobre dos arcs torals de mig punt i capçada per un absis semicircular allargat per un tram curt obert per un arc presbiteral de mig punt. En el primer tram proper al presbiteri hi ha un cimbori octagonal damunt trompes. Al segle XVI i al XVIII es van obrir capelles laterals, dues per banda; les més properes al presbiteri, del segle XVI, estan cobertes per voltes de creueria, les altres per voltes de llunetes. En el primer tram de ponent hi ha un cor renaixentista sobre volta de creueria.

El frontis romànic fou remodelat al segle XVI i en ell hi ha un portal renaixentista amb marc rectangular, dues columnes toscanes sobre pedestals adossades als muntants, entaulament dòric i frontó triangular amb pinacles adossats als tres angles; a mitja alçada, un òcul i, per coronament, una minsa cornisa amb un fris romànic al dessota a base d'arcuacions cegues. Aquestes també es

troben al llarg dels murs laterals i en l'absis així com bandes llombardes o lesenes. Els murs tenen paraments de carreus de pedra rogenca del lloc, escairats matusserament, entre petits i mitjans i ben alineats, tant per dins com per fora.

Dimensions: 18'00 x 4'10 x 10'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar: no n'hi ha cap; segurament n'hi havia hagut un aixecat damunt del cimbori; actualment no s'hi ha conservat.

SANT FELIU DE LLOBREGAT Sant Joan

Altitud: 35 metres.

Església aixecada al 1995. Consta d'una nau de planta semicircular bastida amb murs de maó vist; està coberta per un sostre sobre bigues de fusta i per una teulada de teules planes de color rogenic intens. Unes finestres grans rectangulars permeten una bona lluminositat; té una cabuda d'unes 400 persones.

Arquitecte: Josep Maria Graell i Escobar de Terrassa.

Campanar de planta quadrada irregular (2'44 x 2'36 m) de maó vist amb fràgils creus metàl·liques al cim, no incloses en la mesura indicada. Té la coberta plana i una finestra rectangular fent angle; de fet no és una torre, potser una estructura per instal·lar-hi les campanes, de poca alçada i de forma prismàtica.

Situació: angle nord-est del frontis.

Alçada: 9'75 metres.

Esveltesa: 3,5

VILADECANS Mare de Déu de Montserrat, sufragània

Altitud: 18 metres.

Església en construcció des del 2000 al 2001 (últim any en què vaig visitar-la). Consta d'una cripta, gran nau principal rectangular, capçalera recta, cor, i moltes dependències per a usos d'atenció amb ingressos adequats per a invàlids amb porta al mur lateral de migdia. Murs de maó vist.

Arquitecte: Eduard Mondragon, de Viladecans.

Campanar de planta quadrada (3'90 x 3'90 m) format per quatre columnes de 1'50 metres de gruix, escala de cargol interior, en plena construcció, per tant inacabat; en els plànols figura que té projectada una alçada de 20 metres.

Situació: angle nord-est del frontis, orientat a llevant.

Alçada: 20'00 metres.

Esveltesa: 5,1

VILADECANS Santa Maria de Sales

Altitud: 17 metres.

Església moderna, posterior al 1939, de murs de formigó i finestrals envidriats; consta d'una nau, cor i cripta.

Arquitectes: Robert Kramreiter, austríac, i Pere Marieges, arquitecte municipal.

Campanar de tres murs de formigó, obert pel davant, amb el posterior que acaba inclinant-se com si fos una visera per sobre de les campanes fent com de cobertura; les quatre campanetes se sostenen en quatre braços de formigó superposats; als peus de la torre, que queda oberta per manca d'un quart mur, s'hi troba una escala que permet passar per una obertura rectangular i penetrar a l'interior de l'església per damunt d'un petit pont. Les tres parets del campanar fan les mides següents: 4'90 x 4'00 x 4'00 m.

Situació: davant el frontis, en posició cap al sud-est.

Alçada: 22'30 metres.

Esveltesa: 4,5

EL BAIX Penedès

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
------------------------	------------	------------------

Albinyana	Sant Bartomeu	38'80
Arboç, l'	Sant Julià	27'33
Banyeres del Penedès	Santa Eulàlia	18'93
Bisbal del Penedès, la	Santa Maria	29'60
Bonastre	Santa Magdalena	31'72
Calafell	Santa Creu	28'06
Cunit	Sant Cristòfol	20'76
Llorenç del Penedès	Sant Llorenç	34'42
Masllorenc	Sant Ramon de Penyafort	41'69
Montmell, el		
La Juncosa del Montmell	Sant Miquel	15'56
Marmellar	Sant Miquel	23'23
Sant Jaume dels Domenys	Sant Jaume	24'27
Vendrell, el	Sant Salvador	49'71
Coma-ruga	Sant Ramon	27'39

Alçada mitjana: 28'44 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; amb espadanya n'hi ha cinc; el d'Aiguaviva mesura 13'28 metres.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ALBINYANA Sant Bartomeu
 Altitud: 198 metres.

Església del segle XVIII amb vestigis d'una antiga romànica. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta de canó apuntada sobre cinc arcs torals apuntats i capçada per un absis semicircular cobert per una volta de quart d'esfera que correspon a l'antiga església romànica; en ser sobrealtçat ara és poc visible el parament antic per haver estat arrebossat; l'antiga finestra de doble esqueixada d'arc de mig punt avui (2009) es troba cegada i visible només per l'exterior; també ho és una motllura que es trobava sota l'antiga cornisa romànica. Acompanyen la nau dos passadissos laterals oberts entre les capelles per mitjà d'arcs de mig punt; els altars estan coberts per voltes d'aresta i separats de la nau per arcs apuntats damunt robustos pilars rectangulars reforçats per semi-columnnes. Un cor ocupa el pis superior del tram situat als peus del temple; descansa sobre un arc carpanell i d'una volta molt rebaixada. El terra del temple presenta un mosaic que forma dibuixos geomètrics de forma més o menys trilobulada.

La façana principal del 1856 es troba arrebossada i pintada en un to rosat feble; també ho estan les laterals; tenen grans carreus matussers a cantoneres i també són visibles en trams; té un portal rectangular amb marc motllurat i un frontó semicircular amb el timpà nu, una finestra d'arc apuntat a mitja alçada i, al capdamunt, un frontó triangular motllurat amb un òcul cec al centre.

Dimensions: 20'20 x 5'94 x 7'61 metres respectivament de llargada, amplada i alçada;

l'amplada total inclosos els passadissos i des del fons de les capelles fa 11'71 metres.

Guarda una imatge de la Mare de Déu del Roser del 1582 i una pica baptismal possiblement renaixentista.

Campanar d'aires neoclàssics aixecat el 1856. Té un alt primer cos de planta pràcticament quadrada (4'90 x 4'95 m) i un de segon octagonal amb la cel·la a la part superior oberta per quatre finestres d'arc apuntat sobre senzilles impostes i amb l'ampit destacat; n'hi ha una a cada cara alterna; hi pengen dues campanes, una del 1769 i l'altra del 1856; té una motllura a la base i una altra al damunt. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada on hi ha aixecada una alta torrella també vuitavada amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara; queda capçada per una cornisa motllurada, un tambor vuitavat i una cúpula semiesfèrica amb un pinacle i un penell al damunt en forma d'àngel instal·lat el 1992 substituint un d'antic. Els seus murs estan arrebossats i pintats com les façanes i amb carreus blancs a cantoneres.

Una escala d'obra amb barana i un escàs ull central puja fins a la maquinària del rellotge situada en un pis superior on l'ull queda tancat per un envà; a partir d'aquí una escala de cargol d'obra amb eix de ferro situada a l'angle sud-est dóna accés a la cel·la i segueix per l'interior del mur fins al terrat; dues grans campanes pengen al dessota de la cúpula de la torrella per senyalar hores i quarts.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 38'80 metres, mesura que inclou la figura de l'àngel que, ella sola, fa 2'63 metres.

Esveltesa: 7,8

ARBOÇ, L' Sant Julià

Altitud: 166 metres.

Església del gòtic tardà i en part renaixentista; fou aixecada entre el 1631 i el 1647 i refeta amb elements moderns després del 1939 en ser malmesa el 1936. Consta d'una nau de sis trams coberta amb una volta ogival amb plementeria moderna de rajola vermella i arcs de pedra grisa; està capçada per un absis poligonal de set costats. Els seus murs interiors tenen aires classicitzants amb cornisa i entaulament dòric sota volta i sobre pilastres situades entre les capelles laterals obertes mitjançant arcs de mig punt; una d'elles, la del Sagrament, barroca, és obra del 1770 del frare carmelità fra Damià dels Apòstols (1704-1780).

El frontis presenta dues torres gairebé quadrades (2'85 x 2'41) situades a les cantoneres; tenen una teulada piramidal; la seva alçada és propera a la del campanar; la portalada és d'inspiració renaixentista amb un portal rectangular recobert per un arc de mig punt sobre la llinda que deixa un timpà amb figuració policroma; està flanquejat per dues columnes toscanes exemptes sobre pedestals davant de quatre fornícules, dues per banda i sobreposades, les inferiors amb imatges; les columnes sostenen un entaulament dòric truncat, un frontó circular partit amb una fornícula sense imatge al centre; una rosassa neoromànica calada i atrompetada es troba a mitja alçada i, per coronament, hi té una cornisa horitzontal sobre mènsules i amb un fris d'elements geomètrics al dessota. Als murs laterals i a l'absis s'hi obren disset alts finestrals entre contraforts.

Adossada a la dreta del temple hi té una capella, la dels Dolors, originàriament romànica (s. XII), amb volta de canó sobre dos arcs torals; ha estat molt restaurada i té murs de carreus ben escairats de mida mitjana. Hi ha pintures murals gòtiques (francogòtiques) avui traspassades a grans plafons penjats als murs.

Dimensions: 40'35 x 12'30 x 20 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda un baldaquí salomònic dissenyat per l'arquitecte Pere Cendoya que fou restaurat, com el temple, després de ser incendiat el 1936. La imatge de Sant Julià és una talla de Frederic

Marès (1893-1991).

Campanar barroc aixecat cap el 1622 damunt una base romànica. Té planta gairebé quadrada (5'41 x 5'75 m); al seu damunt s'hi aixeca un segon cos octagonal irregular coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada. Els seus murs tenen paraments de carreus i tres motlures a diverses alçades. La cel·la té vuit finestres d'arc apuntat i marc rodejat per una motllura, una a cada cara; hi pengen quatre campanes. Per l'interior hi puja una escala de cargol d'obra. Pels dos campanars frontals també hi pugen sengles escales de cargol de pedra.

Situació: adossat cap al centre del mur lateral dret encarat a llevant.

Alçada: 27'73 metres.

Esveltesa: 4,8

BANYERES DEL PENEDÈS Santa Eulàlia

Altitud: 170 metres.

Església del segle XVII; fou ampliada el 1780. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria i capçada per un absis poligonal; està acompanyada per capelles laterals. Té molts elements que recorden el gòtic com la portalada conservada dels temps medievals; té un portal en arc de mig punt recobert per una arquivolta formada per grans dovelles, un bordó circular sobre impostes i un guardapols rectangular sobre fines pilastres poligonals; un òcul motllurat i atrompetat apareix a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular de teules sobreposades. La portalada es troba lleugerament descentrada respecte de l'eix del frontis, escorada cap a l'esquerra.

El mur del frontis és de carreus ben escairats, part de dalt amb evidents senyals de sobrealçament per canvi de materials; hi ha oberts tres grans òculs distribuïts ben simètricament. Els murs laterals estan arrebossats amb finestres circulars, una a cada tram.

Campanar merament funcional aixecat el 1780 i completat el 1964. Té planta rectangular (4'50 x 6'55 m) i està coronat per una cornisa amb merlets esglaonats i una coberta plana. Queda dividit en dos cossos per una motllura; al segon cos o cel·la del 1964 hi figuren dos finestrals d'arc de mig punt al costat llarg i un al curt; hi pengen dues campanes una del 1773 i l'altra del 1940. Un rellotge d'esfera es troba a la banda de migdia sota la motllura. Els seus murs es veuen arrebossats i pintats amb un to lila molt pàl·lid pel que fa al primer cos; el segon, el de la cel·la, s'hi veu un parament de maçoneria amb carreus a les cantoneres i als marcs dels finestrals.

Situació: damunt l'ala sud del temple proper a la capçalera.

Alçada: 18'93 metres.

Esveltesa: 2,8

BISBAL DEL PENEDÈS, LA Santa Maria

Altitud: 186 metres.

Església d'aires neoclàssics. Consta d'una nau i dos estrets passadissos laterals; la nau està coberta amb voltes de llunetes sobre quatre arcs torals apuntats i amb un presbiteri de cinc costats formats per petxines raconeres ja que queda inclòs en una capçalera recta. El cor descansa en un arc carpanell i una volta de creueria amb una clau decorada amb relleus. El frontis té un portal rectangular, un òcul motllurat a mitja alçada amb una creu al damunt fent de reixa, tots dos de materials vermellosos, i una cornisa angular d'un sol vessant ja que l'altre queda ocupat pel campanar. Els seus murs estan arrebossats i pintats de color taronja.

Dimensions: 23'94 x 7'94 x 7'88 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals arriba als 13'48 metres.

Guarda un orgue del 1989.

Campanar neoclàssic. Té un primer cos de planta rectangular (3'98 x 3'10 m) amb una motllura composta al capdamunt i uns petits pinacles als seus quatre angles; té els murs arrebossats i pintats d'un to ataronjat amb carreus de pedra clara als caires; a sobre d'ell se n'aixequen dos més de vuitavats separats entre si per una nova motllura composta molt destacada; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada damunt del qual hi ha una torrella octagonal coberta amb cúpula de rajoles rogenques i fosques amb un pinacle al cim. Aquests cossos superiors tenen un arrebossat pintat en un to groc pà·lid. La cel·la ubicada el primer cos vuitavat està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen dues campanes, una del 1871, l'altra de nom *Maria* és del 1988. També tenen finestres amb arc de mig punt i en cares alternes el cos superior i la torrella; les finestres del segon cos vuitavat tenen baranes a diferència de les altres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent. Es troba ocupant mig frontis i en sobresurt una mica.

Alçada: 29'60 metres. Considero força fiable el càlcul tot i les dificultats que ofereix donada la poca visibilitat de la base pel jardí que l'envolta.

Esveltesa: 7,4

BONASTRE Santa Magdalena

Altitud: 182 metres.

Església aixecada entre el 1833 i el 1850. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes acompanyada de capelles laterals unides per passadissos; té un transsepte amb una cúpula dins d'un cimbori octagonal amb cupulí aixecat en el creuer. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un to blanquinós. El frontis té un portal rectangular flanquejat per pilastres toscanes sobre pedestals adossades als brancals i un frontó triangular amb una fornícula sense imatge inclosa en el timpà; a mitja alçada hi ha una rosassa i al capdamunt una cornisa amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals.

Compta amb una pica baptismal i un sagrari modernistes de l'arquitecte tarragoní Josep Maria Jujol i Gibert; també conserva part de l'altar major anterior al 1936.

Campanar neoclàssic coetani del temple restaurat el 1993. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'70 x 5'00 m) bastit amb murs de paredat arrebossat i emblanquinat amb carreus a cantoneres; al seu damunt s'aixeca un segon cos vuitavat on s'hi ubica la cel·la amb quatre campanes penjant de les finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; unes senzilles motlures decoren la seva base i damunt de les finestres. Està coronat per una fina cornisa i un terrat amb balustrada; al seu damunt s'eleva una torrella igualment vuitavada amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara alterna, i amb una motllura a sobre, un breu tambor amb un petit òcul a cares alternes i petits pinacles als xamfrans i, per coberta, una cúpula lleugerament apuntada i amb pinacle al cim. Està coronat per un senzill penell de dos metres, no tingut en compte en mesurar l'alçada. Un rellotge d'esfera es troba al primer cos. Una de les campanes, la *Magdalena*, és del 1620; una altra, la *Manuela*, és del 1878, una tercera també és d'aquest any i la quarta del 1978.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 31'72 metres.

Esveltesa: 6,3

CALAFELL

La Santa Creu

Altitud: 45 metres.

Església neoclàssica aixecada a finals del segle XVIII i inaugurada el 1806. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó sobre quatre arcs torals de mig punt; una imposta i una cornisa clàssiques recorren tota la base de la volta; unes pilastres d'escàs relleu de capitells compostos baixen de sota els arcs; queda separada de les laterals per tres arcs formers de mig punt que descansen en pilars. Té la capçalera recta i un cor situat sobre el cancell vidriat. L'interior ofereix un contrast entre els murs arrebossats i pintats en color clar i les motlures i pilastres que ho són en un to fosc marronós; l'exterior es troba arrebossat i pintat en tons clars amb carreus a les cantoneres. El frontis té un portal classicitzant rectangular amb pilastres d'escàs relleu adossades als muntants, entaulament dòric amb una cornisa prominent; el frontó que deuria tenir al damunt s'ha perdut com ho deixen endevinar les restes escasses que encara hi queden; poc més enlaire hi ha una fornícula amb la imatge de santa Helena sostenint una creu. Una fina motllura horitzontal a mitja alçada separa en dues zones el frontis; al seu damunt hi figura un òcul motllurat i, per coronament, una cornisa angular amb creu de pedra al cim.

Dimensions: 28'85 x 7'77 x 17'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una imatge de Sant Elena a la fornícula; és obra de l'escultor local Isidre Romeu.

Campanar neoclàssic aixecat entre el 1832 i el 1857. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'80 x 5'00 m); el segon amb els caires aixamfranats està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; cada caire del xamfrà està destacat per una pilastra toscana d'escàs relleu; unes motlures senzilles es troben entre els diversos cossos i sota terrat. La cel·la té una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen dues campanes; una és del 1818 i la que porta el nom de *Rosa Maria Francisca* del 1946. Els seus murs són de paredat fins a mitja alçada; el cos de la cel·la és de carreus petits disposats en filades uniformes. Un rellotge d'esfera està situat sota la finestra frontal.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 28'06 metres.

Esveltesa: 5,6

COMA-RUGA

Sant Ramon

Altitud: 8 metres. Municipi del Vendrell

Església aixecada entre el 1956 i el 1957. Consta de tres naus, les laterals més baixes que la central. El frontis té un portal rectangular amb un fris d'arcs cecs al seu damunt i un òcul amb gelosies a mitja alçada; tot ell es troba situat sota d'un porxo escàs format per un gran arc de punt rodó que ho aixopluga; per coronament, una senzilla cornisa angular. Altres dos òculs, també amb gelosies, es troben en les ales, un a cadascuna d'elles amb unes finestres d'arc de mig punt al seu dessota. Les cantoneres del mur del frontis són de pedra i la part baixa està decorada amb uns contraforts en forma de grans volutes; els seus murs estan arrebossats i pintats d'un color groc pà·lid.

Guarda un retaule modern fet d'un mosaic realitzat per Santiago Padrós i Elías de Terrassa (1918- 1971).

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'70 x 4'90

m) bastit amb murs de maó arrebossats i pintats com el frontis de color groc pàl·lid; està coronat per una destacada cornisa i una teulada de peces rogenques al centre de la qual s'aixeca una torrella de planta quadrada de caires aixamfranats amb petits contraforts en forma de volutes a la base de cada xamfrà; és en ella on s'hi ubica la cel·la oberta amb quatre finestral d'arc de mig punt, un a cada cara, i amb baranes metàl·liques; la cobreixen una cornisa motllurada amb un tambor poc alt al damunt i una cúpula apuntada de vuit sectors triangulars irregulars de perfil sinuós coberta de rajola clara.

Situació: adossat al mur lateral de llevant molt proper a l'angle sud-est del frontis encarat a migjorn, gairebé exempt.

Alçada: 27'39 metres.

Esveltesa: 5,5

CUNIT

Sant Cristòfol

Altitud: 10 metres.

Església que conserva tres absis semicirculars romànics del segle XII sobrealçats i en disposició trevolada oberts als tres costats d'un creuer cobert per una cúpula semiesfèrica; avui un d'ells fa funció de sagristia del nou temple. Els seus murs romànics tenen paraments de carreus petits i poc picats i disposats en filades regulars. En algun d'ells hi ha encastats alguns carreus amb relleus; tenen lesenes llombardes i a mitja alçada restes de la motllura situada sota de la cornisa primitiva; al seu damunt es troba el mur de sobrealçament amb paraments de maçoneria formada per petits còdols mig picats.

Aquesta construcció romànica va ser modificada entre el 1755 i el 1761 quan va enderrocar-se la nau romànica; se'n va aixecar una de nova rectangular neoclàssica coberta amb una volta de llunetes i acompanyada de capelles laterals unides entre sí per passadissos separats de la nau per arcs formers de mig punt damunt pilars rectangulars. El frontis té un portal en arc rebaixat amb marc de pedra; té una petita fornícula amb imatge; una rosassa a mitja alçada i una cornisa sinuosa.

Dimensions: 32'00 x 9'00 x 13'00 metres de llargada, amplada i alçada; l'amplada calculada des del fons de les dues absidioles laterals fa 16 metres.

Guarda una imposta treballada amb relleus repetitius a base de volutes; es troba situada damunt un pilar; sembla ser posterior al romànic tot i que imita la tècnica d'aquest estil.

Campanar neoclàssic del 1756-62, merament funcional. Té planta rectangular (2'10 x 3'20 m) i fou bastit amb murs de paredat arrebossat amb ciment; té carreus de pedra blanca a cantoneres. La seva coberta és plana amb merlets apuntats per coronament. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes que porten per nom *Sant Cristòfol* del 1772 i *Immaculada Concepció* del 1912.

Situació: sobre el fals creuer format entre les dues absidioles transversals.

Alçada: 20'76 metres.

Esveltesa: 6,4

JUNCOSA DEL MONTMELL, LA

Sant Miquel

Altitud: 429 metres.

Municipi del Montmell

Església aixecada a partir del 1862. Consta d'una nau amb capelles laterals unides per passadissos; té la capçalera recta; presenta un frontis arrebossat i emblanquinat amb un portal en arc de mig punt damunt senzilles impostes amb un marc de pedra rogenca amb dovelles i carreus ben

escairats. Té un òcul atrompetat a mitja alçada, una motllura horitzontal a la part alta i una cornisa angular amb una petita espadanya d'un ull en forma ametllada.

El temple es troba davant mateix dels murs d'una nova església, sense volta, que han quedat sense completar i que fan d'atri.

Campanar del 1862. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (3'74 x 3'94 m); un segon cos octagonal acull la cel·la. Està coronat per una cornisa motllurada, un fris de peces verticals i per un terrat amb balustrada; al seu damunt s'aixeca una torrella octagonal amb una agulla piramidal de rajoles vermelles i caires verds amb bola metàl·lica al cim. La cel·la té quatre finestres d'arc apuntat, una a cada cara alterna; hi pengen dues campanes del 1895 i del 1876. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc groguenc.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 15'56 metres.

Esveltesa: 4

LLORENÇ DEL PENEDÈS Sant Llorenç

Altitud: 162 metres.

Església neoromànica de mitjans del segle XX (1950-1960). Consta d'una nau coberta amb una volta de canó, transsepte escàs, presbiteri semicircular, capelles laterals i un cor als peus sobre bigues horitzontals. El frontis té una portalada que sobresurt lleugerament i queda coberta amb un ràfec angular; al dessota, tres arquivoltes de punt rodó motllurades descansen en dues fines columnes per banda amb imposta prolongada per tota la portalada; al damunt una gran rosassa calada, motllurada i atrompetada i, per coronament, una cornisa motllurada. A banda i banda, en les ales del frontis, unes finestres geminades amb marc i guardapols de pedra blanca queden obertes en dos nivells. Els seus murs estan arrebossats i pintats de color rogenc amb carreus en relleu de pedra blanca a cantoneres.

Dimensions: 26'90 x 11'02 x 12'37 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 13'33 x 4'69 x 12'37.

Guarda una pica baptismal semiesfèrica, d'una sola peça, segurament preromànica per la seva decoració arcaica, però que els entesos la fan del segle XI o XII perquè creuen que els temes i l'estil antic es repeteixen en segles del romànic. Se sustenta sobre un peu cilíndric modern. La decoració externa consisteix en una franja de relleus molt primitius entre dues bandes horitzontals amb reticulats o soguejats; aquests relleus consisteixen, principalment, en elements geomètrics: estrelles de formes diverses, fulles estilitzades, entrellaçats, etc., i alguna representació figurada, com una cara molt simple de forma ovalada. La pica fa uns 60 centímetres d'alçada i la seva boca un metre i escaig de diàmetre; el seu origen és desconegut.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (5'00 x 5'00 m); està dividit en quatre cossos de perímetres que es van reduint lleugerament; estan separats per motllures compostes; en l'últim o cel·la s'obren quatre finestres d'arc de mig punt decorades amb bordó i columnetes als muntants, una a cada cara; hi pengen quatre campanes; són del 1824, 1842 i 1940; la quarta, sense que consti la data, porta el nom de *Sant Llorenç*. Al seu damunt s'aixeca una torrella quadrada amb l'esfera del rellotge a cada cara, una cornisa motllurada i una agulla piramidal quadrada recoberta de rajola verda amb els caires rogencs i una bola al cim. Als pisos inferiors s'hi obren petites finestres d'arc de mig punt amb el marc ressaltat. L'escala que arriba a la cel·la va de paret a paret i deixa un ull central; és de formigó i té una senzilla barana de ferro. Des de la cel·la fins a la torrella del rellotge hi ha una escala de gat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.
Alçada: 34'42 metres.
Esveltesa: 7

MASLLORENÇ Sant Ramon
Altitud: 304 metres.

Església neoclàssica aixecada el 1774 i refeta el 1844. Consta de tres naus, més aviat una nau al centre i dos passadissos laterals. La nau central té quatre trams, un d'ells amb el cor; un altre és el transsepte; estan coberts amb voltes de llunetes; els passadissos ho estan per voltes d'aresta; una cúpula sobre petxines al creuer està englobada en un cimbori octagonal de dos pisos de finestres i cobert per una teulada piramidal; el cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell i en una volta d'aresta; el presbiteri és semicircular i la capçalera poligonal. El frontis es troba arrebossat i pintat en un to groguenc amb carreus de pedra blanca a les cantoneres en relleu negatiu; té un portal rectangular amb marc de carreus ben escairats, un òcul a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular amb un petit òcul al centre del timpà.

Dimensions: 24'29 x 6'07 x 10'14 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 12'73 metres, la cúpula arriba al 15'10 i el transsepte en mesura 12'73 x 5'91 x 9'89.

Campanar del 1855. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'45 x 4'40 m) coronat per una motllura; un segon cos octagonal queda dividit en tres d'irregulars per motlures. La cel·la oberta en el superior amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i amb una campana del 1855 està coronada per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; al seu damunt s'aixeca una torrella vuitavada amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb l'esfera del rellotge a la cara posterior, cornisa i teulada piramidal a base de rajoles verdes i amb una figura metàl·lica d'un àngel al cim inclosa en la mesura de l'alçada. Els seus murs estan arrebossats i pintats de color groguenc amb carreus blancs a les cantoneres i als marcs de les finestres. S'accedeix a la cel·la per una escala interior de cargol de pedra picada adossada a un dels murs.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 41'69 metres.
Esveltesa: 9,3

SANT JAUME DELS DOMENYS Sant Jaume
Altitud: 213 metres.

Església aixecada el 1703 en col·laboració amb la gent del poble. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor; està coberta amb voltes de llunetes i capçada per un absis poligonal de cinc costats. El cor amb barana de pedra calada descansa en un arc carpanell i una volta de creueria. El frontis està precedit d'un porxo amb arcs de mig punt damunt pilars quadrats capçats per una senzilla imposta; n'hi ha tres al davant i un al lateral. Un portal rectangular està obert sota del porxo; per damunt d'ell, a mitja alçada, s'hi troba un òcul atrompetat i un altre de petit sota la cornisa angular motllurada. Els seu mur frontal està arrebossat i pintat de color ataronjat; els laterals mostren paraments de paredat.

Dimensions: 26'65 x 7'99 x 12'53 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 13'85 metres.

Guarda en una capella lateral una pica baptismal antiga, segurament romànica dels segles XII o XIII; hi ha qui diu que és visigòtica però això no sembla versemblant tot i que els seus temes decoratius són de tradició antiga; té forma rectangular amb els angles arrodonits i costats sinuosos; la decoració bàsicament geomètrica està repartida en dues franges paral·leles de cercles amb creus i pètals florals interiors; als angles hi ha figures humanes molt simples. Té unes dimensions de 90 x 65 x 60 centímetres, respectivament de llargada, amplada i alçada, aproximadament, i les franges decoratives fan uns 35 centímetres d'alçada; un peu vuitavat modern el separa del terra. A la capella lateral de la Mare de Déu del Carme hi ha unes pintures murals del 1964 i, a la petita capella del Santíssim, n'hi ha unes altres del 1996 de l'artista Arola.

Campanar merament funcional de principis del segle XVIII coetani del temple. Té planta rectangular (3'88 x 6'12 m) i està coronat per una cornisa amb pinacles de punta de llança als angles i al centre dels costats; té una coberta plana o terrat. Els seus murs estan arrebossats i pintats de color ataronjat, com el frontis, amb carreus de pedra blanca a cantoneres. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes, la grossa del 1800. Està ornat amb una motllura a la base de la cel·la i, a sota d'ella, amb un rellotge d'esfera. Els seus murs estan mancats d'elements decoratius.

Per accedir a la cel·la hi ha una escala del tipus català sobre voltes i arrapada als murs, i per arribar a la coberta o terrat s'hi puja per una escala de gat amb accés a través d'una trapa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent al angle nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 24'27 metres.

Esveltesa: 4

VENDRELL, EL Sant Salvador

Altitud: 47 metres.

Església barroca aixecada entre el 1732 i el 1739. Consta de tres naus, la central de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta per una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; les laterals ho estan amb voltes d'aresta; estan separades de la central per robustos pilars amb capitells d'ordre compost i arcs formers de mig punt; sobre d'ells s'obren tribunes amb balustrada a cada tram; té un transsepte amb una cúpula sobre petxines al creuer; un absis semicircular tanca la nau per la capçalera. El cor amb una llarga balustrada descansa en un arc carpanell i en una volta de creueria. Els seus murs tenen paraments de carreus grans ben escairats de pedra gris clar.

El frontis té una portalada barroca amb un portal rectangular amb els muntants flanquejats per tres columnes sobre pedestals per banda, exemptes; una d'elles, la central, adossada a un contrafort i que per tant es troba en posició més avançada que les altres dues; tenen capitells d'imitació al jònic. Damunt la llinda hi ha un gran timpà rectangular amb una imatge en relleu que se sobreposa a l'entaulament; una destacada cornisa motllurada amb un fris de denticles al dessota ressegueix per sobre el timpà i les columnes; situada sobre del portal apareix la imatge del Salvador dins d'una fornícula decorada amb una petxina interior i unes motlures que als laterals fan un joc de corbes i contracorbes; una gran rosassa motllurada apareix a mitja alçada i, per coronament, una cornisa semicircular convexa amb tres grans escultures, una a cada angle i una tercera al cim. Són obra de l'escultor local Jaume Bernabeu.

Dimensions: 41'00 x 9'81 x 17'15 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus juntes fan 20'11 metres d'amplada; la cúpula arriba als 24'35 metres i el transsepte en fa 22'12 x 10'24 x 17'15.

Guarda un valuós orgue barroc del 1777 construït a Suïssa per Ludwig Scherrer; l'altar major és de l'arquitecte tarragoní modernista Josep Maria Jujol; les vidrieres de colors tenen motius

de l'obra *El pessebre* de Joan Alavedra; i, coronant el campanar, la figura d'un àngel, obra de l'argenter Josep Romeu de Vilanova (1784).

Campanar neoclàssic aixecat entre el 1769 i el 1783. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (7'40 x 7'60 m) decorat a mitja alçada amb una senzilla motllura i capçat per una altra de composta; en els seus angles s'hi aixequen sengles pinacles; té un segon cos cos vuitavat amb ressaltos verticals als caires; està ornat amb diverses motllures de separació dels pisos i coronat per una cornisa sobre permòdols i per un terrat amb balustrada amb pinacles als angles. Al damunt del terrat hi ha una torrella octagonal amb finestres i fornícules alternades i una destacada cornisa amb un fris de denticles al dessota; queda coberta per una cúpula semiesfèrica amb la figura d'un àngel (l'àngel de Tobies) que fa de penell; fou fet el 1784 amb planxa de coure repussat per Josep Romeu de Vilanova i amb la col·laboració de Josep Dalmau; aquesta figura ha estat reparada en tres ocasions, el 1928, el 1958 i recentment el 1998; en la segona ocasió es va fer amb amb l'ajuda d'un helicòpter de la marina nord-americana. Als baixos hi ha un sòcol de pedra de 1'20 metre d'alçada i de 0'17 de gruix.

Els murs presenten paraments de carreus grans i ben escairats procedents de la pedrera de la muntanya Bassa a migdia del Vendrell; estan, per l'exterior, força deteriorats per ser d'un material poc resistent als efectes de la intempèrie. La cel·la està situada sota terrat oberta amb vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen cinc campanes; les petites són la *Teresa* del 1974 i una altra del 1942; la grossa és *la Salvadora*, del 1942, la mitjana de nom *Anna* és del 1941. Dues campanetes més pels tocs horaris es troben en la torrella; una d'elles porta el nom de *Rosalía*.

L'escala que puja per l'interior del campanar és àmplia fins al cor amb graons de rajola catalana i marge de fusta de faig i una barana de ferro forjat; a partir d'aquí, no tan àmplia, ascendeix per dins de la torre sempre segons el tipus català sobre voltes i arrapada als murs; es fa més estreta en la part superior fins arribar a la cel·la; es converteix, finalment, en una de cargol de maons que està dins del pilar de la banda nord-est fins al terrat, "el terradet", i des d'allí per una escala de gat interior es pot sortir per un del òculs superiors de la cúpula; per una nova escala de gat per fora, s'arriba als peus de l'àngel.

Arquitecte: Joan Antoni Rovira (1730-1803) de Tarragona.

Situació: angle dret del frontis encarat a ponent, damunt els peus de la nau lateral esquerra.

Alçada: 52'24 metres, mesura que inclou la figura de l'àngel que, ella sola, fa 2'74 metres.

Esveltesa: 6,8

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAFGÀNIES

MARMELLAR Sant Miquel, sense culte

Altitud: 518 metres. Municipi del Montmell

Església del 1598 refeta en l'època del barroc. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes (actualment esfondrada). El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra clara i un òcul a mitja alçada i una cornisa sinuosa. Els seus murs són de paredat, interiorment arrebossats i pintats de blanc; externament es troba en molt mal estat per abandonament del lloc.

Dimensions: 18'34 x 5'85 x 7'00 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'alçada de la volta, esfondrada, es pot calcular tenint en compte l'alçada de l'arrebossat pintat de blanc ben visible a l'interior del mur del frontis i també en el mur de la capçalera.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) amb un segon cos vuitavat irregular; està coronat per una cornisa destacada; al damunt s'aixeca una torrella octagonal amb agulla vuitavada, força deteriorada, de rajola verda als careners i rogenca a les cares triangulars

planes. Els seus murs són de paredat de pedra marronosa amb carreus a les cantoneres i als marcs de finestres; les motlures són de maó. La cel·la té quatre finestres d'arc apuntat on no hi penja cap campana, igual que en la torrella oberta també en cares alternes; unes motlures sobre i sota les finestres i al capdamunt del primer cos quadrat ornem el cos del cloquer.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 23'23 metres.

Esveltesa: 5,8

PECES, LES Sagrat Cor, sufragània

Altitud: 134 metres. Municipi d'Albinyana

Església aixecada el 1880. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó; està acompanyada de capelles laterals. El frontis s'obre amb un portal en arc rebaixat sobre una fina imposta i marc en pedra blanca; té un òcul a mitja alçada tapat, una cornisa horitzontal amb frisos angulars i de denticles al dessota i una creu al cim. El frontis està arrebossat i pintat en groc clar.

Campanar de torre coetani del temple amb un primer cos de planta quadrada (4'20 x 4'20 m); un de segon octagonal té els paraments de paredat de material rogenc; en ell s'hi ubica la cel·la oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna, amb marc de maons; dues d'elles estan tapiades; hi pengen dues campanes. Està coronat per una fina motllura, una destacada cornisa i una teulada piramidal baixa vuitavada.

Situació: al damunt de l'ala dreta del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'56 metres.

Esveltesa: 4

EL BARCELONÈS

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Poblacions	Parròquies	Alçada en metres
------------	------------	------------------

BADALONA	Mare de Déu del Roser	31'70
	Mare de Déu de la Salut	24'99
	Santa Maria	41'53
	Sant Josep	43'00
	Sant Sebastià	16'13
BARCELONA	Catedral de la Santa Creu, portal de Sant Iu	59'56
	Catedral de la Santa Creu, portal del claustre	54'87
	El Bon Pastor	29'21
	Crist Rei	31'56
	Immaculat Cor de Maria	26'86
	Mare de Déu del Àngels	41'37
	Mare de Déu de Betlem	32'38
	Mare de Déu de la Bonanova	59'56
	Mare de Déu del Carme	42'51
	Mare de Déu del Coll	18'28
	Mare de Déu dels Dolors	13'70
	Mare de Déu de l'Esperança	19'41
	Mare de Déu de Lourdes	18'41
	Mare de Déu de la Mercè	39'40
	Mare de Déu del Mont Carmel	24'17
	Mare de Déu de Montserrat	32'10
	Maria Auxiliadora	37'38
	Maria Reina	31'60
	Patriarca Abraham	28'38
	Puríssima Concepció	45'00
	Sagrada Família, campanars laterals	100'00
	Sagrada Família, campanars centrals	112'00
	Sagrat Cor de Jesús	36'93
	Santa Creu d'Olorda	13'21
	Santa Engràcia	21'95
	Santa Isabel d'Aragó	29'84
	Santa Madrona	49'62
	Santa Maria del Mar	42'00
	Santa Maria de Pedralbes	38'34
	Santa Maria del Pi	54'00

	Santa Maria del Remei	41'91
	Santa Maria del Taulat	36'29
	Santa Maria de Vallvidrera	14'75
	Santa Teresa de l'Infant Jesús	45'57
	Santa Teresa de Jesús	17'82
	Sant Andreu de Palomar	40'96
	Sant Àngel Custodi	44'59
	Sant Francesc d'Assís	31'25
	Sant Francesc de Pàola	17'54
	Sant Francesc de Sales	50'29
	Sant Genís dels Agudells	19'83
	Sant Gregori Taumaturg	20'06
	Sant Jaume	31'76
	Sant Joan de Gràcia	30'59
	Sant Joan d'Horta	20'55
	Sant Joan Maria Vianney	26'15
	Sant Josep Oriol, basílica	42'55
	Sant Martí de Provençals	28'62
	Sant Mateu	20'45
	Sant Medir	36'98
	Sant Ot	73'70
	Sant Pacià	34'00
	Sant Pau del Camp	21'00
	Sant Pere Nolasc	29'26
	Sant Pere de les Puelles	35'48
	Sant Pius X	50'38
	Sant Ramon Nonat	31'47
	Sant Vicenç de Sarrià	43'66
	Santíssima Trinitat	22'82
	Sants Just i Pastor	41'80
	Església del Poble Espanyol	21'33
L'HOSPITALET DE LLOBREGAT	Mare de Déu dels Desemparats	40'18
	Mare de Déu de la Llum	24'65
	Santa Eulàlia de Mèrida	58'68
	Santa Eulàlia de Provençana	31'57

SANTA COLOMA DE GRAMENET	Santa Coloma	57'75
SANT ADRIÀ DEL BESÒS	Sant Adrià	27'13
	Sant Joan Baptista	34'94

Alçades mitjanes

Badalona: 31'47, Barcelona: 36'85, L'Hospitalet de Llobregat: 38'77,
 Santa Coloma: 57'75, Sant Adrià: 31'03.
 BARCELONÈS: 38'92 metres.

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha 74; amb espadanya, 33; entre aquestes, la de Santa Maria de Sants mesura 16'50 metres i la de la Mare de Déu del Port 7'06, ambdues de Barcelona.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

BADALONA Mare de Déu de la Salut
 Altitud: 20 metres. Pg. de la Salut, 38

Església aixecada en el 1955. Consta d'una sola nau rectangular de cinc trams, un d'ells correspon al transsepte que no sobresurt i amb el creuer un poc més alt que la nau; un altre als peus té el cor sobre una forta estructura de formigó. El seu sostre alt està format per bigues de formigó i revoltos; tota l'estructura és de formigó a base de contraforts interiors que sostenen grans bigues; els seus murs són de maó vist, tant per l'interior com per l'exterior; té un absis amb el mur lleugerament corbat. El frontis el constitueix el mur del campanar situat damunt d'un porxo de sostre horitzontal amb quatre pilars de formigó i un portal rectangular que s'hi aixopluga. Uns grans finestrals de vidrieres de color al centre puguen campanar amunt i també a ambdós costats i a les ales, força endarrerides; també n'hi ha als laterals, més grans els del mur de llevant.

Dimensions: 40'65 x 20'00 x 17'72 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada del transsepte en fa 23'41 i l'alçada del creuer 18'90 metres.

Arquitecte: Joan Padrós i Fornaguera, badaloní.

Campanar modern coetani del temple, merament funcional, més semblant a una casa de pisos que una estructura religiosa. Té planta rectangular (10'26 x 7'50 m). La cel·la està oberta amb tres finestres per banda amb campanes a les tres del frontis (una d'elles, del 1998, *Maria Anastàsia*, les altres: *Joana* i *Marta*); un rellotge d'esfera es troba al dessota de la motllura inferior de la cel·la. Està coronat per una minsa cornisa motllurada, una coberta plana i una creu lluminosa al cim de 6'20 metres d'alçada, no comptada en el càlcul de l'alçada del campanar. Tres finestres rectangulars vidriades recorren la façana del campanar, de dalt abaix, sota la cel·la, i una a cadascun dels dos murs laterals. Ha estat bastit amb murs de maó vist.

Al damunt del campanar hi ha aixecada una gran creu metàl·lica que permet il·luminar-se ja que té un interior vidriat; aquesta creu fa uns sis metres d'alçada; si la comptéssim, l'alçada total del campanar arribaria als 31 metres, però no em sembla pas que l'hàgim de tenir en compte a causa de la seva fragilitat i perquè no és res més que un element poc seriós i que un bon dia pot desaparèixer; per aquest motiu donaré en la llista dels campanars de Badalona l'alçada de 24'99 metres, .

Situació: centrat en el frontis encarat cap sud-oest, damunt mateix del porxo d'entrada.

Alçada: 24'99 metres.

Esveltesa: 2,4

BADALONA

Altitud: 40 metres.

Santa Maria

c. De Dalt, 47, centre antic, Dalt la Vila.

Església neoclàssica aixecada entre el 1762 i el 1778 amb la façana principal del 1895 refeta el 1959. Consta d'una nau i de dos passadissos que circulen per les capelles laterals a través de passos en arcs de mig punt. La nau central té sis trams i està coberta per una volta de canó sobre cinc arcs torals de mig punt que descansen en una cornisa amb abundant decoració de motlures sota de la qual baixen sengles pilastres que es corresponen amb els arcs torals; tenen capitells d'ordre compost i un arquitrav comú. Les capelles estan cobertes per voltes d'aresta i separades de la nau central per pilars quadrats damunt dels quals descansen arcs formers de mig punt. El presbiteri és semicircular cobert amb una volta de quart d'esfera i amb un arc presbiteral de mig punt que descansa en quatre pilastres sobreposades de capitell compost; la capçalera és recta. El cor està situat sobre el primer tram damunt un arc carpanell i una volta d'aresta; cinc tribunes per banda es troben situades sobre les capelles laterals per on circula un trifori; té un digne cancell de fusta.

La façana principal està recorreguda de dalt a baix per pilastres d'escàs relleu, una a cadascuna de les cantoneres i dues més a banda i banda de la portalada; estan dividides per una motllura horitzontal a cadascun dels dos laterals; les pilastres de la part inferior estan capçades per capitells toscans i les de la meitat superior per capitells compostos; aquests últims sostenen una cornisa motllurada amb un fris de denticles al dessota; un frontó triangular ocupa la part central superior del frontis. A mitja alçada del frontis hi ha una rosassa motllurada al centre i dues finestres d'arc rebaixat a banda i banda. El mur és de grans carreus ben escairats de pedra blanca; els laterals són de maçoneria i paretat.

La portalada té un portal en arc rebaixat amb un escut heràldic al centre, unes pilastres estriades amb capitell toscà adossades als muntants, un entaulament amb una cornisa mixtilínia amb arc central i tres estàtues damunt la cornisa que representen santa Maria la del centre i dos àngels que la flanquegen.

Dimensions: 36'15 x 10'41 x 17'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 20'50 metres.

Arquitectes: Josep Juli (s. XVII) i el mestre d'obres Francesc Renard (1723-1791); Francesc Rogent i Pedrosa (1861-1898) pel que fa a la façana; fou refeta el 1959 per Joan Padrós i Fornaguera.

Guarda una imatge de Maria Assumpta a l'altar major obra de Frederic Marès del 1942; el frontal d'altar en ceràmica vidriada és obra del pintor Llucià Navarro; talles de diversos sants de Josep Maria Camps i Arnau del 1951, altres de Claudi Rius del 1953, reproducció a escala de la goleta "Maria Assumpta", navili construït a Badalona el 1858; i un valuós orgue del 1974 situat al cor. Unes restes d'un temple romà es troben en el subsol, banda dreta del temple prop de l'entrada; una àmplia obertura permet observar-ne una part.

Campanar neoclàssic aterrat el 1936 i reconstruït entre el 1955 i 1958 amb una base de planta pràcticament quadrada (5'50 x 5'45 m); el mur que dóna al frontis, totalment carreuat, forma part de la façana; al lateral nord s'hi veu un parament de maçoneria als baixos i de maó vist al capdamunt; té un segon cos aixamfranat de perímetre lleugerament reduït als pisos superiors, carreuat a totes bandes i amb rellotge d'esfera a mitja alçada. La cel·la en el pis superior té les finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, cornisa, terrat amb barana d'obra i una estructura metàl·lica amb campanetes horàries, estructura no comptada en l'alçada del campanar; té una bella aparença.

Per l'interior els paraments són de maó vist i hi puja una escala sobre voltes amb graons de pedra arrapada a la banda de migdia i sense barana ja que fa una ziga-zaga de banda a banda de llevant a ponent deixant un ampli espai al cantó nord amb cinc pisos de formigó, el primer d'ells queda il·luminat per un gran finestral amb vidres colorits que representen l'escena de l'Anunciació. En total l'escala té cent-cinquanta graons de pedra i 12 de ferro en un últim tram que acaba davant la porteta que dóna a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 41'53 metres.

Esveltesa: 7,5

BADALONA Sant Josep

Altitud: 7 metres c. Enric Borràs, s/n.

Església iniciada al 1920 i consagrada el 1945. Consta de tres grans naus de cinc trams, totes tres amb cobertes d'embigat damunt cinc arcs diafragma apuntats; estan separades a base de pilars vuitavats; en un primer tram hi ha el cor i el sisè és el transepte que no sobresurt; en el creuer uns arcs encreuats sostenen un embigat; la capçalera la forma un absis poligonal amb un presbiteri de set costats prolongat amb tres trams coberts amb voltes de creueria; inclou una girola de tres metres d'amplada. Els seus murs són de maó vist per fora i de pedra artificial per dins amb una estructura o esquelet de formigó.

Té un orgue damunt un cor situat al braç esquerre del transepte; el cor principal està situat als peus de l'església, tots dos damunt arcs rebaixats que descansen en mènsules. Al frontis hi té una gran finestra vidriada dividida en cinc obertures d'arcs apuntats amb marc de pedra blanca situada a mitja alçada. El portal en arc rebaixat està flanquejat per unes estretes finestretes; també n'hi ha, encara que més grans, en les ales, totes en arc apuntat.

Dimensions: 51'66 x 9'40 x 17'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus fa 16 metres; la total, incloses les capelles laterals, 20'90; el transepte en fa 21'80 x 9'19 x 17'70; el sostre del creuer arriba a una alçada interior de 20'90 metres.

Arquitecte: Joan Amigó.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (9'00 x 7'50 m) i està bastit amb murs de maó vist amb tres finestres altes i estretes triforades i amb arcs apuntats d'aspecte gòtic; estan situades en un primer pis per la banda de ponent, el frontal. Al capdamunt hi ha un terrat amb barana de merlets; al seu centre s'hi aixeca una petita torrella vuitavada, també de maó, coronada de merlets que té al seu damunt una agulla metàl·lica per sostenir les campanes horàries; està coronada amb una creu i una punta pel parallamps. La cel·la sota terrat està oberta amb finestrals llargs i estrets d'arc apuntat, tres al costat llarg i dos al curt; al dessota per la banda de ponent hi ha un rellotge d'esfera. Adossada al costat de migjorn, una torre auxiliar, prismàtica de cinc costats externs inclou una escala de cargol de maó fins a un alt replà on es bifurca, una va cap al rellotge i l'altra segueix cap a la cel·la; a partir d'aquest punt, una estreta escala de formigó a la catalana, sobre voltes i arrapada als murs, arriba al terrat a través d'una trapa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 43'00 metres; fins al cim de la petita torrella fa 36'20 metres; fins al cim de l'agulla formada per una estructura metàl·lica, 43; aquesta última alçada és la que considero que té el campanar amb agulla; aquesta presenta una estructura que sembla formar part del projecte del campanar.

Esveltesa: 4,7

BADALONA

Altitud: 60 metres

Sant Sebastià

av. Terrassa, s/n. Barri de Pomar

Església moderna aixecada cap a la segona meitat del segle XX. Consta d'una gran nau rectangular de sostre pla amb finestres a banda i banda que donen molta lluminositat. El presbiteri té el mur lleugerament corbat i l'arc triomfal rebaixat. Els seus murs exteriors són de maó vist amb una franja superior arrebossada i emblanquinada. El frontis compta amb un porxo enreixat amb cinc arcs rebaixats sobre pilars de maó, un gran frontó triangular al damunt arrebossat i emblanquinat amb una creu metàl·lica al centre. Un atri i el portal rectangular queden aixoplugats sota el porxo.

Dimensions: 33'11 x 18'38 x 5'63 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el porxo té un fondària de 4'30 metres i no queda inclòs en la mesura de la llargada.

Campanar de planta rectangular (7'47 x 4'00 m) bastit amb murs de maó vist amb la part superior de la cel·la arrebossats i emblanquinats. Està coronat per una coberta plana amb creu metàl·lica al cim no compresa en l'alçada del campanar. La cel·la està oberta amb tres finestres rectangulars per banda amb baranes metàl·liques i la llinda arquejada; són més estretes les dels costats curts; dues campanes de modestes dimensions pengen en dues de les finestres centrals. La banda emblanquinada superior és una frivolitat que no lliga amb el bon gust exigint a un edifici religiós. Les parets són completament nues.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent, en una posició més avançada.

Alçada: 16'13 metres.

Esveltesa: 2,1

BARCELONACatedral Basílica de la Santa Creu i de Santa Eulàlia
Centre històric de la ciutat

Església aixecada el 1298 en estil gòtic català —naus laterals altes (església de saló), teulada de terrat—, coberta a principis del segle XV (1422) i acabada a finals del segle XIX amb un cimbori sobre trompes (finalitzat el 1913) amb agulla calada de 73 metres (mesura externa que inclou la figura de Santa Elena, de 4'84 metres d'alçada obra d'Eduard B. Alentorn) i façana neogòtica (1887-1890) obra de l'arquitecte Josep Oriol Mestres d'acord amb un projecte del mestre d'obres francès Carles Galtés del 1408. Els seus murs són de carreus de pedra grisenca més aviat petits, ben escairats i disposats en filades regulars.

Consta de tres naus de sis trams, un d'ells és el transsepte i un altre forma part de l'absis; estan cobertes amb voltes ogivals simples igual que el transsepte que no sobresurt ja que té la llargada igual a l'amplada de l'edifici incloses les capelles laterals; estan capçades per un absis poligonal de nou costats que inclou la girola darrera l'altar major; el cimbori està situat als peus del temple, damunt el seu segon tram. Té un claustre del segle XV.

El frontis neogòtic té una portalada amb dos portals separats per un mainell; al seu damunt un gablet la corona; està decorada amb estàtues dels apòstols i altres sants barcelonins esculpits per Agapit Vallmitjana. També té altres dos portals laterals, el de Sant Iu i el de Santa Eulàlia oberts als dos extrems del transsepte, sota els campanars; el portal de Santa Eulàlia que dona al claustre és romànic així com el de Santa Llúcia pel qual s'entra a la capella adjacent del mateix nom ja existent en aquell lloc i avui comunicada directament amb el claustre; el portal romànic en marbre blanc del claustre ha estat aprofitat de l'antiga portada principal de la catedral anterior. Les capelles laterals, dos per tram, situades entre contraforts, tenen una galeria a sobre; un trifori circula per sobre la nau

central. L'absis i part de la porta de Sant Iu, externament, encara mostren restes romàniques: finestrals i alguns relleus que flanquegen el portal, i una entrada en la part alta, antic portal que permetia, per un pont, passar del palau dels comtes a l'interior de la basílica.

Dimensions: 88'36 x 10'27 x 26'46 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; cal tenir en compte que la llargada l'he calculada des del llindar de la porta principal fins al fons de la capella central de l'absis; l'amplada total de les tres naus fa 26 metres i, si comptem la fondària de les capelles laterals, l'amplada total del recinte en fa 39; el cimbori arriba a una alçada de 41'47 metres per l'interior i per fora l'agulla arriba a prop dels 70; el transepte en fa 39'00 x 8'26 x 10'77.

Guarda dos antics capitells de l'època visigòtica on descansa la mesa de l'altar major. El cor està situat al centre de la nau central; a la seva part alta exterior són visibles unes mènsules figuratives de Jordi de Déu (dit també Jordi Joan) i d'ell mateix és l'escala de pedra tallada per ascendir a la trona ricament decorada i amb dues figures de l'Anunciació: Maria i Gabriel. Uns grups escultòrics a les capelles funeràries del claustre són de Josep Llimona. Sota l'altar major hi ha la cripta amb el sepulcre de Santa Eulàlia.

Guarda també moltes altres obres d'art entre les que destaquen: part del cadirat superior del cor i trona tot de fusta amb treballs de Pere Sanglada (1403); dossers pinaculats sobre els seients del cor de Miquel Lochner i Joan Fridrich, de Kassel (1497); cadirat inferior —48 cadires més—de Macià Bonafè (1456); mampares o capçaleres de l'entrada del cor de Bartolomé Bermejo i de Diego de Siloé en talles de roure (1518); escuts heràldics de la noblesa europea del temps de Carles I d'Espanya pintats en la reunió de l'orde del Toisó d'Or el 1519 en el cor per Joan de Borgonya.

Claus de volta, mènsules i medallons dels escultors Claperós pare (Antoni) i fills (Joan i Antoni) al llarg i ample de l'edificació.

Relleu del timpà de la porta de la Pietat, avui guardat a la galeria alta, en fusta de roure, de l'escultor alemany Miquel Lochner (1490).

Tanca de marbre del rerecor dedicat a Santa Eulàlia amb relleus renaixentistes de l'escultor Bartolomé Ordóñez (...-1520); del mateix escultor, part del cadirat del Cor; van col·laborar en el rerecor els escultors italians Bellalana i Cogono i l'aragonès Pedro Villar.

Sepulcre d'alabastre de santa Eulàlia a la cripta sota l'Altar Major; hi ha qui l'atribueix a l'escultor italià de l'escola gòtica pisana Lupo de Francesco (1327).

Sepulcres dels comtes Ramon Berenguer I el Vell i la seva esposa Almodis, fundadors de la catedral romànica, dins de caixes de fusta recobertes de vellut carmesí adossats a la paret tocant a la porta de la sagristia, ala dreta; sepulcre de Sant Ramon de Penyafort (segle XIV); estàtua jacent de Sant Oleguer de Pere Sanglada (1406) sobre l'urna funerària de talla barroca de Francesc Grau i Domènec Rovira de finals del segle XVII; imatge del Sant Crist de Lepant, del segle XVI; sepulcre en alabastre de Sança Ximenis de Cabrera, obra probable de Pere Oller (1436); arcosoli amb pintura del tema de l'ànima rebuda a la Glòria, probablement de Lluís Dalmau (1460); retaule barroc de Sant Pacià tallat per Miquel Sala (1688).

Retaules dels pintors gòtics Lluís Borrassà (1424-26), Joan Mates (1415), Garcia de Benavari (1456), Guerau Gener (1401), Rafel Vergós (1498), *Transfiguració* de Bernat Martorell (1452); pintures de Josep Tramulles (1763), retaules barrocs com el d'Agustí Pujol (1619) i, al museu situat al costat del claustre, *La Pietat* de Bartolomé Bermejo (1490), i altres; cadira del rei Martí, d'or i argent, i custòdia del 1390, obra d'orfebres catalans avui (2008) exposats en el museu proper de Sant Sever.

Escultures de l'Altar Major de Frederic Marès (1977) que acompanyen la creu; a la capella de la Mare de Déu de l'Alegria la imatge en alabastre de la titular de Josep Maria Camps i Arnau del 1945 i d'ell mateix en un altar lateral la imatge policromada de Sant Benet (1932); dins un arcosoli, al lateral de la porta de Sant Iu el sepulcre en alabastre del 1409 del bisbe Ramon d'Escales, obra d'Antoni Canet en estil gòtic borgonyó.

Orgue de 61 registres, del 1539.

Pica baptismal gòtico-renaixentista helicoïdal on foren batejats els indis que Colom va emportar-se de retorn del seu primer viatge al nou continent, tota d'una peça de marbre de Carrara de l'escultor florentí Onofre Julià (1433) que també esculpí alguna clau de volta com la de la *Santa Cena*.

Arquitectes: Jaume Fabrer (1317-1338), Bernat Roca, Bartomeu Gual, Arnau Bargués, Jaume Solà, Andreu Escuder durant els segles XIV i XV. Pel que fa a la façana neogòtica (1881), Josep Oriol Mestres i Esplugas (1815-1895) i August Fon i Carreres pel que fa al cimbori.

Campanars de planta quadrada (10'00 x 10'00 m) amb un segon cos octagonal irregular; tenen unes torres adossades de planta poligonal amb escales interiors de cargol de pedra picada i volta helicoïdal de mig punt que arriben fins sota la cel·la.

En el campanar del rellotge (portal de Sant Iu) hi ha un replà gairebé al capdamunt amb portal que dóna al pis amb la maquinària del rellotge de titularitat municipal; diverses plaques i relleus ornem el mur al voltant de la porta; des d'allí segueix l'escala fins a la cel·la; aquest recinte, buit, obert per vuit finestrals amb traceries i baranes de balustres, està cobert per una cúpula amb nervis fins a una clau anellada; des de la cel·la es puja al terrat per una escala de cargol dins d'un prisma rectangular d'obra amb graons de maó; el terrat amb baranes calades presenta vuit cares irregulars; la seva llargada, de nord a sud, fa uns nou metres i escaig; al damunt, una alta i bella estructura metàl·lica amb una gran campana horària (*Eulàlia*, 3500 kg) i, al cim, una de més petita (*Honorata*, 750 kg) per als quarts; aquesta estructura no queda inclosa en la mesura de l'alçada. Per l'exterior presenta, sota la cel·la, una motllura amb arcuacions cegues gòtiques; altres motllures es troben en la meitat inferior. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra grisenca de Montjuïc.

Els dos campanars foren aixecats al segle XIV, el del portal de Sant Iu (1393), anomenat del rellotge, fou acabat al segle XVI. El campanar del claustre (1386) o de les hores reuneix a la cel·la un conjunt extraordinari de campanes: *Dolors*, *Paciana*, *Angèlica*, *Antònia*, *Severa*, *Olequera*, *Gregòria*, *Narcisa*, *Mercè* i *Tomassa*, aquesta del 1539 de 2500 quilos; les altres són posteriors al 1939.

Tot i que els dos campanars foren aixecats al segle XIV un d'ells fou completat més endavant, al segle XVI i, per distracció, va quedar a una alçada desigual respecte del seu bessó.

Situació: damunt els atris situats als dos extrems del transsepte.

Alçades: campanar del portal de Sant Iu, del rellotge: 59'56 metres.

Esveltesa: 5,9

campanar del claustre, de les hores: 54'87 metres.

Esveltesa: 5,4

En el text turístic del canonge arxiver Àngel Fàbrega es dóna l'alçada de 53 metres als dos campanars, segurament per simplificar; l'arquitecte Bassegoda, conservador que fou de la catedral, me'n va indicar una altra mesura, la menor de 54 metres, i em va explicar que els dos campanars tenien alçades diferents. Un servidor, amb dificultats certament, he calculat les alçades que dono, i ho faig amb reserves ja que no tinc la plena certesa que he pogut fer els càlculs fiables degut a l'estretor dels carrers adjacents i a la gran alçada que tenen els dos cloquers, fets que dificulten l'observació del cim des del terra del carrer des d'on es fa la mesura. Amb tot penso que les alçades que indico són força fiables.

BARCELONA

El Bon Pastor

Barri Besòs, passeig Enric Sanchís, 2.

Església aixecada després del 1940. Té planta basilical; la nau central està coberta amb un sostre sobre cinc arcs diafragma, les laterals, per un sostre pla; estan separades per cinc arcs formers de mig punt sobre columnes jònico-corínties; la capçalera la forma un absis semicircular; té cor i cancell. Uns òculs oberts a banda i banda dels murs de la nau central la il·luminen per damunt de les laterals. El frontis de maó vist té un portal d'arc de mig punt amb la porta protegida per una planxa de ferro, igualment com ho està el sòcol a base de plaques quadrades un poc separades. Una rosassa es troba a mitja alçada i una cornisa angular amb creu al cim corona el frontis.

Campanar neoromànic del 1940-44. Té planta gairebé quadrada (4'08 x 3'96 m); està dividit en diversos cossos separats per frisos d'arcs cecs i dents de serra i té els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres; queda coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal. La cel·la té una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen dues campanes; al dessota de les finestres hi figuren les esferes del rellotge. Els seus murs són de maó vist.

Situació: angle sud-est del frontis encarat a llevant, fent angle recte i avançat respecte del frontis gairebé tot ell.

Alçada: 29'21 metres.

Esveltesa: 7,1

BARCELONA

Crist Rei

Sant Andreu, c. Martí i Molins, 45

Església neoromànica construïda entre el 1924 i el 1931. Consta de tres naus de sis trams cobertes amb estretes voltes bufades damunt arcs torals de mig punt; les laterals semblen passadissos que comuniquen els trams a través de baixos arcs de punt rodó; està capçada per un presbiteri semicircular més un estret tram rodejat per un reduït deambulatori de dos pisos obert per arcs de mig punt damunt columnes de decoració sogada i capitells amb baixos relleus vegetals i creus. El frontis té una portalada en un cos lleugerament avançat respecte del mur; queda flanquejada per dos contraforts oblics i coberta per una teuladeta d'un sol vessant damunt caps de biga. El portal està recobert per quatre arquivoltes de mig punt sobre dues columnetes per banda alternades amb antes; al damunt hi ha obert, en el cos baix del campanar, un finestral triforat d'arcs de mig punt amb bordó; a banda i banda del campanar el frontis té una cornisa angular amb arcs cecs al dessota. Els seus murs tenen paraments de maó vist d'un color torrat.

Dimensions: 34'77 x 9'59 x 12'90 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total incloses les naus laterals fa 16'07 metres. L'atri té una fondària de 4'95 metres i no queda inclòs en la llargada de la nau indicada. Damunt d'ell descansa el cor.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (5'50 x 7'00 m); està bastit amb murs de maó vist de color marró fosc amb carreus de pedra grisa a les cantoneres que es destaquen com lesenes; estan coronades, a l'alçada de la base de la cel·la, per un un pinacle goticitzant; un rellotge d'esfera queda al dessota de les finestres a la cara frontal. La cel·la compta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat i està decorada amb un fris d'arcs cecs sota cornisa; al damunt hi ha un terrat amb barana de dos o tres merlets per banda. Hi puja per dins una escala típica catalana sobre voltes, arrapada als murs i que deixa un ampli ull central avui tancat per envans; a cada pis interior s'hi troben unes petites estances per reunions de treball dels diversos grups parroquials.

Situació: damunt els peus del temple, al centre del frontis encarat al sud, sobre mateix del portal i el cancell.

Alçada: 31'56 metres.

Esveltesa, 4,5

BARCELONA

Immaculat Cor de Maria, adjacent al col·legi dels salesians.
Dreta Eixample, c. Sant Antoni Maria Claret, 45.

Església edificada entre el 1904 i el 1913; té un estil neoromànic amb detalls que recorden el modernisme. Consta d'una planta basilical amb tres naus, transsepte amb cúpula al creuer sobre petxines i tambor, i un absis semicircular amb girola. Les naus estan cobertes per voltes bufades; en la central es recolzen en quatre arcs torals de mig punt peraltats que descansen sobre columnes adossades als pilars que separen les naus; sobre dels pilars també hi van a parar els arcs formers de punt rodó peraltat. Els arcs, les columnes i els pilars són de pedra ben escairada. Els murs exteriors tenen paraments de maçoneria d'un material marronós.

El frontis està obert amb tres portals rectangulars amb la llinda sobre mènsules; estan recoberts per arquivoltes de punt rodó i la central a més a més per un escàs ràfec angular. tenen decoració neoromànca barrejada amb elements goticitzants i mudèjars. Flanquegen la part central del frontis unes torres octagonals de pedra ben escairada; al centre, a mitja alçada, hi ha una gran rosassa calada amb un fris de finestretes cegues d'arc de mig punt per dessota d'ella; també els extrems dels braços del transsepte queden ornats amb grans rosasses. El coronament del frontis és a base d'un fris d'arcuacions cegues sota de la cornisa crestada i angular ornada amb un creu de pedra al cim.

Dimensions: 50'60 x 12'02 x 23'73 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 22'82 metres. El transsepte en fa 22'80 x 11'98 x 23'36 i la cúpula 35'70. Aquesta cúpula externament arriba als 43 metres i es troba coronada per una imatge de pedra del Cor de Maria de 4 metres d'alçada; és una reproducció de la que es mutilà el 1909 (Setmana Tràgica).

Guarda al timpà de la porta principal un relleu del Cor de Maria; una imatge de Maria asseguda amb el Nen a la falda a l'altar major obra de l'escultor Rius; té pintures i mosaics a la volta de l'absis i a les capelles laterals; igualment són valuoses les nombroses vidrieres de colors dels seus abundants finestrals.

Arquitectes: Joan Martorell i Montells (1833-1906); pel que fa a la cúpula (1941) l'arquitecte Joan Bergós i Massó (1894-1974).

Campanar afegit amb posterioritat al moment inicial de l'església sense que preocupés que hi fes joc; de fet queda molt amagat a la vista. Té planta rectangular (4'30 x 3'70 m), murs de maçoneria arrebossats en part i pintats de blanc, coberta plana, finestres d'arc de mig punt, dues per costat, fris d'arcuacions cegues sota cornisa; no hi ha cap campana; s'hi puja amb dificultat per les obres posteriors que n'han mutilat l'entrada i ara hi cal una escala de mà fins arribar a l'entrada que dona pas a la que queda al seu interior.

Situació: adossat a l'angle nord-est de l'absis, tocant al transsepte.

Alçada: 26'86 metres.

Esveltesa: 6,2

BARCELONA

Mare de Déu dels Àngels
Esquerra de l'Eixample, c. Balmes 78 cantonada c. València.

Església edificada el 1942. Consta d'una nau acompanyada de dos passadissos laterals, transsepte, cimbori sobre arcs ogivals, cancell, atri lateral porticat tancat amb reixa metàl·lica, cor als peus i als laterals i capçada per un absis poligonal. El frontis té paraments de pedra blanca

artificial, les façanes laterals en canvi són de maó vist amb sòcol de pedra; el portal té un marc poligonal i tres grans finestral calats al damunt que arriben gairebé a la cornisa angular que ostenta una creu de pedra al cim; a la part baixa, flanquejant el portal, hi ha obertes estretes finestres rectangulars.

Guarda una imatge de la Mare de Déu dels Àngels (1955) de l'escultor Manuel Martí i Cabrer. Té orgue.

Arquitecte: Josep Danés i Torras (1891-1955).

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (5'40 x 5'40 m) amb un primer alt cos amb nombroses finestres rectangulars a cada pis i, al capdamunt, uns plafons de pedra blanca a cada cara en els que hi figuren rellotges de sol. Al seu damunt hi ha aixecats dos cossos vuitavats i de perímetres sensiblement més reduïts un respecte de l'altre; tenen finestral rectangulars a cada cara coberts amb gelosies de gàbia; al capdamunt hi té una agulla piramidal amb un lleugera inflexió prop de la base. Els seus murs són de pedra artificial blanca com al frontis.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat al nord-oest, entre aquest i els locals parroquials del carrer Balmes.

Alçada: 41'37 metres.

Esveltesa: 7,6

BARCELONA

Mare de Déu de Betlem.

Ciutat vella, carrer del Carme cantonada Rambles

Església barroca aixecada entre el 1690 i el 1732; fou refeta després del 1939. Consta d'una nau de sis trams coberta amb voltes de llunetes sobre set arcs torals de mig punt; l'acompanyen dos passadissos laterals, un presbiteri semicircular cobert amb una volta de quart d'esfera decorada com una immensa petxina i prolongat amb un tram amb volta de llunetes; la capçalera és recta. Té un cor sobre un arc rebaixat que té continuïtat amb unes tribunes amb balustrada sobre els passadissos. Els seus murs exteriors tenen carreus de pedra grisa ben escairats i encoixinats amb un rombe central en la part baixa fins a mitja alçada; a partir d'aquesta alçada els paraments són carreus de pedra blanca sense encoixinar i recorreguts, al frontis, per quatre pilastres, dos d'elles a les cantoneres.

El frontis està ornat amb una gran portalada barroca; té un portal rectangular amb el marc motllurat flanquejat per unes columnes salomòniques adossades als muntants, dues a cada banda; al damunt de l'entaulament hi ha un gran relleu al·lusiu al pessebre de Betlem; a banda i banda d'ell s'obren unes finestres amb els brancals decorats amb pilastres. Una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada està envoltada d'una decoració abarrocada i d'uns pinacles de bola adossats al mur. Al capdamunt, una cornisa motllurada de perfil corbat convex al centre i còncav als laterals té uns pinacles al cim al damunt de les pilastres que emmarquen la zona central i a les cantoneres. A la façana lateral que dona a les Rambles hi ha oberta, des del 1906, una segona porta d'estil barroc amb el portal rectangular, muntants de carreus encoixinats i un medalló poligonal al seu damunt.

Dimensions: 46'50 x 13'66 x 22'45 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; la llargada inclou els 3'13 metres de fondària que corresponen a l'atri o gran cancell; l'amplada total de la nau i els passadissos laterals fa 19'70 metres i si hi afegim la fondària de les capelles laterals, arriba als 28.

Arquitectes: Josep Juli, barceloní mort el 1694, tracista que comptà amb l'arquitecte Tort i amb l'escultor Dídac de Lacarre, jesuïtes ambdós, per completar l'obra; la segona porta és deguda a l'arquitecte Enric Sagnier i Villavecchia (1858-1931); la restauració feta el 1947, després de la destrucció de l'església el 1936, és obra de l'arquitecte Rafael Vila.

Guarda, presidint l'Altar Major, una imatge de la Mare de Déu obra de l'escultor noucentista Joan Rebull; té unes pintures murals, a les capelles laterals, del grup Flama dirigit per mossèn Camprubí i de Navarro Rodón, i una pica barroca (segle XVIII) dins d'una fornícula, única peça salvada de la destrucció del 1936, avui però trencada per efecte d'unes obres a la casa veïna. La façana principal, al carrer del Carme, té unes escultures de sant Ignasi i de sant Francesc de Borja, i la representació de la Nativitat en relleu; a la cantonada dels carrers Xuclà i Carme dins d'una fornícula hi ha l'escultura de sant Francesc Xavier, obra de Francesc de Santa Cruz, barceloní, que també esculpí la imatge del Nen Jesús a Betlem damunt la porta oberta a la Rambla. Té orgue.

Campanar d'un barroc senzill coetani del temple. Té planta segurament quadrada (5'50 x 5'50 m) (pel cantó nord no ha estat possible mesurar-lo per estar adossat a la casa veïna), de carreus encoixinats en la seva primera meitat i simples al cos superior; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb reixes i baranes metàl·liques. L'escala que puja per l'interior segueix el model català sobre voltes, arrapada als murs i amb un ull central ampli; des de la cel·la fins al terrat l'escala es fa més estreta.

Alçada: 32'38 metres.

Esveltesa: 5,8

BARCELONA Mare de Déu de la Bonanova i Sants Gervasi i Protasi
Barri de Sant Gervasi, Plaça de la Bonanova.

Església neorenaixentista iniciada el 1939 i acabada el 1958. Consta de tres naus cobertes amb sostres plans de cassetons i separades per arcs formers de mig punt damunt pilars octagonals irregulars; té transsepte, cambril, un digne cancell i la capçalera recta; està precedida d'un porxo sostingut per quatre dobles columnes corínties amb un entaulament i una terrassa al damunt tancada per una balustrada. El frontis té tres portes rectangulars sota del porxo i, per damunt d'ell i d'una motllura horitzontal composta, tres finestres d'arc de mig punt tancades amb gelosies; s'alternen amb altres dues de cegues decorades amb imatges policromades; està coronat amb un frontó triangular amb creu de pedra al cim.

Arquitecte: Josep Danés i Torras (1891-1955).

Guarda a l'altar major uns relleus dels "Deixebles d'Emaús" i "Martiri dels Sants Gervasi i Protasi", en marbre blanc, de Núria Tortras. Un mosaic sobre "El Sant Sopar" a la capella del Santíssim és obra de Josep Obiols (1894-1967).

Campanar d'estil eclèctic. Té planta quadrada (5'77 x 5'77 m) i està dividit en quatre cossos: el primer, un cos alt de pedra artificial blanca amb cinc finestres rectangulars al frontis, una a cada pis i amb un sòcol de grans carreus de pedra natural; el segon, d'un volum més o menys cúbic, separat del primer per una motllura composta, té un rellotge d'esfera a cada cara i un coronament format per una cornisa motllurada i un terrat amb barana amb calats a les quatre cares; el tercer cos el constitueix una torrella on hi ha ubicada la cel·la amb alguna campana; aixecada damunt del terrat està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, un a cada cara; queda capçada per una cornisa i una cúpula apuntada de racó de claustre de rajoles gris fosc; al seu damunt hi figura un petit copulí quadrat amb finestres rectangulars, una a cada cara, cornisa, petita cúpula de racó de claustre també de rajola grisa, i creu al cim.

Situació: adossat al mur de ponent fent gairebé angle al sud-oest del frontis encarat a migdia, lleugerament més endarrerit que la façana.

Alçada: 59'46 metres, amb la creu del cim inclosa.

Esveltesa: 10,3

BARCELONA Mare de Déu del Carme.
El Raval, c. Bisbe Laguarda, pl. Padró – c. del Carme.

Església modernista aixecada entre el 1910 i el 1913. Té el cancell obert a una nau única desdoblada en tres naus prop de la meitat; la nau única de la primera part es troba coberta amb una volta de canó sobre quatre arcs torals; inclou el cor sobre sostre horitzontal embigat i amb orgue; la segona part, de tres naus, amb la nau central de 18'88 metres d'alçada, una mica més alta que l'anterior, està coberta amb voltes bufades en cadascun dels seus cinc trams; les laterals estan cobertes per embigats horitzontals que tenen galeries al seu damunt; la separació entre elles es fa per quatre altes columnes esgrafiades; el presbiteri és recte. Els murs exteriors són de maó vist rogencs.

El frontis té una portalada a base d'arquivoltes de punt rodó amb notable llum, tot de maó vist; al mur lateral del cantó de llevant hi ha un altre portal amb llinda sobre mènsules al fons d'un porxo amb volta de canó sota una teulada de dos vessants que fa un angle agut pronunciat que deixa veure una decoració escultòrica al timpà i sobre els muntants. Tota aquesta façana lateral està oberta, en cada tram, per quatre llargs finestrals d'arc de mig punt i alts brancals de cantells arrodonits i, al damunt, un fris de finestretes cegues separades per petites pilastres; als baixos, s'obren òculs de forma triangular amb els vèrtexs arrodonits.

Arquitecte: Josep Maria Pericas (1881-1965).

Guarda les despulles del que fou bisbe de Barcelona el Dr. Laguarda, impulsor de la seva construcció.

Campanar modernista coetani del temple. Té planta rectangular (6'80 x 4'00 m) i està dividit en dos cossos, l'inferior molt alt, el superior o cel·la coronat per una minsa cornisa i una teulada vidriada de dos vessants que formen un angle pronunciat; als costats de llevant i ponent hi ha aixecats dos cossos prismàtics de tres costats que arriben fins a la base de la cel·la; tota l'obra mostra paraments de maó vist amb un sòcol de carreus de pedra grisa a mig picar per fora. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb baranes metàl·liques, una a cada cara, enfondides en un marc rectangular doble; hi penja alguna campana. Un matakà es troba situat sota la finestra de la banda de tramuntana.

Situació: sobre l'ala nord de l'edifici de la que se'n destaca molt, proper a la capçalera encarada a ponent.

Alçada: 42'51 metres.

Esveltesa: 6,2

BARCELONA Mare de Déu del Coll
Gràcia, c. Santuari, 30.

Església d'orígens romànics amb vestigis ben conservats en part però completats amb una façana moderna a la banda de tramuntana. Consta de tres naus cobertes amb voltes de canó seguit; estan separades per un robust pilar rectangular a cada banda que sosté dos arcs formers de mig punt; està capçada per un absis semicircular; té un petit cor, un petit atri porticat amb dos arcs de mig punt amb columna central que dóna pas al portal lateral situat prop dels peus de l'església. Els seus murs tenen paraments de carreus irregulars i grosserament picats menys els de la part nova, façana lateral, arrebossats i pintats de color gris clar.

Guarda una imatge romànica de la Mare de Déu asseguda al tron amb el Nen descansant sobre la cama esquerra.

Campanar robust i compacte que més sembla una torre de defensa que no pas un campanar. Té planta quadrada (4'60 x 4'60 m) de murs de carreus petits, irregulars i grossers, oberts en algun punt per espitlleres; està coronat per una senzilla cornisa i una coberta plana; hi ha aixecada al mur de ponent una espadanya amb tres ulls: un de petit a l'angle superior i dos d'arcs de mig punt amb una campana a cadascun d'ells. La nuesa decorativa és la seva característica.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple entre la capçalera orientada a llevant i la portada oberta a tramuntana adossat al centre del mur nord.

Alçada: 18'28 metres.

Esveltesa: 4

BARCELONA Mare de Déu dels Dolors
Sants, c. Begur, 8, prop de Creu Coberta.

Església consagrada el 1933 pel bisbe Irurita tot aprofitant uns magatzems. El temple actual fou aixecat a partir del 1944 i no s'acabà fins el 1965 amb el tancament del frontis. Té detalls exteriors que recorden el modernisme. Consta d'una nau coberta per una volta de punt rodó amb cassetons de formigó; té un presbiteri semicircular amb dues absidioles de fons recte a la capçalera, i un cancell digne; a la dreta hi figuren capelles i a l'esquerra la del Santíssim i la sagristia. El mur del frontis és de pedra carreuada a mig picar, grisa, amb una portalada atrompetada en arc de mig punt recoberta per un bordó poligonal; un gran finestral atrompetat dividit en tres nivells per finestretes es troba situat damunt el portal i limitat per una motllura superior horitzontal que es corba damunt seu; per damunt de la motllura el parament és de petits carreus ben escairats i disposats en filades regulars; està coronat per una minsa cornisa angular amb una creu de pedra al cim; sota d'ella hi figura una doble finestreta. Els murs laterals són de maçoneria.

Dimensions: 39'70 x 15'93 x 14'62 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitecte: Josep Maria Pericas.

Campanar iniciat poc abans del 1936 aixecat damunt de la rectoria que, ella també, figura sobre l'entrada al recinte parroquial. Va quedar sense acabar i separat del temple que va ser construït al fons del gran pati frontal. Té planta rectangular (5'50 x 2'60 m) bastit amb carreus grans i ben escairats a la part baixa, matussers a la zona mitja i de maçoneria a la part alta; aixecat damunt un edifici, la rectoria, que tanca el pati veïnal a una distància de 12 metres del frontis de l'església. La cel·la no està ben coberta i algunes finestres ni tan sols tenen l'arc que les hauria d'acabar; hi ha dues campanes del 1940, una de gran i l'altra xica; porten el nom de *Josefa Oriol*, la gran, i de *Maria Dolors* la petita. A la part frontal s'hi obren unes finestres a mitja alçada, amb mainell de separació, i un timpà format per un bordó i un arc de punt rodó decorat amb una Pietat en rajola blanca i dibuix blau cel; al seu damunt, un fris de sis finestretes d'arc de mig punt; la resta del campanar arriba al capdamunt sense cornisa.

Situació: damunt l'ala de l'edifici que envolta el pati veïnal, ala situada en paral·lel amb el frontis de l'església i encarada a llevant.

Alçada: 13'70 metres. El projecte inicial era de 38 metres.

Esveltesa: 2,5

BARCELONA Mare de Déu de l'Esperança

Barri Besòs del Baró de Viver, pl. de la Vera Creu, s/n.

Església construïda el 1981. Consta d'una nau de planta poligonal de vuit costats, sostre horitzontal en planxes de fusta, murs de darrera l'altar decorats amb mosaics fets pels alumnes de l'escola parroquial sota el guiatge del professor de manualitats; cor-galeria amb barana metàl·lica que ocupa dos costats. Els murs exteriors tenen paraments de maó vist i pedra artificial oberts amb finestres rectangulars allargassades i amb un portal rectangular amb marc de pedra gris clar.

Dimensions: diàmetre: 15'60 metres; cada costat fa 6 metres; alçada: 7 metres.

Arquitecte: Alfonso Pérez Guerra, però bàsicament dirigit per qui era el rector.

Campanar funcional coetani del temple. Té planta rectangular (5'20 x 4'10 m) i bastit amb murs de maó vist que fa un joc amb peces en relleu alternades amb altres d'enfonsades; està coronat per una minsa cornisa i una coberta plana de formigó. La cel·la queda oberta amb finestres rectangulars, dues a les bandes llargues i una a les curtes; al capdamunt s'hi aixeca una gran creu metàl·lica de quatre braços de 3'33 metres d'alçada.

Situació: damunt el temple fent angle al nord-est, sobre mateix del cancell obert a la façana orientada a tramuntana.

Alçada: 16'08 metres, i amb la creu: 19'41, dada aquesta última que figurarà en la llista dels campanars ja que no deixa de ser la creu una part essencial de la construcció.

Esveltesa, 3,7

BARCELONA Mare de Déu de Lourdes
Poble Sec, Montjuïc, c. Fonthonrada, 33 (Paral·lel-Lleida)

Església del 1917 refeta, després de la seva destrucció el 1936, cap el 1940. Consta de tres naus, amb tot, les laterals són estrets passadissos. La nau central consta de dos trams, un cobert per una cúpula sobre petxines; el segon és el format pel transsepte amb una nova cúpula sobre petxines al creuer; el presbiteri és recte; les naus estan separades per pilars amb columnes compostes adossades. El cor es troba sobre l'atri. Els seus murs tenen paraments de pedra artificial blanca amb aparença de carreus ben escairats. Unes finestres obertes als baixos tenen arcs de mig punt i estan ornades per sobre amb garlandes; al seu damunt hi ha una motllura damunt permòdols; uns òculs amb marc en relleu estan oberts a la part alta dels murs. L'entrada es troba a l'angle de les dues façanes exteriors amb un petit porxo doble amb obertures rectangulars sostingudes per dues columnes corínties en cadascuna d'elles amb entaulaments llisos i frontons circulars amb els timpans nus; al fons del porxo hi ha el portal rectangular amb una cartel·la al centre de la llinda i amb un arc peraltat al damunt que deixa una obertura semicircular entre ell i la llinda; té, també, una cartel·la sobre la dovella clau.

Campanar d'aires clàssics coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'76 x 3'55 m) i està coronat per una cornisa constituïda per un frontó arquejat a cada cara i una cúpula semiesfèrica recoberta per peces de ceràmica vidriada tirant a vermell fosc; unes columnes jòniques, exemptes, flanquegen les finestres rectangulars obertes a cada cara de la cel·la i, al damunt, uns entaulaments truncats i els frontons circulars ja indicats; el cos inferior quadrat inclou els pedestals de les columnes i una base decorada amb òculs cecs amb doble marc amb bordó i una garlanda al dessota.

Situació: damunt el porxo situat a l'angle de les dues façanes, al sud-est del temple.

Alçada: 18'41 metres.

Esveltesa: 5,1

BARCELONA

Mare de Déu de la Mercè, basílica.

Ciutat Vella, plaça de la Mercè cantonada carrer Ample.

Església del barroc tardà construïda entre el 1765 i el 1775. Consta d'una nau de cinc trams coberts amb una volta de canó de cassetons sobre quatre arcs torals i de dos passadissos laterals coberts amb voltes d'aresta; a sobre d'ells hi ha tribunes; té un transsepte amb una cúpula sobre petxines al creuer; per l'exterior, al cim, s'hi aixeca una gran imatge en bronze daurat de la Mare de Déu de la Mercè; és obra del 1890 de l'escultor Maximí Solà, refeta pels germans Oslé vers el 1949. Té cor amb un orgue; descansa en un arc rebaixat; ocupa l'espai de l'atri i el primer tram de la nau. Al fons del presbiteri s'hi troba, a mitja alçària, el cambril amb la imatge gòtica de la Mare de Déu.

El frontis està dividit en tres zones; la central amb un portal rectangular de marc filetejat amb una columna coríntia adossada a cada muntant, entaulament, frontó arquejat amb el timpà nu, motllura destacada a mitja alçada, rosassa el·líptica al damunt i un gran frontó triangular amb creu al cim i pinacles als extrems; els caires apareixen decorats amb parelles de pilastres de capitells ornats amb garlandes, tant a la zona baixa com a la superior. Les dues ales del frontis fan curvatura còncaua seguint l'estil barroc barrominesc amb uns ornaments escultòrics deguts a Carles Grau i amb parelles de pilastres a les cantoneres; també hi ha oberts, en aquestes zones còncaues, sengles portals rectangulars que donen al mateix atri que el central. Els murs d'aquesta façana són de carreus ben escairats; l'interior està bellament decorat amb marbres, estucs i riques gelosies a les tribunes.

La façana lateral del carrer Ample és gòtica flamígera del segle XV aprofitada de l'antiga església gòtica; en ella s'hi obre una portalada del gòtic flamejant, rectangular, amb el marc motllurat amb el bordó flamejant i un timpà decorat amb la imatge en alt relleu de sant Miquel (1561) obra del francès René Ducloux; als muntants hi figuren dues pilastres amb imatges al damunt dins unes fornícules amb prou feines enfondides; al seu damunt hi ha obertes dues finestres d'arc apuntat amb decoració flamígera.

Dimensions; 40'00 x 9'75 x 18'18 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; les tres naus fan 18'75 metres d'amplada; la cúpula té un alçada interior de 31'75 metres i el transsepte en fa 20'00 x 9'60 de llargada i amplada.

Arquitecte: Josep Mas i Dordal († 1808).

Guarda una talla gòtica del segle XIV de la Mare de Déu de l'escultor Pere Moragues (~1330- ~1388); la figura del Nen fou afegida al segle XV; en ser malmesa el 1936 tingué la sort de ser conservada i fou refeta. A les petxines sota cúpula i al presbiteri hi ha pintures murals (1956) degudes a Josep Obiols (1894-1967). Al presbiteri, costat esquerre, hi ha la tomba del bisbe Urquinaona segons recorda la làpida del terra i, al mur, els relleus amb la imatge del bisbe orant, obra de l'escultor Vallmitjana. A un altar lateral esquerre, proper al presbiteri, es guarden les despulles, dins d'una urna protegida per vidre, de santa Maria de Cervelló. Conserva quatre quadres de Pere Pau Muntanya (1749-1803) a l'altar del Sagrament.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'80 x 5'90 m) i dos més d'octagonals al damunt. Està coronat per una cornisa motllurada i una coberta baixa amb un gran pinacle al damunt. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes; té una motllura a la seva base. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra blanquinosa; unes fines motlures separen els tres cossos. Des de la planta baixa o des del cor es pot pujar per una escala arrapada als murs amb barana de fusta que deixa un ampli ull al centre.

Situació: damunt l'ala dreta del temple, la de llevant, proper al frontis encarat a migdia.

Alçada: 39'40 metres.

Esveltesa: 6,6

BARCELONA Mare de Déu del Mont Carmel
Horta, c. Santuari, 116.

Església d'estil funcional aixecada el 1989. Consta d'una nau rectangular apaïsada, amb retaule escultòric de F. Pich i M. Raventós del 1989. Té dues entrades, una per un porxo sota el campanar i una altra a l'altre extrem del mur de llevant. Tota ella presenta murs de maó vist de color marró fosc a excepció dels quatre pilars poligonals de formigó (gairebé columnes) del porxo que sostenen el campanar situat al seu damunt; per la banda de llevant i migdia presenta una successió de contraforts semicilíndrics, molt propers, entre els quals s'obren finestres rectangulars; en els altres murs els paraments són llisos.

Arquitecte: Salvador Torrent Vergés.

Campanar funcional coetani del temple. Té planta rectangular (5'90 x 5'20 m) bastit amb murs de maó vist, coberta plana, amb una base alta que fa de porxo per ponent sostinguda sobre quatre pilars poligonals de formigó. La cel·la queda oberta amb finestres rectangulars, una al nord i una altra al sud, i quatre a l'est entre semi-columnes de maó vist que recorren el mur de dalt a baix per aquesta banda; una gran creu adossada al frontis, sota finestra, recorre tota la paret de la banda de tramuntana.

Situació: ocupa la façana nord fent angle al nord-est del temple.

Alçada: 24'17 metres.

Esveltesa: 4,1

BARCELONA Mare de Déu de Montserrat
El Guinardó, avinguda de la Mare de Déu de Montserrat, 144.

Església iniciada cap als anys vint del segle XX en un estil neogòtic, acabada en etapes fins fa pocs anys (ho escric el 2002). Consta d'una nau amb sostre de dos vessants sobre set arcs diafragma, transsepte, presbiteri recte amb sostre pla de cassetons, cambril amb la imatge de la Mare de Déu, cancell, atri i el cor sobre d'ell; l'interior està pintat de blanc, l'exterior és de maó vist amb la part baixa de la façana principal de carreus a mig picar fins al damunt de la portalada; aquesta té un marc motllurat en arc apuntat i l'intradós acanalat, un bordó rectilini amb graons als extrems que deixa uns espais (carcanyols) entre ell i l'arcada decorats amb relleus vegetals; flanquegen la porta dues pilastres de carreus a mig desbastar, amb noves pilastres semblants a les cantoneres i entre les finestres goticitzants que es troben a banda i banda del portal; per damunt d'aquesta zona i sobre el portal, el mur del frontis lleugerament endarrerit hi té dues altes finestres d'arc de mig punt i una fina cornisa angular amb un òcul sota mateix del cim.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (5'10 x 4'70 m) amb un sòcol de carreus grans i un cos de maó vist amb la part alta de caires aixamfranats; al seu damunt s'aixeca la cel·la com una gàbia de metall formada per una estructura de bigues i pilars que acaben en una mena de terrat amb barana inclinada cap enfora i un últim cos quadrat de dimensions reduïdes amb creu al cim; l'alçada que figura anotada inclou tota aquesta estructura metàl·lica. La instal·lació la companyia telefònica fa ben poc (2002) per antena de la telefonia mòbil però amb el compromís de deixar-ho com a campanar; de fet, és una estructura oberta a tots els vents i ni tan sols fa de cel·la perquè no s'hi ubica cap campana; només n'hi ha una de petita en el petit cos

quadrat del cim.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 32'10 metres.

Esveltesa: 6,3

BARCELONA Maria Auxiliadora
Sarrià, passeig de Sant Joan Bosco, 70.

Església neogòtica iniciada el 1894 i acabada el 1901. Consta de tres naus de set trams, un d'ells ocupat pel presbiteri; queden separades per esvelts pilars octagonals que sostenen set arcs formers apuntats; la nau central està coberta per un teginat sobre encavallades de fusta apuntades decorades amb calats; les laterals, per un sostre horitzontal sobre bigues; el presbiteri és recte (de fet no té mur de capçalera, unida com està aquesta església amb les dependències de l'escola dels salesians; només uns cortinatges i unes portes corredisses le'n separen) amb un cambril al damunt sobre una balconada. Els murs tan interiors com exteriors són de pedra carreuada, a mig picar per l'exterior només en un alt sòcol; a l'interior aquest resulta visible ja que la resta es troba arrebossat i pintat amb simulació de carreus.

El frontis situat al sud presenta una portalada d'arc de mig punt dovellada partida pel mig per un robust mainell que deixa dos portals d'arc rebaixat; el mainell és un robust pilar prolongat per una fina columna que sosté la imatge de Maria de peu dret amb el Nen als braços obra de l'escultor Venanci Vallmitjana (1828-1919); tot aquest portal queda englobat dins d'un alt gablet i dos pilars coronats per florons.

Dimensions: 28'90 x 7'00 x 15'87 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 15'13 metres.

Arquitecte: Enric Sagnier i Villavecchia (1858-1931).

Campanar neogòtic del 1901. Té planta rectangular (6'32 x 6'88 m) i està coronat per un terrat amb barana de carreus de perfil mixtilini i, al damunt, una agulla octagonal aguda amb una creu metàl·lica al cim; el primer alt cos presenta els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres i a mitja alçada hi té una estança oberta al frontis per dos alts finestrals dobles amb els arcs calats i, a sobre d'ells, un rellotge d'esfera. La cel·la té finestres d'arc apuntat, tres als costats llargs i dues als curts; presenta una motllura composta a la seva base i els caires lleugerament destacats com el cos inferior i prolongats per damunt del terrat mitjançant sengles pinacles goticitzants amb unes petites creus al cim; tots els murs són de paraments de carreus mitjans de pedra grisa de Montjuïc ben escairats i disposats en filades uniformes.

A banda i banda del campanar s'aixequen unes torres octagonals que arriben fins a la base de l'estança superior de la torre central; estan capçades per una estança oberta amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara, i coronades per un terrat amb baranes de merlets. La torre de la dreta del frontis és la que té campanes; es puja pel seu interior amb unes escales de cargol de pedra fins a prop de la cel·la; els últims graons són mig de ferro i fusta; des de la cel·la es pot accedir al capdamunt de la torre central.

Situació: damunt els peus del temple, en el centre del frontis encarat a migdia.

Alçada: 37'38 metres.

Esveltesa: 5,4

BARCELONA Maria Reina

Església segons projecte del 1920 i construïda entre el 1936 i el 1954 en estil neorenaixentista italià. Consta d'una nau, d'un transsepte i d'una capçalera formada per un absis semicircular; estan coberts amb voltes de canó sobre abundants arcs torals, més decoratius que estructurals, apuntalats damunt pilastres de capitell compost. L'altar major es troba sota un baldaquí de quatre columnes corínties; el creuer queda cobert per una cúpula sobre petxines amb nervadures entre les quals s'obren òculs que il·luminen l'interior, tota ella dins un cimbori octagonal coronat per un cupulí. A l'esquerra del transsepte s'obre, al fons de tot, la capella del Santíssim coberta amb una cúpula semiesfèrica. Davant l'entrada hi ha un gran porxo flanquejat per dues ales porticades amb arcs de mig punt sobre fines columnes; formen part de sengles claustres laterals. Un jardí immens i harmoniós, degut a Mirambell, envolta el temple, sobretot per la part davantera.

Arquitectes: edifici projectat per Nicolau Maria Rubió i Tudurí (1891-1981) i realitzat sota la direcció de Raimon Duran Reynals (1895-1966).

Guarda decoració tant al porxo com a l'interior deguda a Josep Obiols; a tota la part alta dels murs, tant per dins com pels claustres, s'hi troben medallons en pedra blanca d'estil renaixentista amb alts relleus figuratius de gran qualitat.

Campanar neorenaixentista coetani del temple. Té planta quadrada (4'20 x 4'20 m). Ha estat bastit amb murs de pedra blanca decorada amb rectangles en gris; caires ressaltats amb bandes grises a manera de lesenes cantoneres que, amb les motlures, formen rectangles que deixen l'interior a manera de plafons subdividits en altres de més reduïts per sèries de tres rectangles. Està dividit en tres cossos; el primer, el més alt, limitat al capdamunt per una motlura composta i ressaltada; el segon amb finestres d'arc de mig punt amb els marcs ressaltats, una a cada cara, amb columnes corínties que les flanquegen i que sostenen un entaulament que fa de separació del tercer cos; sobre d'ell s'hi troba un terrat amb balustrada i una torrella que constitueix el tercer cos; en ella si obren tres finestres d'arc de mig punt per banda amb intercalació de columnes que sostenen l'entaulament i la cornisa sobre de la qual es troba una alta agulla piramidal de base quadrada amb pinacle al cim.

Situació: exempt, aixecat al darrere i a tocar l'absis orientat a ponent.

Alçada: 31'60 metres.

Esveltesa: 7,5

BARCELONA Puríssima Concepció, basílica menor
Dreta de l'Eixample, carrer Aragó cantonada Roger de Llúria.

Església gòtica del segle XIII (1269) procedent de l'antic convent de Jonqueres; fou traslladada, pedra a pedra, al seu nou emplaçament a finals del segle XIX, entre 1869 i 1871. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival simple de sis trams capçada per un absis poligonal de cinc costats. El cor descansa en un arc rebaixat i en un embigat de fusta que es recolza sobre l'estructura del cancell que té tanques de ferro forjat i un envidriat molt dignes. Els seus murs tenen paraments de carreus de pedra grisa ben escairats; per la banda del carrer de Llúria hi ha obert un claustre gòtic del segle XIV de 19'50 x 9'70 metres, el de l'antic convent de Jonqueres que era més gran que l'actual; les pedres que van sobrar del trasllat el 1888 foren enterrades en el jardí de l'interior del seu nou claustre.

El frontis té una portalada ogival una mica més avançada que el mur amb un portal rectangular rodejat de tres arquivoltes apuntades, timpà nu, bordó sobre mènsules i ràfec motllurat de dos vessants; una gran rosassa calada es troba a mitja alçada i una cornisa angular amb un fris

d'arcs cecs gòtics al dessota i una creu de pedra al cim el coronen. Al costat dret de la façana, a sobre l'entrada del baptisteri, en el timpà, sota una arcada ogival hi figura un relleu en pedra de cap el 1912-23, el Baptisme de Jesús, obra d'Eusebi Arnau i Mascart (1864-1933).

Dimensions: 40'93 x 11'90 x 16'61 metres de llargada, amplada i alçada respectivament.

Guarda a l'altar major una imatge de la Puríssima del 1942 (fa 227 x 60 x 50 cm), obra d'alabastre policromat de l'escultor Enric Monjo i Garriga (1896-1976); una altra de bronze de l'escultor Manuel Cusachs de sant Pius de Pietrelcina, el Pare Pius, del 2006; un *Via Crucis* pintat per Joan Llimona i Bruguera ((1860-1926) que es conserva gairebé complet però una mica deteriorat per l'incendi que va sofrir el temple el 1936, i un plafó de rajola catalana del segle XVI amb la Mare de Déu del Roser. En el claustre, sobre mènsules, es guarden tres urnes sepulcrales procedents de l'antic convent; s'hi guarden entre altres les despulles d'Alamanda de Bell-lloc i Alamanda de Centelles. Té un gran orgue modern al cor.

Arquitectes: pel que fa al trasllat del segle XIX se n'encarregaren Josep Boixareu i el constructor Jeroni Granell i Mundet; pel campanar, Emili Sala i Cortès; pel claustre Oriol Mestres.

Campanar del gòtic tardà traslladat pedra a pedra procedent de l'església de Sant Miquel del barri vell barceloní; el cos superior, sobre terrat, fou afegit al segle XIX (1879). Té planta quadrada (4'45 x 4'45 m) i una motllura sota finestrals. La cel·la està oberta amb finestres d'arc apuntat i amb bordó, una a cada cara; hi pengen les campanes litúrgiques. Està coronat per una cornisa amb un fris d'arcs cecs al dessota i un terrat amb barana calada i un pinacle amb floró a cada angle; al seu damunt s'aixeca una torrella coberta amb una agulla i oberta amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara; al seu interior hi pengen les campanes horàries. Un rellotge d'esfera es troba sota la cel·la en el mur frontal. Els seus paraments mostren carreus ben escairats a mig desbasta per l'exterior i grans carreus ben tallats a les cantoneres; el gruix dels seus murs fa uns 80 centímetres.

Per l'interior, una escala de cargol de pedra picada aferrada als murs i que deixa un ample ull permet arribar fins a la cel·la; la mateixa escala dóna accés al cor; la cel·la té, per l'interior, forma vuitavada i a cadascuna de les quatre finestres hi pengen campanes a més a més de la que ho fa penjada al centre; des de la cel·la es pot accedir al terrat per una escala de gat o de barrots; té tres campanes litúrgiques del segle XIX, recentment afinades (2002) i dues de noves vingudes d'Holanda (2002).

Situació: adossat al mur lateral de ponent fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn, gairebé exempt.

Alçada: 45'00 metres.

Esveltesa: 10,1

BARCELONA

Sagrada Família, basílica menor

Dreta de l'Eixample, Plaça de la Sagrada Família, entre carrers Mallorca i Provença.

Església iniciada el 1883 en estil neogòtic visible en la cripta i en els murs de l'absis; es prosseguí en estil modernista a la façana del Naixement per Gaudí i continuada, mort Gaudí, amb els seus criteris i projectes inicials per l'arquitecte Lluís Bonet i Garí deixeble seu. Ha estat consagrada pel papa Benet XVI el dia 7 de novembre del 2010. Té planta de cinc naus, transsepte, girola i torre al creuer projectada per uns 172'50 metres d'alçada i un hiperboloide de 75 metres d'alçada per cobrir l'absis semicircular rodejat de nou capelles damunt la cripta. Els pilars i les columnes presenten inclinacions per fer les voltes parabòliques. Els seus murs són de pedra de Montjuïc tallats i escairats en els propis tallers per picapedrers dins del recinte eclesial; els carreus són lleugerament encoixinats. Ha de tenir tres portalades amb quatre torres en cadascuna d'elles,

avui (2006) només acabades les de la Passió (banda de la plaça de la Sagrada Família) i del Naixement (banda del carrer Sardènyia); la façana principal, la de la Glòria, està orientada a migdia.

Dimensions: la nau central fa 90'00 x 12'00 x 45'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les cinc naus fa 45 metres. El rectangle on queda inclòs tot el recinte del temple farà 115'00 x 82'50 metres. Les alçades de les torres de les portalades, ja construïdes, fan entre 98 i 117 metres. Les torres per aixecar tindran, la central dedicada a Jesús, 173, les dels quatre evangelistes que la encerclaran, entre 120 i 125. La coberta exterior de les naus arribarà als 70 metres. El transepte de tres naus farà 30 metres d'amplada.

Arquitectes: Francesc de Paula del Villar i Lozano (1828-1903) pel que fa a la cripta. Antoni Gaudí i Cornet (1852-1926); Lluís Bonet Garí i Puig Boada pels campanars de la façana de la Passió; Jordi Bonet i Armengol (1925) ha anat configurant les naus i les façanes fins el 2012 quan se'n fa càrrec Jordi Faulí.

Guarda escultures de la façana de la Passió degudes a Josep Maria Subirachs, una de sant Josep Oriol de l'escultor gracienc Francesc Carulla en la part alta del mur adjacent a les torres de la Passió del carrer Sardènyia tocant al de Mallorca; al mur exterior de l'absis del 2012-13 i de travertí romà la de sant Bru de Montserrat Garcia Rius de quatre metres d'alçada i de tres tones de pes, i la de sant Benet de Manuel Cusachs de 3'80 d'alçada; d'ell també són les de sant Josep de Calassanç i sant Ignasi de Loiola.

Vidrieres de colors per l'artista Joan Vila-Grau (1932) de caire abstracte. A la façana del Naixement (2009), una imatge de Sant Josep de 3 metres d'alçada de l'escultor barceloní Ramon Cuello (d'estil tradicional) autor també de la Mare de Déu a la façana de la Passió; de Jaume Busquets Mollera (1903-1968) és el conjunt del Naixement (1958): Maria deixa el Nen a la menjadora mentre Josep s'ho mira, i del mateix escultor la Mare de Déu del Carme a la capella que hi té a la cripta.

Campanars: divuit (en projecte), quatre a cadascuna de les tres façanes (Naixement, Passió i Resurrecció o Glòria), dos de laterals de 98 metres i dos de centrals de 117 metres; avui (2010) aixecats només els de les dues façanes dels extrems del transepte, la de llevant i la de ponent. Torres parabòliques amb ritme helicoidal, creus daurades al cim; entortolligant-se per les agulles superiors el mots *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Escales de cargol a l'interior de cada campanar deixant un ull central amb finestrals que recorren de dalt a baix les torres, només lligats entre sí els graons i els muntants per ampits inclinats cap avall; tot en pedra picada, amb decoració de mosaics al cim i pinacles coronats per polígons estrellats de dotze puntes.

Tenen profunds fonaments: els dels cloquers del Naixement de finals del segle XIX arriben a una profunditat de 10 metres; els de la façana de la Passió, de mitjans del segle XX, estan constituïts per una gran llosa damunt rails; els de la darrera façana, encara no aixecats, ja tenen els fonaments posats: pilons que arriben a 16 metres de profunditat en relació al nivell del carrer Mallorca; aquests últims fonaments també es troben sota la columnata de les naus que hauran de ser la base de l'última gran torre central.

Alçades: 98 metres i 117 metres, a la façana del Naixement i a la de la Passió.; de part de l'arquitecte senyor Bonet em van dir que feien, respectivament, 100 i 112 metres, dades força properes a les que han aparegut en els mitjans informatius el 2010.

BARCELONA Sagrat Cor de Jesús
Poblenou, c. Pere IV, 398.

Església neogòtica aixecada el 1926. Consta d'una nau de 8 trams coberta per un embigat sobre arcs diafragma apuntats i peraltats fins al terra; està acompanyada de dos passadissos entre

arcs baixos apuntats que delimiten els trams; queda capçada per un absis poligonal de set costats prolongat per un curt tram, tots dos coberts per voltes de creueria; el presbiteri té un deambulatori al seu darrere obert per cinc arcs apuntats damunt pilars sobre els quals descansen els nervis de la volta. El cor amb barana de fusta descansa en un gran arc rebaixat i un embigat de fusta; al seu dessota hi figura un atri tancat per un reixat de ferro.

La nau queda molt ben il·luminada per grans òculs oberts en cada tram a banda i banda; es troben a la part alta per sobre dels dos passadissos laterals; també queden ben il·luminats per grans finestrals els trams dels passadissos. El frontis té un portal rectangular sota d'un arc apuntat amb una imatge intercalada, una rosassa a mitja alçada i, al capdamunt, una cornisa que fa un angle força agut. El frontó té un timpà decorat amb pintura policroma amb Maria i el Nen acompanyats de dos àngels. El mur està arrebossat i pintat en color beix clar; els laterals són de maó vist apuntalats per robustos contraforts en cada tram.

Dimensions: 52'24 x 10'70 x 16'92 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou els 4'36 metres de fondària de l'atri; l'amplada total de la nau i els dos passadissos és de 16'57 metres.

Campanar neogòtic coetani del temple. Té planta octagonal d'un perímetre de 16'80 metres. Els caires queden resseguits per contraforts d'escàs relleu acabats en pinacles goticitzants (florons) a l'altura dels finestrals; tres finestres en arc apuntat es troben a diversa alçada per la banda del frontis. La cel·la de planta vuitavada queda oberta per finestrals en arc apuntat i marc acanalat, un a cada cara; té un perímetre lleugerament inferior al del primer cos; està separada d'ell per una doble motllura; els seus caires estan ressaltats a manera de lesenes cantoneres que acaben amb florons ja a l'alçada de l'aguda agulla piramidal amb què es corona el cloquer. Una creu metàl·lica es troba al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats en color beix clar.

Entrant al temple a la seva dreta s'obre la porta que dona al campanar octagonal també per l'interior; una escala d'amples graons de pedra artificial, sòlida, amb una barana de fusta molt elemental, i amb un ull ample al centre, puja sobre voltes i arrapada als murs fins entrar a la cel·la; en ella hi penja una sola campana de nom *Martina, Isidre i Antònia* penjada el 1930. El seu sostre pla té una trapa al centre que permet entrar dins de l'agulla que corona el campanar.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 36'93 metres.

Esveltesa: 6,8

BARCELONA Santa Creu d'Olorda, ermita santuari
Altitud: 435 metres. Tibidabo, vessant nord-oest.

Església amb restes preromàniques (s. IX) visibles en el seu interior sobretot a l'absis; fou refeta en estil romànic al segle XI i modificada posteriorment amb l'afegitó de capelles laterals i amb un portal classicitzant cap el 1632 de forma rectangular amb pilastres toscanes als muntants i entaulament dòric obert al mur lateral de migdia. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i amb capçalera recta; té planta trapezial i l'acompanya un transsepte cobert amb una volta de canó a una alçada força superior a la de la nau. Els seus murs tenen paraments de maçoneria amb carreus a cantoneres i algun pany amb petits carreus ben escairats.

Dimensions: 22'60 x 4'00 x 4'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'alçada varia a partir de mitja nau quan puja fins a 7 metres; l'amplada total comptada des de les capelles laterals fa 7'50 metres; el transsepte en fa 14'00 x 3'00 x 8'00.

Guarda un retaule gòtic.

Campanar merament funcional; primer fou una espadanya (s. XIV) i després fou convertit en torre en els segles XV-XVI i refet el 1632. Està bastit amb murs de paredat arrebossat i té planta quadrada (4'00 x 4'00). La cel·la queda oberta amb dues finestres a la banda de migdia; està coronat per una senzilla cornisa amb gàrgoles i un terrat amb barana d'obra.

Situació: damunt els peus de la nau a la banda de ponent.

Alçada: 13'21 metres.

Esveltesa: 3,3

BARCELONA Santa Engràcia
Barri de la Trinitat, plaça Santa Engràcia, 1- c. d'Argullós.

Església aixecada el 1928 amb uns certs aires renaixentistes. Consta de planta basilical amb la nau central amb un sostre pla sobre bigues i les naus laterals més baixes, igualment amb sostre pla; la separació de les naus es fa per quatre columnes jòniques que sostenen cinc arcs formers de mig punt; té cor, cancell, atri porticat tancant per reixes i un absis semicircular format per un tram cobert amb una volta de canó i, el presbiteri, per una volta de quart d'esfera, tots dos decorats amb pintures neoromàniques posteriors al 1940. L'interior del temple es troba pintat de blanc; l'exterior està arrebossat i pintat amb un color tirant al rosa. Per sobre de les naus laterals hi ha oberts quatre grans finestrals a banda i banda. El frontis, molt alt, amb un portal rectangular sota porxo, presenta tres finestres rectangulars per sobre de la seva teulada; més amunt, una motllura horitzontal i altres finestres rectangulars, quatre en aquest cas, dividides en dos pisos o sigui vuit obertures, quatre sobre quatre, i per coronament un frontó triangular decorat amb denticles sota els tres costats i amb una creu de pedra al cim.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'06 x 5'09 m); els seus murs estan arrebossats i pintats com els de l'església. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada banda flanquejades per dues pilastres toscanes d'escàs relleu; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents amb una creu al cim. No té estil definit, només la cel·la podria qualificar-se de classicista. Llevat d'una creu a mitja alçada, el cos del campanar queda completament nu d'elements decoratius.

Situació: adossat al mur lateral de llevant, a prop de l'absis encarat a tramuntana.

Alçada: 21'95 metres.

Esveltesa: 4,3

BARCELONA Santa Isabel d'Aragó
El Guinardó, c. Oblit, 24. Convent dels Pares Mínims Franciscans.

Església modernista amb aparences externes neoromàniques, aixecada cap el 1901. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival molt baixa, cancell, cor i un absis poligonal gairebé semicircular. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc aparentant carreus. El frontis té un portal rectangular amb la llinda sobre mènsules envoltat per tres arquivoltes de mig punt damunt impostes i amb dues fines columnes per banda adossades als muntants; dues finestres geminades es troben a banda i banda del portal; sobre d'elles, damunt una motllura sobre un fris de caps de biga a manera de ràfec hi ha una galeria amb tretze finestres d'arcs de punt rodó damunt fines columnetes; damunt d'elles apareix una rosassa calada ornada amb motlures, una d'elles amb denticles; la part superior està formada per una cornisa motllurada amb fris d'arcuacions cegues, merlets als dos

laterals i un gran escut heràldic sota la part central angular que ostenta una creu de pedra al cim.

Arquitecte: projecte dirigit pel pare Josep Roldós i Mora, religiós dels Mínims Franciscans.

Campanar neoromànic coetani del temple. Té planta quadrada (4'52 x 4'52 m); queda dividit en tres cossos; la base presenta els murs pintats imitant carreus mitjans i oberta a l'exterior amb una finestra geminada igual com les que flanquegen el portal; un segon alt cos de petits carreus ben escairats i a mig picar externament està obert per finestretes d'arc de punt rodó esglaonades en dos pisos. Està capçat per un fris d'arcs cecs al damunt dels quals hi apareixen balconades que formen part ja de l'últim cos o cel·la. En ella hi ha obertes finestres d'arcs de mig punt, una a cada cara; el coronament de tot plegat consisteix en una cornisa motllurada amb un nou fris d'arcs cecs de mig punt al dessota i un terrat amb barana damunt del qual s'hi aixeca una armadura metàl·lica de ferro forjat a base de quatre arcs units al centre, armadura que no està inclosa en la mesura de l'alçada; podria tenir uns quatre o cinc metres més d'alçada.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 29'84 metres.

Esveltesa: 6,6

BARCELONA Santa Madrona
Poble Sec, c. Tapioles, 10.

Església aixecada en estil neogòtic el 1888 i bastida amb murs de carreus de pedra grisa. Consta de tres naus, transsepte, absis semicircular, girola, cúpula sobre petxines al creuer, cor sobre un arc rebaixat, i cancell. Les naus estan cobertes amb voltes bufades sobre quatre arcs torals apuntats; estan separades per pilars cruciformes amb una columna adossada a la banda de la nau central; sostenen arcs formers apuntats. Als extrems del transsepte hi ha dos grans rosetons vidriats en colors; el braç de l'esquerra està capçat per un absis semicircular; n'hi havia un altre al dret però es va substituir per una sala de reunions. El frontis té un portal rectangular amb timpà i arquivoltes ogivals; al damunt hi ha obert un alt finestral d'arc apuntat, calat, amb vidrieres de colors.

Dimensions: 42'80 x 11'60 x 20'10; la nau central, exclòs el cancell, fins a la columnata del presbiteri, fa 38'58 metres de llargada; la girola més el gruix del mur separador del presbiteri, en fa 4'22; en total, la llargada de la nau central, és, doncs, de 42'80 metres; l'amplada que fan les tres naus és de 15'90; l'alçada de la cúpula arriba als 30'72; el transsepte en fa 25'57 x 11'32 de llargada i amplada respectivament.

Arquitecte: Francesc de Paula del Villar i Carmona (1860-1927).

Campanar neogòtic coetani del temple. Té planta quadrada (6'15 x 6'15 m); fou aixecat sobre la portalada al centre del frontis; a partir d'aquí té un primer alt cos acabat en una cornisa ressaltada i un fris d'arcuacions d'arcs cecs apuntats al dessota; al seu damunt apareix un segon cos vuitavat de perímetre força més reduït amb dos pisos separats per una senzilla motllura; l'inferior té, en cares alternes, un rellotge d'esfera; el superior o cel·la té finestres d'arc apuntat, un en cada cara alterna també; hi pengen campanes. Està coronat per un terradet amb barana de planta estrellada; al seu damunt s'hi aixeca una torrella oberta en les seves vuit cares per sengles finestres d'arc apuntat i amb una cornisa angular a cada cara; hi penja alguna campaneta. La coberta té un pinacle al cim. El conjunt té una certa inharmonia ja que la base és robusta i el cos superior esvelt fa un contrast desafortunat.

Situació: sobre mateix del cancell i com a continuació de la façana principal orientada al migdia.

Alçada: 49'62 metres.

BARCELONA Santa Maria del Mar, basílica; antigament anomenada Santa Maria de les Arenes. Ciutat Vella, barri de la Ribera, plaça de Santa Maria.

Església del gòtic català iniciada el 1329 i consagrada el 1384. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells és el transsepte que no sobresurt; el presbiteri és poligonal; el seu darrera s'hi troba un deambulatori que és la prolongació de les naus laterals; els separen vuit pilars també octagonals; la capçalera està formada per un absis de set costats; les naus estan separades per arcs formers apuntats amb una llum d'uns 14 metres i mig aproximadament ("llum no superada per cap més construcció medieval d'enlloc del món" segons diu Alexandre Cirici) que descansen en pilars octagonals de capitell seguit i d'un metre i mig de diàmetre, quatre per banda; les tres naus estan cobertes per voltes ogivals simples; les teulades són força planes, tipus terrat, pròpies del gòtic català. Els murs presenten tant per dins com per fora paraments de petits carreus ben escairats; els contraforts, de gran relleu, apareixen per l'interior; entre ells s'hi troben les capelles laterals, tres per cada tram; en el mateix mur del frontis, per l'interior, també s'hi formen quatre capelles, les dels extrems més àmplies i entre les altres dues hi ha la gran portalada central.

La façana principal està dividida en tres zones que es corresponen a les tres naus per dos contraforts perpendiculars al frontis; a la zona central hi ha la portalada atrompetada d'arquivoltes ogivals amb gablet; rosassa monumental (9 m. diàmetre, del 1459, obra de Pere Joan i Andreu Escuder) i una minsa cornisa horitzontal per coronament. A les zones laterals hi figuren sengles finestrals calats triforats, un a cadascun dels dos pisos en què està dividida la façana per una motllura horitzontal. Té tres altres portalades a més a més de la principal: dues laterals, gòtiques flamejants, i la tercera a l'absis, obra del segle XVI, de Bernat Salvador, presidida per la Mare de Déu del Fanalet de l'escultor del segle XX Frederic Marés.

Adjunta a la capçalera es va aixecar la capella del Santíssim, neoclàssica, entre el 1825 i el 1844; és obra de l'arquitecte Francesc Vila.

Dimensions: la nau central fa 80'00 x 12'00 x 32'00 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; les laterals fan 6 metres d'amplada i 27 d'alçada; l'amplada total de les tres naus és de 27 metres; des del fons de les capelles laterals l'amplada arriba als 33 metres i mig. És l'església més àmplia de Barcelona després de la catedral; per aquest motiu se l'anomena la "Catedral de la Ribera".

Guarda imatges originals gòtiques a la porta principal, a l'altar major (Maria dreta amb el Nen en braços: es trobava inicialment a la porta lateral del mur sud); d'èpoques posteriors són el Santcrist de l'escultor Frederic Marés fet després de 1939; Sant Pançaç i un relleu del Descendiment; la Immaculada Concepció de Manuel Martí i Cabré. Pintures a l'absis de la capella del Santíssim de Josep Commeleran (1940). Moltes de les seves vidrieres de colors són antigues. A la porta principal s'hi troba, al timpà, la imatge sedent de Jesús acompanyada de Maria i Joan Evangelista agenollats; als brancals, sota dosserets, Sant Pere i Sant Pau. Les voltes tenen claus esculpides i policromades; la clau de l'absis representa la Coronació de Maria, té dos metres de diàmetre i pesa sis tones; a les altres claus hi ha representats el Naixement, l'Anunciació i sant Jordi.

Guarda, també, enterraments notables com el del Conestable Pere de Portugal, Pere IV de Barcelona i V d'Aragó sota una llosa amb la figura jacent esculpida; està situada al presbiteri.

Té un orgue de gran qualitat (segle XVII) però d'ordre menor (un sol teclat i sense pedals).

Arquitectes: Berenguer de Montagut, Ramon Despuig i Guillem Metge († 1381). Pere Oliva pel que fa al campanar del 1496,.

Campanars gòtics bessons de planta octagonal amb costats de 2 metres. El que està prop de la banda nord és del 1496 i el proper al sud del 1902.

Tenen cinc cossos i una torrella; des del tercer cos s'eleven sense estar adossats i deixen de fer de contraforts dels murs laterals; unes motlures simples fan de separació de cada cos. Els dos elements superiors tenen, cadascun d'ells, vuit finestres d'arcs apuntats calats, una a cada cara; terrat amb barana calada, torrella amb un nou terrat i amb barana calada. Per l'interior de tots dos puguen sengles escales de cargol de pedra picada fins a dalt de tot. Murs de carreus grans, ben escairats, de pedra de Montjuïc.

Dues campanes estan situades en una de les torres; altres cinc es troben en una espadanya de maó vist en el mur lateral esquerre aixecada modernament; són del segle XVIII: *Andrea* de 210 quilos, *Maria Salvatella* de 260, *La Conventual* o *La Quaresma* de 660, *Assumpta* de 995 i *La Vedada* o *Ave Maria sine labe concepta* de 105.

Situació: estan adossats als dos extrems del frontis encarat a ponent.

Alçada: 42'00 metres cadascun d'ells. Aquesta mesura és la que em va donar el rector; personalment l'he comprovada, però amb dificultats, amb desiguals resultats però propers a l'alçada indicada, per la qual cosa em sembla oportú de consignar-la com la més ajustada.

Esveltesa: 8

BARCELONA Santa Maria del Pi, basílica
Ciutat vella, plaça del Pi.

Església gòtica aixecada entre el 1320 i el 1391, consagrada el 1453. Consta d'una nau de set trams (el primer avui queda tancat per una alta vidriera sota el cor i serveix d'atri) coberts amb volta ogival simple; està capçada per un absis poligonal de set costats. El cor sobre un arc carpanell i volta rebaixada lleugerament bufada, damunt l'atri, és obra del 1863. Grans finestrals oberts en la part alta entre els contraforts i damunt dels altars laterals estan tancats per bonics vitralls com també en els costats de l'absis. Una porta lateral, al nord, de marc rectangular i envoltada per un gran arc apuntat avui es troba ben restaurada; porta el nom d'Avemaria i manté molts elements romànics. Entrant a la dreta per la porta principal, dins de l'atri, es pot passar a una capella lateral, la de la Sang o del Santíssim Sagrament, també gòtica; és del 1468.

El frontis té el portal principal de marc rectangular envoltat d'unes arquivoltes ogivals en degradació que engloben el timpà amb peanyes damunt la llinda, amb la imatge de Santa Maria a sobre la central; envoltant el portal hi ha unes fornícules d'escassa fondària sense imatges en dos nivells separats per una fina motlura que és la continuació de l'imposta on descansen les arcuacions. Una altra fina motlura separa la zona de la portalada de la part alta on hi ha una gran rosassa calada i motllurada de 10 metres de diàmetre. Està coronat per una fina cornisa horitzontal. A les cantoneres d'aquesta façana s'hi van aixecar sengles torres prismàtiques amb escales interiors avui en mal estat.

La cripta sota l'altar major fou excavada al segle XVI (1550-51) i coberta per una ampla volta ogival; s'hi accedeix per escales laterals i entrades per la part posterior del presbiteri que es troba a una alçada superior a la de la nau. A la façana lateral nord, adossada al contrafort esquerre després de la porta de l'Avemaria s'hi aixeca una torre cilíndrica que arriba fins a sobresortir de la teulada i on s'hi obren diverses finestres: és el comunidor. Els murs del temple són de carreus ben tallats de pedra grisenca de mida més aviat petita.

Dimensions: 60'00 x 16'50 x 27'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou l'atri que ell sol té una fondària de 5'25 metres; fins al fons del presbiteri en fa 56. Des del fons de les capelles laterals situades entre els contraforts interiors, l'amplada total arriba als 26 metres. La Capella de la Sang en fa 17'45 x 8'50 x 10'92.

Arquitectes, picapedrers i mestres de cases: el mallorquí Jaume Fabre del 1317 al 1338; Guillem Abiell (dirigí la construcció fins el 1415), i Bartomeu Mas pel que fa al campanar, la capella de la Sang i la finalització del temple.

Guarda tombes com la del pintor Antoni Viladomat (1775), la de Pere Ferrer, conseller de Pere III (1353), la de Joan Copons, marquès de la Manresana i de Barberà, la de Carles de Fivaller (actiu en la Guerra de Successió), la de Sant Josep Oriol (1702) i d'altres. Guarda una escultura amb la imatge de Sant Josep Oriol de Ramon Amadeu i Grau (1745-1821) i també d'aquest artista una de Santa Maria a la capella de la Mare de Déu dels Desemparats; una escultura del segle XVIII a l'altar de Sant Miquel, i una pica baptismal de marbre fosc del 1691; a l'altar major, presideix el temple la imatge de Santa Maria obra d'Enric Monjo (1896-1976) d'una alçada de 3'30 metres. Els vitralls dissenyats per Pau Macià són obra de l'escola Massana i la casa Queralt; els de la rosassa són obra de la casa Uriach. El 2013 s'hi ha instal·lat, degudament restaurat, el grup neoclàssic de Damià Campeny (1771–1855) *Misteri: reserva del Senyor en el sepulcre* del 1816, antic Pas de Setmana Santa.

Campanar gòtic iniciat el 1379 i acabat probablement el 1460. Té planta octagonal de dalt a baix i els seus murs fan 3'80 metres de costat, amb un perímetre de 28'40 metres. Mostren pedra carreuada i ben escairada; els caires estan reforçats per bandes de secció rectangular. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc apuntat a cada cara; al capdamunt, sota terrat, una cornisa té un fris d'arcs cecs gòtics al dessota; el terrat queda protegit per una barana de carreus i al centre s'hi aixeca un pilar. Una escala de cargol de 300 graons de pedra picada dins d'un espai cilíndric puja per l'interior dels murs per la banda nord; permet accedir a la cel·la i fins i tot al terrat per una altra escala de cargol, més estreta, que s'eleva, també pel nord, per l'interior d'un dels pilars triangulars que constitueixen aquest cos superior. A l'interior, un gran espai central octagonal està dividit en dos pisos, el superior esdevé la cel·la; tots dos pisos es troben oberts al centre per un gran òcul circular per on penjaven la antigues cordes que feien voltar les campanes. La cel·la es troba coberta per una volta de vuit sectors esfèrics. El gruix del mur a l'alçada de la cel·la és de 3'30 metres mentre que a la base és de 3'55; el diàmetre comptat d'angle a angle fa 12 metres.

Hi pengen sis campanes, de petita a gran: *Esquirol* del 1818; *Vicenta* del 1710 de 70 kg; *Josepa* del 1695 de 225 kg; *Maria* del 1793 de 535 kg; *Andreu* del 1669 de 980 kg; *Antònia* del 1774 de 1806 kg. que és la reconstrucció de la que hi havia el 1714 del mateix nom quan fou condemnada a mort per haver tocat a sometent en la defensa de Barcelona contra el rei Borbó; fou refeta pels fidels pocs anys després.

Situació: angle sud-est de l'absis, encarat a llevant, gairebé exempt.

Alçada: 54'00 metres; aquesta és la que diuen tots els papers i testimonis, per exemple Alexandre Cirici, i l'he acceptada com a bona; per barreres arquitectòniques a mi no m'ha estat possible de fer el càlcul.

Esveltesa: 6

BARCELONA Santa Maria del Remei
Sarrià, pl. Concòrdia, 1.

Església neoromànica aixecada el 1846. Consta de tres naus; la central té un sostre embigat de fusta; les laterals són dos passadissos coberts en cada tram per una volta de canó perpendicular a l'eix de l'església; unes columnes amb capitells jònics de fantasia separen les naus; el transsepte dona lloc a una capella lateral, la del Santíssim, al seu braç dret; té un cambril darrere l'altar major, el presbiteri és recte; als peus del temple s'hi troba un atri amb dos cors al damunt, superposats, al superior hi té un orgue.

El frontis té el seu mur de carreus ben escairats i disposats en filades regulars; el cos central sobresurt lleugerament; en ell hi ha ubicat un portal de marc rectangular amb un frontó circular format per tres motlures en degradació sobre imposta; el timpà està decorat amb un mosaic que representa Maria dins d'una màndorla; una gran rosassa atrompetada, motllurada i calada es troba a mitja alçada i la cornisa horitzontal motllurada té un fris de dents de serra al dessota i un timpà esglaonat al damunt amb una creu de pedra al cim; entre les lesenes cantoneres i el cos central, sota la cornisa, hi figuren, per banda, quatre arcs cecs de mig punt sobre mènsules.

Dimensions: 24'33 x 10'00 x 11'82 de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total que inclou les tres naus fa 13'65 metres.

Arquitecte: Josep Oriol Mestres i Esplugas (1815-1895); pel que fa al campanar Antoni Rovira i Rabassa (1845-1919); fou acabat per Francesc de Paula del Villar i Carmona (1860-1927).

Guarda la imatge de la patrona, la Mare de Déu del Remei; és una gran talla policromada sobre pa d'or, obra de la segona meitat del segle XX.

Campanar neoromànic aixecat entre el 1894 i el 1897. El primer alt cos neoromànic té planta gairebé quadrada (7'57 x 8'00 m) amb la base de poca alçada adossada al mur nord de l'església. Té els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres, un fris d'arcs cecs sobre mènsules sota la cornisa amb què acaba el primer cos i en cada pis una finestra estreta en arc de mig punt ressaltat. El cos superior o cel·la és vuitavat obert per finestrals en arc de mig punt calat i amb bordó, un a cada cara alterna; està coronat amb una cornisa motllurada amb un fris calat al dessota, per un terrat amb barana d'obra i, al damunt, una gran estructura metàl·lica a manera d'arcs units al centre posats en diagonal; fou aixecada com homenatge a l'arquitecte Josep Oriol Mestres que n'era un gran especialista. Sota finestrals hi ha esferes de rellotge a cada cara.

Situació: exempt, menys la base, a pocs centímetres de l'angle nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 41'91 metres.

Esveltesa: 5,2

BARCELONA Santa Maria del Taulat
El Poblenou, c. Marià Aguiló 210 cantonada Pujades.

Església aixecada entre el 1945 i el 1950. Consta d'una àmplia nau coberta per encavallades de formigó recobertes de fullola i un ric teginat que hi descansa; té un arc presbiteral de mig punt i la capçalera formada per un absis poligonal de cinc costats amb un cimbori octagonal al seu damunt; està completada amb un trifori, tribunes laterals i un cor sobre un embigat de fusta que se sosté sobre una gran biga horitzontal de formigó que descansa en dos pilars rectangulars, tot precedit per un ampli atri als peus de la nau i un altre de més reduït sobre l'entrada de la façana lateral. Al mur lateral del carrer Pujades hi ha obert un portal sota un porxo de tres arcs de mig punt, un alt finestral triforat i calat al damunt que recorre gairebé tota la façana i un òcul sota cornisa angular; els seus murs estan arrebossats. Al mur del frontis hi ha un altre porxo amb un gran arc de mig punt i una teulada de dos vessants; per sobre d'ella en el mur hi ha una rosassa calada i, sota la cornisa motllurada angular, dues finestretes d'arc de mig punt aparellades amb un escut heràldic al pilar mitjancer.

Dimensions: 36'67 x 18'00 x 20'01 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la fondària de l'atri principal fa 3'08 metres i no està inclosa en la llargada de la nau.

Arquitecte: Marià Romaní, aparellador Joan Montaner i Segarra, mestre d'obres Joaquim Batlle.

Guarda unes pintures del teginat fetes per Eduard Lleonart, altres de Ferran Lleonart a

l'antic baptisteri (1961), ambdós artistes del mateix Poblenou, i d'Alexandre Cirici i Pellicer en l'arc presbiteral; escultures de la Dolorosa de Flotats, de Santa Llúcia i de la imatge de Santa Maria a l'atri de Josep M. Camps i Arnau, i del Crist del Sagrat Cor i de Sant Joan de Josep Ricart.

Campanar de planta circular de 4'90 metres de diàmetre. La cel·la està oberta en quatre finestres encarades en creu d'arc de mig punt tapades per una gelosia tipus gàbia. Per coronament té una cornisa motllurada i un templett vuitavat amb finestrels d'arc de mig punt a cada cara i una teulada piramidal octagonal. Els seus murs són de carreus ben escairats en la seva base i de maó pel que fa a la part alta; avui es troben arrebossats i acolorits d'un to grisenc; algunes finestretes rectangulars estan obertes a diversos nivells. A l'interior, també circular, hi puja una escala de cargol, des del cor, arrapada als murs i amb graons de pedra artificial; la barana, d'obra, presenta un passamà de ceràmica vidriada.

Situació: mig inserit en l'angle format per la façana lateral del carrer Pujades i la principal del carrer Marià Aguiló encarada a migdia, al sud-oest del temple.

Alçada: 36'29 metres.

Esveltesa: 7,4

BARCELONA Santa Maria de Vallvidrera, l'església antiga.

Altitud: 200 metres. Vallvidrera, a mig camí de Les Planes.

Església del segle XVI (1567) aixecada en estil gòtic tardà. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb volta de creueria, un d'ells ocupat pel cor que descansa sobre un arc carpanell i una volta ogival; està capçada per un absis poligonal de cinc costats. Els seus murs tenen un arrebossat en estat precari i carreus a les cantoneres. El frontis té un portal rectangular amb marc de carreus de pedra blanca, una fornícula amb la imatge d'una estrella de quatre puntes, un òcul motllurat i atrompetat a mitja alçada i una minsa cornisa angular.

Campanar merament funcional. Té planta rectangular (3'40 x 4'60 m) amb una cel·la de dues finestres d'arc de mig punt a la cara llarga de llevant, una a les curtes del nord i migdia; hi pengen campanes; té una motllura a la seva base. Està coronat per una minsa cornisa amb dues gàrgoles al costat de llevant i un terrat amb barana d'obra. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to groguenc; hi ha carreus a les cantoneres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 14'75 metres.

Esveltesa: 3,2

BARCELONA Santa Teresa de l'Infant Jesús
Gràcia, via Augusta, 68 – plaça de Gal·la Plàcidia.

Església moderna amb la primera pedra posada el 1932 i inaugurada al 1942; fou dedicada pel bisbe auxiliar Pere Tena el 30 de setembre de 1997. Consta d'una nau amb el sostre de dos vessants sobre cinc arcs diafragma de mig punt i un absis semicircular; té atri amb el cor al damunt. Els seus murs són de pedra de Folgueroles a base de carreus ben escairats amb l'exterior mig picat; té una estructura interna de formigó. El frontis té una portalada atrompetada en arquivoltes d'arc de mig punt i amb bordó decorat amb dents de serra; a mitja alçada, una gran finestra d'arc de punt rodó tapada per una gelosia de pedra; la part superior ja correspon al campanar.

Dimensions: 37'00 x 15'00 x 23'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.
Arquitecte: Josep Domènch i Mansana (1885-1973).
Guarda pintures al fresc de Francesc Labarta i Planas (1883-1963) als murs i a l'absis.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (9'69 x 5'00 m); està bastit amb carreus de pedra grisa de Folgueroles, a mig picar per fora. Està coronat per una coberta amb volta de canó amb els murs davanter i posterior lleugerament sobresortits i acabats en angle. La cel·la té els finestrals estrets i allargassats: dos a cada costat curt i cinc al davant i al posterior; queden tapats amb gelosies.

Situació: sobre el cancell, com a continuació de la façana orientada al sud-oest.

Alçada: 45'57 metres.

Esveltesa: 4,7

BARCELONA Santa Teresa de Jesús.
Horta, barri del Carmel, carrer Llobregós, 130.

Església aixecada entre el 1923 i el 1927. Consta d'una nau amb sostre embigat sobre dos arcs diafragma de mig punt, arc presbiteral de punt rodó, absis semicircular, murs emblanquinats, cancell i cor; té un atri porticat amb tres arcs de mig punt, el central més alt, que descansen en dues columnetes situades lateralment damunt un mur baix o podi i tancat per reixes.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (2'90 x 3'20 m). Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb l'ampit sobresortit; a mitja alçada a la cara sud hi ha una allargassada finestra també d'arc de mig punt. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un to crema.

Situació: adossat al mur de migdia i al porxo en el seu angle sud-est.

Alçada: 17'82 metres.

Esveltesa: 5,5

BARCELONA Sant Andreu de Palomar.
Sant Andreu, c. del Pont, 2.

Església vuitcentista (estil eclèctic) aixecada entre el 1850 i el 1882. Té planta basilical amb transsepte, cúpula al creuer, cor i cancell. La nau central està coberta per una volta de llunetes i les laterals per cúpules bufades; estan separades per sis pilars per banda; a la capçalera hi tenen un absis semicircular amb volta de quart d'esfera prolongat un tram amb volta de canó; un tambor sobre petxines amb una cúpula i cupulí s'aixeca damunt un cimbori quadrangular en el creuer.

El frontis té un portal rectangular rodejat d'un marc dovellat i motllurat en arc de mig punt que deixa un timpà decorat amb relleus al damunt de la llinda; està situat al fons d'un altre molt més gran en arc de mig punt peraltat que arriba fins a sota la cornisa i que se sosté sobre dues columnes per banda; al fons d'ell i sobre el portal hi ha oberta una gran rosassa calada; la cornisa arquejada al centre, amb una creu de pedra al cim, és horitzontal als laterals; està suspesa damunt uns permòdols fantasiosos.

Dimensions: 62'50 x 13'33 x 20'24 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 26'38 metres; les laterals soles en fan 6'52 d'amplada; el transsepte en fa 27'22 x 13'77 x 20'24; la cúpula arriba als 38 metres per l'interior i a 68 per l'exterior, inclòs el cupulí; és la tercera que es va aixecar en caure la primera el 1884 i en ser cremada la segona el

1909; l'actual n'és una còpia.

Al costat esquerre proper a la capçalera, a l'exterior, queden restes d'una església barroca anterior, pròpia de les sagreres, petita, amb absis semicircular i dos arcs torals de mig punt; la coberta s'ha ensorrat i tota ella presenta un estat ruïnós.

Arquitectes: Pere Falqués i Urpí (1850-1916); per la cúpula: Josep Domènech i Estapà (1858-1917).

Guarda unes pintures murals a l'absis i als laterals de Josep Verdaguer i Coma (Barcelona, 1923 -2008) durant el període 1956 a 1960; representen diversos episodis bíblics.

Campanar d'estil eclèctic coetani del temple. Té planta rectangular (6'70 x 7'10 m) i queda dividit en tres cossos per motlures; el superior o cel·la està aixamfranat i coronat per una destacada cornisa amb una mena d'elements decoratius com corrons als angles. La cel·la té una finestra de mig punt a cada cara; hi pengen campanes. Un rellotge d'esfera situat a la cara frontal es troba sota la motllura que la separa d'un segon cos més allargassat que els altres i que està il·luminat a cada cara per finestres de punt rodó d'arc calat sostingut per un fi mainell; la base també té il·luminació per mitjà d'un òcul motllurat; els caires estan ressaltats a manera de lesenes cantoneres.

Per l'interior hi puja una escala d'obra típica catalana, sobre voltes, arrapada als murs amb barana i un ull central; des de la cel·la es pot pujar a damunt de la teulada per una escala de gat a través d'una trapa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 40'96 metres.

Esveltesa: 5,7

BARCELONA Sant Àngel Custodi
Hostafrancs, c. Vilardell, 48.

Església neogòtica aixecada entre el 1893 i el 1896. Consta d'una nau de set trams coberts amb voltes bufades; està flanquejada per dos passadissos dels quals la separen columnes a banda i banda; té un trifori sobre els laterals i cor als peus sobre arc rebaixat. Al frontis hi ha un dels dos portals del temple; té marc rectangular acanalat amb dues arquivoltes apuntades al seu damunt, la més interior descansa sobre dues fines columnetes; deixen un timpà decorat amb una imatge dins d'una màndorla; a mitja alçada hi ha obert un gran finestral d'arc apuntat amb una vidriera de colors del 1960; el segon portal està situat al mur nord, igualment com un altre que dóna a la Capella del Santíssim situat a la capçalera de la nau; aquesta capella és rectangular i presenta una coberta amb cúpula semiesfèrica sobre petxines. Els seus murs interiors i exteriors són de pedra grisa de Montjuïc en blocs carreuats.

Dimensions: 40'00 x 8'00 x 20'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de la nau més passadissos fa 15'85 metres; la capella del Santíssim mesura 12'80 x 7'00 de llargada i amplada i la seva cúpula arriba als 20 metres d'alçada.

Arquitectes: Josep M. Bladó i Adrià Casadamunt i el mestre d'obres Francesc Riera.

Guarda una talla de Santa Rita (1942) de l'escultor J. Arquimbau; pintures al fresc (1944 i 1974) de Joaquim Mascaró a l'altar de la Mare de Déu de Montserrat, i de Francesc Boira a l'absis (1967). La imatge actual de l'Àngel Custodi és una reproducció de la que va haver-hi al Portal de l'Àngel de Ciutat Vella; va ser traslladada modernament a aquesta església i va perdre's en l'ensulsiada del 1936.

Campanar neogòtic del 1925. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'91 x 5'91 m) acabat en una destacada cornisa i un fris d'arcs cecs apuntats al dessota; el segon cos és octagonal de

perímetre força més reduït; està dividit per una motllura en dos pisos; en l'inferior s'hi troba un rellotge d'esfera; en el superior o cel·la s'hi obren quatre finestres d'arc apuntat; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa amb arcs cecs gòtics al dessota i una agulla piramidal vuitavada amb una creu metàl·lica al cim no tinguda en compte en fer el càlcul de l'alçada del campanar. Tot el campanar està aixecat amb murs de carreus ben escairats de pedra grisenca. La diferència entre el cos inferior, robust, i el superior força esvelt contrasta i no sembla pas que harmonitzin. Dues torres poligonals amb finestres apuntades sota cornisa flanquegen el frontis i es troben adossades al campanar. La torre de l'esquerra té una escala interior de cargol de pedra picada amb 150 graons; en arribar al capdamunt hi ha una entrada al campanar central. La torre de la dreta no és practicable.

Situació: sobre els peus del temple, centrat en la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 44'59 metres.

Esveltesa: 7,5

BARCELONA Sant Francesc d'Assís
Poblenou, c. Ramon Turró, 130.

Església neoromànica aixecada en el 1932 i refeta totalment el 1945. Consta de tres naus, d'un transsepte amb dos absis semicirculars als extrems dels seus braços i d'un cimbori octagonal al creuer dotat de finestres vidriades de color. El cor queda situat al peus damunt un porxo obert a l'exterior per tres arcs de mig punt de pedra blanca sobre columnes aparellades, tancat per reixes vidriades i protegit per un ràfec. El frontis, per damunt del ràfec, té una rosassa calada i motllurada a mitja alçada i està capçat per una cornisa angular motllurada amb decoració al dessota d'arcs cecs peraltats de mig punt. El presbiteri semicircular està rodejat d'una girola separada de la capçalera per sis columnes de capitell compost i una imposta decorada de daus i altres elements, imposta que també es troba al llarg de la nau central sota mateix de la volta coberta. Una teulada a dos vessants damunt de quatre arcs diafragma de formigó en arc de mig punt cobreix el temple; la separació de les naus es fa per tres arcs formers de mig punt per banda damunt de pilars cruciformes. Els seus murs tenen paraments de carreus grisencs ben escairats a mig picar i sòcol de pedra blanca.

Dimensions: 31'00 x 9'87 x 12'53 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 17'12 metres; el transsepte en fa 22'70 x 7'96 x 10'90; el cimbori arriba als 18'61 metres d'alçada.

Guarda unes pintures murals del 1961 a la volta de quart d'esfera del presbiteri degudes a Lluçà Navarro: Adam i Eva amb tots els elements de la Creació que surten al Càntic del Sol de sant Francesc.

Arquitecte: Josep Maria Sagnier i Vidal pel que fa a la reconstrucció de 1945.

Campanar neoromànic coetani del temple. Té planta quadrada (5'15 x 5'15 m) i queda obert amb finestres geminades de mig punt a cada pis en totes les cares menys al nord, un òcul al superior també en cada cara, un fris d'arcuacions cegues al dessota de la cel·la oberta amb finestrals d'arc de mig punt, dos a cada cara separats per doble columneta amb capitell comú. Està coronat per una cornisa motllurada sobre permòdols i un fris d'arcs cecs molt menuts al dessota i un terrat amb barana de pilars sota el passamà. Els seus murs són de carreus grisencs petits; els caires presenten un lleuger ressalt de dalt a baix a manera de lesenes cantoneres; per l'interior els murs tenen paraments de maó vist.

L'escala que puja per l'interior fins al cor és ampla i d'obra amb graons de rajola grisenca i marge de fusta, sobre voltes, arrapada als murs, amb barana d'obra enguixada i amb un ull central; a partir del cor es fa una mica més estreta i els graons són de totxo; a partir d'un punt alt, després

d'una porta, l'escala encara es fa més estreta fins a una estança il·luminada per grans òculs, un a cada cara; segueix fins a la cel·la on hi pengen dues campanes mitjanes; el seu sostre és de biguetes amb maons. Una escala de gat puja per l'angle sud-est fins a una trapa que permet accedir al terrat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 31'25 metres.

Esveltesa: 6

BARCELONA Sant Francesc de Pàola
Poble Nou, carrer Ramon Turró 324-330

Església aixecada a partir del 2005 i dedicada el 2009. Està sota l'advocació de sant Francesc de Paula, sant italià i per aquest motiu se l'ha titulat en italià: Sant Francesc de Pàola.

Consta d'una gran nau i de moltes dependències laterals com la capella del Santíssim i altres adossades o sobreposades, i amb un vestíbul modern i vidriat. La nau té planta pentagonal allargada com un ventall en direcció a un vèrtex on es converteix en presbiteri semicircular. Té la coberta inclinada més alta a la capçalera i formada per quatre grans bigues de formigó disposades de la capçalera al presbiteri damunt de les quals descansa el sostre obert per nombroses lluernes que permeten una molt bona il·luminació interior. Tot el conjunt s'ha aixecat en formigó.

Dimensions: la llargada de la nau (exclòs el vestíbul) fins al fons del presbiteri fa 34'52 metres; les amplades en fan 31'38 a la capçalera i 7'79 a l'obertura que dona pas al presbiteri.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (2'90 x 2'55 m) i ha estat aixecat amb un estructura de formigó com tot l'edifici. Es troba adossat a la banda de migdia a les dependències parroquials adjuntes al temple. Cal pujar per una escala ampla amb graons ben enrajolats, baranes metàl·liques, arrapada als murs; inicialment ho fa per l'interior de dependències. En arribar a un pis amb sortida a sales i un terrat, s'entra al campanar que segueix oferint el mateix tipus d'escala fins a arribar al pis superior. Des d'ell es pot accedir per mitjà d'una escala de mà a una trapa que dona pas al terrat i, per mitjà d'una de gat disposada en el mur lateral que s'eleva fins al cim, es pot arribar fins a les tres campanes que pengen d'un gran ull rectangular obert en aquest mur. Al costat de l'escala hi ha un gran espai lateral destinat a un ascensor que encara no s'ha instal·la al dia d'avui (30-1-2013)

Situació: adossat a les dependències laterals del temple pel cantó de migdia.

Alçada: 17'54 fins al capdamunt de l'espaldanya; fins al capdamunt del terrat: 13'40.

BARCELONA Sant Francesc de Sales, les Saleses
Dreta de l'Eixample, passeig de Sant Joan cantonada València.

Església neogòtica i modernista amb detalls mudèjars aixecada entre el 1882 i el 1885. Consta de tres naus, d'un transsepte amb rosassa a cada extrem; té un cimbori quadrat sobre arcs ogivals al creuer; els contraforts exteriors estan capçats per pinacles; l'absis és poligonal i amb girola; el cor es troba damunt el cancell. La nau central de quatre trams està coberta per un teginat decorat que descansa en tres arcs diafragma apuntats de pedra blanca; les naus laterals tenen la coberta amb voltes de creueria; al creuer s'hi aixeca un cimbori quadrat cobert per teginat damunt arcs de creueria apuntats amb una clau de volta decorada. Els materials utilitzats van de la pedra blanquinosa, al maó vist i la ceràmica.

El frontis té un portal rectangular amb llinda sobre mènsules al dessota d'una arcuació ogival que deixa un timpà amb imatge en relleu; dona a un petit atri de cinc metres de fondària; està

flanquejat per contraforts en posició obliqua acabats en pinacles cònics; tenen unes fornícules a mitja alçada amb imatges. Al damunt del portal hi ha obert un finestral gòtic biforat amb l'arc apuntat calat i coronat per un gablet. Dues torres multi-poligonals, gairebé circulars, situades als angles del frontis acaben amb agulles de caires crestats i creu de pedra al cim; tenen unes finestres estretes d'arc apuntat una a cada costat del cos superior amb marc de pedra blanca que es repeteixen esglaonadament pel frontis coronat per unes motlures crestades sobre permòdols.

Dimensions: 46'35 x 9'06 x 20'40 respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou els cinc metres de l'atri i els tres de la girola; l'amplada total de les tres naus fa 19'06 metres; el cimbori arriba a una alçada de 28 metres.

Arquitecte: Joan Martorell i Montells (1833-1906) i el mestre d'obres Pere Bassegoda i Mateu.

Campanar neogòtic coetani del temple. És vuitavat sobre planta quadrada (3'85 x 3'85 m) situat al centre de la façana principal orientada al sud-sud-oest; s'aixeca sobre l'atri; queda flanquejat per dos contraforts oblics; en sobresortir del frontis pren la forma vuitavada i es troba dividit en dos pisos per una simple motllura; en el superior o cel·la s'hi obren quatre finestres estretes d'arc apuntat, una a cada costat altern; hi pengen dues campanes mitjanes. Al seu damunt hi ha un tambor tronco-piramidal amb destacades gàrgoles figuratives, una a cada angle, una cornisa i, per coronament, una agudíssima agulla vuitavada amb arestes crestades; una creu metàl·lica al cim no s'ha tingut en compte en el càlcul de l'alçada.

Per una porta oberta a la dreta entrant al temple es puja per una escala de cargol sense eix sobre una volta helicoïdal dins un cilindre que es troba en la torre lateral d'aquesta banda; en arribar a la zona oberta amb unes estretes finestres l'escala de maó segueix en direcció al centre de la façana on hi ha el campanar; té quatre finestres que s'esglaonen a mesura que l'escala s'eleva; en arribar al punt central del campanar segueix dins d'un semicilindre fins a la cel·la que, per l'interior té paraments de maó vist; totes les escales van acompanyades d'un passamà de ferro collat al mur. La torre que fa pendant amb la que té escales i que es troba a l'esquerra de la façana no té cap escala; per la que baixa del campanar arriba a ella fins al nivell que té en l'altra torre i no passa; allí només hi ha una porta que dóna sobre el terrat de la nau lateral corresponent.

Alçada: 50'29 metres.

Esveltesa: 13

BARCELONA Sant Genís dels Agudells
La Vall d'Hebron, el Mont Tabor, c. Saldes, 3.

Església amb reminiscències romàniques; fou modificada cap el 1671. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó damunt tres arcs torals de mig punt de pedra carreuada gris; està acompanyada d'una segona nau, a l'ala nord, més curta que la major, d'un transsepte fals format per capelles laterals i està capçada per un absis recte. El cor als peus descansa sobre una volta rebaixada. Els seus murs interiors estan pintats de blanc, els exteriors són de maçoneria amb peces mig picades. Té un portal lateral dovellat en arc de mig punt obert al mur de migdia. Presenta un bon aspecte després de ser restaurada el 2002.

Campanar merament funcional fruit de la remodelació feta al segle XVIII de la torre medieval. Té planta gairebé quadrada (4'49 x 4'06 m) i està bastit amb murs de paredat de picadís (pedruscall) fosc amb carreus de pedra blanca a les cantoneres. La cel·la amb paraments de carreus petits ben escairats està oberta amb una finestra d'arc de mig punt de maó vist a cada costat; està coronat per una cornisa motllurada amb petits pinacles als angles i una teulada piramidal de teules

vidriades amb moderada inflexió a la base i una bola de pedra blanca al cim. Els seus murs són completament nus llevat d'una espitllera a mitja alçada a la banda de ponent.

Situació: una mica incorporat al centre del cos de l'edifici per la banda del migdia.

Alçada: 19'83 metres.

Esveltesa: 4,4

BARCELONA Sant Gregori Taumaturg
Sant Gervasi, plaça de Sant Gregori Taumaturg.

Església moderna d'aires clàssics aixecada a la segona meitat del segle XX. Té planta circular amb cúpula i cupulí centrals, frontis orientat a llevant amb un escàs porxo sostingut per quatre grans columnes jòniques, un entaulament amb l'arquitrau filetejat i un frontó triangular al damunt; unes grades hi donen accés; al dessota del porxo s'obren tres portals rectangulars amb marc motllurat i, per damunt, uns grans òculs igualment motllurats; té altres portals oberts pel darrera i als dos laterals. Dues torres a banda i banda, semblen campanars baixos, però inclouen dependències administratives. En els seus murs predominen els paraments de maó vist d'un color marró molt fosc, dividit en sectors per pilastres i panys de carreus de pedra blanca artificial; en cadascun d'aquests sectors s'hi obren tres finestres d'arc de mig punt de marc de pedra blanca dividits en dues obertures sobreposades i separades per una zona paredada.

Campanars bessons, de planta quadrada (5'00 x 5'00 m) bastits amb murs recoberts de blocs de pedra artificial blanca i amb finestres tapats per gelosies de gàbia.

Situació: a banda i banda de la planta de l'església, un al sud i l'altre al nord, amb portes d'accés.

Alçada: 20'06 metres.

Esveltesa: 4

BARCELONA Sant Jaume.
Ciutat Vella, c. Ferran, 28.

Església tardogòtica aixecada el 1529 prolongada amb una nova capçalera goticitzant el 1619. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta ogival i capçada per un absis recte de tres trams; l'acompanyen dos passadissos laterals amb voltes ogivals, cimbori octagonal sobre petxines amb volta ogival. Té un cor als peus i unes tribunes sobre els laterals.

El frontis té un portal rectangular del 1398 recobert per tres arquivoltes amb bordó flamejant que deixen al seu dessota un timpà amb la imatge en mig relleu del patró obra de Josep Santigosa del 1879 i la llinda amb un fris figurat. Unes fines pilastres flanquegen la portada. Dues finestres gòtiques d'arc de mig punt es troben a poca alçada, altres dues de més grans a mitja alçada amb arcs d'ogiva i decoració flamejant, una rosassa amb motlures i guardapols a la part alta i una cornisa motllurada angular amb un fris d'arcuació cega gòtica al dessota i un altre de flametes al damunt.

A banda i banda del cos central del frontis unes fines columnetes adossades recorren les cantoneres de dalt abaix des d'una motllura horitzontal que es troba a l'alçada de la llinda del portal; descansen en mènsules decorades; arriben fins a l'alçada de les segones finestres on hi troben una fina motllura amb una decoració en baix relleu com una mena de petit capitell; prossegueixen fins al capdamunt i destaquen de la cornisa amb sengles florons crestats. El mur del frontis és de carreus de pedra grisa; per l'interior els paraments del temple mostren carreus petits i matussers; són ben escairats i grans als arcs i pilars.

Arquitectes: Ramon de la Porta i Bartomeu Gual pel que fa a la portalada; Joan Costura pel que fa a la capçalera; va ser restaurada entre el 1866 i el 1880 per Josep Oriol Mestres.

Guarda un retaule gòtic calat de talla del segle XV dedicat al rei Martí anteriorment conservat a la Catedral. A la sagristia s'hi troba una bonica imatge barroca de sant Jaume.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos gòtic de planta quadrada (4'12 x 4'12 m) amb murs de pedra carreuada; el segon cos del 1722 és octagonal amb paraments de maó vist i caires de carreus; en ell s'hi ubica la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada vuitavada baixa. L'escala que puja per l'interior ho fa des del cor; és moderna, sobre voltes, arrapada als murs i deixa un ull central; a partir del cos vuitavat es fa més estreta.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 31'76 metres.

Esveltesa: 7,7

BARCELONA

Sant Joan de la Creu.

Sarrià, av. Vallvidrera, 75.

Altitud: 148 metres

Església del segle XX. Consta d'una sola quadra, dividida en tres naus per tres pilars de ferro per banda; té un sostre horitzontal comú sobre bigues de formigó, el presbiteri recte i un cancell de fusta ampli vidriat. El frontis orientat a llevant té un portal rectangular protegit per un ràfec o petit porxo arquejat de formigó; al damunt hi ha una zona central rectangular amb gelosia; a banda i banda, zones de mur arrebossat; a la base, un sòcol de pedres artificials carreuades.

Campanar merament funcional coetani del temple. Està bastit amb murs que es troben arrebossats i pintats d'un color crema tirant a fosc, sense elements decoratius, com si fos envellit per les inclemències. Té un perímetre proper al quadrat (3'40 x 3'60 m) amb dos caires aixamfranats, algunes finestres rectangulars a diversos nivells i l'entrada també rectangular oberta a la cara nord; al capdamunt, fent de cel·la, una gàbia metàl·lica amb una campana a l'interior.

Situació: adossat al mur lateral del nord prop de la capçalera orientada a ponent.

Alçada: 12'03 metres.

Esveltesa: 3,3

BARCELONA

Sant Joan de Gràcia

Plaça de la Virreina.

Església neoromànica aixecada entre el 1878 i el 1884; cremada el 1909 fou refeta el 1910. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó rebaixat sobre cinc arcs torals, transsepte, capçalera recta, cor sobre un arc carpanell i cancell. Els seus murs són de paredat amb filades horitzontals de maó separades entre si cosa d'un metre unes i poc més altres; són poc visibles a tots els murs inclosos els del campanar; carreus de pedra clara a les cantoneres. Té un portal lateral a l'extrem sud del transsepte sobre del qual s'hi obre una rosassa.

La façana principal neoromànica té un mur de paredat i franges de maó vist, carreus en relleu a cantoneres i cornisa angular amb un fris al dessota d'arcuacions cegues. El portal és rectangular amb llinda sobre mènsules coronat per tres arquivoltes de punt rodó i bordó sobre

imposta; al dessota de l'arquivolta central hi ha una fina columneta per banda adossada als muntants carreuats; damunt la llinda, en el timpà, hi figuren unes lletres modernistes amb fons de color que diuen *Sant Joan*; a mitja alçada d'aquesta alta façana hi figura una rosassa calada i motllurada; al llarg de tots els murs laterals, sota una cornisa motllurada, hi figuren permòdols cruciformes.

Arquitecte: Francesc Berenguer i Mestres (1866-1914).

Campanar coetani del temple merament funcional amb aspecte de fortalesa. Té planta rectangular (6'04 x 4'50 m) i murs de paredat amb filades de maó, terrat amb barana d'obra i una espadanya de maó d'un ull amb campana i arc rodó aixecada damunt el mur de ponent.

Situació: sobre la part central de la capçalera orientada a ponent.

Alçada: 30'59 metres.

Esveltesa: 5

BARCELONA Sant Joan d'Horta
Carrer Rectoria, 1 - c. Campoamor

Església neogòtica aixecada entre el 1908 i el 1917. Consta de tres naus de quatre trams, un d'ells amb el cor, separades per pilars cruciformes i cobertes per voltes ogivals; té transsepte, cancell, cor sobre arc rebaixat i està capçada per un absis poligonal prolongat amb un tram; queda reforçat per robustos contraforts exteriors. Els seus murs per fora són de maó vist i per l'interior de carreus de pedra grisa.

Dimensions: 32'77 x 9'94 x 19'70 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total de les tres naus fa 21'20 metres; el transsepte té una llargada de 29'05 metres.

Guarda unes pintures al fresc del 1970 a l'altar lateral del Crucificat de J. Torras Viver, i una imatge barroca (segle XVII) daurada i policromada de Sant Joan Baptista recentment restaurada,

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta quadrada (6'45 x 6'45 m) i es troba inacabat ja que hi manca el coronament. La cel·la està oberta amb dues finestres d'arc apuntat una al sud i l'altra a ponent; hi pengen algunes campanes. Els seus murs són de maó vist.

Situació: adossat al mur lateral de migdia una mica endarrerit de l'angle sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 20'55 metres.

Esveltesa: 3,1

BARCELONA Sant Joan Maria Vianney
Sants, c. Melcior de Palau, 56 – c. Galileu.

Església aixecada entre el 1952 i el 1955. Consta d'una nau coberta amb una volta parabòlica sobre cinc arcs torals parabòlics i de dos passadissos laterals coberts per un sostre baix sobre bigues de formigó al damunt dels quals s'hi situen tribunes; la separació de les naus la fan uns pilars quadrats que sostenen els arcs torals parabòlics; l'arc presbiteral és igualment parabòlic i la capçalera és recta. El cor està situat damunt el porxo. El frontis té a la part baixa un porxo obert per tres obertures rectangulars tancades per un reixat; s'hi aixopluga un portal rectangular. Una ampla motllura de pedra blanca separa la part baixa de la superior; aquesta la forma una gran zona de material fosc tancada per un gran arc parabòlic de pedra blanca; al seu centre hi ha una espècie de rosassa vidriada també de perímetre parabòlic. Tot l'entorn està format per estretes vidrieres separades per bandes estretes verticals igualment blanques; l'aspecte modern no lliga gens amb l'aire

religiós d'un temple.

Dimensions: 30'83 x 14'60 x 14'93 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total fa 20'94 metres.

Guarda unes pintures murals al presbiteri i a la capella lateral del Santíssim degudes a J. Torras i Viver.

Campanar purament funcional coetani del temple i d'aspecte semblant a una torre industrial. Té planta gairebé quadrada (3'27 x 3'44 m) amb sòcol de carreus ben escairats però a mig desbatar externament; la resta és de blocs de pedra artificial; un segon cos és de pedra blanca i en ell hi ha l'esfera del rellotge; la part superior està formada per dos murs laterals arrebossats i pintats de marró fosc que deixen entre ells obertures rectangulars on es troben ubicades les campanes; té una coberta horitzontal i una creu metàl·lica al damunt que fa uns sis metres i mig (no sumada a l'alçada indicada del campanar).

Aquesta frivolitat de dotar de tres colors als murs li donen un aspecte banal i vulgar com si fos un gran gelat de vainilla i xocolata.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 26'15 metres.

Esveltesa: 7,6

BARCELONA Sant Josep Oriol, basílica menor.
Esquerra de l'Eixample, c. Diputació entre Villarroel i Urgell.

Església aixecada entre el 1917 i el 1926 en estil renaixentista. Consta de tres naus sota sostre embigat i amb un ric teginat separades a cada banda per fileres de vuit columnes de capitell compost (columnes monolítiques de granit de Girona d'una sis metres d'alçada i amb uns capitells de marbre blanc que en total l'eleven a 7'62 m); té transepte, cimbori quadrat damunt quatre arcs de mig punt, presbiteri semicircular, girola, absis semicircular i cor alt als peus. Un atri porticat amb tres arcs de mig punt tancat amb reixes es troben a la base del frontis. Sota porxo hi ha cinc portals rectangulars, un gran fris de mosaic al seu damunt separa el porxo d'una zona superior formada per cinc finestres d'arc de mig punt entre columnes jòniques que il·luminen el cor; està coronat per una cornisa horitzontal sobre caps de biga i per un frontó triangular en posició endarrerida no gaire visible des de l'exterior.

Dimensions: 61'80 x 12'32 x 15'69 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada de les tres naus juntes en fa 22'97 i l'alçada del cimbori 19'95.

Arquitecte: Enric Sagnier i Villavecchia (1858-1931) i el mestre d'obres Francesc Riera de Barcelona.

Guarda un Santcrist obra de l'escultor Alfons Pérez i diversos mosaics com el de l'absis amb el "Pantocràtor" de Lluís Bru i Salelles; d'ell mateix és "Esposoris de Maria i Josep". El fris de la façana i també d'altres com per exemple els dels campanars són obra d'Enric Querol. Té orgue.

Campanars bessons d'estil renaixentista, inacabats per ben poc, aixecats entre el 1927 i el 1930. Tenen planta quadrada (6'00 x 6'00 m) i estan bastits amb murs de maó vist i carreus a cantoneres de pedra blanquinosa de Montjuïc i de Múrcia. Tenen finestres d'arc de mig punt a cada pis; al superior, un òcul. La cel·la situada al capdamunt està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, flanquejades per dues pilastres jòniques i amb una base formada per una motllura composta amb decoració de denticles al seu dessota. Estan coronats per una cornisa amb frontó triangular a cada costat decorats amb denticles i amb uns pinacles de bola a cada angle; la coberta la formen unes cúpules semiesfèriques amb cupulí que han quedat a mig fer. Els baixos del

campanar de l'esquerra estan ocupats pel baptisteri. A tots dos hi ha amplis portals d'entrada.

Situació: damunt les ales del temple fent angle als dos extrems del frontis encarat al sud-sud-est.

Alçada: 42'55 metres.

Esveltesa: 7,1

BARCELONA Sant Martí de Provençals.
Pl. Ignasi Juliol, s/n.

Església antiga reedificada cap al segle XV en un estil gòtic tardà i completada el 1688 amb el coronament de la façana amb aires barrocs. Consta d'una nau de tres trams, un d'ells amb el cor; està coberta amb una volta ogival simple; va acompanyada per dos passadissos laterals amb tribunes al damunt i queda capçada per un absis poligonal amb volta gòtica nervada. Té el cor sobre un arc carpanell de pedra. El frontis està obert amb un portal rectangular del gòtic florit a base de motlures flamígeres entrecruades i, de la meitat en amunt, en estil barroc amb una gran rosassa motllurada a mitja alçada i una minsa cornisa arquejada. Els seus murs són de carreuons ben escairats i disposats en filades uniformes.

Campanar del segle XVIII d'un estil barroc auster. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i està bastit amb murs de carreus ben escairats. Dues motlures el divideixen en tres cossos, en el segon dels quals, convertit en cel·la, s'hi allotja una campana; està obert per finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i amb gàrgoles als angles en la part superior; el tercer consisteix en una torrella, obra moderna, amb finestres de mig punt, també un a cada cara, i coronat per una cornisa motllurada amb un fris de denticles al dessota i uns pinacles de bola als angles; la coberta consisteix en una cúpula de racó de claustre amb franges de rajoles verdes i blanques en ziga-zaga amb un petit pinacle i una senzilla creu metàl·lica al cim no inclosa en el càlcul de l'alçada. Una segona torre simètrica mig incorporada per la banda de llevant està coberta per una teulada baixa de quatre vessants; antigament tenia terrat i sembla ser que feia les funcions de torre de guaita.

Una escala senzilla d'obra amb una modesta barana de ferro puja adjacent al campanar i surt a sobre la volta de l'església; des de la volta s'entra al cos del campanar i des d'aquest punt es pot accedir a la cel·la per una escala de mà.

Situació: lleugerament incorporat al cos del temple per la seva banda de ponent, cap a la meitat.

Alçada: 28'62 metres.

Esveltesa: 7,1

BARCELONA Sant Mateu
La Guineueta, via Favència, 80.

Església aixecada el 1998. Consta d'una nau rectangular capçada per un absis poligonal de tres costats. Els seus murs són de maó vist tant per dins com per fora i està coberta per una teulada de doble vessant damunt un sostre de fusta sobre tres encavallades també de fusta apuntalades en tres columnetes per banda que deixen uns minsos passadissos laterals. Al frontis hi ha obert un porxo amb sostre horitzontal i un petit ràfec que sobresurt lleugerament; s'hi aixopluguen unes portes rectangulars; el flanquegen dues finestres d'arc de mig punt per banda; al damunt, una fina motllura horitzontal divideix aquest frontis en dues zones; a la superior, sota una cornisa angular que sobresurt destacadament damunt caps de biga hi figura un gran frontó dividit en zones verticals

blanques per fines motlures rogenques; en la central hi ha representada una gran creu (amb braços blancs de papallona) que destaca sobre un entorn rogenic.

Arquitecte: Jaume Riba.

Campanar exempt del 1952 merament funcional, més semblant a una estructura industrial que a una de religiosa; fou aixecat abans de quan es va fer l'església; es troba adjunt a un local que ara és la rectoria. Té planta quadrada (2'35 x 2'35 m) amb un òcul a mitja alçada i la cel·la oberta amb dues finestres rectangulars a cada cara; hi penja alguna campana. Està cobert per un terrat amb barana d'obra amb una creu al cim damunt quatre barres metàl·liques inclinades i unides al centre; la creu està inclosa en la mesura de l'alçada del campanar. Els seus murs estan arrebossats i pintats de rosa pà·lid.

Situació: adossat a l'angle sud-est del frontis de la rectoria encarat a migdia; la rectoria està adossada al mur dret de l'església; es troba força enrere respecte del frontis de l'església que també està encarat a migdia.

Alçada: 20'45 metres.

Esveltesa: 8,7

BARCELONA Sant Medir
Sants – La Bordeta, c. Constitució, 17.

Església aixecada entre el 1956 i el 1959 en estil gaudinià. Consta d'una nau de cinc trams marcats per pilastres en ventall que sostenen voltes estrellades, polièdriques; està capçada per un absis semicircular, té una cripta circular sota l'altar major. Unes pilastres en pintura negra estan adossades als murs interiors que contrasten per estar emblanquinats. La teulada fa, per cada tram, una protuberància com una minicúpula coberta de trencadís multicolor; en l'absis, es converteix en una agulla molt aguda, també decorada per l'exterior en trencadís. L'església queda amagada per construccions civils i només és visible la teulada des de dalt del campanar.

El frontis té uns rellevants contraforts de formigó que el divideixen verticalment en tres zones; sostenen a mitja alçada una galeria i al capdamunt, uns ràfecs en arc rebaixat, un per cada zona; el mur del frontis està arrebossat i pintat en color beix; té portals rectangulars, un de gran al centre i dos més petits als laterals; a la zona alta, al centre, hi ha oberta una finestra el·líptica a manera de rosassa vidriada.

Arquitecte: Jordi Bonet i Armengol.

Guarda a l'altar major dues imatges grans de fusta de l'escultor Enric Monjo i Garriga (1896-1976): el Crucificat i Sant Medir.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta quadrada (8'10 x 8'10 m) i està dividit en nou pisos i planta baixa. Està coronat per una teulada a quatre vents sobre pilars als angles i al centre de cada costat de tal manera que deixa tres àmplies obertures rectangulars a les cares; dues campanes pengen del centre del seu sostre. El pisos estan ocupats com a habitacles i enllaçats per un ascensor i una estreta escala del tipus català, sobre voltes. Els seus murs estan arrebossats i pintats de gris clar i dividits en rectangles emmarcats en relleu, tres per pis; en cadascun d'ells hi ha oberta una finestra rectangular. Té els caires ressaltats lleugerament en pedra blanca.

Alçada: 36'98 metres.

Esveltesa: 4,5

BARCELONA Sant Ot
Sarrià, passeig de Manuel Girona, 25.

Església aixecada entre el 1957 i el 1959. Consta d'una gran nau rectangular capçada per un un absis semicircular; està coberta amb un sostre pla amb teulada lleugerament bombada i amb una de quart d'esfera sobre el presbiteri a més alçada que el sostre de la nau i que permet la il·luminació de l'altar major; té cor i un atri. Els seus murs interiors i exteriors són de maó vist amb un esquelet o estructura de formigó; interiorment pintats de blanc. Un gran ràfec al capdamunt del frontis, a manera de porxo, aixopluga un portal rectangular sota d'una motllura horitzontal i tres grans finestral també rectangulars en la zona superior.

Dimensions: 26'70 x 25'00 x 12'22 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda diverses imatges modernes de pedra com el Sant Ot de Josep Viladomat i Massanes (1899-1989), escultor de Manlleu, d'un bloc de dues tones; la Mare de Déu de Lourdes, i una talla de Sant Antoni.

Campanar del 1966, exempt, popularment anomenat "el bolígraf". Té planta triangular amb els costats arquejats de 4'65 metres cadascun (perímetre: 14 m). Els seus murs de formigó estan pintats de color beix clar sense cap decoració. Part d'amunt, s'obren els murs en molts nivells per deixar-hi lloc per finestres triangulars invertides i vidriades; acaben convertint-se en tres robustos pilars; prop del final, a 50 metres, estan enllaçats per una plataforma circular que fa de terrat protegit per una barana metàl·lica; per sobre, entre pilars, hi pengen campanetes. Al cim, s'aixeca una gran creu metàl·lica (inclosa en la mesura de l'alçada) ancorada en l'estructura de formigó. A l'interior, una escala de cargol metàl·lica arriba fins al terrat.

Situació: exempt a 8'30 metres de distància de l'angle sud-oest del frontis encarat a ponent

Alçada: 73'70 metres; aquesta alçada comprèn la creu; fins al terrat circular fa 50 metres; fins al capdamunt dels tres últims pilars en fa 67'09, la creu fa la resta (6'61 m) fins als 73'70 metres totals.

Esveltesa: 15,3

BARCELONA Sant Pacià
Sant Andreu-La Sagrera, c. de les Monges, 27.

Església neogòtica iniciada el 1850, acabada gairebé el 1872 i consagrada el 1881; fou construïda inicialment per a un col·legi de les religioses franceses de Jesús i Maria, posteriorment fou convertida en parròquia (1923). Consta d'un ampli atri, cancell vidriat i d'una nau de cinc trams coberts amb voltes de creueria i amb un transsepte. Té el cor sobre el cancell damunt un embigat cassetonat. El terra presenta mosaics multicolors de marbre de Carrara, amb dibuixos geomètrics imitació dels romans; foren projectats per Antoni Gaudí, mutilats en part el 1909 (Setmana Tràgica) i refets avui dia amb materials menys nobles.

Davant del frontis, en un cos que sobresurt hi té un portal en arc un pèl apuntat que dóna pas a l'atri i està cobert per una teuladeta que sobresurt damunt caps de biga; en una situació una mica endarrerida, després de pujar unes escales que condueixen a un vestíbul amb portals a dreta i esquerra (rectoria i dependències parroquials) i al que dóna al temple; aquest lloc està recobert per una teulada de doble vessant amb una cornisa angular sobre permòdols. Darrere d'aquests llocs s'aixeca el frontis del temple que presenta un acabat incomplet, sense recobriment, i amb una petita finestra d'arc de mig punt sota l'angle de la minsa cornisa superior. Els seus murs d'un gruix de metre i mig i amb grans contraforts exteriors són de maó vist.

Dimensions: 38'00 x 10'40 x 21'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada;

l'atri té una fondària de 8'83 metres; si els sumem a la llargada de la nau, el temple en faria 46'83; el transepte en fa 20'46 x 6'28 x 7'60.

Arquitecte: Joan Torres, del mateix Sant Andreu.

Campanar neogòtic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'00 x 4'80 m) i està bastit amb murs de maó vist. Està coronat per una cornisa motllurada fent angle a cada cara i amb un fris d'arcs cecs ogivals al dessota; està cobert amb una teulada a quatre vessants. La cel·la queda oberta a cada costat amb dues finestres d'arc calat apuntat i amb l'ampit que sobresurt; hi pengen campanes. Un rellotge d'esfera es troba sota la cel·la a la cara frontal. Per l'interior hi puja una escala sobre voltes arrapada als murs que deixa un ampli ull central. La seva alçada dóna una visió excessiva de verticalitat ja que els seus murs no tenen cap element que la trenqui llevat d'alguna estreta i allargassada finestra en arc apuntat en dos nivells que no són suficients per anul·lar la seva nuesa.

Situació: adossat al mur nord fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 34'00 metres.

Esveltesa: 6,8

BARCELONA Sant Pau del Camp
El Raval, c. Sant Pau, 101.

Església romànica del segle XII que pertanyia a un antic monestir. Té planta de creu grega; les seves dues naus en creu estan cobertes amb voltes de canó seguit lleugerament apuntat; tenen una cúpula sobre trompes al creuer dins un cimbori octagonal irregular amb òculs atrompetats als costats grans, segurament d'una etapa posterior a la inicial. La capçalera la formen tres absis semicirculars amb decoració del romànic llombard a base d'arcs cecs, amb lesenes també en el central; els petits estan situats als braços del transepte i el central, més ampli, a la capçalera de la nau major; tenen un arc presbiteral molt ample que fa que tots tres semblin allargats per un tram. Els seus murs són de carreus ben escairats, en alguns panys més ben polits que en altres.

Té adjunta una sala capitular gòtica i un petit claustre del segle XIII; el claustre està tancat per un podi amb una columnata amb arcs trilobulats sostinguts per columnetes aparellades de capitells amb relleus figuratius; té pilars als angles i al centre de cada costat.

El frontis queda obert per un portal rectangular recobert d'un arc de mig punt amb un bordó motllurat decorat amb boles a l'intradós i que descansa en mènsules; l'arcada reposa sobre columnetes, una per banda, amb una imposta decorada amb relleus florals; al timpà hi ha relleus figuratius; al damunt del portal un relleu mostra els dits de Déu i, a banda i banda, relleus que representen una àliga i un àngel; a mitja alçada, a les zones laterals, hi ha tres arcs cecs sobre mènsules entre bandes verticals, al damunt dues finestres de punt rodó i una gran rosassa atrompetada i motllurada sota mateix de la cornisa angular; al seu dessota també hi figuren, a cada banda, tres grans arcs cecs damunt mènsules.

Dimensions: 24'00 x 7'90 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transepte en fa 19'00 x 7'00 x 8'50 i el claustre 14 x 13-14.

Guarda la làpida funerària encastada en el mur del braç esquerre del transepte del comte de Barcelona Guifrà II (897-911) fundador inicial del monestir; també té alguns capitells visigòtics i sarcòfags, entre altres, els de la família Bell-lloc cofundadora del monestir del segle XII.

Campanar romànic octagonal aixecat sobre trompes en el creuer. Té planta inicial rectangular (9'00 x 7'50 m) i acabat amb un terrat amb barana de carreus. Queda coronat per una espadanya del segle XVIII de dos ulls en arc de mig punt i sense campanes elevada sobre el mur de

ponent i coberta per una teulada que forma un perfil sinuós, convex al centre i còncau a les ales. Presenta paraments de carreus petits als murs i grans a les cantoneres disposats en filades uniformes i units per un morter de calç força visible.

Alçada: 21'00 metres.

Esveltesa: 2,3

BARCELONA Sant Pere Nolasc, antic convent mercedari
Zona de Rambles-Ronda de Sant Pere, pl. de Castella, 6.

Església barroca edificada entre el 1710 i el 1746. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transsepte que queda gairebé tot ell cobert per un tambor i una cúpula semiesfèrica sobre petxines i arcs de mig punt; conserva la forma de mitja taronja també per l'exterior i amb recobriment de rajoles de colors i un pinacle al cim; és una imitació de la cúpula de l'església barcelonina de la Ciutadella.

Un porxo es troba davant del frontis; té cinc arcs de mig punt pel davant i un a cada costat sobre columnes toscanes i pilars als dos angles; està tancat per reixes; els seus elements han estat aprofitats de l'antic claustre conventual del segle XVII; al seu damunt s'hi troba un bonic terrat amb balustrada de pedra i pinacles als seus dos extrems. Un portal rectangular flanquejat per dues finestres igualment rectangulars s'aixopluguen sota el porxo. Per sobre del terrat, el frontis presenta una gran fornícula amb imatge acolorida a base de rajoles, un òcul motllurat i atrompetat, i una cornisa motllurada angular amb pinacle amb creu al cim i un òcul el·líptic al dessota.

Dimensions: 25'65 x 7'68 x 15'67 metres de llargada, amplada i alçada respectivament pel que fa a la nau que arriba fins al fons del presbiteri tancat per un mur corbat i que no es correspon amb l'absis semicircular que es troba a la capçalera de l'església; des del fons de les capelles laterals, l'amplada total és de 14'40 metres; el transsepte en fa 14'02 x 7'67 x 15'25; la cúpula arriba als 23'42 metres per l'interior; el porxo té una fondària de 3'13 metres i no queda inclòs en la llargada de la nau.

Guarda pintures murals degudes al pintor francès neoclàssic resident a Barcelona Josep Flaugier (1757-1813); constitueixen el retaule de l'altar major que cobreix el presbiteri i la volta de quart d'esfera respectiva; també són seves les pintures que cobreixen interiorment la cúpula; representen la Coronació de Maria, i les que es troben en les petxines a base de grisalla.

Campanars bessons, un d'ells acabat fa pocs anys, l'altre del segle XVIII, a banda i banda del frontis. Tenen planta gairebé quadrada (3'50 x 3'90 m) amb cel·les de quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, a cadascun dels dos campanars, i motlures a sota i sobre de les finestres. Estan coronats per una cornisa motllurada i cobertes planes amb armadures metàl·liques per a sostenir campanetes, armadures que no s'han tingut en compte en fer el càlcul de la seva alçada.

Situació: damunt les ales del temple, a banda i banda del frontis orientat a llevant fent angle al nord-est i al sud-est respectivament.

Alçada: 29'26 metres per tots dos campanars.

Esveltesa: 7,5

BARCELONA Sant Pere de les Puelles, antic monestir
Ciutat Vella, barri de Sant Pere, c. Lluís el Piadós, 1.

Església romànica del segle XI; ha sofert moltes reformes i reconstruccions des d'una primitiva edificació de l'època visigòtica de la que conserva alguns capitells situats avui a les

columnes que sostenen la volta; al segle XII va convertir-se en una nova església de planta de creu grega; la nau central té tres trams, les laterals només dos; totes tres acaben amb absis semicirculars, el de la central d'època gòtica refet simulant un de romànic; els altres dos, moderns.

La nau central està coberta amb voltes de canó d'època romànica amb una cúpula sobre trompes còniques amb un ull de bou modern al cim; les laterals ho són amb voltes de canó de mig punt amb l'excepció del tram de l'esquerra que precedeix l'absis; està cobert per una volta de creueria amb la clau on hi figura la imatge de Sant Sadurní, antic patró d'una església primitiva anterior a l'actual.

Queden restes d'una església visigòtica o preromànica anterior visibles en impostes i en alguns arcs que formen el de l'absis del cantó de tramuntana i algunes làpides recuperades d'un antic campanar romànic (avui desaparegut) encastades als murs. Tant els murs com les voltes tenen paraments de carreus ben escairats. Les naus estan separades, sota la cúpula, per pilars quadrats amb columnes exemptes a cada costat, quatre per pilar, amb capitells decorats amb palmetes, segurament d'època visigòtica, i descansen en pedestals cúbics.

Al segle XV es va fer l'actual façana lateral gòtica amb el portal rectangular englobat en dues arquivoltes ogivals amb bordó del gòtic flamejant que deixen un timpà de fons blau on ara hi figura una imatge moderna del patró; al seu damunt hi ha oberts tres finestrals triforats i, al damunt, en un pis alt, tres noves finestres rectangulars modernes; la façana està coronada per una barana amb petits blocs cúbics superiors que tanca les terrasses que cobreixen unes dependències situades damunt les naus; al dessota, hi figuren dos pisos amb finestres, la baixa amb finestrals geminats, la superior rectangulars com ja queda dit. Les voltes actuals són el resultat de reformes dels segles XV i del XVII. Al 1911 es va restaurar l'edifici sota la direcció de l'arquitecte Eduard Mercader d'una manera que no es creu massa aconseguida. Té un atri després de l'entrada lateral al mur de migdia; en ell, a cadascun de dos costats, hi ha dos arcs de mig punt sobre dues parelles de columnes.

Dimensions: 32'81 x 7'18 x 12'93 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total que inclou les tres naus fa 22'93 metres; la cúpula central arriba als 15'16 metres.

Guarda uns relleus renaixentistes (segle XVI), en part mutilats, en la volta de punt rodó anterior a l'entrada de la capella del Santíssim situada al cantó nord; té una senzilla pica baptismal on fou batejat Sant Josep Oriol.

Campanar neoclàssic del segle XVIII (1752). Té planta quadrada (6'70 x 6'70 m) que a partir de l'exterior en sobresortir de la terrassa del temple es transforma en octagonal. Els seus murs, amb un gruix que varia de 1'15 a 1'45 metres, són de carreus grans i ben escairats de color marronós coronats per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de carreus i pinacles simulant grans gerres amb flors avui força deteriorats, un a cada angle. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen quatre campanes, una per finestra; al dessota i damunt d'elles hi ha unes fines motllures, així com n'hi ha una en passar de la planta quadrada a l'octagonal. Una fosca escala sobre voltes i arrapada als murs puja fins al terrat del temple; des d'allí segueix fins a la cel·la.

Situació: darrera l'església, encabit en les dependències del cantó de tramuntana, a l'esquerra de la capçalera; només visible externament el cos que sobresurt de les terrasses superiors de l'església.

Alçada: 35'48 metres.

Esveltesa: 5,3

BARCELONA

Sant Pius X

Vilapicina, c. Pardo, 5 - pl. del Congrés.

Església construïda a partir del 1952 amb motiu de la celebració del XXXV Congrés Eucarístic Internacional. Consta d'una gran nau rectangular coberta per una volta de canó rebaixat sobre un bigam reticular de formigó en estructura rombal sobre pilars igualment de formigó. Els seus murs són de maó vist; està capçada per un absis corbat també amb mur de maó vist; té una gran obertura presbiteral rectangular; una capella del Santíssim es troba a la banda de llevant. Compta amb un orgue.

Dimensions: 45'87 x 21'71 x 11'89 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou el presbiteri i els 3'47 metres de fondària del cancell.

Guarda, adossat al mur de l'absis, un conjunt escultòric amb sant Pius X del grup Flama.

Arquitecte: Josep Soteras i Maure (Barcelona 1907-1989).

Campanar exempt coetani del temple. Té planta quadrada (3'06 x 3'06 m). Està dividit en tres cossos: la base de maó vist, el cos central de grans pilars de formigó als angles que arrenquen del terra fent de caires de la base en posició obliqua; estan units entre si per bandes horitzontals que deixen visible l'escala amb barana metàl·lica que puja en ziga-zaga per l'ull del cloquer; deixa grans obertures, unes finestres rectangulars a cada replà protegides per baranes metàl·liques; al cos superior, format pels tres últims pisos, s'hi té accés per una escala de gat inserida a un pilar central o ànima, i en la plataforma superior s'hi aixeca una gran creu de 9'91 metres d'alçada, metàl·lica, lligada amb tirants de cordes d'acer als angles tinguda en compte en calcular l'alçada.

Situació: exempte, aixecat a 10'57 metres del frontis, al davant del seu angle esquerre.

Alçada: 50'38 metres, amb la creu inclosa.

Esveltesa: 16,4

BARCELONA Sant Ramon Nonat
Collblanc, av. St. Ramon Nonat, 1.

Església neoromànica aixecada a partir del 1932; va ser el 1935 quan es va consagrar; fou reconstruïda el 1950. Consta de tres naus, la central amb teulada a dues vessants damunt sis arcs diafragma de mig punt de formigó. Les naus laterals estan cobertes amb un sostre embigat horitzontal; té transepte i el presbiteri semicircular està prolongat per un curt tram. Els seus murs són de pedra carreuada a mig picar. Els frontis té una portalada amb portal rectangular envoltat per cinc arquivoltes de punt rodó amb tres columnetes per banda sobre un podi; el timpà està decorat amb una representació figurada. Un fris de denticles sota motllura horitzontal sobre permòdols situada a mitja alçada divideix el frontis en dues zones; en la superior hi ha tres finestres d'arc de mig punt; per coronament, un nou fris d'arcuacions cegues sota cornisa angular amb una creu de pedra al cim. L'entrada es troba a un nivell més alt que la voravia i aquest desnivell està salvat per unes àmplies grades centrals i unes de laterals protegides per un mur i una barana de merlets de paraments de carreus ben escairats i mig picats per l'exterior.

Dimensions: 48'30 x 11'37 x 13'75 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total de les tres naus fa 20'21 metres; el transepte en fa 21'46 x 11'33 x 11'75 i, en el creuer, un sostre de quatre sectors esfèrics arriba al 16'71 metres d'alçària.

Arquitectes: Enric Sagnier i Villavechia (1858-1931) i el seu fill Josep Maria.

Campanar neoromànic del 1947. Té planta quadrada (4'90 x 4'90 m). Està bastit amb murs carreuats de pedra grisa mig picada; els caires queden ressaltats a manera de lesenes cantoneres; està dividit en tres pisos il·luminats per finestres geminades d'arc de mig punt a cada costat, i una base compacta amb un entresòl obert amb una finestra de punt rodó a la cara frontal. La cel·la queda oberta al pis del capdamunt; hi pengen tres campanes. Està coronat per una cornisa motllurada amb

un fris d'arcs cecs de mig punt i un altre de ziga-zagues al dessota i un terrat amb barana de merlets; un rellotge d'esfera a cada cara es troba sota la cel·la.

Situació: angle sud-est del frontis encarat a llevant, força més avançat que la façana de l'església.

Alçada: 31'47 metres.

Esveltesa: 6,4

BARCELONA Santíssima Trinitat
Barri de la Trinitat, carrer de la Mare de Déu de Lorda, 1.

Església aixecada els anys quaranta del segle XX amb un aspecte extern més proper a un magatzem industrial que a un temple. Consta d'una gran nau i de dos passadissos laterals; estan separats per columnes. La coberta de la nau central està constituïda per uns grans arcs diafragma de punt rodó i en unes estructures metàl·liques que sostenen una teulada de dos vessants; estan capçades per un absis semicircular amb girola limitada per set arcs de mig punt sobre columnetes. Un cancell o atri queda situat entre dues torres que flanquegen el frontis i que estan més avançades; la resta del frontis té una gran creu en relleu centrada a mitja alçada, i una minsa cornisa horitzontal amb el nivell al mig més alt que als laterals. El mur baix del frontis té pintura verda mentre que la zona superior i els campanars la tenen d'un to rosat pàl·lid; la zona verda, més avançada que el mur frontal, tanca un atri obert amb un portal rectangular amb unes finestretes quadrades al damunt cobertes per vidres i reixes; tot plegat d'un gust discutible.

Dimensions: 33'73 x 13'14 x 16'27 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 20 metres.

Campanars bessons merament funcionals. Tenen planta gairebé quadrada (5'20 x 5'25 m); estan bastits amb murs recoberts de pedra artificial de colors rosats pàl·lids; el de la dreta, acabat, està coronat per una minsa cornisa i una coberta plana; té la cel·la amb finestres d'arc de mig punt, dues a cada cara, i tres finestres rectangulars en pisos inferiors. A l'angle sud-oest, a l'esquerra del frontis, hi ha un altre campanar, no acabat, amb una estructura metàl·lica al damunt que sosté un rellotge d'esfera; fa la mateixa alçada que el seu bessó. Tots dos, lamentablement, no tenen un aspecte digne i apropiat a la funció que haurien de fer sinó més pròpia d'una construcció per a serveis laborals.

Situació: damunt les ales del temple força més avançats que la façana; estan encarats, com ella, a migdia; el que està acabat i fa les funcions de campanar es troba a la dreta fent angle al sud-est del frontis.

Alçada: 22'82 metres.

Esveltesa: 4,3

BARCELONA Sant Just i Sant Pastor, basílica menor
Ciutat Vella, carrer Riera de Sant Just cantonada Plaça de Sant Just.

Església gòtica aixecada entre el 1342 i el 1360. Consta d'una nau de cinc trams; l'últim, proper al frontis, és obra del segle XV; la capçalera la forma un absis poligonal de cinc costats; la nau queda coberta amb una volta ogival simple; les claus de volta mostren relleus policromats l'últim dels quals es deu, segurament, a Antoni Claperós escultor barceloní del segle XV. Té un atri damunt del qual hi figura un cor amb rica barana decorada amb elements daurats; hi té un orgue incorporat. Al llarg de tota la nau, a banda i banda, grans finestrals la il·luminen a través d'una rica

decoració de vidres de colors, alguns d'ells de Jaume Fontanet de l'any 1522. A l'esquerra, propera a la capçalera, hi ha la capella neoclàssica del Santíssim amb un tram cobert per una cúpula amb cupulí. Tots els murs, tant per l'exterior com per l'interior, són de pedra grisa en carreus ben escairats, avui (2006) amb una patina negra fruit de la pol·lució i la desídia.

El frontis té un portal amb el marc rectangular al fons de cinc fines arquivoltes atrompetades i un bordó del gòtic flamejant, aquest últim en arc conopial mig insinuat. El timpà que queda entre elles i la llinda està decorat amb les figures esculpides de la Mare de Déu de Montserrat i els dos sants patrons agenollats a banda i banda; està flanquejada per uns finestrals biforats i amb arcs calats. Darrere una fina motllura horitzontal a mitja alçada apareix la resta del frontis en una posició endarrerida, l'autèntica façana principal, on hi ha obert un gran finestral quadriforat i amb l'arc calat amb traceries recobert per un bordó flamejant conopial que sobresurt de la minsa cornisa horitzontal amb un pinacle gòtic.

Dimensions: 42'61 x 13'59 x 22'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 20'39 metres, i la cúpula amb cupulí de la capella del Santíssim arriba a l'alçada de 16'15 metres.

Arquitecte: Bernat Roca. Pere Blai pel que fa al campanar.

Guarda l'Altar Major del 1816-32 format per una columnata, cambril i mur semicircular que delimita un deambulatori al seu darrere; hi figura una antiga imatge de la Mare de Déu de Montserrat. A la capella lateral de Sant Feliu s'hi troba un gran retaule pictòric renaixentista de la Santa Creu, de Pere Nunyes (segle XIV-1554) del 1528-1530. Unes piques beneiteres d'avui són antics capitells bizantino-visigòtics. Una imatge de la Mare de Déu de les Neus, del segle XVII, es troba a la capella de Sant Pacià.

Campanar gòtic tardà aixecat entre el 1556 i el 1559. Té planta gairebé quadrada (5'35 x 5'40 m) amb algun caire aixamfranat; està bastit amb carreus petits ben escairats de color grisenc barrejats amb alguns de to fosc; té dues imatges encastades a mitja alçada que representen els dos sants titulars. La cel·la té finestres d'arc apuntat a tres costats. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana calada. Les campanes porten el nom de *Montserratada*, la més gran, del 1778, *Pastora* del 1616, *Justa* del 1641 i *Egídia*, la més petita, del 1563; han quedat restaurades el 2013. *La Pastora* conserva un clotet produït per un tret.

A la part oposada de la façana també hi ha un altre campanar, de planta quadrada, però inacabat; es troba sobre l'ala esquerra fent angle igualment amb el frontis; la seva alçada és la mateixa que el mur frontal. Pel seu interior hi puja una escala damunt volta catalana i arrapada als murs; en arribar a l'alçada de la volta es pot passar per damunt d'ella i arribar al campanar de la dreta.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant;

Alçada: 41'80 metres.

Esveltesa: 7,7

BARCELONA Sant Vicenç
Sarrià, c. Voltà, 5 - plaça de Sarrià

Església neoclàssica aixecada entre el 1784 al 1807. Consta de tres naus de sis trams (un d'ells amb el cor i l'altre és un ampli transsepte) cobertes amb voltes de canó, gairebé voltes bufades, sobre una cornisa motllurada repetidament i d'un fris de denticles; quatre arcs formers de mig punt damunt sengles pilars per banda de capitells compostos separen la nau central de les laterals; cadascuna d'aquestes està coberta amb voltes bufades; el transsepte és ampli i té una cúpula sobre petxines al creuer inclosa a un cimbori quadrangular de teulada de quatre vessants; un cor

sobre un arc carpanell i una volta bufada ocupa el primer tram; tot just a l'entrada hi ha un atri separat de les naus per una tanca vidriada.

El frontis té un portal rectangular amb pilastres corínties als muntants, entaulament, fornícula amb imatge, motllura horitzontal a mitja alçada sostinguda per pilastres dobles sobre pedestals adossades tocant a les cantoneres; a la zona superior hi ha una rosassa i pilastres aparellades properes a les cantoneres, igual que en el primer cos; per coronament, un frontó triangular amb creu de pedra al cim. Els murs de la façana principal són de carreus ben escairats de pedra blanca, els dels dos campanars laterals i resta de murs, de paredat amb carreus a les cantoneres. Dels dos campanars que havia de tenir a cada angle del frontis, el de la dreta va quedar inacabat.

Dimensions: 49'70 x 10'72 x 17'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; en la llargada queda inclòs l'atri que fa 5'50 metres de fondària; l'amplada de les tres naus arriba a 20'76 metres i l'amplada total, des del fons de les capelles laterals, a 24'21; el transsepte en fa 23'73 x 10'69 x 18'15 i la cúpula del creuer arriba, sempre per l'interior, als 24'54 metres d'alçada.

Arquitectes: Josep Mas i Dordal (...-1808) i, pel que fa a la restauració del 1940, Lluís Bonet i Garí (1893-1993).

Guarda dos retaules barrocs als dos extrems del transsepte: el del Roser de l'escultor Agustí Pujol II de principis del segle XVII (1617-19) i l'altre, procedent del convent de Santa Clara de Barcelona, d'Andreu Sala (1686) de Cardona. Unes pintures murals al presbiteri són de Josep Obiols posteriors al 1939; les dels altars laterals, de Fornells Pla (1945) i d'Adrià Gual en el de la Mare de Déu de Montserrat; una escultura de Santa Eulàlia és de Josep Maria Camps Arnau. A l'altar major la imatge de Sant Vicenç és obra d'A. Pérez i Fàbregues, la creu de J. M. Nuet i Martí, el relleu dels deixebles d'Emaús de Rafael Solanic Ballús del 1954; està flanquejat per dos àngels, escultures de Jaume Busquets. En un altar lateral de la dreta s'hi troba la tomba del beat Pere Tarrés i en un altre acaba de situar-s'hi la reproducció del retaule gòtic de Jaume Huguet (1455) dedicat al patró de la parròquia. Un orgue està situat al cor. Té una bella pica baptismal d'aparença antiga, amb relleus a les seves cares; es troba sobre un peu modern.

Campanar neoclàssic del 1818. Té un alt primer cos de planta gairebé quadrada (6'33 x 6'06 m.); el segon és vuitavat i té un rellotge d'esfera situat entre dues motlures; al damunt d'elles s'obren els finestrals de la cel·la en arc de mig punt, un a cada cara. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres llevat del cos de la cel·la que té paraments de carreus ben escairats de pedra de Montjuïc. Del 1940 hi té quatre campanes litúrgiques i, sobre terrat, dues campanes més pels senyals horaris suspeses d'una estructura metàl·lica. Té una escala de cargol de pedra picada, estreta, que puja per la banda de migdia; troba un pis que es comunica amb el cor, arriba fins a l'alçada de la teulada on hi té una sortida; des d'allí l'escala de cargol és d'obra aferrada als murs sobre voltes de maons; té sortida a la cel·la i, per una altra estreta escala de cargol de maons dins un cilindre adossat a la banda de ponent, s'arriba al terrat; s'hi accedeix per una trapa tapada amb una peça metàl·lica.

Un segon campanar va deixar-se sense acabar en arribar als inicis del cos octagonal; per dins va restar buit.

Situació: damunt les ales laterals del temple fent angle, el que està acabat, al sud-est del frontis encarat a llevant; l'altre, l'inacabat, es troba al costat dret del frontis.

Alçada: 43'66 metres.

Esveltesa: 7

BARCELONA Església romànica del Poble Espanyol
Monestir de Sant Miquel. Muntanya de Montjuïc

Església neoromànica del 1929. Com totes les obres del Poble Espanyol és representativa d'altres exemplars, en aquest cas catalans, segons els següents elements del romànic: planta i campanaret sobre el creuer calcats de l'esglesiona de Sant Sebastià de Montmajor (Caldes de Montbui); el portal, copiat de l'església de Porqueres (El Pla de l'Estany); el claustre, imitat de Sant Benet de Bages, i el campanar, copiat del de Taradell (Osona).

Consta d'una nau coberta amb una volta de canó seguit amb una imposta al dessota, presbiteri semicircular amb arc de mig punt presbiteral, transsepte on s'obren dues absidioles semicirculars, una a cada braç. Els seus murs són de carreus irregulars en filades uniformes; la capçalera recta està ornada amb lesenes i arcuacions cegues externes com també les absidioles.

Dimensions: 15'50 x 5'54 x 6'12 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda unes pintures modernes degudes a Rafael Padilla; són una imitació de l'estil romànic.

Campanar neoromànic coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (4'50 x 4'55 m) dividit en tres pisos alts amb finestres d'arc de mig punt, una al pis primer, geminades al segon i triforades al superior; estan separades per frisos d'arcs cecs i de dents de serra. Està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants. Murs, com els de l'església, de carreus ben escairats de pedra segurament artificial, irregulars però ben ordenats en filades.

Situació: a l'extrem del braç nord del transsepte.

Alçada: 21'33 metres.

Esveltesa: 4,6

HOSPITALET DE LLOBREGAT, L' Mare de Déu dels Desemparats
Carrer Mossèn Jaume Busquets, 7

Església aixecada entre els anys 1942 i 1949. Té planta poligonal de vuit costats coberta per una sostre piramidal baix amb un cimbori vuitavat al centre amb obertures que li permeten donar llum a l'interior; l'altar major s'acull en un dels costats on hi ha un presbiteri poligonal de cinc cares; a cadascun dels costats de la nau s'hi allotja una capella, menys als que donen als dos portals; un d'ells al centre encarat a l'altar major, un altre en un lateral. El cor al peus descansa damunt un pis horitzontal que es recolza en tres arcs de mig punt sobre quatre columnes toscanes; altres com elles es troben també davant les capelles a manera de porxos interiors als extrems de l'eix transversal. El portal principal queda obert sota del campanar; és atrompetat en arc de mig punt de pedra blanca amb motlures, tres d'elles bossellades, que es prolonguen fins al terra; té unes poques grades al davant; al mur lateral de migdia se n'hi obre un altre d'estructura semblant, sense grades.

Dimensions: l'eix central fa 31'50 x 24'61 x 13'34 metres respectivament de llargada, amplada i alçada, aquesta calculada en la part més baixa; el cimbori arriba als 21'60 metres; l'eix transversal, des del fons de les capelles mesura 36'60 metres.

Arquitecte: Manuel Puig-Janer, arquitecte municipal; mestres d'obres Miquel Soldevila de la demarcació i, pel sostre, José Molas, de Barcelona.

Guarda unes pintures murals del 1965 a murs i voltes de les capelles de l'artista Rafael Rosés; la imatge de la Mare de Déu dels Desemparats a l'altar major és deguda a l'escultor Carlos Fernando.

Campanar del 1950-52 merament funcional. Té planta quadrada (7'02 x 7'02) amb un primer cos compacte que es troba damunt l'entrada principal; en un primer pis es troben tres finestres en arc de mig punt obertes a la cara frontal; aquest cos està coronat per una cornisa

motllurada destacada; el segon cos el forma un prisma allargassat amb dues obertures, una a la part baixa i una altra de geminada a l'alta; els seus murs estan arrebossats i pintats d'un color ataronjat mentre que el primer cos és d'un color grisenc; part damunt hi té una cornisa motllurada i una torrella amb la cel·la de murs igualment ataronjats amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara i un rellotge d'esfera al damunt; una nova cornisa i una teulada a quatre vents coronen el cloquer amb un petit pinacle al cim. Una escala del tipus català sobre voltes inclosa en el centre del prisma i que deixa un escàs ull d'escala dóna accés a la cel·la, on hi pengen campanes, situada a la torrella.

Situació: damunt el cancell corresponent al portal principal als peus del temple, mur que es troba encarat a ponent.

Alçada: 40'18 metres.

Esveltesa: 5,7

HOSPITALET DE LLOBREGAT, L' Mare de Déu de la Llum
Ingeniero Moncunill, 41

Església construïda el 1956. Consta d'una nau rectangular de quatre trams, un d'ells amb el cor; està coberta amb un sostre de volta de canó rebaixat i capçada per un presbiteri recte amb volta igualment de canó rebaixat en posició perpendicular respecte de l'eix del temple. El frontis està precedit d'un porxo fondo damunt voltes de canó rebaixat sostingut per quatre pilars de pedra grisa de peces mig picades. Sota d'ell s'hi aixopluga un portal rectangular; part damunt del porxo el frontis està obert per petites finestres quadrades amb marc destacat disposades en cinc fileres. Hi ha un altre portal a la banda de ponent. L'edifici té una estructura de formigó i murs arrebossats i pintats en color beix tant per l'interior com per l'exterior. Té un cor amb barana metàl·lica damunt una estructura horitzontal que descansa en un mur d'obra.

Dimensions: 25'93 x 11'52 x 9'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (5'36 x 2'20 m) i les seves parets nues no presenten cap element decoratiu. Està capçat per una coberta plana damunt de la qual hi ha un edicle que té una creu metàl·lica al cim, creu inclosa en l'alçada. La cel·la, sota coberta, té tres petites obertures circulars disposades en tres fileres tant pel cantó de ponent com pel de llevant; les altres dues no tenen obertures. L'escala que puja pel seu interior, en la part baixa visible al cantó esquerre dins de la nau, entra i puja per l'interior convertida en una escala de maó arrapada als murs; en la part superior ho fa sobre volta i amb barana metàl·lica. Els murs exteriors com la majoria dels del temple estan arrebossats i pintats d'un blanc intens.

Situació: adossat al mur de ponent, cap a la seva meitat.

Alçada: 24'65, creu inclosa que fa gairebé uns tres metres.

Esveltesa: 4,6

HOSPITALET DE LLOBREGAT, L' Santa Eulàlia de Mèrida
c. Barcelona 104

Església aixecada entre el 1939 i el 1947 amb detalls renaixentistes com el porxo i les columnes interiors; té una estructura a la resta amb pretensions renovadores. Consta de tres naus de sis trams i amb capelles laterals; estan capçades per un absis semicircular; tot ell està pintat per l'interior i té un arc presbiteral de mig punt d'àmplia obertura com la de la nau central; el sostre de la nau està constituït per grans cassetons i per un embigat lleugerament inclinat a les dues naus laterals; té cinc capelles laterals poc fondes per banda; les naus estan separades per robustes

columnes toscanes monolítiques de pedra grisa, quatre per banda. El cor sobre una estructura horitzontal de formigó es recolza en dues columnes idèntiques a les que separen les naus.

El frontis està precedit d'un porxo amb una teulada d'un sol vessant sobre tres arcs de mig punt que descansen en quatre columnes toscanes monolítiques i que permeten tancar-lo mitjançant un reixat de ferro forjat; per damunt del porxo la façana té cinc obertures rectangulars verticals, sense marc, i està coronada per una cornisa angular corresponent a una teulada de dos vessants.

Els portals situats sota el porxo són tres, tots ells amb marcs motllurats de pedra blanca; el central en arc de mig punt és més alt que els altres dos que són rectangulars i que tenen una destacada motllura horitzontal i una arcada de mig punt al damunt. A banda i banda del frontis s'aixequen, a l'esquerra, un alt campanar i a la dreta, una torre quadrangular coronada per una torrella octagonal amb una finestra rectangular a cada cara; acull el baptisteri. La capçalera presenta una façana central recta i, a cada banda, dos alts i robustos absis poligonals coronats per un cos amb òculs circulars a cada costat. Tots els murs del temple tenen paraments de maó vist de color rogenic que destaquen de les columnes grisenques i de les motlures i dels marcs de les finestres blanquinosos.

Dimensions: 36'25 x 13'80 x 16'30 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el porxo, no inclòs en la llargada de la nau, té una fondària de 4'63 metres; l'amplada de les tres naus fa 25'80 metres i si s'hi suma la fondària dels altars laterals en fa 29'13.

Arquitecte: Manuel Puig-Janer, arquitecte municipal.

Guarda algunes obres de l'escultor Rafael Solanic i Balius (n . 1895); les pintures de l'absis fetes el 1961 es deuen a J. Torras i Viver.

El campanar fou aixecat el 1943. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (7'02 x 6'77 m); al seu damunt s'hi aixequen tres torrelles de perímetres sensiblement més reduïts, també quadrangulars les dues primeres i amb tres finestres de punt rodó a cada costat on hi pengen les campanes, i octagonal la tercera o superior amb finestres rectangulars, una a cada cara; està coronada per una cornisa i una teulada piramidal; al seu damunt hi ha un penell metàl·lic amb la figura d'un àngel que no queda inclòs en la mesura de l'alçada indicada. Els murs, com el de tot el temple, presenten paraments de maó vist; al llarg de les cares del primer cos alt hi ha unes bandes verticals de pedra blanca inserides en un gran plafó rectangular i, al damunt, un altre cos cúbic amb un enquadrament que inclou un rellotge d'esfera visible a cada costat. Una escala del tipus català sobre voltes i arrapada als murs permet accedir a l'àrea del rellotge; des d'allí fins a les torrelles convertides en les cel·les hi ha una escala de cargol; avui dia (2007) l'obra de l'escala no queda degudament acabada per manca d'un arrebossat i enllosat dignes.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 58'68 metres.

Esveltesa: 8,3

HOSPITALET DE LLOBREGAT, L'

Santa Eulàlia de Provençana
c. Santa Eulàlia, 203

Església amb aires neoromànics aixecada després del 1939 al darrere de la primitiva romànica. Consta d'una nau de cinc trams amb sostre de grans cassetons sobre grans bigues horitzontals; està capçada per un absis poligonal per fora i semicircular per dins amb un triple arc triomfal de mig punt i un tram presbiteral cobert també per cassetons. Presenta profundes capelles laterals que sobresurten com absidioles poligonals per cada banda de l'església; els paraments per l'exterior són de maó vist damunt un sòcol de pedra artificial carreuada; per l'interior els murs queden arrebossats i emblanquinats tirant a color crema; el cor descansa en una estructura de

formigó amb base horitzontal que cobreix un primer tram i un atri.

Un primer tram amb l'atri, de teulada de dos vessants més baixa que la de la nau del temple, aixopluga el portal d'entrada a la nau que es troba al capdamunt d'unes altes grades. El portal d'aquest primer tram té un marc de pedra blanca amb tres arquivoltes de mig punt sobre columnetes i amb un bordó sobre mènsules; al damunt de la portalada hi apareixen set finestres en arc de mig punt amb una columneta adossada a cada brancal; tant ella com el marc són de pedra blanca.

La façana principal del temple es troba més endarrerida que el primer tram i presenta també finestres de mig punt, totes elles emmarcades per pedra blanca i, per coronament, una cornisa angular amb un fris de petits arcs cecs al dessota igualment en pedra blanca.

Dimensions: 37'95 x 12'97 x 12'33 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'atri té una fondària de 4'37 metres i no està inclòs en la llargada indicada de la nau; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 20'55 metres.

Guarda unes pintures recents (2012) en la volta del presbiteri d'imitació a les romàniques de Santa Maria de Taüll fetes amb aerosols per dos grafiteres: Rubén Hernández i Raúl Sánchez (Rudi i House).

Campanars bessons neoromànics dels anys quaranta del segle XX. Tenen planta quadrada (3'05 x 3'05 m) i els seus murs de maó vist només tenen una finestra de punt rodó a cada cara a la part alta oberta en una estança que fa de cel·la, i una motllura destacada al capdamunt amb un fris llis de pedra blanca al dessota; per coronament s'aixequen sengles torrelles amb finestres d'arc de mig punt triforades a cada cara i coronades per una cornisa motllurada amb un fris d'arcs cecs al dessota i una teulada piramidal; aquestes torrelles tenen els murs arrebossats i pintats de color gris clar; les finestres i el fris són de pedra blanca. Dels dos campanars, el de l'esquerra és l'únic que funciona com a tal i que està dotat d'una gran campana. L'escala per accedir a la cel·la és la típica catalana sobre voltes arrapada als murs.

Situació: a banda i banda del frontis que es troba encarat a llevant lleugerament desviat cap al nord.

Alçada: 31'57 metres.

Esveltesa: 10,3

SANTA COLOMA DE GRAMENET Santa Coloma
plaça de l'Església, 3

Església construïda entre el 1912 i el 1915 dins d'un estil neogòtic amb detalls modernistes. Consta d'una nau coberta amb un sostre de dos vessants format per un teginat damunt arcs diafragma apuntats; és una nau de cinc trams, un d'ells és el transsepte; el creuer està cobert per un sostre amb cassetons sobre arcs apuntats units al centre; aquests arcs i els que s'obren a les capelles laterals són de maó vist de color fosc; els arcs de les capelles reposen en semi-columnes robustes constituïdes per peces semicirculars de pedra picada; la capçalera està formada per un absis poligonal de set costats cobert amb una volta de nervis de pedra fosca units en una clau de volta amb una creu en relleu i pintures decoratives a l'entorn.

Per l'exterior els murs laterals són de paredat i els del frontis de carreus ben escairats de pedra a mig picar. El cor està situat damunt l'atri amb el campanar aixecat al seu damunt. El portal atrompetat, en un cos que sobresurt de la façana, té quatre arquivoltes apuntades sobre mènsules i amb els muntants decorats amb quatre fines semi-columnes; tot aquesta part central de la façana és de pedra clara tocada d'un to lleugerament torrat; entre la llinda que descansa sobre mènsules i les arquivoltes queda un timpà decorat amb un relleu que representa l'ofrena de l'església a la patrona per part del donant; situat al damunt hi ha obert un gran finestral gòtic triforat amb arcs i rosetons

calats; per sobre s'aixeca la part vuitavada del campanar amb contraforts en la seva base. Una elegant escalinata amb baranes de ferro forjat dóna accés al portal des del nivell més baix del carrer.

Dimensions: 36'15 x 10'87 x 19'63 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; inclosa en la llargada hi figura la fondària de l'atri, sota el campanar, de 5'60 metres; l'amplada total si es té en compte la fondària de les capelles laterals arriba als 18'29 metres; el transsepte en mesura 17'76 x 7'02 x 19'63.

Arquitectes: Miquel Pasqual i Tintorer (1849-1916) amb la col·laboració de Francesc Berenguer i Mestres.

Guarda una imatge de santa Coloma del segle XV refeta avui ja que va quedar mutilada en els fets atzarosos del 1936. Les vidrieres de colors de l'absis es deuen al dibuixant Pere Cànoves i al vidrier Francesc Queixalós. Sobre l'altar major hi ha un baldaquí d'acer de planta circular en estil modern obra de l'escultor Josep Plandiura. El relleu de l'escultor Miquel Roig del timpà de sobre la porta representa mossèn Jaume Gordi donant a Santa Coloma la nova església.

Campanar neogòtic coetani del temple. Té planta rectangular (6'72 x 5'60 m) amb un segon cos octagonal i una agulla cònica aguda de teules negres; té al cim una creu metàl·lica inclosa en el càlcul de l'alçada del campanar. Els murs tenen paraments de carreus ben escairats de pedra grisa. La cel·la queda oberta amb vuit finestres rectangulars, una a cada cara, amb la llinda que descansa en sengles mènsules. El 1999 s'hi instal·là una nova campana de nom *Maria* afegida a les que ja hi penjaven: *Maria Àngels*, *Montserrat* i *Coloma*. L'escala que puja pel seu interior es troba a mà dreta de l'entrada i és del tipus normal a Catalunya, sobre voltes i arrapada als murs, però en el tram final es converteix en escala de cargol d'obra.

Situació: al centre del frontis orientat al sud-oest, aixecat damunt mateix de l'atri i el cor.

Alçada: 57'75 metres.

Esveltesa: 8,6

SANT ADRIÀ DEL BESÒS

Sant Adrià
plaça de l'Església, 8

Església refeta el 1950. Consta d'una nau i dos passadissos laterals entre capelles; la nau està coberta per una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; els passadissos estan separats de la nau per arcs formers de mig punt damunt pilars cruciformes; té un transsepte amb cúpula sobre petxines i tambor cilíndric al creuer, i per capçalera un presbiteri semicircular tancat per un mur recte amb una rosassa a mitja alçada. Els seus murs exteriors són de maó vist, els interiors, arrebossats i pintats de blanc.

El frontis presenta dues zones: els baixos amb l'entrada i el portal en arcada de mig punt al centre flanquejada per altres dues de cegues, tot en un cos que sobresurt lleugerament cobert per un petit ràfec i amb els paraments a sobre les arcades arrebossats i emblanquinats; descansen en quatre pilastres de formigó; la zona superior, de maó vist, presenta una rosassa calada a mitja alçada i una cornisa angular amb un pinyó que ostenta una creu blanca al centre. A banda i banda hi ha aixecades dues torres, la de la dreta, més alta, fa de campanar; la de l'esquerra, esta coberta per una minsa cornisa i una teulada a quatre vents amb una creu al cim; sota teulada té finestres rectangulars amb marc de pedra blanca tancades amb vidrieres. Totes dues torres tenen els paraments, com el frontis, de maó vist.

Dimensions: 31'17 x 9'96 x 11'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou 2'55 metres de la fondària de l'atri; l'amplada total de les tres naus fa 18'54 metres; la cúpula arriba a una alçada de 20'72 metres; el transsepte en mesura 25'12 x 9'96 x 11'00.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta quadrada (3'05 x 3'05 m). Està bastit amb murs de maó vist menys al capdamunt que els té arrebossats i emblanquinats. Aquest últim cos constitueix la cel·la que es troba oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada cara on hi pengen campanetes; està coronat per una minsa cornisa i una teulada de quatre vessants amb creu metàl·lica al cim no inclosa en l'alçada indicada del campanar. Els seus murs tenen una esfera de rellotge sota la cel·la a la cara frontal i, més avall, en dos nivells, finestres rectangulars amb marcs de pedra blanca a dues cares. Es tracta d'un campanar de dos colors, cosa pintoresca i poc seriosa impròpia d'un edifici religiós; el qualifico, amb una certa ironia, com un campanar de vainilla i xocolata.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 27'13 metres. La torre de l'esquerra arriba fins a l'alçada de la teulada del temple.

Esveltesa: 8,9

SANT ADRIÀ DEL BESÒS

Sant Joan Baptista
carrer Sant Pere, 1

Església aixecada entre el 1949 i el 1952. Consta de tres naus, la central coberta amb volta de llunetes sobre sis arcs torals de mig punt; les laterals, més aviat passadissos, amb voltes de canó perpendiculars a l'eix de l'església; estan separades per arcs formers de mig punt sobre pilars cruciformes. Té un cor sobre un arc carpanell i una volta d'aresta. Els seus murs són de maó vist per l'exterior, arrebossats i emblanquinats per dins.

El frontis queda dividit en dues zones: la baixa, amb el portal rectangular i llinda lleugerament arquejada, consisteix en un pany de mur rectangular arrebossat i emblanquinat amb un sòcol pintat de gris; la zona superior, tota ella amb un parament de maó vist, presenta una rosassa motllurada amb un marc de pedra blanca i està coronada per una minsa cornisa típica de les façanes barroques, semicircular convexa al centre i horitzontal a les ales. És lamentable el mal gust de pintar de blanc una àmplia franja del frontis, i un sòcol de gris, com si fos una bandera, quan, tot ell de maó vist, seria seriós i de bon gust; en tot cas, crida l'atenció.

Dimensions: 33'86 x 11 x 15'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 18'46 metres.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'90 x 4'25 m); esta dividit en tres cossos; el primer, el més allargassat, només té una espitllera a mitja alçada en les cares nord i est; el segon, poc alt, té un parament de maó vist de to més clar que els altres; està separat del primer i el tercer per senzilles motllures; el tercer és on s'ubica la cel·la oberta a cada cara amb una finestra d'arc de mig punt amb bordó sobre impostes senzilles; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat també de maó vist amb una creu metàl·lica al cim no inclosa en el càlcul de l'alçada del campanar. Una escala del tipus propi de Catalunya, amb graons de pedra sobre voltes i arrapada als murs permet accedir a la cel·la; un últim tram es fa per una escala de gat. Cal destacar com els murs de maó vist tenen dos colors marronosos, la meitat baixa més intens que la superior. No arriba al mal gust però no té sentit des del punt de vista estètic.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle, lleugerament oblic, al nord-est del frontis encarat al llevant.

Alçada: 34'94 metres.

Esveltesa: 8,2

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE,

AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

BADALONA Mare de Déu del Roser

Altitud: 50 metres. av. Lloreda, 102

Església moderna amb mur de maó vist a la planta baixa i el cos superior arrebossat i pintat en un to rosat vermellós. Consta d'una sola nau de forma poligonal: tres costats rectes (el fons i els dos laterals), i el dels peus dividit en tres costats amb angles molt oberts. El frontis té a la part baixa un porxo amb sostre horitzontal damunt quatre pilars arrebossats i emblanquinats; s'hi aixopluga el portal i el cancell; al seu damunt s'aixeca la torre-campanar. Té dependències als baixos (soterranis) i a pisos alts damunt la nau.

Campanar que de fet és una torre a mitges ja que s'aprima al capdamunt i no té campanes; la part baixa acull diversos pisos amb finestres rectangulars i envidriades; es va convertint, pel seu darrere, en un terrabastall estret i que el fa diferent d'una torre; per aquest motiu no el tindrà en compte a l'hora de fer la llista dels campanars de torre. Els seus murs estan arrebossats i pintats en color rosa vermellós. Té els murs laterals que sobresurten i, entremig d'ells, s'aixeca una alta creu metàl·lica de quatre braços.

Situació: damunt el frontis encarat a ponent.

Alçada: 31'70 metres, inclosa la creu.

BADALONA Sant Jeroni de la Murtra, antic monestir

Altitud: 165 metres. Els afores

El **Monestir** avui mig conservat té l'antiga **església** esbalandrada i per aquest motiu fora de culte. En el seu lloc està convertida en local de culte un antiga estança, meitat d'un llarg local que servia de celler, avui dividit en dos per una ampli mur de vidre. La part dedicada al culte té una volta gòtica amb nervis i belles claus de volta. Segueixen en bon estat la major part de galeries del claustre gòtic, amb belles claus de volta policromes i capitells amb figuracions de faccions de personatges històrics; per damunt d'aquest claustre n'hi ha un de renaixentista.

Dimensions: 19'77 x 6'25 x 8'07 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar de planta quadrada (2'10 x 2'10) amb un primer alt cos antic, possiblement del segle XVI i un segon cos del XVIII; està coronat per una destacada cornisa motllurada i un terrat amb barana que té pinacles als angles capçats per una bola de ceràmica vidriada de to vermellós. Damunt del terrat quatre arcs units al centre sostenen una bola metàl·lica farcida de perdigons. La cel·la està oberta per finestres allargassades d'arc de mig punt; hi pengen quatre campanes; dues de grans, la *Roser* del 1853, la *Mireia* del segle XX, i dues de més senzilles també del segle XX; aquestes dues últimes no estan en funcionament. Els murs de maó avui estan recoberts d'un arrebossat pintat d'un to blanc grisenc. A la base de la cel·la hi ha una motllura amb un fris d'arcs cecs apuntats al dessota.

Situació: al fons dels edificis que es troben a la banda de migdia del claustre, fent angle al sud-oest d'aquest claustre.

Alçada: 27'61 metres.

Esveltesa: 13

BARCELONA Mare de Déu del Port Zona Franca, c. Sant Eloi, 9

Església moderna d'aires renaixentistes menys en el frontis que destaca per un cert canvi d'estil; fou aixecada el 1941 i reformada el 1992 amb l'afegitó d'un atri. Té planta de creu grega amb cobertes de canó, cimbori octagonal al creuer amb una teulada de vuit vessants, absis semicircular per dins i poligonal per fora; cor sobre el cancell; el transepte acaba en absidioles poligonals per fora i semicirculars per l'interior. Té el frontis arrebossat i pintat en rosa molt clar i decorat amb

cubs de color grana incrustats formant sèries de quatre, paral·leles de dalt a baix; al seu dreta s'obre el portal rectangular. La resta dels murs es troben decorats amb rectangles esgrafiats rogencs formant plafons sobre el mur arrebossat i emblanquinat. El transepte té els braços coronats per frontons triangulars, igual com el frontis; el cimbori, cobert de teules rogenques, presenta un pinacle central de pedra blanca amb un element al damunt semblant a un ostensori; tant el cimbori com els extrems del transepte presenten òculs centrats en els plafons rectangulars que els decoren.

Dimensions: 25'00 x 10'32 x 10'68 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la cúpula fa 20'20 metres; el transepte 25'00 x 12'60 x 10'76. L'atri 14'50 de fondària per 7'11 d'amplària; tancat per dependències parroquials té el portal centrat amb el del temple i cobert per un porxo horitzontal.

Campanar exempt de planta quadrada (1'50 x 1'50 m) amb una coberta plana; té finestres rectangulars, una a cada costat.

Situació: adossat al mur que tanca l'atri, sobresortint d'ell, en l'angle sud-est.

Alçada: 7'06 metres.

BARCELONA

Patriarca Abraham

Vil·la Olímpica, c. Vicens Vives, s/n.

Església d'una nau de planta el·líptica i de línies geomètriques corbes molt simples amb una certa imitació de les formes d'un peix com a símbol mil·lenari del cristianisme. L'accés es fa per un dels extrems on hi ha un cancell vidriat. Està coberta per un sostre pla sobre sis jàsseres amb costelles de fusta; murs exteriors de pedra artificial blanca amb finestres rectangulars a la base i unes allargassades espitlleres al pis alt en la façana frontal; els altres murs no tenen obertures.

Arquitectes: Josep Benedito i Angustí Mateos.

Guarda un retaule de bronze de 7'25 x 8'45 metres de l'escultor Riera i Aragó; i una imatge d'alabastre de la Mare de Déu i el Nen que toca la galta de Maria (Mare de Déu del tipus de "la mà a la cara") de l'escultor Emili Colom, inspirada en una imatge romànica de la primitiva església de la Mare de Déu de la Mercè; aquesta nova imatge avui ha estat batejada com la Mare de Déu de l'Acolliment.

Campanar que no és una torre; es troba exempt sobre la plataforma situada davant del frontis, al sud-oest de l'edifici; té planta circular amb un diàmetre exterior de 1'60 metres (perímetre: 5'02 m). Està format per una base de formigó d'uns tres metres d'alçada; la resta es troba folrada externament de plaques de coure amb gelosies a banda i banda de la part superior que amaguen les cinc campanes: *Maria del Mar*, *Maria de la Pau*, *Montserrat*, *Eulàlia* i *Sara*, gelosies prolongades per unes planxes dobles que fan una disposició de creu amb el cilindre. Té un portal rectangular, o almenys ho sembla, i una obertura vidriada superior. S'hi accedeix des del soterrani del temple i es pot arribar a les campanes per una escala de gat que es troba en el cilindre interior que fa uns 60 centímetres d'amplada.

Alçada: 28'38 metres.

BARCELONA

Santa Anna

Ciutat Vella, carrer de Santa Anna.

Església dels segles XII-XIII-XVI, iniciada en estil cistercenc i continuada al segle XIII en gòtic. Té planta de creu llatina amb una cúpula octagonal sobre trompes amb nervis de formigó situada damunt del creuer i un absis recte que està obert per un magnífic finestral triforat i amb un arc calat. Està coberta per una volta de canó a l'absis i al transepte, i de creueria a la nau que està dividida en tres trams, un d'ells és el mateix creuer; el cor es troba damunt dos arcs rebaixats i del cancell de pedra que acull el portal que dona al claustre gòtic situat a ponent. Un segon portal lateral gòtic a la banda de migdia és rectangular coronat per quatre arquivoltes apuntades que deixen el timpà nu, avui amb una imatge de santa Anna sobre una peanya mensuliforme. Els seus murs són de

carreus mitjans de pedra grisa ben escairats. Al costat de l'absis s'obren dues capelles, una tancada amb reixa guarda obres d'art; l'altra, destinada al Santíssim, moderna i amb una entrada doble gòtica, amb arcs rebaixats de creueria separats per un pilar rectangular llarg i prim. La cúpula queda inserida dins un cimbori restaurat modernament amb murs de maó vist ja que es va perdre l'antic per les destruccions del 1936, .

Dimensions: 36'98 x 8'92 x 12'57 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada disminueix a mesura que s'acosta a l'altar major; la indicada aquí és la mitjana entre la màxima (8'96) i la mínima (8'88). La cúpula arriba al 19'58 metres i el transsepte en fa, respectivament 25'74 x 7'94 x 11'25.

Guarda un retaule gòtic del segle XIV, anònim, sobre Sant Joan Evangelista, conjunt gòtic refet del Crist Jacent a la Capella dels Perdons, un fragment de la pedra del Sant Sepulcre de Jerusalem i una pica beneitera interessant entre altres obres.

Campanar d'espadanya de tres ulls en arc de mig punt, un de petit al damunt dels altres dos; queda coronat per una petita piràmide; el seu mur té un gruix de 1'16 metres i la seva amplada, a la base, en fa 4'80. Una escala de pedra per l'exterior que s'inicia a la teulada del temple per la banda de llevant arriba fins a mitja alçada. Però la manera normal d'accedir a la base de l'espadanya es fa per un torricó adossat al mur de ponent i al claustre; té planta rectangular (2'50 x 2'40) i pel seu interior hi puja una escala de cargol de pedra picada per un espai cilíndric; prop dels ulls de l'espadanya té una sortida en un petit terrat des del qual, per una escala de ferro, s'accedeix a la plataforma que rodeja l'espadanya; per la banda de llevant una escala de gat de ferro permet accedir a les campanes que pengen dels ulls. Els seus murs són de carreus ben escairats com els de tot el temple. S'accedeix al torricó des de l'interior per una petita porta en arc de mig punt oberta al mur del transsepte en el braç de la dreta.

Situació: damunt el mur de ponent als peus del temple, escorat a la dreta proper al braç respectiu del transsepte.

Alçada: 18'00 metres.

BARCELONA

Santa Maria de Pedralbes, monestir.

Barriada de Sarrià.

Església del monestir gòtic fundat pel rei Jaume II el 1326-1327 per desig de la seva esposa la reina Elisenda. Consta d'una sola nau de quatre trams amb volta ogival simple amb claus de volta policromades, absis poligonal de set costats amb vidrieres de colors del segle XIV. Té un gran claustre gòtic de tres pisos. Els seus murs són de carreus ben escairats; al lateral de llevant hi ha l'entrada amb una portada amb el portal rectangular al fons d'unes arquivoltes ogivals damunt de dues fines semi-columnetes; estan recobertes per un guardapols amb detalls decoratius del gòtic flamejant; deixen el timpà nu i la llinda decorada amb escuts heràldics de la reina Elisenda, dels Montcada i del casal de Barcelona.

Dimensions de la nau, només la part d'ella exclaustrada: 37'35 x 12'81 x 21'35 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; la resta de la nau, separada per un mur que dona a la clausura, està ocupada per un cor alt i la nau monàstica.

Arquitectes: tracista Guillem Abiell, i mestres d'obres Ferrer Peiró i Domènec Granyer

Guarda innombrables records d'art gòtic i de la història catalana dins del recinte monàstic. A la nau de l'església s'hi pot veure el sepulcre de la reina Elisenda de Montcada en la seva imatge de reina jacent a la dreta de l'altar major; al punt del claustre corresponent al del sepulcre, la reina hi és representada, també jacent, com a vídua i penitent. A una estança (capella de Sant Miquel) oberta al claustre es troben les pintures murals (~1343-1346) del pintor barceloní del segle XIV Ferrer Bassa. Té orgue.

Campanar de planta octagonal amb costats de 3'30 metres. Els seus murs tenen paraments de carreus ben escairats de pedra grisenca com tot el temple. La cel·la queda oberta amb finestres

d'arc apuntat i calat, un a cada cara, amb el marc acanalat; la coberta és plana; unes motlures divideixen el seu alt cos en cinc zones uniformes, només amb alguna espitllera i una finestreta d'arc de mig punt al tercer pis. Una escala de cargol d'obra, amb graons de maó, puja pel seu interior.

Situació: angle nord-est del mur de llevant, al costat mateix del portal i dels peus de l'església on queda inserit en part.

Alçada: 38'34 metres.

Esveltesa: 4,5

BARCELONA

Santa Tecla

Sarrià-les Corts, av. Madrid, 107-115.

Església moderna. Consta d'una nau amb murs de maó vist tant per dins com per fora; pilars laterals de formigó, sostre sobre bigues de ferro, absis recte, cor i cancell. Té orgue.

Campanar del 1965, exempt, format per dos pilars de formigó amb tres travessers a diverses alçades; sis campanetes penjen d'una estructura metàl·lica entre el segon i el tercer travesser. De pilar a pilar hi ha 5'80 metres; tenen un gruix, a la base, de 1'91 m; presenten forma de piràmides truncades. Sobre el tercer travesser s'apuntala una creu metàl·lica de quatre braços que sobresurt (tinguda en compte en calcular l'alçada total del campanar) i que està lligada amb cable a l'estructura de formigó.

Situació: exempt, a prop de l'angle nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 29'69 metres.

BARCELONA

Sant Ambròs, la Pau

Provençals, c. Concili de Trento, 297.

Església moderna, inaugurada el 1967. Consta d'una nau amb sostre pla, absis recte, capçalera poligonal i atri. Els seus murs tenen la part baixa de maó vist i l'estructura superior dividida en plafons que tenen representats de manera esquemàtica tota una sèrie de figures santes.

Campanar exempt format per dues peces de formigó en forma de triangle, unides a mitja alçada per una peça en forma estrellada i, més amunt, per un travesser d'on penja una petita campana. Té un rellotge d'esfera colgat. Al cim hi ha una creu metàl·lica que no s'ha tingut en compte a l'hora de mesurar el conjunt. Els dos murs alts estan distanciats prop de sis metres; tenen un gruix de 45 centímetres.

Situació: exempt, a prop del costat esquerre del frontis encarat a llevant a una distància del mur frontal de gairebé cinc metres.

Alçada: 14'50 metres.

BARCELONA

Sant Narcís

Nou Barris, Canyelles, c. Antonio Machado, s/n.

Església inaugurada per l'arquebisbe Narcís Jubany el febrer de 1996. Consta d'una nau de planta trapezial, amb sostre pla de fusta blanca, murs de blocs de pedra artificial blanc gris.

Guarda imatges (Sant Crist, Mare de Déu de l'Esperança i Sant Narcís) i frontal d'altar de bronze policromat de Ll. Cupana.

Arquitecte: David ...

Campanar d'espadanya externa, constituït per un mur de formigó d'uns dos metres d'ample i de 0'42 m de gruix acabat amb una plataforma superior amb barana metàl·lica i una biga al capdamunt d'on penjen dues campanetes. Té rellotge d'esfera sota mateix de la biga. Una escala de gat permet accedir a la plataforma superior.

Situació: adossat perpendicularment al mur sud de l'edifici.

Alçada: 17'50 metres.

HOSPITALET DE LLOBREGAT, L' Mare de Déu de Bellvitge, ermita
carrer Ermita, 65-67

Església, antiga ermita, relativament molt restaurada que se sustenta sobre d'una més antiga de romànica. Consta d'una nau capçada per un absis rectangular. Té el portal rectangular obert a la façana principal a ponent d'aspecte barroc senzill amb un marc de carreus de pedra marronosa. Els seus murs, de pedra grisenca, són de carreus mitjans irregulars a la part baixa, segurament romànics, i de maçoneria amb pedra a mig picar a la part alta; a tots dos costats, separats uns metres, hi ha uns pilars quadrats com si formessin part d'uns porxos avui desapareguts o bé inacabats.

Dimensions exteriors: 17'65 x 8'80 x 5'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar originalment romànic avui retocat i refet amb murs de carreus matussers i ben alineats. Té planta quadrada (3'27 x 3'30 m) amb la cel·la oberta per finestres d'arc apuntat, una a cada cara, i coronat modernament per una teulada piramidal coberta de rajoles clares i fosques que formen un dibuix geomètric, i una creu al cim que no queda inclosa en l'alçada indicada.

Situació: angle sud-est del temple format per la nau i l'absis.

Alçada: 11'31 metres.

Esveltesa: 3,4

L'**actual església parroquial** es troba en el mateix barri formant part d'un complex parroquial de maó vist i amb un campanar d'espadanya, esvelt, obert en un sol ull que sosté dues campanetes; té una alta creu metàl·lica al cim.

L'HOSPITALET DE LLOBREGAT Santa Eulàlia de Provençana, església antiga

Es troba al darrere de la gran església nova.

Església romànica de finals del segle XI (1076-1101). Consta de tres naus, la central coberta amb volta de canó seguit i les laterals amb volta de quart de canó; totes elles damunt una imposta fruit de la reconstrucció moderna. La central està capçada per un absis semicircular escàs, modern; les altres dues tenen un tancament recte fet en la reconstrucció; estan separades per tres arcs formers de mig punt que descansen en dos robustos pilars rectangulars per banda de grans carreus irregulars; la nau de migjorn és lleugerament més estreta que la de tramuntana.

La façana principal, a ponent, és de principis del segle XIII i presenta un portal rectangular atrompetat envoltat per tres arquivoltes de mig punt, la central de les quals descansa en unes fines columnetes, una per banda; al timpà hi figura la data de 1201; al seu damunt hi ha una allargassada finestreta de punt rodó i per coronament al cim de la teulada de dos vessants s'hi aixeca una espadanya d'un ull sense cap campana. Els seus murs són de carreus de pedra gris fosc mitjans, força ben picats i escairats disposats en filades uniformes, tant per l'interior com per fora.

Dimensions: 15'00 x 4'10 x 8'5 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 9'90 metres.

Campanar d'espadanya d'un ull aixecat damunt del centre de mur frontal i cobert per una petita teulada de dos vessants. La seva estructura moderna és a base de blocs de pedra artificial blanquinosa.

Alçada: 12'00 metres.

EL BERGUEDÀ

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
------------------------	------------	------------------

Avià	Sant Martí	24'68
Bagà	Sant Esteve	27'79
Berga	Santa Eulàlia	23'40
Sant Bartomeu de la Valldan	Sant Bartomeu	14'60
Borredà	Santa Maria	27'00
Salselles	Santa Maria	19'65
Capolat	Sant Martí	16'82
Casserres	Mare de Déu dels Àngels	23'14
L'Ametlla de Casserres	Nostra Senyora del Roser	33'65
Castellar de N'Hug	Santa Maria	24'09
Castell de l'Areny	Sant Ramon	18'50
Castellar del Riu		
Espinalbet	Sant Vicenç	17'73
Llinars	Santa Maria	18'36
Cercs	Santa Maria	18'97
Espunyola, l'	Sant Climent	13'82
Correà	Sant Martí	17'42
Fígols	Santa Cecília	16'33
Gironella	Santa Eulàlia	42'78
Gisclareny	Nostra Senyora del Roser	14'88
Gósol	L'Assumpció	28'87
Guardiola de Berguedà	Sant Llorenç	22'40
Sant Julià de Cerdanyola	Sant Julià	18'58
Montclar	Sant Martí	11'63
Montmajor	Sant Sadurní	18'29
Gargallà	Sant Andreu	16'32
Sant Feliu de Lluelles	Sant Feliu	15'70
Sorba	Santa Maria	23'19
Nou de Berguedà, la	Sant Martí	21'35
Malanyeu	Sant Sadurní	15'07
Olvan	L'Assumpció	26'15
Pobla de Lillet, la	Santa Maria	29'16
Puig-reig	Sant Martí	35'66
Quar, la	Sant Maurici	17'63
Sagàs	Sant Andreu	22'39

La Guàrdia	Nostra Senyora del Roser	21'93
Saldes	Sant Martí	21'71
L'Espà	Sant Andreu	16'61
Maçaners	Sant Sadurní	16'50
Santa Maria de Merlès	Santa Maria	20'92
Sant Martí de Merlès	Sant Martí	13'98
Sant Pau de Pinós	Sant Pau	12'22
Vallcebre	Santa Maria	17'21
Vilada	Sant Joan Baptista	33'50
Viver i Serrateix		
Sant Joan de Montdarn	Sant Joan, sufragània	12'70
Serrateix	Santa Maria	19'60
Viver	Santíssima Trinitat	23'87

Alçada mitjana: 21'10 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**. Amb espadanya n'hi ha sis; la de l'Ametlla de Merola mesura 15 metres, el Cint 13'26, Santa Maria de Merola 12'03, Obiols 11'22 i Sant Jaume de Frontanyà 20'33.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

AMETLLA DE CASSERRES, L' Nostra Senyora del Roser
 Altitud: 480 metres Municipi de Casserres, colònia Monegal

Església modernista de principis del segle XX. Consta d'una nau, d'un transsepte i està capçada per un absis poligonal. Els seus murs són de carreus grisencs escairats amb l'exterior mig picat. La nau està coberta a dues aigües i tan ella com les capelles i el transsepte tenen teulades de peces vidriades rogenques.

Arquitecte: Alexandre Soler i March (1874-1949).

Guarda una imatge de talla del 1942.

Campanar modernista coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'85 x 5'70 m). La seva base fa de porxo davant l'entrada del temple amb tres arcades d'arc apuntat obertes en tres dels seus costats. Els seus murs de carreus escairats mostren l'exterior mig picat mentre que els caires són de carreus ben tallats i afinats, i ressaltats a manera de lesenes cantoneres. Els murs van apropant-se moderadament en ascendir, de manera que constitueix una torre tronco-piramidal. Unes finestres estretes i allargassades d'arc apuntat estan obertes a mitja alçada a cadascun del tres murs que es veuen a l'exterior. Després d'una motllura a la part alta hi ha la cel·la amb tres allargassades finestres per banda. Uns pinacles acabats en petites piràmides sobresurten com una prolongació de les cantoneres. La teulada deixa entre els frontons triangulars terminals de les parets una agulla piramidal molt aguda de tres costats amb pinacle metàl·lic al cim.

Situació: als peus del temple, adossat al centre del mur del frontis, damunt del porxo que fa

d'atri, encarat a migjorn.

Alçada: 33'65 metres.

Esveltesa: 5,7

AVIÀ

Sant Martí

Altitud: 677 metres.

Església de finals del segle XVIII. Consta de tres naus, la central de quatre trams, un d'ells amb el cor; està coberta amb una volta de llunetes, les laterals amb voltes d'aresta; de fet aquestes són passadissos oberts entre les capelles laterals a través d'arcades de mig punt; estan separades per pilars cruciformes. La capçalera està formada per un absis poligonal de cinc costats. Els seus murs són de maçoneria amb peces marronoses grans i mig picades, amb carreus ben escairats a cantoneres i amb un sòcol baix a tot l'entorn de carreus ben escairats. El frontis té un portal d'arc rebaixat i unes pilastres adossades als muntants, un frontó arquejat, un òcul motllurat i atrompetat al capdamunt sota la cornisa angular i dues petites finestres rectangulars a mitja alçada a banda i banda a mitja alçada.

Dimensions: 22'27 x 7'50 x 12'82 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus juntes fa 15 metres.

Campanar coetani del temple endreçat i amb fines motlures que el divideixen en cossos, el superior convertit en cel·la i el que es troba al seu dessota amb una esfera del rellotge a la cara frontal. Té planta rectangular (4'25 x 5'10 m). La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt amb marc ressaltat, una a cada cara. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i boles als angles. Els seus murs són de carreus grans, llisos i ben escairats amb un sòcol de pedra mig picada de 0'70 metres d'alt i 0'07 de gruix. Per l'interior hi puja una escala d'obra que va de paret a paret, sobre voltes, i que deixa un ull central, tècnica constructiva habitual en les obres catalanes modernes.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest de la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 24'68 metres.

Esveltesa: 4,8

BAGÀ

Sant Esteve

Altitud: 875 metres.

Església de transició entre el romànic i el gòtic, erigida entre el 1339 i el 1435. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de canó seguit lleugerament apuntat sobre imposta i de dos passadissos laterals, un graó més alts, coberts alguns dels seus trams amb una volta ogival simple, algun altre amb una volta de canó perpendicular a l'eix de la nau; estan separats de la central per robustos pilars rectangulars; entre uns trams i els altres hi ha passos baixos sota arcs torals de mig punt; queden oberts a la nau central per arcs formers apuntats. La nau està capçada per un absis poligonal de sis costats per l'exterior i semicircular per l'interior; queda cobert per una volta de quart d'esfera damunt una senzilla imposta; té un arc presbiteral de mig punt per damunt del qual, en el mur que tanca la volta de la nau, hi queda oberta una petita rosassa amb vitralls.

Els murs del temple són de carreus ben escairats i irregulars en alguns panys (en l'absis, en els pilars); en la majoria són matussers o de maçoneria una mica barroera; tenen un notable gruix. Una capella fonda, amb el Santíssim, es troba a la dreta a tocar a l'absis; està coberta per una cúpula

semiesfèrica sobre petxines i té decoració barroca.

Hi ha dues portalades ogivals, una al frontis amb quatre arquivoltes i bordó i amb una bonica finestra a mitja alçada amb l'arc apuntat calat; està descentrada respecte de l'eix del frontis; l'altra, al mur lateral de tramuntana, just al costat mateix del campanar, també amb quatre arquivoltes que, igual com en l'altra portalada, descansen en impostes i en fines columnetes adossades als brancals i amb un sòcol comú. Totes dues portalades queden a l'alçada dels carrers circumdants, més amunt que el sol del temple i per aquest motiu tenen unes graonades interiors per arribar-hi. A la portalada principal a ponent li correspon un digne cancell vidriat.

Dimensions: 25'12 x 9'34 x 15'73 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus fa 18'17 metres; la cúpula de la capella fonda té un alçada de 10'10.

Guarda una creu reliquiari bizantina del segle XI o XII d'ànima de fusta coberta de planxes d'argent daurat; fa 31 x 16 centímetres; porta una inscripció en llengua grega.

Campanar merament funcional, compacte com una torre de defensa, segurament del gòtic tardà. Té planta gairebé quadrada (6'20 x 5'80 m) amb murs de carreus petits i irregulars però grans a les cantoneres. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, menys a les cares del frontis i a l'oposada que dona a llevant en les quals se'n troben dues; hi pengen quatre campanes. Està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles al centre de cada costat i per un terrat amb barana metàl·lica sostinguda per quatre pilars quadrats situats als angles; al seu damunt s'aixeca una torrella quadrada de dos cossos poc alts; el superior té els caires destacats i un rellotge d'esfera incorporat; al seu damunt hi ha una estructura metàl·lica amb dues campanetes, estructura que no ha estat considerada en el càlcul de l'alçada.

Per pujar al campanar cal primer fer-ho per una escala de cargol de ferro; està aixecada tot just passat el cancell a mà esquerra; primer queda inserida en el gruix del mur; segueix dreta aferrada a aquest mur pel seu interior fins a situar-se damunt del portal; allí es bifurca ja fora del mur; cada branca va cap al mur lateral respectiu. La de l'esquerra entra, després d'una porta de ferro, dins del campanar. Fins aquí l'estructura de l'escala de ferro era estreta. A partir del campanar es fa més ampla, també de ferro i de cargol. Entra a la cel·la per una estructura cúbica de ferro. Per accedir al terrat hi ha una altra escala, de gat ara, encerclada d'arcs protectors i s'hi accedeix a través d'una trapa. Tota aquesta estructura metàl·lica és de recent instal·lació. Es veu sòlida i pràctica.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 27'79 metres.

Esveltesa: 4,4

BERGA

Santa Eulàlia

Altitud: 781 metres.

Església d'orígens antics però avui molt canviada; va ser ampliada i modificada des del 1658 fins el 1677 en estil barroc. Consta d'una nau de cinc trams (un d'ells és el transsepte) coberta per una volta de llunetes i de dos passadissos oberts per arcs de mig punt entre les capelles laterals; estan separats de la nau per pilars cruciformes i arcs formers de mig punt; sobre el creuer s'aixeca una cúpula semiesfèrica; el presbiteri és recte i es troba en un nivell més alt que la nau salvat per cinc graons. Les capelles estan cobertes per voltes de creueria. Per sota la volta hi recorre una imposta motllurada i, en correspondència amb els arcs torals, baixen sengles pilastres adossades als pilars de separació. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat i en una volta de llunetes. Sota el cor hi ha un atri separat de la nau per una gran vidriera.

Té el frontis arrebossat i pintat de color beix amb el portal rectangular classicitzant de pedra

rogenca amb pilastres toscanes sobre pedestals als muntants i l'arquitrau motllurat; al seu damunt hi ha una fornícula sense imatge i una rosassa motllurada a mitja alçada; unes pilastres toscanes situades a les cantoneres del cos central ressegueixen de dalt abaix el frontis i sostenen una motllura destacada a la part alta i segueixen poc més per acabar en la cornisa angular motllurada que deixa un espai o timpà amb un rellotge d'esfera al seu centre.

Té un orgue del 1696 damunt el primer altar lateral de la dreta comptat des de l'altar.

Dimensions: 33'66 x 9'79 x 15'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptant-hi els altars laterals arriba als 17'63 metres; la cúpula als 19'15 i l'atri, inclòs en la llargada total, fa 4'90 metres de fondària; el transsepte en fa 20'77 x 9'77 x 15'40.

Campanar merament funcional, d'estructura més pròpia d'una torre de defensa, segurament força anterior a l'església actual; té planta gairebé quadrada (5'80 x 6'05 m) amb murs de peces fosques de maçoneria tosca amb carreus matussers a cantoneres. La cel·la, de perímetre un poc més reduït que el primer cos, està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; el coronen una cornisa destacada i una teulada a quatre vents amb una petita creu metàl·lica al cim, creu no tinguda en compte a l'hora de fer el càlcul de l'alçada. Per accedir a la cel·la cal pujar per una escala de cargol des de la rectoria per la banda esquerra de la capçalera; en arribar a l'alçada de la volta s'hi passa per sobre fins a l'ala dreta i s'accedeix al cos del campanar; es puja fins a la cel·la per una escala metàl·lica adossada als murs; l'espai inferior del campanar, de sota la cel·la fins al nivell de la planta de l'església, és buit. Els murs no presenten cap element decoratiu i queden en completa nuesa. Es tracte d'un campanar poc vistós; per la seva tosquetat no s'adiu gens amb el temple de grans dimensions i brillant per les seves estructures.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la capçalera encarada a tramuntana.

Alçada: 23'40 metres.

Esveltesa: 3,8

BORREDÀ

Santa Maria, Mare de Déu de la Popa

Altitud: 854 metres.

Església neoclàssica amb vestigis romànics (segle XI) visibles al mur del frontis; fou refeta al segle XVIII entre el 1770 i el 1780. Consta de tres naus de quatre trams desiguals, un d'ells amb el cor i el cancell; la nau central està coberta amb una volta de llunetes, les laterals amb voltes d'aresta; la central inclou el presbiteri recte darrere del qual hi ha ubicada la sagristia; les naus estan separades per tres robustos pilars lleugerament cruciformes per banda; la capçalera és recta amb una gran rosassa vidriada que il·lumina el cambril situat darrere el presbiteri obert a les naus laterals per un arc former de mig punt igual que els altres trams. El cor amb barana de balustres de fusta descansa damunt una volta rebaixada i un arc carpanell. El frontis té un portal de dues arquivoltes carreuades de mig punt obert en un mur de carreus petits i matussers, ben alineats; a mitja alçada hi ha una rosassa cegada, un pèl deteriorada; una cornisa angular de teules sobreposades el corona.

Dimensions: la nau central inclòs el cancell (3'69 m) fa 24'58 x 5'68 x 10'15 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus juntes tenen un amplada de 18'55 metres; la nau de l'esquerra és més llarga que la central ja que arriba fins al mur de la capçalera; fa uns 28 metres.

Guarda una imatge de la Mare de Déu de la Popa, la patrona, (còpia del 1940 de l'antiga romànica perduda el 1936). Cap el 1981 s'han instal·lat uns plafons al presbiteri i als murs laterals d'un estil amb reminiscències cubistes, pintats per dos artistes de Torelló: Camil Bofill al presbiteri, i Pere Barniol als murs laterals, tots ells amb tons vivament rogencs.

Campanar neoclàssic del 1790. Té planta quadrada (4'80 x 4'80 m). Consta d'un sòcol de maçoneria de peces grans mig picades; per damunt d'ell està dividit en tres cossos tots amb carreus ben picats a les cantoneres; una motllura separa el primer alt cos del segon, cúbic, que té els caires aixamfranats com el de més amunt; en ell hi ha un rellotge d'esfera en la cara lateral de tramuntana; una segona motllura senyala el tercer cos on s'hi ubica la cel·la amb les finestres d'arc de mig punt, una a cada cara amb una altra motllura a l'arrencada dels arcs; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles. Els seus murs de maçoneria i carreus ben escairats i grans tenen paraments de peces marronoses. L'escala interior segueix el model català sobre voltes, arrapada a la paret i amb l'ull central tancat amb envans; en arribar a la cel·la no hi ha altra escala per accedir al terrat que una de fusta que arriba fins a una trapa no tapada.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 27'00 metres.

Esveltesa: 5,6

CAPOLAT Sant Martí

Altitud: 1287 metres.

Església dels segles XVII i XVIII que conserva algun pany de l'antiga romànica del segle XII. Consta d'una sola nau rectangular coberta amb una volta de canó lleugerament apuntada; damunt el presbiteri la volta és de canó de mig punt; té la capçalera recta i dues capelles laterals, una a cada costat. El portal situat al mur lateral de tramuntana és rectangular amb un arc rebaixat amb dovelles i carreus als muntants ben escairats en pedra vermellosa; té gravada la data del 1718 en la llinda; al seu damunt hi ha una finestra rectangular i, per coronament, la cornisa horitzontal que sobresurt de la teulada de doble vessant. Els seus murs tenen paraments de maçoneria amb algun escàs contrafort de carreus mitjans matussers; la pedra té color marronós.

Guarda una talla de la Mare de Déu dels Tossals.

Campanar modest però molt digne, merament funcional. Té una base romànica, el cos del segle XVIII i el capdamunt del XIX. La seva planta és quadrada (2'82 x 2'82 m) i la cel·la té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i una motllura a la seva base; està coronat per una cornisa de teules sobreposades i una teulada piramidal amb bola al cim. Els seus murs són de carreus irregulars i amb panys de maçoneria; a la part alta, sota de la cel·la, hi havia unes finestres d'arc de mig punt avui (2003) paredades.

Situació: sobre l'ala nord de l'edifici fent angle al nord-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 16'82 metres.

Esveltesa: 6

CASSERRES Mare de Déu dels Àngels

Altitud: 617 metres.

Església tardo-gòtica aixecada entre el 1668 i el 1681. Consta de tres naus, la central de quatre trams coberta amb voltes de creueria sobre quatre arcs torals de mig punt; la capçalera és recta. Té cor i un ampli cancell vidriat. Els seus murs exteriors tenen paraments de carreus de pedra gris fosc, força gastats pel temps. El frontis té un portal rectangular amb grans carreus a la llinda lleugerament dovellats i altres als muntants una mica encoixinats; al seu damunt es veu escassament

un frontó triangular amb una fornícula sense imatge al timpà; un òcul motllurat es troba a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular amb una finestreta quadrada sota mateix del vèrtex superior.

Dimensions: 20'99 x 8'43 x 12'21 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 19'63 metres.

Guarda un gran retaule barroc (1702-1709) de Segimon Pujol (1672-1759) a l'altar major, respectat en part el 1936 (algunes imatges de la part baixa foren decapitades), avui ben restaurat i amb les imatges exemptes substituïdes per còpies fidels; algunes en procés d'acabar-se.

Campanar d'un estil neoclàssic auster. Té planta quadrada (3'78 x 3'78 m) amb motlures a mitja alçada i sota finestres que el divideixen en tres cossos; està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i per un terrat amb balustrada amb pinacles a les cantoneres. La cel·la quedat oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Un rellotge d'esfera es troba al dessota de la cel·la a la cara frontal.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat al migdia.

Alçada: 23'14 metres.

Esveltesa: 6,1

CASTELL DE L'ARENY Sant Ramon i Sant Vicenç

Altitud: 953 metres.

Església romànica del segle XII molt modificada al segle XVIII; alguns vestigis originals es troben a alguna de les finestres del mur de migjorn i en part del mur de tramuntana. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes; té la capçalera recta. El seu portal, encara del romànic, es troba a ponent; el formen dues arquivoltes de mig punt dovellades; el mur té un òcul a mitja alçada.

Campanar modern, senzill, de planta rectangular (3'45 x 4'00 m) d'un sol cos amb la cel·la de quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal amb pinacle al cim. Els seus murs són de carreus petits, irregulars i matussers barrejats amb altres de grans a les cantoneres; té porta d'entrada per l'exterior. No té elements decoratius, de manera que els seus murs mostren una nuesa total, no pas aclaparadora ja que té una alçada modesta.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 18'50 metres.

Esveltesa: 4,6

CASTELLAR DE N'HUG Santa Maria

Altitud: 1400 metres.

Església neoclàssica amb algun vestigi de l'antic temple romànic del segle XI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt, d'un transsepte amb una cúpula sobre petxines al creuer i d'un cor sobre un arc rebaixat. El portal habitual d'accés amb dues arquivoltes de mig punt està obert al mur lateral de migdia; la portalada principal, d'estil clàssic i de pedra grisa té un portal rectangular amb pilastres estriades als muntants, un entaulament llis i un frontó triangular; queda oberta al mur de ponent als peus de la nau; a mitja alçada hi ha una rosassa motllurada i, al capdamunt, una destacada cornisa angular; aquest mur té un parament de carreus

mitjans, irregulars i disposats en filades uniformes. En observar el mur de migdia es nota clarament que els paraments són de carreus d'èpoques diferents.

Dimensions: 22'78 x 5'24 x 8'43 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals, unides entre sí per passos oberts en arc de mig punt, fa 19'90 metres; el transsepte en fa 12'90 x 5'40 x 8'18 i la cúpula arriba a una alçada de 10'74 metres; totes aquestes mesures són les interiors.

Campanar romànic del segle XI només fins a un terç de la seva alçada on hi ha oberta una finestra d'arc de mig punt. Té planta rectangular (5'10 x 4'00 m); està bastit amb murs de paraments de carreus petits i irregulars disposats en filades uniformes; en els dos terços superiors són clarament diferenciats de la base i semblen posteriors; avui (2005) estan dividits en dos pisos, amb finestres d'arc de mig punt, dues a cadascun d'ells obertes a la cara de migjorn; hi ha campanes ben visibles en totes elles; altres finestres als murs laterals, una a cada cara, es troben només al pis superior; al capdamunt, sobre el mur de migjorn, s'aixeca una espadanya d'un ull amb una petita campana; per damunt de l'últim pis en el mur de l'espadanya el parament és de paredat.

Situació: incorporat al centre de l'ala del migdia de l'edifici on separa dos cossos de la fàbrica de diversa alçada, una mica més alt el que es troba a la banda dreta, la de la capçalera.

Alçada: 24'09 metres.

Esveltesa: 4,7

CERCS

Santa Maria

Altitud: 650 metres.

Església del segle XVIII amb data del 1793 a la dovella clau del portal. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals unides entre sí per passadissos; té la capçalera recta. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres d'un material marronós. Té un portal d'arc rebaixat al frontis amb un marc de maó, una rosassa motllurada i atrompetada amb marc de pedra blanca a mitja alçada i una cornisa motllurada angular al cim.

Campanar merament funcional d'aspecte digne i senzill coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'52 x 3'27 m) i està bastit amb murs de maçoneria i carreus a cantoneres de coloració marronosa una mica més clara que el mur del frontis. La cel·la queda oberta amb finestres de punt rodó, una a cada cara, amb el marc de maons. Està coronat per una cornisa de teules sobreposades i una teulada a quatre vessants. Una escala d'obra arrapada als murs i sobre voltes que deixa un ull central puja fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 18'97 metres.

Esveltesa: 5,3

CORREÀ

Sant Martí

Altitud: 800 metres. Municipi de l'Espunyola

Església bàsicament aixecada als segles XVII-XVIII; té restes escasses de l'antic edifici romànic visibles al mur de tramuntana i també en el mur de migjorn. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó. El frontis té un portal rectangular amb pilastres als muntants decorades amb un baix relleu d'elements geomètrics, un entaulament, un frontó triangular truncat amb una fornícula sense imatge intercalada; un òcul motllurat i atrompetat a mitja alçada i una

cornisa angular per coronament de la façana. El mur del frontis té un parament de maçoneria al centre i de carreus matussers a la banda de migjorn, a la seva dreta, en el que s'hi obren finestretes a diversos nivells. Gravada a la llinda del portal hi figura la data de 1698. Avui (2009) tant l'església com el campanar necessiten reparacions urgents de tal manera que el culte ha hagut d'estar provisionalment interromput.

Guarda una imatge romànica del segle XIII de la Mare de Déu dels Torrents procedent del santuari d'aquest nom; és de fusta policromada d'uns 95 centímetres d'altura; la Mare està asseguda i sosté el Nen amb el braç esquerre; els seus peus descalços descansen damunt el genoll de la Mare. També conserva cinc retaules barrocs dels segles XVII i XVIII; el principal a l'altar major està dedicat al patró.

Campanar d'un barroc auster. Té planta quadrada (3'00 x 3'00 m) i està bastit amb murs de maçoneria i carreus grans i ben escairats a cantoneres; dues motlures el divideixen en tres cossos, el superior correspon a la cel·la que està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i una motllura a l'arrencada dels arcs; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa destacada i per un terrat amb balustrada amb uns pinacles de bola als angles. Un escala de pedra que va de paret a paret permet pujar fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 17'42 metres.

Esveltesa: 5,8

ESGLESIOLA, L' Sant Pere
Altitud: 690 metres. Municipi de l'Espunyola

Església possiblement de l'època neoclàssica, segle XIX. Consta d'una nau amb capçalera recta. El frontis té un portal rectangular amb pilastres toscanes als muntants, arquivau llis i frontó circular amb emblema pontifici al timpà; un òcul atrompetat a mitja alçada amb la data del 1831 gravada en una petita placa encastada al dessota, i una cornisa angular destacada de teules sobreposades que ressegueix tot el contorn de l'edifici. Els seus murs són de carreus matussers amb grans carreus ben escairats de material marronós clar a les cantoneres.

Campanar merament funcional coetani del temple, senzill i ben endreçat, segurament amb la cel·la acabada o restaurada modernament. Té planta quadrada (2'33 x 2'33 m) i està bastit amb murs de carreus irregulars amb grans blocs de pedra grisencs ben escairats a cantoneres. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, un a cada cara, amb bordó i una imposta interior; hi ha una petita campana que penja al finestral que dona al sud. Està coronat per una cornisa destacada amb teules sobreposades i una coberta de quatre vessants de teules aràbigues.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a ponent.

Alçada 16'60 metres.

Esveltesa, 7,1

ESPÀ, L' Sant Andreu
Altitud: 1350 metres. Municipi de Saldes

Església del segle XII molt modificada posteriorment. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó apuntada; algunes capelles laterals no sobresurten dels murs. Conserva el

portal romànic obert al mur de migjorn; el formen dues arquivoltes dovellades de mig punt i amb bordó damunt una imposta senzilla; els brancals estan formats per carreus escairats i desgastats per l'efecte de la intempèrie a mitja alçada i amb sengles pilars monolítics. Els seus murs són de carreus grans, desiguals i matussers alguns groguencs, la majoria blanquinosos.

Campanar merament funcional de finals del segle XIX. Té planta gairebé quadrada (2'55 x 3'00 m). Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal força aguda amb un petit pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campaneta; té una fina motllura al seu dessota. Els seus murs són de maçoneria amb grans carreus de pedra rogenca ben escairats a cantoneres.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-est del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'61 metres.

Esveltesa: 5,5

ESPINALBET

Sant Vicenç

Altitud: 1193 metres. Municipi de Castellar del Riu

Església aixecada al segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes decorada amb pintures; està acompanyada de capelles laterals; la capçalera és recta. Té un cor sobre un arc carpanell amb el cancell al dessota. El frontis queda obert amb un portal en arc rebaixat dovellat amb data a la dovella clau de l'any 1791; part damunt hi ha un òcul a mitja alçada i una finestreta d'arc rebaixat sota mateix de la cornisa angular. Ha estat bastida amb murs de maçoneria mig carreuada al frontis i carreus grans i ben escairats a cantoneres aprofitats de l'antic castell del lloc, tots d'un color marronós clar; els laterals són de paredat de materials marronosos.

Dimensions: 12'85 x 5'34 x 8'34 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada des del fons de les capelles laterals fa 8'95 metres.

Campanar merament funcional, senzill i digne aixecat al segle XVIII. Té planta quadrada (2'60 x 2'60 m) i està coronat per una cornisa destacada i una teulada de quatre vessants. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara i ornada amb una motllura composta per damunt de les finestres. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 17'72 metres.

Esveltesa: 6,8

ESPUNYOLA, L'

Sant Climent

Altitud: 759 metres.

Església romànica del segle XI reformada al XII amb una volta nova; també ho fou en època moderna. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada i d'un absis semicircular visible només en part per l'exterior ja que per l'interior ha quedat seccionat i té estructura recta; fou ampliada als segles XVIII i XIX amb capelles laterals. Exteriorment presenta murs de maçoneria mig carreuada amb el morter de calç molt visible al frontis i amb paraments de paredat als altres murs; per l'interior, els murs i la volta són de carreus grans ben escairats; l'absis és de carreus matussers que fan pensar en un origen força antic de finals del segle X o de principis del següent; els murs tots ells són d'un gruix notable, mínim d'un metre. El frontis té un portal del segle XVIII neoromànic obert a ponent amb dues arquivoltes dovellades de mig punt i amb bordó damunt una imposta que descansa

en dues columnetes, una per banda i en els brancals amb carreus ben escairats; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada amb una finestreta al fons i, per coronament, un cornisa angular.

Dimensions: 15'00 x 4'00 x 6'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 10 metres.

Campanar merament funcional aixecat en el segle XIX amb un aspecte endreçat; la cel·la sembla més moderna. Té planta gairebé quadrada (2'50 x 2'40 m). Està coronat per una cornisa angular i una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana; té una motllura al seu dessota. Els murs del primer alt cos són de maçoneria amb carreus a cantoneres de peces de color marronós; els de la cel·la tenen paraments de carreus ben escairats d'un color lleugerament més clar que la resta.

Situació: adossat a l'angle esquerre, el del nord-oest, del frontis orientat a ponent.

Alçada: 13'82 metres.

Esveltesa: 5,5

FÍGOLS (de les Mines) Santa Cecília

Altitud: 1154 metres.

Església romànica del segle XII modificada als segles XVII i XVIII. Consta d'una nau sobrealçada amb la capçalera recta i coberta amb una volta de llunetes damunt arcs torals de mig punt i de nervis; els arcs i els brancals de les capelles laterals queden aixecats amb blocs de pedra grisa. El portal al mur lateral de tramuntana és rectangular amb llinda i brancals de grans blocs carreuats i els seus murs són de maçoneria amb grans carreus a cantoneres; l'interior està pintat de color beix clar amb els arcs i nervis de marró fosc.

Dimensions: 12'50 x 3'90 x 9'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 10 metres.

Guarda un retaule barroc.

Campanar romànic del segle XII sobrealçat posteriorment. Té planta rectangular (3'50 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents, obra recent en fer-s'hi una restauració. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc rebaixat, una a cada cara; en un pis inferior s'hi veuen altres finestres d'arc de mig punt avui paredades. Els seus murs són de carreus petits, irregulars barrejats amb paraments de maçoneria. L'escala que puja pel campanar, des de les golfes del temple, és de pedra i es troba avui (2009) en mal estat.

Situació: adossat al centre del mur de tramuntana.

Alçada: 16'33 metres.

Esveltesa: 4

GARGALLÀ Sant Andreu Altitud: 550 metres. Municipi de Montmajor

Església d'estil neoclàssic senzill aixecada el 1789 segons data que figura a la llinda. Ha estat bastida amb murs de maçoneria amb el morter de calç molt visible i amb grans carreus a cantoneres de pedra marronosa. Consta d'una nau amb capçalera recta acompanyada d'alguna capella lateral; la que està convertida en un baptisteri, és l'absis del temple preromànic primitiu. El frontis té un portal rectangular amb el marc ressaltat, òcul motllurat a mitja alçada i cornisa angular amb superposició de teules.

Entre l'actual edifici i la rectoria, amagades, hi ha restes d'una antiga església, segurament preromànica, segle IX, que presenta un recinte rectangular amb un arc de mig punt de ferradura sobre impostes; s'hi aprecien modificacions matusseres fetes amb posterioritat de la seva primitiva construcció.

Campanar merament funcional coetani del temple . Té planta gairebé quadrada (2'65 x 2'88 m). Està bastit amb murs de maçoneria amb les pedres embegudes en morter de calç molt visible i amb carreus grans de pedra marronca a cantoneres. La cel·la amb motllura al dessota i paraments de carreus ben escairats queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronada per una cornisa a base de fileres de teules sobreposades i una teulada piramidal amb lleugera inflexió a la base. Una escala de cargol d'obra puja fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 16'32 metres.

Esveltesa: 5,6

GIRONELLA Santa Eulàlia de Mèrida

Altitud: 470 metres.

Església neoromànica aixecada entre el 1905 i el 1958 en completar-se el campanar. Consta d'una nau de quatre trams (un correspon al transepte) coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals de mig punt peraltats i capçada per un absis semicircular i dues absidioles, una per banda obertes al transepte; té quatre capelles laterals per banda, dues en cada tram; un cimbori quadrat s'aixeca al creuer damunt quatre arcs de mig punt igualment peraltats; aixopluga una cúpula semiesfèrica sobre trompes. Els arcs torals es corresponen amb pilars que tenen adossades dues columnes cadascun. L'absis presenta per l'interior unes semi-columnes incorporades al mur entre les quals s'obren finestres; per l'exterior es corresponen amb robustos contraforts; un curt tram amb dos arcs torals i columnes adossades als pilars el prolonga lleugerament.

El frontis neoromànic té un portal de dues arquivoltes d'arc de mig punt sobre dues columnetes exemptes per banda; al damunt d'un atri s'aixeca el campanar amb un alt finestral de punt rodó partit en dos per un prim mainell. Els murs són de carreus grans de pedra grisa ben escairats amb l'exterior a mig picar per fora; els murs laterals, són de maçoneria. Els finestrals estan emmarcats amb obra de maó, igualment com tots els murs del cimbori. La pedra grisa es troba ja força erosionada sobretot visible en el portal frontal; un altre està obert a l'extrem de llevant de transepte.

Dimensions: 44'77 x 10'71 x 17'86 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'atri té una fondària de 4'37 metres; queda inclosa en la mesura de la llargada total; l'amplada, juntament amb la fondària de les capelles laterals, arriba al 19'06 metres. El transepte en fa 24'46 x 10'40 x 16'61 i la cúpula arriba als 29'85 metres.

Arquitecte: Alexandre Soler i March (1874-1949).

Guarda un Santcrist i una talla de Sant Roc dels segles XV-XVI procedents de l'església vella. El 2010 s'hi ha introduït una imatge de la patrona, obra de Lluïsa Gener i Pau de Tàrraga.

Campanar neoromànic del 1958. Té planta gairebé quadrada (6'00 x 6'20 m); està reforçat per robustos contraforts oblics i aixecat sobre mateix del cancell que fa d'atri. A partir d'un fris de finestretes entre motlures s'obre la cel·la amb dues finestres d'arc de mig punt a cada cara; està coronat per una cornisa sobre mènsules i una agulla piramidal coberta de plaques de pissarra i crestes a les careneres i un pinacle al cim; a la seva base hi figuren uns pinacles als angles i frontons triangulars als costats. Té una escala de cargol que puja per la banda de l'esquerra, adossada al mur

cilíndric i amb un ull al centre amb amples graons triangulars de maó i barana metàl·lica; arriba fins a un primer pis on hi ha obert el gran finestral geminat; a partir d'aquí, l'escala es fa més estreta i puja sobre voltes arrapada als murs fins que arriba a la cel·la; s'hi troben dues grans campanes penjades als dos finestrals frontals; també hi ha oberts dos finestrals a les altres tres cares; una escala de gat serveix per pujar fins a l'agulla superior.

Situació: sobre mateix del cancell, com a prolongació del frontis encarat a migdia.

Alçada: 42'78 metres.

Esveltesa: 7

GISCLARENY Nostra Senyora del Roser

Altitud: 1339 metres.

Església romànica molt modificada actualment; fou refeta al segle XVII amb característiques barroques. Consta de tres naus altes i estretes separades per arcs de mig punt sobre pilars rectangulars; la nau major està coberta amb una volta de canó apuntada; té un absis rectangular amb un arc presbiteral de mig punt. Els seus murs són de maçoneria mig carreuada amb el morter de calç molt visible. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt i muntants carreuats, tot en pedra rogenca; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada i està coronat per una cornisa angular.

Campanar merament funcional coetani de les reformes del segle XVII. Té planta rectangular (2'70 x 3'20 m); està coronat per una cornisa motllurada i una teulada baixa a quatre vessants. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana. Els seus murs inferiors són com els de l'església i els superiors de paredat amb carreus matussers a cantoneres; no tenen cap element que es destaquï de la seva nuesa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 14'88 metres.

Esveltesa: 4,6

GÓSOL Santa Maria Assumpta

Altitud: 1425 metres

Església aixecada el 1892. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes. Té el frontis encarat a ponent amb el portal en arc de mig punt i marc dovellat i amb carreus ben picats i escairats en els muntants de pedra blanquinosa de to més clar que el parament del frontis; a mitja alçada hi queda oberta un gran rosassa amb el marc en relleu. Està bastida amb murs de carreus grossers, petits i ordenats en filades regulars al frontis; les seves cantoneres sobresurten en un modest relleu a manera de lesenes; són amples i tenen carreus irregulars i peces grans mig picades; es prolonguen fins al capdamunt del frontis sota mateix d'una minsa cornisa angular que ostenta una gran creu patent de pedra al cim. Els murs laterals són de maçoneria amb carreus de pedra blanca als caires.

Guarda un relleu que representa la Dormició de Maria a l'absis, obra de l'escultor Ricard Garriga de Badalona de cap el 2010.

Campanar merament funcional d'aspecte endreçat coetani del temple. Té planta quadrada (3'52 x 3'52 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada piramidal. Hi ha un rellotge d'esfera sota cornisa a cada cara. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada

cara; hi penja una campaneta; es troba a mitja alçada del cos superior; aquest cos està separat de l'inferior per una senzilla motllura. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres de pedra d'un to rogenc; algunes petites finestres rectangulars es troben a diversos nivells; a part d'aquests elements, els murs mostren la seva nuesa una mica aclaparant donada l'alçada del campanar.

Situació: adossat en l'angle nord-est del mur de la capçalera encarada a llevant de la qual en sobresurt en gran part.

Alçada: 28'87 metres, mesura aproximada, donada la situació del campanar mig rodejat per construccions i propietats privades que no permeten de fer els càlculs amb la precisió volguda.

Esveltesa: 8,2

GUÀRDIA, LA Nostra Senyora del Roser
Altitud: 630 metres. Municipi de Sagàs

Església barroca de finals del segle XVII. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes que descansa en quatre arcs torals de mig punt; té un fals transsepte format per dues fondes capelles encarades prop del presbiteri. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres. El frontis té un portal classicitzant de pedra gris fosc en arc de mig punt sobre impostes, pilastres toscanes als muntants, entaulament llis i frontó triangular amb el timpà on hi figura gravada la data de 1698; un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular formada per fileres de teules sobreposades. En el seu parament, les pedres queden embegudes en un molt visible morter de calç.

Dimensions: 17'58 x 6'08 x 8'38 metres respectivament de llargada, amplada i alçada..

Guarda una talla policromada del segle XIV de la Mare de Déu.

Campanar d'un estil barroc auster coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (3'45 x 3'45 m) i un de segon amb els caires aixamfranats; el primer té els murs de maçoneria amb carreus a cantoneres, el segon amb carreus ben escairats. En ell hi ha ubicada la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; unes motllures decoren els seus murs, una de separació del dos cossos i altres dues sota i sobre de les finestres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent, una mica destacat d'ell.

Alçada: 21'93 metres.

Esveltesa: 6,3

GUARDIOLA DE BERGUEDA Sant Llorenç
Altitud: 719 metres.

Església neoromànica aixecada entre el 1956 i el 1959. Consta de tres naus de sis trams amb voltes de canó de mig punt i arcs torals, en la central, d'escàs relleu; estan separades per columnes de capitells compostos estilitzats; les corresponents al primer tram entrant al temple estan substituïdes per sengles pilars quadrats que sostenen el cor; damunt, arcs formers de mig punt. Queden capçades per un absis semicircular decorat sota cornisa amb arcuacions cegues pel que fa a la nau central, i per dues absidioles laterals amb planta de quart de cercle obertes en l'angle que forma l'absis central i les naus laterals; amb tot, per l'interior són semicirculars. Tots ells presenten un sòcol d'escàs relleu i els seus paraments són de carreus petits i regulars disposats en filades uniformes i ornats amb sèries d'arcs cecs sota cornisa; en canvi els murs laterals són de maçoneria,

igualment amb arcuacions cegues i lesenes que senyalen els trams interiors; en cadascun d'ells hi ha oberta una finestra d'arc de mig punt amb el marc ressaltat. Les teulades tenen peces vermelloses que destaquen i embelleixen el temple.

Un arc presbiteral de mig punt descansa en dues columnes. L'absis queda cobert per una volta de quart d'esfera damunt una senzilla imposta i decorat amb un esgrafiat que simula nervis que apunten al centre. Una fornícula al centre acull la imatge de Maria. A banda i banda d'ella hi ha en escàs relleu set arcs peraltats de mig punt que descansen en semi-columnetes. Les naus laterals estan distribuïdes també en trams per arcs torals de mig punt i coberts per voltes de canó. Els arcs formers que separen les naus són igualment de mig punt. El cor amb barana metàl·lica descansa en un arc carpanell i un pis horitzontal.

El frontis té un cos central coronat per una cornisa angular amb un fris d'arquets cecs sota cornisa; a mitja alçada hi ha obertes tres finestres en arc de mig punt, com si fossin una sola finestra triforada però amb la central més alta. Sota d'elles hi ha un cos lleugerament més destacat que inclou el portal; aquest cos té un modest voladís amb permòdols al dessota. La portalada la formen cinc arquivoltes de mig punt damunt una imposta comuna sostinguda per dues columnetes per banda intercalades amb antes.

Dimensions: 31'42 x 8'15 x 10'52 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total incloses les naus laterals fa 16'20 metres.

Arquitecte: Isidre Puig i Boada; va projectar aquesta església fent-ne gairebé una còpia de la dels claretians de Solsona de la que ell mateix n'era l'autor.

Guarda una imatge de la Puríssima de l'escultor Josep Maria Camps Arnau.

Campanar neoromànic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'05 x 4'70 m); està bastit amb murs de maçoneria i cantoneres ressaltades de carreus a manera de lesenes; té una finestra als baixos i arcs cecs al damunt d'ella. La cel·la està oberta amb finestres triforades a cada cara damunt fines columnes amb una cornisa amb fris d'arquets cecs al dessota; està cobert amb una teulada a quatre vessants i una fina creu metàl·lica al cim (no inclosa en la mesura de l'alçada). Per l'interior hi puja una escala que comença entrant a l'esquerra del temple a la planta baixa mateixa del campanar. És estreta, d'obra, igual que la barana amb passamà de ferro, adossada al mur interior i amb un ample ull central; així fins al cor. A partir d'aquest punt es fa més estreta fins accedir a la cel·la. En ella hi ha una gran campana disposada al centre i damunt un parell de bigues de ferro.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 22'40 metres.

Esveltesa: 4,4

LLINARS (de Berguedà o de l'Aiguadora)

Altitud: 1234 metres.

Santa Maria, o Sant Iscle i Santa Victòria

Municipi de Castellar del Riu

Església d'aspecte rústic i matusser aixecada a finals del segle XVII o a principis del XVIII. Consta d'una sola nau amb capçalera recta i acompanyada de capelles laterals; està coberta per una teulada a dos vessants. Els seus murs són de maçoneria mig carreuada amb el morter de calç ben visible i amb carreus ben escairats a cantoneres. Té un portal rectangular al mur lateral de ponent amb una llinda que té gravada la data de 1753 i uns muntants carreuats tot en pedra grisa; part damunt hi ha un òcul motllurat sota mateix de la cornisa horitzontal del mur lateral.

Guarda, incrustades al mur lateral de ponent, unes laudes sepulcral romàniques amb gravats molt primitius.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (4'33 x 3'41 m). La cel·la està oberta amb quatre finestrels d'arc de mig punt, un a cada cara; hi penja una campana; té una fina motllura al dessota. Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal. Els seus murs són de maçoneria de peces marronoses i amb alguns carreus a cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est de la capçalera encarada a migdia.

Alçada: 18'36 metres.

Esveltesa: 4,2

MAÇANERS Sant Sadurní
Altitud: 1106 metres. Municipi de Saldes

Església que és el resultat de moltes modificacions de la primitiva romànica; d'ella no se'n conserva cap vestigi; l'actual prové de les reformes del segle XVII i de la restauració recent de l'any 1995. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó i acompanyada de capelles laterals. Està bastida amb murs de maçoneria amb carreus marronosos barrejats amb altres de pedra blanca, grans i ben escairats a cantoneres, i altres de mitjans i ben ordenats en filades en la seva part alta; per l'interior els paraments són de pedra vista amb carreus matussers de pedra grisenca; la volta està emblanquinada. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt i muntants de carreus ben escairats, un òcul amb marc ressaltat a mitja alçada i una destacada cornisa angular.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'10 x 3'25 m). La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i ornada amb una motllura al dessota; hi penja una campana. Està coronada per una minsa cornisa i una teulada a quatre vents. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres.

Situació: adossat cap al centre del mur de tramuntana en l'angle que aquest forma amb la capella que sobresurt per aquesta banda.

Alçada: 16'50 metres.

Esveltesa: 5

MALANYEU Sant Sadurní
Altitud: 900 metres. Municipi de la Nou de Berguedà

Església romànica de finals del segle XI o principis del XII transformada al XVIII amb el sobrealçament de l'absis i afegitons de dues capelles laterals. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular que presenta una sèrie d'arcuacions cegues romàniques que deuriem estar situades sota una antiga cornisa abans que fos sobrealçat al segle XVIII. Els paraments de l'absis són de carreus petits, irregulars, força ben escairats i disposats en filades uniformes; per damunt del fris d'arcs cecs presenta obra de maçoneria i paredat del moment en què s'elevà la seva coberta i s'hi situà al seu interior un retaule barroc més alt que la de l'antic absis, motiu pel qual se'l sobrealçà; una finestra central de l'absis avui es troba tapiada. La nau està coberta amb una volta de llunetes damunt arcs torals de mig punt. El portal obert modernament al frontis encarat a ponent presenta doble arquivolta dovellada de mig punt amb un fi bordó damunt una imposta; a mitja alçada del frontis hi figura un gran òcul atrompetat i, al damunt, la cornisa angular amb motllura i una filera de teules sobreposades.

L'antic portal es trobava al mur de migjorn; avui es troba anul·lat. Sembla que per sotragueig de terratrèmols del segle XV aquest mur va quedar alterat i la restauració que es va fer mostra una

clara diferència en el parament de la part antiga i de la nova i té molt visible una esquerda que es destaca de dalt a baix. Els murs són de carreus de mida mitjana escairats una mica matussera.

Guarda un retaule barroc del 1700 situat a l'altar major que en ésser-li introduït, com queda dit, va exigir elevar l'absis per poder-li encabir.

Campanar merament funcional del segle XIX, senzill i de bona aparença. Té planta pràcticament quadrada (2'95 x 2'88 m) i està coronat per una cornisa de teules sobreposades i una teulada de quatre vessants, teulada que fa ben poc va refer-se perquè l'anterior havia quedat desfeta pels efectes de la intempèrie i mossèn Ballarín, amb motiu d'una inspecció, va instar a refer-la; avui ha quedat enllestida per subscripció pública de la feligresia. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt amb marc de pedra tova, una a cada cara; hi penja una campana i té una motllura al dessota. Els seus murs són de carreus i de maçoneria. Antigament l'església havia tingut un campanar d'espadanya al centre del frontis; va caure i va permetre acabar la façana en una cornisa angular; encara avui es veu l'obra diferent de la resta dels murs en la part alta d'aquest frontis. Es puja pel campanar per una escala d'obra sobre voltes i arrapada a la paret.

Situació: adossat al mur nord fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'07 metres.

Esveltesa: 5,1

MONTCLAR Sant Martí

Altitud: 728 metres.

Església romànica del segle XII, molt reformada. Consta d'una nau amb afegits posteriors, com el del transsepte, fets cap el 1678 segons es veu gravat en la llinda del portal; la capçalera conserva l'absis semicircular romànic amb un parament de grans carreus ben escairats, irregulars, sense cap decoració altra que una motllura simple sota cornisa; sembla que fou sobrealçat i tot i això no es nota cap diferència de les peces que formen el seu parament. Al mur de migjorn s'hi obre un portal rectangular amb marc motllurat recobert per un segon marc, un frontó triangular amb la base filetejada i amb una fornícula sense imatge (hi ha un altaveu) al timpà; un ràfec de dos vessants el protegeix; hi ha una finestra d'arc de mig punt a mitja alçada i una cornisa angular. Un petit porxo lateral descansa en un pilar octagonal de pedra blanca amb capitell toscà. Els seus murs són de carreus grans i matussers amb el morter de calç ben visible entre les juntures.

Guarda un retaule barroc a l'altar major.

Campanar senzill merament funcional. Té planta rectangular (4'50 x 2'50 m) i està coronat amb una cornisa i una teulada piramidal sota de les quals apareixen dues finestres d'arc de mig punt a la façana principal i una a les altres tres cares. Segurament és una transformació d'una antiga espadanya.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 11'63 metres.

Esveltesa: 2,5

MONTMAJOR Sant Sadurní

Altitud: 755 metres.

Església neogòtica aixecada entre el 1909 i el 1911. Consta de planta de creu grega amb una nau major de tres trams, un d'ells és el transsepte, coberts per voltes de nervis sense clau de volta

damunt tres arcs torals apuntats que descansen en sengles pilastres d'escàs relleu; té una capçalera poligonal de tres costats. Un cor als peus amb barana de balustres de fusta es recolza en un arc rebaixat. Un cancell digne té una tanca vidriada amb marcs de fusta. El mur del frontis està bastit amb grans carreus ben escairats; els laterals són de maçoneria amb carreus a cantoneres. El frontis té un portal rectangular dins d'un marc amb una arquivolta apuntada; el timpà format per l'arcada i la llinda té una decoració a base de rajoles amb elements figuratius policromats en record de la benedicció i restauració (2000) del temple; part damunt es troba un òcul quadrilobulat a mitja alçada i una cornisa angular damunt fileres de teules sobreposades.

Dimensions: 20'85 x 5'64 x 8'66 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les del transepte són 14'83 x 5'14 x 8'66.

Guarda dos retaules barrocs procedents de Sant Esteve del Pujol.

Campanar merament funcional acabat el 1950. Té planta gairebé quadrada (4'00 x 3'85 m). La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc apuntat, una a cada cara; està coronada per una cornisa i una coberta gairebé plana. Tot i la nuesa dels murs té una petita finestra d'arc apuntat visible a mitja alçada per la cara frontal i un petit sòcol a la seva base. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres. Una escala de pedra amb una barana senzilla de fusta puja arrapada a les parets fins a la cel·la en la que hi penja una campana.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia encara que es troba una mica endarrerit.

Alçada: 18'29 metres.

Esveltesa: 4,5

NOU DE BERGUEDÀ, LA Sant Martí

Altitud: 876 metres.

Església romànica de la fi del segle XII (1196) modificada als segles XVII i XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada i capçada per tres absis semicirculars disposats en forma trevolada, o sigui en creu; al creuer la volta és d'aresta; té un cor amb barana de fusta. Al frontis hi ha un portal dovellat amb tres arquivoltes lleugerament apuntades i amb guardapols; descansen en una senzilla imposta que es prolonga fins a les cantoneres; part damunt hi ha una finestra de punt rodó amb bordó i imposta i, per coronament, una minsa cornisa angular. El mur del frontis, els dels laterals i dels absis són de carreus desiguals ordenats en filades i sense cap mena d'element decoratiu.

Dimensions: 19'00 x 4'70 x 13'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada arriba als 13 metres, i des del fons dels dos absis que fan de transepte arriba als 8'20 metres.

Guarda tres lipsanoteques del segle XII.

Campanar merament funcional aixecat en els segles XVII i XVIII; hi destaca la seva robustesa. Té planta rectangular (4'82 x 6'20 m) i està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat; en un pis inferior també hi figuren unes finestres semblants. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres; unes fines motlures el decoren, una a mitja alçada i una altra per damunt de les finestres superiors. Per pujar fins a la cel·la hi ha una escala de fusta arrapada a la paret.

Situació: adossat al mur nord, el de l'esquerra, prop del frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'35 metres.

Esveltesa: 3,4

OLVAN

Santa Maria

Altitud: 553 metres.

Església antiga molt reformada sobretot cap al segle XVIII quan se li dóna un aire neoclàssic. Consta de tres naus, la major coberta amb una volta de llunetes; les laterals són passadissos oberts en arcs de mig punt entre les capelles laterals; la volta de la central està reforçada per tres arcs torals de mig punt que s'apuntalen en pilastres adossades als pilars de separació de les tres naus; la capçalera és recta. Els murs laterals són de paredat amb un arrebossat en no massa bon estat.

El frontis té el mur de maçoneria de pedra vista molt digne a base de peces mig picades disposades en filades no massa regulars i grans carreus a cantoneres. El portal classicitzant té un marc rectangular motllurat i unes pilastres toscanes adossades als muntants, entaulament, frontó triangular amb una petita fornícula amb imatge al timpà i amb el vèrtex superior amb fantasia format per dos corbes amb volutes; una rosassa motllurada i atrompetada es troba a mitja alçada, queda coronat per una cornisa angular de fileres de teules sobreposades amb una petita finestra rectangular sota el vèrtex; té un sòcol de poca alçada i gruix.

Dimensions: 22'08 x 7'20 x 12'45 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 15'09 metres.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'80 x 4'65 m) i dos cossos separats per una motllura; el superior té un perímetre lleugerament més reduït que el primer. Està coronat per una cornisa i un terrat amb barana calada i pinacles piramidals als angles. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campaneta; té una motllura a l'arrencada dels arcs. En la base dels seus murs hi ha un sòcol atalussat de 1'50 m d'alt i 12 centímetres de gruix a la part superior i de 34 al terra; al primer cos, els murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres de color marró fosc; els del cos superior o cel·la són tots ells de carreus ben escairats. S'accedeix a la cel·la per una escala del tipus català, sobre voltes, arrapada als murs i amb barana de fusta; els graons de pedra picada estan barrejats amb altres de maons. El gruix dels murs a la seva base és de 90 centímetres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest de la capçalera encarada a tramuntana.

Alçada: 26'15 metres.

Esveltesa: 5,4

POBLA DE LILLET, LA

Santa Maria

Altitud: 843 metres.

Església barroca del segle XVIII (1748). Consta d'una nau coberta amb una volta de canó acompanyada per tres capelles laterals per banda; l'altar major es troba sota d'un baldaquí aixecat el 1945 per l'arquitecte Puig i Boada. Té el mur del frontis arrebossat i pintat de color rosa clar; hi ha una portalada barroca de pedra grisa obra de l'arquitecte Carles Moretó de Vic; el portal en arc rebaixat i marc motllurat està flanquejat per unes pilastres sobre pedestals que sostenen fragments de cornisa amb una decoració heràldica al centre, una fornícula atrompetada situada al damunt i una rosassa motllurada a mitja alçada; té per coronament una cornisa angular en dos nivells que corresponen al cos central més alt i als laterals.

Dimensions: 30'00 x 8'00 x 16'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda un Crist en Majestat romànic, talla del segle XII, de 1'45 x 1'31 metres, procedent del monestir de Santa Maria de Lillet. Té orgue.

Campanar coetani de l'església. Té planta rectangular (6'54 x 5'57 m) i està coronat per una cornisa destacada i una teulada a quatre vents i, al damunt, una torrella octagonal d'època tardana coberta per una teulada piramidal. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada costat; hi pengen campanes; a la torrella, que acull les campanes horàries, també s'hi obren unes finestres d'arc de punt rodó a cares alternes. Tots els seus murs presenten paraments de maçoneria, no massa digna, amb carreus a cantoneres; el cos inferior o base té uns centímetres més de perímetre que el segon cos, i la cel·la és lleugerament més reduïda de perímetre que els altres dos cossos; s'hi accedeix per una escala de cargol de pedra picada.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 29'16 metres.

Esveltesa: 4,4

PUIG-REIG Sant Martí

Altitud: 455 metres.

Església aixecada entre el 1954 i el 1985. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes per bé que plena de cúpules rebaixades de llosetes rosades, clares i fosques, igual com les dues laterals, però en aquestes les cúpules se sostenen en petites petxines i el sostre és força més baix; els murs interiors estan pintats de blanc, menys el del presbiteri, de color marró fosc; la capçalera és recta i té el cancell vidriat. Els murs exteriors són de maçoneria amb carreus a cantoneres de pedra artificial grisa, menys el cos central, molt més alt, de maó vist i carreus a cantoneres. El frontis, al nord, està precedit per un porxo amb tres obertures en arc de mig punt al davant i una a cada costat; per damunt del porxo hi ha tres finestrals d'arc de mig punt per il·luminar la nau central, i una cornisa angular motllurada amb cinc petits òculs al dessota i una creu metàl·lica al cim. El portal rectangular amb el marc estriat està aixoplugat sota el porxo sota d'una ampla arcada de mig punt que deixa un timpà semicircular al dessota.

Dimensions: 26'32 x 10'02 x 6'18 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus fan 21'22 metres d'amplada.

Arquitecte: Isidre Puig i Boda (1891-1987).

Campanar coetani del temple d'aspecte digne i amb pretensions. Té planta gairebé quadrada (5'75 x 5'58 m) amb un sòcol de carreus de pedra picada; aquest primer alt cos té els murs de maçoneria i carreus de pedra artificial grisa als caires que destaquen a manera de lesenes cantoneres i obert per unes espitlleres a diversos nivells i per un òcul a la part baixa; està coronat per una cornisa motllurada i una alta torrella vuitavada de pedra blanca amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat i una agulla octagonal de pissarra amb una bola al cim. El seu cos no guarda proporció amb la torrella i això treu al conjunt una certa bellesa que era evident que es pretenia (un alt cos amb un cap petit).

Situació: adossat a l'angle nord-oest del porxo frontal orientat al nord i damunt l'ala dreta del temple, exempt respecte de la nau central de la que n'està separat uns 90 centímetres.

Alçada: 35'66 metres.

Esveltesa: 6,2

QUAR, LA Sant Maurici
Altitud: 887 metres. Municipi de la Quar

Església barroca del segle XVII ampliada al XIX. El frontis amb un parament de maçoneria de pedra vista de peces petites té un portal amb grans dovelles en arc de mig punt i amb bordó, un òcul a mitja alçada amb marc de pedra blanca en forma de creu, una cornisa sinuosa, convexa al centre i mixtilínia als laterals de maó rogenic; el pinyó està arrebossat i emblanquinat. Els seus murs laterals són de paredat a mig arrebossar. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals de mig punt; està acompanyada de capelles laterals, una per banda, com un fals transsepte, i una altra d'escassa fondària, entrant a l'esquerra, com a baptisteri tancada per una reixa; la capçalera és recta. La volta fou pintada el 1928 amb elements florals estilitzats simulant una volta de llunetes.

Dimensions: 12'34 x 5'45 x 6'17 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 10 metres.

Guarda una imatge romànica policromada, segurament del segle XIII, de la Mare de Déu asseguda amb el Nen al mig de la falda; fa una alçada de 1'35 metres.

Campanar barroc senzill coetani del temple. Té planta quadrada (3'20 x 3'20 m) i està coronat per una cornisa motllurada, uns merlets esglaonats i una agulla piramidal de teules vidriades negres i granes que fan un dibuix geomètric. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes mitjanes amb bon so; té una motllura a la seva base. Els seus murs són de maçoneria de pedra vista amb peces mig picades i amb carreus a cantoneres. La nuesa dels seus murs només queda alterada per algunes finestretes obertes en diversos nivells al mur frontal.

Entrant a la dreta del temple hi ha la porta que dóna pas a l'interior del campanar; hi puja una escala senzilla de graons de maó sobre voltes, arrapada als murs i amb un ull central; una senzilla barana és de fusta; per entrar a la cel·la cal aixecar una pesant tapa de fusta que bloqueja la trapa que hi dóna accés.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 17'63 metres.

Esveltesa: 5,5

SAGÀS Sant Andreu
Altitud: 738 metres.

Església romànica de la primera meitat del segle XI reformada als segles XVII i XVIII i refeta al XX entre el 1942 i el 1950 i a partir del 1985. Consta de tres naus de cinc trams; la nau central queda coberta amb una volta de canó i les laterals amb unes de quart de canó, avui refetes en gairebé tota la seva volta; estan separades per arcs formers de mig punt que descansen en pilars rectangulars amb una base ampla; estan capçades per un absis central i per dues absidioles laterals, tots semicirculars, amb decoració de lesenes i arcs cecs només en el central que, a més a més, presenta un fris de finestres cegues sota dels arcs cecs; els paraments d'aquests tres absis són de carreus matussers a mig picar disposats en filades regulars.

Té un portal rectangular a ponent i un altre al mur lateral de migdia en arc de mig punt dovellat, tots dos oberts després de reformes diverses en èpoques posteriors a les de l'inicial. Els murs tenen paraments de carreus matussers arreglerats de manera regular.

Sembla que en el temple primitiu la nau central estava coberta per una teulada damunt encavallades de fusta; en resta algun vestigi i els clots dels murs on deuriem apuntalar-se les bigues

horizontals de les encavallades; al segle XII van ser substituïdes per una volta de canó de pedra tova avui refeta i ara (2008) arrebossada amb ciment.

Dimensions: 24'37 x 3'89 x 8'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 10'73 metres.

Guarda una reproducció del frontal i laterals de l'altar romànic del segle XIII; avui estan conservats en el museu episcopal de Vic i en el Diocesa de Solsona; també conserva tombes antropomòrfiques medievals i, en el subsol, un forn de ceràmica del segle XV que avui es visible al fons de la nau.

Campanar modern, del 1870, neoclàssic tardà, molt senzill i auster. Té planta quadrada (4'40 x 4'40 m) amb una motllura a mitja alçada que el separa d'un segon cos amb els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada ornada de merlets apuntats i una teulada piramidal de teules vidriades de colors foscos. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres i tenen un sòcol de 75 centímetres d'alt i 6 de gruix. Per l'interior hi puja una escala sobre voltes catalanes, arrapada als murs i amb un ull central.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 22'39 metres.

Esveltesa: 5

SALDES

Sant Martí

Altitud: 1215 metres.

Església del segle XVII amb restes dels segles XI-XII a llevant que deurien formar part de l'antic absis i romàniques del XIII al campanar. Consta de tres naus, la central romànica coberta amb una volta de canó apuntada, les laterals neoclàssiques. El frontis encarat a ponent, amb parament de petits carreus matussers, té un portal dovellat d'arc rebaixat i una gran rosassa atrompetada al damunt que potser hauríem de qualificar de desproporcionada si es té en compte l'escassa alçada de la façana limitada per dalt amb una cornisa angular.

Guarda una imatge romànica del segle XIII de la Mare de Déu de Gresolet de fusta policromada de 55 centímetres d'alçada situada a l'altar major: Maria està asseguda amb el Nen que descansa en el braç esquerre de la mare i amb els peus nus damunt el genoll de la mateixa banda. També conserva un retaule dels segles XVIII-XIX barroco-neoclàssic i altres del XIX, i una pica baptismal del segle XVIII.

Campanar refet al segle XVIII, antiga torre del castell. Té planta gairebé quadrada (5'55 x 5'10 m) i està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents. La cel·la té finestres d'arc rebaixat, dues a la cara sud i una a les de llevant i ponent; hi pengen campanes; altres finestres es veuen en pisos inferiors, algunes paredades. Té els seus murs de maçoneria a base de còdols petits i amb carreus ben escairats a cantoneres.

Situació: adossat al centre del mur de migdia.

Alçada: 21'71 metres.

Esveltesa: 4

SALSELLES

Santa Maria, antigament Sant Pere

Altitud: 750 metres. Municipi de Borredà (s'hi uní entre el 1897 i el 1900)

Església del segle XII, ampliada i reformada entre el 1737 i el 1743, refeta entre el 1939 i el 1943; avui dia (2004) es troba abandonada i mig derruïda; igualment està abandonat el seu entorn envaït per esbarzerars i vegetació salvatge. Deuria constar d'una nau amb la capçalera recta, capelles laterals i teulada a dos vessants. Ara l'edifici queda inaccessible pels enderrocs i la vegetació que ha envaït tot l'entorn i el fa impracticable. La imatge de Santa Maria de Salselles romànica del segle XIII va desaparèixer el 1936 i avui dia n'hi ha una de nova de poca qualitat que intenta ser una reproducció de l'antiga i que va ser trasllada a Santa Maria de Lluçà.

Campanar barroc senzill coetani del temple. Té planta quadrada (2'70 x 2'70 m) i està coronat per una cornisa i un terrat amb barana de balustres mig caiguda. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres envaïts avui dia fins al capdamunt per vegetació. La cel·la té finestres obertes en arc de mig punt, una a cada cara; en un pis inferior també n'hi ha en arc de mig punt però de dimensions més reduïdes, una a cada costat. Una fina motllura sota la cel·la decora les nues parets del cloquer.

Situació: adossat al mur lateral de migdia fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 14'65 metres, mesura aproximada, a considerar totalment provisional fins que hi hagi possibilitat d'aproximar-s'hi.

Esveltesa: 5,4

SANTA MARIA DE MERLÈS Santa Maria

Altitud: 532 metres.

Església barroca del segle XVII. Consta d'una nau rectangular coberta per una volta de llunetes; està acompanyada de capelles laterals. El frontis té un parament de maçoneria de peces marronoses molt embegudes en calç i amb carreus a cantoneres; el portal és classicitzant de pedra marronosa en arc de mig punt flanquejat per pilastres toscanes adossades als muntants, un entaulament llis i un frontó triangular; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada i un rellotge d'esfera al dessorra d'una cornisa angular motllurada.

Guarda una gran pica baptismal de pedra del segle XVII.

Campanar d'un barroc senzill coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (4'50 x 4'60 m) amb una motllura situada sota la cel·la; està bastida de carreus ben escairats mentre que el cos inferior presenta paraments de maçoneria amb carreus a cantoneres. En la cel·la hi ha obertes dues finestres d'arc de mig punt a cada cara amb una motllura a l'arrencada dels arcs; hi pengen campanes. Esta coronada per una senzilla cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada i boles sobre els pilars dels caires.

Situació: adossat al mur de ponent, proper a la capçalera encarada a tramuntana.

Alçada: 20'92 metres.

Esveltesa: 4,5

SANT BARTOMEU DE LA VALLDAN

Altitud: 705 metres.

Sant Bartomeu

Municipi de Berga

Església que conserva dos murs romànics del segle XIII: els laterals de tramuntana i migjorn amb paraments de carreus grans i irregulars; fou reformada cap als segles XV o XVI. Consta d'una nau coberta amb una volta sobre arcs diaframes; té la capçalera recta. El frontis encarat al nord-oest té un portal imitat del romànic amb doble arquivolta de mig punt, ben dovellat, amb bordó

sobre impostes i muntants carreuats de pedra marronosa. El seu mur és de carreus mitjans ben escairats i disposats en filades uniformes i amb excés de morter de calç entre ells. Té una finestra rectangular al dessorra de la cornisa angular formada per fileres de teules sobreposades; una altra es troba a la dreta del portal.

Campanar modern ben endreçat merament funcional. Té un primer cos de planta quadrada (1'75 X 1'75 m) bastit amb murs de carreus, com al frontis; un segon alt cos amb els caires aixamfranats queda bastit amb paraments de maó vist. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, un a cada cara; hi penja una campana; està decorada amb una senzilla motllura per damunt d'ells. Està coronat per una cornisa motllurada sobre mènsules i una teulada piramidal amb bola i una creu metàl·lica al cim; a mitja alçada, per la banda de llevant, té una finestra rectangular estreta que és l'únic element que trenca la nuesa dels seus murs.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat entre ponent i tramuntana.

Alçada: 14'60 metres.

Esveltesa: 8,3

SANT FELIU DE LLUELLES Sant Feliu
Altitud: 640 metres. Municipi de Montmajor

Església neoclàssica senzilla del segle XVIII. Consta d'una sola nau rectangular coberta amb una volta de canó; està acompanyada de dues capelles laterals per banda. El frontis té un portal rectangular amb la llinda decorada amb una petxina al seu damunt i amb els muntants motllurats; a la llinda hi figura la data de 1775. Una rosassa motllurada està oberta a mitja alçada i per damunt hi ha una cornisa angular sobre una filera de teules. Els seus murs són de maçoneria endreçada amb carreus a cantoneres; amb tot, al terç superior s'hi veu un parament més nou a base de petits carreus matussers i força ben alineats.

Guarda la meitat (l'altra es va perdre el 1936) d'un antic retaule barroc a l'altar major i un altre també barroc popular en un altar lateral; recentment s'han descobert dues teles amb pintures renaixentistes del segle XVI i ara (2007) estan pendents de restauració.

Campanar neoclàssic auster merament funcional. Té planta rectangular (2'80 x 4'70 m). Està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura a la seva base. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres; tenen un aspecte més recent a partir de mitja alçada; no mostren cap element que trenqui la seva nuesa sinó una petita espillera oberta al mur frontal a un terç de l'alçada.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 15'51 metres.

Esveltesa: 3,3

SANT JULIÀ DE CERDANYOLA Sant Julià
Altitud: 975 metres. Municipi de Guardiola de Berguedà

Església amb algun vestigi d'una anterior romànica que fou modificada i restaurada cap al segle XVIII amb aspecte barroco-neoclàssic. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt, les laterals amb voltes d'aresta; la seva separació la fan

dos arcs formers de punt rodó per banda; té el presbiteri recte. El frontis té un portal en arc rebaixat dovellat i amb muntants de carreus ben escairats, tot en pedra rogenca; una finestra geminada es troba al seu damunt i una rosassa de marc destacat ho fa sota una cornisa sinuosa amb creu de pedra al cim. Els seus murs són de maçoneria de pedra vista blanca a mig picar i disposades en filades força regulars.

Dimensions: 16'87 x 4'41 x 6'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada conjunta de les tres naus i des del fons de les capelles laterals fa 12'67 metres.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (3'20 x 3'20 m) bastit amb murs de maçoneria i sobretot de paredat de pedra vista blanca amb tres òculs oberts al mur frontal en diversos nivells a mitja alçada, i d'un segon cos amb els caires aixamfranats amb una motllura al principi, una altra sota la cel·la i una tercera per sobre dels arcs de mig punt de les finestres obertes una a cada cara; en elles hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada i per una coberta força plana. Un rellotge d'esfera es troba al cantó lateral de migjorn sota mateix de la cel·la.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 18'58 metres.

Esveltesa: 5,8

SANT MARTÍ DE MERLÈS

Sant Martí

Altitud: 800 metres.

Municipi de Santa Maria de Merlès

Església amb orígens romànics; encara en queden alguns vestigis; fou molt modificada al segle XVII. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó sobre quatre arcs torals de mig punt. El cor descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta. El portal es troba al mur de migdia en el mateix lloc de l'antiga romànica però, ara, amb elements classicitzants a base d'un arc de mig punt motllurat sobre impostes i muntants treballats com pilastres; una petita cornisa motllurada horitzontal el cobreix. Els murs aprofitats del romànic presenten carreus grans i ben escairats, principalment visibles al mur lateral sud; en els altres hi predominen els paraments de maçoneria de peces petites mig picades embegudes en calç força visible.

Dimensions: 15'96 x 4'45 x 6'51 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 10'44 metres.

Campanar merament funcional, senzill, endreçat, segurament amb murs a la base encara del romànic però a l'alçada de la cel·la ja d'èpoques més tardanes. Té planta quadrada (4'10 x 4'10 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus petits irregulars; els caires tenen un lleuger relleu a manera de lesenes cantoneres.

Situació: damunt el temple en el centre del cos de tramuntana.

Alçada: 13'98 metres.

Esveltesa: 3,4

SANT PAU DE PINÓS

Sant Pau

Altitud: 820 metres.

Municipi de Santa Maria de Merlès

Església romànica transformada al segle XVII. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals i capçada per un absis semicircular romànic ben carreuat amb peces matusseres i disposades

en fileres uniformes; no té cap ornamentació llevat de la finestra central de doble esqueixada. El frontis a ponent té un portal rectangular amb la data del 1618 gravada a la llinda i muntants de carreus ben escairats de pedra grisa. El seu mur és de maçoneria mig carreuada de pedra vista, amb òcul a mitja alçada, dues finestretes d'arc rebaixat a les ales i una cornisa angular de fileres de teules sobreposades. Els seus murs laterals són de paredat amb carreus a cantoneres.

Campanar del segle XVII senzill i endreçat merament funcional. Té planta gairebé quadrada (2'89 x 3'00 m) i està bastit amb murs de maçoneria amb carreus grans ben escairats a les cantoneres i en algunes zones altes. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una minsa cornisa i una teulada piramidal d'uralita amb un senzill creu metàl·lica al cim. A una espitllera de les dues que es troben en el primer cos hi figura la data de 1856.

Situació: incorporat al mig del costat de tramuntana damunt la capella lateral d'aquesta banda.

Alçada: 14'60 metres.

Esveltesa: 4,8

SERRATEIX Santa Maria, antic monestir
Altitud: 729 metres. Municipi de Viver i Serrateix

Església aixecada entre el 1077 i el 1123 avui modificada per obres del segle XIV i per una estructura clàssica del segle XVIII (1798-1827) que afecta l'interior de la nau única de vuit trams, dos d'ells corresponents a l'antic transsepte; la nau està coberta per una volta de canó damunt set arcs torals de mig punt; els murs interiors, menys l'absis, estan enguixats i emblanquinats; per l'interior l'absis té visibles tres finestres esqueixades de mig punt i uns paraments de pedra escairada matusserament després d'haver-se rescat l'emblanquinat que el cobria; per l'exterior té decoració d'arcs cecs i lesenes així com una coberta cònica amb un fris de finestres cegues rectangulars al dessota; per l'interior, el corresponent arc presbiteral de mig punt descansa en una imposta que recorre tota la nau i que en aquest punt sobresurt i es recolza en una columna exempta per banda un pèl més estreta de dalt que de baix; el seu capitell corinti el veiem repetit sota els arcs torals com a remat de les pilastres que s'hi corresponen.

El frontis té un portal del 1764 rectangular amb carreus ben escairats i un blasó heràldic al damunt, un gran òcul atrompetat a mitja alçada i una minsa motllura horitzontal que separa el límit del frontis de la cel·la del campanar; el seu mur presenta un parament a base de carreus mitjans, matussers i disposats en filades uniformes.

L'absis central semicircular del romànic llombard està ornat amb arcuacions cegues i lesenes i, al seu damunt i sota cornisa, amb una sèrie de finestres cegues rectangulars i fondes. Els seus murs són de carreus petits, matussers i disposats en filades no massa regulars. Després de les reformes dels segles XIV (fortificació del monestir), XVI i XVII, els altres dos absis laterals que acompanyaven el central foren convertits en capelles gòtiques de planta quadrada amb voltes estrellades cobertes per teulades de dos vessants i que mig tapen externament el central.

Té un claustre neoclàssic del 1791-1798. La Torre de l'Abat segurament és preromànica, del segle X; es troba a la dreta del frontis del mur monàstic; els seus murs són de paredat o maçoneria grossera, igual que les capelles gòtiques situades a la capçalera de l'església, a banda i banda de l'absis romànic. Té una cripta preromànica del segle X, de cap el 940.

Dimensions: 40'96 x 7'15 x 11'05 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; la llargada inclou l'atri situat sota el campanar que fa 4'96 metres de fondària; un fals transsepte que de fet són dues grans capelles laterals mesura 18'50 x 6'24 x 7'32 metres.

Guarda la imatge de la patrona, de peu dret, en un nivell alt al fons de l'absis, obra del segle XX de l'imatger Josep Maria Camps i Arnau.

Arquitecte del segle XVIII: Pere Puig, de Berga.

Campanar del segle XIV amb aspecte de fortalesa. Té la base rectangular (9'50 x 3'75 m) amb la cel·la oberta amb dues finestres a cada costat, gairebé rectangulars ja que tenen un arc molt rebaixat, menys pel darrere, cantó de llevant, on no n'hi ha cap; està coronat per una minsa cornisa un xic deteriorada i un terrat amb barana de merlets. Segurament aquest cloquer es tracta d'una antiga espadanya convertida en torre en ésser fortificat el monestir. Modernament s'hi ha fet pujar una escala des del claustre, arriba a les golfes del temple, sobre la volta, i des d'allà accedeix a la cel·la i puja fins a la terrassa superior.

Situació: aixecat damunt els peus de l'església, avui sobre l'atri; el seu mur frontal és continuació del frontis del temple orientat a ponent.

Alçada: 19'60 metres.

Esveltesa: 2

SORBA

Santa Maria

Altitud: 495 metres. Municipi de Montmajor

Església del segle XVII amb restes romàniques del segle XI al mur de la capçalera orientada al sud-est amb decoració d'arcuacions cegues i lesenes; en aquest punt hi ha restes d'una construcció del segle VI de forma prismàtica per fora i circular per l'interior que podria ser un *martyrium* o tomba d'un màrtir, potser de sant Eudald, que més tard tingué una església adossada de la que en queden restes romàniques.

Avui el temple consta d'una nau rectangular amb dues fondes capelles laterals per banda i una capçalera recta. El frontis té el mur de pedra vista amb panys de paredat, altres de maçoneria i amb carreus a cantoneres; el portal d'estil classicitzant és rectangular amb pilastres d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament i un frontó triangular, un òcul motllurat a mitja alçada i una finestra rectangular a sota la cornisa angular.

Al mur del nord-oest hi ha incrustades una làpida i una estela amb incisions dels temps visigòtics (segles V-VI).

Dimensions: 16'50 x 6'00 x 10'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals fa 11'50 metres d'amplada total.

Campanar neoclàssic del segle XIX. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (3'50 x 3'75 m); un de segon amb els caires aixamfranats està dividit en dos per una fina motllura. Queda coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i per un terrat amb balustrada i pinacles de bola damunt els pilars dels caires; sobre del terrat s'aixequen quatre arcs en diagonal units al centre amb pinacle de bola al cim. Els murs són de carreus ben escairats en tota la seva alçada. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna amb una motllura a l'arrencada dels arcs i una altra sota cornisa; per arribar-hi, hi condueix una escala d'obra ben feta, sobre voltes i arrapada als murs.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat als sud-oest, en posició una mica destacada per la banda lateral.

Alçada: 23'19 metres.

Esveltesa: 6,1

VALLCEBRE

Santa Maria

Altitud: 1118 metres.

Església recentment (2003) edificada separada uns 35 metres del lloc que ocupaven altres esglésies anteriors com la del 1931 i posteriors, enderrocades finalment perquè el terreny on descansaven no tenia la solidesa suficient per aguantar-les. L'actual consta d'una nau coberta per un sostre sobre bigues en un lleuger angle; té la capçalera poligonal i dues finestres obertes a cada costat i altres en l'absis amb vitralls del vidrier de Manresa Joan Monforte amb disseny de Joan B. Torres i Viver. Els seus murs són de pedra vista de maçoneria. El frontis té un ample portal d'arc de mig punt dovellat rústicament, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular motllurada; al seu damunt hi té un campaneret de cadireta d'un ull. Conserva l'antic campanar, distant, en el lloc que ocupava en les edificacions anteriors.

Campanar exempt, d'aspecte endreçat com si l'haguessin acabat de nou. Té planta poligonal irregular inscrita en un rectangle de 3'85 x 4'90 metres; la cara posterior té els caires aixamfranats; el segon cos els té aixamfranats tant per davant com per darrere; està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal vuitavada amb pinacle al cim. Els seus murs de pedra vista són de maçoneria amb carreus a cantoneres tot d'un material groguenc. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara amb marcs lleugerament ressaltats. Té una porta en arc de mig punt a la base, al costat mateix d'una altra més petita rectangular obertes en la cara frontal, la que dona al sud.

Situació: exempt, a uns 35 metres al sud de l'actual frontis encarat a migdia.

Alçada: 17'21 metres.

Esveltesa: 3,5

VILADA

Sant Joan Baptista

Altitud: 757 metres.

Església romànica del segle XII de la que avui només en queden restes visibles al mur de ponent; fou totalment modificada al segle XVII i molt ben reconstruïda després del 1939. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells és el transsepte, coberta per voltes de llunetes damunt quatre arcs torals de mig punt; en la seva base hi recorre una imposta motllurada; en baixen pilastres toscanes que es corresponen amb els arcs. El presbiteri és semicircular dividit per semi-columnes en cinc zones; queda prolongat per un tram estret cobert amb una volta de llunetes. Tot l'interior està pintat en un to crema clar menys els arcs torals i les cantoneres de les pilastres que ho són en un to gris clar. La volta queda oberta a cada banda per grans òculs que proporcionen una gran lluminositat a l'interior. Té un digne cancell de fusta amb un vidriat.

Els seus murs de pedra vista són de maçoneria amb visibles mostres del morter de calç que uneixen les seves peces. El frontis, amb pilastres de carreus a les cantoneres que recorren el mur de dalt a baix, té un portal d'arc de mig punt enfondit dins d'una arcada major dovellada; hi figura la data del 1865; a mitja alçada s'hi troba una rosassa motllurada i calada, més amunt una motllura horitzontal composta i, per coronament, una cornisa angular amb decoració de fileres de teules sobreposades i unes finestretes geminades al centre del timpà.

Dimensions: 25'50 x 9'50 x 12'45 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 13'50 metres.

Guarda una talla policromada barroca de la Mare de Déu del Roser de dimensions més aviat petites sobre un pedestal davant mateix de l'altar major.

Campanar coetani del temple del segle XVII merament funcional. Té un primer alt cos de

planta quadrada (5'35 x 5'35 m) amb lesenes cantoneres i un de segon octagonal amb rellotge d'esfera; per l'interior té estructura cilíndrica i una escala de cargol de pedra arrapada als murs arriba fins a la cel·la tot deixant un ample ull central. La cel·la queda oberta per quatre finestres d'arc de mig punt emmarcades de petits carreus i dovelles, una a cada costat altern. Els seus murs són de paredat de llosa amb carreus als caires, tot en peces marronoses; està coronat per una cornisa destacada i una teulada piramidal vuitavada baixa. Diverses finestres en arc de mig punt estan obertes en diversos nivells en la cara sud.

Situació: mig incorporat a l'ala esquerra del temple, a migjorn, proper a la capçalera orientada a ponent.

Alçada: 33'50 metres.

Esveltesa: 6,2

VIVER

Santíssima Trinitat, el patró és Sant Miquel

Altitud: 600 metres.

Municipi de Viver i Serrateix

Església romànica del 1187; en queda l'absis rectangular amb una finestra central esqueixada. El temple fou modificat en estil renaixentista i, al segle XVII (1655-63) amb la construcció de dues naus laterals en gòtic tardà amb voltes de creueria de dos trams; a la segona meitat del segle XVIII es refà la volta de la nau central que queda amb volta d'aresta sobre imposta i mènsules i consta de quatre trams, un d'ells amb el cor; el presbiteri és recte com una prolongació de la nau central. El frontis és de nova factura amb el parament de carreus mitjans amb visibles restes de morter de calç que mig els cobreixen; recentment (2000) s'ha remodelat el portal amb un marc rectangular del que en sobresurten unes pilastres amb relleus decoratius, còpia dels antics romànics, i amb un entaulament igualment decorat protegit per un modest ràfec; és una obra feta en pedra blanca molt ben afinada; un modest òcul es troba a mitja alçada i al seu damunt la cornisa angular.

Dimensions: 17'13 x 4'85 x 8'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 16 metres.

Campanar d'aires neoclàssics del 1798, data que figura en un relleu alt a la cantonera del nord-est. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) amb motlures a mitja alçada i sota la cel·la; en ella s'hi obren quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronada per una cornisa motllurada restaurada recentment (2000) i un terrat amb balustrada amb petites pilastres piramidals als angles i quatre arcades en diagonal unides al centre i unes gàrgoles als angles sota cornisa. Els seus murs de pedra vista són de maçoneria amb carreus a cantoneres; el primer alt cos té forma, molt poc acusada, tronco-piramidal, de manera que la base té més perímetre que el segon cos del qual l'en separa una fina motllura; té una porta exterior pel cantó de llevant i dues petites obertures en diversos nivells per la mateixa banda. Una escala de cargol de pedra puja pel centre fins a la cel·la.

Situació: a prop de la capçalera orientada a llevant, mig entrat en el cos de la nau pel cantó de tramuntana.

Alçada: 23'87 metres.

Esveltesa: 6

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

PUIG-REIG

Sant Martí, església vella

Altitud: 455 metres.

A pocs metres, pel darrera de l'actual parròquia, es troba l'antiga **església** de Sant Martí, del segle XII, romànica, d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular sense altra decoració exterior que una motllura sota cornisa. Els seus murs són de carreus grans i ben escairats. Té un portal atrompetat amb tres arquivoltes de mig punt alternades per una motllura bossellada sobre una imposta senzilla i dues columnes per banda alternades per antes, i un bordó decorat a l'intradós amb petits clots disposats en quatre fileres; al damunt del portal hi ha una finestra de punt rodó que n'inclou una altra enfondida de geminada amb doble arquet lobulat. Uns robustos contraforts són visibles tant a l'exterior com a l'interior; divideixen la nau en quatre trams.

Dimensions: 18'00 x 8'00 x 9'74 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda unes pintures romàniques trobades a l'absis, avui retirades i posades en uns plafons guardats al mur de la nau sota una pantalla vidriada de protecció.

Té un **campanar** d'esppanya de dos ulls al damunt del frontis orientat a ponent; hi penja una sola campaneta.

Alçada: 13'33 metres.

SANT JAUME DE FRONTANYÀ

Mare de Déu dels Oms, santuari

Altitud: 1000 metres.

Església del 1700 acabada a finals del segle XVIII (data a la dovella clau del portal: 1785). Consta d'una nau de tres trams, inclòs el del cor, amb capçalera recta; està coberta amb una volta de llunetes pintada amb motius policroms geomètrics; el presbiteri recte s'obre a un cambril situat dins un alt cos amb cúpula i llanternó dins un cimbori quadrat. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa sobre un bigam horitzontal. El frontis queda obert amb un portal dovellat en arc de mig punt, té un òcul a mitja alçada i una cornisa angular sobre teules. Els seus murs són de paredat coberts amb un arrebossat mig perdut i amb carreus marronosos a cantoneres.

Dimensions: 16'00 x 4'70 x 6'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada. La cúpula, des del nivell de la nau, arriba als 8'71 metres d'alçada i el llanternó fins als 10'71.

Guarda una imatge d'una Mare de Déu romànica que després de perdre el cap fou restaurada com si hagués estat gòtica.

Campanar senzill merament funcional, segurament coetani de l'església. Té planta gairebé quadrada (2'30 x 2'35 m) amb motlures a diferents nivells. La cel·la està oberta amb quatre finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara, amb una subfinestra geminada a la base com si fes de barana; està coronat per una cornisa motllurada que sobresurt destacadament, amb frisos de teules intercalats entre les motlures, i una teulada a quatre vessants. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a les cantoneres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'69 metres.

Esveltesa: 6,6

SANT JAUME DE FRONTANYÀ

Sant Jaume, antic priorat

Altitud: 1072 metres.

Església romànica (un dels exemplars més interessants de Catalunya) de fi del segle XI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó lleugerament apuntat sobre dos arcs torals que descansen en pilastres; una imposta sota la volta recorre tota la nau; està acompanyada d'un transsepte amb tres absis semicirculars decorats a l'exterior amb arcuacions cegues damunt mènsules i amb lesenes només al central. Al creuer s'hi aixeca sobre trompes un original cimbori (únic a Catalunya) de dos cossos, el primer quadrat i el superior de dotze costats amb fris de

finestres cegues sota cornisa. Els seus murs interiors són de carreus petits, irregulars, en filades ordenades de pedra grisenca. L'absis central té cinc absidioles dins del gruix del mur i amb semi-columnes intercalades.

La façana principal està dividida en dues zones, tant horitzontalment com verticalment, aquestes a base d'unes lesenes; a mitja alçada la divisió horitzontal és feta amb un fris en ressalt d'arcs cecs; al centre, en la zona superior, hi ha una rosassa d'època moderna; al capdamunt, sota la minsa cornisa angular, hi figura un altre fris en disposició angular d'arcs cecs. Els seus murs tenen paraments de petits carreus irregulars de pedra grisenca mig barrejats amb alguns de marronosos. El portal obert en el frontis és dovellat en arc de mig punt amb una arquivolta sobre una minsa imposta i amb un senzill bordó. Té un cancell antic de fusta i un cor als peus.

Dimensions: 27'63 x 7'00 x 10'93 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 16'62 x 6'14 de llarg i ample; la cúpula sobre trompes situada al creuer arriba als 17'21 metres d'alçada mesura, com les altres, calculada des de l'interior.

Guarda una pica baptismal del segle XI: bloc de pedra lleugerament cònic sobre un peu; té una boca circular de vuit centímetres de gruix i està mancada d'elements decoratius pel seu exterior; es troba en un arcossoli entrant a mà dreta, en el cancell. També té una pica beneitera, ja traspasat el cancell, a la dreta, incrustada al mur; representa una mà que la sosté, amb els dits en relleu ben visibles en la seva part frontal i que senyalen que provenen de darrere i de sota on la mà aguanta la pica.

Campanar de planta rectangular (5'90 x 3'75 m), antiga espadanya del 1572 tancada cap el 1700, amb teulada a quatre vessants i dues finestres d'arc de mig punt a la cara de ponent (façana principal), i dues més, mig tapiades, a la banda de tramuntana. Té murs de carreus irregulars. Des d'una escala interior de fusta arrapada als murs s'arriba al cor als peus de la nau i des d'ell, també per una escala de fusta, s'aconsegueix accedir al campanar; totes dues ben a la vista i per l'interior del temple.

Situació: damunt els peus de la nau, centrat al bell mig de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 20'33 metres.

SANT JOAN DE MONTDARN

Sant Joan, sufragània

Altitud: 730 metres.

Municipi de Viver i Serrateix

Església romànica de principis del segle XI època de la qual conserva l'absis semicircular amb decoració llombarda i un pany del mur nord amb murs de carreus matussers; l'absis té decoració a base bandes llombardes unides per grans arcs cecs de mig punt, doble motllura sota la cornisa amb un fris d'arquets cecs intercalat. El temple sofrí reformes al segle XIV amb la prolongació de la nau, i al 1784 una de nova i aixecament d'un transsepte i, al creuer, un cimbori octagonal amb algunes finestres i una teulada piramidal baixa. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells és el transsepte, coberta amb una volta de llunetes que descansa en una imposta classicitzant al llarg de tota la nau; està sostinguda per unes modestes pilastres. Els seus murs són de pedra amb panys de maçoneria i de carreus matussers barrejats; per l'interior es veu la volta enguixada menys a l'absis. El portal rectangular es troba obert al mur de migdia amb una fornícula amb imatge damunt la llinda i un òcul sota cornisa. Tot el temple queda cobert per una teulada de dos vessants.

Dimensions: 18'90 x 4'00 x 5'55 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte fa 9 metres de llargada per 3'50 d'amplada; aquestes mesures les he obtingudes de l'opuscle *Sant Joan de Montdarn* editat pel Patronat d'Amics de Serrateix del 1981.

Guarda dos retaules del barroc popular, de guix, un dedicat a la Mare de Déu del Roser i l'altre a la del Miracle; estan situats a cadascun dels dos extrems del transsepte; l'altar actual està format per un peu cilíndric que és un antic corró de batre, i una taula circular d'una roda antiga de molí.

Campanar del segle XVIII, senzill i endreçat merament funcional. Té planta gairebé quadrada (2'95 x 3'15 m) amb la base lleugerament atalussada. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i té una fina motllura al dessota; al damunt hi ha un terrat amb pinacles als angles; llevat d'això els seus murs de maçoneria mostren una completa nuesa.

Situació: adossat a tramuntana fent angle al nord-oest del mur dels peus que es troba encarat a ponent.

Alçada: 12'70 metres.

Esveltesa: 4

SANT SADURNÍ DE ROTGERS

Sant Sadurní, ermita

Altitud: 970 metres.

Municipi de Borredà

Església romànica amb un absis senzill llombard del segle XI i una nau amb murs del XII. La nau està coberta amb pedres dovellades que formen una volta de canó lleugerament apuntada; l'absis llombard semicircular té lesenes força amples amb arcs cecs matussers intercalats; el seu mur de poc gruix té un parament de carreus matussers, més aviat petits, irregulars i disposats en filades no massa ben aconseguides; en canvi, els murs d'un metre vint de gruix de la nau mostren paraments de carreus de pedra calcària mitjans, ben escairats encara que no massa ben picats i estan ben ordenats en filades. A la banda de migdia hi ha un portal dovellat en arc de mig punt proper als peus de la nau. A l'interior, prop del presbiteri, s'obre una modesta cripta al seu dessota; té forma rectangular amb accés per una escala estreta. Entre l'absis amb coberta de quart d'esfera i la nau hi ha un curt tram cobert per una volta estreta com la de l'absis. L'eix de l'absis es troba lleugerament desviat respecte del de la nau. De fet, l'absis no és ben bé a llevant com sol ser en el cas del romànic sinó que es troba una mica orientat a tramuntana.

Dimensions: 13'20 x 4'20 x 6'20 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar romànic del segle XII. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m). Ha estat construït amb pedra tova de carreus mitjans força ben escairats. Té dos nivells de finestres sense cap pis de separació; en el primer nivell, a cada banda, s'obren finestres d'arc de mig punt ben dovellats amb una amplada notable; en el nivell superior les finestres són geminades, també a cada cara, amb arcs de mig punt força mal traçats que se sostenen en un mainell amb capitell mensuliforme. Té una teulada de dos vessants.

Situació: es troba aixecat damunt mateix de la nau força proper a l'absis; no hi ha escala ni interior ni exterior; cal arribar-hi per damunt de la teulada del temple.

Alçada: 10'91 metres.

Esveltesa: 2,7

LA Cerdanya

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
------------------------	------------	------------------

Alp	Sant Pere	32'59
Bellver de Cerdanya		
Baltarga	Sant Andreu	14'53
Bellver	Santa Maria	24'19
Éller	Santa Eulàlia	11'70
Pi	Santa Eulàlia	18'71
Santa Eugènia	Santa Eugènia	18'52
Talló	Santa Maria, santuari	30'84
Talltendre	Sant Iscle i Santa Victòria	13'47
Bolvir	Santa Cecília	9'27
Talltorta	Sant Climent	15'13
Das	Sant Llorenç	30'39
Fontanals de Cerdanya		
Estoll	Santa Eulàlia	16'72
Urtx	Sant Martí	21'40
Ger	Santa Coloma	20'43
Guils de Cerdanya		
Saneja	Sant Vicenç	18'38
Isòvol	Sant Miquel	9'63
All	Santa Maria	16'45
Olopte	Sant Pere	16'73
Lles	Sant Pere	20'96
Arànsér	Sant Martí	24'05
Músser	Santa Maria	18'13
Llívia	Mare de Déu dels Àngels	35'01
Meranges	Sant Serni	32'70
Montellà i Martinet		
Martinet	Sant Eloi	16'85
Montellà	Sant Sadurní	22'21
Prullans	Sant Esteve	20'48
Puigcerdà	Santa Maria	37'72
Urús	Sant Climent	21'55

Alçada mitjana: 21'52 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; d'espadanya n'hi ha 20; d'aquestes, Beders

mesura 8 metres, Ordèn 9'58, Queixans 12'59, Riu 10'93, Soriguerola 7'90 i Vilallobent 10'90.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ALL Santa Maria
Altitud: 1080 metres. Municipi d'Isòvol

Església romànica de principis del segle XI. Consta d'una nau lleugerament trapezial de tres trams desiguals coberts amb un sostre embigat damunt dos arcs diafragma de mig punt que es recolzen en pilastres adossades als murs laterals; està capçada per un absis semicircular sense altra decoració exterior que una cornisa motllurada sobre permòdols, alguns amb relleus; el seu parament és de carreus mitjans irregulars; mostra notables esquerdes i té un contrafort al sud-est. El portal del segle XIII està obert al mur lateral de migjorn amb tres arquivoltes de punt rodó decorades amb motius vegetals i antropomorfs, la central sostinguda per columnes, una per banda; a sobre hi té un guardapols horitzontal amb una testa d'animal al damunt i al centre. Els seus murs són de carreus mitjans irregulars i matussers, i grans als baixos; el mur dels peus té un parament carreuat amb peces un pèl matusseres, irregulars i ben alineades; hi ha una rosassa motllurada i atrompetada en la part alta i està coronat per una cornisa angular.

Dimensions: 15'00 x 4'90 x 7'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 10'50 metres; l'amplada indicada de la nau és la mitjana ja que la nau és lleugerament més ampla cap a l'absis que cap als peus.

Guarda un retaule gòtic del segle XV de Ramon Gonçalvo dedicat a la Mare de Déu.

Campanar de planta rectangular (4'40 x 3'87 m) de dos cossos separats per una motllura; l'inferior, segurament romànic; és més modern el superior. Està coronat per una cornisa i una coberta plana; al seu damunt s'hi aixeca una estructura metàl·lica que sosté algunes campanes, estructura que no ha estat comptada a l'hora de calcular l'alçada del campanar. La cel·la està oberta per una finestra d'arc de mig punt a cada cara. Els seus murs són de carreus matussers, irregulars, força grossers en la part superior de la cel·la; algunes cantoneres estan lleugerament ressaltades en el segon cos. Sembla lleugerament inclinat cap a la banda de la nau però recentment ha estat restaurat i lligat per evitar qualsevol moviment. Es puja a la cel·la per una escala de mà en el primer tram, després segueix per una escala normal d'obra de paret a paret; per sortir a la coberta, cal fer-ho amb una escala de mà a través d'una trapa.

Situació: adossat al mur de migjorn, prop de l'absis encarat a llevant.

Alçada: 16'45 metres.

Esveltesa: 3,7

ALP Sant Pere
Altitud: 1158 metres.

Església d'origen romànic del segle XI, modificada al XIV. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó, les laterals amb voltes de quart de cercle; estan separades per robustos pilars que sostenen arcs formers de mig punt. Els seus murs són de carreus petits irregulars i grans a cantoneres; la capçalera té un absis semicircular amb un mur alt de paredat arrebossat. El frontis orientat a ponent té el portal en arc de mig punt dovellat i un òcul motllurat a mitja alçada; al seu damunt s'aixeca el campanar.

Guarda unes pintures murals gòtiques del segle XIV al cantó nord i al presbiteri.

Campanar sense estil definit, d'aspecte endreçat i d'aires recents. Té planta rectangular (7'05 x 6'31 m) amb un primer cos als murs laterals de paredat amb carreus a cantoneres mentre que a la cara frontal és de carreus petits i ordenats; està separat per una motllura del cos superior o cel·la que té els caires aixamfranats i presenta paraments de carreus de pedra clara, ben escairats i regulars, i finestres d'arc de mig punt, dues al costat llarg i una al curt; en el cos inferior es veuen finestres de punt rodó paredades a la banda de tramuntana; està coronat per una cornisa motllurada i una agulla vuitavada de lloses de pissarra negra col·locades en escata amb les careneres ressaltades amb teules vidriades rogenques i un pinacle de bola al cim igualment rogenic que sosté una senzilla creu metàl·lica. Un rellotge d'esfera, petit, es veu sota la cornisa a la cara frontal.

Situació: sobre els peus de la nau com una prolongació del frontis i al seu bell mig; està encarat a ponent.

Alçada: 32'59 metres.

Esveltesa: 4,6

ARÀNSER (Aransa, pels naturals del lloc: *r* final muda) Sant Martí
Altitud: 1420 metres. Municipi de Lles

Església d'origen romànic refeta el 1720 segons data que figura al portal situat al sud. La portada presenta tres arquivoltes de mig punt de carreus de pedra blanca matussers i irregulars; està aixoplugada sota un porxo format per una biga de fusta sobre dos robustos pilars de blocs de granit gris clar mig picats. Consta d'una sola nau coberta amb una volta de llunetes apuntada; està acompanyada de dues capelles laterals per banda i té la capçalera recta amb un òcul a mitja alçada. Els seus murs són de paredat amb panys arrebossats al frontis. La volta de la nau presenta una decoració a base de pintura que representa un cel estelat, avui (2007) força ben restaurat.

Campanar del segle XVIII senzill i auster. Té planta gairebé quadrada (3'75 x 3'90 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada a quatre vents amb un rellotge d'esfera en el cos situat sota teulada; el cos central correspon a la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Dues senzilles motlures divideixen el cloquer en tres cossos que presenten paraments de paredat amb algun petit carreu a cantoneres. Una escala del tipus normal a Catalunya, sobre voltes i arrapada als murs, permet accedir a la cel·la. Sobre la teulada una modesta estructura metàl·lica sosté dues campanetes horàries; l'estructura no ha estat considerada en calcular l'alçada.

Situació: adossat i recolzat al mur de tramuntana fent angle al nord-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 24'05 metres.

Esveltesa: 6,1

BALTARGA Sant Andreu
Altitud: 1.080 metres. Municipi de Bellver de Cerdanya

Església romànica del segle XI reformada el 1771. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó lleugerament rebaixada reforçada amb dos arcs torals que la divideixen en tres trams desiguals; té planta trapezoidal amb un cor sobre embigat de fusta als peus; està capçada per un absis semicircular romànic conservat en part i decorat amb un fris d'arcs cecs; avui es troba amagat per construccions privades fetes al seu entorn. Els seus murs mostren paraments de carreus irregulars i

matussers disposats en filades que no segueixen massa bé l'alineació. El portal obert al mur de migdia està dovellat rústicament en arc de mig punt peraltat envoltat d'un fris de dents de serra.

Dimensions: 11'00 x 4'00 x 6'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total calculada des del fons de les capelles laterals fa 7 metres.

Campanar de fi del segle XVIII polit i endreçat merament funcional. Té planta gairebé quadrada (3'15 x 3'22 m) i està coronat per una destacada cornisa i una agulla piramidal de pissarra negra amb una escassa inflexió a la base. Una motllura es troba sota el cos de la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb marcs dovellats i carreuats; hi penja una campana. Els seus murs són de peces petites mig carreuades i amb carreus ben escairats a cantoneres; la pedra té un color marronós clar; en el cos de la cel·la són una mica rogencs. Hi ha alguna petita finestra sagetera a mitja alçada.

Situació: adossat al mur de ponent fent angle al nord-oest.

Alçada: 14'53 metres.

Esveltesa: 4,5

BELLVER

Santa Maria i Sant Jaume

Altitud: 1100 metres. Municipi de Bellver de Cerdanya

Església del segle XIII ampliada i modificada en gòtic tardà i refeta cap el 1769. Consta d'una nau coberta d'un teginat de fusta, restaurat recentment, de doble vessant, sobre arcs diafragma de mig punt que descansen en pilastres de carreus granítics; està capçada amb un absis semicircular precedit per un arc presbiteral apuntat. Té un cor sobre el cancell. Els seus murs interiors són de maçoneria amb carreus a cantoneres; els exteriors mostren paraments de paredat en totes les façanes. El frontis té un portal dovellat en arc apuntat amb un marc de pedra rogenca, una rosassa a mitja alçada i una cornisa angular motllurada i amb mènsules esglaonades al dessota.

Dimensions: 22'56 x 10'31 x 9'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el cancell queda inclòs en la dimensió de la llargada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals és de 22'56 metres.

Guarda una imatge de la Mare de Déu del Roser del segle XVIII i una pica baptismal decorada amb baixos relleus que porta la data del 1760.

Campanar merament funcional aixecat el 1769. Té planta gairebé quadrada (4'65 x 4'55 m). El seu alt cos prismàtic està coronat per una minsa cornisa i, al seu damunt, per una torrella de planta quadrada acabada en una agulla piramidal amb inflexió a la base; està coberta de peces vidriades marró fosc amb els careners destacats de to clar. Un rellotge d'esfera es troba situat a la base de la cel·la en la qual s'hi obren finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb marcs dovellats i carreuats; hi pengen campanes; igualment a la torrella hi ha obertures de punt rodó a cada costat. Els murs de la torre són de maçoneria amb carreus a cantoneres; els de la torrella estan arrebossats i emblanquinats; unes senzilles motllures a sota la cel·la i a mitja alçada moderen la verticalitat de les seves parets. Una escala de pedra arriba fins al cor i després, dins del cloquer, fins a la cel·la és de fusta, arrapada als murs i amb un ull central.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 24'19 metres.

Esveltesa: 5,2

BOLVIR

Santa Cecília

Altitud: 1145 metres.

Església romànica dels segles XII i XIII. Consta d'una nau i un fals transsepte format per capelles laterals obertes tardanament; està coberta per una volta de canó apuntat damunt una imposta que recorre la seva base en tota la nau i capçada per un absis semicircular amb una motllura damunt mènsules esculpides amb caparrons i un fris de denticles sota cornisa; el seu mur presenta un parament de carreus grans, irregulars, ben escairats i disposats en filades uniformes; els murs laterals són de carreus mitjans, irregulars i matussers en una banda i en l'altra de carreus petits i grossers. El portal obert al mur de migdia està situat en un cos rectangular que sobresurt i amb grades al davant; el formen cinc arquivoltes d'arc de mig punt sobre dues columnes per banda alternades amb antes; aquest cos està coronat per un fris de dents de serra sota un ràfec; presenta un parament de grans carreus irregulars de pedra blanca escairats de manera descurada.

Dimensions: 22'70 x 5'90 x 8'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals que formen un fals transsepte arriba als 12'50 metres.

Guarda un retaule gòtic del segle XV dedicat a la Mare de Déu de l'Esperança.

Campanar del segle XIV ben endreçat, sense estil definit, retocat i completat en etapes posteriors, segurament cap al segle XVII segons la data del 1680 que hi té gravada. La seva planta és pràcticament quadrada (5'90 x 5'85 m); està dividit en tres cossos per dues fines motllures, i coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i una agulla piramidal amb una llucana a la banda sud. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt al costat de migdia i una a cadascuna de les altres cares; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus mitjans de pedra groguenca matussers i força ben alineats. Per dins hi puja una escala de pedra sobre voltes i arrapada a les parets.

Situació: adossat al mur de ponent en l'angle nord-oest del temple.

Alçada: 29'27 metres.

Esveltesa: 5

DAS Sant Llorenç

Altitud: 1219 metres.

Església neogòtica aixecada el 1903. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta ogival simple i capçada amb un absis poligonal; un dels trams fa de transsepte. El portal situat a la base del campanar que es troba més avançat que el mur del frontis té unes grades d'accés al seu davant; està recobert per un marc en arc conopial amb una creu adossada al mur coronant l'arc. El mur del frontis té un parament de carreus mitjans ben escairats i alineats; els laterals són de maçoneria; unes pilastres a les cantoneres els reforcen. Sota la cornisa angular del frontis hi té unes arcuacions cegues d'arc apuntat damunt petites mènsules.

Arquitecte: Salvador Viñals.

Campanar neogòtic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'23 x 4'23 m); el segon amb els caires aixamfranats està coronat per una cornisa amb arcuacions cegues apuntades amb mènsules al dessota i una teulada piramidal de rajoles rogenques amb una pedra plana poligonal al damunt i amb les careneres ressaltades de teules clares. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc apuntat amb motllura a l'intradós, una a cada cara; hi pengen campanes. El primer cos té a la cara frontal dues obertures: una finestra a mitja alçada en arc apuntat i amb bordó i un òcul motllurat i amb bordó situat més amunt; una motllura composta separa la cel·la del cos

inferior.

Situació: adossat al frontis encarat a ponent, amb la porta als baixos.

Alçada: 30'39 metres.

Esveltesa: 7,1

ÉLLER

Santa Eulàlia de Mèrida

Altitud: 1447 metres. Municipi de Bellver de Cerdanya

Església romànica del segle XII modificada amb posterioritat però que conserva part dels murs laterals i frontals romànics. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada; està capçada per un mur recte que ha substituït un primitiu absis romànic semicircular. Els seus murs són de paredat de lloses. El frontis té un portal en arc de mig punt format per dovelles a base de lloses sense picar, un òcul a mitja alçada i, al damunt, el campanar.

Dimensions: 13'50 x 4'00 x 6'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals, que formen un fals transsepte, fa 13 metres.

Campanar d'època moderna, rústic i merament funcional. Té planta gairebé quadrada (4'00 x 3'80 m) i està coronat amb una minsa cornisa i un terrat amb merlets. La cel·la queda oberta amb àmplies finestres d'arc rebaixat, una a cada cara; hi penja una campana; té una motllura al dessota. Els seus murs són de paredat de llosa de pedra rogenca i amb carreus de pedra blanca a cantoneres, alguns panys es veuen mig arrebossats.

Situació: al damunt dels peus de la nau, com una prolongació del frontis orientat a ponent.

Alçada: 11'70 metres.

Esveltesa: 3

ESTOLL

Santa Eulàlia de Mèrida

Altitud: 1150 metres. Municipi de Fontanals de Cerdanya

Església del segle XVIII. Consta d'una nau rectangular coberta per una volta de canó; està acompanyada de capelles laterals, dues per banda. El frontis encarat a llevant té un portal dovellat en arc de mig punt i muntants carreuats, tots de grans peces de pedra grisenca clara. Està precedit d'un tancat amb porta metàl·lica reixada; el seu mur és de paredat amb carreus a cantoneres; té un òcul poligonal a mitja alçada i una minsa cornisa angular amb una finestreta quadrada sota mateix de l'angle superior.

Guarda una imatge del segle XV en pedra policromada de la Mare de Déu de la Cinta.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta quadrada (3'60 x 3'60 m). Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de pissarra amb inflexió a la base i amb un petit pinacle al cim. Els seus murs són de paredat de material marronós i amb carreus de pedra blanca a cantoneres. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes. A la dreta del portal s'hi troba l'escala exterior que puja al campanar.

Situació: adossat al mur de tramuntana, proper a la capçalera encarada a ponent.

Alçada: 16'72 metres.

Esveltesa: 4,6

GER

Santa Coloma

Altitud: 1135 metres.

Església d'origen romànic modificada cap el 1749 i reconstruïda després del 1936. Consta d'una sola nau coberta amb una volta de canó; té la capçalera recta i està acompanyada d'una capella dedicada al Santíssim en posició lateral. El frontis té un portal del 1740 de pedra blanca en arc de mig punt dovellat sobre una senzilla imposta i amb muntants de carreus ben escairats, tots amb peces grans, una rosassa atrompetada a mitja alçada i una cornisa d'un únic vessant ja que l'altre està ocupat pel campanar. Està bastida amb murs de maçoneria matussera amb peces fosques embegudes en calç ben visible, i amb carreus de pedra blanca a cantoneres.

Campanar probablement del segle XVII, auster, d'aires rústics i ben endreçat. Té planta gairebé quadrada (4'44 x 4'38 m) i està coronat per una cornisa i una agulla piramidal d'obra amb una estructura adossada pel cantó de migdia, una mena de pinyó, on hi figura l'esfera del rellotge i, al seu damunt, una petita campaneta. Els seus murs són de maçoneria de peces fosques amb carreus de pedra blanca a cantoneres. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb els marcs de pedra blanca. El primer cos, separat de la cel·la amb una fina motllura blanquinosa, té unes petites finestretes rectangulars en pisos situats al seu dessota. Una escala de cargol de pedra permet accedir a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'43 metres.

Esveltesa: 4,6

ISÒVOL

Sant Miquel

Altitud: 1049 metres.

Església neoromànica en construcció entre el 1945 i el 1957; s'hi han fet treballs més tard. Té una nau major acompanyada d'una de lateral al nord; estan bastides amb murs carreuats de pedra grisencs de peces irregulars, ben alineades, amb una cornisa sobre permòdols que recorre els seus murs laterals; està capçada per un absis semicircular amb arcs cecs peraltats sota cornisa i una absidiola a la seva dreta (costat de tramuntana). El portal dovellat en arc de mig punt està obert a la façana lateral de migdia.

Arquitecte: Danés i Torres

Campanar coetani del temple, a mig fer en el moment de ser visitat. Té planta quadrada (3'90 x 3'90 m) bastit amb murs interiors de pedra artificial i a l'exterior de carreus petits, mig picats, regulars i en filades uniformes de pedra grisencs. Actualment (2004) està en procés d'acabar-se, arriba fins a una motllura i encara no té cel·la ni teulada construïdes; amb tot m'han arribat notícies (del 2012) que ja ha quedat completat.

Situació: adossat al costat nord de l'església.

Alçada: fins al límit actual: 9'63 metres.

LLES

Sant Pere

Altitud: 1471 metres.

Església aixecada cap el segle XVI o el XVII. Consta d'una nau rectangular bastida amb

murs de maçoneria coberts amb un arrebossat en no gaire bon estat. Té un portal obert al mur de migdia en arc de mig punt amb dovelles i carreus ben escairats; en una dovella hi ha gravada la data de 1593. Està coberta amb una teulada de dos vessants que es prolonga fent una destacada cornisa.

Campanar merament funcional coetani del temple amb aspecte de torre de defensa; hi ha alguna espitllera a la part baixa. Té planta gairebé quadrada (5'15 x 5'10 m) i està coronat per una cornisa i una agulla piramidal de pissarra amb inflexió a mig pendent. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura a la seva base. Els seus murs són de paredat de material marronós amb carreus a cantoneres d'un to més aviat clar; no tenen cap element que trenqui la seva nuesa.

Situació: adossat al centre del mur ponentí, als peus de l'església.

Alçada: 20'96 metres.

Esveltesa: 4

LLÍVIA

Mare de Déu dels Àngels

Altitud: 1225 metres.

Església antiga refeta al segle XVI en gòtic tardà, modificada i sobrealçada cap al XVII. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta ogival i capçada per un absis poligonal de cinc costats. El cor descansa en un gran arc rebaixat i en una volta de creueria. A l'interior, els nervis i les pilastres entre altars són de carreus en pedra granítica grisa; els murs i les voltes estan emblanquinats; per l'exterior els murs presenten paraments de maçoneria amb alguns panys de carreus petits. Una portalada renaixentista situada al frontis encarat a ponent té un portal rectangular flanquejat per dobles columnes monolítiques exemptes sobre pedestals; té una fornícula sense imatge al damunt amb columnes exemptes a banda i banda i coronada per un frontó i uns pinacles adossats al mur; tot aquest conjunt està obrat en pedra gris clar de carreus grans ben escairats; té un òcul a mitja alçada. Dues torres cilíndriques de paredat de material fosc situades als angles del frontis estan buides de dalt a baix. Un altre portal es troba al mur de migjorn; també és rectangular amb la data de 1617 gravada a la llinda. .

Dimensions: 35'50 x 10'10 x 13'45 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total fa 18'50 metres.

Guarda un Santcrist dels segles XIII-XIV; un retaule barroc (1750) d'escola castellana; una pica baptismal vuitavada sobre peu amb un gruix de 18 centímetres i relleus als vuit costats; té un orgue situat en un altar lateral, cantó sud, proper a l'absis.

Campanar aixecat entre els segles XV i XVI, sense estil definit, auster, amb les parets nues. Té planta rectangular (7'25 x 5'62 m) i està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles, un terrat amb barana de carreus i pinacles als angles i una agulla piramidal aixecada al seu damunt. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc apuntat, una als costats curts i dues als llargs; hi pengen campanes; té una motllura a la seva base. Els murs de la cel·la són de carreus ben escairats, la resta, de maçoneria amb carreus de pedra blanquinosa a les cantoneres. Al cantó de migjorn, a la barana del terrat, entre dos pinacles a manera d'espadanya, sense teulada, hi penja una campaneta; al dessota de la cel·la hi ha instal·lat un rellotge d'esfera de dimensions més aviat reduïdes. Per accedir a la cel·la hi ha una escala de cargol.

Situació: adossat al mur de tramuntana tocant a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 35'01 metres.

Esveltesa: 4,8

MARTINET Sant Eloi
Altitud: 980 metres. Municipi de Montellà i Martinet

Església del 1786. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta apuntada. Els seus murs són de maçoneria. Té un portal rectangular obert en un porxo tancat de factura moderna, a manera d'atri, a la banda lateral de ponent.

Campanar d'un neoclàssic auster. Té planta gairebé quadrada (2'90 x 3'10 m). Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de pissarra amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana; té una motllura sota finestres. Els seus murs són de paredat amb carreus matussers a cantoneres; no tenen cap ornamentació sinó que ofereixen la nuesa més completa.

Situació: adossat al mur nord, als peus de l'església.

Alçada: 16'85 metres.

Esveltesa: 5,4

MERANGES Sant Serni
Altitud: 1540 metres.

Església romànica del segle XII modificada cap als segles XVII (1623) i XVIII. Consta d'una nau sobrealçada amb volta apuntada capçada per un absis romànic semicircular amb parament de grans carreus ben escairats amb una motllura de cavet sota cornisa i un sòcol ressaltat. El portal del segle XII està obert en el mur del migdia amb tres arquivoltes separades per motlures bossellades; descansen sobre impostes i damunt dues columnes per banda alternades amb antes; uns relleus figuratius molt erosionats es troben en els capitells i en les arcades. Els seus murs romànics són de carreus ben escairats, en canvi els sobrealçats són de paredat. Un porxo fondo i estret de volta de canó, gairebé un petit túnel, precedeix el portal; sobre l'arc d'aquest porxo una placa diu: "Escobar 1725"; una porteta lateral dins d'aquest porxo porta gravada la data de 1683.

Dimensions: 19'00 x 5'00 x 6'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals arriba als 9 metres.

Conserva dues grans piques baptismals, una d'elles rodona i l'altra una mica ovalada.

Campanar auster aixecat el 1683. Té planta gairebé quadrada (4'30 x 4'20 m). Està coronat per una cornisa amb motllura de cavet i una teulada piramidal de lloses de pissarra. La cel·la queda oberta amb un finestral d'arc de mig punt a cada cara i té una motllura al dessota. Els seus murs de paredat i carreus blanquinosos a les cantoneres ofereixen una completa nuesa mancants com estan d'elements ornamentals.

Situació: adossat al mur de migdia entre el porxo i les capelles laterals, proper al mur de ponent que tanca l'església als peus.

Alçada: 32'70 metres.

Esveltesa: 7,6

MONTELLÀ Sant Sadurní
Altitud: 1158 metres. Municipi de Montellà i Martinet

Església del segle XII reconstruïda al XVIII. Consta d'una nau amb capçalera recta. Els seus

murs són de maçoneria de material marronós a la façana principal i de paredat a les laterals. El frontis té un portal d'arc de mig punt dovellat i muntants de carreus matussers, tot de pedra clara, una petita fornícula amb imatge al seu damunt, una rosassa de marc clar a mitja alçada i una cornisa angular.

Guarda un retaule del 1790.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta quadrada (4'88 x 4'88 m); està coronat amb una minsa cornisa i una teulada piramidal de pissarra amb perfil còncav al capdamunt. La cel·la té una finestra a cada cara; hi pengen campanes; les finestres tenen un arc de mig punt que aparenta una ferradura per tenir els muntants més propers que l'amplada de l'arc; una motllura senzilla senyala la seva base. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres; no tenen altre element que destaquí que una petita finestra quadrada de marc de pedra clara situada a mitja alçada; la resta ostenta una completa nuesa.

Situació: adossat al centre del mur lateral de migdia.

Alçada: 22'21 metres.

Esveltesa: 4,5

MÚSSER (Mussa, pels naturals del lloc: *r* final muda) Sant Fructuós
Altitud: 1305 metres. Municipi de Lles de Cerdanya

Església romànica del segle XI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis carreuat semicircular amb decoració d'arcs cecs i lesenes i que va ser sobrepujat tardanament amb un mur de maçoneria. Un cor de fusta es troba als peus. Té un portal del segle XII obert al mur de migdia amb tres arquivoltes de mig punt amb dovelles i muntants de carreus ben escairats però irregulars.

Dimensions: 17'00 x 5'20 x 6'00 respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una pica baptismal llisa i una de beneitera amb un cap humà en relleu; l'interior de la nau és adornat amb pintures al fresc de l'any 1960 que representen escenes de la Creació, obra d'Aurora Altisent i Balmas de Barcelona (1928).

Campanar amb aspecte de fortalesa, merament funcional aixecat modernament. Té planta rectangular (4'50 x 6'50 m) i ha estat bastit amb murs de maçoneria i amb carreus matussers a cantoneres; tenen un gruix d'un metre; no hi consten ornaments i ostenten una completa nuesa. Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de pissarra amb lleugera inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana. Per l'interior una escala típica catalana, sobre voltes i arrapada als murs puja fins a la cel·la.

Situació: adossat al mur de ponent.

Alçada: 18'13 metres; la seva situació, envoltat per construccions, ha fet difícil la mesura i, per tant, cal prendre-la com una aproximació.

Esveltesa: 2,7

OLOPTE Sant Pere
Altitud: 1180 metres. Municipi d'Isòvol

Església romànica de cap a finals del segle XII i principis del següent amb algun afegit posterior. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada, d'un fals transsepte format per les capelles laterals afegides cap al segle XVII i capçada per un absis semicircular romànic amb

motllura de cavet sota cornisa i un fris de dents de serra sobre mènsules; aquest absis està situat sobre un alt basament de tres metres i escaig per salvar els desnivells del terreny. Una espadanya de dos ulls inacabada s'aixeca sobre el mur del frontis. Un porxo sobre pilars moderns es troba al davant del portal romànic obert al mur lateral de migdia; aquest portal atrompetat presenta quatre arquivoltes en arc lleugerament apuntat sobre una senzilla imposta i dues columnes per banda alternades amb antes; queden envoltades per un arc dovellat amb decoració a l'intradós de relleus figuratius molt erosionats i unes tres mènsules figuratives al seu damunt. Els seus murs presenten paraments de petits carreus irregulars disposats en filades uniformes, ben escairats a l'absis i matussers als murs.

Dimensions: 15'00 x 5'00 x 5'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 11 metres.

Campanar d'un temps posterior al romànic, rústic i polit, merament funcional. Té planta rombal (1'80 x 3'10 m) i està coronat per una cornisa i una agulla piramidal amb una suau inflexió a la base i un petit pinacle de bola al cim; està recoberta per lloses de pissarra negra disposades en escata. La cel·la queda oberta amb un finestral d'arc de mig punt a cada cara. Els seus murs mostren paraments de paredat amb petits carreus a cantoneres.

Situació: al damunt de la meitat nord de l'absis que està encarat a llevant.

Alçada: 16'73 metres.

Esveltesa: 5,4

PI

Santa Eulàlia de Mèrida

Altitud: 1080 metres. Municipi de Bellver de Cerdanya

Església romànica dels segles XI o XII modificada al XVIII (data a la llinda de la porta de ponent: 1775). Consta d'una nau coberta amb un volta de canó apuntada; la seva capçalera és recta en perdre l'absis romànic en les remodelacions que se li feren i que li afegiren capelles laterals. Té un cor de fusta als peus. Els murs laterals romànics són de carreus matussers en filades regulars. El frontis orientat a ponent té un portal rectangular amb marc de pedra blanca ben escairada, una rosassa a mitja alçada i una fina cornisa angular al capdamunt.

Campanar de base romànica visible en el primer terç de la seva alçada i d'un cos superior del segle XVIII. Té planta rectangular (4'50 x 5'20 m) i està bastit amb murs, a la base, de carreus petits ben escairats i disposats en filades regulars, i de maçoneria de lloses i carreus a cantoneres en el cos superior. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues als costats llargs (sud i nord) i una als curts; hi pengen campanes. Està capçat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal de pissarra amb inflexió a la base; té els careners blancs i un petit pinacle amb creu al cim.

Situació: incorporat al centre del cos de migdia.

Alçada: 18'71 metres.

Esveltesa: 3,6

PRULLANS

Sant Esteve

Altitud: 1096 metres.

Església romànica del segle XII reconstruïda al XIV i restaurada cap el 1970. Té un absis semicircular romànic amb cornisa sobre un fris de denticles refets modernament dels que només

se'n conserven uns pocs exemplars de l'obra original. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada acompanyada d'unes capelles laterals del segle XVI que aparenten un transepte situat a la part central de la nau fet que pugui semblar que es tracta d'una església de planta de creu grega. Els murs romànics mostren paraments de carreus matussers, més polits i regulars a l'absis, grans en el basament i més petits des de l'ampit de les finestres en amunt; al frontis són irregulars i força ben alineats. En ell hi ha obert el portal actual del segle XIX en arc de mig punt dovellat i muntants de carreus ben escairats; a mitja alçada, una finestra de punt rodó es troba emmarcada amb carreus i dovelles de pedra blanca; una fina cornisa angular el corona. L'orientació de l'edifici fa que l'absis estigui encarat lleugerament al sud-est i el frontis al nord-oest, desviat del tradicional eix est-oest de les esglésies romàniques.

Dimensions: 15'00 x 5'20 x 6'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 13'30 metres.

Campanar del segle XIX auster, endreçat i polit amb parets nues d'ornamentacions, merament funcional. Té planta gairebé quadrada (3'30 x 3'25 m) amb coronament de cornisa i una agulla piramidal que fa una marcada inflexió a la base; està recoberta de lloses de pissarra negra disposades en escata. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt de maons, una a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura al dessota; un rellotge d'esfera ocupa alguns arcs de les finestres. Els seus murs són de petits carreus amb molts panys de paredat i amb carreus a cantoneres; el primer cos es troba lleugerament atalussat. Una escala de fusta que avui dia (2008) es troba en força mal estat puja fins a la cel·la.

Situació: adossat al mur lateral de ponent, proper al frontis encarat més o menys a tramuntana.

Alçada: 20'48 metres.

Esveltesa: 6,2

PUIGCERDÀ

Santa Maria

Altitud: 1200 metres.

De l'**Església** parroquial de Santa Maria, l'edifici de la qual fou destruït el 1936, no se'n conserva sinó el campanar; el culte, avui, té lloc a una església antiga, la del convent de Sant Domènec, del segle XV, refeta el 1939. Consta d'una gran nau amb altars laterals profunds, coberta amb arcs diafragma que sostenen un teginat de doble vessant; té un cor sobre un gran arc rebaixat, cancell i capçalera recta; a l'interior, el presbiteri es troba decorat en estil neoclàssic de factura recent.

El frontis té un portal gòtic rectangular inscrit en un cos que sobresurt lleugerament; està rodejat d'arquivoltes que se sostenen sobre columnetes i deixen un timpà decorat amb una rosella i dos escuts heràldics; a mitja alçada apareix un òcul sobre una finestra rectangular, una motllura, part del mur arrebossat, i està coronat per una cornisa angular amb una petita espadanya d'un ull al cim; un sòcol decorat es troba en mal estat; té un segon portal a l'esquerra del principal. Els seus murs laterals són de paredat amb grans matxons de grossos carreus granítics que es corresponen, a l'interior, amb els arcs diafragma.

Conserva pintures murals gòtiques (1362) de Guillem de Manresa; pintures del segle XX de Juli Borrell i de J. Mestre i Cabanes (1969); escultures d'alabastre d'un artista de nom Martí.

Campanar de l'antic edifici de Santa Maria, del segle XIV; la part superior és del segle XVIII d'aires neoclàssics austers; la base del XIV és de planta quadrada (8'60 x 8'60 m); el segon cos octagonal té la cel·la al capdamunt amb vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi

pengen campanes; té una motllura a la seva base i un rellotge d'esfera al dalt; el coronament està format per una cornisa motllurada i un terrat amb barana amb unes petites obertures. Els murs de la base quadrada presenten paraments de carreus petits irregulars ben escairats; els de l'alt cos vuitavat són de paredat amb carreus de pedra clara a cantoneres; la cel·la, tota ella, és de carreus ben escairats.

Situació: avui es troba a un extrem de la plaça de Santa Maria, la principal de la població, aïllat, lluny de l'edifici de Sant Domènec que allotja, ara, la parròquia de Santa Maria.

Alçada: 37'72 metres.

Esveltesa: 4,3

SANEJA

Sant Vicenç

Altitud: 1140 metres.

Municipi de Guils de Cerdanya

Església romànica modificada en temps posteriors i sobrealçada cap el 1879, data que figura en la dovella clau del portal. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada (s. XIX) capçada per un absis romànic (segle XI) semicircular amb decoració llombarda modesta i parament de carreus petits i irregulars. Els seus murs moderns són de maçoneria; el frontis està situat a ponent amb el portal dovellat en arc de mig punt de pedra blanca, un òcul a mitja alçada i, per coronament, una escassa cornisa angular.

Dimensions: 13'90 x 4'00 x 6'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total, si tenim en compte la fondària de les capelles laterals, fa 8 metres.

Guarda un retaule gòtic del segle XV dedicat a Sant Vicenç.

Campanar del segle XIII d'estil romànic tardà; té tres cossos, el tercer refet el 1939, tots ells de planta quadrada (4'30 x 4'25 m) separats per voltes de pedra per l'interior però no detectables per l'exterior. Està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal de pissarra negra amb les careneres destacades i en blanc. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; al pis de sota d'ella s'hi veuen dues finestres d'arc de mig punt tapiades barroerament, també a cada cara i, al seu dalt, un triple plafó enfondit està dividit en tres requadres per dues semi-columnetes. Els murs són de carreus grans, irregulars i matussers amb alguna espitllera a la part baixa.

Situació: adossat al mur de tramuntana en el seu angle nord-est, tocant a l'absis orientat a llevant.

Alçada: 18'38 metres.

Esveltesa: 4,2

SANTA EUGÈNIA (de Nerellà)

Santa Eugènia

Altitud: 1050 metres.

Municipi de Bellver de Cerdanya

Església de l'època del barroc (cap el 1784) quan es va capgirar l'orientació de la nau romànica de la primitiva església de principis del segle XII. Consta d'una nau coberta per un sostre embigat al damunt d'encavallades de fusta i amb la capçalera recta orientada a ponent. Els murs laterals estan lleugerament inclinats cap enfora. El frontis situat avui a llevant té el portal d'entrada en arc de mig punt dovellat, un òcul el·líptic a mitja alçada i una minsa cornisa angular. Els seus murs tenen paraments de maçoneria mig arrebossats i carreus a cantoneres; als laterals hi predomina la maçoneria de lloses. Conserva de l'antiga església romànica part dels seus murs; primitivament a llevant hi figurava un absis semicircular; avui només en queda visible el fonament a l'exterior;

segurament anava acompanyat de dues absidioles semicirculars situades en creu ja que encara ara es troben per l'interior dins del gruix dels murs a banda i banda de l'entrada actual.

Dimensions: 16'50 x 5'11 x 7'36 respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada arriba als 11 metres.

Guarda pintures murals modernes (mitjans del segle XX) de l'artista Maria Jou i Paulet; estan situades al mur de la capçalera, i algunes restes d'altres sobre la Passió, a mig fer, per tant inacabades, de principis del segle XIX en una de les capelles laterals, la del nord; també s'hi troba una pica baptismal romànica tronco-piramidal d'un sol bloc de pedra i dues piques beneiteres gòtiques amb relleus a l'exterior que representen fulles estilitzades fent sardana.

Campanar romànic de principis del segle XII que resta com a únic testimoni de l'antiga església medieval. Té gairebé planta quadrada (4'07 x 4'50 m) i un primer cos o base sense obertures; en un segon cos veiem el fons enfondit lleugerament amb arcs cecs al capdamunt d'ell entre les cantoneres que sobresurten (lesenes cantoneres); el tercer cos també presenta un fons enfondit i té un sol arc cec de punt rodó entre les cantoneres; al seu centre hi ha una finestra geminada avui paredada i una espitllera al dessor, totes elles en cada cara força visibles sobretot en la que dóna a ponent; l'últim cos o cel·la, segurament d'una època moderna, té grans finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, d'una alçada de gairebé dos metres i una amplada de metre i mig; hi penja una campana al finestral de migdia; el gruix del mur en aquest punt és de 85 centímetres. El cloquer està cobert per una teulada de doble vessant; els seus paraments mostren una obra feta de carreus de pedra grisa petits, regulars i escairats matusserament.

Aquest campanar sembla que té uns fonaments que van cedir ja de bon principi i ha quedat lleugerament inclinat cap al sud-est, o sigui cap enfora de l'església, una mica girat, amb un desplom proper al metre vint, segons Enric Ventosa (*Les esglésies romàniques de la Cerdanya*, Farell editors, 2004), i de 1'25 segons indica el bisbat en la informació que en dóna a l'exterior de l'església; un servidor, amb l'amable i eficient ajuda del senyor alcalde, de l'arquitecte municipal senyora Núria Meya i de l'historiador Salvador Vigo, he comprovat aquest desplom (juny 2006) i el trobo d'un metre setze centímetres pel cap baix amb inclinació cap a migdia.

La torre ha estat reforçada en diverses ocasions per assegurar la seva estabilitat força delicada a causa de les fortes pluges de l'any 1982; consta que ho fou l'any 1986 i en el 2001; no sembla que la inclinació hagi augmentat malgrat les pluges posteriors. Ha estat una empresa veneciana, especialitzada en aquestes funcions, la qui va reforçar-la últimament; l'acció va consistir en fer-hi uns nous i profunds fonaments a base de formigó mentre s'apuntalava exteriorment la torre, i en revestir-la per dins d'una gruixuda capa també de formigó que només deixa un ull interior per on s'hi ha practicat una escala metàl·lica de gat que arriba al pis de la cel·la. Avui, amb aquestes obres que s'hi han fet per iniciativa municipal, el campanar sembla que té una estabilitat assegurada.

Situació: al cantó de migdia, una mica entrat en el cos de l'església, proper al frontis orientat a llevant.

Alçada: 18'52 metres.

Esveltesa: 4,1

TALLTENDRE

Sant Iscle i Santa Victòria

Altitud: 1579 metres.

Municipi de Bellver de Cerdanya

Església romànica del segle XII engrandida el 1789 amb una capella que avui ha estat eliminada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada i capçada per un absis semicircular del segle XII amb una motllura sota cornisa. Els seus murs són de carreus irregulars i matussers; fan un gruix d'un metre. El portal rectangular està obert al mur de migdia amb llinda

damunt muntants de carreus ben escairats i recobert per dues arquivoltes en arc de mig punt dovellades que deixen un espai a manera de timpà sense cap ornamentació; tant els muntants com les arquivoltes tenen peces ben escairades en pedra lleugerament rogenca.

Dimensions: 15'90 x 4'20 x 5'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar rústic, aixecat amb posterioritat a l'església, potser a finals del segle XIII. Té planta quadrada (3'00 x 3'00 m) i murs de carreus irregulars i matussers disposats en filades força uniformes amb absència gairebé de morter entre les juntures. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc rebaixat, una a cada costat, sota mateix d'una minsa cornisa i una teulada de pissarra de quatre vessants. S'accedeix al campanar per una porta sota la cel·la directament per una escala exterior de pedra sense barana que surt del terreny en el seu cantó nord, punt més elevat que el nivell del terra de la nau.

Situació: damunt els peus de l'església, angle sud-oest.

Alçada: 13'47 metres.

Esveltesa: 4,5

TALLTORTA

Sant Climent

Altitud: 1070 metres.

Municipi de Bolvir

Església construïda cap el 1667. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes; està farcida de pintures en el seu interior (*horror vacui*) amb policromia simulant tota mena de mostres florals recargolades i escenes humanes, obra feta al llarg de molt temps, des del 1714 fins al 1936; es troba en procés de restauració. Està capçada per un absis poligonal de cinc costats cobert amb volta de nervis; té un cor amb barana de fusta sostingut per un biga. El portal en arc de mig punt amb dovelles grans de pedra blanquinosa es troba obert al mur de llevant sota un porxo amb teulat de pissarra damunt pilars de fusta. Els seus murs tenen panys de maçoneria barrejats amb altres de carreus, tots ells força matussers i rústics.

Campanar modern ben endreçat, merament funcional. Té planta gairebé quadrada (3'85 x 3'45 m) i està bastit amb murs de maçoneria i carreus a cantoneres. Està coronat per una cornisa destacada sobre caps de biga i una agulla amb inflexió a la base recoberta de lloses de pissarra. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura al seu dessota.

Situació: damunt la nau per la banda de llevant al costat mateix del portal.

Alçada: 15'13 metres.

Esveltesa: 4

URTX

Sant Martí

Altitud: 1180 metres.

Municipi de Fontanals de Cerdanya

Església romànica del segle XII modificada modernament. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular allargat i bastit amb murs de parament de lloses; està acompanyada de capelles laterals obertes en arc de mig punt. Per l'interior mostra paraments de pedra grisenca de lloses i peces mig picades ben alineades. L'antic portal romànic ha estat aprofitat de l'antiga construcció i es troba als peus del campanar aixecat davant del frontis; el formen dues arquivoltes motllurades de mig punt amb elements figuratius de caps i flors en gran relleu i en pedra granítica grisa; estan recobertes per un guardapols modern de maó. Els murs del

temple són de paredat de pedra fosca.

Dimensions: 18'20 x 5'00 x 8'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11 metres; la llargada inclou la fondària de l'atri situat sota el campanar.

Campanar modernista del 1897. Té planta rectangular (4'41 x 3'80 m). Està coronat per una cornisa angular damunt caps de biga en cada mur i per una agulla piramidal de pissarra negra amb les careneres clares. Els seus murs són de paredat de materials negrosos i tenen les cantoneres de maó rogenc; igualment ho tenen els marcs de finestres, la motllura a mitja alçada, una rosassa situada al seu dessota i la cornisa. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja una campana.

Situació: adossat al centre del frontis orientat a ponent, aixecat al damunt de l'atri.

Alçada: 21'40 metres.

Esveltesa: 4,8

URÚS Sant Climent

Altitud: 1263 metres.

Església d'origen romànic; en conserva l'absis semicircular encara que amb modificacions; fou transformada al segle XVII, al 1632 segons figura en el portal. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals; els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres. El frontis té un portal amb tres arquivoltes de mig punt i un òcul sota una cornisa angular ressaltada que descansa en caps de biga. Els seus murs són de peces mig picades disposades en filades força regulars.

Campanar auster, d'aspecte endreçat, aixecat entre els segles XVII i XVIII. Té planta quadrada (4'02 x 4'02 m) i està coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal que fa inflexió a la base i amb un pinacle de bola al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de maçoneria de pedra marronosa amb carreus de pedra blanca a cantoneres; dues motlures divideixen el cloquer en tres cossos; un dels costats té la base lleugerament atalussada i en algun d'ells hi ha finestretes.

Situació: adossat a l'angle nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 21'55 metres.

Esveltesa: 5,3

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

ORDÈN Santa Maria

Altitud: 1550 metres. Municipi de Bellver de Cerdanya

Església romànica. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular cobert per peces de lloses de pissarra. Els seus murs són de paredat de llosa de pedra blanquinosa. El portal en arc de mig punt està situat al mur de migdia.

Campanar d'espadanya amb un ull; hi penja una campaneta

Situació: al damunt del mur dels peus de l'església, encarat a ponent.

Alçada: 9'58 metres.

QUEIXANS Sants Cosme i Damià

Altitud: 1125 metres. Municipi de Fontanals de Cerdanya

Església romànica del segle XI, refeta el XVIII, cap el 1775 en allargar-la i construir-hi el frontis amb el campanar. Consta d'una nau i un fals transsepte format per capelles laterals afegides tardanament i capçada per un absis semicircular romànic amb decoració d'arcs cecs sota cornisa i parament de carreus irregulars. El frontis orientat a ponent té un portal en arc de mig punt dovellat sobre imposta i amb brancals de carreus ben escairats de pedra grisenca; una finestra rectangular està oberta a mitja alçada; part damunt s'eleva el campanar.

Dimensions: 15'00 x 4'00 x 6'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals (fals transsepte) fa uns 12 metres.

Campanar d'espadanya del 1905 amb dos ulls on hi pengen campanetes.

Situació: a ponent, damunt el mur del frontis.

Alçada: 12'59 metres.

RIU

Sant Joan Baptista

Altitud: 1173 metres. Municipi de Riu de Cerdanya

Església aixecada el 1775; no es conserva res de la primitiva romànica. Consta d'una nau acompanyada d'alguna capella lateral. Ha estat bastida amb murs de paredat rogenc endreçat, amb cantoneres de grans carreus i un sòcol baix de paredat grosser. El frontis té un portal dovellat i emmarcat en pedra ben escairada amb l'intradós acanalat i una petita fornícula al damunt; uns rellotges d'esfera i de sol es troben a mitja alçada i, per coronament, el campanar.

Guarda un retaule barroc del 1764 o del 1773.

Campanar d'espadanya closa amb dos ulls amb 5'00 x 2'54 metres de planta rectangular a la part frontal; igualment n'hi ha d'altres de menors als altres costats.

Situació: damunt del frontis encarat a ponent.

Alçada: 10'93 metres.

TALLÓ

Santa Maria, santuari

Altitud: 1000 metres. Municipi de Bellver de Cerdanya

Església d'una antiga canònica edificada en estil romànic llombard cap a mitjans del segle XI; avui, convertida en santuari, es troba ben conservada i restaurada. Consta d'una nau trapezial de cinc trams coberta amb una volta de canó apuntada damunt una imposta d'estil classicitzant que recorre tota la nau; els murs laterals estan reforçats per pilastres que queden unides per arcs formers apuntats també adossats per l'interior i, per l'exterior, amb uns contraforts de secció semicircular; tot ells, aquests murs, tenen paraments de carreus escairats de manera poc acurada i disposats en filades regulars. La capçalera conserva un gran absis semicircular llombard del segle XI decorat amb arcuacions cegues sota cornisa. El frontis està precedit per un ampli porxo aixecat al segle XVII; el formen tres arcades de mig punt sobre columnes damunt un podi d'escassa alçada; està cobert per una teulada d'un sol vessant; s'hi aixopluga un portal en arc de mig punt; per damunt del porxo és visible un òcul atrompetat i dues finestres que el flanquegen llargues, estretes i en arc de punt rodó; està coronat per una cornisa angular a base de teules sobreposades i, al centre, amb una espadanya de dos ulls sense campanes.

Dimensions, exclòs el porxo: 32'00 x 7'75 x 12'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada indicada és la mitjana entre la mínima a tocar l'absis, de 7 metres, i la màxima al frontis, de 8'50 metres.

Guarda una bella imatge sedent de Maria amb el Nen a la falda; és una talla policromada de 89 centímetres d'altura, segurament del segle XIII i restaurada al XIX.

Campanar del 1697. Té planta gairebé quadrada (6'78 x 6'84 m); està coronat amb una cornisa i una teulada de quatre vessants al centre de la qual s'hi va aixecar modernament una torrella vuitavada amb obertures en cares alternes i coronada per una agulla piramidal de lloses de pissarra

negra. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a llevant i a ponent i dues a les altres cares; hi pengen campanes. A mitja alçada dels murs hi ha una senzilla motllura que divideix el campanar en dos cossos; una altra motllura es troba sota la cel·la; entre elles hi apareixen finestres de punt rodó, algunes paredades; fora d'això els murs tenen una completa nuesa; tenen paraments de petits carreus matussers disposats en filades no sempre regulars i carreus petits ben escairats a cantoneres.

S'accedeix a l'interior des d'una porta oberta al presbiteri i, per una escala de pedra amb ull central, s'arriba a un pis on es converteix en escala de fusta fins a la cel·la.

Situació: adossat a l'angle sud-est de la capçalera.

Alçada: 30'84 metres; fins a la cornisa de la cel·la l'alçada arriba als 22 metres.

Esveltesa: 4,5

LA CONCA DE BARBERÀ

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
------------------------	------------	------------------

Barberà de la Conca	Santa Maria	37'56
Blancafert	Santa Magdalena	38'58
Conesa	Santa Maria	32'50
Espluga de Francolí, l'	Sant Miquel, església nova	41'91
Espluga de Francolí, l'	Sant Miquel, església vella	24'00
Forès	Sant Miquel	25'27
Llorac	Sant Joan	17'81
Albió	Sant Gil	14'91
La Cirera	Santa Maria	20'26
Montblanc	Sant Francesc, sense culte	26'68
Montblanc	Sant Miquel, sufragània	29'76
Rojals	Sant Salvador	13'59
Passanant	Sant Jaume	27'20
Belltall	Sant Pere	30'59
Piles, Les	Sant Martí	19'28
Biure	Sant Joan	19'90
Pira	Sant Salvador	29'73
Rocafort de Queralt	Sant Salvador	39'52
Santa Coloma de Queralt	Santa Coloma	42'60
Aguiló	Santa Maria	27'13
Santa Perpètua de Gaià		
Rocamora	Sant Magí de Brufaganya	17'19
Sarral	Santa Maria	40'68
Savallà del Comtat	Sant Pere	18'66
Segura	L'Assumpció	20'81
Solivella	L'Assumpció	31'88
Vallclara	Sant Joan Baptista	32'19
Vallfogona de Riucorb	Santa Maria	25'81
Vilanova de Prades	Sant Salvador	31'99
Vimbodí	La Transfiguració	20'98

Alçada mitjana: 26'65 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; d'espadanya n'hi ha catorze; d'aquestes Glorieta mesura 10'53 metres, Santa Maria de Montblanc 36'16, Montbrió de la Marca 11'50, Pontils 17'23 i Vallverd 7'70.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

AGUILÓ

Santa Maria

Altitud: 796 metres. Municipi de Santa Coloma de Queralt

Església amb estructura i vestigis romànics però avui molt modificada. Consta d'una nau amb un transsepte; la capçalera té un absis semicircular ultrapassat amb al parament exterior arrebossat. El frontis té un mur de carreus matussers i desiguals amb un portal classicitzant d'arc rebaixat i pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, una minsa cornisa motllurada i una fornícula gran amb una petita imatge de la Mare de Déu; al damunt, una creu en baix relleu, un òcul motllurat i una estreta finestra d'arc de mig punt ben emmarcada sota la cornisa angular.

Campanar del 1888 merament funcional. Té planta rectangular (4'40 x 3'85 m) amb dos cossos separats per una senzilla motllura a mitja alçada; el segon té els caires un pèl aixamfranats fins al nivell de la cel·la; per coronament té una cornisa sobre permòdols, un terrat amb balustrada i, al seu damunt, una agulla piramidal coberta de rajols blau fosc. La cel·la té obertes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb l'ampit ressaltat i un marc de carreus i dovelles; hi pengen campanes; té una motllura a l'arrencada dels arcs; altres finestres ben emmarcades es troben per sota en el frontis. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a les cantoneres. Es veu ben conservat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 27'13 metres.

Esveltesa: 6,1

ALBIÓ

Sant Gil

Altitud: 600 metres. Municipi de Llorac

Església romànic-gòtica. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb voltes de creueria amb nervis que arrenquen de semi-columnnes de capitells romànics adossades als murs; està capçada per un absis semicircular llis amb un mur de carreus irregulars disposats en filades i amb una motllura sota cornisa de teules sobreposades; està acompanyada de capelles laterals. Té un portal al mur lateral sud format per un arc de mig punt amb grans dovelles i un bordó sobre impostes; per sobre hi ha una gran llosa encastada amb un calvari (amb data de 1561) en baix relleu: creu flanquejada de petites imatges de Sant Joan i la Mare de Déu. Els seus murs són de carreus irregulars i matussers.

Dimensions: 15'90 x 3'80 x 5'90 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11 metres.

Campanar modern merament funcional. Té planta quadrada (3'04 x 3'04 m). Està bastit amb murs de carreus irregulars i matussers i coronat per una cornisa i una teulada piramidal de perfil còncau. La cel·la queda oberta amb tres finestres d'arc de mig punt, una a cada costat excepte al nord; hi penja alguna campana. Tots els murs queden ben despulats de qualsevol ornamentació o detall que trenqui la seva verticalitat.

Situació: damunt els peus del temple amb orientació a ponent, fent angle al sud-oest, al costat del portal.

Alçada: 14'91 metres.

Esveltesa: 5

BARBERÀ DE LA CONCA

Santa Maria

Altitud: 476 metres.

Església barroca per fora i neoclàssica a l'interior aixecada entre el 1792 i el 1796. Consta de tres naus, la central de quatre trams, un amb el cor i un altre que és el transsepte; està coberta amb voltes d'arestes destacades damunt de tres arcs torals de mig punt; la capçalera és recta mentre que el presbiteri pren forma poligonal de cinc costats amb les raconeres apetxinades; queda cobert per una gran petxina de quart d'esfera; en el creuer s'hi aixeca una cúpula semiesfèrica rebaixada sobre petxines; està ricament decorada amb pintures i baixos relleus. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta.

El frontis té paraments de paredat amb un arrebossat pintat de blanc, avui (2001) en un cert mal estat; quatre pilastres toscanes el recorren de dalt a baix dividint-lo en tres sectors que es corresponen amb les naus. Té una portalada barroca amb un portal en arc de mig punt amb l'intradós acanalat sobre impostes; flanquegen el portal dues columnes toscanes estriades exemptes i sobre pedestals adossats al mur; sostenen un entaulament truncat que constitueix com un segon capitell; la cornisa es corba al centre deixant un timpà semicircular decorat amb uns relleus inspirats en el romànic amb la Mare de Déu i el Nen dins d'una màndorla (orla en forma d'ametlla); dos àngels flanquegen Maria tot sostenint-la; uns pinacles s'aixequen damunt les columnes; més enlaire hi ha una rosassa motllurada amb una creu en baix relleu al damunt i amb decoració rococó en baix relleu a l'entorn. Està coronat per una cornisa convexa al centre i còncava als laterals ornada per tres pinacles als punts extrems. Part dels murs del temple s'aixecaren amb pedres aprofitades de l'antic castell.

Dimensions: 28'10 x 6'78 x 11'69 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 16'88 metres i la cúpula rebaixada puja fins als 13'76; el transsepte en fa 16'88 x 6'60 x 11'69.

Arquitectes: mestre Pomés pel que fa a les naus, mestre Fra Francesc Tomàs de Montblanc pel que fa a la façana i al campanar.

Guarda una bonica i antiga pica baptismal d'alabastre amb vetes rogenques amb un peu estrangulat, i un alt canelobre d'igual material. A la reduïda capella del Santíssim hi ha unes pintures murals de Joan Foguet Sants del 1964 i unes altres del 1986 de mossèn Josep Maria Torrell, rector de Vallmoll, autor igualment d'un ambó de talla amb relleus situat a l'altar major i d'altres requadres amb relleus ubicats a una capella lateral quadrada coberta per una petita cúpula sobre petxines.

Campanar barroc tardà. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'60 x 5'40 m); el segon octagonal està dividit en dos cossos per motlures en el superior dels quals s'hi ubica la cel·la; unes pilastres decoren els vuit caires; al capdamunt hi ha un terrat amb balustrada unida amb uns modestos apuntaments als caires a la torrella superior; aquesta és un robust cos vuitavat obert per finestres d'arc de mig punt a cares alternes i també amb pilastres als caires i pinacles als angles de la cornisa i coronada amb una teulada piramidal de rajola fosca i un pinacle de pedra blanca al cim. La cel·la té finestres d'arc de mig punt a cada cara alternant les cegues i les obertes. Els seus murs són de paredat, arrebossats i pintats d'un to groguenc. Una escala típica catalana sobre voltes i arrapada als murs permet accedir primer al cor i segueix fins a la cel·la; des d'ella fins al terrat l'escala és de cargol de pedra picada.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 37'56 metres.

Esveltesa: 6,7

BELLTALL Sant Pere
Altitud: 772 metres. Municipi de Passanant

Església neoclàssica del 1869. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals; les laterals amb voltes d'aresta; té capçalera recta, transsepte, cancell i cor; al creuer s'hi aixeca una cúpula rebaixada sobre petxines. El frontis té un portal rectangular amb un ràfec motllurat sobre dues mènsules al damunt i una destacada cornisa motllurada a mitja alçada que divideix la façana en dues zones horitzontals; deixa en la superior una finestra semicircular a mitja alçada; dues pilastres de dalt a baix del frontis deixen la zona central emmarcada i la separen de les zones laterals; per coronament, un frontó triangular de marc filetejat té una creu de pedra al cim. Els seus murs en tot l'edifici són de grans carreus ben escairats de les pedreres locals, de to groc daurat.

Guarda unes pintures murals del 1940 a diverses parts de l'edifici; són obra del pintor local Santiago Tarragó Lafau.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'89 x 5'14 m); el segon octagonal està coronat per una destacada cornisa i un terrat amb barana de carreus. La cel·la situada en el segon cos té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Els seus murs són de carreus ben escairats en pedra de color groguenc de pedreres properes. Com elements que decoren els murs hi té motlures a diversos nivells que es corresponen amb les de la façana principal; les cares de la cel·la queden emmarcades formant plafons.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 30'59 metres

Esveltesa: 6

BIURE Sant Joan
Altitud: 647 metres. Municipi de les Piles

Església neoclàssica aixecada el 1777, data de la consagració. Consta d'una nau amb capçalera recta acompanyada de passadissos laterals. Els seus murs són de maçoneria mig carreuada i amb la façana principal arrebossada. El frontis té un portal d'arc rebaixat emmarcat en relleu, una fornícula sense imatge a sobre i amb escut heràldic damunt el seu marc, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular amb pinacle al cim.

Campanar merament funcional, auster i ben endreçat coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'50 x 3'70 m). Està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants amb un pinacle de bola al cim. La cel·la està oberta a cada cara per una finestra d'arc de mig punt emmarcada per dovelles sobre impostes; hi penja alguna campana. Té una motllura a la base de la cel·la que juntament amb una petita espitllera a mitja alçada trenca la nuesa dels murs i li dona un cert aire d'obra acabada. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat en mal estat i amb carreus a cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 19'90 metres.

Esveltesa: 5,3

BLANCAFORT Santa Magdalena
Altitud: 428 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1793 i el 1804. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt que descansen en una imposta clàssica que recorre tots els murs i amb pilastres de capitell compost sobre pedestals de pedra picada; l'acompanyen capelles laterals entre contraforts; té la capçalera recta que inclou el presbiteri cobert per una volta de cinc sectors sobre nervis damunt raconeres. El cor amb una balustrada de fusta descansa sobre un arc carpanell i una volta de llunetes.

El frontis té a banda i banda zones emmarcades per pilastres que inclouen plafons poligonals; unes motlures compostes, gairebé cornises, a mitja alçada divideixen aquestes dues zones en dos sectors, un a la part baixa i l'altre, menys alt, sota el frontó que corona la façana; les pilastres estan coronades per senzills capitells toscans. El frontó triangular del capdamunt té un pinacle al cim i un petit òcul al centre del timpà. La portalada barroca té un portal en arc de mig punt amb el marc acanalat a l'intradós; està flanquejat per doble columnata exempta de capitells corintis sobre pedestals adossats al mur; sostenen un entaulament coronat amb pinacles; una fornícula amb imatge es troba al seu damunt i un òcul motllurat a mitja alçada ornat amb garlandes al seu entorn. Per l'exterior el frontis mostra paraments de carreus ben escairats i alineats de pedra local de to groguenc; els murs laterals de pedra vista estan aixecats amb tècnica de maçoneria i amb carreus a cantoners.

Dimensions: 35'20 x 12'43 x 17'87 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles fa 17'07 metres.

Guarda una bella antiga pica beneitera poligonal de boca circular; té baixos relleus a cada cara amb elements de tipus heràldic; descansa en un pilar modern poligonal. Una trona de pedra blanca, de perímetre poligonal també, té bells relleus heràldics a cada costat; descansa en una base de formes arrodonides i piramidals damunt una bella mènsula.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta pràcticament quadrada (6'75 x 6'70 m) i un de segon vuitavat que sobresurt per damunt del nivell de la teulada del temple. La cel·la té vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; té motlures, una a l'arrencada dels arcs, a la seva base i al damunt sota la cornisa. Està coronat per una cornisa motllurada i una cúpula de vuit sectors esfèrics coberta de rajoles vermelles i amb un pinacle de bola al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra de color groc daurat.

L'escala interior d'acord amb el model català descansa damunt voltes i va de paret a paret tot deixant un ull central; té barana d'obra avui (2007) en no massa bon estat; arriba fins a la cel·la amb un tram final d'una escala de cargol de pedra picada.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 38'58 metres.

Esveltesa: 5,7

CIRERA, LA Santa Maria
Altitud: 810 metres. Municipi de Llorac

Església del barroc amb vestigis d'una antiga construcció gòtica. Consta d'una nau rectangular amb capelles laterals. El frontis té un portal en arc de mig punt de grans dovelles i amb bordó sobre senzilles impostes, un petit òcul a mitja alçada i una fornícula amb imatge en un pinyó que mig sobresurt sota una minsa cornisa; el mur és de maçoneria amb carreus a cantoneres. Als

murs laterals predominen els paraments de petits carreus amb barreja de pedres clares i fosques.

Campanar d'un barroc senzill merament funcional. Té planta gairebé quadrada (3'37 x 3'50 m); un segon cos és octagonal; presenta tres motlures, a l'inici del segon cos, sota finestrals i a l'arrencada dels arcs de les finestres. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt situades a cares alternes. Està coronat per una cornisa i una cúpula semiesfèrica lleugerament sobrealçada amb inflexió a la base i coberta grosserament amb un arrebossat. Els seus murs són de petits carreus de pedra groguenca.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'26 metres.

Esveltesa: 5,7

CONESA

Santa Maria

Altitud: 750 metres.

Església gòtica aixecada entre el 1335 i el 1399, inacabada ja que estava previst d'allargar-la per la banda dels peus. Consta d'una nau de dos trams coberts amb voltes de creueria; els nervis descansen en mènsules antropomorfs; té la capçalera recta amb robustos contraforts exteriors. El cor amb barana de fusta descansa sobre d'un arc carpanell damunt mènsules i d'una volta rebaixada; les capelles laterals renaixentistes estan obertes amb arcs formers de mig punt, una d'elles, més fonda, coberta amb cúpula i cupulí. Els murs del temple són de carreus petits ben escairats de pedra groguenca del país. La portalada es troba al mur lateral nord sota d'un petit porxo de volta lleugerament apuntada; el portal en arc de mig punt amb l'intradós estriat està format de grans dovelles amb dues motlures bossellades sobre mènsules decorades amb motius vegetals i amb columnetes adossades, dues per banda; un bordó sobre mènsules envolta l'arc. Encastat a les dovelles centrals i sobrepassant el bordó hi ha un bell grup gòtic en gran relleu format per la Mare de Déu sota dosser asseguda amb el Nen al braç esquerre flanquejada per dos àngels sobre peanyes decorades amb relleus antropomorfs.

Dimensions: 20'44 x 9'78 x 12'45 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 23'80 metres; la cúpula i el cupulí de la capella lateral renaixentista arriben, respectivament, als 9'65 i als 12'92 metres.

Arquitecte: mestre de cases de Guimerà.

Campanar gòtic del 1399. Té planta quadrada (4'50 x 4'50 m); està senzillament ornat amb una motlura a mitja alçada sense altre element que alteri les seves parets nues. Queda coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de merlets. La cel·la està oberta amb quatre finestrals d'arc apuntat, un a cada cara. Guarda una campana situada a llevant des del 1423. Una escala de cargol de pedra picada arrapada als murs permet arribar fins a la cel·la; té 125 graons. Fa la sensació d'obra ben acabada.

Aquest campanar va servir de model al del monestir de Santes Creus conegut com la Torre de les Hores quan n'era abat Jeroni Cantijoc, fill de Conesa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del mur dels peus encarat a ponent.

Alçada: 32'50 metres. La gent de Conesa recorda que les dades antigues sobre el seu campanar indicaven 18 canes d'alçada; si la cana equival a 1'56 metres, com era la cana de Tarragona, el campanar hauria de fer 28 metres; tanmateix la meua mesura me'n dóna 32'50 i penso que és correcta perquè l'he obtinguda prenent totes les precaucions.

Esveltesa: 7,2

ESPLUGA DE FRANCOLÍ, L' Sant Miquel, església nova
Altitud: 414 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1871 i el 1888. Consta de tres naus; la central està coberta amb una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt; té sis trams, un d'ells amb el cor i un altre és el transepte; el presbiteri recte té una fondària de tres trams curts, un d'ells forma com un segon transepte; les naus laterals, gairebé uns passadissos, estan cobertes per voltes d'aresta i separades de la central per pilars rectangulars amb pilastres adossades; damunt dels pilars descansen els arcs formers de mig punt. El cor amb balustrada de fusta reposa damunt un arc carpanell que es recolza en pilastres i sobre una volta d'aresta rebaixada.

Els seus murs són de carreus aprofitats de l'antic castell del lloc. El frontis està dividit per pilastres d'escàs relleu en tres zones que es corresponen amb els àmbits de l'interior. El portal rectangular està ornat amb pilastres adossades als muntants i amb un ràfec al damunt. Una motllura composta horitzontal recorre tota la façana a mitja alçada i la divideix en dues zones; unes finestres cegues rectangulars estan ubicades als laterals en la zona inferior i altres més petites i obertes es troben en la superior. El coronament presenta una cornisa motllurada i, al centre, un frontó triangular. Dues torres s'aixequen als extrems de la façana, la de l'esquerra es troba inacabada; només arriba fins a l'alçada del mur frontal; la de la dreta és l'alt campanar del temple.

Dimensions: 53'23 x 11'42 x 18'62 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 21'53 metres, la cúpula arriba als 26'48 metres i el transepte en fa 21'53 x 10'30 x 18'69.

Guarda pintures del s. XX al presbiteri de Lluçia Navarro i escultures de Fèlix Fener.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (6'78 x 6'90 m); un de segon vuitavat té unes poc destacades pilastres als caires, una cornisa molt marcada motllurada i una torrella amb vuit finestres d'arc de mig punt de diferent alçada alternant-se; també alternen els costats rectes amb els que fan una curvatura còncaua. Està coronat per una cornisa i un terrat amb una estructura metàl·lica al cim. Té un rellotge d'esfera sota cornisa. Per l'interior hi puja una escala del tipus català sobre voltes, arrapada als murs i amb un ampli ull central; a uns quants metres, set o vuit, abans d'arribar a la cel·la, es transforma en escala de cargol d'obra.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 41'91 metres.

Esveltesa: 6

FORÈS Sant Miquel
Altitud: 740 metres.

Església d'una nau romànica (segle XII) i amb el transepte (o fals transepte ja que el formen dues capelles enfrontades) del gòtic (segles XIII i XIV) que li donen l'aspecte de planta de creu llatina; les voltes tant de la nau com del transepte són de canó apuntat. Té la capçalera recta (l'antic absis semicircular romànic va ser destruït el segle XIX i avui està en procés de ser refet). Els seus murs són de carreus mitjans o grans ben escairats de pedra de to daurat.

Té dos portals a migjorn: el principal anomenat portal dels Homes es troba en el mur lateral sud de la nau principal romànica; té tres arquivoltes de mig punt bossellades amb les seves

respectives columnetes i capitells romànics per banda encerclats per una ampla arcada de mig punt dovellada i bordó treballat amb dibuix en doble ziga-zaga a l'intradós i a sota l'àbac o imposta on reposen l'arcada i les arquivoltes; l'arcada també descansa en una quarta columneta; el timpà ofereix uns gravats de creus i altres signes simbòlics. El segon portal, el de les Dones, es troba a l'extrem meridional del braç dret del transsepte i és més senzill: una gran arcada de punt rodó formada per grans dovelles i un bordó sobre imposta; té una finestra d'arc de mig punt al damunt.

Dimensions: 17'86 x 5'480 x 7'79 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 19'60 x 7'60 x 5'86; l'alçada correspon al tram nord; pel que fa al tram sud la seva alçada és de 5'89 metres; els murs tenen un notable gruix, algun d'ells arriba als tres metres.

Arquitectes: Pere Borrell pel que fa a les obres del segle XIV: portal de les Dones i les dues capelles laterals que formen el transsepte; pel que fa al campanar al segle XIV, el picapedrer Pere Beló.

Conserva una reproducció de l'antiga imatge gòtica de la Mare de Déu de la Salut.

Campanar gòtic aixecat al segle XIV (1356). Té planta rectangular (4'55 x 3'70 m). Fou completat en el XVIII (la part alta és del 1882) amb un segon cos octagonal dividit en dos per una motllura composta en cavet que deixa a la part superior la cel·la amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna, amb una senzilla motllura a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal amb teules vidriades vermelles i un pinacle al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra d'un to daurat; el primer cos quadrat té l'aparença de més antiguitat.

Situació: sobre l'extrem sud del transsepte damunt mateix del portal.

Alçada: 25'27 metres.

Esveltesa: 5,5

LLORAC (la gent voldria que fos de la Segarra) Sant Joan

Altitud: 648 metres.

Església romànica modificada amb l'afegit de capelles laterals cap a la fi del segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular. Els murs laterals són de maçoneria (corresponen a les ampliacions del segle XVIII) i el del frontis de petits carreus de pedra d'un to daurat; avui han estat restaurats de tal manera que el morter de calç queda molt visible. El frontis té un portal modern d'arc rebaixat, un òcul a mitja alçada i queda coronat a base d'un frontó triangular avui (2002) arrebossat que li dona un aspecte de cosa afegida amb poca traça; el portal romànic al mur sud avui està tapiat.

Dimensions: 16'00 x 4'00 x 8'90 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 9 metres.

Campanar de temps posteriors al romànic, ben endreçat. Té una planta gairebé quadrada (3'14 x 3'20 m). Està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc rebaixat a cadascuna de les tres cares del sud, est i oest, i no en el nord; el sòcol que dona a migdia fa un marcat talús. Els seus murs, com al frontis, són de petits carreus de pedra en to daurat, sense cap detall i queden en plena nuesa.

Situació: adossat al mur sud fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'81 metres.

Esveltesa: 5,5

PASSANANT

Sant Jaume

Altitud: 714 metres.

Església edificada cap a finals del segle XVII i al llarg del XVIII d'aires neoclàssics. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes i acompanyada de dos passadissos laterals, d'un transsepte amb una cúpula al creuer sobre petxines, cor, cancell i un cambril per a la Mare de Déu de finals del segle XVIII amb alguns medallons esculpits i policromats. El mur del frontis té un parament de petits carreus ben escairats de pedra d'un to daurat; hi ha oberta una portalada classicitzant amb un portal rectangular precedit d'una graonada i flanquejat per unes pilastres corínties d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament, un frontó circular amb una decoració heràldica en el timpà i una fornícula sense imatge al damunt; un òcul motllurat queda obert a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular amb un pinacle al cim. Unes pilastres d'escàs relleu recorren la façana de dalt a baix tot senyalant tres zones que es corresponen amb els àmbits de l'interior. Els murs laterals tenen també carreus però més petits i matussers, igualment d'un to daurat.

Arquitecte: Josep Prat i Delorta (1726-1790) de Barcelona.

Guarda una pica baptismal semiesfèrica amb un peu cilíndric.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'13 x 4'13 m) i un de segon vuitavat coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb una alta balustrada amb pinacles damunt els pilars dels angles. Unes motlures es troben al capdamunt del primer cos, a l'inici del segon i a sota i sobre els finestrals. La cel·la oberta amb un finestral d'arc de mig punt a cada cara alterna allotja algunes campanes. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra de to daurat. Una escala sobre voltes, arrapada als murs puja fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 27'20 metres.

Esveltesa: 6,5

PILES, LES

Sant Martí

Altitud: 676 metres.

Església barroco-neoclàssica senzilla del segle XVIII. Consta d'una nau i dos passadissos oberts entre les capelles laterals. El frontis neoclàssic, precedit d'una graonada, té un portal en arc rebaixat i un modest marc ressaltat de pedra blanca, una fornícula sense imatge al damunt, un òcul atrompetat a mitja alçada, i una cornisa angular amb pinacle al cim; en l'arc del portal hi figura la data de 1743. Té murs de pedra groguenca amb barreja de carreus petits i de maçoneria i amb carreus grans a les cantoneres.

Arquitecte: mestre de cases Josep Pomés Talavera, de Sidamon.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'90 x 3'50 m.) amb murs de pedra groguenca de maçoneria amb carreus grans ben escairats a les cantoneres. Està dividit en dos cossos per una motllura sota els finestrals; una altra es troba a l'arrencada dels arcs i queda coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Algunes espitlleres es veuen a mitja alçada a la cara frontal; llevat d'aquest element, els murs presenten una completa nuesa; amb tot no queda mancat d'una certa noblesa.

Situació: sobre l'ala esquerra de l'edifici fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 19'28 metres.

Esveltesa: 5

PIRA Sant Salvador

Altitud: 384 metres.

Església aixecada amb aires neoclàssics entre el 1862 i el 1865. Consta de tres naus, la major coberta amb una volta de canó; té la capçalera recta amb un presbiteri rectangular cobert per un sostre horitzontal; un dels trams és el transsepte amb una cúpula bufada al creuer. Al frontis hi ha obert un portal rectangular amb frontó circular i una creu en relleu al damunt; dues pilastres toscanes recorren la façana fins a mitja alçada on se situa un mena d'entaulament que sosté dues noves pilastres fins al frontó triangular amb què es corona la façana; un finestral d'arc de mig punt es troba sota del frontó; dos òculs estan oberts a mitja alçada a la part de la façana que correspon a les naus laterals; té un cancell molt digne amb fusta treballada. Els seus murs són de maçoneria i de paredat arrebossat amb carreus a les cantoneres i a les pilastres

Dimensions: 31'23 x 9'00 x 15'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus en fa 19; el transsepte 19'50 x 8'91 x 15'65; i la cúpula arriba als 17'68.

Campanar neoclàssic tardà coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'50 x 5'30 m) i un de segon vuitavat coronat per una cornisa motllurada i per un terrat amb barana de carreus amb una bola a cada angle; sobre del terrat s'hi ha aixecat modernament un esvelt templet quadrat amb obertures en arc de mig punt a cada cara; té al capdamunt una cornisa motllurada i una agulla piramidal de teules vidriades rogenques. La cel·la situada al segon cos queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, més amples a les cares grans. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres, arrebossats i pintats de mitja alçada en amunt. L'escala interior segueix el model català, arrapada a les parets i damunt voltes amb barana d'obra; de la cel·la al terrat s'hi puja per una escala de gat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 29'73 metres.

Esveltesa: 5,4

ROCAFORT DE QUERALT Sant Salvador

Altitud: 464 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1792 i el 1799. Consta de tres naus de quatre trams amb una volta bufada a cadascun d'ells; estan separades per tres pilars per banda; la capçalera és recta; un transsepte ocupa el quart tram amb una cúpula bufada al creuer. El frontis té una gran portalada barroca; el portal en arc de mig punt filetejat a l'intradós està flanquejat per dues columnes exemptes de capitell compost sobre pedestals adossats al mur; sostenen un entaulament truncat que deixen una fornícula amb la imatge del Salvador intercalada recoberta per un bordó motllurat; una finestra d'arc rebaixat es troba al seu damunt i, per coronament, una cornisa amb curvatura convexa al centre i horitzontal a les ales d'una alçada, al cim, de 25'66 metres; té uns pinacles als angles. Unes pilastres toscanes recorren la façana de dalt a baix, dues a cada ala; sostenen un entaulament i la divideixen en tres zones que es corresponen amb les naus. Els seus murs són de paredat arrebossat amb un sòcol de grans carreus de pedra grisa a tots els murs.

Arquitectes: mestre d'obres Francesc Albareda, d'Ós. Fou restaurada el 1949 per César

Martinell.

Guarda a l'Altar Major una talla barroca de la Puríssima repintada recentment amb un color molt fosc; una creu, reproducció de la de Biure, sobre dos rodets de batre l'era; la mesa de l'altar major descansa sobre un gran rodet cilíndric, també de pedra de batre i les grades de l'altar major es feren d'alabastre de Sarral. Conserva dues piques, la baptismal romànica de boca poligonal procedent de l'antiga església i la beneitera de corona circular.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'85 x 5'50 m); mostra un lleuger desplom cap a la banda nord; ha estat reforçat recentment (2001); té un segon cos octagonal dividit en dos per una motllura i amb un rellotge d'esfera a la part inferior; el superior acull la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; va seguida per una cornisa motllurada i una torrella vuitavada amb contraforts als caires i una cornisa; queda coberta amb una cúpula apuntada de sectors triangulars de rajoles groguenques amb bola al cim i amb careneres de pedra blanca. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres ressaltades per pilastres toscanes en el cos on s'ubica la cel·la i amb un entaulament sota cornisa.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 39'52 metres.

Esveltesa: 6,7

ROCAMORA Sant Magí. La parròquia està ubicada al santuari de Sant Magí de Brufaganya.
Altitud: 742 metres. Municipi de Santa Perpètua de Gaià

Església neoclàssica aixecada entre el 1716 i el 1776. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells és el transepte, coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt i capçada per un absis rectangular de dos trams; en el creuer s'aixeca un cimbori quadrat amb teulada a quatre vessants en el que s'hi aixopluga una cúpula sobre petxines damunt quatre arcs de mig punt. Els seus murs tenen paraments de carreus matussers i de paredat recoberts d'un arrebossat en mal estat; per l'interior estan arrebossats i pintats de blanc amb panys on s'aprecien humitats; una cornisa classicitzant recorre tota la nau per sota de la volta i, a cada tram, amb correspondència amb els arcs torals, una pilastra d'escàs relleu ressalta dels murs. El frontis té un portal en arc de mig punt i un marc estret lleugerament destacat, una rosassa a mitja alçada i una cornisa angular amb una creu de pedra al cim. A la dovella clau del portal hi figura la data de 1882.

Dimensions: 30'16 x 7'59 x 10'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 13'10 metres; la cúpula arriba als 12 metres d'alçada i el transepte, que no sobresurt pels laterals, en mesura 12'85 x 7'60 x 10'16 .

Arquitecte: Fèlix Borràs, mestre de cases de Brufaganya.

Guarda un retaule renaixentista a l'altar major amb un escàs cambril avui (2007) encara no ben acabat de restaurar.

Campanars bessons neoclàssics coetanis del temple. Tenen planta rectangular (3'93 x 5'42 m) i estan coronats per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada. El campanar de la banda de migdia té finestres d'arc de mig punt, dues a migjorn i una a llevant; el de la banda de tramuntana només una sola finestra a llevant, totes elles amb bordó damunt mènsules; les cel·les tenen motlures al dessota i al damunt; els seus murs, igual que els de la resta de l'edifici, són de paredat amb un arrebossat en mal estat i pintats d'un color marronós. L'escala interior que puja pel campanar que fa aquest ús, el de la banda esquerra, és la típica escala catalana arrapada als murs sobre voltes.

Situació: damunt les ales del temple fent angle als dos extrems del frontis orientat a llevant.

Alçada: 17'19 metres.

Esveltesa: 3,1

ROJALS

Sant Salvador

Altitud: 977 metres. Municipi de Montblanc

Església romànica del segle XII reformada modernament. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de canó apuntada sobre dos arcs torals; té un fals transsepte format per dues capelles laterals fondes, i una capçalera formada per un absis romànic semicircular amb una cornisa sobre una fina motllura. Els seus murs són de grans carreus matussers al frontis i de maçoneria als laterals; els de l'absis són mitjans, ben escairats i disposats en filades regulars. El portal està obert a la façana lateral de migjorn; hi figura la data de 1780 a la dovella clau d'un arc rebaixat dovellat en pedra blanquinosa; els muntants són ben carreuats.

Dimensions: 16'90 x 4'90 x 7'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 12 metres.

Campanar aixecat modernament. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (3'00 x 3'40 m); el segon és octagonal i està coronat per una cornisa sobre mènsules i una teulada piramidal vuitavada. Els seus murs són de carreus mitjans matussers barrejats amb altres de ben escairats a les cantoneres. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes; una espitllera a la part baixa és l'únic element que ornamenta els murs que deixen veure una completa nuesa; amb tot tenen una certa bellesa deguda a les seves bones proporcions.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est de l'església, als peus encarats a ponent.

Alçada: 13'59 metres.

Esveltesa: 4

SANTA COLOMA DE QUERALT

Santa Maria

Altitud: 670 metres.

Església gòtica aixecada entre el 1331 i el 1587. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes de creueria simple. En el tram dels peus s'hi troba un cor amb una barana calada de pedra que descansa sobre un arc carpanell fet de dovelles grans i ben escairades i d'una volta de creueria rebaixada. La capçalera està formada per un absis poligonal de set costats amb una volta sobre nou nervis que surten de terra mateix fins a la clau de volta; serveix de base d'un petit campanar d'estil gòtic situat damunt mateix de la clau de volta aixecat en el terrat; en ell no hi penja cap campana. Cada tram de la nau descansa sobre un arc toral apuntat recolzat en unes fines pilastres de tres arestes que arriben al terra on hi tenen una base motllurada gòtica. Cadascun d'ells té un arc former gran de 6'60 metres de llum. Les capelles laterals, incloses les de l'absis, estan comunicades per passos que alternen arcs apuntats, lobulats i obertures amb llinda. Tots els murs, tant per l'interior com per fora presenten paraments de carreus de pedra grisenca mitjans, ben escairats i alineats.

Al mur lateral nord hi ha un portal gòtic tardà (1577) rectangular amb el marc motllurat; està envoltat per tres arquivoltes apuntades sobre un capitell corregut i un guardapols: el flanquegen dos dossierets, sense imatges; damunt la llinda, en el timpà, hi ha la imatge gòtica primitiva de Santa Coloma. Aquest portal, situat entre contraforts, té un petit ràfec amb mènsules figuratives al dessota. Al frontis hi ha un segon portal rectangular (avui -2001- clos i cegat) d'estil classicitzant amb

pilastres corínties als muntants, entaulament, frontó triangular, rosassa a mitja alçada i cornisa horitzontal. Grans finestrals s'obren a la part alta de la nau per damunt de les capelles laterals entre robustos contraforts; tenen vidrieres instal·lades després del 1939 i realitzades sota la direcció de l'arquitecte Lluís Bonet i Garí per part del dibuixant Castro i pel vidrier Oriach.

Dimensions: 34'28 x 11'49 x 16'04 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles situades entre els contraforts arriba als 19'10 metres. La llargada indicada va del mur de ponent fins al fons de la capella central dintre de l'absis.

Arquitecte: Josep Ferrer Nuet fins l'any 1595 pel que fa al campanar.

Guarda un retaule gòtic (1387) d'alabastre de Sarral dedicat a Sant Llorenç de l'escultor Jordi de Déu (o Jordi Joan, s. XIV-1406); es troba a la capella lateral de la Santa Creu; fa 2'10 metres d'amplada per 2'60 d'alçada.

Campanar gòtic tardà aixecat des de finals del segle XVI fins el 1649. Té planta rectangular (9'10 x 7'80 m) i està dividit en quatre cossos per motlures; el superior o cel·la té dues finestres d'arc apuntat a cada cara amb una motllura a l'arrencada dels seus arcs ornats amb calats; està coronat, ja en estil renaixement, per una cornisa amb una gàrgola a cada angle i un terrat amb balustrada amb decoració de boles i petites piràmides, quatre a cada costat. Sobre terrat, quatre arcs de pedra apuntats units al centre sostenen campanetes horàries. El sòcol és atalussat i mesura 10'68 metres de llargada per 8'70 d'amplada. Una escala de cargol estreta de pedra picada amb els graons força gastats puja per l'interior d'un dels pilars-contraforts centrals de la banda de migdia; té sortida al terrat damunt de les voltes i, avançant cap a ponent s'entra dins del campanar buit per sota d'aquest nivell. Per una altra escala de cargol, igualment estreta i de graons de pedra gastats, s'arriba a la cel·la; hi pengen set campanes (dues estan esquerdades); seguint més amunt es pot arribar al terrat. Les escales es troben sempre situades a la banda de tramuntana dels respectius llocs per on pugen.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent, en el punt en què sobresurt del mur que tanca les capelles laterals obertes entre els contraforts del cantó de migdia.

Alçada: 42'60 metres.

Esveltesa: 4,6

SARRAL Santa Maria

Altitud: 400 metres.

Església neoclàssica edificada durant llargues etapes; fou iniciada al 1700 per la capçalera; es prosseguí amb les capelles laterals i es va completar entre el 1748 i el 1755; en quedar danyada per un incendi el 1801, es reconstruí amb l'afegit d'un transsepte i una cúpula al creuer; fins el 1807 no s'acabaren les obres. La guerra civil del 36 la va destruir novament en part i es va refer després del 1939; les obres no s'acabaren fins el 1954 a excepció del campanar que es veié finalitzat el 1957.

Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; en un dels trams hi ha el cor i altres dos són transseptes, el primer d'ells, més estret que l'altre, amb cúpules als seus extrems; de fet el constitueixen dues capelles fondes; el segon, més proper a l'absis, té capçaleres poligonals de cinc costats i, al creuer, una cúpula semiesfèrica de llunetes sobre petxines amb relleus figuratius policromats. Els murs de la fàbrica són de maçoneria, però el del frontis i els del campanar són carreuats; les pilastres interiors, els nervis de les capelles laterals i els arcs formers són tots de pedra carreuada grisa.

Al frontis hi ha una portalada barroca; el portal en arc de mig punt està flanquejat per dues

columnes troncocòniques per banda de capitell compost amb la base decorada amb palmetes; són exemptes i descansen en pedestals adossats al mur; unes fornícules situades entre les columnes no tenen imatges; al damunt hi ha un entaulament truncat com si fos un segon capitell i el frontó sinuós amb al timpà intercalat on s'hi troba una imatge moderna en pedra blanca de Maria Assumpta; una fornícula buida amb rics ornaments barrocs en relleu al seu entorn està situada més amunt, una rosassa motllurada es troba a mitja alçada i queda coronat per una cornisa convexa al centre i còncava als laterals; uns pinacles es troben als seus extrems i al cim. Un cancell vidriat de 5'20 metres de fondària és, de fet, com un atri.

Dimensions: 40'84 x 12'18 x 17'18 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou la fondària de l'atri; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 18'66, i el transepte 32'70 x 10'10 x 17'18; l'altre transepte o capelles fondes fa 36'70 de llargada per 4'16 d'amplada; la cúpula del creuer arriba als 23'52 metres.

Guarda encastat al mur lateral dret per l'exterior, sobre un finestral baix, l'antic timpà romànic (finals del segle XIII) decorat amb alts relleus que representen la Mare de Déu asseguda amb el Nen a la falda i les dues figures de sant Joan i un profeta, totes elles aixoplugades en sengles arcades apuntades. Una pica baptismal segurament barroca de boca quadrada i motllurada amb una base esfèrica decorada per fulles arrodonides, tres a cada costat, descansa en un peu tornejat de poca alçada.

Campanar neoclàssic restaurat modernament sense retornar-li l'antiga cúpula que el cobria destruïda en la guerra civil del 36. El seu primer alt cos té planta quadrada (6'52 x 6'52 m); un de segon és vuitavat dividit en dos pisos per una motllura; en el primer hi ha esferes de rellotge a cada cara alterna; el segon correspon a la cel·la que està oberta amb vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronat per una motllura, una cornisa i un terrat de barana d'obra amb boles als angles. Els seus murs són de carreus ben escairats. L'escala interior segueix el model català sobre voltes i arrapada als murs amb barana d'obra i arriba fins a la cel·la; d'aquest punt fins al terrat l'escala és de cargol metàl·lica avui en no massa bon estat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 40'68 metres.

Esveltesa: 6,2

SAVALLÀ DEL COMTAT Sant Pere

Altitud: 822 metres.

Església neoclàssica, austera, aixecada entre el 1776 i el 1786; aquest darrera data figura en la dovella clau del portal. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó; l'acompanyen capelles laterals. El frontis té un portal en arc rebaixat en pedra grisa; al seu davant hi ha unes grades d'accés; un òcul es troba a mitja alçada i queda coronat per una senzilla cornisa angular. Els seus murs són de maçoneria.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta quadrada (3'40 x 3'40 m) i està ornat amb una motllura a mitja alçada. Queda coronat per una cornisa i un terrat amb barana d'obra i amb uns petits merlets esglaonats. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat en mal estat; a les cantoneres hi té carreus mitjans ben escairats.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle amb el frontis.

Alçada: 18'66 metres.

Esveltesa: 5,4

SEGURA

L'Assumpció

Altitud: 819 metres. Municipi de Savallà del Comtat.

Església neoclàssica de la fi del segle XVIII. Té planta de creu grega. El frontis té un portal possiblement renaixentista reaprofitat; queda obert en arc de mig punt; té unes pilastres estriades adossades als muntants, un entaulament senzill, un frontó triangular truncat, una rosassa a mitja alçada, una minsa cornisa horitzontal amb pinacles piramidals als extrems i unes fines motlures al dessota que dibuixen un frontó triangular; les ales formen una curvatura còncaua; per sobre, el campanar, possiblement una antiga espadanya avui closa. Els seus murs foren aixecats amb pedres de l'antiga església romànica a base de carreus grans i ben escairats als primers metres i irregulars i matussers a la resta.

Guarda un altar neoclàssic del 1833.

Campanar merament funcional. Té planta rectangular (5'00 x 3'50 m) i està coronat per una cornisa formada per teules sobreposades i una teulada a quatre vessants de perfil lleugerament còncau; sobresurt de la teulada de l'església i està constituït per la cel·la que està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de carreus matussers.

Situació: sobre els peus de la nau com una prolongació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'81 metres.

Esveltesa: 4,1

SOLIVELLA

L'Assumpció

Altitud: 488 metres.

Església neoclàssica aixecada el 1769. Consta de tres naus, la central de quatre trams, un d'ells amb el cor. Està coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; les laterals amb voltes d'aresta estan separades de la central per arcs formers de mig punt damunt pilars cruciformes; té la capçalera recta que inclou un presbiteri semicircular cobert per una volta de quart d'esfera damunt arcs raconers; està prolongat amb un tram. L'acompanyen capelles laterals ubicades entre els contraforts. El cor amb balustrada de fusta descansa sobre un arc carpanell i una volta de llunetes; al seu dessota es troba el cancell. Els murs interiors estan arrebossats i emblanquinats a excepció dels arcs i les cantoneres dels pilars que mostren carreus mitjans de pedra grisenca mig picats. El seu mur frontal és carreus de pedra d'un to daurat, molts d'ells aprofitats d'un anterior temple romànic; els murs laterals són de maçoneria amb peces mig carreuades. El frontis té una portalada clàssica amb un marc rectangular i unes pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament amb dos pinacles adossats al mur, una fornícula amb imatge, una rosassa motllurada a mitja alçada i, al centre, una cornisa angular amb un pinacle al cim; les ales fan una curvatura còncaua amb decoració de volutes.

Dimensions: 29'50 x 9'43 x 14'41 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 18'49 metres.

Guarda una talla del Sagrat Cor de mida normal del 1990 obra de mossèn Josep Maria Torrell rector de Vallmoll.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'15 x 5'50 m); el segon, vuitavat, té unes motlures a l'inici, a sota finestrals i a l'arrencada dels

arcs. Està coronat per una cornisa amb gàrgoles al dessorra i una teulada piramidal, alta com una agulla, acompanyada d'un arc a un costat com una espadanya sense campana. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, un a cada cara alterna; hi pengen campanes; penjada al centre i sota mateix de l'agulla hi ha una matraca que es fa funcionar per Setmana Santa. Un rellotge d'esfera a la cara frontal es troba sota mateix de la cel·la. Els seus murs són de carreus al primer cos i de paredat amb carreus a les cantoneres al segon. Una escala interior amb barana d'obra segueix el model català sobre voltes i arrapada als murs.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a llevant.

Alçada: 31'88 metres.

Esveltesa: 5,8

VALLCLARA

Sant Joan Baptista

Altitud: 630 metres.

Església barroca construïda entre el 1660 i el 1760. Consta d'una nau de quatre trams (un d'ells és el transsepte) coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt que descansen en una imposta clàssica i pilastres jòniques; la capçalera és recta; dos passadissos laterals entre capelles coberts per voltes d'aresta estan separats de la nau per arcs formers de mig punt damunt pilars. Té un altar major neoclàssic amb medallons al·lusius a la vida del patró així com en els murs del presbiteri, a dreta i esquerra, en baix relleu i de grans dimensions. El cor situat com és usual als peus del temple descansa en un arc carpanell i en una volta de llunetes rebaixada. En el creuer la volta es transforma en una cúpula bufada baixa damunt quatre grans arcades de mig punt.

El frontis de carreus ben escairats en pedra carreuada de color groc daurat té un portal rectangular amb el marc motllurat flanquejat per pilastres jòniques, un entaulament amb l'arquitrav igualment jònic i cornisa; al damunt hi ha una fornícula sense imatge amb un petit frontó triangular, un òcul motllurat a la part superior i, per coronament, un gran frontó triangular amb un petit òcul al centre del timpà.

Dimensions: 27'50 x 6'98 x 11'97 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 15'19 metres; la cúpula bufada arriba als 13'51 i el transsepte en fa 15'19 x 7'21 x 12'00.

Guarda una bonica pica beneitera decorada amb uns rostres primitius, unes bandes i dos frisos d'arquets cecs horitzontals; es troba al damunt d'un peu cilíndric dividit en dos cossos per sengles motlures i una data (1800) gravada als baixos. A la mateixa capella baptismal el 2012 s'hi ha instal·lat una pintura (3'50 x 3'25 n) sobre fusta de l'artista local Juli Sales sobre el Baptisme de Jesús.

Campanar neoclàssic coetani de les darreres obres del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'75 x 4'75 m); al seu damunt s'aixeca un segon cos vuitavat on s'hi ubica la cel·la; està coronat per una cornisa motllurada i, a sobre, un tambor vuitavat d'escassa alçada i una torrella octagonal amb òculs a cada cara alterna i coronada per una segona cornisa motllurada i una cúpula de vuit sectors triangulars amb un pinacle de bola al cim. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb bordó i una fina imposta, una a cada cara alterna; té una fina motllura a la seva base i una altra sota cornisa; hi pengen campanes. Un rellotge d'esfera es troba sota els finestres. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra d'un to daurat.

Una escala ampla amb graons de pedra i barana d'obra amb un ull central arriba fins a l'alçada del cor; des d'allí i més estreta és de maons amb marge de fusta, sobre voltes catalanes, arrapada als murs i amb un ull central en part tancat per envans; s'entra a la cel·la per una trapa.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 32'19 metres.

Esveltesa: 6,7

VALLFOGONA DE RIUCORB

Santa Maria

Altitud: 698 metres.

Església romànica del segle XIII amb aportacions del gòtic i modernes com la capella de Santa Bàrbara del 1617 de l'arquitecte de Cervera Miquel Rabiol, i amb una capçalera del segle XIX. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada sobre una imposta motllurada que ressegueix tots els murs; està reforçada per dos arcs torals recolzats en petites pilastres poligonals; la capçalera la forma un absis poligonal. El cor és una obra del segle XVI; descansa en un arc rebaixat de dovelles ben escairades i en una volta ogival simple. Unes capelles laterals amb voltes de creueria simple són del segle XIV; la de la dreta amb absis semicircular conté quatre relleus gòtics sobre la vida de Maria i una pintura del Sant Sopar de Lluís Masriera (1872-1958) orfebre i pintor modernista.

El frontis té un portal romànic en arc de mig punt amb tres arquivoltes i un bordó; la central bossellada descansa damunt una imposta i en una columna per banda; una finestra d'arc de mig punt es troba a mitja alçada i una cornisa angular amb un fris de mènsules esglaonades el coronen. El seu mur és de carreus irregulars i matussers en part i la resta, com per l'interior, de carreus petits i ben escairats de pedra de to groc daurat. A tramuntana hi havia una porta renaixentista avui tapiada; l'actual romànica, a ponent, procedeix d'una antiga ermita des de la qual fou traslladada al segle XVIII.

Dimensions: 17'00 x 8'88 x 8'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda part d'un retaule gòtic de pedra dedicat a Santa Maria obra de Jordi de Déu conegut també per Jordi Joan, escultor grec actiu a Catalunya al segle XIV i mort a Tarragona el 1406; una pica baptismal renaixentista de boca circular amb uns relleus en forma de pètals a tot el voltant de la seva cara i amb un peu tornejat ample refeta després del 1939.

Aquesta parròquia la va fer famosa el seu rector (1607-1621) Francesc Vicent Garcia (1582-1623), poeta satíric conegut com "el rector de Vallfogona".

Campanar aixecat cap el 1760-65 sota la direcció del mestre de cases Salat. Té planta gairebé quadrada (4'70 x 4'83 m.) i està dividit per motlures en quatre cossos, l'últim dels quals és la cel·la oberta amb finestral d'arc de mig punt, un a cada cara; està capçat per una cornisa motllurada sobre mènsules amb gàrgoles als angles i una teulada piramidal de rajoles verdes amb un pinacle al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra d'un to daurat; té un rellotge que data del segle XVII restaurat recentment (2001). Està dotat de tres campanes incorporades modernament: *Maria Bàrbara* del 1945, *Cristòfora* i *Santa Maria*, ambdues del 1998. Per l'interior hi puja una escala d'obra, arrapada a la paret i amb un ull central. És un campanar senzill però ben proporcionat i solament decorat amb unes fines motlures i alguna espitllera a la banda de migdia.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 25'81 metres.

Esveltesa: 5,3

VILANOVA DE PRADES

Sant Salvador

Altitud: 893 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1773 i el 1883. Consta d'una nau amb capçalera

poligonal. El mur del frontis és de carreus grans ben escairats de pedra groc daurat; hi té un portal en arc de mig punt filetejat damunt senzilles impostes; està flanquejat per dues pilastres toscanes sobre pedestals, una d'elles mig amagada darrera l'altra, i amb decoració rococó lateral en relleu; està cobert per un entaulament amb uns pinacles al damunt adossats al mur, una fornícula sense imatge amb una decoració que recorda també l'estil rococó a base de volutes, corbes i contracorbes; una rosassa a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular amb un petit òcul al centre del timpà; una motllura horitzontal al dessota i una espadanya d'un ull sense campana al cim. El cos central del frontis es troba uns centímetres avançat respecte de la resta de la façana.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'15 x 5'40); un de segon vuitavat està ornat amb motlures a l'inici i a sota de la cel·la; aquesta té oberts uns finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna, amb unes pilastres toscanes als caires; està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal vuitavada baixa amb una bola al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra de to daurat fent joc amb el frontis. Tot i les parets nues, té un segon cos ben delineat i amb paraments molt dignes de pedra; a més a més, té unes molt bones proporcions, fins al punt de tenir un grau alt d'esveltesa que el fan destacar per damunt del poble i enmig de la natura pedregosa que l'envolta.

Situació: damunt l'ala dreta del temple en l'angle sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 31'99 metres.

Esveltesa: 6

VIMBODÍ

Sant Salvador

Altitud: 486 metres.

Església gòtica que tot i ser iniciada el 1191 en romànic no fou bastida sinó a partir del 1287 i sobretot al segle XV i fins al 1500 i escaig. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb voltes de creueria; té la capçalera recta. El cor descansa en un arc carpanell i una volta ogival estrellada. Un transsepte obert en època barroca acull capelles cobertes amb cúpules semiesfèriques. El portal està obert al mur lateral sud; té un arc dovellat de mig punt sobre una senzilla imposta; el marc és acanalat a l'intradós i té un guardapols en arc conopial coronat per un floró; la dovella clau té incorporada una petita peanya sense imatge. Els seus murs són de carreus mitjans, els de la part baixa més aviat grans, de pedra de to daurat, ben escairats; en algun hi ha gravats dos escuts dels abats de Poblet que afavoriren la seva construcció.

Dimensions: 30'00 x 8'99 x 9'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 34'00 x 4'42 x 9'70.

Guarda una pica baptismal gòtica en una sola peça de pedra, i un altar fet per l'arquitecte modernista de Tarragona Josep Maria Jujol.

Campanar gòtic tardà. Té planta rectangular (7'00 x 4'70 m). Està coronat amb una cornisa i un terrat amb merlets afegits modernament en lloc de la cúpula que hi havia abans de la seva destrucció el 1936; un contrafort l'apuntala fins a mitja alçada. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues a llevant i a ponent i una als altres dos costats. Els seus murs de carreus mitjans de pedra de to daurat ben escairats són com els de la resta del temple. Una escala interior de cargol de pedra picada sense pilar central permet arribar a la cel·la. Donada la longitud destacada d'un dels seus costats, fa que el seu grau d'esveltesa sigui una mica reduït, fet que no li resta pas gens de la seva bellesa.

Situació: adossat el mur de ponent, als peus del temple, fent angle al sud-oest del mur lateral del migdia.

Alçada: 20'98 metres.

Esveltesa: 3

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

ESPLUGA DE FRANCOLÍ, L' Sant Miquel, església vella

Altitud: 414 metres.

Església gòtica del 1294 que conserva detalls romànics d'un temple anterior. Consta d'una nau de tres trams coberta amb volta de creueria i capçada per un absis poligonal de cinc costats amb contraforts interiors que hi deixen sengles capelles. Té dues portes, una a la façana lateral sud i l'altra, la principal, a ponent. La porta sud d'arc apuntat es troba sota un petit porxo de volta rebaixada entre dos contraforts exteriors; la de ponent atrompetada és formada per nou arquivoltes d'arc ogival. Els murs del temple són de carreus ben escairats de pedra groguenca.

Dimensions: 34'86 x 9'77 x 14'30 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el mur de ponent té un gruix de 0'66 metres que, amb els dos metres de fondària del portal atrompetat, fa que el mur de sota el campanar centrat en aquesta façana tingui una gruixària de 2'66 metres.

Guarda unes imatges gòtiques dels sants Abdó i Senén que figuren representades també en les vidrieres de colors del mur de migdia; conserva una trona de pedra amb relleus segurament del gòtic tardà. Té orgue.

Campanar gòtic coetani del temple. Té planta quadrada (4'64 x 4'64 m) amb una motllura sota els finestrals; el coronament consisteix en una cornisa i una teulada de quatre vents amb pinacle al cim. La cel·la està oberta per finestres d'arc de mig punt, dues als costats de ponent i llevant, i una excèntrica al sud. Els seus murs tenen paraments de carreus ben escairats en pedra de to daurat. Hi ha un cos auxiliar prismàtic adossat al mur meridional fins a l'altura de la cel·la; per ell hi puja una escala de cargol de pedra picada. El 2009 es va penjar una nova campana de nom *Antònia* a l'espadanya que es troba damunt la teulada situada en el punt de l'arc presbiteral.

Situació: damunt els peus de la nau com una prolongació de la façana principal encarada a ponent, sobre mateix del portal.

Alçada: 24'00 metres.

Esveltesa: 5,1

MONTBLANC Santa Maria

Altitud: 350 metres.

Església gòtica aixecada entre el 1352 i el 1528, inacabada ja que havia de tenir set trams enlloc dels quatre actuals. Consta d'una nau gòtica de trams desiguals coberts amb voltes de creueria simple separades per tres arcs torals ogivals que descansen en semi-columnes adossades als murs; els capitells tenen bonics relleus. Té un cor als peus a un nivell alt amb accés per unes poques grades i tancat per un reixat de ferro forjat. El cancell es troba en l'atri sota de la volta ogival estrellada que sosté l'orgue; aquest tram, amb l'entrada lateral, és el més ample i té l'orgue sobre un arc rebaixat. Al mur dels peus hi figura una gran rosassa en la seva part alta. L'absis poligonal de set costats amb volta de creueria inclou set capelles; totes elles més les que rodegen la nau estan ubicades entre els contraforts i obertes per arcs apuntats. La façana lateral amb decoració barroca fou bastida entre el 1653 i el 1668.

La portalada, amb grades d'accés al seu davant, té un portal en arc de mig punt filetejat damunt senzilles impostes; està flanquejat per tres columnes corínties per banda amb grotescos a les bases del fust; són exemptes i es recolzen sobre pedestals adossats al mur; un entaulament molt decorat completa la portalada; una segona zona sobre la cornisa de la portalada la formen una

fornícula amb imatge al centre i tres columnes jòniques a cada costat també exemptes. Entre columnes, tant a la part baixa com a la superior, s'hi troben esplèndides escultures de persones santes, en total dotze sense comptar la de la fornícula central. Sobre l'arc del portal també hi ha grans relleus al centre dels quals la Mare de Déu i el Nen. Una tercera banda d'escultures al capdamunt coronen aquesta meravella de façana. Els seus murs de carreus ben escairats queden oberts amb grans finestrals gòtics biferats amb els arcs calats; tots els robustos contraforts sobresurten per l'exterior i es veuen coronats per alts florons crestats.

Dimensions: 39'60 x 16'36 x 26'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou 4'63 metres de la fondària de la capella central de l'absis que deixa l'altar major al seu davant; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 26'51 metres; un transsepte format per l'atri sota l'orgue i una fonda capella barroca oposada mesura 38'29 x 8'06 x 12'30 metres, amb l'alçada reduïda a 6'80 sota la volta de l'atri damunt de la qual es troba l'orgue.

Guarda un retaule gòtic de pedra policromada dels sants Bernat i Bernabé de 2'95 x 3'17 metres, obra atribuïda a un escultor escocès de nom Bernat Desfonoll que es casà i visqué a la vila de Montblanc; una talla gòtica policromada del segle XV de la Mare de Déu del Cor; un retaule a l'altar major de l'escultor del segle XX Josep Maria Camps i Arnau; dues talles de sant Pere i sant Pau de Frederic Marès (1956); una imatge de Santa Maria de fusta policromada i un retaule pintat de santa Anna ambdós del segle XVI. Té un orgue del 1607.

Campanar d'espadanya de maó amb carreus a les cantoneres, aixecat sobre la façana lateral, sobre la portalada; té una amplada a la seva base de 6'24 metres i un ull de 0'50 metres de gruix; no hi té campanes; aquestes es troben sobre un dels murs de l'absis en una altra construcció en forma d'espadanya de tres grans ulls.

Alçada: 36'13 metres.

MONTBLANC Sant Francesc, antic convent, sense culte

Altitud: 348 metres.

Església del gòtic inicial, 1253, acabat a principis del segle XIV sota la influència del gòtic francès. Consta d'una nau de sis trams amb coberta de fusta sobre arcs i capçada per un absis poligonal de cinc costats amb volta de creueria. El frontis té un portal d'arc apuntat, atrompetat i amb bordó sobre mènsules; està obert en un cos que sobresurt de la façana i està coronat per un modest ràfec; al seu damunt hi té una gran finestra gòtica triforada amb els arcs calats; i, per coronament, una senzilla cornisa angular. Els seus murs són de carreus petits ben escairats de pedra grisa disposats en filades regulars.

Dimensions: 42'80 x 12'00 x 16'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total màxima arriba als 19'30 metres.

Campanar de planta quadrada (2'40 x 2'40 m). La cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt té una motllura al dessota i està coronada per una cornisa destacada i una teulada a quatre vents. Els seus murs són de petits carreus ben escairats i disposats en filades regulars.

Situació: adossat al mur de migjorn, tocant a l'absis.

Alçada: 26'68 metres.

Esveltesa: 11

MONTBLANC Sant Miquel, sufragània de Santa Maria

Altitud: 345 metres.

Església gòtica de mitjans del segle XIII que substituï una anterior romànica de la que només en resta la façana. Consta d'una nau de cinc trams i amb un sisè que fa de presbiteri. Estan coberts amb un teginat de gran qualitat amb pintures gòtiques policromades coetànies de les obres del temple; són les més antigues de les conservades a Catalunya. El teginat descansa sobre cinc arcs diafragma de pedra grisenca; la capçalera és recta i els altars laterals tenen voltes ogivals nervades.

La façana principal romànica té una portada de tres arquivoltes d'arc de mig punt dovellades i un bordó damunt d'una senzilla imposta i de dues columnetes adossades per banda; presenta a mitja alçada un fris alternant carreus i buits. Els seus murs són de carreus de pedra grisenca ben escairats però avui es troben en mal estat pel desgast sofert pel temps.

Dimensions: 35'00 x 15'00 x 15'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada, mesures que he tret del llibre *Contribución al estudio del gótico en Tarragona*, de Emma Liaño.

Guarda una pica beneitera de boca circular i amb relleus en forma de pètals; descansa en un pilar cilíndric, segurament renaixentista.

Campanar mig romànic mig d'èpoques posteriors. Té planta gairebé quadrada (4'20 x 3'90 m) i dos cossos separats per un fris, continuació del que figura en el frontis. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i té una motllura al seu dessota. Els seus murs són de carreus escairats irregulars i amb evident desgast, romànics fins a la motllura i moderns pel que fa a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 29'76 metres.

Esveltesa: 7

MONTBRIÓ DE LA MARCA Sant Llorenç

Altitud: 575 metres.

Municipi de Sarral

Església del temps del barroc. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada capçada per un absis semicircular damunt del qual s'hi aixeca un llanternó. El portal dovellat d'arc rebaixat està situat al mur lateral sud amb un òcul atrompetat a mitja alçada, una cornisa horitzontal i el campanar, segurament una antiga espadanya avui closa. Hi ha oberts dos finestrals d'arc de mig punt coberts per una teulada a dos vessants i, al cim, una creu inscrita en un cercle. Els seus murs estan arrebossats amb simulació de carreus.

Guarda una pica baptismal semiesfèrica encastada al mur.

Campanar format per una antiga espadanya avui closa; està situat sobre el portal en la façana lateral del migdia. Té una amplada de 5 metres.

Alçada: 11'50 metres.

OLLERS Santa Maria, sufragània

Altitud: 432 metres. Municipi de Barberà de la Conca

Església modesta, del segle XX. Consta d'una nau. El frontis té unes grades d'accés al portal obert en arc rebaixat i situat en un pla avançat; una finestra rectangular es troba a mitja alçada i queda coronat per una cornisa horitzontal. Els seus murs tenen un arrebossat en mal estat.

Campanar de planta gairebé quadrada (1'70 x 1'80 m) situat sobre l'esquerra de l'edifici amb dos ulls d'arc rebaixat oberts al frontis: està cobert per una teulada baixa de quatre vessants; els seus murs presenten un arrebossat en mal estat. Sobresurt del cos del temple només la part superior, possiblement una primitiva espadanya avui tancada.

Situació: angle nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'63 metres.

EL GARRAF

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
------------------------	------------	------------------

Canyelles de Garraf	Santa Magdalena	18'95
Cubelles	Santa Maria	41'68
Olivella	Sant Pere i Sant Feliu	12'16
Roquetes de Garraf, les	Santa Eulàlia	14'73
Sant Pere de Ribes	Sant Pere	46'41
Sitges	Sant Bartomeu i Santa Tecla	40'12
Garraf	Santa Maria	13'19
Vilanova i la Geltrú	La Immaculada	32'07
Vilanova i la Geltrú	Santa Maria	32'99
Vilanova i la Geltrú	Sant Antoni	52'44

Alçada mitjana: 32'22 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha una i d'esppanya dues: Olivella mesura 12'16 metres i les Roquetes de Garraf 14'73.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

CANYELLES Santa Magdalena
Altitud: 142 metres.

Església neoclàssica restaurada el 1858. Consta d'una nau amb capelles laterals, capçalera recta i teulada de quatre vessants. El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra i llinda amb l'escut del baró de Canyelles en relleu, un òcul motllurat mitja alçada i una cornisa horitzontal. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats, lleugerament ennegrits per humitats.

Campanar coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (3'60 x 3'56 m). Està coronat per una minsa cornisa i una teulada a quatre vents amb un petit pinacle al cim. Els seus murs, com els del temple, estan arrebossats i mostren carreus de pedra rogenca a cantoneres. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt emmarcades amb pedra igualment rogenca, una a cadascuna de les cares sud i oest; hi penja alguna campana; un rellotge d'esfera sota la cel·la es veu a la cara sud del frontis.

Situació: adossat al mur de ponent fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 18'95 metres.

Esveltesa: 5,2

CUBELLES Santa Maria
Altitud: 12 metres.

Església barroca aixecada entre el 1697 i el 1737. Consta de tres naus, la central està coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt, les laterals ho estan amb voltes d'aresta; tenen quatre trams, un d'ells amb el cor; queden separades per pilars que sostenen tres arcs formers de mig punt per banda. El frontis està arrebossat i esgrafiat amb un element

geomètric rectangular que es va repetint per tota la façana i els primers cossos del campanar; un sòcol pintat en color fosc marronós trenca la monotonia de la decoració general; les cantoneres deixen veure una estructura de grans carreus ben escairats de pedra grisa; el portal rectangular classicitzant té un marc de pedra blanca amb pilastres sobre pedestals adossats que sostenen un entaulament i un frontó truncat decorat amb volutes; una rosassa emmarcada amb pedra blanca es troba a mitja alçada i, per coronament, al centre hi figura un frontó triangular amb marc destacat de pedra grisa; les ales segueixen la inclinació que fa la teulada. L'esfera d'un rellotge es troba al centre del timpà.

Guarda un Santcrist de talla (1962) a l'altar major de Josep Maria Camps i Arnau; una talla de l'Assumpció amb dos angelets, antiga imatge de l'església dels Josepets de Barcelona, refeta per Càndid Mateo; uns frescos al baptisteri del pintor Josep Oriol Balmes; una pintura de Joan Montcada a l'altar de la Mare de Déu de Montserrat; un estucat de Joan Miró a la capella de Sant Sebastià; i una pica baptismal de marbre rosat segurament de principis del segle XVIII.

Dimensions: 28'34 x 9'50 x 15'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus fa 13'40 metres.

Campanar aixecat el 1765 com el seu model el de Sant Antoni de Vilanova i la Geltrú. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (6'75 x 6'90 m); el segon vuitavat està dividit en dos pisos el superior dels quals constitueix la cel·la; està oberta amb finestral d'arc de mig punt, un a cada costat; tenen el marc una mica ressaltat i l'arc damunt fines impostes; els caires queden destacats a manera de lesenes cantoneres i per damunt, sota cornisa, una franja es troba lleugerament marcada. A sobre d'ell s'hi troba un terrat amb balustrada on s'hi aixeca una torrella amb vuit finestres en arc de punt rodó, una a cada cara; està coronada per una cornisa amb petits pinacles als angles, una cúpula de vuit sectors triangulars corbats amb petits òculs oberts a cadascun d'ells i un pinacle al cim. Els murs del cloquer estan esgrafiats com al frontis de l'església encara que presenten deficiències per humitats sobretot al primer cos vuitavat; al seu damunt, per sobre de la motllura composta que es troba a la base de la cel·la, els murs són de carreus ben escairats de pedra blanca que, igualment, apareix a les cantoneres de tots els cossos. Per l'interior puja una escala de cargol d'obra arraconada a l'angle sud-est i que arriba fins a la cel·la; d'es d'ella fins al terrat hi ha també una altra escala de cargol pel cantó on la cel·la té una finestra cegada; com que aquesta segona escala s'inicia a un nivell alt, per superar-lo hi ha una escaleta de fusta de recent instal·lació.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 41'68 metres.

Esveltesa: 6

GARRAF Santa Maria
Altitud: 15 metres. Municipi de Sitges

Església moderna que consta d'una nau amb capçalera recta. El frontis està precedit d'un petit porxo sota teulada de dos vessants que descansa damunt un gran arc de mig punt; el portal rectangular es troba sota porxo, més amunt hi ha una finestra d'arc de mig punt per damunt del porxo i una cornisa angular que es correspon a una teulada de dos vessants. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats que s'adiuen molt amb l'ambient assolellat i clar de la zona marinera on es troba el poblat.

Campanar senzill de planta gairebé quadrada (2'95 x 2'80 m) amb els caires aixamfranats;

està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal vuitavada d'obra. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara. Els seus murs, com tota l'església, estan arrebossats i pintats de blanc.

Situació: adossat al mur del frontis encarat a l'est; es troba avançat i formant un angle recte amb ell pel cantó del nord-est.

Alçada: 13'19 metres.

Esveltesa: 4,4

SANT PERE DE RIBES Sant Pere

Altitud: 44 metres.

Església aixecada entre el 1902 i el 1910 en estil neogòtic; diuen que és una imitació de Santa Maria del Mar de Barcelona, encara que amb moltes diferències, diria jo. Fou bastida aprofitant materials de l'església barroca anterior. Consta de tres naus de quatre trams; un d'ells correspon al presbiteri, i un altre més estret als peus del temple amb el cor i el cancell a sota. Les tres naus tenen voltes de creueria i estan separades per robustos pilars octagonals de pedra picada i arcs formers apuntats. El cor es troba damunt d'una volta de creueria i d'un arc rebaixats. Al primer tram després del presbiteri s'hi aixeca una cúpula damunt un tambor octagonal sobre trompes; està coberta amb estructura de nervis i una clau de volta central. El tambor que sobresurt per damunt del terrat té vuit grans òculs i, per l'exterior, les cantoneres ressaltades i els paraments arrebossats i pintats de blanc crema; al seu damunt la cúpula està recoberta de peces de ceràmica blau lapislàtzuli i els careners daurats; un pinacle també daurat la corona.

Els murs i l'estructura de formigó del temple estan recoberts amb pedra artificial blanquinosa; sòcol de pedra natural mig picada de 1'83 metres d'alt i 0'15 de gruix; les ales tenen una cornisa horitzontal amb un fris d'arcs apuntats al dessota; les cantoneres, com les dels dos campanars, estan lleugerament ressaltades i decorades amb un encoixinat. El perímetre rectangular del temple està cobert no per una teulada sinó per un terrat amb un lleuger doble pendent i protegit per una robusta barana decorada amb una sèrie de pinacles triangulars amb una bola a cada pocs metres.

El frontis queda dividit en cinc zones pels dos campanars que sobresurten a cada banda de la zona central. El portal està obert en arc dovellat apuntat amb guardapols sobre impostes; l'arcada descansa en unes fines columnes; una gran rosassa calada es troba a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular amb un fris de finestretes d'arc apuntat obertes al dessota i una creu de pedra al cim. Les naus laterals estan obertes per finestres amb vidrieres de colors recentment restaurades per un taller del Vendrell. Els òculs del tambor i la rosassa també presenten belles vidrieres de colors.

Dimensions: 40'54 x 8'04 x 20'15 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada que inclou les dues naus laterals més els robustos pilars fa 18'71 metres, i la total, fins als fons dels altars laterals 25'55; la cúpula al creuer arriba als 29'59 metres. Darrere el presbiteri es troba la sagristia amb una fondària de 4'32 metres i un mur recte tanca la capçalera del temple que té un pla general rectangular.

Arquitecte: sota la direcció de qui va pagar la construcció: Francesc Mercer i Oliver.

Campanars bessons neogòtics coetanis del temple. Tenen un alts primers cossos de planta gairebé quadrada (5'75 x 5'60 m) amb obertures calades: un òcul a la part baixa que dona a l'interior del temple, una gran finestra biforada i apuntada a mitja alçada, i un petit òcul a la part alta; tenen les cantoneres destacades amb aparença de carreus encoixinats. Uns segons alts cossos vuitavats estan coronats per una cornisa motllurada i per terrats amb balustrada; al seu damunt s'hi aixequen torrelles octagonals amb vuit amples obertures en arc apuntat, una a cada cara.

La cel·la amb campanes es troba en el campanar de la dreta, banda de llevant, sota torrella;

està oberta amb una finestra d'arc apuntat a cada costat; té una motllura a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs. Per l'interior hi puja una escala ampla sobre voltes amb graons d'obra, marge de fusta i barana de ferro fins al cor; segueix més estreta amb un ull central escàs i barana d'obra; té sortida directa al terrat. Per arribar a la cel·la, coberta amb volta de creueria i clau de volta en anella, l'escala es fa més estreta i també és sobre voltes; l'últim tram és de cargol; no hi ha accessos al temple.

Situació: a banda i banda de la part central del frontis encarat a migdia damunt mateix de les ales respectives del temple.

Alçada: 46'41 metres.

Esveltesa: 8

SITGES

Sant Bartomeu i Santa Tecla

Altitud: 15 metres.

Església barroca del 1672 acabada, segons indica una data sobre la façana, el 1863. Consta de tres naus de sis trams, un d'ells amb el cor situat damunt el cancell, i un altre de més ample a tocar el presbiteri; tots els trams de la central estan coberts amb voltes d'aresta i vèrtexs decorats damunt arcs torals de mig punt; el presbiteri és poligonal de set costats; el cor damunt l'atri està prolongat per tribunes damunt les naus laterals. Dues torres quadrades estan situades a banda i banda del frontis, la de l'esquerra del 1674 és el comunidor amb un rellotge d'esfera al cos superior i, al damunt, una estructura metàl·lica per a les campanes horàries; és la torre del rellotge de titularitat municipal. El de la dreta és el campanar.

El frontis té el cancell que sobresurt format per un cos amb un portal d'arc de mig punt central i dos més petits als laterals; una rosassa motllurada i atrompetada queda oberta a mitja alçada i, per coronament, una cornisa sinuosa convexa al centre i un pèl còncava als laterals; està ornada amb tres pinacles al centre. Els seus murs són de carreus petits amb un sòcol de grans carreus irregulars i matussers; en part estan arrebossats amb una capa que transparenta força.

Dimensions: 35'00 x 9'57 x 14'82 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 17'70 metres; al lateral de llevant s'hi troba la capella del Santíssim que mesura 15'15 x 5'78 x 9'00 metres de llarg, ample i alt.

Guarda un retaule barroc dels Dolors (1699-1701) de l'escultor Joan Roig i Gurri (1656-1706) i del daurador Joan Muixí; la seva imatge de la Pietat moderna (1948) és de l'escultor Pere Jou. També guarda altres retaules barrocs com el del Roser (1684), el de la Puríssima Concepció (1694), el de Sant Elm (1688-91) i el del Remei (1695) possiblement obres del taller dels escultors Tremulles; i el de Sant Pere, del segle XVII, refet el 1839 amb una imatge del sant de Josep Maria Camps i Arnau del segle XX. A l'altar major, enquadrada amb restes d'un retaule barroc destruït el 1936, es conserva una pintura del 1499 de Sant Bartomeu i Santa Tecla obra gòtico-renaixentista de Nicolau de Credença pare (segles XV-XVI), artista napolità actiu a Barcelona des dels darrers anys del segle XV.

Guarda, també, dues osseres medievals de nobles benefactors del temple, els Fonollar. Unes pintures murals de Pere Pruna (1904-1964) es troben al baptisteri i a la capella de la Mare de Déu de Montserrat. La imatge del Sant Crist, entre altres, és obra de Pere Jou (1891-1964). El Sagrari és de l'orfebre Oriol Sunyer i Gaspar (1923). Les pintures murals del presbiteri i dels peus de la capella del Sagrament són de Darius Vilàs (1880-1950). Per altra banda, al llarg de tot el temple i en la interessant rectoria hi figuren tota mena d'imatges, mobles, objectes d'estil barroc avui ben situats, netejats i exposats de tal manera que tot el conjunt es pot considerar com un gran museu avui dia ben organitzat gràcies a l'interès mostrat pel rector mossèn Josep Pausas.

Té un orgue barroc del 1697 obra del religiós trinitari Bartomeu Triai adossat a la paret

sobre una de les arcades de la galeria disposada sobre la nau lateral de migjorn; és del tipus “cadireta”, nom donat quan sota l'orgue major n'hi ha un altre de petit.

Campanar neoclàssic acabat el 1863. Té un primer cos de planta quadrada (6'70 x 6'70 m); el segon octagonal està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada amb pinacles als angles; al seu damunt s'aixeca una torrella vuitavada amb òculs a cada cara coberta per una cúpula semiesfèrica al damunt de la qual n'hi ha una altra de més petita damunt un cos vuitavat de cares còncaues; té les careneres ressaltades i, al damunt, una bola i la imatge de la Puríssima. A la cel·la, sota terrat, hi ha obertes vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, alternant unes d'amples amb altres d'estretes. Al seu dessota hi ha dues motlures amb poca separació una de l'altra i una més a l'arrencada dels arcs. Els murs del primer cos són de carreus petits ben escairats de pedra blanca i rogencs i grans als caires; els de la cel·la estan arrebossats i emblanquinats; els del cos vuitavat de sota la cel·la són de carreus irregulars, petits i ben alineats no arrebossats; les cantoneres presenten unes pilastres amb capitells motllurats; els de la torrella són de carreus de pedra blanca.

Per una escala ampla de pedra es puja al cor pel cantó esquerre tot seguit d'entrar a la nau; travessat el cor, una porta dona accés a l'escala interior del campanar que puja fins a la cel·la; té graons d'obra amb marge de fusta i descansa sobre voltes catalanes; està arrapada a la paret i deixa un ull central; el primer pis es troba damunt una volta de mitja esfera; el segon pis, el de la cel·la, està format per un embigat de fusta. Pengen de les finestres quatre campanes; sengles vidrieres tanquen altres quatre; les primeres estan protegides per un reixat de malla metàl·lica per evitar que hi entrin aus, sobretot coloms; està coberta per una cúpula amb nervis que s'uneixen a una clau; per accedir al terrat hi ha una escala de gat protegida amb cercles; s'hi arriba a través d'un trapa oberta a la volta.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat més o menys cap a ponent.

Alçada: 40'12 metres, inclosa la figura de la Puríssima, que té una alçada de 2'30 metres.

Esveltesa: 6

VILANOVA I LA GELTRÚ

Altitud: 10 metres.

La Immaculada

Vilanova, Barri de Mar

Església neoclàssica amb elements decoratius eclèctics acabada el 1859. Consta de tres naus, la central de cinc trams està coberta amb una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt; les laterals amb voltes d'aresta; estan separades de la central per pilars cruciformes. Té un presbiteri poligonal i un cor sobre arc rebaixat i cancell. El frontis té un portal en arc de mig punt peraltat sobre impostes i columnetes exemptes damunt un pedestal; l'arcada està decorada amb elements geomètrics i el bordó amb denticles a l'intradós. Una motllura horitzontal a mitja alçada divideix en frontis en dues zones; en la superior una fornícula conté una imatge de Maria sobre una elaborada peanya, més amunt apareix un rellotge d'esfera; unes pilastres sobre mènsules i capitells motllurats ressegueixen el frontis de dalt a baix i el divideixen en tres zones que es corresponen amb els àmbits de l'interior i, per coronament, una cornisa angular visible a les ales amb pinacles als extrems i un fris de curtes lesenes al dessota; està interrompuda al centre pel cos del campanar.

Dimensions: 26'37 x 10'47 x 14'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar coetani del temple completat amb aires modernistes el 1891 segons data que figura gravada sota mateix de la cel·la. Té planta quadrada (4'50 x 4'50 m) que es transforma en vuitavada així que sobresurt de la teulada del temple; al capdamunt s'hi ubica la cel·la oberta amb

vuit finestres d'arc de mig punt peraltat; hi pengen campanes. Està coronada per una cornisa destacada i una terrassa protegida per una barana de pedra amb pinacles als angles; al seu damunt, sobre un escàs tambor, s'aixeca una cúpula de vuit sectors triangulars corbats folrats amb rajoles de color blau fosc i amb les careneres clares; un petit pinacle corona el cim.

Situació: sobre mateix del cancell, formant part de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 32'07 metres.

Esveltesa: 7,1

VILANOVA I LA GELTRÚ

Altitud: 22 metres.

Santa Maria

La Geltrú

Església barroca aixecada entre el 1699 i el 1736, beneïda el 1712. Consta de tres naus cobertes per voltes de llunetes damunt arcs torals de mig punt i d'un transepte amb una cúpula al creuer dins un cimbori quadrat; la capçalera és recta. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat pintat d'un to fosc i amb carreus de pedra blanca a cantoneres. El frontis del 1842, neoclàssic, té un portal rectangular de pedra blanca amb pilastres toscanes als muntants, frontó truncat, fornícula amb imatge al seu damunt i rosassa motllurada a mitja alçada també amb marc de pedra blanca; està coronat per un frontó triangular amb òcul al centre del timpà; les humitats ennegreixen en part els murs arrebossats.

Guarda un retaule barroc xorigueresc a l'altar major acabat el 1675 i restaurat per l'escultor Laureà Codina el 1946 de les destruccions sofertes el 1936.

Campanar barroc auster aixecat entre el 1736 i el 1742. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'60 x 4'55 m) dividit en tres pisos per sengles motlures i un de segon vuitavat a la part superior on s'hi ubica la cel·la amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles sobre els pilars dels angles; una estructura metàl·lica per sostenir una campaneta instal·lada el 1896, no inclosa en el càlcul de l'alçada, s'aixeca al seu damunt. Els seus murs estan arrebossats i pintats com el frontis d'un color torrat i amb humitats que l'ennegreixen però que deixen visibles en pedra blanca els carreus a cantoneres i als marcs de les finestres. Un rellotge d'esfera sota la que dona al frontis està situat sota unes motlures que es troben a la base de la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple en l'angle al nord-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 32'99 metres.

Esveltesa: 7,1

VILANOVA I LA GELTRÚ

Altitud: 22 metres.

Sant Antoni Abat

Vilanova

Església barroca iniciada el 1743 amb la col·locació de la primera pedra el 24 de juny; el 1748 el temple ja estava cobert; el 1771 es va beneir i el 1800 s'acabà la nau central; el 1831 es va fer la segona benedicció tot i que mancava la façana principal; pràcticament s'acabà el 1876 amb aires neoclàssics; fou refeta entre el 1942 i 1977 després de les destruccions sofertes el 1936 i completada amb una segona façana classicitzant a la banda de la capçalera, a migdia, deguda a un arquitecte de l'Opus Dei de cognom Pallús, que no va ser pas massa ben acceptada per la població; està ornada amb una imatge de la Mare de Déu de les Neus.

Consta de tres naus, la central de set trams, un d'ells més curt que els altres on s'hi troba el cor; està coberta per una volta de llunetes sobre set arcs torals de mig punt; les laterals ho estan per

voltes d'aresta. El cor amb balustrada de fusta descansa en un arc carpanell i en una volta rebaixada. Per l'interior, els murs estan resseguits per pilastres classicitzants adossades als robustos pilars cruciformes que sostenen els arcs formers que separen les naus; sobre les pilastres hi recorre al llarg dels murs una àmplia zona motllurada com a base de la volta; tots els murs estan pintats en color rogenc intens; les voltes, en canvi, de color blanc trencat; els murs exteriors presenten uns paraments de grans carreus ben escairats de pedra blanquinosa.

La façana principal es va iniciar el 1791 i es va acabar el 1876; està situada al nord; té un portal rectangular amb un timpà semicircular sobre la llinda i pilastres als muntants, un entaulament i un ràfec recorre horitzontalment tota la façana i la divideix en dues zones; de dalt a baix la recorren robustes semi-columnnes de capitell compost damunt pedestals, dues per banda, que sostenen un entaulament filetejat; per coronament té un gran frontó triangular amb motlures destacades i, al centre del timpà, un relleu amb les claus que simbolitzen els poders de l'Església. Al centre, sobre el portal i en la zona superior, dins d'una fornícula, hi ha una gran imatge de sant Antoni; un sòcol de pedra grisa fa de pedestal de les quatre semi-columnnes; totes les façanes llueixen paraments de carreus ben escairats de pedra blanquinosa.

Dimensions: 60'82 x 13'57 x 26'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou els cinc metres de fondària de la girola o sigui el passadís que es troba darrere del presbiteri; l'amplada total, compreses les tres naus fa 27'50 metres i comptada des del fons de les capelles laterals en fa 39'34.

Arquitectes: Fra Josep de la Concepció (1626-1690) carmelita de Valls i tracista eminent pel que fa al campanar; mestre de cases Joan Homs de Vilanova i Domènec Rovira de l'Arboç pel que fa al portal.

Guarda unes pintures del 1963 al presbiteri i a la capçalera de la capella del Santíssim de l'artista Lluçà Navarro; la rosassa d'aquesta capella és deguda a l'arquitecte tarragoní modernista Josep Maria Jujol (1879-1949); l'estàtua de sant Antoni de la façana principal és una obra de Pau Carbonell.

Campanar barroc aixecat entre el 1670 i el 1706, exempt. Té planta quadrada (8'65 x 8'65 m); la base té un pas obert com un gran arc triomfal que avui està tancat amb reixes; dins d'aquest pas es troba la porta que dona accés a l'escala de cargol de 1'35 m de diàmetre i 167 graons de pedra picada fins el terrat. Després d'una motllura amb pinacles de bola als seus angles s'aixeca un altre cos, ara octagonal, dividit en dos per una motllura; tenen els caires ressaltats a base de pilastres amb capitells formats per motlures i, a sobre, un entaulament comú. La cel·la ubicada en el superior està oberta amb vuit finestres d'arc de mig punt sobre impostes, una a cada cara, cega la de ponent perquè per aquest lloc puja una escala de cargol; està coronada per una cornisa amb motlures i per un terrat amb balustrada amb pinacles de bola sobre els vuit pilars dels angles. A sobre del terrat s'hi aixeca una torrella vuitavada amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb pilastres d'escàs relleu als caires; al capdamunt està ornat per una cornisa doble amb gàrgoles i pinacles als angles i cobert amb una cúpula apuntada formada per vuit sectors triangulars; hi ha un òcul en algun sector i un pinacle de bola al cim amb una escultura d'un àngel que fa de penell; inicialment era metàl·lica però avui, en haver-la de refer, es féu en material de fibra que és més resistent als efectes de la intempèrie.

Per l'interior, a més a més de l'escala de cargol de pedra picada que està situada a la banda de ponent, hi ha un ull d'escala octagonal dividit en diversos pisos que arriba fins a la cel·la; aquesta està coberta per una volta semiesfèrica; les finestres de la cel·la són esqueixades per l'interior i una campana hi penja en una d'elles; en aquest punt el gruix dels murs és d'uns dos metres; algunes espitlleres i finestres rectangulars il·luminen l'escala per l'oest. Tots els murs, per dins i per fora exhibeixen paraments de carreus de pedra clara ben escairats i alineats.

Diu la gent del lloc que està lleugerament inclinat i fins i tot ho sembla en mirar-lo de perfil,

però en tot cas és molt poc el seu desplom; aquesta inclinació s'originà en el moment de la seva construcció; s'explica que el responsable d'ella se'n va sentir tan afectat que el va induir a suïcidar-se.

Situació: angle nord-est del frontis orientat a tramuntana, separat d'ell 9'45 metres.

Alçada: 52'44 metres; aquesta mesura inclou la figura de l'àngel que corona el campanar; sense ella, l'alçada seria de 50'57 metres.

Esveltesa: 6

ALGUNA ESGLÉSIA SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIA

OLIVELLA Sant Pere i Sant Feliu

Altitud: 211 metres.

Església del segle XV refeta al XVII. Consta d'una nau amb capçalera semicircular. Els seus murs són de paredat marronosos amb carreus grans de pedra blanca a cantoneres. El frontis té un portal classicitzant rectangular amb pilastres estriades als muntants, entaulament i frontó triangular amb el timpà nu; un òcul motllurat i atrompetat es troba a mitja alçada i una minsa cornisa horitzontal corona la façana. Un escàs sòcol blanquinós es troba al frontis i unes poques grades de pedra blanca davant el portal.

Campanar de planta rectangular (7'03 x 3'66 m) constituït de fet per la cel·la que sobresurt del cos de l'església; té sis finestres d'arc de mig punt, dues als costats llargs i una a cadascun dels curts. Els seus murs són de paredat de pedra rogenca; està coronat per una barana amb merlets esglaonats de maó vist que amaga una coberta plana.

Situació: damunt els peus de la nau lleugerament desviat cap a la dreta del frontis; està encarat a ponent; sembla com si una primitiva espadanya hagués acabat tancant-se pels quatre costats donada la seva poca alçada i en situació frontal.

Alçada: 12'16 metres.

Esveltesa: 1,7

ROQUETES DE GARRAF, LES Santa Eulàlia

Altitud: 44 metres.

Municipi de Sant Pere de Ribes

Església aixecada entre el 1975 i el 1999. Consta d'una nau, cor lateral i gran porxo amb teulada horitzontal. Els seus murs són de maó vist; la façana lateral de línies ondulants i més alta que el cos de l'església, està recoberta de rajolada de colors torrats, clars i foscos barrejats.

Arquitecte: Jaume Miret.

Campanar del 1999, de fet una gàbia de ferro que protegeix una campaneta situada sobre mateix de la façana lateral de formes ondulants; la gàbia té forma de mitja closca d'ametlla.

Situació: al damunt de la façana lateral encarada a ponent.

Alçada: 14'73 metres.

SITGES Mare de Déu del Vinyet, santuari

Altitud: 10 metres.

Església refeta en l'estil barroc entre el 1727 i el 1733. Consta d'una nau coberta d'una volta de llunetes i acompanyada de passadissos laterals; entre ells i la nau s'hi troben pilars quadrats acanalats on descansen arcs formers de mig punt; el presbiteri és recte. El frontis, ja neoclàssic, té un portal en arc de mig punt amb el marc ressaltat i flanquejat per dues columnes toscanes exemptes sobre pedestals a cada banda; sostenen un entaulament amb el fris decorat amb majòlica blavosa i

uns pinacles adossats al mur per damunt de la cornisa; més amunt s'hi troba una rosassa i, per coronament, un gran frontó triangular amb espadanya d'un ull ocupat per un pinacle piramidal. El mur del frontis està arrebossat i pintat en color crema amb el sòcol de pedra d'un to blavós; els murs laterals estan arrebossats i pintats de blanc.

Guarda una imatge de la Mare de Déu del Vinyet d'actitud sedent amb el Nen a la falda, obra de fi del segle XII o principis del XIII refeta avui dia després de les mutilacions sofertes durant el temps de la guerra del 1936; també molts exvots i miniatures navals.

Campanar neoclàssic auster i tardà del 1872. Té planta gairebé quadrada (4'00 x 4'15 m); per damunt del nivell de la teulada del temple es transforma en un cos de caires aixamfranats; està coronat per una cornisa motllurada i una cúpula vuitavada recoberta de rajoles rogenques amb una creu de pedra al cim inclosa en la mesura de l'alçada. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; una motllura composta es troba al capdamunt del primer cos i dues més en el segon, una al principi i l'altra a l'arrencada dels arcs de les finestres.

Arquitecte: mossèn Joan Llopis i Pi.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 22'16 metres.

Esveltesa: 5,3

LES GARRIGUES

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis	Parròquies	Alçades en metres
Albagés, l'	Sant Joan Baptista	30'68
Albi, l'	Santa Maria	39'50
Arbeca	Sant Jaume	19'55
Bellaguarda	Sant Antoni Abat	26'10
Borges Blanques, les	L'Assumpció	45'39
Bovera	Sant Josep	26'57
Castelldans	L'Assumpció	21'71
Cervià de les Garrigues	Sant Miquel	31'01
Cogul, el	L'Assumpció	28'92
Espluga Calba, l'	Santa Maria	41'33
Floresta, la	Sant Blai	19'90
Granadella, la	Mare de Déu de Gràcia	45'93
Granyena de les Garrigues	Sant Miquel	22'86
Juncosa	Nativitat de la Mare de Déu	26'60
Juneda	La Transfiguració	33'50
Omellons, els	Sant Miquel	24'94
Pobla de Cérvoles, la	Santa Maria	22'33
Puiggròs	L'Assumpció	17'36
Soleràs, el	L'Assumpció	29'70
Tarrés	Santa Maria	34'59
Torms, els	Sant Joan Baptista	26'79
Vilosell, el	Santa Maria	26'21

Alçada mitjana: 29'36 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha una, d'espadanya tres.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ALBAGÉS, L' Sant Joan Baptista
 Altitud: 372 metres.

Església barroca del segle XVIII. Consta de tres naus i transepte, aquest amb la volta més baixa que la de la nau central que la té de canó. El frontis té una portalada barroca amb el portal en arc de mig punt i brancals decorats amb motlures; està flanquejat per pilastres de capitell fantasiós que sostenen un entaulament llis amb la cornisa destacada; unes fines motlures verticals amb decoració a diversos nivells estan adossades als brancals. Una fornícula amb la imatge del patró es

troba al damunt del portal bellament ornamentada a l'entorn amb elements decoratius abarrocats; encara en el frontis hi ha un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa motllurada amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals amb una petita finestra rombald centrada al dessota. Unes pilastres toscanes, des d'un destacat sòcol, recorren de dalt a baix la façana fent patent per fora la divisió interna en tres naus. El seu mur frontal mostra un parament de carreus grans i ben escairats de pedra grisenca.

Campanar neoclàssic. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'80 x 4'80 m); un segon cos vuitavat que constitueix la cel·la està separat del primer per una fina motllura; s'hi troben obertes quatre finestres d'arc de mig punt sobre modestes impostes, una en cada cara alterna; els seus caires estan destacats a manera de lesenes cantoneres; hi penja una campana. Al damunt, després d'una nova motllura i una destacada cornisa, s'aixeca una torrella amb rellotge d'esfera i vuit finestres rectangulars, una a cada cara, amb els caires igualment destacats que els de la cel·la; té per coronament una nova cornisa i una teulada piramidal vuitavada de peces de ceràmica vermella i amb els careners en peces verdes. Els seus murs són de carreus grans i ben escairats de pedra clara com al frontis. L'escala que puja per l'interior és de fusta i avui (2011) es troba en mal estat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 30'68 metres.

Esveltesa: 6,4

ALBI, L' Santa Maria

Altitud: 526 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1751 i el 1774. Consta d'una nau de sis trams coberts amb voltes de llunetes; una ampla imposta formada per diverses motlures recorre tota la seva base; unes pilastres al seu dessota es corresponen amb els arcs torals de mig punt que reforcen la volta. Les capelles laterals a banda i banda estan obertes amb arcs de mig punt. A la capçalera recta s'hi troba un presbiteri poligonal de tres costats. Té cancell, orgue, cripta i un cor sobre d'un arc carpanell i una volta rebaixada de llunetes. A la banda lateral de ponent hi ha la capella del Santíssim, ampliada modernament, d'aires neoclàssics i coberta per una cúpula.

Al frontis s'hi obre una portalada barroca de portal rectangular amb els muntants decorats amb pilastres jòniques, entaulament i fornícula amb una imatge moderna de marbre blanc de la patrona; a mitja alçada hi ha un gran òcul motllurat i al capdamunt un frontó triangular al centre que inclou l'esfera d'un rellotge centrada i dos òculs petits que la flanquegen; a les ales la cornisa es corba en forma còncava. Davant l'entrada, unes escales en disposició lateral i amb barana metàl·lica hi donen accés. Els seus murs són de carreus ben escairats al frontis i a les cantoneres; són de carreus matussers a les façanes laterals.

Dimensions: 32'25 x 8'70 x 14'76 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 18'76 metres.

Guarda a la cripta sota mateix de l'absis tres sarcòfags amb despulles dels senyors de Mur, entre altres el del virrei de Sardenya (1415) i el de Mallorca (1763); són de pedra i reproduïxen els antics de fusta desfets pel temps; els relleus que els decoren són còpia dels antics.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (6'35 x 6'45 m) i un de segon vuitavat on s'hi ubica la cel·la que està oberta amb vuit finestres d'arc apuntat, una a cada cara; alguna d'elles tapiada; hi pengen tres campanes grans; una motllura es troba a la seva base. Està coronada per una cornisa destacada que la separa d'una torrella octagonal amb vuit finestretes d'arcs conopials rebaixats coronada per una nova cornisa i una cúpula. Els seus

murs són de carreus ben escairats amb una motllura ornada al capdamunt del primer cos i una altra per damunt de les finestres de la cel·la.

Per l'interior hi puja una escala que arriba fins al cor; és ampla amb graons de pedra al principi i després de rajoles amb marge de fusta; la barana és d'obra matussera i amb passamà de fusta. Després segueix amunt de manera més barroera i estreta, sobre voltes, arrapada als murs i amb un ull central. A mitja escala l'ull queda tancat per envans. La cel·la està coberta per un volta semiesfèrica. L'escala que segueix fins a la torrella és de cargol de pedra picada; també la nova estança queda coberta per una volta semiesfèrica; hi penja una petita campana i, del centre, una gran matracca o tenebra de fusta mig desballestada.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 39'50 metres.

Esveltesa: 6,1

ARBECA

Sant Jaume

Altitud: 332 metres.

Església barroca aixecada entre el 1683 i el 1686, restaurada el 1986. Consta d'una nau rectangular i transsepte; l'interior és d'una austeritat neoclàssica; les dues naus estan cobertes amb voltes de llunetes damunt arcs torals de mig punt; la principal té quatre trams, un d'ells amb el cor, un altre és el transsepte; en el creuer s'hi troba una cúpula bufada de poca alçada. El frontis té un portal amb un arc rebaixat i marc acanalat; unes pilastres toscanes es troben adossades als muntants; sostenen un entaulament, un frontó circular truncat i una fornícula amb imatge; més amunt hi ha oberta una rosassa i, per coronament, té un frontó triangular que inclou un rellotge d'esfera; sobre d'ell s'hi troben dues espadanyes d'un ull, una al cim i l'altra sobre l'ala esquerra. Una gran escalinata, de mitjans del segle XVIII, amb grades laterals i una llarga balustrada central dona accés a la portada que es troba a un nivell més alt que els carrers i la placeta que circumden l'edifici; els murs són de carreus mitjans ben escairats al frontis, de maçoneria amb carreus a les cantoneres a les façanes laterals, tots de pedra de color groguenc procedent de les pedreres del terme municipal.

Dimensions: la superfície del temple té 1300 metres quadrats; la nau fa 40'00 x 10'80 x 16'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals té una amplada de 20 metres; la cúpula arriba als 17 metres i el transsepte en fa 42'00 x 10'50 x 16'00; en l'extrem del seu braç de tramuntana s'hi troba un cambril.

Guarda un retaule del 1962 a l'altar major amb pintures i escultures de l'artista Jaume Perelló; en una capella lateral, entrant a l'esquerra, hi ha les restes mutilades d'un altar del 1516 de Francisco Montehermoso, escultor de Burgos que treballava per la contrada; hi queden quatre imatges sedents de les Maries davant d'un Crist jacent de 1'80 metres de llargada avui (2006) desfet en uns quants trossos.

Campanar merament funcional acabat el 1888. Té planta quadrada (6'60 x 6'60 m) amb una cel·la oberta en finestrals d'arc de mig punt sobre senzilles impostes; fan 4 metres d'alçada i 1'50 d'amplada a tres costats i d'un metre d'amplada al sud; el coronament el forma una cornisa motllurada, un terrat amb barana de carreus i pilars als angles decorats amb pinacles rematats per un pom de fulles d'acant; els pilars fan 0'60 metres de costat per 1'20 d'alt i els pinacles 0'30 metres d'alt. En la seva part baixa és del segle XIV o XV quan formava part de l'antiga església de Santa Llúcia destruïda durant la guerra dels Segadors (1640). El 1888 es va completar amb el cos que acull les campanes i que té uns murs de carreus, com el gòtic, però amb un parament més ben acabat i amb els blocs ben escairats. Interiorment té una escala de cargol de 50 graons de pedra

picada.

Situació: adossat a l'angle esquerre format pel transepte i la nau, tocant a la capçalera de l'església, en un punt que es troba a un nivell 10 metres més elevat que el terra de l'església.

Alçada: 19'55 metres des del nivell posterior del temple.

Esveltesa: 3

BELLAGUARDA Sant Antoni Abat

Altitud: 639 metres.

Església d'origen gòtic refeta a mitjans del segle XVIII en estil neoclàssic. Consta de tres naus i transepte; està capçada per un absis poligonal de cinc costats. El frontis té una portalada classicitzant amb el portal en arc de mig punt acanalat damunt senzilles impostes; té la dovella clau ornada amb una bella cartel·la; unes pilastres de poc relleu estan adossades als brancals que sostenen un entaulament amb la cornisa destacada i una fornícula amb imatge al damunt; un òcul motllurat es troba a mitja alçada i, per coronament, hi ha un gran frontó triangular amb un petit òcul central. Els seus murs presenten paraments de maçoneria amb la calç de les juntures molt visible i amb algun pany de carreus matussers.

Campanar acabat el 1800. Té un primer alt cos de planta quadrada (3'75 x 3'75 m) gòtic; està separat per una motllura d'un segon cos vuitavat neoclàssic amb un rellotge d'esfera a la cara frontal; després d'una altra motllura un altre cos igualment octagonal constitueix la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt en cares alternes. Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal amb un notable pinacle de bola al cim de 60 centímetres de diàmetre.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 26'10 metres.

Esveltesa: 7

BORGES BLANQUES, LES L'Assumpció

Altitud: 304 metres.

Església neoclàssica aixecada en la segona meitat del segle XVIII; fou destruïda al 1936 i refeta per l'obra de *Regiones Devastadas* després del 1939. Consta d'una nau de quatre amples trams, un d'ells amb el cor i un altre pel transepte; està coberta amb volta de llunetes; uns passadissos oberts entre els contraforts li donen l'aspecte de tenir altres naus laterals; al creuer s'hi aixeca una cúpula sobre petxines englobada en un cimbori octagonal refet al 1939 en haver caigut l'anterior; s'ha aixecat més amunt que aquell. Està capçada per un absis poligonal de cinc costats, té un digne cancell i un cor amb barana de balustres de fusta sobre d'un arc carpanell i una volta rebaixada de llunetes.

El frontis del 1724 d'aires renaixentistes presenta una portalada amb fornícules buides, quatre flanquejant el portal i cinc al seu damunt; a la part alta hi ha una rosassa motllurada i, per coronament té una cornisa horitzontal amb un frontó triangular centrat al seu damunt. El portal en arc de mig punt acanalat i sobre senzilles impostes està flanquejat per dues pilastres per banda entre les quals s'hi ubiquen les fornícules; té un entaulament i, a sobre, una estructura formada per quatre fines pilastres que deixen fornícules intercalades; més amunt, uns elements ornamentals amb pinacles adossats al mur i un plafó rectangular amb decoració interior i a l'entorn. La façana està travessada horitzontalment per quatre fines motllures de secció rectangular que la divideixen en zones més o menys de la mateixa alçada. El mur del frontis fou aixecat amb carreus ben escairats

aprofitats de l'antic castell; els laterals són de maçoneria amb carreus a les cantoneres.

Al davant, una escalinata amb accessos laterals i baranes de carreus dóna noblesa al temple.

Dimensions: 40'75 x 11'72 x 19'13 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 21'45 metres; 21'44 x 11'67 x 19'13 són les mesures del transsepte i la cúpula arriba als 28'25 metres; totes les mesures són interiors.

Guarda pintures al fresc a totes les parets interiors laterals i al transsepte de la pintora local Maria del Carme Benet; conserva imatges modernes de talla policromada de Maria i els àngels. Té orgue.

Campanar neoclàssic del segle XVIII. Té planta gairebé quadrada (7'70 x 7'37 m); per damunt del nivell de la teulada de l'església la planta es transforma en octagonal; una torrella al capdamunt és dels anys trenta del segle XX. Unes motlures en el cos vuitavat separen els diferents pisos; en un s'hi troba l'esfera d'un rellotge i en el superior, que és la cel·la, quatre campanes, dues grans i dues petites que pengen de finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna. Està coronat per una cornisa motllurada, un terrat amb balustrada i una torrella vuitavada de dos pisos, l'inferior amb finestrals d'arc de mig punt oberts en cares alternes on s'hi troben dues campanes petites; el superior repeteix la mateixa estructura. Després d'una nova cornisa motllurada ornada de merlets esglaonats el cloquer queda cobert amb una cúpula semiesfèrica de rajoles rogenques que té al seu damunt una llanterna vidriada que servia antigament, en il·luminar-se, com si fos un far, per avisar els pobles de l'entorn de l'arribada de les aigües del canal quan se n'obrien les comportes i anunciava l'hora de regar els camps; aquesta llanterna està coberta per una cúpula metàl·lica. La base d'aquest campanar té un talús d'uns dos metres d'alt i una base que fa uns 40 centímetres més que el cos del campanar.

Per accedir al seu interior hi ha una porta a la dreta entrant al temple, sota el cor; l'escala és ampla amb graons de pedra i barana d'obra amb passamà de fusta. En arribar a l'alçada del cor segueix per una de cargol de pedra picada dins un cilindre de pedra de carreus matussers i a mig picar. Abans d'arribar al final canvia de sentit per poc tros, prossegueix per una escala de fusta de vuit graons i s'entra a la cel·la per una trapa. Per accedir al cos superior s'hi va per una escala de cargol de fusta i amb barana metàl·lica i s'hi entra per una trapa; des d'allí es pot accedir a la llanterna per una escala de mà que arriba fins a una passarel·la que va de banda a banda i està centrada a fi que es pugui arribar a la base de la dita llanterna.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 45'39 metres. Aquesta mesura inclou la llanterna superior que fa uns dos metres i escaig d'alçada. La gent de la població em diu que fa 50 metres; tot i així el càlcul que facilito és el que he obtingut; ho faig amb totes les reserves.

Esveltesa: 5,8

BOVERA Sant Josep

Altitud: 305 metres.

Església neoclàssica acabada el 1885; conserva vestigis de temples anteriors del romànic i del gòtic. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre de sis arcs torals, capçalera recta, cor i cancell ampli sobre el qual s'aixeca el campanar. El frontis té un portal d'arc de mig punt amb dovelles i carreus als muntants amb relleus geomètrics senzills i amb una fina motllura o imposta a l'arrencada de l'arc que es perllonga damunt les pilastres que flanquegen l'entrada; al damunt hi té una fornícula buida separada del portal per una fina motllura. Unes pilastres d'escàs relleu recorren tota la façana de dalt a baix a banda i banda del portal emmarcant el cos del campanar situat al damunt. Té un portal lateral d'arc de mig punt del segle XIII avui tapiat. Els seus

murs són de carreus mitjans ben escairats de pedra un pèl marronosa.

Campanar del 1880. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'50 x 4'80 m) i un de segon amb els caires aixamfranats on s'hi ubica la cel·la; els finestrals en arc de mig punt, un a cada cara, tenen campanes i una motllura al dessota. Està coronat per una cornisa motllurada i una cúpula arrebossada d'aspecte matusser formada per vuit sectors esfèrics irregulars. L'esfera d'un rellotge es troba sota el finestral lateral nord. Els seus murs són de carreus ben escairats.

Situació: sobre el cancell, centrat als peus del temple.

Alçada: 26'57 metres.

Esveltesa: 5,5

CASTELLDANS L'Assumpció

Altitud: 353 metres.

Església del Renaixement tardà aixecada el 1679. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes bufades que descansen en arcs torals de mig punt i d'una imposta que recorre tota la base de la volta; unes pilastres baixen al terra des dels arcs torals; acompanyen la nau unes capelles laterals de voltes bufades obertes en arcs de mig punt; el tram més proper a l'absis rectangular és el transsepte que està coronat en el creuer per una cúpula dins d'un cimbori quadrat; aquest transsepte és obra de finals del segle XIX (1885-86), és més ample que els altres trams i no sobresurt. El frontis auster té un portal rectangular amb un entaulament decorat amb tres pinacles adossats al murs; està coronat per un frontó triangular amb un òcul al seu centre; unes grades frontals tenen un accés lateral. Els seus murs són de pedra carreuada marronosa a excepció dels del cimbori que són de paredat.

Guarda una imatge gòtica de la Mare de Déu de pedra policromada obra de Guillem Seguer de Montblanc; és del segle XIV, fa una alçada de 157 cm i la representa de peu dret amb el Nen damunt el braç esquerre.

Campanar auster coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (4'50 x 4'50 m); el segon té els caires aixamfranats i en ell s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt dovellades, una a cada costat; hi pengen dues campanes del 1961, *Assumpta* de 390 quilos i *Columba* de 218; la *Montserrat* de 120 quilos és del 1954 i, recentment en el 2002 se n'hi ha posat una de petita, la *Josepa* de 60 quilos. Està coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles. Els seus murs són de carreus ben escairats amb tres motllures a diversos nivells. L'esfera d'un rellotge es troba sota mateix de la cel·la a la cara frontal. Per pujar per l'interior hi ha una escala sobre voltes, arrapada a la paret, amb graons d'obra i un marge de fusta.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'71 metres.

Esveltesa: 4,8

CERVIÀ DE LES GARRIGUES Sant Miquel Arcàngel

Altitud: 444 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta de tres naus de quatre trams (un d'ells és un ample transsepte); la central està coberta amb una volta de llunetes i les laterals amb voltes d'aresta; una cúpula bufada cobreix el creuer; la capçalera és recta. La volta de la nau major descansa en tres

arcs torals de mig punt i aquests en una imposta formada per una cornisa destacada i frisos motllurats; al seu torn, davall dels arcs, unes pilastres d'escàs relleu baixen fins al terra. Les naus laterals queden separades de la major per pilars cruciformes i arc formers de mig punt. El cor descansa en un arc carpanell i en la volta de l'atri; està protegit amb una senzilla barana metàl·lica amb un passamà format per un tub metàl·lic i amb només algun puntal vertical: és perillosa ja que protegeix poc.

Els seus murs són de carreus ben escairats al frontis i de paredat als laterals, tots de pedra un pèl marronosa. El frontis té una portalada amb un portal en arc de mig punt flanquejat per pilastres toscanes d'escàs relleu, entaulament dòric i un frontó triangular; està flanquejada per dues arcades de punt rodó cegues. Un petit òcul motllurat i atrompetat està situat al seu damunt, i un rellotge d'esfera a sota d'una cornisa amb curvatura convexa al centre i lleugerament còncava als laterals; té un pinacle al cim. Una àmplia graderia es troba davant de l'entrada.

Dimensions: 35'61 x 7'47 x 13'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou els 3'41 metres de fondària de l'atri i l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 16'81; el transepte en mesura 21'86 x 9'52 x 13'66 i la volta bufada del creuer arriba als 15'35.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'18 x 4'40 m) i un de segon vuitavat decorat amb tres motlures que separen tres zones, la segona amb finestral cecs a quatre cares alternes, la superior o cel·la amb quatre finestral d'arc de mig punt també en cares alternes; el coronament el forma una quarta motllura, una cornisa composta, i una torrella octagonal amb contraforts als caires i òculs circulars en cares alternes. Està coronat per una teulada piramidal de vuit costats amb els careners ressaltats i un pinacle de bola al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats. Per una porta oberta entrant a la dreta del temple s'accedeix a l'escala que puja per l'interior; fins al cor és ampla de pedra picada sobre volta catalana, arrapada als murs i amb un ull central escàs; a partir del cor segueix més estreta, amb graons d'obra i marge de fusta fins arribar a la cel·la coberta amb volta semiesfèrica. Pengen tres campanes de les finestres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 31'01 metres.

Esveltesa: 7

COGUL, EL

L'Assumpció

Altitud: 279 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta de tres naus i transepte amb una cúpula i cupulí al creuer; està capçada per un absis poligonal; la nau central està coberta amb una volta de llunetes, les laterals amb voltes d'aresta; tres pilars de doble capitell les separen; té cancell i cor. El mur del frontis és de carreus ben escairats de color marró fosc i té una portalada barroca amb portal en arc de mig punt flanquejat per pilastres toscanes d'escàs relleu; part damunt hi té un entaulament amb frontó mixtilini i una fornícula amb imatge al timpà. Més enlaire el frontis hi té una rosassa motllurada, un petit òcul a la part superior i una cornisa motllurada en arc convex gairebé semicircular amb creu de pedra al cim; la zona corresponent a les naus laterals està reforçada amb dues pilastres que ressegueixen el mur i que deixen plafons rectangulars entre elles dividits a mitja alçada per una destacada motllura i coronats per un frontó triangular.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un alt primer cos de planta quadrada (4'20 x 4'20 m.); el segon és octagonal i en ell s'hi ubica la cel·la oberta amb quatre finestral d'arc de mig

punt, un a cada cara alterna; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada sobre la qual hi ha un cos vuitavat o tambor on descansa una cúpula de vuit sectors triangulars corbats de perfil sinuós i que acaba amb un pinacle de bola. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra força marronosa com el frontis. Sota la motllura que separa els dos cossos hi figura l'esfera d'un rellotge. L'escala que puja pel seu interior és de pedra del tipus català sobre voltes, arrapada a les parets i amb el tram final de fusta; no es troba en massa bon estat. Pel seu interior fa replà en dos pisos.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a la banda de tramuntana.

Alçada: 28'92 metres.

Esveltesa: 6,8

ESPLUGA CALBA, L' Santa Maria

Altitud: 434 metres.

Església neoclàssica del 1784. Consta de tres naus, la central de quatre trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transepte; està coberta amb una volta de llunetes, les laterals amb voltes d'aresta; estan separades per pilars quadrats i arcs formers de mig punt. El cor, als peus, amb barana de balustres de fusta, es troba damunt un arc carpanell i una volta d'aresta rebaixada. Al creuer s'hi aixeca una cúpula semiesfèrica inclosa en un cimbori octagonal; la capçalera la forma un absis poligonal amb murs de maçoneria de grans blocs de pedra groguenca igualment com en els murs laterals. El frontis és clarament d'inspiració barroca de carreus ben escairats un pèl groguencs; el portal en arc dovellat de mig punt i marc finament acanalat a l'intradós està ornat amb una bella cartel·la sobre la dovella clau; està flanquejat per unes fines columnes sobre pedestals que sostenen un entaulament i una fornícula amb imatge amb decoració abarrocada a l'entorn; té una rosassa motllurada al damunt; la cornisa motllurada, angulada al centre i lleugerament còncava a les ales, té un petit òcul sota l'angle superior. Dos altres òculs a l'alçada de l'arc del portal estan situats a les ales del frontis.

Dimensions: 32'31 x 7'92 x 13'90 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 19'44 metres; la cúpula arriba, per l'interior, als 19'60 metres, i el transepte en mesura 19'44 x 7'80 x 13'90.

Guarda unes pintures al fresc del 1999 de l'artista de Tàrrrega Josep Minguell en molts altars laterals i a la capella del Santíssim; les pintures murals del presbiteri són de Josep Minguell pare. En el mur interior del frontis, damunt mènsules de pedra, s'hi troba el sarcòfag que guarda les despulles del sacerdot martiritzat el 1936 Jerònim Fàbregues Camí que fou rector de la parròquia. Té orgue però no es troba en condicions de funcionar (2006).

Campanar neoclàssic també del 1784. Té un primer cos de planta rectangular (6'02 x 7'10 m); el segon o cel·la té els caires rebaixats de forma còncava i recorreguts per pilastres; té una rica motllura a sota i a sobre i forma, aquesta última, com un entaulament. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt acanalat i sobre senzilles impostes, una a cada costat; hi pengen campanes. Al damunt, un tercer cos com el segon, menys alt, amb un òcul a cada cara, està coronat per una minsa cornisa i per un quart cos similar als dos anteriors de diàmetre força més reduït cobert amb una petita cúpula semiesfèrica amb un pinacle de bola al cim. Ha estat bastit amb murs de carreus ben escairats d'un color groc marronós, com els del frontis.

L'escala que puja pel seu interior segueix el model català sobre voltes i arrapada als murs mentre deixa un ampli ull central.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 41'33 metres.

Esveltesa: 5,8

FLORESTA, LA Sant Blai

Altitud: 316 metres.

Església d'un neoclàssic molt auster iniciada el 1760. Consta d'una nau rectangular, d'un fals transsepte format per capelles laterals i d'una capçalera recta que inclou un presbiteri poligonal. Els seus murs són de maçoneria de pedra marronosa. El frontis té un portal rectangular amb un marc senzill de pedra carreuada; a la llinda del portal hi figura la data del 1768; el mur baix té un parament de carreus ben escairats; en la part superior és de maçoneria; a mitja alçada hi ha oberta una finestra rectangular; està coronat per una minsa cornisa angular.

Campanar de principis del segle XIX bastit amb paraments de pedra carreuada de color marronós per la banda frontal mentre que els altres costats són de maçoneria amb carreus ben escairats a cantoneres. Té planta quadrada (2'85 x 2'85 m) i llevat d'una senzilla motllura sota la cel·la i d'unes espitlleres al frontis no presenta cap altre element que destaquï en els seus murs. La cel·la té obertes unes finestres d'arc de mig punt dovellades, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa i una teulada baixa a quatre vents de perfil moderadament còncau i amb un modest pinacle al cim.

Situació: adossat al mur lateral esquerre del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent; es recolza en els murs laterals de l'edifici del castell veí i del de la pròpia església.

Alçada: 19'90 metres.

Esveltesa: 7

GRANADELLA, LA Mare de Déu de Gràcia

Altitud: 628 metres.

Església d'inspiració barroca aixecada cap el 1734. Consta de tres naus i transsepte amb cúpula al creuer sobre petxines dins d'un cimbori octagonal i amb un alt cupulí esplèndidament ornat exteriorment; té la capçalera recta. Les naus tenen cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transsepte; la nau central està coberta amb una volta de llunetes sobre arcs torals, les laterals, gairebé passadissos, amb volta d'aresta; estan separades per quatre pilars per banda. El cor descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes rebaixada; té un cambril al fons del presbiteri amb la imatge renaixentista del Sant Crist de Gràcia del 1541 refet després que fos mutilat el 1936.

El frontis té una portalada barroca amb un portal en arc rebaixat, marc motllurat amb una bella cartel·la en la dovella clau; està flanquejat per unes columnes corínties estriades exemptes sobre pedestals, dues per banda; sostenen un entaulament amb una fornícula sense imatge i amb dues finestretes rectangulars a l'interior i decoració barroca a l'entorn; una rosassa motllurada està situada a la part alta; la cornisa presenta una curvatura convexa al centre i còncau als laterals. Té una petita espadanya d'un ull amb una campaneta al cim. El seu mur està recorregut de dalt a baix per pilastres a banda i banda de la portalada i a les cantoneres. Els paraments són de pedra marronosa carreuada a totes les façanes.

Rep l'apel·latiu de "La catedral de les Garrigues" tant per les seves grans dimensions com per la grandiositat decorativa de qualitat.

Dimensions: 37'00 x 7'35 x 13'35 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el cambril de 4'50 metres de fondària queda inclòs en la llargada donada; l'amplada total de les tres

naus fa 16'61 metres i la cúpula arriba als 18'97 i amb el cupulí als 22'44; el transsepte en mesura 16'69 x 7'38 x 13'27.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer alt cos de planta propera al quadrat (6'52 x 6'63 m) acabat en una cornisa motllurada; en un segon cos vuitavat amb l'esfera d'un rellotge a la base i una motllura situada al seu damunt hi té la cel·la amb finestres d'arc de mig punt dovellades; hi penja alguna campana; els seus caires estan resseguits per pilastres jòniques; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada, grans pinacles als vuit angles i una torrella amb vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb els caires reforçats amb pilastres corínties, vuit òculs cecs damunt les finestres, cornisa, nous pinacles adossats a una agulla piramidal truncada i coronada per un monumental pinacle amb estrangulaments i bola al cim. Els seus murs són, com els del temple, de carreus ben escairats de pedra marronosa.

Per l'interior hi puja una escala del tipus català sobre voltes i arrapada als murs amb barana d'obra i un ample ull d'escala; a partir de la part alta es transforma en una escala de cargol de pedra picada arrambada al mur de ponent mentre deixa a llevant una zona poligonal dividida en pisos sobre voltes semiesfèriques rebaixades; des de la cel·la es puja al terrat per una nova escala de cargol més estreta que les anteriors.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a la banda de tramuntana.

Alçada: 45'93 metres.

Esveltesa: 7

GRANYENA DE LES GARRIGUES Sant Miquel

Altitud: 368 metres.

Església edificada entre 1763 i 1800 amb l'interior en estil neoclàssic i l'exterior barroc. Consta de tres naus de quatre trams, la central coberta amb una volta de llunetes damunt quatre arcs torals de mig punt i capçada per un absis poligonal; les laterals amb volta d'aresta a cada tram; estan separades per dos pilars per banda; té un cor als peus. Els seus murs són de carreus de pedra marronosa mitjans ben escairats a la façana principal i de maçoneria a les laterals.

El frontis té una portalada barroca amb el portal en arc de mig punt amb dovelles treballades com conquilles, muntants amb columnes sobre pedestals inflats, entaulament interromput, frontó arquejat truncat, fornícula sense imatge amb decoració barroca al voltant, rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i una doble cornisa amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals; té uns pinacles als cim i als extrems. Algunes grades davant el portal li donen un aire notable.

Guarda una bonica pica beneitera de peu helicoïdal.

Campanar neoclàssic. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'00 x 5'00 m) coronat per una motllura composta; un segon cos vuitavat inclou la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt i marc dovellat sobre minses impostes; hi pengen campanes. Estan flanquejades per unes columnetes sobre pedestals adossades als caires que sostenen un entaulament truncat coronat per vuit pinacles: té una destacada motllura a la seva base i una coberta amb un casquet esfèric. Els seus murs són de carreus un pèl matussers amb alguns panys de maçoneria a la part alta. La cel·la té paraments dignes de carreus petits, ben escairats i alineats.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 22'86 metres.

Esveltesa: 4,5

JUNCOSA

La Nativitat de la Mare de Déu

Altitud: 575 metres.

Església dels segles XVIII i XIX, neoclàssica a la façana i amb l'interior barroc. Consta de tres naus, d'un transsepte amb cúpula al creuer i la capçalera recta. La nau central està coberta per una volta de llunetes damunt cinc arcs torals que descansen en quatre pilars que la separen de les laterals; aquestes estan cobertes per una volta d'aresta a cada tram; té cancell i un cor als peus. El frontis té un portal rectangular amb un marc de pedra amb pilastres toscanes adossades als brancals, entaulament i un frontó truncat fent espirals decoratives i una fornícula sense imatge al damunt; una rosassa motllurada i atrompetada es troba a mitja alçada i, per coronament, una senzilla cornisa angular. El seu mur frontal té parament de carreus mitjans, ben escairats, units amb morter que queda força visible.

Guarda un retaule que és còpia del barroc que es va destruir el 1936.

Campanar neoclàssic auster. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'95 x 4'95 m) bastit amb murs de carreus com el del frontis; un segon cos vuitavat amb murs de paredat i carreus a les cantoneres té una fina motllura a la seva base i, a mitja alçada, un rellotge d'esfera a la cara frontal; a la part alta, sota terrat, s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres en arc de mig punt, una a cada cara alterna. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana metàl·lica sostinguda per vuit pilars situats als angles. Una escala de cargol de pedra puja pel seu interior; a mitja escala els graons ja són d'obra; i des de la cel·la fins al terrat n'hi ha una altra de gat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 26'60 metres.

Esveltesa: 5,3

JUNEDA

La Transfiguració

Altitud: 264 metres.

Església barroca iniciada el 1740 i acabada el 1747 amb l'esforç de tota la població. Consta de tres naus i transsepte; la central de quatre trams està coberta amb una volta de llunetes, les laterals ho estan amb voltes d'aresta; estan separades per pilars quadrats i arcs formers de mig punt; en el creuer s'hi aixeca una cúpula sobre petxines dins d'un cimbori octagonal. El presbiteri semicircular està prolongat per un tram cobert per una volta bufada; externament la capçalera és poligonal de cinc costats desiguals.

El frontis té el cos central lleugerament avançat; en ell hi ha oberta una portalada austera, d'aires neoclàssics; té el portal en arc de mig punt dovellat sobre senzilles impostes i marc acanalat; està flanquejat per columnes estriades i sogades sobre pedestals estrangulats; estan adossades als muntants; una fornícula amb la imatge de Sant Salvador queda dins del timpà format per un guardapols semicircular decorat amb tres pinacles adossats al mur; una rosassa motllurada i atrompetada es troba a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular al centre amb tres pinacles, dos de piramidals als seus extrems i un de central amb creu de pedra; a les ales, la cornisa pren forma còncaua. Els seus murs laterals són de maçoneria mig carreuada; el de la façana principal és de carreus ben escairats de pedra groguenca.

Dimensions: 35'80 x 7'77 x 13'27 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 19'40, la cúpula arriba a l'alçada de 19'32 metres i el transsepte en fa 19'40 x 7'84 x 13'27.

Arquitecte: mestre d'obres Agustí Biscarri.

Guarda a un altar lateral dedicat a Sant Joan Baptista un retaule d'alabastre i unes pintures al fresc il·lustrant la tasca de batejar del sant; és una obra dels anys cinquanta del segle XX; ha estat considerat com el treball artístic més interessant d'aquesta església a part de l'edifici.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (6'45 x 6'20 m) capçat per una motllura; al seu damunt hi ha un segon cos octagonal irregular amb quatre cares més amples que les altres i oposades entre si; una segona motllura es troba a l'alçada del rellotge d'esfera i una altra a l'arrencada dels arcs de les finestres. La cel·la està oberta amb vuit finestres d'arc de mig punt; les de les cares amples són més altes i tenen balustrada; hi pengen campanes. Queda coronada per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i dotze pinacles amb bola situats sobre els pilars dels vuit angles i al centre de cada cara ampla; aquest terrat té el terra bombat en forma de mitja esfera molt aplanada. Els seus murs són de carreus mitjans en el primer cos i petits i ben escairats en el de planta octagonal; són de pedra de gres daurada amb barreja d'altra de to torrat fosc.

Per l'interior presenta diverses plantes; la primera correspon al sostre de la sagristia ubicada en els baixos; la segona té una sortida a la teulada del temple; la tercera guarda la maquinària del rellotge i els automatismes de les campanes; la quarta correspon a la cel·la. Pel seu interior hi puja una escala de cargol de 104 graons de pedra picada de la mateixa mena que tot el temple, de gres groguenc; està situada a la banda de migdia; des de la cel·la fins al terrat s'hi va per una escala de gat.

Situació: angle nord-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 33'50 metres.

Esveltesa: 5,2

OMELLONS, ELS Sant Miquel

Altitud: 385 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta de tres naus amb la capçalera recta. Els seus murs laterals són de maçoneria amb carreus a les cantoneres, el del frontis de carreus ben escairats. En ell hi ha un portal rectangular amb un frontó circular sobre l'entaulament i pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als brancals; a mitja alçada s'hi obre una gran rosassa motllurada i un gran frontó triangular que corona tota l'amplada de la façana amb un òcul motllurat al centre del timpà. Dues altes pilastres d'escàs relleu recorren el frontis de dalt a baix a banda i banda de la portalada i senyalen externament la divisió interna en tres naus. Unes grades davant la façana permeten salvar el desnivell que separen les vies de l'entorn del temple respecte del lloc alt on es troba.

Guarda un retaule barroc de pedra.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (5'21 x 5'21 m) amb una motllura sobre el rellotge d'esfera. La cel·la té obertes quatre finestres d'arc de mig punt i marc lleugerament ressaltat, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una minsa cornisa i una franja filetejada; al damunt s'hi aixeca un cos de poca alçada i de perímetre un pèl més reduït respecte del primer cos; hi té una fina motllura i una teulada a quatre vessants amb un petit pinacle al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats en el primer cos, i de maçoneria amb carreus a les cantoneres en el de la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 24'94 metres.

Esveltesa: 4,7

POBLA DE CÉRVOLES, LA Santa Maria, Mare de Déu de la Jonquera
Altitud: 663 metres.

Església barroca del segle XVIII; en la llinda del portal hi figura la data del 1725. Consta de tres naus separades per pilars rectangulars, la central està coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt que descansen en una imposta formada per una cornisa destacada i un entaulament clàssic que recorre tota la nau; amb correspondència amb els arcs torals, unes pilastres amb capitell toscà d'escàs relleu adossades als pilars baixen fins al terra. Un ampli transsepte té en el creuer damunt petxines i grans arcs de mig punt una alta cúpula semiesfèrica damunt nervis i d'un un breu tambor octagonal. El cor amb una balustrada de fusta descansa sobre un arc carpanell.

El frontis té una portalada amb un portal rectangular flanquejat per modestes pilastres toscanes sobre pedestals amb un entaulament llis i una senzilla cornisa; damunt, una fornícula amb imatge està envoltada d'elements decoratius barrocs com volutes i un petit frontó circular; un òcul motllurat i atrompetat es troba a mitja alçada i una cornisa angular ho corona. Dues motlures horitzontals divideixen el frontis en tres zones; en la inferior més ampla hi ha la portalada; en la central la rosassa, i en la superior, força escassa, el frontó. Els seus murs laterals tenen paraments de paredat amb carreus a les cantoneres i el del frontis carreus mitjans ben escairats de pedra rogenca; un sòcol sobresurt escassament format per carreus irregulars i matussers com si procedissin d'una antiga construcció.

Dimensions: 29'89 x 7'14 x 11'95 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una imatge de la Mare de Déu de la Jonquera de fusta, reproducció (1945) de l'original romànica desapareguda el 1936, i unes pintures modernes del 2000 a l'absis de Víctor Pellarès de Lleida. Té un orgue barroc del 1752, en bones condicions reconegut com un bé històric nacional; es troba en una bella tribuna del mateix estil i temps damunt l'arc former del tram segon de l'ala dreta.

Campanar merament funcional coetani del temple; fou aixecat amb murs de carreus al frontis i de maçoneria als altres tres costats. Té planta quadrada (4'50 x 4'50 m). La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt dovellat, una a cada cara. Està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents amb un petit pinacle al cim; té un rellotge del 1780. Per l'interior hi puja una escala ampla de pedra amb barana d'obra fins a l'alçada del cor; des d'allí es transforma en una de cargol d'obra per l'interior d'un cos prismàtic fins arribar a la cel·la; hi pengen dues campanes, una d'elles petita i en forma de mig ou; l'estança queda coberta per un sostre pla.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a migjorn.

Alçada: 22'33 metres.

Esveltesa: 5

PUIGGRÒS L'Assumpció
Altitud: 334 metres.

Església romànica refeta en aires neoclàssics al segle XVIII. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de llunetes damunt tres arcs torals de mig punt; una imposta classicitzant recorre tota la seva base; d'ella baixen pilastres toscanes d'escàs relleu en correspondència amb els arcs torals; està capçada per un absis poligonal de tres costats. El cor amb barana metàl·lica descansa en un arc carpanell recolzat en pilastres toscanes.

El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt sobre senzilles impostes; està flanquejat per unes pilastres toscanes d'escàs relleu sobre pedestals adossades als muntants que sostenen un entaulament amb dos pinacles adossats al mur i una petita fornícula sense imatge; a mitja alçada hi ha un gran òcul atrompetat i, per coronament, una minsa cornisa angular amb tres pinacles amb bola, un a cada extrem i al cim de la zona central. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats, irregulars i disposats en filades uniformes.

Dimensions: 17'34 x 6'00 x 9'92 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total és de 12 metres.

Guarda dos retaules barrocs del segle XVIII, a la capella del Roser i a la de Sant Joan.

Campanar neoclàssic auster merament funcional. Té planta quadrada (3'85 x 4'00 m). La cel·la està oberta amb finestres d'arc dovellat de mig punt, una a cada cara amb una motllura a la seva base; hi pengen dues campanes mitjanes de nom masculí, *Antoni* i *Roc*. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents. Els seus murs, com la resta del temple, tenen paraments de carreus mitjans i ben escairats de pedra lleugerament marronosa.

Puja fins a la cel·la una escala de graons de pedra picada, ampla fins al cor, i des d'ell es fa de cargol d'ins d'un cilindre d'obra amb graons de maó i eix enguixat. En sortir a la cel·la l'escala té una senzilla barana metàl·lica. Les finestres de la cel·la estan tancades amb vidrieres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 17'36 metres.

Esveltesa: 4,3

SOLERÀS, EL Santa Maria

Altitud: 381 metres.

Església neoclàssica. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes, les laterals amb voltes d'aresta; estan separades per robustos pilars quadrats amb decoració de capitells compostos que sostenen arcs formers de mig punt. Té un cor als peus de la nau. El frontis ha estat bastit amb carreus ben escairats de pedra marronosa; està dividit en tres sectors per quatre pilastres toscanes de poc relleu que ressegueixen el mur de dalt a baix, dues d'elles a les cantoneres; també una motllura horitzontal composta a la part alta el divideix en dues zones, partida al centre per deixar lloc a una gran arcada que sobresurt lleugerament del mur frontal. Té una portada amb un portal en arc de mig punt acanalat amb dovelles i brancals motllurats; està flanquejat per dues altes i fines columnes de capitell compost sobre pedestals que sostenen un entaulament i una fornícula amb imatge; poc més amunt hi ha un òcul motllurat i, al capdamunt, una cornisa motllurada angular. Té unes poques grades al davant del portal.

Guarda un retaule modern a l'altar major dedicat als patrons fet per Ramon Borràs de Lleida; és una rèplica del que va ser destruït el 1936.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'60 x 4'90 m) amb un rellotge d'esfera a la seva part superior; un segon cos vuitavat acull la cel·la ornada amb una motllura al dessota i una altra a sobre dels finestrals en arc rebaixat; n'hi ha un a cada cara alterna; hi pengen campanes; els seus caires estan ressaltats lleugerament per unes pilastres fent angle. Està coronat per una cornisa motllurada, un tambor octagonal amb òculs a cada cara i una agulla piramidal de perfil còncau amb pinacle al cim i una llucana a la cara frontal. Els seus murs tenen paraments, com els del frontis, de carreus mitjans, ben escairats de pedra un pèl marronosa. Per l'interior hi puja una escala de pedra i amb barana de fusta que va de paret a paret fins accedir a la cel·la; té un replà a l'alçada del cor.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.
Alçada: 29'70 metres.
Esveltesa: 6

TARRÉS Santa Maria
Altitud: 578 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1792 i el 1799. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de llunetes que descansa en una imposta ampla amb un fris dòric i diverses motlures; la volta queda reforçada amb arcs torals que, sota la imposta, es corresponen amb pilastres de poc relleu amb capitell d'ordre compost. La capçalera recta inclou un presbiteri amb raconeres de petxines que li donen l'aspecte poligonal de cinc costats; està cobert amb cúpula de quart d'esfera simulant una gran petxina. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta. La façana principal té un portal rectangular amb pilastres d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament amb el fris llis i una escassa cornisa; al damunt una fornícula acull la imatge de Maria, un òcul motllurat i atrompetat obert a mitja alçada i, per coronament, una minsa cornisa motllurada amb un frontó centrat al damunt amb un rellotge d'esfera en el timpà; a l'ala esquerra hi ha el campanar, a la dreta, la cornisa fa una gran curvatura còncava. Els seus murs són de maçoneria amb peces petites mig carreuades i carreus mitjans a les cantoneres.

Dimensions: 23'00 x 7'77 x 12'10 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 11'84.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Fou aixecat amb murs de maçoneria i carreus a les cantoneres en el seu primer cos de planta gairebé quadrada (4'82 x 4'60 m); una motllura el separa d'un segon cos octagonal de murs carreuats amb peces mitjanes i els caires destacats a manera de lesenes cantoneres; en ell s'hi allotja la cel·la amb finestres d'arc de mig punt i amb guardapols obertes en cares alternes; té un fris estriat per sobre de les finestres. Està coronat per una destacada cornisa i un tambor amb boles als angles; al seu damunt s'aixeca una torrella octagonal amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; entre elles es destaquen unes pilastres que sostenen un altre curt tambor i una teulada piramidal de teules rogenques amb un petit pinacle i bola al cim.

Per la porta oberta a l'esquerra entrant al temple s'accedeix a l'escala que puja pel l'interior. Fins a l'alçada del cor és ampla, de pedra, amb barana d'obra matussera, sobre voltes catalanes, arrapada als murs i amb un ull central. Des del cor puja més estreta amb graons d'obra amb marge de fusta fins a la cel·la coberta per una volta semiesfèrica. Per accedir a la torrella hi ha una estreta escala de cargol de pedra picada que puja mig inserida en el pilar i que queda oberta per l'interior de la cel·la, obra realment original; s'introdueix en la torrella per una trapa.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis orientat a la banda de tramuntana.

Alçada: 34'59 metres.
Esveltesa: 7,1

TORMS, ELS Sant Joan Baptista
Altitud: 476 metres.

Església barroca aixecada entre el 1700 i el 1714. Consta de tres naus, la principal coberta amb una volta de llunetes; la separen de les laterals tres columnes per banda. La façana principal

bastida amb murs de carreus ben escairats de pedra marronosa i disposats en filades uniformes està dividida en tres zones verticals per pilastres d'escàs relleu que la recorren de dalt a baix amb pinacles al capdamunt, interrompudes, a les ales, per unes motlures horitzontals a manera de senzill entaulament. La portalada té el portal en arc de mig punt motllurat i decorat amb una bonica dovella clau; els muntants estriats estan flanquejats per pilastres corínties que sostenen un entaulament amb pinacles adossats al mur; entre ells, la imatge del patró en pedra blanca amb rica decoració barroca a l'entorn. Aquest frontis té a mitja alçada un petit òcul motllurat i, al capdamunt, una minsa cornisa amb curvatura semicircular convexa al centre i còncava a les ales; té un petit pinyol al cim.

Campanar d'un barroc auster. Té un primer cos de planta quadrada (4'95 x 4'95 m) i un de segon octagonal que està dividit en tres zones de poca alçada per dues motlures bossellades; a la segona s'hi ubica la cel·la que té quatre finestres d'arc de mig punt dovellat sobre fines impostes, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Els caires estan resseguits per fines pilastres toscanes que sostenen una cornisa amb pinacles estrangulats a cada angle adossats a la tercera zona que està constituïda per una torrella vuitavada amb rellotge d'esfera a la cara frontal; en ella hi ha vuit finestretes rectangulars, una a cada cara, una minsa cornisa i una cúpula apuntada de rajola vidriada amb franges verdes i grogues i amb un pinacle de bola al cim. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats de pedra marronosa disposats en filades uniformes. Una escala estreta de graons d'obra sobre voltes arrapada a les parets i amb un ull central puja fins al cor i segueix campanar amunt fins a la cel·la; per arribar a la torrella, cal fer-ho per una escala de gat.

Situació: al damunt de l'ala esquerra del temple fent angle amb el frontis.

Alçada: 26'79 metres.

Esveltesa: 5,4

VILOSELL, EL Santa Maria

Altitud: 665 metres.

Església romànica del 1178 molt modificada posteriorment en època neoclàssica quan es va ampliar. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó apuntat els primers tres trams romànics i damunt sengles arcs totals apuntats; el primer dels trams, amb el cor, té mostres clares d'haver estat afegit en època moderna i avui es troba convertit en un atri separat de la resta de la nau per una mampara de vidre. Els murs tenen paraments romànics ben carreuats i amb cornisa sobre permòdols per damunt de la qual es veuen altres paraments de paredat de quan es va aixecar amb una nova volta. El portal lateral al migdia, romànic, ha estat convertit un gran finestral vidriat; té arc de mig punt amb guardapols motllurat d'escola lleidatana (segle XIII) i cornisa superior sobre mènsules. El frontis de carreus rogencs ben escairats té la portalada principal neoclàssica amb el portal en arc de mig punt flanquejat per pilastres toscanes adossades als muntants, un entaulament llis amb una modesta cornisa i, al damunt, una fornícula amb imatge; un petit òcul està situat a mitja alçada i una minsa cornisa angular fa de coronament.

La nau està dividida, pels seus estils, com queda indicat, en dues zones clarament diferents: la primera ja senyalada està seguida per un tram cobert amb una volta bufada i el presbiteri amb una volta ogival simple. El cor sobre l'atri descansa en un arc de mig punt i un altre de carpanell.

Dimensions: 29'00 x 7'00 x 9'15 metres respectivament de llargada amplada i l'alçada pel que fa a la meitat primera; la zona de la capçalera fa 9'96 metres d'alçada. El gruix del mur: un metre i mig.

Guarda unes pintures modernes a l'absis de Carme Benet.

Campanar neoclàssic auster. Ha estat bastit amb murs carreuats; té un primer cos de planta

gairebé quadrada (4'90 x 4'85 m) i un de segon amb els caires aixamfranats i amb decoració abarroçada a base de volutes als angles en el canvi de planta; té una fina motllura un poc més amunt i la cel·la oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna, amb una nova motllura a sobre. Està coronat per una cornisa motllurada destacada i una teulada més o menys en forma de cúpula. Una escala ampla de graons de pedra i sense barana arriba al cor; segueix més estreta d'obra, sobre voltes, arrapada als murs i amb un ull central fins arribar a la cel·la per un últim tram a base d'una escala de mà de ferro; s'hi entra per una trapa tancada per una placa metàl·lica. Està coberta per una volta semiesfèrica. Hi pengen tres campanes.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle amb el frontis.

Alçada: 26'21 metres.

Esveltesa: 5,3

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

FULLEDA Santa Maria

Altitud: 581 metres.

Església romànica recomposta amb posterioritat. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada. La capçalera té un cos més alt que la nau; els murs laterals estan resseguits per una cornisa damunt un fris de permòdols. El cos davanter és d'època barroca i per aquest motiu la façana principal orientada a ponent és clarament d'aquest estil. Té portal rectangular flanquejat per dues modestes pilastres amb capitells similars al toscà, arquitrau jònic, breu cornisa i un frontó arquejat; a mitja alçada hi ha obert un òcul atrompetat i per coronament la cornisa es troba fent un gran arc convex al centre i els extrems corbats en còncav amb un pinacle amb bola a cadascun d'ells. El seu parament mostre carreus mitjans ben escairats i alineats, un pèl irregulars, tots en pedra marronosa.

Campanar d'espadanya de pedra ben carreuada obert amb dos grans ulls en arc de mig punt i un tercer petit sota mateix del vèrtex superior. En ell hi penja una campaneta; en el gran de l'esquerra també n'hi penja una poc més gran. Està coronat per dues modestes teulades en pendent i tant en el vèrtex com en els extrems hi figuren sengles boles de pedra. Fa una amplada de prop de quatre metres (3'86).

Situació: es troba aixecat damunt de l'arc presbiteral, a l'extrem de la nau i abans del cos més alt de la capçalera.

Alçada: 11'48 metres.

VINAIXA Sant Joan Baptista

Altitud: 479

Església de transició del romànic al gòtic acabada el 1318, amb característiques del romànic anomenat lleidatà. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada damunt arcs torals i capçada per un absis semicircular. Destaca per la portalada atrompetada formada per tres arquivoltes; la central decorada amb arquets en buit i el bordó i les impostes amb puntes de diamant. L'arc del portal dovellat en arc de mig punt descansa com les arquivoltes en la imposta i aquesta damunt tres columnetes per banda amb sengles capitells senzillament gravats amb un dibuix en rombes.

El mur del frontis presenta un alt parament de pedra grisa carreuada amb peces regulars i ben alineades. Té obert un òcul a mitja alçada i, al seu damunt, presenta un rellotge en esfera. Els murs laterals també ofereixen panys carreuats i ben escairats que, amb tot, no estan tan ben encaixats, talment remoguts pels seus anys d'antiguitat. Estan recorreguts per una cornisa que descansa en un filera de permòdols cúbics.

Arquitectes: tracista fra R. De Lebossà (1301), mestres d'obres Arnau Colomera i R. Piquer.

Guarda fragments d'escultures d'un retaule del 1340 atribuït al Guillem Seguer.

Campanar d'espadanya amb dos pisos d'ulls en arc de mig punt, dos a cadascun d'ells. Està coronat per un pinyó de doble pendent de gruix inferior al cos de l'espadanya. Fa una amplada de prop de cinc metres.

Situació: damunt el mur del frontis orientat a ponent.

Alçada: 21'35 metres.

LA GARROTXA

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Argelaguer	Santa Maria	25'85
Besalú	Sant Pere	28'39
Besalú	Sant Vicenç	24'00
Beuda	Sant Feliu	19'77
Lligordà	Sant Pere	15'13
Castellfollit de la Roca	Santíssim Salvador	17'45
Maià de Montcal	Sant Vicenç	23'60
Dosquers	Sant Martí	13'80
Mieres	Sant Pere	30'50
Montagut	Sant Pere	30'00
Olot	Sant Esteve	42'00
Batet de la Serra	Santa Maria	18'50
Sant Cristòfol de les Fonts	Sant Cristòfol	14'20
Planes d'Hostoles, les	Sant Cristòfol	27'00
Cogolls	Sant Cristòfol	19'50
Les Encies	Santa Maria	25'00
Preses, les	Sant Pere	25'00
Ridaura	Santa Maria	26'00
Sales de Llierca	Sant Martí	16'90
Sadernes	Santa Cecília	18'66
Santa Pau	L'Assumpció	27'50
Sant Miquel Sacot (La Cot)	Sant Miquel	22'70
Sant Aniol de Finestres	Sant Aniol	20'00
Sant Esteve de Llèmena	Sant Esteve	17'20
Sant Feliu de Pallerols	Sant Feliu	30'00
Sant Miquel de Pineda	Sant Miquel	16'61
Sant Ferriol		
La Miana	Sant Miquel	17'55
El Torn	Sant Andreu	20'00
Sant Jaume de Llierca	Sant Jaume	23'00
Sant Joan les Fonts	Sant Esteve, antic monestir	27'35
Sant Joan les Fonts	Sant Joan	35'77
Begudà	Santa Eulàlia	16'74
Tortellà	Santa Maria	25'24

Vall d'en Bas, la		
Bas	Sant Esteve	20'00
Falgars d'en Bas	Sant Pere	15'92
Els Hostalets d'en Bas	Santa Maria	25'36
Joanetes	Sant Romà	21'00
El Mallol	Sant Bartomeu	23'66
La Pinya	Santa Maria	23'38
Puigpardines	Santa Maria	22'77
Sant Privat d'en Bas	Sant Privat	27'00
Vall de Bianya, la		
Capsec	Sant Martí	17'72
Castellar de la Muntanya	Santa Maria	12'30
Santa Margarida de Bianya	Santa Margarida	17'34
Sant Martí del Clot	Sant Martí	16'00
Sant Pere Despuig	Sant Pere	17'22
Sant Salvador de Bianya	Sant Salvador	14'73

Alçada mitjana: 21'23 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha una; d'espadanya deu; entre aquestes la Barroca mesura 12 metres, la Canya 21'16, Oix 14'10, Sant Pere Màrtir d'Olot 24, el Sallent 10'12 i Segueró 12'60.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ARGELAGUER Santa Maria i Sant Damas
Altitud: 183 metres.

Església amb restes romàniques del segle XII a l'absis i al mur sud de la nau a l'exterior; fou modificada de cap a cap als segles XVI i XVIII. Consta avui d'una nau capçada per un absis semicircular sense decoració. Els seus murs tenen panys de carreus grans irregulars i matussers i de maçoneria i paredat barrejats. El frontis té un portal petit rectangular renaixentista de pedra blanca amb data a la llinda del 1573 ornat amb fines columnes exemptes de capitells corintis, una a cada banda davant dels muntants; sostenen un frontó circular amb el timpà decorat amb un relleu del tipus d'un ventall i envoltat per un senzill bordó; té un gran òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular amb quatre finestres d'arc de mig punt al dessota.

Campanar coetani de les reformes modernes. Té planta rectangular (4'00 x 4'75 m) i està coronat per una cornisa i una coberta plana que sosté una estructura metàl·lica amb campanetes horàries. La cel·la està oberta amb un finestral d'arc de mig punt i marc de maó a cada costat; hi penja alguna petita campaneta; està decorada amb dues motlures, una a la seva base, en mal estat, i una altra a l'arrencada dels arcs; altres petites finestres rectangulars es troben a diversos nivells per

sota de la cel·la. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres i llevat d'alguna menuda finestra manifesten una gran nuesa.

Situació: adossat a la façana lateral del migdia fent angle sud-est del temple, proper a l'absis.

Alçada: 25'85 metres.

Esveltesa: 5,4

BAS

Sant Esteve

Altitud: 477 metres. Municipi de la Vall d'en Bas

Església romànica del 1119 modificada al segle XV després del terratrèmol que la va deixar malmesa i, posteriorment, també al XVIII. Consta de tres naus de quatre trams, un d'ells correspon al transepte, capçades per tres absis, el central poligonal i els dos laterals semicirculars. Els murs romànics mostren els seus paraments de carreus; els moderns, de paredat amb carreus a les cantoneres i als marcs de les portes i finestres. Unes grans escalinates permeten accedir al nivell de l'església tant per la banda frontal com pel lateral amb un portal al frontis amb llinda sobre mènsules i un altre al mur del migdia.

Dimensions: 27'90 x 7'00 x 12'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptant les tres naus fa 21 metres.

Guarda una magnífica col·lecció de capitells i relleus arcaics a més a més dels que ornem les seves pròpies columnes adossades als quatre pilars que sostenen la volta del creuer datables del segle XII.

Campanar del segle XV completat al XVIII. Té planta rectangular (5'10 x 5'74 m) i està coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada i pinacles sobre els pilars piramidals. La cel·la té dos finestrals d'arc de mig punt a cada costat. Una escala de pedra picada que va de paret a paret es comunica a diverses estances obertes en el cos del campanar fins arribar a la cel·la; des d'ella, per una escala de ferro i a través d'una trapa s'accedeix al terrat.

Situació: sobre els peus de la nau central, com una prolongació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'00 metres.

Esveltesa: 3,4

BATET DE LA SERRA

Santa Maria

Altitud: 658 metres.

Municipi d'Olot

Església d'orígens romànics que fou molt modificada cap al segle XV en la volta, al XVI i al XVIII a les capelles laterals. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó apuntada i les laterals amb voltes d'aresta; està capçada per un absis semicircular romànic amb motlures sota la primitiva cornisa que avui es veu a mitja alçada perquè el temple fou sobrealçat; les naus estan separades per arcs formers de mig punt damunt pilars rectangulars; per dins els murs, les voltes, arcs i pilars tenen pedra vista grisenca carreuada. La façana principal és neoclàssica amb un portal rectangular flanquejat per dues columnes acanalades sobre pedestals i un frontó triangular al damunt; està protegit per una teulada de doble vessant; a sobre hi té un òcul atrompetat i la cornisa angular que es correspon amb la teulada que cobreix les tres naus. Els seus murs externs mostren paraments de carreus grans i matussers amb zones de maçoneria; al frontis arrebossat hi apareixen humitats i deficiències.

Dimensions: 17'00 x 4'75 x 8'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 14 metres.

Campanar romànic dels segle XII. Té planta quadrada (6'00 x 6'00 m.) amb un coronament afegit al segle XVIII a base d'una cornisa de teules sobreposades i una teulada de quatre vessants; s'hi destaquen tres pisos amb finestres d'arc de mig punt a cada cara, geminades als dos superiors, i una d'ampla al pis baix, tapiada en alguna cara; la base no té obertures. Els seus murs mostren paraments de petits carreus regulars disposats en filades ordenades. Des de l'interior de l'església s'accedeix a dins del campanar on una escala de pedra puja fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est de la capçalera encarada a llevant, al costat de l'absis.

Alçada: 18'50 metres.

Esveltesa: 3

BEGUDÀ

Santa Eulàlia

Altitud: 400 metres.

Municipi de Sant Joan les Fonts

Església romànica del segle XII. Constava d'una nau; fou molt modificada després i avui (2000) consta de tres naus amb capçalera recta, la central coberta amb una volta de canó apuntada amb un presbiteri semicircular romànic tapat exteriorment pel mur de la capçalera; per la banda de ponent, la nau central és un tram més allargada que les altres dues; les tres estan separades per dos amples arcs formers apuntats, un a cada banda. El frontis està precedit d'un porxo amb teulada a dos vessants sostinguda pel mur frontal i per dos pilars davanters; el portal és d'un arc de mig punt dovellat. Els seus murs són de petits carreus matussers, irregulars i amb molta argamassa de calç visible a les juntures; hi ha carreus ben escairats a les cantoneres.

Dimensions: 17'20 x 5'10 x 7'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 14 metres.

Campanar de planta rectangular (5'65 x 7'75 m) aixecat damunt dels peus de la nau; s'accedeix a la cel·la per una escala raconera que està incorporada a un cos semicilíndric en l'angle format per la nau de migdia i el cos de la central que s'avança per ponent; avui dia, però, no està practicable ja que s'està reparant per trobar-se propera a ensorrar-se. Està coronat per una destacada cornisa i una teulada de quatre vents sostinguda per pilars que deixen dues obertures rectangulars sota mateix de la cornisa; la cel·la té dos finestrals d'arc de mig punt rebaixat a cada costat. Els seus murs són de petits carreus ben escairats i alineats i amb grans carreus ben picats a la cantoneres.

Situació: damunt els peus de la nau, com a continuació de la façana principal encarada a ponent.

Alçada: 16'74 metres.

Esveltesa: 2,1

BESALÚ

Sant Vicenç

Altitud: 151 metres.

Església romànica dels segles XII i XIII i acabada en gòtic. Consta de tres naus de tres trams irregulars, un d'ells correspon al transsepte; queden capçades per tres absis semicirculars, el central més gran ornat exteriorment per frisos de dents de serra i arcs cecs al dessota de la cornisa; tots tres tenen sòcol avui amb prou feines visible per quedar mig per sota de la via urbana on queden aculats i que es troba en un nivell més alt. La nau central està coberta per una volta de canó una mica apuntada que descansa en una senzilla imposta que és visible també sota les voltes de quart d'esfera

que cobreixen els tres absis; les laterals ho són per voltes de quart de canó; estan separades per arcs formers de mig punt damunt robustos pilars rectangulars desiguals; el transsepte té volta de canó de secció semicircular. El mur de la capçalera de la nau que sobresurt per damunt dels absis està ornat amb una bella rosassa.

Els murs interiors i exteriors presenten paraments de grans carreus de pedra tosca ben escairats i disposats en filades regulars; les portalades són romàniques, la principal al frontis tardana, amb arquivoltes de mig punt damunt columnetes i amb guardapols; la lateral al mur de tramuntana amb arquivoltes decorades i damunt dues fines columnes per banda. El frontis a la part alta té un finestral gòtic quadriforat amb un ampli arc calat; a l'extrem dret del transsepte hi ha una finestra en arc de mig punt amb fines columnes adossades als muntants. Una teulada de dos vessants cobreix les tres naus.

Guarda, adossada a la paret esquerra del presbiteri, una tomba d'alabastre amb relleus figuratius d'estil gòtic borgonyó del 1413, tomba que conté les despulles de Pere de Rovira que és qui va aportar a la parròquia unes relíquies de sant Vicenç.

Dimensions: 27'41 x 8'67 x 16'11 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 17'77 metres; el transsepte en fa 24'00 x 6'43 x 9'93.

Campanar d'un barroc auster del segle XVII o XVIII. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (6'10 x 6'20 m) i un de segon octagonal on s'hi ubica la cel·la; està separat de l'inferior per una motllura composta i està coronat per una cornisa i una teulada piramidal baixa vuitavada. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna; hi pengen campanes; té una motllura a l'arrencada dels arcs. Tots els seus murs són de carreus ben escairats i ben alineats. Per arribar a la cel·la no hi ha cap escala que pugi per l'interior del campanar; cal fer-ho per l'exterior des de la teulada on s'hi arriba per alguna alta escala de mà o bé des de l'interior per una trapa a través de la qual s'hi surt; des de la teulada s'entra a la cel·la per un portal que es troba ben a l'abast.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 24'00 metres.

Esveltesa: 3,8

BEUDA

Sant Feliu

Altitud: 338 metres.

Església romànica de la fi del segle XI i principis del XII. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó seguit amb carreus petits i regulars, les laterals més estretes als peus que a la seva capçalera estan separades de la central per arcs formers de mig punt damunt robustos pilars rectangulars; queden cobertes per voltes de quart de canó. La capçalera està formada per tres absis semicirculars, el central decorat amb dents de serra sota cornisa.

El frontis té un portal atrompetat i dovellat amb tres arquivoltes de mig punt; la del centre, d'arc peraltat, descansa sobre columnetes de capitells figurats però molt gastats pel temps; al damunt, a mitja alçada, hi figura una finestreta d'arc de punt rodó; la teulada de dos vessants queda interrompuda al centre per la mola del campanar. Murs de carreus ben escairats irregulars, grans a la part baixa i més petits a la zona superior.

Dimensions: 19'00 x 4'50 x 11'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus fan d'amplada 12 metres de mitjana ja que a la capçalera mesuren 13 metres i als peus 11.

Conserva una gran pica baptismal de finals del segle XII semi-ovoide amb un peu cilíndric amb estrangulació; està decorada amb un fris d'alts relleus de figures dins d'arcs i columnes al dessota de la seva gran boca d'un metre i mig de diàmetre aproximadament.

Campanar de planta rectangular (5'44 x 7'00 m.) coronat per una cornisa i una teulada de dos vessants. Els seus murs són de carreus irregulars ben escairats disposats en filades uniformes. S'accedeix al pis de les campanes per una escala exterior que arrenca dels peus de la façana principal i segueix per la lateral dreta, adossada al mur. La cel·la està oberta amb dos pisos de finestres d'arc de mig punt, altes en l'inferior; una d'elles molt allargada, al lateral; és la porta d'accés a la cel·la just al final de l'escala.

Situació: al damunt dels peus de la nau central, com a prolongació de la façana principal encarada a ponent.

Alçada: 19'77 metres.

Esveltesa: 2,8

CAPSEC

Sant Martí

Altitud: 422 metres.

Municipi de la Vall de Bianya

Església romànica del segle XII amb modificacions fetes posteriorment. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó un pel apuntada damunt tres arcs torals; té la capçalera formada per un absis semicircular central i una absidiola semicircular cega sense correspondència a l'interior del temple; té un transsepte format per les capelles laterals de construcció tardana. Els seus murs tenen paraments amb barreja de carreus irregulars i de maçoneria.

Dimensions: 16'00 x 4'20 x 7'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11'80 metres.

Conserva dues piques amb relleus, una de baptismal i una altra per a l'aigua beneïta, segurament de tradició romànica de cap el segle XIII.

Campanar de planta quadrada (4'10 x 4'10 m.) amb murs de petits carreus irregulars, capçat per una cornisa amb un fris motllurat al dessota i una teulada de quatre vents. Té oberts dos pisos de finestres d'arc de mig punt dobles a cada costat. Una escala interior moderna, d'estructura de cargol de ferro permet arribar a les campanes.

Situació: damunt els peus de la nau com a continuació del frontis orientat a ponent.

Alçada: 17'72 metres.

Esveltesa: 4,3

CASTELLFOLLIT DE LA ROCA

Santíssim Salvador

Altitud: 296 metres.

Església aixecada després del 1939. Es va construir aprofitant l'edifici a mig fer de les escoles públiques i adaptant-ho a església. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó; té la capçalera recta; entre els contraforts circulen passadissos. Els seus murs són de paredat de peces negresos principalment i amb bandes verticals de maó vist intercalades. El frontis té un portal rectangular classicitzant amb frontó arquejat, una rosassa a mitja alçada i una cornisa mixtilínia amb la part central fent curvatura convexa.

Guarda procedent de l'antiga església una pica baptismal romànica fins fa poc trossejada i ara reconstruïda; avui es conserva en un altar lateral sobre un peu metàl·lic com a record i com a obra antiga.

Campanar coetani del temple. Té un alt cos de base quadrada (4'60 x 4'60 m.) amb la cel·la

com a segon cos octagonal amb vuits grans finestrals en arc de mig punt i amb balustrades, un a cada costat; hi penja una campana. Està coronat amb una destacada cornisa i una teulada tronco-piramidal que al capdamunt hi té un terrat amb balustrada. Una escala en bon estat s'inicia als baixos del campanar i puja sobre voltes catalanes arrapada als murs fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'45 metres.

Esveltesa: 3,8

COGOLLS

Sant Cristòfol

Altitud: 455 metres.

Municipi de les Planes d'Hostoles

Església d'origen romànic amb tantes modificacions, sobretot al segle XVIII, que no se'n veuen els vestigis. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular sobrealçat i arrebossat, i d'un fals transsepte format per l'afegitó de dues capelles laterals. El frontis, precedit d'un porxo amb teulada de dues vessants damunt dos pilars, té un portal rectangular de peces carreuades de pedra grisa amb la llinda on hi ha gravada la data del 1753; al damunt hi té una fornícula i, per sobre del porxo, una finestra rectangular i una cornisa d'un sol vessant igual com la teulada.

Guarda un retaule barroc al presbiteri.

Campanar d'època poc posterior al segle XVIII. Té planta quadrada (4'60 x 4'60 m). La cel·la té obertes finestres d'arc de mig punt, una a cada costat; hi penja una campana; al dessota de la cel·la hi té una fina motllura. Està coronat per una escassa cornisa amb merlets esglaonats i amb una agulla piramidal d'obra. Tots els murs estan arrebossats però deixen veure carreus a cantoneres i uns grans carreus irregulars al cos baix. Una escala exterior permet arribar a un primer pis on hi ha oberta una porta d'accés a l'interior.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple, tocant a l'absis, entre la capella nord i la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 19'50 metres.

Esveltesa: 4,2

DOSQUERS

Sant Martí

Altitud: 162 metres.

Municipi de Maià de Montcal

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó seguit i de dues àmplies capelles laterals per banda que li donen l'aspecte d'una església de tres naus; està capçada per un absis semicircular sobrealçat amb cornisa sobre mènsules al nivell de la cornisa del primitiu absis. Els seus murs són de carreus petits ben escairats i disposats en filades regulars. El frontis té un portal rectangular envoltat de quatre arquivoltes dovellades de mig punt i d'un bordó damunt una senzilla imposta que es prolonga per sobre de la llinda; el timpà resta sense cap decoració; al seu damunt hi ha oberta una finestra atrompetada amb quatre arquivoltes de mig punt i imposta; la primitiva teulada a dos vessants queda insinuada per una minsa cornisa angular; avui, després d'haver-se sobrealçat el temple, n'hi ha una de nova enlairada i truncada al centre ja que en aquest punt s'hi aixeca el campanar.

Campanar aixecat tardanament. Té planta quadrada (4'55 x 4'55 m.) i està coronat per una cornisa motllurada i una coberta plana. Els seus murs són de carreus petits ben escairats; tenen un

gruix d'un metre el de ponent i 0'75 el de llevant. La cel·la queda oberta amb dos finestrals d'arc de mig punt a ponent i dos a llevant; hi pengen campanes. S'accedeix a la cel·la per una escala d'obra des de l'exterior.

Situació: damunt els peus de la nau centrat amb la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 13'00 metres.

Esveltesa: 2,8

ENCIES, LES

Santa Maria

Altitud: 340 metres.

Municipi de les Planes d'Hostoles

Església amb restes romàniques d'una primitiva església del segle XI; ha estat molt modificada al segle XVIII. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular amb decoració llombarda d'arcs cecs antre lesenes i amb un fris de dents de serra sota de l'antiga cornisa, avui (2000) visible a mitja alçada ja que al seu damunt s'hi troba el mur de paredat amb què l'absis fou sobrealçat. El frontis està precedit d'un porxo del 1680 cobert amb teulada a dos vessants sobre dos pilars; aixopluga el portal d'arc rebaixat; per sobre d'ell el frontis deixa veure una finestra rectangular i la cornisa angular sota de la qual, cap a la dreta, se'n troba una altra de similar, totes dues amb marc de pedra rogenca de peces ben escairades. Els seus murs tenen paraments arrebossats amb carreus visibles a les cantoneres.

Campanar coetani del moment en què es va ampliar el temple. Té planta rectangular (5'56 x 4'85 m). Està coronat per una senzilla cornisa amb merlets esglaonats i per una agulla piramidal. La cel·la té oberta una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna petita campana; una fina motllura es troba al seu dessota. Els seus murs de paredat, tot i estar arrebossats, deixen veure els carreus de les cantoneres. L'escala que puja per l'interior del campanar fins a la cel·la ho fa amb graons d'obra sobre voltes catalanes.

Situació: adossat al mur dret, prop del frontis.

Alçada: 25'00 metres.

Esveltesa: 4,5

FALGARS D'EN BAS

Sant Pere

Altitud: 830 metres.

Municipi de la Vall d'en Bas

Església del segle XI, d'orígens romànics, modificada al llarg del temps. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat i de dos passadissos laterals separats per un pilar per banda i arcs formers de punt rodó; de fet són capelles laterals afegides al segle XVII comunicades entre si; està capçada per un absis semicircular romànic amb bandes llombardes fins a mitja alçada, cosa que fa suposar que fou sobrealçat ja que el parament romànic presenta petits carreus matussers i la part superior afegida té el parament fet a base de lloses mig picades amb abundant morter de calç en les juntures; s'hi veu un sòcol poc ressaltat. Una teulada a dos vessants cobreix la nau i les capelles. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul a mitja alçada i una destacada cornisa angular de teules sobreposades. Els seus murs són de paredat amb algun pany de carreus matussers.

Dimensions: 14'60 x 4'40 x 8'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 10'90 metres.

Campanar romànic coetani del temple primitiu. Té planta gairebé quadrada (4'00 x 3'60 m.) amb arcuacions cegues a dos nivells. La cel·la és moderna; té cornisa i una teulada a quatre vessants

amb un petit pinacle al cim; està oberta amb quatre finestres rectangulars sota teulada, una a cada cara. Els seus murs de paredat o de petits carreus irregulars tenen els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres fins al nivell dels arcs cecs superiors. Una escala d'obra, estreta, amb un ull central escàs, puja fins a la cel·la.

Situació: angle nord-est de la nau a tocar l'absis situat a llevant.

Alçada: 15'92 metres.

Esveltesa: 4

HOSTALETS D'EN BAS, ELS Santa Maria
Altitud: 480 metres. Municipi de la Vall d'en Bas

Església neogòtica aixecada a finals del segle XIX. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival; té transsepte i cor. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres i als contraforts. El frontis té un portal en arc de mig punt i una motllura horitzontal a mitja alçada que es prolonga per sobre dels dos contraforts dels caires, contraforts que tenen posició obliqua respecte del frontis.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (3'50 x 3'50 m) i està coronat per una cornisa motllurada amb pinacles als angles i una agulla piramidal de teules vidriades rogenques amb els careners verds i bola al cim. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres i als marcs de les finestres. La cel·la està oberta amb finestres en arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna petita campana. Una escala d'obra que va de paret a paret permet accedir a la cel·la.

Situació: adossat a l'angle nord-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 25'36 metres.

Esveltesa: 7,2

JOANETES Sant Romà
Altitud: 520 metres. Municipi de la Vall d'en Bas

Església d'origen romànic del segle XII; fou modificada posteriorment. Consta d'una nau romànica amb capelles afegides als laterals que li donen l'aspecte d'una església de tres naus; l'antic absis semicircular ha estat substituït per un de recte. El frontis té una portalada atrompetada amb tres arquivoltes modernes de mig punt sobre dues columnetes exemptes i guardapols; un òcul atrompetat i motllurat a mitja alçada i una cornisa a dos vessants interrompuda al centre per l'estructura del campanar. Els seus murs són de maçoneria o de carreus matussers.

Dimensions: 16'40 x 4'00 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 13'20 metres.

Guarda una gran pica baptismal de pedra amb triple decoració amb el tema de la corda.

Campanar de base romànica amb planta gairebé quadrada (3'90 x 4'14 m) coronat per una cornisa motllurada sobre quatre permòdols per banda amb pinacles piramidals, un a cada angle, i una agulla piramidal recoberta amb peces de ceràmica vidriada amb grafismes geomètrics blancs i rogencs. La cel·la queda oberta amb una finestra en arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres i també en la base en fondre's amb la façana. Des de l'interior del temple es puja per una escala amb graons i barana d'obra fins a les golfes, sobre la volta; per ella s'accedeix al campanar i s'arriba pel seu interior a la cel·la gràcies a una escala de fusta.

Situació: damunt els peus de la nau com a continuació del frontis orientat a ponent.
Alçada: 21'00 metres.
Esveltesa: 5

LLIGORDÀ Sant Pere
Altitud: 240 metres. Municipi de Beuda

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada i capçada per un absis semicircular. Els seus murs són de carreus petits i disposats en fileres força regulars. Té un portal obert a la façana lateral del migdia amb triple arquivolta de punt rodó damunt la llinda que deixa un timpà amb una creu en relleu al seu centre.

Dimensions: 15'00 x 5'20 x 6'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar de planta quadrada (4'50 x 4'50 m) amb una teulada a dos vessants i una cornisa formada per superposició de teules. Sembla clar que aquest campanar de torre és el resultat de clausurar una espadanya i d'aixecar-la. La cel·la està oberta amb dos finestrals d'arc de mig punt i una finestreta rectangular sota cornisa per la banda de ponent; una finestra igualment de punt rodó amb una finestreta al seu damunt sota mateix de la cornisa es troba tant a la banda de llevant com a migdia. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra clara un pèl groguenca. S'arriba a la cel·la per una escala exterior.

Situació: sobre els peus de la nau com a continuació de la façana de ponent.

Alçada: 15'13 metres.

Esveltesa: 3,3

MAIÀ DE MONTCAL Sant Vicenç
Altitud: 241 metres.

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau capçada per un gran absis semicircular amb cornisa sobre mènsules esculpides. La nau mostra que fou sobrealçada; una motllura que ressegueix els murs senyala el punt des d'on es van sobrepujar. Té els murs ben carreuats de pedra clara un pèl groguenca. El frontis a ponent té una portalada atrompetada i dovellada amb tres arquivoltes de punt rodó i guardapols sobre una senzilla imposta; el portal rectangular deixa un timpà nu sota les arquivoltes. Un gran òcul atrompetat i motllurat es troba damunt mateix del portal sota de la cornisa angular de la primitiva església abans de ser sobrealçada.

Dimensions: 20'00 x 7'20 x 13'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar de planta rectangular (4'00 x 4'70 m) coronat amb una cornisa destacada i una teulada a quatre vents. Probablement és una espadanya modificada i convertida en torre. La cel·la està oberta amb finestrals dobles en arc de mig punt a cada cara; els de ponent són grans i peraltats; sota cornisa hi té dues finestretes rectangulars a cada costat. S'accedeix a la cel·la per una escala d'obra, sense barana, que va de paret a paret.

Situació: sobre els peus de la nau al centre de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 23'60 metres.

Esveltesa: 5

MALLOL, EL Sant Bartomeu

Altitud: 500 metres. Municipi de la Vall d'en Bas

Església del segle XVIII que conserva algunes restes de l'anterior del XIV. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i amb arestes. Els murs interiors estan arrebossats i pintats de blanc trencat; per l'exterior té paraments de carreus irregulars del gòtic a la part baixa i, a la part superior, de maçoneria. El frontis té un portal rectangular amb peces carreuades de pedra grisa, un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa angular amb teules imbricades sobre un fris de denticles.

Campanar del segle XIX amb aires neoclàssics. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) amb un segon cos de caires aixamfranats separat del primer per una motllura composta. Per coronament presenta una cornisa motllurada i dues gàrgoles a cada costat; el corona una cúpula semiesfèrica amb bola al cim. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt amb l'ampit motllurat sobresortit, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres i, al segon cos, de carreus ben escairats. Una escala de fusta que fa ziga-zagues puja per l'interior fins arribar a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest el frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'66 metres.

Esveltesa: 6

MIERES Sant Pere

Altitud: 287 metres.

Església del barroc tardà, segle XVIII. Consta d'una nau i d'un transsepte amb cimbori quadrat al creuer que engloba una cúpula semiesfèrica; té la capçalera recta i un cor al peus. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres. El frontis té un portal rectangular amb el marc de carreus ben escairats de pedra marronosa, una fornícula amb imatge a mitja alçada, un òcul motllurat a la part alta i una minsa cornisa amb curvatura convexa al centre i còncava a les ales; té un pinacle de bola al cim.

Campanar neoclàssic poc més tardà que el temple. Té base quadrada (5'55 x 5'55 m.) transformada en octagonal en sobrepassar l'alçada de la nau; aquest segon cos està dividit en dues zones per motlures. Està coronat per una cornisa motllurada, un terrat amb barana metàl·lica i una estructura per sostenir les campanes horàries. Una esfera de rellotge a la cara frontal es troba sota la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb barana d'obra, un a cada cara alterna; a la zona de sota també s'hi obren finestres d'arc de mig punt, avui tapiades. Els seus murs són de carreus ben escairats a partir de mitja alçada; els baixos, com la façana, té obra de maçoneria de pedra vista amb carreus a cantoneres. L'escala interior és d'obra, sobre voltes i va de paret a paret tot deixant un ull central.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 30'50 metres.

Esveltesa: 5,5

MONTAGUT Sant Pere

Altitud: 276 metres.

Església romànica del segle XII que ha sofert modificacions posteriors. És un temple de

planta basilical, lleugerament més estret als peus que a la capçalera; les tres naus estan separades per pilars rectangulars, tres al sud i dos al nord; està capçada per un absis semicircular romànic central i dues absidioles a les laterals, rectes per l'exterior; les naus laterals són, segurament, del segle XV així com el sobrealçament de l'edifici. La façana principal és del 1669, segons data que figura en un dels carreus del capdamunt; hi té obert un portal rectangular amb unes àmplies grades al davant i una petita fornícula rectangular amb imatge sobre d'un bordó angular, un òcul motllurat i atrompetat a mitja alçada i una destacada cornisa horitzontal. El seu mur és de carreus grans ben escairats de pedra blanca al centre del frontis a diferència de la resta del mur, segurament més antic, que presenta un parament de pedra fosca, envellida pel temps, i de carreus irregulars i matussers; el mur lateral de migdia amb un fris de finestres d'arc de mig punt sota cornisa mostra, per la diferència de parament, que va ser sobrealçat.

Dimensions: 23'00 x 6'00 x 11'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 15 metres.

Campanar del segle XVII. Té un primer cos de base gairebé quadrada (5'12 x 5'60 m) bastit amb carreus irregulars i matussers de pedra fosca; està separat per una motllura del cos superior de planta octagonal; aquest segon, on s'hi ubica la cel·la, té els paraments de paredat amb cantoneres i marcs de les finestres de maó vist; té l'aspecte de ser força més modern que el primer cos. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de petits balustres. A la cel·la s'hi obren quatre finestres d'arc de mig punt amb baranes de balustres, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Més amunt hi ha oberts òculs el·líptics. Una gran esfera de rellotge es troba a la cara frontal al capdamunt del primer cos sota mateix de la motllura; a mitja alçada, hi ha una finestreta en arc de mig punt.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 31'67 metres.

Esveltesa: 5,6

OLOT Sant Cristòfol les Fonts

Altitud: 480 metres.

Església originalment romànica ampliada el 1900. Té planta de creu llatina i està capçada per un absis poligonal. Té el portal a la façana lateral, a ponent; a la llinda hi figura la data de 1596. Sota la cornisa a tot l'entorn dels seus murs hi figura un fris a base d'arcs cecs peraltats alternats cada tres d'ells amb un d'obert. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to marronós.

Campanar coetani de l'ampliació del temple. Té planta rectangular (4'30 x 5'50 m) amb murs de paredat i carreus a les cantoneres; la part alta està arrebossada. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents de perfil lleugerament còncau; a la base hi ha un sòcol atalussat. Té dos pisos a la meitat alta oberts amb finestres: a l'inferior, un finestral al costat curt i dos a l'ample; en el superior, dues finestres i quatre respectivament; totes tenen arc de mig punt i amb els marcs de pedra clara. Per accedir a la cel·la s'ha d'anar fins al cor i, des d'allà, es puja a les golfes on hi ha una porta que dona al campanar; per una curta escala s'hi arriba.

Situació: dins el cos de l'església, a llevant.

Alçada: 14'20 metres.

Esveltesa: 2,5

OLOT Sant Esteve

Altitud: 445 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1750 i 1763. Consta d'una nau i transsepte; la nau té cinc trams coberts amb voltes de llunetes i està capçada per un absis poligonal de cinc costats; en el creuer s'aixeca una cúpula vuitavada amb una balconada a la seva base amb barana de fusta; també una balconada ressegueix tota la base de la volta inclòs l'absis. El llarg transsepte té en els extrems dels seus braços dues capelles fondes cobertes per sengles cúpules, poligonal la de la dreta i el·líptica la de l'esquerra; la capella del Roser també està coberta per una petita cúpula amb cupulí. Als peus hi té un cor sobre l'atri.

La façana principal és del 1800 amb una gran escalinata del 1897. Hi ha una gran portalada amb el portal en arc rebaixat flanquejat per fines columnes sobre pedestals, quatre a banda i banda; una segona zona superior separada de l'anterior per una motllura destacada presenta tres fornícules buides amb columnes a cada costat situades com les anteriors i de fust més esvelt i amb coronament per un entaulament i un frontó circular al centre; la tercera zona del frontis destaca per una gran rosassa calada i un frontó triangular al damunt; el frontis resta coronat per una cornisa motllurada horitzontal amb una barana de balustres i un cos de carreus al centre; té quatre pinacles laterals i un de central amb creu al cim. A banda i banda d'aquest frontis, hi figuren dos cossos simètrics, el de la dreta convertit en campanar; el de l'esquerra, possible segon campanar, avui resta inacabat i cobert per una taulada d'un sol vessant amb el mur del segon cos arrebossat.

Dimensions: 56'56 x 15'06 x 22'56 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 26'70 metres; el transsepte en mesura 52'39 de llargada des del fons de les capelles dels seus braços, 14 d'amplada i 22'56 d'alçada; la cúpula arriba als 31'51.

Arquitectes: Blai de Trinxeria, enginyer militar, ajudat per Joan i Tomàs Soler. Antoni Celles dirigí les reparacions fetes el 1819.

Guarda un retaule barroc del Roser on hi treballà Pau Costa (1672-1728) del 1704 al 1707; un grup escultòric de Ramon Amadeu (1745-1821) i la imatge de Sant Esteve de Josep Clarà (1878-1958); conserva també el quadre del Greco (1541-1614) *Crist portant la creu*; l'altar major és de Joan Carles Panyó (1755-1840) pintor neoclàssic.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta rectangular (7'20 x 8'40 m) amb murs de grans carreus com a sòcol; un segon cos, també rectangular, de menys perímetre, té els murs arrebossats amb carreus a les cantoneres i un rellotge d'esfera al capdamunt; un tercer cos on es troba la cel·la és de planta octagonal irregular amb quatre grans finestrals amb barana d'obra. Està coronat per una destacada cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra. Sosté una estructura metàl·lica amb les campanes horàries. El segon alt cos té algunes petites obertures en diversos nivells. Per l'interior hi puja una escala del tipus català sobre voltes i arrapada als murs; des de la cel·la fins al terrat només s'hi puja per una escala metàl·lica de gat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada. 42'00 metres.

Esveltesa: 5

PINYA, LA

Santa Maria

Altitud: 485 metres.

Municipi de la Vall d'en Bas

Església d'origen romànic. Conserva part dels murs originals de migdia i ponent; fou refeta al segle XVIII segons consta amb la data de 1770 incisa damunt l'òcul del frontis al damunt del portal i de la fornícula. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i d'un passadís al costat

esquerre; té un cor i la capçalera recta. Els seus murs són de carreus als baixos, arrebossats i pintats de rosa pàl·lid la resta.

Campanar coetani del moment en què el temple fou remodelat. Té un primer cos de planta rectangular (3'90 x 4'60 m) i un de segon octagonal coronat per una cornisa motllurada amb petits pinacles als angles i una teulada piramidal vuitavada coberta de plaques de coure i amb un petit pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat altern; els seus murs són de carreus irregulars. L'escala que puja pel seu interior és d'obra i va de paret a paret sobre voltes catalanes.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'38 metres.

Esveltesa: 5

PLANES D'HOSTOLES, LES Sant Cristòfol

Altitud: 370 metres.

Església aixecada el 1946. Consta de tres naus de sis trams coberta la central amb una volta de llunetes que descansa en arcs torals de mig punt damunt una imposta doble classicitzant que recorre tot el llarg de la nau; al seu dessota hi baixen unes pilastres adossades als pilars quadrats que separen les naus; ho fan amb els respectius arcs formers de mig punt; està capçada per un absis semicircular prolongat per un tram per constituir el presbiteri. Les laterals queden cobertes amb voltes bufades. El cor amb una barana de fusta descansa sobre un arc carpanell i una volta de llunetes. Les naus estan precedides d'un atri vidriat i, a l'exterior, per un porxo obert amb cinc arcs de mig punt i amb voltes d'aresta amb una ampla i alta graderia al davant. Els seus murs estan arrebossats amb carreus a les cantoneres; per l'interior es veuen emblanquinats mentre que la imposta està pintada de gris fosc. El portal en arc de mig punt dovellat té el marc acanalat a l'intradós i amb una arcada acanalada que l'engloba. Per damunt del porxo apareix una rosassa a mitja alçada i una cornisa angular amb teules imbricades.

Dimensions: 34'00 x 8'98 x 13'05 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou la fondària de l'atri que fa 4 metres; l'amplada total de les tres naus en fa 17'89.

Arquitecte: Lluís Bonet i Garí (1893-1993).

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (5'10 x 5'10 m.). Està coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal d'obra. Els seus murs estan arrebossats i pintats, com el frontis, en un colar grisenc clar; els carreus a les cantoneres són de pedra rogenca. La cel·la està oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes. El mur de la banda de migdia té obertes cinc finestres amb vitralls, una a cada pis, i per la de llevant o del frontis, una a mitja alçada. L'esfera d'un rellotge es troba sota la cel·la. Una escala d'obra, sobre voltes catalanes i arrapada als murs, tot deixant espais laterals per a les diverses estances que es troben en pujar, permet arribar fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est de la façana principal orientada a llevant.

Alçada: 27'00 metres.

Esveltesa: 5,3

PRESES, LES Sant Pere

Altitud: 474 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta de tres naus amb capçalera recta, les laterals són més aviat passadissos; estan separades per robustes columnes toscanes i arcs formers de mig punt; la central està coberta per una volta de llunetes; té transsepte amb una cúpula sobre petxines al creuer; l'atri està separat de les naus per un digne mur vidriat amb marcs i portes de ferro; la seva fondària està inclosa en la mesura de la nau. Els seus murs són de carreus grisos a la part baixa i més clars a la superior. El frontis es troba flanquejat per dos campanars i força més endarrerit que aquests; hi té un portal rectangular cobert per un ampli ràfec; per damunt d'ell apareix un òcul motllurat i una cornisa angular amb motlures i una creu metàl·lica al cim.

Dimensions: 28'96 x 7'50 x 11'46 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 15'50 metres, la cúpula arriba als 14'75 i el transsepte en fa 15'50 x 7'50 x 11'46.

Guarda una imatge gran de sant Pere obrada a l'escola salesiana de Barcelona a l'altar major; un Sagrat Cor de talla obra de l'escultor Fluvià a un altar lateral i, a l'altar major, una creu processional gòtica de plata daurada de Còrdova dins d'una urna vidriada.

Campanars bessons del segle XVIII acabats el 1911 amb detalls modernistes. Tenen planta rectangular (4'40 x 4'80 m). Les cel·les estan obertes amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, emmarcades per tres rectangles en degradació. Estan coronats per unes destacades cornises, un tambor i per cúpules de racó de claustre recobertes de ceràmica vidriada en blau fosc i dibuixos en groc; uns pinacles coronen els cims. L'esfera d'un rellotge al campanar de l'esquerra es troba sota la cel·la a la cara frontal. Els seus murs, als baixos, tenen paraments de grans carreus mentre que a la part superior són de paredat amb un arrebossat pintat tot imitant carreus. Per l'interior del campanar de l'esquerra hi ha una escala de cargol per accedir a la cel·la; en canvi al de la dreta hi ha una escala arrapada als murs sobre voltes en mol malt estat de manera que avui dia (2007) es troba inservible.

Situació: flanquejant la façana principal encarada a ponent.

Alçada: 25'00 metres.

Esveltesa: 5,2

PUIGPARDINES

Santa Maria

Altitud: 500 metres. Municipi de la Vall d'en Bas

Església romànica del segle XII; se'n conserven alguns vestigis com la porta tapiada de ponent dovellada en arc de mig punt damunt dues columnetes; fou molt modificada els segles XV i XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta damunt quatre arcs torals i d'un fals transsepte format per dues capelles tardanes; té la capçalera recta. El frontis a llevant, en el lloc de l'antic absis romànic avui desaparegut, hi té el portal, una fornícula al damunt, un òcul amb marc de peces de pedra grisa a mitja alçada i una cornisa angular. Els seus murs són de maçoneria amb grans carreus a les cantoneres.

Dimensions: 17'00 x 5'50 x 9'20 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 12 metres.

Guarda una gran pica baptismal del segle XII amb decoració en relleu prop de la boca treballada amb motius de sogà.

Campanar del 1918 amb aires neoromànics. Té planta quadrada (5'40 x 5'40 m) i està coronat per una cornisa sota de la qual hi figura un fris d'arcs cecs i, al damunt una torrella de perfil

còncau amb cúpula semiesfèrica i una creu de pedra. Els seus murs són de maçoneria, en part arrebossats, amb els caires de carreus de pedra clara destacats a manera de lesenes cantoneres. La cel·la està oberta amb quatre grans finestral d'arc de mig punt, un a cada cara; hi pengen campanes. Una motllura es troba a l'arrencada dels arcs. Una escala d'obra puja per l'interior del campanar arrapada a la paret tot deixant un ull central fins arribar a la cel·la; per una trapa oberta a la volta d'ella es pot accedir dins de la torrella que corona el campanar.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis.

Alçada: 22'77 metres.

Esveltesa: 4,2

RIDAURA Santa Maria, antic monestir

Altitud: 572 metres.

Església neoclàssica. En origen era un temple romànic que fou malmès pels terratrèmols del segle XV; fou reconstruïda amb posterioritat i finalment el 1779. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó, acompanyada de dos passadissos laterals i un cor. La portalada oberta al frontis és barroca; té un portal rectangular de pedra carreuada, amb el marc acanalat a l'intradós, sengles pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als brancals i una fornícula sobra la llinda amb la imatge de Maria. A mitja alçada hi apareix una rosassa amb un dibuix d'estrella; una cornisa angular corona el frontis amb una petita finestra rectangular sota mateix del vèrtex. El seu mur és de paredat amb algun pany de carreus petits, tot d'un material marronós. De l'antic monestir romànic avui en dia només en resta una torre circular.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (3'75 x 3'75 m) i un de segon octagonal ben carreuat coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de fantasia emmerletada (merlets trevolats). Una esfera d'un rellotge es troba al capdamunt del primer cos. La cel·la està oberta amb finestral d'arc de mig punt, un a cada cara alterna; hi pengen campanetes; té una alta estructura metàl·lica sobre el terrat per a la campana horària, estructura no comptada en fer el càlcul de l'alçada. Per dins hi puja una escala d'obra arrapada a una de les parets tot fent replans.

Situació: adossat al mur lateral de ponent proper a l'angle dret del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 26'00 metres.

Esveltesa: 7

SALES DE LLIERCA Sant Martí

Altitud: 260 metres.

Església del segle XVII i de principis del XVIII. Té una nau acompanyada de capelles laterals. La façana principal barroca té murs de carreus ben escairats, grans als baixos i petits al cos superior dels murs de pedra vista marronosa; hi té oberta una portalada i una rosassa barroques en pedra blanca; el portal en arc carpanell i marc de dovelles i carreus de pedra grisenca té al damunt una fornícula sense imatge; té també dues finestres rectangulars en dos pisos situades a l'ala dreta i està coronada per una cornisa angular.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (4'00 x 5'80 m) i està coronat per una minsa cornisa i una coberta plana. Els seus murs són de maçoneria amb peces mig picades de pedra vista i disposades en filades més o menys ben traçades. La cel·la està oberta

amb finestres d'arc de mig punt, dues al sud i una a llevant i a ponent; hi penja alguna campana. Al cantó de ponent una finestra petita es troba al dessota de la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple de la que en sobresurt ben bé la meitat, fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 16'90 metres.

Esveltesa: 3

SANTA MARGARIDA DE BIANYA

Santa Margarida

Altitud: 440 metres.

Municipi de la Vall de Bianya

Església romànica del segle XII modificada cap al segle XVIII. Consta d'una nau central llarga i dues de laterals curtes o capelles molt perllongades; totes tres acabaven en absis semicirculars, gran el central; avui el de migdia ha estat eliminat i el de la banda de tramuntana només és visible per l'exterior ja que per dins ha estat tapat per un mur recte; la nau central està coberta per una volta de canó sobre tres arcs torals; l'absis central amb murs de carreus mitjans ben escairats presenta una cornisa amb un fris llis sobre mènsules cúbiques; els altres murs presenten paraments de carreus irregulars. El frontis té a ponent un portal rectangular barroc envoltat d'un gran arc dovellat cec que inclou un timpà amb una petita fornícula amb imatge i amb pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada i una minsa cornisa que deixa entreveure la teulada a dos vessants interrompuda al centre pel cos del campanar.

Dimensions: 18'00 x 4'00 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus arriba als 13'75 metres.

Campanar dels segle XVIII. Té planta quadrada (5'20 x 5'20 m) i està coronat per una destacada cornisa amb un fris al dessota de teules imbricades i per una teulada a quatre vents; té els caires destacats a manera de lesenes cantoneres. La cel·la està oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada cara. Els seus murs de pedra un pèl marronosos són de maçoneria de pedra vista amb carreus a les cantoneres. Des de la casa veïna, per una entrada força dissimulada, es passa al lateral de l'església i per una escala s'arriba a la teulada on, pel carener cobert de lloses, es pot arribar fins al campanar i entrar a la cel·la.

Situat sobre els peus de la nau, com a prolongació de la façana encarada a ponent.

Alçada: 17'34 metres.

Esveltesa: 3,3

SANTA PAU

L'Assumpció

Altitud: 480 metres.

Església del gòtic tardà aixecada en el 1427 i acabada cap el 1430; fou remodelada entre el 1512 i el 1531. Consta d'una nau de dos trams coberts amb voltes de creueria i capçada per un absis poligonal de cinc costats per l'interior i per un de semicircular per l'exterior; el tram proper al presbiteri de fet és un transsepte i el dels peus té un cor que n'ocupa la meitat; aquest cor descansa en un arc rebaixat i una volta baixa de creueria; les claus de volta estan treballades amb relleus de qualitat. El frontis, així com la mola del campanar que li fa costat, ofereixen una austeritat i nuesa no mancada d'efecte. Hi té un portal rectangular, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular. Els seus murs són de carreus irregulars de pedra un pèl marronosa.

Dimensions: 24'16 x 8'12 x 9'54 metres respectivament de llargada, amplada i alçada;

l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 14'75; i son 20'00 x 5'85 x 7'80 pel que fa al transsepte.

Conserva una pica baptismal del 1612 gòtico-renaixentista, i una majestat romànica.

Campanar acabat el 1530. Té planta quadrada (6'33 x 6'33 m) i està coronat per un terrat amb barana de merlets esglaonats. Els seus murs presenten paraments de maçoneria amb la calç entre juntures força visible i carreus a cantoneres tot en pedra vista marronosa; té tota l'aparença d'una torre de defensa degut a la nul·la existència d'elements decoratius externs, encara que sembla que fou aixecat conjuntament amb l'església. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; unes espitlleres són visibles en pisos inferiors. S'hi accedeix per una porta lateral a poca alçada del terra mitjançant una escala de pedra, sense barana, adossada al mur del frontis del temple; per l'interior una escala del tipus català, arrapada als murs i sobre voltes, permet accedir a la part alta.

Situació: angle esquerre de la façana principal orientada a migjorn, una mica avançat respecte d'ella.

Alçada: 27'50 metres.

Esveltesa: 4,3

SANT ANIOL DE FINESTRES Sant Aniol

Altitud: 415 metres.

Església romànica del segle XI modificada posteriorment. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre un arc toral de mig punt i capçada per un absis semicircular sobrealçat decorat amb elements llombards en el seu nivell romànic; té dues capelles laterals per banda afegides al segle XVIII separades de la nau per dos arcs formers apuntats que descansen en un pilar central; un porxo modern obert per un gran arc de mig punt i amb teulada de dues vessants a manera d'atri està situat davant mateix del portal. Per damunt del porxo, el frontis presenta un òcul a mitja alçada i una cornisa angular amb una finestreta rectangular centrada al dessota. Els seus murs són de carreus matussers a nivell baix i de paredat amb carreus a cantoneres a partir del sobrealçament; els laterals estan arrebossats i emblanquinats.

Dimensions: 18'10 x 4'50 x 11'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 10'80 metres.

Guarda en el seu interior uns mosaics dels segles I ó II en bon estat de conservació.

Campanar del segle XVIII. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa motllurada amb alguna gàrgola als angles i una teulada piramidal d'obra. La cel·la té una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana; una motllura en bossell es troba al seu dessota. Els seus murs de maçoneria amb carreus a les cantoneres són de pedra marronosa i amb barreja de peces clares i altres de rogenques.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'00 metres.

Esveltesa: 5

SANT ESTEVE DE LLÉMENA Sant Esteve

Altitud: 290 metres.

Municipi de Sant Aniol de Finestres

Església del segle XVIII. Consta d'una nau en la que damunt la capçalera s'hi aixeca un

cimbori quadrat amb llanternó vuitavat cobert per una teulada piramidal. El frontis està precedit d'un porxo amb teulada a dos vessants sostinguda per pilars quadrats de pedra; s'hi aixopluga un portal en arc de mig punt; per damunt del porxo hi ha un òcul a mitja alçada i una minsa cornisa angular que es correspon amb la teulada a dos vents de fort pendent que cobreix el temple; està interrompuda al centre per la mola del campanar. Els seus murs estan coberts d'un arrebossat blanquinós en no massa bon estat.

Campanar aixecat al segle XVIII. Té planta quadrada (3'60 x 3'60 m) i està coronat per una minsa cornisa motllurada i una teulada piramidal d'obra. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. Els seus murs estan arrebossats com el frontis i té, encara que poc visibles, carreus a cantoneres. Per arribar al campanar hi ha una escala exterior que entra a les golfes, surt a la teulada i des d'allí es té accés a l'interior del campanar on només hi figuren uns pocs graons per arribar a la cel·la.

Situació: damunt als peus de la nau, com una prolongació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'20 metres.

Esveltesa: 4,7

SANT FELIU DE PALLEROLS Sant Feliu

Altitud: 473 metres.

Església iniciada al segle XVI pel costat de llevant; el frontis fou aixecat entre el 1604 i el 1614 i acabat el 1631. Consta d'una nau de quatre trams del gòtic tardà coberta amb voltes de creueria; està capçada per un absis poligonal de set costats. Té un cor als peus sobre d'un arc carpanell i una volta de creueria. Al frontis s'hi obre una portalada rectangular renaixentista amb dues columnes exemptes sobre pedestals als muntants i un entaulament amb frontó triangular. Els seus murs són de carreus petits ben escairats i disposats en filades regulars. A la mènsula situada al peu de l'arc toral central hi figura la data de 1608. La capella del Santíssim situada a l'ala dreta, propera a l'absis, té un tram sota volta i un altre sota d'una cúpula semi-esfèrica sobre petxines d'una alçada de 12'29 metres.

Dimensions: 24'00 x 8'60 x 11'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 15'87 metres.

Arquitecte: mestre de cases Joan Cadirach del mateix Sant Feliu; els picapedrers eren francesos.

Guarda cinc pintures al presbiteri sobre la vida de sant Feliu de l'artista barceloní Llacuna, del 1955; del mateix any és la imatge del patró de l'escultor Cruanyes; la cúpula de la capella del Santíssim la va pintar Guillem Soler cap el 1950.

Campanar barroc iniciat pels voltants del 1604 i acabat a la dècada dels anys vint de la mateixa centúria. Té planta quadrada (5'80 x 5'80 m) i està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i per un terrat amb balustrada amb vuit pinacles i, al seu damunt, una estructura metàl·lica per a campanes horàries no inclosa en l'alçada calculada. La cel·la està oberta amb dos finestrals d'arc apuntat a cada cara amb petites baranes de balustres a cadascun d'ells; té una motllura a la seva base i una esfera de rellotge pel cantó de tramuntana al dessota d'ella. Els murs del cloquer són de carreus ben escairats i alineats. Una escala de cargol, primer per pujar al cor i després, ja dins de la torre, serveix per arribar a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 30'00 metres.

Esveltesa: 5,1

SANT JAUME DE LLIERCA Sant Jaume
Alitud: 203 metres.

Església neoromànica aixecada entre el 1856 i el 1886. Consta de tres naus i d'una cúpula recoberta de rajola vermella. El frontis té un portal en arc dovellat de mig punt i bordó damunt impostes decorades amb ziga-zagues i a l'intradós del mateix bordó; té els muntants carreuats i tot el conjunt ha estat elaborat en pedra gris clar; una rosassa motllurada es troba a mitja alçada i una cornisa angular amb un fris d'arcs cecs al dessota el corona. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to blanquinós, avui ennegrits per humitats, i amb carreus a cantoneres; té un sòcol de pedra grisa. Al damunt de la portalada hi figuren tres escuts; el central representa una creu amb una petxina a cada angle i porta la data de 1924; els dos laterals representen la senyera i la crossa amb la carbassa del pelegrí propis de sant Jaume.

Arquitecte: Manuel Almeda.

Guarda unes talles del segle XVI o del XVII que procedeixen del temple anterior amb les imatges de sant Jaume el Major, de sant Josep i del Crist en Majestat.

Campanar neoromànic coetani del temple. Té planta quadrada (3'32 x 3'32 m) i està dividit en tres pisos amb finestretes d'ampit destacat i un arc de mig punt coronat per un bordó. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de punt rodó amb l'ampit ressaltat, un a cada costat; hi penja alguna campana. Està coronat per una destacada cornisa damunt caps de biga i una agulla piramidal de rajola amb el rellotge d'esfera instal·lat en les llucanes situades en creu a la seva base. Els seus murs, com al frontis, estan arrebossats i emblanquinats amb carreus de pedra grisa a les cantoneres

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'00 metres.

Esveltesa: 7

SANT JOAN LES FONTS Sant Joan
Alitud: 342 metres.

Església neogòtica de principis del segle XX aixecada entre el 1891 i el 1919, inacabada, bastida amb murs de paredat i cantoneres de maó. Consta d'una nau de cinc trams coberts per voltes de creuria amb nervis i arcs de maó vist i capçada per un absis poligonal de cinc costats; les capelles laterals estan obertes per arcs apuntats. Fou edificada amb la pretensió que es convertís en un temple expiatori. El frontis té un portal rectangular envoltat per una arquivolta apuntada acanalada que deixa un timpà nu; a mitja alçada hi ha oberta una gran rosassa motllurada, atrompetada i calada; sota la cornisa angular hi figura una galeria cega de finestres apuntades, onze en total, que serveixen per airejar el terrabastall. Robustos contraforts exteriors divideixen l'església en cinc trams que permetrien la il·luminació interior a través de finestrals si no fos que, ara (2000), es veuen provisionalment cegats.

Dimensions: 38'00 x 13'42 x 24'33 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 22 metres.

Campanars bessons de planta octagonal de 2'20 metres de costat (perímetre: 17'60 m amb un diàmetre de 5,67). El campanar situat a l'esquerra del frontis sembla força acabat, mentre que el de la dreta ha restat inacabat ja que li manquen els dos cossos superiors amb les finestres; hi té, no

obstant, sota una minsa cornisa, un cos amb l'esfera del rellotge. El de l'esquerra està coronat per una cornisa i una coberta força plana; sospito que també deu estar sense acabar ja que és de suposar que hauria de tenir una agulla calada segons els models gòtics. Els seus murs són de pedra vista de paredat marronós amb barreja de material fosc i amb cantoneres de maó vist de color rogenc clar; sis motlures el divideixen en set cossos, els dos superiors amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara; el del capdamunt que fa de cel·la les té molt altes i els seus murs són de maó vist. El campanar de la dreta tenia una escala de fusta que avui no serveix ja que es trobar totalment podrida; l'altre no té escala i cal pujar-hi per l'exterior amb una grua suficientment alta. Segurament, com en altres esglésies, s'hi preveia arribar-hi pel campanar de la dreta, passar sobre la volta i arribar al de l'esquerra per entrar al campanar i pujar a la cel·la per algun tipus d'escala.

Situació: damunt les ales del temple fent angle a l'oest i a l'est respectivament del frontis orientat a migjorn. Sobresurten lleugerament del frontis.

Alçada: 35'77 metres.

Esveltesa: 6,3

SANT MARTÍ DEL CLOT

Sant Martí

Altitud: 450 metres.

Municipi de la Vall de Bianya

Església romànica del segle XII modificada als segles XIV i XVIII; en aquest últim segle fou sobrealçada. Consta d'una nau, d'un fals transsepte format per dues capelles laterals, i un absis semicircular romànic llombard. El portal, del segle XVII, està obert a migdia; els panys dels murs conservats del romànic mostren paraments de carreus mitjans ben escairats i disposats en filades uniformes; les d'èpoques posteriors són de paredat amb carreus a cantoneres, tots ells d'un material groguenc tirant a daurat; sota la cornisa de tots els seus murs hi ha un fris de puntes de diamant.

Dimensions: 13'50 x 4'75 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 10'75 metres.

Campanar merament funcional aixecat amb posterioritat al romànic, potser al segle XIV. Té planta rectangular (3'27 x 3'40 m). Està coronat per una cornisa amb un fris al dessota de puntes de diamant i una fina motllura i cobert per una teulada a quatre vessants. Els seus murs són de carreus grans, matussers, amb abundància de calç entre juntures i amb grans carreus no sempre ben escairats a les cantoneres. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat; hi penja alguna campana. Des del cor i per una modesta escala es pot accedir a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del mur del frontis de ponent i del lateral de migdia.

Alçada: 16'00 metres.

Esveltesa: 4,7

SANT MIQUEL DE PINEDA

Sant Miquel

Altitud: 500 metres.

Municipi de Sant Feliu de Pallerols

Església romànica del segle XI, molt modificada en ésser sobrealçada i en afegir-se-li capelles laterals en temps moderns. Té al frontis un portal en arc de mig punt dovellat; és obra del 1812. Consta d'una nau amb volta de canó sobre dos arcs torals, fals transsepte format per dues capelles laterals i un absis semicircular romànic reconstruït amb un mur de carreus matussers ben alineats.

Dimensions: 12'00 x 4'00 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada;

l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11'50 metres.

Campanar merament funcional de construcció moderna. Té planta quadrada (3'00 x 3'00 m). Està coronat per una minsa cornisa motllurada amb pinacles piramidals als angles i una agulla piramidal d'obra. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara i té una motllura al dessota. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a les cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 16'61 metres.

Esveltesa: 5,5

SANT MIQUEL SACOT (La Cot) Sant Miquel
Altitud: 620 metres. Municipi de Santa Pau

Església neoclàssica del segle XVIII que conserva en la seva façana actual part del mur, portal i espadanya d'un primitiu edifici romànic. Consta d'una nau amb absis semicircular i un cimbori vuitavat al creuer. Els seus murs són de carreus irregulars i matussers.

Guarda una pica baptismal del segle XII.

Campanar de base romànica, modificat i ampliat a la segona meitat del segle XVIII. Té planta rectangular (4'00 x 3'00 m). La cel·la està oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; està coronada per una minsa cornisa amb quatre pinacles piramidals mot aguts als caires, i per una agulla piramidal amb una inflexió superior que suavitza la inclinació dels seus vessants. Els seus murs són de carreus irregulars. Per dins hi puja una escala de pedra fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 22'70 metres.

Esveltesa: 5,6

SANT PERE DESPUIG (o Espuig) Sant Pere
Altitud: 420 metres. Municipi de la Vall de Bianya

Església romànica molt modificada fins al punt que es pot considerar barroca del segle XVIII. Consta d'una nau amb capçalera recta i d'un transsepte amb un absis semicircular a llevant possiblement restes de la primitiva església. Els seus murs són de maçoneria d'un material de color tirant a marronós, amb una modesta cornisa al dessota de la qual hi ha un fris de puntes de diamant.

Campanar de base romànica de planta rectangular (5'20 x 3'50 m.) coronat per una cornisa decorada amb un fris de puntes de diamant i cobert per una teulada a quatre vessants amb pinacle al cim. La cel·la sota teulada queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt al sud i tres a ponent; per dessota d'elles altres finestres apareixen avui (2000) aparellades. Els seus murs són de paredat tot i que en la base romànica es veu un parament de carreus ben escairats. Des del cor, per una escala que té graons de pedra a la part inicial, es pot pujar fins a la volta del temple; allí una segona escala d'obra porta fins a la cel·la.

Situació: damunt l'extrem de ponent del transsepte proper a la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 17'22 metres.

Esveltesa: 3,3

SANT PRIVAT D'EN BAS

Altitud: 545 metres.

Sant Privat

Municipi de la Vall d'en Bas

Església romànica dels segles XII i XIII molt modificada i capgirada al segle XVIII. Consta de tres naus; la central queda coberta amb una volta de canó arrebossada i emblanquinada; la separació de les dues laterals es fa amb arcs formers de mig punt al damunt de robustos pilars quadrats de pedres carreuades; la capçalera és recta. Els seus murs, per l'exterior, són de carreus petits recoberts d'un arrebossat en mal estat. El frontis orientat a llevant té un portal principal rectangular amb el marc motllurat, un òcul poligonal a mitja alçada i una teulada de dos vessants; per l'interior, una porta romànica, la de la primitiva església, dona pas a la sagristia.

Dimensions: 15'50 x 4'75 x 11'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 12'50 metres.

Guarda una pica baptismal romànica de boca circular, sense peu, amb un fris d'arcs de mig punt peraltats dobles en relleu a tot el seu perímetre. Té a un altar lateral la imatge barroca de mig cos de la Mare de Déu amb el Nen als braços coneguda com la Mare de Déu de les Olletes.

Campanar de base romànica completat al segle XVIII. Té planta gairebé quadrada de 5'30 x 5'46. Està coronat per una minsa cornisa motllurada amb petits pinacles de bola als angles i una teulada piramidal enrajolada en vermell amb pinacle al cim; al dessorja presenta gàrgoles dobles a la banda de migdia. Els seus murs són de carreus als baixos i de maçoneria als cossos superiors. Té una finestra amb doble esqueixada a la part baixa i, a la part superior, en dos pisos, unes altres d'arc de mig punt, dues a l'inferior i una de gran al superior. Una escala d'obra en mal estat puja per l'interior i es converteix en metàl·lica en l'últim tram; avui (2009) pujar-hi és perillós.

Situació: damunt l'ala lateral de l'esquerra del temple al centre de la nau lateral sud.

Alçada: 27'00 metres.

Esveltesa: 5

SANT SALVADOR DE BIANYA

Altitud: 560 metres.

Sant Salvador

Municipi de la Vall de Bianya

Església romànica del 1170. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat del segle XV damunt dos arcs torals que descansen en segles pilastres; està capçada per un absis semicircular romànic amb una motllura sota cornisa que descansa en mènsules decorades amb relleus; la finestra oberta al seu centre té un arc dovellat de mig punt amb bordó sobre una senzilla imposta i, a l'intradós, una motllura bossellada damunt imposta i de dues columnetes amb robustos capitells bellament esculpits tant per l'interior com per l'exterior. Els murs de l'absis presenten paraments de grans carreus irregulars ben escairats de color groguenc daurat; els de les façanes són de carreus irregulars, clars i foscos barrejats i tenen una motllura amb permòdols a la part superior sota d'un pany de paredat que es troba sota la teulada actual.

Tocant a l'absis hi ha obertes dues capelles laterals com un fals transsepte i d'immediat n'hi ha un altre de profund afegit després de la modificació del segle XVIII quan el temple va ser sobrealçat. El portal d'entrada està obert a la façana lateral sud; és rectangular amb la llinda sota doble arquivolta en arc de mig puig dovellada una d'elles i l'altra de secció semicircular amb decoració de soga; descansa en sengles columnes sobre bases i amb capitells bellament esculpits; el timpà està decorat amb pintures.

Dimensions: 18'57 x 5'75 x 8'43 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 10'65 x 2'65 de llargada i amplada respectivament.

Guarda rica decoració romànica en portes i finestres a base de columnetes i capitells esculpits; també conté dues piques del segle XII, una baptismal amb relleus geomètrics disposats en frisos horitzontals a diversos nivells, i una de beneitera també amb relleus dins de cercles que envolten el vas. L'arquitecte noucentista gironí Rafael Masó (1880-1935) projectà el seu sagrari, executà l'actual mesa de l'altar i restaurà la portalada.

Campanar d'espadanya convertit en torre el 1615. Té planta rectangular (5'54 x 5'44 m) i està coronat per una teulada a quatre vents i una cornisa amb un fris de puntes de diamants al seu dessota. Els seus murs són de maçoneria i carreus a cantoneres. La cel·la està oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat, no massa ben centrades; hi pengen campanes; les del nord estan tapiades. Per la banda de migdia puja una escala de cargol fins a la cel·la per dins d'una torre quadrangular adossada al mur del campanar i coberta per una teulada d'un sol vessant.

Situació: damunt els peus de la nau al centre de la façana de ponent.

Alçada: 14'75 metres.

Esveltesa: 2,6

TORN, EL Sant Andreu
Altitud: 235 metres. Municipi de Sant Ferriol

Església d'origen preromànic amb algunes restes del segle X com una capella lateral al cantó de llevant; són del romànic (segle XI) els baixos del campanar; fou modificada totalment al segle XVIII (1773). Consta de tres naus, la central de tres trams coberta amb volta de canó sobre tres arcs torals i capçada per un absis semicircular ultrapassat, i un cor al peus. El frontis barroc té un portal rectangular de marc de pedra rogenca, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa amb curvatura convexa semicircular al centre i còncava a les ales. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres.

Dimensions: 13'00 x 4'50 x 11'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 11'20 metres.

Campanar de planta quadrada (5'50 x 5'50 m) coronat per una cornisa motllurada, un terrat amb balustrada i uns petits pinacles de bola als angles. La seva base és romànica amb decoració d'arcs cecs llombards i caires lleugerament destacats a manera de lesenes cantoneres; fou refet al segle XVIII amb un segon cos on s'ubica la cel·la amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campaneta; està bastida amb murs de paredat i amb carreus a cantoneres.

Situació: prop de l'absis, al damunt de la nau lateral dreta, a llevant.

Alçada: 20'00 metres.

Esveltesa: 3,6

TORTELLÀ Santa Maria
Altitud: 271 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1787 i el 1796 amb la col·laboració de la població que hi aportà treball i recursos econòmics. En la guerra civil del 36 tot l'interior quedà mutilat i calgué fer-hi obres de restauració acabades el 1954. Té planta de creu llatina (nau travessada perpendicularment pel transsepte) amb un alt cimbori octagonal al creuer i capçada per un absis

poligonal de set costats amb els murs blanquejats i amb carreus foscos a cantoneres; la resta dels murs presenta paraments de pedra vista fosca amb tècnica de maçoneria amb barreja de grans carreus matussers. El frontis té un portal rectangular amb marc de carreus encoixinats i un frontó triangular sota una arcada de maó embeguda dins el mur de maçoneria; alguns panys són de carreus desiguals i mal escairats. Una gran rosassa motllurada i atrompetada es troba a la part alta i una minsa cornisa angular corona la façana. Una espadanya d'un ull amb un rellotge d'esfera al dessota es troba sobre l'ala esquerra; al dret, a tramuntana, s'hi aixeca el campanar.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (6'10 x 6'65 m) i està coronat per una cornisa i una teulada a dos vessants. Els seus murs, de materials marronosos, són de maçoneria amb alguns panys de carreus matussers; a les cantoneres hi ha grans carreus. La cel·la està oberta amb dues finestres d'arc rebaixat a cada cara; la seva estructura de petites dimensions amb un perímetre sensiblement inferior al primer alt cos fa que tingui una aparença poc harmònica.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 25'24 metres.

Esveltesa: 3,8

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

BARROCA, LA (o Sobrerroca) Sant Andreu

Altitud: 400 metres.

Municipi de Sant Aniol de Finestres

Església del segle XVII. Consta d'una nau amb capçalera recta. El frontis, amb portal rectangular amb la data de 1636 a la llinda i muntants de carreus de pedra clara, estat gairebé ruïnós; queda precedit per un porxo cobert amb teulada de dos vessants sobre dos pilars de pedra.

Campanar de planta quadrada (3'50 x 3'50 m.) amb teulada de 2 vessants amb cornisa de teules sobreposades; constitueix la cel·la amb dues finestres al frontis i dues al costat oposat. De fet és un campanar d'espadanya que es va tancar pels quatre costats.

Situació: sobre el centre dels peus de la nau com a prolongació de la façana principal.

Alçada: 12'00 metres.

Esveltesa: 3,4

BESALÚ Sant Pere, antic monestir, sense culte.

Altitud: 150 metres.

Església romànica del segle XII. Consta de tres naus de quatre trams, un d'ells correspon al transsepte; un gran absis semicircular per capçalera les engloba totes tres; en el seu mur, per l'interior, hi ha buidats tres nínxols semicirculars d'un metre de fondària; està decorat externament sota cornisa per un fris de dents de serra i una altre d'arcs cecs sobre mènsules esculpides. Per l'interior, darrera el presbiteri, circula un deambulatori o girola separat de la nau per una sèrie d'arcs de mig punt que descasen en columnes aparellades situades damunt un podi i que tanquen el presbiteri semicircular; aquest està decorat amb dos frisos de dents de serra i un altre, entre ells, d'arquets cecs semicirculars; els capitells de les columnes tenen bells relleus que foren esculpits per artistes italians. Els seus murs mostren paraments molt ben carreuats amb blocs mitjans regulars i ben escairats disposats en filades uniformes. La nau central de quatre trams està coberta per una volta de canó amb una senzilla imposta a la base i un arc toral proper als peus prolongat per sengles pilastres; les voltes de les laterals són de quart de canó; les naus estan separades per arcs formers de mig punt damunt pilars rectangulars amb una imposta formada per una motllura bossellada; tenen

una base que sobresurt.

El frontis és senzill; en el seu mur de carreus irregulars mitjans i petits ben escairats hi ha obert el portal, relativament petit si es té en compte la gran façana; és rectangular recobert per una arquivolta de mig punt amb una motllura a l'intradós decorada amb entrelaçats; descansa en fines columnetes, una per banda; al davant del portal hi ha una senzilla escala de quatre graons en semicercle i, a banda i banda, un banc de pedra prolongat fins a les cantoneres; enfrontades a les naus laterals hi ha obertes dues petites finestres d'arc de mig punt; a la part alta n'hi ha una altra de gran de cinc arquivoltes de mig punt decorades amb soguejat i boles que descansen en dues fines columnes per banda alternades amb antes; s'hi troben, també, com fent guàrdia, adossades a la base dels seus brancals, dues figures de lleons en gran relleu.

Dimensions: 39'20 x 6'10 x 16'43 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total de les tres naus fa 15'20 metres i el transepte en fa 26'00 x 5'50 x 11'00.

Campanar d'un barroc auster (1697), de planta quadrada (9'00 x 9'00 m) amb el cos de la cel·la aixamfranat. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb una balustrada amb 16 pinacles de bola; el terra del terrat està format per un pis piramidal baix. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt i balustrades, dos als costats de llevant i ponent i un a cadascun dels altres; unes sageteres s'obren a pisos inferiors com a únics elements que trenquen, amb prou feines, la nuesa dels murs. Aquests presenten paraments de pedra ben carreuada, al cos baix d'origen romànic amb blocs matussers i desgastats; de mig cos en amunt, barroc, ben carreuats i ajuntats i de pedra clara a diferència dels de la base que tenen un tirat rogenc. El cos de la cel·la és de perímetre un pèl inferior al del robust cos baix i té els caires aixamfranats. Una escala de cargol per l'interior permet accedir a la cel·la.

Situació: damunt l'extrem nord del transepte fent angle al nord-est, al costat de l'absis encarat a llevant.

Alçada: 28'39 metres.

Esveltesa: 3,1

CABRERA

Santuari dedicat a la Mare de Déu

Altitud: 1294 metres.

Municipi de Falgars d'en Bas

Església que té orígens romànics però que sofrí una renovació total al segle XVII. Consta d'una nau rectangular de tres trams més un ocupat pel presbiteri; està coberta per una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt i d'una imposta classicitzant amb mènsules sota dels arcs. El presbiteri, de la mateixa amplada que la nau, queda tancat per un reixat metàl·lic i es troba al damunt d'un nivell que queda salvat per tres graons de pedra. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de canó rebaixat. El frontis queda obert per una ampla portada en arc de mig punt amb un marc format per grans dovelles i carreus; al seu damunt s'hi obre un òcul atrompetat a mitja alçada; està coronat per una senzilla cornisa angular. Els seus murs de pedra vista fosca tenen paraments de maçoneria molt digna.

Dimensions: 18'67 x 5'21 x 6'10 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar de torre coetani del temple. Té una planta rectangular de 3'24 x 3'39 metres; un alt primer cos acaba amb una motllura bossellada força destacada; al damunt s'hi aixeca el cos de la cel·la oberta amb amples finestres en arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una sola campana: una nova motllura decora la cel·la al nivell dels arcs. Està coronat per una destacada cornisa i cobert per una agulla de quatre cares amb el perfil lleugerament còncau proper a la seva base; té una coberta de rajoles envernissades de colors marronosos i rogencs foscos, en escacat i algunes fent un dibuix en peces verdoses; els quatre carners en peces blavoses queden ben destacats.

Situació: a l'angle esquerre del frontis encarat a ponent, damunt del cor d'aquesta banda.

Alçada: 15'50 metres; en fa vuit fins a la primera motllura i quatre més fins a la cornisa.

Esveltesa: 4,5

El **Santuari de Cabrera**, dedicat a santa Maria, es troba a la zona nord-oriental d'Osona, termenejant amb la Garrotxa. De fet, es troba a la sots-comarca del Cabrerès, o Collsacabra, i pren el nom de la poderosa família dels Cabrera que hi tingueren el castell entre els segles XI i XIII abans de construir el castell de Montsoriu, la seva residència a partir del s. XIV. La primitiva capella romànica fou destruïda pel terratrèmol de la Candelera de 1428, i damunt d'ella es bastí una esglésiola gòtica, ampliada i reformada durant el Barroc.

CANYA, LA Sant Josep Obrer
Altitud: 350 metres. Municipi de la Vall de Bianya

Església aixecada entre el 1958 i el 1967. Consta d'una nau de planta de cercle i un absis semicircular, bastida amb murs de maó vist. Aquesta estructura està situada sobre uns baixos amb les dependències parroquials; per tant, l'accés al temple s'ha de fer per unes altes escalinates mig cobertes per un porxo horitzontal davant mateix del portal.

Arquitecte: Josep Maria Pla i Torras

Campanar que té forma de torre però que no ho és; està format per tres estructures metàl·liques verticals unides, triangularment, per bigues travesseres. Sostenen, des de mitja alçada, anelles de formigó de 2'20 metres de diàmetre (perímetre: 6'90 m.). Una creu metàl·lica al cim (inclosa en la mesura de l'alçària).

Situació: costat esquerre del frontis, adossat al mur lateral.

Alçada: 21'16 metres.

CASTELLAR DE LA MUNTANYA Santa Maria, sense culte
Altitud: 724 metres. Municipi de la Vall de Bianya

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau amb volta de canó capçada per un absis semicircular. Els seus murs són de carreus petits amb algun pany de maçoneria. Té un portal al mur de migdia. Avui (2001) està en mans de particulars i fa anys que no s'hi celebren actes litúrgics. No té accessos fàcils ja que es troba en un lloc entremig de desnivells del terreny sense cap camí ni sender.

Guarda una senzilla pica baptismal del segle XII cilíndrica amb un peu escàs i mancada de qualsevol decoració.

Campanar de planta quadrada (3'50 x 4'00 m.) amb destacada cornisa i teulada de dos vessants. Els seus murs són de carreus irregulars i grossers i en gran part de paredat. La cel·la té finestres d'arcs de mig punt, una a cada costat, la del nord mig tapiada. Una pedra cantonera dels seus murs té gravada la data de 1806.

Situació: damunt els peus de la nau com una prolongació de la façana de ponent.

Alçada: 13'30 metres.

Esveltesa: 3,3

FARES Santa Maria, sufragània
Altitud: 140 metres. Municipi de Sant Ferriol

Església romànica aixecada al segle XII. Consta d'una nau amb capçalera recta. Els seus murs són de carreus irregulars barrejats amb panys de maçoneria; la pedra és d'un color marronós clar. El frontis té un portal rectangular coronat per una arcada dovellada en arc de mig punt i timpà nu; està descentrada respecte de l'eix de la façana, lleugerament escorada cap a la dreta, banda de migjorn. Un òcul atrompetat damunt mateix de la porta, però ben centrat, i el campanar coronen el frontis.

Campanar de planta rectangular (3'00 x 2'10 m) amb una teulada a 4 vessants amb cornisa destacada formada per fileres de teules sobreposades. La cel·la té dos finestral d'arc apuntat ben dovellats encarats a ponent i dos a llevant i una finestra petita al nord. S'hi accedeix per una escala exterior de pedra. Sembla que anteriorment fou una espadanya, reforçada ara i convertida en torre.

Situació: damunt els peus de la nau, com a continuació de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 8'60 metres.

Esveltesa: 2,8

MIANA, LA Sant Miquel, sense culte

Altitud: 400 metres. Municipi de Sant Ferriol

Església d'origen romànic (segle XII) amb modificacions posteriors. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular romànic situat a llevant bastit amb carreus ben escairats de mida mitjana; en té un altre de modern més petit que el principal i en situació perpendicular al primer; fa de capçalera d'una capella lateral de dos trams amb voltes d'aresta i amb murs de paredat; tots dos tenen cornisa motllurada. El frontis té un portal dovellat amb arquivoltes de punt rodó, llinda i timpà. L'absis té una finestra amb decoració en sogà a les columnetes dels muntats i amb palmes a l'ampit; un sol bloc de pedra forma l'arc de mig punt decorat amb una motllura bossellada igualment ornada amb soguejat i amb l'intradós de l'arc decorat amb palmetes.

Dimensions: 13'50 x 4'50 x 8'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 13'00 metres.

Campanar merament funcional força posterior a l'època del temple. Té planta quadrada (4'30 x 4'30 m) i queda coronat amb una cornisa destacada i motllurada i un fris de cilindres i per una teulada a quatre vents amb lleugera inflexió a la base. La cel·la està oberta a cada costat amb una finestra d'arc de mig punt, menys una en què l'arc de mig punt és de ferradura. Els seus murs són de carreus irregulars i grossers i de paredat en la seva major part; alguna finestra en un nivell inferior es troba avui paredada. Forma part, avui dia (2001), d'una residència rural ubicada en l'antiga rectoria i que ha convertit l'església en magatzem. Situació: angle nord-est, tocant a l'absis major, adossat al mur nord en el lloc oposat a l'absis del sud.

Alçada: 17'55 metres.

Esveltesa: 4

OIX Sant Llorenç

Altitud: 415 metres. Municipi de Montagut i Oix

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau amb volta apuntada i absis semicircular amb portal rectangular al mur lateral del migdia recobert per tres arquivoltes sobre una senzilla imposta i amb els muntants carreuats; deixa sobre la llinda el timpà nu. Els seus murs són de grans carreus ben escairats i regulars de pedra clara d'un to groguenc.

Conserva una pica baptismal de pedra, sense relleus, del segle XII.

Campanar que sembla ser originalment una espadanya, avui closa amb un tancament de menys dimensió que la primitiva paret i que presenta una planta gairebé quadrada (4'10 X 4'00 m.). Murs de carreus. Teulada a dues vessants.

Situat sobre els peus de la nau, al centre de la façana de ponent.

Alçada: 14'10 metres.

Esveltesa: 3,4

OLOT Sant Pere Màrtir

Altitud: 450 metres.

Església del 1950-59. Consta d'una nau amb l'absis corbat convertit en campanar.

Arquitecte: Isidre Bosch, de Girona, que va inspirar-se en l'església de Valladolid de Fisac.

Campanar amb la cara orientada a llevant lleugerament corbada sobre dues parets laterals (8'46 x 3'65 m.), fet de pedra clara amb tècnica de maçoneria. Té un terrat amb barana metàl·lica

sobre del qual, sostinguda per 4 grans pilars que se separen per dalt, s'aguanta una coberta lleugerament corbada i trapezial. Una creu metàl·lica corona el cim. La paret corbada presenta sis grans bandes verticals en escàs relleu i, al centre, a mitja alçada, sobresurt en gran relleu, esculpit en pedra blanca, el cap i la part superior de la cogulla de sant Pere Màrtir, frare dominicà a qui està dedicada la parròquia. Aquest mig bust pesa 1700 quilograms i fa 4 metres d'alçada.

Alçada: 24'00 metres.

SADERNES Santa Cecília

Altitud: 290 metres. Municipi de Sales de Llierca

Església romànica del segle XIII. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular; tots dos han estat sobrealçats posteriorment; està coberta per una volta de canó apuntat. Els seus murs romànics presenten paraments de carreus mitjans ben escairats; l'absis encara conserva l'antiga cornisa romànica amb una motllura sobre mènsules rectangulars. El frontis té un portal amb arquivoltes de mig punt i un òcul atrompetat a mitja alçada; el coronament està constituït pel campanar de dos ulls situat al centre de la façana i per una minsa cornisa als laterals que es correspon amb la teulada de dos vessants que cobreix el temple.

Dimensions: 17'80 x 5'00 x 12'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar que ha resultat de transformar una espadanya en tancar-la per tots costats; té planta rectangular (3'90 x 3'20 m) i està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents amb un petit pinacle al cim. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats. La cel·la queda oberta amb dos finestrals en arc de mig punt al davant i al darrere i un a cada lateral.

Situació: sobre els peus de la nau centrat en el frontis com una seva prolongació.

Alçada: 18'66 metres.

Esveltesa: 4,7

SALLENT, EL Sant Vicenç

Altitud: 325 metres. Municipi de Santa Pau

Església d'origens romànics que ha sofert algunes modificacions sobretot cap al segle XVIII; en queda la nau amb volta de canó i uns relleus a la imposta del tercer arc toral amb elements decoratius geomètrics i figuratius. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular sense cap decoració, i un cor als peus. Els seus murs amb paraments de paredat i altres de carreus ben escairats estan arrebossats però tenen humitats i estan mig ennegrits. El frontis té un portal d'arc rebaixat amb marc de pedra grisa fosca, al seu damunt una fornícula amb imatge i un òcul atrompetat a mitja alçada. La teulada a dos vessants es trasllueix al frontis amb una minsa cornisa partida al centre per la mola del campanar.

Dimensions: 17'00 x 4'00 x 6'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 9'50 metres.

Campanar d'espadanya closa, de planta quadrada (3'00 x 3'00 m) amb teulada a dos vents i dos finestrals d'arc de mig punt oberts al frontis i algun altre mig tapat als laterals.

Situació: damunt els peus del temple com a prolongació de la façana principal orientada a ponent i centrat en ella.

Alçada: 10'12 metres.

SANT JOAN LES FONTS Sant Esteve

Altitud: 335 metres. Antic monestir, avui extensió de la parròquia.

Església romànica del segle XII. Consta de tres naus de quatre trams cobertes per una volta de canó apuntada la central i de quart de canó les laterals; estan separades per tres pilars rectangulars per banda amb columnetes adossades per la banda interior. Les naus estan capçades per dos absis semicirculars amb decoració a base de frisos de dents de serra sota cornisa i d'arcs cecs

amb lesenes, el central substituïdes per semi-columnes; l'absis romànic que hi havia al migdia ha estat substituït per una estructura rectangular. Els seus murs presenten paraments de grans carreus irregulars ben escairats de pedra clara a l'interior i de pedra rogenca erosionada pel temps a l'exterior.

Les façanes de la nau central com la de les laterals presenten sota la cornisa arcuacions cegues i, sobre d'elles, un fris de grans dents de serra sostingut per mènsules; unes amples bandes llombardes recorren de dalt a baix en quatre trams els paraments exteriors. Un porxo amb teulada de dos vessants sobre un embigat de fusta que es recolza en dos pilars de pedra amaga el portal rectangular obert al frontis encarat a ponent; l'envolten tres arcades en degradació i un bordó de mig punt que deixen un timpà nu; sota de les arcades hi havia unes columnetes de fust estriat de les que ara només en resten dues a l'esquerra i els dos capitells de les corresponents de la dreta.

Dimensions: 32'40 x 5'50 x 12'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus arriba als 15'50 metres.

Guarda un conjunt de bells capitells esculpits damunt les columnes adossades als pilars que separen les naus. Conserva una pica baptismal romànica del segle XII amb relleus en tota la seva superfície, geomètrics i figuratius; té un diàmetre a la boca de 1'30 metres i un gruix de 13 centímetres; la seva alçada en fa 80. L'absis central ha estat pintat amb una representació moderna per l'artista Núria Llimona que desdiu del conjunt romànic.

Campanar romànic de planta quadrada (5'90 x 5'90 m) amb un segon cos hexagonal del segle XVIII (1792) coronat per una minsa cornisa i una teulada piramidal vuitavada de teules rogenques amb els vuit careners clars. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; té una motllura a la seva base. Els seus murs són de carreus de pedra rogenca. Des del cor s'entrava al campanar; ara (2009), l'antiga escala es va treure en fer reformes i no n'hi ha cap; es troba en projecte una de nova metàl·lica.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 27'35 metres.

Esveltesa: 4,6

SEGUERÓ

Santa Maria

Altitud: 320 metres. Municipi de Beuda

Església romànica del segle XI i modificada en època barroca. Consta d'una nau de quatre trams amb voltes de llunetes sobre arcs torals resultat d'haver-se sobrealçat al segle XV i amb posterioritat. Està capçada per un absis semicircular romànic lleugerament ultrapassat; conserva en part un fris d'arcs cecs sota l'antiga cornisa romànica amb unes petites espitlleres a l'interior de cadascun, i un segon fris de dents de serra al damunt. El seu mur romànic té paraments de carreus mitjans ben escairats i disposats en filades uniformes de pedra marronosa clara; la part superior del segle XV és de paredat i avui presenta un arrebossat en no massa bon estat. El frontis té un portal rectangular recobert d'arcades de mig punt en degradació i amb el timpà nu; al damunt hi apareix un òcul i una barbacana pròpia d'un moment en què fou lloc fortificat; està coronat pel campanar d'espadanya.

Guarda una imatge policromada d'alabastre de Beuda de la Mare de Déu; és gòtica del segle XIV; la representa en posició asseguda i amb la imatge del Nen a la falda. S'hi conserven també imatges de les Ànimes pintades a principis del segle XIX per l'artista d'Olot Joan Carles Panyó i Figaró (1755-1840) nascut a Mataró.

Campanar d'espadanya tancat modernament pels quatre costats; avui té planta rectangular (6'00 x 5'37 m) i està cobert per una teulada a dos vents sota de la qual queden grans obertures rectangulars en alguns costats i en altres per finestres d'arc de mig punt. Els seus murs són de carreus matussers.

Situació: sobre els peus de la nau com una prolongació de la façana principal encarada a

ponent.

Alçada: 12'60 metres.

EL GIRONÈS

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Aiguaviva	Sant Joan Baptista	28'89
Bescanó	Sant Llorenç	30'00
Estanyol	Sant Andreu	22'40
Montfullà	Sant Pere	18'00
Vilanna	Sant Mateu	21'56
Bordils	Sant Esteve	34'79
Campllong	Sant Quirze	22'25
Canet d'Adri	Sant Vicenç	19'94
Adri	Sant Llorenç	21'74
Montcal	Santa Cecília	17'81
Rocacorba	Santa Maria, santuari	9'58
Cassà de la Selva	Sant Martí	47'30
Celrà	Sant Feliu	37'33
Flaçà	Sant Cebrià	26'95
Fornells de la Selva	Sant Cugat	32'93
Girona	La Catedral, campanar barroc	69'71
Girona	La Catedral, campanar romànic	39'70
Girona	Mare de Déu de la Pietat	14'30
Girona	Mare de Déu del Carme	30'02
Girona	Santa Susanna	29'51
Girona	Sant Feliu la Major	65'00
Girona	Sant Josep	38'50
Girona	Sant Narcís	19'23
Campdorà	Sant Jaume	19'18
Palau-sacosta	Sant Miquel	26'57
Juià	Sant Pere	23'25
Llagostera	Sant Feliu	38'66
Llambilles	Sant Cristòfol	22'50
Madremanya	Sant Esteve	28'41
Quart	Santa Margarida	22'18
Castellar de la Selva	Sant Martí	18'26
Montnegre	Sant Mateu	23'50
Palol d'Onyar	Sant Sadurní	18'29
Salt	Sant Cugat	30'60

Sant Andreu Salou	Sant Andreu	21'28
Sant Gregori	Sant Gregori	22'90
Cartellà	Sant Feliu	25'36
Ginestar	Mare de Déu de la Cinta	11'87
Sant Medir	Sant Medir	25'05
Taialà	Sant Narcís	19'11
Sant Joan de Mollet	Sant Joan	31'32
Sant Jordi Desvalls	Sant Jordi	26'80
Sant Julià de Ramis	Sant Julià	13'23
Medinyà	Sant Sadurní	21'37
Sant Martí de Llèmena	Sant Martí	24'80
Granollers de Rocacorba	L'Assumpció	21'32
Llorà	Sant Pere	28'17
Les Serres	Santa Cecília	13'82
Sant Martí Vell	Sant Martí	35'67
Sarrià de Ter	Mare de Déu de la Misericòrdia	26'00
Sarrià de Dalt	Sant Pau	20'91
Vilablareix	Sant Menna	27'90
Viladasens	Sant Vicenç	22'84
Fellines	Sant Martí	16'66

Alçada mitjana: 25'83 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha tres; amb espadanya set; entre aquestes la de Santa Maria de Sant Gregori en mesura 12'17.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ADRI Sant Llorenç
 Altitud: 245 metres. Municipi de Canet d'Adri

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre un arc toral que descansa en semi-columnes adossades als murs; està capçada per un absis semicircular amb fris de dents de serra sota la cornisa motllurada. El frontis està obert amb un portal de tres arquivoltes dovellades de mig punt; la central descansa en columnes exemptes, una per banda, amb capitells decorats amb elements vegetals i animals estilitzats; a mitja alçada hi ha una finestra esqueixada en arc de mig punt i la part alta una minsa cornisa interrompuda al centre pel cos del campanar. Els seus murs són de carreus de pedra gairebé blanca ben escairats, desiguals i disposats en filades uniformes, avui (2003) força desgastats pel temps; la part alta del frontis, amb clar senyal d'haver estat sobrealçat, presenta un parament de paredat sota cornisa.

Campanar de planta gairebé quadrada (4'50 x 5'00 m). Mostra vestigis d'un primitiu campanar romànic com les finestres d'arc de mig punt geminades visibles a tres bandes; sembla que s'aprofitaren d'un campanar anterior, desaparegut i traslladades al lloc actual; a la cara del frontis hi figuren dues finestres d'arc de mig punt modernes. Està coronat per una decoració emmerletada amb gàrgoles als angles; al seu damunt s'aixeca una agulla piramidal de carreus. Una escala de pedra sense barana està adossada al mur exterior de tramuntana; arriba fins a la porta oberta sota la cel·la a l'alçada de la cornisa que recorre la teulada del temple.

Situació: sobre els peus de la nau, com a continuació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'74 metres.

Esveltesa: 4,3

AIGUAVIVA

Sant Joan Baptista

Altitud: 169 metres.

Església gòticotardana aixecada al segle XVI. Consta d'una nau de tres trams, un d'ells amb el cor i un altre pel transsepte d'època neoclàssica, segle XVIII; estan coberts amb voltes de creueria amb claus amb imatges figuratives; té un absis semicircular ultrapassat també del segle XVIII a la capçalera; damunt del creuer s'aixeca un cimbori quadrat. El cor amb una barana de fusta descansa en un arc carpanell. La senzilla portalada neoclàssica del 1830 està situada al mur lateral de llevant; el portal rectangular flanquejat per pilastres toscanes motllurades i amb una petita fornícula amb imatge al timpà es troba al fons d'una arcada apuntada i filetejada; queda coberta per un ràfec de dos vessants. Els seus murs són de paredat, arrebossats i emblanquinats, i amb carreus de pedra clara a les cantoneres. Sota les cornises de tots els murs apareixen frisos de punta de diamant.

Guarda una pica baptismal del segle XV i, al terra, una sèrie de lloses sepulcral; entre les diverses imatges que es troben en els altars, totes posteriors al 1939, se'n guarda una de gòtica de la Mare de Déu de Vilademany, còpia, no massa ben aconseguida, de l'original reservada en un altre lloc més segur.

Campanar gòtic amb una base romànica. Té planta pràcticament quadrada (5'90 x 5'83 m) i està coronat per una obra tardana segurament del 1738, data que hi ha a la porta d'accés; la formen una cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada barroca i pinacles als pilars dels caires; al damunt del terrat s'aixeca una agulla piramidal amb els careners crestats en estil semblant a la de Fornells i a la de Cassà. La cel·la queda oberta amb dos finestrals d'arc apuntat a cada costat i té una fina motllura al dessota; hi pengen campanes. Els seus murs de paredat d'un material marronós tenen carreus de pedra blanca a les cantoneres. Una escala de pedra que va de paret a paret puja fins a la cel·la tot deixant un ull central.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a migdia del qual sobresurt poc per la banda de ponent.

Alçada: 28'89 metres.

Esveltesa: 4,9

BESCANÓ

Sant Llorenç

Altitud: 102 metres.

Església originàriament romànica de la que actualment gairebé no en queda cap rastre en haver estat molt modificada al segle XVI en gòtic tardà i reconstruïda a inicis del XIX. Consta d'una

nau de dos trams coberta amb una volta de creueria i capçada per un absis poligonal de cinc costats, els dos laterals oberts per donar pas a capelles, la de l'esquerra fonda i que té l'entrada a la sagristia. El frontis bastit amb carreus de pedra ben escairada té una portalada classicitzant de cap a mitjans del segle XVIII amb el portal rectangular flanquejat per fines columnes jòniques sobre pedestals adossades als muntants que sostenen un entaulament filetejat i una fornícula amb imatge ricament decorada a l'entorn; més amunt hi ha una rosassa motllurada a mitja alçada i una escassa cornisa horitzontal. Els seus murs laterals són de paredat amb carreus a les cantoneres.

Dimensions: 18'21 x 6'97 x 8'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals és de 17'79 metres.

Campanar del segle XVIII. Té planta quadrada (5'00 x 5'00 m). La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat amb l'ampit sobresortit i motlures a l'arrencada dels arcs tant al seu damunt com al dessota; l'esfera d'un rellotge queda sota la cornisa i, per coronament, un terrat amb pinacles de bola als pilars dels angles que sostenen una barana metàl·lica; damunt del terrat una estructura metàl·lica (no inclosa en la mesura de l'alçada) serveix per sostenir la campaneta horària. Els seus murs arrebossats i de color un pèl torrat tenen carreus de pedra blanca a les cantoneres. A l'interior del temple hi ha el portal que dóna a dins del cloquer on una escala moderna sobre voltes, de maó, fent ziga-zaga d'un mur a l'altre, puja fins a la cel·la.

Situació: adossat al mur nord, prop de la capçalera.

Alçada: 30 metres. M'ha estat facilitada per mateix rector parroquial que, diu, l'ha calculada ell mateix; no l'he poguda mesurar un servidor degut a les dificultats urbanístiques que fan difícil aproximar-se a la base del campanar condició indispensable per fer al càlcul.

Esveltesa: 6

BORDILS

Sant Esteve

Altitud: 42 metres.

Església aixecada entre el 1561 i el 1593 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau de tres trams, un d'ells amb el cor, coberta amb voltes de creueria i capçada per un absis poligonal de set costats. La façana principal es troba flanquejada, des de mitja alçada, per dues garites amb agudes agulles vuitavades; feien la funció de comunidors. La portalada, goticitzant, té un portal rectangular envoltat d'arquivoltes apuntades que deixen un timpà nu sobre la llinda decorada amb un motiu heràldic; està flanquejat per unes pilastres estriades fins a un escàs ràfec superior; al seu damunt i a mitja alçada, hi ha una rosassa atrompetada, motllurada i calada; a la part alta, sota una fina cornisa horitzontal, una galeria de finestres d'arc de mig punt s'obren a les golfes; sota d'elles, dues motlures horitzontals, d'escassa separació, prolongades en les garites. Els murs interiors del temple són de maçoneria, els exteriors, tots de paredat com els de l'absis, amb carreus a cantoneres; el frontis té un bell parament de carreus de pedra blanca ben escairats.

Dimensions: 24'90 x 9'13 x 13'38 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda un retaule renaixentista a l'altar major així com una pica baptismal amb peu i una gran boca poligonal, segurament renaixentista, .

Campanar inacabat per manca de l'agulla que sembla iniciada damunt el terrat; en part és goticitzant i en part renaixentista, de finals del segle XVI i principis del XVII. Té planta propera al quadrat (7'74 x 8'12 m) amb un segon cos octagonal on s'ubica la cel·la reforçada amb robustos contraforts als caires i un terrat a la base amb una elegant balustrada renaixentista; està coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i un nou terrat amb barana calada. La cel·la té vuit finestrals d'arc apuntat, allargassats i estrets, un a cada cara. Els murs del cloquer són de carreus de pedra

blanca ben escairats amb la part baixa (el metre inicial) lleugerament atalussada. Algunes finestres i finestrals estan oberts a diversos nivells del primer cos en el mur de llevant. Entre aquest i el de l'església s'hi troba una torre cilíndrica fins a la base del segon cos. Per accedir a la cel·la es puja per una escala de cargol de pedra picada i des d'allí per accedir al terrat se'n troba una altra de més estreta igualment de cargol.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 34'79 metres.

Esveltesa: 4,2

CAMPDORÀ

Sant Jaume

Altitud: 80 metres. Municipi de Girona

Església romànica del segle XII modificada el 1760 amb l'afegitó de capelles laterals. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada. El frontis té un portal classicitzant rectangular, on hi figura la data de 1760; el flanquegen pilastres estriades adossades als muntants i el recobreixen un entaulament i un frontó triangular; tot queda aixoplugat sota d'un porxo amb teulada de dues vessants sostinguda per dues columnes de pedra; a mitja alçada; per sobre del porxo, s'obre un òcul motllurat i una cornisa horitzontal amb un pinyó de capçal trilobulat. El seu mur està arrebossat i pintat en un to rosat avui (2004) força descolorit; els laterals són encara de l'església romànica.

Guarda un retaule d'alabastre policromat del segle XVII renaixentista dedicat a N^a S^a de la Pietat i el retaule major barroc.

Campanar del segle XVIII. Té planta rectangular (3'80 x 4'50 m) i fou bastit amb murs de maçoneria, avui arrebossats, i amb carreus de pedra blanca a cantoneres. La cel·la amb paraments de paredat, carreus als caires i una motllura al dessota té obertes finestres d'arc de mig punt allargassades, una a cada cara. Està coronat per una simple cornisa i un terrat amb banyes ostentoses als angles i un robust element, mig desfet, al centre, format per dos murs en creu i en forma apuntada. Pengen tres campanes de les finestres, una d'elles, *Santa Eulàlia*, del 1779 i una altra del 1753.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'18 metres.

Esveltesa: 4,2

CAMPLLONG

Sant Quirze i Santa Julita

Altitud: 113 metres.

Església aixecada entre els segles XVI i XVII que conserva restes sobretot a la capçalera possiblement preromàniques d'una anterior. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat amb llunetes i acompanyada d'algunes capelles laterals; la volta en part és romànica; la capçalera és recta. El cor als peus és del 1739; hi condueix una escala ampla que segueix més amunt per l'interior del campanar. El frontis té un portal classicitzant rectangular amb pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament decorat amb un fris de rosetes, un frontó triangular amb dos pinacles adossats situats als extrems, un òcul atrompetat al damunt i una cornisa angular. El seu mur està arrebossat i pintat en un to groguenc amb els carreus de les cantoneres ben a la vista.

Guarda una pica baptismal del 1582 amb peu gòtic; ara està situada al presbiteri.

Campanar coetani de les reformes del segle XVII. Té planta quadrada (4'50 x 4'50 m) i està coronat per una fina cornisa amb merlets als angles i una agulla piramidal d'obra. La cel·la amb una motllura al dessota queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen les mateixes campanes d'abans dels fets del 1936. Els murs arrebossats del cloquer tenen carreus a cantoneres. Per l'interior hi puja una escala d'obra que va de paret a paret fins arribar al nivell de la volta de la nau; a partir d'aquí es transforma en una de fusta.

Situació: adossat al mur de ponent, prop del frontis encarat a migdia.

Alçada: 22'25 metres.

Esveltesa: 5

CANET D'ADRI Sant Vicenç

Altitud: 217 metres.

Església romànica del segle XI i remodelada cap el 1560. Consta de tres naus de dos grans trams; la central és força més alta; estan cobertes amb voltes de canó, la del centre sobre dos arcs torals de mig punt, la lateral esquerra sobre tres arcs torals, la de la dreta només sobre d'un; descansen en pilastres. Estan separades de la central per robustos pilars cruciformes i capçades per tres absis amb frisos d'arcs cecs sota cornisa i lesenes. Te un gran cor sobre una volta de creueria a l'extrem de ponent de la nau central. Fou modificada al segle XVI amb un frontis on hi ha un portal rectangular amb un marc de pedra blanca amb data de 1560 a la llinda, un òcul a mitja alçada i una cornisa mixtilínia. Els murs laterals tenen un arrebossat deficient escrostonat i amb humitats que l'ennegreixen. A la dreta del frontis, sobresortint, hi ha una torre quadrada del 1597 amb teulada de quatre vessants, segurament un antic comunidor de murs arrebossats, amb carreus a cantoneres i amb una petita finestra rectangular a mitja alçada.

Dimensions: 16'00 x 3'50 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 10 metres i des del fons de les capelles laterals en fa 19'50.

Campanar aixecat al 1560. Té planta quadrada (3'30 x 3'30 m) i està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de merlets i pinacles als angles; al damunt d'ell s'aixeca una agulla piramidal d'obra. La cel·la queda oberta amb un finestral d'arc de mig punt a cada costat; hi penja alguna campana. En un pis superior hi ha obertes finestres en arc de mig punt, dues a cada cara, i amb una fina motllura al dessota. Per arribar a la cel·la primer cal pujar al cor per una escala de pedra que segueix fins a dalt.

Situació: al damunt de la nau central, cap al centre.

Alçada: 19'94 metres.

Esveltesa: 6

CARTELLÀ Sant Feliu

Altitud: 125 metres. Municipi de Sant Gregori

Església barroca aixecada al segle XVIII. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals i amb una capçalera poligonal. El frontis a ponent té un portal renaixentista rectangular amb marc motllurat de carreus de pedra blanca i una cornisa igualment motllurada amb dues boniques mènsules que el sostenen als extrems; un gran òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular amb una petita finestra rectangular al dessota. El seu mur té un parament de carreus ben escairats de

pedra color groc daurat disposats en filades uniformes; són de pedra blanca a cantoneres; també ho són alguns dels laterals, altres són de maçoneria amb restes d'arrebossat.

Campanar coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (5'60 x 5'77 m) bastit amb murs de maçoneria i carreus matussers a cantoneres, tot en pedra marronosa. La cel·la situada al capdamunt en una torrella quadrada està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; té una motllura a l'arrencada dels arcs; per coronament té una minsa cornisa i un terrat amb barana de grans merlets esglaonats on s'hi aixeca un pavelló octagonal amb àmplies obertures en arc de mig punt, una a cada cara, amb una cornisa motllurada i una coberta a base d'una cúpula de vuit sectors triangulars amb un pinacle de bola al cim.

Situació: adossat al mur de tramuntana tocant a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 25'36 metres.

Esveltesa: 4,4

CASSÀ DE LA SELVA Sant Martí

Altitud: 140 metres.

Església del gòtic tardà aixecada entre el 1563 i el 1705 amb aportacions renaixentistes i neoclàssiques al segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb volta ogival simple (acabada el 1621) de cinc trams acompanyada de capelles laterals i capçada per un absis pentagonal; el tram dels peus té el cor i, el quart, amb les capelles laterals ampliades i enfondides a finals del segle XVIII (1777 i 1803) convertit en un fals transsepte; les claus de volta presenten relleus figuratius de qualitat i la capella del Roser, tercera a la dreta, amb una volta estrellada en té cinc; els arcs que donen entrada als altars laterals, apuntats, descansen sobre pilastres estriades classicitzants.

El mur del frontis té paraments de carreus de pedra blanca ben escairats disposats en filades uniformes; els murs laterals són de paredat amb carreus a cantoneres i estan apuntalats per robustos contraforts exteriors. Els murs interiors mostren paraments de carreus ben escairats de pedra de Pedret. El frontis barroc té un portal rectangular amb dues pilastres toscanes per banda adossades als muntants i un entaulament dòric; al seu damunt hi ha encastat un relleu amb la figura de sant Martí; a mitja alçada una gran rosassa motllurada i, sota cornisa, un fris de sis finestres rectangulars; sobre la cornisa; com a coronament, una balustrada amb pinacles de bola. Té el sòcol atalussat des del nivell del carrer circumdant fins al del temple i una escalinata amb balustrada per salvar el desnivell fins a l'entrada.

Dimensions: 32'30 x 10'25 x 18'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons dels altars laterals en fa 16'50.

Arquitectes: mestre d'obres i picapedrer Joan Nernia el 1611, i els picapedrers i mestres de cases Pere i Francesc Busquets, pare i fill, de Girona; Joan Alesma i Esperansa (1689), de Girona, pel que fa a l'absis; i Joan Cisterna, picapedrer de Girona, pel que fa al frontis, cap el 1650.

Guarda alguns elements de l'antiga església romànica (s. XII): capitells, impostes, etc. També conserva un retaule barroc de Pau Costa, de Vic, del 1710, si bé destruït el 1936 fou refet cap el 1968 en el taller barceloní de Ramon Pericai tot aprofitant algunes peces importants que es van salvar. La imatge actual de la Mare de Déu del Roser és de l'escultor d'Olot Narcís Salgueda. Una altra imatge de fusta de la Mare de Déu dels Dolors és obra del 1800 de l'escultor local Joan Barril que fou sebollit sota el paviment de la mateixa capella. Té un orgue antic.

Campanar del gòtic tardà. Té un alt primer cos de planta rectangular (8'70 x 7'90 m); al segon octagonal s'hi ubica la cel·la; fou acabat el 1699 en estil barroc i completat amb una agulla el 1787; està coronat per una minsa cornisa, un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles i, al

seu damunt, una agulla piramidal de vuit cares amb els careners crestats i un pinacle al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra grisenca disposats en filades uniformes. El sòcol és atalussat. La cel·la està oberta amb finestral d'arc de mig punt, un a cadascun dels vuit costats i amb els caires reforçats per pilastres d'escàs relleu.

Interiorment, una escala de pedra sobre voltes arriba fins al cor; des d'allí segueix fins a l'alçada de la volta i per damunt d'ella es passa al cantó del campanar, a la dreta del temple; una nova escala de cargol condueix a la cel·la; unes pilastres cilíndriques adossades als murs interiors d'ella sostenen un entramat de fusta d'on penjen tres grans campanes; una d'elles, la grossa, pesa tres tones; altres dues més petites es troben penjades a les finestres al sud-est. Una nova escala de cargol molt estreta puja per dins del pilar de llevant fins al terrat.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 47'30 metres.

Esveltesa: 5,4

CASTELLAR DE LA SELVA Sant Martí
Altitud: 200 metres. Municipi de Quart

Església del segle XVIII; conserva vestigis romànics i algun del segle X d'un temple anterior. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó renaixentista pintada amb elements florístics; està capçada per un absis poligonal. Els seus murs són de paredat barrejats amb panys de maçoneria de material marronós amb grans carreus de pedra blanca a cantoneres. El frontis té un portal rectangular amb un marc de carreus de pedra blanca i pilastres d'escàs relleu adossades als muntants, un guardapols horitzontal i, al damunt, una fornícula reixada amb imatge; a mitja alçada hi figura una rosassa motllurada i atrompetada i el coronament és a base d'una cornisa angular amb curvatura còncaua als extrems. La pica baptismal que tenia li va ser robada no fa pas massa. La campana també, però ha estat recuperada. Avui dia el temple queda molt isolat i sense celebracions, per això resulta accessible a les usurpacions.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (4'80 x 4'30 m) i està coronat per una cornisa motllurada, un terrat amb merlets esglaonats als angles i, al seu damunt, un pavelló de planta vuitavada i grans obertures a cada costat. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara i té una motllura al seu dessota. Els seus murs són de maçoneria amb carreus de pedra blanca a cantoneres al primer cos, i de carreus ben escairats a la cel·la. Una estreta escala d'obra i de cargol, arrapada a una banda del mur, permet accedir a la cel·la.

Situació: adossat al mur de ponent fent angle al nord-oest de la capçalera orientada a tramuntana, tocant a l'absis.

Alçada: 18'26 metres.

Esveltesa: 3,8

CELRÀ Sant Feliu
Altitud: 71 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1731 i el 1780; conserva restes de l'anterior edifici romànic a ponent: fragment d'un mur amb carreus ben escairats i una finestra d'arc de mig punt de doble esqueixada. Avui presenta planta de creu llatina. El frontis del 1803 té el parament de carreus grans i ben escairats de pedra blanca; la portalada d'inspiració barroca té un alt portal rectangular amb l'intradós filetejat; està flanquejat per columnes corínties exemptes sobre pedestals, tres per

banda en posició triangular, i un entaulament decorat amb un petit fris de denticles; al damunt s'hi troba una fornícula buida flanquejada per dues columnes, una pilastra i pinacles a manera de gerros sobre pedestals, un entaulament i més pinacles al damunt; a la part alta, hi ha una rosassa motllurada i atrompetada decorada a l'entorn per pilastres i una motllura sinuosa; per coronament una cornisa angular amb gàrgoles als extrems. Els murs laterals tenen paraments de maçoneria de peces mig picades, irregulars i barrejades amb panys de paredat.

La nau de quatre trams, un d'ells el transsepte, està coberta per una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt; al creuer s'hi aixeca una cúpula sobre petxines decorades amb grans relleus; la capçalera la forma un absis poligonal de cinc costats. El cor, sobre arc carpanell i volta de llunetes, té una bonica balustrada de pedra que es prolonga per damunt de les fondes capelles laterals cobertes amb voltes de canó i obertes per arcs formers de mig punt.

Dimensions: 29'50 x 10'64 x 16'06 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 19'64; la cúpula s'eleva a 20 metres i el transsepte en mesura 19'64 x 8'23 x 15'70.

Guarda en una capella lateral entrant a l'esquerra quatre figures d'atlants que sostenien l'antic altar barroc, i també, adossats a la paret, dos sarcòfags un del segle XIII i l'altre del XIV.

Campanar neoclàssic amb restes romàniques a la base. Té un alt primer cos de parets nues de planta rectangular (6'00 x 5'40 m) completat amb un de segon amb els caires aixamfranats on s'hi ubica la cel·la; una parella de columnes toscanes estan adossades als costats curts. La cel·la queda oberta amb finestral d'arc de mig punt i amb balustrades, un a cada cara alterna; està coronada per una cornisa motllurada amb pinacles a manera de gerros a cada angle; damunt d'ella s'hi aixeca un cos quadrat de perímetre més reduït que el de la cel·la on hi ha un segon terrat amb balustrada i pinacles aguts als angles; per sobre s'hi troba un pavelló quadrat amb obertures d'arc de mig punt, una a cada cara, i amb un pinacle de bola al cim. Dues destacades motlures, una al capdamunt del primer cos quadrat i l'altra sota finestral delimiten els diferents cossos. Els seus murs són de carreus de pedra blanca ben escairats i disposats en filades uniformes.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 37'33 metres.

Esveltesa: 6,2

ESTANYOL

Sant Andreu

Altitud: 200 metres. Municipi de Bescanó

Església barroca aixecada entre el 1701 i el 1740. Consta d'una nau i està capçada per un absis poligonal. El frontis té un portal rectangular classicitzant amb el marc en pedra gris clar, pilastres als muntants, entaulament llis i frontó triangular truncat; a la llinda hi figura la data de 1704; hi ha una creu en baix relleu al damunt, un òcul motllurat i atrompetat a mitja alçada i una cornisa horitzontal amb els extrems còncaus que amaga una teulada ampla de dos vessants. Els seus murs mostren un arrebossat envellit i pintat en to marronós i carreus de pedra clara a cantoneres.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'90 x 4'45 m) amb dos pisos de finestres d'arc de mig punt, dues a cada cara, separats per una motllura; altres es troben a la seva base i al seu damunt; està coronat per una barana de banyes als angles i per una agulla piramidal quadrada d'obra. Una escala exterior permet arribar fins a un primer pis on s'hi obre una porta rectangular de marc de pedra clara. Els seus murs són de carreus ben escairats envellits per humitats en un alt primer cos de pedra clara; al cos superior de dos pisos que inclou la cel·la és de maçoneria amb carreus a les cantoneres i als marcs de les finestres; el seu aspecte és d'obra més recent que

l'anterior.

Situació: adossat al centre del mur de la dreta, mig incorporat a la nau.

Alçada: 22'40 metres.

Esveltesa: 4,5

FELLINES

Sant Martí

Altitud: 200 metres.

Municipi de Viladasens

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada i capçada per un absis semicircular de carreus ben escairats, grans al sòcol i petits a la part alta; unes fondes capelles laterals són d'època posterior a la del conjunt inicial. Té un portal rectangular al mur lateral de migdia amb la llinda sota dues arquivoltes dovellades de mig punt en degradació que descansen en senzilles impostes; el timpà ha restat nu; està recobert per un ràfec d'un sol vessant que es troba sostingut per dues bigues de fusta. Els murs romànics presenten paraments de carreus mitjans ben escairats i alineats, mentre que en les ampliacions el carreus són matussers i amb la calç molt visible.

Dimensions: 18'21 x 5'19 x 7'56 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals en fa 15'20.

Campanar modern. Té planta gairebé quadrada (3'60 x 3'80 m). La cel·la està oberta amb finestres d'arc apuntant, una a cada cara; hi pengen campanes. Queda coronat per una minsa cornisa amb alts pinacles amb bola als angles i una agulla piramidal d'obra. Els seus murs arrebossats mostren carreus a cantoneres. Una escala exterior adossada al mur lateral de migdia del temple segueix per damunt de la teulada de l'absis i permet arribar fins a una porta situada sota la cel·la a la banda de llevant.

Situació: sobre la meitat meridional de la nau a tocar l'absis orientat a llevant.

Alçada: 16'66 metres.

Esveltesa: 4,3

FLAÇA

Sant Cebrià

Altitud: 34 metres.

Església neoclàssica, amb restes de l'anterior del segle XIII de la que se'n conserva la façana romànica a ponent amb porta de doble arquivolta dovellada de mig punt en degradació amb guardapols i una finestra part damunt d'arc de punt rodó, ambdues avui tapiades. Reedificada el 1824, ara consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta per una volta de llunetes. El cor als peus del temple descansa sobre un arc carpanell i una volta de llunetes; sobre els altars laterals hi ha obertes unes tribunes amb balustrades de fusta. La capçalera està formada per un absis poligonal de cinc costats; té un molt digne cancell de fusta. Els murs exteriors són de paredat de material marronós amb sòcol de carreus ben escairats irregulars així com les cantoneres de pedra blanca. Al frontis hi ha la portalada actual d'estil classicitzant; el portal rectangular té marc de pedra blanca amb pilastres toscanes adossades als muntants, entaulament, fornícula amb imatge al damunt i una làpida ornada amb relleus on hi figura la data de 1824; a mitja alçada hi ha una rosassa atrompetada i motllurada i, per coronament, una cornisa amb curvatura convexa al centre i mixtilínia i còncava als laterals amb una finestra rectangular centrada al dessota.

Dimensions: 22'65 x 8'79 x 13'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar neoclàssic inacabat coetani del temple. Té un alt primer cos de planta gairebé quadrada (5'72 x 5'40 m); en un de segon octagonal s'hi ubica la cel·la; unes motlures l'ornen sota i sobre finestres i una més a l'arrencada dels arcs. Està capçat per una cornisa i un terrat amb pilars als angles i sense barana. La cel·la, en la que hi pengen dues campanetes, queda oberta amb quatre finestrals d'arc apuntat, un a cada costat altern; el de la banda de tramuntana amb balustrada està paretat. Els seus murs són de carreus petits de pedra marronosa i de pedra blanca a cantoneres. Sota el cantó de llevant es conserven vestigis de l'absis romànic semicircular.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 26'95 metres.

Esveltesa: 4,7

FORNELLS DE LA SELVA Sant Cugat

Altitud: 102 metres.

Església aixecada entre el 1570 i el 1620 en estil gòtico-renaixentista. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta ogival simple; dos passadissos s'obren pas a través de les capelles laterals; està capçada per un absis poligonal de cinc costats El cor descansa sobre un arc carpanell i una volta de creueria força rebaixada. Una de les capelles, la del Roser, del 1653, té una volta de creueria estrellada amb claus de volta amb relleus de gran bellesa; igualment la volta ogival de la nau en té de molt dignes; els nervis de la volta de l'absis descansen en mènsules figuratives; no, en canvi, les de la resta de la nau.

Els murs interiors estan arrebossats i emblanquinats; els nervis i els arcs de granit gris queden al descobert; els muntants dels altars laterals són classicitzants. Al frontis hi ha un portal renaixentista de marc rectangular amb fines columnes sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament i un frontó triangular; una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i, per coronament, una galeria superior amb finestres en arc de mig punt al dessota de la cornisa angular. Una garita cilíndrica amb coberta semiesfèrica es troba adossada a l'esquerra fent angle amb el mur de tramuntana a l'alçada de la galeria superior; sembla feta per a usos defensius però bé podria haver estat el comunidor parroquial. Els seus murs de pedra blanca són de petits carreus irregulars ben escairats i alineats.

Dimensions: 25'00 x 7'63 x 9'53 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 19'73 metres.

Campanar renaixentista del 1620. Té un primer alt cos de planta pràcticament quadrada (7'10 x 7'20 m); en un de segon octagonal irregular s'hi ubica la cel·la coronada per una minsa cornisa amb gàrgoles a cada angle i un terrat amb balustrada i pinacles de bola sobre els pilars dels caires; sobre d'ell s'aixeca una agulla piramidal amb els careners crestats; segueix el model del campanar de Sant Feliu de Girona. La cel·la queda oberta amb vuit finestrals d'arc apuntat, un a cada costat, cadascun d'ells dins d'un marc rectangular en baix relleu i una motllura a la seva base. El seu mur frontal és de carreus petits i ben escairats i de maçoneria mig carreuada als altres en el primer cos, i de carreus ben escairats a la cel·la, tots amb pedra blanca. Per l'interior, una escala de cargol de pedra picada arriba fins a la cel·la; d'aquí al terrat, l'escala igualment de cargol és metàl·lica.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 32'93 metres.

Esveltesa: 4,5

GINESTAR

Altitud: 130 metres.

Santa Maria, Mare de Déu de la Cinta

Municipi de Sant Gregori

Església de finals del segle X o de principis de l'onze, amb formes arcaïques. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular de ferradura. Té un portal rectangular obert a ponent. Els seus murs amb un arrebossat emblanquinat mostren en estat deficient que impedeix descobrir els paraments romànics originals.

Dimensions: 14'50 x 3'50 x 5'15 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 7'75 metres.

Campanar senzill amb aparença d'una etapa força recent. Té planta quadrada de 3'20 metres de costat. La cel·la té finestres d'arc rebaixat, una a cada cara; està coronada per una minsa cornisa i una agulla piramidal d'obra. Els seus murs estan arrebossats amb aspecte d'abandó. No té escala interior; s'accedeix a la cel·la per un pont que l'enllaça amb un terreny atalussat que es troba al cantó de tramuntana d'una finca veïna.

Situació: adossat al mur de tramuntana, proper a l'absis orientat a llevant.

Alçada: 11'87 metres.

Esveltesa: 3,7

GIRONA

Catedral de Santa Maria

Altitud: 85 metres.

Església gòtica aixecada entre el 1312 i el 1415; es va reprendre tardanament i va quedar coberta el 1606 quan també es va aixecar la base del campanar. Consta d'una gran nau coberta amb una volta de creueria; té quatre trams cadascun dels quals inclou dos altars laterals; està capçada per un absis poligonal de nou costats amb deambulatori; en el presbiteri les naus són tres, les laterals que es prolonguen formant la girola; el presbiteri és una zona poligonal delimitada per vuit pilars i dos trams més, tots ells coberts per voltes de creueria simple com la resta de la gran nau.

La façana principal barroca és del 1680 continuada cap el 1730-40; és obra de Pere Costa i Cases, de Vic; la portalada, amb el portal rectangular, presenta tres nivells en alçada i tres zones en amplada; les laterals lleugerament avançades i decorades amb parelles de fines columnes exemptes sobre pedestals, quatre per banda amb una fornícula entre cada dues, fornícula avui ocupada per imatges modernes de cos exempt; la part central presenta una lleu curvatura còncava amb una fornícula amb la imatge de Maria amb el Nen damunt el portal i amb decoració barroca i figurativa a l'entorn; sobre d'aquesta gran portada hi ha oberta una gran rosassa motllurada i atrompetada ricament decorada a l'entorn i amb un ràfec angular bellament decorat amb elements barrocs. Una gran escalinata del 1694 salva el gran desnivell entre el carrer i la façana principal.

La façana lateral del migdia és gòtica amb una gran portalada anomenada dels Apòstols, amb portal rectangular recobert per sis arquivoltes apuntades d'estructura atrompetada i amb el timpà nu; sota de cada arquivolta hi correspon una fornícula sense imatge; el conjunt sobresurt del mur. En l'angle que forma amb el frontis s'aixeca el campanar; un altre campanar situat en simetria a l'altre cantó del frontis projectat, com l'estructura actual ho deixa entendre, no va aixecar-se finalment. Hi ha, tanmateix, una altra entrada, la més antiga, anomenada de Sant Miquel, que condueix a les sales capitulars i al claustre.

El claustre és romànic, del segle XII, amb capitells figuratius de gran qualitat igualment com les impostes bellament esculpides; té forma trapezoidal i mesura 30 x 28 x 25 x 28 metres; està adossat al centre del mur de tramuntana; en el seu cantó de llevant limita amb una capella (Capella Conventual) oberta a l'esquerra i perpendicular a l'eix de la nau a un nivell un poc més alt d'aquesta

salvat per uns pocs graons; té els murs de carreus ben escairats i està coberta per una volta apuntada decorada a la seva base per una imposta motllurada; avui és el lloc de les celebracions litúrgiques usuals o de culte diari.

Dimensions: la nau única, des de la porta principal fins al mur que tanca l'absis al fons de la capella central posterior a la girola mesura 81'70 x 23'00 x 34'88 metres, corresponents a la llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals, vint-i-vuit en total, arriba als 33 metres. La part del presbiteri limitat per vuit pilars i prolongat amb dos trams fa 20 x 10 x 25 metres de llarg, ample i alt. Tant l'amplada de la nau única com la seva alçada són excepcionals al nostre país; l'amplada de 23 metres és la major del món en edificis gòtics; la seva alçada és la major de Catalunya; només li va al darrere la de Santa Maria del Mar a Barcelona amb 33 metres.

Arquitectes: s'inicia per la capçalera, com es fa normalment, com un temple de tres naus; els mestres d'obra Pere Campmagre i Pere Sacoma (Pere de Coma) el 1345 la continuen amb nau única, la prossegueixen al 1369 Guillem Bofill i al 1415 Antoni Canet; al 1577 Joan Balcells; la nau es va acabar el 1606. Pel que fa a la façana principal barroca es va iniciar el 1680 amb intervenció del tracista fra Josep de la Concepció i de Pere Costa i Cases (1699-1761); fou aixecada entre el 1730 i el 1733 amb el mestre de cases Bartomeu Soriano que hi va fer canvis en la seva part alta, i que Pere Costa va completar substituint el previst frontó triangular per una galeria de set finestres seguint el model de Sant Feliu i acabada el 1959 per un entaulament a manera de cornisa.

Guarda, ultra les peces excepcionals del seu museu, una cadira de marbre del segle XI a l'altar major que hom anomena *Cadira de Carlemany*. Un retaule i un baldaquí d'argent i esmalts (s. XIV) de diversos orfebres: mestre Bartomeu, Ramon Andreu i Pere Bernés o Berneç. Els sepulcres dels comtes Ramon Berenguer II i Ermessenda obres de Guillem Morell; i un altre sarcòfag renaixentista del 1531 del bisbe Boil. Diversos retaules renaixentistes com el de *Santa Helena* (1521), *Santa Magdalena* (1526), *Corpus* (1567), *Sants Doctors* (1610) i *Tots Sants* del pintor tardomanierista milanès Giovanni Battista Toscano; i tapissos diversos. Uns altres de barrocs com el de la *Concepció* (1710), dels *Dolors* (1717), de *Sant Narcís* (1718), de *l'Anunciació i Sant Miquel*, tots de Pau Costa, de Vic. D'època recent un *Crist jacent* (1958) de l'escultor Domènec Fita de Girona mateix.

La façana principal ha estat recentment decorada amb imatges d'escultors gironins: St. Joan B. i St. Narcís del 1960 de Domènec Fita; St. Josep i St. Jaume del 1961 d'Antoni Casamort; Mare de Déu del 1962 de Jaume Busquets, i St. Pau del 1962 de Josep Maria Bohigas.

Campanar renaixentista-barroc iniciat el 1580 segons projecte de Joan Balcells; cap el 1757, amb un projecte de l'arquitecte Soriano, es va aixecar un primer alt cos vuitavat de costats desiguals (7'80, 5'40, 5'25, 5'30, 7'80, 5'40, 5'25, 5'30 m) d'un perímetre, a la base, de 47'50 metres i capçat per tres motlures compostes; dos finestrals en arc de mig punt es troben oberts en la cara que dona al sud-oest; en un d'ells s'hi troba una gran esfera de rellotge que el mig cobreix. Un segon cos, igualment vuitavat, de perímetre lleugerament més reduït, l'ocupa la cel·la oberta amb un finestral a cada cara en arc de mig punt, motllurat per triplicat, i amb una barana calada i una motllura composta a la seva base; està coronat per una cornisa motllurada amb pinacles als angles i una cúpula de perfil sinuós amb cupulí amb la figura de coure repussat d'un àngel al cim de tot instal·lada el 1968 en substitució de l'anterior escapçada en la guerra del francès i que avui es conserva en el museu municipal. Els seus murs són de carreus ben escairats en pedra blanca i disposats en filades uniformes. La cúpula, amb vuit careners plans, està coberta per teules vidriades en bandes blanquinoses i grogues, alternades, concurrents al centre.

Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra picada fins a la cel·la; és àmplia i està inserida en un cilindre de pedra escairada que es troba a la banda de ponent; s'hi accedeix per la capella lateral baptismal; té 200 graons i comunica amb tres estances, la superior és la cel·la, les

altres avui es troben inocuades; la segona antigament acollia la maquinària del rellotge; hi ha una petita escaleta a una banda que comunica amb reduïdes estances on el novel·lista Prudenci Bertrana hi fa viure el protagonista de la seva novel·la *Josafat* (1906).

La cel·la té una robusta estructura de fusta ben ancorada als murs de la qual pengen cinc campanes, *la Beneta*, la major, del 1574, (popularment anomenada “bombo”) d'unes quatre tones i escaig de pes, és la que toca les hores. La volta que cobreix aquesta estança està sostinguda, bàsicament, per dues arcades apuntades.

Per accedir a la cúpula, des de la cel·la, dins d'una estructura cilíndrica adossada a la banda de llevant més estreta que l'anterior, s'hi troba una altra escala de cargol igualment de pedra fins a l'interior del cupulí; per l'exterior, en aquest punt, es troba una altra escaleta de graons de pedra que arriben fins als peus de l'àngel.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 69'71 metres, amb la figura de l'àngel inclosa; sense comptar l'àngel en faria 67.

Aquestes mesures de l'alçada m'han estat facilitades pel conservador de la catedral mossèn Gabriel Roure, obtingudes, em digué, després del càlcul fet pels restauradors mitjançant làser.

Esveltesa: 5

Campanar romànic del segle XI (hom l'anomena Torre de Carlemany), de cinc pisos amb finestres geminades i decoració llombarda damunt una base compacta; té una escala de cargol de pedra que arriba fins al segon pis; més amunt ja no n'hi ha de cap mena, segurament antigament n'hi havia una de fusta.

Situació: adossat al centre del mur nord.

Alçada: 39'70 metres.

GIRONA

Mare de Déu del Carme, parròquia de la Catedral.

Altitud: 70 metres. Pujada de Sant Martí

Església barroca aixecada entre el 1699 i el 1726; formava part d'un convent carmelità que, amb l'exclaustració del 1835, passà a formar part del patrimoni nacional i avui és la seu de la Diputació de Girona; només al recinte de l'església es conserva per al culte. Consta d'una nau amb dos passadissos formats per la comunicació feta entre les capelles laterals; la nau central de quatre trams (inclòs el del cor situat sobre un arc carpanell i una volta de creueria) està coberta per una volta de llunetes de 15'50 metres d'alçada; el presbiteri és poligonal amb tres costats; sobre les capelles laterals hi circula un passadís obert a la nau per tribunes amb balustrades. El frontis, encarat a migdia, de grans carreus ben escairats, està decorat per una portalada en estil barroc simple; el portal rectangular està flanquejat per pilastres estriades jòniques adossades als muntants, un entaulament filetejat, un frontó triangular truncat amb un finestral intercalat que repeteix els mateixos elements del portal en menor dimensió i una fornícula amb la imatge moderna de la Mare de Déu del Carme (2001); està flanquejat per dos escuts heràldics en mig relleu.

Guarda un Santcrist de qualitat.

Campanar modern. Té planta quadrada (5'50 x 5'50 m) calculada amb aproximació per obstacles arquitectònics de l'entorn; està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb impostes, una a cada costat: té motlures a la seva base i al damunt de les finestres; altres finestres estan obertes per la banda de llevant. Els seus murs arrebossats han estat pintats en color rosa clar. Una escala del tipus català, sobre voltes i arrapada als murs amb un ull central, puja fins a la cel·la.

Situació: adossat al centre del mur de llevant.
Alçada: 30'02 metres.
Esveltesa, 5,4

GIRONA Mare de Déu de la Pietat
Altitud: 70 metres. Pont Major, 75

Església aixecada el 1572 i reformada al segle XVII amb característiques barroques segons data en el frontis del 1617; ha estat restaurada entre el 1973 i el 1978. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt, amb arcs i nervis de granit gris en la volta de creueria que sosté el cor; els murs interiors han estat blanquejats; està capçada per un absis poligonal de tres costats amb una llucana tocant a l'arc presbiteral. El frontis té un portal rectangular amb el marc motllurat, una fornícula amb imatge en la llinda, una rosassa motllurada amb un destacat guardapols a mitja alçada i una cornisa horitzontal amb el rellotge d'esfera centrat al dalt i amb un destacat guardapols fent parella amb el de la rosassa. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra granítica al frontis i de paredat als laterals i posteriors

Dimensions: 21'52 x 7'23 x 10'35 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'75 x 4'16 m); queda coronat per una minsa cornisa i una coberta plana on hi creixen avui (2004) algunes plantes. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura al dalt que és precisament la prolongació de la cornisa del frontis; la seva conservació sembla negligida a diferència de la resta de l'edifici ben conservat; de fet només sobresurt la cel·la per damunt del cos del temple; els seus paraments mostren carreus ben escairats, mitjans, però amb humitats i negrors que signifiquen descurança.

Situació: angle nord-est del frontis orientat a llevant, damunt de la banda nord de la nau.

Alçada: 14'30 metres.

Esveltesa: 3

GIRONA Santa Susanna
Altitud: 70 metres. Mercadal

Església gòtica (segles XIV i XV) restaurada entre el 1901 i el 1923; s'enderrocà gairebé totalment el 1936; es reconstruí el 1940 aprofitant-ne algunes restes i es beneí el 1943. S'hi han fet reformes posteriorment fins el 1993. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de creueria; està capçada per un absis poligonal de cinc costats. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats i alineats tant per fora com per l'interior. El frontis té un portal rectangular de marc motllurat amb una arcada dovellada apuntada al damunt juntament amb un guardapols que deixa un timpà decorat amb relleus propis del gòtic flamejant; una petita creu en relleu apareix sobre del guardapols i, a mitja alçada, una gran rosassa motllurada i atrompetada amb una destacada vidriera figurant una creu i, per coronament, una minsa cornisa angular.

Dimensions: 32'80 x 13'97 x 16'78 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitectes: per la reconstrucció, Masgrau; per unes reformes recents al presbiteri, Xavier Montal.

Guarda una ara gòtica recentment recuperada (2012) i té un orgue.

Campanar coetani de la restauració del temple. Té planta pràcticament quadrada (4'42 x

4'50 m); queda bastit amb murs de carreus petits de pedra clara ben escairats i alineats. Al capdamunt hi té una estructura metàl·lica que fa de cel·la a manera gàbia a base d'un reixat quadrangular amb agulla piramidal inclosa formada per peces que formen només el seu esquelet i de la que en pengen campanes. Algunes espitlleres es veuen a diversos nivells a la cara frontal. L'escala que puja per l'interior surt d'una sala annexa a la nau, puja fent replans tot deixant un ull central escàs; és d'obra i ben enrajolada fins al nivell de la teulada del temple; des d'aquest punt es converteix en una escala metàl·lica.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 29'51 metres.

Esveltesa: 6,5

GIRONA Sant Feliu, basílica menor des del 2011

Altitud: 70 metres. Ciutat Vella

Església iniciada als segles XIII i XIV de planta romànica de tres naus prosseguida més endavant en diversos moments; el creuer i les absidioles (les dues de la dreta) són romànics del XIII. Les naus tenen voltes gòtiques de creueria simple; les dues laterals tenen quatre trams, la central vuit, dos per crugia, més altres dos que són prolongació del presbiteri; els quatre trams darrers, als peus del temple, són del segle XVII. Les naus estan separades per arcs formers de punt rodó que descansen damunt quatre robustos pilars rectangulars; la part superior de la nau central està recorreguda per un trifori; està capçada per un gran absis semicircular amb tres finestres gòtics atrompetats i cobert per una volta de creueria de set plements; la nau lateral de migdia i una capella adossada estan capçades per dues absidioles semicirculars romàniques. Tots els murs tenen paraments de pedra nummulítica de Girona amb carreus ben escairats de mida mitjana units amb morter de calç. Té una capella llarga dedicada a Sant Narcís amb les despulles del sant construïda al segle XVIII a la banda de tramuntana per l'arquitecte Ventura Rodríguez.

El frontis barroc del segle XVII està encarat a ponent i obert per un portal rectangular flanquejat per fines columnes, dues per banda; una segona zona té igualment la mateixa disposició amb una fornícula buida al centre i, per damunt, un tercer nivell amb una rosassa motllurada i atrompetada amb elements decoratius a l'intradós; dues finestres rectangulars amb frontó circular cadascuna, un ràfec sobre mènsules i una cornisa amb un fris calat al damunt coronen aquest frontis; està flanquejat per dues torres avançades de manera destacada, la de l'esquerra convertida en campanar.

Dimensions: 47'80 x 9'52 x 19'88 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 24'48 metres.

Arquitectes: Pere Sa Coma (1368-92), Joan de Belljoc (1532) d'origen francès i Enric Gelabert (1540) pel que fa al campanar.

Guarda una imatge de Crist Jacent del mestre Aloi (1350); el sepulcre gòtic de Sant Narcís (s. XIV) del mestre Joan (1328); vuit sarcòfags paleocristians amb relleus figuratius dels segles III i IV encastats als murs interiors; un retaule gòtic (segle XV) de Joan de Borgonya a l'altar major. A la capella de sant Narcís (1782-92) s'hi troben: el sepulcre del sant amb relleus de Josep Puig (1800), pintures a les voltes i quadre de *Les Mosques* de Francesc Tramulles del 1782 al 1792; monuments a *Àlvarez de Castro* (1880) de Sunyol i Figueres, i a les *Heroïnes de Santa Bàrbara* (1925) obra dels germans Oslé (Miquel 1879-1960, i Lluçia 1880-1951).

Campanar gòtic aixecat inicialment entre el 1386 i el 1392; fou prosseguit després del 1532 i es va completar en la segona meitat del segle. Consta d'una base amb planta octagonal irregular, atalussada (costats de 5'90 metres en el talús i de 5'55 al cos superior) i d'un segon cos alt sense altra

decoració que una motllura al seu capdamunt; sobre d'ell, amb els caires reforçats per contraforts, s'eleven el tercer cos i el quart esglaonats amb coronament de pinacles crestats; al damunt s'hi aixeca una aguda agulla truncada (un llamp la truncà el 1581, diuen) i vuitavada amb els careners crestats; les finestres d'arc apuntat es troben a la cel·la situada al tercer cos, una a cada cara alterna, i a la torrella o quart cos, una a cadascuna de les seves cares. És model d'altres campanars de la zona gironina: Fornells, Bordils, Cassà, Sant Martí Vell, La Pera, Aiguaviva, etc. Un segon campanar bessó, situat a l'altra banda del frontis, restà inacabat i buit, i no té talús a la seva base.

L'escala per pujar a la cel·la és de cargol de pedra picada i ho fa per un cos circular adossat al campanar en el seu angle sud-est; a mitja alçada hi ha una entrada dins del campanar que dóna a una estança vuitavada buida; en arribar a l'alçada de la cel·la té una sortida a l'exterior en un senzill terradet; s'entra a l'interior del campanar per un portal. La cel·la queda coberta per una volta semiesfèrica de creueria; hi ha penjades cinc campanes mitjaneres a alguns dels seus vuit finestrals. Per una nova escala de cargol, més estreta que l'anterior, per l'interior del mur, es pot pujar a l'estança superior coberta pel sostre cònic de l'agulla. Els seus murs, com els de tot el temple, són de carreus mitjans de pedra grisenca ben escairats i disposats en filades.

Situació: tots dos campanars són prolongació de les naus laterals per davant del frontis orientat a ponent; el convertit en campanar a la banda de tramuntana i l'inacabat al cantó de migdia.

Alçada: 65 metres, segons informació del rector. El meu càlcul em dóna 63'59 metres, i potser no és del tot precís del que hauria volgut degut, probablement, a les dificultats que trobo en una base massa complicada pel talús i perquè resulta difícil el càlcul quan es tracta d'un campanar tan alt; per aquest motiu accepto com a bona l'alçada que em dóna el rector de la parròquia.

Esveltesa: 11,7

GIRONA

Sant Josep

Altitud: 70 metres. Av. Lluís Pericot, 2; c. de la Creu, av. Emili Grahit.

Església moderna aixecada entre el 1951 i el 1954. Consta d'una nau amb dos passadissos laterals oberts entre els contraforts per passos en arc rebaixat; forma una planta rectangular capçada per un absis quadrat al damunt del qual s'aixeca el campanar. Unes voltes bufades cobreixen els tres trams del temple; estan reforçades per arcs torals que descansen en contraforts de maó vist que sobresurten per dins i per l'exterior. Els murs es troben arrebossats i emblanquinats tant a dins com a fora; un alt sòcol per fora està format per grans carreus ben escairats amb l'exterior a mig picar. Un alt porxo de volta rebaixada precedeix el frontis; s'hi aixopluga un portal rectangular amb marc de pedra grisenca; al seu damunt hi ha unes finestres rectangulars sota mateix de la volta del porxo i, per coronament, una breu cornisa angular. L'estructura interna és de formigó i els murs de maó; en gran part estan arrebossats i emblanquinats, com les voltes; alguns de laterals i els contraforts tenen els paraments de maó vist.

Dimensions: 38'49 x 12'17 x 17'64 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total inclosos els passadissos laterals fa 20'14 metres.

Arquitecte: Joaquim M. Masramon.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (9'45 x 9'45 m) amb tres finestres rectangulars a cada cara en dos pisos superiors, en el primer vidriades, al segon o cel·la estan obertes; està coronat per una cornisa motllurada i una teulada baixa a quatre vents; les cantoneres i les pilastres que recorren el campanar de dalt a baix entre finestres són de maó vist; els paraments estan arrebossats i emblanquinats.

Per pujar a la cel·la es pot fer per l'exterior, des del jardinet posterior. Cal pujar per unes escales metàl·liques fins al portal d'entrada a l'absis. L'escala que puja per la banda dreta del

campanar és de maons, estreta, sobre voltes i no té barana; fa ziga-zaga arrapada al mur. A la part alta se surt per un balcó des del qual, per dins del campanar, es veu l'interior de l'absis sobre l'altar major. El balconet condueix a una altra escala de cargol de maó amb l'eix de formigó. La cel·la no té cap campana; el seu sostre, de biguetes, té una petita trapa en un angle que permet accedir a la teulada.

Situació: al damunt de la capçalera orientada al sud-est.

Alçada: 38'51 metres; valor que dono per bo tot i que en el llibre de Joaquim Rabaseda del 1996 es digui que fa 36 metres.

Esveltesa: 4

GIRONA

Sant Miquel

Altitud: 140 metres. Palau-sacosta. Carrer Creu de Palau, 13

Església neoromànica aixecada entre el 1940 i el 1945. Consta de tres naus i transsepte que formen una planta de creu grega, amb cúpula sense obertures al creuer dins d'un cimbori octagonal decorat externament amb finestres cegues d'arc de mig punt, quatre a cada cara, i coronat per una cornisa de fileres de teules sobreposades, per un fris al dessota de puntes de diamant i una creu de pedra al cim. La capçalera la formen tres alts absis semicirculars, el central amb un fris sota cornisa de finestres cegues d'arc de mig punt. El frontis té un portal d'arquivoltes de mig punt, finestres a mitja alçada i cornisa angular; el cancell és vidriat.

Dimensions: 25'40 x 18'60 x 8'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou el cancell, i l'amplada, les tres naus; l'alçada de la cúpula fa 17'50 metres.

Arquitecte: Ignasi Bosch i Reitg, de Girona.

Campanar neoromànic coetani del temple. Té planta quadrada (4'82 x 4'82 m) i està dividit en dos cossos, el superior de menys perímetre que el de la base té, al capdamunt, la cel·la amb dues finestres d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen dues campanes. Està coronat per una cornisa de fileres de teules sobreposades, uns frisos de puntes de diamant i arcuacions cegues al dessota i una teulada baixa de quatre vessants; hi ha oberta una estreta finestra d'arc de mig punt amb guardapols a cada costat sota mateix de la cel·la. L'escala que puja per l'interior, fins al nivell de la teulada del temple és d'obra i ampla; a partir d'aquest punt es converteix en escala de cargol fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 26'57 metres.

Esveltesa: 5,5

GIRONA

Sant Narcís

Altitud: 70 metres. Carrer Roma, 1

Església aixecada cap el 1952. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta escassament bufada sobre dos d'ells; una cúpula octagonal sobre trompes cobreix altres dos trams; el cinquè situat als peus l'ocupa un cor que descansa sobre un arc de mig punt. Acompanyen la nau dos passadissos laterals oberts entre les capelles. Està capçada per un absis semicircular amb una modesta girola; tant en aquesta com en la separació de la nau i els passadissos s'hi troben pilars quadrats acompanyats de columnes folrades de peces de ceràmica verda elaborades en tallers de Quart; els murs interiors i exteriors estan tots ells emblanquinats.

Un porxo precedeix el frontis; el cobreix una teulada sobre tres arcs de mig punt peraltats

sostinguts per columnetes, aparellades en l'arc central. Una imatge del patró figura encastada al mur sota de la cornisa angular d'aquest porxo. El mur del frontis, per damunt del porxo, té una rosassa calada a mitja alçada i una espadanya d'un ull sense campana al centre de la cornisa angular; una creu la corona; al dessota de la cornisa apareix un fris d'arquets cecs de mig punt.

Dimensions: 29'77 x 7'92 x 12'03 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de la nau més els passadissos en fa 15'08; la cúpula arriba als 16'44.

Arquitecte: Ignasi Bosch i Reitg (Girona 1910-1985).

Campanar neoromànic coetani del temple. Té planta rectangular (3'80 x 4'15 m) i està coronat per una cornisa motllurada destacada i una teulada a quatre vessants amb una gran creu al cim no inclosa en l'alçada. Els seus murs són de maó vist amb cantoneres arrebossades i pintades de blanc; està decorat amb tres arcs cecs i unes lesenes que recorren tota l'alçada des d'una base de color blanc i un sòcol de carreus grisos. La cel·la queda oberta amb finestres geminades en arc de mig punt a cada cara; té una motllura a la base i un fris d'arquets cecs al capdamunt. Hi pengen dues campanes. Una escala d'obra sobre voltes puja per l'interior a partir del cor.

Situació: adossat a l'angle nord-est del frontis encarat a llevant del qual sobresurt tant com el porxo frontal.

Alçada: 19'23 metres.

Esveltesa: 4,6

GRANOLLERS DE ROCACORBA

Santa Maria

Altitud: 450 metres.

Municipi de Sant Martí de Llémena

Església aixecada cap el 1700 i escaig en un estil barroc senzill. Consta d'una nau capçada per un absis poligonal de cinc costats. El frontis té una portalada del 1785 amb el portal en arc rebaixat i amb un marc acanalat de pedra grisa i un bordó de línia sinuosa i truncada; al seu damunt s'hi troba una fornícula amb imatge, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i una cornisa angular. Els seus murs són de paredat de material un pèl marronós amb carreus a cantoneres. Davant per davant del frontis s'hi troba un edicle porxat, possiblement un antic comunidor d'època anterior al temple actual.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'50 x 5'75 m.) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada a dos vessants; un primer cos llis amb algunes espitlleres als diferents pisos està capçat per una motllura senzilla. La cel·la s'ubica al capdamunt en un cos de perímetre lleugerament inferior al primer amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana. La nuesa dels seus murs de paredat marronós li donen un aspecte pobre.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'32 metres.

Esveltesa: 3,7

JUIÀ

Sant Pere

Altitud: 94 metres.

Església d'orígens gòtics. Consta d'una nau capçada per un absis poligonal. El frontis barroc bastit amb carreus ben escairats de pedra clara té una gran portalada amb un portal rectangular de marc acanalat flanquejat per pilastres adossades als muntants, entaulament, fornícula buida

flanquejada per pilastres i amb un frontó circular; uns pinacles com gerres queden adossats a cada costat damunt la cornisa del portal; té una rosassa motllurada i atrompetada a la part alta i un petit òcul sota de la cornisa angular al centre i còncava a les ales; uns pinacles decoren el capdamunt de les cantoneres.

Campanar inacabat coetani del frontis. Té planta quadrada (3'85 x 3'85 m) amb el cos de la cel·la sense coberta i amb els caires aixamfranats obert amb finestres amb baranes però sense arcades, una a cada cara. Els seus murs són de carreus de pedra blanquinosa i ben escairats com els del frontis.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'25 metres.

Esveltesa: 6

LLAGOSTERA Sant Feliu

Altitud: 170 metres.

Església tardo-gòtica aixecada entre el 1503 i el 1522 i refeta entre el 1632 i el 1649; conserva vestigis d'un anterior temple romànic. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta amb volta ogival simple i capçada per un absis poligonal de set costats. El cor amb balustrada de pedra descansa sobre un arc carpanell; està prolongat per unes tribunes a cada costat. Té el cancell vidriat.

La façana principal del segle XVIII destaca per la seva senzillesa amb un mur de grans carreus grisencs; la portalada barroca té un portal rectangular flanquejat per columnes toscanes exemptes sobre pedestals, un entaulament i un frontó corbat truncat amb una fornícula amb imatge intercalada; una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada, una motllura horitzontal amb una finestra rectangular al damunt i una cornisa horitzontal motllurada al centre decorada amb pinacles de bola. Està flanquejada per dues torres, la de l'esquerra és un comunidor cobert per una teulada de quatre vessants que puja fins a l'alçada de la coberta del temple; la de la dreta, és el campanar. Al mur de migdia hi ha un portal protegit per un ràfec. Els seus murs laterals són de maçoneria.

Dimensions: 28'85 x 10'12 x 14'90 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total calculada des del fons de les capelles laterals fa 18 metres.

Campanar del segle XVIII. Té un primer alt cos de planta propera al quadrat (6'72 x 6'96 m); un segon cos vuitavat està dividit en dos pisos, el superior dels quals és la cel·la; en ella hi ha obertes finestres d'arc de mig punt amb baranes de balustres, una a cada cara alterna; està coronat per una cornisa motllurada, un terrat amb balustrada i pinacles de bola; al seu damunt s'aixeca un pavelló cobert amb cúpula de rajoles ataronjades damunt sis pilars units per arcs de punt rodó. Els seus murs són de carreus petits i irregulars i altres de grans a les cantoneres, els primers groguencs, el grans grisencs; al cos vuitavat els carreus són grans i de pedra grisa. Per l'exterior es veu l'esfera d'un rellotge al primer cos vuitavat a la cara de migdia i unes motlures a diversos nivells; el sòcol el formen grans carreus antics avui mig menjats pel temps.

Per arribar fins al terrat, des d'una porta oberta a la dreta just en entrar al temple, cal pujar per una escala ampla que va de paret a paret sobre voltes fins al cor; es passa a l'esquerra i es puja per la torre del comunidor en una escala de pedra fins a l'alçada de la volta de la nau; una escala de fusta segueix per dins del comunidor fins al cim, però per arribar al campanar cal travessar la nau per sobre la volta cap a la dreta on una escala de cargol de pedra condueix a la cel·la. Hi pengen quatre campanes: *Felissa* de 1000 kg., *Josep* de 719, *Maria dels Àngels* de 150 i *Petra* de 450. Per

una nova escala de cargol situada a llevant s'arriba al terrat on es troba el pavelló d'on pengen dues campanes més, les que fan els tocs horaris.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 38'66 metres.

Esveltesa: 5,5

LLAMBILLES

Sant Cristòfol

Altitud: 145 metres.

Església del segle XVII que conserva alguns vestigis d'un temple anterior romànic. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat; el tram més proper al presbiteri té una volta que imita la gòtica de creueria; l'acompanyen quatre capelles laterals, dues per banda; està capçada per un absis semicircular romànic. Els seus murs són de paredat amb carreus de pedra blanca a cantoneres. El frontis té un portal de grans dovelles en arc de mig punt, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i, al capdamunt, una cornisa amb curvatura convexa al centre i amb doble de còncava a les ales; té una creu de pedra al cim i uns pinacles entre les dues corbes còncaves. Tant les dovelles del portal com les cantoneres i unes bandes verticals en el mur frontal a banda i banda del portal, mostren carreus petits ben escairats de pedra blanca mentre que la resta del mur és de paredat de pedra vista marronosa.

Campanar inacabat coetani del temple. Té planta quadrada (5'50 x 5'50 m). Un primer cos o base és romànic amb paraments de carreus petits ben escairats i alineats; està completat amb un segon cos octagonal; hi manca el coronament. La cel·la té obertes vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; té una motllura al dessota i una altra a l'arrencada dels arcs. Entre els dos cossos, una esfera d'un rellotge es veu a la cara frontal. En el segon cos, els seus murs són de carreus mitjans ben escairats. Una escala de cargol de pedra puja fins al cor i arriba fins a la volta; per sobre d'ella s'accedeix al campanar on, per una nova escala de cargol, s'arriba a la cel·la.

S'explica que va restar inacabat quan, abans de finalitzar-lo, va caure un dels operaris i es va matar: "campanar de desgràcia", com se solen anomenar els que tenen aquesta tradició.

Situació: mig incorporat a l'ala esquerra del temple, la del nord, molt a prop de l'absis encarat a llevant.

Alçada: 22'55 metres.

Esveltesa: 4,1

LLORÀ

Sant Pere

Altitud: 225 metres. Municipi de Sant Martí de Llémena

Església romànica aixecada en dos temps als segles XI i XII. Consta de dues naus, una de romànica coberta amb una volta de canó apuntada; l'altra, del 1600, de dos trams coberts amb una volta de creueria; conserva un absis semicircular romànic amb decoració llombarda centrat a la nau primitiva; als peus de l'església, cap el 1730 s'hi construí un cor. El frontis té un portal rectangular de pedra grisenca de peces ben carreuades; està precedit per un porxo cobert amb bigues de fusta i teulada a dues vessants que descansa en un pilar a una banda i en el mur del comunidor a l'altra. Per damunt del porxo s'hi obre una finestra estreta, esqueixada, d'arc de mig punt; el mur frontal acaba amb una forma angular que es correspon a la seva teulada de dos vessants sense que hi destaquï cap cornisa. Els seus murs són de maçoneria o de carreus petits i matussers. A la dreta, hi una torre de planta quadrada amb teulada piramidal, torre del rellotge o antic comunidor, força més baixa que el

campanar.

Dimensions: 16'00 x 4'50 x 9'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 9 metres i des del fons de les capelles laterals en fa 14'90.

Campanar romànic del segle XII. Té planta quadrada (5'00 x 5'00 m) i està coronat per una cornisa i una teulada piramidal; sota mateix hi té dos pisos de finestres geminades a cada cara. Els seus murs són de petits carreus matussers i més o menys ben alineats; té un primer cos cúbic que té un perímetre lleugerament major que l'alt segon cos. L'antiga escala romànica modernament ha estat substituïda per una de fusta que va de paret a paret i que passa per dos pisos o grans replans; avui (2000) no es troba en massa bon estat. La nuesa dels seus alts murs no li fan cap favor.

Situació: adossat al mur nord, prop de l'absis orientat a llevant.

Alçada: 28'17 metres.

Esveltesa: 5,6

MADREMANYA Sant Esteve

Altitud: 177 metres.

Església romànica de finals del segle XIII i principis del XIV. Consta d'una ampla nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular. Té un cor sobre volta de creueria. Els seus murs de dos metres de gruix són de carreus mitjans irregulars ben escairats de pedra marronosa. Fou fortificada al segle XVI quan va sobrealçar-se. El frontis té un portal rectangular emmarcat per dues arcades apuntades i dovellades que descansen en una senzilla imposta i deixen un timpà amb una creu en relleu; al damunt, a mitja alçada, hi ha una finestra rectangular amb reixa de ferro i, més enlaire, una matakà que hostatja l'esfera d'un rellotge; mostra senyals d'haver estat sobrealçada: diferències entre els paraments, els superiors de paredat.

Dimensions: 20'50 x 8'20 x 18'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 10'80 metres.

Campanar aixecat al segle XVI damunt una anterior espadanya avui tapiada. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa amb gàrgoles i merlets esglaonats als angles i, al damunt, una agulla piramidal d'obra. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada cara; té una motllura a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs. Els seus murs estan bastits amb carreus mitjans ben escairats de pedra marronosa.

Situació: damunt els peus de la nau com una prolongació del frontis encarat a ponent, lleugerament descentrat en quedar més proper al costat de migdia que del de tramuntana.

Alçada: 28'41 metres.

MEDINYÀ Sant Sadurní

Altitud: 84 metres. Municipi de Sant Julià de Ramis

Església antiga refeta el segle XVIII, cap el 1763. Consta d'una nau, cor i un petit atri. Els seus murs són de paredat arrebossat amb carreus a cantoneres.

Guarda un mil·liari romà com a peanya d'una imatge.

Campanar coetani del temple de planta gairebé quadrada (4'15 x 4'00 m) bastit amb murs arrebossats amb carreus a les cantoneres. El cos superior on s'ubica la cel·la té els paraments de carreus ben escairats; queda separat de l'inferior per una motllura destacada; hi té obertes dues

finestres d'arc de mig punt al sud i una a l'est. Al cos inferior s'hi troben altres finestres avui tapiades; està coronat per una cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats. Una escala exterior, amb barana d'obra, aferrada al mur sud del campanar arriba fins a una porta situada molt amunt a la banda de llevant, sota la cel·la.

Situació: adossat al centre del mur lateral de migdia.

Alçada: 21'35 metres.

Esveltesa: 5,1

MONTCAL Santa Cecília
Altitud: 180 metres. Municipi de Canet d'Adri

Església aixecada al segle XII; ha sofert modificacions posteriors. Consta de dues naus, una de romànica coberta amb una volta de canó apuntat i una altra de gòtica afegida al costat de migjorn i coberta amb una volta ogival. Els seus murs estan arrebossats i pintats en to groguenc; la nau major romànica està capçada per un absis semicircular romànic amb parament de carreus ben escairats i motllura sota cornisa. El frontis té un portal en arc de mig punt dovellat i carreus als muntants de pedra marronosa; més amunt apareix un òcul motllurat i una cornisa angular amb òculs laterals al dessota.

Dimensions de la nau romànica: 13'90 x 4'00 x 6'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les dues naus fa vuit metres i des del fons de les capelles laterals en fa onze.

Campanar del romànic tardà de planta rectangular (2'96 x 4'10 m) coronat per una minsa cornisa ornada de merlets esglaonats i per una agulla piramidal d'obra. La cel·la està oberta amb finestres geminades a cada cara emmarcades en relleu per cantoneres i motlures; la motllura superior està ornada amb un fris de permòdols. Una escala exterior sense barana arrapada al mur posterior de la nau del migdia, s'enfila per la capçalera, passa per damunt de l'absis fins arribar al nivell d'una obertura sota de la cel·la a la cara de llevant.

Situació: sobre la nau romànica prop de la capçalera just abans de l'absis encarat a llevant.

Alçada: 17'81 metres.

Esveltesa: 4,3

MONTFULLÀ Sant Pere
Altitud: 160 metres. Municipi de Bescanó

Església aixecada cap el 1900 amb influències del barroc. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó, emblanquinada per l'interior i amb murs arrebossats per fora. El frontis té un portal rectangular amb marc de carreus de pedra grisa amb un frontó circular i una petita fornícula amb imatge al timpà; presenta també un òcul a mitja alçada i una cornisa angular amb creu de pedra al cim.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (3'06 x 4'15 m) i està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana calada; al seu damunt hi figura un pinacle sobre pilars inclinats units al centre. La cel·la està oberta per finestres d'arc lleugerament trevolat, un a cada costat; tenen barana. El primer cos presenta paraments marronosos de paredat amb carreus de pedra clara a les cantoneres. La cel·la, tota ella, té paraments de carreus ben escairats en pedra clara. Una escala d'obra sobre voltes catalanes puja per l'interior arrapada a les parets tot deixant un ull central

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle amb el frontis.
Alçada: 18'00 metres.
Esveltesa: 4,3

MONTNEGRE Sant Mateu
Altitud: 400 metres. Municipi de Quart

Església romànica del segle XI modificada en temps posteriors i sobrealçada després del 1928. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis poligonal de cinc costats. Té un portal dovellat en arc de mig punt amb el marc de pedra clara obert al mur de migjorn. Aquest mur està arrebossat i acolorit en un to marronós; els altres murs són de paredat. Té algun element d'època preromànica com un portal d'arc ultrapassat, avui paredat.

Campanar modern, auster, merament funcional. Té planta rectangular (4'80 x 3'72) i està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles i una teulada piramidal aguda. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat deficient. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc lleugerament apuntat a cada cara a excepció de la de llevant on l'arc és de mig punt. Una escala de cargol d'obra puja per l'interior arrapada a un dels costats. Els seus murs presenten una gran nuesa.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-est prop de l'absis encarat a llevant.
Alçada: 23'50 metres.
Esveltesa: 4,8

PALOL D'ONYAR Sant Sadurní
Altitud: 145 metres. Municipi de Quart

Església gòtica de finals del segle XIV molt modificada als segles XVI, XVII i XVIII; era l'antiga capella del castell al qual és adossada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i amb una capçalera semicircular. Té un portal rectangular renaixentista obert al segle XVI al mur lateral de migdia amb la llinda motllurada i amb unes figures als muntants; el recobreix un guardapols amb mènsules figuratives. La portada oberta al frontis avui està cegada.

Guarda, a la capella del Roser, uns plafons de ceràmica i ornamentació barroca de gran qualitat; són de principis del segle XVIII fets a base de rajola policroma d'estètica popular. També té una imatge gòtica d'alabastre del segle XVI de la Mare de Déu amb el Nen als braços refeta modernament per l'escultor gironí Domènec Fita (n. 1927)

Campanar barroc auster del 1727 obra d'Antoni Oliver. Té planta quadrada (3'45 x 3'45 m) amb un primer cos de murs de paredat arrebossat i carreus a cantoneres; el segon cos o cel·la té obertes finestres d'arc de mig punt emmarcades amb carreus de pedra blanca, una a cada cara; els dos cossos estan separats per una motllura. Està coronat per una simple cornisa amb gàrgoles als angles i merlets esglaonats; al damunt, s'eleva una agulla piramidal d'obra amb els careners crestats. Des del 2006 té tres noves campanes: *Montserrat*, la gran; *Maria-Àngels*, i *Josefeina*, la petita.

Per pujar al campanar primer cal accedir al cor per una escala que es troba al fons de l'església; des d'allí, uns pocs graons porten sobre la volta a través d'una trapa; es passa cap al campanar i per una escala de gat de sis barrots s'arriba fins a la cel·la.

Situació: adossat al mur lateral sud, prop de la capçalera, mig incorporat a la fàbrica de l'edifici.

Alçada: 18'29 metres.

Esveltesa: 5,3

QUART Santa Margarida
Altitud: 136 metres.

Església d'origen romànic transformada amb les reformes fetes els segles XVII i XVIII; li donen una aparença del gòtic tardà. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de creueria; queda acompanyada de capelles laterals i té una capçalera recta. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres. El frontis ha estat aixecat amb un mur de carreus mitjans ben escairats i disposats en filades uniformes; hi té una portada classicitzant amb el portal rectangular flanquejat per unes fines columnes sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament, una fornícula amb imatge i un òcul atrompetat a mitja alçada; està coronat per una cornisa angular. El seu mur està arrebossat i emblanquinat però transparenta el carreuat original.

Campanar romànic del segle XI. Té planta quadrada (5'20 x 5'20 m). Està coronat per una fina cornisa i una teulada baixa de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt geminades, en dos pisos, i a cadascun dels seus quatre costats. Els seus murs són de maçoneria mig carreuada i amb barreja de lloses, tot en material barrejat clar i fosc que acaba amb una aparença marronosa; uns carreus matussers de pedra grisa es troben a cantoneres. Es pot accedir a la cel·la per una escala de cargol d'obra que puja adossada a un dels murs laterals.

Situació: mig incorporat a l'ala nord del temple, proper a la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 22'18 metres.

Esveltesa: 4,2

ROCACORBA Santa Maria, santuari i parròquia
Altitud: 992 metres. Municipi de Canet d'Adri

Església del segle XVIII reconstruïda; l'antiga dels segles XIII i XIV fou ensorrada pel terratrèmol del 1428. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó de mig punt rebaixat sobre dos arcs torals que s'apuntalen en una imposta filetejada; un dels arcs està prolongat per una pilastra per banda. Els seus murs exteriors i interiors són de pedra de peces mig picades; el sostre es troba emblanquinat; la capçalera és recta en substitució d'un antic absis romànic (segle XIII) semicircular del que en queden pocs vestigis. Té oberta una capella pel costat esquerre. El portal obert sota porxo al frontis dóna a un digne cancell vidriat.

Dimensions: 12'55 x 5'68 x 5'54 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de la capella lateral fa 9'22 metres.

Guarda una arqueta rectangular de pedra amb coberta de fusta i una marededéu que és còpia maldestra de l'original en alabastre policromat del segle XIV que es conserva al museu diocesà de Girona.

Campanar de planta quadrada (3'58 x 3'58 m) cobert per una teulada piramidal de quatre vessants d'aspecte recent. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc rebaixat a cada cara; hi penja una campana. Els seus murs tenen paraments de carreus matussers a mig picar de pedra gris-fosc i disposats amb tendència a formar filades.

Situació: adossat al mur de migdia i sobresortint en part del mur de la capçalera, a l'angle sud-est d'aquest mur de llevant; està aixecat a un nivell més alt que el de l'entrada de l'església per part externa però enfondit per l'interior.

Alçada: 9'58 metres calculada des del nivell del terra de l'església.

Esveltesa: 2,6

SALT Sant Cugat
Altitud: 86 metres. C. Llarg, 56

Església aixecada entre el 1597 i el 1635, ampliada el 1800 i el 1913; és d'estil renaixentista una mica tardà; fou ampliada per la banda de ponent el 1800 en estil neoclàssic. Consta d'una nau i d'uns passadissos laterals; estan separats per robustes columnes de pedra; l'acompanyen capelles laterals. La nau major està coberta per una volta de llunetes i avui es troba emblanquinada per la qual cosa queda amb una il·luminació molt alegre; està capçada per un gran absis semicircular. El frontis orientat a ponent té un portal classicitzant rectangular amb pilastres adossades als muntants, un entaulament, una rosassa motllurada a mitja alçada i cornisa horitzontal a un alt nivell al centre i baix als laterals; avui es manté clos ja que habitualment s'entra per un altre portal al mur de migjorn d'estil renaixentista al peu del campanar que era el portal d'entrada abans de l'ampliació.

Campanar d'estil renaixentista tardà. Té un alt primer cos de planta quadrada (5'75 x 5'75 m) bastit amb murs arrebossats i carreus de pedra clara a cantoneres; té un segon cos vuitavat on s'hi ubica la cel·la; està obert amb finestral d'arc de mig punt a cada cara alternant els oberts i els cecs. Una motllura es troba al capdamunt del primer cos; una altra a la base de la cel·la i una tercera a l'arrencada dels arcs dels finestrals. Està coronat per una cornisa, un terrat amb balustrada i pinacles als angles i, al seu damunt, una agulla piramidal vuitavada escapçada.

L'escala que puja per l'interior primer ho fa al cor, cal passar seguidament per damunt de les capelles laterals i des d'allí s'accedeix al campanar; l'escala del seu interior, amb graons de lloses de pedra, va de paret a paret i deixa un ampli ull central; des de la cel·la fins al terrat hi ha una altra estreta escala de cargol adossada al mur.

Situació: damunt l'ala dreta del temple al centre de la façana lateral encarada a migdia de la qual sobresurt lleugerament.

Alçada: 30'60 metres.

Esveltesa: 5,3

SANT ANDREU SALOU Sant Andreu
Altitud: 132 metres.

Església neoclàssica del 1790. Consta d'una nau amb capelles gòtiques capçada per un absis semicircular. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres, tot de pedra clara. El frontis està arrebossat i emblanquinat; està obert amb una portalada classicitzant de pedra blanca amb el portal en arc rebaixat, pilastres adossades als muntants, entaulament motllurat, una fornícula amb imatge bellament decorada a l'entorn i, en la part superior, té una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i una cornisa angular amb teules sobreposades.

Campanar del 1865. Té planta pràcticament quadrada (4'60 x 4'65 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants amb pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt ultrapassat a cada cara i damunt senzilles impostes; té baranes metàl·liques i un motllura a la seva base. S'aixeca des del terra d'un camp veí en un nivell més baix que la planta de l'església. Una escala d'obra puja fins a la cel·la arrapada al mur interior de la façana.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'28 metres.

Esveltesa: 4,5

SANT GREGORI Sant Gregori

Altitud: 112 metres.

Església del segle XI amb detalls decoratius del romànic llombard però molt modificada als segles XIV (1338) i als segles XVI i XVII quan s'hi afegiren naus laterals. Consta de tres naus de tres trams (inclòs el del transsepte); la central, romànica, està coberta amb una volta de canó reforçada amb dos arcs torals de mig punt, les laterals per voltes de creueria; la separació entre elles es fa a base de robustos pilars rectangulars; a la capçalera de la nau central hi ha un absis semicircular amb sòcol i amb decoració llombarda així com altres restes del romànic; l'acompanya una absidiola al cantó de llevant. Està dotada d'un llarg transsepte amb una cúpula semiesfèrica sobre trompes al creuer amb el campanar al damunt. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres; també són de carreus els pilars i als arcs; els murs romànics dels absis són de petits carreus matussers. El frontis està arrebossat i pintat en color gris clar i té un portal dovellat en arc de mig punt amb una làpida amb un relleu heràldic al seu damunt.

Dimensions: 18'00 x 4'95 x 9'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 12'25 metres; el transsepte en fa 21'00 x 4'40 x 9'50 .

Campanar del segle XI sobrealçat i modificat als segles XVI i XVIII. Té planta rectangular (7'09 x 6'82 m) i dos pisos de finestres separats per una motllura, el superior de perímetre lleugerament més reduït. Està coronat per una cornisa amb petits pinacles als angles i una agulla piramidal vuitavada amb careners crestats. Es troben dues finestres en arc apuntat a cada cara al pis inferior; al superior només una, també a cada costat, més ampla que les del pis baix. Els seus murs són de petits carreus matussers o de còdols amb alguns grans carreus a les cantoneres, tot d'un material marronós. Per arribar al campanar cal pujar per unes escales de pedra, molt ajustades, fins al cor; des d'allí, per la dreta es puja a la cel·la per una escala d'obra que va de paret a paret.

Situació: sobre el creuer.

Alçada: 22'90 metres.

Esveltesa: 3,2

SANT JOAN DE MOLLET Sant Joan

Altitud: 55 metres.

Església refeta entre el 1847 i el 1867 en estil neoclàssic. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt; queda separada de les laterals per robustes columnes sobre pedestals; té transsepte amb una cúpula sobre petxines al creuer i un presbiteri semicircular. El frontis està recorregut en la part central per unes pilastres dobles flanquejant el portal rectangular; arriben fins a mitja alçada on sostenen un entaulament dòric; per coronament té un frontó triangular. El mur del frontis està arrebossat i pintat en diversos colors (gris, verd clar i marró rosat) en els diferents requadres amb què està dividit.

Dimensions: 25'56 x 9'00 x 15'05 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitectes: el tracista Martí Saureda i Deulofeu, i els mestres d'obres germans Joan i Miquel Masó.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta rectangular (4'90 x 4'40 m) i està coronat per una cornisa motllurada i amb cúpula de racó de claustre coberta amb rajoles marró de dos tons clar i fosc i amb un petit pinacle al cim. La cel·la té paraments de carreus ben escairats i finestres d'arc de ferradura sobre impostes, una a cada cara, amb baranes metàl·liques. Els seus murs, sota cel·la, estan arrebossats amb carreus de pedra blanca a cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 31'32 metres.

Esveltesa: 6,4

SANT JORDI DESVALLS Sant Jordi

Altitud: 57 metres.

Església barroca aixecada entre el 1735 i el 1737 i refeta al segle XIX. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt i capçada per un absis semicircular; per l'interior els arcs i les pilastres són de pedra natural grisa amb carreus ben escairats. El frontis té un portal rectangular de pedra blanca amb pilastres d'escàs relleu adossats als brancals, un arquiteu llis i un escàs ràfec o cornisa i, part d'amunt, una fornícula sense imatge, una finestra rectangular amb reixa cap a mitja alçada i una altra de més petita sota mateix de la cornisa angular. El seu mur és de carreus mitjans de pedra marronosa, irregulars i disposats en filades ordenades; un sarcòfag sobre mènsules es troba adossat a la dreta del portal al nivell del ràfec; els murs laterals tenen paraments de paredat força ennegrits.

Dimensions: 26'58 x 8'87 x 13'22 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda, davant de l'altar major, abans de les grades, vuit grans làpides funeràries.

Campanar merament funcional amb orígens medievals; segurament deuria ser alguna torre de defensa del castell. Té planta gairebé quadrada (5'66 x 6'00 m) i un sòcol atalussat. La cel·la, amb murs de carreus, té finestres d'arc apuntat, dues a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa amb boles als angles i una teulada de quatre vessants. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats però una mica ennegrits per humitats. L'escala que puja per l'interior fins a la cel·la està arrapada a les parets i deixa un ull central.

Situació: mig incorporat al centre del cos lateral de tramuntana.

Alçada: 26'80 metres

Esveltesa: 4,4

SANT JULIÀ DE RAMIS Sant Julià i Santa Basilissa

Altitud: 184 metres.

Església aixecada el 1943. Consta d'una nau central i aparences de naus laterals; té la capçalera formada per un absis semicircular sobrepassat i dues absidioles rectangulars. Els seus murs estan arrebossats i pintats en to cremós. El del frontis té obert un portal en arc de mig punt amb el marc lleugerament ressaltat i flanquejat a les ales per finestrals com en el portal; té un òcul a la part alta sota la cornisa horitzontal.

Arquitecte: Isidre Bosch.

Campanar inacabat coetani del temple. Té planta aparentment quadrada (2'00 x 2'00 m.) bastit amb murs de maó vist. La cel·la queda oberta amb finestres sense cobrir ja que hi manca la

teulada.

Situació: sobre la nau, proper al frontis orientat a ponent.

Alçada: 13'23 metres.

Esveltesa: 6,6

SANT MARTÍ DE LLÉMENA Sant Martí

Altitud: 256 metres.

Església amb orígens romànics; en queden pocs vestigis; fou remodelada i capgirada al segle XVIII (1761) de manera que té l'aspecte d'un tipus d'església d'aquest temps. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal rectangular sota d'un porxo de teulada a dos vessants sostingut per columnes de pedra; a mitja alçada, per damunt del porxo, hi figura un òcul atrompetat; està coronat per una cornisa angular. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats encara que presenten un aspecte d'obra vella, amb humitats i mig ennegrits; tenen carreus a cantoneres.

Campanar romànic dels segles XII i XIII, sobrepujat d'un pis amb posterioritat. Té planta quadrada (4'80 x 4'80 m) amb una motllura de separació del primer cos i el segon on s'hi ubica la cel·la; està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronada per una cornisa amb merlets esglaonats i una agulla piramidal amb un petit pinacle al cim; queda recoberta de peces de pissarra negra. Al primer cos, els murs romànics són de carreus petits ben escairats, a la cel·la són de paredat amb carreus a les cantoneres i en els marcs de les finestres. L'escala que puja fins a la cel·la és d'obra, va de paret a paret i deixa un ull central.

Situació: adossat al mur lateral nord, proper al frontis encarat a llevant.

Alçada: 24'80 metres.

Esveltesa: 5,1

SANT MARTÍ VELL Sant Martí

Altitud: 65 metres.

Església iniciada el 1433 però acabada ja en ple segle XVI en l'estil gòtic tardà i amb el frontis renaixentista del 1597; a la llinda del portal hi figura gravada la data de 1587. Consta d'una nau de dos trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta ogival simple; està capçada per un absis poligonal de set costats. El cor amb balustrada de pedra descansa damunt un arc carpanell i una volta de creueria molt rebaixada.

El frontis té un mur de carreus mitjans ben escairats i força regulars en pedra de to torrat i amb el morter de calç força visible entre les juntures; hi ha una portada classicitzant amb el portal rectangular, unes columnes exemptes sobre pedestals i capitells d'ordre compost adossades als muntants, un entaulament i un frontó triangular amb tres pinacles de bola adossats al mur, un a cada vèrtex; una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i una motllura horitzontal amb fris superior de finestres d'arc de mig punt en galeria i una cornisa horitzontal destacada amb gàrgoles gegants figurades sota d'ella, una a cada extrem. Els seus murs interiors estan arrebossats amb el parament de maçoneria (en procés de neteja dels sutges que van quedar del desastre del 1936); els murs laterals exteriors també són de maçoneria.

Dimensions: 22'86 x 6'95 x 11'47 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar del gòtic tardà aixecat el 1597. Té planta quadrada (6'28 x 6'28 m) i un segon

cos octagonal o cel·la amb una finestra d'arc apuntat calat i amb bordó a cada cara i contraforts als caires. Està coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i una agulla vuitavada piramidal de careners crestats sobre d'un terrat amb barana de balustres i pinacles crestats als caires. Els seus murs tenen paraments de carreus mitjans ben escairats i disposats en filades regulars. Diverses motlures estan situades, la primera, en passar de quadrat a vuitavat, una altra sota finestrals i amb gàrgoles figuratives als angles i una tercera a l'arrencada dels arcs de les finestres.

Una escala de cargol de pedra picada puja per l'interior d'un dels murs, el de la banda est, que es corba lleugerament per l'exterior, visible en la seva part alta; arriba fins a la cel·la i des d'ella i cap al terrat l'escala de cargol, més estreta, puja per l'interior d'un dels pilars de la banda sud-occidental.

Situació: adossat al mur lateral de tramuntana, proper a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 35'67 metres.

Esveltesa: 5,6

SANT MEDIR

Sant Medir

Altitud: 160 metres.

Municipi de Sant Gregori

Església barroca amb restes de l'anterior romànica del segle XI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó capçada per un absis semicircular romànic amb filades de petits carreus, d'arcuacions cegues sota cornisa i amb bandes llombardes. Té una segona nau del segle XVIII; les naus estan separades per una robusta columna de pedra picada que sosté un gran arc former de mig punt; un passadís lateral a la dreta dóna l'aparença d'una església de tres naus. Al frontis, sobre el portal rectangular desviat lateralment de l'eix frontal, una fornícula conté una imatge coronada de la Mare de Déu asseguda amb el Nen a la falda procedent del proper monestir femení de Cadins; a mitja alçada un òcul motllurat també es troba descentrat i, al capdamunt, una cornisa angular amb creu al cim fa de coronament. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to groguenc.

Campanar de principis del segle XIX. Té planta rectangular (3'60 x 4'22 m) i ha estat bastit amb murs de paredat arrebossat i emblanquinat i amb carreus marronosos a cantoneres. La cel·la té paraments de carreus amb caires arrodonits i està oberta amb quatre finestrals d'arc de mig punt i bordó amb baranes calades, un a cada cara; hi penja una campana. Està coronat per una cornisa motllurada amb pinacles de bola als angles i una agulla piramidal d'obra. La base està lleugerament atalussada. Una torre circular de carreus ben escairats adossada a la banda frontal arriba fins a mitja alçada del campanar; té un terradet amb barana metàl·lica i des d'ell es té accés al cloquer ja que en aquest punt hi té oberta una porta en arc rebaixat. Tant per dins de la torre cilíndrica com per l'interior del campanar hi pugen escales de cargol de pedra picada.

Situació: adossat al mur de migdia molt a prop de l'angle sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 25'05 metres.

Esveltesa: 6

SARRIÀ DE DALT

Sant Pau

Altitud: 80 metres.

Municipi de Sarrià de Ter

Església de principis del segle XIX. Consta d'una nau capçada per un absis poligonal. El frontis està bastit amb carreus ben escairats fins al terç superior on es troba arrebossat; té un portal rectangular de marc carrueat englobat per una arquivolta apuntada amb bordó sobre una senzilla

imposta; el timpà que es troba sobre la llinda està ornat amb una creu simple; un òcul atrompetat i motllurat està obert a mitja alçada; la part alta queda coronada per una cornisa angular.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'58 x 3'08 m); ha estat bastit amb murs de carreus mitjans ben escairats i organitzats en filades. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura a la seva base, els caires aixamfranats i una cornisa amb pinacles als angles. Queda coronat per una motllura amb petits pinacles amb bola als angles i per una agulla piramidal d'obra. Els seus murs queden nus de decoració; tot i així la seva aparença carreuda és ben digna.

Situació: aixecat sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'91 metres.

Esveltesa: 5,8

SARRIÀ DE TER Mare de Déu de la Misericòrdia

Altitud: 66 metres.

Església neoclàssica del 1805 destruïda el 1808 pels francesos, ampliada i acabada a mitjans del segle XX cap al 1955. Consta de tres naus de quatre trams, un d'ells amb el cor; la central està coberta amb voltes de llunetes i les laterals amb voltes bufades; les separen pilars cruciformes; té transepte amb cúpula sobre petxines al creuer dins d'un cimbori quadrangular, presbiteri semicircular i absis poligonal; l'interior es troba tot ell pintat de blanc. El cor amb una balustrada de pedra grisa descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes. El frontis té un portal en arc rebaixat i el marc de carreus de pedra blanca als muntants; al damunt, una fornícula amb una petita imatge, una rosassa atrompetada a mitja alçada i una cornisa angular amb creu al cim. El seu mur frontal està arrebossat barroerament i pintat de gris mentre els marcs de portes i finestres són de pedra blanca; els murs laterals tenen els paraments de paredat d'un to marró pàl·lid.

Dimensions: 36'76 x 9'85 x 16'23 respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus juntes en fa 20'93 i l'alçada de la cúpula arriba als 21'75 metres.

Guarda en un altar lateral una imatge de ferro de la Mare de Déu, del 1975, obra de l'artista Emili Xaragay.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (4'80 x 3'90) i està coronat per un terrat amb barana de merlets; hi manca la cornisa. Els seus murs són de maçoneria de peces mig picades d'un color marronós amb carreus de pedra blanca a cantoneres. La cel·la, de perímetre lleugerament inferior al primer alt cos, presenta paraments de paredat de pedres rogenques i carreus de pedra blanca a les cantoneres arrodonides i amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana; altres finestres rectangulars es troben en nivells inferiors a la cara frontal.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia; a l'altre angle del frontis també s'hi troba una altra torre que ha quedat sense acabar ja que li manca el cos superior o cel·la.

Alçada: 26'00 metres.

Esveltesa: 5,4

SERRES, LES Santa Cecília Altitud: 311 metres. Municipi de Sant Martí de Llémena

Església romànica del segle XI o XII amb paraments romànics només visibles en algunes filades de carreus a l'absis semicircular; fou sobrealçat cap el 1774 quan es va remodelar el temple. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó capçada per un absis semicircular. Té un portal rectangular al fons d'un porxo amb un gran arc de mig punt de lloses al mur de tramuntana. Els seus murs són de maçoneria de peces mig picades.

Campanar del segle XVIII. Té planta rectangular (3'30 x 4'00 m) i una teulada a dues vessants; els seus murs són de paredat amb carreus als marcs de les finestres i a les cantoneres. La cel·la té obertes dues finestres d'arc de mig punt a cada cara; de fet és l'únic cos del campanar ja que la seva base està aixecada damunt la volta de la nau. Per arribar al campanar hi ha una escala exterior que entra a les golfes, surt a la teulada i allí té accés al campanar; per dins d'ell només hi figuren uns pocs graons per arribar a la cel·la.

Situació: sobre el centre de la nau pel cantó de ponent, als peus de l'església.

Alçada: 13'82 metres.

Esveltesa: 3,4

TAIALÀ (Sant Ponç de Taialà)

Altitud: 94 metres.

Sant Narcís

Municipi de Sant Gregori

Església aixecada al segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis poligonal irregular; està acompanyada de capelles laterals. Els seus murs mostren paraments de paredat arrebossat i emblanquinats; no presenten massa bon aspecte. El frontis té un portal rectangular amb la llinda i els muntants de carreus de pedra grisenca, una fornícula amb imatge al damunt, un òcul atrompetat a mitja alçada i una fina cornisa angular amb creu al cim.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (4'15 x 4'70 m) i un segon cos de caires lleugerament aixamfranats dividit en dos per una fina motllura; està coronat per una cornisa motllurada i per un terrat amb barana d'obra i pinacles als angles; al seu damunt s'hi troba un pavelló cobert per una petita cúpula semiesfèrica. Al capdamunt del primer alt cos rectangular s'hi troba una motllura amb un fris de palmetes al seu dessota; els caires estan lleugerament ressaltats a manera de lesenes cantoneres. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb baranes de senzills balustres, una a cada cara. Una petita campana penja al centre. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats; actualment (2003) presenten senyals d'humitats i de descurança. Una escal d'obra, en no massa bon estat, puja cap a la cel·la tot deixant un ull central.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest de frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'11 metres.

Esveltesa: 4

VILABLAREIX

Sant Menna

Altitud: 118 metres.

Església d'època barroca tardana, del segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes damunt de tres arcs torals de mig punt; té quatre trams, un d'ells és el transsepte amb una cúpula sobre petxines al creuer; està acompanyada de dues capelles fondes, una a cada banda, i d'un cancell; el presbiteri és recte així com la capçalera reforçada per un contrafort atalussat. El cor amb balustrada de pedra grisenca descansa sobre arc carpanell amb dovelles de pedra grisa. Al mur lateral de migdia hi té un portal rectangular aixoplugat sota d'un porxo format per un àmplia volta

rebaixada. Els seus murs mostren paraments arrebossats i pintats en un to blanquinós un pèl grogós.

Dimensions: 23'40 x 6'40 x 10'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 13'86 x 6'08 x 10'70 i la cúpula arriba als 12'15 metres.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (5'40 x 5'40 m) i està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de merlets damunt del qual s'aixeca una agulla piramidal amb els careners crestats. El cos de la cel·la amb dos pisos de finestres d'arc de mig punt a cada cara en temps recent ha estat refet; els murs del primer cos presenten paraments de paredat amb carreus a cantoneres; la cel·la sembla que té paraments de maçoneria poc visibles perquè tant les cantoneres com els marcs de les seves nombroses finestres tenen carreus escairats que ofeguen els escassos panys visibles; una minsa motllura separa aquest cos de l'inferior. Una escala de pedra arrapada als murs puja fins a la cel·la tot deixant un ull central. Pengen campanes a les finestres del nivell superior.

Situació: gairebé tot ell incorporat al centre del cos de tramuntana.

Alçada: 27'90 metres.

Esveltesa: 5,1

VILADASENS

Sant Vicenç

Altitud: 96 metres.

Església romànica del segle XII molt modificada en època barroca al segle XVIII. Consta d'una nau amb volta apuntada i profundes capelles laterals capçada per un absis semicircular amb material aprofitat del primitiu romànic a base de petits carreus ben escairats. El frontis a ponent és en part romànic com ho mostra una finestra, al lateral dret, d'arc de mig punt i esqueixada dins d'un espai obert en el gruix del mur amb dues arquivoltes de mig punt, la més interior sobre dues columnetes exemptes; el portal principal classicitzant obert en el mur romànic té el marc de carreus de pedra blanca; al seu damunt apareix una fornícula sense imatge, un òcul atrompetat i, al capdamunt, una cornisa angular amb una finestreta rectangular al dessota; aquest mur del frontis, encara romànic en els seus dos terços presenta parament de carreus ben escairats i alineats de pedra daurada; la resta a la part superior té el parament de paredat, diferència que és senyal d'un sobrealçament tardà.

Dimensions: 18'50 x 7'50 x 15'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 15 metres.

Guarda diverses peces amb relleus, segurament del segle XII: dos capitells, una imposta, i una pedra amb un relleu que representa Adam i Eva temptats pel serpent.

Campanar merament funcional coetani del temple barroc. Té planta rectangular (3'70 x 4'55 m) amb un coronament a base d'una minsa cornisa amb merlets esglaonats i una agulla piramidal d'obra amb pinacle de bola al cim. Els seus murs tenen carreus irregulars fins a mig cos i, a partir d'aquí, de paredat amb carreus a cantoneres; un gran talús apuntala el mur de ponent. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana; té una fina motllura al dessota. Per l'interior una escala de cargol permet arribar a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 22'84 metres.

Esveltesa: 5

VILANNA

Sant Mateu

Altitud: 100 metres. Municipi de Bescanó

Església del segle XVI reedificada el 1678. Consta d'una nau rectangular coberta amb voltes d'aresta i dos passadissos laterals separats de la nau per arcs formers de mig punt damunt robustos pilars rectangulars; tot l'interior queda pintat de blanc. El portal rectangular amb marc de carreus està aixoplugat sota d'un porxo amb teulada a dos vessants situat al mur lateral de migdia al costat del campanar i tocant als peus del temple. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un color blanquinós; estan reforçats per carreus a cantoneres.

Guarda un retaule de fusta policromada del 1832.

Campanar merament funcional d'un barroc auster i digne. Té aspecte xaparro i una planta gairebé quadrada (5'60 x 5'30 m). Està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i amb merlets esglaonats i una agulla piramidal d'obra. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat; hi penja alguna campana. Els seus murs estan arrebossats com els del temple i tenen carreus de pedra clara a cantoneres. Un rellotge de sol es troba sota de les finestres a la banda de migdia.

Situació: adossat al mur de migjorn, proper als peus del temple encarats a ponent.

Alçada: 21'56 metres.

Esveltesa: 3,8

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

CERVIÀ DE TER Sant Genís

Altitud: 45 metres.

Església del 1750 que conserva part de la romànica del segle XII visible en els murs de ponent, sud i nord que corresponien a un antic monestir. Consta d'una nau amb un absis rectangular. Té el frontis amb un portal romànic senzill; és rectangular envoltat per una arcada de mig punt dovellada amb guardapols sobre una senzilla imposta i, al timpà, una petita imatge sobre una modesta peanya. El seu mur és de carreus grans ben escairats i disposats en filades uniformes només visible en el sòcol ja que la resta ha estat esgrafiat amb un dibuix geomètric repetit a l'infinit. Té un òcul motllurat i atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular motllurada i de teules imbricades amb un senzill fris de boles al dessota i una creu al cim.

Campanar inacabat (restes de l'antic destruït el 1936) de planta quadrada d'uns quatre per quatre metres aproximadament (difícil de mesurar per barreres arquitectòniques) d'una alçada de 10'50 metres amb murs de paredat amb carreus a cantoneres; sosté una estructura metàl·lica d'una alçada propera als cinc metres que té una esfera de rellotge i una campaneta. Com que no sobresurt del cos de l'edifici de fet no és una torre.

Situació: adossat al mur de migdia a la dreta de la façana principal encarada a ponent fent angle al seu sud-oest.

Alçada: 10'50 metres.

BESCANÓ Mare de Déu Assumpta, annexa a Sant Llorenç

Altitud: 102 metres.

Església dels anys cinquanta del segle XX. Consta d'una nau rectangular i d'un transsepte. La nau de sis trams està coberta per un sostre sobre bigues i biguetes amb blocs de pedra artificial grisenc; forma un doble pendent suau. Se sosté en els contraforts i en les bigues de formigó que es troben damunt dels murs tots ells de maó vist. Uns grans finestrals oberts en cada costat il·luminen

el temple. L'absis és rectangular amb finestres vidriades als laterals. El cor sobre el porxo que precedeix el frontis descansa en una biga horitzontal; la barana és de maó vist. El frontis és tot ell ple de finestres que permeten, també, que entri la llum de ponent.

Dimensions: 34'03 x 15'07 x 12'81 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el porxo, no inclòs en la llargada donada, té una fondària de 5'78 metres. El transsepte, un dels sis trams, fa les mesures següents: 27'07 x 7'11 x 12'81.

Campanar: no en té.

SANT GREGROI Santa Maria

Altitud: 105 metres. Barri nou, proper a la carretera.

Església del 1969 bastida amb murs de maó vist. Consta d'una nau amb un porxo lateral. El frontis té un petit porxo damunt el portal cobert pel campanar. És projecte de l'arquitecte Ros.

Campanar d'espadanya d'un ull amb dues campanes i un rellotge d'esfera al dessota.

Situació: al frontis.

Alçada: 12'17 metres.

EL MARESME

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Alella	Sant Feliu	18'25
Arenys de Mar	Santa Maria Assumpta	46'60
Arenys de Munt	Sant Martí	23'50
Argentona	Sant Julià	24'20
Cabrera de Mar	Sant Feliu	20'86
Cabrils	Santa Creu	27'00
Caldes d'Estrac	Santa Maria	28'30
Calella	Santa Maria i Sant Nicolau	47'05
Canet de Mar	Sant Pere	46'96
Dosrius	Sant Iscle i Santa Victòria	25'20
El Far (Alfar)	Sant Andreu	13'60
Malgrat de Mar	Sant Nicolau de Bari	34'80
Masnou, el	Sant Pere	33'84
Mataró	Santa Maria	34'60
Mataró	Sagrada Família	20'64
Montgat	Sant Joan	29'42
Òrrius	Sant Andreu	17'00
Palafolls	Santa Maria Assumpta	23'45
Sant Genís de Palafolls	Sant Genís	19'60
Pineda de Mar	Santa Maria	34'60
Premià de Dalt	Sant Pere	30'65
Premià de Mar	Sant Cristòfol	38'54
Santa Susanna	Santa Susanna	19'50
Sant Andreu de Llavaneres	Sant Andreu	33'04
Sant Cebrià de Vallalta	Sant Cebrià	27'13
Sant Iscle de Vallalta	Sant Iscle i Santa Victòria	18'35
Sant Pol de Mar	Sant Jaume	24'25
Sant Vicenç de Montalt	Sant Vicenç	24'50
Teià	Sant Martí	25'98
Tiana	Sant Cebrià	36'35
Tordera	Sant Esteve	33'40
Hortsavinyà	Santa Eulàlia	24'32
Sant Pere de Riu	Sant Pere	20'65
Vallmanya	Sant Miquel	19'00

Vilassar de Dalt	Sant Genís	34'14
Vilassar de Mar	Sant Joan	25'26

Alçada mitjana: 27'89 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha quatre i d'espadanya cinc; entre aquestes Santa Maria de Premià de Mar mesura 17'65 metres.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ALELLA Sant Feliu

Altitud: 90 metres.

Església gòtica aixecada entre el 1454 i el 1463; només en queda el presbiteri. El 1611 s'amplia amb tres naus d'estil renaixentista; la central de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de canó apuntat sobre quatre arcs torals també apuntats que descansen en mènsules amb relleus, tots ells de pedra picada; les altres dues naus de fet són passadissos oberts entre capelles a través de passos en arcs de mig punt i separats de la central per arcs formers de punt rodó sobre pilars rectangulars lleugerament aixamfranats, tots de pedra carreuada; la capçalera la forma un absis poligonal de cinc costats reforçats externament per robustos contraforts i, internament, cobert per una volta de nervis gòtica. En el segon tram la volta presenta una obertura que dona pas a una cúpula damunt la qual s'hi aixeca un cupulí format per un torricó octagonal i cobert per una agulla piramidal amb teulada de ceràmica vidriada verdosa i obert per vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. Les naus laterals o passadissos estan coberts per voltes de creueria. La façana principal té un portal rectangular i una fornícula amb imatge al seu damunt; a mitja alçada hi apareix un rosetó i, al capdamunt, una cornisa angular amb pinacles als angles. Sobre la cornisa, a tot al llarg dels murs laterals, per l'exterior, uns merlets esglaonats li donen aire de fortalesa.

Dimensions: 25'98 x 6'14 x 9'35 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus juntes tenen una amplada de 12'77 metres i la cúpula arriba als 13'57 i el cupulí als 17'58.

Campanar romànic de fi del segle XI. Té planta quadrada (3'20 x 3'20 m); els seus murs romànics tenen paraments de carreus petits, irregulars, amb decoració a base d'arcs cecs situats a mitja alçada. La cel·la d'època gòtica té paraments de carreus i paredat. Va ser sobrealçat el 1700 uns dos o tres metres amb maó vist. Està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de merlets esglaonats; al dessota s'hi troba el rellotge d'esfera. La cel·la està oberta amb grans finestral d'arc de mig punt peraltat amb marc de maó i reforç als brancals. Sobre el terrat una estructura metàl·lica (no inclosa en la mesura de l'alçada) sosté tres campanes semiesfèriques de diferent diàmetre sobreposades; donen els tocs horaris; procedeixen del palau barceloní de la Virreina on arribaren del Perú el 1772. A la cel·la se'n troben altres quatre, les litúrgiques, batejades amb els noms de *Madrona*, *Felisa*, *Núria* i *Mercè*, instal·lades cap el 1958. L'escala que permet accedir a la cel·la i al terrat és del tipus català, sobre voltes i arripada als murs i parteix del cor; amb tot, els dos primers metres està formada per una estreta escala força original de cargol, amb maons, segons un projecte de l'arquitecte Gaudí.

Situació: adossat a la façana lateral sud, rodejat de construccions que impedeixen una visió fàcil.

Alçada: 18'25 metres, exclosa l'estructura metàl·lica; degut a les dificultats que ofereix l'urbanisme de la zona per mesurar l'alçada amb mètodes topogràfics, aquest campanar va ser

mesurat des de dalt del terrat amb ajuda del campaner.

Esveltesa: 5,7

ARENYS DE MAR Santa Maria Assumpta

Altitud: 20 metres.

Església aixecada entre el 1575 i el 1589; fou acabada el 1628. El 1755 tenen lloc obres d'ampliació per allargar la nau i construir l'actual façana barroca. Cap a finals del segle XVIII es fan més obres amb la construcció del transepte i un principi de cúpula al creuer; a la dreta del transepte s'hi construeix la capella dels Dolors.

Consta d'una nau de sis trams, un d'ells amb el cor coberta amb voltes ogivals simples amb nervis, claus de volta i arcs de pedra granítica grisa que descansen sobre mènsules dòriques i destaquen de la pintura en color rosa pàl·lid de l'interior; està capçada per un absis poligonal gòtic. Aparenta tenir-ne una de lateral per la gran amplada de les capelles de la dreta unides entre sí; té també transepte, cancell i cor.

Al frontis hi ha una portalada barroca amb un portal rectangular motllurat decorat amb unes fines columnes sobre pedestals inflats adossades als muntants, un frontó sinuós amb una fornícula amb imatge al damunt tot ell ornat a l'entorn amb relleus abarrocats; a mitja alçada hi ha una rosassa motllurada i, al damunt, un petit òcul i la cornisa motllurada angular al centre i còncava als laterals; uns pinacles ornem els extrems; està arrebossat i pintat en un to rosat i amb carreus a cantoneres coronades per pinacles de bola.

Arquitectes: Joan de Torres; el seu pare, Joan de Tours, va treballar d'escultor a les parròquies d'Arenys de Munt i Calella i el seu fill Dionís en la primera; Fabià Anglada a la porta barroca; Joan Mas al transepte i obres laterals. El barceloní Joan Baptista Oliver a la capella dels Dolors.

Guarda un gran i magnífic retaule barroc (1706-12), ben conservat, sobre una base renaixentista (1636-38) de l'escultor d'Arenys Antoni Joan Riera i dels seus col·laboradors Cebrià i Bordoï a base de motius geomètrics amb jaspi de Tortosa i relleus heràldics amb marbre italià. El retaule és obra del vigatà Pau Costa (1672-1728) amb policromia i daurats (1711) dels barcelonins Erasme Vinyals i el seu fill Feliu; altres retaules barrocs del segle XVII estan dedicats a la Mare de Déu del Roser, a Sant Antoni de Pàdua, a Sant Joan, a Sant Telm i a Sant Roc. A la dreta del transepte hi ha un Santcrist del segle XVII (1635) d'Antoni-Joan Riera dins d'un retaule del 1693 de l'escultor d'Arenys Salvador Nogueres. Dues troncs de fusta daurada es conserven una a cada costat de la nau principal.

Campanar coetani del temple barroc. Té un primer cos de planta quadrada (7'55 x 7'55 m); el segon és octagonal a partir de l'alçària de la teulada de l'església i queda dividit en dos per una motllura composta i de gran ressalt; en el primer d'ells s'hi troba l'esfera del rellotge i alguna finestra; en el segon o cel·la, les finestres d'arc de mig punt amb bordó, una a cada cara. Queda coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i amb pinacles piramidals als angles. A principis del segle XX s'hi va aixecar un esvelt pavelló circular amb una teulada aguda cònica de ceràmica vidriada fosca amb una creu al cim (creu no comptada en mesurar l'alçada). Els murs, amb bases de grans carreus ben escairats i cantoneres també de carreus, estan arrebossats i pintats de color rosa groguenc.

A la banda de ponent, sobre unes dependències laterals, s'aixeca una torre de planta rectangular que fa de comunidor; està coberta amb una teulada de quatre vessants molt inclinats de ceràmica de tons blanquinosos i blavencs que arriba a una alçària gairebé propera a la cornisa del campanar veí; barreres arquitectòniques fan impossible el càlcul de la seva alçada.

Situació: adossat al mur nord, mig incorporat en la fàbrica de l'edifici, proper al frontis encarat a llevant.

Alçada: 46'60 metres.

Esveltesa: 6,1

ARENYS DE MUNT Sant Martí

Altitud: 120 metres.

Església aixecada entre el 1514 i el 1540 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau central i una de lateral a la dreta cobertes amb voltes ogivals simples i capçades per un absis poligonal; té transsepte cobert també amb una volta de creueria; els nervis i muntants són de pedra granítica gris en contrast amb els murs interiors pintats de blanc. Per l'exterior, els seus murs són de paredat. El frontis el té arrebossat i esgrafiat simulant carreus regulars; a les cantoneres hi té carreus de granit gris. Un portal rectangular està recobert per unes motlures en arc de mig punt i amb un bordó en gòtic flamejant; deixen el timpà amb relleus. Una rosassa motllurada es troba a mitja alçada i, per coronament, una cornisa convexa al centre i mixtilínia als laterals.

Arquitecte: mestre d'obres Pau Mateu.

Guarda un retaule de fusta gòtico-renaixentista a l'altar major del 1543-46 del pintor Pere Sarafí (1505-1567) amb la col·laboració de l'escultor Jean de Tours. A la portalada hi té unes escultures de Sant Miquel de Jaume Safont (1541) i el grup de Sant Martí al timpà de Jean de Tours (1542) mutilat el 1936 i avui refet. D'aquest mateix escultor, a l'interior de l'església, se'n conserven dues escultures més. Una bonica pica baptismal gòtico-renaixentista es troba entrant a l'esquerra.

Campanar renaixentista auster aixecat entre el 1514 i el 1518. Té planta rectangular (5'76 x 5'95 m) i està coronat per un terrat amb barana de carreus i unes petites figures als angles; unes esferes del rellotge es troben sota terrat visibles a les quatre cares. L'estructura metàl·lica, sobre terrat, amb campanes horàries no s'ha tingut en compte en mesurar l'alçada. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a les cantoneres; un esgrafiat a la façana de llevant fa joc amb el frontis. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a les cares de llevant i ponent i dues a les altres; té una fina motllura al dessota no visible al frontis i una finestra rectangular excèntrica a mitja alçada a la cara frontal.

Situació: al damunt de l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat més o menys a llevant.

Alçada: 23'50 metres.

Esveltesa: 4

ARGENTONA Sant Julià

Altitud: 88 metres.

Església aixecada en estil gòtic tardà entre el 1515 i el 1539; fou restaurada el 1897. Consta de tres naus de quatre trams, un d'ells amb el cor, separades per arcs formers apuntats sobre pilars octagonals; estan cobertes per voltes ogivals amb arcs torals apuntats; la capçalera la forma un absis poligonal de set costats. Té un cor als peus amb barana de fusta de melis sobre d'un arc carpanell i una volta de creueria. Els seus murs són de maçoneria amb pedra de Montjuïc.

La façana principal arrebossada i pintada i amb grans carreus a les cantoneres de granit gris té una portalada amb el portal rectangular de marc acanalat coronat per una arquivolta dovellada i amb bordó del gòtic flamejant; al damunt hi té una bonica rosassa calada i una minsa cornisa

horitzontal. És destacable la capella del Santíssim de primers del segle XX, neogòtica, de tres trams coberts per voltes de creueria i capçada per un absis poligonal de cinc costats; els seus murs estan coronats per merlets esglaonats a tot al llarg del carener de les façanes i de l'absis poligonal, i per gàrgoles figuratives sobre els contraforts, tant en la capella com en l'edifici del temple, sempre en les capçaleres. Té dues entrades, la principal al frontis orientat al sud i una de lateral pel cantó de llevant. Té un digne cancell de fusta treballada.

El 1589 s'aixecà una gran torre de dos pisos de planta quadrada destinada a comunidor; està situada a poca distància de l'esquerra de la capçalera; és obra del mestre d'obres de Mataró Joan Salvador.

Dimensions: 30'85 x 7'96 x 10'49 metres respectivament de llargada, ampla i alçada.

Arquitectes: mestres d'obres Miquel Canut de Girona i el francès Perris Absolut; l'arquitecte modernista Puig i Cadafalch (1867-1956) féu la traça de la capella del Santíssim.

Guarda, penjats de tres costats de l'absis major, sengles tapissos obrats per Grau Garriga el 1964.

Campanar renaixentista del 1521. Té planta quadrada (4'44 x 4'44 m) i està coronat per un terrat amb barana de merlets esglaonats i gàrgoles als angles. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc apuntat amb el marc acanalat, dos al sud i al nord, i un tant a llevant com a ponent; té unes fines motlures al dessota i al seu damunt i l'esfera del rellotge sota finestrals. Els seus murs són de carreus regulars de granit. A la seva base hi ha una capella lateral coberta per una volta de canó perpendicular a les voltes de les naus; és de carreus mitjans ben escairats.

Es puja per l'interior del campanar per una escala de pedra amb barana de ferro amb entrada pel costat de ponent de la nau lateral; a l'alçada del cor, una escala de cargol d'obra, dins un cilindre, puja arrapada al mur oest del campanar fins a la cel·la; des d'allí, per una escala de gat, s'arriba al terrat.

Situació: mig incorporat al cos de ponent, proper al frontis encarat a migdia.

Alçada: 24'20 metres.

Esveltesa: 5,4

CABRERA DE MAR Sant Feliu

Altitud: 104 metres.

Església aixecada entre el 1540 i el 1570 en gòtic tardà. Consta d'una nau de tres trams coberts per voltes de creueria damunt tres arcs torals apuntats i capçada per un absis poligonal reforçat per l'exterior per robustos contraforts de granit. El frontis té una portalada amb el portal rectangular sota una doble arquivolta motllurada de mig punt amb un guardapols decorat amb flametes típiques del gòtic florit; deixa un timpà amb un relleu que representa la Mare de Déu amb el Nen i dos àngels; a mitja alçada hi ha un òcul, un matabà al damunt flanquejat per dues finestres rectangulars i una cornisa angular. A banda i banda de la nau, dues capelles laterals amb voltes de creueria estan separades per sengles arcs formers apuntats que es recolzen a la dreta en un pilar octagonal i a l'esquerra en un robust pilar rectangular. El cor que descansa en un arc carpanell i una volta de creueria té un orgue del 1990 de l'obra suïsa de Späth; aquest cor es caracteritza per no tenir degudament anivellat l'arc, ja que penja lleugerament més d'un costat que de l'altre.

Dimensions: 22'39 x 7'44 x 10'30 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 16'97 metres.

Arquitectes: mestres d'obres Antoni Mateu de Barcelona i Joan Vives de Vilassar de Dalt.

Guarda un mural pintat als tres costats centrals de l'absis obra de Lluís Trepat del 1956; també té, a la sagristia, un retaule renaixentista de Sant Feliu pintat, sembla, per Pau Forner que fou

deixeble de Pere Serafí lo Grec.

Campanar del gòtic tardà de cap el 1600. Té planta quadrada (5'70 x 5'70 m) i està coronat per un terrat amb barana de merlets esglaonats i gàrgoles als angles. Els seus murs són de maçoneria, arrebossats, amb carreus a les cantoneres i a les obertures. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt i marcs de pedra picada, dos al sud i un al nord i a l'est. Des del cor una escala de cargol d'obra puja per l'interior del campanar per l'angle nord-est fins a la cel·la; des d'ella fins al terrat cal, primer sortir per una finestra que dóna just sobre la teulada del temple i, des d'allí, per una escala de gat s'hi pot accedir. Pengen cinc campanes a la cel·la, la *Feliua* de 600 kg., la *Bartomeua*, la *Vicenta*, la *Teresa* i la *Dolors*; en aquesta hi figuren inscrites els noms de cinc de les dones que més treballaren per la parròquia durant la segona meitat del segle XX: Lola, Lluïsa, Emília, i Francisca; serveix per avisar, a quarts de nou del matí i a quarts de tres de la tarda, l'entrada dels infants a les escoles. Avui gairebé totes funcionen automatitzades.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 20'86 metres.

Esveltesa: 3,6

CABRILS

Santa Creu

Altitud: 146 metres.

Església barroco-neoclàssica aixecada entre el 1704 i el 1775. Consta d'una nau de quatre trams coberta per voltes de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt i capçada per un absis poligonal de cinc costats irregulars; a banda i banda hi té capelles obertes per arcs de mig punt; té un modest cimbori amb cúpula rebaixada i tribunes sobre els altars laterals així com un cor sobre un arc carpanell i una volta de llunetes. Presenta paraments de paredat amb carreus grans de granit gris a les cantoneres. El frontis té un portal rectangular amb el marc motllurat i relleus esquemàtics al damunt figurant el Calvari, una rosassa a mitja alçada i una cornisa angular amb un òcul al dessota i una creu de pedra al cim.

Dimensions: 27'00 x 7'26 x 11'15 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals, l'amplada total és de 13'45 metres.

Campanar de base neoclàssica. Té un primer cos de planta quadrada (4'55 x 4'55 m) amb tres finestres estretes al capdamunt d'aparença moderna; al damunt, després d'una motllura, s'aixeca la cel·la o un segon cos octagonal irregular amb paraments de maó arrebossat; s'hi obren finestres d'arc de mig punt, una a cada costat altern, una nova motllura i un rellotge d'esfera sota cornisa; a mitjans del segle XIX, gràcies a una donació, es va cobrir amb una doble cúpula de planta cilíndrica (cúpula i cupulí) de ceràmica vidriada verd fosc que li dóna una aparença d'ampolla de licor segons *vox populi*; aquesta cúpula té quatre obertures d'arc de mig punt en posicions oposades; una creu corona el cupulí, creu que està inclosa en el càlcul de l'alçada. Una escala sobre voltes arrapada als murs amb un ull central escàs i barana d'obra, tot pintat de blanc, puja fins a la cel·la; des d'ella, fins a la cúpula, hi ha una escala de fusta.

De Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat al migdia.

Alçada: 27'00 metres.

Esveltesa: 6

CALDES D'ESTRAC (Caldetes) Santa Maria

Altitud: 33 metres.

Església aixecada entre el 1805 i el 1830 amb influències barroques i amb altres de romàniques i gòtiques. Consta d'una nau central i dues laterals capçades per un absis semicircular; té un cambril. El frontis té un portal rectangular de marc de carreus de granit gris, una rosassa calada a mitja alçada flanquejada per dues finestres geminades cegues, i una cornisa angular decorada amb un fris d'arcs cecs al dessorat. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc.

Campanar restaurat i enlairat cap el 1868. Té un primer cos de planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i un de segon octagonal irregular; està coronat per una fina motllura i un terrat amb barana d'obra. La cel·la té obertes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi ha una motllura a la seva base i sota d'ella un rellotge d'esfera. Els seus murs són de paredat arrebossat i pintats de blanc.

Situació: adossat al mur de llevant fent angle al sud-oest del frontis encarat al migdia.

Alçada: 28'30 metres.

Esveltesa: 7

CALELLA Santa Maria i Sant Nicolau

Altitud: 6'9 metres.

Església erigida entre el 1539 i el 1564 en estil gòtic tardà; en desplomar-se el campanar sobre el temple es restaura i s'amplia (1755-1785) i avui presenta un estil neoclàssic amb detalls barrocs. Consta d'una nau de sis trams, un d'ells ocupat per l'atri i un altre per l'ampli transsepte; està acompanyada per dos passadissos que travessen les capelles laterals per uns passos d'arc de mig punt; la nau i el transsepte estan coberts amb voltes de llunetes, els passadissos amb voltes d'aresta; la capçalera és recta, i el presbiteri està cobert amb volta de quart d'esfera i per una de llunetes el tram que el prolonga; s'hi allotja una pica baptismal; l'altar major està situat sota del creuer; en ell s'hi aixeca una cúpula sobre petxines. El cor es troba damunt l'atri i prolongat pels laterals amb tribunes sobre les capelles.

El frontis té una portalada barroca decorada amb les testes dels dotze apòstols procedents d'un edifici anterior esculpits per Joan de Tours (1543-1564); estan encastats a banda i banda dels muntants; el portal rectangular està flanquejat per unes columnes toscanes sobre pedestals adossades als brancals; sostenen un entaulament llis i un frontó circular truncat amb fornícula i imatge intercalades; hi ha una gran rosassa motllurada a mitja alçada, un petit òcul i la cornisa motllurada amb curvatura convexa al centre i còncaua als laterals; està decorada amb pinacles als extrems i al cim. Els murs exteriors laterals són de paredat, el del frontis té el parament de carreus petits i regulars.

Dimensions: 52'00 x 11'96 x 18'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'atri, inclòs en la llargada de la nau, fa 5 metres de fondària; l'amplada total calculada des del fons de les capelles laterals en fa 20'20; el transsepte 28'28 x 11'89 x 18'65, i la cúpula arriba als 26'50.

Arquitecte: Josep Moretó i Sallés (1712-1768) de la família Moretó de Vic.

Campanar neoclàssic del 1775 i sobrepujat el 1785. Té un alt primer cos de planta gairebé quadrada (6'30 x 6'08 m) i un de segon octagonal irregular dividit en dos per una motllura; al superior o cel·la s'hi obren finestres d'arc de mig punt, estretes alternades amb amples, una a cada cara; queda coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; al seu damunt hi ha una torrella octagonal amb finestres a cada costat, cornisa i cúpula apuntada amb vuit sectors triangulars; està coberta de rajoles vidriades de color vermellós. L'escala que puja pel seu interior fins a la cel·la és d'obra, arrapada a les parets, amb replans i deixa un ull central. Des de la cel·la fins al terrat n'hi ha una de gat.

Situació: adossat al mur lateral de ponent fent angle amb el frontis encarat a migjorn.
Alçada: 47'05 metres.
Esveltesa: 7,4

CANET DE MAR Sant Pere i Sant Pau
Altitud: 25 metres.

Església aixecada entre el 1579 i el 1591 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival simple i d'un transsepte construït juntament amb l'absis poligonal entre 1785 i el 1789 segons projecte de l'arquitecte Joan Garrido de Barcelona. Té un cor als peus, tribunes sobre els altars laterals i cancell. La façana principal està esgrafiada simulant rombes lobulats; els altres murs són de paredat amb carreus a les cantoneres. El portal rectangular obert al frontis té marc de carreus de granit gris i una fornícula amb imatge al damunt; un òcul motllurat es troba a mitja alçada i, al capdamunt, sota una minsa cornisa angular, s'hi obren tres finestres rectangulars. A la dreta de l'edifici, abans del transsepte, hi ha una capella barroca dedicada al Santíssim.

El 29 de juny de 1676 hi cantà la seva primera missa sant Josep Oriol; ho recorda una làpida dins de la capella dedicada al sant i, sobre la mesa del seu altar, hi ha exposada la carta autògrafa d'agraïment que redactà en català.

Dimensions: 49'65 x 9'90 x 16'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitectes: mestre d'obres Onofre Enric, per l'edifici gòtic; Pau Paratge, de Canet, pel que fa a la capella del Santíssim; Joan Garrido de Barcelona i el mestre d'obres Cristòfol Soler de Canet, pel que fa a la capçalera i el campanar; Josep Maria Danés i Torras fou qui s'encarregà de la reconstrucció del temple feta el 1946.

Guarda escultures del 1950 dels germans Miquel (1879-1960) i Lluçia Oslé (1880-1951), i de Martí Cabré a la capella del Santíssim.

Campanar neoclàssic aixecat entre el 1793 i el 1805 batejat popularment com "la Pubilla de la Costa" gràcies a la seva esveltesa i la diversitat d'elements en harmonia que el conformen. Té planta gairebé quadrada (6'33 x 6'40 m) fins al nivell de la teulada de l'església formant un alt cos bastit amb murs de maçoneria i carreus a les cantoneres; a partir d'aquí, amb murs de carreus de granit gris, té els caires aixamfranats i s'hi poden distingir tres pisos: al primer hi figura l'esfera del rellotge (hi és des de 1880); una motllura el separa del segon o cel·la; aquesta està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb impostes sota els arcs i amb el marc acanalat; flanquegen les finestres sengles pilastres que sostenen un entaulament; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; el tercer pis el constitueix una torrella octagonal amb un finestral d'arc rodó a cada costat, una cornisa, un nou terrat amb balustrada i un templet circular amb vuit obertures de mig punt i cúpula lleugerament apuntada amb pinacle al cim.

L'escala que puja fins a la cel·la és de l'estil corrent a Catalunya, sobre voltes i arrapada a la paret deixant un ull d'escala central; des de la cel·la als altres dos terrats superiors hi ha una escala estreta dins d'un senzill recinte tancat per envans.

Les campanes *Beneta* i *Tomassa* són del 1751 i 1752 respectivament; *Francesca* i *Concepció* del 1900, *Emília* del 1906, i *Misericòrdia* i *Elvira* del 1957; avui funcionen elèctricament formant un carilló.

Situació: adossat al mur de llevant fent angle al sud-est del frontis encarat al migdia.

Alçada: 46'96 metres. Tot i que se sol considerar que fa 42 metres, l'he mesurat repetidament per assegurar-me'n i sempre m'ha donat un valor molt proper als 47 metres.

Esveltesa: 7,3

DOSRIUS

Sant Aciscle i Santa Victòria

Altitud: 150 metres.

Església aixecada entre el 1526 i el 1533 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival simple capçada per un absis poligonal. Té un gran cor als peus damunt una volta de creueria rebaixada. El frontis està obert amb una portalada renaixentista. Els seus murs són de maçoneria de pedra rogenca i té cantoneres de carreus granítics. Interiorment, els murs estan pintats de blanc amb els brancals i els arcs de carreus de granit gris; part de fora ostenta robustos contraforts als murs laterals.

Arquitecte: mestre d'obres Tomàs Barça.

Campanar aixecat en moments diversos. Té un primer alt cos de planta quadrada (6'90 x 6'90 m) i un de segon de caires aixamfranats; està coronat per un terrat amb barana de perfil sinuós amb el rellotge d'esfera integrat en ella. El primer cos auster de maçoneria o carreus petits irregulars és renaixentista; el segon, modern i aixamfranat, és de paredat de còdols vermellosos, amb els marcs dels finestrals i la barana del terrat de maó vist. La cel·la queda oberta amb dos finestrals d'arc de mig punt a les cares de llevant i ponent; a les altres dues cares només n'hi ha un. L'escala que s'enfila per dins del campanar és del tipus català, sobre voltes, arrapada a les parets i amb ull central; arriba fins a la cel·la i també accedeix al terrat.

Situació: adossat a la façana nord, prop del frontis encarat a llevant.

Alçada: 25'20 metres.

Esveltesa: 3,6

HORTSAVINYÀ

Santa Eulàlia

Altitud: 375 metres. Municipi de Tordera

Església d'estil neoclàssic senzill aixecada al 1772 i restaurada el 2011. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de llunetes damunt tres arcs torals de mig punt que descansen en una senzilla imposta pintada de marró mentre que tot l'interior del temple està emblanquinat. Queda capçada per un absis gairebé semicircular. Té dues capelles laterals per banda amb entrada en arc de mig punt. El retaule de l'altar major té una gran fornícula amb la imatge de la patrona. El cor amb barana de fusta descansa en un arc i una volta de nervis tots dos rebaixats.

El frontis té un portal en arc rebaixat, lleugerament sinuós, un òcul a mitja alçada i una cornisa amb curvatura convexa al centre i les ales inclinades; oculta una teulada de dos vessants. Està bastida amb murs de paredat barroerament arrebossats i amb carreus a les cantoneres a totes les façanes

Dimensions: 16'55 x 6'37 x 8'82 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles arriba als 12'23 metres.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (3'37 x 3'54 m) i un de segon amb els caires aixamfranats. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana d'obra amb petits pinacles als angles; al seu damunt s'aixeca un agulla piramidal vuitavada d'obra. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc apuntat a cada cara. Els seus murs són de paredat arrebossat amb carreus grans i ben escairats a cantoneres; no tenen cap element decoratiu i mostren una completa nuesa. Una escala d'obra puja per l'interior arrapada a les parets tot deixant un ull central; s'hi entra per un portal obert a l'esquerra tot just entrant al temple.

Situació: damunt l'ala nord del temple, la de l'esquerra, fent angle amb el frontis encarat a

ponent.

Alçada: 24'32 metres.

Esveltesa: 6,8

MALGRAT DE MAR Sant Nicolau de Bari

Altitud: 5 metres.

Església aixecada el 1563 i ampliada entre el 1761 i el 1783 amb aires neoclàssics. Consta de tres naus, la central de cinc trams (un d'ells amb el cor i un altre que és el transsepte) queda coberta per una volta de llunetes; una cúpula sobre petxines s'aixeca damunt el creuer. Té una façana neoclàssica de carreus ben escairats amb la portalada classicitzant amb un portal en arc rebaixat amb pilastres d'escàs relleu adossades als brancals, dues per banda, un entaulament senzill (hi figura la data de 1783), una fornícula amb imatge bellament decorada al seu entorn, una rosassa a mitja alçada i una cornisa amb curvatura convexa al centre i còncava a les ales; està ornada amb pinacles als extrems i al cim.

Dimensions: 45'75 x 10'51 x 16'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'atri de 3'76 metres de fondària queda inclòs en la llargada de la nau; l'amplada total de les tres naus és de 23'34 metres; el transsepte en fa: 23'41 x 10'37 x 16'40; la cúpula s'aixeca a 21'48 metres. Per les seves grans dimensions se l'ha batejada com "la Catedral de la Costa".

Arquitecte: Francesc Trillas, de Barcelona.

Campanar neoclàssic de finals del segle XVIII, inacabat. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (7'80 x 7'50 m), dos cossos superiors octagonals i una coberta provisional que ha quedat com a definitiva en forma de cúpula molt rebaixada. Els seus murs són de paredat amb carreus grisencs a les cantoneres fins a la motllura composta sota de la qual hi ha l'esfera d'un rellotge; a l'últim cos vuitavat de carreus de color gris clar s'hi ubica la cel·la amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara, obertes i cegues alternades; té els caires ressaltats per pilastres de capitell toscà. L'interior està dividit en tres pisos i s'hi puja per una escala del tipus català sobre voltes i arrapada als murs fins al segon pis; des d'allí a la cel·la l'escala és de cargol arrapada al mur de tramuntana.

Situació: adossat al mur lateral de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 34'80 metres.

Esveltesa: 4,4

MASNOU, EL Sant Pere

Altitud: 30 metres.

Església aixecada entre el 1770 i el 1783; va quedar completada el 1819 amb el baptisteri; va ser pràcticament enderrocada el 1936 i refeta a partir del 1942 seguint el mateix model, tot i que abans hi havia dues torres flanquejant el frontis i només se'n va aixecar una, l'actual campanar, amb l'afegití de dues torrelles al seu damunt. Consta d'una nau amb el sostre de dos vessants sobre cinc arcs diafragma de mig punt, i de dos passadissos laterals coberts amb voltes d'aresta. La capçalera la forma un absis poligonal de cinc costats; té un cor als peus damunt un arc rebaixat i el cancell. La façana principal està arrebossada i pintada en color blanc trencat; hi té un portal classicitzant rectangular en pedra grisa amb el marc motllurat flanquejat per pilastres toscanes als muntants; unes grades d'accés salven el desnivell respecte de la plaça que es troba al seu davant; al damunt del portal hi ha una fornícula amb imatge, un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa angular amb

una creu de pedra al cim.

Dimensions: 31'00 x 9'69 x 15'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus fan 17 metres d'amplada total.

Arquitectes: Miquel Garriga i el seu fill Pau.

Campanar iniciat juntament amb tot l'edifici al segle XVIII, refet després del 1942 i completat amb una torrella nova el 1969. Té planta quadrada (4'60 x 4'60 m) amb els murs arrebossats i carreus a les cantoneres ben visibles fins al límit de la teulada del temple on apareix una simple motllura; des d'allí els murs són de carreus grisencs ben escairats formant el cos de la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara menys a la de ponent que en té dues una mica més petites que les altres; està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb pinacles de bola als angles; al seu damunt s'hi han aixecat dues torrelles quadrades; la primera té rellotge amb l'esfera visible a cada cara, un terrat amb balustrada i pinacles als angles; la segona té un finestral a cada cara, cornisa i cúpula de ceràmica blau clara amb un alt pinacle al cim. S'accedeix a la cel·la per una escala interior típica catalana, arrapada als murs i sobre voltes i amb un ull central; per pujar a les torrelles només hi ha una escala de gat.

Té cinc campanes col·locades el 1944, foses a Olot al taller dels Barberí. Porten el nom de *Maria Pau* (700 kg), *Petra* (400 kg), *Montserrat* (222 kg), *Marcel·lina* (80 kg) i *Concepció* (40 kg).

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat al migdia.

Alçada: 33'84 metres.

Esveltesa: 7,3

MATARÓ

Sagrada Família

Altitud: 30 metres

Església moderna de la dècada dels 70 del segle XX. Consta d'una nau bastida amb murs de maó vist i coberta per una estructura metàl·lica que sosté una teulada; té un porxo davant el portal situat a un nivell més alt que el carrer i per això té unes grades d'accés.

Arquitecte: Mach, de Mataró.

Campanar del 1990 aixecat amb paraments de maó vist. Té de planta trapezoidal (2'40 x 2'80 m). La cel·la queda oberta amb una finestra rectangular envoltada amb peces de material plàstic translúcid en forma corbada. Té una gran creu metàl·lica pintada de negre a mitja alçada i, des del 2007, un rellotge d'esfera i que toca hores; és visible sobre la creu. Una escala metàl·lica de cargol serveix per accedir a la cel·la.

Arquitecte: Madrigal.

Situació: exempt, a l'angle sud-est de la façana encarada al sud; es troba al costat de la façana lateral d'una casa de pisos.

Alçada: 20'65 metres.

Esveltesa: 7,3

MATARÓ

Santa Maria, basílica

Altitud: 25 metres.

Església del segle XV molt modificada al segle XVII a partir del 1675; en ser ampliada es va convertir en un temple d'estil barroco-neoclàssic. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre set arcs torals de mig punt, transsepte del barroc auster carmelità amb els trams dels extrems coberts per cúpules sobre petxines. El frontis del 1861, d'estil eclèctic, té un mur de carreus

ben escairats de pedra blanca, un portal rectangular recobert per un arc semicircular que inclou un timpà amb figures; està flanquejat per dues fines columnes per banda sobre pedestals. Unes pilastres amb capitell imitant l'ordre compost divideixen el frontis en cinc àmbits, més estrets els laterals; una motllura composta horitzontal el divideix en dues zones: la inferior, amb el portal i un fris de petites fornícules amb imatges sota mateix de la motllura; als altres àmbits, entre pilastres, hi ha obertes finestres d'arc de mig punt biforades, i finestretes d'un sol arc en els laterals. A la zona superior, al centre, una rosassa calada, i finestres geminades a les zones laterals; i finalment, sota la cornisa, un altre fris de fornícules amb imatges.

Dimensions: 61'00 x 15'00 x 22'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitecte: el frare carmelità fra Josep de la Concepció pel que fa al transsepte i capelles laterals; Ercole Torelli, milanès resident a Barcelona, a partir del 1685, i el mestre de cases Benet Juli, també barceloní. La façana del segle XIX és obra de Josep Simó i Fontcuberta.

Guarda un orgue monumental. Conté obres dels escultors Antoni i Marià Riera i Lluís Bonifaç (altar barroc del Roser) del 1691; relleus de Puiggalí a la capella de les Santes; pintures d'Antoni Viladomat (1722) a la capella dels Dolors; de Francesc Monserdà a la del Santíssim; de Miquel Massot a la de les Santes Juliana i Semproniana, i de Pere Pau Muntanya (1799) a l'altar major. L'escultor Joaquim Ros i Bofarull (1906-1991), noucentista, hi ha fet obres importants després del 1939: imatges al timpà del portal principal, les Benaurances al baldaquí, relleus del Naixement de Maria i l'Anunciació darrere l'altar, la Mare de Déu i les Santes a l'altar major, relleus a la trona, canelobres de bronze esculptats a l'altar major, i altres encara.

Campanar barroc. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'27 x 5'27 m) i un de segon octagonal irregular obert amb finestral, un a cada cara alterna, amb un tipus de garites o tribunes semicirculars als angles i amb balustrada als costats; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles als vuit angles; els finestrals són d'arc de mig punt flanquejats als caires per pilastres amb capitells toscans i un entaulament sota cornisa. Els seus murs són de carreus de pedra rogenca. Per pujar a la cel·la cal fer-ho per una escala de cargol del segle XIX fins al cor; allí s'hi troba una altra escala metàl·lica de cargol instal·lada el 1985.

Situació: incorporat a l'edifici a la seva ala dreta, la de llevant, darrere mateix de la façana principal encarada a migdia.

Alçada: 34'60 metres.

Esveltesa: 6,5

MONTGAT Sant Joan

Altitud: 5 metres.

Església aixecada entre el 1818 i el 1860 en estil neoromànic modest. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó; està bastida amb murs de paredat. El frontis, en estil neoromànic, està arrebossat i emblanquinat; el portal en arc de mig punt està flanquejat per dues finestres també amb arc de punt rodó; a mitja alçada una motllura horitzontal divideix la façana en dues zones amb una rosassa calada a la superior i, sota la cornisa angular, un fris d'arcs cecs sobre mènsules.

Campanar del 1900. Té un primer cos de planta rectangular (2'25 x 3'65 m) i un de segon alt i amb els caires aixamfranats. Està coronat amb una minsa cornisa i un terrat amb barana d'escassa alçada formada per merlets esglaonats. Unes senzilles motlures divideixen el segon cos en tres zones: una es troba sota la cel·la i l'altra a sobre d'ella. La cel·la té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; en l'últim cos hi ha situat l'esfera d'un rellotge visible en les dues cares

laterals. Una estructura metàl·lica per sostenir la campana horària està instal·lada sobre terrat i no queda inclosa en la mesura de l'alçada. Els murs del cos superior estan pintats de blanc; els de l'inferior, són, com la resta dels murs laterals de l'església, de paredat sense arrebossar. Per l'interior hi puja una escala d'obra, estreta, que arriba fins a la cel·la i segueix fins a sortir al seu petit terrat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat al migjorn.

Alçada: 29'40 metres.

Esveltesa: 8; és una torre un pèl escanyolida.

ÒRRIUS

Sant Andreu

Altitud: 275 metres.

Església aixecada entre el 1568 i el 1571 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau de tres trams coberta per una volta de creueria i capçada per un absis poligonal de cinc costats; l'acompanyen dues capelles laterals, una a cada banda que li donen l'aspecte de transsepte; té cor i cancell. Propera al frontis s'hi obre la capella del Roser que correspon a l'antiga església preromànica del lloc; aquesta capella de nau única està coberta amb una volta de canó apuntat sobre murs de maçoneria de peces mig picades i disposades en un cert ordre; està capçada per un mur recte.

La façana principal té un parament de carreus de pedra viva marronosa poc picats, irregulars i matussers. La portalada del segle XIX és renaixentista de pedra granítica grisa amb el portal rectangular flanquejat per pilastres toscanes sobre pedestals i adossades als muntants, entaulament i frontó triangular amb decoració multicolor al timpà al·lusiva al sant patró; la cornisa angular que corona el frontis fa una lleugera curvatura en les ales de forma còncava. Té unes poques grades davant del portal.

Dimensions: 16'00 x 5'50 x 14'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons dels braços del transsepte fa 11 metres.

Conserva una ara preromànica i unes sepultures del segle XI trobades en el subsol i entorns.

Campanar del 1826 merament funcional. Té un primer cos de planta rectangular (4'30 x 4'00 m) i un de segon amb els caires aixamfranats. Està coronat per una minsa cornisa, per dues gàrgoles a cada costat i per un terrat amb barana d'obra i pinacles de bola als angles. La cel·la en aquest segon cos es troba oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres; té una motllura a mitja alçada separant els dos cossos.

Situació: adossat al centre del mur de llevant.

Alçada: 17'00 metres.

Esveltesa: 4

PALAFOLLS

Santa Maria Assumpta

Altitud: 20 metres.

Església aixecada entre el 1896 i el 1908. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt i capçada per un absis semicircular; a banda i banda s'hi obren sengles capelles laterals a través d'arcs de punt rodó; l'absis està cobert per una volta de quart d'esfera damunt quatre robustos nervis. El cor sobre bigues horitzontals té una barana de balustres senzills de fusta. Està bastida amb murs de maçoneria marronosos. Una motllura de maó vermell a manera de cornisa recorre totes les façanes. A la de ponent, la principal, hi ha un portal rectangular que dona a un atri separat de la nau per una digna vidriera. Damunt el portal hi ha

un frontó rodejat d'una motllura composta semicircular de maó vermell; al damunt s'hi obren cinc finestres d'arc de mig punt i una nova motllura horitzontal que recorre tota la façana; a la part superior hi ha una gran finestra semicircular rodejada d'una gran franja de maó.

Dimensions: 24'64 x 6'29 x 13'51 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou els 2'35 metres de l'atri; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 10'79.

Campanar del segle XVI. Té planta rectangular (2'74 x 5'44 m); queda dividit en dos cossos per una motllura, el superior o cel·la té els caires aixamfranats i està obert amb finestres allargassades i estretes d'arc de mig punt, una a cada cara. Queda coronat per una cornisa motllurada i una coberta horitzontal. Els seus murs de maçoneria són de pedra vista marronosa. Una torre flanqueja l'ala dreta del frontis; no està acabada i només sobresurt escassos centímetres de la teulada; no hi ha cap escala interior. En canvi el campanar, a la dreta, hi té una escala arrapada als murs amb un escàs ull central; el seu primer tram és de graons de pedra i barana d'obra enquistada; a partir del nivell del cor no té barana; el seu sostre, igual com el de la cel·la, és de volta de canó de maó. Penja una sola campana de la finestra frontal.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat al nord.

Alçada: 23'45 metres.

Esveltesa: 4,3

PINEDA DE MAR Santa Maria

Altitud: 10 metres.

Església del segle XVI ampliada al XVIII. Consta de cinc naus, les tres centrals del segle XVI cobertes amb voltes de nervis; les laterals estan capçades per murs rectes; la central per un absis profund poligonal de cinc costats desiguals; la nau major té quatre trams amb la volta sobre tres arcs torals apuntats. Acompanyen tot aquest conjunt diverses capelles laterals profundes edificades al segle XVIII com les dues naus extremes. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell i una volta baixa. El portal lateral al mur sud té gravada la data de 1718. La façana principal i la lateral sud tenen un ric i ampli esgrafiament i carreus a les cantoneres i una portalada renaixentista amb un portal rectangular amb el marc de pedra grisa; la principal es troba sota d'un arc de mig punt que deixa un timpà que inclou una fornícula amb imatge; adossats als muntants hi té pilastres sobre pedestals amb decoració renaixentista i un entaulament, tot en pedra marronosa; una rosassa motllurada i atrompetada es troba a mitja alçada amb un petit òcul al damunt i, per coronament, una cornisa sinuosa convexa al centre i còncava als laterals amb una creu metàl·lica al cim. Sota l'òcul hi figuren les dates de 1948 i 1988 amb una inscripció on s'indica que en aquells moments fou restaurada. A la dreta d'aquesta façana, a poca alçada, hi ha encastada una làpida on hi figuren inscripcions i, al centre, l'escut heràldic de la població amb un pi dins d'una orla. A l'entaulament hi figura una explicació en català que senyala que l'any 1545 la vila fou atacada pels turcs i a causa d'això l'església fou fortificada. El portal de la façana lateral és més senzill; està format per un marc llis de carreus i la llinda recta.

Dimensions: 27'21 x 6'26 x 10'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou el cancell de 2'11 metres de fondària; l'amplada de les tres naus centrals fa 14'95 metres mentre que l'amplada total des del fons de la capelles laterals en fa 29'74

Arquitectes: entre altres hi figuren Miquel de La Gaspi el 1514 per la sagristia, i Nicolau Bastart el 1526 per la volta del cor. Jean de Tours per la reconstrucció des del 1545 al 1553.

Guarda diverses imatges, una Pietat del 1957 obra de Frederic Marès; el Sant Crist Major del 1943 de Jaume Martorell del mateix Pineda; un Sant Joan del 1943 de Manuel Martí Cabrer; la

patrona, Maria Assumpta, del 1952 de Jaume Busquets.

Campanar del segle XVIII. Té un primer cos de planta rectangular (5'96 x 7'00 m) i un de segon octagonal irregular amb motlures sota i sobre de la cel·la; en ella s'hi obren vuit finestrels d'arc de mig punt, un a cada cara; hi pengen quatre campanes, una de gran, una altra mitjana i dues de petites. Al seu damunt hi ha el coronament format per la cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als vuit angles; un rellotge d'esfera està situat sota els finestrels. Els seus murs són de paredat amb un escàs arrebossat i amb carreus a les cantoneres tot en un material marronós.

Una escala de cargol estreta amb graons de pedra arriba fins a la cel·la per l'interior d'un àmbit cilíndric de paraments de maó; ho fa primer per la banda de llevant; a l'alçada de la volta de la nau, en un replà, passa al cantó de ponent; en total té 106 graons. Des de la cel·la es passa a través d'una trapa al terrat mitjançant una escala de ferro inclinada des del terra de l'estança fins a la trapa.

Situació: sobre la nau lateral esquerra fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 34'60 metres.

Esveltesa: 5

PREMIÀ DE DALT Sant Pere

Altitud: 150 metres.

Església primitiva reformada el 1588 en gòtic tardà. Consta d'una nau de tres trams coberts amb una volta de creueria i de dos passadissos laterals comunicats per arcs formers de d'arc apuntat damunt robustos pilars quadrats i aixamfranats, tots en grans carreus i dovelles de granit gris. En caure la volta el 1936, va ser refeta com l'antiga el 1939 però ara amb els nervis i arcs de guix sense funció sustentant; està acompanyada de capelles laterals comunicades que li donen l'aparença d'una església basilical; està capçada per un absis poligonal de cinc costats. El cor amb una barana metàl·lica descansa en un arc carpanell i una volta de creueria rebaixada. El frontis orientat al nord-est té un mur de carreus mitjans de granit gris irregulars, ben escairats; hi té un portal rectangular amb marc de pedra blanquinosa capçat per un escàs ràfec; a mitja alçada hi ha un òcul i queda coronat per una cornisa angular. Un sòcol a la part baixa fa un allargassat banc. Una segona porta rectangular es troba en el mur lateral de ponent.

Dimensions: 19'36 x 5'39 x 9'02 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus juntes fa 13'77 metres.

Arquitectes: Perris Absolut, mestre d'obres francès; pel que fa al campanar, Antoni Mateu Jou mestre d'obres de Barcelona; Francesc Folguera i Grassi (1891-1960) pel que fa a la reconstrucció del 1939.

Campanar renaixentista auster de finals del segle XVI; en la llinda de la porta d'entrada des del cor hi figura la data del 1582 acompanyada del Crismó. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) amb motlures a sota i sobre els finestrels i està coronat per una senzilla cornisa i gàrgoles i un terrat amb barana de carreus amb pinacles apuntats als angles. La cel·la queda oberta amb finestrels d'arc de mig punt de marcs motllurats, un a les cares nord i sud; a ponent i a llevant n'hi ha dos, un d'ells una mica més ample que els altres avui cegat ja que per aquest punt hi puja l'escala que condueix al terrat; hi pengen tres campanes, la *Petra* i la *Tecla*, mitjanes, i una tercera de petita; té un sostre cobert per unes biguetes metàl·liques i obra de maó. Sobre del terrat hi ha aixecats quatre arcs apuntats units al centre que sostenen dues campanes horàries. Té rellotge d'esfera. Els seus murs són de carreus granítics irregulars ben escairats i disposats en filades força horitzontals, en algun punt una mica mogudes, i amb el morter de calç visible a la part baixa; hi ha algun pany de paredat sota

la cel·la. La part baixa es troba damunt de l'antiga església romànica.

Entrant al temple per l'esquerra i per una escala ampla de maons amb marge de fusta es puja fins al cor; des d'ell, per una escala de cargol d'obra, s'arriba fins a la cel·la; cap al terrat segueix l'escala de cargol d'obra, ara més estreta i dins d'un cilindre adossat a la banda de llevant; se surt per una porta oberta en un petit edicle cobert per una volta semiesfèrica.

Situació: adossat a la façana lateral esquerra del temple, la de llevant, un pèl girada al nord.

Alçada: 29'06 metres.

Esveltesa: 7,2

PREMIÀ DE MAR Sant Cristòfol

Altitud: 10 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1798 i el 1861, derrocada el 1936 i refeta cap el 1950. És de planta basilical (tres naus) i té transsepte; la nau central està coberta amb volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; les laterals ho estan amb voltes d'aresta; una i altres separades per tres pilars rectangulars per banda; damunt les laterals s'hi troben passadissos amb obertures paredades però amb balconades. Una imposta formada d'un arquitrau clàssic toscà recorre la base de la volta en tota la nau; al dessota, en correspondència amb els arcs torals, baixen pilastres descàs relleu. En el creuer hi té una cúpula sobre petxines i de quatre grans arcs de mig punt; està coronada amb un cupulí octagonal; queda inclosa dins d'un cimbori de planta circular; tant la cúpula com el cupulí de perfil lleugerament sinuós estan coberts per peces envernissades rogenques. El cor als peus descansa en un arc carpanell. El cancell és de fusta treballada amb decoració marinera obrat en un taller local. A l'altar major hi ha un baldaquí amb quatre columnes salomòniques barroques procedent d'un monestir femení de Navarra adquirit el 1951; fou acabat amb cobertura abarrocada per tallers locals. El frontis té una portalada classicitzant amb un portal rectangular de granit amb senzilla decoració abarrocada a l'entorn, una fornícula amb imatge del patró per damunt de la llinda, una rosassa a mitja alçada i una cornisa amb curvatura convexa al centre i sinuosa als laterals. La portalada, desmuntada el 1936, ha estat recuperada i restituïda avui al seu lloc.

Dimensions: 34'40 x 9'39 x 13'92 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 19'27 metres; el transsepte en fa 19'27 x 9'39 x 13'92; la cúpula arriba a 19'86 metres d'alçada i, amb el cupulí, als 23'89.

Arquitecte: Josep Simó i Fontcuberta, segle XIX.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'30 x 5'70 m); després d'una fina motllura es converteix en octagonal; al seu capdamunt apareix un rellotge d'esfera visible en quatre cares. Una nova motllura dóna pas a la cel·la amb finestrals d'arc de mig punt amb el marc ressaltat, un a cada cara. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; al seu damunt hi figura una torrella vuitavada reforçada als caires per lesenes cantoneres i oberta per finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; en un segon pis hi ha grans finestrals rectangulars, un a cada cara; està rematat per una nova cornisa i una agulla octagonal de ceràmica vidriada amb les cantoneres blanquinoses destacades i amb una bola i creu de quatre braços al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un color blanquinós. La part superior, moderna, és d'obra, de maons arrebossats i, la balustrada, de peces de pedra artificial. La base (fins al terrat) és dels segles XVIII-XIX (no destruïda el 1936), la torrella ha estat feta després de la guerra del 36, cap el 1986; es deu a l'arquitecte Lluís Bonet i Garí que va encarregar-se de restaurar l'edifici. Les pilastres, sota terrat, entre finestra i finestra, tenen gravats en sentit vertical els noms dels dotze apòstols. A la base de l'agulla, en quatre costats, hi ha els símbols dels quatre evangelistes.

A la cel·la hi pengen dues campanes; són la *Jacinta-Petra-Cristòfora* del 1958 de 767 kg, d'un diàmetre a la boca de 110 cm i una altura de 112; la *Tecla-Dolors-Francesca* del 1960 de 407 kg de 86 cm de diàmetre i una altura de 89.

Es pot pujar al campanar per una entrada exterior oberta al mur lateral i per una altra des de l'interior entrant al temple a l'esquerra. La primera part fins al cor és ampla amb graons de pedra artificial fosca i barana d'obra; s'hi obren diverses estances laterals cobertes per sostres de bigues. Una nova escala més estreta, amb gir contrari al primer tram, arriba fins a l'estança del rellotge, sempre d'obra sobre voltes i arrapada als murs amb barana d'obra enguixada. El següent tram és de cargol, pel centre del campanar amb barana metàl·lica, graons i eix d'obra. La cel·la amb vuit finestres conté dues grans campanes i, pel centre, una nova escala de cargol sobre volta helicoïdal, més estreta que l'anterior, serveix per accedir a la torrella amb un primer pis amb quatre finestres en arc de mig punt, una a cada cara alterna i, també pel centre, per una escala de pou, metàl·lica, formada per un eix i barrots horitzontals i per una trapa circular s'accedeix al segon pis, obert per grans finestres rectangulars i cobert per l'agulla.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 38'54 metres. Tot i que se sol considerar que l'alçada en fa, l'he mesurada dues vegades i des de llocs diferents i sempre em dóna els 38 metres i escaig indicat; cal tenir en compte, tanmateix, que incloc en l'alçada la creu que corona el campanar ja que penso que en forma part i no és un element de poca entitat com altres creus que figuren en llocs semblants.

Esveltesa: 6,7

SANTA SUSANNA Santa Susanna

Altitud: 13 metres.

Església aixecada entre el 1940 i el 1946. Consta d'una nau amb un transsepte escàs; està coberta amb una volta sobre arcs diafragma; té cor i una capçalera recta. Un porxo obert amb arcs de mig punt precedeix el frontis. L'interior està pintat de blanc, l'exterior arrebossat i pintat d'un to blanc trencat; té carreus marronosos visibles a les cantoneres i als marcs de portes i finestres. Una teulada a dos vessants amb una cornisa decorada amb joc de teules cobreix el temple.

Arquitecte: Lluís Corratgé i Torrent.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (3'14 x 2'92 m) i queda coronat per una destacada cornisa a base de teules sobreposades i per una teulada de quatre vessants. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats com els del temple; una motllura a mitja alçada els decora despullats de tota altra ornamentació. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, un a cada cara; hi pengen algunes campanes; per sota, damunt el nivell de la motllura, hi ha altres finestres formades només per arcs de punt rodó. S'accedeix al seu interior des de l'església i l'escala que puja fins a la cel·la és d'obra i va de paret a paret.

Situació: adossat al mur de llevant fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 19'50 metres.

Esveltesa: 6,2

SANT ANDREU DE LLAVANERES Sant Andreu

Altitud: 114 metres.

Església neoclàssica de finals del segle XVIII i principis del XIX. La primera pedra és del 1752 i la inauguració té data del 17 de juliol de 1836. Es reformà el 1889 per l'arquitecte Eduard

Mercader. Consta d'atri, d'una nau coberta amb una volta de canó sobre sis arcs torals de mig punt, de dos passadissos laterals, d'un cor prolongat per tribunes sobre els passadissos i d'un absis semicircular. La façana principal del 1865 fa 22 metres de front, és de carreus de pedra grisa ben escairats amb plafons arrebossats als laterals i pintats de color groguenc; la seva portalada austera de pedra grisa té un portal en arc rebaixat amb pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants i un entaulament amb pinacles de bola en relleu al mur; al damunt hi ha una fornícula amb imatge, una rosassa motllurada a mitja alçada, una motllura composta horitzontal i la cornisa motllurada amb un frontó triangular amb òcul el·líptic al centre. Té orgue al cor situat sobre el cancell damunt un arc rebaixat. El 1854 hi fou batejat el que després seria frare caputxí i cardenal de l'Església Josep Vives i Tutó segons es pot llegir en un làpida que figura en l'interior del temple.

Dimensions: 34'85 x 9'95 x 18'50 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total comptant les tres naus és de 18'40 metres; l'absis té una fondària de 10'71 m, mesura inclosa en la llargada total ja senyalada.

Arquitectes: Francisco Soriano; mestre de cases Pere Font, de Vic; i Eduard Mercader pel que fa a les reformes modernes.

Guarda un retaule de Joan Baptista Toscano procedent de l'antiga església; les escultures que hi figuren són de Cèsar Corona; està situat sobre una estructura de marbre procedent del cementiri, amb pintures de Lluís Masriera. El Santcrist és del 1637 degut a l'escultor mataroní Jaume Fornés. El retaule de Sant Andreu, de finals del segle XVI, és de l'escultor Gaspart Huguet i de Joan Aragall; dos retaules més barrocs són el del Roser i el de Sant Isidre.

Campanar neoclàssic de principis del segle XIX i refet després del 1936. Té un primer cos de planta quadrada (5'67 x 5'67 m); el segon octagonal, on s'hi ubica la cel·la, és de carreus granítics; a diversos nivells del campanar hi figuren uns plafons arrebossats i pintats de color groc; està coronat per una cornisa destacada i un terrat amb barana de carreus. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Una escala puja per l'interior amb graons de pedra, arrapada als murs i amb un ull central; des d'ella es passa al cor i poc més amunt es transforma en una de cargol d'obra.

Arquitecte: el francès Pierre Delquer pel que fa al primer campanar.

Situació: damunt l'ala de llevant fent angle al sud-est amb la façana principal orientada al migdia.

Alçada: 33'04 metres.

Esveltesa: 5,8

SANT CEBRIÀ DE VALLALTA Sant Cebrià

Altitud: 78 metres.

Església del 1577 bastida en l'estil gòtic tardà. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de creueria i capçada per un absis amb una volta ogival de planta poligonal de cinc costats; té un digne cancell; està acompanyada de capelles laterals. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un blanc intens amb carreus de pedra rogenca visibles a les cantoneres. El frontis té un portal rectangular renaixentista (*a la romana*, com s'anomenava aquest estil al segle XVI) amb un frontó triangular i columnes corínties estriades sobre pedestals adossades als muntants, un òcul atrompetat a mitja alçada i dues finestres rectangulars sota la cornisa angular.

Guarda un retaule barroc procedent d'un monestir femení de Sevilla adquirit i regalat a la parròquia per un benefactor després del 1940. Té un orgue del 2003 procedent del constructor de Collbató; i una pica baptismal antiga de pedra.

Campanar renaixentista auster. Té planta quadrada (4'90 x 4'90 m) i un segon cos octagonal coronat per una minsa cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra; a sobre d'ell, s'aixeca una agulla vuitavada. La cel·la queda oberta amb finestres altes i estretes en arc de mig punt, una a cada cara alterna. Una escala exterior arriba fins al nivell del cor; aleshores puja per l'interior una altra d'obra que va de paret a paret tot deixant un ull central; des de la cel·la fins al terrat n'hi ha una de gat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 27'13 metres.

Esveltesa; 5,5

SANT GENÍS DE PALAFOLLS

Sant Genís

Altitud: 25 metres.

Municipi de Palafolls

Església romànica aixecada a partir del 1079; ha sofert canvis i ampliacions sobretot en els segles XV i XVI; les restes romàniques són visibles al mur de migdia: arcuacions cegues sota cornisa i en la volta de la nau principal; sofrí també reformes en els segles XVIII i XIX. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt i amb la capçalera del segle XVI tancada per un absis rectangular tot i que per l'exterior és marcadament semicircular; té capelles laterals cobertes per voltes de creueria amb nervis de granit gris damunt mènsules; n'hi ha tres per l'esquerra comunicades formant un passadís; a la dreta en té dues d'amplies; estan obertes per arcs apuntats. L'última capella de l'esquerra està coberta per una cúpula amb un petit cupulí. L'atri separat de la nau per una gran arcada de mig punt i una digne vidriera està cobert per una volta de canó que descansa en el mateix terra.

Té una torre circular del segle XV com exponent de quan es va fortificar situada a l'angle sud-oest del frontis. Aquest, també d'aquest moment, té paraments de carreus petits i matussers amb un portal en arc de mig punt de grans dovelles recobert per un bordó sobre mènsules, un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa angular. L'antiga porta romànica oberta al mur de migdia avui està tapiada.

Dimensions: 21'38 x 8'28 x 8'55 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou l'atri de 2'70 de profunditat; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 14'28. La cúpula de la capella fa una alçada de 9'87 metres inclòs el cupulí.

Guarda una imatge d'escola castellana de Maria i el Nen del segle XIV en pedra policromada procedent de l'antic castell de Palafolls.

Campanar merament funcional dels segles XV i XVI. Té planta gairebé quadrada (5'32 x 5'44 m). S'hi entra per un portal a l'esquerra de l'atri; una escala de graons de maó puja per l'interior arrapada als murs. A la cel·la, sota una coberta plana d'obra amb una petita trapa per sortir a la teulada plana, hi ha dues finestres d'arc apuntat a cada cara. No hi té cap campana. Els seus murs són de carreus petits; a la cel·la són de maó vis per fora i de grans carreus de granit gris per l'interior.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'60 metres.

Esveltesa: 3,6

SANT ISCLE DE VALLALTA

Sant Iscle o Aciscle

Altitud: 130 metres.

Església de finals del segle XVIII. Consta d'una nau amb els murs arrebossats i pintats de color rosa amarronat. El frontis té un portal en arc rebaixat de pedra picada de granit gris, una fornícula al damunt sense imatge, un òcul a mitja alçada i una cornisa sinuosa al damunt.

Guarda encastada a la façana una placa que recorda la resistència que el sometent del lloc va oposar a les tropes franceses invasores a principis del segle XIX.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (5'70 x 5'70 m) amb dues campanes a les dues estretes finestres d'arc de mig punt que donen a ponent; està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana d'obra amb un fris estrellat de peces fosques; sobre d'ell una armadura metàl·lica per sostenir dues campanes horàries (estructura que no s'ha inclòs en la mesura del campanar). Els seus murs estan arrebossats i pintats en color rosa marronós, com la façana, decorats als caires amb una senzilla motllura que els ressegueix de dalt abaix; un rellotge d'esfera està situat sota la cornisa, i una petita finestra queda oberta a mitja alçada per la banda que dóna al nord.

Situació: adossat al centre del mur de tramuntana.

Altitud: 18'35 metres.

Esveltesa: 3,2

SANT PERE DE RIU Sant Pere
Altitud: 250 metres. Municipi de Tordera

Església romànica del segle XI modificada al XVIII amb unes golfes sota una teulada d'un sol vessant i amb una façana barroca. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals i capçada per un absis semicircular de petits carreus matussers decorat amb arcs cecs i lesenes; es va sobrealçar i això és ben visible per l'exterior ja que la part sobrealçada queda arrebossada i pintada d'un blanc intens. L'antic portal a la banda de migdia es troba paredat; el nou es troba obert al mur de ponent on una rosassa el decora a mitja alçada. Hi ha un comunidor exempt.

Dimensions: 18'50 x 6'00 x 7'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar romànic. Té planta rectangular (4'00 x 3'00 m) amb el cos superior modern constituït per la cel·la i coronat per una minsa cornisa amb merlets esglaonats de maó i una agulla piramidal. Els seus murs són de paredat d'un to grisenc fosc amb carreus a cantoneres i també a la cel·la; en ella s'hi obren dues finestres de punt rodó a la banda nord; hi ha una altra finestra rectangular a mitja alçada a la mateixa banda. Per l'interior de l'església es puja fins a la volta per una escala d'obra i des d'allí, per sobre la volta i cap a l'esquerra es troba una altra escala estreta que puja per dins del campanar fins a la cel·la. Hi pengen dues campanes.

Situació: adossat al mur de tramuntana, prop de l'absis encarat a llevant.

Alçada: 20'65 metres.

Esveltesa: 5,1

SANT POL DE MAR Sant Jaume
Altitud: 20 metres.

Església aixecada el 1590 en gòtic tardà. Consta d'una nau amb un porxo frontal amb arcs apuntats al davant i als laterals; s'hi aixopluga el portal. El frontis presenta un mur de maçoneria

amb barreja de peces mig carreuades, una rosassa atrompetada al damunt del porxo i una cornisa angular.

Guarda un grup escultural de la Pietat de l'escultor barroc sevillà Juan Martínez Montañés (1568-1649) o de la seva escola.

Campanar del segle XVI format per una antiga torre de defensa circular amb la base atalussada de maçoneria, d'uns 12 metres de diàmetre (perímetre: 37'80 m), amb dos pisos amb un mur de 2'80 metres de gruix i parament de paredat. Per la banda de llevant hi ha una escala de cargol que puja per l'interior del mur. Acaba en terrat sobre del qual s'aixeca un edicle de 3'25 metres d'alçada de planta rectangular amb una petita espadanya de dos ulls (de 2 metres d'alçada) amb una campaneta a cadascun sobre del mur de llevant. Segons *vox populi*, aquest campanar d'estructura tan irregular, sobretot per l'edicle superior que no lliga amb la torre inferior, no és sinó "un galliner". La torre té una base atalussada d'uns tres metres d'alçada i un cos cilíndric de 16 metres d'alt dividit per l'interior en dos pisos recoberts per voltes semiesfèriques i murs amb paraments de maçoneria; l'edicle superior té els murs emblanquinats i cobert per una teulada d'un sol vessant; té obertes finestres d'arc de mig punt una a cada cara a excepció de la banda de llevant on se n'hi troben dues. Avui (2013) aquest edicle s'ha transformat en una cel·la amb carreus de pedra marronosa a les cantoneres i murs arrebossats i pintats de marró clar fet que el fa més digne i s'acorda millor amb la torre.

Situació: al nord-oest de l'església, adossat a l'angle corresponent del frontis.

Alçada: 24'25 metres, càlcul només aproximat degut a les barreres urbanístiques que ho dificulten.

Esveltesa: 2

SANT VICENÇ DE MONTALT Sant Vicenç

Altitud: 145 metres.

Església del 1591 aixecada en estil gòtic tardà. Consta d'una nau de tres trams coberts per voltes ogivals simples amb pilastres i decoració renaixentista; està capçada per un absis poligonal de cinc costats, té un fals transsepte format per dues capelles laterals encarades i un cor sobre el tram als peus. A l'extrem dret del transsepte es va obrir el 1886 una capella per al Santíssim de dos trams i absis poligonal en estil neogòtic. El frontis té una portalada de marc rectangular renaixentista (*a la romana*, com se'n deia a l'època) del 1598, obra del picapedrer Jaume Costa de Torroella de Montgrí, amb columnes corínties estriades sobre pedestal adossades als brancals, entaulament, frontó triangular que conté una imatge en marbre del 1963 d'Enric Monjo (1896-1976), un òcul atrompetat a mitja alçada i tres finestres rectangulars (hi havia hagut una garita a la del centre) sota la cornisa angular. Els seus murs estan arrebossats i pintats en color groguenc i amb carreus granítics visibles a les cantoneres. A l'interior, les motlures i la decoració renaixentista és en pedra de Montjuïc.

Dimensions: 21'20 x 6'75 x 13'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 12'50 metres; la capella del Santíssim en fa 9'50 de llargada per 6 d'amplada.

Arquitectes: els mestres de cases Joan Torres (o de Tours, ja que el pare, Joan, escultor, era originari de França) i el seu fill Dionís de Calella; i Pierre Delquer, mestre de cases francès, pel que fa al campanar.

Campanar renaixentista iniciat el 1593. Té planta rectangular (6'40 x 5'15 m) decorat amb una motlura a mitja alçada que separa el cos primer del segon que és de perímetre lleugerament

més reduït. Està coronat per un terrat amb gàrgoles als angles i una barana d'obra amb merlets esglaonats i, al seu damunt, quatre arcs apuntats en diagonal units al centre que sostenen una campana horària. Sota terrat, la cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i l'esfera d'un rellotge al dalt a la cara frontal. Els seus murs són de paredat, arrebossats i pintats d'un color groc pàl·lid i amb carreus d'un to fosc a les cantoneres igual com al frontis.

Des de la nau, a la seva dreta, entre les capelles de Sant Isidre i la del baptisteri, s'entra a l'interior del campanar i es puja fins a la cel·la per una escala de pedra, en ziga-zaga, arrapada a un costat; des de la cel·la segueix fins a sortir al terrat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat al migdia.

Alçada: 24'50 metres.

Esveltesa: 3,8

TEIÀ

Sant Martí

Altitud: 125 metres.

Església construïda entre el 1574 i el 1581 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta ogival simple i capçada per un absis poligonal de cinc costats reforçat per l'exterior amb robustos contraforts. Té un cor amb barana de pedra calada sobre un arc carpanell i una volta bufada baixa damunt el cancell d'obra; té unes tribunes sobre els altars laterals; aquests estan coberts amb voltes de creueria; per damunt d'ells hi ha uns grans òculs, quatre per banda, vidriats i acolorits amb representació de figures santes.

La façana principal renaixentista té el portal rectangular flanquejat per columnes corínties mig estriades sobre pedestals adossades a cada brancal, un entaulament i un frontó triangular; un petit grup escultòric de Sant Martí al damunt i un gran finestral del gòtic florit quadriforat amb el timpà calat; tot queda coronat per una cornisa angular amb merlets esglaonats al damunt i una creu de pedra al cim. Els seus murs de pedra de Montjuïc són de maçoneria i tots estan coronats de merlets esglaonats. A l'interior, els pilars i els arcs són de pedra granítica grisa i els murs i els plements estan emblanquinats. Per les seves dimensions se la coneix per "la Catedral de la Costa". Va prendre per model l'església barcelonina del convent dels Àngels.

Dimensions: 31'54 x 9'43 x 13'55 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les poc fondes capelles laterals fa 13'37 metres.

Arquitecte: mestre de cases Antoni Mateu.

Guarda quatre grans quadres de principis del segle XVII (1621) de Lluís Gaudín, pintor barceloní, sobre la vida de sant Martí que formaven part del retaule desaparegut el 1936 i que foren desmuntats abans de la destrucció del conjunt. Conserva la trona barroca de pedra amb barana metàl·lica i alguns titans de pedra de l'antic retaule barroc avui desaparegut.

Campanar renaixentista auster coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (6'30 x 5'90 m); en el cos superior de perímetre lleugerament més reduït que el primer i separat d'ell per una motllura s'hi ubica la cel·la; queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara menys a ponent on n'hi ha dues de petites; està capçada per una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra coronada de merlets esglaonats; una esfera d'un rellotge es troba a la banda de migdia; sobre el terrat s'aixeca una gran estructura metàl·lica (no s'ha inclòs en la mesura de l'alçada) per sostenir les campanes horàries. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres; tota la pedra és d'un material groguenc. Té un sòcol d'un gruix de 20 centímetres de grans carreus ben escairats. Per accedir a la cel·la hi ha una escala del tipus català sobre voltes i arrapada als murs; des d'allí fins al terrat n'hi ha una de cargol de fusta.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.
Alçada: 25'98 metres.
Esveltesa: 4,1

TIANA Sant Cebrià

Altitud: 140 metres.

Església erigida entre el 1885 i el 1927; té un estil neoromànic amb detalls del gòtic. Consta d'una nau acompanyada de dos passadissos oberts entre els altars laterals; la nau de quatre trams està coberta per voltes bufades que descansen en quatre arcs torals de mig punt prolongats per pilastres rectangulars; unes semi-columnnes adossades als pilars es prolonguen sota els arcs; la capçalera la formen tres absis semicirculars amb decoració exterior d'arcuacions cegues sota les cornises, el central tan ample com la nau i tan alt com ella. La façana principal té paraments de petits carreus i de maó vist i les laterals de maçoneria. El frontis té un portal amb tres arquivoltes de mig punt sobre fines semi-columnnes; queda emmarcat per un bordó d'arc apuntat damunt mènsules antropomorfes. Una motllura horitzontal el divideix en dues zones, a la inferior hi apareix un fris d'arcuacions cegues sobre mènsules; a la superior hi té oberts finestrals amb l'arc calat, un de central apuntat flanquejat per altres dos de mig punt amb un òcul al capdamunt. Quatre pilastres que recorren la façana de dalt a baix la divideixen en tres zones, la central més ampla amb el portal; totes elles presenten carreus ben escairats; les cantoneres estan coronades per pinacles gòticitzants. Un atri dóna pas a la nau; damunt d'ell s'hi aixeca el campanar; en un primer pis hi ha el cor obert a l'església per una àmplia balconada.

Dimensions: 33'27 x 10'06 x 14'31 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou els 5'32 metres de fondària de l'atri; l'amplada total comptada des del fons dels altars laterals fa 20'67 metres.

Arquitecte: Francesc de Paula del Villar i Carmona (1860-1927).

Guarda un retaule barroc del segle XVII (1645-55) de Josep Tramulles I fill de Vilafranca del Penedès, nascut el 1603 i membre d'una família d'escultors originaris de Valls; fou daurat per Onofre Bonet el 1677. Les pintures de l'absis són una imitació de les de Josep Maria Sert i són obra d'un artista de cognom Pujol que estiujejava a Tiana, pintures que havia de fer Lola Anglada i que per una mala avinença amb el rector del moment en va ser apartada.

Campanar aixecat entre el 1888 i el 1927, inacabat. Té un primer cos de planta quadrada (5'90 x 5'90 m) i un de segon vuitavat de perímetre força més reduït coronat per una cornisa i un terrat amb barana metàl·lica; de fet no va ser acabat ja que el projecte presentava una agulla gòticitzant al capdamunt que no es va construir. Els seus murs de maó estan arrebossats; les cantoneres són de pedra picada. La cel·la té finestres d'arc apuntat, una a cada costat, alternant les obertes i les cegues; les obertes tenen el rellotge d'esfera dins de l'arc.

S'accedeix a l'interior del campanar per la porta que es troba a la dreta de l'entrada de l'església. És la mateixa que va al cor. Fins a mig campanar és d'obra i sobre voltes catalanes. Després es converteix en una de fusta fins a la cel·la. N'hi ha una altra de ferro que arriba fins a l'alçada del rellotge.

Situació: aixecat al centre dels peus de la nau central, com una prolongació de la façana principal orientada al sud-est.

Alçada: 36'35 metres.

Esveltesa: 6,1

TORDERA

Sant Esteve

Altitud: 34 metres.

Església erigida entre el 1780 i el 1817; l'interior és neoclàssic i el frontis barroc. Consta de tres naus, la central de cinc trams, un d'ells és el transsepte; està coberta amb una volta de canó damunt quatre arcs torals de mig punt, igualment com al transsepte; al creuer s'hi aixeca una cúpula sobre petxines; les dues naus laterals, de tres trams, tenen una cúpula bufada a cada tram; les naus estan separades per arcs formers de mig punt damunt pilars cruciformes. El frontis, de carreus ben escairats de pedra de to groc daurat, té una bella portalada barroca, una rosassa motllurada a mitja alçada i unes balconades amb balustres a un nivell més baix, una a cada banda de la fornícula; està coronat per una cornisa que fa una gran curvatura convexa amb tres pinacles, un al centre i els altres als extrems. La portalada té un portal en arc rebaixat i marc filetejat a l'intradós flanquejat per unes columnes toscanes sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament i un frontó circular truncat amb una fornícula amb imatge intercalada. Els seus murs laterals són de paredat.

Dimensions: 40'00 x 10'25 x 16'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'atri de 4'80 metres de fondària queda inclòs en la llargada indicada; les tres naus sumen una amplada de 24'57 metres; el transsepte en fa 24'57 x 10'30 x 16'50; la cúpula arriba als 21'35 metres.

Campanar amb un primer alt cos romànic dels segles XI i XII. Té planta gairebé quadrada (5'75 x 6'14 m) amb finestres en dos pisos, al segon geminades. Al damunt, hi té un cos gòtic del segle XVI on s'hi ubica la cel·la; té dues finestres d'arcs apuntats per banda de marcs motllurats i una senzilla motllura a la seva base; per coronament hi ha una cornisa, un terrat d'obra amb gàrgoles i, al damunt, una agulla piramidal. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats i disposats en filades uniformes d'un material de to groguenc. L'escala interior de pedra picada amb estructura de cargol dins un cilindre de carreus ben escairats és ben visible des de l'exterior a través de les finestres.

Situació: adossat a la façana lateral orientada a ponent, proper al frontis encarat a migdia.

Alçada: 33'40 metres.

Esveltesa: 5,4

VALLMANYA

Sant Miquel

Altitud: 170 metres. Municipi de Tordera

Església aixecada al segle XVI i reedificada al 1826 en estil neoclàssic. Consta d'una nau de tres trams amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt; està acompanyada de dues capelles laterals per banda cobertes amb voltes d'aresta; sengles pilastres d'escàs relleu amb un capitell curt mensuliforme baixen dels arcs torals al terra. L'absis rectangular queda cobert per una volta de canó prolongada fins al terra. Un cor amb barana de fusta descansa en un arc rebaixat. El frontis té un portal en arc rebaixat i un marc de pedra blanca, un òcul a mitja alçada i la cornisa mixtilínia amb creu metàl·lica al cim. Els seus murs són de paredat, al frontis amb un arrebossat emblanquinat.

Dimensions: 14'88 x 4'81 x 6'52 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals fa una amplada total de 10'53 metres.

Campanar merament funcional aixecat poc més tard que el temple. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) amb un primer alt cos compacte separat per una motllura d'un segon on s'hi ubica la cel·la amb els caires aixamfranats que sembla ser de temps força posterior; està coronat per una cornisa motllurada i una barana d'obra amb merlets esglaonats, pinacles als angles i recobert per una

cúpula semiesfèrica. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; una d'elles gairebé cegada; té una motllura al dessota; hi penja una petita campana. Al primer cos els murs són de paredat amb carreus a cantoneres i sense arrebossar; al segon són de maó vist; presenten una gran nuesa només trencada per una finestra rectangular a la part alta del primer cos. Entrant al temple a la dreta s'accedeix al campanar; una escala de maons amb barana d'obra enguixada puja sobre voltes catalanes fins a la cel·la que queda coberta per una volta semiesfèrica i amb murs de maó vist a tots els paraments.

Situació: adossat al mur del migdia fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'00 metres.

Esveltesa: 4,7

VILASSAR DE DALT Sant Genís

Altitud: 140 metres.

Església aixecada el 1943 en un estil classicitzant amb restes de l'edifici gòtic del 1518 visibles en el portal lateral. Consta d'una nau central coberta amb una volta de llunetes, dues de laterals amb volta d'aresta, transsepte i, al creuer, un cimbori octagonal amb cupulí. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats. La part central del frontis té un porxo de tres arcs de mig punt damunt fines columnes monolítiques corínties on s'hi aixopluguen tres portals rectangulars. Una motllura composta horitzontal divideix en dues zones aquesta façana, la superior decorada amb tres plafons, els dos laterals esgrafiats amb escenes religioses; el central obert amb una finestra d'arc de mig punt; està coronada per un frontó triangular amb la cornisa motllurada. Una portada lateral ha estat aprofitada de l'anterior temple gòtic.

Arquitecte: Antoni Fises.

Decoració interior amb murals de Fidel Trias.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (5'55 x 5'55 m). Queda dividit en tres cossos per motllures i està coronat per un terrat amb balustrada i una torrella oberta amb finestres de punt rodó, una a cada costat, una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants. La cel·la situada al tercer cos té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb balconades de balustres sobre permòdols de pedra blanca com també en els marcs de les finestres; hi pengen campanes. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc trencat.

Situació: adossat al mur de llevant en l'angle que fa amb el transsepte.

Alçada: 34'14 metres.

Esveltesa: 6,1

VILASSAR DE MAR Sant Joan

Altitud: 15 metres.

Església del 1946 que aprofita alguns elements de l'anterior barroco-neoclàssica. Consta de tres naus i d'un transsepte amb cúpula i cupulí sobre el creuer; té cor i la capçalera recta. La portalada principal en un frontis del 1855 és barroca; les dues laterals d'estil neoclàssic procedeixen del temple antic; unes bandes verticals de poc relleu i de maó vist descansen en un sòcol de grans carreus de granit; damunt d'una motllura horitzontal s'aixeca una segona zona dividida en tres plafons pintats de blanc separats per pilastres de maó en el del centre dels quals hi ha obert un òcul motllurat; està coronat per un frontó triangular emmarcat per una cornisa motllurada. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc.

Dimensions: 34'67 x 11'65 x 16'36 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les tres naus fa 25 metres; la cúpula arriba als 23'95.

Arquitecte: Josep Maria Ribas i Cases.

Guarda pintures de Josep Obiols i d'Enric Monserdà.

Campanar barroc del 1717 que es conserva del temple anterior. Té una base rectangular (6'00 x 5'27 m) amb un segon alt cos octagonal dividit en dos per una fina motllura; està coronat per una cornisa i un terrat amb barana d'obra i pinacles amb bola als angles; una armadura metàl·lica damunt el terrat que sosté unes campanes horàries no s'ha tingut en compte en el càlcul de l'alçada del campanar. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to gris-crema amb carreus de granit gris-fosc a les vuit cantoneres i als marcs dels quatre finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna que es troben en la cel·la situada a la part alta. Unes motlures separen els diversos cossos vuitavats, una es troba sota l'esfera del rellotge i altres sota i sobre els finestrals.

A la dreta de la nau hi ha una porta per la qual s'entra al campanar; hi puja una escala amb graons de maó i barana d'obra sobre voltes i amb un ull central ample; dóna accés a la cel·la coberta per una volta semiesfèrica de maó vist; hi penja una campana gran; des de la cel·la fins al terrat, n'hi ha una altra de cargol de fusta i estreta, ja vella, que puja dins d'un cilindre d'obra; surt a través d'una trapa closa per una senzilla placa metàl·lica amb la singularitat que l'escala queda finalitzada un metre per sota.

Situació: lleugerament endarrerit respecte de la façana principal, encarada a llevant; s'aixeca sobre la nau lateral de la dreta, orientada al nord-est.

Alçada: 25'26 metres.

Esveltesa: 4,2

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

FAR, EL (Alfar) Sant Andreu

Altitud: 350 metres. Municipi de Dosrius

Església del segle XVI aixecada en estil gòtic tardà. Consta d'una nau amb transsepte i amb un absis poligonal. El frontis té un portal rectangular amb llinda i muntants de grans blocs de granit gris ben escairats i una rosassa calada i atrompetada a mitja alçada; es prolonga amb un campanar d'espadanya closa. Els seus murs estan arrebossats i mostren carreus grisos a les cantoneres.

Campanar d'espadanya closa, de planta rectangular (4'20 x 3'50 m) coronat per una minsa cornisa amb merlets de maó que tanquen una coberta plana. Al mur de ponent, la cel·la té murs de granit gris; als altres costats els murs són de paredat amb un arrebossat en mal estat. Té dos finestrals d'arc de mig punt a ponent i dos a llevant, i una finestra a cadascun dels altres dos costats. Potser originàriament era una senzilla espadanya oberta.

Situació: sobre el centre de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 13'60 metres.

Esveltesa: 3,2

PREMIÀ DE MAR Santa Maria

Altitud: 15 metres

Església moderna de la segona meitat del segle XX bastida amb murs de formigó. Té planta rectangular amb dependències i equipament en un pis que es troba sobre la nau. L'entrada es troba sota un porxo lateral de sostre pla i damunt de columnes de formigó.

Campanar d'espadanya exempta format per un ample mur de formigó que està capçat per

una plataforma el·líptica protegida per una senzilla barana metàl·lica; damunt d'ella, sota un braç de formigó, hi pengen dues campanetes. L'escala per accedir-hi és de gat protegit per anelles; no s'inicia sinó a un alçada notable.

Situació: adossat al mur sud dels peus del temple, en l'angle que forma amb el lateral de ponent.

Alçada: 17 metres.

EL MONTSIÀ

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
------------------------	------------	------------------

Alcanar	Sant Miquel	32'65
Amposta	L'Assumpció	18'14
El Poble Nou del Delta	Mare de Déu de la Cinta	29'92
Freginals	Sant Bartomeu	26'41
Godall	La Transfiguració	25'26
Mas de Barberans	Sant Marc	20'37
Masdenverge	Mare de Déu del Roser	20'40
Santa Bàrbara	Santa Bàrbara	29'99
Sant Carles de la Ràpita	Santíssima Trinitat	29'94
Sènia, la	Sant Bartomeu	36'93
Ulldecona	Sant Lluç	29'95
Sant Joan del Pas	Sant Joan Baptista	18'02
Els Valentins	Sant Antoni de Pàdua	16'08

Alçada mitjana: 25'70 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha dues; d'espadanya cinc; entre aquestes la Galera mesura 26'83 metres i Sant Jaume d'Enveja 14'50.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ALCANAR Sant Miquel
Altitud: 77 metres.

Església aixecada el 1575 en gòtic tardà i amb característiques renaixentista. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival estrellada a base de terceletes (12 nervis i tres claus de volta a cada tram), transsepte i cúpula sobre petxines al creuer. Actualment té cinc trams, un d'ells és el transsepte; cada tram està separat del veí per un arc toral de mig punt que descansa en mènsules; una imposta motllurada senzillament recorre tota la base de la volta. Les capelles laterals estan obertes en arc de mig punt menys una d'elles que el té rebaixat (sembla que perquè hi havia hagut un orgue). No té cor, encara que hi era abans del 1936; només resten les dues semi-columnes on es recolzava l'arc que el sostenia.

Al segle XIX (1865-1871) fou suprimit un tram i al seu lloc s'hi construí un nou presbiteri i el transsepte amb cúpula i cimbori al creuer; això va significar haver de prolongar la nau per la banda de la capçalera. La façana principal, de carreus ben escairats, es troba situada a una certa alçada respecte del nivell del carrer; el desnivell queda superat per una gran escalinata. Per l'interior també té els paraments de carreus ben escairats de mida mitjana i gran i, en haver d'ésser anivellat el terra degut al pendent del terreny on s'aixeca l'església, els primers metres de les quatre pilastres que sostenen la cúpula al creuer són de pedra viva de la roca que va haver-se d'enfondir. La cúpula està inclosa en un cimbori vuitavat que presenta grans obertures en costats alterns.

La portalada renaixentista, amb sis grades al davant, té un portal en arc de mig punt sobre impostes i un marc amb dovelles i carreus encoixinats decorats amb puntes de diamant; als carcanyols (triangles entre l'arc i l'entaulament) hi figuren medallons amb una cara en relleu a

cadascun, probablement les de sant Pere i sant Pau; està flanquejat per unes columnes estriades sobre pedestals adossades als muntants; tenen la base decorada amb grotescos i el capitell motllurat; l'entaulament té l'arquitrav filetejat i uns pinacles adossats al mur damunt la cornisa així com tres fornícules buides amb un frontó triangular al damunt amb l'efígie del Pare Etern al timpà, tot en marbre blanc. A mitja alçada hi apareix un òcul motllurat i atrompetat; a l'angle dret del frontis, a la part alta, hi sobresurt una garita cilíndrica coberta amb cúpula semiesfèrica, possiblement feia la funció de comunidor.

Dimensions: 41'57 x 10'04 x 14'12 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total és de 14'48; la cúpula arriba als 20'54 metres i el transepte en fa 19'60 x 10'00 x 13'72.

Arquitecte: Joan Anglès de Tortosa; pel que fa a l'ampliació del segle XVIII l'arquitecte diocesà Ignasi Jordà i Arnalich i Jaume Ortega.

Campanar renaixentista coetani del temple. Té un primer alt cos de planta rectangular (7'10 x 6'45 m); un de segon és vuitavat; en ell s'hi ubica la cel·la; està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles a cada costat altern i un terrat amb barana de carreus i pinacles de bola, un a cadascun dels vuit angles. La cel·la presenta vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb una motllura a la seva base; un rellotge d'esfera queda visible al mur frontal dessota de la motllura superior del cos rectangular. Els seus murs són de carreus al frontis i de maçoneria als costats laterals.

Una escala de maons amb barana d'obra puja per l'interior i deixa un ull tancat per envans; ho fa per damunt de voltes i arrapada als murs; després del rellotge es fa estreta i es troba en força mal estat. A la base del campanar una antiga capella coberta amb volta de nervis ara deixa lloc a l'escala; també una altra volta de nervis es troba sota el pis del rellotge i, la cel·la, igualment està coberta, sota el terrat, per una volta de nervis units a la clau; hi pengen campanes.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 32'65 metres.

Esveltesa: 4,6

AMPOSTA Prioral de l'Assumpció

Altitud: 8 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1773 i el 1875, restaurada el 1990. Consta d'una nau i de dos passadissos oberts en arcs de mig punt entre les capelles laterals; la nau de cinc trams, un d'ells proper als peus una mica més reduït que els altres, està coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt i damunt una cornisa motllurada; les capelles laterals ho estan amb voltes d'aresta; queden separades per pilars rectangulars amb pilastres de poc relleu i de capitells d'ordre compost adossades; tant els arcs com les pilastres estan pintats simulant marbres rogencs amb vetes ataronjades. La capçalera recta inclou un absis semicircular cobert per una volta de quart d'esfera amb dos amples nervis pintats que descansen en una cornisa i en dues semicolumnes de capitells composts. A les llunetes hi ha vidrieres de colors amb representació de figures santes. Té un cor als peus que ocupa el cinquè tram amb un cancell digne.

El frontis queda obert per un portal rectangular d'estil clàssic amb un marc estriat i coronat per un frontó triangular; a mitja alçada hi ha obert un allargassat finestral. El mur de paredat del frontis està arrebossat i pintat de color blanc trencat. Aquest frontis està flanquejat per dues torres, la de la dreta convertida en campanar; la de l'esquerra, bessona de l'altra, però sense el cos superior que fa de cel·la.

Dimensions: 30'94 x 10'90 x 17'38 metres respectivament de llargada, amplada i alçada;

l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba a 20'60 metres.

Arquitectes: mestre de cases Francesc Malet i Pla (1717-1814) i Andreu Moreno.

Guarda escultures de Sant Abdó i Sant Senén de Santiago Montagut dels anys quaranta del segle XX.

Campanar neoclàssic una mica fantasiós coetani del temple. Té un primer alt cos de planta rectangular (6'10 x 5'30 m) amb una base de grans carreus amb un sòcol i una destacada motllura al seu límit superior; la resta del cos té paraments arrebossats i pintats de blanc amb les cantoneres en relleu positiu a base de carreus ben escairats; al seu damunt s'hi ubica la cel·la amb aspecte més modern que el primer cos; es tracta d'una torrella de caires aixamfranats de maó vist; està coronat per una cornisa motllurada i per una cúpula de racó de claustre de perfil sinuós de rajoles fosques, rogenques i negres, i amb un pinacle de pedra blanca al cim. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb bordó, una a cada cara, lleugerament enfonsades dins d'un marc rectangular; hi pengen campanes. A la base d'aquesta cel·la hi figura una notable i gran cornisa decorada amb dos frisos amb relleus florals; en el superior, dins d'un ull frontal hi ha ubicat un rellotge d'esfera. L'escala que puja a la cel·la és estreta, arrapada als murs i dóna voltes a un cos central prismàtic.

Situació: al damunt de l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 18'14 metres.

Esveltesa: 3

FREGINALS

Sant Bartomeu

Altitud: 126 metres.

Església aixecada en estil del gòtic tardà que tot i ser reformada més tard encara s'hi veuen alguns detalls al voltant del portal i en els arcs interiors de maçoneria; les reformes es feren cap a mitjans del segle XVIII. Consta d'una nau amb passadissos laterals. La façana principal és barroca amb un portal rectangular amb la llinda estriada i lleugerament corbada i amb pilastres toscanes adossades als muntants; una fornícula amb imatge es troba al damunt i un finestral amb l'arc lobulat a mitja alçada; esta coronada per una cornisa motllurada convexa al centre i còncava i mixtilínia als laterals; tres pinacles de bola sobresurten de l'arc central. El mur es troba arrebossat i pintat en un color groc clar.

Campanar de mitjans del segle XVIII merament funcional. Té un alt cos de planta quadrada (4'60 x 4'60 m). La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara i té una motllura a la seva base; hi penja alguna campana; sota de la finestra de la cara frontal hi figura l'esfera d'un rellotge. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana d'obra; al seu damunt s'hi aixeca una torrella quadrangular amb contraforts en diagonal als caires i amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; està capçada per una cornisa i una teulada piramidal. Els seus murs, a la cara frontal, estan arrebossats i mostren carreus de pedra blanca a les cantoneres i en els marcs de les quatre finestres de la cel·la; els laterals queden sense l'arrebossat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 26'41 metres.

Esveltesa: 5,7

GODALL

La Transfiguració del Senyor, Sant Salvador

Altitud: 167 metres.

Església del gòtic tardà. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria i capçada per un absis poligonal de cinc costats; a tot el llarg de la nau i de l'absis els nervis descansen en una imposta formada per una motllura simple; està acompanyada de capelles laterals entre els contraforts. El portal en arc de mig punt dovellat és obert a la façana lateral sud sota d'un porxo cobert per volta ogival simple i amb una arcada de mig punt que descansa en permòdols amb motlures; al damunt de l'arcada una motllura es destaca a manera de ràfec. Els seus murs interiors i exteriors presenten paraments de carreus ben escairats en pedra blanca.

Campanar amb un primer cos alt gòtic de planta quadrada (3'45 x 3'45 m) al capdamunt del qual s'hi troba una motllura molt ressaltada; el segon cos o cel·la, d'època força posterior, està coronat per una nova motllura al damunt de la qual s'aixeca una torrella quadrada de caires aixamfranats amb cornisa, teulada a quatre vents i finestres en arc de punt rodó a cada cara. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt amb baranes metàl·liques, una per costat, i una motllura a mitja alçada; hi penja alguna campana. El primer cos té els murs arrebossats i pintats de color marronós amb carreus visibles a cantoneres; l'arrebossat de la cel·la i la torrella ha estat emblanquinat; en la cel·la també són visibles uns carreus de pedra grisa a les cantoneres. Una segona torre amb teulada d'un sol vessant, més baixa, es troba adossada a la seva esquerra; en ella hi ha un rellotge d'esfera en el mur sud.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest de la façana lateral de migdia.

Alçada: 25'25 metres.

Esveltesa: 7,3

MAS DE BARBERANS Sant Marc

Altitud: 340 metres.

Església barroca aixecada entre el 1731 i el 1734; sofrí destruccions en èpoques d'accions bèl·liques que la van deixar gairebé inutilitzada; es va fer una reconstrucció el 1971 poc acurada i finalment se'n va fer una definitiva el 1995. Està bastida amb murs de maçoneria de peces mig picades i amb carreus a les cantoneres. El frontis molt auster queda obert amb un portal dovellat en arc de mig punt damunt impostes senzilles i muntants carreuats; només trenca la nuesa d'aquesta façana una finestra rectangular a mitja alçada; està coronada per una cornisa convexa al centre i mixtilínia als laterals.

Campanar d'aspecte senzill poc harmònic amb al temple; fou aixecat després d'aterrar l'anterior cap els anys 40 del segle XX. Té planta rectangular (3'70 x 2'40 m) i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra; el primer cos queda dins dels murs del temple i el segon, d'època recent, presenta els murs arrebossats i pintats d'un to torrat. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues als costats llargs i una als curts; hi penja alguna campana. Al dessota, en la cara frontal, hi figura un rellotge d'esfera.

Situació: sobre l'ala esquerra de l'edifici fent angle amb el frontis; de fet sobresurt per damunt del temple, com un afegitó; és ben recent ja que no fa gaires anys no hi estava aixecat i el campanar era d'espadanya de dos ulls damunt mateix del centre de la cornisa del frontis, lloc on avui (2001) no hi figura.

Alçada: 20'37 metres.

Esveltesa: 5,5

MASDENVERGE Mare de Déu del Roser
Altitud: 54 metres.

Església neoclàssica refeta als anys seixanta del segle XX. Consta d'una nau amb capelles laterals obertes en arcs formers de mig punt; té capçalera recta i un presbiteri obert per un arc de punt rodó; una motllura recorre tot el llarg de la nau sota mateix de la volta. El frontis està obert amb un portal rectangular sense altre marc que els mateixos murs; unes grades davant seu són per salvar el desnivell del carrer i un ràfec de teuladeta de dos vessants amb creu al cim destaca sobre seu. Uns finestrals d'arc de mig punt amb un calat geomètric es troben al seu damunt i a cada costat sota mateix d'una banda horitzontal ampla de pedra blanca que va de banda a banda; a la part superior hi ha un finestral amb gelosies sota mateix de la cornisa angular prominent damunt caps de biga. Els seus murs estan arrebossats i clapejats amb fragments de lloses i tenen sòcol de pedra artificial. La capçalera té un gran finestral en forma de creu.

Arquitecte: Franquet, pel que fa a la reconstrucció.

Campanar modern sense estil definit. Té planta gairebé quadrada (3'25 x 2'90 m) i està coronat per una cornisa i una teulada piramidal. Els seus murs de paredat arrebossat com els de la resta de l'edifici avui es veuen ennegrits per humitats; les seves cantoneres emblanquinades tenen un escàs relleu a manera de lesenes; un sòcol als angles és de grans carreus grossers. La cel·la té finestres rectangulars, una per banda; hi pengen tres campanes. L'esfera d'un rellotge a la cara de llevant està situada sota la finestra.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la capçalera encarada a tramuntana.

Alçada: 20'40 metres.

Esveltesa: 6,2

POBLE NOU DEL DELTA, EL Mare de Déu de la Cinta
Altitud: 5 metres. Municipi d'Amposta

Església moderna aixecada el 1957; ha esta bastida amb tots els murs emblanquinats. Consta, segurament, d'una sola nau amb capçalera recta. El frontis està coronat per una cornisa angular i una creu metàl·lica al cim; té un portal rectangular amb dues grades d'accés al davant.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (3'90 x 3'90 m) constituint un prisma lleugerament tronco-piramidal. Està coronat per una minsa cornisa i una coberta de formigó de doble vessant, gairebé plana, amb una creu metàl·lica al cim (inclosa en la mesura) adossada a la cara de migdia de la qual sobresurt en gran part. La cel·la està oberta amb grans finestrals rectangulars, molt amples als costats laterals, protegits amb baranes metàl·liques; hi pengen algunes campanetes. L'esfera d'un rellotge és visible a cada cara al dessota de les finestres; alguna finestreta quadrada es troba a diversos nivells del seu alt cos com a única ornamentació dels seus murs emblanquinats igual com els de la resta del temple.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat al migjorn.

Alçada: 29'92 metres.

Esveltesa: 7,6

SANTA BÀRBARA Santa Bàrbara

Altitud: 79 metres.

Església aixecada entre el 1890 i el 1913 en estil eclèctic amb detalls modernistes. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals. Està bastida amb murs de paredat pintats de blanc al frontis i amb carreus a cantoneres. En el frontis hi ha obert el portal en arc de mig punt emmarcat amb pedra motllurada de color marronós i amb unes poques grades d'accés al davant per salvar el petit desnivell del carrer; una rosassa calada i motllurada de pedra marronosa es troba a mitja alçada i, per coronament, una minsa cornisa angular.

Campanar d'estil eclèctic coetani del temple. Té planta quadrada (4'53 x 4'53 m) amb un primer cos absorbit dins els murs del temple i un de segon que en sobresurt bastit amb maó vist amb els caires arrodonits i amb unes semi-columnes adossades que estan flanquejades per unes pilastres d'escàs relleu; diverses motlures prominents el divideixen en tres pisos; entre elles s'hi troba un rellotge d'esfera; el pis superior correspon a la cel·la que queda oberta amb quatre finestres d'arc apuntat i guardapols, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa destacada i un terrat amb barana calada de pedra blanca.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 29'99 metres.

Esveltesa: 6,6

SANT CARLES DE LA RÀPITA Santíssima Trinitat

Altitud: 12 metres.

Església neoclàssica, del temps del rei Carles III d'Espanya, segle XVIII, refeta totalment després de la guerra del 1936, cap el 1941. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó de cassetons, sense altars ni capelles laterals; té un cancell digne, un cor i una capçalera recta que inclou un presbiteri semicircular. La façana principal està precedida d'un porxo sostingut per quatre robustes columnes toscanes amb èntasi marcat a sobre del qual s'hi troba una àmplia terrassa amb balustrada. Aixoplugat dessor el porxo hi ha obert un portal rectangular; per damunt d'aquest porxo el frontis presenta un finestral en arc de mig punt amb dues pilastres jòniques per banda adossades a les cantoneres que sostenen un entaulament amb doble arquiteu i un frontó triangular amb creu al cim. Tots els seus murs són de color blanc intens amb un sòcol de color cremós.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'76 x 5'10 m) amb un primer alt cos al damunt del qual se'n troba un altre de poca alçada i de perímetre lleugerament més reduït on hi figura un rellotge d'esfera visible a totes quatre cares; després d'una cornisa composta prominent s'aixeca un cos esglaonat a manera de tambor i, a sobre, una torrella convertida en cel·la amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat, emmarcades per semi-columnes toscanes al dessor d'uns frontons triangulars; hi pengen campanes; està coberta amb una cúpula semiesfèrica amb una bola i una creu al cim. Els murs emblanquinats de dalt a baix, amb sòcol de pedra, com tot el temple, ofereixen un aspecte completament nu de qualsevol element decoratiu.

Situació: adossat al mur lateral de ponent fent angle al sud-oest del frontis orientat a migdia.

Alçada: 29'94 metres.

Esveltesa: 5,8

SANT JOAN DEL PAS Sant Joan Baptista

Altitud: 180 metres. Municipi d'Ulldecona

Església refeta al segle XVIII i restaurada al XX. Segurament consta d'una sola nau amb capçalera recta. El frontis té un gran portal rectangular amb un marc de carreus de pedra groguenca ben escairada, una fornícula amb imatge enquadrada en marc de maó vermell a mitja alçada i una cornisa angular prominent en material vermellós. Té els murs arrebossats i pintats de blanc intens amb un petit sòcol de pedra groguenca.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (3'00 x 3'00 m) i està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de merlets triangulars de maó vist. Té un portal en arc de mig punt a la cara frontal. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb uns marcs de maó vist intensament vermellosos i amb un motllura igualment vermella a la seva base; a sota d'ella hi figura l'esfera d'un rellotge a la cara frontal. Murs arrebossats i pintats d'un blanc intens sense altre element que trenqui la seva verticalitat que el portal i una petita finestra rombald al seu damunt.

Situació: adossat al mur lateral de llevant fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 18'02 metres.

Esveltesa: 6

SÈNIA, LA

Sant Bartomeu

Altitud: 369 metres.

Església barroca dels segles XVII i XVIII amb reminiscències gòtiques. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta de creueria sobre quatre arcs torals de mig punt que se sostenen sobre mènsules recolzades en pilastres; aquests arcs estant units entre si per un nervi central que fa d'eix de tota la volta, nervi, però, que no segueix ben bé la línia recta ja que es desvia lleugerament a banda i banda; la capçalera està formada per un absis poligonal de tres costats. Té cor amb balustrada de fusta; descansa sobre un arc carpanell i una volta rebaixada

Els murs laterals tenen un parament de paredat amb carreus a les cantoneres reforçats per uns robustos contraforts que engloben per l'interior les capelles laterals. El frontis, de carreus mitjans ben escairats en pedra marronosa, té la part central en pedra clara i una portalada barroca amb un ample portal rectangular flanquejat per pilastres toscanes doblades adossades als muntants, un entaulament amb dos pinacles adossats al mur damunt la cornisa i una fornícula amb la imatge del patró; al seu damunt hi ha una finestra gran rectangular; està coronat per un frontó triangular. En una clau de volta situada en el primer tram de l'església, on es troba el cor, hi ha gravada la data de 1701, segurament la data del seu acabament. Té orgue i un cancell digne.

Dimensions: 26'65 x 10'23 x 13'64 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada fins al fons dels altars laterals fa 15'79 metres.

Campanar barroc del 1767. Té planta quadrada (6'35 x 6'35 m) i està bastit amb murs de paredat i carreus blanquinosos a les cantoneres; està dividit per dues motlures en dos cossos robustos; per damunt del segon amb una motllura més destacada de la que es troba més avall hi ha la cel·la amb paraments de carreus ben escairats, caires arrodonits i finestres d'arc de mig punt emmarcades per pilastres toscanes i un entaulament; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada damunt de la qual hi ha una torrella vuitavada amb un terrat amb barana metàl·lica i un petit edicle amb cúpula cònica. L'escala interior és ample del tipus català sobre voltes i arrapada als murs; els seus primers trams són de graons de pedra fins al cor; a partir d'aquí és de maons i més estreta.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 36'93 metres.

Esveltesa: 5,8

ULLDECONA Sant Lluç

Altitud: 134 metres.

Església gòtica aixecada entre el 1373 i el 1421. Consta d'una àmplia nau de tres trams coberta amb una volta de creueria simple amb claus de volta esculpits i policromats; està reforçada amb tres arcs torals apuntats que descansen en mènsules adossades a les pilastres i amb un arc presbiteral apuntat que descansa en sengles pilastres fasciculades; l'absis poligonal de cinc costats té capelles obertes amb arcs apuntats entre els contraforts amb finestres de traceries i vidres de color igual com en altres finestres de les capelles al llarg de la nau. Té cor i cancell. Els seus murs tenen paraments de carreus ben escairats per dins i per fora. L'entrada es fa pel lateral sud sota un porxo de volta de nervis rebaixada; el portal s'obre amb tres arquivoltes motllurades sobre columnetes de capitells decorats amb relleus vegetals i historiatos. En la banda esquerra, enfrontada amb el portal hi ha oberta la capella barroca del Santíssim, de planta de creu grega amb voltes de canó i amb cúpula sobre petxines en el seu creuer.

Dimensions: 32'31 x 13'97 x 17'72 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals fa 19'46 metres d'amplada total.

Campanar neobarroc del 1817. Té un primer alt cos de planta rectangular (7'45 x 4'50 m) coronat per una fina motllura i un de segon on s'ubica la cel·la amb els caires aixamfranats i motlures a sobre i a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; és el resultat d'haver estat refet després de la guerra del 1936 quan va quedar destruït; hi ha el projecte (2008) de refer la cúpula que hi havia abans de la guerra. La cel·la té finestres d'arc de mig punt, un a cada costat; hi pengen campanes. Té un rellotge d'esfera al seu dessota visible a la cara sud. Els seus murs són de carreus ben escairats i disposats en filades uniformes. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra fins a la cel·la; des d'allí al terrat hi ha una senzilla escala de gat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple, als peus de la nau, fent angle al sud-oest del mur lateral de migdia.

Alçada: 29'95 metres.

Esveltesa: 4

VALENTINS, ELS Sant Antoni de Paula

Altitud: 216 metres. Municipi d'Ulldecona

Església senzilla, segurament d'una nau de planta rectangular amb capçalera recta. Ha estat bastida amb murs de paredat arrebossats i emblanquinats. El frontis té un portal d'arc rebaixat i, al capdamunt, una minsa cornisa angular.

Campanar modern merament funcional. Té planta quadrada (2'30 x 2'30 m) i els seus murs estan pintats d'un blanc intens; presenten els caires lleugerament destacats a manera de lesenes cantoneres; té un portal rectangular a l'exterior i unes espitlleres als diversos pisos a la cara frontal. La cel·la té els caires parcialment aixamfranats i finestres d'arc rebaixat, una a cada costat, amb el marc lleugerament destacat; hi pengen campanes. Està coronat per una minsa cornisa motllurada i un terrat amb barana metàl·lica i pilars de maó als angles. Un rellotge d'esfera està situat sota de la finestra frontal encarada al sud.

Situació: adossat al mur lateral de ponent fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.
Alçada: 16'08 metres.
Esveltesa: 7

LA NOGUERA

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
------------------------	------------	------------------

Àger	Sant Vicenç	17'29
Corçà	Mare de Déu del Roser	13'85
Algerri	Santa Maria	28'78
Alòs de Balaguer	Sant Feliu	24'86
Artesa de Segre	L'Assumpció	30'25
Alentorn	Sant Salvador	25'17
Baldomar	L'Assumpció	17'87
Avellanes i Santa Linya, les		
Santa Linya	L'Assumpció	22'11
Tartareu	L'Assumpció	20'49
Vilanova de la Sal	L'Assumpció	27'75
Balaguer	Sagrat Cor	29'92
Balaguer	Santa Maria	40'73
Baronia de Rialb		
Pallerols de Rialb	Sant Esteve	13'75
El Puig de Rialb	Sant Andreu	11'05
La Torre de Rialb	Sant Iscle i Santa Victòria	13'41
Bellcaire d'Urgell	Santa Maria	24'00
Bellmunt d'Urgell	Sant Josep	19'49
Cabanabona	Sant Joan	17'00
Camarasa	Sant Miquel Arcàngel	23'54
L'Ametlla de Montsec	Sant Josep	16'65
La Baronia de Sant Oïsmè	Sant Bartomeu	10'71
Fontllonga	Sant Miquel	18'12
Sant Llorenç de Montgai	L'Assumpció	17'75
Cubells	Sant Pere	27'02
Ivars de Noguera	L'Assumpció	26'03
Menàrguens	L'Assumpció	25'59
Montgai	L'Assumpció	60'00
Butsènit	L'Assumpció	34'02
Oliola	Sant Tirs	25'50
Coscó	L'Assumpció	18'12
Os de Balaguer	Sant Miquel	32'38
Gerb	Sant Salvador	23'55
Penelles	Sant Joan Baptista	32'28

Ponts	Santa Maria	28'20
Preixens	Sant Pere	13'74
Pradell	L'Assumpció	17'25
Les Ventoses	Sant Pere	11'80
Sentiu de Sió, la	Sant Miquel	21'62
Térmens	Santa Maria	23'19
Torrelameu	L'Assumpció	19'03
Vallfogona de Balaguer	Sant Miquel	22'19
Vilanova de l'Aguda	Sant Miquel	19'41
Ribelles	L'Assumpció	36'39
Vilanova de Meià		
Lluçars	Sant Pere	11'26
Santa Maria de Meià	La Immaculada	26'41

Alçada mitjana: 23'12 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; amb espadanya n'hi ha 37; d'aquestes l'església nova d'Alfarràs mesura 12 metres, Anya 11'06, Figuerola de Meià 9'75, Fontdepou 9'03, Millà 18'67, Montmagastre 6'75, Palau de Rialb 11'23, la Ràpita 11'73, Seró 9'76, Vernet 10'27 i Vilanova de Meià 24'65.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ÀGER Sant Vicenç

Altitud: 618 metres.

Església romànic-gòtica; de la romànica, segurament del segle XI, se'n conserva part de l'absis i del mur de tramuntana. Consta de tres naus; la central es va anar fent entre els segles XII i XIV; la de migjorn és posterior; a la capçalera hi ha dos absis, un de romànic semicircular sobrealçat amb un acabat poligonal i tres finestres amb traceries gòtiques; es correspon a la nau central; aquesta nau queda coberta amb una volta de creueria i està unida a la nau de tramuntana per dos arc formers apuntats; aquesta darrera està coberta per una volta de canó apuntat i està capçada per un absis semicircular romànic de destacada alçària.

El frontis fou aixecat al segle XVIII i té un portal dovellat en arc de mig punt amb un escut heràldic i la data de 1732 en la dovella clau; la part baixa del frontis presenta un parament de carreus mitjans ben escairats; la resta es troba arrebossat en no massa bon estat; a mitja alçada hi ha un gran òcul atrompetat i, en posició excèntrica, una finestra rectangular sota de la cornisa angular.

Guarda un sepulcre romà del segle III avui usat com a pica baptismal en el que s'hi veuen relleus que representen escenes mitològiques.

Campanar gòtic merament funcional. Té planta rectangular (4'72 x 8'00 m). La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a ponent, allargassat, i dos a migdia; al dessota d'ells hi té una fina motllura; hi penja alguna campana. Corona aquest robust campanar una cornisa sobre

caps de biga i una teulada a dos vessants. Els seus murs són de carreus mitjans de pedra groguenca. Per l'interior una escala de cargol de pedra picada arriba fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest de frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'29 metres.

Esveltesa: 2,1

L'antiga col·legiata de Sant Pere, mig derruïda, situada al cim del turó on s'esglaona el poble, té un campanar de planta quadrada de 23'50 metres d'alçada.

ALENTORN

Sant Salvador

Altitud: 350 metres. Municipi d'Artesa de Segre

Església gòtica refeta cap el 1637 amb decoració renaixentista. Consta de tres naus amb capçalera recta, la central coberta amb una volta de canó i arc triomfal de mig punt; les naus laterals, més aviat passadissos, tenen voltes de canó perpendiculars a l'eix de la central; la separació de les naus es fa per arcs formers de punt rodó sobre pilars. Té un cor que descansa sobre un gran arc, i un digne cancell. El frontis té un portal amb grans dovelles en arc de mig punt que descansa damunt senzilles impostes i en muntants de carreus ben escairats; al seu damunt hi figuren una fornícula sense imatge, un òcul motllurat i atrompetat i una cornisa angular mig interrompuda a l'esquerra pel cos del campanar; dues finestres esqueixades i motllurades d'arc de mig punt es troben a banda i banda del portal encarades a les naus laterals. Els seus murs són de carreus grans i ben escairats de pedra color marronós; al sòcol es mostren gastats i irregulars.

Guarda una petita imatge barroca d'alabastre del segle XVIII de la Mare de Déu de la Palma en un cambril situat en una capella lateral.

Campanar del 1920. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (2'92 x 3'03 m); el segon vuitavat queda separat del primer per una motllura destacada amb pinacles de bola als seus angles; aquest segon cos està dividit en dos pisos per una motllura, en l'inferior hi figura una esfera de rellotge, el superior correspon a la cel·la que està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen tres campanes antigues. El coronament consisteix en una cornisa sinuosa amb pinacles a quatre costats i una cúpula semiesfèrica de rajola blau clar amb creu al cim (que està inclosa en la mesura de l'alçada). Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra picada; el mur té un gruix de 75 centímetres i tot ell, per dins i per fora és de carreus ben escairats.

Situació: sobre el cos lateral esquerre dels peus del temple, entre l'eix del frontis orientat a migjorn i l'ala de la banda de ponent.

Alçada: 25'17 metres.

Esveltesa: 8,3

ALGERRI

Santa Maria

Altitud: 380 metres.

Església construïda en el temps del gòtic; amb les reformes fetes entre el 1773 i el 1778 agafa aspecte barroco-neoclàssic. Consta de tres naus neoclàssiques, la central coberta amb una volta de llunetes i les laterals d'aresta; té transsepte, una cúpula sobre petxines al creuer, cor i cancell. El frontis amb una gran portalada barroca té un portal en arc de mig punt amb l'intradós filetejat; està flanquejat per columnes de capitell compost exemptes damunt pedestals, per un entaulament, una gran fornícula amb la imatge de Maria i el Nen situada entre columnes d'ordre compost exemptes i sobre pedestals. A la part alta del frontis una destacada motllura sobre mènsules

descansa damunt pilastres de capitell compost d'escàs relleu que recorren el mur de dalt a baix, dues per banda. Està coronat per una cornisa amb curvatura convexa al centre i còncova-convexa a les ales amb tres pinacles al damunt; té un òcul al centre del timpà. El mur frontal de carreus ben escairats de pedra marronosa fa una marcada panxa ja en origen; els laterals són de paredat.

Arquitecte: Burriel, i el mateix mestre d'obres de la catedral de Lleida.

Campanar neoclàssic coetani de les reformes del segle XVIII. Té un alt primer cos de planta gairebé quadrada (5'15 x 5'45 m); els dos cossos superiors tenen els caires aixamfranats destacats amb primes pilastres sobre pedestals a cada angle i amb finestres de punt rodó, una a cada cara igualment a cada pis; pengen campanes al pis inferior que acull la cel·la. Està coronat per una cornisa motllurada i una cúpula apuntada. Els seus murs són de carreus ben escairats en el primer alt cos; els dos superiors són de maó vist i estan separats per una motllura doble. Per l'interior hi puja una escala de pedra que va de paret a paret i té una comunicació amb el cor; arriba fins a la part alta a l'alçada del rellotge quan canvia per una estructura de fusta; finalment, dona pas a la cel·la.

Situació: mig incorporat a l'ala dreta del temple fent angle amb el frontis.

Alçada: 28'78 metres.

Esveltesa: 5,2

ALÒS DE BALAGUER

Sant Feliu

Altitud: 297 metres.

Església reformada el 1782 en estil barroc senzill. Segurament consta d'una nau rectangular amb capelles laterals. Té el portal obert a la façana lateral de tramuntana a base d'un arc carpanell de petites dovelles. Els seus murs són de carreus irregulars i matussers disposats en filades regulars.

Guarda dos retaules de pedra policromada dels segles XIV i XV i una imatge de talla de Santa Anna del segle XIV.

Campanar coetani del temple merament funcional. Té planta quadrada (4'67 x 4'67 m) amb un segon cos octagonal irregular. Està coronat per una minsa cornisa i una teulada piramidal baixa vuitavada. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc rebaixat, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Un rellotge mostra l'esfera sota la finestra que dona al nord. Els seus murs són de carreus petits i matussers.

Situació: està aixecat sobre els peus de la nau per la banda de tramuntana.

Alçada: 24'86 metres.

Esveltesa: 5,3

AMETLLA DE MONTSEC, L'

Sant Josep

Altitud: 950 metres.

Municipi de Camarasa

Església d'un barroc popular i senzill. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de llunetes sobre dos arcs torals de mig punt; té la capçalera recta i l'acompanyen capelles als laterals. L'interior està pintat de blanc i les pilastres de beix marró. Té un cor amb barana de fusta sobre un arc de punt rodó i volta de llunetes. Els murs laterals presenten un parament de paredat mentre que el del frontis és de carreus desiguals, petits i matussers força ben alineats de pedra marronosa; en ell hi ha el portal d'arc de mig punt dovellat amb els muntants de carreus, tot de pedra blanca, i un òcul al capdamunt sota una cornisa horitzontal amb un frontó triangular al centre; una doble graderia de pedra picada sense baranes dona accés a l'entrada.

Dimensions: 15'07 x 5'07 x 7'57 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una pica baptismal rústica en un bloc semi-ovoide, sense peu, amb l'exterior mig picat.

Campanar coetani del temple, modest i rústic. Té planta rectangular (2'45 x 4'54 m) amb un segon cos de caires aixamfranats. Està coronat per una senzilla cornisa i una teulada de quatre vessants que té al centre una cúpula semiesfèrica rústica de peces de pedra marronosa. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de carreus petits i matussers tots ells de pedra marronosa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 16'65 metres.

Esveltesa: 3,6

ARTESA DE SEGRE L'Assumpció

Altitud: 340 metres.

Església aixecada entre el 1965 i el 1970. Consta d'una nau rectangular coberta per una embigat, d'uns passadissos laterals i una capella per al Santíssim. El frontis va precedit d'un porxo gaudinià donat els tipus d'arcs i pilars que el conformen. Els seus murs són de maó vist.

Arquitecte: Isidre Puig i Boda (1891-1987).

Campanar del 1965 bastit amb murs de maó vist. Té planta circular amb els murs reforçats per tres robustos i alts contraforts que arriben al cim; la distància entre els caires dels contraforts és d'uns 3'75 metres (perímetre: 11'22 m, diàmetre 3'6); el mur circular està obert per finestretes rectangulars en deu nivells; al cim hi ha un rellotge d'esfera i una plataforma circular de formigó que dona pas a un gran finestral obert a tres costats on hi pengen campanetes. Per l'interior hi puja una escala de cargol d'obra fins a sortir a la plataforma superior.

Situació: a la dreta del frontis encarat a llevant, al seu angle sud-occidental.

Alçada: 30'25 metres.

Esveltesa: 8,4

BALAGUER Sagrat Cor

Altitud: 215 metres.

Església consagrada el 16-10-1966. Consta de tres naus de sis trams. El frontis està precedit d'un porxo gaudinià de teulada de dos vessants sobre fines columnes lleugerament inclinades; aixopluga un portal rectangular; per damunt del porxo hi ha tres finestrals allargassats, estrets i rectangulars i una sèrie de petites finestretes rectangulars sota de la cornisa angular. Els seus murs són de maó vist.

Arquitecte: Isidre Puig i Boda (1891-1987).

Campanar coetani del temple. Té planta circular (radi: 1'45 m) amb quatre contraforts de dimensions decreixents en adquirir alçada (a la base: 0'66 m de gruix i 2'10 m de braç), distanciat els seus caires a la base uns 4'50 metres (perímetre: 9'10 m). Al cim del cilindre, tot ell fet un colador per petites obertures rectangulars, hi ha una plataforma circular de formigó i quatre grans finestrals amb dues campanes. Els seus murs són de maó vist amb un alt sòcol de pedra.

Situació: adossat a l'angle sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 29'92 metres.

Esveltesa: 10,3

BALDOMAR L'Assumpció
Altitud: 350 metres. Municipi d'Artesa de Segre.

Església que conserva vestigis d'una anterior romànica de principis del segle XIII; fou refeta i modificada el 1692. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta apuntada sobre tres arcs torals; les laterals tenen un tram amb volta ogival i un altre amb volta d'aresta; estan separades per arcs formers de mig punt sobre pilars; té la capçalera recta i un cor als peus. Al frontis hi ha un portal amb grans dovelles en arc de mig punt sobre impostes, al damunt una petita fornícula amb imatge, una rosassa calada motllurada i atrompetada i una minsa cornisa angular només visible als laterals ja que el centre està ocupat per la mola del campanar. Els seus murs són de grans carreus ben escairats de pedra marronosa.

Guarda al presbiteri unes pintures al fresc del 1992 obra de Francesc Borrell, pintor local.

Campanar coetani del temple del moment de les reformes del segle XVII, segurament una antiga espadanya avui closa. Té planta rectangular (4'50 x 3'75 m). Està bastit amb murs de grans carreus coberts per una teulada a dos vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt: dues al cantó de llevant, una a cadascun dels costats nord i sud; hi pengen campanes. Té una creu de pedra al cim.

Situació: damunt mateix dels peus de la nau, prolongació del frontis encarat a llevant.

Alçada: 17'87 metres.

Esveltesa: 4

BELLCAIRE D'URGELL Santa Maria
Altitud: 256 metres.

Església del segle XVI reformada el 1773 seguint el model neoclàssic i modificada modernament (1966) en girar el sentit del seu interior. Consta d'una nau rectangular i d'un transsepte. El frontis té una portalada classicitzant amb el portal en arc de mig punt, unes pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament i un frontó triangular truncat amb una petita fornícula sense imatge intercalada; una rosassa calada i atrompetada a mitja alçada i una cornisa angular amb una creu al cim i uns pinacles als extrems. De fet aquest frontis es correspon amb el mur lateral si tenim en compte l'orientació actual de la nau que segueix l'eix nord-sud. Els seus murs són de carreus ben escairats, de mida mitjana i ben alineats en filades regulars.

Arquitecte: per la reforma moderna de l'interior: Isidre Puig i Boada.

Campanar del 1912 d'aires neoclàssics. Té un primer cos de planta rectangular (4'62 x 4'00 m) i un de segon vuitavat irregular de perímetre proper al rectangle i força més reduït que el primer; damunt el primer cos, en els amples espais als caires que deixa el segon, hi ha pinacles decoratius; el segon cos està dividit en dos pisos per una fina motllura; al superior hi ha ubicada la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, un a cada cara alterna; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada amb pinacles de bola als angles; sobre terrat, quatre arcs apuntats en diagonal units al centre sostenen una campaneta horària. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats i disposats en filades uniformes. Té l'esfera del rellotge al nivell de la motllura.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 24'00 metres.

Esveltesa: 5,2

BELLMUNT D'URGELL Sant Josep

Altitud: 375 metres.

Església gòtico-renaixentista aixecada en el segle XVI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó on hi ha pintats els nervis com si es tractés d'una nau gòtica. Té una portalada classicitzant oberta en el mur lateral sud amb un portal en arc de mig punt filetejat flanquejat per unes columnes toscanes exemptes de bust estriat sobre pedestals; estan adossades als muntants que sostenen un senzill entaulament amb pinacles als seus dos extrems; més amunt en aquest mur apareix una petita fornícula sense imatge, una bonica rosassa calada atrompetada a mitja alçada i una cornisa horitzontal destacada. El seu mur presenta un parament de carreus ben escairats de mida mitjana a gran de color marronós.

Campanar renaixentista auster coetani del temple. Té planta quadrada (2'90 x 2'90 m) dividit en tres pisos per dues minses motlures, rellotge d'esfera al segon i cel·la al tercer amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; està coronat per una cornisa i una coberta plana. Els seus murs són de carreus irregulars. L'escala que puja per l'interior fins a la cel·la és de pedra, arrapada als murs i deixa un ull central.

Situació: angle sud-oest del frontis encarat a migdia, adossat als peus de la nau.

Alçada: 19'49 metres.

Esveltesa: 6,7

BUTSÈNIT (d'Urgell) L'Assumpció

Altitud: 306 metres. Municipi de Montgai

Església barroco-neoclàssica aixecada cap el 1748. Consta d'una nau de planta rectangular. El frontis té una portalada barroca amb el portal en arc de mig punt de grans dovelles encoixinades i amb un gran relleu a la dovella clau; està flanquejat per pilastres toscanes adossades als muntants, per un entaulament i un frontó truncat amb una finestra d'arc rebaixat intercalada; hi ha obertes dues finestres rectangulars a banda i banda, i per coronament té al centre un frontó triangular amb òcul sota el vèrtex superior i pinacle de bola al cim; les ales baixen fent una curvatura còncaua. Els murs laterals amb murs de maçoneria es troben arrebossats i pintats en un color crema i deixen a la vista les cantoneres amb els seus carreus ben escairats de material marronós; el frontis, en canvi, mostra un mur de material de color marró fosc fet a base de maçoneria i paredat sense arrebossar.

Campanar neoclàssic auster coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'20 x 4'54 m) amb un segon cos vuitavat ornat amb dues motlures planes a diversos nivells. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Els seus murs d'uns materials marronosos són de maçoneria amb carreus a cantoneres i als marcs de les finestres; algunes finestretes queden obertes a dos nivells en el cos baix.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 34'02 metres.

Esveltesa: 7,5

CABANABONA Sant Joan Baptista
Alitud: 421 metres.

Església que conserva vestigis romànics fou reformada el 1686 i al segle XVIII amb aires barrocs austers. Consta d'una nau rectangular. Té el frontis orientat a llevant coronat per una cornisa angular i un petit pinacle al cim.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (4'45 x 4'45 m) amb motlures sota finestres i a l'arrencada dels arcs; està coronat per una cornisa i un terrat amb barana sobre minsos pilars. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; no hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus ben escairats, petits i ben alineats en bona part però a la part alta esdevenen matussers amb barreja de maçoneria, tot en pedra rogenca.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis.

Alçada: 17'00 metres.

Esveltesa: 3,8

CAMARASA Sant Miquel Arcàngel
Alitud: 321 metres.

Església barroca aixecada cap el 1737. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transsepte; té capçalera recta, cancell i un cor als peus. La nau central està coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt; una cúpula sobre petxines s'aixeca al creuer amb tècnica de llunetes per donar obertura a quatre finestres rectangulars situades en creu; està coberta per un cimbori vuitavat. El cor descansa en un arc carpanell; unes tribunes queden obertes sobre les capelles laterals. Els seus murs són de maçoneria als laterals i de carreus mitjans irregulars al frontis; tot l'interior està pintat de blanc intens. El frontis té un portal rectangular amb pilastres adossades als muntants, entaulament i frontó triangular; una finestra rectangular a mitja alçada i, per coronament, una cornisa horitzontal amb curvatura convexa al centre, un pinacle al cim i un altre a l'extrem dret.

Dimensions: 31'82 x 8'63 x 13'55 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 17'89 metres; la cúpula arriba a 19'67 metres d'alçada.

Arquitecte: Santamaria, de Linyola.

Guarda una imatge gòtica policromada del segle XIV de la Mare de Déu del Pla amb el Nen als braços, i unes pintures al fresc al presbiteri del 1953 de T. Serrasanta amb Sant Antoni, Sant Jordi i Sant Miquel Arcàngel.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (4'36 x 5'42 m) amb un segon cos octagonal, escapçat, amb finestres paredades o mig obertes sota mateix de la coberta plana. Els seus murs són de carreus matussers, grans a la part baixa i petits i irregulars al capdamunt. L'escala que puja fins a la cel·la és d'obra i va de paret a paret.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 23'54 metres.

Esveltesa: 4,3

CORÇÀ Mare de Déu del Roser
Altitud: 718 metres. Municipi d'Àger

Església aixecada en la segona meitat del segle XVIII. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals. Fou bastida amb murs de petits carreus matussers i carreus grans a cantoneres. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt i carreus als muntants i un òcul al capdamunt; corona la façana un frontó triangular amb un petit òcul central. El mur té un arrebossat amb pintura blanca que està mig perduda.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (3'00 x 3'95 m) amb un segon cos de caires aixamfranats coronat per una cornisa de teules i coberta plana. Els seus murs són de maçoneria de lloses i peces planes mig picades. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt sota teulada; hi penja alguna campana.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 13'85 metres.

Esveltesa: 3,5

COSCÓ L'Assumpció
Altitud: 483 metres. Municipi d'Oliola

Església del segle XII reformada al XVI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular, romànics tots dos. Fou bastida amb murs de carreus ben escairats al mur principal, una mica matussers als altres. El portal està obert a la façana lateral de ponent, amb unes grades al davant; té un arc dovellat de mig punt i, a la dovella clau, un element heràldic: unes branques entrelaçades d'un arbust, el coscoll, que dona nom a la població.

Campanar del 1853. Té planta gairebé quadrada (2'70 x 2'85 m). Fou aixecat amb murs de maçoneria i carreus a cantoneres. La cel·la té una motllura al dessota i està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb baranes i un marc ressaltat; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa motllurada amb pinacles als angles i una teulada piramidal. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra picada.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del mur lateral de ponent.

Alçada: 18'12 metres.

Esveltesa: 6,3

CUBELLS Sant Pere
Altitud: 499 metres.

Església gòtica dels segles XIII-XIV. Consta d'una nau ampla coberta amb una volta de canó apuntat sobre tres arcs torals que descansen en mènsules; està capçada per un absis semicircular romànic tardà; té cancell, cor i capelles laterals gòtiques amb voltes de creueria que ostenten belles claus de volta. El frontis neoclàssic és fruit de les reformes dels segles XVII i XVIII; hi té un portal rectangular amb grans peces en tot el marc amb aspecte encoixinat; la llinda porta gravada la data del 1793. Una rosassa motllurada i atrompetada es troba a mitja alçada i una minsa cornisa angular amb espadanya d'un ull al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats, molts d'ells força menjats pel temps. Al mur de migdia s'hi pot veure un portal dovellat en arc de mig punt amb guardapols i una finestra al seu damunt, tots dos avui paredats.

Guardava una imatge d'alabastre, del segle XIII, de la Mare de Déu de la Llet avui retornada a la seva antiga residència, l'església romànica local de Santa Maria del Castell; conserva encara una trona del gòtic florit, policromada; una pica beneitera renaixentista de boca circular amb fons de petxina amb un peu octagonal i amb relleus florals al seu exterior; una altra imatge de la Mare de Déu, la de la Paloma, gòtica i en alabastre; i una talla del Sant Crist del segle XVI que presideix l'altar major.

Campanar neoclàssic del 1793. Té planta gairebé quadrada (5'75 x 5'20 m), atalussat a la base tot aprofitant la roca que sobresurt. Els seus murs són de carreus petits i ben escairats. La cel·la queda oberta amb finestres rectangulars, una a cada cara menys a la de llevant on n'hi ha dues; hi penja alguna campana. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana metàl·lica i pilars als angles. Un rellotge d'esfera sota terrat és visible a la cara de migdia. Una escala de cargol de pedra picada puja fins al cor i segueix per l'interior del cloquer fins arribar a la cel·la; s'hi accedeix des de l'interior del temple per una porta oberta entrant a l'esquerra.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent del que en sobresurt ben bé un metre.

Alçada: 27'02 metres.

Esveltesa: 4,7

FONTLLONGA Sant Miquel
Altitud: 650 metres. Municipi de Camarasa

Església dels segles XIII-XIV. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat sobre dos arcs torals que descansen en mènsules; està capçada per un absis semicircular de carreus petits i irregulars. La nau està recoberta per una teulada de dos vessants de lloses; l'absis també té la teulada de lloses que, com les de la nau, són de factura poc polida. El frontis a ponent té un portal en arc dovellat lleugerament apuntat sobre una senzilla imposta; es troba un pèl enrere respecte del frontis i d'una arcada també apuntada i amb imposta amb l'intradós acanalat; els muntants tenen grans carreus ben escairats, sobretot els que formen els brancals del portal; una allargassada finestra sagetera està situada a mitja alçada i, per coronament, una fina motllura el separa del cos del campanar. Els seus murs són de carreus petits, irregulars i matussers de pedra entre grisenc i marronosa a mig camí d'un parament de maçoneria.

Dimensions: 18'50 x 6'86 x 8'90 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar merament funcional aixecat modernament. Té planta gairebé quadrada (2'90 x 2'80 m) i està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents de teules aràbigues. La cel·la queda oberta amb finestres, una a cada cara, en arc de mig punt sobre senzilles impostes; hi penja una campaneta. En el lloc on antigament hi havia el cor, ara s'hi ha situat una escala de cargol, metàl·lica, que permet arribar a la cel·la. Els seus murs són de paredat de material un pèl marronós.

Situació: sobre els peus de la nau com una prolongació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 18'12 metres.

Esveltesa: 6,2

GERB Sant Salvador
Altitud: 244 metres. Municipi d'Os de Balaguer

Església aixecada entre el 1903 i el 1907. Consta d'una nau rectangular acompanyada de

capelles laterals. El frontis ha estat bastit amb panys de maçoneria barrejats amb altres de carreus petits, matussers i ben alienats i amb carreus mitjans ben escairats a cantoneres d'un material marronós fosc; s'hi obre un portal d'arc rebaixat i un òcul a mitja alçada; està coronat per una cornisa angular. Els murs laterals també tenen paraments de carreus matussers disposats amb filades poc regulars; el seu color és un pèl més clar que el del frontis.

Guarda quatre capitells romans que sostenen la mesa de l'altar.

Campanar aixecat en el 1997. Té planta gairebé quadrada (3'70 x 3'85 m) i fou bastit amb murs de carreus mitjans, irregulars i altres a mig desbatar a la planta baixa amb grans carreus ben escairats a cantoneres, tots en material de color marró fosquejant; una fina motllura el separa d'un segon cos amb carreus ben escairats, petits, disposats en filades regulars i d'un color marronós clar. En un tercer cos s'hi allotja la cel·la oberta amb una finestra d'arc de mig punt amb marcs ressaltats a cada cara i murs com els del cos segon; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa destacada i una teulada a quatre vessants.

Situació: adossat a l'angle sud-occidental del frontis encarat a ponent en una posició lleugerament endarrerida.

Alçada: 23'55 metres.

Esveltesa: 6,1

IVARS DE NOGUERA L'Assumpció

Altitud: 314 metres.

Església bastida recentment, entre el 1999 i el 2002. Consta d'una planta poligonal (tres costats rectes i un de corbat que acull l'altar major), amb un cancell triangular; té el sostre pla a dos nivells que permet il·luminar l'interior per finestres rectangulars a un dels costats. El portal en arc de mig punt i marc de peces petites de pedra ben escairades està obert en el mur lateral del migdia. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to rosat; unes finestres d'arc de mig punt amb columnetes adossades al mur, totes cegues menys dues, ornem el mur lateral sota cornisa i damunt d'una ampla motllura de formigó grisenc que divideix el mur en dues zones.

Arquitecte: per les obres recents (1999), Mejón, de Lleida.

Campanar neoclàssic auster aixecat cap a finals del segle XIX. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'13 x 4'75 m); un de segon amb els caires aixamfranats està bastit amb murs de maó vist; en ell s'hi ubica la cel·la; a sobre, després de dues motlures i amb finestres en arc de mig punt, una a cada cara, hi ha una torrella igualment aixamfranada; està coronada per una cornisa i una teulada piramidal vuitavada baixa. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat; dues motlures la separen del primer cos. Hi pengen tres campanes: la *Maria* del 1839 de 220 quilos, l'*Assumpció* del 1634 de 240 quilos; la *Sebastiana*, nova de trinca (2009), pesa 390 quilos. Un rellotge d'esfera es troba entre les motlures situades sota la cel·la. El primer cos està bastit de carreus ben escairats de pedra de color rogenc clar.

Situació: adossat a l'angle sud-oest de la capçalera encarada a ponent.

Alçada: 26'03 metres.

Esveltesa: 5

LLUÇARS

Sant Pere

Altitud: 620 metres.

Municipi de Vilanova de Meià

Església renaixentista i barroca, del 1630 reformada amb posterioritat cap el 1730. Consta d'una nau amb la capçalera recta. El frontis té un portal amb grans dovelles que formen un arc de mig punt sobre impostes recolzades en muntants de grans carreus ben escairats; més amunt apareix una rosassa motllurada, calada i atrompetada i, per coronament, una senzilla cornisa angular. Els seus murs són de carreus grans, matussers, irregulars i disposats en filades més o menys regulars.

Campanar senzill merament funcional. Té planta gairebé quadrada (3'10 x 3'30 m) i està coronat amb una cornisa i una teulada de quatre vents amb un pinacle al cim. El seu basament està constituït per una gran roca apuntalada amb un mur de carreus fins als nivell del carrer. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a l'est i l'altra al cantó del migdia; hi penja una campana. Els seus murs són de carreus mitjans i matussers disposats en filades regulars de pedra entre marró i groc. Una escala exterior de pedra amb barana metàl·lica condueix fins a una porta oberta a un primer pis:

Situació: adossat a l'angle sud-oest de la capçalera encarada al migdia.

Alçada: 11'26 metres.

Esveltesa: 3,4

MENÀRGUENS L'Assumpció

Altitud: 205 metres.

Església gòtica del segle XV modificada entre 1890 i 1900, engrandida el 1957 i el 1966 amb imitació del gòtic. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival, transsepte, absis poligonal, cor i cancell. Els seus murs són de carreus desgastats pel temps en la part antiga que correspon a la capçalera, i de maó vist en la part moderna. Té un òcul calat a l'extrem sud del transsepte. El portal en arc de mig punt es troba en un cos més avançat del mur lateral de migdia.

Guarda un retaule barroc a l'altar major restaurat amb poc encert amb els baixos fets de nou; també conserva dos quadres del segle XVIII.

Campanar coetani del temple primer; té un primer cos de planta quadrada (3'47 x 3'47 m) i un de segon vuitavat afegit en el temps de les reformes del segle XIX; està coronat per una cornisa i una teulada piramidal octagonal. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen algunes campanes. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats, erosionats sobretot a la part baixa antiga coetània de l'època gòtica; l'esfera horària es troba al dessota de la finestra oberta al costat de migdia. Per l'interior hi puja una escala metàl·lica, d'instal·lació recent, fent ziga-zaga; en arribar a la cel·la, per introduir-s'hi, cal aixecar la portella horitzontal que tanca la trapa oberta en el terra.

Situació: mig incorporat a l'ala dreta del temple cap al centre de la façana lateral sud en l'angle que fa amb el transsepte.

Alçada: 25'59 metres.

Esveltesa: 7,3

MONTGAI L'Assumpció

Altitud: 286 metres.

Església neoclàssica aixecada a mitjans del segle XVIII. Consta de tres naus, la central de quatre trams, el primer d'ells amb el cor, coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; té una capçalera recta que inclou un petit absis quadrat; les laterals més aviat

passadissos oberts en arc de mig punt entre les capelles laterals, estan cobertes amb voltes d'aresta. Té un cor amb barana metàl·lica que descansa en un arc carpanell i una volta rebaixada, i un digne cancell. Els seus murs interiors presenten paraments de maçoneria vista i els exteriors de maçoneria amb carreus a cantoneres llevat del mur frontal.

El frontis barroc fou renovat el 1916 per haver-se deteriorat el primitiu. Actualment hi ha oberta una portalada que es troba al capdamunt d'unes àmplies grades per salvar el desnivell amb les vies circumdants; té un portal rectangular englobat per un arc de mig punt amb tres estries a l'intradós; al timpà hi figura en baix relleu l'anagrama de Maria; dues columnes exemptes sobre pedestals de capitell compost flanquegen el portal, sostenen un entaulament i un frontó curvilini truncats tots dos i, intercalada, una fornícula amb imatge rodejada per columnetes adossades i un frontó triangular; una rosassa motllurada està situada a mitja alçada i, per coronament, una cornisa motllurada i mixtilínia amb espadanya de dos ulls al centre i una gran creu al cim. El seu mur és de carreus mitjans de color grisenc ben escairats i amb cantoneres de grans carreus amb lleuger ressalt; uns pinacles estan situats al cim en els extrems de la cornisa i sobre l'espadanya.

Dimensions: 26'17 x 7'88 x 13'10 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total calculada des del fons de les capelles laterals fa 14'89 metres.

Guarda un ambó de pedra amb relleus obrats per un artista local; un baldaquí del segle XX sobre quatre columnes monolítiques; dues piques de pedra, una de beneitera i l'altre baptismal.

Campanar d'estil eclèctic del segle XIX. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'00 x 5'00 m) ornat amb motlures planes separant els seus diversos pisos; els seus murs són de maçoneria amb carreus a les cantoneres. El segon cos o cel·la és de carreus ben escairats amb columnes exemptes de capitell compost als caires còncaus entre els quals es troben quatre finestres d'arc apuntat amb campanes; sostenen un entaulament amb la cornisa motllurada, un terrat amb balustrada i robustos pinacles als angles; al seu damunt hi ha aixecada una alta torrella vuitavada amb vuit finestres d'arcs apuntats, una cornisa amb pinacles als angles i una agulla piramidal amb careners ressaltats de color fosc i teules vidriades en to groguenc. Un rellotge d'esfera es troba als baixos del finestral de la cel·la a la cara frontal. Per l'interior hi puja una escala d'obra amb graons de pedra; és del tipus corrent a Catalunya, sobre voltes i arrapada als murs; quan s'arriba a la cel·la, per pujar fins al mirador superior, es pot fer mitjançant una escala de ferro en part mòbil.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 60 metres. Aquesta mesura no l'he comprovada per dificultats presentades per la situació urbanística de l'entorn; tant l'actual rector (2000) com la publicació consultada (G.E.C.) la donen per correcta.

Esveltesa: 12

OLIOLA

Sant Tirs

Altitud: 430 metres.

Església romànica dels segles XI-XII ampliada i modificada al segle XVIII. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de canó reforçada per dos arcs torals de mig punt; queda capçada per un absis semicircular amb un alt sòcol i amb decoració d'arcs cecs i lesenes; té una cúpula dins d'un cimbori octagonal del segle XVIII amb finestres rectangulars, una a cada cara del tambor obert directament sobre la volta. Té una cripta d'una sola estança recentment descoberta i restaurada; es troba a la part baixa de l'absis, sense sostre, ja que el que tenia ha estat retirat; mostra interiorment cinc arcs de mig punt prolongats per fines pilastres i amb tres finestres de punt rodó esqueixades, doble en la central. Un cor situat als peus de la nau descansa en una embigat de fusta.

El frontis a ponent té un portal d'arc de mig punt amb una arquivolta, a mitja alçada una

fornícula buida i, més amunt encara, un òcul circular amb marc de pedra ben tallada; per coronament té una minsa cornisa angular com a prolongació de la teulada de doble pendent. Un altre portal en arc de mig punt també estava obert al mur de migdia; avui es troba paredat. Els seus murs són de carreus de pedra del país marronosa i vermellosa, petits i mitjans ben escairats, irregulars i més o menys ben alineats.

Dimensions: 23'90 x 5'50 x 14'00 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa vuit metres.

Guarda a la cripta una bella pica baptismal semiesfèrica amb peu cilíndric, tota ella decorada amb un relleu simulant grills allargassats. Presideix l'absis una bella imatge romànica de Sant Tirs de peu dret que antigament es trobava en la fornícula del frontis; l'acompanyen sis talles barroques de personatges sants.

Campanar romànic. Té planta quadrada (4'15 x 4'15 m); està coronat per una cornisa i una coberta piramidal de rajola blava moderna. La cel·la està oberta amb finestres romàniques amb l'arc desfet substituït per llindes; uns frisos d'arcs cecs al centre, també desfets en allargassar les finestres, les flanquegen en dos nivells, a l'inferior al costat de finestres avui paredades. Els seus murs són de carreus petits i ben escairats i amb els caires al cos superior de la cel·la lleugerament destacats a manera de lesenes cantoneres. L'escala que puja fins a la cel·la és d'obra i, en part, de cargol de pedra; avui dia (2009) no presenta pas gaire seguretat i necessita urgents reparacions.

Situació: mig incorporat a l'edifici, pel cantó de migdia, proper a l'absis orientat a llevant.

Alçada: 25'50 metres; mesura calculada amb dificultats per les barreres arquitectòniques que rodegen l'edifici; caldrà acceptar-la com aproximada.

Esveltesa: 6,1

OS DE BALAGUER Sant Miquel

Altitud: 463 metres.

Església barroca del segle XVII finalitzada el 1700. Consta d'una nau de quatre trams amb una volta de llunetes i capçada per un absis recte i fondo cobert per una volta d'aresta; una imposta classicitzant recorre la base de la volta per tota la nau i sota d'ella baixen tres pilars quadrats per banda que separen la nau dels passadissos laterals; al damunt dels pilars descansen arcs formers de mig punt. Un dels trams és el transepte amb el creuer ocupat per un cimbori octagonal que inclou una cúpula sobre petxines; té la capçalera recta.

Els seus murs, excepte el del frontis, són de maçoneria amb carreus a cantoneres. El frontis té un parament de grans carreus ben escairats de pedra blanquinosa barrejats amb altres de to fosc; té una portalada barroca amb el portal en arc de mig punt sobre impostes, motllurat i treballat sinuosament; el flanquegen unes pilastres sobre pedestals inflats i estrangulats adossades als muntants que sostenen un entaulament doble; al seu damunt s'hi troben una fornícula amb imatge, un òcul motllurat i, per coronament, una cornisa motllurada al centre fent una gran corba convexa; enretirat uns centímetres sobresurt un segon cos, més alt, amb una cornisa angular.

Dimensions: 32'15 x 7'51 x 13'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada des del fons de les capelles laterals fa 18'81 metres; la cúpula arriba als 19'43 metres i el transepte en fa 18'61 x 7'45 x 13'75.

Campanar d'un barroc auster coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (6'20 x 6'30 m) capçat per una senzilla motllura; al seu damunt s'aixeca un segon cos octagonal dividit en dos per una altra motllura; en té una tercera a l'arrencada dels arcs de les finestres. Està coronat per una cornisa motllurada, un terrat amb barana metàl·lica i, al seu damunt,

una torrella vuitavada amb finestres en arc de mig punt, una a cada cara alterna; la cobreix una cúpula formada per vuit sectors esfèrics amb les arestes destacades que acaben en una curvatura còncaua com si formessin un petit pinacle. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres d'un material blanquinós.

L'escala que puja pel seu interior, amb graons de pedra picada, ho fa entre la paret i un pilar central. Des de la cel·la al terrat hi va una escala de cargol d'obra i s'accedeix al terrat per una trapa. Té dues campanes grans de nom *Miquela* i *Concepció*, una de mitjana que toca els quarts, *Mateua*, i una de petita, *Bàrbara*.

Situació: adossat al mur lateral dret fent angle amb la capçalera.

Alçada: 32'38 metres.

Esveltesa: 5,1

PALLEROLS (de Rialb) Sant Esteve
Altitud: 800 metres. Municipi de La Baronia de Rialb

Església del segle XI modificada posteriorment amb aires neoclàssics populars com ho senyala la data de la dovella clau del portal: 1793. Consta d'una nau orientada de nord a sud coberta amb voltes de llunetes damunt una destacada imposta motllurada i de tres arcs torals de mig punt; té dos absis romànics semicirculars situats al lateral de llevant, un d'ells més gran i alt que l'altre situat al nord i tocant a la capçalera; ara fa funcions de sagristia; els seus murs mostren paraments de carreus petits i matussers ben alineats propis dels temps del romànic. La capçalera actual és recta però el presbiteri és poligonal de cinc costats irregulars format com està per unes raconeres que sostenen una volta decorada a manera de petxina. Tots els murs interiors estan emblanquinats a excepció dels de l'absis més petit que mostra un parament de pedra; avui està convertit en una capella lateral de les tres que té el temple per cada banda. El cor, als peus, descansa en un arc rebaixat i una volta de llunetes.

El frontis està obert amb un portal d'arc rebaixat i marc format per carreus i dovelles de pedra rogenca; té un petit òcul el·líptic al damunt, un òcul circular a mitja alçada i una petita finestra rectangular sota la cornisa angular; dues finestres rectangulars es troben a banda i banda en els laterals superiors. Tant els dos absis encarats a llevant com alguns panys de paret de ponent semblen pertànyer a la primitiva església romànica. La resta dels seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres; la pedra té un to rogenç.

Dimensions: 15'77 x 5'12 x 7'54 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 9'88 metres.

Campanar merament funcional de principis del segle XIX. Té planta quadrada (2'60 x 2'60 m) i està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents amb una escassa agulla cònica al centre. Els seus murs són de paredat i maçoneria barrejats. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. S'hi accedeix des del cor; per arribar-hi hi ha, entrant al temple a l'esquerra, una escala de pedra; un cop a dalt d'ell, i a la dreta, una porta dona pas a un passadís que es troba per sobre dels altars laterals d'aquesta banda; allí una altra modesta escala d'obra puja fins a sota la cel·la que no té ni campanes ni el paviment on poder accedir-hi.

Situació: sobre el passadís lateral, més o menys damunt l'absis petit.

Alçada: 13'75 metres.

Esveltesa: 5,2

PENELLES

Sant Joan Baptista

Altitud: 276 metres.

Església aixecada entre el 1951 i el 1961. Consta de tres naus capçades per un absis semicircular. El frontis està precedit d'un porxo amb tres grans arcs de mig punt sobre quatre pilars; aixopluga el portal rectangular; per damunt del porxo es deixen veure tres finestrals d'arc de mig punt i, a sota la cornisa angular, altres tres finestretes d'arc de mig punt i un fris de petites obertures rectangulars; una gran creu metàl·lica decora el cim. Els seus murs són de maó vist d'un color daurat clar.

Arquitectes: Josep Danés i Torras (1891-1955) en col·laboració amb Isidre Puig i Boada (1891-1987).

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (4'25 x 4'25 m) amb un portal obert en la base sota d'un gran ràfec amb una teulada de dos vessants que descansa en un arc rebaixat. Està dividit en diversos pisos per motlures amb finestretes aparellades a cada pis i amb l'esfera d'un rellotge sota la cel·la. Al pis superior on s'hi ubica la cel·la està obert amb dos grans finestrals d'arc de mig punt a cada costat; hi penja una campaneta. Està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vents i, al seu centre, s'hi aixeca un temple quadrat, amb doble obertura a cada costat, cobert amb una agulla amb marcada inflexió a la base.

Situació: adossat, en gran part exempt, al mur del sud i proper al frontis encarat a llevant.

Alçada: 32'28 metres.

Esveltesa: 7,6

PONTS

Santa Maria

Altitud: 363 metres.

Església neogòtica aixecada cap a mitjans del segle XIX (1839) que conserva restes d'una anterior gòtica del segle XIV i romànics d'una altra primitiva del XIII. El frontis té un portal atrompetat amb arquivoltes ogivals flanquejat per dues portes petites amb dues finestres al seu damunt que presenten un bordó sobre mènsules; totes elles en arc apuntat; al damunt d'elles, un ràfec sobre mènsules divideix el centre de la façana en dues zones, a la superior s'hi veu una gran rosassa motllurada i calada a mitja alçada, un petit òcul amb creu inscrita i, poc més amunt, la cornisa angular amb un fris d'arcs cecs al dessota. Una torre de planta quadrada s'aixeca en el lateral dret formant l'angle nord-oest; el del nord-est el forma la torre del campanar.

Consta d'una sola nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta amb volta de creueria; té el presbiteri semicircular. Per l'exterior es veu encara restes de l'antic absis romànic semicircular. El cor als peus amb barana metàl·lica descansa en un arc carpanell i una volta de creueria. Els murs de tota la fàbrica són de carreus ben escairats d'un material marronós.

Dimensions: 32'00 x 12'00 x 16'83 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda un retaule barroc del Roser de 1790, obra de l'escola de Vic, similar al que es guarda a Agramunt; es troba molt ben conservat llevat de la mutilació que va sofrir el 1936 en decapitar-ne algunes figures de la predel·la. Té una pica baptismal del 1657, ovoide, en un sol bloc de pedra d'uns 90 centímetres de diàmetre a la boca. El presbiteri està decorat amb pintures de Lluçà Navarro, artista del segle XX (n. 1924).

Campanar neogòtic coetani del temple. Té planta octagonal reforçat per robustos contraforts en els seus caires (costats de 3'50 metres i un perímetre de 28'8). Té oberts finestrals d'arcs apuntats en dos pisos d'un primer alt cos; una motllura el separa del segon; en aquest, una

altra motllura el divideix en dues zones de poca alçada, en la superior apareixen unes finestretes d'arc apuntat; al damunt, s'hi aixeca la cel·la de perímetre més reduït i també vuitavada oberta amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara; en una d'elles hi ha l'esfera d'un rellotge. Està capçada per una coberta plana amb una estructura metàl·lica al cim (no comptada en la mesura de l'alçada) que sosté petites campanes horàries. Els murs del cloquer són de carreus ben escairats de pedra marronosa com la resta del temple. Una escala de pedra arrapada als murs puja fins a la cel·la; des d'allí a l'exterior superior s'hi troba un pas esglaonat.

Situació: adossat a l'angle nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 28'20 metres.

Esveltesa: 9

PRADELL (de Sió)

L'Assumpció

Altitud: 317 metres.

Municipi de Preixens

Església aixecada en els segles XVII i XVIII. Consta d'una nau amb capelles laterals i un presbiteri poligonal de cinc costats cobert per una volta com de petxina. La capçalera recta està reforçada per robustos contraforts entre els quals hi ha obertes dependències. El frontis té un portal rectangular al qual s'hi accedeix per doble escala, un òcul a mitja alçada i una cornisa horitzontal que és l'extrem de la teulada de dos vessants que cobreix el temple perpendicularment al frontis. A la dreta del campanar hi puja una torre quadrada, lleugerament retirada respecte del frontis; arriba a l'alçada de la base de la cel·la; queda situada fora de l'àrea del temple, darrere la capçalera. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats de pedra marronosa disposats en filades regulars.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m aproximadament); està coronat per una cornisa motllurada, una teulada a quatre vessants. La cel·la té una motllura amb treball d'escacs sota a la seva base i està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus ben escairats disposats en filades; la pedra, com tot el temple, és marronosa.

Situació: sobre el cos del temple una mica retirat de la façana sud; només en sobresurt el cos de la cel·la; forma angle amb el mur de la capçalera.

Alçada: 17'25 metres.

Esveltesa: 4,3

PREIXENS

Sant Pere

Altitud: 315 metres.

Església del segle XVI; una reforma a l'interior al segle XVIII li ha donat un aspecte neoclàssic. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes i capçada per un absis rectangular; està acompanyada de capelles laterals separades de la nau per arcs de mig punt damunt pilars rectangulars amb capitell toscà; l'interior està tot pintat de blanc. El frontis refet recentment té un portal en arc de mig punt amb grans dovelles i amb un bordó sobre mènsules, una finestra d'arc de mig punt esqueixada al damunt, un rellotge d'esfera a l'esquerra de la part alta i la teulada de fort vessant a la banda esquerra que deixa, al centre, un ull obert i al campanar a la banda dreta. Els seus murs són de carreus grans ben escairats tant al frontis com als laterals amb peces de color groc marronós; la part posterior de la nau té més alçada que la frontal i es veu darrere el campanar que puja amb un òcul petit obert sota la fina cornisa angular d'aquesta part posterior del temple.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'13 x 3'03 m) i queda coronat per una cornisa motllurada i un fris de teules sobreposades; el cobreix una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta amb finestral d'arc de mig punt, un a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus ben escairats. L'escala que puja pel seu interior és d'obra sobre voltes i arrapada a la paret.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 13'74 metres.

Esveltesa: 4,3

PUIG DE RIALB, EL Sant Andreu
Altitud: 631 metres. Municipi de la Baronia de Rialb

Església romànica de fi del segle XI o de principis del XII reformada al XVIII quan va ser ampliada cap a llevant fet que li va representar la pèrdua de l'absis romànic. Consta d'una nau rombal lleugerament més estreta per la banda de la capçalera; està coberta amb volta de canó de mig punt sobre dos arcs torals; modernament s'hi van obrir dues capelles a la banda nord separades de la nau per sengles arcs formers de punt rodó que descansen en un robust pilar quadrat; un cor sobre embigat i amb una barana de fusta està aixecat als peus. El mur sud de fi del segle XI amb arcuacions llombardes, lesenes i doble fris de dents de serra sota cornisa és el que mostra més clarament l'origen romànic del temple; en ell hi ha el portal d'arc de mig punt proper als peus; els paraments mostren carreus mitjans irregulars de picat matusser i disposats en filades avui mogudes. Té l'aparença d'haver estat sobrealçada, ja que és visible en la part superior del mur nord un parament de tàpia.

Dimensions: 15'60 x 3'48 x 5'46 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 9'93 metres.

Campanar merament funcional del segle XVIII. Té planta rectangular (2'65 x 2'15 m) i queda coronat per una cornisa i una teulada a dos vessants al dessota de la qual la cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a les cares de llevant i migdia, a les de ponent i tramuntana les obertures, més petites, tenen arc rebaixat; els seus murs mostren paraments de carreus matussers. Per pujar al campanar, unes estretes escales d'obra al fons de la nau arrapades al mur de migdia donen accés al cor i des d'ell arriben fins a sota la cel·la a la qual s'accedeix a través d'una trapa.

L'entorn està molt abandonat i certes dependències adjacents estan completament arruïnades i aterrades.

Situació: damunt els peus de l'església, en l'angle sud-oest del mur de migdia.

Alçada: 11'05 metres.

Esveltesa: 4,1

RIBELLES L'Assumpció
Altitud: 564 metres. Municipi de Vilanova de l'Aguda

Església romànica del segle XI situada dins del recinte murallat del castell. Ha estat modificada cap el segle XVII. Consta de dues naus; la nau major sobrealçada està coberta amb una volta de llunetes; una segona nau lateral a la dreta fou afegida modernament i ha quedat mal comunicada amb la major. A la capçalera hi ha un absis semicircular del segle XI amb decoració llombarda a base d'arcs cecs i lesenes fins a mitja alçada; el seu parament mostra carreus petits ben escairats i alineats. El portal barroc obert a la façana de ponent té un arc dovellat rebaixat i carreus

estriats als muntants; un òcul motllurat es troba a mitja alçada del frontis i una cornisa horitzontal el corona. En una arcada interior figura la data de 1648.

Campanar de planta gairebé quadrada (8'20 x 8'50 m) situat dins de l'antiga fortalesa, edificat sobre roca viva, enfonsat dins d'ella uns quatre metres; un primer cos d'uns 9 metres podria ser de poc abans de l'any 1000; el cos superior romànic (de 9 als 13 metres) deu ser del segle XII i, finalment, la cel·la correspon al XVII; el perímetre d'ella és més reduït que l'estructura inferior. La torre formava part del castell; en convertir-se en campanar s'hi va afegir l'estructura superior per ubicar-hi les campanes; avui presenta finestres d'arc de mig punt, tres a ponent i una a cadascun dels altres costats; està coronada per una minsa cornisa i un terrat amb barana de carreus. Les parts més antigues presenten paraments de carreus petits i ben alineats

Situació: adossat al mur nord, tocant a la capçalera.

Alçada: 36'39 metres.

Esveltesa: 4,2

SANTA LINYA

L'Assumpció

Altitud: 535 metres.

Municipi de les Avellanès i Santa Linya

Església romànica segurament transformada en època del gòtic. Consta de tres naus capçades per un absis semicircular amb un parament de carreus petits i matussers i sense decoració exterior. El frontis bastit amb grans carreus ben escairats té un portal amb dues arquivoltes en degradació i en arc de mig punt amb grans dovelles, un bordó sobre impostes, un òcul atrompetat a mitja alçada i una finestreta rectangular sota la cornisa angular decorada amb filades de teules sobreposades.

Campanar del 1780. Té planta quadrada (3'80 x 3'80 m). Està bastit amb murs de maçoneria de peces mig picades i carreus a les cantoneres als pisos inferiors; al superior o cel·la té paraments de carreus ben escairats de pedra clara a cada cara; unes senzilles motlures el divideixen per fora en quatre pisos; la cel·la, al pis superior, està oberta per finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes més aviat petites. Està coronat per una destacada cornisa i una teulada a quatre vessants amb un petit pinacle al cim.

Situació: adossat al mur de migdia mig incorporat a l'absis

Alçada: 22'11 metres.

Esveltesa: 5,8

SANTA MARIA DE MEIÀ

La Immaculada

Altitud: 680 metres.

Municipi de Vilanova de Meià

Església barroca aixecada el 1693. Consta d'una nau amb la capçalera recta; els seus murs són de carreus ben escairats i presenta un frontis amb portal rectangular amb marc motllurat i amb un ràfec al damunt; una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada il·lumina la nau i una cornisa motllurada angular amb un pinacle al cim i un altre a l'extrem dret coronen aquesta façana. Conserva encara de la primitiva església del segle XI part del mur de migdia i part de la volta de l'antic cimbori situat, avui, darrere l'actual campanar.

Guarda una talla gòtica de la Mare de Déu.

Campanar d'aires barrocs edificat a principis del segle XX. Té planta gairebé quadrada

(4'70 x 4'50 m). Està bastit amb murs carreuats de caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres; la cel·la es troba situada al cos superior vuitavat amb murs de maçoneria però amb pilastres de carreus flanquejant les finestres d'arc de mig punt, una a cada costat altern; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada, un tambor amb petits òculs en cares alternes al damunt dels quals una motllura pren forma arquejada. Queda coronat per una cúpula semiesfèrica i nervada de rajoles blavoses amb creu al cim. Té el sòcol un pèl atalussat i l'esfera d'un rellotge al capdamunt del cos quadrat per la part de llevant o frontal.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant, mig cos més avançat.

Alçada: 26'41 metres.

Esveltesa: 5,6

SANT LLORENÇ DE MONTGAI

Altitud: 280 metres.

L'Assumpció

Municipi de Camarasa

Església barroca. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes i de dos passadissos laterals amb voltes bufades; té la capçalera recta i un presbiteri amb raconeres que permeten una volta de petxina que fa un quart d'esfera. El cor amb barana de fina balustrada descansa en un arc carpanell; té cancell. El frontis està obert amb un alt portal d'arc de mig punt dovellat sobre impostes i flanquejat per unes pilastres d'escàs relleu adossades als muntants; unes poques grades hi donen accés; al damunt hi té una fornícula sense imatge oberta per una petita finestreta, un petit òcul situat sobre mateix i, al centre, una cornisa angular de teules sobreposades; als laterals la cornisa és minsa o inexistent. Amplis i alts contraforts aixopluguen les capelles laterals. Els seus murs de paredat de peces marronoses tenen les cantoneres de carreus ben escairats.

Dimensions: 16'60 x 5'87 x 8'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total, inclosos els passadissos, arriba al 11'80 metres.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'48 x 3'60 m) amb dos pisos separats per una simple motllura; el superior on s'hi ubica la cel·la està obert amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb la del nord tapiada; hi pengen campanes. Està coronat per una destacada cornisa i un terrat amb barana d'obra i pinacles de bola als angles. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres, tots d'un material marronós. Una escala d'obra que va de paret a paret permet arribar fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 17'75 metres.

Esveltesa: 5

SENTIU DE SIÓ, LA Sant Miquel

Altitud: 281 metres.

Església aixecada cap a mitjans del segle XVI; la façana fou remodelada el 2001. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals. El frontis té una senzilla portalada abarrocada amb el portal en arc rebaixat, el marc motllurat, una petita fornícula amb imatge al timpà que es forma sota d'un bordó sinuós ressaltat; unes pilastres toscanes estan adossades als muntants; un òcul apareix a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular amb un petit òcul central. El mur del frontis és de carreus mitjans ben escairats, irregulars i disposats en filades uniformes d'un material de color groc tirant a marronós; els murs laterals presenten paraments de

paredat.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'10 x 4'60 m) i un de segon amb els caires aixamfranats d'un perímetre lleugerament més reduït que el primer cos on s'hi ubica la cel·la; està obert amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; al damunt s'hi aixeca una torrella separada de la cel·la per una destacada cornisa motllurada que té els caires arrodonits i es troba sobre un minso terrat amb barana; s'hi obren finestres d'arc de mig punt, una a cada cantó; està coberta per una teulada de quatre vessants. La finestra de la cel·la que dóna al frontis es troba tapiada i té incorporada l'esfera d'un rellotge. Els murs són de carreus que mostren un cert desgast i abundant morter de calç ben visible en les juntures i fan un lleuger talús en tot el primer alt cos visible principalment en la seva base.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 21'62 metres.

Esveltesa: 4,7

TARTAREU L'Assumpció

Altitud: 600 metres. Municipi de Les Avellanès i Santa Linya

Església aixecada cap el 1774, data que figura en la llinda del portal. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes; té la capçalera recta, un presbiteri recte amb raconeres i volta de quart d'esfera en forma de petxina, cancell i cor. El frontis té un portal rectangular amb marc de carreus de pedra blanca, una fornícula sense imatge a mitja alçada i a sota d'un frontó triangular que corona la façana una finestra vidriada rectangular. El mur del frontis és de maçoneria de peces mig picades d'un material grisenc mentre que els laterals són de carreus.

Guarda una petita pica beneitera de pedra amb relleus florals d'aparença antiga; una pica baptismal troncocònica de boca circular amb relleus geomètrics (estrelles, dentats) i una imatge facial a un dels angles; també té tombes sepulcral al terra.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'10 x 4'00 m) amb una motllura a mitja alçada per la banda del frontis. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt emmarcades amb dovelles i carreus petits i ben escairats, una a cada cara; hi pengen algunes campanes. Està coronada per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants amb un pinacle al cim. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres tots ells d'un material grisenc.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'49 metres.

Esveltesa: 5

TÉRMENS Santa Maria

Altitud: 208 metres.

Església consagrada el 20 de gener del 1966. Consta d'una nau de cinc trams amb sostre de secció parabòlica sobre sis arcs torals i coberta per una teulada de dos vessants; té la capçalera recta que acull un presbiteri amb una volta semblant a la de llunetes, un cor als peus i cancell. Externament el mur frontal és de maó vist amb sòcol de maçoneria; està decorat amb bandes

verticals a manera de lesenes i té alguna obertura rectangular allargassada; està precedit del campanar que s'aixeca sobre el cancell amb un portal amb marc angular. Els murs laterals i la capçalera per fora presenten un arrebossat grisenc i unes pilastres de maó vist que senyalen la divisió de la nau en trams.

Arquitecte: Isidre Puig i Boada (1891-1987).

Campanar del 1966. Té planta circular (4'10 m de diàmetre a la base); està obert per finestres rectangulars fins a mitja alçada en tot el mur cilíndric per damunt de la base oberta a manera de porxo; la torre cilíndrica, de menys radi ara, segueix enlairant-se fins a l'obertura del cim; està reforçada per quatre robustos contraforts d'un gruix de 30 centímetres que sostenen una plataforma circular que tanca per dalt l'espai d'on penja la campana. Està coronat per una creu metàl·lica de quatre braços no inclosa en l'alçada. Els seus murs són de maó vist. Una escala d'obra puja per l'interior del cilindre fins aconseguir de sortir a l'obertura on hi penja la campana.

Situació: precedeix el frontis i queda obert per davant fent de porxo a l'entrada del temple orientada a llevant.

Alçada: 23'19 metres.

Esveltesa: 5,6

TORRE DE RIALB, LA (Torrebadal) Sant Iscle i Santa Victòria
Altitud: 474 metres. Municipi de la Baronia de Rialb

Església aixecada a principis del segle XI, iniciada ja a finals del segle X; es va modificar modernament en escurçar la nau separant-la de l'absis per un mur darrere del qual, avui, hi ha la sagristia. Consta d'una nau rectangular de quatre trams irregulars coberts amb volta de canó sobre una imposta i de tres arcs torals de mig punt; està acompanyada per dos estrets passadissos laterals separats de la nau per un joc de columnes sobreposades i quatre arcs formers de punt rodó; les columnes baixes són monolítiques i tenen un radi molt superior a les que descansen al seu damunt; totes dues tenen capitells tronco-piramidals robustos sense cap decoració; l'altar major dins d'un curtíssim tram més estret que la nau està precedit d'un arc presbiteral més baix que els torals; sembla ser el principi de l'absis semicircular antic avui desaparegut.

La capçalera antigament formada per l'absis semicircular que es va enderrocar i del que en resten escassos testimonis, està formada per un afegit rectangular que constitueix la sagristia. El cor descansa sobre un arc rebaixat i un embigat de fusta; es prolonga pel lateral del primer tram i tot ell té protecció de barana de fusta. El portal situat al centre del mur del migdia és d'arc de mig punt dovellat damunt muntants carreuats. Als laterals de la nau hi ha obertes capelles d'escassa fondària, tres al cantó de tramuntana i dues a la de migdia.

Dimensions: 14'41 x 4'82 x 6'53 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada del temple, inclosa la sagristia, arriba als 17'91 metres, i l'amplada inclosos els estrets passadissos laterals arriba als 7'10.

Guarda fragments d'un retaule de pedra policromada del segle XIV a la capella de Sant Josep, i una pica baptismal troncocònica sense cap decoració.

Campanar de la segona meitat del segle XI i amb retocs posteriors que li van cegar les finestres i el van aixecar d'un pis. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i està bastit amb murs de carreus petits i matussers de forma cúbica. Queda coronat per una destacada cornisa i una teulada a quatre vessants amb inflexió a la base. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat; hi penja alguna campana. Una escala puja al cor i des d'allí, per una segona escala estreta i arrapada al mur interior del cloquer s'accedeix a la cel·la a través d'una trapa. Els seus murs

estan totalment nus de decoració i donen una imatge austera i funcional.

Situació: angle sud-oest de la façana lateral de migdia, damunt els peus del temple.

Alçada: 13'41 metres.

Esveltesa: 3,3

TORRELAMEU L'Assumpció

Altitud: 201 metres.

Església romànica del segle XIII engrandida al XVI en estil gòtic tardà i reformada al segle XVIII en estil neoclàssic. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt i d'una imposta classicitzant; està capçada per un absis poligonal que inclou un presbiteri cobert per una volta de petxina; acompanyen la nau capelles laterals obertes per grans arcs de mig punt. El tram inicial als peus té una volta de creuria estrellada. El frontis té un portal gòtic de grans dovelles en arc de mig punt, muntants carreuats, un gran òcul a mitja alçada i una cornisa angular; sota de l'òcul hi ha un relleu amb la imatge de la patrona. Els seus murs són de carreus grans i ben escairats en pedra rogenca però per damunt de l'òcul el parament del frontis apareix barroer amb material de paredat, fet que fa pensar que va ser sobrealçat.

Campanar romànic del segle XIII. Té planta gairebé quadrada (5'00 x 5'22 m). Està coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de blocs de pedra artificial. Els seus murs, fins a la meitat de la cel·la, són de grans carreus ben escairats en pedra rogenca. A la cel·la, oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, el parament de carreus de la part superior mostra un desgast o carreus matussers que podrien significar un afegit fet a les reformes del segle XVIII. Per accedir a la cel·la hi ha una escala de pedra fins al cor i des d'ell, per l'interior del cloquer, hi puja una escala d'obra de paret a paret fins a l'estança de les campanes.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'03 metres.

Esveltesa: 3,6

VALLFOGONA DE BALAGUER Sant Miquel

Altitud: 235 metres.

Església neoclàssica d'inicis del segle XIX i engrandida entre 1962 i 1980. Consta d'una nau rectangular amb el terra que fa un lleuger pendent cap al presbiteri que és força reduït; està coberta per un sostre horitzontal que descansa en els murs i en unes pilastres d'aspecte helicoïdal. El frontis té un portal classicitzant d'arc de mig punt, unes pilastres adossades als muntants, entaulament i un frontó triangular per coronament; hi ha un petit òcul a mitja alçada i la cornisa fa un angle que es correspon amb la teulada de dues vessants. El mur del frontis és de carreus ben escairats de pedra marronosa.

Arquitectes: pel que fa a les obres del segle XX, Isidre Puig i Boada, i Cardoner i Blanch.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (4'67 x 4'67 m). Està coronat per una cornisa de maó i un terrat amb barana d'obra. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt destacat amb maó vist, una a cada banda; hi penja alguna campana; té l'esfera d'un rellotge al dessota de la finestra frontal. Els murs dels cossos inferiors mostren paraments de grans carreus ben escairats de pedra groguenca tirant a torrat; el cos superior on s'ubica la cel·la, separat del primer per una motllura de maó, té els murs arrebossats amb simulació de carreus. Una escala d'obra que

va de paret a paret permet arribar a l'estança de les campanes.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migjorn.

Alçada: 22'19 metres.

Esveltesa. 4,7

VENTOSES, LES Sant Pere

Altitud: 338 metres. Municipi de Preixens

Església romànica (segles XII i XIII) refeta al segle XVIII. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular conservat del romànic; està bastit amb grans carreus, sense altra ornamentació que una finestra de punt rodó de doble esqueixada al seu centre; també el mur de llevant veí de l'absis conserva el seu parament romànic. La resta dels murs d'època posterior mostren paraments de carreus mitjans ben escairats amb un sobrealçament modern a base de maó vist. El frontis té un portal rectangular amb la llinda on hi figura la data de 1730, un frontó triangular amb fornícula sense imatge, un petit òcul octagonal a mitja alçada i una minsa cornisa angular amb creu de pedra al cim. Aquests elements no queden situats en l'eix del frontis sinó força desplaçats cap a la dreta, veïns de la mola del campanar.

Campanar coetani de la reforma del segle XVIII. Té planta quadrada (2'70 x 2'70 m) amb un primer cos de carreus mitjans ben escairats com els dels murs del temple de color marró fosc; un segon cos modern aixamfranat i bastit amb maó vist està dividit en dos pisos per una motllura; al superior destinat a la cel·la s'hi obren les finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; està cobert per un teulada baixa amb un fris de quadrats cecs damunt una minsa cornisa.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent, una mica més avançat que ell.

Alçada: 11'80 metres.

Esveltesa: 4,3

VILANOVA DE L'AGUDA Sant Miquel

Altitud: 409 metres.

Església aixecada cap al segle XIX. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó acompanyada d'alguns altars laterals. El frontis té un portal rectangular amb escuts nobiliaris gravats a la llinda i a sobre d'ella, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular interrompuda al centre per un campanar d'espadanya de dos ulls buits. El seu mur és de grans carreus irregulars de color marró fosc amb mostres visibles del morter de calç entre ells. El campanar d'espadanya closa situat sobre el frontis avui (2002) no serveix de campanar parroquial ja que encara es fa servir el que es troba al carrer principal del poble, enmig dels edificis civils del carrer.

Campanar de torre de planta rectangular (2'60 x 3'00 m) bastit amb murs de maçoneria i carreus a cantoneres; té una fina motllura sota la cel·la; en ella s'hi obren quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa i un terrat amb barana de maçoneria; té una cripta al dessota de la torre.

Situació: es troba lluny del temple parroquial, adossat a cases civils, al carrer Major, i comunicat per un pont amb els edificis del davant, pont que travessa el carrer i té edificis al seu damunt. Dificultats urbanístiques han fet difícil al càlcul de la seves mesures que caldrà considerar

aproximades.

Alçada: 19'41 metres.

Esveltesa: 6,4

VILANOVA DE LA SAL

Altitud: 603 metres.

L'Assumpció

Municipi de les Avellanes i Santa Linya

Església del segle XII refeta al XVIII. Té un portal dovellat en arc de mig punt al damunt del qual hi figura la data de 1804 situat a la façana lateral del migdia. Els seus murs són de carreus ben escairats de color marronós. Unes construccions al damunt, innecessàries avui, estan a punt de fer-se desaparèixer.

Campanar modern, de principis del segle XIX. Té un primer cos robust i no massa alt de planta quadrada (5'00 x 5'00 m); està convertit en un segon alt cos vuitavat després d'una primera motllura; una segona motllura a la part superior dóna pas a la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana metàl·lica. Els seus murs són de carreus, grans al primer cos, petits i matussers al segon, amb carreus ben escairats i de major dimensió a cantoneres. Deurien estar tots ells coberts d'un arrebossat ja que avui dia (2002) l'han perdut en gran part i queden ben visibles molts panys de pedra vista.

Situació: adossat a la façana lateral del migdia fent angle al sud-oest del mur dels peus encarat a ponent.

Alçada: 27'75 metres. L'alçada està calculada des del peu de l'antiga porta a ponent, avui tapiada, i que queda a un nivell més baix que l'actual a la façana lateral. Si es volgués considerar l'alçada des del nivell d'aquesta, la del campanar quedaria en 25'30 metres.

Esveltesa: 5,5

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAFÀNIES

AGULLÓ

Sant Josep

Altitud: 812 metres. Municipi d'Àger

Església de construcció moderna bastida amb murs que tenen un arrebossat i pintura blanca per fora i per dins. Consta d'una nau amb un sostre horitzontal i capçalera recta; està acompanyada de poc profundes capelles laterals; el seu interior té un sòcol de maçoneria viva. El portal obert en el frontis té arc de mig punt; per damunt apareix un òcul a mitja alçada i per coronament hi té un alt campanar d'espadanya.

Campanar d'espadanya de tres ulls amb campanes a cadascun d'ells; té una base de 4'90 metres i una alçada de 13'70.

ALBESA

L'Assumpció

Altitud: 237 metres.

Església de mitjans del segle XVIII d'un estil barroc senzill; amb tot hi ha restes d'anteriors edificis visibles sobretot en el frontis que presenta un gruix notable de carreus de pedra ben picada i alineada i sembla que pertanyia a una antiga església romànica. Consta de tres naus de quatre trams, la central coberta amb voltes de llunetes i les laterals de creueria; estan separades per pilars on descansen els arcs formers de mig punt. Les capelles obertes en arcs de punt rodó són cobertes per

voltes de canó. Una imposta motllurada recorre la base de la volta i unes pilastres es troben a la base dels arcs torals que delimiten els trams de la volta. La capçalera és recta.

El frontis, orientat a ponent, tot ell de pedra picada amb la base un xic atalussada als laterals, té dues obertures, la del portal en forma rectangular amb escassa ornamentació barroca i la d'un òcul de marc blanquinós en contrast amb el cremós de la pedra de la façana. Damunt d'ella, com una prolongació, s'aixeca l'alt campanar d'espadanya.

Dimensions: 30'03 x 6'52 x 12'18 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 18'77 metres i la cúpula damunt el tram proper al presbiteri arriba al 16'33.

Guarda un magnífic retaule de pedra policromada (4'30 x 4'95 m), recentment restaurat, obra gòtica del segle XIV dels artistes seguidors de Bartomeu Robió.

Campanar d'espadanya aixecat damunt mateix de la façana i separat d'ella per una senzilla motllura. Presenta tres nivells d'ulls, dos al primer i al segon i un al tercer, tots ells amb campanes. El primer nivell està tancat formant una estança coberta per una teulada de doble pendent. El mur té a la seva base un gruix de 1'25 metres i la seva amplada en fa 7'88. És una obra recent en trobar-se mig caigut. La restauració és visible gràcies a la coloració més clara de la pedra per damunt del primer nivell. Cadascun d'ells està separat dels altres per una senzilla motllura; al capdamunt s'hi troba un pinyó coronat per una creu de pedra.

Situació: com tota la façana està encarat a ponent.

Alçada: 28'38 metres.

BALAGUER

Santa Maria, titular parroquial avui tanmateix sense culte

Altitud: 233 metres.

Església gòtica aixecada entre el 1351 i el 1558. Consta d'una nau molt ampla de tres trams sobre arcs torals que descansen en columnes adossades als murs i sobre mènsules en l'absis poligonal de set cares; està coberta amb una volta ogival estrellada; els trams molt grans tenen una llum de 9 metres i mig i en cadascun d'ells s'hi ubiquen dues capelles entre contraforts. Té tres portalades, una al mur de ponent i dues més als murs laterals, una a cadascun. Al frontis a ponent, per damunt del portal, hi figura una cornisa horitzontal, i a mitja alçada s'hi obre una rosassa atrompetada i motllurada, una nova motllura més amunt sembla més aviat una cornisa i, per coronament, la cornisa angular superior. Els seus murs són de carreus ben escairats i grans de pedra rogenca. A l'angle nord-occidental del frontis encarat a ponent s'aixeca una torre pentagonal irregular, el campanar del Moro, amb escala de cargol de pedra picada interior i teulada piramidal.

Dimensions: 52'00 x 14'92 x 21'66 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total arriba als 23'13 metres.

Guarda diversos objectes artístics dels que sobresurt la imatge gòtica de la Mare de Déu de les Parrelles, i algunes pintures exposades en els altars laterals, com una de Martí Alsina i una Puríssima.

Campanar gòtic tardà coetani del temple. Té planta octagonal amb costats de 4'53 m (perímetre: 36'24 m), amb la base atalussada a dos costats; consta d'una planta baixa i tres cossos senyalats a l'exterior per fines motlures. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de punt rodó amb bordó, un a cada cara. Està coronat per un terrat amb barana calada damunt del qual hi ha un pavelló d'època moderna amb cúpula semiesfèrica sobre columnetes. Té l'esfera d'un rellotge a la banda de migdia, sota de la cel·la. Des del 1999 està dotat de sis campanes, una del 1761, campana dels *Capellans* que no es perdé el 1936, i cinc noves campanes foses a Heilbronn (Alemanya) el 1999: *Maria* (2000 kg), *Loreto* (1400 kg), *Miracle* (1000 kg), *Isabel* (800 kg) i *Antònia* (350 kg).

Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra, més estreta que la que puja per la torre del Moro, fins a la cel·la i segueix al terrat on s'hi entra per una gran trapa protegida per una pesada portella horitzontal de ferro i plàstic translúcid; està situada per la banda nord-oest de la torre. Té un

total de 153 graons, 113 fins a la cel·la i 40 més fins al terrat. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra rogenca com la resta del temple. La robustesa del cloquer no lliga gens amb la petitesa del pavelló situat al seu damunt fet que desfigura la bellesa del conjunt.

Situació: mig incorporat a la banda sud de l'església, tocant a l'absis.

Alçada: 40'73 metres.

Esveltesa: 3,6

BALAGUER El Miracle, església annexa a Santa Maria

Altitud: 233 metres.

Església del segle XVIII d'aires neoclàssics. Consta d'una nau coberta amb volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; té la capçalera recta oberta per un gran finestral que dona a un cambril. Té un cor sobre un arc carpanell; tot l'interior està pintat en blanc intens.

El frontis està separat en dues zones per una motllura composta horitzontal a manera d'entaulament; a la inferior s'hi troben quatre pilastres de poc relleu; entre les dues centrals hi ha el portal en arc rebaixat i marc motllurat; en la zona superior hi ha una fornícula amb imatge; un gran òcul atrompetat i motllurat decorat amb elements florals a l'entorn del semicercle superior i, per coronament, una cornisa motllurada en semicercle convex al centre i en arc còncau als laterals. Tota la façana presenta un arrebossat pintat en un to grisenc.

Dimensions: 29'29 x 5'86 x 8'97 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 8'20 metres i la cúpula que s'aixeca en el tram proper al presbiteri en fa 12'75 d'alçada; amb el cupulí central arriba als 16 metres. El cambril situat darrere el presbiteri té una fondària de prop de set metres.

Guarda en els laterals i en el cambril diverses imatges entre les quals fragments de retaules gòtics en relleu i un gran retaule en fusta policromada de Santa Anna del segle XVII.

Campanar coetani del temple que té un primer cos encabit en el temple i que en sobresortir pren estructura rectangular (2'50 x 2'50 m) amb els caires aixamfranats; s'hi ubica la cel·la amb una fina motllura sota les quatre finestres en arc de mig punt, una a cada cara, i una segona situada a l'arrencada dels arcs. Una fina cornisa corona la cel·la que està coberta per una cúpula semiesfèrica pintada d'un to blavenc i amb un pinacle al cim.

Situació: damunt de l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 16 metres.

Esveltesa: 6,4

BARONIA DE SANT OÏSME Sant Bartomeu, sufragània

Altitud: 800 metres. Municipi de Camarasa

Església romànica del segle XI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó damunt dos arcs torals de mig punt i capçada per un absis trevolat; la teulada la formen lloses disposades en escata. Els seus murs són de carreus petits, matussers i ben alineats; no mostren cap decoració. El portal obert en la façana lateral nord té un arc de mig punt de lloses.

Dimensions: 10'00 x 3'40 x 6'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar del segle XII, de planta quadrada (1'60 x 1'60 m) amb finestres geminades a cada costat coronat per una cornisa i una teulada piramidal de lloses. Els seus murs tenen paraments de carreus ben escairats de pedra moderadament rogenca.

Situació: sobre la nau, tocant a l'absis.

Alçada: 10'71 metres.

Esveltesa: 6,7

CASTELLÓ DE FARFANYA Sant Miquel, sense culte

Altitud: 358 metres.

Església romànica consagrada el 1313, reformada amb la construcció d'una capella lateral al costat nord el 1751 i altres el 1777; aquestes reformes la convertiren en un temple d'aspecte neoclàssic. Les capelles laterals, unides entre sí, de superfícies lleugerament diferents estan cobertes per cúpules i avui donen al temple l'aspecte d'una segona nau lateral ja que es troben comunicades. També es derrocà l'absis romànic substituint-lo per un d'aspecte barroc; avui (1986) ha quedat remodelat de manera senzilla per ubicar-hi el retaule major. Ara el temple consta de dues naus i un fals transsepte si tenim en compte que a la banda dreta hi ha una capella oberta de poca profunditat que així pot semblar que sigui com la prolongació de l'altra capella oberta a l'esquerra, totes dues a tocar el presbiteri. La nau major està coberta per una volta de canó apuntat sobre dos arcs torals de mig punt; consta de tres trams iguals més un d'estret als peus que és la resta de la nau antiga quan aquesta es va convertir en l'actual edifici que allotja la casa de la vila.

Al mur lateral de migdia hi ha oberta una magnífica portalada romànica d'un estil proper al típic lleidatà; té un portal d'arc de mig punt de grans dovelles al fons de quatre arquivoltes atrompetades ornada la central d'arquets cecs; descansen les tres més fondes en una senzilla imposta i, sota d'ella, d'uns permòdols troncocònics. Els seus murs estan aixecats en pedra marronosa ben tallada en carreus mitjans i grans tant per l'exterior com per dins i també en la volta.

Dimensions: 30'00 x 8'00 x 8'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda el retaule gòtic de Santa Maria a l'altar major obrat al voltant del 1379 en el taller de l'escultor lleidatà Bartomeu Robió (s. XIV) segons les opinions més recents.

Campanar modern d'espadanya de tres ulls situat damunt el mur dels peus del temple i recobert per una teuladeta de doble vessant.

Alçada: 12'80 metres.

CLUA, LA Sant Julià, sufragània

Altitud: 700 metres. Municipi d'Artesa de Segre

Església que conserva vestigis d'una anterior romànica (de fi del segle XI) als murs de tramuntana i ponent; ha estat refeta modernament. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes bufades. El frontis té una porta dovellada en arc de mig punt, un òcul a la part alta i una cornisa angular lleugerament descentrada. El seu mur, amb algun pany visible de petits carreus, mostra un arrebossat pintat en un color groguenc; els altres murs tenen paraments de maçoneria vista mig picada amb peces rectangulars i planes. Avui dia, l'edifici està abandonat, obert i ple de deixalles (agost 2000).

Campanar de planta quadrada (1'65 x 1'65 m) amb murs arrebossats i pintats en un color groguenc com el frontis. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb una motllura al dessota i un altra a l'arrencada dels arcs; esta coronada per una cornisa i una teulada piramidal baixa.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple, en l'angle sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 13'21 metres.

Esveltesa: 8

GOS, EL Sant Sebastià, annexa a la parroquial de Ponts

Altitud: 420 metres.

Església romànica senzilla, segurament de finals del segle XII amb modificacions modestes posteriors. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular sense decoració de cap mena i recobert per una teulada de lloses de pedra blanquinosa mentre que la teulada de la nau i la de les capelles laterals ho és per teules aràbigues. El portal obert al frontis orientat a ponent té un arc de mig punt i marc de grans dovelles i carreus amb l'intradós gairebé tot ell acanalat, amb peces ben escairades que, com tots els murs del temple, són de pedra marronosa i

de mida mitjana, ben alineades menys als panys de les capelles laterals on es veuen desordenades i matusseres. A mitja alçada té una modesta obertura rectangular a manera d'espitllera.

Campanar d'espadanya de dos ulls en arc de mig punt; té una amplada a la base de 2'96 metres en un mur de carreus ben escairats mitjans de pedra del país marronosa i que té per coronament dues fines cobertes en notable pendent.

Situació: aixecat damunt mateix del mur frontal, a ponent, com la continuació del frontis.

Alçada: 7'50 metres.

MILLÀ Sant Pere

Altitud: 740 metres Municipi d'Àger

Església del segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes; té la capçalera recta; està acompanyada de capelles laterals. Té un cor amb barana de balustres de fusta que descansa en un arc de mig punt i una volta de llunetes. El frontis està obert amb un portal en arc de mig punt sobre unes senzilles impostes; al seu davant hi té unes quantes grades d'accés. El seu mur té un parament de carreus matusseres ben alineats de pedra groguenca; a mitja alçada hi ha obert un òcul i està coronat per una modesta cornisa; alguna petita obertura es troba en la banda dreta.

Situació: al centre del frontis orientat a ponent s'hi aixeca una **espadanya** d'un sol ull en el que hi penja una campana; queda coberta per una modesta teuladeta de dos vessants.

Alçada: 18'67 metres.

PALAU DE RIALB Santa Maria

Altitud: 460 metres. Municipi de la Baronia de Rialb

Església romànica d'estil llombard, segurament de cap a finals del segle XI. Consta de tres naus de tres trams cobertes amb voltes de canó de mig punt recolzades en dos arcs torals igualment de mig punt. Les tres naus estan separades per arcs formers de punt rodó damunt robustos pilars quadrats reforçats lateralment per pilastres d'escàs relleu. La capçalera està constituïda per tres absis semicirculars, el central més gran i decorat externament per lesenes i, sota cornisa, per finestres cegues; els laterals, més baixos, presenten lesenes que es prolonguen en arcs cecs grans, tres i quatre respectivament; tots els absis tenen finestres de doble esqueixada; el central en té tres, els laterals una al seu centre; totes elles tenen externament un bordó damunt l'arc. Formant creu amb ells, dues absidioles estan obertes en el gruix del mur, una a cada banda.

La façana principal, a ponent, té el portal en arc de mig punt dovellat precedit d'unes grades de planta semicircular; a mitja alçada hi ha oberta una petita finestra d'arc de mig punt i, coronant la minsa cornisa a doble vessant, una espadanya de dos ulls amb sengles petites campanes; la de l'esquerra obrada amb el casc d'una bomba que no va esclatar en la guerra civil del 1936-39.

Campanar: tot i que avui no n'hi ha cap de torre, en resten alguns murs que mostren que n'hi havia hagut un d'adossat al mur nord a base de grans carreus que, avui, alguns caiguts en la seva base, tenen fortes mostres d'erosió. Amb tot, el seu mur nord té una dimensió notable, de 4'55 metres.

Alçada de l'espadanya frontal: 12'45 metres.

PONTS Sant Pere, antic monestir canonical

Altitud: 480 metres.

Església edificada cap a mitjans del segle XII en estil romànic llombard. Consta d'una nau de tres trams amb volta de canó damunt tres arcs torals de mig punt que es recolzen en sengles pilastres rectangulars; està capçada per un absis semicircular amb tres fornícules buidades per l'interior dins el mateix gruix del mur i decorat externament per un fris de finestres cegues i lesenes; dues absidioles igualment semicirculars disposades perpendicularment a l'eix de la nau formen un fals transsepte; en el creuer s'aixeca una alta torre constituent un cimbori octagonal amb cúpula

sobre trompes i coberta per una teulada piramidal vuitavada.

Està bastit amb murs de carreus petits ben escairats disposats en filades uniformes d'un gruix de 1'56 metres al frontis amb pedra procedent de pedreres locals. Avui (2006) està reconstruït ja que fins fa poc estava mig esfondrat. Interiorment un banc de pedra es troba adossat als murs; a mitja alçada, penjat del mur del frontis, per dins, hi ha un sarcòfag; un altre es troba en un arcosoli obert en el mur de tramuntana. El cimbori té lesenes als caires i finestres geminades d'arc de mig punt a cada cara en dos nivells; sota cornisa hi ha un fris de quatre arcs cecs per banda; una finestra d'arc de mig punt esqueixada està oberta a la base pel cantó de llevant.

La nau té dues portes d'arc de mig punt, una al frontis de dimensions més reduïdes que la que es troba al mur que dona al nord; el mur del frontis fa un entrant en angle recte a la banda de migdia amb el mur d'aquest costat. No resten les dependències monàstiques adjuntes al temple llevat d'alguna pedra o base dels murs.

Dimensions: la nau mesura de llargada, amplada i alçada: 27'51 x 5'69 x 8'64 metres respectivament; les fornícules semicirculars del fons de l'absis tenen una profunditat o radi de 63 centímetres; el transsepte en fa 10'61 x 4'83 x 7'00; la cúpula dins del cimbori arriba per l'interior a una alçada de 12'00 metres.

L'altar es troba sota la cúpula en un nivell de dos graons per sobre del de la nau; des del seu lloc fins al fons del presbiteri hi ha 3'49 metres; la llargada de la nau fins als graons de l'altar és de 19'52 metres. Les pilastres que estan situades a banda i banda de la nau sota dels arcs torals tenen un gruix de 54 centímetres; la distància que les separa és de 4'61 metres. El portal lateral obert al nord té una amplada de 2'12 metres mentre que el de ponent només en fa 1'75. La façana d'aquesta banda té un llargada de 9'74 metres, 8'24 més 1'50 que correspon al mur de migdia que hi fa angle.

Campanar: no en té; en caure gairebé tota l'estructura superior també degué caure el possible campanar d'espadanya que hi deuria estar associat; no ha estat refet almenys fins avui.

SERÓ

Santa Maria

Altitud: 457 metres. Municipi d'Artesa de Segre

Església amb restes abundants de la primitiva construcció romànica reformada cap als segles XVII, XVIII i XIX. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul sota cornisa angular i un mur de grans carreus ben escairats de pedres groguenques que es troben igualment en les parets laterals.

Campanar del 1891 en forma d'espadanya avui reforçada i tancada pels quatre costats i de planta gairebé quadrada (2'68 x 2'38 m); té dues finestres d'arc de mig punt obertes per la banda de migdia i altres de rectangulars, més petites, en els altres costats. Els seus murs són de carreus ben escairats, irregulars, d'un material com el del frontis; té un frontó triangular al damunt.

Situació: sobre el mur del migdia, en l'angle sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 9'76 metres.

VILANOVA DE MEIÀ

Sant Salvador

Altitud: 645 metres.

Església romànico-gòtica d'una nau coberta amb una volta apuntada sobre tres arcs torals, arc triomfal de mig punt i capçalera formada per un absis semicircular dels segles XIII-XIV que està cobert per una volta de nervis robustos de secció circular units a la clau de volta; descansen en columnes adossades al mur i superposades de dues en dues amb una motllura i impostes de separació, totes elles amb capitells figurats; a la part baixa, entre columnes, tres finestres esqueixades en arc de mig punt i en la part alta, una finestra central goticitzant amb arc apuntat i calat.

Cor, cancell, portalada principal gòtica a ponent, en un cos sota ràfec que sobresurt de la façana; presenta estructura atrompetada decorada amb arquivoltes sobre fines columnetes adossades

als brancals i amb imatges en gran relleu a les dovelles clau; conservació en mal estat. Per sobre del portal s'obre una rosassa calada i la cornisa angular. El portal lateral romànic rectangular té la llinda emmarcada per tres arquivoltes de mig punt en degradació damunt una senzilla imposta i dues columnetes per banda. Els seus murs són de carreus petits ben escairats coronats per una cornisa amb permòdols sota una motllura. El transsepte barroc té cúpules als extrems dels seus dos braços.

Campanar d'espadanya de quatre ulls, dos en cada pis, tres en arc de mig punt i un en arc apuntat; cornisa sinuosa i creu de pedra al cim. Dimensions: amplada: 5'94 metres, gruix: un metre.

Situació: sobre la façana lateral de migdia.

Alçada: 24'65 metres.

OSONA

CAMPANARS ORDENATS ALFABÈTICAMENT PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
------------------------	------------	------------------

Alpens	Santa Maria	21'79
Balenyà (Els Hostalets)	Sant Fruitós	24'50
Brull, el	Sant Martí	19'72
La Castanya	Sant Cristòfol	13'82
Sant Jaume de Viladrover	Sant Jaume	16'10
Calldetenes	Mare de Déu de la Mercè	29'00
Centelles	Santa Coloma	39'00
Collsuspina	Santa Maria dels Socors	21'55
Espinelves	Sant Vicenç	22'52
Gurb	Sant Andreu	22'62
Granollers de la Plana	Sant Esteve	18'20
Sant Julià Sassorba	Sant Julià	19'29
Vespella	Sant Cristòfol	29'51
Lluçà	Santa Maria	21'43
Santa Eulàlia de Puig-oriol	Santa Eulàlia	19'16
Malla	Sant Vicenç	25'58
Manlleu	Santa Maria	51'20
Manlleu	Nostra Senyora de Gràcia	15'15
Masies de Voltregà, les		
La Gleva	Mare de Déu de la Gleva	46'00
Montesquiu	La Puríssima	24'20
Muntanyola	Sant Quirze i Santa Julita	16'00
Múnter	Sant Esteve	15'00
Olost	Santa Maria	33'40
Santa Creu de Jotglar	Santa Creu	17'22
Orís	Sant Genís	27'30
Saderra	Sant Marcel	10'90
Oristà	Sant Andreu	23'54
La Torre d'Oristà	Santa Maria	18'67
Pardines	Santa Eulàlia	19'17
Perafita	Sant Pere	21'45
Prats de Lluçanès	Sant Vicenç	24'80
Roda de Ter	Sant Pere	40'00
Rupit i Pruit		
Pruit	Sant Andreu	23'68

Rupit	Sant Miquel	28'37
Santa Cecília de Voltregà	Santa Cecília	26'09
Santa Eugènia de Berga	Santa Eugènia	28'30
Santa Eulàlia de Riuprimer	Santa Eulàlia	30'75
Santa Maria de Besora	Santa Maria	23'05
Santa Maria de Corcó	Santa Maria	31'30
Cantonigròs	Sant Roc	19'68
Sant Martí Sescorts	Sant Martí	20'36
Sant Bartomeu del Grau	Sant Bartomeu	25'00
Sant Boi de Lluçanès	Sant Baldiri	33'94
Sant Hipòlit de Voltregà	Sant Hipòlit	40'32
Sant Julià de Vilatorça	Sant Julià	22'85
Vilalleons	Santa Maria	19'50
Sant Martí d'Albars	Sant Martí	18'94
Sant Martí de Centelles	Sant Martí	15'85
Valldaneu	Sant Pere	14'35
Sant Pere de Torelló	Sant Pere	36'76
Sant Andreu de la Vola	Sant Andreu	17'11
Sant Quirze de Besora	Sant Quirze	24'99
Sant Sadurní d'Osormort	Sant Sadurní	23'84
Sant Vicenç de Torelló	Sant Vicenç	23'94
Seva	Santa Maria	31'60
Sant Miquel de Balenyà	Sant Miquel dels Sants	19'00
Sobremunt	Sant Martí	16'26
Sora	Sant Pere	21'30
Taradell	Sant Genís	41'23
Tavèrnoles	Sant Esteve	18'50
Tavertet	Sant Cristòfol	13'73
Tona	Sant Andreu	27'50
Torelló	Mare de Déu de Montserrat	27'12
Torelló	Sant Feliu	46'02
Vic	Catedral de Sant Pere	57'54
Vic	Mare de Déu del Carme	34'32
Vic	La Pietat	29'39
Vic	Sant Domènec	31'50

Sentfores	Sant Martí	34'66
Vidrà	Sant Hilari	28'42
Siuret	Santa Llúcia	17'85
Viladrau	Sant Martí	34'27
Vilanova de Sau	Santa Maria	18'57
Sant Pere de Castanyedell	Sant Pere	18'43
Sant Romà de Sau	Sant Romà	19'42

Alçada mitjana: 25'81 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha una; amb espadanya set; entre aquestes Boquers mesura 11'50 metres, Folgueroles 22'65, Sant Agustí de Lluçanès 10'87, Sant Andreu de Bancells 12'89, Sant Julià de Cabrera 10'03, Sesgorgues 9'49 i Vinyoles d'Orís 19'30.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ALPENS Santa Maria

Altitud: 870 metres.

Església barroca aixecada cap el 1708; fou restaurada entre el 1840 i el 1845. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals; la capella fonda o del Santíssim és del 1846. El frontis té una portalada neoclàssica amb un portal en arc rebaixat, els muntants decorats a base de pilastres abarrocaades i una escassa cornisa amb pinacles adossats al mur; al damunt, una fornícula sense imatge, una rosassa a mitja alçada i una cornisa amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals amb un pinacle al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to blanc trencat en no massa bon estat per humitats que els ennegreixen; els carreus a cantoneres són de color grisenc.

Campanar aixecat en els segles XV-XVI; fou completat amb la part superior o balustrada al segle XVIII. Té planta rectangular (5'60 x 5'60 m); el primer cos fou bastit amb paraments de maçoneria i carreus a les cantoneres; una fina motllura el separa del segon on s'hi ubica la cel·la que té els seus paraments de carreus ben escairats i oberts amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Per coronament hi ha una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada ornat amb pinacles de bola als angles i al centre de cada costat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'79 metres.

Esveltesa: 3,8

BALENYÀ Sant Fructuós o Fruitós
 Altitud: 587 metres. Municipi dels Hostalets de Balenyà

Església aixecada entre el 1877 i el 1879, ampliada després i remodelada recentment. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals. Té el frontis orientat a llevant tot ell

bastit a base de paredat de pedres blanques que sobresurten en un escàs relleu; té un atri porticat amb tres arcs de mig punt dovellats i amb carreus ben escairats de cares mig picades tant en els arcs com en els pilars que els sostenen; aixopluga un portal en arc de mig punt; per damunt del porxo, el frontis ostenta un òcul amb el marc ressaltat i motllurat i una cornisa angular per coronament. A l'ala lateral esquerra d'aquesta façana s'hi troba una finestra d'arc de mig punt emmarcada per dovelles i carreus i amb ampit ressaltat.

Arquitecte: mestre d'obres Josep Illa de Vic.

Campanar aixecat poc després del temple. Té planta quadrada (4'90 x 4'90 m) amb un sòcol de carreus i un alt cos amb els murs de maçoneria grossera i carreus en relleu a les cantoneres; presenta finestres sageteres a dos pisos i una esfera d'un rellotge a la part alta; una motllura separa aquest primer cos de la cel·la que queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, emmarcades per carreus i dovelles; hi pengen campanes. El coronen una cornisa prominent motllurada i una teulada de quatre vessants amb els careners ressaltats.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 24'50 metres.

Esveltesa: 5

BRULL, EL Sant Martí

Altitud: 843 metres.

Església romànica de la segona meitat del segle XI, modificada a l'interior i a la façana principal en temps del barroc. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó amb llunetes sobre arcs torals, transsepte, absis romànic semicircular decorat externament amb finestres cegues i lesenes. Els seus murs són de carreus petits irregulars de pedra rogenca arenosa local; els laterals, a més a més dels de l'absis, són en part encara del romànic ja que mostren un fragment d'un fris d'arcs cecs amb lesenes a un nivell baix. El frontis té un portal rectangular amb marc de carreus, un gran òcul atrompetat a mitja alçada i un de petit sota una cornisa amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals; té uns pinacles de bola als dos extrems. Unes bandes verticals recorren el frontis des de la cornisa fins gairebé damunt del portal; el mur presenta un parament de carreus de pedra rogenca disposats en filades uniformes.

Dimensions: 20'00 x 5'40 x 7'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar del 1791. Té planta quadrada (4'70 x 4'70 m), està capçat per una motllura simple i té un sòcol de 92 centímetres d'alt i 20 de gruix. Al damunt de l'alt primer cos se n'hi aixeca un altre amb els caires aixamfranats gairebé bé octagonal irregular; en ell hi ha la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Està coronat per una minsa cornisa ornada amb un fris de teules sobreposades i una teulada piramidal vuitavada. Els seus murs són de carreus petits irregulars de pedra rogenca local.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'72 metres.

Esveltesa: 4,2

CALLDETENES Mare de Déu de la Mercè

Altitud: 500 metres.

Església neoclàssica aixecada cap el 1778. Consta d'una nau capçada per un absis

semicircular. Els seus murs estan arrebossats i el frontis pintat en colar rosat pà·lid.

Arquitecte: plànols traçats pel bisbe de la diòcesi Antonio Manuel de Hartalejo.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (6'00 x 6'00 m); un de segon octagonal irregular està dividit en dos per unes motlures a diversos nivells. La cel·la ubicada en el superior està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna, tancades per vidrieres rectangulars; s'hi allotgen dues campanes. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to rosat pà·lid; uns carreus grisencs es veuen a les cantoneres.

Situació: adossat al mur del sud-oest, prop de la capçalera orientada a ponent.

Alçada: 29'00 metres.

Esveltesa: 4,8

CANTONIGRÒS

Sant Roc

Altitud: 933 metres. Municipi de Santa Maria de Corcó

Església moderna construïda el 1854 i ampliada el 1861 i el 1945 data en què es va convertir en una parròquia independent. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre cinc arcs torals de mig punt capçada per un absis semicircular, d'un transsepte també amb volta de llunetes amb una cúpula sobre petxines al creuer englobada en un cimbori quadrat; té un cor sobre arc rebaixat; per l'interior els murs estan pintats de blanc amb els arcs i pilars de beix marronós. El frontis està precedit d'un porxo sobre pilars amb teulada de tres vessants damunt d'un embigat de fusta; aixopluga un portal dovellat en arc de mig punt amb pedra grisa i amb grades al seu davant; una rosassa motllurada es deixa veure pel damunt del porxo i queda coronat per una cornisa angular amb espadanya d'un ull al cim. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats amb carreus de pedra rogenca a cantoneres.

Dimensions: 28'70 x 5'02 x 7'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 11'22 x 4'91 x 7'37 i la cúpula arriba als 10'91.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (2'75 x 2'75 m, aproximadament). Està coronat amb una minsa cornisa i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles. L'esfera d'un rellotge es troba sota terrat a les cares nord i sud. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, emmarcades en relleu; hi pengen campanes. Està bastit amb murs de maçoneria de pedra grisa amb carreus als caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres.

Situació: adossat a l'extrem dret del transsepte, per la banda de llevant.

Alçada: 19'68 metres.

Esveltesa: 7,1

CASTANYA, LA

Sant Cristòfol

Altitud: 980 metres. Municipi del Brull

Església de fi del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta d'aresta damunt tres arcs torals; la capçalera està formada per un absis trapezial que va substituir l'original romànic. Té un cor de fusta. Els seus murs són de maçoneria de lloses mig carreuades i estan coberts amb un arrebossat en mal estat a excepció del mur nord que té un parament de carreus de pedra vista. El portal dovellat i amb bordó en arc de mig punt està obert a la façana lateral encarada al sud.

Dimensions: 15'00 x 5'50 x 6'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una pica baptismal barroca.

Campanar romànic del segle XII. Té planta rectangular (3'60 x 3'40 m); al capdamunt presenta dos nivells d'obertures, en l'inferior una finestra geminada i, al seu damunt, d'època posterior al romànic, dues obertures rectangulars separades per un pilar que amb les parets laterals sostenen una teulada de doble vessant; altres obertures com espitlleres es troben en els pisos baixos totes elles obertes pel cantó de migdia. Els seus murs són de paredat de lloses amb carreus de pedra rogenca a les cantoneres.

Situació: adossat al centre del mur de migdia prop de la capçalera.

Alçada: 13'82 metres.

Esveltesa: 3,8

CENTELLES

Santa Coloma

Altitud: 500 metres.

Església barroca aixecada entre el 1704 i el 1711 i força modificada modernament pel que fa a la decoració i acabats. Consta d'una nau i de dos passadissos laterals formats per les capelles que es comuniquen per passos baixos en arc de mig punt; està capçada per un absis poligonal de cinc costats cobert per una volta de creueria. Als peus hi té un cor amb una llarga balustrada de pedra artificial que es prolonga per unes tribunes situades sobre les capelles laterals; descansa sobre un arc carpanell i en una volta de llunetes. La nau està coberta amb una volta de llunetes damunt quatre arcs torals de mig punt; té cinc trams, un d'ells amb el cor, i està separada dels passadissos per arcs formers de punt rodó; té un digne cancell.

El seu frontis presenta un arrebossat pintat de rosa marronós amb un esgrafiat que el divideix en tres plafons verticals que senyalen la divisió interna de tres àmbits, i un sòcol decorat amb successió de rectangles. La portalada barroca té un portal rectangular i un marc de carreus amb els muntants treballats amb senzills relleus rombals; al damunt; un frontó sinuós truncat i una fornícula amb imatge; al davant, una àmplia graderia; a la part alta apareix una rosassa atrompetada motllurada i està coronat per una cornisa angular motllurada que té les ales en curvatura còncava i uns pinacles de bola als extrems i un òcul al dessota del vèrtex superior amb una creu de pedra al cim.

Dimensions: 36'00 x 11'66 x 18'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals, l'amplada total fa 19'60 metres.

Arquitectes: mestre de cases Francesc Maria Fortino pel que fa al temple; per al campanar, els mestres d'obres Miquel Fiter de Barcelona i, sobretot, Joan Picasso del mateix Centelles.

Campanar barroc aixecat entre el 1682 i el 1692 juntament amb la capella que avui és la del Santíssim, per tant anteriors al temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (8'00 x 8'00 m) i un de segon octagonal dividit en dos per unes motlures a diversos nivells; està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles, unes antropomorfes i altres zoomorfes, i per un terrat amb balustrada de gres i pinacles de bola als vuit angles. Els murs presenten paraments de maçoneria arrebossats i pintats en un color foscant confús i carreus grans de pedra clara a les cantoneres. La cel·la té els paraments de carreus ben escairats oberts amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. Damunt el terrat, al seu centre, s'aixeca una estructura metàl·lica artística de bon gust amb dues campanes pels senyals horaris; no queda inclosa en el càlcul de l'alçada.

S'accedeix al seu interior des de la banda lateral esquerra entrant al temple. Una escala ampla amb uns primers graons de pedra seguits per altres d'obra amb marge de fusta arriba fins al cor i a les tribunes. A partir d'aquest punt l'escala es fa més estreta amb graons de pedra picada

sobre voltes catalanes, arrapada als murs i amb una barana senzilla de fusta; deixa un ull central. Des d'un primer replà es continua per una escala estreta de cargol de pedra picada per l'interior del gruix del mur nord fins a una ampla estança on dos grans arcs rebaixats de pedra paral·lels lliguen els murs i sostenen una volta semiesfèrica que és la base del pis superior, el de la cel·la. S'hi puja per una altra escala de cargol i continua fins al terrat on s'hi entra per una gran trapa tancada per una placa metàl·lica. La cel·la queda coberta per una volta semiesfèrica de peces de pedra ben escairades. S'hi troben quatre campanes d'ús litúrgic; les dues grans del 1940 es van fondre a Olot; les altres dues són una del 1974 i l'altra d'un moment posterior.

Situació: adossat al mur nord, una mica endarrerit respecte del frontis encarat a ponent.

Alçada: 39'00 metres.

Esveltesa: 4,8

COLLSUSPINA Santa Maria dels Socors

Altitud: 901 metres.

Església aixecada entre el 1592 i el 1600, ampliada el 1880 amb una nova façana (hi figura la data del 1909 a la llinda del portal) i capelles laterals. Consta d'una nau de dos trams coberta amb voltes de creuaria sobre dos arcs torals de mig punt; està acompanyada de capelles laterals; les de la dreta estan unides per un passadís ample que aparenta una segona nau; queda capçada per un presbiteri recte cobert per una volta de llunetes. El cor amb balustrada de fusta descansa en un embigat també de fusta.

El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra grisa, frontó angular, finestra vidriada al damunt i una cornisa amb curvatura central convexa i còncava a les ales i amb una creu de pedra al cim. Els seus murs són de maçoneria irregular amb panys de petits carreus matussers de pedra grisa i rogenca i amb carreus mitjans ben escairats blanquinosos a cantoneres; hi té un sòcol de pedra.

Dimensions: 17'61 x 5'00 x 6'39 metres respectivament de llargada, amplada i alçada. Des del fons de les capelles laterals l'amplada total del temple fa 18'80 metres.

Campanar neoclàssic auster del 1880. Té planta gairebé quadrada (4'25 x 4'07 m.) i està coronat per una destacada cornisa motllurada amb un fris de denticles al dessota i per un terrat amb balustrada i pinacles als angles; el primer cos té els murs de petits carreus matussers de pedra grisa i rogenca amb carreus de pedra clara ben escairats a cantoneres i amb un sòcol de pedra grisa; unes finestres d'arc de mig punt figuren al capdamunt, alguna paredada i les altres vidriades; un segon cos, aixecat modernament, amb els caires aixamfranats on s'hi ubica la cel·la té els murs arrebossats i finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana gran i dues de mitjanes; la finestra de tramuntana es troba paredada. L'esfera d'un rellotge és visible sota mateix de la cornisa pel cantó de llevant.

L'entrada es troba a l'exterior per la banda de migdia; amb tres graons s'arriba a la porta; l'escala que hi puja és estreta i de pedra fins a un primer replà; segueix amb graons de maó amb marge de fusta, arrapada als murs i amb una modesta barana de fusta; deixa un ull central. Hi ha altres replans amb pis de maó, un d'ells és la cel·la; l'escala segueix fins a uns tres metres del terrat; per una escala de mà d'alumini s'arriba a la trapa que hi dona accés.

Situació: adossat al mur de migdia, prop del frontis encarat a llevant.

Alçada: 21'55 metres.

Esveltesa: 5

ESPINELVES

Sant Vicenç

Altitud: 752 metres.

Església romànica de dues naus, una d'ella i l'absis semicircular de la seva capçalera és del segle XI; avui és la nau principal; l'altra, al cantó de migdia, fou afegida al segle XII i també fou capçada per un absis semicircular que, igual que el primer, està ornat amb arcuacions cegues sota de la cornisa; el de la nau major, més gran, també està ornada amb lesenes. Ambdues naus tenen volta de canó i estan comunicades per una arcada rebaixada obrada al segle XVI; igualment estan unides per un portal, segurament el primitiu, situat prop dels peus de l'església, portal atrompetat de tres arquivoltes de mig punt, la més fonda sobre impostes decorades amb relleus; la del mig, de secció semicircular, amb un dibuix que representa un trenat de quatre fils; la més exterior té un motiu d'escacat.

Ha estat restaurada el 1965 i el 1972. El portal del segle XII també atrompetat està obert al mur de migdia de la segona nau sota d'un porxo modern; també el formen tres arquivoltes de punt rodó, la central de secció circular descansa en impostes i columnetes amb relleus als capitells; les altres dues arcades no tenen decoració, són dovellades i descansen en impostes senzilles. Els murs presenten filades de carreus irregulars, mitjans, escairats matusserament i disposats en filades uniformes.

Dimensions: 14'40 x 4'00 x 6'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; corresponen a la nau major; l'amplada total de les dues naus des del fons de la capella lateral fa 12 metres.

Guarda una bella imatge policromada del gòtic tardà de la Mare de Déu en posició dreta i el Nen al braç. A l'exterior, un boix, un arbust, té una existència de 900 anys i ha quedat convertit en un alt i robust arbre.

Campanar romànic de finals del segle XII. Té planta rectangular (5'00 x 4'50 m). Està dividit en quatre cossos per frisos d'arcuacions cegues. El primer cos o base és alt i compacte amb només una finestra a llevant que il·lumina la nau de tramuntana; els dos centrals també estan ornats amb frisos de dents de serra; les arcuacions descansen en mènsules amb relleus de caparrons. Els tres superiors tenen finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, el tercer geminades, i el quart, més modern, dues per banda; està coronat per una cornisa amb teulada de quatre vessants que fa una lleugera inflexió a la base. Els seus murs presenten paraments de carreus petits, irregulars, escairats matusserament i disposats en filades uniformes. Conserva una campana del 1770. Per l'interior hi puja una escala de fusta arrapada als murs tot deixant un ull central; no es troba en massa bones condicions.

Situació: descansa sobre la volta als peus de la nau principal i sobre l'angle que formen els murs de tramuntana i ponent; el mur exterior, que l'aguanta, decorat amb arcuacions cegues disposades fent angle, és un mur de molt gruix per tal de sostenir el gran pes de l'alt campanar; per l'interior de la nau, un gran i robust arc fa la mateixa funció.

Alçada: 22'52 metres.

Esveltesa: 4,5

GLEVA, LA

Mare de Déu de la Gleva, parròquia i santuari

Altitud: 476 metres.

Municipi de les Masies de Voltregà

Església construïda entre el 1760 i el 1766 en estil barroco-neoclàssic després que un llamp el 1759 destruís en gran manera l'antic santuari gòtic. Consta d'una nau coberta amb voltes de llunetes acompanyada de tres altars laterals per banda; la nau té dues seccions, una amb el cor;

l'altra és poligonal amb tres trams, de planta més o menys oval; al fons hi ha el presbiteri rectangular i un ampli cambril que acull la imatge de la Mare de Déu. El cor descansa en un arc de mig punt i una volta de llunetes rebaixada; té baranes daurades igualment com les balconades situades sobre els altars laterals; una cúpula semiesfèrica una mica rebaixada està situada dins d'un cimbori octagonal irregular amb contraforts als caires i un pinacle de bola al cim.

La façana principal de pedra de Sant Bartomeu del Grau té el mur arrebossat i emblanquinat i carreus de pedra rogenca als caires; unes àmplies grades donen accés a una plataforma tancada per baranes laterals al davant de la qual s'obre la portalada barroca del temple: té un portal en arc rebaixat amb dues columnes exemptes damunt pedestals que flanquegen els muntants, un entaulament truncat amb relleus figuratius intercalats (escena del trobament de la imatge de la Mare de Déu) amb la data de 1763, dues petites finestres rectangulars a la part baixa de la façana, a banda i banda i, a mitja alçada, dos balcons de baranes metàl·liques tots amb l'entorn esgrafiat igualment com en la rosassa motllurada situada a mitja alçada; per coronament hi té una cornisa angular al centre i sinuosa als laterals amb cinc pinacles de bola situats als punts extrems i d'inflexió. Una capella fonda darrera el recinte de l'església no és sinó una cripta. L'escalinata i les tribunes davant la façana foren completades el 1828.

Dimensions: 27'25 x 8'65 x 14'95 metres de llargada (calculada fins al fons del presbiteri), amplada i alçada respectivament; l'amplada total des del fons dels altars laterals fa 19'44 metres; la cúpula arriba a una alçada de 20 metres.

Arquitectes: Josep Moretó i Sellés (1712-1768), vigatà, àlies Mestre Marsal; per la restauració feta entre el 1941 i el 1945, Josep Maria Pericas (1881-1965) de Vic i al 1948 per Cèsar Martinell i Brunet (1888-1973).

Guarda un retaule a l'altar major, obrat entre el 1941 i el 1945, que és la reproducció fidel, sota la direcció de l'arquitecte Josep Maria Pericas, del que tenia el santuari abans del 1936 i que fou destruït en les desgraciades jornades d'aquell any; aquell retaule sortit del taller de l'escultor manresà Pau Sunyer fou obrat entre el 1663 i 1668; ha estat reproduït en els tallers del salesians de Barcelona i les figures santes que ocupen les fornícules són degudes a l'escultor imatger Josep Maria Camps i Arnau (1879-1968). També té reproduïda, pel mateix escultor, la imatge romànica de la Mare de Déu de la Gleva perduda el 1936. Carles Moretó i Brugaroles (1721-1783) fou l'autor dels relleus de la portalada.

Campanar neoclàssic aixecat entre el 1760 i el 1766. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'32 x 5'32 m) i un de segon octagonal que sobresurt de la massa del temple. La cel·la està oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa i un terrat amb barana metàl·lica damunt del qual s'aixeca una agulla octagonal recoberta de peces de ceràmica marronosa; té un pinacle al cim. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats i als caires hi destaquen carreus de pedra rogenca. Una escala interior segueix el model català sobre voltes i aferrada als murs.

Situació: angle nord-est de la capçalera del temple orientada a llevant.

Alçada: 40'00 metres. Aquesta dada m'ha estat facilitada pel rector que ho sap, em diu, per les obres de restauració que s'hi acaben de fer (2000); la mesura està presa des de l'inici del campanar que puja de més avall del nivell de la nau de l'església; les dificultats que he trobat per mesurar-lo per mi mateix degudes a la situació acimada del campanar i rodejat d'intensa vegetació fan que m'hagi estat impossible de comprovar-ho; així que em fio del rector.

Esveltesa: 7,4

GRANOLLERS DE LA PLANA

Altitud: 490 metres.

Sant Esteve

Municipi de Gurb

Església romànica de finals del segle XI (1088). Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals, d'un transepte, i amb la capçalera formada per un absis semicircular romànic llombard amb un fris de dents de serra sota cornisa, sèrie de finestres cegues immediatament al dessota i bandes llombardes cada tres finestres fins arribar a un sòcol de poca alçada. Els seus murs són de carreus matussers i irregulars. Modificacions posteriors, cap a principis del segle XVII (1608) la van ampliar i la portalada actual classicitzant es troba al mur sud, prop dels peus de l'església: el portal és rectangular amb semi-columnes toscanes sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament toscà i un frontó triangular partit amb un pinacle de bola en relleu intercalat. Tenia una cripta sota l'altar major avui convertida en sagristia amb finestres obertes en el sòcol de l'absis.

Dimensions: 17'00 x 6'00 metres respectivament de llargada i amplada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11 metres; el transepte té 26 metres de llargada per 4 d'amplada.

Campanar barroc auster del segle XVII. Té planta quadrada (5'10 x 5'10 m) i fou bastit amb murs de maçoneria mig carreuada i arrebossats; queden visibles grans carreus a les cantoneres; el cos superior corresponent a la cel·la està carreuat amb pedra vista; queda coronat per una senzilla cornisa amb gàrgoles als caires i un terrat amb balustrada ornada amb pinacles de bola als angles i al centre de cada costat. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i té unes fines motlures al dessota i a l'arrencada dels arcs; hi pengen campanes.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest del mur situat als peus de l'església encarat a ponent.

Alçada: 18'20 metres.

Esveltesa: 3,5

GURB Sant Andreu

Altitud: 563 metres.

Església romànica del segle XII molt transformada cap als segles XVII i XVIII sobretot externament. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat sobre quatre arcs torals amb cornises i pilastres classicitzants; queda capçada per un absis semicircular romànic de grans carreus ben escairats, sobrealçat; mostra la cornisa motllurada romànica i, al damunt, un pany de paredat amb una nova cornisa. Té una portalada neoclàssica oberta al mur de migdia propera als peus de l'església amb un portal en arc carpanell de marc motllurat; a banda i banda hi té dues pilastres sostenint un entaulament que divideix el frontis en dues zones; en la superior unes noves pilastres sostenen un frontó triangular que fa de coronament; en aquest segon sector s'hi obre una finestra rectangular amb balustrada i amb un frontó circular.

Dimensions: 24'00 x 7'30 x 9'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 16'60 metres.

Guarda, encastats al mur exterior propers a l'absis, uns relleus geomètrics aprofitats del segle X disposats en tres franges, i un cap de monstre en pedra fosca; també conserva fragments de l'altar barroc que es van salvar de la destrucció del 1936.

Campanar preromànic del segle X lleugerament tronco-piramidal. Té planta rectangular (5'15 x 3'60 m) amb el coronament del segle XVIII a base d'una cornisa simple amb gàrgoles als angles i un terrat amb merlets esglaonats, que fan de barana, amb una bola als angles. Com element propi de l'època preromànica, a mitja alçada, s'hi troben motlures que encaixen frisos amb decoració geomètrica pròpia d'aquell moment, avui força desgastats per l'erosió. A l'últim cos s'hi

obren finestres d'arc de mig punt, de ferradura en dues d'elles; hi penja alguna campana. Els seus murs són de paredat amb carreus als caires. A l'angle llevantí que forma amb el mur del sud s'hi aixeca una estructura semicilíndrica que estotja l'escala al seu interior; només arriba fins al nivell superior del primer cos.

Situació: adossat a la façana del migdia, proper a l'absis orientat a llevant.

Alçada: 22'62 metres.

Esveltesa: 4,4

LLUÇÀ

Santa Maria, antic monestir

Altitud: 750 metres.

Església romànica d'una antiga canònica de la segona meitat del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó lleugerament apuntat amb doble arc presbiteral, absis semicircular així com una absidiola a la dreta perpendicular a l'eix del temple; una segona absidiola oposada fou demolida el 1947; encara se'n veuen al terra les traces; fou substituïda per una prolongació, fals braç de transepte, coberta amb una cúpula semiesfèrica on es guarda el tresor del temple. El cor amb barana de balustres de fusta situat als peus de la nau descansa en una volta i un gran arc rebaixats. Els seus murs són de carreus mitjans irregulars ben escairats, tant per dins com per l'exterior.

Té un petit claustre romànic romboïdal amb columnes de capitells amb relleus de gran qualitat igualment com els que es troben en les respectives impostes; en total hi ha 22 columnes unides per arcs de punt rodó que descansen en un podi de 40 centímetres d'alçada; als angles, uns pilars sostenen l'embigat i unes arcades de mig punt de pedra ben picada que, en diagonal, reforcen i sostenen el sostre; altres poques antigues dependències rodegen el claustre, ja que les que acollien els canonges pràcticament estan arruïnades.

La façana principal del 1661 té un portal de pedra grisa en arc rebaixat i dovellat; l'arc descansa en pilastres toscanes i pedestals d'escàs relleu; una rosassa motllurada està oberta a mitja alçada; més amunt hi ha una motllura horitzontal i un petit òcul sota la cornisa angular i, als caires, pilastres de carreus grans des del sòcol carreuat fins a la cornisa; els murs són de carreus irregulars ben escairats així com també per l'interior. Al segle XV (1428 i 1448) els terratrèmols que van enderrocar altres monestirs del Pre-pirineu també van fer caure la volta de Santa Maria de Lluçà; poc després es va restaurar de manera poc destre tal com es veu avui; la darrera restauració es va fer els anys 1968-1972.

Dimensions: 21'12 x 6'62 x 9'70 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; el gruix dels murs arriba a 1'55 m calculat en la porta que dóna al claustre; el fals transepte en fa 13'50 x 3'00 x 7'20; els quatre costats del claustre fan 12'92 x 9'25 x 9'45 x 12'10 metres.

Guarda una còpia de la imatge policromada original romànica de Santa Maria; fou feta el 1972 per Emili Colom; representa Maria asseguda al tron amb el Nen a la falda amb dos canonges agenollats oferents als peus del tron; té en total 67 centímetres d'alçada. Altres imatges: Mare de Déu del Roser i Sant Climent de finals del segle XVII, una Dolorosa del segle XIX de fusta amb ornaments de roba. Igualment guarda una pica baptismal semiesfèrica romànica d'un sol bloc de pedra amb un peu circular poc alt i llis; la seva boca de 95 centímetres de diàmetre, sense cap decoració, hi té a prop una motllura que la cenyeix; és de finals del segle XII o principis del XIII i prové de l'església de Salselles. Conserva una pintura gòtica del segle XIV que fins feia poc estava amagada sota una capa de guix a la volta del cor; actualment es troba retirada del seu lloc i exposada en una dependència adjunta. Tant en l'interior del temple com sota l'enllosat del claustre i a l'exterior del monestir es troben sepulcres antropomorfs, alguns amb restes humanes encara, i en el mur del claustre, sobre mènsules, s'hi veuen dos sarcòfags amb relleus indicatius en el frontal.

Campanar merament funcional aixecat entre el 1585 i el 1661. Té planta pràcticament quadrada (5'35 x 5'30 m) i està coronat per una senzilla cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana metàl·lica. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat; té una fina motllura al dessota. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres. Per l'interior hi puja una escala de fusta amb barana envellida que arriba fins a la cel·la; des d'allí, amb una escala de mà, a través d'una trapa, es pot accedir al terrat.

Les campanes perdudes durant l'ensulsiada del 1936 van anar essent substituïdes. Avui s'hi troben les següents: una de petita (50 kg) amb nom de *Roser* de l'any 1942; una altra de grossa del 1959; i una tercera portada des de la parròquia de Salselles el 1973 que hi havia en aquella església des del 1945 i que, per haver quedat abandonat aquell poble, va considerar-se convenient traslladar-la abans que la fessin desaparèixer mans carronyeres.

Situació: adossat al mur nord en l'angle nord-est que fa amb el transsepte, prop de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 21'43 metres.

Esveltesa: 4

MALLA Sant Vicenç

Altitud: 580 metres.

Església romànica dels segles X-XI restaurada entre el 1983 i el 1984. Consta de planta basilical de tres naus cobertes amb volta de canó rebaixat separades per dos grans arcs formers d'arc apuntat; la capçalera està formada per tres absis, els dos laterals semicirculars amb decoració llombarda, el central, també semicircular, de formigó és fruit d'un reconstrucció recent. El portal, situat a la façana lateral sud també és modern, de formigó, imitant l'antiga romànica (ara a Vic) amb quatre arquivoltes d'arc de mig punt; la segona i la quarta bossellades, amb decoració de llaços; descansen damunt de columnes adossades de capitells amb relleus figuratius; les altres ho fan sobre antes; totes tenen senzilles impostes. Els seus murs romànics són de carreus mitjans poc picats.

Dimensions: 15'00 x 5'00 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 13'30 metres; la planta és lleugerament trapezial per la qual cosa les amplades són les mitjanes ja que a la capçalera són majors que als peus de les naus.

Guarda una imatge de Sant Vicenç del 1952 en pedra de l'escultor Pere Puntí, i un Santcrist de fusta sense creu segurament del segle XVI.

Campanar romànic del segle XII. Té planta rectangular (3'30 x 3'80 m). S'hi distingeixen tres cossos separats per frisos de dents de serra: el primer és alt i llis, el segon té una finestra d'arc de mig punt a cada costat menys al sud; el tercer té finestres d'arc de mig punt a cada costat, geminada la de llevant; al damunt d'elles, sota la cornisa, un fris d'arcuacions cegues; la teulada, del segle XVII, amb inflexió prop de la base, és piramidal amb un pinacle de bola de pedra blanca al cim; està recoberta de peces de ceràmica vidriada verd fosc sobre una estructura de fusta. Interiorment, s'accedeix al cim per una escala metàl·lica de recent instal·lació. Fou bastit amb murs de carreus petits, regulars i ben escairats. La nuesa del primer alt cos no deixa de ser impressionant.

Situació: sobre la nau lateral de l'esquerra fent angle al nord-oest amb el frontis encarat a ponent.

Alçada: 25'58 metres.

Esveltesa: 6,7

MANLLEU Nostra Senyora de Gràcia

Altitud: 455 metres.

Església d'aires merament funcionals amb algun detall modernista; fou aixecada després del 1940. Consta de tres naus, transepte, cúpula al creuer inclosa en un cimbori vuitavat amb creu al cim; està coberta amb voltes gaudinianes i capçada per un absis semicircular. El cor damunt una base horitzontal es troba sobre el cancell. Els murs exteriors estan arrebossats i pintats d'un to rosat. El frontis té un portal rectangular i una triple finestra al damunt rodejada per un arc de mig punt; una cornisa angular motllurada fa de coronament.

Dimensions: 23'68 x 6'89 x 7'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada (la llargada inclou un petit atri); l'amplada total de les tres naus fa 12'45 metres; el transepte en fa 23'56 x 6'95 x 7'25; la cúpula arriba als 10'85 metres d'alçada.

Guarda unes pintures policromes de figures estilitzades en tot l'interior de l'absis i la imatge de la Mare de Déu de l'escultor Ramon Pujol.

Campanar modern coetani del temple, exempt. Té planta rectangular (5'00 x 3'75 m) amb una motllura composta que separa el cos inferior del superior; aquest és de planta octagonal irregular. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un to rosat. La cel·la, que ocupa el segon cos vuitavat, presenta finestrals d'arc de mig punt allargassats, un a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra.

Situació: exempt a escassa distància de l'angle sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'15 metres.

Esveltesa: 3

MANLLEU Santa Maria

Altitud: 461 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1770 i el 1782 i reedificada entre el 1941 i el 1955, data aquesta última que figura en relleu dins d'un medalló situat sota cornisa. Consta d'una nau de sis trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de canó de cassetons sobre cinc arcs torals de mig punt, un presbiteri ample i fondo dins d'un absis poligonal de cinc costats. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell. La façana principal té una gran portalada amb un portal rectangular i un timpà al damunt amb relleus de marbre blanc de l'escultor Llimona i, flanquejant-lo, altes columnes corínties exemptes sobre pedestals, dues per banda, que sostenen un entaulament fraccionat (de fet fa de doble capitell) i un arc rebaixat central filetejat i motllurat; al damunt hi apareix una rosassa motllurada i una cornisa en curvatura convexa al centre i sinuosa a les ales amb pinacles als punts d'inflexió i una creu de pedra al cim. El seu mur és de pedra blanquinosa; els murs laterals són de paredat amb carreus a les cantoneres. Té situat al lateral dret de l'església un porxo amb restes d'un claustre del segle XII i d'un altre del gòtic tardà del XVI.

Dimensions: 40'75 x 14'45 x 17'15 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals, inclosa la capella de la dreta o del Santíssim, fa 31'90 metres.

Arquitecte: Josep Maria Pericas pel que fa a la reconstrucció un pèl fantasiosa del 1941.

Guarda al presbiteri unes pintures murals de Carles Llobet i set escultures de Raurich.

Campanar neoclàssic del 1782 restaurat el 1955. Té un primer alt cos de planta quadrada (6'80 x 6'80 m) amb un sòcol atalussat. Diverses motllures delimiten els diferents cossos superiors octagonals. El segon correspon a la cel·la en la qual s'hi obren finestres d'arc de punt rodó, una a cada cara, alternant les obertes i les cegues; després d'una cornisa motllurada s'aixeca una torrella

també octagonal amb finestres d'arc de mig punt en cares alternes; està coronada per una nova cornisa i una agulla piramidal envoltada per una complexa estructura metàl·lica que sosté una petita campana. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres. Per l'interior del cloquer hi puja un ascensor.

Situació: adossat a la façana lateral nord, proper a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 51'20 metres; aquesta mesura m'ha estat facilitada per un estudiós local; els meus intents per calcular l'alçada no han estat reeixits, potser per no haver sabut superar la dificultat que ofereix el fet d'estar el campanar damunt un punt elevat i un jardinet que oculta la base.

Esveltesa: 7,5

MONTESQUIU Santa Maria, Puríssima Concepció

Altitud: 450 metres.

Església aixecada entre el 1709 i el 1735 i restaurada modernament. Consta d'una nau amb la façana neoromànica de carreus petits i ben escairats; al centre hi ha un portal en arc de mig punt amb una arquivolta protegida per un ràfec angular; al damunt hi ha un triple finestral d'arc de mig punt i una cornisa angular amb un fris d'arcs cecs sobre mènsules al dessota i una creu de pedra al cim. Unes pilastres a manera de lesenes cantoneres als caires i un sòcol de pedra carreuada completen l'estructura del frontis.

Campanar neoclàssic del 1780. Té un primer alt cos de planta rectangular (4'50 x 5'00 m); al seu damunt se n'hi troba un de vuitavat dividit en dos per una motllura; al superior hi està ubicada la cel·la amb quatre finestres en arc de mig punt i amb balustrada, una a cada cara alterna; hi pengen campanes; té una motllura a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada amb pinacles als vuit angles. Els seus murs estan arrebossats amb carreus en relleu negatiu a les cantoneres; el cos de la cel·la té paraments de carreus ben escairats i la balustrada del terrat és feta amb materials rogencs. Un rellotge d'esfera al frontis es troba sota mateix de la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent, lleugerament endarrerit.

Alçada: 24'20 metres.

Esveltesa: 4,8

MUNTANYOLA Sant Quirze i Santa Julita

Altitud: 808 metres.

Església barroca dels segles XVII i XVIII (1727) fruit d'unes modificacions fetes a una d'anterior del XII de la qual en resten part dels murs laterals. Consta d'una nau rectangular amb murs arrebossats i pintats en un to groguenc; per l'interior és ric en decoració neoclàssica. El frontis té un portal rectangular classicitzant format per carreus ben escairats de pedra blanca, una fornícula buida al damunt, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular.

Arquitecte: Josep Moretó.

Guarda retaules dels tallers vigatans de Ral i Gros, i un de Lorenzo Mercanti del 1809 a l'altar major.

Campanar merament funcional. Té planta gairebé quadrada (2'90 x 2'80 m); les seves dimensions són difícils de mesurar per barreres arquitectòniques. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un to groc clar amb petits carreus de pedra rogenca a les cantoneres. La cel·la queda oberta

amb finestres d'arc de mig punt, dues a la cara del sud i una a la que dóna a l'oest; en les altres cares no se n'hi troben. Està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vents amb teules vidriades verd fosc i un pinacle amb una bola de pedra al cim.

Situació: adossat a la façana de tramuntana.

Alçada: 16'00 metres, aproximadament; càlcul poc precís per les dificultats de fer la mesura a causa de barreres arquitectòniques formades per les edificacions que l'envolten.

Esveltesa: 5,5

MÚNTER (Munta, la r final muda) Sant Esteve
Altitud: 700 metres. Municipi de Muntanyola

Església romànica del segle XII modificada al XVII amb característiques barroques. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó damunt tres arcs torals i capçada per un absis semicircular romànic de carreus petits i irregulars sense cap decoració llevat d'una senzilla motllura sota la cornisa. El portal rectangular de pedra blanquinosa amb llinda i carreus encoixinats d'aspecte barroc està obert a la banda del migdia; al mur de tramuntana hi queden paraments romànics amb un aparell similar al de l'absis.

Dimensions: 18'50 x 5'00 x 4'15 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total des del fons de les capelles laterals poc fondes, més aviat fornícules, fa 6'80 metres.

Campanar de base romànica. Té planta rectangular (2'70 x 3'50 m) i està coronat modernament per una cornisa i una teulada piramidal amb inflexió a la base i amb una creu de pedra al cim. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues a la cara llarga i una a la curta; hi pengen campanes. Té un cos prismàtic adossat; per ell hi puja l'escala fins arribar al dessota de la cel·la, punt on l'escala segueix per l'interior del campanar.

Situació: sobre la volta de la nau, als peus del temple, a ponent.

Alçada: 15'00 metres aproximadament, ja que les dificultats per fer la mesura a causa de les edificacions veïnes han fet difícil el càlcul amb precisió.

Esveltesa: 4,2

OLOST Santa Maria
Altitud: 669 metres.

Església neoclàssica de cap el 1760. Fou batejada popularment, des que el bisbe Torres i Bages ho va fer en visita pastoral, com "La Catedral del Lluçanès". Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes sobre cinc arcs torals de mig punt i d'una imposta classicitzant motllurada i amb un fris de denticles; està abundantment pintada amb decoració floral estilitzada; les laterals amb voltes d'aresta estan separades de la major per arcs formers de mig punt damunt tres pilars quadrats per banda que tenen adossades pilastres d'escàs relleu amb capitells d'ordre compost per la banda de la nau major; la capçalera recta acull un presbiteri de dos trams, el del fons curt i amb les cantoneres arrodonides. Té un cor als peus amb barana de ferro que descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes.

El frontis té un portal rectangular amb la llinda un pèl arquejada, un marc acanalat de carreus ben escairats i una finestra semicircular a la part alta damunt d'un ràfec que forma part d'una estructura classicitzant formada per un parell de pilastres per banda que arrenquen des del terra fins a un entaulament amb denticles; per coronament hi té una cornisa horitzontal amb un pinyó i una creu metàl·lica al cim. Els seus murs són de paredat de color rogenc amb carreus grisencs

lleugerament enrogits a cantoneres; igualment les pilastres i l'entaulament estan formades per carreus ben escairats de pedra grisenca.

Dimensions: 31'87 x 9'58 x 15'51 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus és de 19'13 metres.

Guarda al presbiteri dos ambons darrere una barana de fusta treballada amb relleus fets per un artista de Vic de nom Julià, i unes pintures del 1943 a l'absis, a les voltes i als pilars de l'artista Vidal i Gomà.

Campanars neoclàssics bessons coetanis del temple. Tenen planta vuitavada amb costats desiguals, els curts de 1'75 metres i els llargs de 2'57, alternats, i d'un diàmetre de 5,5 metres. Tres motlures divideixen els campanars en seccions desiguals. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt i baranes de balustres, una a cada cara alterna. Estan coronats per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada amb alguns dels balustres perduts o en mal estat. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres de pedra grisenca lleugerament enrogits. El campanar de l'esquerra no ha tingut mai escala per accedir a la cel·la; el de la dreta, amb dues campanes, té una escala d'obra amb greus deficiències que no permeten usar-la sense greu perill. En el 2011 s'hi han fet obres de consolidació i fins s'han pintat els seus murs d'un color blanquinós, cosa que no ha millorat pas l'efecte estètic, més aviat el contrari, i també s'ha consolidat l'escala.

Situació: a banda i banda del frontis orientat a ponent.

Alçada: 33'40 metres.

Esveltesa: 6

ORÍS

Sant Genís

Altitud: 708 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1791 i el 1821. Consta d'una nau amb capçalera recta, d'un transepte amb un cimbori quadrat amb pinacle al cim aixecat en el creuer. El frontis té un portal classicitzant rectangular cobert per un frontó triangular, un òcul a mitja alçada i una cornisa semicircular convexa ornada de pinacles.

Arquitecte: Josep Moretó de Vic

Guarda una imatge d'alabastre del segle XIV: Santa Maria de Gràcia.

Campanar del 1814. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'45 x 4'45 m) i un de segon de caires aixamfranats dividit en dos per una motllura doble; al superior, on s'ubica la cel·la, s'obren finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa i una agulla piramidal vuitavada coberta amb teules de ceràmica vidriada verdosa i un pinacle de bola al cim. Els seus murs arrebossats i emblanquinats tenen carreus petits ben escairats de pedra rogenca a cantoneres.

Situació: adossat al mur dels peus del temple fent angle al nord-est de la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 27'30 metres.

Esveltesa: 6,1

ORISTÀ

Sant Andreu

Altitud: 468 metres. Municipi de les Masies de Voltregà

Església neoclàssica aixecada entre el 1770 i el 1790. Consta d'una nau central amb

capçalera recta i dos passadissos laterals; la central de cinc trams està coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; la separació de les naus la fan dos robustos pilars quadrats per banda units per arcs formers de mig punt; els passadissos estan coberts per voltes de canó perpendiculars a l'eix del temple. El cor als peus del temple descansa en una volta de llunetes i un arc carpanell.

Conserva, cap als peus de l'edifici, una cripta romànica de fi del segle XI constituïda per tres naus de quatre trams coberts amb voltes d'aresta; queden separades per arcs formers de punt rodó que descansen en petites columnes de capitell troncocònic molt elemental; formaven part d'una cripta d'un temple romànic; encara queden restes de l'absis semicircular; hi manca la meitat de la coberta.

La façana principal té un portal de marc motllurat de pedra grisenca en arc de mig punt i un entaulament clàssic; a mitja alçada, una rosassa motllurada i una cornisa horitzontal de doble filada de teules que és senyal que el temple està cobert per una teulada de quatre vessants. Els seus murs de paredat rogenc tenen un arrebossat mig perdut, carreus grans i grisencs a les cantoneres i un sòcol de carreus matussers.

Dimensions: de la cripta, 19'14 x 1'61 x 2'33 metres corresponents a la llargada, l'amplada i a l'alçada de la seva nau central; l'amplada de les tres naus fa 4'97 metres. Les dimensions de l'església nova aixecada al seu damunt són: 29'02 x 7'03 x 13'13 metres; les tres naus fan 14'62 metres d'amplada total.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (5'00 x 5'00 m) que s'aixeca sobre el cos lateral esquerre del temple, prop del frontis, del qual sobresurt només el cos de la cel·la; està oberta amb dues finestres d'arc de mig punt per banda i coronada per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants amb un petit pinacle al cim; els seus murs són de pedruscall.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant, lleugerament endarrerit.

Alçada: 23'54 metres.

Esveltesa: 4,7

PARDINES Santa Eulàlia

Altitud: 671 metres.

Església de tradició neoclàssica aixecada cap el 1794. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals i amb la capçalera recta i d'un transsepte amb una cúpula al creuer dins d'un cimbori octagonal. Els seus murs són de maçoneria amb un d'arrebossat, el del frontis; en ell hi ha una portalada classicitzant amb el portal en arc de mig punt motllurat sobre impostes, unes pilastres jòniques adossades als muntants, un entaulament, un frontó triangular, els símbols de la màrtir santa Eulàlia esculpits en baix relleu al damunt, una rosassa motllurada ornada amb una orla vegetal i, per coronament, al centre, un frontó triangular amb la cornisa motllurada destacada i, al lateral dret, en curvatura còncaua amb un pinacle de bola a l'extrem. Dues bandes verticals o pilastres de carreus grans i ben escairats en pedra grisa recorren la façana de dalt a baix i hi marquen els tres àmbits en què està dividit el temple en el seu interior.

Campanar neoclàssic auster coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (3'20 x 3'20 m) i un de segon octagonal. Els seus murs arrebossats i blanquejats destaquen de la pedra grisenca dels carreus de les cantoneres. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat altern; té unes motlures al damunt i al dessota i, per coronament, una cornisa i un terrat amb balustrada.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.
Alçada: 19'17 metres.
Esveltesa: 6

PERAFITA Sant Pere

Altitud: 755 metres.

Església amb orígens romànics transformada en barroca com a resultat de les modificacions fetes al segle XVIII. Consta de tres naus de quatre trams, la central coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt que descansen en una imposta motllurada classicitzant; les laterals, més aviat passadissos, amb voltes d'aresta, separades totes tres per arcs formers de mig punt damunt pilars quadrats on hi ha adossades pilastres toscanes per la banda de la nau major; té la capçalera recta. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un arc i una volta rebaixats; una escala digna hi puja adossada al mur dels peus.

Hi ha una entrada lateral pel mur de tramuntana; l'entrada principal es troba al frontis encarat a ponent; té un portal en arc rebaixat i marc de pedra blanca, una creu en baix relleu al seu damunt, una rosassa motllurada a mitja alçada, un òcul al capdamunt i una cornisa motllurada en curvatura convexa al centre i còncaua als laterals; uns pinacles amb bola es troben al cim i als extrems. Els seus murs són de maçoneria de pedra vista marronosa, mig arrebossats els laterals, i amb grans carreus ben escairats a cantoneres.

Dimensions: 26'64 x 7'860 x 12'71 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; amb els passadissos inclosos, l'amplada és de 16'85 metres.

Guarda, en no massa bon estat, encastat a un dels seus murs interiors, un primitiu timpà romànic; hi ha pintures en plafons i murals al presbiteri i al baptisteri, totes de Joaquim Busquets Gruart fetes als anys 1991-92, i una moderna i interessant talla de Sant Pere a l'altar major.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'10 x 5'00 m) i un de segon octagonal dividit en dos per una motllura; el superior d'ells correspon a la cel·la; està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, alternant les cegues i les obertes. Queda coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal vuitavada gairebé plana. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres, en part arrebossats al primer cos.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 21'45 metres.
Esveltesa: 4,2

PRATS DE LLUÇANÈS Sant Vicenç

Altitud: 707 metres.

Església en estil barroc rural construïda el 1649; amb tot, hi ha una data al primer arc former que en senyala una altra de més matinera, la del 1619, i una altra data del 1627 a la llinda del portal. Consta de tres naus; les laterals són, de fet, passadissos per on es comuniquen les capelles; la nau central està coberta amb una volta de llunetes reforçada per quatre arcs torals de mig punt; es troba separada de les laterals per quatre arcs formers de mig punt per banda que descansen en tres robustos pilars quadrats; la capçalera és recta. El cor amb barana de balustres de fusta descansa sobre una volta d'aresta i un arc carpanell. El frontis té una portalada classicitzant de carreus de pedra grisa amb un portal en arc de mig punt dovellat sobre impostes i unes pilastres toscanes

adossades als muntants que sostenen un entaulament llis i un frontó triangular baix; un òcul es troba obert a mitja alçada i una finestreta rectangular queda sota d'una destacada cornisa formada per filades de teules sobreposades. El seu mur està arrebossat i emblanquinat amb carreus de pedra un pèl fosca a cantoneres.

Dimensions: 31'31 x 8'22 x 11'41 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus calculada des del fons de les capelles laterals fa 17'98 metres.

Guarda el retaule de l'altar major neobarroc, del 1990, fet amb l'intent d'assemblar-se al primitiu retaule barroc de Josep Sunyer i de Segimon Pujol que fou cremat el 1936; era semblant al de Casserres del 1706.

Campanar del segle XIX de cap el 1880. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'70 x 5'55 m) i un de segon de caires aixamfranats on s'hi ubica la cel·la que queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb balustrades cegades i un rellotge d'esfera al dreta a la cara frontal. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb una barana amb el passamà sobre uns pilars als caires i al centre. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats i tenen carreus de pedra gris fosc a les cantoneres i als marcs de les finestres. Té una escala que segueix el model català, sobre voltes i arripada a les parets interiors. Va caldre reforçar l'estructura del campanar tant per l'interior com per l'exterior el 1950.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 24'80 metres.

Esveltesa: 4,3

PRUIT

Sant Andreu

Altitud: 950 metres. Municipi de Rupit-Pruit

Església amb restes d'un antic edifici de mitjans del segle XII visibles a la façana de ponent i a part de la de migjorn; la resta fins a la capçalera és del segle XVIII. El frontis de carreus mitjans, irregulars i ben escairats disposats en filades uniformes té un portal modern (1936) en arc de punt rodó que destaca lleugerament respecte de l'antic portal romànic encara mig visible amb un gran arc dovellat de mig punt; una finestra de doble esqueixada, gairebé una espitllera, i una cornisa angular completen el frontis. Consta d'una nau romànica coberta amb una volta de canó, estreta, que va ser allargada amb una de més ample barroca de capçalera recta; avui la part romànica té una aparença més aviat de ser el cancell.

Campanar de base romànica amb un segon cos octagonal del segle XVIII coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles. El primer alt cos té planta gairebé quadrada (3'88 x 4'00 m). La cel·la té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, unes obertes amb balustrades alternades amb altres de cegues. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres al primer cos i de carreus ben escairats en tot el segon; una motllura marca el pas del primer al segon cos i una altra és a la base de la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple, la del migdia, proper al frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'68 metres.

Esveltesa: 6

RODA DE TER

Sant Pere

Altitud: 445 metres.

Església amb algunes restes d'una de primitiva romànica del 1180; essencialment és neoclàssica aixecada al segle XVIII. Consta d'una nau amb la capçalera recta; està acompanyada de capelles laterals. La façana principal arrebossada i emblanquinada amb carreus grisos a les cantoneres té una portalada fantasiosa en pedra gris fosc formada per un portal d'arc rebaixat i marc acanalat, pilastres adossades als muntants, frontó mixtilini amb una fornícula amb imatge al seu interior i, a mitja alçada, un rosassa motllurada amb elements decoratius gravats; per coronament té al centre una cornisa angular amb pinacle al cim que, a les ales, fa una doble curvatura cònca-convexa.

Campanar neoclàssic amb un primer alt cos de planta quadrada (5'57 x 5'57 m) i un de segon de caires aixamfranats dividit en dos per una fina motllura; en el superior s'hi ubica la cel·la; en ella s'hi obren finestres d'arc de mig punt, una a cada costat; la de llevant es troba tapiada. Està coronat per una cornisa i un terrat amb barana metàl·lica sobre el qual s'hi aixeca una torrella quadrada amb coberta piramidal de ceràmica vidriada i un pinacle al cim. Els seus murs són de paredat amb carreus de pedra grisa a les cantoneres, arrebossats i emblanquinats des de mitja alçada quan sobresurt de la fàbrica del temple.

Situació: damunt l'ala dreta de l'església fent angle al nord-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 40'00 metres.

Esveltesa: 7,1

RUPIT

Sant Miquel

Altitud: 830 metres. Municipi de Rupit-Pruit

Església del segle XIII refeta al XVII-XVIII esdevenint, per tant, un edifici barroco-neoclàssic. Consta d'una nau capçada per un presbiteri semicircular en una capçalera recta; té planta de creu llatina gràcies a un transsepte amb un cimbori quadrat al creuer que engloba una cúpula sobre petxines i un cupulí octagonal irregular amb finestres a cada cara alterna; està cobert per una teulada vuitavada amb pinacle al cim. La façana principal neoclàssica orientada a ponent està coronada amb una cornisa semicircular convexa i pinacles de bola als extrems i al cim. El seu mur pintat de blanc té una portalada en pedra gris fosc; el portal és rectangular amb el marc filetejat, unes pilastres adossades als muntants, un entaulament i un frontó sinuós i truncat amb una fornícula amb imatge mig intercalada; un òcul poligonal es troba a mitja alçada i, per coronament, un petit òcul circular al timpà format per la cornisa i una motllura horitzontal.

Dimensions: 20'00 x 7'05 x 10'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 23'24 x 6'00 x 10'00; la cúpula arriba als 15'57 i el cupulí als 19'91.

Arquitecte: Illa Cortina de Vic.

Guarda un retaule barroc procedent de Sant Esteve d'Olot, del 1633, obra dels germans Costa i col·locat a l'altar major cap el 1830.

Campanar neoclàssic aixecat entre el 1786 i el 1869. Té un primer alt cos de planta rectangular (4'50 x 5'50 m) i un de segon octagonal coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles i un terrat amb balustrada i pinacles als vuit angles. La cel·la té finestres d'arc de mig punt a cada costat, alternant les obertes i les cegues, totes elles amb balustrada i amb motlures a l'arrencada dels arcs, al damunt i al dessota d'elles. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra grisenca.

Situació: adossat al mur lateral esquerre en l'angle que forma amb el braç de tramuntana del transsepte, prop de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 28'37 metres.

Esveltesa: 5,1

SADERRA

Sant Marcel

Altitud: 620 metres. Municipi d'Orís

Església d'orígens romànics, del 1048; en queden vestigis tot i que fou modificada cap el 1622. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals i un altre, el central, escapçat a la dreta on hi ha oberta una gran capella en el lloc on hi havia un antic atri; l'absis és rectangular. Els seus murs estan coberts d'un arrebossat en mal estat que deixa al descobert unes filades regulars de carreuons grossers a la dreta i ben escairats i alineats a l'esquerra que delaten els seus orígens romànics. Al segle XVII es va aterrar l'atri lateral i es va convertir en una gran capella; la portada en arc de mig punt que hi havia oberta en el mur lateral de migdia es va cegar; encara avui és ben visible.

Dimensions: 15'65 x 4'28 x 6'06 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 8'87 metres.

Guarda al sostre i en l'arc toral unes reduïdes mostres de la primitiva pintura romànica. També té dues talles de fusta que representen Sant Marcel, obra dels anys 50 de l'escultor Pere Puntí i de la Mare de Déu del Roser dels 60 del segle XX obra de Salvador Puntí, fill de l'anterior.

Campanar del segle XVII. Té planta rectangular (3'10 x 2'60 m) i està cobert amb una teulada a quatre vessants. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat; hi penja una campana. Els seus murs estan arrebossats. En un àmbit al lateral dret, entrant al temple, hi ha una porta que dona a una estança amb unes poques grades fins al nivell on hi ha un recinte escàs on s'hi troba una escala de mà de fusta força precària; al capdamunt d'ella hi ha unes grades laterals que porten cap a la part alta on si eleva el campanar constituït només per la cel·la.

Situació: sobre mateix del portal als peus del temple, com a continuació del frontis orientat a ponent.

Alçada: 10'90 metres.

Esveltesa: 3,5

SANTA CECÍLIA DE VOLTREGÀ

Santa Cecília

Altitud: 520 metres.

Església de finals del segle XI d'estructura romànica conservada en part malgrat les reformes barroques dels segles XVII i les del 1715. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals i capçada per un absis semicircular amb decoració llombarda molt primitiva (avui tapat per l'edifici adjunt); l'acompanyen capelles laterals i té aixecada una cúpula sobre trompes dins d'un cimbori quadrat situat en el creuer d'un fals transsepte format per les capelles fondes. Els seus murs estan coberts per un arrebossat en no massa bon estat. Té el portal dovellat en arc de mig punt obert al mur lateral de migdia.

Dimensions: 18'00 x 5'50 x 8'15 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 14 metres.

Campanar neoclàssic del segle XVIII molt semblant al seu veí de la Gleva. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'10 x 4'00 m) i un de segon amb els caires aixamfranats dividit en dos per motlures. Al capdamunt hi ha la cel·la oberta amb finestrals d'arc de mig punt, una a cada

costat, i amb una motllura a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb una senzilla barana metàl·lica damunt del qual s'aixeca una agulla vuitavada amb un pinacle de bola al cim; l'agulla està coberta d'unes teules vidriades amb barreja de colors negrosos i torrats. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to beix mentre que els carreus als caires són d'un color grisenc fosc.

Situació: damunt l'angle nord-est del temple del qual sobresurt poc pel costat de tramuntana.

Alçada: 26'09 metres.

Esveltesa: 6,3

SANTA CREU DE JOTGLAR Santa Creu
Altitud: 566 metres. Municipi d'Olost

Església de tradició barroca aixecada cap el 1733. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals, d'un fals transepte format per dues capelles laterals fondes, i d'un cor sobre un arc rebaixat damunt el cancell. Els seus murs són de maçoneria de pedra rogenca amb molt morter de calç visible entre les pedres i amb carreus rogencs a cantoneres. El frontis té un portal rectangular amb marc de grans carreus ben escairats de la mateixa pedra rogenca de les cantoneres, una fornícula al damunt amb una creu, un òcul a mitja alçada i una finestra rectangular sota de la cornisa angular damunt teules sobreposades.

Dimensions: 14'71 x 6'49 x 8'58 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda unes pintures del 1967 al presbiteri sobre plafons; són de l'artista J. Rifà.

Campanar merament funcional. Té planta quadrada (2'20 x 2'20 m) i està bastit amb murs de carreus i de maçoneria barrejats. Té una escala d'accés per l'exterior fins a un terç de la seva alçada. La cel·la té finestres d'arc de mig punt només obertes al sud i al nord; hi penja alguna campana; als altres punts són cegues. Unes fines motlures delimiten la cel·la al dessota i al seu damunt. Està coronat per una cornisa feta de filades de teules i per una teulada baixa a quatre vents.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 17'22 metres.

Esveltesa: 7,8

SANTA EUGÈNIA DE BERGA Santa Eugènia
Altitud: 535 metres.

Església romànica del 1050 reformada cap el 1173 ó 1183 i, molt posteriorment al 1859; en el 1956 fou restaurada eliminant-ne elements afegits i refent l'absidiola nord. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó, d'un transepte amb una cúpula sobre trompes dins d'un cimbori octagonal irregular aixecat en el creuer; el cimbori està decorat per l'exterior amb frisos de finestres cegues i dents de serra sota cornisa; damunt d'ell s'aixeca el campanar; a llevant, la capçalera té un gran absis central semicircular i dues absidioles sense decoració bastits amb carreus petits irregulars i ben escairats de pedra groguenca tirant a daurada.

El frontis té una portalada atrompetada de cinc arquivoltes de mig punt bellament decorades amb relleus que formen dibuixos geomètrics; tenen suport en impostes i dues columnetes per banda alternades amb antes; els capitells estan bellament decorats amb relleus. Una rosassa calada està situada a la part alta i el coronament és a base d'una fina cornisa angular. Flanquegem el frontis dues torres, la de l'esquerra coronada per una finestra geminada a la cara frontal i per una teulada de

quatre vents; de fet és un fals campanar que té sortida sobre la teulada del temple; la de la dreta, més baixa, no té obertures. Els seus murs són de carreus mitjans de pedra groguenca, irregulars, disposats en filades; procedeixen de les pedreres de Sant Bartomeu del Grau baixats, al seu antic temps, per carros tirats per mules; els constructors tingueren l'ajuda del poble, picapedrers i maçoners locals.

Dimensions: 24'43 x 5'88 x 8'11 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 14'32 x 4'68 x 5'78; la cúpula s'aixeca fins als 10'91.

Guarda un retaule barroc dedicat a sant Isidre; a la predel·la hi figuren dos paisatges osonencs. Una moderna pica baptismal en conté una altra de marbre del segle XVII on foren batejats el beat Pare Solà (mort a Mèxic el 1933), el Pare Codinacs màrtir del 1936, i el Doctor Masnou que fou bisbe de Vic.

Campanar romànic coetani del temple. Té planta quadrada (5'20 x 5'20 m); està aixecat sobre el cimbori octagonal; està obert amb tres pisos de finestres d'arc de mig punt: al primer, dues per banda; al segon, geminades a cada costat amb un fris d'arcuacions cegues i dents de serra sota la motllura que el separa del tercer; aquest, amb finestres triforades a cada banda i un fris superior d'arcs cecs i dents de serra. Està coronat per una cornisa, una teulada a quatre vessants coberta amb lloses en escata i un robust pinacle al cim. Els seus murs són de carreus com a la resta de l'edifici.

Per accedir-hi cal fer-ho per una escala de cargol de pedra picada que es troba just a l'esquerra de l'entrada del temple i que puja pel fals campanar; se surt a la teulada i per una passera enllosada sobre el carener s'arriba al peu del cimbori; una curta escala metàl·lica permet accedir a l'interior del campanar per una de les finestres de la seva base; al seu interior hi ha una escala de cargol de ferro que porta als diversos nivells de finestres i a la cel·la; en el superior hi pengen dues campanes; l'escala puja pel centre del campanar i té graonada àmplia protegida per una barana.

Situació: sobre el cimbori del creuer, a llevant de l'edifici.

Alçada: 28'30 metres, mesura difícil de calcular perquè l'entorn edificat no ho fa fàcil; la deixo com aproximada; és calculada des del nivell del terra de l'entorn.

Esveltesa: 5,4

SANTA EULÀLIA DE PUIG-ORIOI

Altitud: 751 metres.

Santa Eulàlia

Municipi de Lluçà

Església barroca aixecada entre els segles XVII i XVIII, refeta el 1855 segons data que figura en la llinda del portal, i acabada el 1878. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt; l'acompanyen dos passadissos laterals; la capçalera és recta. Té un cor als peus que descansa en un arc rebaixat. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres; alguns dels panys del frontis conserven un antic arrebossat. La façana principal, orientada a ponent, té un portal rectangular amb un marc de grans carreus de pedra grisa; el seu damunt hi té una fornícula amb una petita imatge, un gran òcul amb marc de pedra a mitja alçada, un petit òcul a la part superior i una senzilla cornisa de perfil convex al centre i còncau als laterals que amaga una teulada de dos vessants.

Dimensions: 20'75 x 6'87 x 9'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total, nau i passadissos, fa 10'68 metres.

Campanar neoclàssic auster merament funcional. Té planta quadrada (3'40 x 3'40 m) amb dues motlures, una a la part alta i l'altra a sota de la cel·la; una esfera d'un rellotge està situada entre elles. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. La coronen una minsa cornisa i un terrat amb balustrada.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 19'16 metres.

Esveltesa: 5,6

SANTA EULÀLIA DE RIUPRIMER Santa Eulàlia

Altitud: 575 metres.

Església romànica del segle XI (1041); en queden restes sobretot a la nau central; fou reformada als segles XIII i XIV i posteriorment al XVII i al XIX (1805); entre el 1984 i el 1987 s'ha remodelat i restaurat. Consta de tres naus, la central de quatre trams desiguals; un d'ells fa d'atri i un altre és el transsepte; està coberta amb volta de canó; les dues laterals, afegides el 1672, tenen voltes ogivals simples; les separen robustos pilars rectangulars de diferent gruix; la capçalera la forma un profund absis recte. El frontis orientat a ponent té un portal rectangular, un òcul a la part alta i un frontó triangular al centre; tant ell com el cor són del 1805; el seu aspecte és d'un barroc senzill; la capçalera està constituïda per l'absis, el campanar a la seva esquerra i una capella fonda amb absis semicircular a la seva dreta; una teulada de doble vessant cobreix el temple.

Dimensions: 23'50 x 5'90 x 10'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 15 metres; la del transsepte en fa 4'50 i la seva llargada ocupa tota l'amplada del temple ja que no sobresurt.

Campanar dels segles XII i XIII i modificat el XVII en la seva part alta. Té planta quadrada (6'00 x 6'00 m); dues motlures trenquen la nuesa del seu alt cos, una a mitja alçada i la segona sota mateix de la cel·la que queda oberta amb finestres d'arc de mig punt sobre senzilles impostes, una a cada cara, amb l'ampit sobresortit i el marc enfonsat lleugerament; hi penja alguna campana. Els seus murs presenten un arrebossat emblanquinat amb les cantoneres de carreus enfondits una mica. Està coronat per una volta esfèrica per dins i una estructura de fusta de melis per sostenir l'agulla que externament està recoberta de ceràmica vidriada en verd fosc amb inflexió a la base i amb un pinacle de bola al cim.

A l'interior, l'antiga escala de fusta ha estat substituïda per una de cargol metàl·lica que arriba fins a la cel·la; puja arraconada en un dels angles del campanar. Entre les campanes n'hi ha una de fusta: matraca, anomenada popularment "tenebra", una de les poques d'aquesta mena que queden a Catalunya.

Situació: al nord-est del temple, adossat al mur de tramuntana de l'absis, en l'angle que aquest fa amb el braç esquerre del transsepte situat al costat nord.

Alçada: 30'75 metres, segons els plànols confeccionats pels restauradors de la Diputació de Barcelona el 1984-87, dels quals em fio com a dada que crec justa o almenys molt aproximada; no he pogut fer el càlcul per mi mateix degut al fet que el campanar es troba molt amagat per les construccions adjacents.

Esveltesa: 5,1

SANTA MARIA DE BESORA Santa Maria

Altitud: 866 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1751 i el 1759. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó. La façana principal està oberta amb un portal en arc carpanell i amb el marc motllurat a l'intradós, tot en pedra carreuada gris clar, un òcul motllurat a la part alta i una cornisa

angular; la data del 1752 figura gravada a la dovella clau del portal juntament amb una creu dins d'un cercle; el seu mur, arrebossat i emblanquinat, mostra negrors i humitats i té un sòcol de maçoneria vista amb peces mig picades; el murs laterals són de paredat amb carreus als caires.

Campanar neoclàssic auster. Té planta quadrada (3'90 x 3'90 m) i està coronat per una cornisa i un terrat amb barana d'obra amb pinacles de bola als angles; al damunt s'hi aixeca una agulla amb teules vidriades amb els careners ressaltats i un pinacle de bola al cim. La cel·la, amb una motllura a la seva base, queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, un a cada cara; hi penja una campaneta. Els murs del primer alt cos són de maçoneria amb carreus a les cantoneres i amb un sòcol atalussat a la seva base; els de la cel·la són de carreus matussers, tots en pedra grisenca. Una escala exterior que arriba fins a la seva meitat es troba adossada al mur nord.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 23'05 metres.

Esveltesa: 6

SANTA MARIA DE CORCÓ (L'Esquirol) Santa Maria

Altitud: 693 metres.

Església barroca aixecada entre el 1721 i el 1743 refeta en estil eclèctic entre el 1940 i el 1949. Consta d'un atri amb l'entrada reixada i d'una nau amb el sostre horitzontal i la capçalera recta; els seus murs són de maçoneria coberts d'un arrebossat emblanquinat al frontis. Té un frontis amb un portal rectangular de pedra grisa amb un marc ample i amb fornícules als angles superiors on hi figuren imatges; un òcul a mitja alçada amb un marc quadrat de pedra grisa decorat amb un fi relleu, i, al capdamunt, una cornisa motllurada angular amb pinacles als tres vèrtexs.

Arquitectes: Josep Moretó de Vic, i Josep Maria Pericas pel que fa a la reconstrucció feta el 1940.

Campanar neoclàssic del 1762 ben conservat tot i les destruccions del 1936. Té planta gairebé quadrada (5'60 x 5'83 m) amb el cos superior de caires aixamfranats; està coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada damunt del qual s'aixeca una torrella igualment quadrada i aixamfranada; unes motlures es troben en diversos nivells. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc apuntat amb balustrades, una a cada cara; hi penja una campana. Les finestres es troben tant a la cel·la com a la torrella on s'hi allotja un rellotge amb esferes als quatre costats; sobre la coberta de la torrella s'hi aixequen quatre pinacles, un a cada angle, i vuit arcs units en diagonal al centre que sostenen una creu de pedra inclosa en el càlcul de l'alçada. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a les cantoneres; la cel·la i la torrella tenen els paraments de carreus grans i ben escairats; unes espitlleres es troben a diversos nivells en el mur de llevant. Per l'interior hi puja una escala de pedra de paret a paret sobre voltes catalanes fins a la cel·la; a partir d'aquí, l'últim tram l'escala de pedra és de cargol.

Situació: adossat al centre del mur de tramuntana.

Alçada: 31'30 metres.

Esveltesa: 5,3

SANT ANDREU DE LA VOLA

Sant Andreu

Altitud: 700 metres.

Municipi de Sant Pere de Torelló

Església construïda en època romànica; ara és una església barroca després de les

modificacions dels anys 1594, 1774 i 1828 que sobrealçaren l'edifici i afegiren dues naus laterals a la central originàriament romànica. Consta de tres naus de dos trams coberts amb voltes barroques separades per massissos pilars cruciformes; té un presbiteri quadrat i una capçalera semicircular (antic absis romànic) mig amagada per altres construccions. El frontis arrebossat i emblanquinat, avui ennegrit per humitats té un portal del 1584 d'arc carpanell sobre impostes amb un marc de pedra grisa a base de dovelles i muntants de carreus motllurats, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular amb filades de teules sobreposades.

Dimensions: 15'70 x 4'00 metres de llargada i amplada; l'amplada total de les tres naus fa 11'70 metres.

Campanar barroc coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'13 x 3'73 m); està bastit amb murs de paredat avui (2003) coberts per un arrebossat en mal estat, i amb carreus a cantoneres; en un segon cos de maó vist amb els caires aixamfranats s'hi ubica la cel·la oberta amb finestral d'arc de mig punt, un a cada cara; hi té dues motlures, una a l'arrencada dels arcs i l'altra al seu damunt. Està coronat per una cornisa motllurada coberta per una teuladeta a quatre vents i, al centre, un terrat amb barana calada.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 17'11 metres.

Esveltesa: 4,1

SANT BARTOMEU DEL GRAU Sant Bartomeu

Altitud: 868 metres.

Església neoclàssica aixecada entre 1780 i 1787; té alguns detalls barrocs. Consta de tres naus de tres trams, la central coberta amb una volta de canó amb llunetes sobre arcs torals de mig punt, les laterals també ho estan igualment però en sentit perpendicular a la central; té la capçalera recta però el presbiteri presenta les cantoneres arrodonides. Les naus queden separades per arcs formers de mig punt que descansen en pilars quadrats resseguits per pilastres d'escàs relleu. El cor amb una barana de ferro descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes rebaixada.

El frontis té una portalada en la que hi figura la data del 1780 gravada en l'arc rebaixat del portal que està flanquejat per unes pilastres adossades als muntants sostenint un entaulament amb una fornícula amb imatge al seu damunt; una rosassa motllurada i calada està oberta a mitja alçada, tot en pedra de to groguenc i, per coronament, té una cornisa amb curvatura convexa al centre, còncaua als laterals i amb un pinacle de bola al cim; unes finestres rectangulars es troben als laterals del frontis, en dos nivells. Els seus murs són de maçoneria; el frontal està arrebossat però en mal estat; uns carreus de pedra blanca reforcen les cantoneres.

Dimensions: 21'86 x 7'27 x 10'69 metres respectivament de llargada, amplada i alçada. L'amplada total incloses les tres naus fa 15'29 metres.

Arquitectes: mestres de cases Francesc i Josep Font de Manlleu.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'15 x 5'15 m) separat per una motllura d'un segon cos vuitavat amb dues motlures més entre les quals hi ha l'esfera d'un rellotge. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna, aparedada la de ponent; hi té dues campanes, la *Bartomeua* i la *Maria*. Una motllura es troba a l'arrencada dels arcs; està coronada per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als vuit angles. Els seus murs són de maçoneria d'un material marronós i amb carreus a les cantoneres de pedra blanca; la cel·la té els paraments de carreus ben escairats igualment de pedra blanca de les pedreres locals. Una escala sobre voltes catalanes queda arrapada als murs i deixa un

ull central.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 25'00 metres.

Esveltesa: 4,8

SANT BOI DE LLUÇANÈS

Sant Baldiri

Altitud: 810 metres.

Església aixecada entre el 1763 i el 1775 en estil neoclàssic. Consta de tres naus; la central queda coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt, les laterals, gairebé passadissos, amb voltes d'aresta; la capçalera és recta. El cor descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes; unes tribunes laterals ho fan sobre les capelles, tres per banda. La capella fonda està coberta per una cúpula semiesfèrica neoclàssica; conté el retaule neoclàssic del Sant Crist. El cancell vidriat queda clos per una sòlida tanca de ferro forjat.

El frontis encarat a migdia té una portalada abarrocada amb un portal en arc rebaixat i marc motllurat, unes pilastres adossades als muntants decorades amb volutes i altres elements barrocs, un entaulament truncat que sosté unes pilastres de base molt inflada adossades al mur; entre elles hi figura un element decoratiu amb la data de 1767 gravada; al seu damunt, una fornícula amb imatge i decoració abarrocada a l'entorn, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i un òcul sota de la cornisa que fa una curvatura convexa al centre i còncava als laterals; té uns pinacles simulant flames al cim als seus extrems i als punts d'inflexió; quatre finestres rectangulars es troben obertes a banda i banda situades en dos nivells; el mur està arrebossat i pintat en un color groc clar i té carreus poc picats a les cantoneres; els laterals mostren paraments de paredat vist.

Dimensions: 29'10 x 9'73 x 16'88 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 17'90 metres.

Arquitectes: Josep i Jacint Moretó.

Guarda vuit retaules barrocs i neoclàssics preservats gràcies a la intervenció de la Generalitat durant els desastres del 1936. A l'altar major hi ha un gran retaule neoclàssic (1781-1797) de l'escultor vigatà Antoni Real i Vernis (1728-1797); d'ell mateix són el del Sant Crist (1791) i el dels Sants Màrtirs (1783); també neoclàssic, anònim, amb imatges barroques és el del Roser; barrocs, del segle XVII, són el de la Mare de Déu del Ballester i el de Santa Bàrbara (o de Sant Isidre) del 1680 obrat per l'escultor Moretó de Vic; del segle XIX són el del Carme (1857) i el de la Puríssima (1855).

Campanar del 1540 completat entre 1815 i 1852 amb aires neoclàssics. El seu primer alt cos és de planta quadrada (5'20 x 5'20 m.) i un de segon té els caires aixamfranats. Està coronat per una cornisa motllurada i una torrella quadrada aixamfranada de perímetre més reduït que els cossos inferiors; al seu damunt hi ha un terrat amb balustrada; té l'esfera d'un rellotge a la cara sud de la torrella. La cel·la, amb una motllura al seu dessota, queda oberta per unes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. Els seus murs estan arrebossats i pintats en groc clar; uns petits carreus grisos mig picats reforcen les cantoneres.

Una porta oberta a l'exterior en un cos baix adossat al campanar permet entrar dins d'ell i per una escala de ferro molt sòlida, amb barana també de ferro, en ziga-zaga, ancorada als murs, es puja pel centre del campanar fins a la cel·la on s'hi troben tres campanes, una de gran i dues de petites per fer sonar quarts i hores. En total l'escala, amb nou replans, té 84 graons. Des de la cel·la, per escales de gat protegides per cercles, i a través d'una trapa, es pot accedir a la torrella i al terrat.

Situació: adossat al centre del mur lateral de llevant.

Alçada: 33'94 metres.

Esveltesa: 6,5

SANT HIPÒLIT DE VOLTREGÀ Sant Hipòlit

Altitud: 535 metres.

Església neoclàssica iniciada el 1740 i executada principalment entre el 1769 i el 1780. Consta d'una gran nau amb dos passadissos laterals força amples separats per pilars de secció cruciforme; la nau central està coberta amb una volta de llunetes damunt cinc arcs torals de mig punt que delimiten cinc trams, un d'ells amb el cor; les voltes dels passadissos són d'aresta. El cor descansa en una volta de llunetes i en un arc carpanell. Una gran capella fonda es troba adjunta a la banda dreta.

El frontis, bastit amb murs de paredat de pedra marronosa avui (2005) es troba arrebossat i pintat de color rosat. Té una portalada en pedra blanca amb un portal en arc rebaixat de marc motllurat i flanquejat per pilastres en posició obliqua respecte del frontis; sostenen un entaulament truncat, un frontó circular amb volutes als extrems amb el timpà amb baixos relleus i la data de 1779; a sobre hi ha una fornícula amb la imatge del patró i amb decoració abarrocada a l'entorn i, a mitja alçada, una rosassa motllurada; per coronament, una cornisa motllurada amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals amb tres pinacles de bola al cim. Els seus murs laterals són de paredat vist.

Dimensions: 40'40 x 12'30 x 18'15 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la nau més els passadissos laterals tenen una amplada total de 23'85 metres.

Arquitectes: Josep Moretó i Codina (Vic 1748-1826) i el seu germà Jacint.

Guarda en una fornícula sobre l'altar de la capella lateral del Santíssim una imatge de talla policromada de la Pietat procedent de Castella, segurament barroca, adquirida després del 1939. Al final de l'any 2006 s'ha instal·lat a la fornícula de la façana la imatge del patró, sant Hipòlit, d'uns dos metres d'alçada, obra de l'escultor de Centelles Jordi Díez.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un alt primer cos de planta gairebé quadrada (6'85 x 6'50 m) capçat per una motllura prominent; un segon cos vuitavat ornat amb tres fines motlures a diversos nivells té al capdamunt l'estança de les campanes o cel·la amb finestres d'arc de mig punt amb balustrada, una a cada cara alterna. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; al seu damunt s'hi aixeca una torrella octagonal amb rellotge d'esfera i finestres d'arc de punt rodó en cares alternes; està coberta per una teulada plana amb cornisa motllurada; a sobre d'ella uns arcs units al centre estan coronats per un petit pinacle. Una àmplia escala interior sobre voltes i arrapada als murs puja fins a la cel·la tot deixant un gran ull central; recentment (2008) restaurada, presenta graons ben enrajolats i barana d'obra amb passamà ben deixat.

Situació: aixecat sobre la nau lateral esquerra als peus del temple fent angle al nord-oest amb el frontis orientat a ponent; un segon campanar projectat al costat sud del frontis no hi ha estat construït.

Alçada: 40'32 metres.

Esveltesa: 5,8

SANT JAUME DE VILADROVER

Altitud: 600 metres.

Sant Jaume

Municipi del Brull

Església romànica de principis del segle XII. Consta d'una nau lleugerament trapezial dividida en tres trams per dos arcs torals de mig punt; els dos primers estan coberts amb una volta

de llunetes, i de canó el que precedeix l'absis semicircular llombard que està decorat amb lesenes i frisos de dents de serra, d'arcs cecs sota cornisa i un sòcol que sobresurt lleugerament. Els seus murs, així com els de tot el temple, són de carreus petits, matussers, de pedra vermellova. El portal actual, situat al mur de ponent, és classicitzant del segle XVII amb un marc rectangular i pilastres d'escàs relleu als muntants; sostenen un frontó arquejat amb el timpà nu; poc més amunt hi ha una finestra en forma de creu. El portal romànic original que hi havia al mur de migdia avui es troba tapiat; té un arc de mig punt dovellat amb peces clares i rogenques alternades i un arquivolta d'escassa amplada i sense cap decoració; els muntants són de carreus irregulars ben escairats.

Dimensions: 18'80 x 5'00 x 5'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar romànic del segle XII. Té planta lleugerament ròmbica (3'30 x 3'10 m) amb decoració llombarda (frisos de dents de serra i d'arcs cecs) tant en el cos inferior com en el superior amb finestres a diversos nivells, geminades al nord i al sud, i d'una sola obertura als altres dos costats després d'algunes modificacions fetes al segle XVII; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa a base de teules sobreposades i una teulada força plana de quatre vessants; els murs tenen petits carreus matussers, allargassats i ben alineats; els caires estan lleugerament destacats a manera de lesenes cantoneres.

Situació: sobre el centre dels peus de la nau, com a prolongació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'10 metres.

Esveltesa: 4,8

SANT JULIÀ SASSORBA

Altitud: 520 metres.

Sant Julià

Municipi de Gurb

Església del segle XI (1091) modificada el segle XVIII amb afegits de capelles laterals i supressió dels absis. Consta d'una nau romànica amb la capçalera recta i d'un transsepte. Inicialment constava de tres absis semicirculars que van desaparèixer en fer les modificacions; tot l'edifici fou sobrealçat; amb tot, es conserven a l'exterior frisos d'arcuacions cegues als murs en el nivell on es trobava l'antiga cornisa i també alguna lesena de l'antic parament romànic. Té un portal del 1572 renaixentista en arc de mig punt amb pilastres clàssiques adossades als muntants i un entaulament simple, tot en pedra blanca. Els murs romànics presenten paraments de carreus petits irregulars i una mica matussers. Sobre la façana de ponent es va aixecar un comunidor en sobrealçar-se la nau al segle XVII.

Dimensions: 18'00 x 4'00 metres respectivament de llargada i amplada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 13'40 metres; el transsepte en fa 13'40 de llargada i 4 d'amplada.

Guarda un retaule a l'altar major d'estil neoclàssic; no van salvar-se les imatges dels sants en l'ensulsiada del 1936; les d'avui són posteriors al 1939.

Campanar romànic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'60 x 3'48 m) amb la planta baixa compacta i tres pisos superiors amb finestres d'arc de mig punt una a cada cara; al segon i al tercer les finestres són geminades a cada costat amb frisos d'arcs cecs al damunt; alguna d'elles està tapiada; la finestra superior de cara a ponent era més gran i va deixar de ser geminada pel fet que va caldre obrir-la a fi d'incorporar-hi la campana, però avui (2001) s'ha restaurat i es troba com era en origen; el coronament modern està format per una cornisa a base de fileres de teules sobreposades i una teulada de quatre vessants. Els seus murs són de petits carreus grosserament picats disposats en filades regulars. Per la rectoria es puja fins a la volta i per ella al campanar cap a mitja alçada; al seu interior s'hi troba una escala de fusta que va de paret a paret fins accedir a la cel·la.

Situació: adossat al centre del mur nord en l'angle que fa amb el braç de ponent del transsepte.

Alçada: 19'29 metres.

Esveltesa: 5,3

SANT JULIÀ DE VILATORTA Sant Julià

Altitud: 595 metres.

Església romànica. Consta d'una nau central del segle XI i un atri del XII; fou modificada el 1592 amb l'afegitó de dues naus laterals, i al 1655 i encara al 1890; avui té aspecte neoclàssic; està capçada per un absis semicircular amb decoració llombarda, única resta del romànic tot i que es veu sobrealçat amb la part superior afegida arrebossada i emblanquinada; la part inferior romànica té visibles el fris d'arcuacions cegues i les bandes llombardes. La nau central actual està coberta amb una volta de llunetes damunt quatre arcs torals de mig punt; les laterals, estretes (ho és més la de la dreta), tenen voltes de creueria i arcs formers apuntats damunt robustos pilars. Al frontis hi ha un portal en arc de mig punt dovellat sobre impostes i dues pilastres toscanes d'escàs relleu als muntants; a banda i banda presenta dos plafons amb un parament de carreus matussers i irregulars; damunt del portal, amb la resta superior del frontis arrebossat i pintat en un to rosat clar, hi figura una fornícula amb imatge, un òcul atrompetat i la cornisa ondulada amb pinacles als dos extrems.

Dimensions: l'amplada de la nau central fa 5'21 metres i la total de les tres naus en fa 14.

Campanar romànic del segle XI ben patent en el seu cos inferior de carreus petits ben escairats i decorat amb frisos d'arcuacions cegues; fou transformat i completat posteriorment amb un cos superior amb els caires ressaltats i paraments de paredat i carreus a cantoneres. Té planta quadrada (5'40 x 5'40 m). La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; queda coronada per una cornisa destacada i una teulada piramidal amb inflexió a la base recoberta de teules vidriades verdes i altres de to torrat fent figures geomètriques.

Situació: adossat al mur de tramuntana, tocant a l'absis, a l'angle nord-est.

Alçada: 22'85 metres.

Esveltesa: 4,2

SANT MARTÍ D'ALBARS Sant Martí

Altitud: 600 metres.

Església neoclàssica aixecada al segle XVIII (1744). Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals i amb la capçalera recta. Fou bastida amb murs de paredat i de maçoneria d'un material marronós i amb carreus grans ben escairats de color gris a les cantoneres. El frontis té un portal en arc rebaixat i marc motllurat amb carreus i dovelles ben picades en pedra grisenca, una fornícula sense imatge al damunt, una rosassa a mitja alçada, un petit òcul superior i una cornisa amb curvatura convexa al centre i còncava a les ales; té un pinacle al cim.

Guarda una imatge d'estil romànic de Santa Maria coneguda com la de les Dones o la de la Bona Sort.

Campanar neoclàssic auster. Té planta gairebé quadrada (3'95 x 4'30 m); està coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; un rellotge d'esfera es troba incorporat a la finestra de la banda frontal al sud; té una motllura al dessota de la cel·la i una altra a l'arrencada dels arcs. Els seus murs

són de maçoneria amb carreus a cantoneres i amb el costat de llevant arrebossat. Una escala exterior de pedra adossada al mur de llevant del temple amb barana metàl·lica arriba a mitja alçada fins a la porta d'accés al campanar.

Situació: mig entrat a l'ala dreta del temple per la banda de llevant, proper a l'angle sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 18'94 metres.

Esveltesa: 4,4

SANT MARTÍ DE CENTELLES Sant Martí

Altitud: 722 metres.

Església amb orígens romànics; només en resta una porta a la base del campanar, al mur de ponent i a la volta de la sagristia; l'actual és producte d'una nova construcció feta cap el 1666 i acabada el 1669. Consta d'una nau amb capelles laterals que fan de fals transepte. Ha estat bastida amb murs de maçoneria amb carreus ben escairats a cantoneres, tot en material marronós.

Campanar d'estil neoclàssic auster aixecat cap el 1763 sobre una base romànica. Té un primer cos de planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i un de segon aixamfranat i coronat per una cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats. La cel·la de carreus ben escairats queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; dues senzilles motlures es troben sota la cel·la i a l'arrencada dels arcs. Els murs inferiors estan arrebossats.

Situació: adossat al mur de ponent fent angle al nord-oest de la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 15'85 metres.

Esveltesa: 4

SANT MARTÍ SESCORTS Sant Martí

Altitud: 552 metres. Municipi de Santa Maria de Corcó

Església originàriament romànica de finals del segle XI (1068), sobrealçada el 1561 i amb canvis posteriors (1771) que han motivat tapiar el portal romànic situat al mur sud i l'obertura d'un de nou al de ponent. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals de mig punt i d'un transepte amb voltes de canó paral·leles a la de la nau; en ell hi havia oberts tres absis romànics amb arcuacions cegues sota la cornisa i amb bandes llombardes; no han quedat ben conservats ja que el central queda mig tapat per fora a causa de l'edifici de la sagristia que s'hi afegí tardanament; té per l'interior quatre nínxols dins el gruix del mur; el lateral dret ha desaparegut substituït per un envà semicircular. Altres reformes es feren cap el 1771 que conserven, almenys en part, un fris de finestres cegues a la part alta dels murs laterals, visible en el de migdia.

La façana principal a ponent té un portal en arc de mig punt amb grans dovelles i carreus als muntants tots ben escairats en pedra grisenca; hi té una finestra en arc de mig punt a mitja alçada i una cornisa angular fent pinyó que es correspon amb una àmplia teulada de dos vessants; a la dovella clau del portal hi figura la data del 1561 juntament amb relleus que mostren decoració heràldica; el seu mur està arrebossat i emblanquinat.

Dimensions: 17'85 x 6'00 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transepte en fa 16'00 x 3'90 x 7'00.

Campanar romànic d'època poc posterior a la de l'església. Té un alt cos de planta

rectangular (4'80 x 5'40 m). La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt sota mateix de la cornisa, una al nord i dues a ponent i a llevant; està coronada per una teulada de quatre vessants. El cos de la cel·la sembla posterior al romànic; és de quan (1771) es va reformar la nau de l'església; les antigues finestres situades en un nivell inferior avui estan tapiades. Els seus murs són de carreus de pedra groguenca, petits, matussers i disposats en filades força regulars. Per arribar a la cel·la hi ha una escala de fusta que va de paret a paret; no està en massa bones condicions.

Situació: adossat a l'angle nord-oest que el transepte fa amb la nau.

Alçada: 20'36 metres.

Esveltesa: 3,7

SANT MIQUEL DE BALENYÀ

Sant Miquel dels Sants

Altitud: 600 metres.

Municipi de Seva

Església neoromànic aixecada al 1947. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt amb l'intradós motllurat i amb muntants de carreus grans i ben picats i unes àmplies i poques grades al seu davant; a mitja alçada hi ha una rosassa motllurada amb un marc de pedra blanca, com en el portal, i està coronat amb una cornisa angular a base de teules sobreposades. El mur és de carreus matussers disposats en filades regulars i amb les juntures que mostren clarament el morter d'unió; els caires estan reforçats amb carreus ben picats en relleu positiu; els murs restants tenen paraments de maçoneria, tots en pedra groguenca; el mur de l'absis presenta un parament de maó vist rogenc.

Campanar neoromànic del 1950. Té planta gairebé quadrada (3'87 x 3'78 m); fou bastit amb murs de carreus petits i matussers i amb cantoneres de carreus ben escairats en ressalt. La cel·la queda oberta amb finestres geminades en arc de mig punt i amb balustrada, una a cada cara; hi penja una campana; té una motllura senzilla al dessota. Està coronat per una cornisa amb un fris a base de filades de teules i una teulada de quatre vessants. L'esfera d'un rellotge està situada més avall de la motllura en la cara frontal; en ella hi té finestres d'arc de mig punt en dos nivells.

Situació: adossat en l'angle sud-oest del frontis encarat a ponent, una mica endarrerit respecte d'ell.

Alçada: 19'00 metres.

Esveltesa: 5

SANT PERE DE TORELLÓ

Sant Pere

Altitud: 621 metres.

Església barroco-neoclàssica aixecada entre el 1727 i el 1764, ampliada cap el 1803 i el 1805 amb una gran capella del Santíssim. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre cinc arcs torals de mig punt i decorada amb claus de volta i figures policromades de guix; està acompanyada per dos passadissos laterals i capçada per un absis poligonal de set costats cobert amb una volta ogival simple. Té un cor als peus que descansa en un arc carpanell al damunt d'un atri. El frontis té un portal rectangular amb el marc decorat amb motlures mixtilínies, els brancals encoixinats i un frontó sinuós truncat amb pinacle de bola adossat al centre; un òcul poligonal es troba sota d'un gran frontó triangular que corona la façana amb un altre petit òcul també poligonal al centre del timpà. El seu mur té un arrebossat emblanquinat en un cert mal estat.

Dimensions: 32'8 x 11'00 x 16'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou l'atri de 4'35 metres; l'amplada total, inclosos els passadissos, és de 17'75 metres.

Arquitectes: els germans Josep Moretó i Soler (1677-1734) i Jacint (1683-1736) de Vic.

Campanar neoclàssic aixecat cap el 1769 segons la dada gravada a l'exterior. Té planta quadrada (5'50 x 5'50 m) amb els diferents pisos senyalats externament per motlures i amb petites finestretes rectangulars a cadascun d'ells; un segon cos presenta els caires aixamfranats. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt i barana d'obra, un a cada costat; està coronada per una cornisa motllurada i una torrella quadrada de caires aixamfranats amb rellotge d'esfera i una finestra d'arc de mig punt a cadascun dels costats; al seu damunt hi ha una nova cornisa i un gran i alt pinacle central sobre una teulada de quatre vessants baixa. Els seus murs arrebossats i pintats en color blanc rosat tenen carreus de pedra gris fosc en relleu negatiu a cantoneres. El primer cos, recentment (2003) restaurat, de 9'73 metres d'alçada, presenta forma atalussada, amb una base de 8 metres de costat. Interiorment, l'escala que hi puja és d'estructura catalana sobre voltes, arrapada a les parets i amb un ull central.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest de l'absis orientat a tramuntana.

Alçada: 36'76 metres.

Esveltesa: 6,6

SANT QUIRZE DE BESORA Sant Quirze

Altitud: 587 metres.

Església aixecada cap el 1771 en estil neoclàssic; ha estat restaurada modernament amb detalls neoromànics. Consta d'una nau i dos passadissos laterals; la nau té quatre trams i està coberta amb una volta de creueria sobre quatre arcs torals de mig punt; està separada dels passadissos per quatre arcs formers de mig punt; aquests passadissos comuniquen entre si les capelles laterals; l'arc presbiteral és lleugerament apuntat i la capçalera és recta. El cor amb barana de fusta descansa sobre un arc carpanell i una volta d'aresta rebaixada; a sota s'hi troba el cancell. El frontis està precedit d'un porxo amb grades al davant i amb sostre embigat sostingut per tres arcs de mig punt frontals i dos de laterals que descansen en pilars octagonals; s'hi aixopluga un portal atrompetat i motllurat en arc de punt rodó amb pedra grisa en les dovelles i en els carreus dels muntants; una rosassa a mitja alçada està situada per sobre de la teulada del porxo; per coronament té una cornisa angular motllurada amb un fris de dents de serra i un altre d'arcs cecs al seu dessota; una creu metàl·lica es troba al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats de groc clar i tenen carreus grisos a les cantoneres i als baixos dels laterals.

Dimensions: 24'20 x 9'55 x 11'54 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 18'33 metres.

Guarda des del 2013 unes pintures en el baptisteri sobre el baptisme de Jesús; són obra d'Anastassia Prokopieva i d'Aina Espona, ambdues del mateix Besora.

Campanar neoclàssic auster remodelat recentment. Té planta quadrada (5'10 x 5'10 m) i a mitja alçada els caires s'aixamfranen. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt a cada cara i sense marc de pedra; hi pengen campanes. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb balustrada damunt del qual s'aixeca una coberta formada per una teulada a quatre vents amb peces de ceràmica grises en escata i careners ressaltats. Els seus murs estan arrebossats i pintats com les façanes; tenen carreus a cantoneres en relleu rebaixat i un sòcol carreuat de pedres grises. L'esfera d'un rellotge es troba sota la finestra de la cel·la a la cara frontal; una petita finestra també s'hi veu a mitja alçada; la resta dels murs tenen una completa nuesa.

Una escala interior puja fins al cor i segueix fins a la cel·la; és del tipus català sobre voltes i

arrapada als murs; des de la cel·la es pot pujar al terrat amb una escaleta metàl·lica.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 24'99 metres.

Esveltesa: 4,5

SANT ROMÀ DE SAU Sant Romà
Altitud: 480 metres. Municipi de Vilanova de Sau

Església aixecada el 1951. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular; té un transsepte curt i de sostre alt i embigat, un cor i un cancell. El frontis està precedit d'un porxo amb una teulada d'un sol vessant que descansa en murs laterals de pedra i en dos pilars de fusta centrals; al fons del porxo s'obre el portal en arc de mig punt dovellat en pedra grisa i amb unes grades al davant. Per sobre la teulada del porxo s'obre una finestra d'arc de mig punt i, al damunt, hi ha una cornisa angular sobre caps de biga. A les façanes laterals hi ha tota una sèrie de finestretes d'arc de mig punt sota mateix de la cornisa. Els seus murs presenten paraments de carreus irregulars i matussers fins a mitja alçada, després estan arrebossats i emblanquinats.

Arquitecte: Josep Maria Pericas.

Campanar cilíndric d'un diàmetre de 3'30 metres (perímetre de 10'36 m) coronat per una senzilla motllura, un fris de denticles i una coberta cònica. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt disposades en creu sota mateix de la coberta; està ornada amb frisos de dents de serra al dessota i amb tres motlures intercalades; altres finestres rectangulars, estretes, dues per banda, s'obren a mitja alçada al cantó del frontis i al darrere. Tots els seus murs són de carreus molt irregulars i matussers de pedra grisenca. Per l'interior hi ha una escala de cargol que condueix fins a la cel·la

Situació: adossat a l'angle nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'42 metres.

Esveltesa: 5,8

SANT SADURNÍ D'OSORMORT Sant Sadurní
Altitud: 526 metres.

Església romànica del segle XI. Consta d'una nau llarga i estreta coberta amb una volta de canó precedida d'un atri encara més estret afegit al segle XII; està capçada per un absis semicircular amb decoració llombarda d'arcs cecs o lesenes que puguen des del nivell d'un sòcol de poc relleu; els murs laterals estan decorats amb arcuacions cegues sota la cornisa. Els seus paraments mostren carreus rogencs petits, poc picats i disposats en filades regulars. El frontis a ponent té un portal en arc de mig punt obert als peus del campanar que s'aixeca al seu damunt.

Dimensions: 19'00 x 4'00 metres respectivament de llargada i amplada; l'amplada total, comptada des del fons de la capella oberta en el mur de tramuntana fa vuit metres.

Campanar romànic del segle XII. Té planta rectangular (6'45 x 5'84 m) força deteriorat (sofrí desperfectes en el terratrèmol de principis del segle XV i no fou degudament restaurat). Els seus murs de petits carreus rogencs són visibles malgrat haver estat coberts per un arrebossat avui mig perdut. Té finestres obertes i en mal estat a cadascun dels seus quatre pisos; a mitja alçada encara se'n poden endevinar dues que eren geminades ara mig tapiades; està coronat per una cornisa

sota de la qual hi ha finestres rectangulars amb alguna campana i per una teulada a quatre vents amb unes golfes amb coberta a dos vessants que en sobresurt.

Situació: a ponent, sobre mateix dels peus de la nau i del petit atri frontal.

Alçada: 23'84 metres.

Esveltesa: 3,7

SANT VICENÇ DE TORELLÓ Sant Vicenç

Altitud: 554 metres.

Església romànica del segle XI modificada al XII i en el XVII quan va prendre aspecte neoclàssic; ha estat restaurada el 1973 i al 1986. Consta de tres naus, la central romànica de dos trams coberta amb una volta de canó; les laterals amb volta d'aresta són del 1624; estan separades de la central per dos arcs formers de punt rodó que descansen en un pilar classicista rectangular per banda format per grans carreus ben escairats; de fet cadascun d'ells és com dos pilars adossats amb una imposta comuna. Els seus murs romànics són de petits carreus irregulars i matussers; altres de temps posteriors tenen paraments de paredat o maçoneria. El frontis té un portal rectangular format per grans dovelles i muntants carreuats de pedra gris fosc; té sobre la llinda un frontó truncat amb una fornícula sense imatge; al damunt, un òcul i una cornisa formada per teules sobreposades que es correspon amb una teulada a dos vessants; damunt els peus del temple s'aixeca un comunidor, resultat de tancar una antiga espadanya; una escala just entrant al temple hi porta.

El temple està capçat per un absis romànic semicircular amb sòcol sense altre ornament que una senzilla motllura sota de la cornisa; té un mur de carreus petits, matussers i disposats en filades regulars; és obra del segle XII quan es va refer el primitiu. L'absidiola al costat sud, només conservada en la seva base, perpendicular a l'absis central, ha quedat restaurada modernament amb un parament singular per destacar-lo de la resta d'èpoques anteriors.

Dimensions: 16'00 x 4'50 x 6'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 12'50 metres.

Campanar romànic del segle XI. Té planta gairebé quadrada (3'87 x 4'04 m); està dividit en quatre cossos separats per frisos d'arcs cecs i dents de serra; està obert amb una espitllera a llevant en el primer alt cos i amb finestres d'arc de mig punt en els altres tres; en té una de gran a cada cara en el segon, i finestres geminades en els dos superiors. Està coronat per una minsa cornisa i una teulada piramidal amb el cim truncat. Els seus murs són de carreus petits escairats sense massa cura (millor, però, que en el mur de l'absis) amb els caires lleugerament ressaltats a manera de lesenes cantoneres i amb pedra d'un to groguenc pà·lid. S'accedeix a l'interior des del presbiteri; el buit està ocupat per una moderna escala metàl·lica de cargol del 1986. És un campanar molt ben conservat.

Situació: adossat al mur nord tocant a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 23'94 metres.

Esveltesa: 6

SENTFORES (La Guixa) Sant Martí Municipi de Vic

Altitud: 480 metres.

Església aixecada entre el 1865 i el 1878. Consta de tres naus separades per pilars rectangulars; la nau central de set trams està coberta amb voltes bufades separades per arcs torals de mig punt; la capçalera és recta. El frontis bastit amb un mur de paredat té un portal en arc rebaixat obert en un ample parament de maó vist inclòs dins del mur; al seu damunt hi figura una rosassa

motllurada i una cornisa angular amb una creu creu circular calada al cim. L'edifici fou erigit amb la col·laboració de tot el poble que va anar a la recerca de còdols i va treballar en l'edificació.

Dimensions: 32'70 x 8'97 x 15'13 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus juntes en fan 16'82 d'amplada.

Guarda, presidint l'altar major, una petita escultura (d'un metre aproximadament d'alçada) de Sant Martí revestit de bisbe, segurament barroca, que sembla procedir d'algun retaule ja que per la part posterior no està acabada.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'75 x 4'75 m) capçat per una motllura que dóna pas a una estructura tronco-piramidal damunt la qual s'aixeca un cos vuitavat on s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; a les altres cares s'hi troben també finestres petites i allargassades, algunes obertes i altres cegues; està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal vuitavada amb coberta d'aram i amb una bola al cim; un terrat circumdat per una senzilla barana metàl·lica es troba als peus de l'agulla. Interiorment està dotat d'una escala metàl·lica en ziga-zaga. També té instal·lades quatre grans campanes, foses a França, que sonen admirablement i branden amb alegria. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres i també als marcs de les finestres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 34'66 metres.

Esveltesa: 7,3

SEVA Santa Maria

Altitud: 663 metres.

Església romànica aixecada entre el 1048 i el 1089; fou modificada cap el segle XVIII quan desaparegué l'absis i al 1920 quan es remodelà el frontis. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals de mig punt; té la capçalera recta, un cor sobre arc i volta rebaixats, i cancell; les capelles laterals tenen voltes ogivals. Per l'interior es troba pintada de blanc amb les cantoneres de gris. El frontis té una portalada neoromànica que en sobresurt lleugerament; la formen carreus ben escairats de pedra arenosa rogenca fosca; és atrompetada amb dues arquivoltes d'arc de mig punt sobre columnetes; una tercera, més exterior, descansa en els muntants cantoners; totes ho fan directament sobre impostes decorades amb boles; al capdamunt d'aquesta portalada hi ha un ràfec sobre permòdols; a la resta del frontis, per sobre de la portalada, s'hi troba una finestra geminada a mitja alçada i la cornisa angular amb creu de pedra al cim. La façana lateral sud mostra un sobrealçament amb la presència d'un fris d'arcuacions cegues sota del pany de mur sobrealçat; els seus murs romànics són de petits carreus matussers, regulars i disposats en filades uniformes, tots en pedra rogenca clara.

Guarda a l'altar major un retaule barroc de poc valor procedent del monestir de Montserrat, regal dels monjos com agraïment per l'acolliment que Seva féu a alguns d'ells durant la persecució soferta en la guerra civil del 1936.

Campanar romànic del segle XII, possiblement torre de defensa que amb el temps es va convertir en campanar. Té planta quadrada (6'20 x 6'20 m) en un sol cos dividit en sis pisos; els seus murs bastit amb petits carreus, més grans i ben escairats a les cantoneres, tenen un gruix descendent per l'interior a mesura que ascendeix. Té finestres d'arc de mig punt, una a cada cara al tercer pis, geminades a cada cara al quart i al cinquè; als tres pisos inferiors també n'hi té de sageteres; la coberta és baixa, de dos vessants, coronada per una fina cornisa i una barana de merlets moderna.

Interiorment no es troba en massa bon estat de conservació; l'escala adossada al mur descansa sobre voltes; té un primer tram estret d'obra; l'últim de fusta és més ample; el seu estat és precari.

Situació: adossat cap al centre de la façana lateral nord, gairebé exempt.

Alçada: 31'60 metres; a la població n'hi fan 27.

Esveltesa: 5,1

SOBREMUNT Sant Martí

Altitud: 880 metres.

Església d'orígens romànics; es conserva bona part dels seus murs; fou transformada diverses vegades, al 1620 i al 1760 quan va ser ampliada i decorada en l'estil barroc, i novament ampliada el 1896. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó; té la capçalera recta, un cor sobre un arc carpanell i un cancell sota mateix del campanar; un passadís a l'esquerra queda cobert amb voltes ogivals i una capella del Santíssim ho està amb una volta de llunetes. El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra ben escairada de color gris clar; al seu damunt s'hi aixeca la mola del campanar. Hi ha la data del 1760 gravada a la llinda de la porta de la sagristia.

Guarda al presbiteri pintures modernes sobre plafons de P. Barril (1979) i de Camil Bofill.

Campanar coetani de les ampliacions del temple; ha estat restaurat de fa poc. Té planta rectangular (6'70 x 4'80 m) i els murs arrebossats i emblanquinats amb carreus de pedra grisa a cantoneres en relleu negatiu. Està dividit en tres pisos per sengles motlures; en el primer hi figura un òcul atrompetat a la façana frontal, en el segon una espitllera a cada cara, i en el tercer, on s'hi ubica la cel·la, una finestra d'arc de mig punt també a cada cara; per coronament, una cornisa i una teulada baixa a quatre vents.

Situació: sobre mateix de l'atri als peus del temple ocupant tota l'amplada del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'26 metres.

Esveltesa: 2,4

SORA Sant Pere

Altitud: 716 metres.

Església acabada el 1660. Consta d'una nau rectangular espaiosa; té un absis poligonal del 1881 que correspon a la capella del Santíssim desplaçat lateralment respecte de l'eix de la nau. El frontis encarat a ponent amb un arrebossat en no massa bon estat té un portal rectangular de pedra grisa amb un frontó circular, una rosassa poligonal a mitja alçada i per coronament un frontó angular al centre amb un petit òcul al mig del timpà i una creu al cim; les ales de la cornisa fan una curvatura còncaua.

Campanar aixecat cap al 1665-66 i acabat en el 1752. Té planta quadrada (5'20 x 5'20 m); està coronat, avui dia (2003), per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; té una motllura al seu dessota. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres, tot en material de color groc pàl·lid.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-est amb la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 21'30 metres.

Esveltesa: 4,1

TARADELL Sant Genís
Altitud: 623 metres.

Església barroco-neoclàssica aixeca en el 1755-63; fou refeta el 1910 després d'un incendi. El frontis té una portalada neoclàssica amb un portal en arc rebaixat flanquejat per pilastres sobre pedestals units per una cornisa corbada al dessota de la qual, en el timpà, hi figura una rica decoració en relleu; al damunt hi té una fornícula amb imatge i, a banda i banda, sengles finestres rectangulars amb el marc ressaltat; a mitja alçada hi ha una rosassa calada rodejada d'una ampla orla esgrafiada i, per coronament, al centre, la cornisa angular amb grans pinacles amb bola als extrems i al cim; a les ales pren forma còncava-convexa. El seu mur està arrebossat i pintat en color rosa molt clar i té carreus a cantoneres en relleu negatiu.

Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt; cada tram té, a banda i banda, capelles laterals entre contraforts obertes en arc de punt rodó; la volta descansa en una imposta motllurada classicitzant que se sosté damunt pilastres que arrenquen del terra. El cor als peus descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes; té un digne cancell.

Dimensions: 35'50 x 12'70 x 19'37 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total arriba als 20'35 metres.

Arquitectes: Josep i Jacint Moretó de Vic.

Campanar aprofitat d'un antic temple romànic del segle XI (1076) que segueix el model del de la catedral de Vic a excepció del penúltim pis del 1799 i de l'últim del 1940 on hi ha un rellotge d'esfera. Té planta quadrada (6'25 x 6'25 m) i està dividit en cinc pisos separats per frisos d'arcuacions cegues i de dents de serra. Unes finestres d'arc de mig punt es troben a cada cara del segon pis, al tercer són geminades, al quart i al cinquè triforades, sempre a cada costat; està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents amb pilar al cim al damunt del qual s'hi troba una petita estructura metàl·lica no tinguda en compte en calcular l'alçada. Els seus murs de carreus petits, irregulars, ben escairats i disposats en filades uniformes són de pedra groguenca que brillen com si estiguessin daurats en batre-hi el sol.

Per accedir a la cel·la hi ha una escala de pedra arrapada a la paret fins a mitja alçada; des d'allí s'hi ha instal·lat, en una recent reforma, una escala de cargol metàl·lica que puja pel centre de la torre.

Situació: adossat, gairebé exempt, a l'angle nord oriental de l'absis.

Alçada: 41'23 metres; segons la *Catalunya Romànica* de la Gran Enciclopèdia l'alçada arriba a 34'20 metres d'acord amb el plànol i l'escala que hi donen; penso, però, que potser està calculat quan la torre no s'havia restaurat i quan no s'hi havia afegit el pis superior. L'alçada que dono amb totes les reserves la considero correcta.

Esveltesa: 6,6

TAVÈRNOLES Sant Esteve
Altitud: 537 metres.

Església romànica de finals del segle XI (1070). Consta d'una nau coberta amb una volta de canó de mig punt reforçada per dos arcs torals; avui es troba arrebossada i pintada en un to blanc cremós; està capçada per un absis semicircular llombard que presenta per fora un sòcol, lesenes i la cornisa amb un fris de dents de serra al dessota i un altre de finestres cegues també visible en els

murs laterals; els seus paraments mostren carreus petits, irregulars i escairats matusserament tant per l'exterior com per l'interior. Una capella lateral al nord hi fou oberta al 1628. Modificada al segle XVIII, sobrealçada cap el 1728 segons data que figura gravada al damunt de la llinda del portal, la façana va ser transformada amb aires classicitzants modestos en paredar-se el portal de migdia i obrir-se'n a ponent un de nou rectangular amb marc de pedra grisa i unes motlures que el circumden; per damunt d'ell hi apareix un òcul a mitja alçada amb un marc quadrat en ressalt i amb els angles corbats còncaus i, al capdamunt, una fina cornisa angular. S'hi va afegir un cor als peus en les modificacions fetes al segle XVIII.

Dimensions: 15'50 x 4'74 x 8'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 7'50 metres.

Campanar romànic del segle XI. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de lloses amb lleugera inflexió a la base. Té un alt cos o base sense obertures i dos pisos superiors amb finestres geminades a cada cara i frisos d'arcs cecs i dents de serra al damunt de cadascun d'ells; les cantoneres d'aquests pisos queden ressaltades a manera de lesenes. Els seus murs són de petits carreus de pedra arenosa rogenca, irregulars i escairats sense massa cura, i amb carreus grans irregulars a les cantoneres. Per l'interior no hi puja cap escala; quan cal arribar al cim, per una escala exterior de mà es puja fins a la teulada del temple i, des d'allí, s'accedeix a l'interior, ja sigui en un pis o un altre, també per alguna escala de mà portàtil.

Situació: adossat al mur de migjorn, tocant a la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 18'50 metres.

Esveltesa: 4,6

TAVERTET

Sant Cristòfol

Altitud: 870 metres.

Església romànica del segle XI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt i capçada per un absis romànic semicircular amb decoració llombarda d'arcs cecs i lesenes que inclou un presbiteri allargat per un tram recte; sofrí reformes al segle XIII i al XVII època, aquesta última, en la que s'hi construí una segona nau pel cantó del nord coberta amb volta ogival simple unida amb la primera per tres grans arcs formers de mig punt sobre pilastres cruciformes d'aire clàssic. Té un portal en arc de mig punt amb grans dovelles i carreus ben escairats als brancals; queda obert al mur de migdia amb un òcul atrompetat al damunt. Els seus murs laterals són de paredat; per l'interior els paraments romànics mostren carreus matussers poc picats amb una certa disposició en filades.

Dimensions: 23'00 x 3'90 metres de llargada i amplada respectivament; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 15 metres.

Guarda una imatge d'alabastre gòtica de la Mare de Déu del Cor de principis del segle XV; també dues piques, una de baptismal de nou cares, possiblement romànica, sense decoració, i una de beneitera, poligonal, amb les cares decorades amb relleus enfonsats, rústica, sobre un peu cilíndric decorat amb anells de dalt a baix, possiblement d'època poc posterior al romànic.

Campanar del segle XIII merament funcional. Té planta rectangular (6'00 x 3'85 m); fou bastit amb les parets nues i un cert aire de fortalesa. Té murs de petits carreus irregulars o de paredat i una teulada a dos vessants. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a les cares de llevant i ponent, i una a cada cara sud i nord, aquesta més petita; hi pengen campanes.

Situació: sobre els peus de l'església, a ponent.

Alçada: 13'73 metres.

Esveltesa: 2,2

TONA Sant Andreu
Altitud: 590 metres.

Església moderna d'aires neoclàssics. Consta d'una nau de cinc trams amb un sostre de bigues de fusta sobre arcs diafragma; té un cor als peus. La façana principal arrebossada i pintada d'un color crema té un portal rectangular amb la llinda lleugerament corbada, uns muntants amb insinuació de pilastres que sostenen un senzill entaulament i, al damunt, una fornícula amb imatge; a mitja alçada, una rosassa motllurada i calada i un òcul petit sota una cornisa angular amb creu de pedra al cim.

Arquitecte: Josep Maria Pericas.

Campanar coetani del temple d'aspecte neoclàssic. Té un alt cos de planta gairebé quadrada (4'57 x 4'45 m); al damunt se n'hi aixeca un altre amb els caires aixamfranats dividit en dos pisos per unes motlures. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb marc de peces rogenques; hi pengen campanes; unes altres finestres estan situades més avall, algunes tapiades. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada on s'hi troba una estructura metàl·lica amb alguna campana; l'estructura no ha estat comptada en calcular l'alçada. Els seus murs, com els del frontis, estan arrebossats i pintats; fins a la primera meitat té les cantoneres de carreus rogenques; en el segon cos aixamfranat les cantoneres són de maó vist.

Situació: adossat a la façana lateral nord fent angle amb el frontis encarat a llevant.

Alçada: 27'50 metres.

Esveltesa: 6

TORELLÓ Mare de Déu de Montserrat
Altitud: 640 metres.

Església aixecada cap el 1981. Consta d'una planta en forma de sector circular coberta amb un sostre pla. El frontis té un petit porxo triangular amb teulada, prolongació de la del temple, sostinguda per un sol pilar, al seu dessota s'hi aixopluga el portal en arc rebaixat; hi té unes grades al davant i el mur emblanquinat; els murs que prolonguen el frontis i els laterals tenen paraments de maçoneria amb pedra marronosa; en ells hi ha obertes finestres rectangulars, tant al frontis com a la capçalera, decorades amb vidres de colors.

Arquitecte: Jaume Serra, del propi Torelló

Campanar del 1989. Té planta quadrada (3'10 x 3'10 m); el formen quatre pilars de formigó i un cilindre interior de maçoneria lligat per braços de ferro amb els pilars i que arriba fins a mitja alçada; el segon cos resta obert als quatre vents on només s'hi veuen els pilars de formigó als caires; per l'interior hi puja una escala metàl·lica de cargol fins a la plataforma superior coberta per unes peces de vidre (o de plàstic translúcid); al capdamunt, quatre braços de ferro units al centre amb estructura piramidal sostenen una campaneta; una gran creu metàl·lica corona l'estructura (la creu queda inclosa en la mesura de l'alçada total). L'esfera d'un rellotge visible als quatre costats es troba al nivell de la plataforma superior; dues plataformes més obertes als quatre vents es troben en nivells inferiors.

Situació: angle sud-oest del frontis orientat a llevant

Alçada: 27'12 metres (si no comptem la creu metàl·lica superior, l'alçada només arribaria a

23'38 metres).

Esveltesa: 8,7

TORELLÓ Sant Feliu

Altitud: 508 metres.

Església barroca bastida entre el 1674 i el 1688. Consta d'una nau rectangular de quatre trams, un d'ells és el transsepte, coberta amb una volta de llunetes; està acompanyada per tres capelles laterals per banda; en el creuer s'hi aixeca una cúpula sobre petxines dins d'un cimbori cúbic. El cor als peus descansa sobre d'un arc rebaixat. Dues torres quadrades s'aixequen a banda i banda de la façana principal obertes amb àmplies finestres i cobertes per teulades piramidals que deixen una destacada cornisa; els seus murs estan decorats amb el mateix estil que el frontis; fan una alçada de 32'31 metres. Tot el frontis està decorat amb esgrafiats marrons sobre el mur emblanquinat i ofereix una triple entrada; tant les torres com la resta del frontis són obres del segle XIX. El frontis té al davant del portal un petit porxo obert amb tres arcades de mig punt amb marc i entorn de pedra negrosa; els baixos del frontis tenen un sòcol de carreus igualment d'un material fosc.

Arquitectes: Fra Josep de la Concepció, per la primera obra, Carles Moretó i Brugaroles (Vic 1721-1783) pel que fa a les obres d'engrandiment, i Josep Maria Pericas, per la reconstrucció feta després del 1939. Els mestres de cases encarregats successivament foren Segimon Costa, de Torelló, els germans Jaume i Joan Batlló i Pere Cases (1683), els tres últims de Vic.

Guarda al presbiteri així com al baptisteri uns plafons pintats per Camil Bofill el 1983.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (6'40 x 6'40 m, mesura aproximada) completat per un de segon amb els caires aixamfranats on s'hi veuen carreus de pedra marronosa als caires i els murs coberts d'un arrebossat emblanquinat; fins aquí és obra projectada per fra Josep de la Concepció frare carmelità i reconegut tracista del segle XVII; la part superior consta del cos de la cel·la, octagonal irregular, oberta amb finestrals en arc de mig punt, cecs als costats curts i oberts amb balustrades als llargs; està coronada per una cornisa motllurada, un terrat amb balustrada i una torrella vuitavada amb finestres de punt rodó a cares alternes amb agulla piramidal al cim; aquesta part superior segurament fou acabada a finals del segle XVII i sembla ser obra dirigida per Miquel Papiol.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-est de la capçalera encarada a llevant, mig incorporat a l'ala esquerra del temple.

Alçada: 46'02 metres, calculat només amb aproximació degut a les barreres arquitectòniques que impedeixen de fer-ho amb precisió.

Esveltesa, 7,2

TORRE D'ORISTÀ, LA Santa Maria Altitud: 585 metres. Municipi d'Oristà

Església aixecada entre els segles XVIII i XIX. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra clara coronat per un frontó circular amb el timpà decorat amb l'anagrama de Maria; una motllura horitzontal el divideix en dues zones, a la superior s'hi ha obert una finestra geminada d'arcs de mig punt; el coronament està format per la cornisa angular amb fris d'arcs cecs al dessota, creu de pedra al cim i pinacles piramidals afuats als tres extrems. El seu mur és de carreus mitjans, grans a la part baixa, ben escairats i alineats amb el

morter que els uneix força visible; els murs laterals tenen paraments de maçoneria, tots en material marró clar.

Campanar coetani del temple merament funcional. Té planta quadrada (3'25 x 3'25 m) i fou bastit amb murs de maçoneria, el del frontis arrebossat i emblanquinat amb carreus marronosos a cantoneres. La cel·la, amb una motllura al dessota, té obertes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vessants.

Situació: adossat al centre del mur de llevant.

Alçada: 18'67 metres.

Esveltesa: 5,7

VALLDANEU

Sant Pere

Altitud: 450 metres.

Municipi de Sant Martí de Centelles

Església romànica del segle XII modificada posteriorment cap el 1640 amb l'obertura de dues capelles laterals per banda; només queda l'absis semicircular romànic decorat amb arcuacions cegues al dessota d'una cornisa motllurada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats. Es troba força deixada i mig abandonada. El frontis té un portal amb grans dovelles en arc de mig punt, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular.

Dimensions: 16'00 x 4'00 metres respectivament de llargada i amplada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 9 metres.

Campanar merament funcional del segle XVI amb una base romànica. Té planta rectangular (4'25 x 5'30 m) amb un sòcol atalussat pel cantó nord i murs de maçoneria arrebossats i emblanquinats. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara sota mateix de la cornisa; altres finestres rectangulars estan obertes a diversos nivells. Té una teulada a quatre vessants amb un petit pinacle al cim.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle amb el frontis encarat a ponent.

Alçada: 14'35 metres.

Esveltesa: 2,7

VESPELLA

Sant Cristòfol

Altitud: 500 metres.

Municipi de Gurb

Església barroco-neoclàssica acabada al 1784. Consta d'una nau amb capçalera recta i d'un transepte. El frontis té un portal d'arc carpanell on figura la data del 1750; a la part alta s'hi troba un òcul i per coronament un frontó triangular amb un altre òcul més petit al centre del timpà. Els seus murs són de paredat arrebossat amb carreus matussers a cantoneres.

Campanar senzill del segle XVIII. Té planta gairebé quadrada (5'10 x 5'00 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal de perfil lleugerament còncau amb un petit pinacle de bola al cim. Els seus murs són de paredat de material marró clar amb carreus de pedra blanquinosa a cantoneres. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt i barana d'obra, un a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura al dessota.

Situació: adossat al mur nord, fent angle amb la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 29'51 metres.

Esveltesa: 5,7

VIC

L'alçada dels campanars de les parròquies de **Vic** són de difícil càlcul pel fet que aquests campanars estan rodejats d'edificacions urbanes. Per aquest motiu les dades que facilito han de considerar-se aproximades, força aproximades, això sí.

VIC

Catedral basílica de Sant Pere

Altitud: 480 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1781 i el 1803. Consta de tres naus de tres grans trams, un d'ells és un incipient transsepte amb una cúpula sobre petxines al creuer recoberta per un cimbori quadrat amb tres òculs a cada cara i alts pinacles als angles i al cim; té un presbiteri semicircular i un absis poligonal de set costats oberts amb òculs i finestretes altes a cada costat que tanca una àmplia girola situada darrera el presbiteri; darrera el portal central d'entrada, sense cancell, hi ha una reixa ferrada; les voltes estan formades per cúpules bufades, tant en la nau central com en les laterals; estan separades per robustos pilars quadrats.

A migdia es troben dos claustres sobreposats, lleugerament rombals, el primer romànic, segles XI i XII, el superior gòtic del 1318 al 1400 obra de Domènec Despuig, Bartomeu Lladernosa i Antoni Valls, successivament; en un lateral s'hi troba la tomba del pintor Josep Maria Sert i al centre del pati s'hi ha aixecat la del filòsof del segle XIX Jaume Balmes fill de Vic.

El frontis té tres portals rectangulars, classicitzants; el central es troba flanquejat per columnes toscanes de fust gris-blau sobre pedestals, dues per banda; sostenen un entaulament dòric; al damunt hi figura una fornícula amb la imatge de sant Pere emmarcada per pilastres i un frontó arquejat; una rosassa motllurada s'obre a mitja alçada així com uns finestrals amb balustrades a banda i banda; sobre la cornisa, al centre, el frontis està coronat per un frontó triangular, i als laterals per una balustrada; en tot el frontis central el parament es troba arrebossat i emblanquinat mentre que és de grans carreus ben escairats de pedra blanca tirant a grisa en la part de la façana que correspon a les naus laterals. Els murs exteriors estan arrebossats i pintats d'un color lleugerament ataronjat; tenen pilastres al mur nord que els divideixen en plafons, i contraforts en el sud; els caires de l'absis destaquen per tenir carreus grisencs.

Conserva un cripta de la primitiva catedral romànica (1038) sota l'absis de l'actual; consta de tres naus de quatre trams gairebé quadrats i un absis semicircular; estan cobertes per voltes d'aresta sobre columnes centrals i pilastres adossades als murs laterals; les columnes presenten capitells primitius; algunes tenen base, altres descansen al terra; les seves dimensions són, respectivament, de 15'00 x 9'70 metres de llargada i amplada total.

Dimensions del temple: 71'40 x 11'43 x 27'65 metres de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus és de 28'35 metres, i la llargada total inclosa la girola en fa 77'45; la cúpula sobre l'altar major arriba als 33'25 metres d'alçada pel seu interior.

Arquitecte: Josep Moretó i Codina (1748-1826) del mateix Vic.

Guarda un retaule gòtic d'alabastre policromat (1420-26) de l'escultor gòtic català Pere Oller; d'ell mateix, en un arcosoli, es troba un sarcòfag del 1424 amb bells relleus d'estil borgonyó corresponent al canonge Bernat Despujol; també conté la tomba de Sant Bernat Calbó (1180-1243), monjo cistercenc, abat de Santes Creus i bisbe de Vic, i la del bisbe Torres i Bages. Els seus murs interiors estan decorats amb pintures murals (1940-45) de Josep Maria Sert (1874-1945).

Campanar romànic de la primitiva catedral del bisbe Oliba aixecat entre el 1038 i el 1059.

Té planta quadrada (8'00 x 8'00 m); està dividit en set pisos amb paraments ornats per arcuacions cegues sota frisos de dents de serra a cadascun d'ells; s'hi obren els finestrals en gradació creixent d'obertures, totes d'arc de mig punt i a cada banda: dues en el tercer pis, geminades en el quart, triforades en el cinquè i sisè; el setè, modern, té pilastres que deixen àmplies obertures rectangulars i que sostenen una teulada piramidal molt baixa; al seu centre hi penja una campana. En els dos pisos inferiors, les obertures són simples espielleres dues a cadascun d'ells en la cara nord. Els paraments de pedra grisa tenen carreus petits irregulars, escairats matusserament i disposats en filades força uniformes. El gruix dels murs va disminuint a mesura que el campanar guanya alçada. L'escala que puja fins a la cel·la és de pedra arrapada als murs avui (2012) ben refeta.

Situació: adossat (pràcticament exempt) al mur de tramuntana, prop de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 56'04 metres fins al nivell del terra del carrer, però, interiorment es veu que comença a 1'50 m. més avall. Per tant, l'alçada total és de 57'54 metres.

Esveltesa: 7

VIC Mare de Déu del Carme

Altitud: 485 metres.

Església aixecada al 1661 completada en èpoques posteriors que li donaren un aire neoclàssic. Consta d'una nau de sis trams (el primer i l'últim més grans) coberta amb una volta de llunetes en la que hi figuren claus de volta pintades amb elements decoratius; descansa sobre cinc arcs torals de mig punt; l'acompanyen dos passadissos laterals formats en comunicar-se les capelles a través d'arcs de mig punt oberts en els murs de separació; al damunt d'ells s'hi allotgen tribunes; el presbiteri recte deixa lloc a un cambril superior al fons. Té un cor al peu que descansa en un arc carpanell. A l'esquerra del presbiteri s'hi troba una capella barroca, la Capella Fonda o del Santíssim, de tres trams amb volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt més un altre per un cor.

El frontis té una portalada barroca amb un portal en arc de mig punt motllurat sobre senzilles impostes; està flanquejat per semi-columnes toscanes sobre pedestals i recobert per un entaulament senzill, un frontó sinuós i truncat amb una fornícula amb imatge intercalada decorada amb pilastres als costats; per sobre de la portalada hi ha oberta una rosassa motllurada, un petit òcul i una cornisa angular; dues pilastres de carreus de pedra grisa com la portalada la flanquegen de dalt a baix dividint el frontis en tres zones que es corresponen amb els tres àmbits de l'interior. Les tres zones del frontis estan arrebossades i emblanquinades i a mitja alçada tenen, als laterals, un finestral rectangular; per sobre de la cornisa hi ha tres alts pinacles amb una bola al cim.

Dimensions: 41'45 x 10'84 x 15'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total, des del fons de les capelles laterals, és de 16'60 metres.

Campanar d'aires neoclàssics. Té un alt cos de planta quadrada (4'00 x 4'00 m) amb una torrella de caires aixamfranats al capdamunt. Està coronat per una cornisa amb un fris de petites arcuacions cegues al dessota i un terrat amb balustrada amb uns pinacles als angles; al damunt s'hi aixeca una complicada estructura metàl·lica per sostenir campanetes horàries estructura que no s'ha tingut en compte en fer el càlcul de l'alçada. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat de color fosc i amb carreus a cantoneres; tant a la cel·la com a la torrella s'hi obren finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; a la torrella hi tenen una bonica balustrada.

Situació: al costat de la capçalera fent angle al nord-oest.

Alçada: 34'32 metres.

Esveltesa: 8,5

VIC

Mare de Déu de la Pietat

Altitud: 485 metres.

Església gòtica aixecada entre el 1454 i el 1467. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival simple de tres trams, reconstruïda a la meitat del segle XVII amb aires barrocs només pel que fa a l'exterior. El frontis té una portalada barroca amb el portal rectangular emmarcat per un àmplia zona de carreus encoixinats; està flanquejat per dues columnes exemptes de capitells compostos que descansen en pedestals i cobert per un entaulament; sobre d'ell hi ha una fornícula amb imatge rodejada de pilastres i altres decoracions barroques com unes volutes i un dosseret; més amunt s'hi troba una rosassa motllurada i atrompetada amb l'orla i la motllura decorades amb relleus i, al capdamunt, una cornisa destacada i, al centre, un frontó truncat al mig; dues pilastres per banda recorren el frontis de dalt a baix i el divideixen en tres zones, les laterals amb dues finestres rectangulars de marcs encoixinats disposades en nivells diferents i coronades per una destacada cornisa més baixa que la central. L'aspecte amb murs de pedres rogenques en evident desgast és degut a la pedra procedent de Folgueroles que pateix un grau d'erosió progressiu; unes grades davant el portal salven el desnivell entre les vies circumdants i el del temple. Hi ha una porta lateral que pertanyia a l'antiga església romànica (segle XI) de Sant Sadurní.

Arquitectes: hi treballaren molts picapedrers, constructors i escultors de procedència francesa com l'escultor Nicolau Santmartí. La façana barroca i el campanar són de Josep Moretó i Pujol (1654-1694) i del seu germà, l'escultor Joan Francesc, tots ells de Vic.

Guarda unes pintures, al presbiteri, de Marià Colomer, de finals del segle XVIII.

Campanar barroc aixecat entre el 1680 i el 1685. El seu primer cos, de planta rectangular, fa 4'00 x 5'00 metres aproximadament; un segon cos vuitavat de costats desiguals està coronat per la cel·la amb una fina motllura a la seva base i, al seu damunt, una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra amb una esfera horària situada en una obertura de la barana, aspecte que tenia fins que va ser reconstruïda el 2010 l'agulla destruïda per una bomba en la guerra del 1936-39; l'agulla refeta ha quedat coberta per teules vidriades de color verd i ataronjat i amb careners verds; descansa damunt una estructura de fusta i aquesta en una altra de poligonal de formigó. La cel·la amb finestres d'arc de mig punt, un a cada cara, té una cornisa formada pels baixos de l'agulla; interiorment ha quedat reforçada per uns pilars triangulars de formigó que formen una volta oberta que dóna pas a l'interior de l'agulla. Per l'exterior els arcs queden reforçats per una obra de formigó que es veu escassament com un segon arc en degradació. Els seus murs són de carreus ben escairats amb evidents mostres d'estar malparats per l'erosió. Una gran campana fosa el 1940 a Olot penja de dues bigues de fusta paral·leles inserides en els murs.

L'escala interior que arriba fins a la cel·la té principi en l'edifici situat adjunt a la capçalera del temple. Puja per graons de pedra picada arrapats als murs i en un robust pilar central rectangular. En arribar al segon cos vuitavat és prosseguida per una altra de metàl·lica instal·lada en el centre d'aquest cos; és de cargol i té barana.

Situació: aixecat sobre la capçalera, angle esquerre, al sud-oest.

Alçada: 29'39 metres aproximadament, mesura feta amb dificultats donada la situació amagada en què es troba. A aquesta mesura cal afegir-hi la de l'agulla reconstruïda recentment que puja més amunt cosa d'uns 5 metres. Així que l'alçada total arriba als 34'39 metres.

Esveltesa: 6,8

VIC

Sant Domènec

Altitud: 480 metres.

Església barroca. Consta de tres naus, la central de quatre trams coberta amb una volta de llunetes i reforçada amb arcs torals de mig punt; les laterals, més passadissos que naus, amb voltes d'aresta ressaltades amb nervadures. Té un transsepte amb cúpula sobre petxines al creuer, la capçalera i el presbiteri rectes i un cor amb barana de fusta que descansa en una volta bufada nervada sobre d'un atri. El frontis arrebossat i acolorit amb un to crema clar té un portal rectangular envoltat d'una arquivolta motllurada en triple arc trevolat; al seu damunt hi apareixen una figura en gran relleu, una fornícula amb la imatge de Maria i el Nen, una finestra quadrada motllurada i ornada als vèrtexs amb un motiu de petxina i, al coronament, un frontó amb un òcul centrat en el timpà i una cornisa còncava a les ales.

Té un claustre d'arcs suspesos (1708-1723) amb alternança amb els que descansen en columnes de capitells compostos, sis per banda, uns i altres ricament decorats amb relleus, amb pilars als angles i voltes de llunetes; és una obra de Josep Moretó i Soler (1677-1734) i de Jacint Moretó, de Vic.

Té un petit orgue adossat al mur lateral, a l'extrem dret del transsepte.

Dimensions: 38'47 x 9'93 x 14'56 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; la llargada inclou l'atri que fa 5'47 metres; la cúpula arriba als 19'60 metres d'alçada pel seu interior i el transsepte en fa 10'10 d'amplada.

Campanar barroc coetani del temple. Té planta quadrada (4'16 x 4'16 m) i queda dividit en dos cossos clarament diferenciats pel tipus de parament; el primer, de paredat amb carreus a cantoneres, puja fins al nivell de la teulada de l'església; separat per una motllura, el segon cos té paraments de maó vist; en ell hi ha unes obertures d'arc de mig punt a cada cara en dos pisos; al damunt, amb parament de carreus, hi ha la cel·la de planta octagonal amb vuit finestres de dimensions més altes i amples en els costats grans; el coronament el formen una cornisa amb gàrgoles als vuit caires, i un terrat amb balustrada i pinacles de punta aguda sobre els pilars dels angles; dues destacades motlures fan de separació dels tres cossos.

Situació: al nord-est en l'angle format pel transsepte i el mur lateral de migdia.

Alçada: 31'50 metres.

Esveltesa: 5,1

VIDRÀ

Sant Hilari

Altitud: 1000 metres.

Església aixecada cap el 1780 en estil neoclàssic; conserva restes de l'anterior romànica visibles en el mur de migdia. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes; està acompanyada de capelles laterals ubicades entre els seus robustos contraforts. El frontis arrebossat té un portal dovellat i motllurat; en la dovella clau hi figura la data del 1783; hi té un guardapols, un frontó arquejat truncat, una rosassa a mitja alçada i una cornisa sinuosa. Al mur del migdia hi ha obert un portal rectangular amb marc de pedra carreuada i filetejat a l'intradós i una fornícula sense imatge al damunt; els seus murs laterals són de maçoneria amb peces mig carreuades.

Arquitectes: Josep (1677-1734) i Jacint Moretó i Soler (1683-1736) de Vic, autors del projecte portat a terme força més tard de quan el van traçar.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (4'75 x 4'75 m) bastit amb murs arrebossats i emblanquinats amb carreus de pedra fosca a les cantoneres; el segon cos té planta vuitavada i els seus paraments de pedra vista són de maçoneria amb carreus a les cantoneres. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja

alguna campana. El coronament el formen una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada amb petits pinacles de bola als angles; al seu damunt s'erigeix una agulla piramidal octagonal amb una coberta de peces vidriades amb els careners ressaltats. Unes motlures al cim del primer cos, a sota els finestrals i a l'arrencada dels arcs divideixen el campanar en diversos pisos.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 28'42 metres.

Esveltesa: 6

VILADRAU Sant Martí

Altitud: 821 metres.

Església del 1593 i refeta cap al 1773, bàsicament barroca, però amb alguns vestigis d'un temple anterior romànic (segle XII) als peus de l'església actual: unes columnes bessones amb capitells de relleus senzills que sostenen dues arcades segurament restes d'un pòrtic. Consta de tres naus; la central, de dos trams desiguals, amb volta de canó lleugerament apuntada està prolongada per un absis recte amb volta de llunetes; les laterals, més curtes, de volta nervada ogival, estan separades de la central per dos arcs formers de mig punt, a cada banda, de pedra rogenca que descansen en un pilar octagonal. El frontis està arrebossat i pintat d'un to blanc grisenc i amb un sòcol fosc alt de poc més d'un metre. Té una portalada de pedra grisa amb un portal d'arc rebaixat, unes pilastres sobre pedestals adossades als muntants, un frontó circular truncat amb amb la data de 1769 gravada en el timpà i una fornícula amb imatge intercalada; al seu damunt hi ha una rosassa motllurada i, per coronament, una cornisa angular amb pinacle al cim.

Dimensions: 23'10 x 5'00 metres de llargada i amplada respectivament; l'amplada total des del fons de les naus laterals fa 14 metres.

Campanar neoclàssic del 1769. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'19 x 5'19 m), atalussat al sòcol, bastit amb murs de paredat amb carreus a les cantoneres; en el segon cos vuitavat els paraments són de carreus ben escairats; està dividit en dos per una motllura; en el superior s'hi allotja la cel·la amb finestres amples d'arc de mig punt alternades amb altres d'estretes i d'arc apuntat, una a cada cara. Té unes fines motlures al cim del primer cos quadrat, sota els finestrals i a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal vuitavada amb inflexió a la base; queda recoberta de rajoles de ceràmica vidriada amb dibuixos angulosos de colors marró, verd i taronja; té els careners destacats i un pinacle de bola al cim. La seva esveltesa i la sòbria decoració el fan ben vistós.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-est de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 34'27 metres.

Esveltesa: 6,6

VILALLEONS Santa Maria Altitud: 550 metres. Municipi de Sant Julià de Vilatorça

Església romànica del 1080 amb la portada del segle XII avui desmuntada i aprofitada en part per decorar la rosassa. Consta d'una nau sobrealçada coberta amb una volta de canó un pèl apuntada sobre dos arcs torals; té un fals transsepte format per dues fondes capelles del 1530 cobertes amb voltes de nervis, un absis semicircular romànic amb decoració llombarda a base de frisos de dents de serra i finestres cegues sota mateix de la cornisa visibles també a la part alta dels

murs laterals. Té un portal del segle XIX (1849) en arc rebaixat al mur de ponent a base de pedra grisa i un entaulament, una rosassa a mitja alçada del frontis amb motllura romànica amb la típica decoració d'elements geomètrics. Una porta senzilla en arc de mig punt queda oberta en el cos del campanar per la banda de tramuntana; té un marc amb grans dovelles i carreus de pedra grisa ben escairats. Els murs romànics tenen paraments de petits carreus ben escairats i alineats tant per l'interior com per l'exterior del temple; són matussers a l'absis; damunt d'ell al 1590 s'hi aixecà una torre comunidor de planta rectangular amb murs de paredat i carreus a cantoneres.

Dimensions: 23'00 x 4'75 metres respectivament de llargada i amplada; des del fons de les capelles laterals fa 13 metres d'amplada total.

Conserva cinc retaules barrocs d'entre el 1683 i 1727.

Campanar del segle XII. Té planta rectangular (7'07 x 5'66 m) i fou aixecat damunt els peus de la nau i n'ocupa tota la seva amplada. La cel·la queda oberta amb finestres rectangulars dues a la banda de tramuntana i tres irregulars a ponent situades ben al dessota d'una teulada baixa a quatre vents; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus petits, irregulars i disposats en filades uniformes. La seva nuesa el fa matusser i incòmode.

Situació: sobre els peus del temple formant la façana de ponent.

Alçada: 19'50 metres.

Esveltesa: 2,7

VILANOVA DE SAU Santa Maria

Altitud: 560 metres.

Església romànica del segle XII; se'n conserva l'absis i l'estructura de l'edifici; fou sobrealçada i modificada al 1870 quan es va instal·lar una portalada neoclàssica de pedra grisa amb un portal en arc de mig punt, pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament senzill i un frontó circular amb el timpà nu; està oberta en el frontis romànic que a mitja alçada hi té una petita finestra rectangular i el corona una cornisa angular interrompuda al centre amb la mola del campanar. Consta d'una nau romànica sobrealçada coberta amb una volta de canó; fou acompanyada a la banda de migdia per una altra del 1870 separada de la primera per tres arcs formers damunt dos pilars quadrats. Té per capçalera un absis semicircular amb decoració d'arcs cecs bastit amb carreus petits ben escairats com en el frontis i en els murs laterals; en ells, a la part alta, separant el mur romànic del que es feu de paredat en sobrealçar el temple, hi figuren uns frisos de dents de serra i d'arcuacions cegues; el material és d'un color marronós.

Dimensions: 20'00 x 6'30 metres d'amplada i llargada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 14'50 metres.

Campanar sobre els peus de la nau, possiblement una antiga espadanya avui refeta com a torre, de planta rectangular (5'13 x 3'70 m) amb coberta piramidal, un pinacle al cim i amb merlets esglaonats a tot el voltant de la seva base. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues a ponent i a llevant i una a cadascuna de les altres dues cares; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus.

Situació: sobre els peus de la nau, prolongació de la façana de ponent, centrada amb el portal.

Alçada: 18'57 metres.

Esveltesa: 3,6

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

FOLGUEROLES Santa Maria

Altitud: 552 metres.

Església de fi del segle XI amb l'afegit d'un atri al segle XIII avui incorporat a la nau quan es va allargar durant les modificacions dels segles XVII-XIX. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular amb motllura sota cornisa, arcs cecs i lesenes i parament de carreus matussers amb un modest sòcol; altres murs laterals presenten igualment petits carreus grossers i irregulars. La façana principal del segle XVIII té una portalada romànica incorporada, la que hi havia al mur de migdia; el portal el formen quatre arquivoltes d'arc rodó ornades amb motius geomètrics damunt senzilles impostes i dues columnes per banda alternant amb antes; es troba en un cos lleugerament avançat i protegit per un petit ràfec angular decorat amb un escaquejat; dos grans arcs dovellats de mig punt envolten la portalada i descansen en els muntants damunt capitells similars als toscans. El mur del frontis està format per carreus ben escairats amb dues grans pilastres a les cantoneres, una cornisa motllurada horitzontal i un campanar d'espadanya closa amb cinc pinacles de bola als punts extrems; té també aquesta façana tres finestres rectangulars una sobre la portalada i les altres dues sota la cornisa a prop de les pilastres de les cantoneres.

Dimensions: 22'00 x 7'50 metres, respectivament de llargada i amplada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 14'50 metres.

Campanar d'espadanya, tancada al segle XVIII pels quatre costats; la seva planta és rectangular (6'55 x 3'90 m). Té dues finestres al frontis i al costat posterior, i una finestra més als altres dos costats; totes amb arc de mig punt, les dues de ponent amb balustrades; al seu damunt hi ha un terrat amb barana metàl·lica a tres bandes; al frontis, el mur sobre la cornisa és de carreus ben escairats; està acabat amb un petit mur a manera de barana que tanca el terrat per la banda frontal; damunt un cornisa la barana forma dues curvatures còncaves unides al centre amb un pinacle coronat per una bola; els laterals del campanar, per la banda frontal també, es troben decorats amb uns petits murs amb curvatura còncava i amb els extrems decorats amb sengles pilastres de bola.

Situació: sobre els peus de la nau com una prolongació de la façana principal encarada a ponent, al seu mateix centre simètric.

Alçada: 22'65 metres.

PRATS DE LLUÇANÈS Mare de Déu de Lourdes, santuari

Altitud: 741 metres.

Església aixecada el 1881 i refeta totalment entre el 1955 i el 1958. Consta d'una nau coberta per una volta de canó apuntada, transsepte amb un cimbori octagonal al creuer que inclou una cúpula sobre petxines decorada amb daus; queda capçada per una absis semicircular que forma amb un curt tram el presbiteri; el cor descansa en un embigat de fusta i es troba damunt un petit cancell vidriat. Un atri porticat s'estén al frontis i al costat de ponent amb arcs de mig punt damunt pilars, tres al frontis i quatre al lateral. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats tant per fora com per dins; un alt sòcol de carreus mitjans de pedra grisenca mig picats per l'exterior decoren la part baixa dels murs exteriors. El frontis té un portal en arc de mig punt i marc de pedra grisenca.

Dimensions: 18'80 x 4'21 x 6'03 metres respectivament de llargada, amplada i alçada. El transsepte fa 12'26 x 4'14. 6'06 metres i la cúpula arriba als 12.

Arquitecte: Josep Maria Pericas pel que fa a la reconstrucció.

Campanar de torre de planta rectangular (3'54 x 2'82) coronat per una teulada de dos vessants de forta inclinació. Cel·la amb finestres d'arc de mig punt, dues als costats amples i una a cadascun dels curts; del centre d'ella pengen dues campanes mitjanes; a dues finestres dues de

petites. Murs com els del temple, arrebossats i emblanquinats amb un alt sòcol de pedra; la teulada és a base de teules vidriades de color fosc.

Una escala arrapada als murs i a un pilar central de totxo està formada per graons de pedra artificial separats i sense descansar en voltes, només en els murs; s'entra a la cel·la a través d'una trapa closa amb una portella de fusta.

Situació: a l'angle sud-est del frontis, una mica endarrerit.

Alçada: 19'14 metres

Esveltesa: 5,4

SANT AGUSTÍ DE LLUÇANÈS Sant Agustí

Altitud: 816 metres.

Església d'origens preromànics amb algun vestigi encara visible d'aquells moments; fou refeta i engrandida al segle XI per la banda de la capçalera a base de paraments de carreus ben alineats. Consta d'una nau coberta amb una volta al segle XVIII i capçada per un absis recte cobert amb volta de canó. Avui ha estat restaurada, amb treball personal dels seus habitants en algun mur renovat a base de parament de maó vist. El frontis de maçoneria té un portal rectangular amb el marc de carreus ben escairats en pedra grisa i la data inscrita del 1731 a la llinda i un òcul amb marc de maons a mitja alçada; els dos cossos laterals es troben lleugerament endarrerits; al centre del frontis està coronat per un campanar. Una teulada de dos vessants cobreix el temple.

Campanar que segurament es tracta d'una antiga espadanya ara transformada en torreta; la seva planta és rectangular (3'65 x 1'48 m). Té finestres d'arc de mig punt, dues a les bandes de major dimensió, una a cada lateral. Els seus murs són de maçoneria amb les cantoneres ressaltades a manera de lesenes; els costats estan arrebossats; està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vessants amb un petit pinacle al cim.

Situació: sobre el centre dels peus de la nau com a prolongació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 10'87 metres.

Esveltesa: 3

SANT ANDREU DE BANCELLS Sant Andreu Municipi de Vilanova de Sau

Altitud: 920 metres.

Església romànica del segle XI sobrealçada al segle XVII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó, d'un transepte i cor; està capçada per un absis semicircular mig ocult per construccions veïnes; està ornat amb arcs cecs, lesenes i un fris de dents de serra sota la cornisa. El frontis encarat a ponent té un portal dovellat en arc de mig punt amb un marc format per peces grans ben escairades; la data del 1624 figura gravada en la dovella clau del portal; un òcul atrompetat es troba en la part alta i, per coronament, una cornisa angular interrompuda al centre pel cos del campanar. Els seus murs són de carreus petits, regulars, matussers i ben alineats; la part superior d'ells, de quan el temple fou sobrealçat, mostra els paraments arrebossats i emblanquinats.

Dimensions: 13'00 x 4'00 x 7'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transepte en fa 9'00 x 3'00.

Campanar que segurament es tracta d'una espadanya ara tancada pels quatre costats; la seva planta és quadrada (3'10 x 3'10 m). Està coronat per una fina cornisa i una teulada aguda a quatre vessants; queda obert per dues finestres d'arc de mig punt en la cara frontal orientada a ponent. Els seus murs són de paredat arrebossat.

Situació: damunt mateix dels peus del temple, centrat en el frontis.

Alçada: 12'89 metres.

Esveltesa: 4,1

SANT JULIÀ DE CABRERA Sant Julià

Altitud: 947 metres. Municipi de Santa Maria de Corcó

Església romànica del segle XI, de cap el 1050, modificada posteriorment després dels terratrèmols del 1428 que la van afectar. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre un arc toral, d'un transsepte amb volta d'aresta i amb el braç dret avui desaparegut en ser substituït per una gran capella; està capçada per un absis semicircular central i una absidiola al costat nord, ambdós del romànic llombard amb decoració en arcs cecs, visibles escassament per les edificacions que els rodegen. El frontis té un portal en arc de mig punt amb grans dovelles i carreus als muntants tots ben escairats, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular interrompuda al centre per l'espadanya de dos ulls avui tancada pels quatre costats; té un porxo lateral amb una teulada d'un sol vessant que se sosté en els murs i en un pilar. Els seus murs tenen panys de carreus més o menys matussers, petits, i força ben alineats, amb el morter de calç ben visible entre les juntures.

Dimensions: 14'00 x 4'70 metres respectivament de llargada i amplada; l'amplada total, des del fons de les capelles, fa 12 metres.

Campanar força posterior al temple. Segurament es tracta d'una antiga espadanya avui tancada pels quatre costats; la seva planta és rectangular (4'06 x 2'54 m). Està cobert per una teulada a dues vessants sobre un embigat de fusta. La cel·la queda oberta per finestres de mig punt, dues de grans al frontis i a la cara oposada, una de més petita a cadascuna de les altres dues cares; hi penja una campana gran. Els seus murs són de carreus mitjans i irregulars. Uns pocs graons damunt la teulada de la capella lateral esquerra permeten accedir a la teulada de la nau i des d'ella a la part posterior del campanar.

Situació: damunt el peus del temple, al centre del frontis encarat a ponent.

Alçada: 10'58 metres.

Esveltesa: 2,3

SANT PERE DE CASTANYEDEL Sant Pere, sense culte

Altitud: 596 metres. Municipi de Vilanova de Sau

Església reedificada entre 1780 i 1782. Consta d'una nau amb transsepte i capçalera recta. El portal, situat a la façana lateral sud, en arc de mig punt i marc motllurat en peces de pedra rogenca, queda ornat amb un bordó sinuós i unes pilastres adossades als muntants; unes poques grades es troben davant del portal; la data de 1780 està gravat a la dovella clau; a mitja alçada s'hi obre una finestra rectangular per sobre del portal; l'edifici queda coronat per una cornisa a base de teules sobreposades. Els seus murs amb carreus de pedra rogenca a cantoneres estan arrebossats i mostren un cert mal estat amb humitats i negrors.

Campanar de planta quadrada (2'05 x 2'05 m) coronat per una cornisa i una teulada piramidal amb un petit pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat visible. Els seus paraments són de carreus ben escairats de pedra rogenca; el cos inferior està arrebossat i emblanquinat i amb carreus de pedra rogenca a cantoneres.

Situació: damunt el cos del temple que fa angle al sud-oest.

Alçada: 18'43 metres.

Esveltesa: 9

SENTFORES Sant Martí Vell, sense culte

Església aixecada al segle XII, molt modificada en els segles XVI i XVII. Consta d'una nau amb un absis romànic llombard decorat amb lesenes; està sobrealçat. Un **campanar** de planta rectangular està adossat a la capçalera mig tapant l'absis. Sembla força posterior al temple romànic. Queda coronat per una teulada de quatre vessants al dessota de la qual s'hi obren dues finestres per banda.

SESGORGUES Sant Bartomeu

Altitud: 620 metres. Municipi de Santa Maria de Corcó

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó de mig punt des dels peus al transsepte i apuntada a la resta; descansa sobre tres arcs torals del segle XV; té elements producte de modificacions efectuades als segles XVII i XVIII; està capçada per un absis semicircular romànic, sobrealçat, sense cap element decoratiu. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt damunt brancals tots en pedra gris fosca, una finestra rectangular al damunt i una cornisa angular interrompuda al centre per la mola del campanar. Els seus murs són de carreus matussers, irregulars i disposats en filades; el del frontis va ser arrebossat; avui ja hi transparenten els carreus romànics.

Dimensions: 14'90 x 5'10 x 5'90 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons dels braços del creuer fa 12 metres.

Campanar de planta rectangular (4'50 x 3'00 m), segurament una antiga espadanya avui tancada pels costats i per darrera amb murs de maó; al frontis presenta un mur de carreus irregulars mig arrebossat; té finestres d'arc de mig punt, dues al frontis, dues més a llevant, totes d'arc de mig punt i una ampla de rectangular a cadascun dels altres dos costats.

Situació: damunt els peus de la nau, centrat al frontis orientat a ponent.

Alçada: 9'49 metres.

SIURET Santa Llúcia.

Altitud: 1140 metres. Municipi de Vidrà

Església petita, del 1754 ampliada el 1772. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó pintada com si fos de llunetes, amb un petit transsepte, cor i cancell. El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra grisa, un petit òcul a mitja alçada i, per coronament, una cornisa horitzontal interrompuda al centre per la torre del campanar. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats d'aspecte no massa acurat.

Campanar de planta rectangular (5'60 x 2'55 m), segurament una antiga espadanya avui closa; té tres obertures estretes d'arc de mig punt al frontis; la central més allargassada i amb una petita campana; està coronat per una minsa cornisa i una teulada de dos vessants de fort pendent que configuren, amb la cornisa, un frontó triangular a ponent amb tres estretes finestres al centre del timpà; als murs laterals hi ha unes obertures estretes tipus espitlleres, una a cada cara.

Situació: aixecat sobre els peus del temple com a prolongació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'85 metres.

VIC Sant Felip, oratori, annex a la Pietat

Altitud: 485 metres.

Església del segle XVIII. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb voltes de creueria una mica rebaixades sobre quatre arcs torals de mig punt rebaixat; té capelles laterals unides entre sí per senzills passos d'arc de mig punt; passat el cancell, una bonica reixa ferrada, amb dues portes laterals, separa un petit atri de l'interior del temple. Té un absis recte que engloba el presbiteri amb un gran retaule barroc al fons. Té el frontis barroc amb un mur de pedra grisenca.

Dimensions: 28'53 x 7'04 x 8'69 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total és de 12'09 metres.

Campanar d'espadanya de dos ulls situat damunt el mur lateral sud.

Alçada: 30'00 metres aproximadament; ha estat impossible de mesurar-lo acuradament ja que queda rodejat d'altres edificis.

VINYOLES D'ORÍS Sant Esteve

Altitud: 514 metres. Municipi de les Masies de Voltregà

Església postmodernista, del 1953-55, de pla concèntric i arcs parabòlics sota la volta, absis

semicircular i transsepte amb cúpula i cupulí al creuer. Murs de paredat arrebossat i emblanquinat amb carreus ressaltats a les cantoneres. Les finestres i les portes tenen marcs de pedra ben escairada. Té aires gaudinians.

Arquitecte: Jordi Bonet i Armengol.

Campanar octagonal fent de cupulí sobre el cimbori també vuitavat. Té vuit finestres obertes separades per fines columnetes; està cobert per una teulada piramidal de vuit costats. Allotja una campana i un altaveu.

Alçada: 19'30 metres.

VIC L'església de **La Mercè** pren el nom del convent de Mercedaris. Es troba al davant i una mica més avall de l'església parroquial de Sant Domènec. Pertany als pares Claretians; té un campanar separat de l'església, un edifici ampul·lós on hi ha la tomba de Sant Antoni Maria Claret.

Sant Joan del Galí és una petita església parroquial del terme de Vic que donava servei a només vuit cases pairals del voltant i les respectives masoveries. L'església es troba a la sortida de Vic en direcció Prats de Lluçanès per la carretera vella (no cal agafar l'Eix Transversal que va a Lleida)

EL PALLARS JUSSÀ

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
------------------------	------------	------------------

Abella de la Conca	Sant Esteve	14'61
Bóixols	Sant Vicenç	10'74
Castell de Mur		
Guàrdia de Tremp	Mare de Déu del Remei	25'00
Gavet de la Conca	Sant Pere	14'79
Sant Salvador de Toló	Sant Salvador	17'74
Sant Serni	Sant Sadurní	13'95
Isona i Conca Dellà		
Isona	Santa Maria	27'00
Covet	Santa Maria	15'89
Llimiana	Santa Maria	16'42
Pobla de Segur, la	Mare de Déu de la Ribera	32'44
Pallars Jussà		
Aramunt	Sant Fructuós	15'70
Claverol	Sant Cristòfol	15'75
Erinyà	Sant Esteve	19'56
Pessonada	L'Assumpció	14'20
Salàs de Pallars	Mare de Déu del Coll	27'68
Sarroca de Bellera	Sant Feliu	20'26
Manyanet	Sant Pere	16'80
Sas	L'Assumpció (derruïda)	
Senterada	Santa Maria	15'16
Naens	Sant Esteve	13'06
Talarn	Sant Martí	26'44
Torre de Cabdella, la	Sant Martí	15'20
Astell	Sant Andreu	16'55
Cabdella	Sant Vicenç	11'80
Espui	Sant Julià	16'35
Guiró	Sant Joan Baptista	15'50
Mont-ros	Nostra Senyora del Boix	18'70
Oveix	La Purificació de Maria	13'60
La Pobleta de Bellveí	Sant Feliu	13'00
Tremp	Mare de Déu de Valdeflors	38'30
Castissent	Sant Joan Baptista	14'60
Claramunt	Sant Pere	12'36

Eroles	Santa Maria	16'20
Espills	Sant Pere (arruïnada)	
Espluga de Serra	Mare de Déu de les Neus	10'90
Orrit (el Pont d'Orrit)	Sant Pere	9'67
Palau de Noguera	Sant Joan Baptista	27'51
Sapeira	Sant Pere	13'35
La Torre de Tamúrcia	Sant Josep	9'40

Alçada mitjana: 18'04 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; una d'elles no en té de cap mena; 25 són d'espadanya; entre aquestes, Alsamora mesura 6'85 metres, l'Alzina 11'90, Puigcercós 9'85, Puigverd 9'47, Sant Adrià 8'5 i Tercui 12'70.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ABELLA DE LA CONCA Sant Esteve

Altitud: 975 metres.

Església romànica del segle XI. Constava, en origen, de tres naus capçades per tres absis semicirculars lleugerament desviats cap al nord respecte de l'eix de les naus; estan decorats amb un fris d'arcs cecs sota cornisa. Avui (2004) només té pel culte dues naus ja que la que es troba al nord està mig aparellada, la capçalera ha quedat convertida en sagristia i la resta queda reduïda a altars laterals de poca fondària; estan cobertes amb voltes de canó; tenen cinc trams que descansen sobre arcs torals de mig punt; els arcs formers de mig punt són baixos; les naus estan separades per pilars amb semi-columnes adossades a dues cares. El frontis té un portal obert al mur de ponent a base d'una arquivolta de mig punt, una finestra de punt rodó a mitja alçada i una cornisa angular fent pinyó per damunt de les teulades. Els seus murs són de carreus de pedra gris clar petits, irregulars i matussers disposats en filades; interiorment estan arrebossats i pintats de blanc.

Dimensions: 18'10 x 4'00 metres respectivament de llargada i amplada; l'amplada total de les naus fa 10 metres.

Guarda unes pintures murals romàniques tardanes, potser de finals del segle XII o del XIII, i un retaule dedicat al Roser de finals del segle XV.

Campanar romànic d'època una mica posterior a l'aixecament de l'església, possiblement ja a principis del XII. Té planta romboïdal (4'75 x 3'40 x 4'00 x 4'50 m) i finestres d'arc de mig punt obertes en dos pisos, geminades als costats curts i triforades als llargs. Està coronat per una cornisa amb un fris inferior d'arcs cecs i un altre en ziga-zagues i una teulada piramidal baixa de lloses en escata; el pisos estan separats per frisos de ziga-zagues. Els seus murs, com els del temple, són de carreus petits, ben escairats i disposats en filades regulars; la pedra és majoritàriament grisenc, encara que n'hi ha de blanquinosa barrejada. Escales de mà permeten accedir, de pis en pis, a la cel·la.

Té campanes de bronze i una de fusta, una matraca, anomenada popularment "tenebra".

Situació: adossat cap al mur de migdia on es recolza, més proper a la capçalera encarada a llevant que no pas al frontis.

Alçada: 14'61 metres.

Esveltesa: 3

ARAMUNT

Sant Fructuós

Altitud: 655 metres.

Municipi de Pallars Jussà

Església neoromànica aixecada el 1958 bastida amb murs de maó vist. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular amb cornisa i dos frisos de dents de serra amb poca separació i quatre amples bandes verticals des del sòcol fins a una banda horitzontal sota els frisos. El frontis té un ample portal en arc de mig punt amb un escàs marc ressaltat, una rosassa a mitja alçada amb el marc ressaltat i motllurat, unes motlures horitzontals entre les quals hi ha un fris de dents de serra i, per coronament, un frontó triangular amb una obertura al centre en forma de creu; les cantoneres estan un pèl ressaltades a manera de lesenes. Els murs laterals, igualment de maó vist, tenen sota cornisa motlures i frisos com al frontis, tres pilastres i les cantoneres destacades a manera de lesenes.

Arquitectes: Josep Danés i Isidre Puig i Boada.

Campanar neoromànic coetani de l'església. Té planta gairebé quadrada (4'03 x 3'96 m), les cantoneres ressaltades a manera de lesenes, tot en obra vista de maó, com la resta de l'edifici, una escassa cornisa i una teulada baixa a quatre vents; està separat en tres cossos per dobles motlures entre les quals hi té frisos de dents de serra, i una finestra mitjana en arc de mig punt al centre del segon cos. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 15'70 metres.

Esveltesa: 3,8

ASTELL

Sant Andreu

Altitud: 1160 metres.

Municipi de la Torre de Cabdella (o Capdella)

Església amb restes d'una anterior romànica, avui força modificada amb aspecte d'un barroc popular, ben conservada, bastida amb murs de lloses mig picades de material marronós. Consta d'una nau amb alguna capella lateral com la que es troba al mur lateral de llevant que conserva, per l'exterior, l'arc presbiteral romànic de la primitiva església. El frontis encarat a migdia, amb un cancell que sobresurt destacadament i recobert per una teulada de dos vessants té un portal en arc de mig punt amb peces de maó vermell, un òcul atrompetat a mitja alçada i un cornisa d'un únic vessant ja que l'altre queda ocupat per la torre del campanar.

Campanar d'un barroc popular amb una base encara romànica segurament del segle XII. Té un alt cos de planta rectangular (3'80 x 3'20 m); el segon té els caires aixamfranats i dividit en dos per una fina motllura; en el superior, on s'hi ubica la cel·la, hi ha obertes unes finestres en arc rebaixat, una a cada costat; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal vuitavada amb inflexió a la base; queda recoberta de peces de ceràmica d'un blau fosc. Els seus murs són de peces petites carreuades disposades en filades força regulars d'un material marronós com el dels murs del temple.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple en l'angle sud-oest del frontis orientat a migjorn.

Alçada: 17'92 metres.

Esveltesa: 4,7

BÓIXOLS

Sant Vicenç

Altitud: 1245 metres.

Municipi d'Abella de la Conca

Església en origen romànic-gòtica, segles XII i XIII, d'aspecte rústic, molt deformada per remodelacions posteriors. Consta d'una sola nau coberta amb una volta de canó apuntat i sobre dos arcs torals; té una capçalera semicircular romànica mig amagada per uns altars laterals afegits força després. Té un portal en arc rebaixat obert en el mur de ponent amb una arquivolta de pedra grisenca; un òcul situat més amunt, a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular. Ha estat bastida amb murs de maçoneria de peces grans i mig picades disposades en filades més o menys regulars; l'absis presenta paraments de pedra blanca picada matusserament i sense cap decoració.

Campanar d'aspecte recent, funcional. Té planta quadrada (1'75 x 1'75 m) i està coronat per una cornisa i una teulada piramidal d'obra. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana. Està aixecat sobre l'absis i de fet en sobresurt només el cos de la cel·la que té els seus murs arrebossats.

Situació: angle nord-est de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 10'74 metres.

Esveltesa: 6,1

CABDELLA (o Capdella)

Sant Vicenç

Altitud: 1422 metres.

Municipi de la Torre de Cabdella

Església romànica del segle XII amb afegitons posteriors. Consta d'una nau coberta amb voltes d'aresta entre arcs torals de mig punt; està capçada per un absis semicircular amb decoració d'arcs cecs sota cornisa en doble relleu escàs de pedra tova rogenca. Els seus murs presenten paraments de pedra granítica de peces grisenques, carreuades, irregulars, matusseres i disposades en filades regulars; una capella lateral al sud mostra paraments de maçoneria de pedra negrosa i carreus blancs a cantoneres; és obra posterior a la del temple. El frontis situat a ponent té un portal atrompetat amb dues arquivoltes dovellades de punt rodó en degradació i una finestreta quadrada sota de la cornisa angular.

Campanar romànic, probablement refet modernament. Té planta (3'75 x 4'00 m) gairebé quadrada i està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de lloses de pissarra amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; la finestra que dona a llevant està aparedada. Els seus murs són de carreus de granit gris tallats matusserament.

Situació: mig inclòs a la banda de migdia, proper a la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 11'80 metres.

Esveltesa: 3

CASTISSENT

Sant Joan Baptista

Altitud: 722 metres.

Municipi de Tremp

Església senzilla, rústica, amb l'interior neoclàssic. Consta d'una nau rectangular coberta

amb una volta d'aresta sobre arcs torals de mig punt i d'una imposta que recorre tota la seva base; l'acompanyen capelles laterals. Té el portal en arc de mig punt dovellat i amb els muntants carreuats, tots en pedra rogenca, obert al frontis orientat a migdia; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada i una cornisa d'un sol vessant corona el mur; l'altra banda, sense cornisa, està ocupada pel cos del campanar. Uns edificis adossats (rectoria) avui es troben arruïnats i mig derruïts. Els seus murs de paredat de llosa de pedra grisenca tenen un sòcol en forma de banc al mur del frontis.

Campanar coetani del temple merament funcional. Té planta rectangular (3'85 x 3'30 m). La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes. Està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants. Els seus murs, com els del temple, presenten uns paraments de lloses, sense cap element que trenqui la seva verticalitat; són propis d'un temple rústic i senzill.

Situació: sobre els peus de la nau fent angle sud-oest del frontis orientat a migdia.

Alçada: 14'60 metres.

Esveltesa: 3,8

CLARAMUNT

Sant Pere

Altitud: 1015 metres.

Municipi de Tremp

Església rústica, possiblement romànica del segle XII. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals i amb una capçalera precedida d'un arc presbiteral de mig punt; tant la volta com part dels murs presenten pintures de tipus geomètric. Un cor als peus descansa sobre un embigat de fusta. Avui (2006), abandonat el poble, un únic habitant fa servir l'església de magatzem de productes agrícoles, però així resta, almenys, protegida de forans poc respectuosos. Té un portal baix i estret en arc de mig punt dovellat matusserament; està obert en el mur de migdia al fons d'un porxo perpendicular a aquest mur; el porxo té una coberta baixa en volta de canó rebaixat i obert per tres arcs de mig punt damunt senzilles impostes i sobre robustos pilars quadrats de maçoneria; dos d'ells descansen sobre un podi que fa de mur de protecció del terreny veí, una mena de placeta, lleugerament més alt que el nivell del terra del temple; l'arcada més propera al mur de l'església serveix de portal d'ingrés al porxo.

Dimensions: 10'65 x 3'82 x 4'81 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar que sembla aixecat amb força posterioritat a l'obra del temple. Té un primer cos de planta quadrada (2'75 x 2'75 m) i un de segon octagonal; està coronat per una cornisa i una teulada piramidal baixa vuitavada. La cel·la té obertes finestres d'arc de mig punt al nord i al sud; les de llevant i ponent estan paredades. Els seus murs són de carreus matussers ben disposats en filades als baixos i de paredat de llosa mig picada al centre; els paraments del cos octagonal mostren una barreja de paredat i maçoneria amb peces a mig picar. Té un portal obert al migdia a una certa alçada respecte del terra de la placeta que queda a la banda sud del temple; es tracta d'un portal en arc rebaixat de maó vist; s'hi arriba per una modesta escala exterior de pedra; en entrar dins del campanar es puja fins a la cel·la per mitjà d'escalas de mà, de pis en pis ja que queda buit.

Situació: adossat a la capçalera encarada a llevant; arrenca d'un nivell més baix del terra del temple.

Alçada: 12'36 metres.

Esveltesa: 4,5

CLAVEROL

Sant Cristòfol

Altitud: 768 metres. Municipi de Pallars Jussà

Església moderna que consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals. Està bastida amb murs de maçoneria de peces mig picades, irregulars, disposades en filades més o menys uniformes. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt de peces grans, grisenques, amb una petita fornícula al damunt amb la imatge del patró; està coronat per una cornisa angular.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (3'45 x 4'50 m) i està bastit amb murs de peces de pedra marronosa mig picades en forma de carreus matussers i irregulars disposades en filades. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes de bon so; té una motllura al dessota. Està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants; algunes finestres estretes del tipus espitllera queden obertes a diversos nivells. La nuesa dels seus murs, igual com els del temple, en fan un campanar senzill i rústic.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'75 metres.

Esveltesa: 3,5

COVET

La Nativitat de Maria

Altitud: 720 metres.

Municipi d'Isona i Conca Dellà

Església romànica aixecada entre el 1150 i el 1160. Consta d'una planta de creu llatina a base de la nau major de tres trams coberta amb una volta de canó apuntat damunt una imposta i sobre dos arcs torals que descansen en semi-columnes amb el capitell decorat amb relleus, i d'un transepte cobert amb una volta de canó perpendicular a la de la nau de nivell força més baix que el d'ella. Està capçada per tres absis semicirculars oberts al transepte, el central, més gran, té una volta de quart d'esfera lleugerament passada i amb permòdols figurats sota cornisa per l'exterior. En el tram central de la nau, més ample que els altres dos, hi ha una gran arcada doble en el mur nord que redueix el gruix del seu mur; una senzilla porta entre la torre campanar i el transepte permet sortir pel mur nord.

El frontis, a ponent, té un portal rectangular amb llinda sobre mènsules decorades amb figures; al seu damunt, un timpà amb interessants relleus romànics queda recobert per quatre arquivoltes de mig punt en degradació, bossellades la primera i la tercera, decorades les tres més interiors; descansen a cada banda en un parell de columnes amb capitells figurats alternades amb antes igualment decorades; està coronat per un petit ràfec sobre permòdols decorats amb relleus; té una gran rosassa calada i motllurada a mitja alçada i, per coronament, una minsa cornisa angular. Dues torres als angles del frontis amb escala de pedra de cargol interior donen a una galeria alta interna als peus de la nau, galeria formada per quatre arcs de mig punt que descansen en cinc columnes amb capitells figurats. Els seus murs són de carreus ben escairats, irregulars i disposats en filades uniformes; les pedres barregen peces grisenques i groguenques.

Dimensions: 23'20 x 7'40 x 12'20 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transepte en fa 19'00 x 3'00 x 7'80.

Guarda dues làpides romàniques.

Campanar merament funcional amb el pis alt d'època força posterior a la de l'església. Té planta gairebe quadrada (6'00 x 6'40 m). Està cobert amb una teulada a dos vessants i la cel·la sota mateix d'ella queda oberta amb dues finestres rectangulars a les cares nord i sud i quatre finestretes rectangulars a llevant; hi pengen campanes. Tot el campanar és buit de dalt a baix; el pis de la cel·la descansa en una volta semiesfèrica. Els seus murs de carreus irregulars de pedra groguenca

disposats en filades són més grans a la base que en el cos superior.

Es pot accedir a la cel·la si primer es puja per l'escala de cargol que es troba en la torre de l'esquerra del frontis i que arriba a la galeria adossada al mur del frontis pel seu interior; l'escala segueix més amunt fins a sortir a la teulada del temple i, seguint damunt d'ella, s'arriba al campanar i s'entra a la cel·la per una obertura a la seva cara sud.

Situació: adossat al centre del mur de tramuntana.

Alçada: 15'89 metres.

Esveltesa: 2,4

ERINYÀ

Sant Esteve

Altitud: 716 metres. Municipi de Pallars Jussà

Església romànica del segle XII engrandida el 1798. Fou edificada amb murs de pedra vista marronosa i grisenca, barrejades, a base de lloses picades matusserament disposades en filades més o menys regulars. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals. El mur lateral de tramuntana té un portal en arc de mig punt amb dovelles i carreus dels muntants ben escairats en pedra grisenca, un òcul amb el marc dovellat a mitja alçada i una cornisa horitzontal.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (2'90 x 3'17 m) i un de segon octagonal. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc rebaixat, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa i una teulada baixa piramidal de vuit vessants. Els seus murs, com els del temple, resten nus d'elements decoratius.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del mur dels peus orientat a ponent.

Alçada: 19'56 metres.

Esveltesa: 6,1

EROLES

Santa Maria

Altitud: 683 metres. Municipi de Tremp

Església romànica del segle XII molt modificada posteriorment, fins i tot capgirada. Consta d'una sola nau coberta amb una volta de canó damunt dos arcs torals i té la capçalera recta; un antic absis semicircular avui només n'és visible una part lateral ja que s'hi va aixecar el campanar al seu centre. El portal en arc de mig punt dovellat en pedra blanquinosa està obert sota mateix del campanar i al centre de l'antic absis avui convertit en els peus de l'església; hi ha unes quantes grades als seu davant i un petit òcul atrompetat a mitja alçada. L'aparell romànic està format per carreus ben escairats disposats en filades regulars.

Campanar modern merament funcional. Té planta rectangular (3'50 x 3'00 m) i està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vessants al centre de la qual s'hi ha obert un terrat amb barana d'obra; al damunt d'ell s'hi ha aixecat un pavelló circular amb obertures en arc de mig punt disposades en creu. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; algunes de les finestres avui (2005) es veuen tapiades; té motlures a sota de la cel·la i a mitja alçada. Els seus murs són de carreus matussers i petits molt dissimulats per l'abundant aparició del morter.

Situació: damunt l'antic absis encarat a llevant convertit en els peus del temple amb l'entrada

oberta als baixos.

Alçada: 16'20 metres.

Esveltesa: 4,6

ESPLUGA DE SERRA

Mare de Déu de les Neus

Altitud: 1196 metres.

Municipi de Tremp

Església d'origen romànic força modificada; fou bastida amb murs de maçoneria de peces de color marronós, mig carreuades i disposades en filades força regulars. El portal dovellat en arc de mig punt obert al mur del migdia està decorat amb un bordó i unes senzilles impostes damunt uns muntants amb carreus matussers. Segurament consta d'una nau amb la capçalera recta; està acompanyada d'alguna capella lateral.

Campanar coetani de les modificacions fetes al temple en època moderna. Té planta rectangular (2'60 x 4'65 m) i està coronat per una cornisa i una teulada baixa piramidal de quatre vessants recoberta de lloses disposades en escata; té una creu metàl·lica al cim. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt, una a migdia i l'altre a ponent; hi penja alguna campana. Els seus murs són de maçoneria de lloses de color marronós, com els del temple.

Situació: damunt l'ala dreta del temple, als peus de l'església orientats a llevant, fent angle al sud-oest.

Alçada: 10'90 metres.

Esveltesa: 2,3

ESPUI

Sant Julià

Altitud: 1285 metres.

Municipi de la Torre de Cabdella

Església romànica del segle XI molt transformada posteriorment. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó damunt un arc toral, té el presbiteri recte i està acompanyada d'unes capelles laterals fondes. El cor es troba sobre un embigat de fusta. Té el portal obert al frontis encarat a ponent amb un marc de peces grisenques ben carreuades en arc de punt rodó dovellat sobre senzilles impostes; queda situat lleugerament a la dreta respecte de l'eix que passa per l'angle de la cornisa de la façana; un òcul atrompetat a mitja alçada sí que es troba en l'eix i, al capdamunt, la cornisa angular descobreix la teulada de dos vessants recoberta de lloses de pissarra negra ben treballades. Els seus murs són de pedra vista de material fosc barrejat amb altres blanquinoses i marronoses.

Dimensions: 12'00 x 4'34 x 6'48 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 12'67 metres.

Guarda una pica baptismal rústica d'una sola peça granítica.

Campanar de la segona meitat del segle XI. Té planta quadrada (4'40 x 4'40 m) amb una base alta i lesenes cantoneres; interiorment està dividit en cinc pisos. Els seus murs de pedra vista són a base de lloses més o menys picades i ordenades horitzontalment; les peces són de pedra fosca. Està coronat per una agulla piramidal moderna de lloses de pissarra amb inflexió a la base. Té finestres situades a cada cara en dos pisos: a sota la cornisa són geminades, més avall n'hi ha una en arc de mig punt força ampla i alguna espitllera en pisos inferiors.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'35 metres.

Esveltesa: 3,7

GAVET

Altitud: 421 metres.

Sant Pere

Municipi de Gavet de la Conca

Església romànica refeta probablement en el moment del barroc en manera molt austera i rústica. Consta, segurament, d'una nau amb capelles laterals. Està bastida amb murs de pedra vista de lloses marronoses mig picades disposades en filades i amb carreus a cantoneres. El frontis orientat a migdia té un portal en arc de mig punt amb marc de formigó reforçat a l'extradós amb un arc de modestes dovelles, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular amb una modesta creu metàl·lica al cim.

Campanar d'un barroc auster. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (2'60 x 2'50 m); el segon és octagonal irregular i està coronat per una cornisa destacada i una teulada piramidal vuitavada amb inflexió a la base recoberta de lloses poc polides de pissarra. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Té unes fines motllures que divideixen el segon cos del campanar en dos pisos, l'inferior amb un rellotge d'esfera.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 14'79 metres.

Esveltesa: 5,6

GUÀRDIA DE TREMP

Altitud: 532 metres.

Mare de Déu del Remei

Municipi de Castell de Mur

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta d'una nau de tres trams, dos d'ells molt curts; el tercer és el transsepte; estan coberts per voltes de llunetes sobre arcs torals de mig punt i amb una cúpula rebaixada al creuer sobre petxines damunt quatre arcs de punt rodó; està capçada per un gran absis semicircular sobrealçat prolongat per un tram. El cor amb una barana de fusta descansa en un arc rebaixat i una volta de llunetes; unes tribunes prolonguen el cor en un tram sobre les capelles laterals. Les capelles es comuniquen amb al transsepte i entre si per un estret pas en arc de punt rodó; queden cobertes per voltes d'aresta. Els seus murs són de paredat de lloses picades a mig carreuar. El frontis té un portal en arc de mig punt amb grans dovelles i guardapols sobre impostes senzilles i brancals amb carreus ben escairats de pedra grisenca; té un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular amb una espitllera al dessota.

Dimensions: 26'25 x 7'70 x 11'77 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 17'20 metres; la cúpula arriba als 14'90 i el transsepte en fa 16'86 x 7'69 x 11'60.

Guarda un retaule barroc del Roser del segle XVII salvat afortunadament dels desastres de la guerra del 1936 amb la imatge central de la Mare de Déu barroca; i una altra imatge en l'altar major més recent i de factura senzilla i popular de la Mare de Déu del Remei patrona de la parròquia.

Campanar d'un barroc rústic i auster. Té un primer cos de planta quadrada (5'00 x 5'00 m); el segon octagonal està coronat amb una cornisa i un terrat amb barana metàl·lica. Els seus murs de paredat de lloses mig carreuades de color marronós tenen carreus petits ben escairats a cantoneres. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi té alguna campana; té unes motllures senzilles, una a sota finestres i l'altra a la base del cos vuitavat on també s'hi veuen algunes finestres amb arc de punt rodó mig cegades. Una escala arrapada als murs, sobre

voltes catalanes i amb un ull central permet accedir a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 25'00 metres.

Esveltesa: 5

GUIRÓ (o Aguiró)

Sant Joan Baptista

Altitud: 1361 metres.

Municipi de la Torre de Cabdella

Església que té els orígens en el romànic de cap a finals del segle XI; avui molt transformada es troba capgirada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals, segurament resultat de les obres fetes cap el segle XVII; té un cor als peus; s'hi arriba amb la mateixa escala que puja pel campanar. Té la capçalera recta; al seu darrere on hi ha la sagristia hi té un mur a llevant on encara s'hi veuen panys romànics possiblement d'un antic campanar. Està coberta per una teulada d'uralita a dos vessants; el seus murs són de paredat. El frontis amb el mur arrebossat i pintat de blanc té un portal en arc de mig punt amb guardapols, una finestra d'arc rebaixat a mitja alçada i una destacada cornisa angular que es prolonga al llarg dels murs laterals.

Campanar de construcció recent pel que fa a la part superior. Té planta quadrada (2'50 x 2'50 m) i està bastit amb murs de maçoneria i carreus a cantoneres al cos mitjà; el primer cos avui (2005) es troba arrebossat i emblanquinat; és de perímetre lleugerament major que els superiors. La cel·la, en l'últim cos del 1962, mostra paraments de maó vist amb motllura a l'arrencada dels arcs de les finestres d'arc de mig punt; n'hi ha una a cada cara; hi penja alguna campana; en el cantó de tramuntana hi ha una finestra paredada. Està coronat per una cornisa motllurada i un petit terrat amb un pinacle cilíndric al centre.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 15'50 metres.

Esveltesa: 6,2

ISONA

Santa Maria Assumpta

Altitud: 658 metres.

Municipi d'Isona i Conca Dellà

Església aixecada entre el 1959 i el 1963 en substitució de l'antiga gòtica destruïda en la guerra del 1936 de la que només se'n conserva algun mur. Consta d'una nau en estil neogòtic català amb volta sobre arcs diafragma apuntats en angle molt agut, presbiteri poligonal amb un cimbori vuitavat i capçalera recta. La façana principal orientada a migdia té un portal atrompetat amb quatre arquivoltes apuntades formades per petites dovelles ben escairades; descansen directament al terra del llindar; a mitja alçada una motllura horitzontal divideix la façana en dues zones; a la superior s'hi obre una gran rosassa motllurada i atrompetada amb tres marcs en degradació de petites dovelles ben escairades. Els murs d'aquesta part nova del temple tenen paraments de pedra gris fosc amb tècnica de maçoneria.

La façana lateral gòtica (segle XIII) conservada a la banda de ponent té el mur de carreus mitjans ben escairats i alineats amb una portalada de dues arquivoltes apuntades i bordó sobre impostes i un portal rectangular amb una bonica imatge de Santa Maria al timpà, a mitja alçada una rosassa atrompetada de fons calat i, per coronament, una senzilla cornisa angular.

Guarda làpides romanes incrustades als murs, altres del segle XVIII situades a l'atri i la imatge de la patrona obra de futa policromada del 1946 de l'escultor Josep Maria Bohigas i Masoliver; fa 1'70 metre d'alçada.

Arquitecte: Gabino Lagarriga Bringas.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (6'54 x 5'04 m); conserva la base del segle XIII; la major part del seu alt cos és de pedra escassament tallada en peces petites i amb carreus de poca dimensió a les cantoneres. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara amb campanes; als costats de llevant i ponent, sobre la cel·la, hi ha obertes tres finestres rectangulars amb altaveus, a les altres cares només se'n veu una; alguna altra n'hi ha a un nivell baix. La coberta és plana.

Situació: adossat al mur de llevant, proper al frontis.

Alçada: 27'00 metres.

Esveltesa: 4,1

LLIMIANA

Santa Maria

Altitud: 790 metres.

Església romànica del segle XI. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells amb el cor, cobertes amb voltes de canó sobre quatre arcs torals; la planta és més estreta als peus que a la capçalera de manera que té forma rombald moderada; estan separades per pilars rectangulars amb semi-columnes adossades que sostenen els arcs torals; els formers de mig punt es recolzen en els pilars; a la banda nord s'hi obren diverses capelles laterals tardanes, alguna coberta amb volta ogival. Està capçada per tres absis semicirculars decorats per l'exterior segons l'estil llombard romànic amb arcs cecs i lesenes i paraments de carreus grisencs petits, picats matusserament, ben alineats; els murs laterals també s'hi veuen arcuacions cegues i lesenes tot i que els paraments estan en gran part arrebossats. La façana de ponent, moderna, té un portal en arc rebaixat i marc de dovelles i carreus de pedra un pèl marronosa; unes grades al davant serveixen per salvar el desnivell amb el carrer; el mur queda arrebossat i emblanquinat d'aspecte no massa endreçat; té unes finestres rectangulars a mitja alçada i una de petita sota mateix de la cornisa angular. La primitiva portalada romànica oberta a migdia avui està cegada.

Dimensions: 23'90 x 5'00 x 12'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 12 metres; és la mitjana.

Guarda restes de retaules renaixentistes i barrocs.

Campanar inacabat o escapçat. Té planta gairebé quadrada (5'32 x 5'52 m); és de construcció medieval, de poc temps posterior a la de l'església fins al nivell de la teulada del temple amb paraments de carreus petits i matussers. La cel·la, més moderna, té els murs de paredat i carreus barrejats amb una finestra d'arc de mig punt als costats est i oest i dues a migdia; a tramuntana hi ha una galeria protegida per una barana metàl·lica. Està cobert per una teulada d'un sol vessant.

Situació: adossat al mur de migdia a tocar amb l'absis lateral fent angle al sud-est de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 16'42 metres.

Esveltesa: 3

MANYANET

Sant Pere

Altitud: 1488 metres.

Municipi de Sarroca de Bellera

Església d'estil barroc rústic i auster. Consta segurament d'una nau rectangular amb capelles

laterals i està bastida amb murs de pedra vista de maçoneria al frontis i de paredat de llosa a la resta; la façana principal encarada a ponent presenta un portal dovellat amb pedres de talla rústica en arc de mig punt, un òcul a mitja alçada i una destacada cornisa angular sobre caps de biga.

Campanar barroc rústic i auster merament funcional. Té un primer cos de planta quadrada (2'10 x 2'10 m); un de segon amb els caires aixamfranats queda coronat amb una cornisa i una agulla vuitavada de pissarra amb inflexió a la base. Els seus murs de maçoneria de pedra vista tenen el segon cos arrebossat. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campaneta.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 16'80 metres.

Esveltesa: 8

MONT-ROS

Nostra Senyora del Boix

Altitud: 1206 metres.

Municipi de la Torre de Cabdella

Església del segle XIV. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó; està acompanyada de dues capelles laterals per banda i precedida d'una entrada rectangular estreta. Té els seus murs de maçoneria arrebossats i pintats d'un to rosa lilós. El frontis queda obert amb un portal d'arc rebaixat en un cos que sobresurt de la façana orientada a ponent cobert amb una teuladeta de doble vessant; poc més amunt hi ha una finestra rectangular i al damunt hi destaca la cornisa horitzontal.

Dimensions: 18'08 x 6'10 x 8'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11'89 metres.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (2'00 x 3'00 m) i queda coronat per una agulla piramidal amb inflexió a la base. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a la banda frontal; hi penja una campana. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un color rosa lilós; té carreus de pedra blanca a cantoneres. Una segona torre adossada per darrera al campanar arriba fins a la base de la cel·la; és de construcció tardana i s'hi allotja el rellotge.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest amb el mur del frontis orientat a ponent.

Alçada: 18'70 metres.

Esveltesa: 6,2

NAENS

Sant Esteve

Altitud: 976 metres.

Municipi de Senterada

Església moderna, senzilla, bastida amb murs de maçoneria d'un to marronós i amb molt de morter de calç visible entre les pedres. El frontis a ponent té el portal en arc de mig punt desplaçat cap a la dreta respecte de l'eix determinat per l'angle que fa la cornisa i l'ull de bou situat a mitja alçada; entre aquest i el portal, gairebé al límit amb la cantonera, hi ha una finestreta d'arc apuntat; la cornisa angular sobresurt destacada al damunt de caps de biga. Consta, segurament, d'una nau amb capçalera recta i alguna capella lateral.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (2'40 x 2'40 m) i fou aixecat amb murs de paredat i coronat per una cornisa destacada i una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta

amb una finestra rectangular a cada cara; hi penja alguna campana; de fet només ella sobresurt per damunt de la teulada del temple.

Situació: angle sud-est de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 13'06 metres.

Esveltesa: 5,4

OVEIX

La Purificació de Maria

Altitud: 1231 metres.

Municipi de la Torre de Cabdella

Església romànica del segle XI molt modificada als segles XVII-XVIII. Consta d'una nau que va sofrir, com tot l'edifici, un procés de sobrealçat; està coberta per voltes d'aresta damunt d'arcs torals de mig punt; està capçada per un absis semicircular romànic amb decoració d'arcs cecs a mitja alçada ja que al seu damunt s'hi va aixecar un pany més en sobrealçar-lo en temps barrocs; una sola capella lateral s'hi va afegir en temps de l'ampliació. El portal obert al mur de migdia té un arc de mig punt amb dovelles matusseres de pedra blanquinosa; el mur mostra a la part baixa un parament de maçoneria amb pedres mig picades de pedra marronosa; la part superior es troba arrebossada i emblanquinada; a mitja alçada, un òcul atrompetat queda lleugerament desplaçat a la dreta de l'eix de la porta; una cornisa horitzontal recorre tot al llarg del seus murs.

Dimensions: 9'67 x 4'72 x 5'46 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar barroc senzill i auster de l'època de les reformes. Té un primer cos de planta quadrada (2'75 x 2'75 m); el segon amb els caires aixamfranats està coronat per una destacada cornisa i una teulada piramidal vuitavada amb inflexió a la base coberta de lloses matusseres de pissarra. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana; una motllura al seu dessota divideix el segon cos en dos. Els seus murs arrebossats han estat emblanquinats.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest de la façana lateral de migdia i de la dels peus del temple orientats a ponent.

Alçada: 13'60 metres.

Esveltesa: 5

PALAU DE NOGUERA

Sant Joan Baptista

Altitud: 438 metres.

Municipi de Tremp

Església barroca aixecada cap el 1700. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta de llunetes damunt cinc arcs torals de mig punt; té un presbiteri semicircular, una capçalera recta i està acompanyada de capelles laterals. Un ampli atri allotja a la part alta un cor amb barana de fusta; es prolonga sobre les capelles laterals amb tres tribunes per banda. El frontis molt auster té un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa motllurada angular. Tots els seus murs de pedra vista marronosa són de maçoneria de lloses mig picades amb carreus ben escairats a les cantoneres .

Dimensions: 20'55 x 7'98 x 11'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou la fondària de l'atri que fa 3'83 metres; l'amplada total des del fons de les capelles arriba als 14'50 metres.

Guarda un retaule neoclàssic a l'altar major amb les imatges de la Puríssima i de Sant Joan conservats malgrat els desastres de la Guerra Civil ja que el temple no fou cremat; igualment es van conservar altres sis retaules barrocs en les capelles laterals; és interessant, també, una pica baptismal

antiga.

Campanar barroc coetani del temple de planta gairebé quadrada (4'40 x 4'83 m); té un segon cos vuitavat. La cel·la al capdamunt queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes; també hi ha finestres a la base d'aquest segon cos, petites i rectangulars, i a la part superior del primer, en aquest cas simples espitlleres. Els seus murs de pedra vista són de maçoneria mig picada amb carreus a cantoneres, com els del temple; unes motlures senzilles es troben a sota de la cel·la i sota de les finestres de la meitat del cos aixamfranat; trenquen la seva verticalitat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 27'51 metres.

Esveltesa: 5,7

PESSONADA L'Assumpció
Altitud: 878 metres. Municipi de Pallars Jussà

Església d'aspecte rústic i humil segurament amb orígens romànics i molt modificada al segle XIX. Consta d'una sola nau i està bastida amb murs de pedra vista de maçoneria matussera amb peces grans de material marronós. El frontis té un portal en arc de mig punt amb dovelles grans de pedra blanca, un òcul a mitja alçada, i una gran finestra d'arc de mig punt sota cornisa, possiblement restes d'una antiga espadanya, que sobresurt lleugerament de la teulada de doble vessant.

Campanar amb l'aspecte d'obra recent (2005) sobretot la part superior. Sobresurt de la teulada amb un primer curt cos de planta quadrada (2'00 x 2'00 m) aixamfranada; està bastit amb carreus matussers grisencs i prosseguit per un de segon, igualment aixamfranat, on s'ubica la cel·la; en el segon cos els seus murs estan arrebossats i pintats d'un color rosat pàl·lid i oberts amb àmplies finestres en arc de mig punt, una a cada costat; hi penja una campana. Està coronat per una cornisa destacada i una teulada a quatre vessants.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle amb el frontis orientat a ponent.

Alçada: 14'20 metres.

Esveltesa: 7

POBLA DE SEGUR, LA Santa Maria, Mare de Déu de la Ribera
Altitud: 525 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1768 i el 1783. Consta d'una nau de sis trams, un d'ells amb el cor i un altre que fa de transsepte; està coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt prolongats per sengles pilastres de capitells compostos; una imposta motllurada recorre tota la base de la volta. Uns passadissos laterals tenen voltes d'aresta i estan separats de la nau per pilars. Una cúpula sobre petxines s'aixeca sobre el creuer; el presbiteri és semicircular i la capçalera recta. El cor amb barana metàl·lica descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta. Els murs exteriors de pedra vista presenten paraments de maçoneria de peces marronoses amb carreus mitjans a cantoneres.

Al frontis, amb un mur de maçonaria de peces petites i mig picades de color marronós clar, s'hi obre una gran portalada classicitzant amb el portal de marc rectangular de pedra blanca

flanquejat per un parell de pilastres a cada banda de carreus ben escairats de pedra rogenca adossades als muntants i que descansen sobre un sòcol de pedra grisa; queda recobert per un entaulament filetejat i un ràfec; una rosassa es troba a mitja alçada i, per coronament, una cornisa motllurada amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals.

Dimensions: 36'40 x 9'80 x 16'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou 4'40 metres que corresponen a l'atri separat de la nau per una tanca vidriada; l'amplada total de la nau i els passadissos fa 18'50 metres; la cúpula arriba als 21'77 i el transsepte en fa 18'48 x 9'80 x 15'92.

Arquitectes: Joan Serena i Linus Latorre.

Guarda unes pintures murals al presbiteri i als altars laterals del pintor local Enric Porta (1961); la imatge de la patrona, de 1942, és de Josep Borrell i Nicolau, de la mateixa Pobla; l'altar major segueix el projecte de l'arquitecte Francesc Folguera; té orgue.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (4'25 x 4'25 m) prosseguit per un de segon octagonal irregular. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes; té una motllura a l'arrencada dels arcs i al començament del cos vuitavat. Està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als costats curts i un terrat amb balustrada. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres d'un material com el del frontis. L'esfera d'un rellotge es troba al capdamunt del primer cos a la cara frontal.

Una escala d'obra arrapada a les parets, sobre voltes, amb barana de fusta rústica i amb un ull central permet accedir a la cel·la. Des del primer replà es pot passar a les tribunes laterals. Per arribar al terrat una escala metàl·lica fixada al terra de la cel·la dóna a una trapa oberta al seu sostre.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 32'44 metres.

Esveltesa: 7,6

POBLETA DE BELLVEÍ, LA

Sant Feliu

Altitud: 803 metres.

Municipi de la Torre de Cabdella

Església amb alguna resta romànica i d'èpoques reculades bàsicament de principis del segle XV i reformada en època posterior, possiblement cap al segle XVII. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular inspirat en el romànic visible amb prou feines per l'exterior a causa de les construccions veïnes. Una capella fonda a la banda nord té un absis semicircular de temps moderns. El frontis es troba arrebossat i pintat d'un blanc grisenc; té un portal d'arc de mig punt amb guardapols motllurat damunt impostes i muntants destacats a manera de pilastres toscanes; una rosassa motllurada a mitja alçada i una cornisa angular coronen aquesta façana.

Campanar d'aspecte rústic, molt auster, possiblement d'època gòtica. Té un primer cos de planta quadrada (4'20 x 4'20 m) amb els baixos lleugerament atalussats i un de segon octagonal capçat per una minsa cornisa i una coberta de vuit vessants gairebé plana de teules aràbigues. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc rebaixat, una a cada costat altern; hi pengen campanes. Els seus murs tenen paraments de paredat amb el morter ben visible que li donen un aspecte blanquinós; té unes motlures senzilles entre els dos cossos i sota de la cel·la.

Situació: angle nord-est de la capçalera, adossat al mur de tramuntana.

Alçada: 13'00 metres.

Esveltesa: 3,1

SALÀS DE PALLARS

Mare de Déu del Coll

Altitud: 573 metres.

Església del segle XVI engrandida el 1833. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó apuntat, les laterals amb voltes ogivals; tenen tres trams, un d'ells és el cancell separat dels altres per una tanca vidriada i situat a un nivell més alt que se supera per una rampa. Damunt d'ell el cor descansa en un arc rebaixat i un sostre embigat de fusta. Dos pilars de secció octagonal separen les naus a través de dos arcs formers de mig punt.

Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra d'un to marronós amb algun parament alt de maçoneria. El frontis té un portal gòtic dovellat en arc apuntat de pedra clara i guardapols damunt una senzilla imposta; un òcul atrompetat a mitja alçada serveix per il·luminar el cor; ja, força més amunt, el frontis es divideix en campanar i una fina cornisa d'un sol vessant.

Dimensions: 22'20 x 5'18 x 8'93 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus en fa 18'07.

Campanar de planta gairebé quadrada (4'33 x 4'00 m). La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; una altra finestra allargassada es troba a mitja alçada. Està capçat per una minsa cornisa i una teulada plana. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats disposats en filades regulars; estan mancats d'elements decoratius. Per pujar fins a la cel·la cal fer-ho a través d'una porta oberta a mitja alçada entrant a l'esquerra; la porta està tancada per una de metàl·lica i corredissa; un cop dins del campanar una escala de cargol metàl·lica molt sòlida arraconada a un angle condueix fins al capdamunt.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 27'68 metres.

Esveltesa: 6,4

SANT SALVADOR DE TOLÓ

Sant Salvador

Altitud: 787 metres.

Municipi de Gavet de la Conca

Església que potser podria ser aixecada al segle XIX; conserva algunes restes de l'antiga romànica al mur sud. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt i amb la capçalera recta; està acompanyada de capelles laterals. Els seus murs interiors es troben emblanquinats; un fort desnivell fa que la capçalera quedi al damunt d'un nivell del terra situat força més avall; en fer-se la nau, va tancar un espai que ha quedat buit i el mur de la capçalera va ser aixecat de força més avall que el terra de la nau. El frontis té un portal en arc de mig punt amb un marc de dovelles i carreus de peces grans i ben escairades, una fornícula amb imatge al damunt, un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa angular. Els seus murs són de pedra vista amb carreus a mig picar, matussers, irregulars i disposats en filades més o menys uniformes, tot d'un material marronós.

Dimensions: 16'90 x 7'00 x 10'63 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total fa 13'50 metres.

Campanar merament funcional. Té planta gairebé quadrada (3'62 x 4'00 m) i està capçat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Té l'esfera d'un rellotge sota de la finestra frontal, únic element que trenca la nuesa dels seus murs.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.
Alçada: 17'74 metres.
Esveltesa: 4,4

SANT SERNI Sant Sadurní
Altitud: 601 metres. Municipi de Gavet de la Conca

Església antiga refeta el 1886 sense que en resti res de la primitiva església romànica. Segurament consta d'una nau amb capçalera recta acompanyada de capelles laterals. Avui (2005) presenta uns murs de pedra vista amb carreus matussers, irregulars i disposats més o menys en filades uniformes. Té un portal dovellat en arc de mig punt obert en un mur lateral i una finestra rectangular sota la cornisa horitzontal.

Campanar merament funcional. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (2'90 x 2'70 m) i un de segon amb els caires aixamfranats amb una senzilla motllura entre ells dos. Està capçat per una cornisa i una teulada d'un sol vessant. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc apuntat a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de pedra vista amb carreus matussers de pedra marronosa com els del temple. Llevat de la fina motllura no té altre detall que trenqui la nuesa dels seus murs.

Situació: adossat a l'angle nord-est dels peus de l'església orientats a llevant.
Alçada: 13'95 metres.
Esveltesa: 4,8

SAPEIRA Santa Maria
Altitud: 1005 metres. Municipi de Tremp

Església romànica dels segles XII i XIII força modificada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat sobre arcs torals i capçada per un absis semicircular molt desfet per obres posteriors que fan que la capçalera avui sigui recta i amb poques restes de l'antic absis; s'hi han obert capelles laterals als dos costats en temps moderns. El portal està situat al mur lateral del migdia; presenta dues arquivoltes en arc apuntat en degradació i guardapols; descansen en una senzilla imposta; sota d'elles, deixant un espai a manera d'un timpà vidriat, el portal modern queda obert en arc també apuntat a base de dovelles ben tallades; descansa en brancals de l'antic mur del temple. Els seus murs presenten diversitat de panys, els baixos de carreus matussers i grans de pedra marró clar són segurament del segle XI, els que es troben al seu damunt, de carreus marró fosc, ben escairats, irregulars i de mida mitjana a gran són romànics del XII o XIII; estan reforçats per robustos contraforts situats en punts diversos i en les cantoneres.

Campanar aixecat modernament. Té planta gairebé quadrada (3'00 x 2'80 m). Està capçat per una cornisa amb dobles arcuacions cegues al dessota i una teulada piramidal de quatre vessants amb teules aràbigues. La cel·la aixecada recentment amb murs de maó vist té obertes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb el marc doblat i una imposta senzilla a la seva arrencada; hi penja alguna campana. El primer cos, com la resta de l'església, té els paraments de carreus ben escairats marronosos.

Situació: damunt la capçalera fent angle al sud-oest del mur lateral de migdia.
Alçada: 13'35 metres.
Esveltesa: 4,4

SARROCA DE BELLERA Sant Feliu

Altitud: 1002 metres.

Església rústica d'una sola nau recoberta per una teulada a dos vessants. Els seus murs avui (2005) estan arrebossats i emblanquinats. Té un portal en arc de mig punt al mur de migdia, mur coronat per una cornisa horitzontal.

Guarda un petit retaule gòtico-renaixentista i una talla romànica policromada del segle XIII de la Mare de Déu de Bellera amb Maria asseguda en un setial i el Nen al centre de la falda, tots revestits de túniques blaves amb decoració floral daurada; Maria porta un birret a tall de corona.

Campanar d'aspecte robust a manera d'una antiga fortalesa. Té planta gairebé quadrada (5'38 x 4'80 m) i està capçat per una minsa cornisa i una teulada a quatre vents amb una campaneta al cim. Els seus murs són de carreus petits, irregulars disposats en filades uniformes. La cel·la no és distingeix però prop de la cornisa s'obren dues finestres d'arc rebaixat a la cara de migdia de les que en pengen sengles campanes; a la que dona al nord hi figura l'esfera d'un rellotge; els murs no mostren externament cap divisió en pisos sinó tot el contrari, ben nus.

Situació: damunt la capçalera orientada a tramuntana fent angle amb el mur de ponent.

Alçada: 20'26 metres; la campaneta del cim no queda inclosa en aquesta mesura.

Esveltesa: 3,7

SENERADA Santa Maria de Gràcia

Altitud: 729 metres.

Església romànica molt reformada posteriorment i que conserva unes restes de l'absis antic del segle XI de cap el 1042. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó reforçada amb nervis; té la capçalera recta i dues capelles fondes a manera de fals transsepte. El cor amb barana metàl·lica descansa en una volta de creueria i en un embigat horitzontal. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt amb el marc lleugerament ressaltat i un òcul atrompetat sota una cornisa horitzontal. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats però han perdut el seu color original ja que avui (2005) es veuen enfosquits i amb humitats; es distingeixen escassament uns carreus a cantoneres.

Dimensions: 14'54 x 4'94 x 7'18 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada calculada des del fons de les dues capelles laterals fa 10 metres.

Guarda una pica beneitera que sembla antiga en un bloc de pedra circular de poc fons amb detalls en relleu que formen unes arcades cegues de punt rodó que omplen tota la superfície externa sota mateix d'una banda que emmarca la boca.

Campanar neoclàssic del segle XIX. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (2'23 x 2'30 m) i un de segon amb els caires aixamfranats. Està capçat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal vuitavada amb inflexió a la base recoberta de lloses de pissarra. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes. Els seus murs es veuen arrebossats i pintats de blanc; amb el temps s'han tornat grisencs i enfosquits en part. L'escala que puja per l'interior, donades les reduïdes dimensions del campanar, és estreta; comença per la que porta fins al cor, des d'allí s'enfila campanar amunt arrapada a les parets, sobre voltes.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 15'16 metres.

Esveltesa: 6,6

TALARN

Sant Martí

Altitud: 572 metres.

Església d'origen romànic però reconstruïda entre el 1617 i el 1674 en gòtic tardà. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb voltes de creueria estrellada damunt quatre arcs torals de mig punt; està capçada per un absis poligonal de cinc costats; el primer tram tocant al presbiteri és més ample i podria considerar-se com un fals transsepte que no sobresurt; els arcs torals descansen en sengles pilastres adossades als murs que separen les capelles. El cor es troba sobre un arc carpanell i una volta de creueria estrellada. La façana principal de tradició barroca però molt austera té un portal en arc de mig punt flanquejat per dues pilastres toscanes d'escàs relleu a cada banda, una rosassa a mitja alçada i un rellotge d'esfera al dessota d'una cornisa angular sobre permòdols; està encarada a ponent. Tot el seu mur de pedra vista presenta un parament de carreus mitjans de pedra marronosa, ben escairats i disposats en filades; amb tot, hi ha panys en els que la pedra és lleugerament més fosca i altres en què els carreus no semblen ben encaixats; segurament és la prova que el temple ha sofert diverses remodelacions.

Dimensions: 27'00 x 10'06 x 14'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles és de 16'54 metres.

Guarda un orgue del 1746 en molt bon estat construït per Josep Boscà de Seringera.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (8'25 x 8'25 m) i està bastit amb carreus mitjans de pedra rogenca, irregulars i mig gastats per l'erosió; té aires de fortalesa; està capçat per una minsa cornisa i un terrat amb una barana de passamà sinuós amb aspecte d'obra recent. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat; hi pengen quatre campanes; en conserva una de les anomenades matraca penjada sota el sostre de la cel·la. Altres pisos tenen finestres que avui (2010) estan tapiades.

Per pujar fins a dalt cal fer-ho per una escala de cargol amb graons d'obra que es troba a una torre semicilíndrica amb un parament de maçoneria matussera adjacent al campanar; a mig aire s'entra dins del campanar i per una altra escala també de cargol d'obra s'accedeix a la cel·la. Des d'allí al terrat s'hi va per una sòlida escala de ferro amb graons de fusta

Situació: adossat a la façana lateral de migdia, prop de l'absis encarat a llevant.

Alçada: 26'44 metres.

Esveltesa: 3,2

TERCUI

Sant Pere

Altitud: 783 metres.

Municipi de Tremp

Església romànica de finals del segle X i de principis de l'onze; fou mig refeta en època barroca com es pot veure en l'absis que va quedar sobrealçat. Consta d'una nau de quatre trams coberta avui (2006), després de perdre la volta, amb un sostre de fusta de dos vessants; una imposta motllurada clàssica recorre tota la nau per sota de l'antiga volta de canó avui desapareguda; l'arc presbiteral i les tres pilastres situades a banda i banda sota dels absents arcs torals mostren l'antiga construcció romànica. Està capçada per un absis romànic semicircular cobert amb una volta de quart d'esfera i orientat al nord-est. Té un portal secundari situat al mur de migdia amb un marc rectangular; el portal principal es troba al mur nord proper als peus; està format per dues arcades dovellades amb un bordó tots en arc de mig punt; descansen en impostes i en brancals ben carreuats de peces mitjanes. Els seus murs són de carreus mitjans, matussers, irregulars, disposats en filades

uniformes de pedra blanquinosa aparentment sense morter.

Dimensions: 14'77 x 4'60 x 6'90 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar de planta rectangular (3'25 x 2'15 m) que avui només conserva dos murs, els que es corresponen als de l'església; ha perdut els altres dos que se sostenien sobre la volta ara ensorrada i substituïda per un sostre de fusta recentment refet. Tampoc ha conservat la teulada pel mateix motiu; per això només queden dos ulls corresponents a les antigues finestres de la cel·la en un dels quals encara hi figura una campana.

Situació: sobre els peus del temple en les parets que formen el seu angle nord-oest.

Alçada: 12'70 metres (és l'alçada actual, quan al campanar li manquen les parts superiors)

Esveltesa: 4

TORRE DE CABDELLA, LA (o Capdella) Sant Martí

Altitud: 1075 metres.

Església moderna aixecada l'any 1918. Té els murs arrebossats i emblanquinats d'aspecte un pèl abandonats avui (2005); el cancell, cobert amb una teulada de doble vessant, precedeix el frontis; hi té tres portals d'arc de mig punt oberts en tres costats, més gran el central; té un òcul a mitja alçada en el mur del frontis obert per damunt del cancell, i una cornisa angular per coronament. La teulada a doble vessant presenta coberta de lloses de pissarra negra ben tallades. Consta, segurament, d'una nau i alguna capella lateral.

Campanar de planta gairebé quadrada (2'44 x 2'70 m) capçat amb una cornisa motllurada i una teulada piramidal de pissarra amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; té alguna espitllera a la cara frontal en pisos inferiors. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats enfosquits pel pas del temps com els del temple.

Situació: damunt l'ala esquerra de l'església fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent; està una mica endarrerit.

Alçada: 15'20 metres.

Esveltesa: 5,6

TORRE DE TAMÚRCIA, LA Sant Josep

Altitud: 1048 metres. Municipi de Tremp

Església romànica del segle XII que ha sofert canvis i retocs al llarg del temps. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó rebaixada sobre dos arcs torals i capçada per un absis semicircular romànic amb murs de carreus mitjans ben escairats i que presenta per l'exterior, poc més avall de la cornisa, un fris format per un escàs ràfec sobre mènsules bisellades; dues capelles fondes fan com de fals transepte; uns contraforts reforcen els murs en diversos punts; un porxo davant del portal està cobert per una teulada d'un sol vessant sobre d'un embigat de fusta suportat per alguns dels contraforts laterals. El portal dovellat rústicament en arc de mig punt està obert al mur de migdia. Els seus murs de pedra grisenca són de carreus mitjans matussers i irregulars disposats més o menys en filades; els de l'absis romànic, marronosos de mida mitjana, semblen més ben escairats i alineats com en la majoria de les obres del segle XII.

Dimensions: 10'00 x 3'66 x 4'82 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les dues capelles laterals fa 8'34 metres d'amplada.

Campanar afegit modernament. Té un primer poc alt cos de planta quadrada (2'45 x 2'50 m) i un de segon octagonal; està coronat per una destacada cornisa i una teulada de quatre vessants força plana de teules aràbigues. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Els seus murs ofereixen dos aspectes, la base quadrada es troba arrebossada i pintada amb un color rogenc, el segon cos octagonal de pedra vista amb tècnica de maçoneria fa servir peces en les que predomina el color gris i que es veuen picades i escairades a mitges.

Situació: adossat al centre dels peus del temple encarats a ponent.

Alçada: 9'40 metres.

Esveltesa: 3,7

TREMP

Santa Maria de Valldeflors, basílica

Altitud: 468 metres.

Església aixecada al segle XVII entre el 1638 i el 1642. Consta d'una nau en estil gòtic tardà de cinc trams coberts amb volta ogival estrellada damunt cinc arcs torals de punt rodó que descansen en una imposta classicitzant i en sengles pilastres; els nervis estan decorats amb elements daurats i les claus de volta amb relleus policromats; està capçada per un absis poligonal de set costats per l'exterior i semicircular per l'interior; té un digne cancell i un cor sobre embigat de fusta que encabeix un orgue barroc; les capelles laterals estan obertes per arcs de mig punt. Els seus murs són de carreus petits i ben escairats tant per l'interior com per fora de pedra groguenca daurada. Hi ha vestigis romànics del segle XI al mur de migdia amb un portal amb dues arquivoltes de mig punt sobre impostes.

La portada principal, classicitzant, té un timpà al dessota d'un arc semicircular i sobre la llinda; està decorat amb una obra moderna de Pujol Grau feta amb planxa de ferro que representa Maria rodejada d'elements vegetals estilitzats; el portal rectangular està flanquejat per dues columnes estriades i exemptes per banda que descansen en un mateix alt pedestal; sostenen part de l'entaulament truncat i un frontó inacabat; a mitja alçada hi ha una rosassa motllurada i, al capdamunt, la cornisa angular igualment motllurada i amb pinacles de bola als extrems.

Dimensions: 40'00 x 13'00 x 19'33 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 22'87 metres.

Arquitecte: Claudi Casals II de Barcelona (segle XVII).

Guarda un retaule renaixentista del 1623 de Sant Bonifaci a la capella del Santíssim; una talla gòtica policromada del segle XV de dos metres d'altura de la Mare de Déu de Valldeflors que representa Maria de peu dret amb el Nen sostingut pel braç esquerre i ricament embolcallada per un ampli mantell d'abundants plecs fet de tela endurida; les dues figures coronades estan incorporades al retaule d'imitació al barroc obrat el 1951. Una pica baptismal en un sol bloc de pedra de boca poligonal amb tot l'exterior amb relleus policromats.

Campanar amb un primer alt cos del gòtic tardà completat el 1909 amb la cel·la. El seu primer alt cos té planta gairebé quadrada (9'32 x 9'10 m); el segon octagonal constitueix la cel·la amb vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Està capçat per una cornisa motllurada amb un fris destacat d'arcuacions cegues al seu dessota i un terrat amb barana de merlets; per la banda sud té adossada una torre rectangular que arriba molt a prop de la motllura que corona el primer cos. Els seus murs de carreus petits i ben escairats disposats en filades uniformes tenen la mateixa coloració daurada que els del temple. Una escala de cargol de pedra puja fins a un replà a partir del qual segueix per unes escales metàl·liques fins a la cel·la.

Situació: adossat al mur de migdia, tocant a l'absis orientat a llevant.

Alçada: 38'30 metres.

Esveltesa: 4,1

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

ORCAU L'Assumpció

Altitud: 753 metres. Municipi d'Isona i Conca Dellà

Església del segle XVI; té un absis poligonal sobrealçat. Avui, està desmuntada i en obres.

Guarda un sagrari de fusta amb pintures gòtiques (segle XVI). **Campanar** absent: una campana es troba sobre un mur mig enderrocat (2004).

ORRIT (El Pont d'Orrit) Sant Pere

Altitud: 854 metres. Municipi de Tremp

Església romànica del segle XI, avui abandonada, igualment com tot el poble; s'hi han fet obres recentment (2005) per cobrir el campanar dignament; un camí de drecera abandonat i ple de vegetació i de rocs traïdors (2006) muntanya amunt dificulta arribar-hi. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt que es recolzen en sengles pilastres; està acompanyada de dues capelles fondes a cada banda, una d'elles sota el campanar, que aparenten un transepte; estan cobertes per voltes de canó i semblen d'un període tardà; està capçada a llevant per un absis semicircular precedit d'un arc presbiteral de mig punt; per l'exterior presenta paraments de carreus mitjans matussers disposats en filades i decorats amb lesenes i amb un fris d'arcs cecs rudimentaris sota cornisa; uns contraforts d'escàs relleu reforcen les façanes laterals en els punts en què coincideixen amb les pilastres interiors. Té un portal en arc de mig punt obert al mur lateral de migdia proper al mur dels peus encarat a ponent. Per l'interior, els murs tenen restes de pintura; un cor als peus, avui mig perdut, s'aguanta sobre unes bigues de fusta; li manca la barana. Els murs laterals i el dels peus presenten paraments romànics de carreus matussers amb les juntures ben plenes de morter mentre que els murs del campanar i de les capelles laterals ofereixen paraments de pedres gens o poc picades amb escassetesa de morter. Dimensions: 15'46 x 3'33 x 4'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transepte en mesura 9'74 x 3'19 x 4'40.

Campanar romànic senzill, obra tardana segurament. Té planta rectangular (4'66 x 3'33 m). Està coronat per una minsa cornisa i una teulada de doble vessant. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara menys al nord, alguna mig tapiada; a nivells inferiors també hi ha alguna altra finestra, avui paredada; s'hi accedeix per una escala exterior de grans peces de pedra que arriba fins a una porta alta oberta al mur lateral de ponent i segueix per l'interior fins a la cel·la; els baixos constitueixen una capella lateral comunicada amb la nau. Els seus murs presenten paraments de carreus matussers amb poc morter.

Situació: adossat i recolzat en el mur de migdia.

Alçada: 9'67.

EL PALLARS SOBIRÀ

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
------------------------	------------	------------------

Alins	Sant Vicenç	23'34
Àreu	Sant Climent	28'24
Ainet de Besan	Sant Julià	22'03
Norís	Sant Serni	15'03
Tor	Sant Pere	12'96
Alt Àneu		
Alós	Sant Lliser	26'00
Borén	Sant Martí	31'40
Isavarre	Sant Llorenç	26'60
Isil	La Immaculada	27'25
Son	Sants Just i Pastor	24'00
Sorpe	Sant Pere	15'25
València d'Àneu	Santa Maria	22'34
Baix Pallars		
Montcortès	Sant Martí	14'96
Peramea	Sant Cristòfol	14'28
Espot	Santa Llogaia	32'40
Estaís	Sant Esteve	14'73
Esterri d'Àneu	Sant Vicenç	42'47
Esterri de Cardós	Sant Pere i Sant Pau	24'28
Arròs de Cardós	Sant Julià	14'16
Farrera	Sant Roc	20'25
Burg	Sant Bartomeu	18'92
Montesclado	Sant Esteve	16'64
Guingueta d'Àneu, la		
Escaló	Santa Maria	28'35
Escart	Sant Martí	20'75
Gavàs	Sant Esteve	30'75
Jou	Sant Pere	24'85
Llavorre	Sant Miquel	20'75
Unarre	Sant Julià	24'66
Lladorre	Sant Martí	18'59
Boldís Jussà	Sant Pere	16'71
Tavascan	Sant Simeó	22'89
Llavorsí	Santa Anna	21'84

Aidí	Mare de Déu del Roser	10'32
Baixasca	Sant Serni	17'60
Rialp	Mare de Déu de Valdeflors	24'95
Caregue	Sant Martí	19'85
Surp	Sant Iscle	15'82
Soriguera		
Arcalís	Sant Lliser	17'89
Estac	Sant Marçal	21'54
Les Llagunes	Sant Martí	13'48
Vilamur	Mare de Déu de Medina	19'45
Sort	Sant Feliu	37'10
Altron	Sant Serni	23'00
Enviny	La Purificació de Maria	18'07
Llessui	Sant Pere	28'35
Montardit de Dalt	Santa Cecília	30'85
Pujal	Sant Pere	15'54
Saurí	Sant Víctor	19'23
Sorre	Sant Esteve	19'80
Tírvia	Sant Feliu	28'11
Vall de Cardós		
Estaon	Sant Jaume	17'98
Lladrós	Sant Pere	19'52
Ribera de Cardós	Santa Maria	23'73
Surri	Santa Coloma	17'10

Alçada mitjana: 21'89 metres

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

AIDÍ Mare de Déu del Roser
 Altitud: 950 metres. Municipi de Llavorsí

Església aixecada cap el 1782. Consta d'una sola nau amb capçalera recta. Externament presenta el mur del frontis amb un arrebossat i un emblanquinat en no massa bon estat i amb carreus visibles a cantoneres; els murs laterals són de paredat de llosa. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular.

Campanar de planta quadrada (2'00 x 2'10 m) aixecat damunt l'estructura de l'edifici del

que en sobresurt només la cel·la amb els caires aixamfranats i finestres obertes en arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està cobert per una baixa teulada piramidal amb una destacada cornisa. Els seus murs són de maçoneria de llosa vista.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 10'32 metres.

Esveltesa: 5

AINET DE BESAN Sant Julià
Altitud: 1000 metres. Municipi d'Alins

Església barroca; conserva algun pany romànic en els seus murs procedents d'un antic temple. Consta d'una nau rectangular amb capelles laterals. El frontis orientat a ponent té un portal en arc de mig punt amb marc de pedra blanquinosa i, a mitja alçada, un òcul també amb marc blanquinós. Els seus murs són de paredat de llosa en pedra grisenca fosca.

Guarda una talla de Crist, la Majestat de Buiro, del segle XII (Sant Creuet).

Campanar neoclàssic auster aixecat cap el 1805. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'22 x 3'88 m) i un de segon alt i amb els caires aixamfranats. Està capçat per una destacada cornisa i una agulla octagonal amb inflexió a la base coberta de petites lloses de pissarra negra ben tallades. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt; hi pengen campanes. Uns contraforts reforcen als caires de la seva base. Els seus murs probablement de paredat de llosa estan arrebossats i emblanquinats.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 22'03 metres.

Esveltesa: 5,2

ALINS Sant Vicenç
Altitud: 1050 metres.

Església romànica modificada cap al segle XVIII amb detalls barrocs. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt, capçalera recta i una teulada de doble vessant amb marcada inclinació. El cor descansa en un arc rebaixat. El frontis té un portal dovellat de punt rodó, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular. Els seus murs de paredat de llosa estan arrebossats i pintats d'un color marronós clar.

Dimensions: 21'55 x 6'60 x 9'29 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar de torre de planta rectangular (3'25 x 3'90 m). Té un primer cos romànic del segle XI amb un parament de petits carreus irregulars amb prou feines visibles en quedar coberts per un arrebossat; en el límit superior d'aquesta base presenta decoració d'arcs cecs i un fris de dents de serra; les cantoneres queden ressaltades a manera de lesenes. La part superior, del segle XVIII, té els seus murs de paredat de llosa sense arrebossar amb espitlleres en tres pisos per la banda de migdia; el seu perímetre és lleugerament més reduït que la base. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen tres campanes i una magnífica matraca. Està capçat per una cornisa destacada i una teulada piramidal quadrada amb inflexió a la base coberta amb petites lloses ben tallades de pissarra negra.

Situació: adossat al mur lateral de migdia proper a l'angle sud-est del frontis encarat a

llevant.

Alçada: 23'34 metres.

Esveltesa: 6

ALÓS

Sant Lliser

Altitud: 1280 metres. Municipi d'Alt Àneu

Església romànica aixecada entre els segles XI i XII; fou modificada al segle XVIII però encara se'n conserva part del frontis amb la portada i una finestra. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta ogival; té la capçalera recta; està acompanyada de tres capelles laterals per banda. La portalada de finals del segle XII o principis del XIII és atrompetada a base de tres arquivoltes d'arc de mig punt, la central ornada amb rosetes encerclades que alternen amb unes peces cilíndriques; descansen en tres columnetes per banda adossades en els angles dels brancals i que mostren capitells amb relleus molt erosionats que representen rostres humans que evocuen la crítica dels vicis, a més d'animals, i amb una imposta decorada amb elements geomètrics; un bordó bellament decorat amb escacat i estrelles recobreix les arcades; a banda i banda de la portalada hi ha encastades dues làpides amb figures humanes en relleus molt arcaics; la de la dreta descansa sobre mènsules. Aquesta portalada es troba lleugerament escorada a l'esquerra de l'eix senyalat per la cornisa angular i l'òcul situat a mitja alçada. Els seus murs, coberts amb un arrebossat en mal estat, a la part baixa mostren uns paraments a base de lloses més o menys carreuades.

Guarda una pica baptismal romànica del segle XII amb decoració geomètrica; té forma semiesfèrica de 117 cm de diàmetre a la boca, un gruix de 2'3 cm i una fondària de 20. Igualment s'hi conserven dues piques de pedra per oli amb relleus a les cares. A banda i banda de la portalada s'hi troben uns baixos relleus molt peculiars ja indicats, probablement sepulcrales, que representen Adam i Eva abans i de després del pecat segons la tradició.

Campanar del segle XVIII. Té un primer alt cos de planta rectangular (3'20 x 5'18 m); un de segon té els caires aixamfranats. Està capçat per una cornisa destacada i una agulla d'obra vuitavada amb inflexió a la base. Els seus murs són de paredat de llosa; estan arrebossats i deixen veure carreus ben escairats a cantoneres. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; en una d'elles hi penja una campana. L'esfera d'un rellotge es troba a la cara frontal; avui (2000) està parat. Una escala de fusta fent ziga-zaga i arrapada als murs permet accedir a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 26'06 metres.

Esveltesa: 5

ALTRON

Sant Serni

Altitud: 850 metres. Municipi de Sort

Església d'un barroc rústic aixecada al segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada de llunetes; està acompanyada de capelles laterals i té la capçalera recta. El frontis està obert amb un portal en arc de mig punt lleugerament parabòlic a base de lloses col·locades com fulls de llibre i per un òcul atrompetat a la part alta; una destacada cornisa angular corona la façana. Els murs del temple són de paredat de lloses amb un arrebossat mig perdut i un sòcol de pedra grisenca.

Campanar coetani del temple merament funcional. Té un primer alt cos de planta

rectangular (3'63 x 3'00 m); el segon té els caires aixamfranats. Està capçat per una destacada cornisa motllurada i una agulla piramidal vuitavada amb inflexió a la base; queda recoberta de lloses de pissarra grisenca. La cel·la està oberta amb finestres d'arc rebaixat, una a cada cara; hi penja alguna campana; la de la cara nord està cegada. Unes finestretes, algunes d'elles espitlleres, es troben obertes en la part inferior de la cara frontal a diversos nivells. Els paraments mostren lloses mig picades formant filades horitzontals força regulars.

Situació: adossat al mur lateral de llevant fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 23'00 metres.

Esveltesa: 6,3

ARCALÍS

Sant Lliser (sant Lleïr)

Altitud: 780 metres.

Municipi de Soriguera

Església d'aspecte auster aixecada cap el 1801 com a resultat de modificar una d'anterior. Consta d'una nau amb capçalera recta; està acompanyada d'alguna capella lateral. La cobreix una teulada amb planxes metàl·liques. El frontis té un portal en arc de mig punt, una finestra d'arc rebaixat a mitja alçada i una cornisa angular. El seu mur està arrebossat i emblanquinat i presenta un aspecte força decent; els murs laterals són de pedra vista de color marronós amb la tècnica de maçoneria.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (3'04 x 3'04 m); el segon és octagonal i queda cobert per una teulada piramidal baixa; els separa una motllura. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats i no ofereixen massa bon aspecte. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna menys a la del migdia; hi penja alguna campana.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'89 metres.

Esveltesa: 5,8

ÀREU

Sant Climent

Altitud: 1279 metres.

Municipi d'Alins

Església del 1787. Consta d'una nau amb capelles laterals i capçada per un absis semicircular. Els seus murs són de paredat de llosa arrebossats i emblanquinats tot i que avui (2004) presenten un estat deficient en totes les seves cares. El frontis té un portal en arc de mig punt amb dovelles a base de lloses, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular.

Guarda una imatge romànica del segle XII de la Mare de Déu de la Torre.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta rectangular (3'85 x 5'20 m); el segon té els caires aixamfranats i està capçat per una cornisa destacada i una agulla piramidal vuitavada de petites lloses de pissarra grisenca; fa una gran inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; una altra finestra es troba a mitja alçada a la banda de llevant.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 28'24 metres.

Esveltesa: 5,4

ARRÒS DE CARDÓS Sant Julià
Altitud: 1040 metres. Municipi d'Esterrí de Cardós

Església aixecada cap a la primera meitat del segle XVIII. Consta d'una nau capçada per un petit absis rectangular i acompanyada d'algunes capelles laterals. El frontis té un portal en arc de mig punt format per lloses disposades en fulls de llibre, un òcul atrompetat a mitja alçada i una destacada cornisa angular; una finestra rectangular a la part alta i una espitllera a la part baixa estan obertes a la banda esquerra del frontis. Els seus murs són de paredat de llosa amb un arrebossat mig perdut.

Campanar merament funcional, rústic i auster coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (3'30 x 3'31 m) i està capçat per una cornisa destacada sobre caps de biga i per una agulla piramidal quadrada amb inflexió a la base; està recoberta de lloses de pissarra grisenca. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; en un pis inferior igualment hi ha obertes finestres a cada costat i, en un primer pis hi ha una altra finestra rectangular per la banda frontal. Els seus murs són de paredat de llosa amb un arrebossat en mal estat com en la resta dels murs de l'església.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 14'16 metres.

Esveltesa: 4,2

BAIASCA Sant Serni
Altitud: 1000 metres. Municipi de Llavorsí

Església romànica de finals del segle XI molt modificada al segle XVII. Consta d'una nau aixecada amb influència barroca coberta amb una volta de llunetes i capçada per un absis semicircular conservat del primitiu temple romànic igualment com alguns frescos coetanis que el cobreixen descoberts recentment i ja restaurats. L'absis presenta dos nivells separats per una senzilla motllura; el baix inclou una mena de cripta; tots dos estan decorats per fora amb arcuacions cegues i lesenes i els paraments tenen carreus irregulars i molt matussers de pedra grisenca fosca. Els murs laterals tenen paraments de maçoneria de llosa disposats en filades força horitzontals; algun contrafort reforça el mur de migdia.

El portal obert en el mur de migdia té un arc de mig punt format per dovelles en posició de fulls de llibre. La teulada de doble vessant acaba en una destacada cornisa; està situada en un nivell força més alt que l'absis, senyal que en el moment de les reformes la nau es deuria sobrealçar. Inicialment el temple tenia dos absis bessons a l'est dels quals ara només en resta un, el del migdia, i part del que es trobava al cantó de tramuntana.

Dimensions: 18'50 x 7'30 metres respectivament de llargada i amplada; la fondària de l'absis, o sigui la seva profunditat, inclosa en la llargada indicada, és d'un metre vint.

L'església està situada al cim del poble, i s'hi arriba per un caminet ple de vegetació i rocs, completament descurat, no trepitjat de fa temps (maig 2005), després d'haver de transitar per carrerons ben empedrats, estrets, i escales de comunicació d'una estructura de població laberíntica i encimbellada. És lamentable que el municipi no tingui cura de l'accés a un edifici tan interessant.

Guarda pintures murals romàniques de cap el 1110-1120 atribuïdes al mestre de Pedret o a algun dels seus deixebles; també conserva tres retaules barrocs de caire popular.

Campanar merament funcional del segle XVIII. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (3'65 x 3'40 m) i un de segon amb els caires aixamfranats. Està capçat per una cornisa i una teulada piramidal vuitavada amb inflexió a la base; queda recoberta de lloses de pissarra grisenca toscament tallades. La cel·la queda oberta sota mateix de la cornisa amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Els murs del cloquer són de maçoneria de llosa prima i amb el morter de calç que les relliga força visible.

Situació: adossat al mur dels peus del temple, a ponent, fent angle al sud-oest amb el mur lateral del migdia.

Alçada: 17'60 metres.

Esveltesa: 4,8

BOLDÍS JUSSÀ

Sant Pere

Altitud: 1303 metres. Municipi de Lladorre

Església rústica aixecada en el temps del barroc. Consta d'una nau amb capçalera recta; està bastida amb murs de paredat de llosa. Al frontis hi ha obert un petit portal dovellat en arc de mig punt amb marc de lloses disposades en fulls de llibre, una finestra rectangular a mitja alçada lleugerament desviada de l'eix frontal i la cornisa angular que es correspon amb una teulada a dos vessants.

Guarda un retaule barroc del 1703 a l'altar major i altres als laterals.

Campanar d'un barroc rústic i auster restaurat els últims temps (es trobava a mig restaurar pel juny del 2006). Té planta quadrada (3'56 x 3'56 m) amb un segon cos octagonal coronat per una cornisa i una agulla piramidal amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 16'71 metres.

Esveltesa: 4,7

BORÉN

Sant Martí

Altitud: 1113 metres. Municipi de l'Alt Àneu

Església d'orígens romànics modificada cap el 1791. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes d'aresta sobre arcs torals de mig punt que descansen en una imposta classicitzant que recorre tota la base de la volta i en pilastres que baixen al terra des dels arcs torals; la capçalera recta inclou el presbiteri de la mateixa amplada que la nau. El cor amb una barana de fusta tornejada descansa sobre un arc de punt rodó lleugerament rebaixat i en un embigat de fusta.

El frontis té un portal romànic del segle XII com únic element conservat de l'edifici primitiu; està atrompetat amb dues arquivoltes de mig punt sobre senzilles impostes i un ampli bordó amb decoració a base de rosetes; els muntants motllurats mostren unes senzilles impostes decorades amb elements vegetals estilitzats; un òcul es troba obert a mitja alçada; per coronament una fina cornisa angular té una creu al cim i una espadanya d'un ull al seu costat, relíquia conservada del frontis primitiu abans de la construcció del campanar de torre. Els seus murs són de paredat de lloses coberts amb un arrebossat avui mig perdut.

Dimensions: 17'83 x 6'57 x 9'08 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals fa una amplada total de 12'37 metres.

Guarda dues piques romàniques, una baptismal amb incisions geomètriques i una altra de

beneitera decorada amb uns rostres primitius en baix relleu; també conserva una talla en fusta de noguera de la Mare de Déu de les Neus, imatge romànica del segle XIII del tipus anomenat Mare de Déu de la Llet en actitud asseguda amb corona i amb el Nen a la falda; procedeix de l'església de la Mare de Déu de les Neus d'Àrreu.

Campanar merament funcional del segle XVIII típic de la zona. Té un primer cos de planta rectangular (4'80 x 5'30 m) i un alt segon cos de caires aixamfranats i capçat per una cornisa i una agulla octagonal de petites lloses de pissarra grisenca amb inflexió a la base; fou refeta el 1989 en haver quedat cremada per un llamp la primitiva. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes; unes espitlleres es troben en els pisos inferiors a la cara frontal. Els seus murs són de paredat de llosa amb un arrebossat no massa ben conservat. L'escala del seu interior és de fusta i puja en ziga-zaga arrambada a la banda nord deixant un ull lateral al sud; la cel·la té el sòl de fusta.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat al migdia.

Alçada: 31'40 metres.

Esveltesa: 6

BURG

Sant Bartomeu

Altitud: 1300 metres. Municipi de Farrera

Església dels segles XVII-XVIII d'un barroc rústic. Consta d'una nau rectangular de tres trams coberts amb una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt. El cor que descansa en un arc rebaixat i una volta de llunetes no té barana. Damunt les dues capelles laterals per banda s'hi troben dues tribunes a cada costat sense baranes. Els seus murs són de paredat de llosa i alguns carreus amb un arrebossat en mal estat. El frontis té un portal d'arc de mig punt, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular. Sembla un edifici no acabat.

Dimensions: 14'06 x 5'03 x 8'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles en fa 10'42.

Campanar d'un barroc rústic i auster coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (2'80 x 2'80 m); el segon és octagonal. Està capçat per una destacada cornisa i una agulla de pissarra vuitavada amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; unes fines motllures es troben a la base de la cel·la i al capdamunt del primer cos. No té ni ha tingut mai escala per accedir a la cel·la; amb tot, hi penja una campana.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 18'92 metres.

Esveltesa: 4,2

CAREGUE

Sant Martí

Altitud: 1154 metres. Municipi de Rialp

Església neoclàssica aixecada el 1785. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes de llunetes i flanquejada per dues capelles laterals per banda; la capçalera és recta. El cor amb balustrada de fusta descansa en un arc rebaixat i una volta de llunetes; està perllongat en dues tribunes a cada costat sobre les capelles laterals. Tant el cor com les voltes avui (2010) estan reforçats per una estructura metàl·lica molt sòlida a fi de mantenir el temple en bones condicions.

El frontis té un portal en arc de mig punt amb el marc simulant dovelles i carreus pintats de

blau, un òcul atrompetat a mitja alçada amb el marc pintat de blau marí i una cornisa angular amb una petita finestra quadrada entre l'òcul i ella. Té pintat l'any 1947, en pintura blava, per sobre de l'òcul, segurament és l'any en què es va pintar tot el frontis. El temple, en el seu estat actual, maig 2005, presenta un aspecte digne per l'exterior i mostra que ha estat objecte de restauració recent amb els seus murs arrebossats i pintats amb un to beix clar.

Dimensions: 13'10 x 5'37 x 7'71 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de 9'30 metres està calculada des del fons de les capelles laterals.

Campanar coetani del temple d'un barroc rústic i auster típic de les terres pirinenques. Té un primer alt cos de planta rectangular (3'15 x 4'75 m); el segon és octagonal irregular amb motllures a sobre i sota finestres i en la separació dels dos cossos; està capçat per una cornisa motllurada i una agulla vuitavada de lloses de pissarra amb inflexió a la base i amb una llucana a l'est. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Els seus murs estan arrebossats i pintats com el frontis. Per l'interior hi puja una escala d'obra sobre voltes arripada als murs que deixa un escàs ull central.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 19'85 metres.

Esveltesa: 4,1

ENVINY La Purificació de Maria
Altitud: 1154 metres. Municipi de Sort

Església del segle XVIII; conserva vestigis romànics del segle XI com l'absis semicircular i algun pany de l'angle nord-oest. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes d'aresta damunt dos arcs torals de mig punt; la capçalera la forma l'absis semicircular. El mur del frontis en pedra vista és de carreus matussers de pedra grisenca; té el portal dovellat matusserament en arc de mig punt, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular; els murs laterals són de paredat de llosa.

Dimensions: 14'70 x 4'23 x 6'95 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 10'16 metres.

Guarda la reproducció de l'antic retaule de la parròquia del segle XV dedicat a Santa Maria de la Purificació avui dividit en dos que es conserven en museus dels Estats Units (Hispanic Society de Nova York i Philadelphia Museum of Art) de Pere Espallargues (1490-1527); la reproducció és fidel en haver estat feta amb la tècnica del *papergel*. I una imatge gòtica (1360-1370) de Maria amb l'Infant.

Campanar aixecat en temps de les reformes del segle XVIII. Té planta gairebé quadrada (2'50 x 2'70 m) i un segon alt cos de caires aixamfranats capçat per una cornisa motllurada i una agulla octagonal de lloses de pissarra amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc rebaixat, una a cada cara; hi pengen campanes. Unes motllures destacades separen el cloquer en quatre cossos; una sota finestres, i altres al primer cos. Els seus paraments són de paredat de lloses amb molt de cimentació visible entre les pedres. Per l'interior del campanar hi puja una escala de cargol d'obra fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 18'07 metres.

Esveltesa: 6,7

ESCALÓ

Altitud: 864 metres.

Santa Maria

Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església construïda cap el 1787. Consta d'una nau coberta amb una volta sobre cinc arcs torals de mig punt. Una meitat, propera a la capçalera, més estreta i més baixa, està coberta amb una volta d'aresta o falsa creueria; la segona, propera a l'entrada, té volta de llunetes. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un embigat. El frontis té un portal d'arc rebaixat, un òcul a mitja alçada, i una finestra rectangular sota de la cornisa angular. Els seus murs són de paredat de lloses.

Dimensions: 21'00 x 6'57 x 8'24 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; amb tot, les mesures d'amplada i alçada són les mitjanes; en efecte, pel que fa a l'amplada va de 5'74 a 7'40, i per l'alçada va de 8'18 a 8'29.

Guarda dues piques, una de baptismal semiesfèrica decorada per una franja amb dos bordons i un motiu central de corda en relleu. L'altra és de marbre, moderna, decorada amb gallons (ornaments semicirculars, semblants a bossells); es troba sobre un peu cilíndric antic.

Campanar del segle XVIII d'un barroc rústic i auster. Té un primer cos de planta rectangular (5'12 x 4'24 m); el segon és vuitavat irregular i està coronat per una cornisa i una agulla piramidal octagonal irregular amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc rebaixat, una a cada cara; hi pengen tres campanes. Els seus murs són de paredat de lloses; els del cos octagonal estan arrebossats i pintats de color blanc; tots mostren una gran nuesa. Per l'interior hi puja una escala metàl·lica fent ziga-zaga; es troba en molt bon estat i molt segura, segurament és de força recent instal·lació.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 28'35 metres.

Esveltesa: 5,5

ESCART

Altitud: 1230 metres.

Sant Martí

Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església barroca del segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb voltes d'aresta; té la capçalera recta a la banda nord oriental i capelles laterals a cada banda. El frontis encarat a ponent té un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular. Els seus murs són de paredat de llosa arrebossats i pintats de blanc; avui (2001) aquesta cobertura es troba en mal estat.

Guarda una pica baptismal segurament medieval de forma semiesfèrica amb decoració en relleu i dues piques de dimensions més reduïdes que l'anterior, també medievals, una decorada i l'altra llisa i, finalment, un recipient rectangular de temps altmedievals dividit en dos departaments destinat a contenir olis.

Campanar merament funcional del barroc rústic i auster del Pallars. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (3'07 x 3'20 m); el segon amb els caires aixamfranats està coronat per una cornisa i una agulla piramidal vuitavada de lloses de pissarra amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc rebaixat, una a cada cara; hi pengen dues campanes; alguna petita finestra rectangular es troba a nivells baixos. Els seus murs de paredat de llosa es troben, com els de tot el temple, coberts per un arrebossat en mal estat pintat de blanc.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 20'75 metres.

Esveltesa: 6,4

ESPOT Santa Llogaia (Leocàdia)

Altitud: 1321 metres.

Església del segle XVIII d'aires neoclàssics, austers, rústics. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb voltes d'aresta sobre quatre arcs torals de mig punt i capçada per un absis semicircular amb el presbiteri cobert per una volta de quart d'esfera a manera de petxina. A cada banda s'hi obren tres capelles. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat i una volta de llunetes; al damunt de les capelles laterals s'hi troben tribunes a cada banda.

Té el frontis arrebossat i emblanquinat amb una portalada classicitzant amb el portal en arc de mig punt atrompetat amb dues arquivoltes i amb pilastres adossades als muntants; al seu damunt hi ha un bordó horitzontal amb una fornícula amb imatge, una rosassa a mitja alçada i una cornisa angular que es correspon amb una teulada de dos vessants molt inclinats.

Dimensions: 24'64 x 7'95 x 11'59 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total fa 18'20 metres; per tant, és un temple força gran.

Campanar rústic i auster d'un tipus molt corrent al Pallars aixecat amb aires neoclàssics, al segle XVIII. Té un primer alt cos de planta rectangular (4'10 x 5'50 m); un de segon amb els caires aixamfranats també és molt alt. Està capçat per una cornisa motllurada i una agulla de lloses de pissarra negra vuitavada amb inflexió a la base. Els seus murs tenen paraments de paredat de llosa arrebossats i emblanquinats; una esfera horària senyalava l'hora a mitja alçada, avui (2004) està parat. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; el seu sòl de fusta està format per taulons; es troba al nivell del llindar de les finestres. L'escala de cargol que hi puja és de fusta i en bon estat (sembla recent); va pujant a través de diversos pisos també obrats en fusta; l'últim tram el supera una escala sòlida de fusta apuntalada en el mur.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 32'40 metres.

Esveltesa: 6

ESTAC Sant Marçal
Altitud: 1167 metres. Municipi de Soriguera

Església aixecada entre el 1730 i el 1734 en un estil barroc senzill. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes d'aresta que descansen en tres arcs torals de mig punt; té la capçalera recta. El cor amb una barana de fusta es troba sobre un arc de mig punt i una volta d'aresta; té el cancell al seu dessota. El frontis queda obert amb un portal d'arc de mig punt i amb una finestra en arc rebaixat a mitja alçada; la cornisa angular té el cim desplaçat a la dreta de l'eix del frontis.

Dimensions: 13'00 x 4'79 x 6'83 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 10'45.

Campanar d'un estil barroc rústic i auster típic dels pobles del Pallars. Té un alt cos de planta pràcticament quadrada (3'40 x 3'45 m); al capdamunt, el cos de la cel·la té els caires aixamfranats; està coronat per una cornisa motllurada destacada i una teulada piramidal octagonal amb inflexió a la base recoberta de lloses de pissarra negra. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs tenen paraments de lloses picades matusserament; a diversos nivells hi ha algunes espitlleres; fora d'elles, presenten una total nuesa.

Situació: damunt mateix de l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest de la capçalera orientada a ponent.

Alçada: 21'54 metres.

Esveltesa: 6,2

ESTAÍS

Sant Esteve

Altitud: 1200 metres. Municipi d'Espot

Església romànica, possiblement del segle XI, modificada al segle XVIII. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes d'aresta damunt tres arcs torals; l'acompanyen algunes capelles laterals d'època barroca; està capçada per un absis semicircular romànic amb decoració llombarda, gairebé tot recobert per un arrebossat; és l'única part conservada de l'edifici primitiu. Té un cor damunt un embigat de fusta i decorat amb relleus gòtics en els extrems de les bigues que sobresurten. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat mig perdut tot i que s'hi veuen encara alguns panys de carreuons escairats matusserament conservats dels temps romànics.

Dimensions: 17'80 x 8'60 metres de llargada i amplada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 15'60 metres.

Campanar afegit al segle XVIII. Té planta gairebé quadrada (3'50 x 3'10 m) amb un cos superior vuitavat que constitueix la cel·la; està coronat per una cornisa i una agulla vuitavada piramidal de lloses matusseres de pissarra negra; fa inflexió a la base. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja una campana; una altra finestra rectangular està situada sota de la cel·la a la cara frontal. Els seus murs de pedra picada de peces carreuades matusserament estan, en part, arrebossats.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a ponent.

Alçada: 14'73 metres.

Esveltesa: 4,2

ESTAON

Sant Jaume

Altitud: 1237 metres. Municipi de Vall de Cardós

Església aixecada al segle XVIII. Consta d'una nau de quatre trams amb capçalera recta i murs de paredat arrebossat i emblanquinat; avui dia (2004) aquesta cobertura es troba en un estat precari. El frontis té un portal en arc de mig punt, un òcul atrompetat a mitja alçada i una destacada cornisa angular sobre caps de biga amb una petita finestra rectangular entre el cim i l'òcul.

Guarda un bonic retaule popular sobre Sant Isidre en una capella lateral i pintures modernes de Josep Verdguer sobre sant Jaume (1966) en el presbiteri.

Campanar d'un barroc rústic i auster. Té un primer cos de planta rectangular (3'40 x 4'50 m); el segon amb els caires aixamfranats està coronat per una cornisa motllurada i una coberta incompleta en ésser destruïda l'antiga agulla per un llamp el 1948; avui li queden quatre petits pilars, un a cadascun dels angles. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; en la que dóna al frontis hi penja una campana. Els seus murs són de maçoneria de lloses mig picades coberts amb un arrebossat en mal estat.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 17'98 metres.

Esveltesa: 4

ESTERRI D'ÀNEU Sant Vicenç
Altitud: 957 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1774 i el 1792 any en què fou consagrat l'altar. Consta d'una nau espaiosa coberta amb una volta de llunetes sobre cinc arcs torals de mig punt i de dos passadissos amb voltes d'aresta oberts entre les capelles laterals; al seu damunt s'hi troben unes tribunes; està capçada per un presbiteri recte que ocupa dos dels cinc trams de la nau. El cor amb barana de balustres de fusta descansa sobre un arc carpanell i al damunt d'un ampli atri vidriat. El frontis té una portalada neoclàssica amb un portal rectangular i dues fines columnes sobre pedestals adossades als muntants, una per banda, un entaulament dòric, una petita fornícula amb imatge al damunt, una rosassa atrompetada a mitja alçada i una minsa cornisa angular; un segon portal romànic atrompetat amb dues arquivoltes en arc de mig punt i bordó sobre senzilles impostes es troba al mur del migdia. Els seus murs tenen panys de petits carreus picats matusserament i altres de maçoneria de llosa vista de peces grisenques mig picades; al frontis hi ha un gran pany central al voltant de la rosassa que es troba arrebossat simulant carreus ben escairats i alineats.

L'edifici pertanyia des del 1624 abans de ser refet al segle XVIII a un col·legi per a orfes regentat pels agustins; en tancar-se al 1771 passa a ser parròquia de la població.

Dimensions: 30'05 x 9'60 x 14'28 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total fa 17'90 metres; l'atri de 5'25 de fondària queden inclosos en els indicats per la llargada de la nau.

Guarda una pica baptismal romànica amb incisions en espiga distribuïdes en bandes en tota la superfície i amb el peu amb rostres en relleu a cada angle.

Campanar del 1617, barroc i auster com la majoria dels que es veuen en el Pallars Sobirà. Té un primer cos de planta quadrada (6'27 x 6'27 m); el seu alt segon cos és octagonal irregular coronat per una cornisa motllurada i una agulla molt aguda de petites lloses de pissarra negra ben tallades; fa inflexió a la base, té una llucana oberta a la base pel cantó de migdia i un ràfec al seu dessota. La cel·la té finestres obertes en arc de mig punt, una a cada cara alterna, i una motllura a l'arrencada dels arcs. Els seus murs de pedra fosca grisenca tenen carreus petits i matussers al primer cos i una senzilla motllura a la part alta; al segon, arrebossat i pintat d'un to blanc cremós com el de la majoria dels campanars de la comarca, presenta una esfera horària a mitja alçada a la cara frontal i alguna espitllera a la banda sud; cap altre element decoratiu trenca la nuesa dels seus murs. S'arriba a la cel·la mitjançant una escala del tipus català sobre voltes arrapada als murs. Hi pengen quatre campanes, una a cada finestra; són del 1813 (pes de 180 kg), del 1853 (de 300 kg), i dues més del 1953, una de 960 kg i l'altra de 285.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 42'47 metres.

Esveltesa: 6,7

ESTERRI DE CARDÓS Sant Pau i Sant Pere
Altitud: 1212 metres.

Església romànica del segle XI amb modificacions posteriors cap el 1726. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular amb decoració llombarda i parament de carreus grans i matussers; una capella lateral es troba afegida a la banda sud propera a l'absis. Té un porxo que aixopluga un portal en arc de mig punt obert a la façana de migdia. Els seus

murs no romànics són de maçoneria de lloses mig picades. Un segon portal en arc de mig punt ultrapassat al mur de ponent avui es troba paredat. Un cor als peus descansa en un embigat de fusta.

Dimensions: 19'00 x 5'00 x 8'50 metres de llargada, amplada i alçada respectivament.

Guarda una pica baptismal cilíndrica a la base del campanar.

Campanar exempt, segurament una antiga torre de defensa, modificat i sobrealçat cap el 1638. Té planta gairebé quadrada (5'15 x 5'00 m) i està coronat per una cornisa i una agulla piramidal de pissarra negra de peces ben tallades; té la base quadrada i l'agulla vuitavada amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana. Els seus murs de paredat de llosa estan arrebossats i emblanquinats, coberta en aparent mal estat. Tenen alguna espitllera en un nivell alt i, en la banda de tramuntana, a poca alçada, hi ha un portal en arc de mig punt que dóna a un primer pis. No té cap mes altre detall que trenqui la nuesa de la seva superfície. Per l'interior hi puja una escala de fusta en força mal estat.

Situació: molt proper al mur de migdia lleugerament més avançat que el mur de ponent fent angle al sud-est del temple.

Alçada: 24'28 metres.

Esveltesa, 4,7

FARRERA DE PALLARS

Sant Roc (Santa Eulàlia de Mèrida)

Altitud: 1362 metres.

Església molt refeta el 1884 dins d'un estil barroc rústic tradicional. Consta d'una nau amb capçalera recta i bastida amb murs de paredat de lloses marronoses. El frontis encarat a ponent té un portal en arc de mig punt, un gran òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular amb una finestreta rectangular al seu dessota; la teulada té dos vessants amb una marcada inclinació.

Campanar rústic d'inspiració barroca coetani del temple. Té un primer cos de planta rectangular (4'80 x 4'20 m); el segon és octagonal i en ell s'hi ubica la cel·la. Està coronat per una cornisa i una agulla vuitavada amb inflexió a la base recoberta de peces matusseres de pissarra negra disposades en escata. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja una campana. Els seus murs són de paredat de lloses de color marronós; està aixecat damunt de l'estret carrer que passa per la banda baixa del poble i hi deixa un pas a manera d'arc triomfal amb volta de canó amb marcs enllosats en full de llibre. Des de l'exterior, per un lateral elevat que cal salvar amb graons en mal estat picats en la roca bàsica, s'entra al campanar i per una escala de fusta en força mal estat s'arriba al nivell de la cel·la.

Situació: adossat cap al centre del mur lateral del migdia.

Alçada: 20'25 metres.

Esveltesa: 4,2

GAVÀS

Sant Esteve

Altitud: 1390 metres. Municipi d'Alt Àneu

Església barroca del segle XVIII aixecada en transformar-ne una de més primitiva. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival i amb la capçalera recta. El frontis arrebossat i emblanquinat té un portal en arc de mig punt i marc dovellat i carreuat; té unes grades rústiques al seu davant; a la part alta hi ha una rosassa atrompetada i una finestreta rectangular sota de la minsa cornisa angular i d'una espadanya d'un ull al cim on no hi penja cap campana.

Guarda un retaule barroc a l'altar major i una pica baptismal romànica de boca circular de 105 centímetres de diàmetre i de 44 de fondària; es troba sobre un peu prismàtic; té la boca motllurada i, al dessota, uns baixos relleus geomètrics a base de cercles amb flors de sis pètals inscrites.

Campanar barroc rústic i auster del segle XVIII. Té un primer cos de planta rectangular (5'35 x 3'58 m) i un de segon alt i amb els caires aixamfranats coronat per una cornisa motllurada i una agulla vuitavada de petites lloses de pissarra negra disposades en escata; fa una marcada inflexió a la base on s'hi obre una llucana a la mateixa banda frontal. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara menys al nord; hi pengen dues campanes. Els seus murs tenen un arrebossat emblanquinat que presenta un cert deteriorament; el sòcol, on s'ha perdut l'arrebossat, és de maçoneria vista a base de lloses de pedra fosca.

Situació: sobre l'ala dreta de la nau fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 30'75 metres.

Esveltesa: 5,5

ISAVARRE

Sant Llorenç

Altitud: 1125 metres.

Municipi d'Alt Àneu

Església romànica del segle XII modificada al XIV i al XVI. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de canó apuntada sobre tres arcs torals de mig punt que descansen en una imposta bisellada amb relleus en els punts on es troben amb els arcs; està capçada per un absis semicircular decorat per fora amb mènsules sota cornisa; l'acompanyen dues capelles laterals per banda. Conserva una portalada romànica oberta al mur lateral de migdia; està aixoplugada sota d'un porxo amb teulada de pissarra sobre bigues de fusta; es troba al fons d'una gran i fonda arcada de mig canó que simula dovelles amb un arrebossat emblanquinat; el portal en arc de mig punt dovellat descansa sobre senzilles impostes i de brancals de pedra blanca carreuada; queda envoltat per tres arquivoltes de mig punt en degradació decorades amb bitllets alternats amb rosetes inscrites en cercles; la més fonda només amb una motllura bossellada; descansen en senzilles impostes i en dues columnetes per banda que tenen capitells amb relleus figuratius arcaics; un bordó decorat amb un escacat el corona.

Dimensions: 18'32 x 5'50 x 7'30 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada comptada des del fons de les capelles laterals fa 11'26 metres.

Guarda una pica baptismal romànica (finals del XII o principis del XIII) amb decoració geomètrica i cares humanes en relleu; té forma semiesfèrica i descansa en una petita columna amb un capitell tronco-piramidal; mesura 109 cm de diàmetre a la boca, 36 cm d'alçada i una profunditat de 27 centímetres. A l'exterior, al costat del portal, hi havia un recipient rectangular, una antiga pica d'oli, que conserva una figura d'animal en baix relleu; es tracta d'un treball rústic probablement dels segles XII o XIII; mesura 137 x 35 x 42 centímetres respectivament de llarg, ample i alt; el 2009 s'ha traslladat a l'interior.

Campanar d'estil rústic i auster típic del Pallars obrat al segle XVIII. Té planta gairebé quadrada (5'06 x 5'25 m) i està coronat per una cornisa i una agulla piramidal de base quadrada que fa inflexió i es converteix en un cos agut vuitavat; estan recoberts de lloses de pissarra negra petites i matusseres disposades en escata. Per l'exterior són visibles una esfera horària adjacent a la finestra oberta al sud i, a mitja alçada, una minsa motllura que separa el campanar en dos cossos. La cel·la queda oberta amb finestres, una a cada cara, dues en arc de mig punt i una tercera de rectangular; una quarta avui està tapiada. A la base els seus murs tenen paraments de petits carreus matussers en

filades regulars; són les restes d'un antic campanar romànic. El mes d'agost del 2009 es va procedir a una restauració de l'agulla. Una escala de fusta puja fins a la cel·la després de travessar dos replans igualment de fusta; hi penja una campana.

Situació: gairebé exempt unit per la base amb la nau; fa angle al sud-est de la façana lateral encarada a migdia, molt proper a l'absis.

Alçada: 26'60 metres.

Esveltesa: 5

ISIL La Immaculada
Altitud: 1161 metres. Municipi d'Alt Àneu

Església del gòtic tardà de principis del segle XVI. Consta d'una nau amb un absis poligonal reforçat amb robustos contraforts; l'acompanyen capelles laterals ja barroques. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat. Al frontis neoclàssic del 1771 s'hi obre una portalada amb portal en arc de mig punt i una doble arquivolta dovellada; unes pilastres d'escàs relleu amb pinacles al cim estan adossades als brancals carreuats; al seu damunt hi ha una fornícula sense imatge amb pilastres a l'entorn i una cornisa sinuosa; més amunt hi ha un òcul de marc ressaltat de pedra blanca i una finestreta d'arc de mig punt sota la cornisa angular; la teulada té dos vessants amb forta inclinació i cobreix tota l'amplitud del temple. El mur del frontis de lloses mig picades i disposades en filades es troba en la seva major part arrebossat i emblanquinat encara que en no massa bon estat.

Guarda una pica baptismal amb decoracions geomètriques, i una pica d'olis d'un sol compartiment a la sagristia de mà dreta.

Campanar neoclàssic rústic i auster del Pallars aixecat com el frontis el 1771. Té un primer cos de planta rectangular (5'12 x 3'80 m); el segon té els caires aixamfranats. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen tres campanes. Està coronat per una cornisa i una agulla piramidal vuitavada amb inflexió a la base; queda recoberta de lloses de pissarra negra; ha esta refeta el 1992; una esfera horària es troba sota de la finestra de la cara frontal. Els seus murs són de maçoneria de lloses amb un arrebossat emblanquinat mig perdut.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 27'25 metres.

Esveltesa: 5,3

JOU Sant Pere
Altitud: 1306 metres. Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església aixecada en estil barroc rústic al 1721; conserva restes d'una anterior romànica i d'una altra de gòtica. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria i té la capçalera recta; l'acompanyen capelles laterals a banda i banda. El frontis està obert amb un gran portal dovellat en arc de mig punt; al seu damunt hi té una petita fornícula amb imatge, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular amb una espadanya d'un ull al vessant esquerra on hi penja una campaneta. El seu mur és de paredat de llosa arrebossat i emblanquinat, cobriment que es troba en un cert mal estat.

Guarda dues piques romàniques, una de baptismal i una altra de beneitera; conserva algun retaule barroc popular com el de l'altar major; l'any 2009 s'hi va traslladar el retaule gòtic que es conservava a l'església de Santa Caterina.

Campanar barroc auster coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (2'95 x 3'10 m); el segon és octagonal irregular coronat per una cornisa motllurada i una agulla vuitavada de lloses de pissarra negra amb inflexió a la base; té una llucana a la cara del frontis; en aquesta mateixa cara sota la cornisa hi figuren dos caparrons en relleu notable. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen tres campanes. Els seus murs són de paredat de llosa arrebossats i emblanquinats; hi apareixen quatre finestretes com espitlleres a diversos nivells en la cara frontal.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 24'85 metres.

Esveltesa: 8

LLADORRE Sant Martí

Altitud: 1052 metres.

Església del 1487 reformada en l'època del barroc. Consta d'una nau amb capçalera recta. El frontis té un portal d'arc de mig punt i marc ressaltat amb la data del 1760 al seu damunt, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular; el seu mur està arrebossat i emblanquinat en no massa bona aparença; les zones dels murs on l'arrebossat ha caigut s'hi veuen paraments de maçoneria picada amb molt de morter de calç entre les juntures. Té tot l'aire d'estar abandonada tant pel mal camí per arribar-hi com per l'entorn ocupat tot per vegetació embardissada; es troba a l'extrem alt del poble.

Campanar merament funcional d'un barroc rústic i auster típic de les terres pallareses. Té un primer alt cos de planta quadrada (3'60 x 3'60 m); el segon octagonal està coronat per una cornisa destacada i una teulada piramidal vuitavada de pissarra negra amb inflexió a la base. Els seus murs són de paredat de llosa amb un arrebossat emblanquinat en no pas massa bon estat de conservació; unes motlures es troben a diversos nivells: una separa els dos cossos, les altres dues estan sota finestres i a l'arrencada dels arcs. La cel·la, amb una campana, queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; la de llevant està cegada.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a migdia.

Alçada: 18'59 metres.

Esveltesa: 5,1

LLADRÓS Sant Pere

Altitud: 1019 metres. Municipi de Vall de Cardós

Església barroca d'un estil rústic típic dels pobles del Pallars. Consta d'una nau rectangular de tres trams, un d'ells amb el cor, coberta amb voltes d'aresta damunt tres arcs torals de mig punt; està acompanyada de capelles laterals. El cor amb balustrada de fusta descansa en un arc rebaixat i sobre d'un embigat de fusta; s'estén sobre les capelles laterals. Els seus murs arrebossats i pintats en un to groguenc pàl·lid mostren deixadesa. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul a mitja alçada i una minsa cornisa angular.

Dimensions: 13'55 x 4'79 x 7'95 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles fa 10'42 metres.

Campanar barroc senzill coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (3'30 x

3'30 m); el segon octagonal està coronat per una cornisa destacada i una agulla vuitavada amb inflexió a la base; queda recoberta de lloses matusseres de pissarra negra; té una llucana a la banda de migdia. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes; unes motlures es troben al capdamunt del primer cos, al principi del cos vuitavat i a l'arrencada dels arcs de les finestres. Els seus murs estan recoberts d'un arrebossat pintat en un to groc pàl·lid en no massa bon estat de manera que a la seva base, en què ha quedat perdut, és visible un pany de maçoneria barroera de lloses de pedra fosca. Unes finestres a diversos nivells, una d'elles espitllera, estan obertes a la banda de migdia.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'52 metres.

Esveltesa: 6

LLAGUNES, LES (o Les Llacunes) Sant Martí
Altitud: 1308 metres. Municipi de Soriguera

Església rústica de l'època del barroc bastida amb murs de pedra vista amb peces mig carreuades de pedra rogenca. Consta d'una nau rectangular. Té un portal en arc de mig punt poc polit amb dovelles mal picades obert al mur lateral de llevant. Una teulada de doble vessant recoberta de peces de pissarra negra cobreix el temple.

Campanar d'un barroc rústic i auster. Té planta gairebé quadrada (2'00 x 1'90 m) i un segon cos octagonal coronat per una cornisa destacada sobre caps de biga i una agulla vuitavada amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb àmplies finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Els seus murs són de paredat o de maçoneria barroera com la resta del temple amb peces de pedra rogenca; a la cara llevantina hi ha obertes algunes finestretes en diversos nivells.

Situació: adossat al mur lateral de llevant fent angle al nord-est.

Alçada: 13'48 metres.

Esveltesa: 6,7

LLAVORRE Sant Miquel
Altitud: 1380 metres. Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església neoclàssic del segle XVIII. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó. Està bastida amb murs de paredat de llosa arrebossats i pintats en un to groguenc pàl·lid; actualment mostren un cert mal estat.

Guarda una pica baptismal romànica.

Campanar d'un estil rústic i auster típic del neoclàssic del Pallars. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'62 x 4'43 m); el segon de caires aixamfranats està coronat per una minsa cornisa motllurada i una agulla piramidal vuitavada amb inflexió a la base; la coberta és de lloses de pissarra negra de peces petites i ben tallades. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un to lleugerament groc.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 20'75 metres.

Esveltesa: 4,5

LLAVORSI

Santa Anna

Altitud: 811 metres.

Església aixecada el 1758 amb aires neoclàssics i modificada el 1963. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb voltes de llunetes i de dos passadissos comunicats amb la nau per arcs formers de mig punt sobre dos robustos pilars rectangulars; està capçada per un absis semicircular. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat i un embigat de fusta; es prolonga als laterals per dues tribunes per banda.

El frontis té el portal en arc de mig punt a base de lloses en ventall i brancals de peces mig picades; també el marc de l'òcul situat a mitja alçada el formen lloses en ventall; el portal està protegit per un ràfec de dues vessants; el coronament de la façana té una cornisa angular sobre caps de biga; dues finestres d'arc de mig punt es troben a mitja alçada, una a cada banda del frontis. Els seus murs són de pedra vista amb tècnica de maçoneria de llosa, ben deixats.

Dimensions: 19'75 x 6'07 x 8'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total inclosos els passadissos fa 10'45 metres.

Campanar rústic coetani del temple. Té un primer cos de planta rectangular (4'36 x 2'65 m); el segon de caires aixamfranats està coronat per una gran cornisa sobre caps de biga i per una agulla piramidal vuitavada amb inflexió a la base i coberta de lloses de pissarra amb una creu metàl·lica al cim (creu no inclosa en la mesura de l'alçada). La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen tres campanes; un rellotge d'esfera es troba sota la finestra frontal. Els seus murs són com la resta de l'edifici de pedra vista amb tècnica de maçoneria de llosa. A la cel·la s'hi va per una escala de pedra, entrant a la dreta del temple, que arriba al cor; en travessar-lo s'entra al campanar situat a l'esquerra i s'hi puja per una escala de cargol de fusta en no massa bon estat.

Situació: adossat a l'angle esquerre al nord-oest del frontis orientat a ponent, sobre mateix del carrer, per la qual cosa els baixos del campanar formen un petit túnel o pas cobert amb volta de canó; fa angle recte ja que des de la plaça de davant del temple s'entra pel sud i se surt per l'oest per accedir al carrer lateral.

Alçada: 21'84 metres.

Esveltesa: 5

LLESSUI

Sant Pere

Altitud: 1407 metres. Municipi de Sort

Església del segle XI; se'n conserva part de l'absis semicircular romànic de petits carreus allargassats i ben escairats disposats en filades regulars. Avui està mig aterrada (amenaçava d'esfondrar-se, deien) i les funcions parroquials tenen lloc a la capella de Sant Julià de la Torre, del mateix poble, que té un campanar d'espadanya de dos ulls.

La llargada de l'antiga nau, des de la porta d'arc dovellat de mig punt que es conserva sota del campanar fins al fons de l'absis, és de 23 metres.

Campanar de base romànica amb el cos superior d'època tardana, potser al segle XVI quan l'església va sofrir algunes modificacions. Té planta gairebé quadrada (5'25 x 5'64 m); està coronat per una cornisa destacada i una agulla piramidal de petites lloses ben tallades de pissarra negra; la base és quadrada i l'agulla vuitavada; fa inflexió en el punt d'unió amb la base.

L'antic portal en arc de mig punt de l'església es conserva en els baixos del campanar que tenia un pas inferior en volta de canó apuntat, a manera de porxo; la torre està dividida en tres pisos amb obertures allargassades en arc de punt rodó, una a cada cara, més amples a mesura que agafa alçada; a la de la cel·la hi pengen algunes campanes; la part baixa, que arriba fins on es trobava la teulada de l'església, mostra un parament de petits carreus ben escairats i alineats; els pisos superiors tenen paraments de pedra vista a base de lloses mig carreuades; la pedra té un to marronós.

Situació: sobre el frontis encarat a ponent de tal manera que la seva base seria com un porxo davant el portal del temple.

Alçada: 28'35 metres.

Esveltesa: 5

MONTARDIT DE DALT Santa Cecília
Altitud: 946 metres. Municipi de Sort

Església barroca, rústica i austera. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó, amb la capçalera recta i dues capelles laterals per banda. El cor als peus de la nau està prolongat per unes tribunes sobre les capelles. Està bastida amb murs de paredat, el del frontis amb un arrebossat emblanquinat i conservat a mitges el 2005. En ell hi ha un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular amb una espitllera rectangular al dessota.

Campanar barroc senzill d'estil típic de les terres pallareses. Té un primer cos de planta quadrada (3'35 x 3'35 m); el segon és un alt cos octagonal coronat amb una cornisa destacada motllurada i una agulla piramidal octagonal amb inflexió a la base; està recoberta de petites lloses de pissarra negra ben tallades. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes; unes fines motlures es troben a la base del segon cos i al dessota de les finestres. La nuesa dels seus murs només queda trencada per les dues motlures citades i algunes espitlleres a diversos nivells en la seva cara frontal; els paraments són de pedra vista amb lloses mig picades i amb carreus a les cantoneres només en el primer cos; la pedra té un to marronós clar. Per accedir a la cel·la hi ha una escala de cargol de pedra.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 30'85 metres.

Esveltesa: 9,2

MONTCORTÈS Sant Martí
Altitud: 1049 metres. Municipi de Baix Pallars

Església d'estil eclèctic senzill aixecada cap a finals del segle XVIII. Consta d'una sola nau coberta amb una volta de canó i amb la capçalera recta. Té el frontis arrebossat i pintat de blanc amb el portal d'arc de mig punt, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular.

Campanar coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (2'33 x 2'40 m) amb un segon cos octagonal coronat per una destacada cornisa i una agulla piramidal vuitavada amb inflexió a la base i una bola al cim; està recoberta per lloses de pissarra. La cel·la amb amples i llargues finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna, té penjades campanes; una senzilla motllura es troba a la seva base. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc com en la façana.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a

ponent.

Alçada: 14'96 metres.

Esveltesa: 6,2

MONTESCLADO

Sant Esteve

Altitud: 1163 metres.

Municipi de Farrera

Església del segle XVIII. Consta d'una nau de planta rectangular irregular. Està bastit amb murs de pedra vista a base de lloses en disposició desordenada i coberta amb una teulada de dos vessants de lloses de pissarra. Té el portal obert sota del campanar que deixa un pas inferior amb volta de canó a manera de porxo.

Campanar de planta asimètrica (3'35 x 3'80 x 2'20 x 3'80 m) d'un perímetre de 13'14 metres; s'hi distingeixen dos cossos, el primer és alt i lleugerament tronco-piramidal; el segon, la cel·la, és un cos prismàtic de caires aixamfranats i de poca alçada. Està coronat per una destacada cornisa i una teulada vuitavada de pissarra amb inflexió a la base; té finestres d'arc rebaixat, una a cada cara; hi penja alguna campana. El portal del temple, a la seva base, es troba al fons d'un porxo obert en arc de mig punt format per lloses disposades en fulls de llibre i cobertes per un arrebossat, mig perdut, que li dona l'aspecte d'un marc de formigó. Els seus murs són de pedra vista amb lloses fosques disposades en filades.

Situació: adossat i centrat en el mur del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 16'64 metres.

Esveltesa: 4,3

NORÍS

Sant Serni

Altitud: 1335 metres.

Municipi d'Alins

Església romànica del segle XI molt modificada posteriorment. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó reforçada amb un arc toral i capçada per un absis semicircular amb decoració llombarda a base d'arcuacions cegues i lesenes i murs de lloses mig picades amb un sòcol de maçoneria barroera; és l'única resta segura de la primitiva església romànica; la resta dels murs, tant els de l'interior com els de l'exterior, estan tots arrebossats i emblanquinats amb aspecte de deixadesa. El portal en arc de mig punt està obert al mur de migdia on hi té alguna finestreta rectangular en la seva part alta.

Dimensions: 13'50 x 4'00 x 6'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de la capella oberta a la banda de tramuntana fa 6'50 metres.

Campanar modern de planta gairebé quadrada (2'40 x 2'57 m), aixecat sobre un pas obert per un petit túnel de perfil rectangular. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt on hi penja una campana i està coronada per una cornisa destacada i una agulla amb inflexió prop de la base; queda coberta amb petites lloses de pissarra negra poc ben tallades.

Situació: adossat al mur de ponent als peus de l'edifici, fent angle, al sud-oest, amb el mur de migjorn.

Alçada: 15'03 metres.

Esveltesa: 5,8

OLP Mare de Déu de la Candelera
Altitud: 1099 metres. Municipi de Sort

Església d'aires neoclàssics amb una nau rectangular i capelles laterals. El portal obert en el mur dels peus orientat a ponent té arc de mig punt dovellat; a la part alta d'aquest frontis s'hi obren un òcul atrompetat i una finestra rectangular; té, per coronament, una cornisa de doble vessant sobre caps de biga que es correspon amb la teulada. Els seus murs tenen paraments de carreus petits, plans, ben escairats i disposats en filades regulars.

Campanar de torre coetani del temple amb un primer cos de planta rectangular (2'30 x 3'90 m); un segon alt cos té els caires aixamfranats. El campanar perdé aquest cos el 1974 perquè fou enderrocat en trobar-se en mal estat i de nou el 2010 ja es troba reconstruït. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; d'una estructura metàl·lica situada a l'interior hi pengen tres campanes. Està coronat per una minsa cornisa i una agulla quadrada de lloses de pissarra negra. Els murs presenten paraments de pedra mig picada a manera de carreus irregulars sobretot en el primer cos i més ben escairats en el segon. Una motllura senzilla es troba poc més avall del nivell de les finestres; sota d'ella s'obre un finestral circular i, al mig del primer cos hi figura una petita finestra rectangular.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest de la façana que es troba encarada a ponent.

Alçada: 17'27 metres.

Esveltesa: 4,4

PERAMEA Sant Cristòfol
Altitud: 916 metres. Municipi de Baix Pallars

Església aixecada a finals del segle XIII en estil gòtic senzill, refeta al barroc i a principis del segle XX. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó un pèl apuntada sobre tres arcs torals primis com nervis; té la capçalera recta. El frontis, amb un parament de paredat cobert per un arrebossat en mal estat, té un portal de pedra grisa en arc de mig punt amb motllura bossellada a l'arrencada de l'arc i breu ràfec al damunt; a la part alta hi apareix un òcul atrompetat sota la cornisa angular. Els murs laterals tenen paraments de pedra vista amb tècnica de maçoneria amb peces de color gris fosc.

Dimensions: 19'75 x 6'15 x 7'68 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa onze metres.

Guarda una imatge romànica de talla policromada del segle XIII de la Mare de Déu del Remei; està assegurada amb el Nen sobre el genoll esquerre i porta corona barroca igual com el Nen; fa 64 centímetres d'alçada. També conserva una pica baptismal gòtica amb decoració en relleu, i una urna de fusta amb dues calaveres petites i una de gran: la mare i dues criatures, que la gent del poble considera com alguns dels Sants Innocents i els anomena "els Martisants"; el comte de Pallars, senyor del castell de Peramea, diu la tradició, ho va portar després de tornar de Terra Santa en l'expedició de les Croades.

L'església parroquial, al costat del castell, dedicada a Sant Cristòfol, té com a advocació secundària els Sants Innocents. Fou ampliada a l'època del barroc i renovada a la primèria del segle XX. S'hi venera una imatge romànica de la Mare de Déu i conserva una pica baptismal amb motius populars i arquets d'un gòtic rústic. Al presbiteri hi ha enterrat el qui fou darrer abat del monestir de Gerri, Antoni de Gudel i de Piniés (1826-35).

Campanar gòtic de planta octagonal amb costats de 1'70 metres (perímetre: 13'60 m i diàmetre 4,45). La cel·la, o estança on es troben les campanes, queda oberta amb finestres d'arc de mig punt lleugerament rebaixat, una a cada cara alterna. Està coronat per un terrat a la base del qual hi figura una senzilla motllura i unes rústiques gàrgoles, una a cada angle. Els seus murs presenten paraments de paredat (petites peces sense picar) i algunes de picades matusserament a manera de carreus petits d'un material un pèl rogenc i rústics carreus irregulars de pedra una mica més clara a les cantoneres. Unes senzilles motlures es troben sobre i sota de les finestres. Té una lleu inclinació que està degudament controlada. Una estreta escala de cargol que gira al voltant d'un ull circular protegit per un envà cilíndric porta fins a la cel·la.

Situació: adossat al mur lateral dret de migdia fent angle amb el frontis encarat a ponent.

Alçada: 14'28 metres.

Esveltesa: 3,2

PUJAL

Sant Pere

Altitud: 1161 metres. Municipi de Sort

Església aixecada entre el 1957 i el 1964. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta gaudiniana de formes polièdriques i parabòliques; té l'interior tot emblanquinat. El portal d'arc rebaixat està obert al mur lateral de migdia sota mateix del campanar la base del qual constitueix el cancell; la capçalera és recta. Els paraments tenen petits carreus a mig picar externament; estan alineats en filades uniformes; les teulades que cobreixen a diverses alçades les estances del temple són de lloses de pissarra negra ben tallades.

Dimensions: 12'55 x 5'92 x 5'92 metres respectivament de llargada, amplada i alçada (faig notar que les dues últimes dimensions són idèntiques i no són pas errors de transcripció).

Arquitecte: Isidre Puig i Boada.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (3'60 x 3'20 m); després d'una fina motllura i d'un segon cos atalussat amb una espitllera a cada banda s'aixeca un tercer cos novament prismàtic on s'hi ubica la cel·la; en ella hi ha obertes quatre allargassades finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana. Està coronat per una cornisa destacada sobre caps de biga i una teulada piramidal de pissarra negra de peces petites i ben tallades. Els seus murs, que fan joc amb les de la resta de l'edifici, són de carreus a mig picar i ben alineats de pedra marronosa.

Situació: adossat al centre del mur del migdia.

Alçada: 15'54 metres.

Esveltesa: 4,3

RIALP (correctament seria Rialb) Mare de Déu de Valldeflors

Altitud: 725 metres.

Església aixecada el 1697. Consta d'una nau barroca capçada per un absis semicircular romànic que pertanyia a un edifici anterior. El frontis té un portal tardo-renaixentista en arc de mig punt a base de dovelles i carreus ben escairats i unes pilastres adossades als muntants; té un entaulament senzill i un frontó truncat amb el timpà nu, un ull de bou atrompetat a mitja alçada i una finestreta de punt rodó sota la cornisa angular; tant el portal com l'ull de bou estan lleugerament escorats cap a l'esquerra de l'eix del frontis. Al mur d'aquesta façana arrebossada i pintada en un blanc grisenc i amb simulacions de carreus rectangulars i poligonals hi ha anotada la data del 1927.

Guarda una talla policromada del segle XIII, o potser més tardana, de la Mare de Déu de Valldeflors amb el Nen a la falda; i unes altres de Sant Cosme i Sant Damià; té un quadre degudament restaurat sobre les Ànimes. Conserva una pica baptismal de pedra, semiesfèrica passada, sense estar decorada, segurament d'orígens altmedievals.

Campanar merament funcional d'aspecte rústic amb una aparença, pel que fa al primer alt cos, d'una antiga torre de defensa potser anterior a l'edifici del temple; queda coronat per un segon cos o cel·la de l'època del barroc. Té planta rectangular (5'20 x 6'30 m) i un segon cos octagonal coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal de pissarra amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen quatre campanes i s'hi guarda una matraca. Té una motllura al capdamunt del primer cos i una més al dessota de les finestres. Els seus murs són de pedra vista de lloses; té algun contrafort a la seva base i algunes finestres obertes en diversos pisos a la cara frontal.

Situació: adossat el mur de ponent fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 24'95 metres.

Esveltesa: 4

RIBERA DE CARDÓS Santa Maria
Altitud: 898 metres. Municipi de Vall de Cardós

Església romànica del segle XII amb modificacions interiors del segle XVIII que la fan barroca en gran part i que l'amplien lateralment. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes d'aresta separades per tres arcs torals de mig punt; el tram proper a la capçalera, degut a unes capelles fondes, es pot considerar com un transsepte. La capçalera està formada per un absis central semicircular i sobrealçat, arrebossat per fora, amb alguna deformació que el fa semblar el·líptic; queda precedit d'un gran tram presbiteral amb arc triomfal; a l'esquerra hi té un petit absis adossat al campanar romànic decorat externament amb arcuacions cegues que descansen sobre mènsules sota mateix de la cornisa; els seus paraments mostren alineacions de lloses mig picades. Les capelles laterals estan unides entre si formant passadissos.

El frontis té un portal romànic atrompetat per tres arquivoltes de mig punt; la més exterior presenta un fris de boles a l'extradós; al seu damunt, tres arcs cecs amb un fris de dents de serra encerclant-los; un altre d'horitzontal, decorat amb un motiu escacat, sobre dels arcs; a mitja alçada, una rosassa motllurada decorada amb dents de serra a l'extradós i daus a l'intradós; la cornisa angular que corona el frontis es correspon amb la teulada de doble vessant que cobreix tota l'amplada del temple.

Dimensions: 21'00 x 6'40 x 8'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 14 metres.

Campanar romànic del segle XI, completat al XII. Té planta quadrada (6'90 x 6'95 m) i queda dividit externament en quatre zones de diversa alçada per frisos d'arcs cecs i dents de serra; al capdamunt s'hi troba, després d'obres recents en desmuntar una agulla barroca, un terrat amb barana de merlets. Els seus murs tenen paraments de lloses carreuades matusserament disposades en filades regulars; els caires estan ressaltats a manera d'amples lesenes cantoneres. Unes espitlleres queden obertes en els dos pisos inferiors i unes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara en els dos superiors; les del més alt són gairebé totes geminades; hi pengen tres campanes.

Una escala que puja per l'interior es troba inserida en el gruix del mur a excepció dels dos pisos superiors on s'hi han disposat escales de fusta inclinades des del terra fins a la trapa oberta en el pis de fusta superior. Els dos primers pisos estan coberts per voltes d'aresta, els altres amb un

embigat de fusta. En el primer tram l'escala de pedra sobre voltes puja pel lateral esquerre del temple fins que entra en el campanar.

Situació: gairebé adossat al mur lateral de tramuntana format per l'extrem nord del transepte; està tocant l'absis lateral d'aquesta banda orientat a llevant.

Alçada: 23'73 metres.

Esveltesa: 3,4

RONÍ

Sant Cristòfol

Altitud: 1110 metres Municipi de Rialp

Església antiga refeta el 1899. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals; l'absis té la volta a més alçada que la de la nau. El portal es troba ubicat a la base del campanar; té el marc arrebossat i emblanquinat; queda tancat per un arc de mig punt; en quedar a un nivell superior del carrer, uns matussers graons de pedra en faciliten l'accés. Els murs presenten paraments de llosa vista de color més aviat negrós.

Campanar de torre de planta gairebé quadrada (5'64 x 5'90 m) aixecat cap el 1899 afegit a un edifici d'origens medievals. Està coronat per una minsa cornisa i una agulla de lloses de pissarra negra amb una lleugera inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a la banda de migdia. Hi pengen algunes campanes. Els murs presenten paraments de paredat de lloses sense arrebossar ni cap altra detall que trenqui la seva nuesa; tenen un color negrós.

Situació: damunt mateix de l'entrada oberta als peus del temple per la banda de ponent

Alçada: 15'33 metres.

Esveltesa: 2,5

SAURÍ

Sant Víctor

Altitud: 1233 metres. Municipi de Sort

Església romànica molt modificada. Consta d'una nau rectangular coberta amb voltes de creueria i acompanyada de capelles laterals; el presbiteri té una volta de canó. Els murs romànics de carreus petits ben escairats són visibles a l'oest i al nord, la resta és de pedra vista amb tècnica de maçoneria matussera; la capçalera recta té un parament amb restes de l'antic absis romànic desaparegut. El portal obert a ponent es troba ocult al fons d'un porxo recobert d'una teuladeta de pissarra negra; per damunt d'ella en el mur frontal hi ha obert un òcul a mitja alçada i una minsa cornisa angular amb què sobresurt la teulada de doble vessant que cobreix tota l'amplada del temple.

Guarda una talla romànica de la Mare de Déu de Bernui i tres piques de pedra granítica, una de beneitera, una altra de baptismal, totes dues semiesfèriques, i una tercera, rectangular, per a olis; semblen ser d'època altmedieval; no presenten cap element decoratiu.

Campanar d'un barroc rústic del segle XVII o del XVIII. Té planta quadrada (3'50 3'50 m) amb un segon cos octagonal coronat per una cornisa destacada i una agulla piramidal vuitavada de petites lloses de pissarra negra que fa inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna. Els seus murs són de lloses mig picades i ben alineades de color marronós; està ornat amb unes fines motlures sota finestres i a mitja alçada.

Situació: aixecat en l'angle sud-oest damunt l'ala dreta del temple encarada a migdia, més o menys en un punt central.

Alçada: 19'23 metres.

Esveltesa: 5,5

SON Sant Just i Sant Pastor
Altitud: 1393 metres. Municipi d'Alt Àneu

Església romànica de finals del segle XII modificada posteriorment en ésser sobrealçada i en afegir-se-li capelles laterals per banda cap als segles XVIII-XIX. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor, coberts amb voltes d'aresta sobre tres arcs torals de mig punt i capçada per un absis semicircular romànic prolongat per un tram trapezial i decorat externament, sota la cornisa, per arcs cecs i lesenes. El cor amb una barana de fusta descansa en un arc rebaixat i un embigat de fusta. Els seus murs són de maçoneria de lloses i amb carreus a cantoneres pel que fa a les obres d'ampliació; pel que fa a l'absis romànic té paraments de carreus d'escairat matusser de pedra grisa i disposats en filades uniformes. El portal d'arc de mig punt es troba obert a la façana lateral de migdia.

Dimensions: 22'40 x 6'76 x 7'24 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 14'35 metres; per l'exterior en fa 23'50 x 8'90 de llargada i amplada respectivament.

Guarda unes piques romàniques, una de baptismal en un sol bloc de pedra amb una boca de 86 centímetres de diàmetre i una circumferència exterior d'un metre vint; està apuntalada sobre tres peus cilíndrics decorats amb relleus igualment com tota la superfície de la pica; conserva també dues per a oli, ambdues amb relleus laterals arcaics; un retaule gòtic del segle XV-XVI de Pere Espallargues (1490-1527) dedicats als patrons de la parròquia i restaurat el 1991; un sarcòfag amb decoració de baix relleu, i unes pintures murals barroques en el presbiteri d'estil popular.

A prop, en el mateix recinte tancat del temple, s'hi troba una alta torre de planta de ferradura que deuria ser un comunidor i, anteriorment, una torre de defensa; la seva alçada és d'uns 10 metres.

Campanar romànic de finals del segle XI, anterior a l'església perquè segurament formava part d'un temple primitiu. Té planta quadrada (4'35 x 4'35 m) i està dividit en quatre pisos sobre una alta base sense obertures; en el primer s'obre una finestra d'arc de mig punt a cada cara, la de ponent tapiada; al damunt de cada finestra, a cada pis, hi ha una ornamentació a base d'un fris d'arcs cecs i, en algun, a més a més, de dents de serra; al segon pis, les finestres són geminades i, al tercer i quart, triforades; els caires estan destacats a manera de lesenes cantoneres; al capdamunt s'alça una agulla piramidal vuitavada amb inflexió sobre una base quadrada. Els seus murs són de carreus escairats de manera matussera, petits i força regulars de pedra tosca i granítica grisenca.

Per l'interior, avui degudament restaurat, hi puja una escala metàl·lica fent ziga-zaga situada en l'ull del campanar que arriba fins al penúltim pis; des d'aquest fins a l'últim hi ha una escala de gat.

Tot i que des de fora no faria els metres mesurats en ésser recoberts els seus murs per el terra alt del cementiri que l'envolta, per dins davalla més a fons fins al nivell de la nau.

Situació: adossat al mur nord proper a l'absis orientat a llevant.

Alçada: 24'00 metres.

Esveltesa: 5,5

SORPE Sant Pere
Altitud: 1262 metres. Municipi d'Alt Àneu

Església romànica del segle XII amb modificacions barroques del segle XVIII (1726) que la capgiraren. Consta d'una nau de tres trams irregulars coberts amb voltes d'aresta separades per arcs torals de mig punt; a les antigues naus laterals avui s'hi han obert capelles. Té un absis semicircular romànic del segle XII amb decoració llombarda d'arcs cecs i lesenes i un fris de dents de serra sota la cornisa; els seus paraments romànics són de petits carreus matussers ordenats en filades; sobresurt a llevant pel costat dret de la façana principal en el seu angle nord-est; es tracta d'un absis lateral de l'antiga església romànica de tres naus i tres absis, avui capgirada, i amb l'absis central i l'altre lateral desapareguts; la capçalera actual és recta. Té un cor als peus amb barana de balustres fins de fusta sobre un embigat també de fusta.

El portal, situat en el mur de llevant, és d'arc de mig punt dovellat al fons d'un marc amb brancals de carreus grans i matussers i d'una arcada de petites dovelles blanques; més amunt hi ha un òcul sota la minsa cornisa angular. Aquest mur del frontis de parament de pedra vista amb tècnica de maçoneria té encara restes del mur de l'absis central on va ser inclòs: per damunt de l'òcul encara es veu l'arc presbiteral romànic i un escàs pany de carreus matussers del temple primitiu; es troba una mica avançat respecte del campanar i d'un mur que s'aixeca poc més amunt com a complement del frontis sobrealçat.

Dimensions: 17'00 x 4'80 x 7'80 metres de llargada i amplada respectivament; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa onze metres.

Guarda dues piques romàniques, una de baptismal i una altra possiblement per a l'oli; ambdues tenen relleus laterals; la baptismal, del segle XII, de boca circular, de poca profunditat (24 cm) es troba sobre un peu cilíndric amb capitell; té un diàmetre de 124 centímetres i un gruix de 12; la seva decoració omple tota la superfície exterior a base d'elements vegetals estilitzats i alguna forma animal, formant dues bandes separades per una motllura; la seva factura mostra una bona qualitat. La pica per a l'oli, en canvi, té unes representacions a base de tècnica incisiva molt elemental i representa figures d'animals; té forma rectangular de 31 x 46 x 38 cm respectivament d'ample, llarg i alt; es troba encastada a la paret i té un peu igualment decorat amb incisions. L'església de Sorpe també guarda un retaule gòtico-renaixentista del segle XVI, la imatge central del qual, sant Pere, és una talla romànica policromada a excepció de la resta ja del Renaixement. Recentment s'han trobat restes de pintures romàniques al mur sud i en el terrabastall.

Campanar de base romànica (encara s'hi veu al mur de ponent un fris d'arcs cecs), refet i completat cap el 1726. Té planta gairebé quadrada (4'73 x 4'42 m) i una teulada a dues vessants. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada costat; hi pengen dues campanes; les finestres del nord i de l'est estan tapiades. Els seus murs de carreus petits i matussers disposats en filades ordenades són de pedra grisenca.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant; és el lloc que abans ocupava una de les absidioles romàniques substituïda ara per aquest campanar.

Alçada: 15'25 metres.

Esveltesa: 3,2

SORRE Sant Esteve
Altitud: 1067 metres. Municipi de Sort

Església romànica del segle XI de la que se'n conserva el pany del mur sud-est on hi havia una porta i una finestra avui tapiades; fou molt modificada el 1785. Consta d'una nau capçada per un absis romànic semicircular, avui sobrealçat, bastit amb paraments de carreus petits, irregulars, escairats de manera matussera i disposats en filades. La nau està dividida en tres trams coberts de voltes d'aresta; el primer d'ells és més curt i hi té un cor a la part alta. La seva planta és de creu

llatina degut a les capelles laterals, una per banda, aixecades al segle XVIII, que li donen l'aparença d'un transsepte.

Al frontis a ponent hi ha l'actual portal rectangular sota d'un ràfec de tres vessants de pissarra negra; té un òcul a mitja alçada i una cornisa angular. Els seus murs de l'època barroca tenen barrejats panys de carreus picats de manera matussera i altres sense picar.

Dimensions: 13'50 x 4'50 metres respectivament de llargada i amplada; l'amplada total des del fons de les capelles, fa 9'70 metres.

Campanar d'un barroc rústic i auster. Té un primer cos de planta rectangular (3'00 x 3'85 m); un de segon alt té els caires aixamfranats. Està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal vuitavada amb inflexió a la base coberta de petites lloses de pissarra negra. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de maçoneria de peces petites mig carreuades; es troben arrebossats avui (2005) amb la capa de guix mig perduda; no estan decorats per cap element que trenqui la seva nuesa i que dissimuli la seva dominant verticalitat.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'80 metres.

Esveltesa: 5,1

SORT

Sant Feliu

Altitud: 692 metres.

Església aixecada el 1630, refeta el 1945. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt i amb una àmplia cornisa classicitzant a la seva base; està capçada per un absis semicircular i té un gran atri separat de la nau per una gran vidriera. El cor amb balustrada de fusta descansa en un arc rebaixat damunt de l'atri. A banda i banda de la nau hi ha capelles amb altars. El frontis està obert amb un portal d'arc de mig punt i, a mitja alçada, una doble finestra en arc de punt rodó en cadascuna; un òcul es troba sota una minsa cornisa angular. Els seus murs són de pedra marronosa a base de lloses picades a manera de carreus petits i ben alineats; altres de mitjans de pedra blanquinosa es veuen a cantoneres; una àmplia escalinata d'accés lateral amb una balustrada molt digna donen accés al temple situat a un nivell força més alt respecte de la zona urbana.

Dimensions exteriors: frontis, 20 metres d'amplada i 15'40 d'alçada màxima.

Dimensions interiors: 24'50 x 9'19 x 13'35 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda un retaule neoclàssic refet el 1945 i una imatge romànica de la Mare de Déu del Remei que és reproducció de l'original guardada al Museu Diocesà d'Urgell.

Campanar d'un estil neoclàssic auster del segle XVIII típic de la terra pallaresa; després d'ésser enderrocat l'any 1936 fou reconstruït entre el 1940 i el 1944. Té un primer cos de planta rectangular (4'90 x 6'00 m); un segon cos alt de caires aixamfranats està dividit en tres zones per motlures simples; a la superior s'hi ubica la cel·la amb finestres d'arc de mig punt, dues als costats nord i sud i una a cadascun dels altres dos; hi pengen campanes. Un rellotge d'esfera es troba al capdamunt del primer cos quadrat. Està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal vuitavada amb inflexió a la base recoberta de lloses de pissarra; hi té llucanes a mitja alçada, una a cadascun dels seus quatre costats amples. Els seus murs són de pedra vista amb tècnica de paredat amb algun carreu petit a cantoneres; hi ha algun pany de maçoneria i els carreus de les cantoneres del segon cos tenen la coloració blanquinosa; a la resta la pedra és marronosa, més fosca en el

primer cos que en el segon.

L'escala que puja fins a la cel·la comença a la dreta del presbiteri; és del tipus català sobre voltes, arrapada a la paret i sense ull central; arriba fins a les tribunes que estan damunt les capelles del lateral dret; en aquest punt hi ha una nova escala que porta al damunt de la volta; per sobre s'arriba fins a una porta que dona a l'interior del campanar on una nova escala que segueix el model català dona accés a la cel·la; des d'ella, per una escala de fusta i de mà, es pot passar a través d'una trapa a l'interior de l'agulla que cobreix el cloquer.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 37'10 metres.

Esveltesa: 6,1

SURP Sant Iscle i Santa Victòria
Altitud: 1040 metres. Municipi de Rialp

Església romànica dels segles XI-XII i modificada en èpoques posteriors; només se'n conserva del romànic l'absis llombard amb les arcuacions cegues i lesenes i el mur de carreus escairats matusserament i disposats en filades més o menys regulars; són de maçoneria de lloses els panys d'obra moderna. Consta d'una nau del temps del romànic avui coberta per una estructura de fusta de perfil poligonal. Modernament s'hi han obert capelles als laterals, tres a la banda de migjorn i una a tramuntana.

Té el portal en arc rebaixat d'època moderna obert al frontis encarat a ponent; està protegit per una ampla teulada d'un vessant que fa de porxo; hi un òcul a mitja alçada i una minsa cornisa d'un sol vessant, l'altre queda ocupat pel campanar; la teulada de dos vessants que cobreix el temple és de lloses de pissarra.

Dimensions: 15'00 x 5'00 x 6'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa deu metres.

Campanar romànic. Té planta quadrada (3'80 x 3'80 m) i està bastit amb murs de petits carreus de pedra vermellova picats de manera matussera i disposats en filades regulars; des de mig cos en amunt els caires estan ressaltats a manera de lesenes cantoneres, força amples, i la pedra té un to més clar que en el cos baix. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. En un nivell inferior s'hi veuen obertures geminades, gairebé paredades avui (2005), amb un fris d'arcs cecs que les limiten per dalt; en alguna cara són poc visibles. Està coronat per una obra moderna a base d'una minsa cornisa i una teulada de quatre vessants recoberta de lloses de pissarra negra. S'accedeix al seu interior per una porta oberta als peus del temple, entrant a l'esquerra.

Situació: adossat al mur frontal de ponent, mig incorporat a la nau, fent angle al nord-oest.

Alçada: 15'82 metres.

Esveltesa: 4,1

SURRI Santa Coloma
Altitud: 1007 metres. Municipi de Vall de Cardós

Església aixecada el 1769 en un estil neoclàssic auster i rústic. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb voltes d'aresta. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta; es prolonga sobre dos dels altars laterals per banda. Està capçada per un absis semicircular arrebossat per l'exterior. El frontis encarat a ponent té un portal en arc de mig punt, un

òcul a mitja alçada i una cornisa angular; el seu mur està arrebossat i pintat en un color blanquinós; avui té una aparença descurada .

Dimensions: 15'46 x 5'42 x 7'84 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada fa 10'95 metres.

Guarda a l'altar major un retaule barroco-neoclàssic (1803) dedicat a la Mare de Déu, afortunadament conservat de l'ensulsiada del 1936 en ser desmuntat i guardat pels habitants locals fins a poder-lo restaurar acabada la guerra.

Campanar coetani del temple, típic de les terres pallareses. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (3'40 x 3'80 m); el segon constituït per la cel·la té poca alçada i els seus caires estan aixamfranats. Queda coronat per una cornisa destacada i una agulla piramidal vuitavada de petites peces ben tallades de pissarra negra; fa inflexió a la base. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; una motllura decora la seva base i una altra ho fa a l'arrencada dels arcs de les finestres. Els seus murs de maçoneria de llosa, com els de tot el temple, es troben arrebossats i pintats d'un to blanquinós; la cara frontal té un aspecte descurat.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'10 metres.

Esveltesa: 4,5

TAVASCAN Sant Bartomeu
Altitud: 1116 metres. Municipi de Lladorre

Església del segle XVIII (1704) d'un barroc rústic pireneic. Consta d'una llarga nau amb la capçalera recta. Al frontis hi té el portal en arc de mig punt i el marc ressaltat pintat de blanc, un òcul atrompetat a mitja alçada i una marcada cornisa angular. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un color blanquinós; tenen un aspecte descurat.

Guarda un retaule del 1780.

Campanar merament funcional del 1774 d'un estil neoclàssic rústic. Té un alt primer cos de planta rectangular (3'15 x 4'70 m); el segon que constitueix la cel·la agafa planta vuitavada. Està obert amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Queda coronat per una cornisa destacada i una agulla octagonal amb inflexió a la base; està coberta amb lloses matusseres de pissarra negra; l'esfera d'un rellotge es troba sota la finestra de la cara frontal. Els seus murs com tots el del temple tenen un arrebossat de color blanquinós que no presenta massa bon estat de conservació.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a migdia.

Alçada: 22'89 metres

Esveltesa: 4,8

TÍRVIA Sant Feliu
Altitud: 991 metres.

Església neoromànica; és el resultat de la reconstrucció feta cap el 1945-48 de l'antiga del segle XIII amb l'intent d'imitar-la; s'hi han conservat alguns dels antics detalls romànics. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular; té un porxo al mur de tramuntana. Els seus murs són de paredat de llosa a mig arrebossar que li donen un aspecte molt descurat. El frontis té una portalada atrompetada formada per sis arquivoltes en arc de mig punt amb estructura de fulls de

llibre; una fina motllura horitzontal al damunt, un òcul a mitja alçada i una minsa cornisa angular.

Campanar neoromànic coetani del temple reconstruït. Té planta quadrada (5'40 x 5'40 m) i està coronat per una cornisa i una agulla piramidal amb pinacle al cim coberta amb lloses de pissarra; té una petita finestra rectangular a mitja alçada pel cantó de tramuntana. Els seus murs estan dividits en quatre zones per frisos d'arcs cecs de pedra blanca que contrasten, desmereixent-ho, amb els murs de paredat de llosa de color torrat. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, geminades a cada cara; en un pis inferior també n'hi figuren en arc de mig punt, una a cada costat a excepció de la cara frontal on hi ha ubicat en el seu lloc l'esfera d'un rellotge; els caires estan lleugerament destacats a manera de lesenes cantoneres.

Situació: adossat al mur lateral de migdia fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 28'11 metres.

Esveltesa: 5,2

TOR Sant Pere
Altitud: 1649 metres. Municipi d'Alins

Església preromànica del segle X; fou refeta posteriorment entre el segle XI i el XII, ampliada i modificada cap al XVI i el XVII. Consta d'una nau ampla coberta amb un embigat de fusta amagat sota un cel ras en forma de volta; té la capçalera recta. La façana principal a ponent té un portal en arc de mig punt aparentant un dovellat amb grans peces i amb guardapols damunt senzilles mènsules; té una finestra d'arc de mig punt a la part alta sota d'una minsa cornisa angular. Els seus murs de paredat de llosa tenen un arrebossat blanquinós que avui (2005) es troba mig perdut. Una teulada a dos vessants amb lloses de pissarra negra cobreix tota l'amplada del temple.

Dimensions: 11'00 x 6'75 x 7'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de la capella situada al nord fa nou metres.

Campanar del segle X de planta rectangular (2'90 x 3'40 m) amb la base preromànica lleugerament atalussada; des de mitja alçada segurament és romànic amb dos nivells de finestres, geminades i tapades les de l'inferior i convertides en obertures rectangulars amb un arc molt rebaixat les del superior; hi penja alguna campana; al mur de llevant hi ha algunes espitlleres a diversos nivells. Està coronat per una cornisa i una agulla piramidal amb inflexió a la base i amb unes llucanes obertes a mig pendent a llevant i a migdia. Els seus murs de paredat de llosa es veuen mig arrebossats i emblanquinats.

Situació: adossat a la capçalera encarada a llevant en el seu angle nord-est.

Alçada: 12'96 metres.

Esveltesa: 3,8

UNARRE Sant Julià
Altitud: 1218 metres. Municipi d'Alt Àneu

Església del 1373 modificada al segle XVIII amb aires barrocs rústics. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta ogival simple. Té el frontis arrebossat amb un portal gòtic d'arquivoltes apuntades, una petita fornícula al seu damunt que aixopluga un calvari, un òcul atrompetat a mitja alçada i una destacada cornisa angular sobre caps de biga. La teulada de doble vessant amb destacat pendent cobreix tota l'amplada de la nau.

Té, davant per davant de l'església, un comunidor de planta quadrada i teulada piramidal

recoberta de lloses de pissarra; està estructurat en dos nivells.

Guarda una pica baptismal romànica, un retaule barroc popular a l'altar major, restes de retaules gòtics i pintures murals naïf de finals del segle XIX.

Campanar del segle XVIII d'un barroc rústic i auster típic de les terres pallareses. Té un primer alt cos de planta rectangular (3'94 x 5'10 m); el segon de caires aixamfranats està coronat per una cornisa motllurada i una agulla octagonal molt aguda amb inflexió a la base recoberta de lloses de pissarra; una llucana es troba oberta a la cara frontal. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes. Els seus murs de paredat de llosa estan arrebossats i pintats d'un to groguenc; avui (2004) tenen un aspecte molt deteriorat i descurat.

Situació: aixecat damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 24'66 metres.

Esveltesa: 4,8

VALÈNCIA D'ÀNEU

Sant Andreu

Altitud: 1050 metres. Municipi d'Alt Àneu

Església romànica de finals del segle XII o de principis del XIII; se li van afegir capelles laterals cap al segle XVIII al mateix temps que se li feren altres reformes. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb voltes d'aresta damunt tres arcs torals de mig punt i capçada per un absis semicircular romànic (única mostra de la primitiva església del segle XII) que té una cornisa amb una motllura decorada amb un escacat suportada per mènsules amb decoració geomètrica diversa; està prolongat per l'interior amb un tram trapezial recobert per una volta de canó; el mur de l'absis és de carreus irregulars granítics sense polir i disposats en filades regulars. Un porxo davant el portal del mur de migdia està cobert per una teulada d'un sol vessant que descansa en tres murs; el mur dels peus té una obertura en arc de mig punt dovellat, un òcul a la part alta i una finestreta rectangular sota del vèrtex de la cornisa angular. Els seus murs són de maçoneria de lloses; els laterals estan arrebossats i pintats en un to cremós; el dels peus ha estat obrat amb maçoneria i petits carreus matussers disposats en filades força ordenades de pedra vista d'un to marronós.

El temple podria haver tingut dues absidioles en posició de creu respecte de l'absis central; avui han desaparegut; ho fa pensar l'arc visible des de l'interior de la base del campanar adjunt al tram del presbiteri que perllonga l'absis.

Dimensions: 18'25 x 4'60 x 7'80 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 10 metres.

Guarda dues peces d'un antic retaule degudament restaurades.

Campanar del segle XVIII-XIX d'un neoclàssic auster rústic típic de les terres pallareses. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'23 x 4'97 m); el segon de caires aixamfranats està coronat per una cornisa i una agulla octagonal amb inflexió a la base; està recoberta de petites peces ben tallades de pissarra negra. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen tres campanes. Els seus murs de paredat de lloses estan coberts per un arrebossat que avui (2007) no es troba en gaire bon estat. L'escala que puja cap a la cel·la és de cargol amb l'eix de fusta i els graons de lloses.

Situació: adossat al mur de migdia a l'angle sud-est de la nau, proper a la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 22'34 metres.

Esveltesa: 4,2

VILAMUR

Altitud: 1264 metres.

Mare de Déu de Medina

Municipi de Soriguera

Església romànica del segle XII modificada amb fórmules gòtiques al segle XIV i amb elements barrocs i moderns en èpoques recents. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes, d'un transepte i d'un absis semicircular encara amb restes del primitiu romànic. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats en pedra rogenca avui força desgastats; té importants deformacions i esquerdes en perspectives de ser restaurats. Entre la volta de llunetes actual i la teulada hi ha restes de les antigues estructures romànica i gòtica, la primera de volta de canó de mig punt, la segona a base d'arcs diafragma apuntats que sostenien un embigat de fusta.

El portal actual obert a ponent, en arc dovellat de mig punt, és relativament modern; l'anterior gòtic avui paredat es veu a la façana de migdia amb una arquivolta i bordó sobre imposta; per damunt de l'actual hi ha un òcul a mitja alçada i una minsa cornisa que hi deixa la teulada d'un sol vessant.

Campanar barroc amb un primer cos de planta rectangular (2'60 x 3'00 m); el segon de caires aixamfranats està coronat per una cornisa i una agulla piramidal de pissarra amb lleugera inflexió a la base; la coberta és a base de petites lloses de pissarra negra i té una creu metàl·lica al cim. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs, com a la resta de l'edifici, són de carreus de pedra rogenca, aquí força més matussers o molt desgastats per l'erosió.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'45 metres.

Esveltesa: 6,4

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

AINET DE CARDÓS

Altitud: 930 metres.

Santa Eugènia, annexa

Municipi de Vall de Cardós

Església reedificada el 1762. Consta d'una nau rectangular. El frontis orientat a ponent té el portal en arc de mig punt i un gran òcul a mitja alçada tots dos amb el marc emblanquinat; està coronat per una minsa cornisa que es correspon amb una teulada de dos vessants. Els seus murs són de llosa vista de material gris fosc.

Campanar de torre coetani del temple. Té un primer cos de planta rectangular (3'50 x 2'75 m); el segon presenta els caires aixamfranats. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronada per una destacada cornisa i una agulla, vuitavades totes dues, amb cobertura de petites peces de pissarra negra; l'agulla fa inflexió a la base i té una llucana a la banda de llevant a mig pendent. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats en la seva part alta; de mig cos en avall els paraments són de paredat de llosa vista d'un material gris fosc.

Situació: adossat al mur lateral de tramuntana fent angle al nord-est de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 16'94 metres.

Esveltesa: 4,8

AINETO

Sant Romà

Altitud: 1100 metres. Municipi de Lladorre

Església romànica molt senzilla i de materials matussers. Consta d'una nau amb sostre de fusta i teulada de dues vessants de lloses de pissarra negra; té un absis semicircular a la capçalera amb un fris d'arcs cecs sota cornisa. El portal en arc de mig punt es troba al mur lateral de migdia i els seus murs tenen paraments de lloses barrejades amb grans blocs mig picats de pedres grisenques.

Guarda unes pintures originals romàniques i una imatge de St.Romà.

Campanar d'espadanya amb una amplada a la base de 3'40 metres que fou afegit al temple de característiques romàniques amb posterioritat al temps de la seva construcció. El seu mur queda obert per un gran ull d'arc de mig punt del que pengen dues campanetes. Està coronat per una senzilla teuladeta de dos vessants. La seva estructura està formada de maçoneria de llosa vista. Prop de l'absis s'aixeca a la dreta damunt la teulada un petit segon campanar d'espadanya sense campana.

Situació: centrat damunt el mur del frontis que es troba encarat a ponent.

Alçada: 7'87 metres.

ALENDÓ

Santa Eulàlia, annexa

Altitud: 1305 metres. Municipi de Farrera

Església d'orígens romànics. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular. La porta oberta al mur lateral de migdia té arc de mig punt. Els seus murs de paredat de llosa es troben en part arrebossats i emblanquinats que avui (2010) tenen un aspecte poc acurat.

Dimensions: 14'80 x 4'97 x 5'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espadanya amb una amplada a la base de 3'50 metres; té dos ulls en arc de mig punt oberts en el seu mur; hi pengen dues campanes. Està coronat per una senzilla teuladeta de dos vessants. El mur té un parament de maçoneria de llosa vista en no massa bon estat de conservació.

Situació: es troba aixecat damunt la teulada en el punt de l'arc presbiteral que dona entrada a l'absis orientat a llevant.

Alçada: 7'71 metres.

ANÀS

Sant Romà

Altitud: 1140 metres. Municipi de Vall de Cardós

Església romànica del segle XII molt modificada al XVIII; actualment es troba en bon estat. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular i acompanyada d'alguna capella lateral. Està coberta per una teulada de doble vessant de peces de pissarra negra regulars força ben tallades. El frontis orientat al nord-oest té un portal en arc de mig punt. Els seus murs són de maçoneria de llosa vista de color gris fosc; els de l'absis són aixecats amb còdols irregulars de mida mitjana i gran barrejats amb lloses d'aspecte matusser.

Campanar modern d'espadanya amb una amplada a la base de dos metres. Té dos ulls en arc de mig punt i una teulada de dos vessants amb una minsa cornisa pels quatre costats; hi pengen dues campanetes, una a cada ull. El seu mur és de maçoneria de llosa arrebossat i emblanquinat d'aspecte endreçat.

Situació: aixecat sobre i al bell mig del mur frontal que es troba orientat al nord-oest.

Alçada: 9'08 metres.

ANCS

Santa Cecília, annexa

Altitud: 1454 metres. Municipi del Baix Pallars

Església segurament del segle XIX. Consta d'una nau i de dos passadissos laterals o capelles unides per passos amb tribunes al damunt; la capçalera és recta. Els seus murs són de maçoneria de lloses amb un arrebossat en no massa bon estat. En el frontis orientat a llevant s'hi obre un portal en

arc de mig punt precedit, fet fa poc, d'un cancell amb portal rectangular i cobert per una teuladeta de dos vessants. A mig aire hi ha obert un òcul amb marc emblanquinat; una escassa cornisa angular corona la façana.

Campanar de torre de planta gairebé quadrada (2'24 x 2'50 m) que en sobresortir de la teulada mostra els caires aixamfranats. La cel·la queda oberta amb finestres en arc de mig punt, una a cada cara; no hi té campanes.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle als sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 17'55 metres.

ARAÓS

Sant Esteve

Altitud: 913 metres. Municipi d'Alins

Església d'orígens altmedievals, molt modificada, amb restes del primitiu temple. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular que té quatre metres de llum i una capella lateral per banda. Està coberta per una teulada de dos vessants de lloses de pissarra negra i en el frontis orientat a ponent hi ha un portal en arc de mig punt amb marc de lloses en full de llibre i muntants de lloses mig picades; la porta es troba força enfondida. Tots els murs presenten paraments de paredat o maçoneria vista de material grisenc fosc.

Dimensions: 13'20 x 4'40 x 7'20 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espadanya amb una amplada a la base de 5'71 metres; és relativament modern en un temple que ha estat molt modificat. Es tracta d'una espadanya de dos ulls d'arc de mig punt amb sengles campanetes. Està cobert per una teuladeta de dos vessants que amb prou feines deixa cornisa als quatre costats. El mur presenta paraments de maçoneria de llosa vista mig picada i amb tendència a procurar filades ordenades.

Situació: es troba aixecat sobre el mur del frontis, centrat en el seu eix damunt mateix de la teulada de doble vessant.

Alçada: 10'40 metres.

ARCALÍS

Mare de Déu d'Arboló, santuari

Altitud: 650 metres.

Santuari romànic iniciat cap el 1150 i acabat a principis del segle XIII, aixecat amb carreus mitjans de pedra grisenca barrejats amb alguns altres de color rogenc, tots ben escairats i alineats en filades regulars. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular amb decoració d'arquets cecs sota cornisa que descansen en mènsules. El frontis té un portal atrompetat format per tres arquivoltes de mig punt; una motllura horitzontal a mitja alçada deixa a la part superior una finestra esqueixada, gairebé una espitllera, flanquejada per dos petits òculs; està coronat per una discreta cornisa de dos vessants constituïda per la part que sobresurt de la teulada coberta per lloses de pissarra negra matusseres; el seu carener s'ha cobert d'un llosat que permet arribar al campanar amb una certa facilitat.

Campanar d'espadanya poc posterior al temple romànic, fondo, amb una amplada a la base de 2'50 metres; té un gran arc rebaixat que cobreix el seu únic ull; hi pengen dues campanetes. Està coronat per una teulada de lloses de pissarra negra de dos vessants amb poc pendent. Els murs que tanquen l'espadanya presenten característiques similars al temple, amb carreus de pedra grisenca, ben escairats i de mida mitjana; està prolongat lateralment de manera que presenta un aspecte de petit edicle. L'estructura d'aquest campanar similar a un petit edicle és degut al fet que havia fet funcions de comunidor.

Situació: aixecat damunt mateix del mur frontal encarat a ponent, formant eix amb el portal; es troba sobre el carener de la teulada, interrompent-la en el punt davanter.

Alçada: 11'56 metres.

ARESTUI Sant Jaume, sufragània de Baiasca

Altitud: 1247 metres. Municipi de Llavorsí

Església probablement del segle XIX bastida sota influència de l'estil pallarenc del barroc tardà del segle XVIII. Consta d'una nau de dos trams coberts amb voltes d'aresta i amb una capçalera recta. El cor descansa en un embigat de fusta. El portal obert en el mur lateral sud té un ample marc en arc de mig punt pintat en color rogenc igual que els muntants; té una ampla graderia al davant. Els seus murs de maçoneria de lloses tenen panys amb un arrebossat emblanquinat i altres de pedra vista d'un color grisenc fosc.

Dimensions: 10'30 x 4'44 x 6'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 7'90.

Campanar del que en sobresurt pel damunt de la teulada del temple només el cos de la cel·la que pren forma quadrada (1'90 x 1'90 m) amb els caires aixamfranats; està oberta amb quatre finestres en arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana. Està coronada per una cornisa i una agulla vuitavades recobertes de lloses de pissarra negra de peces mitjanes ben tallades i amb una bola al cim; fa inflexió a la base. Els seus murs són de maçoneria barroera de llosa vista; algun pany conserva una antiga capa d'arrebossat emblanquinat.

Situació: damunt la zona nord del temple en angle amb el nord-oest.

Alçada: 13'26 metres.

ÀRREU Mare de Déu de les Neus,

Altitud: 1337 metres Municipi de l'Alt Àneu

Església construïda cap al segle XII en un estil romànic molt rústic. Consta d'una nau coberta per una encavallada de fusta i capçada per un absis semicircular avui sobrealçat cobert per una volta de canó revestit per una estructura de fusta. Es troba sota una teulada de peces de pissarra negra amb pendents marcats. Té el portal en arc de mig punt dovellat amb peces granítiques i amb brancals de carreus, tots ben escairats; està obert al mur de tramuntana; al seu damunt hi figura encastada una llosa amb el signe del Crismó en baix relleu. Els seus murs presenten carreus petits força ben escairats a l'absis i de maçoneria vista de lloses i còdols en la resta, segurament, aquests, d'èpoques posteriors a la inicial del temple.

Dimensions: 11'10 x 4'00 x 7'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espadanya d'un ull en arc de mig punt cobert per una teuladeta de dos vessants; no hi ha cap campana. Té una amplada de 1'33 metres. L'estructura constructiva és feta a base de lloses de pissarra i còdols coberts per un arrebossat emblanquinat.

Situació: aixecat en el centre del mur de ponent.

Alçada: 9'11 metres.

ÀRREU Sant Serni, sense culte

Altitud: 1250 metres. Municipi de l'Alt Àneu

Església d'un barroc senzill del segle XVIII restaurada posteriorment cap el 1805 pel que fa al frontis. Consta d'una nau rectangular bastida amb murs de maçoneria de lloses.

Guarda tres piques, beneitera, d'oli i baptismal, encastades als murs; presenten diversos elements decoratius en baix relleu de traçat no pas massa elaborat; segurament d'època medieval, poc precisa.

Campanar d'espadanya de principis del segle XIX; està obert amb dos ulls en arc de mig punt; hi penja una campaneta en un d'ells; una altra es troba al terra del temple. Té una amplada de 3'90 metres. Els seus elements constructius són a base de carreus matussers i de maçoneria de lloses. Està coberta per una teuladeta, mig desapareguda, de dos vessants.

Situació: Sobre la façana principal encarada a ponent.

Alçada: 14'92 metres.

AURÓS

Sant Joan, ermita

Altitud: 1250 metres

Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església romànica del segle XI molt modificada posteriorment. Consta de tres naus de tres trams cobertes amb una estructura de fusta; estan separades per arcs formers de mig punt i pilars rectangulars; el presbiteri té una coberta baixa amb volta d'aresta; la capçalera és recta en haver desaparegut els tres absis semicirculars romànics primitius. El frontis situat a ponent està arrebossat i emblanquinat; té un portal en arc de mig punt al fons d'una arquivolta igualment en arc de punt rodó amb una imposta senzilla de llosa; hi figura la data del 1910 damunt l'arcada; a l'esquerra, a un baix nivell, hi ha una finestra rectangular. Els seus murs tenen paraments de maçoneria de lloses, barrejada amb còdols; en la major part els panys estan recoberts d'arrebossat i emblanquinats.

Dimensions: 14'70 x 4'40 x 5'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus arriba als 11'60 metres. El conjunt de les tres naus té forma rombal, més ampla a la capçalera que als peus; les dimensions donades corresponen a la mitjana de les amplades.

Campanar d'espadanya alçat ben posteriorment al moment d'aixecar el temple. Té un ull de forma rectangular i hi penja una sola campana de mida mitjana. L'estructura és a base de paredat arrebossat i emblanquinat i cobert per una teuladeta de doble vessant. La base té una amplada de dos metres.

Situació: damunt el mur del frontis orientat a ponent, en el mateix vèrtex de la teulada de dos vessants.

Alçada: 8'50 metres.

AURÓS

Sant Pere

Altitud: 1250 metres

Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església del segle XII, almenys pel que fa a l'absis romànic; segurament fou refeta amb posterioritat l'estructura de la nau única. L'absis romànic, sobrealçat avui, mostra al nivell primitiu de la seva cornisa un fris d'arcuacions cegues damunt permòdols figuratius. Els dos nivells del mur de l'absis mostren paraments a base de maçoneria de lloses i còdols de pedra grisenca i marronosa. Els altres murs tenen també paraments de maçoneria de peces lleugerament picades i disposades en filades força regulars. Un portal en arc de mig punt, amb el marc emblanquinat, està obert a la banda de migdia. Una teulada de doble vessant cobreix el temple amb lloses de pissarra negra; sobresurt formant una destacada cornisa.

Campanar d'espadanya d'un ull en arc de mig punt en el que hi penja una campana. Té una estructura de paredat arrebossat amb aparent bona conservació, segurament d'un temps recent o refet de poc. L'amplada de la seva base és de dos metres.

Situació: damunt el mur situat a ponent, mig orientat al nord, als peus del temple, cavalcant a banda i banda del carener.

Alçada: 8'65 metres

BAÉN

Mare de Déu d'Esplà, santuari

Altitud: 1532 metres.

Municipi del Baix Pallars

Església ja existent el 1700 avui ben refeta. Es troba coberta per una teulada de fusta de dos vessants recoberta de lloses ben tallades de pissarra negra. Els seus murs són de maçoneria molt digna amb pedra de la zona alta on es troba; per l'interior està pintada de blanc i la seva única nau té la capçalera recta; el sostre de fusta té dos nivells, un poc més baix el que en teoria seria el presbiteri, segurament per haver estat folrat interiorment amb un fustam més digne que la resta. Té el frontis orientat a ponent i obert amb un portal rectangular amb una biga per llinda i, al damunt, un ull de forma rectangular amb un petit ràfec de doble vessant que el protegeix. La teulada de doble

vessant forma, en sobresortir, una cornisa angular sobre caps de biga.

Dimensions: 8'05 x 5'98 x 4'49-4'47 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espadanya d'un ull amb arc rebaixat; està recobert per una teuladeta de dos vessants. La seva base té un amplada d'un metre cinquanta-vuit. Al dia d'avui (juliol 2010) no hi té la campaneta que abans hi penjava.

Situació: damunt del mur frontal descansant en la teulada a banda i banda del carener.

Alçada: 6'53 metres.

BAÉN

Sant Andreu

Altitud: 1060 metres Municipi del Baix Pallars

Església d'origen romànic, força modificada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals de mig punt que descansen en sengles pilastres; tot i tenir un absis semicircular, avui queda tapiat per l'interior i per això la nau té capçalera recta. El frontis orientat a ponent amb el portal en arc de mig punt i un petit òcul a mitja alçada es prolonga cap amunt en esdevenir campanar; el seu mur presenta un parament de carreus petits, allargassats, força ben escairats i disposats en filades regulars de pedra marronosa; els laterals tenen paraments de maçoneria de peces mitjanes, grisenques, la major part sense picar i la seva disposició no és massa regular.

Dimensions: 11'21 x 4'37 x 4'79 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espadanya tancada, fonda i coberta per una teulada de dos vessants. Té dos ulls amb sengles campanes; per la banda posterior té una obertura triangular sota mateix de la teulada que va de banda a banda dels murs laterals. La seva base és la mateixa de l'amplada del frontis, sis metres, i la seva fondària d'uns quatre.

Situació: damunt mateix del frontis encarat a ponent.

Alçada: 9'00 metres.

BALESTUI

Sant Fructuós, annexa

Altitud: 900 metres. Municipi del Baix Pallars

Església barroca avui completament arruïnada amb només les restes de quatre parets; el frontis està orientat a llevant. Sostre i teulada esfondrats (juliol 2010). Consta d'una nau amb la capçalera recta.

Campanar de torre de planta quadrada (1'50 x 1'50 m) amb un segon cos vuitavat. És senzill i sembla del temps del barroc. La cel·la es troba oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna. Hi penja una campana del 1780. La teulada, inexistent, està substituïda per una coberta plana. Els murs de pedra vermellosa presenten paraments amb barreja de peces poc polides amb altres picades com a carreus ben escairats. Una senzilla motllura bossellada es troba sota mateix de les finestres.

Avui (2010), amb l'església arruïnada on només queden amb prou feines quatre parets, té el campanar a mig caure, francament inclinat cap a la banda de ponent. Els habitants de la població demanen que s'acabi d'aterrar a fi d'evitar possibles desgràcies si arriba a desplomar-se.

Situació: adossat al mur de tramuntana al peus de l'església, fent angle al nord-oest.

Alçada: 9'75 metres.

BARO

Mare de Déu del Roser, annexa

Altitud: 650 metres. Municipi de Soriguera

Església d'una nau amb el frontis emblanquinat, portal rectangular i un petit òcul al mur frontal orientat a migdia.

Campanar d'espadanya amb una amplada a la base de 1'40 metres. Es tracta d'una petita espadanya d'un ull d'arc de mig punt en el que hi penja una campaneta. Una teuladeta la cobreix

horitzontalment. Els seus paraments estan arrebossats i emblanquinats.

Situació: damunt i al bell mig mateix del mur frontal.

Alçada: 6'81 metres.

BASTIDA DE SORT, LA Sant Martí

Altitud: 742 metres. Municipi de Sort

Església aixecada en època moderna. Consta d'una nau bastida amb murs de pedra vista lleugerament rogenca de lloses mig picades disposades més o menys en filades. Al seu mur frontal orientat a ponent hi ha oberta una porta en arc de mig punt amb dovelles en l'arc i lloses carreuades als muntants de pedra clara; al seu damunt hi té un frontó triangular poc destacat a l'interior del qual s'hi troba una petita fornícula buida; a mig aire hi apareix un òcul motllurat en pedra també blanca. La teulada de dos vessants deixa una cornisa angular al frontis.

Campanar d'espadanya amb una amplada a la base de 3'66 metres. L'espadanya té un sol ull gairebé rectangular ja que l'arc superior amb prou feines es corba. No està cobert per cap teuladeta sinó per un arc dovellat prolongat per dos vessants amb un bon pendent que descansen en el mur del temple. Els paraments de l'espadanya són de llosa vista carreuada d'una pedra marronosa.

Situació: damunt mateix del mur frontal orientat a ponent, ben situat sobre l'eix de la façana.

Alçada: 11'37 metres.

BENANTE Sant Lliser, annexa

Altitud: 975 metres. Municipi d'Esterrí de Cardós

Església d'una nau amb capçalera recta. Al frontis hi té un portal rectangular i, al seu damunt, s'aixeca el campanar d'espadanya. Els seus murs són de paredat de llosa vista de peces petites de color gris fosc barrejades a la capçalera amb altres de grans sense picar i amb còdols blanquinosos.

Campanar d'espadanya amb una amplada a la base de 3'28 metres; té un sol ull rectangular on hi pengen dues campanetes; els muntants són robustos i amples. Està coberta per una senzilla teulada de doble vessant. Els seus paraments estan formats de maçoneria de llosa vista de color grisenc fosc de peces petites i mig picades.

Situació: es troba aixecat damunt i al bell mig del mur de ponent amb el portal centrat al dessota.

Alçada: 5'97 metres.

BERNUI Mare de Déu de Bernui, annexa

Altitud: 1211 metres. Municipi de Sort, a la vall d'Àssua.

Església romànica del segle XII. Consta d'una sola nau aixecada amb murs de carreus matussers grisencs ben alineats. Al mur dels peus que dona a ponent s'hi obre el portal amb arc rebaixat i marc pintat de blanc, igual que l'òcul de mitja alçada; està coronat per una cornisa motllurada de dos vessants.

Guardava una imatge romànica de fusta, la Mare de Déu de Bernui, avui en el santuari de la Mare de Déu de la Muntanya (a Caregue), fet que fa que la gent del poble se sentin espoliats.

Campanar d'espadanya que fou afegida al primitiu temple romànic en temps posteriors. Té una amplada a la base de 4 metres. Té dos ulls en arc de mig punt amb sengles campanes, una del 1733 i l'altra de nom *Maria* del 1763. Està coberta amb una senzilla teulada de dos vessants que deixa una minsa cornisa per cada costat. El seu mur presenta paraments de llosa vista mig picada.

Situació: es troba aixecat al mur lateral de migdia, just en l'angle del sud-oest que fa amb el frontal orientat a ponent.

Alçada: 7'75 metres.

BERRÓS JUSSÀ

Sant Jaume

Altitud: 1091 metres.

Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església d'origen preromànic, segle X, modificada als segles XIII i XIV amb l'afegitó d'alguna capella lateral. Consta d'una nau coberta amb una estructura de fusta; l'absis, segurament l'element més primitiu, ho és per una volta de canó. Té el portal obert al mur de migdia; al de ponent hi té a la part alta una obertura rectangular. Els seus murs tenen paraments de llosa mig picada i disposada en filades. Està coberta per una teulada de doble vessant que deixa una destacada cornisa per la banda de migjorn.

Campanar d'espadanya de dos ulls en arc de mig punt; hi pengen dues campanes, de 37 quilos una i de 102 l'altra. La seva base mesura una amplada de 3'40 metres. Té una estructura de paredat de llosa recoberta amb una teuladeta de doble vessant que deixa una destacada cornisa.

Situació: damunt el mur de ponent, als peus del temple.

Alçada: 11'40 metres.

BERRÓS SOBIRÀ

Sant Quirze, annexa

Altitud: 1270 metres

Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església del segle XVIII. Consta d'una nau amb el portal en arc de mig punt obert en el mur de ponent. Els seus murs són de maçoneria de llosa vista amb peces mig picades i disposades en filades més o menys regulars.

Campanar d'espadanya de dos ulls en arc de mig punt; hi pengen dues campanes petites. La base fa una amplada de 3'40 metres.

Situació: damunt el frontis orientat a ponent.

Alçada: 9'78 metres.

BESAN

Santa Maria, sense culte

Altitud: 1160 metres.

Municipi d'Alins de la Vallferrera

Església preromànica que ha sofert moltes modificacions. Consta d'una nau capçada amb un absis semicircular avui paredat per un envà que converteix la nau en rectangular. El frontis orientat a ponent té un portal en arc de mig punt amb el marc arrebossat i emblanquinat sota d'un ràfec notable de doble vessant; a mig aire hi ha un òcul circular amb el marc igualment emblanquinat i tot plegat està recobert per una teulada de dos vessants amb força pendent formada per lloses de pissarra grisencas. Té el terra cobert de còdols que formen dibuixos geomètrics. L'altar major es troba separat de la nau per una alta reixa de ferro. Té el cor damunt un embigat de fusta. Els seus murs són de maçoneria barroera de lloses de color gris fosc; en algun punt mostra encara un antic arrebossat i emblanquinat que avui es troba mig perdut.

Dimensions: 16'00 x 6'32 x 5'86 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar de torre de planta quadrada (2'70 x 2'70 m) amb la cel·la oberta per finestres en arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana a la banda frontal. Està coronat per una agulla piramidal de quatre cares amb inflexió a la base i recoberta per lloses de pissarra grisencas; sobresurt lleugerament formant una minsa cornisa. Té la particularitat de tenir un pas al dessota que forma com un petit túnel de volta de mig canó de 2'45 metres d'alçada i 1'31 de llum.

Situació: adossat al mur de migjorn fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 8'47 metres.

BOLDÍS SOBIRÀ (popularment, Boldís de Damont)

Sant Fruitós, sufragània

Altitud: 1480 metres.

Municipi de Lladorre

Església aixecada el 1817 amb aires neoclàssics austers i senzills. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt i amb una capçalera recta. Tot l'interior

està pintat de blanc, les pilastres que sostenen els arcs ho són de blau intens i els arcs torals blau cel. El frontis té el portal rectangular amb el marc pintat de blanc, un òcul a la part alta i la cornisa corresponent a un vessant ocupat l'altre pel campanar; la teulada de doble vessant està coberta de lloses de pissarra negra.

Dimensions: 10'90 x 5'14 x 7'38 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total calculada des del fons de les diminutes capelles laterals fa 6'9 metres.

Guarda dos retaules barrocs procedents d'antigues cases del lloc, un del 1703 i l'altre del 1711.

Campanar del 1817 d'un neoclàssic auster amb un primer cos de planta quadrada (3'55 x 3'55 m); el segon és octagonal. La cel·la queda oberta amb finestres rectangulars, una a cada cara alterna. Està coronat per una cornisa motllurada i una agulla vuitavades recobertes amb lloses rectangulars ben tallades de pissarra negra. Els murs estan arrebossats i pintats d'un suau color rosat. Unes motllures es troben situades a l'inici del segon cos una d'elles i l'altra sota mateix de les finestres. El campanar queda dividit en pisos de fusta i per pujar fins a la cel·la hi té escales també de fusta arrapades als murs i damunt del fustam de cada pis.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple en l'angle sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 18'03 metres.

Esveltesa: 5

BONESTARRE Santa Maria, sufragània

Altitud: 1084 metres. Municipi de Vall de Cardós

Església d'aires del barroc senzill propi de les terres pallareses. Consta d'una nau amb capelles laterals i capçalera recta. El frontis té un portal en arc de mig punt i un òcul a mitja alçada. Una cornisa de doble vessant es correspon amb una teulada de notable inclinació a base de lloses de pissarra negra. Els seus murs tenen els paraments de llosa i de blocs de pedra grisenca grans i irregulars coberts d'un arrebossat pintat en part de color crema.

Campanar de torre coetani del temple. Un primer cos de planta gairebé quadrada (2'92 x 2'50 m) queda completat per un de segon vuitavat força baix. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja una campana. Està coronat per una destacada cornisa i una agulla vuitavades cobertes de lloses de pissarra negra; l'agulla fa una inflexió a la base i té oberta una petita llucana a mig pendent per la banda frontal. Els seus murs estan arrebossats i coberts de pintura color crema; al dessota de la cel·la hi figura una senzilla motllura i al davall s'hi obren a la cara frontal petites finestres com espitlleres en dos pisos així com a la seva base.

Situació: aixecat damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis que es troba encarat a migdia.

Alçada: 14'58 metres.

BRESCA Sant Miquel, annexa

Altitud: 782 metres. Municipi del Baix Pallars

Església molt rústica i mig abandonada (2010). Consta d'una nau coberta amb una volta de canó que té diferents alçades; té una imposta que recorre la seva base i queda reforçada per dos arcs torals de mig punt. El cor descansa en un embigat de fusta i té una escala per arribar-hi entrant a la dreta. El frontis té un portal en arc de mig punt i un petit òcul a mitja alçada. Una cornisa inclinada es correspon a la teulada que per la dreta cobreix gran part del temple; l'esquerra està ocupada pel campanar que amaga al darrere la resta de la teulada que cobreix una petita part esquerrana de l'església. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un color crema encara que aquesta pintura no presenta massa bon estat de conservació.

Guarda unes escasses i mig esborrades pintures murals prop del presbiteri a la banda dreta.

Dimensions: 7'16 x 3'84 x 4'70 ó 4'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar de torre de planta gairebé quadrada (1'75 x 1'60 m). Només sobresurt de la teulada la part superior corresponent a la cel·la que queda oberta per finestres en arc rebaixat, una a cada cara; hi penja una campana; s'accedeix al seu interior des del cor. Està cobert per una teulada de dos vessants que forma una cornisa sobre caps de biga.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 7'80 metres.

BRESSUI Sant Miquel, annexa

Altitud: 710 metres. Municipi de Sort

Església senzilla aixecada el 1904. Consta d'una nau de tres trams amb voltes aparents de creueria; té un cor amb una senzilla barana de fusta sobre embigat també de fusta. El presbiteri té el mur de la capçalera un pèl corbat. El frontis arrebossat i pintat de blanc té un portal en arc de mig punt amb el marc en baix relleu, dos òculs a la part alta separats per una senzilla motllura horitzontal i, per coronament, una senzilla cornisa de dos vessants que no és més que la teulada que sobresurt. En general sembla que el petit edifici hagi sofert algun moviment, diuen que per causa d'unes obres fetes més avall del pendent on s'esglaona el poble; això va provocar algun moviment de terres que va afectar l'estructura del petit temple.

Dimensions: 7'80 x 3'48 x 4'69 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Conserva una ara d'altar formada per una gran llosa escairada matusserament que descansa en un peu format per un bloc tronco-piramidal matusser i curt i aquest en un altre bloc cúbic ben tallat.

Campanar d'espadanya amb una amplada d'un metre a la seva base. Es tracta d'un petit campanar d'un ull amb una modesta campaneta. Està cobert per una peça arquejada sostinguda per dues columnetes frontals per banda i dos petits murs laterals. Tota ella està pintada de color blanquinós.

Situació: damunt mateix del mur frontal orientat a llevant, al bell mig de l'eix format per la porta d'entrada i els dos òculs i recolzat entre els dos vessants de la teulada lleugerament separats en el carener on es troba aixecat.

Alçada: 7'61 metres.

BRETUI Sant Esteve, annexa

Altitud: 1059 metres. Municipi del Baix Pallars

Església d'estructura moderna, segurament del segle XIX, aixecada amb murs de maçoneria digna i ben endreçada de peces marronoses, algunes mig picades. Deu tenir una nau rectangular i alguna capella lateral. Al frontis orientat a llevant hi té el portal en arc de mig punt format per lloses picades disposades en ventall i uns muntants amb carreus matussers i petits; a mitja alçada s'hi obre un òcul i per coronament una cornisa angular senyala que la teulada és de doble vessant.

Campanar de torre amb un primer alt cos de planta quadrada (2'10 x 2'10 m); el segon vuitavat està aixecat amb murs de maçoneria de pedra marronosa com els de l'església; el tercer cos també vuitavat és on s'hi ubica la cel·la; té una motllura composta a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs de mig punt de les finestres que s'obren en cada cara alterna; hi penja una campana; els seus paraments estan arrebossats i emblanquinats. Està coronat per una modesta cornisa i una agulla piramidal amb inflexió a la base vuitavada i coberta de lloses de pissarra negra.

Situació: està aixecat sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 18'08 metres.

Esveltesa: 8,6

BURGO

Sant Joan, annexa

Altitud: 1280 metres.

Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església d'una nau coberta per una teulada de doble vessant a base de peces de pissarra negra ben tallades disposades en escata; està capçada per un absis semicircular. El portal es troba obert al mur del frontis orientat a ponent.

Guarda una pica baptismal medieval.

Campanar d'espadanya de dos ulls en arc de mig punt rebaixat a base de lloses disposades en fulls de llibre; hi pengen dues campanes mitjanes de 225 i de 107 quilos respectivament. Tota l'estructura és a base de llosa vista; està coberta per una teulada amb aparença d'estar recentment instal·lada que sobresurt formant una destacada cornisa. La seva base fa una amplada de 3'32 metres.

Situació: damunt el mur de ponent.

Alçada: 8'44 metres.

CAREGUE

Mare de Déu de la Muntanya, santuari

Altitud: 1400 metres. Municipi de Rialp

Església d'aspecte senzill i més aviat gran, possiblement de finals del segle XIX o principis del XX, refeta fa anys, bastida amb murs arrebossats i pintats d'un to rosat clar. Consta d'una nau de planta rectangular i coberta amb una teulada de dos vessants amb lloses de pissarra negra que deixen una discreta cornisa en sobresortir dels murs. El frontis queda obert amb un portal en arc de mig punt, similar a dues finestres que el flanquegen, i un òcul a mitja alçada, tots ells amb el marc pintat de blanc. Adossats al mur frontal i lateral esquerre de migdia hi ha sengles bancs de pedra.

Campanar d'espadanya de 2'20 metres a la seva base. L'espadanya està oberta amb dos ulls d'arc de mig punt, amb una campaneta en el de l'esquerra. Està coberta per una senzilla teulada de lloses de pissarra negra de forma arquejada. Tant l'arcada que cobreix els ulls com els muntants estan arrebossats i emblanquinats.

Situació: es troba aixecat al damunt del mur frontal que està encarat a ponent; se sustenta en el carener i en els dos vessants de la teulada, alineat amb l'eix format pel portal i l'òcul obert a mitja alçada.

Alçada: 10'22 metres.

CASSIBRÓS

Sant Andreu, annexa

Altitud: 934 metres.

Municipi de Vall de Cardós

Església antiga d'orígens medievals molt modificada a principis del segle XIX. Consta d'una nau amb capelles laterals i capçalera recta. Té els paraments arrebossats i pintats de blanc en no massa bon estat. Té el portal en arc rebaixat a l'extrem esquerra del frontis orientat a llevant. Al centre, a mitja alçada, s'hi obre un òcul; tant aquest com el portal tenen el marc pintats de blanc. Una teulada de doble vessant de peces de pissarra negra cobreix sense simetria tot el conjunt.

Campanar d'espadanya amb una base de 2'52 metres. Té dos ulls en arc de mig punt on hi pengen sengles campanetes. Està coberta per una senzilla teulada de dos vessants que deixa una cornisa als quatre costats. El seu mur de maçoneria de lloses es troba arrebossat i emblanquinat i presenta un aspecte poc acurat.

Situació: damunt mateix del mur frontal orientat a llevant, sobre del carener de la teulada del temple.

Alçada: 6'29 metres.

CASTELLVINY

Sant Esteve, annexa

Altitud: 1050 metres.

Municipi de Sort

Església d'orígens romànics molt modificada sobretot cap el 1769. Consta d'una nau coberta

amb una volta de llunetes que descansa en tres arcs torals que es corresponen per l'exterior amb sengles contraforts; té alguna capella lateral i està capçada per un absis semicircular que encara es conserva del segle XII. El portal en arc de mig punt està obert al mur lateral de migdia sota d'un petit porxo. Els seus murs presenten paraments de petits carreus allargassats ben escairats i disposats en filades regulars. Al mur de ponent als peus del temple hi ha un òcul a mitja alçada; el seu parament té un aspecte matusser en estar format per petites pedres grisenques poc picades i disposades en un cert desordre; damunt d'ell s'aixeca l'espadanya.

Campanar d'espadanya relativament modern damunt un temple d'origen romànic; fa una amplada a la base de 4'42 metres. L'alta espadanya té dues obertures o ulls en arc de mig punt en els que hi pengen sengles campanetes; damunt d'ells n'hi ha un tercer, més petit i buit. Està coronat per una teulada de doble pendent pronunciat que fa una petita graonada a cadascun d'ells amb una minsa cornisa en cada graó. El mur presenta un parament de llosa mig picada i en disposició de filades força regulars.

Situació: damunt mateix del mur frontal orientat a ponent, ben centrat respecte de l'eix de la façana.

Alçada: 14'60 metres.

CERBI

Sant Sadurní (Sant Serni), annexa

Altitud: 1420 metres.

Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església aixecada probablement al segle XVII tot i que un temple anterior esfondrat hi ha deixat algunes restes d'època romànica sobretot al mur lateral sud. Consta d'una nau rectangular de tres trams coberts amb voltes de creueria damunt arcs torals i un absis recte amb una volta de canó; està acompanyada de dues capelles laterals, una a cada banda. Una teulada de dos vessants cobreix el temple a base de lloses de pissarra negra a manera d'escates. El frontis orientat a ponent té un portal en arc apuntat amb el marc emblanquinat i un petit òcul a mitja alçada. Els seus murs són de maçoneria de llosa vista, amb peces mig carreuades disposades en filades; la pedra té un to vermellós.

Guarda un retaule barroc, una pica baptismal del temps medieval (segle XII o XIII) i d'una altra pica beneitera antiga.

Campanar d'espadanya closa d'una fondària de 3'26 metres amb dues obertures a la cara frontal en arc de mig punt; hi pengen dues campanes de 207 i 395 quilos respectivament; aquests dos ulls no estan situats al centre de l'espadanya sinó lleugerament escorats cap a la dreta. En el cantó esquerre hi ha instal·lat de fa poc un rellotge d'esfera. L'estructura és de maçoneria de llosa vista i la seva base d'una amplada de 7'34 metres ocupa gairebé tota l'amplada del frontis.

Situació: damunt el mur frontal orientat a ponent.

Alçada: 12'58 metres.

DORVE

Sant Bartomeu, sufragània

Altitud: 930 metres. Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església romànica del segle XII modificada en l'època del barroc. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells ocupat pel creuer de forma trapezial, coberta per una volta de canó amb llunetes que descansa sobre tres arcs torals; té un fals transsepte irregular format per dues capelles fondes i un absis semicircular romànic amb decoració llombarda, lleugerament desviat cap al nord de l'eix de l'església i prolongat per dos trams curts de forma més o menys trapezials. Els seus murs són de paredat de llosa. Té el portal obert al mur de migdia, proper als peus del temple. Avui és un edifici en situació abandonada i en mal estat.

Dimensions: 17'80 x 5'00 metres de llargada i amplada respectivament; la llargada del transsepte fa 10 metres.

Guarda una pica baptismal i una altra de beneitera, ambdues romàniques; igualment

conserva dos retaules del barroc popular, un a l'altar major i l'altre al lateral.

Campanar del segle XVIII típic del barroc rústic pallarès. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) amb un segon cos octagonal capçat per una cornisa motllurada i una agulla vuitavada amb inflexió a la base i amb una llucana al seu damunt al sud. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; en una d'elles hi penja una campana.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 23'22 metres.

Esveltesa: 5,8

EMBONUI Santa Eugènia, annexa

Altitud: 740 metres. Municipi de Soriguera

Església aixecada el 1807 i pràcticament reedificada el 1896; actualment presenta un aire net i d'aspecte nou. Consta d'una nau amb capçalera recta coberta per una teulada de dos vessants de peces de pissarra negra ben tallades; en el carener són grans i fan com un pas superior. El frontis encarat a llevant té una obertura en arc de mig punt amb marc rectangular arrebossat; a mig aire hi ha un òcul o finestra matussera rectangular amb l'ampit corbat en còncav; la cornisa, tant al frontis com al mur dels peus, té una cobertura de peces en escata, esglaonades, de pedra artificial blanquinosa. Els seus murs tenen paraments de maçoneria molt digna amb peces irregulars de mida mitjana de colors barrejats com el blanc i el roig encara que predomina el gris.

Campanar d'espadanya d'un ull amb arc rebaixat format per una estructura una mica fonda i massissa, arrebossada i coberta per una teuladeta de dos vessants poc inclinats i lleugerament sinuosos. L'amplada de la seva base fa 90 centímetres.

Situació: damunt mateix del mur frontal alineat amb el seu eix i descansant a banda i banda del carener de la teulada.

Alçada: 7'20 metres.

ENSEU Sant Esteve, annexa
Municipi del Baix Pallars

Altitud: 760 metres.

Església romànica aixecada al segle XI, modificada al XII i en algun moment del barroc. Consta d'una nau coberta per una volta de canó lleugerament apuntat i capçada per un absis semicircular. Als peus hi té un cor sobre un embigat de fusta; s'hi accedeix per una escala d'obra entrant a l'esquerra; tot l'interior es troba emblanquinat. El frontis està arrebossat i té un portal en arc de mig punt desplaçat cap a la dreta de l'eix frontal. Una teulada de dos vessants de peces planes d'argila rogenca cobreix la nau; una altra més baixa cobreix l'absis; el mur d'aquest i algun altre de pedra vista que no ha quedat cobert per l'arrebossat està format per carreus matussers.

L'altar consisteix en una peça de pedra rectangular irregular picada matusserament que se sosté sobre un peu rectangular de maçoneria mig carreuada.

Dimensions: 6'60 x 4'20 x 5'10 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espadanya d'un ull, sense campana; la seva base té una amplada d'un metre cinquanta. Té els seus muntants i l'arc de mig punt de pedra amb peces més o menys prismàtiques sense picar barrejades amb panys de paredat recobertes amb una fina teuladeta de dos vessants.

Situació: damunt mateix del mur del frontis orientat a ponent, cavalcant en el carener de la teulada.

Alçada: 7'20 metres.

ESCALARRE Santa Maria d'Àneu, antiga canònica

Altitud: 990 metres. Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església de la primera meitat del segle XI reformada posteriorment en convertir-la en una

d'una sola nau en lloc de les tres originals en fer de les seves voltes d'aresta una molt ampla d'embigat de fusta sobre cinc arcs diafragma apuntats; va perdre les absidioles laterals. Està capçada per un sol absis semicircular romànic decorat amb arcs cecs i lesenes; el mur d'aquest absis està format per petits carreus matussers amb predomini dels de pedra grisenca clara i algun de fosc. Els restants murs del temple són de carreus molt matussers barrejats amb còdols, avui gairebé tots arrebossats i emblanquinats. El portal actual es troba al mur de ponent; també n'hi ha un al mur de migdia. Entre contraforts hi ha sengles tribunes en un pis alt.

Dimensions: 30'00 x 8'50 x 11'20 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles situades entre contraforts és de 13'70 metres.

Campanar de paret de dos ulls de mig punt format per dues espadanyes sobreposades, la inferior més gran, amb un ull a cadascuna on hi pengen campanetes. Estan coronades per teuladetes de dos vessants que deixen destacades cornises. Semblen força modernes i ben deixades; la seva estructura s'amaga en un arrebossat emblanquinat.

La base de l'espadanya major fa 3'33 metres i la de la menor i superior en fa 2'96.

Situació: damunt el mur del frontis, força escorada a la dreta, prop de l'angle sud-oest de la façana lateral orientada a migdia.

Alçada: la total de les dues espadanyes superposades fa 15 metres; la major arriba als 13'75.

ESCALARRE

Sant Martí

Altitud: 993 metres.

Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església romànica aixecada entre els segles XII i XIII. Consta de dues naus, la situada al nord, segurament més antiga, avui es troba dividida en capelles i el seu absis semicircular amb decoració d'arcs cecs entre lesenes i paraments de carreus matussers ha quedat convertit en sagristia; la nau del cantó de migdia, més llarga i ampla, coberta per unes voltes d'aresta, també té un absis semicircular sense decoració a la capçalera precedit per un ampli arc presbiteral amb volta de canó apuntat. Una capella tardana es troba a la banda de migdia. Els murs del temple tenen paraments de lloses i còdols, en part arrebossats com al frontis.

El portal romànic es troba obert al centre del mur del frontis de la nau major; el formen dues arquivoltes de mig punt en degradació de caires bossellats de pedra blanquinosa i un ampli guardapols decorat amb baixos relleus i amb bitllets cilíndrics destacats, alternant uns i altres; els brancals, igualment de pedra blanca són en part bossellats. Els murs estan arrebossats en la seva major part.

Guarda una pica baptismal semiesfèrica amb baixos relleus geomètrics i alguna imatge antropomòrfica esquemàtica; es troba damunt un peu cúbic i adossada al mur i sembla ser de temps medievals.

Campanar modern d'espadanya de dos ulls rectangulars, un d'ells un poc més ample que l'altre, entre tres pilars coberts per una teuladeta horitzontal amb dos curts vessants que sobresurten en senzilles cornises per davant i per darrere; hi pengen dues campanetes. L'estructura, segurament de paredat de llosa, queda coberta per un arrebossat. La seva base fa una amplada de 6'90 metres.

Situació: damunt el mur del frontis de la nau major encarat a ponent.

Alçada: 11'20 metres.

ESCART

Mare de Déu de la Roca, ermita

Altitud: 1200 metres

Municipi de la Guingueta d'Àneu

Ermita aixecada en l'època barroca, a principis del segle XVIII, sobre una base romànica. Consta d'una petita nau amb una volta de canó amb arestes i amb la capçalera recta. En el frontis, a ponent, s'obre una petita finestra en arc de mig punt a mitja alçada i el portal en arc de mig punt amb el marc dovellat. Està coberta per una teulada d'un sol vessant que fa una destacada cornisa sobre caps de biga pel cantó de migdia. De fet és una construcció mig troglodítica adossada a la

roca per la banda de tramuntana. Els seus murs de pedra vista mostren una tècnica de paredat, com la resta, i tenen un gruix de 60 centímetres.

Campanar d'espadanya d'un sol ull en arc de mig punt recobert per una teuladeta de dos vessants, sense campana, amb una amplada a la base de 2 metres.

Situació: sobre la façana de ponent, la del frontis, escorada a la dreta a prop de la façana de migjorn, vora del penya-segat i d'un replà del terra.

Alçada: 7'80 metres.

ESCÀS Santa Coloma, annexa

Altitud: 1007 metres. Municipi de Rialp

Església aixecada cap el 1800. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals. La façana principal té un portal senzill en arc de mig punt i amb el marc emblanquinat, un òcul a mitja alçada i una destacada cornisa que es correspon amb una teulada de dos vessants. Els seus murs són de maçoneria vista amb peces de llosa i grans còdols en alguns punts disposats més o menys en filades.

Guarda una pica beneitera adherida al parament al costat mateix de l'entrada que té uns orígens altmedievals; no presenta cap decoració.

Campanar de torre de planta rectangular (2'40 x 2'75 m) que en sobresortir de la teulada del temple presenta els caires aixamfranats. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa i una agulla vuitavades recobertes de petites peces rectangulars de pissarra negra; l'agulla fa una lleugera inflexió en la seva base. Els seus murs són de llosa vista.

Situació: aixecat damunt l'ala esquerra del temple fent angle nord-oest de la façana que està orientada a ponent.

Alçada: 15'55 metres.

ESCÓS Sant Esteve, annexa

Altitud: 774 metres. Municipi de Soriguera

Església aixecada segurament en temps moderns, potser al segle XIX, amb aires rústics i simples. Consta d'una nau de dos trams i d'un presbiteri recte coberts amb voltes d'aresta. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un embigat igualment de fusta. El frontis a la banda de migdia té un portal en arc de mig punt i marc emblanquinat, un òcul a mitja alçada i una discreta cornisa de dos vessants que es corresponen amb els de la teulada. Els seus murs són de paredat de llosa vista d'un color tirant al rogenc clar amb alguns panys, com els del frontis, coberts per un arrebossat pintats d'un color rogenc més marcat que la pedra i que presenten un cert en mal estat.

Dimensions: 9'92 x 4'24 x 5'64 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelletes laterals fa 7'41 metres.

Campanar de torre de planta gairebé quadrada (2'20 x 2'12 m). La cel·la queda oberta amb dues finestres en arc de mig punt situades a ponent i a llevant respectivament. Està coronat per una teulada de dos vessants de lloses de pissarra negra que en sobresortir deixa una minsa cornisa. Els seus murs són de paredat de llosa vista en part coberts per un arrebossat pintat de color rogenc. Una escala de cargol d'obra en no massa bon estat condueix a la cel·la en la que hi penja una campana.

Situació: adossat al mur de ponent fent angle amb el frontis que mira a migdia.

Alçada: 8'77 metres.

ESTARON Sant Sebastià, annexa

Altitud: 1071 metres. Municipi de la Guingueta d'Àneu

Església romànica de la segona meitat del segle XI. Consta d'una nau coberta amb un embigat de fusta i coberta amb una teulada de dues vessants de peces de pissarra negra; està

capçada per un absis semicircular orientat a llevant decorat amb un fris d'arcs cecs al dessota de la cornisa i amb lesenes. El portal en arc de mig punt es troba obert en el mur lateral de migdia. Els seus murs tenen paraments de carreus matussers ben alineats.

Campanar d'espadanya damunt un mur que fa de contrafort al lateral de la banda de migdia, en el punt just quan comença l'absis; és un mur que sobresurt del lateral i, per deixar pas al camí que rodeja l'església, té un pas de dos metres d'alt i prop de dos d'ample obert en arc de mig punt amb l'arc fet de lloses disposades en full de llibre. La base d'aquest campanar d'espadanya fa 3'10 metres. A la part alta hi ha dos ulls dels que pengen dues campanes; es poden fer sonar, i tenen molt bon so, movent-les amb una cadena que penja de dalt; està cobert per una teuladeta de doble vessant amb notable inclinació. El mur està aixecat amb lloses disposades en filades horitzontals més o menys regulars. Té també, el temple, una tercera campaneta al damunt de la teulada.

Situació: en un mur perpendicular al lateral de migdia, proper a l'absis.

Alçada: 13'10 metres.

FARRERA Santa Magdalena de Ribalera, ermita.

Altitud: 1556 metres.

Capella senzilla aixecada cap el 1700, reconstruïda el 1960 i dignament ben conservada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i està capçada per un absis semicircular de la mateixa amplada de la nau. Els seus murs són de maçoneria de llosa vista mig picada amb les peces força ben alineades. El frontis orientat a ponent té un portal en arc de mig punt dovellat i un petit òcul a la part alta. Una teulada de dos vessants de lloses de pissarra negra cobreix l'ermita; sobresurt lleugerament a manera de modesta cornisa.

Dimensions: 7'00 x 5'04 x 4'21 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espadanya d'un ull en arc de mig punt; hi penja una campana. Està cobert per una petita teulada de dos vessants. L'arc i els muntants són de llosa vista. La seva base té una amplada de 1'58 metres.

Situació: al bell mig de la part superior del frontis, descansant a banda i banda del carener de la teulada.

Alçada: 6'59 metres.

GERRI DE LA SAL Santa Maria, antic monestir

Altitud: 585 metres.

Municipi del Baix Pallars

Església de l'antic monestir consagrada el 25-09-1149; és una obra essencialment del segle XII. Consta de tres naus de tres trams, sense transsepte i capçada per tres absis semicirculars orientats a llevant. Per l'interior, l'absis central allargat per un tram més baix que la nau, està decorat amb set arcades de mig punt adossades al mur que descansen en semi-columnetes de capitells bellament esculpits. La nau principal està coberta per una volta de canó sobre imposta i les laterals per voltes de quart de canó; descansen en arcs torals de mig punt que se sostenen en pilars cruciformes amb semi-columnes amb bells capitells adossades per la cara interior; sostenen arcs formers de mig punt. Dels tres absis, els laterals no mostren decoració exterior; el central en canvi hi té un fris de dents de serra sota cornisa i, al davall, arcuacions cegues sobre mènsules separades per mitges columnetes.

El frontis encarat a ponent té la portalada atrompetada per quatre arquivoltes de punt rodó i un guardapols llis; els arcs descansen en una imposta decorada amb motius d'escacat i sobre antes i dues columnetes intercalades entre elles, una per banda. Està precedit per un atri porticat que ocupa tota l'amplada de la façana i que se sosté sobre robustos pilars reforçats per contraforts exteriors i per columnes per l'interior; està dividit en tres trams coberts per voltes d'aresta damunt d'arcs torals dobles de separació dels trams; està obert a l'exterior per cinc dobles arcades damunt senzilles impostes, tres a la banda frontal, la central força més ampla i alta, i per dues de laterals. Per sobre

d'aquest atri apareix el mur frontal; hi té un gran finestral que il·lumina la nau central; està format per dues arquivoltes de mig punt decorades amb botons i un bordó lis; en la seva base hi ha un ample fris de dents de serra. Més amunt, amb una separació d'una fina motllura, es transforma en un alt campanar de cadireta. Tots els seus murs presenten paraments de carreus mitjans de pedra blanquinosa, alguns marronosos, ben escairats i alineats; a la part alta no són massa regulars.

Guarda una imatge neoromànica de Nostra Senyora a l'altar major i un conjunt de trenta capitells amb relleus que representen elements vegetals, animals fantàstics, monstres, àngels i personatges amb lleons i serps.

Campanar d'espadanya afegit al temple romànic amb posterioritat, cap el temps del gòtic; té una base de 10'66 metres d'amplada. Les campanes es troben en els diversos ulls en arc de mig punt trilobulat, en tres nivells, dos en el primer i el segon i un al capdamunt. El coronament el forma una senzilla teuladeta de dos vessants un pèl inclinats. Els murs tenen paraments de carreus de pedra blanquinosa de mida més aviat petita, irregulars, ben picats i escairats disposats en filades.

Situació: aixecat damunt el mur del frontis orientat a ponent.

Alçada: 28'54 metres.

GERRI DE LA SAL

Sant Feliu

Altitud: 591 metres.

Municipi del Baix Pallars

Església aixecada el 1894. Consta d'una sola nau amb el mur frontal orientat a tramuntana. En ell s'hi obre un portal en arc rebaixat i un marc de dovelles i carreus ben escairats lleugerament ressaltat; un òcul a mitja alçada mostra un marc també poc ressaltat de maó vist; està coronat per una ampla franja horitzontal de maçoneria i un tram superior que sobresurt de la teulada que, igual que la resta del frontis, presenta un arrebossat grisenc i les cantoneres de carreus mitjans escairats de manera matussera de pedra d'un to més clar; a la banda esquerra del frontis hi ha una petita fornícula amb una imatge santa.

Campanar d'espadanya d'una base de 1'96 metres d'amplada. La campana es troba en el seu únic ull d'arc de mig punt. No té altra coberta que la que formen les pedres que constitueixen l'arc. L'espadanya està formada per carreus ben escairats tant en l'arc com els muntants i està coronada per una senzilla creu metàl·lica no considerada en calcular l'alçada.

Situació: aixecat damunt mateix del mur del frontis orientat cap al nord, en el seu punt central.

Alçada: 11'91 metres.

GINESTARRE

Santa Maria, annexa

Altitud: 1364 metres.

Municipi d'Esterrí de Cardós

Església d'orígens romànics; d'aquell temps en conserva l'absis semicircular llombard amb cornisa i, a sota, un fris d'arcs cecs; el seu mur, mig cobert d'arrebossat, té filades de peces matusseres, poc o gens picades. Consta d'una nau romànica coberta amb un sostre de fusta i acompanyada per dues capelles laterals del segle XVII. El portal en arc de mig punt es troba sota d'un senzill porxo cobert per una teulada d'un sol vessant; està obert al mur de migdia i té dos graons al seu davant; el seu marc està pintat d'un to lleugerament blavós. Unes teulades, la que cobreix la nau de dos vessants, cobreixen les seves estances; són de lloses de pissarra negra força ben tallades i disposades en escata. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc grisenc.

Guarda dos retaules barrocs, cadascun en una de les dues capelles; també conserva part d'una pica baptismal del segle XIII i una bonica talla d'un Santcrist renaixentista. Les pintures de l'absis són reproducció de les originals avui guardades en el Museu d'Art de Catalunya a Barcelona.

Campanar de torre del segle XVII de planta gairebé quadrada (3'64 x 3'50 m) amb una cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara sota mateix de la cornisa; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa i una agulla quadrades cobertes de lloses de

pissarra negra matusseres disposades en escata. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats que tapen, segurament, uns paraments de paredat de lloses.

Situació: adossat al mur dels peus del temple, mur que es troba a la banda de ponent.

Alçada: 10'10 metres.

GUINGUETA D'ÀNEU, LA La Immaculada, annexa

Altitud: 925 metres.

Església del segle XIX, senzilla. Consta d'una nau rectangular amb el mur de la capçalera lleugerament corbat; ha estat bastida amb pedra vista de llosa i còdols. El frontis orientat a migdia té un portal en arc de mig punt, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular que forma la teulada de dos vessants de peces de pissarra negra en sobresortir.

Campanar d'espadanya coetani del temple. Està obert amb un ull en arc de mig punt on hi penja una campaneta; esta recoberta per una teuladeta de doble vessant. La base té una amplada de 1'85 metres.

Situació: damunt mateix del mur del frontis, recolzada a banda i banda del carener.

Alçada: 8'50 metres.

ISAVARRE Mare de Déu del Roser, capella

Altitud: 1120 metres.

Església petita, d'una sola nau rectangular amb el frontis orientat a ponent; en ell hi ha obert un portal rectangular amb dues finestres a banda i banda i un petit òcul a mitja alçada; sobre la cornisa, damunt el mur frontal, el corona un petit campanar d'espadanya.

Campanar d'espadanya d'un ull en arc de mig punt amb una base de 1'30 metres i una alçada des de la seva base de 1'60. Està cobert per una teuladeta de doble vessant.

Situació: damunt el mur frontal recolzat a banda i banda del carener.

Alçada: 7'25 metres

ISIL Sant Joan, antiga parròquia

Altitud: 1100 metres. Municipi de l'Alt Àneu

Església romànica dels segles XI (finals) i XII segons l'estil llombard; ha sofert algunes modificacions en temps posteriors. Consta de tres naus dividides en quatre trams per arcs torals de mig punt. Avui està coberta per una volta de canó el tram proper a l'absis i per una estructura d'embigat en els altres. Està capçada per tres absis, el central més gran, amb decoració d'arcs cecs i lesenes. Com que es tracta d'una construcció feta tan arran del riu Noguera Pallaresa que fins i tot la capçalera es troba dins de la seva llera, els absis han estat aixecats damunt un alt sòcol; per damunt de la teulada dels absis hi ha sengles òculs, cegats avui dia els situats en els laterals. Els murs han estat aixecats principalment a base de carreus petits picats i escairats força acuradament en la seva part baixa i més matusserament en l'alta; també hi ha panys, al mur nord sobretot, a base de còdols i lloses.

Té una entrada atrompetada al mur de migjorn a base de tres arcuacions bossellades i un guardapols en arc de mig punt que descansen en sengles impostes damunt tres columnetes per banda; el portal, igualment en arc de mig punt està ben dovellat i carreuat en pedra blanquinosa com tot aquest conjunt; algun element decoratiu es troba en l'arquivolta del mig a base d'estrelles en baix relleu alternades amb semicilindres d'alt relleu. La façana també està decorada amb un fris d'arcs cecs llombards decorats amb un escacat sota cornisa només interromput al centre per dues lloses adossades amb un baix relleu en cadascuna amb una parella humana realitzada de manera molt esquemàtica.

Per l'interior el temple, a base de carreus ben escairats de pedra grisenca, té els arcs torals i formers que descansen en pilars quadrats amb semi-columnes adossades a banda i banda i amb

pilastres en els murs perimetrals. Al mur de migdia hi ha dues finestres gòtiques geminades del segle XIV obertes en els dos trams més propers a la capçalera.

Dimensions: 19'00 x 4'80 x 9'00 metres (8 sota volta) respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada comptant-hi les tres naus fa 12 metres.

Campanar d'espadanya d'un ull de construcció moderna; la seva base fa una amplada de 1'36 metres; té una estructura a base carreus ben escairats i està cobert per una teuladeta de dos vessants que sobresurt formant una modesta cornisa.

Situació: damunt mateix del mur dels peus, a ponent, descansant a banda i banda del carener.

Alçada: 11'15 metres.

LLADORRE Casa Serra, Santa Eulàlia, ermita

Altitud: 1000 metres.

Església molt senzilla del segle XII amb aires romànics. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular. Els seus murs són de maçoneria de pedra vista a base de lloses i còdols poc o gens picats disposats en filades; a l'absis, en la zona propera i al mur del migdia la pedra té peces grans i còdols amb gran quantitat de cimentació visible i de color força clar en contrast amb la resta que el té grisenc fosc. El portal d'entrada està situat al mur de migdia, prop dels peus; té un arc de mig punt amb dovelles força grans de pedra blanca ben escairades damunt una imposta i d'uns muntants de carreus igualment blancs i ben tallats que semblen d'un moment posterior al conjunt de murs.

Campanar d'espadanya amb una amplada a la seva base de 2'86 metres que va ser aixecat en temps tardans. L'espadanya consta d'un sol ull en arc de mig punt del que pengen dues campanetes. Està coronat per una senzilla teulada de dos vessants d'escassa inclinació que deixa una minsa cornisa. Murs de maçoneria vista de petites lloses. L'arc és del tipus de fulls de llibre.

Situació: damunt el mur dels peus situat al seu bell centre; està orientat a ponent.

Alçada: 9'44 metres.

LLARVÉN (sovint escrit Llarvent) Santa Coloma, annexa

Altitud: 1073 metres. Municipi de Sort

Església d'una sola nau amb alguna capella lateral i la capçalera recta. Té murs de maçoneria de pedres grisenques força picades a manera de carreus matussers i ben alineades. El mur frontal té un portal en arc de mig punt de pedra blanquinosa amb dovelles i carreus força ben escairats, un petit òcul a mitja alçada i una cornisa motllurada de doble vessant per coronament.

Campanar d'espadanya relativament modern amb una amplada a la base de 1'80 metres. La petita espadanya té un ull rectangular del que hi penja una campaneta. Està coronada per una minsa teulada de dos vessants que forma un graó a cadascun d'ells. El mur escàs que la constitueix es troba arrebossat i emblanquinat.

Situació: damunt la façana principal orientada a llevant, centrat en el carener.

Alçada: 10'21 metres.

LLERET Sant Corneli i Sant Cebrià, annexa

Altitud: 1440 metres. Municipi de Lladorre

Església aixecada al segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat amb el vèrtex arrodonit. El cor descansa en un embigat de fusta. El frontis està obert amb un portal en arc de mig punt i té un òcul a mitja alçada; una minsa cornisa de dos vessants el corona. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc i la teulada de dos vessants que cobreix el temple és a base de lloses de pissarra negra un xic matusseres.

Dimensions: 9'90 x 5'03 x 5'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada

total comptada des del fons de les capelles laterals en fa 8'46.

Campanar de torre del segle XVIII. Un primer cos de planta gairebé quadrada (2'20 x 2'40 m) està capçat per un de segon de caires aixamfranats. La cel·la queda oberta amb quatre finestres en arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana; la finestra que dóna al nord-est es troba tapiada. Està coronat per una destacada cornisa i una agulla vuitavades cobertes de peces de lloses de pissarra negra; l'agulla fa inflexió a la base. Els seus murs tenen els paraments arrebossats i pintats de blanc cremós. Des del cor, per una estreta escala de fusta arrapada als murs es puja fins a la cel·la.

Situació: a l'angle sud-oest de la façana principal orientada a migjorn.

Alçada: 11'69 metres.

LLESSUI Sant Julià de la Torre, annexa

Altitud: 1390 metres. Municipi de Sort

Església d'orígens romànics (segles XI i XII) refeta al segle XVIII i després del 1939. Consta d'una nau rectangular de tres trams coberts per una volta de creueria i un presbiteri escàs i recte. El portal es troba al mur lateral sud i dóna al tram del centre; té un arc de mig punt amb grans dovelles i carreus de pedra blanca força ben escairats en tot el marc; per salvar el desnivell amb el terreny s'hi ha disposat una graonada de pedra; hi ha un petit cancell de fusta. Els murs per l'exterior mostren paraments de carreus petits i força plans de pedra rogenca, propis del romànic. El mur dels peus, que surt de més avall del nivell de la nau, té un gran finestral i un òcul a mitja alçada. Un cor descansa sobre un embigat de formigó. Dues capelles laterals a la banda esquerra i una sagristia al mateix costat són obra moderna.

Dimensions: 13'81 x 5'46 x 5'48 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; des del fons de les petites capelles laterals fa una amplada total de 7'97 metres.

Guarda a l'exterior dues piques, avui convertides en jardineres, sense cap decoració, que tenen un origen altmedieval.

Campanar d'espadanya aixecat després del 1939. L'amplada de la seva base fa uns dos metres. Les campanes estan ubicades en els seus dos ulls rectangulars. Està coronat per una senzilla teulada de dos vessants. Els seus murs són de petits carreus força plans de pedra vermellosa, ben escairats i alineats regularment.

Situació: és la prolongació del mur dels peus del temple que arrenca de força avall, mur que està a la banda de ponent; el campanar sobresurt pel centre d'aquest mur.

Alçada: 16 metres.

MALLOLÍS Sant Martí, annexa

Altitud: 1100 metres. Municipi de Farrera

Església d'una nau capçada per un absis trapezial encarat a llevant. La nau està recoberta per encavallades de fusta dividida en dos trams per un arc en diafragma, i l'absis per una volta de canó. Té el portal obert al mur lateral de migdia; forma un arc de mig punt amb lloses disposades en full de llibre. Els seus murs són de maçoneria de llosa vista amb les peces disposades més o menys en filades horitzontals. La teulada té cobertura de lloses de pissarra negra.

Tot i que el petit temple podria tenir orígens preromànics sembla que ha estat reformat diverses vegades i que els murs principals actuals podrien ser de principis del segle XIX.

Dimensions: 8'00 x 3'00 respectivament de llargada i amplada.

Campanar d'espadanya de temps moderns, d'aspecte rústic, amb una amplada a la seva base de 1'83 metres. Té oberts dos ulls d'arc de mig punt amb una campana en un d'ells. Està recobert per una senzilla teulada de dos vessants d'escàs pendent que sobresurt de manera molt minsa per formar una breu cornisa. Els seus murs, com els de tota l'església, són de maçoneria de lloses disposades horitzontalment en filades de manera força ordenada.

Situació: damunt mateix i al centre del mur dels peus de l'església encarat a ponent.

Alçada: 9'77 metres.

MALMERCAT Sant Andreu
Altitud: 950 metres. Municipi de Soriguera

Església amb restes del seu passat romànic del segle XI visibles en la capçalera on l'absis conserva alguna lesena; la resta ha estat força modificat i fins i tot ha estat sobrealçada. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular i coberta per una teulada de dues vessants amb lloses de pissarra negra ben tallades disposades en escata; està acompanyada d'alguna capella lateral. Té el portal rectangular amb un estret marc emblanquinat obert en un petit porxo de teulada de dos vessants adossat al mur lateral de tramuntana, just al del peus del temple orientat a ponent.

Campanar d'espadaña amb una amplada a la base de 4'25 metres, d'aspecte sòlid i relativament modern i obert amb dos ulls d'arc de mig punt on hi pengen sengles campanetes. Està cobert per una teulada de dos vessants de fort pendent de lloses de pissarra negra i amb una creu metàl·lica al cim; un petit ull circular es troba sota mateix del vèrtex superior. El seu mur per la part frontal apareix com de paredat de llosa vista i carreus matussers a cantoneres de material grisenc fosc i per la part posterior es troba arrebossat i emblanquinat.

Situació: aixecat damunt mateix de la façana dels peus del temple que està orientada a ponent, centrat en l'eix d'aquest mur.

Alçada: 11'83 metres.

MENTUI Sant Antoni Abat, annexa
Altitud: 860 metres. Municipi del Baix Pallars

Església que té els orígens cap el segle XVII, força modificada després. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals de mig punt i capçada per un absis semicircular. Té un modest cor sobre un embigat de fusta. Al frontis hi ha un portal en arc de mig punt amb dos graons semicirculars al davant, un òcul atrompetat a mig aire i una cornisa angular que es correspon amb una teulada de dos vessants.

Dimensions: 8'60 x 4'89 x 4'79 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total és de 8'42 metres.

Guarda un modest retaule barroc i un frontal d'altar pintat i repintat del segle XIX.

Campanar de torre en no massa bon estat, fins i tot l'escala interior es va esfondrar no fa pas massa i per això ara no s'hi pot pujar; s'hi accedia per un portal obert a la dreta de l'església només entrant; a mitja escala hi havia l'accés al cor. Un cos de planta quadrada (2'60 x 2'60 m) té una senzilla motllura que el corona; un segon cos és alt i vuitavat; està dividit en dos per una senzilla motllura; el superior constitueix la cel·la que té obertes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Per coronament, una modesta cornisa i una agulla vuitavada amb inflexió a la base estan recobertes de lloses de pissarra negra. Els seus murs són de maçoneria i presenten un arrebossat mig perdut. Està lleugerament inclinat cap a l'est.

Situació: aixecat damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 14'05 metres.

MONTARDIT DE BAIX Mare de Déu del Soler, annexa
Altitud: 946 metres. Municipi de Sort

Sense campanar de cap mena. Es tracte d'un edifici aprofitat d'una antiga escola que serveix per altres funcions de tipus civil a més a més de la religiosa.

MONTENARTRÓ Sant Esteve, annexa

Altitud: 1299 metres. Municipi de Llavorsí

Església recentment (2010) restaurada després que el vell edifici del 1763 fos malmès el 1936. Consta d'una nau rectangular amb capelles laterals. Els seus murs són de paredat de lloses ben consolidades amb morter i ben deixats amb pedra vista. El frontis al sud està obert per un portal en arc de mig punt arrebossat i pintat de blanc; hi té un òcul a mitja alçada i el campanaret per coronament que amaga una teulada de dos vessants amb força pendent.

Guarda una pica baptismal d'un sol bloc de pedra de perfil semiesfèric i sense decorar; té orígens altmedievals.

Campanar d'espadanya amb una amplada a la seva base de 3'20 metres. Té dos ulls en arc de mig punt tots dos al mateix nivell; hi pengen dues campanes, una a cadascun. El mur és de maçoneria de lloses, petites i mig picades, disposades en filades. Una teuladeta amb una minsa cornisa motllurada el cobreix.

Situació: aixecat en el centre del mur frontal encarat a migdia.

Alçada: 11'39 metres

PERAMEA Sant Sebastià i Sant Roc, capella

Altitud: 916 metres. Municipi del Baix Pallars

Capella sense frontis, obert i protegit per una reixa de ferro. Consta d'una nau de tres trams amb capçalera recta i coberta per una volta d'aresta sobre dos arcs torals rebaixats. Els seus murs tenen paraments de maçoneria dignament treballats de pedra rogenca i grisencs barrejada. L'entrada orientada a llevant la forma un gran portal rectangular amb porta de ferro reixada. Té una teulada d'un sol vessant.

Dimensions: 4'52 x 3'08 x 3'13 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda, encaixada en una estructura metàl·lica, una creu de pedra amb relleus que mostren el Crucificat a la cara i de Santa Maria a la part posterior; té orígens romànics i feia de Creu de Terme entre els pobles de Pujol i Peramea.

Campanar d'espadanya d'un ull en arc de mig punt rebaixat; hi penja una campaneta. Els muntants són de paredat; queda recoberta per una teuladeta de dos vessants força plans. L'amplada de la seva base fa un metre i 22 centímetres.

Situació: damunt el centre del mur frontal que es troba encarat a l'est.

Alçada: 5'10 metres.

PERNUI Sant Germà, annexa

Altitud: 720 metres. Municipi de Sort

Església d'aspecte rústic i probablement força moderna. Consta d'una nau capçada per un petit absis rectangular. Està coberta per una teulada de dos vessants de lloses de pissarra i una volta per l'interior formada per biguetes de fusta damunt d'arcs de mig punt rebaixat, avui sense cap enguixat, deixades a la vista. El terra mostra un enllosat barroer. El frontis orientat a ponent està emblanquinat i té l'entrada alta i cal accedir-hi per una estreta escala de quatre alts graons disposada en sentit lateral. El portal queda obert per un arc de mig punt rebaixat, avui sense porta; al seu damunt hi ha un petit òcul circular i, per coronament, una destacada cornisa sobre caps de biga i una petita espadanya d'un sol ull.

L'estat actual d'abandó ha estat motivat per la desgraciada nit de fa poc temps en què tot el poblet va cremar-se i el temple parroquial va sofrir-ne fortes desgraciades conseqüències.

Dimensions: 9'20 x 4'08 x 4'38 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espadanya d'un ull en arc de mig punt coronat per una teuladeta que sobresurt escassament com una minsa cornisa; té perfil sinuós amb la part central arquejada i les ales horitzontals. No hi ha campana. La seva base fa una amplada de 1'53 metres.

Situació: damunt el frontis orientat a ponent, centrada amb l'eix frontal i damunt el carener

de la teulada de dos vessants.

Alçada: 4'72 metres.

PUIFORNIU Santa Cecília, annexa

Altitud: 1100 metres. Municipi de Soriguera

Església senzilla segurament dels temps moderns. Consta d'una nau amb capçalera recta i coberta per una teulada de dos vessants amb pendent força marcat. El mur del frontis orientat a ponent té un portal en arc rebaixat i dovellat; a mitja alçada hi apareix un òcul atrompetat i, en l'eix que formen aquests dos elements, tot coronant el frontis, s'hi aixeca l'espadanya. Aquest mur presenta un parament de paredat de lloses amb algun pany del voltant del portal format per petits carreus ben escairats.

Campanar d'espadanya d'un ull en arc de mig punt rebaixat i de ferradura; els muntants descansen en un mur rectangular que és prolongació del frontis. L'arc té com a característica que el formen dovelles alternades de color clar i vermellós en l'estil típic musulmà de la mesquita de Còrdova. Hi penja una petita campana. L'amplada de la seva base fa 1'45 metres.

Situació: damunt el frontis o la seva prolongació, centrat en el seu eix; encarat a ponent.

Alçada: 7'54 metres.

PUJOL Sant Andreu

Altitud: 700 metres. Municipi de Baix Pallars

Església d'origen romànic modificada posteriorment. Té un portal en arc de mig punt amb grans dovelles matusseres obert al mur lateral de la banda de migjorn; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada. Els seus murs són de maçoneria vista amb barreja de blocs mig carreuats i matussers de pedra d'un to marronós.

Guarda una talla de la Mare de Déu del segle XIII.

Campanar d'espadanya de dos ulls d'arc de punt rodó, d'una amplada de quatre metres i d'un gruix de dos, cobert amb teulada de doble vessant.

Situació: al damunt mateix del portal com a prolongació del mur lateral orientat a migdia.

Alçada: 8'65 metres.

RIALP (la forma correcta seria Rialb) Sant Cosme i Sant Damià, capella

Altitud: 725 metres.

Capella senzilla d'aparença endreçada i que segurament data de temps força recents. Consta d'una nau, capçalera recta, teulada d'un sol vessant, mur frontal orientat al sud amb un portal en arc de mig punt flanquejat per dues finestres també amb l'arc rodó, un òcul a mitja alçada i una cornisa destacada per coronament. Mur de maçoneria de pedra grisenca.

Campanar d'espadanya amb una amplada a la base de 1'25 metres. Es tracta d'una petita espadanya d'un ull en arc de mig punt; hi penja una campaneta. Està cobert per una teuladeta de doble vessant que mostra una minsa cornisa pels quatre costats. Tant l'arc com els muntants estan arrebossats i emblanquinats.

Situació: damunt la teulada de la capella sobre el mur del frontis, una mica desviat de l'eix de la façana cap a la dreta, encarat com ella cap al migjorn.

Alçada: 10'03 metres.

RODÉS Sant Andreu, annexa

Altitud: 760 metres. Municipi de Rialp

Església d'època moderna. Consta d'una nau amb capçalera recta orientada al sud-est; està coberta per voltes d'aresta mentre que el presbiteri ho està per una volta de canó. Té murs de paredat

de pedra de color gris fosc. El portal en arc de mig punt es troba obert al mur de ponent sota d'un petit porxo de teuladeta d'un sol pendent amb entrada en arc rebaixat encarada al migdia. En el mur dels peus, a ponent, hi ha a mitja alçada un petit òcul. Està coberta per una teulada de doble vessant de lloses de pissarra negra que sobresurt escassament formant una discreta cornisa. A banda i banda dels peus, hi ha dos espais, el de l'esquerra fa les funcions de baptisteri i el de la dreta, a la base del campanar, s'hi troba l'escala d'accés al cor.

Guarda diverses piques medievals, dues de beneiteres semiesfèriques, una de 20 cm de diàmetre a la boca, i una de baptismal de 60 cm a la boca, de pedra, encastada a la paret i sobre un peu modern de ciment.

Campanar d'espadanya d'una amplada a la base de 3'55 metres; es tracta d'una construcció que sembla força més actual que el propi temple, segurament aprofitat d'un antic campanar de torre del que se'n conserva el primer cos. L'espadanya està oberta amb dos ulls d'arc de mig punt on hi pengen campanes; queda coberta per una teulada de dos vessants amb força pendent que deixa una minsa cornisa a cada costat. El mur del campanar està arrebossat i emblanquinat en contrast amb els de pedra vista fosca del temple. Sota mateix de l'espadanya, per delimitar-la del cos baix, hi figura una senzilla motllura.

Situació: aixecat damunt el mur lateral de migdia just al sud-oest tocant al mur dels peus del temple que està encarat a ponent.

Alçada: 10'25 metres.

RUBIÓ

Sant Salvador, annexa

Altitud: 1705 metres. Municipi de Soriguera

És el poblat situat a més altitud de Catalunya

Església senzilla aixecada cap el 1829. Consta d'una sola nau rectangular. Té un portal en arc de mig punt descentrat cap a la dreta respecte de l'eix del frontis. Sota el carener format pels dos vessants de la teulada hi ha un petit òcul atrompetat. El mur, orientat a ponent, està arrebossat i pintat en un to blanc grisós.

Campanar d'espadanya amb una amplada de 1'50 a la seva base; l'espadanya té un sol ull en arc apuntat força agut en el que hi penja una campaneta. Està recoberta per un arc robust que se sustenta en dos muntants de força gruix. La seva estructura està arrebossada i emblanquinada.

Situació: es troba aixecat damunt el mur frontal encarat a ponent en el punt mateix del carener de la teulada del temple fent d'eix del mur juntament amb un petit òcul que se situa al seu dessota però no amb el portal que està escorat cap a la dreta de l'eix.

Alçada: 6'93 metres. La mesura està calculada des del punt més baix de la façana que es troba amb la base inclinada per causa del terreny amb pendent.

SAVERNEDA

La Immaculada, annexa

Altitud: 1105 metres. Municipi de Soriguera

Església d'una nau rectangular coberta per una teulada dos dos vessants. Té aspecte de ser una construcció de fa poc i es troba ben conservada amb els murs arrebossats i emblanquinats i les cantoneres de petits carreus de pedra grisenca. La teulada sobresurt destacadament formant una bona cornisa sobre caps de biga. A la part alta del frontis, formant eix amb el portal, hi apareix una finestra en arc de mig punt amb un balconet de barana de ferro.

Campanar d'espadanya d'un ull en arc de mig punt; està mancada de teuladeta i la part superior fa dos pendents ben marcats i acaba en punta amb una creu metàl·lica al cim. L'estructura dels muntants i l'arcada sembla d'obra i es troba arrebossada i emblanquinada. L'amplada de la seva base fa 0'91 metres. Hi penja una petita campana.

Situació: està apuntalat damunt la teulada amb els muntants que descansen a banda i banda

del carner sobre el mur del frontis.

Alçada: 11'05 metres.

SELLUI Santa Coloma, annexa
Altitud: 996 metres. Municipi del Baix Pallars

Església d'origens antics reconstruïda al segle XX, avui mal conservada amb una dependència al damunt aprofitada fa temps per escola i avui abandonada i mig enrunada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i amb la capçalera recta. Els seus murs són de llosa vista picada matusserament i amb les peces alineades; apareix mig arrebossada amb una teulada d'un sol vessant que sobresurt a manera d'escassa i mutilada cornisa, teulada que cobreix el pis que es troba al damunt del temple. Al centre del frontis orientat a ponent s'hi obre un portal en arc de mig punt amb marc de carreus i dovelles de peces ben escairades que mostren un arrebossat emblanquinat gairebé perdut; al seu damunt, a mig aire, s'obre una finestra rectangular.

Campanar de torre de la que només en sobresurt per damunt de la teulada del temple la part on s'ubica la cel·la; hi penja una campana. Té planta quadrada (1'37 x 1'37 m) i els seus murs mostren paraments de maó vist; està coberta per una estructura de formigó escassament bombat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple en l'angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 12'57 metres.

SORIGUERA Santa Eulàlia
Altitud: 1195 metres.

Església d'una aparença endreçada i aspecte funcional de construcció moderna. Consta d'una nau amb capçalera recta coberta d'una teulada de dos vessants de lloses de pissarra negra i bastida amb murs de maçoneria de llosa vista de pedra marronosa. Té el mur del frontis encarat a migdia. Hi té un portal d'arc rebaixat amb dovelles rústiques mig picades, a mitja alçada, un petit òcul i a la part alta, una petita finestreta rectangular.

Campanar d'espadanya de dos ulls en arc de mig punt rebaixat; hi pengen campanetes, una a cada ull. Fa una amplada en la base de 2'80 metres. Esta coronada per una teulada de dos vessants que sobresurt formant una cornisa sobre caps de biga i està coberta per peces de llosa de pissarra negra. El mur que la constitueix està aixecat amb petits carreus ben escairats i mig picats per l'exterior; tenen una coloració grisenca a diferència dels murs de l'església que són de material marronós.

Situació: damunt el mur de la façana principal orientada a migdia, al seu centre, cavalcant a banda i banda dels vessants de la teulada de l'església.

Alçada: 11'98 metres.

SORPE Mare de Déu de les Ares, ermita
Altitud: 1730 metres Municipi d'Alt Àneu

Ermita reconstruïda el 1960. Consta d'una nau rectangular amb el frontis orientat a llevant on hi ha el portal en arc de mig punt, un òcul a mitja alçada i una teulada de doble vessant irregular que no deixa cornisa. Els seus murs són de carreus irregulars de pedra blanquinosa.

Campanar coetani del temple quan fou reconstruït el 1960. Es tracta d'una torre de planta rectangular (2'50 x 3'00 m) amb una cel·la que queda oberta només amb dues finestres en arc de mig punt a la cara frontal; queda coberta per una teulada de dues vessants asimètriques de lloses de pissarra que sobresurt formant una escassa cornisa. Només destaca la cel·la per sobre de la teulada del temple. Els seus murs són de carreus irregulars de pedra blanquinosa.

Situació: angle nord del frontis encarat a llevant.

Alçada: 14'37 metres.

TÍRVIA Sant Joan Baptista, capella

Altitud: 990 metres.

Capella petita que té l'aparença de ser una construcció moderna, potser una reconstrucció ben assolida. Consta d'una nau amb capçalera semicircular i coberta per una teulada de dos vessants de lloses de pissarra negra. Al mur de ponent hi té una gran portalada en arc de mig punt amb el marc de lloses d'un gris molt fosc disposades en fulls de llibre; també se'n troben d'aquestes pedres algunes disperses pels muntants, en els seus caires i en el sòcol. La resta dels murs estan pintats d'un blanc intens.

Campanar d'espadanya d'un ull, sense campana, en arc de mig punt situat al damunt del mur frontal apuntalat en cadascun dels vessants de la teulada. A la seva base té una amplada de 1'10 metres. Està coronat per una senzilla teulada que forma una discreta graonada a cada vessant. El material de pedra picada amb què s'ha aixecat té color fosc.

Situació: es troba al cim de la façana orientada a ponent, cavalcant en els dos vessants de la teulada.

Alçada: 6'49 metres.

TORNAFORT Santa Coloma, annexa

Altitud: 1310 metres. Municipi de Soriguera

Església del segle XVIII d'un barroc senzill. Consta d'una nau rectangular de tres trams coberts amb voltes de llunetes. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat i una volta també de llunetes; unes tribunes per banda estan situades damunt les capelles laterals. Els seus murs són de llosa vista; en part estan arrebossats i pintats de color crema. El frontis té un portal en arc de mig punt i un òcul a mitja alçada; queda coronat per una discreta cornisa angular que es correspon amb la teulada de dos vessants; una petita finestra rectangular es troba sota mateix del seu vèrtex superior.

Dimensions: 14'22 x 5'25 x 8'05 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 10'42 metres.

Campanar de torre del barroc senzill i auster propi del Pallars. Té un primer alt cos de planta rectangular (3'23 x 3'72 m); el segon, també alt, és de caires aixamfranats. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes. Està coronat per una cornisa i una agulla vuitavades cobertes de petites lloses rectangulars ben tallades de pissarra negra; l'agulla fa una marcada inflexió a la base. Els seus murs de llosa vista de peces petites mig carreuades presenten un bon estat de conservació. Un escala d'obra de graons enllosats, arrapada als murs i sobre voltes, a la manera catalana, i que deixa un ull central, permet arribar a l'estança de les campanes.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis que es troba encarat a migjorn.

Alçada: 22'10 metres.

Esveltesa: 6

USEU Sant Romà, annexa

Altitud: 650 metres Municipi del Baix Pallars

Església moderna d'aspecte rústic que aparenta de tenir una nau rectangular; els seus murs tenen paraments de pedra vista a base de còdols de mides i dimensions irregulars. El frontis que està orientat a llevant té un portal rectangular amb la llinda lleugerament corbada i un petit òcul a mitja alçada; està cornat per una cornisa angular sobre caps de biga que es correspon amb la teulada de doble vessant.

Campanar d'espadanya d'un ull en arc rebaixat on hi penja una campaneta; té uns muntants i

l'arcada d'estructura robusta i una teuladeta de doble vessant d'escàs pendent. L'amplada de la seva base és de 1'55 metres.

Situació: damunt mateix del frontis, en el seu punt central, amb els muntants a banda i banda del carener.

Alçada: 7'31 metres.

EL PLA DE L'ESTANY

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Banyoles, espadanya	Santa Maria dels Turers	36'73
Banyoles	Sant Pere	7'50

Camós	Sant Vicenç	20'00
Santa Maria de Camós	Santa Maria	10'00
Cornellà del Terri	Sant Pere	30'35
Borgonyà	Sant Joan	12'10
Corts	Sant Julià	17'15
Pujals dels Pagesos	Santa Maria	27'00
Ravós del Terri	Sant Cugat	21'60
Santa Llogaia del Terri	Santa Leocàdia	15'75
Sant Andreu del Terri	Sant Andreu	14'25
Sords	Sant Esteve	24'85
Esponellà	Sant Cebrià	25'25
Centenys	Sant Iscle	16'40
Vilert	Santa Maria	20'10
Fontcoberta	Sant Feliu	21'50
Vilavenut	Sant Sadurní	18'20
Palol de Revardit	Sant Miquel	13'65
Sant Martí de la Mota	Sant Martí	19'65
Porqueres, espadanya	Santa Maria	20'70
Miànigues	Sant Romà	16'00
Pujarnol	Sant Cebrià	11'15
Sant Miquel de Campmajor	Sant Miquel	22'30
Falgons	Sant Vicenç	11'85
Serinyà	Sant Andreu	16'10
Vilademuls	Sant Joan	13'85
Galliners	Sant Julià	24'00
Les Olives	Santa Maria	13'90
Ollers	Sant Martí	22'50
Orfes	Santa Maria	26'45
Parets d'Empordà	Santa Llogaia	23'50
Sant Esteve de Guialbes	Sant Esteve	24'15
Sant Marçal de Quarantella	Sant Marçal	15'20
Terradelles	Sant Joan	18'65
Viladamí	Sant Esteve	17'00
Vilafreser	Sant Sadurní	23'00
Vilamarí	L'Assumpció	23'15

Alçada mitjana: 19'10 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; d'espadanya n'hi ha set; entre aquestes Santa Maria dels Turers de Banyoles mesura 36'73 metres, Sant Pere igualment de Banyoles 7'50, la de Porqueres 20'70 i la d'Usall 9'65.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

BORGONYÀ Sant Joan
Altitud: 130 metres. Municipi de Cornellà del Terri

Església romànica aixecada el 1142 i reformada posteriorment. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat capçada per un absis semicircular amb decoració llombarda d'arcs cecs i lesenes damunt un sòcol per salvar el desnivell del terreny i acompanyada per una capella lateral barroca a la banda de tramuntana. Els seus murs són de carreus irregulars menys al frontis refet al segle XVII amb carreus petits ben escairats, en part aprofitats de l'anterior construcció, i en l'absis que està format per carreus ben escairats i disposats en filades uniformes; en ells hi ha una finestra al centre en arc de mig punt i amb bordó damunt petites impostes. El frontis situat a ponent té el portal rectangular amb marc de pedra blanca amb data inscrita del 1623 i una finestreta a mitja alçada; la cornisa senyala una teulada de doble vessant tot i que es veu fraccionada degut a haver-hi el campanar que n'ocupa una bona part.

Dimensions: 15'50 x 4'90 x 7'20 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de la capella situada al nord fa 10 metres.

Campanar de torre segurament aixecat amb força posterioritat al romànic. Només és visible la part que sobresurt de la teulada del temple. Té planta gairebé quadrada (3'90 x 3'75 m). Està coronat per una destacada cornisa motllurada i una teulada a quatre vessants amb un pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt peraltat a cada costat; hi penja alguna campana; una motllura es troba a l'arrencada dels arcs de les finestres; de fet només la cel·la constitueix el campanar que sobresurt de l'edifici ja que es tracta d'una antiga espadanya avui convertida en torre en ésser tancada pels quatre costats. Els seus murs de paredat estan coberts per un arrebossat mig perdut

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 12'10 metres.

Esveltesa: 3,1

CAMÓS Sant Vicenç
Altitud: 216 metres.

Església romànica del segle XII modificada als segles XV, XVII i XIX. Consta d'una nau de tres trams irregulars coberta amb una volta apuntada sobre dos arcs torals; té el presbiteri poligonal de cinc costats cobert amb volta de creueria; la capçalera és recta. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt lleugerament escorat a la dreta, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular. Els seus murs són de maçoneria mig carreuada de peces petites. Part d'aquests murs encara conserven els paraments romànics com és el cas del frontis. Té una escala de pedra exterior, estreta i perillosa,

adossada al mur de tramuntana fins al primer pis on entra a l'interior a l'alçada del cor aixecat als peus de la nau.

Dimensions: 18'75 x 8'75 x 12'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda un sarcòfag a l'exterior sense inscripció llegible sobre dues mènsules a mig aire del frontis a la dreta del portal.

Campanar romànic. Té planta gairebé quadrada (4'75 x 4'25 m). Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal baixa. A la part alta hi ha dos nivells de finestres d'arc de mig punt, dues a cada cara sota mateix de la cornisa i altres dues a un pis inferior exclosa la cara nord. Té els seus murs a base de carreus de pedra marronosa; a les cantoneres hi ha carreus mitjans blanquinosos.

Situació: sobre l'ala esquerra de l'edifici pel cantó de tramuntana proper al frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'00 metres.

Esveltesa: 4,2

CENTENYS Sant Iscle

Altitud: 250 metres. Municipi d'Esponellà

Església del segle XIII modificada i ampliada posteriorment. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada com a resultat d'haver-se sobrealt la primitiva; està capçada per un absis semicircular romànic amb cornisa motllurada i carreus mitjans ben escairats, sobrealt com la resta de l'edifici; un petit ràfec a tot el llarg dels murs laterals indiquen el primitiu nivell que aconseguia el mur romànic que mostra, com l'absis, paraments de carreus mitjans ben escairats; el mur sobrealt, en canvi, té paraments, segurament de maçoneria, arrebossats i emblanquinats.

Dimensions: 15'00 x 4'10 x 8'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals obertes al cantó de tramuntana fa 10'20 metres.

Campanar modern de planta quadrada (3'50 x 3'50 m) refet a partir d'una antiga espadanya. Els seus murs de carreus mitjans i irregulars a la part baixa són de paredat a la part alta. Està coronat per una cornisa destacada, un terrat amb barana de merlets i, al damunt, una agulla piramidal d'obra amb una creu de quatre braços de pedra al cim (inclosa en l'alçada). De fet aquest campanar està aixecat damunt la part esquerra de la nau i el que en sobresurt constitueix la cel·la que mostra una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanetes; té una motllura a l'arrencada dels arcs.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'40 metres.

Esveltesa: 4,6

CORNELLÀ DEL TERRI Sant Pere

Altitud: 96 metres.

Església del segle XVIII que aprofita murs d'un anterior edifici romànic. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb voltes de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt; està capçada per un absis poligonal de cinc costats cobert amb una volta de nervis; conserva restes romàniques del segle XI amb paraments de carreus matussers tant a les bandes de migdia i tramuntana com al

frontis encarat a llevant. Aquest té el mur arrebossat i una porta dovellada en arc carpanell i una arquivolta de pedra grisa del moment del barroc; a la part alta hi ha oberta una gran rosassa motllurada i, per coronament, una minsa cornisa angular que correspon a una teulada de doble vessant.

Dimensions: 21'00 x 7'00 x 13'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa onze metres.

Campanar barroc coetani del temple. Un primer cos de planta gairebé quadrada (5'00 x 5'20 m) està cornat per un de segon octagonal; en ell s'hi ubica la cel·la oberta amb finestrals d'arc apuntat sobre senzilles impostes, un a cada costat; té una motllura a la seva base i al damunt. Està coronat per una cornisa sobre mènsules i una agulla tronco-piramidal de vuit costats acabada amb un cupulí vuitavat amb finestretes a cada cara alterna. Per l'interior hi puja una escala de pedra adossada a un costat i deixa un ull d'escala lateral; a mitja alçada l'escala es fa més estreta i és d'obra amb rajols als graons.

Situació: mig incorporat a l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 30'35 metres.

Esveltesa: 5,8

CORTS

Sant Julià

Altitud: 203 metres. Municipi de Cornellà del Terri

Església romànica aixecada el 1102 que fou modificada al gòtic i en temps posteriors. Consta d'una nau romànica de planta trapezial coberta amb una volta de canó apuntat reforçada per un arc toral i capçada per un absis semicircular sobrealçat; una segona nau de dos trams coberts per voltes de creueria és posterior de quan es va sobrealçar la nau major i l'absis. Els seus murs són de carreus petits allargassats, gairebé lloses, irregulars i no massa ben picats. El frontis té un portal romànic dovellat amb dues arquivoltes de mig punt en degradació treballades rústicament amb relleus a les dovelles de la més externa que descansa en senzilles impostes i en columnes llises, una per banda; els capitells i les impostes estan treballats amb relleus arcaics. Una finestra quadrada està situada a mitja alçada per damunt del portal; la teulada de doble vessant queda amagada al frontis per una cornisa angular al cantó dret i pel campanar a l'esquerra.

Dimensions: 13'00 x 5'00 x 7'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 9'50 metres.

Campanar afegit tardanament segurament en tancar una antiga espadanya. Té planta quadrada (4'20 x 4'20 m). Està coronat per una cornisa destacada i una teulada a quatre vents; fou bastit amb murs de carreus petits. La cel·la queda oberta amb una àmplia finestra d'arc de mig punt a cada costat; hi penja una campana. Al damunt, sota cornisa, hi ha dues finestres més petites d'arc rebaixat, una a cada cara. Per una escala exterior situada entre contraforts s'accedeix a la cel·la.

Situació: aixecat als peus de la nau, lleugerament desviat cap a l'esquerra respecte de l'eix del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'20 metres.

Esveltesa: 4,1

CRESPIÀ

Santa Eulàlia

Altitud: 140 metres.

Església romànica iniciada el 1163 i acabada a principis del XIII. Consta d'una nau, ampliada i fortificada als segles XVI i XVII quan es va convertir en un edifici de tres naus en fer les capelles laterals intercomunicades. Al frontis, a ponent, hi ha un portal rectangular englobat en una portalada atrompetada amb tres arquivoltes dovellades en arc de mig punt sobre impostes i amb guardapols. Una finestra de punt rodó i atrompetada amb dues arcades està situada sobre la portalada i coronada per una minsa cornisa angular avui englobada en una prolongació del mur acabat horitzontalment sense cornisa; té una gàrgola grossa i esculpida a l'angle superior esquerre. La capçalera té un absis semicircular romànic, fortificat amb posterioritat i convertit en una mena de torre de defensa; tant pel seu interior com per fora s'hi troba un fris consistent en una motllura amb una franja de dents de serra damunt permòdols. Els murs presenten paraments de grans carreus ben escairats de pedra groguenca.

Dimensions: 22'00 x 6'00 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 14'50 metres.

Guarda una imatge barroca del 1631 d'argent repussat de la Mare de Déu del Roser que mesura 1'04 x 0'44 x 0'19 metres.

Campanar d'un moment posterior al romànic. Té planta rectangular (7'20 x 6'75 m); està aixecat sobre els robustos murs que envolten la nau lateral esquerra. Els seus paraments són de pedra escairada en la part baixa; en l'alta són de carreus irregulars i, sota teulada, de paredat; la pedra és groguenca; les cantoneres tenen carreus de pedra clara; està coronat per una cornisa i una teulada a dues vessants. La cel·la queda oberta amb un doble nivell de finestres d'arc de mig punt a cadascun dels quatre costats, més amples i altes les del pis inferior; hi pengen algunes campanetes. Una escala d'obra de cargol que va al cor, entrant a la dreta del temple, segueix fins a les campanes.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple, en l'angle nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'50 metres.

Esveltesa: 2,8

ESPONELLÀ

Sant Cebrià

Altitud: 142 metres.

Església romànica del segle XIII que en ser modificada als segles XV i XVI, quan va ser sobrealçada, li donen l'aspecte del gòtic tardà i del barroc. Consta d'una nau coberta amb una volta lleugerament apuntada i capçada per un absis romànic semicircular una mica deformat en fer-hi ampliacions i en sobrealçar-lo; un fals transsepte el formen les capelles fondes construïdes als laterals. El frontis té un portal rectangular (a la llinda hi figura la data del 1849) al fons de tres arquivoltes en degradació i en arc de mig punt sobre impostes que deixen el timpà nu i amb un guardapols del gòtic flamejant; té una finestra de punt rodó al damunt, dues més de cegues (segurament un antiga espadanya avui cegada), una motllura horitzontal o senzilla cornisa i el campanar. Els seus murs són de carreus en pedra groguenca de travertí d'Espolla, ben escairats i disposats en filades regulars.

Dimensions: 21'50 x 5'90 x 10'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa quinze metres.

Campanar renaixentista del segle XVI. Té planta quadrada (6'00 x 6'00 m) i està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb balustrada al damunt del qual s'hi ha erigit una agulla cònica escapçada amb vuit nervadures exteriors. Els seus murs són de carreus ben escairats irregulars. La cel·la queda oberta amb una finestra en arc de mig punt a cada costat; hi penja alguna campana; té

una motllura a l'arrencada dels arcs de les finestres. L'esfera d'un rellotge es troba sota el terrat a l'esquerra de la cara frontal.

Situació: sobre els peus de l'església, com una prolongació del frontis però lleugerament escorat cap a la dreta respecte del seu eix central.

Alçada: 25'23 metres.

Esveltesa: 4,2

FALGONS

Sant Vicenç

Altitud: 360 metres. Municipi de Sant Miquel de Campmajor

Església romànica del primer terç del segle XII ampliada i modificada al XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat sobre arcs torals que es recolzen en pilastres i en una imposta que recorre tota la base de la volta. Els seus murs són de carreus mitjans, irregulars, força ben picats i escairats; la volta està feta a base de la tècnica de plecs de llibre; està capçada per un absis semicircular precedit d'un arc presbiteral en arc de mig punt; la nau fou sobrealçada fet que permeté obrir un petit òcul sobre l'arc presbiteral; les capelles laterals obertes al segle XVIII fan la impressió que el temple tingui planta de creu grega en constituir-se com un fals transsepte. El portal es troba obert al mur de migdia sota un porxo lateral.

Dimensions: 16'00 x 4'50 x 6'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles fa catorze metres.

Guarda una pica baptismal cilíndrica amb un peu robust i relleus decoratius, segurament romànica.

Campanar del segle XVIII. Té la base gairebé quadrada (4'70 x 5'00 m) i està coronat per una minsa cornisa motllurada i una teulada a dos vessants. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt lleugerament rebaixat a la cara sud; hi penja una campana. Des de la sagristia es pot accedir a una escala d'obra que arriba fins a una estança alta; a la seva dreta segueix l'escala fins a la cel·la.

Situació: sobre una capella lateral de l'ala dreta fent angle al sud-est del temple, tocant a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 11'84 metres.

Esveltesa: 2,3

FONTCOBERTA

Sant Feliu i Sant Pere

Altitud: 207 metres.

Església romànica del segle XII amb modificacions posteriors renaixentistes i barroques que es concretaren en unes capelles als laterals de migdia. Consta d'una nau de tres trams irregulars amb volta sobrealçada lleugerament apuntada damunt dos arcs torals de mig punt i capçada per un absis del barroc de planta poligonal de cinc costats irregulars. S'hi veuen reformes renaixentistes a la portalada i al cor aixecat en el primer tram damunt una volta de creueria. Els seus murs de pedra groguenca són de carreus mitjans ben escairats, regulars i disposats en filades uniformes; alguns panys estan arrebossats i pintats de color marronós.

El frontis té un portal renaixentista rectangular amb columnes estriades sobre pedestals, una adossada a cada brancal, un frontó triangular amb el timpà nu i un guardapols d'arc de mig punt conservat del romànic; té una rosassa a mitja alçada i uns frisos romànics a base d'arcuacions cegues i de dents de serra, un damunt l'altre, que tanquen un plafó rectangular lleugerament enfondit

amb la rosassa al centre; està coronat per una cornisa angular formada per la teulada de doble vessant de teules aràbigues que sobresurt.

Dimensions: 23'00 x 8'10 x 13'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 15'50.

Campanar romànic. Té planta gairebé quadrada (5'80 x 5'90 m) i està decorat amb frisos de dents de serra i arcuacions cegues al dessota del cos de la cel·la. Aquesta és d'època posterior; està coberta amb una teulada a quatre vents baixa que sobresurt i forma una destacada cornisa; descansa sobre pilars que deixen obertures rectangulars a cada cara, una de gran al centre i dues de petites situades més enlaire i a cada banda de la gran; les obertures situades en dos pisos tenen paredades les del pis inferior o romàniques.

Situació: adossat al mur lateral nord, proper a l'absis encarat cap a llevant.

Alçada: 21'50 metres.

Esveltesa: 3,6

GALLINERS Sant Julià i Santa Basilissa
Altitud: 140 metres. Municipi de Vilademuls

Església del segle XVIII finalitzada cap el 1780 segons la data que figura al frontis; s'han aprofitat construccions anteriors preromàniques i altres de romàniques només visibles en el basament i en panys de murs com el de la banda de tramuntana. Consta d'una nau amb la capçalera formada per un absis poligonal, i d'un transsepte. El frontis té un portal rectangular renaixentista amb el marc en pedra blanca, gran fornícula sense imatge, rosassa atrompetada a mitja alçada i cornisa sinuosa. Els seus murs són de paredat d'un material marronós i amb carreus de pedra blanquinosa a les cantoneres.

Campanar d'un barroc auster acabat el 1786. De planta gairebé quadrada (4'60 x 4'35 m) està bastit amb murs de paredat i amb carreus a cantoneres. La cel·la té els caires aixamfranats amb finestres en arc de mig punt, una a cada costat; hi penja alguna campana; té una motllura a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal baixa; unes petites finestres rectangulars es veuen a diversos nivells.

Situació: mig incorporat a l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis situat a llevant.

Alçada: 24'25 metres.

Esveltesa: 5,2

MIÀNIGUES Sant Romà
Altitud: 250 metres. Municipi de Porqueres

Església romànica del segle XII reformada el 1783 amb aires neoclàssics. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes i capçada per un absis poligonal de cinc costats. Té un cor als peus i els murs interiors pintats de blanc. El frontis queda obert amb un portal rectangular amb un marc de peces i carreus de pedra blanca que destaca dels murs amb paraments de maçoneria de pedra fosca; les cantoneres estan reforçades per carreus grans de pedra clara; una fornícula sense imatge es troba damunt del portal, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i una cornisa mixtilínia corona la façana.

Campanar format per un alt cos de planta quadrada (4'32 x 4'32 m) coronat avui dia (2011) per una cornisa motllurada sobre caps de biga formada per una teulada de doble vessant; és el resultat de cobrir un antic terrat amb barana de merlets esglaonats (2001). La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt al nord i una al sud; hi penja alguna campana. Una finestra rectangular es troba a ponent i algunes espitlleres a diversos nivells al mur de ponent. Tots els murs són de gran nuesa mancants com estan d'elements decoratius; tenen paraments de carreus petits ben escairats de pedra marronosa; altres de mitjans es troben a cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a tramuntana.

Alçada: 16'00 metres.

Esveltesa: 3,7

OLLERS

Sant Martí

Altitud: 160 metres.

Municipi de Vilademuls

Església romànica del segle XI molt modificada als segles XVII i XVIII per fer-ne una fortificació. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre un arc toral i capçada per un absis semicircular romànic sobrealçat i modificat; el mur dels peus avui queda ocult pel campanar i la rectoria. Els seus murs presenten un arrebossat que en els punts on aquest s'ha perdut mostren paraments de carreus. El portal actual es troba a la façana lateral del migdia; és rectangular amb un marc carreuat de pedra blanca; té gravada la data 20-8-1754. Una composició en majòlica de forma rectangular està encastada sobre mateix de la llinda: representa sant Martí. Una cornisa motllurada recorre tota la façana lateral sud.

Dimensions: 19'00 x 5'00 x 6'20 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons dels poc fondos altars laterals fa 6'70 metres.

Fou rector d'aquesta parròquia mossèn Baldiri Reixac com recorda una làpida encastada a la façana de la rectoria adjunta a l'església.

Campanar amb base romànica del segle XII, refet i enlairat als segles XIV, XVII i XVIII. Té un alt cos de base quadrada (4'20 x 4'20 m) coronat per una cornisa amb pinacles de bola als angles i al centre de cada costat i per una agulla piramidal d'obra. Els seus murs són de carreus petits i matussers fins a mig cos i ben escairats en la seva part mitjana i alta amb barreja, en aquesta, de maçoneria mig picada, tot en pedra marronosa. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, un a cada cara; hi penja alguna campana; té dues motlures situades a sota i a sobre dels finestres. Les seves parets estan totalment nues de decoració llevat d'alguna petita finestra rectangular a la part alta del mur sud.

Situació: adossat al mur occidental del temple, als seus peus, en l'angle del sud-oest, sobresortint una mica del mur lateral de migdia.

Alçada: 22'50 metres.

Esveltesa: 5,3

ORFES

Santa Maria

Altitud: 102 metres.

Municipi de Vilademuls

Església neoclàssica aixecada entre el 1762 i el 1771. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes i amb una capçalera poligonal. Els seus murs de paredat estan arrebossats i pintats en un to marronós fosc i tenen carreus grans de pedra blanca a les cantoneres; en la part baixa del

frontis l'arrebossat mig perdut permet veure panys carreuats que segurament formaven part d'una obra anterior romànica. El frontis té un portal classicitzant rectangular amb el marc de pedra blanca, la llinda filetejada, pilastres toscanes acanalades d'escàs relleu adossades als muntants i un frontó truncat amb una fornícula sense imatge al centre del timpà; la data de 1765 figura inscrita a la llinda; un òcul atrompetat i motllurat està situat a mitja alçada i, per coronament, hi té una cornisa angular amb tres finestretes desiguales al dessorat repartides en tres punts extrems no simètrics.

Campanar neoclàssic auster coetani del temple. Té planta rectangular (4'50 x 5'50 m) i està coronat per una minsa cornisa, un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles. La cel·la queda oberta amb un finestral d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura a la seva base i una altra a l'arrencada dels arcs dels finestrals. Els seus murs arrebossats i pintats d'un color marronós amb carreus de pedra blanca a les cantoneres i als muntants i arcs dels finestrals es veuen ennegrits per humitats avui (2001); té vegetació al terrat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a migdia.

Alçada: 26'45 metres.

Esveltesa: 4,8

PALOL DE REVARDIT Sant Miquel

Altitud: 155 metres.

Església romànica de fi del segle XII reformada al XVIII i encara més endavant quan se li van afegir dues capelles laterals disposades com a fals transsepte. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular romànic de carreus desiguales disposats en filades regulars; encara s'hi poden veure lesenes llombardes i una motllura decorada amb algun relleu sota mateix de la cornisa. El cor situat als peus descansa sobre una volta d'aresta. La teulada de dos vessants de teules aràbigues cobreix la nau que ha estat sobrealçada. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats; alguns carreus grans de pedra de color clar són visibles a les cantoneres. El portal abarrocat amb el marc en pedra blanca on hi figuren bells relleus amb la imatge del patró està obert en el frontis orientat a ponent.

Dimensions: 9'00 x 3'00 x 8'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 9'80 metres.

Campanar modern de planta rectangular (4'35 x 4'00 m). Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal baixa amb inflexió a la base; de fet constitueix la cel·la que sobresurt de la teulada; té obertes dues finestres d'arc rebaixat a cada costat; hi pengen campanes. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats.

Situació: sobre els peus de la nau com a prolongació de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 13'66 metres.

Esveltesa: 3,1

PARETS D'EMPORDÀ Santa Llogaia Altitud: 80 metres. Municipi de Vilademuls

Església aixecada a finals dels segle XVIII i a principis del XIX. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes amb un presbiteri poligonal adossat a una capçalera recta. Alguns vestigis de la primitiva obra romànica del segle XI encara es poden observar al mur de

ponent. El frontis té un portal rectangular amb el marc de peces de pedra blanca; a mitja alçada s'hi obre un òcul atrompetat i està coronat per una minsa cornisa visible només al vessant dret corresponent a una teulada de dos ja que la de l'esquerra l'ocupa el cos del campanar. Els seus murs mostren paraments de paredat amb alguns panys arrebossats pintats d'un to cremós.

Campanar neoclàssic merament funcional. Té planta pràcticament quadrada (3'92 x 4'00 m) i està acabat amb una minsa cornisa amb merlets esglaonats i petits pinacles als angles i per una agulla piramidal d'obra amb les careneres protegides per teules. La cel·la queda oberta amb finestral d'arc de mig punt, un a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres, arrebossats i pintats com en el frontis; queden completament despulats de qualsevol ornamentació.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 23'50 metres.

Esveltesa: 5,8

PUJALS DELS PAGESOS

Santa Eulàlia

Altitud: 400 metres.

Municipi de Cornellà del Terri

Església romànica dels segles XI i XII que ha sofert modificacions al XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta lleugerament apuntada damunt un arc toral apuntat i capçada per un absis semicircular prolongat i obert a la nau per un arc presbiteral que descansa en una imposta que es troba també sota la volta de la nau; unes capelles laterals tardanes fan la impressió d'un transsepte. Murs de carreus irregulars, petits, disposats en filades.

El frontis té un portal rectangular atrompetat recobert per tres arquivoltes dovellades de punt rodó i un guardapols que deixen un timpà nu; descansen en una senzilla imposta; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular amb fris d'arcuacions cegues al dessota i creu de pedra al cim.

Dimensions: 15'00 x 4'50 x 9'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11 metres.

Guarda un sarcòfag adossat al mur; i un Crist Majestat romànic, trobat desmuntat a l'interior del mur i descobert en fer-hi obres el 1980; mesura 67 cm dels peus al cap i 63 de braç a braç posats horitzontalment.

Campanar neoromànic auster del segle XIX. Té planta quadrada (3'82 x 3'82 m) amb un segon cos, separat del primer per una motllura, amb els caires aixamfranats; en la seva part superior hi ha la cel·la amb un finestral a cada cara en arc de mig punt i barana de balustres. Està coronat per una cornisa motllurada amb un fris d'arcs cecs al dessota i una cúpula de racó de claustre amb una finestreta rectangular a cada cara i amb cupulí de quatre finestres cobert amb el mateix tipus de cúpula i una creu d'obra al cim inclosa en el càlcul de l'alçada total. Les seves altes parets carreuades, totalment nues, només es veuen alterades per dues espitlleres a diversos nivells a la seva cara frontal. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra.

Situació: damunt l'ala lateral dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 27'00 metres.

Esveltesa: 7

PUJARNOL

Sant Cebrià

Altitud: 200 metres. Municipi de Porqueres

Església romànica del segle XIII amb restes del XII; fou modificada al XVIII. Consta d'una nau rectangular lleugerament trapezial coberta amb una volta un pèl apuntada capçada per un absis semicircular de la mateixa amplada que la nau bastit amb carreus mitjans força ben picats; té clares mostres d'haver estat sobrealçada ja que a tots els murs s'hi veu una motllura horitzontal, antic límit de l'alçada de la nau, amb un parament superior de pedres en desordre. El frontis encarat a ponent té una portalada dovellada en arc de mig punt de peces grans, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular interrompuda al centre per la torre del campanar; la teulada de dos vessants cobreix asimètricament també les dependències laterals afegides a tramuntana que cobreixen una segona nau curta, només de dos trams sense comunicació, i una escala estreta per arribar a la cel·la del campanar, escala que queda accessible des d'un portal rectangular obert en el mur frontal. Un cor sobre embigat té accés des de la segona nau. Els seus murs són de carreus regulars ben escairats i disposats en filades uniformes al frontis; amb tot, als laterals són matussers i desordenats; per l'interior els murs, a excepció de l'absis, estan arrebossats i emblanquinats.

Dimensions: 14'19 x 4'39 x 5'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles situades a la banda de tramuntana fa 9'36 metres.

Campanar aixecat en les obres del segle XVIII. Té planta rectangular (3'90 x 2'30 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb dos finestrals d'arc de mig punt a llevant i dos a ponent, un al nord i un altre a migjorn; hi penja alguna campana. Els seus murs són de carreus petits, matussers i irregulars d'un cert to rogenc. L'escala que puja pel seu interior segueix el model català sobre voltes i arrapada als murs; és estreta i queda accessible des de l'exterior per una porta oberta al frontis per la banda de tramuntana.

Situació: damunt als peus de la nau, centrat en la façana orientada a ponent.

Alçada: 11'15 metres.

Esveltesa: 2,8

RAVÓS DEL TERRI

Sant Cugat

Altitud: 110 metres. Municipi de Cornellà del Terri

Església romànica del segle XII inclosa en el recinte del castell medieval. Consta d'una nau de quatre trams desiguals coberts amb una volta apuntada sobre tres arcs torals; la volta segurament és del segle XIV i descansa sobre una imposta decorada amb relleus que ressegueix els murs; la capçalera la forma un absis semicircular amb decoració llombarda mig amagat externament per les dependències del castell; ha estat bastit amb grans carreus ben escairats igualment com la resta dels murs. El portal queda amagat pel cos del campanar aixecat com està adossat al mur frontal.

Dimensions: 16'00 x 4'00 x 7'90 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa deu metres.

Guarda, a la volta de l'absis, restes d'uns frescos de finals del segle XIV.

Campanar modern merament funcional segurament aixecat damunt restes d'una antiga espadanya. Té planta quadrada (3'75 x 3'75 m) i està coronat per una cornisa amb merlets esglaonats i una agulla piramidal d'obra. Els seus murs són de paredat barrejat amb panys de petits carreus irregulars; conserva part d'un antic arrebossat. La cel·la queda oberta amb finestres rectangulars, una a cada cara. Els murs presenten una total nuesa.

Situació: adossat als peus del temple, formant angle sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 21'60 metres.

Esveltesa: 5,7

SANTA LLOGAIA DEL TERRI Santa Llogaia (Leocàdia)
Altitud: 80 metres. Municipi de Cornellà del Terri

Església d'origen romànic molt modificada al segle XVI. Consta d'una nau amb la capçalera recta. El frontis té un portal amb el marc de pedra blanca amb òcul al damunt. Sobre la llinda s'hi troba la imatge de la santa patrona amb la palma. Els seus murs de paredat estan arrebossats. Sobrealçada en part.

Campanar de planta rectangular (5'58 x 4'00 m) coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants baixa. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat, més grans i altes les de llevant i ponent.

Situació: angle sud oriental de la façana.

Alçada: 15'78 metres.

Esveltesa: 2,8

SANTA MARIA DE CAMÓS Santa Maria
Altitud: 200 metres. Municipi de Camós

Església romànica dels segles XII-XIII de la que en queda algun vestigi al mur meridional i alguns panys visibles al presbiteri; fou molt modificada en el barroc; al 1906 fou reedificada aprofitant alguns panys de l'antiga construcció. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de rajol. Al frontis una gran motllura horitzontal el divideix en dues zones; el portal amb llinda sobre permòdols està rodejat per un marc en arc de mig punt en escàs relleu amb pedra blanca; al timpà hi ha una petita imatge i, al damunt, per sobre de la motllura, un òcul emmarcat també en pedra blanca i una cornisa angular amb creu de pedra al cim. Els seus murs són de maçoneria mig carreuada tractada dignament.

Dimensions: 11'00 x 7'00 x 7'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar amb aspecte renovat, possiblement del temps de la última remodelació. Té planta quadrada (2'36 x 2'36 m) i està coronat per una destacada cornisa i una agulla piramidal d'obra. La cel·la queda oberta amb finestres diverses (rectangulars, en arc apuntat) una a cada costat; hi penja alguna campana. Els seus murs són de maçoneria com a la resta del frontis barrejats, a la part alta, amb paraments de carreus irregulars. Una escala d'obra puja primer al cor i després entra al campanar per accedir finalment a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat al nord-oest.

Alçada: 10'00 metres.

Esveltesa: 4,2

SANT ANDREU DEL TERRI Sant Andreu
Altitud: 69 metres. Municipi de Cornellà del Terri

Església romànica del segle XII amb algun vestigi preromànic; fou reformada al 1407. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó capçada per un absis semicircular sense cap

decoració llevat d'una motllura sota cornisa. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats en la part baixa i petits i irregulars des de l'alçada del portal fins a la cornisa, alguns aprofitats probablement d'un edifici anterior. El portal amb dues arcades de mig punt dovellades i en degradació està situat al mur lateral de migdia.

Dimensions: 13'50 x 5'00 x 5'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar del segle XV merament funcional. Té planta quadrada (3'35 x 3'35 m). Una escala exterior permet arribar al campanar fins al primer pis on hi ha oberta una porta rectangular d'accés; aquesta escala, sense baranes, fa de contrafort del mur lateral de migdia. Està coronat per una senzilla cornisa i una teulada a dos vessants. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc apuntat a cada costat. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres de pedra marronosa.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle amb el mur dels peus orientat a ponent i el lateral del migdia.

Alçada: 14'25 metres.

Esveltesa: 4,2

SANT ESTEVE DE GUALBES

Sant Esteve

Altitud: 200 metres.

Municipi de Vilademuls

Església romànica del segle XIII. Consta d'una nau de planta rectangular ampliada amb capelles laterals i sobrealçada en èpoques posteriors, potser cap al segle XVI; al XVIII s'hi van obrir dues sagristies, una a cada banda del presbiteri. La nau queda coberta amb una volta de canó apuntada. Té el portal dovellat en arc de mig punt obert al mur de migdia proper al mur de ponent al dessota d'una galeria que li fa de porxo a base d'una arcada en arc rebaixat; els murs presenten paraments de carreus petits, matussers, disposats en filades força regulars. Al damunt de la volta, en temps renaixentistes, s'hi va aixecar una construcció segurament defensiva i que encara s'hi troba desfigurant el perfil del temple.

Dimensions: 15'00 x 6'40 metres de llargada i amplada respectivament; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11'40 metres.

Campanar merament funcional amb un primer alt cos romànic i prosseguit cap a l'època moderna per la construcció d'una cel·la amb finestral d'arc de mig punt, un a cada cara, i amb murs carreuats de peces poc polides a diferència del sector romànic que els té ben polits. Té planta quadrada (4'35 x 4'35 m) i està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i amb merlets esglaonats; al damunt de la coberta s'hi aixeca una agulla piramidal d'obra. Els murs, sense altra element que unes petites finestres rectangulars a la banda de ponent, mostren una gran nuesa que li donen l'aire de pobresa constructiva i d'obra massissa

Situació: adossat a l'angle sud-oest del temple recolzant-se damunt dels murs que formen aquesta cantonada de la que en sobresurt totalment per les dues cares.

Alçada: 24'15 metres.

Esveltesa: 5,5

SANT MARÇAL DE QUARANTELLA

Sant Marçal

Altitud: 105 metres.

Municipi de Vilademuls

Església d'origen romànic del segle XIII amb modificacions als segles XVII (1651) i XIX

(1808) quan va ésser sobrealçada. Consta d'una nau amb una volta de canó irregular i capçada per un absis semicircular amb la cornisa motllurada i murs amb carreus petits poc polits. El portal en arc de mig punt dovellat amb peces ben polides es troba obert al mur lateral de migdia, proper a ponent. Els seus murs són de maçoneria amb algun pany de carreus matussers i petits conservats del temple romànic primitiu. L'edifici avui (2001) sembla abandonat i rodejat de vegetació que barra el pas.

Dimensions: 11'50 x 4'00 x 8'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de la capella oberta a la banda de tramuntana fa sis metres.

Campanar de planta quadrada (4'35 x 4'35), potser una antiga espadanya avui tancada, coronat per una cornisa amb una fina motllura i una teulada a dos vessants amb dos finestrals d'arc de mig punt amb brancals de maó vist encarats a ponent. Els seus murs són de paredat amb barreja de carreus petits i matussers; de fet només sobresurt del cos del temple la part corresponent a la cel·la; una espitllera és visible a mitja alçada.

Situació: sobre mateix dels peus de la nau ben centrat respecte de la façana occidental.

Alçada: 15'22 metres.

Esveltesa: 3,5

SANT MARTÍ DE LA MOTA

Sant Martí

Altitud: 190 metres.

Municipi de Palol de Revardit

Església romànica de cap al segle XII i modificada a finals del segle XVII amb aires barrocs. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada i capçada per un absis semicircular romànic, tots dos sobrealçats el 1691; les seves característiques arquitectòniques són poc visibles per estar rodejat d'altres edificacions. El frontis té un portal classicitzant rectangular amb la data del 1631 gravada a la llinda, unes pilastres adossades als muntants, un frontó triangular truncat, un òcul a mitja alçada i una minsa cornisa angular tapada a la dreta pel cos del campanar. Els seus murs tenen un arrebossat blanquinós en no massa bon estat i carreus visibles a cantoneres.

Dimensions: 13'50 x 4'50 metres respectivament de llargada i amplada; l'amplada total des del fons dels altars laterals oberts en el gruix dels murs fa 5'50 metres.

Campanar d'un barroc auster. Té base quadrada (3'60 x 3'60 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal d'obra. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat; té una fina motllura al dessota. Els seus murs estan arrebossats amb mostres de negrors i humitats; uns carreus són visibles a les cantoneres. La nuesa dels murs només queda trencada per una espitllera a la part alta.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'65 metres.

Esveltesa: 5,4

SANT MIQUEL DE CAMPMAJOR

Sant Miquel

Altitud: 217 metres.

Església del segle XVIII. Consta de tres naus barroques capçades per un absis central avui sobrealçat acompanyat de dues absidioles tots romànics del segle XII decorats amb arcuacions cegues sota d'una cornisa motllurada i amb lesenes el central; estan prolongats amb un tram. Els seus paraments mostren carreus petits, amb el morter força visible a les juntures, disposats en

filades uniformes. La nau central de quatre trams, un d'ells als peus amb el cor, està coberta per voltes de llunetes i les laterals, de tres trams, amb voltes d'aresta; estan separades per robustos pilars rectangulars; els corresponen per l'exterior sengles contraforts; part del mur sud i els absis presenten paraments romànics; la resta dels murs barrocs són de paredat i estan coberts d'un arrebossat poc acurat avui dia.

Dimensions: 21'90 x 6'10 x 11'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa dotze metres.

Campanar d'un barroc auster. Té planta pràcticament quadrada (4'12 x 4'18 m) i està coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal de pedra. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura a l'arrencada dels arcs de les finestres. Els seus murs de paredat estan arrebossats a mitges. Un rellotge de sol es troba a la cara de migjorn. Llevat d'aquest element no hi figura cap altre que trenqui la nuesa dels murs. L'escala interior és d'obra i va de paret a paret tot deixant un gran ull central.

Situació: sobre els peus de la nau lateral de migdia fent angle al sud-est de la façana principal encarada a ponent.

Alçada: 22'30 metres.

Esveltesa: 5,3

SERINYÀ

Sant Andreu

Altitud: 188 metres.

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada reforçada per un arc toral proper a la capçalera; aquesta està formada per un absis semicircular amb el parament de carreus decorat sota la cornisa motllurada amb frisos d'arcuacions cegues sobre mènsules i de dents de serra. Una motllura exterior, horitzontal, recorre els murs a un metre sota la cornisa; al frontis, aquesta motllura, s'eleva sobre la finestra fent angle i amb mènsules que la sostenen sobre la part alta del mur frontal que es troba lleugerament enrere. El seus murs tenen paraments de grans carreus ben escairats disposats en filades regulars a excepció feta de la zona sobrealçada en els murs laterals que són de paredat. A la part baixa dels murs exteriors, un sòcol sobresurt uns centímetres a tot el perímetre. El frontis té una portalada dovellada en arc de mig punt amb quatre arquivoltes en degradació i amb el timpà nu sobre una mateixa imposta; la llinda del portal rectangular descansa en mènsules. La finestra atrompetada situada sobre la portalada també està constituïda per arquivoltes en arc de mig punt dins l'enquadrament lleugerament enfonsat citat abans.

Dimensions: 25'00 x 7'00 x 9'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les poc profundes capelles laterals obertes en el gruix dels murs en èpoques posteriors al romànic fa 9'50 metres.

Campanar romànic en el seu primer cos i d'una etapa posterior el coronament Té planta gairebé quadrada (5'25 x 5'70 m) i està capçat per una teulada piramidal baixa que projecta una cornisa destacada sobre pilars als quatre angles i sobre petits pilars amb braç de creu al centre de cada costat. Al pis inferior hi ha obertes dues finestres d'arc de mig punt a cada cara. Els seus murs són de carreus ben escairats. Una escala exterior, adossada al mur de migdia i sobre cartel·les, porta a la base de la cel·la que de fet és l'únic element que constitueix el campanar.

Situació: sobre mateix del centre dels peus de la nau; és com la prolongació del frontis orientat a ponent.

Alçada: 16'24 metres.

Esveltesa: 2,8

SORDS Sant Esteve
Altitud: 240 metres. Municipi de Cornellà del Terri

Església romànica de finals del segle XII i principis del XIII; fou sobrealçada, allargada i eixamplada amb fondes capelles laterals després de les obres dels segles XVII-XVIII. Conserva els murs romànics de carreus ben escairats en l'absis semicircular amb cornisa motllurada i en alguns panys del nord i el sud i per la banda de llevant fins a mitja nau; la resta és de maçoneria amb carreus a les cantoneres. El frontis barroc té un portal rectangular sota d'una arcada dovellada de mig punt; al seu damunt s'hi obre un òcul atrompetat i el coronament està format per una minsa cornisa en arcs còncaus i amb dos pinyols apuntats; dos òculs petits es troben al dalt.

Dimensions: 18'75 x 4'00 x 8'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals obertes a banda i banda fa onze metres.

Campanar del segle XVIII d'un barroc auster. Té planta quadrada (4'75 x 4'75 m). Està dividit en tres cossos de perímetre un pèl regressiu marcats exteriorment per senzilles motlures. Queda coronat per una coberta plana que produeix la sensació de ser un campanar inacabat. La cel·la queda oberta amb un finestral d'arc de mig punt a cada costat; hi penja alguna campana; té una motllura a l'arrencada dels arcs. L'accés es fa per una escala exterior fins a la base del segon cos que és quan s'entra dins del campanar per seguir fins a la cel·la. Els seus murs són de paredat de material marronós amb carreus de pedra blanca a les cantoneres; s'hi veu una finestreta rectangular a mitja alçada del segon cos a la cara frontal; la resta presenta una completa nuesa només trencada per les motlures.

Situació: sobre els peus de l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 24'85 metres.

Esveltesa: 5,2

TERRADELLES Sant Martí
Altitud: 175 metres. Municipi de Vilademuls

Església del segle XVIII; a la llinda del portal de la sagristia hi figura gravada la data de 1730; amb tot, deuria renovar-se o remodelar-se a finals del segle XIX ja que a la llinda del portal hi figura anotada la data del 1891. Consta d'una nau amb la capçalera recta. El portal dovellat es troba obert a la façana lateral; té un òcul atrompetat a mitja alçada. Els seus murs són de pedra vista amb tècnica de maçoneria i amb carreus a les cantoneres, tot d'un material marronós.

Guarda una pica baptismal gòtica; un retaule en estil barroc popular es va inaugurar el 1950.

Campanar coetani del temple amb una estructura merament funcional. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m); està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i per una agulla piramidal d'obra. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, un a cada costat, sota mateix de la cornisa; hi penja alguna campana; unes finestres es troben a nivells més baixos, en arc rebaixat alguna d'elles. Els seus murs són de maçoneria de pedra vista marronosa amb carreus irregulars a cantoneres. Tant l'escala que pujava per dins del campanar com la que ho feia al cor, avui desaparegut, han estat tapiades ja que les parets cedien.

Situació: damunt la nau del temple fent angle al sud-est de la façana principal.
Alçada: 18'63 metres.
Esveltesa: 4,6

VILADAMÍ Sant Esteve
Altitud: 220 metres. Municipi de Vilademuls

Església del segle XVIII que va aprofitar alguns panys d'una antiga romànica dels segles XII i XIII encara visibles en els murs laterals. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes capçada per un absis poligonal de cinc costats; està acompanyada de dues capelles laterals per banda. El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra blanca on figura la data de 1779 a la llinda, i sobre d'ella, una fornícula amb una petita imatge de la Mare de Déu amb el Nen als braços, un òcul a mitja alçada i una cornisa d'un sol vessant que amaga una teulada de dos, ja que la cornisa del vessant de la dreta queda substituïda pel cos del campanar. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres llevat de la part baixa dels laterals que conserva l'estructura romànica a base de carreus ben escairats i alineats; el del frontis queda cobert amb un arrebossat blanquinós avui (2001) força deficient.

Guarda dues piques baptismals senzilles, una d'elles romànica.

Campanar coetani del temple merament funcional. Té planta quadrada (3'00 x 3'00 m) i està coronat per un cornisa amb uns petits pinacles als angles i una agulla piramidal d'obra. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; té una motllura a la seva base. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.
Alçada: 16'91 metres.
Esveltesa: 5,6

VILADEMULS Sant Joan Baptista
Altitud: 120 metres.

Església romànica segurament del segle XII reconstruïda el 1560 com s'indica en la llinda del portal. Consta d'una nau sobrealçada coberta amb una volta de canó i capçada per un absis romànic reconstruït; la volta descansa en una imposta que també es troba en l'absis però no a la mateixa alçària ni de la mateixa mena. El cor alt als peus de la nau és barroc. Els seus murs són de carreus irregulars ben escairats propis del romànic i de maçoneria els que sobrealçaren la nau. El frontis té un portal rectangular renaixentista amb marc de pedra blanca recobert per un guardapols gòtic sobre mènsules; al seu damunt hi figura una finestra de mig punt esqueixada i està coronat per l'obra del campanar.

Dimensions: 15'00 x 4'75 x 8'15 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals que estan obertes en el gruix dels murs fa set metres.

Guarda un sarcòfag del 1304 adossat a mitja alçada al mur interior dret.

Campanar de planta rectangular (5'80 x 5'00 m), antiga espadanya avui closa, amb teulada piramidal baixa coronada per una cornisa i una teulada de quatre vessants; al seu damunt hi figura una petita espadanya d'un ull que sobresurt de la teulada pel cantó de migdia uns dos metres, tinguda en compte en calcular l'alçada total. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig

punt a ponent mentre només n'hi ha una al sud i una altra a llevant; hi penja alguna campana. Una escala de cargol de pedra picada situada dins del mur nord en l'angle que fa amb el frontis permet accedir a la cel·la.

Situació: damunt els peus de la nau, com a continuació del frontis orientat a ponent.

Alçada: 13'87 metres.

Esveltesa: 2,4

VILAFRESER

Sant Sadurní

Altitud: 150 metres.

Municipi de Vilademuls

Església aixecada entre els segles XVI i XVII, conserva alguns panys de paret d'una anterior romànica del segle XIII que va caure pels terratrèmols del segle XV; es va reconstruir amb una nau del gòtic tardà, de nervis, i s'acabà en el barroc; fou refeta després del 1939. Consta d'una nau coberta amb una volta sobre tres arcs torals apuntats i està capçada per un absis poligonal de cinc costats; l'acompanyen capelles laterals. Una destacada cornisa motllurada recorre al llarg dels seus murs de carreus irregulars i matussers. El portal en una façana de transició al Renaixement obert al mur lateral de migdia és dovellat amb grans peces en arc de mig punt i amb un guardapols damunt petites mènsules.

Campanar merament funcional. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa destacada amb merlets esglaonats i una agulla piramidal de pedra. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; té una motllura al seu dessota. Els seus murs són de carreus ben escairats a la cel·la i matussers al primer cos amb grans carreus ben picats a cantoneres.

Situació: angle sud occidental del temple.

Alçada: 23'00 metres.

Esveltesa: 5,7

VILAMARÍ

L'Assumpció

Altitud: 110 metres.

Municipi de Vilademuls

Església romànica de finals del segle XII modificada cap el 1689 i al llarg del segle XVIII. Consta d'una nau de tres trams amb voltes d'aresta acompanyada per alguna capella lateral coberta amb volta de llunetes. Ha estat sobrealçada a partir de l'antiga romànica i conserva encara a la capçalera el primitiu absis semicircular romànic amb murs interiors pintats de blanc; té un petit atri i un cor al damunt en el primer tram. Els murs de l'exterior estan carreuats a la part baixa i són de paredat en l'alta de quan es va sobrealçar. Conserva de l'antic edifici romànic una portada al mur del migdia avui tapiada de la que només és visible el guardapols decorat amb boles en relleu, tres de les quals hi tenen figures. Per sobre es veu, encara, una motllura horitzontal, terme del mur romànic; al seu damunt es va aixecar el mur amb paredat a partir del segle XVII. Al frontis hi té el portal rectangular emmarcat amb peces escairades de pedra blanca; a la llinda hi figura la data de 1787; al seu damunt hi ha una fornícula amb la imatge de la Mare de Déu i, a mitja alçada, un òcul atrompetat i motllurat també de pedra blanca; està coronat per una cornisa angular. S'ha restaurat per l'exterior el 2000.

Dimensions: 17'90 x 6'70 x 12'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total dels del fons de les capelles laterals fa 16'80 metres.

Campanar de base romànica i neoclàssic auster en la seva part alta. Té planta quadrada

(4'54 x 4'54 m) i està capçat per una senzilla cornisa i una agulla piramidal de pedra. La base, fins a uns dos terços de l'alçada, presenta els murs carreuats del romànic i té per cada cara una finestra d'arc de mig punt (la del nord està paredada) i una espitllera en la part baixa. Per damunt s'hi troba la cel·la amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada costat.

Situació: angle sud oriental, adossat al mur del migdia prop de l'absis.

Alçada: 23'14 metres.

Esveltesa: 5,1

VILAVENUT Sant Sadurní
Altitud: 180 metres. Municipi de Fontcoberta

Església romànica del segle XIII que fou remodelada als segles XVIII i XIX. Consta de tres naus, la central de tres trams desiguals sobre arcs torals de mig punt i amb una capçalera formada per un absis semicircular romànic poc visible per l'exterior a causa de les obres posteriors que mig el cobriren; hi té un parament de carreus grans, irregulars, ben escairats i disposats en filades uniformes i amb una motllura per sobre de la qual es troba sobrealçat amb paraments de maçoneria. Les dues naus laterals només de dos trams coberts amb voltes d'aresta tenen capçalera recta i són obra moderna; estan separades de la major per arcs formers de mig punt sobre un pilar quadrat per banda. La façana principal del segle XIX té un parament de carreus ben escairats de pedra marronosa; hi té un senzill portal rectangular, un òcul motllurat a mig aire i una minsa cornisa convexa al centre i còncava als laterals amb creu metàl·lica al cim.

Dimensions: 14'80 x 16'00 metres respectivament de llargada i amplada; l'amplada total de les tres naus fa 12'40 metres.

Campanar neoclàssic auster. Té planta rectangular (3'30 x 2'60 m) i està coronat per una cornisa motllurada composta i un terrat amb balustrada i pinacles als angles; al seu damunt s'aixeca una cúpula de racó de claustre escapçada. La cel·la ha quedat oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara, amb balustrades i una motllura a l'arrencada dels arcs; hi penja alguna campana. Els seus murs són de carreus mitjans, irregulars, ben escairats i alineats; a les juntures és ben visible el morter de calç.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 18'20 metres.

Esveltesa: 5,5

VILERT Santa Maria
Altitud: 120 metres. Municipi d'Esponellà

Església romànica dels segles XI-XII sobrealçada i ampliada ja al XIII i principalment al XVI. Consta d'una nau romànica coberta amb una volta de canó i de dos absis semicirculars: el central i un de més petit que correspondria a una possible nau a tramuntana, la segona, avui compartimentada en capelles; s'hi van obrir capelles laterals tardanament a la banda de migdia que es comuniquen i formen com una tercera nau. El frontis del segle XVI té un portal rectangular classicitzant amb pilastres toscanes als brancals i un gran arc de mig punt amb grans dovelles que ho emmarca al damunt; a la seva llinda hi figura la data de 1617. Els seus murs romànics tenen carreus petits i matussers.

Dimensions: 17'00 x 3'50 x 7'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11'50 metres.

Campanar romànic del segle XIII bastit amb carreus mitjans ben escairats. Té planta quadrada (5'26 x 5'26 m); el pis superior del segle XVIII on s'hi ubica la cel·la fou bastit amb carreus irregulars i grossers. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana amb el passamà sobre petits pilars i esquistos balustres; al damunt d'aquest terrat s'aixeca una agulla piramidal de pedra. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues encarades a ponent i una a les altres cares. Té una escala exterior de pedra sense barana perpendicular en part i adossada la resta al mur del migdia que arriba només fins a un primer pis.

Situació: sobre de la nau del migdia, proper a l'absis, damunt mateix de la capella oberta en aquest lloc.

Alçada: 20'11 metres.

Esveltesa: 3,8

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANARS DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

BANYOLES

Santa Maria dels Turers (l'etimologia ho fa derivar de "turons")

Altitud: 175 metres.

Església gòtica aixecada entre el 1260 i el 1333. Consta de tres naus, la central gòtica de quatre trams coberts amb voltes de creueria i capçada per un absis poligonal de cinc costats, que n'aparenten set, cobert amb una volta ogival de nervis units en una clau que representa l'Anyell de Déu; tot el temple està il·luminat amb finestrals geminats vidriats d'arc apuntat calat. Les dues naus laterals foren afegides posteriorment, al segle XVII la nau de tramuntana i al XIX (1864) la de migjorn; el cor és del 1570 i es troba, com en la majoria dels casos, als peus del temple.

El portal principal al frontis encarat a ponent és rectangular en un cos neoclàssic del 1849 que sobresurt i està recobert per una terrassa amb balustrada i una fornícula exempta amb la imatge de la patrona obra de J. Bohigas; l'entrada està constituïda per una arcada dovellada de punt rodó precedida d'un cancell amb portes de vidre; a mitja alçada hi ha una gran rosassa atrompetada amb vidres de colors que representen dos àngels amb l'escut de la ciutat; l'entrada lateral, situada prop de l'absis llevatí, s'obre en el mur de migdia; es tracta d'una portalada gòtica atrompetada de principis del segle XIV amb cinc arquivoltes apuntades i bordó sobre dues columnetes per banda alternades amb antes i amb un fris sota impostes esculpit en baix relleu; damunt la llinda hi ha un timpà amb restes d'un calvari pintat, també del segle XIV. Els seus murs són de pedra carreuada amb peces petites ben escairades als paraments i mitjaneres a les cantoneres.

Dimensions: 18'00 x 5'50 x 19'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada no inclou el cancell que té una fondària de 2'50 metres; l'amplada de les tres naus arriba als 10'25 metres i des del fons de les capelles laterals a 16 metres.

Arquitectes: Pere de Torroella de Fluvià consta que se n'encarregava cap el 1290 pel que fa a la nau gòtica; J. Figueres dirigí la reconstrucció del temple després del 1939.

Guarda una imatge neogòtica de l'Assumpció del 1957, a la portada, obra de J. Bohigas; una altra d'alabastre de la Mare de Déu i el Nen, al presbiteri, també de J. Bohigas, i igualment d'ell és al Sant Crist de l'altar major i els relleus de les trones; altres imatges de J. Martí són la Puríssima (1946) i la Mare de Déu de Fàtima (1951); la de Sant Antoni de Pàdua és de J. Carreras (1944); unes pintures de R. Noè del 1960 es troben als timpans de les portes del presbiteri. També es guarda, al baptisteri, una pica baptismal romànica del segle XII i, prop de la sortida, n'hi ha una altra, amb relleus, del XVII; les vidrieres de colors amb escenes religioses i locals són dels vidriers A. Martorell i A. Oriach, col·locades entre el 1947 i 1962. Té un orgue del 1958 situat al cor.

Campanar de cadireta amb sis ulls d'arc de mig punt disposats en tres pisos, dos en

cadascun d'ells, tots en arc de mig punt; en un dels dos superiors hi pengen dues campanetes. Els seus murs són de carreus petits i ben escairats d'un gruix de 1'80 metres, gruix que va disminuint a mesura que s'eleva l'espadaña.

Situació: prolongació vertical del frontis encarat a ponent.

Alçada: 36'73 metres.

BANYOLES Sant Pere

Altitud: 170 metres.

Església que ocupa uns baixos moderns d'estructura de formigó i amb murs arrebossats i emblanquinats. El portal i les finestres són rectangulars.

Campanar exempt modern format per tres blocs verticals de formigó disposats en estrella, amb obertures superiors per sostenir dues campanes petites.

Situació: exempt, al peu de l'escala d'entrada unit a la façana principal per un mur amb tres finestres rectangulars.

Alçada: 7'50 metres

OLIVES, LES Santa Maria, antiga canònica, avui sufragània

Altitud: 200 metres. Municipi de Vilademuls

Església dels segles XVII-XVIII d'aires barrocs austers. Ha estat bastida amb murs de paredat barrejats amb alguns panys de carreus ben escairats reutilitzats d'un edifici anterior, potser del segle XII. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb voltes de llunetes, un d'ells amb el cor, i capçada per un absis poligonal de cinc costats amb volta de nervis. El portal en arc rebaixat està situat al mur de migdia sota una galeria amb volta de canó que li fa de porxo.

Dimensions: 16'00 x 5'75 x 7'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa onze.

Guarda una pica beneitera petita amb relleus rústics, sense peu i de forma ovoide; i una bella Mare de Déu d'alabastre del segle XIV.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m). Està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal d'obra amb una petita creu metàl·lica al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt sobre impostes, un a cada costat; hi penja alguna campana.

Situació: angle nord-oest de l'edifici, proper als peus.

Alçada: 20'00 metres; càlcul fet amb aproximació ja que el campanar és inaccessible per barreres arquitectòniques i es fa difícil mesurar-lo amb exactitud.

Esveltesa: 5

PORQUERES Santa Maria

Altitud: 180 metres.

Església romànica de finals del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular amb tres absidioles igualment semicirculars inserides en el gruix del mur; està prolongat per un tram amb dues capelles laterals rectangulars igualment inserides en el gruix del mur; l'arc triomfal amb un bordó bossellat descansa sobre impostes decorades amb relleus figuratius i unes columnes exemptes amb els capitells bellament esculpits. La volta de canó reposa sobre una imposta que també es troba en l'absis per damunt de les absidioles. Per l'exterior, els murs estan igualment carreuats com per l'interior amb peces mitjanes; l'absis té la cornisa motllurada sobre mènsules, element decoratiu que apareix també al llarg dels murs laterals.

La portalada encarada a ponent es troba en un cos que sobresurt del frontis; la formen tres amples arquivoltes dovellades en arc de mig punt sobrepassat en degradació, les dues més interiors descansen sobre impostes i columnes; un guardapols decorat amb un motiu entrellaçat també va a

parar a la mateixa imposta ornada amb un motiu de palmetes; limita per sobre el cos de la portalada un modest ràfec sobre senzilles mènsules; damunt mateix del ràfec el mur hi té un òcul atrompetat per damunt del qual es transforma en un campanar d'espadanya.

Dimensions: 26'00 x 7'20 x 9'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals del presbiteri fa nou metres.

Campanar d'espadanya del segle XVIII format per un mur de carreus irregulars; té un gruix de 2'90 metres en la seva part baixa i de 1'30 en la superior en la qual s'obre un ull d'arc apuntat del que hi penja una campaneta; l'amplada de la seva base fa 4'70 metres. Fou aixecat davant mateix de l'antic, més baix, de manera que se sumen i es reforcen; recentment s'hi han aixecat dos contraforts per la part posterior, un a cada costat, propers a les cantoneres; està coronat per una cornisa, dos pinacles als seus extrems i una creu sobre una petita teulada angular.

Situació: a ponent, com a prolongació del frontis.

Alçada: 20'70 metres.

USALL

Sant Cristòfor

Altitud: 182 metres. Municipi de Porqueres

Església romànica de finals del XII bastida amb pedra d'Espolla marronosa de carreus mitjans ben escairats i alineats. Consta d'una llarga nau amb capçalera recta resultat de reformes tardanes que eliminaren l'antic absis semicircular. Està coberta amb una volta de canó que se sosté al centre en un arc toral de mig punt. Ha sofert una ampliació i un sobrealçat fet que ha significat un allargament en sentit ponent i una elevació de la volta. La nau és més estreta de la capçalera que dels peus. En ells hi ha oberta una porta tardana (la primitiva s'obria al sud i ara està cegada). El portal rectangular queda recobert per dues arcades de mig punt, l'exterior amb grans dovelles, que deixen un timpà nu; descansen en una imposta que va de banda a banda; al seu damunt hi ha una finestreta en arc de mig punt i més amunt s'hi aixeca el campanar.

Dimensions: 17'25 x 4'25 x 8'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada és la mitjana de les dues mesures fetes als peus i a la capçalera.

Campanar d'espadanya de dos ulls allargassats en arc de mig punt limitats per tres pilars que sostenen un teuladeta de dos vessants sobre bigues de fusta que deixa una àmplia cornisa a banda i banda; hi pengen dues campanetes. L'amplada de la seva base fa 4'50 metres.

Situació: damunt mateix del mur dels peus, el frontis, a ponent.

Alçada: 9'65 metres.

EL PLA D'URGELL

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Barbens	L'Assumpció	22'89

Bell-lloc d'Urgell	Sant Miquel	31'85	
Bellvís	L'Assumpció	38'15	
Els Arcs	Sant Antoni Abat	26'40	
Castellnou de Seana	Sant Joan	24'70	
Golmés	Sant Salvador	26'78	
Ivars d'Urgell	Sant Andreu	34'46	
Vallverd	Sant Miquel	17'21	
Linyola	Santa Maria	29'47	2 9 , 4 7
Miralcamp	Sant Miquel	22'25	
Mollerussa	Sant Jaume	42'00	
Palau d'Anglesola, el	Sant Joan Baptista	30'15	
Poal, el	Sant Joan Baptista	24'64	
Sidamon	Sant Bartomeu	20'55	
Torregrossa	L'Assumpció	31'64	
Vilanova de Bellpuig	Sant Pere	25'98	
Vila-sana	Sant Miquel	24'93	

Alçada mitjana: 28'23 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; d'espadaña n'hi ha tres; entre aquests la de Fonderella mesura 13'18 metres.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ARCS, ELS Sant Antoni Abat
Altitud: 217 metres. Municipi de Bellvís

Església classicitzant aixecada el 1792 i refeta modernament. Consta d'una nau de tres trams coberts per un sostre horitzontal sobre tres bigues; té la capçalera recta amb un presbiteri cobert per una volta de petxines damunt raconeres; l'acompanyen dos passadissos laterals separats de la nau per columnes i dues capelles per banda cobertes amb voltes d'aresta. El frontis amb el mur arrebossat i pintat en un to gris i amb carreus de pedra clara a les cantoneres té un portal en arc rebaixat flanquejat per dues pilastres toscanes i un frontó triangular amb un petita fornícula sense imatge en el timpà; una motllura horitzontal divideix el mur en dues zones, en la superior, pintada simulant carreus, en destaca un òcul motllurat; està coronat per un frontó triangular amb un òcul al centre del timpà i amb tres pinacles als seus angles; els espais laterals tenen cornises còncaves molt inclinades.

Dimensions: 18'30 x 5'94 x 10'52 metres respectivament de llargada, amplada i alçada;

l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 13'06 metres.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'50 x 4'70 m) i està coronat per una cornisa i una agulla piramidal d'obra amb els careners recoberts de teules. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to grisenc; uns carreus de pedra clara són ben visibles a les cantoneres; la resta mostra una gran nuesa; amb tot, té un aspecte ben digne. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb el marc en pedra blanca, una a cada cara; hi pengen dues campanes grans; està coberta per un sostre horitzontal de maons damunt biguetes de formigó. Una escala de pedra amb barana de fusta, arrapada als murs i amb un ull escàs puja fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 26'40 metres.

Esveltesa: 5,6

BARBENS L'Assumpció

Altitud: 283 metres.

Església gòtica reformada el 1686. Consta d'una nau coberta fins a la meitat per una volta de canó seguit arrebossada i emblanquinada; la segona meitat de dos trams fins al presbiteri està coberta amb voltes de llunetes; el presbiteri i la capçalera són rectes. Té un cor als peus amb barana de fusta sobre un embigat horitzontal; el cancell és envidriat. El frontis està obert amb un portal en arc de mig punt dovellat amb grans peces de pedra clara, una petita fornícula amb imatge es troba al seu damunt, un òcul motllurat a mitja alçada i una alta cornisa angular com a coronament, visible només a l'esquerra perquè a la dreta s'hi aixeca el cos del campanar. Els seus murs són de carreus ben escairats fins a mitja alçada; més amunt apareixen paraments de maçoneria.

Dimensions: 27'91 x 5'12 x 10'37 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; davant del presbiteri la nau s'eixampla amb un transsepte que té una llargada de 14'77 metres.

Campanar amb un cos gòtic i una cel·la del temps del barroc. Té un primer alt cos de planta quadrada (3'25 x 3'25) i està coronat per un cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles. Els seus murs són de carreus ben escairats però matussers els de les últimes filades sota de la cel·la. Aquesta queda oberta amb quatre finestrals d'arc de mig punt amb el marc de pedra clara ben dovellat i carreuat de peces petites; hi pengen campanes; té unes motlures a sota els finestrals, a sobre i a l'arrencada dels seus arcs. Els seus paraments són de carreus mitjans ben escairats de pedra més clara que la del primer cos; aquest té les parets ben nues, sense cap mena d'element decoratiu.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat al nord.

Alçada: 22'89 metres.

Esveltesa: 7

BELL-LLOC D'URGELL Sant Miquel

Altitud: 202 metres.

Església refeta l'any 1952 en un estil eclèctic. Consta de tres naus, transsepte, cimbori vuitavat que aixopluga la cúpula amb finestres rectangulars obertes en el tambor, cor i cancell. La nau central té cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transsepte; està coberta per una volta de canó sobre quatre arcs torals de mig punt i d'una imposta classicitzant; tres pilars per banda amb pilastres adossades sostenen arcs formers de mig punt; el presbiteri és semicircular tot i que la

capçalera és recta. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat i d'un pis horitzontal sobre bigues de formigó

El frontis està dividit en tres grans zones que es corresponen amb les naus a base de quatre pilastres de poc ressalt; té un portal rectangular amb un marc de pedra blanca; està precedit d'una àmplia graderia al centre i una rampa al lateral protegida per una barana metàl·lica. A la part alta del frontis hi ha una rosassa motllurada i una minsa cornisa angular amb creu de pedra a l'angle superior. Els seus murs són de maó vist

Dimensions: 33'08 x 9'10 x 13'81 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 19'03 metres, el transsepte en fa 19'03 x 8'37 x 13'91 i la cúpula arriba als 19'46.

Guarda pintures al presbiteri de Lluçà Navarro, una imatge de Sant Miquel de Leandre Cristòfol i una imatge de la Mare de Déu de Josep Solé.

Arquitecte: Josep Domènech i Massana (1885-1973).

Campanar eclèctic coetani del temple. Té planta quadrada (4'75 x 5'00 m) amb els caires ressaltats amb pedra clara mentre que els murs de maó vist la tenen fosca, més que els del temple. La cel·la té els seus murs oberts amb petites finestretes cruciformes a manera de gelosies a l'entorn de les finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb àmplies balconades. Està coronada per una cornisa motllurada i una agulla piramidal quadrada. Una esfera del rellotge està situada sota del balcó frontal.

L'escala ampla que puja pel seu interior té graons dignes de pedra artificial sobre voltes catalanes, barana de ferro, un bon ull central i queda il·luminada per àmplies finestres laterals; al capdamunt, l'ull queda ocupat per una estança amb la maquinària del rellotge. La cel·la té dues campanes grans i una de petita; el seu sostre el forma l'interior buit de l'agulla quadrada piramidal que es recolza en una estructura de fusta.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 31'85 metres.

Esveltesa: 6,3

BELLVÍS

L'Assumpció

Altitud: 206 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1804 i el 1851. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells hi té el cor i un altre és el transsepte; estan cobertes amb voltes bufades sobre arcs torals de mig punt; té cancell, cor i capçalera recta; les naus estan separades per arcs formers de mig punt que descansen en esvelts pilars quadrats de doble capitell, el primer jònic i el segon toscà. El cor reposa en un arc carpanell i una volta de llunetes. Un cambril amb la imatge de la Mare de Déu de les Sogues està situat darrere l'altar major; és resultat d'una ampliació del temple el 1865 per encabir-lo. El mur del frontis ha estat bastit amb grans carreus ben escairats de pedra blanca d'Arbeca; els murs laterals són de maçoneria de grans peces, sobretot als baixos.

Al frontis hi figura la data de 1844 en un portal rectangular flanquejat per dues columnes toscanes sobre pedestals exemptes per banda, un arquitrav llis amb cornisa i una fornícula circular amb imatge; té un gran òcul a mitja alçada i una cornisa horitzontal sobre mènsules. Quatre grans pilastres toscanes recorren tota la façana de dalt a baix i la divideixen en tres zones que es corresponen amb les de les naus; dues d'elles al centre a banda i banda del portal i les altres a les cantoneres; a cadascuna de les dues zones laterals hi ha oberta una finestra rectangular a mitja alçada.

L'obra d'aquesta església, d'estil neoclàssic pur, fou possible gràcies a la col·laboració del

poble que es va desviure per aportar material i sufragar l'alt cost de la construcció.

Dimensions: 38'30 x 8'67 x 15'30 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 20'70 metres, el transepte en fa 23'02 x 8'75 de llargada i amplada i la cúpula bufada del creuer arriba a l'alçada de 16'85 metres.

Arquitectes: Pedro Calzada, Josep Oriol Mestres de Barcelona, i el mestre d'obres Antoni Munné, de Tàrraga.

Guarda una imatge d'alabastre policromat de la Mare de Déu de peu dret amb el Nen sobre el braç esquerre; fa uns 22'50 centímetres d'alt; es tracta d'una figura d'estil renaixement que, si no fos autèntica, seria una reproducció de la imatge original; porta el nom de Mare de Déu de les Sogues i és objecte d'una especial devoció entre la feligresia i en general per a la gent lleidatana.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta rectangular (5'25 x 5'75 m.). Està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal escapçada; el formen tres cossos, un de primer alt i compacte que acaba en una motllura composta que és la prolongació de la cornisa del frontis en la cara respectiva, un de segon amb l'esfera horària amb les cantoneres arrodonides; i un de tercer on s'hi ubica la cel·la amb els caires aixamfranats i finestres d'arc de mig punt amb baranes de carreus, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus ben escairats.

Per l'interior una escala d'estil català sobre voltes i arrapada als murs amb barana metàl·lica arriba fins a l'alçada del cor i des d'allí fins a la cel·la hi puja una escala de cargol de pedra picada dins d'un cilindre adossat al mur de tramuntana.

Ha crescut una figuera a la part alta d'aquest campanar i això fa que es pugui alterar i a la llarga, si no s'hi posa remei aviat, alguns elements de la pedra que es veuran remoguts per les arrels de la figuera es puguin precipitar al buit amb perill per a la gent.

Situació: damunt l'ala dreta del temple, fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 38'15 metres.

Esveltesa: 6,6

CASTELLNOU DE SEANA Sant Joan

Altitud: 269 metres.

Església aixecada al segle XVII en estil barroc; la data de 1744 figura gravada a la façana. Consta de tres naus de quatre trams, la central coberta amb voltes de llunetes i les laterals d'aresta; el presbiteri recte queda cobert amb una volta de petxina que descansa en altres petxines raconeres; la capçalera és recta; les naus estan separades per arcs formers de mig punt sobre pilars rectangulars cruciformes. El cor amb barana metàl·lica descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes. Les façanes, tant la principal com les laterals estan arrebossades i pintades en color blanc. El frontis, amb el portal davant grades, queda obert en arc de mig punt amb el marc motllurat en pedra grisa i amb pilastres adossades als muntants; a sobre, una fornícula amb la imatge del patró envoltada per un guardapols mixtilini i una base motllurada; al damunt, un òcul motllurat i atrompetat, i una cornisa angular amb una creu inscrita en un cercle al cim.

Dimensions: 21'43 x 7'36 x 11'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 15'90 metres.

Guarda un pica baptismal datada el 1745.

Campanar barroc coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (4'85 x 4'90 m.); està bastit amb murs de carreus mitjans ben escairats i ornamentat amb cinc senzilles motllures distribuïdes en intervals similars i coronat per una cornisa motllurada destacada i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles; al seu damunt i al centre hi ha aixecada una espadanya d'un

ull. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt sobre modestes impostes i emmarcades per petites peces de dovelles i carreus, una a cada cara; hi pengen campanes.

Situació: al damunt de l'ala esquerra del temple fent angle nord-oest amb el frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 24'70 metres.

Esveltesa: 5

GOLMÉS

Sant Salvador

Altitud: 275 metres.

Església neoclàssica aixecada a la segona meitat del segle XVIII entre el 1747 i el 1772. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor i un altre convertit en transsepte; està oberta a les capelles laterals per arcs formers de mig punt damunt pilars rectangulars de carreus a mig picar, i coberta amb voltes de llunetes damunt arcs torals de mig punt; el presbiteri i la capçalera són rectes; el transsepte té al creuer una cúpula sobre petxines dins d'un cimbori octagonal de maó vist. El cor amb barana de fusta situat als peus descansa sobre d'un arc carpanell.

Els seus murs són de carreus ben escairats al frontis i de maçoneria a la resta de façanes. El frontis té una portalada abarrocada amb un portal en arc de mig punt acanalat a l'intradós, muntants flanquejats per columnes toscanes sobre pedestals inflats a la manera barroca adossades a pilastres, un entaulament amb l'arquitrau doble en part filetejat i un frontó triangular amb el timpà nu; un òcul motllurat a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular al centre i una minsa cornisa motllurada en arcs còncaus als laterals amb gran pendent. Queda dividit en tres zones per unes pilastres encoixinades que recorren el mur frontal de dalt a baix, dues limiten la zona central i les altres dues a cantoneres estan capçades per pinacles de bola. Una alta i àmplia escalinata dóna accés a l'entrada.

Dimensions: 26'68 x 7'70 x 12'94 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 16'38 i el transsepte 16'50 x 7'47 x 13'15; la cúpula arriba per l'interior als 21'50 metres.

Arquitectes: mestres d'obres Magí Borràs (1717-1761), el seu fill Pau, i Josep Miquel, de Lleida.

Guarda un retaule modern del 1955 de l'artista Jaume Perelló de Bellpuig situat a l'altar major; el constitueixen unes figures de fusta, tres que representen la Transfiguració situades al fons del presbiteri i altres situades a les seves cares laterals; i una pica baptismal semi-ovoide damunt un peu cilíndric; està decorada amb grills en relleu i un fris sota la boca a base d'una línia ondulada.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'30 x 4'50 m); un de segon vuitavat queda destinat a la cel·la oberta amb quatre finestrals en arc de mig punt, un a cada cara alterna; hi pengen campanes; té dues motlures, una al seu dessota i l'altra per sobre. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de carreus i pinacles de bola a cadascun dels vuit angles. La cel·la té els paraments de carreus ben escairats; els del primer cos són de maçoneria amb carreus a les cantoneres. Una escala d'acord amb el sistema català de volta, arrapada als murs i amb barana d'obra permet arribar al cor i a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle amb el nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 26'78 metres.

Esveltesa: 6

IVARS D'URGELL

Sant Andreu

Altitud: 265 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1785 i el 1790; fou engrandida el 1967. Consta de tres naus de quatre trams, un d'ells amb el cor, la central coberta amb voltes de llunetes i les laterals amb voltes bufades; estan separades per arcs formers de mig punt sobre pilars cruciformes alts i prims; el presbiteri és recte; tot el conjunt queda cobert per una sola teulada de dos vessants. El cor amb barana de fusta es troba sobre un arc rebaixat i una volta de llunetes. L'ample mur del frontis és de carreus ben escairats amb una portalada neoclàssica a base d'un portal en arc rebaixat flanquejat per pilastres toscanes sobre pedestals adossades als brancals, un entaulament amb pinacles i una fornícula amb imatge; un òcul motllurat es troba a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular amb una creu al cim. Unes poques grades estan davant del portal.

Dimensions: 22'21 x 6'76 x 12'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus fan una amplada de 16'20 metres.

Arquitectes: mestres de cases Francesc Albareda, pare i fill. Pel que fa al campanar, Francesc Nadal de Lleida.

Campanar neoclàssic aixecat entre el 1803 i el 1805. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'54 x 5'54 m); un de segon vuitavat està separat del primer per una motllura i coronat per una cornisa motllurada destacada i un terrat amb balustrada damunt del qual s'aixeca una torrella vuitavada amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna, amb una cornisa i una cúpula de vuit sectors de perfil sinuós recoberta de rajoles verdoses i blanques i amb els careners ressaltats. La cel·la sota terrat queda oberta amb quatre finestres en arc de mig punt sobre impostes i balustrada dins d'un requadre lleugerament enfonsat; hi penja alguna campana.

Situació: sobre l'ala esquerra de l'edifici fent angle amb en el sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 34'46 metres.

Esveltesa: 6,2

LINYOLA

Santa Maria

Altitud: 247 metres.

Església aixecada en estil gòtic tardà entre el 1587 i el 1600; sofrí modificacions posteriors i es consolidà el 1969-71. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor, coberta amb voltes de creueria i capçada per un absis poligonal de set costats; té capelles laterals, quatre a cada costat, obertes amb arcs de mig punt. El cor amb barana metàl·lica descansa sobre un arc carpanell i una volta de creueria. Els seus murs laterals són de carreus romànics a la part baixa i gòtics a l'alta.

El frontis renaixentista té una portalada un xic malmesa; el seu portal en arc de mig punt filetejat discretament descansa en senzilles impostes i queda flanquejat per fines columnes estriades sobre pedestals; està recobert per un entaulament dòric amb l'arquitrav filetejat i un fris de tríglifs; al seu damunt hi ha tres imatges mutilades que representen l'Anunciació: l'Arcàngel, Maria i, al seu damunt, el Pare Etern. Un òcul motllurat amb un fris dentat a l'intradós es troba a mitja alçada i una minsa cornisa horitzontal corona la façana. Els seus murs són de carreus mitjans de pedra marronosa ben escairats, tant per l'interior com per fora; procedeixen de les pedreres d'Arbeca. Té un portal lateral renaixentista, d'aparença molt nova, amb pilastres estriades sobre pedestals i amb una fornícula buida.

Dimensions: 33'11 x 9'30 x 15'27 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 15'90 metres.

Guarda pedres romàniques i gòtiques d'altres moments i llocs —del viacrucis que hi havia pels carrers— que ara fan de peanya d'imatges a l'interior del temple. La talla de la Mare de Déu és moderna (1978). Guarda un gegantí Sant Crist del 1971 a l'altar major. La pintura mural del Sant Sopar al Santíssim és una obra del 2012 d'Antonio Ruiz Corredera, pintor local. El 2014 s'han beneït dues noves vidrieres (vitralls), la de la Mare de Déu de Núria i la de sant Jordi, de l'artista local Jordi Batista Ramon.

Arquitectes: mestre d'obres Bartomeu Roig II de Valls, i Andrea Fortunato de Peregrinis (1601-1603) pel que fa al portal.

Campanar gòtic del 1587. Té un primer alt cos de planta quadrada (6'60 x 6'60 m) i un de segon octagonal separat del primer per una senzilla motllura i acompanyat de quatre garites cilíndriques cobertes amb cúpules semiesfèriques, una a cada angle sobre el cos quadrat que deurien tenir la funció de comunidors. Una segona motllura composta es troba sota el cos de la cel·la oberta amb vuit finestrals d'arc apuntat amb guardapols i motllura a l'altura de l'arrencada dels arcs, una a cada cara. Està coronat per una fina cornisa i un terrat amb barana de carreus a la basa de la qual en sobresurten gàrgoles en els angles. A la seva base hi ha un sòcol d'un metre quaranta d'alt que sobresurt 15 centímetres. Els seus murs són de pedra marronosa ben carreuats i alineats. Una escala de cargol de pedra picada puja cap a la cel·la; en ella hi pengen les campanes *Francesca-Teresa* del 1942 (520 kg), *Quitèria* de 330 kg. i *Maria Assumpta*, ambdues del 2001.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple; sobresurt per la banda de la façana lateral fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 29'47 metres.

Esveltesa: 4,4

MIRALCAMP Sant Miquel

Altitud: 287 metres.

Església aixecada en el lloc on anteriorment hi havia el castell; se'n van aprofitar moltes de les seves pedres. Va ser construïda entre els segles XVI i XVII, primer de reduïdes dimensions; es va ampliar avançant el frontis i cobrint la nau amb una volta de creueria estrellada amb arcs torals de mig punt que descansen en mènsules motllurades. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells és un ampli transsepte; hi ha obertes dues capelles per banda, una d'elles, la primera a l'esquerra, coberta amb una cúpula sobre petxines. En el creuer hi ha un alt cimbori octagonal amb finestres de mig punt en cares alternes; també la nau queda molt ben il·luminada per òculs situats en punts alts, un a cada tram i a cada cara. L'absis és poligonal de cinc costats. Als peus hi ha un cor amb balustrada de fusta; descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes. Els murs estan emblanquinats per dins; per fora mostren paraments de carreus de pedra marronosa clara de mides mitjanes i grans; de pedra vista en tots ells menys al laterals del nord i migdia que estan arrebossats i emblanquinats.

El frontis de cap a finals del segle XVI està orientat a llevant; té un portal rectangular d'estil renaixentista amb el marc filetejat; queda flanquejat per dues fines columnes estriades damunt pedestals ornats amb escuts; sostenen un entaulament i un frontó triangular amb el timpà ornat amb una petxina i un cor en flames; els tres costats presenten frisos dentats. A mitja alçada hi ha un gran òcul atrompetat amb tres motlures internes; queda coronat per una bonica balustrada que tanca un passadís de comunicació entre el campanar a la dreta i una torre a l'esquerra. Una bonica graderia es troba davant del portal per salvar el desnivell entre l'entrada i la placeta del davant.

Dimensions: 39'50 x 8'76 x 12'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 19'92 x 8'74 x 12'12 i el cimbori arriba als 20'36 metres.

Campanar de torre integrat en la façana que sobresurt escassament d'ella. Té planta rectangular (2'20 x 3'71 m) i no té altre element que destaquí que un curt matxó en posició obliqua just en el nivell inferior en el seu angle nord-est. La cel·la té tres finestres en arc de mig punt, dues al frontis i la tercera en la banda nord; hi pengen dues campanes mitjanes a la cara frontal; tenen baranes de balustres de pedra. Els seus murs són de pedra vista com la resta del temple, amb carreus mitjans disposats en filades força regulars.

L'escala que es troba entrant al temple a l'esquerra puja per un cilindre d'obra amb graons amples fins al cor i estrets en endavant.

Situació: en l'angle nord-est del frontis.

Alçada: 22'25 metres.

Esveltesa: 6

MOLLERUSSA

Sant Jaume

Altitud: 250 metres.

Església neorenaixentista aixecada el 1950. És de planta basilical clàssica, de tres naus i transepte amb sostres horitzontals de cassetons; les naus estan separades per columnes amb capitells corintis, set per banda, damunt les quals descansen sis arcs formers de mig punt. La central força més alta que les laterals permet l'obertura de tres grans finestrals d'arc de mig punt a cada costat per damunt de les teulades laterals. El frontis està precedit d'un atri porticat obert amb arcs de mig punt; per damunt de la teulada del porxo el mur del frontis presenta tres grans finestrals d'arc de mig punt emmarcats per arcades cegues de poc relleu i coronat per una cornisa angular amb una creu metàl·lica al cim. Fent angle amb aquesta façana, a l'esquerra s'aixeca un edicle que està destinat a baptisteri i, a la dreta, exempt, ho fa el campanar. Tot l'edifici externament presenta paraments de maó vist.

Dimensions: 32'53 x 9'58 x 14'35 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 18'55 metres; la llargada de la nau inclou el cancell vidriat que té una fondària de tres metres.

Arquitecte: Isidre Puig i Boada (1891-1987).

Guarda una imatge renaixentista obrada en alabastre.

Campanar neorenaixentista, exempt, coetani del temple. Té planta quadrada (5'85 x 5'85 m) i murs de maó vist. Està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal. La cel·la quedat oberta amb tres finestres d'arc de mig punt per banda —la central més ampla—; té una motllura a la seva base; sota d'ella hi figura un rellotge d'esfera a cada cara. La base la forma un sòcol de carreus a mig desbasta separat per una motllura de pedra blanca de l'alt cos allargassat que està recorregut per tres finestrals cecs en arc de mig punt que deixen, entre ells, unes bandes a manera de lesenes llombardes i, en quatre nivells, espitlleres, una a cadascun d'ells.

S'entra a l'interior del campanar per una porta des del porxo davanter; l'escala amb graons a base de totxo puja entre el mur exterior i un altre de vuitavat concèntric; l'ample ull que queda centrat en el campanar està tancat per una paret que fa de barana de l'escala i que s'obre en grans finestrals d'arc de punt rodó fins al capdamunt; acaba formant un cúpula sota amplis nervis; tots aquest elements arquitectònics estan aixecats amb maó vist. Al damunt de la cúpula hi ha la cel·la.

Situació: exempt, al davant de l'angle sud-est del frontis situat a migjorn, més avançat encara que el mateix porxo.

Alçada: 42'00 metres.

Esveltesa: 7,1

PALAU D'ANGLESOLA, EL Sant Joan Baptista
Altitud: 235 metres.

Església neoclàssica de finals del segle XVIII aixecada entre el 1798 i el 1807. Consta de tres naus, la central de quatre trams; totes tres queden coberta amb voltes bufades; descansen en arcs torals de mig punt sobre pilars octagonals de carreus grans ben escairats amb l'exterior a mig picar; té la capçalera recta i el presbiteri està cobert per una volta de canó amb llunetes; el tram proper a l'altar és el transsepte; en el creuer s'hi aixeca una cúpula baixa de petxines. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en una biga horitzontal recolzada en robustes mènsules.

El frontis té una portalada barroca amb el portal en arc de mig punt dovellat damunt senzilles impostes flanquejat per columnes de capitell compost exemptes i sobre pedestals, dues a cada banda; sostenen un entaulament fragmentat sobre el qual apareixen dos pinacles de bola recoberts amb una mena de perruca de gallons, una fornícula sense imatge en un timpà recobert per un guardapols semicircular; a mitja alçada, un gran òcul motllurat i, per coronament, un frontó triangular al centre damunt un mur que enllaça amb la motllura horitzontal per sengles arcs còncaus. Els seus murs tenen paraments de carreus ben escairats al frontis i de paredat arrebossat amb carreus a les cantoneres a les laterals.

Dimensions: 25'50 x 7'00 x 12'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 20'50 metres; la cúpula arriba als 13'75.

Arquitectes: els mestres d'obres d'Os de Balaguer Francesc Albareda pare i fill.

Guarda una pica baptismal renaixentista semi-ovoide damunt un peu cilíndric; està decorada amb relleus a tot el voltant del vas a base de gallons i amb un escut heràldic sostingut per dos angelets (putti), i un fris sota la boca a base de triangles i boles; també són antigues dues petites piques beneiteres.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un alt cos de planta quadrada (5'17 x 5'13 m) seguit d'un de segon vuitavat dividit per una senzilla motllura en dos; en el primer d'ells llueix l'esfera d'un rellotge al cantó de ponent; el segon, on s'ubica la cel·la, està coronat per una cornisa motllurada, per una torrella octagonal amb finestres d'arc rebaixat, una a cada cara alterna, i per una agulla piramidal. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt dovellat amb peces petites damunt impostes, una a cada cara alterna; hi pengen dues campanes grans. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra marronosa.

L'escala que puja fins a la cel·la és ampla fins al cor; té graons de pedra picada arrapats als murs i deixa un ampli ull central quadrat tancat per envans; després del cor es fa més estreta.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 30'15 metres.

Esveltesa: 5,8

POAL, EL Degollació de Sant Joan Baptista
Altitud: 216 metres.

Església aixecada entre el 1743 i el 1776. Consta d'una gran nau de cinc trams il·luminada per òculs superiors calats i coberta amb una volta de canó moderna sobre quatre arcs torals; l'acompanyen dos passadissos laterals; la seva capçalera és recta. El cor descansa sobre la nau lateral damunt l'arcada de l'entrada, també lateral. La primitiva església neoclàssica, massa petita, fou ampliada en angle recte el 1950 i per això la primitiva portalada ara queda situada a la façana lateral en un cos que sobresurt i que inclou el cancell; es tracta d'una portalada neoclàssica amb un

portal en arc rebaixat amb pilastres toscanes sobre pedestals adossades als muntants; tot queda englobat per una senzilla motllura arquejada; sota la cornisa superior hi ha oberta una finestra rectangular d'arc rebaixat.

Dimensions: 28'15 x 11'54 x 13'06 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de la capella del Santíssim oberta a l'esquerra en fa 20'15.

Arquitectes: mestre d'obres Magí Borràs (1717-1761); pel que fa al campanar, Francesc Albareda II; l'arquitecte que va fer la nova nau capgirada cap els anys 40 del segle XX fou Miquel Ardèvol; pel que fa a la restauració entre el 1950 i el 1953 anà a càrrec de Josep Danés i Torras.

Campanar neoclàssic del 1790. Té un primer cos de planta quadrada (5'00 x 5'00 m) capçat per una motllura; el segon és octagonal irregular dividit en dos per una motllura fina; en el primer hi figura l'esfera d'un rellotge a la cara nord; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i vuit pinacles de bola als angles. La cel·la que ocupa el segon queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat altern, amb el marc ressaltat i una motllura a l'arrencada de l'arc; hi pengen dues campanes. A la base hi té un sòcol que sobresurt uns 30 centímetres. Els seus murs són de carreus mitjans de pedra marronosa ben escairats i alineats.

S'entra al campanar per una porta oberta en el cancell; té una escala de graons de pedra, arrapada als murs i amb una barana de ferro; deixa un ull central. A la part superior octagonal es fa més estreta i deixa lloc per l'estança de la maquinària del rellotge. La cel·la té tres campanes grans i un sostre de bigues de formigó; una escala de gat permet accedir al terrat a través d'una trapa.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple al centre de la façana lateral nord, al costat del cos del cancell.

Alçada: 24'64 metres.

Esveltesa: 5

SIDAMON

Sant Bartomeu

Altitud: 232 metres.

Església neoclàssica austera aixecada el 1788. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals entre els contraforts; modernament s'hi ha construït una nau transversal de maó vist i un nou presbiteri. La façana principal fou bastida amb carreus irregulars en filades uniformes amb el morter de calç molt visible entre juntures; té un portal en arc rebaixat dovellat, un òcul motllurat a la part alta i una cornisa angular amb tres pinacles de bola situats als angles. Les parets laterals tenen els paraments de paredat amb carreus a les cantoneres; algun contrafort atalussat les reforça. Situada en un nivell superior als vials de ponent, hi té un joc d'escales que fan angle per arribar al nivell de l'entrada.

Campanar neoclàssic auster coetani del temple. Té planta rectangular (3'75 x 4'15 m) i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb quatre pinacles a cada cara (un de comú als angles). La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat; hi pengen campanes; té unes motlures al dessota i a l'arrencada dels arcs. Els seus murs són de carreus petits, ben escairats, disposats en filades uniformes i amb el morter de calç ben visible entre les juntures; l'esfera d'un rellotge es troba a la cara frontal sota la cel·la.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 20'55 metres.

Esveltesa: 5

TORREGROSSA

L'Assumpció

Altitud: 232 metres.

Església del Renaixement tardà aixecada el 1679 i modificada i modernitzada el 1987. Consta d'una nau rectangular moderna; la nau queda coberta per un sostre de formigó amb dos grans plafons rectangulars de fusta fosca; la resta del sostre i dels murs estan pintats de blanc i ornats de pintures modernes; el presbiteri té el fons lleugerament corbat i, a l'esquerra, com si fos d'una altra nau, hi ha un altre petit absis semicircular. El cor amb una barana d'obra als laterals i de balustres de fusta al centre descansa en una gran biga horitzontal. Els seus murs són de carreus de pedra blanquinosa d'Arbeca i Belianes. El frontis auster del primitiu temple té una portalada classicitzant sobre grades obertes pel centre i pels laterals; el portal rectangular està flanquejat per unes pilastres encoixinades adossades als muntants; té un arquiteu llis i un frontó triangular que inclou una petita fornícula amb imatge; al damunt, un òcul motllurat i, per coronament, una cornisa angular motllurada amb un estret fris de denticles; té una creu de pedra al cim.

Guarda unes pintures murals del 1995 de l'artista de Tàrraga Antoni Borrell.

Dimensions: 20'50 x 17'94 x 8'48 metres de llargada, amplada i alçada respectivament.

Campanar neoclàssic iniciat el 1832 i acabat el 1908. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'95 x 5'95 m); el segon de caires aixamfranats està dividit en dos per una motllura composta; en el primer hi figura un rellotge d'esfera a la cara frontal; el segon constitueix la cel·la que queda oberta amb finestral d'arc de mig punt damunt senzilles impostes i amb balustrada; els seus caires queden lleugerament ressaltats per unes estretes bandes que emmarquen els seus vuit costats; està coronada per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i petits pinacles de bola als angles; unes senzilles motlures es troben a sota i a sobre la cel·la. Els seus murs són de carreus ben escairats i alineats de pedra groguenca. Damunt el terrat s'aixeca una estructura metàl·lica per sostenir la campana horària; té una alçada d'uns tres metres que no ha quedat inclosa en la mesura del campanar.

Es puja dalt del campanar per una escala ampla de graons de pedra picada, barana de metall i amb un ull central. A la part alta l'ull d'escala queda tancat per guardar-hi la maquinària del rellotge. Per accedir a la cel·la cal aixecar una gran placa metàl·lica que tanca una trapa allargassada rectangular. Hi ha penjades tres campanes; la gran porta el nom d'*Assumpta*, les altres s'anomenen *Vicenta* i *Vicenteta*. Per una escala de gat s'arriba a un trapa que dona pas al terrat.

Situació: adossat al mur lateral de ponent fent angle al sud-oest del frontis orientat a migdia.

Alçada: 31'64 metres.

Esveltesa: 5,3

VALLVERD

Sant Miquel

Altitud: 284 metres.

Municipi d'Ivars d'Urgell

Església del segle XVII restaurada fa poc. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes i amb capelles laterals. El mur del frontis avui està arrebossats i emblanquinat; els laterals queden bloquejats per construccions veïnes. Té un portal rectangular amb un marc de pedra grisa de peces ben escairades; a la llinda hi figura gravada la data del 1677. Un fornícula sense imatge es troba al seu damunt, un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa angular mixtilínia en dos nivells, el central més alt; al cim hi ha una creu patent metàl·lica. Hi ha obertes dues finestres quadrades a banda i banda del portal i algunes grades davant d'ell.

Campanar auster merament funcional. Té planta quadrada (2'60 x 2'60 m). La cel·la queda

oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara emmarcada amb escàs relleu; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal amb bola al cim. Els seus murs arrebossats han estat emblanquinats amb un blanc esplèndid i mostren un molt bon estat de conservació

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 17'21 metres.

Esveltesa: 6,6

VILANOVA DE BELLPUIG La Catedral de Sant Pere

Altitud 290 metres.

Església moderna amb algunes restes gòtiques del segle XIV conservades en els murs del frontis i en els dos laterals fins a la meitat del temple; la resta, el transsepte, capçalera i voltes, és posterior al 1939 en ser reconstruïda després dels desastres de la guerra civil. Consta de tres naus de sis trams, un d'ells amb el cor i un altre que fa de transsepte; la nau central i el transsepte estan coberts amb voltes de llunetes, les laterals amb voltes bufades; estan capçades per sengles absis semicirculars prolongats un tram per l'interior. En el creuer s'hi aixeca una cúpula dins un cimbori amb tres finestres a cadascuna de les seves vuit cares. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de nervis rebaixada. Té un portal lateral gòtic tapiat; els murs laterals moderns són de maó vist; el del frontis de carreus ben escairats té el portal rectangular; damunt d'ell hi queda un frontó circular decorat amb un medalló amb les dues claus simbòliques dels poders de l'església i de sant Pere; un òcul calat i motllurat es troba a mitja alçada; tot ell queda coronat per un frontó triangular amb un pinyó circular al cim.

Dimensions: 33'40 x 7'00 x 11'10 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus arriba al 13'16 metres; el transsepte en fa 23'62 x 7'10 x 10'90 i la cúpula té una alçada de 17.

Guarda un retaule gòtico-renaixentista de la Mare de Déu del Lliri de pintor anònim.

Campanar gòtic en la seva part baixa de planta quadrada (4'00 x 4'00 m) bastit amb murs de carreus escairats mig picats; un segon cos modern té els paraments de maó vist amb les cantoneres en relleu escàs de carreus de pedra clara. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada cara en les quals hi pengen dues campanes. Està coronat per un cornisa i una agulla piramidal recoberta de peces de ceràmica policroma; té una motllura sota la cel·la i un rellotge d'esfera a mitja alçada a la cara sud. Per l'interior hi puja fins a la cel·la una escala com la majoria de les que es troben a Catalunya en els últims dos segles, arrapada als murs, sobre voltes i amb un ull central.

Situació: adossat al centre de la façana lateral de migjorn en l'angle que hi fa amb el braç del transsepte per la banda de llevant.

Alçada: 25'98 metres.

Esveltesa: 6,5

VILA-SANA (Utxafava) Sant Miquel

Altitud: 250 metres.

Església aixecada entre el 1784 i el 1790 i restaurada després del 1939. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes, les laterals amb volta d'aresta; està capçada per un absis poligonal. Té cor i cancell. El frontis té un portal en arc rebaixat de marc de pedra rogenca, un petit

òcul a mitja alçada i una cornisa angular que es correspon amb una teulada de dos vessants que aixopluga igualment la rectoria adjunta. Els seus murs estan arrebossats i pintats amb un blanc immaculat.

Arquitectes: el mestre d'obres Pasqual Ribalta de Castellnou i, pel que fa al campanar, l'arquitecte i sacerdot Josep Maria Ballarín (nascut el 1920 a Terrassa).

Campanar del 1941. Té planta quadrada (3'70 x 3'70 m). Els seus murs arrebossats i emblanquinats tenen carreus a les cantoneres de pedra rogenca; una motllura composta es troba sota la cel·la on hi ha oberts finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal de peces vermelles de ceràmica amb els careners en relleu. L'esfera d'un rellotge es troba sota la cel·la en la seva cara frontal.

Situació: forma part de l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 24'93 metres.

Esveltesa: 6,7

ALGUNA ESGLÉSIA SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIA

FONDARELLA L'Assumpció

Altitud: 243 metres.

Església d'origen romànic reformada al segle XV i modernament. Consta de tres naus, les laterals més aviat passadissos oberts entre les capelles; estan capçades per tres absis semicirculars allargassats amb un tram, el central gran i els laterals força reduïts; estan cobertes per voltes de canó, la central amb una volta d'aresta, dividides en quatre trams per arcs torals de mig punt que es prolonguen en pilastres adossades als pilars que les separen; per l'exterior té els murs arrebossats i pintats de blanc immaculat, llevat del frontis; l'interior està pintat en groc pàl·lid i els arcs i pilars en blanc. El frontis tot ell de carreus de pedra grisa, està obert en un portal dovellat en arc un pèl rebaixat, un òcul motllurat i atrompetat a mitja alçada i, part damunt, el campanar d'espadanya de perfil triangular.

Dimensions: 22'83 x 6'23 x 6'82 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 12'34 metres.

Campanar d'espadanya de tres ulls en pedra grisa carreuada, un ull petit superior i dos a la base; de tots ells penjen campanes.

Situació: damunt del mur del frontis encarat a ponent.

Alçada: 13'18 metres aproximadament, calculat amb algunes dificultats.

EL PRIORAT

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Bellmunt del Priorat	Santa Llúcia	36'27

Bisbal de Falset, la	La Nativitat	27'44
Cabacés	La Nativitat	22'61
Cornudella de Montsant	Santa Maria	29'75
Albarca	Sant Vicenç	16'43
Siurana	Santa Maria	12'41
Falset	Santa Maria	43'00
Figuera, la	Sant Martí	26'42
Gratallops	Sant Llorenç	34'69
Guiamets, els	Sant Lluís	30'85
Lloar, el	Sant Miquel	27'00
Marçà	Santa Maria	34'82
Margalef de Montsant	Sant Miquel	22'77
Molar, el	Sant Roc	20'28
Morera de Montsant, la	La Nativitat	24'81
Poboleda	Sant Pere	37'27
Porrera	Sant Joan Evangelista	29'84
Pradell de la Teixeta	Santa Maria Magdalena	30'00
Torre de Fontaubella, la	La Nativitat	25'65
Torroja del Priorat	Sant Miquel	33'40
Ulldemolins	Sant Jaume	35'04
Vilella Alta, la	Santa Llúcia	30'54
Vilella Baixa, la	Sant Joan Baptista	24'40

Alçada mitjana: 28'41 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; d'espadanya n'hi ha tres; entre aquestes la del Masroig mesura 25'35 metres.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ALBARCA Sant Vicenç
 Altitud: 815 metres. Municipi de Cornudella de Montsant

Església romànica del segle XII molt modificada al segle XVII (a partir del 1612) en estil Renaixement tardà i barroc a les capelles laterals. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó damunt una imposta que recorre la seva base, cancell i cor; està capçada per un absis semicircular romànic amb un parament de grans carreus irregulars, matussers i ben alineats, sobrealçat en el moment de l'ampliació amb un parament de paredat barroer; al segle XVII s'hi van afegir dues capelles laterals per banda i es va sobrealçar la nau. La façana principal té un portal clàssic

rectangular amb un marc motllurat, entaulament i frontó triangular de gran relleu damunt dues mènsules i amb el timpà nu; una motllura plana horitzontal va de banda a banda del frontis, prosseguida també en el campanar, que el divideix en dues zones; la situada sobre el frontó té un gran òcul motllurat sota la cornisa angular. El mur d'aquest frontis, clarament renaixentista, és aixecat amb grans carreus ben escairats, encoixinats a les cantoneres; les façanes laterals són de maçoneria de pedra groguenca.

Dimensions: 18'90 x 6'00 x 8'20 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa dotze metres.

Campanar renaixentista-barroc aixecat al segle XVII; conserva restes als baixos de l'obra antiga del romànic. Té planta gairebé quadrada (4'50 x 4'90 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal de teules aràbigues rogenques amb els careners destacats i un petit pinacle al cim. Els seus murs són de carreus amb cantoneres encoixinades en el primer cos per la banda frontal i de maçoneria pels laterals. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues al frontis i una a cada cara de l'est i de l'oest; hi pengen dues campanes; té una motllura a la seva base. Els seus paraments són de carreus ben escairats al frontis i de maçoneria a les altres cares.

Situació: adossat al mur lateral de llevant fent angle al sud-est amb el frontis orientat a migdia del que destaca lleugerament.

Alçada: 16'43 metres.

Esveltesa: 3,3

BELLMUNT DEL PRIORAT Santa Llúcia

Altitud: 261 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta d'una nau amb dos passadissos laterals i transepte; té un cimbori vuitavat al creuer i un absis poligonal a la capçalera. Els seus murs són de paredat, arrebossats i emblanquinats, amb carreus de pedra grisenca visibles a les cantoneres. El frontis té un portal en arc rebaixat i el marc acanalat a l'intradós, unes fines pilastres toscanes adossades als muntants, un entaulament, i una fornícula amb imatge dins d'un frontó de perfil sinuós i amb volutes al centre de l'arc superior; un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa sinuosa als laterals rematada amb un frontó triangular al centre.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un cos de planta quadrada (4'65 x 4'65 m) completat amb un de segon octagonal amb els caires decorats amb pilastres amb aresta i sobre mènsules. Està coronat amb una senzilla cornisa i un terrat amb balustrada i pinacles als angles; aquests, el passamà, la cornisa, una motllura sota la cel·la i la base de les pilastres cantoneres són d'un material fosc. Sobre el terrat s'aixeca una torrella vuitavada amb finestres d'arc de mig punt a cada cara alterna, els caires amb pilastres en aresta, una cornisa i una teulada piramidal baixa de perfil lleugerament sinuós amb teules aràbigues rogenques i careners destacats. La cel·la té finestres d'arc de mig punt obertes i cegues en alternança.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 36'27 metres.

Esveltesa: 7,8

BISBAL DE FALSET, LA La Nativitat de Maria

Altitud: 373 metres.

Església de fi del segle XVIII, amb data del 1770 al portal. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó, una cúpula al creuer i un cor als peus. El frontis té un senzill portal en arc de mig punt d'aires gòtics amb guardapols motllurat sobre impostes al damunt d'uns muntants igualment motllurats; sobre d'ell hi figura una fornícula amb una antiga imatge, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular motllurada al centre amb una gàrgola figurada a l'extrem dret i senzilla i horitzontal als laterals; unes poques grades es troben al davant del portal. El seu mur està arrebossat i emblanquinat amb petits carreus foscos visibles a les cantoneres; els murs laterals queden bloquejats per les construccions veïnes.

Campanar merament funcional del 1770. Té planta rectangular (3'85 x 5'00 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt amb modestes impostes a cada costat; hi penja alguna campana. L'esfera d'un rellotge es troba a la banda frontal sota finestra. Els seus murs tenen el mateix arrebossat i emblanquinat que al frontis i amb carreus foscos a cantoneres. Està adossat a edificis veïns i la seva façana alineada amb la del temple està lleugerament endarrerida de la línia de les cases.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 27'44 metres.

Esveltesa: 5,4

CABACÉS La Nativitat de Maria

Altitud: 357 metres.

Església en part en estil gòtic i en part renaixentista, tots dos estils ja tardans, fou aixecada cap al segle XVIII i recentment ha estat refeta. La part central de la façana principal guarda el parament antic de carreus matussers però té els laterals arrebossats en blanc i el portal nou rectangular amb els brancals en pedra blanca. Sobre d'ell, a mig aire, una estreta finestra d'arc de mig punt. Consta d'una nau renaixentista coberta amb una volta de canó amb el presbiteri i l'absis gòtics i amb tres capelles laterals; té un cor als peus.

Guarda un fragment del retaule gòtic de Santa Maria de l'escola de Lluís Borrassà atribuïda a un artista conegut com el mestre de Cabacés; en algunes capelles laterals hi ha pintures de Miquel Montagud (1897-1984).

Campanar del Renaixement tardà de cap el 1603, data que figura en el fris sota cornisa, refet recentment (2002). Té planta rectangular (4'25 x 3'70 m) i està coronat per una cornisa motllurada sobre mènsules i pinacles als angles i una teulada a quatre vessants de perfil sinuós. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats amb carreus groguencs visibles a les cantoneres. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt al frontis i una a les cares laterals; hi pengen campanes; té una motllura a l'arrencada dels arcs. La resta de les seves façanes, llevat de l'esfera d'un rellotge sota la finestra lateral nord, presenta la més absoluta nuesa, excessiva donada l'alçada notable del campanar.

Situació: adossat al mur lateral nord fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 22'61 metres.

Esveltesa: 5,3

CORNUDELLA DE MONTSANT Santa Maria

Altitud: 533 metres.

Església renaixentista tardana aixecada entre el 1599 i el 1627 de planta rectangular. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; està acompanyada de capelles laterals amb voltes de canó perpendiculars a l'eix del temple unides per dos passadissos a través d'obertures rectangulars; està capçada per un absis semicircular prolongat per un llarg tram recte cobert per una volta de canó; té un cambril on s'hi venera la Mare de Déu del Patrocini. Uns arcs formers de mig punt sobre pilars rectangulars separen la nau de les capelles. Un cor doble als peus amb baranes de balustres de fusta descansa sobre un gran arc rebaixat. La capella del Santíssim a la dreta del temple és barroca; la forma un tram recte i un àmbit circular cobert per una cúpula amb cupulí.

El frontis queda obert amb un portal clàssic rectangular de marc motllurat flanquejat per dues columnes estriades sobre pedestals adossades als muntats, un entaulament dòric i un frontó triangular amb pinacles de bola adossats al mur situats als seus angles. Els seus murs són de carreus mitjans de pedra grisa ben escairats, irregulars i alineats en filades uniformes; una motllura horitzontal de secció rectangular ressegueix tot el frontis i els campanars per sobre del portal i per sota d'un gran òcul central; una segona motllura idèntica a la primera es troba sobre l'òcul; el frontis queda coronat al centre per un frontó triangular; una doble escala dóna accés a l'entrada situada a un nivell més alt que la via. Els murs laterals tenen paraments de pedra grisenca amb carreus mitjans i grans un pèl matussers.

Dimensions: 39'50 x 10'95 x 16'18 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 18'81 metres.

Arquitectes: Pere Blai (1599) de Barcelona, i Pere Bover (1754) per a la capella del Santíssim.

Guarda una imatge gòtica del segle XIII de la Mare de Déu del Patrocini en alabastre policromat (pintat recentment en no massa traça) amb Maria de peu dret i el Nen aguantat amb el braç esquerre; i unes pintures del 1763 anònimes als murs laterals de l'absis i a la seva arcada.

Campanars bessons renaixentistes coetanis del temple situats a banda i banda del frontis lleugerament avançats. Tenen planta gairebé quadrada (6'30 x 6'18 m.) i estan coronats per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants, el de l'esquerra amb una llanterna al cim. Els seus murs són de carreus idèntics als del frontis. Una esfera horària es troba a mitja alçada en el cloquer de l'esquerra. Les cel·les queden obertes amb un finestral en arc de mig punt a cada costat; unes dobles bandes d'escàs relleu a manera de lesenes acompanyen els finestrals; unes fines motlures es troben sota les finestres i a l'arrencada dels arcs; altres finestretes rectangulars estan obertes als pisos inferiors a les cares visibles.

La torre de l'esquerra fa de campanar; l'escala que hi puja ho fa de paret a paret, sobre voltes i deixa un ull central; poc abans d'arribar a la cel·la es fa estreta i queda entre els murs i el recinte de la maquinària del rellotge. A la cel·la hi pengen dues campanes grans. Una de les finestres dóna sobre la teulada del temple i, per anar al campanar de la dreta cal passar per sobre d'ella; és l'única forma d'arribar-hi ja que és buit i no té escala interior.

Situació: aixecats damunt les ales laterals del temple fent angle a l'est i a l'oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 29'75 metres.

Esveltesa: 4,7

FALSET

Santa Maria Assumpta

Altitud: 365 metres.

Església neoclàssica amb detalls barrocs aixecada entre el 1763 i el 1770; fou restaurada el 1887. Consta de tres naus separades per grans pilars jònics amb un segon capitell toscà; la volta central és de llunetes, les laterals d'aresta; té transsepte amb cúpula sobre petxines al creuer; un segon transsepte està situat darrera l'altar; l'absis és poligonal. Té els murs arrebossats i són de pedra picada procedent del castell i de la primitiva església romànica.

Al frontis hi ha un portal principal i dos de laterals, tots amb marc de pedra marronosa; els laterals són rectangulars amb frontó triangular; el central en arc rebaixat té els brancals amb semi-columnes adossades, entaulament i fornícula amb imatge; a mitja alçada una motllura senzilla horitzontal recorre tota l'amplada del frontis; al seu damunt s'hi obre una rosassa; tot plegat queda rematat per una minsa cornisa sinuosa als laterals i un frontó triangular al centre que s'eleva per damunt del nivell de la teulada de doble vessant; està rematat per una espadanya de perfil sinuós amb un sol ull en arc de mig punt; també en el frontis hi apareixen dues finestretes rectangulars sobre cadascuna de les portes laterals. El seu mur avui (2004) està arrebossat i pintat de blanc.

Dimensions: 47'51 x 8'88 x 15'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 20'11 metres i, si comptem tota l'amplada des del fons de les capelles laterals, arriba als 25'20; la cúpula s'aixeca fins als 22'26 metres.

Arquitecte: mestre d'obres de Cornudella.

Guarda un retaule d'alabastre, les restes d'una imatge de santa Càndia, relíquies d'aquesta santa en una urna d'argent sota la mesa de l'altar major amb els escuts de la població i el dels Entença, nobles locals; i una pica baptismal sobre figures lleonines a la capella que es troba a la base del campanar.

Campanar neoclàssic coetani del temple restaurat el 1999. Té planta quadrada (7'40 x 7'40 m) i tres cossos superiors octagonals; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana metàl·lica i vuit pinacles als angles que reforcen, a través d'uns petits arcbotants, la torrella vuitavada o tercer cos; al seu coronament s'hi troba una nova cornisa motllurada i una teulada piramidal de vuit costats amb unes marcades careneres, una bola de pedra al cim i una creu metàl·lica no inclosa en l'alçada total del campanar. La cel·la, o segon cos, té finestrals a cada cara, igual com la torrella, oberts i cecs en costats alterns; hi pengen quatre campanes; a les cantoneres de la cel·la i de la torrella s'hi destaquen fines pilastres amb capitells toscans. Els seus murs estan arrebossats i pintats amb un to marronós simulant carreus fins a sota de la cel·la; els dels dos cossos superiors són de carreus de to marronós però més clar que els dels cossos inferiors; unes motlures els separen. Un rellotge d'esfera es troba a la cara frontal sota finestrals.

Una escala de pedra porta fins al cor i des d'allí una altra sobre voltes i arrapada als murs puja per l'interior del campanar tot deixant un ull central; es fa més estreta en pujar pel cos vuitavat fins a la cel·la; per arribar fins a la torrella n'hi ha una de cargol. Algunes pedres mostren caràcters de picapedrers que fan suposar que procedeixen d'un antic temple romànic precedent de l'actual.

Situació: adossat al mur lateral de ponent fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 43 metres; aquesta mesura és la que es considera tradicionalment, tot i això jo n'he mesurat 41 potser per les dificultats que he trobat en el càlcul degut a la situació del campanar rodejat de construccions que ho feien difícil de realitzar.

Esveltesa: 5,5

FIGUERA, LA

Sant Martí

Altitud: 575 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII restaurada el 2000. Consta de tres naus, la central de quatre trams (un d'ells és el transsepte) coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de

mig punt; les laterals ho són amb voltes d'aresta; estan separades per pilars de doble capitell, l'inferior d'ordre compost, units per arcs formers de mig punt que traven els pilars que segueixen més amunt fins a l'alçada de les voltes de les naus laterals, molt altes. Té al creuer una cúpula sobre petxines decorades amb les figures dels quatre evangelistes. Hi ha un cor als peus amb barana de ferro sobre un arc rebaixat i una volta de llunetes. La capçalera recta inclou un absis rectangular cobert per una volta de llunetes i allargassat per un tram curt amb volta de canó; tot l'interior està pintat de blanc intens.

El frontis té una portalada de pedra blanquinosa amb el portal en arc de mig punt sobre impostes i marc acanalat a l'intradós; està flanquejat per unes pilastres toscanes d'escàs relleu sobre pedestals, un entaulament i una fornícula amb imatge al seu damunt; flanquegen els muntants unes decoracions barroques a base de volutes i figures sinuoses. Aquest mur presenta un arrebossat pintat en un to grisenc clar; unes bandes de carreus o pilastres de pedra blanquinosa el ressegueixen de dalt a baix i divideixen la façana en tres zones que es corresponen amb les tres naus interiors; a mitja alçada hi ha un òcul; una cornisa angular corona la façana amb alguna finestra i un petit òcul al dessota.

Dimensions: 28'74 x 6'74 x 12'76 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 19'50 metres i la cúpula arriba als 17'60.

Guarda unes piques, baptismal una i beneitera l'altra, del 1887, picades en blocs monolítics per un escultor del mateix poble.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'70 x 5'00 m) amb dos cossos superiors de caires aixamfranats i amb pilastres toscanes d'escàs relleu a les cantoneres; està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana d'obra. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt decorades amb guardapols, una a cada cara; en el pis situat sota la cel·la es repeteix la mateixa estructura amb la diferència que les finestres estan tapiades; una motllura composta separa els dos cossos. Els seus murs, com els de tot el temple, estan arrebossats i pintats en un to grisenc clar. Des de l'interior, entrant a mà esquerra del temple, s'accedeix dins del campanar; una escala ampla de maó i barana d'obra enguixada, arrapada als murs, sobre voltes catalanes i amb un ull central arriba fins a l'alçada del cor; a partir d'aquí es fa estreta fins a la cel·la on hi pengen dues campanes, una de mitjana i l'altra petita. La cel·la està coberta per un sostre sobre biguetes i deixa una petita trapa per accedir al terrat; com que no hi ha escala per fer-ho cal portar-ne alguna de mà.

Situació: adossat al mur lateral de ponent fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 26'42 metres.

Esveltesa: 5,2

GRATALLOPS

Sant Llorenç

Altitud: 325 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta de tres naus, transsepte, cimbori al creuer amb un cupulí vuitavat obert amb finestretes rectangulars a cada cara, cancell, cor i capçalera poligonal de cinc costats. La nau major de cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transsepte, està coberta per voltes de llunetes sobre cinc arcs torals de mig punt. El frontis té un portal de pedra blanca en arc de mig punt motllurat sobre senzilles impostes; unes pilastres toscanes sobre pedestals el flanquegen; té entaulament i una fornícula amb imatge emmarcada per un petit frontó triangular i dues pilastres als muntants; la decoren, igual com el portal, uns elements a base d'espitals a banda i banda; un òcul es troba a mitja alçada i, al centre, el corona un frontó triangular amb un petit òcul en el timpà i una senzilla cornisa als laterals en suau arc còncau. Els seus murs són de maçoneria

d'un material marronós amb carreus de pedra blanca a les cantoneres

Dimensions: 37'54 x 8'31 x 13'41 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 18'14 metres i la cúpula arriba als 18 i amb el cupulí als 22'15.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'40 x 5'80 m) bastit, com el frontis, amb peces petites mig picades de color marronós; el segon cos de caires aixamfranats, gairebé vuitavat, està bastit amb maó vist; el recorren dues bandes verticals d'escàs relleu a cada costat i unes motlures el decoren a mitja alçada i a sota dels quatre finestrals d'arc de mig punt de la cel·la; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa i un terrat amb barana d'obra; al seu damunt hi ha un cos quadrat, de poca alçada, d'un material rogenç que desdiu i no lliga amb l'estil clàssic del cloquer. Una esfera horària es troba a la cara frontal entre motlures.

Per l'interior hi puja una escala de graons de maó amb barana d'obra enguixada, sobre voltes, arrapada als murs i amb un ull central. La cel·la coberta amb un sostre sobre biguetes té una petita trapa per accedir al terrat.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 34'69 metres.

Esveltesa: 6

GUIAMETS, ELS

Sant Lluís de Tolosa

Altitud: 226 metres.

Església del 1791 d'estil neoclàssic. Consta de tres naus de tres trams, la central coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals; té transepte, cúpula sobre petxines al creuer dins d'un cimbori octagonal i capçalera poligonal de cinc costats; l'acompanyen quatre altars laterals per banda. El cor als peus descansa en un arc carpanell. El frontis té una portalada en pedra blanca amb un portal en arc de mig punt motllurat i sobre senzilles impostes; està tancat per una porta amb reixa metàl·lica vidriada i té unes poques grades d'accés al seu davant; queda emmarcat per unes pilastres toscanes de doble capitell on descansa un guardapols d'arc rebaixat i motllurat; una decoració abarrocada senzilla fa costat a les pilastres; sota del guardapols s'hi troba una fornícula amb la imatge policromada del patró; un òcul motllurat i vidriat està obert a mitja alçada i, per coronament, hi figuren dues motlures horitzontals poc separades amb un petit òcul al centre i un modest frontó al damunt de tot; els laterals mostren una senzilla cornisa en arc còncau. El mur del frontis està arrebossat i pintat de gris clar; els murs laterals tenen paraments de paredat amb un arrebossat en no massa bon estat i amb carreus blanquinosos a les cantoneres.

Dimensions: 26'76 x 6'80 x 11'13 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus tenen una amplada total de 15'21 metres i la cúpula arriba als 16'03 d'alçada.

Campanar neoclàssic del segle XVIII coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'65 x 4'80 m); el segon és octagonal irregular; està coronat per una cornisa motllurada i una torrella vuitavada sense obertures amb cúpula de vuit sectors de perfil sinuós recoberta per peces vidriades rogenques amb un pinacle de pedra blanca al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb guardapols i baranes metàl·liques, una a cada cara alterna; hi pengen campanes; sota la finestra frontal s'hi troba una esfera horària. Els seus murs de paredat tenen un arrebossat en no massa bon estat; unes motlures el decoren al principi i al capdamunt del segon cos.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 30'85 metres.

Esveltesa: 6,4

LLOAR, EL

Sant Miquel

Altitud: 219 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1777 i el 1779. Consta de tres naus de quatre trams (un amb el cor i un altre que és el transsepte), una cúpula semiesfèrica sobre petxines dins un cimbori vuitavat en el creuer i una capçalera formada per un absis poligonal de cinc costats desiguals. La nau major està coberta amb una volta de llunetes damunt arcs torals de mig punt. Les laterals, cobertes amb voltes d'aresta, estan separades de la central per arcs formers de mig punt damunt pilars quadrats amb pilastres adossades que sostenen una doble imposta classicitzant sota de la volta de la nau major. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un gran arc de mig punt rebaixat. Tot l'interior està pintat de blanc menys els arcs torals i els que sostenen la cúpula que ho estan d'un color vermellós intens; la pilastres són de carreus de pedra marronosa clara. Els seus murs exteriors tenen paraments de maçoneria amb carreus a cantoneres d'un material fosc. El frontis té una portalada de pedra blanca amb el portal en arc de mig punt, unes pilastres adossades als brancals, guardapols semicircular i una fornícula amb imatge arcaïtzant del patró del 1947.

Dimensions: 24'99 x 6'30 x 10'89 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total incloses les naus laterals arriba als 14'01 metres i la cúpula als 15'35.

Arquitecte: Miquel Monter.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un cos de planta rectangular (4'60 x 3'60 m) completat per un d'octagonal coronat per una cornisa i un terrat amb barana d'obra; el primer està bastit amb murs de paredat amb cantoneres en relleu de carreus; el cos vuitavat té els paraments de maó vist i pilastres a cantoneres. La cel·la té finestres d'arc de mig punt obertes i cegues, alternades; unes motlures senyalen els diversos cossos; una esfera horària es troba a la cara frontal sota mateix de la cel·la.

Una escala de graons de pedra artificial digna puja pel seu interior fins al cor; ho fa sobre voltes catalanes, de paret a paret, amb una barana d'obra enguixada i deixa un ull central; des del cor es fa més estreta i amb graons de maó. La cel·la té dues campanes, una de gran i una de petita; un sostre d'obra sobre biguetes deixa una petita trapa per accedir al terrat però sense cap escala que hi condueixi.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 27'00 metres.

Esveltesa: 5,8

MARÇÀ

Santa Maria

Altitud: 315 metres.

Església neoclàssica aixecada cap el 1768 i reconstruïda el 1942. Consta de tres naus separades per robustos pilars cruciformes amb el capitell compost; la central està coberta amb una volta de canó sobre arcs torals de mig punt i d'una ampla imposta classicitzant; té transsepte amb una cúpula al creuer i està capçada per un absis semicircular; la cúpula inclosa en un cimbori octagonal queda coberta per una volta de mitja taronja de peces de ceràmica rogenca. El cor als peus amb una barana de balustres de fusta es troba sobre un arc carpanell que pren forma arrodonida i avançada al centre. El mur del frontis de maçoneria està arrebossat i emblanquinat; avui (2002) aquesta coberta es troba en mal estat; hi té una portalada barroca en pedra rogenca; el portal rectangular, amb la llinda filetejada, està flanquejat per semi-columnes toscanes sobre

pedestals, té un entaulament amb cornisa corbada al centre i una fornícula amb la imatge de Sant Joan amb marc barroc; un òcul gran es troba a mitja alçada del frontis; es troba coronat per una cornisa convexa al centre i sinuosa als laterals amb un petit òcul centrat al seu dreta.

Arquitectes: Joan Barceló d'Alcalà de Xibert i, pel que fa al campanar, Agustí Barlé.

Guarda una imatge a la fornícula del frontis de l'escultor local Marcel·lí Giner i Folch.

Campanar d'estil eclèctic inaugurat el 1930. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'94 x 4'94 m); el segon està decorat amb motlures abarroades i bandes verticals encoixinades a manera de pilastres a les cantoneres. Queda coronat per una cornisa i un terrat d'obra; al seu damunt s'hi aixeca un torrella quadrada aixamfranada amb una esfera del rellotge a cada cara, una cornisa motllurada i una cúpula semiesfèrica. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, un a cada costat; hi pengen campanes.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 34'82 metres.

Esveltesa: 7

MARGALEF DE MONTSANT Sant Miquel

Altitud: 378 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta de tres naus amb capçalera recta i cor. El frontis té un portal en arc rebaixat filetejat i una cartel·la al centre, una fornícula al seu damunt que conté una minúscula creu metàl·lica amb el crucificat, un òcul atrompetat a mitja alçada i la cornisa angular asimètrica; al davant del portal unes grades serveixen per salvar el desnivell respecte del carrer. Els seus murs de maçoneria estan arrebossats i pintats d'un to marronós; tenen carreus ben escairats a cantoneres.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'35 x 4'35 m) dividit en dos per una senzilla motllura; en el superior, de pedra vista, hi ha finestres d'arc de mig punt cegats, algun mig obert; el segon cos és de caires aixamfranats; en ell s'hi ubica la cel·la amb quatre finestres d'arc de mig punt emmarcats per carreus i dovelles tots ben escairats de pedra clara; hi pengen campanes; té una motllura a la seva base i una esfera del rellotge a la cara frontal. El cloquer està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana metàl·lica. Els seus murs de maçoneria estan arrebossats a la part baixa; en els cossos superiors són de pedra vista, de maçoneria, amb carreus ben escairats a cantoneres.

Situació: sobre l'ala esquerra de temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 22'77 metres; la mesura està presa des del replà de l'escala que salva el desnivell des del carrer del davant del portal fins al que es troba enlairat per la banda del campanar. Sembla que és d'aquí d'on arrenca i no pas des del nivell del llindar del portal.

Esveltesa: 5,2

MOLAR, EL Sant Roc

Altitud: 228 metres.

Església neoclàssica aixecada el 1788. Consta d'una nau rectangular de quatre trams coberta amb una volta de llunetes acompanyada de capelles laterals cobertes amb voltes d'aresta i unides per passadissos estrets; està capçada per un absis poligonal de cinc costats amb una volta de nervis amples. El cor amb una barana metàl·lica descansa en un gran arc de mig punt rebaixat i una volta

de llunetes. El frontis té una portalada de pedra d'un rogenç clar en arc dovellat de mig punt sobre mènsules bulboses i marc amb l'intradós acanalat; té un relleu heràldic format per una mola a la dovella clau; al seu damunt, una bella fornícula amb la imatge de sant Roc presenta una decoració amb pilastres i una cornisa sinuosa amb uns pinacles encastats al mur; a mitja alçada del frontis hi ha un òcul motllurat i al capdamunt un frontó triangular rematat amb una espadanya de perfil sinuós amb un ull; les ales de la cornisa formen unes suaus curvatures còncaues. Tot el mur queda arrebossat i pintat en un to vermellós; les cantoneres estan reforçades per carreus d'un to més intens que el mur.

Dimensions: 23'85 x 6'26 x 10'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; fa 10'15 metres d'amplada total.

Arquitecte: mestre d'obres de la Fatarella.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'30 x 4'00 m) pintat com el frontis i amb carreus rogenços a les cantoneres; un segon cos amb els murs de maó vist té els caires aixamfranats i unes pilastres toscanes sobre pedestal a cantoneres; està coronat per un curt tambor i una cornisa motllurada. Al seu damunt hi ha un terrat amb barana d'obra amb un fris d'obertures triangulars sota del passamà; uns pilars amb pinacles reforcen els angles. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb guardapols, un a cada cara; hi pengen dues campanes. Per l'interior hi puja una escala ampla de graons de maó sobre voltes, arrapada als murs i amb un ull central tancat per envans; la cel·la està coberta per un sostre d'obra sobre biguetes i deixa una petita trapa per accedir al terrat; si arriba per una escala de mà metàl·lica.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 20'28 metres.

Esveltesa: 4,7

MORERA DE MONTSANT, LA La Nativitat de Maria

Altitud: 743 metres.

Església romànica remodelada amb una estructura barroca al segle XVIII. Consta d'una planta de creu llatina amb naus cobertes amb voltes de llunetes que s'obren a l'exterior per il·luminar-la. El frontis té una portalada romànica, aprofitada de l'antic temple, amb tres arquivoltes bossellades en arc de mig punt en degradació i amb un guardapols; descansen en impostes motllurades i en dues fines semi-columnetes per banda; a sobre i rodejant-la hi figuren tres petites fornícules amb imatges; un òcul motllurat està situat a la part alta i el corona un frontó triangular amb un petit òcul al centre. Els seus murs són de maçoneria i de paredat mig arrebossats amb carreus a les cantoneres d'un material entre rogenç i marronós.

Campanar merament funcional aixecat al segle XVIII. Té planta quadrada (4'70 x 4'30 m) i està coronat per una cornisa i una teulada de teules aràbigues que formen una cúpula de racó de claustre amb inflexions que li donen un perfil sinuós; els seus murs de maçoneria o paredat amb carreus a les cantoneres estan ornats a la part superior amb tres senzilles motllures que la divideixen en tres zones més o menys iguals. La cel·la amb alguna campana està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i un òcul sota la finestra frontal.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 24'81 metres.

Esveltesa: 5,2

POBOLEDA

Sant Pere

Altitud: 343 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1750 i el 1753. Consta de tres naus de sis trams, la central coberta per una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt i les laterals per voltes d'aresta; està capçada per un absis poligonal de cinc costats i acompanyada de capelles laterals entre contraforts. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta. El mur del frontis, fins a una altura de la meitat del portal, presenta un parament de maçoneria barroera; part d'amunt es troba arrebossat amb algun pany que mostra un anterior esgrafiat. La portalada en pedra blanquinosos té un portal en arc de mig punt sobre una senzilla imposta i recobert per un guardapols amb l'intradós filetejat; està emmarcat per pilastres toscanes sobre pedestals amb una decoració lateral a base de volutes; al damunt hi ha un entaulament amb l'arquitrau llis i una fornícula sense imatge amb l'entorn abarrocat; a mitja alçada hi ha oberta una gran rosassa motllurada i, al capdamunt, un frontó triangular amb finestra al centre i una espadanya d'un ull amb una campaneta com a remat.

Dimensions: 33'50 x 9'35 x 15'82 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; en total l'amplada de les tres naus fa 21'20 metres.

Arquitectes: Tomàs i Jaume Minguillón, de l'Aleixar.

Guarda un retaule del 1796 obra d'Isidre Espinal de Sarral i de Francesc Benavent; alguns retaules barrocs més i una pica baptismal romànica. Té un orgue vell avui inutilitzat.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de base gairebé quadrada (6'20 x 5'90 m) i un de segon vuitavat dividit en diversos pisos per senzilles motlures i alguna de composta; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra. El primer cos és de paredat amb carreus blanquinosos a les cantoneres; els altres cossos són de maó vist menys la barana del terrat que és de maçoneria de pedra vista. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; l'esfera d'un rellotge es troba sota la finestra de la banda frontal; un últim cos sota terrat té les cares alternes obertes amb òculs.

Per l'interior hi puja fins al cor una escala ampla de graons de maó i amb barana d'obra enguixada que deixa un ull central; es fa estreta a partir del cor; l'últim tram puja dins d'un cilindre estret. Al terrat s'hi accedeix per una escala de gat a través d'una trapa força petita. La cel·la té dues campanes, una de gran i l'altra mitjana i també una antiga matracca de fusta penjada del centre.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle amb el nord-oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 37'27 metres.

Esveltesa: 6

PORRERA

Sant Joan Evangelista

Altitud: 316 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1763 i el 1771. Consta de tres naus, la major de cinc trams està coberta amb una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt i les laterals amb voltes d'aresta; la capçalera recta inclou un presbiteri cobert per una semi-cúpula més un curt tram amb volta de canó; un dels trams és el transsepte amb una cúpula sobre petxines al creuer; recorre sota la volta de la nau major una cornisa senzilla i baixen dels arcs torals sengles pilastres de capitell compost; tot l'interior està emblanquinat amb un modest toc grisenc. Uns arcs formers de mig punt sobre pilars rectangulars i de pilastres toscanes de capitell grisenc separen les naus; per sobre de les laterals s'hi obren finestres rectangulars que permeten una bona il·luminació interior. El cor amb

balustrada de fusta descansa en un gran arc de mig punt rebaixat i en una volta de llunetes.

Al frontis completament llis i auster, avui arrebossat, hi ha una portalada classicitzant en pedra blanquinosa; el portal en arc de mig punt sobre modestes impostes i amb l'intradós filetejat està flanquejat per pilastres toscanes sobre pedestals, tres per banda, recobert per un entaulament i una bonica fornícula amb imatge decorada a l'entorn amb un petit frontó triangular, pilastres i pinacles adossats al mur. A mitja alçada del frontis hi ha obert un òcul motllurat i, per coronament, hi té un frontó triangular amb un petit òcul al centre del timpà. Els murs, amb carreus groguencs a les cantoneres, estan arrebossats i pintats d'un blanc grisenc.

Dimensions: 36'83 x 8'61 x 14'98 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el total de l'amplada de les tres naus arriba als 18'80 metres; la cúpula als 20'60.

Arquitectes: els mestres d'obres de Reus Joan Oliver i el seu fill.

Campanar neoclàssic coetani del temple i refet el 1833. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'45 x 5'45 m); el segon és vuitavat irregular; està dividit en tres parts per sengles motlures bossellades entre les quals sobresurten unes pilastres toscanes cantoneres; està coronat per una cornisa i un terrat amb barana metàl·lica. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb guardapols, una a cada cara alterna; al dessota de la finestra frontal hi figura l'esfera d'un rellotge; sobre la cel·la hi ha un últim curt pis amb un òcul petit a cada cara i al damunt un terrat amb barana metàl·lica i una torrella de planta quadrada amb una finestreta d'arc de mig punt en cadascuna de les seves cares.

Entrant al temple, en l'àmbit del cancell, per l'esquerra s'accedeix al cos del campanar; hi puja una escala ampla amb graons de maó sobre voltes catalanes, arrapada a les parets i amb l'ull central tancat per envans. A la cel·la hi ha dues campanes, una de gran i l'altra mitjana.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis.

Alçada: 29'84 metres.

Esveltesa: 5,6

PRADELL DE LA TEIXETA Santa Maria Magdalena

Altitud: 465 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1774 i el 1776. Consta d'una nau de dos trams curts coberts per una volta de llunetes sobre un arc toral de mig punt, un d'ells amb el cor, i d'un transsepte de planta octagonal i que queda cobert per una gran cúpula de vuit costats dins d'un cimbori gairebé tan alt com el campanar; en ell hi ha obertes tres absidioles per banda i la cúpula semiesfèrica està reforçada per vuit nervis units al centre. La capçalera té un absis gairebé rectangular (el mur del fons fa una lleugera curvatura) i queda prolongat per un tram curt. El cor amb barana de futa descansa en un arc i una volta rebaixats.

Al frontis, amb dovelles i carreus de pedra blanca, té un portal en arc de mig punt emmarcat per pilastres d'escàs relleu decorades amb elements barrocs que també es troben en l'arc del portal; a mitja alçada hi ha oberta una rosassa motllurada i atrompetada i, al capdamunt, hi té un frontó triangular amb un petit òcul al centre del timpà. Els seus murs estan arrebossats i pintats en blanc groguenc i tenen carreus blancs ben escairats a cantoneres.

Dimensions: 27'84 x 6'56 x 12'55 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la cúpula arriba als 19'76 metres d'alçada; el transsepte en fa 18'49 x 10'72 x 12'50.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta rectangular (4'73 x 5'40 m.); el segon, on s'ubica la cel·la, sobresurt de l'edifici en forma vuitavada; està coronat per una cornisa i una torrella octagonal amb un petit òcul a cada cara i una teulada piramidal de vuit costats

amb els careners destacats i una bola al cim. La cel·la té vuit finestres d'arc de mig punt, quatre de cegues i altres quatre obertes, alternades; hi penja alguna campana. Una esfera horària es troba a la cara frontal sota la senzilla motllura que tanca per baix la cel·la. Els seus murs de paredat estan arrebossats i pintats com el frontis.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 30'00 metres.

Esveltesa: 5,5

SIURANA

Santa Maria

Altitud: 737 metres.

Municipi de Cornudella de Montsant

Església romànica de finals del segle XII o de principis del XIII. Consta d'una sola nau coberta amb una volta de canó lleugerament apuntada; a la seva base hi figura una línia d'impostes amb una decoració, en part, de ziga-zagues; està capçada per un absis semicircular amb una finestra esqueixada al centre en arc de mig punt sobre impostes i amb guardapols i columnetes, una a cada costat amb capitells decorats amb elements vegetals; dues absidioles incloses en el gruix del murs estan situades just abans de l'absis. Tots els seus murs tenen paraments de carreus ben escairats, petits i mitjans barrejats, disposats en filades uniformes; sota la cornisa que els corona hi té una modesta motllura en bossell. Un òcul motllurat i atrompetat a la façana de ponent o dels peus de la nau és l'única obertura d'aquesta banda.

Té una portalada a la façana lateral nord amb un portal rectangular i tres arquivoltes bossellades en arc de mig punt i un guardapols amb un doble fris en ziga-zaga a l'intradós; descansen damunt impostes amb relleus i de tres columnetes per banda amb capitells esculpits amb elements figuratius fantàstics. El timpà rodejat també per un doble fris en ziga-zaga està decorat amb un conjunt format per relleus primitius que mostren el crucificat amb quatre personatges per banda; descansa sobre una àmplia llinda sobre mènsules figuratives. Unes poques i àmplies grades d'accés es troben al davant de l'entrada.

Dimensions: 27'50 x 8'30 x 7'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les dues absidioles laterals fa 11'30 metres.

Campanar romànic senzill afegit en un moment posterior al de la construcció de la nau. Té planta rectangular (3'33 x 5'78 m) i està coronat per una cornisa motllurada en bossell i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat; hi pengen campanes. Els seus murs estan carreuats amb peces un xic matusseres i irregulars. Una escala d'obra que porta al cor puja després pel seu interior fins a les campanes.

Situació: adossat i recolzat en el mur de migdia fent angle al sud-oest amb el mur de ponent.

Alçada: 12'41 metres.

Esveltesa: 2,1

TORRE DE FONTAUBELLA, LA

La Nativitat de la Mare de Déu

Altitud: 369 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1766 i el 1767. Consta d'una nau amb capçalera poligonal de cinc costats i capelles laterals entre contraforts. Té un cor als peus. El mur del frontis està arrebossat i pintat en un to crema i deixa ben visibles les cantoneres de carreus de pedra grisa. Té una portalada de pedra blanca amb un portal en arc rebaixat flanquejat per pilastres toscanes adossades als muntants i coronat per un entaulament i un frontó curvilini truncat amb un pinacle

intercalat i adossat al mur; a mitja alçada hi ha un òcul amb el marc motllurat i, al capdamunt, un frontó triangular amb el marc destacat i de color fosc amb un petit òcul al centre del timpà; els laterals tenen una fina cornisa en arc còncau. Una espadanya d'un sol ull sense campaneta es troba damunt el frontó en el punt del carener de la teulada de doble vessant.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (4'66 x 4'66 m); el segon alt cos és vuitavat i dividit en dos per una motllura composta; al capdamunt del primer hi ha la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb guardapols, una a cada costat altern; hi penja alguna campana; en el segon hi ha esferes horàries en cares alternes. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada de peces aràbigues formada per vuit sectors de perfil sinuós i amb els careners destacats. En el primer cos quadrat els murs són de paredat arrebossat i pintat com el frontis en la seva cara frontal i amb carreus a les cantoneres; el segon cos és de maó vist. Algunes fines motllures que es troba al capdamunt del primer cos i en la base del segon tenen un to fosc.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 25'65 metres.

Esveltesa: 5,5

TORROJA DEL PRIORAT Sant Miquel

Altitud: 335 metres.

Església neoclàssica construïda entre 1766 i 1767. Consta de tres naus, la central coberta per una volta de canó sobre arcs torals de mig punt; té a la capçalera un presbiteri semicircular per l'interior i per un absis poligonal de cinc costats a l'exterior. La façana principal amb un arrebossat en mal estat té la portalada barroca amb marc de pedra grisa i amb un portal en arc de mig punt sobre impostes amb l'intradós filetejat i unes pilastres toscanes sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament i una fornícula sense imatge amb l'entorn format per pilastres i un frontó triangular; una decoració barroca a base de volutes es veu a banda i banda; una gran rosassa motllurada està situada a mitja alçada del frontis i un frontó triangular amb un petit òcul al centre del timpà el corona.

Guarda un orgue en molt bones condicions musicals ara, el 2001; fou construït cap el 1800 pel francès Joan Pere Cavailler.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'54 x 6'24 m) amb paraments de paredat arrebossat; el segon cos aixamfranat és bastit amb maó vist; està recorregut de dalt abaix per pilastres toscanes cantoneres; al capdamunt, per sobre de la cornisa motllurada, s'hi aixeca un tambor vuitavat i un terrat amb barana de maó de perímetres lleugerament més reduïts que els cossos inferiors. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt sobre senzilles impostes, una a cada costat; hi pengen algunes campanes. Unes motllures separen els diversos cossos; una esfera horària està situada al dessota de la finestra de la cara frontal.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 33'40 metres.

Esveltesa: 5,3

ULLDEMOLINS Sant Jaume

Altitud: 651 metres.

Església renaixentista aixecada entre el 1584 i el 1591. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de llunetes de maó vist; està acompanyada de dos passadissos laterals que comuniquen quatre capelles per banda i amb galeries al seu damunt; la seva capçalera és recta. Té un cor sobre un arc carpanell i d'una volta d'aresta. El frontis, amb una portalada classicitzant, té un portal rectangular amb dobles pilastres dòriques a banda i banda, un entaulament amb tríglifs i una cornisa; dues finestres cegues amb frontó arquejat estan situades a banda i banda d'aquest primer cos del frontis. El segon cos, separat del primer per una motllura horitzontal que recorre la façana, té una rosassa motllurada emmarcada per pilastres d'escàs relleu i un frontó triangular; a banda i banda hi ha altres dues finestres cegues rectangulars; tot això rematat per un nou frontó triangular motllurat que cobreix tota l'amplada del frontis; aparenta estar sostingut als extrems per dues pilastres de carreus encoixinats que arrenquen del sòl. Els seus murs són de carreus mitjans de pedra d'un to grisenc i marronós ben escairats i alineats.

Dimensions: 27'61 x 9'63 x 14'40 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total comptant-hi els dos passadissos arriba als 16'38 metres.

Arquitectes: Jaume Amigó (s. XVI) d'Ulldemolins i rector de Tivissa, i Pere Blai († 1620) de Barcelona.

Guarda un orgue, i una pica baptismal renaixentista de 0'95 m. d'alt amb una boca de 1'15.

Campanar renaixentista del 1612. Té un primer cos de planta quadrada (6'90 x 6'90 m) de carreus petits, ben escairats i alineats amb altres de mitjans encoixinats a cantoneres; en sobresortir de l'alçada de l'últim gran frontó de la façana, després d'una motllura composta, pren forma vuitavada amb paraments de maó vist on s'hi ubica la cel·la; aquesta queda oberta amb vuit finestrals d'arc de mig punt damunt unes senzilles impostes, cadascun decorat amb un frontó triangular i emmarcat per unes fines bandes d'escàs relleu; al capdamunt el coronen una cornisa amb un fris de denticles al dessota i una torrella circular amb vuit òculs el·líptics, dos frisos de dents de serra, i una cornisa motllurada amb un fris de menuts denticles al dessota i una cúpula semiesfèrica amb un cupulí de cobertes incompletes avui (2003) formades per unes làmines d'alumini que deixen espais de llum. L'esfera d'un rellotge es veu en el primer cos, sota la motllura de la cara frontal. L'escala de l'interior del campanar és de cargol de pedra picada i puja recolzada en l'angle nord-oest de la torre.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a migjorn.

Alçada: 35'04 metres.

Esveltesa: 5

VILELLA ALTA, LA Santa Llúcia

Altitud: 327 metres.

Església neoclàssica de la segona meitat del segle XVIII. Consta de tres naus amb cor als peus. El frontis té un parament de maçoneria de pedra fosca marronosa amb carreus de pedra clara a cantoneres; hi té una portalada de pedra blanca amb un portal en arc rebaixat amb pilastres toscanes sobre pedestals inflats adossades als muntants, un entaulament truncat, frontó sinuós que inclou una fornícula amb imatge, i tres pinacles de bola adossats al mur; a mitja alçada apareix un gran òcul motllurat i atrompetat també de pedra blanca, al damunt una estreta finestra allargassada d'arc de mig punt i una cornisa destacada de perfil mixtilini, convexa al centre i còncava als laterals. A banda i banda, a mitja alçada del frontis, hi ha obertes unes finestretes rectangulars.

Guarda un retaule pintat d'estil renaixentista i alguns plafons pintats en estil neoclàssic.

Campanar neoclàssic coetani del temple. El seu primer cos té planta gairebé quadrada (5'55 x 5'36 m); el segon té els caires aixamfranats i està recorregut de dalt a baix per pilastres cantoneres interrompudes a mitja alçada per un joc de motlures; està coronat per un tambor octagonal amb òculs a quatre costats alterns, una minsa cornisa i un terrat amb barana d'obra. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb guardapols, una a cada cara; hi pengen campanes. Una esfera horària es veu a mitja alçada en la cara frontal. Els seus murs que sobresurten de la massa del temple estan arrebossats i pintats de color groc; els de la part baixa tenen paraments de maçoneria de pedra fosca marronosa com el de la façana del temple.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 30'54 metres.

Esveltesa: 5,5

VILELLA BAIXA, LA Sant Joan Baptista

Altitud: 214 metres.

Església neoclàssica aixecada cap el 1780. Consta de tres naus amb un cimbori octagonal i un cupulí al creuer; està bastida amb murs de paredat arrebossat pintats en un to marronós; té carreus de pedra blanquinosa a cantoneres. El frontis té una portalada abarrocada amb el portal en arc de mig punt sobre senzilles impostes i amb l'intradós acanalat; s'hi veu una decoració rococó a banda i banda de les pilastres sobre pedestals adossades als muntants; al damunt hi té un entaulament i una fornícula amb imatge; a mitja alçada del frontis hi ha obert un òcul i, al capdamunt, un destacat frontó triangular amb un petit òcul al centre amb el marc de tots dos en material fosc i motllurat. Al davant, per accedir-hi, hi ha un conjunt d'àmplies escales donat el pendent del terreny on està aixecada l'església.

Arquitecte: mestre de cases Juan Galán.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (5'00 x 5'00 m); el segon té els caires aixamfranats i està recorregut de dalt a baix en cada cara per pilastres toscanes capçades per un joc de motlures; per coronament, per sobre de la cornisa motllurada, hi ha un tambor vuitavat amb petits òculs a les cares i un terrat amb barana d'obra. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt amb guardapols sobre impostes a cada costat; hi penja alguna campana. Una esfera horària es troba sota la finestra d'una cara lateral. Els seus murs són de paredat fosc amb carreus de pedra blanca a cantoneres en el primer cos quadrat i de maó vist en el segon.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle amb el frontis.

Alçada: 24'40 metres; la mesura està presa des del terra d'on sembla que s'inicia el cos inferior del campanar.

Esveltesa: 4,8

ALGUNA ESGLÉSIA SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIA

EL MASROIG Sant Bartomeu

Altitud: 192 metres.

Església neoclàssica aixecada al segle XIX i consagrada el 1883. Consta d'una nau amb transsepte i capçalera recta; un gran cimbori s'aixeca al creuer; està cobert per una cúpula de vuit

sectors que fan una inflexió a la base i amb els careners destacats; té al centre un cupulí de planta circular obert amb vuit finestres rectangulars i cobert per una petita cúpula semiesfèrica amb un petit pinacle al cim. La nau conserva un paviment de tova de fang. El frontis amb un arrebossat emblanquinat està obert amb un portal rectangular amb el marc de pedra groguenca estriat; al seu davant hi té una àmplia graderia. A banda i banda hi apareix un parament de carreus groguencs, irregulars, grans i mitjans que formen com uns plafons rectangulars. A mitja alçada una motllura composta horitzontal divideix la façana en dues zones; en la inferior hi ha obertes dues finestres semicirculars a mitja alçada, una a cada ala; a la superior també es repeteix, al centre, aquest tipus de finestra, ara més gran; part damunt, coronant l'edifici, hi ha un gran frontó triangular amb els seus costats destacats i motllurats i amb la base damunt mènsules; els costats laterals tenen paraments de maçoneria; part d'ells tenen cornisa damunt permòdols.

Campanar d'espadanya amb dos ulls en arc rebaixat oberts a la cara frontal; hi penja alguna campana; estan coronats per un pinyó triangular amb els costats esglaonats i amb una esfera de rellotge al centre. La seva base mesura cinc metres. La cara del frontis està arrebossada i pintada de blanc; està recorreguda per una fina motllura que separa la base del pinyó.

Situació: aixecat a la dreta damunt el mur frontal.

Alçada: 25'35 metres.

LA RIBERA D'EBRE

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Benissanet	Sant Joan	30'90

Flix	L'Assumpció	21'39
Garcia	La Nativitat de Maria	21'76
Ginestar	Sant Martí	28'47
Miravet	La Nativitat de Maria	14'50
Móra d'Ebre	Sant Joan	27'50
Móra la Nova	Mare de Déu del Remei	28'63
Palma d'Ebre, la	L'Assumpció	36'31
Rasquera	Sant Joan	24'54
Riba-roja d'Ebre	Sant Bartomeu	30'34
Tivissa	Sant Jaume	31'83
Darmós	Sant Miquel	19'66
La Serra d'Almos	Sant Domènec	18'42
Torre de l'Espanyol, la	Sant Jaume	22'99
Vinebre	La Degollació de Sant Joan	21'45

Alçada mitjana: 25'12 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; amb espadanya n'hi ha dues; una d'elles, la d'Ascó, mesura 23'14 metres.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

BENISSANET Sant Joan Baptista
 Altitud: 38 metres.

Església aixecada després del 1939 en un estil eclèctic per la *Dirección General de Regiones Devastadas* amb característiques modestes. Consta de tres naus capçades per un absis semicircular. Al frontis hi té el portal en arc de mig punt sota un porxo de sostre horitzontal i teulada d'un sol vessant al davant del qual hi figuren unes poques grades d'accés; en el mur que sobresurt de la teulada del porxo hi ha una rosassa motllurada a mitja alçària i una cornisa angular per coronament; està arrebossat, igualment com els laterals, i pintat en colors clars ataronjats; les cantoneres tenen un lleuger ressalt i tant elles com el timpà de sota la cornisa mostren una pintura d'un to un pèl més pujat que la resta del frontis. En els seus fonaments hi ha restes d'un antic edifici templar.

Campanar coetani del temple. Té un alt primer cos de planta quadrada (4'65 x 4'65 m); altres dos cossos també quadrats i amb menys perímetre separats per cornises motllurades es troben al seu damunt; el primer té els seus murs arrebossats i pintats de blanc i marc en relleu poc ressaltat de to vermellós i dues finestres d'arc de mig punt, una a la planta baixa i l'altra el pis; el segon cos té l'esfera d'un rellotge a la part alta a la cara frontal i està coronat amb una cornisa motllurada; els murs estan pintats com els del primer cos; el tercer cos o cel·la pren forma lleugerament tronco-piramidal; té una finestra d'arc de mig punt a cada cara i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents.

Situació: adossat al mur lateral de ponent fent angle al nord-oest del frontis orientat a tramuntana; està una mica més avançat que el mur frontal igualant-se amb la part davantera del porxo.

Alçada: 30'90 metres.

Esveltesa: 6,6

DARMÓS

Sant Miquel

Altitud: 182 metres.

Municipi de Tivissa

Església del 1776 i reconstruïda entre el 1862 i el 1867 després de sofrir destruccions el 1810. Consta d'una nau rectangular amb transsepte i acompanyada de capelles laterals. Està bastida amb murs de paredat, el del frontis amb un arrebossat en no massa bon estat i amb un portal dovellat en arc rebaixat i marc de pedra grisa amb unes grades d'accés al seu davant; el portal es troba lleugerament escorat cap a la dreta respecte de l'eix del frontis; per sobre d'ell hi figura un petit òcul atrompetat a mitja alçada, una motllura horitzontal i una minsa cornisa en curvatura convexa.

Dimensions: 19'00 x 5'50 metres de llargada i amplada respectivament; des del fons del transsepte l'amplada total fa 8'50 metres.

Campanar purament funcional aixecat a principis del segle XIX. Té planta rectangular (2'08 x 3'40 m) amb un primer cos arrebossat incorporat en l'estructura de l'edifici de l'església i un segon cos de maó vist amb un pis al capdamunt, marcat per dues fines motllures entre les quals hi ha oberts uns òculs motllurats un dels quals, el frontal, està ocupat per una esfera horària; el cos de la cel·la, al capdamunt, és lleugerament més reduït de perímetre i té obertes quatre finestres d'arc de mig punt lleugerament ressaltat, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de maó; tot aquest segon cos, excepte la cel·la, està recorregut per pilastres cantoneres d'escàs relleu.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 19'66 metres.

Esveltesa: 5,7

FLIX

L'Assumpció de Maria

Altitud: 48 metres.

Església romànic-gòtica avui modificada en la seva major part; al segle XVII, cap el 1628 segons consta a la volta gòtica de la seva sagristia, es va aixecar un nou temple a partir de la capçalera a mesura que s'anava enrunant l'anterior fins que, ja prop del frontis, es van acabar les possibilitats econòmiques i va quedar inacabat; l'actual frontis és posterior a la guerra civil del 1936; les obres van acabar-se el 1958. Consta d'una nau més endarrerida que la façana que no fa sinó incloure un tram més estret que la resta; en total la nau és de tres trams, un d'ells amb el cor, està coberta amb una volta ogival estrellada i capçada per un absis poligonal de cinc costats amb dues absidioles enfrontades de factura renaixentista. El cor al peus amb una barana amb decoracions metàl·liques descansa sobre el cancell i un primer tram. Unes capelles laterals obertes en arcs de mig punt estan separades pels contraforts interiors ornats amb semi-columnes adossades.

Al mur del frontis hi té oberta una portalada imitada del romànic amb un portal en arc de mig punt dovellat damunt fines impostes; està envoltat per dues arquivoltes en degradació, la més exterior bossellada, i per un guardapols; descansen en impostes estriades i mènsules respectivament;

una finestra ogival biforada i amb l'arc calat està situada al seu damunt i, per coronament, una cornisa angular amb una creu de pedra al cim; les cantoneres estan una mica ressaltades. Els seus murs són de carreus mitjans de pedra blanquinosa ben escairats, irregulars i disposats en filades uniformes.

Dimensions: 26'45 x 9'45 x 14'13 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 18'06 metres; el tram dels peus que correspon al cor és lleugerament més estret que la resta de la nau; fa 7'52 metres d'amplada.

Guarda un orgue al cor i dues piques beneiteres sobre un peu cilíndric amb base; hi figuren emblemes episcopals en record del bisbe Ricard Maria Carles de Tortosa que també ho fou de Barcelona a la segona meitat del segle XX.

Campanar purament funcional edificat al segle XX quan va caure l'espadanya primitiva. Té planta gairebé quadrada (4'35 x 4'45 m) amb les cantoneres en lleuger relleu i coronat per una cornisa motllurada i un teulada a quatre vents amb bola al cim. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat; hi pengen campanes. Una esfera horària es troba al seu dessota a la cara frontal en la qual hi té una finestra d'arc apuntat vidriada a mitja alçada i una porta d'accés també d'arc apuntat. Els seus murs són de carreus marronosos, grans, ben escairats, irregulars i disposats en filades uniformes. L'escala que puja fins al cor entra després a l'interior del campanar i arriba fins a la cel·la; és d'estil català sobre voltes, arrapada als murs i amb barana; deixa un ull d'escala al centre.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 21'39 metres.

Esveltesa: 4,8

GARCIA

La Nativitat de Maria

Altitud: 73 metres.

Església aixecada el 1949, inaugurada el 16-1-1950 dintre del pla de reconstruccions de *Regiones Devastadas* amb característiques modestes. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes sobre cinc arcs torals; té cancell, cor i està capçada per un absis semicircular. El frontis té una portada neoclàssica aprofitada d'una de les laterals de l'antiga església del segle XVIII destruïda durant la guerra civil; el portal en arc de mig punt té un entaulament i un frontó semicircular truncat amb un pinacle central adossat al timpà, tot en pedra grisa, en contrast amb la grogor pàl·lida dels murs de les façanes arrebossades i pintades; a mitja alçada del frontis hi ha una rosassa motllurada i atrompetada; una cornisa angular a base de peces de ceràmica rogenca corona el mur.

Guarda pintures a l'interior de l'absis i una escultura de bronze de la Mare de Déu a l'altar major obra del sacerdot escultor mossèn Àngel Martí, de Morella (1977). La mesa de l'altar, l'ambó i la càtedra són de marbre blanc d'Ulldecona.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'38 x 3'65 m) i està dividit en tres cossos per motlures de ceràmica vermellova així com la cornisa; està coronat per una teulada a quatre vents de teules rogenques. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Una esfera horària està situada a la cara frontal entre dues motlures al dessota de la cel·la. Té les cantoneres lleugerament ressaltades fins a mitja alçada de la cel·la. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un to groguenc pàl·lid, com el del frontis. Algunes finestres rectangulars es troben obertes a diversos nivells i en les cares frontals i laterals.

Situació: damunt l'ala lateral esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis orientat a tramuntana.

Alçada: 21'76 metres.

Esveltesa: 6

GINESTAR

Sant Martí

Altitud: 25 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta de tres naus de quatre trams, un d'ells amb el cor, un altre és el transepte; queden cobertes amb voltes de llunetes la central i d'aresta les laterals; el transepte té aixecat al creuer una cúpula sobre petxines aixoplugada en un cimbori octagonal amb finestres d'arc de mig punt a cada cara i un cupulí al damunt. Està capçada per un absis poligonal de cinc costats a la nau central i per dues absidioles poligonals a les laterals. El cor amb barana de fusta descansa sobre d'un arc carpanell. Té un cancell digne. Actualment (2004) l'edifici mostra moltes humitats.

El frontis té una portalada de pedra marronosa amb un portal en arc de mig punt amb l'intradós filetejat flanquejat amb una ornamentació a base de fines columnes corínties exemptes sobre pedestals, un entaulament sinuós i una fornícula amb imatge; una gran rosassa motllurada s'obre al damunt i ho corona un òcul calat sota la cornisa mixtilínia amb curvatura convexa al centre; una espadanya d'un ull amb campaneta s'aixeca al bell mig del frontis. Unes pilastres recorren el frontis de dalt a baix tot senyalant la divisió interna en tres naus; una motllura composta horitzontal en les laterals divideix en dues zones aquesta banda del frontis; el seu mur és a base de carreus groguencs ben escairats a la part central del frontis i de paredat pintat en to groguenc als laterals; unes volutes i contra volutes decoren les pilastres a mitja alçada; uns carreus mitjans reforcen les cantoneres.

Dimensions: 37'00 x 8'94 x 15'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 22'66 metres i la cúpula arriba als 28'15.

Campanar neoclàssic coetani del temple; ha quedat inacabat. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (6'60 x 6'80 m); el segon és de perímetre un pèl més reduït i està ornat amb pilastres incompletes sobre pedestals a les cantoneres. La cel·la queda oberta amb dues finestres amb marcs de maó com si fossin ulls d'espadanya, una a l'est i la segona al sud; no s'ha completat ni amb cornisa ni amb teulada; hi pengen campanes. Un rellotge d'esfera es troba entremig de dues pilastres al dessota de la finestra frontal. Els murs són de paredat i estan arrebossats i pintats com al frontis. Una escala de tres trams força diferents puja pel seu interior sobre voltes i arrapada als murs amb un ampli ull d'escala al centre; el primer tram és de maó sobre voltes d'època antiga, el segon de totxo i el tercer de ferro.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 28'47 metres.

Esveltesa: 4,1

MIRAVET

La Nativitat de Maria

Altitud: 140 metres.

Església construïda després de la guerra del 1936 per haver quedat inutilitzada l'antiga a causa dels estralls bèl·lics; segueix els projectes de construccions realitzats d'acord amb el programa de *Regiones Devastadas*. El frontis, amb sòcol de maó vist, té un portal rectangular amb la llinda

fent un angle obtús. Els murs laterals de maçoneria estan revestits d'arrebossat i pintats en un groc molt clar; tenen finestres rectangulars llargues i estretes. Consta, segurament, d'una nau rectangular.

Campanar de planta circular amb un diàmetre de 2'35 metres (perímetre: 7'38 m). Té una creu metàl·lica al cim (no compresa en el càlcul de l'altura). Els seus murs arrebossats estan pintats com al frontis en un to groc pàl·lid; tenen un sòcol de pedra de carreus petits. Unes nombroses finestres rectangulars situades en l'últim tram són estretes i allargassades i ocupen tot el seu perímetre.

Situació: adossat a l'angle est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 14'50 metres.

Esveltesa: 6,1

MÓRA D'EBRE

Sant Joan

Altitud: 47 metres.

Església gòtica amb retocs i ampliacions neoclàssiques el 1733; restaurada després de les destruccions sofertes el 1837 i en el 1936 amb motiu de les guerres carlines i la guerra civil respectivament. Consta d'una nau coberta amb voltes d'aresta sobre quatre arcs torals de mig punt; té la capçalera recta. El cor sobre un arc carpanell es troba als peus de la nau. L'actual edifici que és una imitació del neoclassicisme va ser reconstruïda segons el pla de *Regiones Devastadas* després del 1939. La seva portalada oberta al centre del frontis, amb unes escasses grades al seu davant, és neoclàssica, del 1733; hi té un portal en arc dovellat de mig punt sobre senzilles impostes i amb pilastres toscanes amb carreus en punta de diamant adossades als muntants i un entaulament amb una fornícula amb imatge del patró al seu damunt; una rosassa motllurada es troba a mitja alçada i, per coronament, una minsa cornisa angular.

El mur del frontis és de carreus grans i ben escairats de pedra blanca; els murs laterals estan arrebossats i pintats de blanc. Té una capella del Santíssim neoclàssica molt digna. Un segon portal lateral al mur de llevant és d'un estil clàssic discret a base d'una llinda amb frontó circular i timpà nu; queda flanquejada per dues pilastres toscanes que arriben fins a la cornisa horitzontal motllurada que, a mitja alçada, es fa visible com extrem de la teuladeta de les capelles laterals; al damunt d'ella, adossada al mur del temple, hi ha una capelleta amb una imatge de sant Antoni Abat.

Dimensions: 37'55 x 9'25 x 13'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una pica baptismal del 1590; a l'altar major hi ha una escultura de sant Joan de l'escultor Acosta de Tortosa; a la capella del Santíssim hi ha una gran imatge de bronze de Crist de l'escultor Àngel Martí; totes dues obres són poc posteriors al 1950. Una imatge recent de l'escultor local Joan Segú es troba a la fornícula del frontis; d'ell mateix és la de Sant Antoni de l'interior.

Campanar purament funcional aixecat després de la guerra civil del 1936. Té planta rectangular (6'40 x 10'10 m). La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt en les cares curtes (ponent i llevant) i tres a les llargues (nord i sud); tenen l'ampit sobresortit; hi pengen campanes; una minsa motllura està situada al seu dessota. Està coronada per una cornisa motllurada damunt mènsules decoratives i per una teulada a quatre vessants. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to clar i les cantoneres de maó vist en escàs relleu; té un sòcol de pedra.

S'accedeix a la cel·la per una estreta escala de formigó arrapada als murs per un interior dividit en tres pisos; l'últim tram és força empinat; té una barana d'obra amb un passamà de fusta en el primer tram; deixa un ampli ull central.

Situació: adossat a la capçalera encarada a tramuntana fent angle al nord-oest del temple.

Alçada: 27'50 metres.

Esveltesa: 2,7

MÓRA LA NOVA Mare de Déu del Remei
Altitud: 30 metres.

Església aixecada cap el 1955 en trobar-se destruïda l'antiga a causa dels desastres de la guerra del 1936. Consta de tres naus capçades per un absis semicircular i separades per arcs formers de mig punt sobre columnes de capitell compost; la central de cinc trams està coberta per un sostre pla a base de cassetons; les laterals per voltes de llunetes. El cor als peus amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat i en un pis sobre bigues.

El frontis té un portal rectangular amb un entaulament senzill, un frontó circular amb una imatge de la Mare de Déu i el Nen a la falda en pedra grisa al centre del timpà; al damunt hi ha obertes tres finestres d'arc de mig punt allargassades i amb gelosies; il·luminen el cor; per coronament hi té un frontó en fort relleu amb un petit òcul i una creu al timpà. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un blanc groguenc. Davant del portal hi ha un ampli replà amb unes grades disposades en tres bandes que donen accés a l'església.

Dimensions: 35'12 x 9'51x 13'52 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 18'80 metres.

Campanar merament funcional de parets nues, coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'33 x 5'00 m) i està dividit en dos cossos; el primer amb un portal rectangular a la base; el superior té una doble filera de tres finestres d'arc de mig punt per banda amb motlures a sota cadascuna d'elles i a l'arrencada dels arcs; està coronat per una cornisa angular a cada banda i una teulada a quatre vessants. Al mur frontal, poc més avall de les finestres, hi ha l'esfera d'un rellotge i dues finestretes en arc de mig punt en dos nivells inferiors.

La cel·la es troba en el pis superior dels dos que es troben al capdamunt; tenen el pis d'obra sobre biguetes. S'entra al campanar per una porta oberta entrant al temple a l'esquerra; hi ha una escala que primer va al cor; té graons dignes de pedra artificial i puja sobre voltes amb una barana d'obra enguixada i passamà de fusta; deixa un ull central. A partir del cor es fa més estreta i amb graons de maó i marge de fusta; s'acaba en arribar al pis primer obert amb grans finestres; per accedir al superior convertit en cel·la s'hi va per una escala metàl·lica amb barana; s'hi entra per una trapa oberta. La cel·la queda coberta per una volta bufada; hi pengen dues campanetes.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant, un xic endarrerit.

Alçada: 28'63 metres.

Esveltesa: 5,3

PALMA D'EBRE, LA L'Assumpció de Maria
Altitud: 335 metres.

Església neoclàssica de finals del segle XVIII acabada el 1823. Consta de tres naus, la central de dos trams coberts amb una volta de llunetes, les laterals amb volta d'aresta; estan separades per pilars de doble capitell; la capçalera està formada per un absis poligonal de cinc costats. El cor als peus ocupa tota l'amplada de les tres naus; té un cancell digne. El transsepte queda il·luminat per una gran cúpula al creuer dins d'un cimbori octagonal. El frontis té una portalada clàssica amb un portal rectangular flanquejat per unes pilastres toscanes de poc relleu, tres de sobreposades per banda, adossades als muntants, per un entaulament i un frontó triangular

destacat; al damunt hi ha una fornícula amb la imatge moderna de Maria flanquejada per pilastres i coronada amb un frontó circular; una finestra rectangular amb marc ressaltat es troba a mitja alçada i, per coronament, un petit òcul sota una cornisa motllurada i destacada en curvatura convexa al centre i còncava als laterals. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a les cantoneres, tot d'un material marronós fosc.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos bastit amb murs de maçoneria; la seva planta és quadrada (4'50 x 4'50 m); un segon cos octagonal de maó vist està dividit en dos per una destacada motllura composta i queda coronat per una cornisa i un terrat amb barana d'obra i pinacles als vuit angles; al seu damunt s'aixeca un templet circular amb els murs ornats per unes fines lesenes; està coronat per una cornisa motllurada i una teuladeta cònica amb les careneres destacades. La cel·la, amb quatre finestres d'arc de mig punt sobre impostes obertes a cares alternes, té els caires un xic ressaltats amb bandes amb el caire viu; hi pengen campanes. Un rellotge d'esfera es troba sota la motllura del centre del campanar en la seva cara frontal.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 36'31 metres.

Esveltesa: 8

RASQUERA

Sant Joan Baptista

Altitud: 174 metres.

Església d'orígens medievals ampliada al 1733 en estil neoclàssic. Consta de tres naus i d'un transepte; la central està coberta amb una volta de llunetes; la seva capçalera és recta. El frontis té una portalada clàssica en pedra grisa amb un portal en arc de mig punt motllurat sobre impostes i unes pilastres toscanes adossades als muntants; al seu damunt hi té un senzill entaulament i una petita fornícula amb imatge; a mitja alçada, un òcul motllurat; una motllura horitzontal al llarg de tot el frontis i la cornisa angular destaquen per unes teules rogenques que sobresurten del mur; uns petits òculs al centre del timpà i a les ales del frontis completen la decoració frontal. Els seus murs estan arrebossats i pintats amb un to groguenc pàl·lid i amb carreus marronosos a les cantoneres.

Campanar neoclàssic coetani de l'ampliació del segle XVIII. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'70 x 4'70 m) amb els murs arrebossats i pintats d'un blanc groguenc amb cantoneres de maó vist; una esfera horària figura a la seva cara frontal sota la finestra de la cel·la; al seu damunt, també amb paraments de maó vist s'aixeca un segon cos o cel·la amb els caires aixamfranats, una finestra d'arc de mig punt a cada cara i una motllura a l'arrencada dels arcs; hi pengen campanes. Està coronat amb una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra; una creu metàl·lica sobresurt del terrat, creu no inclosa en l'alçada indicada del campanar.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle amb el nord-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 24'54 metres.

Esveltesa: 5,2

RIBA-ROJA D'EBRE

Sant Bartomeu

Altitud: 76 metres.

Església neoclàssica aixecada el 1789 i ben restaurada avui (2002). Consta de tres naus cobertes amb voltes de llunetes la central i d'aresta les laterals; estan separades per pilars de doble capitell i arcs formers de mig punt; les acompanyen capelles situades entre contraforts; té transepte

i cúpula al creuer sobre petxines decorades amb imatges dins un cimbori octagonal amb finestres a cada cara; ho corona un cupulí vuitavat també obert amb finestres rectangulars allargassades; tots dos queden recoberts amb teulades de rajola vidriada blava i careneres grogues. La nau central té quatre trams un d'ells amb el cor i un altre de central per un ample transsepte que fa que la planta del temple sigui de creu grega; està capçada per un presbiteri poligonal de cinc costats; el transsepte també té els braços capçats per un mur poligonal de cinc costats. El cor descansa en un arc de mig punt lleugerament rebaixat i damunt una volta de llunetes.

El frontis té una gran portalada barroca i una àmplia graderia d'accés al seu davant; el portal en arc de mig punt acanalat a l'intradós i sobre impostes mensuliformes està flanquejat per dues columnes corínties exemptes a cada banda i amb grotescos a la part baixa; reposen en pedestals inflats; una rica decoració a base de volutes i contra-volutes juntament amb sengles fornícules buides i amb peanyes queda a banda i banda; al damunt, un entaulament interromput per un timpà ricament decorat amb un baix relleu, una fornícula sense imatge (a punt, se'ns diu, de situar-n'hi una del patró), un òcul i la cornisa motllurada i destacada en curvatura convexa al centre i horitzontal a les ales. Tota la façana està recorreguda de dalt a baix per dues pilastres toscanes per banda de poc relleu; les de l'esquerra corresponen al cos de campanar; els murs tenen paraments de carreus grans i ben escairats de pedra lleugerament rosada.

Dimensions: 27'21 x 6'44 x 12'15 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 17'46 metres; el transsepte en mesura 25'42 x 6'39 x 12'15; la cúpula arriba als 19'92 i amb el cupulí als 23'50.

Arquitectes: mestre d'obres de Reus Josep Llagostera, i paletes Joan i Pere Foguet també de Reus.

Guarda belles imatges de talla de mida normal en l'altar major i en el fons de les capelles laterals; són obra d'un escultor local; en l'absidiola del fons de la nau lateral esquerra s'hi troba una pintura mural del 1972 del pintor de Riba-roja mateix Miquel Munter.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (6'43 x 6'43 m); un segon cos de caires arrodonits està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de balustres; està recorregut de dalt a baix per pilastres cantoneres de poc relleu interrompudes per una motllura senzilla però destacada que, a mitja alçada, el divideix en dos; està decorat amb un joc de diverses volutes a cada angle en posició obliqua damunt d'una motllura composta i destacada al capdamunt del primer cos; un rellotge d'esfera del 1933 mostra la seva esfera a sota la finestra que dona al frontis. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Per l'interior hi puja fins a la cel·la una escala típica catalana de pedra sobre voltes i arrapada als murs; l'escala segueix fins al terrat i hi accedeix a través d'una trapa.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 30'34 metres.

Esveltesa: 4,7

SERRA D'ALMOS, LA Sant Domènec
Altitud: 225 metres. Municipi de Tivissa

Església aixecada el 1786 i molt reformada el 1862. Consta de tres naus, transsepte, cúpula al creuer, capçalera recta, cor als peus i cancell. El frontis té el portal dovellat en arc de mig punt amb unes poques grades d'accés al seu davant; el seu mur està arrebossat i pintat en un to groguenc molt pàl·lid amb simulació de carreus; un rellotge es troba inserit en l'òcul situat a mitja alçada; per coronament hi té una senzilla cornisa angular que es correspon amb una teulada de dos vessants.

Dimensions: 20'50 metres de llargada per 5'60 d'amplada; la de les tres naus fa 10'50.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta rectangular (2'85 x 3'55 m) bastit amb murs de maó arrebossats i pintats com al frontis; un segon cos de caires aixamfranats està coronat per una minsa cornisa i per un terrat cobert per una teulada piramidal amb inflexió a la base que descansa sobre quatre grans pilars situats als angles que deixen àmplies obertures entre ells. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada costat; hi pengen campanes.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-est amb el frontis encarat a llevant.

Alçada: 18'42 metres.

Esveltesa: 5,1

TIVISSA

Sant Jaume

Altitud: 309 metres.

Església gòtica dels segles XIII i XIV reformada al XVI i al XVII. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta ogival simple capçada per un presbiteri poligonal gòtic del segle XIII i capçalera recta que amb arcs raconers la converteixen en un mur poligonal de cinc costats. La volta ogival de tres trams és del segle XVI i el cor és renaixentista com també les naus laterals. Té una gran capella lateral neoclàssica dedicada al Roser del segle XVIII; té tres naus de dos trams i cúpula sobre petxines.

La façana principal renaixentista (del 1588 i següents) és de carreus ben escairats de pedra d'un color groc pàl·lid; té una portalada amb el portal en arc de mig punt sobre senzilles impostes i flanquejat per dues columnes jòniques exemptes per banda sobre pedestals entre les quals s'hi ubiquen fornícules buides; està coronat per un entaulament amb la part central un pèl enfonsada i per una fornícula amb imatge flanquejada per delicades columnes salomòniques que sostenen un frontó truncat amb un òcul motllurat i atrompetat al centre; per coronament aquesta façana llueix una doble cornisa angular, motllurada la superior. Una segona portalada barroca queda oberta darrera el cos del campanar per la banda de migdia. Al segle XIX la fàbrica d'aquesta església es va voler substituir per un edifici grandios i només se'n va construir l'absis que actualment cobreix el primitiu gòtic.

Dimensions: 28'00 x 9'80 x 12'91 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitectes: Jaume Amigó al segle XVI essent-ne el rector, i Josep Ribera (1770-1775).

Guarda una talla de Sant Jaume del 1940 i uns relleus sobre el Sant Sopar del 1981 dels germans Aixendri.

Campanar barroc aixecat el 1634. Té un primer alt cos de planta quadrada (7'00 x 7'00 m) amb una fina motllura a mitja alçada i una de composta al capdamunt; un segon cos vuitavat té quatre garites, una a cada angle, i està coronat per una cornisa motllurada composta i un terrat amb barana de carreus damunt del qual s'aixeca una torrella octagonal amb petites obertures d'arc de mig punt a cada cara i coronada amb una cornisa i un terrat amb barana de carreus amb merlets esglaonats i torreta quadrada al centre. El pis inferior, el de la cel·la, també té finestres d'arc de mig punt de diverses dimensions, una a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats de pedra del mateix color que el frontis i disposats en filades uniformes.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 31'83 metres.

Esveltesa: 4,5

TORRE DE L'ESPANYOL, LA Sant Jaume

Altitud: 164 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1783 i el 1787. Consta de tres naus amb la capçalera recta. La principal està coberta amb una volta de llunetes dividida en trams per arcs torals de mig punt que descansen sobre pilars amb pilastres adossades de capitells corintis. Damunt els pilars els arcs formers de mig punt deixen pas a les naus laterals cobertes amb voltes d'aresta. El cor amb una elaborada barana de fusta descansa en un gran arc rebaixat.

El frontis té una magnífica portalada barroca de pedra marronosa amb un portal en arc de mig punt motllurat sobre impostes flanquejat per columnes sobre pedestals exemptes, una per banda, de capitell compost; està coronat per un entaulament amb una cornisa decorada amb un fris de petits denticles al dessota i, al damunt, per una fornícula amb una bella imatge del patró flanquejada per dues columnetes exemptes; l'entorn el forma una decoració abarrocada i en baix relleu a base, sobretot, d'elements florals amb corbes i contra-corbes típiques del rococó; el frontis acaba amb una rosassa motllurada a mitja alçada i amb un frontó recorregut per una cornisa motllurada convexa al centre i còncava a les ales. El seu mur frontal es troba arrebossat i emblanquinat mentre que els laterals de maçoneria tenen un arrebossat marronós en mal estat.

Campanar neoclàssic auster. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'10 x 5'10 m) de parets nues, i un de segon octagonal coronat per una cornisa, un tambor amb òculs circulars a cada cara i un terrat amb barana metàl·lica. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, alguna d'elles cega; en una altra s'hi troba l'esfera del rellotge; hi pengen campanes; una fina motllura es troba a la seva base, una altra a l'arrencada dels arcs i dues més separen el primer i el segon cos. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc; a la part baixa del primer cos són visibles carreus marronosos a les cantoneres.

Situació: incorporat al temple, entre contraforts, al centre de l'ala lateral sud de la que en sobresurt mig metre.

Alçada: 22'99 metres.

Esveltesa: 4,5

VINEBRE La Degollació de Sant Joan

Altitud: 34 metres.

Església barroca del 1691. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt; està acompanyada de passadissos que travessen les capelles laterals en arcs de mig punt; té transsepte i un presbiteri poligonal irregular cobert per una volta de nervis; la capçalera és recta. Té cancell, i un cor amb barana de balustres que descansa en un arc carpanell. La façana principal té un portal barroc en arc de mig punt amb pilastres als muntants, un entaulament amb la data gravada de 1691, una fornícula sense imatge, una rosassa motllurada a mitja alçada i una fina motllura horitzontal al llarg de la part superior de la façana que amb la cornisa motllurada angular emmarca un frontó triangular en el timpà del qual hi figuren, al centre, un rellotge d'esfera i, per banda, sengles gàrgoles destacades. Els seus murs són de carreus mitjans o grans de pedra marronosa i ben escairats al frontis i de carreus grossers als murs laterals.

Campanar barroc coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'90 x 3'60 m). Està bastit amb carreus al frontis i a la cel·la i de paredat arrebossat als laterals. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura al seu

dessota i queda coronada per una cornisa motllurada i un terrat en el que s'hi aixeca una torrella quadrada de maó vist amb teulada a quatre vessants.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 22'95 metres.

Esveltesa: 5,8

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

ASCÓ

Sant Joan

Altitud: 84 metres.

Església molt modificada a partir d'un absis de transició del romànic al gòtic. Consta d'una nau coberta amb una volta de creuria; està acompanyada per capelles laterals entre contraforts; va ser engrandida el 1702 en un estil renaixentista molt evident en la portalada oberta a la banda de migdia amb un portal en arc de mig punt acanalat damunt senzilles impostes; queda flanquejat per dues pilastres toscanes d'escàs relleu damunt un sol pedestal que sostenen una cornisa motllurada i una fornícula amb imatge; el mur queda coronat per una cornisa horitzontal motllurada i amb un sèrie de gàrgoles que el recorren per sota d'ella. Els paraments són de carreus ben escairats de pedra blanquinosa. **Campanar** d'espadanya amb dos nivells d'ulls en arc de mig punt; en el baix n'hi figuren dos d'allargassats; en el segon, l'ull és més petit. Tenen una campaneta a cada ull. Queda coberta en doble pendent. Té una base aproximada de 3 metres.

Situació: damunt el mur de la capçalera, a ponent.

Alçada: 23'14 metres.

BERRÚS

Santa Magdalena, ermita

Altitud: 200 metres. Municipi de Riba-roja d'Ebre

Església de planta rectangular amb un sostre damunt bigues de fusta que se sustenten damunt vuit arcs diafragma de pedra carreuada i tancada per murs de carreus grans, irregulars i una mica matussers a la façana principal i de maçoneria a les altres. La teulada queda formada per teules planes damunt llistons. Té una porta oberta per la banda de ponent amb un marc d'arc apuntat de dovelles i carreus ben escairats. Sembla que fou construïda al segle XIII, cap al primer terç. Amb tot, l'actual emplaçament és del 1966, ja que fou traslladada pedra a pedra en un punt més elevat degut a la construcció de la presa de Riba-roja i per evitar que fos coberta per les aigües del pantà. Dimensions: 9'30 x 5'37 x 5'55 metres respectivament de llargada, amplada i alçada. **Guarda** una pica baptismal de grans dimensions, en un sol bloc de pedra de forma semi-ovoide més o menys i sense cap element decoratiu. **Campanar** d'espadanya de dos ulls d'arc de mig punt bastit amb peces carreuades ben escairades. Fa una amplada de 3'56 metres. Situació: aixecat damunt el mur frontal orientat a ponent. Alçada: 6'36 metres.

EL RIPOLLÈS

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Campdevàrol	Sant Cristòfol	46'34

Sant Llorenç	Sant Llorenç	16'97
Campelles	Sant Martí	20'22
Camprodon		
Beget	Sant Cristòfol	23'96
Gombrèn	Sant Pere	25'63
Llanars	Sant Esteve	22'22
Llosses, les		
Estiula	Sant Feliu	13'40
Santa Maria de les Llosses	Santa Maria	15'04
Santa Maria de Matamala	Santa Maria	15'36
Sant Esteve de Vallespirans	Sant Esteve	11'43
Sant Martí de Vinyoles	Sant Martí	12'07
Sant Sadurní de Sovelles	Sant Sadurní	17'50
Viladonja	Santa Eulàlia	11'74
Molló	Santa Cecília	24'28
Palmerola	Sant Vicenç	12'00
Pardines	Sant Esteve	21'14
Planoles	Sant Vicenç	22'71
Queralbs	Sant Jaume	20'73
Fustanyà	Sant Serni	18'32
Ribes de Freser	L'Assumpció	25'18
Bruguera	Sant Feliu	16'23
Ventolà	Sant Cristòfol	13'33
Ripoll	Santa Maria	39'86
Sant Bernabé de les Tenes	Sant Bernabé	11'12
Sant Joan de les Abadesses	Sant Joan	27'18
Setcases	Sant Miquel	21'63
Toses	Sant Cristòfol	14'13
Nevà	Sant Cristòfol	13'75
Vallfogona de Ripollès	Sant Julià	19'68
Vilallonga de Ter	Sant Martí	17'83
Tregurà de Dalt	Sant Julià	15'67

Alçada mitjana: 19'57 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha tres;

d'espadaña vuit; entre aquestes la de Sant Martí d'Ogassa mesura 14'13 metres i la de Surroca d'Ogassa 11'53.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

BEGET Sant Cristòfol
Altitud: 541 metres. Municipi de Camprodon

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada sobre quatre arcs torals apuntalats en pilastres; els arcs, les pilastres i la volta estan pintats amb decoració geomètrica de colors brillants; el presbiteri recte inclou un retaule barroc amb una majestat romànica al centre; l'absis semicircular romànic té una decoració sota cornisa de frisos de dents de serra i d'arcs cecs, i una finestra al centre de l'absis decorada exteriorment amb un parell de columnetes per banda sota mateix de les impostes. Un modest transsepte dóna al temple una planta de creu llatina. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra grisenca i alineats en filades regulars. El cor descansa en un arc carpanell. La portalada atrompetada es troba al mur de migdia amb un portal rectangular envoltat per quatre arquivoltes en arc de mig punt decorades amb motius de boles i cordes i amb una arcada exterior dovellada; descansen sobre impostes i en dues columnetes exemptes per banda alternades amb antes; el timpà conserva restes d'uns relleus destrossats.

Dimensions: 22'78 x 7'73 x 10'76 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una talla del segle XII del Crist en Majestat (207 x 196 cm) a l'altar major; una pica baptismal romànica, sense peu, decorada amb dos frisos amb un motiu de sogues, un als baixos i l'altre proper a la boca; una altra pica (52 x 117 cm) d'un romànic primitiu dedicada a contenir l'oli que servia per il·luminar; un retaule gòtic d'alabastre i altres de barrocs; una imatge de la Mare de Déu de la Salut gòtica del segle XIV.

Campanar romànic dels segles X-XIII. Té planta quadrada (5'80 x 5'80 m) amb una base alta compacta i quatre cossos amb finestres a cada cara, geminades al segon i tercer pisos, una d'arc de mig punt al primer i al quart, aquesta última molt més gran que la del primer, és la cel·la en la que hi pengen algunes campanes. Alguns pisos tenen frisos d'arcs cecs, dents de serra i dentells que els delimiten; està coronat per una cornisa motllurada i una teulada baixa de quatre vessants amb un pinacle de bola al cim. Per pujar fins a la cel·la hi ha una escala de fusta arrapada als murs interiors.

Situació: adossat i recolzat en el mur de migdia en l'angle format per aquest mur i el transsepte del qual se'n destaca en la seva major part.

Alçada: 23'96 metres.

Esveltesa: 4,1

BRUGUERA Sant Feliu
Altitud: 1150 metres. Municipi de Ribes de Freser

Església romànica del segle XII engrandida i transformada al XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada acompanyada de capelles laterals acollides entre els contraforts; la capçalera la forma un absis romànic semicircular sobrealçat i sense decoració; l'interior està arrebossat i emblanquinat amb decoracions pintades de falsos arcs a les capelles i amb falsos nervis a la volta de l'absis. El cor als peus es troba damunt de l'atri. Els seus murs són de maçoneria de peces mig picades de pedra marronosa amb carreus matussers a cantoneres. El frontis

orientat a ponent té un portal rectangular amb marc de pedra carreuada blanca, un fornícula amb imatge, una rosassa atrompetada protegida per una reixa metàl·lica a mitja alçada i una cornisa angular amb una finestreta rectangular al dessota.

Campanar del segle XII del que en queden les bases ja que fou modificat a la part alta amb posterioritat. Té planta quadrada (4'10 x 4'10 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal de pissarra amb inflexió a la base i una bola al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs tenen carreus a la base i paraments de paredat amb carreus a cantoneres als cossos superiors.

Situació: mig inserit al cos lateral de la dreta del temple cap al centre de la banda de migdia.

Alçada: 16'23 metres.

Esveltesa: 4

CAMPDEVÀNOL Sant Cristòfol

Altitud: 738 metres.

Església neoclàssica tardana aixecada entre el 1885 i el 1890. Consta d'una nau amb dos passadissos formats per la unió de les capelles laterals; la nau central està coberta amb una volta de llunetes i dividida en quatre trams un dels quals hi té el cor que descansa sobre un arc rebaixat i una volta d'aresta; l'absis és semicircular; té un digne cancell. Al frontis hi ha un portal rectangular d'aires classicitzants amb fines pilastres adossades als muntants, entaulament, rosassa atrompetada a mitja alçada i cornisa angular sobre caps de biga. Els seus murs són de paredat d'un material marronós.

Dimensions: 34'24 x 10'37 x 15'23 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total incloses les capelles laterals fa 21'97 metres.

Arquitecte pel que fa al campanar: Josep Maria Pericas.

Campanar merament funcional de parets nues; és el resultat d'una reconstrucció feta entre el 1944 i el 1945. Té planta rectangular (6'78 x 6'16 m) amb un alt cos amb un ull de bou a la base i un rellotge d'esfera al dessota d'una cornisa sobre mènsules que el corona i d'una teulada de quatre vents amb una torrella vuitavada o cel·la aixecada al seu centre amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Està capçat per una cornisa amb un fris de petites finestres cegues al dessota i una agulla de pissarra cònica molt aguda amb inflexió a la base i un penell al capdamunt exclòs en el càlcul de l'alçada. Els seus murs a la part baixen tenen panys amb carreus petits de pedra marronosa; des de mitja alçada predominen els panys de paredat, un pèl més clars que a la base; les cantoneres tenen carreus ben escairats de pedra blanquinosa.

L'escala que puja per l'interior és de cargol d'obra i està situada a la banda de migdia del campanar.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 46'34 metres.

Esveltesa: 6,8

CAMPELLES Sant Martí

Altitud: 1145 metres.

Església romànica del segle XI transformada i engrandida el 1798. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; està capçada per un absis

semicircular sense decoració amb un mur de maçoneria de peces mig picades. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat. El frontis bastit amb un mur de paredat com la resta dels murs i amb un arrebossat en mal estat té un portal rectangular amb marc de peces grans ben escairades de pedra grisenca amb la data del 1796 gravada a la llinda juntament amb un tema episcopal, una fornícula amb imatge al seu damunt, unes finestres esqueixades en arc de mig punt a ambdós costats del portal, una rosassa vidriada amb imatges en colors a la part alta i una cornisa angular i creu de pedra al cim. Sembla que algun pany de paret de la base del mur de migdia, sota la finestra de l'esquerra, podrien ser de l'antiga església romànica.

Dimensions: 20'46 x 7'22 x 9'88 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar neoclàssic coetani del temple, rústic, funcional i de parets nues. Té planta gairebé quadrada (3'25 x 3'10 m) i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana metàl·lica al damunt del qual s'aixeca una agulla tronco-piramidal amb una petita estructura metàl·lica que sosté una campaneta. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb la del frontis ocupada per una esfera horària que deixa, al seu dessota, una petita finestra rectangular. Els seus murs són de paredat amb carreus grans i matussers a cantoneres. L'interior, estret, està ocupat per una escala d'obra que va de paret a paret.

Situació: mig encabit al costat de tramuntana, prop del frontis orientat a migdia.

Alçada: 20'22 metres.

Esveltesa: 6,2

ESTIULA

Sant Feliu

Altitud: 990 metres.

Municipi de Les Llosses

Església del segle XI transformada el 1731 en ser ampliada i sobrealçada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i amb una capçalera recta. Té un portal rectangular obert al mur de migdia amb marc de pedra carreuada i una finestreta d'arc de punt rodó al damunt. Els seus murs són de carreus petits mig arrebossats.

Campanar del 1731 merament funcional de parets nues. Té planta quadrada (3'00 x 3'00 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura al dessota. Els seus murs són de maçoneria mig arrebossats i emblanquinats;

Situació: adossat a la capçalera encarada a llevant fent angle al sud-est de la façana lateral orientada a migjorn.

Alçada: 13'40 metres.

Esveltesa: 4,4

GOMBREÀ

Sant Pere

Altitud: 919 metres.

Església neoclàssica del 1724. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt i amb la capçalera recta; té dos passadissos oberts entre els altars laterals. El frontis té un portal rectangular amb marc motllurat de peces de pedra blanca ben picades, una fornícula amb imatge al seu damunt, una rosassa poligonal a mitja alçada i un òcul sota de la cornisa angular. Els seus murs són de paredat d'un material marronós reforçats amb carreus de pedra blanquinosa a cantoneres.

Dimensió: la nau té una llargada de 21'09 metres.

Arquitecte: Josep Moretó.

Campanar coetani del temple merament funcional. Té planta rectangular (4'40 x 3'75 m) i està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de teules vidriades fosques amb pinacle de bola al cim; a la base hi té un petit sòcol de carreus amb una motllura que el limita per dalt; al llarg del cos hi ha obertes unes petites finestretes rectangulars a cada pis a la cara frontal; a sobre de la situada al capdamunt hi figura una rellotge d'esfera. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura a la seva base. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres com a la resta del temple i no tenen cap element que trenqui la seva nuesa. L'escala que puja pel seu interior és d'obra sobre voltes i va arropada als murs, sistema normal en les construccions catalanes dels últims segles.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 25'63 metres.

Esveltesa: 5,8

MOLLÓ

Santa Cecília

Altitud: 1182 metres.

Església romànica de fi del segle XII. Consta d'una nau de quatre trams; un d'ells allargassat tocant a la capçalera fa de transepte; està coberta amb una volta de canó apuntada sobre tres arcs torals apuntats que descansen sobre pilastres; una imposta sota la volta recorre tots els murs de la nau; està capçada per un absis semicircular de força alçada sense decoració exterior i amb una cornisa motllurada que descansa sobre mènsules; per l'interior, la finestra central està decorada amb belles columnetes, una a cada brancal; un fris dentat recorre la base de la semi-cúpula que cobreix l'absis; té també un transepte curt que sobresurt escassament a l'exterior, i un cor als peus sobre un arc carpanell i una volta d'aresta; és d'època tardana. Els seus murs són de carreus de pedra blanquinosa, ben escairats, irregulars i disposats en filades uniformes.

Una bella portalada queda oberta al mur de migdia en un cos que sobresurt lleugerament; està decorat sota de la motllura horitzontal que fa de ràfec amb uns frisos de dents de serra i arcs cecs sobre petites mènsules figuratives; el portal rectangular està al fons de quatre arquivoltes de mig punt en degradació sobre impostes i d'antes; cobreixen la llinda i deixen un timpà nu; al seu davant hi ha algunes grades.

Dimensions: 30'18 x 9'50 x 13'38 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons del transepte en fa dotze.

Campanar romànic amb una base del segle XI i quatre cossos superiors del XII. Té planta rectangular (6'00 x 5'10 m) amb murs de caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres. La base el forma un cos compacte; està coronat per un fris d'arquets cecs; per damunt de la teulada del temple s'hi obren finestres d'arc de mig punt a cada cara i a cada pis: una al primer, unes de geminades al segon i al tercer, i a l'últim, dos òculs; la coberta està formada per una minsa cornisa i una teulada baixa de quatre vessants restaurada recentment (2004). Els seus murs decorats amb frisos d'arcs cecs i dents de serra a cada pis tenen paraments de carreus matussers al cos baix i ben escairats, petits i ben alineats als cossos superiors.

Situació: adossat i recolzat en la façana lateral de tramuntana, en l'angle format per aquesta i l'escàs braç del transepte nord, proper a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 24'28 metres.

Esveltesa: 4

NEVÀ Sant Cristòfol
Altitud: 1207 metres. Municipi de Toses

Església antigament anomenada de la Mare de Déu del Carme, acabada cap el 1889. Consta d'una nau amb la capçalera recta. Té el portal dovellat en arc de punt rodó a la façana lateral de ponent on hi figura la data del 1888 al seu damunt. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres i té una teulada de dos vessants de lloses de pissarra.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té un primer cos de planta pràcticament quadrada (2'90 x 2'95 m); es troba aixamfranat per damunt d'un sòcol quadrat d'uns 25 centímetres d'alt. La porta exterior d'aquest campanar situada a poca alçada, té la data del 1906 gravada al seu damunt; una curta escala exterior hi condueix. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronada per una cornisa motllurada i una teulada piramidal vuitavada de lloses de pissarra amb una pedra blanca al cim i un penell, aquest no inclòs en el càlcul de l'alçada del campanar. Els seus murs són de paredat d'un material marronós.

Situació: adossat a l'angle sud-oest de la capçalera encarada a ponent.

Alçada: 13'75 metres.

Esveltesa: 4,6

PALMEROLA (popularment "Pomerola") Sant Vicenç
Altitud: 1095 metres.

Església romànica molt modificada per la qual cosa només semblen de la primitiva alguns panys de paret dels murs de migjorn i de ponent. Consta de dues naus amb portal sota porxo obert en el mur lateral de migdia; el porxo cobreix tota la banda sud damunt tres pilars que sostenen una biga horitzontal de formigó damunt la qual descansa una teulada d'un sol vessant; la nau major té tres trams coberts amb voltes d'aresta i està separada de la lateral del cantó nord per dos robustos pilars quadrats i dos arcs formers de mig punt; la capçalera i el mur dels peus són rectes i el portal té un arc de punt rodó amb l'escut heràldic al damunt del marquès de Palmerola (dues palmes dins d'una corona). Els seus murs són de maçoneria mig carreuada. L'edifici no té massa bon estat de conservació i sol restar obert; està situat al costat del castell habitat avui dia per una petita comunitat de joves que, mitjançant el treball manual, estan en procés de desintoxicació.

Dimensions: 10'22 x 4'60 x 4'63 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les dues naus fa 7'79 metres i la total comptada des del fons de les capelles laterals en fa 10'80.

Campanar d'època tardana, merament funcional, de paret nues. Té planta gairebé quadrada (2'73 x 3'15 m) i està coronat per una teulada de quatre vessants amb destacada cornisa sobre caps de biga. Els seus murs presenten paraments de carreus irregulars i matussers. La cel·la té una finestra d'arc de mig punt a cada cara en una de les quals, la que mira a llevant, s'hi troba una petita campana. L'escala interior és de cargol i s'inicia a mitja alçada; s'hi accedeix a través d'una porta oberta a l'interior de la nau i per mitjà d'una escala de mà avui (2005) absent del lloc.

Situació: adossat a la façana de ponent en el seu angle amb el mur de migdia.

Alçada: 12'00 metres.

Esveltesa: 3,8

PARDINES

Sant Esteve

Altitud: 1200 metres.

Església romànica refeta al segle XVIII. Consta d'una nau rectangular de quatre trams coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt. Té un cor amb barana de balustres de fusta que descansa en un arc carpanell. Una de les capelles laterals era l'antic presbiteri romànic semicircular que sobresurt del mur lateral de llevant; té un parament de carreus mitjans ben escairats i disposats en filades regulars; un fris de mènsules mig metre per sota d'una motllura senyala el nivell de la primitiva cornisa romànica ja que al damunt s'hi va aixecar al segle XIII una torre de defensa que ara fa funcions de campanar; té un sòcol de 0'48 m de gruix i de 1'30 d'alt.

El frontis actual orientat a migdia presenta un parament de carreus mitjans de pedra blanquinosa irregulars, ben escairats i disposats en filades; els murs laterals de la nau s'han aprofitat dels de l'antiga muralla del poble. S'hi veuen esquerdes tant en els murs com en la volta produïdes pels moviments sísmics freqüents en la zona i per la manca d'uns bons fonaments; té un portal rectangular classicitzant amb la llinda motllurada i pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als brancals; un arc de mig punt al seu damunt deixa un timpà nu, avui (2004) en mal estat. Una rosassa està situada força amunt sota de la cornisa angular.

Dimensions: 21'00 x 9'60 x 13'36 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total, des del fons de les capelles laterals, fa 16'90 metres.

Campanar aixecat damunt l'antic absis semicircular d'una primitiva església romànica segurament del segle XII aprofitant la torre de defensa que s'hi va construir cap al XIII. Té planta semicircular de radi 3'25 metres i un perímetre de 16'71. Els seus murs de carreus irregulars, ben alineats, de pedra blanquinosa en la part de la base romànica, tenen paraments de paredat marronós en el cos superior. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt amb marc de pedra blanca; un rellotge d'esfera es troba al centre a mitja alçada i una finestra de doble arcada en arc de mig punt a la part baixa romànica. Per pujar fins al capdamunt, primer cal fer-ho al cor per una escala d'obra amb graons de rajola i barana de fusta; des d'allí es passa a l'interior del campanar on hi ha una escala metàl·lica fins al pis del rellotge; se segueix per una de gat fins arribar a la cel·la. Tot plegat, inclòs el mateix temple, no es troba en massa bon estat.

Situació: al damunt de l'antic absis que avui forma part de l'ala lateral de llevant del temple.

Alçada: 21'14 metres.

Esveltesa: 3,5

PLANOLES

Sant Vicenç

Altitud: 1136 metres.

Església romànica del segle XII. Consta de dues naus, una de romànica coberta amb una volta de canó sobre cinc arcs torals i una altra del segle XVIII en aprofitar un atri porticat lateral pel cantó de migdia per convertir-lo en una segona nau en tancar-lo amb un mur; l'absis romànic semicircular amb decoració llombarda que es troba a la capçalera de l'actual nau de tramuntana o principal és d'estil llombard amb arcuacions cegues i un parament molt rudimentari a base de carreus matussers, irregulars i mal alineats barrejats amb còdols; queda amagat pel cos del campanar aixecat al seu costat. La façana lateral sud té el portal d'entrada en arc apuntat en un mur obert pel portal i cinc finestres envidriades interiorment separades per columnetes que descansen en un podi i que sostenen tres arcs de punt rodó a una banda del portal i dos a l'altra. Els murs són de maçoneria al mur sud i de carreus matussers als altres; la teulada de dos vessants té la coberta de

lloses de pissarra negra poc acurades.

Dimensions: 17'70 x 4'50 x 7'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les dues naus fa 8 metres i la total des del fons de les capelles laterals en fa 11'25.

Campanar neoclàssic del segle XIX merament funcional de parets gairebé nues. Té un primer cos baix de planta rectangular (4'45 x 5'00 m) amb una escala de pedra exterior que arriba a la porta en iniciar-se un segon cos de caires aixamfranats. Està coronat amb una cornisa motllurada i una agulla piramidal vuitavada recoberta de lloses en escata i amb els careners de pedra clara. La cel·la té una finestra d'arc de mig punt a cada cara. Els seu murs són de paredat amb un arrebossat envellit en contrast amb el cos de l'església clarament restaurat; al damunt de la porta exterior s'hi troba una petita làpida amb la data de 1869; unes motlures, una al damunt del portal, l'altra sota finestres i una tercera a l'arrencada dels seus arcs trenquen les línies verticals que predominen en aquest cloquer. Per l'interior hi ha una escala de fusta que va de paret a paret.

Situació: angle sud-est de l'absis orientat a llevant.

Alçada: 22'71 metres.

Esveltesa: 4,5

QUERALBS

Sant Jaume

Altitud: 1236 metres.

Església romànica del segle XII engrandida cap el 1606. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada avui arrebossada; està capçada per un absis semicircular sense decoració exterior i amb un mur de maçoneria i lloses mig picades; té un transsepte amb el terra a més alçada que el de la nau i obert en arcs formers de mig punt. El cor descansa en un arc rebaixat i una volta de canó. L'atri porticat romànic queda obert per sis arcs de punt rodó que descansen en cinc fines columnetes damunt un podi; els seus capitells figuratius bellament esculpits són atribuïts al mestre de Cabestany; tot el conjunt és obrat en marbre. Els murs del temple tenen paraments de lloses mig carreuades. La teulada de doble vessant és de lloses de pissarra negra de peces poc polides. El portal dovellat en arc de mig punt està obert al mur del migdia sota del porxo.

Dimensions: 23'16 x 6'60 x 8'08 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; el transsepte, calculat des del mateix nivell del terra de la nau en fa 14'11 x 4'73 x 4'68.

Guarda una imatge barroca del segle XVIII de la Mare de Déu del Roser de peu dret amb el Nen despullat assegut en el seu braç dretà.

Campanar rústic i tardà merament funcional. Té planta rectangular (6'60 x 4'40 m) i està bastit amb murs de paredat marronosos amb carreus blanquinosos a cantoneres. Queda coronat per una cornisa i una teulada piramidal de lloses amb creueta al cim. La cel·la està oberta amb dues finestres d'arc de punt rodó al cantó de migdia on hi pengen campanes i grans obertures rectangulars als altres costats. Té una escala exterior per la banda de tramuntana; podria haver estat una espadanya avui closa.

Situació: al damunt del braç nord del transsepte, tocant a l'absis situat a llevant; al braç sud hi figura una espadanya d'un ull sense campana.

Alçada: 18'32 metres.

Esveltesa: 2,7

RIBES DE FRESER

L'Assumpció

Altitud: 912 metres.

Església neoromànica aixecada entre el 1945 i el 1965; té tres absis romànics conservats del segle XII decorats amb arcs cecs i lesenes; avui queden mig amagats per les construccions veïnes. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb una volta sobre quatre arcs torals apuntats i capçada per un presbiteri semicircular tancat per una capçalera recta i precedit d'un tram; al costat de llevant es troben els tres absis semicirculars que havien format part de l'antiga església romànica, avui convertits en capelles laterals.

El frontis al costat del migdia té el portal principal que sobresurt lleugerament del mur; és un portal atrompetat amb cinc arcades dovellades i en arc de mig punt coronades per un un ràfec sobre mènsules i amb una cornisa; a mitja alçada hi té una rosassa calada amb l'alfa i l'omega en baix relleu que la flanquegen; al damunt una finestra geminada i una cornisa en angle agut amb creu al cim. Un altre portal està obert al mur de ponent amb doble arquivolta dovellada i en arc de punt rodó que dona pas a un atri lateral. Els seus murs tenen paraments de carreus de pedra grisa ben escairats, regulars i petits; aquest lateral de ponent presenta una cornisa sobre mènsules i pilastres que separen el mur en trams, un d'ells ocupat pel portal i els altres per finestres de punt rodó. Sobre la teulada de peces de pissarra negra ben tallades i en escata hi ha obertes unes llucanes angulars amb finestres de mig punt.

Dimensions: 29'52 x 13'27 x 12'58 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de l'atri lateral fins al de les capelles enfrontades de la banda de llevant fa 21 metres.

Arquitecte: Josep Danés i Torras (1891-1955) pel que fa a la restauració de 1945.

Guarda unes pintures murals que decoren l'absis.

Campanar neoclàssic auster del segle XVIII conservat en la nova construcció. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'92 x 5'25 m) coronat per una motllura; al seu damunt s'aixeca un segon cos vuitavat amb una cornisa i un terrat amb barana metàl·lica i pilars als angles; al damunt culmina amb una agulla piramidal vuitavada amb dues campanetes al cim dins d'una senzilla estructura metàl·lica no comptada a l'hora de calcular l'alçada. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes; té una motllura a l'arrencada dels arcs. Els seus murs són de paredat de pedra fosca amb carreus de pedra blanca a cantoneres. L'escala que puja fins a la cel·la és de fusta i va de paret a paret.

Situació: sobre l'ala dreta del temple en l'angle nord-est de la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 25'18 metres.

Esveltesa: 4,8

RIPOLL Santa Maria, antic monestir

Altitud: 700 metres.

Església romànica aixecada a partir del 1032, destruïda pel terratrèmol de 1428 i per la desídia després de la desamortització del segle XIX; ha estat refeta a finals del mateix segle a iniciativa del bisbe Morgades de Vic. Consta de cinc naus, d'un transsepte amb set absis semicirculars decorats amb arcuacions cegues, el central també amb una sèrie de finestres en galeria, una cornisa motllurada i un fris de dents de serra. Un cimbori vuitavat s'aixeca al creuer damunt trompes i ornat amb uns frisos de dents de serra i finestres cegues. Les cinc naus estan cobertes per voltes de canó, la central i les laterals extremes de cada costat per unes voltes de canó de mig punt, les laterals interiors per una volta de quart de canó; set arcs formers de mig punt separen la central de les laterals; descansen en robustos pilars rectangulars; les dues laterals per

banda estan separades de manera alternada per pilars quadrats i columnes.

Precedeix el frontis un atri porticat gòtic amb arcs de mig punt sobre columnes que descansen en un podi. Aixoplugada sota d'ell s'hi obre una gran portalada atrompetada romànica del segle XII que sobresurt del frontis amb set arquivoltes d'arc de mig punt sobre columnetes i les imatges de Sant Pere i Sant Pau; les acompanyen flanquejant-les alts relleus distribuïts en set frisos horitzontals, avui força deteriorats, que formen un dels conjunts romànics més interessants de Catalunya. Adossat a la banda de migdia, a un nivell més baix, hi ha un claustre de dos pisos, l'inferior del segle XII i el superior del XVI, tots dos amb arcades de mig punt sobre parelles de fines columnetes.

El frontis està flanquejat per dues torres, la de la dreta, el campanar, la de l'esquerra, més baixa, coronada per una teulada de vuit vessants foren reconstruïdes a principis del segle XX. Els seus murs tenen paraments de carreus escairats i alineats de pedra marronosa barrejada amb altres de negrosa.

Dimensions: 59'42 x 8'36 x 13'95 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les cinc naus fa 24'50 metres; el cimbori arriba als 23'75 metres, i el transsepte en fa 38'74 x 8'45 de llarg i ample.

Guarda: les tombes dels comtes Guifrà el Pilós i Ramon Berenguer IV de Barcelona, tot i que hom pensa que potser les restes que s'hi guarden són les del pare, Ramon Berenguer III; en aquesta última hi ha un frontal amb relleus figuratius de Josep Llimona; es troben modernament instal·lades al fons del transsepte en sengles arcosolis, la de Guifrà al nord i la de Ramon Berenguer al sud; altres sarcòfags amb les restes dels comtes de Besalú estan adossats als murs de la nau central damunt de mènsules: Bernat Tallaferro germà de l'abat Oliba i Radulf, fill de Guifrà el Pilós.

Arquitecte: per la reconstrucció del segle XIX (1893), Elies Rogent i Amat (1821-1897).

Campanar de planta quadrada (9'16 x 9'16 m) de set pisos amb finestres d'arc de mig punt, dues a cada cara; als dos superiors geminades; està coronat per un terrat amb barana de merlets i un fris d'arcs cecs al seu dessota; també hi ha un altre fris d'arcs cecs damunt les finestres del primer pis, i els altres pisos estan senyalats per unes senzilles motllures. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra picada.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a ponent; s'aixeca del nivell del claustre, força més avall del que té l'àtic frontal.

Alçada: 39'86 metres des del nivell del claustre des d'on arrenca; des del nivell de la plaça on hi ha l'entrada, l'alçada és 36'46 metres.

Esveltesa: 4,3

SANTA MARIA DE LES LLOSSES

Altitud: 1000 metres.

Santa Maria

Municipi de les Llosses

Església romànica dels segles XI-XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada i capçada per un absis semicircular amb decoració d'arcs cecs sota cornisa i tres finestres de punt rodó cegues o cegades a mitja alçada. El portal dovellat en arc de mig punt amb un marc de petites peces està situat al mur de migdia on hi ha, a mitja alçada i centrada, una finestra d'arc de mig punt de doble esqueixada. Els seus murs són de carreus de pedra marronosa irregulars i matussers disposats ens filades uniformes; en la seva part alta, hi ha panys de material molt irregular segurament d'una etapa posterior a la romànica quan els murs foren sobrealçats.

Dimensions: 17'80 x 5'00 x 8'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les petites capelles laterals fa 6'50 metres.

Guarda: un retaule barroc, avui restaurat; al presbiteri hi ha pintures modernes de Lluçà

Costa.

Campanar del segle XVI purament funcional. Té planta pràcticament quadrada (4'40 x 4'36 m); està coronat per una cornisa motllurada destacada i una teulada a quatre vents amb un petit pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a dues cares; hi pengen campanes; al damunt de les de llevant i del migdia hi ha unes petites finestres quadrades. Els seus murs són de maçoneria de peces petites i mig picades i de paredat, fent barreja; tots ells queden despullats de qualsevol decoració; només apareixen dues finestretes rectangulars a diversos nivells inferiors a la cara est. S'accedeix a la cel·la mitjançant una escala de fusta que va de paret a paret, avui dia (2004) en no massa bon estat.

Situació: adossat al mur de migdia, fent angle al sud-oest del mur de ponent.

Alçada: 15'04 metres.

Esveltesa: 3,4

SANTA MARIA DE MATAMALA

Santa Maria

Altitud: 1000 metres.

Municipi de les Llosses

Església originàriament romànica però molt modificada al segle XVII i a principis del XVIII entre el 1696 i el 1736. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó; té la capçalera recta. Els seus murs exteriors són de maçoneria amb peces petites mig picades de color marronós i amb carreus a cantoneres. El portal en arc de mig punt amb grans dovelles es troba obert en el mur sud; les dates gravades del 1646 a la dovella clau i del 1884 en una placa al seu damunt indiquen etapes de diverses restauracions i ampliacions.

Campanar merament funcional del 1735. Té planta quadrada (4'50 x 4'45 m) i està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles, un fris de merlets esglaonats i una teulada de quatre vessants de teules aràbigues. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; té una fina motllura al dessota. S'accedeix a la cel·la des del cor per una escala d'obra que va de paret a paret. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres d'un material marronós.

Situació: mig inserit en el cos lateral del migdia.

Alçada: 15'36 metres.

Esveltesa: 3,4

SANT BERNABÉ DE LES TENES

Sant Bernabé

Altitud: 860 metres.

Municipi de Ripoll

Església del segle XVIII. Consta d'una nau amb capçalera recta, atri lateral, murs arrebossats i emblanquinats. El frontis té un portal i finestres d'arc rebaixat amb marc de maó rogenic, rosassa a mitja alçada i cornisa angular; el seu mur està arrebossat i blanquejat.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (2'47 x 2'62 m); està coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal de rajoles blanques i blaves amb una creu rogenca representada al centre de cada cara triangular, i amb una bola al cim. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat; hi penja alguna campana. Els seus murs de paredat estan emblanquinats; té una destacada motllura a mitja alçada i una altra a l'arrencada dels arcs; queden despullats de tot altre element a excepció d'una finestra rectangular a mitja alçada a la cara

llevantina.

Situació: adossat al mur lateral de llevant, fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 11'12 metres.

Esveltesa: 4,2

SANT ESTEVE DE VALLESPIRANS

Sant Esteve

Altitud: 900 metres.

Municipi de les Llosses

Església romànica del segle XII del que només en resta el mur de tramuntana; fou molt modificada cap al segle XVIII. Consta d'una nau amb la capçalera recta. El portal rectangular amb marc de pedra grisa de peces grans ben escairades està obert al mur lateral de migdia; gravada a la llinda hi figura la data de 1759. Una teulada a dos vessants de teules aràbigues cobreix el temple. Els seus murs de maçoneria mig carreuada estan coberts amb un arrebossat blanquinós en força mal estat el dia d'avui (2005).

Campanar del 1759. Té planta quadrada (3'72 x 3'80 m) i està coronat per una cornisa de teules sobreposades i una teulada a quatre vessants. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen algunes campanes; té una senzilla motllura a la seva base. Una escala exterior arrapada al mur de ponent i protegida per un ràfec dóna accés a la porta oberta a mitja alçada. En el cos inferior, sota la motllura, s'hi obren una finestra en arc de mig punt i un òcul al seu dessota.

Situació: adossat i recolzat cap al centre del mur de migdia.

Alçada: 11'43 metres.

Esveltesa: 3

SANT JOAN DE LES ABADESSES

Sant Joan, antic monestir

Altitud: 773 metres.

Església romànica d'influència occitana aixecada al segle XII entre el 1131 i el 1150. Consta d'una planta de creu llatina (una nau i transsepte coberts de voltes de canó seguit) amb una cornisa sobre mènsules que recorre els murs sota les voltes; està capçada per tres absis semicirculars ultrapassats amb finestres decorades per dins i per fora amb arcuacions cegues en dos nivells, grans i amb columnetes al superior i mitjaneres a l'interior; de fet, com entre un i altres absis hi ha oberts amplis finestral, figura com si entre tots ells formessin un gran absis poligonal de cinc costats dividit en tres naus separades per robustos pilars quadrats que sostenen sengles voltes de canó. Un portal lateral està obert al mur de tramuntana aixoplugat sota d'un porxo renaixentista de quatre arcs de mig punt sobre columnes toscanes. Als peus de l'església s'aixeca un mur de grans carreus irregulars amb una finestra d'arc rodó a mitja alçada, gran rosassa atrompetada a la part alta i cornisa angular amb frisos, un de doble dentat i un altre d'arcuacions cegues.

Dimensions: 46'00 x 8'58 x 18'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou l'absis central; el transsepte fa 35'75 x 7'93 x 13'46 metres.

Acompanya el temple un claustre gòtic trapezial del 1442-1445 amb arcs apuntats motllurats sobre fines columnetes i pilars als angles. Hi treballaren els mestres Joan de Bar i Joan Giralt segons plans de l'abat Vilalba; al centre hi ha un sortidor format per una antiga pica baptismal del segle XIII.

Guarda a l'altar major un Calvari o Davallament romànic del 1251, grup escultòric de fusta amb Crist a la creu, els dos lladres a les seves respectives creus i quatre figures més; només una

d'elles no és original, la del Bon Lladre, perduda al 1936, avui reproduïda fidelment. Un retaule gòtic d'alabastre de Beuda: Santa Maria la Blanca (1343), amb imatge de Maria de peu dret amb el Nen als braços, i dos brancals amb escenes de mig relleu, tres per banda, d'autor anònim. Un retaule gòtic d'alabastre de Beuda del segle XIV dedicat a Sant Agustí d'artistes anònims format per quatre figures exemptes al damunt d'un plafó amb cinc relleus dels quals només se'n conserven dos. El sepulcre del beat Miró del 1345. Tres troncs abacials sota el porxo de Sant Mateu amb relleus iconogràfics molt ben conservats. Un retaule barroc de Jacint Moretó a la capella del Santíssim. Una talla de la Pietat a la capella del Santíssim de Josep Viladomat i Massana, escultor realista de la primera meitat del segle XX.

Arquitectes: Jacint Moretó pel que fa a la capella barroca del Santíssim; i Josep Puig i Cadafalch (1867-1957) i Raimon Duran i Reynals (1895-1966) pel que fa a la restauració del segle XX.

Campanar merament funcional, segurament de finals del segle XV (o, a tot estirar, de principis del XVI), en el que es van aprofitar materials dels enderroc produïts pel terratrèmol de 1428. Té planta rectangular (5'93 x 8'57 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada a quatre vents sostinguda per deu robustos pilars quadrats, tres als costats curts i quatre als llargs; els dels angles són comuns; a l'alçada de la cel·la el gruix dels murs fa 90 centímetres. Està bastit amb murs de maçoneria amb carreus a cantoneres. A la cel·la s'hi troben sis campanes, la que penja al centre és la gran; dues de mitjanes als costats, una de petita a llevant i dues més per les hores i quarts; sembla que hi foren penjades cap el 1940. Per una porta del claustre s'entra al campanar i es puja fina a la cel·la per una bona escala que va de paret a paret.

Situació: adossat als murs que formen l'angle sud-oest de la nau amb el braç esquerre del transsepte.

Alçada: 27'18 metres.

Esveltesa: 3,1

SANT LLORENÇ Sant Llorenç
Altitud: 800 metres. Municipi de Campdevàrol

Església romànica del segle XII avui (2006) acabada de reconstruir després de perdre gairebé totes les seves característiques primitives ja en el segle XVII i recentment en la guerra del 1936. Ha passat a ser de propietat privada però amb la condició d'estar destinada, prèvia autorització del propietari (el veí), a actes litúrgics. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat i amb una capçalera recta; està acompanyada d'alguna capella lateral del moment en què fou reconstruïda el 1674. Té un portal en arc de mig punt amb marc de grans dovelles i carreus als muntants; està situat al mur lateral de migdia. Els seus murs són de maçoneria amb peces mig carreuades menys als panys acabats de refer, sobretot a ponent, arrebossats i pintats en un to marronós. Conserva alguns panys del temps del romànic a base de carreuons.

Campanar romànic del segle XI o de principis del XII. Té planta gairebé quadrada (4'00 x 4'30 m) amb una base compacta i finestres d'arc de mig punt en els dos pisos superiors decorats a base d'arcuacions cegues al damunt d'elles; fou coronat recentment (2004) amb una cornisa motllurada i una teulada a quatre vessants. Els seus murs presenten paraments de petits carreus ben escairats. Així ha quedat després d'una recent restauració. Per l'interior no hi puja cap escala; ha quedat buit.

Situació: adossat al mur de tramuntana, prop de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 16'97 metres.

Esveltesa: 4

SANT MARTÍ DE VINYOLES

Altitud: 1040 metres.

Sant Martí

Municipi de les Llosses

Església del segle XII molt modificada cap el 1703. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó, presbiteri recte, fals transepte format per capelles laterals i una capçalera que mostra part de l'absis romànic semicircular carreuat irregularment, amb finestra esqueixada al centre i cornisa sobre mènsules, visible només la part central ocultada la resta per construccions modernes i amb el campanar aixecat al seu damunt. El frontis, amb un arrebossat emblanquinat en mal estat, està obert amb el portal atrompetat per tres arquivoltes dovellades de mig punt, encara de tradició romànica, un òcul atrompetat a mitja alçada i coronat per cornisa angular que es correspon amb la teulada de doble vessant que cobreix el temple. La resta dels seus murs mostren paraments de pedra vista marronosa amb tècnica de maçoneria, carrueada en part.

Dimensions: 14'40 x 3'50 x 6'10 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 9'70 metres.

Campanar merament funcional aixecat cap el 1705. Té planta rectangular (4'25 x 3'28 m) i està coronat per una coberta plana amb pinacles senzills als angles i al centre de cada costat. Els seus murs són de paredat amb carreus grans a cantoneres d'un color marronós. La cel·la ha estat bastida amb carreus matussers amb una motllura al dessota i amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; s'hi accedeix mitjançant una escala de cargol de pedra picada.

Situació: sobre l'antic absis romànic orientat al sud-est.

Alçada: 12'07 metres.

Esveltesa: 2,8

SANT SADURNÍ DE SOVELLES

Altitud: 1020 metres.

Sant Sadurní

Municipi de les Llosses

Església aixecada entre el 1714 i el 1717. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals obertes en arc de mig punt; per les seves grans dimensions se l'anomena "la Catedral de la Muntanya". Els seus murs són de maçoneria o paredat de material marronós. El frontis està arrebossat i emblanquinat; té un portal rectangular emmarcat de pedra ben picada, un òcul poligonal a mitja alçada i una cornisa angular destacada amb un petit òcul al dessota del vèrtex superior.

Campanar d'un barroc rústic i auster merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (2'91 x 4'25 m) i està coronat amb una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de balustres. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt emmarcada amb dovelles i carreus de pedra clara, una a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura al dessota. Els seus murs estan despullats de tota decoració llevat d'algunes petites finestres rectangulars en diversos pisos; estan bastits amb tècnica de maçoneria de pedra marronosa amb carreus de pedra blanca a cantoneres.

Situació: adossat al mur de tramuntana en l'angle nord-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 17'50 metres.

Esveltesa: 4,1

SETCASES

Sant Miquel

Altitud: 1280 metres.

Església del segle XII totalment reconstruïda al 1500 en gòtic tardà i reformada el 1729 després d'un incendi; es va conservar l'estructura gòtica amb modificacions abarrocaades. Consta d'una nau amb capçalera recta acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal en arc de mig punt amb marc de grans dovelles i carreus, al damunt una fornícula amb imatge i amb un petit ràfec de dos vessants, una rosassa a mitja alçada i unes finestres rectangulars sota de la cornisa angular amb creu metàl·lica al cim. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat en força mal estat.

Guarda un altar barroc (1754).

Campanar d'un barroc rústic i auster aixecat en el moment de la reconstrucció tardana. Té planta rectangular (3'90 x 4'93 m) i està dividit en dos cossos per una motllura. Els cos inferior gairebé tot ell té paraments de carreus ben escairats i disposats en filades aprofitats de l'antic temple romànic; el cos superior està bastit de paredat i carreus a les cantoneres. Està coronat per una minsa cornisa amb pinacles de bola als angles i una teulada piramidal d'obra amb inflexió a la base i un petit pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Estat precari.

Situació: sobre l'antic absis romànic, adossat al mur de migjorn fent angle amb el frontis orientat a ponent.

Alçada: 21'63 metres.

Esveltesa: 4,3

TOSES

Sant Cristòfol

Altitud: 1444 metres.

Església romànica aixecada entre els segles XI i el XII, l'absis en aquest darrer. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada acompanyada de capelles laterals que formen un fals transepte i capçada per un absis semicircular amb el parament format per carreus matussers menys en les filades superiors amb carreus grans i ben escairats; està cobert per una volta de quart d'esfera i una teulada de lloses en escata; té una cornisa amb una motllura de cavet al dessota. El portal, al mur de migdia, té marc rectangular; una finestra esqueixada amb arc de mig punt es troba lleugerament escorada a la dreta del portal sota mateix de la cornisa horitzontal. Els murs del temple, del segle XI, són de carreus petits, irregulars i matussers.

Dimensions: 15'50 x 3'90 x 5'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals (una d'elles ocupa la base del campanar) fa dotze metres.

Guarda dues piques, una de batejar amb el relleu d'una creu i una altra de beneitera d'uns 30 centímetres de diàmetre a la boca.

Campanar romànic del segle XI coetani del temple. Té planta rectangular (5'40 x 4'63 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada de lloses de dues vessants. Els seus murs tenen una decoració d'arcs cecs sota la cel·la i els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres; els paraments són de carreus matussers disposats en filades més o menys regulars i de coloració marronosa barrejada, clara i zfosca, més petits a la part superior. La cel·la està oberta amb un ample finestral de punt rodó a cada cara on hi penja alguna campana; sota teulada, hi ha oberta una finestra

petita d'arc de mig punt a cada costat, en ambdós casos emmarcades per petites dovelles i carreus. L'interior està buit, no té escala i, si cal pujar fins a la cel·la, es necessari fer-ho per l'exterior.

Situació: aixecat damunt l'extrem sud del transsepte a tocar de l'absis.

Alçada: 14'13 metres.

Esveltesa: 2,6

TREGURÀ DE DALT

Sant Julià

Altitud: 1430 metres.

Municipi de Vilallonga de Ter

Església romànica molt modificada al segle XVIII. Consta d'una nau romànica coberta amb una volta de canó i capçada per un presbiteri rectangular; la capçalera antiga a base d'un absis semicircular fou substituïda per un mur recte durant les reformes del segle XVIII; igualment es va canviar el frontis on avui hi ha un portal dovellat en arc de mig punt sobre muntants carreuats i amb una fornícula amb imatge al seu damunt, un òcul atrompetat a mitja alçada i finestrals del campanar que s'aixeca damunt la nau. Els seus murs estan arrebossats amb els caires simulant carreus encoixinats.

Campanar del segle XIX. Té planta rectangular (5'16 x 4'00 m) i la seva cara ampla ocupa tota la façana principal; està coronat per una senzilla cornisa i un terrat amb barana d'obra. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a la cara frontal amb el marc en relleu; hi pengen campanes; alguna finestra petita rectangular es troba en altres cares.

Situació: damunt els peus de la nau com una prolongació del frontis orientat a migdia.

Alçada: 15'67 metres.

Esveltesa: 3

VALLFOGONA DE RIPOLLÈS

Sant Julià

Altitud: 696 metres.

Santuari de la Mare de Déu de la Salut

Església del segle XVII aixecada entre el 1689 i el 1701. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre arcs torals de mig punt i dos passadissos laterals oberts entre les capelles; la separació amb la nau es fa per arcs formers de mig punt damunt pilars rectangulars; els murs exteriors estan arrebossats i pintats en color taronja; uns carreus de pedra fosca són visibles a les cantoneres. Té el frontis orientat a migdia amb el portal rectangular amb marc de carreus grans ben escairats; al damunt una fornícula amb una imatge rústica recent d'un artista local està folrada amb rajoles de València decorades amb temes geomètrics de tons blavosos; queda protegida per un gran dosser piramidal de cinc costats de rajoles vidriades; a mitja alçada una rosassa atrompetada acompanyada als laterals per sengles finestres rectangulars i, per coronament, una cornisa angular amb teules sobreposades. S'hi construï un cambril el 1825 per allotjar la imatge de la Mare de Déu de la Salut que es venerava en el santuari que precedí l'església actual.

Guarda, a l'altar major, una talla moderna del 1964 de l'escultor Carulla Serra; els murs interiors estan pintats i, entre altres, hi ha frescos i retaules del segle XIX i pintures neobizantines dels anys 80 del XX.

Campanar del 1884 aixecat al damunt de la nau molt proper als peus del temple. Té planta gairebé quadrada (2'40 x 2'05 m) i la cel·la amb finestres allargassades d'arc de mig punt, una a cada cara; està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants; al centre d'ella s'hi aixeca una agulla piramidal amb una bola al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats en color ataronjat

com els de tot l'edifici.

Situació: damunt els peus de la nau una mica escorat a l'angle sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 19'68 metres.

Esveltesa: 8,2

VENTOLÀ

Sant Cristòfol

Altitud: 1300 metres. Municipi de Ribes de Freser

Església romànica del segle XI completada en el XIII; fou reformada cap el 1982. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre quatre arcs torals de mig punt més l'arc triomfal; està capçada per un absis semicircular sense decoració exterior. Tant la teulada de l'absis com la de doble vessant que cobreix la nau estan formades per lloses de pissarra negra ben retallades disposades en escata. Els seus murs interiors i exteriors tenen paraments de carreus matussers disposats en filades uniformes barrejats amb panys de maçoneria, tots de pedra marronosa. El tram dels peus de l'església està arrebossat i pintat de blanc pel seu interior. Un portal d'arc rodó es troba al mur lateral de migdia sota d'un elegant pòrtic sobre tres pilars de fusta que descansen en un podi, obra de recent construcció per adaptar-ho a uns models medievals d'aquells llocs ripollesos; una obertura del podi permet accedir a l'atri porticat i amb unes poques grades més a l'entrada del temple.

Dimensions: 16'03 x 3'56 x 4'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar del segle XIV merament funcional i de parets llises. Té planta gairebé quadrada (2'50 x 2'40 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada piramidal. La cel·la queda oberta amb finestres allargassades d'arc apuntat, una a cada cara; penja una campana a la cara de ponent. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres. No hi ha escala per pujar a la cel·la; cal arribar-hi, si cal fer-ho, per l'exterior des de la teulada.

Situació: aixecat sobre els peus de l'església a ponent, fent angle amb el mur lateral de migdia.

Alçada: 13'33 metres.

Esveltesa: 5,3

VILADONJA

Santa Eulàlia

Altitud: 1012 metres. Municipi de les Llosses

Església del segle XVIII aprofitant una d'anterior romànica. Consta d'una nau rectangular bastida amb murs de maçoneria amb el morter de calç ben visible; està acompanyada d'alguna capella lateral. Té un portal en arc carpanell dovellat situat al mur lateral de migdia quan es va fer una ampliació al 1802 a manera de cancell.

Campanar coetani de la reforma del segle XVIII merament funcional. Té planta rectangular (3'10 x 2'40 m) i està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; té una senzilla motllura al seu dessota. Els seus murs són de paredat amb molta calç visible entre les juntures; els de la cel·la són de maó vist amb carreus a cantoneres; les seves parets estan mancades d'ornamentació.

Situació: adossat a l'angle meridional de la façana testera encarada a ponent.

Alçada: 11'74 metres.

Esveltesa: 3,7

**ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE,
AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES**

FUSTANYÀ

Sant Serni

Altitud: 1240 metres. Municipi de Queralbs

Església romànica del segle XI. Consta d'una nau coberta amb una volta apuntada i per una teulada de dos vessants amb peces matusseres de pissarra; està capçada per un absis semicircular amb una cornisa sobre mènsules. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra blanquinosa, grans als laterals, petits i allargassats a l'absis i grans i matussers als mur de ponent. El portal amb tres arquivoltes de mig punt està obert al mur del migdia sota d'un llarg porxo amb bigues i pilars de fusta que descansen en un podi obert davant del portal i amb unes grades d'accés.

Campanar de planta quadrada (5'00 x 5'00 m). Es tracta d'una antiga espadanya coberta al segle XVI amb una teulada de lloses a quatre vents sobre pilars; aquesta estructura deixa unes grans obertures rectangulars a tres costats i dues finestres d'arc de mig punt al cantó de ponent segurament de l'espadanya original. Els seus murs són de lloses escairades a manera de carreus petits.

Situació: damunt els peus de la nau, centrat i recolzant-se en el seu mur encarat a ponent.

Alçada: 18'32 metres.

Esveltesa: 3,6

LLANARS

Sant Esteve

Altitud: 983 metres.

Església de fi del segle XII (1168). Consta d'una nau coberta amb una volta de canó seguit i apuntat, d'un fals transsepte en obrir-se-li dues naus laterals en època posterior incerta amb arcs formers de mig punt; està capçada per un absis semicircular ampliat amb un tram presbiteral. Els seus murs interiors tenen una imposta que els recorre i tres pilastres per la banda de migjorn; tenen paraments de carreus ben escairats, grans, disposats en filades uniformes. El frontis té un portal rectangular sota tres arquivoltes de mig punt en degradació, alguna treballada amb un interessant motiu de cordes; descansen damunt senzilles impostes i dues columnetes exemptes per banda de capitells bellament treballats amb relleus que alternen amb antes; a mitja alçada hi figura una motllura horitzontal prolongada als murs laterals i, damunt d'ella, una finestra atrompetada en arc de mig punt; està coronat pel cos del campanar.

Dimensions: 20'50 x 5'30 x 8'48 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 15'50 metres.

Guarda un frontal d'altar romànic (1'05 x 1'65 m) del segle XII de fusta policromada i una pica baptismal cilíndrica, llisa, amb un rebaix a la boca.

Campanar de planta rectangular (6'00 x 4'91 m) coronat per una cornisa i una teulada piramidal aguda d'obra matussera amb un petit pinacle al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra marronosa com la resta del temple. La cel·la queda oberta amb dues grans finestres a cada cara; es tracta d'una antiga espadanya avui transformada en torre; té una escala de pedra exterior.

Situació: al damunt i centrat en els peus de la nau com a continuació del frontis orientat a ponent.

Alçada: 22'22 metres.

Esveltesa: 3,7

NÚRIA

Mare de Déu de Núria, basílica menor des del 2014

Altitud: 1980 metres. Municipi de Queralbs

Església. L'any 1889 fou posada la primera pedra del actual santuari de Vall de Núria obra

de l'arquitecte Calixte Freixa. És d'estil neoromànic. Els paraments mostren carreus de pedra grisenca a mig picar per l'exterior. Durant l'any 1911 s'enderrocà l'església vella del segle XVII i s'inaugurà l'església actual. La imatge de la Mare de Déu de Núria que avui en dia es venera és una talla datada del segle XII o XIII. Es tracta d'una talla d'estil romànic en fusta de noguera bellament policromada, de 56 cm d'alçada; és una representació de Maria en Majestat.

Campanar de planta quadrada i centrat en el frontis en el que hi està adossat; queda acompanyat de dues torres situades en els angles d'aquesta façana.

ROCABRUNA Sant Feliu, sufragània

Altitud: 1080 metres. Municipi de Camprodon

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada sobre d'una imposta que recorre tota la nau; està capçada per un absis semicircular ben carreuat de peces grans ben alineades de pedra blanquinosa; la seva cornisa motllurada descansa en un fris de dents de serra i una motllura sobre mènsules. Té un portal rectangular obert al mur del migdia; una doble arquivolta dovellada en arc de mig punt en degradació descansa en una senzilla imposta; deixa un timpà nu. Els seus murs tenen paraments de carreus irregulars, grans i disposats en filades uniformes.

Dimensions: 15'80 x 5'11 x 7'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una gran pica baptismal sense cap decoració excepte un replec a la mateixa boca; un petit peu cilíndric el separa del terra.

Campanar de planta quadrada (3'70 x 3'70 m), antiga espadanya avui tancada i coberta amb teulada piramidal amb un pinacle al cim. S'accedeix a la cel·la per una escala exterior adossada al mur de tramuntana que arriba fins a la teulada; té dues finestres d'arc de mig punt al frontis i dues a la carra oposada; alguna més petita es troba a les cares laterals.

Situació: al damunt dels peus de la nau centrat en el frontis encarat a ponent.

Alçada: 14'08 metres.

SANT MARTÍ D'OGASSA Sant Martí

Altitud: 1320 metres. Municipi d'Ogassa

Església romànica del segle XII amb vestigis d'una anterior del segle X. Consta d'una nau amb murs de carreus irregulars i escairats matusserament de pedra marronosa i capçada per un absis semicircular amb un mur de carreus grans de pedra blanquinosa ben escairats i alineats, sense decoració, i amb una finestreta esqueixada i de punt rodó al bell mig. El frontis té un portal rectangular coronat per un arc dovellat encerclant un timpà nu, una finestra esqueixada d'arc de mig punt a mitja alçada i, coronant-lo, un campanar amb teulada de dos vessants amb una fina creu metàl·lica al cim.

Campanar que és una antiga espadanya ara tancada pels quatre costats. Té planta quadrada (3'80 x 3'80 m) amb una fina cornisa i una teulada de dos vessants. Els seus murs són de carreus en part al frontis i barrejats amb panys de paredat sobretot als altres tres costats. La cel·la queda oberta amb dues allargassades finestres de punt rodó al frontis, una de petita al costat oposat i alguna altra als laterals; hi pengen dues campanetes a la cara frontal.

Situació: es troba aixecat damunt els peus de la nau, centrat en el frontis.

Alçada: 14'13 metres.

Esveltesa: 3,7

SANT PAU DE SEGÚRIES Sant Pau

Altitud: 867 metres.

Església moderna aixecada entre el 1960 i el 1971; té planta poligonal de vuit costats amb

grans vidrieres.

Arquitectes: Pau Monguió i Francesc Vayreda.

Campanar exempt format per quatre grans bigues de ferro verticals unides per dalt, coronat per una creu de 4 braços; no hi ha campanes, només altaveus; i no és una torre.

Situació: exempt, a poca distància de la nau, cap a migjorn.

Alçada: baixa, no calculada per no tenir interès en no ser campanar de torre.

SURROCA DE DALT Sant Martí

Altitud: 1130 metres. Municipi d'Ogassa

Església romànica de finals del segle XI i principis del XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre un arc toral de mig punt i capçada per un absis semicircular amb decoració llombarda d'arcs cecs sota cornisa i lesenes. Els seus paraments són de carreus petits força ben escairats i disposats en filades regulars tant en l'absis com en la resta del temple; tenen un to clar un pèl marronós. Té un portal dovellat en arc de mig punt i amb bordó situat al mur lateral de migdia.

Campanar despanya closa del segle XVI, de planta rectangular amb dues finestres d'arc rebaixat a cares encarades a ponent i migdia, i coronat per una cornisa i una teulada a dues vessants. Els seus murs són de petits carreus mal escairats, irregulars i situats en un cert desordre. Segurament una antiga espadanya ara rodejada de murs pels quatre costats. Té la mateixa amplada que la del temple, uns sis metres, i uns tres i mig de fondària (6'00 x 3'50 m)

Situació: aixecat a ponent als peus de la nau com una seva prolongació.

Alçada: 11'53 metres.

VILALLONGA DE TER Sant Martí

Altitud: 1067 metres.

Església romànica del segle XII de la que només en resten vestigis als murs laterals i en els dos absis que encara es conserven; fou ampliada el 1784. Consta d'una nau de tres trams coberts amb una volta sobre tres arcs torals; té un tram presbiteral rectangular i està capçada per dos absis romànics, un de central i una absidiola lateral pel cantó de tramuntana, el principal amb decoració de dents de serra i arcuacions cegues sota cornisa. Un portal rectangular amb marc de grans carreus ben escairats es troba al mur de migdia amb una fornícula amb imatge a mitja alçada. Els seus murs són de maçoneria i paredat barrejats de pedra marronosa i amb carreus ben escairats a les cantoneres.

Dimensions: 24'50 x 8'00 x 8'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals incloses entre els contraforts fa 17 metres.

Campanar que és el resultat de tancar una espadanya. Té planta rectangular (4'50 x 5'30 m) i està coronat per una cornisa destacada i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat; hi penja alguna campana. Té una escala exterior de graons de pedra picada; s'inicia a la façana de migdia, a l'esquerra del portal, segueix arrambada al mur de ponent fins entrar per una porta a la base de la cel·la.

Situació: damunt dels peus de la nau encarats a ponent, ben centrat.

Alçada: 17'83 metres.

Esveltesa: 3,3

Dins del terme de Vilallonga de Ter mateix i encimbellat dalt d'un turó, hi tenim el llogarret de **La Roca de Palencà** on hi ha una capelleta dedicada a Maria "Assumpta in coeli" que fou parroquial; s'hi venera la imatge de la MaredeDéu de la Pietat. .

També s'hi troba **l'ermita de L'Assumpta**; té paraments de maçoneria grossera a base de còdols, un portal en arc rebaixat, porta de reixat de ferro, un campanar d'espadanya d'un ull amb una campaneta.

Les dues esglésies són edificis rectangulars, d'una sola nau. La parròquia amb murs de carreus ben escairats de mida mitjana, un portal rectangular amb la llinda sobre mènsules, una finestra en arc de mig punt a mitja alçada i un campanar d'espadanya al cim amb una campaneta en el seu únic ull.

LA SEGARRA

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Biosca	Santa Maria	26'42

Lloberola	Sant Miquel	23'26
Cervera	Santa Maria	49'00
Castellnou d'Oluges	Sant Pere	21'12
Estaràs		
Ferran	Sant Jaume	14'50
Vergós Guerrejat	Santa Magdalena	21'00
Granyanella		
La Curullada	Sant Pere	19'42
Granyena de Segarra	Santa Maria	44'92
Guissona	Santa Maria	31'00
Ivorra	Sant Cugat	27'09
Massoteres	Sant Salvador	23'93
Montoliu de Segarra	Sant Salvador	23'17
L'Ametlla de Segarra	Sant Pere	20'48
La Guàrdia Lada	Santa Maria	20'04
Vilagrasseta	Sant Andreu	18'59
Montornès de Segarra	Sant Joan	18'50
Oluges, les	Santa Maria	23'18
Montfalcó Murallat	Sant Pere	19'00
Santa Fe	Sant Pere	20'47
Plans de Sió, els		
El Canós	Sant Jaume	16'75
Hostafrancs	L'Assumpció	29'07
Mont-roig	Santa Maria	19'64
Les Pallargues	Sant Salvador	21'80
Pelagalls	Sant Esteve	10'25
Ribera d'Ondara		
Montlleó	Santa Maria	17'33
Montpalau	Sant Jaume	18'00
Rubinat	Santa Maria	25'43
Sant Antolí i Vilanova	Sant Antolí	19'00
Sanaüja	Santa Maria de la Plaça	18'00
Sant Guim de Freixenet	Sagrat Cor	28'18
Freixenet de Segarra	Santa Maria	20'84
Sant Domí	Sant Pere	19'15

La Tallada	Sant Martí	23'65
Sant Guim de la Plana	Mare de Déu de Sant Guillem	20'94
Vicfred	Sant Esteve	20'63
Sant Ramon		
Gospí	Santa Maria	14'63
La Manresana	Sant Jaume	12'60
Portell	Sant Jaume	17'15
Viver de Segarra	Santa Maria	21'12
Talavera		
Bellmunt	Sant Pere	19'15
Civit	Santa Maria	13'99
Tarroja de Segarra	Sant Salvador	28'63
Torà	Sant Gil	27'31
Vallferosa	Santa Maria	16'75
Torreflor		
Bellveí	Sant Jaume	23'50
Florejacs	Santa Maria	25'00
Gra	Sant Salvador	11'98
El Llor	Sant Julià	16'74
Palou	Sant Ponç	18'64
Sedó	Sant Donat	17'58
Torrefeta	Sant Amanç	23'00

Alçada mitjana: 21'68 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha una; d'espadanya 28; entre aquestes Llindars mesura 11'22 metres, la Móra 12'70, Palouet 16, la Prenyanosa 10'24, Sant Ramon 12'60 i Solà 19.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

AMETLLA DE SEGARRA, L' Sant Pere
 Altitud: 705 metres. Municipi de Montoliu de Segarra

Església amb restes de l'antiga construcció romànica del segle XII. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó acompanyada d'alguns altars laterals. El frontis té un portal dovellat amb tres arquivoltes de mig punt i bordó que descansen sobre senzilles impostes i en una fina columneta per banda sota de l'arquivolta central amb els capitells decorats amb relleus. Té unes poques grades d'accés al davant. Un petit òcul es troba a la part alta del frontis així com una minsa

cornisa d'un sol vessant ja que l'altre està ocupat pel cos del campanar. Fou bastida amb murs de carreus petits, irregulars i ben alineats de pedra marronosa clara.

Campanar amb la base romànica i amb el cos alt aixecat modernament. Té planta quadrada (3'75 x 3'75 m) i està coronat per una minsa cornisa motllurada amb senzilles gàrgoles als angles i per una teulada a quatre vents amb un pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb quatre amples finestres en arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana de nom *Sofia* d'instal·lació moderna. Hi ha un rellotge d'esfera sota la finestra de la cara del frontis. Està bastit amb murs de carreus petits, ben escairats i disposats en filades regulars, una mica més foscos els de la part alta que els que es troben a la seva base.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'48 metres.

Esveltesa: 5,4

BELLMUNT (de Segarra) Sant Pere
Altitud: 700 metres. Municipi de Talavera

Església amb restes del seu passat romànic del segle XII refeta modernament sobretot per l'exterior. Consta d'una nau rectangular acompanyada d'alguna capella lateral i bastida amb murs de carreus de pedra blanca segarrenca irregulars i barroers disposats en filades uniformes. El frontis té un portal rectangular emmarcat per carreus grisos en relleu que per damunt d'ell formen una arcada que deixa un timpà de pedra blanca amb una imatge en relleu; hi ha unes grades d'accés al davant. Té a la part alta tres finestres sota la cornisa angular igualment emmarcades com el portal.

Campanar modern de planta rectangular (4'34 x 4'04 m) amb un sòcol de carreus a mig desbastar i amb un segon cos aixamfranat. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc apuntat, una a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura al seu damunt. Per coronament hi té una cornisa motllurada i un terrat a sobre del qual s'aixequen quatre arcs apuntats units en diagonal al centre. Els seus murs estan arrebossats i pintats en to grisenc clar.

Situació: adossat a l'angle nord-oest de la capçalera.

Alçada: 19'13 metres.

Esveltesa: 4,4

BELLVEÍ Sant Jaume
Altitud: 486 metres. Municipi de Torreflor

Església amb escassos vestigis del seu primer moment romànic; fou modificada cap els segles XVII-XVIII en estil classicitzant. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre arcs torals i d'una imposta amb motlures; té la capçalera recta i està acompanyada de capelles laterals unides per passadissos; uns arcs formers de mig punt comuniquen els passadissos amb la nau major. Els seus murs són de carreus petits, grossers i de colors torrats clars i foscos, barrejats. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt i amb els muntants estriats sota d'una escassa cornisa, un òcul motllurat i atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular amb creu de pedra al cim; l'eix que parteix el frontis i que ve del vèrtex superior que formen els dos vessants de la teulada no passa per l'òcul i el portal ja que aquests queden lleugerament escorats cap a la seva esquerra.

Campanar d'un neoclàssic molt senzill, de planta rectangular (3'88 x 4'43 m) coronat per

una minsa cornisa amb quatre pinacles amb bola als angles i una coberta plana amb alguna gàrgola al centre d'un costat. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt sobre senzilles impostes a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura al dessota. Arrenca des del nivell del carrer que passa més baix del que té la planta de l'església, i des d'ell ha estat feta la mesura de l'alçada. Els seus murs són de carreus petits irregulars.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 23'50 metres.

Esveltesa: 5,3

BIOSCA

Santa Maria

Altitud: 455 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1809 i el 1859; aquesta última data figura en la llinda del portal. Consta de tres naus de quatre trams, un d'ells amb el cor i l'atri i un altre que fa de transsepte; els altres dos són molt curts; les naus estan separades de la central per pilars cruciformes amb capitell toscà repetit; al seu damunt descansen arcs formers de mig punt; totes les naus estan cobertes per voltes bufades sobre arcs torals de mig punt; el presbiteri és recte. El frontis té un portal rectangular amb pilastres jòniques estriades adossades als brancals, un modest entaulament amb la cornisa motllurada i un frontó circular motllurat amb el timpà nu; un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa motllurada de perfil corbat, convex al centre i còncau a les ales. El mur frontal presenta carreus grans mig picats disposats irregularment en la part baixa; des de mitja alçada es converteix en un mur de peces irregulars, matusseres i petites més o menys disposades en filades; a les cantoneres s'hi troben carreus mitjans ben escairats, tot en pedra de color marronós. Els murs laterals són de maçoneria amb carreus a les cantoneres; interiorment presenta els paraments pintats de blanc.

Dimensions: 22'30 x 6'91 x 12'17 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total és de 14'28 metres; el transsepte en fa 14'28 x 6'78 x 12'24 i la cúpula arriba als 12'85.

Campanar neoclàssic del segle XIX. Té un primer cos de planta quadrada (4'23 x 4'23 m); el segon té els caires aixamfranats i els paraments arrebossats i pintats de blanc amb aparença de carreus; té una motllura a l'altura del rellotge d'esfera visible en quatre costats. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura al seu damunt, una cornisa sinuosa i motllurada amb pinacles de bola als angles i, per coronament, una cúpula semiesfèrica amb creu de pedra al cim, la creu queda inclosa en el càlcul de l'alçada. Una escala típica catalana sobre voltes i arrapada als murs puja pel seu interior i permet accedir a la cel·la.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 26'42 metres.

Esveltesa: 6,2

CANÓS, EL

Sant Jaume

Altitud: 436 metres. Municipi d'els Plans de Sió

Església del segle XVII, sobrealçada i ampliada amb espais laterals el XIX. Consta d'una nau amb la capçalera recta. Els seus murs tenen carreus petits, irregulars i matussers de pedra blanquinosa amb barreja d'altres de marronosos. El frontis està arrebossat i pintat simulant carreus;

té un portal d'arc de mig punt amb grans dovelles que són la resta d'una antiga església romànica; un gran òcul atrompetat a mitja alçada i la cornisa angular sobre mènsules.

Campanar del segle XIX. Té planta gairebé quadrada (3'15 x 3'25 m) amb dues motlures, una a mitja alçada i l'altra sota la cel·la. Està coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de petits pilars amb passamà i petits pinacles de bola als angles. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. Els seus murs presenten paraments de carreus matussers petits barrejats amb panys de maçoneria de pedra blanquinosa i marronosa; les cantoneres estan reforçades amb carreus ben escairats petits i irregulars de pedra d'un to fosc. Per passar de la cel·la al terrat hi ha una escala de ferro inclinada i fermada al terra. Acabat de restaurar el 2002.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis al frontis encarat a llevant, una mica endarrerit.

Alçada: 16'75 metres.

Esveltesa: 5,1

CASTELLNOU D'OLUGES

Sant Pere

Altitud: 484 metres.

Municipi de Cervera

Església aixecada al segle XVI en gòtic tardà; fou reformada posteriorment. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó i amb el presbiteri amb una volta de nervis; està acompanyada d'alguna capella lateral. El frontis té un portal rectangular amb el marc motllurat, un timpà amb escuts heràldics dels senyors del lloc al dessota d'un bordó en arc rebaixat sobre mènsules; un òcul calat, motllurat i atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular motllurada. Ha estat bastida amb murs de carreus petits, irregulars i matussers i amb carreus mitjans i ben escairats a cantoneres tot en pedra blanca de la Segarra

Guarda a l'interior sarcòfags de pedra dels senyors d'Oluges i de Castellnou disposats en sengles arcosolis.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (5'47 x 3'80 m) i està coronat per una destacada cornisa de teules sobreposades i una teulada de quatre vessants baixa. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt rebaixat, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs queden mancats d'elements decoratius llevat d'alguna espitllera; tenen paraments de maçoneria de peces mig carreuades de pedra blanca segarrenca amb carreus petits ben escairats a cantoneres.

Situació: adossat i recolzat al mur lateral sud, prop de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 21'12 metres.

Esveltesa: 3,8

CERVERA

Santa Maria

Altitud: 548 metres.

Església aixecada en els segles XIII-XIV en estil gòtic català —naus laterals gairebé tan altes com la central—, amb algunes mostres del romànic lleidatà del segle XIII visibles a la porta lateral de Sant Martí i afegits barrocs (segle XVIII) en una altra porta lateral, la de les Núvies; la cripta sota l'altar major és del 1588. El frontis encarat a ponent té un portal neogòtic del segle XIX rectangular recobert per tres arquivoltes apuntades en degradació, una rosassa calada a mitja alçada

i una cornisa amb un gran fris d'arcs gòtics cecs. Els seus murs presenten grans carreus al frontis, de maçoneria o de carreus irregulars i petits a la resta on tenen un sòcol de grans carreus.

Consta de tres naus separades per columnes fasciculades i capçades per un absis poligonal més un tram i girola; les naus de tres grans trams quadrats estan cobertes per voltes de creueria simple separades per arcs formers apuntats de 9'60 metres de llum; el presbiteri té cinc costats i l'absis està format per vuit costats amb distribució asimètrica respecte de l'eix de l'edifici.

Dimensions: 49'27 x 9'47 x 19'43 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus en fa 22'25.

Guarda un sepulcre gòtic de fi del segle XIV de Berenguer de Castelltort amb figura jacent i relleus; altres sarcòfags amb relleus i figures jacentes, el de Ramon Serra el Vell atribuït a Pere Moragues (1330-1387 ó 88) de pedra policromada i el de Ramon Serra el Major de Jordi Joan dit també Jordi de Déu de la segona meitat del segle XIV. Darrere l'altar major hi ha imatges barroques dels apòstols de l'escultor manresà Jaume Padró i del seu fill Tomàs; també d'ells, a la capella del Sant Misteri (1788-1810), hi ha escultures en alabastre i elements decoratius de marbre. Una imatge la Mare de Déu romànica de pedra amb restes de policromia es troba al costat de la porta de la sagristia; una talla romànic-gòtica del segle XIII de la Mare de Déu Bruna del Coll de les Savines presideix l'Altar Major. Una pica baptismal del 1568 de l'escultor renaixentista Jacques amb relleus a quatre cares (els quatre grans rius) amb imatges dels evangelistes i, a la base, sostenint-la, les figures de tres atlants. Algunes vidrieres del segle XV del vidrier francès Nicolau de Maraya (1391-1432) als finestrals i a la rosassa corresponent al mur nord, damunt el portal lateral, afortunadament encara en bon estat. Conserva matraques-tenebres del segle XVI, avui guardades de moment en el museu local.

El seu arquitecte principal del segle XV fou Pere Vall-llebrera.

Campanar gòtic (segles XIV-XV) de planta heptagonal irregular a la base amb un costat de 9'50 metres i sis més de 3'63 de costat (d'aresta a aresta fa 4'20) i un perímetre de 21'28 metres; els cossos superiors tenen planta octagonal. El recorren de dalt a baix, als seus vuit caires, arestes vives prominents. La cel·la, a la part alta, té vuit finestrals d'arc apuntat i calat, amb bordó i brancals motllurats; està coronat per una cornisa decorada amb arcuacions cegues trilobulades i amb gàrgoles als angles. Al terrat s'hi aixeca una glorieta o pavelló barroc amb vuit obertures en arcs de mig punt damunt pilars; està coronada per una cornisa amb boles als angles i una cúpula semiesfèrica de rajola vidriada amb un dibuix de ziga-zagues de colors blau i blanc; sosté una gran campana al seu dessota que senyala les hores i, al damunt, una estructura metàl·lica amb una campaneta que toca els quarts.

La torre campanar en té una altra d'adossada de perímetre inferior per on puja una escala de cargol de pedra picada, avui ben restaurada, que permet arribar ben a prop de la cel·la; allí on s'acaba hi té l'entrada al campanar on una altra escala de cargol porta a la cel·la; sis campanes sota volta ogival pengen de les finestres separades per pilars de secció triangular; un d'ells, més robust que els altres, a la banda de migdia, té una estreta escala de cargol interior que porta al terrat; una migrada barana metàl·lica hi serveix de protecció. Els murs de tot el campanar mostren carreus ben escairats irregulars; per l'interior hi té dos pisos coberts amb boniques voltes ogivals; el primer es troba buit i el segon conté la maquinària del rellotge d'esfera visible a mitja alçada a la cara de llevant. Els graons que arriben a la cel·la són 130, i des d'allí al terrat n'hi ha 43 més.

Situació: adossat i recolzat en el mur nord corresponent a l'últim tram, el més proper a l'absis que es troba encarat a llevant, envoltat per l'edifici veí, la casa de la vila o paeria situada a aquest cantó.

Alçada: 51'00 metres, dada que he obtingut a través de la informació del rector, ja que la situació del campanar, rodejat d'edificacions, m'ha fet impossible el seu càlcul.

Esveltesa: 4,8

CIVIT Santa Maria, Mare de Déu del Coll
Altitud: 687 metres. Municipi de Talavera

Església amb restes romàniques i gòtiques (ss. XII i XIII), avui restaurada. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat de carreus, d'un cambril i de dues capelles laterals fondes que no coincideixen (no formen transsepte); la capçalera és recta. Té una entrada lateral al sud amb portal d'arc de mig punt rebaixat sota d'un porxo recent amb arcada dovellada rebaixada. Els seus murs són de carreus matussers barrejats amb panys de maçoneria.

Campanar merament funcional aixecat després de la remodelació. Té planta rectangular (4'60 x 3'50 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada a quatre vents amb un petit pinacle al cim; el robust primer cos té un perímetre major que la cel·la situada a la part alta. Els seus murs presenten paraments de paredat arrebossats i amb carreus a cantoneres. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues al nord i dues al sud i una de petita a llevant; hi pengen campanes.

Situació: sobre la nau, per la banda del sud i de llevant, proper a la capçalera.

Alçada: 13'99 metres.

Esveltesa: 3

CURULLADA, LA Sant Pere
Altitud: 530 metres. Municipi de Granyanella

Església aixecada el 1625. Consta d'una nau amb la capçalera recta. El frontis té un portal rectangular amb el marc de grans carreus ben escairats de pedra marronosa, una fornícula sense imatge, un òcul atrompetat a mitja alçada i una finestreta rectangular sota la cornisa angular. Els seus murs tenen paraments de carreus matussers de pedra marronosa. La teulada de doble vessant cobreix també a la banda dreta l'edifici adjunt.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'30 x 3'00 m) i està coronat per una cornisa de teules sobreposades i una teulada a quatre vents baixa. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, alguna mig tapiada. Els seus murs de maçoneria estan reforçats amb carreus irregulars a cantoneres;

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 19'42 metres.

Esveltesa: 5,8

FERRAN Sant Jaume
Altitud: 665 metres. Municipi d'Estaràs

Església amb algun vestigi dels segles X-XI, molt reformada posteriorment als segles XVI i XVII i més ençà cap a principis del XX. Consta d'una sola nau amb la capçalera recta. Els seus murs tenen paraments de maçoneria mig carreuada; al frontis amb un mur de carreus barroers hi ha un portal en arc rebaixat i un òcul superior sota la cornisa angular.

Campanar coetani de les reformes modernes. Té planta gairebé quadrada (3'25 x 3'20 m)

amb el sòcol atalussat. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents. Els seus murs són de maçoneria de peces mig picades i allargassades. La cel·la es troba en un segon cos de menor perímetre que el primer i oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; una motllura dentada figura a l'arrencada dels arcs.

Situació: adossat al mur de l'esquerra del frontis.

Alçada: 14'50 metres.

Esveltesa: 4,4

FLOREJACS

L'Assumpció

Altitud: 491 metres.

Municipi de Torreflor

Església antiga refeta el 1841 en estil neoclàssic. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals i capçada per un mur recte. La façana principal té un portal dovellat en arc de mig punt, rosassa a mitja alçada i una minsa cornisa angular; queda mig tapada per una construcció civil. Els seus murs són de maçoneria.

Campanar neoclàssic del 1841; una pedra encastada a la paret frontal porta la data de l'acabament de la seva construcció: 1890. Té planta gairebé quadrada (4'20 x 3'91 m) i un segon cos octagonal coronat amb una senzilla cornisa i un terrat amb barana de carreus amb gàrgoles a cada costat i uns petits pinacles de bola als angles; al seu damunt s'aixequen quatre arcs en diagonal units al centre amb un petit pinacle al cim que sosté un penell no inclòs en la mesura de l'alçada. Dues motlures bossellades el divideixen en tres cossos; el primer és el cos alt quadrat; el segon i el tercer són vuitavats. La cel·la queda oberta amb finestres en arc de mig punt, una a cada cara alterna; les dues campanes actuals s'hi van instal·lar l'any 1939. Els murs són de maçoneria amb carreus a les cantoneres, tot amb pedra marronosa. L'escala interior és de pedra picada.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis.

Alçada: 25'00 metres.

Esveltesa: 6

FREIXENET DE SEGARRA

Santa Maria

Altitud: 680 metres.

Municipi de Sant Guim de Freixenet

Església romànica del segle XII de la que només se'n conserva una capella lateral ja que ha estat molt reformada posteriorment a finals del segle XIX. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals, dos absis a la façana de llevant i la capçalera recta. El frontis té el portal dovellat d'arc de mig punt i muntants carreuats; a la dovella clau hi figura la data del 1892; un òcul a mitja alçada i una cornisa ondulada barroca convexa al centre i còncava als laterals amb un pinacle al cim que sosté una modesta creu metàl·lica. Els seus murs són de pedra blanca del país tallada poc acuradament en carreus petits.

Guarda dues talles modernes de sant Llucià i santa Llúcia obres de Ramon Majà, escultor de Manresa.

Campanar neoclàssic auster coetani del temple després de les reformes del segle XIX. Té planta gairebé quadrada (3'60 x 3'20 m) i està coronat per una cornisa amb pinacles de bola als angles i una agulla piramidal recoberta de rajola verda. La cel·la amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara, hi té una campana i una senzilla motllura al seu dessota. Els seus murs són de petits carreus de pedra blanquinosa del país disposats ordenadament en filades.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.
Alçada: 20'85 metres.
Esveltesa: 5,8

GOSPÍ Sant Martí
Altitud: 600 metres. Municipi de Sant Ramon

Església antiga de tradició romànica d'entre els segles XI i XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó rebaixada que descansa en tres arcs torals en arc de mig punt rebaixat. Està acompanyada d'una capella de volta de canó apuntada al lateral de tramuntana ampliada posteriorment convertint-se en una segona nau. La capçalera recta antigament tenia un absis semicircular avui convertit en sagristia. El frontis a migdia té un portal en arc de mig punt format per grans dovelles i amb un bordó sobre impostes decorades amb denticles igualment com el bordó; descansen en brancals carreuats amb peces grans; té unes poques grades d'accés al seu davant. Sota la cornisa d'aquesta façana sud hi ha un fris de semi-esferes i permòdols amb caps esculpits. Els seus paraments són de carreus a mig desbatar en filades regulars al frontis, i de maçoneria de peces mig picades als laterals.

Campanar merament funcional. Té planta quadrada (3'90 x 3'90 m) i està coronat per una minsa cornisa i una teulada d'un sol vessant lleugerament inclinat. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc rebaixat, una a cada cara. S'accedeix a l'interior del campanar des de la segona nau. Els seus murs són de maçoneria de peces petites mig picades de color blanquinós típic de la Segarra; no tenen cap element decoratiu que trenqui la seva nuesa.

Situació: adossat al mur de llevant.
Alçada: 14'63 metres.
Esveltesa: 3,7

GRA Sant Salvador
Altitud: 469 metres. Municipi de Torreflor

Església del segle XVIII que conserva d'un antic temple un absis romànic semicircular de carreus ben escairats petits i irregulars en filades ordenades i un sòcol barroer de pedra marronosa fosca. Consta d'una nau acompanyada de capelles laterals. El mur del frontis presenta una barreja de carreus i maçoneria de pedra vermelloso fosca i té un portal rectangular; la llinda està presidida per un emblema heràldic; la part alta té un finestral com de mig cercle i està coronada per una cornisa angular.

Campanar de planta gairebé quadrada (3'60 x 3'45 m) coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vents amb un petit pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestrels en arc de mig punt, un a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura al seu dessota. Els seus murs de carreus grossers i irregulars són de pedra fosca com la resta.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.
Alçada: 11'98 metres.
Esveltesa: 3,3

GRANYENA DE SEGARRA Santa Maria

Altitud: 636 metres.

Església neoclàssica de fi del segle XVIII (al portal hi figura la data de 1786), acabada el 1804. Consta de tres naus de quatre trams coberts amb voltes bufades damunt arcs torals de mig punt; estan separades per robustos pilars cruciformes on descansen arcs formers de mig punt; té una cúpula baixa sobre petxines al tram proper a l'absis. La capçalera és recta, té un digne cancell i un cor als peus amb barana de fusta sobre un arc carpanell i una volta d'aresta. Una teulada a dos vessants cobreix totes les naus.

La portalada barroca en el frontis encarat a migdia s'obre amb un portal en arc rebaixat i amb pilastres decorades amb enramades i sobre pedestals adossats als brancals; un entaulament truncat forma com un doble capitell sobre del toscà de les pilastres; una fornícula buida al damunt està decorada a l'entorn per motlures curvilínies i volutes; una rosassa motllurada es troba a mitja alçada; tot queda coronat per un gran frontó triangular amb pinacles i boles al cim i als laterals així com als altres angles posteriors de la teulada; un òcul cruciforme queda obert al centre del timpà. Dues grans pilastres recorren la façana de dalt a baix; formen tres espais que es corresponen amb la separació interior en tres naus; també a les cantoneres es reproduïxen aquestes pilastres. Els seus murs són de pedra groguenca en carreus ben escairats al frontis i de maçoneria als laterals.

Dimensions: 28'31 x 7'44 x 14'12 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus en fa 18'72; la baixa cúpula arriba als 15'34.

Conserva dues piques beneiteres de pedra amb treballs en relleu, una adossada al mur, l'altra sobre un peu tornejat.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (7'65 x 7'65 m) i un de segon octagonal coronat amb una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als vuit angles; al seu damunt s'aixeca una torreta amb pinacle al seu centre i amb un penell al cim; tres motlures amb força ressalt es destaquen en el segon cos, una al seu inici i altres dues a sota i a sobre els finestrals. La cel·la queda oberta amb quatre finestrals d'arc de mig punt dovellats sobre senzilles impostes, un a cada cara alterna. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra groguenca.

Una escala que va de paret a paret sobre voltes amb graons d'obra i amb un ull central tancat per envans arriba fins a gairebé a l'alçada de la cel·la i, com a últim tram, n'hi ha una de ferro. Des de la cel·la, coberta amb una cúpula semiesfèrica de maó vist, fins al terrat s'hi va per una escala de mà de ferro inclinada des del centre fins a un angle on hi ha oberta una trapa; uns estrets graons de maó s'apuntalen en la cúpula fins arribar al terrat. Dues grans campanes pengen dels finestrals, una d'elles inútil a causa d'una esquerda oberta de dalt a baix de la boca. La cel·la té un diàmetre, d'ampit a ampit, de 6'10 metres. Els murs, a la part baixa, tenen un gruix de metre seixanta i, a la part alta, de metre vint, mesures observades en les obertures que es troben a diverses alçades.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a migjorn.

Alçada: 44'92 metres.

Esveltesa: 5,8

GUÀRDIA LADA, LA Santa Maria
Altitud: 740 metres. Municipi de Montoliu de Segarra

Església que conserva alguns panys de la primitiva romànica del segle XI i de les modificacions fetes al segle XIV; bàsicament es tracta d'un edifici neoclàssic del segle XVIII. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals. Els seus murs són de pedra blanca local amb barreja de maçoneria i petits carreus irregulars. El frontis orientat a ponent té un portal en

arc rebaixat amb dovelles i carreus ben escairats, i una petita finestra rectangular a la part alta amb una imatge al damunt sota mateix de la cornisa angular.

Dimensions: 18 metres de llargada per 9 d'amplada.

Guarda del 1384 un retaule a la capella de Sant Joan del pintor tarragoní Joan Mateu.

Campanar merament funcional. Té planta quadrada (4'85 x 4'85 m) i està coronat amb una cornisa motllurada i una coberta plana amb pinacles de bola als angles; sosté una sòlida estructura metàl·lica de perfil piramidal d'on penja una petita campana; aquesta estructura no s'ha tingut en compte a l'hora de fer el càlcul de l'alçada. La cel·la queda oberta amb finestres a cada cara, irregulars, unes amb arc rebaixat, altres rectangulars, totes a mitja alçada. Els seus murs despulats de tot element decoratiu mostren paraments de petits carreus de pedra blanquinosa, ben escairats i alineats.

Situació: adossat al frontis encarat a migdia, en el seu angle sud-oest; se'n destaca gairebé en la seva totalitat.

Alçada: 20'04 metres.

Esveltesa: 4,1

GUISSONA

Santa Maria

Altitud: 484 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1776 i el 1880. Consta de tres naus, molt llargues i amples, de quatre trams, la central coberta amb cúpules bufades, les laterals amb voltes de llunetes; té transepte, la capçalera recta, i un cancell amb un petit cor al seu damunt. L'altar major, amb grades d'accés, està tancat per una balustrada.

La façana principal, orientada a ponent, plena de detalls decoratius, és un exemplar excepcional del temps: un portal en arc de mig punt dovellat i acanalat a l'intradós sobre senzilles impostes i muntants carreuats i flanquejats per fines columnes estriades sobre pedestals i amb capitells de decoració vegetal estilitzada que sostenen un arquiteu i, al damunt, una fornícula amb imatge acompanyada per altres dues figures a banda i banda. Una motllura destacada per damunt la fornícula divideix la façana en dues zones; unes pilastres recorren la façana de dalt a baix i també senyalen tres zones verticals; en la part superior de cadascuna apareix una finestra en arc de mig punt la central i rectangulars les altres; estan emmarcades per fines pilastres amb entaulament i pinacles adossats al mur. Al capdamunt de tot corona el frontis una cornisa motllurada amb una curvatura convexa al centre que forma una espadanya de tres ulls amb tres grans pinacles als angles; és còncaua a les ales. De dalt a baix el frontis, ja queda senyalat, està recorregut per dues pilastres per banda amb dos grans pinacles al cim; les pilastres marquen tres zones que es corresponen amb la divisió del temple en tres naus; es repeteixen a les cantoneres. Al davant del portal, unes poques grades faciliten l'accés a l'entrada. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra groguenca.

Dimensions: 47'57 x 8'74 x 18'07 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 19'89 metres; la cúpula rebaixada del creuer no té tanta alçada com les voltes de la nau i fa 17'37 metres.

Arquitectes: mestres d'obres Josep Burria i fills de Lleida; Marià Enrich de Barcelona i Tomàs Bertran i Ramon Mas.

Guarda a la capella de la Mare de Déu del Claustre un retaule barroc del 1680 i una imatge de pedra policromada de principis del segle XIV amb Maria i el Nen ambdós de peu dret; també conserva una imatge de la Mare de Déu de la Salut del 1700 i escaig, i el retaule major barroc del 1666; té dues belles piques beneiteres amb peus de marbre tornejats i de boca circular amb imatges romanes sobre la boca i encastades a les pilastres que flanquegen els muntants interiors del portal.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta quadrada (8'00 x 8'00 m) i està coronat per una senzilla cornisa amb gàrgoles i un terrat amb balustrada i pinacles als angles; al seu damunt s'aixeca una petita torrella quadrada de tres metres d'alçària amb cornisa i teulada a quatre vents amb campanes per les hores i quarts en el seu interior. La cel·la, separada per una fina motllura del primer cos, té una finestra a la cara frontal i a la posterior, i dues a les altres cares; tenen arc de mig punt i balustrada; un rellotge d'esfera està situat a mitja alçada del primer cos.

S'entra a l'interior del campanar per una estreta porta oberta al centre de la nau lateral dreta. L'escala és estreta i té graons de pedra picada força gastats; va de paret a una pilar quadrat central; des d'un primer pis els graons són d'obra amb marge de fusta; els diversos pisos que es troben estan coberts per voltes de canó; a partir del tercer l'escala es transforma i és de cargol amb graons de pedra picada. La cel·la és espaiosa; fa 6'86 x 6'21; el seu terra és de còdols sense picar i la coberta té una volta de nervis sense plements que, poc més amunt, la cobreix un sostre de maó sobre biguetes metàl·liques que es recolza en la clau de volta; al centre de la cel·la hi ha un cilindre d'obra per l'interior del qual hi puja una nova escala de cargol que en arribar prop del sostre segueix per una escala de fusta sobre biguetes que arriba, ja fora del cilindre, a una trapa que dona accés al terrat.

Tres campanes pengen de les finestres, una de gran, una altra de mitjana i una de petitona.

Situació: adossat al mur sud, força endarrerit respecte del frontis, coincidint amb el segon tram de la nau lateral.

Alçada: 34'00 metres; dificultats urbanístiques i arquitectòniques fan molt difícil la mesura; m'he refiat de la informació que m'ha facilitat un gran coneixedor dels valors artístics i històrics de Guissona, el religiós germà Joan Santaaulària i Pujol que em diu que fa 31 d'alçada. Si sumem l'alçària de la torrella, el campanar arriba als 34 metres indicats.

Esveltesa: 4,2

HOSTAFRANCS

L'Assumpció

Altitud: 435 metres.

Municipi dels Plans de Sió

Església aixecada entre el 1754 i el 1794 amb tirat neoclàssic. Consta d'una sola nau de quatre trams coberta per una volta de llunetes sobre una imposta classicitzant i pilastres toscanes que sostenen sengles arcs torals de mig punt; està acompanyada de tres capelles laterals per banda cobertes per voltes d'aresta situades entre els contraforts; la capçalera és recta; el presbiteri està cobert per un quart d'esfera en forma de petxina gràcies a unes raconeres que li donen forma semicircular. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell.

El frontis bastit amb carreus grans ben escairats de pedra marronosa té un portal rectangular amb pilastres toscanes adossades als muntants, doble arquiteau i un frontó truncat decorat amb volutes i un pinacle de bola de poc relleu al centre adossat al mur; al damunt, un òcul i, per coronament, una cornisa amb curvatura semicircular convexa al centre i còncava als laterals que puja molt enlaire; està decorada amb tres pinacles, un a cadascun dels punts extrems. Els murs laterals són de carreus irregulars i matussers.

Dimensions: 20'30 x 6'15 x 9'63 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 12'57 metres.

Campanar aixecat amb força posterioritat a l'església. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'33 x 4'54 m); el segon és octagonal i està coronat per una cornisa i un terrat amb barana de carreus amb un pinacle de bola a cadascun dels vuit angles; al seu damunt es dreça una agulla piramidal amb recobriment de ceràmica vermella. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara alterna; té una motllura a l'arrencada dels arcs, una altra al

dessota de les finestres i una tercera al principi d'aquest segon cos. Els seus murs tenen paraments de carreus ben escairats i ben alineats de pedra marronosa; té algunes espitlleres a la banda de migdia situades a diversos nivells del primer cos.

Una escala puja per seu interior fins arribar a la cel·la; els seus graons són de pedra picada, damunt voltes catalanes i estan arrapades a les parets tot deixant un ull central escàs; a mitja alçada els graons són d'obra amb lloses de pedra; té una barana d'obra quan es fa estreta i des d'aquest punt puja a manera de rampa. La cel·la té dues campanes, una de gran i l'altra petita; està coberta per un sostre piramidal vuitavat que constitueix l'interior de l'agulla piramidal; al nord-est de la base de l'agulla s'hi obre una trapa que permet accedir al terradet.

Situació: damunt l'ala dreta del temple adossat al mur de migdia, molt proper a la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 29'07 metres.

Esveltesa: 6,4

IVORRA

Sant Cugat

Altitud: 567 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1780 i el 1782 i bastida amb murs de pedra picada marronosa fosca de peces mitjanes o grans. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes queda separada de les laterals per pilars quadrats; té la capçalera recta i un transsepte amb cimbori octagonal que engloba la cúpula del creuer. El frontis té una portalada amb el portal en arc de mig punt motllurat i flanquejat per semi-columnes toscanes sobre pedestals adossades al mur, un entaulament amb la cornisa destacada i, al damunt, una fornícula amb prou feines enfondida amb decoració cal·ligràfica i bordó motllurat; un òcul atrompetat i motllurat està obert a mitja alçada; té un gran frontó triangular per coronament.

Arquitecte: Francesc Ponç.

Guarda un retaule gòtic del segle XV dedicat a la Mare de Déu i al Sant Dubte; també conserva les relíquies del fet del Sant Dubte (fet del s. XI), i una pintura mural al presbiteri de Vilà Moncau (2010).

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta pràcticament quadrada (4'12 x 4'10 m); un segon cos de caires aixamfranats està decorat amb pilastres a cada caire i coronat per una cornisa motllurada; per damunt, un terrat amb balustrada i uns petits pinacles de bola sobre els pilars dels angles; hi té quatre arcs units al centre en diagonal sobre els quals se sustenta una creu metàl·lica no inclosa en la mesura de l'alçada. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura a la base del segon cos, una altra molt fina a l'arrencada dels arcs de les finestres i un franja filetejada sota de la cornisa. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra marronosa lleugerament més clara que els del temple.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 27'09 metres.

Esveltesa: 6,5

LLOBEROLA

Sant Miquel

Altitud: 612 metres.

Municipi de Biosca.

Església neoclàssica aixecada al segle XVIII amb la data del 1855 a la llinda del portal.

Consta d'una nau bastida amb murs de grans carreus irregulars de pedra marronosa ben alineats i de mida mitjana; està acompanyada de capelles laterals i té la capçalera recta. El frontis té un portal rectangular de marc lleugerament ressaltat, un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa angular amb un pinacle i creu metàl·lica al cim.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (3'45 x 3'80 m) i un de segon amb els caires aixamfranats coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles; quatre arcs apuntats es drecen sobre el terrat units al centre. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes; unes motlures decoren el campanar al capdamunt del primer cos, a la base de la cel·la, a la seva meitat i al seu damunt; té un petit sòcol de quatre centímetres de gruix. Els seus murs són de carreus de pedra marronosa ben escairats amb alguna zona a la part baixa dels laterals amb parament de maçoneria.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 23'26 metres.

Esveltesa: 6,1

LLOR, EL

Sant Julià

Altitud: 547 metres. Municipi de Torreflor

Església refeta el 1783 segons indica la data que figura sobre la dovella clau del portal moment en el que deuria ser reformada externament la primitiva església romànica. La nau és romànica coberta amb una volta de canó de carreus, amb dos arcs torals que descansen sobre una imposta decorada amb relleus geomètrics repetitius que recorre tota la nau per sota de la volta; a cada arc toral li correspon una pilastra amb capitell mensuliforme; està capçada per un absis romànic llombard semicircular amb arcuacions cegues i lesenes; té un transepte del segle XIX amb murs de carreus petits ben escairats. El portal obert a la façana lateral del migdia té arc rebaixat dovellat amb emblemes heràldics al damunt de la dovella clau que representen el llorer i uns copons, al·lusió al poble i als senyors de Copons. Els seus murs bàsicament romànics tenen paraments de petits carreus ben escairats de pedra marronosa.

Guarda una pica baptismal amb peu i decoració floral.

Campanar que sembla refet en època moderna. Té planta gairebé quadrada (4'25 x 4'10 m) i murs de carreus petits i irregulars de pedra clara segarrenca, sòcol de maçoneria, carreus grans i ben escairats de pedra fosca a les cantoneres i una motllura força ressaltada a mitja alçada. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt emmarcades amb dovelles i carreus de pedra fosca, dues a migjorn i una a llevant i a ponent; està coronat per una cornisa i una teulada a dues vessants amb un frontó o pinyó que sobresurt per damunt del nivell de la teulada a la cara de migdia; té una porta rectangular d'accés a la cara oest i una finestreta en arc de mig punt al primer cos a la cara sud.

Situació: adossat al centre del mur lateral de migjorn.

Alçada: 16'74 metres.

Esveltesa: 4

MANRESANA, LA

Sant Jaume

Altitud: 675 metres. Municipi de Sant Ramon

Església romànica reformada als segles XVIII i XIX; es va aixecar a partir de l'any 1742 tal

com indica una placa de pedra ubicada a la façana principal damunt del portal. Consta d'una nau amb la capçalera recta. El frontis té un portal rectangular amb un marc motllurat, una fornícula amb la imatge romànica del patró al damunt, un òcul a mitja alçada i la cornisa angular. Ha estat bastida amb murs de paredat però amb carreus petits de pedra blanca segarrenca i cantoneres de carreus mitjans ben escairats de pedra fosca marronosa conservats a la part baixa dels murs nord i est que són restes de l'antiga església romànica.

Campanar neoclàssic. Té un primer alt cos de planta quadrada (3'50 x 3'50 m); un segon cos octagonal està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana calada i pinacles de bola a cada angle; damunt del terrat es drecen uns arcs apuntats units al centre. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc rebaixat, un a cada cara alterna; hi pengen campanes. Els seus murs de carreus petits, de poc gruix, de pedra blanca del país queden ornats amb fines motlures a l'inici del segon cos i a sota la cornisa; alguna finestreta sagetera es troba a la cara lateral. El seu estat sembla precari.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle amb el frontis.

Alçada: 12'60 metres.

Esveltesa: 3,6

MASSOTERES

Sant Salvador

Altitud: 502 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII aixecada en fer la reforma d'una de romànica; conserva la mateixa orientació de la primitiva. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó amb llunetes i amb la capçalera recta; està acompanyada de capelles laterals cobertes amb voltes de canó. L'entrada es fa per un portal en arc rebaixat i dovellat obert al costat de tramuntana; està flanquejat per pilastres toscanes adossades als muntants i per una fina cornisa a la part superior, tot el mur és de carreus de pedra fosca ben escairats; al damunt, després d'un baix relleu amb dues mitges llunes hi figura una fornícula sense imatge amb la data gravada del 1832. Els seus murs presenten paraments de carreus irregulars i mal picats, en uns punts són petits i en altres grans i disposats irregularment; gran part dels panys són de paredat.

Campanar neoclàssic. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'50 x 5'50 m); el segon octagonal està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de carreus amb pinacles de bola i gàrgoles als angles. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus de pedra marronosa petits, irregulars al primer cos i de carreus mitjans ben escairats al superior; unes motlures senzilles decoren els seus murs a l'inici del cos octagonal, sota la cel·la i a l'arrencada dels arcs; dues finestres sageteres es troben a diversos nivells a la cara de migdia així com l'esfera d'un rellotge.

Situació: mig encabit a l'ala dreta del temple fent angle al sud-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 23'93 metres.

Esveltesa: 4,3

MONTFALCÓ MURALLAT

Sant Pere

Altitud: 600 metres.

Municipi de les Oluges

Església medieval del segle XI reformada en part a l'època barroca. Consta d'una nau

coberta amb una volta de canó; està acompanyada de capelles laterals barroques; té un cor sobre volta ogival simple i una capçalera a base d'un absis semicircular recolzat sobre la torre de la muralla. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt amb un bordó molt ben decorat.

La muralla sobre la qual està edificada l'església és del temps dels àrabs (segle X) i forma un recinte tancat, només amb una sola entrada; a l'interior d'aquest recinte, prou gran, s'hi va construir, en temps cristians posteriors, el poble actual.

Campanar del temps del barroc. Té un primer cos de planta quadrada (3'00 x 3'00 m); el segon és aixamfranat i està coronat per una cornisa amb un fris de denticles al seu dessota i un terrat amb balustrada. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc apuntat a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de carreus petits irregulars de pedra blanca local; estan ornats amb dues fines motlures, una a l'inici del segon cos i l'altra a l'arrencada dels arcs de les finestres.

Situació: angle sud oriental de l'edifici, al costat de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 18'85 metres. El càlcul ha estat fet des del nivell de la planta de l'església; des del nivell de la plaça exterior, als peus de l'església i de la muralla, l'alçada fa uns 23 metres.

Esveltesa: 6,2

MONTOLIU DE SEGARRA Sant Salvador

Altitud: 698 metres.

Església neoclàssica del 1891 reconstruïda després del 1939. Consta de tres naus i ha quedat bastida amb murs de carreus irregulars i matussers de pedra blanca segarrenca. El frontis té un portal en arc de mig punt amb un senzill marc lleugerament ressaltat amb dovelles i carreus de pedra ben escairada, una fornícula sense imatge al damunt, un òcul a mitja alçada i una cornisa semicircular al centre i horitzontal a les ales amb creu al cim i un petit òcul al dessota.

Campanar merament funcional aixecat en el segle XIX. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'40 x 4'12 m) i un de segon de caires aixamfranats coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana d'obra i pinacles de bola als angles. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc apuntat, alguna de ferradura; hi penja una campana a la cara frontal. Els seus murs són de carreus matussers i irregulars de pedra clara segarrenca; una senzilla motlura separa els dos cossos.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia, una mica destacat.

Alçada: 23'17 metres.

Esveltesa: 5,2

MONTORNÈS DE SEGARRA Sant Joan Baptista

Altitud: 605 metres.

Església adossada al castell medieval (segles XII i XIII) del terme, amb algun mur aprofitat de l'antiga fortificació; és de l'època renaixentista en la seva major part. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada; té la capçalera recta. Els seus murs són de petits carreus irregulars i matussers de pedra blanca del país. El frontis té un portal d'arc rebaixat amb dovelles i carreus dels muntants de pedra picada i coronat per un frontó triangular amb una fornícula sense imatge al timpà; al damunt, desplaçada cap a la dreta, una finestra rectangular; i per coronament una cornisa angular amb una petita creu metàl·lica al cim; unes poques grades davant del portal hi donen accés.

Campanar amb una base segurament romànica aprofitada de les antigues dependències del castell; la part superior és moderna. Té planta rectangular (4'60 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants amb una petita creu metàl·lica al cim. Els seus murs són de petits carreus irregulars de pedra blanca segarrena disposats en filades. Té un portal d'arc de mig punt dovellat de peces grans a mitja alçada al qual s'hi accedeix per una llarga escalinata amb barana de maçoneria a una banda i, a l'altra, un mur de retenció del terreny elevat que la flanqueja. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara.

Situació: adossat a la dreta del mur del frontis encarat a llevant, a l'angle nord-est.

Alçada: 18'50 metres.

Esveltesa: 4

MONTPALAU

Sant Jaume

Altitud: 644 metres. Municipi de Ribera d'Ondara

Església dels segles XII-XIII de la qual se'n conserven poques restes; ha estat reformada en època gòtica i temps posteriors. Consta d'una nau amb la capçalera recta. El portal en arc de mig punt dovellat amb grans peces i amb bordó es troba a la façana lateral de migjorn. Els seus murs són de carreus petits de pedra blanca segarrena disposats en filades força regulars. El mur dels peus és més alt que la teulada de dos vessants, té un pinyó amb una petita creu metàl·lica al cim i un òcul a mitja alçada lleugerament escorat cap a la dreta.

Guarda un sarcòfag d'un personatge religiós; hi figura una emblema d'una olla.

Campanar d'un barroc auster. Té un primer cos de planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i un de segon alt octagonal coronat per una cornisa motllurada i una teulada baixa de vuit vessants. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana; unes fines motlures es troben a l'inici del segon cos i al damunt dels finestrals. Els seus murs tenen paraments de carreus petits, irregulars i matussers, sobretot al segon cos, de pedra blanca típica de la Segarra.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest amb el mur dels peus encarat a ponent.

Alçada: 18'00 metres.

Esveltesa: 4,5

MONT-ROIG

Santa Maria

Altitud: 400 metres. Municipi dels Plans de Sió

Església neoclàssica aixecada cap el 1781. Consta de tres naus, coberta la central amb una volta de llunetes; té cor, cancell i la capçalera recta. El frontis té una portalada barroca amb el portal en arc rebaixat, el muntants amb pilastres corínties adossades i sobre pedestals, un entaulament llis i un frontó corbat i truncat amb símbols religiosos intercalats; una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i una cornisa angular molt aguda amb una creu de pedra al cim i els laterals còncaus decorats amb espirals i pinacles. Els seus murs són de carreus petits disposats en filades poc ordenades de pedra rogenca amb el morter força visible.

Guarda una imatge de la Mare de Déu de la Cinta del segle XIII.

Campanar neoclàssic. Té un primer cos de planta quadrada (3'90 x 3'90 m); el segon és octagonal i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de carreus i pinacles als

angles i, al damunt, per una agulla piramidal de teules vidriades i una modesta creu al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestrals amb arcs de mig punt, un a cada cara alterna. Els seus murs són de carreus al primer cos i de maçoneria al segon amb carreus ben escairats a les cantoneres; estan decorats amb una fina motllura de separació dels dos cossos, una altra sota la cel·la i una tercera a l'arrencada dels arcs dels finestrals.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle amb el frontis.

Alçada: 19'64 metres.

Esveltesa: 5

OLUGES, LES L'Assumpció

Altitud: 530 metres.

Església neoclàssica bastida en els segles XVIII-XIX amb murs de petits carreus matussers; té barrejats panys de maçoneria; el mur del frontis, així com algun de lateral, es troba amb un arrebossat avui (2001) mig perdut. Consta d'una nau amb passadissos laterals i una capella fonda coberta amb una cúpula i un cupulí; la nau de quatre trams està coberta amb voltes de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt i està capçada per un absis recte cobert per una volta de petxina sobre arcs raconers. El cor descansa en un arc carpanell recolzat damunt el cancell.

El frontis té una portalada abarrocada amb un portal rectangular amb pilastres toscanes adossades als muntants, un doble entaulament llis i un frontó truncat acabat en volutes; a mitja alçada hi té un òcul motllurat i dues finestretes rectangulars cegues a les bandes; per coronament la cornisa està corbada en arc convex al centre i còncau als laterals amb tres pinacles repartits al seu damunt. Dues escaletes d'accés lateral salven el desnivell del carrer respecte del portal,

Dimensions: 21'95x 7'15 x 12'43 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total inclosos els passadissos fa 15 metres.

Campanar rústic simplement funcional. Té planta rectangular (4'00 x 4'65 m) i està coronat per una cornisa i una teulada baixa a quatre vessants amb gàrgoles als angles poc més avall de la cornisa. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus irregulars, prims i allargassats en pedra blanca segarrenca; no tenen altre element que trenqui la seva nuesa que, a mitja alçada, una finestra estreta per banda, gairebé una espitllera.

L'escala d'obra que puja fins a la cel·la, estreta, ho fa per entre dos murs, un d'interior de força gruix i el del campanar; està arrapada als dos murs però en el tram final el mur interior desapareix igualment com la barana. El terra de la cel·la descansa sobre una gran arcada de mig punt.

Situació: adossat al mur de ponent, en l'angle que forma amb la capella fonda i darrere d'ella.

Alçada: 23'18 metres.

Esveltesa: 5

PALLARGUES, LES Sant Salvador Altitud: 412 metres. Municipi dels Plans de Sió

Església neoclàssica tardana del 1872. Consta d'una nau de tres trams coberts amb cúpules bufades; té capçalera recta, cancell i un cor als peus. Els seus murs són de petits carreus de pedra marronosa, irregulars i disposats més o menys en filades. El frontis té un portal dovellat d'arc rebaixat i un frontó triangular amb el timpà nu al seu damunt; un òcul emmarcat amb pedra ben

picada a mitja alçada i una fina cornisa angular amb pinacle al cim i un relleu figurat en pedra blanca sota mateix.

Arquitecte: acabada el 1872 per Jacobus Creus.

Campanar d'un neoclàssic auster. Té un primer alt cos de planta quadrada (2'37 x 2'37 m); un de segon és vuitavat irregular coronat per una fina motllura amb alguna gàrgola al dessorra i un terrat amb barana de carreus i petits pinacles als angles; al seu damunt s'hi aixeca una agulla molt aguda de rajoles blanques i rogenques fent figures de coloms. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Els seus murs són de carreus irregulars de pedra marronosa clara disposats en filades; estan decorats amb motlures, una de separació dels dos cossos i una altra sota mateix de la cel·la.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle amb el frontis encarat a llevant.

Alçada: 21'80 metres.

Esveltesa: 9,1

PALOU (de Segarra o de Sanaüja)

Sant Ponç

Altitud: 547 metres.

Municipi de Torreflor

Església gòtica tardana amb modificacions posteriors. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre arcs torals i amb la capçalera recta; una capella lateral té una volta de creueria estrellada amb cinc claus de volta decorades. Els murs interiors presenten paraments de maçoneria de pedra marronosa. El frontis té un portal de grans dovelles en arc de mig punt acanalat a l'intradós i una minsa cornisa angular amb pinacle de bola i una petita creu metàl·lica al cim; té unes àmplies grades d'accés que salven el desnivell respecte de les vies circumdants. Els seus murs són de carreus irregulars més aviat grans, matussers en alguns paraments; tenen una tonalitat marronosa.

Campanar del 1911 merament funcional. Té un primer cos de planta quadrada (3'60 x 3'60 m) i un de segon aixamfranat lleugerament i coronat per una cornisa motllurada i un terrat decorat amb pinacles als angles i al centre de cada costat. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes. Té un sòcol que sobresurt poc amb paraments de grans carreus ben escairats; els murs dels dos cossos presenten paraments de maçoneria picada i mig carreuada i una motllura que marca la seva separació.

Situació: adossat al centre de la banda de llevant.

Alçada: 18'64 metres.

Esveltesa: 5,1

PELAGALLS

Sant Esteve

Altitud: 412 metres.

Municipi dels Plans de Sió

Església romànica de finals del segle XII modificada en el segle XVIII amb l'afegit d'un transsepte i de la volta. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells és el transsepte, capçada per un absis semicircular romànic allargat amb un tram; estan coberts per voltes de llunetes; els dels extrems dels braços del transsepte per voltes d'aresta; una imposta recorre la base de les voltes. Els seus murs són de carreus petits, irregulars i ben escairats de pedra marronosa, tant els romànics com els neoclàssics; l'absis té una cornisa damunt mènsules com a única decoració

Al frontis exhibeix una portalada atrompetada romànica del tipus lleidatà que es destaca lleugerament del mur del frontis; té el portal rectangular amb la llinda sobre mènsules, un timpà

decorat amb uns senzills relleus arcaics que mostren una figura —cal interpretar que és Jesús— dins una *màndorla* (orla ametllada) que sembla sostinguda per altres dos personatges que queden fora d'ella; el timpà està envoltat per tres arquivoltes de mig punt en degradació, dovellades i bossellades amb el morter entre juntures força visible, la més exterior decorada amb boles; descansen sobre impostes treballades amb dibuixos geomètrics (ziga-zagues, escacat) i florals, i sobre columnetes exemptes, quatre per banda, amb capitells figurats. Una petita finestra rectangular es troba al dessota de la cornisa angular, visible aquesta només a la dreta ja que a l'esquerra s'hi ha aixecat el campanar. Tant al portal com als murs són de pedra fosca, amb carreus ben escairats de mida mitjana i disposats en filades uniformes.

Dimensions: 16'80 x 5'20 x 5'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transepte en fa 13'50 x 3'50 x 5'60.

Campanar aixecat quan es van fer les obres del segle XVIII; té planta quadrada (3'55 x 3'55 m) i està coronat amb un minsa cornisa i un terrat amb barana de petits pilars i amb un agulla piramidal al centre. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra marronosa. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada costat, la de l'est es troba tapiada; té una motllura sota la cel·la i una segona a l'arrencada dels arcs. Una escala de cargol de pedra que s'inicia entrant al temple a l'esquerra permet accedir a la cel·la on hi penja alguna campana.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 12'25 metres.

Esveltesa: 3,4

PORTELL

Sant Jaume

Altitud: 663 metres.

Municipi de Sant Ramon

Església romànica amb reformes i afegits posteriors. Consta d'una nau amb una capçalera constituïda per un absis semicircular sense decoració mig ocult per una construcció afegida. La portalada en estil classicitzant té la data de 1885 en pedra rogenca ben picada; està situada a la façana lateral de migdia; el portal té un arc dovellat de mig punt acanalat a l'intradós, pilastres toscanes adossades als muntants, un entaulament i un frontó triangular amb el timpà amb un baix relleu al centre. Els murs del temple són de carreus de pedra marronosa clara petits, matussers i disposats en filades força regulars.

Campanar del segle XIX merament funcional. Té planta gairebé quadrada (4'47 x 4'60 m) i està coronat per una fina cornisa i un terrat amb barana de balustres (alguns caiguts) i petits pinacles de bola als angles. Els seus murs són de carreus petits, irregulars i grossers de pedra clara segarrenca decorats amb una motllura prominent a l'altura de les finestres. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, tapiades totes menys la de la cara sud; hi penja una campana; sota mateix d'aquestes finestres se n'hi veuen unes altres avui tapiades.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del mur dels peus del temple encarat a ponent i amb la façana lateral de migdia.

Alçada: 17'15 metres.

Esveltesa: 3,7

RUBINAT

Santa Maria

Altitud: 640 metres.

Municipi de Ribera d'Ondara

Església actualment esbalandrada i en procés de restauració. Consta de tres naus d'estructura romànica amb la central coberta amb una volta de canó i separada de les laterals per arcs formers de mig punt damunt pilars quadrats de pedra vista en grans carreus; les tres naus estan recobertes per una sola teulada de dos vessants amb una cornisa angular sobre filera de teules. Són visibles avui (2002): un absis semicircular romànic amb arcuacions cegues sota cornisa, i un segona absis sense cap decoració, segurament desfet a mitges i conservat amb paraments molt irregulars; l'absis central es troba ensorrat, només queda visible l'arc presbiteral; el cor i altres afegits són del segle XVII. Al mur nord hi ha l'entrada al temple amb un portal en arc de mig punt. Els seus murs són de petits carreus irregulars de pedra blanquinosa.

Guarda un retaule renaixentista del segle XVI.

Campanar dels segles XVII i XVIII purament funcional aixecat damunt una base romànica. Té planta gairebé quadrada (5'30 x 5'00 m) que en la seva part baixa es troba una mica atalussat; està coronat per una cornisa amb gàrgoles en els angles i per una teulada de quatre vessants amb inflexió a la base de rajola envernissada verda amb un pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt dovellat, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus petits, irregulars i matussers en pedra blanquinosa pròpia de la Segarra; a la cel·la uns altres carreus mitjans ben escairats de pedra vermellosa es troben a les cantoneres; una motllura senzilla sota la cel·la divideix el cloquer en dos cossos; les seves parets ben nues només queden alterades per una sagetera a la part baixa.

Situació: adossat a l'angle nord-est de l'antiga capçalera encarada a llevant.

Alçada: 25'43 metres.

Esveltesa: 4,8

SANAÜJA

Santa Maria

Altitud: 410 metres.

Església del gòtic tardà aixecada entre 1509 i el 1515. Consta d'una nau coberta amb una volta ogival simple capçada per un absis poligonal asimètric ja que a una banda s'hi obren capelles laterals amb voltes estrellades amb cinc claus de volta, i a l'altra banda, una senzilla capella amb volta ogival. Té un transsepte amb cúpules barroques als dos extrems; té cor i un cancell digne.

La façana principal barroca (1805) té un portal rectangular flanquejat per columnes estriades toscanes adossades als muntants sobre pedestals, un frontó circular amb el timpà nu, dos petits òculs a banda i banda del portal, un òcul gran motllurat i atrompetat a mitja alçada amb vidriera de colors on es representa l'Assumpció, una finestra rectangular atrompetada, antiga fornícula, situada sota mateix de la teulada amb decoració barroca senzilla i, al capdamunt, una cornisa convexa al centre i sinuosa als laterals amb cinc pinacles, un a cadascun dels punts d'inflexió, amb dos ulls oberts sota mateix del centre de la cornisa que converteixen la façana en una espadanya d'on penja una campaneta; la seva alçada arriba als 17'70 metres. Els murs del temple són de carreus ben escairats i alineats de pedra marronosa tant per l'interior com per l'exterior.

Dimensions: 32'57 x 7'45 x 10'45 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 16'60 x 7'00 x 10'45; una cúpula arriba als 13'15 metres d'alçada i amb el cupulí al 17'12.

Arquitecte: mestre d'obres Joan Gausia de Balaguer.

Guarda a l'altar major una talla moderna de la Mare de Déu Coronada; una pica beneitera adossada al mur i amb un peu amb decoració floral i amb una boca semicircular amb aparença exterior i interior de petxina, segurament renaixentista; moltes claus de volta tenen una gran

qualitat.

Campanar exempt aixecat el 1929. Té planta quadrada (2'50 x 2'50 m) i un segon cos de caires aixamfranats, amb rellotge d'esfera i amb coberta de volta amb el perfil sinuós; es troba a 50 metres de l'edifici de l'església sobre un pas pel que s'accedeix a un carrer i aixecat entre altres edificis civils; fa de campanar de la parròquia, tot i ser municipal, ja que, a més de senyalar les hores, s'ocupa de fer els tocs litúrgics.

Alçada: 18'00 metres.

Esveltesa: 7,2

SANTA FE DE SEGARRA Sant Pere
Altitud: 600 metres. Municipi de les Oluges

Església romànica modificada modernament. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó; té la capçalera formada per un absis semicircular i una absidiola en posició perpendicular a l'eix de la nau a la banda de migdia; cap dels dos té elements decoratius propis del romànic llombard; en el punt oposat de l'absidiola, un altre absis té planta quadrada. Un portal rectangular està situat al mur lateral nord amb marc de pedra grisa a base de grans carreus lleugerament motllurats a l'intradós a la manera gòtica; la data de 1587 figura a la llinda. Els murs del temple són de petits carreus de pedra blanca segarrenca, irregulars i disposats en filades força uniformes; no presenten ni elements decoratius ni tan sols finestres.

Guarda una pica baptismal decorada exteriorment per una sèrie de relleus; un carreu al braç sud del transsepte inclou en relleu la figura d'un cérvol amb gran cornamenta i un floró, tot emmarcat per un doble requadre.

Campanar modern merament funcional. Té planta quadrada (3'80 x 3'80 m) i està coronat per una cornisa i una teulada baixa a quatre vents. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs de carreus petits i grossers de pedra blanca del país estan mancats d'elements decoratius

Situació: sobre l'ala esquerra de la nau fent angle al nord-oest dels peus de l'església orientats a ponent.

Alçada: 20'47 metres.

Esveltesa: 5,3

SANT ANTOLÍ I VILANOVA Sant Antolí
Altitud: 580 metres. Municipi de Ribera d'Ondara

Església aixecada entre el 1948 i el 1950. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre quatre arcs torals, cor i cancell; està capçada per un absis semicircular; a cadascun dels seus quatre trams hi ha oberts uns òculs a banda i banda de la nau. Tota l'obra està feta amb murs de peces petites de pedra blanca del país; al frontis aquestes peces són clarament carreus petits irregulars de pedra blanca segarrenca; als altres murs no estan carreuats, només mig picats. El frontis orientat al sud té un portal en arc de mig punt i una rosassa a la seva part alta; al capdamunt hi ha una creu en relleu sota mateix de la cornisa angular motllurada.

Guarda unes pintures (1956) de Lluís Masriera adossades als murs del presbiteri.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (4'00 x 2'78 m) i està coronat per una

cornisa motllurada amb pinacles piramidals als angles i coberta baixa a quatre vessants amb un pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues a llevant i a ponent i una al nord i al sud; hi pengen campanes; al seu dessoria una motllura decora el campanar; fora d'això les seves parets queden completament nues llevat d'una finestreta a mitja alçada a la cara frontal.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migjorn.

Alçada: 19'00 metres.

Esveltesa: 4,7

SANT DOMÍ

Sant Pere

Altitud: 705 metres.

Municipi de Sant Guim de Freixenet

Església amb restes antigues romànic-gòtiques avui transformada amb criteris neoclàssics. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de creueria; l'absis recte tanmateix agafa forma poligonal a la coberta per unes raconeres barroques entre nervis. El frontis ha estat bastit amb un mur de maçoneria amb carreus irregulars a les cantoneres de pedra blanca segarrenca; té un portal rectangular de carreus ben escairats de pedra grisenca, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular motllurada. Els seus paraments són de pedra mal conjuntada d'aspecte barroer on es contemplen les diverses modificacions sofertes al llarg del temps.

Dimensions: 15'84 x 4'92 x 7'14 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 9'84 metres.

Campanar modern merament funcional. Té planta pràcticament quadrada (3'70 x 3'60 m), atalussat al sòcol, amb murs de maçoneria o carreus petits, irregulars i barroers disposat en filades. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada a quatre vessants amb teules planes, imbricades i envernissades. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; una motllura trenca la verticalitat del campanar a mitja alçada. L'escala que puja cap a la cel·la té graons que s'arrapen als murs; la cel·la té una campana gran del 1940 i un sostre horitzontal de maó sobre biguetes metàl·liques.

Situació: adossat al mur nord, proper a la capçalera situada a llevant.

Alçada: 19'15 metres.

Esveltesa: 5,1

SANT GUIM DE FREIXENET Sagrat Cor

Altitud: 738 metres.

Església aixecada entre el 1934 i el 1940. Consta d'una nau de cinc trams coberta per una volta de llunetes apuntada amb arcs torals amples que baixen fins al terra tot aprimant-se; l'acompanyen dues capelles laterals per banda; està capçada per un absis semicircular amb robustos contraforts per l'exterior; el presbiteri queda cobert per nervis que es prolonguen fins al terra; entre ells s'obren finestres altes triangulars amb els costats corbats. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes. El frontis té un portal en arc apuntat de pedra clara ben escairada amb una arquivolta sobre fines columnetes i un guardapols que descansa en mènsules; una rosassa motllurada es troba a mitja alçada i està coronat per una cornisa angular amb motllura. Els seus murs són de maçoneria a base de petites peces irregulars, mig carreuades, petites i planes, blanquinoses, pròpies de la pedra de la Segarra

Dimensions: 25'51 x 9'60 x 13'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total arriba als 13'67 metres.

Arquitecte: Vic, d'Igualada.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'45 x 4'30 m) i un segon cos vuitavat coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal aguda de pissarra negra amb una creu metàl·lica al cim, força alta, però no tinguda en compte a l'hora de fer al càlcul de l'alçada del campanar. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc apuntat i un ampit ressaltat, una a cada cara alterna; hi pengen dues campanes, una de gran i l'altra mitjana. Dues finestretes més estan obertes a la cara frontal a mitja alçada i dues més al primer nivell. L'esfera d'un rellotge es troba sota les finestres de la cel·la. Els seus murs, com en tot l'edifici, són de maçoneria de pedra blanca segarrenca, mig carreuada al primer cos, i en el segon vuitavat les peces estan ben escairades, i són igualment petites i ben alineades.

Per una porta entrant al temple a la dreta s'accedeix a l'interior del campanar; una escala amb graons d'obra amb marge de fusta puja fins a la cel·la damunt voltes catalanes i arrapada a les parets; a un terç de l'alçada l'escala es converteix en rampa i acaba en un curt tram de graons. Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 28'18 metres.

Esveltesa: 6,3

SANT GUIM DE LA PLANA Santa Maria

Altitud: 556 metres.

Església del segle XIX que aprofita les restes d'una anterior. Consta d'una nau de dos trams coberta amb una volta de llunetes i la capçalera recta; l'acompanyen capelles laterals que queden cobertes amb voltes de creueria. Per l'interior els murs estan arrebossats i pintats de blanc. El frontis té un portal dovellat amb pedra grisa en arc de mig punt sobre senzilles impostes i una graderia d'accés al seu davant i, per coronament, una cornisa angular. En una placa fixada al mur exterior hi figura la data de 1870. Els seus murs tenen paraments de petits carreus irregulars de pedra blanquinosa segarrenca disposats en filades regulars.

Guarda una talla policromada del segle XII coneguda com la Verge de Sant Guillem.

Campanar del 1870. Té planta gairebé quadrada (3'95 x 3'72 m) amb un sòcol lleugerament destacat i un primer cos atalussat; el decoren unes motlures entre ell i un segon alt cos i entre aquest i el superior. La cel·la queda oberta amb finestres de punt rodó amb una motllura a l'arrencada de l'arc, una a cada cara; hi penja una campana a la finestra de la cara frontal. Té unes petites finestres a cada pis amb marc de petits carreus i dovelles. Està coronat per una destacada cornisa i un terrat amb barana d'obra guarnida amb un joc geomètric de peces vermelloses i amb pinacles de bola als angles.

Situació: adossat al mur lateral fent angle a l'extrem dret del frontis.

Alçada: 20'94 metres.

Esveltesa: 5,3

SEDÓ Sant Donat

Altitud: 450 metres. Municipi de Torreflor

Església amb vestigis del gòtic tardà. Consta d'una nau amb transsepte. Té un portal en arc carpanell dovellat amb grans peces i amb el marc finament motllurat d'inspiració gòtica; està situat al mur lateral. Té els murs de la base atalussats bastits amb barreja de carreus grans matussers força

ben alineats i de maçoneria. Guarda restes romàniques del segle XIII.

Campanar de planta rectangular (3'58 x 4'45 m) atalussat a la base, amb un primer alt cos segurament del gòtic amb murs de carreus mitjans ben escairats i alineats; al segon o cel·la, de menys perímetre, probablement d'època moderna, té paraments de paredat amb carreus a les cantoneres i amb unes motlures a la seva base i al damunt dels finestrals; està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de carreus i banyes als angles. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; hi pengen campanes.

Situació: adossat al mur lateral de llevant.

Alçada: 17'58 metres.

Esveltesa: 4

TALLADA, LA

Sant Martí

Altitud: 740 metres.

Municipi de Sant Guim de Freixenet

Església d'estil neoclàssic. Consta d'una nau amb la capçalera recta, cor i cancell. El frontis té un portal classicitzant rectangular amb pilastres toscanes adossades als muntants i un senzill frontó triangular al damunt que inclou una petita fornícula amb imatge; hi figura la data del 1862 gravada en la dovella clau. A mitja alçada s'obre un gran òcul motllurat i atrompetat i, per coronament, té una senzilla cornisa angular amb pinacle al cim. Els seus murs són de maçoneria de peces petites de color un pèl marronós.

Guarda una pica baptismal del 1654 amb peu i copa amb relleus de flors estilitzades.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (3'85 x 3'85 m); el segon és aixamfranat i està coronat per una cornisa motllurada i una cúpula apuntada formada per vuit sectors triangulars irregulars. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb marc de maó i bordó, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de petits carreus matussers força ben alineats, en el segon cos tenen un to una mica més fosc. Presenten unes motlures compostes a l'inici del segon, a sota finestrals i una de senzilla a l'arrencada dels arcs.

Situació: exempt, separat cosa d'un metre del mur nord del temple gairebé fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent; està unit a aquest frontis amb un mur afegit per evitar la raconera que presentava la separació.

Alçada: 23'65 metres.

Esveltesa: 6,1

TARROJA DE SEGARRA

Sant Salvador

Altitud: 460 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII; conserva algunes restes d'una anterior romànica. Consta d'una nau capçada per un absis rectangular acompanyada de capelles laterals i d'un transsepte que li dona una planta propera a la de creu grega. En el creuer s'aixeca una cúpula sobre petxines. La façana principal està arrebossada amb aparença de carreus amb pilastres d'escàs relleu a les cantoneres, dues per banda; els murs laterals tenen paraments de paredat. Té una portalada barroca de pedra amb un portal en arc de mig punt sobre impostes i amb un bordó filetejat; a banda i banda dels muntants de carreus encoixinats hi figuren columnes toscanes exemptes sobre pedestals amb un entaulament dòric i, a mitja alçada, una rosassa motllurada i atrompetada sota un gran frontó clàssic que corona el cos central amb pinacles al cim i als extrems; als laterals tenen una fina

cornisa en curvatura còncava.

Campanar neoclàssic del segle XVIII sobre restes romàniques. Té planta quadrada (5'30 x 5'30 m) i està coronat per una cornisa amb petites gàrgoles als angles i un terrat amb barana de carreus. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara on hi pengen campanes; té una motllura al seu dessota. Els murs del campanar tenen paraments de carreus grans als cossos inferiors i petits ben escairats i alineats al cos de la cel·la; el morter de calç que uneix els carreus queda força visible. L'esfera d'un rellotge es troba sobre la finestra de la mateixa cara del frontis.

Situació: separat del cos principal de l'edifici, a la seva dreta, envoltat d'edificacions.

Alçada: 28'63 metres.

Esveltesa: 5,4

TORÀ

Sant Gil

Altitud: 450 metres.

Església aixecada el 1567 en estil gòtic florit. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes ogivals estrellades i capçada per un absis poligonal de cinc costats. El cor amb balustrada de pedra descansa sobre un arc carpanell i una volta estrellada; té trifori. El portal rectangular del 1568 es troba a la façana de ponent amb llinda i muntants estriats; fins fa poc estava paredat i actualment (2006) obert hi té una porta de ferro forjat envidriada i un cancell de vidre; al davant hi té unes poques grades d'accés; el mur mostra un parament de carreus de pedra grisa grans i ben escairats disposats en filades uniformes; la calç de les junctures és força visible

La portalada principal es troba oberta a la façana lateral sud; és d'estil renaixentista, del mestre Francesc Robert, picapedrer (maçó); avui es troba força menjada per l'erosió. Té un portal en arc de mig punt flanquejat per dues fines columnes estriades per banda que descansen en sengles pedestals; entre elles hi ha fornícules avui buides; també n'hi ha una altra damunt del portal igualment mancada d'imatge. La façana, com el portal, té els seus elements constructius molt desgastats pel temps; el mur, en part atalussat, té el parament de carreus de pedra vermelloso ben escairats i alineats aprofitats de l'antic castell; mostra algun antic recobriment d'arrebossat avui molt perdut.

Dimensions: 24'22 x 8'13 x 11'77 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total des del fons de la capella lateral de l'esquerra arriba als 21 metres.

Arquitecte: Melcior Gener (1567).

Guarda una imatge gòtica de talla: Sant Gil.

Campanar barroc del 1700. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'85 x 4'85 m); el segon és octagonal irregular; està coronat per una cornisa motllurada amb pinacles de bola als angles i una teulada piramidal de poca alçada. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Els murs tenen carreus ben escairats al primer cos i de paredat arrebossat amb carreus a les cantoneres al segon; una motllura els separa, una altra es troba a l'arrencada dels arcs de les finestres i una tercera a sota la cornisa.

Situació: sobre la nau del temple en l'angle sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 27'31 metres.

Esveltesa: 5,6

TORREFETA

Sant Amanç

Altitud: 480 metres. Municipi de Torreflor

Església barroca aixecada entre el 1675 i el 1703. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt que descansen en pilastres entre les quals hi ha obertes dues capelles laterals per banda; està capçada per un absis semicircular. A l'altar s'hi accedeix per unes escales i una barana metàl·lica el tanca pels costats. El frontis té una portalada barroca amb un portal rectangular flanquejat per pilastres toscanes sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament amb doble arquitrau i un frontó semicircular truncat amb fornícula apertxinada interposada i sense imatge; a mitja alçada s'hi troba una petita finestra rectangular i està coronat per una cornisa angular de teules sobreposades. Una làpida encoixinada al frontis indica l'inici de la construcció: 1675.

Dimensions: 22'70 x 7'00 x 10'9 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la total des del fons de les capelles laterals en fa 13'70.

Guarda quatre sepulcres al terra de la família Sanou davant de capelles laterals, la més antiga del 1700; i també conserva una bonica pica beneitera.

Campanar del 1703-93. Té planta quadrada (4'12 x 4'12 m) amb un perímetre un pèl major en el primer cos respecte dels superiors. Els seus murs són de maçoneria amb peces mig picades i amb carreus ben escairats a les cantoneres; unes motlures es troben al capdamunt del primer cos, a mitja alçada, sota els finestrals i a l'arrencada dels arcs de les finestres; està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles. A la base hi ha una làpida que indica l'inici de les obres d'aquest campanar: 1703. A l'interior, unes escales de cargol de pedra picada, de graons monolítics, donen accés al cor i al pis de les campanes on hi ha dues antigues campanes, anteriors a la data del campanar, per tant, procedents de l'anterior edifici. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, emmarcades per dovelles i carreus ben escairats.

Situació: adossat al mur de tramuntana proper a l'angle nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 23'00 metres.

Esveltesa: 5,5

VERGÓS GUERREJAT Santa Magdalena
Altitud: 640 metres. Municipi d'Estaràs

Església barroca del segle XVIII inaugurada el 1720. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes amb la capçalera recta; està acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra rogenca ben picada i un escut heràldic al damunt una mica erosionat que correspon als senyors del lloc, els Meca, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada, dos petits òculs als laterals i una cornisa angular força destacada al capdamunt. El mur és de carreus petits i matussers de pedra blanca segarrenca.

Campanar coetani del temple merament funcional. Té planta quadrada (4'25 x 4'25 m) i està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Una finestra rectangular es troba a la cara frontal a mitja alçada emmarcada amb quatre blocs de pedra rogenca ben escairats; els seus murs no tenen altre element decoratiu que la finestra esmentada i tenen els paraments com el del frontis

Situació: damunt l'ala lateral dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 21'00 metres.

Esveltesa: 5

VICFRED Sant Esteve
Altitud: 635 metres. Municipi de Sant Guim de la Plana

Església aixecada al segle XVI amb la data del 1585 a la llinda del portal. Consta d'una nau amb transsepte i capçalera recta. Els seus murs són de maçoneria o de carreus mitjans escassament escairats de pedra marronosa fosca. Té un portal rectangular obert al mur lateral nord.

Campanar de principis del segle XX (1901) merament funcional. Té planta gairebé quadrada (4'07 x 3'85 m) i està coronat per una cornisa motllurada i amb decoració de merlets apuntats que tapen la visió d'una coberta baixa; un primer cos separat del segon per una motllura presenta un lleuger atalussament. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, emmarcades amb dovelles ben escairades de pedra fosca; hi penja alguna campana. Els seus murs són de maçoneria de peces petites mig carreuades de pedra clara i amb carreus ben escairats en ressalt de pedra fosca a les cantoneres; una placa a la cara de ponent amb la data de 1901 es troba sota la motllura.

Situació: adossat al centre del mur lateral del cantó de tramuntana.

Alçada: 20'63 metres.

Esveltesa: 5

VILAGRASSETA Sant Andreu
Altitud: 618 metres. Municipi de Montoliu de Segarra

Església neoclàssica del segle XVIII amb data del 1866 a la llinda del portal; aprofita alguns murs d'una altra església d'un temps anterior. Consta d'una nau coberta amb volta de canó amb llunetes i capelles laterals a un dels costats; la capçalera és recta. Els seus murs són de maçoneria amb peces petites mig picades. El frontis del 1866 té un portal rectangular amb senzilles pilastres toscanes adossades als muntants, un frontó triangular amb el timpà nu; al damunt, una allargassada finestra cega d'arc de mig punt, un òcul i una finestreta en forma de creu sota mateix de la cornisa angular que ostenta un pinacle al cim.

Guarda damunt la teulada, a la capçalera, una estàtua de pedra, molt desgastada, d'època gòtica; i també una estela funerària encastada en un dels murs de la nau.

Campanar senzill merament funcional de planta gairebé quadrada (3'20 x 3'40 m) coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana. Els seus murs tenen paraments de carreus mig picats, molt irregulars sense cap decoració que trenqui la seva verticalitat..

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 18'59 metres.

Esveltesa: 5,4

VIVER DE SEGARRA Santa Maria
Altitud: 630 metres. Municipi de Sant Ramon

Església neoclàssica amb elements medievals. Consta d'una nau coberta amb volta de llunetes; té la capçalera recta i l'acompanyen unes capelles laterals. El frontis té una placa amb escut

on hi figura la data del 1889, un portal en arc de mig punt i marc de pedra grisa amb peces ben escairades, un òcul a mitja alçada també amb marc en pedra grisa i una cornisa angular. Els seus murs de pedra blanca segarrenca són de carreus petits, irregulars i matussers disposats en filades.

Campanar neoclàssic coetani del temple merament funcional. Té un primer cos de planta pràcticament quadrada (4'10 x 4'05 m); el segon és aixamfranat. Està coronat per una cornisa motllurada amb pinacles als vuit angles (semblen pilars d'una barana no acabada) i coberta plana. Aquest aspecte inacabat sembla que ja no el té actualment perquè s'hi veu una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna, i amb balustrada; hi penja una campana. Una motllura divideix el cloquer en dos cossos i una altra es troba a l'arrencada dels arcs de les finestres; els seus murs de pedra blanca segarrenca tenen paraments de peces petites, allargassades i mig carreuades; els marcs i els balustres de les finestres són de pedra rogenca.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'12 metres.

Esveltesa: 5,1

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

ALTA-RIBA Sant Jordi, sufragània

Altitud: 670 metres. Municipi d'Estaràs

Església iniciada al segle XI i acabada al XII; fou modificada posteriorment. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat i amb la capçalera recta tot i que es conserva l'absis romànic semicircular separat per un envà i reservat el seu espai actualment com a sagristia; està acompanyada de dos altars laterals inserits en els seus murs. Els paraments romànics mostren carreus petits irregulars i disposats en filades poc uniformes. Té un porxo lateral de dues arcades de punt rodó.

Campanar del [1775](#) de planta gairebé quadrada (3'35 x 3'30 m). Els seus murs són de petits carreus irregulars de pedra blanquinosa segarrenca i, des de mig cos, grans carreus de pedra rogenca a les cantoneres. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campana.

Situació: adossat a l'angle format pel mur dels peus del temple orientat a ponent i el mur de migdia.

Alçada: 16'26 metres.

Esveltesa: 4,8

MONTLLEÓ Santa Maria, sense culte

Altitud: 706 metres. Municipi de Ribera d'Ondara

Església amb força restes romàniques del segle XI reformada als segles del gòtic i del barroc. Consta d'una nau sobrealçada capçada per dos absis semicirculars romànics (un de tercer ha quedat perdut); a l'interior es noten les reformes gòtiques i neoclàssiques. El frontis té un portal dovellat amb dues arquivoltes de mig punt i, al damunt, una finestra d'arc de punt rodó. Els seus murs són de carreus petits irregulars amb les filades mig mogudes a causa del mal estat del temple barrejats amb panys de maçoneria, tots amb evidents senyals de mal estat. L'aspecte exterior del temple és d'abandó, fins i tot la teulada de dos vessants està envaïda per la vegetació i les runes.

Campanar merament funcional de principis del segle XIX. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'85 x 5'10 m); el segon aixamfranat està coronat per una cornisa sobre mènsules

o caps de biga i una teulada força plana; té una torre semicilíndrica adossada fins a mitja alçada a la cara nord. Els seus murs són de petits carreus irregulars i grossers de pedra blanquinosa; es troba en millor estat de conservació que la resta de l'edifici.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'33 metres.

Esveltesa: 3,4

PALOUET

Sant Jaume, annexa

Altitud: 501 metres.

Municipi de Massoteres

Església senzilla, d'aires romànics, segurament del moment de transició al gòtic. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó seguit amb la capçalera recta; està acompanyada de dues capelles a l'esquerra, una coberta d'una volta de canó i arc de mig punt tocant a la capçalera i l'altra, tancada, just entrant; pel seu interior hi puja una escala de graons de pedra que surten darrera l'espadanya per damunt de la teulada. Els seus murs són de carreus matussers de pedra grisencs més ben picats les de la banda baixa del frontis que mostren coloració una mica marronosa.

Té el frontis orientat a ponent amb un portal en arc de mig punt format per grans dovelles i carreus als muntants de pedra grisencs; té una petita fornícula amb imatge al damunt i encara una petita finestra gairebé sagetera a sobre; la part superior la forma el campanar.

Campanar d'espadanya segurament força posterior, potser ja en el segle XVI, amb tres ulls en arc de mig punt, dos en un nivell inferior, amples i alts i un tercer petit sobre el pilar central; està cobert per una teuladeta de doble vessant i té una petita creu metàl·lica al cim; a tots tres ulls hi pengen campanetes. El seu mur té carreus grisencs com a la resta del temple. La seva base fa una amplada de 3'60 metres.

Situació: damunt el mur del frontis encarat a ponent.

Alçada: 9'56 metres.

SANT MARTÍ DE LA MORANA

Santa Maria, sufragània

Altitud: 442 metres.

Municipi de Torreflor

Església del segle XVIII aixecada des del 1706 al 1771 en el lloc on n'hi havia una d'anterior. Bastida amb murs de carreus irregulars al frontis i de maçonaria als laterals amb morter de calç força visible en les juntures. Segurament consta d'una nau amb la capçalera recta.

Campanar del 1921 deixat inacabat el 1929 ja que el capdamunt es troba escalabrat. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (3'42 x 3'58 m); el segon té els caires aixamfranats amb motlures al seu inici i sota finestres; està coronat per una cornisa i un terrat amb barana de carreus; a sobre d'ell s'aixeca una torrella amb quatre finestretes i cornisa motllurada en mal estat i sense coberta. La cel·la queda oberta amb quatre finestrals d'arc de mig punt amb baranes, un a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de carreus mitjans irregulars de pedra rogenca; el sòcol, de carreus de pedra blanca.

Situació: adossat al mur lateral de llevant fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 25'50 metres.

Esveltesa: 7,1

VALLFEROSA

Santa Maria, sense culte

Altitud: 540 metres. Municipi de Torà

Església del segle XVII amb data de 1698 a la llinda del portal, segurament construïda amb carreus procedents de l'antic castell dels Brull, els senyors feudals del lloc, que estava a tocar i que va ser enderrocat. Consta d'una nau coberta, segurament, ja que avui només se'n conserven els arcs

torals, per una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt, distribuïda en quatre trams, el primer amb el cor; està capçada per un presbiteri recte dins un cinquè tram; la volta, avui desapareguda, així com la teulada, descansava sobre una imposta formada per una cornisa clàssica; els murs estaven recorreguts per pilastres toscanes d'escàs relleu a base de carreus; es corresponien amb els arcs torals; el cor, desaparegut, descansava sobre un arc rebaixat.

L'estat actual (2005) amb la nau sense la teulada i la volta demostra que es troba abandonada en una vall frondosa i desèrtica pel que fa a l'ocupació humana. Els murs de totes bandes tenen un parament de carreus mitjans força ben escairats. Al frontis el portal rectangular té aire classicitzant amb llinda, muntants carreuats, entaulament molt simple, frontó angular truncat amb una petita fornícula sense imatge al centre del timpà; una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i la cornisa angular al capdamunt.

Dimensions: 17'59 x 6'27 x 9'05 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 12 metres; el mur del frontis té un gruix de 80 centímetres.

Campanar barroc auster coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (3'40 x 3'60 m) i està coronat amb una cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, alguna d'elles tapiada. Els seus murs són de carreus grans, irregulars, matussers, disposats en filades regulars amb el morter de calç força visible; un segon cos mostra els caires lleugerament aixamfranats i una motllura sota els finestrals; els paraments d'aquest segon cos, amb la cel·la a la part alta, mostren carreus ben escairats i d'un color rogenc no tan intens com a la resta de la construcció.

Situació: angle esquerre, al nord-oest, del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'75 metres.

Esveltesa: 4,6

Propera a l'església s'aixeca en bones condicions una **torre de defensa**, de planta circular, lleugerament més estreta de dalt que de baix, amb coberta de terrat i barana de merlets. Fa 23 metres i escaig d'alçada i té un diàmetre a la base de 14 metres. Un alt sòcol de grans carreus matussers una mica atalussat fa de suport al cos superior constituït a base d'un morter de calç i sorra. En desmuntar el castell adjacent, la torre no va ser tocada perquè aquest material no era aprofitable.

EL SEGRIÀ

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Aitona	Sant Antolí	40'41

Albatàrrec	La Transfiguració	25'56
Alcanó	Sant Pere	26'05
Alcoletge	Sant Miquel	24'13
Alfés	Sant Pere	19'34
Almacelles	Mare de Déu de la Mercè	28'14
Almatret	Sant Miquel	24'75
Almenar	L'Assumpció	60'18
Alpicat	Sant Bartomeu	30'04
Gimenells	Santa Maria del Roser	15'72
Artesa de Lleida	Sant Miquel	30'12
Aspa	Sant Julià	21'43
Benavent de Segrià	Sant Joan Baptista	31'55
Corbins	Sant Jaume	30'59
Granja d'Escarp, la	Sant Jaume	32'87
Lleida	La Seu Vella	60'60
Lleida	Santa Maria, la catedral nova	39'39
Lleida	Santa Teresa de l'Infant Jesús	33'00
Lleida	Sant Llorenç	33'66
Lleida	Santíssim Salvador	16'43
Sucs	L'Assumpció	23'37
Maials	L'Assumpció	36'83
Massalcoreig	Sant Bartomeu	20'30
Montoliu de Lleida	La Nativitat de Maria	24'97
Puigverd de Lleida	Sant Pere	29'41
Rosselló	Sant Pere <i>ad Vincula</i>	23'49
Seròs	Santa Maria	35'83
Soses	Sant Llorenç	20'78
Sudanell	Sant Pere	34'94
Torrefarrera	L'Exaltació de la Santa Creu	20'24
Torres de Segre	L'Assumpció	30'62
Torre-serona	L'Assumpció	23'49
Vilanova de la Barca	L'Assumpció	32'62

Alçada mitjana: 29'83 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; 18 no tenen cap mena de campanar;

d'espadanya n'hi ha 14; d'entre aquestes els Alamús mesura 19'80 metres d'alçada i Alcarràs 18'75.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

AITONA

Sant Antolí

Altitud: 120 metres.

Església iniciada el 1754 i acabada el 1897; fou refeta completament després de la guerra civil del 1936 al 1939. Per l'interior és neoclàssica però la façana principal és clarament barroca. Consta de tres naus, la central de cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre el transsepte; està coberta amb una volta de llunetes sobre cinc arcs torals dobles, les laterals ho són amb voltes d'aresta i cúpules el·líptiques, alternades; estan separades per robustos pilars quadrats amb pilastres geminades a cada cara; té el transsepte doble, el secundari està tocant al presbiteri i n'és com una prolongació; a la capçalera, externament recta, s'hi troba un presbiteri poligonal de cinc costats; al transsepte principal s'hi aixeca al creuer una cúpula sobre petxines dins d'un cimbori de doble filera de finestrals i coronat per un cupulí, tots dos octagonals. Té cancell i un cor amb barana de balustres de fusta sobre un arc carpanell i una volta de llunetes.

La façana principal té un parament de carreus ben escairats de pedra groguenca amb una portalada barroca; el portal en arc de mig punt està decorat a l'entorn amb relleus (àngels sostenint un calze amb un colom al damunt) sota guardapols ondulat i motllurat, amb una fornícula escassa amb la imatge de santa Maria Jornet, filla del poble, lloc on antigament hi havia la del patró (en ser mutilat es va retirar per salvar-ne la part encara en bon estat; es guarda al pati de la rectoria); el portal es troba flanquejat per fines columnes exemptes de doble capitell que fan de peanya a dues imatges; altres dues columnes, a banda i banda, robustes i exemptes de triple capitell i sobre pedestals abarrocats sostenen un bordó semicircular motllurat; per damunt de la portalada hi ha un òcul motllurat a mitja alçada, una motllura mixtilínia composta i una fina cornisa angular amb una creu de pedra al cim; a la resta del frontis, els laterals són dues torres, la de l'esquerra és el campanar i la de la dreta, més baixa, ha resultat un segon campanar inacabat; aquestes torres es troben lleugerament més avançades que la zona central i estan recorregudes verticalment per pilastres fins a la motllura composta horitzontal que és prolongació de la del frontis. Les façanes laterals també tenen paraments de carreus ben alineats però escairats matusserament; a les seves cantoneres hi ha carreus de pedra blanca grans i ben escairats.

Dimensions: 36'76 x 8'40 x 14'73 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 22'25 metres; la cúpula arriba als 24'33 i amb el cupulí als 28'66; el transsepte en fa 31'50 x 8'48 x 14'73.

Arquitectes: tracista Josep Burria, mestre d'obres Josep Daura i el seu fill Climent Daura.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta rectangular (5'64 x 6'30 m.); el primer cos queda coronat als 25'80 metres per una motllura composta; al seu damunt s'aixequen dos cossos de caires aixamfranats i de perímetre un pel més reduït que el primer. Els seus murs tenen paraments de carreus grans ben escairats menys en l'últim cos o cel·la que ho són de maó vist; en ella s'hi obren finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; està coronat per una cornisa motllurada destacada i un terrat amb barana d'obra amb algunes obertures rectangulars. Els dos cloquers tenen motlures a diversos nivells. Una esfera horària es troba a la cara frontal sota de la cel·la. Els murs a l'alçada de les finestres tenen un gruix de 80 centímetres.

A la cel·la hi pengen quatre campanes, la més gran del 1771 popularment és anomenada l'"Arravalera" ja que es troba de cara al raval; també hi figura una campana de fusta, una matraca, formada per quatre pales en creu sobre un eix que permet en fer un gir que uns martells, dos a cada

cara, movibles, colpegin les pales en punts on hi ha plaques metàl·liques que produeixen un so característic i típic del moment dolorós, normalment el Divendres Sant, que és quan es fa sonar.

Per l'interior del campanar hi puja una escala del tipus català sobre voltes, arrapada als murs i amb barana feta d'un passamà que es recolza en pals verticals situats a cada cantonera. Els murs interiors mostren carreus o blocs grans de pedra que són procedents de l'antic castell local avui desaparegut.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 40'41 metres. El campanar bessó, inacabat, només arriba als 25'80 metres.

Esveltesa: 6,4

ALBATÀRREC

La Transfiguració

Altitud: 147 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes sobre una imposta classicitzant i pilastres toscanes on es recolzen els arcs torals; les laterals també queden cobertes per voltes de llunetes; estan separades de la central per arcs formers de mig punt damunt pilars rectangulars; hi ha capelles laterals; la capçalera és recta i el presbiteri, amb raconeres, està cobert per una volta de petxina. El cor amb barana de fusta descansa en un pis horitzontal sobre biguetes de formigó.

Té el frontis amb un parament de grans carreus irregulars ben escairats i disposats en filades uniformes de pedra de color marró fosc; la portalada del 1740 té un portal rectangular amb pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament amb un frontó circular truncat amb una fornícula sense imatge al centre del timpà; un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa angular al centre i horitzontal als laterals. Unes grades en posició lateral donen accés a l'entrada protegides amb una elegant balustrada. Els seus murs laterals són de maçoneria de pedra marronosa.

Dimensions: 16'30 x 5'60 x 8'92 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus des del fons de les capelles fa 12'19 metres.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'12 x 4'00 m) i està coronat per una destacada cornisa motllurada i un terrat amb balustrada amb pinacles de bola als angles. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres però a la cara frontal i a la cel·la són de carreus ben escairats. Tres motlures decoren la torre; amb força ressalt n'hi ha dues, una a mitja alçada, l'altra a la base de la cel·la; la tercera, menys destacada, a l'arrencada dels arcs de les finestres. Una escala ampla de graons de pedra picada i barana de ferro puja per l'interior. La cel·la té dues campanes, una de gran i l'altra petitona. El sostre el té de maons damunt biguetes de ferro. Una trapa tancada per una placa metàl·lica dona pas al terrat; una escala de gat hi condueix.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple, fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 25'56 metres.

Esveltesa: 6,2

ALCANÓ

Sant Pere

Altitud: 210 metres.

Església barroco-neoclàssica aixecada el 1752. Consta de tres naus acompanyades de capelles laterals i d'un transsepte amb cúpula dins d'un cimbori octagonal al creuer. La nau central de quatre trams, un amb el cor i un altre que és el transsepte, està coberta per una volta de llunetes

damunt arcs torals de mig punt, d'una imposta classicitzant i de pilastres de capitell compost pintats sota dels arcs. Les naus laterals queden cobertes per voltes d'aresta. La cúpula sobre petxines descansa en un tambor amb finestres rectangulars. El cor amb barana de pilars de formigó i passamà de fusta descansa en un arc rebaixat i en una volta de canó força plana.

El frontis té una portalada barroca amb el portal en arc de mig punt amb bordó filetejat que descansen en impostes i en unes fines pilastres sobre mènsules; està flanquejat per dues columnes exemptes de capitell compost i sobre pedestals inflats; el coronen un doble arquitrau i al seu damunt una peanya central amb imatge i uns relleus al seu entorn dominats per volutes; a la part superior s'hi obre una finestra rectangular amb marc delicadament decorat i una cornisa motllurada amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals; uns pinacles la decoren al cim i als extrems. El mur d'aquest frontis és de carreus mitjans ben escairats disposats en filades regulars de pedra d'un to marronós; dues pilastres d'escàs relleu recorren verticalment tot el frontis a banda i banda de la portalada; divideixen la façana en tres zones que es corresponen amb la divisió interna de tres naus; als caires també hi figuren altres pilastres més baixes amb pinacles al cim.

Dimensions: 23'05 x 6'24 x 10'63 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 14'37 x 5'96 x 10'71, i la cúpula arriba als 15'83 metres.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (4'57 x 4'57 m) i un de segon vuitavat separat del primer per una fina motllura; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb alta balustrada. La cel·la, oberta amb finestres d'arc de mig punt en cares alternes, hi té una campana gran. Els seus murs, com els del frontis, tenen paraments de carreus ben escairats de pedra entre marronosa i groguenca; l'esfera d'un rellotge es troba sota de la finestra frontal. L'ampla escala que puja pel seu interior té graons de pedra picada i un ull central tancat per envans. La cel·la té un sostre horitzontal de totxos sobre biguetes; una escala metàl·lica inclinada des del centre fins a una trapa permet accedir al terrat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 26'05 metres.

Esveltesa: 5,7

ALCOLETGE

Sant Miquel Arcàngel

Altitud: 220 metres.

Església neoclàssica de finals del segle XVIII (1765) amb alguna decoració barroca. Consta de tres naus; la central de quatre trams queda coberta amb una volta de llunetes que descansa en tres arcs torals de mig punt i una imposta classicitzant; a les laterals la volta és d'aresta; el presbiteri i la capçalera són rectes; el transsepte té cúpula sobre petxines al creuer dins un cimbori octagonal. El cor situat damunt el cancell té barana de ferro i es recolza en un arc de mig punt. El frontis té un cos central que sobresurt lleugerament respecte dels laterals; té una portalada barroca amb un portal en arc de mig punt filetejat que deixa un timpà vidriat, un marc igualment filetejat amb unes fines pilastres toscanes adossades als muntats. El portal rectangular està flanquejat per columnes exemptes de capitell compost sobre pedestals triples, entaulament i, al damunt, una fornícula escassa amb la imatge exempta del patró sobre una peanya; tota la portalada queda decorada a l'entorn amb volutes i curvatures rococó; una minsa cornisa angular corona aquest frontis que es troba arrebossat i emblanquinat amb carreus marronosos a cantoneres. El temple sofreix força humitat interior que desfigura l'arrebossat dels seus murs.

Dimensions: 24'94 x 6'69 x 11'46 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les naus arriba als 15'42 metres, el transsepte en fa 15'34 x 6'60 x 11'36 i la cúpula arriba als 17'07.

Campanar neoclàssic auster coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'50 x 4'28 m) amb el sòcol atalussat de maçoneria, els caires arrodonits amb carreus marronosos; els seus murs arrebossats i emblanquinats tenen amb una fina motllura sota finestres i una gran nuesa només trencada per una petita finestra alta a la cara frontal. La cel·la queda oberta amb finestres en arc de mig punt emmarcades per carreus marronosos, una a cada costat menys a ponent. Està coronat per una fina cornisa i un terrat amb balustrada.

S'accedeix al campanar per una porta a la dreta tot just entrant al temple. L'escala interior és ampla amb graons de rajola vermella i marge de fusta sobre voltes catalanes reforçades per biguetes de ferro; la barana és metàl·lica; puja arrapada a les parets tot deixant un ull central escàs. A mitja alçada els graons d'obra es troben força gastats. La cel·la té dues campanes, una de gran i l'altra mitjana. El seu sostre horitzontal es troba reforçat per biguetes de formigó. Una trapa en un angle del sostre permet accedir al terrat; s'hi arriba per una escala metàl·lica vertical de pou clavada al mur.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 24'13 metres.

Esveltesa: 5,3

ALFÉS

Sant Pere

Altitud: 250 metres.

Església romànic-gòtica dels segles XIII-XIV; ha sofert modificacions posteriors. Consta d'una nau capçada per un gran absis semicircular amb cornisa motllurada sobre mènsules moltes d'elles amb relleus; està acompanyada de capelles laterals. La portalada romànica atrompetada té un portal en arc de mig punt amb quatre arquivoltes sobre una imposta i columnetes, tres per banda, amb capitells bellament esculpits; damunt les arquivoltes, un bordó. Està situada al mur lateral del migdia a la base del campanar. Els murs del temple tenen paraments de grans carreus ben escairats amb sòcol destacat a l'absis.

Campanar purament funcional aixecat el 1907. Té base romànica, planta gairebé quadrada (4'90 x 4'60 m) i està coronat per una destacada cornisa i un terrat amb balustrada. La cel·la té els caires aixamfranats i quatre finestres d'arc de mig punt amb el marc motllurat, una a cada costat; al seu dessota, a la cara sud, una fina motllura i una esfera horària. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats i alineats de pedra marronosa com els del temple.

Situació: al damunt dels peus del temple, sobre el portal, en l'angle sud-oest del mur lateral orientat al migdia.

Alçada: 19'34 metres.

Esveltesa: 4

ALMACELLES

Mare de Déu de la Mercè

Altitud: 250 metres.

Església neoclàssica del 1773. Consta d'una gran nau acompanyada de capelles laterals i té la capçalera recta. Ha estat bastida amb murs de carreus matussers, ben alineats, de pedra clara groguenca. El frontis té una portalada classicitzant amb un portal en arc rebaixat i dobles pilastres toscanes sobre pedestals a banda i banda adossades als brancals, entaulament llis, frontó triangular amb el timpà nu, rosassa motllurada a mitja alçada i, per coronament, una cornisa mixtilínia,

escassament sinuosa, pràcticament horitzontal, amb creu de pedra al cim. Unes àmplies grades donen accés a l'entrada.

Arquitecte: Josep Mas i Dordal (17.. - 1808)

Guarda un altar major d'aires barrocs elaborat pel taller de Ramon Borràs el 1939.

Campanar neoclàssic dividit en tres cossos de diferent color, llimona, marró clar i maduixa. Té un primer alt cos de color groguenc clar, com el frontis, de planta quadrada (4'30 x 4'30 m) inclòs en l'edifici, de carreus mitjans matussers als laterals; i dos cossos més, de maó vist, separats per una motllura, el primer rogenc clar i el segon rogenc fosc maduixa; en el primer s'hi troba l'esfera d'un rellotge i presenta els caires còncaus; el segon els té motllurats i arrodonits amb les finestres de la cel·la en arc de mig punt flanquejades per dues pilastres d'escàs relleu a banda i banda; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa amb motlures triples i un terrat amb barana de maó i quatre pinacles piramidals de pedra grisa a cada angle; al seu damunt s'hi aixeca una estructura metàl·lica amb creu al cim que no ha estat considerada a l'hora de calcular l'alçada.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 28'14 metres.

Esveltesa: 6,5

ALMATRET

Sant Miquel

Altitud: 470 metres.

Església barroca de principis del segle XVIII. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes, les laterals amb voltes d'aresta; té transepte amb una cúpula sobre petxines amb cupulí al creuer, un cor als peus amb barana metàl·lica sobre un arc carpanell. El frontis té una portalada barroca amb el portal, davant quatre grades, en arc de mig punt flanquejat per dues fines columnes exemptes sobre pedestals i de capitells compostos, un entaulament truncat amb cornisa arquejada, uns pinacles adossats al mur, una fornícula amb imatge, dues fornícules més sense imatges a banda i banda que es corresponen amb les naus laterals, elements decoratius en forma de volutes al voltant del portal, un òcul a mitja alçada, una fina motllura circular encara més amunt i una cornisa angular amb una petita espadanya amb campaneta al cim. El mur del frontis té un parament de carreus ben escairats de mida mitjana, de pedra clara i fosca, barrejats, dividits en tres zones per quatre pilastres toscanes situades a les cantoneres i a banda i banda de la portalada. Els murs laterals també tenen paraments de carreus de pedra marronosa mitjans i matussers disposats en filades.

Dimensions: 22'00 x 6'00 x 9'88 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus fa 14'50 metres; la cúpula arriba als 14'25 metres i el cupulí als 16'62.

Campanar barroc coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'20 x 4'40 m) el primer cos dividit en quatre zones per motlures; els dos cossos superiors tenen els caires aixamfranats, el segon els té arrodonits. Està coronat per una cornisa i un terrat amb barana de carreus. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt sobre fines impostes, una a cada cara; hi pengen campanes; té una destacada motllura a la seva base; un rellotge d'esfera es troba al seu dessota en la cara frontal. Els murs mostren uns paraments de carreus ben escairats de mida mitjana de pedra blanca amb algun carreu marronós.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 24'75 metres.

Esveltesa: 5,6

ALMENAR

L'Assumpció

Altitud: 320 metres.

Església del segle XIV bastida amb murs de grans carreus ben escairats de pedra marronosa fosca; fou reformada cap el 1740 i sobrealçada en estil neoclàssic amb paraments de maó. Consta d'una nau amb un tram de volta de creueria i sobre arcs diafragma els altres; té transepte amb volta de creueria, cúpula sobre trompes al creuer amb cimbori poligonal de vuit costats, arrebossat externament, un absis poligonal vuitavat i dues absidioles poligonals als laterals. El frontis neoclàssic té un portal interior romànic després de l'atri; la portada neoclàssica té un portal en arc de mig punt, dues pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als brancals, un entaulament senzill, un frontó triangular truncat amb fornícula sense imatge i el cos del campanar al damunt.

Dimensions: 32'40 x 8'17 x 14'26 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el cancell té una fondària de 9'50 metres que sumats als de la nau fan una llargada total de 41'90 metres; la llargada del transepte en fa 21'26; la cúpula arriba a 25'44 metres d'alçada per l'interior.

Campanar neoclàssic aixecat el 1740. Té un primer cos de planta rectangular (8'90 x 7'50 m) i un de segon octagonal amb motlures al seu inici, dues més sota finestrals i altres dues més al seu damunt; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada damunt del qual s'aixeca una torrella vuitavada amb finestres d'arc de punt rodó, una a cada cara, una cornisa motllurada i una coberta de rajola negra piramidal amb un gros pinacle amb dues estrangulacions i un àngel que fa de penell al cim; als caires de tot el cos octagonal i la torrella estan treballats com a pilastres d'escàs relleu. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes. Al damunt de tot s'hi troben uns aparells per fer de penell i, per coronament, una figura d'un àngel d'alumini, instal·lat recentment (1983) després d'una acurada restauració. Una escala de cargol de pedra de graons triangulars puja pel seu interior. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats i alineats del mateix color del temple, marró fosc.

Situació: edificat sobre l'atri (o millor dit: els dos atris, un seguit de l'altre), al centre del frontis orientat a llevant.

Alçada: 60'18 metres. Aquesta mesura inclou la figura de l'àngel. Aquest, amb el mecanisme del penell, fa quatre metres i escaig d'alçada i pesa 333 quilos; sola, la figura de l'àngel, pesa 162 kg. Sense l'àngel, el campanar fa 55'70 metres.

Esveltesa: 6,7

ALPICAT

Sant Bartomeu

Altitud: 264 metres.

Església neoclàssica aixecada a partir del 1780. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes, les laterals, més corredors que naus, amb voltes d'aresta; estan comunicades per arcs formers de mig punt; el presbiteri recte tanmateix presenta els angles corbats i queda cobert per una volta bufada. Els seus murs de carreus ben escairats de pedra gris fosc irregulars i disposats en filades uniformes deixen veure força el morter de calç. El frontis té una portalada d'aires barrocs amb un portal en arc rebaixat i marc motllurat flanquejat per pilastres toscanes adossades als brancals, un entaulament lleugerament sinuós coronat per tres pinacles de bola adossats al mur, una rosassa motllurada a mitja alçada i un òcul sota cornisa en arc convex al centre i dos de còncaus als laterals.

Dimensions: 20'96 x 5'84 x 11'48 metres respectivament de llargada, amplada i alçada;

l'amplada total de les tres naus fan 11'40 metres.

Campanar neoclàssic reconstruït el 1988. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'50 x 4'95 m) amb un sòcol de relleu destacat i un segon alt cos vuitavat coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada damunt del qual s'aixeca una agulla piramidal octagonal de rajoles blaves amb pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt i amb balustrada, un a cada cara alterna; té una senzilla motllura al seu dessota i una altra de destacada que fa de separació del dos cossos. Els seus murs mostren paraments de carreus ben escairats de color torrat fosc a excepció dels de la cel·la que són de pedra clara.

Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra artificial amb un eix d'obra; es fa estreta a mitja alçada. La cel·la té quatre campanes, dues de grans i dues de mitjanes; està coberta per una agulla piramidal octagonal amb un trapa oberta on s'hi arriba per una escala de gat protegida per cercols metàl·lics i que així dona pas al terrat que circumda l'agulla.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 30'04 metres.

Esveltesa: 6

ARTESA DE LLEIDA Sant Miquel

Altitud: 202 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt damunt una imposta classicitzant i pilastres toscanes que sostenen els arcs torals. Està capçada amb un presbiteri poligonal cobert per una volta semi-cupular en forma de petxina i per un absis també poligonal de tres costats; queda prolongat per un tram amb volta de llunetes; flanquegen la nau tres capelles laterals per banda obertes amb un arc de mig punt. El cor amb barana metàl·lica descansa sobre un arc carpanell damunt baixes pilastres toscanes de pedra picada i d'una volta de llunetes rebaixada.

El frontis té un portal del 1756 rectangular amb el marc motllurat i flanquejat per pilastres toscanes sobre pedestals d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament amb una fornícula amb imatge al damunt i, a la part alta, un motllura horitzontal de cap a cap de la façana i una rosassa atrompetada sota una destacada cornisa angular motllurada. Unes grades en posició lateral i unes altres de centrals amb una senzilla barana metàl·lica donen accés al portal. El mur del frontis presenta un parament de carreus mitjans ben escairats de pedra marronosa clara i fosca barrejada i amb el morter de calç força visible.

Dimensions: 28'37 x 8'51 x 13'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 16'75 metres.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'30 x 5'70 m); al damunt del primer cos i sobresortint del nivell de la teulada se n'aixeca un de vuitavat coronat per una cornisa motllurada destacada i un terrat amb barana de carreus amb un petit òcul a cada costat i un passamà motllurat. Els seus murs de carreus ben escairats són com els del frontis

La cel·la queda oberta amb vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen algunes campanes. Una escala ampla puja per l'interior amb graons de pedra picada, barana de ferro fins arribar al nivell del cor; segueix amb una barana d'obra enguixada.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis orientat al sud-est.

Alçada: 30'12 metres.

Esveltesa: 5,2

ASPA

Sant Julià

Altitud: 250 metres.

Església neoclàssica aixecada el 1746. Consta de tres naus, la central de quatre trams està coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals i d'unes motlures; sota dels arcs unes pilastres recorren els pilars que separen les naus; les laterals obertes amb arcs formers de mig punt són estretes com passadissos i queden cobertes amb voltes d'aresta. El creuer tenia una cúpula sobre un tambor vuitavat damunt petxines amb una finestra rectangular a cada cara del tambor; quan va esfondrar-se la cúpula van substituir-la per un sostre horitzontal. La capçalera és recta igual com el presbiteri però aquest queda cobert per una semiesfera en forma de petxina formada damunt unes raconeres sota de la fina cornisa motllurada. El cor amb barana de balustres de fusta es recolza en un arc rebaixat damunt pilastres toscanes.

El frontis té una portalada abarroçada amb un portal en arc de mig punt amb el marc acanalat a l'intradós i flanquejat per columnes exemptes de capitell compost sobre pedestals inflats, dues per banda, i coronat per un entaulament senzill i un frontó triangular amb el timpà nu; té una finestra rectangular amb una orla motllurada al damunt i, per coronament, una cornisa motllurada convexa i semicircular amb pinacles de bola als seus extrems; unes pilastres recorren el frontis de dalt a baix en dos trams separats per un entaulament. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra marronosa i disposats en filades uniformes al frontis i de paredat amb carreus a cantoneres als laterals.

Dimensions: 24'67 x 6'81 x 11'34 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 13'86 metres; el transsepte en fa 13'86 x 6'72 x 11'33; la cúpula arriba als 15'03 metres.

Arquitectes: mestres d'obres Magí Borràs (1717-1761) i Miquel Batiste.

Campanar neoclàssic inacabat o bé escapçat al capdamunt. Té planta gairebé quadrada (4'25 x 4'78 m) amb la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt sobre senzilles impostes, una a cada cara; està coronat per una cornisa i una teulada d'un sol vessant inclinat cap al cantó de llevant com donant a entendre que s'havia finalitzat precipitadament sense completar-lo d'acord amb el projecte. Els seus murs són carreuats al frontis, de paredat als altres costats i amb carreus a cantoneres.

Hi puja una escala senzilla d'obra amb la barana enguixada i ull escàs; a la part alta els graons es troben en mal estat. La cel·la té dues campanes, una de gran i l'altra petiteta; el sostre horitzontal de maons sobre biguetes ha substituït l'anterior que suportava un terrat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis orientat al nord.

Alçada: 21'43 metres.

Esveltesa: 4,4

BENAVENT DE SEGRIÀ

Sant Joan Baptista

Altitud: 234 metres.

Església neoclàssica aixecada cap a finals del segle XVIII i a principis del XIX (1823-30). Consta de tres naus separades per columnes amb capitells d'ordre compost. El frontis té una portalada barroca amb un portal en arc de mig punt motllurat a l'intradós i sobre impostes; està flanquejat per columnes de capitell d'ordre compost sobre pedestals adossades als brancals; queda coronat per un entaulament filetejat, un frontó triangular truncat amb una fornícula sense imatge al centre flanquejada per pilastres i capçada per un frontó de perfil lleugerament sinuós, una rosassa

motllurada al damunt, un entaulament amb cornisa destacada sobre pilastres laterals i coronament destacat amb un frontó triangular motllurat. Unes pilastres sobre pedestals recorren el frontis de dalt a baix, fins a la cornisa, dues per banda, una a la cantonera i l'altra a banda i banda de la portalada. Els seus murs són de carreus ben escairats, restaurats recentment (2000) amb un revestiment o protecció de la pedra arenosa dels carreus originals molt erosionats, protecció que té aparença de pintura.

Arquitecte: mestre d'obres Josep Palau de Sudanell.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (6'46 x 6'50 m); el segon octagonal irregular està coronat per una cornisa motllurada, una torrella vuitavada amb finestres d'arc de mig punt a cada cara i amb un terrat de barana de carreus i pinacles piramidals als angles. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes de principis del segle XX; porten el nom de *Rafaela* i *Carme*. Un rellotge d'esfera es troba a mitja alçada en la cara frontal. Els seus murs són de carreus ben escairats amb dues motlures que el divideixen en tres pisos, una d'elles sota mateix de la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 31'55 metres.

Esveltesa: 4,8

CORBINS

Sant Jaume

Altitud: 211 metres.

Església barroca molt senzilla aixecada cap el 1736. Consta de tres naus separades per pilars d'ordre toscà; té transsepte, cimbori damunt el creuer i capçalera recta. Els seus murs són de carreus de pedra groguenca petits, ben escairats i alineats, segurament aprofitats dels murs de l'antic castell del lloc aterrat durant la Guerra dels Segadors; té un sòcol arrebossat. El frontis queda obert amb un portal rectangular ornat amb senzilles pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament llis i un frontó circular truncat amb una fornícula i imatge al centre; té un òcul atrompetat al damunt i, per coronament, una minsa cornisa angular motllurada.

Campanar merament funcional coetani del temple i refet modernament. Té planta rectangular (5'60 x 4'75 m) i està ornat amb unes fines motlures a diversos nivells que dissimulen l'escassa reducció del perímetre dels cossos superiors; està coronat per una cornisa i una teulada piramidal amb inflexió a la base de rajoles fosques i careners clars. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Una esfera horària queda sota la finestra que dona al frontis. Llevat d'aquest element els seus murs presenten una notable nuesa; són de carreus ben escairats de pedra groguenca en el cos inferior com al frontis; en el superior tenen carreus mitjans de color lleugerament més clar. S'accedeix a l'interior del campanar des del cor; fins a ell hi ha una escala de pedra que segueix per dins de la torre i, cap al final, es converteix en una de fusta.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 30'59 metres.

Esveltesa: 5,4

GIMENELLS

Santa Maria del Roser

Altitud: 254 metres.

Municipi d'Alpicat

Església de factura moderna, construïda a partir de 1944, bastida amb murs que presenten un arrebossat i un emblanquinat total. Està recoberta amb una teulada de dues vessants de teules rogenques, amb un cimbori octagonal irregular i un porxo lateral amb tres arcs rebaixats sobre robustos pilars. El frontis té un portal rectangular amb una finestra d'arc rodó al damunt, una rosassa calada a mitja alçada i, en un frontó triangular que sobresurt de la teulada, una fornícula amb imatge al timpà sota mateix de la teuladeta de dues vessants que ostenta una creu metàl·lica al cim. Les teulades rogenques en contrast amb el blanc intens dels murs li donen al conjunt un aspecte colonial, o fins i tot mariner.

Campanar coetani del temple amb un primer cos robust de planta quadrada (4'27 x 4'27 m) i un de segon amb els caires en xamfrà triangular més oberts de dalt que de baix i coronat amb una torrella cilíndrica que acull les campanes. La cel·la ubicada a la torrella queda oberta amb vuit finestres d'arc de mig punt coberta amb una cornisa i una teulada cònica baixa; hi pengen campanes. Els seus murs són igualment arrebossats i emblanquinats que la resta del temple; queden ben nus llevat d'unes petites espitlleres que es troben en diferents alçades a les diverses cares.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'72 metres.

Esveltesa: 3,6

GRANJA D'ESCARP, LA Sant Jaume el Major
Altitud: 78 metres.

Església neoclàssica de fi del segle XVIII. Consta d'una nau acompanyada de cinc capelles laterals; la seva capçalera és semicircular. El frontis té una portalada classicitzant amb un portal en arc de mig punt motllurat a l'intradós que descansa en senzilles impostes; està flanquejat per columnes sobre pedestals de capitell toscà adossades als brancals; el decoren un arquitrav llis i un frontó triangular amb fornícula sense imatge al timpà. Un òcul es troba a mitja alçada del frontis i té, per coronament, un frontó triangular amb un òcul sota l'angle superior; uns frisos de petits arcs cecs figuren al dessota de cadascun dels tres costats del frontó. Unes poques grades es troben davant del portal. Els seus murs són de carreus de pedra marronosa fosca matussers, irregulars i disposats en filades força uniformes

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'60 x 4'80 m) i queda dividit en dos cossos per una motllura destacada, essent el segon de perímetre lleugerament més reduït que el primer; ambdós cossos presenten paraments de maçoneria amb peces mig picades i carreus ben escairats a cantoneres; al capdamunt s'hi ubica la cel·la amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara i un rellotge d'esfera al dessota en la cara frontal; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada i una bonica torrella vuitavada d'aspecte més modern que el cos baix, amb paraments de maó arrebossats a mitges; queda oberta amb estretes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; als caires hi figuren unes pilastres toscanes que sostenen un entaulament amb una cornisa destacada; al seu damunt s'hi aixeca un tambor de poca alçada i, després d'una cornisa, queda coberta per una teulada piramidal octagonal de teules rogenques i careners destacats; fa inflexió a la base .

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 32'87 metres.

Esveltesa: 6,8

LLARDECANS

L'Assumpció

Altitud: 397 metres.

Església barroca al frontis i neoclàssica a l'interior; fou aixecada entre el 1766 i el 1776. Consta de tres naus, la central de cinc trams, un d'ells fa de transsepte i un altre amb el cor; queda coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; les laterals i el transsepte tenen voltes d'aresta; estan separades per robustos pilars quadrats amb pilastres adossades a cada cara amb doble capitell dòric i destacada cornisa; són rectes la capçalera i el presbiteri amb arc triomfal de mig punt. El cor amb barana metàl·lica descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta.

El frontis té una portalada ricament decorada amb alts relleus de volutes i motlures que s'estenen de dalt a baix d'aquest mur; el portal en arc de mig punt damunt impostes i amb el marc motllurat està flanquejat per unes pilastres de capitells composts i un doble entaulament truncat; descansen sobre pedestals inflats; la cornisa motllurada i molt destacada al centre pren forma poligonal amb els costats còncaus i deixa un timpà amb una fornícula amb la imatge de la patrona; al seu damunt hi figura una finestra rectangular rodejada de tota mena d'elements barrocs (volutes, pinacles, cornises truncades, pilastres triplicades); i encara, al seu damunt, hi ha una gran imatge de l'arcàngel Sant Miquel amb un drac als peus. El frontis queda coronat per un frontó triangular amb pinacles als seus dos angles extrems i una espadanya amb campaneta i un pinacle amb creu metàl·lica al cim; als laterals la cornisa pren curvatura còncaua. Unes pilastres que recorren el mur de dalt a baix el divideixen en tres zones. Tant el mur del frontis com els dels laterals mostren paraments de carreus ben escairats de pedra marronosa clara.

Dimensions: 35'00 x 7'91 x 13'35 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total de les tres naus fa 14'55 metres i la del transsepte 7'50.

Arquitectes: mestres d'obres Josep Reyt i Miquel Batiste.

Guarda retaules barrocs, un a l'altar major i altres als laterals.

Campanar neoclàssic coetani del temple. El primer alt cos de planta quadrada (5'90 x 5'90 m) està capçat per una motllura composta; al damunt s'aixeca un segon cos vuitavat amb els caires ressaltats per pilastres i dividit en diversos pisos per motlures. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt i amb balustrades, una a cada cara, cegues i obertes alternades; hi pengen campanes. El conjunt està coronat amb una destacada cornisa i una torrella octagonal amb finestres rectangulars, una a cada cara, reforçats els caires per contraforts amb la base de volutes, i una motllura al capdamunt decorada amb petits pinacles als angles; està capçada per una agulla piramidal vuitavada de rajoles rogenques amb pinacle al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra clara en el primer cos i més fosca en els de planta octagonal.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 37'24 metres.

Esveltesa: 6,3

LLEIDA

Santa Maria, la Seu Vella

Altitud: 170 metres.

Església romànic-gòtica (1203-1364) consagrada el 1278. Té planta basilical amb tres naus de quatre trams, un d'ells és el transsepte, separades per tres robustos pilars amb semi-columnes adossades que sostenen arcs apuntats, els torals i els formers; estan cobertes per voltes ogivals sobre quatre arcs torals; el transsepte sobresurt amb dos amplis trams a cada braç. Un alt cimbori octagonal sobre trompes s'aixeca en el creuer amb àmplies finestres, una a cada cara; inclou una

cúpula de creueria amb una torreta adjunta al nord-oest on s'ubica una estreta escala per accedir des de la coberta de les naus a la del cimbori. Estan capçades per quatre absis prolongats per uns llargs trams, dos de romànics semicirculars, el major i el lateral esquerre, amb voltes tardanes de creueria, i dos de gòtics poligonals a la banda dreta.

Situat davant del frontis un gran claustre gòtic fa d'atri davant els tres portals també gòtics de ponent. La majestuosa entrada gòtica oberta al centre del costat oest del claustre és l'anomenada Porta dels Apòstols. Altres portalades més, romàniques, obertes als murs laterals amb arquivoltes i riquesa decorativa a capitells i impostes es troben als extrems del transsepte, una altra de molt petita al mur nord i una de magnífica (porta dels Fillols) al mur de migdia.

Dimensions: nau central, llargada, fins al fons de l'absis: 60'20 metres; amplada 11'08, i 19'40 d'alçada; transsepte: 52'40 x 10'75 x 19'52; l'amplada total de les tres naus arriba als 28'48 metres i, incloses les capelles laterals, a 35'57. Les naus laterals tenen 30'23 metres de llargada (fins al transsepte) i 7'60 d'amplada. La cúpula per l'interior arriba als 30'30 metres. El claustre en fa, per l'interior també, 47'80 x 46'00 x 46'00 x 45'10.

Arquitectes: Pere de Coma (1203), Pere Pennafreita o Pere de Prenafeta (m.1286). Pel que fa al campanar: Jaume Cascalls (1364), Seguer (1392), Solivella (1410), Carles Galtés (1414), Carllí (1416), Safont i Gomar.

Guarda sarcòfags gòtics i pintures murals del gòtic lineal: "El Calvari"; i restes de les escultures que ornaven l'entrada, avui guardades i exposades a l'entrada-museu del recinte.

Campanar gòtic exempt de la segona meitat del segle XIV i acabat el 1431. Té planta octagonal amb un diàmetre a la base de 12'65 metres, el perímetre en fa 39'74; el diàmetre de la torrella en fa 9'45. Està situat sobre una base irregularment atalussada; al seu damunt s'hi aixequen quatre pisos i una torrella damunt una balconada amb pinacles; els caires estan ressaltats per contraforts de secció rectangular al llarg de tot el cos. A cada pis i a cada costat s'hi obren finestres apuntades, estretes, menys al quart pis on són amples i triforades amb l'arc calat; igualment la torrella presenta finestres apuntades a cada cara amb un petit gablet per coronament en cadascuna que conformen la barana del terrat superior; una de ferro, moderna, per l'interior, fa el terrat més segur.

Interiorment té una escala de cargol de 234 graons en pedra picada; té la porta d'ingrés a l'interior del claustre; puja adossada a la cara nord fins a la cel·la. Deixa un ampli espai a la resta ocupada per estances; una altra escala també de cargol més estreta serveix per pujar a la torrella. Cada estança està coberta amb una volta de nervis; en la del segon pis hi ha la maquinària del rellotge, en la del tercer unes campanes sostingudes per una robusta estructura de ferro; al quart hi figuren les campanes *Silvestra* (amb 600 anys d'antiguitat i uns 5.000 quilos de pes) i la *Mònica*. Els seus murs, com els de tota la seu, tenen robustos paraments de carreus mitjans ben escairats en pedra d'un to entre grisenc i torrat.

Dues campanes són del gòtic (s. XV), la *Silvestra* (horària) i la *Mònica* (pels quarts); cinc més són de mitjans del segle XX, per a les funcions litúrgiques: *Bàrbara*, *Puríssima*, *Crist*, *Marieta* i *Meuca*; aquesta diuen que té una aliatge d'argent i fa un so particularment bonic.

Situació: adossat a l'angle sud-oest del claustre; només tenen en comú un sol dels seus costats inferiors.

Alçada: 60'60 metres; corresponen al cos gran 50'98 i a la torrella 9'62.

Esveltesa: 4,8

He tret aquestes mesures del llibre de l'arquitecte Joan Bergós *La catedral vella de Lleida*, Edit. Barcino, 1928. M'ha estat del tot impossible calcular-les jo mateix (l'esplanada davantera estava ocupada per materials de les obres que es trobaven en curs quan vaig intentar de fer la mesura). Tot i que ho vaig intentar a fi de veure, amb una certa aproximació, almenys, si el meu càlcul confirmava la mesura de l'alçada o bé s'apropava als 70 metres que dóna la Gran Geografia Comarcal de la GEC. Puc assegurar que el resultat de la meua mesura ha estat força proper als 60 metres, per la qual cosa m'inclino a considerar del tot fiable el càlcul fet per l'arquitecte Bergós.

LLEIDA Santa Teresa de l'Infant Jesús, santuari
Altitud: 160 metres.

Església moderna (1929-1990). Consta d'una nau, cripta, transsepte, entrada sota porxo; façanes decorades amb columnes adossades, murs revestits de pedra, altres elements com pilars, columnes, arcs, etc. d'obra vista, amb elements metàl·lics com tanques i les cobertes.

Arquitecte: Ramon Reig.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (3'88 x 3'88 m.) i està format per quatre altes columnes situades als caires i enllaçades per una estructura metàl·lica de tirants que sostenen, també, l'escala metàl·lica pel seu interior. Al capdamunt, un cos tancat per quatre murs amb òculs, un a cada cara, i una coberta volada curvilínia.

Situació: a l'angle que formen les seves dues façanes exteriors, al damunt de l'edifici.

Alçada: 33 metres; dada facilitada pel rector (mn. Àngel M. Brines).

Esveltesa: 8,5

LLEIDA Santíssim Salvador
Altitud: 155 metres. Barri de Pardiniyes, carrer Sant Pere Claver, 9.

Església moderna i senzilla, de nau rectangular i amb murs arrebossats i pintats de blanc; gran portal rectangular.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (1'40 x 1'40 m) i murs de maó vist, amb les cantoneres en lleuger relleu i els panys de cada costat farcits de petites obertures rectangulars. Al capdamunt s'hi ubica la cel·la amb finestres rectangulars amb altaveus, una a cada cara; té la coberta plana amb una creu de ferro al cim (no inclosa en la mesura de l'alçada).

Situació: angle nord-est de frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 16'43 metres.

Esveltesa: 11,7. Aquesta dada indica que el campanar és escanyolit, convertit en una mena de xemeneia.

LLEIDA Sant Llorenç
Altitud: 158 metres. Plaça Sant Josep, 6.

Església gòtica dels segles XIII-XIV. Consta de tres naus capçades per tres absis, poligonals els laterals i semicircular encara romànic el central; aquest és visible externament en part amb un parament de carreus ben escairats i amb una cornisa que descansa sobre mènsules. Les naus estan cobertes amb voltes; la central de canó lleugerament apuntat i sobre arcs torals que descansen damunt dues columnes adossades a robustos pilars rectangulars; les laterals estan cobertes amb voltes de creueria. Un cor als peus reposa sobre un arc carpanell i una volta de creueria. Té cripta. Pel cantó de migdia té un atri en el que s'hi obre la portada principal en arc apuntat del gòtic florit damunt un portal rectangular; deixa el timpà nu. Té una aparent quarta nau, però de fet és una mena d'atri on s'obre la porta lateral gòtica. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra marronosa clara.

Dimensions: 28'00 x 9'40 x 11'32 metres respectivament de llargada, amplada i alçada;

l'amplada de les tres naus fa 24'97 metres.

Guarda una quantitat molt valuosa d'obres d'art; de fet és com un museu. Entre elles, diversos retaules gòtics de pedra policromada: Sant Llorenç a l'altar major atribuït a Bartomeu Robió, segle XIV; el de Santa Úrsula del segon terç del segle XIV atribuït a Jaume Cascalls; el de Sant Pere, anònim, de fi del segle XIV; el de Santa Llúcia de finals del segle XIV també atribuït a Bartomeu Robió; el de Sant Blai (1450) és una pintura de Jaume Ferrer; a més a més, guarda altres obres com la imatge de la Mare de Déu de Saidí segurament de finals del segle XVI situada al damunt d'una columna romànica amb el seu capitell; alguns sepulcres i les imatges gòtiques de la Mare de Déu de la Candelera (segle XV) i Sant Miquel (s. XIV). Té orgue.

Campanar gòtic. Té planta hexagonal irregular de costats: 2'25, 2'60, 2'35, 4'40, 5'00 i 5'00 metres. El perímetre fa 21'60 metres i el seu diàmetre 7'2. El formen dos cossos separats per una fina motllura; el primer és alt i sense cap ornamentació ni obertura visible des de l'exterior; el segon el constitueix la cel·la ja convertida en un cos octagonal regular, i presenta una motllura sota mateix dels seus vuit finestral d'arc apuntat i amb bordons motllurats; algun finestral està tapiat; està coronat per una cornisa amb un fris d'arcs cecs gòtics al dessota i amb gàrgoles a cada angle, i per un terrat amb barana de carreus. Els seus murs són de petits carreus de pedra marronosa ben escairats i disposats en filades uniformes; els de la base es troben força erosionats. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra.

Situació: adossat a la façana de migdia, ben a prop de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 33'66 metres.

Esveltesa: 4,6

LLEIDA

L'Assumpció de Maria, la catedral nova

Altitud: 150'4 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1761 i el 1790. La façana principal presenta tres grans arcades d'arc de mig punt que donen entrada al porxo cobert per voltes bufades i tancat amb un enreixat de ferro, tot plegat constitueix l'atri; els murs, de carreus ben escairats, estan recorreguts en la part frontal per pilastres dobles de capitell corinti entre arcada i arcada; una cornisa horitzontal dona pas a un cos amb terrat i balustrada.

Consta de tres naus de similar alçada i un transepte; tot el conjunt queda precedit per un atri porticat ja indicat. Les naus tenen cinc trams, un d'ells correspon al transepte, i estan cobertes per voltes bufades que descansen en cinc arcs torals de mig punt; estan separades per robustos pilars amb pilastres estriades de capitells corintis adossades a cada cara; sobre d'ells descansen arcs formers de mig punt; el presbiteri té forma semicircular i està prolongat per un tram; al seu darrera, limitat per un mur que el tanca, s'hi forma una girola. A l'entrada hi ha un cancell de fusta molt digne; un cor es troba sobre el braç esquerre del transepte damunt un arc rebaixat i una volta bufada; s'hi allotja un orgue. Els seus murs tenen paraments de pedra ben carreuada de les pedreres de la Curullada, a la Segarra.

Dimensions: la nau central més la girola té una llargada de 76'10 metres; l'atri té una fondària de 5'58 metres; per tant, tenim com a mesures totals les següents: 81'72 x 10'79 x 23'80 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total de les tres naus fa 28'25 metres i des del fons de les capelles laterals arriba a 40'08 metres d'amplada. El transepte en fa 40'00 x 10'30 x 8'56.

Arquitectes: Pedro Martín Cermeño, Francesc Sabatini i Josep Prats; el mestre d'obres Francesc Melet i Pla (1717-1814) i molts altres.

Guarda a la capella de la Mare de Déu de Montserrat pintures murals de Josep Obiols

(1894-1967) del 1960; una talla anomenada la Mare de Déu del Blau (no del color blau sinó del cop rebut que li ha deixat una marca o “blau” al front) de 2'15 metres d'alçada i 0'68 de base, obra del 1447 de Jordi Safont, mestre major de la Seu; el quadre *l'Agonia de Jesús* del pintor neoclàssic Rafael Mengs, les pintures (1955) de Josep Serra Santa a la volta del presbiteri, un Santcrist de vori i uns tapissos d'escola flamenca; el 2014 s'hi ha incorporat el grup de *Santa Teresa Jornet i un pobre* de l'escultor valencià Xavier Margarit en una capella de la girola.

Campanars. Encara que el de la Seu (la catedral medieval) segueix essent el que té funcions litúrgiques, arquitectònicament l'edifici de la Catedral Nova té dues torres neoclàssiques de planta rectangular (8'40 x 7'70 m), una a cada angle de la façana; tenen els caires decorats amb pilastres que sostenen l'entaulament amb una cornisa destacada que les divideix en dos cossos; en el superior hi ha les cel·les de grans finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; no hi tenen cap campana; les seves baranes són de balustres; estan coronades per una cúpula de racó de claustre de línies sinuoses amb òculs a cada banda i acabades amb una placa horitzontal circular motllurada. Pel campanar o torre de la dreta hi puja una escala del tipus normal català sobre voltes i arrapada als murs amb graons de pedra, barana de fusta i ampli ull central; a la torre de l'esquerra l'escala és de cargol de pedra picada de forma helicoidal amb un escàs ull central circular.

Situació: als extrems de la façana principal orientada a migdia, sobre el cos de l'edifici.

Alçada: 39'39 metres.

Esveltesa: 4,6

MAIALS

L'Assumpció

Altitud: 381 metres.

Església edificada al segle XVIII amb detalls d'inspiració barroca. Té planta de creu grega amb tres naus neoclàssiques cobertes amb una volta de llunetes la central i voltes bufades les laterals; estan separades per arcs formers de mig punt damunt pilars quadrats amb dues pilastres de capitell compost adossades a cada cara; el transepte cobert amb voltes de llunetes té les capçaleres poligonals de cinc costats; en el creuer s'aixeca una cúpula sobre petxines dins d'un cimbori vuitavat i un cupulí al damunt; la capçalera és recta. Tant als peus de la nau com als extrems del transepte la coberta té estructura de mitja cúpula sobre amples nervadures de secció rectangular que s'aprimen a mesura que s'apropen a la clau; la coberta del presbiteri és de petxina.

Al frontis, amb el centre un pèl destacat, hi ha una portalada clarament barroca en un mur de perfil poligonal; el portal en arc de mig punt amb decoració motllurada i volutes està flanquejat per pilastres toscanes i dues columnes exemptes de capitell compost sobre pedestals adossats, dues per banda, en posició obliqua respecte del mur central; sostenen un entaulament truncat per deixar-hi lloc a una fornícula amb imatge encerclat tot per un bordó semicircular motllurat i decorat amb volutes i petxines. A mitja alçada dóna llum a l'interior un òcul motllurat i, per coronament, la cornisa motllurada de perfil sinuós i mixtilini al centre i en curvatura còncaua als laterals. Aquests estan recorreguts per unes pilastres toscanes fins a una motllura destacada sota cornisa. El mur d'aquest frontis és de carreus ben escairats de pedra marronosa; als murs laterals, en canvi, els carreus són de pedra clara però a les cantoneres torna a usar-se pedra marronosa; aquests laterals tenen un sòcol de carreus matussers que sobresurt lleugerament.

Dimensions: 36'25 x 8'50 x 15'22 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total de les tres naus arriba als 23'50 metres; la cúpula fa una alçada de 23'70 metres i amb el cupulí arriba als 27'85.

Guarda unes pintures a les petxines de la cúpula fetes després de la guerra del 36 per l'artista local Julià Arisa.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (6'05 x 5'86 m) d'uns 21 metres d'alçada separat en dos per una motllura composta i ressaltada que no és sinó una prolongació de la cornisa del frontis; està resseguit per pilastres a cada banda dels caires; un segon cos de perímetre més reduït de prop d'onze metres d'alçada té una planta també quadrada (5'50 x 5'50) però amb els caires aixamfranats amb concavitat; en ell s'hi troba la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, sobre senzilles impostes i amb motlures a sota i a sobre d'elles; està coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada i, al seu damunt, s'hi aixeca una torrella vuitavada inscrita en un quadrat de 3'50 x 3'50 metres i d'una alçada d'uns cinc metres i escaig; té vuit finestretes d'arc de mig punt, una a cada costat. La coberta, després de quedar feta malbé per un llamp l'antiga agulla a principis del segle XX, ha restat plana a manera de terrat. Per l'interior, una escala del tipus català sobre voltes amb barana d'obra i aferrada als murs deixa un ull d'escala central i arriba fins a la cel·la; per accedir al terrat cal fer-ho per una escala de paret o, com se sol dir, de gat o de barrots. Els murs tenen paraments de carreus ben escairats.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple, fent angle al nord-est amb el frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 36'82 metres.

Esveltesa: 6

MASSALCOREIG Sant Bartomeu

Altitud: 94 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de llunetes, les laterals d'aresta; té la capçalera recta, un transsepte i, al creuer, una cúpula sobre petxines amb medallons amb els evangelistes (un a cadascuna) englobat dins d'un cimbori octagonal de maó vist i coronat per un cupulí igualment vuitavat. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell. La portalada barroca que sobresurt lleugerament del mur del frontis i escorada a la dreta, té un portal dovellat i emmarcat amb peces encoixinades fent arc de mig punt, unes pilastres als flancs, entaulament i, al damunt, una fornícula amb imatge, una finestreta quadrada i una cornisa motllurada horitzontal

Dimensions: 19'71 x 5'44 x 9'62 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la cúpula arriba als 15'33 metres d'alçada i, amb el cupulí, als 18'64.

Campanar neoclàssic del segle XVIII coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'25 x 4'25 m) bastit amb murs de carreus ben escairats; damunt del primer cos se'n troben dos més, un amb els caires arrodonits que correspon a la cel·la amb campanes i finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, flanquejades per fines pilastres; el superior té planta vuitavada i murs de maó vist obert amb finestres estretes i allargassades, una a cada cara; els caires estan decorats amb fines pilastres; està coronat per una cornisa i una cúpula aplanada. Per l'interior hi puja una escala del tipus normal català sobre voltes i arrapada als murs amb graons de pedra i barana de fusta.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 20'30 metres.

Esveltesa: 4,7

MONTOLIU DE LLEIDA La Nativitat de la Mare de Déu

Altitud: 166 metres.

Església neoclàssica de mitjans del segle XVIII. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de llunetes amb arcs torals de mig punt i capçada per un absis poligonal de cinc costats prolongat per un curt tram cobert amb volta de llunetes; sota la volta recorre una imposta motllurada classicitzant i pilastres sota els arcs; té el presbiteri cobert per una volta de petxina i al fons un cambril amb la imatge de la Mare de Déu; acompanyen la nau dues capelles per banda obertes amb arcs de mig punt. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell.

El frontis té un portal en arc carpanell dovellat i marc de carreus estriats a l'intradós; està flanquejat per unes fines pilastres toscanes adossades als muntants, al damunt un entaulament que s'encorba fent de bordó per damunt d'una fornícula amb imatge; sota una prominent motllura horitzontal situada a la part alta s'hi troba una rosassa motllurada i atrompetada i, per damunt de tot, una cornisa angular amb pinacles de bola a dos dels seus angles; queda interrompuda a la seva dreta pel cos del campanar. El mur del frontis té un parament de carreus petits de pedra marronosa ben escairats i alineats i de maçoneria als laterals; molts dels materials van ser aprofitats procedents de l'antic castell.

Dimensions: 17'20 x 5'86 x 10'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 12 metres.

Guarda una imatge de la Mare de Déu del segle XIV avui restaurada.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (4'20 x 4'60 m); un curt segon cos vuitavat amb l'esfera d'un rellotge al frontis té els caires ressaltats; al damunt s'hi aixeca la cel·la en una alta torrella de planta circular coronada per una cornisa destacada i una coberta troncocònica capçada amb una nova cornisa i una cúpula de perfil sinuós amb teules vidriades verdoses. A la cel·la hi ha oberts quatre finestrals d'arc de mig punt amb pilastres de capitell jònic als muntants i una fina motllura a l'arrencada dels arcs. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats i alineats de pedra marronosa. Una escala amb graons de pedra artificial ampla puja per l'interior del campanar; a partir del cor es fa més estreta, arrapada als murs amb graons de pedra picada i l'ull queda tancat per envans; l'últim tram puja sobre una volta catalana. La cel·la té tres campanes.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 24'97 metres.

Esveltesa: 5,4

PUIGVERD DE LLEIDA Sant Pere

Altitud: 210 metres.

Església del 1600 refeta al segle XVIII amb característiques neoclàssiques. Consta de tres naus i capçalera recta; la nau central de quatre trams està coberta amb voltes d'aresta sobre de tres arcs torals de mig punt i d'una imposta classicitzant motllurada; les laterals ho estan amb voltes de llunetes; queden separades per arcs formers de mig punt que descansen en pilars cruciformes. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes.

El frontis té un portal rectangular on hi figura la data incisa del 1720; està flanquejat per unes fines pilastres toscanes sobre pedestals adossades als brancals; sostenen un entaulament i un frontó truncat amb una petita fornícula amb imatge al timpà; una rosassa motllurada apareix a mitja alçada i un petit òcul es troba sota l'angle superior del frontó triangular que corona tota la façana. El seu mur té un parament de carreus petits de pedra groguenca ben escairats i alineats; el morter de

calç és força visible; està dividit en tres zones per pilastres toscanes que recorren la façana de dalt a baix en correspondència amb la divisió interna de tres naus i, al capdamunt, una destacada motllura composta forma amb la cornisa angular un gran frontó triangular amb pinacles als tres angles.

Dimensions 20'72 x 7'23 x 11'30 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus és de 15'11 metres.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (4'90 x 4'90 m) incorporat a la fàbrica del temple i no visible exteriorment; en sobresortir de la teulada es converteix en un segon alt cos de planta vuitavada ornat per unes motlures a diversos nivells que el divideixen en dos, amb un rellotge d'esfera en el primer a la cara frontal; en el segon hi ha obertes vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles, i una torrella també vuitavada amb noves finestres d'arc de mig punt amb balustrades, una a cada costat. Està coronat amb una cornisa i una teulada piramidal amb pinacle al cim i altres de petits als angles.

Una escala ampla de graons de pedra picada arrapada a les parets i amb barana de fusta puja fins a la cel·la tot deixant un ull central; a partir del nivell del cor els graons i la barana són senzills d'obra; a mitja alçada queda dins d'un cilindre d'obra i es converteix en escala de cargol fins a l'entrada de la cel·la. En ella hi ha dues campanes grans i una de petita; l'estança queda coberta per una cúpula rebaixada. L'escala segueix cap amunt en forma de cargol dins un nou àmbit cilíndric fins entrar en una segona estança amb vuit finestres amb baranes de balustres (en una hi manca un balustre); està coberta per una volta cupular sobre una estructura de fusta. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra groguenca amb morter de calç molt visible a les juntures.

Situació: sobre la nau lateral esquerra, fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 29'41 metres.

Esveltesa: 6

ROSSELLÓ

Sant Pere *ad Víncula*

Altitud: 252 metres.

Església neoclàssica del 1756. Consta d'una nau amb transsepte, capçalera recta i capelles laterals; al creuer s'aixeca un cimbori octagonal. En un frontis totalment despullat de decoració hi ha obert un auster portal barroc dovellat en arc de mig punt sobre senzilles impostes, muntants carreuats amb unes fines semi-columnes adossades i una rica decoració a base de volutes en relleu a banda i banda, un senzill entaulament coronat per pinacles i per un frontó triangular amb un òcul el·líptic al centre del timpà; al capdamunt, el frontis està ornat per una fina cornisa angular. Unes àmplies grades donen accés a un replà davant mateix de tota la façana principal. El mur del frontis presenta un parament de carreus petits de pedra marronosa ben escairats i alineats; els laterals, en canvi, són de paredat.

Campanar de planta gairebé quadrada (4'25 x 4'45 m) dividit en diversos cossos; una motllura esmussada es troba a mitja alçada i poc més amunt apareixen dos cossos més de perímetre lleugerament més reduït; el primer d'ells amb una esfera horària a la cara frontal, el segon o cel·la obert amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; està coronat amb una doble cornisa i una teulada de quatre vessants baixa amb un pinacle al cim. Els seu murs tenen paraments de carreus ben escairats marronosos en el primer cos i de maçoneria en els altres; tots ells tenen caïres arrodonits, motllurats i lleugerament ressaltats; només alguna petita finestra rectangular queda oberta en algun dels seus murs com a únic element que trenca la seva verticalitat i la seva nuesa.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'49 metres.

Esveltesa: 5,2

SERÒS

Santa Maria

Altitud: 102 metres.

Església barroco-neoclàssica aixecada entre el 1743 i el 1753. Consta de tres naus de quatre trams, un d'ells amb el cor, un altre fa de transsepte i està capçada per un absis poligonal de cinc costats; la nau central està coberta per una volta de llunetes amb arcs torals de mig punt que descansen en una cornisa motllurada i es corresponen amb les pilastres que ressalten dels brancals de les laterals; aquestes es cobreixen amb voltes d'aresta; té una cúpula sobre petxines al creuer dins un cimbori octagonal amb un alt cupulí. Les naus laterals no són sinó passadissos oberts entre les capelles; a l'extrem del braç esquerre del transsepte hi ha oberta la capella del Sang Àngel Custodi (1778-1792) amb cúpula i cambril; el cor dels peus descansa sobre un arc carpanell i una volta de llunetes. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats i alineats al frontis, de maçoneria amb carreus a cantoneres als laterals, tot en pedra d'un to groguenc mig marronós.

El frontis té una portalada barroca amb un portal en arc rodó i muntants estriats flanquejat per fines columnes sobre pedestals bulbosos, una cada banda, un entaulament sinuós i una fornícula sense imatge; un destacada motllura ressegueix de banda a banda tota la façana i es corba sobre la fornícula central deixant un espai al seu voltant reomplert de decoració a base de volutes i contravolutes; al seu damunt hi ha oberta una finestra rectangular amb el marc ressaltat i, per coronament, una cornisa amb curvatura convexa semicircular al centre amb creu al cim i amb altres dues de còncaves als laterals; una motllura està a mitja alçada i separa la zona baixa de la part superior. Unes pilastres toscanes que ressegueixen de dalt a baix el frontis estan coronades per pinacles; divideixen el frontis en tres zones que es corresponen amb les tres naus interiors, la central es troba lleugerament més endarrerida que les laterals; en aquestes s'hi troben unes fornícules sense imatge rodejades per un ample espai limitat per una gran arcada cega que descansa en fines pilastres toscanes.

Dimensions de les tres naus: 36 x 26 metres, respectivament de llargada i amplada.

Arquitectes: mestre d'obres Josep Daura i el seu fill Climent Daura qui va ser el tracista de la capella de l'Àngel Custodi.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (8'52 x 8'52 m) i un de segon vuitavat amb motlures a diversos nivells, una esfera horària a la cara frontal a la zona inferior i, a la superior o cel·la, finestres d'arc de mig punt a cada costat alternant les obertes i les cegues; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa destacada i per un terrat amb barana de carreus decorada amb òculs a cada costat, alternant els oberts i els cecs; els caires del cos vuitavat tenen un cert relleu a manera de pilastres cantoneres. Els seus murs són de carreus mitjans de pedra d'un to groguenc mig marronós ben escairats i alineats.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 35'83 metres.

Esveltesa: 4,2

SOSES

Sant Llorenç

Altitud: 119 metres.

Església neoclàssica del 1760 amb algun vestigi del gòtic de l'anterior edifici aixecat el 1597 i que va quedar malmès en la guerra dels Segadors. Consta de tres naus de quatre trams, un amb el cor i l'altre que és el transsepte amb una cúpula al creuer; la capçalera és recta. La nau central està coberta per una volta de llunetes sobre motlures classicitzants i descansa en arcs formers de mig punt ultrapassats i pilars cruciformes que la separen de les laterals; aquestes estan cobertes per voltes d'aresta. La cúpula sobre petxines queda dins d'un cimbori octagonal de murs de maó vist obert amb vuit finestres rectangulars que donen molta llum a un interior pintat de blanc. L'absis recte està cobert per una volta de quart d'esfera damunt raconeres.

El frontis té un portal classicitzant en arc de mig punt sobre impostes flanquejat per columnes toscanes sobre pedestals adossades als muntants, una a cada costat, un entaulament llis i un frontó triangular truncat amb una finestra rectangular sobre el timpà; al capdamunt del frontis s'hi troba la cornisa angular, minsa i amb un perfil lleugerament còncau. El seu mur és de carreus de pedra marronosa irregulars, grans a la part baixa i petits en l'alta, disposats en filades amb algun desordre; alguns carreus estan força erosionats aprofitats com foren de l'anterior temple gòtic i del castell del lloc. A la part alta i a la banda esquerra hi ha dues finestres de mig punt avui obertes que antigament constituïen una espadanya; la de l'esquerra és actualment un ull amb una campana; la de la dreta dóna a l'interior del temple..

Dimensions: 22'13 x 5'61 x 10'90 metres respectivament de llargada, amplada i alçada;

Campanar merament funcional, de parets nues, coetani del temple. Té planta quadrada (4'22 x 4'22 m) i està coronat per una minsa cornisa i una coberta plana. Abans del 1939 hi havia una cúpula al capdamunt que per trobar-se inestable es va fer desaparèixer. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; conté una campana gran i està coberta per un sostre horitzontal de maó sobre biguetes de fusta; el terra el forma un reixat metàl·lic nou de trinca. Una escala de graons de pedra artificial en molt bon estat puja fins al cor; té barana de fusta i descansa en voltes catalanes amb un ull central. Des del cor segueix amb graons d'obra i marge de fusta força envellits. Els seus murs són carreus com els del frontis.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'78 metres.

Esveltesa: 5

SUCS

L'Assumpció

Altitud: 268 metres.

Municipi de Lleida

Església aixecada al segle XX. Consta de tres naus. Els seus murs externament estan arrebossats i emblanquinats. El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra grisa amb pilastres toscanes adossades als muntants i decoració al voltant a base de volutes, un arquitrau llis amb cornisa, un òcul amb motlures fent corbes i contra-corbes a tot el voltant damunt mateix del portal i, per coronament, una cornisa horitzontal amb curvatures laterals còncaues i amb un pinyó al capdamunt amb fornícula i imatge coronat per un frontó circular i truncat amb creu intercalada; a banda i banda del pinyó, sengles pinacles piramidals de pedra grisenca completen l'ornamentació.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (4'25 x 4'25 m) amb murs, com el frontis, arrebossats i emblanquinats amb un rellotge d'esfera a la banda de migdia al capdamunt d'un primer alt cos; després d'una motllura destacada s'aixeca un segon cos on s'ubica la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura al seu dessota. Queda coronat tot plegat per una cornisa motllurada amb força ressalt i un terrat amb balustrada i pinacles als angles; al seu damunt s'aixeca una torrella quadrada i aixamfranada amb teulada

piramidal vuitavada de peces vidriades negres i un pinacle al cim; a les cantoneres la torrella hi té uns contraforts en posició obliqua. A la base del campanar, com en tot l'edifici, hi ha un petit sòcol de pedra grisa carreuada.

Situació: adossat al mur de ponent fent angle al sud-oest del frontis encarat al migjorn.

Alçada: 23'37 metres.

Esveltesa: 5,5

SUDANELL

Sant Pere

Altitud: 152 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta de tres naus separades per pilars amb capitells d'ordre compost, transsepte amb cimbori al creuer i capçalera recta; està acompanyada de tres capelles laterals per banda. El mur del frontis té carreus mitjans de pedra marronosa ben escairats i alineats; els laterals són de paredat amb carreus a cantoneres. El frontis té una portalada abarroçada amb el portal en arc rebaixat flanquejat per pilastres estriades amb capitells d'ordre compost adossades als muntants, un senzill entaulament, i un frontó amb el bordó sinuós i amb jocs de corbes i contra-corbes, fornícula amb la imatge del patró al timpà, creu adossada a mitja alçada i, per coronament, una doble cornisa amb corbes còncaues que formen tres puntes centrals; unes pilastres toscanes recorren de dalt a baix el frontis i el divideixen en tres zones que es corresponen amb la divisió interior en tres naus; també es troben a les cantoneres; a les dues zones laterals hi ha sengles finestres cegues, una a cada zona.

Guarda retaules restaurats: Sant Pere, gòtico-renaixentista, a l'altar major; Sant Isidre i algun altre de barroc.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'13 x 5'50 m) amb pilastres a les cantoneres que arriben fins a una gran motllura que dona pas a un segon cos de poca alçada on s'hi troba el rellotge d'esfera en la part inicial; en la que es troba més amunt, amb el perímetre un pèl més reduït, s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres en arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; també té, tocant els caires, sengles pilastres similars a les toscanes. Està coronat per motlures i una cornisa destacada; un tercer cos el forma una torrella vuitavada amb finestretes a cada cara coberta per una cúpula peraltada de vuit sectors triangulars amb un pinacle al cim. Els seus murs són com els del frontis, de carreus ben escairats de pedra marronosa pels seus quatre costats.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 34'94 metres.

Esveltesa: 6,3

TORREFARRERA

Exaltació de la Santa Creu

Altitud: 214 metres.

Església neoclàssica aixecada el 1799 i restaurada després del 1939. Consta de tres naus amb capçalera recta. El frontis presenta un parament ben carreuat amb peces grans; a la zona central hi figura la portalada rectangular amb marc motllurat, una finestra semicircular al damunt i pilastres a banda i banda que sostenen un entaulament dòric amb frontó triangular; per damunt, una motllura horitzontal destacada dona pas a un cos dividit per pilastres en tres zones que es corresponen a les tres naus internes i, per coronament, un frontó triangular amb una creu sobre un pedestal adossada

al centre del timpà. Els murs laterals presenten paraments de carreus mig picats, irregulars i en filades no gaire uniformes, clarament erosionats pel temps i els homes.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta quadrada (4'50 x 4'50 m) amb murs de carreus grossers i vells; presenta, com tot l'edifici, tres voladissos poc separats; al seu damunt hi ha un cos superior o cel·la de perímetre més reduït que el cos baix i bastit amb carreus ben escairats d'aspecte nou; està obert amb una finestra d'arc de mig punt motllurat a cada cara; hi pengen campanes. Queda coronat per una cornisa destacada i una cúpula de racó de claustre de perfil sinuós.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 20'24 metres.

Esveltesa: 4,5

TORRES DE SEGRE L'Assumpció

Altitud: 118 metres.

Església barroca aixecada entre el 1746 i el 1749 amb murs de pedra carreuada aprofitada del castell. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre convertit en transsepte; estan cobertes amb voltes bufades i separades per robustos pilars amb capitells jònics daurats; la capçalera és recta; té una cúpula al creuer dins un cimbori octagonal amb finestres rectangulars, una a cada cara, i cobert per una teulada baixa de vuit vessants. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un arc carpanell amb el cancell al seu dessota.

El frontis té un portal en arc de mig punt amb marc motllurat i sinuós; està flanquejat per dues fines columnes d'ordre compost sobre pedestals per banda; queda cobert per un entaulament corbat amb un motiu heràldic al centre, un frontó truncat acabat en volutes amb una fornícula intercalada amb imatge situada per sobre d'un òcul i flanquejada per columnes sobre mènsules que sostenen un nou entaulament amb un frontó truncat i amb volutes. Una cornisa angular corona l'edifici amb unes destacades motlures paral·leles de perfils còncaus al dessota. Dues pilastres d'escàs relleu per banda recorren el frontis de dalt a baix des de la cornisa fins a un alt sòcol que recorre tota la base dels murs.

Dimensions: 36'25 x 7'36 x 13'35 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus fa 22'90 metres que es correspon a la llargada del transsepte; la cúpula arriba als 20'50 metres.

Arquitectes: mestre d'obres Josep Burria i el seu fill Remigi.

Guarda al mur esquerre del transsepte un gran fresc del 1992 de Juan Pardo; té un orgue situat entre la nau central i la lateral esquerra.

Campanar barroc coetani del temple. Té un alt cos de planta gairebé quadrada (4'93 x 4'46 m) amb els cantells arrodonits; està ornat amb motlures a diversos nivells a la part alta; en el superior s'hi ubica el rellotge d'esfera; al seu damunt hi té un cos de perímetre lleugerament més reduït que els inferiors i que constitueix la cel·la; té els caires vius amb pinacles als angles de la base i quatre finestres d'arc de mig punt amb baranes metàl·liques, una a cada cara; una motllura composta es troba al seu damunt; el recorren unes pilastres toscanes flanquejant les finestres. Aquest cos està coronat per una cornisa motllurada destacada i per una torrella vuitavada amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara i amb un terrat amb barana de carreus i petits pinacles de bola als angles.

S'entra al campanar per una porta lateral esquerra just als peus del temple; l'escala és ampla amb graons de rajola vermella i marge de fusta sobre voltes catalanes amb una barana de fusta digna

fins al cor; va de paret a paret i deixa un ull central escàs; segueix més estreta amb graons d'obra, barana també d'obra enguixada fins a dos metres de la cel·la; a ella s'hi arriba per una escala de gat de vuit barrots de ferro. La cel·la té cinc campanes, dues de grosses i tres de petites. Una escala llarga de ferro vertical al centre arriba fins al mig de la coberta cupular de la torrella on s'hi obre una trapa; entre les dues zones altes del campanar, cel·la i torrella, no hi ha cap separació interior.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 30'62 metres.

Esveltesa: 6,2

TORRE-SERONA L'Assumpció

Altitud: 197 metres.

Església del segle XIX amb restes romàniques als murs i en el portal. Consta d'una nau amb capçalera recta. Té un portal situat al mur de migdia amb grans dovelles que formen un arc de mig punt amb bordó sobre mènsules. Els seus murs tenen paraments de carreus grans ben escairats i alineats; una motllura horitzontal a mitja alçada divideix la façana lateral en dues zones; en la superior hi ha obertes diverses finestres d'arc de mig punt i rectangulars alternades. Una destacada cornisa corona aquesta façana l'única visible per haver quedat el temple entre edificis civils.

Campanar del segle XX. Té planta rectangular (2'70 x 5'00 m.). La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues a ponent i una al migdia; hi pengen campanes. Una motllura composta està sobre les finestres i, en el cos superior de poca alçada hi figura l'esfera d'un rellotge. Està coronat per una cornisa destacada i una teulada de quatre vents. Els seus murs estan arrebossats de mitja alçada en amunt; la base és carreuada com tota l'església.

Situació: damunt els peus de la nau fent angle al sud-est de la façana lateral del migdia.

Alçada: 23'49 metres.

Esveltesa: 4,7

VILANOVA DE LA BARCA L'Assumpció

Altitud: 195 metres.

Església refeta després de la guerra per *Regiones Devastadas* cap el 1950 en un estil classicitzant. Consta de tres naus, la central de cinc trams coberta amb una volta de canó sobre quatre arcs torals de mig punt i una imposta clàssica i motllurada damunt pilastres toscanes; les naus queden separades per arcs formers de mig punt i pilars quadrats que semblen cruciformes perquè tenen adossades les pilastres que provenen de sota la volta; el presbiteri és semicircular tot i la capçalera recta. Té una cúpula sobre petxines al creuer dins d'un cimbori octagonal amb vuit finestres rectangulars obertes en el tambor, una a cada cara. El transsepte té portalades als extrems dels seus dos braços amb grans rosetons al seu damunt. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un arc rebaixat i damunt un embigat de fusta.

El frontis arrebossat i emblanquinat amb un sòcol lleugerament destacat té un portal rectangular amb pilastres toscanes sobre pedestals adossades als muntants, un senzill entaulament, un frontó sinuós i truncat amb fornícula intercalada amb un petit òcul al centre, una rosassa motllurada a mitja alçada i una cornisa convexa al centre i còncava als laterals; les dues cantoneres queden capçades per modestos pinacles. Unes finestres rectangulars amb marcs motllurats estan obertes a les bandes, dues a la planta baixa i dues a un pis superior.

Dimensions: 30'35 x 7'32 x 12'12 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total arriba als 18'91 metres, el transepte en fa 16'02 x 7'50 x 12'12 i la cúpula 18'91.

Arquitecte: Domènech (?)

Campanar neorenaixentista coetani del temple. Té planta rectangular (5'85 x 4'84 m) amb un segon alt cos de caires aixamfranats amb rellotge d'esfera a la cara frontal; al capdamunt hi ha la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt i balconades amb baranes metàl·liques; està coronat per una cornisa motllurada amb un tambor d'escassa alçària al damunt i una teulada piramidal vuitavada amb pinacle al cim; unes motlures decoren els murs de la cel·la, una al seu dessota, una altra a l'arrencada dels arcs de les finestres i una tercera al seu damunt. Una escala de graons de pedra artificial ampla i amb barana de fusta arriba fins al cor per la dreta entrant al temple; segueix amb un ull d'escala gran sobre voltes catalanes fins arribar a una estança tancada per envans on s'hi guarda la maquinària del rellotge; aleshores es fa més estreta, de cargol i de fusta fins a la cel·la; en ella hi ha dues campanes, una de gran i una altra de mitjana; el sostre horitzontal és de formigó. Els seus murs estan, com tot el temple, arrebossats i emblanquinats.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 32'62 metres.

Esveltesa: 5,5

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

ALCARRÀS

L'Assumpció

Altitud: 170 metres.

Església del segle XVIII bàsicament barroca amb la façana neoclàssica. Consta de tres naus, amb transepte i una cúpula dins d'un cimbori octagonal aixecat en el creuer el 1786. La planta té forma trapezoidal degut a la irregularitat del terreny. Es va aixecar després d'aterrar l'anterior gòtica; se'n van aprofitar els carreus molts dels quals procedien del castell que abans havia ocupat el mateix punt de la població. Una cripta no és més que l'antiga cisterna de la fortalesa.

La façana està dividida en tres àmbits per pilastres que la ressegueixen de dalt a baix. En el central s'hi obre el portal rectangular flanquejat per columnes de capitells corintis; el seu damunt una fornícula no hi té la imatge que havia de ser de la patrona; més amunt un òcul motllurat i, per coronament, al centre una cornisa semicircular convexa i als laterals, tenen formes arrodonides, convexo-còncaves; totes elles amb un pinacle al damunt menys a l'esquerra on hi ha aixecada l'espadanya.

Campanar d'espadanya que va ser aprofitat de la construcció inacabada del que havia de ser de torre. Hi ha oberts dos ulls d'on penegen dues campanes, la *Maria Assumpta* i la *Sebastiana*.

Situació: damunt el mur frontal en l'àmbit situat a l'esquerra.

Alçada: 18'75 metres.

LLEIDA

Mare de Déu del Pilar

Altitud: 155 metres.

Església moderna, d'una nau amb capçalera circular, cor estret i llarg sobre l'atri; una capella lateral rectangular; portal vidriat i tancat amb reixes que ocupa tota l'amplada de la nau. Murs, tan a l'exterior com a l'interior, de maó vist.

Campanar, segurament de planta circular, encara per construir, projectat per tenir un reflector de raig lasser amb el que es pretén ésser vist des de ben lluny.

Situació: exempt, emplaçat en l'angle esquerre de la façana principal, angle nord-est de

l'edifici; en ser només un projecte, aquest campanar no figura en la llista dels campanars de torre actuals al Segrià.

Alçada: 48'00 metres, segons està previst.

LLEIDA

Sant Josep Obrer

Altitud: 160 metres. Barri dels Magraners, plaça Joan XXIII.

Església del 1991, d'una nau de planta triangular, murs de maó vist, cancell exterior.

Arquitectes: A. Acebrón i Sánchez-Fortun, R. Artigues i Codó, R. Sanabria i Boix.

Campanar exempt format per tres pals de ferro units per cinc barres en triangle a diversos nivells. Sosté dues campanetes sota una placa circular metàl·lica i amb dos focus; dada obtinguda amb els mateixos plànols arquitectònics.

Situació: exempt, al davant de la façana.

Alçada: 10'50 metres

LA SELVA

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçades en metres
Amer	Santa Maria	45'60

Sant Climent d'Amer	Sant Climent	23'42
Anglès	Sant Miquel	25'00
Arbúcies	Sant Quirze	31'00
Cerdans	Sant Cristòfol	13'24
Joanet	Sant Mateu	16'89
Blanes	Santa Maria	30'85
Breda	Santa Maria	35'17
Brunyola	Sant Fruitós	23'80
Sant Martí Sapresa	Sant Martí	16'58
Caldes de Malavella	Sant Esteve	24'44
Franciàc	Sant Mateu	18'66
Santa Seclina	Santa Seclina	23'42
Cellera de Ter, la	Mare de Déu de Sales	30'00
Fogars de Tordera	Sant Cebrià	16'53
Ramió	Sant Andreu	18'54
Hostalric	Santa Maria	24'20
Lloret de Mar	Sant Romà	30'75
Maçanet de la Selva	Sant Llorenç	31'22
Martorell	Sant Pere	24'00
Massanes	Sant Esteve	20'75
Osor	Sant Pere	26'43
Santa Creu d'Horta	Sant Jaume	14'04
Riudarenes	Sant Martí	29'30
L'Esparrà	Sant Martí	25'50
Riudellots de la Selva	Sant Esteve	27'00
Santa Coloma de Farners	Santa Coloma	36'20
Castanyet	Sant Andreu	17'35
Sant Miquel de Cladells	Sant Miquel	15'15
Vallors	Santa Margarida	13'99
Sant Feliu de Buixalleu	Sant Feliu	19'23
Gaserans	Sant Llorenç	20'50
Grions	Sant Gabriel	22'00
Sant Hilari Sacalm	Sant Hilari	36'70
Sils	Santa Maria	23'67
Vallcanera	Santa Eulàlia	24'09

Susqueda		
Sant Martí Sacalm	Sant Martí	13'06
Tossa de Mar	Sant Vicenç	28'50
Vidreres	Sant Iscle	26'41
Vilobí d'Onyar	Sant Esteve	40'00
Salitja	L'Assumpció	23'30
Sant Dalmai	Sant Dalmau	24'00

Alçada mitjana: 24'49 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; una d'elles no en té de cap mena; d'espadanya n'hi ha 15.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

AMER Santa Maria

Altitud: 200 metres.

Església de l'antic monestir romànic del segle XII amb elements anteriors del segle XI; fou reconstruïda al segle XVII en estil gòtic després d'ésser desfeta al segle XV per un terratrèmol. Consta de tres naus de tres trams capçades per tres absis semicirculars, dos d'ells romànics amb arcs cecs i lesenes llombardes; el tercer modern n'imita un de romànic. La façana és del segle XVI refeta el 1946. La nau principal està coberta per una volta de canó lleugerament apuntat i descansa damunt dos arcs torals; està separada de les laterals per arcs formers de mig punt, dos per banda, damunt tres conjunts de quatre columnetes que descansen en en una gran base comuna quadrada; sobre l'arc triomfal de l'absis major avui hi ha un òcul. Els seus murs interiors són de carreus matussers, els exteriors estan arrebossats. Una construcció que aparenta una nau a la banda de tramuntana, acabada en un nou absis semicircular de caire romànic més modern que els tres originals fa que amb les capelles obertes al migdia pugui fer pensar que hi ha una nau transversal propera a la capçalera i constituir un transsepte. El cor amb barana de balustres de fusta es troba damunt una volta d'aresta i d'un arc carpanell.

Dimensions: 29'15 x 6'33 x 12'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 15'55 metres; el fals transsepte en mesura 30'00 x 6'53 x 6'85.

Guarda una pica baptismal d'un sol bloc de pedra de línies laterals poc corbades amb decoració en baix relleu, segurament del segle XII.

Campanar del 1900 de planta quadrada (8'00 x 8'00 m). El primer cos carreuat és d'origen romànic. Sobre d'ell hi ha un altre cos, amb l'esfera d'un rellotge, separat del primer per una ampla motllura, ha estat arrebossat simulant carreus. El cos superior o cel·la també de planta quadrada i caires aixamfranats separat de l'anterior per una fina motllura té quatre finestres estretes d'arc de mig punt amb el marc ressaltat, un a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per un fris d'arcs cecs sota la cornisa i per una coberta en forma de cúpula apuntada de racó de claustre de rajola blanca i roja.

Situació: sobre la nau lateral del nord proper al frontis encarat a ponent.

Alçada: 45'60 metres.

Esveltesa: 5,7

ANGLÈS

Sant Miquel

Altitud: 181 metres.

Església renaixentista tardana aixecada el 1595 i completada entre el 1629 i el 1662; fou prolongada el 1921. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes de cinc trams sobre quatre arcs torals de mig punt, acompanyada de capelles laterals a cada banda i capçada per un absis semicircular cobert per una volta de petxina de quart d'esfera. Un atri queda tancat per un gran envà vidriat amb marcs de fusta. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes. El frontis té un senzill portal rectangular de pedra blanquinosa amb llinda i carreus ben escairats, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i un òcul sota mateix del centre de la cornisa angular. Té un segon portal al centre del mur de ponent. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un color rosa pà·lid.

Dimensions: 26'16 x 8'40 x 12'22 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou l'atri que té una profunditat de 2'70 metres. L'amplada total des del fons de les capelles fa 17'25 metres.

Guarda una imatge de la Mare de Déu del Remei d'estil renaixentista que és la reproducció de l'original destruïda el 1936; l'actual és deguda a l'escultor Salgueda.

Campanar d'estil eclèctic aixecat en el segle XIX i refet el 1940. Té un primer cos de planta quadrada (4'00 x 4'00 m); el segon octagonal fa de cel·la; està separat del primer per una destacada motllura composta; hi té obertes quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada costat altern; hi pengen tres campanes. Està coronat per una cornisa motllurada molt ressaltada i una cúpula de vuit sectors triangulars desiguals; els quatre grans tenen grans esferes vidriades que il·luminen el seu interior; té la coberta enrajolada amb peces vermelloses. Els seus murs estan arrebossats i pintats com el frontis.

Entrant al temple, a la dreta de l'atri, hi ha el portal que dona a les escales que puguen fins al cor; després de travessar-lo es passa a l'interior del campanar; allí s'hi aixeca un cilindre d'obra; pel seu interior hi puja una estreta escala de cargol amb graons de maó sobre una volta helicoidal.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 25'00 metres.

Esveltesa: 6,2

ARBÚCIES

Sant Quirze

Altitud: 315 metres.

Església aixecada en gòtic tardà al segle XVI; el 1898 es va prolongar. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta ogival simple i capçada per un absis poligonal de cinc costats; està acompanyada de capelles laterals; els arcs formers lleugerament apuntats i els muntants de les capelles laterals són de granit gris. El cor amb barana de balustres de fusta i cobert per una volta d'aresta descansa en un arc carpanell i una volta rebaixada de creueria. El portal rectangular amb marc de carreus ben escairats de pedra grisenca es troba en la façana lateral sud, en la mateixa base del campanar.

Campanar de planta quadrada (5'90 x 5'90 m) bastit amb murs de carreus al primer cos; al seu damunt s'hi troben tres cossos més separats per motlures prominents; estan arrebossats i amb

carreus a les cantoneres. Al damunt de l'últim cos ornat amb pinacles de bola als angles s'hi aixeca una torrella octagonal irregular amb finestres d'arc de mig punt a cada cara alterna amb cornisa destacada i una teulada piramidal. La cel·la té obertes quatre finestres poc amples d'arc de mig punt, una a cada costat; hi pengen campanes.

Situació: adossat al mur de migdia damunt de la capella lateral propera als peus de temple.

Alçada: 31'00 metres.

Esveltesa: 5,2

BLANES

Santa Maria

Altitud: 25 metres.

Església gòtica de finals del segle XIV. Consta de tres naus de cinc trams cobertes amb voltes ogivals sustentades sobre pilars; està capçada per un absis poligonal. Té cor i cancell. Els seus murs són de carreus petits, ben escairats i disposats en filades uniformes. A la façana principal, centrat, s'hi troba el portal gòtic rectangular sota quatre arquivoltes apuntades i en degradació que limiten un timpà nu; descansen en semi-columnetes adossades als muntants; a mitja alçada hi ha oberta una gran rosassa motllurada i atrompetada; el límit horitzontal superior està coronat per merlets esglaonats.

Arquitecte: Arnau Berugués, segle XIV.

Guarda frescos de Jaume Busquets i Mollera: *L'Eucaristia* i altres; de Ricard Ferrer: *El Ressuscitat* (2000); i talles de Josep M. Bohigas (1954) i de Jaume Busquets (1960).

Campanar gòtic del segle XIV. Té planta rectangular (5'35 x 6'35 m); s'hi distingeixen tres cossos, el primer, alt com el frontis i els dos superiors separats per senzilles motlures; en ells dos s'hi obren dues finestres d'arc apuntat i motllurat damunt fines impostes a cada cara. Està coronat per una cornisa i un terrat amb barana de merlets. Els seus murs són de pedra marronosa carreuada ben escairada disposada en filades com la resta de la façana; un rellotge d'esfera es troba al dessota de les finestres a la cara frontal.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 30'85 metres.

Esveltesa: 4,8

BREDA

Santa Maria

Altitud: 169 metres.

Església que formava part de l'antic monestir romànic de Sant Salvador; fou refeta al segle XIV poc abans del 1337, i al XVI en estil gòtic. Consta d'una nau capçada per un absis poligonal de set costats. La façana del XVI té una portalada gòtica atrompetada amb quatre arquivoltes i un bordó culminat en un arc conopial que acaba en unes fines motlures verticals goticitzants; tot el conjunt és en pedra blanquinosa que descansa en un alt sòcol i que deixen sobre el portal d'arc rebaixat un ampli timpà amb una petita imatge al centre; a mitja alçada s'hi obre una gran rosassa motllurada i atrompetada; el perfil superior és mixtilini, horitzontal al centre i còncau als laterals i amb petits pinacles en els vèrtexs. El seu mur presenta un parament de carreus mitjans i petits ben escairats, irregulars, disposats en filades uniformes en pedra d'un to lleugerament torrat; en la portalada la pedra és blanquinosa.

Conserva una galeria de l'antic claustre romànic del segle XIII del primitiu monestir i que ara queda adossada a la façana lateral de migdia.

Dimensions: 33'00 x 12'00 metres respectivament de llargada i amplada.

Campanar romànic llombard del segle XI (1068) que pertanyia a l'antic monestir de Sant Salvador. Té planta quadrada (7'15 x 7'15 m). Els seus paraments presenten carreus petits, matussers, irregulars i ordenats en filades; està coronat per una cornisa amb uns frisos de dents de serra i arcs cecs al dessota i una teulada a dos vessants baixa oculta per una filera de merlets esglaonats situats damunt de la cornisa d'on surten gàrgoles als angles. Està dividit en quatre pisos de finestres, geminades en els dos superiors, dues a cada costat, i dues finestres d'arc de mig punt en els dos inferiors, tots ells separats per sèries d'arcuacions cegues i frisos dentats; el cos inferior està dividit en dos pisos, amb espitlleres en cadascun, per frisos com els de les parts altes; les cantoneres estan ressaltades a manera de lesenes.

Situació: adossat al mur lateral esquerre, el de tramuntana, proper a l'absis.

Alçada: 35'17 metres; tradicionalment es diu que fa 32 metres, amb tot crec que he fet el meu càlcul amb tota cura i per això em sembla més de fiar el que dono.

Esveltesa: 5

BRUNYOLA Sant Fruitós

Altitud: 247 metres.

Església romànica refeta al segle XVI després de caure la primitiva pels terratrèmols del 1428; solament se n'han aprofitat part dels murs, dues làpides i l'antiga portada. Consta d'una nau amb capçalera recta. El frontis pintat de color rosat i amb una espadanya de dos ulls sense campanes al cim té un portal dovellat en arc de mig punt. Dues làpides amb escriptura medieval estan incrustades a la dreta de la façana encarada a l'oest. Els murs presenten paraments de paredat arrebossats i pintats en lleuger toc groguenc. L'edifici està situat a la part alta del lloc; té al davant unes amples grades que li donen accés des de la plaça del poble.

Campanar exempt de planta circular (perímetre: 18'84 metres i diàmetre 6) unit al frontis per un mur de 8'40 metres. Era una antiga torre cilíndrica del segle XIII del castell; té la base atalussada d'uns 6 metres de diàmetre i un segon alt cos octagonal que fa l'ofici de cel·la. Està coronada per una agulla piramidal vuitavada. En aquest segon cos s'hi obre una finestra d'arc de mig punt amb una campana; altres finestres tenen marc rectangular. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat mig perdut i ennegrit per humitats.

Situació: a la dreta del frontis orientat a ponent, unit al mur de migdia per una paret en la qual s'hi troba una porta per donar pas a una edificació veïna.

Alçada: 23'80 metres.

Esveltesa: 4

CALDES DE MALAVELLA Sant Esteve

Altitud: 94 metres.

Església romànica de principis del segle XII; se'n conserven els tres absis i les naus; en època barroca es van fer reformes visibles sobretot al frontis. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó apuntada damunt una imposta que la recorre en la seva base, i les laterals amb voltes d'aresta; tant les voltes com els murs interiors mostren paraments de carreus ben escairats; la separació de les tres naus la fan, per banda, dos robustos pilars rectangulars de grans carreus que sostenen tres arcs formers de mig punt, més amples els que es troben propers al

presbiteri; el de l'esquerra d'aquest punt té una columna troncocònica, segurament aprofitada de les restes que els romans deixaren a la població, que el sosté pel centre; reforça l'arc que ha de sostenir el gran pes del campanar aixecat en aquell punt. A la capçalera de cada nau hi ha un absis semicircular, més gran el central, amb decoració exterior sota de la cornisa motllurada de frisos d'arcs cecs i de dents de serra; presenten paraments de carreus ben escairats en filades regulars sobre un sòcol de carreus grossers que formen uns fonaments per situar-los al mateix nivell de la planta de l'església uns metres més elevada; el central sembla lleugerament sobrealçat.

L'església fou modificada al segle XVII amb un nou frontis; la portada classicitzant té un portal rectangular flanquejat per unes pilastres toscanes adossades als muntants, dues per banda, sobre un mateix pedestal, un entaulament dòric i una fornícula amb la imatge del patró; una rosassa motllurada i atrompetada amb bordó queda oberta a mitja alçada així com una finestra rectangular per banda i una de petita sota la cornisa angular; unes grades al davant del portal hi donen accés. Quan va caldre restaurar el frontis modernament es va trobar un arcossoli que havia quedat recobert i que avui es ben a la vista al cantó esquerre del portal; inclou un sarcòfag del segle XII que acull les despulles d'un tal Joan Llambordí.

Els murs interiors mostren uns paraments de pedra blanca de carreus mitjans o grans ben escairats amb el gruix del morter força visible; els murs exteriors també mostren paraments de carreus ben escairats de mida mitjana i d'una tonalitat vermellosa; el del frontis està arrebossat i decorat amb un tema geomètric repetit en filades amb tractament d'esgrafiats.

Dimensions: 24'24 x 6'08 x 9'67 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus és de 16'04 metres; des del fons de les capelles laterals en fa 25.

Arquitecte: Esteve Farnés de Sant Feliu de Guíxols pel que fa a les reformes modernes.

Campanar de base romànica que fou completat al segle XVII, cap el 1670, però deixat inacabat. Té planta quadrada (5'69 x 5'69 m) i està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i una coberta (fa de terrat) gairebé plana sobre la cel·la protegida per una escassa barana. La cel·la té dues finestres altes i estretes d'arc de mig punt per banda sota mateix de la coberta. Els murs de pedra mostren carreus escairats irregulars i matussers fins a mitja alçada i ben escairats amb aspecte d'ésser més recents als cossos superiors; una motllura decora la base de les finestres; el sòcol és de paredat matusser.

El mur que es troba a migjorn té adossada una torre semicilíndrica que arriba fins al nivell inferior de les finestres; per allí hi puja una escala de cargol que comença a la sagristia i que també comunica amb una escala exterior adossada al mur de tramuntana i que permet accedir a les estances agençades per reunions de treball damunt de les naus laterals. Des d'allí s'accedeix també a l'escala que arriba a la cel·la; aquesta té una coberta en forma de cúpula rebaixada. Una petita trapa permet, amb una escala de mà, accedir al terrat. Dues campanes pengen del centre d'una estructura de fusta recolzada en quatre pilastres adossades als murs.

Situació: incorporat a l'ala de tramuntana de l'església, proper als absis encarats a llevant.

Alçada: 24'44 metres.

Esveltesa: 4,3

CASTANYET

Sant Andreu

Altitud: 200 metres.

Municipi de Santa Coloma de Farners

Església romànica del segle XIII molt modificada en l'època del barroc. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes i dos passadissos laterals i capçada per un absis semicircular amb un mur de maçoneria; als paraments interiors pintats s'hi veuen unes imatges en mal estat de conservació. La façana principal està tapiada per una construcció veïna; un òcul superior d'aquesta

façana encara es troba visible perquè està per sobre de l'edifici adossat. Els seus murs tenen paraments de maçoneria i paredat.

Campanar de planta gairebé quadrada (4'00 x 4'10 m) coronat per una coberta piramidal; tan ella com els seus murs es troben arrebossats i emblanquinats però en un estat precari per humitats i negrors; estan mancats de qualsevol element decoratiu. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana.

Situació: angle nord-est del temple, adossat al mur lateral nord, proper a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 17'35 metres.

Esveltesa: 4,2

CELLERA DE TER, LA Mare de Déu de Sales

Altitud: 166 metres.

Església del 1627 aixecada en estil renaixentista tardà. Consta d'una nau goticitzant capçada per un absis semicircular. El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra carreuada aixoplugat sota d'un porxo davanter, de recent instal·lació, cobert per una teuladeta de dos vessants apuntalada per dues fines columnes de pedra; per damunt del porxo apareixen una petita finestra d'arc de mig punt estreta i atrompetada i una rosassa motllurada a mitja alçada; per coronament hi té una fina cornisa sinuosa amb petits pinacles als angles, semicircular convexa al centre i lleugerament còncava als laterals. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un color blanquinós lleugerament tintat de violeta amb cantoneres de carreus en pedra fosca ben visibles. Tocant a l'absis s'aixeca una torre cilíndrica que feia les funcions de comunidor.

Campanar de base romànica i cos renaixentista. Té planta quadrada (6'50 x 6'50 m). Els seus murs arrebossats tenen carreus foscos a les cantoneres. Està coronat per una cornisa minsa amb gàrgoles als angles i una agulla piramidal; algunes finestres rectangulars es troben a la cara frontal a diversos nivells. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt emmarcada per carreus foscos a cadascun dels quatre costats; hi penja alguna campana.

Situació: adossat al mur lateral esquerre fent angle amb el frontis.

Alçada: 30 metres; la torre en fa 22 i l'agulla 8.

Esveltesa: 4,6

CERDANS Sant Cristòfol Altitud: 840 metres. Municipi d'Arbúcies

Església romànica de fi del segle XI o principis del XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre un arc toral i capçada per un absis semicircular amb cornisa motllurada de manera senzilla i un fris d'arcs cecs al dessota amb lesenes típiques de l'art llombard; un fals transsepte de temps posterior al romànic el formen dues capelles laterals properes a la capçalera. El seu portal en arc de mig punt amb dues senzilles arquivoltes dovellades amb peces petites es troba obert a la façana lateral sud amb dues grades al seu davant. Els seus murs mostren paraments de carreus petits, irregulars i matussers ordenats en filades uniformes; estan ornats amb sèries d'arcuacions cegues sota la cornisa als murs laterals del nord i sud.

Dimensions: 12'00 x 4'00 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11'40 metres.

Campanar romànic tardà. Té planta quadrada (2'90 x 2'90 m). Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal amb bola al cim. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt i marc de petites peces, una a cada costat; hi penja alguna campana; una d'aquestes finestres avui es troba tapiada. Els seus murs són de maçoneria matussera amb carreus a les cantoneres.

Situació: sobre la volta de l'absis, situat a llevant.

Alçada: 13'24 metres.

Esveltesa: 4,5

ESPARRA, L'

Sant Martí

Altitud: 180 metres.

Municipi de Riudarenes

Església del segle XVIII. Consta d'una nau rectangular. El frontis té un portal en arc carpanell, alguna obertura que recorda l'estil ogival i una senzilla cornisa angular. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat blanquinós malparat per negrors i humitats; una cornisa sobresurt al llarg dels seus murs laterals oberts, només, per alguna finestra en arc apuntat i algun òcul.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (4'30 x 3'35 m) i queda coronat per una minsa cornisa amb petits merlets esglaonats i amb una cúpula de racó de claustre escapçada; tres senzilles motlures senyalen sengles pisos, els dos superiors amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara, algunes d'elles mig cegades. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat blanquinós en mal estat.

Situació: a l'angle sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 25'50 metres.

Esveltesa: 6

FOGARS DE TORDERA

Sant Cebrià

Altitud: 45 metres.

Església gòtica tardana del 1590 amb modificacions posteriors. Consta d'una nau amb capçalera semicircular i comunidor exempt, a tocar. El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra carreuada de color beix, amb reixa, fornícula sense imatge i petit òcul atrompetat a mitja alçada. Els seus murs mostren un arrebossat blanquinós en mal estat per negrors i humitats.

Campanar de planta rectangular (3'87 x 4'22 m) que de fet consisteix en la cel·la situada damunt mateix de la nau coronada per una cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats de maó. Té dues finestres d'arc de mig punt a la banda de ponent, la del frontis, i una a cadascuna de les altres tres; hi penja alguna campaneta.

Situació: damunt els peus de la nau com a la prolongació de la façana principal encarada a ponent.

Alçada: 16'53 metres.

Esveltesa: 4

FRANCIAC

Sant Mateu

Altitud: 140 metres.

Municipi de Caldes de Malavella

Església amb vestigis romànics del segle XIII al mur nord; fou reconstruïda al segle XVIII entre el 1762 i el 1773 en estil neoclàssic auster. Consta d'una nau coberta amb una volta lleugerament apuntada sostinguda per tres arcs torals; té capçalera recta, cor i cancell. La façana principal té un portal classicitzant rectangular amb pilastres d'escàs relleu adossades als muntants i un entaulament senzill; al seu damunt hi ha una fornícula amb imatge, un òcul motllurat i atrompetat, tot en pedra grisa, i la cornisa angular que manifesta una teulada de doble vessant. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats amb carreus visibles a les cantoneres; al cantó de tramuntana hi ha un pany de paret vella possiblement d'època romànica.

Campanar inacabat, coetani del temple reconstruït. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'90 x 4'90 m); el segon constitueix la cel·la i té planta octagonal; està coronat per una cornisa motllurada i una teulada vuitavada molt plana. Els seus murs, com els de tot el temple, estan arrebossats i emblanquinats amb carreus grans i foscos a les cantoneres. La cel·la queda oberta amb vuit finestrals d'arc de mig punt sobre senzilles impostes, un a cada cara; hi penja una campana. Té una motllura al seu dessota; dues espitlleres són visibles a diversos nivells a la cara del migdia. Una escala d'obra que va de paret a paret puja fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 18'66 metres.

Esveltesa: 3,8

GASERANS

Sant Llorenç

Altitud: 120 metres.

Municipi de Sant Feliu de Buixalleu

Església amb vestigis romànics del segle XI a l'absis i al mur lateral sud amb arcuacions llombardes sota la cornisa i també a part del nord; ha estat molt modificada al segle XIX amb un estil barroc tardà. Consta d'una nau capçada per un absis poligonal a l'exterior i semicircular per dins i coberta per una volta de llunetes damunt arcs torals apuntats. Els seus murs són de carreus granítics de pedra de Santa Coloma de Farners. La llinda de la porta que mena a la sagristia té senyalada la data de 1646, en canvi a la llinda del portal d'entrada n'hi ha una altra que és més tardana: 1828. El frontis orientat a ponent amaga una teulada de dos vessants i està coronat per una minsa cornisa convexa al centre i còncava als laterals ornada amb petits pilastres als extrems i un al centre.

Guarda un grup de la Pietat de l'escultor Solans, i una pica baptismal ovalada de pedra d'un sol bloc.

Campanar amb els paraments baixos romànics fins a les finestres. Té planta gairebé quadrada (3'65 x 3'70 m). Està coronat per una minsa cornisa amb merlets esglaonats i, al damunt de la coberta, una agulla piramidal. Els paraments de la part superior, els de la cel·la i la barana són de carreus ben escairats; la resta del cos superior és de maçoneria barroera amb carreus grans a cantoneres, en part arrebossats i els de la base romànics són de carreus matussers irregulars. La cel·la mostra uns finestrals d'arc de mig punt a cada banda; el del nord està mig paretat; unes altres finestretes d'arc de mig punt es troben a mitja alçada.

Situació: adossat al mur de tramuntana prop de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 20'50 metres.

Esveltesa: 5,5

GRIONS

Sant Gabriel

Altitud: 140 metres. Municipi de Sant Feliu de Buixalleu

Església antiga, molt modificada al segle XIX i recentment restaurada. Consta d'una nau rectangular bastida amb murs arrebossats i emblanquinats; hi ha petits carreus rogencs a cantoneres. El frontis té un portal rectangular de marc de pedra amb la llinda lleugerament arquejada; a mitja alçada s'hi troba una rosassa motllurada i dues finestretes d'arc apuntat a banda i banda, i queda coronat per una cornisa angular amb una petita creu al cim; té un sòcol arrebossat en material gris fosc.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (3'80 x 3'80 m) i un de segon de caires amplament aixamfranats separat del primer per una motllura que és la prolongació de la fina cornisa de la façana; està coronat per una de molt marcada i motllurada i per un terrat amb barana d'obra i pinacles en alguns angles; sobre terrat s'aixeca una torrella quadrada amb contraforts als caires i coberta per una cúpula de racó de claustre amb una creu al cim, creu no inclosa en el càlcul de l'alçada. La cel·la queda oberta per finestrals d'arc de mig punt amb barana de balustres de material rogenc, un a cada cara; hi penja alguna campana. Estan decorats per una senzilla motllura fosca al damunt que, per sobre dels arcs, fa de bordó i per una altra, també fosca, a sota mateixa dels finestrals. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats amb carreus rogencs a les cantoneres del primer cos; mostren algunes humitats i negrors.

Situació: sobre l'ala esquerre del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 22'00 metres.

Esveltesa: 5,7

HOSTALRIC Santa Maria, Mare de Déu dels Socors

Altitud: 189 metres.

Església construïda en estil gòtic tardà i del Renaixement reconstruïda a principis del XIX amb detalls que recorden el barroc després d'haver sofert destruccions (1810) durant les guerres amb França i en la guerra civil del 1936. Consta d'una nau coberta amb voltes de creueria sobre arcs torals de mig punt i capçada per un absis poligonal; l'acompanyen algunes capelles laterals. Ha estat bastida amb murs de maçoneria de pedra marronosa a la façana principal; en ella hi ha el portal rectangular amb marc de dovelles i carreus ben escairats de pedra clara, una fornícula amb imatge coronada per un frontó triangular, una gran rosassa motllurada a mitja alçada i dues finestres rectangulars sota una simple cornisa angular.

Guarda una imatge de la Mare de Déu del Socors d'estètica barroca.

Campanar d'estil merament funcional. Té un primer cos de planta quadrada (5'10 x 5'10 m) amb paraments de maçoneria marronosa i carreus a cantoneres de pedra clara; després d'una motllura de separació s'aixeca un segon cos on s'ubica la cel·la que contrasta de l'inferior pel seu arrebossat emblanquinat; sembla acabat de fer o refet, i no concorda gens amb el cos inferior i es pot considerar com un nyap estètic (campanar de vainilla i xocolata); s'hi obren dues finestres d'arc de mig punt per banda emmarcades amb maó rogenc; està coronat per una minsa cornisa rogenca i un terrat amb barana d'obra fent banyes als angles. El primer cos de parets nues no té altre element que trenqui la seva verticalitat que dues finestres allargassades en arc de mig punt a diversos nivells i dues petites sageteres a la part alta, totes obertes a la cara de migdia.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 24'20 metres.

Esveltesa: 4,7

JOANET Sant Mateu
Altitud: 610 metres. Municipi d'Arbúcies

Església romànica molt canviada a partir del 1619 i modificada cap el 1940. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de canó i acompanyada de dues capelles laterals per banda unides entre si que li donen l'aspecte de tenir tres naus; està capçada per un absis semicircular d'una certa fondària. El frontis a ponent té un portal dovellat i un òcul al damunt. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats.

Dimensions: 16'50 x 3'60 x 8'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles fa 10 metres.

Campanar del segle XIX iniciat el 1890 i acabat el 1940. Té planta (3'15 x 3'00 m) gairebé quadrada i està coronat per una cornisa i una agulla de pissarra que fa una inflexió a mitja alçada. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; té una motllura al seu dessota. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats; un pont l'enllaça amb la rectoria.

Situació: adossat al costat sud-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 16'89 metres.

Esveltesa: 5,3

LLORET DE MAR Sant Romà
Altitud: 6 metres.

Església aixecada a partir del 1509 i acabada el 1522; és d'estil gòtic amb elements renaixentistes i amb aportacions tardanes modernistes del 1910-17. Consta d'una nau amb l'absis poligonal i acompanyada de capelles laterals tardanes (segle XVII) i cancell. El frontis està arrebossat i pintat de blanc; hi té el portal principal de pedra grisenca amb tres obertures rectangulars, la central coberta per un frontó en arc ogival i un timpà nu, una rosassa a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular.

La capella lateral del Santíssim que és modernista (1910-17) té una coberta amb una cúpula de mosaics a l'exterior i torrelles als angles.

Arquitecte: Bartolomé Ruffi, pare i fill, i el mestre d'obres Pere Capvern; els picapedrers foren de Girona capital. Pel que fa a les capelles modernistes del Santíssim i del Baptisteri són de l'arquitecte Bonaventura Conill i Montobbio (1876-1946).

Guarda unes escultures en pedra del sant patró obra de Núria Torras i un retaule (1548) pintat per Pere Serafí (1505/10-1567) *lo Grec* i un altre de Jaume Fontanet (segle XVI) de família de vidriers procedents d'Ivorra (la Segarra). D'art modern hi ha, entre d'altres, una imatge de pedra de la Mare de Déu de Loreto i una talla del Sant Crist, ambdues de l'escultor Enric Monjo (1896-1976).

Campanar renaixentista auster. Té planta gairebé quadrada (6'50 x 6'40 m). Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats i una agulla piramidal aixecada al seu damunt. La cel·la està oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat, no del tot centrades. Els seus murs són de maçoneria de peces petites amb carreus a cantoneres tot en pedra de color daurat clar i no ofereixen cap element decoratiu que trenqui la seva verticalitat.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 30'75 metres.

Esveltesa: 4,7

MAÇANET DE LA SELVA Sant Llorenç
Altitud: 100 metres.

Església romànica de la segona meitat del segle XI modificada posteriorment. Consta de dues naus cobertes amb voltes de canó lleugerament apuntades i de dos absis semicirculars sobrealçats, arrebossats exteriorment i amb lesenes i arcs cecs a mitja alçada el central; a la nau major la volta es troba reforçada per tres arcs torals i dividida en quatre trams, a la nau de migdia els arcs torals són dos i està dividida en tres trams. Algunes impostes de l'interior presenten incisions amb figures geomètriques molt simples. El frontis té un portal rectangular renaixentista amb unes grades al seu davant; hi ha un òcul a mitja alçada sobre una fornícula. Al mur de migjorn hi ha una antiga porta romànica dins d'un petit atri.

Dimensions: la llargada i l'amplada de la nau major fa, respectivament, 19'80 x 6'00 metres; l'amplada de les dues naus arriba als 12 metres i l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals en fa 20'50.

Guarda una imatge gòtica d'alabastre de la Mare de Déu de Cabrera.

Campanar amb un primer alt cos romànic de planta gairebé quadrada (6'00 x 5'50 m) bastit amb murs de petits carreus mig coberts per un arrebossat; al seu damunt, de paraments de carreus mitjans ben escairats, hi figura la cel·la de construcció posterior al romànic; hi té obertes dues finestres d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura senzilla al seu dessota i està coronada per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de merlets esglaonats; al seu damunt hi ha aixecada una agulla piramidal. Una torre semicilíndrica que arriba fins a la base de la cel·la es troba adossada als murs en l'angle que forma la cara de ponent del campanar amb el mur de tramuntana tota ella de carreus ben escairats.

Situació: adossat i recolzat al centre del mur de tramuntana.

Alçada: 31'22 metres.

Esveltesa: 5,2

MARTORELL Sant Pere
Altitud: 100 metres. Municipi de Maçanet de la Selva

Església neoclàssica aixecada entre el 1830 i el 1840. Consta d'una nau, transepte i amb capelles laterals; té la capçalera recta. Al frontis hi ha un portal rectangular amb un marc de pedra fosca, una fornícula sense imatge al seu damunt, un òcul motllurat a la part alta i una cornisa motllurada semicircular convexa al centre amb un petit pinacle al cim; a les ales la cornisa pren forma còncava. Unes grades van des del camí que porta fins a l'església fins al llindar del portal situat en un nivell més elevat. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta rectangular (3'94 x 4'50 m) i un de segon octagonal; en cares alternes s'hi obren finestres d'arc de mig punt amb baranes de balustres; hi pengen campanes; a les altres, a cadascuna hi figuren dues pilastres amb capitells corintis que sostenen un entaulament decorat amb petits relleu. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; al seu damunt es drecen quatre robustes arcades d'obra unides al centre.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 24'00 metres.

Esveltesa: 5,3

MASSANES

Sant Esteve

Altitud: 164 metres.

Església amb restes originals del romànic del segle XI conservades a l'absis semicircular llombard decorat amb arcuacions cegues i lesenes i amb una cornisa senzillament motllurada i un fris en dents de serra al seu dessota; el mur mostra un parament de carreus escairats matusserament, força grans, disposats en filades regulars. Refeta al segle XVII consta d'una nau de quatre trams irregulars i de dos passadissos laterals entre capelles i un fals transsepte format per aquestes capelles laterals. La façana té un portal rectangular a base de carreus grans de pedra rogenca, una finestra igualment rectangular al seu damunt i una cornisa angular motllurada. Els seus murs estan arrebossats, pintats recentment de blanc crema i deixen entreveure els carreus ben escairats de pedra rogenca a les cantoneres i als marcs de les obertures.

Dimensions: 16'00 x 6'20 metres, respectivament de llargada i amplada; des del fons de les capelles laterals en fa 16.

Campanar barroc auster amb un primer cos de planta gairebé quadrada (3'90 x 3'54 m); el segon té els caires aixamfranats; a la seva part superior s'hi ubica la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt sobre senzilles impostes i amb baranes de balustres, una a cada cara; està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb balustrada i, al seu damunt, una coberta semiesfèrica de ceràmica vidriada amb pinacle al cim; una fina motllura es troba sota la cel·la. Els murs, fent joc amb la façana, estan arrebossats i pintats de blanc crema i amb carreus rogencs a cantoneres fins al cos aixamfranat; ostenten una total nuesa només trencada per l'esfera d'un rellotge a la cara frontal sota finestra i per una finestra sagetera a la part baixa al cantó de migdia.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 20'75 metres.

Esveltesa: 5,3

OSOR

Sant Pere

Altitud: 345 metres.

Església del segle XII (1125) esfondrada el 1427 a causa de terratrèmols i reedificada seguidament; fou modificada cap a finals del segle XVIII en estil neoclàssic quan se'n va capgirar l'orientació. Consta d'una nau i transsepte. La façana principal dóna a llevant. Una torre, no més alta que la teulada de la nau, flanqueja el frontis a l'angle nord. A la façana hi figura la data de 1728 i el portal que hi ha obert té un arc rebaixat amb el marc motllurat a l'intradós i amb carreus de pedra rogenca a les dovelles i als muntants; al seu davant unes poques grades en forma semicircular hi donen accés; una petita fornícula sense imatge es troba a mitja alçada i una gran rosassa motllurada a sota la cornisa. La part central queda lleugerament ressaltada i flanquejada per dues cantoneres amb carreus grans ben escairats de pedra rogenca.

Els murs són de maçoneria amb carreus a les cantoneres; la capçalera és recta. Al mur de migdia s'hi troba encara un parament de petits carreus irregulars i grossers que deurien pertànyer al transsepte de l'església romànica i que mostra arcuacions cegues llombardes en posició angular i un finestral d'arc de mig punt de doble esqueixada al seu centre; al cantó oposat, extrem nord del transsepte antic, també es veu avui alguna mostra del parament romànic primitiu.

Campanar neoclàssic rústic merament funcional de parets nues. Té planta gairebé quadrada (4'40 x 5'00 m); fou bastit amb murs de maçoneria de lloses més o menys picades amb carreus de pedra rogenca a cantoneres. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb merlets esglaonats i quatre arcs apuntats units en diagonal al centre. Una escaleta exterior porta a l'entrada del campanar a uns dos metres del terra. Sota la cornisa s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres en arc de mig punt, dues al sud i una a ponent; les dels altres costats estan tapiades.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest de la façana lateral de migjorn i de la capçalera encarada a ponent.

Alçada: 26'43 metres.

Esveltesa: 5,2

RIUDARENES

Sant Martí

Altitud: 84 metres.

Església barroca de la segona meitat del segle XVII. Consta d'una nau de tres trams, un d'ells amb el cor, i amb la capçalera recta; està coberta per una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt; té transepte també amb volta de llunetes; al creuer s'hi aixeca una cúpula sobre petxines. El cor descansa sobre d'un arc carpanell. Els seus murs són de maçoneria de pedra marronosa fosca i carreus de color més clar a les cantoneres. El portal classicitzant rectangular del frontis amb la data de 1730 gravada té la llinda i els muntants de carreus grans ben escairats de pedra blanca; al seu damunt s'hi troba una fornícula amb la imatge del patró, a mitja alçada s'obre una rosassa de marc blanquinós, i el coronament està format per una cornisa horitzontal i un frontó de línies corbes, semicircular convexa al centre i còncaves als laterals.

Dimensions: 27'13 x 7'78 x 11'77 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'atri té un fondària de 4'61 metres i queda inclòs en la indicada llargada de la nau; el transepte en fa 17'37 x 7'41 x 11'57; la cúpula arriba als 15'90 metres.

Campanar del segle XVII en estil barroc auster. Té un primer alt cos de planta rectangular (4'90 x 6'50 m) de parets nues. Està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles i barana de merlets; damunt la coberta s'hi aixeca una agulla piramidal aguda d'obra amb una bola al cim. Els seus murs són de paredat arrebossat amb carreus a les cantoneres. La cel·la, aixecada al segle XVIII, té dues finestres d'arc de mig punt a cada costat; hi penja alguna campana; té unes senzilles motlures, una al dessota i l'altra a l'arrencada dels arcs.

Situació: adossat al mur de ponent en l'angle que forma amb el braç dret del transepte, proper al frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 29'30 metres.

Esveltesa: 4,5

RIUDELLOTS DE LA SELVA

Sant Esteve

Altitud: 98 metres.

Església aixecada entre el 1511 i el 1555 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau de tres trams capçada per un absis poligonal de cinc costats; està coberta per una volta de creueria amb arcs i cantoneres de les capelles laterals de pedra grisenca segurament de les pedreres de Banyoles. Un cor amb una barana de pedra amb robustos balustres pintats en un color fosc descansa en un arc carpanell i una volta de creueria.

El frontis té el mur arrebossat i pintat en to clar decorat amb un element geomètric esgrafiat repetit en tota la façana; té un portal rectangular de carreus grans ben escairats de pedra blanca; al seu damunt hi ha una arquivolta apuntada amb bordó fent arc conopial i amb el timpà ornat per traceries; a mitja alçada del frontis hi apareix un òcul atrompetat i, sota la cornisa angular una finestra rectangular i unes gàrgoles a banda i banda. Té una torre flanquejant el frontis per l'esquerra coberta amb una teulada a quatre vents sobre quatre pilars que deixen el costats oberts; no té més alçada que la teulada de la nau; és un comunidor; s'hi puja des del cor per una estreta escala. Els murs laterals són de paredat sense arrebossar

Dimensions: 24'22 x 7'98 x 10'54 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals, que fan de fals transsepte, l'amplada arriba als 12'36 metres.

Campanar d'un barroc auster de parets nues completat modernament al capdamunt; té planta rectangular (4'00 x 3'50 m) i està coronat per una cornisa amb gàrgoles i un terrat amb barana d'obra amb un passamà alt i ressaltat. Damunt del terrat hi ha una torrella de dos cossos de planta hexagonal amb una teulada piramidal de teules vidriades de color verd i un petit pinacle al cim; se sosté sobre pilars units per arcs de mig punt. La cel·la queda oberta amb finestres de punt rodó, algunes amb barana, dues a cada banda, les del cantó estret menys amples que els del llarg; hi pengen campanes. Una esfera horària situada a mitja alçada està encarada a llevant, com el frontis; dues finestres sageteres es troben a la part superior de la façana de migdia.

S'accedeix a la cel·la per una escala que arrenca del cor; fins a ell l'escala és de pedra sobre voltes; la que puja per l'interior del campanar és moderna, metàl·lica, ancorada als murs i té estructura de cargol; arriba fins a l'alçada de les golfes; des d'allí s'arriba a la cel·la per una altra escala de metall, formada per barrots units a unes baranes gairebé verticals que arriben fins a una trapa que dona pas a la cel·la, avui força plena de colomassa.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle, una mica endarrerit, al sud-est del frontis.

Alçada: 27'00 metres.

Esveltesa: 6,7

SALITJA

L'Assumpció

Altitud: 140 metres.

Municipi de Vilobí d'Onyar

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta d'una nau amb transsepte capçada per un absis poligonal. Al frontis, amb el mur arrebossat i pintat en un to blanc trencat i amb carreus grisos ben visibles a les cantoneres, hi té el portal de pedra grisa en arc rebaixat i muntants amb pilastres toscanes de poc relleu adossades, un entaulament amb cornisa destacada que es converteix en un arc al centre, una fornícula sense imatge al damunt, un òcul motllurat a mitja alçada, i una cornisa motllurada horitzontal al centre amb tres pinacles de bola, rebaixada als laterals en forma còncava i dos pinacles més als extrems; té l'esfera d'un rellotge sota cornisa, ben centrada, a diferència del portal i l'òcul lleugerament desviats cap a l'esquerra respecte de l'eix del frontis.

Guarda incrustada al centre del mur exterior de l'absis una pedra blanca de forma circular o medalló amb un relleu d'aparença renaixentista que representa Maria molt joveneta amb el Nen als braços dins d'una orla de perles; es troba ben conservada.

Campanar neoclàssic auster de parets nues una mica o força ennegrides per les humitats i la intempèrie. Té un alt cos de planta gairebé quadrada (3'75 x 3'65 m) amb murs de paredat i carreus a cantoneres fins a la motllura que es troba sota de la cel·la; aquesta té paraments de carreus ben escairats i queda oberta amb un finestral d'arc de mig punt a cada cara; hi penja una campana. Està ornada amb una senzilla motllura a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una minsa cornisa amb

merlets als angles i, al damunt, una agulla piramidal aguda d'obra amb un petit pinacle al cim.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent gairebé angle al nord-oest del frontis encarat a ponent; se'n troba lleugerament endarrerit.

Alçada: 23'30 metres.

Esveltesa: 6,2

SANTA COLOMA DE FARNERS Santa Coloma

Altitud: 142 metres.

Església d'un gòtic rural aixecada al segle XIV; fou modificada i ampliada cap el 1805. Consta d'una nau de tres trans coberts amb voltes de creueria, de dos passadissos laterals, de transsepte amb una cúpula que sobresurt d'un cimbori quadrat, atri i cor; el presbiteri i la capçalera són rectes. Els seus murs tenen paraments de grans carreus de granit. La façana principal s'aixeca sobre una petita elevació accessible per mitjà d'unes escalinates; hi té un portal rectangular amb el frontó amb bordó semicircular i amb el timpà nu, una motllura horitzontal a mitja alçada, un òcul motllurat i atrompetat al damunt i, sota cornisa, quatre finestres rectangulars.

Dimensions: atri de 5'40 metres de fondària; la nau, inclòs l'atri, en fa 36'60 x 7'95 x 11'00 respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptant els dos passadissos fa 16'67 metres; el transsepte en fa 20'72 x 8'55 x 14'12 i la cúpula arriba als 20'20 d'alçada.

Guarda escultures d'Esteve Monegal i Prat (1888-1970) artista noucentista: Sant Salvador i Santa Coloma dels anys 1930 i 1944; de Josep Martí i Sabé (n.1915) també noucentista: Sant Isidre (1947) i el grup de la Mare de Déu del Roser, Sant Domènec i Santa Caterina (1950). Té un orgue al cor.

Campanar gòtic del segle XIV. Té un alt cos de planta quadrada (7'50 x 7'50 m) i una torrella moderna on s'allotja el rellotge. Els seus murs són de grans carreus de pedra granítica. Té dos pisos de finestres d'arc de mig punt aparellades a cada pis i a cada cara; amb tot, al pis superior tant al davant com al darrere només n'hi ha una, més alta que les altres, amb campanes i l'arc decorat amb un bordó. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra fins a un primer pis, després segueix una de fusta arrapada a les quatre parets amb un ull central fins a la cel·la situada en el segon nivell de finestres; des d'allí fins al terrat hi puja una escala de ferro que hi dona accés a través d'una trapa.

Situació: a l'angle format per la capçalera i el braç dret del transsepte.

Alçada: 36'20 metres.

Esveltesa: 4,8

SANTA CREU D'HORTA Santa Creu Altitud: 1000 metres. Municipi d'Osor

Església romànica molt modificada posteriorment i que conserva pocs vestigis del temple primitiu. L'edifici actual és fruit de restauracions posteriors al XVIII; és d'estil neoclàssic. Consta d'una sola nau capçada per un mur recte i acompanyada de capelles laterals. Té un portal en arc rebaixat amb una fornícula al damunt, un ull de bou i està coberta per una teulada de dos vessants. Els seus murs són de paredat d'un material marronós.

Campanar de planta quadrada (3'00 x 3'00 m, aproximadament), amb una agulla piramidal d'obra arrebossada. La cel·la queda oberta amb finestres petites, d'arc rebaixat, una a cada cara. Els

seus murs, que solament sobresurten del temple en el cos de la cel·la, mostren un arrebossat emblanquinat però molt ennegrit per les humitats.

Situació: sobre el centre de la nau.

Alçada: 14'04 metres; és una dada aproximada, donada la seva situació poc accessible i visible.

Esveltesa: 4,6

SANTA SECLINA

Santa Seclina

Altitud: 180 metres.

Municipi de Caldes de Malavella

Església neoclàssica del segle XVIII amb restes d'un edifici més antic. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria sobre tres arcs torals i capçada per un absis semicircular; té transepte i cor. El frontis té un portal rectangular, una fornícula amb una imatge senzilla de la Mare de Déu de Montserrat al damunt, un òcul i, per cornisa, un frontó triangular. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats però avui mostren una certa descurança.

Guarda al terra de la nau dues làpides amb inscripcions dedicatòries; una d'elles consta que és del 1770.

Campanar neoclàssic. Té un primer cos de planta quadrada (4'35 x 4'35 m) i un de segon octagonal coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; al seu damunt s'hi aixeca una torrella amb coberta semiesfèrica; el decoren unes senzilles motlures sobre i sota finestral i al capdamunt del primer cos. La cel·la queda oberta amb quatre finestral d'arc de mig punt amb barana de balustres, un a cada cara alterna. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats en un estat passable, lleugerament enfosquits pel temps.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'42 metres.

Esveltesa: 5,3

SANT CLIMENT D'AMER

Sant Climent

Altitud: 246 metres.

Municipi d'Amer

Església del segle XVII. Consta d'una nau amb la capçalera recta i acompanyada d'alguna capella lateral. Els seus murs presenten un arrebossat en mal estat sobretot al frontis on s'hi troba el portal lleugerament abarrocat de pedra grisa amb la llinda un pel arquejada on hi figura la data de 1877 i els muntants com pilastres toscanes amb pinacles sobre els capitells; a mitja alçada hi ha un òcul atrompetat i al capdamunt una cornisa que fa pinyó angular al centre amb els costats que tenen perfil còncav i una creu metàl·lic al cim; amaga una teulada de dos vessants.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (4'10 x 3'68 m) amb dos cossos separats per una motllura decorada amb un fris de dents de serra; cadascun dels dos cossos presenta un marc rectangular d'escàs relleu a cada cara; està coronat per una cornisa motllurada i amb un fris de dents de serra i un altre d'arcuacions cegues al seu dessota del tipus del romànic llombard; està cobert per una agulla piramidal decorada amb rajola que fa quadrats blancs i negres en escacat. La cel·la queda oberta amb finestres rectangulars, una a cada cara, amb una peanya a l'ampit i amb la llinda doblement arquejada; als seus baixos hi té una porta d'accés.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent del que sobresurt escassament.

Alçada: 23'42 metres.

Esveltesa: 5,7

SANT DALMAI

Sant Dalmau

Altitud: 150 metres.

Municipi de Vilobí d'Onyar

Església renaixentista amb reformes barroques del segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes, dos passadissos laterals separats de la nau major per arcs formers de pedra grisa, cor i capçalera recta. La llinda de la porta principal té senyalada la data de 1590. Els seus murs són de paredat de pedra marronosa i negrosa, barrejada, i amb carreus de pedra blanca a les cantoneres.

Campanar renaixentista de planta quadrada (4'86 x 4'86 m); té una escala exterior fins al primer pis en el que s'hi obre una porta rectangular; el cos superior està dividit en dos pisos amb finestres d'arc de mig punt, dues per pis a cada cara; estan emmarcades amb peces ben picades de pedra blanca. El coronament està constituït per una minsa cornisa amb una gàrgola a cada angle, un terrat amb una alta barana de merlets i, al damunt, una agulla piramidal d'obra i careners de carreus blanquinosos. Els seus murs són de maçoneria amb barreja de petits carreus irregulars de pedra rogenca i fosca; els carreus de pedra clara es troben a les cantoneres i als marcs de les finestres; una senzilla motllura separa el primer cos dels dos pisos de finestres.

Situació: al damunt de l'ala esquerra del temple fent angle amb la capçalera de la que se'n destaca lleugerament

Alçada: 24'25 metres.

Esveltesa: 5

SANT FELIU DE BUIXALLEU

Sant Feliu

Altitud: 410 metres.

Església romànica de principis del segle XII ampliada en l'època gòtica amb dues naus laterals; consta, doncs, de tres naus, la major de tres trams i les laterals de dos; la separació de les naus es fa per mitjà de dos arcs formers de mig punt que descansen un un pilar central per banda; la capçalera de la nau central la forma un absis semicircular romànic mig retallat interiorment i allargat per un tram rectangular i en part amagat exteriorment per una construcció veïna. L'edifici romànic es troba sobrealçat, l'absis inclòs; un petit porxo situat a l'angle sud-oest del frontis encarat a ponent es trobava davant d'un portal lateral avui tapiat; l'actual queda obert al mur de ponent. Els seus murs presenten petits carreus matussers i són de paredat els que corresponen al sobrealçat.

Dimensions: 18'20 x 4'00 x 7'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 11'70 metres.

Campanar de planta rectangular (4'00 x 3'50 m) amb un primer alt cos romànic amb finestres geminades en arc de mig punt a cada costat a la part alta i murs de carreus petits i irregulars disposats en filades uniformes; l'últim cos gòtic mostra uns paraments de paredat amb carreus ben escairats a les cantoneres. Està coronat per una cornisa amb merlets esglaonats al damunt i una agulla piramidal amb els caraners destacats. La cel·la, amb campanes, situada en aquest cos superior gòtic queda oberta amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara, amb un marc ressaltat sobre senzilles impostes; una motllura al seu dessota separa els dos pisos de finestres.

Situació: adossat al mur nord tocant a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 19'23 metres.

Esveltesa: 4,8

SANT HILARI SACALM Sant Hilari

Altitud: 745 metres.

Església romànica del segle XII que a partir del segle XVI i sobretot del XVIII va sofrir tot un seguit de transformacions acabades a finals del XIX; queden restes romàniques al mur de migdia i de l'antic portal avui aprofitades a l'entrada del baptisteri consistents en dues arquivoltes treballades amb motius vegetals i entrellaçats i dues columnes, una per banda, amb capitells troncopiramidals llisos.

Consta de tres naus, la central de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta per una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; les laterals ho estan per voltes bufades; queden separades per pilars octagonals de pedra i arcs formers de mig punt pintats menys el primer dels peus de l'església que és de pedra grisa granítica; el presbiteri és recte. El cor amb una barana metàl·lica treballada amb calats descansa en un arc rebaixat; té un cancell digne al seu dessota.

El frontis queda obert amb un portal rectangular amb marc de pedra blanca; per estar situat el temple en un lloc alt té unes grades que formen una balconada davant del portal amb la data de 1941 any de quan fou reparat l'edifici després de la guerra del 36. El seu mur presenta uns esgrafiats en quatre plafons i queda dividit en dos sectors per una motllura horitzontal i en tres de verticals; el cos central es troba lleugerament sobresortit. Un frontó triangular al cos central amb una creu al cim remata la façana. Carreus de pedra blanca ben escairats reforcen les cantoneres.

Dimensions: 30'13 x 5'80 x 11'05 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 14'88 metres.

Guarda un sarcòfag del segle XIV de Ramon de Gurb i Alamanda de Blanes amb motius heràldics i epigràfics; descansa sobre robustes mènsules zoomòrfiques.

Arquitecte: Josep Maria Pericas pel que fa a la part moderna del campanar.

Campanar d'aires neoclàssics del 1860 i acabat modernament el 1922. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'60 x 5'15 m). El segon, de carreus ben escairats, té els caires aixamfranats. Està coronat per una cornisa, un terrat amb balustrada i pinacles als vuit angles; al seu damunt s'aixeca una torrella quadrada i aixamfranada coronada per una agulla vuitavada recoberta de teules vidriades i amb un pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestrals d'arc de mig punt, un a cada costat, on s'hi allotgen les campanes; també n'hi ha alguna a la torrella. Sota d'un d'ells, encarat al sud com tot el frontis, hi ha l'esfera d'un rellotge.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat al migdia.

Alçada: 36'70 metres.

Esveltesa: 6,5

SANT MARTÍ SACALM (Sant Martí de Cantallops) Sant Martí Altitud: 835 metres. Municipi de Susqueda

Església en part romànica del segle XII transformada i capgirada al XVII. Consta d'una sola nau rectangular. Els seus murs són de carreus grans i matussers, ben escairats a les cantoneres; mostra, sobretot al frontis, un sobrealçat amb panys de paredat d'aspecte ben diferent dels romànics. Té un portal rectangular al frontis amb marc de pedra grisa amb la data del 1786 a la llinda monolítica damunt muntants de carreus ben escairats; adossades hi té unes pilastres d'escàs relleu

amb pinacles de bola al seu damunt; més enlaire en aquest frontis hi ha una fornícula sense imatge, un òcul a mitja alçada i, per coronament, un petit frontó triangular amb un òcul al centre del timpà i pinacles als tres angles.

Campanar coetani del temps de les reformes. Té planta quadrada (3'20 x 3'20 m). Està bastit amb murs de maçoneria i carreus grans a cantoneres de pedra marronosa; queda dividit en dos cossos per una motllura destacada sota la cel·la. Està coronat amb una cornisa amb gàrgoles als angles i una coberta piramidal baixa de rajoles rogenques. Una finestra d'arc de mig punt es troba a cada cara de la cel·la; hi penja alguna campana.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 13'06 metres.

Esveltesa: 4

SANT MARTÍ SAPRESA Sant Martí
Altitud: 200 metres. Municipi de Brunyola

Església renovada al segle XVIII amb pocs vestigis de la primitiva romànica. Consta d'una nau rectangular. Està bastida amb murs avui arrebossats i emblanquinats on hi ha humitats i negrors. Té un portal rectangular al frontis amb llinda de pedra grisa monolítica amb la data del 1630 inscrita; al damunt hi ha un òcul i una cornisa angular interrompuda pel campanar que s'aixeca al mateix centre de la façana.

Campanar coetani de les reformes. Té planta quadrada (3'30 x 3'30 m) i està coronat per una minsa cornisa motllurada amb merlets triangulars a tot al seu voltant i una agulla piramidal d'obra. Els seus murs arrebossats i emblanquinats mostren carreus rogencs a cantoneres. La cel·la queda oberta amb finestral d'arc de mig punt, un a cada cara.

Situació: sobre els peus de la nau, al centre del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'58 metres.

Esveltesa: 5

SANT MIQUEL DE CLADELLS Sant Miquel
Altitud: 452 metres. Municipi de Santa Coloma de Farners

Església romànica del segle XII modificada posteriorment. Consta d'una nau trapeziforme coberta amb una volta apuntada, capçada per un absis semicircular i acompanyada d'unes capelles laterals que no estan pas ben encarades; tant l'absis com el mur de ponent estan en posició lleugerament obliqua respecte de l'eix de la nau. El portal dovellat amb dues arquivoltes de mig punt damunt senzilles impostes es troba situat a la façana lateral sud que té un parament de carreus matussers ben alineats i amb les juntures que deixen visible el morter de calç. L'absis que no té pas decoració llombarda presenta una cornisa amb una motllura a sota d'ella on apareix un fris d'esferes amb creus gravades; els seus murs tenen paraments de carreus de granit gris, irregulars, molt bastos i amb el morter de calç a les juntures ben visible.

Dimensions: 11'00 x 4'50 x 7'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11 metres.

Campanar merament funcional posterior al moment del romànic. Té planta rectangular (4'50 x 3'05 m) i està coronat per una cornisa i una agulla piramidal d'obra arrebossada i

emblanquinada que sembla recentment restaurada. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt (en algun cas de ferradura), una a cada costat; s'hi accedeix per una escala de cargol des d'una porta oberta al cantó de tramuntana de l'absis; puja per l'interior d'una torreta semicilíndrica adossada al campanar i a l'absis; arriba fins a la base de la cel·la. Els seus murs són de paredat i els del campanar de maçoneria i paredat amb carreus ben escairats a cantoneres de pedra un pèl marronosa.

Situació: adossat a la façana lateral nord, prop de l'absis situat a llevant.

Alçada: 15'15 metres.

Esveltesa: 3,3

SILS Santa Maria

Altitud: 76 metres.

Església de finals del segle XVIII i de principis del XIX. Consta d'una nau neoclàssica amb restes d'unes anteriors del gòtic tardà i del romànic del segle XII; la capçalera té forma semicircular; està acompanyada de quatre capelles laterals, dues per banda, alguna coberta amb volta de creuria. Els murs interiors estan emblanquinats. El frontis hi té una portalada neoclàssica amb la data del 1802 a la llinda; al damunt hi ha una fornícula buida.

Arquitecte: Rafael Massó de Girona pel que fa a la reconstrucció.

Campanar noucentista coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (3'84 x 3'84 m); el segon amb els caires aixamfranats és on s'hi ubica la cel·la; està coronat per una cornisa destacada motllurada i per una teulada al centre de la qual s'aixeca una torrella octagonal amb obertures rectangulars closes per una balustrada i amb pinacles als quatre angles; una cúpula de ceràmica vidriada grisa la cobreix; al seu damunt s'hi troba una estructura metàl·lica amb creu al cim que no ha estat inclosa en l'alçada calculada. Té una esfera de rellotge sota mateix de les finestres de la cel·la. Els murs del cloquer són de paredat arrebossat amb carreus en relleu negatiu a les cantoneres. El segon cos o cel·la té els paraments de carreus; s'hi obren quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb l'arcada en baix relleu sobre unes senzilles impostes; una motllura destacada es troba sota la cel·la i una altra de fina damunt les finestres.

Situació: adossat al centre de la façana lateral de tramuntana

Alçada: 23'67 metres.

Esveltesa: 6,1

TOSSA DE MAR Sant Vicenç

Altitud: 7 metres.

Església aixecada entre el 1775 i el 1776 en estil barroc popular. Consta d'una gran nau coberta amb una volta de llunetes a 20 metres d'alçada; està capçada per un absis poligonal. Té cor i un digne cancell. La façana principal, de carreus ben escairats i disposats en filades regulars, té una portalada classicitzant amb un portal en arc rebaixat i marc motllurat; el flanquegen unes semi-columnes toscanes sobre pedestals adossades als brancals i queda recobert per un entaulament filetejat i un frontó circular partit amb una fornícula amb imatge intercalada; una rosassa motllurada es troba a mitja alçada i, al capdamunt, una cornisa motllurada convexa al centre, amb pinacles al cim i als extrems; a les ales, la cornisa es corba en forma cònca.

Guarda imatges del segle XX posteriors a la guerra del 36 com la del Crist del Silenci de pedra de Ventura Auson; i pintures del grup Flama (Josep Lledó i Albert Garcia). A l'altar lateral de

la Puríssima s'hi troba una imatge del segle XVIII.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (6'45 x 6'45 m); al damunt d'ell s'hi aixeca una torrella de paraments arrebossats amb teulada a quatre vents que constitueix la cel·la i que té l'aspecte d'un afegit que no lliga amb el primer cos sobre el qual es troba. En ella hi ha tres finestres a cada banda d'altura desigual, més alta la del centre; tenen l'arc de mig punt; hi penja alguna campana. Una esfera horària està situada sota la torrella immediatament davall de la motllura que la separa del primer cos. El mur frontal té alguna finestra rectangular en diversos nivells; està bastit amb murs de carreus marronosos

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis i una mica endarrerit de la façana principal encarada a migdia.

Alçada: 28'50 metres.

Esveltesa: 4,4

VALLCANERA Santa Eulàlia
Altitud: 160 metres. Municipi de Sils

Església del segle XVIII d'aires neoclàssics. Consta originalment d'una nau; fou ampliada posteriorment amb una segona nau; està acompanyada de capelles laterals; una d'elles encara conserva estructura gòtica de l'anterior temple. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats, ennegrits avui per les humitats. El frontis té un portal en arc rebaixat i un òcul al seu damunt; la data del 1802 figura a la llinda. Algunes restes romàniques, com l'absis, avui queden ocultes.

Guarda una pica baptismal gòtica del segle XVI.

Campanar del segle XVIII. Té un primer cos de planta rectangular (5'22 x 6'00 m); el segon octagonal o cel·la està coronat amb una senzilla cornisa amb merlets esglaonats i una cúpula semiesfèrica. La cel·la té vuit finestres d'arc apuntat, un a cada costat; els seus caires estan ressaltats per unes pilastres o lesenes cantoneres; hi penja una campaneta. El primer cos és de paredat arrebossat amb carreus als caires; la cel·la, també amb els murs arrebossats, sembla, pels llocs on ha saltat l'arrebossat, que ha estat bastida amb maons. Aquest campanar té molta semblança amb el de Franciac proper. Al damunt s'hi va muntar una estructura de ferro forjat amb traçat de l'arquitecte Rafael Masó de Girona el 1907; avui, tanmateix, ja no s'hi troba.

Situació: adossat al mur de ponent fent angle al nord-oest de la capçalera encarada a tramuntana.

Alçada: 24'09 metres.

Esveltesa: 4

VALLORS Santa Margarida
Altitud: 600 metres. Municipi de Santa Coloma de Farners

Església romànica consagrada el 1183, restaurada entre el 1680 i el 1743 i, finalment, el 1992. Consta d'una nau amb la capçalera recta; l'acompanyen capelles laterals. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres. El frontis té un portal rectangular classicitzant amb marc de carreus ben escairats de pedra grisa; presenta fines estries en tot el marc flanquejat per unes pilastres toscanes; una destacada cornisa motllurada li fa de modest ràfec; a mitja alçada hi figura un òcul motllurat; tots dos, portal i òcul, estan escorats cap a la banda de migdia i queden descentrats lleugerament respecte de l'eix de la façana. Al capdamunt, entre els dos vessants de la teulada, el de

la dreta a un nivell més baix que l'altre, s'erigeix el campanar.

Campanar de planta rectangular (2'96 x 3'55 m). Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal de teules verdes envernissades; té una creu metàl·lica al cim. Els seus murs són de maçoneria de pedres rogenques. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc rebaixat, una a cadascun dels costats de llevant i ponent i dues a cadascun dels costats nord i sud, totes elles menys la del frontis amb reixes de ferro i sense cap altra campana que la que penja a la cara de ponent, i és petita. Sembla restaurat de fa poc (2005). Una escala de pedra exterior, a l'esquerra de la façana, amb una barana de pedra que li fa un mur a manera de contrafort del frontis, permet accedir a una porta rectangular sota teulada; dóna a l'interior per accedir al campanar.

Situació: damunt els peus de la nau com a continuació del frontis, descentrat respecte del portal i de l'òcul, però centrat respecte del carener de la teulada de dos vessants que cobreix el temple.

Alçada: 13'99 metres.

Esveltesa: 4

VIDRERES

Sant Iscle i Santa Victòria

Altitud: 95 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1790 i el 1800. Consta d'una nau amb capelles laterals i capçalera recta. La façana principal és moderna en estil classicitzant amb un portal rectangular flanquejat per dues pilastres sobre pedestals, arquiteu, fornícula amb imatge; té el parament de carreus ben escairats i alineats fins a aquest punt; en la part alta la façana ha estat aixecada en obra arrebossada i pintada i està coronada per una cornisa angular.

Campanar de base romànica. Té planta quadrada (6'40 x 6'40 m) i està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de balustres; al seu damunt s'aixeca una torrella moderna, a manera de templet, oberta amb finestres d'arc de mig punt, un a cada cara, amb cornisa i cúpula semiesfèrica de rajoles groguenques. Els seus murs són de carreus i maçoneria, amb panys barrejats. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc apuntat a cada cara i té una senzilla motllura a la seva base.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 26'41 metres.

Esveltesa: 4

VILOBÍ D'ONYAR

Sant Esteve

Altitud: 148 metres.

Església neoclàssica edificada entre el 1759 i el 1773 amb la col·laboració de la gent del poble que va aportar diners i treball; el presbiteri fou edificat sobre la capella del castell adjunt. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells, el transsepte, més ample que els altres; té cor, atri, la capçalera recta i està acompanyada de capelles laterals. La nau està coberta amb una volta de canó amb llunetes; en el creuer s'hi aixeca una cúpula bufada. El cor amb una barana de balustres descansa en un arc carpanell i una volta bufada baixa. L'atri queda separat de la nau per una pantalla vidriada amb dues portes laterals també de vidre.

La façana principal es va concloure el 1858; hi té una portada amb un portal en arc rebaixat flanquejat per pilastres sobre pedestals adossades als muntants, una fornícula amb ornamentació

barroca al seu damunt, una rosassa a mitja alçada i, per coronament, una cornisa amb curvatura semicircular convexa al centre i còncava als laterals decorada amb diversos pinacles i una creu de pedra al cim. Hi ha gravada la data de 1772 al llindar.

Dimensions: 24'43 x 8'44 x 12'54 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons dels altars laterals fa 14'34 metres; en la llargada hi ha inclosos els 3'93 metres de l'atri. El transsepte en fa 15'34 x 8'74 x 14'42.

Arquitecte: Mestre d'obres Francesc Soriano, amb alguna intervenció de Ventura Rodríguez.

Campanar neoclàssic aixecat entre el 1783 i el 1789, any en què va quedar interromput; no és fins el 1794 que es va concloure amb un nou cos, el temple superior, no previst per l'arquitecte Soriano. S'elevà sobre els murs atalussats de l'antic castell, concretament sobre la seva antiga torre que fa de gran fonament compacte. El primer alt cos de planta quadrada (7'00 x 7'00 m) està coronat amb pinacles de bola a cadascun dels angles superiors; per damunt s'hi aixequen dos cossos de planta vuitavada; el primer constitueix la cel·la i el segon és una torrella o temple; tots dos tenen vuit finestrals d'arc apuntat, un a cada cara, balustrades i els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres; unes motllures decoren la cel·la a sota i per damunt dels finestrals; està coronada per una cornisa motllurada. La torrella està coberta amb una cúpula de vuit sectors triangulars amb les careneres destacades i un pinacle al cim.

Els seus murs són de pedra tosca (volcànica negra molt abundant al lloc, molt porosa i poc pesant, procedent del volcà extingit de la Closa) en el seu primer cos prismàtic i pel seu interior; per l'exterior dels cossos vuitavats la pedra és nummulítica i blanca de Girona, sempre amb carreus molt ben escairats encara que irregulars. El castell adjunt també té gran part dels seus murs negrosos degut a l'ús de la pedra tosca procedent del volcà.

Té una escala per fora, perpendicular al mur, fins a uns tres o quatre metres d'alçada; serveix per arribar a la porta exterior oberta damunt de la torre del castell. Des d'allí, pel seu interior, l'escala d'obra deixa un ull ampli al lateral i puja en ziga-zaga sobre voltes i arrapada al mur de llevant; per accedir a la cel·la cal aixecar una àmplia tapa metàl·lica de la trapa que hi té oberta. Des d'allí fins al terrat i a la torrella superior s'hi va per una escala de mà metàl·lica que dóna a una trapa oberta al nord en la volta semiesfèrica de la cel·la.

Hi treballaren els paletes Blanc, Palahí, Gispert i Ribas segurament de Vilobí mateix.

És un dels campanars més bonics, ben proporcionats i esvelts de la comarca clarament influït pel de Vilanova i la Geltrú obra del carmelità de Valls fra Josep de la Concepció.

Situació: adossat al mur de migdia, al sud-oest, tocant a la capçalera encarada a ponent.

Alçada: 40'00 metres.

Esveltesa: 5,7

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

BONMATÍ Santa Maria

Altitud: 119 metres. Municipi de Sant Julià de Llor i Bonmatí

Església moderna d'estructura de formigó amb murs de maó arrebossats i emblanquinats. Portal rectangular aixoplugat en un porxo sobre primes barres metàl·liques. La coberta es fa per planxes metàl·liques pintades de color rogenc.

Arquitecte: Josep Maria Pla.

Campanar format per un pilar de formigó, exempt, de planta rectangular de 2'10 x 0'60 m, amb instal·lació d'altaveus al cim. Proper en aquest punt hi ha un semicilindre metàl·lic, pintat de negre, que forma una creu amb el pilar.

Situació: davant de la porta, aixecat exempte al mig del porxo d'entrada, tot travessant-lo.
Alçada: 8'70 metres.

RAMIÓ (Raminyó, o Reminyó) Sant Andreu, sense culte
Altitud: 100 metres. Municipi de Fogars de Tordera

Església d'origen romànic, molt modificada, amb murs arrebossats i emblanquinats en mal estat. Consta d'una nau amb capelles laterals. Al frontis hi té un portal dovellat en arc de mig punt a l'extradós i fent angle a l'intradós a base de pedra grisa en tot el marc; un òcul a mitja alçada i una minsa cornisa angular. Té cor als peus; una escala hi condueix i una altra a l'interior del campanar.

Campanar de planta rectangular (3'70 x 4'20 m) coronat per una minsa cornisa amb merlets esglaonats i una agulla piramidal aguda d'obra. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats i s'hi veuen negrors i humitats. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat; té una fina motllura al dessota.

Situació: damunt l'ala del temple fent angle a l'est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 18'54 metres.

Esveltesa: 4,4

EL SOLSONÈS

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC PER MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
------------------------	------------	------------------

Castellar de la Ribera	Sant Pere	14'25	
Clariana de Cardener	Sant Serni	20'55	
Sant Just i Joval	Sant Salvador	12'82	
Coma i la Pedra, la			
La Coma	Sant Quirze i Santa Julita	12'03	
La Pedra	Sant Serni	16'85	
Lladurs	Santa Maria	15'90	
Montpol	Sant Miquel	19'24	
Timoneda	Santa Eulàlia	16'12	
Llobera	Sant Pere	14'30	
Peracamps	Sant Pere Màrtir	16'92	
Molsosa, La	Santa Maria	20'17	
Navès	Santa Margarida	20'41	
Besora	Sant Serni	17'14	
Linya	Sant Andreu	22'19	
La Selva	Sant Climenç	15'22	
La Vall	Santa Eulàlia	16'61	
Odèn			
Cambrils	Sant Martí	15'28	
Olius	Sant Esteve	20'92	
Brics	Sant Salvador	14'47	
Pinell de Solsonès	Sant Miquel	16'62	1 6 ' 6 2
Madrona	Sant Pere	25'89	
Pinós			
Ardèvol	Santa Maria	18'99	
Matamargó	Sant Pere	20'85	
Vallmanya	Sant Pere	21'33	
Riner			
Santa Susanna	Santa Susanna	16'47	
Su	Santa Maria	16'31	
Sant Llorenç de Morunys	Sant Llorenç	29'89	
Solsona	Catedral de Santa Maria	33'00	

Alçada mitjana: 18'76 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; d'elles una no en té de cap mena; d'espaldanya n'hi ha 13, d'aquestes, Miravé mesura 12'75 metres, Odèn 12'25, Sant Climenç 10'47, l'església vella de Sant Just i Joval 9'38 i la de Vilandeny 11'07.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ARDÈVOL

Santa Maria

Altitud: 880 metres.

Municipi de Pinós

Església amb restes romàniques a alguns murs; fou modificada cap el 1688 segon la data que figura a la llinda del portal. Consta d'una nau amb la capçalera recta; està acompanyada de capelles laterals. Els seus murs són de paredat amb barreja de carreus mal alineats i matussers, tot de pedra marronosa. El frontis a ponent té un portal classicitzant rectangular amb el marc filetejat flanquejat per unes primes pilastres estriades, entaulament, frontó triangular amb fornícula i la imatge de sant Isidre al timpà, un òcul motllurat a mitja alçada i la cornisa angular.

Guarda sarcòfags i una pica baptismal antics.

Campanar d'un barroc senzill coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'65 x 4'75 m) i està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i per un terrat amb barana de petits pilars i algun pinacle de bola en un caire. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. Els seus murs són de carreus grans irregulars i matussers disposats en filades regulars; no tenen altra element decoratiu que una fina motllura sota finestres.

Situació: recolzat al mur de tramuntana fent angle al nord-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 18'99 metres.

Esveltesa: 4

BESORA

Sant Serni

Altitud: 813 metres.

Municipi de Navès

Església aixecada en època barroca cap el 1651. Els seus murs són de carreus grossers de pedra vermellosa i amb el morter de calç ben visibles entre les juntures. Té un portal obert al mur lateral de ponent amb detalls clàssics com la llinda motllurada, brancals estriats, ràfec i, al damunt, un frontó trapezial amb una fornícula sense imatge al timpà. Consta d'una sola nau coberta amb una volta de canó damunt arcs torals i una senzilla imposta de pedra grisenca que destaca dels murs pintats de blanc; té la capçalera recta i alguna capella lateral.

Guarda un retaule a l'altar major esculpit entre el 1684 i el 1688 per Joan Balius de Solsona.

Campanar del segle XVIII d'un barroc senzill merament funcional. Té planta quadrada (3'55 x 3'55 m) i està coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de carreus i pinacles de bola als caires. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; té una fina motllura a la seva base. Els seus murs són de grans carreus ben escairats de pedra marronosa i nus.

Situació: mig inserit en els peus de la nau fent angle al nord-oest del mur lateral de la banda

de ponent.

Alçada: 17'14 metres.

Esveltesa: 4,8

BRICS

Sant Salvador

Altitud: 790 metres. Municipi d'Olius

Església del 1761 segons data gravada damunt del portal. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes; està acompanyada d'alguna minsa capella lateral i té la capçalera recta. Els seus murs són de pedra vermellosa de carreus mitjans ben escairats de mitja alçada i de carreuada matussera i amb morter molt visible en la part baixa. El frontis té un portal d'arc rebaixat amb un marc de carreus i dovelles amb bon escairat amb un lleuger ressalt; hi ha una finestra motllurada rectangular amb els vèrtexs còncaus a mitja alçada i, per coronament, té una cornisa angular amb una petita finestreta rectangular sota el vèrtex.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (2'25 x 2'25 m) i està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una campaneta; té una motllura a la seva base; només ella sobresurt del cos de l'edifici. Els seus murs, com els del temple, són de carreus irregulars mitjans de pedra rogenca. Pel seu interior hi puja una escala de cargol de pedra picada.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 14'47 metres.

Esveltesa: 6,4

CAMBRILS

Sant Martí

Altitud: 1140 metres. Municipi d'Odèn

Església romànica sobrealçada cap al segle XVIII. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de canó apuntat sobre dos arcs torals; té capelles laterals afegides al cantó de tramuntana i està capçada per un absis semicircular amb la cornisa motllurada precedit d'un arc presbiteral per l'interior. Els seus murs romànics només són visibles a l'absis i al frontis; són de carreus mitjans, irregulars i disposats en filades uniformes tant en un lloc com en l'altre; des de mitja alçada del frontis el parament és de paredat. Hi té un portal romànic atrompetat amb tres arquivoltes de punt rodó, ben dovellades, una finestreta esqueixada d'arc de mig punt al damunt i una cornisa horitzontal comuna amb la rectoria afegida a la banda de migdia; recentment (2003) el temple ha estat restaurat i netejat.

Dimensions: 15'20 x 3'90 x 8'70 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 9'50 metres.

Campanar amb base romànica i part alta moderna. Té planta gairebé quadrada (3'30 x 3'45 m) i està coronat per una cornisa i una coberta gairebé plana. La cel·la queda oberta amb una finestra allargassada d'arc de mig punt i barana metàl·lica a cada cara. Els seus murs presenten el mateix tipus de paraments que el frontis, carreus a la part baixa romànica, de paredat al seu damunt i de carreus ben escairats a la cel·la.

Situació: sobre l'ala esquerra de la nau, a la banda del nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'28 metres.

Esveltesa: 4,4

CLARIANA DE CARDENER Sant Serni

Altitud: 500 metres.

Església neoromànica del 1930. Consta d'una nau amb transsepte i capçada per un absis semicircular ornat amb un fris d'arcuacions cegues al dessota de la cornisa motllurada. Els seus murs són de maçoneria, menys al frontis, amb carreus a cantoneres. El frontis sobresurt uns 15 centímetres respecte del mur del campanar adossat al mur lateral de la seva dreta; el seu parament és fet a base de carreus irregulars ben escairats; hi té una portalada atrompetada amb un portal rectangular amb llinda sobre mènsules; al seu damunt un bordó semicircular recobreix tres arquivoltes poc ressaltades damunt impostes que deixen un timpà decorat amb una petita creu en relleu; una fina columneta per banda es troba adossada als muntants de carreus grans ben escairats; al damunt del portal s'hi obre una finestra geminada d'arcs de mig punt emmarcada amb carreus ben escairats; per coronament hi té una cornisa angular que es correspon amb la teulada de doble vessant.

Campanar neoromànic coetani del temple. Té planta quadrada (3'80 x 3'80 m); està coronat per una cornisa destacada amb motlures i un fris d'arcs cecs al dessota i per un terrat amb barana de merlets esglaonats damunt del qual s'aixeca una agulla piramidal coberta amb rajoles negres. La cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura a la seva base. Els murs són de paredat al primer alt cos amb carreus a cantoneres i amb paraments ben carreuats a la cel·la amb els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres.

Situació: adossat al mur de llevant fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 20'55 metres.

Esveltesa: 5,4

COMA, LA Sant Quirze i Santa Julita

Altitud: 1005 metres. Municipi de la Coma i la Pedra.

Església moderna. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó rebaixat sobre quatre arcs torals; té cor, cancell i la capçalera recta. Els seus murs són de maçoneria amb grossos carreus a cantoneres. El frontis a ponent té el portal dovellat en arc de mig punt i brancals de carreus tot en pedra blanca, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular.

Campanar merament funcional, coetani del temple. Té planta quadrada (3'15 x 3'15 m) i està coronat per una cornisa amb un fris en ziga-zaga al dessota i una teulada de quatre vents amb una petita creu metàl·lica al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestres rectangulars amb la llinda un pic arquejada, una a cada cara; té una motllura senzilla a la seva base. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres sense cap element que trenqui la seva nuesa.

Situació: damunt l'ala dreta de la capçalera del temple orientada a llevant fent-hi angle al sud-est.

Alçada: 12'03 metres.

Esveltesa: 3,8

LINYA Sant Andreu

Altitud: 668 metres. Municipi de Navès

Església aixecada entre el segle XVII i el XVIII en un estil neoclàssic senzill. Consta d'una sola nau coberta amb una volta de llunetes reforçada per arcs torals de mig punt i està acompanyada de capelles laterals; la seva capçalera és recta. El frontis bastit amb carreus mitjans ben escairats i alineats de pedra marronosa es troba mig arrebossat; té un portal rectangular amb el marc carreuat d'escàs relleu; unes quantes grades al seu davant i una rampa al lateral esquerre li donen accés; una rosassa motllurada es troba a la part alta i queda coronat per una cornisa angular.

Guarda un retaule neoclàssic del 1775 dedicat a sant Joan situat a l'altar major en el qual destaca la imatge barroca policromada de la Mare de Déu del Roser; procedeix de l'església de Bergús.

Campanar d'un estil neoclàssic rústic i auster. Té planta gairebé quadrada (3'50 x 3'35 m) i està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als caires i un terrat amb balustrada i pinacles als angles al damunt del qual s'aixequen quatre arcades en diagonal unides al centre amb un pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura senzilla a la seva base; una altra es troba més avall a l'alçada de la teulada del temple per damunt de la qual hi ha oberta una petita finestra rectangular. Els seus murs estan arrebossats amb carreus visibles a cantoneres i presenten una total nuesa en el seu primer alt cos.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 22'19 metres.

Esveltesa: 6,3

LLADURS

Santa Maria

Altitud: 834 metres.

Església aixecada cap el 1927. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb voltes bufades reforçades amb quatre arcs torals de mig punt sostinguts per sengles pilastres; té la capçalera recta. Interiorment els murs estan pintats de blanc grisenc i les pilastres i arcs torals de blau clar. El frontis està bastit amb carreus mitjans ben escairats disposats en filades regulars i amb els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres; té un sòcol baix d'escàs ressalt i un portal en arc de mig punt dovellat, una rosassa a mitja alçada i una senzilla cornisa angular.

Dimensions: 17'67 x 6'86 x 7'56 metres respectivament de llargada (inclou el cancell), amplada i alçada.

Guarda una imatge policromada del segle XV de la Mare de Déu, segurament procedent d'un retaule.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (2'00 x 2'00 m) i està coronat per una cornisa i per un mur baix de merlets esglaonats que envolten una teuladeta piramidal amb una creu de pedra al cim inclosa en l'alçada del campanar. La cel·la queda oberta amb amples finestral d'arc de mig punt, un a cada cara; té una motllura a mitja alçada que és una prolongació de la cornisa de la façana. Una escala de cargol arriba fins al cor i, des d'allí s'entra al campanar i s'hi puja per una escala de mà d'alumini, de treure i posar; per accedir al terrat es fa a través d'una trapa. Els seus murs són de carreus mitjans irregulars ben escairats.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-est de frontis orientat a llevant.

Alçada: 16'00 metres.

Esveltesa: 8

LLOBERA

Sant Pere

Altitud: 855 metres.

Església romànica d'origen molt modificada cap als segles XVI al XVIII; a llevant, a la capçalera, una finestra de mig punt atrompetada, avui (2005) cegada, situada al centre del mur presenta detalls en relleu segurament romànics tant a l'intradós com a l'arc fet d'una sola peça i també als muntants. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó apuntada; té una capella lateral fonda coberta amb volta de creueria. El portal rectangular classicitzant amb el marc filetejat està situat al mur de migdia al fons d'un porxo profund cobert amb una àmplia volta de canó de mig punt peraltat. El cor amb barana de fusta descansa sobre un embigat igualment de fusta. Els seus murs són de carreus grans de pedra marronosa, irregulars i ben escairats ordenats en filades

Dimensions: 15'27 x 4'59 x 6'13 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'05 x 4'74 m). La seva base és romànica; està coronat per una senzilla cornisa amb pinacles de bola als angles i una coberta plana. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues al cantó de migdia; una altra al cantó de llevant ara tapiada té forma quadrada. Els seus murs presenten paraments de carreus de pedra marronosa ben tallats, grans i irregulars; una finestreta d'arc de mig punt, esqueixada, es troba a la part baixa pel cantó de migdia. Una antiga escala de pedra, en força mal estat, permet arribar a la cel·la.

Situació: lleugerament més endarrerit que la façana lateral sud fent angle al sud-est.

Alçada: 14'30 metres.

Esveltesa: 2,8

MADRONA

Sant Pere

Altitud: 553 metres. Municipi de Pinell de Solsonès

Església neoclàssica aixecada entre el 1771 i el 1776. Consta d'una nau amb la capçalera recta acompanyada de capelles laterals. El frontis el té arrebossat i pintat de blanc trencat amb carreus de pedra fosca a cantoneres; unes pilastres recorren tota la façana de dalt a baix; senyalen tres zones que es corresponen amb la nau i les capelles laterals; uns pinacles sobresurten al capdamunt d'aquestes pilastres i al cim de la minsa cornisa que és corbada en semicercle convex al centre i còncava als laterals. Té una portalada barroca en pedra fosca amb un portal en arc carpanell, pilastres toscanes adossades als muntants, cornisa sinuosa i fornícula sense imatge amb decoració de volutes als costats; una rosassa queda oberta a mitja alçada i un òcul rectangular està situat poc més amunt. Els seus murs laterals són de maçoneria amb carreus al caire, tot en pedra marronosa.

Guarda un antic retaule barroc avui dividit en tres parts situades en sengles capelles laterals.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'55 x 4'60 m) i un de segon vuitavat coronat per una cornisa amb gàrgoles als costats curts i a sota d'ella, i per una agulla piramidal quadrada amb inflexió a la base vuitavada; té les careneres destacades. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres al primer cos i de carreus ben escairats en el segon, tot en pedra marronosa. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja una campana; dues motlures es troben sota les finestres poc separades, una altra a l'arrencada dels arcs i una quarta sota les gàrgoles.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 25'89 metres.

Esveltesa: 5,6

MATAMARGÓ

Sant Pere

Altitud: 651 metres.

Municipi de Pinós

Església d'un barroc senzill aixecada cap el 1650. Consta d'una nau amb un absis poligonal cobert per una volta de nervis; està acompanyada de capelles laterals. El frontis té una portalada classicitzant amb un portal en arc rebaixat; el marc finament motllurat està flanquejat per unes pilastres toscanes adossades als muntants, per un entaulament i per un frontó circular i motllurat amb un relleu decoratiu al timpà; una rosassa motllurada i atrompetada queda oberta a mitja alçada i està coronat per una cornisa angular amb un doble fris al dessota format per uns relleus amb zig-zaga. Ha estat bastida amb murs de maçoneria de pedres petites mig carreuades.

Guarda dos retaules barrocs, un de Segimon Pujol, el del Roser, i l'altre del 1796 situat a l'altar major és de Josep Pujol i Lluhí (1734-1809) dedicat a Sant Pere.

Campanar d'un barroc senzill coetani del temple. Té planta quadrada (4'30 x 4'30 m) i està coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als quatre caires. Els seus murs són de maçoneria com al frontis amb un arrebossat en mal estat i escàs, i carreus de pedra rogenca a cantoneres. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; n'hi ha una altra de rectangular a mitja alçada a la cara frontal; una motllura es troba situada entre la cornisa i les finestres. Una escala de pedra sobre voltes i arrapada als murs arriba fins a la cel·la; des d'ella al terrat s'hi puja per una escala de gat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 20'85 metres.

Esveltesa: 4,8

MOLSOSA, LA

Santa Maria

Altitud: 846 metres.

Església aixecada al 1934 amb aires neoromànics seguint un projecte proposat el 1920. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular i acompanyada de capelles laterals. El frontis està precedit d'un porxo aixecat el 1952 de carreus de pedra blanca amb teulada d'un sol vessant damunt tres arcs de mig punt que es recolzen en pilars quadrats coronats per una imposta motllurada; està situat davant mateix del portal dovellat de punt rodó. Els seus murs són de paredat de pedra marronosa. Per damunt del porxo el frontis té una rosassa i, per coronament, una cornisa angular amb un fris de grans arcs cecs de mig punt peraltat al dessota i una gran creu de pedra al cim.

Dimensions exteriors: 23'46 x 11'50 x 10'30 respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitecte: Enric Sagnier i Villavecchia (1858-1931).

Guarda un retaule barroc del 1647 dedicat a Santa Maria obra de l'escultor de Constantí ubicat a Manresa Joan Grau (1606-1685).

Campanar merament funcional aixecat el 1952. Té planta gairebé quadrada (3'90 x 4'00 m); està coronat per una cornisa motllurada amb pinacles als angles i una agulla piramidal recoberta de plaques metàl·liques. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de paredat de pedra marronosa amb carreus a cantoneres; tot i la seva nuesa l'aspecte és molt digne.

Situació: adossat al mur de ponent en l'angle sud-oest del frontis encarat a migjorn, tot ell força més avançat que el frontis i el porxo.

Alçada: 20'17 metres.

Esveltesa: 5

MONTPOL Sant Miquel
Altitud: 838 metres. Municipi de Lladurs

Església del segle XVII segons consta en la llinda de la casa rectoral adjacent amb la data de 1632; no fou acabada fins al XIX. Consta d'una nau rectangular amb un transsepte. El portal s'obre al mur lateral de ponent; és rectangular amb la llinda un pèl corbada. Els seus murs estan arrebossats amb carreus grans de pedra rogenca a cantoneres.

Campanar de planta gairebé quadrada (3'35 x 3'48 m) coronat per una cornisa motllurada i una agulla piramidal sense cobertura amb el formigó visible com a mostra de la seva rusticitat; en un primer cos d'aires antics, del moment inicial de l'església, segle XVII, els murs són de maçoneria amb grans peces rogenques mig carreuades i carreus a cantoneres de pedra clara; al seu damunt hi ha un segon cos d'aires moderns amb els murs arrebossats i els caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres mitjançant carreus ben polits d'aspecte encoixinat; al capdamunt hi ha obertes les finestres en arc de mig punt de la cel·la, una a cada cara; hi penja una campana; una senzilla motllura es troba a la seva base.

Situació: adossat en l'angle que fan la nau amb el transsepte, proper a la capçalera encarada a migdia.

Alçada: 19'24 metres.

Esveltesa: 5,5

NAVÈS Santa Margarida
Altitud: 610 metres.

Església d'estil barroc senzill aixecada cap el 1666 (gravada a la llinda de la porta hi figura la data del 1668), amb restes de l'anterior romànica en la part baixa de l'actual frontis que deuria ser la paret lateral de la romànica, i també de la preromànica visibles en part a l'entrada del que havia estat el cor avui desaparegut. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta seguida de canó damunt una imposta que ressegueix la seva base; està acompanyada per dues capelles poc fondes per cada banda.

El frontis està bastit amb carreus mitjans desiguals i una mica matussers a la part baixa, més regulars, grans i ben alineats des de mitja alçada; hi té un portal classicitzant rectangular amb marc estriat i senzilles pilastres toscanes adossades als muntants, un frontó triangular amb el vèrtex superior escapçat, un òcul a mitja alçada i una cornisa angular. Per l'interior els seus murs tenen paraments de grans carreus ben escairats.

Dimensions: 16'32 x 6'22 x 8'54 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda imatges antigues com la Mare de Déu del Roser barroca.

Campanar neoclàssic del 1801. Té planta quadrada (3'80 x 3'70 m). Queda dividit en tres cossos per dues motlures. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada amb pinacles de bola als angles. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara. Té un sòcol de pedra picada de 0'65 metres d'alt i 8 centímetres de gruix; la resta dels murs són de

maçoneria molt endreçada amb carreus a cantoneres de pedra rogenca. Al mur del migdia hi ha un òcul on hi figura la data de 1801. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra picada fins a prop de la cel·la quan segueix amb un nou tram d'obra; va de paret a paret sense deixar cap ull d'escala.

Situació: adossat al mur de llevant fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 20'41 metres.

Esveltesa: 5,3

OLIUS

Sant Esteve

Altitud: 565 metres.

Església romànica del segle XI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre quatre arcs torals, un d'ells és el presbiteral que, de fet, no és diferent dels altres ja que el presbiteri és tan ample com la nau; descansen en sengles pilastres amb capitells decorats senzillament; els murs per l'interior presenten una lleugera inclinació cap enfora. L'absis semicircular està decorat externament amb arcuacions cegues i lesenes, i amb una creu de pedra al cim del mur angular on està acoblada la volta de la nau; sota de l'absis hi ha una cripta preromànica amb sis columnes (de fet són desiguals i dues són pilars ja que presenten forma poligonal) que separen tres naus amb primitives voltes d'aresta d'estructura de fulls de llibre; està sota mateix del presbiteri de la nau de l'església i oberta a l'exterior per petites finestres visibles externament a la base de l'absis en el nivell del sòcol. Unes altes pilastres a manera de contraforts reforcen els murs laterals per l'exterior.

El portal que s'usa avui dia està obert al mur lateral de migdia; té un arc de mig punt dovellat amb un ràfec al damunt; el frontis a ponent també hi té un portal, el principal, però avui en desús i amb una porta vidriada i una altra amb reixa de ferro; queda a mitja alçada i no és practicable; presenta un arc de mig punt que engloba un timpà; una finestra en arc de punt rodó es troba a mitja alçada i per coronament hi figura una minsa cornisa angular amb una creu de pedra al cim.

Dimensions: 32'32 x 6'60 x 9'30 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 8 metres; les de la cripta són 10'20 x 6'50 (les tres naus) x 3'31 metres; cadascuna de les seves tres naus té tres trams i el presbiteri un més de fondària, en total quatre trams, per tres naus, en fan dotze en total; les dimensions de l'edifici per fora són: 34'60 x 9'20 x 12'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; si les comparem amb les mesures de l'interior ens mostren un gruix considerable dels murs, gruix que, en alguns punts, arriba als dos metres i fins els supera.

Campanar merament funcional aixecat en el segle XVI. Té planta rectangular (5'53 x 4'93 m). Està bastit amb murs de carreus mitjans i queda coronat per una cornisa de teules sobreposades i una teulada baixa de quatre vessants. La cel·la té finestres d'arc de mig punt amb l'ampit que sobresurt, una a cada cara; hi penja una campana; té una senzilla motllura a la seva base; unes espitlleres es troben obertes una sota finestres i l'altra prop de la base. Pel seu interior pujava una escala que en el primer tram era de pedra, un segon el tenia de fusta i el del final de ferro; avui (2009) tota ella és metàl·lica, arrapada als murs. La cel·la queda coberta per una volta de canó amb imposta a la seva base.

Situació: angle nord-est de l'edifici, adossat al mur nord tocant a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 20'92 metres.

Esveltesa: 3,7

En àrees properes al temple s'hi troba un **cementiri modernista** (1916) degut a l'arquitecte diocesà Bernardí Martorell i Puig (1877-1937), deixeble de Gaudí; i també una excavació arqueològica amb una gran quantitat de sitges enterrades, moltes d'elles encara amb la coberta o tapa original; sembla que són d'una època força endarrerida de la cultura ibèrica, de fa uns 2500 anys, i que estaven destinades a contenir el gra aconseguit per les comunitats situades als

turons de l'entorn com es pot veure per les restes dels poblats avui posats al descobert; aquest gra segurament era venut a les planes properes al mar i transportades, possiblement, per mitjà del riu Cardener que passa a poca distància.

PEDRA, LA Sant Serni
Altitud: 999 metres. Municipi de la Coma i la Pedra

Església romànica molt modificada; conserva tres absis quadrats del romànic avui mig ocults per les obres posteriors. Consta d'una nau amb capçalera recta. Té un portal dovellat de pedra blanca amb dues arquivoltes de mig punt i amb bordó que descansen en unes senzilles impostes; es troba obert en el frontis dins d'un atri fosc cobert per una teulada de dos vessants. Els seus murs són de paredat arrebossat o de maçoneria.

Campanar modern de planta quadrada (3'15 x 3'15 m). La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; té unes senzilles motlures, una a la seva base i l'altre al seu damunt. Està coronat per una cornisa i un terrat amb pilars i pinacles als angles i una barana amb el passamà sobre un entrecreuat. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat en mal estat.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 16'85 metres.

Esveltesa: 5,3

PERACAMPS Sant Pere Màrtir
Altitud: 853 metres. Municipi de Llobera

Església aixecada el 1934. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó rebaixada i capçada per un absis quadrat. Un porxo fondo amb volta de canó i arc exterior dovellat sobresurt de la façana principal i aixopluga un portal amb dues arquivoltes en arc de mig punt; una rosassa a mitja alçada és visible per damunt del porxo i, per coronament, sobresurt una cornisa angular que es correspon amb la teulada de doble vessant. El frontis està flanquejat pel campanar a la dreta i una altra torre octagonal baixa a l'esquerra en la que hi figura una petita finestra d'arc de mig punt; tots dos estan més avançats que el frontis i estan adossats al porxo. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres tot en un material de pedra marronosa.

Dimensions: 15'05 x 6'06 x 7'35 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda un retaule renaixentista de fusta dedicat a Sant Martí, i un altre de barroc del 1650 per a la parròquia de Llanera obrat per Joan Grau (1608–1685) de Constantí ubicat a Manresa.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (3'00 x 3'00 m). Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal de plaques metàl·liques en disposició en escata; fa inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen dues campanes. Per accedir a la cel·la hi ha una escala de pedra fins al cor i des d'ell, una escala d'obra que va de paret a paret per l'interior de la torre. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres de pedra marronosa.

Situació: adossat al mur del frontis orientat a ponent fent-hi angle al sud-oest.

Alçada: 16'92 metres.

Esveltesa: 5,6

PINELL DE SOLSONÈS Sant Miquel
Altitud: 648 metres.

Església romànica modificada cap al segle XVIII segons senyalen algunes inscripcions que duen les dates de 1722 i 1752. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada; està capçada per un presbiteri rectangular on encara hi ha una finestra romànica amb tres arcuacions de punt rodó en la base del campanar, cantó de migjorn, que s'aixeca al seu damunt. Té murs de grans carreus matussers, i un portal rectangular al mur lateral del migdia amb llinda i marc de pedra ben escairada; algun mur exterior, proper als peus, té un marcat talús, potser obligat pel pendent del terreny veí, notable en aquest punt.

Guarda alguns sarcòfags medievals.

Campanar del 1752 merament funcional. Està aixecat sobre el presbiteri. Té planta rectangular (4'71 x 5'93 m) i està coronat per una cornisa i una teulada piramidal amb un petit pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada cara; té una motllura a la seva base; una altra finestreta, ja citada, atrompetada amb tres arquivoltes en arc de mig punt d'aspecte romànic es troba a la base pel cantó de migdia. Els seus murs són de carreus ben escairats a la banda de migdia i matussers a les altres cares.

Situació: damunt la capçalera del temple orientada a llevant fent angle al sud-est del mur lateral encarat a migdia.

Alçada: 16'62 metres.

Esveltesa: 2,8

SANTA SUSANNA (o Santasusagna)

Altitud: 588 metres.

Santa Susanna

Municipi de Riner

Església aixecada cap el 1927 amb la data del 1929 gravada al portal. Consta d'una nau amb un absis semicircular a la capçalera. El frontis, amb un sòcol de carreus a mig picar, té un portal en arc de mig punt a base de carreus i dovelles de pedra groguenca, una rosassa a mitja alçada i una cornisa angular amb creu de pedra al cim. El seu mur es troba arrebossat i pintat de blanc amb carreus groguencs a cantoneres; els murs laterals són de maçoneria.

Campanar coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (3'55 x 3'50 m) i està coronat per una cornisa sobre permòdols i una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb els marcs lleugerament ressaltats de pedra groguenca; hi penja alguna campana; té una finestra gran a mitja alçada a la banda frontal similar a les de la cel·la. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats i amb carreus en relleu a cantoneres de pedra groguenca com al frontis.

Situació: adossat al mur est, molt prop de frontis encarat a migdia.

Alçada: 16'47 metres.

Esveltesa: 4,6

SANT JUST I JOVAL

Altitud: 700 metres.

Sant Salvador

Municipi de Clariana de Cardener

Església aixecada cap el 1954 amb aires neoromànics. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular. El frontis té una portalada atrompetada amb un portal rectangular recobert per dues arquivoltes dovellades en arc de mig punt i un bordó sobre impostes que deixen el frontó nu; carreus ben escairats formen els muntants; l'arquivolta exterior està constituïda per grans dovelles.

Té una allargassada finestra d'arc de mig punt amb el marc en relleu a mitja alçada i està coronat per una minsa cornisa angular; unes lesenes cantoneres, de dalt a baix, limiten el frontis. El seu mur per l'exterior és de carreus mig picats, petits i disposats en filades regulars; els laterals i el parament de l'absis són a base de paredat de pedra marronosa.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (2'40 x 4'15 m) i està coronat per una cornisa i una teulada de dos vessants. La cel·la queda oberta amb una finestra al mur davanter, a ponent, i dues més al mur de tramuntana, totes elles amb arc de mig punt i marc en escàs relleu; hi penja alguna campana; per la banda frontal una altra finestra similar a les de la cel·la es troba a la planta baixa. Els seus murs són com al frontis, de carreus mig picats, petits i irregulars; les cantoneres queden lleugerament ressaltades.

Situació: adossat al mur de tramuntana, fent angle amb el frontis orientat a ponent, un pèl endarrerit

Alçada: 12'82 metres.

Esveltesa: 3

SANT LLORENÇ DE MORUNYS Sant Llorenç

Altitud: 925 metres.

Església d'un antic monestir romànic del segle XI. Consta de tres naus de cinc trams, la central coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt, les laterals amb voltes d'aresta, primitives, formades amb lloses en fulls de llibre; estan separades per pilars cruciformes i capçades per dos absis semicirculars romànic-llombards amb prou feines visibles per l'exterior per estar rodejats d'alguns edificis; el tercer, al lateral dret, va ser destruït en ser substituït per una capella rectangular on s'ha instal·lat el retaule barroc de Josep Pujol; el tram que precedeix l'absis central està cobert per una cúpula el·líptica dins d'un cimbori octagonal regular; el mur dels peus és recte, obert amb una rosassa. Té una portalada gòtica (s. XV) al mur de tramuntana format per dues arquivoltes dovellades en degradació ornades per una motllura bossellada; tenen arc de mig punt sobre columnetes adossades (són la continuació de la motllura en bossell de les arquivoltes) i amb un bordó sobre mènsules. Més amunt hi ha una fornícula sense imatge protegida per un petit ràfec de dos vessants. Els seus murs interiors són de carreus petits, matussers i irregulars; a l'exterior presenten paraments de maçoneria. Té una cripta avui enrunada i un claustre renaixentista del segle XVI.

Dimensions: 31'40 x 6'22 x 11'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 15'67 metres.

Guarda diversos retaules: un de barroc (1713) daurat a l'altar major de Joan Francesc Moretó, de Vic; un altre de gòtic (1419) de l'Esperit Sant atribuït a Lluís Borrassà; un tercer també gòtic del segle XV de Sant Miquel Arcàngel i Sant Joan Baptista de Jaume Cirera i Bernat Des Puig; un de fusta barroc xorigueresc (1773-84) de Josep Pujol escultor de Folgueroles amb tres-centes figures de fusta de pi negre recobertes de planxa d'or policromat i amb la imatge de la Mare de Déu dels Colls romànica del segle XIII que només en té el cap original ja que la resta és reproducció moderna perquè va ser destruïda en les jornades iconoclastes del 1936; també s'han conservat restes d'unes pintures murals de finals del segle XIII i de principis del XIV a l'absis central. I un orgue del XVIII recentment restaurat (2004).

Campanar renaixentista auster del 1565-1575 obra d'un mestre de cases francès, el mestre Robert. Té planta gairebé quadrada (6'68 x 6'25 m) i murs de metre seixanta de gruix; externament presenta dues senzilles motllures destacades que el divideixen en tres cossos d'igual alçada; està

coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana metàl·lica damunt del qual s'aixeca una torrella de teulada piramidal truncada amb una modesta estructura metàl·lica al cim que sosté una campaneta, estructura que no està inclosa en el càlcul de l'alçada total. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, menys a ponent on n'hi ha dues de descentrades. Els seus murs són de maçoneria marronosa amb carreus de pedra blanca a cantoneres. Per l'interior hi puja pel centre una escala de cargol de pedra picada, arriba a la cel·la i, des d'allí, amb una altra escala també de cargol s'arriba al terrat.

Situació: adossat a l'angle nord-oest de la capçalera del temple.

Alçada: 29'89 metres.

Esveltesa: 4,4

SELVA, LA Sant Climent
Altitud: 1050 metres. Municipi de Navès

Església del segle XVIII amb restes romàniques escasses situades al migdia en la mitgera de l'església i la casa rectoral. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó i acompanyada de dues capelles laterals fondes enfrontades. Té un cor sobre un embigat de fusta i del cancell. El portal en arc de mig punt dovellat està situat al cantó de ponent; les dovelles i els carreus dels muntants són grans i ben escairats en pedra marronosa un pèl més fosca que la pedra dels murs; a mitja alçada, sobre el portal, hi apareix un petit òcul dovellat i, sota cornisa, una finestra rectangular; la teulada és a doble vessant.

Dimensions: 11'00 x 4'00 x 5'75 metres, respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons dels altars laterals fa 11 metres.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta quadrada (2'95 x 2'95 m); està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vessants. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja una campana. Els seus murs són de maçoneria mig carreuada amb carreus irregulars a cantoneres.

Situació: aixecat a la dreta del portal, al centre de la façana del migdia.

Alçada: 15'22 metres.

Esveltesa: 5,1

SOLSONA Catedral de Santa Maria i parròquia de N^a. S^a. de la Mercè
Altitud: 664 metres.

Església gòtica que conserva restes del temple romànic del 1163; aquestes restes són el campanar i tres absis semicirculars; els dos laterals estan decorats amb arcs cecs sobre permòdols; el central té la cornisa sobre mènsules i una finestreta central decorada amb columnetes; per l'interior està decorat amb arcs i columnetes; avui hi ha ubicada una capella; els altres dos serveixen de sagristia. A l'interior de l'antic temple romànic es va construir l'actual temple gòtic, lleugerament escorat respecte de l'anterior cap a l'esquerra, tot conservant els absis romànics, la part principal del campanar, alguns murs i part dels murs exteriors del claustre on es veuen extraordinàries finestres romàniques estil lleidatà.

Consta d'una sola nau gòtica capçada per un absis poligonal de set costats que sobresurt per damunt dels primitius romànics; fou iniciada entre el 1265 i el 1287 i està coberta amb una volta de creueria de cinc trams més un amb el terra a més alçada i amb grades per salvar el desnivell fins a l'entrada principal a ponent; el presbiteri s'acabà el 1623; es pot considerar com una mena de

transsepte el tram proper al presbiteri ja que les capelles laterals barroques aprofundeixen per cada costat.

El temple es pogué donar per finalitzat el 1769 amb una façana barroca al mur de ponent; hi té un portal en arc rebaixat flanquejat per columnes exemptes sobre pedestals, un frontó circular partit amb una fornícula amb imatge intercalada; un medalló al capdamunt amb una motllura doble que fa de cornisa amb un frontó i pinacle al centre i altres als extrems. L'entrada habitual es troba en un cos que sobresurt del mur lateral de tramuntana i que dona al segon tram de la nau; la seva portalada neoclàssica del 1780 té un portal en arc de mig punt amb el marc acanalat a l'intradós i flanquejat per dobles pilastres jòniques, un entaulament i una segona zona superior amb un alt relleu figuratiu al centre amb les figures de tres àngels que eleven el cos de Maria Assumpta i un bordó amb una creu en relleu al cim i pilastres poligonals a les cantoneres. El mur gòtic que forma la façana lateral està bastit a base de carreus petits, ben escairats i alineats; té una cornisa al llarg del mur amb frisos en ziga-zaga; a mitja alçada, una motllura o petit ràfec descansa sobre mènsules.

Té un claustre neoclàssic.

Dimensions: 58'20 x 13'71 x 19'53 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitecte: el mestre d'obres de Barcelona Claudi Casals II (segle XVII).

Guarda una escultura romànica en pedra del país anomenada la Mare de Déu del Claustre d'una alçada de 1'05 m; la Mare es troba en posició asseguda amb el Nen sobre el genoll esquerre; ha estat atribuïda a l'artista d'origen occità Gilabert del segle XIII o de poc temps abans. Té pintures de Josep Obiols, mosaics de Jaume Padrís i escultures de F. Juventeny, tot a la capella de la Mare de Déu del Claustre i un retaule barroc (1754) a la capella de la Mercè. Té orgue.

Campanar de planta rectangular (8'45 x 7'60 m) coronat per una cornisa motllurada i una coberta baixa de quatre vessants amb una estructura metàl·lica al damunt d'on pengen dues campanetes; aquesta estructura no ha estat comptada a l'hora de fer el càlcul de l'alçada. Els primers 25 metres són del romànic (segle XII) amb finestres d'arc de mig punt amb bordó treballat amb motius geomètrics sobre mènsules; una finestra es troba al pis baix i dues a l'alt a cadascuna de les seves cares; una motllura decorada amb un escacat les separa. Al seu damunt hi fou aixecat un altre pis en el segle XVII on s'hi ubica cel·la; hi ha obertes dues finestres d'arc de mig punt a cada cara. Els seus murs, de dalt a baix, tenen paraments de carreus mitjans ben escairats i alineats de pedra blanquinosa.

Per l'interior, una escala de cargol permet accedir als diferents pisos; està dividida en sectors, al primer és metàl·lica, al segon és de pedra picada, i als altres, torna a ser metàl·lica.

Situació: rodejat d'edificis eclesiàstics, està en la banda de migdia enfrontat amb el segon tram de la nau.

Alçada: 33 metres, segons els plànols actualitzats que m'han facilitat amablement els conservadors del temple, dada que em serveix, ja que personalment no m'ha estat possible de fer la mesura per les edificacions que envolten l'edifici catedralici.

Esveltesa: 2,8

SU

Santa Maria

Altitud: 827 metres.

Municipi de Riner

Església aixecada en el segle XIX en estil neoclàssic. Consta de tres naus separades per un robust pilar rectangular per banda i dos arcs formers de mig punt; la nau central queda coberta amb una volta de canó, les laterals amb voltes d'aresta; la seva capçalera és recta. Un cor als peus descansa sobre un arc carpanell. Al frontis hi ha un portal classicitzant rectangular flanquejat per semi-columnes toscanes sobre pedestals adossades als muntants, per un escàs entaulament i per un

frontó triangular amb un petit pinacle de bola al vèrtex superior; més amunt hi ha una rosassa motllurada a mitja alçada i per coronament una cornisa angular. Els seus murs són de carreus mitjans i grans, barrejats, amb les juntures que deixen veure el morter de calç. Els murs interiors presenten paraments de pedra vista al sòcol; la resta està arrebossada i pintada de blanc.

Dimensions: 15'00 x 5'28 x 7'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; les tres naus fan 14 metres d'amplada total.

Guarda unes làpides sepulcral al terra de la nau i un retaule neoclàssic. S'han trobat tres arcosolis o cavitats dins dels murs.

Campanar del 1815 d'inspiració neoclàssica. Té planta quadrada (3'85 x 3'85 m); un segon cos té els caires aixamfranats i queda coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als xamfrans i un terrat amb balustrada i pinacles sobre els pilars dels angles; al seu damunt s'aixequen quatre fins arcs apuntats units al centre amb un pinacle al cim. La cel·la està oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura al dessota, una altra separa els dos cossos. Els seus murs són de carreus ben escairats i alineats de pedra marronosa.

Situació: adossat al mur lateral esquerre, proper a la capçalera.

Alçada: 24'13 metres.

Esveltesa: 6,2

TIMONEDA

Santa Eulàlia

Altitud: 924 metres.

Municipi de Lladurs

Església d'orígens romànics, molt modificada posteriorment. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó enguixada; té la capçalera recta i un cor als peus. El portal en arc de mig punt dovellat està situat al mur de migdia on hi figura la data de 1623; a mitja alçada s'hi troben dues finestres allargassades d'arc de mig punt enreixades situades a banda i banda del portal. Els seus murs són de carreus irregulars i matussers barrejats amb paraments de maçoneria.

Dimensions: 14'80 x 3'50 x 8'20 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa nou metres.

Campanar romànic gairebé tot ell menys la cel·la que és moderna. Té planta gairebé quadrada (3'45 x 3'00 m) i està dividit en dos cossos, el superior de perímetre lleugerament més reduït i amb dos nivells de finestres: les del pis baix, romàniques, geminades amb arcs i mainell refets modernament es troben a cada cara; les del nivell superior o cel·la, modernes, són amples i també d'arc de mig punt dovellat, una a cada cara; hi penja una campana. Està coronat per una cornisa i una teulada de lloses posades esglaonadament formant un teulat piramidal. Els seus murs són de carreus irregulars i matussers en el primer cos en el qual s'hi obren sengles espitlleres; en el segon els carreus estan més ben escairats. Per tal d'assegurar el seu estat, no massa equilibrat, fa ben poc es van fer obres dividint-lo en pisos i travant-lo amb formigó i ferro tot deixant un pas estret; per accedir a la cel·la s'hi van posar escales de gat.

Situació: adossat al centre del mur de tramuntana.

Alçada: 16'12 metres.

Esveltesa: 4,6

VALL, LA

Santa Eulàlia

Altitud: 750 metres.

Municipi de Navès

Església del segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes amb capçalera recta i acompanyada de dues capelles laterals fondes. Té un portal dovellat en arc de mig punt obert a la façana lateral de ponent; l'intradós es troba acanalat de tal manera que apareix com si estigués format per dues arcades. Els seus murs són de maçoneria barroera mig arrebossats; queda recoberta amb una teulada a dues vessants.

Dimensions: 12'85 x 4'82 x 6'81 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les dues capelles laterals enfrontades fa 9'57 metres.

Guarda una part del capdamunt d'un retaule barroc.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (3'77 x 3'77 m) i està coronat per una cornisa amb teules sobreposades i una teulada a quatre vessants amb un pinacle de bola al cim. Els seus murs bastits amb paredat tenen reforçades les cantoneres amb carreus mitjans de pedra fosca. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; una motllura bossellada es troba a la seva base.

Situació: angle nord-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 16'61 metres.

Esveltesa: 4,4

VALLMANYA

Sant Pere

Altitud: 575 metres. Municipi de Pinós

Església d'orígens romànics; avui només en resta algun pany baix dels murs nord i sud; ha quedat remodelada al segle XIX en estil neoclàssic popular; presenta murs de paredat i carreus a cantoneres. Consta d'una nau capçada amb un mur recte i acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal classicitzant rectangular amb pilastres d'escàs relleu amb capitell jònic adossades als muntants, un entaulament i un frontó triangular amb el timpà nu; hi apareix una rosassa motllurada a mitja alçada i queda coronat per una cornisa angular amb una finestreta rectangular sota el vèrtex. El seu mur és de petits carreus ben alineats amb panys de paredat tot en pedra marronosa; ha estat cobert per un arrebossat avui perdut gairebé del tot; el reforcen carreus de pedra rogenca a cantoneres.

Campanar del segle XVIII segurament amb una base antiga, potser romànica, d'una torre de l'antic castell del lloc. Té planta rectangular (4'75 x 4'00 m) amb la part baixa de maçoneria i amb carreus a cantoneres; la part superior ha estat bastida amb carreus ben escairats; tots els materials són marronosos. Està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada amb algun pinacle conservat damunt dels pilars dels caires; sobre el terrat s'aixequen quatre arcs en diagonal units al centre amb una bola al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja una petita campana.

Situació: adossat al mur de migjorn, prop del frontis encarat a llevant.

Alçada: 21'33 metres.

Esveltesa: 4,5

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

CASTELLAR DE LA RIBERA Sant Pere

Altitud: 657 metres.

Església romànica d'origen, molt reformada. Té el frontis amb el portal dovellat en arc carpanell amb la data del 1766 gravada a la dovella clau; un òcul atrompetat i motllurat a mitja alçada i una cornisa motllurada horitzontal al centre que separa el mur frontal del campanar que sobrepuja el frontis.

Campanar de planta rectangular (3'97 x 2'75 m) amb murs de carreus grans i ben escairats. És una antiga espadanya ara tancada per tots costats amb dues grans finestres d'arc de mig punt obertes en el mur frontal i amb finestres o obertures rectangulars als altres tres costats; té una motllura a l'arrencada dels arcs i un coronament, al davant, format per un frontó triangular cobert per una teulada de dos vessants.

Situació: damunt el mur del frontis orientat a tramuntana.

Alçada: 14'25 metres.

ODÈN Santa Cecília

Altitud: 1291 metres.

Església d'origen romànic força transformada. Avui consta de tres naus separades per un pilar rectangular per banda i dos arcs formers de mig punt; la nau central està coberta amb una volta de canó arrebossada i pintada en color clar reforçada per tres arcs torals de mig punt d'escàs relleu; té la capçalera recta. Un portal dovellat en arc de mig punt està obert a la façana lateral de migdia. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres.

Dimensions: 15'00 x 4'90 x 7'32 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 12'11 metres.

Campanar d'espadanya angular de dos ulls, un a cada cara; en un d'ells hi penja una campaneta.

Situació: en l'angle format per la la façana lateral i el mur dels peus de l'església.

Alçada: 12'25 metres.

SANTA MARIA DE PINÓS Santa Maria, santuari

Altitud: 904 metres. Municipi de Pinós

Església del santuari, aixecada cap el 1642 en estil gòtic tardà i amb detalls renaixentistes. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria de quatre trams, un d'ells amb el cor situat sobre l'atri o cancell vidriat. El cor descansa en una volta de creueria amb pintures dels evangelistes. El frontis, amb mur de carreus irregulars ben escairats i disposats en filades uniformes units per un morter de calç ben visible, té un portal classicitzant rectangular amb pilastres toscanes d'escàs relleu adossades als muntants, un entaulament, un frontó triangular amb el timpà nu, una rosassa motllurada a mitja alçada i, al capdamunt, sota una minsa cornisa horitzontal, dues finestres rectangulars properes a les cantoneres; altres dues finestretes rectangulars es troben a banda i banda del portal, a poca alçada. Damunt la capçalera recta hi ha un alt campanar. Els seus murs són de carreus petits ben escairats i alineats de pedra marronosa.

Dimensions: 20'43 x 5'82 x 9'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada, amb el cancell inclòs pel que fa a la llargada.

Guarda una imatge de talla policromada, del 1531, de Santa Maria dreta amb el Nen al seu braç esquerre, d'uns 70 centímetres d'altura.

Campanar renaixentista auster, de planta rectangular (4'80 x 3'95 m), de murs carreuats, amb un cos superior, la cel·la, una mica més reduïda de perímetre i oberta amb altes finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronat per una minsa cornisa amb pinacles de bola als angles i coberta plana.

Situació: darrera el temple, damunt la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 22'08 metres.

Esveltesa: 4,6

EL TARRAGONÈS

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Altafulla	Sant Martí	24'42

Canonja, la	Sant Sebastià	35'15
Catllar, el	Degollació de Sant Joan	44'89
Constantí	Sant Feliu	44'34
Creixell	Sant Jaume	41'90
Garidells, els	Sant Jaume	21'98
Morell, el	Sant Martí	26'33
Nou de Gaià, la	Santa Magdalena	23'06
Pallaresos, els	Sant Salvador	22'54
Perafort	Sant Pere	23'09
Puigdelfí	Sant Sebastià	11'00
Pobla de Mafumet, la	Sant Joan Baptista	23'49
Pobla de Montornès, la	Santa Maria	39'55
Renau	Santa Llúcia	15'40
Riera de Gaià, la	Santa Margarida	33'29
Ardenya	Sant Jordi	22'73
Roda de Berà	Sant Bartomeu	35'53
Salomó	Santa Maria	21'09
Secuita, la	L'Assumpció	27'85
L'Argilaga	Sant Roc	29'97
Tarragona	Catedral de Santa Maria	54'25
Tarragona	Sant Francesc	31'01
Tarragona	Sant Joan Baptista	26'28
Tarragona	Sant Pau	31'95
Ferran	Santa Maria	12'25
Torredembarra	Sant Pere	37'08
Vilallonga del Camp	Sant Martí	27'81
Vila-seca i Salou		
Salou	Santa Maria del Mar	23'35
Vila-seca de Solcina	Sant Esteve	29'82

Alçada mitjana: 29'02 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha quatre i amb espadanya onze; d'aquestes la de Masricart té un campanar que fa 12 metres d'alçada.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ALTAFULLA

Sant Martí de Tours

Altitud: 52 metres.

Església barroca aixecada entre el 1701 i el 1705. Consta d'una nau de sis trams, un d'ells és el transsepte, coberts amb voltes de llunetes sobre cinc arcs torals de mig punt; uns passadissos uneixen les capelles laterals a través de passos en arc de punt rodó. Al creuer s'hi aixeca un cimbori octagonal que aixopluga una cúpula de nervis sobre petxines i amb llunetes entre nervis que queden obertes per vuit òculs el·líptics; té un absis semicircular a la capçalera. El cor amb barana de balustres descansa en un arc carpanell.

El frontis encarat a migdia té una portalada classicitzant amb el portal rectangular flanquejat per pilastres toscanes estriades sobre pedestals adossades als brancals, un entaulament, una fornícula amb la imatge del patró i una rosassa motllurada a mitja alçada; el cos central està coronat per un gran frontó triangular amb un petit òcul al centre del timpà i una espadanya d'un ull al cim. El seu mur està arrebossat i pintat en to groguenc ataronjat; els laterals tenen paraments de paredat amb carreus a cantoneres. La cripta romànica, molt restaurada, és de tres naus amb voltes de canó amb grans carreus i murs de maçoneria vista.

Dimensions: 46'46 x 10'15 x 15'98 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total del temple des del fons de les capelles laterals fa 22'42 metres. El transsepte en fa 17'95 x 9'71 x 15'93, i la cúpula al creuer arriba als 23'55.

Guarda retaules barrocs i neoclàssics com el de l'escultor Josep Vila de Reus del 1745 a un dels altars laterals; el del Santíssim Sagrament, proper a la dreta de l'entrada; el de Sant Isidre del 1705, el de Sant Sebastià del 1716, el de la Mare de Déu del Carme del 1717, el de l'altar major del 1787; també conserva alguns quadres atribuïts a Viladomat. Recentment s'ha situat al presbiteri un ambó de marbre esculpit per Marcel Socias i s'ha reposat la taula de l'altar amb marbre de Macael d'un pes de 1'2 tones sobre quatre columnes d'alabastre de Sarra.

Campanar neoclàssic auster. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'40 x 4'40 m) i un de segon octagonal on s'hi ubica la cel·la. Està coronat per una cornisa i un terrat amb barana d'obra. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres i estan coberts per un arrebossat pintat com el mur frontal. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; l'esfera d'un rellotge està situada sota la finestra que dona al frontis; una senzilla motllura circumda la torre al dessota de la cel·la; en aquest nivell uns pinacles piramidals estan ubicats en alguns dels seus angles. El campanar es troba aixecat entre contraforts i una escala, a la dreta de l'entrada al temple, permet pujar-hi; de primer és ampla, amb graons d'obra; cap a la meitat es fa de cargol, també d'obra i estreta; un últim tram té graons de fusta i es troba en mal estat. Des de la cel·la es pot arribar al terrat per una escala de gat metàl·lica situada en un angle; dona a una trapa oberta.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migjorn.

Alçada: 24'42 metres.

Esveltesa: 5,5

ARDENYA

Sant Jordi

Altitud: 60 metres. Municipi de la Riera de Gaià

Església d'aires neoclàssics austers aixecada a mitjans del segle XVIII probablement el 1764. Consta d'una sola nau rectangular acompanyada de capelles laterals. Té el frontis arrebossat en no massa bon estat; hi ha un portal en arc rebaixat amb un senzill bordó i marc filetejat de pedra

blanca; un òcul motllurat amb una finestra rectangular inclosa es troba a mitja alçada i, per coronament, hi té un frontó triangular amb un petit òcul al centre del timpà. Avui (2012) sembla que presenta poca estabilitat i el seu rector no hi deixa entrar ningú i el culte hi queda exclòs.

Campanar coetani del temple. Té un primer alt cos de planta rectangular (3'70 x 4'60 m) i un de segon octagonal coronat per una cornisa motllurada i una coberta piramidal. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; té una motllura a la seva base i una altra propera a la cornisa; una tercera motllura separa els dos cossos. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to cremós però aquest recobriment presenta un estat precari.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis orientat a migdia.

Alçada: 22'73 metres.

Esveltesa: 5

ARGILAGA, L' Sant Roc
Altitud: 180 metres. Municipi de la Secuita

Església de línies neoclàssiques aixecada cap el 1800; hi fou afegit un nou campanar més alt que el primitiu i es reformà una colla d'anys després. En ser maltractada després del 1936, es va ensorrar i fou refeta acabada la guerra, i de nou el 2000 amb l'estreta col·laboració de la gent. Consta de tres naus de tres trams; la central queda coberta per una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt i d'una senzilla imposta; dessota cada arc toral baixa una pilastra senzilla pintada de gris a diferència del mur que ho està de blanc. Les naus laterals cobertes amb voltes d'aresta estan separades per arcs formers de mig punt damunt de pilars quadrats. La capçalera recta inclou un presbiteri lleugerament corbat que permet cobrir-lo per una senzilla volta de quart d'esfera; està prolongat per un tram. Damunt de l'imposta s'hi obren finestres semicirculars que permeten una bona il·luminació del temple. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un arc carpanell i un embigat.

Té el frontis dividit en dues zones horitzontals separades per una destacada motllura a mitja façana; el portal en arc rebaixat es troba flanquejat per dues pilastres toscanes per banda que sostenen un entaulament que comprèn tota la zona central; al damunt i ben centrada hi ha una rosassa motllurada i, per coronament, un frontó triangular amb creu de pedra al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un color grisenc clar. La zona que queda per damunt de la motllura central està dividida per pilastres, dues que senyalen l'amplada de l'àmbit central del temple i altres que fan de cantoneres; sostenen una motllura filetejada

Dimensions: 15'43 x 7'74 x 11'97 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total que inclou les tres naus fa 15'31 metres.

Campanar coetani del temple i refet després del 1939. Té un primer cos de planta quadrada (4'37 x 4'70 m) acabat en una motllura destacada; el segon és octagonal irregular; està dividit en dos per una motllura amb finestres a cadascun d'ells, a l'inferior rectangulars i gairebé espitlleres amb un bordó angular; a la cel·la, en el superior, en tenen una en arc de mig punt a cada cara alterna. Està coronat per una cornisa i una cúpula peraltada de racó de claustre de rajoles negres i grana i amb petits òculs a la base de cada cara gran i una creu metàl·lica al cim que no queda inclosa en l'alçada del campanar. La cel·la amb finestres d'arc de mig punt on hi penja una campana està coberta per un sostre de maó sobre biguetes. L'escala que puja per l'interior té graons de pedra sobre voltes catalanes, va de paret a paret i té una barana d'obra enguixada; a partir del nivell del cor es fa més estreta.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a

tramuntana.

Alçada: 29'97 metres.

Esveltesa: 6,3

CANONJA, LA

Sant Sebastià

Altitud: 30 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1746 i el 1757. Consta d'una nau de quatre trams i dos passadissos laterals; la nau està coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt; una cornisa motllurada i ornada amb un fris de denticles recorre tota la base de la volta; de cada arc toral en baixa una pilastra toscana adossada al pilar quadrat que sosté els arcs formers de mig punt que separen la nau dels passadissos laterals. El presbiteri recte té a mitja alçada unes raconeres a manera de petxina que li fan donar aspecte poligonal; sostenen una volta de quart d'esfera també treballada a manera de petxina. El cor amb una barana de fusta motllurada descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta. Per damunt del nivell de les voltes d'aresta dels passadissos hi ha obertes finestres que il·luminen bé l'interior; els seus murs estan pintats de blanc i contribueixen a difondre la claredat.

El frontis recentment (1997) ha estat pintat simulant carreus; en té d'autèntics a cantoneres i al sòcol. Té un portal classicitzant rectangular de pedra blanca amb pilastres toscanes sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament i un frontó triangular amb el timpà nu; està coronat per tres pinacles de bola adossats al mur; a mitja alçada hi figura una finestra d'arc de mig punt i, per coronament, un frontó triangular amb un òcul al centre del timpà; dues finestres rectangulars estan situades a banda i banda a mitja alçada.

Dimensions: 27'60 x 7'77 x 13'53 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 17'17 metres.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (6'45 x 6'00 m) i està coronat per un tambor octagonal irregular que sosté una torrella vuitavada amb contraforts de volutes als costats curts i òculs a cada cara; està coronada per una cornisa i una teulada de vuit vessants de perfil sinuós amb un petit pinacle amb creu metàl·lica al cim que no s'ha tingut en compte en fer el càlcul de l'alçada. A la teulada hi figuren peces vidriades rogenques clares i fosques; els murs de tot el campanar estan arrebossats i emblanquinats simulant carreus com en tot el frontis. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; una motllura es troba a l'arrencada dels seus arcs i una altra a la seva base; altres se'n troben sota la cornisa i al capdamunt del tambor.

Entrant al temple a mà dreta es passa al campanar i es puja per una escala ampla amb graons d'obra i marge de fusta i un ull tancat per envans; condueix fins al cor; a partir d'aquest punt, amb una barana d'obra enguixada, deixa un ull central; abans d'arribar al capdamunt es fa estreta i pren l'estructura de cargol helicoidal fins entrar a la cel·la; hi pengen quatre campanes, una de gran, dues de mitjanes, una d'elles esquerdada, i dues de més petites. La cel·la queda coberta per una volta bufada. L'escala segueix més amunt on hi ha una estança circular coberta per una volta semiesfèrica amb òculs repartits per tot l'entorn.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 35'15 metres.

Esveltesa: 5,4

CATLLAR, EL

La Degollació de Sant Joan Baptista

Altitud: 59 metres.

Església tardo-barroca amb aspectes neoclàssics; fou aixecada entre el 1776 i el 1790. Consta de tres naus, transsepte, cúpula al creuer amb cimbori octagonal cobert per una teulada de peces vidriades i una capçalera poligonal de cinc costats desiguals; de fet consta d'un tram rectangular enfondit lleugerament de manera que té tres costats més, dos curts laterals i el del fons recte. La nau central té sis trams, un d'ells curt on s'ubica el cancell, un altre hi té el cor i un tercer molt ample, és el transsepte; està coberta per una volta de llunetes sobre arcs torals que descansen en una imposta motllurada classicitzant sobre arcs formers de mig punt i en unes pilastres d'escàs relleu adossades als pilars que separen les naus. El presbiteri té igualment volta de llunetes. Les altres dues naus, més aviat passadissos formats per les comunicacions de les capelles laterals entre si, estan cobertes per voltes d'aresta. La cúpula aixecada al creuer sobre petxines i quatre arcs de mig punt està recoberta per un cimbori octagonal amb òculs a cares alternes i cobert per una teulada de vuit vessants de teules vidriades verd clar amb un joc de dues franges fent angle de color groc pàl·lid en cadascun dels vessants separats per careneres també groguenques. Una capella fonda a l'extrem del braç dret del transsepte fou construïda cap el 1850.

El frontis té els seus murs de carreus de pedra blanca amb un portal rectangular ben carreuat flanquejat per pilastres de capitell compost sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament, un frontó circular amb el timpà nu, una fornícula amb imatge al seu damunt, una rosassa motllurada a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular amb creu de pedra al vèrtex superior i pinacles florals als extrems de la base del frontó. Els murs de les ales del frontis que es corresponen amb les naus laterals presenten un corbament còncau; cadascun d'ells hi té un senzill portal rectangular; els murs laterals tenen paraments de paredat.

Dimensions: 45'17 x 9'60 x 15'86 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou els 3'73 metres de fondària de l'atri vidriat que es troba a l'entrada; l'amplada total comptades les tres naus des del fons de les capelles laterals fa 20'75 metres; la cúpula arriba als 26'31 i el transsepte en mesura 22'78 x 9'00 x 15'86.

Arquitectes: Joan Antoni Rovira i Fraga (1730-1804) de Tarragona, tracista; Josep Prat i Delorta (1726-1790) de Barcelona i el mestre d'obres Josep Carafí de Barcelona en col·laboració amb el mestre de cases Joan Montserrat i el picapedrer Josep Solé, ambdós del Catllar.

Guarda un pica baptismal romànica de 0'98 metres d'alçada, a la boca en fa 1'50 i el seu gruix és de 9 centímetres.

Campanar barroco-neoclàssic acabat el 1796. Té un primer alt cos de planta rectangular (5'45 x 6'30 m) i està bastit amb murs de carreus ben escairats de pedra blanca; damunt d'ell n'hi un d'octagonal dividit en dos per motlures; el primer d'ells presenta finestres allargassades i estretes d'arc de mig punt, una a cada cara alterna, dintre d'un marc rectangular i amb una motllura a la seva base i uns filets pel damunt; està separat del següent per una cornisa destacada; té obertes quatre finestres d'arc de mig punt estretes i allargassades amb balustrades (balconets) i amb uns pinacles als seus extrems en forma de pitxers; les finestres obertes a cada cara alterna estan acompanyades de fines pilastres a manera de lesenes cantoneres entre les quals hi figura un medalló el·líptic; al seu damunt també hi figuren un filets. Està coronat per una cornisa composta i per una cúpula vuitavada de perfil acampanat amb les careneres destacades i un pinacle al cim; en els seus costats, alternats, hi figuren uns òculs el·líptics en baix relleu i amb decoració floral.

L'escala interior del campanar és del tipus tradicional català, arrapada als murs i sobre voltes, amb graons de pedra ben picada fins al cor i prossegueix amb graons de maó fins a l'últim tram quan es converteix en escala de cargol dins un cilindre d'obra fins a la cel·la; també s'arriba més amunt fins al terrat amb una escala de cargol d'obra. La cel·la té dues campanes, la gran de nom *Sant Joan* per marcar les hores, la petita dedicada a *Sant Nicasi* marca els quarts.

Situació: aixecat al costat de migjorn, damunt la primera capella d'aquesta banda, entre contraforts i proper al frontis orientat a ponent.

Alçada: 44'89 metres; l'alçada que es dona com a tradicional és la de 46'50 metres; el meu càlcul m'ha donat un resultat una mica inferior; això sí, fet amb dificultats, sobretot degut a les barreres urbanístiques per la qual cosa el dono amb reserves.

Esveltesa: 7,1

CONSTANTÍ Sant Feliu

Altitud: 87 metres.

Església aixecada entre el 1738 i el 1749 amb inspiració barroca. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre força ample que és el transsepte; la central està coberta amb una volta de llunetes mentre que les laterals ho fan amb voltes d'aresta; estan separades per quatre robustos pilars rectangulars que sostenen els arcs torals i els formers tots ells de mig punt; al creuer s'aixeca una cúpula sobre petxines englobada en un cimbori octagonal que culmina amb un cupulí igualment vuitavat i obert amb finestres rectangulars, una a cada costat; el presbiteri és semicircular cobert per una volta de quart d'esfera que té característiques de petxina; l'absis pren la forma poligonal de cinc costats per l'exterior; és fondo ja que està prolongat amb dos trams curts amb voltes de llunetes. El cor als peus de la nau amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes; sobre les naus laterals hi corren passadissos amb unes tribunes tancades per gelosies i baranes de balustres de fusta.

Al frontis hi llueix una portalada de pedra blanca amb un portal rectangular flanquejat per pilastres sobre pedestals, entaulament, fornícula amb la imatge de Maria; tot el conjunt queda rodejat d'elements decoratius a base de volutes, petxines, pinacles adossats, etc.; una rosassa motllurada figura a mitja alçada i està coronat per un frontó triangular amb òcul al centre del timpà amb tres pinacles als vèrtexs. El seu mur de paredat ha quedat recentment recobert amb un arrebossat esgrafiat a base de figures de rombes a partir d'un alt sòcol que simula un mur de carreus.

Dimensions: 46'50 x 10'64 x 18'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 21'94 metres; el transsepte en fa 21'94 x 10'64 x 18'24; la cúpula arriba als 26'36 metres i amb el cupulí als 32'55.

Guarda imatges que no es destruïren el 1936, algunes dels escultors Ochando i dels seus col·laboradors del segle XVIII; i el Santcrist dels Segadors, imatge barroca, anònima, del segle XVII. Josep M. Jujol (1879-1949), arquitecte tarragoní modernista, s'encarregà de dirigir millores cap a principis del segle XX com les reixes de la capella del Santíssim, les de la Mare de Déu dels Dolors, del Baptisteri, i els bancs i respallers del presbiteri. L'escultor Salvador Martorell i Oller (1895-1968) de la Canonja és autor del Santcrist Gros i de Sant Josep de l'altar major. La imatge de Maria de la fornícula és obra recent amb pedra de la Floresta de l'escultor de Reus Ramon Ferran. Té un orgue al cor.

Campanar neoclàssic erigit el 1767. Té un primer alt cos de planta quadrada (6'25 x 6'25 m); el segon és vuitavat amb una esfera horària al seu inici a la cara frontal; hi ha ubicada la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna amb decoració barroca al seu entorn; hi penja alguna campana; està coronada per una cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra damunt del qual s'aixeca una torrella quadrada amb contraforts als caires, entaulament, cornisa i cúpula apuntada vuitavada de rajols blau marí i blancs amb nervis externs destacats i amb un pinacle al cim. Els seus murs són de paredat arrebossat amb carreus a cantoneres. Per l'interior hi puja una escala típica catalana sobre voltes, arrapada als murs i amb un ull central.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 44'34 metres.

Esveltesa: 7

CREIXELL DE MAR Sant Jaume

Altitud: 48 metres.

Església aixecada el 1559 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau de tres trams, un d'ells amb el cor; queda coberta amb voltes de creueria sobre arcs torals apuntats que descansen en pilastres toscanes adossades als murs. El cor amb barana de balustres de fusta molt treballats descansa en un arc carpanell i una volta de creueria. Té una cripta del 1663 oberta en el lateral dret. El frontis té un portal renaixentista amb data a la fornícula del 1622; el seu mur és de maçoneria matussera amb el morter molt visible i amb un sòcol de carreus; el portal en arc de mig punt motllurat sobre impostes està flanquejat per columnes dòriques sobre pedestals adossades als muntants que sostenen un entaulament amb l'arquitrau decorat amb tríglifs i palmetes; damunt la cornisa hi ha una fornícula amb imatge amb decoració de volutes a l'entorn, un òcul atrompetat al damunt i dos finestrals d'arc de mig punt sota de la cornisa motllurada que fa una curvatura convexa al centre i lleugerament còncava als laterals.

Dimensions: 20'41 x 6'79 x 8'83 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada indicada val fins al presbiteri; darrere d'ell i hi ha la sagristia i una sala de juntes amb una profunditat de 6'29 metres que fa arribar als 26'70 si comptem tota la llargada de la fàbrica del temple; l'amplada total, comptada des del fons de les capelles laterals, arriba als 11'18 metres.

Campanar neoclàssic aixecat entre el 1771 i el 1773. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'70 x 5'60 m); el segon és octagonal amb una esfera horària al costat de migdia; en ell s'hi ubica la cel·la amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana metàl·lica alternada amb murs d'obra; al seu damunt s'hi aixeca una agulla molt aguda de quatre cares, modernista (1917), de nou metres d'alçada, de formigó, segons traça de l'arquitecte tarragoní Josep Maria Jujol, amb obertures a base d'arcs parabòlics, una a cada cara i, als angles, unes estàtues altes de tres metres sobre pedestals com una mena de contraforts; representen sant Domènec, sant Francesc d'Assís, sant Lluís de França i sant Joan de Malta; per coronament té un penell traçat pel mateix Jujol amb un lleó i una creu. Els seus murs són de paredat amb carreus a cantoneres de pedra rogenca.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 41'90 metres.

Esveltesa: 7,3

FERRAN Santa Maria

Altitud: 20 metres. Municipi de Tarragona

Església rústica aixecada el 1800. Consta d'una nau rectangular bastida amb murs arrebossats i emblanquinats. El frontis té una portada igualment emblanquinada amb un portal en arc rebaixat damunt brancals de carreus ben escairats amb el marc lleugerament ressaltat; unes pilastres damunt pedestals de pedra vista marronosa el flanquegen adossades als muntants; sostenen un ràfec motllurat al damunt i una fornícula amb imatge dins un frontó amb marc sinuós i motllurat amb creu al cim; dos òculs trevolats estan oberts a mitja alçada i queda coronat per una cornisa angular.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (2'80 x 2'40 m); el segon és octagonal irregular; constitueix la cel·la oberta amb finestrals d'arc rebaixat alternats amb d'altres cecs d'arc apuntat; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa sobre permòdols i una agulla piramidal vuitavada de rajoles rogenques i careners verds. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats; aquest recobriment mostra un cert mal estat, sobretot al primer cos.

Situació: adossat a la capçalera orientada a migdia.

Alçada: 12'25 metres.

Esveltesa: 4,3

MORELL, EL

Sant Martí

Altitud: 85 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1759 i el 1765. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor, i coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt que descansen en una imposta classicitzant i en pilastres toscanes; està capçada per un absis poligonal de cinc costats dels quals, externament, només tres són visibles; uns passadissos es formen per la unió de les capelles laterals cobertes per voltes bufades. El cor descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes baixa; té un digne cancell d'obra.

El frontis es troba cobert per un esgrafiament amb un element floral estilitzat fosc sobre un fons rogenc i amb un sòcol de pedra blanca. Té una portalada classicitzant de pedra blanca amb el portal rectangular flanquejat per unes pilastres toscanes sobre pedestals adossades als muntants, un entaulament i un frontó triangular truncat per deixar espai a una fornícula amb imatge rodejada de volutes decoratives amb una petxina al cim i petits pinacles adossats a banda i banda; es troben obertes a mitja alçada una rosassa motllurada i dues finestres rectangulars a banda i banda de la fornícula encarades a les ales del temple; i, per coronament, un frontó triangular amb pinacles de bola als tres vèrtexs.

Dimensions: 25'34 x 7'03 x 12'48 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 15'70 metres.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (3'78 x 3'90 m) amb murs igualment esgrafiats com al frontis, i un segon cos de maó vist de caires aixamfranats. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt sobre senzilles impostes, una a cada cara amb un rellotge d'esfera visible pel cantó del frontis i per l'oposat; està coronada per una cornisa motllurada molt destacada i una torrella amb els xamfrans reforçats per contraforts de pedra blanca decorats amb volutes, una cornisa amb pinacles de bola i teulada de peces rogenques amb pinacle de bola al cim. Fins a la cel·la s'hi arriba per una escala interior d'estil català, arrapada als murs i sobre voltes.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 26'33 metres.

Esveltesa: 6,7

NOU DE GAIÀ, LA

Santa Maria Magdalena

Altitud: 94 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII com a resultat de les remodelacions que es van fer a

l'antiga església. Consta d'una nau coberta amb voltes de canó sobre arcs torals de mig punt i amb una cúpula sobre petxines al creuer; està acompanyada de capelles laterals i capçada per un absis semicircular. El frontis té una portalada classicitzant de pedra rogenca amb el portal en arc rebaixat flanquejat per pilastres adossades als muntants, entaulament, frontó triangular, òcul motllurat a mitja alçada i cornisa angular amb un fris d'arcuacions cegues en arc de mig punt peraltat al seu dessota i una creu de pedra al cim. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (3'13 x 3'13 m); el segon, molt alt, té els caires aixamfranats amb la cel·la al capdamunt oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb bordó; hi penja alguna campana; està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal de rajoles rogenques i blanques. L'esfera d'un rellotge està situada sota la cornisa aprofitant un dels òculs que s'obren a cada cara; té un sòcol lleugerament destacat i motlures, una a mitja alçada, una altra al capdamunt del primer cos amb un fris d'arcs secs peraltats al dessota, una nova motllura a l'arrencada dels arcs de les finestres i l'última sota mateix de la cornisa. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats com els del frontis.

Situació: angle sud-est del frontis orientat a migjorn.

Alçada: 23'06 metres.

Esveltesa: 7,3

PALLARESOS, ELS Sant Salvador

Altitud: 125 metres.

Església neoclàssica consagrada el 1796 i reconstruïda després de les destruccions sofertes el 1936. Consta d'una nau de quatre trams desiguals coberta amb una volta de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt; una imposta motllurada i un fris de denticles recorre tota la base de la volta; per sota d'ella baixen pilastres de capitell compost adossades als pilars quadrats que sostenen els arcs formers de mig punt que separen la nau dels passadissos laterals. El presbiteri recte té sota la imposta unes raconeres que li donen l'aspecte poligonal; al seu damunt hi ha una volta de quart desfera bellament pintada. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta.

Els seu frontis es troba arrebossat i pintat de groc; està ornat amb diversos esgrafiats decoratius al voltant de l'òcul del capdamunt, de la rosassa, de les finestres i de la fornícula; té una portalada classicitzant de pedra blanca amb el portal rectangular flanquejat per fines pilastres adossades als muntants, un entaulament amb volutes i al seu damunt una fornícula amb la imatge de Jesús Salvador; una motllura horitzontal blanquinosa divideix el frontis en dues zones, part de sota amb dues finestres rectangulars a banda i banda, part de sobre, amb una rosassa motllurada i atrompetada i un marcat frontó triangular a la zona central amb un petit òcul al mig del timpà i una cornisa còncava a les ales.

Els altars laterals i el sagrari són de l'arquitecte modernista Josep Maria Jujol (1879-1949) de Tarragona que els va traçar entre el 1944 i el 1947.

Dimensions. 20'25 x 6'80 x 11'47 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 13'31 metres.

Campanar coetani del temple. Té un alt primer cos de planta quadrada (3'45 x 3'45 m) amb els murs, com el frontis, arrebossats i pintats de groc amb carreus de pedra blanca visibles a les cantoneres; al seu damunt s'erigeix un segon cos vuitavat o cel·la amb finestres d'arc de mig punt amb marc de grans carreus en pedra blanca, una a cada cara alterna, i un coronament a base d'una senzilla cornisa i una torrella amb òculs en cares alternes i teulada piramidal amb peces vidriades

color grana.

Entrant al temple, a l'esquerra, es passa al campanar; una escala d'obra estreta amb barana enguixada i un ull escàs arriba fins al cor, des d'aquest punt els graons es fan més alts; la cel·la té dues campanes penjades al centre; està coberta per un embigat horitzontal; hi té oberta una trapa que, per una escala de gat, permet accedir a la torrella.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 22'54 metres.

Esveltesa: 6,5

PEREFORT

Sant Pere

Altitud: 125 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII. Consta de tres naus de planta rectangular. Ha estat bastida amb murs de paredat recoberts d'un arrebossat avui (2001) amb deficiències, i amb carreus de pedra blanquinosa a cantoneres. El frontis té un portal de pedra blanca en arc rebaixat motllurat; té una creu en relleu al damunt i una rosassa motllurada a mitja alçada; està coronat amb un frontó triangular amb un petit òcul motllurat al centre del timpà i una creu de pedra al cim.

Dimensions de les naus: amplada de 6'50 metres per la central, i de 3 metres per a cadascuna de les laterals.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (3'95 x 3'95 m); el segon té els caires aixamfranats. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt de diversa alçada, un a cada cara. La zona del capdamunt és de maó vist en mal estat i està ocupat per un terrat amb barana en un estat força deteriorat; la resta dels murs són de paredat amb carreus de pedra blanca a cantoneres; dues motlures separen els dos cossos, la primera força destacada, com una cornisa; un rellotge d'esfera es troba al dessota del finestral del frontis.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle als sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'09 metres.

Esveltesa: 5,8

POBLA DE MAFUMET, LA

Sant Joan Baptista

Altitud: 38 metres.

Església barroca aixecada entre el 1699 i el 1705; l'absis, el transsepte i la cúpula són del segle XVIII. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor i una altre que és el transsepte; està coberta per una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt damunt d'una imposta classicitzant i pilastres toscanes; la cúpula que s'aixeca en el creuer sobre petxines està ubicada dins d'un cimbori octagonal. El cor descansa en un arc carpanell i una volta de canó; el cancell de fusta té un aspecte molt digne.

El frontis està arrebossat i pintat de color marronós i amb simulació de carreus esgrafiats; té una senzilla portalada en pedra blanquinosa amb el portal en arc de mig punt flanquejat de pilastres d'escàs relleu adossades als muntants i una cornisa amb pinacles adossats als seus extrems; al damunt hi figuren una fornícula amb imatge, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular amb un pinacle figuratiu al cim.

Dimensions: 30'26 x 5'60 x 8'71 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 8'35 metres, l'alçada de la cúpula arriba als 13; el transsepte en fa 14'00 x 5'64 x 8'71.

Guarda la imatge romànica (segle XIII) de la Mare de Déu del Lledó, talla policromada de 55 centímetres d'alçada amb la Mare en posició asseguda i amb el Nen damunt el genoll esquerre; i un Sant Crist de talla del segle XI.

Campanar neoclàssic del 1793 i amb una data gravada del 1997 que senyala el moment de la seva restauració. Té un primer cos de planta quadrada (4'30 x 4'30 m); el segon és octagonal amb la cel·la de quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles als angles; sobre d'ell s'hi aixeca una torrella vuitavada amb estretes finestres d'arc de mig punt i un òcul a cada cara separades per pilastres als caires que sostenen una cornisa i una cúpula vuitavada i apuntada amb pinacle al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to cremós; queden reforçats per carreus blanquinosos a cantoneres.

Una escala del tipus català sobre voltes i arrapada als murs condueix fins a la cel·la; per accedir al terrat hi ha una escala de gat.

Arquitecte pel que fa al campanar: Joan Antoni Rovira i Fraga (1730-1803).

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 23'49 metres.

Esveltesa: 5,4

POBLA DE MONTORNÈS, LA Santa Maria

Altitud: 67 metres.

Església aixecada entre el 1575 i el 1577 en estil gòtic tardà senzill i decadent. Consta d'una nau de tres trams, un d'ells amb el cor, capçada per un presbiteri poligonal de cinc costats; està coberta per una volta de creueria sense claus de volta que descansa sobre tres arcs torals apuntats. El cor es troba damunt un arc carpanell i una volta ogival baixa. El frontis, del 1778, avui (2002) arrebossat i pintat de groc pàl·lid té una portalada classicitzant amb un portal en arc de mig punt flanquejat per pilastres estriades sobre pedestals adossades als brancals, un entaulament i un frontó triangular; una rosassa motllurada queda oberta a mitja alçada i, per coronament, una cornisa semicircular convexa al centre i còncaua als laterals; una creu metàl·lica s'aixeca al cim.

Dimensions: 20'41 x 7'82 x 9'44 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 12'19 metres. Unes capelles fondes obertes en el tram immediat al presbiteri donen l'aparença d'un transsepte; les seves mesures són 19'49 x 4'00 x 4'92 metres; l'extrem dret d'aquest fals transsepte està il·luminat per un petit cupulí d'aires barrocs que arriba als 8'80 metres d'alçada comptats per l'interior.

Guarda una imatge de la Mare de Déu, de peu dret, amb el Nen sobre el braç esquerre, obra del segle XVI o XVII en alabastre policromat i d'uns 70 centímetres d'alçada; té aspecte d'un gòtic tardà, un xic abarrocat.

Campanar neoclàssic aixecat cap el 1778. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (5'32 x 5'88 m); el segon és octagonal irregular. La cel·la queda oberta amb quatre finestres, una a cada cara alterna, amb els marcs ressaltats i en arcs de mig punt sobre impostes. Està coronat amb una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada damunt del qual s'aixeca una torrella octagonal amb els caires reforçats per contraforts de perfil sinuós i crestat i oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt; la cobreix una agulla piramidal amb els careners crestats i un pinacle al cim aixecada damunt un petit tambor octagonal amb motlures que el delimiten i obert amb uns òculs a cares alternes. El primer cos té els paraments arrebossats i emblanquinats com el frontis i carreus de pedra groguenca a cantoneres; a partir del cos aixamfranat els paraments tenen carreus ben escairats i

alineats de pedra grisenca.

Una escala d'estil català arrapada als murs, sobre voltes arriba fins a la cel·la amb l'ull d'escala envoltat per envans; des de la cel·la fins al terrat s'hi arriba per una escala de mà metàl·lica.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 39'55 metres.

Esveltesa: 6,7

PUIGDELFÍ

Sant Sebastià

Altitud: 110 metres. Municipi de Perafort

Església neoclàssica molt senzilla aixecada el 1794. Consta de tres naus rectangulars. El frontis està arrebossat amb simulació de carreus; hi té un portal rectangular del 1919 amb el marc motllurat, un òcul atrompetat al capdamunt i l'esfera d'un rellotge sota mateix de la cornisa que al centre és corbada fent un semicercle convex i als laterals fa arcs còncaus; té tres pinacles repartits entre el cim i els angles. Els seus murs de paredat de pedra marronosa amb carreus ben escairats en les cantoneres de pedra blanquinosa conserven part dels que havien estat del castell del lloc.

Dimensions: 17'00 x 13'00 metres respectivament de llargada i amplada.

Campanar inacabat coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (2'50 x 2'50 m) amb murs de paredat i carreus a cantoneres; al seu damunt, quadrada i aixamfranada, s'hi troba la cel·la bastida amb carreus i oberta amb quatre finestres en arc de mig punt, una a cada cara, amb els caires lleugerament destacats com lesenes cantoneres; hi penja una campana. Ha quedat sense que s'hagi acabat de cobrir.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-est amb el frontis encarat a llevant.

Alçada: 11'00 metres.

Esveltesa: 4,4

RENAU

Santa Llúcia

Altitud: 175 metres.

Església en estil neoclàssic rural aixecada entre el 1749 i el 1756. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals. El frontis té un portal rectangular amb el marc de peces picades de pedra blanca, un òcul atrompetat a mitja alçada i un nou òcul petit sota una cornisa angular. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats.

Guarda imatges de la Mare de Déu, la de Lloret que és gòtica i la del Roser barroca del segle XVII.

Campanar de mitjans del segle XIX. Té planta rectangular (1'96 x 2'85 m) i està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara; una senzilla motllura es troba a l'arrencada dels arcs. Els seus murs tenen paraments de carreus grossers, en gran part arrebossats.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 15'40 metres.

Esveltesa: 5,4

RIERA DE GAIÀ, LA Santa Margarida

Altitud: 28 metres.

Església barroca tardana aixecada entre el 1788 i el 1790. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transsepte; està capçada per un absis poligonal de tres costats prolongat per dos trams més coberts, com la nau central, per una volta de llunetes; les laterals ho estan per voltes d'aresta; la volta de la nau major queda reforçada per arcs torals de mig punt i una imposta classicitzant; els arcs estan prolongats fins al terra per unes pilastres d'escàs relleu; les tres naus estan separades per arcs formers de mig punt damunt pilars cruciformes. En el creuer s'aixeca una cúpula inclosa dins d'un cimbori octagonal. El cor amb una barana de balustres de fusta es troba sobre l'atri i descansa en una volta de llunetes i en un arc carpanell.

El frontis té una portalada abarrocada amb un portal en arc rebaixat i marc filetejat per l'intradós; està flanquejat per columnes toscanes sobre pedestals adossades als brancals; té un entaulament, un frontó arquejat amb el timpà nu, una fornícula amb imatge, una rosassa calada a mitja alçada d'influència gòtica i una cornisa amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals ornada amb un fris d'arcs cecs sobre mènsules al dessota i pinacles als angles. Els seus murs de maçoneria presenten un arrebossat pintat en un to ataronjat i amb carreus de pedra negra a cantoneres.

Dimensions: 34'71 x 6'90 x 12'46 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus arriba als 15'55 metres, la cúpula als 17'87; el transsepte té una amplada de 6'87.

Campanar d'aires barrocs coetani del temple. Té un primer alt cos capçat per una fina cornisa; la seva planta és quadrada (5'04 x 5'04 m); el segon és octagonal; està coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada damunt del qual s'aixeca una torrella vuitavada amb contraforts decorats amb volutes situats als caires; unes finestres d'arc de mig punt queden obertes a cares alternes; està coronat amb una cornisa amb pinacles i una agulla piramidal vuitavada amb els caires crestats. La cel·la té finestres en arc de mig punt, obertes i cegues alternades; hi pengen tres campanes; una fina motllura decora la seva base. Els seus murs de maçoneria estan arrebossats en el primer cos amb carreus en relleu a les cantoneres; el segon cos té paraments de carreus mitjans ben escairats de pedra marronosa; en ell els caires queden ressaltats amb lesenes cantoneres. Un rellotge d'esfera és visible sota la cel·la en la cara frontal.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle amb el frontis encarat a migdia.

Alçada: 32'29 metres.

Esveltesa: 6,4

RODA DE BERÀ Sant Bartomeu

Altitud: 67 metres.

Església d'aires barrocs iniciada el 1612 i acabada el 1681 segons dates que figuren respectivament a la sagristia i al cor; va ser ampliada i retocada a la fi del segle XIX ja en un neoclàssic tocat d'elements romàntics. Consta de tres naus, les laterals més aviat passadissos oberts entre les capelles; té la capçalera recta. La nau central té quatre trams, un d'ells amb el cor, coberts amb voltes de llunetes igualment que el presbiteri. El cor amb una barana de fusta descansa en un arc carpanell i una volta rebaixada de llunetes.

El frontis neoclàssic presenta paraments de grans carreus amb sòcol i cantoneres en ressalt; hi té una portalada classicitzant amb un portal de dues arquivoltes en arc de mig punt sobre impostes i brancals filetejats a l'intradós; tot l'entorn està recobert de dovelles encoixinades i queda

flanquejat per fines columnes exemptes de capitell similar al compost i fust estriat sobre pedestals; el recobreix un entaulament amb tríglifs simplificats damunt mènsules i un frontó circular amb decoració d'arcuacions en el timpà; una rosassa calada i motllurada es troba a mitja alçada i, per coronament, una cornisa angular amb una motllura sobre mènsules i una creu metàl·lica al cim.

Dimensions: 24'92 x 7'34 x 10'92 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 13'67 metres.

Guarda una pica baptismal romànica en dos recipients en un mateix bloc de marbre; procedeix d'una antiga església del poble mariner; avui ha estat inclosa i encaixada dins d'un digne recipient de pedra amb peu motllurat. També conserva paviments amb mosaics dissenyats per l'arquitecte modernista tarragoní Josep Maria Jujol en el presbiteri i al cancell; el sagrari és del mateix artista.

Campanar neoclàssic del segle XIX. Té planta gairebé quadrada (4'35 x 4'50 m); un segon cos amb els caires aixamfranats, gairebé vuitavat, està coronat per una cornisa sobre permòdols i un terrat amb barana de pedra damunt del qual s'aixeca una torrella octagonal amb finestrals apuntats a cares alternes i amb una cornisa sobre permòdols i cúpula vuitavada apuntada amb els careners ressaltats. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc apuntat sobre impostes i amb l'ampit que sobresurt sobre permòdols, un a cada cara; hi pengen campanes. Els murs del segon cos i els de la torrella presenten paraments de carreus mitjans ben escairats de pedra marronosa i amb els seus vuit caires ressaltats a manera de lesenes cantoneres. Per arribar a la cel·la hi ha una escala d'estil català sobre voltes i arrapada als murs.

Situació: adossat al mur de ponent fent angle al sud-oest del frontis orientat a migdia.

Alçada: 35'53 metres.

Esveltesa: 7,8

SALOMÓ

Santa Maria

Altitud: 158 metres.

Església que presenta alguns elements del romànic però essencialment quedà refeta en estil barroc al segle XVII i remodelada al segle XIX; al XX s'hi ha instal·lat un porxo frontal en arcs de mig punt sobre fines columnes toscanes; al fons d'aquest porxo s'hi obre el portal romànic en arc dovellat de mig punt amb impostes decorades amb un escacat i amb incisions simbòliques en alguns carreus dels brancals; aquest portal es trobava en la seva cara lateral i va ser traslladat a l'actual frontis. Per damunt del porxo és visible una finestra esqueixada en arc de mig punt amb l'entorn carreuat; aquest mur frontal es troba avui arrebossat i pintat en color crema clar; a les cantoneres s'hi veuen carreus de pedra clara.

El temple consta de tres naus de quatre trams, les laterals molt amples, i un transepte amb una cúpula sobre nervis al creuer. La central està coberta per voltes de llunetes i les laterals per creueria. Una capella lateral a la banda de migdia, la del Sant Crist, obrada entre el 1708 i el 1715, està coberta per un cimbori vuitavat amb cupulí, ambdós oberts per finestres el·líptiques el primer i en arc de mig punt el segon; estan coberts per teulades de peces aràbigues vidriades de color verd.

Dimensions: 29'27 x 6'24 x 9'37 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transepte en fa 19'43 x 7'19 x 9'31 i la cúpula arriba als 12'42. Un atri a l'entrada fa 2'21 metres de fondària, mesura ja inclosa en la llargada total de la nau. El porxo fa una fondària de 4'45 metres.

Guarda vuit teles pintades a l'oli pel pintor de Valls Pons i Monravà (ss. XVII i XVIII) a la capella del Sant Crist.

Campanar del segle XVIII. Té planta gairebé quadrada (3'40 x 3'30 m). Fou bastit amb

murs que avui es troben arrebossats i amb carreus de pedra blanquinosa a cantoneres; té un segon cos de planta vuitavada separat del primer per una fina motllura i bastit amb paraments de carreus mitjans ben escairats de pedra clara; en ell s'hi ubica la cel·la amb finestres d'arc de mig punt, un a cada cara alterna; hi pengen campanes; una motllura es troba a l'arrencada dels arcs. Està coronat per una teulada i una cornisa motllurada cobertes de teules vidriades de color verd; al seu centre s'aixeca una torrella circular amb vuit finestres d'arc de mig punt alternant amb figures escultòriques adossades, modernes; una nova cornisa dona pas a una agulla de teules envernissades verdes amb pinacle al cim. Aquest joc de teulades donen vistositat al temple.

S'entra al campanar per una porta exterior; l'escala és estreta i de cargol d'obra; després segueix sobre voltes, arrapada als murs i a un pilar central en un primer tram; en un segon segueix amb ull central escàs, amb barana d'obra i damunt un senzill embigat de fusta; un curt tercer tram sense barana arriba a la cel·la. L'espai de la cel·la i la torrella aixecada al seu damunt només queden separats per una senzilla peça de fusta a manera de gelosia que fa de sostre de la cel·la i del terra de la torrella; es passa de l'un a l'altre per una escala metàl·lica de gat a través d'un trapa oberta.

Situació: sobre l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest amb el frontis encarat a ponent.

Alçada: 21'09 metres.

Esveltesa: 6,2

SALOU

Santa Maria del Mar

Altitud: 10 metres.

Església aixecada entre el 1752 i el 1766 en estil neoclàssic, molt destruïda el 1936 es va refer ampliant-la els anys cinquanta del segle XX en completar-la amb naus laterals, un transsepte amb el cimbori i una capçalera semicircular darrere el presbiteri on s'hi ubica una capella. Consta actualment de tres naus, la central rectangular coberta amb una volta de llunetes, les laterals ho fan amb voltes de canó; una cúpula sobre petxines s'aixeca al creuer dins d'un cimbori octagonal; té cor i un cancell digne.

El frontis arrebossat i emblanquinat té un portal rectangular amb pilastres toscanes adossades als muntants, un entaulament, un frontó circular truncat amb el timpà decorat amb elements mariners, al seu damunt una petita fornícula amb la imatge de Maria, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i un frontó triangular amb el marc motllurat i amb un òcul al centre del timpà; està decorat al cim amb un pinacle i una creu de pedra.

Guarda pintures murals de Josep Maria Güell de cap el 1960 i de Joan Garriga el 1964.

Campanar neorenaixentista aixecat entre el 1930 i el 1932. Té planta quadrada (3'85 x 3'85 m) i en sobresortir de la teulada es transforma en un cos aixamfranat amb dues pilastres toscanes a cada xamfrà; en ell s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt sobre impostes i amb balustrades, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada amb molt ressalt i una torrella vuitavada amb esferes de rellotge a cares alternes i pilastres dobles amb pinacles adossats als xamfrans, cornisa i una cúpula apuntada de vuit sectors coberta amb teules vidriades de color rogenc, i verdes als careners.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 23'35 metres.

Esveltesa: 6

SECUITA, LA

L'Assumpció

Altitud: 170 metres.

Església d'època medieval modificada el segle XVIII i acabada al XIX. Consta de tres naus, la central en estil gòtic tardà formada per tres trams coberts per voltes de llunetes sobre tres arcs torals apuntats; s'aixequen des del terra a manera d'arcs diafragma amb carreus grans i ben escairats. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un embigat de fusta i una gran biga metàl·lica que va de paret a paret. Les nau laterals, més aviat passadissos entre capelles, queden cobertes per voltes d'aresta; els arcs formers descansen en pilars quadrats que per la part de la nau major tenen adossades la parts baixes dels arcs torals. Els murs interiors pintats de blanc destaquen dels arcs diafragma de pedra un pèl marronosa. Té el presbiteri recte.

Cap el 1997 ha estat remodelada i té els murs exteriors arrebossats i pintats en un to groguenc. El frontis té un portal rectangular amb un marc escàs de pedra blanca, un òcul atrompetat a mitja alçada, una motllura horitzontal al seu damunt i una cornisa angular amb creu de pedra al cim; un sòcol baix recorre el frontis de banda a banda pintat en un to ataronjat.

Dimensions: 15'03 x 6'14 x 6'08 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 15'15 metres.

Campanar coetani de les reformes del segle XIX. Té un alt primer cos de planta gairebé quadrada (3'90 x 3'95 m) de parets nues; el segon amb els caires aixamfranats està separat del primer per una fina motllura. Queda coronat per una cornisa damunt la qual hi ha bastit un tambor de caires arrodonits i dos òculs a cada cara; al seu damunt s'aixeca una torrella quadrada pintada de blanc amb dos contraforts de perfil curvilini disposats en angle recte a cada caire; queda coberta amb una agulla de teules vidriades de color rogenç amb els careners verdosos i un pinacle al cim. La cel·la té una finestra en arc de mig punt amb bordó sobre fines impostes a cada cara; hi pengen campanes; una motllura de peces rogenques, com les altres, es troba al seu damunt. Els seus murs estan arrebossats i pintats com al frontis i amb carreus rogençs visibles a les cantoneres

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 27'85 metres.

Esveltesa: 7

TARRAGONA Catedral de Santa Maria
Altitud: 51 metres. Centre antic: Pla de la Seu

Església aixecada entre els segles XII i XIV (1171-1331) de transició del romànic al gòtic. Té planta basilical formada per tres naus capçades per sengles absis, semicirculars el del centre i el lateral de la dreta; l'altre a l'esquerra és poligonal; s'hi ubica la Capella dels Sastres. Té un ampli transepte amb cúpula sobre trompes al creuer dins d'un cimbori octagonal gòtic amb un ampli finestral a cada cara; en sobresurt un cupulí vuitavat amb obertures rectangulars, una a cada costat, cobert per una cúpula piramidal de perfil sinuós de teules rogenques amb els careners verdosos. El mateix cimbori té la teulada com el cupulí.

Les naus de set trams estan cobertes per voltes ogivals simples sobre arcs torals apuntats; les separen robustos pilars cruciformes romànics amb columnes adossades, dues per costat i una altra de més fina a cada angle; aquests pilars sostenen arcs formers apuntats; al dessota d'un d'ells hi ha ubicat l'orgue. Àmplies capelles laterals a banda i banda estan situades entre els contraforts.

La façana principal és gòtica amb una portalada oberta amb un portal rectangular dividit en dos per un mainell on hi figura la imatge de Maria amb el Nen als braços sobre una peanya goticitzant obra del mestre Bartomeu (segle XIII); aquest portal està recobert per quatre arquivoltes motllurades en arc ogival en degradació que deixen un timpà calat i amb la base ocupada per relleus figurats; les arquivoltes descansen en dosserets que cobreixen sengles figures d'apòstols situats

sobre un sòcol decorat amb arcs cecs gòtics; està flanquejat per dos robustos contraforts acabats en pinacles crestats i que inclouen imatges santes formant un fris figuratiu amb les ja esmentades sota les arquivoltes; la portalada està coronada per una fina cornisa angular que mostra com està avançada respecte del frontis; a mitja alçada hi apareix una gran rosassa calada, motllurada i atrompetada i, a la part superior, inacabada, una fina cornisa horitzontal que és el reflex de la teulada de dos vessants; està coronada per dues finestres biforades com ulls d'espadanya.

Una portalada secundària romànica, a la dreta de la principal, té un portal rectangular amb tres arquivoltes de punt rodó que descansen en unes fines columnes, una per banda, alternades amb antes; deixen el timpà nu; al seu damunt s'hi pot veure, encastat al mur, el frontal d'un sarcòfag paleocristià figurat i, més amunt encara, una altra rosassa atrompetada i motllurada.

La catedral està dotada d'un gran claustre d'estil cistercenc amb una rica sèrie de relleus figuratius romànics. Tot el conjunt catedralici mostra paraments de carreus ben escairats de pedra clara.

Dimensions: la nau central des de l'entrada fins al fons de l'absis fa 92'19 x 14'38 x 26'54 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus fa 31 metres que inclou, també, naturalment, els gruixos dels pilars de separació; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 53 metres; el transepte en fa 53'35 x 14'63 x 26'54 i la cúpula, sempre per l'interior, arriba als 37'22 d'alçada. El claustre en mesura 47'52 x 46'40 de llargada i amplada.

Guarda el retaule de Santa Maria d'estil gòtic del segle XIV en pedra policromada de l'escultor Aloi de Montbrai a la capella dels Sastres; a l'altar major el retaule gòtic d'alabastre policromat de Santa Tecla és de Pere Joan; un frontal romànic de marbre del segle XIII amb baixos relleus sobre santa Tecla; el sepulcre gòtic de Joan d'Aragó; a la capella de Sant Miquel un retaule gòtic pintat per Bernat Martorell; a la de la Mare de Déu de Montserrat un retaule del pintor gòtic Lluís Borrassà; a la de Sant Tomàs un retaule gòtic del pintor Mateu Hortonedà; a la del Sagrament el retaule renaixentista (segle XVI) de Pere Blai i Jaume Antigó; a la de la Concepció un retaule barroc de Fra Josep de la Concepció (segle XVII); a la de Santa Tecla un retaule neoclàssic de Josep Prats (segle XVIII).

Arquitecte: consta la presència de Fra Bernat (? - 1256), o mestre Bernat, de Tolosa de Llenguadoc pel que fa a la construcció de les naus laterals i del claustre.

Campanar amb part romànic i en part gòtic dels segles XII a XIV (1334) amb dos cossos de planta quadrada (9'77 x 9'77 m) i amb un de tercer octagonal amb finestres gòtiques biforades i d'arcs calats obertes a set cares; al seu damunt un templet modern, anomenat "la capona" pel fet que guarda una campana de tres tones del mateix nom al·lusiú al so dels antics escolans capats, format per quatre robustos pilars octagonals i cobert per una teulada de quatre vessants; al seu damunt una petita campana està dedicada a senyalar els quarts; la capona ho fa per les hores. El terrat queda coronat amb pinacles crestats als angles. Els seus murs són de carreus grans i ben escairats de pedra de color groc daurat; els carreus són encoixinats en part del segon cos; quatre robustos contraforts acabats en pinacles crestats reforcen els angles de la zona vuitavada fins a la base de les finestres. Per l'interior, el campanar acull als baixos la capella de Sant Oleguer; més amunt hi ha tres estances, la primera avui buida, la segona per la maquinària del rellotge i la tercera la constitueix la cel·la.

Per una torre propera de planta quadrada a la banda de llevant hi puja l'escala àmplia de pedra picada i de cargol fins al nivell de la teulada del temple; se surt a l'exterior i per un terradet, es passa a una altra torre de dimensions més reduïdes adossada al campanar; hi puja una escala igualment de cargol de pedra picada i més estreta que l'anterior; porta a la cel·la on, amb una sòlida estructura de fusta, es troben penjades les campanes litúrgiques; en aquest punt cal pujar per una escala metàl·lica mòbil i doble, model dit de vaixell, fins a una altra escala similar a les anteriors i que arriba fins al terrat.

Situació: adossat a l'angle que formen l'ala nord del transepte i l'absis encarat a llevant.

Alçada: 54'25 metres. En papers d'informació turística es diu que fa 70 metres d'alçada; penso que és un greu error.

Esveltesa: 5,5

TARRAGONA Sant Francesc
Altitud: 45 metres. Centre: Rambla Vella, 57

Església barroco-neoclàssica aixecada entre el 1700 i el 1758; és el temple d'un antic convent dels franciscans. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes i de dos passadissos laterals separats de la nau per columnes; la capçalera és recta. Els murs laterals són de paredat dividits en zones per franges verticals d'escàs relleu en pedra blanca. El frontis arrebossat està pintat simulant carreus que actualment (2003) no es troba en massa bon estat; la portalada neoclàssica en pedra blanca té un portal rectangular amb els muntants ornats amb columnes estriades sobre alts pedestals i un entaulament; a mitja alçada hi ha oberta una gran rosassa calada neoromànica motllurada i atrompetada; per coronament presenta un frontó triangular i, més amunt, una motllura i una cornisa angulars; unes pilastres d'escàs relleu recorren de dalt a baix aquesta façana fins a sobresortir per damunt de la cornisa mitjançant pinacles; de fet, senyalen tres zones que es corresponen amb la divisió interior en tres àmbits; les cantoneres tenen també aquest tipus de pilastres.

Guarda pintures no massa ben conservades de l'arquitecte modernista Jujol a la capella de Sant Francesc.

Campanar merament funcional segurament força modern. Té planta quadrada (3'70 x 3'70 m) i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb pinacles de bola a l'entorn damunt la barana. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de paredat amb cantoneres ressaltades a manera de lesenes que, des de mitja alçada, mostren carreus encoixinats; dues senzilles motlures estan situades a la part alta i al seu dessota s'obren quatre espitlleres en diversos nivells i dues finestres rectangulars en el cos inferior.

Situació: damunt l'ala lateral esquerra del temple fent angle al sud-est de la capçalera encarada a migdia.

Alçada: 31'01 metres.

Esveltesa: 8,3

TARRAGONA Sant Joan Baptista
Altitud: 40 metres. Centre: Plaça Prim, 8

Església neoclàssica aixecada cap el 1800. Consta de tres naus, transsepte, presbiteri recte i cimbori escàs; la nau central té cinc trams coberts per voltes de llunetes que descansen sobre cinc arcs torals de mig punt; un dels trams correspon al transsepte i en el dels peus s'hi troba el cor. Les naus laterals separades de la central per pilars i arcs formers de mig punt estan cobertes per voltes de creueria. El cor amb una barana de balustres de pedra descansa en un arc carpanell i una volta d'aresta; acull l'orgue. Sobre les capelles s'hi troben unes tribunes. El creuer damunt quatre grans arcs de mig punt queda cobert per una volta similar a la de creueria.

El frontis està dividit en dues zones per una destacada motllura horitzontal gairebé un ràfec; a l'inferior unes pilastres toscanes de pedra blanca que flanquegen el portal senyalen la divisió interior en tres naus; a les zones laterals amb sòcol de pedra blanca hi figuren un finestral d'arc de

mig punt cec i un òcul motllurat al damunt; els marcs d'ambdós igualment de pedra blanca destaquen del color marronós del mur arrebossat i pintat; a la part central s'hi obre un portal rectangular amb els brancals motllurats; al damunt hi té un petit ràfec amb una teuladeta també pintada de blanc; la part superior d'aquesta façana presenta grans òculs, un en cadascuna de les tres zones i, per coronament, un frontó triangular amb creu de pedra al cim al centre i una cornisa horitzontal a les ales; uns marcs d'escàs relleu enquadren tota la façana baixa i també ho fan als murs laterals.

Se l'ha batejada com la "Pubilla de l'arquebisbat", entre altres raons perquè fou la primera que s'erigí després de la Catedral i perquè tenia una demarcació molt gran.

Dimensions: 41'85 x 8'82 x 13'23 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 17'90.

Guarda un sagrari del 2013 obrat per l'orfebre tarragoní Joan Blàzquez.

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (5'00 x 5'15 m); un segon cos té els caires aixamfranats i és lleugerament tronco-piramidal. Està coronat per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi té campanes; en un pis superior igualment amb campanes també s'obren finestres d'una mida una mica més reduïda; un fris filetejat separa aquests dos pisos. Els seus murs estan arrebossat i pintats com al frontis d'un color marronós al cos inferior i d'un to més clar al superior; l'arrebossat presenta humitats i deficiències avui dia (2003). Una escala espaiosa, d'obra, que va de paret a paret sobre voltes, puja fins al cor; en ascendir més amunt del cor, es va fent cada vegada més estreta fins arribar a la cel·la.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat més o menys cap a migdia.

Alçada: 26'28 metres; el rector mossèn Daniel Barenys em dona la mesura que li consta, 27'25 metres; tot i que podria ser jo qui m'hagués equivocat, tanmateix, poso la mesura que he obtingut per ésser conseqüent amb el meu treball que intento que sigui precís.

Esveltesa: 5,1

TARRAGONA

Sant Pau

Altitud: 25 metres. Centre: carrer de la Popular, 2

Església aixecada el 1956 d'estil paleocristià romà. Consta de tres naus capçades per un absis amb l'interior de planta basilical. El frontis està precedit d'un porxo de tres arcs de mig punt tancat per reixes sota una terrassa amb balustrada; té unes pilastres entre arcades i un entaulament amb cornisa destacada. Al cos superior, per damunt de la terrassa, s'hi obre un alt finestral d'arc de mig punt flanquejat per dobles pilastres de pedra blanca que figura que sostenen un entaulament llis i un frontó triangular amb creu metàl·lica al cim; a banda i banda del porxo en la façana lateral hi figura un sòcol de pedra blanca; flanquejant el frontis s'aixequen dues torres un pèl avançades, la de l'esquerra constitueix el campanar, la de la dreta, amb una finestra amb marc de pedra blanca i frontó triangular al capdamunt, està emmarcada per lesenes cantoneres i una destacada cornisa motllurada al cim; té una alçada aproximadament de la meitat del campanar. Hi ha una porta classicitzant al mur lateral de l'esquerra.

Campanar d'estil eclèctic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'40 x 5'25 m) i està coronat per una cornisa motllurada sobre mènsules en forma de volutes i una teulada piramidal baixa. La cel·la té obertes quatre finestres en arc de mig punt, una a cada cara, amb una balconada davant de cadascuna d'elles; hi pengen campanes; estan flanquejades per pilastres d'escàs relleu i els

balcons descansen damunt mènsules. Els seus murs tenen un esgrafiament amb simulació de carreus de color grana i carreus blancs encoixinats a cantoneres en relleu positiu i té un sòcol de pedra blanca; a les seves cares nord i est hi ha obertes finestres sageteres en diversos nivells. A part d'elles, la verticalitat del cloquer no queda dissimulada per cap altre element i el seu efecte és d'una gran nuesa.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 31'95 metres; tot i que el rector em diu que l'alçada fa 30 metres exactes, en la meua mesura n'hi he trobat gairebé 32; per honradesa ho anoto per ésser conseqüent amb el meu treball tot i que, naturalment, penso que podria ser jo qui estigués errat.

Esveltesa: 6

TORREDEMBARRA Sant Pere

Altitud: 15 metres.

Església aixecada al 1454 amb ampliacions dels segles següents (XVI, XVII i XVIII) essent, avui dia, d'aparença neoclàssica pròpia del segle XVIII. Consta d'una nau amb dos passadissos laterals oberts entre les capelles, transsepte, cúpula sobre petxines i de quatre arcs de mig punt dins d'un cimbori octagonal amb pinacle al cim i dos òculs a cada cara amb marcs decorats amb elements abarrocats. La nau de cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre que és el transsepte, està coberta per una volta de canó sobre quatre arcs torals de mig punt i capçada per un presbiteri semicircular allargat amb un tram cobert per una volta de llunetes; queda inclòs en un absis poligonal de cinc costats. El cor descansa en un arc rebaixat i una volta de llunetes; està prolongat per tres tribunes laterals per banda sobre els passadissos; en un tram, la tribuna està ocupada per l'orgue.

El mur del frontis està arrebossat i pintat amb simulació de carreus: hi té un portal classicitzant rectangular amb semi-columnes corínties sobre pedestals a banda i banda adossades als muntants, entaulament i frontó triangular amb petits pinacles adossats al mur situats a cadascun dels tres angles; una rosassa motllurada i atrompetada està situada a mitja alçada i, per coronament, una senzilla cornisa angular. Un altre portal de característiques classicitzants es troba al mur lateral de ponent.

Dimensions: 39'00 x 9'27 x 15'31 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 17'08 metres; la cúpula arriba als 23'10 i l'ample transsepte en mesura, respectivament, 17'16 x 10'08 x 15'11.

Arquitecte: mestre de cases Bernat Cassany (1558) de Tarragona.

Guarda en un altar un quadre del segle XVI amb la figura de santa Rosalía; en té altres de barrocs (santa Anna, Mare de Déu de la Mercè) i un del segle XIX dedicat a la Puríssima; l'orgue barroc és del 1705.

Campanar barroc aixecat entre el 1558 i el 1763. Té un primer alt cos de planta rectangular (5'86 x 5'00 m); en el segon octagonal s'hi ubica la cel·la; està coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada; al damunt d'ell s'aixeca una torrella vuitavada amb contraforts als caires decorats amb volutes i oberta amb finestrals d'arc de mig punt en cares alternes; en les altres hi figuren uns petits òculs a la part alta; per coronament hi destaca una cornisa, un baix tambor i una agulla piramidal amb un pinacle al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra marronosa en tots els cossos; en el segon d'ells, separat del primer per una motllura amb pinacles de bola als angles, els caires estan ressaltats per fines pilastres cantoneres coronades per una motllura sota mateix de la cornisa; una altra es troba sota els finestrals. La cel·la té finestres d'arc de mig punt en

cares alternes; hi pengen campanes; estan decorades amb marcs motllurats i amb petxines. L'esfera d'un rellotge es troba a la part alta del primer cos en les cares del frontis i de ponent. Per arribar a la cel·la s'hi puja per una escala molt digna d'estil català, fins al cor; des d'allí, per una altra de maons arrapada al mur, sobre voltes i amb un ull d'escala tancat per un cos prismàtic d'obra, s'accedeix a la torrella.

Situació: d'amunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis orientat a migjorn.

Alçada: 37'08 metres.

Esveltesa: 6,3

VILALLONGA DEL CAMP Sant Martí

Altitud: 104 metres.

Església d'estil neoclàssic aixecada entre el 1795 i el 1806. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre és el transepte; la major està coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt. En el creuer hi té una cúpula semiesfèrica sobre petxines i un tambor octagonal obert amb finestres rectangulars, una a cada cara; està coberta per teules envernissades de colors taronja i verd; les obertures fan que el temple es trobi molt ben il·luminat. El cor amb una balustrada de pedra blanca descansa en un arc rebaixat. Una imposta classicitzant recorre tota la base de la volta; està ornada amb motlures i un fris de denticles; sota d'ella baixen pilastres de capitell compost daurat; arcs formers de mig punt damunt pilars quadrats separen la nau major de les laterals. L'absis poligonal de cinc costats inclou un presbiteri recte amb les cantoneres que fan xamfrà en lloc de fer angle.

El frontis té un gran mur travessat per motlures, cornises i pilastres de pedra blanquinosa; entre elles hi queden grans plafons de paredat arrebossat i pintats de blanc. Té un alt portal rectangular flanquejat per dobles columnes de pedra blanca que destaquen del fons marronós del mur; els seus capitells d'ordre compost també mostren pedra marronosa; al damunt del portal i de la motllura que sobresurt com un ràfec a mitja alçada decorada amb un fris de denticles al seu dessota hi apareix un frontó triangular amb una finestra semicircular al timpà i frisos de denticles; en la zona superior encara s'hi troba un mur dividit en plafons rectangulars; per coronament hi destaca una cornisa horitzontal. Un gran medalló sobre el portal inclou un relleu que representa sant Martí donant mig mantell a un pobre. Les parets laterals i de la capçalera tenen un arrebossat marronós i carreus a cantoneres.

Dimensions: 41'10 x 9'75 x 15'82 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total que inclou les naus laterals i les capelles fa 21'68 metres. La cúpula arriba als 26'83 i el transepte en fa 21'68 x 9'16 x 15'87.

Arquitecte: Josep Miralles i Sorts (1751-1804) de Tarragona; el tracista fou José Miguel de Toraya.

Campanar neoclàssic aixecat força temps després que el temple. Té un primer cos de planta rectangular (6'30 x 5'50 m); el segon vuitavat té els costats curts lleugerament destacats formant plafons rectangulars allargassats. La cel·la està coronada per una fina cornisa i un terrat amb barana d'obra; queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; sota de la finestra situada a la cara frontal hi ha l'esfera d'un rellotge. Els seus murs són com els del temple pel que fa al primer cos; el segon té paraments de carreus mitjans ben escairats de pedra marronosa.

Una escala de maons de maó i marge de fusta amb una barana elemental de fusta puja per l'interior sobre voltes catalanes, arrapada als murs i amb un ull central. A la cel·la hi pengen tres campanes; la gran de nom *Abdó i Senén*, la mitjana *Martina* i una de petita, la *Roser*. Queda coberta

per un sostre d'obra sobre biguetes; en ella hi ha una trapa i per una escala de gat es passa al terrat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del mur lateral encarat a migjorn.

Alçada: 27'81 metres.

Esveltesa: 4,4

VILA-SECA DE SOLCINA Sant Esteve

Altitud: 45 metres.

Església aixecada entre el 1589 i el 1604, a mig camí del gòtic i del Renaixement, molt ben restaurada avui dia. Consta d'una nau de cinc trams coberta per una volta de creueria sobre quatre arcs torals apuntats que acaben en mènsules antropomorfes; està acompanyada de capelles laterals obertes en arc de mig punt. El cor amb barana de pedra amb òculs calats descansa en un gran arc rebaixat que sosté un embigat de fusta. A la dreta i al fons hi té una gran capella adossada al temple i que té un frontis amb portal en arc rebaixat, un òcul a mitja alçada i una cornisa sinuosa amb creu al cim. El mur frontal del temple encarat a migdia es troba arrebossat i emblanquinat i amb carreus visibles de pedra groguenca a cantoneres. La portalada oberta en ell és renaixentista; té un portal en arc de mig punt filetejat damunt impostes, columnes jòniques sobre pedestals adossades als muntants, entaulament i frontó triangular; una rosassa motllurada i atrompetada decorada amb sanefes d'esferes i denticles a mitja alçada i, al capdamunt, una minsa cornisa horitzontal amb els extrems inclinats; unes àmplies grades donen accés a l'entrada.

Dimensions: 30'66 x 9'80 x 14'72 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles fa 15'03 metres.

Arquitectes: Joan Mosergues, Lleonard Soler i Joan Parellada.

Campanar bastit entre el 1605 i el 1618, segurament aprofitant una antiga torre de guaita. Té planta rectangular (3'10 x 5'70 m). Està coronat per una fina cornisa i un terrat amb barana d'obra. La cel·la queda oberta amb finestres de punt rodó, dues a les cares llargues i una a les curtes; al seu damunt hi figura un cos prismàtic obert per petits òculs, un als costats curts i dos als llargs. L'esfera d'un rellotge es troba a la cara que dona a migdia, la frontal. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats amb carreus visibles de pedra groguenca a cantoneres; el cos de la cel·la no està arrebossat i s'hi veuen paraments de carreus marronosos clars barrejats amb algun de negrós.

Una escala ampla puja per la banda dreta del temple, va de paret a paret sense deixar cap ull central; un cop arriba a l'alçada de la volta, i per un terradet, s'arriba a dins del campanar on n'hi una de mes estreta, d'obra i, sobre voltes, arrapada als murs, sense gairebé barana i amb ull central porta fins a la cel·la; en ella hi pengen dues grans campanes penjades del centre i una tercera de mitjana penjada a la finestra de la cara frontal.

Situació: damunt l'ala dreta del temple, cap a la meitat, pel cantó de llevant.

Alçada: 29'82 metres.

Esveltesa: 5,2

LA TERRA ALTA

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis	Parròquies	Alçada en metres
Arnes	Santa Magdalena	35'76

Batea	Sant Miquel	38'39
Bot	Sant Blai	25'73
Caseres	Santa Magdalena	15'93
Corbera d'Ebre	Sant Pere	22'38
Fatarella, la	Sant Andreu	32'64
Gandesa	L'Assumpció	46'20
Pinell de Brai, el	Sant Llorenç	37'66
Pobla de Massaluca, la	Sant Antoni Abat	24'31
Prat de Comte	Sant Bartomeu	27'43
Vilalba dels Arcs	Sant Llorenç	47'15

Alçada mitjana: 32'13 metres

Una parròquia **no té campanar de torre** sinó d'espadanya; és la d'Horta de Sant Joan amb una alçada de 24'70 metres.

PARRÒQUIES AMB CAMPANARS DE TORRE, UNA A UNA

ARNES Santa Magdalena
Altitud: 508 metres.

Església barroca aixecada el 1693. Consta de tres naus de quatre trams amb planta de creu grega ja que el tram central, més ample (prop de 8 metres de llum) constitueix el transsepte; als peus de la nau central s'hi troba el cor i a l'altre extrem el presbiteri recte; sobre el creuer s'aixeca una cúpula sobre petxines; les naus estan separades per dos pilars quadrats per banda, i les voltes que les cobreixen són d'aresta; els murs interiors tenen paraments de maçoneria vista molt digna com es pot comprovar després d'un procés de neteja fet el 2004. El cor amb balustrada de fusta se sosté sobre un arc carpanell i una volta d'aresta.

Al mur lateral de ponent hi ha oberta una portalada barroca amb un portal en arc de mig punt acanalat a l'intradós sobre petites impostes; està flanquejat per pilastres estriades sobre pedestals; sostenen l'entaulament; uns pinacles disposats sobre la cornisa estan adossats al mur. Una fornícula sense imatge situada damunt la portalada està coronada per un petit frontó circular partit amb relleus decoratius intercalats. Els murs exteriors mostren paraments de carreus mitjans ben escairats de pedra marronosa clara; estan coronats per una cornisa horitzontal de filades de teules sobreposades; unes finestres rectangulars amb marc motllurat estan situades a la part alta, sota cornisa.

Dimensions: 28'68 x 7'94 x 13'55 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 18'50 metres; la cúpula arriba al 16'02.

Campanar barroc coetani del temple. Té un alt cos de base quadrada (6'00 x 6'00 m). Està dividit per fines motlures en diverses zones l'última de les quals correspon a la cel·la que queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; les flanquegen unes pilastres toscanes que també decoren els caires. De les motlures superiors en destaquen algunes gàrgoles i uns petits pinacles als angles. Al damunt de la cel·la s'aixeca al centre d'una teulada baixa de quatre vessants

una torrella octagonal amb vuit finestres, una a cada cara; està coronada amb una nova cornisa i una cúpula lleugerament cònica. El cos prismàtic principal té un rellotge d'esfera a la banda de ponent. Els murs són de carreus mitjans ben escairats disposats en filades uniformes fent joc amb els de la resta de l'edifici de pedra marronosa clara.

Es puja per l'interior per una escala de graons de pedra, ampla, sobre voltes de maó, amb barana de ferro i un ull central; té sortida al cor; des d'aquest punt es fa més estreta i els graons són de maons; la cel·la queda coberta per una volta semiesfèrica que es troba al dessota de la torrella; hi penja una campana antiga de nom *Santa Bàrbara* refeta de les destrosses sofertes el 1936.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest dels peus de l'església, al costat de la porta principal oberta en el mur lateral de ponent.

Alçada: 35'76 metres.

Esveltesa: 6

BATEA Sant Miquel Arcàngel

Altitud: 382 metres.

Església del segle XVIII, barroca per fora i neoclàssica a l'interior. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells com a transsepte. Totes estan cobertes amb voltes de llunetes i sostingudes per quatre grans pilars quadrats amb doble capitell; al creuer s'hi aixeca una cúpula semiesfèrica incorporada en un cimbori octagonal de murs de maó vist. La capçalera és recta però el presbiteri semicircular. La capella del Santíssim, proper al presbiteri, destaca per la seva cúpula dins d'un cimbori octagonal de maó vist i per la portalada de pedra amb marc de cassetons i amb columnes que flanquegen els muntants. El cancell és digníssim. No té cor. Els murs laterals i el posterior estan arrebossats i queden de color grisenc clar; el sòcol i les cantoneres són de carreus mitjans ben escairats.

El frontis té obertes tres portalades en arc de mig punt acanalat; cadascuna es troba davant d'una de les naus; les laterals estan emmarcades per pilastres toscanes adossades als muntants i la principal, situada al centre, amb fines columnes corínties exemptes sobre pedestals i amb pilastres estriades amb capitells compostos que flanquegen els brancals, un entaulament decorat amb una bella cartel·la i, al damunt, una fornícula flanquejada per columnes salomòniques, pilastres i, més amunt, un escut heràldic i un òcul motllurat i atrompetat. Les altres dues portalades tenen entaulament i fornícula buida. Quatre pilastres toscanes recorren el frontis de dalt a baix dividint-lo en tres zones; els caires presenten formes arrodonides. Un gran frontó triangular motllurat corona tot el frontis amb un petit òcul quadrilobulat al centre del timpà i una gran imatge del patró al damunt del vèrtex central. Tot el mur mostra un parament de carreus mitjans ben escairats de pedra d'un color groguenc tirant a daurat; destaca per la seva harmonia amb tot el conjunt.

Dimensions interiors: 46'18 x 8'47 x 16'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus arriba als 24'71 metres; la cúpula al creuer sobre tambor circular fa 26'40 metres d'alçada, i el transsepte en fa 23'98 x 8'45 x 16'75. Per l'exterior la façana té una amplada de 30 metres i el mur lateral té una llargada de 48.

Guarda dos retaules barrocs i una pica baptismal igualment barroca.

Arquitecte: mestre d'obres Francesc Melet i Ayat de Tortosa, segle XVIII.

Campanar neoclàssic amb un primer alt cos de planta quadrada (4'50 x 4'50 m); una destacada motllura el separa d'un segon de planta octagonal amb pilastres de capitell compost als caires al damunt de les quals hi ha disposat un entaulament clàssic. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada. La cel·la queda oberta amb vuit alts finestrals d'arc de mig punt amb bordó sobre senzilles impostes, un a cada costat; hi pengen campanes. Els seus murs tenen

paraments de carreus ben escairats que fan joc amb els de la façana. Unes motlures decoren els murs, dues a la base del segon cos i una tercera, composta, a sota dels finestrals. Davall d'un rellotge de sol hi figura la data de 1778.

Situació: adossat al mur lateral de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis encarat més o menys cap a ponent.

Alçada: 38'39 metres.

Esveltesa: 8,5

BOT Sant Blai

Altitud: 290 metres.

Església del segle XVII amb les dates del 1619-1621 inscrites en dues claus de volta; està bastida en estil renaixentista i gòtic tardà; fou modificada al XVIII. Consta d'una nau de tres trams coberta per una volta de creueria sobre tres arcs torals de mig punt i capçada per un absis escassament poligonal; l'acompanyen tres capelles laterals per banda obertes en arc de mig punt. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc i una volta de creueria rebaixats; una tribuna l'acompanya per la banda dreta.

Té la portalada a la façana lateral sud; el portal en arc de mig punt sobre impostes està flanquejat per columnes toscanes exemptes sobre pedestals; sostenen un senzill entaulament coronat per un frontó triangular truncat amb una petita fornícula amb la imatge del patró al timpà; unes poques grades al davant hi donen accés. Els seus murs són de pedra arenosa daurada de carreus mitjans matussers amb el morter força visible que presenten un sòcol baix i amb gruix moderat.

Dimensions: 17'52 x 7'36 x 11'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 12'92 metres.

Guarda unes pintures murals de l'artista Laosa.

Campanar renaixentista auster. Té planta gairebé quadrada (4'20 x 3'80 m). Està coronat per una cornisa motllurada i un breu cos amb cornisa damunt del qual s'aixeca una agulla piramidal. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat; dues motlures senzilles divideixen el cos del campanar en tres zones desiguals. Els seus murs són de carreus ben escairats i disposats en filades uniformes com els de la façana; de la meitat en amunt ja no es veu el morter de calç entre carreus.

Una escala de graons de pedra picada i ampla puja per l'interior fins al cor; a partir d'aquest punt segueix ja més estreta amb graons d'obra amb maons i marge de fusta, sobre voltes, arrapada als murs, deixa un ull central i no té barana; té un aspecte endreçat. A la cel·la hi pengen dues campanes, una de gran i l'altra petita; per una trapa es passa a dins de l'agulla superior.

Situació: adossat els peus de l'església fent angle al sud-oest del mur lateral encarat a migdia.

Alçada: 25'73 metres.

Esveltesa: 6,1

CASERES Santa Magdalena

Altitud: 324 metres.

Església del gòtic tardà aixecada al segle XVI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada i un absis poligonal gòtic del segle XIV. Té el portal obert al centre del mur lateral de migdia en arc de mig punt de grans dovelles i amb un guardapols amb una ziga-zaga a l'intradós;

descansen sobre una senzilla imposta; a banda i banda d'ell hi ha dues finestres rectangulars amb notable esqueixada. Els seus murs són de carreus ben escairats, grans, desiguals i ben alineats de pedra marronosa coronats per una cornisa horitzontal sobre permòdols.

Campanar merament funcional. És de planta rectangular (2'60 x 3'85 m) coronat amb una petita cúpula semiesfèrica sobre la coberta plana. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a llevant i a ponent i amb una al nord i una altra al sud lleugerament descentrades. Hi ha campanes que, des de l'interior, es poden fer sonar mitjançant cordes que pengen als peus de la nau. Els seus murs són de carreus com a la resta de l'edifici amb panys de maó a la seva base.

Situació: damunt els peus de la nau, a llevant, més o menys al centre.

Alçada: 15'93 metres.

Esveltesa: 4,1

CORBERA D'EBRE Sant Pere

Altitud: 337 metres.

Església aixecada el 1948 en substitució de l'antiga, destruïda en gran part, encara mig en peu al poble vell. Consta d'una nau amb sostre de bigues de formigó, capella del Santíssim a l'esquerra tocant a l'altar major, i atri. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to lleugerament groguenc. El frontis té unes grades davant la porta vidriada amb colors foscos, un òcul a la part superior i una cornisa angular doble amb una creu metàl·lica al cim. L'edifici fou projectat pel pla de *Regiones Devastadas* després de la guerra civil del 1936.

Campanar coetani de l'església. Té planta quadrada (3'93 x 3'97 m) i dos cossos separats per una motllura composta sota de la qual hi figura un rellotge d'esfera a cada cara; el primer alt cos té una estructura lleugerament tronco-piramidal; el cos superior on s'ubica la cel·la és de volum cúbic; està obert amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara i coronat per una cornisa motllurada i una teulada de quatre vessants amb un penell al cim no inclòs en la mesura de l'alçada; pengen de les finestres dues campanes. Els seus murs estan arrebossats i pintats com la resta de l'edifici. El seu primer alt cos, completament nu d'elements ornamentals, no acaba de tenir cap efecte interessant.

Des de la capella del baptisteri es pot arribar al campanar; pel seu interior hi puja una escala d'obra sobre voltes i arrapada a la paret.

Mirant cap al nord, dalt del turó on se s'aixecava el poble antic, es pot veure el campanar barroc de l'antiga església parroquial, avui abandonada a causa dels desperfectes causats pels combats que van tenir lloc a la zona durant la guerra civil (1936-39) i per posteriors actes vandàlics.

Situació: exempt, al davant de l'angle nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 22'38 metres.

Esveltesa: 5,6

FATARELLA, LA Sant Andreu

Altitud: 487 metres.

Església aixecada entre el 1628 i el 1631 en estil gòtic tardà per l'interior i barroc al frontis. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria estrellada de cinc trams, un d'ells amb el cor, i dos passadissos formats a través de les comunicacions obertes per passos rectangulars en les capelles laterals situades entre els seus robustos contraforts i cobertes per voltes de creueria simple; queden obertes per arcs de mig punt; està capçada per un absis poligonal de tres costats. Darrere

l'absis hi ha la sagristia; tot el recinte té planta rectangular. El cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc rebaixat i una volta d'aresta; té una prolongació en una tribuna sobre la primera capella de la dreta. Els seus murs tenen tots carreus mitjans de pedra grisenca ben escairats i alineats.

A la façana principal barroca del segle XVIII (1759), de grans carreus ben escairats de pedra arenosa daurada, hi ha les imatges dels quatre evangelistes d'un metre noranta d'alçada reconstruïts per l'escultor Soler Borràs de Vilalba dels Arcs després de les mutilacions que van sofrir el 1936; dins d'una fornícula central hi ha la imatge del patró, i al damunt d'ella sota cornisa, la de Maria Assumpta.

El portal té un arc de mig punt una mica rebaixat i acanalat a l'intradós que descansa en dues columnetes per banda adossades als brancals; està flanquejat per dues columnes exemptes amb relleus decoratius al fust i amb capitell compost; reposen sobre pedestals; una mica separats hi ha dues pilastres amb relleus florals; sobre el portal hi ha una finestra rectangular reixada, un entaulament molt destacat i trencat, i un nou joc de quatre columnes salomòniques adossades les centrals, ornades amb decoració floral i exemptes les laterals; sostenen un entaulament també trencat i molt destacat; al capdamunt, la cornisa fa una lleugera curvatura convexa al centre i còncava als laterals; quatre pinacles la decoren al cim.

Dimensions: 28'45 x 8'26 x 12'62 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 13'72 metres.

L'arquitecte de la part barroca és desconegut en perdre's la documentació dels arxius locals tant el 1936 en els actes de profanació dels iconoclastes de la FAI com durant els atacs que sofrí la població des del 1937 en la guerra civil del 1936; amb tot, hi ha qui s'aventura a atribuir-ho a un arquitecte italià, Sandro Andrea, basant-se en una inscripció a la façana (S Andrea) tot i que ben bé podria ser la del sant patró.

Campanar barroc poc posterior a l'obra de la façana. Té planta quadrada (4'75 x 4'75 m) que forma un alt cos prismàtic rectangular separat en dos per una motllura senzilla i coronat per una altra de composta i destacada a manera de ràfec; al seu damunt hi ha ubicada la cel·la en un altre cos rectangular de caires arrodonits i d'un perímetre més reduït que l'anterior; hi ha oberts finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara, flanquejats per pilastres estriades capçades per una cornisa destacada; part damunt, a un fals terrat de barana de carreus amb pinacles als angles, dos a cadascun d'ells, s'hi aixeca una torrella de dimensions més reduïdes encara que la cel·la però repeteix la seva mateixa estructura; està coberta per una teulada de quatre vessants de perfil lleugerament sinuós i que sobresurt fent cornisa; una creu metàl·lica la corona, creu que no ha estat inclosa en la mesura de l'alçada. La cel·la té cinc campanes, del 1963 *Misericòrdia* de 450 kg., *Andrea, San Francisco* de 200 kg., *Mare de Déu de Montserrat* de 120 kg. i una de petita que és un antic cap de projectil dels que caigueren durant la guerra del 1936, avui (2012) despenjada i deixada al terra de la mateixa cel·la.

Just en entrar a la dreta del temple hi ha la porta del campanar; una escala d'obra amb graons de lloses grans de pedra puja sobre voltes catalanes arrapada als murs i a un pilar quadrat central; dona accés al cor i des d'aquest punt l'escala és d'obra amb marge de fusta; en arribar a l'estança de la maquinària del rellotge, en no quedar espai per l'escala, n'hi ha una de fusta mòbil que permet accedir a la cel·la; cal treure-la per entrar a l'estança del rellotge i des d'ell, una cop tornada a instal·lar s'arriba a un últim tram d'escala d'obra i accedir, a través d'una trapa, a la cel·la coberta per una volta semiesfèrica on hi ha una petita trapa que comunica amb la torrella. L'esfera del rellotge és visible a la cara de migjorn sota mateix de la cornisa que es troba a la base de la cel·la.

Situació: en gran part damunt de l'ala dreta del temple, de la que en sobresurt un terç més o menys, fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 32'64 metres.

Esveltesa: 6,8

GANDESA L'Assumpció
Altitud: 368 metres.

Església romànica aixecada cap el 1190; fou modificada i ampliada al segle XVII. Consta de tres naus barroques de tres trams cobertes amb voltes d'aresta; estan separades per pilars quadrats. El presbiteri és fondo amb una cúpula inserida en un cos cúbic. Té, de l'època romànica, la portalada de la façana principal amb set arquivoltes en degradació damunt imposta contínua i de tres columnetes per banda alternades amb antes; totes tenen un mateix capitell a manera de fris decorat amb motius geomètrics; la decoració de les arquivoltes en l'estil anomenat romànic lleidatà la fan molt rica i vistosa; al damunt, un petit ràfec sobre mènsules amb relleus la separen de la part superior del frontis una mica endarrerit ja obra barroca. A mitja alçada apareix una finestra rectangular amb marc destacat i, per coronament, un gran frontó triangular al centre del qual hi figura un rellotge d'esfera. A l'interior, entrant a l'esquerra, constituint una capella lateral, hi ha les restes de l'absis semicircular romànic de la primitiva església. Aquest absis està escapçat i la part del mur que li manca està substituït per un gran finestral vidriat; en l'arc triomfal encara s'hi troben dues columnes romàniques per banda que el sostenen; la seva coberta és a base de nervadures.

La resta de la façana i murs laterals són barrocs bastits amb carreus mitjans de pedra arenosa daurada ben escairats i disposats en filades uniformes. A la façana lateral de ponent hi ha una portalada barroca amb portal d'arc de mig punt acanalat amb pilastres a banda i banda i un entaulament; al damunt, una fornícula sense imatge emmarcada amb pilastres té entaulament i un frontó truncat.

Dimensions: 28'00 x 8'66 x 16'19 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 20'78 metres i l'alçada de la cúpula en fa 20'67.

Arquitecte: mestre de cases Ignasi Gascón (segle XVII - † 1698); pel que fa al campanar el mestre de cases és el mateix que va aixecar el de Vilalba dels Arcs, Francisco Ibarquenz.

Campanar barroc de finals del segle XVII. Té planta quadrada (6'50 x 6'50 m); està capçat per una cornisa motllurada que el separa d'un segon cos de caires arrodonits amb pilastres toscanes flanquejant cada cantonera; unes motlures compostes divideixen en dos aquest segon cos essent el superior la cel·la amb els caires aixamfranats i amb finestres de punt rodó sobre senzilles impostes, una a cada cara; hi pengen campanes; hi té uns petits òculs sobreposats. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb rica balustrada amb uns pinacles als vuit angles; al damunt del terrat s'aixeca una torrella cilíndrica amb quatre finestres d'arc de punt rodó disposades en creu per sobre de les quals hi figura una motllura; està coronada per una cornisa i una cúpula coberta amb peces de pissarra negra i amb un alt pinacle al cim. A la base, una motllura als tres metres decora la nuesa dels murs que presenten paraments, com la resta de l'edifici, de carreus mitjans ben escairats de pedra d'un to groguenc tirant a daurat.

L'escala que puja pel seu interior fins a la cel·la és la corrent a la Catalunya moderna, sobre voltes i arrapada als murs; el seu primer tram és de pedra i la resta és d'obra; deixa un ample ull central. Per passar al terrat, cal fer ús d'una escala de gat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 45'95 metres.

Esveltesa: 7

PINELL DE BRAI, EL Sant Llorenç

Altitud: 189 metres.

Església aixecada cap el 1770 en estil neoclàssic del que en conserva gran part dels seus elements quan fou reconstruïda, després de les destruccions sofertes per la guerra del 36, pel pla de *Regiones Devastadas* el 1945. Està situada en un punt alt per sobre del nivell del carrer que passa pel lateral i de la plaça situada al seu davant; per salvar aquest desnivell, davant mateix del frontis hi ha una ampla doble escala pels laterals protegida per una barana metàl·lica; deixa el centre buit a nivell de la plaça.

Consta d'una nau rectangular coberta per una volta de llunetes i acompanyada de sis capelles laterals, tres per banda. El frontis té una portalada barroca, aprofitada de l'església anterior, de pedra grisa amb un portal en arc de mig punt acanalat damunt unes fines impostes; està flanquejat per pilastres toscanes damunt pedestals que sostenen un entaulament i una fornícula amb imatge; uns pinacles adossats al mur es troben a banda i banda de la fornícula; a mitja alçada hi figura un òcul amb marc ressaltat; el frontis està coronat per una senzilla cornisa angular i tot ell està arrebossat i pintat d'un color ataronjat fort.

Campanar del 1945. Té planta gairebé quadrada (5'50 x 5'25 m) amb una base de maçoneria vista i tres cossos arrebossats i pintats de color ataronjat amb rellotge d'esfera a la part alta del segon; estan separats per motlures destacades i cadascun d'ells està emmarcat per una franja amb un lleuger relleu i pintada en un to ataronjat fosc. El tercer o cel·la té els caires aixamfranats i obert amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb el marc ressaltat i pintat en un to ataronjat fosc. Està coronat per una cornisa, un tambor baix i una teulada piramidal vuitavada baixa amb un pinacle al cim. La mesura de l'alçada està presa des del terra del carrer lateral i no pas des del nivell de l'entrada de l'església ja que el campanar té l'inici en el citat carrer.

Entrant a l'església, a la dreta hi ha la porta que dona a l'interior del campanar; en ell hi puja una escala que condueix fins a la cel·la; és d'obra, sobre voltes, va de paret a paret i deixa un ull central.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle amb el frontis.

Alçada: 37'66 metres.

Esveltesa: 6,8

POBLA DE MASSALUCA, LA Sant Antoni Abat

Altitud: 364 metres.

Església aixecada en estil gòtic tardà i acabada el 1608. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de creueria estrellada; té tres capelles laterals per banda entre els contraforts. L'absis és poligonal de cinc costats; darrere d'ell hi ha estances que queden dins del recinte del temple que té planta rectangular, fet que també hem constatat a La Fatarella. El cor descansa en un arc i una volta de creueria rebaixats.

El frontis, d'aspecte sobri, té una portalada renaixentista amb un portal en arc de mig punt acanalat i motllurat sobre impostes i emmarcat per pilastres toscanes estriades adossades als muntants i per un entaulament senzill amb un frontó triangular truncat amb una fornícula amb la imatge del patró al timpà; als carcanyols hi figuren dos medallons amb les imatges de sant Pere i sant Pau. Un òcul petit motllurat està obert a mitja alçada i té una cornisa motllurada angular per coronament. Els seus murs interiors són de maçoneria de pedra vista molt digna; per l'exterior són de carreus mitjans de pedra marronosa ben escairats i disposats en filades uniformes a la façana principal i mig picats a totes les altres.

Dimensions: 19'75 x 6'97 x 10'61 metres respectivament de llargada, amplada i alçada;

l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11'42 metres.

Arquitectes: possiblement Martín García de Mendoza mestre d'obres de la catedral de Tortosa.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (5'00 x 2'80 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una teulada piramidal en pedra picada. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada costat i té una motllura composta a la seva base; hi penja una campaneta; té una coberta formada per una volta de canó amb peces de pedra ben escairades. Els seus murs com els del frontis són de carreus ben escairats de pedra lleugerament marronosa. L'escala de l'interior del campanar és de graons de pedra picada i ampla fins al cor; en seguir campanar amunt es fa estreta, amb graons de rajoles de nova instal·lació, molt dignes, sobre voltes catalanes i arrapada als murs

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 24'31 metres.

Esveltesa: 4,8

PRAT DE COMTE Sant Bartomeu

Altitud: 365 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1750 i el 1760 i amb detalls renaixentistes; fou refeta després del 1939 i entre el 1994 i el 2007. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de llunetes i capçada per un absis poligonal de cinc costats; està acompanyada de capelles laterals amb voltes d'aresta comunicades entre sí per passos estrets en arc de mig punt i uns passadissos que les travessen. Els murs interiors estan pintats de color rosat; sota la volta una cornisa motllurada recorre tota la nau; unes pilastres acanalades i de capitell jònic queden adossades als murs interiors que s'obren en arc de mig punt per donar pas a les capelles. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes.

El frontis té una portalada barroca amb un portal en arc de mig punt dovellat i amb bordó sobre impostes; està flanquejat per pilastres toscanes i per un entaulament senzill amb pinacles adossats al mur i una fornícula buida al damunt. El seu mur es troba arrebossat i pintat amb un to grisenc i amb carreus marronosos tirant a rogencs a les cantoneres; un òcul motllurat amb marc de pedra fosca es troba a mitja alçada sobre mateix de la fornícula i un frontó triangular amb pinacle al cim i un òcul poligonal al centre del timpà completen el seu aspecte.

Dimensions: 20'15 x 7'13 x 11'60 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 14'12 metres.

Campanar renaixentista auster. Té planta gairebé quadrada (5'55 x 5'35 m); per damunt d'un primer alt cos se n'hi aixequen altres tres separats per fines motlures de pedra fosca; tots tres tenen els caires aixamfranats amb pedra rogenca carreuada a les cantoneres. La cel·la situada en el cos superior està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, emmarcades amb peces de pedra rogenca. Un rellotge d'esfera es troba sota de la cel·la a la cara frontal; a la part alta del primer cos hi ha oberta una finestra lobulada i emmarcada per una motllura ròmbica; unes espitlleres estan obertes als pisos baixos. Al cim, com a coronament, hi ha una cornisa i una teulada de quatre vessants al centre de la qual s'aixeca una torrella vuitavada amb petites finestres de punt rodó en posició en creu i coberta per una teulada cònica amb pinacle al cim. Els seus murs estan arrebossats com al frontis i amb carreus de pedra rogenca a les cantoneres.

Per l'interior hi puja una escala amb graons de rajola nova i digna, sobre voltes, amb una barana d'obra enguixada i amb un ull central. La cel·la té una campana mitjana en una finestra i en

l'oposada un carilló de vuit campanetes.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 27'43 metres.

Esveltesa: 5

VILALBA DELS ARCS Sant Llorenç

Altitud: 450 metres.

Església iniciada cap el 1580 i acabada el 1608 en estil del gòtic tardà. Té elements renaixentistes i barrocs afegits en etapes posteriors. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells amb el cor; està coberta amb una volta de creueria estrellada amb terceletes, nervis bossellats i claus de volta amb restes d'antiga policromia; està capçada per un absis poligonal de cinc costats. Té un cor amb balustrada de fusta sobre un arc carpanell molt pla. Les capelles laterals, unides entre si a través d'uns petits passos rectangulars, estan cobertes per voltes de creueria. Els murs interiors i exteriors mostren paraments de carreus mitjans ben escairats i alineats de pedra arenosa d'un to marronós daurat. Fins avui (nov. 2004) no s'està procedint a netejar la volta ennegrida durant la guerra del 1936 perquè els exèrcits d'un i altre bàndol van convertir la nau en cuina i els focs i fums van deixar-la sutjosa.

La portalada principal, clarament barroca, té senyalada la data de 1705; el seu portal en arc de mig punt està flanquejat per estúpits exempts sobre pedestals, frontó arquejat amb timpà ricament decorat, fornícula amb imatge decorada a l'entorn per uns altres estúpits, també exempts; descansen en mènsules i tenen capitells abarrocats al seu damunt que sostenen imatges santes; se'n troben dues més al damunt de la motllura horitzontal que divideix en dues zones la façana; dos òculs motllurats i atrompetats estan oberts a banda i banda de la fornícula. El mur del frontis presenta un sòcol baix i amb motlures; unes pilastres recorren tota la façana de dalt a baix dividida així en tres espais corresponents a la divisió interior també triple; una cornisa angular motllurada amb elements clàssics i pinacles al cim tanca el frontis.

Un altre portal lateral d'aspecte renaixentista es troba al mur de migdia; té arc de mig punt damunt impostes i està flanquejat per columnes estriades sobre pedestals; té senyalada la data del 1601 i està decorat amb dos escuts de la població; al damunt hi figura una petita fornícula amb imatge envoltada de decoració amb volutes i flanquejada per pilastres adossades al mur.

Dimensions: 30'50 x 9'92 x 13'78 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 15'44 metres.

Arquitectes: Martín García de Mendoza i Llop d'Abària. Francisco Ibarguenz pel que fa a la façana principal; era un mestre d'obres basc de Markina; es troba sebollit en la mateixa església. Pel que fa al campanar, a finals del segle XVIII arribaren més operaris del País Basc entre ells Pedro Castillo Matrico, de Bilbao, el 1741 i el mestre de cases Miguel Porta i una colla més (Domingo Lapuerta, Tomàs Royo, Francisco Juanós, Francisco Pey, Pedro Gaya, Jaime Verdié, Salvador Colomer) segurament motivats per l'estança del seu compatriota que els precedí, i foren ells els qui l'aixecaren com a bons picapedrers.

Guarda una bonica col·lecció d'escultures exemptes a la façana; entre altres artistes hi treballaren Juan Antonio Martínez de Jorcas (Terol) cap el 1736. Al presbiteri es conserva el Santcrist de Berrús, obra de talla del segle XIX mutilat al 1936 i avui restaurat.

Campanar d'aires barrocs aixecat entre 1732 i 1744 i segurament acabat cap a finals del segle XVIII. Té planta quadrada (7'95 x 7'95 m) i està dividit en tres cossos de caires aixamfranats; al damunt de tot, una torrella vuitavada aixecada sobre un terrat amb balustrada està coberta amb una teulada piramidal octagonal amb pinacle al cim; la balustrada té doble pinacle a cada angle. Els

murs com els de l'església són de carreus ben escairats i alineats de pedra arenosa daurada, amb pilastres de capitells corintis als caires que recorren de dalt a baix aquest alt cloquer amb jocs d'entaulaments i motlures que els separen en tres cossos de perímetre descendent a mesura que s'eleva. El tercer cos o cel·la té quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, amb marcs motllurats; el segon és com el que té al damunt però les finestres són cegues.

L'escala que puja pel seu interior és tota ella de pedra picada; molt elegant fins al cor sobre arcs rampants i apuntalada en els murs, després es fa estreta i es converteix en una de cargol que puja per l'angle sud-est amb un diàmetre de metre quaranta i arriba fins al segon cos de la torre; a partir d'aquí l'escala es converteix novament en una escala sobre voltes i arrapada als murs; a certa alçada torna a ser de cargol d'iguals dimensions que la primera i situada a l'angle nord-est; per anar de la cel·la al terrat cal pujar per una escala de gat. A la planta baixa s'accedeix a l'interior per un gran portal d'arc rebaixat decorat en l'extradós amb elements geomètrics i obert en la capella situada a la base.

Situació: adossat al mur lateral que dona al nord fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 47'15 metres; a la població em diuen que en fa 45; en alguns papers només n'hi donen 40; amb tot, la mesura que he anotat és la que jo he calculat i la considero prou fiable per deixar-la com a definitiva.

Esveltesa: 6

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANARS DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

ALGARS

Sant Joan, ermita *

Altitud: 290 metres.

Municipi de Batea

Església d'una sola nau de planta rectangular coberta per un sostre de bigues de fusta sobre vuit arcs diafragma i tancada per murs de maçoneria amb carreus ben escairats a cantoneres i en les primeres filades de la base. Està coberta per teules damunt llistons que reposen en les bigues. Per l'interior té, a cada banda de la nau, uns bancs de pedra amb una mena de respatllet; el paviment està format per la roca natural del lloc. El portal obert a la façana de llevant està format per dovelles i carreus ben escairats que tanquen en arc apuntat.

Sembla que és d'origen antic, segurament poc abans del 1281 i amb restauració i modificacions del segle XVII (damunt la porta hi ha una petita làpida que diu: "Esta obra se a fet de almoina 1610).

Dimensions: 10'75 x 7'95 x 4'75 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda unes pintures murals d'estil popular que representen la Mare de Déu del Carme i Sant Miquel.

Campanar: no en té de cap mena.

CAMPOSINES, LES

Sant Bartomeu, ermita *

Altitud: 196 metres.

Municipi de La Fatarella

Església d'una sola nau de planta rectangular coberta per un sostre de bigues de fusta sobre deu arcs diafragma i tancada per murs de carreus ben escairats. Està coberta per teules de recent instal·lació sobre llistons. Segurament és un temple iniciat cap a principis del segle XIII (1208) pels templers en un estil molt peculiar d'un gòtic típic de la zona. Té el portal en arc de mig punt situat a llevant amb un marc de dovelles i carreus ben escairats.

Dimensions: 11'15 x 7'70 x 5'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espadanya d'un ull aixecat no fa pas massa.

Situació: damunt mateix del mur del frontis, centrat en el seu eix. Fa 1'76 metres d'amplada.

Alçada: 6'36 metres.

HORTA DE SANT JOAN Sant Joan

Altitud: 542 metres.

Església gòtica del segle XIV ampliada al segle XVII en estil renaixentista tardà que correspon al cor i a la façana principal. Consta d'una nau de tres trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de creueria i capçada per un absis poligonal de set costats amb els finestrals biforats amb cresteria i vidrieres de colors. El cor situat als peus es troba sobre un gran arc rebaixat i una volta de creueria estrellada. Els altars laterals estan oberts amb arcs de mig punt; uns robustos contraforts apuntalen els murs per l'exterior. Un portal lateral gòtic està format per tres arquivoltes en degradació apuntades sobre la llinda amb el timpà nu. El portal principal està obert al frontis en arc carpanell amb guardapols, una rosassa motllurada i atrompetada es troba a la part alta sota d'un ràfec horitzontal sobre mènsules; amb la fina cornisa angular fa tot l'efecte d'un frontó triangular; al damunt s'aixeca un campanar d'espadanya d'inspiració barroca. A banda i banda del frontis es drecen sengles robustos contraforts en posició obliqua. Els seus murs tenen paraments de carreus mitjans, ben escairats i disposats en filades uniformes de pedra groguenca tirant a daurat en tot l'edifici.

Dimensions: 31'36 x 11'00 x 16'62 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals, l'amplada total és 18'44 metres.

Campanar d'espadanya en un estil d'inspiració barroca. Consta de sis ulls, tres de grans en un primer nivell separats per una triple motllura horitzontal d'altres tres en un nivell superior una mica més petits que els anteriors amb el central de dimensions encara més reduïdes i situat lleugerament més enlaire; per coronament, hi figura una cornisa motllurada sinuosa i mixtilínia amb pinacles als extrems. Dues campanes mitjanes pengen de dos ulls del nivell inferior i una campaneta ho fa en un ull del superior. Els seus murs, com els de la resta de l'edifici, són de carreus mitjans, de pedra daurada i ben escairats.

Des del cor es pot pujar per una escala de pedra que surt, per una trapa, a la volta i a la teulada, darrere l'espadanya; en el mur posterior de l'espadanya hi ha una escala de gat, avui (2007) en no massa bon estat, i amb ella s'arriba als diversos nivells dels seus ulls.

Situació: aixecat damunt del mur del frontis orientat a ponent.

Alçada: 24'70 metres.

SANT SALVADOR DE LES PINYERES La Transfiguració del Senyor, ermita*

Altitud: 261 metres.

Municipi de Batea

Església de planta rectangular coberta per un sostre damunt bigues que se sostenen en nou arcs diafragma decorats amb una motllura com a imposta; damunt dels arcs s'aixeca el mur cosa d'uns dos metres. Està tancada per parets de maçoneria i coberta per teules aràbigues. La seva construcció deuria haver-se fet cap a finals del segle XIII; sembla que cap al segle XVII va sofrir modificacions que van consistir, principalment, en situar el portal al mur de migdia en lloc del de ponent que deuria ser el primitiu.

El portal en estil gòtic i d'arc de mig punt és de grans dovelles i carreus ben escairats, amb un guardapols motllurat fins a les impostes.

Dimensions: 17'50 x 7'40 x 6'30 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una pica baptismal semi-ovoide de parets llises d'època altmedieval.

Campanar d'espadanya de tres ulls en arc de mig punt, dos de grans en el nivell inferior i un de petit situat en el pinyó. Segurament fou obrat en les reformes del segle XVII. Fa una amplada de 3'45 metres.

Situació: aixecat en el mur de migjorn, damunt mateix d'on està situat el portal, proper als peus del temple.

Alçada: 9'71 metres.

- Les dades recollides sobre les ermites les he obtingudes del llibre *Esglésies singulars de la Terra Alta* d'Enric Ventosa, editat per la Diputació de Tarragona, 1986.

L'URGELL

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Agramunt	Santa Maria	31'00

La Donzell	Sant Pere	17'61
Mafet	Sant Llorenç	17'29
Montclar	Sant Jaume	25'37
Anglesola	Sant Pau de Narbona	25'53
Belianes	Sant Jaume	16'59
Bellpuig	Sant Nicolau	41'71
Castellserà	Santa Magdalena	27'54
Ciutadilla	Sant Miquel	22'30
Fuliola, la	Santa Llúcia	31'65
Guimerà	Santa Maria	23'53
Maldà	Santa Maria	38'67
Nalec	Sant Jaume	27'50
Omells de na Gaia, els	Santa Maria	34'04
Ossó de Sió		
Bellver d'Ossó	Sant Pere	17'49
Preixana	Santa Maria	25'16
Puigverd d'Agramunt	Sant Pere	28'88
Sant Martí de Riucorb		
Rocafort de Vallbona	La Transfiguració	27'20
Sant Martí de Maldà	Sant Martí	47'00
Tàrrega	Santa Maria de l'Alba	41'00
Altet	Sant Pere	22'46
Claravalls	Sant Salvador	23'43
La Figuerosa	L'Assumpció	29'18
Santa Maria de Montmagastrell	Santa Maria	25'85
El Talladell	Sant Pere	25'85
Tornabous	L'Assumpció	23'62
La Guàrdia	Santa Maria	20'39
El Tarrós	Santa Cecília	17'20
Vallbona de les Monges	Santa Maria	23'27
Rocallaura	Sant Llorenç	17'66
Verdú	Santa Maria	34'48
Vilagrassa	Santa Maria	26'39

Alçada mitjana: 26'52 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; amb espadanya n'hi ha set.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

AGRAMUNT Santa Maria

Altitud: 337 metres.

Església romànica dels segles XII i XIII. Consta de tres naus de quatre trams desiguals coberts amb una volta de canó apuntada que descansa en quatre arcs torals; estan separades per grans pilars cruciformes amb semi-columnes adossades. La capçalera la formen tres absis romànics semicirculars; exteriorment, presenten sèries d'arcuacions cegues i lesenes amb carreus força erosionats; el central, a l'interior, presenta lesenes amb semi-columnes adossades; són de finals del segle XII. Els murs del temple de carreus ben escairats força gastats per la intempèrie tenen un gruix de 2'22 metres.

A la façana principal, orientada a ponent, amb grades davant d'ella, hi ha una portalada de principis del segle XIII que sobresurt uns dos metres del mur frontal; unes arquivoltes de mig punt en degradació descansen en fines columnes, vuit per banda; l'arc del portal està decorat a la dovella clau amb la imatge en gran relleu de Maria (1283) acompanyada dels Reis i de l'escena de l'Anunciació; aquesta portalada d'estil romànic lleidatà és molt representativa de l'estil d'una gran riquesa decorativa; al damunt hi té un ràfec prominent que descansa en mènsules. A la part superior del mur del frontis hi ha una gran rosassa calada; també té dues finestres altes a cada costat de la portalada i una minsa cornisa angular per coronament. A la façana lateral nord s'hi troba un segon portal d'arquivoltes de mig punt amb sis columnetes adossades als muntants del mateix ric estil romànic lleidatà de finals del segle XII.

Dimensions: 35'50 x 6'84 x 13'84 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 20'23 metres.

Guarda retaules barrocs com el del Roser del 1719; a la capella dels Socors (1688) s'hi troba una talla del segle XIII de la Mare de Déu.

Campanar gòtic dels segles XIII-XV. Té planta rectangular (5'16 x 4'53 m); està bastit de carreus desiguals i desgastats en el primer cos i molt més ben conservats i escairats en el cos superior; està coronat per una cornisa amb gàrgoles als angles i una agulla piramidal quadrada aguda. Un gran arcosoli amb un sarcòfag buit es troba a la base a la cara frontal; quan va ser obert el 1955 hi van aparèixer dos esquelets datats del segle XIV encara amb restes d'una roba de lli que els cobria. Una esfera horària es troba a mitja alçada a la cara frontal entre simples motlures i, al pis de les campanes clarament gòtic i de carreus ben conservats hi ha obertes dues finestres rectangulars a cada costat coronades per arcs cecs calats.

Per dins, i pel centre, hi puja una escala de cargol de 72 graons; són d'obra amb marge de fusta i ho fan per un cos cilíndric de carreus grans mig picats i altres de mitjans bens escairats; per accedir a la cel·la cal aixecar una gran placa metàl·lica que obtura l'escala per evitar que sigui ocupada per coloms. La cel·la té cinc campanes, dues de grans, dues de mitjanes i una de petitona. Està coberta per un sostre de fusta on s'hi obre una trapa; una escala de gat permet accedir dins de l'agulla.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 31'00 metres.

Esveltesa: 6

ALTET Sant Pere
Altitud: 356 metres. Municipi de Tàrrega

Església neoclàssica aixecada el 1792. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de llunetes i està acompanyada de capelles laterals entre els contraforts; té la capçalera recta i el presbiteri, amb raconeres, queda cobert per una volta de petxina; és fondo i prolongat per un tram amb volta de canó. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes.

El frontis té un portal en arc rebaixat ornat a la dovella clau amb una cartel·la; té un marc acanalat a l'intradós de dovelles i carreus; està flanquejat per unes pilastres sobre discrets pedestals i recobert per un modest ràfec al damunt del qual hi figuren dos pinacles adossats al mur i una fornícula amb imatge; un òcul motllurat i atrompetat està situat a mitja alçada i, per coronament, hi té una cornisa motllurada angular amb un pinacle amb creu metàl·lica al cim. Els seus murs són de maçoneria de pedra vista un xic picada amb carreus grans i ben escairats en relleu a les cantoneres, tot d'un material marronós.

Dimensions: 20'18 x 6'44 x 9'72 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11'58 metres.

Campanar neoclàssic auster coetani del temple. Té un primer alt cos de planta rectangular (4'60 x 4'10 m); el segon té els caires aixamfranats i queda dividit en dos per una fina motllura; sota d'ella hi té l'esfera d'un rellotge; al seu damunt hi ha la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt sobre senzilles impostes, una a cada costat. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles i al centre dels costats. Els seus murs són de maçoneria mig picada amb carreus a les cantoneres, tot en pedra marronosa. L'ampla escala que puja pel seu interior té graons de pedra picada i una barana de ferro. La cel·la conté dues campanes grans; el seu sostre horitzontal és de ciment armat; en ell s'hi obre una trapa per accedir al terrat; una escala de gat protegida per cèrcols metàl·lics ho permet.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 22'46 metres.
Esveltesa: 4,8

ANGLESOLA Sant Pau de Narbona
Altitud: 335 metres.

Església de finals del segle XVI aixecada en gòtic tardà amb influències renaixentistes. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de creueria. Els seus murs són de carreus mitjans de pedra marronosa ben escairats i disposats en filades ordenades. El frontis auster té un portal en arc de mig punt dovellat i amb guardapols damunt una senzilla imposta, una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada i una cornisa angular motllurada amb creu de pedra decorada amb calats al cim. Unes imatges de mida natural de Sant Pere i Sant Pau, romàniques (s. XII), d'origen incert, han estat aprofitades i situades en el frontis a banda i banda del portal. Una segona porta renaixentista està oberta a la façana lateral sud al costat mateix del campanar.

Dimensions: 36'22 x 9'41 x 10'58 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba fins als 15'43 metres.

Guarda a l'altar major una imatge policromada de Sant Pau de Narbona del segle XVI; una pica beneitera gòtica; un retaule de Santa Anna del segle XV; un altar barroc xorigueresc refet el 1961; un reliquiari, la Santa Creu d'Anglesola, peça d'origen oriental segurament del segle XII.

Recentment (2008) s'ha inaugurat la reproducció en ceràmica d'un retaule de la Mare de Déu del Roser obra en alabastre de Reinard Desfonoll del 1330 al 1340 que ha anat a parar a Boston; la reproducció de mides iguals de l'original (2'40 m. de llarg per 1'40 d'alt) ha estat executada per Julián Tomé Cantero.

Campanar renaixentista coetani del temple. Té planta rectangular (5'22 x 5'50 m); està dividit en tres cossos per dues marcades motllures, una tercera es troba a l'arrencada dels arcs de les finestres i la quarta entre les finestres i la cornisa. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat i està coronada per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i vuit pinacles de bola disposats als angles i al centre dels costats. A ponent hi ha una porta d'accés i una finestreta a mitja alçada, ambdues rectangulars emmarcades en pedra. Els seus murs són de carreus ben escairats disposats en filades regulars. L'escala que puja pel seu interior, des de dins del temple, és de pedra picada, arrapada als murs, amb un ull central i amb una barana de fusta i ferro combinats. La cel·la mesura pel seu interior 4'29 x 4'46, i conté dues campanes, una de gran i una altra de petita. Per accedir al terrat obert per una trapa hi porta una escala metàl·lica vertical aixecada al centre de la cel·la.

Situació: mig incorporat a l'ala dreta del temple, proper a l'angle del sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 25'53 metres.

Esveltesa: 4,6

BELIANES Sant Jaume

Altitud: 373 metres.

Església aixecada entre el 1563 i el 1593 en estil gòtic tardà amb elements romànics aprofitats de l'edifici anterior. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de creueria i capçada per un absis poligonal de cinc costats. L'acompanyen dues capelles per banda cobertes amb volta de creueria. El cor amb una barana de balustres barrocs descansa en una volta de creueria i en un arc, rebaixats tots dos, l'arc sobre impostes. Damunt les capelles, una galeria amb baranes com la del cor, es prolonga fins al primer costat del presbiteri.

El frontis té un portal de grans dovelles en arc de mig punt sobre senzilles impostes i amb guardapols; té dues grades davant del llindar i una petita fornícula buida al damunt del portal; a sobre, una rosassa atrompetada bellament motllurada i una minsa cornisa angular amb una petita creu de pedra calada al cim; un òcul petit es troba a la dreta del portal tocant als baixos del guardapols. Els seus murs són de carreus mitjans de pedra grisenca ben escairats disposats en filades regulars. És una autèntica joia.

Dimensions: 23'57 x 7'87 x 9'49 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 14'22 metres.

Arquitecte: mestre de cases Sebastià Font de Tarragona.

Guarda una taula que formava part d'un retaule gòtic tardà popular de Sant Jaume.

Campanar del segle XVIII. Té planta quadrada (4'22 x 4'22 m) i es troba ornat amb unes fines motllures; una separa el cos de la cel·la de l'inferior on hi ha l'esfera d'un rellotge a la cara frontal i una altra damunt els finestrals; el coronament està constituït per un terrat amb barana de carreus; a sobre d'ell s'aixeca una espadanya d'un ull buit; les campanes pegen dels finestrals d'arc de mig punt oberts en la cel·la, un a cada costat. Una escala de cargol puja per dins del campanar en un àmbit cilíndric de parament de pedra picada. La cel·la està dotada de quatre campanes, dues de grans, una tercera mitjana i una de petita. Està coberta per una bonica volta de creueria; hi ha una

trapa per accedir al terrat, trapa tapada per una placa, però a la cel·la no hi ha cap escala per accedir-hi.

Situació: adossat a l'angle nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 16'59 metres, mesura aproximada degut a problemes urbanístics o arquitectònics que m'han dificultat el càlcul i no m'han permès massa precisió.

Esveltesa: 4

BELLPUIG

Sant Nicolau

Altitud: 308 metres.

Església del segle XVI aixecada entre el 1571 i el 1591 en gòtic tardà. Consta d'una nau de cinc trams, un d'ells amb el cor, coberta amb una volta de creueria estrellada i de dos passadissos de comunicació de les diverses capelles laterals; les voltes descansen en arcs torals i formers de mig punt; la capçalera recta inclou el presbiteri poligonal en formar raconeres sobre trompes. El cor descansa en una volta de nervis i en un arc carpanell sustentat en robustes columnes decorades amb capitells a base de grotescos; estan adossades als murs laterals.

El frontis té una portalada renaixentista amb el portal en arc de mig punt motllurat damunt fines impostes; està flanquejat per dues columnes corínties exemptes de fust estriat sobre pedestals adossats al mur; sustenten un entaulament filetejat i una fornícula amb imatge coronada per un petit frontó triangular sobre del qual s'obre una rosassa motllurada i calada; al capdamunt, limitat per una minsa cornisa horitzontal, hi figura una espadanya d'un ull sense campana. Els seus murs són de carreus grans ben escairats i disposats en filades regulars. Davant del frontis s'estén una àmplia i llarga escalinata d'accés des del nivell inferior dels carrers que circumden el temple.

Dimensions: 33'00 x 12'00 x 15'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitectes: mestres de cases Tomàs Gener de Cervera i el seu nebot Melcior Gener.

Guarda el mausoleu del capità català de la marina militar Ramon Folc de Cardona; és de marbre blanc de Carrara fet el 1522-25 a Itàlia per l'escultor renaixentista Giovanni Merliano de Nola (1488-1558), obra tan notable que es considera com el treball escultòric del seu estil de més categoria artística conservat a Catalunya.

Campanar gòtic coetani del temple. Té planta hexagonal de 4'05 metres de costat (perímetre: 24'30 m) amb un sòcol atalussat; dues simples motlures el divideixen en tres zones; la superior constitueix la cel·la amb campanes que pegen de sis finestrals d'arc apuntat amb barana de carreus; està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb mur de carreus; a sobre del terrat hi ha una torrella de planta quadrada amb quatre finestres i teuladeta piramidal. Els seus murs tenen diverses espitlleres i finestretes rectangulars obertes als diversos pisos i una torre adossada en l'angle format per la capçalera i el campanar, torre que arriba fins a la meitat de la seva alçada; tenen paraments de carreus petits ben escairats i disposats en filades uniformes; el del sòcol mostra carreus matussers

Situació: adossat al centre de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 41'71 metres.

Esveltesa: 5,1

BELLVER D'OSSÓ

Sant Pere

Altitud: 400 metres. Municipi d'Ossó de Sió

Església romànica del segle XIII engrandida al XVII; conserva del romànic alguns murs i

l'absis semicircular de carreus ben escairats amb decoració d'arcs cecs sobre mènsules visibles tres fileres més avall de la cornisa. La seva façana barroca és d'una gran simplicitat; té el portal de grans dovelles en arc de mig punt, una fornícula amb imatge sota mateix de la cornisa angular amb un òcul a la dreta i una finestreta a l'esquerra. Consta d'una nau de cinc trams curts i dues capelles laterals per banda; la nau està coberta per una volta de llunetes. L'absis està allargat per un tram que, per l'interior, mostra murs i decoració romànica a base, aquesta, de frisos amb decoració geomètrica que són continuació de la imposta de l'absis. Els seus murs mostren paraments de grans carreus matussers i irregulars de pedra marronosa.

Dimensions: 16'35 x 4'46 x 5'65 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 10'94 metres.

Campanar d'un barroc auster del segle XVII. Té un primer cos de planta gairebé quadrada (4'02 x 3'87 m) i un de segon octagonal. Està coronat per una cornisa i un terrat amb barana de carreus i pinacles de bola als vuit angles. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; té una motllura a l'arrencada dels arcs, una altra a la seva base i una tercera que separa els dos cossos. Els seus murs són de carreus irregulars, grans i ben escairats sobretot a les cantoneres; té un sòcol de 20 cm. de gruix per 70 d'alçada.

Per l'interior hi puja una escala de maons amb marge de fusta, arrapada als murs. La cel·la té dues campanes, una de gran i una altra de mitjana. Està coberta per una volta semiesfèrica de formigó; una escala de gat permet accedir al terrat a través d'una trapa.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'49 metres.

Esveltesa: 4,3

BOLDÚ

L'Assumpció

Altitud: 273 metres. Municipi de la Fuliola

Església romànica del segle XI; només se'n conserva algun element; fou reedificada al segle XVIII i en part al XIX. Consta d'una sola nau acompanyada de dues capelles laterals per banda. Els seus murs són de maçoneria o de carreus grans irregulars. Té un portal lateral tapiat.

Campanar d'aires neoclàssics austers aixecat el 1842. Té planta quadrada (3'10 x 3'10 m) i està bastit amb murs de maçoneria amb carreus a les cantoneres. La cel·la està oberta per quatre finestres d'arc de mig punt amb balustrades, una a cada cara; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa motllurada amb pinacles als angles i per una teulada piramidal. Sota de la cel·la hi té una fina motllura que divideix el campanar en dos cossos; el primer queda nu llevat d'alguna petita finestra sagetera.

Situació: adossat a l'angle nord-oest de la capçalera encarada a ponent.

Alçada: 18'36 metres.

Esveltesa: 6

CASTELLSERÀ

Santa Magdalena

Altitud: 267 metres.

Església aixecada el 1600 en estil del gòtic tardà i refeta a finals del segle XIX. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta ogival simple i capçada per un absis poligonal de cinc

costats, dos d'ells amb capelles; tres arcs de mig punt en pedra clara per banda hi donen pas. El cor amb una barana metàl·lica descansa en un gran arc rebaixat sobre impostes i d'una volta de creueria baixa. Els seus murs de pedra grisenca de grans carreus ben escairats al frontis són matussers a l'interior però els nervis, arcs i pilastres tenen carreus mitjans ben escairats. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt en pedra blanca amb dues grades d'accés davant el llinard, al damunt una fornícula amb una petita imatge barroca en pedra blanca de Maria i el Nen, una original rosassa atrompetada, motllurada i calada i una cornisa angular amb creu metàl·lica al cim.

Dimensions: 23'70 x 8'71 x 12'68 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 11'97 metres.

Campanar gòtic coetani del temple. Té planta hexagonal amb costats de 2'82 metres (perímetre: 16'92 m). La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc apuntat i amb bordó, un a cada costat; té una motllura a la seva base. Està coronat per una fina cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb una balustrada; un pinacle s'aixeca al centre del terrat. Els seus murs tenen paraments de carreus mitjans ben escairats de pedra grisenca; per l'interior es veuen mig picats. Una escala de cargol de pedra picada puja per dins d'un interior cilíndric; la cel·la conté dues grans campanes; per accedir al terrat hi ha damunt el terra una escala metàl·lica que permet arribar fins a una trapa oberta en el sostre.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis encarat al nord.

Alçada: 27'54 metres.

Esveltesa: 4,8

CIUTADILLA Sant Miquel

Altitud: 515 metres.

Església del gòtic tardà del segle XVI. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de creueria; té la capçalera recta amb una rosassa. Els seus murs són de carreus matussers i irregulars al frontis amb un portal rectangular amb marc filetejat, una finestra triangular amb arc apuntat situada a mitja alçada, un motllura horitzontal a la part superior que va de banda a banda i, al centre, una cornisa angular motllurada que es converteix en horitzontal als extrems; té quatre permòdols esculpits sota la cornisa distribuïts al llarg d'ella.

Guarda un sarcòfag en un arcosoli amb les restes dels Guimerà, els senyors feudals del lloc; una pica baptismal octagonal sobre peu helicoidal i una porta barroca a la capella del Santíssim.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular irregular (perímetre 16'92 m) amb un segon cos aixamfranat on hi ha ubicada la cel·la amb el mur posterior fent angle obtús còncav. Unes motlures ornem el cos de la cel·la; sota finestrals n'hi ha dues amb el rellotge d'esfera entre elles en la cara frontal, una altra es troba a l'arrencada dels arcs dels finestrals; està coronat per una cornisa motllurada i una teulada gairebé plana amb pinacles de bola als angles. La cel·la queda oberta amb finestrals en arc de mig punt en cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus ben escairats i regulars de pedra marronosa,

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 22'30 metres.

Esveltesa: 5,2

CLARAVALLS Sant Salvador Municipi de Tàrraga

Altitud: 337 metres.

Església renaixentista tardana del 1680 amb pervivències del gòtic. Consta d'una nau rectangular de tres trams coberts amb una volta ogival estrellada acompanyada d'altars laterals oberts amb arcs de mig punt de pedra grisa; té cor i llotges damunt les capelles laterals. Les parets interiors estan emblanquinades. El frontis té una portalada classicitzant amb un portal rectangular precedit de cinc grades i flanquejat per columnes exemptes de capitell toscà i fust estriat sobre pedestals que sostenen un arquitrav filetejat i un frontó triangular; queda obert per una rosassa calada i atrompetada a mitja alçada i dos òculs també calats a cada costat de l'entaulament; a mitja alçada altres dos òculs flanquegen la rosassa i tres finestres quadrades queden sota una gran cornisa angular amb tres filades de teules sobreposades. Els seus murs són de carreus grans ben escairats al frontis i de maçoneria als laterals tots ells en pedra marronosa.

Guarda un retaule amb pintura acrílica sobre fusta que representa la Transfiguració obrat per la pintora Carme Benet Pelegrí de les Borges el 2008 i instal·lat al mur posterior del presbiteri.

Campanar coetani del temple d'un barroc senzill i auster. Té planta quadrada (3'12 x 3'12 m) i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, un a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura a la seva base i una altra al damunt. Els seus murs són de carreus grans i irregulars de pedra marronosa amb carreus ben escairats a cantoneres; estan completament nus, sense ornaments ni finestres fora de les de la cel·la.

Situació: adossat al mur de llevant fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 23'43 metres.

Esveltesa: 7,5

DONZELL, LA Sant Pere
Altitud: 457 metres. Municipi d'Agramunt

Església que ha quedat reformada cap el 1678 amb aires barrocs senzills. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó; va acompanyada de dues capelles laterals a cada banda amb arcs formers apuntats de pedra; té cancell i cor. El frontis queda obert amb una portalada classicitzant poc encertada amb el portal rectangular flanquejat per unes fines pilastres toscanes adossades als muntants que sostenen un senzill entaulament, un frontó triangular truncat amb fornícula interior sense imatge i un petit òcul atrompetat i calat al damunt; està coronat per una cornisa angular amb un petit campanar de cadireta d'un ull buit al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats, irregulars de pedra marronosa disposats en filades regulars.

Campanar coetani del temple d'un barroc senzill i auster. Té planta pràcticament quadrada (3'75 x 3'67 m) amb unes fines motlures a sota finestres, a l'arrencada dels arcs i al seu damunt; està coronat per una minsa cornisa i una teulada baixa de quatre vessants amb un pinacle a cada angle. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb baranes metàl·liques, un a cada cara; hi penja alguna campana. Un rellotge d'esfera es troba a sota els quatre finestres. Els seus murs són de carreus ben escairats i disposats en filades uniformes. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'61 metres.

Esveltesa: 4,7

FIGUEROSA, LA L'Assumpció
Altitud: 397 metres. Municipi de Tàrraga

Església neoclàssica aixecada entre el 1865 i el 1869. Consta de tres naus de quatre trams; la central queda coberta a cada tram amb cúpules bufades; té transepte amb un cimbori al creuer, capçalera recta, cancell i cor. El frontis té una portalada classicitzant amb un portal en arc rebaixat i marc motllurat; unes fines pilastres adossades als muntants el flanquegen mentre sostenen un entaulament escàs i un frontó triangular; grans pilastres recorren de dalt a baix el frontis dividint-lo en tres zones que es corresponen amb les tres naus interiors; unes motlures horitzontals el divideixen en plafons rectangulars; al centre del plafó central superior, sota el gran frontó que corona la façana, s'hi troba un òcul dins d'un timpà emmarcat per una motllura que fa una semi-circumferència; un altre petit òcul és visible al centre del timpà superior; les ales, sense cornisa, prenen la forma de curvatura còncaua. Els seus murs presenten paraments de carreus ben escairats de pedra blanquinosa

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos amb motlures a diversos nivells i planta rectangular (5'87 x 3'70 m); el segon cos té els caires arrodonits flanquejats per pilastres d'escàs relleu; unes motlures es troben a sota i a sobre d'ell. La cel·la queda oberta amb finestral d'arc de mig punt amb bordó sobre impostes, un a cada costat; hi penja alguna campana. Al seu dessota hi ha un rellotge d'esfera a la cara frontal. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada. El mur té un sòcol d'un gruix de 0'75 m. Una escala de graons de pedra picada s'arrapa sobre voltes catalanes al mur interior del campanar fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 29'18 metres.

Esveltesa: 5

FULIOLA, LA Santa Llúcia
Altitud: 273 metres.

Església del segle XVIII (1740), reformada i ampliada entre el 1963 i el 1968 sota la direcció de l'arquitecte diocesà Puig i Boada; queden restes romàniques de la primitiva església visibles en el mur lateral esquerre cap al centre del temple. Consta de tres naus amb òculs a la part alta dels murs laterals per il·luminar-la, té la capçalera recta. La nau central de set trams està coberta per una volta de llunetes sobre sis arcs torals de mig punt; queda separada de les laterals per esvelts pilars poligonals. El cor amb barana de fusta descansa en un arc carpanell.

El frontis té un portal d'arc rebaixat i un marc de pedra blanquinosa; unes escasses grades hi donen accés; una petita fornícula amb imatge es troba sobre l'arcada i a mitja alçada hi ha una rosassa motllurada atrompetada. Està coronat per una cornisa angular amb arc còncau damunt l'ala esquerra; l'ala dreta està ocupada pel campanar. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra marronosa.

Dimensions: 31'04 x 7'36 x 11'58 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 14'85 metres.

Arquitecte: Isidre Puig i Boada (1891-1987) pel que fa a les reformes modernes.

Guarda uns murals als presbiteri i als murs laterals pintats el 1988 per l'artista J. Massana.

Campanar coetani del temple d'aires neoclàssics austers amb algunes restes de l'antic romànic a la base. Té planta rectangular (4'62 x 4'17 m) amb motlures a diversos nivells alts. La

cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt i balustrada, un a cada costat. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada amb pinacles als angles i, al seu damunt, una estructura piramidal amb pinacle de bola al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats de mida mitjana de pedra marronosa; té una porta d'accés amb arc de mig punt dovellat al nivell de terra oberta a la cara de ponent. L'escala oberta en l'interior del temple té un primer tram força estrany motivat per ser empinat: té graons de totxo alternats a dreta i a esquerra; segueix ampla i amb graons de pedra picada; la cel·la té dues campanes, una de gran i l'altra mitjana.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 31'65 metres.

Esveltesa: 6,8

GUÀRDIA, LA

Santa Maria

Altitud: 291 metres.

Municipi de Tornabous

Església moderna del 1967. Consta d'una nau rectangular acompanyada de capelles laterals pel damunt de les quals s'obren quatre grans òculs per il·luminar l'interior. El frontis va precedit d'un porxo d'aires gaudinians amb teulada de doble vessant travessada per l'estructura del campanar centrat davant la façana principal que queda oculta pels baixos del campanar. Ha estat bastida amb murs de maó vist

Arquitecte: Isidre Puig i Boada (1891-1987).

Campanar coetani del temple. Té aires gaudinians i queda format per un cos cilíndric (perímetre de 12'60 metres) obert amb unes rengleres de petites finestres de dalt a baix; està apuntalat per tres alts contraforts atalussats units al cim en angle agut i amb una petita plataforma al capdamunt; deixen un espai, entre el cim i el cilindre, on pengen petites campanes. Tot ell té murs de maó vist a excepció d'un modest sòcol de pedra grisenca. Gruix de cada contrafort a la base: 55 cm; distància entre ells a la base: 5 metres.

Situació: exempt però just al davant del frontis orientat al sud-oest.

Alçada: 20'39 metres.

Esveltesa: 5,1

GUIMERÀ

Santa Maria

Altitud: 560 metres.

Església gòtica aixecada cap el 1326. Té planta de creu llatina amb tres naus de tres trams coberts amb voltes de creueria i capçades per un absis poligonal de cinc costats; té transepte i un cor que descansa en un arc rebaixat. Les capelles situades als extrems poligonals del transepte cobertes amb cúpules són neoclàssiques. El frontis té un portal atrompetat format per quatre arquivoltes apuntades sobre impostes i fines semi-columnetes amb capitells esculpits; un bordó sobre mènsules engloba tot el portal; al seu davant hi té dues grades d'accés. A mitja alçada del frontis s'obre un finestral d'arc apuntat i, per coronament, la cornisa angular i motllurada descansa sobre permòdols. Els seus murs són de carreus de pedra groguenca daurada, petits, ben escairats i disposats en filades regulars.

Guarda un sagrari modernista de l'arquitecte Josep Maria Jujol i un antic baptisteri de piscina circular de dos graons de profunditat amb una pica baptismal al seu interior.

Campanar gòtico-renaixentista de planta pràcticament quadrada (7'10 x 7'25 m) de la fi del

segle XV o principis del XVI. Està adossat a la façana de tramuntana, una mica més enlairat que la planta de l'església, i a la muralla de la població del mateix cantó en la qual hi ha obert un dels portals; una motllura a mitja alçada el divideix en dos cossos; al superior s'hi ubica la cel·la oberta amb finestres d'arc de mig punt, dos a cada cara de ponent i de migdia i un a les altres dues. Està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de carreus. Els seus murs nus d'elements decoratius tenen paraments de petits carreus ben alineats i escairats en pedra de color groc daurat com els de l'església.

Situació: adossat al mur de tramuntana de l'església fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'53 metres, calculada des del nivell alt on descansa i no del que té l'església.

Esveltesa: 3,2

MAFET

Sant Llorenç

Altitud: 340 metres.

Municipi d'Agramunt

Església aixecada el 1617 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular cobert per una volta de nervis de quart d'esfera; està acompanyada de capelles laterals unides per passadissos i obertes a la nau central amb arcs formers de mig punt damunt pilars rectangulars; una de les capelles de la seva dreta té un cupulí per a la seva il·luminació; un cor als peus queda cobert per una volta de llunetes. Al frontis hi ha un portal en arc de mig punt format per grans dovelles sobre senzilles impostes; l'escut de la població es troba en baix relleu a la dovella clau; té una fornícula sense imatge al seu damunt, un òcul atrompetat i calat a mitja alçada i una minsa cornisa angular amb una espadanya d'un ull sense campana al cim. Els seus murs són de carreus ben escairats i alineats de pedra marronosa amb el morter de calç força visible entre les juntures.

Campanar coetani del temple d'aires austers i senzills. Té planta quadrada (3'80 x 3'80 m). La cel·la queda oberta amb finestres d'arc rebaixat, una a cada cara; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana calada amb pilars amb boles als angles. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra marronosa com la del temple.

Situació: adossat al mur de tramuntana, proper a la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 17'29 metres.

Esveltesa: 4,5

MALDÀ

Santa Maria

Altitud: 428 metres.

Església neoclàssica de finals del segle XVIII ornada amb detalls barrocs. Consta de tres naus. El frontis presenta una portalada amb rica decoració barroca; té un portal en arc de mig punt flanquejat per dues columnes de capitell corinti per banda; són exemptes sobre pedestals adossats als murs; sostenen un entaulament truncat i un frontó circular; una rosassa motllurada es troba a mitja alçada amb relleus abarrocats al voltant i, per coronament, una cornisa amb curvatura semicircular convexa a la zona central i horitzontal a les dues ales i amb pinacles als punts extrems. Recorren el frontis de dalt a baix dues pilastres toscanes sobre robustos pedestals que senyalen la divisió interna de tres naus i que sostenen una destacada cornisa motllurada als laterals; igualment aquestes pilastres es troben a les cantoneres. Tot el frontis presenta paraments de carreus grans de pedra de color blanquinós ben escairats i disposats en filades uniformes; els murs laterals tenen

paraments de paredat i estan arrebossats.

Arquitectes: els mestres d'obra Albareda.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té planta quadrada (5'85 x 5'85 m) amb un segon cos vuitavat i una destacada motllura que els separa. La cel·la està oberta amb els finestrals en arc de mig punt emmarcats per dovelles damunt impostes, un a cada cara alterna. Aquest segon cos està coronat per una cornisa motllurada i una torrella octagonal irregular amb contraforts a base de volutes als caires i amb quatre finestres, una a cada costat altern; està coberta per una gran cúpula de vuit sectors esfèrics irregulars lleugerament apuntada i folrada de rajoles de colors verds i taronja i amb les careneres blanques; un pinacle corona el cim. Els seus murs tenen els paraments de carreus ben escairats de pedra blanca.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 38'67 metres; aquesta mesura l'he aconseguida amb aproximació per les dificultats urbanístiques insuperables degudes a l'estretor del carrer i per estar rodejada d'edificis; així i tot em sembla força aproximada.

Esveltesa: 6,6

MONTCLAR

Sant Jaume

Altitud: 470 metres. Municipi d'Agramunt

Església romànica modificada i ampliada en moments posteriors sobretot al segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó de mig punt damunt un imposta de material fosc que destaca del blanc dels murs i de la volta; té la capçalera recta, capelles laterals i un transsepte; els passadissos que uneixen les capelles es comuniquen amb la nau per arcs formers de mig punt. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats de pedra marronosa i disposats en filades uniformes; en els laterals que tanquen les capelles els carreus es veuen matussers.

Campanar senzill d'aires neoclàssics austers. Té planta quadrada (4'40 x 4'40 m) i està coronat per una cornisa destacada sobre permòdols i una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, dos a llevant i a ponent i un al nord i al migdia; hi pengen algunes campanes; està ornada amb dues motlures, una a sota i l'altra a sobre dels finestrals; al pis situat damunt la cel·la hi ha una esfera horària a les quatre cares i presenta els caires en lleuger relleu. Els seus murs són de carreus mitjans, irregulars, ben escairats de pedra marronosa i disposats en filades ordenades

Situació: angle nord-est de la capçalera encarada al nord.

Alçada: 25'37 metres.

Esveltesa: 5,7

NALEC

Sant Jaume

Altitud: 487 metres.

Església barroca aixecada en els segles XVII i XVIII. Consta d'una nau rectangular de quatre trams coberts per voltes de llunetes sobre arcs torals de mig punt i capelles laterals a banda i banda. Té un cor amb barana de fusta damunt un arc rebaixat i una volta de llunetes. El frontis de carreus ben escairats de pedra marronosa té una portalada d'aires barrocs amb un portal en arc rebaixat i marc acanalat a l'intradós flanquejat per pilastres sobre pedestals adossades als muntants,

un entaulament, una fornícula amb una petita imatge i un frontó circular amb decoració rococó d'inspiració vegetal i amb volutes a l'entorn extensiva a tota la portalada; més amunt hi apareix un òcul motllurat, una motllura horitzontal de banda a banda del frontis i una cornisa angular amb una petita espadanya d'un ull buit al cim. Els seus murs laterals tenen paraments de maçoneria amb un sòcol de 2'18 metres d'alt a tocar a la capçalera i d'uns 13 centímetres de gruix.

Dimensions: 21'80 x 7'70 x 11'73 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada total arriba als 11'42 metres.

Guarda una bella tassa romànica com a pica baptismal; té un alt peu prismàtic d'obra i una ampliació feta a la boca modernament que la fa més àmplia.

Campanar d'aires neoclàssics austers bastit amb paraments de pedra com en la façana. Té planta pràcticament quadrada (4'75 x 4'70 m) i està coronat per una cornisa amb gàrgoles a algun angle i un terrat amb balustrada i pinacles de bola al cim dels pilars dels caires; al damunt d'ell s'aixequen quatre arcs units al centre posats en diagonal reforçats per uns contraforts i amb una bola al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, un a cada costat; hi penja alguna campana; té una senzilla motllura a la seva base i una esfera horària a una cara lateral.

Per l'interior hi puja una escala ampla de graons de pedra arrapada als murs i deixa un petit ull central; una senzilla barana de tub de ferro l'acompanya fins a la cel·la; la cobreix un sostre horitzontal de pedra que té una trapa per accedir al terrat; des de la cel·la s'hi puja per una escala de gat amb protecció format per sèrie d'anelles metàl·liques situada a l'angle nord-est.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle amb el frontis.

Alçada: 27'50 metres.

Esveltesa: 5,7

OMELLS DE NA GAIA, ELS Santa Maria

Altitud: 550 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII; ha estat restaurada el 1996. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de llunetes sobre cinc arcs torals; està acompanyada per capelles laterals; el presbiteri amb planta poligonal la fa amb raconeres; té cancell i cor. A la façana principal hi ha una portalada classicitzant amb un portal en arc rebaixat amb fines pilastres toscanes adossades als muntants, un entaulament dòric i un frontó triangular amb una fornícula buida al seu interior; està coronada per una cornisa horitzontal de banda a banda que forma amb l'angular un gran frontó amb un òcul motllurat al dessota i un de petit a l'interior del timpà; un pinacle amb bola sobresurt al cim. El mur del frontis té paraments de carreus petits de pedra groguenca, ben escairats i disposats en filades uniformes; els murs laterals són de maçoneria.

Guarda unes boniques imatges barroques recentment restaurades; del segle XVII són un Sant Esteve de meitat de segle; de finals, una Mare de Déu Assumpta a l'Altar Major, un Sant Josep atribuïda a Francesc Cervera II, i altres com Sant Francesc Xavier, Santa Llúcia i Sant Miquel i un sant franciscà de meitat del segle XVIII.

Campanar neoclàssic coetani del temple. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'82 x 6'10 m); el segon és vuitavat i està coronat per una cornisa motllurada i una coberta piramidal baixa amb un pinacle de bola al cim; dues fines motlures el divideixen en dues zones per sota de la cel·la i una altra motllura està situada al seu damunt. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt sobre senzilles impostes i emmarcats en relleu, un a cada cara alterna; hi penja alguna campana. Els murs de l'alt cos rectangular són a base de carreus petits una mica matussers disposats en filades regulars i amb carreus grans ben escairats a les cantoneres; el morter de calç és

força visible a les juntures; els paraments del cos superior octagonal presenten carreus petits ben escairats i alineats; tots ells en pedra groguenca tirant a daurada; la nuesa dels murs només queda trencada en el primer cos per algunes finestres sageteres disposades en diversos nivells a la cara de migdia.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 34'04 metres.

Esveltesa: 5,5

PREIXANA

Santa Maria

Altitud: 328 metres.

Església aixecada en estil gòtic al segle XIV; la façana principal d'aires renaixentistes molt austers és del segle XVII. Consta d'una nau de dos trams coberts amb voltes de creueria; té la capçalera recta oberta amb un finestral gòtic triforat i amb l'arc calat. El frontis encarat a ponent té un portal rectangular davant grades flanquejat per pilastres toscanes de poc relleu adossades als muntants, un entaulament amb cornisa destacada i, al seu damunt, una fornícula amb una imatge moderna flanquejada per boles adossades al mur, una a cada banda; hi ha un gran òcul motllurat a mitja alçada, una fina motllura horitzontal que va de banda a banda i que es prolonga per totes les altres façanes i una cornisa angular amb un petit òcul al centre del timpà. Podria ser que alguns panys dels murs fossin encara aprofitats de l'antic castell situat dalt del turó on avui es troba l'església; en general presenta paraments de pedra marronosa de carreus ben escairats i disposats en filades uniformes; uns forts contraforts estan situats obliquament als caires de les quatre façanes a més a més dels que reforcen la volta a les laterals. Tots els murs són de carreus d'un material groguenc ben escairats procedents de les pedreres locals.

L'església del segle XIV d'un sol tram va ser ampliada al XVII amb un nou tram posat als peus i imitant el primitiu i aixecant la nova façana d'aires classicitzants també del segle XVII; la teulada és del segle XIX. Té dues capelles per banda encarades i obertes en arc de mig punt unes i en arc apuntat les altres.

Dimensions: 16'69 x 9'33 x 11'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total presa des del fons de les capelles laterals fa 15'36 metres; els murs tenen un gruix de 0'90 metres; el del frontis en fa 1'15.

Guarda una petita part d'un retaule gòtic de pedra avui adossat al mur interior d'un capella; representa la Dormició de la Mare de Déu. Un sarcòfag de pedra procedent de Vallbona de les Monges del segle XII, i una pica baptismal del segle XVI amb relleus, de boca circular i amb peu, tot d'un sol bloc de pedra.

Campanar del 1956 amb aires neoclàssics austers aixecat en substitució d'una antiga espadanya destruïda durant la guerra del 1936. Té planta gairebé quadrada (5'22 x 4'95 m); el primer cos està dividit en tres zones en degradació, un segon cos octagonal irregular està coronat per una cornisa i un terrat amb balustrada i pinacles als angles; una gran esfera horària es troba a mitja alçada a la cara de migdia. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; té una fina motllura a l'arrencada dels arcs de les finestres, una altra al dessota d'elles, una tercera en el punt on s'inicia el segon cos, i una quarta, motllurada, cap a la part alta del primer. Els seus murs de carreus mitjans ben escairats i disposats en filades regulars de pedra, com el conjunt de l'església, són de color torrat.

Situació: adossat al mur lateral sud i al contrafort situat a la meitat del mur, proper al frontis encarat a ponent.

Alçada: 25'16 metres.

Esveltesa: 4,8

PUIGVERD D'AGRAMUNT Sant Pere
Alitud: 366 metres.

Església antiga refeta el 1827 amb aires neoclàssics. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de creueria damunt quatre arcs torals de mig punt i les laterals amb volta d'aresta; la capçalera és recta. Té un cor als peus i cancell; un baldaquí cobreix l'altar major. El frontis té una portalada classicitzant amb un portal en arc de mig punt dovellat damunt fines impostes flanquejat per unes pilastres amb pedestals adossades als muntants; el cobreix una fina cornisa amb una fornícula amb imatge al damunt flanquejada per dos pinacles de bola adossats al mur; un gran òcul motllurat i atrompetat es troba a mitja alçada i un de petit proper al cim; la cornisa motllurada fa unes curvatures còncaues al centre acabades en un petit pinyó amb creu al cim i amb curvatura convexa a les parts laterals. Els seus murs són de maçoneria amb les peces mig picades i amb les cantoneres de carreus ben escairats, igualment com en el gran sòcol del frontis, tots ells en pedra marronosa.

Campanar coetani del temple amb aires neoclàssics. Té un primer alt cos de planta quadrada (5'00 x 5'00 m); el segon és octagonal irregular. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; hi pengen campanes; té una motllura a l'arrencada dels arcs, una altra a la seva base i dues més molt fines, una a mitja alçada i l'altra sobre les finestres. Està coronat per una cornisa motllurada amb pinacles de bola als angles i una cúpula de perfil còncau amb un pinacle al cim; queda recoberta amb rajoles blanques i fosques. Els seus murs són de carreus ben escairats i disposats en filades uniformes; sota la cel·la s'hi troba l'esfera d'un rellotge a la cara de llevant. Una escala d'obra sobre voltes, arrapada a la paret i amb un ull central puja fins a la cel·la.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a llevant.

Alçada: 28'88 metres.

Esveltesa: 5,7

ROCAFORT DE VALLBONA La Transfiguració
Alitud: 446 metres. Municipi de Sant Martí de Riucorb

Església neoclàssica de la fi del segle XVIII. Consta d'una nau de cinc trams coberts amb voltes de llunetes sobre arcs torals de mig punt; està capçada per un absis recte. Un cor als peus amb una senzilla barana de fusta descansa en un arc rebaixat. Una capella fonda octagonal propera a l'absis està coberta per una cúpula de vuit sectors i està capçada per un petit absis semicircular. La nau té la particularitat de tenir el seu eix no coincident amb el de la façana.

El frontis presenta paraments de pedra blanca en carreus mitjans ben escairats i en filades uniformes; els murs laterals són de paredat. Té un portal rectangular amb marc filetejat i un frontó circular igualment de marc filetejat amb un timpà decorat amb relleus en ventall; unes pilastres toscanes recorren la façana de dalt a baix fent patent la divisió interior de tres àmbits, la nau i les capelles laterals; al mateix temps una destacada motllura composta separa horitzontalment el frontis en dues zones que estan coronades per un frontó triangular amb una creu metàl·lica al cim; un òcul quadrilobulat amb marc motllurat està situat al dessota del frontó.

Dimensions: 22'53 x 6'39 x 10'19 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 13'41 metres.

Campanar neoclàssic del 1868. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'04 x 4'04 m); el segon és octagonal amb els caires ressaltats per fines pilastres toscanes i coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada; al seu damunt s'aixeca una torrella també vuitavada i amb finestres d'arc de mig punt en cares alternes coberta per una cúpula lleugerament apuntada de vuit sectors triangulars amb un pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt sobre fines impostes, un a cada cara alterna; hi pengen campanes; té una motllura a la seva base; el cos que es troba al seu dalt exhibeix un rellotge d'esfera en la seva cara frontal. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra blanca al frontis i arrebossats als laterals.

Per l'interior hi puja una escala de graons de pedra ancorats als murs i que deixa un ull central tancat per envans; dona accés a la cel·la i des d'ella, per una escala de gat protegida es passa al terrat per una trapa oberta en un angle de la semiesfera que cobreix l'estança. El gruix del mur als finestres arriba al metre quaranta.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est del frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 27'20 metres.

Esveltesa: 6,7

ROCALLAURA

Sant Llorenç

Altitud: 649 metres.

Municipi de Vallbona de les Monges

Església amb vestigis romànic-gòtics del segle XIII reformada el 1892. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó apuntada; està acompanyada de capelles laterals. Té una cripta i un cambril per a la imatge. Els seus murs de pedra marronosa tenen carreus ben escairats en el frontis i de maçoneria amb carreus a cantoneres en les altres façanes.

Guarda una imatge d'alabastre del segle XV de la Mare de Déu del Tallat de 25 centímetres d'altura.

Campanar coetani del temple pel que fa al primer cos; el segon és afegit amb motiu de reformes tardanes. Té un primer cos de planta pràcticament quadrada (4'02 x 3'95 m); el segon és octagonal irregular; està coronat per una cornisa motllurada i una teulada plana amb una trapa que comunica amb l'estança de les campanes. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc apuntat, una a cada cara alterna; hi pengen campanes. Els murs del primer cos quadrat són de maçoneria amb carreus a cantoneres; en el segon cos, des de la motllura que el separa del primer, són de carreus ben escairats de pedra marronosa.

Situació: adossat i recolzat en el mur de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'66 metres.

Esveltesa: 4,4

SANTA MARIA DE MONTMAGASTRELL

El Sant Nom de Maria

Altitud: 321 metres.

Municipi de Tàrraga

Església aixecada entre el 1782 i el 1792 en un estil neoclàssic senzill. Consta d'una planta circular coberta amb una volta de nervis i clau de volta central; té la capçalera recta. El frontis té una portalada classicitzant amb un portal en arc rebaixat i amb el marc acanalat a l'intradós; unes pilastres toscanes sobre petits pedestals estan adossades als muntants; queda coronat per un

entaulament senzill i un frontó triangular amb el timpà nu; un òcul motllurat es troba a mitja alçada, una esfera horària està situada més amunt i el frontis queda coronat per una cornisa fent un angle molt obert al centre i unes corbes còncaues als laterals; té una creu metàl·lica al cim. Els seus murs de maçoneria de pedra vista de color torrat tenen les peces mig picades; a les cantoneres hi ha carreus ben escairats.

Campanar merament funcional coetani de l'església. Té planta quadrada (3'50 x 3'40 m) i està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants. Els murs del primer alt cos quadrat tenen paraments de petits carreus matussers irregulars i ben alineats amb carreus grans a cantoneres tots en pedra de color torrat una mica fosc en la primera meitat i una mica més clars a la part alta; estan completament mancats d'elements decoratius ni tan sols tenen obertures. La cel·la de construcció moderna té uns amplis finestrals d'arc de mig punt emmarcats amb pedra blanca i protegits per baranes metàl·liques; hi pengen dues campanes; els seus escassos murs són de carreus de pedra blanca fet que dóna al campanar una imatge de contrast no pas gens estètic fins al punt que l'incloc en el petit grup de campanars que anomeno "de xocolata i vainilla".

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 25'85 metres.

Esveltesa: 7,3

SANT MARTÍ DE MALDÀ

Sant Martí

Altitud: 409 metres.

Municipi de Sant Martí de Riucorb

Església gòtica del segle XIV molt reformada entre el 1603 i el 1696. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria i amb la capçalera poligonal. La capella lateral de la Mare de Déu del Tallat, barroca, està coberta per una cúpula el·líptica. El mur del frontis té una portalada barroca amb el portal en arc de mig punt filetejat damunt impostes i muntants carreuats amb treball acanalat; unes poques grades es troben davant del llindar; a banda i banda hi té dues columnes salomòniques exemptes amb capitells d'ordre compost i sobre pedestals adossats al mur, dues a cada costat entre les quals hi ha fornícules sense imatge; tenen fragments d'un arquiteu que fan com un segon capitell decorats amb relleus barrocs i filets; al damunt d'ells hi ha la cornisa i dos frontons circulars truncats sobre cada parella de columnes amb pinacles intercalats; una fornícula buida està situada sobre la portalada amb relleus decoratius barrocs a l'entorn i un frontó circular truncat al damunt; una rosassa motllurada i atrompetada a mitja alçada, una cornisa horitzontal motllurada i un frontó triangular central com a coronament. El frontis té un parament de carreus grans ben escairats i disposats en filades uniformes mentre que els murs laterals són de maçoneria; tots ells de pedra blanquinosa

Dimensions: 28'80 x 9'32 x 13'40 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; des del fons de les capelles laterals fa una amplada total de 15'90 metres.

Arquitectes: Pere Xauxo (Perris Xauxes), mestre de cases de Ciutadilla, el 1602 projecta les obres de la sagristia, les del presbiteri i algunes capelles; Pau Viala, de Tàrraga, és l'escultor que es va encarregar de les columnes de la portada (1694); el mestre d'obres de Guissona Feliu Borràs i Josep Prat Delorta (1726-1790) de Barcelona s'ocupen del campanar cap el 1775.

Guarda unes pintures al fresc, al presbiteri i al baptisteri, de Jaume Minguell (1958) de Tàrraga.

Campanar neoclàssic aixecat entre el 1775 i el 1779 refet després de la guerra del 1936. Té planta gairebé quadrada (7'82 x 8'10 m) i un segon cos octagonal irregular amb la cel·la de vuit finestrals d'arc de mig punt de diferent llum per adaptar-se a les diverses amplades de cada cara; una

d'elles cegada ja que per aquella banda hi puja l'escala; hi pengen campanes. Els caires de la cel·la estan ressaltats amb fines pilastres toscanes; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i petits pinacles de bola sobre els pilars dels caires; al seu damunt s'aixeca una torrella octagonal amb contraforts als caires ressaltats i amb finestres a cada cara en arc de mig punt, nova cornisa i cúpula apuntada de vuit sectors triangulars amb les careneres destacades.

Per l'interior hi puja una escala ampla de graons de pedra arrapats als murs i a un robust pilar central; en arribar al segon cos s'estreny una mica i per dins s'enfila per un cos cilíndric fins un pis cobert per una volta semiesfèrica situat sota de la cel·la; des d'allí una estreta escala de cargol de pedra picada hi dóna accés per una obertura situada al cantó de llevant. Té la coberta en forma de mitja taronja de peces de pedra ben tallades. L'escala segueix fins a la cúpula del capdamunt.

Arquitecte: Josep Prat i Delorta (1726-1790) de Barcelona.

Situació: damunt l'ala dreta del temple formada per les capelles laterals fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 47 metres; dada que m'ha esta facilitada per la gent del poble i acceptada com a molt probable; un servidor no he tingut manera de comprovar-ho degut a les dificultats que presenta la seva situació per estar rodejat d'edificacions, carrers estrets i per un desnivell proper que impedeix fer el càlcul amb precisió.

Esveltesa: 5,8

TALLADELL, EL

Sant Pere

Altitud: 393 metres.

Municipi de Tàrrega

Església iniciada el 1684 en estil barroc però acabada força més tard amb característiques neoclàssiques. Consta de tres naus, transsepte, cúpula al creuer dins un cimbori quadrat i amb cupulí vuitavat amb coberta semiesfèrica i bola al cim. La façana principal té un portal rectangular amb una escalinata d'accés al davant; està decorat amb unes senzilles pilastres toscanes de poc relleu als muntants, un entaulament i un frontó circular truncat; té un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa horitzontal amb tres pinacles de bola al seu damunt; una esfera horària està instal·lada en un edicle cúbic per damunt de la cornisa. El material de construcció és la pedra dolça groguenca que prové de la pedrera local dels "mistos" a base de carreus grans ben escairats disposats en filades uniformes al frontis; són de maçoneria als laterals.

Campanar neoclàssic merament funcional. Té planta gairebé quadrada (3'75 x 3'60 m) i està bastit amb carreus de pedra com la del frontis, regulars i ben escairats disposats en filades uniformes. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; hi pengen campanes; té una motllura composta a la seva base. Està coronat per una cornisa amb pinacles de bola als angles i una agulla piramidal. La nuesa dels seus murs només queda alterada per unes petites finestres rectangulars a diversos nivells a la cara de ponent.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 25'85 metres.

Esveltesa: 6,8

TÀRREGA

Santa Maria de l'Alba

Altitud: 375 metres.

Església aixecada entre el 1672 i el 1742 dins de l'estil barroc carmelità auster que presenta ja uns certs aires neoclàssics. Consta de tres naus de cinc trams, un d'ells amb el cor i un altre

convertit en transsepte; estan cobertes amb volta de llunetes la central damunt quatre arcs torals prolongats per pilastres toscanes i una imposta classicitzant, i voltes bufades les laterals que de fet, més que naus, són capelles comunicades entre si i separades de la central per arcs formers de mig punt; el presbiteri i la capçalera són rectes. Un cimbori octagonal s'aixeca sobre el creuer que inclou un tambor sobre petxines amb vuit finestres rectangulars i una cúpula acabada el 1694. Té un cancell digne i un cor amb barana de fusta sobre un arc carpanell i una volta de llunetes; sobre les capelles laterals hi ha tribunes amb finestres a la nau central i a l'exterior per les dues balconades del frontis. Interiorment destaca la pedra de pilars i arcs de color gris i els panys dels murs arrebossats i emblanquinats. Una de les capelles laterals de la banda de ponent, tocant al transsepte, va ser ampliada i convertida en capella amb una cúpula sobre petxines al centre; és la capella de les Santes Espines. Els murs exteriors són carreuats al frontis i de maçoneria amb peces mig picades als laterals.

A la façana principal, del 1744, orientada a migjorn, es destaquen dues grans pilastres toscanes per banda superposades que ressegueixen el mur de dalt a baix i que el divideixen en tres espais; al capdamunt del central hi destaca un frontó triangular. La portalada barroca (inicialment projectada pel cor i després, al segle XX, trasllada a la façana actual) presenta un portal rectangular ricament decorat amb una parella de columnetes sobre un únic pedestal que la flanquegen per cada banda; al damunt, un entaulament curvilini, un frontó amb corbes i contra-corbes que inclou en el timpà una fornícula amb imatge embellida amb relleus del rococó en tot el seu entorn; una gran rosassa motllurada i atrompetada oberta a mitja alçada i, per coronament, el gran frontó triangular ja indicat. Als dos espais laterals o ales hi ha obertes unes balconades metàl·liques amb portes rectangulars a cadascuna i situades a la part alta; per coronament d'aquests ales, una cornisa doble: una d'horitzontal i una altra sobreposada amb curvatura còncava per enllaçar amb el frontó central.

Dimensions: 44'23 x 10'50 x 17'90 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus és de 21'67, el transsepte en fa 20'90 x 10'34 x 17'73 i la cúpula arriba als 29'78.

Arquitecte: Fra Josep de la Concepció (1626-1690), tracista carmelità, fill de Valls; es continuà sota la direcció del també carmelità fra Jaume de Sant Agustí (1660-1711) pel que fa a la cúpula; s'acabà, finalment amb el mestre de cases Pau Serradell (1742).

Guarda relíquies de les Santes Espines en un reliquiari del segle XVII. A banda i banda de l'entrada, dues piques beneiteres amb una rica decoració barroca estan adossades al mur del peu del temple. Avui dia (2005) Josep Minguell, artista local, ha pintat al fresc les voltes i la paret frontal amb els temes de la Resurrecció (no es pot qualificar de cap obra d'art destacada), i Francesc Xavier Barrachina Tureu ha esculpit (2012) la imatge de la Mare de Déu de l'Alba en marbre per a la fornícula de la portalada. La imatge de la Mare de Déu de l'Alba de l'Altar Major és de l'escultor Manuel Martí Cabrer (1901-1951) de Barcelona. Té orgue.

Campanar del segle XVII, d'estil barroc auster carmelità, acabat el 1747. Té un primer alt cos de planta quadrada (9'60 x 9'65 m) amb els murs de maçoneria i carreus a les cantoneres; va seguit d'un segon cos vuitavat de carreus ben escairats amb un rellotge d'esfera entre dues fines motlures; té un tercer cos on s'hi ubica la cel·la amb pilastres d'escàs relleu als caires i finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles.

L'arquitecte o tracista fra Josep de la Concepció el va projectar amb cúpula, però, en deixar-lo a mig fer, el consistori decidí finalitzar-lo amb un tercer cos amb terrat.

Per dins hi puja una escala de cargol en dos àmbits cilíndrics, el primer situat a l'angle sud-oest i el segon al nord-est, tots dos folrats de carreus ben escairats. En el primer hi havia una escala de fusta que fa poc va ser destruïda pel foc; la va substituir una de metàl·lica consistent i ampla que arriba fins a una estança buida a mitja alçada; al fons d'aquesta hi ha obert el segon àmbit per on hi

puja una altra escala de cargol de graons de pedra picada, passa per la cel·la i surt al terrat protegida per un petit edicle circular amb volta cupular fet a base de maó vist només cobert a l'exterior per un arrebossat. La cel·la, coberta per una volta semiesfèrica de pedra, està dotada de set campanes, una de molt gran, dues de força grans, dues de mitjanes i altres dues de petites.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la capçalera encarada a tramuntana.

Alçada: 49'82 metres.

Esveltesa: 5,1

TARRÓS, EL

Santa Cecília

Altitud: 279 metres.

Municipi de Tornabous

Església aixecada entre el 1515 i el 1540. Consta d'una nau de cinc trams coberta per una volta de canó apuntada. El frontis té un portal rectangular emmarcat amb carreus de pedra blanquinosa amb els brancals motllurats, cornisa filetejada i, al damunt, una fornícula amb imatge, més amunt un òcul i una cornisa motllurada angular. Ha estat bastida amb murs de carreus mitjans de pedra marronosa irregulars i ben escairats

Guarda una imatge d'alabastre de Santa Cecília del segle XIV i una pica baptismal del XVI, ambdues restaurades després de ser maltractades en els fets revolucionaris del 1936.

Campanar coetani del temple d'aires senzills del barroc rural auster. Té planta quadrada (3'66 x 3'66 m) i està bastit amb murs de carreus irregulars ben escairats i disposats en filades uniformes; un segon cos octagonal o cel·la està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb una armadura metàl·lica al cim no inclosa en la mesura de l'alçada. Els paraments d'aquest segon cos són de carreus petits matussers i irregulars. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una en cada cara alterna; hi pengen campanes; té una motllura a l'arrencada dels arcs i una altra a la seva base.

Corre l'anècdota que el campanar no es va acabar perquè el fill del mestre d'obres que el construïa s'hi va matar en caure, i aquell no va voler seguir fent l'obra.

Situació: sobre l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 17'20 metres.

Esveltesa: 4,7

TORNABOUS

L'Assumpció

Altitud: 289 metres.

Església d'orígens romànics amb moltes modificacions renaixentistes i d'altres en temps ben recents. Exterior modern arrebossat i pintat de blanc, sòcol de pedra blanquinosa de 0'68 x 0'04 metres. Consta d'una nau amb un transsepte i un cimbori quadrat aixecat damunt el creuer. Té un portal modern rectangular coronat per un petit ràfec, una cornisa motllurada al frontis amb finestres rectangulars a mitja alçada en un pany de paret de maó vist.

Guarda la imatge del segle XIV de la Mare de Déu de l'Esperança, a peu dret amb el Nen al braç esquerre, de pedra policromada de 96 centímetres d'altura.

Campanar modern de planta quadrada (3'51 x 3'51 m) bastit amb murs arrebossats i pintats de blanc intents amb un sòcol com el de l'església. La cel·la, al capdamunt, té paraments de maó vist vermellosos amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; està coronat per una cornisa formada

per un fris de denticles i per un terrat amb barana metàl·lica amb doble bola sobre els pilars dels angles; una motllura de denticles es troba a la base de la cel·la. Algunes petites finestretes estan obertes en diferents pisos, una de circular i dues més de rectangulars. Fa l'afecte, pels dos colors dels seus cossos, com un gelat de vainilla i xocolata; poc ben aconseguit tot plegat.

Situació: adossat a la capçalera fent angle al nord-oest.

Alçada: 23'62 metres.

Esveltesa: 6,7

VALLBONA DE LES MONGES Santa Maria

Altitud: 490 metres.

Església neoclàssica segurament de finals del segle XVIII o de principis del XIX. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó, les laterals amb cúpules bufades a cada tram; estan separades amb dos pilars per banda; té transsepte amb cúpula al creuer, cancell, cor i una capçalera recta. Un portal rectangular es troba obert a la façana principal emmarcat per fines pilastres i una cornisa sobre mènsules; està flanquejat per dues pilastres jòniques d'escàs relleu per banda que apareixen com sostenint un entaulament que va de banda a banda de tot el frontis i així tot ell queda dividit per dues zones horitzontals i al mateix temps les pilastres destaquen la divisió interior en tres naus; en la zona superior hi apareixen tres òculs, el dos laterals cegats i el central emmarcat per un bordó circular; el coronament el constitueixen una cornisa amb un frontó triangular en la zona central; el desnivell del carrer en fort pendent és salvat per unes poques grades. Les ales estan dividides en plafons rectangulars amb marcs d'escàs relleu. Tot plegat produeix la sensació d'austeritat. Els seus murs són de carreus mitjans i ben escairats al frontis i de maçoneria als laterals

Campanar coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (4'61 x 4'61 m) i un de segon octagonal que de fet constitueix la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna, emmarcades per dovelles sobre fines impostes i brancals carreuats; les cantoneres estan lleugerament ressaltades; està coronat per una cornisa destacada i un terrat amb barana calada. Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra blanca força ennegrida per les humitats.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'27 metres.

Esveltesa: 5

VERDÚ Santa Maria

Altitud: 434 metres.

Església romànic-gòtica del segle XIII amb complements posteriors gòtics, renaixentistes i barrocs que queden ben integrats. El temple està bastit amb murs de carreus de pedra de les pedreres del propi Verdú de color entre gris i daurat que harmonitza el conjunt. Consta de tres naus separades per un gran pilar a cada banda i dos arcs formers apuntats; la capçalera recta ha substituït l'antic absis semicircular. La nau central de tres trams queda coberta per una volta de canó apuntada damunt un arc toral i una imposta a la seva base que ressegueix tots els murs; les naus laterals estan cobertes amb volta de creueria; a la nau lateral dreta hi ha un arc triomfal renaixentista. L'absis recte és fondo i està cobert per una volta de canó també apuntada. Un cor amb balustrada de pedra descansa en un arc rebaixat i en un embigat; al seu davall, un cancell vidriat està emmarcat de fusta presentant un conjunt molt digne.

A la façana principal, a ponent, s'hi troba una gran portalada atrompetada romànica d'escola lleidatana amb quatre arquivoltes decorades amb elements geomètrics i florals, impostes i columnetes de capitells historiatos, tot al dessorra d'un guardapols amb un fi treball geomètric a l'intradós; al damunt, una gran rosassa motllurada, atrompetada i calada del gòtic amb una imatge de Maria al centre, fet insòlit; a la façana lateral sud, hi ha un portal rectangular barroc emmarcat per pilastres toscanes, un entaulament i un frontó truncat amb una fornícula amb imatge intercalada i coronada per un petit frontó circular. Aquesta zona central de la façana presenta per coronament una cornisa, un nou frontó circular truncat al centre i una espadanya d'un ull sense campana. Els contraforts de les altres zones flanquegen boniques finestres gòtiques calades; una cornisa ressegueix els murs amb vuit gàrgoles distribuïdes en el conjunt.

Dimensions: 28'18 x 7'47 x 10'54 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total de les tres naus en fa 20'78.

Guarda una imatge del Sant Crist dels segles XIII-XIV; una altra de Santa Maria de pedra policromada del segle XV obra d'Andreu Pi rodejada per frescos pintats el 1955 per l'artista Jaume Minguell de Tàrraga; un retaule barroc del 1626 de la Puríssima de l'escultor Agustí Pujol II restaurat per l'escultor Ramon Borràs el 1961; unes imatges de la Mare de Déu del Roser i de Sant Flavià del segle XVI.

Campanar gòtic de planta rectangular (5'24 x 4'67 m) amb un rellotge d'esfera sota la motllura que el divideix en dos cossos; el superior el constitueix la cel·la amb finestral d'arc apuntat, dos a ponent i a llevant i un a les altres dues cares; està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i per un terrat amb barana de carreus de poca alçada; té una petita espadanya d'un ull sense campana a la cara sud.

Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra picada, avui força gastada, dins un cilindre de pedra de carreus grans i ben escairats situat a la banda nord-oest; a l'alçada del rellotge d'esfera una estructura de ferro sosté la maquinària que ocupa tota l'amplada interior del campanar; en aquest punt, l'escala de cargol ha estat substituïda per dos trams d'una altra de ferro que puja arrapada al mur per deixar l'espai que necessita el rellotge; passat aquest tram prossegueix l'escala de pedra de cargol; passa per damunt de la volta de nervis a manera de cúpula rebaixada que forma la base de la cel·la que també té una coberta amb volta de nervis com l'anterior; per un punt entremig de dos finestral hi ha una trapa oberta per accedir al terrat; s'hi arriba per una escala de gat. La cel·la té a les finestres penjades quatre campanes des del 1939, una de petita, una altra de mitjana i dues de grans.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 34'48 metres.

Esveltesa: 6,5

VILAGRASSA Santa Maria

Altitud: 355 metres.

Església bastida entre el segle XII i el XIV moment en què va ésser completament modificada, no mantenint (si és que no procedeix d'algun altre edifici) de la primera edificació només que la portalada atrompetada romànica d'escola lleidatana de la segona meitat del segle XIII inserida en un cos lleugerament avançat respecte de la façana. Està en molt bon estat de conservació possiblement perquè està situada a la banda de tramuntana on no hi toca el sol. Té un portal en arc de mig punt dovellat i motllurat damunt impostes recobert per tres arquivoltes que descansen en fines columnetes, tres per banda, adossades al mur i alternades amb antes. Aquest conjunt queda

coronat per un ample guardapols que està decorat, com les arquivoltes, per elements abstractes com entrelaçats, soguejats, ziga-zagues, anellats, arquets entrecruats i cabotes de diamant; les impostes i els capitells també tenen una rica decoració abstracta les primeres i figurativa els segons a base d'elements zoomòrfics (caps d'animals: ocell, ase, mussol, ca, cabra, etc.), vegetals i escenes relacionades amb temes bíblics; al damunt hi figura una fornícula amb una imatge posada modernament que es veu com artificial.

Consta d'una nau de dos trams amb coberta ogival d'arcs de creueria falsos ja que són de guix i, per tant, simulant una antiga coberta avui desapareguda; està sostinguda per dos arcs torals apuntats de grans carreus ben escairats; té una segona nau, a la dreta, formada per capelles laterals cobertes per nervis ogivals igualment falsos i per arcs robustos de carreus mig desapareguts per damunt del sostre. Els murs exteriors són de carreus regulars i ben escairats disposats en filades uniformes.

Dimensions: 24'55 x 8'19 x 7'85 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada és la mitjana de 8'53 que fa als peus i de 7'85 que mesura sota l'arc presbiteral, ja que la nau té forma trapezial; l'amplada total de les dues naus és de 11'40 metres.

Guarda una bonica Mare de Déu segurament barroca de peu dret i amb el Nen als braços avui situada a la sagristia.

Una imatge de la Mare de Déu del Roser de pedra policromada també dreta i amb el Nen assegut al braç esquerre, d'estil gòtic, avui es conserva en la propera ermita del Roser, petita construcció d'estil gòtic d'una nau amb frontis renaixentista precedida d'un porxo obert per un gran arc de mig punt clausurat per una tanca de vidre i ferro; per damunt del frontis s'aixeca una espadanya de dos ulls; les mesures de la nau única són: 10'45 x 4'78 x 5'88 metres respectivament de llarg, ample i alt; està coberta amb volta de creueria sostinguda per arcs torals que descansen en robustos pilars de caire arrodonit que tenen un diàmetre o ressalt de 43 centímetres.

Campanar romànic del segle XIII en la seva part inferior dividida per una motllura en dos pisos, i una segona part, modificada al segle XIV, corresponent a la cel·la coberta amb una volta de creueria; està coronat per un cos cúbic amb una cornisa amb gàrgoles i una coberta plana; la cel·la queda oberta per unes estretes i allargassades finestres; se'n troben dues a cada cara, totes en arc de mig punt menys les de llevant que són apuntades; tenen un bordó i una motllura a l'arrencada dels arcs.

La planta és rectangular (5'16 x 3'97 m) i el seu cos prismàtic es troba inclinat al sud-est; fa un cert moviment sobre el seu eix; tot i aquestes anomalies té una provada estabilitat; la coberta és plana amb gàrgoles als angles. S'hi accedeix per una escala exterior que s'inicia a uns quatre metres del sòl; per l'interior hi segueix una altra fins a la cel·la. Té adossada a la cara nord una torre de murs de paredat fins a sota mateix de la cel·la; avui dia (2011) ha estat desmuntada en no influir en l'estabilitat del campanar i per permetre la seva visió completa. La inclinació o desplom fa uns 80 centímetres o poc més.

Situació: pràcticament exempt, només adossat a l'angle que fa la capçalera encarada a llevant i el mur lateral de tramuntana.

Alçada: 26'39 metres.

Esveltesa: 5,1

ALGUNA ESGLÉSIA SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIA

VILET, EL

Santa Maria, església sufragània

Altitud: 408 metres

Municipi de Sant Martí de Riucorb

Església gòtica. Consta d'una nau de dos trams coberts per voltes de creueria amb nervis que s'insereixen en el mur damunt petites mènsules; l'arc toral que divideix la nau presenta arc

apuntat; l'absis és rectangular i està pintat i presidit per una bella imatge gòtica de la Mare de Déu de peu dret afectant curvatura praxiteliana amb el nen al braç esquerre; avui es troba repintada i damunt una bella peanya gòtica.

Té una façana de carreus mitjans de pedra marronosa amb una porta d'arc rebaixat amb bordó i un petit escut heràldic centrat; al damunt d'ell s'hi obre una bella rosassa calada amb diverses motlures bossellades.

Dimensions: 11'32 x 5'98 x 6'39 metres de llargada, amplada i alçada respectivament.

Guarda, a més a més de la imatge gòtica descrita, un sarcòfag de pedra amb relleus heràldics desenterrat en lloc proper i avui (2010) mig netejat; ocupa un espai en la capella lateral de l'esquerra, una de les dues obertes modernament

Campanar d'espadanya aixecat damunt mateix de la façana principal; la part superior, més reduïda d'amplada que la inferior, queda oberta per dos ulls en els que hi pengen dues petites campanes; acaba en un perfil recte horitzontal.

Alçada: 8'50 metres, calculada aproximadament.

ERA VAL D'ARAN

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTICA DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Arres		

Arres de Jos i de Sus	Sant Joan	15'15
Bausen	Sant Pèir <i>ad Vincula</i>	29'12
Bòrdes, es	Era Mare de Diu deth Rosèr	26'84
Arró	Sant Martin	22'02
Begós	Sant Ròc	17'43
Benós	Sant Martin	23'96
Bossòst	Era Assompocion de Maria	30'70
Canejan	Sant Sernilh	18'87
Les	Sant Joan Baptista	31'97
Naut Aran		
Arties	Santa Maria	27'45
Bagergue	Sant Fèlix	23'36
Garós	Sant Julian	30'27
Gessa	Sant Pèir	27'85
Salardú	Sant Andrèu	38'50
Tredòs	Era Mare de Diu de Cap d'Aran	25'79
Unha	Santa Eulària	27'71
Vielha e Mijaran		
Arròs	Santa Eulària	20'23
Aubèrt	Era Mare de Diu deth Roser	27'44
Betlan	Sant Pèir	20'56
Casariilh	Sant Tomàs	24'69
Casau	Sant Andrèu	29'14
Escunhau	Sant Pèir	23'60
Gausac	Sant Martin	28'71
Mont	Sant Laurenç	16'45
Montcorbau	Sant Estèue	18'94
Vielha	Sant Miquèu	36'33
Vila	Sant Pèir	21'85
Vilac	Sant Fèlix	36'06
Vilamòs	Santa Maria	24'22

Alçada mitjana: 25'70 metres

Una parròquia **no té campanar de torre** sinó d'espadanya, és la de Betrén.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

ARRES DE JOS I DE SUS Sant Joan i Sant Pèir

Altitud: 1275 metres Municipi d'Arres

La gent dels pobles els anomena Arresdejús i Arresdesús; la seva respectiva altitud és de 1230 i 1320 metres. L'altitud de 1275 metres és la corresponent al punt on es troba l'actual església parroquial, a mig camí d'ells dos.

Església del segle XVIII que substitueix les antigues de Jos i de Sus (Sant Joan i Sant Fabian). Consta d'una nau rectangular coberta amb una teulada de tres vessants. Té un portal rectangular al mur lateral de ponent amb un marc de pedra blanca amb pilastres toscanes adossades als muntants, una cornisa al seu damunt i una petita fornícula sense imatge. Els seus murs de maçoneria de lloses i còdols estan recoberts per un arrebossat en mal estat; queden reforçats per tres contraforts per banda.

Campanar coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (4'15 x 4'22 m). La cel·la queda oberta sota cornisa amb finestres rectangulars, una a cada cara, on hi penja alguna campaneta. Està coberta amb una teulada de quatre vessants de peces de pissarra negrosa. Els seus murs de maçoneria de lloses estan recoberts per un arrebossat en no massa bon estat.

Situació: adossat al costat dels peus de l'edifici, a la banda orientada al nord-oest.

Alçada: 15'15 metres.

Esveltesa: 3,6

ARRÓ Sant Martin

Altitud: 885 metres. Municipi d'Es Bòrdes

Església d'origen romànic molt modificada en època gòtica i posterior. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals de mig punt amb dues finestres obertes a la mateixa volta; el presbiteri queda cobert per una volta d'aresta. Té un portal en arc de mig punt rebaixat obert en el mur de migdia sota d'un porxo cobert per un embigat de fusta i per una teulada de pissarra de dos vessants sostinguts en el mur i per un robust pilar de pedra arrebossat. Els seus murs de lloses i peces grans més o menys picades estan recoberts per un arrebossat emblanquinat en mal estat.

Dimensions: 13'23 x 3'63 x 4'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda talles policromades del segle XVII.

Campanar d'un barroc senzill i auster del segle XVII. Té un primer cos de planta rectangular (3'40 x 3'95 m); el segon vuitavat està coronat per la cornisa i una agulla piramidal vuitavada molt aguda amb inflexió a la base i recoberta de peces de pissarra negra. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, algun d'ells rebaixat, una a cada cara alterna; hi pengen algunes campanes; hi ha una fina motllura bossellada sota mateix de les finestres. Els seus murs de paredat de llosa presenten un arrebossat en mal estat; en el mur de ponent hi figuren algunes làpides en una de les quals s'hi llegeix la data de 1784.

Situació: adossat al mur dels peus del temple orientat cap a ponent.

Alçada: 22'02 metres.

Esveltesa: 5,5

ARRÒS Santa Eulària de Mèrida
Altitud: 930 metres. Municipi de Vielha e Mijaran

Església gòtica del segle XIV. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta d'aresta i acompanyada de quatre capelles laterals d'èpoques posteriors; té la capçalera recta i una teulada de pissarra negra de quatre vessants amb una cornisa motllurada a tot el seu entorn. El portal obert a ponent té un arc de mig punt dovellat dins d'una arquivolta coberta amb un petit ràfec sota del qual hi figura gravat l'escut de la verge màrtir. Els seus murs queden coberts per un arrebossat emblanquinat en força bon estat.

Guarda una pica baptismal romànica del segle XII amb decoració floral esquemàtica; descansa en un peu cilíndric soguejat.

Campanar coetani del temple. Té planta octagonal de 2'50 metres de costat (perímetre 20 metres), dividit en cinc pisos separats per motlures; el penúltim amb vuit finestres cegues; el darrer, on hi ha ubicada la cel·la, queda obert amb vuit finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; també té dues finestres rectangulars, una a la base i l'altra al primer pis. Està coronat per un cornisa motllurada i una teulada piramidal octagonal baixa. Els seus murs estan coberts per un arrebossat emblanquinat, com es tradicional a la vall, força envellit per negrors.

Situació: adossat a l'angle nord-oest del mur orientat a ponent als peus de l'església, pràcticament com si fos un campanar exempt.

Alçada: 20'23 metres.

Esveltesa: 3

ARTIES Santa Maria
Altitud: 1140 metres. Municipi de Naut Aran

Església romànica del segles XII-XIII. Consta de tres naus, la central de quatre trams, un d'ells amb el cor, coberta per una volta de canó lleugerament rebaixada damunt tres arcs torals; les laterals ho estan per una de quart de canó; les separen arcs formers de mig punt damunt robustes columnes de carreus; les columnes presenten una lleugera inclinació. Les naus estan capçades per dos absis semicirculars romànics llombards amb arcs cecs sota cornisa corresponents a les naus laterals; el central romànic fou destruït (en queden restes visibles a l'exterior) i avui es troba substituït per un de rectangular; el presbiteri està cobert per una volta de canó; els absis laterals mostren paraments de carreus petits, irregulars, disposats en fileres uniformes i amb un fris sota cornisa d'arcs cecs que descansen en mènsules en forma de caparrons; una espadanya de dos ulls està situada sobre el mur de la capçalera.

Té un portal romànic atrompetat a tramuntana format per sis arquivoltes de punt rodó i amb un bordó decorat amb escacat igualment com alguna de les arquivoltes; aquestes es prolonguen als muntants sobre antes sense que cap imposta les en separi. El cor sobre un embigat de fusta es prolonga un tram pels laterals.

Dimensions: 22'06 x 6'07 x 9'77 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 13'85 metres.

Guarda un retaule gòtic a l'altar major del 1475 del mestre d'All i del d'Arties; unes pintures murals del segle XVI decoren el presbiteri; diversos retaules barrocs (de santa Cristina, sant Agustí i sant Fabià); unes talles romàniques de la Mare de Déu del Remei i d'un Sant Crist policromat sedent amb el símbol de l'*Agnus Dei* a la mà. A més a més, s'hi troben dues piques romàniques de marbre amb relleus arcaics, una és baptismal i l'altra beneitera.

Campanar del segle XVI en estil gòtic tardà. Té planta quadrada (4'20 x 4'20 m) i està coronat per una cornisa sobre caps de biga i per una agulla vuitavada de pissarra amb inflexió a la base quadrada on hi ha oberta una llucana amb un rellotge d'esfera pel cantó nord; té finestres a tres nivells separats per sengles motlures, als dos inferiors d'arc apuntat i dobles (a llevant, en l'inferior, només n'hi figura una), al superior d'arc de mig punt i triforades. Els seus murs presenten paraments de petits carreus irregulars disposats en fileres uniformes. Una escala de cargol estreta puja fins a la cel·la on hi pengen cinc campanes.

Situació: centrat sobre el cos de l'església encarat a ponent corresponent als peus.

Alçada: 27'45 metres.

Esveltesa: 6,5

AUBÈRT

Mare de Diu deth Roser

Altitud: 930 metres.

Municipi de Vielha e Mijaran

Església romànica del segle XII modificada posteriorment amb elements gòtics i altres de més tardans. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de canó sobre dos arcs torals; té la capçalera recta damunt de la qual hi ha aixecat el campanar. Al mur de migdia hi ha un petit portal d'arc de mig punt dovellat amb peces toscament picades. Els seus murs són de carreus matussers diversos (n'hi ha de grans així com de força petits) disposats en filades més o menys regulars, tot de pedra en el que predomina el gris.

Campanar del segle XVI. Té planta pràcticament quadrada (5'98 x 6'02 m) i un segon cos alt vuitavat coronat per la cornisa i una agulla octagonal amb inflexió a la base recoberta de peces de pissarra negra. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna llevat del costat de tramuntana; hi pengen campanes. Els seus murs són de maçoneria digna de peces petites de llosa; unes fines motlures el divideixen en zones; una es troba sobre la base quadrada, l'altra sota l'octagonal i les darreres sota i sobre les finestres;

Situació: damunt la capçalera orientada a llevant avui rectangular en ésser-li substituïda l'antiga romànica que tenia un absis semicircular.

Alçada: 27'44 metres.

Esveltesa: 4,5

BAGERGUE

Sant Feliu

Altitud: 1430 metres.

Municipi de Naut Aran

Església d'origen romànic (segle XIII) modificada cap el 1524. Consta d'una nau coberta en part amb una volta de canó; una altra part ho està per un empostissat situat lleugerament a més alçada que la volta; està capçada per un absis rectangular que va substituir el primitiu romànic. Té una portalada atrompetada a ponent amb tres arquivoltes de mig punt dovellades sobre impostes i brancals carreuats; un guardapols que descansa en una senzilla imposta està decorat amb un escacat a l'intradós i un dibuix soguejat a l'extradós. Els seus murs de carreus irregulars ben escairats estan disposats en filades uniformes; al mur lateral de migdia s'hi aixequen per l'exterior tres àmplies pilastres d'escàs relleu i, amb el mateix gruix d'elles, també ho mostra la part del mur proper al frontis; sota la cornisa hi apareix un fris d'arcs cecs que es troben fins i tot en les pilastres.

Dimensions: 19'00 x 5'00 x 6'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la part de la nau empostissada es troba a 7'76 metres d'alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 13'50 metres; l'amplada de la nau, com que és irregular, més estreta de la capçalera que

dels peus, té una mitjana de 5 metres, mentre que les extremes fan 4'50 i 5'52 respectivament.

Guarda una ara romànica amb decoració; una imatge renaixentista de la Mare de Déu amb el Nen; un Crist gòtic, i un retaule del barroc popular.

Campanar barroc d'estil rústic aixecat el 1763. Té un primer baix i robust cos de planta gairebé quadrada (4'90 x 5'20 m) i un de segon alt vuitavat. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; hi ha una motllura al dessota de les finestres. Està coronat per una cornisa i una agulla vuitavada amb inflexió a la base coberta amb lloses de pissarra negra. Els seus murs són de paredat de lloses amb carreus a cantoneres i conserven mostres escasses d'un antic arrebossat.

Situació: adossat i recolzat en el mur del frontis encarat a ponent en el seu angle sud-oest.

Alçada: 23'36 metres.

Esveltesa: 4,5

BAUSEN Sant Peir *ad Vincula*

Altitud: 931 metres.

Església de principis del segle XVIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i amb la capçalera recta. Té el portal rectangular obert al mur de migdia d'estil renaixentista senzill, amb llinda i muntants de pedra grisa filetejats i amb algun relleu decoratiu amb els signes papals a la llinda on hi figura la data de 1709; està protegida per una teuladeta de pissarra sobre una estructura de fusta. Els seus murs mostren paraments de maçoneria barroera de llosa amb barreja de còdols mig picats; en part, al voltant del portal, tenen un arrebossat emblanquinat.

Conserva a l'esquerra del portal, encastada, una estela cinerària romana (segle III) de marbre gris fosc decorada amb tres bustos sota sengles arcs de ferradura; mesura 45 centímetres de llarg per 35 d'altura.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (6'40 x 5'62 m) i està coronat amb una cornisa i una agulla molt aguda vuitavada amb inflexió a la base quadrada; queda recoberta de peces de pissarra negra. La cel·la té oberta una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen algunes campanes. Els seus murs mostren restes d'un arrebossat emblanquinat, com és tradicional a la vall, avui (2006) amb moltes deficiències; els seus paraments migs visibles són de paredat de llosa.

Situació: adossat a la capçalera orientada a ponent en l'angle sud-oest del mur de migdia.

Alçada: 29'12 metres.

Esveltesa: 4,5

BEGÓS Sant Ròc Municipi d'Es Bòrdes

Altitud: 890 metres.

Església d'origen romànic. Consta d'una nau de tres trams coberts amb una volta de canó apuntada sobre arcs torals; amb l'afegit de dues capelles laterals al segle XIV apareix un fals transepte que li proporciona una planta de creu grega. El portal obert a tramuntana es troba sota mateix del campanar; té un arc de mig punt dovellat damunt brancals carreuats de pedra un pèl blanca. Els seus murs són de maçoneria de lloses marronoses cobertes amb un arrebossat, com és tradicional a la vall, mig perdut avui (2006) dia.

Guarda unes piques romàniques de marbre: una de baptismal i l'altra beneitera; té algunes

escultures policromades del segle XVII d'un barroc popular.

Campanar merament funcional. Té planta pràcticament quadrada (3'27 x 3'35 m). Està coronat per una cornisa i una agulla vuitavada que fa inflexió damunt una base quadrada. La cel·la està oberta amb una finestra d'arc de mig punt, força estreta, a cada cara; hi pengen campanes. Els murs estan arrebossats i emblanquinats en un estat força precari.

Situació: aixecat sobre la nau en el tram de ponent que constitueix l'atri situat als peus del temple.

Alçada: 17'43 metres.

Esveltesa: 5,2

BENÒS

Sant Martin

Altitud: 890 metres. Municipi d'Es Bòrdes

Església amb algunes restes del seu origen romànic i ara molt modificada. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó i de dues naus laterals del segle XVI de tres trams amb arcs formers i torals de mig punt. Els seus murs són de paredat de llosa i presenten un arrebossat avui (2006) mig perdut; els marcs del portal i de les finestres estan emblanquinats.

Campanar rústic merament funcional d'època força posterior al temple. Té planta rectangular (4'25 x 5'85 m) i està coronat per una cornisa i una agulla vuitavada amb inflexió a la base quadrada. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a alguna cara i d'una a les altres; hi pengen petites campanes. Els seus murs són de paredat de lloses de pedra marronosa.

Situació: damunt els peus de la nau a la banda de ponent.

Alçada: 23'96 metres.

Esveltesa: 4,1

BETLAN

Sant Pèir, la parroquial actual és Sant Esteve del segle XIV

Altitud: 1041 metres. Municipi de Vielha e Mijaran

Església romànica aixecada al voltant del segle XII i modificada modernament. Conserva del romànic l'absis semicircular i part important dels murs. Consta d'una nau trapezial coberta amb una volta de canó damunt un arc toral de mig punt que reposa en sengles pilastres a banda i banda; dues capelles laterals que poden aparentar un fals transsepte són de construcció força posterior. El portal rectangular, situat al mur lateral de migdia, mostra una llinda i muntants de grans carreus ben escairats de pedra blanca. Els seus murs tenen paraments de paredat de lloses amb un arrebossat envellit.

Dimensions: 14'72 x 4'85 x 7'23 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total comptada des del fons de les capelles fa 15 metres.

Guarda una pica baptismal romànica del segle XIII decorada amb fullatges; una talla de la Mare de Déu amb el Nen romànica; unes talles barroques i unes pintures murals del segle XVII a l'absis i al fons d'una capella.

Campanar rústic merament funcional aixecat en el moment que el temple va ser ampliat amb les capelles laterals. Té planta gairebé quadrada (4'64 x 4'90 m) i està coronat per una minsa cornisa i una agulla vuitavada amb inflexió a la base quadrada; està recoberta de lloses de pissarra negra. El cos del cloquer, de paredat de llosa i mig arrebossat, queda sense cap element decoratiu

que trenqui la seva verticalitat; per tant presenta els murs completament nus; només una finestreta sagetera queda a mig aire a la cara sud. La cel·la està oberta per una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes. Té una escala exterior de graons de pedra i sense barana per accedir a la porta oberta a poca alçada per on s'entra a un primer pis des del qual, per una escala de fusta, s'accedeix a la cel·la.

Situació: adossat al mur de ponent fent angle al sud-oest del mur lateral de migdia.

Alçada: 20'56 metres.

Esveltesa: 4,2

BÒRDES, ES

Era Mare de Diu deth Rosèr

Altitud: 852 metres.

Església aixecada el 1806. Consta d'una nau coberta amb una volta d'aresta i capçada per un absis rectangular; davant del presbiteri recte cobert amb una volta de llunetes hi ha un tram de tres naus separades per una columna per banda i arcs formers de mig punt; està cobert amb una volta de llunetes. El portal rectangular és obert al mur lateral de migdia tocant als peus de l'església; té un marc de grans carreus de pedra blanca amb un ràfec destacat al damunt format per una teuladeta de tres vessants. Els murs presenten els paraments arrebossats i pintats en color clar crema, tal com és tradicional a la vall, i amb dos contraforts de reforç a cada banda.

Dimensions: 23'00 x 8'18 x 8'11 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una llosa encastada a tocar el brancal esquerre del portal procedent d'un sarcòfag del segle XV amb la figura jacent d'un cavaller gravada en un estil infantil.

Campanar rústic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (4'10 x 4'30 m) i està dividit en quatre cossos per unes senzilles motlures. Queda coronat per una cornisa motllurada destacada i una agulla vuitavada amb inflexió a una base quadrada recoberta tota ella de lloses de pissarra negra. La cel·la presenta una finestra d'arc rebaixat a cada cara; sota d'ella hi ha una espitllera i, al cos inferior, una finestra d'arc de mig punt rebaixat. Els seus murs, arrebossats, presenten diversos clots produïts per impactes de quan els guerrillers de després del 1939 disparaven contra les forces de la guàrdia civil franquista que es parapetaven en el campanar.

Situació: adossat i recolzat en el mur de ponent, als peus del temple, fent angle al sud-oest del mur lateral de migdia.

Alçada: 26'84 metres.

Esveltesa: 6,2

BOSSÒST

Era Assompcion de Maria

Altitud: 710 metres.

Església romànica del segle XII. Consta de tres naus de quatre trams cobertes amb una volta de canó la central i de quart de canó les laterals, totes tres sobre arcs torals de mig punt que, en les laterals, descansen en pilastres d'escàs relleu; estan separades per arcs formers de mig punt damunt tres robustes columnes per banda fetes de carreus ben picats; la capçalera, a llevant, la formen tres absis semicirculars amb sòcol i amb decoració llombarda a base de lesenes i un fris d'arcs cecs al dessota de la cornisa motllurada i recorreguda per un fris d'escacat i amb caps de biga el central; interiorment, aquest, està prolongat per un tram i té un arc presbiteral apuntat. Als peus de la nau s'hi troben dos cors superposats damunt embigats de fusta. Els seus murs són de carreus ben escairats, irregulars i disposats en filades uniformes; una cornisa exterior sobre mènsules decora el

mur nord.

Té un portal rectangular romànic-gòtic al mur de migdia amb la llinda decorada amb un relleu de volutes i un timpà amb el Crismó sota tres arquivoltes dovellades de mig punt en degradació un pèl apuntades i amb un bordó decorat amb un escacat molt marcat; descansen en una senzilla imposta i en els muntants carreuats; en el mateix mur hi ha obertes tres finestres gòtiques entre pilastres.

Un segon portal rectangular romànic al mur de tramuntana el formen dues arquivoltes de punt rodó sobre una senzilla imposta sostinguda per dues columnes per banda alternades amb antes, una llinda amb decoració d'escacat i un crismó central; el timpà està decorat amb relleus arcaics del Pantocràtor i els símbols de l'Apocalipsi; un guardapols embegut en el mur presenta una decoració en escacat.

Dimensions: 19'97 x 4'83 x 8'74 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada de les tres naus juntes fa 11'51 metres.

Guarda una pica baptismal semi-ovoide amb peu cilíndric i unes franges horitzontals de rebaix; podria ben bé ser romànica, segles XII o XIII. Algunes restes de pintures murals de transició del romànic al gòtic del segle XIV s'han trobat darrerament en l'absis central.

Campanar romànic possiblement del segle XI. Té planta quadrada (5'60 x 5'60 m) i quatre pisos; l'inferior, alt i sense obertures, està decorat amb un fris d'arcuacions cegues a la seva part superior; el segon té una finestra d'arc de mig punt per la banda de ponent i té dos frisos que el separen dels de més amunt: un d'arcs cecs i l'altre de dents de serra; els dos cossos superiors tenen finestres dobles d'arc de mig punt a cada cara, més grans les del capdamunt; els caires fins a la base de l'últim pis tenen un escàs relleu a manera de lesenes cantoneres; el coronament el formen la cornisa i una agulla de pissarra vuitavada molt aguda amb inflexió a la base quadrada; en ella, pel cantó de migdia, hi ha oberta una llucana. Els seus murs són de petits carreus desiguals disposats en filades força uniformes. Probablement la base formava part d'una antiga torre de defensa. Un rellotge d'esfera està situat en la llucana de la base de l'agulla per la banda de migjorn. A l'escala interior de fusta s'hi accedeix des de la sagristia per una porta estreta.

Situació: angle nord-est de l'edifici, adossat al mur de tramuntana, prop de l'absis.

Alçada: 30'70 metres.

Esveltesa: 5,4

CANEJAN Sant Sernilh

Altitud: 960 metres.

Església antiga modificada el segle XIX (data de 1818 a la dovella clau del portal). Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis rectangular. Té un portal en arc de mig punt dovellat obert a la façana lateral de ponent; descansa en brancals a manera de pilastres d'escàs relleu amb capitells toscans i sobre modestos pedestals; el marc en pedra blanca queda protegit per un ràfec destacat damunt una estructura de fusta; al seu davant una graderia permet accedir al temple. Els seus murs estan arrebossats toscament i emblanquinats, com és tradicional a la vall, reforçats per contraforts i amb finestrals en arc rebaixat a cada tram.

Guarda una pica beneitera de marbre del segle XVI decorada amb un relleu que representa l'*Agnus Dei*.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta rectangular (6'28 x 5'64 m) i està coronat amb una cornisa destacada i una agulla piramidal amb lleugera inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes; té una

motllura al dessota; un òcul a mitja alçada i una finestra propera a la base es troben al cantó nord. Els seus murs estan arrebossats i pintats de groc amb lesenes cantoneres de maó vist de peces vermelles.

Situació: adossat al mur dels peus de l'edifici a la banda de tramuntana fent angle al nord-est amb el mur de llevant.

Alçada: 18'87 metres.

Esveltesa: 3

CASARILH

Sant Tomàs

Altitud: 1050 metres. Municipi de Vielha e Mijaran

Església romànica molt modificada al segle XVI. Consta d'una nau amb sostre de fusta i teulada a dos vessants; l'absis romànic semicircular només queda visible per dins per estar camuflat per fora per una capçalera recta. Té un portal rectangular amb la llinda decorada del primitiu temple romànic i muntants tots ells de pedra blanca de carreus ben escairats. Els seus murs arrebossats estan pintats d'un color marronós; fan l'efecte de no haver estat repintats des de temps.

Guarda una làpida sepulcral gal·loromànica en marbre blanc i una pica baptismal renaixentista damunt un peu romànic.

Campanar robust aixecat el 1731 merament funcional. Té planta rectangular (5'79 x 6'40 m) i està coronat per una cornisa i una agulla octagonal amb inflexió a la base quadrada; estan recobertes totes dues amb petites lloses de pissarra. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat menys a migdia on només n'hi figura una; hi pengen algunes campanes; en pisos inferiors hi apareixen petites finestres rectangulars. Els seus murs són de maçoneria barroera i amb carreus matussers a cantoneres; estan recoberts per un arrebossat en part perdut.

Situació: adossat al mur de ponent als peus del temple.

Alçada: 24'69 metres.

Esveltesa: 3,8

CASAU

Sant Andrèu

Altitud: 1003 metres. Municipi de Vielha e Mijaran

Església d'origen romànic, engrandida i modificada al segle XVI. Consta d'una nau romànica coberta amb una volta de canó; la capçalera és recta sota mateix del robust campanar; té un cor als peus. La portada atrompetada gòtica està oberta al mur de migdia amb pedra blanca; tres arquivoltes motllurades en arc apuntat queden prolongades pels muntants fins a un sòcol excepte una, la més exterior, que ho fa en una columneta per banda; queden recobertes per un guardapols amb un monograma de Crist encastat damunt la dovella clau; un destacat ràfec de doble vessant la protegeix. Els seus murs són de maçoneria amb peces mig carreuades; conserven restes d'un antic arrebossat. Una cornisa recorre els murs laterals sobre caps de biga.

Guarda una pica baptismal preromànica monolítica de marbre gris amb decoracions; una pica beneitera del segle XII de marbre decorada amb la figura d'una màscara; una talla d'una Mare de Déu romànica del segle XIII d'uns 80 centímetres d'altura; i damunt la portalada, una placa amb un crist en relleu d'aspecte arcaic.

Campanar robust merament funcional. Té planta rectangular (6'50 x 7'32 m); s'hi distingeixen tres cossos separats per senzilles motllures. Està coronat per una cornisa i una agulla

piramidal vuitavada amb inflexió a la base quadrada; la seva coberta està formada per petites peces de maó vist. La cel·la té dues finestres d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de paredat de llosa barrejats amb carreus matussers; estan revestits d'un arrebossat mig perdut a la cel·la i a la base; la resta presenta negrors degudes a humitats i a deixadesa.

Situació: damunt la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 29'14 metres.

Esveltesa: 4

ESCUNHAU

Sant Pèir

Altitud: 1050 metres. Municipi de Vielha e Mijaran

Església romànica del segle XI o XII amb modificacions d'èpoques posteriors. Consta d'una nau de sostre pla amb embigat de fusta sobre arcs torals apuntats, transsepte amb volta de creueria i capçalera recta; una finestra gòtica es troba al mur sud. Una portalada atrompetada romànica de pedra blanca oberta al mur de tramuntana sobresurt lleugerament del mur lateral bastit amb paraments de maçoneria barroera de lloses; aquesta portada té els brancals de carreus ben escairats i tres arquivoltes dovellades alternades amb motlures bossellades que descansen en impostes i sobre dues columnes per banda de bases i capitells decorats amb relleus. Al timpà hi ha un relleu que representa un Crist a la creu de factura molt arcaica que es prolonga sobre la llinda decorada amb un escacat, tots dos d'una sola pedra; un fris igualment escacat envolta les arquivoltes; com a tancament superior hi figura un altre fris horitzontal amb relleus simbòlics com el crismó, estrelles i creus. Els murs de l'església mostren paraments de maçoneria amb el morter de calç ben a la vista.

Dimensions: 25'00 x 5'00 metres de llargada i amplada respectivament; l'amplada és la mitjana de les mesures extremes de la nau irregular; la màxima en un cos central com si fos un transsepte arriba als 8 metres.

Guarda dues piques romàniques, una de baptismal d'un metre de diàmetre amb relleus arcaics i una de beneitera. Un Santcrist de talla del segle XII; una altra talla d'un Santcrist del segle XIII; una de gòtica del segle XV de Sant Pere, i una de Sant Jaume policromada del segle XVII.

Campanar dels segles XVII-XVIII. Té planta gairebé quadrada (5'25 x 5'60 m) i està coronat per una cornisa vuitavada i una agulla octagonal amb inflexió escassa a la base; estan recobertes de petites lloses de pissarra. La cel·la té dos nivells de finestres d'arc de mig punt, les de l'inferior, però, es troben paredades. Els seus murs de maçoneria amb el morter de calç molt visible no tenen cap element que dissimuli la seva nuesa.

Situació: adossat a la capçalera orientada a ponent.

Alçada: 23'60 metres.

Esveltesa: 4,2

GARÒS

Sant Julian

Altitud: 1115 metres. Municipi de Naut Aran

Església romànica renovada el segle XV. Consta d'una nau amb sostre de fusta i teulada de doble vessant; l'absis gòtic és poligonal de cinc costats cobert amb una volta de nervis units a la clau; per l'exterior mostra paraments de carreus mitjans ben escairats en filades uniformes. El portal, obert al mur de migdia, té un arc de mig punt dovellat i muntants de carreus ben escairats, tot en pedra blanca; està protegit per un guardapols sense completar; sota mateix de la cornisa hi apareixen dues finestres d'arc de mig punt flanquejant el portal, una d'elles amb imposta al dessota

de l'arc i dues senzilles columnetes per banda, totes dues també en pedra blanca. Els seus murs tenen paraments de carreus matussers en pedres marronoses, ben alineats, en part arrebossats.

Guarda pintures dels Apòstols, de sant Jordi i sant Roc; un retaule barroc a l'altar major (1774); un Crist de talla interessant i una imatge gòtica de la Mare de Déu.

Campanar del 1619, merament funcional, segurament una antiga robusta torre de defensa. Té planta rectangular (13'10 x 6'00 m) i està coronat per una cornisa quadrada i una agulla piramidal octagonal de petites peces de pissarra amb pronunciada inflexió a la base quadrada; té una llucana a la banda de ponent amb un rellotge d'esfera incorporat. La cel·la queda oberta amb tres finestres en arc de mig punt, no centrades sinó escorades a l'esquerra a la banda de ponent i dues al nord; hi pengen campanes. Els seus murs són de maçoneria amb peces mig carreuades amb recobriment d'arrebossat; es mostren nus, sense elements decoratius i amb només dues finestretes rectangulars a la part alta i en diversos nivells a la cara de ponent. És completament buit llevat d'una escala de fusta que puja arrapada al mur.

Situació: aixecat damunt d'una part dels peus de l'església orientats a llevant dels quals sobresurt en la seva major part.

Alçada: 30'27 metres.

Esveltesa: 2,3

GAUSAC

Sant Martin

Altitud: 1003 metres.

Municipi de Vielha e Mijaran

Església gòtica amb vestigis d'una anterior romànica. Consta d'una nau de tres trams coberts amb voltes de creueria sobre arcs torals apuntats i motlures del segle XV; descansen damunt de semi-columnes de senzills capitells gòtics adossades als murs; un quart tram proper a l'absis té volta de llunetes sobre impostes motllurades i un arc presbiteral de mig punt ample; la capçalera està formada per un absis poligonal de tres costats recobert d'una volta d'arestes. Als peus hi té un cor de fusta. Tot l'interior està emblanquinat que ressalta amb els arcs i nervis de granit grisenc. Té dues capelles laterals de poca fondària, una per banda.

Té l'entrada sota d'un porxo amb volta de creueria a la banda de migdia sota el campanar amb la portada atrompetada al fons constituïda per cinc arquivoltes apuntades i bossellades sobre una senzilla imposta i quatre semi-columnetes i una pilastra per banda que es recolzen en un sòcol que sobresurt prou per esdevenir un banc de descans. Els seus murs mostren paraments de carreus de pedra marronosa ben escairats encara que irregulars.

Dimensions: 18'47 x 7'00 x 7'29 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals en fa 9'10.

Guarda una pica baptismal romànica decorada amb relleus de tema vegetal i dues figures humanes; una de beneitera romànica amb relleus igualment de tema vegetal; una imatge de sant Roc de fusta policromada del segle XVII; una estela funerària romana de marbre blanc encastada al mur exterior; i, en el mur dret del porxo, un carreu amb una figura arcaica del Crist a la creu en un baix relleu que tot i la seva simplicitat podria ser del segle XIII avançat.

Campanar gòtic del segle XV. Té un primer cos de planta quadrada (7'06 x 3'75 m) i un de segon vuitavat coronat per una destacada cornisa i una agulla octagonal amb pronunciada inflexió a la base; té tres motlures a diversos nivells. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb guardapols, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs tenen paraments de carreus petits, irregulars i disposats en filades uniformes; en la part baixa els carreus són força grans tot i que són encara més irregulars. Els baixos pel cantó sud, a un nivell inferior del terreny, amb unes

grades per baixar-hi, estan oberts en arc apuntat amb bordó; fan de porxo al fons del qual hi ha la portada del temple.

Situació: en l'angle sud-oest del temple, damunt dels peus de la nau de la que en gran part sobresurt per la banda de migdia.

Alçada: 28'71 metres.

Esveltesa: 4

GESSA

Sant Pèir

Altitud: 1232 metres.

Municipi de Naut Aran

Església del segle XVIII; conserva vestigis d'un anterior temple romànic del segle XII. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de canó sobre arcs torals i capçada per un absis semicircular; les capelles laterals són modernes. Té un portal neoclàssic del 1816 al mur de tramuntana on hi figura la data del 1930 que correspon al moment de la restauració quan es va aixecar el seu mur amb grans carreus ben escairats de pedra blanquinosa; la portada la forma un portal en arc de mig punt sobre senzilles impostes al fons d'una arcada amb concavitat a l'intradós i flanquejat per dues pilastres toscanes d'escàs relleu que sostenen un arquitrau i una cornisa motllurada amb una petita fornícula sense imatge i dos pinacles de bola adossats al mur situats per damunt de les pilastres i la cornisa; un senzill ràfec protegeix aquesta portada.

Guarda una pica baptismal decorada amb unes petites creus en relleu; un peu d'altar romànic; un tríptic de la Passió del 1638 de Joan Brun de Bolonya, i una bonica imatge de sant Pere de talla policromada.

Campanar robust merament funcional; fou aixecat al segle XVIII; el seu aspecte rústic és més propi d'una fortalesa que d'un cloquer. Té planta rectangular (8'54 x 7'30 m) i està coronat per una cornisa motllurada sobre petites mènsules i una agulla vuitavada amb inflexió a la base de planta quadrada. La cel·la queda oberta amb dues finestres a cada costat; les que donen a llevant i a ponent són rectangulars; aquestes últimes són molt petites; les que ho fan a tramuntana tenen arc de mig punt; hi pengen algunes campanes. Els seus murs són de paredat de llosa amb carreus a cantoneres. És buit de dalt a baix llevat de la planta baixa que havia servit de graner i que està coberta amb un trespol. Una escala de fusta poc sòlida puja fins a la cel·la arrapada a un dels murs.

Situació: a la banda de ponent, adossat al mur dels peus de l'església.

Alçada: 27'85 metres.

Esveltesa: 3,2

LES

Sant Joan Baptista

Altitud: 634 metres.

Església del segle XVII reconstruïda entre 1790 i 1819. Consta d'una nau molt ampla coberta amb volta de canó sobre quatre arcs torals de mig punt que descansen en una imposta que ressegueix tota la base de la volta; aquests arcs torals coincideixen amb unes pilastres d'escàs relleu que arriben fins al terra; el presbiteri recte és més estret que la nau. Té un cor doble sobre embigats de fusta i balustrada igualment de fusta. Els seus murs són de maçoneria i paredat de llosa; interiorment estan pintats de blanc i les pilastres ho són amb simulació de marbres de colors; el sòcol és de fusta; per l'exterior uns grans contraforts apunten els murs; entre ells, propera al frontis, s'hi troba el portal oberta al mur de migjorn; és d'estil neoclàssic en arc de mig punt motllurat flanquejat per pilastres toscanes de carreus encoixinats, entaulament i una fornícula amb

imatge damunt de la cornisa; està ubicat entre dos contraforts i cobert per una teulada de dos vessants a manera de porxo de sostre horitzontal que descansa en la part alta dels contraforts; al davant i per accedir-hi ha una graderia amb barana metàl·lica. Els murs, per l'exterior, també estan arrebossats i emblanquinats, com és tradicional a la vall.

Dimensions: 33'13 x 10'15 x 10'92 metres de llargada, amplada i alçada respectivament.

Guarda un retaule neoclàssic.

Campanar romànic modificat al segle XVII. Té planta rectangular (5'90 x 5'00 m) amb murs de paredat de llosa de pedra marronosa, i de la meitat en amunt de carreus petits, desiguals i matussers de pedra més clara. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana; té una senzilla motllura al dessota i algunes finestres desiguals en nivells inferiors; està coronat per una destacada cornisa motllurada i un terrat amb balustrada amb un rellotge d'esfera entre els balustres; al damunt s'hi aixeca una torrella quadrada coberta per una teulada piramidal amb una lleugera inflexió a la base; està coberta de lloses de pissarra negra.

Situació: adossat al mur de tramuntana fent angle al nord-oest amb el de ponent situat als peus.

Alçada: 31'97 metres.

Esveltesa: 5,4

MONT

Sant Laurenç

Altitud: 1237 metres.

Municipi de Vielha e Mijaran

Església d'origen romànic amb transformacions posteriors de cap al segle XVIII. Consta d'una nau romànica coberta amb una volta de canó; està acompanyada d'un absis rectangular i de capelles laterals d'un temps posterior. Un antic portal romànic en arc de mig punt es troba paredat avui dia (2006); hi figura la data del 1738 inscrita sobre la capa de guix que el dissimula; està situat al mur lateral de migdia; al seu costat hi ha el portal actual modern rectangular amb marc de pedra blanca bisellat a l'intradós, tot dos sota d'un porxo embigat de fusta entre els contraforts. Els seus murs semblen, pel poc que queden visibles, de paraments de maçoneria de lloses mig picades amb un arrebossat emblanquinat en no massa bon estat.

Guarda una pica beneitera romànica del segle XIII amb decoració en relleu i una de baptismal de dimensions notables sense cap decoració llevat del soguejat del peu cilíndric.

Campanar segurament modern o refet recentment de planta quadrada (3'40 x 3'40 m) coronat per una cornisa i una agulla vuitavada amb inflexió a la base quadrada amb recobriment de lloses de pissarra negra. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana. Els seus murs són de maçoneria amb carreus blancs en relleu a cantoneres.

Situació: adossat i recolzat en el centre del mur de ponent.

Alçada: 16'45 metres.

Esveltesa: 4,8

MONTCORBAU

Sant Estèue

Altitud: 1230 metres.

Municipi de Vielha e Mijaran

Església romànica del segle XI modificada en èpoques posteriors. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de canó apuntada sobre arcs torals; la capçalera està formada per un absis poligonal del segle XV; cinc capelles van afegir-s'hi al segle XVIII; una teulada de dos

vessants força inclinats cobreix tot el temple; hi ha obertes llucanes que il·luminen la nau. Un porxo al mur de migjorn aixopluga el portal rectangular d'estil neoclàssic del segle XVIII; el marc del portal és de pedra grisenca i està motllurat a l'intradós amb data del 1702 gravada a l'entaulament al centre del qual hi figura una tiara papal en baix relleu; al seu damunt hi ha un frontó triangular truncat amb una fornícula sense imatge intercalada; entre el frontó i l'entaulament hi ha encastada una làpida d'un *cippus* (monument sepulcral) romà. Els seus murs són de maçoneria de lloses mig picades amb carreus a cantoneres; l'absis presenta una base de carreus ben escairats; els paraments que es troben per damunt d'una motllura baixa estan tractats amb un arrebossat.

Guarda una pica baptismal romànica decorada del segle XII i unes pintures murals del segle XVIII.

Campanar del segle XVII. Té una planta gairebé quadrada (4'20 x 4'53 m) i està coronat per una cornisa i una agulla vuitavada amb inflexió a la base quadrada. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues a llevant i una a les altres cares; hi pengen campanes. Els seus murs són de paredat de llosa marronosa amb restes ben visibles de la calç del morter amb què es van unir; té les parets nues de dalt a baix.

Situació: adossat a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 18'94 metres.

Esveltesa: 4,1

SALARDÚ

Sant Andrèu

Altitud: 1268 metres.

Municipi de Naut Aran

Església del romànic tardà de l'escola de Lleida i de transició al gòtic aixecada al segle XIII. Consta de tres naus de planta trapezoidal de quatre trams, un d'ells amb el cor; la central queda coberta amb una volta de creueria sobre arcs torals apuntats; les laterals ho són amb voltes de quart de canó sobre arcs torals; es troben separades per arcs formers apuntats damunt pilars cruciformes; queden capçades per tres absis semicirculars prolongats per un tram, el central força més gran i cobert amb una volta de canó. El cor amb barana de fusta es troba prolongat per tribunes situades sobre les naus laterals. Tots els seus murs presenten paraments de carreus ben escairats de pedra grisenca clara i disposats en filades.

L'entrada es troba al mur de migdia; es fa per un portal atrompetat per cinc arquivoltes de mig punt sobre impostes, quatre d'elles sobre columnetes, la més interior damunt els brancals carreuats discretament motllurats; estan envoltades per un guardapols també motllurat; totes les arcades són bossellades i estan decorades amb baixos relleus de temàtica vegetal, zoomòrfica o geomètrica; el guardapols presenta dos caparrons en cadascuna de les seves bases. Un gran finestral gòtic biforat amb arcs calats per traceries i amb arquivoltes sobre columnetes queda als peus del temple obert a l'alçada del cor.

El mur de migdia presenta a banda i banda del portal unes arcades en relleu, una a l'esquerra i dues a la dreta; aquestes dues descansen en una fina columna central exempta; a banda i banda de les arcades s'hi troben dos remarcables contraforts, el més proper als absis té un pas obert en arc de mig punt; la cornisa d'aquest mur es recolza en caps de biga; al mur que s'alça a llevant, per sobre dels absis, s'hi obre una rosassa a mitja alçada i al damunt en sobresurt una espadanya d'un ull.

Dimensions: 24'12 x 3'90 x 8'67 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 10'90 metres; com que la planta és més estreta de la capçalera que dels peus del temple, dono el valor de l'amplada com a mitjana de les dues dimensions extremes.

Guarda una creu romànica del segle XII o XIII amb el Santcrist (el Crist de Salardú) de 65 centímetres d'alçada decorada amb policromia; unes pintures murals tardo-gòtiques de finals del

segle XVI (1584) trobades a l'absis, restaurades recentment (1994-99); també té dues piques baptismals romàniques, una dins d'un arcosoli i la segona dins d'un pilar; una altra pica de boca circular és força posterior.

Campanar gòtic del segle XV, antiga torre del castell. Té planta octagonal (cada costat fa 3 metres i el perímetre 24) i està coronat per un cornisa i una agulla vuitavada de pissarra amb inflexió a la base. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat, en dos pisos separats per una motllura per fora i per un pis de fusta per dins. Els seus murs són de carreus als baixos i, pel que fa a la resta, de paredat amb carreus de pedra blanca a cantoneres; una motllura a mitja alçada posa un detall decoratiu senzill. Uns contraforts fins al primer pis estan adossats als caires; té una porta en arc de mig punt arran de terra i alguna finestra a poca alçada en costats contigus. Per dins hi puja una escala de pedra fins a un primer pis; des d'aquest punt és de fusta fins a la cel·la situada al segon nivell de finestres on hi pengen algunes campanetes.

Situació: angle sud-oest del temple; adossat lleugerament al mur de ponent de l'església.

Alçada: 38'50 metres.

Esveltesa: 4,5

TREDÒS

Era Mare de Diu de Cap d'Aran

Altitud: 1352 metres.

Municipi de Naut Aran

Església romànica del segle XII. Consta de tres naus de planta trapezial; tenen quatre trams amb un sostre de fusta sobre encavallades que cobreix les tres naus. Les laterals estan separades de la central per arcs formers de mig punt que descansen en pilars cruciformes; la capçalera la formen tres absis semicirculars prolongats per un tram presbiteral. Tenen notable fondària sobretot el central; estan decorats per l'exterior a la manera llombarda, el central, del segle XI, sobrealçat grosserament; el del costat de migdia, del segle XII, amb arcs cecs i, en lloc de les lesenes que es troben en els altres dos, hi figuren semi-columnes adossades; el del cantó de tramuntana, del segle XIII, té un fris d'arcs cecs que descansen en permòdols figuratius. Els seus paraments són de carreus petits, matussers i disposats en filades regulars. Sota el presbiteri hi ha una cripta amb volta de canó dividida en dos espais, un de rectangular i l'altre, al fons, semicircular; en ella s'hi conserven peces antigues, paleocristianes segurament.

El portal atrompetat del frontis, al mur de ponent, està format per tres arquivoltes dovellades de punt rodó, la més enfondida damunt una fina imposta, la del centre descansa en columnes amb els capitells decorats amb relleus; sobre la dovella clau de la més exterior hi figura el crismó en baix relleu; més amunt s'hi veuen dues finestres, a mitja alçada una de rectangular i la més enlairada en arc de mig punt; a banda i banda del portal, el frontis està recorregut fins a uns dos terços d'alçada per unes àmplies lesenes. Altres portals amb decoració estan situats a migdia i al nord, aquest últim paredat; el situat al mur de migdia és rectangular; té damunt la llinda, que descansa en muntants carreuats, un frontó circular dovellat amb el timpà d'una sola peça decorat amb el crismó en baix relleu; queda recobert per un bordó amb un escacat al seu intradós que es prolonga horitzontalment uns decímetres.

Cinc destacats contraforts exteriors reforcen els murs laterals, molt destacat per la banda de migdia el que es troba com a continuació del frontis. Els murs presenten paraments de carreus irregulars disposats en filades uniformes i amb un picat poc acurat en tot el temple. En algun tram del mur de migdia, a la part alta, hi ha un fris d'arcuacions cegues, i en el mur de tramuntana, sota cornisa, hi ha una motllura de secció rectangular damunt de petits permòdols quadrats.

Dimensions: 28'00 x 4'62 x 16'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus en fa 13'66; aquestes amplades són les mitjanes de les dimensions

extremes ja que la planta és irregular, més estreta a la capçalera.

Guarda tres piques de pedra, dues de baptismals i una altra d'ús no identificat; una de les primeres té forma prismàtica amb una prolongació en un costat curt en forma de nas i amb uns ulls a banda i banda; probablement es tracta d'una peça preromànica.

Campanar exempt. Té planta quadrada (5'90 x 5'90 m). Segurament és una antiga torre de defensa de base romànica i de cos superior del segle XVI coronat per una agulla vuitavada de lloses de pissarra i amb inflexió a la base que s'adapta al quadrat de la torre. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de punt rodó a cada cara; hi pengen campanes. Una àmplia porta al nivell de terra, pel cantó de llevant, permet l'accés a una escala interior metàl·lica i de fusta, poc estable, per arribar a la cel·la. Algunes espitlleres són visibles a diverses alçades; alguns dels caires estan ressaltats a manera de lesenes cantoneres fins a mitja alçada o fins a la de la cel·la. Els seus murs tenen paraments de carreus petits, irregulars, matussers i disposats en filades. El cos de la base, de forma més o menys cúbica, és una mica més ampli que la resta del campanar.

Situació: exempt davant del frontis, a ponent del temple, a una distància d'uns tres metres.

Alçada: 25'79 metres.

Esveltesa: 4,3

UNHA

Santa Eulària

Altitud: 1289 metres.

Municipi de Naut Aran

Església romànica del segle XII que ha sofert transformacions posteriors. Consta de tres naus de quatre trams irregulars de planta trapezial separades per tres arcs formers de mig punt damunt tres columnes per banda; la central esta coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals de mig punt, les laterals amb volta de quart de canó; estan capçades per tres absis semicirculars prolongats per un tram rectangular; per l'exterior presenten decoració llombarda d'arcs ceccs, lesenes i cornises motllurades amb un fris de dents de serra al dessota. Els seus murs mostren paraments de carreus petits, matussers i irregulars. L'entrada es fa per un portal dovellat en arc de mig punt situat a migdia.

Dimensions: 23'00 x 4'60 x 6'47 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total de les tres naus fa 10'35 metres; aquestes amplades, ja que les naus són mes estretes de la capçalera que dels peus, són les mitjanes de les mesures dels seus extrems.

Guarda tres piques baptismals i beneiteres romàniques (segles XII i XIII); unes pintures murals romàniques a l'absis i altres de tardo-gòtiques al cor segurament del segle XVI. Unes pintures murals renaixentistes de finals del segle XVI amb les virtuts teològals, i tres retaules barrocs ubicats als absis.

Campanar del 1775 de planta gairebé quadrada (4'70 x 4'80 m) amb un segon cos octagonal coronat per una cornisa i una agulla de pissarra octagonal de base bulbosa i amb una forta inflexió a la base. La cel·la amb una motllura al seu dessota queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen quatre campanes, dues de grans i dues de petites. Damunt del mur dels peus, sobre l'arc presbiteral, s'hi aixeca una alta espadanya de dos ulls en arc de mig punt en dos nivells separats per una senzilla motllura; en l'inferior hi penja una campaneta; estan protegits per una teuladeta de dos vessants amb fort pendent.

Des del cor de fusta es pot accedir a l'interior del campanar; una escala ampla de fusta puja arrapada al mur de tramuntana on hi troba quatre pisos també de fusta i deixa una ampli ull d'escala a la banda oposada.

Situació: adossat al nord-oest del mur dels peus encarat a ponent.

Alçada: 27'71 metres.

Esveltesa: 5,7

VIELHA

Sant Miquèu Arcàngel

Altitud: 974 metres.

Municipi de Vielha e Mijaran

Església romànic-gòtica. Consta d'una nau de cinc trams (inclòs el del transsepte) coberta amb una volta de canó sobre arcs torals de mig punt, els dos primers trams del segle XII, els dos segons del XV; el transsepte amb cúpula sobre petxines al creuer i el presbiteri corresponen als segles XVII i XVIII. L'absis és rectangular cobert amb volta de llunetes; el transsepte té els braços coberts per voltes d'aresta. La cúpula està coronada per una alta llanterna vuitavada amb una agulla molt aguda recoberta de pissarra negra.

La portada gòtica atrompetada del segle XIII es troba al mur lateral de migjorn sota un porxo en arcada de mig punt als baixos del campanar; la portalada inclou un portal en arc de mig punt sota de cinc arquivoltes apuntades amb 59 figures en relleu representatives del Judici Final; descansen directament sobre sengles columnetes; entre l'arc del portal i les arquivoltes hi queda un timpà amb tres relleus arcaics encastats que representen sant Miquel el central, la Flagel·lació i una escena no gaire clara en l'altre.

Al mur de ponent, als peus del temple, hi ha una porta d'arc rebaixat, una finestra rectangular estreta, un òcul a mitja alçada, una nova finestreta rectangular i, sobre la teulada a dos vessants, una gran espadanya d'un ull. Els murs, llevat del de ponent arrebossat i emblanquinat, mostren paraments de carreus grisencs escairats matusserament, irregulars, tant per l'interior com per fora.

Dimensions: 32'00 x 5'44 x 8'43 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals arriba als 10'41 metres; la cúpula amb el cupulí en fa 16'12 i el transsepte 22'48 x 6'42 x 8'84.

Guarda un orgue del 1778 al braç dret del transsepte; una pica baptismal romànica del segle XII amb baixos relleus; un retaule del segle XV a l'altar major atribuït a Pere Espallargues; una talla romànica del segle XII a escala real, i el Crist de Mijaran que formava part d'un davallament.

Campanar del 1510 amb basament romànic-gòtic de planta rectangular (6'13 x 7'00 m) que serveix de pòrtic a la portalada gòtica; el segon cos vuitavat ja del segle XVI és de carreus ben escairats en filades regulars i senzilles motlures de separació dels pisos. La cel·la queda oberta amb vuit finestres amb arcs geminats de mig punt (sense el mainell), una a cada cara; hi pengen campanes; a un pis inferior també s'hi troben finestres en arc apuntat, una a cada cara; el coronament consta d'un matacà sota cornisa i una agulla octagonal de pissarra amb inflexió a la base; l'esfera d'un rellotge es troba a la llucana oberta a migdia.

Des de la nau es pot entrar a la torre per una trapa a la volta tot just entrant al temple a la dreta; cal fer-ho per una escala de mà fins a accedir a una altra de metàl·lica de cargol penjada del sostre i adossada a l'angle que formen els murs de migjorn i ponent. A partir de la volta, una escala de cargol de ferro porta fins a la cel·la; encara es pot pujar fins a l'alçada del rellotge però cal fer-ho per una escala de gat.

Situació: damunt el portal lateral de migdia, fent angle al sud-oest del mur dels peus del temple encarat a ponent.

Alçada: 36'33 metres.

Esveltesa: 5,2

VILA

Sant Pèir

Altitud: 1096 metres. Municipi de Vielha e Mijaran

Església que segons la data que figura a la llinda del portal fou aixecada cap el 1737. Consta d'una nau bastida amb murs de paredat arrebossats i emblanquinats avui (2006) en estat deficient. Té un portal rectangular amb la llinda i els carreus dels muntants de pedra un pèl blavosa i amb una petita fornícula sense imatge al seu damunt; es troba sota d'un ràfec alt que se sosté en els contraforts exteriors que el flanquegen; està situat prop dels peus del temple, al mur lateral de migdia.

Campanar rústic, merament funcional, segurament coetani del temple. Té planta quadrada (5'00 x 5'00 m) i està coronat per una cornisa motllurada i una agulla vuitavada amb inflexió a la base quadrada. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc rebaixat, una a les cares de llevant i ponent i dues a les altres on hi pengen campanes; al pis inferior també hi ha finestres en arc de punt rodó però en el dia d'avui (2006) es troben paredades; entre els dos pisos hi figura una motllura senzilla. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to crema, com és tradicional a la vall; el seu estat és deficient ja que deixa entreveure un parament de lloses mig carreuades; a la banda de llevant s'hi troba una finestreta rectangular a mitja alçada i una porta en arc de mig punt a la seva base situada en un punt poc accessible i ple d'enderrocs.

Situació: adossat a l'angle nord-est del mur orientat a llevant dels peus de l'edifici.

Alçada: 21'85 metres.

Esveltesa: 4,3

VILAC

Sant Fèlix

Altitud: 1047 metres. Municipi de Vielha e Mijaran

Església romànica dels segles XII-XIII amb modificacions posteriors. Consta de tres naus, la central coberta amb una volta de canó damunt arcs torals de mig punt, les laterals amb una de quart de canó; estan separades per arcs formers de mig punt que es recolzen en tres robustes columnes per banda de carreus ben escairats, menys en el tram davant del presbiteri on hi ha, a cada costat, sengles pilars aixamfranats, també molt robustos. Del 1814 és la capçalera poligonal de cinc costats desiguals damunt dels quals i de dos pilars interiors s'aixeca un cimbori octagonal amb llanterna vuitavada coronada per una agulla piramidal de pissarra negra de perfil un pèl sinuós. Un altre cos situat més a ponent amb volta de canó correspon a la sagristia, també del segle XIX. Als peus del temple hi ha un cor de dos pisos, tots ells en fusta.

El portal romànic atrompetat obert en el mur de migdia és rectangular recobert per quatre arquivoltes dovellades de mig punt que descansen sobre impostes llises damunt antes i en una columna exempta per banda situada sota de l'arquivolta més fonda; tot el portal queda recobert per un guardapols decorat amb motius escacats i soguejats; el timpà de marbre està decorat amb un relleu d'estil primitiu que mostra el Pantocràtor tot beneint els símbols dels evangelistes; per sobre del portal hi ha una làpida encastada on hi figura un fris amb tres cercles amb el crismó al centre i estrelles als laterals. Els seus murs mostren paraments de carreus irregulars i matussers ben alineats de pedra grisenca.

Dimensions: 26'58 x 4'52 x 9'42 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus en fa 11'53; la cúpula arriba al 14 metres i el cupulí als 19'15.

Guarda piques baptismals i beneiteres romàniques molt primitives; una talla romànica del segle XIII de la Mair de Diu de Gràcia, altres talles renaixentistes i barroques populars, i un retaule gòtic (segle XV-XVI) atribuït al mestre Pere Espallargues.

Campanar gòtic dels segles XIV-XV. Té una base de planta quadrada (6'54 x 6'54 m) segurament romànica. La cel·la situada al pis superior queda oberta amb finestres d'arcs apuntats, dues a cada cara; al dessor, té un altre pis amb finestres, un a cada cara, amb quatre arquivoltes apuntades damunt dues columnetes per banda alternades amb antes; la robusta base, amb lesenes a cantoneres, té una finestra d'arc de mig punt, petita, a la banda de ponent. Està coronat per una cornisa i per una agulla octagonal amb inflexió a la base quadrada recoberta de lloses de pissarra negra. Els murs presenten paraments de carreus de pedra grisa, irregulars, uns de grans barrejats amb altres de dimensions més modestes, ben escairats i alineats.

Per l'interior es puja al cor per una escala ampla de fusta. Des d'allí s'entra al campanar on, per una escala de fusta de roure de recent instal·lació, i per replans i de paret a paret, es va pujant fins a la cel·la que també com els replans, té sòl de taulons; en el replà anterior hi figura la maquinària antiga del rellotge. La cel·la oberta amb dues finestres per banda, les del nord mig tapades per gelosies de fusta, té cinc campanes, dues de grans, dues de mitjanes i una de petita. Estan penjades d'una estructura de fusta interior falcada en els murs des de mitja escala; el motiu de no estar penjades als finestres és degut al poc gruix del mur en aquest punt que fa que no estigui en condicions de resistir els impulsos de les campanes en voltejar.

La campana petita, del 1400, és la més antiga de l'Aran; algunes altres són del 1622, 1890 i del 1951.

Situació: damunt els peus de la nau central a l'extrem del temple; s'apuntala en les dues robustes columnes dels peus i el mur de ponent.

Alçada: 36'06 metres.

Esveltesa: 5,5

VILAMÒS

Santa Maria

Altitud: 1235 metres.

Església romànica del segle XII modificada cap al XVI o poc abans. Consta de tres naus de quatre trams amb columnes de separació damunt les quals descansen els arcs de mig punt tant els formers com els torals de cada nau; la central i la lateral sud estan cobertes per voltes de canó, la lateral nord per una de quart de canó; la capçalera, del segle XVI, recta i a manera de transsepte que sobresurt, substitueix els antics absis semicirculars i tanca igualment les tres naus amb una teulada pròpia de quatre vessants. El portal romànic del mur de migdia dels segles X i XI es troba avui cegat; al segle XVII se n'obrí un de nou al mur de ponent, rectangular, amb pilastres als muntants de carreus ben escairats i encoixinats amb entaulament; té una creu i el crismó encastats al seu damunt, tot en pedra blanca; a la llinda hi figura la data de 1816 que és quan es completà l'obra. Més amunt hi ha un òcul a mitja alçada i una cornisa angular que indica la gran amplada de l'única teulada de dos vessants que cobreix les tres naus. Els seus murs són de carreus matussers o de lloses mig picades disposades irregularment malgrat l'intent de fer-ho amb una certa uniformitat sobretot en la part baixa.

Guarda un estela romana encastada al mur exterior de migdia prop del portal romànic; altres en els murs del campanar, i una pica beneitera circular de marbre de finals del segle XII o poc més tard decorada tota ella amb relleus diversos i que se sustenta en un peu cilíndric ornat amb cabotes de diamant disposades ordenadament en fileres i amb una base soguejada.

Campanar romànic del segle XI, molt senzill. Té planta gairebé quadrada (4'32 x 4'45 m) amb quatre pisos de finestres d'arc de mig punt a cada cara, una al primer, estreta, dues als altres nivells superiors i més amples; en el pis de dalt de tot encara ho són més i també més altes; allí hi ha ubicada la cel·la; hi penja alguna campana. Està coronat per una cornisa i una teulada de quatre

vessants de lloses de pissarra negra. Els seus murs són de petits carreus matussers coberts amb un arrebossat blanquinós perdut en part.

Situació: adossat i recolzat en el mur de migdia, proper al frontis orientat a ponent.

Alçada: 24'22 metres.

Esveltesa: 5,4

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

ARTIES

Sant Joan, sense culte, convertida en museu

Altitud: 1140 metres

Municipi de Naut Aran

Església de finals del segle XIII i principis del XIV amb alguna ampliació posterior gòtica. Consta d'una nau coberta per una volta de canó damunt arcs torals de mig punt; està acompanyada d'algunes capelles laterals. Els seus murs són de carreus irregulars amb barreja de panys de maçoneria tot en pedra entre grisa i marronosa. Té un portal en arc apuntat format per quatre arquivoltes i un bordó sobre mènsules; està obert en la cara lateral de migdia; al damunt hi té un finestral en arc apuntat; la capçalera recta està acompanyada d'un absis lateral semicircular apuntalat en un robust contrafort i hi té obert un gran finestral gòtic biforat amb un arc apuntat ornat amb traceries. Té una espadanya d'un ull sense campana al damunt del mur de la capçalera.

Campanar format per un primer cos de planta quadrada (4'50 x 4'50 m) i un de segon octagonal; en el segon hi ha dues fines motlures, una al principi i la segona sota mateix dels finestrals de la cel·la que queda oberta amb finestrals en arc de mig punt rebaixat, un a cada cara alterna. El corona una cornisa motllurada i una agulla vuitavada de maó vist amb una bola al cim; el seu perfil és lleugerament còncau. Els seus murs, com els del temple, tenen carreus mitjans en la part baixa del primer cos, de maçoneria en la part alta; en el segon hi ha lloses mig picades força ben alineades.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle amb el de ponent.

Alçada: 18 metres, aproximadament.

Esveltesa: 4

BETRÉN

Sant Sernilh, antigament Sant Estèue

Altitud: 1036 metres. Municipi de Vielha e Mijaran

Església romànic-gòtica dels segles XII-XIV. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada i capçada per tres absis poligonals, pentagonal el central i de tres costats els laterals. El frontis a tramuntana, amb una finestra gòtica i una rosassa calada té una portalada gòtica amb guardapols decorat amb boles que descansa en mènsules i quatre arquivoltes apuntades que presenten figures al·lusives al judici final damunt quatre columnetes exemptes per banda; el portal d'arc de mig punt deixa un escàs timpà amb la figura en relleu de la Mare de Déu acompanyada de dues altres figures per banda. Dues grans finestres gòtiques primitives amb arquivoltes i timpà es troben en altres murs i una rosassa a mitja alçada al mur de ponent.

Guarda una pica beneitera del segle XVI o del XVII amb un peu format per una columna romànica.

Campanar d'espadanya de dos pisos amb tres ulls situat sobre el mur de ponent. Al poble, tanmateix, encara hi ha un altre campanar del segle XI amb modificacions del XVIII, exempt, de planta rectangular amb agulla octagonal de base quadrada. Pertanyia a una antiga capella avui desapareguda s'en conserven unes finestres d'arc de mig punt, una als costats curts i dues a cada costat llarg.

TREDÒS

Sant Estève, ermita

Altitud: 1348 metres.

Municipi de Naut Aran

Església de la primera meitat del segle XI, romànica, de la que se'n conserven alguns panys amb algun arc cec. Ha estat reformada posteriorment. Té un portal en arc apuntat al mur de migjorn; les dovelles i els muntants tenen pedres blanquinoses ben escairades; el marc està lleugerament acanalat per l'intradós. Té una nau de planta rectangular i els seus murs mostren paraments de maçoneria barrejats amb panys de carreus matussers.

Campanar d'espadanya damunt un mur de gruix notable adossat al de llevant; té una amplada de 2'50 metres aproximadament i l'espadanya té dos ulls en una finestra geminada; actualment (2011) no hi ha cap campana.

Situació: és una prolongació cap al sud del mur que tanca el temple per l'est; per tant fa angle recte amb el mur de migjorn.

Alçada: 8'50 metres, aproximadament.

EL VALLÈS OCCIDENTAL

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Barberà del Vallès	4. L'Assumpció	28'00

Barberà del Vallès	5.	Santa Maria, la romànica	27'00
Castellar del Vallès	6.	Sant Esteve	55'62
Castellbisbal	7.	Sant Vicenç	25'80
Cerdanyola del Vallès	8.	Sant Martí	40'00
Bellaterra	9.	Santa Creu	18'50
Floresta, la		Nostra Senyora de Montserrat	23'60
Matadepera		La Degollació de Sant Joan Baptista	24'00
Montcada		Santa Engràcia	47'50
Palau-solità i Plegamans		Santa Maria de Palau-solità	21'56
Palau-solità i Plegamans		Sant Genís de Plegamans	36'15
Polinyà		Sant Salvador	19'00
Reixac		Sant Pere	20'50
Ripollet		Sant Esteve	27'23
Rubí		Sant Pere	25'00
Sabadell		Puríssima Concepció	45'00
Sabadell		Sagrat Cor	28'31
Sabadell		Sant Feliu	39'00
Sabadell		Santíssim Salvador	25'00
Sabadell		Sant Julià d'Altura	21'00
Sabadell		Sant Oleguer	27'50
Sabadell		Sant Vicenç	26'50
Santa Perpètua de Mogoda		Santa Perpètua	25'38
Sant Cugat del Vallès		Sant Pere, antic monestir	54'11
Sant Feliu del Racó		Sant Feliu	25'75
Sant Feliu del Racó		Sant Feliu, campanar romànic	15'50
Sant Llorenç Savall		Sant Llorenç	25'20
Sant Quirze		Sant Quirze i santa Julita	22'50
Sentmenat		Sant Menna, campanar romànic	25'80
Terrassa		Sagrada Família	28'50
Terrassa		Santa Creu	17'15
Terrassa		Sant Cristòfol	24'25
Terrassa		Catedral del Sant Esperit	47'00
Terrassa		Sant Josep	18'64
Ullastrell		Santa Maria	27'50
Vacarisses		Sant Pere	32'00

Valldoreix	Sant Cebrià	16'55
Viladecavalls	Sant Martí de Sorbet	18'50

Alçada mitjana: 28'52 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha 22 i amb espadanya set; d'aquestes, la Mare de Déu del Roser de Cerdanyola de 16'25 metres és un mur amb campana, i la de Sant Pau de Rubí fa 7 metres d'alçada.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

BARBERÀ DEL VALLÈS

L'Assumpció

Altitud: 130 metres.

Església aixecada entre el 1950 i el 1951. Consta de tres naus. El frontis té un portal rectangular, una rosassa a mitja alçada i un frontó triangular per coronament. Ha estat bastida amb murs de maó vist arrebossats en part, pintats en color groc pàl·lid i en marró als caires i al sòcol.

Arquitecte: E. M. Balcells.

Campanar del 1966 merament funcional i amb pretensions de modernitat. Té planta quadrada (4'25 x 4'25 m) i una coberta plana. La cel·la bastida amb murs laterals de maó vist de color fosc queda oberta amb una finestra rectangular a cada cara; hi penja alguna campana. Una creu metàl·lica de quatre braços està aixecada al cim (inclosa en la mesura de l'alçada). Els seus murs tenen paraments de maó vist alternats amb panys arrebossats i pintats en color groc pàl·lid. És un d'aquells campanars que anomeno, per la seva coloració fantasiosa i de mal gust, de vainilla i xocolata.

Situació: incorporat en part al cos lateral esquerra de l'església fent angle al nord-oest de la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 28'00 metres.

Esveltesa: 6,5

BELLATERRA

Santa Creu

Altitud: 100 metres. Municipi de Cerdanyola del Vallès

Església moderna iniciada el 1934 i acabada poc després del 1939. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular; té un porxo davanter obert amb un gran arc de mig punt i amb grades al seu davant; s'hi van afegir capelles laterals en acabar la construcció després de la guerra civil. L'estil està d'acord amb les cases residencials de la zona i s'ha decorat amb grans cornises de maó vist amb elements geomètrics a base de denticles i motlures.

Guarda pintures murals en l'absis del pintor Fidel Trias (1918-1971).

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m) i està coronat per una cornisa de maó vist que es corba en arc de mig punt per damunt de les finestres de la cel·la a cada cara, i per una teulada de peces vidriades en cúpula rebaixada. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi penja alguna campana; té una motllura a la seva base.

Situació: adossat al mur lateral de tramuntana fent angle nord-est del frontis orientat a llevant.

Alçada: 18'50 metres.

Esveltesa: 4,6

CASTELLAR DEL VALLÈS Sant Esteve

Altitud: 335 metres.

Església neogòtica aixecada entre el 1885 i el 1892; se l'ha batejada com "La Catedral del Vallès" per les seves grans dimensions. Consta d'una nau de cinc trams coberta amb arcs diafragma apuntats que sostenen un ric teginat decorat amb pintures; el transepte cobert per un teginat damunt arcs de creueria presenta grans finestral gòtics calats als murs extrems dels seus braços; la capçalera la forma un absis poligonal de nou costats amb ostentosos contraforts exteriors. En el tram situat als peus de la nau hi ha allotjat un cor alt amb una barana de pedra amb calats neogòtics damunt d'un arc rebaixat i d'una volta de creueria. Al dessota de la nau, com un soterrani, ben visible externament per la banda de migdia, hi ha dependències diverses i la tomba del fundador.

El frontis orientat a llevant està ricament decorat amb elements de l'estil gòtic; la portalada té un portal rectangular amb la llinda damunt mènsules envoltada per unes arquivoltes apuntades que deixen un timpà decorat amb imatges en relleu; està flanquejada per dos contraforts de mitja alçada i coronada per un petit gablet; al seu damunt hi ha oberta una rosassa calada i motllurada; per coronament del frontis hi té una cornisa angular decorada amb diversos frisos goticitzants com un de flametes amb volutes, i una creu de pedra molt decorada al cim; uns contraforts a les cantoneres sobresurten per damunt de la teulada amb dos pinacles amb florons.

Dimensions: 49'73 x 9'85 x 21'55 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada inclou els 3'45 metres de la fondària del cancell; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 19'20 metres; el transepte en fa 18'94 x 9'90 x 21'55.

Arquitectes: Joan Martorell i Emili Sala.

Campanar coetani del temple. Té una alta base de planta quadrada (7'62 x 7'62 m) i un segon cos de perímetre lleugerament més reduït on hi figura una esfera horària a la cara de migdia i òculs cecs amb una creu en relleu a les altres. El tercer cos, també quadrat, disminueix progressivament de perímetre i agafa forma octagonal envoltat de pinacles i gablets fins a acabar en un terradet que sosté una estructura metàl·lica treballada amb formes decoratives com volutes i calats. Està bastit amb pedra carreuda blanquinosa.

Situació: encabit en l'angle nord-oest que formen el transepte i l'absis.

Alçada: 46'60 metres és l'alçada només de la torre bastida amb pedra; la total arriba als 55'62 metres; aquesta mesura inclou l'estructura metàl·lica superior que sembla formar part del mateix campanar i no ser pas una peça que pot treure's i posar-se segons criteris diversos dels rectors titulars; l'alçada que se li sol donar només arriba als 53'50 metres; un servidor n'he trobat uns quants més; no penso pas que hagi comès cap error (encara que tot podria ser) més enllà d'alguns centímetres, i per això la dono per bona.

Esveltesa: 7,3

CASTELLBISBAL Sant Vicenç

Altitud: 152 metres.

Església aixecada entre el 1580 i el 1598 en estil gòtic tardà i amb elements renaixentistes;

ha esta molt remodelada després dels fets del 1936. Consta d'una nau coberta amb voltes ogivals; la façana i les arcades laterals són neoclàssiques refetes austerament després del 1939. El frontis té un portal rectangular amb llinda i dues fines columnes toscanes sobre pedestals adossades als muntants que constitueixen un marc en pedra blanca; a mitja alçada un fina motllura de color gris divideix el frontis en dues zones; al centre de la zona superior hi ha una rosassa motllurada i atrompetada; el coronament és a base d'una cornisa angular amb una creu de pedra al cim. Els murs estan arrebossats i pintats en un to groguenc.

Campanar del gòtic tardà coetani del temple. Té planta quadrada (5'55 x 5'55 m) i està coronat per una destacada cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de merlets esglaonats i uns petits pinacles de bola als caires. Els murs tenen paraments de paredat arrebossats i pintats com tots els murs de l'església de color groguenc i amb cantoneres escasses de carreus de pedra granítica de color gris. La cel·la queda oberta amb un finestral d'arc apuntat a cada cara i emmarcat amb dovelles i carreus de granit gris; hi penja alguna campana; una motllura es troba a la seva base i una altra a un terç de l'alçada; unes finestretes apareixen a la banda frontal a mig aire i una altra gairebé una espitllera a la part baixa; sota la cel·la apareix un rellotge d'esfera també al frontis.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 25'80 metres.

Esveltesa: 4,6

CERDANYOLA DEL VALLÈS Sant Martí

Altitud: 82 metres.

Església modernista aixecada entre el 1906 i el 1908 amb detalls neoromànics. Consta d'una nau amb un transsepte i un cimbori al creuer. La façana principal està arrebossada i pintada de color blanc trencat amb una portalada neoromànica formada per tres arquivoltes de mig punt, les més interiors damunt impostes, i de dues fines columnetes per banda; un guardapols sobre mènsules les recobreix; a mitja alçada hi ha una gran rosassa calada i, per coronament, una cornisa angular molt aguda i motllurada amb frisos al dessota a base de dents de serra i d'arcs cecs; té una creu de pedra al cim.

Arquitecte: Joan Panyella.

Campanar modernista del 1909. Té planta gairebé quadrada (5'60 x 5'70 m); ha estat bastit amb la tècnica de maçoneria amb els murs arrebossats i pintats de blanc trencat com el frontis, amb les cantoneres ressaltades a manera de lesenes; està ornat amb una doble motllura a mitja alçada i amb un fris d'arcs cecs en el nivell superior del primer cos; el segon o cel·la és de maó vist vermellós amb arcuacions i cantoneres destacades, pronunciada cornisa amb frisos decoratius, teulada piramidal de peces vidriades i acolorides amb un pinacle al cim. La cel·la queda oberta amb una finestra a cada cara d'arc de mig punt de pedra blanca amb un bordó decorat amb ziga-zagues, tots dos damunt fines impostes; hi penja alguna campana. Un rellotge està situat sota la finestra de la banda del frontis.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migdia.

Alçada: 40'00 metres.

Esveltesa: 7

FLORESTA, LA

Nostra Senyora de Montserrat

Altitud: 225 metres.

Municipi de Sant Cugat del Vallès

Església de la primera meitat del segle XX amb detalls que recorden el romànic. Consta de tres naus. El frontis té als baixos un porxo format per tres arcades de mig punt; està tancat amb una reixa de ferro forjat; per damunt, el frontis està obert per tres finestres en arc de mig punt; tots ells estan emmarcats amb pedra blanca mentre els murs destaquen amb paraments de maó vist vermellós en part o arrebossats de blanc, això últim en els de les façanes laterals i de la capçalera. La part frontal es destaca al centre sobresortint dels laterals i té les cantoneres també amb elements blanquinosos.

Campanar coetani del temple. Té aires neoromànics. De planta quadrada (6'00 x 6'00 m) està coronat per una teulada piramidal que destaca amb una gran cornisa. Els seus murs són de maó vist amb les cantoneres en relleu a manera de lesenes. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara i amb dues més de cegues que la flanquegen; en un pis inferior n'hi figura una altra similar però més petita.

Situació: adossat a l'angle sud-est de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 23'60 metres.

Esveltesa: 4

FONTS, LES

Mare de Déu del Roser

Altitud: 239 metres.

Municipi de Terrassa

Església aixecada el 1951. Consta d'una nau amb dos passadissos laterals i capçada per un absis semicircular. El frontis té un porxo amb cinc arcades de mig punt incorporat als baixos; a la seva part central, destacant del mur emblanquinat, hi té una franja de maó vist vermellós amb una rosassa a mitja alçada i, sobresortint per damunt de la cornisa angular, flanquejat per dos pinacles de bola, un pinyó amb fornícula i imatge de la patrona. Els seus murs del frontis i els laterals estan arrebossats i pintats de blanc; es troba rodejada de jardinetes.

Arquitecte: Joan Baca Reixac, terrassenc.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (3'25 x 3'25 m) i està coronat per una cornisa i una teulada piramidal. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb un petit balcó de baranes metàl·liques davant de cadascun d'ells; n'hi ha dos al nord i un a cadascun dels altres tres costats. Els seus murs, com en la resta del temple, estan arrebossats i pintats de blanc.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-est de la façana principal orientada a llevant.

Alçada: 15'16 metres.

Esveltesa: 4,6

MATADEPERA

La Degollació de Sant Joan Baptista

Altitud: 423 metres.

Església d'estil neogòtic amb detalls modernistes aixecada entre el 1910 i el 1931, beneïda el 1917. Consta d'una nau de quatre trams amb dos passadissos laterals, transsepte, cor damunt el primer tram i un absis poligonal de cinc costats englobat dins d'unes dependències que tanquen l'església amb una capçalera recta. El frontis té un portal rectangular sota arcuacions apuntades, una rosassa a mitja alçada, un fris d'arcuacions cegues i la cornisa angular amb una creu de pedra al cim;

flanquegen el portal el cos del campanar a l'esquerra i una finestra apuntada amb bordó angular a la dreta que es corresponen cadascun d'ells als passadissos laterals.

Dimensions: la nau central fa 26'70 x 6'00 metres, respectivament de llargada i amplada; el transepte en fa 5'60 x 13'60; l'amplada total de la fàbrica és la mateixa que el transepte i inclou els passadissos i els altars laterals.

Arquitecte: Bonaventura Bassegoda i Amigó (1862-1940); mestre d'obres: Josep Duaigues i Panadès

Campanar aixecat entre el 1901 i el 1904 en estil modernista i amb detalls neogòtics. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'40 x 4'40 m) amb els murs arrebossats i emblanquinats i les cantoneres de maó vist lleugerament destacades a manera de lesenes; un sòcol de pedra grisenc de les pedreres locals decora els seus baixos. El segon i el tercer cossos, separats per una motllura, són de maó vist vermellós; en el segon s'hi obren òculs calats, un a cada costat. La cel·la situada al tercer cos té quatre finestres apuntats, un a cada cara amb una motllura a l'arrencada dels arcs; una esfera horària es troba situada a la part alta del segon cos. Està coronat per una gran cornisa sobre mènsules i una teulada de quatre vessants;

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-est del frontis.

Alçada: 24'00 metres.

Esveltesa: 5,4

MONTCADA

Santa Engràcia

Altitud: 25 metres.

Municipi de Montcada i Reixac

Església aixecada cap el 1956 en estil eclèctic i amb aires neoromànics. Consta d'una nau amb dos passadissos laterals separats per arcs formers de mig punt damunt esvelts pilars; està capçada per un absis semicircular. Té cor i atri. El frontis té un portal neoromànic atrompetat en arquivoltes de mig punt que descansen en fines columnetes adossades als muntants; a banda i banda hi figuren sengles òculs i, per coronament, una cornisa horitzontal motllurada per damunt de la qual s'aixeca un alt campanar. Els seus murs són de pedra blanca.

Arquitecte: Serra.

Campanar del 1956 amb els murs recoberts de plaques de pedra artificial blanquinosa; avui (2000) es troba en un cert mal estat i sembla que està a punt de seguir un procés de recuperació. Té planta quadrada (7'00 x 7'00 m) fins al coronament de la cel·la sobre de la qual s'alça una torrella octagonal irregular que en té a sobre una altra de quadrada amb una creu de formigó al cim (inclosa en el càlcul de l'alçada). L'estructura de tots els cossos presenta unes cantoneres arrodonides i ressaltades a manera de lesenes que s'eleven més que els murs com si fossin pinacles on hi ha representades creus en relleu. Unes vidrieres de colors en les finestres calades recorren els murs de dalt a baix. La cel·la té tres finestres d'arc de mig punt a cada cara.

Per la seva alçada i estructura fantasiosa se l'anomena, popularment, "la Giralda borda".

Situació: s'aixeca al centre dels peus de la nau com a prolongació de la façana principal orientada a llevant.

Alçada: 47'50 metres.

Esveltesa: 6,7

PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS Santa Maria de Palau-solità

Altitud: 150 metres.

La Sagrera

Església romànica del segle XII (1122) modificada en temps posteriors. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de maó moderna i d'un transsepte, El frontis té un portal dovellat de grans peces en arc de mig punt i un òcul a la part alta sota mateix de la cornisa angular que correspon a una teulada de dos vessants. Els seus murs són de carreus bastos petits, clars i rogencs barrejats.

Guarda un retaule del segle XVI del Mestre d'Artés originari de València; i l'antependi o frontal d'altar del segle XVII obrat amb ceràmica per Llorenç Pasollas.

Campanar merament funcional del segle XVI. Té planta gairebé quadrada (4'50 x 4'25 m) i està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats. Els seus murs tenen paraments de petits carreus irregulars de pedra clara i rogenca, barrejats. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc rebaixat, una a les cares sud i oest, dues a llevant, i no cap al nord; hi pengen campanes. Té una motllura a la base de la cel·la i a les seves parets nues només hi destaca una modesta finestra rectangular al dessota de la motllura.

Situació: adossat al mur de ponent proper al frontis encarat a migdia.

Alçada: 21'56 metres.

Esveltesa: 4,8

PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS Sant Genís de Plegamans

Altitud: 140 metres.

Carrer de Dalt

Església amb aires neogòtics aixecada el 1945 i completada alguns anys després. Consta d'una nau capçada per un absis poligonal de set cares que inclou una girola. Precedeix el frontis un porxo del 1998 amb una teulada d'un sol vessant inclinada que descansa en tres arcs de mig punt i pilars; sota d'ell hi ha obert el portal rectangular amb marc de pedra blanca; a banda i banda d'aquest porxo hi ha aixecats el campanar a la dreta i el baptisteri a l'esquerra, tots dos de planta poligonal de vuit costats que es destaquen del conjunt frontal; per damunt del porxo s'hi aixeca el mur del frontis on és visible una gran rosassa motllurada i calada; està coronat per una cornisa angular motllurada amb un fris de denticles al seu dessota i una creu metàl·lica al cim. Els seus murs vermellosos són de maó vist; formen un conjunt harmònic.

Arquitecte: Isidre Puig i Boada.

Guarda unes pintures murals a l'absis de Jaume Busquets.

Campanar neogòtic del 1992, exempt. Té planta octagonal amb un semi-perímetre de 7'60 metres i amb costats de 1'90 metres; els seus caires estan recorreguts per lesenes cantoneres de dalt a baix. Està coronat per una cornisa angular a cada costat i una agulla octagonal de rajoles vidriades fent un dibuix geomètric de color clar en un fons fosc; té un pinacle de bola al cim. La cel·la queda oberta amb una estreta i allargassada finestra d'arc de mig punt a cada costat de la que en pengen tres campanes i un carilló; una motllura es troba a la seva base i una altra a l'alçada del primer pis; un rellotge d'esfera està ubicat sota la cel·la. Els seus murs són de maó vist vermellós amb un sòcol baix de formigó.

Situació: angle sud-est del frontis, lleugerament exempt tot i que no ho sembla perquè té l'escassa separació bloquejada.

Alçada: 36'15 metres.

Esveltesa: 7

POLINYÀ

Sant Salvador

Altitud: 158 metres.

Església inaugurada el 1792. Consta d'una nau de tres trams un d'ells amb el cor amb barana metàl·lica sobre un arc rebaixat i pis horitzontal embigat; està coberta amb una volta de canó de mig punt damunt dos arcs torals i un mur que tanca i sosté el cor; el presbiteri i la capçalera són rectes. El frontis orientat a migdia el constitueix el mur lateral d'una antiga església romànica la nau de la qual es conserva com a atri; el portal actual en arc de mig punt dovellat es troba obert en el mur lateral de migdia d'aquesta antiga església romànica; una rosassa es troba al mur frontal de la nova església per damunt i al darrere de la teulada de l'antiga; el seu coronament consisteix en una senzilla i minsa cornisa angular i una creu al cim.

L'antiga església del segle XI modificada al XII (1122) situada transversalment davant de l'església actual consta d'una nau amb volta de canó seguit damunt un arc toral de mig punt proper a la capçalera; està capçada per un absis romànic semicircular decorat per fora amb lesenes i arcs cecs; internament hi ha pintures al fresc amb representacions típicament romàniques.

Dimensions d'una i altra nau; les de l'església romànica: 19'27 x 4'14 x 5'79 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; les de l'església actual fan 19'11 x 8'80 x 12'91 metres; l'amplada des del fons de les capelles laterals en fa 13'23.

Guarda, a la capçalera de l'església romànica, des de l'arc toral fins al fons de l'absis, unes pintures del segle XII conservades *in situ*; altres foren traslladades al Museu Diocesà.

Campanar amb una base romànica dels segles XI-XII; la part superior fins a la cel·la seria de cap el 1700. Té planta gairebé quadrada (2'75 x 2'70 m); està coronat per una doble motllura, una minsa cornisa i un terrat amb una alta balustrada de maó. La cel·la està oberta amb finestres rectangulars, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs tenen paraments de paredat o de maçoneria amb carreus a cantoneres. Per accedir a l'interior hi ha una porta oberta a l'absis de l'atri (antiga església romànica) i s'arriba a la cel·la per una escala de cargol de pedra; des de la cel·la al terrat obert per una trapa hi ha una senzilla escala de gat.

Situació: adossat al mur lateral de tramuntana de l'antiga església romànica i al lateral de llevant de la nova en l'angle que fan aquestes dues construccions, proper a l'absis romànic orientat a llevant.

Alçada: 19'02 metres.

Esveltesa: 7

RIPOLLET

Sant Esteve

Altitud: 78 metres.

Església que conserva restes romàniques del temple primitiu com l'absis semicircular del segle XII i la nau central coberta amb una volta de canó apuntat; té dues naus laterals afegides al XVII separades de la central per grans arcs formers; un cor alt es troba als peus. Té un portal rectangular renaixentista del segle XVII amb semi-columnes toscanes adossades als muntants, un entaulament senzill i un frontó triangular; a mitja alçada hi figura un òcul i, al capdamunt, la cornisa angular amb una creu metàl·lica al cim. Està bastida amb murs de petits carreus irregulars bastos.

Campanar modernista aixecat el 1892. Té un primer alt cos de planta quadrada (4'46 x 4'40 m) amb la base un xic més ampla que els pisos superiors; al capdamunt d'aquest cos hi ha la cel·la ubicada en una torrella octagonal coronada per un terrat amb barana de merlets fantasiosos i amb ferro forjat. La cel·la queda oberta amb finestres rectangulars, un a cada costat, coronats per un

petit frontó apuntat amb un petita creu oberta; hi pengen campanes; unes finestres en arc de mig punt remarcats per un bordó es troben en els pisos inferiors obertes a cada cara. Els seus murs dividits per franges horitzontals de maó en diversos pisos tenen els paraments arrebossats; unes àmplies cantoneres fan jocs geomètrics de maó vist; el cos de la cel·la també és de maó; sota d'ell hi ha les esferes d'un rellotge visibles a les quatre cares. Damunt el terrat hi ha una bella estructura metàl·lica que sosté dues petites campanetes pels tocs horaris; no ha estat inclosa en la mesura de l'alçada del campanar per ser un element que es troba al seu damunt.

Per l'interior hi puja una escala de pedra arrapada als murs i amb un ull central fins al primer pis; després no deixa cap ull i arriba fins a la cel·la; des d'ella, per una escala de gat i una trapa o obertura rectangular no coberta, es pot sortir al terrat.

Situació: adossat a la façana principal, a ponent, fent angle recte amb ella al sud-oest.

Alçada: 27'23 metres.

Esveltesa: 6,1

RUBÍ

Sant Pere

Altitud: 123 metres.

Església d'origen romànic (segles XI i XII) amb elements aprofitats del segle X; reformada al segle XVI i ampliada el 1884 té encara alguns elements romànics i gòtics de les antigues construccions. Conserva del romànic la façana principal a ponent amb una finestra geminada a mitja alçada amb elements preromànics i arcs cecs sota la cornisa angular; la portalada romànica és del segle XIII a base d'una arcada dovellada de mig punt al dessota i al fons d'una arquivolta amb una motllura a l'intradós que descansa en unes fines columnetes. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat; és romànica fins al transsepte; l'acompanyen dos passadissos laterals, un absis semicircular i un transsepte modern amb cúpula semiesfèrica damunt d'un tambor al creuer. El mur del frontis és de petits carreus matussers disposats en filades uniformes; la façana lateral de migdia presenta paraments de maçoneria i paredat; en ella, a l'extrem del transsepte, hi té una nova portalada amb tres arquivoltes de mig punt damunt un portal rectangular que deixa un timpà obert; a mitja alçada hi figura un òcul atrompetat i al capdamunt una cornisa angular amb un fris d'arcs cecs al dessota.

Arquitecte: Antoni Casadamunt per l'ampliació del 1884.

Guarda relleus que formaven part d'un gran retaule barroc de cap el 1605 que representen escenes de Jesús infant i de diversos sants; el retaule era obra de Francesc i Jaume Rubió.

Campanar dels segles XV i XVI i amb modificacions posteriors. Té planta quadrada (4'50 x 4'50 m) i està dividit en tres cossos de perímetre gradualment descendent; està coronat per una cornisa i un terrat amb barana de carreus. La cel·la queda oberta amb dos finestrals d'arc de mig punt als dos costats nord i sud, i un als altres dos; hi pengen campanes. Un sòcol que sobresurt lleugerament té paraments de carreus matussers i irregulars; la resta dels murs són de paredat amb carreus a cantoneres. Té les parets nues només amb una esfera horària a la part alta visible a les quatre cares, una finestra sagetera a mitja alçada a la cara sud i una porteta a la seva base en aquest mateix cantó.

S'accedeix a l'interior del campanar des del cor per una escala de pedra que segueix fins a la cel·la; des d'allí, amb una escala de mà de fusta, es pot sortir al terrat per una trapa; sobre el terrat hi ha una estructura metàl·lica amb unes campanetes pels senyals horaris.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 25'00 metres.

Esveltesa: 5,5

SABADELL Puríssima Concepció.
Altitud: 200 metres. Centre

Església aixecada en el segle XIX amb la primera pedra posada del 1879; fou acabada el 1885 amb aires neoclàssics i detalls neoromànics. Consta de tres naus, les laterals gairebé passadissos i un absis semicircular prolongat per un tram curt que fa de capçalera de la nau major; aquesta està dividida en sis trams i coberta amb voltes de llunetes; les laterals ho estan amb voltes bufades; descansen sobre sis arcs torals de mig punt que, al seu torn, ho fan sobre columnes adossades als pilars de separació de les naus; també tenen columnes adossades als altres costats; les columnes presenten allargassats capitells amb combinació de l'estil jònic i elements florals; els arcs formers també són de mig punt. Les naus laterals estan unides per passos en arc de mig punt. El cor amb una barana de pedra amb obertures trevolades en creu descansa en un arc rebaixat i una volta de llunetes; es troba damunt l'atri i ocupa el primer tram. Damunt les naus laterals s'hi aixequen unes galeries obertes per finestral geminats en arc de mig punt; avui queden ocupades per unes estances dedicades a museu i arxiu parroquial; altres s'aprofiten per les activitats pastorals. La nau central, damunt les galeries laterals, hi té oberts grans òculs vidriats, quatre per banda.

El frontis presenta una gran portalada en arc de mig punt amb motlures, tot en pedra blanca que destaca sobre els murs arrebossats i pintats en color rosa tirant a morat; a mitja alçada hi té una galeria de finestres en arc de mig punt damunt una motllura, també en pedra blanca i, sobre d'ella, un gran marc rectangular amb una rosassa motllurada i calada al centre; la recobreixen dues arcades de mig punt sobre fines columnetes. La façana segueix amb un fris d'arquets cecs i una cornisa, igualment en pedra blanca i al seu damunt hi sobresurt el campanar. Els murs laterals estan reforçats per robustos contraforts de formigó i el conjunt, llevat de la façana arrebossada i pintada, mostra paraments de maçoneria.

Dimensions: 42'36 x 9'84 x 17'37 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons dels altars laterals arriba als 19'22 metres. La llargada inclou la fondària de l'atri de 5'67 metres.

Arquitecte: Miquel Pasqual i Tintorer, mestres de cases Ramon Picart i Feliu Vilora

Guarda un gran conjunt d'obres d'art com la imatge gòtica del segle XIV de la Mare de Déu de Riusec de 20 cm d'alçada ubicada en la capella de l'Acolliment; en els altars laterals s'hi troben pintures de l'artista de Sabadell Antoni Vila Arrufat (1894-1989); un mosaic (1959) de J.M. Brull i Pagès i una escultura de Jesús Natzaré (1959) del mateix artista; altres són de Francesc Juventeny (1964), Ricard Marlet (1944), i la gran talla de la Puríssima al fons de l'absis obra de l'escola dels salesians del 1941.

Campanar neorenaixentista del 1892-93 de base quadrada (5'40 x 5'40 m) visible en sobresortir de la façana; té un segon cos octagonal on s'hi ubica la cel·la amb finestres d'arc de mig punt de 3'50 metres d'alçada, una a cada cara alterna; al seu damunt s'hi aixeca una torrella circular oberta amb finestretes d'arc de mig punt a tot el seu perímetre i una cúpula de rajola vidriada blava i blanca. Els seus murs estan arrebossats i pintats com la façana en color rosa tirant a morat. Una esfera horària és visible a la cara frontal en el cos quadrat.

A l'interior s'hi va per una escala que surt d'un portal obert a l'esquerra entrant al temple; una escala ampla de graons de pedra grisa i sòlida barana metàl·lica amb un ample ull central puja sobre voltes catalanes arrapada als murs fins arribar a l'alçada de les galeries laterals i del cor. Allí, en un primer replà, hi ha oberta una porta que dona a una gran estança per la banda de llevant en la qual hi puja una altra escala, més estreta que l'anterior, arrapada també als murs que entra finalment al

centre del campanar on segueix pel seu cos poligonal fins arribar a la cel·la on hi ha penjades quatre campanes del 1941 foses a Olot; la gran de 1030 kg., les altres de 600, 223 i 120. Des de la cel·la, per una escala de cargol de graons de fusta i estructura i barana metàl·liques s'accedeix a una estança superior, circular, coberta per una volta semiesfèrica i oberta per una rastellera de petites finestres en arc de mig punt.

Situació: damunt els peus del temple, al centre de la façana principal orientada a migjorn.

Alçada: 45'00 metres. Les fonts locals li donen, però, una alçada de 42 metres.

Esveltesa: 8,3

SABADELL Sagrat Cor
Altitud: 200 metres. Can Oriac

Església moderna. Consta d'una nau rectangular precedida d'un porxo cobert per una teulada sobre fines columnetes metàl·liques que aixopluguen un portal rectangular. Els seus murs són de maó vist vermellosos. Una gran creu adossada a la façana principal sobresurt destacadament. Les dependències parroquials queden ubicades sota la nau en aprofitar el desnivell dels terrenys on s'aixeca el temple.

Arquitecte: Gabriel Bracons i Silva.

Campanar amb so elèctric (sense campanes). Té planta rectangular (3'06 x 5'28 m) amb les cares laterals còncaves; els seus murs són de formigó pintats de blanc intens; té la coberta plana i una esfera horària en les cares laterals de la suposada cel·la juntament amb petites obertures rectangulars disposades en quatre fileres; altres grans obertures rectangulars frontals estan disposades de dalt a baix des de mitja alçada fins al capdamunt.

Situació: posició exempta entre el porxo i el frontis en l'angle nord-oest d'aquesta façana.

Alçada: 28'31 metres.

Esveltesa: 5,3

SABADELL Sant Feliu
Altitud: 200 metres. Centre

Església neogòtica aixecada entre el 1910 i el 1914. Consta de tres naus de nou trams coberts amb voltes de creueria; estan separades per arcs formers de quatre metres de llum que descansen damunt esveltes columnes fasciculades; en el tram situat als peus de la nau hi ha el cor sobre una volta i un arc rebaixats; l'absis gòtic poligonal consta d'onze costats i té girola. En el subsòl queden restes de l'església primitiva romànica de Sant Salvador. La capella lateral del Santíssim és l'únic testimoni de l'anterior temple gòtic del 1420.

El frontis està dividit en tres zones, les dues laterals lleugerament més avançades i amb uns amplis marcs de petits carreus ben escairats en pedra grisa i fosca i mur arrebossat i emblanquinat amb tres finestres estretes i allargassades en tres nivells; la central està formada per un mur arrebossat i pintat en un to blanquinós; en ella s'hi obre la portalada recoberta per un gablet; és d'estil gòtic amb arquivoltes apuntades que envolten el portal rectangular i que deixen un timpà amb una imatge amb dossier; a banda i banda, hi ha obertes unes finestres estretes d'arc apuntat també amb petits gablets; al damunt de la portada hi ha un gran finestral quadriforat d'arc apuntat amb traceries, atrompetat i recobert per un bordó sobre mènsules; per coronament, una cornisa angular hi té una creu metàl·lica al cim.

Dimensions: 55'58 x 10'58 x 19'57 metres respectivament de llargada, amplada i alçada;

l'amplada total de les tres naus fa 20 metres; els tres metres de fondària del cancell queden inclosos en la llargada total.

Arquitectes: Enric Sagnier (1858-1931) en fou l'iniciador i Francesc Folguera (1891-1960) l'acabà.

Guarda unes pintures murals de la vinguda de l'Esperit Sant sobre els apòstols a banda i banda del presbiteri del sabadellenc Joaquim Busquets i Guart acabades a finals del 1999.

Campanar barroc aixecat entre el 1724 i el 1745. Té planta octagonal amb costats de 3'87 metres; externament queda dividit per motlures en quatre cossos de perímetres descendents de forma discreta; llevat de la base, els altres tres cossos tenen les cantoneres lleugerament ressaltades; formen plafons rectangulars amb uns ressalts que es troben sota motlures; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada. Els seus murs mostren paraments de paredat amb cantoneres de carreus. L'últim cos, el de la cel·la, i la balustrada, són de maó vist. La cel·la està oberta per vuit finestres en arc de mig punt sobre senzilles impostes, un a cada costat; el cos situat sota la cel·la també té finestres en arc rebaixat a cada cara, però cegues; un òcul es troba en el cos de sota; està obert en la cara que dóna a ponent. Per l'interior hi puja una escala sobre voltes catalanes arrapada als murs i amb un ull central.

Arquitecte: mestre d'obres Juan Garrido.

Situació: adossat a la façana lateral de migdia, en l'angle que aquesta forma amb la capella fonda que en sobresurt.

Alçada: 39'00 metres.

Esveltesa: 4

SABADELL Santíssim Salvador
Altitud: 200 metres. Plaça Sant Salvador

Església iniciada el 1934 i acabada entre el 1948 i el 1953; té aires neoromànics. Consta de tres naus, transepte, cimbori, porxo frontal i lateral. Els seus murs tenen paraments de petits carreus de pedra procedent de voreres dels carrers de la ciutat i aprofitats quan van treure'ls en fer-s'hi obres de renovació; una cornisa motllurada damunt permòdols recorre les seves façanes.

Arquitecte: Francesc Folguera i Grassi (1891-1960).

Guarda unes escultures modernes de Camil Fàbregas Dalmau.

Campanar neoromànic coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'40 x 5'd70 m), exempt, unit al porxo frontal; està coronat per una cornisa decorada amb permòdols i una teulada piramidal baixa. La cel·la queda oberta amb finestres geminades a cada cara; al seu dessoria unes esferes horàries es veuen a cada cara; en els pisos baixos hi ha unes finestretes en dos nivells; tant la cel·la com aquestes finestres baixes tenen campanes penjades. Els seus murs són de carreus irregulars de pedra clara lleugerament groguenca.

Situació: exempt, proper a l'angle sud-est de la façana principal.

Alçada: 25'00 metres.

Esveltesa: 4,3

SABADELL Sant Julià d'Altura
Altitud: 303 metres. Als afores de la població, carretera de Matadepera.

Església amb restes preromàniques del segle X en l'absidiola lateral i romàniques del segle

XI visibles en els murs de ponent i tramuntana; fou reformada als segles XIV i XV en gòtic com és visible en el mur de migdia on hi ha la portalada gòtica, i al XVII (1611) quan s'aixecà el cimbori de set metres de diàmetre amb cúpula i cupulí sobre el presbiteri. Consta d'una nau de quatre trams i d'un absis quadrat per capçalera de la mateixa amplada que la nau avui coberta amb un sostre de biguetes. Els seus murs tenen paraments de paredat arrebossat. El portal de pedra en arcs de mig punt està obert al mur lateral de migjorn.

Dimensions: fa 22'50 metres de llargada i 6'40 d'amplada; des del fons de les capelles laterals l'amplada arriba als 8 metres.

Campanar amb una base romànica i un cos baix del segle XV; té planta quadrada de 6'90 metres de costat; un segon cos octagonal és del segle XVII (1693). La cel·la ubicada en el segon cos queda oberta amb grans finestrals en arc de mig punt, un a cada cara alterna; hi pengen campanes. La coberta és plana; té una motllura a l'arrencada dels arcs dels finestrals i una altra situada entre els dos cossos com a únic element que trenca la nuesa de les seves parets. Els seus murs són de paredat arrebossat de pedra rogenca amb una base de carreus ben escairats i alineats.

Situació: damunt els peus del temple, a ponent, fent angle al nord-oest.

Alçada: 21'00 metres.

Esveltesa: 3

SABADELL Sant Oleguer
Altitud: 200 metres. Passeig Gaudí, 2

Església neoromànica aixecada entre el 1960 i el 1961. Consta de tres naus amb el frontis encarat a ponent precedit d'un porxo amb una teulada d'un sol vessant damunt de cinc arcs de mig punt sobre pilars al davant i dos més situats un a cada lateral; descansen en un podi amb graderies al seu davant. Té transsepte i un baptisteri situat a la dreta del frontis. Els arcs de mig punt del porxo i els murs del baptisteri són de pedra calcària groguenca; el mur del frontis està arrebossat i pintat de blanc amb finestres de totes mides en arc de mig punt obertes per damunt del porxo; està coronat per una cornisa angular amb un fris de petits arcs cecs al dessota.

Guarda unes pintures a l'altar major, als laterals i al baptisteri de Fidel Trias i Pagès, pintor local.

Campanar neoromànic coetani del temple. Té planta quadrada (5'24 x 5'24 m) i està bastit amb murs de carreus de pedra calcària dividit en un cos compacte a la base i quatre pisos per frisos d'arcs cecs; queden oberts amb dues finestres d'arc de mig punt per banda a cadascun d'ells; les cantoneres estan ressaltades a manera de lesenes; està coronat per una destacada cornisa i una teulada piramidal al dessota de la qual hi figura una darrera estança amb finestretes triforades, dues per banda. En el cinquè pis, més alt que els altres, s'hi ubica la cel·la on hi pengen campanes; al seu damunt hi figura una gran esfera horària visible per les quatre cares.

Situació: adossat al braç esquerre del transsepte pel costat de tramuntana.

Alçada: 27'30 metres.

Esveltesa: 5,2

SABADELL Sant Vicenç
Altitud: 200 metres. Jonqueres; avinguda de l'11 de Setembre, 160

Església iniciada el 1886 i que no ha esta acabada fins el 1999; va veure la major part de la

seva construcció entre el 1904 i el 1907 i després de la guerra civil entre el 1945 i el 1954 en què s'hi va fer una ampliació. Consta d'una nau, transsepte, alt cimbori octagonal, atri i un absis semicircular per capçalera. Els seus murs són de maó vist i paredat; els de la façana principal i de les dues torres que la flanquegen estan arrebossats i pintats de groc pà·lid; les torres tenen planta rectangular (6'14 x 4'75 m); estan destinades, la de la dreta, per a un segon campanar i ha acabat sense completar-se; està coberta amb una teulada de quatre vessants amb destacada cornisa i unes finestres geminades als pisos. La torre del sud-est fa de campanar amb armadura metàl·lica al terrat per sostenir campanes.

Arquitectes: Joan Abril i Guanyabens, de Mataró, Josep Vila i Juanico, de Sabadell mateix i Xavier Sauquet.

Campanar de l'any 1907, deixat a mig fer, reprès el 1917 i acabat el 1999. Té planta rectangular (6'14 x 4'75 m) i està coronat amb una cornisa motllurada i un terrat damunt del qual s'hi aixeca una armadura de ferro amb campanetes (no tinguda en compte en calcular l'alçada). La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi penja alguna campana. L'esfera d'un rellotge es troba sota d'ella. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to groguenc; les cantoneres queden ressaltades a manera de lesenes.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis orientat a ponent.

Alçada: 26'50 metres.

Esveltesa: 4,3

SANTA PERPÈTUA DE MOGODA Santa Perpètua

Altitud: 100 metres.

Església amb orígens romànics del segle XI modificada al XII i al XIII; en resten els absis amb posició trilobulada (s. XIII) i altres parts avui mig amagades per modificacions posteriors. Consta de tres naus; la central queda coberta amb una volta de canó apuntada, amb canó seguit la de tramuntana i amb una coberta moderna la del sud; damunt del tram rectangular situat entre els tres absis hi ha aixecat un cimbori amb cúpula; al seu damunt s'hi va edificar al segle XVIII l'actual campanar barroc. Té cor i un porxo frontal tancat amb reixa de ferro forjat i cobert per una teulada de tres vessants sostinguda per pilars de pedra carreuada; per damunt d'ell apareix la resta del frontis amb un òcul atrompetat a mitja alçada i, per coronament, un campanar d'espadanya de dos ulls ocupats per tres petites campanes. El mur d'aquest frontis presenta un parament de petits carreus matussers ben alineats; els murs laterals són de maçoneria i el del migdia està coronat per una estructura d'alts merlets que són les restes d'unes antigues finestres desaparegudes avui quan es va rebaixar l'alçada de la coberta.

Dimensions: 22'50 x 4'90 x 8'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus en fa 14.

Campanar amb restes del primitiu romànic a la seva base formada pel cimbori que s'aixeca damunt els absis; el segon cos del segle XVIII té planta octagonal amb costats irregulars; fa un perímetre de 21'44 m; està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles i un terrat amb barana d'obra amb pinacles de bola als vuit angles. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc apuntat, dos als costats llargs i un als curts alternant-se amb costats sense obertures; els finestres s'obren en els costats situats en creu. Els seus murs són de paredat arrebossat amb carreus a les cantoneres. Per accedir a la cel·la hi ha dues estructures d'escales: fins al nivell de la teulada del temple hi ha una escala de cargol de fusta; des d'aquest nivell fins a la cel·la, n'hi ha una altra de pedra arrapada als

murs i amb un ull central; per arribar al terrat, una curta escala de pedra hi surt per un petit edicle.

Situació: damunt el cimbori aixecat sobre l'absis orientat a llevant.

Alçada: 25'38 metres, càlcul aproximat, fet amb dificultats per ser inaccessible la base del campanar degut a les barreres arquitectòniques de la zona.

Esveltesa: 3,5

L'espadanya del frontis arriba als 13'82 metres d'alçada, i ella sola en fa 3'47.

SANT CUGAT DEL VALLÈS Parròquia de Sant Pere, antic monestir de Sant Cugat.

Altitud: 124 metres.

Església romànica i gòtica iniciada el 1134 i acabada al segle XIV. Consta de tres grans naus de cinc trams, dos d'ells corresponents a dos transseptes que queden coberts per voltes de creueria senzilles damunt arcs torals i formers de mig punt i de tres trams més amb volta de creueria ben resolta sobre arcs torals apuntats; estan capçades per tres absis, el central gòtic poligonal i els laterals romànics semicirculars amb decoració llombarda. El transsepte major sosté en el creuer un cimbori octagonal romànic fins a les trompes i gòtic al tambor i a la cúpula amb finestrals gòtics calats, un a cada cara, i un petit campanar quadrat de dos pisos al capdamunt que queda coronat per una agulla piramidal de rajoles en ziga-zaga grogues i negres. Entre els contraforts que apuntalen la façana sud s'hi van ubicar unes capelles gòtiques al segle XIV.

La façana principal té una gran portalada gòtica atrompetada amb cinc arquivoltes apuntades damunt minses impostes i fines columnetes; el portal rectangular està dividit en dos per un mainell central i té el timpà nu, amb només, a la seva base, una imatge petita damunt una peanya; dos contraforts flanquegen la portalada i divideixen el frontis en tres zones; a la central s'hi troba damunt la portalada una gegantina rosassa d'onze metres de diàmetre, una de les més grans de Catalunya, amb un ric calat; a les laterals també hi ha dues rosasses calades més petites a mitja alçada; una minsa cornisa horitzontal emmerletada corona tota la façana.

De l'antic monestir conserva un gran claustre inferior romànic (iniciat el 1190) rectangular (36 x 40 m) que tanca un pati gairebé quadrat de 30 x 30 metres aproximadament, amb doble columnata i 144 capitells figurats d'Arnau Cadell o Gatell, escultor que signa i s'autoretrata en el capitell adossat al pilar nord-oriental; la seva obra és d'un estil romànic tardà (1190 en endavant); el pis superior és renaixentista (s. XVI). Els seus murs són de carreus ben escairats de pedra groguenca. Excavacions del primer terç del segle XX hi han descobert restes d'una església paleocristiana d'entre els segles V i VII.

Dimensions: 51'55 x 10'00 x 18'97 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus en fa 23'40; l'amplada està calculada fent la mitjana de la de la capçalera i la dels peus, ja que en aquest punt és una mica més reduïda; des del fons de les capelles laterals l'amplada és de 30'40 metres.

Guarda, entre altres obres d'art, un retaule gòtic de Tots Sants de Pere Serra del segle XIV a l'absis de la dreta; l'escultura de Sant Cugat (1941) a l'altar major d'Enric Monjo; a la capella de Sant Benet, segona a la dreta, escultures del segle XVII de Francesc Santacruz i pintures de Pasqual B. Savall (1688-1704); una pica baptismal del 1572 amb belles decoracions en relleu a les seves vuit cares i amb un peu igualment decorat; un retaule renaixentista (1552) de Sant Miquel; el sepulcre de l'Abat Odó amb una imatge del difunt en gran relleu, obra del segle XIV; una imatge romànica de la Mare de Déu del Bosc d'inicis del segle XIII. Té orgue.

Campanar un primer cos de planta quadrada (7'30 x 7'30 m) del segle XI (inici el 1063) amb decoració llombarda (fris d'arcs cecs i lesenes) fins a mitja alçada; la resta fins a la cel·la és del segle XII. Queda completat amb dues torrelles superposades al capdamunt, una és del XVI i la superior del XVIII (1759-1761). Està coronat de merlets tant al terrat de la gran torre com a les dues

torrelles. La cel·la queda oberta amb dos finestrals d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen quatre campanes litúrgiques dels anys 40 del segle XX i, pel que fa a les horàries, n'hi ha dues del 1623. Les torrelles tenen una finestra a cada cara. S'accedeix a la cel·la per una escala de cargol interior de pedra picada. Té una lleugera inclinació cap a la banda de migdia; sembla que el desplom arriba als 70 centímetres. Els seus murs tenen paraments de carreus ben escairats

Situació: adossat a la façana lateral sud del transsepte major.

Alçada: 54'11 metres, segons els meus càlculs; amb tot, el rector mossèn Blai Blanquer em va donar 50 metres com l'alçada que se li atribueix.

Esveltesa: 7,4

SANT FELIU DEL RACÓ

Altitud: 380 metres.

Sant Feliu

Municipi de Castellar del Vallès

Església d'aires neoclàssics aixecada cap el 1712 i remodelada el 1819. Consta d'una nau de quatre trams irregulars coberts amb voltes de llunetes sobre tres arcs torals de mig punt amb capçalera recta que inclou un petit presbiteri rectangular. Als laterals hi té capelles separades de la nau per arcs de mig punt damunt pilars rectangulars. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes. Té el portal rectangular, un òcul a la part superior i una minsa cornisa angular motllurada. Per l'interior els murs estan pintats de blanc. A la banda dreta hi ha oberta una fonda capella per al Santíssim del 1874 que té en el seu extrem una cúpula semiesfèrica. Els murs exteriors del temple presenten paraments de paredat amb carreus a les cantoneres; la façana principal presenta un arrebossat lleugerament deteriorat.

Dimensions: 15'29 x 5'88 x 10'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons dels altars laterals l'amplada fa 12'92 metres.

Guarda una ara preromànica que podria ser, fins i tot, paleocristiana (segles V o VI), amb grafits i inscripcions dels preveres i feligresos de la primitiva església alt-medieval. Les pintures modernes de l'absis i de la capella del sagrament són del pintor sabadellenc Fidel Trias i Pagès.

El campanar romànic de l'antiga església, de planta rectangular, té al capdamunt dos pisos amb finestres geminades a cada cara, cornisa i teulada piramidal; els seus murs presenten paraments de carreus petits i irregulars; està situat darrera l'església actual. Arrenca des del terra i queda ben incorporat a l'actual capçalera. Per accedir a la cel·la amb la seva doble filera de finestres, avui cal passar per damunt la volta del temple on s'hi accedeix des del campanar neoclàssic. Un cop s'arriba a l'extrem de la capçalera hi ha una baixa finestra d'arc de mig punt des d'on es pot saltar a la cel·la tancada per sota per un terra de formigó. S'han descobert recentment unes restes de pintura romànica sota la seva cornisa.

Aquest campanar es trobava aixecat al centre del frontis de l'antiga església romànica a ponent; resten també d'ella unes arcades a la banda dreta actual, l'esquerra de l'antiga església, que formaven part del porxo que precedia el temple; avui n'hi ha unes altres a l'altra banda que són modernes a imitació de les antigues.

Té una alçada de 15'50 metres.

El campanar neoclàssic de la nova església fou aixecat cap el 1829. Té un primer cos de planta quadrada (6'00 x 6'00 m) i un de segon octagonal molt alt coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada. La cel·la està oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna amb baranes de balustres; hi pengen dues campanes, *Quitèria* del 1944, i *Feliua-Margarida* del 2004 que toca les hores; al seu dessota hi ha una destacada motllura composta; algunes espitlleres il·luminen escassament els pisos inferiors. Els seus murs són de paredat amb cantoneres de maó vist.

Pel seu interior hi puja una escala estreta amb graons de totxo, sobre voltes, arrapada a la paret, barana escassa de fusta i un ull central; els murs interiors són de maó vist. La cel·la té un sostre d'obra i en ell hi ha oberta una trapa que comunica amb el terrat; s'hi accedeix per una escala metàl·lica adossada al mur i protegida per anelles metàl·liques.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la façana principal orientada a llevant.

Alçada: 25'75 metres.

Esveltesa: 4,3

SANT LLORENÇ SAVALL Sant Llorenç

Altitud: 465 metres.

Església aixecada cap el 1800 i refeta després del 1939. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular i acompanyada de dos passadissos que comuniquen les capelles laterals; queden separats de la nau per pilars. Sobre la banda de ponent s'hi aixeca una torre que se suposa estava dedicada a la benedicció del terme, el comunidor; té finestres rectangulars pels quatre costats; està coberta per una teulada piramidal de teules vidriades groguenques. El frontis té un portal en arc rebaixat cobert per un ràfec de tres teuladetes, un gran òcul a mitja alçada i una cornisa mixtilínia amb una curvatura central convexa i altres de còncaves a les ales; quatre pinacles en forma de bola es troben disposats al seu damunt i, al centre, una creu de pedra. El seu mur està pintat en un to vermellós clar i té les cantoneres amb carreus vermellosos foscos.

Guarda a l'absis i a la capella del Santíssim unes pintures de l'artista sabadellenc Vila Arrufat.

Campanar coetani del temple aixecat a partir del 1800 i següents; té elements decoratius al capdamunt que fan pensar en retocs fets sota la influència modernista. Té planta quadrada (3'40 x 3'40 m) i està coronat per una cornisa motllurada amb boles als angles i una coberta tronco-piramidal d'obra; per damunt d'aquesta coberta s'aixeca una torrella quadrada amb contraforts als caires i amb obertures rectangulars, una a cada cara, amb teulada piramidal de peces vidriades de color verd fosc i amb un pinacle tornejat de ceràmica al cim. La cel·la, a mitja alçada, està oberta amb dues finestres allargassades d'arc de mig punt a dues de les seves cares; hi pengen campanes; presenta una motllura a la seva base i una altra al seu damunt, aquesta amb gàrgoles als angles. En el cos que es troba sobre la cel·la i ha les esferes d'un rellotge visibles a cada costat i un fris de deu finestretes per banda. Els seus murs estan arrebossats però deixen veure uns paraments de carreus ben escairats quan l'arrebossat es troba en mal estat. Per l'interior hi puja una escala de pedra arrapada als murs i que deixa un ull escàs; a la part superior l'escala és de fusta; per accedir al rellotge hi ha una escala de gat.

Situació: damunt l'ala dreta del temple a llevant, proper al frontis encarat a tramuntana.

Alçada: 25'20 metres.

Esveltesa: 7,4

SANT QUIRZE DEL VALLÈS Sant Quirze i Santa Julita

Altitud: 150 metres.

Església d'origen romànic molt modificada cap a principis del segle XVIII (1701-1702) i més recentment el 1912 encara que conserva de les antigues construccions gran part dels seus murs. Consta d'una nau. El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra blanca amb un lleuger

relleu recobert per una arcada semicircular que deixa un timpà amb una petita imatge pintada, una finestra d'arc apuntat a mitja alçada i una motllura composta que separa el frontis pròpiament dit del campanar que s'aixeca al damunt. Els seus murs estan arrebossats i pintats amb un to tirant a groc.

Campanar amb una base romànica. Té planta quadrada (7'40 x 7'40 m) el cos robust que sobresurt del frontis; té un terrat al capdamunt; a sobre d'ell s'aixequen dues torrelles de perímetre més reduït una respecte de l'altra; estan coronades, igual com el terrat, de cornises i baranes de merlets esglaonats. Unes esferes del rellotge es troben a cada cara de la torrella superior. Els seus murs de pedra estan arrebossats i pintats com la resta del temple. Aquest campanar aprofita el mur de ponent, el del frontis, el qual sembla, tot i estar avui arrebossat, que deuria formar part d'una antiga església romànica i que tenia 1'80 metres de gruix; al seu damunt s'aixecava un campanar d'espadanya que encara avui, aprofitat, ha servit per bastir-hi l'actual, de manera que les seves dues finestres frontals no són altra cosa que els ulls d'aquell antic campanar.

La cel·la consta de dues grans finestres d'arc de mig punt a ponent i dues finestres més petites als laterals; igualment a la primera torrella hi ha dues finestres d'arc de mig mig punt a cada cara.

Situació: sobre els peus de la nau com una prolongació de la façana principal amb la qual forma un sol cos.

Alçada: 22'50 metres.

Esveltesa: 3

SENTMENAT

Sant Menna

Altitud: 240 metres.

Església dels segles XVII i XVIII consagrada el 1745. Consta d'una nau i de dos passadissos entre les capelles laterals que les travessen sota arcs baixos de mig punt; estan separats per robustos pilars cruciformes. La nau de quatre trams està coberta per una volta de llunetes damunt quatre arcs torals de mig punt i les capelles per unes voltes d'aresta. El cor ocupa el primer tram i se sustenta en una estructura horitzontal que descansa en el cancell; té una barana de balustres de pedra. La capçalera, obra posterior al 1939 quan es va allargar el temple cap al nord, està formada per tres absis semicirculars, el central més gran i alt que els altres dos. Aquests acullen la capella del Santíssim a la dreta i la sagristia a l'esquerra; són la continuació de les tres capelles laterals situades a cada costat de la nau.

El frontis orientat a migdia presenta un portal rectangular amb marc de pedres rogenques, una fornícula al seu damunt amb la imatge del patró protegida per un vidre i, a mitja alçada, una rosassa amb marc de pedra rogenca. Una teulada de dos vessants cobreix la nau mentre que les capelles tenen la teulada a nivell més baix, entre contraforts. Així com tots els murs exteriors mostren paraments de paredat, amb un sòcol cimentat de 98 centímetres d'alçada, el frontis té un arrebossat pintat de groc pàl·lid i està resseguit per una motllura horitzontal a mitja alçada que, per superar la fornícula, es corba damunt d'ella. Al cim, una alta espadanya d'un ull amb una campana corona la façana; la major part dels murs foren aixecats amb la reutilització de les pedres de l'antiga església romànica.

Dimensions: 30'50 x 11'58 x 15'22 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 20'57.

Guarda una ara paleocristiana amb grafits de l'alta Edat Mitjana trobada, amb altres restes arqueològiques, al subsol del campanar romànic; i també una pica baptismal de vuit costats gòtica damunt un peu modern; les seves cares estan decorades amb relleus a la base que representen fulles vegetals. L'absis major, en la semi-cúpula que el cobreix, hi té unes pintures (1947) de Joan

Messeguer que també va pintar l'absis de la capella del Santíssim amb la representació del Sant Sopar.

Campanar romànic, exempt, situat a força distància de l'església, ja que pertanyia a la vella església parroquial avui desapareguda i situada a una colla de metres de distància de l'actual, amb edificis parroquials i un carrer pel mig.

Té planta quadrada (4'85 x 4'85 m). Està coronat per una cornisa i una teulada piramidal amb peces vidriades marronoses i una creu al cim. En tres pisos s'hi obren finestres; són geminades en l'últim d'ells, una a cada cara; s'hi ubica la cel·la avui sense campanes; al pis que té a sota també té una finestra en arc de mig punt a cada cara; al nivell de mitja alçada n'hi ha una altra de rectangular a la cara de migdia; als baixos hi ha el portal rectangular que permet accedir a l'interior. Els seus murs són de carreus petits i irregulars de tons rogencs. El basament és preromànic. S'està acabant de restaurar (2000) i hi ha en projecte urbanitzar l'entorn amb jardins i àrea de lleure.

Per l'interior hi puja una escala metàl·lica de cargol de recent instal·lació; fins al primer pis descansa en una volta de canó d'obra; s'hi arriba per l'escala metàl·lica arrapada al mur de ponent; des d'ell i pel centre hi puja l'escala de cargol que arriba a la cel·la després de travessar dos pisos més formats per un sol de reixat metàl·lic.

Situació: tot i trobar-se aïllat, es veu per les restes de l'antiga església romànica, avui desapareguda, que estava adossat al mur nord proper a l'absis de llevant.

Alçada: 25'80 metres.

Esveltesa: 5,3

TERRASSA Sagrada Família
Altitud: 300 metres. Carrer Faraday, 108

Església aixecada el 1951. Consta d'una nau amb capelles laterals entre contraforts i capçada per un absis poligonal; té un atri i un cor als peus. Els seus murs estan arrebossats i pintats de color groc ataronjat. Uns òculs il·luminen les capelles.

Arquitectes: Ignasi Puigjaner (1914-1984) i Josep Goday.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (4'25 x 4'25 m). Els seus murs són de maó arrebossat i pintats d'un color ataronjat; està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb grans finestrals, tres al nord i al sud i dos als costats que donen a llevant i a ponent.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al nord-est de la capçalera, tocant a l'absis.

Alçada: 28'50 metres.

Esveltesa: 6,7

TERRASSA Santa Creu
Altitud: 325 metres. Carretera de Rellinars, 110

Església aixecada entre el 1957 i el 1960. Consta d'una nau amb capçalera recta. El frontis està precedit d'un porxo cobert amb una teulada que descansa en sis primers pilars de formigó; està bastida amb murs arrebossats amb cantoneres i contraforts de carreus bastos de granit; per damunt del porxo s'aixeca el frontis encarat a migdia amb una gran creu adossada i coronat per una cornisa angular que es correspon amb la teulada de dues vessants; als costats, entre contraforts destacats, s'ubiquen les capelles laterals de sostre baix.

Arquitecte: F. Viñals P.

Campanar exempt. Té planta rectangular (1'75 x 2'10 m); en un cos superior o cel·la té quatre obertures rectangulars a cada costat i una coberta plana de formigó que s'estén enfora formant una destacada cornisa. Els seus murs són de carreus granítics bastos a la base i de maó vist a la resta; estan ornats amb una gran creu adossada al mur frontal de carreus petits a mig picar per l'exterior i dues finestres rectangulars vidriades a cadascun dels quatre pisos en què està dividit en els altres tres murs.

Situació: enllaçat amb l'extrem dret del porxo, en el seu angle sud-est

Alçada: 17'15 metres.

Esveltesa: 8,1

TERRASSA

Sant Cristòfol

Altitud: 315 metres. Ca n'Anglada; plaça de Ca n'Anglada

Església aixecada entre el 1956 i el 1965. Consta d'una àmplia nau rectangular; té cor i una gran cripta.

Arquitecte: Joan Baca Reixac, terrassenc.

Campanar coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'20 x 5'00 m); està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana metàl·lica damunt del qual s'aixeca una torrella quadrada coberta per una teulada piramidal recoberta amb peces de ceràmica vidriada de color verd fosc. La cel·la, d'un perímetre més reduït que el cos del cloquer, està separat d'ell per una motllura composta; té oberta una finestra d'arc de mig punt a cada costat; les dues campanes que hi pengen porten el nom d'*Immaculada* i *Sant Cristòfol*; les parets gairebé nues i gens atractives només queden obertes per alguna finestra rectangular a alguna de les cares.

Situació: adossat al mur lateral de ponent fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia. Dues gran places públiques, de lleure, flanquegen l'església pel davant i per ponent.

Alçada: 24'25 metres.

Esveltesa: 4,6

TERRASSA

Catedral del Sant Esperit, basílica menor

Altitud: 300 metres. Centre

Església aixecada entre el 1575 i el 1616 en estil gòtic tardà. Consta d'una nau de sis trams coberts amb una volta ogival i capçada per un absis poligonal de set costats. Té el cor sobre un arc carpanell situat als peus de la nau. Un porxo o atri porticat precedeix el temple; té obertures formades per tres grans arcades apuntades i atrompetades sobre robustos pilars poligonals i coronades per aguts gablets i una galeria amb barana calada on, en el 2005, hi han estat situades quatre grans figures de bronze: sant Miquel, santa Elena, sant Benet i Sant Antoni Maria Claret; són obra de l'escultor basc Luis Beitia. L'atri porticat queda tancat per una reixa de ferro forjat; al damunt avui està ocupat per una gran sala d'actes amb el mur de la façana recobert recentment de pedra calcària que oculta força un gran rosetó. Els murs laterals i els contraforts exteriors són de paredat.

El 1917, segons projecte dels arquitectes Alexandre Soler i March i Amadeu Llopart i Vilalta, es construeix la façana neogòtica que tanca i cobreix l'atri actual amb tres grans obertures apuntades, tot i que no s'arriba mai a completar-la amb l'agulla projectada, que havia de fer 64

metres, pel temor que els fonaments no fossin prou sòlids; al fons del porxo hi ha oberta la portalada atrompetada amb arquivoltes i dividida en dos portals per un mainell esculpit i un timpà amb relleus que representen la Santíssima Trinitat obra de l'escultor Carles Armiño.

Destruït el temple al 1936, s'inicià la reconstrucció de l'altar major el 1940 segons projecte de l'arquitecte Lluís Bonet i Garí i treballs de l'escultor Enric Monjo i del pintor sabadellenc Antoni Vila-Arrufat que omplen els murs i el baldaquí amb la representació de la Pentacosta; queda acabat el 1958. Després de la decoració pictòrica de la catedral de Vic feta per Sert, la decoració del presbiteri de la basílica terrassenca passa a ser l'obra d'art religiós del segle XX més important de Catalunya. També, des del 1940, la catedral-basílica està dotada d'un orgue.

Dimensions: 48'35 x 14'46 x 22'56 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada incloses les capelles laterals fa 23'55 metres; l'atri porticat té una profunditat de 7'50 metres; per això la llargada total, des del carrer fins al fons de l'absis arriba als 55'85 metres.

Guarda un grup escultòric del Crist Jacent (1544) d'alabastre, obra de l'artista renaixentista Martí Díez de Liatzasolo; a la capella del Santíssim de l'arquitecte modernista terrassenc Lluís Muncunill hi figura un relleu policromat que representa el Sant Sopar obra de l'escultor Rafael Solanic i Balius (1895-19..). Conserva igualment una imatge barroca del segle XVIII de l'escultor Agustí Pujol; una altra de Sant Ignasi de l'escultor Josep Maria Camps i Arnau; i, al cambril de la Mare de Déu de Montserrat, unes pintures de Joaquim Vancells, Tomàs Viver i Ramon Cortès, tots ells importants artistes terrassencs del segle XX.

Campanar del gòtic tardà erigit entre el 1597 i 1607. Té un primer alt cos de planta rectangular (7'00 x 5'00 m); al seu damunt n'hi ha un de segon octagonal irregular; els seus murs amb arrebossat tenen carreus a les cantoneres. Fou sobrealçat fins a l'alçada actual el 1893 segons projecte de l'arquitecte Ubaldo Iranzo Eiras. Al terrat, amb barana calada, s'hi ubicaren quatre arcs entrecreuat que reforcen una estructura metàl·lica que sosté unes campanetes, estructura que fa en total vuit metres (no comptada en donar l'alçada). Recentment, per reforçar-lo, s'ha recobert tot el campanar de plaques de pedra artificial blanca que, a la cel·la, deixen obertures rectangulars, dues en els costats llargs i una en els curts; una motllura indica la separació del cos quadrat de l'octagonal; el resultat final d'aquest recobriment, estèticament, és negatiu al meu entendre.

Situació: al costat de l'absis, adossat al mur del migdia, entre aquest i la capella del Santíssim.

Alçada: 47'00 metres. Aquest campanar queda completament amagat per les construccions veïnes. Ha estat impossible de mesurar. La dada de la seva alçada m'ha estat facilitada pel rector mossèn Pausas, i també és la que figura en els papers turístics que es troben a disposició dels interessats en la mateixa església.

Esveltesa: 6,7

TERRASSA Sant Josep
Altitud: 300 metres. Can Palet; c. Colom, 231

Església aixecada cap el 1950. Consta d'una nau precedida d'un atri lateral porticat; té un portal d'arc de mig punt al frontis amb una finestra rectangular situada a mitja alçada i una cornisa angular en dos cossos, el central més enlairat. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un color blanc tirant a beix.

Arquitecte: Joan Baca Reixac, terrassenc.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (2'64 x 2'64 m) i un segon cos amb els caires aixamfranats on s'hi ubica la cel·la. Està coronat per una minsa cornisa i una teulada de quatre

vessants. La cel·la té quatre àmplies finestres d'arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs estan arrebossats i pintats en color blanc tirant a beix com en el temple; té unes motlures de maó vist, una a la base i l'altra a l'arrencada dels arcs.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest del frontis.

Alçada: 18'64 metres.

Esveltesa: 7

ULLASTRELL

Santa Maria

Altitud: 345 metres.

Església aixecada entre el 1859 i el 1862 en un estil neorenaixentista. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó de mig punt seguida, amb cor i capçalera recta; l'acompanya una capella fonda, la del Santíssim, situada a l'esquerra i paral·lela a la nau; l'absis és rectangular i és d'amplada més reduïda que la nau i queda igualment cobert per una volta de canó de mig punt. El cor als peus del temple està situat sobre l'atri (fondària: 2'07 metres) i un estret tram inicial de la nau; descansa en un arc carpanell i una volta de canó; té en la seva part central una balustrada de fusta i en les dues bandes laterals una barana de gelosia; estan separades de la central per robustos pilars que sostenen el campanar. El mur dret, que dona a tramuntana, està il·luminat per dos grans finestrals semicirculars tancats per vidrieres de colors. Tot l'interior del temple, inclosa la volta, està pintada amb un color groc pàl·lid.

El frontis té un alt portal rectangular resseguit per una motllura en tot el marc; el seu mur és de maó vist amb requadres ressaltats i una motllura horitzontal destacada que el divideix en dues zones; a la superior, hi ha oberta una finestra central semicircular que il·lumina el cor; al capdamunt, hi ha un gran frontó triangular amb creu de pedra al cim i amb un petit òcul al timpà. Els murs laterals tenen paraments de totxo i panys de maçoneria, tot en material com el frontis de color rogenc.

Fou construïda amb l'esforç i cooperació dels habitants del poble que anaren al torrent proper a recollir materials per a la construcció.

Dimensions: 24'90 x 9'07 x 10'89 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total, des del fons de la capella fonda, fa 15'04 metres. Les dimensions de la capella fonda són: 14'18 x 4'90 x 5'28 metres.

Campanar d'estil modernista, erigit cap el 1908. Té planta quadrada (3'86 x 4'26 m) amb els caires esbiaixats reforçats per semi-columnes adossades; està coronat per una cornisa bossellada i una torrella quadrada amb els caires arrodonits i amb les esferes del rellotge a cada cara. La torrella està coberta per una cúpula de ceràmica vidriada amb rajoles blau clar i blanques, sobretot d'aquestes. Els murs, com els de tot l'edifici, tenen paraments de maó vist; de fet aquest campanar està constituït per la cel·la que sobresurt per damunt de la teulada del temple; està oberta per finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; hi pengen quatre grans campanes.

Per l'escala que puja al cor, entrant al temple a l'esquerra, es pot accedir a dins del campanar i arribar fins a la cel·la; es tracta d'una escala de graons d'obra amb rajoles vermelles i marge de fusta, sobre voltes, arrapada als murs i amb una barana de ferro; des de la cel·la es pot accedir a l'àmbit de la cúpula, on s'allotge la maquinària del rellotge, amb una escala de ferro ancorada al terra de la cel·la; dona a una trapa tancada per una placa metàl·lica situada a un angle (al sud-oest) del sostre de la cel·la; tant aquest com el terra de la cel·la descansen damunt bigues de ferro.

Arquitecte: Lluís Muncunill i Perellada (1868-1931), del Bages, terrassenc d'adopció.

Situació: aixecat sobre els peus de la nau, per damunt de la façana principal del temple.

Alçada: 27'50 metres.

Esveltesa: 6,4

VACARISSES Sant Pere
Alitud: 388 metres.

Església neoclàssica del segle XVIII acabada el 1780. Consta d'una nau i dos passadissos laterals, transepte, cor i capçalera recta. El frontis té una portalada de pedra rogenca amb el portal en arc rebaixat flanquejat per pilastres toscanes adossades als brancals, entaulament i una fornícula amb imatge; al seu damunt hi té una rosassa motllurada i la cornisa horitzontal amb un cos central que sobresurt i amb un marc rogenic; està recobert per una teulada de dos vessants. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats; les motlures i marcs estan fets de pedra rogenca.

Campanar neoclàssic acabat el 1780. Té un primer cos de planta quadrada (4'90 x 4'90 m); el segon té els caires aixamfranats i es troba coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada de pedra rogenca. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; té una motllura a la seva base; al seu dessota hi ha una esfera horària a la cara frontal. Per l'interior són ben visibles els carreus ben escairats dels seus paraments, carreus que provenien de l'antiga esglesiona romànica primitiva que es va desmuntar un cop aixecada l'actual. Els seus murs exteriors estan arrebossats i emblanquinats. Es puja pel seu interior amb una escala d'obra i barana de ferro fins a la cel·la; des d'ella fins al terrat n'hi ha una de gat.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 32'00 metres.

Esveltesa: 6,5

VALLDOREIX Sant Cebrià
Alitud: 150 metres. Municipi de Sant Cugat del Vallès

Església dels segles XII i XIII de la que en queden algunes restes després de ser modificada als segles XV i XVIII. Consta d'una nau rectangular coberta amb voltes d'aresta i acompanyada de capelles laterals; les de la banda de migdia estan unides i per això constitueixen com una segona nau; estan separades de la major per arcs formers apuntats. Té un cor al peus. El frontis té un portal dovellat en arc de mig punt, un òcul a mitja alçada i una cornisa de teules sobreposades; una teulada de dos vessants cobreix el temple. S'hi aixeca, a l'esquerra del frontis, una torre quadrada coberta amb cúpula de racó de claustre i pinacle al cim recoberta de rajoles rogenques; podria ser un comunidor. Els murs del temple són de paredat, arrebossats i emblanquinats.

Guarda uns retaules antics, el de l'altar major del segle XVII i el de la capella del Roser del XVIII.

Campanar aixecat en les reformes modernes. Té planta rectangular (3'90 x 2'65 m) i queda coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats. La cel·la queda oberta amb finestral en arc de mig punt, dos al frontis, un als costats curts; hi pengen campanes; sembla ser una antiga espadanya avui tancada i convertida en torre. Els seus murs són de carreus petits i irregulars semi-arrebossats al cos superior. S'accedeix a la cel·la per una escala d'obra amb un ull central escàs; a mitja alçada es transforma en escala de cargol.

Situació: sobre els peus del temple centrat amb el frontis del que n'esdevé la prolongació; està situat, doncs, com el frontis a la banda del sud-oest.

Alçada: 16'55 metres.

Esveltesa: 4,2

VILADECAVALLS Sant Martí de Sorbet
Altitud: 275 metres.

Església neoclàssica aixecada entre el 1785 i el 1797. Consta de tres naus capçades per un absis poligonal de cinc costats; la nau central, de tres trams, està coberta per una volta de llunetes damunt arcs torals de mig punt; les laterals, de dos trams cadascuna, ho estan per voltes d'aresta; les naus estan separades per dos arcs formers de mig punt damunt un pilar quadrat per banda; als peus de l'edifici, sobre el primer tram, hi ha el cor amb una bonica barana metàl·lica amb arcuacions calades; descansa en un arc rebaixat; és aquí on hi queden restes romàniques dels segles XI i XII a base d'arcs de mig punt, més o menys remodelats, que deuriem formar part d'una antiga església situada perpendicularment a l'actual.

El frontis, amb aires neoromànics, queda dividit en dues zones per una motllura horitzontal amb fris d'arcs cecs al dessota; té un portal en arc rebaixat i marc de pedra rogenca, una rosassa a mitja alçada i una cornisa angular motllurada amb un fris d'arcs cecs a sota i una creu de pedra al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats en un to blanc groguenc.

Perpendicular al primer tram començant pels peus, a l'esquerra, s'hi edificà entre el 1901 i el 1911 la capella del Santíssim d'estil neogòtic, premodernista, amb voltes de creuria de tres trams i absis poligonal de cinc costats; els nervis descansen en mènsules decorades amb elements florals; els cinc finestrals que permeten la seva il·luminació tenen vidrieres de colors amb representacions figuratives en estil preraphaelista, estil d'origen anglès de mitjans del segle XIX; han sofert diversos desperfectes i avui es troben degudament refetes. La confecció es féu als tallers de la casa Amigó de Barcelona; la restauració feta el 1950 i al 1993 és deguda a la casa Bonet.

Dimensions: 17'70 x 5'38 x 8'86 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus en fa 11'28. Les de la Capella del Santíssim són 9'85 x 5'00 x 7'45.

Arquitectes: mestre de cases Josep Camprubí; pel que fa a la capella del Santíssim, l'arquitecte fou el terrassenc d'adopció Lluís Muncunill i Parellada (1868-1931).

Guarda una petita talla policromada que representa la Pietat de l'escultor Venanci Vallmitjana i Barbany (1829-1919) artista eminent dintre del naturalisme realista; un frontal en pirogravat (1995) de Francesc Salvà i Ribas per a l'altar major.

Campanar neoromànic aixecat entre el 1863 i el 1887 damunt unes poques restes romàniques. Té planta rectangular (3'54 x 5'94 m); està coronat per un terrat amb barana de merlets esglaonats; es troba dividit en tres zones per motlures i frisos d'arcs cecs al seu dessota i té finestres d'arc de mig punt a cada pis, més grans a l'últim que fa de cel·la on hi pengen tres campanes. Al terrat hi ha una estructura metàl·lica; no s'ha tingut en compte a l'hora de fer el càlcul de l'alçada. Els seus murs, com a les façanes, estan arrebossats pintats en un color blanc groguenc. Els caires estan ressaltats de dalt a baix a manera de lesenes cantoneres. Poc ben fonamentat va caldre refer aquest cloquer en diverses ocasions fins que l'arquitecte Lluís Muncunill, el 1922, el deixà restaurat com es troba avui dia.

Per pujar fins al capdamunt del campanar primer cal fer-ho al cor per una escala d'obra des de la banda esquerra del temple; hi té graons de pedra artificial i una barana baixa amb un ample passamà de fusta. Per una porta oberta a la dreta del cor s'entra al cos del campanar; l'escala que puja pel seu interior és del tipus normal a Catalunya, sobre voltes i arrapada als murs tot deixant un ull central; té una barana metàl·lica. Al terrat, des de la cel·la, s'hi va per una escala de gat; una trapa sense tapadora permet accedir-hi.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 18'50 metres.

Esveltesa: 3,1

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

BARBERÀ DEL VALLÈS

Santa Maria, la Romànica

Altitud: 145 metres.

És el temple que correspon a la parròquia de Sant Jordi de Sabadell; a aquest municipi s'hi troba només el despatx parroquial.

Església dels segles XI i XII (1122). Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntada damunt un arc toral, d'un transsepte amb volta de canó de mig punt i, per capçalera, tres absis semicirculars amb decoració exterior d'arcs cecs i lesenes. El creuer té una planta de forma trapezial i està precedit de l'arc toral; els absis laterals estan oberts al transsepte; el de la banda nord es troba sota el campanar. El frontis encarat a ponent té un portal de dues arquivoltes en degradació de mig punt a base de dovelles i carreus ben escairats; sota la cornisa hi ha oberta una allargassada finestra d'arc de mig punt. Igualment n'hi ha dues a cadascun dels murs nord i sud; al braç del transsepte que dona a migdia hi ha un petit òcul excèntric a sota les arcuacions. Els seus murs són de carreus bastos, desiguals i disposats en filades uniformes més o menys horitzontals, tant per l'exterior com per l'interior; presenten per fora decoració d'arcs cecs sota la cornisa

Dimensions: 19'22 x 5'37 x 9'91 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 11'13 x 3'66 x 6'68; la volta sobre el creuer arriba als 9'14 metres d'alçada. El mur del frontis té un gruix d'un metre 21 centímetres.

Guarda unes pintures murals del període romànic que omplen els tres absis, pintures que es troben també en les antes que els separen.

Campanar romànic del segle XII. Té base rectangular (6'00 x 4'00 m) i una coberta piramidal. Els seus murs són de carreus petits de pedra barrejats els clars i els rogencs. Estan decorats amb arcs cecs a mitja alçada acompanyats d'un fris de dents de serra a uns 8 metres del sòl; el cos superior presenta unes àmplies cantoneres ressaltades a manera de lesenes. La cel·la està dotada de finestres geminades d'arc de mig punt, dues a cada costat, tant als murs amples com en els curts; en aquests estan separades per columnetes amb capitell mensuliforme.

No té escala interior; per accedir a la cel·la s'ha de fer ús d'escales de mà, primer per pujar sobre la teulada de la sagristia (costat de migdia), després per accedir a la del temple i, des d'ella, per arribar a una de les finestres baixes de migdia del campanar tancada per una reixa; des d'allí per l'interior hi ha una curta escala fins a la cel·la.

Situació: damunt el braç esquerre del transsepte fent angle al nord-est, tocant a l'absis.

Alçada: 27'00 metres.

Esveltesa: 4,5

CERDANYOLA DEL VALLÈS

Mare de Déu del Roser

Altitud: 85 metres.

Església aixecada cap el 1989. Consta d'una nau amb la façana principal recoberta de plaques de pedra negra; té els murs laterals de maçoneria a la base i arrebossats a la part superior; està coberta per una teulada de pissarra que sobresurt formant una gran cornisa. Un porxo o porxada separa l'edifici de l'església de les dependències parroquials.

Arquitecte: José Martín Ponchón.

Campanar format per un mur massís de planta de creu bastit amb la tècnica de maçoneria a base de pedra marronosa clara; el seu perímetre fa 3'50 metres. Una escala de gat externa permet

arribar fins a les campanes. Té una creu metàl·lica al cim, inclosa en la mesura de l'alçada.

Situació: adossat a l'angle nord-oest de la capçalera.

Alçada: 16'25 metres.

REIXAC Sant Pere, sufragània

Altitud: 145 metres. Municipi de Montcada i Reixac

Església d'origen romànic, refeta el 1676. Consta de dues naus cobertes amb unes voltes de canó modernes i capçades per dos absis, el major, que fa de capçalera a la nau de migdia, és rectangular, i el lateral de la nau de tramuntana és semicircular; les naus estan separades per dos arcs formers de mig punt damunt un pilar de secció quadrada. El portal es troba obert al mur lateral de migdia. Els seus murs tenen paraments de carreus de mida petita irregulars; els de l'absis semicircular, amb sòcol, són mitjans, irregulars, una mica matussers i disposats en filades.

Guarda al seu interior una imatge romànica de la Mare de Déu i el Nen en talla de fusta policromada de transició dels segles XII al XIII originària de terres castellanques; una creu processional d'argent amb elements romànics, gòtics i barrocs; el sepulcre d'Alamanda de Reixac, del segle XV, avui refet després de la seva destrucció al 1936, i dues imatges, una de la Mare de Déu del Roser del segle XVII, barroca, i l'altra moderna de sant Pere, de marbre, de l'escultor Joan Rebull i Torroja (1899-1981).

Campanar amb un primer alt cos de base romànica gairebé quadrada (5'56 x 5'50 m); el segon cos és octagonal. El primer cos és dels segles XI i XII, i el segon del segle XVIII. Els seus murs tenen paraments de carreus petits barrejats els clars i els rogencs com un mosaic. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada cara alterna; una motllura es troba al seu dessota i una altra al damunt mateix de les finestres; té una cornisa destacada i la coberta gairebé plana. Per accedir a l'interior del campanar s'hi va per una porta oberta a la sagristia; fins al primer pis hi ha una escala de fusta, després és de pedra, arrapada als murs i amb un ull central.

Situació: sobre la capçalera de la nau major al migdia, en el seu angle sud-est.

Alçada: 20'50 metres.

Esveltesa: 3,6

RUBÍ Sant Pau

Altitud: 130 metres. Barri del Vint-i-cinc de Setembre

Església moderna del 1975, construïda amb l'esforç dels feligresos, l'Ajuntament i el *Ministerio de la Vivienda*. Consta d'una nau rectangular. La seva titularitat no és de l'arquebisbat sinó de la Generalitat de Catalunya, posada a disposició dels feligresos del barri de Rubí. Els seus murs són de maó vist.

Campanar exempt. Es tracte d'un pilar amb base de formigó, d'un segon cos format per peces de metall com barrots que s'eleven en combinació romboïdal: esquema de combinació d'àtoms d'una molècula; tot plegat per sostenir una campaneta a mitja alçada.

Situació: davant de la façana principal, a l'angle sud-est.

Alçada: 7'00 metres

TERRASSA Sant Pere, Sant Miquel i Santa Maria.

Altitud: 285 metres. Barri de Sant Pere.

L'Església de Santa Maria avui (2008) no té culte i està dedicada a museu; sobre el creuer hi figura un petit campanar romànic que no té escala per accedir-hi; cal fer-ho per l'exterior amb alguna escala de mà, pujar a la teulada i, des d'allí es fa possible d'aconseguir entrar a la cel·la.

L'alçada del seu petit campanar arriba a 20'20 metres.

Sant Miquel, és un baptisteri visigòtico-romànic d'immersió, de planta central, avui ben

reconstruït i conservat.

Sant Pere és una **església** romànica d'una nau capçada per un absis singular amb pintures romàniques primitives. Constitueix el temple parroquial de la demarcació d'Ègara, o barriada de Sant Pere. Té dos campanars d'espadanya, un a cada extrem de la nau aixecats damunt del mur dels peus un, i l'altre damunt de l'arcada que dona entrada a l'absis o sigui damunt l'arc presbiteral.

TERRASSA Sant Valentí

Altitud: 190 metres. Plaça Segle XX

Església aixecada entre el 1973 i el 1981. Consta d'una nau rectangular. Està bastida amb murs de maó vist amb revestiment, al cos superior, de plaques ondulades.

Arquitecte: Joan Baca i Reixac, terrassenc.

Campanar exempt, format per un bloc rectangular de formigó com a base i de dues bigues metàl·liques paral·leles verticals que sostenen dues campanetes, un focus lluminós i una creueta.

Situació: adossat al mur del frontis, cap a l'angle nord-est.

Alçada: 10'00 metres (inclou la creueta).

VILADECAVALLS Santa Maria de Toudell, sense culte

Altitud: 300 metres. Can Trias

Església romànica del segle XI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó de mig punt i capçada per un absis semicircular; per l'interior està arrebossada i emblanquinada en un estat en certa mesura precari; per l'exterior els seus murs presenten paraments de carreus molt matussers, mitjans, força ben alineats, de pedra barrejada clara i rogenca. Té un cor amb balustrada de fusta sobre d'un arc rebaixat; s'hi accedeix per una estreta escala de cargol que es troba dins un cilindre d'obra tot just entrant al temple a l'esquerra. El mur del frontis, a ponent, té un portal en arc de mig punt amb grans dovelles i muntants de grans carreus de pedra blanca, una finestreta sagetera a mitja alçada i acaba sense cornisa coberta la nau per una teulada de doble vessant. La resta dels murs tenen el mateix tipus de paraments. Dimensions: 13'96 x 4'09 x 5'03 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar romànic un pèl modificat en algunes finestres. Té planta lleugerament rectangular (3'97 x 3'27 m). Al capdamunt, la cel·la queda oberta amb finestres en arc de mig punt, al nord i al migdia geminades i als altres costats amb una a cadascun d'ells força amples. No té cap campana ja que la que hi tenia va ser arrabassada en temps de la guerra del 36. Està cobert per una teulada de quatre vents amb un petit pinacle al cim. Les seves parets són nues amb paraments iguals que el temple a base de carreus matussers de pedra marronosa, rogenca i clara barrejada. Es pot accedir al seu interior per una porta oberta al mur de migdia de la nau tocant a l'absis; també s'hi arriba per un túnel estret i d'altura baixa que surt del recinte de la llar de foc de la masia de can Trias adjunta. Hi ha una escala de fusta, robusta, però envellida i perillosa, que arriba fins a un primer nivell horitzontal amb un pis de fusta en molt mal estat; s'hi passa a través d'una trapa. Des d'aquest nivell no hi ha cap altra escala i avui (2012) no és possible d'arribar a la cel·la

Situació: adossat al mur de migdia a tocar l'absis. Alçada: 15'48 metres.

EL VALLÈS ORIENTAL

CAMPANARS EN ORDRE ALFABÈTIC DE MUNICIPIS

Municipis i poblacions	Parròquies	Alçada en metres
Aiguafreda	Santa Maria	22'28

Ametlla del Vallès	Sant Genís	25'70
Bigues i Riells		
Bigues	Sant Pere	18'80
Riells del Fai	Sant Vicenç	25'50
Caldes de Montbui	Santa Maria	44'50
Sant Sebastià de Montmajor	Sant Sebastià	13'20
Campins	Sant Joan	26'00
Cànoves i Samalús		
Cànoves	Sant Muç	25'50
Samalús	Sant Andreu	17'00
Cardedeu	Santa Maria	27'50
Castellcir		
Marfà	Sant Pere	11'32
Santa Coloma Sasserra	Santa Coloma	12'20
Castellterçol	Sant Fructuós	32'50
Fogars de Monclús	Sant Cristòfol	18'00
La Costa de Montseny	Sant Esteve	16'50
Mosqueroles	Sant Martí	16'60
Franqueses del Vallès, les		0
Corró d'Amunt	Sant Mamet	10'00
Garriga, la	Sant Esteve	31'75
Granollers	Sant Esteve	36'75
Granollers	Mare de Déu de Fàtima	25'00
Palou	Sant Julià	22'32
Gualba	Sant Vicenç	18'60
Llagosta, la	Sant Josep	24'76
Lliçà d'Amunt	Sant Julià	22'60
Palau d'Anglesola	Sant Esteve	20'20
Lliçà de Vall	Sant Cristòfol	21'69
Llinars del Vallès	Santa Maria	25'50
El Coll	Sant Esteve	16'00
Collsabadell	Sant Sadurní	22'60
Sanata	Sant Joan	19'17
Martorelles	Sant Joaquim	19'50
Mollet del Vallès	Sant Vicenç	24'20

Montmeló	Santa Maria	18'50
Montornès del Vallès	Sant Sadurní	23'50
Montseny	Sant Julià	12'20
Parets del Vallès	Sant Esteve	28'00
Roca del Vallès, la		
Santa Agnès de Malanyanes	Santa Agnès	26'35
La Torreta	Santa Maria del Jaire	31'14
Santa Eulàlia de Ronçana	Santa Eulàlia de Mèrida	21'30
Santa Maria de Martorelles	Santa Maria	18'40
Santa Maria de Palautordera	Santa Maria	33'00
Sant Antoni de Vilamajor		
El Fou (Alfou)	Sant Julià	19'00
Sant Celoni	Sant Martí	34'25
La Batllòria	Nostra Senyora de l'Esperança	20'80
Montnegre	Sant Martí	21'00
Sant Esteve de Palautordera	Sant Esteve	20'50
Sant Feliu de Codines	Sant Feliu	33'30
Sant Fost de Campsentelles	Sant Faust	19'50
Sant Pere de Vilamajor	Sant Pere	27'40
Santa Susanna	Santa Susanna	12'30
Sant Quirze Safaja	Sant Quirze	25'06
Bertí	Sant Pere	13'14
Tagamanent		0
La Móra	Sant Cebrià	11'18
Vallgorguina	Sant Andreu	22'00
Vallromanes	Sant Vicenç	20'60
Vilalba Sasserra	Santa Maria	20'00
Vilanova del Vallès	Sant Esteve	20'00

Alçada mitjana: 21'34 metres

Altres parròquies **no tenen campanar de torre**; sense cap mena de campanar n'hi ha tres; d'espadanya dotze; entre aquestes la de Canovelles mesura 14'36 metres, la de Marata 13'79 i la de Granera 13'50.

PARRÒQUIES AMB CAMPANAR DE TORRE, UNA A UNA

AMETLLA DEL VALLÈS, L' Sant Genís

Altitud: 321 metres.

Església aixecada entre el 1681 i el 1691, remodelada cap el 1952; conserva algunes restes romàniques de l'anterior temple visibles al mur sud amb dues finestres de doble esqueixada i en arc de mig punt. Consta de tres naus de quatre trams cobertes per voltes de llunetes la central i d'aresta les laterals; estan separades per arcs formers de mig punt damunt robustos pilars rectangulars amb uns escassos pilastres que baixen dels arcs torals de mig punt i d'una imposta ampla i motllurada que ressegueix tota la base de les voltes; està capçada per un presbiteri semicircular; el temple tanca per la capçalera amb un mur recte. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un ample arc rebaixat i una volta de llunetes igualment rebaixada. El frontis a llevant té una portalada barroca de pedra grisa i grades que salven el desnivell respecte de la placeta situada al seu davant; el portal és rectangular amb pilastres toscanes als muntants, un entaulament amb un fris floral, un frontó ondulat i truncat amb una fornícula intercalada amb imatges dels dos patrons, un òcul motllurat i atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular de teules sobreposades amb creu al cim. El mur d'aquesta façana presenta un arrebossat emblanquinat amb carreus grisos a les cantoneres.

Dimensions: 25'71 x 7'40 x 11'38 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons dels altars laterals fa 16'41 metres.

Arquitectes: pel que fa a les grades d'accés, Manuel J. Raspall i Mayol; pel que fa a la obres de remodelació, Brugal.

Guarda unes pintures al fresc (1943) a l'absis sobre el martiri dels dos sants Genís —el romà i el d'Arle—, obra de l'artista Josep Morell (1899-1949), i una pica baptismal del segle XVI.

Campanar del barroc auster del 1691-92 reconstruït el 1956 i enlairat amb un cos més. Té planta quadrada (7'40 x 7'40 m.) i està coronat amb una prominent cornisa sobre mènsules i per una teulada a quatre vents de teules vidriades de color rogenc fosc. Els seus murs, de molt gruix, estan arrebossats fins a la base de la cel·la i deixen ben visibles els carreus grisencs de les quatre cantoneres; el parament de la cel·la és de carreus mitjans ben escairats de pedra grisenca; està obert amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat de les quals pengen vuit campanes, sis de petites i dues de grans; sota cornisa hi ha tres finestres rectangulars per banda, en una d'elles, a cada cara, hi està ubicada una esfera d'un rellotge.

Entrant a mà dreta del temple hi ha el portal que dóna a l'interior del campanar; hi puja una ampla escala de graons de pedra arrapada als murs que deixa un ample ull central; dóna pas al cor i segueix més amunt més estreta amb graons de maó fins entrar a la cel·la. Des d'ella, pel centre hi puja una altra escala de cargol de maó per l'interior d'un cos cilíndric; porta a un pis superior on hi ha el rellotge i les seves esferes, una a cada cara. Queda cobert per una semiesfera de vuit sectors. Des d'allí, per damunt del cilindre, hi ha una nova escala metàl·lica que porta a una trapa des de la qual es poc accedir a l'exterior de la teulada; també hi ha una estructura metàl·lica exterior de la que penja una altra campana mitjana.

Situació: adossat al mur de migdia fent angle al sud-est de la façana principal encarada a llevant.

Alçada: 25'70 metres.

Esveltesa: 3,4

BATLLÒRIA, LA Nostra Senyora de l'Esperança Altitud: 100 metres. Municipi de Sant Celoni

Església aixecada el 1452 i refeta al segle XVII amb aires barrocs. Consta d'una nau amb

capçalera recta i transsepte. La nau està coberta per una volta de canó de mig punt amb llunetes totes elles a base de maons ben arrengrats. Té transsepte i l'absis recte amb tres finestral vidriats en color, un central darrera mateix de la imatge que presideix l'altar major i dos mes als laterals. Un petit cor amb una barana de fusta descansa en un arc de mig punt i una volta, rebaixats tots dos. El frontis a la banda de ponent té un portal en arc de mig punt tancat amb dos batents vidriats en una estructura de ferro forjat, un òcul a mitja alçada i una cornisa amb curvatura convexa al centre i còncava als laterals amb una creu metàl·lica al cim. Ha estat bastida amb murs de paredat amb carreus a les cantoneres.

Dimensions: 14'26 x 5'20 x 6'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 10'46 x 3'34 x 4'88.

Campanar d'un barroc auster coetani del temple. Té planta quadrada (5'00 x 5'00) i un segon cos octagonal irregular, més aviat aixamfranat, amb motlures en passar de quatre a vuit costats i a sota la cel·la. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc apuntat a cada cara alterna; hi pengen campanes. L'esfera d'un rellotge es troba sota la cel·la a la banda frontal. Els murs són de paredat amb cantoneres de carreus al primer cos i de maó al superior. Una escala d'obra amb la part final de fusta puja fins a la cel·la. Encastada a la part baixa del costat de migdia hi ha una làpida on figura reproduïda la poesia que mossèn Pere Ribot va dedicar al campanar de la Batllòria.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-oest de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 20'80 metres.

Esveltesa: 4,1

BIGUES

Sant Pere

Altitud: 300 metres. Municipi de Bigues i Riells

Església amb restes romàniques a les façanes de ponent i migjorn d'un temple primerenc reformat i ampliat als segles XVI i XVIII. Consta d'una nau de tres trams, un d'ells amb el cor, coberta per una volta de canó, i d'un transsepte que en el creuer hi té una cúpula semiesfèrica sobre petxines englobada en un cimbori quadrat sense obertures exteriors; la capçalera és recta i les dues capelles laterals més aviat formen com una nova nau i estan cobertes per voltes de creueria amb claus bellament esculpides amb relleus; estan separades de la nau major per dos arcs formers de mig punt sobre sengles pilars rectangulars de pedra picada.

El frontis té un portal rectangular amb marc de pedra blanca; hi figura la data de 1878 a la llinda; unes vuit grades d'accés es troben al seu davant; un òcul queda a la part alta i una cornisa angular el corona. Una antiga porta romànica al mur de ponent avui està tapiada i decorada amb elements barrocs. Els seus murs encara romànics són de carreus petits i irregulars al frontis de pedra barrejada blanca i rogenca, i mitjans i ben alineats a ponent; la resta són de maçoneria; té carreus mitjans a cantoneres.

Dimensions: 24'02 x 5'31 x 7'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 14'94 x 7'14 x 11'06 i la cúpula arriba als 15'30.

Guarda un retaule en estil renaixentista datat a principis del segle XVII dedicat a la Mare de Déu del Roser; una pica baptismal del segle XVI i un sarcòfag medieval de pedra trobat en terrenys propers.

Campanar del segle XVIII auster i senzill merament funcional. Té planta quadrada (4'20 x 4'20 m.) i està bastit amb murs de paredat amb carreus a les cantoneres; queda coronat per una

minsa cornisa i una torrella de maó vist moderna. Queda coronat per una coberta plana damunt de la qual s'aixeca una estructura metàl·lica de la que pengen algunes campanetes; un rellotge d'esfera n'ocupa la part frontal. La cel·la queda oberta amb finestral d'arc apuntat, un a cada cara.

Situació: adossat a la façana de ponent del transsepte en el seu tram sud en l'angle que forma amb el mur lateral de la nau.

Alçada: 18'80 metres.

Esveltesa: 4,4

CALDES DE MONTBUI Santa Maria

Altitud: 200 metres.

Església aixecada entre el 1589 i el 1714 en gòtic tardà, amb una portalada barroca iniciada per l'artista francès Pere Ruppin el 1689 i acabada per l'escultor Pau Sorell el 1725; el seu portal rectangular té tres columnes salomòniques de capitell compost exemptes damunt pedestals a cada costat, un entaulament decorat i un frontó circular truncat amb rica decoració en relleu; al seu damunt hi ha una fornícula amb la imatge de Santa Maria amb àngels als peus; està ornada amb pilastres i amb un frontó truncat coronat per grans relleus; una gran rosassa motllurada i calada es troba sota mateix d'un frontó triangular amb pinacles als angles i una creu al cim. Consta d'una gran nau de set trams, un d'ells amb el cor; està coberta per una volta de creueria damunt arcs torals de mig punt i capçada per un absis poligonal de cinc costats. Els seus murs tenen paraments de grans carreus ben escairats de pedra marronosa lleugerament rosada al frontis i de paredat arrebossat amb cantoneres de carreus als laterals i a la capçalera.

Dimensions: 49'85 x 13'70 x 21'25 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Guarda una gran imatge romànica del segle XIII del Crist Majestat (196 x 185 cm); fou cremada el 1936 i restaurada després del 1939 d'acord amb les fotografies que se'n tenien, tanmateix la testa és autèntica ja que algú va recollir-la i conservar-la quan es va desprendre del tronc en ésser llençada sobre la pila del mobiliari religiós per ésser cremat. La imatge de la Mare de Déu de la fornícula del frontis és obra del 1703 de Pau Sorell i té tot el valor d'una obra original barroca d'autor conegut. Les 14 imatges del Via Crucis són de l'escultor local Sebastià Badia nascut el 1916. En la capella del Santíssim, un gran tondo que representa el Pare Etern és obra del pintor sabadellenc Antoni Vila Arrufat (1894-1989).

Té dues piques sobre peu, beneitera una i baptismal de marbre blanc l'altra, amb bells relleus decoratius, segurament del segle XVIII.

Campanar barroc acabat el 1634. Té la base de planta quadrada (7'80 x 7'80 m.); al seu damunt s'aixeca un alt cos octagonal lleugerament irregular coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada i alts pinacles de bola sobre els pilars situats als caires. Sobre terrat hi havia una espadanya de pedra que el 2003 es va substituir per una estructura metàl·lica per sostenir unes petites campanetes; més aviat trenca l'harmonia del conjunt; va ser una decisió desafortunada al meu modest criteri.

Els seus murs tenen paraments de carreus a la cel·la i a la base; entre ells hi ha dos pisos de paredat amb carreus a les cantoneres separats per tres motlures; una nova motllura composta es troba a l'arrencada dels arcs dels finestral.

Aquest gegant que és el campanar de Caldes, el més alt del Vallès Oriental, per dins està dividit en tres pisos. Al primer, en el punt en què acaba el prisma de la seva base quadrangular, s'hi arriba per una escala ampla, arrapada als murs i sobre voltes; a partir d'aquest punt, amb una escala de cargol central, s'arriba al pis de la cel·la que està cobert per una volta en cúpula rebaixada; és ella la que sosté el terrat amb el terra lleugerament inclinat cap enfora per expulsar les aigües per les

vuit gàrgoles dels angles de la cornisa. S'accedeix a aquest terrat per una segona escala de cargol d'escassa amplada situada a l'interior d'un dels robustos pilars que separen els finestrals d'arc de mig punt; aquests són desiguals, més estrets als costats curts; en penjen tres campanes; antigament n'hi havia quatre però en perdre's en els fets del 19 de juliol del 1936, no va ser substituïda precisament la més gran.

Situació: adossat a la façana lateral sud, a tocar l'absis, en l'angle sud-oest del temple.

Alçada: 44'50 metres. La mesura fou presa quan encara hi havia una gran arcada de pedra aixecada al centre del terrat.

Esveltesa: 5,7

CAMPINS

Sant Joan

Altitud: 325 metres.

Església amb vestigis romànics (segle XII) com ara el mur de ponent amb l'antic portal dovellat en arc de mig punt i actualment tapiat; fou refeta i capgirada als segles XVI i XVII i amb modificacions cap el 1895. Consta d'una nau amb la capçalera recta; el frontis encarat a llevant té el mur arrebossat i emblanquinat amb el portal en arc de mig punt i marc motllurat amb un bordó damunt mènsules en material rogenc; també té un bordó similar l'òcul situat a mitja alçada; per coronament la cornisa angular té una bonica creu de pedra encerclada en el cim; la resta dels murs també estan arrebossats i emblanquinats.

Guarda una pica baptismal d'un sol bloc de pedra amb la base plana, boca circular i cares corbes; avui es troba capgirada i fa de suport a la mesa de l'altar major.

Campanar merament funcional; és modern amb una base romànica. Té planta quadrada (3'67 x 3'67 m.) i està coronat amb merlets de maó i una agulla piramidal vuitavada amb bola al cim. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb marcs de maó, una a cada cara; hi penja alguna campana. Una esfera horària es troba a la cara frontal sota mateix de la finestra de la cel·la; a recepció d'aquest element, les seves parets mostren una total nuesa.

Situació: adossat a la façana lateral de migjorn més o menys cap a la seva meitat.

Alçada: 26'00 metres.

Esveltesa: 7

CÀNOVES

Sant Muç

Altitud: 350 metres. Municipi de Cànoves i Samalús

Església romànica del segle XIII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó amb una estructura de fulls de llibre damunt un gran arc toral de mig punt lleugerament apuntat recolzat en dues grans mènsules; està capçada per un absis semicircular mutilat i poc visible externament per construccions que el tapen. Ha tingut modificacions amb sobrealçats i amb l'afegitó de capelles laterals gòtiques amb plements en fulls de llibre; les dues de l'esquerra amb un pilar quadrat amb els caires bisellats mentre que les de la dreta hi tenen, per sostenir els arcs formers apuntats, un robust pilar doblat. El cor amb una barana de fusta descansa en una volta i en un arc rebaixats. Els seus murs interiors presenten paraments de maçoneria amb peces mig picades. El frontis està obert amb un portal romànic de dues arquivoltes de mig punt dovellades, un òcul atrompetat a mitja alçada i, part damunt de la teulada de dos vessants, s'aixeca una torre quadrada amb cornisa i coronament de merlets esglaonats, el comunidor; en ella hi ha petites finestres rectangulars obertes en algun costat.

Dimensions: 20'29 x 5'20 x 6'53 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 12'56 metres. La llargada indicada inclou un atri d'una fondària de 3'31 metres separat de l'interior per una estructura vidriada.

Guarda dues piques, una de baptismal de boca poligonal de vuit costats sobre un peu de base quadrada i fust vuitavat treballat austerament; potser és renaixentista; i una altra de beneitera, més antiga, segurament medieval, també vuitavada a la boca; a la seva cara frontal hi té un senzill relleu format per dues bandes verticals; es troba adossada a l'interior d'una fornícula dins el gruix del mur lateral tot just entrant al temple a l'esquerra.

Campanar merament funcional. Té planta quadrada (6'25 x 6'25 m.). Està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als caires i un terrat amb barana d'obra i de merlets esglaonats de maó. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara de mides diferents; dues campanes pengen dels finestrals que murs d'un gruix de 0'82 metres. Els seus paraments de paredat tenen un arrebossat en mal estat.

Per l'interior hi puja una escala amb diferents estructures: la primera la forma una escala de cargol metàl·lica que surt de la dreta així que s'ha passat el paravent de vidre del cancell; arriba fins al cor; des d'allí, per una porta a la dreta es passa a les golfes per una estreta escala de maons, entre murs; avançant sobre les golfes, cap a la meitat, una altra porta a la dreta dona pas al campanar a través d'uns pocs graons; es puja per dins per una escala d'obra amb barana matussera de fusta i sobre voltes de maçoneria fins a un tercer pis; a partir d'allí una nova escala d'obra de cargol arriba a la cel·la amb un pis de reixat metàl·lic; està coberta per una cúpula rebaixada; hi té una trapa circular central tapada per una pedra movable, però tan estreta que no hi pot passar ningú; amb tot, una escala metàl·lica recolzada en el terra metàl·lic hi puja fins a tocar el centre de la volta.

Situació: incorporat al centre de la façana lateral sud, entre capelles laterals.

Alçada: 25'50 metres.

Esveltesa: 4

CARDEDEU Santa Maria

Altitud: 193 metres.

Església aixecada en els segles XVI i XVII bàsicament barroca encara que queden algunes restes romàniques de la primitiva construcció del segle XII a la base del campanar i al mur de tramuntana. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt i capçada per un presbiteri semicircular; té un cambril darrere l'altar major, la capçalera recta i el cancell tancat amb vidrieres. El cor amb una balustrada de fusta descansa en un arc rebaixat i una volta de llunetes. El frontis orientat a ponent té un portal del 1780 en arc rebaixat amb pilastres toscanes decorades amb relleus figuratius adossades als muntants, un entaulament i un frontó triangular truncat amb una imatge en relleu al damunt, un òcul atrompetat a mitja alçada i una minsa cornisa angular amb creu al cim. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres tot en una pedra grisenca en la que hi ha barrejats materials negrosos.

Dimensions: 26'32 x 11'43 x 18'23 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total calculada des del fons de les capelles laterals fa 17'98 metres.

Campanar d'un estil barroc auster. Té planta gairebé quadrada (5'71 x 5'84 m.) amb la base romànica i el cos superior dels segles XVI i XVII. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb merlets esglaonats i gàrgoles a la seva base. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc apuntat, un a cada cara; hi pengen campanes; queda ornada amb motlures senzilles a la seva base i al damunt. La cel·la tota ella és de carreus ben picats i escairats disposats en filades uniformes.

L'escala interior és del tipus català aferrada a la paret i sobre voltes catalanes; per arribar al terrat, hi ha una escala metàl·lica de gat fins a una trapa que s'obre fent pressió cap amunt. Els seus murs són una barreja de maçoneria i de carreus amb carreus ben escairats a les cantoneres

Situació: adossat a la façana lateral nord, prop de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 27'56 metres.

Esveltesa: 4,7

CASTELLTERÇOL Sant Fructuós

Altitud: 700 metres.

Església barroca aixecada entre el 1628 i el 1670. Consta de tres naus de cinc trams, la central coberta per una volta de canó amb llunetes sobre quatre arcs torals de mig punt, les naus laterals amb voltes de creuria; estan separades per arcs formers de mig punt damunt esvelts pilars quadrats amb els caires aixamfranats; els que sostenen la cúpula força més robustos. Té transepte amb cúpula i cupulí en el creuer i la capçalera recta. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i una volta rebaixada. El frontis orientat a ponent té una portal rectangular flanquejat per semi-columnes toscanes sobre uns baixos pedestals, un arquitrau dòric, cornisa destacada i un frontó truncat amb volutes i una fornícula amb imatge al damunt; a mitja alçada hi ha oberta una rosassa atrompetada motllurada i, per coronament, una cornisa angular decorada amb denticles. Una breu escalinata semicircular facilita l'entrada.

Dimensions: 26'75 x 5'64 x 10'06 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 15'45 metres; el transepte en fa 24'42 x 5'61 x 9'92 i la cúpula 13'55 i amb el cupulí 17'52.

Guarda escultures noucentistes de Joaquim Ros i Bofarull (1906-1991) a l'altar del Roser i una Mare de Déu d'alabastre.

Campanar barroc coetani del temple. Té un primer cos de planta quadrada (8'50 x 8'50 m.); el segon és octagonal i està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als vuit caires i un terrat amb balustrada i pinacles de bola als angles. La cel·la, en canvi, té els paraments de carreus ben escairats i amb el morter de calç molt visible en les juntures; està oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara. Una de les seves campanes és una matraca pel toc de tenebres. Es puja pel seu interior fins al capdamunt per una escala sobre voltes catalanes, arrapada als murs i amb un ample ull central.

Els seus murs són de paredat arrebossat amb les cantoneres de carreus escairats de pedra grisenca; es troba en molt bon estat tant per dins com per fora: l'arrebossat destaca pel color blanc en contrast amb els carreus dels caires de pedra fosca; té una motllura al cim del cos quadrat, dues més sota finestrals i una altra a l'arrencada dels arcs de les finestres.

Situació: adossat a la capçalera fent angle al nord-est de l'església.

Alçada: 32'50 metres.

Esveltesa: 3,8

COLL, EL

Sant Esteve

Altitud: 375 metres.

Municipi de Llinars del Vallès

Església aixecada en els segles XVI i XVII i reformada el 1885. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de creueria igualment com en les capelles laterals; té transepte i un absis poligonal. La façana principal és renaixentista amb un portal rectangular i amb el marc

doblement motllurat; té un frontó circular amb una decoració de petxina al timpà, un òcul atrompetat a mitja alçada i una cornisa angular. Els seus murs són de carreus irregulars i petits, encara que grans i ben escairats a les cantoneres, tots d'una pedra clara tirant a marronosa.

Guarda una imatge del Roser del segle XVII i fragments d'antics retaules.

Campanar merament funcional coetani del temple. Té planta quadrada (4'30 x 4'30 m) i està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats. La cel·la queda oberta amb una sola finestra rectangular excèntrica a la cara frontal, a llevant, i dues en arc de mig punt a la cara nord. Al braç corresponent del transepte hi ha una escala de gat que arriba a una porta elevada des de la qual s'accedeix al campanar; a partir d'aquest punt una escala de pedra arriba fins a la cel·la. Els seus murs són de paredat amb carreus grisencs a les cantoneres.

Situació: adossat i recolzat al mur nord, prop de l'absis encarat a ponent.

Alçada: 16'00 metres.

Esveltesa: 3,7

COLLSABADELL

Sant Sadurní

Altitud: 240 metres.

Municipi de Llinars del Vallès

Església romànica del 1133 de la que en queden restes com l'actual presbiteri, i de finals del segle XII visibles als murs laterals on s'hi troben frisos d'arcs cecs llombards; fou modificada posteriorment als segles XVI, XVII, i al XVIII amb la capella de la Mare de Déu de la Bona Sort. Consta d'una nau de tres trams coberta amb una volta de canó de mig punt sobre cinc arcs torals dels que només el central deixa veure la seva estructura de grans carreus de granit; té transepte doble i, l'extrem d'un d'ells, a la seva dreta, queda cobert per una cúpula el·líptica dins un cimbori rectangular amb teulada de quatre vessants amb cupulí cilíndric d'obra recobert amb mitja esfera i un petit pinacle al cim. Els arcs que s'obren a les capelles i al transepte són de mig punt menys el del braç esquerre del transepte que és gòtic apuntat com la volta de creueria de la capella que s'hi engloba. L'absis recte és fondo amb tres trams curts. La volta, com tot l'interior de l'església, està emblanquinada. Els seus murs són de paredat arrebossat menys a l'absis on es veuen paraments de carreus matussers, desiguals i mal alineats; al fons de l'absis hi ha un pany de maçoneria de pedra vista.

El frontis, a ponent, fou refet el 1736; hi té un portal rectangular amb marc de grans carreus de granit gris, un òcul a mitja alçada i la cornisa angular amb una creu de pedra al cim; el seu mur queda arrebossat i pintat en un groc discret i a les cantoneres es deixen veure els carreus grisos de granit.

Dimensions: 19'57 x 5'16 x 6'95 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de dues capelles laterals obertes a mitja església és de 16'34 metres; el transepte en fa 15'05 x 3'05 x 5'45; la cúpula del seu braç arriba als 8'80 metres d'alçada i el cupulí als 11'51.

Campanar gòtic amb reformes tardanes. Té planta quadrada (5'66 x 5'66 m) i està dividit en quatre cossos de perímetre gradualment descendent i separats per motlures; el quart cos està coronat per una minsa cornisa amb gàrgoles als angles i un terrat amb barana de carreus i merlets esglaonats; el tercer cos constitueix la cel·la que queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, dos a les cares nord i sud i un a les altres dues; hi penja una campana. Adossada, té una torre cilíndrica amb una escala interior de cargol de pedra picada coberta amb una cúpula de mitja taronja; dona accés al segon cos recobert per una volta en cúpula semiesfèrica sobre trompes, lleugerament rebaixada, de maons bens arrengrerats; en aquesta estança hi ha obertes finestretes rectangulars, una

a cada cara; al centre hi té una escala robusta de fusta per arribar a una trapa gran amb tanca el centre de la cúpula i que dona pas a la cel·la coberta amb una volta semiesfèrica rebaixada de maons sobre trompes i una petita trapa central que permet accedir al terrat; cal una escala de mà per arribar-hi. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres als dos primers cossos i, al tercer, de carreus ben escairats de granit gris.

Situació: adossat a la façana que dona a tramuntana.

Alçada: 22'60 metres.

Esveltesa: 4

CORRÓ D'AMUNT

Sant Mamet

Altitud: 175 metres.

Municipi de les Franqueses del Vallès

Església romànica molt modificada. Consta d'una nau rectangular coberta amb una volta de canó acompanyada d'unes capelles laterals comunicades entre sí; al damunt de la central de l'esquerra hi ha un modest campanar i a l'altra banda s'hi aixeca una altra torre o comunidor. Els seus murs són de maçoneria sense arrebossar ni per fora ni per dins i amb carreus grans ben escairats a les cantoneres, tot en molt bon estat de conservació. Té un portal rectangular a migdia amb marc de pedra blanca i una fornícula amb imatge al damunt; en el seu mur s'hi obre un òcul a mitja alçada i està coronat per una cornisa angular.

Campanar amb vestigis romànics a la seva base; té planta quadrada (3'00 x 3'00 m.) i està coronat per una cornisa i una teulada de quatre vessants. La cel·la sota cornisa queda oberta amb finestres rectangulars desiguals a cada cara. Els seus murs són de maçoneria amb carreus a cantoneres i, als baixos, carreus matussers.

Situació: sobre l'ala de llevant més o menys cap al centre.

Alçada: 10'00 metres.

Esveltesa: 3,3

COSTA DE MONTSENY, LA

Sant Esteve

Altitud: 650 metres.

Municipi de Fogars de Montclús

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada amb tres absis semicirculars en posició de creu; ha estat modificada amb l'afegitó de dues capelles per banda al segle XVII. Té el portal obert al mur de llevant, proper als peus del temple. Els seus murs estan arrebossats. Té una torre que fa de comunidor aixecada el 1680.

Dimensions: 19'80 x 5'00 x 5'80 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total comptada des del fons de les capelles laterals fa 11 metres.

Guarda una imatge gòtica de la Mare de Déu dels Àngels.

Campanar barroc del 1680 aixecat de manera senzilla i austera. Té planta gairebé quadrada (4'30 x 4'70 m) i està coronat per una minsa cornisa amb merlets esglaonats i una agulla piramidal d'obra arrebossada. Segurament no és més que una antiga espadanya avui tancada pels quatre costats. Una escala exterior per damunt d'una gran arcada arriba fins al pis de les campanes en el qual hi ha unes finestres en arc rebaixat al frontis i alguna als laterals però aquí descentrades. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat en no massa bon estat

Situació: damunt els peus del temple com a prolongació de la façana principal, a la banda nord-oest.

Alçada: 16'50 metres.
Esveltesa: 3,5

FOGARS DE MONTCLÚS Sant Cristòfol
Altitud: 800 metres.

Església romànica de la que en queden poques restes només visibles en l'absis semicircular orientat, precisament, cap al nord de manera no gens tradicional; són del gòtic tardà les capelles laterals. Consta d'una nau capçada per un absis semicircular i amb un fals transsepte (dues capelles laterals encarades) de quan fou modificada als segles XVI i XVII. El cor porta gravada la data de 1639. Els seus murs són de paredat arrebossat.

Campanar merament funcional d'aires rústics, segurament de quan es van fer les modificacions tardanes. Té planta gairebé quadrada (3'65 x 4'00 m.) i està coronat per una minsa cornisa amb dues gàrgoles al costat de llevant i dues al de ponent; al seu damunt s'hi aixeca una agulla piramidal d'obra arrebossada. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt amb marc de maó, una a cada cara; hi penja una campana a la finestra de llevant. Els seus murs són de paredat amb abundant morter de calç visible. Té una lleugera estructura tronco-piramidal ja que és de perímetre una mica més reduït al cim que en la base.

Situació: adossat a l'angle sud-est de la façana principal encarada a migdia.
Alçada: 18'00 metres.
Esveltesa: 4,5

FOU, EL (Alfou) Sant Julià
Altitud: 230 metres. Municipi de Sant Antoni de Vilamajor

Església romànica del segle XI de la que avui se'n conserven alguns panys a la nau, amb afegits dels segles XVI al XIX i amb restauracions efectuades entre el 1940 i 1960. Consta d'una sola nau coberta amb una volta de canó lleugerament apuntada del romànic i un transsepte del segle XVI. Els seus murs tenen paraments de maçoneria amb carreus a cantoneres. El frontis encarat a ponent té un portal rectangular i una cornisa angular.

Campanar de base romànica amb els cossos superiors del segle XVI. Té planta quadrada (5'00 x 5'00 m.) i està dividit en tres cossos per senzilles motlures; el cos superior acaba amb un terrat de barana de merlets esglaonats de maó; damunt del terrat s'aixeca una agulla piramidal d'obra arrebossada. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues a les cares nord i sud i una a les de llevant i ponent; hi pengen campanes. Té els seus murs de maçoneria amb carreus grans ben escairats a cantoneres en els cossos primer i tercer, el segon o cel·la, tot ell presenta paraments de carreus grans ben escairats.

Situació: adossat a la façana lateral sud, en l'angle sud-est del temple.
Alçada: 19'00 metres.
Esveltesa: 3,6

GARRIGA, LA Sant Esteve
Altitud: 275 metres.

Església aixecada entre el 1686 i el 1737 amb aires barrocs; fou refeta el 1940 després de les destruccions del 1936. Consta d'una nau de set trams desiguals capçada per un absis semicircular; la nau està coberta per una volta de llunetes sobre set arcs torals de mig punt. El cor descansa sobre una volta de llunetes i un gran arc rebaixats i, al dessota, hi ha un digne cancell de plaques metàl·liques grisenques. Els murs presenten paraments de maçoneria amb bandes verticals de maons i grans contraforts laterals; les cantoneres estan reforçades per carreus grans ben escairats.

Al frontis hi té una portalada abarroçada amb un portal en arc rebaixat flanquejat per pilastres toscanes en relleu destacat i decorades amb volutes igualment com al seu entorn; damunt hi té un doble capitell amb pinacles adossats al mur, una fornícula amb la imatge del patró i amb abundant decoració en pilastres i un entaulament; el mur es troba arrebossat i pintat en un color gris clar amb simulació de grans carreus; està coronat per una cornisa motllurada fent angle al centre i amb pendent a les ales.

Dimensions: 37'07 x 11'58 x 17'98 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 17'73 metres.

Arquitectes: Giralt Cerdà. El 1926 es féu la façana i la balustrada que tanca el podi davant del frontis en estil classicitzant per part de l'arquitecte Josep Maria Pericas.

Campanar barroc merament funcional de parets nues. Té un primer alt cos de planta quadrada (7'40 x 7'40 m); el segon, a la part alta, és vuitavat i està coronat per una minsa cornisa i una coberta força plana damunt la qual s'hi aixeca una estructura metàl·lica amb dues campanetes horàries i un penell al cim; aquesta estructura no ha estat tinguda en compte a l'hora de fer el càlcul de l'alçada. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; hi pengen quatre campanes. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres; el cos de la cel·la presenta paraments de carreus grisenques ben escairats; dues motlures es troben una a la base de la cel·la i l'altra a l'arrencada dels arcs dels finestrals.

La part baixa del campanar es troba buida i una estreta escala de maons amb una matussera barana de fusta puja arrapada a la paret; en arribar a un primer pis l'escala es converteix en una de cargol d'obra amb graons de maó que puja per la banda de ponent; un últim tram curt de graons de pedra sobre voltes i arrapat als murs amb un ull central tancat per un envà dóna accés a la cel·la coberta per una volta semiesfèrica sobre vuit nervis amples de maons que s'uneixen al centre; està oberta per una trapa circular; una escala de mà metàl·lica apuntalada al centre del terra arriba fins a la trapa.

Situació: adossat a la façana lateral nord, en l'angle nord-est del temple, tocant a la capçalera. Està rodejat de petits edificis que bloquegen l'estructura inferior de la torre que priven a la vista l'aspecte majestuós que podria oferir.

Alçada: 31'75 metres.

Esveltesa: 4,3

GRANERA Sant Martí

Altitud: 750 metres.

Església de finals del segle XIII amb modificacions fetes al segle XVII. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de canó apuntat i capçada per un absis recte; dues capelles fondes per banda queden comunicades entre sí. Un antic absis semicircular romànic amb prou feines és visible per les construccions annexes i un antic portal en arc de mig punt a tramuntana avui està tapiat; al seu damunt hi figura un òcul el·líptic a mitja alçada. Un portal rectangular barroc obert el 1774 al mur de migdia és l'entrada actual. El cor amb barana de ferro descansa en un arc i una volta d'aresta tots dos rebaixats. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats i disposats

en filades; la pedra és marronosa.

Dimensions: 20'33 x 4'85 x 8'10 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 12'60 metres.

Campanar de torre de planta rectangular (5'92 x 3'25 m.) cobert per una teulada a quatre vents amb una cornisa a base de teules sobreposades. La cel·la té grans finestrals d'arc rebaixat a les dues cares grans i un a les altres dues. Una senzilla escala puja al cor i a la seva esquerra hi ha un cilindre d'obra per l'interior del qual hi puja una escala de cargol d'obra estreta de graons força gastats que dóna a la cel·la. Els seus murs són de carreus com en la resta del temple.

Situació: sobre mateix del centre del mur dels peus del temple encarat a tramuntana.

Alçada: 13'50 metres.

GRANOLLERS Mare de Déu de Fàtima
Altitud: 150 metres. Barri del Congost

Església construïda en el 1960. Consta d'una nau de planta parabòlica amb el presbiteri semicircular, murs arrebossats i pintats de blanc, sostre horitzontal sobre un sistema de bigues metàl·liques; el terra fa pendent descendent cap a l'altar major.

Dimensions màximes: 36'26 x 24'43 x 11'98 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar de planta circular de tres metres de diàmetre. Murs de ferro i vidre i una ànima de pilars de formigó que sostenen l'escala interior. A la base, una estructura exterior de formigó fa les funcions de contrafort o reforç.

Situació: al costat de l'absis, adossat a la façana lateral sud, angle oest.

Alçada: 25'00 metres; aquesta dada està deduïda dels plànols de l'església, ja que des de l'exterior resulta pràcticament impossible aproximar-se a la base del campanar i fer-ne un càlcul precís.

Esveltesa: 8,3

GRANOLLERS Sant Esteve
Altitud: 175 metres. Centre

Església aixecada entre el 1941 i el 1946 en el lloc que ocupava l'església gòtica destruïda el 1936; l'actual té una orientació perpendicular a la que tenia el primitiu edifici; té un estil goticitzant. Consta d'una nau amb dos passadissos laterals separats per quatre pilars octagonals per banda; la capçalera la forma un absis poligonal de cinc costats cobert per una volta de creueria. El cor als peus descansa damunt un embigat de formigó i d'un ampli cancell o atri. Conserva vestigis dels edificis precedents, del romànic ben poc (restes del portal "petit" a tocar de l'actual campanar) i del gòtic (segle XVI) algun pany de paret i el campanar. Els seus murs de pedra estan arrebossats i pintats amb un to grana als laterals; les estructures internes són de formigó; cinc arcs diafragmes sostenen un sostre sobre bigues de formigó. El frontis orientat a migdia, amb l'aspecte d'inacabat, té un mur de paredat lligat per fines bandes horitzontals. El portal té un marc rectangular recobert per una arcada apuntada que deixa un timpà sense imatge; una gran rosassa calada es troba a la part alta i queda coronat per una cornisa angular amb creu al cim.

Dimensions: 43'00 x 15'15 x 21'37 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total, inclosos els passadissos, fa 22'52 metres; la llargada inclou els 7'55 metres de

fondària de l'atri.

Arquitecte: Joan Boada i Barba.

Guarda escultures de J. Clavell del 1961 a la capella del Santíssim, i de Sebastià Badia (1916-2009) del 1966 al presbiteri en cinc grans plafons en alt relleu que expliquen el martiri del patró, escultura de Sant Esteve sobre pedestal darrera l'altar i de la Mare de Déu de Granollers (1990) en una imatge de pedra amb la figura de Maria dreta i el Nen sobre el braç al fons del passadís lateral dret, tot obra del citat escultor Sebastià Badia de Caldes de Montbui; conserva del segle XVI una gran pica baptismal de pedra de Girona amb relleus a tres de les dotze cares còncaues i amb arestes vives lleugerament inclinades que es prolonguen fins a un peu estrangulat que acaba en una àmplia base. Té orgue.

Campanar gòtic de planta quadrada (8'50 x 8'50 m.) i de base romànica; des de mitja alçada es converteix en vuitavat de costats irregulars; els seus paraments són de paredat amb carreus a les cantoneres fins a la cel·la on té paraments constituïts per carreus ben escairats, amb dues motlures, una a l'inici d'aquest cos i la segona a l'arrencada del arcs lleugerament apuntats dels vuit finestrals oberts, un a cada cara. Està coronat per una minsa cornisa sota de la qual es troben vuit gàrgoles figuratives i un terrat amb barana calada. Sobre terrat hi ha una estructura metàl·lica per sostenir una petita campana; no queda inclosa en la mesura de l'alçada.

Per l'interior hi puja una escala arrapada a les parets que tenen un gruix de 1'60 metres; arriba fins al pis de les campanes cobert per una volta gòtica d'arcs convergint en clau de volta anellada. Al terrat s'hi accedeix per una escala de cargol. Un gran ull d'escala central permet despenjar-hi les cordes que sostenen els pesos de les campanes horàries. El toc de campanes té un joc de combinacions musicals.

Situació: adossat a les capelles laterals de ponent, en un lloc central, pràcticament exempt.

Alçada: 36'75 metres.

Esveltesa: 4,3

GRANOLLERS Sant Julià
Altitud: 125 metres. Palou

Església aixecada en el segle XVI en gòtic tardà; fou refeta després de les destruccions causades en la revolta del 1936. Consta d'una nau coberta amb una volta de creueria, transsepte, absis poligonal amb l'originalitat que té quatre costats irregulars i formen angle al centre. El cor als peus descansa en un arc damunt mènsules. El frontis amb una portalada del gòtic flamejant té un portal rectangular amb muntants i arc motllurats recoberts per un bordó decorat amb elements flamígers i una creu al cim; el timpà està decorat amb la imatge de sant Julià en acció de caçar; té un òcul motllurat a mitja alçada, una finestra rectangular al damunt i una cornisa sinuosa, abarrocada, convexa al centre i còncaua als laterals, amb pinacles als extrems i una creu al cim. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats amb un to lleugerament grisenc.

Guarda una imatge de sant Sebastià del segle XVI.

Campanar coetani del temple. Té planta quadrada (4'00 x 4'00 m.) i està coronat per una cornisa i un terrat amb barana d'obra de perfil sinuós que engloba una esfera horària a la cara frontal. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara i té una motllura a la seva base. Per l'interior hi puja una escala de cargol d'obra; des de la cel·la fins al terrat n'hi ha una altra de ferro. Els seus murs són de paredat amb carreus a les cantoneres que en un primer cos es converteixen en lesenes per tenir el pany central lleugerament enfonsat.

Situació: adossat a la façana lateral del migdia i proper a la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 22'32 metres.

Esveltesa: 5,5

GUALBA

Sant Vicenç

Alitud: 177 metres.

Església romànica aixecada el 1099 de la que queden restes visibles al frontis i a l'absis decorat seguint el model llombard d'arcs cecs i lesenes; fou modificada posteriorment al segle XV amb capelles laterals unides entre sí que formen com dues naus laterals; estan cobertes per voltes de creueria damunt arcs torals apuntats i separats de la nau central per arcs formers també apuntats; es recolzen en pilars, un d'ells octagonal i els altres tres rectangulars. La nau central, de quatre trams, està coberta amb una volta de canó lleugerament apuntat a excepció del tram proper a l'entrada que té volta de canó de mig punt amb llunetes. El presbiteri el formen l'absis semicircular romànic i dos trams curts, el primer conté a banda i banda sengles absidioles dins del gruix del mur i està cobert per una volta de canó de mig punt; el segon tram té una volta lleugerament apuntada. Els murs interiors estan recoberts d'un arrebossat discret i digne; els del presbiteri mostren el mateix parament que l'exterior, carreus matussers, irregulars i disposats en filades.

El portal romànic, obert en el mur lateral de ponent, té tres arquivoltes de mig punt en degradació dovellades en peces de pedra blanca, la central ornada amb mitges boles incrustades; l'acompanyen tres finestres geminades, una a cada costat del portal i una altra al seu damunt. Els murs romànics mostren paraments de carreus petits i matussers disposats en filades regulars; els d'altres moments posteriors són de carreus mal escairats.

Arquitectes: les obres de restauració després de les destrosses sofertes el 1936 van ser dirigides per Alexandre Tintoré i per Camil Pallàs.

Dimensions: 23'54 x 5'40 x 7'07 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles o naus laterals l'amplada fa 11'84 metres. Els murs tenen un gruix notable; el de la façana comprovat en el portal fa 0'70 metres i els del campanar, segons la mesura feta en una finestra baixa, en fa 0'97.

Guarda un retaule gòtic del segle XV dedicat a sant Vicenç de l'anomenat mestre de Gualba, i una imatge que reproduïx la Mare de Déu romànica que va ser destruïda el 1936.

Campanar del segle XV en un gòtic senzill. Té un cos de planta quadrada (4'50 x 4'50 m); un de segon és octagonal irregular i està coronat per una minsa cornisa i una coberta que forma una cúpula semiesfèrica recoberta de ceràmica vidriada vermella; una motllura es troba al capdamunt del primer cos, l'altra sota els quatre finestrals d'arc apuntat, un a cada cara alterna. La cel·la, quadrada per l'interior, fa 3'97 x 3'84 inclosos els murs que tenen, aquí, 40 centímetres de gruix; pengen tres campanes dels finestrals. Una esfera horària es troba en la cara que dona al sud-oest en el cos de la cel·la. Per l'interior hi puja una escala d'obra arrapada als murs, sobre voltes i que deixa un ull central escàs. Els seus murs són de paredat en material gris fosc i carreus blancs ben escairats a les cantoneres.

Situació: lleugerament incorporat en la nau lateral de migdia, cap al punt del segon tram proper del presbiteri.

Alçada: 18'60 metres.

Esveltesa: 4,1

LLAGOSTA, LA

Sant Josep

Alitud: 40 metres.

Església aixecada entre el 1950 i el 1954. Consta de tres naus cobertes amb voltes de canó sobre arcs torals de maó vist i separades per pilars també de maó; està capçada per un absis semicircular i té un cor als peus. Els seus murs de maó vist per l'interior estan pintats de blanc.

Arquitecte: J. Fernández-Marquès.

Campanar coetani del temple. Té planta pràcticament quadrada (5'70 x 5'60 m). Està coronat per una cornisa destacada motllurada i una teulada de quatre vessants. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb els marcs de maó, una a cada cara; té una motllura a la seva base; altres finestres de mida petita estan obertes a cada pis i trenquen la monotonia del seus murs. Tres de les quatre campanes que pengen a la cel·la porten nom: *Montserrat*, *Mercè* i *Josep*. Ha estat bastit amb murs de maó; estan arrebossats i pintats de groc pà·lid; la base presenta paraments de maó vist.

Situació: adossat a la façana lateral nord, al costat de l'absis encarat a llevant.

Alçada: 24'76 metres.

Esveltesa: 4,3

LLIÇÀ D'AMUNT

Sant Julià

Altitud: 155 metres. La Sagrera

Església romànica de la que queden pocs vestigis; té dues finestres preromàniques amb muntants d'una sola peça i amb decoració sogada a l'arc situades a l'absis semicircular; hi té decoració d'arcs cecs d'inspiració romànica de factura recent. Va ser ampliada al Renaixement (façana principal i cor) amb barreja de gòtic tardà; al 1940 es va traslladar l'absis un tram enrere i es va allargar la fàbrica del temple. Consta de tres naus separades per columnes (els pilars antics van ser substituïts per columnes el 1940 a fi de millorar la visibilitat) i amb arcs formers rebaixats; la nau central té quatre trams, un d'ells amb el cor; està coberta amb una volta de canó apuntat i capçada per un arc presbiteral de mig punt i un absis semicircular cobert per una volta de quart d'esfera; les naus laterals tenen voltes d'aresta en alguns dels seus trams, en altres la coberta és horitzontal damunt bigues; el cor es troba sobre una volta de creueria i un arc carpanell baixos; té un cancell de fusta digne.

El frontis orientat a ponent presenta un portal gòtico-renaixentista de marc rectangular amb un frontó circular amb el timpà decorat amb relleus en forma de petxina, bordó rectangular damunt mènsules amb les testes dels apòstols Pere i Pau i uns àngels a la part alta dels muntants motllurats; a mitja alçada del frontis hi apareix un òcul atrompetat i, sota una cornisa angular, hi ha oberta una finestra rectangular que ventila el terrabastall. Els seus murs exteriors són de carreus matusseres força ben alineats visibles avui (2007) quan el rector, mossèn Jordi, ha procedit, encertadament, a eliminar un arrebossat barroer i en mal estat. A la part dreta exterior del frontis apareix inserit dins del mur un matxó format per grans blocs de pedra —el superior té gravada la data del 1725—, segurament per reforçar l'escala de cargol interior de pedra picada que porta al cor; des d'ell per l'esquerra es puja al campanar. La base del campanar acull el baptisteri amb una pica i un relleu renaixentistes. El relleu representa el baptisme de Jesús.

Dimensions: 21'90 x 4'97 x 6'71 metres de llargada, amplada i alçada respectivament; l'amplada total de les tres naus fa, als peus, 12'15, i al centre, 11'10 metres; per tant, és irregular, degut a obres matusseres que l'han anat configurant al llarg dels temps.

Guarda una pica baptismal de pedra de Girona del segle XVI i, al presbiteri, una imatge moderna del Salvador de l'escultor Manuel Cusachs fos en bronze per Parellada, artista local. Interiorment, els murs estan pintats de color blanc en contrast amb les pedres dels arcs, nervis,

muntants, columnes i pilastres de pedra granítica (i d'artificial) grisa. Alguns caparrons es troben com a mènsules a l'inici d'alguns arcs.

Campanar aixecat entre el 1508 i el 1710, tot i que el cos inferior és del segle XV i presenta algunes espielleres fet que fa pensar que es tracta d'una antiga torre de defensa. Té planta gairebé quadrada (5'45 x 5'60 m). En el seu primer cos hi ha dues làpides epigràfiques incrustades, una amb caràcters il·legibles que podrien ser gòtics; a l'altra sembla que hi apareix la data de MCCCCL i l'anagrama de Crist. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada barroca i pinacles amb bola als angles. S'accedeix a la cel·la per una escala de cargol de pedra picada que arriba al cor pel cantó dret del temple. Des del cor, per l'esquerra, una escala d'obra amb estructura de cargol arriba fins a la cel·la. Urgeix assegurar l'últim tram que va de la cel·la al terrat.

Les cinc campanes que tenia van ser llançades al buit el 1936 i destruïdes. Actualment n'hi ha quatre, *Baldíria* i *Quitèria* grans, *Justa* i *Rufina* petites. Van ser instal·lades el 1946 i foren llurs padrins Dolors Torras i Lluch i Pere Relats i Padró. La campana que feia cinc, la més gran i que tenia el nom de *Juliana*, no s'ha restituit fins ara.

Murs: el primer alt cos mostra paraments de carreuons matussers ben alineats de pedra clara i marronosa, barrejada; el segon o cel·la, barroc, els mostra de pedra grisa amb carreus mitjans ben escairats, amb finestres d'arc lleugerament apuntat sobre senzilles impostes; una motllura separa els dos cossos i quatre gàrgoles figuratives sobresurten de la cornisa.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest de la façana principal encarada a ponent.

Alçada: 22'60 metres.

Esveltesa: 4

LLIÇÀ DE VALL (el correcte seria Lliçà d'Avall) Sant Cristòfol
Altitud: 125 metres. Als afores

Església amb escasses restes preromàniques d'una anterior del segle X; fou reconstruïda al XV, completada i consagrada el 1669 en estil gòtic tardà i engrandida el 1706. Consta d'una nau de tres trams coberta amb voltes de creueria sobre tres arcs torals de mig punt; les voltes de les capelles laterals, així com la de la nau central, tenen gairebé totes claus dignament treballades amb relleus que representen, algunes, la figura del sant patró; una d'elles, en el tram corresponent al cor, porta la data de 1669. L'absis poligonal té cinc costats amb els dos laterals de més longitud que els altres tres; els nervis de les voltes descansen en sengles mènsules motllurades; els arcs de mig punt i els muntants que donen pas a les capelles laterals, així com el nervis de les voltes, són de pedra granítica grisa i estan acanalats; no hi ha finestres obertes en les capelles ni en l'absis. Els murs estan emblanquinats en bonic contrast amb els elements sustentadors grisencs; tot hi ser de pedra granítica, estan pintats per tal d'amagar les restes del fum produït per l'incendi que sofrí el 1936 i que els ennegreixen. El cor amb una barana d'obra amb dos òculs calats descansa en una volta ogival rebaixada i en un arc carpanell.

El frontis orientat a ponent té un portal renaixentista rectangular amb pilastres i entaulament amb modestos relleus decoratius, una petita fornícula amb la imatge del patró al damunt, una rosassa motllurada a mitja alçada i un petit òcul sota una cornisa amb curvatura convexa i un pinacle a l'angle de migdia. El mur del frontis i els de la resta de façanes són de maçoneria, recentment netejats; grans carreus es troben a la cantonera dreta del frontis amb un bloc com a base o sòcol que sobresurt i presenta una motllura ornamental. El cancell de fusta és digne.

Dimensions: 18'28 x 5'47 x 8'94 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada des del fons de les capelles laterals fa 12'06 metres.

Guarda una pica baptismal segurament renaixentista i una de primitiva avui (2014) penjada insòlitàment a una alçada considerable a la capella ubicada a la base del campanar; i unes pintures murals a l'absis que n'omplen totalment tres costats; són obra de Raül Capitani i Blanchart del 1979, a criteri meu massa cridaneres tant pel colorit excessiu com pel retorçat insistent de línies.

Campanar construït al segle X però ja barroc en ésser refet i restaurat al 1669, al 1756 i recentment al 1989. Té planta gairebé quadrada (5'12 x 5'25 m); està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada i quatre pinacles de bola. La cel·la té paraments de carreus grans ben escairats i finestres d'arc de mig punt sobre senzilles impostes, una a cada cara, i una motllura a la seva base; hi pengen dues campanes, una al nord i l'altra al sud. Per l'interior, la base es correspon amb una capella on s'hi ubica la pica baptismal. Els seus murs són de maçoneria recentment netejats i amb cantoneres de grans carreus en relleu enfonsat.

Té una escala interior de cargol des del cor, amb pedra picada dins d'un cilindre d'obra adossat a l'angle sud-est; arriba fins a la cel·la. La cel·la queda coberta per una cúpula semiesfèrica de maons en disposició de fulls de llibre. Des d'ella fins al terrat una altra escala de cargol més estreta ubicada a l'angle nord-est hi puja per dins d'un cilindre d'obra; s'accedeix al terrat obrint la tapa metàl·lica d'una àmplia trapa. Des de la rectoria es pot passar al cor per una escala que puja per dins d'un cos en forma d'arc que hi accedeix pel cantó de tramuntana. També es pot fer per una porta del temple, entrant a la dreta, que comunica també al cor i als passadissos que es troben damunt els altars laterals. A poca alçada de la base hi ha un gravat que indica: "Construït: segle X, reconstruït 1669... 1756... 1989".

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 21'69 metres.

Esveltesa: 4,1

LLINARS DEL VALLÈS

Santa Maria

Altitud: 200 metres.

Església aixecada entre el 1680 i el 1774 en estil gòtic tardà; conserva escasses restes d'una anterior romànica. Consta d'una nau de quatre trams coberts amb voltes de creueria sobre una ampla imposta motllurada i quatre arcs torals de mig punt. Està capçada per un absis poligonal de cinc costats. Els murs interiors i els plements de la volta estan pintats d'un color rosa pàl·lid mentre que els arcs, nervis i pilastres ho són de blanc intens; les bases de les pilastres mostren treballs motllurats en pedra granítica grisa. El cor té una barana de vidre; se sustenta sobre un arc rebaixat. Entre contraforts hi ha capelles laterals, tres a la dreta i dues a l'esquerra.

Té un porxo de construcció recent damunt un podi esglaonat davant del frontis amb una teulada de destacada cornisa sobre caps de biga damunt tres arcs de mig punt frontals i dos de laterals, un a cada costat; descansen damunt robustos pilars; queda cobert per un sostre un pèl bufat i una teulada d'un sol vessant; aixoplugat sota el porxo hi ha el portal en arc rebaixat i muntants de granit gris carreuats; la data del 1781 està gravada en la dovella clau. Per damunt del porxo el mur frontal hi té una rosassa a mitja alçada que il·lumina el cor, i una minsa cornisa convexa al centre i còncava als laterals amb un creu metàl·lica al cim. El mur ha quedat decorat amb un estucat el 2005 obra d'Alsina. Un digne cancell està tot ell vidriat. Els murs laterals estan arrebossats amb carreus de pedra grisa a cantoneres i reforçats per robustos contraforts.

Dimensions: 23'66 x 9'00 x 13'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada: l'amplada total des del fons de les capelles arriba als 16 metres.

Campanar amb la base romànica i la resta barroca no pas massa ben aconseguida. Té un primer alt cos de planta gairebé quadrada (5'24 x 4'99 m) i un de segon octagonal irregular de perímetre més reduït que l'anterior; està dividit en dos per una motllura composta i coronat per una minsa cornisa i un terrat de merlets esglaonats damunt del qual una estructura metàl·lic modesta sosté una senzilla creu; el primer constitueix la cel·la oberta amb finestres d'arc apuntat amb marc de maó ressaltat, una a cada cara alterna; el segon té una esfera horària a cada cara; una altra motllura es troba a l'arrencada dels arcs, una de força destacada queda damunt la cel·la; una altra, sota les esferes del rellotge. Els seus murs estan arrebossats, com la resta de l'edifici, i pintats d'un color groguenc menys els carreus grisencs de les cantoneres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple, adossat a la façana lateral est sobre les capelles laterals de la part mitjana. Resulta força inaccessible ja que l'entrada és a la rectoria veïna; la seva alçada de difícil càlcul l'he hagut d'obtenir amb la col·laboració amable del jove campaner des de l'interior del cloquer.

Alçada: 25'50 metres.

Esveltesa: 4,8

MARTORELLES Sant Joaquim

Altitud: 98 metres.

Església aixecada entre el 1959 i el 1976. Consta d'una nau amb capçalera recta; està coberta per una teulada de dos vessants sobre un entramat de maó i bigues de formigó damunt quatre arcs diafragma apuntats. El portal rectangular sota porxo està obert a la façana lateral sud proper als peus del temple; el portal principal, obert als peus en el mur de llevant, normalment queda tancat per quedar situat sobre un fort desnivell davant del poble amb dificultats per accedir-hi mentre que el lateral queda situat davant d'una gran explanada accessible per una via d'accés ampla i de pendent suau. Els seus murs són tots ells de maó vist que sostenen la teulada de doble vessant sobre la nau central. Queden obertes grans finestres rectangulars damunt les capelles laterals situades entre els contraforts.

Dimensions: 22'00 x 9'95 x 11'56 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total calculada des del fons de les capelles laterals fa 17'20 metres.

Arquitecte: Marià Romaní.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (4'65 x 4'74 m) i està coronat per una cornisa i una teulada a dos vessants. La cel·la sota teulada queda oberta amb finestres rectangulars, una a cada cara; hi penja alguna campana; n'hi ha altres obertes en nivells inferiors. Els seus murs de maó vist tenen un gruix de 40 centímetres.

Situació: damunt l'ala dreta del temple fent angle al sud-est de la façana lateral de migjorn, al costat mateix del portal lateral.

Alçada: 19'50 metres.

Esveltesa: 4,1

MOLLET Sant Vicenç

Altitud: 75 metres.

Església del gòtic tardà aixecada al segle XVI que quedà destruïda el 1936; se n'aixecà una de nova entre el 1939 i el 1941. Consta de tres naus amb murs exteriors de paredat arrebossat; per dins els paraments són a base de maó vist. La nau central està coberta per un embigat damunt vuit

arcs torals de mig punt de maó vist; les laterals, estretes, tenen cadascuna una volta de canó de mig punt a cada tram perpendicular a l'eix de l'església; la separació entre elles es fa a base de pilars vuitavats de maó vist; al presbiteri i la capçalera són rectes. El frontis té un portal rectangular dins de tres arquivoltes de mig punt en degradació de maó vist que segueixen fins el terra; deixen un timpà amb una creu el centre; a mitja alçada hi figura una imatge de marbre blanc del patró i un òcul flanquejat per dos finestrals d'arc de mig punt i, per coronament, una minsa cornisa angular amb una creu al cim; tot el frontis està acolorit amb un to vermellós.

Guarda una imatge del patró, obra de l'escultor Francesc Juventeny (1906-1990).

Dimensions: 38'92 x 13'00 x 13'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 19'20 metres i des de la fondària de les capelles laterals en fa 23'06.

Arquitecte del temple actual: Francesc Folguera.

Campanar de planta quadrada (4'15 x 4'15 m). Té tres cossos d'èpoques diferents, el primer és romànic i arriba fins als 16'50 metres amb paraments de carreus petits i irregulars; el segon, gòtic, és del 1591 i té paraments de carreus petits de color blanquinós; acull la cel·la amb les campanes; fa 5 metres d'alçada; el tercer, del 1910, modernista, en fa 2'70 i inclou el terrat i una barana de perfil sinuós en la qual està encabit el rellotge amb esferes a cada cara; queda ornada amb pinacles de bola als quatre angles; els seus paraments tenen carreus de color marronós clar; al centre de la cornisa que el separa del cos gòtic s'hi troben quatre gàrgoles amb les imatges dels evangelistes, una a cada cara. El sostre que cobreix la cel·la està format per una volta gòtica de quatre nervis sostinguts per mènsules; al sud i al nord hi ha dos finestrals d'arc de mig punt, a les altres dues cares només un. Les campanes que hi pengen són quatre, l'*Antònia* de 800 quilos, l'*Eulàlia* de 300, la *Roser* de 250 i l'*Emília* de 150.

Situació: adossat a la façana sud entre edificacions que l'amaguen a mitges i fan difícil el càlcul de la seva alçada que s'ha hagut de fer a base de sumar les alçades dels graons de l'escala que esdevé de cargol després d'un primer replà.

Alçada: 24'20 metres.

Esveltesa: 5,8

MONTMELÓ

Santa Maria

Altitud: 75 metres.

Església neoclàssica edificada al segle XVIII; té l'antiga església romànica als peus en sentit perpendicular a l'eix de la nova. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre quatre arcs torals de mig punt i amb un presbiteri recte; està acompanyada de capelles laterals obertes en arcs de punt rodó i unides per uns passadissos que travessen els murs que les separen per uns accessos rectangulars. Un absis semicircular del segle X actualment es troba a l'extrem est dels peus de la nova església. El mur lateral d'aquesta primitiva església romànica (algú fins i tot creu que és dels temps carolingis) fa de frontis a l'actual edifici; té un parament de petits carreus matussers de pedra groguenca barrejats amb altres de vermellosos; estan disposats en filades regulars. Modernes decoracions de pedra rogenca ornem la façana de manera poc adequada; en ella hi ha el portal en arc de mig punt dovellat amb muntants carreuats, una motllura horitzontal a mitja alçada amb un fris de finestres cegues al damunt i, sota teulada, una finestra de punt rodó oberta a l'interior. Es troba rodejada d'edificis que fan ben poc favor a l'obra de l'església i fins i tot li causen problemes d'humitat que fan perillar la conservació de les pintures romàniques de l'absis.

Dimensions: 29'21 x 5'72 x 9'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 11'25 metres.

Arquitecte: C. Pallàs pel que fa a la façana remodelada recentment.

Guarda unes pintures murals romàniques del segle XIII a l'antic absis i altres de gòtiques.

Campanar romànic de planta rectangular (3'20 x 2'78 m) amb el cos superior modern coronat per merlets esglaonats de maó i una agulla piramidal d'obra arrebossada. Els seus murs d'un gruix de 60 centímetres tenen paraments de petits carreus com en el frontis; algunes finestres a diversos nivells es troben en la cara frontal. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt a cada costat; hi pengen campanes. L'estructura interna no permet arribar fàcilment al cim, ja que ara cal fer camí per sobre la volta de l'església per arribar a la part alta del campanar a través d'una modesta escala.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest de la façana principal encarada a migjorn.

Alçada: 18'50 metres.

Esveltesa: 5,7

MONTORNÈS DEL VALLÈS Sant Sadurní

Altitud: 116 metres.

Església amb orígens romànics; només en resta algun pany i l'absis semicircular amb sòcol de carreus matussers i murs amb lesenes. El temple va ser molt modificat als segles XVI, XVII i XVIII. Consta d'una sola nau de tres trams coberts amb voltes de canó apuntat sobre arcs torals; està acompanyada per unes grans capelles laterals pel cantó de tramuntana. Els seus murs són de maçoneria al frontis amb portal rectangular i amb dues finestres de punt rodó a mitja alçada i un petit òcul sota la cornisa angular; part dels laterals mostren encara paraments romànics de carreus matussers; al seu damunt es veuen panys de paredat arrebossat que donen fe del sobrealçat que va sofrir el temple.

Dimensions: 19'00 metres de llargada i 6'40 d'amplada; des del fons de les capelles laterals l'amplada arriba a 17'50 metres.

Campanar amb una base poc posterior al romànic de paraments de maçoneria amb carreus a cantoneres. Té un cos prismàtic de planta quadrada (5'30 x 5'30 m) amb dues motlures que el divideixen en tres pisos; el tercer o cel·la de carreus ben escairats és de principis del segle XVI; hi pengen campanes. Està coronat per una cornisa amb quatre gàrgoles als angles i un terrat amb barana de carreus.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 23'50 metres.

Esveltesa: 4,4

MONTSENY Sant Julià

Altitud: 500 metres.

Església d'origen romànic (segle XII), ampliada i transformada cap el 1767 i en el 1872 en estil del barroc tardà. Consta d'una nau de tres trams irregulars coberts amb voltes de llunetes i té una capçalera poligonal; a banda i banda s'han obert sengles capelles laterals que donen una amplada total al temple de 12'50 metres quan la nau central en fa només 6'30. Al frontis barroc, senzill, hi ha el portal d'arc rebaixat amb un marc filetejat a l'intradós de carreus i dovelles de pedra

blanca ben escairada. Té una fornícula amb imatge al damunt, un òcul motllurat a mitja alçada i una cornisa semicircular convexa amb un pinacle al cim. Els seus murs són de paredat de llosa de pedra fosca.

Campanar romànic del segle XI. Té planta rectangular (3'48 x 2'50 m). La seva part superior es troba lleugerament desplaçada cap a la nau de l'església amb un desplom lleuger d'uns 40 centímetres. Té una decoració amb arcs cecs sota la cel·la; a banda i banda d'aquest cos intermedi unes àmplies bandes verticals sobresurten a manera de lesenes cantoneres. La cel·la queda oberta amb finestres rectangulars sota una teulada de quatre vessants que sobresurt formant cornisa; hi penja alguna campana. Per l'interior hi puja una escala de pedra arrapada als murs; deixa un ull central. Els seus murs són de paredat de llosa mig carreuada, gairebé sense morter i a base de peces blanques, marronoses i fosques, barrejades.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a migdia.

Alçada: 12'20 metres.

Esveltesa: 3,5

MOSQUEROLES

Sant Martí

Altitud: 400 metres.

Municipi de Fogars de Montclús

Església romànica totalment modificada al segle XIV i cap el 1600; fou capgirada el 1802; amb tot, la seva única nau romànica es conserva amb tres trams coberts amb una volta de canó. Els seus murs són de paredat de llosa. El frontis a llevant té un portal en arc rebaixat i muntants de pedra blanca ben escairada; un òcul es troba al dessota d'una minsa cornisa amb curvatura convexa al centre i horitzontal als laterals.

Campanar merament funcional, de base romànica reparat i modificat cap el 1379. Té planta quadrada (4'60 x 4'60 m) i està coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal d'obra recoberta de lloses irregulars de pissarra negra sobre d'un fons clar, com un mosaic. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc apuntat amb un marc de maó rogenc, una a cada banda, al dessota mateix de la cornisa; hi pengen quatre campanes beneïdes el 1992 que porten el nom de *Martina*, *Roser*, *Margarida* i *Francesca*. Per l'interior hi puja fins a la cel·la una escala d'obra, arrapada als murs, amb un ull central; es troba en condicions precàries. Els seus murs són de paredat de llosa de pedra groguenca amb alguns carreus a cantoneres.

Situació: adossat i recolzat en el mur de la façana lateral de migdia, proper al frontis.

Alçada: 16'60 metres.

Esveltesa: 3,6

PARETS

Sant Esteve

Altitud: 100 metres.

Església reconstruïda després del 1939 en estil neoromànic; fou beneïda el 1946 i consagrada el 1947. Conserva de l'antic edifici l'absis romànic semicircular de finals del segle XI decorat amb un fris d'arcs cecs sota cornisa i lesenes llombardes. Consta d'una nau central coberta amb voltes d'aresta sobre tres arcs torals de mig punt, dos passadissos laterals separats de la nau central per tres pilars cruciformes amb semi-columnes de capitells figurats estil romànic adossades a tres costats, presbiteri recte cobert amb una volta de canó; està situat davant de l'absis romànic del que n'està separat. Els seus murs són de carreus mitjans ben escairats i alineats de pedra groguenca;

els laterals tenen decoració d'arcs cecs i lesenes. El frontis té una portalada neoromànica amb un portal rectangular recobert per arquivoltes bossellades en arc de mig punt en degradació; el timpà està decorat amb relleus de Frederic Marès; al seu damunt hi ha un petit ràfec sobre permòdols entre dos contraforts i per coronament, sota la cornisa angular, un gran òcul dins de dues arcades en arc de mig punt peraltat; una segona portalada similar a la del frontis es troba al mur lateral de migjorn.

Dimensions: 27'70 x 8'98 x 10'73 metres respectivament de llargada (fins al presbiteri, exclòs l'absis d'uns 4 metres de fondària), amplada i alçada; l'amplada total compresos els dos passadissos laterals fa 15'35 metres.

Guarda de l'escultor Frederic Marès i Deulovol (Portbou 1893-Barcelona 1991) molts relleus i escultures als timpans de les portes, als retaules, als capitells, etc.; el baptisteri conserva una decoració feta per Josep Obiols (1894-1967).

Arquitecte: Francesc Folguera i Grassi (Barcelona 1891-1960).

Campanar neoromànic del 1946. Té planta rectangular (6'40 x 6'17 m) i queda coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents; està dividit en tres cossos per frisos de dents de serra, arcuacions cegues i lesenes en cadascun d'ells; als baixos, sense decoració, s'hi troba la porta d'accés per la banda de migdia. Té obertes finestres a cada pis, al superior o cel·la grans i en arc de mig punt, una a cada cara; hi pengen campanes. Els seus murs són de carreus petits i regulars, ben alineats. L'escala interior puja fins al pis de les campanes arrapada a la paret interior.

Situació: adossat a la façana lateral sud, tocant a l'absis situat a llevant.

Alçada: 28'00 metres.

Esveltesa: 4,3

RIELLS DEL FAI

Sant Vicenç

Altitud: 325 metres.

Municipi de Bigues i Riells

Església d'aires barrocs aixecada al 1618 amb reformes posteriors cap al segle XVIII. Consta d'una nau amb un cor als peus i la capçalera recta; té tres trams coberts amb voltes de llunetes amb uns nervis de guix decoratius simulant una volta de creueria; descansa damunt quatre arcs torals de mig punt, d'una imposta classicitzant que recorre la seva base i d'unes pilastres davall de cada arc. A banda i banda s'hi troben tres capelles laterals fondes. El presbiteri és recte amb tres petites absidioles. El cor amb barana de pedra amb calats entre pilastres descansa en un arc carpanell i una volta de llunetes rebaixada. Avui dia (2008) està tot l'interior pintat d'un to rosa pàl·lid. Els seus murs són de paredat; per l'exterior estan arrebossats i pintats en un to rogenc amb carreus grans a cantoneres. En una de les capelles, la primera entrant a l'esquerra, hi ha un baptisteri d'immersió enfondit dos graons.

El frontis té un portal rectangular renaixentista d'ordre dòric a base de pilastres adossades als brancals, entaulament i frontó triangular amb la data del 1703 al centre del timpà; al damunt, una fornícula amb la imatge del patró, un òcul gran atrompetat i motllurat a mitja alçada i, per coronament, un frontó triangular sobre el cos central amb un petit òcul al centre i una creu de pedra al cim; als dos cossos laterals presenten finestres amb el marc de carreus encoixinats i amb sòlides reixes metàl·liques; estan situades a l'alçada de la fornícula.

Dimensions: 19'43 x 7'23 x 10'97 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals l'amplada arriba a 13'98 metres.

Campanar amb alguna part de la base que es conserva del temps del romànic; la resta sembla pertànyer al temps del barroc; és senzill i auster. Té un primer alt cos de planta rectangular (3'48 x 5'50 m) i un segon de caires aixamfranats. Està coronat per una cornisa motllurada amb

gàrgoles als angles i un terrat amb barana d'obra amb quatre pinacles amb bola als xamfrans. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat; té una esfera horària a la cara sud davall de la finestra; una motllura es troba al dessota i una altra de molt fina a l'arrencada dels arcs. Per l'interior es puja a la cel·la per una escala de cargol de maons. Una escarransida figuera es troba al terrat des de fa ben bé un centenar d'anys i és ben acceptada per la gent. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un to rosa pàl·lid; tenen un gruix de 90 centímetres.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest de la capçalera orientada a tramuntana.

Alçada: 25'50 metres.

Esveltesa: 4,6

SAMALÚS

Sant Andreu

Altitud: 375 metres.

Municipi de Cànoves i Samalús

Església romànica del segle XI. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular amb decoració llombarda, sobrealçat avui. Foren afegides als segles XVI i XVII unes capelles laterals amb voltes goticitzants. Els murs romànics mostren paraments de carreus irregulars i matussers, i de maçoneria els de temps posteriors.

Dimensions: 19'50 x 6'00 x 7'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 14'50 metres.

Campanar romànic del segle XI amb un primer cos amb decoració d'arcs cecs; fou completat el 1629 amb un segon cos que inclou la cel·la actual. Està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana de merlets esglaonats de maó. Té planta quadrada (3'69 x 3'69 m). Una motllura separa els dos cossos dels diversos moments de la construcció. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt de dimensions desiguals, una a cada costat; hi pengen algunes campanes. Per l'interior, en el cos romànic, hi puja una escala de metall moderna fins a uns tres quarts de l'alçada; a la part superior l'escala és d'obra amb maons.

Els seus murs romànics de 78 centímetres de gruix mostren paraments de carreus ben alineats i amb les cantoneres destacades a manera de lesenes; al segon cos, ja sense lesenes ni arcs cecs, els murs tenen paraments barroers de paredat.

Situació: adossat al mur sud, proper a l'absis.

Alçada: 17'00 metres.

Esveltesa: 4,6

SANATA

Sant Joan

Altitud: 254 metres.

Municipi de Llinars del Vallès

Església aixecada el 1572 en estil gòtic tardà; va sofrir desperfectes el 1936 i fou restaurada després del 1939. Consta d'una nau de quatre trams, un d'ells és el transsepte, coberta per unes voltes de creueria; a la capçalera recta s'hi troba un presbiteri de cinc costats desiguals cobert amb una volta de nervis. L'interior gòtic de les capelles del transsepte imiten les voltes de creueria amb guix i pintura; algunes necessiten reparacions urgents; la volta de la nau descansa en arcs torals de mig punt; els arcs formers que s'obren al transsepte són de mig punt, rebaixat el de l'esquerra; tots aquests arcs i els nervis són de pedra granítica grisenca. El cor descansa en un gran arc de mig punt de granit gris, a manera d'arc diafragma, i d'un embigat de fusta. No té cancell.

Els seus murs són de maçoneria amb carreus mitjans ben escairats de granit a les cantoneres

i als contraforts; la façana principal renaixentista, del 1574, té el parament arrebossat i pintat en un to groguenc; li queden ben visibles els carreus de les cantoneres; un baix sòcol de pedra recorre tot el contorn de la fàbrica menys al frontis; té un gruix de 43 centímetres i 57 d'alt; és com un banc. Un portal rectangular amb un frontó circular que inclou una petxina en relleu està obert a la façana principal a ponent; un òcul atrompetat es troba a mitja alçada; totes dues obertures tenen el marc en pedra granítica grisa; una cornisa angular corona el frontis.

Dimensions: 20'19 x 4'74 x 7'50 respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 13'77 x 5'04 x 5'25.

Arquitecte: el mestre de cases Pere Batlle, de Lloret; pel que fa a la façana, el mestre de cases Joan Font, de Vic; per la reconstrucció després del 1939, Josep Maria Pericas.

Guarda una imatge de la Mare de Déu del Roser del segle XVI.

Campanar modern amb base romànica del segle XIII. Té planta rectangular (5'95 x 6'85 m). Els seus murs són de maçoneria amb carreus granítics a les cantoneres i un sòcol que és continuació del que recorre la base del temple. El cos superior on s'ubica la cel·la és d'un perímetre lleugerament més reduït que el primer; els seus paraments són de carreus també granítics ben escairats desiguals i força ben alineats; està coronat per una minsa cornisa amb alguna gàrgola i merlets esglaonats als angles; una agulla piramidal d'obra arrebossada ho cobreix tot. La cel·la queda oberta amb dos finestrals d'arc de mig punt de maó a les cares nord i oest, i amb un a cadascuna de les de llevant i migdia; hi penja una campaneta; unes senzilles motlures es troben a mitja alçada del primer cos i a la base de la cel·la.

Per accedir-hi, una escala de pedra, sense barana, arrapada al mur, puja per la banda nord del braç del transsepte des del fons de la capella que es troba en aquest punt; per una trapa s'accedeix a les golfes i des d'allí, per una escala de mà de fusta i a través d'una trapa de reixat metàl·lic s'entra a la cel·la coberta per una agulla piramidal bellament treballada pel seu interior amb maons ben disposats.

Situació: damunt el braç nord del transsepte, tocant a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 19'17 metres.

Esveltesa: 2,8; és un exemple clar de campanar robust i gens esvelt tot i la seva alçada.

SANTA AGNÈS DE MALANYANES

Santa Agnès

Altitud: 200 metres.

Municipi de la Roca del Vallès

Església aixecada en estil gòtic cap el 1306; conserva elements romànics dels segles XII i XIII d'un temple anterior; fou modificada posteriorment; les restes romàniques es troben en part del frontis i en un fragment de l'absis semicircular visible només des de l'interior. Les modificacions es feren al llarg dels temps fins a finals del XIX; fou restaurada el 1956. Consta d'una nau amb capçalera rectangular i cor als peus; una segona nau, a l'esquerra de la principal, només recorre la meitat de l'església; estan cobertes per voltes de canó lleugerament apuntades damunt arcs torals de peces granítiques; del mateix material són les nervadures gòtiques de les capelles laterals; uns i altres descasen en mènsules renaixentistes decorades amb caparrons. Els muntants, els arcs i les motlures renaixentistes són de granit gris; els murs tenen paraments de carreus mitjans picats amb poca cura. El frontis té un portal romànic atrompetat amb quatre arquivoltes lleugerament apuntades que descansen en dues fines columnetes per banda alternant amb antes; un timpà nu queda sobre la llinda ornada amb un treball epigràfic. Un ampli porxo amb teulada d'un sol vessant precedeix el frontis; es recolza en tres columnes i un pilar que s'aixequen sobre un mur o podi que el tanca menys per la banda de migdia on unes poques grades en faciliten l'accés; per damunt del porxo, a mitja alçada, apareix una rosassa atrompetada i motllurada i la cornisa angular amb una creu de

pedra al cim.

Guarda diversos retaules barrocs: el de l'altar major, dedicat a la patrona, atribuït a l'escultor Jaume Roig (1681), els de Sant Bartomeu (1705) i Sant Isidre (1627) dels escultors Segimon Rovira, pare i fill, els del Sant Crist i del Roser (1604) anònims, i una talla de la Mare de Déu de finals del segle XVII. Sota el porxo s'hi troba una gran i bonica pica baptismal romànica decorada amb uns arcs cecs distribuïts en dos nivells; el seu estat és força deteriorat.

Campanar del segle XVI amb una possible base romànica. Té una planta gairebé quadrada (6'00 x 6'50 m). Està coronat per un terrat amb barana de merlets esglaonats. Els seu murs de petits carreus irregulars mostren una gran nuesa només trencada per alguna petita finestra rectangular a mitja alçada a cada cara; la base està atalussada. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, dos a les cares nord i sud i un a les altres; hi pengen campanes. Per una porta oberta a la capçalera de la nau s'accedeix a l'interior del campanar on hi ha una escala de cargol de pedra picada que arriba fins a la cel·la.

Situació: adossat a la façana lateral sud, prop de la capçalera encarada a llevant.

Alçada: 26'35 metres.

Esveltesa: 4

SANTA COLOMA SASSERRA

Santa Coloma

Altitud: 864 metres.

Municipi de Castellcir

Església romànica del segle XII sobrealçada i modificada el 1673 i al 1820 amb capelles laterals. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó i capçada per un absis semicircular sobrealçat. El frontis té un portal en arc de mig punt dovellat i emmarcat amb grans peces, un òcul motllurat a mitja alçada i una petita finestra en arc de punt rodó al damunt i sota mateix de la cornisa motllurada; una creu de pedra s'aixeca al cim. Els seus murs tenen paraments de carreus mitjans ben escairats en pedra marronosa a la part baixa i blanquinosa a mitja alçada i matussers o amb tècnica de maçoneria en el sobrealçat.

Dimensions: 16'80 x 4'90 x 8'30 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 10 metres.

Campanar romànic. Té planta quadrada (3'25 x 3'25 m). Està coronat per una cornisa amb teules sobreposades i una teulada a quatre vents. La cel·la queda oberta amb finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara; hi penja alguna campana. En el primer cos romànic són visibles alguns arcs cecs al mur nord i finestres geminades tapiades; el cos superior amb la cel·la, d'època posterior al romànic, té un perímetre un pèl més reduït que el primer però els paraments estan constituïts per carreus més ben escairats que en el primer tot i que irregulars. Per l'interior hi puja una escala de cargol de pedra i maó fins a unes tres quartes parts de l'alçada; l'última part, de l'alçada d'un home, es feta recentment de peces metàl·liques.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al nord-oest de la façana principal encarada a ponent, encara que una mica endarrerit.

Alçada: 12'20 metres.

Esveltesa: 3,7

SANTA EULÀLIA DE RONÇANA (al poble "Santolària") Santa Eulàlia de Mèrida

Altitud: 175 metres.

Església del 1381, engrandida el 1577, refeta, per ampliar-la, cap del 1880. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes sobre cinc arcs torals de mig punt, un d'ells com arc presbiteral; una imposta classicitzant motllurada recorre la seva base; unes pilastres de poc relleu arriben al terra des de sota dels arcs torals. La capçalera és semicircular de la mateixa amplada que la nau. Té cancell i un cor amb barana de balustres de fusta que descansa en un arc rebaixat i una volta de llunetes. El frontis, restaurat el 2001, arrebossat i pintat en gris clar, té una portalada classicitzant del segle XVII amb un portal rectangular flanquejat per semi-columnes jòniques sobre pedestals, un entaulament i un frontó triangular en angle recte, tot en pedra grisa fosca; s'hi accedeix per un sistema de grades amb baranes metàl·liques. Els murs són de maçoneria de pedra marronosa.

Dimensions: 22'80 x 8'38 x 12'21 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals en fa 18'44.

Campanar del segle XVI. Té planta quadrada (5'54 x 5'54 m) i està coronat per una cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats de maó. Els seus murs tenen paraments de petits carreus irregulars de pedra marronosa i carreus mitjans ben escairats a les cantoneres. El cos superior, que té una esfera horària, és de maó vist, modern, de cap els anys trenta del segle XX. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb balustrades, un a cada cara; hi pengen campanes. Sobre el terrat hi ha una estructura metàl·lica, molt sòlida, per sostenir les campanetes horàries; aquesta estructura no s'ha tingut en compte a l'hora de mesurar l'alçada. Els seus murs presenten una gran nuesa, només alterada per dues finestres sageteres a la part baixa.

Cal fer constar que aquest campanar, lamentablement, es troba bloquejat per un lleig mur que tanca un petit pati i que dificulta el càlcul de l'alçada i no permet veure la magnífica torre en tota la seva estructura.

Situació: adossat al mur lateral sud, damunt les capelles de l'ala dreta del temple; es troba més o menys proper a la capçalera de la nau.

Alçada: 21'30 metres.

Esveltesa: 3,8

SANTA MARIA DE MARTORELLES Santa Maria

Altitud: 181 metres.

Església romànica construïda al segle XI i consagrada el 1105; hi ha vestigis d'una anterior preromànica. Consta d'una nau de quatre trams coberta amb una volta de canó sobre tres arcs torals, dos apuntats i un tercer de mig punt; fou ampliada amb dues capelles laterals per banda al segle XV en estil gòtic; al segle XVIII s'hi féu l'actual façana de pedra calcària en estil neoclàssic; després de la guerra civil, entre 1953 i 1957 s'amplià i es construï el nou baptisteri. Els seus murs tenen paraments de peces granítiques extretes de pedreres del terme i bastits amb tècnica de maçoneria. L'absis romànic és semicircular sense cap decoració i amb paraments de carreus irregulars; té un sòcol atalussat per salvar el desnivell del terreny. El portal principal en arc rebaixat de pedra calcària té un escut superior amb l'anagrama de l'Assumpció i les claus de sant Pere; a la part alta hi figura un òcul atrompetat sota una cornisa de silueta sinuosa convexa al centre amb petits pinacles als extrems.

Campanar amb una base romànica i cos superior modern. Té planta rectangular (4'60 x 4'00 m) i està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb barana de merlets esglaonats de maó. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, una a cada costat, desiguals d'alçada i amplada; hi pengen campanes; el seu sòcol atalussat és modern.

Per dins hi ha una escala de cargol; avui dia està en molt males condicions, no és accessible i

ple de deixalles que fan d'aquest campanar un cau d'animalons poc recomanables. Té una porta exterior a la que s'accedeix per una escala de pedra sense barana adossada als baixos atalussats de l'absis; també s'hi pot accedir des de dins del temple. Els murs són de petits carreus grossers disposats en filades uniformes; estan despullats d'elements decoratius.

Situació: adossat al mur nord tocant a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 18'40 metres.

Esveltesa: 4

SANTA MARIA DE PALAUTORDERA Santa Maria

Altitud: 200 metres.

Església del gòtic tardà aixecada entre el 1562 i el 1588. Consta d'una nau de quatre trams coberts per voltes de creueria sobre quatre arcs torals apuntats i capçada per un absis poligonal de set costats; està acompanyada de capelles laterals obertes per arcs apuntats i cobertes per voltes de creueria. El cor amb una bonica barana antiga de balustres de fusta ben conservada descansa en un arc i una volta de creueria rebaixats. Un cancell digne de fusta mostra senyals d'envelliment.

Els murs exteriors presenten avui (2000, quan s'han fet reformes) paraments arrebossats. El frontis té una portalada gòtica flamejant de pedra carreuada amb un portal rectangular emmarcat d'arquivoltes apuntades flanquejades per dos fins pinacles gòtics adossats al murs; el timpà format al damunt de la llinda està decorat amb un baix relleu i té una imatge de la patrona; una rosassa motllurada queda oberta al seu damunt i, sota la cornisa angular amb una creu de pedra, hi ha obertes tres petites finestres d'arc de mig punt, la central més alta; a les cantoneres del frontis en sobresurten dos contraforts motllurats que arriben fins a la cornisa. Uns finestrals oberts damunt les capelles laterals deixen ben il·luminat l'interior. L'absis, al seu interior, té adossades a mitja alçada tres imatges, la central és el Santcrist i les dues laterals són la Mare de Déu i el Sant Projecte, totes elles del 1966.

Dimensions: 29'65 x 9'03 x 14'31 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; des del fons de les capelles laterals en fa 16'09 d'amplada total.

Campanar de planta cilíndrica, amb un diàmetre, als baixos atalussats, de 6'20 metres, amb aspecte de torrassa militar, segurament antiga torre dels segles XI al XIII corresponent al palau que va donar nom a la població. Els baixos, oberts a la nau de l'església, corresponen a l'actual baptisteri; estan coberts per una volta semiesfèrica. El cos aixecat al capdamunt de la torre, hexagonal, és gòtic; està dividit en dos per una motllura; el superior fa de cel·la amb les finestres d'arc lleugerament apuntat, una a cada cara. El coronament, amb una minsa cornisa i uns merlets esglaonats, té una coberta sobre la qual s'aixeca una agulla piramidal de base quadrada. Els murs de la torre són de paredat i amb el morter de calç que ho cimenta força visible; el cos hexagonal és de petits carreus ben escairats. Les parets nues només mostren una petita obertura a mitja alçada.

Es puja per l'interior del campanar a partir del cor per una escala de cargol de fusta i ferro fins a la primera planta; després segueix una escala de fusta que va de paret a paret; avui (març 2009) està en molt mal estat i en procés de reparació.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 33'00 metres.

Esveltesa: 5,3

SANT CELONI Sant Martí

Altitud: 155 metres.

Església barroca aixecada entre el 1634 i el 1680 (inaugurada el 10-11-1703); la data sota cornisa del 1762 és l'any de finalització de l'esgrafiament del frontis; al damunt de la portalada hi figura la del 1753, data de la finalització de la façana. Consta d'una nau de sis trams, un amb el cor, coberts amb voltes de llunetes damunt cinc arcs torals de mig punt; sota la volta recorre tota la nau una àmplia imposta motllurada i unes pilastres toscanes que es corresponen amb els arcs torals; un absis poligonal de set costats amb robustos contraforts exteriors fa de capçalera; inclou el presbiteri cobert per una volta de quart d'esfera sobre nervis units en una clau de volta decorada amb relleus. El cor descansa en un arc carpanell i en una volta de llunetes; uns passadissos recorren tot el llarg de la nau per damunt de les sis capelles per banda ubicades entre els contraforts.

La façana principal mostra un magnífic i valuós esgrafiament en tota la seva superfície en estil barroc català obrat entre el 1753 i el 1762 per un autor avui no conegut. El frontis té una gran portalada de marbre blanc de Gualba amb el portal en arc rebaixat, marc estriat flanquejat per unes robustes pilastres, un entaulament i un frontó interromputs per decoració barroca; al damunt, una fornícula bellament ornada a l'entorn aixopluga una abarrocada imatge del patró; una rosassa motllurada és visible a mitja alçada; corona el frontis una cornisa amb curvatura convexa al centre decorada amb una motllura composta, un pinacle amb creu metàl·lica al cim i una petita espadanya al cantó dret. Un sòcol format per dues filades de grans carreus matussers recorre tota la façana principal.

Els murs laterals i posteriors són de maçoneria i paredat amb carreus a cantoneres; al lateral de ponent s'hi obre un portal del 1652 que comunicava amb l'antic fossar; és rectangular amb una llinda de pedra de grans dimensions i muntants de grossos carreus; una petita fornícula al damunt acull una creu; a la pedra superior hi ha un baix relleu simbòlic.

Dimensions: 41'47 x 12'29 x 18'64 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 20'86 metres.

Arquitecte: Francesc Folguera (1891-1960) pel que fa a la reconstrucció del 1940.

Guarda una imatge abarrocada del patró a la fornícula del frontis, del 1953, de l'escultor local Lluís Montané; d'ell mateix és la imatge en marbre policromat de sant Martí en actitud serena ubicada a l'altar major; tot l'absis està decorat amb pintures sobre la vida del patró obra del 1960 d'Isidre Roig de Casas; un gran baldaquí del 1953 de l'arquitecte Francesc Folguera cobreix l'altar major; una imatge de la Mare de Déu del Puig, del 1944, és de l'escultor Josep Maria Camps Arnau. Altres imatges i pintures es troben en diversos altars laterals i es guarda també a la rectoria la "Verge dels Àngels" de la parròquia de la Costa del Montseny, imatge gòtica en alabastre policromat del darrer quart del segle XIV de 75 cm d'alçada.

Campanar barroc coetani del temple. Té planta gairebé quadrada (5'95 x 6'34 m); un segon cos octagonal irregular de construcció tardana està dividit en dos per una fina motllura, el primer amb l'esfera d'un rellotge a la cara frontal; el segon, on s'ubica la cel·la, queda obert amb quatre finestres d'arc apuntat, una a cada cara alterna; està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb barana calada; està dividit interiorment en tres pisos. Els seus murs són de paredat de còdols de color fosc amb carreus grans de pedra granítica gris blanquinós a les cantoneres.

Per una porta sota el cor entrant al temple a l'esquerra s'accedeix al seu interior per on puja una escala del tipus català damunt voltes molt reforçades per maons i aferrada a la paret interior; deixa un ampli ull central; els graons són de pedra gris i té una barana d'obra enguixada i amb passamà de pedra o rajola blanca. Gairebé al capdamunt es transforma en escala de cargol d'obra per l'interior d'un cos cilíndric adossat al mur de ponent. A la cel·la hi pengen quatre grans campanes. Per arribar al terrat hi ha una escala de gat protegida per arcs metàl·lics que hi accedeix per una trapa coberta per una tapa de fusta.

Situació: sobre les capelles laterals de l'ala esquerra del temple; en sobresurt lleugerament;

queda molt proper a l'angle sud-oest del frontis encarat a migjorn.

Alçada: 34'25 metres.

Esveltesa: 5,4

SANT ESTEVE DE PALAUTORDERA Sant Esteve

Altitud: 225 metres.

Església amb restes romàniques del segle XII com l'arc presbiteral i alguns panys dels murs sud i nord on encara són visibles arcs cecs propis de l'estil llombard; sofrí modificacions importants el 1581 i als segles XIX i XX. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó de mig punt sobre dos arcs torals; té dos transseptes; un d'ells travessa el presbiteri; l'altre hi té una cúpula sobre trompes al creuer que sosté el campanar; està capçada per una absis semicircular prolongat per un tram amb volta de canó sobre un arc toral de mig punt amb decoració pintada tant a la volta com a la semi-cúpula de l'absis. Un cor amb una barana de balustres de fusta descansa en un arc carpanell i una volta de creueria rebaixats; el cancell vidriat és d'estructura senzilla. La façana principal, posterior al 1939, amb un mur de paredat, té un portal rectangular amb el marc motllurat envoltat d'arquivoltes en arc de mig punt que deixen un timpà pintat amb la imatge del patró; hi ha un gran òcul a mitja alçada i una cornisa angular amb creu al cim.

Dimensions: 24'02 x 5'89 x 8'52 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte amb el creuer que sosté el campanar en fa 14'25 x 4'32 x 7'37; el que travessa el presbiteri en fa 18'98 x 4'80 x 5'86; té una lluernia coberta per un petit cupulí al braç esquerre que arriba als 8'60 metres d'alçada. La cúpula sobre el creuer arriba als 12'05 metres.

Campanar de planta quadrada (6'30 x 6'30 m) coronat per una cornisa amb merlets esglaonats i una agulla piramidal d'obra amb un arrebossat. La cel·la té finestres d'arc de mig punt, dues a cada cara. Una escala exterior permet arribar al portal obert a la cara frontal des de la teulada de l'església fins a la cel·la amb una successió de passos difícils i perillosos. Els seus murs són de paredat amb barreja de carreus grans, còdols i maó.

Situació: sobre el creuer i, en part, també sobre la capçalera.

Alçada: 20'50 metres. Per la seva situació resulta de difícil accés i el càlcul de l'alçada l'he hagut de fer a base de la suma dels diversos nivells mesurables: una petita aventura.

Esveltesa: 3,2

SANT FELIU DE CODINES Sant Feliu

Altitud: 500 metres.

Església barroca aixecada entre el 1698 i el 1754; fou destruïda el 1936 i refeta entre el 1940 i el 1948. Consta de tres naus, d'un transsepte amb cúpula i llanterna al creuer, i capçalera recta; les naus tenen cinc trams, un d'ells amb el cor, un altre és el transsepte; la central està coberta per una volta de llunetes damunt arcs torals de mig punt i una imposta motllurada classicitzant; unes pilastres es corresponen a cada arc toral; les laterals tenen voltes d'aresta i estan separades de la central per arcs formers de mig punt sobre pilars quadrats de carreus grans i ben escairats; al creuer s'aixeca una cúpula semiesfèrica inclosa en un cimbori quadrat amb una llanterna o cupulí format per un prisma octagonal amb finestres estretes i llargues a cada cara i teulada piramidal baixa. El frontis es troba arrebossat i pintat en un color rosa clar; té una portalada barroca amb el portal rectangular de marc motllurat flanquejat per unes pilastres toscanes adossades als muntants, arquiteu llis, cornisa motllurada i un frontó circular truncat amb la imatge del patró en baix relleu;

un òcul motllurat i atrompetat es troba a mitja alçada i, al capdamunt de tot, un frontó triangular en el cos central amb una creu al cim; una cornisa còncaua cobreix les ales; altres dos òculs es troben a la part baixa enfrontats a les naus laterals. Els seus murs laterals són de paredat amb carreus a les cantoneres;

Dimensions: 34'14 x 8'14 x 12'46 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total de les tres naus fa 19'19 metres, la cúpula arriba al 17'62 i amb el cupulí als 23'67; el transepte al seu torn en mesura 19'19 x 8'67 x 12'60.

Guarda a la sagristia dos capitells preromànics del segle X que segurament deurien procedir del primitiu temple local avui desaparegut i del que se'n deurien aprofitar algunes pedres.

Campanar barroc del segle XVIII reconstruït el 1954. Té un primer cos de planta quadrada (7'65 x 7'65 m); el segon octagonal està dividit en pisos per unes motlures, una d'elles situada al capdamunt del primer cos quadrat, altres dues que limiten un primer pis al cos octagonal on hi ha oberts uns òculs a la part alta i finestretes rectangulars a la baixa, i la tercera a l'arrencada dels arcs dels finestrals de la cel·la on hi pengen algunes campanes. Està coronat per una cornisa motllurada amb gàrgoles als angles i un terrat amb balustrada i pinacles de bola a cada cantonada; en sobresurt, al centre, el cap d'escala cobert amb una teulada piramidal. Els murs exteriors són de paredat i amb carreus a les cantoneres; tenen un arrebossat en bon estat en el segon cos.

A l'interior cal destacar la seva escala de cargol de pedra picada fins a un primer pis on hi ha obert al centre del terra un ull vidriat circular que il·lumina una capella lateral al costat de llevant del presbiteri i que es troba a la base del campanar. Per damunt del primer pis tot l'interior està recobert de paraments de maó que formen unes arcades de mig punt a cada costat que arriben fins a sota de la cel·la on s'uneixen formant una volta semiesfèrica amb un gran ull central; aquest gran espai cupular es troba a una alçada de 14'40 metres i presenta al damunt una estructura cònica que arriba als 18'93 metres; de fet és l'estructura on s'aguanta l'escala de cargol que puja al terrat. Les arcades descansen en uns pilars que reposen en mènsules; són de maó vist i deixen un espai entre elles i els murs del campanar; en aquest espai hi puja una estreta escala de maons sobre voltes del tipus català amb barana metàl·lica; arriba fins a la cel·la. Al centre d'ella, cobrint l'ull central obert del terra que es correspon amb el que es troba al capdamunt de la cúpula ja descrita, s'eleva una escala de maó vist sobre una volta seguida d'estructura helicoidal, d'aspecte gaudinià; gira entorn d'un cilindre lleugerament cònic fins a sortir al terrat on queda aixoplugada per una torrella d'obra amb teulada cònica baixa damunt de la qual una estructura metàl·lica treballada sosté una creu i el parallamps no tinguts en compte per calcular l'alçada.

L'escala interior de maó vist amb l'estructura de cúpula del gran espai interior i la de cargol gaudiniana, de gran efecte i solidesa, és una obra feta després del 1939 sota la direcció de l'arquitecte Isidre Puig i Boada.

Situació: adossat al costat de la capçalera fent-hi angle al sud-est.

Alçada: 33'30 metres, calculada des del nivell de l'església i no del barranc veí, on només i baixa un dels seus murs.

Esveltesa: 4,3

SANT FOST DE CAMPSENTELLES Sant Faust

Altitud: 150 metres.

Església aixecada entre el 1939 i el 1941. Consta de tres naus separades per columnes de maó fosc damunt les quals descansen sis arcs formers de mig punt; la coberta a dos vessants cobreix les tres naus que presenten un sostre de cassetons damunt encavallades de fusta treballades amb calats moderns; està capçada per un absis semicircular; les laterals també queden cobertes per

sostres inclinats de fusta. El frontis està precedit per un atri porticat damunt del qual s'hi troba el cor; l'atri de tres arcs de mig punt a la cara frontal i un més a cada costat està protegit per una tanca reixada metàl·lica; per damunt del porxo la façana queda oberta per cinc allargassats finestrals en arc de punt rodó oberts en un mur arrebossat i emblanquinat i coronat per una cornisa angular motllurada amb una creu metàl·lica al cim. Tots els murs estan arrebossats i pintats de blanc amb els marcs de portals i finestrals de maó rogenc.

Dimensions: 35'15 x 9'57 x 10'08 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'atri té una fondària de 3'85 metres i queda inclòs en la llargada ja indicada del temple; l'amplada total de les tres naus fa 14'37 metres.

Arquitecte: Marià Romaní.

Campanar coetani del temple. La seva planta és rectangular (4'20 x 4'80 m); un segon cost té els caires aixamfranats. Està coronat amb una destacada cornisa i una teulada a dos vessants. La cel·la queda oberta amb finestres d'arc de mig punt, dues als costats nord i sud i una a cadascun dels altres dos. Hi pengen tres campanes mitjanes i altres dues de grans amb el nom de *Fausta* i *Roser* procedents d'una foneria holandesa i beneïdes el 4 de març del 2001. Els seus murs són de maó d'un gruix de 60 centímetres; estan arrebossats i emblanquinats amb bandes verticals en relleu als caires a manera de lesenes cantoneres; tenen algunes finestretes en arc de mig punt a diversos nivells en les seves cares. Una escala de graons de maó sobre voltes catalanes, arrapada als murs i que deixa un ull central arriba fins a la cel·la.

Situació: adossat i recolzat en el mur de la façana lateral sud, prop del porxo i amb la rectoria a l'altre costat.

Alçada: 19'50 metres.

Esveltesa: 4

SANT PERE DE VILAMAJOR Sant Pere

Altitud: 305 metres.

Església aixecada en estil del gòtic tardà cap el 1581 i consagrada el 1600; ha estat restaurada entre el 1986 i el 2002. Consta d'una nau de cinc trams coberts amb voltes de creueria i capçada per un absis poligonal de cinc costats reforçats per l'exterior amb robustos contraforts. El cor amb barana de balustres de fusta descansa en un gran arc carpanell i una volta baixa de creueria. Sota d'ell hi un atri separat de la nau per una gran vidriera emmarcada per treballs de ferro forjat. Per l'interior està pintada de blanc i els nervis, els arcs apuntats dels altars laterals i les pilastres dels seus murs de separació mostren peces de pedra granítica grisa. Els murs exteriors tenen paraments de paredat coberts amb un arrebossat matusser pintat amb un to rogenc pàl·lid.

Un comunidor, torre de planta quadrada i coronada de merlets, flanqueja el frontis en l'angle sud-oest; pel seu interior hi puja des del cor una escala de cargol d'obra per dins d'un cos cilíndric; en un primer gran replà una porta dóna sobre les voltes; al capdamunt hi ha una estança amb quatre finestres rectangulars, una a cada cara; està coberta per una obra recent de bigues de formigó.

Al frontis arrebossat i pintat d'un color crema força descolorit s'hi va obrir al segle XVII el portal rectangular abarrocat amb columnes corínties adossades als muntants, un entaulament i un frontó corbat amb volutes i truncat amb un pinacle intercalat adossat com dos altres més sobre l'arc; al seu damunt hi ha una rosassa motllurada que il·lumina el cor i sota una minsa cornisa angular i ha tres finestres rectangulars que airegen les golfes de damunt les voltes.

Al lloc que ocupa, antigament s'hi trobava el castell feudal dels comtes de Barcelona batejat com "el dels Berenguers" per ser-ne aquests comtes els primers en ocupar-lo. La zona del poble on es troba rep el nom de La Força. Molts dels materials d'aquest castell foren aprofitats per l'edificació

del temple.

Dimensions: 30'27 x 9'79 x 14'42 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la profunditat de l'atri de 4'87 metres és una mesura inclosa en la llargada. L'amplada total comptada des del fons dels altars laterals fa 16 metres.

Guarda modernes obres de ferro forjat com la gran creu que presideix l'altar major, la base de l'altar i l'ambó, treballs tots de Josep Plandiura. Té la capella fonda propera a la dreta de l'altar major ornada per un multicolor fresc obra de l'artista Raül Galusca, del 2002. El sòcol de l'absis està recobert d'un treball de ceràmica de l'artista Antoni Cubelles.

Campanar romànic del segle XI, exempt. Té planta quadrada (5'70 x 5'70 m). Es tracta d'una antiga torre de defensa del castell comtal; està bastit amb paraments de carreus petits ben alineats, mitjans en les cantoneres, tots d'un color vermellós de pedra arenosa (gres). S'hi entra per una porta oberta en el mur nord. Presenta dos pisos de finestres separats per un fris d'arcuacions cegues; en convertir-se en campanar parroquial, després d'alguna destrucció en la seva part alta refeta al segle XIII, va ésser apujat. Deuria tenir un tercer pis que va ser eliminat en les reformes del segle XVIII i va ser substituït per una cornisa motllurada i una coberta plana coronada de merlets esglaonats de maó vist. Al llarg de tot el prisma s'obren algunes espitlleres i en els dos pisos superiors les finestres tenen estructura geminada a cada cara a excepció de les cares nord i sud de l'últim; les que hi tenia foren substituïdes per altres de més amples a fi de poder-hi introduir les campanes que en aquell moment eren més grans que en el romànic.

El gruix de la base fa 1'75 metres; és de 1'60 a l'alçada de les finestres. L'amplada de les finestres geminades és de 2 metres i l'alçada fins a la dovella clau del seu arc de mig punt en fa 2'38.

L'escala de cargol inclosa dins del gruix del mur, amb una amplada de 53 cm arriba fins a un primer pis; a la resta dels pisos s'hi accedeix per escales de mà. El gruix del mur des de l'interior de l'escala, calculat en les sageteres que la il·luminen, és de 60 centímetres.

Situació: exempt, davant de l'angle sud-est del frontis de l'església, separat un metre seixanta d'ella.

Alçada: 27'40 metres.

Esveltesa: 4,8

SANT QUIRZE SAFAJA Sant Quirze

Altitud: 625 metres.

Església barroca. Consta de tres naus; la central està coberta amb una volta de llunetes damunt tres arcs torals i amb una decoració simulant nervis; les laterals de dos trams amb voltes ogivals queden separades de la central per columnes. Té un cor al peus damunt el cancell. Un absis romànic llombard semicircular (segle XI) amb arcs cecs sota la cornisa motllurada, lesenes i carreus ben escairats i ben disposats en filades uniformes es troba mig amagat per les obres de reforma del segle XVII (1610 a 1649). El frontis té un portal renaixentista en el que hi figura la data de 1640 a la llinda i amb grades al seu davant; té marc rectangular i motllurat flanquejat per pilastres decorades amb relleus i adossades als muntants, un entaulament dòric, un frontó triangular amb tres pinacles de bola adossats al mur situats sobre els tres angles; més amunt apareix un òcul sota de la cornisa angular. Els seus murs estan arrebossats i pintats d'un color crema.

Guarda un relleu amb una Pietat de l'escultor del segle XX Frederic Marès; també s'hi conserva una imatge de marbre de la Mare de Déu del Roser, i una pica baptismal de finals del romànic.

Campanar barroc aixecat entre el 1670 i el 1677 similar al de Castellterçol. Té un primer

cos baix de planta gairebé quadrada (6'70 x 6'65 m); el segon és octagonal irregular. Està coronat per una minsa cornisa amb vuit gàrgoles, una a cada angle, i un terrat amb balustrada i alts pinacles amb bola sobre dels pilars dels caires. La cel·la bastida amb carreus ben escairats queda oberta amb vuit finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara, estrets als costats curts; pengen campanes als dels costats amples. Els seus murs estan arrebossats amb carreus en relleu a les cantoneres i ornats amb motlures senzilles, dues sota finestrals i una a l'arrencada dels seus arcs.

Situació: adossat a l'angle nord-est de la capçalera orientada a llevant.

Alçada: 25'06 metres.

Esveltesa: 3,7

SANT SEBASTIÀ DE MONTMAJOR

Sant Sebastià

Altitud: 500 metres.

Municipi de Caldes de Montbui

Església romànica del segle XI; sofrí modificacions posteriors que no amaguen pas el conjunt romànic. Consta d'una nau, d'un transsepte i d'una capçalera formada per un absis principal rectangular i per tres absis menors semicirculars, dos de petits en el transsepte en paral·lel al central i, el tercer, a l'extrem del seu braç sud; tots ells presenten arcs presbiterals de mig punt i estan coberts per voltes de canó; externament tenen decoració llombarda a base de lesenes i arcuacions cegues sota cornisa; el major la té en els tres costats. Els seus murs són de carreus petits, matussers i disposats en filades regulars. Ha estat reproduïda en part al Poble Espanyol de Barcelona.

Dimensions: 15'00 x 5'00 x 6'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; la llargada total del transsepte en fa tretze.

Guarda pintures al fresc a l'absis del pintor noucentista sabadellenc Antoni Vila Arrufat (1894-1989); també guarda un retaule renaixentista anònim.

Campanar romànic una mica posterior a l'obra de l'església. Té planta quadrada de 2'50 metres de costat. Està coronat per una cornisa i una teulada a quatre vents sobre una falsa volta piramidal de carreus. Té dos pisos de finestres, el primer amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara, al segon, finestres geminades d'arc de mig punt a cada cara també. Des de la rectoria es puja al campanar que té, pel seu interior, una escala de cargol de pedra picada. Els seus murs són de petits carreus matussers amb petites dovelles als arcs.

Situació: sobre el creuer.

Alçada: 13'20 metres.

Esveltesa: 5,2

TORRETA, LA

Santa Maria del Jaire

Altitud: 135 metres. Municipi de la Roca del Vallès (en el límit del terme de Granollers)

Església moderna (1990) bastida amb murs de maó vist i oberts amb finestres rectangulars, amb aparença d'una casa de pisos. Entrada vidriada de forma rectangular sota porxo pel cantó de ponent; consta d'una nau rectangular.

Campanar de planta circular (perímetre de 15'70 m; diàmetre 5 m), coronat per una terrassa amb un pavelló cilíndric dins d'un entramat metàl·lic; gran creu metàl·lica al cim (inclosa en la mesura de l'alçada). Els seus murs són de maó vist com els del temple.

Situació: angle sud-est de l'edifici de pisos aixecat damunt l'església.

Alçada: 31'14 metres.

Esveltesa: 6,2

VALLGORGUINA Sant Andreu
Alitud: 225 metres.

Església de principis del segle XIX d'un estil neoclàssic senzill. Consta d'una nau coberta amb una volta de llunetes; té la capçalera recta. El frontis té un portal en arc rebaixat emmarcat amb dovelles i carreus de pedra blanca; al damunt, una fonda fornícula amb la imatge del patró, una rosassa a gran alçada i un petit òcul sota de la cornisa arquejada amb una curvatura convexa al centre i còncava als laterals. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats.

Campanar coetani del temple. Té un alt primer cos de planta quadrada (4'50 x 4'50 m); el segon és octagonal i està coronat per una cornisa motllurada i un terrat amb balustrada. La cel·la queda oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt amb balustrada, un a cada cara alterna; hi penja alguna campana; una motllura composta es troba a la seva base i una altra al capdamunt del primer cos; a sota d'ella hi figura un rellotge d'esfera a la cara frontal. Una escala típica catalana, arrapada als murs i sobre voltes, puja pel seu interior fins a la cel·la. Els seus murs estan arrebossats i emblanquinats.

Situació: damunt l'ala esquerra del temple fent angle al sud-oest de la façana principal orientada a migdia.

Alçada: 22'00 metres.

Esveltesa: 4,8

VALLROMANES Sant Vicenç
Alitud: 150 metres.

Església amb orígens romànics remodelada cap el 1568 i reconstruïda el 1908 en estil neogòtic. Consta d'una nau amb capçalera recta i murs de paredat arrebossats i pintats de blanc. A la dreta dels peus del temple es conserva un absis romànic semicircular de la primitiva església amb murs de grans carreus matussers i sense cap decoració. El frontis té un portal en arc apuntat amb marc de pedra rogenca així com el gran finestral triforat situat en la part alta amb un arc calat i dues columnetes, tot en pedra rogenca; està coronat per una cornisa angular amb una creu al cim també de pedra roja.

Arquitecte: Josep Maria Pericas pel que fa a la reconstrucció.

Campanar de planta quadrada (3'75 x 3'75 m) amb base romànica. Està coronat amb un terrat amb barana de merlets i, al seu damunt, una agulla piramidal de rajola vermella. Un rellotge d'esfera es troba sota terrat a la cara frontal. La cel·la queda oberta amb una finestra d'arc de mig punt a cada cara; hi pengen campanes; té alguna petita finestra a mitja alçada en les quatre cares i una porta a la seva base a tocar al mur del temple. Per l'interior hi puja una escala arrapada als murs amb un ull d'escala central; després de passar per davant de la porta que comunica amb el cor segueix fins a la cel·la; des d'ella fins al terrat hi ha una escala de gat. Els seus murs són de maçoneria de peces petites mig picades amb carreus a les cantoneres tot de pedra marronosa

Situació: adossat a l'angle sud-est de la façana principal encarada a migdia amb la qual fa un angle recte.

Alçada: 20'60 metres.

Esveltesa: 5,5

VILALBA SASSERRA Santa Maria

Altitud: 200 metres.

Església neoromànica aixecada el 1927. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó seguit apuntat i capçada per un absis semicircular cobert per un quart d'esfera. El cor descansa en un arc de mig punt. El frontis està precedit d'un porxo de 2'45 metres de fondària cobert amb una teulada de tres vessants sobre tres arcs de punt rodó i dues columnetes amb capitells d'imitació del romànic a la part frontal; té altres dos arcs als laterals; aixopluga un portal en arc de mig punt; una finestra, per sobre del porxo, també amb el mateix tipus d'arc dovellat i decorat amb un fris de dents de serra es prolonga horitzontalment. La zona alta del seu mur presenta un parament de carreus grisencs ben escairats i alineats; queda coronat per una minsa cornisa angular amb un pinacle amb creu gravada al cim. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc menys la base o sòcol d'una alçada d'un metre dotze feta de carreus amb l'exterior mig picat igual com la part alta; així, doncs, aquest frontis és com una bandera de tres franges, amb la central emblanquinada.

Dimensions: 19'45 x 5'50 x 7'50 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Arquitecte: Josep Maria Pericas.

Campanar coetani del temple. Té planta rectangular (3'00 x 5'00 m) i està coronat per una cornisa i una teulada de dos vessants amb marcada inclinació coberta amb lloses de pedra negra. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc fent fort contrast amb les teulades i el sòcol de pedra de gris fosc. La cel·la queda oberta amb dues finestres rectangulars als costats amples i tres petites obertures sota cornisa als costats estrets; hi penja una campana.

Situació: adossat a la façana lateral de llevant fent angle amb la capçalera encarada a tramuntana.

Alçada: 20'00 metres.

Esveltesa: 4

VILANOVA DEL VALLÈS Sant Esteve, santuari de Santa Quitèria

Altitud: 175 metres.

Església del 1645 que conserva restes d'una anterior romànica. Consta de tres naus, la central romànico-gòtica de volta apuntada damunt arcs torals que descansen en pilars de carreus ben escairats, i dues naus laterals renaixentistes amb una llanterna vuitavada de teulada piramidal octagonal sobre la de la dreta. Té el frontis renaixentista amb un portal rectangular flanquejat per unes fines columnes toscanes adossades als muntants, un entaulament, un frontó circular truncat amb una fornícula amb imatge al centre, una finestra atrompetada amb arc rebaixat a mitja alçada i una cornisa angular amb creu al cim. Els seus murs tenen paraments de carreus ben escairats de pedra grisencs.

Campanar de planta quadrada (5'00 x 5'00 m) amb un primer cos romànic de filades irregulars de carreus grans amb decoració d'arcs cecs als capdamunt; el segon cos del segle XVI té els paraments de carreus de granit irregulars. Està coronat per una minsa cornisa i un terrat amb una balustrada del segle XVIII de maó vist reconstruït al segle XX. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc apuntat a cada cara, algunes d'elles tapiades; hi pengen campanes.

Situació: sobre la nau de la dreta, fent angle al nord-est.

Alçada: 20'00 metres. Per estar situat enmig de les construccions de l'església i annexes, el

càlcul de l'alçada ha calgut fer-lo des de dins i amb la suma de les mesures parcials de cada cos fet que podria significar poca precisió; amb tot la considero força aproximada i, per tant, acceptable.

Esveltesa: 4

ALGUNES ESGLÉSIES SENSE CAMPANAR DE TORRE, AMB ESPADANYA, SENSE CULTE O SUFRAGÀNIES

AIGUAFREDA Santa Maria

Altitud: 425 metres.

Església del 1970; consta d'una nau amb entrada lateral, porxo, murs de maçoneria amb blocs de granit.

Arquitecte: Joan Cendolla

Campanar d'estil de postguerra, de murs simulant una torre, amb planta triangular, format pel mur del temple i dues parets altes amb format de triangles aguts a la part alta amb les bases amples (cadascuna fa, al terra, 4'60 metres de llargada i, per tant, el perímetre que forma al triangle de la base és de 13'80 metres; la seva amplada en fa 4), adossades al mur dels peus de l'església i un pèl separades per unes vidrieres; fan angle obtús i en l'aresta hi ha una obertura de dalt a baix, només reforçada per unions de formigó a la base i a diverses alçades; hi pengen campanes a la part alta. La meitat baixa està tancada amb vidres de colors. Una escala de gat permet, per dins, pujar fins a les campanes. Una creu metàl·lica al cim (inclosa en la mesura de l'alçària) forma part de l'estructura. Murs de maçoneria de peces picades i ben encaixades, com els de la resta de l'edifici.

Situació: adossat a la façana lateral, angle sud-est.

Alçada: 22'28 metres.

Esveltesa: 5,5

BERTÍ Sant Pere

Altitud: 815 metres. Municipi de Sant Quirze Safaja

Església antiga reedificada al segle XIII i modificada al XV (1437). Consta d'una nau rectangular de volta de canó apuntat i amb el portal dovellat de pedra grisa en arc de mig punt a la façana lateral sud. Els seus murs són de paredat arrebossat i pintats de blanc amb negrors i humitats.

Campanar de planta rectangular (3'55 x 4'10 m), segurament un antiga espadanya avui tancada. Té una escala de cargol dins d'un semicilindre adossat a la seva paret sud; en sobresurt la cel·la amb una teulada a dos vessants i dues finestres d'arc de mig punt a la cara oest, una més ampla que l'altra; hi pengen campanes. Els seus murs estan arrebossats i pintats de blanc amb humitats i negrors.

Situació: damunt els peus del temple, centrat en el mur de ponent.

Alçada: 13'14 metres.

CANOVELLES Sant Fèlix (Sant Feliu)

Altitud: 175 metres.

Església romànica de la segona meitat del segle XI amb una portalada del XIII ricament decorada amb columnes estriades, capitells esculpits i decoració típica del romànic visible en impostes i arquivoltes; es va afegir al frontis d'on sobresurt 0'76 metres; sis grades de pedra rogenca donen accés a l'entrada; en el superior hi figura la data de 1890; l'edifici va ser restaurat cap el 1965.

Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat avui (2008) recoberta per una capa de guix; està capçada per un absis semicircular amb decoració llombarda a base d'arcs cecs sota cornisa; una absidiola perpendicular a la nau situada a la banda de migdia, tocant a la capçalera, ha estat refeta recentment. El cor als peus descansa en un arc i una volta rebaixats; dos poc profunds

altars laterals, un per banda, estan oberts amb un arc de mig punt en els murs que tenen un gruix destacat de 1'33 metres, a base de carreus petits i grossers disposats en filades uniformes, barrejats els de pedra clara i els rogencs, com un mosaic.

Dimensions: 20'35 x 4'75 x 8'12 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 6'70 metres.

Guarda alguns elements epigràfics romans, una imatge que és una reproducció de la romànica de la Mare de Déu de Bellulla i que es va perdre en l'ensulsiada del 1936 i una pica baptismal de marbre blanc sobre un peu tornejat.

Campanar d'espadanya centrat sobre el mur del frontis encarat a ponent. El formen tres robustos pilars de 1'60 metres de gruix, entre els quals es troben dos ulls amb campanes amb recobriment d'una teulada a dos vessants. L'espadanya, des de l'inici dels pilars, fa 6'10 metres d'alçada; és una obra del segle XX de quan es va restaurar el temple; també s'hi va obrir una porta al cor per on accedir a l'espadanya a través d'un graons de pedra picada sobre del costat dret de la teulada.

Alçada: 14'36 metres.

LLIÇÀ D'AMUNT Santa Justa i Santa Rufina, ermita, antiga parròquia

Altitud: 160 metres.

Església amb orígens preromànics aixecada bàsicament a principis del segle XI amb una nau rectangular a la qual s'hi va afegir cap el 1101 un absis semicircular d'estil llombard amb lesenes i arcs cecs sota cornisa; al segle XVI es va reformar el frontis i s'hi va afegir el campanar d'espadanya i al XVIII s'hi adaptà una capella lateral a la banda esquerra, la del Roser. Durant la guerra civil va perdre la volta; es va restaurar tota l'obra a partir del 1975 i quedà completada el 1982. Els seus murs són de petits carreus de pedra grisencs barrejats amb altres de marronosos tant per l'interior com per l'exterior on hi predomina, tanmateix, la maçoneria de peces mig picades.

La nau té un arc toral de mig punt damunt del qual descansa un sostre d'embigat de fusta; la capella lateral també està coberta amb el mateix sistema; l'absis està obert amb una doble arcada i prolongat un tram coberts tots amb voltes de pedra vista i introduïts per un arc presbiteral de mig punt. Té una entrada al mur de migdia i una altra, closa avui, al de ponent; aquest últim és un senzill portal en arc de mig punt mentre que el de la banda sud és un portal renaixentista rectangular ornat amb una petxina sobre la llinda i dues senzilles pilastres a banda i banda; té també al centre d'aquest mur un òcul sota cornisa. Uns bancs de pedra estan adossats al mur de migdia per l'interior i units a uns altres davant mateix de l'absis que deixen un petit pas central; són de maçoneria amb molt de calç visible. A la banda nord, proper al frontis, hi ha un gran contrafort per fer un reforç als murs frontal i lateral que sostenen l'espadanya.

Dimensions: 12'29 x 4'20 x 6'87 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de la capella fa 9'15 metres.

Campanar d'espadanya amb ulls a dos nivells, dos al primer i tres al superior, tots en arc de mig punt; com que fa angle amb un mur lateral a la banda nord, té un altre ull en aquesta banda al nivell superior també. Els seus brancals són de maó vist i el seu mur és de maçoneria barroera. La base frontal de l'espadanya fa 5'17 metres d'amplada i té el coronament horitzontal sense cornisa.

Situació: damunt mateix del mur de ponent ocupant gairebé tota la seva amplada i en part del mur de tramuntana que fa angle amb el mur frontal.

Alçada: 12'49 metres.

LLIÇÀ DE VALL Santa Maria del Vallès, ermita Obra Tutelar de Menors, Les Torres

Església d'una nau coberta amb un sostre embigat damunt arcs diafragma de mig punt que acaben en una mènsula esglaonada a mitja alçada. Un transsepte i dos trams més estan capçats per

un absis rectangular cobert per una volta de canó que es prolonga fins al terra. Tot l'àmbit està pintat de color torrat fosc menys l'absis que ho està per un color beix clar. L'exterior es troba tot ell arrebossat i emblanquinat i obert amb alts finestrals en arc de mig punt, un per tram, a banda i banda, i al frontis; tots queden emmarcats per peces grisenques i recoberts per fora d'unes robustes reixes de ferro. El frontis queda obert per un portal rectangular amb un frontó semicircular al damunt de la llinda ornat amb un relleu; queda coronat per una cornisa angular que ressegueix tots els murs. Damunt el vèrtex hi ha el campanar.

Dimensions: 20'98 x 9'96 x 10'53 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; el transsepte en fa 17'00 x 5'20 x 8'00. L'arc presbiteral de mig punt té una alçada de 6'70 metres i una llum de 6'03.

Campanar d'espadanya d'un ull amb una campana; té una base de 2'20 metres.

Situació: damunt el mur frontal cavalcant en el centre.

Alçada:

LLIÇÀ DE VALL Sant Joan, capella privada

A **Can Coll**, on hi ha una antiga capella, s'hi guardaven els anomenats Cossos Sants: els de santa Clara i de sant Vicenç. Segons s'explica (m'ho va referir mossèn Joan Massó, rector de Sant Cristòfol), a l'Edat Mitjana passaven per Lliçà de Vall, camí de Santiago de Compostel·la, cap a Caldes i Sant Cugat, pelegrins vinguts d'arreu. Un d'ells, personatge important, va caure malalt a Lliçà; el van atendre i va guarir. Va restar agraït i, per demostrar-ho, va prometre que quan tornés a Roma faria enviar a Lliçà dos cossos de sants. Van anar a cercar-los a Barcelona un cop arribats i, en pelegrinatge, els van portar fins a la capella de can Coll. Durant la revolta del 1936 van ser cremats i no s'han conservat.

La capella està situada a la planta baixa d'una antiga torre de defensa aixecada el 1576 (en una pedra als baixos de la paret de ponent hi figura aquesta data) per l'antic propietari Pere Coll. Aquesta torre té uns baixos lleugerament atalussats de grans carreus de color gris clar i coronats per una gran motllura bossellada. Tot l'interior d'aquests baixos, des de mitja alçada, està pintat en temps recents amb escenes religioses; el sostre, emblanquinat, és una volta d'aresta amb una lluneta; una gran porta de doble batent de fusta dóna accés a una capella rectangular de sostre de doble vessant damunt una biga de fusta al llarg de la nau on s'apuntalen les que sostenen els costats. La mesa de l'altar, d'un gran bloc de pedra grisa, té el frontal amb l'alfa i l'omega en relleu positiu la primera i negatiu la segona; és un disseny de l'escultor Subirachs, igual com d'ell és el Santcrist de ferro que presideix la mesa i el dosser que la cobreix a manera de baldaquí.

El 1964, aquesta capella fou afegida als baixos de la torre, de manera que queda com un tot unitari. Les dues estances mesuren, per l'interior, 5'85 x 5'82 metres els baixos de la torre, i la capella afegida 6'93 x 6'97 metres respectivament de fondària i d'amplada; per tant el conjunt té una llargada de 12'78 metres.

La torre té, damunt la planta baixa, quatre pisos, amb finestres reixades a cadascun; el primer està unit per una passarel·la, o pont llevadís, amb la casa Coll. La part superior, és un terrat que té una espadanya amb una campana batejada amb els noms de *Maria, Mercè i Montserrat*; hi fou col·locada el 1964; la barana no és visible ja que queda coberta per tots quatre costats per una teulada de vessants amb molt pendent de peces vidriades fosques verdejants que hi estan unides per peces de ferro. Avui, quan el ferro es rovella, hi ha algun despreniment. Els murs, amb els baixos de carreus, com s'ha indicat, té els caires també amb carreus grans de pedra com els de la base, en molt bon estat, i la resta dels paraments presenta un arrebossat grisenc força ben conservat.

Dimensions del campanar: la base quadrada fa 8'50 x 8'50 metres.

L'alçada fins al nivell superior de la barana, en fa 21'24, i fins al cim de l'espadanya d'un ull que s'eleva per la banda de ponent, en fa 23'83.

Esveltesa: 2,8

MARATA

Santa Coloma

Altitud: 250 metres. Municipi de les Franqueses del Vallès

Església romànica alterada per modificacions en temps posteriors. Consta de tres naus, la central romànica coberta amb una volta de canó de mig punt capçada per un absis semicircular externament decorat amb arcs cecs i lesenes sota una cornisa motllurada senzillament; aquest absis té un parament de carreus petits i irregulars; la resta dels murs actuals tenen paraments de maçoneria barroera fins i tot en el frontis, amb carreus a cantoneres; interiorment mostra murs de carreus petits, irregulars i matussers; la volta és completament feta amb paredat. Les naus laterals, que semblen d'època força tardana, de fet són estretes capelles comunicades, dues per banda, separades de la central per arcs formers rebaixats damunt un robust pilar rectangular a cada costat; les voltes que les cobreixen són d'aresta i tenen, com els seus respectius murs, un arrebossat emblanquinat.

Guarda, en el subsol, deu sitges d'origen molt antic, descobertes el 1975 en fer-s'hi obres de restauració; avui són visibles perquè es van cobrir amb vidres i estorettes protectores que permeten recordar-ho. També es conserva una imatge de la Mare de Déu del Roser del segle XVII.

Campanar d'espadanya de dos ulls amb una obertura lateral més que la converteixen en una obra de tres ulls; es troba tancada per tots els costats menys pel frontis i coberta per una teulada de doble vessant; els ulls tenen arc de mig punt de maó vist; hi pengen campanes.

Situació: aixecat damunt els peus del temple com una prolongació del frontis encarat a ponent.

Alçada: 13'79 metres.

MARFÀ

Sant Pere, sense culte

Altitud: 580 metres. Municipi de Castellcir (Osona)

Església d'una sola nau, resultat de modificar la primitiva el 1774 i de restaurar-la el 1943. Té els seus murs arrebossats i emblanquinats; el portal està obert a migdia en arc de mig punt amb marc decorat amb relleus abarrocats i muntants amb estries, motlures i capitells. Sobre l'arc de la porta hi figura la data de 1774.

Totes les pertinences d'aquesta esglésiola rural foren retirades pel que aleshores era rector de Moià cap els anys cinquanta (s. XX) i venudes. El veïnat ho lamenta i ho condemna, segons manifestació oral d'un veí (21-11-01). Es troba dins d'una propietat particular i el seu accés no és fàcil sense autorització ja que el costat accessible està tancat per un filat i els altres tenen un fort desnivell del terreny.

Campanar de planta rectangular (2'30 x 2'50 m.) que de fet correspon a la cel·la oberta amb quatre finestres d'arc de mig punt, una a cada cara, i coronat per una minsa cornisa i una agulla piramidal arrebossada.

Situació: sobre els peus de la nau, al centre del mur de ponent.

Alçada: 11'32 metres.

Esveltesa: 4,5

MOLLET

Santa Rosa, annexa a Sant Vicenç

Altitud: 80 metres. Plana Lledó, can Borrell

Església del 2000. Consta d'una nau amb presbiteri semicircular i amb un frontis envidriat sota una gran ràfec. Els seus murs són de pedra artificial pintats de blanc. Està dotada d'uns grans soterranis per a activitats parroquials.

Arquitecte: Vicenç Mutllé.

Campanar que de fet es tracte d'un gran pilar de planta rectangular (0'75 x 2'72 m), de ferro rovellat, amb un tall al capdamunt que fa, amb una barra horitzontal de color negre, el signe de la

creu. No té campana ni altaveu per cridar els fidels. No és, per tant, un campanar clàssic, però sí que és un signe d'identitat del lloc de culte catòlic, una de les funcions que han tingut i tenen els campanars de tots els temps.

Situació: exempt, a mig metre del mur del migdia.

Alçada: 23'94 metres.

MONTNEGRE Sant Martí

Altitud: 467 metres. Municipi de Sant Celoni

Església en part romànica, refeta el 1379, però molt modificada cap als segles XVII i XVIII (1776); el 1610 va refer-se la portada oberta al frontis amb un marc de pedra ben picada de color gris en arc rebaixat i protegida per una teuladeta d'un sol vessant; modernament també s'ha restaurat. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó, transsepte i capçalera formada per un absis semicircular. Els seus murs són de paredat amb barreja de pedra marronosa i negrosa; tenen carreus a les cantoneres. El frontis té damunt el portal un òcul atrompetat a mitja alçada i una minsa cornisa per damunt de la qual s'aixeca el campanar amb la mateixa amplada que el frontis, com una prolongació seva.

Campanar de planta rectangular (9'80 x 5'00 m), antiga espadanya avui tancada pels murs de l'església. La cel·la té dues finestres d'arc de mig punt emmarcades per maó vist; hi penja una campana. Està aixecada al capdamunt del frontis encarat a ponent; a un costat també hi té una finestra. Un motllura separa aquest cos de la resta del frontis; una cornisa motllurada coronada de merlets esglaonat i una agulla d'obra arrebossada són tot el que dóna de si aquest campanar que té la mateixa amplada que el frontis. Els murs del segon cos, el propi del campanar, són de maçoneria barrejada amb paredat d'aspecte poc polit.

Situació: sobre els peus del temple com una prolongació de la façana principal orientada a ponent.

Alçada: 21'00 metres.

MÓRA, LA Sant Cebrià, annexa a la Castanya (Osona)

Altitud: 950 metres. Municipi de Tagamanent

Església romànica del segle XII. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó sobre un arc toral de mig punt; fou transformada en una planta de creu grega per agregació tardana de dues capelles laterals amb volta de creueria que li donen la factura d'un transsepte; està capçada per un absis semicircular amb sòcol destacat i una lesena escassa ja que no arriba a la cornisa. El frontis a ponent té un portal dovellat en arc de mig punt obert en època tardana, una finestra rectangular a la part alta i una cornisa un pèl apuntada. Els seus murs són de carreus mitjans irregulars, una mica grossers, de pedra rogenca, arenosa. Les cobertes són de llosa, avui ben refetes i en bon estat. El portal primitiu es trobava al mur sud.

Dimensions: 8'20 x 4'50 x 4'00 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 11 metres.

Campanar del 1799 segons data gravada en una pedra a mitja alçada; té planta gairebé quadrada (3'95 x 3'87 m) i està coronat per una cornisa de teules imbricades i una teulada a quatre vessants. Els seus murs són de paredat amb un arrebossat en mal estat; té les cantoneres en carreus de pedra rogenca arenosa. La cel·la queda oberta amb dues finestres d'arc de mig punt sobre senzilles impostes, una a la cara sud i l'altra a ponent.

Situació: adossat al mur nord en l'angle format pels peus de la nau i la capella de tramuntana fent angle al nord-oest del frontis encarat a ponent.

Alçada: 11'18 metres.

Esveltesa: 2,8

PALAUDÀRIES

Sant Esteve, annexa a Sant Julià

Altitud: 155 metres. Municipi de Lliçà d'Amunt

Església del segle XVI d'estil gòtic tardà reformada al XVIII i reparada el 2004. Consta d'una nau de dos trams coberts amb volta de canó; està capçada per un absis poligonal de set costats cobert amb volta de creueria. El cor amb una barana metàl·lica de ferro forjat treballat artísticament descansa en una volta d'aresta i un arc carpanell molt pla. Té un comunidor de planta quadrada situat als peus de l'església cobert amb teulada piramidal de teules de ceràmica blanca i blava restaurat recentment (2003); una finestra rectangular es troba a cadascuna de les seves cares. El portal en arc de mig punt té un gran marc dovellat i amb carreus grans de pedra blanca; està obert a la façana lateral sud; l'entrada té un digne cancell vidriat amb marcs de ferro forjat de qualitat; és d'instal·lació recent.

Les dues capelles laterals, una a cada banda, són àmplies i la del migdia gairebé sembla una nau lateral ja que té un arc toral que li dona pas al portal; totes dues tenen arcs formers de separació de la central en arc rebaixat; tant els nervis de l'absis com els arcs i pilars tenen carreus de granit gris visibles; la resta de l'interior mostra murs arrebossats i emblanquinats.

L'edifici estava mig arruïnat i abandonat. La rectoria adjunta, avui, després d'un llarg període de ser un munt de pedres enmig d'abundant vegetació, ha estat eliminada i el seu espai ha estat convertit en un entorn enjardinat i acollidor. El conjunt no ofereix interès, llevat de ser testimoni d'un temps i d'un veïnatge ara escàs; tanmateix, en la recent reconstrucció, netejada d'enderrocs i esbarzers, presenta un aspecte molt digne.

Dimensions: 13'72 x 4'35 x 6'40 metres respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 10'43 metres.

Guarda una pintura mural antiga que sembla ser pròpia del barroc popular; un Santcrist de fusta a mig treballar d'aires moderns del taller de Roser Nadal, artista local, i una pica baptismal de pedra negra de boca poligonal i amb peu.

Campanar de planta rectangular (5'57 x 3'68 m) bastit amb murs de paredat arrebossat; està coronat per una minsa cornisa i una coberta plana; segurament es tracta d'una antiga torre de defensa; es trobava, fins fa poc, abandonat de tal manera que fins i tot era visible l'estructura sobre la qual s'aixeca: els fonaments; per aquest motiu, aquest campanar és l'únic dels estudiats en aquest treball en el que la mesura de l'alçada s'ha pogut prendre amb exactitud des d'on arrenca, sense estar cobert per estructures posteriors.

A la cel·la, coberta amb una volta de canó, en les dues cares amples, la del sud i la del nord, hi té oberts dos finestrals, i a les altres dues, a ponent i a llevant, solament un; tots ells en arc apuntat; s'hi arriba des del cor per una escala de cargol de maons dins d'un estret cilindre adossat al mur de ponent; els murs tenen un gruix d'un metre mesurat a la primera finestra propera a la base i a la cel·la de 65 centímetres.

Situació: adossat al mur de tramuntana proper a l'absis encarat a llevant.

Alçada: 20'20 metres. Aquesta dada no l'he obtinguda per mi mateix ja que l'entorn del campanar estava molt mal deixat i ple de bardisses i feia difícil el càlcul abans que es fessin les recents obres de restauració de l'església; amb tot, el topògraf municipal em va ajudar i va aconseguir de fer la mesura, amb plenes garanties, des dels fonaments visibles en aquell moment.

Esveltesa: 3,6

SANTA SUSANNA

Santa Susanna, ermita

Altitud: 750 metres. Municipi de Sant Pere de Vilamajor

Església aparentment abandonada, tot i que anualment rep un pelegrinatge de devots amb celebració d'un ofici al seu interior; la vegetació envaeix el seus voltants; per dins es manté en bon estat. Murs de paredat en part romànics amb un arrebossat en mal estat; en esfondrar-se la volta romànica es va refer cap a finals del segle XVII (1683) quan s'hi van obrir capelles laterals i

recentment, el 1980 es va restaurar. Té un portal adovellat en arc de mig punt a la façana lateral sud, proper als peus. Consta d'una nau amb volta de canó sobre tres arcs torals capçada per un absis semicircular que encara conserva gran part del seu original romànic.

Dimensions: 12'00 x 5'00 x 5'00 metres, respectivament de llargada, amplada i alçada; l'amplada total des del fons de les capelles laterals fa 9 metres.

Campanar senzill de torre aixecat en temps força més tardans que el temple, segurament en fer-se les obres del segle XVII. Té planta rectangular (3'12 x 4'00 m.) amb una escala exterior d'accés a la cel·la tot aprofitant els desnivells del terreny; està coronat per un cornisa motllurada i un terrat amb barana d'obra coronada amb banyes als angles. Murs de paredat mig arrebossats. La cel·la té dues finestres d'arc de mig punt a les cares de llevant i ponent.

Situació: a ponent de la nau, adossat als peus de l'església.

Alçada: 12'30 metres.

SANT FOST DE CAMPSENTELLES Sant Cebrià de Cabanyes, ermita, antiga parròquia.

Altitud: 160 metres,

Església romànica aixecada el 1113 i completada el 1192. En enfonsar-se l'absis al segle XX calgué refer-la; les obres es feren entre el 1971 i el 1984. Consta d'una nau coberta amb una volta de canó apuntat i capçada per un absis semicircular; una capella lateral a l'esquerra queda també capçada per una absidiola semicircular. L'absis està precedit d'un arc presbiteral que descansa en pilastres amb imposta; aquesta imposta es prolonga sota la base de la volta encara que avui només és visible en el seu primer terç. El frontis, encarat a ponent, té un portal rectangular amb un arc de mig punt amb el timpà cegat al damunt; a mitja alçada hi ha oberta una creu que il·lumina escassament el temple. Una minsa cornisa angular corona la façana. Els seus murs de granit gris un pèl marronosos tenen paraments de carreus escairats matusserament avui força desgastats pel pas del temps; són desiguals i queden disposats en filades força regulars.

Dimensions: 15'45 x 4'07 x 6'47 metres respectivament de llargada, amplada i alçada.

Campanar d'espaldanya de dos ulls en arc de mig punt i coronat per una minsa teuladeta de dos vessants.

Situació: aixecat damunt el mur nord de la capella lateral. Fa una amplada de 5'34 metres i una alçada de 9'40.

SANT JULIÀ D'ÚIXOLS Sant Julià, sufragània

Altitud: 890 metres. Municipi de Granera

Església amb restes romàniques escasses, del segle XII segurament, i modificada als segles XVII i XVIII que l'han configurada fins avui. Consta d'una nau amb capçalera recta i amb alguna capella lateral. Té un portal obert sota mateix del campanar en el mur que dona a migdia; la seva arcada és de mig punt dovellada i amb carreus als muntants a base de peces petites; té quatre grades al seu davant en semicercle. Els seus murs són de maçoneria mig carreuada de peces grans i petites, llargues i cúbiques barrejades; a la capçalera s'hi veuen obertures d'arc de mig punt avui paredades.

Guardava una pica baptismal romànica avui traslladada al cementiri local.

Campanar de base rectangular (3'25 x 3'90 m) que en elevar-se va prenent una forma lleugerament tronco-piramidal que ens porta a considerar-lo d'època preromànica, de cap a finals del segle X tot i que el cos superior és clarament romànic. La cel·la queda oberta amb finestres en arc semicircular; la de la banda de llevant, geminada, està paredada; la de tramuntana també és geminada i la que dona al sud és una finestra sola prou ample per ser considerada més moderna. Hi penja una campana.

La seva base es troba damunt els peus de la nau. Queda lleugerament més enfora que els murs de l'església; està coronat per una minsa cornisa i una teulada de quatre vessants baixa. Els seus murs presenten diferències: a la base hi té carreus matussers; els del seu damunt estan

arrebossats i poc cuidats.

Situació: damunt els peus de la nau pel cantó del migdia fent angle al sud-oest.

Alçada: 15'98 metres.

Esveltesa: 4,1

FOTOGRAFIES

Paral·lelament al treball que he desplegat per informar-me de tots els campanars i les esglésies que els feien companyia he anat fotografiant tot el que n'he pogut o m'ha semblat interessant, no amb pretensions de fer una obra artística, com molts brillants fotògrafs avui dia tenen la sort de saber fer, sinó simplement perquè em servissin de recordatori i, perquè no dir-ho, per mostrar al lector que un servidor he anat de cap a cap del país, i m'he presentat davant dels campanars que he estudiat i que no parlo solament d'oïda, sinó que ho he fet tot amb la meva presència personal. Una pretensió, potser, però com a testimoni del treball que he intentat fer amb la màxima seriositat. Excuseu-me, doncs, els que acudireu a veure les respectives fotografies, agrupades per comarques i per poblacions sempre ordenades per ordre alfabètic, si veieu que moltes d'elles, o potser totes, no tenen la qualitat que es mereixien. Un servidor no en sé més i si alguna ha sortit com cal, penseu que el mèrit és de l'instrument i no de l'operari.

No sempre es fan les coses bé per més bona voluntat que un hi posi, o no s'interpreten o es coneixen prou i segurament els entesos hi trobareu, en aquest treball meu, en les fotografies que l'acompanyen, errors o fins i tot disbarats. Ja ho sabeu, si voleu fer-me alguna observació o correcció, quedaré sempre content que m'ho feu arribar. La meva adreça electrònica, perquè pugueu posar-vos en contacte amb mi, és la següent:

delfidalmu@yahoo.es

PART II

COMPLEMENTS

En aquesta segona part hi trobareu els següents complements:

- I. Una llista dels campanars parroquials de torre de Catalunya ordenats per alçades.
 - II. Una segona llista de campanars que no són parroquials o que no són de torre.
 - III. Una relació de les dimensions interiors de moltes de les esglésies visitades.
 - IV. Una història sumària sobre els campanars i les campanes.
 - V. Un petit anecdotari recollit en la recerca de les alçades dels campanars.
 - VI. Un breu vocabulari dels termes arquitectònics en les explicacions d'aquesta obra.
 - VII. Una breu antologia poètica sobre campanars i campanes.
- Bibliografia sumària.

I

TOTS ELS CAMPANARS PARROQUIALS DE TORRE ORDENATS PER ALÇADES

Població	Parròquia	Comarca	Alçada
Barcelona	Sagrada Família, campanars centrals	Barcelonès, el	112'00
Barcelona	Sagrada Família, campanars laterals	Barcelonès, el	100'00
Valls	Sant Joan Baptista	Alt Camp, l'	74'00
Barcelona-Pedralbes	Sant Ot	Barcelonès, el	73'70
Girona	Catedral, campanar barroc	Gironès, el	69'91
Girona	Sant Feliu	Gironès, el	65'00
Esparguera	Santa Eulàlia	Baix Llobregat, el	63'00
Reus	Sant Pere	Baix Camp, el	63'00
Barcelona-Ciutat Vella	Catedral, campanar porta Sant Iu	Barcelonès, el	60'61
Lleida, la Seu	Campanar de la Seu vella	Segrià, el	60'60
Almenar	Santa Maria	Segrià, el	60'18
Montgai	L'Assumpció	Noguera, la	60'00
Barcelona- La Bonanova	Mare de Déu de la Bonanova	Barcelonès, el	59'46
Calaf	Sant Jaume	Anoia, l'	59'14
Hospitalet de Llobregat, l'	Santa Eulàlia de Mèrida	Barcelonès, el	58'68
Santa Coloma de Gramenet	Santa Coloma	Barcelonès, el	57'75
Vic	Catedral, campanar romànic	Osona	57'14
Barcelona-Ciutat Vella	Catedral, campanar claustre	Barcelonès, el	54'87
Tarragona	Catedral de Santa Maria	Tarragonès, el	54'25
Sant Cugat del Vallès	Sant Pere, antic monestir	Vallès Occidental, el	54'11
Barcelona-Ciutat Vella	Santa Maria del Pi	Barcelonès, el	54'00
Vilafranca del Penedès	Santa Maria, basílica	Alt Penedès, l'	53'87
Castellar del Vallès	Sant Esteve	Vallès Occidental, el	53'50
Vilanova i la Geltrú	Sant Antoni Abat	Garraf, el	52'44
Vendrell, el	Sant Salvador	Baix Penedès, el	52'24

Artés	Santa Maria	Bages, el	52'16
Moià	Santa Maria	Bages, el	52'00
Tortosa	Mare de Déu del Roser	Baix Ebre, el	51'28
Manlleu	Santa Maria	Osona	51'20
Cervera	Santa Maria	Segarra, la	51'00
Palamós	Santa Maria	Baix Empordà, el	50'98
Manresa	Santa Maria, la Seu	Bages, el	50'50
Barcelona-Eixample	Sant Francesc de Sales	Barcelonès, el	50'29
Tàrraga	Santa Maria	Urgell, l'	49'82
Barcelona-Poble Sec	Santa Madrona	Barcelonès, el	49'62
Vila-rodona	Santa Maria	Alt Camp, l'	49'44
Lleida	Mare de Déu del Pilar, en projecte	Segrià, el	48'00
Montcada i Reixac	Santa Engràcia	Vallès Occidental, el	47'50
Alforja	Sant Miquel	Baix Camp, el	47'30
Cassà de la Selva	Sant Martí	Gironès, el	47'30
Vilalba dels Arcs	Sant Llorenç	Terra Alta, la	47'15
Calella	Santa Maria	Maresme, el	47'05
Molins de Rei	Sant Miquel	Baix Llobregat, el	47'00
Sant Martí de Maldà	Sant Martí	Urgell, l'	47'00
Terrassa – centre	Catedral del Sant Esperit	Vallès Occidental, el	47'00
Canet de Mar	Sant Pere	Maresme, el	46'96
Arenys de Mar	Santa Maria	Maresme, el	46'60
Sant Pere de Ribes	Sant Pere	Garraf, el	46'41
Campdevàrol	Sant Cristòfol	Ripollès, el	46'34
Badalona	Sant Josep	Barcelonès, el	46'20
Torelló	Sant Feliu	Osona	46'02
Gandesa	L'Assumpció	Terra Alta, la	45'95
Granadella, la	Mare de Déu de Gràcia	Garrigues, les	45'93
Amer	Santa Maria	Selva, la	45'60
Barcelona-Gràcia	Santa Teresa de l'Infant Jesús	Barcelonès, el	45'57
Borges Blanques, les	L'Assumpció	Garrigues, les	45'39
Barcelona-Eixample	Puríssima Concepció	Barcelonès, el	45'00
Bisbal d'Empordà, la	Santa Maria	Baix Empordà, el	45'00
Sabadell – centre	Puríssima Concepció	Vallès Occidental, el	45'00
Sant Boi de Llobregat	Sant Baldiri	Baix Llobregat, el	45'00
Granyena de Segarra	Santa Maria	Segarra, la	44'92
Catllar, el	La Degollació de Sant Joan	Tarragonès, el	44'89
Barcelona-Sants-Collblanc	Sant Àngel Custodi	Barcelonès, el	44'59
Caldes de Montbui	Santa Maria	Vallès Oriental, el	44'50
Constantí	Sant Feliu	Tarragonès, el	44'34
Barcelona-Sarrià	Santa Vicenç de Sarrià	Barcelonès, el	43'66

Cornellà de Llobregat	Santa Maria	Baix Llobregat, el	43'50
Falset	Santa Maria	Priorat, el	43'00
Gironella	Santa Eulàlia	Berguedà, el	42'78
Santa Coloma de Queralt	Santa Coloma	Conca de Barberà, la	42'60
Barcelona-Eixample	Sant Josep Oriol	Barcelonès, el	42'55
Barcelona-Poble Sec	Mare de Déu del Carme	Barcelonès, el	42'51
Esterri d'Àneu	Sant Vicenç	Pallars Sobirà, el	42'47
Borges del Camp, les	L'Assumpció	Baix Camp, el	42'37
Barcelona-Ciutat Vella	Santa Maria del Mar, dos campanars	Barcelonès, el	42'00
Mollerussa	Sant Jaume	Pla d'Urgell, el	42'00
Olot	Sant Esteve	Garrotxa, la	42'00
Barcelona-Sarrià	Santa Maria del Remei	Barcelonès, el	41'91
Espluga de Francolí, l'	Sant Miquel	Conca de Barberà, la	41'91
Creixell	Sant Jaume	Tarragonès, el	41'90
Barcelona-Ciutat Vella	Sant Just i Sant Pastor	Barcelonès, el	41'80
Bellpuig	Sant Nicolau	Urgell, l'	41'71
Masllorenc	Sant Ramon	Baix Penedès, el	41'69
Cubelles	Santa Maria	Garraf, el	41'68
Badalona	Santa Maria	Barcelonès, el	41'53
Barcelona-Eixample	Nostra Senyora dels Àngels	Barcelonès, el	41'37
Espluga Calba, l'	Santa Maria	Garrigues, les	41'33
Taradell	Sant Genís	Osona	41'23
Rodonyà	Sant Joan Baptista	Alt Camp, l'	41'18
Barcelona	Sant Andreu de Palomar	Barcelonès, el	40'96
Sarral	Santa Maria	Conca de Barberà, la	40'68
Maspujols	L'Assumpció	Baix Camp, el	40'66
Barcelona	Sant Pius X	Barcelonès, el	40'47
Aitona	Sant Antolí	Segrià, el	40'41
Valls	Mare de Déu del Carme	Alt Camp, l'	40'41
Sant Hipòlit de Voltregà	Sant Hipòlit	Osona	40'32
Sant Feliu de Llobregat	Catedral de Sant Llorenç	Baix Llobregat, el	40'20
Hospitalet de Llobregat, l'	Mare de Déu dels Desemparats	Barcelonès, el	40'18
Sitges	Sant Bartomeu i Santa Tecla	Garraf, el	40'12
Aleixar, l'	Sant Martí	Baix Camp, el	40'00
Balaguer	Santa Maria	Noguera, la	40'00
Cerdanyola del Vallès	Sant Martí	Vallès Occidental, el	40'00
Gleva, la	Mare de Déu de la Gleva	Osona	40'00
Roda de Ter	Sant Pere	Osona	40'00
Vilobí d'Onyar	Sant Esteve	Selva, la	40'00
Ripoll	Santa Maria	Ripollès, el	39'86
Alcover	L'Assumpció	Alt Camp, l'	39'71

Girona	Catedral, campanar romànic	Gironès, el	39'70
Palafrugell	Sant Martí	Baix Empordà, el	39'55
Pobla de Montornès, la	Santa Maria	Tarragonès, el	39'55
Rocafort de Queralt	Sant Salvador	Conca de Barberà, la	39'52
Albi, l'	Santa Maria	Garrigues, les	39'50
Barcelona	Mare de Déu de la Mercè	Barcelonès, el	39'40
Lleida	Catedral nova, dos campanars	Segrià, el	39'39
Centelles	Sant Coloma	Osona	39'00
Sabadell	Sant Feliu	Vallès Occidental, el	39'00
Albinyana	Sant Bartomeu	Baix Penedès, el	38'80
Figueres	Sant Pere	Alt Empordà, l'	38'80
Gelida	Sant Pere	Alt Penedès, l'	38'70
Maldà	Santa Maria	Urgell, l'	38'67
Llagostera	Sant Feliu	Gironès, el	38'66
Blancafort	Santa Magdalena	Conca de Barberà, la	38'58
Corçà	Sant Julià i santa Basilissa	Baix Empordà, el	38'55
Premià de Mar	Sant Cristòfol	Maresme, el	38'54
Girona	Sant Josep	Gironès, el	38'51
Salardú	Sant Andrèu	Val d'Aran, era	38'50
Batea	Sant Miquel	Terra Alta, la	38'39
Barcelona	Santa Maria de Pedralbes	Barcelonès, el	38'34
Tremp	Santa Maria de Valldeflors	Pallars Jussà, el	38'30
Bellví	L'Assumpció	Pla d'Urgell, el	38'15
Sallent	Santa Maria	Bages, el	38'08
Castelló d'Empúries	La Purificació de la Mare de Déu	Alt Empordà, l'	37'93
Puigcerdà	Santa Maria	Cerdanya, la	37'72
Pinell de Brai, el	Sant Llorenç	Terra Alta, la	37'66
Barberà de la Conca	Santa Maria	Conca de Barberà, la	37'56
Sant Andreu de la Barca	Sant Andreu	Baix Llobregat, el	37'50
Vallmoll	Santa Maria	Alt Camp, l'	37'47
Barcelona	Maria Auxiliadora	Barcelonès, el	37'38
Celrà	Sant Feliu	Gironès, el	37'33
Poboleda	Sant Pere	Priorat, el	37'27
Llardecans	L'Assumpció	Segrià, el	37'24
Sort	Sant Feliu	Pallars Sobirà, el	37'10
Torredembarra	Sant Pere	Tarragonès, el	37'08
Pobla de Claramunt, la	Sant Joan	Anoia, l'	37'00
Torrelles de Llobregat	Sant Martí	Baix Llobregat, el	37'00
Barcelona	Sant Medir	Barcelonès, el	36'98
Barcelona	Sagrat Cor	Barcelonès, el	36'93
Sènia, la	Sant Bartomeu	Montsià, el	36'93

Maials	L'Assumpció	Segrià, el	36'82
Granollers	Sant Esteve	Vallès Oriental, el	36'75
Sant Hilari Sacalm	Sant Hilari	Selva, la	36'70
Torroella de Montgrí	Sant Genís	Baix Empordà, el	36'62
Alió	Sant Bartomeu	Alt Camp, l'	36'55
Igualada	Santa Maria	Anoia, l'	36'50
Ribelles	L'Assumpció	Noguera, la	36'39
Pla de Santa Maria	L'Assumpció	Alt Camp, l'	36'38
Sant Pere de Torelló	Sant Pere	Osona	36'36
Tiana	Sant Cebrià	Maresme, el	36'35
Vielha	Sant Miquèu	Val d'Aran, era	36'33
Palma d'Ebre, la	L'Assumpció	Ribera d'Ebre, la	36'31
Barcelona	Santa Maria del Taulat	Barcelonès, el	36'29
Bellmunt del Priorat	Santa Llúcia	Priorat, el	36'27
Santa Coloma de Farners	Santa Coloma	Selva, la	36'20
Palau-solità i Plegamans	Sant Genís de Plegamans	Vallès Occidental, el	36'15
Vilac	Sant Fèlix	Val d'Aran, era	36'06
Vinyols	Santa Caterina	Baix Camp, el	36'00
Seròs	Santa Maria	Segrià, el	35'83
Sant Joan les Fonts	Sant Joan	Garrotxa, la	35'77
Arnes	Santa Magdalena	Terra Alta, la	35'76
Bràfim	Sant Jaume	Alt Camp, l'	35'74
Sant Martí Vell	Sant Martí	Gironès, el	35'67
Puig-reig	Sant Martí	Berguedà, el	35'66
Roda de Berà	Sant Bartomeu	Tarragonès, el	35'53
Espolla	Sant Jaume	Alt Empordà, l'	35'50
Tivenys	Sant Miquel	Baix Ebre, el	35'45
Borrassà	Sant Andreu	Alt Empordà, l'	35'18
Breda	Sant Salvador	Selva, la	35'17
Seu d'Urgell	Catedral de Santa Maria, campaneret	Alt Urgell, l'	35'17
Canonja, la	Sant Sebastià	Tarragonès, el	35'15
Llacuna, la	Santa Maria	Anoia, l'	35'15
Ulldemolins	Sant Jaume	Priorat, el	35'04
Llívia	Mare de Déu dels Àngels	Cerdanya, la	35'01
Capellades	Santa Maria	Anoia, l'	35'00
Sant Esteve Sesrovires	Sant Esteve	Baix Llobregat, el	35'00
Sant Adrià del Besòs	Sant Joan Baptista	Barcelonès, el	34'94
Sudanell	Sant Pere	Segrià, el	34'94
Santa Maria d'Oló	L'Assumpció	Bages, el	34'88
Masnou, el	Sant Pere	Maresme, el	34'83
Marçà	Santa Maria	Priorat, el	34'82

Malgrat de Mar	Sant Nicolau	Maresme, el	34'80
Bordils	Sant Esteve	Gironès, el	34'79
Viladecans	Sant Joan	Baix Llobregat, el	34'75
Gratallops	Sant Llorenç	Priorat, el	34'69
Cabra del Camp	Santa Maria	Alt Camp, l'	34'68
Sentfores (la Guixa)	Sant Martí	Osona	34'66
Gavà	Sant Pere	Baix Llobregat, el	34'60
Mataró	Santa Maria	Maresme, el	34'60
Pineda de Mar	Santa Maria	Maresme, el	34'60
Tarrés	Santa Maria	Garrigues, les	34'59
Verdú	Santa Maria	Urgell, l'	34'48
Ivars d'Urgell	Sant Andreu	Pla d'Urgell, el	34'46
Llorenç del Penedès	Sant Llorenç	Baix Penedès, el	34'42
Vic	La Pietat	Osona	34'39
Vic	Mare de Déu del Carme	Osona	34'32
Viladrau	Sant Martí	Osona	34'27
Vilanova del Camí	Sant Hilari	Anoia, l'	34'26
Sant Celoni	Sant Martí	Vallès Oriental, el	34'25
Llançà	Sant Vicenç	Alt Empordà, l'	34'21
Portbou	Santa Maria	Alt Empordà, l'	34'16
Vilassar de Dalt	Sant Genís	Maresme, el	34'14
Omells de na Gaia, els	Santa Maria	Urgell, l'	34'04
Butsènit d'Urgell	L'Assumpció	Noguera, la	34'02
Barcelona	Sant Pacià	Barcelonès, el	34'00
Guissona	Santa Maria	Segarra, la	34'00
Vilabella del Camp	Sant Pere	Alt Camp, l'	33'97
Sant Boi de Lluçanès	Sant Baldiri	Osona	33'94
Vilaller	Sant Climent	Alta Ribagorça, l'	33'82
Calonge de Mar	Sant Martí	Baix Empordà, el	33'76
Riudoms	Sant Jaume	Baix Camp, el	33'75
Torrelles de Foix	Sant Genís	Alt Penedès, l'	33'67
Lleida	Sant Llorenç	Segrià, el	33'66
Ametlla de Casserres	Nostra Senyora del Roser	Berguedà, el	33'65
Sant Pere Pescador	Sant Pere	Alt Empordà, l'	33'54
Rupià	Santa Vicenç	Baix Empordà, el	33'52
Juneda	La Transfiguració	Garrigues, les	33'50
Vilada	Sant Joan	Berguedà, el	33'50
Olost de Lluçanès	Santa Maria	Osona	33'40
Prades	Santa Maria	Baix Camp, el	33'40
Tordera	Sant Esteve	Maresme, el	33'40
Torroja del Priorat	Sant Miquel	Priorat, el	33'40

Sant Feliu de Codines	Sant Feliu	Vallès Oriental, el	33'30
Súria	Sant Cristòfol	Bages, el	33'30
Mont-roig del Camp	Sant Miquel	Baix Camp, el	33'21
Sant Andreu de Llavaneres	Sant Andreu	Maresme, el	33'04
Lleida	Santa Tereseta	Segrià, el	33'00
Santa Maria de Palautordera	Santa Maria	Vallès Oriental, el	33'00
Solsona	Catedral de Santa Maria	Solsonès, el	33'00
Vilanova i la Geltrú	Santa Maria	Garraf, el	32'99
Fornells de la Selva	Sant Cugat	Gironès, el	32'93
Granja d'Escarp, la	Sant Jaume	Segrià, el	32'87
Meranges	Sant Serni	Cerdanya, la	32'70
Castellterçol	Sant Fruitós	Vallès Oriental, el	32'66
Jesús	Sant Francesc d'Assís	Baix Ebre, el	32'66
Alcanar	Sant Miquel	Montsià, el	32'65
Fatarella, la	Sant Andreu	Terra Alta, la	32'64
Navarcles	Sant Valentí	Bages, el	32'63
Vilanova de la Barca	L'Assumpció	Segrià, el	32'62
Alp	Sant Pere	Cerdanya, la	32'59
Montferri	Sant Bartomeu	Alt Camp, l'	32'59
Igualada	La Soledat	Anoia, l'	32'52
Conesa	Santa Maria	Conca de Barberà, la	32'50
Pobla de Segur, la	Mare de Déu de la Ribera	Pallars Jussà, el	32'44
Espot	Santa Llogaia	Pallars Sobirà, el	32'40
Rourell, el	Sant Pere	Alt Camp, l'	32'40
Barcelona	Mare de Déu de Betlem	Barcelonès, el	32'38
Os de Balaguer	Sant Miquel	Noguera, la	32'38
Riera de Gaià, la	Santa Margarida	Tarragonès, el	32'29
Penelles	Sant Joan Baptista	Noguera, la	32'28
Santpedor	Sant Pere	Bages, el	32'24
Vallclara	Sant Joan	Conca de Barberà, la	32'19
Rubió	Santa Maria	Anoia, l'	32'15
Castell d'Aro	La Nativitat de Maria	Baix Empordà, el	32'13
Barcelona	Mare de Déu de Montserrat	Barcelonès, el	32'10
Vilanova i la Geltrú	La Immaculada	Garraf, el	32'07
Vacarisses	Sant Pere	Vallès Occidental, el	32'00
Vilaplana	La Nativitat de Maria	Baix Camp, el	32'00
Vilanova de Prades	Sant Salvador	Conca de Barberà, la	31'99
Les	Sant Joan Baptista	Val d'Aran, era	31'97
Tarragona	Sant Pau	Tarragonès, el	31'95
Solivella	L'Assumpció	Conca de Barberà, la	31'88
Bell-lloc d'Urgell	Sant Miquel	Pla d'Urgell, el	31'85

Tivissa	Sant Jaume	Ribera d'Ebre, la	31'83
Barcelona	Sant Jaume	Barcelonès, el	31'76
Garriga, la	Sant Esteve	Vallès Oriental, el	31'75
Bonastre	Santa Magdalena	Baix Penedès, el	31'72
Badalona	Mare de Déu del Roser	Barcelonès, el	31'70
Montagut	Sant Pere	Garrotxa, la	31'67
Fuliola, la	Santa Llúcia	Urgell, l'	31'65
Torregrossa	L'Assumpció	Pla d'Urgell, el	31'64
Barcelona	Santa Maria Reina	Barcelonès, el	31'60
Seva	Santa Maria	Osona	31'60
Hospitalet de Llobregat, l'	Santa Eulàlia de Provençana	Barcelonès, el	31'57
Sant Sadurní de l'Heura	Sant Sadurní	Baix Empordà, el	31'57
Barcelona	Crist Rei	Barcelonès, el	31'56
Benavent de Segrià	Sant Joan Baptista	Segrià, el	31'55
Garriguella	Santa Eulàlia	Alt Empordà, l'	31'55
Mont-ras	Sant Esteve	Baix Empordà, el	31'55
Vic	Sant Domènec	Osona	31'50
Barcelona	Sant Ramon Nonat	Barcelonès, el	31'47
Prats de Rei, els	Santa Maria	Anoia, l'	31'45
Borén	Sant Martí	Pallars Sobirà, el	31'40
Sant Joan de Mollet	Sant Joan	Gironès, el	31'32
Riba, La	Sant Nicolau	Alt Camp, l'	31'29
Barcelona	Sant Francesc d'Assís	Barcelonès, el	31'25
Maçanet de la Selva	Sant Llorenç	Selva, la	31'22
Torreta, la	Santa Maria del Jaire	Vallès Oriental, el	31'14
Monistrol de Calders	Sant Feliu	Bages, el	31'08
Cervià de les Garrigues	Sant Miquel	Garrigues, les	31'01
Tarragona	Sant Francesc	Tarragonès, el	31'01
Agramunt	Santa Maria	Urgell, l'	31'00
Arbúcies	Sant Quirze i Santa Julita	Selva, la	31'00
Castelldefels	Nostra Senyora de Montserrat	Baix Llobregat, el	31'00
Copons	Santa Maria	Anoia, l'	31'00
Verges	Sant Julià i santa Basilissa	Baix Empordà, el	30'99
Benissanet	Sant Joan	Ribera d'Ebre, la	30'90
Blanes	Santa Maria	Selva, la	30'87
Guiamets, els	Sant Lluís de Tolosa	Priorat, el	30'85
Montardit de Dalt	Santa Cecília	Pallars Sobirà, el	30'85
Gavàs	Sant Esteve	Pallars Sobirà, el	30'77
Lloret de Mar	Sant Romà	Selva, la	30'75
Santa Eulàlia de Riuprimer	Santa Eulàlia	Osona	30'75
Bossòst	Era Assumpcion de Maria	Val d'Aran, era	30'70

Capafonts	Santa Maria	Baix Camp, el	30'69
Albagés, l'	Sant Joan Baptista	Garrigues, les	30'68
Peralada	Sant Martí	Alt Empordà, l'	30'66
Premià de Dalt	Sant Pere	Maresme, el	30'65
Torres de Segre	L'Assumpció	Segrià, el	30'62
Salt	Sant Cugat	Gironès, el	30'60
Barcelona-Gràcia	Sant Joan	Barcelonès, el	30'59
Belltall	Sant Pere	Conca de Barberà, la	30'59
Corbins	Sant Jaume	Segrià, el	30'59
Vilella Alta, la	Santa Llúcia	Priorat, el	30'54
Begur	Sant Pere	Baix Empordà, el	30'53
Mieres	Sant Pere	Garrotxa, la	30'50
Das	Sant Llorenç	Cerdanya, la	30'39
Tortosa	Mare de Déu dels Àngels	Baix Ebre, el	30'37
Riba-roja d'Ebre	Sant Bartomeu	Ribera d'Ebre, la	30'34
Cornellà del Terri	Sant Pere	Pla de l'Estany, el	30'33
Port de la Selva, el	Santa Maria de les Neus	Alt Empordà, l'	30'32
Garós	Sant Julian	Val d'Aran, era	30'27
Puigpelat	Santa Maria	Alt Camp, l'	30'26
Artesa de Segre	L'Assumpció	Noguera, la	30'25
Palau d'Anglesola, el	Sant Joan Baptista	Pla d'Urgell, el	30'15
Artesa de Lleida	Sant Miquel	Segrià, el	30'12
Alpicat	Sant Bartomeu	Segrià, el	30'04
Girona	Mare de Déu del Carme	Gironès, el	30'02
Balaguer	El Sagrat Cor	Noguera, la	30'00
Begues	Sant Cristòfol, església nova	Baix Llobregat, el	30'00
Bescanó	Sant Llorenç	Gironès, el	30'00
Cellera de Ter, la	Mare de Déu de Sales	Selva, la	30'00
Pradell de la Teixeta	Santa Maria Magdalena	Priorat, el	30'00
Sant Feliu de Pallerols	Sant Feliu	Garrotxa, la	30'00
Sant Vicenç dels Horts	Sant Vicenç	Baix Llobregat, el	30'00
Santa Bàrbara	Santa Bàrbara	Montsià, el	29'99
Argilaga	Sant Roc	Tarragonès, el	29'97
Ulldecona	Sant Lluc	Montsià, el	29'95
Sant Carles de la Ràpita	La Santíssima Trinitat	Montsià, el	29'94
Vilafranca del Penedès	La Santíssima Trinitat	Alt Penedès, l'	29'94
Poblenou del Delta	Mare de Déu de la Cinta	Montsià, el	29'92
Sant Llorenç de la Muga	Sant Llorenç	Alt Empordà, l'	29'91
Sant Llorenç de Morunys	Sant Llorenç	Solsonès, el	29'89
Botarell	Sant Llorenç	Baix Camp, el	29'85
Barcelona	Santa Isabel d'Aragó	Barcelonès, el	29'84

Porrera	Sant Joan	Priorat, el	29'84
Vila-seca	Sant Esteve	Tarragonès, el	29'82
Cornudella de Montsant	Santa Maria	Priorat, el	29'75
Pira	Sant Salvador	Conca de Barberà, la	29'73
Soleràs, el	L'Assumpció	Garrigues, les	29'70
Barcelona	Santa Tecla	Barcelonès, el	29'69
Pera, la	Sant Isidor	Baix Empordà, el	29'66
Armentera, l'	Sant Martí	Alt Empordà, l'	29'60
Bisbal del Penedès, la	Santa Maria	Baix Penedès, el	29'60
Navata	Sant Pere	Alt Empordà, l'	29'59
Picamoixons	Sant Salvador	Alt Camp, l'	29'58
Girona	Santa Susanna	Gironès, el	29'51
Vespella	Sant Cristòfol	Osona	29'51
Linyola	Santa Maria	Pla d'Urgell, el	29'47
Nulles	Sant Joan Baptista	Alt Camp, l'	29'46
Montgat	Sant Joan	Maresme, el	29'42
Puigverd de Lleida	Sant Pere	Segrià, el	29'41
Solius	Santa Agnès, monestir de Santa Maria	Baix Empordà, el	29'33
Vilanant	Santa Maria	Alt Empordà, l'	29'31
Riudarenes	Sant Martí	Selva, la	29'30
Bolvir	Santa Cecília	Cerdanya, la	29'27
Barcelona	Sant Pere Nolasc	Barcelonès, el	29'26
Masó, la	Santa Magdalena	Alt Camp, l'	29'25
Barcelona	El Bon Pastor	Barcelonès, el	29'21
Figuerosa, la	L'Assumpció	Urgell, l'	29'18
Benifallet	L'Assumpció	Baix Ebre, el	29'16
Pobla de Lillet, la	Santa Maria	Berguedà, el	29'16
Moja	Sant Jaume	Alt Penedès, l'	29'15
Casau	Sant Andrèu	Val d'Aran, era	29'14
Bausen	Sant Pèir <i>ad Vincula</i>	Val d'Aran, era	29'12
Coll de Nargó	Sant Climent, església nova	Alt Urgell, l'	29'08
Hostafrancs	Sant Bartomeu	Segarra, la	29'07
Calldetenes	Mare de Déu de la Mercè	Osona	29'00
Fornells de la Selva	Sant Cugat	Selva, la	29'00
Prat de Llobregat, el	Sant Pere i Sant Pau	Baix Llobregat, el	29'00
Vallirana	Sant Mateu	Baix Llobregat, el	29'00
Jafre de Ter	Sant Martí	Baix Empordà, el	28'96
Cogul, El	L'Assumpció	Garrigues, les	28'92
Aiguaviva	Sant Joan Baptista	Gironès, el	28'89
Escala, l'	Sant Pere	Alt Empordà, l'	28'89
Puigverd d'Agramunt	Sant Pere	Urgell, l'	28'88

Gósol	L'Assumpció	Berguedà, el	28'87
Areny de Noguera, Aragó, Osca	Sant Martí	Alta Ribagorça, l'	28'86
Sant Miquel de Fluvià	Sant Miquel	Alt Empordà, l'	28'79
Algèri	Santa Maria	Noguera, la	28'78
Gausac	Sant Martin	Val d'Aran, era	28'71
Tortosa	Catedral de Santa Maria	Baix Ebre, el	28'66
Figuerola del Camp	Sant Jaume	Alt Camp, l'	28'64
Móra la Nova	Mare de Déu del Remei	Ribera d'Ebre, la	28'63
Tarroja de Segarra	Sant Salvador	Segarra, la	28'63
Barcelona	Sant Martí	Barcelonès, el	28'62
Callús	Sant Sadurní	Bages, el	28'50
Terrassa	Sagrada Família	Vallès Occidental, el	28'50
Tossa de Mar	Sant Vicenç	Selva, la	28'50
Ginestar	Sant Martí	Ribera d'Ebre, la	28'47
Cabanes d'Empordà	Sant Vicenç	Alt Empordà, l'	28'44
Vidrà	Sant Hilari	Osona	28'42
Madremanya	Sant Esteve	Gironès, el	28'41
Cambrils	Santa Maria	Baix Camp, el	28'40
Besalú	Sant Pere, antic monestir	Garrotxa, la	28'39
Riudecanyes	Sant Mateu	Baix Camp, el	28'39
Barcelona	Patriarca Abraham	Barcelonès, el	28'38
Rupit	Sant Miquel	Osona	28'37
Xerta	L'Assumpció	Baix Ebre, el	28'37
Escaló	Santa Maria	Pallars Sobirà, el	28'35
Llessui	Sant Pere	Pallars Sobirà, el	28'35
Sabadell	Sagrat Cor	Vallès Occidental, el	28'31
Caldes d'Estrac	Santa Maria	Maresme, el	28'30
Masquefa	Sant Pere	Anoia, l'	28'30
Santa Eugènia de Berga	Santa Eugènia	Osona	28'30
Àreu	Sant Climent	Pallars Sobirà, el	28'24
Ponts	Santa Maria	Noguera, la	28'20
Sant Guim de Freixenet	Sagrat Cor	Segarra, la	28'18
Llorà	Sant Pere	Gironès, el	28'17
Almacelles	Mare de Déu de la Mercè	Segrià, el	28'14
Gaüses	Santa Maria	Baix Empordà, el	28'13
Tírvia	Sant Feliu	Pallars Sobirà, el	28'11
Calafell	Santa Creu	Baix Penedès, el	28'06
Barberà del Vallès	Santa Maria	Vallès Occidental, el	28'00
Corbera de Baix	Sant Antoni	Baix Llobregat, el	28'00
Esplugues de Llobregat	Santa Maria Magdalena	Baix Llobregat, el	28'00
Parets del Vallès	Sant Esteve	Vallès Oriental, el	28'00

Bescaran	Sant Martí	Alt Urgell, l'	27'98
Vilablareix	Sant Menna	Gironès, el	27'90
Figueres	La Immaculada	Alt Empordà, l'	27'89
Gessa	Sant Pèir	Val d'Aran, era	27'85
Secuita, la	L'Assumpció	Tarragonès, el	27'85
Roquetes	Sant Antoni de Pàdua	Baix Ebre, el	27'83
Cardona	Sant Miquel	Bages, el	27'81
Vilallonga del Camp	Sant Martí	Tarragonès, el	27'81
Santa Cristina d'Aro	Santa Cristina	Baix Empordà, el	27'80
Bagà	Sant Esteve	Berguedà, el	27'79
Vilanova de Meià	L'Assumpció	Noguera, la	27'75
Arboç, l'	Sant Julià	Baix Penedès, el	27'73
Unha	Santa Eulària	Val d'Aran, era	27'71
Salàs de Pallars	Mare de Déu del Coll	Pallars Jussà, el	27'68
Montbrió del Camp	Sant Pere	Baix Camp, el	27'66
Parlavà	Sant Feliu	Baix Empordà, el	27'64
Sant Martí de Tous	Sant Martí	Anoia, l'	27'64
Camallera	Sant Bartomeu	Alt Empordà, l'	27'59
Cardedeu	Santa Maria	Vallès Oriental, el	27'56
Castellserà	Santa Magdalena	Urgell, l'	27'54
Palau de Noguera	Sant Joan Baptista	Pallars Jussà, el	27'51
Cadaqués	Santa Maria	Alt Empordà, l'	27'50
Móra d'Ebre	Sant Joan	Ribera d'Ebre, la	27'50
Nalec	Sant Jaume	Urgell, l'	27'50
Santa Pau	Santa Maria	Garrotxa, la	27'50
Tona	Sant Andreu	Osona	27'50
Ullastrell	Santa Maria	Vallès Occidental, el	27'50
Arties	Santa Maria	Val d'Aran, era	27'45
Aubert	Sant Martin	Val d'Aran, era	27'44
Bisbal de Falset, la	La Nativitat de Maria	Priorat, el	27'44
Prat de Comte	Sant Bartomeu	Terra Alta, la	27'43
Sant Pere de Vilamajor	Sant Pere	Vallès Oriental, el	27'40
Coma-ruga	Sant Ramon	Baix Penedès, el	27'39
Sant Joan les Fonts	Sant Esteve, antic monestir	Garrotxa, la	27'35
Torà	Sant Gil	Segarra, la	27'31
Orís	Sant Genís	Osona	27'30
Sabadell	Sant Oleguer	Vallès Occidental, el	27'30
Isil	La Immaculada	Pallars Sobirà, el	27'26
Vilabertran	Santa Maria, antic monestir	Alt Empordà, l'	27'24
Ripollet	Sant Esteve	Vallès Occidental, el	27'23
Passanant	Sant Jaume	Conca de Barberà, la	27'20

Rocafort de Vallbona	La Transfiguració	Urgell, l'	27'20
Sant Joan de les Abadesses	Sant Joan, antic monestir	Ripollès, el	27'18
Aguiló	Sant Vicenç	Conca de Barberà, la	27'13
Sant Adrià del Besòs	Sant Adrià	Barcelonès, el	27'13
Sant Cebrià de Vallalta	Sant Cebrià	Maresme, el	27'13
Torelló	Mare de Déu de Montserrat	Osona	27'12
Planes d'Hostoles, les	Sant Cristòfol	Garrotxa, la	27'10
Ivorra	Sant Cugat	Segarra, la	27'09
Cubells	Sant Pere	Noguera, la	27'02
Sant Privat d'en Bas	Sant Privat	Garrotxa, la	27'02
Barberà del Vallès	Santa Maria, la romànica	Vallès Occidental, el	27'00
Borredà	Santa Maria	Berguedà, el	27'00
Cabrils	Santa Creu	Maresme, el	27'00
Isona	Santa Maria	Pallars Jussà, el	27'00
Lloar, el	Sant Miquel	Priorat, el	27'00
Pujals dels Pagesos	Santa Eulàlia	Pla de l'Estany, el	27'00
Riudellots de la Selva	Sant Esteve	Selva, la	27'00
Sant Pere de Rodes	Sant Pere, un dels dos campanars	Alt Empordà, l'	27'00
Flaçà	Sant Cebrià	Gironès, el	26'95
Barcelona	Immaculat Cor de Maria	Barcelonès, el	26'86
Bòrdes, es	Era Mare de Diu deth Roser	Val d'Aran, era	26'84
Sant Jordi Desvalls	Sant Jordi	Gironès, el	26'80
Torms, els	Sant Joan Baptista	Garrigues, les	26'79
Golmés	Sant Salvador	Pla d'Urgell, el	26'78
Collbató	Sant Corneli	Baix Llobregat, el	26'75
Vilanova de la Muga	Santa Eulàlia	Alt Empordà, l'	26'75
Sant Miquel d'Olèrdola	Sant Miquel	Alt Penedès, l'	26'62
Sant Feliu Sasserra	Sant Feliu	Bages, el	26'61
Vandellós	Sant Andreu	Baix Camp, el	26'61
Isavarre	Sant Llorenç	Pallars Sobirà, el	26'60
Juncosa	La Nativitat de Maria	Garrigues, les	26'60
Clariana de Garraf	Mare de Déu de Montserrat	Garraf, el	26'58
Bovera	Sant Josep	Garrigues, les	26'57
Girona	Sant Miquel	Gironès, el	26'57
Selva de Mar, la	Sant Esteve	Alt Empordà, l'	26'55
Sabadell	Sant Vicenç	Vallès Occidental, el	26'50
Orfes	Santa Maria	Pla de l'Estany, el	26'47
Monells	Sant Genís	Baix Empordà, el	26'45
Talarn	Sant Martí	Pallars Jussà, el	26'44
Osor	Sant Pere	Selva, la	26'43
Biosca	Santa Maria	Segarra, la	26'42

Figuera, la	Sant Martí	Priorat, el	26'42
Freginals	Sant Bartomeu	Montsià, el	26'41
Sant Quintí de Mediona	Sant Quintí	Alt Penedès, l'	26'41
Santa Maria de Meià	La Immaculada	Noguera, la	26'41
Vidreres	Sant Iscle	Selva, la	26'41
Arcs	Sant Antoni Abat	Pla d'Urgell, el	26'40
Riudecols	Sant Pere	Baix Camp, el	26'40
Vilagrassa	Santa Maria	Urgell, l'	26'39
Santa Agnès de Malenyanes	Santa Agnès	Vallès Oriental, el	26'35
Morell, el	Sant Martí	Tarragonès, el	26'33
Tarragona	Sant Joan Baptista	Tarragonès, el	26'28
Colera	Sant Miquel	Alt Empordà, l'	26'26
Durro	La Nativitat	Alta Ribagorça, l'	26'25
Vilosell, El	Santa Maria	Garrigues, les	26'21
Selva del Camp, la	Sant Andreu	Baix Camp, el	26'19
Barcelona	Sant Joan Maria Vianney	Barcelonès, el	26'15
Colomers	Santa Maria	Baix Empordà, el	26'15
Olvan	L'Assumpció	Berguedà, el	26'15
Bellaguarda	Sant Antoni Abat	Garrigues, les	26'10
Granada, la	Sant Cristòfol	Alt Penedès, l'	26'09
Santa Cecília de Voltregà	Santa Cecília	Osona	26'09
Ridaura	Santa Maria	Garrotxa, la	26'07
Alós d'Isil	Sant Lliser	Pallars Sobirà, el	26'06
Alcanó	Sant Pere	Segrià, el	26'05
Cava, la	Sant Miquel	Baix Ebre, el	26'03
Ivars de Noguera	L'Assumpció	Noguera, la	26'03
Campins	Sant Joan	Vallès Oriental, el	26'00
Piera	Santa Maria	Anoia, l'	26'00
Sarrià de Ter	Mare de Déu de la Misericòrdia	Gironès, el	26'00
Teià	Sant Martí	Maresme, el	25'98
Vilanova de Bellpuig	Sant Pere	Pla d'Urgell, el	25'98
Navàs	Sagrada Família	Bages, el	25'96
Madrona	Sant Pere	Solsonès, el	25'89
Camarles	Sant Jaume	Baix Ebre, el	25'87
Argelaguer	Sant Damas	Garrotxa, la	25'85
Santa Maria de Montmagastrell	Santa Maria	Urgell, l'	25'85
Talladell, el	Sant Pere	Urgell, l'	25'85
Sant Martí Sarroca	Santa Maria	Alt Penedès, l'	25'84
Vallfogona de Riucorb	Santa Maria	Conca de Barberà, la	25'81
Castellbisbal	Sant Vicenç	Vallès Occidental, el	25'80
Sentmenat	Sant Menna	Vallès Occidental, el	25'80

Tredòs	Era Mare de Diu de Cap Aran	Val d'Aran, era	25'79
Sant Feliu del Racó	Sant Feliu (església nova)	Vallès Occidental, el	25'75
Bot	Sant Blai	Terra Alta, la	25'73
Ametlla del Vallès, l'	Sant Genís	Vallès Oriental, el	25'70
Tortosa	Sant Jaume	Baix Ebre, el	25'68
Montmaneu	Santa Maria	Anoia, l'	25'65
Torre de Fontaubella, la	La Nativitat de Maria	Priorat, el	25'65
Gombrèn	Sant Pere	Ripollès, el	25'63
Menàrguens	L'Assumpció	Noguera, la	25'59
Malla	Sant Vicenç	Osona	25'58
Púbol	Sant Pere	Baix Empordà, el	25'57
Albatàrrec	La Transfiguració	Segrià, el	25'56
Anglesola	Sant Pau	Urgell, l'	25'53
Cànoves	Sant Muç	Vallès Oriental, el	25'50
Esparra, l'	Sant Martí	Selva, la	25'50
Òdena	Sant Pere	Anoia, l'	25'50
Oliola	Sant Tirs	Noguera, la	25'50
Riells del Fai	Sant Vicenç	Vallès Oriental, el	25'50
Sant Martí de la Morana	Sant Martí	Segarra, la	25'50
Rubinat	Santa Maria	Segarra, la	25'43
Papiol, el	Santa Eulàlia	Baix Llobregat, el	25'40
Santa Perpètua de Mogoda	Santa Perpètua	Vallès Occidental, el	25'38
Montclar d'Urgell	Sant Jaume	Urgell, l'	25'37
Cartellà	Sant Feliu	Gironès, el	25'36
Hostalets d'en Bas	Santa Maria	Garrotxa, la	25'36
Sant Martí Sesgueioles	Sant Martí	Anoia, l'	25'35
Regencós	Sant Vicenç	Baix Empordà, el	25'34
Llinars del Vallès	Santa Maria	Vallès Oriental, el	25'30
Forès	Sant Miquel	Conca de Barberà, la	25'27
Godall	La Transfiguració	Montsià, el	25'26
Vilassar de Mar	Sant Joan	Maresme, el	25'26
Tortellà	Santa Maria	Garrotxa, la	25'24
Esponellà	Sant Cebrià	Pla de l'Estany, el	25'23
Dosrius	Sant Iscle	Maresme, el	25'20
Monistrol de Montserrat	Sant Pere	Bages, el	25'20
Sant Llorenç Savall	Sant Llorenç	Vallès Occidental, el	25'20
Ribes de Freser	L'Assumpció	Ripollès, el	25'18
Alentorn	Sant Salvador	Noguera, la	25'17
Preixana	Santa Maria	Urgell, l'	25'16
Sant Quirze Safaja	Sant Quirze	Vallès Oriental, el	25'06
Sant Medir	Sant Medir	Gironès, el	25'05

Almóster	Sant Miquel	Baix Camp, el	25'03
Tortosa	Sant Blai	Baix Ebre, el	25'03
Sant Feliu de Guíxols	Mare de Déu dels Àngels	Baix Empordà, el	25'01
Anglès	Sant Miquel	Selva, la	25'00
Badalona	Mare de Déu de la Salut	Barcelonès, el	25'00
Encies, les	Santa Maria	Garrotxa, la	25'00
Florejacs	L'Assumpció	Segarra, la	25'00
Granollers	Mare de Déu de Fàtima	Vallès Oriental, el	25'00
Guàrdia de Tremp	Mare de Déu del Remei	Pallars Jussà, el	25'00
Martorell	Santa Maria	Baix Llobregat, el	25'00
Preses, les	Sant Pere	Garrotxa, la	25'00
Rubí	Sant Pere	Vallès Occidental, el	25'00
Sabadell	Sant Salvador	Vallès Occidental, el	25'00
Sant Bartomeu del Grau	Sant Bartomeu	Osona	25'00
Sant Quirze de Besora	Sant Quirze	Osona	24'99
Montoliu de Lleida	La Nativitat de Maria	Segrià, el	24'97
Rialp de Noguera	Mare de Déu de Valld'eflors	Pallars Sobirà, el	24'95
Omellons, els	Sant Miquel	Garrigues, les	24'94
Vila-sana (Utxafava)	Sant Miquel	Pla d'Urgell, el	24'93
Pont d'Armentera, el	Santa Magdalena	Alt Camp, l'	24'89
Alòs de Baleguer	Sant Feliu	Noguera, la	24'86
Jou	Sant Pere	Pallars Sobirà, el	24'85
Sords	Sant Esteve	Pla de l'Estany, el	24'85
Morera de Montsant, la	La Nativitat de Maria	Priorat, el	24'81
Erill la Vall	Santa Eulàlia	Alta Ribagorça, l'	24'80
Prats de Lluçanès	Sant Vicenç	Osona	24'80
Sant Martí de Llèmena	Sant Martí	Gironès, el	24'80
Pla de Sant Tirs, el	Sant Tirs	Alt Urgell, l'	24'77
Llagosta, la	Sant Josep	Vallès Oriental, el	24'76
Almatret	Sant Miquel	Segrià, el	24'75
Castellbell	Sant Vicenç	Bages, el	24'75
Castellnou de Seana	Sant Joan	Pla d'Urgell, el	24'70
Casarilh	Sant Tomàs	Val d'Aran, era	24'69
Avià	Sant Martí	Berguedà, el	24'68
Oliana	Sant Andreu	Alt Urgell, l'	24'67
Unarre	Sant Julià	Pallars Sobirà, el	24'66
Hospitalet de Llobregat, l'	Mare de Déu de la Llum	Barcelonès, el	24'65
Poal, el	La Degollació de Sant Joan	Pla d'Urgell, el	24'64
Pallejà	Santa Eulàlia	Baix Llobregat, el	24'56
Rasquera	Sant Joan	Ribera d'Ebre, la	24'54
Balenyà (Els Hostalets)	Sant Fruitós	Osona	24'50

Salal, la	Santa Maria	Baix Empordà, el	24'50
Sant Vicenç de Montalt	Sant Vicenç	Maresme, el	24'50
Seu d'Urgell	Catedral, els dos campanars laterals	Alt Urgell, l'	24'50
Manresa	Santa Maria de Valldaura	Bages, el	24'47
Sant Fruitós de Bages	Sant Fruitós	Bages, el	24'47
Duesaigües	Santa Maria	Baix Camp, el	24'46
Caldes de Malavella	Sant Esteve	Selva, la	24'44
Altafulla	Sant Martí	Tarragonès, el	24'42
Hospitalet de l'Infant, l'	Sant Pere	Baix Camp, el	24'40
Vilella Baixa, la	Sant Joan Baptista	Priorat, el	24'40
Avinyó Nou (Les Cabòries)	Sant Pere	Alt Penedès, l'	24'38
Hortsavinyà	Santa Eulàlia	Maresme, el	24'32
Pobla de Massaluca, la	Sant Antoni Abat	Terra Alta, la	24'31
Sant Carles de la Ràpita	Sant Carles	Montsià, el	24'30
Esterri de Cardós	Sant Pere i Sant Pau	Pallars Sobirà, el	24'28
Molló	Santa Cecília	Ripollès, el	24'28
Sant Jaume dels Domenys	Sant Jaume	Baix Penedès, el	24'27
Galliners	Sant Julià	Pla de l'Estany, el	24'25
Sant Dalmai	Sant Dalmau	Selva, la	24'25
Sant Pol de Mar	Sant Jaume	Maresme, el	24'25
Terrassa	Sant Cristòfol	Vallès Occidental, el	24'25
Vilamòs	Santa Maria	Val d'Aran, era	24'22
Bar	Sant Esteve	Alt Urgell, l'	24'21
Argentona	Sant Julià	Maresme, el	24'20
Hostalric	Santa Maria	Selva, la	24'20
Montesquiu	Santa Maria	Osona	24'20
Bellver de Cerdanya	Santa Maria	Cerdanya, la	24'19
Barcelona	Mare de Déu del Mont Carmel	Barcelonès, el	24'17
Sant Esteve de Guialbes	Sant Esteve	Pla de l'Estany, el	24'15
Alcoletge	Sant Miquel	Segrià, el	24'13
Su	Santa Maria	Solsonès, el	24'13
Castellar de n'Hug	Santa Maria	Berguedà, el	24'09
Vallcanera	Santa Eulàlia	Selva, la	24'09
Valls	Sant Antoni	Alt Camp, l'	24'07
Arànsér	Sant Martí	Cerdanya, la	24'05
Sant Mori	Sant Maurici	Alt Empordà, l'	24'03
Torrent	Sant Vicenç	Baix Empordà, el	24'03
Belcaire d'Urgell	Santa Maria	Noguera, la	24'00
Besalú	Sant Vicenç	Garrotxa, la	24'00
Martorell de la Selva	Sant Pere	Selva, la	24'00
Matadepera	Sant Joan	Vallès Occidental, el	24'00

Mollet del Vallès	Sant Vicenç	Vallès Oriental, el	24'00
Riumors	Sant Mamert	Alt Empordà, l'	24'00
Sant Joan Despí	Sant Joan	Baix Llobregat, el	24'00
Sant Pere de Rodes	Sant Pere, un dels dos campanars	Alt Empordà, l'	24'00
Son	Sant Just i Sant Pastor	Pallars Sobirà, el	24'00
Beget	Sant Cristòfol	Ripollès, el	23'96
Benós	Sant Martin	Val d'Aran, era	23'96
Sant Vicenç de Torelló	Sant Vicenç	Osona	23'94
Massoteres	Sant Salvador	Segarra, la	23'93
Albons	Sant Cugat	Baix Empordà, el	23'89
Múnia, la	Sant Sadurní	Alt Penedès, l'	23'89
Alfara de Carles	Sant Agustí	Baix Ebre, el	23'88
Viver	Sant Miquel	Berguedà, el	23'87
Sant Sadurní d'Osormort	Sant Sadurní	Osona	23'84
Brunyola	Sant Fruitós	Selva, la	23'80
Palamós	Santa Eugènia	Baix Empordà, el	23'77
Ribera de Cardós	Santa Maria	Pallars Sobirà, el	23'73
Pont de Vilomara	Santa Maria Magdalena	Bages, el	23'70
Santa Margarida de Montbui	Santa Margarida	Anoia, l'	23'70
Pruít	Sant Andreu	Osona	23'68
Sils	Santa Maria	Selva, la	23'67
Fonteta	Santa Maria	Baix Empordà, el	23'66
Mallol, el	Sant Bartomeu	Garrotxa, la	23'66
Tallada, la	Sant Martí	Segarra, la	23'65
Sant Llorenç d'Hortons	Sant Llorenç	Alt Penedès, l'	23'62
Tornabous	L'Assumpció	Urgell, l'	23'62
Escunhau	Sant Pèir	Val d'Aran, era	23'60
Floresta, la	Nostra Senyora de Montserrat	Vallès Occidental, el	23'60
Maià de Montcal	Sant Vicenç	Garrotxa, la	23'60
Gerb	Sant Salvador	Noguera, la	23'55
Camarasa	Sant Miquel	Noguera, la	23'54
Oristà	Sant Andreu	Osona	23'54
Guimerà	Santa Maria	Urgell, l'	23'53
Arenys de Munt	Sant Martí	Maresme, el	23'50
Bellveí	Sant Jaume	Segarra, la	23'50
Montnegre	Sant Mateu	Gironès, el	23'50
Montornès del Vallès	Sant Sadurní	Vallès Oriental, el	23'50
Parets d'Empordà	Santa Leocàdia	Pla de l'Estany, el	23'50
Pobla de Mafumet, la	Sant Joan Baptista	Tarragonès, el	23'49
Rosselló	Sant Pere <i>ad Víncula</i>	Segrià, el	23'49
Torre-serona	L'Assumpció	Segrià, el	23'49

Claravalls	Sant Salvador	Urgell, l'	23'46
Palafolls	Santa Maria	Maresme, el	23'45
Sant Joan de Mediona	Sant Joan	Alt Penedès, l'	23'45
Maçanet de Cabrenys	Sant Martí	Alt Empordà, l'	23'42
Sant Climent d'Amer	Sant Climent	Selva, la	23'42
Santa Seclina	Sant Seclina	Selva, la	23'42
Berga	Santa Eulàlia	Berguedà, el	23'40
Arbocet, l'	Sant Joan	Baix Camp, el	23'39
Pinya, la	Santa Maria	Garrotxa, la	23'38
Sucs	L'Assumpció	Segrià, el	23'37
Bagergue	Sant Fèlix	Val d'Aran, era	23'36
Salou	Santa Maria del Mar	Tarragonès, el	23'35
Alins de Vallferrera	Sant Vicenç	Pallars Sobirà, el	23'34
Salitja	L'Assumpció	Selva, la	23'30
Bàscara	Sant Iscle i Santa Victòria	Alt Empordà, l'	23'28
Vallbona de les Monges	Santa Maria	Urgell, l'	23'27
Castellfollit de Riubregós	Mare de Déu del Roser	Anoia, l'	23'26
Lloberola	Sant Miquel	Segarra, la	23'26
Juià	Sant Pere	Gironès, el	23'25
Marmellar	Sant Miquel	Baix Penedès, el	23'23
Dorve	Sant Bartomeu	Pallars Sobirà, el	23'22
Vilobí del Penedès	Santa Maria de Vallformosa	Alt Penedès, l'	23'22
Fortià	Sant Julià i Santa Basilissa	Alt Empordà, l'	23'20
Sorba	Santa Maria	Berguedà, el	23'19
Térmens	Santa Maria	Noguera, la	23'19
Oluges, Les	L'Assumpció	Segarra, la	23'18
Montoliu de Segarra	Sant Salvador	Segarra, la	23'17
Casserres	Mare de Déu dels Àngels	Berguedà, el	23'14
Vilamarí	L'Assumpció	Pla de l'Estany, el	23'14
Castellvell del Camp	Sant Vicenç	Baix Camp, el	23'13
Olesa de Bonesvalls	Sant Joan	Alt Penedès, l'	23'12
Perefort	Sant Pere	Tarragonès, el	23'09
Nou de Gaià, la	Santa Maria Magdalena	Tarragonès, el	23'06
Organyà	Santa Maria	Alt Urgell, l'	23'06
Santa Maria de Besora	Santa Maria	Osona	23'05
Fontscaldes	Sant Simó	Alt Camp, l'	23'03
Altron	Sant Serni	Pallars Sobirà, el	23'00
Hostalets de Pierola, els	Sant Pere	Anoia, l'	23'00
Sant Jaume de Llierca	Sant Jaume	Garrotxa, la	23'00
Torrefeta	Sant Amanç	Segarra, la	23'00
Vilafreser	Sant Sadurní	Pla de l'Estany, el	23'00

Pla del Penedès, el	Santa Magdalena	Alt Penedès, l'	22'99
Torre de l'Espanyol, la	Sant Jaume	Ribera d'Ebre, la	22'99
Mollet de Peralada	Sant Cebrià	Alt Empordà, l'	22'97
Vinebre	Sant Miquel	Ribera d'Ebre, la	22'95
Llers	Sant Julià	Alt Empordà, l'	22'93
Aldover	La Nativitat de Maria	Baix Ebre, el	22'92
Espinavessa	Sant Vicenç	Alt Empordà, l'	22'92
Jorba	Sant Pere	Anoia, l'	22'90
Sant Gregori	Sant Gregori	Gironès, el	22'90
Vilarig	Sant Martí	Alt Empordà, l'	22'90
Barbens	L'Assumpció	Pla d'Urgell, el	22'89
Tavascan	Sant Simeó i Sant Bartomeu	Pallars Sobirà, el	22'89
Ametlla del Mar, l'	La Purificació de Maria	Baix Ebre, el	22'86
Granyena de les Garrigues	Sant Miquel Arcàngel	Garrigues, les	22'86
Vulpellac	Sant Julià	Baix Empordà, el	22'86
Sant Julià de Vilatorça	Sant Julià	Osona	22'85
Viladasens	Sant Vicenç	Gironès, el	22'84
Barcelona	Santíssima Trinitat	Barcelonès, el	22'82
Fonollosa	Santa Creu	Bages, el	22'78
Margalef	Sant Miquel	Priorat, el	22'77
Puigpardines	Santa Maria	Garrotxa, la	22'77
Ardenya	Sant Jordi	Tarragonès, el	22'73
Argentera, l'	Sant Bartomeu	Baix Camp, el	22'72
Planoles	Sant Vicenç	Ripollès, el	22'71
Sant Miquel de Sacot	Sant Miquel	Garrotxa, la	22'70
Sant Salvador de Guardiola	Sant Salvador	Bages, el	22'70
Folgueroles	Santa Maria	Osona	22'65
Gurb de la Plana	Sant Andreu	Osona	22'62
Cabacés	La Nativitat de Maria	Priorat, el	22'61
Montferrer	Sant Vicenç	Alt Urgell, l'	22'61
Collsabadell	Sant Sadurní	Vallès Oriental, el	22'60
Lliçà d'Amunt	Sant Julià	Vallès Oriental, el	22'60
Arcavell	Sant Andreu	Alt Urgell, l'	22'57
Llambilles	Sant Cristòfol	Gironès, el	22'55
Pallaresos, els	Sant Salvador	Tarragonès, el	22'54
Espinelves	Sant Vicenç	Osona	22'52
Ollers	Sant Martí	Pla de l'Estany, el	22'50
Sant Just Desvern	Sant Just	Baix Llobregat, el	22'50
Vallbona d'Anoia	Sant Bartomeu	Anoia, l'	22'50
Altet	Sant Pere	Urgell, l'	22'46
Peramola	Sant Miquel	Alt Urgell, l'	22'43

Estanyol	Sant Andreu	Gironès, el	22'40
Guardiola de Berguedà	La Immaculada	Berguedà, el	22'40
Sagàs	Sant Andreu	Berguedà, el	22'39
Corbera d'Ebre	Sant Pere	Terra Alta, la	22'38
Ventalló	Sant Miquel	Alt Empordà, l'	22'38
Sant Vicenç de Castellet	Sant Vicenç	Bages, el	22'34
València d'Àneu	Sant Andreu	Pallars Sobirà, el	22'34
Pobla de Cérvoles, la	Mare de Déu de la Jonquera	Garrigues, les	22'33
Granollers	Sant Julià de Palou	Vallès Oriental, el	22'32
Ciutadilla	Sant Miquel	Urgell, l'	22'30
Sant Miquel de Campmajor	Sant Miquel	Pla de l'Estany, el	22'30
Balsareny	Santa Maria	Bages, el	22'29
Aiguafreda	Santa Maria	Vallès Oriental, el	22'28
Vilanova d'Escornalbou	Sant Joan	Baix Camp, el	22'26
Campllong	Sant Quirze i Santa Julita	Gironès, el	22'25
Miralcamp	Sant Miquel	Pla d'Urgell, el	22'25
Llanars	Sant Esteve	Ripollès, el	22'22
Montellà	Sant Sadurní	Cerdanya, la	22'21
Linya	Sant Andreu	Solsonès, el	22'19
Vallfogona de Balaguer	Sant Miquel	Noguera, la	22'19
Quart	Santa Margarida	Gironès, el	22'18
Vilafant	Sant Cebrià	Alt Empordà, l'	22'14
Avinyó	Sant Joan	Bages, el	22'13
Sant Cugat Sesgarrigues	Sant Cugat	Alt Penedès, l'	22'13
Santa Linya	L'Assumpció	Noguera, la	22'11
Ainet de Besan	Sant Julià	Pallars Sobirà, el	22'03
Masmolets	Sant Roc	Alt Camp, l'	22'03
Arró	Sant Martin	Val d'Aran, era	22'02
Grions	Sant Gabriel	Selva, la	22'00
Vallgorguina	Sant Andreu	Vallès Oriental, el	22'00
Garidells, els	Sant Jaume	Alt Camp, l'	21'98
Barcelona	Santa Engràcia	Barcelonès, el	21'96
Arbolí	Sant Andreu	Baix Camp, el	21'95
Colldejou	Sant Llorenç	Baix Camp, el	21'95
Guàrdia, la	Nostra Senyora del Roser	Berguedà, el	21'93
Vilar, el	Santa Maria	Bages, el	21'91
Jesús i Maria	L'Assumpció	Baix Ebre, el	21'86
Vila	Sant Pèir	Val d'Aran, era	21'85
Llavorsí	Santa Anna	Pallars Sobirà, el	21'84
Orpí	Sant Miquel	Anoia, l'	21'80
Pallargues, les	Sant Salvador	Segarra, la	21'80

Alpens	Santa Maria	Osona	21'79
Cistella	Santa Maria	Alt Empordà, l'	21'77
Lavern	Sant Pere	Alt Penedès, l'	21'77
Cabanyes, les	Sant Valentí	Alt Penedès, l'	21'76
Garcia	La Nativitat de Maria	Ribera d'Ebre, la	21'76
Gualta	Santa Maria	Baix Empordà, el	21'75
Taüll	Santa Maria	Alta Ribagorça, l'	21'75
Adri	Sant Llorenç	Gironès, el	21'74
Estamariu	Santa Cecília	Alt Urgell, l'	21'74
Sant Jaume Sesoliveres	Sant Jaume	Anoia, l'	21'72
Castelldans	L'Assumpció	Garrigues, les	21'71
Saldes	Sant Martí	Berguedà, el	21'71
Lliçà de Vall	Sant Cristòfol	Vallès Oriental, el	21'69
Platja d'Aro-Fenals	Santa Maria	Baix Empordà, el	21'68
Pontós	Sant Martí	Alt Empordà, l'	21'66
Setcases	Sant Miquel	Ripollès, el	21'63
Aldea, L' (L'Hostal dels Alls)	Sant Josep	Baix Ebre, el	21'62
Darnius	Santa Maria	Alt Empordà, l'	21'62
Sentiu de Sió, la	Sant Miquel	Noguera, la	21'62
Ravós del Terri	Sant Cugat	Pla de l'Estany, el	21'60
Palau-solità i Plegamans	Santa Maria de Palau-Solità	Vallès Occidental, el	21'56
Vilanna	Sant Mateu	Gironès, el	21'56
Collsuspina	Santa Maria dels Socors	Osona	21'55
Urús	Sant Climent	Cerdanya, la	21'55
Arfa	Sant Serni	Alt Urgell, l'	21'54
Estac	Sant Marçal	Pallars Sobirà, el	21'54
Fontcoberta	Sant Feliu i Sant Pere	Pla de l'Estany, el	21'50
Sant Pere de Riudebitlles	Sant Pere	Alt Penedès, l'	21'50
Perafita	Sant Pere	Osona	21'45
Aspa	Sant Julià	Segrià, el	21'43
Lluçà	Santa Maria	Osona	21'43
Urtx	Sant Martí	Cerdanya, la	21'40
Castellgalí	Sant Miquel	Bages, el	21'39
Flix	L'Assumpció	Ribera d'Ebre, la	21'39
Medinyà	Sant Sadurní	Gironès, el	21'37
Nou de Berguedà, la	Sant Martí	Berguedà, el	21'35
Vallmanya	Sant Pere	Solsonès, el	21'33
Granollers de Rocacorba	L'Assumpció	Gironès, el	21'32
Cervelló	Sant Esteve	Baix Llobregat, el	21'30
Sant Antoni de Calonge	Sant Antoni	Baix Empordà, el	21'30
Santa Eulàlia de Ronçana	Santa Eulàlia	Vallès Oriental, el	21'30

Sora	Sant Pere	Osona	21'30
Pals	Sant Pere	Baix Empordà, el	21'28
Sant Andreu Salou	Sant Andreu	Gironès, el	21'28
Pont de Molins	Santa Maria	Alt Empordà, l'	21'23
Sant Sadurní d'Anoia	Sant Sadurní	Alt Penedès, l'	21'23
Castelladral	Sant Miquel	Bages, el	21'18
Pardines	Sant Esteve	Ripollès, el	21'14
Argençola	Sant Llorenç	Anoia, l'	21'12
Castellnou d'Oluges	Sant Pere	Segarra, la	21'12
Llofriu	Sant Fruitós	Baix Empordà, el	21'12
Monjos, els	Santa Margarida	Alt Penedès, l'	21'12
Viver de Segarra	Santa Maria	Segarra, la	21'12
Salomó	Santa Maria	Tarragonès, el	21'09
Joanetes	Sant Romà	Garrotxa, la	21'05
Albiol, l'	Sant Miquel	Baix Camp, el	21'03
Perelló, el	L'Assumpció	Baix Ebre, el	21'03
Barcelona	Sant Pau del Camp	Barcelonès, el	21'00
Montnegre (Sant Celoni)	Sant Martí, santuari	Vallès Oriental, el	21'00
Palma de Cervelló, la	Santa Maria	Baix Llobregat, el	21'00
Sabadell	Sant Julià d'Altura	Vallès Occidental, el	21'00
Vergós Guerrejat	Santa Magdalena	Segarra, la	21'00
Vimbodí	La Transfiguració	Conca de Barberà, la	20'98
Lles	Sant Pere	Cerdanya, la	20'96
Monistrollet	Santa Maria	Bages, el	20'95
Sant Guim de la Plana	Santa Maria	Segarra, la	20'94
Olius	Sant Esteve	Solsonès, el	20'92
Santa Maria de Merlès	Santa Maria	Berguedà, el	20'92
Sarrià de Dalt	Sant Pau	Gironès, el	20'91
Cabrera de Mar	Sant Feliu	Maresme, el	20'86
Freixenet de Segarra	Santa Maria	Segarra, la	20'85
Matamargó	Sant Pere	Solsonès, el	20'85
Rajadell	Sant Iscle i Santa Victòria	Bages, el	20'85
Segura	L'Assumpció	Conca de Barberà, la	20'81
Batlòria, la	Nostra Senyora de l'Esperança	Vallès Oriental, el	20'80
Pujalt	Sant Andreu	Anoia, l'	20'80
Soses	Sant Llorenç	Segrià, el	20'78
Cunit	Sant Cristòfol	Baix Penedès, el	20'76
Escart	Sant Martí	Pallars Sobirà, el	20'75
Llavorre	Sant Miquel	Pallars Sobirà, el	20'75
Massanes	Sant Esteve	Selva, la	20'75
Queralbs	Sant Jaume	Ripollès, el	20'73

Boí	Sant Joan	Alta Ribagorça, l'	20'66
Sant Pere de Riudebitlles	Sant Pere	Maresme, el	20'65
Mataró	Sagrada Família	Maresme, el	20'64
Vicfred	Sant Esteve	Segarra, la	20'63
Sant Climent de Llobregat	Sant Climent	Baix Llobregat, el	20'60
Vallromanes	Sant Vicenç	Vallès Oriental, el	20'60
Betlan	Sant Pèir	Val d'Aran, era	20'56
Barcelona	Sant Joan	Barcelonès, el	20'55
Clariana de Cardener	Sant Serni	Solsonès, el	20'55
Sidamon	Sant Bartomeu	Pla d'Urgell, el	20'55
Biure d'Empordà	Sant Esteve	Alt Empordà, l'	20'53
Sant Climent Sescebes	Sant Climent	Alt Empordà, l'	20'53
Aristot	Sant Andreu	Alt Urgell, l'	20'50
Caserans	Sant Llorenç	Selva, la	20'50
Crespjà	Santa Eulàlia	Pla de l'Estany, el	20'50
Montcada i Reixac	Sant Pere, santuari	Vallès Occidental, el	20'50
Sant Esteve de Palautordera	Sant Esteve	Vallès Oriental, el	20'50
Sant Quirze del Vallès	Sant Quirze	Vallès Occidental, el	20'50
Tartareu	L'Assumpció	Noguera, la	20'49
Ametlla de Segarra	Sant Pere	Segarra, la	20'48
Prullans	Sant Esteve	Cerdanya, la	20'48
Santa Fe de Segarra	Sant Pere	Segarra, la	20'47
Pobles, les	Santa Maria	Alt Camp, l'	20'46
Barcelona	Sant Mateu	Barcelonès, el	20'45
Rocafort	Santa Maria	Bages, el	20'43
Ger	Santa Coloma	Cerdanya, la	20'43
Pacs de Penedès	Sant Genís	Alt Penedès, l'	20'43
Navès	Santa Margarida	Solsonès, el	20'41
Masdenverge	Mare de Déu del Roser	Montsià, el	20'40
Guàrdia d'Urgell, la	Santa Maria	Urgell, l'	20'39
Guardiola de Font-rubí	Santa Maria de Bellver	Alt Penedès, l'	20'38
Alàs	Sant Esteve	Alt Urgell, l'	20'37
Mas de Barberans	Santa Maria	Montsià, el	20'37
Corbera de Dalt	Santa Maria	Baix Llobregat, el	20'30
Massalcoreig	Sant Bartomeu	Segrià, el	20'30
Molar, el	Sant Roc	Priorat, el	20'28
Sant Pere Molanta	Sant Pere	Alt Penedès, l'	20'27
Cirera, la	Santa Maria	Conca de Barberà, la	20'26
Sarroca de Bellera	Sant Feliu	Pallars Jussà, el	20'26
Farrera	Sant Roc	Pallars Sobirà, el	20'25
Gunyoles, les	Sant Salvador	Alt Penedès, l'	20'24

Torrefarrera	L'Exaltació de la Santa Creu	Segrià, el	20'24
Arròs	Santa Eulària	Val d'Aran, era	20'23
Campelles	Sant Martí	Ripollès, el	20'22
Lliçà d'Amunt – Palaudàries	Sant Esteve	Vallès Oriental, el	20'20
Molsosa, la	Santa Maria	Solsonès, el	20'17
Jonquera, la	Santa Maria	Alt Empordà, l'	20'13
Cóll	L'Assumpció	Alta Ribagorça, l'	20'12
Vilert	Santa Maria	Pla de l'Estany, el	20'11
Ultramort	Santa Eulària	Baix Empordà, el	20'08
Barcelona-Sant Gervasi	Sant Gregori Taumaturg	Barcelonès, el	20'06
Guàrdia-lada, la	Santa Maria	Segarra, la	20'04
Camós	Sant Vicenç	Pla de l'Estany, el	20'00
Sant Aniol de Finestres	Sant Aniol	Garrotxa, la	20'00
Sant Esteve d'en Bas	Sant Esteve	Garrotxa, la	20'00
Torn, el	Sant Andreu	Garrotxa, la	20'00
Viladecans	Montserratina, en projecte	Baix Llobregat, el	20'00
Vilalba Sasserra	Santa Maria	Vallès Oriental, el	20'00
Vilanova del Vallès	Sant Esteve, santuari de Santa Quitèria	Vallès Oriental, el	20'00
Canet d'Adri	Sant Vicenç	Gironès, el	19'94
Biure de Gaià	Sant Joan	Conca de Barberà, la	19'90
Floresta, la	Sant Blai	Garrigues, les	19'90
Siurana d'Empordà	Santa Coloma	Alt Empordà, l'	19'88
Caregue	Sant Martí	Pallars Sobirà, el	19'85
Barcelona	Sant Genís dels Agudells	Barcelonès, el	19'83
Bítem	Mare de Déu de l'Oliva	Baix Ebre, el	19'82
Sorre	Sant Esteve	Pallars Sobirà, el	19'80
Adrall	Santa Maria	Alt Urgell, l'	19'79
Beuda	Sant Feliu	Garrotxa, la	19'77
Estany, l'	Santa Maria	Bages, el	19'75
Figueres	El Bon Pastor	Alt Empordà, l'	19'75
Calabuig	Sant Feliu	Alt Empordà, l'	19'74
Brull, el	Sant Martí	Osona	19'72
Cantonigròs	Sant Roc	Osona	19'68
Vallfogona de Ripollès	Sant Julià	Ripollès, el	19'68
Darmós	Sant Miquel	Ribera d'Ebre, la	19'66
Mota, la	Sant Martí	Pla de l'Estany, el	19'65
Salselles	Santa Maria	Berguedà, el	19'65
Mont-ral	Sant Pere	Alt Camp, l'	19'64
Mont-roig del Camp	Santa Maria	Segarra, la	19'64
Sant Genís de Palafolls	Sant Genís	Maresme, el	19'60
Serrateix	Santa Maria, antic monestir	Berguedà, el	19'60

Erinyà	Sant Esteve	Pallars Jussà, el	19'56
Arbeca	Sant Jaume	Garrigues, les	19'55
Lladrós	Sant Pere	Pallars Sobirà, el	19'52
Milà, el	Santa Úrsula	Alt Camp, l'	19'52
Cogolls	Sant Cristòfol	Garrotxa, la	19'50
Martorelles	Sant Joaquim	Vallès Oriental, el	19'50
Santa Llogaia d'Àlguema	Santa Llogaia	Alt Empordà, l'	19'50
Santa Susanna	Santa Susanna	Maresme, el	19'50
Vilalleons	Santa Maria	Osona	19'50
Bellmunt d'Urgell	Sant Josep	Noguera, la	19'49
Ullà	Santa Maria	Baix Empordà, el	19'49
Vilamur	Mare de Déu de Medina	Pallars Sobirà, el	19'45
Curullada, la	Sant Pere	Segarra, la	19'42
Sant Romà de Sau	Sant Romà	Osona	19'42
Barcelona	Mare de Déu de l'Esperança	Barcelonès, el	19'41
Vilanova de l'Aguda	Sant Miquel	Noguera, la	19'41
Alfés	Sant Pere	Segrià, el	19'34
Llabià	Sant Romà	Baix Empordà, el	19'31
Castelltallat	Sant Miquel	Bages, el	19'30
Vinyoles d'Orís	Sant Esteve	Osona	19'30
Sant Julià Sassorba	Sant Julià	Osona	19'29
Masriudoms	Sant Jaume	Baix Camp, el	19'28
Piles, les	Sant Martí	Conca de Barberà, la	19'28
Sant Marçal	Sant Marçal	Alt Penedès, l'	19'27
Montpol	Sant Miquel	Solsonès, el	19'24
Arenys d'Empordà	Sant Sadurní	Alt Empordà, l'	19'23
Gaià	Santa Maria	Bages, el	19'23
Girona	Sant Narcís	Gironès, el	19'23
Sant Cebrià de Lledó	Sant Cebrià i Sants Cosme i Damià	Baix Empordà, el	19'23
Sant Feliu de Buixalleu	Sant Feliu	Selva, la	19'23
Saurí	Sant Víctor	Pallars Sobirà, el	19'23
Santa Pellaia	Santa Pellaia	Baix Empordà, el	19'20
Taietà	Sant Narcís	Gironès, el	19'19
Campdorà	Sant Jaume	Gironès, el	19'18
Noves de Segre	Sant Serni	Alt Urgell, l'	19'17
Sanata	Sant Joan	Vallès Oriental, el	19'17
Santa Eulàlia de Pardines	Santa Eulàlia	Osona	19'17
Santa Eulàlia de Puig-oriol	Santa Eulàlia	Osona	19'16
Sant Domí	Sant Pere	Segarra, la	19'15
Bellmunt de Segarra	Sant Pere	Segarra, la	19'13
Palau de Santa Eulàlia	Santa Eulàlia	Alt Empordà, l'	19'05

Torrelameu	L'Assumpció	Noguera, la	19'03
Polinyà	Sant Salvador	Vallès Occidental, el	19'02
Sant Fost de Campsentelles	Sant Faust	Vallès Oriental, el	19'02
Carme	Sant Martí	Anoia, l'	19'00
Fou, el (Alfou)	Sant Julià, santuari	Vallès Oriental, el	19'00
Sant Antolí i Vilanova	Sant Antolí	Segarra, la	19'00
Sant Miquel de Balenyà	Sant Miquel dels Sants	Osona	19'00
Vallmanya (Tordera)	Sant Miquel	Maresme, el	19'00
Ardèvol	Santa Maria	Solsonès, el	18'99
Cantallops	Sant Esteve	Alt Empordà, l'	18'97
Cercs	Santa Maria	Berguedà, el	18'97
Canyelles	Santa Magdalena	Garraf, el	18'95
Ogern	Sant Serni	Alt Urgell, l'	18'95
Montcorbau	Sant Esteve	Val d'Aran, era	18'94
Sant Martí d'Albars	Sant Martí	Osona	18'94
Banyeres del Penedès	Santa Eulàlia	Baix Penedès, el	18'93
Burg	Sant Bartomeu	Pallars Sobirà, el	18'92
Font-Rubí	Sant Pere i Sant Feliu	Alt Penedès, l'	18'92
Canejan	Sant Sernilh	Val d'Aran, era	18'87
Montfalcó Murallat	Sant Pere	Segarra, la	18'85
Fitor	Santa Coloma	Baix Empordà, el	18'81
Bigues	Sant Pere	Vallès Oriental, el	18'80
Estartit, l'	Santa Anna	Baix Empordà, el	18'80
Horta d'Avinyó	Santa Maria	Bages, el	18'80
Escaules, les	Sant Martí	Alt Empordà, l'	18'75
Ansovell	Sant Martí	Alt Urgell, l'	18'74
Pi	Santa Eulàlia	Cerdanya, la	18'71
Mont-ros	Nostra Senyora del Boix	Pallars Jussà, el	18'70
Torre d'Oristà, la	Santa Maria	Osona	18'67
Franciac	Sant Mateu	Selva, la	18'66
Sadernes	Santa Cecília	Garrotxa, la	18'66
Savallà del Comtat	Sant Pere	Conca de Barberà, la	18'66
Aguilar de Segarra	Sant Andreu	Bages, el	18'64
Palou	Sant Ponç	Segarra, la	18'64
Terrassa	Sant Josep	Vallès Occidental, el	18'64
Terradelles	Sant Martí	Pla de l'Estany, el	18'63
Gualba	Sant Vicenç	Vallès Oriental, el	18'60
Terrassola	Sant Feliu (Sant Feliuet)	Bages, el	18'60
Cabrianes	Sant Ramon	Bages, el	18'59
Lladorre	Sant Martí	Pallars Sobirà, el	18'59
Vilagrasseta	Sant Andreu	Segarra, la	18'59

Manresa	Mare de Déu de Viladordis	Bages, el	18'58
Sant Julià de Cerdanyola	Sant Julià	Berguedà, el	18'58
Vilanova de Sau	Santa Maria	Osona	18'57
Bergús	Sant Joan	Bages, el	18'54
Reminyó	Sant Andreu	Selva, la	18'54
Santa Eugènia de Nerellà	Santa Eugènia	Cerdanya, la	18'52
Viladecavalls de Calders	Sant Pere	Bages, el	18'52
Batet de la Serra	Santa Maria	Garrotxa, la	18'50
Castell de l'Areny	Sant Ramon i Sant Vicenç	Berguedà, el	18'50
Cerdanyola del Vallès	Santa Creu de Bellaterra	Vallès Occidental, el	18'50
Montmeló	Santa Maria	Vallès Oriental, el	18'50
Montornès de Segarra	Sant Joan Baptista	Segarra, la	18'50
Tavèrnoles	Sant Esteve	Osona	18'50
Viladecavalls	Sant Martí de Sorbet	Vallès Occidental, el	18'50
Llampaies	Sant Martí	Alt Empordà, l'	18'44
Sant Pere de Castanyadell	Sant Pere	Osona	18'43
Serra d'Almos	Sant Domènec	Ribera d'Ebre, la	18'42
Barcelona	Mare de Déu de Lourdes	Barcelonès, el	18'41
Camps	Santa Maria	Bages, el	18'40
Santa Maria de Martorelles	Santa Maria	Vallès Oriental, el	18'40
Saneja	Sant Vicenç	Cerdanya, la	18'38
Boldó	L'Assumpció	Urgell, l'	18'36
Llinars de Berguedà, l'Aiguadora	Santa Maria	Berguedà, el	18'36
Sant Iscle de Vallalta	Sant Iscle	Maresme, el	18'35
Reguers, els	Sant Antoni Abat	Baix Ebre, el	18'34
Ordis	Sant Julià	Alt Empordà, l'	18'33
Fustanyà	Sant Serni	Ripollès, el	18'32
Montmajor	Sant Sadurní	Berguedà, el	18'29
Palol d'Onyar	Sant Sadurní	Gironès, el	18'29
Barcelona	Mare de Déu del Coll	Barcelonès, el	18'28
Castellar de la Selva	Sant Martí	Gironès, el	18'26
Alella	Sant Vicenç	Maresme, el	18'25
Sant Sebastià dels Gorgs	Sant Sebastià	Alt Penedès, l'	18'24
Sant Climent de Peralta	Sant Climent	Baix Empordà, el	18'23
Montpalau	Sant Jaume	Segarra, la	18'21
Vilavenut	Sant Sadurní	Pla de l'Estany, el	18'21
Barruera	Sant Feliu	Alta Ribagorça, l'	18'20
Granollers de la Plana	Sant Esteve	Osona	18'20
Fórnols	Sant Climent	Alt Urgell, l'	18'17
Ampostà	L'Assumpció	Montsià, el	18'14
Músser (Mussa)	Santa Maria	Cerdanya, la	18'13

Coscó	L'Assumpció	Noguera, la	18'12
Fontllonga	Sant Miquel	Noguera, la	18'12
Enviny	La Purificació de Maria	Pallars Sobirà, el	18'07
Querol	Santa Maria	Alt Camp, l'	18'05
Mura	Sant Martí	Bages, el	18'02
Pas, El	Sant Joan	Montsià, el	18'02
Castellfollit del Boix	Sant Pere	Bages, el	18'00
Fogars de Montclús	Sant Cristòfol	Vallès Oriental, el	18'00
Montfullà	Sant Pere	Gironès, el	18'00
Sanauja	Santa Maria de la Plaça	Segarra, la	18'00
Barcelona	Santa Anna	Barcelonès, el	18'00
Estaon	Sant Jaume	Pallars Sobirà, el	17'98
Arsèguel	Santa Coloma	Alt Urgell, l'	17'97
Astell	Sant Andreu	Pallars Jussà, el	17'92
Masnou, el	Mare de Déu del Pilar	Maresme, el	17'90
Arcalís	Sant Lliser	Pallars Sobirà, el	17'89
Sorribes	Sant Martí	Alt Urgell, l'	17'89
Baldomar	L'Assumpció	Noguera, la	17'87
Abrera	Sant Pere	Baix Llobregat, el	17'85
Siuret	Santa Llúcia	Osona	17'85
Vilallonga de Ter	Sant Martí	Ripollès, el	17'83
Barcelona	Santa Teresa de Jesús	Barcelonès, el	17'82
Llorac	Sant Joan	Conca de Barberà, la	17'81
Montcal	Santa Cecília	Gironès, el	17'81
Sant Llorenç de Montgai	L'Assumpció	Noguera, la	17'75
Sant Salvador de Toló	Sant Salvador	Pallars Jussà, el	17'74
Espinalbet	Sant Vicenç	Berguedà, el	17'73
Capsec	Sant Martí	Garrotxa, la	17'72
Castellnou de Carcolze	Sant Gervasi	Alt Urgell, l'	17'70
Rocallaura	Sant Llorenç	Urgell, l'	17'66
Bruc, el	Sant Pau de la Guàrdia	Anoia, l'	17'65
Sant Pau d'Ordal	Sant Pau	Alt Penedès, l'	17'65
Quar, la	Sant Maurici	Berguedà, el	17'63
Donzell, la	Sant Pere	Urgell, l'	17'61
Baiasca	Sant Serni	Pallars Sobirà, el	17'60
Boixadors	Sant Pere	Anoia, l'	17'60
Sedó	Sant Donat	Segarra, la	17'58
Sant Martí de Torruella	Sant Martí	Bages, el	17'57
Castellciutat	Sant Feliu	Alt Urgell, l'	17'56
Miana, la	Sant Miquel	Garrotxa, la	17'54
Tuixén	Sant Esteve	Alt Urgell, l'	17'54

Barcelona	Sant Narcís	Barcelonès, el	17'50
Sant Mateu de Bages	Sant Mateu	Bages, el	17'50
Sovelles	Sant Sadurní	Ripollès, el	17'50
Bellver d'Ossó	Sant Pere	Urgell, l'	17'49
Castellfollit de la Roca	Santíssim Salvador	Garrotxa, la	17'45
Begós	Sant Roc	Val d'Aran, era	17'43
Correà	Sant Martí	Berguedà, el	17'42
Aravell	Sant Andreu	Alt Urgell, l'	17'40
Puiggròs	L'Assumpció	Garrigues, les	17'36
Sant Pere Sallavinera	Sant Pere	Anoia, l'	17'36
Castanyet	Sant Andreu	Selva, la	17'35
Santa Margarida de Bianya	Sant Margarida	Garrotxa, la	17'34
Montlleó	Santa Maria	Segarra, la	17'33
Ferrerons	Sant Pere	Bages, el	17'31
Àger	Sant Vicenç	Noguera, la	17'29
Mafet	Sant Llorenç	Urgell, l'	17'29
Valveralla	Sant Vicenç	Alt Empordà, l'	17'26
Pradell de Sió	L'Assumpció	Noguera, la	17'25
Sant Pere Despuig	Sant Pere	Garrotxa, la	17'22
Santa Creu de Jotglar	Santa Creu	Osona	17'22
Vallcebre	Santa Maria	Berguedà, el	17'21
Vallverd d'Urgell	Sant Miquel	Pla d'Urgell, el	17'21
Corts	Sant Julià	Pla de l'Estany, el	17'20
Sant Esteve de Llèmena	Sant Esteve	Garrotxa, la	17'20
Tarròs, el	Santa Cecília	Urgell, l'	17'20
Rocamora	Sant Magí, santuari de Brufaganya	Conca de Barberà, la	17'19
Portell	Sant Jaume	Segarra, la	17'15
Terrassa	Santa Creu	Vallès Occidental, el	17'15
Besora	Sant Serni	Solsonès, el	17'14
Sant Andreu de la Vola	Sant Andreu	Osona	17'11
Surri	Santa Coloma	Pallars Sobirà, el	17'10
Cabanabona	Sant Joan	Noguera, la	17'00
Cruïlles	Sant Sadurní	Baix Empordà, el	17'00
Òrrius	Sant Andreu	Maresme, el	17'00
Samalús	Sant Andreu	Vallès Oriental, el	17'00
Sant Llorenç de Campdevàrol	Sant Llorenç	Ripollès, el	16'97
Peracamps	Sant Pere Màrtir	Solsonès, el	16'92
Vilademí	Sant Esteve	Pla de l'Estany, el	16'91
Sales de Llierca	Sant Martí	Garrotxa, la	16'90
Joanet	Sant Mateu	Selva, la	16'89
Martinet	Sant Eloi	Cerdanya, la	16'85

Pedra, la	Sant Sadurní	Solsonès, el	16'85
Viu de Llevata	Santa Maria	Alta Ribagorça, l'	16'85
Capolat	Sant Martí	Berguedà, el	16'82
Vila-robau	Sant Andreu	Alt Empordà, l'	16'82
Manyanet	Sant Pere	Pallars Jussà, el	16'80
Canós, el	Sant Jaume	Segarra, la	16'75
Malpàs	Sant Pere	Alta Ribagorça, l'	16'75
Vallferosa	Santa Maria	Segarra, la	16'75
Begudà	Santa Eulàlia de Mèrida	Garrotxa, la	16'74
Llor	Sant Julià	Segarra, la	16'74
Olopte	Sant Pere	Cerdanya, la	16'73
Estoll	Santa Eulàlia de Mèrida	Cerdanya, la	16'72
Boldís Jussà	Sant Pere	Pallars Sobirà, el	16'71
Fellines	Sant Martí	Gironès, el	16'66
Ametlla de Montsec	Sant Josep	Noguera, la	16'65
Montesclado	Sant Esteve	Pallars Sobirà, el	16'64
Pinell de Solsonès	Sant Miquel	Solsonès, el	16'62
Espà, l'	Sant Andreu	Berguedà, el	16'61
Sant Miquel de Pineda	Sant Miquel	Garrotxa, la	16'61
Vall, la	Santa Eulàlia	Solsonès, el	16'61
Cabanelles	Santa Coloma	Alt Empordà, l'	16'60
Esglesiola, l'	Sant Pere	Berguedà, el	16'60
Mosqueroles	Sant Martí	Vallès Oriental, el	16'60
Santa Coloma de Cervelló	Santa Coloma	Baix Llobregat, el	16'60
Belianes	Sant Jaume	Urgell, l'	16'59
Sant Martí Sapresa	Sant Martí	Selva, la	16'58
Argolell	Santa Eugènia	Alt Urgell, l'	16'55
Torre de Claramunt, la	Sant Joan	Anoia, l'	16'55
Valldoreix	Sant Cebrià	Vallès Occidental, el	16'55
Fogars de Tordera	Sant Cebrià	Selva, la	16'53
Terrades	Santa Cecília	Alt Empordà, l'	16'53
Vila-sacra	Sant Esteve	Alt Empordà, l'	16'51
Costa del Montseny	Sant Esteve	Vallès Oriental, el	16'50
Irles, les	Santa Antoni de Pàdua	Baix Camp, el	16'50
Maçaners	Sant Sadurní	Berguedà, el	16'50
Santa Susanna	Santa Susanna	Solsonès, el	16'47
Cornet	Santa Maria	Bages, el	16'46
All	Santa Maria	Cerdanya, la	16'45
Mont	Sant Laurenç	Val d'Aran, era	16'45
Albarca	Sant Vicenç	Priorat, el	16'43
Lleida	Santíssim Salvador	Segrià, el	16'43

Coromina, la	Sant Ramon	Bages, el	16'42
Llimiana	Santa Maria	Pallars Jussà, el	16'42
Sant Martí Sasserres	Sant Martí	Alt Empordà, l'	16'42
Centenyas	Sant Iscle	Pla de l'Estany, el	16'40
Llesp	Sant Martí	Alta Ribagorça, l'	16'40
Espui	Sant Julià	Pallars Jussà, el	16'35
Fígols	Santa Cecília	Berguedà, el	16'33
Gargallà	Sant Andreu	Berguedà, el	16'32
Alta-riba	Sant Jordi	Segarra, la	16'26
Sobremunt	Sant Martí	Osona	16'26
Cerdanyola del Vallès	Mare de Déu del Roser	Vallès Occidental, el	16'25
Serinyà	Sant Andreu	Pla de l'Estany, el	16'24
Bruguera	Sant Feliu	Ripollès, el	16'23
Eroles	Santa Maria	Pallars Jussà, el	16'20
Senet	Santa Cecília	Alta Ribagorça, l'	16'15
Badalona	Sant Sebastià	Barcelonès, el	16'13
Timoneda	Santa Eulàlia	Solsonès, el	16'12
Valentins, els	Sant Antoni de Pàdua	Montsià, el	16'08
Segur	Santa Maria	Anoia, l'	16'02
Begues	Sant Cristòfol, església vella	Baix Llobregat, el	16'00
Coll, el	Sant Esteve, santuari	Vallès Oriental, el	16'00
Lladurs	Santa Maria	Solsonès, el	16'00
Miànigues	Sant Romà	Pla de l'Estany, el	16'00
Muntanyola	Sant Quirze	Osona	16'00
Sant Martí del Clot	Sant Martí	Garrotxa, la	16'00
Caseres	Santa Magdalena	Terra Alta, la	15'93
Falgars d'en Bas	Sant Pere	Garrotxa, la	15'92
Covet	Santa Maria	Pallars Jussà, el	15'89
Taravaus	Sant Martí	Alt Empordà, l'	15'87
Castellnou de Bages	Sant Andreu	Bages, el	15'85
Sant Martí de Centelles	Sant Martí	Osona	15'85
Surp	Sant Iscle	Pallars Sobirà, el	15'82
Sant Jaume de Viladrover	Sant Jaume	Osona	15'80
Santa Llogaia del Terri	Santa Leocàdia	Pla de l'Estany, el	15'78
Claverol	Sant Cristòfol	Pallars Jussà, el	15'75
Pratdip	Santa Maria	Baix Camp, el	15'74
Gimenells	Santa Maria del Roser	Segrià, el	15'72
Queixàs	Sant Martí	Alt Empordà, l'	15'72
Aramunt	Sant Fructuós	Pallars Jussà, el	15'70
Tregurà de Dalt	Sant Julià	Ripollès, el	15'67
Rodors	Sant Feliu	Bages, el	15'66

Torres de Fals	Sant Vicenç	Bages, el	15'65
Ollers	Santa Maria	Conca de Barberà, la	15'63
Talamanca	Santa Maria	Bages, el	15'63
Febró, la	Sant Esteve	Baix Camp, el	15'56
Juncosa de Montmell	Sant Miquel	Baix Penedès, el	15'56
Múnter	Sant Esteve	Osona	15'55
Pujal	Sant Pere	Pallars Sobirà, el	15'54
Sant Feliu de Lluelles	Sant Feliu	Berguedà, el	15'51
Guiró	Sant Joan Baptista	Pallars Jussà, el	15'50
Sant Feliu del Racó	Sant Feliu, campanar romànic	Vallès Occidental, el	15'50
Calbinyà	Sant Tomàs	Alt Urgell, l'	15'45
Renau	Santa Llúcia	Tarragonès, el	15'40
Coaner	Sant Julià	Bages, el	15'39
Matamala	Santa Maria	Ripollès, el	15'36
Monistrol d'Anoia	Santa Maria	Alt Penedès, l'	15'31
Bruc, el	Santa Maria	Anoia, l'	15'30
Cambrils (de Solsonès)	Sant Martí	Solsonès, el	15'28
Mirambell	Sant Pere	Anoia, l'	15'27
Sorpe	Sant Pere	Pallars Sobirà, el	15'25
Pedret	Sant Esteve	Alt Empordà, l'	15'23
Sant Marçal de Quarantella	Sant Marçal	Pla de l'Estany, el	15'22
Selva	Sant Climent	Solsonès, el	15'22
Castell d'Empordà	Sant Martí	Baix Empordà, el	15'21
Romanyà de la Selva	Sant Martí	Baix Empordà, el	15'20
Torre de Cabdella, la	Sant Martí	Pallars Jussà, el	15'20
Cervià de Ter	Sant Genís	Gironès, el	15'18
Montiró	Sant Sadurní	Alt Empordà, l'	15'18
Fonts, Les	Mare de Déu del Roser	Vallès Occidental, el	15'16
Senterada	Santa Maria	Pallars Jussà, el	15'16
Arres	Sant Joan	Val d'Aran, era	15'15
Manlleu	Nostra Senyora de Gràcia	Osona	15'15
Sant Miquel de Cladells	Sant Miquel	Selva, la	15'15
Lligordà	Sant Pere	Garrotxa, la	15'13
Talltorta	Sant Climent	Cerdanya, la	15'13
Ballestar	Sant Pere	Alt Urgell, l'	15'07
Malanyeu	Sant Sadurní	Berguedà, el	15'07
Llosses, les	Santa Maria	Ripollès, el	15'04
Garrigàs	Sant Miquel	Alt Empordà, l'	15'03
Norís	Sant Serni	Pallars Sobirà, el	15'03
Figueres	Sant Joan de Vilatenim	Alt Empordà, l'	15'00
Igualada	Sagrada Família	Anoia, l'	15'00

Santa Coloma de Cervelló	Sagrat Cor	Baix Llobregat, el	15'00
Montcortès	Sant Martí	Pallars Sobirà, el	14'96
Os de Civís	Sant Pere	Alt Urgell, l'	14'96
Albió	Sant Gil	Conca de Barberà, la	14'91
Gisclareny	Nostra Senyora del Roser	Berguedà, el	14'88
Casavells	Sant Genís	Baix Empordà, el	14'85
Matajudaica	Sant Joan	Baix Empordà, el	14'85
Salo	Sant Pere i Sant Feliu	Bages, el	14'85
Gavet	Sant Pere	Pallars Jussà, el	14'79
Barcelona-Vallvidrera	Santa Maria, església vella	Barcelonès, el	14'75
Estaís	Sant Esteve	Pallars Sobirà, el	14'73
Roquetes, les	Santa Eulàlia	Garraf, el	14'73
Sant Salvador de Bianya	Sant Salvador	Garrotxa, la	14'73
Serra de Daró	Santa Maria	Baix Empordà, el	14'68
Gospí	Sant Martí	Segarra, la	14'63
Abella de la Conca	Sant Esteve	Pallars Jussà, el	14'61
Castissent	Sant Joan Baptista	Pallars Jussà, el	14'60
Valldan, la	Sant Bartomeu	Berguedà, el	14'60
Vilopriu	Sant Pere	Baix Empordà, el	14'55
Baltarga	Sant Andreu	Cerdanya, la	14'53
Barcelona	Sant Ambròs	Barcelonès, el	14'50
Ferran	Sant Jaume	Segarra, la	14'50
Miravet	La Nativitat de Maria	Ribera d'Ebre, la	14'50
Brics	Sant Salvador	Solsonès, el	14'47
Canovelles	Sant Fèlix	Vallès Oriental, el	14'36
Vilanova de Banat	Santa Cecília	Alt Urgell, l'	14'36
Valldeneu	Sant Pere	Osona	14'35
Girona	La Pietat	Gironès, el	14'30
Llobera	Sant Pere	Solsonès, el	14'30
Peramea	Sant Cristòfol	Pallars Sobirà, el	14'28
Castellar de la Ribera	Sant Pere	Solsonès, el	14'25
Sant Andreu del Terri	Sant Andreu	Pla de l'Estany, el	14'25
Cabó	Sant Serni	Alt Urgell, l'	14'22
Ars	Sant Martí	Alt Urgell, l'	14'20
Olot	Sant Cristòfol les Fonts	Garrotxa, la	14'20
Pessonada	L'Assumpció	Pallars Jussà, el	14'20
Arròs de Cardós	Sant Julià	Pallars Sobirà, el	14'16
Toses	Sant Cristòfol	Ripollès, el	14'13
Vilatenim	Sant Joan	Alt Empordà, l'	14'12
Santa Creu d'Horta	Santa Creu	Selva, la	14'04
Civit	Santa Maria	Segarra, la	13'99

Vallors	Santa Margarida	Selva, la	13'99
Sant Martí de Marlès	Sant Martí	Berguedà, el	13'98
Sant Serni	Sant Sadurní	Pallars Jussà, el	13'95
Vilademuls	Sant Joan	Pla de l'Estany, el	13'87
Corçà	Mare de Déu del Roser	Noguera, la	13'85
Castanya, la	Sant Cristòfol	Osona	13'82
Espunyola, l'	Sant Climent	Berguedà, el	13'82
Serres, les	Santa Cecília	Gironès, el	13'82
Dosquers	Sant Martí	Garrotxa, la	13'80
Marata	Santa Coloma	Vallès Oriental, el	13'79
Nevà	Sant Cristòfol	Ripollès, el	13'75
Pallerols	Sant Esteve	Noguera, la	13'75
Perves	Sant Fructuós	Alta Ribagorça, l'	13'75
Preixens	Sant Pere	Noguera, la	13'74
Tavertet	Sant Cristòfol	Osona	13'73
Barcelona	Mare de Déu dels Dolors	Barcelonès, el	13'70
Palol de Revardit	Sant Miquel	Pla de l'Estany, el	13'66
Far, el (Alfar)	Santa Andreu	Maresme, el	13'60
Oveix	La Purificació de Maria	Pallars Jussà, el	13'60
Rojals	Sant Salvador	Conca de Barberà, la	13'59
Vilacolum	Sant Esteve	Alt Empordà, l'	13'59
Ortedó	Sant Vicenç	Alt Urgell, l'	13'53
Granera	Sant Martí	Vallès Oriental	13'50
Llagunes, les	Sant Martí	Pallars Sobirà, el	13'48
Civís	Sant Romà	Alt Urgell, l'	13'47
Talltendre	Sant Iscle i Santa Victòria	Cerdanya, la	13'47
Torre de Rialb (Torrebadal)	Sant Iscle i Santa Victòria	Noguera, la	13'41
Estiula	Sant Feliu	Ripollès, el	13'40
Canet de la Tallada	Sant Mateu	Baix Empordà, el	13'39
Sant Joan d'Oló	Sant Joan	Bages, el	13'38
Gotarta	Santa Cecília	Alta Ribagorça, l'	13'35
Sapeira	Sant Pere	Pallars Jussà, el	13'35
Calonge de Segarra	Santa Fe	Anoia, l'	13'34
Castellar (del Bages)	Sant Miquel	Bages, el	13'34
Ventolà	Sant Cristòfol	Ripollès, el	13'33
Cerdans	Sant Cristòfol	Selva, la	13'24
Sant Julià de Ramis	Sant Julià i Santa Basilissa	Gironès, el	13'23
Barcelona	Santa Creu d'Olorda	Barcelonès, el	13'21
Clua	Sant Julià	Noguera, la	13'21
Sant Sebastià de Montmajor	Sant Sebastià	Vallès Oriental, el	13'20
Garraf	Santa Maria	Garraf, el	13'19

Valldarques	Sant Romà	Alt Urgell, l'	13'18
Bertí	Sant Pere	Vallès Oriental, el	13'14
Guàrdia Pilosa, la	Sant Jaume	Anoia, l'	13'08
Naens	Sant Esteve	Pallars Jussà, el	13'06
Sant Martí Sacalm	Sant Martí	Selva, la	13'06
Bellprat	Sant Salvador	Anoia, l'	13'00
Pobleta de Bellveí	Sant Feliu	Pallars Jussà, el	13'00
Tor	Sant Pere	Pallars Sobirà, el	12'96
Clariana	Santa Maria	Anoia, l'	12'95
Sant Andreu de Bancells	Sant Andreu	Osona	12'89
Sant Just i Joval	Sant Salvador	Solsonès, el	12'82
Sant Martí de Maçana	Sant Martí	Anoia, l'	12'70
Tercui	Sant Pere	Pallars Jussà, el	12'70
Manresana	Sant Jaume	Segarra, la	12'60
Segueró	Santa Maria	Garrotxa, la	12'60
Molins de Rei	Sant Bartomeu de la Quadra	Baix Llobregat, el	12'50
Irgo	Mare de Déu de les Neus	Alta Ribagorça, l'	12'48
Siurana	Santa Maria	Priorat, el	12'41
Claramunt	Sant Pere	Pallars Jussà, el	12'36
Mussara, la	Sant Salvador	Baix Camp, el	12'33
Castellar de la Muntanya	Santa Maria	Garrotxa, la	12'30
Santa Susanna del Montseny	Santa Susanna	Vallès Oriental, el	12'30
Castelldefels	Santa Eulàlia	Baix Llobregat, el	12'25
Ferran	Santa Maria	Tarragonès, el	12'25
Pelagalls i Sisteró	Sant Esteve	Segarra, la	12'25
Sant Pau de Pinós	Sant Pau	Berguedà, el	12'22
Montseny	Sant Julià	Vallès Oriental, el	12'20
Santa Coloma Sasserra	Santa Coloma	Vallès Oriental, el	12'20
Asnurri	Santa Eulàlia	Alt Urgell, l'	12'18
Olivella	Sant Pere i Sant Feliu	Garraf, el	12'16
Puigdàlber	Sant Andreu	Alt Penedès, l'	12'12
Borgonyà	Sant Joan	Pla de l'Estany, el	12'10
Vinyoles de Portavella	Sant Martí	Ripollès, el	12'07
Barcelona	Sant Joan de la Creu	Barcelonès, el	12'03
Coma, la	Sant Quirze i Santa Julita	Solsonès, el	12'03
Alfarràs	Sant Pere	Noguera, la	12'00
Anserall	Sant Serni	Alt Urgell, l'	12'00
Corró d'Amunt	Sant Mamet	Vallès Oriental, el	12'00
Palmerola	Sant Vicenç	Ripollès, el	12'00
Gra	Sant Salvador	Segarra, la	11'98
Ginestar	Mare de Déu de la Cinta	Gironès, el	11'87

Falgons	Sant Vicenç	Pla de l'Estany, el	11'84
Vila-ramó	Sant Esteve	Bages, el	11'83
Cabdella	Sant Vicenç	Pallars Jussà, el	11'80
Ventoses, les	Sant Pere	Noguera, la	11'80
Gavarra	Sant Serni	Alt Urgell, l'	11'78
Viladonja	Santa Eulàlia	Ripollès, el	11'74
Éller	Santa Eulàlia	Cerdanya, la	11'70
Montclar	Sant Martí	Berguedà, el	11'63
Castellars	Sant Josep	Alta Ribagorça, l'	11'55
Cassà de Pelràs	Sant Martí	Baix Empordà, el	11'53
Montbrió de la Marca	Sant Llorenç	Conca de Barberà, la	11'50
Sant Esteve de Vallespirans	Sant Esteve	Ripollès, el	11'43
Marfà	Sant Pere	Vallès Oriental, el	11'32
Lluçars	Sant Pere	Noguera, la	11'26
Móra, la	Sant Cebrià	Vallès Oriental, el	11'18
Pujarnol	Sant Cebrià	Pla de l'Estany, el	11'15
Sant Bernabé de les Tenes	Sant Bernabé	Ripollès, el	11'12
Serraïma	Sant Pere	Bages, el	11'06
Puig de Ribalb	Sant Andreu	Noguera, la	11'05
Puigdelfí	Sant Sebastià	Tarragonès, el	11'00
Espluga de Serra	Mare de Déu de les Neus	Pallars Jussà, el	10'90
Saderra	Sant Marcel	Osona	10'90
Sant Agustí de Lluçanès	Sant Agustí	Osona	10'87
Conill	Sant Vicenç	Anoia, l'	10'75
Bòixols	Sant Vicenç	Pallars Jussà, el	10'74
Baronia de Sant Oïsmè	Sant Oïsmè	Noguera, la	10'71
Glorieta	Santa Maria	Conca de Barberà, la	10'53
Aidí	Mare de Déu del Roser	Pallars Sobirà, el	10'32
Lligallo del Gàngul	Sant Joan Baptista	Baix Ebre, el	10'23
Adons	Sant Vicenç	Alta Ribagorça, l'	10'21
Boadella	Santa Cecília	Alt Empordà, l'	10'03
Sant Julià de Cabrera	Sant Julià	Osona	10'03
Sant Genís	Sant Genís	Anoia, l'	10'00
Santa Maria de Camós	Santa Maria	Pla de l'Estany, el	10'00
Seró	L'Assumpció	Noguera, la	09'76
Sant Feliu de Llobregat	Sant Joan	Baix Llobregat, el	09'75
Orrit	Sant Pere	Pallars Jussà, el	09'67
Isòvol	Sant Miquel, campanar a mig fer	Cerdanya, la	09'63
Rocacorba	Santa Maria	Gironès, el	09'58
Sesgorgues	Sant Bartomeu	Osona	09'49
Torre de Tamúrcia	Sant Josep	Pallars Jussà, el	09'40

Esblada	Sant Jaume	Alt Camp, l'	09'19
Banyoles	Sant Pere	Pla de l'Estany, el	07'50
Barcelona	Mare de Déu del Port	Barcelonès, el	07'06

Comentaris

Dels 1500 campanars de torre mesurats,

342 fan trenta metres o més que representen el 22'8 %;

aquest nombre de campanars de trenta metres o més correspon als que es poden considerar alts;
d'ells, **12 fan 60 metres o més,**

altres 19 estan compresos entre els que en tenen 50 i 60;

entre els que en tenen 40 i 50 n'hi ha 74;

i entre els que s'aixequen 30 metres o més fins a 40 n'hi ha 237.

Crec que el nostre país no té campanars massa destacats per la seva alçada; vull dir que si anéssim a altres llocs, potser al mateix País Valencià o a l'Aragó hi trobaríem un conjunt de campanars més alts; així ho intueixo encara que no en tinc dades concretes, i segurament a França i a altres llocs d'Europa també ens superarien en alçades. Per això crec que la nostra terra té un conjunt de campanars més aviat modest pel que fa a alçades. Ara bé, dit això, déu n'hi do de tenir 12 campanars que arriben als 60 metres o més; i també déu n'hi do dels 19 que estan entre els 50 i els 60.

Tot plegat val la pena de tenir-ho present si és que ens encanta de tenir campanars alts, i com que aquest treball està fet pensant en les alçades, és necessari que aquí ho deixem aclarit. Per altra banda, el 22'8 % de campanars alts vol dir que tenim un 77'2 % de campanars modestos o més aviat baixos, i aquests són per tant els predominants. I si volguéssim concretar quan es van aixecar els campanars que destaquen potser a cop d'ull veuríem que n'hi ha de tots els temps, però sobretot des del gòtic ençà, i la majoria són del barroc o del neoclassicisme; amb tot, alguns dels més recents, segles XIX i XX, també s'hi poden afegir com és el cas del campanar de Sant Joan de Valls el més alt de tots.

MITJANES DE LES ALÇADES DELS CAMPANARS EN CADA COMARCA

L'Alt Camp	31'83
L'Alt Empordà	23'98
L'Alt Penedès	24'55
L'Alt Urgell	19'11
L'Alta Ribagorça	18'32
L'Anoia	23'10
El Bages	22'64
El Baix Camp	28'35
El Baix Ebre	25'73
El Baix Empordà	25'61
El Baix Llobregat	27'91
El Baix Penedès	28'44
El Barcelonès	39'08
El Berguedà	21'10
La Cerdanya	21'52
La Conca de Barberà	26'65
El Garraf	32'22
Les Garrigues	29'36

La Garrotxa	21'23
El Gironès	25'83
El Maresme	27'89
El Montsià	25'70
La Noguera	23'12
Osona	25'81
El Pallars Jussà	18'04
El Pallars Sobirà	21'89
El Pla de l'Estany	19'10
El Pla d'Urgell	28'23
El Priorat	28'41
La Ribera d'Ebre	25'12
El Ripollès	19'57
La Segarra	21'68
El Segrià	29'83
La Selva	24'49
El Solsonès	18'76
El Tarragonès	29'02
La Terra Alta	32'13
Era Val d'Aran	25'70
El Vallès Occidental	28'52
El Vallès Oriental	21'34

Mitjana general de l'alçada dels campanars parroquials de Catalunya: 31'59 metres

Algunes consideracions

Cal fer una senzilla classificació d'aquestes mitjanes. Unes comarques tenen unes mitjanes inferiors a 20 metres que considero com mitjanes baixes; les que tenen entre 20 i 25 metres, les qualifico com moderades; les que van de 25 a 30, altes, i les que superen els 30 metres, ja les podem considerar com a molt altes.

A la primera classe pertanyen: l'Alta Ribagorça, el Pallars Jussà, el Pla de l'Estany, el Ripollès, el Solsonès i l'Urgell; en total sis.

A la segona: l'Alt Empordà, l'Alt Penedès, l'Anoia, el Bages, el Berguedà, la Cerdanya, la Garrotxa, la Noguera, la Segarra, la Selva i el Vallès Oriental; en total onze.

A la tercera: el Baix Camp, el Baix Ebre, el Baix Empordà, el Baix Llobregat, el Baix Penedès, la Conca de Barberà, les Garrigues, el Gironès, el Maresme, el Montsià, Osona, el Pallars Sobirà, el Pla d'Urgell, el Priorat, la Ribera d'Ebre, el Segrià, el Tarragonès, l'Urgell, era Val d'Aran i el Vallès Occidental; en total vint.

I a la quarta: l'Alt Camp, el Barcelonès, el Garraf i la Terra Alta, en total quatre.

II

CAMPANARS D'ESPADANYA O DE TORRE NO PARROQUIALS, EN ESGLÉSIES SENSE CULTE O EN SUFRAGÀNIES

Mentre vaig portar a terme el càlcul de l'alçada dels campanars de torre parroquials me'n vaig anar trobant, arreu, d'altres que o no eren de parròquies o que eren campanars d'espadanya. En algunes ocasions vaig estar temptat de mesurar-los, i vet aquí a continuació la llista d'aquells

que em van fer caure en la temptació. Indico població, advocació, comarca i alçada; a més a més dono el tipus de campanar de què es tracta; si no en dic res, és que correspon a un de torre d'alguna església sufragània o annexa, denominació aquesta que l'administració eclesiàstica fa d'aquelles esglésies que depenen d'una parròquia. Senyalo si el campanar és d'espadanya o bé, com alguns d'avui dia, si es troba format per un pilar o algun mur o combinació de murs sense formar torre.

En total n'hi ha de mesurats 183 el 29-9-13

Població	Advocació	Tipus	Comarca	Alçada
El Pont de Suert	l'Assumpció	murs	l'Alta Ribagorça	17'00
Montferri	N ^a S ^a de Montserrat	santuari modern	l'Alt Camp	21'26
Santes Creus	Santes Creus	monestir	l'Alt Camp	29'60
Bassegoda	Sant Miquel, ermita	espadanya, 2 ulls	l'Alt Empordà	9'20
Palau-saverdera	Sant Joan	espadanya	l'Alt Empordà	12'63
Pau	Sant Martí	espadanya	l'Alt Empordà	15'23
Rabós d'Empordà	Sant Julià	espadanya	l'Alt Empordà	17'00
Sant Pere de Rodes	Sant Pere, monestir	un campanar	l'Alt Empordà	24'00
Sant Pere de Rodes	Sant Pere, monestir	un altre campanar	l'Alt Empordà	27'00
Vilaür	Sant Esteve	espadanya	l'Alt Empordà	13'98
Aguilar de Bassella	Sant Serni	espadanya	l'Alt Urgell	7'18
Bescaran	es troba al cementiri	romànic	l'Alt Urgell	25'75
Coll de Nargó	Sant Climent	preromànic	l'Alt Urgell	17'02
Sallent d'Organyà	Sant Maximí, ermita	torre sense estil	l'Alt Urgell	8'87
Sallent d'Organyà	Sant Salvador	espadanya	l'Alt Urgell	8'58
La Seu d'Urgell	Sant Miquel	cloquer romànic	l'Alt Urgell	23'63
Taüll	Sant Climent, sense culte	cloquer romànic	l'Alta Ribagorça	25'45
Pujalt	la Puríssima Concepció	espadanya, ermita	l'Anoia	16'00
Rofes	Sant Josep	sufragània	l'Anoia	11'40
Veciana	Santa Maria	espadanya	l'Anoia	12'00
Vilanova d'Espoia	Sant Salvador	espadanya	l'Anoia	8'50
Calders	Sant Vicenç	espadanya	el Bages	13'45
Fals	Sant Vicenç	pilar	el Bages	7'38
Santa Eugènia de Relat	Santa Eugènia	sufragània	el Bages	18'04
Pedrinyà	Sant Andreu	espadanya	el Baix Empordà	11'44
Torroella de Montgrí	Sant Genís	comunidor	el Baix Empordà	32'00
Castelldefels	Santa Maria	espadanya	el Baix Llobregat	22'00
Viladecans	Santa Maria de Sales	tres murs	el Baix Llobregat	22'30
Aiguaviva	Sant Pere	espadanya	el Baix Penedès	13'28
Peces	Sagrat Cor	sufragània	el Baix Penedès	16'56
Badalona	Sant Jeroni de la Murtra	monestir	el Barcelonès	27'61
Barcelona	Sant Andreu de Palomar	la cúpula	el Barcelonès	64'00
L'Hospitalet de Llobregat	Mare de Déu de Bellvitge	ermita	el Barcelonès	11'31
Gironella	Santa Eulàlia	església vella	el Berguedà	19'00
Puig-reig	Sant Martí	església vella, espadanya	el Berguedà	13'33
Sant Jaume de Frontanyà	Sant Jaume	espadanya	el Berguedà	20'33
Sant Jaume de Frontanyà	Mare de Déu dels Oms	santuari	el Berguedà	15'69
Sant Joan de Montdarn	Sant Joan	sufragània	el Berguedà	12'70
Ordèn	Santa Maria	espadanya	la Cerdanya	9'58
Queixans	Santa Maria	espadanya	la Cerdanya	12'59
Riu	Sant Joan Baptista	espadanya	la Cerdanya	10'93
Talló	Santa Maria	santuari	la Cerdanya	30'84
Espluga de Francolí	Sant Miquel	església vella	la Conca de Barberà	24'00
Montblanc	Santa Maria	espadanya	la Conca de Barberà	36'13
Montblanc	Sant Francesc	sense culte	la Conca de Barberà	26'68
Montblanc	Sant Miquel	sufragània	la Conca de Barberà	29'76
Pontils	La Nativitat de Maria	espadanya	la Conca de Barberà	17'23
Canigó	Sant Martí	monestir	el Conflent	20'00
Cuixà	Sant Miquel	monestir	el Conflent	40'00
Sitges	Mare de Déu del Vinyet	santuari	el Garraf	20'66
Fulleda	Santa Maria	espadanya	les Garrigues	11'48
Vinaixa	Sant Joan Baptista	espadanya	les Garrigues	21'35
La Barroca	Sant Andreu	espadanya	la Garrotxa	12'00

Besalú	Sant Pere , sense culte	cloquer barroc	la Garrotxa	28'39
La Canya	Sant Josep Obrer	cloquer modern	la Garrotxa	21'16
Fares	Santa Maria	sufragània	la Garrotxa	8'60
Oix	Sant Llorenç	espadanya	la Garrotxa	14'10
Olot	Sant Pere Màrtir	modern	la Garrotxa	24'00
El Sallent	Sant Vicenç	espadanya	la Garrotxa	10'12
Sant Joan les Fonts	Sant Esteve, monestir	cloquer romànic-barroc	la Garrotxa	27'35
Segueró	Santa Maria	espadanya	la Garrotxa	12'60
Sant Gregori	Santa Maria	espadanya	el Gironès	12'17
Premià de Mar	Santa Maria	espadanya exempta	el Maresme	17'65
Sant Andreu de Llavaneres	Sant Pere	extensió	el Maresme	17'65
La Galera	Sant Llorenç	espadanya	el Montsià	26'83
Àger	Sant Pere	monestir	la Noguera	23'50
Agulló	Sant Pere	espadanya	la Noguera	13'70
Anyà	L'Assumpció	espadanya	la Noguera	11'06
Castelló de Farfanya	Sant Miquel	espadanya, sense culte	la Noguera	12'80
Figuerola de Meià	Santa Eulàlia	espadanya	la Noguera	9'75
Fontdepou	Sant Josep	espadanya	la Noguera	9'03
El Gos, mn. Ponts.	Sant Sebastià, annexa	espadanya	la Noguera	7'50
Millà	Sant Pere	espadanya	la Noguera	18'67
Palau de Rialb	Santa Maria	espadanya	la Noguera	11'23
Ràpita	Santa Margarida	espadanya	la Noguera	11'73
Vernet	L'Assumpció	espadanya	la Noguera	10'27
Vilanova de Meià	Sant Salvador	espadanya	la Noguera	24'65
Llanars	Sant Andreu	sense culte	Osona	10'80
Prats de Lluçanès	Mare de Déu de Lourdes	santuari	Osona	19'14
Vic	Sant Felip, oratori annex a la Pietat	espadanya, 2 ulls	Osona	30'00
Alsamora	Sant Esteve	espadanya	el Pallars Jussà	6'58
Sant Adrià	Sant Adrià	espadanya	el Pallars Jussà	8'50
Ainet de Cardós	Santa Eugènia	annexa	el Pallars Sobirà	16'94
Alendo	Santa Eulàlia	espadanya	el Pallars Sobirà	7'71
Anàs	Sant Romà	espadanya	el Pallars Sobirà	9'08
Ancs	Santa Cecília	annexa	el Pallars Sobirà	17'55
Araós	Sant Esteve	espadanya	el Pallars Sobirà	10'40
Arcalís	Mare de Déu d'Arboló	santuari	el Pallars Sobirà	11'56
Ares	Mare de Déu d'Ares	santuari	el Pallars Sobirà	14'37
Arestui	Sant Jaume	annexa	el Pallars Sobirà	13'26
Àrreu	Mare de Déu de les Neus	ermita, espadanya	el Pallars Sobirà	9'11
Àrreu	Sant Serni	espadanya	el Pallars Sobirà	15'00
Auròs	Sant Joan	ermita, espadanya	el Pallars Sobirà	8'50
Auròs	Sant Però	espadanya	el Pallars Sobirà	8'65
Baén	Mare de Déu d'Esplà	santuari	el Pallars Sobirà	6'53
Baén	Sant Andreu	espadanya	el Pallars Sobirà	9'00
Ballestui	Sant Fructuós	annexa	el Pallars Sobirà	9'75
Baro	Mare de Déu del Rosar	espadanya	el Pallars Sobirà	6'80
La Bastida de Sort	Sant Martí	espadanya	el Pallars Sobirà	11'37
Benante	Sant Lliser	espadanya	el Pallars Sobirà	5'97
Berriu	Mare de Déu de Bernui	espadanya	el Pallars Sobirà	7'75
Berrós Jussà	Sant Jaume	espadanya	el Pallars Sobirà	11'40
Berrós Sobirà	Sant Quirze	espadanya	el Pallars Sobirà	9'78
Besan	Santa Maria	annexa	el Pallars Sobirà	8'47
Boldís Sobirà	Sant Fruitós	annexa	el Pallars Sobirà	18'03
Bonestarre	Santa Maria	annexa	el Pallars Sobirà	14'58
Bresca	Sant Miquel	annexa	el Pallars Sobirà	7'80
Bressui	Sant Miquel	espadanya	el Pallars Sobirà	7'61
Bretui	Sant Esteve	annexa	el Pallars Sobirà	15'08
Burgo	Sant Joan	espadanya	el Pallars Sobirà	8'44
Caregue	Mare de Déu de la Muntanya	santuari	el Pallars Sobirà	10'22
Cassibrós	Sant Andreu	espadanya	el Pallars Sobirà	6'29
Castellviny	Sant Esteve	espadanya	el Pallars Sobirà	14'60
Cerbi	Sant Serni	espadanya	el Pallars Sobirà	12'56
Embonui	Santa Eugènia	espadanya	el Pallars Sobirà	7'20
Enseu	Sant Esteve	espadanya	el Pallars Sobirà	7'20
Escalarre	Santa Maria	santuari, espadanya	el Pallars Sobirà	15'00
Escart	Mare de Déu de la Roca	santuari, espadanya	el Pallars Sobirà	7'80
Escaron	Sant Sebastià	espadanya	el Pallars Sobirà	13'10

Escàs	Santa Coloma	annexa	el Pallars Sobirà	15'55
Escós	Sant Esteve	annexa	el Pallars Sobirà	8'77
Farrera	Santa Magdalena de Ribalera	santuari	el Pallars Sobirà	6'59
Gerri de la Sal	Santa Maria	monestir, espadanya	el Pallars Sobirà	28'54
Gerri de la Sal	Sant Feliu	espadanya	el Pallars Sobirà	11'91
Ginestarre	Santa Maria	annexa	el Pallars Sobirà	10'10
La Guingueta d'Àneu	La Immaculada	espadanya	el Pallars Sobirà	8'50
Isil	Sant Joan	espadanya	el Pallars Sobirà	11'15
Lladorre, casa Serra	Santa Eulàlia	ermita, espadanya	el Pallars Sobirà	9'44
Llarvén	Santa Coloma	espadanya	el Pallars Sobirà	10'21
Lleret	Sant Corneli i Sant Cebrià	annexa	el Pallars Sobirà	11'69
Llessui	Sant Julià de la Torre	espadanya	el Pallars Sobirà	16'00
Malmercat	Sant Andreu	espadanya	el Pallars Sobirà	11'83
Mallolís	Sant Martí	espadanya	el Pallars Sobirà	9'77
Mentui	Sant Antoni Abat	annexa	el Pallars Sobirà	14'05
Montenartró	Sant Esteve	espadanya	el Pallars Sobirà	11'39
Peramea	Sant Sebastià i Sant Roc	capella, espadanya	el Pallars Sobirà	5'10
Pernuí	Sant Germà, annexa	espadanya	el Pallars Sobirà	4'72
Rialp	Sant Cosme i Sant Damià	espadanya	el Pallars Sobirà	10'03
Rodés	Sant Andreu	espadanya	el Pallars Sobirà	10'25
Roní	Sant Cristòfol	annexa	el Pallars Sobirà	15'33
Rubió	Sant Salvador	espadanya	el Pallars Sobirà	6'93
Sellui	Santa Coloma	annexa	el Pallars Sobirà	12'57
Tírvia	Sant Joan Baptista	capella, espadanya	el Pallars Sobirà	6'49
Tornafort	Santa Coloma	annexa	el Pallars Sobirà	22'10
Useu	Sant Romà	espadanya	el Pallars Sobirà	7'31
Fondarella	L'Assumpció	espadanya	el Pla d'Urgell	13'18
Banyoles	Santa Maria dels Turers	espadanya	el Pla de l'Estany	36'73
Olives	Santa Maria	sufragània	el Pla de l'Estany	20'00
Porqueres	Santa Maria	espadanya	el Pla de l'Estany	20'72
El Masroig	Sant Bartomeu	espadanya	el Priorat	25'35
Ascó	Sant Joan	espadanya	la Ribera d'Ebre	23'14
Ogassa	Sant Martí	espadanya	el Ripollès	14'13
Rocabruna	Sant Fèlix	sufragània, espadanya	el Ripollès	14'08
Surroca de Dalt	Sant Martí	espadanya	el Ripollès	11'53
Llindars	Sant Roc	espadanya	la Segarra	12'22
La Móra	Sant Jaume	espadanya	la Segarra	12'70
Palouet	Sant Jaume	espadanya, 3 ulls	la Segarra	9'56
Preyanosa	Sant Miquel	espadanya	la Segarra	10'24
Sanaüja	Santa Maria	espadanya	la Segarra	17'70
Els Alamús	Santa Maria	espadanya	el Segrià	19'80
Alcarràs	Santa Maria	espadanya	el Segrià	18'75
Lleida	Sant Josep Obrer	pilar	el Segrià	10'50
Bonmatí	Santa Maria	pilar	la Selva	8'70
Sant Martí de Querós	Sant Martí	ermita	la Selva	14'00
Odèn	Santa Cecília	espadanya	el Solsonès	12'25
Pinós	Santa Maria	santuari	el Solsonès	22'08
Sant Climenç	Sant Climent	espadanya	el Solsonès	10'47
Horta de Sant Joan	Sant Joan	espadanya	la Terra Alta	24'70
Les Puelles	Sant Domènec	sufragània	l'Urgell	15'73
El Vilet	Santa Maria	sufragània, espadanya	l'Urgell	8'50
Tredòs	Sant Estève	ermita, espadanya	era Val d'Aran	8'50
Rubí	Sant Pau	pilar	el Vallès Occidental	7'00
Terrassa	Santa Maria, sense culte	cloquer romànic	el Vallès Occidental	20'20
Terrassa	Sant Pere	espadanya	el Vallès Occidental	16'80
Terrassa	Sant Valentí	pilar	el Vallès Occidental	10'00
Viladecavalls	Santa Maria de Toudell	torre, propietat privada	el Vallès Occidental	15'48
Canovelles	Sant Fèlix	espadanya	el Vallès Oriental	14'36
Castellcir	Sant Andreu	església vella	el Vallès Oriental	12'20
Lliçà d'Amunt	Santes Justa i Rufina	ermita, espadanya	el Vallès Oriental	12'50
Lliçà de Vall, Can Coll	Sant Joan	torre de propietat privada	el Vallès Oriental	23'83
Mollet del Vallès	Santa Rosa	mur	el Vallès Oriental	23'94
Sant Julià d'Úixols	Sant Julià	sufragània	el Vallès Oriental	15'98
Sant Fost de Campsentelles	Sant Cebrià de Cabanyes	ermita, espadanya 2 ulls	el Vallès Oriental	9'40

III DIMENSIONS INTERIORS D'ALGUNES ESGLÉSIES CATALANES

Aquesta relació no inclou totes les esglésies, sinó algunes de les que m'ha estat possible de visitar, 678 (22-9-2014), especialment aquelles que per les seves dimensions o qualitats estètiques m'han interessat més de conèixer.

L'**ordre** amb què estan indicades les dimensions és el següent: llargada, amplada i alçada. Les mesures preses van de paret a paret, per tant no inclouen el gruix dels murs, són les dimensions interiors de la nau o naus, i de la cúpula quan n'hi ha. Les dades que figuren entre parèntesis indiquen: la primera, l'amplada total amb les naus laterals o passadissos en el cas que el temple tingui més d'una nau i, la segona, l'alçada corresponent a la cúpula o cupulí, quan n'hi ha alguna d'aixecada, gairebé sempre en el creuer. L'amplada total, quan es calcula des del fons de les capelles laterals, ve senyalada amb l'abreujament "fd" per expressar la fondària, o sigui l'amplada total més la suma de la fondària de les capelles laterals.

Pel que fa a la **llargada** de la nau, dono la que arriba fins al fons de l'absis o absidiola de la capçalera (és el cas de la catedral de la Seu d'Urgell i de Sant Joan de Valls), o fins al fons de la girola o deambulatori darrera l'altar major (és el cas de la catedral de Vic o del monestir de Sant Pere de Besalú), i no quan darrera l'altar major hi ha un mur que el separa de dependències com sagristies o altres que fan funcions diverses no litúrgiques. Aquest cas seria, per exemple, el de les esglésies barcelonines de Sant Pere Nolasc (plaça de Castilla) o del Sant Àngel Custodi (Hostafrancs) o del temple de La Masó (l'Alt Camp). Faig aquesta observació perquè veig que en alguns escrits la nau principal la consideren només fins al llindar del presbiteri. En algun temple que té retaule, gairebé sempre del barroc, que tanca la nau pel davant del mur de la capçalera, no m'ha estat possible de fer la mesura completa i la llargada queda limitada a aquest punt, com em va passar en el santuari de la Gleva (Osona).

La llargada sempre és la que correspon a la nau central o major.

Comarques i poblacions	Parròquies	Llargada, amplada i alçada (cúpula, cupulí)
L'Alta Ribagorça		
Boí	Sant Joan	18'74 x 5'16 (fd 13'10) x 8'95
Durro	La Nativitat de Maria	23'50 x 4'92 (fd 9'36) x 8'15
Erill la Vall	Santa Eulàlia	22'55 x 4'70 (fd 8'75) x 7'55
El Pont de Suert	L'Assumpció	28'25 x 10'21 x 10'83
Taüll	Sant Climent	21'00 x 4'60 (13'20) x 9'00
Vilaller	Sant Climent	22'60 x 7'44 (14'40) x 10'86
Viu de Llevata	Mare de Déu dels Àngels	20'10 x 4'30 x 6'60
L'Alt Camp		
Alcover	L'Assumpció	52'40 x 15'62 (fd 25'76) x 23
Alió	Sant Bartomeu	31'66 x 7'84 (17'15) x 14'20
Bràfim	Sant Jaume	26'26 x 9'34 x 14'25
Cabra del Camp	Santa Maria	32'95 x 9'86 x 13'56 (15'64)
Figuerola del Camp	Sant Jaume	22'66 x 9'07 x 23'50 (19'46)

Els Garidells	Sant Jaume	22'20 x 5'99 (fd 9'65) x 7'09
La Masó	Santa Magdalena	18'00 x 4'90 (11'20) x 8'60 (13'00)
Montferri	Sant Bartomeu	17'46 x 6'60 (fd 16'00) x 8'17
Nulles	Sant Joan Baptista	18'66 x 6'48 (fd 13'88) x 10'70
El Pla de Santa Maria	L'Assumpció	42'54 x 8'63 (20'00) (fd 23'83) x 16'20 (25'95)
Les Pobles	Santa Maria	28'88 x 8'24 (fd 16'70) x 9'60
El Pont d'Armentera	Santa Magdalena	21'06 x 5'84 (15'02) x 7'45
Querol	Santa Maria	21'26 x 4'98 (fd 10'12) x 6'50
Rodonyà	Sant Joan Baptista	24'64 x 7'47 (15'66) x 11'95 (12'85)
El Rourell	Sant Pere	22'58 x 7'57 (fd 17'25) x 12'47
Santes Creus	Monestir	60'00 x 9'00 (22'00) x 21'00
Vallmoll	Santa Maria	31'22 x 8'92 (fd 18'12) x 14'36
Valls	Sant Joan	65'03 x 15'81 (fd 23'73) x 24'93
Vila-rodona	Santa Maria	34'20 x 8'55 (19'18) x 15'48

L'Alt Empordà

Arenys d'Empordà	Sant Sadurní	16'22 x 8'00 x 9'27
Bassegoda	Sant Miquel, ermita	12'70 x 3'50 x 5'50
Borrassà	Sant Andreu	29'85 x 9'25 x 14'62
Camallera	Sant Bartomeu	22'69 x 6'15 (fd 9'10) x 7'79
Castelló d'Empúries	Purificació de Maria	61'00 (fd 67) x 13'78 (25'19) (fd 31'08) x 20'70
L'Escala	Sant Pere	40'16 x 12'48 x 19'72
Figueres	Sant Pere	47'07 (fd 51'03) x 12'81 (fd 21'94) x 17'10 (27'38)
Llançà	Sant Vicenç	38'17 x 10'21 (fd 19'25) x 19'35
Llers	Sant Julià	26'30 x 7'00 (14'00) x 10'35
Peralada	Sant Martí	38'50 x 12'54 x 19'70
Portbou	Santa Maria	24'00 x 8'52 x 17'98
El Port de la Selva	Sant Pere de Rodes, monestir	47'20 x 6'80 (13'60) x 16'00
Sant Miquel de Fluvià	Sant Miquel	27'30 x 6'05 (13'06) x 11'83
Sant Mori	Sant Maurici	19'74 x 6'06 x 8'43
Sant Pere Pescador	Sant Pere	36'12 x 10'58 (fd 17'11) x 15'19
Terrades	Santa Cecília	18'27 x 9'00 x 7'65
Vilabertran	Santa Maria	33'00 x 6'50 (13'00) x 11'50
Vilafant	Sant Cebrià	13'71 x 7'16 x 6'95
Vilanant	Santa Maria	21'60 x 4'46 (13) x 10'32
Vilanova de la Muga	Santa Eulàlia	21'00 x 4'40 (11'88) x 8'00
Vila-robau	Sant Andreu	17'00 x 6'00 x 10'30
Vilaur	Sant Esteve	19'67 x 6'41 x 7'75

L'Alt Penedès

Gelida	Sant Pere	26'65 x 9'65 (18'73) x 14'75
--------	-----------	------------------------------

Lavern	Sant Pere	21'82 x 9'28 x 11'57
Moja	Sant Jaume	21'00 x 7'8 (13'29) x 13'39
La Múnia	Santa Maria	24'70 x 6'73 x 9'50
Sant Pere Molanta	Sant Pere	18'37 x 5'62 (14'94) x 8'27
Sant Sebastià dels Gorgs	Sant Sebastià	17'96 x 6'69 (fd 10) x 8'80
Torrelles de Foix	Sant Genís	30'00 x 9'93 (fd 16'62) x 14'22
Vilafranca	Santa Maria	63'15 x 15'00 (fd 21) x 20'27

L'Alt Urgell

Bellestar	Sant Pere	14'72 x 4'88 x 6'75
Castellnou de Carcolze	Sant Gervasi	16'87 x 6'00 x 6'40
Coll de Nargó	Sant Climent	22'00 x 7'92 (15'97) x 11'47
Oliana	Sant Andreu	30'00 x 8'35 (15'96) x 12'22
Ortedó	Sant Vicenç	11'68 x 4'55 (8'58) x 6'11
Sallent d'Organyà	Sant Salvador	10'18 x 3'58 x 4'73
Sallent d'Organyà	Sant Maximí, ermita	12'50 x 4'67 (fd 7'00) x 6'50
La Seu d'Urgell	Catedral de Santa Maria	52'82 x 9'00 (23'42) x 19'85
Sorribes	Sant Martí	14'73 x 5'17 (17'50) x 7'52
Vilanova de Banat	Santa Cecília	14'58 x 4'86 (fd 6'93) x 5'94

L'Anoia

Argençola	Sant Llorenç	19'25 x 6'57 (13'11) x 9'65
El Bruc	Santa Maria	24'66 x 4'95 (fd 13'00) x 7'49 (12'68)
Calaf	Sant Jaume	38'81 x 12'24 (fd 18'75) x 20'72
Capellades	Santa Maria	45'40 x 9'81 (fd 27'10) x 15'63 (30'58)
Carme	Sant Martí	28'10 x 6'66 (12'55) x 12'44 (12'28)
Copons	Santa Maria	26'50 x 8'16 (fd 14'39) x 13'50
Igualada	Santa Maria	44'33 x 14'37 (fd 21'35) x 23'53
Jorba	Sant Pere	18'00 x 6'45 (10'42) x 8'80
La Llacuna	Santa Maria	24'73 x 8'73 (fd 12'97) x 13'70
Montmaneu	Santa Maria	20'50 x 5'88 (fd 10'78) x 10'21
Òdena	Sant Pere	26'64 x 7'84 (13'59) x 11'00 (16'44)
Piera	Santa Maria	30'67 x 8'93 (fd 13'27) x 10'19 (16'56)
La Pobla de Claramunt	Santa Maria	32'03 x 9'71 (17'42) 15'86 (16'56)
Els Prats de Rei	Santa Maria	35'55 x 10'40 (fd 17'40) x 15'72
Pujalt	Sant Andreu	17'75 (21'14) x 4'85 (fd 10'10) x 8'53
Rubió	Santa Maria	17'82 x 8'82 (fd 13'44) x 12'40
Sant Martí Sesgueioles	Sant Martí	25'40 x 8'22 (fd 15'54) x 15'68
Sant Pere Sallavinera	Sant Pere	14'93 x 8'12 (fd 9'68) x 9'81
La Torre de Claramunt	Sant Joan	14'77 x 4'34 (10'53) x 6'41

El Bages

Artés	Santa Maria	42'00 x 11'60 (23'60) x 22'00
Avinyó	Sant Joan	22'60 x 8'00 (18'00) (fd 23'80) x 9'00
Bergús	Sant Joan Baptista	15'97 x 4'03 x 8'30
Cabrianes	Sant Ramon de Penyafort	20'63 x 8'06 (fd 10'63) x 11'55
Camps	Santa Maria	11'50 x 5'35 (13'05) x 9'04
Cardona	Sant Miquel	26'84 x 12'30 x 18'93
Cardona	Sant Vicenç, castell	47'00 x 6'40 (15'40) x 19'00 (17'60) (22'80)
Castelladral	Sant Miquel	17'50 x 5'77 x 9'00
Castellar	Sant Miquel	16'22 x 4'60 x 7'18
Castellnou de Bages	Sant Andreu	16'00 x 4'12 (12'10) x 8'05
La Coromina	Sant Ramon	17'07 x 5'50 (10'15) x 7'79
Gaià	Santa Maria	15'35 x 5'70 (14'45) x 8'47
Manresa	Santa Maria de Valldaura	22'14 x 8'25 x 10'53
Manresa	La Seu de Santa Maria	50'00 x 18'15 (33'00) x 30'00
Manresa	Mare de Déu de la Salut	14'00 x 4'00 (fd 6'80) x 8'70
Moià	Santa Maria	48'00 x 11'95 (21'60) x 18'45 (24'75)
Navàs	Sagrada Família	23'89 x 7'52 (fd 15'55) x 12'68 (17'13)
Sallent	Santa Maria	45'17 x 12'90 (fd 15'77) x 16'85
Santa Maria d'Oló	L'Assumpció	37'12 x 10'08 x 12'78
Sant Feliu Sasserra	Sant Feliu	20'80 x 5'66 (13'58) x 8'70
Sant Feliu de Terrassola	Sant Feliu	14'30 x 4'50 (8'75) x 11'50
Sant Mateu de Bages	Sant Mateu	23'07 x 5'60 (fd 9'30) x 8'81 (12'45)
Súria	Sant Cristòfol	38'00 x 9'97 (18'50) x 13'67
Talamanca	Santa Maria	19'50 x 5'50 (fd 12'90) x 10'80
Viladecavalls de Calders	Sant Pere	24'17 x 9'45 x 8'70

El Baix Camp

Alforja	Sant Miquel	36'00 x 10'96 (fd 18'15) x 15'75
Les Borges del Camp	L'Assumpció	33'59 x 7'65 (20'21) x 14'57 (21'46)
Cambrils	Santa Maria	31'83 x 9'89 (fd 13'82) x 13'25
Maspujols	Santa Maria	26'36 x 8'44 (fd 14'67) x 13'57
Montbrió del Camp	Sant Pere	33'60 x 8'67 (fd 17'44) x 14'58
Pratdip	Santa Maria	17'00 x 6'50 (fd 12'00) x 9'65
Reus	Sant Pere	44'86 x 14'76 x 21'39
Riudoms	Sant Jaume	41'97 x 13'27 (fd 21'20) x 20'80
La Selva del Camp	Sant Andreu	47'41 x 13'73 (fd 21'80) x 22'62
Vinyols	Santa Caterina	29'63 x 7'95 (18'41) (fd 26'28) x 12'73 (18'50)

El Baix Ebre

Camarles	Sant Jaume	29'93 x 10'60 x 10'79
----------	------------	-----------------------

Tortosa	Catedral de Santa Maria	71'22 x 11'33 (24'47) (fd 34'10) x 23'42
Tortosa	Mare de Déu del Roser	37'37 x 9'95 (18'91) x 17'16

El Baix Empordà

Bell-lloc d'Aro	L'Assumpció	14'61 x 5'57 x 6'00
La Bisbal	Santa Maria	40'75 x 14'31 (fd 23'71) x 21'00
Calonge	Sant Martí	33'93 x 10'15 (fd 21'15) x 16'56
Casavells	Sant Genís	17'72 x 4'13 (fd 9'34) x 6'60
Colomers	Santa Maria	22'20 x 5'30 (fd 15'81) x 10'67
Corçà	Sant Julià	20'41 x 9'78 (fd 16'90) x 14'30
Cruïlles	Sant Miquel	30'00 x 6'00 (15'00) x 11'00 (15'00) (19'00)
Fitor	Santa Coloma	15'56 x 4'10 x 4'98
Jafre	Sant Martí	19'86 x 5'50 (13'54) x 9'60
Palafrugell	Sant Martí	32'70 x 9'65 x 14'91
Palamós	Santa Maria	31'19 x 8'55 x 14'85
Palau-sator	Sant Feliu de Boada	14'00 x 4'50 x 4'72
Pedrinyà	Sant Andreu	15'80 x 4'20 x 6'30
La Pera	Sant Isidor	22'74 x 8'62 (fd 17'76) x 13'74
Romanyà de la Selva	Sant Martí	16'33 x 4'18 (fd 11'31) x 5'48 (7'05)
Santa Cristina d'Aro	Santa Cristina	22'00 x 5'50 (fd 14'50) x 7'80
Sant Cebrià de Lledó	Sant Cebrià	13'39 x 4'15 x 5'96
Sant Feliu de Guíxols	Mare de Déu dels Àngels	33'38 x 9'31 (19'74) x 16'50
Solius	Santa Agnès, monestir de Santa Maria	18'15 x 7'44 (fd 13'50) x 11'24
Torroella de Montgrí	Sant Genís	38'00 x 14'30 x 20'30
Ullà	Santa Maria	30'00 x 8'65 (14'48) x 13'70
Ullastret	Sant Pere	18'10 x 4'40 (18'60) x 8'40
Ultramort	Santa Eulàlia	16'00 x 6'80 (fd 11'80) x 8'95
Verges	Sant Julià	23'95 x 7'50 x 9'28

El Baix Llobregat

Abrera	Sant Pere	21'00 x 4'40 (fd 6'70) x 7'85
Begues	Sant Cristòfol	28'34 x 8'50 (15'97) x 14'05
Collbató	Sant Corneli	22'00 x 6'80 (fd 10'57) x 11'68 x (12'62)
Cornellà	Santa Maria	39'31 x 13'95 (19'92) x 16'67 (24'50)
Molins de Rei	Sant Miquel	45'82 x 10'91 (21'06) x 13'59 (20'84)
Esparriguera	Santa Eulàlia	56'82 x 15'27 (fd 23'89) x 23'61
Santa Coloma de Cervelló	Santa Coloma	20'00 x 4'00 (fd 10'80) x 7'30
Sant Boi	Sant Baldiri	47'62 x 13'00 (fd 25'91) x 19'71
Sant Esteve Sesrovires	Sant Esteve	39'80 x 9'00 (17'00) x 16'50
Sant Feliu	Catedral de Sant Llorenç	44'00 x 10'30 (fd 24'54) x 14'48 (22'39)
Sant Joan Despí	Sant Joan	34'33 x 7'73 (23'25) x 11'74 (18'35)

Torrelles de Llobregat	Santa Maria	34'00 x 8'00 (14'00) (fd 17'50) x 18'00
------------------------	-------------	---

El Baix Penedès

Albinyana	Sant Bartomeu	20'20 x 5'94 (fd 11'71) x 7'61
L'Arboç	Sant Julià	40'35 x 12'30 x 20'00
La Bisbal del Penedès	Santa Maria	23'94 x 7'94 (fd 13'48) x 7'88
Calafell	Sant Creu	28'85 x 7'77 x 17'00
Cunit	Sant Cristòfol	32'00 x 9'00 (16'00) x 13'00
Llorenç del Penedès	Sant Llorenç	26'90 x 11'02 x 12'37
Marmellar	Sant Miquel	18'34 x 5'85 x 7'00
Masllorenç	Sant Ramon	24'29 x 6'07 (12'73) x 10'14 (15'10)
Sant Jaume dels Domenys	Sant Jaume	26'65 x 7'99 (fd 13085) x 12'53
El Vendrell	Sant Salvador	41'00 x 9'81 (fd 21'83) x 17'15 (24'35)

El Barcelonès

Badalona	Mare de Déu de la Salut	40'65 x 20'00 (23'41) x 17'72 (18'90)
Badalona	Santa Maria	36'15 x 10'41 (fd 20'50) x 17'80
Badalona	Sant Jeroni de la Murtra, monestir	19'77 x 6'25 x 8'07
Badalona	Sant Josep	51'66 x 9'40 (16) x 17'70 (20'90)
Badalona	Sant Sebastià	33'11 x 18'38 x 5'63
Barcelona	Catedral de la Santa Creu	88'36 x 10'27 (26'00) (fd 38'93) x 26'46 (41'47)
Barcelona	Cor de Maria	50'60 x 12'02 (22'82) x 23'73 (35'70)
Barcelona	Crist Rei	34'77 x 9'59 (16'07) x 12'90
Barcelona	Poble Espanyol	14'50 x 5'54 x 6'12
Barcelona	Mare de Déu de Betlem	46'50 x 13'66 (19'70) x 22'45
Barcelona	Mare de Déu dels Dolors	39'70 x 15'93 x 14'62
Barcelona	Mare de Déu del Port	25'00 x 10'32 x 10'68 (20'20)
Barcelona	Mare de Déu de la Mercè	40'00 x 9'75 (18'75) x 18'18 (31'75)
Barcelona	Maria Auxiliadora	28'90 x 7'00 (15'13) x 15'87
Barcelona	Santa Maria Reina	37'34 x 12'81 x 21'34
Barcelona	Puríssima Concepció	40'93 x 11'90 x 16'61
Barcelona	Sagrada Família	90'00 x 12'00 (45'00) x 45'00
Barcelona	Sagrat Cor de Jesús	52'24 x 10'70 (fd16'57) x 16'92
Barcelona	Santa Anna	36'98 x 8'92 (25'74) x 12'57 (19'58)
Barcelona	Santa Madrona	42'80 x 11'60 (15'90) x 20'10 (30'72)
Barcelona	Santa Maria del Mar	80'00 x 12'00 (27'20) x 32'00
Barcelona	Santa Maria del Remei	24'33 x 10'00 (13'65) x 11'82
Barcelona	Santa Maria de Pedralbes	37'35 x 12'81 x 21'35
Barcelona	Santa Maria del Pi	60'00 (presb. 56) x 16'50 (fd 26) x 27'50
Barcelona	Santa Maria del Taulat	36'67 x 18'00 x 20'01
Barcelona	Sant Andreu de Palomar	62'50 x 13'33 (26'38) x 20'24 (38)

Barcelona	Sant Àngel Custodi	40'00 x 8'00 (15'85) x 20'00
Barcelona	Sant Francesc d'Assís	31'00 x 9'87 (22'70) x 12'53 (18'61)
Barcelona	Sant Francesc de Sales	46'35 x 9'06 (19'06) x 20'40 (28'00)
Barcelona	Sant Joan d'Horta	32'77 x 9'94 (21'20) x 19'70
Barcelona	Sant Joan Maria Vianney	30'83 x 14'60 (20'94) x 14'90
Barcelona	Sant Josep Oriol	61'80 x 12'32 (22'97) x 15'69 (19'95)
Barcelona	Sant Pacià	38'00 x 10'40 (20'46) x 21'80
Barcelona	Sant Pere Nolasc	25'65 x 7'68 (14'40) x 15'67 (23'42)
Barcelona	Sant Pere de les Puelles	32'81 x 7'18 (22'93) x 12'93 (15'16)
Barcelona	Sant Pius X	45'87 x 21'71 x 11'89
Barcelona	Sant Ramon Nonat	48'30 x 11'37 (20'21) x 13'71 (16'71)
Barcelona	Santíssima Trinitat	33'73 x 13'14 (20) x 16'27
Barcelona	Sants Just i Pastor	42'61 x 13'59 (20'39) x 22'00
Barcelona	Sant Vicenç de Sarrià	49'70 x 10'72 (20'76) x 17'70 (24'54)
L'Hospitalet de Llobregat	Mare de Déu dels Desemparats	31'50 x 24'61 (36'60) x 13'34 (21'60)
L'Hospitalet de Llobregat	Mare de Déu de la Llum	25'93 x 11'52 x 9'65
L'Hospitalet de Llobregat	Santa Eulàlia de Mèrida	36'25 x 13'80 (25'80) (29'13) x 16'30
L'Hospitalet de Llobregat	Santa Eulàlia de Provençana	37'95 x 12'97 (20'55) x 12'33
Santa Coloma de Gramenet	Santa Coloma	36'15 x 10'87 (18'29) x 19'63
Sant Adrià del Besòs	Sant Adrià	31'17 x 9'96 (18'54) x 11'00
Sant Adrià del Besòs	Sant Joan Baptista	33'86 x 11'00 (18'46) x 15'25

El Berguedà

Bagà	Sant Esteve	25'12 x 9'34 (18'17) x 15'73 (10'10)
Berga	Santa Eulàlia	36'66 x 9'79 (17'63) x 15'65 (19'15)
Borredà	Santa Maria	24'58 x 5'68 (18'55) x 10'15
Castellar de N'Hug	Santa Maria	22'78 x 5'24 (12'90) x 8'43
Espinalbet	Sant Vicenç	12'85 x 5'34 (8'95) x 8'34
L'Espunyola	Sant Climent	15'00 x 4'00 x 6'00
Gironella	Santa Eulàlia de Mèrida	44'77 x 10'70 (19'06) x 17'86 (29'85)
La Guàrdia	Nostra Senyora del Roser	17'58 x 6'08 x 8'38
Guardiola de Berguedà	Sant Llorenç	31'42 x 8'15 (16'20) x 10'52
Montdarn	Sant Joan	18'90 x 4'00 x 5'55
Montmajor	Sant Sadurní	20'85 x 5'64 (14'83) x 8'66
Olvan	Santa Maria	22'08 x 7'20 (15'09) x 12'45
La Pobla de Lillet	Santa Maria	30'00 x 8'00 x 16'00
Puig-reig	Sant Martí, església nova	26'32 x 10'02 (21'22) x 16'18
Puig-reig	Sant Martí, església vella	18'00 x 8'00 x 9'74
La Quar	Sant Maurici	12'34 x 5'45 (10'00) x 6'17
Sagàs	Sant Andreu	24'37 x 3'89 (10'73) x 8'60

Sant Jaume de Frontanyà	Mare de Déu dels Oms, santuari	16'00 x 4'70 x 6'00 (10'71)
Sant Jaume de Frontanyà	Sant Jaume	27'63 x 7'00 x 10'93 (17'21)
Sant Julià de Cerdanyola	Sant Julià	16'87 x 4'41 (12'67) x 6'65
Sant Martí de Merlès	Sant Martí	15'96 x 4'45 (fd 10'44) x 6'51
Serrateix	Santa Maria	40'96 x 7'15 x 11'05
Vilada	Sant Joan Baptista	25'50 x 9'50 (fd 13'50) x 12'45
Viver	Santíssima Trinitat	17'13 x 4'85 (16'00) x 8'75

La Cerdanya

Bellver	Santa Maria	22'56 x 10'31 x 9'60
Bolvir	Santa Cecília	27'50 x 5'90 (fd 12'50) x 8'00
Llívia	Mare de Déu dels Àngels	35'50 x 10'10 x 13'45
Santa Eugènia de Nerellà	Santa Eugènia	16'50 x 5'11 (fd 11'00) x 7'36
Talló	Santa Maria	32'00 x 7'75 x 12'50
Tallorta	Sant Climent	11'47 x 4'38 x 6'54

La Conca de Barberà

Barberà de la Conca	Santa Maria	28'10 x 6'78 (16'88) x 11'69 (13'76)
Blancafort	Santa Maria Magdalena	35'20 x 12'43 (fd 17'07) x 17'87
Conesa	Santa Maria	20'44 x 9'78 (fd 23'86) x 12'45 (9'65, 12'92)
L'Espluga de Francolí	Sant Miquel, església nova	53'23 x 11'42 (21'53) x 18'62 (26'48)
L'Espluga de Francolí	Sant Miquel, església vella	34'86 x 9'77 x 14'30
Forès	Sant Miquel	17'86 x 5'48 (fd 19'60) x 7'79
Montblanc	Santa Maria	39'60 x 16'36 (fd 26'51) x 26'25
Montblanc	Sant Francesc, sese culte	42'80 x 12 (fd 19'30) x 16
Montblanc	Sant Miquel	35'00 x 15'00 x 15'00
Oliola	Sant Tirs	23'70 x 6'00 x 8'88
Pira	Sant Salvador	31'23 x 9'00 (19'00) x 15'65 (17'68)
Poblet	Santa Maria, monestir	85'00 x 13'00 (21'00) x 28'00
Rocamora	Sant Magí de Brufaganya, santuari	30'16 x 7'59 (fd 13'10) x 10'25 (12'00)
Santa Coloma de Queralt	Santa Coloma	34'28 x 11'49 (19'10) x 16'04
Sarral	Santa Maria	40'84 x 12'18 (18'66) x 17'18 (23'52)
Solivella	L'Assumpció	29'50 x 9'43 (18'49) x 14'41
Vallclara	Sant Joan Baptista	27'50 x 6'98 (16'05) x 11'96 (13'50)
Vallfogona de Riucorb	Santa Maria	17'00 x 8'88 x 8'00
Vimbodí	Sant Salvador	30'00 x 8'99 (fd 34'00) x 9'70

El Garraf

Cubelles	Santa Maria	28'39 x 9'50 (13'40) x 15'50
Sant Pere de Ribes	Sant Pere	44'86 x 8'04 (18'71) (fd 25'55) x 20'15 (29'59)
Sitges	Sant Bartomeu	35'00 x 9'57 (17'70) x 14'82

Vilanova i la Geltrú	La Immaculada	26'37 x 10'47 x 14'65
Vilanova i la Geltrú	Sant Antoni	60'82 x 13'57 (27'50) (fd 39'34) x 26'00

Les Garrigues

L'Albi	Santa Maria	32'25 x 8'70 (fd 18'76) x 14'76
Arbeca	Sant Jaume	40'00 x 10'80 (fd 20) x 16'00 (17'00)
Les Borges Blanques	L'Assumpció	40'75 x 11'72 (21'15) x 19'13
Cervià de les Garrigues	Sant Miquel	35'61 x 7'47 (fd 16'81) x 13'85 (15'35)
L'Espluga Calba	Santa Maria	32'31 x 7'92 (19'44) x 13'90 (19'60)
La Granadella	Mare de Déu de Gràcia	37'00 x 7'37 (16'61) x 13'35 (22'44)
Juneda	La Transfiguració	35'80 x 7'77 (19'40) x 13'27 (19'32)
La Pobla de Cérvoles	Mare de Déu de la Jonquera	29'89 x 7'14 x 11'95
Puiggròs	L'Assumpció	17'34 x 6'00 (fd 12'00) x 9'92
El Vilosell	Santa Maria	29'00 x 7'00 x 9'96

La Garrotxa

Besalú	Sant Pere	39'20 x 6'10 (15'20) x 16'43
Besalú	Sant Vicenç	27'41 x 8'67 (17'77) x 16'11
Capsec	Sant Martí	16'00 x 4'20 (11'80) x 7'60
Maià de Montcal	Sant Vicenç	20'00 x 7'20 x 13'00
Mare de Déu de Cabrera	La Mare de Déu, santuari	18'47 x 5'21 x 6'10
Olot	Sant Esteve	56'56 x 15'06 (fd 26'70) x 22'56 (31'51)
Les Planes d'Hostoles	Sant Cristòfol	34'00 x 8'98 (17'89) x 13'05
Les Preses	Sant Pere	28'96 x 7'50 (fd 15'50) x 11'46 (14'75)
Santa Pau	L'Assumpció	24'16 x 8'12 (fd. 14'75) (tr. 20'00) x 9'54
Sant Feliu de Pallerols	Sant Feliu	24'00 x 8'60 (fd 15'87) x 11'80
Sant Joan les Fonts	Sant Joan	38'00 x 13'42 (fd 22'00) x 24'33
Sant Joan les Fonts	Sant Esteve, monestir	32'00 x 5'89 (15'25) x 12'38
Sant Salvador de Bianya	Sant Salvador	18'57 x 5'75 x 8'43

El Gironès

Bescanó	L'Assumpta	34'03 x 15'07 (27'07) x 12'81
Bescanó	Sant Llorenç	18'21 x 6'97 (fd 17'79) x 8'25
Bordils	Sant Esteve	24'90 x 9'13 x 13'38
Cassà de la Selva	Sant Martí	32'30 x 10'25 x 18'40
Celrà	Sant Feliu	29'50 x 10'64 (fd 19'64) x 16'06 (20'00)
Fellines	Sant Martí	18'21 x 5'19 (15'20) x 7'56
Flaçà	Sant Cebrià	22'65 x 8'79 x 13'75
Fornells de la Selva	Sant Cugat	25'00 x 7'63 (fd 19'73) x 9'53
Girona	Catedral de Santa Maria	81'70 x 23'00 (fd 33'00) x 34'88
Girona	La Pietat	21'52 x 7'23 x 10'35

Girona	Santa Susanna	32'80 x 13'97 x 16'78
Girona	Sant Feliu	47'80 x 9'52 (24'48) x 19'88
Girona	Sant Josep	38'49 x 12'17 (fd 20'14) x 17'64
Girona	Sant Narcís	29'77 x 7'92 (15'08) x 12'03 (16'44)
Palau-sacosta	Sant Miquel	25'40 x 18'60 x 8'60 (17'50)
Llagostera	Sant Feliu	28'85 x 10'12 x 14'90
Rocacorba	Santa Maria, santuari	12'55 x 5'68 (fd 9'22) x 5'54
Sant Joan de Mollet	Sant Joan	25'56 x 9'00 x 15'05
Sant Jordi Desvalls	Sant Jordi	26'58 x 8'87 x 13'22
Sant Martí Vell	Sant Martí	22'86 x 6'95 x 11'47
Sarrià de Ter	Mare de Déu de la Misericòrdia	36'76 x 9'85 (20'93) x 16'23 (21'75)
Vilablereix	Sant Menna	23'40 x 6'40 x 10'70 (12'15)

El Maresme

Alella	Sant Feliu	25'98 x 6'14 (12'77) x 9'35 (17'58)
Argentona	Sant Julià	30'85 x 7'96 x 10'49
Cabrera de Mar	Sant Feliu	22'39 x 7'44 (fd 16'97) x 10'30
Cabrils	Santa Creu	27'00 x 7'26 (13'45) x 11'15
Calella	Santa Maria	52'00 x 11'96 (20'20) x 18'69 (26'31)
Canet de Mar	Sant Pere	49'65 x 9'90 x 16'69
Hortsavinyà	Santa Eulàlia	16'65 x 6'37 (fd 12'23) x 8'82
Malgrat de Mar	Sant Nicolau	45'76 x 10'51 (23'34) x 16'25 (21'48)
El Masnou	Sant Pere	31'00 x 9'69 (17) x 15'65
Mataró	Santa Maria	61'00 x 15'00 x 22'85
Palafolls	Santa Maria	24'64 x 6'29 (10'79) x 13'51
Pineda de Mar	Santa Maria	27'21 x 6'26 (29'74) x 10'70
Premià de Dalt	Sant Pere	19'36 x 5'39 (13'77) x 9'02
Premià de Mar	Sant Cristòfol	34'40 x 9'39 (19'27) x 13'92 (23'89)
Sant Andreu de Llavaneres	Sant Andreu	34'85 x 9'95 (18'40) x 18'50
Sant Genís de Palafolls	Sant Genís	21'38 x 8'28 (fd 14'28) x 8'55 (9'87)
Sant Vicenç de Montalt	Sant Vicenç	20'50 x 6'70 (fd 12) x 11'00
Teià	Sant Martí	31'54 x 9'43 (fd 13'37) x 13'55
Tiana	Sant Cebrià	33'25 x 10'06 (20'67) x 14'31
Tordera	Sant Esteve	40'00 x 10'24 (24'57) x 16'45 (21'35)
Vallmanya	Sant Miquel	14'88 x 4'81 (fd 10'53) x 6'52
Vilassar de Mar	Sant Joan	34'67 x 11'65 (25) x 16'35 (23'95)

El Montsià

Alcanar	Sant Miquel	41'57 x 10'04 (fd 14'48) x 14'12 (20'54)
Amposta	L'Assumpció	30'94 x 10'90 (fd 20'60) x 17'38
Sant Carles de la Ràpita	Santíssima Trinitat	31'25 x 8'71 (15'78) x 15'78

La Sènia	Sant Bartomeu	26'65 x 10'23 (fd 15'79) x 13'64
Ulldecona	Sant Lluç	32'31 x 13'97 (fd 19'46) x 17'72

La Noguera

Albesa	L'Assumpció	34'73 x 6'52 (fd 18'77) x 12'18 (16'33)
L'Ametlla del Montsec	Sant Josep	15'07 x 5'07 x 7'57
Balaguer	El Miracle	29'29 x 5'86 (fd 8'20) x 8'97 (12'75) (15'90)
Balaguer	Santa Maria	52'00 x 14'92 (fd 23'13) x 21'66
Camarasa	Sant Miquel	31'82 x 8'63 (17'89) x 13'55 (19'67)
Figuerola de Meià	Santa Eulàlia	14'39 x 3'84 x 5'15
Fontllonga	Sant Miquel	18'50 x 6'86 x 8'90
Montgai	L'Assumpció	26'17 x 7'88 (14'89) x 13'10
Os de Balaguer	Sant Miquel Arcàngel	32'15 x 7'51 (fd 18'81) x 13'75 (19'43)
Palau de Rialb	Santa Maria	15'57 x 5'15 (11'73) x 8'00
Pallerols de Rialb	Sant Esteve	15'77 x 5'12 (fd 9'88) x 7'54
Ponts	Santa Maria	32'00 x 12'00 x 16'83
Ponts	Sant Pere, monestir	27'51 x 5'69 x 8'64 (12'00)
El Puig de Rialb	Sant Andreu	15'60 x 3'48 (9'93) x 5'46
Sant Llorenç de Montgai	L'Assumpció	16'60 x 5'87 (11'80) x 8'80
La Torre de Rialb	Sant Iscle i Santa Victòria	17'91 x 4'82 (fd 7'10) x 6'53

Osona

Cantonigròs	Sant Roc	28'70 x 5'02 x 7'60 (10'91)
Centelles	Santa Coloma	36'00 x 11'66 (fd 19'60) x 18'80
Collsuspina	Santa Maria dels Socors	17'61 x 5'00 (fd 18'80) x 6'39
Espinelves	Sant Vicenç	14'40 x 4'00 (fd 12) x 6'50
La Gleba	Mare de Déu de la Gleba, santuari	27'25 x 8'65 (fd 19'44) x 14'95 (19'95)
Lluçà	Santa Maria	21'12 x 6'62 x 9'70
Malla	Sant Vicenç	15'00 x 5'00 (13'30) x 9'00
Manlleu	Nostra Senyora de Gràcia	23'68 x 6'89 (12'45) x 7'25 (10'85)
Manlleu	Santa Maria	40'70 x 14'45 (fd 20'47) x 17'15
Olost	Santa Maria	31'87 x 9'58 (19'13) x 15'51
Oristà	Sant Andreu	29'02 x 7'03 (14'62) x 13'13
Perafita	Sant Pere	26'60 x 7'30 (16'85) x 12'71
Prats de Lluçanès	Mare de Déu de Lourdes, santuari	18'80 x 4'21 (tr 12'26) x 6'03 (12'00)
Prats de Lluçanès	Sant Vicenç	31'31 x 8'22 (fd 17'98) x 11'41
Rupit	Sant Miquel	20'00 x 7'05 x 10'85 (19'91)
Saderra	Sant Marcel	15'65 x 4'28 (fd 8'87) x 6'06
Santa Eulàlia de Puig-oriol	Santa Eulàlia	20'75 x 6'87 (10'68) x 9'60
Santa Creu de Jotglar	Santa Creu	14'71 x 6'49 x 8'58
Santa Eugènia de Berga	Santa Eugènia	24'30 x 5'56 (fd 14'00) x 8'70 (11'00)

Santa Eulàlia de Riuprimer	Santa Eulàlia	23'50 x 5'90 (15'00) x 10'50
Sant Bartomeu del Grau	Sant Bartomeu	21'86 x 7'27 (15'29) x 10'69
Sant Boi de Lluçanès	Sant Baldiri	29'10 x 9'73 (fd 17'90) x 16'88
Sant Hipòlit de Voltregà	Sant Hipòlit	40'45 x 12'30 (23'85) 18'14
Sant Pere de Torelló	Sant Pere	32'85 x 11'00 (17'75) x 16'50
Sant Quirze de Besora	Sant Quirze	24'20 x 9'55 (fd 18'33) x 11'54
Sant Vicenç de Torelló	Sant Vicenç	16'00 x 4'50 (12'50) x 6'70
Sentfores	Sant Martí	32'70 x 8'97 (16'82) x 15'13
Taradell	Sant Genís	35'50 x 12'70 (fd 20'35) x 19'37
Vic	La Catedral de Sant Pere	77'40 x 11'43 (28'35) x 27'65 (33'23)
Vic	Sant Domènec	38'47 x 9'93 (21'00) x 14'56 (19'60)
Vic	Mare de Déu del Carme	41'45 x 10'83 x 15'63
Vic	Sant Felip, oratori	28'53 x 7'04 (fd 12'09) x 8'69

El Pallars Jussà

Abella de la Conca	Sant Esteve	18'10 x 4'00 (10) x 8'00
Alsamora	Sant Esteve	7'66 x 3'72 x 3'42
Areny de Noguera (Osca)	Sant Martí	28'35 x 7'36 (17'15) x 13'70
Claramunt	Sant Pere	10'65 x 3'82 x 4'81
Covet	Santa Maria	23'50 x 8'00 (fd 19'00) x 14'00
Espui	Sant Julià	12'00 x 4'34 (fd 12'67) x 6'48
Guàrdia de Tremp	Mare de Déu del Remei	26'25 x 7'70 (fd 17'20) x 11'77
Lladrós	Sant Pere	13'55 x 4'79 (fd 10'42) x 7'95
Llimiana	Santa Maria	23'90 x 5'00 x 12'00
Mont-ros	Nostra Senyora del Boix	18'08 x 6'10 (fd 11'89) x 8'85
Orrit	Sant Pere	15'46 x 3'33 (fd 9'74) x 4'40
Oveix	La Purificació	9'67 x 4'72 x 5'46
Palau de Noguera	Sant Joan Baptista	20'55 x 7'98 (fd 14'50) x 11'60
La Pobla de Segur	Mare de Déu de la Ribera	32'00 x 9'80 (18'50) 16'00 (21'77)
Sant Salvador de Toló	Sant Salvador	16'90 x 7'00 (fd 13'50) x 10'63
Senterada	Santa Maria	14'54 x 4'94 (fd 10) x 7'18
Tercui	Sant Pere	14'77 x 4'60 x 6'90
La Torre de Tamúrcia	Sant Josep	10'00 x 3'66 (fd 8'34) x 4'82
Tremp	Santa Maria de Valldeflors	40'00 x 13'00 (fd 22'87) x 19'33

El Pallars Sobirà

Alendo	Santa Eulàlia	14'80 x 4'97 x 5'80
Alins	Sant Vicenç	21'55 x 6'60 x 9'29
Araós	Sant Esteve	13'20 x 4'40 x 7'20
Arestui	Sant Jaume	10'33 x 4'44 (fd 7'90) x 6'00
Baén	Mare de Déu d'Esplà, ermita	8'05 x 5'88 x 4'49 - 4'47

Baén	Sant Andreu	11'21 x 4'37 x 4'79
Besan	Santa Maria	16'00 x 6'32 x 5'86
Boldís Sobirà	Sant Fruitós	10'90 x 5'14 (fd 6'90) x 7'38
Borén	Sant Martí	17'83 x 6'57 (fd 12'37) x 9'08
Bresca	Sant Miquel	7'16 x 3'84 x 4'70 - 4'80
Bressui	Sant Miquel	7'80 x 3'48 x 4'69
Burg	Sant Bartomeu	14'06 x 5'03 (fd 10'43) x 8'00
Caregue	Sant Martí	13'10 x 5'37 (fd 9'30) x 7'71
Enseu	Sant Esteve	6'60 x 4'20 x 5'10
Enviny	La Purificació	14'70 x 4'23 (fd 10'16) x 6'95
Escaló	Santa Maria (Sta. Helena)	21'00 x 6'57 x 8'24
Escós	Sant Esteve	9'92 x 4'24 (fd 7'41) x 5'64
Espot	Santa Llogaia	24'64 x 7'95 (fd 18'20) x 11'59
Estac	Sant Marçal	13'00 x 4'79 (fd 10'45) x 6'83
Esterri d'Àneu	Sant Vicenç	30'05 x 9'60 (17'90) x 14'28
Esterri de Cardós	Sant Pere i Sant Pau	19'00 x 5'00 x 8'50
Farrera	Santa Magdalena de Ribalera, ermita	7'00 x 5'04 x 4'21
Isavarre	Sant Llorenç	18'32 x 5'50 (11'26) x 7'30
Lladrós	Sant Pere	13'55 x 4'79 (fd 10'42) x 7'95
Llavorsí	Santa Anna	19'75 x 6'07 (fd 10'45) x 8'60
Lleret	Sant Corneli i Sant Cebrià	9'90 x 5'03 (fd 8'46) x 5'85
Llessui	Sant Julià	13'81 x 5'46 (fd 7'97) x 5'48
Mentui	Sant Antoni Abat	8'60 x 4'89 (fd 8'42) x 4'79
Peramea	Sant Cristòfol	19'75 x 6'15 (fd 11'00) x 7'68
Peramea	Sant Sebastià i Sant Roc, capella	4'52 x 3'08 x 3'13
Pernui	Sant Germà	9'20 x 4'08 x 4'38
Pujal	Sant Pere	12'55 x 5'92 x 5'92
Ribera de Cardós	Santa Maria	19'81 x 6'87 (fd 12'85) x 9'33
Son	Sants Just i Pastor	22'39 x 6'76 (14'35) x 7'24
Sorpe	Sant Pere	17'00 x 4'80 (fd 11'00) x 7'80
Sort	Sant Feliu	24'50 x 9'19 x 13'35
Surp	Sant Iscle i Santa Victòria	15'00 x 5'00 fd 10'00) x 6'75
Surri	Santa Coloma	15'46 x 5'42 (fd 10'95) x 7'84
Tornafort	Santa Coloma	14'22 x 5'25 (fd 10'42) x 8'05
València d'Àneu	Sant Andreu	16'80 x 5'70 (fd 10'23) x 6'77

El Pla de l'Estany

Banyoles	Santa Maria dels Turers	18'00 x 5'50 (10'25) (fd 16'00) x 19'00
Porqueres	Santa Maria	26'00 x 7'20 (9'00) x 9'40
Pujals dels Pagesos	Santa Maria	15'00 x 4'50 (fd 11'00) x 9'50

Pujarnol	Sant Cebrià	14'19 x 4'39 (fd 9'36) x 5'65
Sant Miquel Campmajor	Sant Miquel	21'90 x 6'10 (12'00) x 11'25

El Pla d'Urgell

Els Arcs	Sant Antoni Abat	18'30 x 5'94 (fd 13'06) x 10'52
Barbens	L'Assumpció	27'91 x 5'12 (fd 14) x 10'37)
Bell-lloc d'Urgell	Sant Miquel	33'08 x 9'10 (19'03) x 13'81 (19'46)
Bellvís	L'Assumpció	38'30 x 8'67 (20'70) x 15'30
Castellnou de Seana	Sant Joan	21'43 x 7'36 (15'90) x 11'50
Fondarella	L'Assumpció	22'83 x 6'23 (12'34) x 6'82
Golmés	Sant Salvador	26'68 x 7'70 (fd 16'38) x 12'94 (21'50)
Ivars d'Urgell	Sant Andreu	22'21 x 6'76 (16'20) x 12'85
Linyola	Santa Maria	33'11 x 9'30 (fd 15'90) x 15'27
Miralcamp	Sant Miquel	39'50 x 8'76 (fd 18'00) (19'92) x 12'65 (20'36)
Mollerussa	Sant Jaume	32'53 x 9'58 (18'55) x 14'75
El Palau d'Anglesola	Sant Joan Baptista	25'50 x 7'00 (20'50) x 12'75 (13'75)
El Poal	Sant Joan Baptista	28'15 x 11'54 (fd 20'15) x 13'06
Torregrossa	L'Assumpció	20'50 x 17'94 x 8'48
Vilanova de Bellpuig	La Càtedra de Sant Pere	33'40 x 7'00 (13'16) x 11'10 (17)

El Priorat

Cornudella de Montsant	Santa Maria	39'50 x 10'95 (18'81) x 16'18
Falset	Santa Maria	47'51 x 8'88 (20'11) (fd 25'20) x 15'50 (22'26)
La Figuera	Sant Martí	28'74 x 6'74 (19'50) x 12'76 (17'60)
Gratallops	Sant Llorenç	37'54 x 8'31 (18'14) 13'41 (18'00) (22'15)
Els Guiamets	Sant Lluís de Tolosa	26'76 x 6'80 (15'21) x 11'13 (16'03)
El Lloar	Sant Miquel	24'99 x 6'30 (14'01) x 10'88 (15'35)
El Molar	Sant Roc	23'85 x 6'26 (fd 10'15) x 10'85
Poboleda	Sant Pere	33'50 x 9'35 (21'20) 15'82
Porrera	Sant Joan Evangelista	36'83 x 8'61 (18'80) x 14'98 (20'60)
Pradell de la Teixeta	Santa Magdalena	27'84 x 6'56 x 12'55 (19'76)
Siurana	Santa Maria	27'50 x 8'30 (fd 11'30) x 7'00
Ulldemolins	Sant Jaume	27'61 x 9'63 (16'38) x 14'40

La Ribera d'Ebre

Berrús	Santa Magdalena, ermita	9'30 x 5'37 x 5'55
Flix	L'Assumpció	26'45 x 9'45 (fd 18'06) x 14'13
Ginestar	Sant Martí	37'00 x 8'94 (22'66) x 15'65 (28'15)
Móra d'Ebre	Sant Joan	37'55 x 9'25 x 13'50
Móra la Nova	Mare de Déu del Remei	35'12 x 9'51 (fd 18'80) x 13'52
Riba-roja d'Ebre	Sant Bartomeu	27'21 x 6'44 (17'46) x 12'15 (19'92) (23'30)

Tivissa	Sant Jaume	28'00 x 9'80 x 12'91
---------	------------	----------------------

El Ripollès

Beget	Sant Cristòfol	22'78 x 7'73 x 10'76
Campdevàdol	Sant Cristòfol	34'24 x 10'37 (21'97) x 15'23
Campelles	Sant Martí	20'46 x 7'22 x 9'88
Llanars	Sant Esteve	20'50 x 5'30 (fd 15'50) x 8'48
Molló	Santa Cecília	30'18 x 9'50 (12) x 13'38
Palmerola	Sant Vicenç	10'22 x 4'60 (7'79) (fd 10'80) x 4'63
Pardines	Sant Esteve	21'00 x 9'60 x 13'38
Queralbs	Sant Jaume	23'16 x 6'60 x 8'08
Ribes de Freser	L'Assumpció	29'52 x 13'27 (fd 21) x 12'58
Ripoll	Santa Maria	59'42 x 8'36 (24'50) x 13'95 (23'75)
Rocabruna	Sant Fèlix	15'80 x 5'11 x 7'60
Sant Joan de les Abadesses	Sant Joan	46'00 x 8'58 x 18'70
Ventolà	Sant Cristòfol	16'03 x 3'56 x 4'60

La Segarra

Biosca	Santa Maria	22'30 x 6'91 (14'28) x 12'17
Cervera	Santa Maria	53'70 x 9'47 (22'25) x 19'43
Granyena	Santa Maria	28'31 x 7'44 (18'72) x 14'12 (15'34)
Guissona	Santa Maria	47'57 x 8'74 (19'89) x 18'07 (17'73)
Hostafrancs	L'Assumpció	20'30 x 6'15 (fd 12'57) x 9'63
Les Oluges	Santa Maria	21'95 x 7'15 (15'00) x 12'43
Pelagalls	Sant Esteve	13'50 x 3'50 x 5'60
Sanaüja	Santa Maria de la Plaça	32'57 x 7'45 (16'60) x 10'45
Sant Domí	Sant Pere	15'84 x 4'92 (fd 9'84) x 7'14
Sant Guim de Freixenet	Sagrat Cor	25'51 x 9'60 (fd 13'67) x 13'00
Torà	Sant Gil	24'22 x 8'13 (fd 21) x 11'77
Torrefeta	Sant Amanç	22'70 x 7'00 (fd 13'70) x 10'90
Vallferosa	Santa Maria	17'59 x 6'27 (fd 12) x 9'05

El Segrià

Albatàrrec	La Transfiguració	16'30 x 5'60 (12'19) x 8'92
Alcanó	Sant Pere	23'05 x 6'24 (14'37) x 10'63 (15'83)
Alpicat	Sant Bartomeu	20'96 x 5'84 (11'40) x 11'48
Aitona	Sant Antolí	36'76 x 8'40 (22'52) x 14'73 (28'66)
Alcoletge	Sant Miquel Arcàngel	24'94 x 6'69 (15'42) x 11'96 (17'07)
Almatret	Sant Miquel	22'00 x 6'00 (14'50) x 9'88 (16'62)
Almenar	L'Assumpció	41'90 x 8'17 x 14'26 (25'44)

Artesa de Lleida	Sant Miquel	28'30 x 8'51 x 13'60
Aspa	Sant Julià	24'67 x 6'81 (13'86) x 11'34 (15'03)
Llardecans	L'Assumpció	35'00 x 7'91 (20'50) x 13'35 (14'55)
Lleida	La Seu vella	60'20 x 11'68 (28'48) (fd 35'57) x 19'40 (33'30)
Lleida	La Catedral nova	81'72 x 10'79 (28'25) (fd 40'08) x 23'80
Lleida	Sant Llorenç	28'00 x 9'40 (24'97) x 11'32
Maials	L'Assumpció	36'25 x 8'50 (23'50) x 15'22 (27'85)
Massalcoreig	Sant Bartomeu	19'71 x 5'44 (12'24) x 9'62 (18'64)
Montoliu de Lleida	La Nativitat de Maria	17'20 x 5'86 (fd 12'00) x 10'00
Puigvert de Lleida	Sant Pere	20'72 x 7'23 (15'11) x 11'30
Soses	Sant Llorenç	22'13 x 5'61 (12'20) x 10'90
Torres de Segre	L'Assumpció	36'25 x 7'36 (22'90) x 13'35 (20'50)
Vilanova de la Barca	L'Assumpció	30'35 x 7'32 (16'02) x 12'12 (18'91)

La Selva

Amer	Santa Maria	29'14 x 6'33 (15'55) x 12'85
Anglès	Sant Miquel	26'16 x 8'40 (fd 17'25) x 12'22
Caldes de Malavella	Sant Esteve	24'24 x 6'08 (16'04) (fd 25'00) x 9'67
Riudarenes	Sant Martí	27'13 x 7'78 x 11'77 (15'90)
Riudellots de la Selva	Sant Esteve	24'22 x 7'98 (fd 12'36) x 10'54
Santa Coloma de Farners	Santa Coloma	36'60 x 7'95 (16'67) x 11 (20'20)
Sant Hilari Sacalm	Sant Hilari	30'13 x 5'80 (14'88) x 11'05
Vilobí d'Onyar	Sant Esteve	24'43 x 8'44 (15'33) x 12'54 (14'42)

El Solsonès

Lladurs	Santa Maria	17'67 x 6'86 x 7'56
Llobera de Solsonès	Sant Pere	15'27 x 4'59 x 6'13
Navès	Santa Margarida	16'32 x 6'22 x 8'54
Odèn	Santa Cecília	15'00 x 4'90 (fd. 12'11) x 7'32
Olius	Sant Esteve	32'32 x 6'60 x 9'30
Peracamps	Sant Pere Màrtir	15'05 x 6'06 x 7'35
Pinós	Sant Maurici, santuari	20'43 x 5'82 x 9'25
Sant Llorenç de Morunys	Sant Llorenç	31'40 x 6'22 (15'67) x 11'25
La Selva	Sant Climenç	11'00 x 4'00 (fd. 11) x 5'75
Solsona	Catedral de Santa Maria	58'20 x 13'71 x 19'53
Su	Santa Maria	15'00 x 5'28 (14) x 7'00
La Vall	Santa Eulàlia	12'85 x 4'82 (fd. 9'57) x 6'81

El Tarragonès

Altafulla	Sant Martí	46'46 x 10'15 (fd 22'42) x 15'98 (23'55)
L'Argilaga	Sant Roc	15'43 x 7'74 (15'31) x 11'97

La Canonja	Sant Sebastià	27'60 x 7'77 (fd 17'17) x 13'53
El Catllar	Degollació de Sant Joan	41'44 x 9'60 (fd, 20'75) x 15'86 (26'31)
Constantí	Sant Feliu	46'50 x 10'64 (21'94) x 18'40 (26'36)
Creixell	Sant Jaume	26'70 x 6'79 (fd 11'18) x 8'83
El Morell	Sant Martí	25'34 x 7'03 (fd 15'70) x 12'48
Els Pallaresos	Sant Salvador	20'25 x 6'80 (fd 13'31) x 11'47
La Pobla de Mafumet	Sant Joan Baptista	30'26 x 5'60 (fd 8'35) x 8'71 (13'00)
La Pobla de Montornès	Santa Maria	20'41 x 7'82 (12'19) x 9'44
La Riera de Gaià	Santa Margarida	34'71 x 6'90 (15'55) x 12'46 (17'87)
Roda de Barà	Sant Bartomeu	24'92 x 7'34 (13'67) x 10'92
Salomó	Santa Maria	29'27 x 6'24 (19'43) x 9'37
La Secuita	L'Assumpció	15'03 x 6'14 (15'15) x 6'08
Tarragona	Catedral de Santa Maria	92'19 x 14'38 (31'00) (fd 53'00) x 26'54 x (37'22)
Tarragona	Sant Joan Baptista	41'85 x 8'82 (fd 17'90) x 13'23
Torredembarra	Sant Pere	39'00 x 9'27 (fd 17'08) x 15'31 (23'10)
Vilallonga del Camp	Sant Martí	41'10 x 9'75 (21'68) x 15'82 (26'83)
Vila-seca	Sant Esteve	30'66 x 9'80 (fd 15'03) x 14'72

La Terra Alta

Algars	Sant Joan, ermita	10'75 x 7'95 x 4'75
Arnes	Santa Magdalena	28'68 x 7'94 (18'50) x 13'55 (16)
Batea	Sant Miquel	46'18 x 8'47 (24'71) x 16'68 (26'40)
Bot	Sant Blai	17'52 x 7'36 (fd 12'92) x 11'75
Les Camposines	Sant Bartomeu	11'15 x 7'70 x 5'00
La Fatarella	Sant Andreu	28'45 x 8'26 (fd 13'72) x 12'62
Gandesa	L'Assumpció	28'00 x 8'66 (20'78) x 16'19 (20'67)
Horta de Sant Joan	Sant Joan	31'36 x 11'00 (fd 18'44) x 16'62
Les Pinyeres	Sant Salvador, ermita	17'50 x 7'40 x 6'30
La Pobla de Massaluca	Sant Antoni Abat	19'75 x 6'97 (fd 11'42) x 10'61
Prat de Comte	Sant Bartomeu	20'15 x 7'13 (fd 14'12) x 11'60
Vilalba dels Arcs	Sant Llorenç	30'50 x 9'92 (fd 15'44) x 13'78

L'Urgell

Agramunt	Santa Maria	34'50 x 6'84 (20'23) x 13'84
Altet	Sant Pere	20'18 x 6'44 (fd 11'58) x 9'72
Anglesola	Sant Pau de Narbona	36'22 x 9'41 (fd 15'43) x 10'58
Belianes	Sant Jaume	23'57 x 7'87 (fd 14'22) x 9'49
Bellpuig d'Urgell	Sant Nicolau	33'00 x 12'00 x 15'00
Bellver d'Ossó	Sant Pere	13'55 x 4'46 (fd 10'94) x 5'65
Castellserà	Santa Magdalena	23'70 x 8'71 (fd 11'97) x 12'68
La Fuliola	Santa Llúcia	31'04 x 7'36 (14'85) x 11'58

Nalec	Sant Jaume	21'80 x 7'70 (fd 11'42) x 11'73
Preixana	Santa Maria	16'69 x 9'33 (fd 15'36) x 11'50
Rocafort de Vallbona	La Transfiguració	22'53 x 6'39 (fd 13'41) x 10'19
Sant Martí de Maldà	Sant Martí	28'80 x 9'32 (fd 15'90) x 13'40
Tàrrega	Santa Maria de l'Alba	43'51 x 10'50 (21'64) x 17'90 (29'78)
Vallbona de les Monges	Santa Maria, monestir	45'18 x 6'58 (22'52) x 12'50
Verdú	Santa Maria	28'18 x 7'47 (20'78) x 10'54
Vilagrassa	Santa Maria	24'55 x 8'19 (11'40) (fd 18'12) x 7'85
Vilagrassa	El Roser, capella	10'45 x 4'78 x 5'88
El Vilet	Santa Maria	11'32 x 5'98 x 6'39

Era Val d'Aran

Arró	Sant Martin	18'17 x 4'61 x 6'40
Arties	Santa Maria	22'06 x 6'07 (13'85) x 9'77
Bagergue	Sant Fèlix	19'00 x 5'00 x 6'00 (7'76)
Betlan	Sant Peir	14'72 x 4'85 x 7'23
Es Bòrdes	Era Mare Diu deth Roser	23'00 x 8'18 x 8'11
Bossòst	Era Assumpcion de Maria	19'97 x 4'83 (11'51) x 8'74
Gausac	Sant Martin	18'47 x 7'00 (fd 9'10) x 7'29
Les	Sant Joan Baptista	33'13 x 10'15 x 10'92
Salardú	Sant Andrèu	24'12 x 3'90 (10'90) x 8'67
Tredòs	Era Mare de Diu de Cap d'Aran	28'00 x 4'62 (13'66) x 16'00
Unha	Santa Eulària	23'00 x 4'60 (10'35) x 6'47
Vielha	Sant Miquèu	32'00 x 5'44 (fd 10'41) x 8'43 (16'12)
Vilac	Sant Fèlix	26'58 x 4'52 (11,53) x 9'42

El Vallès Occidental

Barberà del Vallès	Santa Maria, la Romànica	19'22 x 5'37 (fd 11'13) x 9'91
Castellar del Vallès	Sant Esteve	49'73 x 9'85 (fd 19'20) x 21'55
Polinyà	El Salvador	19'11 x 8'80 (fd 13'23) x 12'91
Sabadell	Puríssima Concepció	42'36 x 9'84 (fd 19'22) x 17'37
Sabadell	Sant Feliu	55'58 x 10'58 (20) x 19'57
Sant Cugat	Sant Pere, antic monestir	51'55 x 10'00 (23'40) x 18'95
Sentmenat	Sant Menna	30'50 x 11'58 (20'57) x 15'22
Terrassa	Catedral del Sant Esperit	48'35 x 14'46 (fd 23'55) x 22'56
Ullastrell	Santa Maria	24'90 x 9'07 (fd 15'04) x 10'89
Viladecavalls	Sant Martí de Sorbet	17'70 x 5'38 (11'28) x 8'86

El Vallès Oriental

L'Ametlla del Vallès	Sant Genís	25'71 x 7'40 (fd 16'41) x 11'38
La Batllòria	Nostra Senyora de l'Esperança	14'26 x 5'20 (fd 10'46) x 6'50

Bigues	Sant Pere	24'02 x 5'11 (fd 14'94) x 7'40 (15'30)
Caldes de Montbui	Santa Maria	49'85 x 13'70 x 21'25
Cànoves	Sant Muç	20'29 x 5'20 (fd 12'56) x 6'53
Canovelles	Sant Fèlix	20'35 x 4'75 x 8'12
Cardedeu	Santa Maria	26'32 x 11'43 (fd 17'98) x 18'23
Castellterçol	Sant Fructuós	26'75 x 5'64 (tr 24'42) x 10'06 (13'55) (17'52)
Collsabadell	Sant Sadurní	19'57 x 5'16 (fd 15'05) x 6'95
La Garriga	Sant Esteve	37'07 x 11'58 (fd 17'73) x 17'98
Granera	Sant Martí	20'33 x 4'85 (fd 12'60) x 8'10
Granollers	Mare de Déu de Fàtima	36'26 x 14'43 x 11'98
Granollers	Sant Esteve	43'00 x 15'15 (22'52) x 21'37
Gualba	Sant Vicenç	23'54 x 5'40 (11'84) x 7'07
Lliçà d'Amunt	Santa Justa i Santa Rufina, ermita	12'29 x 4'20 (fd 9'15) x 6'87
Lliçà d'Amunt	Sant Julià	21'69 x 4'47 (12) x 6'71
Lliçà d'Amunt	Sant Esteve de Palaudàries	13'72 x 4'35 (10'43) x 6'40
Lliçà de Vall	Santa Maria del Vallès, ermita	20'90 x 9'96 (17'00) x 10'53
Lliçà de Vall	Sant Cristòfol	18'28 x 5'47 (fd 12'06) x 8'94
Llinars del Vallès	Santa Maria	23'66 x 9'00 (fd 16'00) x 13'00
Mollet	Sant Vicenç	38'92 x 13'00 (19'20) x 13'00
Montmeló	Santa Maria	29'21 x 5'72 (11'25) x 9'00
Parets	Sant Esteve	27'70 x 8'98 (15'35) x 10'73
Riells del Fai	Sant Vicenç	19'43 x 7'23 (fd 13'98) x 10'97
Samalús	Sant Andreu	19'56 x 5'92 (fd 14'06) x 7'45
Sanata	Sant Joan	20'19 x 4'74 (fd 13'77) x 7'50
Santa Eulàlia de Ronçana	Santa Eulàlia	22'80 x 8'38 (18'44) x 12'21
Santa Maria de Palautordera	Santa Maria	29'65 x 9'03 (fd 16'09) x 14'31
Sant Celoni	Sant Martí	41'47 x 12'29 (fd 20'86) x 18'64
Sant Esteve de Palautordera	Sant Esteve	24'02 x 5'89 (fd 18'98) x 8'52
Sant Feliu de Codines	Sant Feliu	34'14 x 8'14 (19'19) x 12'46 (23'67)
Sant Fost de Campsentelles	Sant Faust	35'15 x 9'57 (14'37) x 10'08
Sant Fost de Campsentelles	Sant Cebrià de Cabanyes	15'45 x 4'07 x 6'47
Sant Pere de Vilamajor	Sant Pere	30'27 x 9'79 (fd 16'00) x 14'42
Vilalba Sasserra	Santa Maria	19'45 x 5'50 x 7'50

IV HISTÒRIA SUMÀRIA DE LES CAMPANES I ELS CAMPANARS

Breu explicació sobre conceptes

Tenim en les nostres esglésies campanars de torre i campanars d'espadanya, i fins i tot hi ha esglésies, les modernes sobretot, que no en tenen de cap mena. Tothom té rellotge, diuen alguns rectors que no fan sonar les campanes. Tot són gustos, i avui quan solem trencar tradicions, fins i tot les més belles i simpàtiques, hi ha qui s'atreveix a prescindir del que és més representatiu de les comunitats cristianes, els campanars, el dring alegre de les campanes.

Un **campanar de torre** és una construcció (antigament de fusta, després de pedra i avui de formigó) més alta que ampla, aïllada o sobresortint d'una edificació, d'un temple, feta per tenir-hi instal·lades les campanes i sovint també un rellotge. Sol estar aixecada amb murs que tanquen, ja sigui amb planta poligonal o circular, en algun cas el·líptica, en pocs semicircular.

Una **espadanya** és un campanar senzill. També rep el nom de campanar de paret o de cadireta. El forma una paret, gairebé sempre la del frontis del temple, que puja amunt, més amunt que la teulada, i té unes obertures o ulls, finestres obertes a dos vents, d'on pengen les campanes; en trobem a la parròquia de Banyoles, a Horta de Sant Joan entre alguns altres llocs. Poden també estar aixecades en altres murs, laterals com a Santa Maria del Mar de Barcelona, o a la capçalera com a Sant Pere de Terrassa, i fins i tot n'hi ha alguna que es troba en un mur adossat com a Estaron al Pallars Sobirà. A vegades aquestes estructures, al llarg del temps, es tanquen dins de quatre parets: espadanyes closes, cas de Sant Jaume de Frontanyà i d'Albesa per posar dos exemples.

1. Origen dels campanars

Encara que sembli estrany, la torre o les torres que acompanyen les esglésies i que avui en diem campanars, van existir abans que s'hi instal·lessin les campanes. De torres n'hi ha hagut sempre, torres de defensa, de guaita, de comunicació. Sembla que a les esglésies no n'hi hauria hagut d'haver pas, però els fets ens diuen que se n'hi van aixecar ben aviat amb la finalitat de protegir-les. De fet, una església, antigament, servia per altres coses a més a més de les celebracions litúrgiques. Avui encara passa: s'hi fan concerts, conferències, reunions: el Vaticà II es va celebrar a l'interior de la basílica de Sant Pere de Roma. Eren llocs de trobada —a Catalunya hi celebràvem corts—, servien de magatzem i reserves quan hi havia mercat, allotjament de pelegrins, de pobres i damnificats. Eren l'últim refugi quan la població es trobava encerclada i atacada per enemics de la terra. No és estrany, doncs, que s'hi edificuessin, a prop, torres de defensa, de guaita, de protecció.

A l'Orient cristià hi ha testimonis de fortes torres de defensa en diverses esglésies de Síria cap al segle V, totes en pedra. Però al llarg de l'Alta Edat Mitjana europea, aquestes torres gairebé sempre eren de fusta i aquest és el motiu que en quedin poques restes, fetes les excepcions de llocs sotmesos a sobirans i a altres estaments poderosos que les aixecaven de pedra. Amb el temps la fusta fou substituïda per materials resistents com la pedra i el maó i alguns d'aquesta mena són els campanars que encara queden d'aquells moments reculats.

2. Campanes

Quan les campanes varen posar-se al cim de les torres de defensa, no va ser per altra cosa que per difondre millor el so i per manifestar, també segurament, el predomini de l'Església sobre terres i pobles, quan els poders civils i els religiosos actuaven en plena simbiosi.

Les campanes no són sinó formes molt encertades de produir sons, tocs, avisos, potents i agradables. Al llarg de mil·lennis aquests sons s'havien produït amb tota mena d'instruments, des dels de vent com els corns, trompes, fins als de percussió, amb fusta, pell, tubs i planxes metàl·liques com els gongs. Amb el temps, s'anaren trobant millors formes, millors maneres i s'acabà donant a aquests instruments la forma de vas invertit, fos en bronze (coure aliat amb una cinquena part d'estany) que sona quan és colpejat per una massa interna, el batall, o per un martell quan, gairebé sempre, es fa per fora; així són les campanes.

Qui primer introduí el que avui anomenem campana, segons sembla —no n'hi ha cap testimoniatge segur—, fou sant Paulí, bisbe de la ciutat italiana de Nola; els campaners el tenen per patró. Aquest personatge, del segle IV, era originari de la Gàl·lia i vivia precisament a casa nostra, Barcelona —la seva muller, Teràsia, era barcelonina— quan va ésser ordenat sacerdot. A Itàlia, on es retirà, esdevingué bisbe de Nola, població de la Campània, regió del sud de Roma. Potser per això, d'aquest instrument, antigament anomenat *signum* (senyal), acabà donant-se-li el nom de campana, de la regió d'on procedia. En català se li ha donat diversos noms com *cloca*, *clotxa* i *seny*.

Les campanes solen estar situades en una estança, a un nivell alt del campanar; per facilitar l'exposició que es fa en aquest treball l'anomenem “cel·la”. En l'època del romànic les campanes eren fixes a l'interior de la cel·la. Tingueren moviment en el gòtic quan es muntaren en sòlides estructures, mena de gàbies, dins els campanars o cimboris. Al Renaixement i al Barroc se situaren als finestrals; són les campanes litúrgiques que veiem avui en gairebé tots els campanars. Modernament n'hi ha també a la part més alta, sobre terrat, penjades d'unes estructures a vegades de pedra, sovint metàl·liques; són d'ús profà i solen ser de titularitat municipal: sonen en els quarts i les hores.

3. Primers campanars

Al principi, les campanes eren petites i no hi va haver problemes pràctics per instal·lar-les dalt de les torres de defensa, que així van esdevenir campanars. Es creu que les primeres torres, construïdes amb l'exclusiva finalitat d'esdevenir campanars, foren les que s'aixecaren exemptes i al costat de les dues esglésies del segle VI de Ravenna (Itàlia, a la Romanya, al nord, tocant al mar Adriàtic), dedicades al mateix personatge, el qui fou el seu primer bisbe, Sant Apol·linar. Totes dues torres de planta circular i de maó vist daten del segle IX. A partir d'aquest moment ja es va difondre aquest tipus de construcció, ja sigui exempte, adossat o inclòs en els edificis destinats al culte cristià. Això ens ho confirma l'aparició de campanars en les il·lustracions dels manuscrits antics, com en els anomenats "Beatus" que contenen comentaris de l'Apocalipsi i que daten, la majoria, del segle X, manuscrits molt ben il·lustrats per monjos i monges de l'Espanya mossàrab, testimonis d'una època i d'un art brillant, innocent, però intens.

També sabem que es van construir cloquers per aquest temps perquè en trobem testimonis diversos, com a casa nostra, de mitjans i finals d'aquest segle X. Són campanars preromànics catalans els de Santa Coloma i Sant Vicenç d'Enclar, tots dos a Andorra, Sant Serni de Tavèrnoles i Sant Climent de Coll de Nargó a l'Alt Urgell, Sant Mateu de Bages, i Sant Andreu de Gurb a Osona.

Quan al segle XII es fongueren grans campanes, els problemes de la seva instal·lació obligaren a obrir grans finestrals i a aquells campanars romànics com el de Sant Pere de Vilamajor, al Vallès Oriental, de principis d'aquell segle, amb modestes finestres geminades a tot el llarg de la seva alçada, van haver d'engrandir les del capdamunt per instal·lar-les-hi. Per aquesta raó veiem com la finestra doble, de petites obertures que hi havia a un costat del seu últim pis va haver de ser convertida en una d'ampla i alta que hi permetés la instal·lació; i així es féu també en d'altres llocs.

4. Els grans campanars

Esperit de competència, desig d'emular el veí —la ciutat propera, o la catedral de la diòcesi veïna—, va ser la causa que a partir del gòtic (ss. XIII-XV) sobretot, s'aixequessin campanars cada vegada més alts i s'hi ubiquessin campanes cada vegada més grans i de més pes.

Així com la planta quadrada predomina en els campanars romànics (alguns n'hi ha de circulars i fins hi tot semicirculars), en el gòtic, a casa nostra, Catalunya i la seva àrea d'influència, predomina el que anomenem vuitavat o de planta octagonal, com el de la Basílica

barcelonina de Santa Maria del Pi o el Miquelet, el campanar de la catedral de València; pocs n'hi ha d'hexagonals, i encara alguns de tardans, sobretot, acceptaven la planta quadrada. Normalment acaben en una teulada plana o amb terrat. Arreu d'Europa aquests campanars van seguir essent quadrats i molts d'ells amb agulles calades altíssimes. Tot i l'alçada, la intempèrie, el vent, els tremolors de la terra, les vibracions de les seves grans campanes i l'equilibri arquitectònic, sempre difícil de mantenir, aquestes meravelles han aguantat segles i tota mena d'adversitats. Meravelles dels homes, dels artistes medievals, que van tenir l'atreviment i la tècnica suficient per fer el miracle.

5. Campanars del Renaixement i del barroc

Al Renaixement, la cúpula de Brunelleschi a la catedral de Florència —segle XV—, va fer inevitable que fos el model de les construccions posteriors i alguns dels nostres campanars van adoptar-la com a capçada, i així ho veiem tant en l'època del barroc com en el neoclàssic segons ho demostra el campanar de la catedral de Girona, per exemple, i el de Canet de Mar, el de Calaf, el de Vilanova i la Geltrú, el d'Esparreguera i tants altres que van imitar-los, això sí, tardanament, ja que en el temps del Renaixement, els pocs que es van aixecar a Catalunya, van ser senzills i de planta quadrada com es veu en alguns que es troben al Maresme i pocs més a altres llocs.

6. Campanars del segle XX

Pel que fa al segle XX veiem que a Catalunya, a la segona meitat, després de la guerra civil que en va arruïnar una bona colla, hi ha hagut interès a fer obres originals, senzilles, però xocants, que han creat, sinó un estil, un mateix afany d'utilitzar les tècniques i els materials nous dels nostres dies: ferro, vidre, formigó, alumini. Entre altres, tenim l'exemple de l'església del Pont de Suert (l'Alta Ribagorça), de Sant Pau de Segúries (el Ripollès), de la Canya i de Sant Pere Màrtir a Olot (la Garrotxa), de Santa Maria de Sales a Viladecans (el Baix Llobregat) entre altres. No cal dir que el Modernisme de principis del XX, ha deixat la seva empremta, sobretot amb els superbs campanars de la Sagrada Família barcelonina.

Les nostres parròquies urbanes, apressades per la tasca pastoral, situades en barris nous, tenen ubicacions sovint inusuals com baixos, magatzems, quadres, el que en vulgueu dir, i de campanars, res de res, ni campanes. Avui, en tot cas, els altaveus fan la tasca que feien les campanes. Potser això és la fi dels campanars. Ara bé, no hi ha poble ni llogaret que, si té la sort de tenir un campanar, per modest que sigui, no el consideri com l'obra més preuada i més digne de conservar i d'exposar. I és que si pensem una mica en el fet de les nostres esglésies esteses pel país, fins en els llocs més allunyats i acimats —igual que a tot Europa—, hi constatem com els nostres avantpassats es van afanyar a aixecar aquests monuments; i no pot deixar de colpir-nos, d'admirar-nos i de reconèixer que és el nostre carnet d'identitat, la nostra empremta dactilar que ens permet anomenar-nos com la gent de la cultura dels campanars, dos mil anys d'una civilització que va aixecar parets enlaire per senyalar, potser ben inconscientment, que l'esperança en el bé i en la felicitat ens ha d'arribar de dalt a través del que està per damunt del món i de nosaltres mateixos.

7. Espadanyes

Tot i la seva senzillesa, sembla que no es van imposar sinó a partir del segle XII i per iniciativa d'un orde religiós que es va difondre en aquells moments, l'orde del Cistell, el Cister, sobretot per l'empenta renovadora impulsada per sant Bernat de Claravall. Un capítol (assemblea monàstica) de l'orde, el 1157, va demanar que no s'aixequessin torres en els seus monestirs, i que el pes de les campanes no excedís de cinc-centes lliures, de tal manera que fos possible de fer-les voltar a mà per un sol individu i, a més a més, que no en sonés més d'una a la

vegada. Amb aquestes noves idees, en fer un esforç de senzillesa pels monestirs i evitar excessos i riqueses, va suposar que les campanes s'ubiquessin en cimboris i espadanyes. En esdevenir al segle XIII la proliferació per tot Europa de nous ordes, els mendicants (franciscans, dominicans...) amb l'afany de pobresa i austeritat que els animava, també van escollir el sistema d'espadanya pels seus convents. Encara avui veiem com temples senzills d'aquells temps, ermites, santuaris, capelles conserven aquesta manera de penjar les campanes, sempre de poc pes i volum.

V PETIT ANECDOTARI

En aquest capítol hi he pensat reunir petites anècdotes que m'han succeït al llarg dels dotze anys llargs en què m'he entretingut viatjant pel país i mesurant campanars. Són petites anècdotes o, tal com ho entenc jo, situacions insòlites que passen i que no les haviés previst. Són coses més aviat tendres i amables.

Obstacles. El que primer penso que cal destacar és el fet que la major part de les esglésies es troben tancades. Avui dia, diuen els rectors i les persones que tenen les claus, no te'n pots refiar de la gent, sempre n'hi ha algun o alguns que entren per fer-hi alguna mala-passada i, a vegades, per fer-hi mal de debò.

Mal de debò ho van fer, una nit, alguns malintencionats a l'església de Sant Joan de la població garrotxina de Sant Joan les Fonts. Es tracta d'una església enorme i els enemics del civisme van cremar la seva sagristia a la nit; es trobava en el lateral prop de l'absis i la fumera fou tanta que va entrar dins de les naus i les va deixar totalment ennegrides. Resultat, l'església ja no va servir per a les funcions litúrgiques fins que es poguessin netejar parets i voltes, el terra i els bancs; crec que s'està fent, però val un dineral i, mentrestant, els oficis parroquials s'han hagut de traslladar a l'antic monestir proper de Sant Esteve, una joia del romànic. Quan hi vaig entrar jo, tot era fosc, negrós, ple de pols. En el 2012 em diuen que ja s'ha netejat.

Si no tan de mal, en alguns llocs han embrutat, s'han endut imatges, han cremat alguna cortina, en fi, han obligat a tancar els temples fora de les hores de culte. També molts temples ho estan perquè els rectors, abans vivint en les rectories o abadies al seu costat mateix, avui es troben absents degut a la manca de capellans i perquè una bona colla d'ells s'han reunit en poblacions importants on es fan companyia i hi tenen el domicili habitual des d'on es distribueixen per les diferents parròquies per atendre-les en moments i dies diversos. En aquest cas les claus de l'església es troben en mans de famílies del poble, a vegades en més d'una, i en algun lloc se les van passant de manera que un any li toca a una d'elles i el següent a una altra i així successivament com a Pujalt posem per cas, lloc on ho he comprovat.

Gairebé sempre **les claus de l'església** queden en mans femenines. Normalment he trobat aquestes bones senyores ben disposades; quan aconseguia localitzar-les, com sovint em va passar, feien una parada en la feina casolana i no dubtaven a acompanyar-me per obrir les portes i els llums. N'he trobat algunes que m'han prestat les claus i m'han atorgat prou confiança perquè entri a l'església tot sol com em va passar a Vinyols, el Baix Camp, a Vallfogona de Riucorb i a Cabra del Camp com recordo en el moment de fer aquest escrit. En algun cas, el poble en silenci i ningú pels carrers, ja pensant que hauria de marxar-ne sense poder entrar a l'església, de cop apareix algú, sempre una dona, i li pregunto si sap qui té la clau de l'església; i vet aquí que em diu que jo mateixa; vaja coincidència i, si no m'erro, això em va passar almenys en dues ocasions si no més, a Vilanova de la Muga, en el moment de la migdiada, i a Puigverd d'Agramunt, a primera hora del matí, cap a quarts de vuit i, tot i a ésser l'estiu, fresquejava en aquella hora matinera; encara ho recordo després dels anys transcorreguts; amb la meua flaca memòria tanmateix em sorprenc quan

recordo certes situacions, certs llocs, certes circumstàncies i, en canvi, m'oblido totalment d'unes altres.

No sempre he aconseguit sortir-me'n d'obrir i tancar portes antigues i feixugues ja que les claus i els seus panys solen ser revellits i tenen el seu secret i sovint, si no se'l coneix, es resisteixen a deixar-se manipular. A vegades m'ho han explicat: si vol que el pany funcioni i tanqui la porta, la deixa un dit mig oberta, o bé: cal que obri el batent de l'esquerra i no el de la dreta com és habitual, o, si no pot, deixi-ho córrer, ja que nosaltres tampoc ens és fàcil d'obrir-la. Aquest és el cas, per exemple, de l'esglesiola rural romànica del poble empordanès de Sant Martí Sesserres. La vaig haver de veure només per fora tot i la gran clau que em van deixar els grangers veïns i que no va servir per obrir ni amb la seva ajuda.

Sempre he trobat **bona gent**, i la major part de les persones que m'han atès s'han desvicat per complaure'm, s'han alegrat d'atendre'm i han vist la meva tasca com un fet interessant. Moltes han estat especialment amables i en tinc un record perdurable per la seva gentilesa.

Una de les coses que he hagut de fer en arribar a alguna població mitjana prou gran per perdre-s'hi, és preguntar **com arribar a prop del campanar**. En pobles petits el campanar sobresurt prou per servir de guia. A vegades m'he trobat en un camí sense sortida i no cal sinó fer marxa enrere i agafar-ne un altre que hi porti, però en poblacions mitjanes o grans, quan el campanar desapareix de la vista perquè les cases altes l'oculten, no he tingut més remei que parar el cotxe, obrir la finestreta, o baixar i tot, per dirigir-me a algú que passava a prop. No sempre he trobat gent. Hi ha llocs que no hi veus ningú; a l'hora de la feina deuen estar al camp o a l'obra, he pensat, i en aquest cas m'he hagut d'espavilar tot sol. Quan la gent se sent interrogada volen donar moltes explicacions. Amb poques m'hauria anat millor; massa detalls me'n feien oblidar dels que em calien per orientar-me. Això m'ha passat sobretot quan, acabada la visita, em calia sortir del poble i no sabia per on, si anar cap a la dreta o cap a l'esquerra. Veieu, la gent és més que amable.

Sobretot a Esterri d'Àneu hi he trobat tanta amabilitat, tanta col·laboració des del Consell Cultural de les Valls d'Àneu fins a l'hotel Bruna que mai no m'ho hauria imaginat; i no cal dir de part del mateix rector que em va acompanyar pujant per camins difícils fins a Dorve; i en altres llocs de les Valls com a Sorpe on una noieta gentil em va acompanyar pels carrers estrets on no passava el cotxe fins a la seva església parroquial prou interessant per retenir-la bé en la memòria, i a Burgo, també al Pallars Sobirà, si no recordo malament, on havia de demanar la clau a una bona senyora a l'entrada del poble; quan vaig demanar-li perdó perquè pensava que potser l'havia anat a destorbar em va dir: com vol que em destorbi si passo la major part de l'any sola sense poder parlar i ara que en tinc l'ocasió no és un destorb sinó un goig. Així he anat trobant gent i pobles que em són un plaer d'evocar.

I posats a parlar de la gent que he vist ací i allà, deixeu-me dir alguna cosa dels **sacerdots** que m'han atès. Mireu, el rector de Sant Pere Sallavinera, un poblet de l'Anoia del que no en tenia cap referència, ni que existís, proper a Calaf, vet aquí que vaig haver-lo de molestar perquè, dins del municipi hi havia una parròquia, Boixadors, perduda entre els camps, que per més que hi vaig anar a cercar-la en dues ocasions, no va haver-hi manera de trobar-la; manca d'indicadors clars. Aleshores vaig acudir al rector, mossèn Amand, i va ser tan amable que em va citar un bon dia a mig matí. Va parlar-me, llargament; cap a les dues, després de la seva conversa interessant, em va acompanyar a Boixadors; quan vàrem tornar a Sant Pere Sallavinera ja era primera hora de la tarda i em va fer quedar a dinar amb ell i amb la majordona, la Maria, que recordo amb afecte. Havent dinat, la conversa va seguir i, si no s'hagués fet tard i l'hora foscant propera, potser encara hi estaríem parlant, cosa que és un dir perquè a hores d'ara, mossèn Amand gaudeix de la glòria de Déu.

I també haig de dir com em va complaure el mossèn de Prats de Rei, que tampoc ja és entre nosaltres, i el de les Planes d'Hostoles, a la Garrotxa, i el de Sant Aniol de Finestres, rector també de les parròquies de la vall de Llémena, i el de Boadella, el de Bàscara, el de Borredà, el d'Aitona, el

de Sarrià de Ter, el de Canet, el de Tordera, el de Calaf, el de Biosca, el de Dosrius tot i que em va rebre una mica a desgrat però va acabar essent gentil i amable, el de Sant Salvador de Sabadell, el del Sant Esperit de Terrassa quan encara no era catedral, mossèn Pausas; i no cal dir els que em són rectors dels meus dos pobles, el de Lliçà de Vall i el d'Amunt, el rector de Sant Baldiri de Sant Boi de Llobregat, el de les Preses i el de la Canya, pobles de la Garrotxa, el de Sarral, Forès i Sant Martí de Brufaganya que, igual que el de Ponts, Solivella i Vimbodí em va acompanyar a les seves respectives parròquies. I me n'oblido d'altres, sens dubte; que em perdonin.

Una bona colla d'ells em van obsequiar amb algun escrit sobre l'església com per exemple el rector de la Mare de Déu dels Desemparats de l'Hospitalet de Llobregat, el de Viladecavalls, el de Sant Fost de Campsentelles, el de Sant Esteve Sesrovires, el de Sant Josep de Girona i un llarg etcètera.

De **problemes** n'he tingut, pocs. Els que recordo més són els que he passat pujant per llocs acimats i estrets; el cotxe, un turisme qualsevol, ha vegades m'ha deixat plantat. Recordo que a un poble del Pallars Sobirà, carretera amunt d'Escaló, carretera estreta i amb impossibilitat, pensava jo, que hi passessin dos cotxes, un pujant i l'altre baixant, amb un fort espatat a la banda de migdia, en arribar a Escart, vaig intentar girar per dirigir-me a l'església que es trobava al capdamunt d'un carrer lateral; se'm va quedar pengim-penjam sobre una pedra del marge sense possibilitat que es mogués perquè les rodes impulsores no tocaven al terra. Era un d'aquest pobles esglaonats en el pendent de les muntanyes de manera que el sol hi toca a totes les cases ja que unes estan situades força més amunt que les altres i no es fan ombra. Era hora matinera, amb un sol esplèndid a mig estiu, i la meva angúnia de no poder-me'n sortir em va fer anar d'un cantó a l'altre del poble per si trobava algú que em volgués ajudar. No recordo com va ser que al cap de mitja hora la dotzena de persones que passaven l'estiu en el seu poble d'origen, ja que a l'hivern no sembla pas que n'hi quedi sinó una o dues, es trobaven davant del cotxe i em miraven com si passés la cosa més interessant de la seva vida. Volien ajudar-me, volien alçar-me a pes el cotxe i redreçar-me'l, bona gent. Però uns joves foresters, d'aquests que van a viure lluny de casa com si en fugissin i que n'he trobat uns quants en llocs inversemblants, van intervenir, potser amb raó, advertint del perill de fer la maniobra perquè una relliscada en aquell punt podria precipitar el vehicle a sobre les cases del carrer que passava més avall i el desastre sí que seria gros. Tot el matí vàrem estar tots plegats fent amistat i consolant-me. Vaig haver de telefonar perquè l'auxili de carreteres em vingués a redreçar el cotxe. Mentrestant vaig arribar fins a l'església i mesurar el campanar. Quan van arribar els de l'auxili, malgrat el pendent del lloc i de l'escàs espai, em van deixar el cotxe cara avall i en bones condicions; el que fa l'ofici. Després d'acomiar-me d'aquella gent amable, avall com l'aigua i, dintre meu, sabia que no tornaria mai més a enfilar-me per aquells topants.

Un altre lloc d'aquell Pallars mateix, va ser l'escenari d'un altre mal moment. Anava a Tor, no hi vaig pas arribar aquell dia, seguia el camí de terra que hi porta al costat mateix de la Noguera de Tor; també era un dia d'estiu gloriós; a mig camí sortia un trencall que portava a Norís, on també volia arribar i visitar-ne l'esglesiola. I bé, hi vaig trencar i el camí encara més estret m'hi va portar i així que arribo a dalt em trobo en una menuda placeta que no tenia sortida. Vaig estar de sort ja que en aquell lloc hi havia dos homes, com dos àngels de la guarda que esperessin que a mi em passés alguna cosa, i va passar. El cable del canvi de marxes (sirga sembla que en diuen) se'm va trencar així que arribo i em va ser impossible de posar marxa enrere i maniobrar per girar el cotxe i moure'l en cap altre sentit. Vaig haver de tornar a avisar l'auxili en carretera i va resultar que el meu mòbil no tenia cobertura. Si no arriba a ser pel mòbil que em va prestar un dels dos homes que era ramader i havia pujat per fer una visita als cavalls que pasturaven a un camp proper, i que sí que en tenia, potser encara em trobaria en aquelles altures, perquè l'altre home era l'únic habitant del poble i no estava comunicat. Tots dos em van consolar i ajudar i, mentre esperava que em vinguessin a recollir, vaig arribar-me a l'altra banda del poble fins a l'esglesiola romànica que es trobava ben assolellada i solitària al fons.

Ja us he dit que el meu cotxe era un turisme més aviat gran. I amb ell he fet tota mena de sortides, normalment segures. Però en aquests Pallars no sempre hi ha rutes segures. Recordo que no em tocava la camisa a la pell quan anava cap als dos poblets de Berrós, el Jussà i el Sobirà. Cap al primer la carretera es trobava asfaltada, però era tan estreta que no estava segur que el cotxe hi pogués encabir-s'hi. I no solament ho va fer sinó que a mitja pujada me'n vaig trobar un altre que baixava i, fent maniobres i arrambant-nos molt vàrem poder creuar-nos. Els espadats feien tremolar i les meves mans s'aferraven al volant evitant de fer qualsevol mal moviment. Però el pitjor encara faltava, perquè més amunt de Berrós Jussà s'hi troba Berrós Sobirà, com és lògic, i la carretera desapareixia i només hi havia un camí de terra farcit de pedres barroeres. Imagineu-vos com ho vaig passar tot pujant amb primera i donant-me a tots els sants i desitjant que un dia o altre aquell viatge s'acabés i els espadats no m'engolissin.

I també penso en les rutes esquifides que porten als pobles de la Vall Fosca, al Pallars Jussà, com Guiró, Oveix, Espui; sembla estrany que la Direcció General de Carreteres no faci alguna cosa per arreglar les que van a aquests llocs de muntanya; i a d'altres com a la Torre de Tamúrcia i Espluga de Serra del gran municipi de Tremp dins de la subcomarca de la Terreta, o les que porten a Éller i Talltendre a la Cerdanya totes elles plenes d'esvorancs i mal deixades, i la que porta a Sarroqueta, poc més amunt del Pont de Suert, que s'enfila per un pendent gairebé vertical amb revolts tancats i amb un asfaltat molt deteriorat; això sí, a dalt el paisatge és gloriós, tot i que el poble està mig derruït i abandonat encara que avui hi puguen camions perquè s'hi fan obres i es vol omplir de segones residències. I la majoria d'aquestes vies no tenen ni tan sols senyals horitzontals i a la més petita ja ens trobem que hem sortit de la ruta, i precipitats a l'abisme, sobretot de nit; home!

Terratrèmol. El dia 21 de setembre del 2004, justament a les sis en punt de la tarda, mentre em trobava a la plaça del poble de Gombrèn, al Ripollès, fent la visual per mesurar el campanar de l'església que es troba a l'altre costat de la plaça, amb la carretera al mig, vaig sentir un fort terrabastall i em va semblar que deuria ser un camió que acabava de passar i que deuria descarregar potser peces metàl·liques que en caure feren aquell rebombori. Però al mateix temps la plaça es va omplir de gent, dones gairebé totes, que estaven esverades i preguntant-se si allò havia estat un terratrèmol; em vaig permetre de tranquil·litzar-les dient-los que segurament havia estat un camió que havia descarregat ferralla. Una de les dones, tota esverada, em va engegar “com es veu que vostè no està acostumat a patir terratrèmols”. En efecte, no hi estic acostumat i no n'he sentit mai cap, gràcies a Déu. I tot i que aquell va ser força notable –a Queralbs va fer algun dany; al migdia m'hi havia passejat per arribar fins al seu temple romànic– no vaig adonar-me que el terra tremolava sota els meus peus distret com estava contemplant el campanar.

Sorpresa. Què més us puc dir? Últimament, visitant poblacions de la plana, a Molins de Rei, diumenge a primera hora, em vaig dirigir al capellà que es trobava a la sagristia ja revestit poc abans de sortir a celebrar la missa; pretenia que em donés alguna informació i vet aquí que quan ja me n'anava, aquell bon home es va exclamar, “ayúdenme, ayúdenme”, i és que, va dir-nos, li rodava el cap, tenia vertigen; el vàrem sostenir i li vaig posar una cadira per seure mentre es repenjava a la calaixera, moble que sempre es troba dins de les sagristies. Era evident que no podia pas celebrar la missa i de seguida el sagristà o qui fos que hi havia per allí i estava assabentat de les coses de la parròquia va anar a avisar el rector perquè el substituís i també algú altre va tranquil·litzar el sacerdot dient-li que el portarien al seu convent. Es veu que la missa dominical matinera dels diumenges la celebrava un frare de procedència castellana. Un cop la cosa solucionada els vaig deixar confiat. A tot arreu hi ha ocasió de trobar-nos amb situacions no esperades.

Una de les últimes visites que he fet ha estat la de la catedral barcelonina. Un xicot d'aquests que té cura de l'ordre dintre de la catedral, avui plena de turistes que cal orientar, em va acompanyar al campanar i al terrat on hi ha estructures metàl·liques per a la visita dels curiosos com jo; mentre hi érem ens va passar per sobre els nostres caps una gavina en vol rasant repetidament, i el meu acompanyant, l'Hipòlit, em va fer veure que corriem el perill que ens ataqués; sembla, segons

l'Hipòlit, que l'ocell deuria tenir el niu per algun racó del terrat i ens volia fer fora de por que féssim mal als seus pollets. No sóc cap naturalista, però en aquell moment me'n vaig sentir, com si anés a estudiar els costums de les gavines que avui ocupen les nostres ciutats marineres.

Per **apropar-me als campanars**, els rurals, els dels llogarets de muntanya sobretot, he hagut d'entrar als humils cementiris que s'hi troben adossats. Això m'ha obligat a tractar-los amb delicadesa ja que em veia obligat a caminar entre tombes i anar en compte a no aixafar les malves que hi creixien. Aquests cementiris, aparentment abandonats, són francament romàntics, fins al punt que m'hi vaig sentir identificat i desitjar que el meu cementiri fos com aquells.

Un servidor, per anar a comarques, acostumava a fer carretera els dies feiners, perquè, em deia, no se solen formar cues i no cal patir retencions. Però a les ciutats grans, com l'Hospitalet o sobretot Barcelona, he aprofitat els diumenges, no solament per trobar les esglésies obertes sinó, principalment, per evitar la congestió que els dies de cada dia sofreix la circulació; i així em puc moure amb més facilitat i, quan cal aparcar, trobo més lloc o, almenys, sé que hi ha en aquests dies una certa tolerància per part de la policia urbana. I dit això, puc afirmar que en tots aquests anys d'anar amunt i avall i per tot arreu, **mai no m'han posat cap multa de circulació ni d'aparcament** llevat d'un sol cas i, encara, penso que injustament. I aquest cas s'esdevingué a la població de Sant Joan de les Abadesses i dic que sense raó perquè l'ajuntament tenia ocupada una gran zona d'aparcament propera al monestir i allí és on pensava aparcar (ja coneixia la població i hi havia aparcat altres vegades), però en trobar-la clausurada (hi celebraven alguna fira?) vaig haver de deixar el cotxe en un lloc que deuria estar prohibit i, tot que només hi va quedar mitja hora escassa, el municipal, femení aquest cas, educat i amable com vaig comprovar en trobar-lo fent la seva feina, m'havia posat la multa; tot i lamentar-ho, tant ella, la municipal, com jo, vaig haver-la de pagar; després vaig reclamar amb la justificació oportuna però no vaig rebre cap explicació educada de l'administració municipal. Coses que un no s'espera d'un lloc tan bonic com Sant Joan de les Abadesses! Un altra multa també me la posaren a Mollerussa, i aquesta amb raó. Potser riureu, però en deixar el cotxe aparcat sortosament al davant mateix de la parròquia, apressat com estava per arribar a l'hora que havia quedat amb el mossèn, em vaig posar el tiquet d'haver abonat la quota d'aparcament a la butxaca en lloc de fer-ho al vidre del cotxe. Penseu el que vulgueu, que sóc un distret o un poca pena. Però el que fou més bo és, quan vaig reclamar, això sí humilment, ja des de casa, remetent el tiquet a les oficines municipals de recapte, després d'uns dies, vaig rebre la notícia que m'havien retirat el càstig. Bona gent la de Mollerussa!

Sabeu quins moviments de cotxe m'han atemorit més? Fer marxa enrere en un punt on el pendent no et deixa veure per on vas; i això recordo que em va passar a pocs metres de l'esglésiola de Ventolà, al Ripollès; quan vaig voler girar el cotxe en aquell punt rodejat de pendents, ja em veia estibat i, per sort, una gentil parella passejava pels voltants i em va prestar orientació; també vaig trobar difícil, però me'n vaig sortir, de girar el cotxe i retornar cap al poble de Tosses que té l'església als afores al capdamunt d'un carrer costerut i poc protegit dels estimbals de la banda de migdia. Algun àngel de la guarda em deu protegir de les imprudències i dels perills que es troben a cada topant. Gràcies!

Hi ha hagut **llocs difícils de localitzar**, com el de Boixadors com he dit. Altres llocs com el de Rodors i el de Ferrerons al Bages situats entremig de camps si hi vaig arribar va ser gràcies a les indicacions del rector de Moià; també em va ser difícil arribar a Sant Miquel de Cladells, prop de Sant Hilari Sacalm, tot i que des de la carretera veia el cim del campanar però no trobava el camí que hi portava; ho vaig intentar en diverses ocasions; en un planter proper, finalment, hi vaig trobar qui em va donar l'orientació pertinent. Aquest cas es va repetir altres vegades, com em va passar per exemple amb Monistrollet, al Bages. I un dels que em va ser més difícil de localitzar fou Reminyó, a la Selva, emboscats com es troba. Però el que reconec que m'hauria estat impossible d'arribar-hi, per més explicacions que em donessin, fou el de la parròquia isolada entre boscos i el muntanyam que fa de separació del Lluçanès al límit nord-est del Bages, municipi de Gaià, que porta el nom de

Vila-ramó; vaig tenir la sort que l'amo del restaurant proper a la parròquia de Gaià va acompanyar-m'hi; més amabilitat ja no és possible, i és que el camí de terra es desdobra contínuament i si no se'l coneix bé, segur que no arribes enlloc ja que no s'hi troben indicacions. Les meves aventures pel país han tingut aquests moments d'incerteses que he aconseguit de superar gràcies a la bona gent que us puc assegurar que se la troba arreu.

Altres parròquies de muntanya mig amagades per la natura hi vaig haver d'arribar agafant les andròmines a coll i anar-hi a peu, cas per exemple de la Móra al Montseny, a Castellar de la Muntanya a la Garrotxa, a Àrreu al Pallars Sobirà i a Orrit, lloc abandonat del municipi de Tremp, a la Terreta; vaig intentar tot sol d'arribar-hi tres vegades, fallides totes perquè el camí se'm feia perdedor, muntanya amunt, plena de rocs, molts d'ells procedents de les cases a mig enrunar que havien anat precipitant-se pendent avall, i per poc que no hi vaig jo també. Gràcies a les indicacions de Lluís Bonet, fill del lloc, avui vivint a Pont d'Orrit tocant a la carretera que procedent de la franja de ponent arriba fins a la Vall d'Aran; al cantó aragonès hi té una gasolinera i cada any puja al seu poble abandonat amb motiu de l'onze de setembre per penjar una senyera al campanar, senyera que resulta visible des de tota la contrada. Sol no m'hi vaig atrevir a tornar-hi després dels fracassos precedents i em vaig valer d'un company, el Ricard, del meu poble de Lliçà que té inquietuds excursionistes i que m'hi va acompanyar, això sí, seguint les indicacions de Lluís Bonet. Aquesta vegada hi vaig arribar. Algun lloc vaig haver de deixar com impossible, com Espills, poble que ha quedat solitari i abandonat situat entre les muntanyes que separen les dues Nogueres, la Pallaresa i la Ribagorçana i algun altre de l'Alta Ribagorça tots ells situats en llocs de rutes amagades. Em consola pensar que les seves esglésies han quedat esfondrades com em van dir.

I per acabar, **una curiositat geogràfica**, almenys per a mi. Perquè anava ben segur que el riu Noguera Ribagorçana separava i feia de frontera entre Catalunya i Aragó, i bé, no a tot arreu, vaig comprovar: el Pont de Suert, la capital de l'Alta Ribagorça té una barriada a l'altra banda del riu, la dreta, que forma part de Catalunya i és la barriada que se'n diu Aragó; això m'ho va aclarir una jove bonica que vaig trobar casualment en travessar el pont sobre el Ribagorçana per on jo passejava i que em vaig permetre de parlar-hi. Lloc, el Pont de Suert, on sempre fa sol, i que és agradable de viure-hi tant si fa fred com calor, ja que el sol i l'altitud fan possible de superar fàcilment els inconvenients tèrmics. Lloc, i acabo, que em va sorprendre per la quantitat de coloms que hi voleiaven, signe evident de la pau que s'hi respira.

VI

VOCABULARI D'ARQUITECTURA

(Les definicions que segueixen s'ha procurat que fossin senzilles i molt concretes)

Àbsis. Construcció de forma semicircular o poligonal situada a la capçalera d'una església; quan és petita o secundària se l'anomena absidiola.

Agulla. Construcció piramidal o cònica, alta i de gran pendent; sol cobrir alguns campanars.

Adovellat, da. Arc o arcada format per dovelles.

Aixamfranat. Que fa xamfrà, resultat de deixar pla el cantell d'un cos o el caire d'uns murs que fan angle.

Alçada, alçària. Dimensió o mesura en sentit vertical d'un ser viu, d'un moble, d'un edifici, d'una torre, etc.

Altitud. Distància mesurada verticalment d'un punt de la terra respecte del nivell del mar.

Anta. Pilastra que sobresurt d'un mur, que el decora i el reforça alhora.

Arc. Construcció en forma corba per unir dos punts (murs, pilars) i cobrir espais (portes, finestres) o com

element decoratiu formant part de murs: arc cec.

De mig punt o de punt rodó és el que té forma semicircular. Rebaixat, és un arc inferior al semicercle. Carpanell o escarser és com un arc rebaixat amb els extrems acabats en altres arcs de menor radi. Conopial, és el format per quatre arcs, dos de convexos (corbats cap enfora) damunt els muntants seguits d'altres de còncaus (corbats fent el buit) i units al damunt en punta; és propi del gòtic flamejant. Peraltat, és aquell en què la corba es prolonga verticalment abans de recolzar-se en la columna, imposta o muntant; és freqüent en l'art preromànic i en el musulmà. Diafragma, és aquell que serveix per sostenir un embigat que va d'arc a arc.

Toral és el que va de banda a banda, per sota de la volta i, per tant, perpendicular a l'eix. Former és el que separa les naus i descansa en pilars o columnes de separació; és paral·lel a l'eix de la nau major. Triomfal o presbiteral és el que es troba en les esglésies entre la nau principal i el presbiteri o l'absis, i que li dona pas.

Arcuació. Sèrie de petits arcs (de mig punt o ogivals) que estan disposats al costat uns dels altres.

Aresta. Caire viu de l'angle format per dues superfícies (parets, murs) secants.

Argamassa. Morter de calç format per calç barrejada amb sorra o arena i aigua per unir sòlidament els elements d'una construcció.

Arrebossar. Cobrir el parament d'un mur amb una capa de morter, guix, calç o ciment, de poc gruix, per tapar-ne les imperfeccions.

Atalussar. Fer talús inclinant el parament d'un mur fent-lo de més gruix per baix que de dalt.

Atrompetat, da. Dit d'una obertura, portal o finestra que forma com un embut, més ample per fora que per dins; també dit quan els seus arcs, arquivoltes estan en degradació.

Balustrada. Barana el passamà de la qual és sostingut per balustres o columnes tornejades i motllurades.

Banda llombarda. Faixa vertical que sobresurt del mur; sol anar acompanyada d'una sèrie d'arcs o finestres cegues situades en la part alta del mur. És típica del romànic llombard. També se l'anomena lesena.

Barroc. Estil arquitectònic propi del segle XVII i principis del XVIII. Adopta formes exagerades en curvatures, volutes, trencaments, relleus, etc. adoptats dels estils clàssics, i amb molta decoració.

Basílica. Església de planta rectangular, amb tres o més naus separades per pilars o columnes. // Església notable que frueix de certs privilegis i honors eclesiàstics.

Bisell. Caire o vora escapçats al biaix o sigui obliquament.

Bordó. Ressalt que recobreix una obertura com una motllura al voltant d'un arc.

Bossell. Motllura semicilíndrica.

Brancal. Costat d'un mur que sustenta la llinda o l'arc d'una porta o finestra. També anomenat muntant.

Calat. Ornament amb treball de banda a banda fet en matèries diverses com fusta, pedra, metall, etc.

Campana. Vas rodó de bronze de fonèria, d'amplada creixent cap a la boca i col·locada penjada boca avall, fixa o en moviment; és percutida al seu interior per una peça de ferro, el batall, o per fora amb un martell.

Campanar. Torre (cloquer) on estan col·locades les campanes; quan les campanes estan situades en un ull o obertura feta en una paret, el campanar s'anomena espadanya o, també, campanar de paret o de cadireta.

Cancell. Estructura situada a l'entrada de les esglésies amb obertures laterals a fi d'evitar vent i sorolls.

Capçalera. Part d'una església on sol situar-se l'altar, per oposició als peus on sol trobar-se l'entrada principal.

Carcanyol Zona compresa entre l'extradós d'un arc i l'horitzontal tangent al seu punt més alt. També dit carcanyell // Triangle entre un arc i l'entaulament que el cobreix.

Carener. Part més alta de la teulada que la divideix en vessants.

Carreu. Bloc de pedra, picat i escairat, de forma de paral·lelepípede (de cares paral·leles).

Cartel·la. Peça que, fixada en una paret, serveix de suport a un balcó, una cornisa, una estàtua, etc.; mènsula.

Cel·la. Cambra a la part alta d'un campanar on s'ubiquen les campanes litúrgiques; oberta amb finestres.

Cassetó. Cadascun dels buits poligonals formats en un sostre entremig de les bigues o teginat.

Ceràmica vidriada. Peces de ceràmica, o sigui terra treballada i cuita al foc i amb coloració protegida per un vernís vítric; quan són planes reben el nom de rajoles.

Cimbori. Construcció cilíndrica o prismàtica que descansa sobre els murs i arcs d'un creuer.

Columna. Cos cilíndric, o sigui de secció circular, format per base, fust i capitell; a vegades manca algun d'aquests elements però mai el fust. Fasciculada; columnes unides en forma de feix.

Comunidor. Torre annexa a l'església per exorcitzar les tempestes; introduït a Catalunya al segle XVI.

Contrafort. Mur adossat a la part exterior d'un altre per reforçar-lo i contrarestar les empentes laterals produïdes per la volta o per l'arc que hi descansen.

Cornisa. Part de la teulada que sobresurt per damunt del mur d'un edifici a fi de protegir-lo i ornamentar-lo.

Creuer. Espai rectangular on concorren la nau principal d'un església i la transversal o transsepte.

Cripta. Capella subterrània d'una església, normalment sota l'altar major.

Crismó. Monograma (dibuix format per lletres enllaçades) del nom de Crist amb les dues lletres gregues xi (X) i ro (P), inicials del mot en grec *Kristos*.

Cúpula. Volta de forma semiesfèrica per cobrir espais circulars; el pas de la forma rectangular a la circular sol fer-se o bé pel sistema de trompes o pel de petxines. La cúpula o volta dita de racó de claustre cobreix un edifici de planta rectangular mitjançant quatre sectors esfèrics triangulars units en un vèrtex superior. El tambor és el cilindre situat sota una cúpula a fi d'enlairar-la.

Cúpula bufada (cast. “*vaída*”) és la cúpula tallada per quatre plans.

Cupulí. Petit cimbori que es construeix al cim d'una cúpula per donar-li llum d'entrada zenital.

Deambulatori. Passadís format per les naus laterals d'una església en prolongar-se per darrera del presbiteri; també s'anomenat girola.

Denticle, dentell. Petit sortint en forma de dau situat en frisos sota cornises o motlures.

Dents de serra. Elements decoratius en relleu que el formen dues cares en angle; solen estar repetits formant un fris; sovint es troba situat sota motlures o cornises; és un element habitual en el romànic.

Desbastar. Treure les parts més bastes (cantells, sortints) d'un cos, p. ex. d'un còdol o bloc de pedra.

Diafragma. Arc diafragma, és un mur obert en arc per sostenir un sostre amb embigat.

Dovella. Bloc de pedra ben escairat en forma de tascó (més ample de la part superior que de l'inferior) que serveix per formar arcs i voltes. Dovella clau: la que es troba el centre de l'arc.

Encavallada. Disposició en triangle de tres peces rígides usades en construcció per sostenir una teulada de dos vessants; la base és el tirant o biga mestra.

Entaulament. Part superior d'un edifici clàssic que sosté el sostre i la teulada; està format per peces horitzontals com són l'arquitrau, el fris i la cornisa que segueixen una configuració diferent per cadascun dels ordres clàssics; també figura en portals que reproduïxen algun d'aquests models com a elements decoratius.

Entrellaçat. Ornament a base d'encreuar elements com motlures o figures geomètriques.

Envà. Paret prima per separar estances; no suporta pes.

Escairar. Tallar o picar una peça de pedra a escaire, o sia que les seves cares formin entre sí angles rectes.

Escala de pou. És la formada per un eix metàl·lic robust fermat a la paret mantenint-se lleugerament separat d'ella; té diversos barrots horitzontals separats de manera que formin una escala.

Església. Temple o edifici destinat al culte per un comunitat cristiana.

Esgrafiat. Dibuix aconseguit damunt un primer (l'exterior) estuc (arrebossat de calç) disposat sobre un altre de segon (interior) de diferent color que resulta visible en haver rescat la capa del superficial o exterior.

Espadanya. Campanar anomenat també de paret o de cadireta; consisteix en un mur que sobresurt de l'església on s'hi han deixat unes obertures o ulls per a penjar-hi les campanes.

Espitllera. Finestra llarga i molt estreta.

Estípit. Pilar o pilastra en forma de piràmide truncada invertida; és propi del barroc rococó.

Exempt. Separat, isolat, aïllat, com un campanar quan no està aixecat en el mateix edifici de l'església.

Façana. Cadascuna de les parets exteriors que limiten un edifici. Lateral, si es troba en algun costat; posterior, si està al darrere, i principal o frontis, quan està al davant on es troba la porta principal.

Filada. Carreus, maons o altres blocs de construcció posats a una mateixa altura en línia horitzontal.

Filet. Motllura molt prima que recorre una superfície.

Finestra geminada. Aquella que està constituïda per dues obertures separades per una columneta (el mainell) alta i prima. Es troba en el romànic i en el gòtic.

Finestral. Finestra d'obertura molt gran.

Floró. Ornament esculpit que representa una flor o fulles agrupades, típic de l'estil gòtic, per decorar el cim de pinacles i altres elements arquitectònics.

Formigó. Material format per ciment, grava o sorra per constituir murs, pilars i bigues; és pròpia de les construccions modernes; pot ser armat quan al seu interior s'hi posen armadures metàl·liques.

Fornícula. Buit obert en al gruix d'un mur per deixar-hi una estàtua.

Fris. Banda decorativa amb elements constructius o esculpida, pintada o gravada en un mur.

Frontis, frontispici. Façana principal o la davantera d'un edifici.

Gàrgola. Canal de desguàs fet en pedra sovint esculpida; sobresurt de la part superior d'un mur; és per on

s'escorre l'aigua de pluja de les teulades o terrats i és llançada enfora per evitar regalims en els murs.
Gòtic. Estil arquitectònic que s'estengué a partir del segle XII. Aplica els arcs ogivals o en forma d'ametlla.

Imposta. Carreu o filera de carreus que sobresurten d'un mur, pilastra o columna.

Intradós. Superfície inferior d'un arc o arquivolta.

Inflexió. Canvi de sentit d'una línia o superfície.

Lesena. Faixa vertical estreta i de poc gruix que recorre els murs en l'arquitectura romànica llombarda.

Llinda. Part superior d'una porta o finestra feta d'una peça horitzontal o de diverses col·locades de tal manera que facin el mateix efecte. Descansa sobre els muntants o brancals de l'obertura.

Llosa. Pedra naturalment plana i de poc gruix.

Llucana. Finestra oberta en un pendent d'una teulada.

Lluerna. Obertura feta al sostre d'una habitació o a la part alta d'una paret per a fer claror a l'interior.

Llum. Distància en sentit horitzontal entre dos suports, o corda màxima d'un arc.

Maçoneria. Obra feta de pedres sense picar, o mig picades, unides amb morter de calç o ciment.

Màndorla. Orla ametllada; és molt pròpia de la decoració romànica al voltant de figures sagrades.

Maó. Peça d'argila de forma paral·lelepípede cuita al foc i molt usada en construcció.

Matxó. Pilar gran i robust encastat en part o introduït del tot en un mur a fi de reforçar-lo.

Mènula. Element arquitectònic que sobresurt del parament d'un pla vertical i serveix per a sostenir alguna cosa.

Merlet. Petit pilar situat en sèrie al cim d'edificis per decorar-los; usats, també, en fortificacions antigues.

Modernisme. Estil de finals del segle XIX i principis del XX. S'inspira en la natura.

Morter. Material usat en construcció com adhesiu fet de barreja d'aigua, calç o ciment amb sorra o grava.

Mosaic. Decoració feta sobre una superfície (paviment, mur) amb petites peces de pedra, de ceràmica, etc. multicolors anomenades tessel·les.

Motllura. Element decoratiu en relleu, de perfil uniforme i de sentit lineal. Segons el seu perfil, pot prendre noms com bossell, filet, bordó, mitjacanya o astràgal, escòcia, gola, etc.

Muntant. Cadascuna de les dues bandes o pilars verticals que formen els costats d'una obertura (porta, finestra) sobre les quals descansen les peces superiors (llindes, arcs); igualment s'anomenen brancals.

Nau. Cadascun dels espais compresos entre parets, arcades i fileres de pilars o columnes d'una església o qualsevol altre gran edifici.

Neoclàssic. Estil de finals del segle XVIII i primera meitat del XIX, més auster que el barroc, que imita els estils clàssic, sobretot els grecs.

Obra vista. Qualsevol obra, paret, pilar, etc. feta de pedra o maó sense revestir o arrebossar.

Octagonal. Que té vuit cares o costats; equivalent a vuitavat.

Òcul. Petita finestra en forma d'"O", circular, el·líptica o, a vegades, poligonal.

Ogiva. Arc acabat en punta (arc apuntat), format per dos arcs secants que prenen forma d'ametlla.

Parament. Qualsevol de les dues cares d'una paret o mur.

Paredat. Paret o mur fet de petits còdols i pedres irregulars i sense desbastar unides per morter o en sec (sense morter); quan les pedres són molt petites, pren el nom de pedruscall.

Parròquia. Església principal d'una demarcació eclesiàstica local on radica l'activitat pastoral del seu rector.

Paviment. Revestiment fet de pedra, llosetes o altre material que cobreix el sòl d'una casa, d'un carrer, camí, etc. per a donar-li consistència i fer que presenti una superfície llisa.

Pedestal. Peu o suport d'una columna, pilar o estàtua on descansa.

Petxina. Cadascun dels triangles curvilinis, amb un vèrtex encarat a baix i la base a dalt, situats en el racó format per dues parets que formen angle sobre de les quals descansa una cúpula; serveixen per passar d'una planta rectangular a una de circular.

Pavelló. Construcció petita que s'eleva damunt altres construccions o aïllada de l'entorn edificat.

Permòdol. Pedra o peça de fusta que surt d'una paret i que sosté algun element constructiu.

Pilar. Element arquitectònic prismàtic de sustentació.

Pilastra. Pilar adossat.

Pinacle. Element terminal al capdamunt d'un element arquitectònic.

Pinyó. Part superior d'una façana d'un edifici; sobresurt amb forma triangular o similar.

Planta. Gràfic que representa una construcció vista des d'un punt zenital (superior), amb les característiques geomètriques que tingui. Les esglésies solen tenir planta de creu llatina, creu grega o planta basilical; les de creu llatina tenen el transsepte situat prop del presbiteri, les de creu grega el tenen més o menys al mig de la nau major o principal, i les de planta basilical tenen tres naus a la manera de les antigues basíliques romanes. Si les dimensions d'amplada i llargada són similars es considera que té planta central, ja sigui circular o que forma un polígon regular, quadrat o de més costats.

Plement. Conjunt format de peces, normalment de pedra, de poc gruix i escàs pes que formen les voltes gòtiques en omplir els espais que deixen els arcs i el nervis que les sostenen.

Podi. Mur baix de tancament on descansen elements constructius com les columnes d'un claustre.

Portada o portalada. Portal de caràcter monumental.

Portal. Porta gran d'entrada d'un edifici.

Presbiteri. Part d'una església on es troba l'altar major i destinada als preveres assistents a les funcions.

Ràfec. Teulada modesta que sobresurt de la línia vertical de la façana d'un edifici.

Reble. Fragments petits de pedra amb què s'omplen els buits que queden en col·locar pedres grosses sense picar o desbastar quan es construeix una paret de maçoneria o paredat.

Renaixement. Estil propi dels segles XV i XVI que recupera els de l'antiguitat grega i romana.

Romànic. Estil propi de l'Europa dels segles XI, XII i gran part del XIII. Usa la pedra i l'arc de mig punt.

Rosassa, rosetó. Gran finestra circular situada a mitja alçada d'una façana per deixar passar llum des d'un nivell alt a l'interior d'una nau; normalment presenta un calat en pedra i vidrieres de colors i figuracions.

Sostre. Superfície que limita per dalt una habitació, una nau; quan presenta curvatura sol anomenar-se volta.

Talús. Part baixa d'un marge, d'una construcció amb una certa inclinació i que dóna solidesa al conjunt.

Teginat. Estructura inferior d'un sostre fet per l'encreuament de bigues i motlures que formen caselles poligonals anomenades cassetons; solen decorar-se (cast. *artesonado*).

Teulada. Coberta superior d'un edifici que el protegeix de la intempèrie.

Torre. Construcció de forma cilíndrica o prismàtica, més alta que ampla.

Torrella. Torre petita, torricó.

Traceria. Decoració arquitectònica feta sobre pedra en finestres o rosetons formada per combinacions de figures geomètriques que formen un calat.

Transsepte. Nau transversal d'una església, o sigui aquella nau que és perpendicular a la nau principal. El punt d'encreuament s'anomena creuer.

Trapa. Obertura a manera de porta feta en una obertura, a un sostre o terrat. La tanca corresponent.

Trencadís. Gran mosaic en aprofitar com a tessell·les fragments de ceràmica; és típic del modernisme.

Triforat, -da. Aplicat a la finestra de tres obertures separades per petits pilars o columnetes (mainells).

Trompa. Volta triangular en posició horitzontal amb el vèrtex al racó format per dos murs en angle; permet passar d'una planta quadrada o rectangular a una altra de vuitavada o fins i tot circular per aixecar-hi al damunt un cimbori o una cúpula. Era d'ús freqüent en construccions medievals, sobretot en el romànic; fou substituïda per les petxines.

Ull. Obertura feta en alguna paret.

Ull d'escala. Espai buit que queda al centre o a algun costat en una escala que puja dins d'una torre.

Ultrapassat. Un arc o un absis que es prolonga en línia recta més enllà de la semi circumferència.

Vessant (m. i f.). Part de la teulada que va de la carena o punt més alt fins a la volada, ràfec o cornisa.

Vidriat. Es diu del material de terra cuita envernissat amb vernís vítric.

Voladís, volada. Element arquitectònic que surt enfora del mur que el sosté, sense tenir altre aguant.

Volta. Sostre de forma arquejada per cobrir espais entre murs o parets, pilars o columnes. Volta de canó o de mig canó, pròpia del romànic, la que té perfil de mitja circumferència; de quart de canó quan és la meitat de l'anterior; ogival o de creueria, pròpia del gòtic, la que està sostinguda per nervis en arc apuntat units en una clau o pedra central; els espais entre nervis són els plements formats de peces de poc gruix; de llunetes, pròpia del barroc i del neoclàssic, quan una volta de canó està interrompuda per altres petites voltes perpendiculars

(de menor radi o fletxa) per donar entrada a la llum que penetra per obertures laterals; volta o cúpula bufada quan és esfèrica però incompleta per tenir quatre o més costats secants.

Vuitavat. Que té vuit cares; sinònim d'octagonal.

VII POESIES SOBRE CAMPANARS I CAMPANES

Allò que sobresurt, que destaca, sempre ha impressionat l'home. Sabem tots que la Lluna ha colpit l'ànima romàntica. La tenim allà dalt, molt amunt, tafanera de les nostres coses, lluminosa, que a vegades s'amaga pudorosa, altres s'exhibeix esplèndida. ¡Qui no en queda captivat! No és estrany que un campanar, la torre que trobem a gairebé tots els pobles i llogarets de casa nostra, de manera similar, hagi colpit la gent que s'hi arrecera. Tots hem sentit el desig de pujar dalt d'una d'aquestes torres i contemplar el panorama que s'hi divisa com si fóssim aus flotant a l'aire. Quan un té l'ànima de poeta, no és estrany que acabi escrivint alguna cosa que d'una manera directa, o bé encara que sigui marginal, faci del campanar d'alguna de les nostres esglésies, el protagonista de la seva inspiració.

M'ha semblat que potser seria un bon complement d'aquest treball ple de números i, per tant àrid, d'afegir-hi una breu antologia de composicions poètiques dedicades als campanars i a les campanes, encara que algunes d'aquestes poesies només s'hi refereixin de passada. He vist com la gent dels pobles i de les barriades de les nostres poblacions tenen pels seus temples, i sobretot pels campanars, una certa afecció, uns sentiments de proximitat, com de cosa pròpia. I no tinc cap dubte que la seva vida per atrafegada que sigui, per lluny que es trobi dels sentiments religiosos, té un sentit si hi ha un element tant destacat com el campanar proper que li serveix de punt de referència, potser perquè de tant en tant sonen campanes que l'adverteixen del temps que passa, que li marquen el compàs de la seva existència, tot plegat, amb un mig amagat sentiment poètic.

I juntament amb la gent, aquells especialistes dels sentiments que són els poetes, també sovint hi troben motius d'inspiració i, tenir-los en compte, crec que haurà estat una bona cosa per completar aquest treball.

No hi he posat cap ordre, només potser al principi i al final. Aquell sonet de **Magí Morera i Galícia** que va dedicar al campanar de la Seu de Lleida, potser el més conegut de tothom, mereix iniciar la col·lecció m'he dit; i per finalitzar-la he pensat que el llarg diàleg que **mossèn Cinto** va escriure entre els dos campanars del nostre Pirineu, eix de les terres catalanes, el de Sant Martí del Canigó i el de Sant Miquel de Cuixà, diàleg que serveix d'epíleg del seu poema *Canigó*, també ho podria ser d'aquesta relació.

L'escriptor i polític lleidatà **Magí Morera i Galícia** (1853-1927) que, a més de traduir molts sonets i obres de Shakespeare al català també escrigué en la nostra llengua composicions originals, és l'autor d'aquest sonet:

EL CAMPANAR DE LLEIDA

A dalt de la muntanya que domina
com miranda els bells termes lleidatans,
s'enlaira un campanar fet per gegants
o per homes de força gegantina.

Quan guaita cap avall, l'aigua veïna
del riu li dóna espill i l'horta encanta;

Pugem-hi, doncs... L'escala cargolada
que als ulls dóna mareig i al cor neguit,
sembla que estigui des del cel penjada.

I amunt, amunt, ¡ja ets dalt! Ara esperit,
si sents d'àliga el cor, ¡pren revolada,

i guaitant cap amunt, toca amb les mans que ja ets a mig camí de l'infinit!
i conversa amb la lluna i la boirina.

Apel·les Mestres (1854-1936), gran dibuixant i delicat poeta, té una menuda poesia dedicada a les campanes:

A dalt del campanar una campana hi ha que no sé com s'ho fa. Penjant braços en creu tot el que sent i veu ho conta en alta veu. Ella ho sap tot, tot, tot i ho conta mot per mot.	Ella sap on i quan ha nascut un infant i quan batejaren. Ella diu amb pietat tantost algú ha finat, Déu l'hagi perdonat. Ella ho sap tot, tot, tot i ho conta mot per mot.
--	---

Joan Feliu i Escudé fou un sacerdot escolapi nascut a Terrassa el 1915 i mort a Barcelona el 1991. En el llibre *Joan Feliu i Escudé s.p., poesies* hi figuren algunes de les seves breus produccions poètiques, algunes d'elles dedicades concretament al petit campanar romànic de Sant Feliu del Racó, població menuda del Vallès Occidental amb dos campanars, el romànic petit i ben conservat i el modern alt i contemporani de l'edifici de l'església. En aquesta població, el pare **Joan Feliu** hi passà els últims anys de la seva vida sacerdotal com a rector.

EL TEU SECRET

Campanaret eixerit! Qui et va donar fortalesa, que ara al temps de la vellesa ets encara tan ardit?	Qui bastí amb galanura i posà tan primmirat els arcs de cada costat per albirar la natura?
Qui portà la pedra tosca? On la van anar a buscar? Qui tallava i va escaïrar cada roc sense cap osca?	Oh campanar beneït! Quin secret t'ajuda a viure? Com és que estàs a l'aire lliure, i t'aguantes tan ardit?

Miquel Cabanes i Alibau (Barcelona 1916-Sant Cugat 1995), poeta local, que ha viscut tota la vida prop del monestir de Sant Cugat del Vallès, ha quedat meravellat del seu alt campanar i l'ha impulsat a compondre algunes inspirades poesies. Els seus familiars han tingut la gentilesa de fer-me arribar alguna de les seves composicions. Amb gust us les copio tot seguit.

EL PENELL DEL CAMPANAR (Sant Cugat del Vallès)

Sempre enlairat, tot rovellat, el vell penell del campanar de Sant Cugat, assenyala d'on ve el vent contínuament. Com un soldat encimbellat al seu castell, vigila la seva estimada vila i mira el temps passar. Mira i remira sorprès i atent	Un núvol que passava l'ha mullat, i jo no sé si riu o plora de content, o si plora de veritat, enyorant el temps passat i la seva antiga vila, ara, ciutat.
--	---

com el progrés camina veloçment.

EL CAMPANAR (Sant Cugat del Vallès)

Tots estimem de veritat alguna cosa.
Jo, com qui s'enamora d'una rosa,
del campanar de Sant Cugat,
n'estic enamorat.

S'hi puja per dins, amb una escala de cargol,
i quan s'arriba a dalt
-ullprès d'un panorama sorprenent-
et sents com un colom en vol.

De prop sembla un gegant descomunal,
ciclop i esvelt, senzill i colossal.
Quasi no té ornamenta. Però la seva línia bella
el distingeix: privilegiat,
únic al món, universal.
Té ulls que miren i campanes que toquen.

De lluny, vist dels afores,
les cases se li ajoquen.
I es veu de tot arreu, monumental...

El campanar és un xiprer vell, arrelat,
que brota del cor del poble i orienta la gent.

És tot de pedra, del color del sol.
té un penell al cim com una estrella.
Ja és vell i mai no es cansa de comptar les hores
ni descuida cap formalitat.
Concís, ha segellat tot un passat.
El presideix i tot ho ambienta al seu precís moment.
Joliu amb els festeigs,
s'alegra dels bateigs,
i dels enterraments es dol.

Ell forma part del monestir,
del poble, i també de mi.
Jo d'ell, n'estic enamorat:
Ell, tot sol, fa inconfusible Sant Cugat

De **Maria Antònia Salvà i Ripoll** (Ciutat de Mallorca 1869 - Lluçmajor 1958) en reproduïxo algunes de les seves delicades poesies sempre plenes de sentiments religiosos i d'evocacions de la terra i dels seus costums que tan estimava.

LES CAMPANES DEL ROSER

Pel Roser, tot ve, tot ve...
ens ho diuen les campanes,
les de prop i les llunyanes
repicant a té qui té
pel Roser, tot ve, tot ve...

ENYORAMENT

Lassa, la ment sols avui fantasia
una ciutat en país castellà
amb aqüeducte d'un temps del romà
i l'amoreta que tant m'abellia.
Ho musa lenta que no et desensonyes,
porta'm a veure aquell cor net de mal,
i el sant recés d'aquell hort monacal
i el campanar amb el seu niu de cigonyes.

LA BANDERA DE LA FESTA (algunes estrofes)

Un embat de primavera
per l'estiu voletejà,
desplegant una bandera
al bell cim del campanar.

I el poble canta i espera
un bé que aviat vindrà...
La bandera, la bandera
ja tremola al campanar.

Tothom alça el cap i mira,
tothom la mira i somriu,
que ella és la primera espira
de la festa de l'estiu.

Maria Antònia Salvà
Lluneta de pagès, 1952

De **Josep Maria de Sagarra** (1894-1961), poeta inspirat, versificador rotund, us en dono una mostra

amb algunes de les seves conegudes composicions com la titulada *Vila del Montseny* (1916).

Sojorn humit de prats i de comelles,
de pins i de pollancre i d'albons,
lleganys de boira, fines penjarelles
de les muntanyes pàl·lides del fons.

Sojorn humit on veig florir tot d'una,
entre garriga i gleves de rovell,
el paller d'or de la masia bruna
i el teuladí del campanar vermell.

Temps era temps que en la dolçor somorta
d'aquesta vila d'aigua i pietat
passejava mon ànima retorta
i adormia mon cor enamorat.

Ara no sento aquella lleu fatiga,
ni tinc als ulls la fonda lluisor.
Ara no hi és aquella dolça amiga
que semblava l'estrella del pastor.

Adéu-siau, oh vila engarlandada
amb flors d'amor que recollí un atzar!
Ara sou tota muda i despullada,
ara ja no m'aconhorten l'esguard.

Ara el cos meu adolorit descuida
dins de les herbes l'ànima que mor...
Ara que sou com una entranya buida
on s'hi passeja l'ombra del record!

LA CAMPANA DE SANT HONORAT, 1714

En els fets desastrosos de 1714, quan Barcelona quedà sotmesa al borbó Felip V, una campana va ser el símbol de la resistència i, per això va sofrir la venjança del vencedor. **Josep Maria de Segarra**, ens ho recorda en aquesta vibrant composició.

Quan s'anava escolant nostra ciutat
dins del setembre de la mala anyada,
la campana de Sant Honorat
a dalt del campanar a cada estrebada
movia el seu batall desesperat.

I quan la llengua de la nostra gent
anava renegant d'odi i de gana,
quan s'esberlava el pit d'algun valent,
la llengua de metall de la campana
repicava i cridava a sometent.

I quan el conseller de la ciutat
alçava al cel l'espasa i la bandera,
i el llop amb la casaca de soldat
i el lladre de la terra forastera
ens ho deixaven tot esmicolat,
feia un so ronc com un grinyol de fera
la campana de Sant Honorat.

I després, quan vingué la mala nit
i s'ensorrà per sempre aquell delit,
i era nostra florida ciutadana
cementiri, misèria i cos podrit,
pell que tremola i llavi que demana,
amb un plorar de ràbia i de despit
plorava la campana.

Quatre anys més tard diuen
que el rei prudent
féu despenjar aquella campana altiva

perquè havia tocat a sometent
amb la veu una mica massa viva.

La varen dur entre brases i carbons,
somicant digué adéu a les germanes,
la varen fondre sense més raons
i del metall en varen fer canons
per ofegar la veu de les campanes.

Ara, Déu sap el temps que s'ha escolat
des del setembre de la mala anyada,
des del rei que, escanyant la llibertat
amb la mà, va deixar-nos profanada
la campana de Sant Honorat.

Però poc es pensava el rei valent,
amb tanta voluntat i amb tanta fúria,
que campana que toca a sometent
el foc no li fa injúria.

Que, si aixeca la força i el punyal
i l'ungla de les bèsties s'encomana,
a la campana no li fa cap mal,
que el so de la campana és immortal
i encara sona la campana!

Encara sona: hi ha qui no la sent,
qui té l'orella molt rasposa,
qui l'aparta com un mal pensament,
però... encara repica a sometent
nostra campana fosa.

Vosaltres, gent de bona voluntat,
catalans de tota hora,
no sentiu, caminant dins la ciutat,
la campana de Sant Honorat?
No la sentiu com plora?

Escolteu, escolteu quin so més fi
—no és el cor que us enganya—
tant si seguiu les mentes del camí
com si palpeu el cor de la muntanya;
tant si aneu amb la rella dins les mans
tant si el rem us fadiga i us aplana,
si sou pobres, cridaires o bergants,
fills de lluita o de calma casolana,
tant se val! Que si sou catalans
hi ha alguna cosa que us farà germans:
aquest so i aquest plor de la campana!

La varen despenjar de vora el cel,
encara més amunt ara repica,
ni grapa de botxí ni foc crudel
de mal no poden fer-n'hi gens ni mica.

Canons i lleis, i forques, això rai!
Se'ns menjaran segons la seva gana,
però ningú pot ofegar-nos mai
la veu de la campana.

Josep Carner i Puig-Oriol (1884-1970) ha estat un dels grans escriptors catalans, i la seva

aportació a la llengua va d'ajudant a Pompeu Fabra en la confecció del Diccionari a poeta eximi, escriptor fecund, traductor excel·lent i polític honest i intel·ligent. Aquí hi va una mostra de la seva poesia que tot de passada esmenta les campanes.

PROCESSÓ D'ESTIU (fragments)

És a Tiana. La llum catalana
canta les vinyes, daurant els costers:
llum catalana que al cor s'encomana.
I és una festa constantiniana,
i hi ha domassos a tots els carrers.

I tota campana sonava a Tiana,
tota campana en la llum catalana,
i en l'aire d'or travessaven ocells
i encar hi havia damunt la barana
una Creu viva, teixida amb clavells.

EL JARDÍ DESEMBRAL (fragments)

En el desembre fi
quan del cel de Barcelona s'encomana,
Mare de Déu del Pi,
el grat del vostre nom de muntanyana
us guarnim un jardí.

Nostres humils ofrenes
íntimes són al vostre pur sentit;
herbes i mates van d'aroma plenes
dels pins infants que Vós heu beneït,
serrells de les carenes.

La rama que us duem no és d'una isarda
selva, recer del llop i del senglar;
hem collit molsa, bruc i galzerà
damunt la serra que al davant esguarda
el vostre campanar.

A dins del temple, de l'Epifania
reial la Reina sou, però el portal
el nom teniu de l'arbre dret, lleial,
per a acollir, si cal,
la nostra mena humil de pastoria.

Una de les seves primeres poesies dedicada als infants, en el Patufet, amb el nom de *Glosas*, el 1904:

Bim, bom
les campanes de Salom!
Heus aquí que un gran
monarca,
un monarca de renom,
féu forjar-se unes campanes
per posar-les a Salom.
Tingué un fill de cara rossa;
-Que és gentil- deia tothom,
i al nen esbojarraven,
les campanes de Salom.

En ser l'hora de la sopa,
era més pesat que el plom,
no en testava si no oïa
les campanes de Salom.
I cansava el braç del pare
i cansava el de tothom...
Per què plores vida mia?
Tot això va ser a Salom!

Josep Carner
17 abril 1904

Joan Alcover i Maspons (1854-1926) ha estat un dels poetes mallorquins més valorats; s'inicià amb poesies en llengua castellana però quan s'adonà que era en català que trobava la seva millor expressió s'hi passà definitivament; advocat i polític visqué afligit per la mort successiva dels seus fills, fet que és visible per la melangia de la seva producció.

LES CAMPANES

Assaborint l'hora tranquil·la,
he reparat en el coster.
Cada encontrada té sa vila,
i cada vila son cloquer.

L'himne de pau als que reposen
en el reialme de la mort,
si ofèn l'orella dels que gosen,
als qui sofrim dóna conhort.

Totes les tintes llunyedanes

No la planyeu eixa diada

fan en la serra una blavor,
totes les veus de les campanes
una melòdica remor.

Sons de cloquers que s'harmonitzen
escalonats pels quatre vents,
com a gegants que profetitzen
damunt els pobles indolents;

perquè en el terme divisor
de les tenebres i la llum,
dient el salm recordatori
de nostra vida que es consum.

als qui ploram sers enyorats,
perquè ella fa menys desolada
l'ombra on jauen els finats.

Per tot arreu, l'alta harmonia
aixeca esbarts de pensaments,
i en els finats fa companyia
la remembrança dels vivents.

L'escriptor gironí i polític **Miquel de Palol i Felip** (1885-1965) ha escrit abundantment sobre la seva ciutat i amb la breu composició que porta per títol **Girona** prou ho demostra.

Les ruïnes
de la ciutat comencen a filar
el liquen moll de la tardor, i es comben
en un prenyat de vella.
Més enllà
se besen les teulades d'ombra a ombra
de l'estret carreró neguitejades
pel volar d'una òliba.
I el campanar de Sant Feliu flameja
en la claror de la posta

CAMPANES MATINALS

Com que amb la neu el poble semblava un ametller
se van endiuemenjar amb la caputxa blanca,
i soles, les campanes, baixaren del cloquer,
tantost va clarejar. Varen obrir la tanca

de l'hort per sortir fora. Través els camps nevats
reien, fent voleiar els faldellins; lleugeres
saltaven per la neu, per a deixar marcats
els seus petits esclips en mig de les roderes.

Els saules sacsejaven per espantar els ocells,
trucaven les finestres per deixondir els vells...
Potser degueren creure que l'aua era infinita...

Mes, un vailet, veient-les passar a vora seu,
rient, i perseguint-les amb embostats de neu,
camí d'un raig de sol les feu tornar a l'ermita.

CATEDRAL

Sembla com un monjo, sobre l'horitzó
aixecant al sol l'hòstia desflorada
del seu rosetó; mentre agenollada
la ciutat esguarda la consagració.

Ànima de pedra, flor de devoció,
Tots els segles morts l'han tornassolada;
i ella encara mostra la mateixa unció
de la fe d'abans amb què fou creada.

Són iguals campanes que hi parlen encar...
Són iguals crepuscles els que veu passar...

i és l'ànima antiga, refrenant el vol,
la que en el capvespre la fa transformar
en una orgue immensa, daurada de sol,
on resa l'Ensomni son cant secular.

Poemes de Tarda, Barcelona 1922

El poeta **Jaume Bofill i Mates** (Olot 1878-Barcelona 1933), periodista i polític, autor de diversos llibres de poesia dins de l'estil noucentista que signa amb el pseudònim de Guerau de Liost, agut observador del paisatge, precís i ric en el llenguatge i escriptor fecund i selecte, va escriure entre altres un

conegut llibre de poesies, *La muntanya d'ametistes* (Barcelona 1933), on evoca el Montseny per fer-nos adonar de la seva bellesa. D'entre d'elles he escollit la que seguidament copio, ***Santa Fe, primaveral***, i que m'ha fet pensar en aquelles petites esglésies i capelles que es troben ací i allà pel massís muntanyós com, per exemple, la de Santa Susanna.

Al fons del prat l'ermita dins la gelada vall, tremola de petita. Quan del petit batall dins el cloquer mesquí ressona el primer toc, un núvol de setí, com medalló barroc,	avança inesperat de la blavor del cel per l'ònix laborat. Després ressona un bel que puja, en la quietud d'un bell fonçal perdut.
--	--

Francesc Pujols i Morgades (1882-1962) ha estat un personatge de dalt a baix, filòsof, escriptor, erudit en art, defensor de la llengua i la identitat del nostre país i destacat home d'humor, d'enginy i ple de facècies. Com a poeta té una obra extensa i d'ella en trec algunes breus composicions en les que juga amb el campanar i les campanes.

LA BALADA DE LA CAMPANA D'OR (fragments), 1904

El poble és petit, sota la muntanya; el poble és petit, que els boscos se'l guarden.	La campana és d'or, que el sol s'hi mirava: no pas al matí, tampoc a la tarda.	Dalt del campanar els pardals hi nien: no se'n mou cap, no, per menut que sia; que ella el sentís, ja sospiraria.
Té un campanar alt, més alt que les cases, que havent treballat al repòs cridava.	Dalt del campanar la campana penja, penja en quietud sota d'una estrella.	¡Té un dormir tan prim! Només de piular a punta de dia, ja els respondrà ja els respondria.
De tan alt com és, tot l'entorn vetllava: Les cases l'arrel, el campanar l'arbre les fulles el toc, el toc de campana.	A l'entorn, entorn les altres la vetllen. No la miren, no, que es despertaria: només del mirar ja ressonaria.	

Poesies, a Tobella i Costas, Barcelona 1904

LA BALADA DE LES FESTES, 1904

La Mare de Déu d'Agost (fragments)

Repiquen les campanes,
que és la festa major.
Les campanes toquen,
i per sobre els camps
ressonen alegres,
ressonen alegres:
les campanes toquen,
i a casa els malalts
ressonen alegres
i confortants.

Les campanes toquen
dalt del campanar,
que la Verge vola,
que la Verge vola:
les campanes toquen
sobre el poble clar,
que la Verge vola
vers el cel blau.

Tots Sants (fragment)

Al punt de la mitja nit,
tots els morts del monestir
han pujat al campanar
i s'han posat a tocar;
i el so de les batallades
de les coses ja passades
han omplert la negror del bosc.

Joan Oliver, nascut a Sabadell el 1899, escriptor, traductor i poeta satíric conegut amb el pseudònim de Pere Quart, autor de versificació rotunda i brillant, d'ell en copio una breu estrofa de la composició ***Romanç***

miserable (Antologia, Sabadell 1986) on, tot de passada, hi figura el campanar.

Dalt del campanar
hi ha dues campanes:
l'una toca a morts,
l'altra a maltempsada.

Josep Sebastià Pons (1886-1962) escriptor del Rosselló que publicà obres poètiques en català deixà una bona empremta catalana en el país veí germà del nostre. En reproduïxo dues breus poesies.

CAPELLA DE LA COLLADA

No es cansa mai el fosc campaneret
d'obrir dos ulls al pas de la collada,
capella d'un color d'ocre distret,
inútil ja i abandonada.

Entre les dues valls sola t'estàs,
contemplant el silenci de l'alzina,
igual al teu silenci quan son braç
recorda l'hora que no fina.

Tarda indecisa i tèbia de febrer,
mig partint la solana de l'obaga,
a tot arreu grogueja com un ble
la fina flor de l'argelaga.

I dins enllà del temps que fas present,
tot sembla penetrat d'una mort pura,
tan pura aquesta mort, que hom no la sent
sinó esblaimada en ta figura.

SANT MIQUEL DE CUIXÀ

Tot és pau vora teu, i s'ou la cogullada,
entre els cirerers blancs, al dematí cantar,
Sant-Miquel-de-Cuixà, romànic campanar,
ornament singular de la vall eixamplada.

Guardià dels conreus, amic dels llauradors,
que vas eternitzant una antiga pregària,
al dematí, llavors, retalla ton alçària,
endaurat campanar les esquerpes blavors.

Mes ja en aquesta vall, santadat ermitana,
no escampes el so d'or d'una abacial campana;
t'arriben des de lluny esquelles d'escamots.

Un velari de boira baixa de les muntanyes,
i en ton cim ventejat, com gàrgoles estranyes,
els aguts esparvers aferren els unglots.

Joan Vinyoli (1914) és un poeta autodidacte, difícil, que ha après, en les seves traduccions d'autors estrangers, a formular ell mateix les seves pròpies poesies. En temps recents ha escrit sobre la realitat menuda i entre elles n'he trobat una en què hi fa sortir el campanar, heus-la aquí.

EL CAMPANAR

Sovint, sovint, com per la dreta escala
d'un campanar, fosca i en runes,
pujo cercant la inaccessible llum;
ple de fatiga dono voltes,
palpant els murs en la tenebra espessa,
graó a graó.

Però de temps en temps,
sento la veu de les campanes,
clara i alegre ressonar,

tocant a festa allà en l'altura,
i veig per la finestra en el silenci
de l'alba els camps estesos esperant.

Aurores de la infància, com us trobo
llavors, ah, com encara dintre meu,
una llavor de joia perdurable
pugna per fer-se planta exuberant!
Com crides infantesa, en les profundes
capes del cor, com, de genolls, et trobo,
Déu meu, llavors, tomat pura lloança.

Narcisa Freixas (1860-1927) fou una excel·lent compositora musocañ d'obres senzilles i una bona pedagoga especialitzada en cançons catalanes i per a infants. Filla de Sabadell morí a Barcelona,

obtingué premis per les seves composicions i molta acceptació popular.

LA CAMPANETA

Ning, ning fa la campaneta, nang, nag la campana fa, que és la que en toca les hores allà dalt del campanar.	Així que ens obrin la porta, ja fugim pel carrer enllà, la mare ens darà una pera, també un bocinet de pa.
---	---

La petita en toca el mestre quan és hora de plegar. Té un repicar tan alegre que fa ganes de saltar.	Anirem a jugar a bales fins l'hora de sopar, a la plaça de l'església que ningú ens destorbarà.
---	--

Joana Raspall (1913-2013), bibliotecària, escrigué per a infants i joves i, entre d'altres textos, belles poesies. En una d'elles hi fa referència a la campana i, amb aquest mot com excusa, m'ha semblat que valia la pena d'incloure-la en aquest conjunt.

L'estel de Nadal
fet campana d'or,
condueixi el cor
lluny del dol i del mal.

Montserrat Pujol (1897-1988), de Molins de Rei, en *Estampes de la Vila*, 1955, recorda el campanar de la seva parròquia que va patir els trasbals de la guerra del 1936 i que finalment va haver de ser enderrocat. Avui n'hi ha un altre de ben alt, d'estil nou. Tanmateix, els records, l'han portada al vell.

Ai del cloquer que dintre seu tenia drings alegrois i sons com cops de mall, que el poble, en pes, sentia i entenien, com un parlar de llengües de metall.	I el ventijol li diu paraules fresques amarades de llum de sol ixent; i els eixams, botzinant entre les bresques, simfonies li canten, tendrament.
El vent del mal l'enderrocà tot d'una, i ja mai més, joiós, repicarà; els seus secrets els guardarà la lluna, que ella, a la nit, l'anava a visitar.	Sense pietat i entre negrors sinistres t'han mutilat i et volen aterrar: No tens entorn a Déu ni els seus ministres... No pots cantar, ni riure, ni plorar.
També els ocells, que enyoren les campanes, tristois, xisclant, s'hi acosten plens de por; tots arraulits, amb les aletes planes... com penitents clamant a Déu perdó.	Inacabat vingueres a la vida; sense acabar, se t'ha emportat la mort. Guarda per tu, la Vila amorosida, aquell escalf de glòria i de record.

Sobre Esparreguera he recollit dues poesies, una d'elles de **Joan Llongueres** de la qual copio un fragment on hi surt l'alt campanar de la vila, i l'altra és de mossèn **Ramon Garriga**, conegut com a poeta i Mestre en Gai Saber amb el bonic sobrenom de l'Ermità de Samalús, llogaret del Vallès Oriental on residia per fer-se càrrec de la seva ermita, convertida actualment en església parroquial del lloc.

Joan Llongueres i Badia (1880-1953) fou músic i poeta, però sobretot es distingí com a fundador i director de l'Institut Català de Rítmica i Plàstica a Barcelona. A més d'escriptor i crític musical, publicà cançons per a infants i escrigué diversos llibres de poemes. En un d'ells, en descriure la població d'Esparreguera, no podia deixar de citar el campanar parroquial com a obra destacada i, d'aquesta poesia n'he copiat les estrofes que hi fan referència.

Quan entreu a Esparreguera Des d'allí veuràs Olesa

ja sentiu l'olor del pa.
Té un carrer, d'un cap a l'altre,
que no hi ha més que mirar;
el comences de capvespre
i en finir ja és dia clar.

A mitjan carrer, l'església,
i amb l'església el campanar;
sens pujar un sol tram d'escala
dalt de tot pots arribar.

que té enveja dins la vall
i oiràs cantar les aigües
abundoses costa avall.
Més enllà veuràs Abrera,
Martorell, abaix del pla
i el Penedès ple de vinyes
com cap terra al món no hi ha.

Mossèn **Ramon Garriga i Boixader** (Vic 1876 - Samalús 1968) amic íntim d'un rector de la població de Llerona del municipi de les Franqueses del Vallès, a tocar Samalús, rector que després passà a ser-ho d'Esparreguera, va voler obsequiar el seu company amb una bonica poesia sobre el campanar de la nova parròquia on havia estat destinat i que forma part del seu llibre *Llorer sobre cendres*, 1960; és la que aquí transcriu.

Oh, tu, famós gegant d'Esparreguera!
Al·leluia! Que el cel ja és ben serè!
Desplega, al cim de tot, nostra bandera
que és símbol de la Pàtria i de la Fe.
La bandera que amb tanta coratgia
suporta les ventúries més rebels,
i en premi, el sol la besa cada dia,
i de nit, la coronen els estels.
I fes que tes campanes, que ara es posen
a brandar a festa amb tanta majestat,
les sentin, també, els màrtirs que reposen
dins la cripta tombal de Montserrat!

Pel que fa al nou campanar de Cornellà, erigit després del 1939, copio uns fragments d'una composició del senyor **Onofre Pelfort i Pujol** (1903-1982). Era tècnic d'obres de Cornellà de Llobregat, amant de la història de la seva població i inclinat a la poesia. És autor de diverses obres en les que combina les dues aficions. *D'Esglésies, campanars i cementiris* i de *Notes històriques de Cornellà de Llobregat* en trec aquestes estrofes sobre el nou campanar de la parròquia de Santa Maria.

Déu-vos-guard tot Cornellà,
he trigat prò he arribat:
em dic "senyor Campanar"
i com jo no n'hi ha cap.

S'ha acabat el campanar!
toca a foc i a sometent;
saps qui ha mort i qui bategen
i qui rep el sagrament.

Sóc dels alts i ben plantats
que es veuen per aquests contorns,
veig els Pirineus nevats
i també Picamoixons.

Em sembla pertinent reproduir unes estrofes que fan referència a les campanes amb motiu de la recuperació del seu toc a Sant Joan de Viladecans el 1996. Són d'un poeta local, **Manuel Tosca**.

El dring de les campanes
ressona al nostre cor;
les seves veus galanes
ens duen a bon port.

I els cors volen enlaire
seguint el càntic seu;
de flors tenen la flaire
i ens porten cap a Déu.

Dels prats a la congesta
quan les sentim tocar,
l'aire s'omple de festa
amb el dolç repicar.

Del 1996 són unes estrofes de l'himne compost pel centenari de l'església amb lletra de **Josep León i Humbert** que, en fer referència al campanar en una d'elles, penso que mereix ser reproduïda:

Amic campanar que amunt bell t'enlaïres
i amb aïrosa punxa apuntes al cel,
cent anys tes campanes ressonen pels aïres
recollint del barri pregària i anhel.

El magnífic campanar romànic de Sant Pere de Vilamajor ha merescut un bell poema del poeta local **Francesc Bardera**. Amb motiu d'una felicitació nadalenca el va escriure el desembre de 1987. El va titular **La força**, ja que amb aquest nom és coneguda la torre campanar, com també pel de La Torre Roja. Era l'antiga torre d'homenatge del palau-castell que els comtes de Barcelona tenien situat en aquesta zona del Vallès. Documentada des del 1044, al segle XII, aquesta torre convertida en campanar, es va aixecar amb un nou pis per posar-hi les campanes.

Vilamajor, a Sant Pere,
s'alça dret el campanar,
mirant de cara al Montnegre,
com si volgués veure el mar,
o la Perxa de l'Astor
dintre del terme de Gualba,
on Cap d'Estopes fou mort
assassinat per sa guàrdia.

Fou la torre d'homenatge
de l'antic castell comtal,
La Força, i el seu veïnatge
marquen el seu historial;
els assalts de la morisca,
la resistència tenaç,
les lluites a mort o a vida
del poble valent i audaç.

Afanys, somnis i misteris
de cavallers medievals,
odi, traïcions, captiveris
i de catalans com cal.

Tenen més de deu centúries
les nobles pedres silents,
testimonis impassibles
del passat i del present.

Campanes té, ja fa segles
que orgullosa fa sonar,
segueix servint el seu poble
res la pot enderrocar,
ha tocat sempre les hores,
a foc, alertant la gent,
a morts, amb un gran respecte,
i ha tocat a sometent.

Que les dotze campanades
d'aquesta nit de Nadal,
ressonin per les contrades
pregonant de nou la pau.

Genís Tura i Pou, fill de Granollers (1943), excel·lent metge pediatre i poeta llorejat en Jocs Florals, m'ha lliurat uns versos que evoquen els seus records de quan va passar anys d'infantesa a la seva casa pairal de l'Ametlla, just al costat mateix del campanar parroquial.

El cloquer del meu poble
té quelcom dels de mar
aquest aire tan noble,
aquest cel blau tan clar
i un gran eixam d'ocells que, a mig matí,

Els dissabtes a la tarda, hora foscant,
el seu pit enceta un cant
on hi dansen les campanes
fent la festa com germanes!
I a mitja nit, entre el misteri i la basarda,

adelerats, planegen a ple aire,
macips del vent i, com destí,
troben redós segur al seu escaire.

traspua vida, llum i hores velles
i xiuxiueig de becs i batre d'ales
sota el sospir granat de les estrelles.

Mossèn Pere Ribot (1908-1997), poeta i capellà de Riells del Montseny, ha escrit nombroses poesies sempre delicades d'inspiració religiosa. Aquí us en copio dues; una d'elles (1988) la lleigeixo en una làpida encastada als baixos del campanar de la població de la Batllòria, propera a Riells, a la comarca del Vallès Oriental; la dedica al campanar d'aquesta població; l'altra és un himne als campanars.

Jo sóc el campanar. Vetlo la casa Sóc jo amb la meva gran i breu història,
del Pare amb l'Esperit roent del Fill. la meva imatge en flor, la meva fe
Respiro el poble, el guardo de perill que et diu amb el cor ple
i mantinc el caliu d'amor de brasa. d'acolliment: aquí tens la Batllòria.

Com un cedre admirable, el campanar L'església respira entre aquests brots
farà sentir la veu de les campanes del cedre pur que vetlla nostra vida.
i el rellotge del temps, per cims i planes I nosaltres, rebrols, pugem a mida
joia i sofrença, eternitat i altar. de l'ombra del Bon Déu que es dóna a tots.

D'Andreu Canals i Tirado, (1912-2007) fill i cronista de la vila de Caldes de Montbui, amic entranyable, home d'una ètica a tota prova, en copio algunes estrofes de la seva poesia dedicada a l'alt campanar barroc i auster de la seva estimada població.

El nostre bell campanar
és massís i corpulent,
com polièdric exemplar
té un aspecte imponent.

El ressò de les campanes
va al compàs del sentiment,
el batec de la seva ànima
transmet la nova al moment.

Sobresurt de dins del poble,
des de molt lluny el veiem,
té una arrogància noble;
no és estrany que l'estimem.

Oh! cloquer del poble nostre
ets un símbol ben present;
et donem sincera mostra
d'un afecte deferent.

El bisbe Joan Carrera va beneir la campana *Maria* el 8 de desembre del 1999 a l'església parroquial de Santa Coloma de Gramenet i amb aquest motiu el poeta local **Francesc Banús i Pedragosa** va escriure una composició poètica de la que en copio algunes estrofes.

Tres campanes enfilades
dalt del campanar joliu
conviuen agermanades
com ocells d'un mateix niu.

Però l'esperança és viva
perquè els han anunciat
que una germana els arriba
que els durà la llibertat.

La petita es diu Coloma
Maria Àngels la gran,
i Montserrat la segona.
Totes tres van sospirant.

Com ocell que emprèn volada
s'enfilarà al campanar
per unir-se a la niada
i posar-se a refilar.

D'un temps ençà presoneres,
no poden giravoltar;
voldrien cantar rialleres
i estan a punt de plorar.

I tindrem quatre campanes,
alegres giravoltant,
unint les notes germanes
per fer-nos do del seu cant.

El pare **Jordi M. Bou i Simó**, monjo de Poblet, nascut el 1925, organista i poeta, ha publicat diversos reculls de les seves poesies. En el llibre *Vida en poesia*, del 1999, hi figura una composició que titula *Un cimbori* de la qual ens escriu amablement que es refereix “al Cimbori de Poblet, on antigament hi havia les campanes del nostre monestir” i que, per tant, podríem considerar com el campanar del monestir en aquelles dates retirades.

Oh, cimbori de Poblet!
Majestàtic en clara nit de lluna,
fantasmagòric, quiet,
encrespat d'orgull pels volts de la una.

Símbol aterrador,
forjat de llargues ombres argentines,
ets el rei i el senyor
de la nit vessant fosques gegantines.

La lluna baixa i et besa,
i tu, esquerp, amb cor petrificat,
mig rebent sa dolcesa
vols mirar-te en ella agegantat.

Antic cimbori altiu,
d'aquest entorn callat dominador.
Lluny, l'estel compassiu
en veure't, sospira amb fonda tristor.

Desitjós de conversar amb tu, voldria
ensenyar-te el camí
humil, senzill, del cel, t'emportaria
ben prest al seu jardí.

De les hores mundanes bella imatge
que avui són, demà no,
porta't més benigne amb ton vassallatge
si vols de Déu perdó.

De mossèn **Joaquim Vives** (1936), rector que fou de la parròquia de Sant Genís de Vilassar de Dalt, per gentilesa seva conec una breu poesia que li havia inspirat el seu campanar i que porta la data d'octubre de 1986.

Daurat somni rialler,
blanca, esvelta estalagmita
que evoques la nostra cita
i ets escalf, llum i recer.

Per tu plou la veu de Déu,
per tu puja el clam més nostre,

amb tu diem, Parenostre,
per tu fem dreuera breu.

Llapis subtil,
torxa abrandada,
plaent cascada,
dilecte asil.

Mossèn **Martí Amagat i Matamala** (1931-2011) de Banyoles, rector de la parròquia de Santa Maria d'Arenys de Mar, va tenir l'amabilitat de facilitar-me una perla poètica que els dos campanars de la seva església, un segurament antic comunidor, li varen inspirar tot fent al·lusió al mar veí que omple de llum i alegria la costa del Maresme. Pel vostre goig, aquí el teniu.

Arenys de Mar és una bandereta
que juga a fet amb l'horitzó,
dos campanars que es fan l'aleta,
un vell retaule de poeta
i un port que espera una cançó.

D'una altra població del Maresme, de Canet de Mar, molt amablement m'envia una composició poètica seva **Josep Galceran i Carqués** i que tracta, com totes, d'un campanar que bé podria ser el de la seva població marinera.

Al bell mig de la vall, com el pare,
vas reunint els teus fills, amb la veu
dels batecs de la teva campana,
tot mostrant el cel blau i els estels.

com pastor vigilant, herald noble,
paladí de la guerra del temps.
El teu front, coronat de volades
dels ocells baladrers i jolius,

Ets, ensems, el castell i masia,
portes noves de rialles i plors.
Ets la imatge de la melangia,
cada pedra té un niu de records.
De la mà gegantina del poble
el teu índex s'aixeca imponent

sobresurt per damunt les teulades
més enlaire que els cors dels altius.
Emmiralles la llum de l'albada,
ram de nocces, tristíssim xiprer.
Tots els vents dintre teu fan passada
per libar-hi la fe, vell cloquer.

També del Maresme, de Calella, m'arriben els versos, a través de la seva germana Magdalena, de la poetessa **Maria Cardona** (1923-1972), professionalment secretària, però sempre dedicada als altres, a la llengua i a la cultura de casa nostra com a professora de català. Sincerament religiosa, va omplir les seves composicions poètiques de temes espirituals. Com a mostra, una poesia seva sobre el campanar de Calella que es troba en el seu llibre *Una veu calallenca. Poemes de Maria Cardona i Codina, 1975*.

L'odi una nit et va decapitar,
però, en un dia clar de glòria i festa
un gran Amor t'ha retornat la testa,
oh triomfant, solemne Campanar.

Per çò l'Amor tothora ens cantaràs
ja que per ell has recobrat la vida...
vibrant enlaira la cançó florida
fins que tothom aprengui el seu compàs!

Ensenya al poble d'entonar un acord
que magnifiqui Déu i posi al cor
per a cada germà un etern somriure,

i així, cantant l'Amor, tindrem els ulls
com tu sant Campanar, de llum curulls...
com tu que saps que sols l'Amor fa viure!

Algunes cançons populars:

LES CAMPANES (Cànon)

Oh dolces campanes
les del meu campanar,
colomes del cel blau
de vol serè i suau
que sou reclam de pau i llum.

Vosaltres sou
la llum de ma infantesa,
neu que es fon.
Dong, ding dong
ding dong,
ding dong.

Dringeu ben fort,
desvetlleu el prat
que dorm el greu son
del fred i de la neu

Cançons a flor de llavi

L'AVE MARIA

Al matí, cap al llevant,
quan neix el dia,
les campanes van dient:
Ave, Maria!

Lloat sia sempre el nom teu,
Santa Maria, Mare de Déu.
Sol ben alt i esplendorós,
quan és mig dia
les campanes van dient:
Ave, Maria!

Per l'altura, clars estels
quan mort el dia,
somriuen i van dient:

Ave, Maria!
Més amunt al Paradís,
on sempre és de dia,
els Àngels canten a cor:
Ave, Maria!

Popular mallorquina, Cançoner parroquial, Vic

Frederic Alfonso Orfila, que tenia la població vallesana de Sentmenat com una segona residència, se l'estimava i li va dedicar algunes de les seves poesies (1983) que, com aficionat de qualitat, li havia dedicat sobretot subjugat pel seu alt campanar romànic.

AL CAMPANAR DE SENTMENAT

Arcs en corba simètrica, advereu

A SENTMENAT

En depassar el revolt, la carretera,

del romànic l'austera arquitectura.
Estintolat a l'arbre de la Creu,
reps l'eterna claror de la Lluna pura.

Petri xiprer que, en solitud, contemples
del Cadí i del Montseny els cims més alts.
Els campanars d'ermita i de temples
t'envien llurs missatges fraternals.

Esquinces boires i pluja en fràgils vels.
L'alba quan ix va recollint estels.
Aconduïts en el cistell del dia,

els colga en la penombra del clos teu...
I quan la nit de nou apareixia,
eres un rusc d'estels en vol vers Déu.

en deixa veure el poble: Sentmenat,
com reguerols de blat en l'ampla era
d'un turonet suau i allargassat.

El veig estès des de Poca Farina
al peu del mil·lenari campanar,
fins l'ermita de Santa Caterina,
Camí de Caldes i de Castellar.

De lluny estant, veuré l'agulla grisa
del campanar romànic, ferm i esvelt,
dominador del vent i de la brisa
i dit litúrgic que assenyala el cel.

D'un bon amic manresà, **Gabriel Mora i Arana**, n'he aconseguit una bonica composició del 2008 que dedica al campanar recentment restaurat del monestir benedictí de Sant Benet de Bages. Em plau reproduir-lo sencer.

Passat, present: indefinible empori
de fe d'ahir, presència en els carreus
d'arrels intactes. Campanar i cimbori,
adrets. Diguem: com dos germans hereus.

El campanar se'ns mostra amb senyoria
i pàtina de sol. Gens parencer.
Mut, mentre acull la llum que s'esbadia
trenant records. Records? -riu que revé?

Ah, el campanar de noble captinença
-seny, i aplomada verticalitat!

Temps ha sabent dels homes de remença
enfront dels carenars del Llobregat.

Esvelta torre, testimoniatge
d'una romanitat: pau, a l'indret
de clima monacal sota el guiatge
de santedat, reglat per sant Benet.

Bell campanar d'ahir i d'hores ufanas,
per redivives, dels temps nous per vells,
i com si encar brandessin les campanes
sobre els seixanta-quatre capitells.

D'un jove pagès, **Isidre Mollfulleda i Verdaguer** de Santa Susanna, el Maresme, m'arriben uns versos del 2001 plens d'innocència i delicadesa que em semblen molt dignes de copiar i ho faig amb algunes de les estrofes.

HORITZONS

Els humans que de Déu som criatures,
de veure els horitzons tenim l'arrel
i veient-se millor de les altures
vam alçar campanars vers cap el cel.

Quan dels tambors sonava el crit de guerra,
les campanes ploraven més endalt.
Qui aixequi un campanar ja mai no s'erra,
com més amunt, el dring, més immortal!

En la nova era, en pau sos drings de festa,
quan vénen bateigs, quin bategament!
Ja no ploren a guerra ni tempesta

EL NING-NANG DE LES CAMPANES

Ning-nang deien les campanes
quan la tarda anà caient,
abans de ser enlairades
amb un gran aplaudiment.

Joiosa estava la vila
quan elles van repicar.
Esperem tocs d'alegria
des de dalt del campanar.

En sentir el primer ning-nang
la multitud aplaudia
com si pugessin cantar

ni criden “a les armes sometent”.

la famosa Avemaria.

Rebo una **Oda a les campanes de Palafrugell** del 1993 (els seus noms: *Margarida* i *Martí*) d'**Elvira Gràcia** poetessa empordanesa; val la pena de transcriure-la; s'hi respira l'afecte per al seu poble i la seva gent.

Aquest poble de cultura,
les campanes sempre al vol,
traspasant el dring l'altura
com el cant del rossinyol.

Campanes omnipotents:
té molts anys la vostra història;
feu que quedi a la memòria
revivint els sentiments.

Com l'ocell, Palafrugell
voltejant van tes campanes
sota un cel daurat i bell
desvetllant les valls i planes.

Benaurada Margarida,
Sant Martí nostre patró:
Protegiu la nostra vila.
Enlairem nostra oració.

I d'un altre poeta empordanès **Josep Barceló i Matas** en copio una estrofa d'una composició dedicada a Palafrugell, també; l'he trobada en el seu llibre **Poema de l'Empordà** editat a Barcelona el 1956.

Té la façana, el temple, feta amb pedra picada
i de carreus que ostenten la pàtina d'or vell,
i el seu campanar enlaira de torre inacabada,
el tret característic del nou Palafrugell.

El rector de les dues parròquies de Viver i de Serrateix, mossèn **Climent Forner** (Manresa 1927), excel·lent poeta, m'ha facilitat algunes de les seves poesies on de passada, certament, es fa referència a aquesta torre tant significativa de les nostres esglésies, dels nostres pobles i de la nostra fe com és el campanar.

MISSA MATINAL (1984)

Petit ramat de cada diumenge dins la cleda
del vell temple romànic. Quin xerroteig d'ocells
a dalt del campanar!
L'aurora és una nena que combrega.
Pura, la llum com torna translúcides les pedres,
aquest carreus que alenen la fe de les centúries,
i com rosseja, pans a dintre el forn,
els tres absis a glòria del Déu únic i tri.
En el silenci greu que perforen dos ciris
se sent al lluny un tret d'escopeta de caça.
“La pau sigui amb vosaltres.” I la llebre
s'escapa endiastrada entre lladrucs.
“Pregueu, germans.” Obertes són les portes
per on entren la joia de vinyes i sembrats
i el matí malferit.

“Mireu l'Anyell de Déu!” I els gossos no s'aturen.
“Mireu l'Anyell de Déu!” I els caçadors sacrílegs
van desflorant a trets el cel d'autumne.
“Mireu l'Anyell de Déu!” I astorats els fidels
veuen el blanc Anyell estès damunt l'altar,
i tot de sang que es vessa a regalims
per entre els dits del trèmul rector de cabells blancs,
i taca les tovalles de lli, i esquitxa els rostres,
i es torna un riu que surt portes enfora
inundant l'univers.

Als goigs a la Santíssima Trinitat escrits per mossèn **Climent Forner** el 1979 hi figura una estrofa al·lusiva al campanar que em permeto de reproduir.

Ah, germans! El nostre Pare
és Aquell que tot ho pot,
ens defensa i ens empara

Dret al cel com una llança
mai no caigui el vell cloquer.
Rebi glòria i lloança

més que el mític Castellot. del seu poble de Viver.

Mossèn Amand Lus (1925-2007), rector de la parròquia de Sant Pere Sallavinera, a l'Anoia, i de d'altres de l'entorn, ha estat un dels sacerdots que m'ha atès amb més amabilitat i gentilesa. Era un poeta de vocació i aprofitava totes les ocasions, sovint les defuncions dels seus feligresos, per escriure algun petit poema de record. Em permeto de reproduir una estrofa del que va inspirar-li la mort, el 1977, de l'antic campanar: *A l'avi Quim del cal Farell*.

Campanar, mou les campanes
per cantar el més dolç comiat...
L'Avi Quim amb ses mans blanques
ja truca a l'eternitat!

Del seu llibre *Recull de poemes* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012) en copio dues noves composicions:

EL CAMPANAR DE PUJALT

Era un poble mariner
veuràs, de sobte, un campanar molt alt,
que pedra sobre pedra amunt s'emparra
talaiant atent els límits de Pujalt.

PORT DE LA SELVA

Si vas caminant pels plans de la Segarra,
adormit arran de l'aigua:
quatre cases i un cloquer
murmurant una pregària!

El monjo de Montserrat **Dom Oriol Maria Diví i Coll**, poeta i dibuixant prodigiós de tendres i delicades línies, té alguns poemes entre els quals copio els que segueixen que, tot de passada, fan menció del campanar.

COM CADA DIA, 1968

La ratlla del mar dormia
a l'arriba del sol.

Com cada dia.

I tot tornava a ser nou
com la muntanya i els arbres
i les pedres del camí,
el lleu talús i l'ermita.

Com cada dia.

I sonava la destal
a la pineda veïna.
I era bell el camp llencat
en fèrtil geometria.
I els breus tortolets de fum
a la xemeneia baixa.

Com cada dia.

I la cançó al campanar,
de la presència divina,
blanca i rodona a les mans
del sacerdot amb casulla.
I la pregària humil
del treball i la fatiga
dels homes;
de la joia i del dolor...

I en el pati de l'escola
el crit alegre dels nois.

Com cada dia.

US RECORDEU, SENYOR ? 1952

Us recordeu, Senyor, d'aquell infant
escotorit, menut, pàl·lid de galta,

Us recordeu, Senyor, del bell instant
quan repica el cloquer veí del temple?

que beu de la natura tot l'encant
i canta pels camins i el cor li salta?
Us recordeu, Senyor, d'aquell infant?

Hi eleven Déu. S'agenolla l'infant.
Damunt l'herbei humit prega i contempla.
Us recordeu, Senyor, del bell instant?

No recordeu, Senyor, les matinades
netes de maig amanyagant el camp?
L'infant enmig, cull l'herba de les prades,
que els conills a la gàbia tenen fam.
No recordeu, Senyor, les matinades?

No recordeu, Senyor, les flors gemades?
Com calzes de la nit que s'ha esvaït,
plenes de rou llurs testes perfumades,
intimen amb l'infant enfervorit.
No recordeu, Senyor, les flors gemades?

Una estrofa dels goigs que es canten a l'ermita de La Santa Creu de Tarrés (Les Garrigues), diu així:

Ella es dreça tota joiosa,
acimada al campanar
i a mig camí -agradosa-
de la muntanya i el pla.
La retrobeu cada dia,
i agraïts la saluteu.
Per Jesús s'amorosia
la duresa de la Creu.

Mossèn **Agustí Bernaus i Pinós** (1911-1986) ha estat un sacerdot que per tot arreu on ha passat hi ha deixat afecte i sentiments que l'han impulsat a exposar-los poèticament. Del seu llibre *Poesies*, a cura de Ferran Grau i editat per Pagès editors el 1997, en copio algunes, amb una selecció d'estrofes, totes elles dedicades als alts campanars de la seva terra lleidatana.

EL CAMPANAR DE SANT LLORENÇ

Davant ma cel·la humil del Seminari,
desafiant tempestes, llamps i vents,
s'aixeca com un roure mil·lenari,
el campanar antic de Sant Llorenç.

I quan el sol rogenic se'n va a la posta
i la penombra esfuma el campanar,
adéu, em diu, plorant, la nit s'acosta;
adéu, jo li contesto, fins demà.

Quan obro la finestra a trenc d'albada,
m'adreça, ple de joia, una cançó,
i jo com un ocell des la brancada,
li dic també: bon dia Déu te do.

Per ço, dels campanars que d'aquí albiro,
guaitant la volta blanca somrients,
n'és el que estimo més i el que més miro,
el campanar antic de Sant Llorenç.

AL CAMPANAR DE LLEIDA

Si de ta cima esguardo el cel blavíssim,
el trono de l'Altíssim
em sembla més proper;
si el meu esguard el giro vers la plana,

la vida lleidatana
m'apar un formiguer.

Si miro al lluny, prendria per pessebres
els llogarets alegres
que et volten per arreu;
si un xic ençà, les hores lleidatanes
les trobo més ufanes;
més bell el seu conreu.

Pics i cimals; altives serralades;
abims i cinglerades
què són al teu costat?
I els campanars, què són si amb tu se'ls
mida?

rebrotos a qui dons vida
ton tronc fort i cepat.

Des del teu cim gegant, totes les coses
les trobo més formoses;
la vida més plaent...
Si fos ocell, mon niu hi penjaria,
per viure-hi nit i dia
somniaant eternament.

EL CAMPANAR DE MAIALS

Monument de la fe del nostre poble
campanar que t'enlaire cap al cel
per besar-lo amb ton front gentil i noble
amb afany d'enamorat fidel.

Tu has vist escolar-se les centúries
de cavalls desbocats com legió gran,
resistint les tempestes fetes fúries
sense abaixar mai ton front gegant.

Cada pedra que tens, és un poema
que de fills de la terra canta la fe;
cada pany de paret porta per lema:
sempre amunt pel camí del cel serè.

Que n'han vistes de coses tos ullassos;
si en recorden de gestes immortals;
si n'han plorat de vides i traspastos
les campanes que hi ha en tos finestrals.

EL CAMPANAR D'ALMENAR

Tu has contemplat com torres i masies
a batejar portaven sos hereus
i te'ls estimes tant com els teus dies
que tant com de sa mare són fills teus.

I al cim de tot, ornant la teva testa
un Àngel que ses ales estenent
senyala d'on arriba la tempesta
si els vents són de llevant o de ponent.

Ell que així estén ses ales amoroses,
farà trobar collites abundoses;
d'aqueixos camps avui sense conreu,
farà que els cors retornin al bon Déu.

Bessó d'aquell que a Lleida m'extasia
amb son cimbal que al cel sembla tocar
has presa d'ell formosa fesomia
glòria i orgull del poble d'Almenar.

Serà com un matí de primavera
com un esclat de llum que matinera,
tot perfumat dels ametllers florits,
ve a deixondir els cors avui dormits.

ALLEIDA

Lleida no és més que una silueta,
retallada al fons de l'horitzó,
un campanar amb deliris de sageta
i uns finestrals brodats per un poeta,
entreteixint la pedra i la claror.

Pere Vives i Sarri va guanyar el 1948 la Viola d'Or dels Jocs Florals de la Parròquia de Santa Madrona, de Barcelona, amb aquesta composició *El campanar de Santa Madrona*. La copio, això sí, fent una selecció d'estrofes.

Als peus de Montjuïc, damunt les cases,
s'eleva majestàtica, senyorial.
Té un esguard per les ànimes més lasses.
Mireu-lo tots, mireu-lo que és ben alt!

S'enfila cap al cel, vers l'estelada,
mirant tranquil·lament a l'horitzó;
sembla que per tothom té una abraçada,
pel just la pau, l'anhel pel pecador.

És bonic contemplar les orenetes
fent el seu vol festiu que tant ens plau,
entorn de les altives siluetes,

I en arribar la nit, mig clara i bruna,
quan per l'espai apunt algun estel,
es dibuixa la torre al clar de lluna
contenta de mirar aquell tros de cel.

I de matí quan toquen les campanes
el seu ressò s'escampa suaument,
deixant il·lusió en les hores blanques,
un desig de treball al pensament.

Vindrà ferm campanar amb gran alegria
i hora en què refarem l'obra de Déu,
i en el cim, ben segura, nit i dia

retalls de pedra sota del cel blau!

s'aixecarà triomfant l'eterna Creu!

Mossèn Ramon Muntanyola i Llorach (1917-1973), sacerdot, poeta, ferm defensor de la nostra terra i la seva llengua, admirat i seguit per la seva obertura i amplitud de mires apostòliques, ens ha deixat munió de composicions inspirades i de factura perfecta. Entre totes, la que va dedicar al campanar barroc de línies austeres i elegants que es troba a la població de Maspujols, el Baix Camp. Encastada als baixos del seu campanar, s'hi troba una làpida amb aquesta poesia que mossèn Ramon li va dedicar.

Campanar de Maspujols
meitat barroc meitat gòtic
tu t'enfiles tant com vols
i entens el parlar estrambòtic
del ventet i els rierols
de Salt i de Viaplana.

Saps el preu de l'avellana
i el nial dels esparvers
i et malfies dels xiprers

que a desgrat de Sant Antoni
feien pacte amb el dimoni
d'enterrar-te pels diners.

La teva fe te'n deslliura
i tu mateix els absols
commines bruixes i dols
i satisfet del teu riure
dónes el crit i el somriure
pels voltants de Maspujols.

El canonge de la catedral lleidatana, mossèn **Àngel Garriga i Boixader** (1867-1949), poeta i versificador perfecte va voler recordar el 1943, amb humor, una de les campanes especials de la seva església catedral que porta el nom vulgar de "Meuca"; es tracta d'una campana d'argent que només toca a morts pel bisbe i pels canonges de la Seu de Lleida.

Sota el llençol, de boira atapeïda,
la ciutat s'ha adormit a vora el riu,
el cel està plujós, la terra humida,
no s'ou ni una remor, el fred és viu.
Davalla el ploricó d'una campana
del campanar de l'esplendentia Seu,

que desfà les boirades de la plana
i s'endinsa a la nit per tot arreu.
Desperta's la ciutat anguniosa,
i amb sobresalt diu tristament l'esposa:
- No sents tocar la Meuca? Oh mon marit,
quin canonge haurà mort aquesta nit!

Un bon amic, **Enric Balaguer i Mestres**, poeta i home de profundes conviccions religioses, ha visitat innumerables ermites i santuaris del nostre país i els recorda poèticament amb inspirades composicions. M'ha complagut en autoritzar-me a copiar-les en aquestes pàgines i, tot i que només de passada fa menció dels campanars humils de les capelles, m'ha semblat molt propi d'aquest treball d'incloure-les.

ERMITA DE SANT JOAN Montserrat

Dòcil, la llum s'acomia.
Sense pressa, ni angoixes, el vent dicta
remors d'anacoreta amb veu ben alta.
Pels viaranys d'un temps, viu d'acollences,
la teva història dorm, ermita.
T'enronda, plàcid, un batec de pedra.
Airívol,
el lloc té fesomies del Profeta
i canta intimitats: oració, silenci.
Passen records com patges de carícia.
Només l'enyor, vestit de festa
du motius de diàleg, però espera.
Potser la veu de la campana inviti
a resar, junts, el cant de vespres.

MARE DE DÉU DE LES AGULLES Oix, la Garrotxa

Què hi veus al corriol? ¿Cerques encara
la imatge itinerant?
(L'esforç de la recerca et descentrava,
suau i mut, el campanar.)
¿Potser enyorances de l'altura?
¿Potser el camí del cim,
Mare de Déu de les Agulles,
pels colls d'Espinabell i Riu
assoliria, cavalcant fagedes,
el majestàtic sobirà?

Orfe de tu, l'esglesiola
—l'ombra el Bassegoda—
és un gemec de branc desarrelat.

EL CAMPANAR DEL BRULL (Les germanes)

Maria Amèrica, un dia el llamp et vingué a collir. La teva veu es marcí com el pinsà en agonia. I avui, de nou, l'hem trobada al campanar en sons novells, talment un branc ple d'ocells per la ruta il·luminada.	I exalçarem en la crida un Montseny tornat a vida per la virtut del teu so. Vell estendard solitari, campana dels temps guerrers. Victoriós, el teu res serà un tríptic breviari. Aplegades al volt seu, Maria Amèrica, Emília, Visqueu al Brull en família espargint la veu de Déu.
Dring sonor, campana nova. Emília t'han batejat. La teva sonoritat de l'amor és dolça troba. Tornaràs al goig i al plor.	

El rector de Vacarisses, el Vallès, Mn. **Sebastià Codina** (1929), escriptor vocacional, poeta a mig aire, em facilita una poesia que dedica a la campana de la seva església parroquial i amb goig us la copio.

Quan l'albada,
asserenada,
fuig brunzent dalt del cim,
el batall d'una campana
em retruny prop del casal.

Exulta enjogassada i ajup la seva testa
i aixeca per les comes el crit de Redempció!
Com canta i es rumbeja un jorn de gaia festa...
i xopa nostra terra amb clams de germanor!

Refila i esbufega i eixorda la tempesta,
salmeja melodies, moixó del meu cloquer!
Batega ma existència... frueix la teva gesta...!
Desgrana melodies pel nostre bell Terror!

Xamosa refilaira de flaire catalana
dringueja a les oïdes i a frec del meu Casal:
rosada que assaona, enjoia i ens ufana
les rutes enflocades de l'ample Camí Ral!

Quan truqui amb enyorança la porta cel-daurada
i escolti la veu dolça del Salvador del món,
canta i delireja i refila emocionada...!
Que un Cel curull de glòria em vulgui signar el front...!

Quan l'albada,
asserenada,
fuig brunzent dalt del Cim,
el batall d'una campana
em retruny prop del Casal!

El llibre de lectura **Terra i ànima**, preparat pel mestre **Anicet Villar** amb qui em va unir un sòlid afecte, conté uns versos de caire humorístic per la repetició d'uns mateixos sons i rimes, mostra d'habilitat en jugar amb la llengua; és una composició d'**Antoni Navarro: Els tres campanars de la Vall de Boí**.

El campanar d'Erill,
com fita del temps vell,
de l'Art rumbeja el brill
com un gloriós joiell:
cel i aigües són l'espill
on s'emmiralla ell.
El de Boí és més vell.
Sobre un florit planell
on l'aigua canta i bull
aixeca son capell
mirant-se el negre escull
que copia en son cristall

Plantat a dalt d'un coll
s'aixeca el de Taüll
obrint, com monstre foll,
de ses troneres l'ull.
Dels llamps en el perill
avisa amb son batall,
i protegeix la vall
i el poble de qui és fill.
Tots tres fets a nivell,
entre cançons d'ocell

i veus de xaragall
engeguen riu avall
llurs llengües de metall,
el càntic del temps vell
que el ventijol recull,
i escampa per la vall
des de Boí a Taüll,
des de Taüll a Erill,
on s'alça el gran cabdill
amb inefable orgull.

els arbres de la vall.

Mossèn **Joan Prat**, rector de Mieres, la Garrotxa, em va facilitar una composició seva escrita amb motiu de la Festa Major del 2000 i, fent-ne un selecció d'estrofes, us la copio.

Que formosa és nostra vall de serralades cerclada! El pagès amb gran afany mima amb son penós treball la seva terra estimada. La natura que ens envolta per vista, no en fem cabal, però dins no sé què porta, és quelcom que ens transporta do del Cel, és un regal.	Al cim d'un petit pujol al bell mig d'eixa natura, d'un cloquer cremat pel sol, campanes branden el vol sons de festa o d'amargura. El poble segueix camí en l'esguard del campanar; ha sabut riure i gaudir, també ha sabut sofrir, ha sabut sempre estimar.
--	--

Montserrat Vayreda (Figueres, 1984), poetessa que ha recollit les seves poesies en un llibre sobre els pobles de la seva comarca, va tenir la gentilesa de dictar-me per telèfon la que havia dedicat al poble de Borrassà, poble que té un alt campanar. I amb gràcia i traça en fa un retrat ràpid que, penso, us agradarà.

És bo pels fruits de la terra, és ras per viure en el pla, el vent que toca no s'erra, renova l'aire, el fa sa; per això es diu bo-ras-sà.	Acompanyat com està de masos i pairalies, cull l'userda, aplega el gra, recapta les tardanies i vetlla pel seu demà.
Admirat pel campanar que es dreça amb altiva ufana, fill com és de l'Empordà s'obre com una sardana on tothom hi pot entrar.	La terra bruna, el cel clar, breu el camí, fèrtil l'horta, de peu dret, en el lllindar, i esbatanada la porta, us espera Borrassà.

En els Goigs dedicats a la Mare de Déu de la Riera, patrona de les Borges del Camp, hi figura una estrofa en la que es fa referència al campanar parroquial; per aquest motiu em permeto, amb l'interès que tinc per la poesia que dedica algun record als campanars, a reproduir-la tot seguit:

El vell cloquer i la Rectoria // fan aquest prec esperançat: // -Muniu* Les Borges, Verge pia, //
contra tot vent d'adversitat! // Ve la resposta miraclera: // -Tindrà l'escut de mon favor.

Mossèn **Josep Mª Cogul**, 1932

* assimilat al sentit de "proveïu" o potser encara millor "enfortiu".

De Ripollet, el Baix Llobregat, me n'han arribat dues composicions de persones que estimen el poble i que el simbolitzen en el seu especial campanar modernista. Em plau reproduir-les aquí amb selecció d'estrofes.

Campanar de Ripollet: si tu poguessis parlar quantes coses ens diries dels anys que tu has vist passar.	L'església profanada, la mort de tants innocents; tot el flagell de la guerra, la foscó d'aquells moments...	Aquest bonic campanar que tenim a Ripollet, si n'ha vist de coses maques i de lletges encar més.
--	---	---

Vas veure la fil·loxera Persones de seny i pro, Ha fet un llarg camí a la vida

quan les vinyes va atacar;
i l'esforç dels nostres avis
en tornar-les a plantar.

Vas sentir parlar d'en Primo,
del rei allargant la pau.
República bandejada,
i el naufragi de la nau...!

recordant el calendari
van sentir el repicó
del benvingut Centenari.

Gràcies, pel vostre impuls
en honor del campanar,
unit a la fe del poble
que vol el seu bategar.

pels que hi eren, i els que hi som,
perquè pels ripolletencs
és el més bonic del món.

Sant Esteve prou se'l mira
de dins l'església estant,
com a patró d'aquest poble
sent orgull del campanar.

Santiago Figueres, Ripollet 1992

Carme Guasch, Ripollet 1992

El cantautor **Lluís Llach** té una cançó titulada *País petit*. Em plau copiar-ne uns llargs fragments; per fer avinent que el país és petit, com a referència hi posa els nostres campanars.

El meu país és tan petit
que quan el sol se'n va a dormir
mai no està prou segur
d'haver-lo vist.
Diuen les velles sàvies
que és per això que torna.
Potser sí que exageren,
tant se val! és així com m'agrada a mi.
Canto i sempre em sabré
malalt d'amor pel meu país.

El meu país és tan petit
que des de dalt d'un campanar
sempre es pot veure el campanar veí.
Diuen que els poblets tenen por,
tenen por de sentir-se sols,
tenen por de ser massa grans,
tant se val! és així com m'agrada a mi
i no en sabria dir res més.
Canto i sempre em sabré
malalt d'amor pel meu país.

El meu país és tan petit
que sempre cap dintre del cor
si és que la vida et porta lluny d'aquí
i ens fem contrabandistes,
mentre no descobreixin
detectors pels secrets del cor.
I és així, és així, com m'agrada a mi
i no en sabria dir res més.
Canto i sempre em sabré
malalt d'amor pel meu país.

De Centelles, població osonenca plena de vitalitat i de gustos artístics, en trec algunes mostres poètiques publicades en un opuscle fet amb bon gust i dedicat al campanar de la seva església parroquial de Santa Coloma. Heus aquí aquestes belles composicions de les que en dono una selecció. La primera de **Dolors Bigas i Brugalla**, la segona de qui fou rector parroquial, mossèn **Ramon Mata** i la tercera d'un molt bon poeta local, **Andreu Coll i Cruells**:

CAMPANAR, CAMPANES I CAMPANER

El campanar dóna als pobles
fesomia, identitat,
rememora fets molt nobles
i ens evoca el temps passat.

Les campanes són amigues
que el temps van assenyalant;
compartint goigs i fatigues
sempre ens van acompanyant.

El campanar de Centelles
quatre campanes tingué
que, volant com orenetes
daven vida al vell cloquer.

El campanar s'hi lluïa
quan la festa era major;
les brandava amb energia
Fent-les vibrar de debò.

Les voltava amb gran patxoca
i el bell so anava escampant
i vinga toca que toca,
Els centellencs alegrant.

Que la veu de la campana,
arrelada dintre seu,
li deia amb veu quasi humana:
"Toqueu, campaner, toqueu."

EL MEU CAMPANAR

És de pedra, altiu i noble
i s'enfila cel amunt,
té sempre la veu a punt
per parlar al nostre poble.

Que el ressò de la campana
s'empporti ben lluny el vent,
que et senti Tagamanent
fins al lllindar de la plana.

Amb flaire de pi i de poma,
de festa amarat i xop,
repica quan ve Sant Llop
i també Santa Coloma.

Que arribi fins les estrelles
el toc de Festa Major,
i des del cel el Patró
senti el cloquer de Centelles.

TOQUEN A MORT

Campanes...
campanes que toquen a mort,
avui matineres,
no toqueu tan fort!

És lluny aquell dia
del toc del bateig;
campanes que us sento
tot i que no us veig.

Em sembleu més tristes
d'un temps cap aquí;
campanes que un dia
tocareu per mi!

Em sembleu més tristes,
parleu d'una fi...
campanes que un dia
Tocareu per mi!

De **Miquel Desclot** en copio *El campaner de Taüll*, dins *Cançons de la lluna al barret* (1978).

El campanam revoltat
fa tremolar tot el mapa,
que s'agita com un mar
i que aixeca grans onades.
I el campaner de Taüll,
des de dalt de la muntanya,
campaneja com un foll
perquè no s'apagui l'aire.

El país acaba el 2010 amb la consagració per part del Sant Pare Benet XVI de la Sagrada Família de Barcelona, honorada amb el títol de basílica. Un sacerdot poeta, **Xavier Morlans**, ha escrit uns versos com a goigs amb motiu del rellevant esdeveniment. Unes estrofes curtes on es fa referència als alts campanars, són les que tot seguit copio:

La fe ben enlaire,
l'amor molt més lluny,
arrelats en l'esperança,
caminem vers la llum.

Braços fent pinya contra el vent,
mans aplegades a trenc d'alba,
torres que puguen cap al cel,
Gaudí les guia ben enlaire.

I bé, tot té un final, i com he indicat al principi, per epíleg d'aquesta antologia hi poso unes composicions menudes i una de llarga del nostre gran poeta **Jacint Verdeguer**.

En publicar *Aires del Montseny*, l'any 1901, va fer esment del campanar en dues poesies llargues que aquí abreujo copiant-ne només una breu estrofa de cadascuna.

Benvinguda a les relíquies del venerable Pere Almató Sortiu-lo tots a rebre amb gran cantúria
i vejau Vic damunt son campanar,
amb el màrtir novell en voladúria
com de coloms entorn del colomar.

Alades de la creu del Montseny

No ens girem! D'aqueixes alades en seguici
sortim-nos del fangueig de la ciutat;
deixem la vall polsosa que enterboleix la vista,
pugem de nostra terra al campanar.

Com epíleg del seu gran poema *El Canigó* (1886), en una segona edició hi va afegir un complement que titulava *Los dos campanars*. És una conversa figurada entre els campanars de Sant Martí del Canigó i el de Sant Miquel de Cuixà, llarga; no me l'he volguda perdre gens i la copio sencera.

Doncs, què us heu fet, superbes abadies,
Marcèvol, Serrabona i Sant Miquel,
i tu, decrepit Sant Martí, que omplies
aqueixes valls de salms i melodies,
la terra d'àngels i de sants el cel?

Doncs, què n'heu fet, oh valls!, de l'asceteri,
escola de l'amor de Jesucrist?
On és, oh soledat!, el teu salteri?
On tos rengles de monjos, presbiteri,
que, com un cos sens ànima, estàs trist?

D'Ursèol, on és el dormitori?
¿La cel·la abacial del gran Garí?
On és de Romualdo l'oratori,
els pal·lis i retaules, l'or i ivori
que entretallà ha mil anys cisell diví?

Els càntics i les llums s'esmoreïren;
la rosa s'esfullà com el roser;
els himnes sants en l'arpa s'adormiren,
com verberoles que en llur niu moriren
quan el bosc les oïa més a pler.

Dels romàntics altars no en queda rastre,
del claustre bizantí no en queda res;
caigueren les imatges d'alabastre
i s'apagà sa llàntia, com un astre
que el Canigó no s'encendrà mai més.

Com dos gegants d'una legió sagrada
sols encara hi ha drets dos campanars:
són els monjos darrers de la contrada,
que ans de partir, per última vegada,
contemplem l'enderroc dels seus altars.

Són dues formidables sentinelles
que en el Conflent posà l'eternitat:
semblen garrics els roures al peu d'elles;
les masies del pla semblen ovelles
al peu de llur pastor agegantat.

Una nit fosca al seu germà parlava
el de Cuixà: —Doncs, ¿que has perdut la veu?
Alguna hora el teu cant em desvetllava
i ma veu a la teva entrelligava
cada matí per beneir a Déu.

—Campanes ja no tinc— li responia
el ferreny campanar de Sant Martí—,
Oh, qui pogués tornar-me-les un dia!
Per tocar a morts pels monjos les voldria;
per tocar a morts pels monjos i per mi.

Que tristos, ai, que tristos em deixaren!

Tota una tarda els vegí plorar;
set vegades per veure'm se giraren;
jo guaito fa cent anys per on baixaren;
tu, que vius més avall, ¿no els veus tornar?

—No! Pel camí de Codalet i Prada
sols minaires obiro i llauradors;
diu que torna a son arbre la niuada,
mes, ai!, la que deixà nostra brancada
no hi cantarà mai més dolços amors.

Mai més! Mai més! Ells jauen sota terra;
nosaltres damunt seu anem caient;
el segle, que ens deu tant, ara ens aterra,
en son oblit nostra grandor enterra
i ossos i glòries i records se'ns ven.

—Ai!, ell ventà les cendres venerables
del comte de Rià, mon fundador;
convertí mes capelles en estables,
i desniats els àngels pels diables
en eixos cims ploraren de tristor.

I jo plorava amb ells i encara ploro,
mes ai!, sens esperança de conhort,
puix tot se'n va, i no torna el que enyoro,
i de pressa de pressa jo m'esfloro,
rusc on l'abell murmuriós s'és mort.

—Caurem plegats— el de Cuixà contestà—.
Jo altre cloquer tenia al meu costat;
rival dels puigs, alçava l'ampla testa,
i amb sa sonora veu, dolça o feresta,
estrafeia el clarí o la tempestat.

Com jo, tenia nou-cents anys de vida,
mes, nou Matusalem, també morí;
com Goliat en rebre la ferida,
caigué tot llarg, i ara a son llit me crida
son insepult cadàver gegantí.

Abans de gaire ma deforme ossada
blanquejarà en la vall de Codolet;
el front em pesa més, i a la vesprada,
quan visita la lluna l'encontrada,
tota s'estranya de trobar-m'hi dret.

Vaig a ajaure'm també; d'eixes altures
tu baixaràs a reposar amb mi,
i, ai!, qui llaure les nostres sepultures
no sabrà dir a les edats futures
on foren Sant Miquel i Sant Martí.—

Així un vespre els dos cloquers parlaven;
mes, l'endemà al matí, en sortir el sol,
recomençant els càntics que ells acaben,

els tudons amb l'heurera conversaven,
amb l'estrella del dia el rossinyol.

Somrigué la muntanya engallardida
com si estrenés son verdejant mantell;
mostrà's com núvia de joiells guarnida,
i de ses mil congestes la florida
blanca esbandí com taronger novell.

El que un segle bastí l'altre ho aterra,
mes resta sempre el monument de Déu;
i la tempesta, el torb, l'odi i la guerra
el Canigó no el tiraran a terra,
no esbrancaran l'altívol Pirineu.

BIBLIOGRAFIA SUMÀRIA

Els textos bàsics que he hagut de consultar més sovint per acabar de documentar-me són els que transcriu seguidament, encara que he tingut a les meves mans molts altres treballs que m'han ajudat a completar algunes dades de cadascun dels temples i campanars que han estat objecte d'aquest treball.

- Alcolea, Santiago. *Campanarios de España*. Ed. R. M., Barcelona, 1976.
- Badia i Homs, Joan. *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, Diputació Provincial de Girona, 1978
- Carbonell i Buades, Marià. *L'escola del Camp de Tarragona en l'arquitectura del segle XVI a Catalunya*, Diputació de Tarragona, 1986.
- Catalunya romànica*. Editorial Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1984.
- Chamorro, Miquel A. i Francesc Llorens. *Els campanars gòtics a les comarques gironines*. Diputació de Girona.
- Cirici, Alexandre. *Barcelona pam a pam*, Editorial Teide, 1972
- Claramunt, Jaume. *Campanars i campanes de l'Alt i el Baix Penedès*, Penedès Edicions, Vilafranca del Penedès, 1996.
- Dalmau, Delfí i Xavier Orriols. *Per l'escala secreta*, Consell Cultural de les Valls d'Àneu, Esterri d'Àneu 2001.
- Dalmau, Delfí, Xavier Orriols i Francesca Roig. *Entre el seny i la rauxa. Campanars i campanes al Pallars Sobirà*. Editorial Fonoll, Juneda, 2014.
- Dalmau, Delfí. *Campanars del Bages*. Centre Excursionista de la comarca del Bages, Manresa, 2004.
- Diccionari nomenclàtor de pobles i poblats de Catalunya*. Editorial Aedos, Barcelona, 1962.
- Fité, Francesc i Isidre Puig. *Castelló de Farfanya. El retaule major de l'església parroquial de Sant Miquel*. Diputació de Lleida, 2009.
- Fullana, Miquel. *Diccionari de l'Art i dels oficis de la construcció*. Editorial Moll, Palma de Mallorca 1980.
- Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Gran Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1981.
- Guies de les Diòcesis Catalanes dels anys 1999 i 2000*.
- Historia del Arte*, Salvat Editores, Barcelona, 1970.
- Liano Martínez, Emma. *Contribución al estudio del gótico en Tarragona*. Diputación de Tarragona, 1976.
- Llop i Tous, Josep. *L'església de Sant Joan Baptista del Catllar*. Ajuntament del Catllar, 2010.
- Madurell i Marimon, Josep Maria. *L'art antic al Maresme (Del final del gòtic al barroc salomònic)*. Edició de la Caixa d'Estalvis Laietana. Mataró, 1970.
- Martí i Bonet, Josep Maria, i altres. *Dalt del campanar*. Fundació La Caixa, Barcelona, 1985.
- Puig i Cadafalch, Josep M. *L'arquitectura romànica a Catalunya*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1909.
- Rella, Ferran. *Les Valls d'Àneu*. Edicions El Mèdol, Tarragona, 1993.
- Serra i Masdeu, Anna Isabel. *Josep Prat i la irrupció de l'academicisme en l'arquitectura tardobarroca tarragonina*. Diputació de Tarragona, 2010.

Ventosa i Serra, Enric. *Esglésies singulars de la Terra Alta*. Diputació de Tarragona, 1986.
Ventosa i Serra, Enric. *Les esglésies romàniques de la Cerdanya*. Farell Editors, Sant Vicenç de Castellet, 2004.
Vila, Marc-Aureli. *Els municipis de Catalunya*. Generalitat de Catalunya, Barcelona 1982.